Digitized by Google

AQ·I·

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE

6
40 MB
36

Digitized by Google

D. N.

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM
in ſuam Concordiam, ac totam Hiſtoriam
Euangelicam Epitome.

Opera, & induſtria F. MATTHAEI A CASTRO
Inſulenſis, in Cœnobio Falempinenſi Canonici.

Additis tribus indicibus quicquid toto opere tractatur exactiſſimè demonſtrantibus.

BIBLIOTHECAE S. PETRI AD VINCULA

LVGDVNI,
SVMPTIBVS PETRI LANDRY.

M. D. XCIIII.

Cum Priuilegio Regis.

BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDIS. IN CHRISTO PATRI,

ac Domino D. Ludouico de Barlaymont, Archiepiſcopo, & Duci Cameracenſi, Comiti Cameracenſij, Sacri Romani Imperij Principi, Adminiſtratori Epiſcopatus Tornacenſis, &c. Domino ſuo colendiſſimo.

Etsi hæretici noſtri temporis Illuſtriſſime, & Reuerendiſſime in Chriſto Pater, ac Domine, inter cætera mendacia, quæ quotidie confingunt, & euomunt, illud etiam non minus falſò, quàm impudenter affirment, nempe ſcripturas ſacras ipſas per ſe certiſſimas, facillimas, & apertiſſimas eſſe ſui interpretes: tamen & ex ipſis ſcripturis, & ex omnium veterum Patrum conſenſu earum difficultas, & obſcuritas maxima facilè demonſtrari poteſt. Quid enim aliud ſibi volunt loca illa Dauidis, Da mihi intellectum & ſcrutabor legem tuam: Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua: Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum, & doce me iuſtificationes tuas, & alia huiuſmodi propè infinita: niſi quod D. Hieronymo teſte, tantus Propheta tenebras ignorantiæ ſuæ in legis diuinæ intelligentia profitetur? Iam verò Patres nihil frequentius inculcant, quàm ad ſcripturas ſacras intelligendas ſummo labore, ac ſtudio, & maximo otio opus eſſe. Mare eſt (inquit D. Ambroſius ſcriptura diuina, habens in ſe ſenſus profundos, altitudinem Propheticorum ænigmatum. D. Hieronymus in Epiſtola ad Paulinum, de ſtudio ſcripturæ, ex inſtituto docet, non poſſe ſcripturas diſci ſine magiſtro, & percurrens breuiter nomina ſingulorum librorum, oſtendit in omnibus magnas & multas ineſſe difficultates. Quid vero noſter Auguſtinus? Mira eſt (exclamat) profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis, ſed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, &c. Ex quibus verbis, & authoritatibus illud efficitur, Scripturas ſacras, contra quam hæretici volunt eſſe difficiles

Pſal. 118.

In Epiſt. ad Paulinum de inſtitut. Monach.

Epiſt. 44. ad Cõſtã.

Lib. 12. Confeſſ. cap. 14.

& obſcuras. Quod quidem certè & alia ratione confirmari poteſt. Videmus enim iam inde ab initio naſcentis Eccleſiæ ſanctiſsimos, & præſtantiſsimos viros in earundem ſcripturarum interpretatione, omne ſuum ſtudium, operam, ac diligentiam contuliſſe. Hinc eſt etiam quod Chriſtus dedit quoſdam, quidem Apoſtolos, alios verò Euangeliſtas, alios autem Paſtores, & Doctores ad conſummationem Sanctorum, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti. Inter quos certè non poſtremum locum obtinet D. Cornelius Ianſenius primus Gandenſium Epiſcopus, qui inter varia doctrinæ, & eruditionis ſuæ monumenta, in Concordiam ſuam, & vniuerſam Hiſtoriam Euangelicam Commentarios conſcripſit omnibus numeris abſolutiſsimos. A quorum tamen vtiliſsima lectione cum alij prolixitate, alij inopia retarderentur: De Ioannes Venduillius Epiſcopus Tornacenſis (cuius memoria in benedictione eſt) obnixè non ſemel petijt, vt aliquam huius laudatiſsimi operis Epitomen concinnarem. Intelligebat enim vir ille ſanctiſſimus, ac ſapientiſſimus & ad alios quoſuis, Theologiæ ſtudioſos, & ad Paſtores omnes (quod ille in primis ſpectabat) ab eiuſmodi Epitome fructus vberrimos manare poſſe. Itaque cùm pro induſtriæ, & ingenij mei tenuitate hoc confeciſſem, iámque operi noſtro patronus aliquis quærendus eſſet, ſub cuius nomine & in lucem prodire, & quàm plurimis prodeſſe poſſet: nullus alius occurrit, cui iuſtius deberi à grauiſſimis & dignitatis tuæ amantiſſimis viris diceretur, quàm Illuſtriſſ. & reuerendiſſ. D. T. Nam præterquam quod annis ſuperioribus, in Prouinciali Synodo Cameracenſi, Montibus Hannoniæ habita, & inſignem tuam in Deum pietatem, & propenſum de Eccleſia Dei benemerendi ſtudium, & in rebus agendis prudentiam ſingularem cunctis patefeciſti: fama præterea, & auditione non leui accepimus illa in te vnum mirabili cõnexione concurrere, quæ in perfecto Antiſtite requirũtur. Aiunt enim qui te propriùs nouerũt Pontificem te eſſe, & authoritate grauem, & amplitudine ſummum, ab omni tamen faſtu longiſsimè remotum: conſpicienda quadam Maieſtate Principem, ſed omnibus

Epheſ. 4.

nibus

nibus appellandis,comẽ, & humanum:denique animi integritate rectum,ac ſimplicem,attamen,pro cuiuſque rei,& perſonæ natura exprompt um,atque mirabilem : poſtremò omnino talem, qualem & D. Paulus,& D. Ioannes Chryſ.eum,qui cum laude & fructu preeſſe debeat, nobis deſcribunt hæ naturæ & ingenij dotes,hæc tam varia,& illuſtria virtutum ornamenta, quæ ad natalium tuorum ſplendorem,ac decus auitum magnas acceßiones faciunt : Regiam proculdubio Mageſtatem impulerunt,vt te nuper poſt defuncti D.Venduilli mortem,ad Epiſcopatus Tornacenſis adminiſtrationem ſua nominatione admouendum eſſe iudicaret.Conſultißimum proinde mihi viſum eſt hanc Commentariorum D. Cornelij Ianſenij in vniuerſam hiſtoriam Euangelicam Epitomen tuo nomini inſcribere , ac dedicare.vt & nouæ huius dignitatis acceßionem hoc oblato munuſculo tibi gratularer,& omniũ noſtrum nomine(qui clientelæ tuæ, & ſacratioris gregis tui nonnulla pars ſumus) multos annos,omniáque tum huic dioceſi,tum vniuerſæ Dei Eccleſiæ fœlicia,ac fauſta precarer. Itaque Illuſtrißimam D. T.ſupplicitèr rogo,vt hanc noſtram Epitomen ſub amplißimæ dominationis,& authoritatis ſuæ vmbra in hominum manibus verſari æquo animo patiatur, & hanc ſummæ deuotionis, & obſeruantiæ meæ erga Reuerendißi. D.T.ſignificationem benignè accipere,méque ſolita ſua bonitate,& clementia complecti dignetur.D.noſter Ieſus Chriſtus omnia Illuſtrißimæ, ac Reuerendiß.D. T.conſilia,& actiones fortunet,atque ipſam nobis, totíque Reipublicæ,& afflictæ Eccleſiæ ſuæ quam diutißimè incolumen conſeruet.

1.Tim.3. & 4.li.6. de ſacrif. cap.9.

Illuſtriſſimæ,& reuerendiſſimæ T.
addictiſſimus, & humillimus cliens.

F.Matthæus à Caſtro in cœnobio Falempinenſi ordinis D.Aug.Canonicus regularis.

HAbes in hac epitome, candide lector, breuem quidem, ſed integrum, ſolidum, germanum & omnibus numeris abſolutiſſimum D. Cornelij Ianſenij in ſuam Concordiam Euangelicam commentarium. In qua illud in primis ſtudioſe, & diligenter curauimus, vt amputatis omnibus, quæ vel ad ipſius Concordiæ rationem, vel ad varias diuerſorum authorum interpretationes, & ſententias, vel denique ad dogmata, & quæſtiones multas his temporibus calamitoſiſſimis controuerſas pertinent haberes vbique literalem, & proprium, hoc eſt illum Scripturæ ſenſum, quem author Spiritus ſanctus principaliter, & maximè propoſitum habuit. Et ſi enim negari non poteſt, quod Dom. Ianſenius ait, nihil, neque pulchrius, neque iucundius fieri poſſe, quam ſelectiſſimorum, probatiſſimorúmque authorum ſententias in vniuerſum Chriſti Euangelium velut in quodam Concilio audire omnes propoſitas: tamen quoniam pleriſque grauiſſimarum occupationum mole impeditis non vacat, quibuſdam breuitatis amantiſſimis non libet, multis etiam propter inopiam rei familiaris non licet tam magna volumina vel emere, vel euoluere: omiſſa illa ſcholaſtica, ac methodica tum docēdi, tum ſcribendi ratione, quod in illa præcipuum, maximeq́ neceſſarium fuit diligenter, & accurate vbiq́ perſecuti ſumus. Non enim tantum, quod iam diximus, ad ſingulos Euangelij locos germanum, ac genuinum ſenſum proprijs Ianſenij verbis adſcripſimus: ſed eorundem etiam locorum pulcherrimam inter ſe connexionem, & conſecutionem ex eodem oſtendimus, præcipuéque in ſermonibus Chriſti ad Iudæos, vel alios, quibuſcum prolixius interdum agit. Huius rei exempla videre eſt in Cap. 39. & 40. & in nouiſſimo Chriſti ad Apoſtolos ſuos ſermone. Quoniam autem varij ſunt interdum vnius eiuſdémque loci ſenſus literales etiam à Spiritu ſancto intenti: propoſito illo, quem Ianſenius omnibus ſummo ſtudio perpenſis, maximè proprium iudicabat, reliquos prætermiſimus: vel certè vtrumque ſimul complexi, eiuſdem loci commentarium pleniorem ac ſolidiorem tibi exhibuimus, Myſticos, ac morales ſenſus parcè admodum, & rarò attigimus: non quod illos in Ianſenio quidem coactos, vel procul petitos, aut etiam ad morum, vitæque totius informationem minimè neceſſarios exiſtimemus: ſed partim quod inſtituta breuitati non conuenirent, partim quod cum à literali & primario ſenſu dependeant, hoc probe conſtituto, non adeo difficile fuerit pijs, & humilibus, addam etiam mediocriter eruditis, & aſſiduis lectoribus, tum ex Dei dono, tum ex ſuo quemque ingenio eiuſmodi ſenſus ſpirituales ſeu myſticos & obſeruationes morales non minus vtiles & iucundas, quam neceſſarias colligere. Non deerunt tamen (ſat ſcio) qui grauiſſimè querantur meliorem Ianſenij partem, nempe doctrinam moralem à nobis ſibi ereptam eſſe. Sed ſcire debent profecto, qui ita ſentiant

In præfatione ad Lectorem

nos

mus in hac epitome concinnanda non tam copioſam ſegetem, & materiam concionum (eiuſmodi enim librorum magnum prouentum hæc ætas attulit) quam propriam, & ſolidam totius Euangelicæ doctrinæ explicationem (quod hoc tempore præcipuè deſideratur) ſuppeditare voluiſſe. Etſi enim hæreticis noſtri temporis ſacras ſcripturas adeo peruias, ac faciles eſſe contendunt, vt ab omnibus nullo negotio intelligi poſſint: tamen illud pro certo habendum eſt quod D. Aug. in iis ſi quis alius, mirificè exercitatus ſanctiſſimè confirmat, tantam videlicet eſſe earum profunditatem, vt in eis quotidie proficeremus, ſi eas ſolas ab ineunte pueritia vſque ad decrepitam ſenectutem maximo otio, ſummo ſtudio, meliore ingenio addiſcere conaremur. Non quod ad ea quæ neceſſaria ſunt ſaluti (ait) tanta in eis perueniatur difficultate: ſed cum quiſque ibi fidem tenuerit, ſine qua pie, rectéque non viuitur, tam multa, tamque multiplicibus vmbraculis opaca intelligenda proficientibus reſtant, tantáque non ſolum in verbis, quibus iſta dicta ſunt, verumetiam in rebus, quæ intelligendæ ſunt, latet altitudo Sapientiæ, vt annoſiſſimis, acutiſſimis flagrantiſſimis cupiditate diſcendi: hoc contingat, quod eadem ſacra ſcriptura teſtatur: Cum conſummauerit homo, tunc incipiet. Proinde Chriſtus compellans Iudæos, qui de Scripturarum intelligentia ſibi vehementer placebant: Scrutamini Scripturas ait, hoc ſcrutandi verbo ſignificans (vt ad illum locum annotauit noſter Ianſenius) non ſimplici lectione, ſed aſſidua, ſed diligenti, & accurata ſingulorum verborum perſcrutatione, & peruerſtigatione ad eorum intelligentiam opus eſſe. Neque id tantum, ſed præterea ſingularem humilitatem, animique puritatem & pietatem non vulgarem requiri, ex eiuſdem ipſis literis cariſſimum eſt. Quæ omnia veriſſima eſſe vel noſter Ianſenius in his ſuis Commentariis locupletiſſimus teſtis eſt, qui cum omnibus illis præſidiis, atque ornamentis inſtructiſſimus & multo præterea otio, magnaque optimorum librorum ſupellectile abundans (quod ipſe de ſe teſtatur) ad eos conſcribendos acceſſiſſet: eſt tamen licet raro, vbi Academicum agit, ſuámque retinet aſſentionem, imo verò hæret, cunctatur, ſuúmque iudicium & ſententiam ſuſpendens varias diuerſorum autorum ſententias aliis examinandas, & diiudicandas reliquit: interdum etiam vnius, eiuſdémque loci multiplices interpretationes proponit, nec in quam potiſſimum partem ſe det ſatis oſtendit. Ex quo conſequitur non eſſe tam faciles Scripturas ſacras, quam quidam videri volunt. Sed vt ad propoſitum reuertamur: in Parabolis paulo plus operæ & laboris nobis ponendum fuit, quæ vt non ſunt omnes eiuſdem generis, ita non eandem ſemper viam ingreſſi ſumus. In iis enim, quæ nudæ ſunt parabolæ, & comparationes, aliquando quidem ipſius exempli, ſub quo parabolæ propoſita eſt, ſenſum literalem vel παραφραστικῶς, vel διδακτικῶς à Ianſenio explicatum, quam fieri potuit, breuiſſime adſcripſimus: aliquando vero omiſſo ſenſu literali, vbi videbatur vel nihil vel parum eſſe difficultatis, parabolam ipſam ad intentum à Domino

Epiſt. 3. ad Voluſianum.

Eccl. 18.

Ioan. 5.

Cap. 10. 14.16.18. 19. *ſcopum mox reuocauimus, atque applicauimus. Alia vero, quæ non tam à ſunt nudæ parabolæ, ſeu comparationes, quã ænigmata, & obſcuræ allegoriæ (cuiuſmodi pleraſque habet Lucas) aliter, & nunc quidem breuius, nunc latius tractandæ fuerunt. Deinde quæ erant huiuſmodi, vt vel à Typographo non imprimi, vel abs te præteriri poſſe ſine vllo tuo detrimento indicauimus, his notis [ ] incluſimus: adeo nos vbique & vtilitatis, & ocij tui maximam rationem habuimus. Præterea textum integrum omnium capitum totius hiſtoriæ Euangelicæ, cum omnibus literis, & notis, quæ in Concordia Ianſenij extant, tam intra ipſum textum quã ad eius marginem, ſingulis quibuſque commentarij huius capitibus præpoſuimus. Qui labor etſi & volumini ipſi nonnihil magnitudinis, & Typographo plurimum certè tædij, ac difficultatis attuliſſe videatur: quoniam tamen omnino neceſſarius tibi futurus erat, omitti non debuit: vt nec Canon ille ad intelligendas litteras & notas, quibus in texenda concordia ſua Ianſenius vſus eſt, nec illi tres indices ab eodem excogitati* Cant. 5 *ſummeque vtiles & neceſſarij: Comedite igitur amici, & inebriamini chariſſimi: vtrumque enim vſum, & cibi, & potus præſtabit hic panis* Ianſe. ad c.6. Ioan. *Scripturæ ſacræ: quia in ſpiritualibus hæc non ſunt diſtincta. Vtimini, ac fruimini hac commoda, & breui, & abſoluta Ianſenij interpretatione in vniuerſam hiſtoriam, & doctrinam Euangelicam, piiſque manibus D. Ioãnis Veduillij Epiſcopi Tornacenſis, qui nobis huius Epitomen conficiendæ primus author, & perpetuus impulſor fuit; bene precemini. Valete.*

Canon ad intelligendas literas, & nota quibus in texenda Concordia Ianſenius vſus eſt.

Singuli { A. Matthæus, B. Marcus, C. Lucas, D. Ioannes }

Bini { E. Matthæus, F. Matthæus, G. Matthæus, H. Marcus, I. Marcus, K. Lucas } & { Marcus, Lucas, Ioãnes, Lucas, Ioãnes, Ioãnes }

Terni { L. Matthæus, Marcus, Lucas, M. Matthæus, Marcus, & Ioannes, N. Matthæus, Lucas, & Ioannes, O. Marcus, Lucas, & Ioannes. } tacẽte { Ioãnes, Luca, Marc. Matt. }

Quaterni [P] *Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.*

Iã verò cũ plures Euãgeliſtę eãdẽ ſentẽtiã diuerſis verbis proferũt, quę in cõtextũ relata narrationis cõſequẽtiã impediuiſſent: verbis aptioribus in contexta collocatis, alias in margine ſunt poſita aliquo horũ ſignorũ † ▷ ‖ vtrobiq; appoſito, quo agnoſcatur quibus verbis in cõtextu poſitis reſpõdeãt dictiones marginales. Quod ſi in Gręcis codicibus nõ ſit ea quæ in noſtris dictionũ varietas, hoc tibi cifra (o) ſignificabit. Dictiunculę his ſignis [] concluſæ adiectæ ſunt ab ipſo Iãſenio ob narrationis cohęrentiã, vt cum alias interdũ omiſit ob eãdẽ cauſam aſterici* ſigno notauit.

In

In Commentariorum D. Cornelij Ianſenij, dumviueret Epiſcopi Gandauenſis Epitomen F. Matthæi à Caſtro, Carmen Franciſci Moſchi Niuigellatis I.C. ad Lectorem.

HVc propera, cura cui pagina ſacra, libellum
Hunc eme delitijs fœtum, & prædiuite Gaza.
Theſaurum grandi, vaſtoq; volumine clauſum
Antiſtes Gandæ Cornelius obtulit orbi.
Territus es pretio, quem res auguſta premebat?
Hoc te faſce leuat, docto, vigiliq; labore,
Dum prolixa prius grata in compendia cogit,
Matthæus myſtes (quem ſepta monaſtica claudunt
Rura Falempino) nactus cognomina Caſtri.
Matthæus Græce, Latieq; peritus & acri
Ingenio, mellita cui facundia vocis:,
Quodq; caput, pietatis amans, & cultor honeſti.
Cœnobij decus egregium, ſpeculumq; & Monaſtûr.
Nocturna librum lector, pariterq; diurna
Volue manu, puramq; bibe his è fontibus vndam.
Diſpliceat limoſa palus, putréſq; lacunæ,
Diuinis anima eloquijs imbuta niteſcat.
Accipe, Matthæus tibi quod pro nomine donat
Non paleas, ſed verba Dei, inſuperabile caſtrum,
Verba Dei, quibus æterna mens paſcitur aura.

IN HVIVS OPERIS COMMENDATIONEM CARMEN.

In quo præmiſſa quadam Euangelicæ Hiſtoriæ breui Periochæ, & tanquam ſcopo: Finis etiam tum Commentariorum D. Ianſenij, tum Epitomes F. Matthæi à Caſtro breuiter explicantur.

Magna Dei ſoboles, per quam primordia mundi
Iacta cui cælum, totáque terra patet:
Ille Patris ſimilis, párque, & cum flamine ſacro
Vnus ab æterno, perpetuúſque Deus:
Humani tandem generis miſeratus acerbam
Cladem de ſacra eſt virgine natus homo.
Induit exiguos artus, abiectáque membra
Et quicquid miſerum vita caduca tegit.
De me, tamen culpam, nec enim diuina poteſtas
Omnia quæ reparat labies ipſa poteſt.
Quin potius licet illa Dei natura perennis,
Sanctáque, cum fragili corpore iuncta foret:
Nil tulit indignum ſeſe, ſed ſalua remanſit
Sub natura hominis vis quoque ſumma Dei.
Quid manifeſta probem: Cæleſtes vndique turmæ
Naſcenti Chriſto Numen ineſſe probant.
Quid noua de ſummo radians ſuper æthera cælo
Stella? quid ad cunctis Regia thura docent:
Quid Simeon Iuſtus? quid verba Prophetidis Annæ
Plenáque ſecretis Carmina dicta pijs?
Nonne Deum clamant humili ſub veſte latentem,
Humanis tandem condoluiſſe malis?
Quid memorem dotes pueri quem turba ſophorum
Expauit? quid iam ſplendida facta viri?
Vt dederit Cæcis viſum, Claudóſque repente
Iuſſerit ingreſſu liberiore frui?
Vt quoque diſtinctos lepra mundauerit, vtque
Reddiderit mutilis integra membra viris?
Vt multos Sathanæ frendente Tyrannide preſſos
Fecerit è ſæuo fortis, abire iugo?
Et quod obſcuri reuocarit faucibus Orci
Defunctos, ſola voce ſepulchra mouens?
Non fuit vlla lues hominum diffuſa per artus,
Quam non ſyderea pelleret arte Deus.
Quid referam iuſſis fuerit quam ſubdita tellus
Illius? & cælum, pontus, & aura ſimul?

Equoreas ſiccis calcauit greſſibus vndas
Et rapidi ad nutum conticuere Noti.
Auricomum Phœbo moribundus lumen ademit,
Diffidit,& rupes,terruit atque ſolum.
Plura canam,victor ſuperata morte reuixit,
Et ſubijt cælum regna paterna petens.
Non ſatis hæc monſtrant Chriſtum ſub carne caduca
Vim quoque cæleſtis continuiſſe Dei?
Vt tamen in Chriſto deitas immenſa latebat,
Sic quoque fulgebat verus,& vnus homo.
Hoc ſitis atque fames centúmque pericula vitæ:
Denique quam ſubiit mors violenta probant,
Omnia quæ vates bis bini Lumine ſacro
Afflati ſcriptis explicuere ſuis.
Matthæus contemptor opum,Marcusq́; fidelis,
Nobilis,& Lucas arte Machaonìam.
Quartus Ioannes Chriſto dilectus,amantis
Virginis & flammas pectore virgo ferens.
Quatuor hi Chriſtum concordi voce canentes,
Teſtantúrque hominem,concelebrántq́; Deum.
Dum tamen humanæ ſtudet hic miracula formæ.
Illa cupit ſummi pandere facta Dei:
Non eadem ſemper narrant,vel dicta,vel acta,
Tempus idem raro,vel loca certa tenent.
Hinc potuit cauſas aliquis captaſſe verendi,
Ne dubiam gererent myſtica ſcripta fidem.
Quæ fuit Infandi blaſphemia Cæſaris,& quæ
Porphirij quondam tela fuere ſenis.
Vnde ſuos Athæi vetereſq́;,nouiq́; tuentur
Errores,aut quo crimina fonte petunt:
Nonne quod in ſacris libris diuerſa putarent
Scripta,ſibi veram ſubripuiſſet fidem?
Falſo equidem:ſed quis maleſana mentis habenas
Flectere quo ratio vult bene ſana queat?
Aſt ne tantas lues per totum ſuperet orbem
Latius,& Chriſti perderet omne pecus:
Multi quos pietas,fides quos alma mouebat
Munditias,medicas applicuere manus.
Nam quæ bis geminis vates ſcripſere libellis.
Vna ſed varium mente ſequente ſcopum:
Coniunxere ſimul,certóque ſub ordine cuncta
Complexi dubijs reſtituere fidem.
Quos inter fuit ille pius Ianſenius olim
Gandauenſis populi nauita,dúxq́; ſacer.

Hic

Hic etenim quicquid bis bina volumina vatum
Et quæ Euangelij pagina ſancta canit.
Condidit eximia forma, certiſque reuinxit
Legibus, vt nulli noxa ſubeſſe queat.
Ancipites ſenſus, & non bene iuncta remouit
Verba, locis poſuit cunctaque facta ſuis.
Deniq; ſeu varijs ſi quis de fontibus vnum
Fontem quadrato fecerit eſſe ſolo:
Sic bonus ille gregis Chriſti pecorumque Magiſter
Vnum quadruplici carmine fecit opus.
Addidit & lucem præclaraque lumina rebus
Ne qua foret ſcriptis pars tenebroſa ſuis.
Lumina quæ ſummo ſtudio, vigilique labore
Duxerat è tota nobilitate Patrum.
His quoque coniunxit longo quæ temporis vſu
De tantis rebus dicere doctus erat.
Quantum iudicio, quantum molimine mentis
Aſſiduo quiſquam peruigilare poteſt:
Difficiles nodos, & vincula cuncta reſoluit
Sacra quibus poterant ſcripta patere dolis.
Magnum opus, & dignum quod ſæcula longa per orbem
Latinagum celebrent, & ſine fine canant.
Sed tamen his tantum quibus otia multa ſuperſunt
Hic labor, hæc proles vtilis eſſe poteſt.
Nam quibus eſt ratio paucis adhibenda diebus
Horamque modum clepſidra parca tenet:
Quos vigiles curæ exercent, quos grandia rerum
Pondera ſollicitis nexibus vſque premunt.
His tua Ianſenij doctiſſima ſcripta profecto
Non faciles fruges, aut ſata læta ferent.
Quis non indoleat tam raros arbore magna
Sperari fructus, parcaque poma legi?
Viderat hoc noſter ſenſu Matthæus acuto
Iudicij tantis indoluitque malis.
Attamen artis erat non parua demere morbum
Quem nullus merito diceret eſſe malis.
Reperit hanc artem Matthæus, & ardua quæque
Vi mentis ſuperans hoc ſibi fecit iter.
Omnia quæ fuerant Patrum de fonte petita,
Suſtulit, inque locum iuſſit abire procul.
Quicquid ad implexas veterum ſpectare querelas
Vidit, & ad voces, hæc quoque præterijt:
Illa ſibi tantùm retinens quæ præſulis arte
Perſpicuæ fuerant lucida facta notis.

Sic velut è magno decerpens optima prato
Sat breue, ſed magnum pondere fecit opus.
Quo quicunque volet geminam cognoſcere Christi
Naturam, & vera noſce ſalutis iter:
Vtatur tutò non vlla pericula noxa
Incurret, nullo concidet ipſe loco.
Aura leuis nauem ſuſtollet, & æquora lata
Sulcabit nulla rupe vetante viam.
Nam procul hinc abſunt Syrtes, diraq; Charibdis
Latrantes ſpuma, terrificumq; caput.
Ac velut in placido ſi quis decurrere ponto
Pergat quà ſpirant grata Orientis opes:
Ille leues campos, & ſtrata virentibus herbis
Æquora ſe molli ſcindere pupe putet:
Sic quibus hunc animo campum luſtrare libebit
Labetur facili pulſa labore ratis.
Quodq; caput rerum non tempora multa requirit
Hic labor, exiguas ſed petit ille moras.
Nunc igitur partis ſudoribus vtere lector,
Atque ſacris mentem prolue delitijs:
Carpe manu fruges, & frugibus addito flores
Quas tibi Matthæi dat bene cultus ager.
Dum tamen hos fructus, & diuite colligis agro
Delitiis gratis mixtaq; mella fauis:
Fac mox extollas quidquid Ianſenius alto
Iudicio inſignis protulit ipſe tibi.
Et tamen eximijs iſtas quoque laudibus effer
Quas tibi Matthæus conciliauit opes.
Denique ſollicitis precibus cumulabit vtrumque
Et pius ad ſuperos feruida vota feres.
Illum vt iam fato functum cæleſtibus aſtris
Inferat, vtque iſtum ſoſpitet vſque Deus.

Frater Carolus à Tilia
Tornacenſis.

Falempini Canonicus Regularis.

EIVSDEM

PAſtores, quicunque gregem quem Chriſtus amauit
Ducitis ad ſummi paſcua ſancta Dei:
Huc agedum læti cuneos conuertite veſtros,
Exigui merces magna laboris erit.
Hic herba, ſalices, Cithiſus, & quicquid amarum,
Dulce ve lanigerum pellicit omne pecus.
Non deſunt flores quos pendit Hymettia tellus,
Nec fontis nitidæ luxuriantis aquæ.
Aſpera (ſi neſcis) ſunt & patientia Chriſti,
Et mors, & legum ſemita ſtricta nimis.
Dulcia ſunt præclarus amor, promiſſaq; certa
Dictantis leges, magnaq; ſarta Dei.
Quid limpha nitidæ? ſunt Chriſti ſanguis, & ille
Spiritus in flamma purificante Deus.
His teneris plantis, his herbis nulla pericli
Noxa ſubeſt, ſcopulus nullus in amne latet.
Hoc cauit, ſtudióue pio Matthæus abegit
A caſtra, vt libris, ſic pietate cluens.
Paſtor, & ipſe, pias ſuetus ductare Phalanges.
Arua per, & caſtos irrequietus agros:
Has vobis veſtróq; gregi pia prata coëgit
Exiguum in campum ne qua periret ouis:
Ne qua periret ouis, longe dum pabula quærens
Incidit in dumos, tabificaſq; vepres.
Dicite pro meritis Paſtores, det tibi Princeps,
Paſtorum poſt hæc Paſtor adire polum.

IN ILLVSTRISSIMVM, ET
Reuerendiſſimum Dominum D. Ludouicum de Barlaymont Archiepiſcopum, & ducem Cameracenſem, comitem Cameraceſij, Sacri Imperij Principem, Adminiſtratorem Epiſcopatus Tornacenſis Anagramma.

Ludouicus de Barlaymont.

ANAGRAMMA.

Ad lumen oculos tibi dura.

Aërias inter volucres, turbaſq; volantum
Magnus vt eſt Aquilis nobilitatis honos:
Sic veteres inter Belgas mihi crede relucet
Barlaïmontiadum nobilis illa domus.
Vtq; probat pullos aquilæ Phœbeïa lampas,
Congenereſq; animos feruida flamma notat.
Sic belli paciſq; decus, tum fulgor honorum,
Barlaïmontæum comprobat omne genus.
Non vos tergimini fratres quos ſplendida Martis
Munera iam ſeclis aſſeruere canam:
Sed te maiorum decus ô Ludouice tuorum
Illuſtre ad cælos carmina noſtra ferent.
Tu ſiquidem ſacro iam dudum culmine clarus
Nulla renitenti lumina fronte times.
Non Cameracenſis te ſol perterruit vnquam,
Nulla hæc erutilo ſydere flamma micans.
Et nunc exoriens Tornaci gloria, luxq;
Pontificis, num te territat attonitum?
Nequaquam nec mille locis ſe clarus Apollo
Immittat radios, vis tua, menſq; cadet.
O, res naturam ſuperans diuinaq; virtus
Cui nihil inſoliti luminis eſſe poteſt.
Quiſquis es ad ſummos quem nobilis ardor honores
Ducit, & ad cælum mens generoſa rapit.
Si ſapis AD LVMEN teretes OCVLOS TIBI DVRA
Ne iubar immenſum te procul abiiciat.
Hoc te non fruſtra ſecreto nomine Præſul
Barlaïmontiadum gloria magna docet.

Frater Carolus à Tilia Tornacenſis Falempinæ.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΙΑΝΣΕΝΙΟΥ ΕΠΙΤΟ-
μὴν ἀπὸ τοῦ ματθαίου ἀ καστρῷ
ἐξηργασμένην.

Βόσκεις μῆλα λόγῳ ματθαῖε μελίῤῥυτε κῆρυξ,
Ὧδε βοτὸν παρέχεις, βουβότε, μηλοβότοις.
Ἤματι ἀσχολέων καὶ ἐγρήσσων νυκτὸς ἀμολγῷ
Εἰ δ' ἕταρος μοναχοῖς, βουπλάταισι κλέος.
Οὕτως εὐσεβίῃ, καὶ ψυχῇ σου πολυΐδρις
Ἀμφαίνουσι καλῶς δῶμα φαλεμπίνιον.
Εἰς αὐτόν.
Ἄλλος εἶ εὐγύβινος, ἐπεὶ βίος ἀμφοτέροισιν
Οὗτος, ἐπισήμη οὐκ ἀνομοίη ἔνι.
Θωμοῦ ὕλλου ἄγγλου.

IN EPITOMEN IANSENII
à Fratre Matthæo à Caſtro elaboratam.

Bino paſcis oues verbo Matthæe diſerte,
Regibus hic ouium pabula grata paras.
Luce vacans ſacris, obſcura nocte camænis,
Paſtores decorans es monachis ſocius.
Sic pietate tua, ſic mentis acumine raro
Illuſtras pulchrè clauſtra Falempinij.

In eundem.

Alter es Eugubinus, eodem tramite vitæ
Itis, & æquales vos pia muſa facit.

Thomæ Hylli Angli.

Quæ in ſingulis partibus huiuſce Epit. Concordiæ habentur.

Prima, præter pueritiam Chriſti, continet acta eius à Baptiſmo, vſque ad ſecundum Paſcha, Acta ſcilicet vnius anni & aliquot menſium.

Secunda, Acta Chriſti à ſecũdo Paſchate, vſque ad tertium, hoc eſt, Acta ſecundi anni prædicationis eius.

Tertia autem complectitur, Acta tertij anni prædicationis Chriſti, vſque ad reſuſcitationem Lazari.

Quarta verò & vltima pars continet à reſuſcitatione Lazari, ea quæ ad Paſſionem, Reſurrectionem & Aſcenſionem Chriſti pertinent.

PROOEMIVM
EX LVCA.

QVONIAM *quidem multi conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt, rerum, ſicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt & miniſtri fuerunt ſermonis: viſum eſt & mihi aſſecuto omnia, à principio diligenter ex ordine tibi ſcribere, optime Theophile, vt cognoſcas eorum verborum de quibus eruditus es veritatem.*

Quoniam quidem multi conati ſunt. Conari aliquid vel tentare, & aggredi dicuntur, & qui præſumptuosè aliquid moliuntur, id tentantes quod præſtare non valent, & qui honeſtè & bene aliquid pertractant, Euangeliſta autem hoc verbum in malam accepiſſe partem, voluiſſéque notare eos, qui in ſcribendo Euangelio non præſtiterunt quod promiſerunt, ex eo apparet quod dicit, *multi conati ſunt,* Deinde quod hanc dicat cauſam ſcribendi à ſe Euangelij, quod ante ipſum multi id tentaſſent.

Ordinare, hoc eſt, in ordinem diſponere. Græcè *ἀνατάξασθαι.* id eſt contexere. *Quæ in nobis completæ ſunt:* Græcè eſt, *πεπληροφορημένων πραγμάτων*, id eſt, rerum certiſſimæ fidei. Vnde completæ exponi debet, pro eo quòd eſt, plenè & perfectè creditæ, vel cognitæ ſunt à nobis.

Sicut tradiderunt. Videtur hæc pars non referenda ad illud conati ſunt ordinare, ſed potius ad id, quod mox præcedit, quæ in nobis completæ ſunt, vt hac parte oſtendat vnde fuerit in ipſo rerum à Chriſto geſtarum tam certa fide, ex traditione Apoſtolorum ſcilicet, & fide dignorum teſtium. Porro quòd dicit, *Qui ab initio ipſi viderunt*, videtur intelligendum de initio prædicationis, & miraculorum Chriſti, niſi intelligamus eum hic notare non tantum Apoſtolos, ſed etiam Chriſti matrem Mariam.

Miniſtri fuerunt ſermonis. Apud Græcos genitiuus *λόγου*, id eſt, ſermonis, vel verbi referendus videtur non ſolum ad nomen miniſtri, ſed etiam ad nomen, pro quo nos legimus verbum viderũt. Græca enim ſic habent ad verbum: qui ab initio ipſimet inſpectores, & miniſtri fuerunt ſermonis, vt ſermo vel verbum accipiatur hic Hebraica phraſi, ſecundum Eraſmum, pro re à Chriſto, vel circa Chriſtum geſta. Huius enim verbi Apoſtoli fuerunt, & inſpectores. Et miniſtri, quia cooperatores in multis à Chriſto fa-

ctis. *Aſſecuto omnia à principio diligenter* παρακολουθέω vndę eſt, παρακολουθηκότι, ſignificat magis aſſectari aliquid, & alicui ſemper aſſidere, & adeſſe. Proinde aſſecuto hic accipi debet pro ſuo frequentatiuo aſſectato. Illæ autem dictiones, *à principio*, *diligenter*, non poſſunt ſequentibus coniungi, vt communiter noſtri libri diſtinguunt, ſed, vt patet ex Græcis coniungi debent cum participio, aſſecuto. Senſus enim eſt, viſum eſt mihi, vt poſtquam omnia à principio ſum perueſtigatus, deinde tibi ſcriberem.

Ex ordine tibi ſcribere. Græcè eſt, καθεξῆς, quod potius ſignificat deinceps, quàm ex ordine. Vnde & in noſtra lectione ex ordine, accipi poſſet pro deinceps, vt nomine ordinis, non intelligatur hic ſignificari ordo narrandorum, ſed ordo ille ab Hiſtoriographis ſeruandus, vt prius rerum geſtarum diligentem, exactamq; inquiſitionem faciant, ac deinde ad ſcribendum animum accommodent.

Optime Theophyle. Colligit Theophylactus hunc Theophylum primatem aliquem fuiſſe, quod huic epithetum tribuitur, quod magnis viris tribui ſolet, quemadmodum. *Feſto dixit Paulus*, Opti-
Act. 26. me Feſte.

Vt cognoſcas. Apparet Lucam hoc voluiſſe vt quoniam diuerſa, ſibique contraria falſorum, Euangeliſtarum narratio incertudinem generaret rerum verarum: per hanc ſcripturam Theophilus agnoſceret rerum à Chriſto geſtarum certitudinem.

VERBVM

VERBVM DEI ÆTERNVM, VITA & lux caro factum. *Ioan. 1.*

CAPVT I.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt. In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo miſſus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in teſtimonium: vt teſtimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: ſed vt teſtimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & ſui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Et verbum caro factum eſt: & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre) plenum gratia & veritatis.

In principio erat verbum. Cum rerum diuinarum nomenclatura deſumatur à nominatione earum rerum quæ ſub noſtra cadunt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis deſumpta ſit à verbo humano, duplex autem ſit humanum verbum, mentale ſcilicet & vocale: Filius Dei non à ſimilitudine verbi vocalis, ſed à ſimilitudine verbi mentalis dicitur verbum. Primùm quod ſicut verbum mentale, id eſt, cogitatio mentis, qua ſibiipſi mens loquitur, inſenſibiliter, atque ſine paſſione, & corruptione à mente procedit, eſtque mentis, atque intelligentiæ à qua procedit perfectiſſima imago & ſimilitudo: ita & filius Dei imperceptibilem, & ab omni paſſione liberam à Patre trahit originem, expreſſiſſimam ipſius gerens imaginem, & figuram. Deinde quemadmodum mens ſibiipſi loquitur per verbum & cogitationem ſuam, atque in ea ſeipſam, & omnia quæ ſit videt, & agnoſcit: ita & in filio ſibiipſi Pater loquitur, inque eo, tanquam ſpeculo limpidiſſimo, & imagine veriſſima, ſe omneſque creaturas contemplatur. Præterea quia (vt dicit Theophylactus) ſicut mens nequit aliquando eſſe ſine verbo, & cogitatione, & verbum eſſe non poteſt niſi à mente: ita & Pater filio ſemper coæternus fuit, & filius Patri. Differt autem verbum iſtud diuinum à verbo mentali humano præter alia etiam in eo, quod verbum mentale hominis ad operandum ſit inefficax, verbum autem diuinum efficax, & vt verbis Triſmegiſti vtar, natura eſt generatrix, & opifex & Λογος

Filius Dei quatenus dicitur verbum.

In quo differat verbum iſtud diuinũ à verbo mentali humano.

δημιουργος, id eſt, verbum opifex. Proinde etiam ob id Dei filius verbum dicitur quod per ipſum omnia Pater ſine omni negotio, quæ vult, quæque in filio facienda videt, facit: quemadmodum ſi quis Rex omnipotens quiduis ſuo ſolo iuſſu faceret. [Atque hinc Auguſt. lib. 83. quæſtionum aſſerit in nomine verbi ſignificari non ſolum reſpectum ad Patrem, ſed etiam ad illa, quem per Verbum facta ſunt operatiua potentia.] Quemadmodum autem verbum mentale fit vocale, dum aſſumit, & (vt ſic dicamus) induit ſibi vocem & ſonum, ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit: ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens per aſſumptionem carnis ſenſibile factum eſt, Patremque ipſum, & ea quæ Patris ſunt mundo manifeſtare cœpit, vt iam etiam verbum dici poſſit à ſimilitudine verbi vocalis. Notandum autem non ſimpliciter eum dixiſſe. *In principio erat, λόγος*, ſed cum articulo, qui hic emphaſi non caret, *ὁ λόγος*, id eſt, illud verbum: quo intelligatur eum notaſſe verbum illud vnicum, & ſingulare, diuinum ſcilicet, de quo in veteris Teſtamenti ſcripturis omnia dicuntur à Deo facta, & de quo pleraque Philoſophi ante ſcripſiſſent. Rectius autem, erat, dictum eſt. *In principio erat*, quàm fuit. Præteritum enim perfectum ita ſignificat tempus præteritum, vt non ſimul ſignificet rem quæ dicitur fuiſſe, adhuc permanere in illa duratione, de qua eſt ſermo. Præteritum vero imperfectum, ſic ſignificat tempus præteritum, vt & ſimul ſignificet rei perſeuerantiam, & exiſtentiam. Proinde dum dicitur verbum erat in principio: ſignificatur verbum præceſſiſſe principium illud, & tamen cum ipſo principio perſeueraſſe. Itaque hic ſignificatur etiam ipſius verbi æternitas, non quidem per illam orationem ſolam. *In principio*: cum & de cælo, & terra dictum ſit. In principio creauit Deus cælum, & terram: Neque per ſolum verbum erat: ſed quia verbum erat, coniungitur illi, *In principio*: idque ſiue in principio exponatur ſecundum Auguſtinum pro, ante omnia (nam ſi ante omnia, quæ facta & creata ſunt erat verbum, nunquam verbum factum eſt, ac proinde æternum eſt) ſiue, *In principio*: exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quod in hoc principio erat verbum, rectè infertur nunquam incepiſſe eius durationem & eſſe. Si enim incæpiſſet, ergo eſſe ipſius non præceſſiſſet principium durationis, & omnium rerum conditarum: quod tamen, vt dictum eſt, verbum (erat) ſignificat.

In principio.

[Subtiliter autē Ioannes inde auſpicatus eſt Euangelium ſuum vnde Moyſes Geneſin, dicens: In principio erat verbum, ſicut ille, In principio creauit Deus, &c. volens ſignificare quod in principio quo Moyſes creatum dicit cælum & terram verbum hoc non ſic inter alia creatum, ſed illis per creationem incipientibus ipſum iam veraciter erat, & inuariabiliter perſiſtebat.]

Et verbum erat apud Deum. Præcedenti parte oſtendit quando erat verbum, hac vero parte vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, Si in principio & ante, omnia erat verbum ab æterno: vbi ergo erat cum adhuc nihil eſſet, cunque nullus eſſet locus? Propterea ſubiecit, & verbum erat apud Deum: ſignificans illud loco non circumſcriptum fuiſſe, ſicut Deus incircumſcriptibilis eſt. Occurrit autem hac oratione, & alteri dubitationi, qua opinari quis poſſet verbum illud, quod in principio fuiſſe dixit, eſſe quodam accidens non per ſe ſubſiſtens, quale eſt verbum noſtrum ſiue mentale ſiue vocale. Propter hoc ergo non dixit, Verbum erat in Deo, ſed apud Deum, vt ſubſiſtentiam verbi ſignificaret. Quod enim per ſe non exiſtit, propriè apud aliud eſſe non dicitur, ſed in eo. [Præterquam autem quod Euangeliſta per præpoſitionem, Apud, duabus his ſatisfacit dubitationibus, eadem præpoſitio adhuc tria hic deſignat, primum diſtinctionem perſonalem verbi à Deo Patre, deinde ſocialis & amica coniunctio verbi cum Deo Patre ſignificatur, tertio quędam in Patre erga filium auctoritas, verbúmque hoc Dei Patris tanquam proloquentis eſſe verbum.] Itaq; his pauciſſimis verbis ſignificatur verbum hoc habere Deum Patrem auctorem, atque ab eo procedere ſic, vt per ſe ſubſiſtat, atque ab eo ſecundum perſonam diſtinguatur, nunquam tamen ab eo diuulſum ſit, & ſeparatum, cumq; eo ante mundi principium nullo loco circumſcriptum extiterit. Notandum autem hoc loco rurſum addi articulum non ſolum dictioni verbum, ſed etiam dictioni Deus: καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo prius dixerat: Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine ſolo, vel participatione Deus dicitur, accipiamus, ſiue vt certam in diuinitate perſonam nempè Patrem intelligeremus.

Cyrillus *Chryſoſt* *Hilarius. libr. 2. de Trinit.*

Et Deus erat Verbum. Cum prius & quando, & vbi erat Verbum explicauerit: nunc quidditatem eius explicat & eſſentiam. Cúmque prima parte æternitatem Verbi ſecunda perſonalẽ eius à Patre diſtinctionem ſignificauerit: hac tertia parte neceſſario identitatem naturæ ipſius cum Patre ſignificauit, ne ex ſecunda parte ita à Deo Patre diſtinctum intelligeretur verbum, quaſi & natura illi ſit diuerſa, & Deus eſſe non crederetur: cum & vnus ſit Deus, & apud Deum verbum fuiſſe dictum ſit. Debet autem in hac oratione præconſtrui dictio Verbum, vt ſit hic ſenſus: & Verbum illud, quod dixi, erat Deus: qui ſenſus in Græco manifeſtius deprehenditur, vbi nomine Deus iam non apponitur articulus, ſed tantum nomini Verbum καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, id eſt, Et Deus erat illud Verbum. Quod autem hoc loco articulum nõ appoſuerit, coactus fecit. Si enim vtrobique addidiſſet articulum dicens, καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam cõfudiſſet perſonarũ proprietates. Senſus enim fuiſſet,

Et ille Deus apud quem dixi eſſe Verbum, erat illud ipſum Verbum, vel ipſum verbum, erat ille ipſe Deus Pater, apud quem dixi eſſe Verbum. Quod ſi autem nomini Deus addidiſſet articulum, & non Verbo, duo ſignificaſſet verba, ac ſenſus fuiſſet, & ipſe Deus, nempe Pater, erat & ipſe verbum quoddam, & ſi non idem quod filius. Nunc quoniam Verbo addidit articulum, & nõ Deo, Chriſtianam expreſſit ſententiam: ſic vt alio detorqueri nequeat, nimirum hanc. Et verbum illud, quod modo dixi, erat Deus, id eſt, particeps diuinæ naturæ. [Sicut enim dum ſignificare volo hominem eſſe ſpeciem animalis, dicere non poſſum ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ ζῶον, id eſt, ipſe homo eſt ipſum animal: ſed ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον, id eſt, ipſe homo eſt animal: ita dum Euangeliſta ſignificare voluit Verbum iſtud cum Patre in diuinitate communicare, neceſſario omittere debuit articulum.]

Hoc erat in principio apud Deum. Ne intelligeremus tria hæc ante dicta ſigillatim eſſe vera, & non ſimul eidem competere Verbo: ad excludendum omnes cauillationes iſtud ſubiecit: per Epilogum ſuperiora omnia recolligendo, & demonſtrando ea ſimul eſſe vera, & eſt ſenſus: Hoc nempe Verbum, quod dico eſſe Deum, hoc inquam & non aliud erat in principio apud Deum.

Omnia per ipſum facta ſunt. Poſtquam ſuperius de Verbo loquutus eſt conſiderato in ſeipſo, & per comparationem ad Deum patrem, explicans ipſius æternitatem, diſtinctionem perſonalem à Patre, & diuinitatem cum eodem communem: nũc oſtendit quomodo ſe idem Verbum habeat reſpectu creaturarũ. Et prius quidem oſtendit quomodo ſe habeat ad omnes creaturas, deinde vero quomodo ſe habeat ad eos, qui inter creaturas præcipui ſunt, homines ſcilicet. Itaque per ipſum Verbum facta dixit eſſe omnia, quæ ſcilicet creata ſunt, vel facta. Sic enim diſtributione vt vocant, accommoda neceſſe eſt iſtud intelligere, ne & ipſe Pater, & Verbum, & Spiritus ſanctus per Verbum factus intelligatur. Intelligendum autẽ omnia per Verbum facta eſſe à Patre: tum quia omnia Pater fecit per ſuam ſapientiam & potentiam (quæ duo verbo Dei appropriantur. Chriſtum enim Paulus vocat Dei virtutem, & Dei ſapientiam) tum quia omnia ſic Pater cum filio, cõmuniter fecit, vt tamen virtutem operandi ſicut & eſſentiam Filius à Patre acceperit. [Poſtremò etiam ideo per Verbum omnia facta dicuntur: quod ipſum quatenus Verbum & Sapientia dicitur: cauſa eſt exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis Patris, ſed tantum ex parte rerum factarum.

1. Cor. 1.

Et ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt, in ipſo vita erat. Verba hæc duplicem habent diſtinctionem. Quidam enim ſic diſtinguunt: Et ſine ipſo factum eſt nihil, vt deinde noua ſequatur ſententia, quod factum eſt in ipſo vita erat. Atque hãc diſtinctionem

ferè

ferè Latini ſequuntur Interpretes,& cum eis Cyrillus Græcus.Sed longè ſimplicior & facilior eſt diſtinctio Chryſoſtomi, & omnium penè Græcorum,qua quod factum eſt, præcedenti,illud verò, in ipſo ſequenti iungitur hoc modo: Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt,vt puncto hic interpoſito deinde ſequatur. In ipſo vita erat. Conſtat neceſſario hæc ſic debere accipi negatiuè,vt ſit ſenſus: nullam omnino eſſe rem quæ ſine Verbo facta ſit.Huic autem ſenſui id vnum obſtare videtur,quod hæc pars ſuperflua videbitur, cum id quod ea ſignificatur ſatis præcedenti oratione explicatum ſit, qua dictum eſt, omnia per ipſum facta ſunt. Dicendum itaque adiunctam eſſe hanc partem primum, vt quod prius dictum eſt fortius confirmaret,ne omnino aliquid putaretur non eſſe complexus dicendo omnia.Siquidem intelligere aliqui potuiſſent tantum viſibilia illa, quæ Moyſes facta ſcribit ipſum complexum fuiſſe:aut res noxias non eſſe complexũ, quas quidam non à vero Deo,ſed à diabolo factas aſſeruerunt. Deinde & ideo hanc adiecit partem, vt explicaret illud quod dixit per ipſum. Ne enim ex ea locutione quis Filium Patre minorem intelligeret & à Patre per Filium tanquam ſeruum omnia eſſe facta, ſubiunxit præpoſitionem denotantem ſocietatem Filij cum Patre in creando mundum: vt vel ſic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus naſci poterat verbis.Dicendo enim ſine ipſo nihil eſſe factum:ſignificat cum ipſo à Patre omnia eſſe facta.[Iam & ipſa Græca,quæ non habent οὐδὲν, ſed οὐδὲ ἓν magis expoſtulant, vt illud,quod factum eſt,cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices diſtinguunt & Theophylactus & Chryſoſtomus. Secundum quam diſtinctionem hæc pars,& ſine ipſo, &c. præter dictas rationes ideo appoſita eſt, vt oſtenderet per illud (omnia) creata ſolum accipi debere,ne quis Patrem,vel Spiritum ſanctum,vt dixerunt Macedoniani,intelligeret per Verbum factum eſſe. Sic & Paulus explicans pro quibus diſtribuat (omnia) cum dicitur de Filio: Omnia ſubiecit ſub pedibus eius, ſine dubio, inquit, præter eum qui ſibi ſubiecit omnia.] Indicat autem Ioannes, per hoc quod adiecit (quod factum eſt) eſſe aliquid præter Patrem & Verbum, quod non ſit factum,nempe Spiritum ſanctum. Nam ad excludendum Patrem, aut Filium ab illo vniuerſali (omnia) non omnino opus erat addere, quod factum eſt. Quis enim audiens per Filium à Patre omnia eſſe facta: non intelligeret ab omnibus excludi Patrem & Filium facientem. Proinde hoc loco refellitur non tantum Manichæorum error, ſed & Macedemonorum. 1.Cor.15.

In ipſo (Verbo) *vita erat*, hoc eſt verbum ex ſua natura vitam habebat, eratq́; vita ipſa ex ſua natura,ac proinde non niſi ex hac fontali vita acceperunt ſuam vitam quæcunque viuunt, aut vmquam

quam vixerunt. Proinde cum dicitur in verbo fuiſſe vitam: non debet intelligi vita à verbo diuerſa, aut vitam illi infuiſſe ſicut accidens in ſuo ſubiecto, quomodo in nobis dicitur eſſe vita: cum in Deo non ſit aliud eſſentia eius, & accidens quoduis. Neque rurſum ſimpliciter intelligendũ. In verbo fuiſſe vitam, quia ei competit vita: ſed quod ex ſua natura ſit vita. Quomodo poſtea dicturus eſt: Sicut Pater habet vitam in ſe manentem, ſic dedit & Filio habere vitam in ſe manentem.

Cur lux hominum potius, quam Angelorum. *Cur non lux Iudæorum, aut Iuſtorum.*

Et vita erat lux hominum. Vitam, quæ eſt verbum, dicit eſſe lucem hominum: vt oſtenderet ſe loqui de luce non ſenſibili, quæ non hominum ſolum eſt, ſed & brutorum: verum ſpirituali, quæ propriè hominum, quatenus homo eſt, hoc eſt, ſecundum partem intellectiuam conuenit. Hominum autem potius dicit lucem quam Angelorum, vt per ea quæ nobis ſunt nota, lucem illam nobis manifeſtaret. Dicens tamen eſſe Lucem hominum, indicat multo magis eſſe Lucem Angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & ſuprema lux eſt infimi intellectus lux: multo magis eſt lux intellectum ſuperiorum mediorum. Et non dixit lux Iudæorum, aut lux Iuſtorum, ſed lux hominum, omnium ſcilicet: vt intelligeremus vitam vocari lucem, non quia per legem à Moyſe datam, aut per gratiæ ſuæ inſpirationem quoſdam illuminauit: ſed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id, quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quod eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honeſtum ab inhoneſto, verumq; à falſo diſcernere valeant. Cum enim in corporalibus rebus id lumen dicamus, in quo aliquid videmus: rectè per tranſlationem à corporalibus ad ſpiritualia lumen dicitur mens ipſa, & ratio, viſque illa diſcernendi verum, & falſum ſicut & ipſum videre ad intellectum transfertur.

Et lux in tenebris lucet, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuſo dat eis ex rebus viſibilibus inuiſibilia Dei cognoſcere, quemadmodum teſtatur Paulus, tum quia occultis gratiæ ſuæ inſpirationibus, Iuſtorúmque prædicationibus, & aliis mediis pleroſque ſemper peccatores in cognitione Dei, quantum in ſe eſt, illuminare voluit. Verum *tenebræ*, hoc eſt tenebroſæ mentes lucem hanc *non comprehenderunt* intellectu ſuo, hoc eſt, non intellexerunt eam: ídque vel ob id quod in rebus vanis & perituris huius mundi bonis oculos mentis ſemper haberent intentos & affectum affixum, oculos ſuos ad lucem illuminantem eos claudentes, vel quod ingenij ſui acumine confuſi, ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus, cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut

Rom. 1. *Rom. 1.*

gratias

gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, &c. Secundum prædictam autem expoſitionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non ſolum de illuminatione, quæ fit per infuſum lumen naturale, ſed etiam de ea, quæ fit per inſpirationem Dei gratuitam: quod quidem aptè conuenit ſequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ ſine inſpiratione Dei gratuita accipi non poteſt. Iam quod dicitur Tenebræ eam non comprehenderunt, de tenebris accipi debet quamdiu tenebræ fuerunt. Aut ſic accipienda oratio, vt ſignificetur pleraſque tenebras lucem non comprehendiſſe, non autem omnino nullas, ſicut intelligitur, quod poſtea dicitur: Mundus eum non cognouit, & ſui eum non receperunt. Cum autem ſemper alioqui verbis vtatur præteritis, per præſens dicit lux lucet in tenebris, vt ſignificaret perpetuò & indeſinenter lucem hanc lucere à principio mundi vſque in hunc diem.

Fuit homo miſſus à Deo: Poſteaquam ſuperius dictum eſt de iis, quæ ad diuinitatem verbi ſpectant, Euangeliſta iam de verbi incarnatione dicturus ſermonem de præcurſore interſerit. Quoniã enim verbum in ſua diuinitate ſolum conſiſtens quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non eſt comprehenſum, neque cognitum: ob id carnem induit, in qua luceret, & mundo manifeſtius innoteſceret. Vt autem etiam in carne veniens agnoſceretur, præmiſſus eſt Ioãnes Baptiſta, qui parta ſibi apud omnes ſumma per eminentiſſimam vitæ ſanctimoniam auctoritate teſtimonium ferret de hoc lumine incognito, & carne velato. Ex quibus conſtat quàm conuenienter hic ſermo de Ioanne, & Chriſti incarnatione ſuperioribus ſubiunctus ſit. [Aduertendum autem admonet Cyrillus quam idonea vtatur Euangeliſta oratione cum de Ioanne loqui incipit. Nam cum de verbo loqueretur vſus eſt verbo (erat) vt æternitatem eius oſtenderet, & vltra omne temporis principium eſſe ſignificaret. De beato autem Baptiſta congruè nimirum, vt de mortali homine, atque creato fuit, exclamat.]

Neque contentus Euangeliſta horum verborum diuerſitate, nempe fuit, & erat ſeparare verbum Dei à Ioanne tutiſſimè adiecit, *homo*, idque ſine articulo: tum vt hac nomenclatura, & nota diſtingueret ipſum à Filio Dei, quem Verbum, Deum, Vitam, & Lucem appellauit, quíque homo eſt cum articulo, hoc eſt inſignis, & omnes excellens, tum vt temeritatem nonnullorum euerteret teſte etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerant non natura hominem, ſed de numero ſanctorum Angelorum Baptiſtam fuiſſe, ac humano corpore vſum prædicaſſe. Quod inde affirmabant, quia dictum eſt. Malach 3. Ecce ego mitto Angelum meũ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, ignorantes nomen Angeli miniſterium magis, quam ſubſtantiam ſignificare. Angelus *Baptiſtã à nonnullis Angelum exiſtimatum.*

enim Ioannes dictus eſt,non quia natura Angelus eſſet, ſed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam rectè ſubiecit, *miſſus à Deo*, tum vt oſtenderet eum ratione officij ſui Angelum dictum, tum ne alicui leue videretur teſtimonium eius, quem prius ſolum hominem vocauit, ídque ſine articulo, & à pſeudoprophetis eum ſepararet,qui à Deo miſſi non fuerunt. Quando autem miſſus ſit ſcribit Lucas, ſcilicet anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæſaris. Sed modus quo miſſus eſt incertus eſt,an ſcilicet viſibili apparitione, an ſola interna inſtructione, & deſtinatione. Cæterum,vt explicaret quis ſit homo,de quo loquitur,adiecit *cui nomen erat Ioannes*, vel, vt habent Græca, nomen illi Ioannes. Nomen certè non vulgare,nec caſu impoſitum,ſed diuinitus inditum. Atque ob id miſſum hunc à Deo hominem nomine hoc ſuo notum facere voluit Euangeliſta ſecundum Cyrillum, vt ipſo nomine, quod ex lucæ narratione conſtat eſſe diuinum hominis huius auctoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de cauſis vel homines, vel Angeli à Deo mittuntur:ſpeciale miſſionis eius officium explicat,dicens: *Hic venit in teſtimonium*, hoc eſt, vt teſtaretur,aut vt eſſet teſtis:quaſi dicat,non venit vt eſſet lux mundi,neque vt mundum hunc redimeret:ſed tãtum & eſſet teſtis. Et quoniam diuerſarum rerum ſunt teſtimonia diuerſa,explicat in cuius rei teſtimonium miſſus fuerit: Vt inquit, *teſtimonium perhiberet de Lumine*. Hoc eſt vt teſtaretur Chriſtum ſolum eſſe vnde omnes lumen,& notitiam veri Dei accipiant. [Hoc autem dicens ſignificat & Ioannem habuiſſe certam, claramque notitiam huius lucis (alioquin enim non veniſſet idoneus teſtis, nam quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur) & aliis ignotam fuiſſe lucem illam:alioqui enim non opus fuiſſet eius teſtimonio [Ne autem quis exiſtimaret Lucem hanc teſtimonio ipſius eguiſſe,quaſi aliqua ex parte deficientem, adiecit: *Vt omnes crederent per illum*, indicans ob incredulitatem, & cæcitatem aliorum teſtimonium ipſius fuiſſe neceſſarium [Et bene quidem crederent dicit, & non dicit,vt omnes cognoſcerent, vel ſcirent hanc lucem per ipſum. Aptè enim teſtimonio reſpondet fides, neque aliud quam fidem rei, teſtimonium facere poteſt. Nam ſcientia, & euidens rei cognitio:non teſtimonio, ſed demonſtrationi, & euidentiæ innuitur. Deinde quia non poteſt à nobis Lux iſta in hac vita ſciri, aut clarè videri,ſed ſola fide percipi.] Porrò quod dicitur per ipſum: Caietanus ad lumen, reliqui omnes doctores ad Ioannem referunt, & melius quidem:quod huic Euangeliſtæ ſit familiare dicere fideles credere in Chriſtum, non per Chriſtum, quem ſenſum & hic voluiſſe ſignificare ſatis ipſa verborum conſequentia docet Quod autem dicit,vt omnes crederẽt,intelligi poteſt accommoda diſtributione, de omnibus teſtimonium eius audientibus, nempe

Quando miſſus Ioannes.

Modus quo miſſus.

Nomen.

Cauſæ miſſionis.

nempe Iudæis. Tamen cũ per eos qui ex Iudæis teſtimonio Ioannis crediderunt fides ad Gentes propaganda erat, vt iam propagata eſt, ſimpliciter de omnibus accipi poteſt. Venit enim Ioãnes, vt ſuo teſtimonio primum quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes gentes, ac proinde venit vt per ipſum omnes crederent. Iam quod non omnes crediderint, non culpa eſt teſtificantis Ioannis, ſed per auditorum duritiam id factum eſt: quemadmodum ſoli non eſt imputandũ, quod eos non illuminat, qui oculos ſuos volentes claudunt. Quemadmodum enim ſol in hoc lucet, vt quantum in ſe eſt omnes illuminet: ita ad hoc miſſus eſt Ioannes, & teſtificatus eſt, vt quantum in ipſo erat, omnes per ipſum crederent. Itaque dicendo vt omnes crederent, non vult ſignificare fructum ex Ioannis teſtificatione conſequendum: ſed finem à Deo intentum voluntate antecedente (ſicut dicit Apoſtolus: Deus vult omnes homines ſaluos fieri) & ſufficientiam teſtificationis Ioannis, vt per eam omnes crederent ſi vellent. *1. Tim. 2.*

Non erat ille lux. Iſtud adiecit Euangeliſta, vt oſtendat quãta ſit inter verbum Dei, & Ioannem differẽtia: & eorum refutaret opinionem, qui Ioannem putauerunt eſſe Meſſiam. Non contrauatur autẽ huic, quod Dominus Apoſtolis, dixit: vos eſtis lux mundi, & de Ioanne, Ille erat lucerna ardens, & lucens. Non enim negatus ſimpliciter Ioannem fuiſſe lucem: ſed dicitur non fuiſſe lux cũ articulo, hoc eſt, ſumma, & prima Lux, quæque per naturam, & nõ per participationem lux eſt, quemadmodũ annotarunt Chryſoſt. & Theophyl. Nam apud Græcos eſt οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. [Deinde etiam neglecto articulo propriè dictum eſt de Ioanne. Non erat ille lux. Nam, vt etiam annotauit Cyrillus, ſicut creatura quæ doctiorem, ſapientioremque alium reddit, non eſt ipſa Sapientia; ſic creatura, quæ alios illuminat, non eſt ipſa propriè lux, ſed lucem habens, luciſque quæ in ea eſt miniſtra. Deus verò cum ſimpliciſſimus ſit, omnique compoſitione carens, ſicut eſt ipſamet ſua Sapientia, ita eſt & ipſamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione ſicut & nomen Dei, & filij Dei.] Ad excludendum autem omnem dubitationem, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuiſſe lucem, ſubiicit, *Erat lux vera*, ſignificans Ioannem lucem veram dici non poſſe, etiam ſi quadam ratione lux dici poſſit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν vt oſtendat per τὸ ἀληθινὸν quid intellexerit per τὸ φῶς, & quare nomini φῶς articulum addiderit. Itaque ſenſus eſt, Is erat lux illa de qua loquor, nempe lux vera, qui illuminat, &c. Cũ autem hic dicit veram lucem quamuis accipi poſſet verum vt opponatur falſo, & figurali [Ad diſtinguẽdum *Matth. 5.* *Ioan. 5.*

hanc

hanc lucem de qua loquitur,tum à luce,quam ſe habere Philoſophi iactabant,quæ erat lux falſa,tum à luce quàm ſe Iudæi habere per legem gloriabantur,quæ erat lux figuralis : tamen ex intétione Euangeliſtæ magis eſt,vt verum opponatur ei , quod tantum participans eſt,& lux vera ſit lux naturalis:ſicut filius verus, filius non per adoptionem,ſed naturalis. Pergit autem explicare Euangeliſta quæ lux ſit cum articulo , & lux illa vera dum dicit, *Quæ illuminat omnem hominem,&c* Sicut enim id ſolum verè eſt , à quo omnia ſuum eſſe participant:ita id ſolum eſt vera lux,à quo omnes creaturæ rationales illuminantur,neque poteſt id ab alio illuminari , quod omnia illuminat:ac proinde per naturam ſuam , & non per participationem debet eſſe lux,quę omnia illuminat.Iam quod cũ his verbis pugnare videtur quod multi in tenebris maneant, ac proinde non omnes ab hac luce illuminētur:variè ſoluitur ſecũdùm diuerſorũ diuerſas interpretationes. Cyrillus enim lucem hanc intelligit illuminare omnem hominem ratione luminis naturalis hoc eſt , rationis & intellęctus , quem ſimul cum anima infundit omnibus hominibus.Illuminat itaque(vt ipſe ait) creatiuè,non docendo,vt homines,& Angeli , ſed potiùs creando.vt Deuș,& vnicuique ſemen Sapientiæ , & intelligendi radices inſerendo. Secundum quàm intelligentiam iam manifeſtum eſt quare addatur venientem in mundum , nimirum vt per ea verba indicet,quando lux hæc hominem illuminet , dum ſcilicet naſcitur in mundo. Quod ſi autem intelligere quis velit de illuminatione gratuita ſuperaddita lumine naturali : iam intelligendum eſt,vel ſicut interpretatur Chryſoſtomus, Illuminat omnem hominem quantum in ſe eſt,vel ſicut intelligit Rupertus. Illuminat omnem hominem,quia nullus eſt, qui ſine eo illuminatur , ſicut in Pſalmo dicitur Dominus erigere omnes eliſos,& alleuare omnes qui corruunt,quia ſcilicet nemo erigitur niſi ab ipſo. Secundum has autem expoſitiones adiunctum eſt , venientem in hunc mũdum,tum ad maiorem commendationem Lucis huius,vt quæ non homines ſolum quoſdam in vno mundi angulo conſiſtentes illuminet,vt Ioannes Baptiſta , ſed omnem omnino hominem in quacunque totius mundi parte degentem , tum ad oſtendendum (vt indicat Auguſt.)quare homo , indiget ab hac Luce illuminare,nimirum quia venit in hunc mundum tenebroſum ſcilicet , & caliginoſum. [Ex quibus verbis patet Auguſtinum vim facere in eo quod dicitur hunc mundum intelligereq́ue mundum hunc inferiorem à paradiſo,& cælo diſtinctum.Verùm notandum Græca non habere pronomen hunc,ſed ἐν τὸν κόσμον,id eſt,in mũdum cum articulo , loco cuius frequenter vertit interpres , pronomen demonſtratiuum quod proinde accipitur,nõ vt diſtinguat vnum mundum ab alio , ſed ſimpliciter demonſtret vniuerſam hanc

Quomodo lux iſta illuminet omnem hominem cũ multi in tenebris maneant.

mundi

mũdi machinam.Proinde venire in mundum non eſt aliud quàm naſci in mundo. Dictum eſt autem ſecundum Thomam potius venientem in mundum,quam naſcentem in mundo, ad indicandum quod anima ſecundùm quam homo illuminatur, venit ab intrinſeco,hoc eſt, non ab eductione de potentia materiæ, ſicut animæ reliquorum animalium, ſed à ſimplici emanatione Dei, qui creando eam corpori infundit.]

Ioannes teſtimonio quid opus fuerit.

Luca I.

In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt. Oſtẽdit modo quare neceſſe fuerit vt Ioannes teſtimonium ferret de Lumine, ſimúlque occurrit tacitæ obiectioni,qua dicere quis poſſet: Si Verbum iſtud Lux eſt,& illuminat omnem hominem:quid opus erat Luci,rei ſcilicet per ſeſe clariſſimè teſtimonio, quare etiam tam longis temporum ſpatiis Lux iſta ignorata eſt?Sequitur enim potius quoniam ignorata eſt, nec ab ipſa mũdum illuminari nec ipſam Lucem eſſe. Hoc itaq; ne quis obiiciat oſtendit non imputãdum Verbo ignorantiã ſui,ſed cæcitati,& peruerſitati hominum, atque ob id etiam opus fuiſſe teſtimonio cuiuſdam autoritate inſignis,& à Deo ad hoc miſſi,Erat enim (inquit) ab initio ſemper in mundo præſens vbique ſecundum diuinitatem ſuam, & propterea mundus etiã per ipſum factus eſt, vnde ex creaturis agnoſci debuiſſet:& tamen mundus eum non cognouit. Quoniã ergo vbique exiſtens per diuinitatem,& per creaturas ſuas ſeſe inſinuãs non eſt agnitus:venit per aſſumptam humanitatem in propria, & nec ſic etiam proprij eum receperunt per fidem. Vides itaque non ipſum culpandum eſſe quod incognitus fuerit,ſed hominum tantum tarditatem & obtenebrationem. vides & quare illi opus fuerit Ioannis teſtimonio. Vt autem efficaciſſimè coarguat mundi cæcitatem, poſtquam dixit Lucem hanc illuminare omnem hominem, deinde illa duo ſubiicit, in mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt. Quoniam enim illuminat omnem hominem,dicere nemo poteſt Lucem hanc ob id incognitam fuiſſe, quod vel radios ſuos ab hominibus ſubtraxerit, vel per imbecilitatem ad homines vſque pertingere non valuerit. Quia verò in mundo ſemper fuiſſe dicitur,dici non poteſt quod propter Lucis abſentiã ignorata ſit. Cum autem etiam per ipſum mundum factum eſſe adicit: oſtendit non poſſe imputari inuiſibilitati & occultationi Lucis huius ignorationem illius. A magnitudine enim ſpeciei, & creaturæ cognoſcibiliter poterat creator eorum videri,&, Inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. Cognoſci ergo debebat,tum quia illuminat omnes, tum quia in mundo vbiq; præſens erat,tum quia per ipſum mũdus factus eſt; & tamen mundus eum non cognouit. Porro quod dicit in mundo Verbum fuiſſe,non eſt intelligendũ in mundo fuiſſe quaſi in mundo,concluſum,aut quaſi mundi pars: ſed tum quia per diuinitatem ſuam vbique

Sap.13.

Rom. 1.

In mundo quomodo fuerit verbum.

vbique erat, tum propter prouidentiam, & conſeruatiuam eius vim, qua omnia facta conſeruat. Accipitur autem dictio mundus hic æquiuocè: prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina viſibili, tertio verò loco pro hominibus deditis mūdo, id eſt, rebus huius ſeculi. Relatiuum autē (eum) maſculini generis, non habet ad quod ſecundum vocem referatur (neq; enim ad verbum, neque ad lumen, vel lucem referri poteſt ſecundum vocem) proinde oportet intelligere relationem ſecundum rem, niſi velimus referre ad nomen Deus, dum dictum eſt, & Deus erat verbum. Quoniam enim Interpres inuenit relatiuum maſculinum, ἀυτόν, vertit etiam maſculinum: non aduertens illud ad præcedentia nomina non poſſe apud nos referri ſicut apud Græcos, apud quos refertur ad nomen λόγος maſculinum. Quod autem ſequitur.

Mundus æquinocè accipitur.

In propria venit, &c. Ex eo quod mox ſubiicitur, quotquot autem receperunt eum, &c. colligimus non poſſe vniuerſaliter accipi, ſed indefinitè, quódque per ſuos, & per propria potius totam hanc mundi machinam, & vniuerſos homines ab eo conditos quam Iudæos intelligere debeamus.

Quotquot autem receperunt eum, &c. Oſtendit incredulorū ſummam impietatem dum dixit, ſui eum non receperunt: modo oſtēdit credentium, & recipientium vtilitatem, & dignitatem, quam credendo conſecuti ſunt. Et primùm quidem dicens quotquot ſignificat in fidei gratia nullam eſſe vel ſexus, vel ætatis, vel conditionis, vel nationis diſcretionem, ſed ſiue pueri, ſiue ſenes, ſiue ſerui, ſiue liberi, ſiue Iudæi, ſiue Græci ſint, qui eum receperint, eundem ex ſua fide conſequi fructum.

Dedit eis poteſtatem Filios Dei fieri: Magnam difficultatem ingerunt hæc verba, proinde annotanda diligenter Græca, quæ habēt ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γένεσθαι. Porro dictio ἐξουσία non ſignificat ſolum poteſtatem, vel facultatem alicuius rei faciendæ vel acquirendæ: ſed etiam autoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum γένεσθαι non tantum per fieri, ſed & per eſſe verti poteſt, vt iam hic ſit ſenſus: dedit eis eam auctoritatem, ius, & dignitatem, vt ſint Dei filij. Proinde nomen poteſtatis hic accipitur quemadmodum frequenter pro dignitate, & præeminentia, vt omnis anima poteſtatibus ſubdita ſit, &c. Non eſt poteſtas niſi à Deo. Et eſt ſenſus noſtræ literæ, dedit eis hanc excellentiam, & dignitatem, vt fiant filij Dei, non quidem poſteaquam eum receperunt, ſed eo ipſo, quo eum recipiunt. Vt autem explicaret qui ſint, qui eum recipiant, adiecit.

ἐξουσία quid.

Rom. 13.

His qui credunt in nomine eius, vel vt habent Græca, in nomen eius. Hoc eſt ergo recipere eum, non quidem recipere eum in domum ſuam, ſed credere in nomen eius, hoc eſt in ipſum credere.

Poſtquam

Poſtquam autem expoſuit qui ſint qui eum receperunt: exponit iam etiam quod dixit recipientibus eum datam eam dignitatem, vt fiant & ſint filij Dei comparationemque facit carnalis, & diuinæ generationis:non abſurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, vt agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, è contrario diuinæ generationis dignitatem cognoſcemus. Dicit,ergo.

Qui non ex ſanguinibus. Per tres iſtas partes ex ſanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri deſignare carnalem hominis generationem ſatis conuenit inter omnes Interpretes: & ſenſus erit,fidelium regenerationem non eſſe talem, qualis eſt omnium hominum generatio, cuius ſi materiam attendas ſanguis eſt vnde generantur, ſi cauſam impellentem deprehendetur eſſe concupiſcentia mulieris & viri. [Ideo autem ſecundum Theophyl. Dicit neque ex voluntate carnis,neque ex voluntate viri,& non, neque voluntate carnis,& viri:ſiue quia aliquando filius naſcitur ex deſiderio mulieris,ſicut Samuël ex Anna, aliquando verò ex deſiderio viri principaliter:ſiue quod aliquando ad libidinem mulier ſit proclinior,aliquando verò vir.] Conſiderari autem poteſt & hoc, quod cum Scriptura carnale aliquid vult ſignificare, per ſanguinem & carnem id ſolet ſignificare,vt patet in illis,Caro & ſanguis non reuelauit tibi. Caro,& ſanguis regnum Dei non poſſidebunt, Non acquieui carni & ſanguini,& ſic de aliis: [Ita & hic accipi poteſt ſanguini iunxiſſe carnem, vt ſignificaret generationē hominum communem planè carnalem eſſe ſiue materiam ſpectes, ſiue cauſam impellentem,addidiſſe autem neque ex voluntate viri,vt oſtenderet quod vt omittamus eam eſſe carnalem tamē humana ſit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri,neque ex ſanguinibus fuiſſe,vt generatio Iſaac. Siquidem deſierant Sarræ fieri muliebria.] Sanguini ergo,carni,& viro Deum opponit, indicans ex contrario regenerationē credentium ſpiritualem eſſe,& diuinam. Ex his patet hoc loco præpoſitionem ex, non eodem ſemper accipi modo. Nam primo loco denotat cauſam materialem, aliis verò locis cauſam efficientem.

Matt. 16. *1. Cor. 15.* *Galat. 1.*

[Perpendenda autē hic maxima Filij Dei erga credentes in ipſum benignitas. Cum enim vnicus eſſet Dei filius,& proprium ſibi eſſet eſſe per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ipſum per fidem eam præeminentiam vt ſint per adoptionē & ipſi Filij Dei,& Fratres ſui,eiuſdem cum ipſo hęreditatis comparticipes. Quod ſi fortè quis dixerit, quid maius Chriſti fideles quam Iſraëlitæ cōſecuti ſunt,nam & illi Filij Dei in ſcripturis dicti ſunt: aduertere is debet magnum ſanè eſſe inter credentes & ipſos diſcrimen. Illi ſiquidem ſolùm ob id Dei filij dicti ſunt,quod pater-

Iſraëlitæ quatenus Filij Dei dicti ſunt & quare differant à credentibus.

na

na eos cura proſequeretur, multiſque eos beneficiis præ aliis gẽtibus donaret,& terram illam ſuam illis in hæreditatem dediſſet. Credẽtes verò filij Dei dicũtur,& ſunt eo quod per fidẽ & baptiſma ſpiritum libertatis,& vnigeniti filij Dei acceperint, per quem diuinæ participes facti ſunt naturæ clamantes in illo Abba Pater. Itaque hi ex Deo nati dicuntur, cum illi ſimpliciter filij Dei dicantur,non autẽ ex eo geniti.Nec dicti ſunt illi filij Dei quod ſecundũ veritatem tales eſſent, cum non acceperint ſpiritum ſeruitutis in timore,ſed vt annotarunt Cyrillus & poſt eum Theophyl. hanc quæſtionẽ pertractantes,filij Dei dicti ſunt in typo,& figura credentium,quemadmodum omnia alia illis in figura cõtigerũt.]

Et verbum caro factum eſt. Quoniam dixit ſuperius verbum in propria veniſſe & datam credentibus poteſtatem filios Dei fieri: aperit nunc & modum,quo venit in propria,nempe per aſſumptã humanitatem, & ſimul declarat non debere eſſe incredibile homines fieri filios Dei, eo quod & ipſe filius Dei homo factus ſit, cuius aſſumpta humanitas adoptionis nobis in Filios Dei cauſa
Ioël.2. eſt. Certiſſimum eſt autem Carnem hic accipi ſynecdochice pro toto homine,quemadmodũ aliquoties alibi in ſcripturis, vt cum
Pſal. 64. dicitur:Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.Hic enim
Rom.3. niſi ex parte vna totus homo intelligatur: ridiculæ nimis inanimatæ & brutæ carni ſpiritus dari dicitur. [Rurſum cum dicitur:
Actio.27. Videbit omnis caro ſalutare Dei, caro pro toto homine ponitur, &,Ad te omnis caro veniet,&,Ex operibus legis nõ iuſtificabitur omnis caro coram illo,Ita & Anima frequenter pro toto homine accipitur. Vt in Actis, Eramus vniuerſæ Animæ in naui ducentæ ſeptuaginta ſex,id eſt, vniuerſi homines.) Sic autem hic debere accipi carnem patet Nã ſi propriè quis accipiat, ſenſus conſequetur abſurdiſſimus,quem nec Apollinaris, nec Eutyces recepiſſet. Id enim quod dicitur fieri aliquid, vel in illud conuertitur, & deſiuit eſſe, vt cum aër dicitur fieri aqua,& dum poſtea dicitur Aqua vinum facta vel manens quod erat,poſt factionem eſt illud quod dicebatur fieri,vt cum aliquid dicitur fieri album. Proinde ſi caro propriè accipiatur: aut ſignificabitur verbũ in carnem eſſe commutatum,& verbo deſinente nihil aliud fuiſſe, quam carnem:aut poſt factionem,de verbo verè dici poſſe, verbũ eſt caro: quorum neutrum nec Apollinaris nec Eutyces admiſiſſet, quandoquidem vterque dixit carnem eſſe alteram partem perſonæ Chriſti.Supereſt igitur vt intelligatur verbum factum caro, quia factũ eſt homo ſic, vt poſt factionem,& aſſumptionem humanæ naturæ verè iam de verbo dicatur,verbum eſt homo.

Et habitauit in nobis. Secundum aliquos inter quos Eraſmus, intelligitur ſimplicius,& veriſimilius in nobis, vt ſit idẽ, quod inter nos:& habitaſſe dicatur inter nos, quia inter nos ſit conuerſatus, quod

quod ob id adiunctum iam intelligetur, ne quis putet verbũ ſuſcepiſſe corpus fantaſticum. Si enim tale habuiſſet, non tandiu inter nos fuiſſet conuerſatus, ſitiendo, algendo, reliquáſque calamitates humanæ vitæ ſubeundo, quo pleniorem vere ſuſceptæ carnis fidem faceret. Secundum hunc autem intellectum recte accipitur verbum Græcum ἐσκήνωσε (quod proprie eſt tabernaculum fecit, ſignificare temporariam Chriſti apud nos conuerſationem.

Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi, &c. Euangeliſta illud ſuperiori adiecit, tum vt ſecundum Cyrillum oſtenderet verbum, cum ſe ad carnis humilitatem ſubmiſiſſet conſeruaſſe integram Deitatis dignitatem, nec eandem etſi carne velatam omnino celatam fuiſſe, tum vt oculorum teſtimonio comprobaret verum eſſe quod dixerat verbum carnem factum, quemadmodum idipſum mox probat teſtimonio auditus percepto à Ioanne. Exiſtimare enim quis potuiſſet verbum indutum nube carnis noſtræ non illuxiſſe, quemadmodum obductus ſol nubibus radios ſuos ad nos vſque demittere non poteſt. Deinde quærere quis poterat vnde ſciret, & probaret verbum carnem factum. Itaque tum vt prauam illam exiſtimationem eximeret, & tacitæ reſponderet ſimul quæſtioni, vidimus, inquit, gloriam eius. Nos inquam, Apoſtoli vidimus, aut vt magis ſonant Græca, ſpectauimus & conſpeximus. Eſt enim ἐθεασάμεθα, quod non ſimpliciter videre ſignificat, ſed ſpectare, hoc eſt diligenter, & fixe intueri aliquid ceu nouum, & admirandum ſpectaculum. Viderunt autem gloriam eius maximè quidem in monte Thabor cum transfiguraretur, & in ipſius reſurrectione, & Aſcenſione, non tamen in his tantum, ſed & in omnibus quæ dicebat, & faciebat. Ex cæleſti enim doctrina ipſius, miraculiſq́; crebris ab eo editis, viderunt & cognouerunt eximiã illius maieſtatem, atque præſtantiam, quin & ex his, quæ in morte ipſius contigerunt præter naturam mirabiliter. Nam ex his motus Centurio, vere (inquit) filius Dei erat iſte. Quoniam autem in magna gloria etiam Moyſes viſus eſt Iſraëlitis, & reliqui Prophetæ & Angeli glorioſi apparuerunt: vt oſtenderet quam ſingularis fuerit gloria conſpecta verbi, quantóque interuallo diſtet ab eorum gloria, ſubdit:

Gloriam quaſi vnigeniti. Vbi aduerbium quaſi, non denotat aſſimulationem, ſed id quod rei conueniens eſt, & decens. Cum enim dicitur, hic incedit quaſi, vel tãquam Rex, ſenſus eſſe poteſt, hunc cum rex non ſit regio tamen more incedere, regémque ſuo inceſſu imitari: aut, hunc cum Rex ſit, incedere ſicut decet ipſius perſonam regiam. Hoc itaque ſecundo modo accipitur vt ſit ſenſus: gloriam talem, qualis decebat vnigenitum. Talem ſane gloriã in eo ſpectauerũt, cũ audiuerũt de eo dictũ à Patre, hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cõplacui, ipſum audite. Et cũ propria virtute

reſurgentem,& in cælum aſcendentem viderunt, dúmque doceret quaſi poteſtatem habens,& non ſicut Scribæ,& miracula propria & non aliena,vt reliqui,operaretur poteſtate. Non dicit autē, vidimus gloriam vnigeniti, nam hæc videri non poteſt, quamuis bene gloria, & claritas digna vnigenito. Porro vnigeniti dicit,& non filij Dei,ad diſtinctionem eorum quos prius dixit Filios Dei: inter quos hic eſt primogenitus, & vnigenitus. Cæterum illud, à patre, cohærere poteſt vel cum accuſatiuo gloriam, vt ſit ſenſus, vidimus gloriam eius exhibitā illi à Patre, vel cum genitiuo vnigeniti,qui cum nomen ſit,& non participium,oportebit commodum ſubintelligere participium,vnigeniti procedentis à Patre.

Plenum gratiæ & veritatis. Ex Græcis conſtat plenum non eſſe accuſatiui caſus, ſed nominatiui. Sic enim habent πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, refertur autem πλήρης ad λόγος, etiam maſculinum. Vnde & apud nos hæc verba non ſunt ſuperioribus iungenda,vt ſit ſenſus: Vidimus eum plenum, &c.ſed cum eo quod præceſſit, Verbum habitauit in nobis,&c. Dicitur autem verbum plenū gratia,tum quod in ipſo eſſet omnium donorum,& gratiarum plenitudo,cum in aliis ſanctis tantum ſint donorum Dei participationes:tum quod in omnibus verbis, & factis ſuis gratiam ſummam præſeferret. Sic & veritate plenum dicitur, non ſolū quod ab omni eſſet falſitate & errore alieniſſimū, ſed & quod detectis veteris legis vmbris veram ſalutis rationem doctrina ſua aperiret, & reipſa præſtaret quidquid Lex & Prophetæ adumbrarunt. [Proinde quamuis & ſanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano in Actis: longè tamē aliter verbū incarnatū plenū fuit gratia. Illi ſiquidem ſolū dicūtur gratia pleni propter gratiæ, quæ eſt in illis,abundantiā, cum alioqui nemo ſit,qui non habeat eam in mēſura. Neq; enim quiſquā ſanctorū maximā habuit gratiā, quæ in natura humana eſſe poteſt, neque quiſquā omnia ſimul habet chariſmata,ſed vnus quidē ſic,alius vero ſic. Iam neq; illud prætereundū quàm cōgrue verbum dixerit plenum gratia & veritate. Ad perfectam enim commendationem verbi humani facit ſi & gratia ſit plenum, & ſimul etiam veritate:ita & commendaturus verbum diuinum plenum illud dicit nō ſolum gratia, ſed & veritate.

Annunciatur Ioannis conceptio Zachariæ,& concipitur ab Elizabeth.

Luc.1. Cap. II.

FVit in diebus Herodis regis Iudeæ, ſacerdos quidam nomine Zacharias,de vice Abia,& vxor illius de filiabus Aaron,& nomen eius Elizabeth. Erant autem iuſti ambo ante Deum incedentes in omnibus mandatis & iuſtificationibus Domini ſine querela, & non erat illis filius: eo quòd eſſet Elizabeth ſterilis, &

ambo proceſſiſſent in diebus ſuis. Factum eſt autem cum ſacerdotio fungeretur Zacharias, in ordine vicis ſuæ ante Deum, ſecundum conſuetudinem ſacerdotij, ſorte exijt vt incenſum poneret ingreſſus in templum Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi. Apparuit autem illi angelus Domini, ſtans à dextris altaris incenſi. Et Zacharias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum. Ait autem ad illum angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita eſt deprecatio tua, & vxor tua ElіZabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & ſiceram non bibet, & Spirituſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ: & multos filiorum Iſraël conuertet ad dominum Deum ipſorum, & ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc ſciam, ego enim ſum ſenex: & vxor mea proceſſit in diebus ſuis. Et reſpondens angelus dixit ei: Ego ſum Gabriel, qui aſto ante Deum: & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi euangeliZare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vſque in diem quo hæc fiant: pro eo quod non credidiſti verbis meis quæ implebuntur in tempore ſuo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipſe in templo. Egreſſus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quod viſionem vidiſſet in templo. Et ipſe erat innuens illis: & permanſit mutus. Et factum eſt, vt impleti ſunt dies officij eius, abijt in domum ſuam. Poſt hos autem dies concepit ElіZabeth vxor eius, & occultabat ſe menſibus quinque dicens: Quia ſic fecit mihi Dominus in diebus quibus reſpexit auferre opprobrium meum inter homines.

Fuit in diebus Herodis Regis Iudeæ. Incipit Lucas à natiuitate Ioãnis: quod huius mirabilis natiuitas magnam addat authoritatem teſtimonio Ioannis de Chriſto exhibito, & quæ ab Angelo Zachariæ exhibita erant manifeſtè oſtendant Ioannem à Deo miſſum fuiſſe in teſtimonium Chriſti deinde quia noua. Natiuitas Ioannis admirandæ natiuitatis Chriſti fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, præordinauit Deus vt & vetula præter naturã pareret: vt abſconditus virginis partus per manifeſtum vetulæ partum credibilior fieret. Facit autem mentionẽ Regni Herodis, tum vt hiſtoriographorum morem ſeruãdo certius faceret Euangeliũ quod ſcripturus eſt, dum oſtendit tempus, quo quæ ſcripturus eſt geſta ſunt, tum vt indicaret iam tempus fuiſſe aduentus Chriſti, cum iam Iudæis alienigena præeſſet, iuxta Prophetiam Iacob, qui non prius ſceptrum defecturum à Iuda prædixit, quam veniret Meſſias. Id autem regnante Herode primum factum eſt. Porro cum tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangeliſta Regis Iudeæ. Per nomen enim Regis diſtinguit eum

de quo loquitur ab Herode Tetrarcha filio huius Herodis, & germano Philippi ex Cleopatra Hieroſolymitane per Iudeæ vero diſtinguit eum ab Herode Agrippa qui in Actis Iacobum occidiſſe dicitur filius Ariſtobuli filij Herodis illius maioris, Pater verò Agrippe Iunioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus ſcribitur, hic enim Herodes Agrippa ſicut & filius eius Rex fuit, non tamen Iudeæ, ſed Tracomitidis & Itureæ & Galileæ regionum, hic tamen per Iudæam non intelligitur ſolum ea pars, quam tribus Iuda inhabitauit: ſed tota ea terras quæ inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quæ ſuberat Iudeis.

De vice Abia. Dauid conſiderans Sacerdotum multitudinem ad quotidianum miniſterium non neceſſariam, diuiſit omnes Sacerdotes in viginti quatuor familias, conſtituitq; vt viciſſim familiæ

1. Par. 24. vna deſeruirent hebdomada. Singulis enim Sabbatis ad miniſteriũ acceſſerũt noui Sacerdotes, vt patet ex his quæ ſcribũtur in lib.
4. Reg. 11. Regum & Paralipomenon. Miſit autem ſortem ſuper familias vt
2. Par. 23. quis eſſe ordo inter eas ſorte terminaretur, exiuitque ſors octaua Abia, hoc eſt ergo quod hic dicitur Zacharias fuiſſe de vice Abia, nempe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quod dictio Græca ἐφημερία, euidentior eſt, & amplius quid ſignificat quã vicem. Indicat enim certos dies fuiſſe præſcriptos in quibus certi ſacerdotes miniſtrarẽt. Proinde Theop. interpretatur hebdomadã.

Et Vxor eius de filiabus Aaron. Commendatur Ioannes primum à parentum nobilitate, & generis ſanctitate cum vterque de genere eſſe dicatur ſacerdotali, & celebrium perſonarum nomen referant. Deinde vero à ſanctitate conuerſationis parentum cum ſubditur.

Erant autem ambo Iuſti ante Deum, vt ne Iuſti coram hominibus per ſimulationem fuiſſe putentur

Incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela. Accipi hic debet ſine querela pro eo quod eſt, vt de eis nemo conqueri potuerit: cum propriè ſine querela is eſſe dicitur, qui non conqueritur. Additur autem hoc, vt oſtenderetur (quod maximè laudis eſt) ſic eos mores, & vitam temperaſſe, vt & hominum iudicio ſatisfacerent. Porro ſanctitatem parentum non tantum deſcribit ad commendationem Ioannis, ſed etiã ne quoniam dicturus eſt illis non fuiſſe filium, intelligeretur vitio illorum, & maledictione diuinam ſterilitatem illis obueniſſe. *Factum eſt autem cũ ſacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis ſuæ ante Deum, ſecundum conſuetudinem ſacerdotij, ſorte exijt vt incenſum poneret.* Græca habent ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, hoc eſt. ſortitus eſt vt adoleret incenſum, vel ſuffitum. Itaq; quod hic dicitur ſorte Zacharias, exiſſe, non intelligendum quod ex aliquo loco, aut congregatione aliqua exierit, ſed ſimpliciter quod ſorte illi obuenerit. Intelligendum

dum enim inter plures ſacerdotes eiuſdem vicis eadem hebdomada miniſtrantes ſortem mitti ſolitam, quo ſciretur quod ex his ſacerdotum officiis quiſque obiret, hoc eſt, quis offerret in altari holocauſtorum, quis in altari incenſi, &c.

Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi. Iſtud eſt additum ad indicandum Angelum Zachariæ apparuiſſe cum ſolus eſſet in templo, atque ob id iuſtiorem turbationis cauſam ipſum habuiſſe.

Apparuit autem illi. Græca non habent ἐφάνη, qua dictione Matthæus vtitur dum Angelum Ioſepho apparuiſſe dicit, ſed ὤφθη, hoc eſt, viſus eſt: ne intelligatur imaginaria & phantaſtica apparitio, ſed corporalis viſio.

Zacharias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum. Non quod quicquam formidabile præſeferret Angelus, ſed tum præter inopinatam præſentiam alicuius in eo loco vbi neminem adeſſe ſciuit, tum propter angelicam maieſtatem, quam humana infirmitas ſine turbatione in primo aſpectu non admittit.

Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia. Quaſi dicat: Non eſt cur timeas, ſed potius cur gaudeas ob precem tuam à Deo exauditam. Intelligendum autem eſt illud de oratione, qua precatus eſt quemadmodum exigebat ſacerdotale officium, pro ſalute populi, & peccatis populi, aut ſpecialius pro aduentu Meſſiæ, & remittendis peccatis populi per eiuſdem aduentum. Quod enim Meſſiæ aduentum precatus ſit, ipſius gratiarum actio teſtari ſatis videtur qua nato iam filio ſuo Deum laudat pro naſcituri mox imo iam nati Meſſiæ ſalutifero aduentu. Id enim precatus eum modo eſt veriſimile: pro quo tam celebres Deo laudes poſtea decantat. Iam quod ſequitur. *Et vxor tua, &c.* recte intelligitur ſecundum Aug. & Theophyl. Poſtquam *Dixit exaudita eſt deprecatio tua*, adiunxiſſe promiſſionem eius qui digito monſtraturus eſſet illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat, tolleret, quique viam pararet illi pro cuius aduentu orauerat. Dicit autem pariet tibi, quia ſcilicet ex te concipiet, & non ex alio. *Cuiuſmodi fuerit Oratio Zachariæ.*

Et vocabis nomen eius Ioannem: In impoſitione nominis Ioannes videtur reſpectus habitus ad hoc quod dixit exaudita eſt deprecatio tua. Nomen enim Ioannes omnium rectiſſimæ ſignificare intelligitur idem quod Dominus miſertus eſt: quod optime conuenit cum eo quod dixit exaudita eſt deprecatio tua. Sciendum enim eſt nomen illud quod apud Hebræos ſignificat deprecationē ſcilicet, Tehinna deriuari ab ea radice, quę ponitur in nomine Ioannis, aut à qua deriuatur nomen, quod in nomine Ioannis gratiam ſignificat. Ex his autē melius intelligitur cohærētia promiſſionis filij, qui nominādus erat Ioānes cū eo quod dixit, exaudita eſt deprecatio tua. Deinde & illud conſtat nomē Ioannes debere ſcribi *Ioannes quid propriè ſignificet.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

cum aſpiratione in medio, ſi velimus Hebraicam, & veram ſequi etymologiam: quamuis Græci eam aſpirationem notare non potuerunt quod aſpirationis nota non ſuperſcribatur vocali, niſi in principio dictionis.

Et erit tibi gaudium & exultatio. Tibi qui ob orbitatem & ſterilitatem vxoris hactenus doluiſti, iam erit gaudium: non ſolum quod filius tibi natus ſit, idq; præter ſpem & naturæ ordinem cæleſti miraculo: ſed etiam quod in illo deſideratum à te Meſſiam adeſſe cognoſces, cuius hic futurus eſt preco & veluti ante ambulo. *Sic & multi in natiuitate eius gaudebunt*, non ſolum quia vicini, & cognati congratulabuntur nouo patrui, ſed quod & hi, & alij Iuſti audientes nouum hunc partum intelligent aduentum Meſſię in foribus eſſe.

Erit enim magnus coram Domino. Redditur ratio eius quod mox præceſſit, nempè gaudi. Ideo enim & Pater, & multi cum eo gauiſuri erant, quod ex nouitate partus intelligerent eum magnum fore. Additum eſt autem coram domino ſecundum Ambroſium quidē, vt declararet Euangeliſta ſe loqui nō de magnitudine corporis, neque de magnitudine potentiæ ſecularis, ſed de magnitudine Animæ, quæ in donis Spiritus, & ſanctimonia vitæ conſiſtit: ſecundum Theoph. vero additum eſt ad diſtinctionem Ioannis ab hypocritis, qui coram hominibus magni, & ſancti videntur.

Sicera. *Vinum & ſiceram non bibet.* Nō eſt ſicera idē quod apud nos ceruiſia, neq; per c ſcribendum eſt in principio, cum non ſit à cicere leguminis genere, neque à cerere: ſed eſt vox hebraica deriuata à verbo Sacar, quod inebriari ſignificat, & ſicera ſæpè in ſcripturis etiam pro vino ponitur, & omnem potum inebriatiuum ſignificat. Poſt nomen enim ſpeciale generale nomen poſuit, vt ſit ſenſus: vinum, & quidquid inebriare poteſt nō bibet. Hæc autē Ioannes non bibit: non ſolum vt per auſteritatem vitæ credibilius fieret ipſius de Chriſto teſtimonium, alióſque ſuo exemplo à delitiis huius ſeculi auocaret, & ad pœnitentiā inuitaret: ſed etiā vt oſtenderetur ſecundum morē veteris Legis eſſe penitus ipſum Domino conſecratū omnibus diebus vitæ ſuæ. Propriū enim Nazareorū in Lege erat à vino, & ſicera abſtinere tempore cōſecrationis: vnde Ioānes vt ſemper Nazereus, ideſt, conſecratus Domino maneret, ſemper his abſtinuit. Rectè autem poſtquā vini vſum Ioāni ademit ſubiūgit. *Et ſpiritu ſancto replebitur*, vt cui vini ebrietas tollitur, Spiritus ſancti gratia mentem inebrians, cumuletur. Porro interpres ad verbum quidē reddidit *adhuc ex vtero* Matris ſuę ἔτι ἐκ κοιλίας cum Latinius, & explicatius dicendū eſſet. Iam inde ab vtero: ſic enim ſignificamus longè repetitū initium. Dum tamen dicitur replebitur Spiritu ſancto iam inde ab vtero, non ſic intelligendum eſt, quaſi tum primū replēdus ſit Spiritu ſancto cum vterum matris

Ioannes cur abſtemius.

Nume.6.

matris egreſſus eſſet: ſed quod Spiritum acceptum in vtero ſeruaturus eſſet vſque in finem. Perinde enim eſt ac ſi dixiſſet: Spiritu ſancto replebitur in vtero, & deinceps ſemper. *Et multos filiorum Iſraël conuertet ad Dominum Deum ipſorum.* Poſtquam dixit eum replendum Spiritu ſancto, iam etiã prædicit: quid per acceptum Spiritum ſit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Iſraëlitas multos Ioãnes: tum quia vitæ ſuæ auſteritate, & prædicatione pœnitentiæ regniq; cælorũ, atque baptiſmo ſuo multos à Deo alienatos ad vitę melioris frugem perduxit: tum quia teſtimoniũ perhibẽdo de Chriſto, eumq; digito cõmonſtrãdo multos in Chriſtũ credere fecit. Cũ autẽ ſequitur: *Et ipſe præcedet ante illũ, &c.* manifeſtè ſignificatur Meſſiã ante quẽ præibat Ioannes, eſſe dñm Deũ Iſraëlitarũ. Non enim alio referri poteſt relatiuũ illũ quã ad dñm Deum ipſorum. Proinde hic inter alios vnus locus eſt, vbi apertè Meſſias Deus dicitur, cõtra eos omnes qui Chriſti negãt diuinitatem. Notandũ autẽ quod nõ dicit præibit in anima, aut in perſona Eliæ: ſed in Spiritu & virtute Eliæ i. cũ ſpiritu & fortitudine Eliæ: vt non intelligamus eũ futurũ verum Eliã, ſed eundẽ habiturum ſpiritũ, eandemq; virtutẽ. Accipitur autẽ hic Spiritus pro dono Spiritus ſancti, cuius cum in diuerſis varia ſint dona: promittitur hic ſimili gratia ſpiritus & fortitudine Ioannẽ præceſſurũ Dominum qualis erit in Elia. Magis enim videtur Ioannes ab Angelo comparari Eliæ venturo, quã præterito, tum quia dicens: *Ipſe præibit in ſpiritu Eliæ,* ſignificat etiã Eliam in eodẽ ſpiritu præceſſurũ Dominum: tum quia ſubiungit vt cõuertat corda Patrũ in filios, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachiæ, quo ante ſecundũ Meſſiæ aduentũ Elias venturus promittitur. Ecce ego mittã vobis Eliam Prophetam antequã veniat dies Domini magnus & horribilis & conuertet cor Patrum ad Filios, & cor filiorum ad Patres eorum. Itaque illis verbis vt conuertat, &c. Explicat Angelus quare eum dixerit præiturum in ſpiritu Eliæ, nempè quòd eadem iſte in primo, quæ ille in ſecundo aduentu ſit operaturus. Deinde & ex verbis illis, quibus Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam eſſe dicit, ſatis patet Ioannem Eliæ venturo magis comparari, quam præterito. Proinde & hoc loco ſic rectius intelligitur, quãuis ſimul etiã rectè intelligatur cõparari Eliæ præterito. [Præiuit autẽ Ioannes ante Dominum varijs modis. Nam ſua natiuitate præceſſit Chriſti natiuitatem, ſua prædicatione, ſuoq; baptiſmo Chriſti paſſionem & baptiſmũ, ſua paſſione Chriſti occiſionẽ, ſuo ad lymbum deſcenſum Chriſti ad inferos deſcenſum.] Quamuis autẽ ſic varijs modis Ioannes Dominum præiuerit: potiſſimũ tamen intelligendum eſt eum hic dici præceſſurum ratione prædicationis & baptiſmi, quibus cõuertit corda Patrũ in filios, & parauit Domino plebem, quemadmodũ & Zacharias poſtea dicit. Præibis ante faciẽ domini

Malach. vlt.

Imprimi poſſunt.

Matth. 11. & 17. Mar. 9.

parare vias eius. *Vt conuertat corda Patrum in filios.* Senſus eſt ſecundum Dionyſium Carthuſianum, vt faciat ipſos Patriarchas & Prophetas bene affici filiis ſuis Iudæ s, cóſque pro germanis ſuis filiis agnoſcant & recipiant. Hoc enim fecit Ioannes, inducendo Iudæos ad fidem,& pietatem maiorum ſuorum. Atque hic ſenſus videtur eſſe verior. Propriè enim cor Patrum conuerti in filios, vel vt habent Hebræa & Græca ad filios non eſt filios accipere idem cor,quod habuerunt Patres. Ad reddendum namque hunc ſenſum potius dicendum fuerat, vt conuertat cor filiorum ad Patres.Sed illius propriè cor dicitur conuerti ad aliquem qui illi incipit benè affici,vt patet cum dicit Deus:Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Fuerunt autem corda Patriarcharum ob vitæ diſſimilitudinem à filiis ſuis carnalibus alienata:proinde ſtuduit Ioannes per reſipiſcentiam filiorum Patrum corda ad filios conuertere, quemádmodum idem faciet Elias circa mundi finem pro concordandis Iudæis cum fide Patriarcharum.Atque hoc eſt quod dicit Dominus eum reſtituturum omnia, ſicut Chriſtus venit inſtaurare omnia,& quæ in cælis,& quæ in terra. Iſtud autem apertè egit Ioánes, cum venientes ad baptiſma ſuum vocauit genimina viperarum, notans eos non eſſe germanos ſanctorũ maiorum filios,ac deinde adiecit,nolite dicere intra vos Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus, &c. Quibus ſanè verbis ſtuduit eos reddere germanos Patriarcharum filios, & ſic conuertere corda Patrum in filios. Iam autem quod adiecit Angelus. *Et incredulos ad prudentiam Iuſtorum:* videtur poſitum pro eo quod eſt apud Malach. Et cor filiorum ad Patres eorum: vt explicaret Angelus tum ſe,tum Prophetam loqui de filiis incredulis, de Patribus autem iuſtis. Declaratur autem etiam hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum, in, vel ad filios,nempe ſi increduli conuerterentur ad prudentiam Iuſtorũ. *Prudentia Iuſtorum.* Porrò Iuſtorum prudentia erat, & eſt præ fluxis huius ſeculi bonis ſectari magis, & expectare cæleſtia. Deinde non in carnalibus legis vmbris, neque in propriis operibus confidere, ſed in benignitate Dei, & iuſtitia Chriſti. Pro incredulis autem Græcè eſt ἀπειθεῖς,quod nomen etiam ſignificat inobedientes,quomodo magis hic verti conueniebat,tum quod mentionem faciat Patrum & filiorum,tum quod non dicat ad fidem,ſed ad prudentiam.Inobedientes itaque dicit Iudæos, quod æquiſſimis maiorum ſuorum præceptis,& doctrinæ non parerent: qua eadem ratione & incredulos eos dici rectè intellexerimus, ſi quidem qui inobediens eſt, is ſe parum credulum declarat.

Parare Domino plebem perfectam. Vertendum erat, vt paret Domino plebem κατεσκευασμένα præparatam & inſtructam.Non enim Ioannes perfectam plebem Domino parauit. Si enim eam parauit

uit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendam Domino tradidit. Conformius ergo cum originali intelligemus plebem perfectam, hoc eſt, benè, & perfectè adornatam, & inſtructam ad ſuſcipiendum ſcilicet fidem Chriſti, & ſublimiorem eius doctrinam & baptiſmum. Ad hoc autem plebem parauit Ioannes per pœnitentiam quam verbo, & exemplo docebat, pérque baptiſmum pœnitentiæ & demonſtrationem aduenientis Meſſiæ. Itaque hac parte parare Domino, &c. deſcribitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda Patrum vt pararet Domino plebem.

Et dixit Zacharias ad Angelum, vnde hoc ſciam. Iudæorum more ſignum petit, quem morem Iudæi videntur deſumpſiſſe ab Abraham, qui promiſſionis ſibi factæ de terra Canaam ſignum petiit dicens, vnde ſcire poſſum quod poſſeſſurus ſum eam. Non peccauit autem Abraham ſignum petens quemadmodum peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate, aut diffidentia ſignum poſtulauit cum mox antea ſcriptum ſit: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiã, ſed ex familiaritate quadam cum Deo, & in confirmationem promiſſionis apud poſteros ſuos, ad quos promiſſio magis pertinebat. Non enim Abraham in ſua perſona, ſed tantum in filiis ſuis promiſſam terram poſſeſſurus erat. At Zacharias non petiit ſignum certificans perſonæ promittentis qualitatem ſicut Gedeon fecit, nihil dubitans Angelum Domini eſſe, tum quia præter ipſum illo tẽpore nullus hominũ eſſet in templo (propter quod ſignificandum prius dictum eſt: Erat autem omnis populus foris) tum propter loci ſanctitatem, Angelicámque maieſtatem, & conſolationem eiuſdem, atque verborum ſanctorum ſublimitatem. Petiit ergo ſignum certificans promiſſionis veritatem, idque ex diffidentia, quemadmodum ex ipſius ſubiunctis patet verbis, quibus argumenta ſuæ incredulitatis contraria promiſſis diuinis profert.

Et reſpondens Angelus dixit ei: Ego ſum Gabriel. Quoniam Zacharias & de promiſſione diffidebat, & ex diffidentia ſignum poſtulauit, ob id Angelus primum quidem perſonæ ſuæ qualitatem aperit, ac deinde dat & ſignum, ſed tale, quale dignum erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentiæ eius pœna erat. Et qualitatem quidem perſonæ ſuæ aperit, partim vt diffidentem in fide confirmaret, partim vt incredulitatem eius condemnaret, & iniuſtam eſſe comprobaret. Explicat autem proprium ſuum nomen dicens: Ego ſum Gabriel, tum vt ipſa ſui nominis ſignificatione declararet poſſibilia eſſe ea, quæ promittebat, quamuis ſupra naturæ eſſent vires (ſignificat enim Gabriel idem quod fortitudo Dei, vel potius fortitudo mea Deus) tum quia nomen hoc notum erat Zachariæ ex libro Danielis, in quo aliquoties Danieli apparuiſſe ſcribitur, & potiſſimum in myſterio de aduentu Meſſiæ

tempore explicatione. Deinde verò ad agendam magis ſuæ perſonæ authoritatem adiecit, *qui aſto ante Deum*, ſignificans ſe non eſſe vnũ ex Angelis, qui eiecti ſunt à facie Dei, ſed ex his qui Deo ſemper ſunt præſentes. Authoritati deinceps propriè adiungit authoritatem diuinam, dum dicit: *Et miſſus ſum tibi.* Hæc bona, & læta annunciare: ſignificans ſe in hoc negotio non veniſſe à ſeipſo, ſed Dei agere negotium. Quamuis autẽ tunc miſſus eſſet à Deo, & aſtaret Zachariæ in terris: aſtare, &c. ſe dicit ante Deum, quia cum vbique præſens ſit Deus, nullus locus impedit viſionem & fruitionem Dei: ratione cuius aſtare Deo Angeli dicuntur.

Angeli. aſtant. Deo, etiã ad nos miſſi.

Et ecce eris tacens: Aduerbium, Ecce, demonſtrat aliquid nouum & inſolitum, ſignum ſcilicet, quod petiit, quo & petitioni eius in confirmationem promiſſionis ſatisfiat, & digna diffidentiæ pœna infligatur. Quaſi dicat: Quoniam petiſti ſignum, ecce ſignũ, quod ita ſit præſtandi in poſterum promiſſi argumentum, vt & præſentis ſit diffidentiæ pœna. [Porrò notandum nõ ſolum Zachariam mutum videri effectum, ſed etiam ſurdum, vt colligere ſatis licet ex eo, quod poſtea dicitur. Innuebant autem Patri eius, quem vellet vocari eum. Circa quæ verba Ambr. Incredulitas ei affatum eripuerat, & auditum. Vnde poſtea vbi habemus, permanſitq́; mutus. Græcis eſt dictio κωφὸς quę non ſolum mutum, ſed & ſurdum ſignificat, imo propriè ſurdum, ac ex conſequenti mutum: quod qui natura ſint ſurdi, neceſſario etiam ſint muti.] Temperat autem commeritam pœnam miſeratio diuina, atque ob id ſequitur, vſque in diem, quo hæc fiant, quaſi dicat: Cum per euentus rerũ, quod dico, oſtendero, & noueris te iure punitum: tunc te de pœna eripiam. Et demonſtrat pronomen hæc non omnia quidem de Ioanne prædicta, ſed natiuitatem eius cum impoſitione nominis, quæ facta eſt in die Circunciſionis. Circa natiuitatem enim pueri erat Zachariæ dubitatio, non circa alia. Poſtquam autem cauſam inflictæ pœnæ reddidiſſet, dicens: *Eo quod non credidiſti, &c.* adiecit, *quæ implebuntur in tempore ſuo*, vt oſtenderet verborum certitudinem, & Zachariæ diffidentiam fidem Dei non euacuaturam, nec impedituram promiſſionis adimpletionem.

Cognouerunt quod viſionem vidiſſet: Iſtud cognouerunt & collegerunt partim ex inſolita mora in templo, partim ex alteratione vultus ex colloquio Angeli, partim etiam ex loquelæ amiſſione. Innuebat autem populo: ſiue quod rogarent ſilentij cauſam, ſiue volens eis benedicere & data benedictione dimittere.

Poſt hos autem dies concepit: Annotandus hic imprimis Euangeliſtæ pudor, & honeſtas, cum tacito congreſſus Zachariæ, cũ vxore ſua, Elizabeth concepiſſe dicit: Docens ſuo nos exemplo, quam verecundè de his rebus ſermo habendus ſit, quando nec illũ congreſſum coniugalem ſolo prolis deſiderio factum, imo ſecundum

diuinam

diuinam promiſſionem neceſſarium, exprimere voluit. Deinde & annotandus pudor ſanctæ matronæ Elizabeth, quæ cum ex marito ſecundum Dei iuſſionem tam illuſtrem concepiſſet prolem: tamen ſe occultabat menſibus quinque. Ideo enim *ſe occultabat*: tum quia verebatur ne à vulgo diuini myſterij inſcio parum honeſta reputaretur, vt quæ in aliena ætate viri vacaſſet amplexibus, tum ne pleriſque ridicula haberetur ſi ante noui conceptus certa indicia ſe grauidam exhiberet & prædicaret. Atque ob id non ſe diutiùs occultabat, quam viſitante ipſam virgine certis argumentis diuinum donum lucidè manifeſtaretur per exultationem infantis in vtero. Porrò quamuis partim ex pudore, partim ex humilitate, & prudentia ſeſe occultaret ad tempus, læta tamen de conceptu diuino, & opprobrio ſterilitatis ſublato, gratias egit Deo. Atque ob id ſignificandum adiecit, dicens: *Quia ſic, &c.* Non enim cum adiecit: *dicens quia ſic fecit, &c,* ſignificare voluit cauſam quare ſe occultauerit: ſed inſinuare lætam etiam fuiſſe, & gratam Deo, & ſi ob certas ſe occultaret cauſas. Proinde ſenſus eſt, *occultabat ſe, dicens tamen quia ſic fecit, &c.* Sic inquit, hoc eſt tam præclarè, & magnifice mecum egit Dominus, vt ſcilicet & ſupra naturam concipere, & tam illuſtrem concipere filium daret, tunc quando placuit ei auferre opprobrium ſterilitatis à me, quaſi dicat: Cum viſum eſt ei, non ſolum me liberauit ab opprobrio ſterilitatis, ſed ex conceptu tam nouo, & illuſtri gaudium ſimul meum, & gloriam auxit apud homines. Dicit autem *opprobrium inter homines*, & non dicit maledictionem Dei, quod bene ſibi conſcia eſſet ſterilitatem non ex maledictione Dei ſe incurriſſe: quamuis opprobrium hominum ob eam effugere non potuiſſet.

Nunciatur Mariæ Chriſti incarnatio. Lucæ 1.
CAPVT III.

IN menſe autem ſexto, miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem deſponſatam viro, cui nomen erat Ioſeph, de domo Dauid: & nomen virginis Maria. Et ingreſſus Angelus ad eum dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audiſſet, turbata eſt in ſermone eius, & cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, inueniſti enim gratiam apud Deum, ecce concipies in vtero & paries filium, & vocabis nomen eius Ieſum. Hic erit magnus, & filius altiſſimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco? Et reſpondens Angelus, dixit ei: Spiritusſanctus ſuperueniet in te,

& virtus

& virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod naſcitur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua, & hic menſis eſt ſextus illi quæ vocatur ſterilis: quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum. Et diſceſſit ab illa angelus.

In menſe autem ſexto, &c. Propter certitudinē hiſtoriæ adſtruendam diſtinctè omnia Lucas deſcribit, Tempus, locum, perſonam miſſam, perſonam ad quam miſſio facta eſt. Aptè autem Mariam, & virginem nominat, & deſponſatam viro, quia vtrumque eſſe debebat futura mater domini. Virgo quidem, quoniam ſine virili commercio naſci debuit dominus, ne duos haberet Patres, & ne in peccato naſceretur: quod & diuinitate ipſius indignum fuiſſet, & noſtram redemptionem impediuiſſet. Deſponſata autem viro eſſe debuit, ne impudicitiæ adureretur infamia, & Chriſtus tanquam illegitimus à Iudæis reijceretur, ne virginibus ſiniſtra viuentibus opinione velamen excuſationis relinqueretur, ſed docerentur omnes etiam infamiā vitare debere, ne etiam virginis verba ſuſpicione mendacij eſſent obnoxia, vtq; Ioſeph virginitatis eius teſtis eſſet, & cuſtos virginiſq; & pueri curator, & nutritor, atque per eiuſdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid eſſe cognoſceretur, vt diuinus partus diabolo celaretur, typumq; præſe ferret Eccleſiæ, quæ virgo ſimul eſſet, & deſponſata Deo. Notandum autem deſponſatam dici, & eam quæ promiſſa tantum eſt, & necdū tradita viro, & eam quæ iam tradita eſt viro, ſed nondum ab eo cognita, atque hoc ſecundo modo intelligendum videtur quod dicitur virgo deſponſata viro, eo quod apud Matthæum deſponſata hæc virgo vxor Ioſeph dicitur, & Lucas dicit Ioſeph ꝓfectum in Bethlehem cum deſponſata ſibi vxore.

Matth. 1. cap. 2.

Ingreſſus Angelus ad eam dixit. Dum ingreſſus Angelus dicitur, ſignificatur & corporali ſpecie apparuiſſe & in conclaui, ac ſecreto loco cum ſola locutum virgine. *Aue gratia plena.* Pro Aue Græcis eſt χαῖρε quæ dictio ſignificat gaude, ſalue, vale, & dubium eſt per quod horum ſit reddenda hoc loco. Veriſimilius tamen eſt Angelum vſum forma ſalutandi Hebræis familiari, vt dixerit. שלום לך id eſt, pax tibi, quemadmodum & Iudam, cum oſculatus, dominum dixit: Aue Rabbi, & cum ſcribitur Chriſtus poſt reſurrectionem dixiſſe mulieribus: Auete vbi Græcis eſt χαῖρε & χαίρετε. Porro quod nos habemus *Gratia plena*, Græcè eſt κεχαριτωμένη quod ad verbum ſonat gratificata, hoc eſt, quam Deus ſingulari, & gratuito ſuo fauore ſibi gratiam fecit, & gratā habet, pro gratificata tamen mollius eſt ſi dicatur, & vertatur gratioſa: quamuis ea dictio Græcè vocis ſignificationem non adæquet. Quod ſi autem dum dicitur virgo plena gratia, nomen gratiæ accipiatur &

quatenus

quatenus ſignificat Dei donum, & ſimul quatenus ſignificat fauorem, & acceptationem alicuius, quæ duo ſunt inſeparabilia coram Deo: iam Græcè dictionis ſignificatio penè tota exprimitur, vt gratia plena idem ſit, quod per plenitudinem donorum gratiæ Dei multam conſecuta gratiam apud Deum, hoc eſt, multum accepta Deo. Non explicat autem Angelus apud quem ſit reddita gratioſa, & plena gratia: tum quia ſecundum veritatem abſolutè erat gratioſa, & gratia plena, tum quia hoc explicandum ſequentibus verbis ſeruabatur.

Dominus tecum. ſcilicet eſt, non imprecatiuè ſed affirmatiuè, ſecundum communiorem ſenſum iſtud accipiendo, vt triplex gaudij cauſa exprimatur: Gaude, & Aue, quia gratia plena, quia dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque dominum cum ea eſſe, quod ei faueret, eamque inhabitaret.

Benedicta tu in mulieribus. Secundū veteres intelligitur Mariam hic prædicari & dici eſſe benedictam nō quidem apud homines, ſed apud Deum & à Deo quomodo ipſi Iudith dictum eſt, benedicta es tu filia à domino Deo excelſo præ omnibus mulieribus ſuper terrā. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifeſtè patet ex pronomine, Tu. Pronomina enim vſurpant Hebræi loco verbi ſubſtantiui præſentis temporis, proinde perinde ferè eſt ac ſi dictum fuiſſet, benedicta es inter, &c Et expendenda diligenter emphaſis quæ eſt in pronomine tu, & in præpoſitione In, vel inter. Non enim dicitur quemadmodum Iudith, benedicta præ mulieribus, hoc eſt, magis quam reliquæ mulieres, ſed benedicta (inquit) tu inter mulieres, quaſi dicat. Tu ſola inter omnes mulieres maledictionis expers, reliquæ omnes maledictioni obnoxiæ. *Iudith. 13.*

Quæ cum audiſſet. Græcè non eſt audiſſet, ſed ἡ δὲ ἰδοῦσα. id eſt, illa autem cum vidiſſet. Et veriſimile eſt non Interpretis, ſed ſcriptorum vitio in noſtris libris irrepſiſſe audiſſet pro vidiſſet, quod offenderet quoſdam ſermonis in ſpeciem abſurditas. Ergo ſi legatur vidiſſet, veriſimilior erit ſenſus, vt intelligatur Maria etiam ex viſo Angelo nonnihil turbata fuiſſe, ſed magis tamen ex audito eius ſermone, qui inchoatam turbationem ex viſione Angeli magis auxit, Incertum eſt enim an Angelorum viſionibus aſſueta fuerit Virgo (vt volunt ij qui dicunt illam non turbatam eius viſione, ſed ſermone tantùm) deinde quod virginū ſit ad omnem viri pauere inopinatum ingreſſum. Turbabatur autem in ſermone Angeli virgo, quia inſolita erat ſalutationis forma: ob quam nouitatem metuebat libidinoſa ne eſſet ſalutatio, an diuina, rurſus ſermo ne fallax eſſet an verus Quoniam enim pudica erat ſuę pudicitiæ metuebat, quia ſalutatio blandum quid & amatorium præferebat, quia gratioſa ſalutabatur. Quoniam autem humilis erat, & nihil de ſe magnificè ſentiebat: nequaquam ſibi conuenire

putabat,

putabat, vt benedicta inter mulieres ſalutaretur. Verùm quamuis turbatur, non tamen turbatio mentis iudicium ademit & vſum, vnde de ea nō dicit quemadmodum de Zacharia, & timor irruit ſuper eam: ſed vt conſtantiam animi eius, & turbationis moderationem inſinuaret, ſubiecit:

Et cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio. Per quod etiam prudentiam Virginis notauit. Prudentiæ enim ſummæ erat nouam, & inſolitam, tamq́ue magnificam ſalutationem ſecum expendere, & examinare, neque ſtatim ei obſiſtere per incredulitatem, neque ſtatim ei parere ex leuitate: vt ſic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ duritiam. Itaque perpendens Angelus iuſtam eius turbationem, & meticuloſam cogitationem, non paſſus eſt eam diutius animo fluctuare, ſed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & ſalutationis nouæ cauſam expoſuit, dicens: *Ne timeas Maria*, quaſi dicat, ne metuas quaſi à me blanda atque magnifica ſalutatione hoc ſolliciteris, vt aut à virginitatis, aut ab humilitatis tuæ ſtatum excidas. Ideo enim noua hac, & magnifica te compello ſalutatione. *Inueniſti enim gratiam apud Deum.* Dicitur autem inueniſſe gratiam apud Deum, non ob id quod perditam gratiam & à ſe quæſitam inuenerit, ſed quoniam obtinuit Dei fauorem, & conſecuta eſt, vt illi placeret. Cum autem commune Virgini ſit cum multis aliis obtinuiſſe Dei erga ſe fauorem: exponit Angelus in ſequentibus quam ſingularem, & proprium Dei fauorem ſit conſecuta, ſimulq́ue declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: *Ecce concipies*, quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Eſaïæ cap. 7. Ecce virgo concipiet, &c. Nam & illo loco pro eo quod nos habemus vocabitur nomen eius, Hebræa habent, vocabit nomen eius, ipſa ſcilicet virgo. Itaq; dum dicit Angelus, concipies, paries, & vocabis: ſignificat in ea vaticinium Eſaïæ complendum. Per aduerbium ergo (Ecce) demonſtrat nouum quid & admirandum in Virgine adimplendum quod ipſum Eſaïas demonſtrare voluit, & pro nouo ſigno dedit domui Dauid. Adiecit autem *in vtero*, ſiue vt oſtendat ipſum dominum ex virginali vtero incarnatum ſubſtantialiter, ſiue quia dominum iam in corde virgo cōceperat, quem prætere etiam in vtero conceptura prænunciatur.

Hic erit magnus. Magnus dictus eſt, tum propter diuinitatis ſummæ vnionem, tum propter potentiam eius maximam, qua in aſſumpta humanitate magna erat operaturus, docēdo, miracula faciendo, & diabolum ſuperando.

Et filius altiſſimi vocabitur. Non falſo, ſed quia talis verè erit. Vocandus autem erat filius altiſſimi primum quidem à Patre, qui primum in baptiſmate, deinde in transfiguratione, hic (inquit) eſt filius meus dilectus, deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex

doctrina

doctrina eius cæleſti, & miraculis propria poteſtate æditis colligentibus, & credentibus.

Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid. Cum eſſe magnū & vocari filium Dei, etiam aliis quadam ratione conuenire poſſit, & in ſcripturis quibuſdam tribuatur: explicat iam aliam filij conditionem, qua ab omnibus manifeſtè, ſeparetùr, oſtenditq́; eum futurum Meſſiam illum iādiu expectatum, atque in eo adimplendas eas ſcripturas, quæ de perpetuo regno Dauidis Meſſiæ tradendo loquuntur. Dicitur autem regnum Meſſiæ, ſedes, & regnū Dauid, non quod temporale eſſet, ſenſibile, & terrenum, ſed quod in regno Dauidis, adumbratum fuit, & Dauidi in proprio ſemine promiſſum ſub typo regni ſui. Ita & domus Iacob hic non poteſt accipi pro familia Iacob carnali, ſed pro ſpirituali, quæ eſt omnium fidelium congregatio. Dicit autem: *dabit illi dominus*, vt ſignificet hunc filium regnum Dauidis non vi occupaturum, ſed à Deo accepturum poſtquam per tyrannide terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes, ſibi vendicauerat. Porro ſedem hāc Deus Meſſiæ dedit poſt reſurrectionem, & Aſcenſionem, cum dixit ei: Sede à dextris meis: daturus eidem regnum iſtud perfectius in nouiſſimo die, cum omnia ſubiiciet ſub pedibus eius.

Regnum Meſſiæ quatenus ſedes, & Regnum Dauid dicatur.

Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet iſtud. Non quaſi diffidens dicit, quomodo fiet illud: ſed vt prudens, & intelligens, vt diſcat, modum inquirit. Non enim de effectu dubitauit: ſed qualitatem ipſius quæſiuit effectus. Liquet enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non ſe dubitare de facto ſignificauit vt Zacharias, non officium refutauit, ſed accommodauit affectum, ſpopondit obſequium: tamē de virginitatis adamato theſauro ſollicita modum rei gerendæ neceſſariū ſibi cognitu verecundè ſimul, & prudēter quęrit edoceri. *Et reſpondens Angelus dixit ei.* Docet modum Angelus, & de ſeruanda virginitate ſecuram reddit. Quod autem dicitur *ſuperueniet*, hoc eſt cælitus illabetur in te, quemadmodū Apoſtolis dictum eſt. Accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus ſancti in vos: pro quo Lucæ vltimo dicitur, donec induamini virtute ex alto. Sicut autem etſi Apoſtoli iam à Chriſto prius per inſufflationem accepiſſent Spiritum ſanctum, rurſus tamen in eos venire dicitur: ita etiam virgo & habuit Spiritum ſanctum, & promittitur in eam venturus Spiritus, nimirum quod ſecūdum alios effectus iam eſſet in ea venturus, quàm hactenus in ea operatus erat. Quod autem ſequitur.

Et virtus altiſſimi obūbrabit tibi. Simpliciſſimū fuerit ita interpretari quomodo exponit Theoph. vt ſit ſenſus, cōteget te, & cōplexabitur, & vndiq; te circūdabit ſicut auis obūbrat pullos ſuos, & ſicut dicitur in Pſalmis: Scapulis ſuis obūbrabit tibi, vbi in Hebræo

poſitum verbum ſimpliciter ſignificat tegere, & operire, quo & hic vſum fuiſſe angelum veriſimile eſt, quandoquidem illo loco Pſalmi eſt apud Græcos ſicut hoc loco ἐπισκιάσει. Pro intelligendo enim verò huius loci intellectu, ſciendum quod cum in generatione hominis ex parte viri duo requirantur, nempe fortitudo viri generantis, & amplexantis mulierem, & ſemen in mulierem immiſſum: pro ſemine virili Spiritus ſanctus promittitur, pro virtute autem viri, & complexu eius, fortitudo Dei, illiuſque complexus ſanctiſſimus. Non enim in hac admiranda Chriſti conceptione Spiritum ſanctum intelligere debemus tãquam generantis Patris ſupplere locum, ne Chriſtus filius Spiritus ſancti aſſeratur, quãuis alioqui indiuiſa ſint opera Trinitatis: ſed Deum Patrem obtinere locum generantis, Spiritum ſanctum autem à Patre procedentem locum ſeminis, quatenus in ſemine non ſubſtantia corporalis, quæ in conceptione tranſmutatur, ſed virtus actiua intelligitur. Iam virtus altiſſimi non ipſe filius, nec Spiritus ſanctus, ſed ſimpliciter potentia Dei patris intelligitur, quæ virginem totam circundedit, & ſanctæ complexata eſt: id per Spiritum ſanctum ſuum in virgine operans, quod ſolet maritus per corporale ſemen.

Ideoque & quod naſcetur ex te ſanctum. Dictio, ſanctum, cũ præcedenti verbo naſcetur iungenda eſt, non cum ſequenti vocabitur. Dicit ergo naſcetur ſanctum, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo naſcuntur ſemine, immundi naſcuntur. Ex duobus autem præcedentibus duo hic inferũtur. Ex eo enim quod dixit Spiritus ſanctus ſuperueniet, infertur hic quod naſcendum erat fore ſanctum. Ex eo quod dixit virtus altiſſimi, nempe Dei Patris obumbrabit, & cõplexabitur te, infertur quod naſcendum erat vocandum filium Dei. Chriſtus autẽ, eo quod ex Spiritu ſancto, & virtute Patris, naſciturus erat, vocandus erat filius Dei, primùm, quia ratione temporalis ſuæ generationis filius Dei dicendus erat, vt qui naturam ſuam humanam non ex viro ſed ex Deo Patre ſuo accepit, qui viri locum in virgine ſuppleuit. Deinde quia temporalis hæc generatio arguit & æternam eius generationem, qua per naturam diuinam filius eſt Dei. Non enim hæc Natiuitas alteri conueniebat quam ei, qui verè eſſet Dei filius, & rurſum filiũ Dei aliter in tẽpore naſci non fuiſſet congruum. Notandum autem Græca non habere futurum naſcetur, ſed præſens tempus γεννώμενον quod naſcitur, per quod ſignificatur in proximo eſſe vt naſcatur, vt rectè per futurum verterit noſter Interpres.

Chriſtus quatenus filius Dei.

Et ecce Elizabeth cognata tua. Quoniam ſupernaturalis eſt modus concipiendi, quem dixit Angelus, eundem comprobat, & cõfirmat teſtimonio alterius modi etiã ſupernaturalis, licet minus. Nec

Nec hoc facit, vt aliquid ambiguitatis in virgine tolleret, ſed vt integram eiuſdem fidem magis confirmaret humano more per ſenſibile exemplum. Aptiſſimum autem exemplum ab Angelo affertur quo confirmet virginis fidem, quæ oppugnari in ea potuit, partim ab eius ſumma humilitate, partim à rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum affertur quo vtrique occurrat, Quoniam enim natura ſimul & ætate ſterilis concepit contra naturam: cõfirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniam vero cognata virginis fuit, ſterilis illa, quæ contra naturam concepit: merito credere debuit virgo ſimile beneficium Dei etiam ſibi conferri poſſe. Nihil autem obſtat cognationi Virginis & Elizabeth, quod illa de tribu Iuda, hæc verò fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre verò de familia Dauid. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu Iuda duas genuiſſe filias, primam Annam, ſecũdam Iſmeriam. Annam ex Ioachim de domo Dauid genuiſſe Mariam, Iſmeriam vero ſacerdoti iunctam genuiſſe Elizabeth. Porro Angelus ipſius Elizabeth conceptum duabus rationibus admirandum oſtendit, primum cum dicit: *concepit in ſenectute*, deinde cum dicit eam vocari ſterilem. Eſt autem emphaſis in eo, quod dicit eam vocari ſterilem: quaſi diceret eius ſterilitatem ita omnibus eſſe notam, vt ob eam cum opprobrio vocetur vulgo ſterilis. Tempus verò conceptus aperit dicens: *Maria quomodo Elizabeth cognata.*

Hic menſis ſextus eſt illi, Vt oſtendat cõceptum huius ſterilis iam certo cognoſci poſſe, tum ex tumente vtero, tum ex motu viuentis in vtero infantis. Adiungit autem & communem fidei confirmandæ rationem, dicens: *Quia non erit impoſſibile.* Quæ cauſalis ſic ſuperioribus videtur coniungenda: Ideò exemplum iſtud de Elizabeth tibi affero, ideóque in ea iſtud Deus operatus eſt, vt certius cognoſcas, & tecum omnes intelligant, quod non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. Porrò ſententia hæc dupliciter intelligi poteſt, primùm vt ſit iſte ſenſus Omne verbum Dei, hoc eſt quidquid Deus loquitur, prædicit, & promittit, non eſt ei impoſſibile vt illud præſtet. Alij tamen ſecundum phraſim Hebraicam verbum hic accipiunt pro re, itaque ſenſus eſſet nulla res impoſſibilis, vel nihil impoſſibile eſt apud Deum. Cum autem dicitur nihil eſſe impoſſibile Deo, intelligi debet nihil eorũ, quæ vult Deus impoſſibile eſſe ei vt præſtet.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini. Edocta Virgo modum quem quæſierat, exemplóque confirmata nihil vlterius interrogat: ſed fide plena, atque ad obediendum promptiſſima humillimè, & modeſtiſſimè paucis verbis reſpondit dicens: Ecce ancilla domini, quæ verba dupliciter explicari poſſunt Primum hoc modo; Ecce agnoſco me eſſe ancillam Domini, cuius me obſequio

totam dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi ſicut tu locutus es. Secundo ſic: Ecce offero me in ancillam domini paratam ad omne obſequium eius, itaque placet, imò opto vt fiat mihi, &c. Illud enim fiat, non tantum conſentientis eſt, ſed ſimul etiam optantis, & deprecantis, vt tantum donum conſequatur. Teſtatur itaque hæc virginis reſponſio in primis quidem ſynceram animi eius fidem, deinde virgineam quandam modeſtiam in verborum paucitate demonſtratam. Tertio ſummam obedientiæ promptitudinẽ, poſtremò profundiſſimam, & conſtantiſſimam virginis humilitatem.

Viſitatur à Maria Elizabeth.

Lucæ 1. CAP. IIII.

EXurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana cum feſtinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariæ, & ſalutauit Elizabeth. Et factum eſt: vt audiuit ſalutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius & repleta eſt ſpiritu ſancto Elizabeth: & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo, & beata quæ credidiſti: quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi à domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens eſt: & ſanctum nomen eius. Et miſericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes. Suſcepit Iſraël puerum ſuum memorari miſericordiæ ſuæ. Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abraham & ſemini eius in ſecula. Manſit autem Maria cum illa quaſi menſibus tribus, & reuerſa eſt in domum ſuam.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana cum feſtinatione in ciuitatem Iudæ, &c. Attendenda diligenter verba, quibus Mariæ actionem Euangeliſta deſcribit, commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes Spiritus ſancti. Et primum quidem ruſum ipſius humilitatem commendant. Quæ enim meruerat viſitari ab Angelo, ac tam magnificè ab eo ſalutari, quæ ſe matrem Domini, & Meſſiæ factam eſſe cognouit, non dedignatur præcurſoris ſui matrem viſitare, eámque prior ſalutare, memor ſcilicet officij ſui, quo decebat vt iunior ſeniori deferret obſequium;

idem

idem certè humilitatis exemplum relinquens, quod poſtea filius ſuus veniens ad baptiſma Ioannis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba, eiuſdem ſedulum ſtudium congratulandi & obſequendi cognatæ inſinuant: quod vtique ſtudium ex pietate, & charitate magna proficiſcebatur. Itaque hanc ſedulitatem, & eiuſdem charitatem tria illa inſinuant quod abiiſſe dicitur in montana, quod cum feſtinatione, quod in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis diſtabat miliaribus. Rurſum eiuſdem lætitia de bono cognatæ commendatur, in eo quòd cum feſtinatione profecta ſcribitur. In quo eodem etiam virgineus pudor ipſius indicatur, ac poſtremùm quod feſtinaſſe dicitur efficacē, quæ in ea erat Spiritus ſancti gratiam, eiuſdemq; gratiæ conditionem deſignat. (Nam vt inquit Ambroſius) neſcit tarda molimina Spiritus ſancti gratia. Plerique autem ciuitatem Iuda exiſtimant Ieruſalem, quæ etſi aliquando fuerit computata in tribu Beniamin: tamen poſtquam Dauid illinc Iebuſeum expulit, & in ea ſedem ſuam regiam conſtituit, cæpit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Beniamin ſemper coniuncta manſit. Exiſtimant etiam ad hanc ciuitatem Mariam non ſine Ioſeph iam facto cōiuge eius acceſſiſſe: quod eo poteſt videri veriſimilius, quod hæc Marię profectio circa tempus ſolemnitatis paſchalis facta ſit, ad quam omnes viri aſcendere pręcipiebantur.

Et factum eſt vt audiuit ſalutationem Mariæ, &c. Oſtendit Mariæ ſalutationem non fuiſſe vulgarem, ſed admodum efficacem. Ad eam enim duplex effectus ſubſequutus eſt admodum mirabilis. Nam audita ſalutatione ab Elizabeth & Ioānes in vtero geſtiens exiliit, & Elizabeth repleta eſt Spiritu ſancto. Proinde neceſſe eſt fateamur per virginis vocem Deum, quem in vtero geſtabat incarnatum operatum fuiſſe potentia ſuę diuinitatis. Porro cum dicitur: *exultauit infans,* non eſt pro exultauit, idē verbū apud Græcos quod poſtea cum dicit Maria, exultauit Spiritus. Ibi enim eſt, ἠγαλλίασε hic verò ἐσκίρτησεν quod non ſignificat lætatus eſt, ſed ſaliit, aut exiliit, & pro in gaudio, Græcè non eſt ἐν χαρᾷ ſed ἐν ἀγαλλιάσει, quod geſticulationem magis ſignificat, quam gaudium. Itaque ſenſus eſſe poteſt exiliit cum geſticulatione, hoc eſt, geſtiendo, ſicut in pſalmis, bene pſallite in vociferatione, ideſt, cum vociferatione, & vociferando. Iam geſticulatio hæc intelligi poteſt in Ioanne fuiſſe etiā ſine gaudio mētis, & cognitione præſentiæ Dei ſicut intelligit Aug. de exultatione. Et quanquā alia ſententia, qua dicitur Ioannem cognouiſſe dominum, & matrē domini eſſe pręſentes, communior ſit, vt quæ etiam in Eccleſiaſtico officio decantetur: tamen hac in parte ſententia Auguſtini veriſimilior videtur, etſi recipienda non videtur in ea parte, qua putat Ioannem non eſſe ſanctificatum à Spiritu ſancto in vtero, nec illius exultationem factam à Spiritu ſancto inhabitante, & ſanctificante Ioānem. *Ioannes an cognouerit Dominū & Matrem Domini eſſe præſentes.*

ſed tantum à Spiritu ſancto operante in Ioãne, qui Spiritus etiam miracula potentiæ ſuæ in peccatoribus, & brutis operatur. Nam cum hic locus, quo exultaſſe Ioannes dicitur coniungitur cum eo, quo promiſſum fuit replendum eum Spiritu ſancto adhuc ex vtero Matris: ſatis patet Ioannem Spiritum ſanctum accepiſſe ad ſalutationem Virginis: qui inſenſibiliter eum ſanctificans ſenſibiliter etiam in eo per exilitionem operatus eſt.

Et exclamauit voce magna & dixit. Benedicta tu, &c. Quæ prius tacita latitauerat conceptum pudore diſſimulans, mox vt repleta eſt Spiritu ſancto edocēte eam quid procēderet Filij exilitio, non iam diutius continuit animi ſui gaudia: ſed ex ſubita inflammatione Spiritus, & inſigni affectus lætitia, ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu ſpiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex vteri tumore ſuſpicari poterat. Mirabiliter autem factum eſt, vt Elizabeth perinde quaſi Angelum audiſſet cum Maria loquentem, ita verbis Angelicis auſpicaretur ſuam gratulationem. Adiecit autem ad verba Angeli Elizabeth. *Et benedictus fructus ventris tui.* Quod ſecundum Theophyl. intelligi poteſt dupliciter ſuperiori eſſe adiectum. Primum quidem quod multæ ſanctæ mulieres pepererunt improbos, vt Rebecca Eſau, ideo non ſolum ipſa benedicta dicitur, ſed etiam fructus eius. Secundo intelligi poteſt adiecta hæc pars, vt per eam explicaretur cauſa benedictionis Mariæ, ſicut & Angelus cauſam benedictionis explicauit, dicens: Ecce concipies. Ideò enim ipſa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus: ita vt coniunctio, &, accipi hic poſſit, ſicut frequenter, pro quia, notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, ſed cum limitatione ſcilicet inter mulieres Fructus autem ventris eius benedictus dicitur abſque limitatione, & benè quidem. Solus enim Deus abſolute benedictus. Solus etiam hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiſcentia nati ſub maledictione naſcuntur natura ſcilicet filij iræ. Itaque benedictus dicitur hic fructus: non ſolum tanquam Deus, ſed etiam quatenus homo: eo quod expers omnis maledictionis apud Deũ, plenus eſſet omnium diuinorum chariſmatum benedictionibus, ita vt de eius plenitudine omnes eſſent accepturi. *Et vnde hoc mihi vt veniat*, quaſi dicat, quibus meis meritis, quáve Iuſtit a fælicitas hæc mihi contigit. Agnoſco ſanè maiorem hanc fælicitatem eſſe, quàm vt vllis meritis, factíſque meis aſcribi poſſit. Matrem autem Domini vocat etiam ante quam peperit. Alias enim (inquit Theophyl) non ſolemus matres vocare prius, quam pariant, propter metum abortiendi: in Virgine autem nihil tale ſuſpicari oportebat. Deinde aliarum conceptus non ſtatim eſt animatus; virginis verò fœtus mox vt conceptus fuit, animatus fuit, ideò à conceptione mox mater dici verè potuit. Dicens autem *mater Do-*

mini

mini mei. Oſtendit à Spiritu ſancto edoctam ſe vtramque fœtus naturam, Dei ſcilicet & hominis. Propter naturam enim humanam dixit: Fructus ventris tui, propter diuinam, domini mei. Affert autem deinde Elizabeth cauſam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini ſui, nempè quod hoc ita eſſe indubitato argumento didicerit ex geſticulatione filij ſui, Spiritu ſancto ſcilicet edocente quid ea protenderet geſticulatio: ſimúlque intelligi poteſt cauſam reddere quare fœlicem ſe reputauerit ob aduentum Mariæ, quod ſcilicet illius aduentum, & ſalutationem tam ſenſerit efficacem. Ecce enim inquit, vt facta eſt, &c.

Iam quod ſequitur: *Et beata quæ credidiſti*, Græca modo habent per tertiam perſonam ad verbum ſic: beata quę credidit, quoniam erit perfectio dictis ipſi à Domino. Porro Interpres noſter pro *αὐτῇ* legiſſe videtur cum aſpiratione *αὑτῇ*, & ſic poteſt totum per ſecundam verti perſonam, viderſque poteſt ea lectio eſſe veriſſimilior. Quod ſi autem per tertiam legatur perſonam, intelligi debet Elizabeth hic prophetantem prophetico more mutaſſe perſonam. Aut alias perſonas in hoc colloquio fuiſſe præſentes, ad quas conuerſa Elizabeth beatam prædicauerit virginem quod crediderat. Illud autem à domino ſi referatur ad participium, dicta, exponi debet pro ex authoritate & nomine domini, alioqui referri poſſet ad verbum perficientur, vt ſit ſenſus, quæ dicta ſunt tibi, perficientur à domino.

Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Rurſum in Virgine hic admiranda offertur ſumma mentis illius humilitas animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Magnificare autem hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinémque Dei agnoſcere, admirari, & prædicare. Dicit autem *Anima mea*, vt inſinuaret ſe non lingua tantum, ſed magis anima, & ex pręcordiis ſe dominum laudare, & glorificare. Porrò cum exultare potius ad corpus pertineat (ſignificat enim quandam lętantis geſticulationem) hic tamen ad Animam & Spiritum transfertur: ad ſignificandam lætitiæ magnitudinem, & ſpirituale quoddam mentis tripudium, quo Anima extra ſe rapta in Deum fertur. Exultare autem & lætari in Deo, eſt de Deo gaudere, eúmque gaudij noſtri eſſe obiectum & materiam. Bene autem prius dixit: Magnificat, deinde exultauit, Cum enim magnificare pertineat ad intellectiuam vim, exultare verò ad voluntatem, & affectum: iſtud ex illo naſcitur. Dixit autem prius Animam, poſtea Spiritum Hebræorum more, quibus ſolenne eſt idem, in Canticis maximè ſub aliis repetere verbis. Aut animam ſimul dixit & Spiritum, ſignificans totum Animam quanta, quanta erat in Deum ferri, quatenus ſcilicet & humana, & diuina reſpicit. Iam in his duobus verſibus

Benè autem poſtquam prædicauit Dei in ſe declaratam potētiam, prædicat etiam eius ſanctitatem: quoniã & Angelus per Spiritum ſanctum, & virtutem Patris, conceptum filij Dei in ea perficiendum prædixit. Sanctum itaq; Deum dixit merito, quia in ſumma puritate per illius ſanctitatem tam ſanctum concepit filium.

Et miſericordia eius à progenie in progenies. Poſt prædicatam Dei ſanctitatem, commendat etiam communem eius miſericordiam. Communem, inquam, & omnibus ſeculis, & omnibus ſine diſcretione perſonis, quæ timent illum. Quamuis autem miſericordia Dei diffuſa ſit ſuper omnia opera eius, & ſecundum aliquos effectus communis timētibus, & non timentibus eum: perfecta, tamen Dei miſericordia ſolis timentibus eum conuenit, quæ conſiſtit in ſubleuatione à vera miſeria, hoc eſt, à miſeria æternæ damnationis, & in eo, quod in præſenti vita omnia eis in bonũ Deus cooperari facit, & poſt hãc vitam æterna fœlicitate gaudere donat. Aptè autem potius dicit timentibus eum, quam ſperantibus in eum, aut diligentibus eum: quia prius de Dei potentia, & ſanctitate cecinit quibus reſpondet in nobis timor, & reuerētia Dei: Nomine enim timentiũ ſignificat piè reuerētes Deũ, quod ſanctitati Dei debetur.

Fecit potentiam in brachio ſuo, &c. His verſibus non ſolum intelligendum eſt cani ea, quæ tum erant præterita, ſed ſub intellectu literali, qui eſt de rebus temporalibus & ſenſibilibus ſimul etiam conuenit, quemadmodum frequenter in Pſalmis, & in Annæ cantico (cuius argumentum ex magna parte imitata eſt Maria) intelligere myſtice ſpiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta ſenſibilia prioribus temporibus à Deo facta, iamiam per Chriſtum erant perficienda: vt ita intelligamus hic cani præterita vt ſimul etiam futura, propheticè canantur. Itaque fecit potentiam in brachio ſuo, hoc eſt per virtutem & fortitudinem ſuã frequenter potenter operatus eſt, & mirabilia deſignauit. Brachium enim cõuenienter hic accipitur pro Dei virtute ſicut alias ſæpè. Potētia verò hic accipi debet pro effectib⁹ mirabilibus Dei potētia perpetratis.

Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Relatiuum ſui, non debere referri ad Deum, ſed ad ſuperbos patet ex Græcis, quæ habēt καρδίας αὐτῶν cordis ipſorum. Porrò ablatiuus iſte mente, vel cogitatione iungi poteſt, vel cum ſuperbis, vel cum diſperſit. Si priori modo ſenſus erit: Diſperſit eos qui ſuperbierunt in cogitatione cordis ſui, quique apud ſeipſos de ſe magnificè ſenſerunt. Si verò coniungatur verbo diſperſit, ſenſus erit, diſperſit ſuperbos per cogitationem ipſorũ: vt ſignificetur ſuperbos ſuis ipſorum conſilijs diſſipari. Diſpergere autem dicitur Deus ſuperbos, non ſolum quia eos ſecundum locum diſpergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudæis, ſed quoniã eos perdit, conatus fruſtratur, vireſq; aufert. itaque *depoſuit potentes de ſedibus ſuis*, dum potentes frequenter

Reges poteſtate exuit, dum & dæmones è ſedibus regni cælorum deiecit ac demum dominium ſuper fideles eis abſtulit, dum & Iudæos in populo Dei primum obtinentes locũ iam inferiores fecit, tranſlato ab eis regno ad populum Gentilem. *Et exaltauit humiles*, id eſt, abiectos, & viles. (Nam cum humiles hic opponantur potentibus, videntur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles, quam humiles corde, quanquam Græca dictio vtrumque ſignificet, ſed magis viles) quia frequenter viles ad regale ſolium euexit, vt patet in Saule, Dauide, & aliis, deinde quia homines ad regni cæleſtis gloriam prouexit, eiſq; dæmonibus imperandi poteſtatem dedit, poſtremum quia Gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & *eſurientes*, hoc eſt indigentes *impleuit omnibus bonis*. Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes omni gratia Spiritus olim deſtitutas, omnibus bonis ſpiritualibus per Chriſtum impleuit, & omnes qui eſuriunt iuſtitiam, & virtutem & hic, & poſtea ſaturat. Deinde verò contra *dimiſit*, vel vt habent ſignificantius Græca ἐξαπέστειλε, hoc eſt, emiſit, ſcilicet à ſe *inanes* & vacuos, quia frequenter omnibus bonis abundantes ad inopiam redegit, & Iudæos, qui per cognitionem legis, & iuſtitiam, quæ in lege eſt nullo ſe indigere putabant apud Deum reiecit à ſe omnibus bonis vacuos. Et quotquot abundare ſe exiſtimant diuitiis ingenij ſapientiæ & potentiæ humanæ, indignos reputat quod ſuis ſpiritualibus bonis ditet.

Suſcepit Iſraël puerum ſuum memorari miſericordiæ ſuæ. Per Iſraëlem ad literam intelligit veterem populum Iſraëliticum, cui primùm natus, & miſſus eſt Saluator, & ex quo plerique credentes ſaluati ſunt: quamuis populo illo magna ex parte Chriſtum reijciente Gentilis populus in illius locum ſucceſſit, factus per ſpiritum Iſraël, & ſemen Abrahæ, de quo proinde myſticè iſtud intelligi debeat Iſraëlem autem puerum ſuum vocat, hoc eſt, ſeruum ſuum ad diſtinctionem Gentium idolis ſeruientium. Hunc itaque ſuſcepiſſe Deum dicit, quia more ſuccurrentis, ac manum porrigentis, eum ſaluandum ab hoſtibus ſuis, & omni malo recepit. Porrò in eo quod ſequitur *memorari miſericordiæ ſuæ*. Interpretem vertiſſe infinitiuum, memorari & non participium recordatus vt cantatur in Eccleſiaſtico officio, patet & ex Latinis codicibus emendatis, & Græcis quæ habent infinitiuum μνησθῆναι, quem in Cantico Zachariæ vertit pro memorari. Debet autem infinitiuus ille vtrobique exponi per, vt memor eſſet, & hoc rurſum ſic, vt memorem ſe declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor: dum qui ad tẽpus viſus eſt oblitus eſſe, memorem ſeipſo opere & effectu declarat. Iam poſtquam dixit ad *Patres noſtros* explicat quos Patres intelligat, nempe Abraham, & ſemen eius Iſaac, Iacob, & Dauid. Illud autem *in ſecula*, vel vt habent Græci in ſeculum,

culum, poteſt coniũgi cũ ſemine eius, vt ſignificetur ſemen Abrahæ duraturũ in perpetuũ. Aut cum miſericordiæ, & infinitiuo memorari, vt ſit ſenſus, vt recordaretur miſericordiæ ſuæ in perpetuũ exhibendo, aut vt recordaretur in perpetuum miſericordiæ ſuæ.

Manſit autem Maria cum illa quaſi menſibus tribus. Videtur Lucas iſtud addidiſſe, vt indicaret ante partum abijſſe virginem: quæ cum in menſe ſexto venerit ad viſitãdum Elizabeth, & apud eam non integris tribus permanſerit menſibus, ſignificatur ante nonum menſem abijſſe. Abiens autem non diuertit alio, ſed reuerſa eſt in domum ſuam.

Naſcitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela, benedicit Deum. Luca I.

CAPVT V.

Elizabeth autem impletum eſt tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum eſt: in die octauo venerũt circuncidere puerum, & vocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Et reſpondens mater eius dixit: Nequaquam, ſed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo eſt in cognatione tua qui vocetur hoc nomine: Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et poſtulans pugillarem ſcripſit, dicens: Ioannes eſt nomen eius. Et mirati ſunt vniuerſi. Apertum eſt autem ilicò os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorum: & ſuper omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc, & poſuerunt omnes qui audierant in corde ſuo, dicentes: Quis putas puer iſte erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus eſt Spiritu ſancto, & prophetauit, dicẽs: Benedictus Dominus Deus Iſraël, quia viſitauit & fecit redemptionem plebi ſuæ. Et erexit cornu ſalutis nobis, in domo Dauid pueri ſui. Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt prophetarum eius, Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris: & memorari teſtamenti ſui ſancti, Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis, Vt ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati ſeruiamus illi. In ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris. Et tu puer propheta altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum, Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis. Puer autem creſcebat & confortabatur ſpiritu, & erat in deſertis vſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſraël.

Elizabeth autem impletum eſt tempus pariendi. Quemadmodum in ſcri-

Ambroſ. & Theophyl. in ſcripturis de ſolis Iuſtis dicitur quod impletis diebus vitæ ſuæ plenique dierum mortui ſunt: ita plenitudo dierum non ponitur in ſcripturis niſi in generatione Iuſtorum. Plenitudinem enim habet Iuſti vita, dies autem impiorum inanes ſunt: & imperfecti, nec completi ſunt peccatorum partus, meliúſque illis fuiſſet, ſi nati non fuiſſent.

Et peperit filium. Iſtud adiectũ, vt oſtẽderetur re ipſa promiſſionem Angeli iam adimpletam, qui dixerat vxor tua pariet tibi filiũ.

Magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa. Hoc eſt, non ſolum fecit cum ea miſericordiam, ſed fecit miſericordiam ſuam erga illam eſſe magnam: quod ſcilicet non ſolum à ſterilitatis opprobrio eam liberauerit, ſed id etiam in ſenectute eius fecerit, prolémque inſuper dederit non fœmininam, ſed maſculam. Ob quam inſignem Dei miſericordiam *congratulabantur ei*, aut potius vt habent Græca συνέχαιρον αὐτῇ congaudebant ei. In quo oſtenditur iam impletum quod dictum fuit ab Angelo multi in natiuitate eius gaudebunt.

Vocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Hoc eſt, vocare cœperunt & voluerunt. Quoniam enim Pater elinguis erat, qui ſolet eſſe author imponendi nominis: cognati ſuſpicantes id Patrem velle, quod vulgo ſolet eſſe gratiſſimum, appellare cœperunt eum nomine Patris ſui. Mater contra contendit eum vocandum non Zachariam, ſed Ioannem.

Et poſtulans pugillarem. Hoc eſt, poſtquam poſtulaſſet non quidem per vocem, ſed ſimiliter per nutum, tabellam ſcriptoriam. Quod autem ſequitur, *ſcripſit dicens*: dixiſſe intelligendus eſt, quia loquutus ſit non ore, ſed per ſcripturam loquentem. Non ſcripſit autem Ioannes vocabitur nomen eius, ſed *Ioannes eſt nomen eius*, quaſi dicat: Quid de nomine imponendo ſolliciti eſtis, cum iam nomen ſit ei impoſitum à Deo.

Et mirati ſunt vniuerſi. Tum quod in nomine tam nouo ambo inter ſe conuenirent parentes, tum quod ſignificaret Zacharias nomen illi iam prius eſſe impoſitum. Admirationem auxit miraculum ſolutionis linguæ, de quo ſequitur: *Et factus eſt* timor præ admiratione ſcilicet.

Et ſuper omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba. Id eſt, facta hæc, nempe quod anus pepererat ex ſene, quod in nouo nomine inter ſe parentes conuenerant, quod filius hic ab Angelo promiſſus eſſet, quod Pater prius ex loquẽte mutus factus, rurſum ex muto facundus in laudem Dei prorupiſſet, quod vterque parẽs ſpiritu diuino afflatus eſſet. Quæ omnia hi, qui audierãt, *poſuerunt in corde ſuo*, hoc eſt, preſſius apud ſe de his rebus cogitauerunt, ex his preludiis colligentes natum puerum magna, & inaudita patraturum, cuius natiuitas, & conceptio iam tum prodigiis inſinuaretur,

tur;itaque ob hæc dixerunt apud ſeſe,& adinuicem. *Quiſnam puer iſte erit*, quaſi dicerent : Cum nemo Prophetarum tam prodigioſè natus ſit, omnino apparet ad res ſummas delectum eſſe & maius quidquam in reliquis retrò Prophetis in hoc perficiendum.

Etenim manus Domini erat cum illo. Græca habent tantum καὶ, id eſt, &. Tamen cum hæc particula videatur ab Euangeliſta appoſita veluti rationem volente reddere quare de puero ſic magnificè ſentirent homines, videtur coniunctio &, debere etiam hic accipi pro quia:vt benè verterit interpres. Etenim.

Et Zacharias Pater eius repletus eſt ſpiritu ſancto & prophetauit. Tum quia futura prædixit prius quidem de Meſſia, deinde verò de Ioanne,tum quia præcedentium oracula Prophetarum prædicta de fœlicitate, ac ſalute per Meſſiam Iſraëli obuentura iamiam adimplenda canit ſpiritu prophetico intelligens,& explicans huiuſmodi Prophetarum vaticinia ſpiritualiter eſſe accipienda de ſalute vera quæ in peccatorum remiſſione conſiſtit.Dicit ergo. *Benedictus Dominus Deus Iſraël.* Pro benedictus Græcis eſt εὐλογητὸς quod propriè eſt laudandus vel benedicendus, vnde noſtra litera ſic accipi debet, benedictus ſit Dominus, vel benedictus, id eſt, Laudatus eſſe debet Dominus. Dicit autem Dominum Deum Iſraël, quamuis omnium eſſet Gentium Deus : quod ab Iſraëlitico populo ſingulariter agnoſceretur, & coleretur, idque in typum populi qui ex Gentibus omnibus Deum per Chriſtum erat agniturus, qui iam verior Iſraël dicitur, cuius peculiariter Dominus eſt Deus. *Quia viſitauit,&c.*Deum viſitare hominem cum in bonam partem accipitur (vt hic accipi ſignificatur dum ſequitur. *Quia fecit redemptionem &c.*) eſt eorum qui neglecti viſi ſunt ab eo habiti ſe memorem declarare, eóſque beneficiis afficere, & à malis liberare. At verò etſi & aliàs in bonum Deus populū ſuum viſitauerit, nunc ſingulari ratione viſitauit : quia per filium ſuum in hunc mundum ad nos liberandos venit.

Et erexit cornu ſalutis nobis. Cornu ſalutis Hebraico tropo poſitum eſt pro cornu ſalutari vel ſalutifero.Erexit autē Deus in familia Dauid cornu ſalutare:quia gloriā regni,& poteſtatem ſuperādi hoſtes populi Dei iam admixtam è familia Dauid, turſus nouo modo reſuſcitauerit in Chriſto iam nato ex familia Dauid. *Cornu ſalutis.*

Sicut loquutus eſt per os Sanctorum. Oſtendit hæc non caſu contigiſſe,ſed id nunc præſtitiſſe,quod olim promiſerat per omnium ora Prophetarum. Dicit autem *Sanctorum*, vt oſtendat ſe de his loqui, qui ſancto afflati ſpiritu loquuti ſunt.

Et qui à ſeculo ſunt, qui fuerūt ab antiquis tēporibus *Salutem ex inimicis noſtris.*Coniungēdus eſt accuſatiuus Salutem cū verbo locutus eſt, vt ſit ſenſus: Sicut locutus eſt ſalutem per Prophetas, ita iam fecit redemptionē,& erexit cornu ſalutare. Porrò accuſatiuus

Salutem

Salutem hic accipi debet pro Saluatione, alioqui enim dure cohæret quod ſequitur, id eſt, *de inimicis noſtris*. Sunt autem inimici noſtri de quibus loquitur Satanas cum impiorum ſpirituum copiis, affectus praui ſollicitantes ad ea quæ Deo ſunt inuiſa postremo homines impij amantes magis quæ ſunt huius mundi, quam quæ Dei ſunt, per quos velut organa vim ſuam exerit diabolus. Ab his autem omnibus ſaluamur per Chriſtum in præſenti quidem ſeculo ſecundum ſpiritum, in futuro autem etiam ſecundum corpus, & perfectius ſecundum ſpiritum.

Ad faciendam miſericordiam cum Patribus noſtris & memorari, &c. Pro eo quod nos habemus ad faciendam & memorari, vtrobique Græcis eſt infinitiuus ποιῆσαι & μνησθῆναι vnde rectius vtrumque ſimiliter vertiſſet, vt faceret miſericordiam, & recordaretur, hoc eſt memorem ſe declararet. Referenda ſunt autem hæc ad ea quę præcedunt verba viſitauit, fecit redemptionem, & erexit cornu, explicat enim finem ob quem hæc Deus fecit. Itaque ſenſus eſt, vt recordaretur Teſtamenti ſui, & recordaretur iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham. Accipitur autem hic Teſtamētum ſimpliciter Dei pro promiſſione, & pacto, quod proinde rectè ponitur ante iuſiurandum. Nam prius Deus pactum cum Abraham iniit ſine iuramento, poſtea verò etiam iuramēto pactum & promiſſiones confirmauit. Iam quod ſequitur, *daturum ſe nobis*, quanquam hoc grammatica Latina non bene admittat: tamen vt habeatur aptus ſenſus, & ſenſus Euangeliſtæ, pręſtat vt ab his verbis daturum ſe nobis noua incipiatur ſententia, & exponatur pro eo quod eſt, vt ipſe daret nobis: ſicut memorari exponi debet pro vt memoraretur. Quid autem daret nobis. Nimirum. *Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati ſeruiamus ei*, vel, vt potius vertēdum erat, ſeruiremus ei. In hoc autem verſu illud *ſine timore* potius coniungendum cum verbo ſeruiamus, quàm cum participio liberati, vt ſit ſenſus, vt nos liberati de manu, id eſt. De poteſtate hoſtium noſtrorum deinceps ei ſeruiamus liberè, & ſine timore omni. Deinde verò explicatur qua in re Deo ſeruire debeamus, nempe quod non in ſola corporali adoratione, & externo cultu, neque in ceremoniis legalibus, ſed potiſſimum in *ſanctitate & iuſtitia*. Ad excludendā autem omnem fictionem in ſeruiendo Deo adiecit *coram ipſo*, quo ſimul ſignificatur debita in ſeruiendo Deo reuerentia, quaſi ſcilicet illo ſemper præſente. Et quoniam non ſufficit ad tempus Deo ſeruire, adiecit, *omnibus diebus noſtris*. Porrò pro ſanctitate, non eſt hic ἁγιωσύνῃ, ſed ὁσιότητι, quod potius ſignificat pietatem, virtutem qua debita reuerentia Deo, parentibuſq; defertur. Itaque inter ſanctitatem, & iuſtitiam hoc loco hoc intereſt, quod ſanctitas dicitur erga Deum, iuſtitia verò erga homines, dum vnicuique quod iuſtum eſt defertur.

Geneſ. 17. & 22.

Et tu puer Propheta altiſſimi vocaberis. Zacharias puerum etiam non intelligentem alloquitur more Prophetarum, qui etiam irrationabilia, & futuros quaſi iam præſentes alloquuntur: idque ad inſtructionem audientium & legentium. Reddit autem Zacharias rationem ob quam vocandus ſit Ioannes Propheta Dei, *præibis* enim inquit ante *faciem* quæ quidem ratio apta eſt, & conueniẽs. Nam parando vias Domini dicere debebat iam appropinquaſſe regnum cælorum, & mox poſt ſe venturum fortiorem ſe, qui baptizaturus eſſet in Spiritu ſancto, deinde parando vias Domini digito commonſtrare debebat eum, quem à ſolo Spiritu ſancto didicerat eſſe filium Dei, qui tolleret peccata mundi, quæ omnia manifeſtè oſtendũt eum Prophetico ſpiritu afflatum fuiſſe. Porro parare vias Domini per tropum ſic accipere debemus, vt quid tota oratio ſignificet explicetur, nõ autem pro quo ſingulæ dictiones accipiantur vt ſit idem, quod abiicere quidquid aduenienti Domino poſſit eſſe offendiculo, & efficere vt ab hominibus facilè recipi poſſit: quemadmodum vulgo ſerui ante ſuos dominos gradientes lapides ligna, & quidquid eiuſmodi viam Domini remorari, aut inexpeditam reddere poſſit, remouent. Proinde explicaturus quomodo Ioannes paraturus eſſet vias Domini, adiecit.

Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius. Senſus enim eſt, præibis ante Dominum vt pares vias eius, hoc eſt, vt des ſcientiam ſalutis plebi eius. Per ſalutem autem intelligimus ſaluationem per Chriſtum conferendam, & illud *in remiſſionem* coniungimus cum genitiuo ſalutis: vt ſignificetur ſalus hæc cuius cognitionem illaturus erat Ioannes conſiſtere in remiſſionem peccatorũ, ſi legatur in remiſſione vt habent Græci, aut eam ſalutem parari per remiſſionem peccatorũ. Sic enim & noſtra litera intelligi poteſt, & Græcorum. Deinde vt ne remiſſio peccatorum ex circunciſione, lege, propriiſq; operum meritis parari poſſe putetur, mox adiecit.

Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, ſignificans remiſſionem peccatorum contingere per Dei miſericordiam, eamq; non ſimplicem, ſed profundam, intimam, ac præ nimia charitate nobis commiſerẽtem rurſum vt explicaret per qualem miſericordiam conſequamur remiſſionem peccatorum, adiecit, *in quibus*, hoc eſt per quæ viſcera *oriens non viſitauit ex alto* cælorum habitaculo: ſignificans per ſolam eam miſericordiam nos conſequi remiſſionem, per quam Pater filium ſuum miſit in mundũ. Porro dictio Oriens *Cap.6.*
non poteſt hic accipi, vt ſit participium, ſed vt ſit nomen ſubſtantiuum, eſt enim Gręcis ἀνατολή. Accipitur autem pro Meſſia, & omnino reſpexiſſe videtur ad illud Zachariæ. Ecce vir, Oriens nomen eius. Nam ex ſequentibus dum dicitur: Illuminare, &c. ſatis patet eum vocare Meſſiam Orientem, quod ad ſimilitudinem Solis venerit illuminare hunc mundũ. Cum autem, vt iam dictum

eſt,

eſt, Oriens ſit nomen ſubſtantiuum, illud *ex alto*, non cum Oriēs: ſed cum verbo viſitauit, conſtruendum eſt.

Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent. Senſus literæ noſtræ eſt, Oriens viſitauit nos, illuminare, hoc eſt, vt illuceſceret his, qui ſedent in tenebris. Debet enim actiuum. Illuminare, accipi pro neutro illuceſco, alioqui enim accuſatiuum exegiſſet. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum illum Eſaïæ (habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnā) reſpexiſſe, ac proinde per tenebras, & vmbrā mortis intelligere craſſam hominum ignorantiam in qua detinebātur ante Chriſtum. Quia enim præcedit viſitauit nos illuminare, &c. & ſequitur, *ad dirigendos pedes noſtros:* ſatis patet ad illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quam ad defunctos Patres in Limbo. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris ſediſſe, ad ſignificandum quod non potuerunt propter ignorantiarum tenebras rectè ambulare: ſed coacti fuerint à conuerſatione iuſta ſuperſedere, & quieſcere. Ad quid autem venerit illuminare ſedentes in tenebris explicat cum ſubiicit *ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Ad hoc enim illuxit obtenebratis, vt qui propter tenebras ſedebant, viamq́; pacis in qua ambularent, non cognoſcebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, id eſt, affectus, & actiones ad viam pacis, hoc eſt ad viam iuſtitiæ, & conuerſationem iuſtam. Hæc enim via pacis dicitur, quia per eam & in præſenti vita pax cum Deo, hominibus, atque cum ipſis nobis paratur, & in futura vita ſecuriſſima ab omni malorum metu tranquillitas. *Puer autem creſcebat, &c.* iuxta ſtaturam corporalem & cum augmento corporis etiam magis ac magis *confortabatur*, ſecundum ſpiritum, & mentem, vel confortabatur à Spiritu diuino. Iámque augmentum aliquod corporis conſecutus & ſpiritu confortatus relictis paternis ædibus ab omni hominum frequentia ſe ſubducens ſeceſſit in deſertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio, qui fuerat in vtero ſanctificatus, & vt neminem reueritus liberè quemuis reprehenderet. Nec prius ad prædicandum acceſſit, quam iam veniſſet tempus quo viſum fuit Deo oſtendere illum populo Iſraëlitico, vnde ſubiecit, *vſque in diem oſtenſionis ſui ad Iſraël*, id eſt, in diem quo demonſtrandus erat in Iſraëlitis. Hic autem fuit annus vitæ eius viceſimus nonus, vt patet ex eo quod ſequitur. Anno decimo quinto Tiberij Cæſaris, &c.

Eſaia.9.

Texitur à Matthæo genealogia Chriſti: Matth.1.

CAPVT VI.

Liber

Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham. Abraham genuit Iſaac. Iſaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Eſrom. Eſrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rachab. Boox autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manaſſem. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis. Et poſt tranſmigrationem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ de qua natus eſt Ieſus qui vocatur Chriſtus. Omnes itaque generationes ab Abraham vſque ad Dauid generationes quatuordecim. Et à Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à tranſmigratione Babylonis vſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.

Liber generationis. Non tanquam titulum, & inſcriptionem huius libri Euãgeliſta iſtud præmiſit, cum ſit libri ipſius pars aliqua, ſed potius tanquam proœmium: non totum quidem reſpiciens librũ, ſed libri principium, vult enim hoc proœmium tãtum ſignificare, quid in principio iam dicturus ſit: quod deinde reliqua de Chriſto dicenda ordine congruo ſequantur. Sicut ergo nomen liber hic impropriè accipitur pro ſcriptura, deſcriptione, enarratione, aut vt vertit quidam, enumeratione, ita & nomẽ generationis impropriè accipitur pro genere, aut genealogia, hoc eſt, maiorum ſerie: cum propiè ſignificet gignendi actionem, ſicut & Græca dictio *γένεσις* quæ ſignificatio propoſito non conuenit. In eo autem quod dicit *Ieſu Chriſti*, nomen Ieſus, nomen eſt perſonæ, Chriſtus verò nomen eſt dignitatis, & accipitur hic pro ſingulari illo Chriſto, quem omnes Iudei tũc expectabant. Quod autem adiecit, *filij Dauid filij Abraham*, nonnihil habet ambiguitatis, poteſt, tamen hic eſſe ſenſus, filij Dauid, qui Dauid filius fuit Abrahæ, qui ſenſus veriſimilior videtur. Dicit autẽ Dauidẽ eſſe filium Abrahæ, vt iam deinceps aptè ſubiungeret Chriſti genealogiam, quam

quam ab Abraham auſpicari decreuerat.

Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Non dixit prius, Abraham genuit Iſaac & fratres eius, nec rurſum Iſaac genuit Iacob, & Eſau, hic autem adiecit, *& fratres* eius, idque in gratiam Iudęorum, quibus ſcribebat: quia ſcilicet à duodecim filiis Iacob Hebręi deſcenderunt, fuerũtque vnus populus, ex quo Chriſtus naſciturus expectabatur.

Iudas autem genuit Pharez & Zaram de Thamar. Zaræ mentionem facit, quod vno partu cum Pharez genitus eſſet, cùm myſterio magno ad Chriſtum pertinente. Thamar autem & Rachab, & Ruth & eius quæ fuit Vriæ coniunx meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ ſunt, duæ ex gentilitatæ aſſumptæ & conuerſæ: tum vt manifeſtum faceret Chriſtum non dedignatum ex talibus naſci parentibus quod veniſſet peccatores ſaluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei aſcribere, ſuæq; gratiæ participes facere, tum quia mulieres illæ viris ſuis coniunctæ erant nouo quodam accidenti, in ſacris ſcripturis diligenter explicato propter myſterium ad Chriſtum pertinens.

Salmon autem genuit Booz, Boox autem genuit Obeth ex Ruth. Putat Nicolaus Lyra Booz Patrem Obeth non fuiſſe filium Salmon immediatum, ſed fuiſſe duos intermedios eodem nomine appellatos, & ſub illo nomine ſimul comprehenſos. Quod etſi non poſſit conuinci eo argumento, quo ipſe vtitur: videtur tamen idem probari poſſe alio argumento, quod vide in Concordia. *Ieſſe autem genuit Dauid Regem.* Quod Pater Dauid hic dicitur Ieſſe cum alibi dicatur Iſai, non eſt intelligendum eum fuiſſe binominem apud Hebræos: vnum eſt enim apud eos nomen quod ſecundum ſua puncta legitur Iſai & quod paululum variando puncta Septuaginta. Interpretes Græci ſemper verterunt ἰεσσαί. Porrò Dauid hic Rex vocatur, quod primus ipſe eſſet Rex in progeniæ Chriſti, quódq; primus eſſet Rex in populo Iſraëlitico, in cuius ſemine regnum diu permanſit & vult huiuſmodi appellatione non ſolum notare dignitatem proſapiæ Chriſti, ſed etiam quod ſub Dauide cæperit eſſe nouus ſtatus in populo Iſraëlitico, ſicut in Abraham cepit originem Circuncíſio. Volens autem ſignificare Bethſabee matrem Salomonis: non proprio eam appellauit nomine, ſed circumlocutione eam deſignauit dicens, *ex ea quæ fuit Vriæ*: vt hac ratione in memoriam reuocaret & homicidium, & adulteriũ Dauidis: idq; non ſolum propter generales illas cauſas ob quas prius dictum eſt quatuor mulieres hic expreſſas: ſed etiam vt oſtẽderet ſummam Dei clementiam, quod non ſolùm propter crimina illa Dauidis non reſciderit promiſſionem factam illi de Chriſto, ſed etiam Chriſtũ ex Dauide per eam mulierem naſci voluerit, cũ qua adulteratus erat, & propter quam homicidium perpetrauerat.

Ioram autem genuit Oziam. Ex 4. Reg.& 2. Paralip. conſtat Iorā non genuiſſe Oziā immediatè; ſed alios tres interceſſiſſe,quos Matthæus non per errorem omiſit, ſed quia teſte Hieronymo propoſitū eius erat tres teſſaradecades in diuerſo temporum ſtatu ponere, & Ioram generi ſe miſcuerat impiiſſimæ Iezabel, idcirco vſque ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in ſanctæ natiuitatis ordine poneretur.

Ioſias autem genuit Iechoniam. Iechonias hic non eſt idem cum eo, qui poſtea dicitur genuiſſe Salathiel:ſed primus iſte Iechonias ſecundum Hieronymum debet intelligi Eliacim, qui mutato nomine à Rege Ægypti dictus eſt Ioacim Pater alterius Iechoniæ, qui genuit Salathiel *& fratres eius.* Mentionem facit fratrum eius quoniā ſcilicet deſcribit hic eos,qui ex ſemine Dauid Reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechoniæ, *in tranſmigratione.* Cum certum ſit Ioſiam genuiſſe Iechoniam,& frater eius ante tranſmigrationem) mortuus enim erat ante primam tranſmigrationem pluſquam vndecim annis)patet illud in tranſmigratione debere exponi pro eo quod eſt circa tranſmigrationem, & ipſa iam imminente. Tranſmigratio autem Babylonis nouè poſitum eſt pro tranſmigratione Babylonica,vel in Babylonem.

Et poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Quomodo Zorobabel hic dicatur filius Salathiel, dicemus infra circa genealogiam. Lucæ cap.14.

Ioſeph virum Mariæ, de qua natus eſt Ieſus. Ioſeph dicit virum Mariæ, vt inſinuaret ſe ob id genealogiam hanc ad Ioſeph vſque deduxiſſe;vt ex genere Ioſeph genus etiam virginis cognoſceretur. Porro cum additur *qui vocatur Chriſtus*, vocari non diſtinguitur contra eſſe,ſed cognomen Ieſu de quo loquitur inſinuare voluit, quo diſtingueret eum ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Ieſus.

Omnes itaque generationes ab Abraham vſque ad Dauid, Generationes quatuordecim. Dicit quatuordecim eſſe generationes ab Abraham vſque ad Dauid;quia quatuordecim ſunt perſonæ generantes,& genitæ. Porro præpoſitio. Ad, cum dicitur vſque ad Dauid, vſque ad tranſmigrationem, vſque ad Chriſtum, ſemper debet accipi vt ſignificet debere includi eum vſque ad quem generatio protenditur. Sic & præpoſitio, à, cum dicitur ab Abraham, & à tranſmigratione incluſiuè accipi debet, cum verò dicitur a Dauid, excluſiuè: cum Dauid ad primam,& non ad ſecundam pertineat teſſaradecadem.

Angelus Ioſeph nunciat ſacrum Virginis conceptum.
Matthæi 1. CAP. VII.

CHriſti autem generatio ſic erat: Cum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria, Ioſeph, antequam conuenirent inuenta eſt in vtero habens de Spirituſancto. Ioſeph autem vir eius cum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere: voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in ſomnis ei dicens: Ioſeph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum eſt, de Spirituſancto eſt: Pariet autem filium & vocabis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentem: Ecce Virgo *in vtero habebit & pariet filium, & vocabunt nomen eius* Emanuel *quod eſt interpretatum, Nobiſcum Deus.* Exurgens *autem Ioſeph à ſomno fecit ſicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit coniugem ſuam.* Et *non cognoſcebat eam donec peperit filium ſuum primogenitum: & vocauit nomen eius Ieſum.*

Chriſti autem generatio ſic erat: Dictio Generatio, quæ hic iam tertio ponitur in hoc primo Matthæi capite, non eo modo hoc loco accipitur, quo prius, ſicut & Græcis non eſt eadem dictio. Hic enim eſt, *γέννησις*, quod eſt Natiuitas à *γεννάω*, genero. Senſus itaque eſt, Chriſti natiuitas ſic ſe habebat, vt h c dicturus ſum, quaſi dicat. Ipſius Natiuitas non ſe habuit, vt reliquorum de quibus dixi, ſed nouo quodam, & inaudito modo, quem iam explicabo.

Cum eſſet deſponſata mater eius Maria Ioſeph. Chryſoſtomus & alij aſſerunt Mariam iam fuiſſe traditam Ioſeph in vxorem, & iã in domo Ioſeph habitaſſe. Deſpõſata enim dicitur nõ ſolum quæ promiſſa eſt, ſed & quæ iam tradita eſt viro. Nam & poſtea dicitur Ioſeph iuiſſe in Bethleem cum deſponſata ſibi vxore. Illud autem, *antequam conuenirent*, etiam ſecundum Hieronymum intelligi debet de concubitu cõiugali, quem hoc modo honeſtè & verecundè ſignificat Euangeliſta. Neque tamen ſecundum hũc ſenſum hinc conſequitur poſtea conueniſſe inter ſe Ioſeph & Mariam, quemadmodum ex hoc loco collegit Heluidius. Quod autem dicit *inuenta eſt*, hoc eſt, reperta eſt, intelligendum indubiè ſignificari eam repertam grauidam à Ioſeph marito qui (inquit Hieronymus) ſponſæ vterum tumentem iam pene licentia maritali, & curioſis oculis depræhendit. Porro quod nos habemus in *vtero habens*, ſeu habere perinde eſt quod grauidã eſſe, & concepiſſe. Ne verò quiſpiam turbetur eo quod dixerit. Reperta eſt eſſe grauida, ſi hoc ſolum audiat, ideò adiecit, *è ſpiritu ſancto*. Quæ tamen oratio non poteſt coniungi cum toto illo præcedenti, inuenta eſt habẽs in vtero, cum Ioſeph qui reperit eam eſſe grauidam, non intellexerit eam eſſe grauidam ex Spiritu ſancto: ſed coniungi tantum debet cum participio habens, vt ſit ſenſus,

ſus, Inuenta eſt habens in vtero, habens inquam, non ex viro quidem, ſed de Spiritu ſancto.

Ioſeph autem vir eius cum eſſet Iuſtus, & nollet eam traducere. Iuſtum vocat Ioſeph, non ob vnam illam virtutem, quæ auaritiæ contraria eſt, & reddit vnicuique quod ſuum eſt: ſed ob abſolutam numeris omnibus probitatem. Cum autem dicitur Ioſeph cum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere, &c. Intelligendum explicari cauſam, quare traducere eam noluerit, nempè quia Iuſtus erat, vt ſit ſenſus: Cum eſſet Iuſtus, hoc eſt bonus, & ob id nollet eam παραδειγματίσαι, traducere, hoc eſt infamare, & in publicum proferre. Ex eo enim quod Ioſeph poſtea ab Angelo edoctus eſt conceptum virginis non fuiſſe ex viro, ſed ex Spiritu, ſatis patet ipſum Ioſeph id prius non cognouiſſe, ſed contrarium ſuſpicatum fuiſſe, hoc eſt adulteram credidiſſe, quemadmodum non verentur fateri Chryſoſtomus & Auguſtinus. Significatur ergo hic tanta fuiſſe Iuſtitia Ioſeph (vt Iuſtitia generalis eſt virtus) vt duo vellet, nempè & conſulere ſibi, ne cohabitando adulteræ videretur fauere crimini, & conſulere coniugi, ne vituperaret eam, & pœnæ legis obnoxiam faceret, atque ideò medium elegiſſe vt ſcilicet occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuiſſet per libellum repudij ei ſecretò datum.

Ex 54. ad Macedonium.

Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini, &c. Per hoc quod dicitur Angelus apparuiſſe hæc illo cogitante, non debet intelligi, quod inter cogitandum Angelus illi apparuerit: ſed poſtquam interdiu vigil hæc cogitaſſet, tum deinde in ſomnis ei apparuit. Eſt enim Græcis tempus præteritum, ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, hoc eſt, hæc autem cum ille cogitaſſet. Iam ex eo quod dicitur Angelus apparuiſſe Ioſepho, & locutus illi in ſomnis, vel vt habent Græci, κατ' ὄναρ, hoc eſt, per ſomnium: intelligendum Angelum non apparuiſſe in propria ſua perſona, neque in aſſumpta viſibili forma, nec locutum ſenſibili aliqua voce: ſed viſum & locutum illi per ſpecies in fantaſia formatas, quæ Angelum præſentem, & colloquentem repræſentarent. Non tamen ob hoc Deus, vel Angelus, qui huiuſmodi nouas ſpecies formauit feſellit Ioſeph, eo quod huiuſmodi ſpecies formatę non eſſent ad hoc, vt crederet Angelum in ea forma, in qua repræſentabatur eſſe præſentem, aut loquentem eis verbis, quæ ſpecies illę præ ſe ferebant: ſed tantum ad hoc, vt crederet vera eſſe, quæ apparentibus illis verbis ſignificabantur, & verè illa ab Angelo Dei denunciari.

Ioſeph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuã. Blandè illum Angelus compellat proprio eũ nomine vocans, & Filiũ Dauid, vt magis perſuadeat: nec increpat de ſuſpicione falſa, eo quod

rationabilis eſſet Filium etiam Dauid appellat, vt ſic in memoriam illi reuocaret promiſſionem Dauidi factam de Chriſto ex ſemine eius naſcituro. Cum autem dicit, *noli timere*, ſignificat iam timuiſſe ne offenderet Deum quaſi adulteram fouens. Porro noli, inquit, *timere accipere*: non quod eam nondum acceperat, ſed quod eam iam mente abalienauerat à ſe. Itaque accipere hic eſt idem quod intus retinere, & ſibi in conſuetudinem vitæ adiungere, quam dimittere ſtatuerat. Iam enim fuiſſe acceptam illud ſatis oſtendit, quod eam coniugem eius vocat: ſicut prius Euangeliſta eundem Ioſephum virum Mariæ bis appellat. Reddit autem ratione quare metuere non debeat.

Quod enim, inquit, *in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt*, q.d. Tu quidem metuis tibi eam adiungere quod cum concepiſſe eam, & tamen non ex te, ſcias ex alio viro per adulterium concepiſſe putes: verum ego tibi affirmo eius conceptum ſicut non ex te, ita nec ex alio eſſe viro, ſed de Spiritu ſancto, qui vt vxoris caſtitatem non temerauit, ita longè ſanctiorem reddidit: vt merito ob tantam vxoris tuæ ſanctitatem gaudere debeas.

Pariet autem Filium, & vocabis nomen eius Ieſum. Aperuit Angelus Ioſepho vnde erat, quod in virgine iam conceptum erat, deinceps verò qualis ſit futurus conceptus fœtus, nempe quod filius, & talis filius, qui ſaluator eſſet populi Dei: inſinuans ſimul & humanam, & diuinam eius naturam. Humanam quidem cum dicit: *Quod natum eſt in ea, & pariet Filium*, diuinam vero cum dicit, *Saluum faciet à peccatis*. Solius enim Dei eſt à peccatis redimere, & ſaluum facere. Cum autem dicit: *Et vocabis nomen eius Ieſum*, ſignificat eum etſi pueri pater non eſſet, Patris tamen officium & curam erga puerum ſubire debere: nec exiſtimare debere virginem à ſe dimittendam, quaſi eius conſortio indignus eſſet, ſed potius illi in omnibus ſubminiſtrare. Cæterum cum dicat Angelus eum vocandum Ieſum, *quia ſaluum faciet, &c.* oſtendit manifeſtè eum vocandum à ſalute. In ſcripturis enim quandocunque nominis alicuius impoſiti ratio explicatur, ſemper indicatur radix vnde nomen deductum eſt. Et noui Teſtamenti Scripturæ frequenter Ieſum ſaluatorem vocant, coniungítque Paulus aliquoties nomen Saluator cum nomine Ieſus, veluti nominis Chriſti ſignificationem explicans, vt omittamus quod ab initio Eccleſiæ ſemper omnes ſenſerunt à ſalute Chriſtum dictum Ieſum.

Ieſus à ſalute dictus.

Hoc autem totum factum eſt, vt adimpleretur, &c. Nihil iſtius rei (ait Euangeliſta) fortuitò, aut caſu factum eſt, neque nunc tantum hæc Deo placere cœperunt, ſed longè ante à Deo præordinata fuerunt. Non dixit autem, quod dictum eſt ab Iſaia, ſed *quod dictum eſt à Domino per Prophetam*, vt oſtenderet Dei magis quã Prophetæ

phetæ eſſe ſermonem. Verum calumniantur Iudæi quod legamus *Ecce virgo concipiet*, volentes legendum. Ecce puella vel adoleſcentula, eo quod Hebraicè non ſit בתולה quod propriè ſignificet virginem, ſed עלמה quod propriè puellam ſignificat. Contra quos dicendum dictionem Alma propriè quidem non ſignificare virginem, nunquam tamen in ſcripturis dici niſi de ea, quæ virgo ſit. Sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur, & lingua Punica, quæ de Hebræorum fontibus ducitur, propriè virgo Alma dicitur. Sed & Septuaginta hoc loco verterunt παρθένος, id eſt, Virgo, Iſaïas autem potius poſuit Alma, quam Bethula, tum vt cælaret impiis myſterium, tum quod Alma plus quid ſignificet, quam Bethula. Poteſt enim eſſe Bethula, hoc eſt virgo, quæ non ſit Alma, ſed non e contra. Fatendũ tamen ex ſolis his Iſaiæ verbis non neceſſario conuinci poſſe Virginem in virginitate permanentem concepturam, ſed ita intelligendum eſſe conſtare ex eo, quod pro ſigno nouo domui Dauid dicitur, Ecce alma, vel virgo concipiet: non enim nouum eſt Virginem per nuptias concipere. Iam friuolum eſt, quod ad Chriſtum noſtrum hanc Prophetiam non pertinere arguunt Iudæi, ex eo quod ſequitur, *Et vocabunt nomen eius Emanuel*, eo quod Chriſtus non Emanuel, ſed Ieſus dictus ſit. Scripturæ enim mos eſt dicere aliquem vocandum tali, vel tali nomine dum vult ſignificare eum talem & futurum, & ab hominibus agnoſcẽdum, qualis nomine illo ſignificatur. Emanuel autem vel Immanuel quod interpretatur nobiſcum Deus, rectè à nobis Saluator dicitur: tũ quia in eo diuina natura noſtræ humanæ naturæ cõiuncta eſt, & Verbum Dei caro factum, atq; apud nos aliquandiu conuerſatum, tum quia in eo Deus ſuam erga nos benignitatẽ eximiam declarare cœpit, per ipſum reconcilians ſibi mundum. Scripturæ enim phraſi Deus cum aliquo eſſe dicitur, dum in illum fauorem ſuum declarat. *Exurgens autem Ioſeph à ſomno fecit*, &c. His verbis magna nobis virtus obediẽtiæ & fidei Ioſeph cõmendatur, qui Angelo tantum per ſomnium admonenti, & rem tam incredibilem, & nouam affirmanti tam cito credidit, & obediuit. Deinde & probitas Virginis ſatis inſinuatur nempè quod ea tãta fuerit, vt ob eam facilè, quod in ea à Spiritu ſancto factum dicebatur Ioſeph crederet. Dicit ergo Ioſeph feciſſe ſicut præcepit ei Angelus, quod declarat cum ſubdit, *Et accepit coniugem ſuam*, in indiuulſam ſcilicet vitæ conſuetudinem. Nam alioqui eam prius acceperat. Ne autem ex eo quod dixit: Accepit vxorem ſuam, intelligatur carnaliter eam cognouiſſe, ſed vt intelligeretur Mariam ſicut virgo concepit, ita etiam & virginem peperiſſe, ſubiungit, *Et non cognoſcebat eam* (verbo autem cognoſcendi Hebraico more indubie ſignificat coitum) *donec peperit*, &c. Diuus Hieronymus prolixe, & efficaciter docet dictionem donec, non ſem-

Emanuel Chriſtus.

Iſa.9. vocabitur nomen eius, admirabilis conſiliarius Deus &c.

Contra Heluidiũ.

per ſignificare certum tempus, quo completo fiat id, quod vſque ad præſcriptum tempus non fiebat: ſed tantum quod nunquam factum eſt, vſque ad certum tempus dici non factum, quo videri poterat illud factum, & quo neceſſe erat ſciri illud non eſſe factum. Vt enim intelligeretur Mariam virginem peperiſſe, quod omnino ſcire fideles neceſſarium erat, dicitur. *Non cognoſcebat eam Ioſeph*, donec peperit. Cæterum quod attinet ad dictionem primogenitum, oſtendit primogenitum in ſcripturis dici, non tantum poſt quem alij, ſed omnem eum ante quem nullus, vt patet ex lege quæ præcipit primogenita Deo offerenda.

Natus in Bethleem Chriſtus paſtoribus nunciatur, & circunciditur. Lucæ 2.

CAPVT VIII.

Factum eſt autem, in diebus illis exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Hæc deſcriptio prima: facta eſt à præſide Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur ſinguli in ſuam ciuitatem. Aſcendit autem & Ioſeph à Galilea de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem: eo quòd eſſet de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria deſponſata ſibi vxore prægnante. Factum eſt autem cùm eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret. Et peperit filium ſuum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præſepio, quia non erat ei locus in diuerſorio. Et paſtores erant in regione eadem vigilantes & cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum. Et ecce Angelus Domini ſtetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulſit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus eſt vobis hodie Saluator, qui eſt Chriſtus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis ſignum: Inuenietis infantem pannis inuolutum & poſitum in præſepio. Et ſubito facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cæleſtis, laudantium Deum & dicentium: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum eſt vt diſceſſerunt ab eis Angeli in cælum, paſtores loquebantur ad inuicem: Tranſeamus vſque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum eſt, quod fecit Dominus & oſtendit nobis. Et venerunt feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Ioſeph & infantem poſitum in præſepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant mirati ſunt, & de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos. Maria autem conſeruabat omnia verba hæc conferens in corde ſuo. Et reuerſi ſunt paſtores, glorificantes & laudantes Deum

in omnibus quæ audierant & viderant, ſicut dictum eſt ad illos. Et poſtquam conſummmati ſunt dies octo vt circunciderctur puer: vocatum eſt nomen eius Ieſus, quod vocatum eſt ab Angelo prius ſquam in vtero conciperetur.

Factum eſt autem in diebus illis exijt edictum à Cæſare Auguſto. Hoc decretum promulgatum eſt anno 42. vel circiter Imperij Octauij Cæſaris,qui Auguſti nomen primus accepit à populo Romano,cum occiſo Antonio, & Ægypto ſubacta triumphans domum redijſſet. Deſcriptionem autem hanc peractam ſine appretiatione bonorum (quomodo aliquando fiebat) vt cognoſceretur numerus hominum,qui Imperio, vel regno ſubeſſent,apparet partim ex Oroſio, partim ex his,quæ dicit Lucas.Si enim ſingulorum bona in hac deſcriptione appretiabantur, nó conueniebat vnumquemque aſcendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, ſed potius ibi deſcribi vbi habitabat,& domum, poſſeſſionesq́; habebat. Verum quoniam capita eorum, qui nomen darent Cæſari annumeranda erant: neceſſe erat Iudæis in vnam conuenire ciuitatem vnde erant oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt ſi quando numerarentur,deſcriberentur in ſua tribu,& familia. Certum tamen eſt in hac deſcriptione à ſingulis,dum nomen ſuum darent,etiam nummum aliquem in ſubiectionis profeſſionem datum, ſed qui videri poteſt,omnibus fuiſſe idem, qui etiam cenſus dictus eſt, & cenſus ille,qui in hac deſcriptione actus eſt, deinceps, vt apparet, ſingulis annis exolui debebat.Iam quod dicit Euangeliſta *vniuerſus orbis*, hyperbolica locutio eſt,quæ per ſynecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut ſubintelligi debet, orbis Romanus,vel Romano Imperio ſubiectus.

Hæc deſcriptio prima, facta eſt à Præſide Syriæ Cyrino, &c. Intelligendum eſt,vt patet ex Oroſio, hanc deſcriptionem abſolutè dici primam, quod etſi ante eam particulares aliquorum locorum, aut regionum præceſſiſſent:nunquam tamen tam generalis fuerit deſcriptio etiam ab orbe condito, neque ſimilis contigit, aut in Imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde ſic locus iſte diſtinguendus eſt. Hæc prima deſcriptio vniuerſi orbis, ac deinde diſtinctiuncula interpoſita ſubiungendum, facta eſt Præſide Syriæ, hoc eſt,cum eſſet præſes Syriæ Cyrinnus,aut vt habet noſtra litera, facta eſt præſide. Ideo enim facit Lucas mentionem præſidis Syriæ, vt ſignificaret deſcriptionem hanc factam Iudæa ab illo Romanorum nomine.

Et ibant omnes vt profiterentur ſinguli in ſuam ciuitatem. Pro profiterentur,Græcè idem eſt verbum nempe ἀπὸ τῶ ἀφιᾶ,quod prius vertit deſcriberetur:proinde & hic verti potuiſſet, vt deſcriberentur,& prius,vt profiterentur.Dictio enim Græca vtrumque ſignificat,ſicut etiam apud nos in idem concidunt profiteri & deſcribi:

cum quicunque profitebatur, etiam deſcriberetur. Deſcribebatur enim à cenſoribus qui nomē ſuum dabat principi, & ei ſubiectionem profitebatur, proinde profeſſio dicitur reſpectu eorum qui cenſebantur, deſcriptio reſpectu eorum, qui cenſebāt. Porrò quod dicit *in ſuam ciuitatem*, oportet per ciuitatem vniuſcuiuſque intelligere non ciuitatem in qua quiſque natus erat aut habitabat, ſed eam vnde quiſque erat oriundus. Ioſeph enim in ciuitatem Bethleem aſcendit tanquam in ſuam ciuitatem, cum tamen non in ea non habitaret, & fortaſſis nec natus eſſet.

Aſcendit autem & Ioſeph à Galilea, &c. Euangeliſta ſicut deſcribens locum vnde Ioſeph aſcenderit, prius regionem nominat dicens, de Galilæa, ac deinde regionis ciuitatem dicens, de ciuitate Nazareth: ita deſcripturus locum quò aſcendebat, prius regionem nominat, dicens in Iudæam: ac deinde regionis ciuitatem dicens, in ciuitatem Dauid. Non enim legendum in Iudæam ciuitatem Dauid: ſed cum duplici præpoſitione, in Iudæam, in ciuitatem Dauid. Porrò neceſſario adiecit, *quæ vocatur Bethleem*, ad diſtinctionem alterius ciuitatis, quæ etiā ciuitas Dauid dicitur in ſcripturis. Apparet autem in hac deſcriptione etiam præceptum fuiſſe, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur: *Vt profiteretur cum deſponſata ſibi vxore.* Nam quamuis illud cum deſponſata, referri poſſit ad verbum, aſcendit, vt ſignificetur Ioſeph aſcendiſſe cum vxore ſua: tamen non videtur veriſimile Ioſeph cum vxore ſua tam vicina partui aſcenſurum, niſi & mulieres deſcribi neceſſe fuiſſet. Dicitur autē Maria adhuc deſponſata Ioſeph cum iam aliquot menſibus cum eo vixiſſet, cum ſignificandum eam adhuc incognitam fuiſſe viro ac virginem peperiſſe, ſicut virgo conceperat.

Factum eſt autem cum eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret. Rectè impletos eſſe dies partus dicit, quo declararetur magis verum eſſe hominē, qui naſcebatur. Sicut autem per hoc quod dicitur virgo peperiſſe, ſignificatur eam tanquam vera illius mater ædidiſſe in hunc mundum per genitalia membra: ita cum dicitur *pannis inuoluiſſe & reclinaſſe in præſepi*, ſignificatur ſatis ſine dolore omni, & languore peperiſſe, vt quæ ſine libidine conceperat, nec aliquā ibi adfuiſſe obſtetricum, quę genitum paruulum exciperet, quemadmodum Apocryphi quidam libri mentiuntur. Quod autem nō erat *eis locus in diuerſorio*, magis videtur fuiſſe propter multitudinem hoſpitum tunc occaſione deſcriptionis aduentantium, quam propter paupertatem. Nam poſtea Magi inuenerunt puerū cum matre in domo: verum tempore partus non erat in diuerſorio aptus locus parienti, quæ ſolitudinem requirit. Paupertas tamen virginis etiam his verbis ſatis inſinuatur: vt quæ in ea ciuitate vnde erat oriunda nullam haberet domum propriam, nullos amicos ad quos diuerteret, nec tam diues, vt in illa hominum frequentia ſecretum

eretum aliquod in domo cubiculum conſequi poſſet. Porrò pro eo quod habemus pannis inuoluit, Græce eſt ἐσπαργάνωσεν, quod eſt infaſciauit, aut faſciis inuoluit, ne quis imaginetur laceros pãnos. Veriſimile enim eſt Mariæ paupertatem fuiſſe mundam.

Et paſtores erant in regione eadem vigilantes. Pro dictione vigilantes, Græcis eſt ἀγραυλοῦντες, quod eſt, in agro pernoctantes, aut agentes & ſtabulantes. Iam quod ſequitur *cuſtodientes vigilias noctis*, vel vt habent Græca φυλάσσοντες φυλακὰς, hoc eſt, cuſtodientes cuſtodias, intelligendum eſt ipſum loqui de quatuor illis vigiliis & cuſtodiis, in quibus olim nox diſtributa erat, & de quibus Euangelia ſæpè meminerunt. Itaque ſignificantur paſtores hi viciſſim vigilias has obſeruaſſe propter incurſum luporum, aliarũmque ferarum.

Et ecce Angelus Domini ſtetit iuxta illos. Græcè eſt ἐπέστη αὐτοῖς, quod propter ambiguitatem præpoſitionis ἐπὶ poteſt etiam verti ſupereminebat illis: vt intelligatur Angelus non aſtitiſſe illis in terra, ſed inhæſiſſe ex alto capitibus eorũ: qui ſenſus videri poteſt magis conuenire ex eo quod ſequitur: *Et ſubito facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cæleſtis.* Hæc enim multitudo videtur in aëre potius ſubſtitiſſe. *Et claritas Dei.* Græcè eſt δόξα κυρίου, hoc eſt, gloria Domini. Non enim δόξα ſignificat ſplendorem & claritatem, quomodo dicimus ſplendorem ſolis, lunæ, & ignis, ſed maieſtatem, & gloriam, quæ & ipſa nobis dicitur claritas. Proinde non poteſt claritas Dei hic exponi vt ſit lumen diuinum: & tamen in lumine & ſplendore Angelum apparuiſſe, patet ex verbo *circumfulſit*: Verum maieſtas quædam diuina præferebatur per lumen illud, in quo apparuit Angelus, atque ob id dicitur maieſtas & gloria Dei circumfulſiſſe eis: per quod ſignificat non circumfulſiſſe eis lumen ſydereum aut igneum, ſed lumen à ſpecie quadam gloriæ Dei profectum. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit Angelus læti eſſet hominis: tamen ob inſolitum ac ſubitum prodigium magno timore correpti ſunt paſtores. Verum Angelus ſolito ſuo more mox illlum timorem excutit, iubetq́; potius gaudere dicens: *Nolite timere. Ecce enim euangelizo.* Hoc eſt, annuncio vobis *gaudium*, non qualecunque, ſed magnũ, hoc eſt, gaudij magni materiam. Dicit autem *vobis* cum emphaſi, ſignificans illos præ Phariſæis, Scribiſque & aliis ad hoc nouum nuncium audiendum eſſe ſingulariter delectos. Sed addit *quod erit omni populo.* Quaſi dicat, vobis quidem annuncio: ſed tamen non erit vobis proprium verum, cõmune omni populo. Quod intelligi poteſt, vel de omni populo Iſraëlitico, vel potius de omni populo mundi. Multi enim ſunt ex vniuerſo populo mundi, qui de natiuitate Meſſiæ gaudẽt. Explicat autẽ deinceps, quæ ſit gaudij iſtius magni materia. *Quia*, inquit, *natus eſt vobis hodie Saluator.* Benè quidem dicit: Natus eſt

vobis,hoc eſt,humano generi, ad inſinuandum quod non Angelis,ſed nobis iam natus erat,cum illi Saluatore opus non haberet. Abſolutè autem vocat eum Saluatorem:quod non ab hoc, vel illo malo ſaluaturus eſſet, ſed ab omni malo : vt patebit in reſurrectione Iuſtorum. Iam ſicut Saluatoris huius humanitatem Angelus apertè ſignificat,dum dicit,natus eſt vobis,ita eiuſdem diuinitatem oſtendit,dum Dominum eum vocat, dicens : *Qui eſt Chriſtus Dominus*. Adiecit autem *in ciuitate Dauid* : vt ſic ad credendũ, quod annunciabatur faciliores redderentur. Adiecit autem & ſignum dicens : *Et hoc vobis ſignum*. Signum hic non accipitur pro miraculo aliquo & re ſupra naturam adhibita ad cõfirmationem alicuius dicti,neque ſenſus eſt, & hoc eſt vobis ſignum , quo cognoſcere poteſtis verum eſſe quod dico natum eſſe Saluatorem veſtrum. Nam pro ſigno huius dicti confirmatiuo poſtea acceſſit multitudo militiæ cæleſtis laudantium Deum. Sed ſignum hic accipitur pro diſtinctiuo ſigno, quo ſcilicet natus iam infans internoſci poſſet ab aliis,eſtque ſenſus:Hoc ſit vobis ſignũ,quo adeuntes ciuitatẽ Bethleem dignoſci poſſit à vobis infans,quem natum vobis hodie annũcio. Porrò ex eo quod abſolutè hic dicitur.

Inuenietis infantem poſitum in præſepio : apparet præſepium iſtud fuiſſe aliquod præſepe notorium,& commune omnibus quódque cõmuniter ſic diceretur:alioquin enim particularẽ aliquã cõditionẽ Angel⁹ addidiſſet dicẽs:In præſepio huius,vel illius diuerſorij.

Et ſubito facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cæleſtis, &c. Per militiam cæleſtem intelligit exercitum Angelorum,qui frequenter in ſcripturis dicitur apud Hebræos צבא vnde eſt Dominus tſabaoth,hoc eſt,exercitus & militia,ad ſignificãdum Angelorum multitudinem, eóſque omnes certo quodam inter ſe ordine vni Deo ſubeſſe,& paratos eſſe ac fortes ad exequẽdum ipſius in omnibus voluntatem , atque ad debellandum aëreas poteſtates humano generi,& diuinæ voluntati aduerſas. Hi itaque Angeli annunciationem non ſolum approbantes , ſed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes,& nobis congratulantes dixerunt.

Gloria in altiſſimis Deo, &c. Primum notandum Græca non habere hominibus bonæ voluntatis:ſed, in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntas non eſt ἀγαθὸν θέλημα , ſed vna dictio εὐδοκία, quæ propriè idem eſt quod beneplacitũ , & non tribuitur vnquam hominibus reſpectu Dei , ſed frequenter Deo reſpectu hominum : cum ſcriptura gratuitam Dei erga homines beneuolentiam vult deſignare. Cum autem apud Græcos non intercedat coniunctio,& inter duas has partes, *in terra pax, in hominibus bona voluntas*, vel beneplacitum,ſicut intercedit inter illas,Gloria in altiſſimus Deo, & in terra pax:apparet conuenientiſſimè duos illos nominatiuos pax,& bona voluntas, coniungi per appoſitionem,

εὐδοκία quid.

vt

vt ſit iſte ſenſus, & in terra pax, hoc eſt bona volũtas Dei erga homines. Nihil enim aliud eſt pax Dei cum hominibus, quam beneplacitum illius erga eos, quibus prius offenſus erat. Itaque noſtra litera non poteſt intelligi vt ſignificetur pax promitti hominibus habentibus bonam voluntatem, hoc eſt, benè viuendi propoſitum bonum: ſed vt habeat noſtra litera ſenſum Græcæ lectionis, genitiuus bonæ volũtatis conſtrui debet cum nominatiuo pax, & accipi pro bona Dei erga nos volũtate, vt ſit ſenſus: Et in terra ſit hominibus pax bonæ volũtatis Dei, hoc eſt, pax, & recõciliatio proueniens non ex hominum meritis, ſed ex gratuita, & propẽſa Dei erga eos benignitate, aut intranſitiuè pax, quæ eſt bona voluntas Dei erga eos, quemadmodũ Pſal. 5. Domine vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos. Scutũ bonæ voluntatis, exponi debet pro ſcuto, quod eſt bona volũtas. Intelligendũ eſt ergo Angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen ſequitur & alia duplex pax, pax ſcilicet mẽtis & cõcordia diſſidentiũ inter ſeſe populorũ. Cum autẽ his verbis dicat Euangeliſta Angelos Deũ laudare (laudantiũ enim, inquit, Deũ & dicentiũ) manifeſtũ eſt vtramq; partẽ hymni huius accipiẽdã optatiuè per ſubintellectionẽ verbi ſit, nõ purè tamẽ optatiuè accepti (nõ enim purè optaſſe hæc intelligi poſſunt, quæ iã ſaltẽ ex parte adimpleta erãt, præſtita) ſed intelligẽdo Angelos, quæ iã fieri videbãt optaſſe vt amplius fierẽt, in ſignũ lętitiæ eorũ, & cõgratulationis ob beneficia humano generi impẽſa.

Et factum eſt vt diſceſſerunt ab eis Angeli in cælũ. Quod dicit Angelos in cælũ diſceſſiſſe declarat fuiſſe Angelos bonos. His itaq; recedentibus paſtores admiratione pleni propter ea, quę audierãt, & viderant, ſine mora relictis ouibus ſuis in Bethleem communi conſilio properant, vt inuento per ſignum illis datũ puero certiores denuncio, & miraculo redderentur. Quod autem dicit videamus, *hoc verbũ* nõ eſt Græcè hoc loco λογος, ſed ῥῆμα. Proinde Hebraica phraſi verbũ accipi debet pro re geſta quemadmodũ & 2. Reg. vbi dicit Dauid quod eſt verbũ quod factum eſt, indica mihi. Poſtea tamẽ cum ſequitur, *cognouerunt de verbo, quod dictũ erat illis,* verbum conuenientius accipitur propriè pro ſermone. Vbi notandum pro verbo cognouerunt Græcè eſſe διεγνώρισαν, quæ dictio ſignificat cognoſcere, & diuulgare, quorum ſecundum huic loco potius quadrare ex eo ſatis patet, quod ſequitur: *Et omnes, qui audierunt mirati ſunt.* Paſtores enim poſteaquam oculis teſtibus comperẽrũt nõ eſſe vana quæ Angelus nũciaſſet, nihil offenſi nati pueri paupertate, non ſolũ crediderunt, ſed etiã Mariæ, Ioſeph, & aliis nota fecerũt, quæ ab Angelo audierãt de puero hoc: nimirũ quod hic ipſe puer quãuis in ſumma humilitate & paupertate reclinatus in præſep. dictus ſit ab Angelo Saluator, Chriſtus Dñs. Nec inefficax erat paſtorũ prædicatio etſi perſonarũ humiliũ & ſimplicium.

Sequitur

Sequitur enim: *Et omnes qui audierunt mirati ſunt.* In horum enim ſimplicitatem nulla cadebat vanitatis, aut fuci ſuſpicio.

Maria autem conſeruabat omnia verba. Hæc rurſum verba ſecundum Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus geſtis, vt ſit ſenſus, conſeruabat omnia hæc, quæ geſta eſſe dico. Non enim dicitur omnia verba Angelorum & Paſtorum, ſed *omnia verba hæc*, cum ante hæc verba, nullius perſonæ verba ponantur: & poteſt pronomen hæc referri vel ad ea tantum quę mox præcedunt, vel potius ad omnia præcedentia. Conſeruabat autē hæc apud ſe virgo, & adinuicem conferebat relatura Apoſtolis poſt glorificationem Ieſu. Contulit autem in corde ſuo hæc adinuicem, primum quidē quia quæ Angelus ei dixerat, comparauit cum his, quæ dicta erāt ab Angelo Paſtoribus: inueniens in vtriuſque eandem ſententiam, nempe quod filius eius Dominus eſſet, & Meſſias expectatus. Deinde quia vilitatem præſepij contulit cum celſitudine Angelorū, & verborum, quę illi de hoc puero dixiſſent: admirans vbiq; ſummam humilitatem cum ſumma miſceri ſublimitate, & ſic in omnibus declarari humanæ infirmitatem naturæ, vt ſimul & diuinitatis eius celſitudo non occultetur. Iam ſicut Paſtores in fide, pietate, & euangelizādi officio prius cōmendati ſunt, ita nunc etiam in ipſorum gratiarum actione commendantur cum ſubditur, *Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes & laudantes Deum, &c.* Itaque dicuntur laudaſſe Deum de omnibus, quæ prius audierant ab Angelis; & poſtea viderant in Bethleem, *ſicut dictum eſt ad illos.* Quæ vltima pars tantum referenda eſt ad verbum viderant: vt ſignificetur eos vidiſſe rem ſe habere, quemadmodum eis dictum erat, & ob id glorificaſſe Deum, quod non aliud venientes inuenerāt, quam dictum erat ad illos.

Et poſtquam conſummati ſunt dies octo, &c. [Cum dicit conſummatos fuiſſe dies octo, non eſt intelligendum dies octo iam fuiſſe præterlapſos, ſic enim nono à partu die ſignificaretur Chriſtus circunciſus fuiſſe :] ſed conſummatos dicit octo dies, quod iam octauus dies adueniſſet, quo puer ſecundum legem circuncidendus erat. Vnde adiungit: *Vt circunciderетur puer*; vt ſic conſummatos octo dies ſignificaret, quomodo requiruntur ad circunciſionem, quod non eſt aliud quam adueniſſe diem octauum. Deinde annotandum apud Græcos eſſe coniunctionem, &, quæ deeſt in noſtris libris. Sic enim habent Græca. Poſtquā conſummati ſunt dies octo, vt circunciderетur puer, & vocatum eſt nomen eius Ieſus. Itaque ſenſus erit, poſtquam conſummati ſunt dies vt circunciderетur, etiam vocatum eſt nomen eius Ieſus: hoc eſt, pręterquam quod ſecundum legem circunciſus eſt, etiā pro more nomen ei inditum eſt. Et ne fortuito, aut caſu puer ille Ieſus vocatus putetur, ita vt ſignificatio nominis ei vere non competat quemadmodum

admodum aliis, qui eodem nomine vocati ſunt, additur.

Quod vocatum eſt ab Angelo priuſquam conciperetur, videlicet vt intelligeretur nomen illud non ab homine primũ impoſitũ, ſed à Deo, ac proinde nominis ſignificationem in puerũ verè quadrare.

Magi ſtella duce inuentum Chriſtum adorant. Matthæi 2.

CAPVT IX.

CVm ergo natus eſſet Ieſus in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hieroſolymã, dicentes. Vbi eſt qui natus eſt Rex Iudæorũ? vidimus enim ſtellam eius in Oriente & venimus adorare eum. Audiẽs autem Herodes Rex turbatus eſt & omnis Hieroſolyma cum illo. Et congregans omnes principes ſacerdotum & ſcribas populi, ſciſcitabatur ab eis vbi Chriſtus naſceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: **Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Iſraël.** *Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum. Qui cùm audiſſent regem, abierunt: & ecce ſtella quam viderant in Oriẽte, antecedebat eos, vſque dum veniens ſtaret ſupra vbi erat puer. Videntes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. Et reſponſo accepto in ſomnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuerſi ſunt in regionem ſuam.*

Cum ergo natus eſſet Ieſus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis Regis. Locũ ſimul & tempus, quo Chriſtus natus eſt nominat Euangeliſta: non ſolum propter hiſtoriæ certitudinem, ſed locũ quidem etiam propter Prophetiam Micheæ, tempus verò Herodis Regis alienigenæ propter Prophetiam Iacob Patriarchę, vt nimirum oſtenderet tempus tum fuiſſe, vt ſecũdum illius Prophetiam Chriſtus expectatus naſceretur. Locum autem nominaturus adiecit *Iudæ*, ad diſtinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in ſorte Zabulon, vt patet Ioſuæ 19. Iam ſicut Iudæ vel Iudeæ (vt habent Græca) additum eſt ad diſtinctionem alterius Bethleem: ita cum dicit, *in diebus Herodis Regis*, additum eſt nomen Regis ad diſtinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui ſub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilεæ ſine Regis nomine.

Ecce Magi ab Oriente, &c. Quoniam rem nouam eſt narraturus, præmonet Lectorem Aduerbio Ecce, Et notanda quidem locutionis continuatio, Cum natus eſſet Ieſus, ecce Magi venerunt, vt intelligas ſtatim poſt Chriſti natiuitatem Magos veniſſe. Non

de Magis. parua autem quæſtio eſt quales fuerint hi Magi. Quidam enim maaleficos fuiſſe autumant, alij ſapientes, plerique etiam Reges. Similis quæſtio eſt à quo Orientis loco venerint, & qualis fuerit. Stella ea, quæ Chriſtum eis natũ demonſtrauit. Proinde notãdum non ſolum genus quoddam Sapientum quod apud Perſas erat quaſi proprio eis nomine, erat vocatũ Magos, ſed etiam Sapiẽtes Chaldæorum [quos Ciceronem & Chryſoſtomum ſub nomine *Lib.1.de diuinat.* Perſarum etiam comprehendiſſe veriſimile eſt] quod aliquando vnum fuiſſet Perſarum & Chaldæorum Regnum. Chryſoſtomus enim dicit Iudæos paulo antè fuiſſe liberatos captiuitate Perſica, vbi [proculdubio per captiuitatem Perſicam intelligit captiuitatẽ Babylonicam] Chaldæos autem, Aug. Steuchus, & veteris Theo- *Lib. de perenni philoſophia.* logiæ principes merito facit, & prius Magos fuiſſe dictos quam Sapientes Perſarum teſtatur, in quorum numero Balaam, & Sibillam Erythream quæ fertur Chaldæa fuiſſe, reponit. Ex his igitur conſtat Magos iſtos fuiſſe ſapientes Chaldæorum, & ex Chaldęa lociſve vicinis in Hieruſalem veniſſe. Sic autem ſimul cõſtat etiã quomodo ex Oriente dicantur veniſſe, & quomodo fieri potuerit, vt antè Purificationem virginis, imo decima tertia die in Bethleem peruenirent. Non enim quoniam ex Oriente veniſſe dicuntur, neceſſe eſt intelligere veniſſe eos ex vltimis terræ finibus, aut ex Perſia Nam & Balaam ab Oriente ſe dicit veniſſe, De Aram inquit, adduxit me Balac Rex Moabitarum, de montibus Oriẽtis, quo fit perſpicuum eũ fuiſſe Aramænum ſiue Chaldæum. Itaque cum Magia, ſi propriè accipiatur, ſit naturalis philoſophiæ apex, & diuinorum ſcientia atque in hac primum locum obtinuerint Sapientes Chaldæorum, atque Perſarũ, factum eſt, vt illi proprio *Num.13.* nomine dicerentur à Græcis Magi (quæ tamen appellatio) etiam aliarum gentium ſapientibus legitur attributa, vt cum Plinius dicit Pythagoram & Democritum de naturis herbarum ſcripſiſſe peragratis prius Perſidis Arabiæ, Æthyopię, Ægyptiq́ue magis. Ex quo etiam ſatis conſtare videtur, nomen Magi non eſſe nomen Perſicum, vt quidam putant, ſed nomen Græcum tributum ſapientibus maximè Chaldæorum, & Perſarum, quemadmodum Indorum ſapientibus nomen Gymnoſophiſtarum.] Verum quoniam (vt fieri ſolet) magi huiuſmodi dum nimis eſſent curioſi, ad vanitates, & ſuperſtitiones declinauerunt, & illicitis ſe dęmonum *Lib.25. cap.20.* pactis immiſcentes, noua quædam nouis rationibus facere ſunt aggreſſi, factum videtur, vt Magorum nomen pro maleficis in vſu veniret: quomodo Aſtrologia quæ Magiæ pars eſt, cum prius idem eſſet quod Aſtronomia, per abuſum eius venit in vituperiũ, quomodo & nomen Sophiſta abiit in inuidiã apud Gręcos, & nomen item Tyrannus. In vtraque hac ſignificatione inuenitur nomen Magus in ſacris literis. Vtrum autem Magi iſti, de quibus loquitur

quitur Matthæus, Reges fuerint, & an tres numero: nõ planè cõ- *Leuit.29.*
ſtat. Rectè tamen Reges dicuntur: quoniam ſcilicet potentes erãt, *& 20. &*
& quoniã propter ſuam ſapientiam ſolebant ſemper Regibus Per- *in Actis*
ſarum aſtare, ſine quorum conſilio nihil in regno gerebatur, nec *Daniel.2.*
ſtatuebatur: imo ex quorum numero ſemper eſſet Perſarum Rex. Tres autẽ fuiſſe in ſuis ſermonibus ſemper affirmat Leo primus.

Vbi eſt qui natus eſt Rex Iudæorum? Græci articuli vim non cõuenit diſſimulare ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς ἰουδαίων. Vbi eſt ille natus Rex Iudæorum? Quæ verba dupliciter intelligi poſſunt. Primum ſimpliciter, vt ſit ſenſus. Vbi eſt ille Rex Iudæorum, qui iam natus eſt? Secundo vt ſignificetur Rex iſte quem quærunt, eſſe natus Rex, hoc eſt, qui non ab hominibus in Regem eligendus eſſet & vngendus in legitima ætate, ſed qui in ſua Natiuitate Rex eſſet Iudæorum, ad diſtinctionem aliorum Regum Iudæorum.

Vidimus enim ſtellam eius, &c. Stellam eius, vocant ſtellã nouam declaratiuam Natiuitatis eius. Sicut autem his verbis ſatis ſignificatur. Magos ex ortu nouæ ſtellæ intellexiſſe ortum Chriſti: ita quoque colligere hinc licet non his magis primum reuelatũ fuiſſe ſtellam hanc portendere Chriſti natiuitatem, ſed antiquã fuiſſe reuelationem hanc, atque à patribus magos accepiſſe exorituram nouam ſtellam, quæ Regis Iudæorũ maximi ortum monſtraret. Non enim dicunt vidimus quandam ſtellam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatum quod demonſtraret Regem Iudæorum natum, ſed ſolum vidimus ſtellam eius, & cum articulo τὸν ἀστέρα ſatis ſignificantes ſe vidiſſe eam ſtellam, quam ex antiqua traditione non dubitauerunt eſſe ipſius. Non enim id noui ſibi contigiſſe ſignificant, vt docerentur quid appatens eis ſtella portenderet, ſed id tantum, vt viderent ſtellam iamdiu ſcilicet expectatam, & ob- *De Stel-*
ſeruatam. Porro ſtellam hanc non fuiſſe veram ſtellam, vnamq; *la.*
de numero aſtrorum cęleſtium patet primum quidem ex motu à Septentrione verſus meridiẽ, ſecundo, ex ſplendore eius diurno, tertio ex eo quod non certo, ſtatutoque tẽpore reliquorũ aſtrorum more ſeſe conſpiciendam exibuit, Quarto, quod non in cælo ſitam, ſed terræ proximam fuiſſe conſtat, Poſtremo & ex quiete eius, cum omnes cæleſtes ſtellæ continuo motu moueantur.

Sequitur, *Et venimus adorare eum.* Vbi venimus eſſe præteriti tẽporis ex Græco ἤλθομεν certiſſimè docemur his autẽ verbis Magi & excludunt falſam ſuſpicionẽ qua videri poterãt veniſſe ad perdendũ Regem, & certitudinẽ ſuam & perſuaſionem inſinuãt, nẽpe quod tam perſuaſi eſſent natum eſſe hunc Regẽ, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire: Quamuis autẽ eſſe poſſit, imo veriſimile, ſecundũ prędicta ſit Magos agnouiſſe nati huius Regis diuinitatem: id tamen non conſequitur ex verbo adorare, quemadmodum plerique colligunt. Nam in ſcripturis frequenter homo

homi-

Adorare quid. hominem veneratus adoraſſe illum dicitur. Hebraica enim dictio correſpondens ſemper verbo noſtro. Adorandi ſimpliciter ſignificat proſternere ſe coram aliquo humi reuerentiæ cauſa.

Audiēs autem Herodes Rex turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cum illo. Turbatio non ſolū eſt ex timore, ſed etiam ex admiratione, & nouæ rei & ſi gratiſſimæ nuntio. Proinde intelligi poteſt Herodē quidem turbatum præ timore, ciuitatis verò ciues quoſdam quidem præ timore, alios verò propter rei nouitatem ſolam fuiſſe turbatos. Aut potius *omnis Hieroſolyma*, accipi debet pro maiori parte ciuium Hieroſolymitanorum. Atq; huic ſenſui magis conuenit illud additum ab Euāgeliſta *cum illo*, quaſi per eam partem voluerit ſignificare ſimilem ciuim fuiſſe perturbationem.

Principes Sacerdotum. *Et congregans omnes Principes Sacerdotum, & ſcribas, &c.* Cū vnus tantum eſſet apud Iudęos, qui propriè erat Princeps Sacerdotum, in Euangeliis dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos, qui ſibi mutuo in Pontificatu ſuccedebant, & aliquando Pontifices fuiſſent. Nam ſub Herode cæpit Pontificatus eſſe venalis, & ante mortem ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi ſunt vocari Principes Sacerdotum, qui principes erant illarum 24. familiarum ſacerdotalium de quibus 1. Paralip. 24.

Scribæ. Porrò ſcribæ dicuntur, non qui ſimpliciter ſcribebant, ſed erat hominum genus, quos Hebræi ſuo quodam nomine vocabant: quorum erat profeſſio, vt quemadmodum olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllæ libris per aruſpices, aut interpretes reſponſa petebantur, ita & iſti conſulti ex Prophetarum libris reſponderent. Proinde quos Matthæus & huius imitator Marcus ſcribas vocat, Lucas appellat legiſperitos.

At illi dixerunt, in Bethleem Iudæ. Non apparet Scribas, & Pontifices ob eorum reſponſionem ad Herodis quęſtionem eſſe culpandos, ſiue quod alienigenæ & impio Regi prodiderint myſterium Prophetarum, ſiue quod in Prophetiæ teſtimonio id omiſerunt. Et egreſſus eius à diebus æternitatis, per quod ab impia cogitatione ſua Herodes reuocari potuiſſet: cum Regi ſuo, cui ſubiecti erant, eidemque proſelyto, & pietatem ſimulanti non potuerint non pro ſuo officio reſpondere, illud in teſtimonio iure omittentes quod propoſitæ quæſtioni non ſeruiebat.

Et tu Bethleem terra Iuda, &c. Septuaginta interpretes Hebraicam veritatem paulo rectius, quam Hieronymus reddiderunt, Sic enim verterunt, καὶ σὺ βηθλεὲμ οἶκ☉ ἐυφραϑᾶ ὀλιγοςὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ. Hoc eſt, Et tu Bethleem domus Euphrata, minima es vt ſis in milibus Iuda, ex te mihi exibit vt ſit in principem Iſraëlis. Conſentit huic verſioni, & ſenſui Chaldæus Interpres, qui vertit in hūc modum: Et tu Bethleem Ephrata, quodāmodo minor fuiſti, quam vt numerari

numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ,&c Quæ verſiones cum teſtimonio hic adducto ſaltem ſecundum ſenſum conueniunt.Nam Michææ loci hic eſt ſenſus,Tu Bethleē paruulus quidem nunc es vicus in milibus Iuda, ſed ex te egredietur dux, &c. Ac proinde ſignificatur à Propheta futuram Bethleem non minimam,ſed maximam.Itaque cum id intelligerent Scribæ,& Euangeliſta ſignificatum à Propheta, potius quod ſenſit explicare voluerũt, quam ad literam obſcurum eius teſtimonium reddere.Eſt igitur hic ſenſus,Tu Bethleem etſi minima, vilis, & contēpta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iuda,nequaquam tamen verè minima es inter principes vrbes Iuda. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid,vt eſſet Paſtor totius Iſraëlis:ita rurſum ex te mihi proditurus eſt & alter Dauid,qui nō more Regum ſequentium Dauid , & Salomonem tantum præſit tribui Iudæ,ſed regat,& paſcat vniuerſum populum meũ Iſraël,hoc eſt, vniuerſos ex omnibus Gentibus collectos , quorum primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Iſraël.

Tunc Herodes clam vocatis Magis. Clam vocat Magos quod ſuſpectos haberet Iudæos,metuens ne ex curioſa,& diligenti inueſtigatione temporis apparitionis ſtellæ putaretur inſidiari velle nato Regi,quem illi tamdiu deſideranter expectauerant.Nec tantum dicit tempus apparentis Stellæ,ſed *diligenter didicit ab eis tempus Stellæ*, omnibus ſcilicet neruis in hoc incumbens, vt exactum tempus ſciret, nec tamen proderetur illius impium molimen.Ad hæc quo faciliori negotio puerum , quem perditum optabat, inueniret,mittens in Bethleem Magos mandat de puero ſibi renunciari , atque vt id ab eis impetraret malitiam cordis ſui humilitatis colore depingebat , deuotionem , Magorúmque mutationem doloſè promittens.Nec dicit ſolum.*Ite, & interrogate de puero*,ſed interrogate diligenter aut vt habent Græca ἐξετάσατε, id eſt,examinate.Nec dicit:*renunciate nobis*,ſed *mihi*.Sibi enim primùm volebat innoteſcere puerum : vt eum prius tolleret è medio , quàm populus Iudaicus eum planè reſciſſet natum eſſe. Notandum autem & illud in verbis Herodis nō dixiſſe eum interrogate de Rege hoc , ſed de puero hoc.Neque enim Regis nomen ferre poterat:ſatis inſinuans quantum contra illum inſaniret.

*Qui cum audiſſent Regem abierunt.Et ecce Stella, &c.*Ex his apparet Stellam non fuiſſe reliqui itineris ducem,quemadmodũ communiter putatur. Alioqui enim non tam vehementer gauiſi fuiſſent hac viſa,nec dixiſſet Euangeliſta ſolum, Et ecce ſtella,quam viderant in Oriente,&c.ſed, & quæ comitata eos fuerat.Et iidem ipſi Magi fatentur ſe in Oriente quidem vidiſſe illam,ſed non addunt ſe eam ducem itineris habuiſſe : quod vt maius fuiſſet miraculum , ita in primis fuerat commemorandum. Itaque eadem illa

ſtella quæ tempus Natiuitatis indicauerat, locum quoque demonſtrat. Quam cum vidiſſent Magi merito *gauiſi ſunt gaudio magno valde.* Nam ſideris quidem ſpectaculo gauiſi erant Magi in Oriente, ſed multo magis nunc: nimirum quod intelligerent ſpem ſuam non eſſe fruſtratam, nec fruſtra tanti itineris ſe ſuſcepiſſe laborem, idque poſt apparentem negotij deſperationem. Deinde quod experirentur ſtellam ad eundem perducere locum, quem Scriptura demonſtrauerat, quódque ducem iam nacti eſſent nequaquam fallacem.

Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria, &c. Veriſimile eſt iam Mariam cum puero fuiſſe in diuerſorio, digreſſa ſcilicet iam hoſpitum multitudine, ob quam non erat ei, dum pareret, locus in diuerſorio: niſi per domum hic ſpeluncam illam & ſtabulum quis putet intelligendum. Cum autem Magi quærerent Regem Iudæorum inuenerunt puerum, aut vt habent Græci, παιδίον, id eſt, puerulum, nihil ſcilicet ſpecie à cæteris differentem, & in quo nihil quod admirandum eſſet, aut adorandum apparebat. Comperiſſe cum puero ſolam Matrem dicuntur. Diuino enim conſilio factum eſt, vt ne multi adeſſent, quo Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni ſatellitio deſtitutum tanquam Regem adorauerunt. Nec hac pietate contenti depromunt è repoſitoriis ſuis munera, eaque optima. Quod quamuis pro more patriæ ſuæ facerent (nam Orientalibus mos eſt cum muneribus Reges ſuos adorare) eáſque res offerrẽt, quarum prouentu regio Perſarum aut Chaldæorum præcipuè diues erat, fortaſſe non intelligentes quid his donis ſpeciatim portenderetur: tamen dubitandum non eſt, quin his donis myſteria quædam Spiritus ſanctus etiam ipſis ignorantibus ſignificare voluerit. Horum autem munerum ſacramenta, vt & Hieronymus annotauit, pulcherrimè Iuuencus vno verſiculo complexus eſt,
Aurum, Thus, Myrrham, Regíq; hominique, Deóq; dona ferunt.

Et reſponſo accepto in ſomnis ne redirent ad Herodem. Eo quod dicitur reſponſo accepto, ſatis ſignificatur Magos iam ſecum agitaſſe, num redeundum eſſet ad Herodem, imo quoniam ſubdubitare inceperunt, deſideraſſe aliquod ſignum diuinæ voluntatis. [Nam quod quidam dictionem Græcam χρηματισθέντες, vertendam putant potius oraculo accepto: nec ſic, quod diximus ſignificari minus ſignificatur. Nam χρησμοί, dicuntur quidem oracula, quæ redduntur à numine aliquo, ſed petentibus & cõſulentibus.] Iuſſi autem ſunt non redire ad Herodem, non ſolum nẽ Herodis impietati ſubſeruirent ſua ſimplicitate, & puer tueretur ab impij Regis crudelitate: ſed etiam vt fruſtra ſe inſidiari intelligeret, & ab incepto deſiſteret. Non peccauerunt autem Magi reſcindentes promiſſionem Herodi factam, tum quod Deo iubente id fece-

runt, à quo tanquam ſuperiori domino fuerant à promiſſionis vinculo abſoluti, tum quod etiam ſine Dei ſpeciali iuſſione promiſſio ſeruanda non ſit, quam intelligimus in fraudem, aut perniciem alicuius exortam.

Oblatus in templo Chriſtus, à Simeone & Anna agnoſcitur. Lucæ 2.

CAPVT X.

a QVi cùm receſſiſſent, c & poſtquàm impleti ſunt dies purgationis eius ſecundum legem Moyſi, tulerunt illum in Hieruſalem, vt ſiſterent eum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege Domini: Quia omne maſculinum adaperiens vuluam ſanctum Domino vocabitur, & vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini, par turturum aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hieruſalem, cui nomen Simeon, & homo iſte iuſtus & timoratus, expectans conſolationem Iſraël, & Spiritus ſanctus erat in eo. Et reſponſum acceperat à Spirituſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini. Et venit in ſpiritu in templum. Et cum inducerent puerum Ieſum parentes eius, vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo: & ipſe accepit eum in vlnas ſuas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum. Quod paraſti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſraël. Et erat pater eius & mater mirantes ſuper his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſraël, & in ſignum cui contradicetur, [Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius] vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetiſſa filia Phanuël de tribu Aſer, hæc proceſſerat in diebus multis, & vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua. Et hæc vidua vſque ad annos octoginta quatuor: quæ non diſcedebat de templo, ieiunijs & obſecrationibus ſeruiens nocte ac die. Et hæc ipſa hora ſuperueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Iſraël.

Qui cum receſſiſſent, & poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius, hoc eſt, cum impleti eſſent à partu dies quadraginta. Hi enim præſcripti erant à Moyſe, cum maſculum mulier peperiſſet, octoginta verò dies cum pepererat fœmellam. Itaque addit *ſecundum legem Moyſi,* quod hi dies non eſſent ad purgationẽ neceſſarij ex natura partus, ſed tantũ ex lege Moyſi. Porro purgationẽ hic vocat cæremonias quibus & mulieres, & fœtus ſecundũ legẽ luſtrabantur,

hoc eſt,ruiſum admittebantur ad ingreſſum templi, à quo prius propter immunditiam corporalem,quæ eſt in partu,prohibebantur. Vt autem rectè intelligantur quæ hic dicuntur deinceps,ſciendum Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis præceptorum, quæ ambo partum quidem reſpiciunt, ſed tamen a ſeſe omnino ſunt diuerſa. Vna enim erat lex,quæ omnem partum ſiue maris,ſiue fœminæ reſpiciebat, quæ traditur Leuit 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis ſecundum legem Moyſi, & rurſum cum dicit, & vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege par turturum,&c. Erat & alia lex, quæ pertinebat ſolum ad partum primogeniti cuiuſcunque ſpeciei, quæ ponitur Exod. 13. vbi præcipitur vt pro primogenitis Ægyptiorum occiſis Domino offerantur omnia primogenita maſculini ſexus, tam in hominibus, quam in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cum dicit: Tulerunt illum in Ieruſalem, vt ſiſterent eum domino,ſicut ſcriptum eſt in lege Domini. Quia omne, &c. Et rurſum cum dicit: Cum inducerent puerum Ieſum vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo. Itaque quod attinebat ad legem,quæ præſcribit purificandæ mulieris modum,impertinens erat quod puerum Ieſum parentes tulerunt in Ieruſalem, vt ſiſterent eum Domino:quamuis veriſimile ſit eodem die, quo mulier purificabatur etiam maſculum ſi primogenitus erat, Domino offerri ſolitum,vt eadem opera vtriq; legi ſatisfieret. Rurſum quod dediſſe dicuntur hoſtiam par turturum, &c. Impertinens erat ad eam legem, qua præceptum fuit vt mas primogenitus Domino conſecraretur; cum hæc hoſtia pro quouis partu eſſet offerenda.

[Quomodo autem duæ illæ leges, quarum hic fit mentio, ſeſe habeant ad Chriſtum,& Mariam,& an ſub eis Chriſtus & Maria comprehenderentur:quod ad eam,quæ erat de primogenito offerendo attinet,quidam dicunt eam legem ad Chriſtum non pertinuiſſe,eo quod non adaperuerit vuluā Matris ſuę,ſed clauſo Matris vtero prodierit in mundum, ſicut clauſo ſepulchro reſurrexit. Alij contra hanc legem propriè ad Chriſtum pertinuiſſe aſſerunt, eo quod ipſe ſolus aperuit vuluam matris ſuę cum aliis aperiat vir vterum Porro inter duas has ſententias inter ſe in ſpeciem cōtrarias medium eligendum videtur:nimirum vt non negemus Chriſtum aperuiſſe vterum matris ſuæ. Nam omnino videtur Lucas hanc legem ſic adduxiſſe, quaſi etiam ad Chriſtum pertinentem, & tamen etiam aſſeramus clauſo Matris vtero natum eſſe:quia ſcilicet ſic per naturalia generationis membra natus eſt, vt virginalis pudicitiæ clauſtra naſcendo non conuelleret,nec dolorem parienti adferret,quē neceſſe eſt eſſe in huiuſmodi vteri apertione, quali naſcuntur reliqui. Itaque neque negandum quin hæc lex ad Chriſtum pertinuerit;quāuis quatenus Deus nulli fuerit legi ſubiectus,

iectus; neque dicendum propriè ad ipſum pertinuiſſe, cum reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris ſuæ, quam fecit Chriſtus. Quod verò attinet ad aliam legem quę eſt de purificāda muliere, etiam communiter dicetur eam legem ad matrem domini non pertinuiſſe, ſed ab ea per ipſa legis verba fuiſſe exceptam:tum quod propriè mulier dici non debeat, tum quod nō ſuſcepto virili ſemine pepererit, cum lex dicat, Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus. Alioquin enim fruſtra videtur additum ſuſcepto ſemine, niſi ſignificare voluiſſet Spiritus ſanctus mulierem quandam futuram, quæ non ſuſcepto ſemine virili paritura eſſet. Sed cum Hebræum verbum הזריע ſignificet ſeminificare, aut ſemen facere, ſi ſemen accipiatur non pro principio generationis, ſed pro prole, vt ſuſcepiſſe ſemen ſit prolem accepiſſe in vtero: quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab ea virgo immunis, quod & Lucas ipſe ſatis ſignificare videtur dum dicit: Impletos dies purgationis Mariæ ſecundum Legem Moyſi. Si enim Moſes his verbis à ſua lege eam excepit, quomodo ſecundum eius legem dies purgationis impleti ſunt? Aliis tamen rationibus ab eadem fuiſſe immunem facile probari poteſt: verum quemadmodum Chriſtus ſponte legi ſubiectus eſt, ita & hæc ſanctiſſima virgo: ne quem ſuo facto ſcandalizaret, ſed humilitatis, & obediētiæ omnibus exemplū præberet.] Porro cum lege cautum eſſet vt purganda mulier deferret agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ, ſiue turturem pro peccato, duos autem turtures aut duos pullos columbarum, ſi præ paupertate agnum offerre nequiret: Lucas abſolutè refert legem pauperibus præſcriptam, ſignificare ſcilicet volens paupertatem Mariæ, & Ioſeph. Non enim dubium eſt, quin vberius munus allaturi fuiſſent, ſi non tenuitas obſtitiſſet. *Et ecce homo erat in Ieruſalem, cui nomen Simeon.* Hunc Simeonem quidam putant fuiſſe Sacerdotem: ſed nullo argumento idoneo. Nam ſi Sacerdos fuiſſet, vtique manifeſtaſſet id Lucas tanquam magnam viri dignitatem: cum alias eius conditiones tam diſtinctè exprimat. Itaque prima conditio perſonam viri commendans eſt, quod iuſtus fuerit, ſecunda quod timoratus, aut vt habent Græca ἐυλαβὴς, hoc eſt, pius, ac religioſus. Videtur autem eum dicere iuſtum reſpectu hominū, cum quibus iuſtè conuerſabatur, timoratū vero, & pium reſpectu Dei, quē piè ac religiosè venerās offendere metuebat. Tertia viri conditio eſt quod *expectabat conſolationem Iſrael*, tanquam iam ſcilicet imminentem: quo notatur quanta in eo publicæ ſalutis fuerit auiditas. Expectabat autem nō temporalem potiſſimum conſolationem Iſraëlis: ſed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, Prophetia Iacob, aliiſque Prophetis, tum & ex temporali illa oppreſſione, qua præmebatur tunc populus Iſraëliticus adeſſe tempus Meſſiæ,

Simeō an Sacerdos,

qui ab ea ſeruitute liberaturus eſſet Iſraëlem, quæ temporali illa ſignificabatur, nempe à dura ſeruitute peccati, & diaboli, à qua tamen quicunque liberantur ſimul etiam & conſolationē accipiunt à malis temporalibus, quæ hic præmunt. Quarta conditio viri eſt, quod *fuerit in eo Spiritus ſanctus*, quod omnino intelligendum videtur de Spiritu prophetiæ dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere Spiritum ſanctū fuiſſe in eo, cum prius eum dixerit Iuſtū, & timoratum: ſi de inhabitatione Spiritus ſancti omnibus iuſtis communi loquitur Cum autem iſte Simeon expectaret, deſideráretque omnibus votis cōſolationē Iſraëlis, & ſpiritus haberet prophetiæ: factum eſt, vt per oraculum ei fuerit promiſſum, idq; non ab Angelo aliquo, ſed ab inhabitante ipſum Spiritu ſancto (vnde patet per interiorem inſpirationē id didiciſſe) non moritur in ſe antequam vidiſſet oculis corporalibus, quem expectabat Chriſtū, hoc eſt, vnctum Domini Dei. Atque hæc eſt quinta conditio perſonā viri huius cōmendans. Eſt autē phraſi Hebraica videre mortem idem quod guſtare mortē, & mori: Porrò etſi alij etiā Reges Iſraëlis dicātur Chriſti, & vncti Dei propriè tamē Saluator noſter Chriſtus Domini dicitur: eo quod non ab homine vnctus eſſet in Regem & ſacerdotem, ſed à ſolo patre per Spiritum ſanctum.

Et venit in ſpiritu in templum. Hoc eſt, actus à Spiritu ſancto; nō excitatus, aut admonitus ab homine. Idem autem Spiritus, qui inſpirauit, vt templum adiret, ſignum quoque dedit, quo puerum agnoſceret. Itaque & ipſe, *accepit eum in vlnas ſuas*, complexus eum ſummo pietatis, & amoris affectu, quo impellente continere ſe non potuit, quin eum amplecteretur, cuius alioqui contactu ſe indignū non dubitauit. In hac autem oratione, *& ipſe accepit*, turſum videtur Lucas ſuo, Hebræorumq; more coniunctionem, & poſuiſſe, ita vt nihil copulet, neque ad ſenſum faciat, niſi volumus ſignificari Simeonem hoc ipſum etiā feciſſe, quod prius feciſſet ſacerdos, vt ſit ſenſus: Ipſe quoque ſicut ſacerdos, accepit eum in vlnas ſuas. *Benedixit* autem *Deum*, id eſt, laudauit, & gratias egit, quod promiſſionē ſuam adimpleuiſſet, & compotem voti feciſſet.

Et ait: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine.* Hoc eſt, nunc Domine ſi quando me ex hac vita dimittis, dimittis certè non cum dolore, ſed cum pace, hoc eſt, animo omnino quieto, tranquillo, & ſatiato ſuis votis. Eſt enim Hebraica phraſis in eo quoddicit, dimittis in pace, quemadmodum in Pſalmo, in pace dormiam, & requieſcam, hoc eſt, trāquillo animo, nec paſſionibus aliquibus, aut deſideriis diſtracto. Proinde Simeon dum dicit ſe dimitti in pace ſignificat ſe lubenter moriturum, quemadmodum Iacob viſo Ioſeph filio ſuo. Iam, inquit, lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & ſuperſtitem te relinquo: Dicit autem *ſecundum verbum tuum*, propter oraculum quod acceperat, quod ſcilicet non eſſet moriturus, niſi

niſi prius vidiſſet Chriſtum. Itaque ſenſus eſt: Sicut Domine promiſiſti te ſatisfacturum votis meis priuſquam morerer: ita certè iam cum voles me hinc tranquillo dimittis animo.

Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum. Emphaſis eſt in eo quod dicit: Oculi mei, quaſi dicat: Non iam fide ſolum & mente vidi ſalutare tuum, quemadmodum patres mei, ſed hiſce etiam corporalibus oculis. Alloquitur autem Deum patrem, & *Salutare Dei* vocat ipſum Chriſtum ſaluatorem, à Deo deſtinatum hominibus.

Quod paraſti ante faciem omnium populorum. Dupliciter illud accipi poteſt, videlicet aut de præparatione, qua ab æterno, & ante tempora ſecularia Deus hunc mittere diſpoſuit, aut de ea, qua in tempore illum parauit nobis dum filium ſuum pro nobis incarnatum miſit in hunc mundum. Illud autem *ante faciem omnium populorum*: Hebraica phraſi accipiendum eſt vt ſit, coram omnibus populis, aut pro omnibus populis. Itaque ſenſus eſt, paraſti hunc Saluatorem non ſolum pro Iſraëlitico populo, ſed & pro omnibus populis: vt ſcilicet omnes eum agnoſcant, & amplectantur & per eum ſaluentur.

Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſraël. Accuſatiuus lumen, rectè intelligitur conſtrui poſſe cum præpoſitione (ad) vt ſignificetur Chriſtus, quatenus lumen erat, gentibus attuliſſe reuelationem, hoc eſt, illuſtrationē, depulſis errorū tenebris, Iſraëlitis verò gloriam & claritatem. Vocat enim Simeon Chriſtū & Saluatorem & lumen: ſed Saluatorem omnium populorum ex æquo. Lumen verò etiam omniū, ſed quod ſit ad illuminationem Gentium obtenebratarum, veriq; Dei, & veræ ſalutis cognitione carentium, ad gloriā verò populi Iſraëlitici luminis enim eſt & illuminare claritatem, atque decorem afferre. Quanquam autem & populū Iſraëliticum hoc lumen illuminauit: tamen Gentibus appropriatur illuminatio, quod in denſioribus detinerētur tenebris.

Et erant Pater eius & mater mirātes, &c. Ioſephū Patrem Chriſti vocat, non ſolum quoniam ad famam virginis conſeruandam Pater eius ſit ab omnibus æſtimatus, ſed etiam quia ratione coniugij legitimus eius Pater eſſet: magis quam ſi ipſum aliunde genitum adoptaſſet. Mirabantur autem parentes in iis, quæ dicebātur: non quod hæc omnino eis noua eſſent, cum & ab Angelis, & paſtoribus ſimilia audiuiſſent, aut etiam maiora, ſed quod etiā alia quædam non minus miranda, & ſuperioribus conformia audirent per afflatum Spiritus dici ab eo.

Et benedixit illis Simeon, ſiue quia fœlicia illis precatus ſit, ſiue quia fœlices eos prædicauerit: qui tanti pueri parentes eſſe meruerint. Videtur enim (illis) tantum referri ad parentes pueri: quanquā nullum ſit inconueniens dicere Simeonem etiā benedixiſſe Chriſto, hoc eſt, optaſſe ei fœlicem ſucceſſum negotij eius; ad quod

miſſus fuit. Huiuſmodi enim benedictio non arguit excellentiam maiorem benedicentis: ſed tantum votum animi eius.

Et dixit ad Mariam matrem eius. Cum Simeon patri, & matri benedixerit, tamen prædicturus, quæ circa puerum euentura erant ſermonem ſuum tantum conuertit ad matrem eius: vt ad quam non dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum Saluatorem paratum coram omnibus populis, oſtendit per eum tamen non omnes ſaluãdos: ſed quoſdam eius occaſione proprio vitio magis perdendos.

Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorũ in Iſraël. Christus poſitus fuit à Deo & in multorum ruinam, & in multorum reſurrectionem: quamuis non omnino ſimiliter. Nam in reſurrectionem poſitus eſt à Deo, quia voluit Deus per ipſum quorundam efficere reſurrectionẽ. In ruinam verò poſitus erat: quia voluit Deus occaſione eius quoſdam ſinere labi: tum quod ita quidam mererentur, tum quod ita videbatur gloriæ ſuæ illuſtrandæ conducere. Porrò cum ruina non ſit niſi ſtantium, aut eorum, qui profundius labũtur, & reſurrectio iacentium, atque lapſorum: intelligendum quod hic dicitur de ruina multorum, quoſdam occaſione Chriſti grauius caſuros, quam iam ceciderant, aut potius quoſdam qui ſtare videbãtur, & arcem iuſtitiæ obtinere in populo Iſraëlitico, prolapſuros iam in maximam cæcitatem, & exitiũ æternum: reſurrecturos autem qui per aperta crimina in quibus viuebant omnibus iacere videbantur, credendo in Chriſtum reuocandi erant ad frugem meliorem, & ſpem ſalutis æternæ. Itaque in ruinam fuit infidelibus Scribis & Phariſæis, in reſurrectionem verò Publicanis, & meretricibus. Idem ergo his verbis ſignificat Simeon, quod poſtea Chriſtus ipſe Ioan. 9. aliis verbis dicens: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Videtur autem Simeon his verbis alludere voluiſſe ad illud Iſa. 8. Erit vobis Dominus in ſanctificationem, in lapidem autem offenſionis, & petram ſcandali duabus domibus Iſraël, in laqueum, & in ruinam habitantibus Hieruſalem. Quod de Chriſto etiam Petrus & Paulus interpretantur dictum. *Roma. 9. 1. Petr. 2.*

Et in ſignum cui contradicetur. Quoniam, vt diximus, videtur eſſe alluſio ad locum Iſaïæ. (Nam mox poſt ſuperiora verba ſequitur: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſraël) rectè per ſignum intelligitur ipſemet Chriſtus: ſecundum eam ſignificationem, qua res nouas & inſolitas, & miracula ſigna dicimus prodigia & portenta: quod ferè ſemper nouum aliquod portendant & ſignificent. Sicque ſenſus erit: Puer hic poſitus eſt in ſignum, hoc eſt, vt ſit ſignũ quomodo Pſalmiſta dicit: Eſto mihi in Deum protectorem, pro eo quod eſt: Sis mihi Deus protector. Sic & de Ezechiele qui nouis quibuſdam rebus porten-

portendebat quid euenturum eſſet Iſraëlitis, dicit Dominus: Erit vobis Ezechiel in portentum. Signum itaque dicitur Chriſtus, quod res eſſet noua & inſolita, qualis non fuerat ab initio mundi, vtpote Deus ſimul & homo, qui per nouam ſuam ex virgine Natiuitatem, mirabilium patrationem, crucis ignominiam, ac deinde glorioſam reſurrectionem, & Aſcenſionem in magnum ſtuporem, & admirationem homines eſſet adducturus, & noua quædã orbi iam eſſe præſtita ſignificaturus, vtpote promiſſam per Prophetas ſalutem. Pro eo autẽ quod nos habemus, cui contradicetur, Græce eſt præſens tempus ἀντιλεγόμενον, id eſt, cui contradicitur, & aut præſens pro futuro poſuit, aut potius præſens tempus poſuit, vt abſolutè acciperemus pro ſigno contradictioni obnoxio. Vnde Tertullianus legit ſemel ſignum contradicibile. Rectè autem intelligimus eum loqui non ſolum de cõtradictione, quæ fit lingua, ſed etiam de ea, quæ fit facto, per perſecutionem, ſcilicet quomodo ad Hebr. Paulus: Recogitate eum qui talem ſuſtinuit aduerſum ſe contradictionem. *Libro de carne Christi. Cap. 12.*

Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius. Tuam ipſius, idem eſt quod tuammet animam. Nec otioſè additur ipſius, ſed auxeſin notat: ſignificatq; præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendã. Ad quod magis ſignificandum multum valet coniunctio δὲ quæ eſt apud Græcos καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς, & tuam autem ipſius, vel ſed: aut, quin & tuam ipſius. Per gladium autem intelligimus dolorem, quem in paſſione filij pertulit mater acerbiſſimum intima animæ eius penetrantem & poſſidentem, eritq; ſenſus iſte: Adeò contradicetur ab impiis huic ſigno, vt gladius doloris non ſolum ſit penetraturus animam filij tui, aut eorum qui credent in eum, illiusq; nomen prædicabunt, ſed & tuam quoque animam. Similis eſt locutio in Pſal. 58. cum de Ioſeph dicitur ferrum pertranſiit animã eius, vbi item per ferrum tribulatio intelligitur, vt annotat D. Auguſt. Epiſt. 59. Cum autem eam partem *in ſignum cui contradicetur,* vnde hæc verba pendent, diligenter attendimus: fortaſſis conueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictiones linguarum, de quo gladio in ſcripturis ſæpè, quale eſt illud & gladius in labiis eorum, & rurſum, & lingua eorum gladius acutus. Itaque ſenſus eſſet, adeo contradicetur filio tuo, vt cõtradictionis gladius non illius tantum animam, & corpus ſit percuſſurus, ſed & tuam quoque animam, & ſi non corpus. Iam quod ſequitur.

Vt reuelentur, vel retegantur, *ex multis cordibus cogitationes,* rectiſſimè videtur referri ad illud, & in ſignum cui contradicetur: vt mox præcedentia quaſi per parenteſim legantur interpoſita, & intelligatur puerum hunc poſitum in ſignum cui à multis contradiceretur, vt multorum cogitationes, quæ prius occultè latebant in corde retegerentur, & declararentur eſſe impij, & Chriſto con-

traſij, qui prius arcem iuſtitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam ſibi vindicabant, Meſſiam & legem ſemper in ore habentes.

Et erat Anna prophetiſſa filia Phanuel. Iſtud non ſic eſt ordinandum & Anna erat Prophetiſſa, ſed eſt ſenſus: Et in illis diebus erat mulier quædam, quæ dicebatur Anna Propheticum habens ſpiritum, &c. Nam vt teſtimonio huius mulieris plus addat authoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter hiſtoriæ certitudinem: cum illo tempore multi adhuc teſtes huius narrationis eſſe poſſent, qui Anum hanc nouerant, & vt hanc diſtingueret ab aliis, eodē nomine illo tempore vocatis: Deinde multis eam commendat nominibus non parum facientibus ad comprobandum eius teſtimonium: primum, quia Prophetiſſa, deinde, *quia proceſſerat in diebus multis*, id eſt, prouectæ, admodum erat ætatis, præterea quod ſummæ continentiæ, & caſtitatis: Id enim ſignificat cum dicit: *Vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate, & hæc vidua vſque ad annos octoginta quatuor.* Nam his verbis inſinuat caſtitatem eius virginalem ante matrimonium, caſtitatem quoque coniugalem in matrimonio, & vidualem poſt matrimonium iam morte diremptum. Quod autē hæc dicitur vidua vſque annos 84. vel vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad ſpatium viduitatis: niſi quod prius ſit veriſimilius, maximè cum Græca ſic potius verti debeant: Et hæc vidua annorum ferme 84. quamuis Ambro. ſecundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus eſt vidualis continentiæ, niſi adiunctam habeat pietatem & religionem (quæ enim, inquit Paulus, Timoth. 5. vere vidua eſt ſperat in Deo, & inſtat obſecrationibus & orationibus nocte & die) oſtendit etiam hac laude præclaram fuiſſe hanc Anum. *Quæ,* inquit, *non diſcedebat de templo ieiunijs, & orationibus ſeruiens die, ac nocte.* Non ſunt autem hæc verba Lucæ ſic intelligenda, quaſi in templo habitauerit, & nunquam templū exierit, nihilq; aliud vnquam egerit, quam precari. Non enim vitæ neceſſaria præteriit, cibo neceſſario, & ſomno proculdubio vſa: ſed intelligēdum hæc fuiſſe præcipua, quæ egerit, atque vt dici ſolet totam in his fuiſſe, vt cum eum qui frequentiſſimus in ſtudiis eſt, dicimus à libris nō diſcedere: ſed ſine intermiſſione noctes, diéſque ſtudere.

Et hæc ipſa hora ſuperueniens. Hæc inquit, tam multis nominibus commendata anus, eadem illa hora, qua quæ dixi, gerebantur, ſuperueniens: eodem nimirum ſpiritu, quo venerat Simeon in templum *confitebatur Domino,* aut vt habent Græca ἀνθωμολογεῖτο, quod verbum non ſimpliciter confiteri ſignificat, ſed cōfeſſione reſpondere: vt referatur ad confeſſionem Simeonis. Itaque vertunt viciſſim confitebatur Domino, hoc eſt, quemadmodum Simeon laudauerat;

dauerat, & benedixerat, ita & ipſa viciſſim reſpondens confeſſione ipſius, Domino gratias egit: laudibus efferens eius benignitatem, qua iam reſpexiſſet populum ſuum. Hebraica enim phraſi confiteri Domino poſitum eſt pro gratias Deo agere, illumq́; laudibus efferre. Non ſolum autem collaudabat Dominũ, ſed (quem ordinem & Simeon prius tenuerat) deinde etiam loquebatur de illo aliis. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo præſentibus, ſed & poſtea aliis etiam tunc nõ præſentibus, ſed his qui expectabant redemptionem Iſraëlis tanquam iam imminentem. Pro eo autem quod noſtra litera habet Iſraël, Græcè eſt ἐν ἱερουσαλὴμ, id eſt, in Hieruſalem, & poteſt referri vel ad datiuũ omnibus ſignificetur omnibus, qui erant in Hieruſalem locuta, aut ad redemptionem, vt ſignificetur eos quibus loquebatur expectaſſe redemptionẽ perficiendam in Hieruſalem. Ibi enim expectabant eã præſtandam, quod illa præcipua & regia eſſet Iſraëlitarum ciuitas.

Angeli monitu fugit cum puero in Ægyptum, & redit Ioſeph. Matth. 2.

CAPVT XI.

ET vt perfecerunt omnia ſecundum legem Domini [a], *ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph, dicens: Surge & accipe puerũ & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & eſto ibi vſque dum dicã tibi. Futurum eſt enim, vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui conſurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & ſeceſſit in Ægyptum. Et erat ibi vſque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicẽtem: Ex Ægypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illuſus eſſet à Magis, iratus eſt valde: & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, ſecundum tempus quod exquiſierat à Magis. Tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita eſt, ploratus & vlulatus multus: Rachel plorans filios ſuos, & noluit conſolari, quia nõ ſunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph in Ægypto dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terrã Iſraël, defuncti ſunt enim qui quærebant animam pueri. Qui conſurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Iſrael. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo, timuit illo ire: & admonitus in ſomnis ſeceſſit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictũ eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.*

Et vt perfecerunt omnia ſecundum legem Domini, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, &c. Notandum non dictum eſſe accipe vxorem tuam

quemad-

quemadmodum prius,ſed matrem eius. Nam prius vxorem eius nominauit ad remouendam ſuſpicionem in quam inciderat. Nũc verò quoniam omnis ſublata fuit ſuſpicio,& Ioſeph certior factus fuit partum eſſe diuinum: non vltra vxorem eius eam nominat: ſed nomine digniori, ſatis etiam ſignificans non debere ſe habere illam quaſi vxorem ſuam, ſed potius quaſi matrẽ Domini ſui. Quod ita Ioſephũ feciſſe & Euangeliſta ſignificat:cum ſecundum iuſſum Angeli dicit accepiſſe puerum & matrem eius.

Qui conſurgens accepit puerum,& matrem eius nocte. Attendenda hic Ioſeph tum ſyncera fides,tum diligens obedientia.Nam quã-quam prius audiſſet puerum hunc regem illum eſſe potentiſſimum,qui regnaturus eſſet in domo Iacob in ęternum,& Saluator futurus Iſraëlis,nullũ tamen paſſus eſt, ſed nec Maria offendiculum,quod iuberentur eum puerum in exilium deportare: ſed intelligens Angelos eſſe miniſtros eorum,quæ circa puerum gerebantur ſimpliciter parendũ eſſe non dubitauit, nec putauit curioſum eſſe debere,ſed omnia boni conſulenda,etiam quorum inire rationem non poterant. Neque paruit tantum Angelico oraculo, ſed & nocte omnibus relictis fugit:cum fugere ſimpliciter iuſſus fuiſſet. Non prætereundum eſt & illud in verbis Angeli & Euangeliſtæ puerum ſemper nominari ante matrem: tum quod negotium,quod hic agebatur ad puerum magis pertineret, tum ad ſignificandam pueri diuinitatem,qua matre ſuperior erat.

Vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum,&c. Teſtimonium illud dubiũ non eſt deſumptum eſſe ex Oſee cap.11.ſecundum Hebraicam veritatem,& non ſecundum ſeptuaginta tranſlationem.Dicit autẽ Euãgeliſta hoc Oſee teſtimonium in Chriſto fuiſſe adimpletum:non quod peculiare fuerit de Chriſto ex Ægypto vocando vaticiniũ, ſicut illud Michææ de naſcituro Chriſto in Bethleem, aut illud Iſaïæ de ipſo naſcituro ex virgine:ſed quod id, quod nominatim fuit ſcriptum de populo Iſraëlitico, appoſitæ etiam competat in Chriſtum:imò verius & perfectius in eo impleatur & verificetur, vt qui verior ſit Dei filius,à quo alij habent, quod filij Dei cenſentur.Proinde quod Euangeliſta ait: *Seceſſit in Ægyptum, & erat ibi vſque ad obitum Herodis,* vt adimpleretur,quod dictum eſt à domino per Prophetam:Ex Ægypto vocaui filium meum, perinde eſt ac ſi dixiſſet,vt & de puero Ieſu illud Prophetæ verificaretur. Ex Ægypto vocaui filium meum, vt ſi quis verba faciens de patre aliquo mirè ſollicito pro filio diceret,vidiſſes amore, deſiderioque filij non poſſe conſiſtere,omnia negligere,omnia poſthabere,vt filium præſentem videret,vt impleretur in eo illud Maronis:Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Tunc Herodes, videns quoniam illuſus eſſet à Magis iratus eſt valde.

Tunc

Tunc inquit,hoc eſt cum iam Ioſeph cum matre & puero fugiſſet in Ægyptum. Nam quamuis ab aduentu Magorum vſque ad fugam in Ægyptum multi dies interceſſerunt: tamen antea Herodes vel non aduertit ſe deceptum à Magis, implicitus ſcilicet & diſtractus aliis negotiis,vel quod eſt veriſimilius,cum non ſtatim ad ipſum ſecundum promiſſionem redirent Magi, credidit illos ſpe ſua fruſtratos prę pudore noluiſſe reuerti:ſed cum ex his,quę quadrageſimo die in templo dicta, factaq; erant rumorē nouum nati Meſſiæ ſparſum audiret, intellexit à Magis ſibi illuſum, & *iratus eſt valde*,ita vt qui prius ſęuitiam & iram in puerũ conceptã ſimulata pietate texerat, iam non vereretur inaudito facinore eandem palam teſtari: hinc maioris ſæuitiæ ſumens occaſionem vnde debuerat metum, timoremque concipere, nullum iam iræ ſuæ modum ſtatuens,nulláque pietatis iura præ oculis habens.

Et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem à bimatu & infra ſecundum tempus quod exquiſierat à magis. Sic eſt iſtud intelligendum,vt verba illa, ſecundum tempus quod exquiſierat, non referantur ad illud,à bimatu,ſed tantum ad illud quod dicit,& infra.Ideo enim illud ab Euangeliſta adiectum videtur, vt ſignificaret minores bimulis non quoſlibet,ſed qui eſſent circa, & ante, non autem poſt tempus ſtellæ æditi,iuſſos ab Herode occiſi. Neque enim natum hunc puerũ Regium poſt ſtellæ apparitionem arbitrabatur. Sed quotquot bimatum attigiſſe viderentur:idcirco voluit interfici, ne ſi fortè Chriſtus vel ante ſtellæ ortum natus, vel per miraculum maior quam pro ætate, elaberetur tanquam ante ortum ſtellæ natus,Itaq; ſicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiam omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem:ita & tempus ampliauit occidens non tantum eos, qui nati erant cum ſtella apparuerat,ſed & qui ante.

Tunc adimpletum eſt, quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem. Teſtimonium iſtud legitur Ierem.31. & ipſum nequaquam propriè de his infantibus propter Chriſtum interfectis à Propheta prędictũ eſt:ſed de decem tribubus in captiuitatem cum magno mœrore abductis, vt teſtatur etiam Hieronymus. Hæ autem tribus illo capite,& alibi ſępè nomine Ephraim deſignantur,quoniã earũ princeps erat tribus Ephraim. Itaq; à Propheta Rachel,quæ auia erat Ephraim dicitur deplorare Iſraëlitas tanquã filios ſuos: quo ſignificatur populum Iſraëliticum amare ploraturũ ob captiuitatem, & necem ſuorum. Quoniam autem ſub Herode tunc non minor tyrannis, & eiulatus factus eſt in Iſraëlitico populo, quàm olim cũ populus in captiuitatem abduceretur, idq; eo loco,vt propriè Rachel dici poſſit ploraſſe iã hos interfectos tãquã filios ſuos;ob id Euangeliſta hunc Ieremiæ locũ nũc dicit adimpletũ,hoc eſt,nunc verè id dici potuiſſe, quod olim dixerat Ieremias

mias etſi de aliis,& in ſenſu nonnihil diuerſo. [Porro teſtimonium iſtud,teſte Hieronymo,nec ſecundum Hebraicum, nec ſecũdum ſeptuaginta citauit Euangeliſta : ex quo inquit , perſpicuum eſt Euangeliſtas , & Apoſtolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicuius ſecutos:ſed quaſi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraicè ſuis ſermonibus expreſſiſſe;non curantes tamen eaſdẽ omnino voces annumerare,ſed contenti integritate ſentẽtiarum Chriſtum prædicaſſe.] Rama itaque hic(vt docet etiã Hieronymus)appellatiuè accipi debet,vt ſit idẽ quod excelſum. Itaq; ſenſus ſecundũ Hieronymũ eſt vox in excelſo audita eſt , hoc eſt longè lateq; diſparſa.Subdens autem declarat quę vox fuerit,*quia ploratus & vlulatus multus*,vbi pro duobus,quę nos legimus,Gręci tria habẽt θρῆνος,καὶ κλαυθμὸς,καὶ ὀδυρμὸς.i.lamẽtatio,& ploratus,& fletus,ſicut & Hebræa, & ſeptuaginta habẽt tria. Porro per Rachelẽ hic intelligi iã debet regio Bethleemitica,eo quod iuxta Bethlehẽ Rachel ſepulta fuerit.Hãc itaq; dicit ploraſſe filios ſuos, nec voluiſſe cõſolationẽ admittere,*quia nõ ſũt*.Vbi Hebraica phraſi poſitũ eſt *nõ eſſe* pro nõ ſupereſſe,& nõ viuere ampli⁹ in hac vita.

Defuncto autem Herode,ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph,&c. Cum Chriſtus natus ſit 32.anno regni Herodis, & veriſimile ſit Chriſtũ primo anno vitæ fugiſſe in Ægyptum : conſequens eſt eum circiter quinq; annos vixiſſe in Ægypto, & quinque, vel ſex annorum fuiſſe cum ex Ægypto rediret. Itaq; monetur ab Angelo Ioſeph relicta Ægypto redire in terrã Iſraël , hoc eſt Paleſtinam. Cum autem dicit Angelus *defuncti ſunt enim , qui quærebant animam pueri* videtur numerus pluralis phraſi accipiendus Hebraica pro ſingulari Nam quanquam plures cum Herode quæſierint animam pueri,nempe illius ſatellites , & amici : prius tamen ſolum dicit Herodem defunctum,eoq; defuncto angelum apparuiſſe. Sic cum ſcriptura Exod.2.dicat ſolum Pharaonẽ quęſiſſe occidere Moyſen:tamen cap.4.dicitur,vade , & reuertere in Ægyptum,mortui ſunt enim omnes,qui quærebant animã tuam.

Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo timuit,&c. Quod hic dicitur Archelaus regnaſſe in Iudæa pro Herode Patre ſuo,non ſic eſt accipiendum,quaſi Rex fuerit ſicut Herodes Pater:ſed ſimpliciter regnaſſe intelligẽdus eſt,quod poſt Patrem Iudeæ præfuerit, non regio nomine , ſed regia poteſtate, aut quod à patre deſtinatus eſſet Rex , & à populo Rex in principio ſalutatus , denique & à Cæſare regium nomen illi eſſet promiſſum. Cur autem putauerit Ioſephus eundem in Iudæam cum habitatio eius eſſet in Nazareth, dicendum Ioſephum exſtimaſſe puerum in Iudæa educandum : tum quod in ea natus eſſet , tùm quod in ea ſedes eſſet regni. Aut voluiſſe quidẽ ire in Iudæã non ad habitandum,ſed vt gratias Deo ſolẽnes ageret in Hieruſalem,

Ioſeph li. 17.antiq. cap.10.

metuiſſe

metuiſſe autem ne quemadmodum tempore præſentationis ab aliquibus agnitus Archelao manifeſtaretur. Cur verò ita non metuebat ire in Galilæam propter Herodē fratrem Archelai ſicut in Iudæam propter Archelaū dicendū magis metuendū fuiſſe ab Archelao, tū quod Bethleē in qua natus erat Chriſtus in Iudęa erat, in qua ciuitate ſi veniſſet habitaturus Ioſeph facilè creditū fuiſſet Chriſtum fuiſſe vnū ex pueris illis, quos occiderat Herodes, tum quod Archelaus aſpiraret ad nomen Regis Iudæorum, quod habuerat Pater. Porro eo quod nos legimus admonitus Græcè eſt χρηματισθεὶς quod non ſimpliciter admonitū ſignificat: ſed admonitum oraculo, & vt prius vertit de Magis, accepiſſe reſponſum.

Vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetas. &c. Intelligendum eſt cum Hieronymo Euangeliſtam ob id non dixiſſe per Prophetam, ſed per Prophetas, vt non fixum aliquod, & vnum ſcripturæ teſtimonium deſignaret, ſed à pleriſque id dictum indicaret, & ſi non ſecundum verba, tamē ſecundum ſenſum. Quomodo autem in ſcripturis id ſecundum ſenſum ſit dictum non omnes conſentiunt, idque ob id, quod dubitetur, quibus literis Hebraicè debeat ſcribi nomē ciuitatis Nazareth, à qua Chriſtus dicitur Nazareus. Verum manifeſtum ſatis eſt nomē Nazarei vt de Chriſto dicitur non debere ſcribi Hebraicè per Zain, ſed per litterā Tſade. Et fieri poteſt ciuitatē Nazareth eam eſſe, quę in libro Ioſue inter ciuitates tribus Neptali vocatur Haſor, vel Enhaſor. Nā hæc nomina per Tſade in medio ſcribuntur. Secundum hanc itaq; deriuationem nomen Nazaręi Chriſto apertè tribuitur Iſaïæ 11. Nam vbi nos legimus, Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet pro dictione flos, Hebræis eſt נצר Netſer per Tſade quod ſignificat florē, aut potius germē. Quamuis autem hoc ſolo Iſaïæ loco Chriſtus apertè Netſer dicitur: Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipſum hoc nomine vocandum: eo quod & alij Prophetæ ipſum nomine idē ſignificāte appellauerint. Nā Zachariæ. 8. vbi nos legimus: Ecce vir Oriēs nomē eius. Et cap. 3. Ecce ego adducā ſeruū meum Orientē (quæ de Meſſia dictū eſſe dubium non eſt) pro nomine Oriens Hebraicè eſt צמח quod magis ſignificat germen quomodo eam dictionem vertit Hieronymus Ierem. 22. & 23. & Iſa. 4. In quibus omnibus locis Chriſtus dicitur germē. Proinde quod dicit Mattheus in hoc ſenſu videtur accipiēdum, Chriſtū habitaſſe in ciuitate Nazareth: vt vel ex ipſa ciuitate, à qua cognominandus erat demonſtraretur in ipſum verè competere nomen illud Netſer & germen, quo Prophetę Meſſiam appellarunt. Quoniam enim pleroſque Iudæos offendebat, quod Ieſus diceretur Nazarenus, oſtendit Euangeliſta quā id cōueniat ſcripturis, quæ paſſim eū vocāt nominibus ſignificantibus germen, quod nomine Nazaræi etiam ſignificatur. Quare cum

dicit,

dicit, vt adimpleretur, &c. Coniunctio, vt, potius eſt accipienda conſecutiuè, quàm vt denotet cauſam finalem, quemadmodum etiam prius cum dicit, vt impleretur quod dictum eſt. Ex Ægypto vocaui filium meum.

Quæſitus à parentibus Ieſus inuenitur in templo. Lucæ 2.

CAPVT XII.

REuerſi ſunt [ergo] in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Puer autem creſcebat & confortabatur plenus ſapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hieruſalem, in die ſolenni Paſchæ. Et cùm factus eſſet Ieſus annorum duodecim, aſcẽdentibus illis Hieroſolymam ſecundum conſuetudinem diei feſti, conſummatisq; diebus cùm redirent, remãſit puer Ieſus in Hieruſalem, & non cognouerunt parentes eius. Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum, inter cognatos & notos. Et non inuenientes eum, regreſſi ſunt in Hieruſalem, requirentes eum. Et factum eſt, poſt triduum inuenerunt illum in templo, ſedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, ſuper prudentia & reſponſis eius. Et videntes admirati ſunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid feciſti nobis ſic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te? Et ait ad illos: Quid eſt quòd me quærebatis? Neſciebatis, quia in his quæ patris mei ſunt oportet me eſſe? Et ipſi non intellexerunt verbum quod locutus eſt ad eos. Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth, & erat ſubditus illis. Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo. Et Ieſus proficiebat ſapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.

Reuerſi ſunt [ergo] in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Puer autem creſcebat & confortabatur, &c. Creſcebat corpore, ſcilicet, & confortabatur ſpiritu ſcilicet. Nam dictionem ſpiritu, Græci codices ſic habent, quemadmodum prius cum de Ioanne quoq; dixit Lucas: Puer autem creſcebat, & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectã hoc loco dictionem ſpiritu, quod offenderetur eo quod Chriſtus diceretur ſecundũ ſpiritum confortari: cuius ſpiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verum cum ſcripturis ſacris, & fidei ſynceritati obſtare non videatur, ſi dicatur deitas per gradus quoſdam dotes ſuas impartiſſe humanæ naturę aſſumptę; & Lucas id apertè hoc loco bis dicat: putant quidam hæc Lucæ loca ſimpliciter accipiẽda, vt verè Chriſtus ſignificetur profeciſſe Sapientia ſicut profecit ætate. [Nam quod pleriq; veteres dicunt Chriſtum ab initio fuiſſe plenum ſapiẽtia, nec potuiſſę proficere: magis videntur reſpexiſſe ad ſapiẽtiam eius diuinam, quę compe-

Chriſtus an profecerit Sapientia.

tit

tit Chriſto quatenus Deus, quemadmodum id patet ex Ambroſio hoc loco, Secundũ carnẽ inquit, vtiq; ſapientia Dei implebatur, & gratia. Et ſub nomine Theophili in cathena aurea ſic legitur ſicut verbum in carne paſſum fatemur, quamuis ſola caro fuerit paſſa, quia caro verbi erat quæ patiebatur: ita proficere dicitur ex eo quod humanitas proficiebat in ipſo. Verum hæc à Scholaſticis, & benè quidem intelliguntur dicta eſſe de Sapientia Chriſti ipſo vſu & experientia acquiſita, cum prius ab initio conceptionis fuerit infuſa animæ eius omnium rerum cognitio. Sicut enim ex prædictis authoritatibus Ambroſij & Theophili patet in Chriſto ponendam ſapientiam aliquam tempore, & vſu rerum acquiſitam contra Magiſtrum ſententiarum, qui eam nõ videtur agnoſcere: ita ex Auguſtino, aliorúmque authoritate, ac ipſa denique ratione omnino videtur Chriſto etiam quatenus homini tribuendam perfectam omnium rerum à cõceptione cognitionem ei infuſam. Nam præter ſcientiam Beatæ viſionis, qua ſecundum animam aſſiduè fruebatur ſua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoſcebat, quã Angeli, qui ex conſpectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maximè quantum ad ſe pertinet, præter hanc, inquam, omnino veriſimile eſt & congenitam quandam in eo omnium rerum fuiſſe ſcientiã, quam verbum Dei Animæ ſuæ in ipſa creatione implantauit ad eum modum, quo Angelis ſuis ab initio naturalium rerum perfecta cognitio congenita eſt, ſicut & ipſi Adam. Neque enim conuenit Animam Chriſti his eſſe inferiorem.] Porro quomodo cuique intelligantur hæc loca Lucę, illud certum his verbis. *Puer creſcebat, & confortabatur, &c.* ipſum voluiſſe ita notare veritatem aſſumptæ ab eo naturæ humanæ, vt tamen etiam ſignificaret in eo aliquid homine, maius apparuiſſe. In eo autẽ quod ſequitur, *& gratia Dei erat in illo*, nomen Gratiæ accipitur rectè pro acceptatione Dei, & fauore quo filium ſuum, noſq; per illum ſibi gratos habet. Nam pro in illo Græcè eſt, ἐπ᾽ αὐτό, id eſt ſuper illum, quod huic ſenſui benè conuenit. Itaque ſenſus erit, Dei Patris fauorem fuiſſe ſuper ipſum donis ſuis illum ornatis, ac ipſum in omnibus moderantis, & componentis. Bene autem dicit ipſum & plenum fuiſſe Sapientia, & habuiſſe in ſe gratiam Dei: vt oſtenderet eum & admirabilem fuiſſe ob ſapientiæ augmentum ſupra ætatem, & amabilem fuiſſe omnibus ob diuinam gratiam in ipſo effulgentem & omnes in amorem pueri pertrahentem. Neq; gratiam ſolum dicit in eo fuiſſe, ſed gratia inquit Dei, vt oſtẽderet fauorem pueri non fuiſſe vulgarem, aut temporarium, quem ſibi nonnunquam puerilis ætas humanis, & naturalibus dotibus colligit, puta formę gratia aut præcoci docilitate aut alio denique ſimili munere. *Diſtin.13. lib.3.*

Et ibãt parẽtes eius per omnes annos in Ieruſalẽ, in die ſolẽni Paſchæ.

Quibus verbis pietatem, & legis Moſaicæ ſeruãdę ſtudium, quod fuit in parentibus Chriſti, notat: Quanquam enim Nazareth longius abeſſet à Ieruſalem, nempe trium dierum itinere, quotannis tamen ſe eo religioſi conferebant. Præceptum enim in lege erat Iudæis vt non ſolum Paſcha certo tempore celebrarent, ſed etiam in certo loco, quem ſibi dominus delegiſſet.

Et cum factus eſſet Ieſus annorum duodecim. In eo quod Chriſtus à parentibus ſimul ductus eſt in Ieruſalem, & hac in parte parentibus obedierit, qui alieno non indigebat magiſterio: paratum eſt exemplum parentibus caſtæ educationis, nempe quod oporteat parentes ex ſeſe prognatos ſtatim, & ab ipſis (vt aiunt) incunabulis arcere ab omni laſciuia, ſanctiſque moribus, ac pietatis ſtudiis aſſuefacere: & omnibus filiis oſtenſa forma eſt, quomodo debeãt morigeros ſeſe præbere parentibus ad ea, quæ honeſta ſunt hortantibus. Quod verò ſaluator duodennis conſummatis diebus Paſchæ hoc eſt, ſeptem diebus, cum redirent parentes, remanſerit in Ieruſalem volens commiſceri doctoribus: indicium quoddam raræ ſuæ Sapientiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem ſui ſplendoris ſpargere, ad confirmandam fidem tum parentum, tum aliorum, qui ab ipſo ſalutem Iſraëlis expectabant. Porro inſciis parentibus iſtud Chriſtus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contemnere videretur, ſi retrahentibus non obediret. Præterea quo doceret renunciandum eſſe parentum, cognatorúmque affectibus ei, qui velit cæleſtis doctrinæ profeſſionem ſuſcipere, mandataq; Dei amicorum affectibus eſſe præponenda, & in Euangelico negotio nullam eſſe carnalium parentum authoritatem ſpectãdam. Iam nec parentes eius poſſunt culpari negligentiæ, quod illis neſcientibus puer remanſerit in Ieruſalem. Nam authore Beda, filiis Iſraël moris fuit, vt temporibus feſtis, vel Ieruſalem confluentes, vel ad propria remeantes, ſeorſum viri, & ſeorſum fœminę incederent: pueri autem indifferenter cum altero parentum coniũgerentur: atq; ita factum vt Maria puerum cum Ioſepho eſſe, & contra Ioſeph crederet Mariæ adeſſe. Quod ſi autem hic mos Iſraëlitis non fuit (nam de eo non conſta:) ſatis Euangeliſta parentes Chriſti excuſat, eo quod dicit exiſtimaſſe ipſum eſſe in comitatu, inter amicos, & notos, quibus libenter ſolet ea ætas adhęrere. Itaque ſecuri de puero venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth itinere vnius diei, veſperi illum requirentes inter cognatos & notos: Vno enim die venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth, & non inuento puero veſperi inter amicos, altero die regreſſi ſunt in Ieruſalem, ibi verò tertio deinde die ipſum in templo inuenerunt. Proinde quod dicuntur poſt triduum inueniſſe puerum, non eſt intelligendum tribus diebus iam finitis puerum inuentũ, ſed poſt triduũ, hoc eſt, cum iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die:

Vicut

ſicut prius dixit Chriſtum circunciſum poſtquam conſummati fuiſſent dies octo, hoc eſt die octauo. Inuenerunt autem in Templo non ludentem, nec ocioſum, ſed ſedentem in medio doctorum, hoc eſt inter doctos veluti diſcendi cupidum, audientem videlicet eos, & viciſſim interrogantem. Non quod neceſſitas illi eſſet ſuſcitari ab hominibus quod diſceret, ſed quo omnibus iunioribus exemplum modeſtiæ & diſciplinæ præberet.

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant ſuper prudentia, & reſponſis eius. Et merito quidem ſtupebant, quod tantillus puer interrogationibus, & reſponſis ſuis admirabilem quandam, & plusquam ſenilem declararet ſapientiam: in tenera illa & indocta ętate ea promens, quæ doctores prouectæ ætatis nō pigeret diſcere. Veriſimile autem auditores non ſolum admiratos eius prudentiā, ſed & raram vultus, geſtus, linguæque modeſtiam: quæ gratiā addebat intelligentiæ, & ſine qua exploſa fuiſſet à doctoribus eius in interpellando audacia.

Et videntes admirati ſunt, & dixit mater eius ad illum, &c. Non ſolum ij, qui Chriſtum interrogantem, & reſpondentē audiebant admirabantur: ſed & parentes eius videntes puerum ſedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo ſimile viderant, nec ſatis intelligebant facti noui huius rationem.

Et dixit Mater eius ad illum. Tacet Ioſeph, quod ſibi conſcius eſſet: nihil ſe habere iuris in partum ſponſę ſuæ: Mater verò pro peculiari ſua in filium authoritate loquitur, dicens: *Fili, quid feciſti nobis ſic?* hoc eſt, cur ad iſtum modum agis nobiſcum? Cur te clam ſubduxiſti à nobis? Ecce enim Pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quæſiuimus. Hæc autem accipienda ſunt tanquam verba eius, quæ querulosè affectum ſuum & dolorem manifeſtat. Neque enim durè illi loqui potuit quem tam vnicè amabat, quemque quod Chriſtum, ei Filium Dei eſſe ex Angelo didicerat, reuerebatur: nec dubitabat nihil reprehenſibile admittere poſſe. Cum dolore autem puerum quæſierant, quòd metuerēt ne illorum aliqua offenſus culpa nollet vltra illis miniſtris vti, aut ne in grauem, & culpabilem neglīgētiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem ſciebāt ſuæ curæ commiſſum eſſe. Porro in verbis Mariæ propriam eius humilitatem rurſus perſpicere licet. Non enim dedignatur Ioſephum Patrem Chriſti nominare, quamuis ſciret ipſum ex illo non concepiſſe: ſed nec in ipſo ordine nominis ſe præferebat marito, vt diceret, ego & Pater tuus, ſed Pater tuus, inquit, & ego: non attendens veri ſui dignitatem, ſed ordinem coniugalem, omnibusq; fœminis exemplum præbens honorandi ſuos maritos.

Et ait ad illos: quid eſt quod me quærebatis? Et hæc rurſum verba accipienda ſunt dicta à Saluatore non mordaciter, aut indignabundè,

bundè, ſed modeſtè: quemadmodum decet ſummam ipſius erga omnes, & maximè erga parentes modeſtiam, quamuis tamen duriuſculum aliquid ſonent. Nam parum blandè Chriſtus Matri reſpondit, quoties cunque in Euangelico aliquo negotio maternam ſuam authoritatem interponere viſa eſt, ac matris iure illum compellauit: vt oſtenderet in eo negotio non eſſe locum alicui authoritati humanæ Habet enim parentum authoritas ſuos limites, cui renunciandum eſt, cum agitur negotium diuinum.

Neſciebatis, quia in his, *quæ Patris mei ſunt oportet me eſſe?* c Non aſſertiuè dicit eos neſciſſe quia oporteret eum eſſe in his, quæ Patris ſui erant, ſed interrogatiuè, quaſi diceret: merito vobis illud in mentem venire debuiſſet, quod alioqui ſciebatis. Nec hæc dicens reprehendit eorum quærendi ſtudium, cum illud omnino fuerit laudabile, vtpote à pio affectu profectum: ſed tantum oſtendit quantum erat ex parte ſui illud eſſe ſuperfluum, nec ſibi parentum dolorem imputari poſſe. Per ea autem quæ Patris ſui erant, intelligit ipſum templum: aut potius quæcunque diuina exercitia, qualia erant audire doctores, eoſdemque interrogare, & interrogantibus reſpondere.

Et ipſi non intellexerunt verbum, quod locutus eſt ad eos Nullũ fuerit inconueniens dicere etiã Mariã non planè intellexiſſe, quod à Domino dicebatur: quandoquidem id apertè Lucas aſſerere, non eſt veritus. Quamuis enim ex his quæ præceſſerant ſcirent puerum eſſe Chriſtum, & planè diuinam prolem, imo filium Dei, nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo: tamen nondum ad plenum intelligebant ſublimitatem diuinæ virtutis; nec dum cognouerunt quam admirabili conſilio, quibúſve rationibus munus ſuum obiturus erat, ad quod miſſus fuit à Patre, atque ideò perpetua quadam admiratione circa ipſum & geſta eius tenebantur, ſi quando Dei Spiritus ſeſe clarius in eo proderet.

Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth, & erat ſubditus illis. Oſtendit rurſum quanta parentibus carnalibus debeatur reuerentia, & ſubiectio: quando & ipſe qui ſe iam parentibus ſuperiorem oſtenderat, non dedignatur etiam ſimulato Patri deinceps morem gerere.

Et Mater eius conſeruabat in corde ſuo omnia verba hæc. Hoc eſt, omnia hæc, quæ modo dicta, factaq; circa puerũ dixi, *Ieſus autem proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.* Hactenus Lucas, & Matthæus Ieſum ferè vocauerunt puerum, aut potius puerulum παιδίον Nunc verò terminata ſcilicet pueritia, & declarata ſapientia pueri, non amplius puerum ſed Ieſum vocat Lucas. Porro cum dicit Lucas Chriſtum profeciſſe gratia, dictio gratia anceps eſt. Poteſt enim accipi quemadmodum prius cum dixit, Et gratia Dei erat in illo, pro dono Dei, quo illi grati efficimur,

mur,& bene viuimus:& tunc eodem modo oportet intelligi Chriſtum profeciſſe gratia, quomodo profecit Sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate,& fauore,vt ſignificetur eum gratioſiorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutum ſeſe in eo proferentium. Quanquam & ſecundum hanc acceptionem non poteſt intelligi profeciſſe gratia apud Deum: quaſi acceptabilior,& gratior poſtea factus ſit illi.(Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis,ita nec gratior factus eſt:) ſed tãtum quod ſemper magis, ac magis fecerit acceptabilia, grata, atque meritoria opera. Primum autem dicit apud Deum, deinde apud homines. Primum enim oportet Deo placere,deinde hominibus.

Finis eorum quæ duodecim Capitibus de Chriſti Infantia dicta ſunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT Ioannes. Matth. 3. Mar. 1. Luc. 3.

CAPVT XIII.

[b] *INitium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei:* [a] *In diebus autem illis* [c] *anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituraæ & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilenæ Tetrarcha, ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha:* [b] *ſicut ſcriptum eſt in Iſaïa propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius:* [c] *factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto. Et* [f] *venit* [a] *Ioannes Baptiſta* [c] *in omnem regionem Iordanis [&]* [b] *fuit Ioannes baptizans* [i] *& prædicans* [e] *in deſerto* [a] *Iudææ* [h] *baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum,* [a] *& dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic eſt enim de quo dictum eſt per Iſaïam prophetam dicentem:* [c] *ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Iſaïæ prophetæ:* [f] *Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius.* [c] *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas, & videbit omnis caro ſalutare Dei.* † [c] *Ipſe autem Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum, & Zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem eius erat locuſtæ, & mel ſylueſtre. Tunc exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa,* [a] *& omnis regio circa Iordanem:* [c] *& baptizabantur ab eo in* †

† [b] *Erat Ioãnes veſtitus pilis camelî & Zona pellicea circa lumbos eius & locuſtas & mel ſylueſtre edebat. Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hieroſolymitæ vniuerſi.*

† [b] *Iordanis flumine.*

Iordane' confitentes peccata ſua. [a] *Videns autem multos Phariſæorum & Sadduceorum venientes ad baptiſmum ſuum,*‖ [f] *dixit'* [a] *eis,* [&] [c] *ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipſo:* ▷ [f] *Progenies' viperarum, quis* ‖ *oſtendit' vobis fugere a ventura ira? Facite ergo* ▷ *fructus dignos' pœnitentiæ, & ne* † *cœperitis' dicere* [a] *intra vos* [f] *patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ, iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor* ▷ *non faciens' fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.* [c] *Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? Reſpondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quàm quod conſtitutum eſt vobis faciatis. Interrogabant autem eum & milites dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti eſtote ſtipendijs veſtris. Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne fortè ipſe eſſet Chriſtus, reſpondit Ioannes* [b] *& prædicabat* [h] *dicens* [c] *omnibus:* [l] *Ego quidem* [b] *baptizaui* [&] [f] *baptizo* [l] *vos* [a] *in* [l] *aqua* [a] *in pœnitentiam:* † *Qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt,* [l] *cuius non ſum dignus* [b] *procumbens* [h] *ſoluere corrigiam calceamentorum eius* [aut] [a] *calceamenta portare.* ▷ [l] *Ipſe vos baptizabit* [f] *in* [l] *Spiritu ſancto* [f] *& igni, cuius ventilabrum in manu* ‖ *ſua', & ▷ permundabit' aream ſuam: & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* [c] *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.*

‖ [c] *Dicebat ergo*
▷ [c] ◦ *Genimina.*
‖ [a] ◦ *Demonſtrauit.*
▷ [a] ◦ *fructum dignum.*
† [a]. *velitis.*
▷ [a] ◦. *quæ non facit.*
† [b] *venit autem fortior me.*
[b] *poſt me.*
▷ [b] *Ille verò.*
† [c]. ◦ *eius*
▷ [c] ◦ *purgabit.*

[b] *Initium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei.* Debet in verbis iſtis aliquid ſubintelligi hoc modo. Initium Euangelij Ieſu Chriſti tale fuit. Dicit autem *filij Dei* cum Matthæus dixerit filij Dauid, filij Abraham. Nam Matthæus quidem ſuſceperat in principio oſtendere Chriſti natiuitatem temporalem, quódque ſecundum carnem ex Dauide natus eſſet: Marcus verò à prædicatione, & miraculis Chriſti auſpicatur per quæ demonſtratur non humanitas, ſed diuinitas ipſius. Conſtat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi quomodo dicimus Euangelium Matthæi, aut Marci pro ſcriptura, ſcilicet hiſtoriæ Euangelicæ: ſed pro ipſa prædicatione Euangelica, & bona illa annunciatione de Chriſto, & per Chriſtum mundo illata.

[c] *Anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæſaris.* Meminit Tiberij Cæſaris, quod tum Iudæa Romano ſubeſſet Imperio, & per annos Imperatorum tunc annum, & tempus rei geſtæ deſignari ſolitum eſſet. Deinde verò oſtendit, qui tunc apud Iudæos præeſſent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis *procurante*, inquit, vel præſidem agente Pontio Pilato in Iudæa. Archelao enim poſtquam decem annos præfuiſſet ſublato ab Octauio Auguſto, & in exilium

relegato

relegato Viennam Galliæ ciuitatem Iudæa tributaria facta diſpenſationi Syriæ coniuncta eſt: nec amplius per Principem, ſed per procuratorem & præſidem gubernabatur. *Tetrarcha autem Galilææ Herode, &c.* Quamuis nomen Tetrarchiæ à regni quarta portione omnino videatur deſumptum: falſum eſt tamen tres illos qui à Luca Tetrarchæ dicuntur ſic eſſe dictos à quarta parte regni accepta, vt volunt quidam. Nam Herodes maior, & frater eius Phaſelus, priuſquam Herodes Rex à Romanis declararetur, ambo Tetrarchæ Iudæorum conſtituti ſunt ab Antonio, vt ſcribit Ioſephus. Et Plinius in Cæleſyria tradit fuiſſe Tetrarchias 17. & in Decapolitana regione Tetrarchias ſex numerat. Proinde videri poteſt Syriæ adminiſtrationē Græcis quadripartitam fuiſſe atque in Tetrarchias ipſas regiones ſuis limitibus determinatas, & præſides earum Tetrarchas appellatos fuiſſe. Deinde illis amplius diuiſis, & aucto portionum numero vetus interim & primo datum nomen permanſiſſe.

Tetrarchia.

Libr. 14. anti. c. 21.

c *Sub Principibus ſacerdotum Anna & Caipha.* Veriſimile eſt temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuiſſe largitionibus vt viciſſim Pontificatus munus obirent, atque ob id dixiſſe Lucam ſub Principibus ſacerdotum Anna & Caipha. Bene autem notat Lucas hac Principum & ſacerdotum deſcriptione aptum fuiſſe iſtud tempus manifeſtationis Chriſti, & prædicationis regni cælorum. Cum enim terrenum regnum & ſacerdotium apud Iudæos tam malè haberent, vt præter ſectionem principatuum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, ſacerdotij quoque dignitas ſciſſa eſſet Romanorum auaritiæ, & ſacerdotum ambitioni pœnitus proſtituta, tum ſanè aptiſſimum erat tempus vt expectatus ille Iudæorum Rex ſimul, & ſacerdos manifeſtaretur, & regno terreno, atque ſacerdotio legali abolito ſuccederet regnum cæleſte, & ſacerdotium ſpirituale. Tum & apta occaſio prædicandi regnum cælorum: Nunquam etenim ad percipienda cæleſtia magis capaces ſumus, quam vbi terrena omnia aduerſa cadunt. Porro Matthæus tempus prædicationis Ioannis indiſtinctè ſignificauit, dicens: *In diebus illis*, vbi per dies illos totum illud tempus intelligit, quod fuit à Chriſti pueritia, vſque ad Ioannis prædicationem.

b *Sicut ſcriptum eſt in Iſaïa Propheta.* Græci codices habent in Prophetis. Verum id apparet mutatum à doctis data opera: quod deprehenderent hoc teſtimonium ex duobus eſſe conflatum, Nam prior pars eſt ex Malachiæ, capite tertio poſterior vero ex Iſaïæ, cap. quadrageſimo. Porrò dum legitur in Iſaïa Propheta dicendum ideò duo Prophetarum teſtimonia ſub Iſaïæ nomine coniungi: quod Iſaïas prior illud idem quod vaticinatus eſt Malachias inſinuauerit.

b *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Hæc citatio Euangeliſtæ nonnihil diſſidet ad Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa ſic habent interprete Hieronymo. Ecce ego mitto Angelum meum,& præparabit viam ante faciem meam:conſentientibus per omnia 70. niſi quod pro præſenti mitto verterunt per futurum mittam.Hæc tamen diuerſitas verborum non præiudicat ſenſuum identitati:imo myſterij cuiuſdam explicationem in ſe continet,& intelligentiam rectam Prophetæ demonſtrat. Apud Euangeliſtam enim certum eſt eſſe verba Patris ad Filium. Apud Prophetam autem, ſiue intelligantur eſſe verba Chriſti de ſe loquentis, vt vult Hieronymus, ſiue verba Patris, ſemper ſignificatur Chriſti æqualitas cum Patre & diuinitas eadem. Cæterum Ioannes Angelus dicitur non natura, ſed ratione officij, quod ipſo nomine magis ſignificatur. Eſt enim Angelus Latinè nuntius: quamuis etiam Angelus rectè ob id intelligitur nominari, quod Angelicam planè vitam in hoc mundo egerit.

Ioannes Angelus officio.

c *Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto.* Factum eſt inquit,verbum Domini,hoc eſt,iuſſio, ac inſpiratio Domini ſuper Ioannem, id eſt, ad Ioannem: quo ſignificat quod non ex ſeipſo acceſſerit ad prædicandum & baptizandum, ſed ex diuino mandato: ſiue illud acceperit per interiorem inſpirationem,ſiue per externam & ſenſibilem aliquam vocem.

Et venit a *Ioannes Baptiſta* c *in omnem regionem Iordanis.* Cum Lucas dicat factum eſſe verbum Domini ſuper Ioannem in deſerto, indéque eum veniſſe circa Iordanem, & ibi prædicaſſe & baptizaſſe:quomodo Matthæus dicit eum veniſſe, & prædicaſſe in deſerto Iudææ, ſicut & Marcus in deſerto eum baptizaſſe & prædicaſſe teſtatur? Intelligendum itaque ex interiori & vaſtiori deſerto in quo multis annis vixerat veniſſe Ioannem circa Iordanis regionem,eámque à Matthæo vocari deſertum Iudææ, quod in ea rari, & ſparſim homines habitarent, ſicuti in Hercynia ſylua, aliíſque incultis locis videre eſt.

b *Fuit Ioannes baptizans,* l *& prædicans* c *in deſerto* a *Iudææ* h *baptiſmum.* Ordo inuerſus. Prius enim prædicabat pœnitentiam,deinde baptiſmum pœnitentiæ, ac poſtremùm baptizabat. Siquidem ab eis qui agnouerunt peccata ſua,ſeque pœnitere teſtabantur: exegit baptiſmi ſuſceptionem teſtimonium deteſtationis veteris vitæ ac deſiderij purgationis peccatorum ſuorum. Atque ob id baptiſmus illius dicebatur pœnitentiæ baptiſmus:quod ſcilicet in teſtimonium pœnitentiæ ſuſciperetur.Quod verò ſequitur, *in remiſſionem peccatorum:* intelligendum eſt prædicaſſe eum baptiſmum ſuũ in remiſſionem peccatorum, hoc eſt, vt per pœnitentiam præparati tandem conſequerentur per fidem in Chriſtum, & baptiſma

Ioannis Baptiſmus.

illius

illius remiſſionem peccatorum: quomodo intelligitur à quibuſdam quod dicitur in Cantico Zachariæ miſſus Ioannes ad dandum ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſionem peccatorũ. Quare illud in remiſſionem non debet coniungi cum accuſatiuo baptiſmum: ſed vel cum genitiuo pœnitentiæ, vel potius cum participio prædicans.

Pœnitentiam agite. Græcis vnica eſt dictio μετανοεῖτε Eſt autem μετανοεῖν propriè poſt intelligere, hoc eſt reſipiſcere, & ad mentem redire, ac poſt lapſum animaduertere erratum ſuum. Quare illud *agite pœnitentiam*, ſimpliciter accipi debet pro pœnitemini quemadmodum vertitur Act. 2. Hoc eſt, ducimini pœnitudine. Ita enim dicitur agere pœnitentiam, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam quidam antiquæ, & aſperioris pœnitentiæ oſores intelligunt hoc verbo μετανοεῖτε nihil hic aliud exigi, quam reſipiſcentiam, & correctionem admiſſorum peccatorum: ideo animaduertendum dictiones illas μετάνοια, μετανοεῖν, & pœnitentia, plus quid apud Apoſtolos, & Euangeliſtas ſignificare, quam ex ſeſe ſignificent. Quod apertè patet ex Paulo, ſic ſcribente ad Corinthios. Quæ ſecundum Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, &c. Ex quibus patet quę illi comprehendantur nomine μετανοίας, vel pœnitentiæ non ſolum ſcilicet reſipiſcentia, aut triſtitia de eo, quod admiſſum eſt, ſed etiam ſolicitudo corrigendi errata, purgatio, ac ſatisfactio, indignatio contra peccatum, eiuſdémque vltio. Ita Ioannes, & Chriſtus dum prædicabant μετανοεῖτε plus exigere voluerũt quam erroris agnitionem, aut quàm ſignificat apud nos agere pœnitentiam, hoc eſt, duci pœnitudine admiſſorum delictorum. Nam cum dixiſſet Ioannes μετανοεῖτε, qui obedire prædicanti voluerunt ſuſceperunt ab eo baptiſma pœnitentiæ, confitebantur peccata ſua, dictúmque eſt eis facite fructus dignos pœnitentiæ. Hæc ergo omnia includebantur in verbo μετανοεῖτε. Porrò cauſa ob quam meritò ſit ab hominibus pœnitentia agenda, adijcitur cum dicitur.

2. Cor. 7.

Pœnitentia nomen quid includat.

Appropinquauit enim (ſic enim legendum eſſe per præteritum & non per futurum conſtat ex Græca dictione ἤγγικε, & emendatis Latinis exemplaribus) *regnum cælorum* Et eſt ſenſus: Iam in proximo eſt, & inſtat regnum cæleſte, fœliciſſimum quidem illud, & ex optabile: ſed in quod non patet introitus niſi puris a ſordibus terrenis. Quare pœnitentia vitæ prioris præparate vos, quo ad regnum illud admitti poſſitis. Regnum autem cælorum hic rectè accipitur pro eo regno, quo Deus per Euangelicam doctrinam, & Spiritum ſuum cordibus fidelium infuſum regnaturus erat in electis fracta diaboli poteſtate: & electi ſimul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fidem, ſpem, & charitatem, dominantes iam huic mundo, diabolo & carni. Hoc autem regnum, rectè cęlorum

Regnum cælorum.

dicit, vt adimpleretur, &c. Coniunctio, vt, potius eſt accipienda conſecutiuè, quàm vt denotet cauſam finalem, quemadmodum etiam prius cum dicit, vt impleretur quod dictum eſt. Ex Ægypto vocaui filium meum.

Quæſitus à parentibus Ieſus inuenitur in templo. Lucæ 2.

CAPVT XII.

REuerſi ſunt [ergo] in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Puer autem creſcebat & confortabatur plenus ſapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hieruſalem, in die ſolenni Paſchæ. Et cùm factus eſſet Ieſus annorum duodecim, aſcẽdentibus illis Hieroſolymam ſecundum conſuetudinem diei feſti, conſummatisq́; diebus cùm redirent, remãſit puer Ieſus in Hieruſalem, & non cognouerunt parentes eius. Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum, inter cognatos & notos. Et non inuenientes eum, regreſſi ſunt in Hieruſalem, requirentes eum. Et factum eſt, poſt triduum inuenerunt illum in templo, ſedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, ſuper prudentia & reſponſis eius. Et videntes admirati ſunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid feciſti nobis ſic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te? Et ait ad illos: Quid eſt quòd me quærebatis? Neſciebatis, quia in his quæ patris mei ſunt oportet me eſſe? Et ipſi non intellexerunt verbum quod locutus eſt ad eos. Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth, & erat ſubditus illis. Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo. Et Ieſus proficiebat ſapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.

Reuerſi ſunt [ergo] in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Puer autem creſcebat & confortabatur, &c. Creſcebat corpore, ſcilicet, & confortabatur ſpiritu ſcilicet. Nam dictionem ſpiritu, Gręci codices ſic habent, quemadmodum prius cum de Ioanne quoq; dixit Lucas: Puer autem creſcebat, & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectã hoc loco dictionem ſpiritu, quod offenderetur eo quod Chriſtus diceretur ſecundũ ſpiritum confortari: cuius ſpiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verum cum ſcripturis ſacris, & fidei ſynceritati obſtare non videatur, ſi dicatur deitas per gradus quoſdam dotes ſuas impartiſſe humanæ naturę aſſumptę, & Lucas id apertè hoc loco bis dicat: putant quidam hæc Lucæ loca ſimpliciter accipiẽda, vt verè Chriſtus ſignificetur profeciſſe Sapientia ſicut profecit ætate. [Nam quod pleriq; veteres dicunt Chriſtum ab initio fuiſſe plenum ſapiẽtia, nec potuiſſe proficere: magis videntur reſpexiſſe ad ſapiẽtiam eius diuinam, quę compe-

Chriſtus an profecerit Sapientia.

tit

tit Chriſto quatenus Deus, quemadmodum id patet ex Ambroſio hoc loco, Secundū carnē inquit, vtiq; ſapientia Dei implebatur, & gratia. Et ſub nomine Theophili in cathena aurea ſic legitur ſicut verbum in carne paſſum fatemur, quamuis ſola caro fuerit paſſa, quia caro verbi erat quæ patiebatur: ita proficere dicitur ex eo quod humanitas proficiebat in ipſo. Verum hæc à Scholaſticis, & benè quidem intelliguntur dicta eſſe de Sapientia Chriſti ipſo vſu & experientia acquiſita, cum prius ab initio conceptionis fuerit infuſa animæ eius omnium rerum cognitio. Sicut enim ex prædictis authoritatibus Ambroſij & Theophili patet in Chriſto ponendam ſapientiam aliquam tempore, & vſu rerum acquiſitam contra Magiſtrum ſententiarum, qui eam nō videtur agnoſcere: ita ex Auguſtino, aliorúmque authoritate, ac ipſa denique ratione omnino videtur Chriſto etiam quatenus homini tribuendam perfectam omnium rerum à cōceptione cognitionem ei infuſam. Nam præter ſcientiam Beatæ viſionis, qua ſecundum animam aſſiduè fruebatur ſua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoſcebat, quā Angeli, qui ex conſpectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem, maximè quantum ad ſe pertinet, præter hanc, inquam, omnino veriſimile eſt & congenitam quandam in eo omnium rerum fuiſſe ſcientiā, quam verbum Dei Animæ ſuæ in ipſa creatione implantauit ad eum modum, quo Angelis ſuis ab initio naturalium rerum perfecta cognitio congenita eſt, ſicut & ipſi Adam. Neque enim conuenit Animam Chriſti his eſſe inferiorem.] Porro quomodo cuique intelligantur hæc loca Lucę, illud certum his verbis. *Puer creſcebat, & confortabatur, &c.* ipſum voluiſſe ita notare veritatem aſſumptæ ab eo naturæ humanæ, vt tamen etiam ſignificaret in eo aliquid homine, maius apparuiſſe. In eo autē quod ſequitur, *& gratia Dei erat in illo*, nomen Gratiæ accipitur rectè pro acceptatione Dei, & fauore quo filium ſuum, nosq; per illum ſibi gratos habet. Nam pro in illo Græcè eſt, ἐπ' αὐτὸ, ideſt ſuper illum, quod huic ſenſui benè conuenit. Itaque ſenſus erit, Dei Patris fauorem fuiſſe ſuper ipſum donis ſuis illum ornatis, ac ipſum in omnibus moderantis, & componentis. Bene autem dicit ipſum & plenum fuiſſe Sapientia, & habuiſſe in ſe gratiam Dei: vt oſtenderet eum & admirabilem fuiſſe ob ſapientiæ augmentum ſupra ætatem, & amabilem fuiſſe omnibus ob diuinam gratiam in ipſo effulgentem & omnes in amorem pueri pertrahentem. Neq; gratiam ſolum dicit in eo fuiſſe, ſed gratia inquit Dei, vt oſtēderet fauorem pueri non fuiſſe vulgarem, aut temporarium, quem ſibi nonnunquam puerilis ætas humanis, & naturalibus dotibus colligit, puta formę gratia aut præcoci docilitate aut alio denique ſimili munere. *Diſtin. 13. lib. 3.*

Et ibāt parētes eius per omnes annos in Ieruſalē, in die ſolēni Paſchæ.

Quibus verbis pietatem, & legis Moſaicæ ſeruãdę ſtudium, quod fuit in parentibus Chriſti, notat: Quanquam enim Nazareth longius abeſſet à Ieruſalem, nempè trium dierum itinere, quotannis tamen ſe eo religioſi conferebant. Præceptum enim in lege erat Iudæis vt non ſolum Paſcha certo tempore celebrarent, ſed etiam in certo loco, quem ſibi dominus delegiſſet.

Et cum factus eſſet Ieſus annorum duodecim. In eo quod Chriſtus à parentibus ſimul ductus eſt in Ieruſalem, & hac in parte parentibus obedierit, qui alieno non indigebat magiſterio: paratum eſt exemplum parentibus caſtæ educationis, nempè quod oporteat parentes ex ſeſe prognatos ſtatim, & ab ipſis (vt aiunt) incunabulis arcere ab omni laſciuia, ſanctiſque moribus, ac pietatis ſtudiis aſſuefacere: & omnibus filiis oſtenſa forma eſt, quomodo debeãt morigeros ſeſe præbere parentibus ad ea, quæ honeſta ſunt hortantibus. Quod verò ſaluator duodennis conſummatis diebus Paſchæ hoc eſt, ſeptem diebus, cum redirent parentes, remanſerit in Ieruſalem volens commiſceri doctoribus: indicium quoddam raræ ſuæ Sapientiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem ſui ſplendoris ſpargere, ad confirmandam fidem tum parentum, tum aliorum, qui ab ipſo ſalutem Iſraëlis expectabant. Porro inſciis parentibus iſtud Chriſtus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contemnere videretur, ſi retrahentibus non obediret. Præterea quo doceret renunciandum eſſe parentum, cognatorúmque affectibus ei, qui velit cæleſtis doctrinæ profeſſionem ſuſcipere, mandataq; Dei amicorum affectibus eſſe præponenda, & in Euangelico negotio nullam eſſe carnalium parentum authoritatem ſpectãdam. Iam nec parentes eius poſſunt culpari negligentiæ, quod illis neſcientibus puer remanſerit in Ieruſalem. Nam authore Beda, filiis Iſraël moris fuit, vt temporibus feſtis, vel Ieruſalem confluentes, vel ad propria remeantes, ſeorſum viri, & ſeorſum fœminę incederent, pueri autem indifferenter cum altero parentum coniũgerentur: atq; ita factum vt Maria puerum cum Ioſepho eſſe, & contra Ioſeph crederet Mariæ adeſſe. Quod ſi autem hic mos Iſraëlitis non fuit (nam de eo non conſtat) ſatis Euangeliſta parentes Chriſti excuſat, eo quod dicit exiſtimaſſe ipſum eſſe in comitatu, inter amicos, & notos, quibus lubenter ſolet ea ætas adhęrere. Itaque ſecuri de puero venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth itinere vnius diei, veſperi illum requirentes inter cognatos & notos. Vno enim die venerunt è Ieruſalem verſus Nazareth, & non inuento puero veſperi inter amicos, altero die regreſſi ſunt in Ieruſalem, ibi verò tertio deinde die ipſum in templo inuenerunt. Proinde quod dicuntur poſt triduum inueniſſe puerum, non eſt intelligendum tribus diebus iam finitis puerum inuentũ, ſed poſt triduũ, hoc eſt, cum iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die:

ſicut prius dixit Chriſtum circumciſum poſtquam conſummati fuiſſent dies octo, hoc eſt die octauo. Inuenerant autem in Templo non ludentem, nec ocioſum, ſed ſedentem in medio doctorum, hoc eſt inter doctos veluti diſcendi cupidum, audientem videlicet eos, & viciſſim interrogantem. Non quod neceſſitas illi eſſet ſuſcitari ab hominibus quod diſceret, ſed quo omnibus iunioribus exemplum modeſtiæ & diſciplinæ præberet.

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant ſuper prudentia, & reſponſis eius. Et merito quidem ſtupebant, quod tantillus puer interrogationibus, & reſponſis ſuis admirabilem quandam, & pluſquam ſenilem declararet ſapientiam: in tenera illa & indocta ætate ea promens, quæ doctores prouectæ ætatis no pigeret diſcere. Veriſimile autem auditores non ſolum admiratos eius prudentiá, ſed & raram vultus, geſtus, linguæque modeſtiam: quæ gratiá addebat intelligentiæ, & ſine qua exploſa fuiſſet à doctoribus eius in interpellando audacia.

Et videntes admirati ſunt, & dixit mater eius ad illum, &c. Non ſolum ij, qui Chriſtum interrogantem, & reſpondentẽ audiebant admirabantur: ſed & parentes eius videntes puerum ſedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo ſimile viderant, nec ſatis intelligebant facti noui huius rationem.

Et dixit Mater eius ad illum. Tacet Ioſeph, quod ſibi conſcius eſſet: nihil ſe habere iuris in partum ſponſę ſuæ: Mater verò pro peculiari ſua in filium authoritate loquitur, dicens: *Fili, quid feciſti nobis ſic?* hoc eſt, cur ad iſtum modum agis nobiſcum? Cur te clam ſubduxiſti à nobis? Ecce enim Pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quæſiuimus. Hæc autem accipienda ſunt tanquam verba eius, quæ quæruloſè affectum ſuum & dolorem manifeſtat. Neque enim durè illi loqui potuit quem tam vnicè amabat, quemque quod Chriſtum, ei Filium Dei eſſe ex Angelo didicerat, reuerebatur: nec dubitabat nihil reprehenſibile admittere poſſe. Cum dolore autem puerum quæſierant, quòd metuerẽt ne illorum aliqua offenſus culpa nollet vltra illis miniſtris vti, aut ne in grauem, & culpabilem negligẽtiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem ſciebãt ſuæ curæ commiſſum eſſe. Porro in verbis Mariæ propriam eius humilitatem rurſus perſpicere licet. Non enim dedignatur Ioſephum Patrem Chriſti nominare, quamuis ſciret ipſum ex illo non concepiſſe: ſed nec in ipſo ordine nominis ſe præferebat marito, vt diceret, ego & Pater tuus, ſed Pater tuus, inquit, & ego: non attendens vteri ſui dignitatem, ſed ordinem coniugalem, omnibusq́; fœminis exemplum præbens honorandi ſuos maritos.

Et ait ad illos: quid eſt quod me quærebatis? Et hæc rurſum verba accipienda ſunt dicta à Saluatore non mordaciter, aut indigna-

bundè, ſed modeſtè : quemadmodum decet ſummam ipſius erga omnes,& maximè erga parentes modeſtiam,quamuis tamen duriuſculum aliquid ſonent. Nam parum blande Chriſtus Matri reſpondit, quotieſcunque in Euangelico aliquo negotio maternam ſuam authoritatem interponere viſa eſt,ac matris iure illum compellauit:vt oſtenderet in eo negotio non eſſe locum alicui authoritati humanæ Habet enim parentum authoritas ſuos limites, cui renunciandum eſt,cum agitur negotium diuinum.

Neſciebatis,quia in his,*quæ Patris mei ſunt oportet me eſſe?* c Non aſſertiuè dicit eos neſciſſe quia oporteret eum eſſe in his,quæ Patris ſui erant, ſed interrogatiuè, quaſi diceret : merito vobis illud in mentem venire debuiſſet, quod alioqui ſciebatis. Nec hæc dicens reprehendit eorum quærendi ſtudium , cum illud omnino fuerit laudabile,vtpote à pio affectu profectum:ſed tantum oſtendit quantum erat ex parte ſui illud eſſe ſuperfluum,nec ſibi parentum dolorem imputari poſſe. Per ea autem quæ Patris ſui erant, intelligit ipſum templum : aut potius quæcunque diuina exercitia,qualia erant audire doctores,eoſdémque interrogare,& interrogantibus reſpondere.

Et ipſi non intellexerunt verbum, quod locutus eſt ad eos Nullũ fuerit inconueniens dicere etiã Mariã non planè intellexiſſe, quod à Domino dicebatur:quandoquidem id apertè Lucas aſſerere, non eſt veritus. Quamuis enim ex his quæ præceſſerant ſcirent puerum eſſe Chriſtum,& planè diuinam prolem, imo filium Dei,nihilque mediocre aut vulgare expectarent ab eo : tamen nondum ad plenum intelligebant ſublimitatem diuinæ virtutis ; nec dum cognouerunt quam admirabili conſilio,quibúſve rationibus munus ſuum obiturus erat , ad quod miſſus fuit à Patre , atque ideò perpetua quadam admiratione circa ipſum & geſta eius tenebantur, ſi quando Dei Spiritus ſeſe clarius in eo proderet.

Et deſcendit cum eis , & venit Nazareth , & erat ſubditus illis. Oſtendit rurſum quanta parentibus carnalibus debeatur reuerentia,& ſubiectio : quando & ipſe qui ſe iam parentibus ſuperiorem oſtenderat , non dedignatur etiam ſimulato Patri deinceps morem gerere.

Et Mater eius conſeruabat in corde ſuo omnia verba hæc. Hoc eſt, omnia hæc,quæ modo dicta,factaq; circa puerũ dixi, *Ieſus autem proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.* Hactenus Lucas , & Matthæus Ieſum ferè vocauerunt puerum , aut potius puerulum παιδίον Nunc verò terminata ſcilicet pueritia,& declarata ſapientia pueri , non amplius puerum ſed Ieſum vocat Lucas. Porro cum dicit Lucas Chriſtum profeciſſe gratia , dictio gratia anceps eſt. Poteſt enim accipi quemadmodum prius cum dixit,Et gratia Dei erat in illo,pro dono Dei,quo illi grati efficimur,

mur,& bene viuimus:& tunc eodem modo oportet intelligi Chriſtum profeciſſe gratia, quomodo profecit Sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate,& fauore,vt ſignificetur eum gratioſiorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutum ſeſe in eo proferentium. Quanquam & ſecundum hanc acceptionem non poteſt intelligi profeciſſe gratia apud Deum: quaſi acceptabilior,& gratior poſtea factus ſit illi. (Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus eſt:) ſed tãtum quod ſemper magis, ac magis fecerit acceptabilia, gratia, atque meritoria opera. Primum autem dicit apud Deum, deinde apud homines. Primum enim oportet Deo placere, deinde hominibus.

Finis eorum quæ duodecim Capitibus de Chriſti Infantia dicta ſunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT Ioannes. Matth. 3. Mar. 1. Luc. 3.

CAPVT XIII.

I[b] *Nitium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei:* [a] *In diebus autem illis* [c] *anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituraæ & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilenæ Tetrarcha, ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha:* [b] *ſicut ſcriptum eſt in Iſaïa propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius:* [c] *factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto. Et* [f] *venit* [a] *Ioannes Baptiſta* [c] *in omnem regionem Iordanis [&]* [b] *fuit Ioannes baptizans* [i] *& prædicans* [e] *in deſerto* [a] *Iudææ* [h] *baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum,* [a] *& dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic eſt enim de quo dictum eſt per Iſaiam prophetam dicentem:* [c] *ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Iſaïæ prophetæ:* [f] *Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius.* [c] *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas, & videbit omnis caro ſalutare Dei.* † [c] *Ipſe autem Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum, & Zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem eius erat locuſtæ, & mel ſylueſtre. Tunc exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa,* [a] *& omnis regio circa Iordanem:* [c] *& baptizabantur ab eo in* †

† [b] Erat Ioãnes veſtitus pilis cameli & Zona pellicea circa lumbos eius & locuſtas & mel ſylueſtre edebat. Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hieroſolymitæ vniuerſi.

† [b] Iordanis flumine.

‖ [c] Dicebat ergo
▷ [c] o Genimina.
‖ [a] o Demonſtrauit.
▷ [a] o fructum dignum.
† [a]. velitis.
▷ [a] o. quæ non facit.

Iordane' confitentes peccata ſua. [a] *Videns autem multos Phariſæorum & Sadduceorum venientes ad baptiſmum ſuum,‖* [f] *dixit'* [a] *eis,* [&] [c] *ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipſo:* ▷ [f] *Progenies' viperarum, quis ‖ oſtendit' vobis fugere a ventura ira? Facite ergo* ▷ *fructus dignos' pœnitentiæ, & ne † cœperitis' dicere* [a] *intra vos* [f] *patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ, iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor* ▷ *non faciens' fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.* [c] *Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? Reſpondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quàm quod conſtitutum eſt vobis faciatis. Interrogabant autem eum & milites dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti eſtote ſtipendijs veſtris. Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne fortè ipſe eſſet Chriſtus, reſpondit Ioannes* [b] *& prædicabat* [h] *dicens* [c] *omnibus:* [l] *Ego quidem* [b] *baptizaui* [&] [f] *baptizo* [l] *vos* [a] *in* [l] *aqua* [a] *in pœnitentiam:† Qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt,* [l] *cuius non ſum dignus* [b] *procumbens* [h] *ſoluere corrigiam calceamentorum eius* [aut] [a] *calceamenta portare.* ▷ [l] *Ipſe' vos baptizabit* [f] *in* [l] *Spiritu ſancto* [f] *& igni, cuius ventilabrum in manu ‖ ſua', &* ▷ *permundabit' aream ſuam: & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* [c] *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.*

† [b] venit autem fortior me.
[b] poſt me.
▷ [b] Ille verò.
† [c]. o eius
▷ [c] o purgabit.

[b] *Initium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei.* Debet in verbis iſtis aliquid ſubintelligi hoc modo. Initium Euangelij Ieſu Chriſti tale fuit. Dicit autem *filij Dei* cum Matthæus dixerit filij Dauid, filij Abraham. Nam Matthæus quidem ſuſceperat in principio oſtendere Chriſti natiuitatem temporalem, quòdque ſecundum eam ex Dauide natus eſſet: Marcus verò à prædicatione, & miraculis Chriſti auſpicatur per quæ demonſtratur non humanitas, ſed diuinitas ipſius. Conſtat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi quomodo dicimus Euangelium Matthæi, aut Marci pro ſcriptura, ſcilicet hiſtoriæ Euangelicæ: ſed pro ipſa prædicatione Euangelica, & bona illa annunciatione de Chriſto, & per Chriſtum mundo illata.

[e] *Anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæſaris.* Meminit Tiberij Cæſaris, quod tum Iudæa Romano ſubeſſet Imperio, & per annos Imperatorum tunc annum, & tempus rei geſtæ deſignari ſolitum eſſet. Deinde verò oſtendit, qui tunc apud Iudæos præeſſent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis *procurante*, inquit, vel præſidem agente Pontio Pilato in Iudæa. Archelao enim poſtquam decem annos præfuiſſet ſublato ab Octauio Auguſto, & in exilium

relegato Viennam Galliæ ciuitatem Iudæa tributaria facta diſpenſationi Syriæ coniuncta eſt: nec amplius per Principem, ſed per procuratorem & præſidem gubernabatur. *Tetrarcha autem Galilææ Herode,&c.* Quamuis nomen Tetrarchiæ à regni quarta portione omnino videatur deſumptum: falſum eſt tamen tres illos qui à Luca Tetrarchæ dicuntur ſic eſſe dictos à quarta parte regni accepta, vt voluut quidam. Nam Herodes maior, & frater eius Phaſelus, priuſquam Herodes Rex à Romanis declararetur, ambo Tetrarchæ Iudæorum conſtituti ſunt ab Antonio, vt ſcribit Ioſephus. Et Plinius in Cæleſyria tradit fuiſſe Tetrarchias 17. & in Decapolitana regione Tetrarchias ſex numerat Proinde videri poteſt Syriæ adminiſtrationē Græcis quadripartitam fuiſſe atque in Tetrarchias ipſas regiones ſuis limitibus determinatas, & præſides earum Tetrarchas appellatos fuiſſe. Deinde illis amplius diuiſis, & aucto portionum numero vetus interim & primo datum nomen permanſiſſe. *Tetrarchia.* *Libr. 14. anti. c. 21.*

c *Sub Principibus ſacerdotum Anna & Caipha.* Veriſimile eſt temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuiſſe largitionibus vt viciſſim Pontificatus munus obirent, atque ob id dixiſſe Lucam ſub Principibus ſacerdotum Anna & Caipha. Bene autem notat Lucas hac Principum & ſacerdotum deſcriptione aptum fuiſſe iſtud tempus manifeſtationis Chriſti, & prædicationis regni cælorum. Cum enim terrenum regnum & ſacerdotium apud Iudæos tam malè haberent, vt præter ſectionem principatuum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, ſacerdotij quoque dignitas ſciſſa eſſet Romanorum auaritiæ, & ſacerdotum ambitioni pœnitus proſtituta, tum ſanè aptiſſimum erat tempus vt expectatus ille Iudæorum Rex ſimul, & ſacerdos manifeſtaretur, & regno terreno, atque ſacerdotio legali abolito ſuccederet regnum cæleſte,& ſacerdotium ſpirituale. Tum & apta occaſio prædicandi regnum cælorum: Nunquam etenim ad percipienda cæleſtia magis capaces ſumus, quam vbi terrena omnia aduerſa cadunt. Porrò Matthæus tempus prædicationis Ioannis indiſtinctè ſignificauit, dicens: *In diebus illis*, vbi per dies illos totum illud tempus intelligit, quod fuit à Chriſti pueritia, vſque ad Ioannis prædicationem.

b *Sicut ſcriptum eſt in Iſaïa Propheta.* Græci codices habent in Prophetis. Verum id apparet mutatum à doctis data opera: quod deprehenderent hoc teſtimonium ex duobus eſſe conflatum, Nam prior pars eſt ex Malachiæ, capite tertio poſterior vero ex Iſaïæ, cap. quadrageſimo. Porrò dum legitur in Iſaïa Propheta dicendum ideò duo Prophetarum teſtimonia ſub Iſaïæ nomine coniungi: quod Iſaïas prior illud idem quod vaticinatus eſt Malachias inſinuauerit.

b *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Hæc citatio Euangeliſtæ nonnihil diſſidet ad Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa ſic habent interprete Hieronymo. Ecce ego mitto Angelum meum,& præparabit viam ante faciem meam:conſentientibus per omnia 70. niſi quod pro præſenti mitto verterunt per futurum mittam.Hæc tamen diuerſitas verborum non præiudicat ſenſuum identitati:imo myſterij cuiuſdam explicationem in ſe continet,& intelligentiam rectam Prophetæ demonſtrat. Apud Euangeliſtam enim certum eſt eſſe verba Patris ad Filium. Apud Prophetam autem, ſiue intelligantur eſſe verba Chriſti de ſe loquentis, vt vult Hieronymus, ſiue verba Patris, ſemper ſignificatur Chriſti æqualitas cum Patre & diuinitas eadem. Cæterum Ioannes Angelus dicitur non natura, ſed ratione officij, quod ipſo nomine magis ſignificatur. Eſt enim Angelus Latinè nuntius: quamuis etiam Angelus rectè ob id intelligitur nominari, quod Angelicam planè vitam in hoc mundo egerit.

Ioannes Angelus officio.

c *Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto.* Factum eſt inquit,verbum Domini,hoc eſt,iuſſio, ac inſpiratio Domini ſuper Ioannem, id eſt, ad Ioannem: quo ſignificat quod non ex ſeipſo acceſſerit ad prædicandum & baptizandum, ſed ex diuino mandato: ſiue illud acceperit per interiorem inſpirationem,ſiue per externam & ſenſibilem aliquam vocem.

Et venit [a] *Ioannes Baptiſta* [c] *in omnem regionem Iordanis.* Cum Lucas dicat factum eſſe verbum Domini ſuper Ioannem in deſerto, indêque eum veniſſe circa Iordanem, & ibi prædicaſſe & baptizaſſe:quomodo Matthæus dicit eum veniſſe, & prædicaſſe in deſerto Iudææ, ſicut & Marcus in deſerto eum baptizaſſe & prædicaſſe teſtatur? Intelligendum itaque ex interiori & vaſtiori deſerto in quo multis annis vixerat veniſſe Ioannem circa Iordanis regionem,eámque à Matthæo vocari deſertum Iudææ, quod in ea rari, & ſparſim homines habitarent, ſicuti in Hercynia ſylua, aliiſque incultis locis videre eſt.

b *Fuit Ioannes baptizans,* [l] *& prædicans* [c] *in deſerto* [a] *Iudææ* [h] *baptiſmum.* Ordo inuerſus. Prius enim prædicabat pœnitentiam,deinde baptiſmum pœnitentiæ, ac poſtremùm baptizabat. Siquidem ab eis qui agnouerunt peccata ſua,ſeq́ue pœnitere teſtabantur: exegit baptiſmi ſuſceptionem teſtimonium deteſtationis veteris vitæ ac deſiderij purgationis peccatorum ſuorum. Atque ob id baptiſmus illius dicebatur pœnitentiæ baptiſmus:quod ſcilicet in teſtimonium pœnitentiæ ſuſciperetur.Quod verò ſequitur,*in remiſſionem peccatorum:*intelligendum eſt prædicaſſe eum baptiſmum ſuũ in remiſſionem peccatorum, hoc eſt, vt per pœnitentiam præparati tandem conſequerentur per fidem in Chriſtum, & baptiſma

Ioannis Baptiſmus.

illius

illius remiſſionem peccatorum: quomodo intelligitur à quibuſdam quod dicitur in Cantico Zachariæ miſſus Ioannes ad dandum ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſionem peccatorũ. Quare illud in remiſſionem non debet coniungi cum accuſatiuo baptiſmum: ſed vel cum genitiuo pœnitentiæ, vel potius cum participio prædicans.

Pœnitentiam agite. Græcis vnica eſt dictio μετανοεῖτε Eſt autem μετανοεῖν propriè poſt intelligere, hoc eſt reſipiſcere, & ad mentem redire, ac poſt lapſum animaduertere erratum ſuum. Quare illud *agite pœnitentiam*, ſimpliciter accipi debet pro pœnitemini quemadmodum vertitur Act. 2. Hoc eſt, ducimini pœnitudine. Ita enim dicitur agere pœnitentiam, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam quidam antiquæ, & aſperioris pœnitentiæ oſores intelligunt hoc verbo μετανοεῖτε nihil hic aliud, exigi, quam reſipiſcentiam, & correctionem admiſſorum peccatorum: ideo animaduertendum dictiones illas μετάνοια, μετανοεῖν, & pœnitentia, plus quid apud Apoſtolos, & Euangeliſtas ſignificare, quam ex ſeie ſignificent. Quod apertè patet ex Paulo, ſic ſcribente ad Corinthios. Quæ ſecundum Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, &c. Ex quibus patet quę illi comprehendantur nomine μετανοίας, vel pœnitentiæ non ſolum ſcilicet reſipiſcentia, aut triſtitia de eo, quod admiſſum eſt, ſed etiam ſolicitudo corrigendi errata, purgatio, ac ſatisfactio, indignatio contra peccatum, eiuſdémque vltio. Ita Ioannes, & Chriſtus dum prædicabant μετανοεῖτε plus exigere voluerũt quam erroris agnitionem, aut quàm ſignificat apud nos agere pœnitentiam, hoc eſt, duci pœnitudine admiſſorum delictorum. Nam cum dixiſſet Ioannes μετανοεῖτε, qui obedire prædicanti voluerunt ſuſceperunt ab eo baptiſma pœnitentiæ, confitebantur peccata ſua, dictúmque eſt eis facite fructus dignos pœnitentiæ. Hæc ergo omnia includebantur in verbo μετανοεῖτε. Porrò cauſa ob quam meritò ſit ab hominibus pœnitentia agenda, adijcitur cum dicitur. *2. Cor. 7.* *Pœnitentia nomen quid includat.*

Appropinquauit enim (hic enim legendum eſſe per præteritum & non per futurum conſtat ex Græca dictione ἤγγικε, & emendatis Latinis exemplaribus) *regnum cælorum* Et eſt ſenſus: Iam in proximo eſt, & inſtat regnum cæleſte, fœliciſſimum quidem illud, & exoptabile: ſed in quod non patet introitus niſi puris à ſordibus terrenis. Quare pœnitentia vitæ prioris præparate vos, quo ad regnum illud admitti poſſitis. Regnum autem cælorum hic rectè accipitur pro eo regno, quo Deus per Euangelicam doctrinam, & Spiritum ſuum cordibus fidelium infuſum regnaturus erat in electis fracta diaboli poteſtate: & electi ſimul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fidem, ſpem, & charitatem, dominantes iam huic mundo, diabolo & carni. Hoc autem regnum, rectè cęlorum *Regnum cælorum.*

regnum dicitur, quia regnum cæleſte: quomodo regnum terræ dicitur regnum terrenum, eo quod omnia quæ ad regnum illud pertinent cæleſtia ſint. Cæleſtis enim qui in eo regnat Deus, cæleſtis lex, & Spiritus per quem regnat, cæleſtes ſecundum conuerſationem, qui huius regni ſunt conſortes.

a *Hic eſt enim de quo dictum eſt per Iſaïam Prophetam dicentem: vox clamãtis, &c.* Quo melius Iſaïæ prophetia de Ioanne intelligatur, videnda ſunt diligenter, quæ præcedunt. Itaque Iſaïas cum multis, & claris prophetiis prædixiſſet Iudæorum captiuitatem in Babylonem & Imperij Babylonici ſuo tempore per Cyrum ceſſationem: à principio capitis quadraginta, vſque ad finem incipit prædicere liberationem per Cyrum futurum à Babylonica captiuitate, & maximè ſub illius typo liberationem electorum, futuram per Chriſtum in Cyro adumbratum. Conſolamini, inquit, conſolamini, id eſt, conſolationem ſuſcipite populus meus dicit Deus veſter. Aut potius actiuè, ſicut alij vertunt, & ſequentibus magis conuenit. Conſolamini, conſolamini populum meum vos ſcilicet Prophetæ, & doctores. Quoniam autem huius conſolatoriæ prædicationis primus præco miſſus eſt Ioannes, mox de eo ſubiungit dicens: *vox clamantis in deſerto* ſupple erit, vel audietur, vt intelligamus ipſum Ioannem eſſe eum, qui dicitur clamare ſua voce, vt ſit ſenſus, vox viri clamantis in deſerto audietur. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam, & lætam ipſius prædicationem. Quid verò clamaturus eſſet ſubijcit dicens.

Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Debemus ſimpliciter accipere vtramque hanc partem pro eodem, deinde accipere vtramque orationem tropicè, vt dictum eſt in Cantico Zachariæ: vt parare viam Domini, & rectam facere ſemitam eius (ſic enim eſt Hebraicè) nihil aliud, ſit quam auferre omnia, quæcunque aduenientem Dominum remorari, aut offendere poſſent, efficeréque vt expedite recipiatur, ac cupide. Quæ autem apud Lucam ex Iſaïa ſequuntur,

c *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas,* quæ per futurum indicatiui dicuntur quatuor primis membris accipi poſſunt melius dicta adhortando, quemadmodum id quod præcedit: Parate viam Domini, &c. Hebræis enim frequens eſt futurum indicatiui ponere pro imperatiuo, maxime in tertia perſona, eo quod apud eos imperatiuus careat tertia perſona, pro qua proinde neceſſario abutuntur tertiis perſonis futuri. Itaque ſenſus erit continuus & vnus: Parate viam Domini. Omnis vallis adimpleatur, omnis mons, & collis deprimatur, & ſint praua in recta, & aſpera fiant in vias planas. Sic enim futurũ eſt, vt omnis caro videat ſalutare Dei. Secundum hunc autem ſenſum maxime probabilem oſtenditur his verbis,

bis, Omnis vallis adimplebitur, &c. quomodo quod prius dicitur peragi poſſit, nēpe quomodo poſſint homines parare viam Domini, perſiſtiturque pulchrè in metaphora, à qua cæptū eſt. Cum enim principi alicui aduenturo via paratur quo ſit expedita, valles implentur terra, montes complanantur, obliquiores viæ ad rectitudinem diriguntur, & aſperitas omnis aufertur: quo recta ſimul & plana ſit via Principis. Ita ergo & modo dicitur: Omnis vallis impleatur, &c. per quas metaphoras ſignificatur tollenda omnis vitiorum deformitas, puſillanimitas ſcilicet, ſuperbia, iniuſtitia, & aſperitas morum.

Et videbit omnis caro ſalutare Dei. Emphaſim habet quod ait omnis caro videbit, hoc eſt, non Iudæus tantum aut proſelytus videbit: ſed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò ſynecdochicè pro toto poſuit homine, vt alibi frequēter. Nomen tamē carnis potius quam hominis ideo videtur poſuiſſe, quo ſignificaretur Dei ſalutare videndum non iam vt prius oculis ſolùm mētis, & fidei, ſed etiam oculis corporalibus, Deo ſcilicet Saluatore hominū iam incarnato. Nam per ſalutare Dei rectiſſimè hic intelligitur ipſe Chriſtus, per quē ſalutē nobis Deus Pater attulit. Quāuis autē ad ſignificandum iſtud rectè dixerimus hic dictum, *caro videbit*, certū eſt tamē Prophetā potiſſimū loqui de ea viſione, qua per fidem mens hominis agnoſcit Chriſtū ſecundum nomen ſuū vere eſſe ſalutare Dei, & Saluatorem in Prophetis promiſſum. *Salutare. Dei.*

1 *Ipſe autem Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum & Zonam pelliceam circa lumbos eius.* Quod dicit Marcus Ioannem veſtitum fuiſſe pilis cameli, quomodo ſit intelligēdū apertius ex Matthæo fit, qui dicit eum habuiſſe veſtimentum, & vt habent Græca, ſuum veſtimentum de, vel ex pilis camelorum. Vnde ſatis conſtat habuiſſe illum veſtimentum ex pilis cameli contextum, non autem pro veſtimento illi fuiſſe pellem cameli. Zonæ autem Ioānis tam ſpeciatim fit mentio, quod gentibus illis in more erat, vt & nunc pleriſque eſt, geſtare zonas pretioſas.

Eſca autem eius erat locuſtæ, & mel ſylueſtre. Aduertendum dictionem Græcā ἀκρίδες, pro qua apud nos eſt locuſtæ duo ſignificare, Nam & ſignificat inſecti genus, quod nos locuſtam dicimus, & herbarū ſummitates. Proinde putant aliqui hic potius intelligendū Ioannē victitaſſe herbarū ſummitatibus, quam locuſtis, animali ſcilicet venenoſo, & noxio. Non eſt tamen cur putetur Ioanni indignum fuiſſe vt locuſtis animalibus veſceretur. Hæ enim Leuit. cap. 11. inter animalia munda numerantur. Et Plinius teſtatur locuſtas Parthis etiam in delitiis fuiſſe, & lib. 6. cap. 30. refert quoſdam Æthiopiæ populos non alio cibo viuere, quam locuſtarum, quas durarent fumo, & ſale in annua alimenta. Proinde veriſimilius eſt Ioannem locuſtas animalia ediſſe: non quod hunc *ἀκρίδες. Locuſta Ioannis cibus, lib. 11. cap. 29.*

hunc cibum ſibi curioſè propriũ fecerit, ſed quod hic vilis eſſet, minimeq; ſumptuoſus, ac in deſerto in quo viuebat, facilè parabilis, quem & alij eiuſdem deſerti inhabitatores ederint: quamuis præ aliis omnibus eximiam quandam abſtinentiam, & luxus omnis contemptum Ioannes præ ſe ferret. Porro mel ſyluestre, quod etiam eſca Ioannis fuiſſe dicitur, intelligimus hoc loco illud fuiſſe quod à feris, & incultis apibus in arboribus, & petrarum cauernis conficiebatur eo loci abundè, quemadmodum teſtatur ſatis mel illud, quod in ſaltu inuenit, & guſtauit Ionathas. De potu autem nulla fit ab Euangeliſtis mentio: quod ex tanta ciborum abſtinentia ſatis conſtet eum ſola aqua vſum: quod & ex verbis Angeli apud Lucam loquentis Zachariæ manifeſtum eſt.

Mel ſylueſtre.

1.Reg.14.

Tunc exibat ad eũ Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio, &c. Cum apud omnes celebrari inciperet vitæ eius ſanctitas, prędicationiſque eius, ac promiſſionis nouitas, deinde & natiuitatis eius miracula admiranda in memoriam reuocarentur, factum ſtatim eſt vt omnis Iudæa, id eſt, maxima pars hominum totam Iudęam inhabitantium, & regionem vniuerſam, quæ erat circa Iordanem & *vniuerſi* hoc eſt plerique Hieroſolymitæ ex omni ætate, conditione & ſexu ad eum conuenirent, Baptiſmumque ab eo ſuſciperent in deteſtationem veteris vitæ, & proteſtationem mundioris vitæ poſtea ſemper agendæ. Hieroſolymitarum autem ſpeciatim ſit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis: vt cuius fama exciti ſint ciues celeberrimæ ciuitatis, ſanctitatis, ac ſapiẽtiæ titulis præ aliis inſignes. [Neq; mirum debet videri, quod Baptiſmum rem tam nouam populus ille tam cito ſuſciperet in ſignum pœnitentiæ & deſiderij remiſſionis peccatorum. Nam ad hunc Baptiſmũ ſatis præparati erant partim per Baptiſmata Phariſæorum, partim per lotiones veteris legis: quæ tam frequenter pręcipitur vt immundus lauet veſtimenta ſua & corpus, aſpergaturq; aqua expiationis.] Quod autem dicuntur hi qui Baptizabantur confeſſi peccata ſua: rectè intelligimus eos ſua peccata ſaltẽ maiora indicaſſe, & confeſſos eſſe apertè Ioanni: ſicut & Act.19. multi credentiũ dicuntur veniſſe ad Paulum confitentes, & annunciantes actus ſuos. Neque mirum videri debet, quod confeſſionem fecerint peccatorum ſuorum, cum ea tamen à Ioanne non exigeretur. Qui enim verè pœnitet peccatorum ſuorum, quique tenetur deſiderio remiſſionis eorundem: nihil veretur ea exponere ei, per quem ſperat ſe optatam conſequi, poſſe vel conſolationem, vel remiſſionem: non minus quam ægrotus morbum ſuum detegere ei, à quo ſperat ſe obtinere poſſe deſideratam ſalutem. Hęc autem confeſſio, quæ fiebat à pœnitentibus Ioanni non fuit ſacramẽtalis, ſicut noſtræ confeſſionis ritus: ſed eius quidam typus, & pręparatio ad eam, ſicut veteris legis, & Ioannis lotiones pręparatoriæ erant

Confeſſio Ioanni facta.

erant ad verum, & efficacem Chriſti Baptiſmum.

Videns autem multos Phariſæorum, & Sadduceorum, &c. Quatuor ſectas apud Iudæos hoc temporis fuiſſe meminit Ioſephus Phariſæorum Sadduceorum, Eſſenorum, & eorum, qui autore Iuda Gaulonite exorti ſunt tempore cenſus. Ex his itaq; duabus ſectis cum quamplurimos Ioannes videret venientes ad Baptiſmū ſuum durè eos alloquitur: ſiue quod ſimulata mēte ad accipiēdum cum aliis Baptiſma venirent, ſiue quod falſa ſanctitatis ſuæ perſuaſione & fiducia ſanctitatis parentum ſuorum arroganter inflati eſſent, homines ſupercilioſi, & veritatis ſemper contemptores, inuidētes his qui apud populum præ eis ſanctitatis opinione celebrarentur. Porro quod Lucas dicit Ioannem excepiſſe etiam turbas tam duro ſermone, ſic intelligendum videtur, quod audiente turba hæc dixerit: notans potiſſimū Phariſæos, & Sadduceos turbæ permixtos, quos ipſo habitu, ac veſtitu facilè dignoſcebat. Ipſe enim Luca teſte, etiam publicanos & milites mitius excepit abſque conuitio reſpondens ad id, quod rogabant. *Lib. anti. 13. cap. 8. & lib. 8. cap. 8.*

f *Progenies viperarum, quis demonſtrauit, &c.* Ideo Phariſæos appellat progeniē viperarum quod peſſimorum parentum peſſimi eſſent filij, planeq; venenati, veneno linguæ ſuæ optimos quoſque lethaliter lædere ſtudentes, ſummaq; calliditate prædici, vt illud progenies viperarum, idem ſit cum eo, quod habet adagium, mali corui malum ouum, Quod autem in Luca legimus genimina, in Matthæo vero progenies, Græcis vtrobique eadem eſt dictio, nempe γεννήματα cuius ſonum imitatus aliquando interpres vertit genimina ab antiquo verbo, geno, nomine deriuato. *Hieronymus in Iſa. ca. 30.* *Progenies Phariſæorum viperarum Phariſæi.*

Quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira? Hæc Ioannis interrogatio optimè accipitur vt ſit ſermo admirantis hoc ſenſu: Cum ſitis progenies viperarum, malorumq; parentum peſſimi filij, iuſtorum, rectaq; docentium perſecutores, & inſectores, venturam Iram aut non credētes, aut non metuētes ob falſam iuſtitiæ perſuaſionē: quid vobis accidit noui, vt credētes inſtare ineuitabile peccatoribus ſupplicium, eoq; & vos eſſe obnoxios, putaretis etiam vobis vna cum reliquis peccatoribus laborandum, vt venturam iram effugiatis? Mirum ſanè eſt potuiſſe quēquam mētibus veſtris, & in malitia tam inueteratis, & de iuſtitia ſibi placentibus id inſinuare, & perſuadere eſſe faciēdum. Et ſanè mirū: quia neutri timebant pœnas alterius vitæ, Sadducæi quidem quia non credebant illas, Phariſæi verò quia iuſtos ſe exiſtimabāt. Porro per vēturam iram quamuis aliqui intelligant excidium Iudæorū, quod per Romanos poſtea factum eſt, magis tamen debere intelligi æternam poſt hanc vitam condemnationem: ſatis patet ex verbis Saluatoris dicentis Phariſæis, Quomodo fugietis à iudicio, gehennæ? Siquidem Ioannes, non ſolum prædicabat regnum cælorum, *Ira ventura.* *Matt. 25.*

rum, ſed & gehennæ condemnationem.

Fructus digni pœnitentiæ. *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* Regitur genitiuus pœnitentiæ non à nomine fructus, ſed ab adiectiuo dignos: ſuntq́; fructus digni pœnitentiæ, vel pœnitẽtia fructus qui decent veram pœnitentiam, eamq́; declarant. Eſt autem ſenſus verborũ Ioannis iſte. Quãdoquidem vos exhibetis pœnitentes, ac ſollicitos vt fugiatis ab ira ventura: videte ne ſimulata, falſa, & ſterilis ſit veſtra quam præfertis, pœnitentia, vt omnia ferè veſtra ſimulata ſunt & fucata: ſed facite huiuſmodi fructus, qui deceant pœnitentiam, ac declarent vos verè reſipuiſſe, atque ex animo deteſtari anteactam vitã, omniaq́; contraria his facite quæ modo deteſtamini, & curate ne quando ea committatis quorum modo præfertis pœnitentiam, ſed perſiſtite hæc deplangere, atque in vobiſipſis punire.

f *Et ne cœperitis dicere* a *intra vos*: f *Patrem habemus Abraham.* Ne cœperitis, ait, dicere in cordibus veſtris hoc eſt cogitare, quẽadmodum cogitare apud vos ſoletis. Pater noſter Abraham eſt, proinde cum ſemini eius facta ſit promiſſio ſalutis, & hęreditatis non poterit ſuper nos venire ira Dei, quæ ſemen Abrahæ deſerat, ſuccidat, & æternum perire ſinat. Ne inquam huiuſmodi cogitatione ſolita vobis imponatis. Hoc enim confirmo vobis poſſe Deũ omnibus etiam vobis perditis adimplere promiſſiones Abrahæ de ſemine ipſius factas. Nam qui olim ex lapidea, & ſterili vulua Saræ excitauit Abrahæ filiũ, cuius deinde poſteritas arenæ maris cœquata eſt: is modo vel ex iſtis quos cernitis lapidibus, eidem ſuſcitare poterit ſemen, in quo præſtet, quæ illi promiſſa ſunt.

f *Iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt.* Coniunctio enim, referri poteſt vel ad illud facite fructus dignos, vt obiter excluſa vana illorũ fiducia redeat ad proſequendũ metaphorã à fructibus arborum deſumptam. Aut ad illud, ne velitis dicere Patrem habemus Abraham vt duas ab hac fiducia auocantes intelligatur afferre rationes: quarum priore ſuccidat falſam eorum de filiis Abrahæ ſeruandis opinionẽ. poſteriore verò innumeris omnibus perditionis periculum proponat, vt ſit ſenſus. Tãtum abeſt vt fiducia Abrahæ tuti ſitis, vt etiã ſecuris iam appoſita ſit radici, &c. Itaque per ſecurim nõ trũco, aut ramis appoſitã, ſed radici, tropice ſignificatur imminẽs excidiũ, & vindicta Dei, qua funditus ſit perdẽdus, quiſquis in bonis operib⁹ ſterilis fuerit. Ex eo autẽ quod ſequitur.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, &c. Satis patet ipſum loqui non de excidio vniuerſæ gentis, ſed ſingulorum potius peccatorum. Vt enim ſuperius per venturam iram rectius intelligitur condemnatio gehennæ, quæ ſingulis peccatoribus à morte contingit & omnes ſimul ſecundum corpus & animã in nouiſſimo die inuoluet: ita & hoc loco idem rectius accipitur per ſecurim ad radicem arborum poſitam. Et cum ſubucit.

Et

Et in ignem mittitur, Loqui ipſum de igne infernali ſatis ex eo conſtat, quod poſtea dicit paleas comburendas igni inextinguibili. Huic autem intelligentiæ etiam omnino conuenit, quod dicit per præſens exciditur, & in ignem mittitur: ſignificans hoc nõ ſolum futurum eſſe, ſed & modo fieri. Porro notandum quod dicat ſine diſcretione. Omnis ergo arbor: quaſi dicat, etiã arbor quę ex ſemine eſt Abrahæ. Deinde quod dicit *non faciens fructum*, & non, quæ non fecit fructum, ſignificans oportere ſemper facere fructum bonum. Ex eo autem quod dicit bonum fructum, ſatis patet quos prius vocauerit fructus dignos pœnitentiæ.

c *Et interrogabant eum turbæ dicentes.* Non inefficax fuit Ioannis exhortatio. Dixerat in genere Ioannes fructus pœnitentiæ, & fructus bonos faciẽdos: & ideo turba rogat in ſpecie: *Quid faciemus? Qui inquit habet duas tunicas* (notans quemuis ſuperfluum neceſſitati propriæ veſtitum) *det alteram*, ſcilicet illatum: *non habenti*. Vnde Græcè eſt μεταδότω hoc eſt impartiatur.

Et qui habet eſcas (notans etiam numero plurali ſuperfluum nobis cibum) ſimiliter impartiatur de eo, quod ſupereſt non habẽti. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad veſtitum, alterũ pertinet ad nutrimentũ, in quibus duobus externa egeſtas potiſſimum conſiſtit) craſſam adhuc multitudinem docere voluit, efficaciſſimam eſſe rationem placandi Deum offenſum, ſi modis omnibus benefici ſimus in proximũ cuiuſcunq; rei inopia laborãtẽ.

Venerunt autem & Publicani, vt baptizarentur, &c. Non ſolum Phariſæi & Sadducei, ac ſimplicis turbæ plerique Ioannis autoritate, & prædicatione commoti ſunt ad pœnitentiam: ſed & Publicani, ac milites quoq; hominum genera rapinis dedita, ſuaq́; cõmoda ex publicis incommodis comparantia, religionis rationem non habentia, magiſq́ue iuſſis Principum obſequentia, quam pręceptis Dei. Itaque vtroſq; admonet ab his abſtinere malis quibus ferè ſolent eſſe obnoxij: attemperans ſuam admonitionem ſingulorum neceſſitati, & capacitati: Nam quoniam ſæpè Publicani ſupra quam conſtitutum eſt exigere ſolent, inquit, *Nihil amplius quam quod conſtitutum eſt vobis* à Principibus exigatis à populo. Sic enim potius vertendum fuiſſe, quam per verbum, faciatis, ſenſus expoſtulat: cum alioqui dictio Græca πράσσετε vtrumque habeat ſignificationem. Proinde quod noſter vertit, faciatis intelligendum eſt nihil faciatis exigendo, ac velut officium veſtrum exequendo. Militum autem genus tribus potiſſimum vitiis ſolet eſſe obnoxium, violentia, calumnia, & rapinis. Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vi conſtuprant fœminas, perrumpunt fores, exigunt, ac pelſant hoſpitem. Proinde monet *vt neminem concutiant*. Rurſum alij falſo deferunt apud Principes innoxios, quo pars facultatum confiſcatarum ad ipſos redeat, calumnias

Militum vitia & contraria his efficia.

ſcilicet

ſcilicet procemium:itaq; dicit, *neque calumniam faciatis*, falſum ſcilicet alicui imponendo crimen. Multi auté, quod à Principe ſalarij nomine datur ſcortis, alea, temulentiaque prodigétes, rapto, furtiſq; rei faciunt iacturám: non ſolum non ſoluentes, quod debēt, ſed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque ex publica calamitate diuitias ſibi parare ſtudentes. Propter quod dicit: *contenti eſtote ſtipendijs veſtris*, oſtendens éis quid facere ſoleant, & quid poſthac vitare debeant, ſi effugere velint Dei vindictam.

e *Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus, &c.* Quod dicit Lucas Ioannem reſpondiſſe omnibus, cum turbæ tantum de eo cogitarent, num ipſe eſſet Chriſtus, nec illum de eo interrogarét: intelligendum eſt eum reſpondiſſe hominum cogitationibus, quas afflatu ſpiritus, aut aliis indiciis cognouerit. Porro diuina diſpenſatione factum, aut permiſſum eſt, vt Ioánes crederetur à populo Chriſtus, nec prius ille de Chriſto teſtimoniū ferret, quā de eo eiuſmodi opinionem populus concepiſſet: tum vt ſumma animi Ioannis modeſtia hac ratione declararetur, qui adeo non ſibi alienam laudem vſurpauit, vt etiam ſponte oblatam fortiter reiecerit, tum vt ſic teſtimonium ab ipſo redditū de Chriſto maioris eſſet autoritatis & ponderis. Notandum autem Græca non habere exiſtimante autem populo, ſed προσδοκῶντος, id eſt, expectante, ſeu ſperante, vt intelligi poſſit populum id deſideraſſe.

f *Ego quidem f Baptizo e vos a in e aqua.* Teſtimonium perhibiturus de Chriſto Ioannes comparat tum Baptiſmum ſuum, tum ſuam ipſius perſonam cum Baptiſmo Chriſti, & illius perſona: oſtēdens & ſe, & ſuum Baptiſmum infinito inferioré eſſe Chriſto, & Baptiſmate eius. Porro maximam quæ eſt inter ipſum, & Chriſtum differentiam aperit, dicens: *venit fortior me poſt me, &c.* vbi venit non præteriti eſt téporis, ſed præſentis. Eſt enim Græcis apud Marcum, & Lucam ἔρχεται: quod tamen verbum etſi ſit præſentis temporis ſecūdum vocem, tamen etiam accipitur apud eos in futura ſignificatione, vt verti poſſit, veniet. Eſt autem ſenſus verborum hic Poſt me iamiam venturus eſt alius, qui etſi ætate minor, & prædicationis ordine poſterior érit: tamen potētia, & fortitudine longè me ſuperior futurus eſt. *Fortiorem* autem ſe Chriſtū merito vocat Ioannes, nam ipſe quidem ſua prædicatione & Baptiſmo valebat ad præparandam Domino viam, & commutandū hominum corda ad pœnitentiam: verum impotens erat ad debellādas aëreas poteſtates, & auferendum hominum peccata, menteſq; eorum ſanandas: quæ ſolum per Chriſtum præſtita ſunt.

Cuius inquit non ſum dignus corrigiam calceamentorum, &c. Quod ſimplici, & proprio ſenſu nihil aliud ſignificat quam indignum ſe eſſe, & idoneum, qui inter omnes ſeruos ipſius viliſſimum obtineat locum, & infimum illi ſeruitutis impendat obſequium. Itaque

que idem omnino ſignificatur per id, quod dicit Matthæus portare calceamenta, & quod dicunt alij, ſoluere corrigiam calceamentorum. Iam verò & apertius Chriſti diuinitatem inſinuat, cum dicit:

1 *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.* Opponit Ioannes Spiritum ſanctum & ignem aquæ in qua baptizabat: ſignificans Chriſti baptiſmum tanto eſſe excellentiorem, puriorem, & efficaciorem ſuo baptiſmo, quanto Spiritus ſanctus excellentior eſt & purior aqua ſenſibili, quantóque ignis aqua efficacior eſt. Per ignem autem hic intelligitur ipſe Spiritus ſanctus, de quo & Saluator: Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & efficaciam ipſius. Dicitur quidem in Scripturis Spiritus ſanctus etiam frequẽter aqua, hoc autem loco potius Ignis dictus eſt, tum propter oppoſitionem ad aquam, in qua erat Ioannis baptiſmus, & ad ſignificandum Spiritus efficaciam, tum quod Spiritus, in quo Chriſtus baptizaturus erat, in Igne erat appariturus in die Pentecoſtes. *Luc.12.* *Ioan.4. & 7.*

5 *Cuius ventilabrum in manu eius.* Ventilabrum, quod eſt in manu Chriſti, Iuſtum eſt ipſius Iudicium, quod in illius poteſtate Pater tradidit. Area ipſius aut ſpecialiter eſt populus Iudæorum, aut generaliter vniuerſa totius orbis Eccleſia, in qua palæ cum tritico, hoc eſt, mali cum bonis permixti latent. Paleæ enim ſunt impij, quod infructuoſi, inanes, omníque iniquitatis, & cupiditatum ſuarum vento huc illúcque aguntur: latentes tamen plerumque ob permixtionem eorum cum bonis, qui ratione contraria triticum vocantur, ſcilicet, quia fructuoſi, pleni, grauéſque virtutibus. Horreum autem eſt regnum cælorum. Quod ergo hic dicitur de purgatione areæ Dominicæ rectè ſecundum Ambroſium, & alios, intelligitur de ea purgatione, qua in nouiſſimo die Iudicio ſuo diſcernente ſingulorum merita, Chriſtus ſeparabit bonos & malos inter ſeſe confuſos. Secundum quem intellectum notandum quod non dicit Ioannes, *mundabit* aream ſuam, ſed permundabit, διακαθαριεῖ, ſic enim eſt apud Græcos in vtroque Euangeliſta, quamuis nos in Luca legamus purgabit. Per hæc enim ſignificatur perfecta purgatio, & ſeparatio malorum à bonis: cum in hac vita frequenter aream ſuam purget Chriſtus, nunquam autem perpurget: meſſores autem qui triticum ſimul cum palea dimittentes colligunt ea in aream domini, ſicut Apoſtoli, cæteríque doctores, qui ex agro huius mundi præcidentes omnes Gentes in Eccleſiam congregant. Extra quam quicunque ſunt non neceſſe habente ventilabro Domini perpurgari. Non enim ſunt tritico permixti, ſed ab eo manifeſtè ſeparati. Vnde Saluator: Qui non credit, iam iudicatus eſt. Iam cum dicit, *paleas comburet igni inextinguibili*, ſignificat ignem Inferni (de

quo manifeſtè loquitur) etſi verè ſit ignis corporeus tamen multum differre ab igne huius mundi : quod ſcilicet no nutriatur per congeſta fomenta, nec ſic immiſſos reprobos comburat, vt penitus conſumat & in nihilum redigat, quemadmodum bene notauit Gregorius 15. moralium cap. 14.

e *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.* Duo dicit, Euangelizaſſe ſcilicet, & exhortatum eſſe. Euangelizabat enim cum quæ de Chriſto erant, & quæ bona bonos iam manerent annunciabat, vt cum dixit : Appropinquauit regnum cælorum, & venit fortior me poſt me, ipſe vos baptizabit, &c. Exhortabatur autem cum ad pœnitentiam eos prouocaret, & bona opera, cúmque vt ad venientem poſt ſe Chriſtum accurrerent & in eum crederent, moneret, vt cum dixit pœnitentiam agite, facite fructus pœnitentiæ, & qui habet duas tunicas, det non habenti.

Baptizatur à Ioanne Chriſtus, eiúſque à Luca genealogia in Deum reducitur. Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3.

CAPVT XIIII.

† a *Galilææ.*

ET factum eſt a tunc b in diebus illis c venit Ieſus à † Nazareth Galilææ a in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens : Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Reſpondens autem Ieſus dixit ei : Sine modò, ſic enim decet nos implere omnem iuſtitiam. Tunc dimiſit eum, b & baptizatus eſt à Ioanne in Iordane. a Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua f & a ecce c factum eſt cum baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato & orante. † f aperti ſunt ei cæli, c & deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut columba in ipſum. c Et b ſtatim aſcendens de aqua c vidit b cælos apertos, & c Spiritum † ſanctum tanquam columbam deſcendentem, a & venientem ſuper ipſum, b & manentem in ipſo. l Et a ecce l vox h facta eſt △ de cælis a dicens ‖ l Tu es filius meus dilectus † in te complacui f mihi. c Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli, qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioſeph, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Heſli, qui fuit Naggæ, qui fuit Maath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſan, qui fuit Helmadan, qui fuit

† e *Apertum eſt cælum.*
† a. *Dei ſicut.*
△ c. *de cælo.*
‖ a. *Hic eſt.*
† a *in quo*

fuit Her, qui fuit Ieſu, qui fuit Helie zer, qui fuit Iorim, qui fuit Martha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menam, qui fuit Matthata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Haber, qui fuit Sale, qui fuit Cainam, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathuſale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Et [b] *factum eſt* [a] *tunc* [b] *in diebus illis* [c] *venit Ieſus à Nazareth Galilææ* [a] *in Iordanem ad Ioannem, &c.* Tunc, inquit, Matthæus, hoc eſt, cum Ioannis teſtimonio fuit annunciatus Ieſus relicta Nazareth Galilææ materno loco, vbi hactenus delituerat tanquam purus homo parentibus morem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam Patris ſui cœleſtis peculiare habitaculum, vbi auſpicanda erat Euangelij prædicatio. Venit autem ad Iordanem, vbi conferciſſimam turbam è diuerſis Iudeæ regionibus conflatam teſtem haberet eorum quæ dicerentur, ac gererentur. Quódque maximum eſt humilitatis, ac modeſtiæ exemplum is, qui ſolus omnium nulla peccati labe contactus fuerat, imo qui ſolus tollit omnia peccata mundi, in mediis peccatorum turbis velut peccator pœnitens adit Ioannem flagitans ab illo pœnitentiæ baptiſmum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites.

[a] *Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me.* Ex his omnino apparet Ioannem priuſquam Chriſtum baptizaret agnouiſſe eum eſſe Meſſiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Ioan.1. legimus eum dixiſſe. Ego neſciebam eum, ſed qui miſit me baptizare, &c. Proinde maximè probabilis eſt conciliatio Chryſoſtomi intelligentis Ioannẽ non agnouiſſe Chriſtum priuſquam ad baptiſmum veniret, vt quem de facie prius non viderat: agnouiſſe autem tum, cum ad baptiſmum petendum veniſſet, idque afflatu Spiritus ſancti quo plenus erat ex vtero matris ſuæ, ſicut & Elizabeth ex afflatu ſpiritus nouerat Mariam ad ſe venientem eſſe matrem Domini, & Meſſiæ. Nec obſtat quod ſignum illi datum erat deſcendentis ſpiritus, quod tum necdum viderat. Hoc enim ſignum ei datum fuit, non quo dominum primum agnoſceret, ſed quo confirmaretur de eo antea cognito ex reuelatione Dei, quoque certius aliis Chriſtum demonſtrare poſſet. Cæterum cum dicit Ioannes.

Ego à te debeo baptizari, aduertendum Græca non habere debeo, ſed χρείαν ἔχω, hoc eſt indigentiam habeo, vel indigeo. Proinde apud nos verbum debeo, accipi debet, vt ſignificet non debitum præcepti, ſed indigentiæ, hoc eſt, vt ſit idem, quod indigeo. Indigebat autem Ioannes à Chriſto baptizari, quia opus ei erat, vt purgaretur à Chriſto à venialibus, & leuibus peccatis, & ſpiritu Chriſti perficeretur. Videtur enim potiſſimum dictum Ioannis debere intelligi de baptiſmo Spiritus, quo ſolus Chriſtus baptizat. Porro vt Ioannes prohiberet Chriſtum, hoc eſt, baptizare renueret, conueniebat, ne populus aſſiſtens exiſtimaret pœnitentiæ baptiſmo Chriſtum eguiſſe.

Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Sine modo. Permitte, inquit, nunc vt à te baptizer. Pulchre dixit modo, ſignificans tempus illud ſecundum Dei diſpenſationem ita poſtulaſſe: vt tecta diuinitate humilitatem præſe ferret, futurúmque aliquando vt ſuo tempore eius excellentia demonſtraretur. Bene etiam dixit. Sine, non reprehendens quidem rationem ob quam modo videbatur Ioanni indecens, vt baptizaret eum, ſed potius approbans: oſtendens tamen ob eam non omittendum baptiſmum. Vt cauſam addit, ob quam ſinere deberet.

Sic enim, inquit, *decet nos implere omnem Iuſtitiam.* Notandum Chriſtum non dixiſſe decet me implere, ſed nos, complectens ſe, & Ioannem, nec dicit ſolum decet enim nos, ſed, ſic enim decet nos implere omnem Iuſtitiam. Accipitur autem Iuſtitia hic pro eo quod iuſtum eſt, & Deo gratum, itaque ſenſus eſt. Secundum hanc rationem, qua à te per humilem ſubmiſſionē baptizari volo, decet vt nos, qui à Deo Patre miſſi ſumus, quo ab omni iniuſtitia homines auocemus populúmque doceamus, adimpleamus, & opere præſtemus quidquid iuſtū eſt: nihil quãlibet minutū, aut leuiculū prætereuntes, quod diuinæ volūtati probari agnouerimus.

a *Baptizatus autem Ieſus* c *confeſtim aſcendit de aqua.* Et ſi illud (confeſtim) poſitum ſit ad verbum aſcendit, ſimplicius tamen videtur ad litteram referendum magis ad ſubſecutam mox à baptiſmate cælorum apertionem: videtur enim hoc voluiſſe ſignificare, quod Ieſu baptizato, mox factum ſit, vt aſcenderet, & aperirentur ei cæli. Quod apertius verba Marci ſignificant, quæ ſic habent, Et ſtatim aſcendens de aqua vidit cælos apertos. Porro ex narratione tum Matthæi, tum Marci nihil aliud videtur poſſe intelligi, quam Chriſtum, ipſum vidiſſe cælos apertos, vel vt habet Marcus σχιζομένους, hoc eſt, diſciſſos, & Spiritum deſcendentem, [Verum narratio Ioannis palam explicantis Ioannem Baptiſtam vidiſſe, deinde & ipſa res magis poſtulant, vt intelligatur ſignificari Ioannem hæc vidiſſe. Sed rectius intelligimus ſignificari id, quod nimis apertè Euangeliſtæ duo ſignificant, nempè Chriſtum vidiſſe

diſſe cælos apertos, & Spiritum deſcendentem.] Non enim obſtat illud ἐπ, ἀυτόν. Nam aliquando apud Græcos Atticorum more relatiuum non reciprocum pro reciproco accipitur vnde & Interpres noſter in Matthæo vertit ſuper ſe. Cum autem dicant Ieſum hæc vidiſſe, non negant quin & alij, & potiſſimum Ioannes Baptiſta hæc viderit. Ieſum autem hæc vidiſſe ſingulariter meminerunt, vt apparet, propter myſterium, quod ad Chriſtianorum pertinet baptiſma ſignificandum: quod alioqui non ita ſignificaretur ſi Ioannem hæc vidiſſe dictus fuiſſet.

Et ſpiritum ſanctum tanquam columbam deſcendentem. Sicut in die Pentecoſtes Spiritus ſanctus dicitur deſcendiſſe ſuper Apoſtolos tanquam ignis, cum tamen ſecundum omnes non eſſet verus ignis, ſed ignis ſimilitudo, nec ob id fallacia, aut fictione aliqua vſus eſt Spiritus Dei: ita & nunc veluti columba deſcendiſſe dicitur, quod non in vera columba, ſed in ſimilitudine eius apparuit, nullam tamen falſitatem admittens. Dicitur autem Spiritus ſuper Chriſtum deſcendiſſe corporali ſpecie veluti columba, [nõ quod re vera deſcenderit, qui vbique exiſtens moueri non poteſt, neq; rurſum quod per deſcenſum ſpeciei columbæ cœperit Chriſtum per gratiam inhabitare, qui ab initio ſemper plenus fuit Spiritu ſancto, vt in quo habitabat diuinitas corporaliter: ſed] quia per deſcenſum illius columbæ manentis ſuper Chriſtum, & Spiritum repræſentantis, declarata eſt præſentia Spiritus in eo, in quo prius non declarabatur. Cum ergo hæc viſio Spiritus deſcendentis in corporali ſpecie columbæ non fuerit imaginaria ſed corporalis, & ſimiliter auditio vocis paternæ fuerit ſenſibilis: veriſimile eſt etiam corporalem fuiſſe viſionem cælorum apertorum. Videbantur itaque oculis corporalibus cæli aperti, quia in ſuprema aëris parte formata fuit ſpecies, ſeu ſimilitudo quędam aperturę & hiatus ſenſibilis. Quæ quidem ad hoc facta eſt ſecundum litteralem rationem, vt columba Spiritum ſanctum referens, & vox Patris, non aliunde, quàm è cælis proficiſci viderentur.

Columba in qua Spiritus ſanctus deſcendit non fuit verũ animal.

Cælorum apertio corporalis.

Et ecce vox facta eſt de cælis dicens: Tu es filius meus, &c. Tum veriſimilius ſit dictum fuiſſe. Tu es filius meus, &c. quam hic eſt filius meus, tum quod duo ita dictum narrent, tum quod Chriſtus dicitur vidiſſe cælos apertos, & Spiritum deſcendentem. Matthæus tamen dixit hic eſt filius meus, ſiue quod ita dictum fuerat in transfiguratione, ſiue vt indicaret hanc vocem ob hoc factam, vt his qui audiebant indicaretur hunc eſſe filium Dei. Additur autem apud Græcos articulus duplex emphaſi non carens σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγάπητος: Tu es ille filius meus, ille dilectus, nimirum vnicus filius meus per naturam, non per adoptionem. Iam quod ſequitur.

In te complacui mihi, quamuis hunc videatur debere habere ſenſum,

ſum, in te oblector, & ipſe mihi placeo: tamen ſi conſideremus vſum verbi εὐδόκησα, quod hoc loco ponitur, hic potius erit ſenſus. In te eſt mihi beneplacitum, hoc eſt, tu ſingulariter mihi places, & gratus es, adeo vt præter te nemo placeat niſi per te: per quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum quibus hactenus offenſus fui. Eſt enim hoc verbum peculiare diuinis literis, quo propenſum animum, ac præcipuum quendam affectum erga alios ſignificant.

e *Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta.* Quare pro ferè poſitum eſt: ſubaudiendus quoque infinitiuus eſſe, pro quo apud Græcos eſt participium ὤν, quanquam hoc participium rectius referatur ad ſequentia, vt ſit ſenſus, exiſtens, vt putabatur, filius Ioſeph. Noſtræ ergo lectionis ſenſus eſt. Ieſus erat incipiens, hoc eſt, incipiebat eſſe ferè triginta annorũ. Quibus verbis apertè nimis ſignificatur Chriſtum cum baptizaretur nondum perfeciſſe trigeſimum annum, ab eo tamen non multum abfuiſſe. [Attamen omnibus benè perpenſis videri omnino poteſt Lucam quod dicit, *incipiens*, non ad annos retuliſſe, ſed ad prædicationis, & oſtenſionis ſuæ exordium: vt quod hic dicit correſpondeat ei quod dicit Act. 1. & 10. vbi eodem verbo vtitur. Græca enim ad verbum hoc habent ordine: Et ipſe erat Ieſus ferè triginta quaſi annorum incipiens, exiſtens, vt putabatur filius Ioſeph. Itaque ſenſus erit: Et ipſe Ieſus erat ferè triginta annorum cum iam ſuſcepto baptiſmo auſpicaretur deinceps munus ſuum. Si enim participium incipiẽs, ad annos pertinuiſſet ſatis erat dicere: Et ipſe erat incipiens eſſe 30. annorum, & omnino ſupereſſe videtur dictio quaſi, imò abſurda videtur eſſe locutio.]

Vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli, &c. Duplex hic occurrit ſcrupulus dum genealogia Chriſti per Lucam deſcripta, confertur cum ea, quæ à Matthæo deſcripta eſt. Prior eſt, quod Ioſeph Mariæ maritus, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videatur cenſeri filius Heli: cum vnius non poſſint eſſe duo patres. Pro diſſolutione huius rectè dicitur Eli, quem ponit Lucas fuiſſe patrem naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dictus eſt Iehoiachim, pro quo vulgo dicitur Ioachim. Sicut autem Rex Ioachim, qui fuit in tranſmigratione Babylonis dictus eſt etiam Eliachim, (nam hæc nomina idem Hebræis ſignificant) ita fieri poteſt, vt & Pater virginis diceretur etiã Eliacim, & cauſa breuitatis Eli. Hic ergo quoniam ſocer erat Ioſephi, ob id Ioſeph eius dicitur eſſe filius, vel gener, cum naturalis eſſet Iacobi filius. Quare Lucas naturalem ſeriem genealogiæ ſecutus eſt, ſi Chriſtum reſpicias: legalem verò ſi Ioſeph reſpicias. Contra Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioſeph, quæ ad Chriſtum tendenti legalis eſt. Poſterior ſcrupulus eſt, quod Salathiel & Zorobabel, quos Matthæus

Mariæ Pater.

thæus in poſteritate Nathan Salomonis recenſuit, hic inter nepotes ipſius Nathan, qui fuit Salomonis frater germanus numerantur. Ad huius diſſolutionem omnibus intricatis perplexitatibus, & nouis adinuentionibus nullum pondus habentibus reiectis, ſimplicius fuerit & probabilius dicere Zorobabel & Salathiel, quos ponit Matthæus, alios eſſe ab illis, quos ponit Lucas. Vſitatiſſimũ enim eſt eadem nomina pluribus imponi, imprimis autem inſignium, & laudatorum virorum. Itaque Matthæus continuam generationem narrat Ioſephi ex poſteritate Salomonis, Lucas verò generationem virginis ex poſteritate Nathan: ſuntq; inter ſe omnes diuerſæ perſonę, quæ à Dauide numerantur per Lucam vſque ad Ioſeph: & quos Matthæus narrat à Dauid, vſque ad Ioſeph.

Qui fuit Cainan. Quamuis hæc generatio abundet in vulgata noſtra æditione & Hebraica veritate: excuſatur tamen Lucas quia recenſuit genealogias, vt inuenit eas deſcriptas à Septuaginta, quorum illo tempore apud omnes ſumma erat authoritas.

Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Adam dicit fuiſſe Dei quod à Deo factus eſſet, nullum habẽs generationis ſuæ authorem præter ſolum Deũ, qui illum ex limo terræ tanquã ex matre formauit. Bene autem reſpondet finis huius genealogiæ principio: quoniam ſicut Adam dicitur Dei eſſe quãuis non illius propriè filius: ita & Ioſeph dicitur fuiſſe Heli, quamuis non propriè illius filius, ſed gener.

Ieiunat & tentatur in deſerto Chriſtus.

Matth. 4. Marci 1. Lucæ 4.

CAPVT XV.

I[c] Eſus autem plenus Spiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane, & [a] tunc Ieſus † [f] ductus eſt à ſpiritu, [b] & ſtatim ſpiritus expulit eum [l] in deſertum [a] vt tentaretur à diabolo. [b] Et erat in deſerto [h] quadraginta diebus [b] & quadraginta noctibus, [h] & tentabatur à ∇ ſatana, [b] eratq; cum beſtijs, [c] & nihil manducauit in diebus illis. [f] Et [c] conſummatis illis, [c] cum ieiunaſſet, quadraginta diebus & quadraginta noctibus poſtea [f] eſurijt. [a] Et accedens tentator ‖ [c] diabolus [f] dixit illi: Si filius Dei es, dic † vt lapides iſti panes fiant. ▷ Et reſpondit ad illum Ieſus: Scriptum eſt, [c] quia [f] non in ſolo pane viuet homo, ſed in omni verbo [a] quod procedit de ore [f] Dei. [a] Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem, [c] & duxit illũ in Hieruſalem, [f] & ſtatuit eum ſuper † pinnaculum templi, & ▷ dicit ei: Si filius Dei es, mitte te [c] hinc [l] deorſum. Scriptũ eſt enim ‖ quia Angelis ſuis † mandabit de te, [c] vt conſeruent te, [f] & [c] quia [f] in m[illegible] tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. [c] Et reſpondens [f] Ieſus ait illi. [a] Rurſum † [f] ſcriptum eſt: Non tentabis Dominum Deum tuum. [a] Iterum aſſumpſit [c] & duxit [f] eum diabolus in montem excelſum [a] valde [f] & oſtendit ei omnia regna ▷ mundi

† [c] *agebatur in ſpiritu.*
Δ [e] *Diabolo.*
‖ [c] *Dixit autem illi diabolus.*
† [c] *Lapidi huic vt panis fiat.*
▷ [a] *Qui reſpondẽs dixit.*
† [e] *opinnã*
▷ [c] *dixit*
‖ [c] *quod*
† [c] *o mandauit.*
† [c] *dictũ eſt.*
▷ [c] *orbis terræ.*

† [e] *ait ei.*
‖ [a] *hæc omnia.*
† [a] *dicit ei Ieſus.*
▷ [a] *reliquit eum diabolus.*

[a] *& gloriam eorum* [c] *in momento temporis* [f] *& † dicit ei: Tibi dabo* ‖ *poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam illorum* [c] *quia mihi tradita ſunt, & cui volo do illa. Tu ergo* [c] *procidens* [f] *ſi* [a] *cadens* [f] *adoraueris* [e] *coram* [f] *me* [e] *erunt tua omnia. Et* [a] *tunc* [c] *reſpondens †* [f] *Ieſus dixit illi:* [a] *Vade retrò ſatana,* [f] *ſcriptum eſt* [a] *enim:* [i] *Dominum Deũ tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.* [c] *Et* [a] *tunc* [e] *conſummata omni tentatione* ▷ [f] *diabolus receſſit ab illo* [c] *vſque ad tempus.* [c] *Et* [a] *ecce* [e] *Angeli* [a] *acceſſerunt, &* [c] *miniſtrabant ei.*

Ieſus autem plenus Spiritus ſancto regreſſus eſt à Iordane, &c. Poſteaquam Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ ſuper Chriſtum deſcendiſſet, dicitur à Luca iam plenus Spiritu ſancto. Regreſſus autem dicitur à Iordane quo eius exemplo diſceremus non eſſe baptizato perſiſtendum circa baptiſmata & lotiones, ſed connitendum eſſe ad ſublimiora ſtudia pietatis. Actus autem & expulſus à Spiritu ſancto dicitur, non quod contra voluntatem ſuam eò adigeretur, quomodo aguntur bruta: ſed quo efficacia Spiritus, quæ erat in Chriſto, quæque eſt in his, quos poſſidet Spiritus ſanctus, ſignificaretur. Non enim tantum ducit Spiritus oſtendendo quid ſequendum ſit & faciendum: ſed etiam ipſe in ſanctis facit, vt illud faciant: idque cum omni alacritate. Deſertum autẽ in quod Chriſtus ſeceſſit ſolitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus dicit eum *egiſſe cum beſtijs.* Cauſam autem ob quam in deſertum ſeceſſerit Chriſtus, ſolus Matthæus reddit, dicens: *vt tentaretur à diabolo,* non quod hæc ſola fuerit cauſa, ſed quod fuerit præcipua inter multas. Notandum quoque bene dictum eſſe vt tentaretur à diabolo: Non enim ſicut nos à concupiſcentia ſua tentari potuit, ſed tantum à diabolo, & miniſtris eius.

[b] *Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, &c.* Ex Marco & Luca apparet Chriſtum non ſolum tentatum fuiſſe à diabolo poſt dies 40. quamuis eæ ſolum tentationes expreſsè narrentur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit: Et erat *in deſerto quadraginta diebus, & tentabatur à Satana,* niſi ſic intelligatur, & poſt hos dies tentabatur à Satana, ſicut intelligendum eſt quod ſequitur. Et Angeli miniſtrabãt ei. Et Luca verò manifeſtiùs videtur etiam tempore dierum 40. Chriſtum tentatũ Nam quod nos legimus in Luca *agebatur in ſpiritu, in deſertũ diebus 40. & tentabatur à diabolo.* Græcè non eſt & tentabatur, ſed tantum participium πειραζόμενος, tentatus, vel tentationem patiens. Illudq́; diebus quadraginta (pro quo Græcè eſt ἡμέρας τεσσαράκοντα, hoc eſt, per accuſatiuum dies 40. ita poſitum eſt, vt poſſit, vel ad ſuperiora vel ad inferiora referri. Verum mollius eſt, vt ad inferiora pertineat: non quod toto hoc tempore tentatus ſit, ſed quod frequẽter.

Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus & quadraginta noctibus, &c. Noctium etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Moſis: ad

ad diſtinctionem ieiunij Chriſti à ieiuniis Iudæorum,qui toto die ieiunans in veſpera & nocte cibum ſumpſerunt. Lucas verò noctes non ponens:loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cum autem poſt 40. dies eſurijſſe dicatur,ſatis ſignificatur tempore 40.dierum non eſurijſſe : diuinitate ſcilicet corpus ſine eſurie conſeruante.

Et accedens tentator diabolus dixit illi:Si filius Dei es,&c. Cum dicitur acceſſiſſe diabolus, ſignificatur in viſibili, & humana forma diabolum apparuiſſe & aduenisse. Porrò nequam Spiritus tribus hic ab Euangeliſta nominibus appellatur,ſcilicet, Tentator, Diabolus,& Satan,vel Satanas. *Tentator.* Tentatio autem hic pro ſollicitatione ad malum,& tentare pro ſollicitare ad malum ponitur , quomodo apud Iacobum Deus tentare neminem dicitur. Satan autem Hebraica dictio eſt, quæ idem ſignificat, quod aduerſarius & inimicus. *Satan.* Et quia veterator ille Spiritus nuſquam non aduerſatur nobis ac peſſima vbique ſuadet, tum & ad vltionem poſtulat : peculiariter,& per antonomaſiam Satan vocatur, vt Paral.21. Conſurrexit autem Satan contra Iſraël. Nomen autem Diabolus dictio Græca eſt , quæ propriè calumniatorem & criminatorem ſignificat,ac ferè nomen hoc à 70.ponitur vbi in Hebræo eſt Satan. *Diabolus*

Si filius Dei es,dic vt lapides iſti panes fiant. Non dicit : Cum ſis, Dei filius dic,&c. ſed per conditionem dubitatiuè pronunciat : Si filius Dei es. Quia locutione, etiam adulatur, & pungit, vt ſi verè eſſet Dei filius id modo neceſſario demonſtraret:tanquam rubore ſuffundendus ſi non crederetur eſſe Dei filius. Eſt itaque ſenſus verborum iſte : Auditum eſt cæleſti voce,accedente etiam Ioannis teſtimonio te denunciatum , eſſe Dei filium : Id ſi verum eſt, cur ſic fame diſcruciaris , qui vel ſolo verbo tuæ fami ſuccurrere potes : Fac potius tuo iuſſu,vt lapides hi in panem conuertantur, habeasq́; quo impleas ventrem eſurientem. Id ſi facere recuſas, fruſtra ſanè vel tibi perſuades te eſſe, quod diceris, vel alios id de te credituros expectas. Porrò cum Lucas dicit ſingulariter, lapidi huic vt panis fiat : apparet apud Matthæum , pluralem numerum pro ſingulari poſitum,vt & alias aliquoties.

Scriptum eſt,quia non in ſolo pane viuet homo. Ille cupiebat explorare num Dei eſſet filius:Chriſtus verò nihil ſe , quam hominem eſſe reſpondit dicens : Non in ſolo pane viuit homo , cæteris ſe connumerans hominibus,per quod etiã abſurdiorem demonſtrat eſſe dæmonis ſuggeſtionem.Si enim quiuis homo nõ in ſolo pane victurus eſt,ſed in omni verbo Dei : multo magis neceſſe non eſt filio Dei,vt pro fame pellenda lapides in panem conuertat.

Sed in omni verbo,quod procedit de ore Dei. Per omne verbum Dei aut verbum quod procedit de ore,hoc eſt imperio Domini,oportet hic intelligere omne id,quo Deus vult,ordinat,vt iubet vt vita

hominis ſuſtentetur: quomodo manna, quod non erat panis, nutriuit Iſraëlitas in deſerto, & Heliſæum cum ſociis ſuis herbis agreſtibus pauit, & Moſen, Heliam, atque Chriſtum quadraginta diebus ſine omni cibo ſuſtentauit.

Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem, hoc eſt, in Ieruſalem, vt patet ex Luca. Hæc enim ſancta ciuitas dicebatur propter ſanctum Dei templum, quod erat in ea.

Pinnaculum. *Et ſtatuit eum ſupra pinnaculum templi,* hoc eſt, ſupra ſupremam templi extremitatem. Nam pinnaculum dicitur faſtigium, ſiue ſummitas ædificij in acumen tendentis: quia veteres pinnam dixerunt, quod acutum eſt, aut quia pinnaculis addi ſolet pinna, quę facili motu ventorum indicet flatum. Vnde & Græcè dicitur πτερύγιον, quod eſt diminutiuum, à πτέρυξ ala, quod in morem alarum moretur. Cum autem veriſimile ſit templum non habuiſſe faſtigium acuminatum, eo quod in Palæſtina domus tectum habeant planum: debet hic pinnaculum, & πτερύγιον accipi pro ſuperiori parietis, & tecti parte, aut angulo aliquo. Porrò bene aduertenda ſunt diaboli verba dicentis.

Si filius Dei es, mitte te deorſum. Vox enim hæc verè diaboli eſt, vt annotarunt Ambroſius & Hieronymus. Nam cum ipſe ſeipſum per ſuperbiam ex altitudine cælorum præcipitauerit: ſemper etiam quo homines ſibi ſimiles reddat de altiore gradu meritorum eos cadere deſiderat. Vt autem diabolus impetret, quod ſuggeſſit addit ex Pſal. 90. ſcripturæ teſtimonium, quo oſtendere vult Chriſtum ſi filius Dei ſit ſine omni periculo ſeſe miſſurum deorſum: *Scriptum eſt enim Angelis ſuis Deus mādauit de te, &c.* Quam ſcripturam admodū malignè, impiè, & deprauatè adducit. Primum quod eam ſcripturam, quæ de quouis pio homine dicta eſt interpretatur ad Chriſtum propriè pertinere debere, ad quē tamen nō pertinere vel ipſius dæmonis verba ſatis ſignificare poterant. Si enim erat Dei filius: ergo Angelorum miniſterio opus nō habebat, per quos cuſtodiretur ab omni nocumento, & læſione. Deinde quod ea ſcriptura, qua promittitur confidentibus in Deum ſecuritas ab omni malo: abutitur ad perſuadendum impietatem, tentationem ſcilicet Dei, & malorum ſpontaneam aduocationem.

Et reſpondens Ieſus ait illi, rurſum ſcriptum eſt: Non tentabis, &c. E diuerſo inquit, ſcriptū eſt: Non tentabis Dominum Deū tuum. Eſt autem ſcriptum iſtud Deut. 6. citatur tamen magis ſecundùm 70. tranſlationem, quàm Hebræam veritatē. *Tentare Deum.* Tentare autem Deū hic debet accipi, vt ſit idem, quod experimentū ſumere de Deo, & potiſſimum de omnipotentia eius, bonitate, & fidelitate in ſeruandis promiſſis. Id autem dupliciter cōtingit. Primum ex præſumptuoſa quadam de Deo confidentia: vt cum quis ſe citra vllam neceſſitatē inijcit in aliquod manifeſtum periculū, præſumēs ſibi adfuturum Dominum.

Hominum. Secundo etiam Deum tentare contingit ex diffidẽtia de Deo, aut incredulitate eius, quod de Deo credere deberet, vt cum quis in neceſſitate aliqua conſtitutus non ſecurè confidit de Dei potentia & bonitate, ſed animo murmurante cum diffidentia quadam optat Deum declarare ſuam potentiam, & auxiliũ: quomodo tentaſſe Deum dicuntur Iſraëlitæ, cum in inopia cibi, potúſve conſtituti murmurauerunt dicentes: Eſtne Deus in nobis an non? Et nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto?

Iterum aſſumpſit: Et duxit eum diabolus in montem excelſum, &c. Tertia hæc tentatio non parum differt à duabus ſuperioribus. In eis enim dixit: Si filius Dei es, eo quod ea, quæ ſuggerebat videbantur Dei filio competere In hac verò id adijcere non potuit, eo quod id ſuggeſſit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis apertiùs expiſcari quærebat, quis eſſet Chriſtus, in hac verò apertiùs ad peccatũ eum ſolicitat, quaſi iam certior eũ non eſſe Dei filium. Cum enim videret eum ſemel & iterum detrectantem vt oſtenderet ſe Dei filium: tanquam purum hominem iam ipſum tentat, ea illi proponens, quæ adeo mouent homines vt inuiſibilibus bonis futuris ea proponant. Et tamen quemadmodum in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatum ſolicitaſſe: ita & in hac rectè intelligitur ſimul voluiſſe explorare non Dei eſſet filius. 1

Et oſtendit illi omnia regna mundi, & gloriam eorum in momento temporis. Quomodo omnia regna mundi & gloriã eorum è monte quouis oſtendere potuerit, idque in momẽto temporis, in quæſtionẽ vertitur. Sed cum nõ ſatis pium ſit dicere diabolũ interiores Chriſti ſenſus commouiſſe nouis apparentium rerum ſpeciebus: cumq; certum ſatis ſit in ſenſibili & externa ſpecie diabolum Chriſto apparuiſſe: veriſimilius videtur vt dicatur diabolũ oſtendiſſe Chriſto omnia regna mundi ſenſibiliter: quia omniũ imagines nouo quodã modo repræſentauit humanis eius obtutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illuſio in oculis Chriſti, neq; Chriſtus deceptus eſt: cum ſciret obiectas imagines eſſe falſas. Atque in hũc modum intelligit Theophyl. iſtud cõtigiſſe. Cæterum cum hoc modo veriſimile ſit intelligendũ eſſe iſtud, oſtendit ei omnia regna mundi: atque ad huiuſmodi oſtenſionem non fuerit neceſſaria corporalis tranſuectio in montem aliquem excelſum: apparet etiam probabilius ſecundum prædictum modum intelligendum eſſe quod dicitur diabolus Chriſtũ aſſumpſiſſe in montẽ, & proinde etiã illud quod dicitur aſſumpſiſſe in Ieruſalẽ, & ſtatuiſſe ſuper pinnaculum templi: vt ſcilicet hæc facta ſint non reipſa, ſed per viſionem, quemadmodum abſconſio lumbaris ad Euphratem à Hieremia, & dormitio Ezechielis ſuper latus ſiniſtrum, & poſtea ſuper latus dextrum. Neque enim minus apertè illic ſcribitur Hieremiã ipſe ad

Quomodo oſtenderit omnia regna mũdi.

Quomodo iterum ſtatuerit eũ ſuper pinnaculum tẽpli.

ad Euphratem, atque illic Lumbare ſuum abſcondiſſe, ſecundóq; rediiſſe, & reperiſſe illud corruptum iam, deinde Ezechielem ſupra latus ſuum ſiniſtrum dies trecentos nonaginta, & ſuper dextrum 40. dormiuiſſe, quàm hic Dominum à diabolo in pinnaculum templi, ac poſtea in montem aſſumptum. Et tamen Hieronymo & aliis non eſt dubiū per viſionem illa contigiſſe. Vt autē ſic intelligantur etiam quæ hic dicuntur, ſatis inſinuant Euāgeliſtæ, qui videntur ſignificare has tentationes in deſerto contigiſſe, in quod Chriſtus ſeceſſerat: Nam Matthæus ob id in deſertum iiſſe dicit, vt tentaretur à Diabolo, videlicet in ipſo deſerto. Et Lucas poſt tentationes dicit Chriſtum regreſſum in virtute ſpiritus in Galilæam, videlicet è deſerto in quod ſeceſſerat. Proinde ſecūdum prædicta dicendum eſſet tranſlationem Ezechielis, & Ieremiæ factam per viſionem imaginariam aut intellectualem, Chriſti verò per viſionē ſenſibilem & corporalem, ita ſcilicet vt diabolus per nouas rerum imagines fecerit Chriſto videri ſenſibiliter ſe eſſe ſupra montem & templum.

Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam eorum, &c. Mendaciter & arroganter ſibi arrogat & quod omnia ſibi ſint tradita, & quod det cui voluerit. Domini enim eſt terra, & plenitudo eius, & in manu eius ſunt omnes fines & regna terræ, omniſque poteſtas ſecundum Paulum à Deo eſt.

Tunc reſpondens Ieſus dixit illi: Vade retro Satana, &c. Huius orationis non eſt ſenſus ſequere me à tergo. Sed quia Satan ſignificat Hebræis aduerſantem nō qualitercunque, ſed velut obſiſtēdo coram, & ante faciē: ideo alludendo ad vocabulū encitur à facie, iubeturq; ſecedere poſt tergum, in quo non poſſit obſiſtēdo aduerſarium agere. Quare ſenſus eſt, ſecede omnino à me nec diutius mihi aduerſeris. Eſt enim locutio metaphorica deſumpta à ſimilitudine corporalis ſitus eius, qui aduerſatur alicui. *Dominum Deum tuum adorabis.* Putatur deſumpta hæc ſcriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus, Verum illic non adorabis ſcriptum eſt, ſed timebis. Verbum ergo timebis Dominus mutauit in adorabis, quod ita reſponſio poſtularet, eo quod diabolus ad proſtrationem & adorationē ſui inuitabat. Quod autem addictum eſt, μόνῳ, id eſt, ſoli, & ſi in Hebræo expreſsè non habeatur, includitur tamē in articulo (illi) qui cum debeat intelligi cum emphaſi, ſignificat ſoli Deo ſeruiendum. Vnde & in prima parte intelligi debet Dominum Deum tuum ſolum adorabis. Adorare autem propriè ſignificat ſe coram aliquo venerationis cauſa proſternere, aut inclinare: vnde frequenter etiam aliis à Deo tribuitur ſecundum generalem hanc ſuam ſignificationem. Cum autem huiuſmodi venerationē Deus ſibi ſoli exhiberi poſtulat, plus quid eo verbo ſignificatur, nēpè talis veneratio exterior, quæ ex corde pio, & religioſo procedat,

&

& qua ipſe colatur tanquam ſolus autor vitæ, & omnis boni largitor. Pro verbo autem ſeruies quod in ſecunda parte ponitur Græcis eſt λατρεύσεις. Eſt autem Græcis λατρεύω idem quod δουλεύω, & λατρεία idem quod δουλεία. Tamen quoniam 70. ſemper, aut ferè ſemper verbum hoc poſuerunt vbi de cultu diuino eſt ſermo, ſimiliter & Paulus in ſuis Epiſtolis: factum eſt vt λατρεία accipiatur à ſanctis patribus pro ea ſingulariter ſeruitute, qua colitur Deus, vt annotauit prolixè D. Aug. lib. 10. de ciuit. Dei cap. 1.

Et tunc conſummata omni tentatione. Tunc inquit Matthæus, hoc eſt, cum dixiſſet Dominus, vade poſt me Satana, cúmque, vt habet Lucas, *omnis iam conſummata eſſet tentatio.* Omnem autẽ tentationem dicit conſummatam ſiue ſimpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio, qua voluit tentare Chriſtum diabolus, ſiue quia hæ tres tentationes deſcriptæ capita ſunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia, & ambitione: quia omne quod eſt in mundo aut eſt concupiſcentia carnis, aut concupiſcentia oculorũ, aut ſuperbia vitæ. Porro vſque ad tẽpus dicitur receſſiſſe diabolus, quia rediturus erat poſtea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem alia accepta occaſione. Cum autem iam receſſiſſet diabolus. Ecce inquit Matthæus rem nouam *angeli* inuiſibili ſpecie *acceſſerunt* ad eum, & miniſtrabant ei cibum ſcilicet adferentes aliaque miniſterij officia ei exhibentes.

Ioannes teſtificatur de Chriſto. Ioan. 1.

CAPVT XVI.

IOannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat dicens: Hic erat quem dixi, Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiã pro gratia: quia lex per Moyſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Et hoc eſt teſtimonium Ioannis, quãdo miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confeſſus eſt, & non negauit. Et confeſſus eſt, quia non ſum ego Chriſtus. Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non ſum. Propheta es tu? Et reſpondit: Non, Dixerũt ergo ei: Quis es, vt reſponſum demus his qui miſerunt nos? quid dicis de teipſo? Ait: Ego vox clamantis in deſerto, dirigite viam domini, ſicut dixit Iſaïas Propheta. Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis. Et interrogauerunt eũ, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta? Reſpondit eis Ioãnes dicens: Ego baptizo in aqua:

medius

medius autem veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis. Ipſe eſt qui poſt me venturus eſt, qui ante me factus eſt: cuius non ſum dignus vt ſoluã eius corrigiam calceamenti. Hæc in Bethabara facta ſunt trans Iordanẽ, vbi erat Ioannes baptiZans. Altera die vidit Ioannes Ieſum venientẽ ad ſe, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic eſt de quo dixi: Poſt me venit vir qui ante me factus eſt, quia prior me erat, & ego neſciebã eum: ſed vt manifeſtetur in Iſrael, propterea veni ego in aqua baptiZans. Et teſtimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi ſpiritum deſcendentem quaſi columbam de cœlo, & manſit ſuper eum. Et ego neſciebam eum: ſed qui miſit me baptiZare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris ſpiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptiZat in Spirituſancto. Et ego vidi & teſtimonium perhibui, quia hic eſt filius Dei.

Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat, dicens, &c. Hoc eſt perhibuit, & clamauit, vtrũque enim per præteritũ exponi debet, cum Græcis prius quidem verbum ſit præſens μαρτυρεῖ, id eſt, teſtificatur, ſecundum verò præteritum κέκραγε, clamauit. Verbo autẽ clamauit ſignificat Ioannem non in ſecreto, nec diſcipulis tãtum ſuis, ſed publicè omni populo audiente, ac ſumma cum libertate prædicaſſe de Chriſto. *Hic inquit erat quem dixi,* hoc eſt de quo dicebã vobis olim quod ſequitur. Quibus verbis apertè ſignificatur hanc Ioannis teſtificationem factam Domino iam præſente, aut ſaltẽ declarato, ac prius Ioannem de ipſo dixiſſe, quæ ſequuntur nempe, Qui poſt me venturus eſt, &c. Pro quorum intelligentia, antè omnia certum eſt Ioannem dicere Chriſtum poſt ſe venturum ratione prædicationis, quia ſcilicet poſt ipſum venturus erat ad prædicandum, baptizandum, & reliqua ad quæ à Patre miſſus fuit, deinde quod dicit Chriſtum ante ſe factum certum quoq; eſt non poſſe intelligi Chriſtum Ioanne prius tempore factum eſſe. Intelligendum ergo quod dicit antè me factus eſt, hoc eſt anterior me effectus eſt, & ſuperior me, mihiq́ue prælatus vt ante non ad tempus ſed ad dignitatem pertineat. Non enim Græcis eſt πρό, ſed ἔμπροσθεν quod magis ſignificat præcedentem & excellẽtem. Neque Græcis eſt πεποίηται aut κέκτισται quæ creationem manifeſtius ſignificarent, ſed γέγονεν quod verbum quamuis anceps ſit Græcis ad fieri, & eſſe, hic tamen non rectè transfertur per fuit, vt vertunt quidam, Ante me fuit, Nam nec ſic ſatis aptè ſubderetur quia prior me erat. Vertendũ itaque factus eſt, ſed intelligendum eſt non abſolutè Chriſtum dici factum, ſed factum antè Ioannẽ, hoc eſt Ioanne ſuperiorem: Et ſi enim nondum apud homines tantam obtinuerat autoritatem Chriſtus, quantam Ioãnes, tamen à Patre factus erat eo ſuperior hoc eſt ei prælatus: vt qui ad maiora erat deſtinatus quique ampliora gratiarum dona conſecutus erat, plenitudinem ſcilicet eam vnde, ſicut poſtea dicitur, omnes acce-

accepimus, ac vnionem perſonalem diuinitatis cum humanitate. Secundum quem ſenſum quod ſequitur, Quia prior me erat, intelligendum eſt de prioritate ſecundum tēpus: vt ideo dicat priorem ſe fuiſſe, quia ſecundum diuinitatem in principio erat Verbum apud Deum, quomodo intelligit D. Auguſt. Quoniam ergo periculum erat ne Ioannes, qui apud Iudæos ſummam conſecutus fuit authoritatem, maior Chriſto haberetur, vel ob id quod prior cæperit prædicare pœnitentiam & regnum cælorum: ideo clamabat Ioannes frequēter idem repetendo, eum, qui poſt ſe vēturus eſſet, ſibi prælatū, ſeque longè eſſe priorem. Atque hoc illud eſt, quod apud alios tres Euangeliſtas dicitur ante baptizatum Chriſtū de eo, eo prędixiſſe, Qui poſt me venturus eſt fortior me eſt, &, venit fortior me poſt me, &c.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus. Rectè Cyrillꝰ & Chryſ. intelligunt hæc eſſe verba Euāgeliſtæ, qui cum obiter inſeruiſſet Baptiſtę teſtimonium ſuis dictis conſonans, redit ad declarādum, & continuandum incæptum ſermonem. Sicut ergo de Apoſtolis & fidelibus loquens dixit vidimus gloriam eius, & plenū gratia, & veritate: ita nunc ſub eorundem perſona pergit dicere, de plenitudine eius nos omnes accepimus: declarans ſcilicet quā fuerit verbum caro factum plenum gratia, & veritate, nimirum adeo vt de plenitudine eius omnes acceperint Apoſtoli, accipiantque omnes fideles. Hæc autem plenitudo Chriſti rectius, vt apparet, intelligitur de vtraque plenitudine ſimul, & ea ſcilicet, quę ei ſecundum diuinam naturam competit, & quæ ſecundum humanam. Nam hæc ex illa profluxit propter vnionem perſonalem, & illa redūdat in fideles per plenitudinem humanitatis Chriſti. Cúmq; in vnam perſonam coniuncta ſit diuinitas humanitati, frequenter ſcriptura ſimul complectitur, quæ ſunt vtriuſque, *gratiam pro gratia.* His quæ ſequuntur optimè conuenit Cyrilli, & Chryſoſtomi interpretatio, qui gratiam pro gratia intelligunt legem Euangelicam datam per Chriſtum pro lege Moſaica, quam etiā fuiſſe gratiam bene oſtendit Pſalmiſta dicens: Qui annunciat verbum ſuū Iacob. Non fecit taliter omni nationi, &c. [Sic ergo dictum eſt gratiam pro gratia, ſicut Iob. 1. dicitur pellem pro pelle, hoc eſt aliam pro ſua, quomodo & dicimus clauum clauo pellere aliū, ſcilicet alio. Ita enim & hic dicitur gratiam pro gratia, hoc eſt aliam pro alia.] Hunc itaque ſenſum declaraturus ſubdit.

Quia lex per Moyſen data eſt, vbi per hoc quod dicit legem datam a Deo ſcilicet, ſignificat legem fuiſſe Dei donum, & proinde gratiam. Cum verò ſubdit, Gratia, *& veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*, ſignificat gratiam legis fuiſſe gratiam quandam vmbratilem, & proinde non perfectam: gratiam verò Chriſti, quæ pro gratia legis data eſt fuiſſe perfectam: vt quæ veritatem ipſam coniun-

coniunctam habuerit. Proinde cum hic lex Euangelica dicitur ad diſtinctionem à lege veteri gratia, & veritas, non accipitur veritas vt opponatur falſitati, ſed vt opponitur vmbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euangelica veritas, quod res eas exhibeat quas obſcuris typis lex Moſaica figurabat. Neq; ſic dicitur lex noua Gratia, quaſi vetus non ſit gratia, ſed quod maior, & perfectior ſit gratia, quam illa: propter quod ſignificandum adiecit, & veritas. Legem autem veterem dicit datam per Moſen, gratiam autem & veritatem non datam, ſed factam eſſe, hoc eſt contigiſſe, per Ieſum Chriſtum: ſignificans Moſen tantum fuiſſe ſeruum in legiſlatione non dominum, Chriſtum verò in exhibendo nobis gratiam, & veritatem non ſe habuiſſe vt ſeruum, ſed vt Dominum.

Deum nemo vidit vnquam. Secundum omnes penè interpretes iſtud refertur ad id, quid immediatè præceſſit. Quoniã enim dixit veritatem factam eſſe per Ieſum Chriſtum nõ per Moyſẽ, Multo minus per quemuis alium, oſtẽdit quare neceſſarium fuerit, vt veritas per Ieſum monſtraretur, & eſt iſte ſenſus. Nihil mirum ſi dixi per Moſen quidem datam eſſe legem, per Ieſum vero pro lege illa contigiſſe veritatem. Nam cum Moſes Deũ non viderit, ſicut nec alius quiſpiã homo, nec ipſe, nec alius quiſpiam potuit nobis manifeſtam de Deo, & liquidam narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem Dei, ſalutis, atque iuſtitiæ referre. Chriſtus autem qui & filius eſt, & vnigenitus, & in ſinu eſt paterno, intimuſque conſiliis illius: hic vnus apertè nobis enarrauit omnem veritatem. Porro ſententia illa, *Deum nemo vidit vnquam*, ne contrarietur illis ſcripturis quibus multi dicuntur Deum vidiſſe, imprimis intelligi debet de diuina natura in ſeipſa: Deinde ſciendum verbum videre hoc loco non ſolum includere viſionem corporalem, ſed etiam quãcunque aliam viſionem ſiue imaginatiuæ potentiæ ſiue intellectus. Significatur enim hic à Ioanne vnigenitum filium, Deum quem nobis enarrauit, vidiſſe, quem vtiq; corporalibus oculis nõ vidit. Deum autem, vt eſt in ſua natura, nullus hominum vnquam vidit, neque oculis corporis, neque oculis mentis: quãuis his poſt hanc vitam & in nouiſſimo die iuſti Deum videbunt. [Notãdum tertiò pro intellectu huius ſententię poſſe eam intelligi vel de ſolis hominibus in hac vita exiſtentibus, & ſic eius veritas ex prędictis patet, vel etiam de Angelis. Nam Græcè non eſt nemo, ſed οὐδεὶς, id eſt, nullus, vt videantur etiam Angeli comprehendi ſicut intelligit Ambroſius. Qui ſi intelligantur comprehendi, iam verbum videre accipi debebit, vt ſignificet viſionẽ perfectam, qua ſcilicet id, quod videtur totum comprehenditur: ita vt eius quod videtur, nihil lateat videntem, ſed eius natura tota quanta quanta eſt perſpiciatur. Sic enim Deus, qui infinitę naturę eſt, & perfectionis, non ſolum nunquam viſus eſt ab homine vel Angelo, ſed nec

videri

videri poteſt.] Notandum autem quod poſtquam dixiſſet Euangeliſta Deum nemo vidit vnquam, ſignificans nullum ſatis idoneum fuiſſe, qui Deum, & ipſam veritatem nobis annũciaret, pulchrè admodum, & doctè ita perſonam Chriſti notat, vt oſtendat eum ſolum Deum nouiſſe, ac proinde per eum ſolum veritatem contingere potuiſſe. Neque enim ſolum Filium nominat, ſed vnigenitum filium: ſignificans eum eſſe filium connaturalem, & Patri conſubſtantialem. Nec his contentus adiecit, *qui eſt in ſinu Patris*, quo ſignificat eum & vnicè à Patre diligi, & illi eſſe intimum, proximæq; præſentem, ac proinde eum perfectè videre, omniaq; eius exacte noſſe. Proinde rectè addidit, *Ipſe enarrauit*. Ipſe ſcilicet, qui talis eſt, ac proinde ſolus veritatem omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorem quandam veritatis manifeſtationem inſinuauit, quàm fuit annunciatio Prophetarum.

Et hoc eſt teſtimonium Ioannis, qu miſerunt Iudæi, &c. Cum hoc tempore Ieſus adhuc obſcurus eſſet, & incognitus, veriſimile eſt legatos hos miſſos à Iudæis ſimplici animo, quod ſcilicet, vt teſtatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne forte ipſe eſſet Chriſtus. Quandoquidem ergo de ipſo vulgi variabat ſuſpicio, quo in re dubia certiores eſſent mittunt qui interrogarent eum. *Tu quis es?* Et quidem ſciebant eum eſſe filium Zacharíæ ſacerdotis, ideóque non venerunt interrogaturi nomen eius aut originem, ſed perſonæ qualitatem & dignitatem.

Et confeſſus eſt, & non negauit, & confeſſus eſt, &c. Hæ partes rectè accipiuntur idem ſignificare. Cõſueta enim eſt hæc verborum congeries huic Euangeliſtæ, nec hoc loco otioſa. Nam illa ſignificare voluit conſtantiam, & libertatem Ioannis in aſſerenda veritate: qui cum tantus haberetur, vt ſi voluiſſet, Chriſtus credi potuiſſet, cupiditate falſæ gloriæ ſuperari non potuit, vt aliud quam ſciret, reſponderet. Senſus eſt ergo, & confeſſus eſt veritatem, & non negauit eam. Quæ autem ſit hæc veritas, quam negauit explicat dicens, Confeſſus eſt, *quia non ſum ego Chriſtus*. Verùm cum non interrogaretur an eſſet Chriſtus, ſed tu quis es: quare reſpondit ſe non eſſe Chriſtum? Dicendum cum Caietano legatos prima interrogatione quæſiuiſſe num ipſe eſſet Chriſtus: hanc autẽ interrogationẽ Euangeliſtam inſinuaſſe per reſponſionem Ioannis, quæ talem interrogationem præſupponit.

Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Credebant olim Iudæi, ſicut & nunc παλιγγενεσίαν, hoc eſt, iteratam generationem, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannem quem decollauerat, in vitam rediiſſe, & vulgi pars Chriſtum Heliam, pars Ioannem, aut alium quempiam ex Prophetis ex hoc eodem, errore putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes ſit Elias. Ipſe vero reſpondet

ſe non eſſe Heliam, quamuis fuerit Helias in ſpiritu, & virtute. Atque ex eodem errore rectiſſimè intelligetur eos tertio interrogaſſe, *Propheta es tu?* aliquis ſcilicet ex prioribus Prophetis quemadmodum Chriſtus à vulgi parte habitus eſt. Obtinuerat enim apud Iudæos olim error non eſſe ſanctos, aut Prophetas niſi ſæculi ſuperioris. Ideóque negauit Ioannes ſe eſſe Prophetam, talem ſcilicet de quo quæſierant: cum alioqui ſecundum teſtimonium Zachariæ & Chriſti, verè eſſet Propheta. Simplicius tamen, & rectius Auguſtinus qui intelligens Ioannem ſimpliciter interrogatum num eſſet Propheta, ſentit eum negare ſe eſſe Prophetã ſecundum eum modum quo propriè dicitur Propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij Prophetæ, qui à longè venturum Chriſtum prædixerunt: cum Ioannes præſentem digito demonſtrauerit, ob idque pluſquam Propheta ſit dictus. Hanc Auguſtini ſententiam comprobat Ioannis reſponſio, qua declarat ſe præcurſorem eſſe Chriſti iam præſentis, quem Prophetæ omnes prædixerunt venturum. Sequitur enim.

Ego vox clamantis in deſerto, dirigite, hoc eſt, *rectam facite viam Domini,* quæ ſuperius explicata ſunt.

Et qui miſſi fuerãt erant ex Phariſæis. Ex Phariſæis dicit fuiſſe, vt inſinuaret arrogantiam eorum, & inuidiam in ſubſequentibus.

Et interrogauerunt eum & dixerunt, quid ergo baptizas? &c. hoc eſt, vnde tibi ſumis authoritatem vt baptiſmo, re noua, & inuſitata homines ad pœnitentiam anteactæ vitæ prouoces: cum id non videatur poſſe competere niſi ei, qui vel ſit Chriſtus, vel quiſpiam priſcorum Prophetarum? Verum horum arrogantiæ modeſtè ſimul & appoſitæ reſpondet.

Ego, inquit, *baptizo vos* tãtum *aqua,* ac proinde nihil facio quod non poſſit competere ei, qui neque ſit Chriſtus, neque quiſquam antiquorum Prophetarum. Verum alius quiſpiam à me iam non procul abeſt, imo inter vos iam aliquãdiu conuerſatus eſt, & conuerſatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem, quantus ſit, ſatis noui: vos autem propterea quod earum rerũ pompa ſe non venditat, ex quibus homines æſtimant hominis excellentiã, non cognoſcitis quantæ ſit dignitatis, & præeminentiæ. At ego vobis dico. Ipſe eſt ille de quo dixi aliquando, quod poſt me venturus ſit, dignitate tamen adeò me prior, vt agnoſcam me indignũ, qui infimum ſeruitutis officium illi impendam. Vt igitur ſecundum Iſaïæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad ſuſcipiẽdum illius prædicationẽ: ita ob id baptiſo in aqua, vt meo quali quali baptiſmo vos prępare ad illius baptiſmũ efficaciſſimũ, Ipſe enim vos baptizabit nõ in aqua tantũ, ſed etiã in Spiritu ſancto. Hæc Ioãnes. Veriſimile enim eſt eũ poſtquã dixiſſet: Ego baptizo in aqua, adiecisse in fine, ipſe vos baptizabit in ſpiritu. Alioqui

qui nō ſatis oſtēdiſſet, quod quærebatur videlicet cur baptizaret.

Hæc in Bethabara facta ſunt trans Iordanem , *&c.* Bethabara legendum eſſe & non Bethania admonent Chryſoſt. Theophyl. Origenes, quod Bethania citra Iordanem eſſet propè Ieruſalem: niſi quis fateatur duas fuiſſe Bethanias.

Altera die vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe , *& ait* , *&c.* Altera die, hoc eſt, poſtridie ἐπαύριον. Venit itaque Ieſus ad Ioannem vel ea de cauſa maximè, vt occaſionem præberet clarius teſtificandi de ſe, & ne baptiſmum quem olim ſuſceperat, putaretur in ablutionem ſuorum peccatorum ſuſcepiſſe , quemadmodū alij Ioannes autem cum videret Ieſum ad ſe venientem, admonitus ſpiritu quid eſſet agendum, verſusq; ad populum, digito commonſtrat eum : vt iam de facie quoque agnitum mirari, & amare conſueſcerent, vt illum potius, quàm ſe ſequerentur, & illius potius baptiſma ambirent quam ſuum.

Agnus Dei Chriſtus.

Ecce, inquit, *agnus Dei.* Vocans autem Chriſtum Agnū qui tollit peccata, reſpexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominū offerebantur : cúmque alia etiam animalia in veteri lege in typum Chriſti offerrentur, vt boues, capræ, hirci, agnum tamē peculiariter vocat: quod inter omnia agni proprietates maximæ Chriſtum deliniarēt. Propter quod agnus immaculatus in quotidianum ſacrificium veſpere, & mane offerebatur, & Iſaïas agno ſingulariter *Iſaia. 53.* Chriſtum comparat, ſimiliter & Ieremias. *Ierem. 11.* Dicitur ergo Chriſtus agnus propter ſummam ſuam manſuetudinem, & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiā Dei verò Agnus: ſiue quia à Deo Patre traditus in oblationem pro peccatis noſtris, ſiue quia agnus diuinus propter eius diuinitatē, aut quia Deo deputatus in oblationem , vt diſtingueretur ab agnis prophanis. Quod verò dicit , *qui tollit peccata mundi,* dupliciter intelligi poteſt, primo vt intelligatur tollere peccata quia illa in ſe recipit , ſibique imponit, ſecundo quia aufert ea. Niſi vtramq; acceptionem ſimul comprehendamus, vt ideò dicatur tollere peccata, quia illa in ſe ſuſcipiens à nobis aufert, & abolet Dicit autem potius tollit, quàm remittit, eo quod de Chriſto loquatur tanquam de Sacrificio expiatiuo, non tanquam de Deo remittente ſua gratia

Hic eſt de quo dixi, poſt me venit vir. Virum Chriſti vocat non ſolum ratione ætatis, ſed multo magis ratione perfectionis omnium virtutum, quæ in eo fuerunt. Deinde & ratione Sponſæ Eccleſiæ iam Chriſto deſponſatæ, *& ego neſciebam eum,* Neſciſſe ſe eum dicit, ne teſtimoniū ipſius de ipſo ſuſpectum haberetur : & vel propter cognationem, vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quanquam autem, inquit, neſcirem eum, tamen vt mihi demonſtratus per me deinceps manifeſtaretur populo Iſraëlitico, ideò miſſus ſum ad baptizandum in aqua.

Demonſtratum à Ioanne Chriſtum quinque diſcipuli agnoſcere & ſequi incipiunt. Ioan. 1.

CAPVT XVII.

ALtera die iterum ſtabat Ioannes & ex diſcipulis eius duo. Et reſpiciens Ieſum ambulantē dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem, & ſecuti ſunt Ieſum. Conuerſus autem Ieſus, & videns eos ſequentes ſe, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei Rabbi (quod dicitur interpretatum, magiſter) vbi habitas? Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manſerunt die illo: hora autem erat quaſi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierant à Ioanne, & ſecuti fuerant eum. Inuenit hic primùm fratrem ſuum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Meſſiam, quod eſt interpretatum, Chriſtus. Et adduxit eum ad Ieſum. Intuitus autem eum Ieſus dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus. In craſtinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Ieſus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanâel, & dicit ei: Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ: inuenimus Ieſum filiū Ioſeph à Nazareth. Et dixit ei Nathanâel. A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Ieſus Nathanâel venientē ad ſe, & dicit de eo: Ecce verè Iſraëlita in quo dolus non eſt. Dicit ei Nathanâel. Vnde me noſti? Reſpōdit Ieſus, & dixit ei: Prius quā te Philippus vocaret, cùm eſſes ſub ficu, vidi te. Reſpōdit ei Nathanâel & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Iſraël. Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te ſub ficu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & angelos Dei aſcendentes & deſcendentes ſuper filium hominis.

Altera die iterum ſtabat Ioannes, &c. Tranſit ſenſum Euangeliſta à teſtimoniis Ioannis ad teſtimonia, quæ domino ipſa eius dicta, itaque perhibuerunt.

Et reſpiciens Ieſum ἐμβλέψας, hoc eſt, intuitus, vt poſtea vertit Interpres. Id autem plus quid ſignificat, quam reſpicere, nempè quod Ioannes corporalibus oculis fixè in Chriſtū intentus fuerit, non ſine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque ſtans, cùm intuitus eſſet Ieſum ambulantem, nec ignarus illum ſitire ſalutē humani generis, ac iam captare diſcipulos idoneos ſublimiori doctrinę, verſus ad ſuos diſcipulos, qui pręceptori adſtabāt, vt eos meliori ſe magiſtro traderet, digito demonſtrās ambulantem. Ecce inquit Agnus ille Dei, de quo iam fere teſtificatus ſum vobis frequenter. Porro vt hac in parte commendata eſt Ioannis in prędicando integritas, conſtātia, & diligentia: ita in ſequētibus oſten

oſtenditur tum fructus prædicationis eius, tum ſimplex diſcipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannem loquentem, intelligẽtes quid vellet, nimirum vt ſe relicto ad Ieſum properarent, ſimpliciterque credẽtes illius ſermoni ſecuti ſunt Ieſum ambulantem. Ieſus itaque intelligens, quo animo ſequerentur non expectata interpellatione vltro ſublenat, & inuitat illorum verecundiam, ac verſus ad illos, & conſpicatus eos ſequentes ſe, quęrit quid quærerent: non quod ignoraret quem quo animo ſequerentur, ſed vt ſua interrogatione ad colloquium, & familiaritatẽ inuitaret & per extortam illorũ reſponſionem aliis oſtenderet illorum affectum Euangelio dignum, ac ſic horum nota cupiditas etiam aliorũ animos accenderet. Iam in reſpõſione diſcipulorum venerationem ſimul, & deſiderium eorum ſpectare licet. Dum enim Rabbi vocant (quod Hebraicè idem eſt, quod magiſter mi) profitẽtur ſe illius velle eſſe diſcipulos Similiter quod interrogati quid quærerent nõ reſponderunt ſe velle ab eo doceri, ſed percontati ſunt vbi illius eſſet domicilium: oſtendit eorũ & venerationem erga Chriſtum, & diſcendi deſiderium. Verebantur enim illi moleſti eſſe ea hora quæ vt teſtatur poſtea Euangeliſta, ſatis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, vt frequenter ad eum diſcendi cauſa conuenire poſſent, locum vbi maneret, ſcire quærebant: ſimúlque declarabant ſe familiarius ſecretiora quędam ab eo diſcere velle, quæ forte non eſſet docturus in publico. Itaque dominus Ieſus delectatus illorum pio diſcendi ardore, non indicat ſignis domum ſuam, ſi quando per opportunitatem ſe vellent inuiſere, nec excuſans inſtantem noctem iubet eos poſtridie redire, ſed comiter, ac blandè ad domeſticum colloquium inuitat dicens: *venite & videte.* Diſcipuli autem læti tam optato reſpõſo venerunt, & non ſolum viderunt domicilium vbi manebat Ieſus, ſed & eo die commorati ſunt apud eũ ſacro illius colloquio inflãmati, & à benigno domino humaniter detenti: Quod autem Euãgeliſta explicat horam, qua diſcipuli à Chriſto inuitati adierũt eius domicilium dicens, *Hora autem erat ferè decima*, ab exortu ſcilicet ſolis: indicare voluit & in diſcipulis diſcẽdi cupiditatẽ, & in Chriſto ſuſcipiendi omnes humanitatem, quod neq; illi propter tempus, quod iã ſcilicet ſol ad occaſum vergeret, auerſi ſunt à ſequela: neq; Chriſtus quicquã prætexuerit, ſed cum etiam tempus docendi inopportunũ videretur, paratum & expoſitũ ſe exhibuerit.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, &c. Solum Andręam, ex duobus nominat ſiue quod ipſe Euangeliſta alter duorum eſſet, qui nomẽ ſuum frequenter ſupprimit, ſiue quia hic nominandus neceſſariò erat propter Petrum fratrem per ipſum adductum ad Ieſum, Hic ergo tanta fœlicitate geſtiens, quod ex indicio Ioannis, ſed multo magis ex domeſtico Ieſu colloquio

comperiſſet iamdiu exoptatum Meſſiam, cum prior inueniſſet fratrem ſuum Simonem, magna animi ſui geſticulatione dixit ei: *Inuenimus Meſſiam*, quaſi dicat: Gaude mecum frater, quem enim tam anxiè expectamus Saluatorem, iam certò inuenimus. Cæterum cum multi apud Hebræos hoc nomine dicti ſint, additur huic nomini apud Græcos articulus τὸν, vt intelligatur de illo vnico Meſſia, quem tūc omnes ſolum expectabant, quemq; Prophetæ promiſerant, vnctum non oleo viſibili, ſed inuiſibili, nec in Regem ſolum, aut in Sacerdotem, ſed in vtrumque ſimul, atque etiam in Prophetam, & doctorem. Non ſatis autem fuit Andreæ renunciaſſe fratri Meſſiam inuentum, ſed cupiens etiam illum fieri eius diſcipulum, ac de Domini comitate, & benignitate experta benè confiſus: adduxit fratrem ad Ieſum cupidum nimium etiam videndi & audiendi Ieſum.

Intuitus autem eum Ieſus dixit. Significat ſolùm inſpectione Ieſum cognouiſſe Simonem, ac non ſolum faciem illius contemplatum, ſed & animū: ſimúlque ſignificat delectatum ipſum ſincero illius affectu, quē in ipſo intuebatur. Ideo autem Patris, propriúmque nomen ei edicit, ac commutati nominis ænigmate futurā ipſius dignitatē, ſtabilitatē, & officiū prophetauit: vt per occultorū reuelationem, & futurorum prædictionē ad diuinitatis ſuæ fidem illum adduceret, oſtenderétque ſe eum eſſe, qui cuncta antequam vel fiant, vel innoteſcāt, nouit. Nequaquā autem abſurda videtur obſeruatio, qui iſtud *tu es Simon filius Iona*, non ſolùm dictū putāt à domino vt per occultorum reuelationem eueheretur Simon ad fidem diuinitatis: ſed etiam emphaticos ad collaudandam Simonis obedientiam, ſimplicitatem aut gratioſitatem apud Deum, ex indicio proprij, & paterni nominis, in hunc ſcilicet ſenſum: Noui te qui ſis, quo & gratior mihi adueniſti. Simon non tam vocatis, quàm es, audiens ſcilicet, & obediens, id quod Hebræis hæc vox ſonat, & filius Iona, hoc eſt columbę, aut Ioanna, hoc eſt gratioſi, cui ſcilicet Deus fauet. Verè enim tibi aſpirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fratris tui ad me vocātis. Gratulare autem tibi quod ad me veneris, faciam enim te rupem quandam pietatis, & ſalutis, ideoq; poſthac petræ cognomentū habebis. Cephas enim Chaldæis, Gręca lingua interpretatur Petrus. Nam atticis ὁ πέτρος idem eſt quod ἡ πέτρα. Itaque Petrus non ſonat Latinis idē quod ſaxeus, ſed potius idem quod ſaxum. Rectè autem quidam cum Auguſtino intelligunt hoc loco nomen Simoni impoſitū à Chriſto, vt ſit ſenſus. Tu poſthac vocaberis Cephas. Matth. autem 16. cauſam huius nominis primùm fuiſſe explicatam.

In craſtinum voluit exire in Galilæam. Iſte dies dicitur craſtinus reſpectu eius diei, quo Simoni dictū eſt. Tu vocaberis Cephas, vt ipſæ litteræ cōtextus exigit: quare non ſecutus eſt immediatè diē

i illum

illum, quo Andreas ſecutus eſt Chriſtum, licet non ſit ſcriptum, quot dies interceſſerint. Pergit itaque narrare Euāgeliſta quomodo per hos diſcipulos, quos iam collegerat, etiam alios ſibi duos adiunxerit. Poſtridie inquit, voluit hoc eſt viſum eſt ei exire è Iudæa in Galilæam, ibiq; obuium inueniens Philippum ad ſequelam vocat. Porrò quod Philippus ad vnam Domini vocem ſecutus eſt eum, quem nondum docentem audierat, nec miracula facientem viderat, leuitati non eſt aſcribendum, ſed efficaciæ vocis Chriſti. Quanquam veriſimile ſit Philippum prius ab Andrea, & Petro multa de Chriſto didiciſſe. Id enim videtur inſinuare Euangeliſta, dum Philippum dicit fuiſſe ciuitatis Andreæ & Petri. Quemadmodum autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Chriſtum: ita & Philippus inuento Meſſia non retinet bonum hoc apud ſe, ſed & Nathanaëli communicat, eumq; Chriſto adducere ſtudet: qui & ipſe erat ex humili Galilææ vico, nempè ex Cana Galilææ, vt dicitur Ioannis vltimo. Itaque Philippus lætus de inuento theſauro cum reperiſſet Nathanaëlem quem & ipſum ſciebat incredibili Meſſiæ deſiderio teneri, cum animi geſticulatione dixit: Inuenimus expectatum illum, quem ſcripſit & Moyſes in lege ſua, & Prophetæ item omnes promiſerunt, nempè Ieſum filium Ioſeph Nazarenum. Nathanaël autem Philippum audiens fauebat quidē lætiſſimo nuncio, ſed offendebat ſcrupulus quidam, quem illi mouebat prophetia Micheæ, promittens Meſſiam exoriturū ex Bethleem Iudæ, non tamen planè diffidens, diſcendi animo nō calumniandi interrogabat dicens: Num à Nazareth poteſt aliquid eximium exoriri: cum eius non meminerint Prophetæ? Interrogatiuè enim iſtud legi debere apertè ſatis patet ex ſubiuncta reſponſione Philippi, *veni & vide.* Cum enim Philippus nodum hunc ſibi propoſitum ſoluere non poſſet: inuitat eum ad fontem ipſum; non dubitans quin viſo, & audito Ieſu ſtatim ſit crediturus.

Vidit Ieſus Nathanaël venientem ad ſe, & dixit de eo, &c. Quod dicit, verè Iſraëlita, ita tum dictum eſt, ac ſi quis modo dicat, verè Chriſtianus: de eo qui nomini ſuo vita, moribúſque reſpondet. Quare autem verè Iſraëlitam vocat indicāt ſubiuncta verba quia ſcilicet in eo *nullus erat dolus*, hoc eſt, ſimplex erat, & rectus, ſimplicíque ac ſyncero animo Deum colens, quemadmodum Iacob, cuius nomen præferebat. Admiratus autem Nathanaël vnde tam perfectam etiam cordis ſui haberet Dominus cognitionem, vnde, inquit, *me noſti?* Ieſus verò euidentius etiam declare volens diuinam ſuam virtutem, nec quicquam illum latere, quamuis occultū: *Priuſquam*, inquit, *Philippus te vocaret ad me, cum ſolus eſſes ſub ficu ego te vidi.* Quibus verbis optimè Saluator reſpondet interrogationi Nathanaëlis. Interrogatus enim vnde noſceret eum, non reſpondet ſe nouiſſe eum, cum adhuc eſſet ſub ficu: ſed *vidi*,

inquit,te:oculis nimirum diuinitatis,ac proinde mirum non eſt, ſi te nouerim intimè,etiam ſi nec mecum ſis conuerſatus, nec mihi quiſquam de te dixerit. Inde enim te noui, vnde te longe a me ſemotum vidi. Hæc autem ſimul atque Nathanaël audiſſet, cui perſuaſum erat ſoli Deo perſpicua eſſe cordium ſecreta, & homine maius eſſe, quod audiret: nihil iam offenſus ſcrupulo de loci natalis vocabulo, plena fide teſtimonium reddidit Chriſto magiſtrum, filiumq; Dei, atque expectatum illum Regem Iſraël Meſſiam profeſſus:declarans certe quam non vulgarem de expectato Meſſia haberet opinionem, quod ex ſcripturarum cognitione didiciſſet illum & doctorem fore & Regem populi Iſraëlitici,& filium Dei quemadmodum in Pſalmis frequenter nunc aperte, nũc ſub typo Salomonis,aut Dauidis promittitur Meſſias fore Dei filius. Ieſus autem tam promptam,& alacrem viri fidem,ac profeſſionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaëlis, & aliorum de ſe opinionem: apertius iam indicans ſuam naturam diuinam:dum viſuros eos dicit cælos ſibi aperiendos,& Angelos aſcendentes & deſcendentes:quod apertum futurum erat ſignum eum eſſe non ſolum Regem Iſraël, ſed etiã Regem Angelorum,ac verum,& naturalem Dei filium,vt cui Angeli obſequium eſſent exhibituri. Quando autem iſtud viderint Apoſtoli,quod eos viſuros Chriſtus modo teſtatus eſt:rectè dicunt quidam ab Euangeliſtis,quos certum eſt multa prætermiſiſſe,etiã prætermiſſum iſtud eſſe,quod tamen ex his Chriſti verbis certum eſt diſcipulos aliquando vidiſſe. Notandum & illud quod Chriſtus appellatus à Nathanaële filius Dei ſuámque diuinitatem ei comprobans, ſe tamen non vocat niſi filium hominis, vt & alias ferè ſemper: hac appellatione humilitatem ſuam, ac veram humanæ naturæ ſuſceptionem nobis commendans. Eſt autem filius hominis, Hebraica phraſi, idem quod homo. Cæterum Rupertus valde probabiliter putat hunc Nathanaëlem fuiſſe eum, quem reliqui Euangeliſtæ vocant Bartholomæum.

Mutatur aqua in vinum in nuptijs. Ioan.2.

CAPVT XVIII.

ET die tertia nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ: & erat mater Ieſu ibi. Vocatus eſt autem & Ieſus, & diſcipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Ieſu ad eum:Vinum non habent. Et dicit ei Ieſus: Quid mihi & tibi eſt mulier:nondum venit hora mea. Dicit mater eius miniſtris: Quodcunque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Iudæorum, capientes ſingulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Ieſus. Implete hydrias aqua. Et impleuerunt

pleuerunt eas vſque ad ſummum. Et dicit eis Ieſus: Haurite nunc & ferte Architriclino. Et tulerunt. Vt autem guſtauit Architriclinus aquam vinum factam, & non ſciebat vnde eſſet, miniſtri autem ſciebant qui hauſerant aquam: vocat ſponſum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt. Tu autem ſeruaſti bonum vinum vſque adhuc. Hoc fecit initium ſignorum Ieſus *in Cana Galilææ, & manifeſtauit gloriam ſuam, & crediderunt in eum diſcipuli eius.*

Et die tertia nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ. Optimè ſecundum quoſdam dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilæa, vel ab eo tempore quod venit ad Ieſum Nathanaël, ſicque intelligit Epiphanius. Quoniam autem duæ erant Canæ (teſte Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aſer, ob id ad diſtinctionem alterius hic additum eſt Galilææ.

Vocatus eſt autem & Ieſus & diſcipuli eius ad nuptias, vocatus eſt ad nuptias Dominus non quod magnũ aliquid de eo iam ob viſa miracula ſuſpicarentur, ſed ſimpliciter tanquam notus & amicus: quod ſignificans Euangeliſta dixit matrem Ieſu ibi fuiſſe.

Et *deficiente vino, id eſt*, dum iam inciperet deficere, & nondum defeciſſet. Nam quod dicit: *Vinum non habent*, intelligendum videtur ſufficiens, & quantam eſt ſatis. Græcè tamen non eſt participium præſentis temporis, ſed aoriſtus ὑστερήσαντος οἴνου, hoc eſt, cum defeciſſet vinum.

Quid mihi, & tibi eſt mulier? Rectè hæc oratio intelligitur ſecundum phraſim Græcam aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante coniunctione καὶ ea proferunt, quæ Latini per vnum datiuũ cum aduerbio congregandi, ſiue cum ablatiuo præcedente præpoſitione, cum. Sic Matth. 8. vociferabantur dæmones: Quid nobis, & tibi Ieſu fili Dauid, hoc eſt, quid rei eſt nobis tecum, &c. 27. Nihil tibi & Iuſto illi, hoc eſt, ne quid rei tibi ſit cum Iuſto illo. Sic & hoc loco ſenſus eſt: Quid mihi rei eſt tecũ, quídve mihi tecum commune. Similis phraſis eſt apud Hebræos: Quid mihi, vt vobis filij Saruiæ. Itaque ſenſus eſt: In negotio ædendorum miraculorum nihil mihi tecum rei eſt, ſed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari poſſum, ac proinde neque tui iuris eſt præſcribere patrandorum miraculorum tempus & locum. Quod autem ſequitur: *Nondum venit hora mea*, ſecundum quoſdam optime intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea ſeipſum manifeſtandi. Cæterum etſi mater repulſam paſſa videbatur à filio: tamẽ tum quia diuina ſua prudentia ſcopum, & rationem verbi intelligeret, videlicet quod non impotentiæ excuſatio, neque matris contemptus erat: ſed ne videretur ſeſe miraculis ingerere, & ſpectaculo exponere, menſæ miniſtros admonet, vt facerent quidquid iuſſi eſſent:

(margin: 2. Reg. 1.)

pia ſolicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obſequium obſtaret, quo minus conuiuio ſubueniretur: cæterum temporis ac rei gerendæ arbitriũ filio tacita relinquens.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Iudæorum. Purificatio ea eſt intelligenda, quæ ſecundum traditionem ſeniorũ introducta fuit, & recepta apud Iudæos, de qua Marcus cap. 7. Phariſæi inquit, & omnes Iudæi niſi crebro lauerint manus non manducant, tenentes traditionem ſeniorum, &c. In hunc ergo vſum aderant ſex iſtæ hydriæ, hoc eſt, aquales, *capientes duas, aut tres metretas.* Iuxta collectionem Roberti Senalis qui poſt Budeum accuratius de ponderibus, & menſuris ſcripſiſſe videtur, Metreta, ſeu batus continet quartarios Pariſinos duodecim cum cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autem Pariſinus, qui capit quatuor cheopinas, aut duas pintas, minor eſt congio Romano hemina vna, minor item Chreattico quadrante heminæ vnius, paulo item minor Gomor menſura Hebraica, vnde colligitur aliquanto minorem eſſe noſtro quartario, quem nos barbarè pottum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat iuxta hanc collectionem vigintiquatuor noſtros quartarios, aut circiter capiebat, vnde reliqua colligi poſſunt. Certè non amphoras vulgares fuiſſe has hydrias, patet ex eo quod Dominus non iubet effundi liquorem, ſed hauriri. Haurite inquit nunc, &c.

Dicit eis Ieſus implete hydrias aqua. Non mandat vt vaſa vinaria impleant, ſed aquales illas pro purificatione Iudæorum ſitas: quas omnes didicerant præter aquas nihil continuiſſe: vt miraculum eſſet apertius, & ab omni calumnia liberius. Itaque & hac de cauſa iubet miniſtros haurire & ferre Architriclino, hoc eſt, communi præfecto, vt & per hunc miraculi fides, & magnitudo pluribus certiùs innoteſceret.

Vt autem guſtauit Architriclinus, &c. Sicut ad inſinuandam vini Chriſti liberalitate exhibiti quantitatem Euangeliſta expreſſit hydriarum, & numerũ & capacitatem: ita ad ſignificandum eiuſdem vini excellentiam, & bonitatem narrat tam accuratè verba Architriclini: quibus eius bonitas comprobatur: vt ſic declaret Chriſtum & copioſum, & optimum vinum exhibuiſſe.

Hoc fecit initium ſignorum Ieſus. Hac de cauſa videri poteſt ex propoſito iſtud Ioannes addidiſſe, vt reijcienda demonſtraret miracula, quæ de Ieſu iactabantur anteà facta. Deinde cum additur: *Et manifeſtauit gloriam ſuam,* hoc eſt gloriam, & claritatem potentiæ ſuæ diuinæ: apertè ſatis ſignificatur prius tali ratione non manifeſtaſſe gloriam ſuam. *Quod autem dicitur & crediderunt in eum diſcipulos eius*, intelligendum eſt, quod fidem ampliorem, & firmiorum acceperint.

In Paſchate eijcit Dominus vendentes & ementes in templo, mortem & reſurrectionem ſuam Iudæis inſinuans. Ioan.2.

CAPVT XIX.

POſt hæc deſcendit Capharnâum ipſe & mater eius & fratres eius, & diſcipuli eius, & ibi manſerunt non multis diebus. Et propè erat Paſcha Iudæorum, & aſcendit Ieſus Hieroſolymam, & inuenit in templo vendentes oues & boues, & columbas, & numularios ſedentes. Et cùm feciſſet quaſi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque & boues, & numulariorum effudit æs, & menſas ſubuertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte iſta hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Recordati ſunt verò diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt: Zelus domus tuæ comedit me. Reſponderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis? Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis ſui. Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt ſcripturæ, & ſermoni quem dixit Ieſus. Cùm autem eſſet Hieroſolymis in Paſcha in die feſto, multi crediderunt in nomine eius, videntes ſigna eius quæ faciebat. Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum eis, eò quod ipſe noſſet omnes, & quia opus ei non erat vt quis teſtimonium perhiberet de homine. Ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine.

Poſt hæc deſcendit Capharnâum ipſe & mater eius & fratres eius. Quare in Capharnâum ſimul cum matre & fratribus deſcenderit, Ioannes non explicat. Veriſimile eſt tamen ipſum, quoniam iam Euangelicum erat negotium incepturus, noluiſſe deinceps habitare in Nazareth, in qua hactenus enutritus erat, quod vt poſtea dicit, ſciret ſe ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens alio matrem ſimul, & cognatos tranſtulit, ſecedens potiſſimum in Capharnâum celeberrimum totius Galilææ oppidũ. Quanquam nondum hoc primo deſcenſu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in ſynagogis prædicauerit, neque tam fixam ſibi, matriq́; habitationem delegerit, quam ab incarceratione Ioannis. Ideóque non multis diebus ibi manſiſſe eos dicit, nulla prædicationis facta mentione: quamuis veriſimile ſit eum priuatim multos docuiſſe, ac plures ſibi adiunxiſſe diſcipulos. Fratres autem Ieſu, de quibus & hic, & alibi ſæpè fit mentio, manifeſtum eſt cognatos eius dici, quomodo in Geneſi Abraham ſe vocat fratrem ipſius Loth, qui fratris erat filius. *Fratres Ieſu.*

Et propè erat Paſcha Iudæorum. Oſtendit per quid factum ſit,

vt

vt non multis diebus manerent in Capharnaum, videlicet quod ob ſolemnitatem Paſchalem aſcendendum eſſet in Hieruſalem. Bene autem dicit *Paſcha Iudæorum*, propter diſtinctionẽ à Paſchate Chriſtianorum, quod tum paſſim à Chriſtianis quotannis celebrabatur, cum Euãgelium iſtud Ioannes ſcriberet in Aſia. Cum autem dicitur tùm hoc loco, tùm apud alios Euangeliſtas inueniſſe Chriſtum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipſa atria, in quibus ſacrificia offerebantur, ac porticum ipſam templi in qua etiam orabat populus, & docebatur. Non enim veriſimile eſt in eo quod proprie templum dicebatur oues, & boues venditos, cum ibi non offerrentur. Quò autem paratior eſſet negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri conſueuit, aderant numularij, qui minutiore moneta mutarent magnam, aut aurum argento, aut peregrinam pecuniam eius loci moneta verterent: quales & hodie dicũtur eſſe Romę in gradibus D. Petri. Itaq; Chriſtus quo oſtẽderet zelum ſuum pro honore Patris ſui, & autoritatem ſuam cum ſumma coniunctam poteſtate declararet, ſimulq́; doceret in domo Dei nullum quærendum eſſe tẽporale lucrum, ſed omne tale lucrum pro turpi, & inhoneſto lucro eſſe habendum, imò vt in vniuerſum oſtenderet in domo Dei nihil agendum præter ſacros actus: *facto flagello è funiculis* ibi fortè vbi erant oues, & boues repertis abegit è tẽplo omnes tum boues, tum oues veluti canes è domo Dei profligans. Quanquam autem eſſe potuit, vt quemadmodum apud Matthæũ fecit, eiiceret etiam vendentes: non eſt, tamen veriſimile quod hos etiam flagello expulerit, ſed illo tantùm oues eiecit, & boues. Non enim cum dicitur facto flagello omnes eiecit de templo, dictio, omnes, referri debet ad homines, ſed ad oues & boues: quod & Græca oſtendunt & manifeſtius ex eo patet, quod, *vendentibus columbas dixerit, Auferte iſta hinc, &c.* Hoc enim demonſtrat mãſionem eorum qui columbas vendebant, poſt eiectionem ouium & boum. Flagello quidem vſus fuerat ad eiiciendum oues & boues, ſed ad eiiciendum columbas inutile erat flagellum (cõcluſę enim erant in ligneis caueis, vt moris eſt) ideoq; monet venditores earum auferre iſta hinc, q. d. Oues & boues ego eieci, vt vidiſtis: vos ergo ſimiliter tollite iſta hinc. Porro cum dicit.

Nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis, & ſignificat ſe naturalem Dei, cuius erat templum, eſſe filium. Non enim dicit patris noſtri, ſed mei, & rationem quoque ſui facti indicat, videlicet, quod filij ſit pro Patris ſui gloria, & honore zelare.

Recordati ſunt verò diſcipuli eius quia ſcriptum eſt, &c. Videtur voluiſſe hic ſignificare Euangeliſta, quod cęteris admirãtibus rationem facti, imò offenſis ipſo facto: diſcipulis in mentem venit ea ſcriptura, qua facti huius rationem intellexerunt. *Zelus domus*

Numularij.

tua

tua comedit me. Eſt autem ſenſus authoritatis iſte, Ardentiſſimum ſtudium gloriæ domus tuæ, tanquam ignis quidem intra præcordia concluſus vrit, torſit, & conſumpſit animum meum, ferentem moleſtiſſimè neglectum, & inhonorationem domus tuæ.

Reſponderunt ergo Iudæi & dixerunt, &c. Quaſi dicant: Id quod agis declarat te vendicare tibi magnam aliquam authoritatē cum ita ſæuis, & imperium exerces in eos, qui videntur iuuare negotiū religionis, quorum factum æquo hactenus animo pertulerunt ſacerdotes, & Phariſæi. Quod ſi autem hæc facis tua authoritate, temeritas eſt, ſi diuina, profer ſignum aliquod vt credamus tibi. [Itaque ſignum petunt tum quod moris ſit Iudæis ſigna petere, tum quod Moſes populum ex Ægypto educturus ſignum ſuę authoritatis exhibuerit vt patet Exod 4.] Porro quod Iudæi dicūtur reſpondiſſe, cum nullus præcedat ſermo, ad quem reſponſio referatur, notandum Euangeliſtas reſponſionem vocare quemlibet ad alios factum ſermonem, etiam ſi nullus ab illis præcedat, ad quem referatur, Phraſis enim Hebræa eſt, reſponderunt, & dixerunt: pro eo quod eſt, dixerunt: ſicut & illa locutio dixit dicēs vel locutus eſt dicens Hebraiſmus eſt.

Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Soluite templum hoc, &c. Corpus ſuum intelligens, quamuis ſciret illos intellecturos de templo in quo erat. Indigni enim erant, quibus veritas apertius annūciaretur: cū non tam vt diſcerent, quam vt calumniarentur, ſignum poſtulaſſent. Porro bene hoc ſignum oſtendit qua autoritate è templo eiecerat omnes Nam ſeipſum à morte excitare, diuinę ſolum eſt virtutis, ac Deum planè eſſe conuincit. Quod ergo dicit, ſoluite non adhortantis eſt ad cædem: ſed partim prędicentis, partim permittentis, quomodo & Iudæ dictum eſt, Quod facis fac citius. *Templum vocat* corpus ſuum propter habitantem in ipſo diuinitatem, non ſolum per gratiam, ſed etiam per vnionem perſonalem.

Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & ſex annis ædificatum, &c. Primum templum à Salomone conſtructum conſummatum fuit intra ſeptem annos, ſecundum verò ſub Zorobabel 46. annis, non quod tot annis continuè Iudæi hoc templum ædificauerunt, ſed qui à tempore, quo cæperunt, vſque ad templi conſummationem tot anni fluxerunt. Ad hanc autem Iudęorum de templo ſuo carnali de quo ſummę gloriabantur, obiectionem nihil reſpōdit Dominus Ieſus, ſciens ſe nihil profecturū, ſi ſermonis inuolucrū explicuiſſet: quando nec poſtea tot æditis ſignis, & prædicationibus diſcipuli inſtructi potuerunt ferre mentionem mortis, nec credere myſterium reſurrectionis. Quod autem dicuntur diſcipuli tunc, *credidiſſe ſcripturæ & ſermoni Chriſti*, non ſic intelligendum, quaſi prius non credidiſſent ſcripturam, & ſermonem fuiſſe verum: ſed quod tum denium ſcripturas, quæ ſunt de Chriſti reſurrectione,

& ſermonem iſtum intellexerint, & in Domino verè agnouerint eſſe completa. Vnde ſenſus eſt: crediderunt ſcripturæ iam intellectæ, & in Chriſto completæ.

Cum autem eſſent Hieroſolymis in Paſcha, in die feſto. Quod dicit in Paſcha, in die feſto idem eſt quod, in die feſto Paſchę: vocatq; Paſcha ac diem feſtum totam illam ſolemnitatem, quæ tēpore 7. dierum celebrabatur. Quod vero dicit *multi crediderunt in nomine eius*, vel vt habent Græca, in nomen eius, Phraſis eſt Hebraica idē ſignificans quod crediderunt in eum, vel in eo vel ei. Nam & hęc eadē ſunt credere in Ieſum, & credere in Ieſu, & credere in Chriſtum, & credere Chriſto, quod apertiſſimum eſt ex cap. Ioannis ſequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodem ponuntur, dum ſic dicitur, Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipſo non pereat, ſed habeat vitam æternam, ac mox ſequitur, Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus eſt, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porro per quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti ſint, oſtendit cum ſubdit.

Credere in nomine Chriſti.

Videntes ſigna quæ fecit. Significat ergo miraculis magis commotos, quàm verbis.

Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum eis, &c. Caïetanus rectè, vt apparet intelligit pronomen (eis) non demonſtrare eos, qui crediderunt in nomine eius, ſed in genere illos qui in ſolemnitate Paſchali Hieroſolymis erant. Dixerat enim. *Cum eſſet Hieroſolymis*, & multos quæſiuiſſe ab eo ſignum ſuæ autoritatis, & multos crediſſe in nomine eius: nunc verò in genere dicit Chriſtū nō crediſſe ſe eis, hoc eſt non ita propter credentiū multitudinē de bono animo Iudæorū erga ſe fuiſſe ſecurū, vt ſe tutò illis cōmitteret, & de vita propria in eis benè confideret. Quoniam enim nōdum erat tempus mortis, nec ſine periculo apud illos Iudæos Chriſtus ſe ſciret agere poſſe, humana ſcilicet via, non credidit ſe eis, ſed ſe illis ſubduxit. Hoc autē periculū quomodo Chriſtus intellexerit, cū nulli adhuc odiū ſuum contra ipſum declaraſſent, imò multi bonum ſuū erga ipſum animū oſtendiſſent, explicat Ioānes cum ſubdit: *eo quod ipſe noſſet omnes*, rationem non credendi ſeipſum aſſignans non timorem, ſed notitiam omnium. Apertius autem explicans quomodo omnes nouerit, ſubiicit, *Et quia opus ei non erat*, ad cognoſcendum hominē: *Vt quis teſtimonium perhiberet de homine*, quouis. Ipſe enim nouit intimos quoſq; receſſus humanæ mētis, ac proinde nouit quid de ſe pleriq; cogitarent. [Iā ex eo quod dicit, *non credebat ſe eis*, intelligendū ſignificari ipſum, relicta Hieruſalem & Iudæa rurſum rediiſſe in Galilæam. Nuſquā enim alibi id dicit Ioannes cū tamen poſtea dicat poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram: quæ narratio præſupponit prius dictum

dictum eſſe Chriſtum reliquiſſe Iudæam poſt aduentum in Hieruſalem Paſchæ tempore.]

Nicodemus docetur myſteria fidei. Ioan. 3.

CAPVT XX.

ERat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Ieſum nocte, & dixit ei: Rabbi, ſcimus quia à Deo veniſti magiſter, nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi fuerit Deus cũ eo. Reſpondit Ieſus & dixit ei: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit denuo, non poteſt videre regnũ Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci cùm ſit ſenex? nũquid poteſt in ventrem matris ſuæ iteratò introire & renaſci? Reſpondit Ieſus: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto non poteſt introire in regnum Dei. Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Non mireris quia dixi tibi. Oportet vos naſci denuo. Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quo vadat: ſic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu. Reſpondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Tu es magiſter in Iſraël & hæc ignoras? Amen amen dico tibi quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & non creditis: quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis? Et nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo, filius hominis qui eſt in cælo. Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipſo, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium ſuũ vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternã. Non enim miſit Deus filium ſuũ in mundũ vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Qui credit in eum non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus eſt: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei: Hoc eſt autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius, qui autem facit veritatem venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius, quia in Deo ſunt facta.

Erat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hoc eſt qui & erat ſectæ Phariſaicæ & vnus ex principibus, & primoribus Iudæorum. Quæ duo appoſita ſunt, eo quod alioqui totus ferè Phariſæorum, atque Principum ordo Chriſto ſemper fuerit contrarius.

Hic itaque venit ad Ieſum nocte. Partim quod puderet eũ qui inter Iudaicè gentis principes, dignitate præeminebat humilis Ieſu diſcipulum videri, partim, & magis quod timeret ne eius gratia in Phariſæorum & Sacerdotum inuidiam pertraheretur. Is itaque

primum

primum aperiens quantum ex illius conſpectis miraculis profecerit, hac præfatione captare cepit beneuolentiam Ieſu, Rabbi inquit, iam perſuaſi ſumus, ac certo credimus te non ex teipſo docendi munus ſuſcepiſſe, ſed à Deo te miſſum eſſe in hoc, vt viam ſalutis mortales perdoceas. Id inquam certò de te credimus, propterea quod nemo poſſit hæc ſigna facere, quæ tu ædis, niſi Deus illi adſit, faueat, & cooperetur. [Bene itaq; ex ſignis, quæ non niſi diuina virtute fieri potuerunt (nam & diabolus cum ſuis miniſtris multa facere poteſt, quæ videntur eſſe miracula & ſigna, idq; partim per ludificationem ſenſuum, partim per coniunctionē occultarum cauſarum naturalium) intulit Nicodemus cæleſtem & diuinam fuiſſe Chriſti doctinam.]

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Amen amē dico tibi, niſi quis renatus, &c. Cum hæc reſponſio Saluatoris impertinenter ſe habere videatur ad verba Nicodemi, intelligendum eſt Saluatorem cum ex verbis Nicodemi ſatis intellexiſſet quorſum ſpectarent, & propter quid ipſum adierit, videlicet vt ſciret viam & rationem ſalutis: mox incepiſſe eum inſtruere, exordiens ab eo, quod in ordine ſalutis primum eſt, quaſi dicat: Scio Nicodeme percupidum te eſſe vt à me, quem à Deo miſſum magiſtrum credis, audias rationem conſequendæ ſalutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad conſequendum ſalutē, vt quis denuo naſcatur, hoc eſt, iterum, vel ab integro, & à principio. In qua ſignificatione debere hic accipi ἄνωθεν patet ex reſponſione Nicodemi. Si enim Ieſus dixiſſet, oportet naſci è ſupernis (quod aliàs ἄνωθεν ſignificat) non obieciſſet Nicodemus ea, quæ ſunt generationis carnalis, neque dixiſſet: Nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ iteratè, vel vt habent Græca δεύτερον, id eſt, ſecundo introire. Porro Amen dictio Hebraïca eſt, habens apud Hebræos eum vſum, vt per eā aliquid confirment, idem valens quod apud nos aduerbiū verè. Cęterum geminatio huius dictionis, quę ſemper inuenitur apud Ioannem, confirmationem intendit. Quare quamuis pro more Hebrçorum Ioannes hanc dictionem geminauerit: tamen hæc geminatio ei potius competebat quam reliquis Euangeliſtis: quod ea, quæ à Ioanne diſſeruntur magis ſint cæleſtia & ſublimiora ac proinde maiori aſſertione confirmanda, vt annotauit etiam Rupertus hoc loco. Illa autem Oratio, *non poteſt videre regnum Dei* rectè intelligitur eſſe Hebraiſmus, idem pollens quod, nō poteſt eſſe particeps regni Dei, quod eſt vita æterna. Poſtea enim pro videre regnum Dei, dicitur introire in regnum Dei.

ἄνωθεν.

Amen.

Dixit ad eum Nicodemus, Quomodo poteſt homo naſci cum ſit ſenex. Cum Nicodemus non intelligeret Natiuitatem aliquam niſi carnalem, quæ iterari non poſſet: miratur quomodo Saluator denuo naſcendum eſſe dicat. Quamuis autem omni ætati ſit impoſſibile

bile denuò naſci corporaliter,tamen meminit ſpecialiter ſenectutis, tum vt ab ætate omnino contraria naſcenti obiectio eſſet euidentior, tum quod ipſemet ſenex eſſet, ac ob id de ſe exemplum prompſerit,ac ſi diceret. Ego ſum ſenex,& meam quæro ſalutem, quomodo ergo fieri poterit,vt renaſcar ?

Reſpondit Ieſus, Amen amen dico tibi , niſi quis renatus fuerit, &c. Significat ſecundam hanc natiuitatem,quam exigit,non eſſe carnalem , ſed ſpiritualem. Sicut enim neceſſe eſt hominem carnaliter naſci ex matre,& patre,priuſquam ingrediatur in vitam hanc temporalem, & regnum , poſſeſſionémque huius mundi carnalem : ita vt quis introëat in vitam illam æternam & regnum Dei ſpirituale, neceſſe eſt prius ſpiritualiter renaſcatur, idq́; ex aqua, & Spiritu.[Aduertendum autem Saluatorem dum dicit:Niſi quis renatus , &c.neceſſitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulos debere renaſci ex aqua,& Spiritu.]

Quod natum eſt ex carne,caro eſt, &c. Poſtquam oſtendit ſecundum generationem à prima longè eſſe diuerſam , vtpote quæ ex aqua eſt,& ſpiritu:oſtendit iam quāta ſit differentia inter id quod priori , & quod ſecunda naſcitur generatione , ex qua differentia etiam ſatis indicat rationem ob quam neceſſe ſit denuò naſci, idq́; ex aqua,& Spiritu,ad conſequendum regnū Dei.Cum enim ſpirituale , & cæleſte regnum Dei caro, & ſanguis poſſidere nequeat,vt habet D.Paulus, neceſſe eſt vt id,quod ex carne tantùm caro natum eſt,deinde etiam ex ſpiritu naſcatur Spiritus,vt ſic regnum Dei ingredi poſſit.Cum autem hic dicitur *caro eſt,& Spiritus eſt* , caro accipi debet pro re,vel homine carnali,quem Paulus vocat hominem animalem , Spiritus vero pro homine ſpirituali, Non enim hic ſubſtantiam denotant, ſed qualitatem.Nec obſtat quod Chriſtus etiam natus ſit ex carne. Nam iſtud quod natum eſt ex carne , intelligi debet cum excluſione ſpiritus, hoc modo quod natum eſt ex carne, & non ex ſpiritu. Aut quod natum eſt, ex carnali generatione , idipſum eſt carnale , quatenus ex ea eſt. Aut quod natum eſt ex carne tanquam principali principio productiuo. [Itaque natiuitas ex ſpiritu eſt duplex quædam corporalis , ea ſcilicet qua Chriſtus natus eſt homo ex Spiritu ſancto. Alia ſpiritualis,qua nos ad illius ſimilitudinem naſcimur inuiſibiliter filij Dei, atque de hac potiſſimum hic eſt ſermo:quanquam & priorem illam Natiuitatem ex ſpiritu debere comprehendi ſub ſecundo membro , ſatis patet ex his quæ ſcribit Paulus 1.Cor.15. vbi Chriſtum comparatum ad primum Adam vocat hominem cæleſtem,& habentem corpus ſpirituale.]

Non mireris quia dixi tibi, oportet vos naſci denuò , &c. Hæc pars melius refertur ad ſequentia, eo quod inducto exemplo videatur dominus voluiſſe Nicodemum reuocare ab admiratione.Chryſo.

enim Cyrillus, cæteríque Græci cum dicitur *ſpiritus vbi vult ſpirat*, intelligunt per ſpiritum ventum, & aërem, qui ſpirare dicitur vbi vult, quia non coërcitus arbitrio hominum, naturali impetu, fertur quouis, quaſi libertatem quandam habens voluntatis. Vocem autem eius audimus, hoc eſt ſonum & ſtridorem, quomodo & tonitrui ſonus frequenter in Pſalmis vox dicitur. Neſcimus vero vnde ſpiritus veniat aut quo vadat, quia non videmus, nec ſub ſenſum cadit vnde veniat, aut quo vadat: quamuis ſciamus per aliqua externa ſigna vnde veniat. Aut ſic intelligẽdum, quod quamuis ſciamus in generali ventorum principium, non tamen in ſpeciali, hoc eſt, ignoramus certum & determinatum locum vnde incipiant, & vbi deſiſtant. Itaque iuxta hanc intelligentiam ſimile iſtud ſic eſt accommodandum propoſito: Miraris Nicodeme, quod dixi denuo naſcendum eſſe, eo quod ſecũdam natiuitatem nullo ſenſu comprehendas: Verum cum iam dixerim ſecundam generationem eſſe ex ſpiritu, nõ debet te id perturbare. Nam ſicut aëreus iſte Spiritus nullo obſtãte fertur quouis, & cum ſtrepitum eius audias, neſcis tamen eius originem, aut finem quo tendat: ita quoque ſe habet omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim ſanctus, ex quo renati ſunt, quos vult afflat & aſpirat arcanis ſuis afflatibus, cúmque vis, & efficacia huiuſmodi afflatus ſentiatur, tum ab eo qui renatus eſt, qui ſe alium ſentit effectum, tum ab aliis hominibus qui quaſi nouos iam ſuſpiciunt, & admirantur homines ſic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adſit, aut quo eos agat, neque percipitur aliquo ſenſu ab iis, qui ſic ſunt renati, neque intellectu etiam comprehenditur ab iis, qui eodem ſpiritu nondum ſunt afflati.

Reſpondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo poſſunt hæc fieri? Rogat iterum quomodo poſſunt hęc fieri, non repugnans quidem Ieſu, ſed non intellectum ſermonem planius cupiens ſibi explanari, Dicit autem quomodo poſſunt hæc fieri, pluraliter, Tria enim dixerat Dominus, quæ nõ aſſequebatur Nicodemus videlicet, quod oporteat renaſci ex aqua, & ſpiritu, quod ſic natus efficeretur ſpiritus, quódque hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo hęc fieri poſſint inquirit Ieſus autem primum quidem ei monſtrat ſuam imperfectionem & tarditatem minus quàm in aliis tolerandam: non quidem volens illi inſultare, & exprobrare, ſed potius vt depoſito Phariſaïco ſupercilio humilier, dum intelligere eum facit quam ſit in his rudis ipſe, qui alios docere ſe poſſe profitebatur. Tu inquit, doctoris nomen, & officium obtines in populo Iſraëlitico, & hæc ignoras?

Amen amen dico vobis, quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur. Quoniã vidiſſe cæleſtia mox ſoli Chriſto tribuitur cum dicitur: nemo aſcendit in cælum, &c. Rectè quidã intelligunt hic

Chri

Chriſtum de ſe loqui pluraliter, aut potius ſimul comprehendi cum Chriſto Patrem,& Spiritum ſanctum. Senſus ergo eſt, verè dico vobis quod non quemadmodum Prophetæ,quæ afflatu Spiritus didici,& audiui à Deo hæc loquor vobis,ſed certa compertaq́; loquor.Nec ego ſolus,ſed & qui in me loquitur Pater,ea vobis teſtificantes in terris, quæ certo perſpeximus in cælis.Cumq́; duorum teſtimonium ſit ratū, ac receptiſſimum ſit teſtimonium teſtium oculatorum:vos tamen Iudæi teſtimonium noſtrum tam probatum,& certum non accipitis,hoc eſt,nō approbatis.humanis ſcilicet rationibus id quærētes percipere,quod ſola fide comprehendendum eſt. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter, ſiue quod cum Nicodemo quidam Iudæi vna venerint ad Chriſtum, ſiue quia Nicodemus Princeps erat Iudæorum, ad quem tanquam ad omnes Iudæos, & Phariſæos maxime ſit locutus.

Si terrena dixi vobis, & non creditis, &c. Terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata craſſa ſunt,longéque inferiora ipſis,vt ſit ſenſus: Si non creditis mihi in his quæ modo dixi craſſioribus myſteriis,quæ doctrinæ Euangelicæ ſunt rudimenta:quomodo credituri eſtis ſi alia longè ſublimiora, quæ ab his, quæ modo dixi, tantum diſtant, quantum cæleſtia à terrenis, vobis aperire cæpero,illa ſcilicet regni Dei arcana planè cæleſtia?

Et nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit de cælo, &c. Rectè ſecundum Cyrillum, intelligitur Chriſtus his verbis indicare voluiſſe rationem, quare merito ſit habenda fides ipſi cæleſtia prædicanti, etiamſi primus ipſe hæc apertè cæperit prædicare, vt ſit hæc cum ſuperioribus connexio:Merito mihi cæleſtia vobis prędicanti credere debetis, etſi nemo ante me hæc ſic aperte prædicauerit.Nemo enim cæleſtia ita nouit atq; ego,quia nemo aſcendit in cælum niſi, &c. Porro aſcendiſſe in cælum nihil aliud hic eſt,quàm contemplatum eſſe omnia cæleſtia, & quæcunque Dei ſunt perfectè colluſtraſſe, & perdidiciſſe.Sic enim hoc loco hæc locutio eſt accipienda,quomodo dum dicitur in Pſalm.Exiſtimabam vt cognoſcerem hoc, labor eſt ante me, donec intrē in ſanctuarium Dei,id eſt,donec à rebus terrenis abſtractus cæpero diuinę diſpenſationis rationes expendere.Idem ergo his verbis dicitur quod ſuperius Deum nemo vidit vnquam. vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit.Deſcendiſſe autem è cælo dicitur Chriſtus(non quod cælum reliquerit,nam ne hoc putaretur adiectum eſt, qui eſt in cælo) ſed tum quia diuinitas in cælo exiſtens in terris naturam humanam aſſumpſit, tum quia & ipſum corpus,quod aſſumpſit,conceptum ſit ex Spiritu ſancto. Itaque & ſecundum diuinam naturam, & ſecundum humanam deſcendit è cælo: quamuis potiſſimum hic ſit habitus reſpectus ad diuinam naturam aſſumentem humanam.

Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita, &c. Hic videtur eſſe ordo, vt poſtquam ſuperius. Nicodemo quærenti quomodo poſſunt hæc fieri Chriſtus reſpondit fide hæc eſſe percipienda, ac meritò ſibi fidem habendam, etiam ſi ſolus hæc noua prędicaret: iam doceat non ſolum credendum ſibi tanquã vera prædicanti, ſed etiam tanquam auctori ſalutis per crucem, fideiq; huius eſſe maximum fructum, ſimul indicans etiam per fidem hominem poſſe regenerationis ex aqua, & ſpiritu fieri participem, atque regenerationem hanc pendere ex merito paſſionis ſuę. Benè autem Saluator myſterium paſſionis ſuæ, quod illo tempore nondum apertè erat prædicandum inſinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione Serpentis: vt quæ nudè dicta intelligere nõ potuiſſet ex figura legis, in qua verſatus erat, melius aſſequeretur. [Eſt autem figura hæc inter omnes figuras crucis & Paſſionis maximè aperta, & appoſita. Indicat enim Chriſti occiſi, quaſi ſeductor fuiſſet, & populi corruptor. Innocentiam, mortiſque eius genus, ac virtutem, noſtros à veris ſerpentibus lęthales morſus, ac modum, quo ab eis per Chriſtum curari poſſimus: ita vt in hac figura totum adumbratæ paſſionis, & incarnationis myſterium delinietur.]

Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret, &c. Redditur hic ratio quare filius Dei deſcenderit è cælo, & quare oporteat eum exaltari in Cruce, & oſtenditur, quod iſtud non fuerit neceſſarium abſoluta neceſſitate, neque quod merita noſtra ita fieri exegerint: ſed propter diligentis nos Dei Patris beneplacitum, & præordinationem cuius quanta fuerit in nos dilectio pulchrè hac ſententia nobis explicatur. Et in primis quidem magnitudinem amoris hic explicari ſignificat Aduerbium (ſic) quæ magnitudo ex tribus hic inſinuatur. Primùm ex comparatione amantis ad amatum cum dicit Deus dilexit mundum. Secundo ex muneris magnitudine, cum dicit: *vt filium ſuum* vnigenitum daret, hoc eſt, adeò dilexit vt non ſolum non vlciſceretur admiſſa ſcelera, ſed pro ſalute mundi gratuita ſua benignitate daret non Angelum aliquem ſuum, non Prophetam, ſed filium ſuum, eumq; quem vnicum habuit. Tertio ex fructus magnitudine, & ſimul facilitate conſequendi maximum hunc fructum, cum dicitur, *vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* [Notandum autem quod ab hoc loco. Sic Deus dilexit, &c. vſque in finem omnia hæc accipi poſſunt, vt ſint verba Saluatoris continuantis ſuum ſermonem, & ad Nicodemum, & loquentis de ſeipſo in tertia perſona. Aut vt ſint verba Euangeliſtæ proſequentis, & explanantis ſermonem, quem cæperat Ieſus cum Nicodemo, vt intelligit Eraſmus.]

Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum vt iudicet, &c. Deum miſiſſe

miſiſſe filium ſuum in mundum, nihil aliud eſt quam ipſum voluiſſe filium humanam in mũdo aſſumere naturam. Verbum autem Iudicare h c ſemper poſitum eſt pro condemnare, ſic eum acceptum opponitur verbo Saluandi,quod ſequitur.

Qui credit in eum non iudicatur. Qui, inquit, credit in eum fide ſcilicet quæ per dilectionem operatur,non iudicatur,hoc eſt,non eſt obnoxius condemnationi,ſed ſupple à condemnatione,cui ex natiuitate prima erat obnoxius abſoluitur. Plus enim vult dicere, quam exprimitur.

Qui autem non credit, hunc ego nõ condemno modò,ſed neq; opus eſt vt à quoquam iudicetur,cum à ſeipſo iam etiam ante Iudicij tempus condemnatus ſit;quia non credidit in eum,qui vnigenitus eſt filius Dei,cui proinde non minor fides debetur,quam Deo ipſi,adeo vt qui illum ſpernit,ſpernat Deum qui miſit illum.

Hoc autem eſt Iudicium quia lux venit in mundum. Dupliciter iſtud intelligi poteſt, primò vt ſit ſenſus, hæc eſt cauſa Iudicij & condemnationis. Secundo vt ſimpliciter accipiatur ipſa luminis & Chriſti reiectio eſſe condemnatio non credentium, quia ſcilicet manifeſtè arguit illorum impietatem. Qui ſenſus magis conuenit ſuperioribus,vbi dicitur Infidelis iam iudicatus,& condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos. Primum per hoc quod dicit: *lux venit in mundum,* hoc eſt, Non ipſi homines lucem ipſam quæſiuerunt, aut per ſeſe inuenerunt, ſed cum mundus plenus eſſet tenebris, lux illa vera, quæ eſt Chriſtus vltro venit ad eos:& tamen nec ſic ipſi ad eum acceſſerunt. Secundo per hoc quod dicit.

Dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: Cum enim lux omnibus modis melior,gratior,& iocundior ſit tenebris,& naturale ſit homini creaturæ rationali quæ meliora ſunt præferre, imo nihil æquè amare ſoleat homo quam lucem,nihil magis abhorrere quàm tenebras: dilexerunt tamen homines magis tenebras, quam lucem. Tenebræ autem hic vocantur ignoratio veri, rerúmque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint cauſam reddit dicens.

Erant enim eorum mala opera. Cuius cauſæ conuenientiã oſtendit ſubiiciens, *omnis enim qui malè agit, &c.* Eſt autem in hac & ſequenti ſententia metaphorica locutio deſumpta ab his qui cum mala agunt tenebras quærunt,& lucem fugiũt, vt ſit ſenſus iſte. Quemadmodum qui dedecoroſam rem patrat noctem amat, ac ſolem fugit ne prodantur eius facta:ita qui deditus eſt malis operibus quamdiu talis eſt,odit lucẽ veritatis, quatenus affectui eius contraria eſt,& iniuſtitiam eius prodit,& ideo nõ accedit lucem. ſed fugit eã,vt nõ arguantur,ideſt,manifeſtentur,& reprobentur opera eius mala. Cæterũ quemadmodũ is,qui honeſta facit,amat

ſolem, vt ex rectè factis laudem apud homines inueniat: ita qui iuſtitiæ deditus eſt, & æquitate, is vltro, ac gaudens venit ad lucem Euangelicæ doctrinæ: vt huic luci expoſita opera eius declarentur quod facta ſint in Deo, id eſt, per Deum, & Dei inſtinctu (eſt enim Hebraiſmus) ac proinde quod bona ſint. Declarentur inquam, tum ſibi pro gaudio ſuæ conſcientiæ, tum hominibus aliis in exemplum, tum ipſi Deo, cui ſe commendare ſtudet.

Baptizat per diſcipulos Chriſtus in Iudæa. Ioan. 3.
CAPVT XXI.

POſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizauat. Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem. Facta eſt autem quæſtio ex diſcipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce hic baptizat, & omnes veniūt ad eum. Reſpondit Ioannes, & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam niſi fuerit ei datum de cælo. Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quòd dixerim: Non ſum ego Chriſtus: ſed quia miſſus ſum ante illum. Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſponſi qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi. Hoc ergo gaudium meum impletum eſt. Illum oportet creſcere, me autem minui. Qui de ſurſum venit ſuper omnes eſt. Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur: qui de cælo venit, ſuper omnes eſt. Et quod vidit & audiuit, hoc teſtatur, & teſtimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius teſtimonium ſignauit, quia Deus verax eſt. Quem enim miſit Deus verba Dei loquitur, non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus eſt filio, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.

Poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Non eſt intelligendum ipſum per ſe baptizaſſe, cum cap. ſequenti contrarium Ioannes aſſerat: ſed quia baptizarit per diſcipulos ſuos, qui eius iuſſu baptizauerunt.

Erat autem & Ioannes baptizans, &c. Baptizante Chriſto non deſiit baptizare Ioannes: tum ne inuidia, aut ira quadam commotus ceſſaſſe videretur: tum quod adhuc eius baptiſmus vtilis eſſet. Baptizabat tamen non iam in Iordane, vt prius fecerat, ſed celebriori loco Chriſto relicto, in obſcuriore loco baptizare cœpit, nempe in Ænon iuxta Salim, quæ ſunt duo ciuitatum nomina. Cæterum videtur illud (iuxta Salim) additum ab Euangeliſta ad diſtinctionem alterius loci, qui eodem nomine ſit dictus. Cum autem dixiſſet Euangeliſta Ioannem quoque baptizaſſe cum

Chriſtus

Chriſtus baptizaret, a liceit cauſam dicens:

Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem: Significans illum debuiſſe baptizare, quamdiu non fuiſſet à baptizando inhibitus, ſignificans etiam ſe ſcribere ea Chriſti geſta, quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem.

Facta eſt autem q̄uæſtio ex diſcipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Hoc eſt de baptiſmo conantes perſuadere Ioannis baptiſmum efficaciorem eſſe peccatis abluendis quam baptiſmum Ieſu: cum Ieſus etiam a Ioanne baptizari voluerit. Deinde cum id populo non perſuaderent, venerunt ad Ioannem quærelam apud illum deferentes,& exiſtimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Ieſu æmulationem. Itaque dixerunt ei:

Rabbi, qui erat tecum,&c. Quibus verbis,quo cómouerent Ioannem,& rei indignitatem, quam putabant,explicarẽt, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem ſtatus præteriti ipſius Ieſu,cum dicunt: *Qui erat tecum trans Iordanem*, hoc eſt, qui aliquãdo velut vnus ex diſcipulis te adibat, ac tecum cõuerſabatur,baptiſmum à te poſtulans.Secundo commemorant beneficium à Ioanne impenſum Ieſu, cum dicunt: *Cui tu teſtimonium perhibuiſti*, hoc eſt,quem tuo teſtimonio clarum effeciſti,cum antea eſſet obſcurus & incognitus. Tertio cómemorant vſurpatum a Ieſu officiũ Ioannis: *Ecce*, inquiunt, *hic baptizat*, hoc eſt, cũ prius à te baptizatus, ſe pro humili diſcipulo geſſerit, omnemq; ſuam claritatem a te acceperit:nunc ſe tibi æquat, idem officij ſibi vſurpando quod tu hactenus exercuiſti. Quarto verò, quod maximè mouere poterat, cõmemorant detrimentũ,quod ex baptiſmo Ieſu prouenire Ioãni videbatur,cum dicunt: *omnes veniunt* ad eũ, te ſcilicet derelicto,quaſi dicãt:Non ſolũ ſe tibi æquat,ſed præfert,teq; ac tuũ baptiſmũ obſcurat ingratus certè ꝓ acceptis à te beneficiis.

Reſpondit Ioannes & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum. Secundum Auguſtinum & Cyrillum rectè iſtud accipitur dictum a Ioanne propter ſeipſum hoc ſenſu: Immodicè pro me zelatis cupientes vt maiorem meipſum faciam quàm ſim. Non enim poſſum,nec volo quicquam mihi vſurpare, præter id, quod datum eſt mihi cælitus. Atque iſtud Ioannem potiſſimùm voluiſſe patet ex eo quod ſequitur, in quo illos teſtes facit, quod dixerit ſe non eſſe Chriſtum: cum talis à multis crederetur, ſed miſſum ſe ante illum.

Qui habet ſponſam ſponſus eſt,&c. Parabola eſt hic ſermo, & eſt ſenſus: Quemadmodum is ſolus ſponſus eſt,cui ſponſa in matrimonium deſtinata eſt,cæterum qui ipſe ſponſus non eſt,ſed tantum amicus ſponſi, nõ inuidet ſponſo ſuã fœlicitatem,neque præripere illi ſponſam ſuam cupit,ſed pro amicitiæ affectu gratulatur ei,ac honoris cauſa aſtans ſponſo, vt ſua præſentia illum ornet in

omne miniſterium eius paratus, tacitus audit eum, cum ſponſa ſua colloquẽtem idque cum magno animi gaudio: ita ſanè res ſe habet & in hoc negotio noſtro. Is enim cuius gloriæ inuidetis ſolus ſponſus eſt, vt cui à Patre cæleſti ſanctorum multitudo in ſponſam deputata eſt: ego verò non ſponſus, ſed tantum amicus ſpóſi: quare tantum abeſt vt vobiſcum, ac cum Phariſæis inuideam eius gloriæ, vt ſummo gaudio perfundat propter vocem eius iucundiſſimam ſimul, & ſaluberrimam, qua iam cœpit alloqui ſponſam ſuam. Cúmque iamdiu ſummo deſiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certè impletum eſt, ac reipſa exhibitum, non ſine ſingulari Dei in me beneficio, cum priſcis patribus negatum fuerit hoc gaudio perfundi, ſumma licet auiditate cupientibus videre, & audire ſponſum cum ſponſa ſua colloquentem.

Chriſtus ſponſus.

Illum oportet creſcere, me autem minui. Oportet ex decreto Patris pro hominum ſalute. Creſcere dicit, non quod ſeipſo maior futurus erat, ſicut nec Ioannes in ſeipſo imminuebatur: ſed quod maior eſſet futura eius authoritas, & contra Ioannis minor. Quare autem illum oporteat creſcere, oſtendit cum ſubdit.

Qui deſurſum venit, ſuper omnes eſt. Quaſi dicat: Non ſolùm me ſuperat, ſed omnes omnino homines, omnéſque creaturas. Quanta autem ſit inter eum, qui deſurſum venit differentia, & omnes alios: declarat cum ſubijcit.

Qui de terra eſt, hoc eſt, qui de terra natus eſt, in terra ſuam habens originem, *de terra eſt*, hoc eſt, is terrenus eſt, nihilq; aliud quam mortalis homo, atque ob id terrena, humiliáque loquitur. Contra qui de cælo venit ita omnes excellit qui de terra ſunt, quomodo ſuperat cælum ipſum terram, & quoniam è cælo venit, non terrena loquitur: ſed ea teſtatur, inuulgat & prædicat, quæ in cælo vidit & audiuit, hoc eſt, quæ certiſſimè & exactiſſimè cognouit, veluti ſi viſu, & auditu certiſſimus ſenſibus ea percepiſſet: & tamen cum tam certum ſit teſtimonium eius, hoc eſt, prædicatio & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi.

Qui autem accepit eius teſtimonium ſignauit, quia Deus verax eſt. Poſteaquam excellentiam Ieſu manifeſtauit Ioannes: oſtendit etiã fructum, & neceſſitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius teſtimonium, hoc eſt, crediderit ei, hic ſigillauit & obſignauit (eſt enim *ἐσφράγισεν*, quod à ſigillo deriuatur) hoc eſt, fide ſua certò demonſtrauit, perinde ac ſi ſigillo addito rem certam effeciſſet: Deum patrem eſſe veracem: quia, vt ſubditur Filius à patre miſſus loquitur verba Dei: proinde qui filio credit, confirmat Deum patrem, qui in filio loquitur eſſe veracem. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe. Qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credidit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.

Non

Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Hæc ſententia accipi poteſt, vt idem ſit ac ſi dixiſſet: Non ſolet certa aliqua, & definita menſura Deus ſpiritum largiri, vt ſi cui multum de illo ſit largitus, non poſſit alteri largiri amplius, aut vt omnibus æqualiter eũ diſpenſet: ſed pro arbitrio ſuo vnicuique eum tribuit: nec vlli tantum contulit, quin multò plus queat impendere aliis. Nolite igitur exiſtimare Deum, propterea quod mihi plurimum ſui ſpiritus impertiuerit, non poſſe huic longè plus donare. Atque hic quidem videtur eſſe germanus huius loci ſenſus.

Pater diligit filium. & omnia dedit in manu eius, &c. Quoniam ſuperius dixit eum qui miſſus eſt è cælo, ſuper omnes eſſe, eiq; tanquam verba Dei loquenti, credendum eſſe: pergit ipſius excellentiam prædicare, Pater inquit vnice diligit, vnicum filium: quare quemadmodũ ſolet dilecto filio facere Pater, omnia dedit in manu eius, hoc eſt, omnia cõmiſit poteſtati eius. Eſt enim Hebraiſmus. [Porrò quod dicitur omnia filio dediſſe Pater, quamuis poſſit intelligi de Chriſto ſecundum diuinam naturam: tamẽ potius intelligi debet ſecundum humanam naturam, cui per gratiã Deus Pater omnium rerum dedit poteſtatem, quam prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim Pater diligit filium, videtur permitti tanquam cauſa quare omnia dederit filio Pater.]

Qui credit in filium habet vitam æternam. Prius quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipſum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autem dicit habet vitam æternam, variè exponi poteſt. Primo enim intelligi poteſt credens habere vitam æternam: quia Chriſtum habet per fidem habitantem in corde ſuo, qui eſt vita noſtra. Secundo ſi vita æterna accipitur pro ea ratione fœliciter viuendi, quam expectamus poſt hãc vitam, quæ conſiſtit in diuina fruitione cum excluſione omnis mali, & adeptione omnis boni: intelligendum eſt credentem habere vitam æternam: quia habet in radice in ſemine, & certa ſpe. Spe enim, inquit Paulus, ſalui facti ſumus. Cum autem ſubditur.

Qui incredulus eſt filio, non videbit vitam: Hebraica phraſi dictum eſt pro eo quod eſt, non erit particeps vitæ beatæ ſcilicet, quæ ſola vera vita eſt. Rom. 8.

Sed ira Dei manet ſuper eum, hoc eſt, vltioni diuinæ manet in æternum obnoxius.

Ioannes ab Herode ob reprehenſum adulterium recluditur in carcerem. Matth. 14. Mar. 6. Luc 3.

CAPVT XXII.

& ſermonem iſtum intellexerint, & in Domino verè agnouerint eſſe completa. Vnde ſenſus eſt: crediderunt ſcripturæ iam intellectæ, & in Chriſto completæ.

Cum autem eſſent Hieroſolymis in Paſcha, in die feſto. Quod dicit in Paſcha, in die feſto idem eſt quod, in die feſto Paſchę: vocatq; Paſcha ac diem feſtum totam illam ſolemnitatem, quæ tẽpore 7. dierum celebrabatur. Quod verò dicit *multi crediderunt in nomine eius*, vel vt habent Græca, in nomen eius, Phraſis eſt Hebraica idẽ ſignificans quod crediderunt in eum, vel in eo vel ei. Nam & hęc eadẽ ſunt credere in Ieſum, & credere in Ieſu, & credere in Chriſtum, & credere Chriſto, quod apertiſſimum eſt ex cap. Ioannis ſequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodem ponuntur, dum ſic dicitur, Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipſo non pereat, ſed habeat vitam æternam, ac mox ſequitur, Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus eſt, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porro per quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti ſint, oſtendit cum ſubdit.

Credere in nomine Chriſti.

Videntes ſigna quæ fecit. Significat ergo miraculis magis commotos, quàm verbis.

Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum eis, &c. Caïetanus rectè, vt apparet intelligit pronomen (eis) non demonſtrare eos, qui crediderunt in nomine eius, ſed in genere illos qui in ſolemnitate Paſchali Hieroſolymis erant. Dixerat enim. *Cum eſſet Hieroſolymis*, & multos quæſiuiſſe ab eo ſignum ſuæ autoritatis, & multos crediſſe in nomine eius: nunc verò in genere dicit Chriſtũ nõ crediſſe ſe eis, hoc eſt non ita propter credentiũ multitudinẽ de bono animo Iudæorũ erga ſe fuiſſe ſecurũ, vt ſe tutò illis cõmitteret, & de vita propria in eis benè confideret. Quoniam enim nõdum erat tempus mortis, nec ſine periculo apud illos Iudæos Chriſtus ſe ſciret agere poſſe, humana ſcilicet via, non credidit ſe eis, ſed ſe illis ſubduxit. Hoc autẽ periculũ quomodo Chriſtus intellexerit, cũ nulli adhuc odiũ ſuum contra ipſum declaraſſent, imò multi bonum ſuũ erga ipſum animũ oſtendiſſent, explicat Ioãnes cum ſubdit: *eo quod ipſe noſſet omnes*, rationem non credendi ſeipſum aſſignans non timorem, ſed notitiam omnium. Apertius autem explicans quomodo omnes nouerit, ſubiicit, *Et quia opus ei non erat*, ad cognoſcendum hominẽ: *Vt quis teſtimonium perhiberet de homine*, quouis. Ipſe enim nouit intimos quoſq; receſſus humanæ mẽtis, ac proinde nouit quid de ſe pleriq; cogitarent. [Iã ex eo quod dicit, *non credebat ſe eis*, intelligendũ ſignificari ipſum, relicta Hieruſalem & Iudæa rurſum rediiſſe in Galilæam. Nuſquã enim alibi id dicit Ioannes cũ tamen poſtea dicat poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram: quæ narratio præſupponit prius dictum

dictum eſſe Chriſtum reliquiſſe Iudæam poſt aduentum in Hieruſalem Paſchæ tempore.)

Nicodemus docetur myſteria fidei. Ioan. 3.

CAPVT XX.

E*Rat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Ieſum nocte, & dixit ei: Rabbi, ſcimus quia à Deo veniſti magiſter, nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi fuerit Deus cũ eo. Reſpondit Ieſus & dixit ei: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit denuo, non poteſt videre regnũ Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci cùm ſit ſenex? nũquid poteſt in ventrem matris ſuæ iterato introire & renaſci? Reſpondit Ieſus: Amen amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu-ſancto non poteſt introire in regnum Dei. Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Non mireris quia dixi tibi. Oportet vos naſci denuo. Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quo vadat: ſic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu. Reſpondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Tu es magiſter in Iſraël & hæc ignoras? Amen amen dico tibi quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & non creditis: quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis? Et nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo, filius hominis qui eſt in cælo. Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipſu, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium ſuũ vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternã. Non enim miſit Deus filium ſuũ in mundũ vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Qui credit in eum non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus eſt: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei: Hoc eſt autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius, qui autem facit veritatem venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius, quia in Deo ſunt facta.*

Erat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hoc eſt qui & erat ſectæ Phariſaicæ & vnus ex principibus, & primoribus Iudæorum. Quæ duo appoſita ſunt, eo quod alioqui totus ferè Phariſæorum, atque Principum ordo Chriſto ſemper fuerit contrarius.

Hic itaque venit ad Ieſum nocte. Partim quod puderet eũ qui inter Iudaicè gentis principes, dignitate præeminebat humilis Ieſu diſcipulum videri, partim, & magis quod timeret ne eius gratia in Phariſæorum & Sacerdotum inuidiam pertraheretur. Is itaque

primum aperiens quantum ex illius conſpectis miraculis profecerit, hac præfatione captare cepit beneuolentiam Ieſu, Rabbi inquit, iam perſuaſi ſumus, ac certo credimus te non ex teipſo docendi munus ſuſcepiſſe, ſed à Deo te miſſum eſſe in hoc, vt viam ſalutis mortales perdoceas. Id inquam certò de te credimus, propterea quod nemo poſſit hæc ſigna facere, quæ tu ædis, niſi Deus illi adſit, faueat, & cooperetur. [Bene itaq; ex ſignis, quæ non niſi diuina virtute fieri potuerunt (nam & diabolus cum ſuis miniſtris multa facere poteſt, quæ videntur eſſe miracula & ſigna, idq; partim per ludificationem ſenſuum, partim per coniunctionẽ occultarum cauſarum naturalium) intulit Nicodemus cæleſtem & diuinam fuiſſe Chriſti doctinam.]

Reſpondit Ieſus & dixit ei: Amen amẽ dico tibi, niſi quis renatus, &c. Cum hæc reſponſio Saluatoris impertinenter ſe habere videatur ad verba Nicodemi, intelligendum eſt, Saluatorem cum ex verbis Nicodemi ſatis intellexiſſet quorſum ſpectarent, & propter quid ipſum adierit, videlicet vt ſciret viam & rationem ſalutis: mox incepiſſe eum inſtruere, exordiens ab eo, quod in ordine ſalutis primum eſt, quaſi dicat: Scio Nicodeme percupidum te eſſe vt à me, quem à Deo miſſum magiſtrum credis, audias rationem conſequendæ ſalutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad conſequendum ſalutẽ, vt quis denuo naſcatur, hoc eſt, iterum, vel ab integro, & à principio. In qua ſignificatione debe-

ἄνωθεν. re hic accipi ἄνωθεν patet ex reſponſione Nicodemi. Si enim Ieſus dixiſſet, oportet naſci è ſupernis (quod aliàs ἄνωθεν ſignificat) non obieciſſet Nicodemus ea, quæ ſunt generationis carnalis, neque dixiſſet: Nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ iteratè, vel vt ha-

Amen. bent Græca δεύτερον, id eſt, ſecundo introire. Porro Amen dictio Hebraïca eſt, habens apud Hebræos eum vſum, vt per eá aliquid confirment, idem valens quod apud nos aduerbiũ verè. Cęterum geminatio huius dictionis, quę ſemper inuenitur apud Ioannem, confirmationem intendit. Quare quamuis pro more Hebrçorum Ioannes hanc dictionem geminauerit: tamen hæc geminatio ei potius competebat quam reliquis Euangeliſtis: quod ea, quæ à Ioanne diſſeruntur magis ſint cæleſtia & ſublimiora ac proinde maiori aſſertione confirmanda, vt annotauit etiam Rupertus hoc loco. Illa autem Oratio, *non poteſt videre regnum Dei* rectè intelligitur eſſe Hebraiſmus, idem pollens quod, nó poteſt eſſe particeps regni Dei, quod eſt vita æterna. Poſtea enim pro videre regnum Dei, dicitur introire in regnum Dei.

Dixit ad eum Nicodemus, Quomodo poteſt homo naſci cum ſit ſenex. Cum Nicodemus non intelligeret Natiuitatem aliquam niſi carnalem, quæ iterari non poſſet: miratur quomodo Saluator denuo naſcendum eſſe dicat. Quamuis autem omni ætati ſit impoſſi-

bile

bile denuò naſci corporaliter,tamen meminit ſpecialiter ſenectutis, cum vt ab ætate omnino contraria naſcenti obiectio eſſet euidentior, cum quod ipſemet ſenex eſſet, ac ob id de ſe exemplum prompſerit,ac ſi diceret. Ego ſum ſenex,& meam quæro ſalutem, quomodo ergo fieri poterit,vt renaſcar ?

Reſpondit Ieſus, Amen amen dico tibi , niſi quis renatus fuerit, &c. Significat ſecundam hanc natiuitatem,quam exigit,non eſſe carnalem , ſed ſpiritualem. Sicut enim neceſſe eſt hominem carnaliter naſci ex matre,& patre,priuſquam ingrediatur in vitam hanc temporalem, & regnum , poſſeſſionémque huius mundi carnalem : ita vt quis introëat in vitam illam æternam & regnum Dei ſpirituale, neceſſe eſt prius ſpiritualiter renaſcatur, idq́; ex aqua, & Spiritu.[Aduertendum autem Saluatorem dum dicit:Niſi quis renatus , &c.neceſſitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulos debere renaſci ex aqua,& Spiritu.]

Quod natum eſt ex carne,caro eſt, &c. Poſtquam oſtendit ſecundum generationem à prima longè eſſe diuerſam , vtpote quæ ex aqua eſt,& ſpiritu:oſtendit iam quãta ſit differentia inter id quod priori , & quod ſecunda naſcitur generatione , ex qua differentia etiam ſatis indicat rationem ob quam neceſſe ſit denuò naſci, idq́; ex aqua,& Spiritu,ad conſequendum regnũ Dei.Cum enim ſpirituale , & cæleſte regnum Dei caro, & ſanguis poſſidere nequeat,vt habet D.Paulus, neceſſe eſt vt id,quod ex carne tantùm caro natum eſt,deinde etiam ex ſpiritu naſcatur Spiritus,vt ſic regnum Dei ingredi poſſit.Cum autem hic dicitur *caro eſt,& Spiritus eſt* , caro accipi debet pro re,vel homine carnali,quem Paulus vocat hominem animalem , Spiritus vero pro homine ſpirituali. Non enim hic ſubſtantiam denotant, ſed qualitatem.Nec obſtat quod Chriſtus etiam natus ſit ex carne. Nam iſtud quod natum eſt ex carne , intelligi debet cum excluſione ſpiritus, hoc modo quod natum eſt ex carne , & non ex ſpiritu. Aut quod natum eſt, ex carnali generatione , idipſum eſt carnale , quatenus ex ea eſt. Aut quod natum eſt ex carne tanquam principali principio productiuo. [Itaque natiuitas ex ſpiritu eſt duplex quædam corporalis , ea ſcilicet qua Chriſtus natus eſt homo ex Spiritu ſancto. Alia ſpiritualis,qua nos ad illius ſimilitudinem naſcimur inuiſibiliter filij Dei, atque de hac potiſſimum hic eſt ſermo:quanquam & priorem illam Natiuitatem ex ſpiritu debere comprehendi ſub ſecundo membro , ſatis patet ex his quæ ſcribit Paulus 1.Cor.15. vbi Chriſtum comparatum ad primum Adam vocat hominem cæleſtem,& habentem corpus ſpirituale.]

Non mireris quia dixi tibi, oportet vos naſci denuò , &c. Hæc pars melius refertur ad ſequentia, eo quod inducto exemplo videatur dominus voluiſſe Nicodemum reuocare ab admiratione.Chryſo.

enim Cyrillus, cæteríque Græci cum dicitur *ſpiritus vbi vult ſpirat*, intelligunt per ſpiritum ventum, & aërem, qui ſpirare dicitur vbi vult, quia non coërcitus arbitrio hominum, naturali impetu fertur quouis, quaſi libertatem quandam habens voluntatis. Vocem autem eius audimus, hoc eſt ſonum & ſtridorem, quomodo & tonitrui ſonus frequenter in Pſalmis vox dicitur. Neſcimus vero vnde ſpiritus veniat aut quo vadat, quia non videmus, nec ſub ſenſum cadit vnde veniat, aut quo vadat: quamuis ſciamus per aliqua externa ſigna vnde veniat. Aut ſic intelligẽdum, quod quamuis ſciamus in generali ventorum principium, non tamen in ſpeciali, hoc eſt, ignoramus certum & determinatum locum vnde incipiant, & vbi deſiſtant. Itaque iuxta hanc intelligentiam ſimile iſtud ſic eſt accommodandum propoſito: Miraris Nicodeme, quod dixi denuo naſcendum eſſe, eo quod ſecũdam natiuitatem nullo ſenſu comprehendas: Verum cum iam dixerim ſecundam generationem eſſe ex ſpiritu, nõ debet te id perturbare. Nam ſicut aëreus iſte Spiritus nullo obſtãte fertur quouis, & cum ſtrepitum eius audias, neſcis tamen eius originem, aut finem quo tendat: ita quoque ſe habet omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim ſanctus, ex quo renati ſunt, quos vult afflat & aſpirat arcanis ſuis afflatibus, cúmque vis, & efficacia huiuſmodi afflatus ſentiatur, tum ab eo qui renatus eſt, qui ſe alium ſentit effectum, tum ab aliis hominibus qui quaſi nouos iam ſuſpiciunt, & admirantur homines ſic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adſit, aut quo eos agat, neque percipitur aliquo ſenſu ab iis, qui ſic ſunt renati, neque intellectu etiam comprehenditur ab iis, qui eodem ſpiritu nondum ſunt afflati.

Reſpondit Nicodemus & dixit ei, Quomodo poſſunt hæc fieri? Rogat iterum quomodo poſſunt hęc fieri, non repugnans quidem Ieſu, ſed non intellectum ſermonem planius cupiens ſibi explanari, Dicit autem quomodo poſſunt hæc fieri, pluraliter, Tria enim dixerat Dominus, quæ nõ aſſequebatur Nicodemus videlicet, quod oporteat renaſci ex aqua, & ſpiritu, quod ſic natus efficeretur ſpiritus, quódque hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo hęc fieri poſſint inquirit Ieſus autem primum quidem ei monſtrat ſuam imperfectionem & tarditatem minus quàm in aliis tolerandam: non quidem volens illi inſultare, & exprobrare, ſed potius vt depoſito Phariſaïco ſupercilio humilier, dum intelligere eum facit quam ſit in his rudis ipſe, qui alios docere ſe poſſe profitebatur. Tu inquit, doctoris nomen, & officium obtines in populo Iſraëlitico, & hæc ignoras?

Amen amen dico vobis, quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur. Quoniã vidiſſe cæleſtia mox ſoli Chriſto tribuitur cum dicitur; nemo aſcendit in cælum, &c. Rectè quidã intelligunt hic

Chri

Chriſtum de ſe loqui pluraliter, aut potius ſimul comprehendi cum Chriſto Patrem,& Spiritum ſanctum. Senſus ergo eſt, verè dico vobis quod non quemadmodum Prophetæ,quæ afflatu Spiritus didici,& audiui à Deo hæc loquor vobis,ſed certa compertaq; loquor. Nec ego ſolus,ſed & qui in me loquitur Pater,ea vobis teſtificantes in terris, quæ certo perſpeximus in cælis. Cumq; duorum teſtimonium ſit ratũ, ac receptiſſimum ſit teſtimonium teſtium oculatorum: vos tamen Iudæi teſtimonium noſtrum tam probatum,& certum non accipitis,hoc eſt,nõ approbatis. humanis ſcilicet rationibus id quærẽtes percipere,quod ſola fide comprehendendum eſt. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter, ſiue quod cum Nicodemo quidam Iudæi vna venerint ad Chriſtum, ſiue quia Nicodemus Princeps erat Iudæorum, ad quem tanquam ad omnes Iudæos, & Phariſæos maximè ſit locutus.

Si terrena dixi vobis, & non creditis, &c. Terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata craſſa ſunt,longéque inferiora ipſis,vt ſit ſenſus: Si non creditis mihi in his quæ modo dixi craſſioribus myſteriis,quæ doctrinæ Euangelicæ ſunt rudimenta: quomodo credituri eſtis ſi alia longè ſublimiora, quæ ab his, quæ modo dixi, tantum diſtant, quantum cæleſtia à terrenis, vobis aperire cæpero,illa ſcilicet regni Dei arcana planè cæleſtia?

Et nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit de cælo, &c. Rectè ſecundum Cyrillum, intelligitur Chriſtus his verbis indicare voluiſſe rationem, quare merito ſit habenda fides ipſi cæleſtia prædicanti, etiamſi primus ipſe hæc apertè cœperit prædicare, vt ſit hæc cum ſuperioribus connexio: Merito mihi cæleſtia vobis prędicanti credere debetis, etſi nemo ante me hæc ſic apertè prædicauerit. Nemo enim cæleſtia ita nouit atq; ego,quia nemo aſcendit in cælum niſi, &c. Porro aſcendiſſe in cælum nihil aliud hic eſt,quàm contemplatum eſſe omnia cæleſtia, & quæcunque Dei ſunt perfectè colluſtraſſe, & perdidiciſſe. Sic enim hoc loco hæc locutio eſt accipienda,quomodo dum dicitur in Pſalm. Exiſtimabam vt cognoſcerem hoc, labor eſt ante me, donec intrẽ in ſanctuarium Dei,id eſt,donec à rebus terrenis abſtractius cæpero diuinę diſpenſationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur quod ſuperius Deum nemo vidit vnquam. vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit. Deſcendiſſe autem è cælo dicitur Chriſtus (non quod cælum reliquerit,nam ne hoc putaretur adiectum eſt, qui eſt in cælo) ſed tum quia diuinitas in cælo exiſtens in terris naturam humanam aſſumpſit, tum quia & ipſum corpus,quod aſſumpſit,conceptum ſit ex Spiritu ſancto. Itaque & ſecundum diuinam naturam, & ſecundum humanam deſcendit è cælo: quamuis potiſſimum hic ſit habitus reſpectus ad diuinam naturam aſſumentem humanam.

Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto,ita,&c. Hic videtur eſſe ordo, vt poſtquam ſuperius. Nicodemo quærenti quomodo poſſunt hæc fieri Chriſtus reſpondit fide hæc eſſe percipienda,ac merito ſibi fidem habendam,etiam ſi ſolus hæc noua prędicaret:iam doceat non ſolum credendum ſibi tanquā vera prædicanti,ſed etiam tanquam auctori ſalutis per crucem,fideiq; huius eſſe maximum fructum, ſimul indicans etiam per fidem hominem poſſe regenerationis ex aqua, & ſpiritu fieri participem, atque regenerationem hanc pendere ex merito paſſionis ſuę.Benè autem Saluator myſterium paſſionis ſuæ, quod illo tempore nondum apertè erat prædicandum inſinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione Serpentis: vt quæ nudè dicta intelligere nō potuiſſet ex figura legis,in qua verlatus erat, melius aſſequeretur. [Eſt autem figura hæc inter omnes figuras crucis & Paſſionis maximè aperta,& appoſita.Indicat enim Chriſti occiſi,quaſi ſeductor fuiſſet,& populi corruptor.Innocentiam, mortíſque eius genus,ac virtutem,noſtros à veris ſerpentibus lęthales morſus,ac modum, quo ab eis per Chriſtum curari poſſimus:ita vt in hac figura totum adumbratæ paſſionis,& incarnationis myſterium delinietur.]

Sic enim Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitū daret, &c. Redditur hic ratio quare filius Dei deſcenderit è cælo, & quare oporteat eum exaltari in Cruce, & oſtenditur, quod iſtud non fuerit neceſſarium abſoluta neceſſitate,neque quod merita noſtra ita fieri exegerint:ſed propter diligentis nos Dei Patris beneplacitum, & præordinationem cuius quanta fuerit in nos dilectio pulchrè hac ſententia nobis explicatur.Et in primis quidem magnitudinem amoris hic explicari ſignificat Aduerbium (ſic) quæ magnitudo ex tribus hic inſinuatur. Primùm ex comparatione amantis ad amatum cum dicit Deus dilexit mundum. Secundo ex muneris magnitudine, cum dicit: *vt filium ſuum* vnigenitum daret,hoc eſt,adeò dilexit vt non ſolum non vlciſceretur admiſſa ſcelera, ſed pro ſalute mundi gratuita ſua benignitate daret non Angelum aliquem ſuum,non Prophetam,ſed filium ſuum,eumq; quem vnicum habuit.Tertio ex fructus magnitudine,& ſimul facilitate conſequendi maximum hunc fructum, cum dicitur, *vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* [Notandum autem quod ab hoc loco.Sic Deus dilexit, &c. vſque in finem omnia hæc accipi poſſunt, vt ſint verba Saluatoris continuantis ſuum ſermonem,& ad Nicodemum,& loquentis de ſeipſo in tertia perſona. Aut vt ſint verba Euangeliſtæ proſequentis, & explanantis ſermonem,quem cœperat Ieſus cum Nicodemo,vt intelligit Eraſmus.]

Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum vt iudicet,&c. Deum miſiſſe

miſiſſe filium ſuum in mundum, nihil aliud eſt quam ipſum voluiſſe filium humanam in mũdo aſſumere naturam. Verbum autem Iudicare hic ſemper poſitum eſt pro condemnare, ſic eum acceptum opponitur verbo Saluandi,quod ſequitur.

Qui credit in eum non iudicatur. Qui, inquit, credit in eum fide ſcilicet quæ per dilectionem operatur,non iudicatur,hoc eſt,non eſt obnoxius condemnationi,ſed ſupple à condemnatione,cui ex natiuitate prima erat obnoxius abſoluitur.Plus enim vult dicere, quam exprimitur.

Qui autem non credit, hunc ego nõ condemno modò,ſed neq; opus eſt vt à quoquam iudicetur,cum à ſeipſo iam etiam ante Iudicij tempus condemnatus ſit;quia non credidit in eum,qui vnigenitus eſt filius Dei,cui proinde non minor fides debetur,quam Deo ipſi,adeo vt qui illum ſpernit,ſpernat Deum qui miſit illum.

Hoc autem eſt Iudicium quia lux venit in mundum. Dupliciter illud intelligi poteſt, primò vt ſit ſenſus, hæc eſt cauſa Iudicij & condemnationis. Secundo vt ſimpliciter accipiatur ipſa luminis & Chriſti reiectio eſſe condemnatio non credentium, quia ſcilicet manifeſtè arguit illorum impietatem. Qui ſenſus magis conuenit ſuperioribus,vbi dicitur Infidelis iam iudicatus,& condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos.Primum per hoc quod dicit:*lux venit in mundum*, hoc eſt,Non ipſi homines lucem ipſam quæſiuerunt, aut per ſeſe inuenerunt, ſed cum mundus plenus eſſet tenebris, lux illa vera, quæ eſt Chriſtus vltro venit ad eos:& tamen nec ſic ipſi ad eum acceſſerunt.Secundo per hoc quod dicit.

Dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: Cum enim lux omnibus modis melior,gratior,& iocundior ſit tenebris,& naturale ſit homini creaturæ rationali quæ meliora ſunt præferre, imo nihil æquè amare ſoleat homo quam lucem,nihil magis abhorrere quàm tenebras: dilexerunt tamen homines magis tenebras, quam lucem.Tenebræ autem hic vocantur ignoratio veri, rerúmque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint cauſam reddit dicens.

Erant enim eorum mala opera. Cuius cauſæ conuenientiã oſtendit ſubiiciens,*omnis enim qui malè agit, &c.* Eſt autem in hac & ſequenti ſententia metaphorica locutio deſumpta ab his qui cum mala agunt tenebras quærunt,& lucem fugiũt, vt ſit ſenſus iſte. Quemadmodum qui dedecoroſam rem patrat noctem amat, ac ſolem fugit ne prodantur eius facta:ita qui deditus eſt malis operibus quamdiu talis eſt,odit lucẽ veritatis, quatenus affectui eius contraria eſt,& iniuſtitiam eius prodit,& ideo nõ accedit lucem. ſed fugit eã,vt nõ arguantur,ideſt,manifeſtentur,& reprobentur opera eius mala.Cæterũ quemadmodũ is,qui honeſta facit,amat

ſolem, vt ex rectè factis laudem apud homines inueniat: ita qui iuſtitiæ deditus eſt, & æquitate, is vltro, ac gaudens venit ad lucem Euangelicæ doctrinæ: vt huic luci expoſita opera eius declarentur quod facta ſint in Deo, id eſt, per Deum, & Dei inſtinctu (eſt enim Hebraiſmus) ac proinde quod bona ſint. Declarentur inquam, tum ſibi pro gaudio ſuę conſcientiæ, tum hominibus aliis in exemplum, tum ipſi Deo, cui ſe commendare ſtudet.

Baptizat per diſcipulos Chriſtus in Iudæa. Ioan. 3.
CAPVT XXI.

POſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem. Facta eſt autem quæſtio ex diſcipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce hic baptizat, & omnes veniũt ad eum. Reſpondit Ioannes, & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam niſi fuerit ei datum de cælo. Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quòd dixerim: Non ſum ego Chriſtus: ſed quia miſſus ſum ante illum. Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſponſi qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi. Hoc ergo gaudium meum impletum eſt. Illum oportet creſcere, me autem minui. Qui de ſurſum venit ſuper omnes eſt. Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur: qui de cælo venit, ſuper omnes eſt. Et quod vidit & audiuit, hoc teſtatur, & teſtimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius teſtimonium ſignauit, quia Deus verax eſt. Quem enim miſit Deus verba Dei loquitur, non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus eſt filio, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.

Poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Non eſt intelligendum ipſum per ſe baptizaſſe, cum cap. ſequenti contrarium Ioannes aſſerat: ſed quia baptizarit per diſcipulos ſuos, qui eius iuſſu baptizauerunt.

Erat autem & Ioannes baptizans, &c. Baptizante Chriſto non deſiit baptizare Ioannes: tum ne inuidia, aut ira quadam commotus ceſſaſſe videretur: tum quod adhuc eius baptiſmus vtilis eſſet. Baptizabat tamen non iam in Iordane, vt prius fecerat, ſed celebriori loco Chriſto relicto, in obſcuriore loco baptizare cœpit, nempe in Ænon iuxta Salim, quæ ſunt duo ciuitatum nomina. Cæterum videtur illud (iuxta Salim) additum ab Euangeliſta ad diſtinctionem alterius loci, qui eodem nomine ſit dictus. Cum autem dixiſſet Euangeliſta Ioannem quoque baptizaſſe cum

Chriſtus

Chriſtus baptizaret, adiecit cauſam dicens:

Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem: Significans illum debuiſſe baptizare, quamdiu non fuiſſet à baptizando inhibitus, ſignificans etiam ſe ſcribere ea Chriſti geſta, quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem.

Facta eſt autem quæſtio ex diſcipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Hoc eſt de baptiſmo conantes perſuadere Ioannis baptiſmum efficaciorem eſſe peccatis abluendis quam baptiſmum Ieſu: cum Ieſus etiam a Ioanne baptizari voluerit. Deinde cum id populo non perſuaderent, venerunt ad Ioannem quærelam apud illum deferentes, & exiſtimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Ieſu æmulationem. Itaque dixerunt ei:

Rabbi, qui erat tecum, &c. Quibus verbis, quo cõmouerent Ioannem, & rei indignitatem, quam putabant, explicarẽt, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem ſtatus præteriti ipſius Ieſu, cum dicunt: *Qui erat tecum trans Iordanem*, hoc eſt, qui aliquando velut vnus ex diſcipulis te adibat, ac tecum cõuerſabatur, baptiſmum à te poſtulans. Secundo commemorant beneficium à Ioanne impenſum Ieſu, cum dicunt: *Cui tu teſtimonium perhibuiſti*, hoc eſt, quem tuo teſtimonio clarum effeciſti, cum antea eſſet obſcurus & incognitus. Tertio cõmemorant vſurpatum a Ieſu officiũ Ioannis: *Ecce*, inquiunt, *hic baptizat*, hoc eſt, cũ prius à te baptizatus, ſe pro humili diſcipulo geſſerit, omnemq; ſuam claritatem à te acceperit: nunc ſe tibi æquat, idem officij ſibi vſurpando quod tu hactenus exercuiſti. Quarto verò, quod maximè mouere poterat, cõmemorant detrimentũ, quod ex baptiſmo Ieſu prouenire Ioãni videbatur, cum dicunt: *omnes veniunt* ad eũ, te ſcilicet derelicto, quaſi dicãt: Non ſolũ ſe tibi æquat, ſed præfert, teq; ac tuũ baptiſmũ obſcurat ingratus certè pro acceptis à te beneficiis.

Reſpondit Ioannes & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum. Secundum Auguſtinum & Cyrillum rectè iſtud accipitur dictum à Ioanne propter ſeipſum hoc ſenſu: Immodicè pro me zelatis, cupientes vt maiorem meipſum faciam quàm ſim. Non enim poſſum, nec volo quicquam mihi vſurpare, præter id, quod datum eſt mihi cælitus. Atque iſtud Ioannem potiſſimùm voluiſſe patet ex eo quod ſequitur, in quo illos teſtes facit, quod dixerit ſe non eſſe Chriſtum: cum talis à multis crederetur, ſed miſſum ſe ante illum.

Qui habet ſponſam ſponſus eſt, &c. Parabola eſt hic ſermo, & eſt ſenſus: Quemadmodum is ſolus ſponſus eſt, cui ſponſa in matrimonium deſtinata eſt, cæterum qui ipſe ſponſus non eſt, ſed tantum amicus ſponſi, nõ inuidet ſponſo ſuã fœlicitatem, neque præripere illi ſponſam ſuam cupit, ſed pro amicitiæ affectu gratulatur ei, ac honoris cauſa aſtans ſponſo, vt ſua præſentia illum ornet in

omne miniſterium eius paratus, tacitus audit eum, cum ſponſa ſuà colloquẽtem idque cum magno animi gaudio: ita ſanè res ſe habet & in hoc negotio noſtro. Is enim cuius gloriæ inuidetis ſolus ſponſus eſt, vt cui à Patre cæleſti ſanctorum multitudo in ſponſam deputata eſt: ego verò non ſponſus, ſed tantum amicus ſpóſi: quare tantum abeſt vt vobiſcum, ac cum Phariſæis inuideam eius gloriæ, vt ſummo gaudio perfundat propter vocem eius iucundiſſimam ſimul, & ſaluberrimam, qua iam cœpit alloqui ſponſam ſuam. Cúmque iamdiu ſummo deſiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certè impletum eſt, ac reipſa exhibitum, non ſine ſingulari Dei in me beneficio, cum priſcis patribus negatum fuerit hoc gaudio perfundi, ſumma licet auiditate cupientibus videre, & audire ſponſum cum ſponſa ſua colloquentem.

Chriſtus ſponſus.

Illum oportet creſcere, me autem minui. Oportet ex decreto Patris pro hominum ſalute. Creſcere dicit, non quod ſeipſo maior futurus erat, ſicut nec Ioannes in ſeipſo imminuebatur: ſed quod maior eſſet futura eius authoritas, & contra Ioannis minor. Quare autem illum oporteat creſcere, oſtendit cum ſubdit.

Qui deſurſum venit, ſuper omnes eſt. Quaſi dicat: Non ſolùm me ſuperat, ſed omnes omnino homines, omnéſque creaturas. Quanta autem ſit inter eum, qui deſurſum venit differentia, & omnes alios: declarat cum ſubijcit.

Qui de terra eſt, hoc eſt, qui de terra natus eſt, in terra ſuam habens originem, *de terra eſt*, hoc eſt, is terrenus eſt, nihilq; aliud quam mortalis homo, atque ob id terrena, humiliáque loquitur. Contra qui de cælo venit ita omnes excellit qui de terra ſunt, quo modo ſuperat cælum ipſum terram, & quoniam è cælo venit, non terrena loquitur: ſed ea teſtatur, inuulgat & prædicat, quæ in cælo vidit & audiuit, hoc eſt, quæ certiſſimè & exactiſſimè cognouit, veluti ſi viſu, & auditu certiſſimus ſenſibus ea percepiſſet: & tamen cum tam certum ſit teſtimonium eius, hoc eſt, prædicatio & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi.

Qui autem accepit eius teſtimonium ſignauit, quia Deus verax eſt. Poſteaquam excellentiam Ieſu manifeſtauit Ioannes: oſtendit etiã fructum, & neceſſitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius teſtimonium, hoc eſt, crediderit ei, hic ſigillauit & obſignauit (eſt enim ἐσφράγισεν, quod à ſigillo deriuatur) hoc eſt, fide ſua certò demonſtrauit, perinde ac ſi ſigillo addito rem certam effeciſſet: Deum patrem eſſe veracem: quia, vt ſubditur Filius à patre miſſus loquitur verba Dei: proinde qui filio credit, confirmat Deum patrem, qui in filio loquitur eſſe veracem. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe. Qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credidit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.

Non

Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Hæc ſententia accipi poteſt, vt idem ſit ac ſi dixiſſet: Non ſolet certa aliqua, & definita menſura Deus ſpiritum largiri, vt ſi cui multum de illo ſit largitus, non poſſit alteri largiri amplius, aut vt omnibus æqualiter eũ diſpenſet: ſed pro arbitrio ſuo vnicuique eum tribuit: nec vlli tantum contulit, quin multò plus queat impendere aliis. Nolite igitur exiſtimare Deum, propterea quod mihi plurimum ſui ſpiritus impertiuerit, non poſſe huic longè plus donare. Atque hic quidem videtur eſſe germanus huius loci ſenſus.

Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius, &c. Quoniam ſuperius dixit eum qui miſſus eſt è cælo, ſuper omnes eſſe, eiq; tanquam verba Dei loquenti, credendum eſſe: pergit ipſius excellentiam prædicare, Pater inquit vnice diligit, vnicum filium: quare quemadmodũ ſolet dilecto filio facere Pater, omnia dedit in manu eius, hoc eſt, omnia cõmiſit poteſtati eius. Eſt enim Hebraiſmus. [Porrò quod dicitur omnia filio dediſſe Pater, quamuis poſſit intelligi de Chriſto ſecundum diuinam naturam: tamẽ potius intelligi debet ſecundum humanam naturam, cui per gratiã Deus Pater omnium rerum dedit poteſtatem, quam prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim Pater diligit filium, videtur permitti tanquam cauſa quare omnia dederit filio Pater.]

Qui credit in filium habet vitam æternam. Prius quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipſum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autem dicit habet vitam æternam, varie exponi poteſt. Primo enim intelligi poteſt credens habere vitam æternam: quia Chriſtum habet per fidem habitantem in corde ſuo, qui eſt vita noſtra. Secundo ſi vita æterna accipitur pro ea ratione fœliciter viuendi, quam expectamus poſt hãc vitam, quæ conſiſtit in diuina fruitione cum excluſione omnis mali, & adeptione omnis boni: intelligendum eſt credentem habere vitam æternam: quia habet in radice in ſemine, & certa ſpe. Spe enim, inquit Paulus, ſalui facti ſumus. Cum autem ſubditur. Rom.8.

Qui incredulus eſt filio, non videbit vitam: Hebraica phraſi dictum eſt pro eo quod eſt, non erit particeps vitæ beatæ ſcilicet, quæ ſola vera vita eſt.

Sed ira Dei manet ſuper eum, hoc eſt, vltioni diuinæ manet in æternum obnoxius.

Ioannes ab Herode ob reprehenſum adulterium recluditur in carcerem. Matth.14. Mar.6. Luc 3.

CAPVT XXII.

† a Herodes enim. ▷ b vinxit. ‖ a poſuit †a illi. ▷ a eam.

H[c] Erodes autem Tetrarcha cum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes: adiecit & hoc ſuper omnia. † [c] Ipſe enim Herodes' [b] miſit ac [c] tenuit Ioannem, & ▷ alligauit' eum, [t] & ‖ incluſit' [c] Ioannẽ' in carcerem [c] propter Herodiadem vxorem [b] Philippi [c] fratris ſui, [b] quia duxerat eam. [c] Dicebat enim Ioannes † Herodi': Non licet tibi habere ▷ vxorem fratris tui'. [b] Herodias autẽ inſidiabatur illi, & volebat occidere eũ nec poterat. Herodes autẽ metuebat Ioannẽ, ſciens eum virũ iuſtum & ſanctũ, & cuſtodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. [a] Et volens eum occidere timuit populum, quia ſicut Prophetam eum habebant.

Herodes autem Tetrarcha cum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis, quæ fecit, &c. Omnes quidem tres Euangeliſtę Ioannem narrant ab Herode carceri incluſum ob reprehenſum illicitum cum Herodiade matrimonium, ſolus verò Lucas etiam de aliis malis, quæ fecit reprehenſum narrat Herodem. Quæ vero hæc fuerint mala etſi non narretur ab eo, tamen quædam eorum ex Ioſepho colligere licet, videlicet reiectio legitimæ ſuæ vxoris, quam prius habuit, & tyrannis in populum. Porrò Herodias hæc quæ fuerit: non ab omnibus eodem modo dicitur: veriſimile tamen eſt quod dic t cum aliis probatis hiſtoriographis Ioſephus fuiſſe filiam Ariſtobuli filij Herodis maioris, ac ſororem Agrippę maioris.

Herodias filia Ariſtobuli.

Dicebat enim Ioannes Herodi: Non licet tibi habere vxorem fratris tui. Herodes iſte, ſicut & Pater eius, quamuis Iudæus non eſſet: tamen quia proſelytus, obligatus erat ad obſeruationem legis Moſaïcæ. Hac autem vetitum erat habere vxorem fratris, quæ lex vnicam habuit exceptionẽ, nempe cum frater deceſſiſſet abſque liberis. Tunc enim non ſolum licitum erat, ſed etiam præceptum. Deuter. 25. vt frater fratris mortui ducens vxorem ſemen illi ſuſcitaret. Cum itaq; Herodis huius frater, cui prius nupſerat Herodias, adhuc ſupereſſet, atque ex eo Herodias puellam genuiſſet: nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, ſed accipiens eam duplex ſimul commiſit peccatum. Adulterium ſcilicet, & inceſtũ: quorum vtrumque notat Ioannes cum dicit, vxorem fratris tui.

Leuit. 18. & 20.

Herodias autem inſidiabatur ei; & volebat occidere eum nec poterat. Cauſam addit Marcus cum ſubijcit: *Herodes enim metuebat Ioannem, &c.* Non redditur autem hic tantum ratio, quare non potuit Herodias occidere Ioannem, ſed etiam quare inſidiaretur ei, cuperétque occidere. Quoniam enim aduertebat Herodẽ bene exiſtimare de Ioanne, ob id magis ſibi metuens, per inſidias illum tollere quærebat. Non poterat autem, quoniam Herodes etſi Ioannẽ ex animo non amaret, tamen reuerentus eum, ac metuens, eo quod ſciret virũ eſſe iuſtũ, cuſtodiebat eũ ne ab Herodiade interficeretur,

tur. Aut cuſtodiebat eum, hoc eſt obſeruabat, ac colebat eum, in honore eum habens. Qui ſenſus ſequentibus magis conuenire videtur. Subditur enim, *Et audito eo*, etſi non omnia *multa* tamen faciebat & lubenter eum audiebat. [Verum quomodo dicitur Herodes libẽter audiſſe Ioannem, quem propter adulterij admonitionẽ carceri incluſit. Quomodo etiam lubẽter audiuit, metuebat, & cuſtodiebat: cum Matthæus dicat eum voluiſſe Ioannem occidere. *Et volens* inquit *eum occidere timuit populum, quia ſicut prophetam eum habebant*. Quidam, vt apparet, rectè dicũt Herodẽ partim quidem voluiſſe occidere Ioannem, partim noluiſſe, ita vt fuerit in eo voluntarium permixtũ inuoluntario.] Cupiuiſſet enim eum occidere, ac Herodiadi obſequi quatenus contrarius erat ſuæ libidini, & ab eo ſibi malè metuebat: verum ne quod hac ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthæus, ac ſanctitatis eius conſideratio, & veneratio vt dicit Marcus.

Ioanne tradito Chriſtus rediens in Galilæam per Samariam, mulieri Samaritanæ innoteſcit. Matt.4. Marc.1. Luc.4. Ioan.4.

CAPVT XXIII.

*P[b]Oſtquam autem traditus eſt Ioannes [a] cum * audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet [&] [d] vt * cognouit Ieſus quia audierunt Phariſæi quod Ieſus plures diſcipulos facit & baptizat quam Ioannes (quanquam Ieſus nõ baptizaret, ſed diſcipuli eius) reliquit Iudæã, & † [m] abiit [d] iterum [c] & † regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus [l] in Galilæã. [d] Oportebat autem eum tranſire per mediam Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar iuxta prædium quod dedit Iacob Ioſeph filio ſuo. Erat autem ibi fons Iacob. Ieſus autem fatigatus ex itinere ſedebat ſic ſupra fontem. Hora autem erat quaſi ſexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Ieſus: Da mihi bibere. Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: quomodo tu Iudæus cum ſis, bibere à me poſcis quæ ſum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Reſpondit Ieſus & dixit ei: Si ſcires donum Dei, & quis eſt qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forſitan petiſſes ab eo, & dediſſet tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus eſt, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum, ſed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternã. Dicit ad eum mulier: Domine da mihi aquam hanc vt non ſitiã, neque veniam huc haurire. Dicit ei Ieſus: Vade, voca virum tuũ, & veni huc. Reſpondit mulier,*

* a autẽ.
* d ergo.
† a ſeceſſit.
† b venit. Ieſus.
l.

lier,& dixit: Non habeo virum. Dicit ei Ieſus: Bene dixiſti, quia nõ habeo virũ. Quinque enim viros habuiſti,& nunc quem habes,non eſt tuus vir,hoc verè dixiſti. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres noſtri in monte hoc adorauerunt:& vos dicitis quia Hieroſolymis eſt locus vbi adorare oportet. Dicit ei Ieſus: Mulier crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hieroſolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod neſcitis,nos adoramus quod ſcimus,quia ſalus ex Iudæis eſt. Sed venit hora, & nunc eſt,quando veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate. Nam & pater tales quærit, qui adorẽt eũ. Spiritus eſt Deus:& eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Meſſias venit qui dicitur Chriſtus cũ ergo venerit,ille annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Ieſus: Ego ſum qui loquor tecũ. Et continuò venerunt diſcipuli eius,& mirabantur quod cum muliere loquebatur, nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam ſuam mulier:& abijt in ciuitatem,& dicit illis hominibus: Venite & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci,nunquid ipſe eſt Chriſtus? Interea rogabant eum diſcipuli, dicentes: Rabbi,manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos neſcitis. Dicebant ergo diſcipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius qui miſit me, vt perficiam opus eius. Nónne vos dicitis quòd adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis venit? Ecce dico vobis, Leuate oculos veſtros,& videte regiones quia albæ ſunt iam ad meſſem. Et qui metit,mercedem accipit:& congregat fructum in vitam æternam, vt & qui ſeminat ſimul gaudeat,& qui metit. In hoc enim verbum verum eſt: quia alius eſt qui ſeminat,& alius eſt qui metit. Ego miſi vos metere quod vos non laboraſtis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiſtis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris teſtimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cum veniſſent ergo ad illum Samaritani,rogauerunt eum vt ibi maneret. Et manſit ibi duos dies. Et multò plures crediderunt in eum propter ſermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam nõ propter tuam loquelam credimus. Ipſi enim audiuimus & ſcimus,quia hic eſt verè ſaluator mundi. Poſt duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit, quia Propheta in ſua patria honorem non habet. Cum ergo veniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi,cũ omnia vidiſſent quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto, & ipſi enim venerant ad diem feſtum.

Poſtquam autem traditus eſt Ioannes, cum audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet. Quod dicitur Ioannes traditus,non ſic intelligendum,quomodo multi accipiunt, quod traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamuis & hoc verum ſit, ſed quod traditus fuerit Herodi à Phariſæis,vt ſatis indicat Ioannes,qui poſt alios ſcribẽs ea ſupplere voluit,quæ deſiderari poterant. Inſinuat enim Euan-

geliſta

geliſta Ioannes, quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Phariſæorum, poſtquam cognouit Ieſus occaſionem maioris inuidiæ Phariſaicæ contra ſe ob maiorem diſcipulorum multitudinem, reliquiſſe Iudæam, vt inuidiæ illorum locum daret.

Quanquam Ieſus non baptiZaret, ſed diſcipulis eius. Hic iam Ioannes ſeipſum exponit, quomodo accipiendum ſit, quod prius dixit, Ioanne baptizante etiam Chriſtum baptizaſſe in Iudæa, videlicet quod baptizarit per diſcipulos ſuos, qui eius nomine, & iuſſu hoc fecerunt.

Reliquit Iudæam & abijt iterum in Galilæam. Reliquit Iudæam Saluator ſecedens in Galilæam duabus de cauſis, Primum, vt Phariſæorum declinaret furorem etiam fugiendi humilitatem noſtri cauſa non aſpernatus. Secundo, vt iam tradito Ioanne Euangelij negotium palam aggrederetur, idq́ue in Galilæa, quod ſic prędixiſſent Prophetæ. Lucas autem regreſſum dicit in virtute ſpiritus: hoc eſt per virtutem ſpiritus, aut cum virtute ſpiritus: vt intelligamus eum afflatu non humano, ſed diuino impulſu rediiſſe, & omnia ſequentia feciſſe: aut rediiſſe non cum ea infirmitatis oſtẽſione, quam præſe tulit vſque ad baptiſmum Ioannis, ſed cum magna poteſtate Spiritus, quam etſi ſemper habuerit, iam primũ erat oſtenſurus prædicando, & miracula patrando.

Oportebat autem eum tranſire per mediam Samariam. Hac adiectione Euangeliſta oſtendit Chriſtum non idcirco in Samariam abiiſſe vt Samaritanos doceret, ſed quoniam illac tranſeundum erat ſapientiæ opus etiam ibi neceſſarium obiter feciſſe. Sic Cyrillus.

Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar. Venit in ciuitatem hoc eſt, ad ciuitatem: Nondum enim eam intrauerat. Porro hæc Sichar illa ciuitas eſt, quæ in Geneſi & alibi dicit Sichem, loci autem & fontis meminit tam diſtinctè Ioannes: tũ quod huius fontis occaſione colloquium cæptum fuit inter Chriſtum, & Samaritidem, tum quod loci ſanctitas, & celebritas conueniret facto Chriſti, vt vbi olim ſtuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritis ab immunditia ſua ad ſanctimoniam conuerteretur.

Ieſus autem fatigatus ex itinere, ſedebat ſic ſupra fontem. Sedebat ſic ſecundum Chryſoſtomum intelligitur, ſedebat ſimpliciter, vt ſcilicet ſeſe locus offerebat. Secundnm Caietanum verò ſenſus eſt, ſedebat tanquam fatigatus, & eo modo, quo ſolent ſedere laſſi, ipſo corporis habitu fatigationem præ ſe ferens. Porro quod etiã tempus more ſuo Euangeliſta diligenter adſcripſerit, dicens.

Hora autem erat quaſi ſexta, ob id factum eſt, vt indicaret mirum non eſſe ſi Dominus fatigatus ex itinere ſederet ſupra fontem, ac pro cibo diſcipulos miſerit in ciuitatem. Iam enim ſexta erat ferè hora diei ſecundum Iudæorum ſupputationem, hoc eſt, circa meridiem,

ridiem, quando iam ſol æſtu ſuo laboris moleſtiam conduplicat, tempuſq; eſt vt corpus & quiete, & cibo reficiatur.

Venit mulier de Samaria haurire aquam. Illud de Samaria non eſt coniungendum cum verbo, venit, ſed cum nomine mulier, quæ erat è Samaria, hoc eſt Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cum adhuc eſſet in Samaria.

Dicit ei Ieſus, da mihi bibere. Ab hac non dedignatur Dominus potum ſibi poſcere, idq; veluti propter ſedandam ſitim, & alleuiãdam fatigationem, quam præſe ferebat, ſed multo magis per diſpenſationem quandam, vt aquæ ſitiſq; occaſione, colloquij præberet argumentum. Quod autem adiecit Euangeliſta, *diſcipuli enim, &c.* cauſam reddere voluit cur à muliere Dominus potum petierit, nimirum quod omnes abeſſent illius diſcipuli, qui parandorum ciborum gratia in ciuitatem conceſſerant.

Quomodo tu Iudæus cum ſis bibere à me poſcis quæ ſum, &c. Mulier hæc ex cultu, ac lingua agnoſcens Ieſum eſſe Iudæum, admiratur quod vltro eam compelleret, & potum ab ipſa peteret, quod ſciret quantopere Iudæi ſoleãt abhorrere à commercio Samaritanorũ.

Si ſcires donum Dei, & quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere, &c. Sẽſus eſt, Tu mihi quod Iudæum putas, negas aquæ huius potum: verum ſi ſcires quàm eximium ſit donum, quod nunc vobis offert Deus, & quis ſit is, qui nunc aquæ potum abs te petit, tu vtiq; non ſolum non negaſſes ei aquæ huius potum, ſed ipſa ab eo potiùs petiſſes aquam viuam, nec eam tibi negaſſet, quẽadmodum tu negaſti, ſed certè mox tibi eam dediſſet. Poteſt autẽ donum Dei hic intelligi donum illud, quo datum fuit mulieri videre Chriſtũ, & cum eo colloqui. Rectè autẽ per aquam viuam ſecundum quoſdam intelligitur gratia Spiritus ſancti, quæ aqua dicitur, quod purget animum à ſordibus peccatorum quod refrigeret æſtũ noxiarum cupiditatum, ac mentem fœcundet, ſed ad propoſitũ maximè, quod ſitim carnalium rerum tollat. Viua autem dicitur, tum quod in modum aquæ ſemper profluentis nunquam quieſcat, ſed aſſiduè procedat, ad vlteriorem virtutem progreſſum prouocans, & extimulans, tum quod viuificet nunc mentem hominis, atque ad æternam tandem vitam perducat. Nam & hac ratione Chriſtum vocaſſe aquam viuam apparet ex eo quod ſequitur, *fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.*

Dicit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes & puteus, &c. Domine inquit, neque habes in quo haurias aquã ex hoc puteo, & puteus altior eſt, quam vt poſſis ex eo manu aquam capere: vnde ergo tibi ſuppetere poſſet aqua viua quam promittis? *An fortè tu maior es Patre noſtro Iacob*, quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, vt poſſis aliam nobis dare aquam, & meliorem iſta, quam ille nobis dedit? adeoq; fuit hac, cum viueret cõtentus,

vt & ipſe ex ea biberet, & filij eius, & vniuerſa pecorũ multitudo. Eo ſiquidem ſpectat, quod adiecit. *Et ipſe ex eo bibit, &c.* vt inſinuaret aquæ huius tum bonitatem, tum abundantiam.

Reſpondit Ieſus & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet, &c. Cum mulier quæſiuerit, Num maior eſſet Iacob Patriarcha, non reſpondit, maior ſum, ne videretur gloriari: ſed per ea, quę reſpõdet, ſignificat ſe maiorem eſſe, quod aquã meliorẽ, quam ille dare poſſit. Porro quod dicit Dominus: *eum qui biberit ex aqua ſua, non ſitire in æternum,* vult hoc loco per cõparationem oſtendere aquæ ſuæ excellentiam, quod aqua quam dedit Iacob, ſitim, ob quã pellendam ſumitur, tollit quidem, ſed ad tempus ſolùm, aqua verò quam ipſe daturus erat, tollit ſitim animæ imperpetuum, quia ſcilicet ea nunquam deſtituitur, ſed per eam ſemper mens eius reficitur, & ab ariditate ſpiritus liberatur.] Si occurrat dubium de eo, qui acceptam gratiam ſpiritus per peccatum perdit, dicendũ differentiam inter aquas ſpiritualem, & corporalem intelligendam quantum eſt ex parte aquarum. Aqua enim ſpiritualis quantũ eſt ex ſe, tollit ſitim in perpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis ſe gratia Dei proueniat nonnunquam noua ſitis, aqua verò corporalis tantum ad tempus tollit ſitim, quia ex ſua natura deficit, & conſumitur, vt alia iam opus ſit. Sicut namque is ſitire nunquam poſſet, qui fontem in viſceribus haberet continuo ſcaturientem atque potantem: ita ſaturum eſſe oportet bonorũ omnium, cui adeſt Spiritus ſanctus. Hic enim ſit in eo fons ſaliens in vitam æternam, hoc eſt, ſemper augeſcens, & ad bona opera profluens, vſque dum perducat hominem in vitam æternam.]

Dicit ad eum mulier, Domine da mihi aquam hãc vt non ſitiam, &c. Non ironicè eam hæc petiſſe, vt quidam volunt, ſatis oſtendit illud, quod Dominum eum vocat. Cum ergo mulier declaraſſet ſe de Domino magnã cõcepiſſe opinionẽ, & credulam ſe exhiberet, Dominus quo eã manifeſtioribus diuinitatis ſuę argumẽtis ad altiorẽ de ſe exiſtimatione perduceret. *Vade inquit, voca virum tuum, & veni huc.* Quoniã enim moralis honeſtas hoc habet, vt nihil donetur mulieri nuptę niſi conſcio viro, ad id mulieri quęrẽti aquã viuã ſibi donari, conſequenter reſpõdet, vt virum ſuum accerſat, veluti ſignificare volẽs non conuenire, vt rẽ tantã marito abſente ei cõmunicaret. Verũ cũ ſciret nõ habere ipſam virum, alio magis fine, quã quo dicere id videbatur iubet virũ aduocari: nimirum vt per occultorũ reuelationẽ ſe aliquid ſupra hominẽ eſſe oſtẽderet. Mulier autẽ nõ intelligens quo fine id Chriſtus dixiſſet, & exiſtimãs ſe apud hominẽ tantũ loqui, muliebri pudore diſſimulãs ſuã turpitudinẽ, reſpõdit ſe nõ habere virũ: matrimoniũ quidem inficiãs, ſed diſſimulãs ſtuprũ. Hic Ieſus & ſuã declarans diuinitatẽ, & mulieris vitam comiter arguens, totamque breuiter cõplexus,

Rectè

Rectè inquit dixiſti tibi non eſſe virum. Nam quinque viros legitimos ſucceſſiuè habuiſti, at is cum quo iam copularis non eſt tibi legitimè coniunctus, ſed illicito illi coniungeris congreſſu.

Dicit ei mulier, Domine video quia Propheta es tu. Patres noſtri, &c. Non indignè tulit ſe manifeſtè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec reſilit ab illo pudefacta: ſed cum intelligeret vitæ ſuę domeſtica, & occulta probra non latere Ieſum hoſpitem & Iudæum, qui quod narrabat, ex hominum narratione ſcire non poterat, & ob id diuino ſpiritu afflatū non dubitaret, omni iam terrena re neglecta conuertitur ad religionis quæſtionem, quæ tunc paſſim inter Iudæos & Samaritanos diſputabatur, quęq; animum eius, vt apparet, multum torquebat: arbitrans ſe iam opportunam occaſionem nactam vti à ſcrupulo animi ſui liberaretur. Vide autem huius mulieris in proponendo quæſtionem, quæ in dubium vocabatur, prudétiam, & calliditaté. Non enim dicit, nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hieroſolymis, ſed *Patres* inquit *noſtri, in monte hoc adorauerunt*, cauſam probabilem quidem ſuæ ſententiæ afferens ſed indicans potius Iudæos Patribus contrarios. Porro adorationis nomine totus Dei cultus intelligendus eſt vnde cum dicit Iudæos dicere in Hieroſolymis adorandum Deum, non vult eos aſſerere nullo alio loco licere precari Deum, aut in reuerentiam eius ſe incuruare (non enim veriſimile eſt tam ſtupidos fuiſſe Iudæos) ſed nullo alio loco colendum Deum, ſecundum modum cultus præſcriptum à Moſe, in externis conſiſtentem ſacrificiis, & cęremoniis.

Dicit ei Ieſus. Mulier crede mihi, quia venit hora, &c. Quamuis dictio Græca *ἔρχεται* quæ hic bis ponitur futuri temporis etiam habeat ſignificationem: melius tamen vtroque loco accipitur in tépore præſenti. Tempus autem quo neque in monte, neq; in Hieruſalem adoraretur. Patet tempus eſt Euangelicæ doctrinæ, per quam in vniuerſum orbem diſperſam, docendum erat ritū colédi Deum ſecundum præſcriptum legis eſſe abolitum, ac pro eo alium puriorem, veriorem, deoque conuenientiorem in omni loco deſiderari. Quod autem probaturus Dominus quod dixit, *Nos adoramus quod ſcimus*, ſubiecit, *Quia ſalus ex Iudæis eſt*, dupliciter accipi poteſt. Primum vt intelligatur reddi cauſa quare Iudęi vera Dei cognitione donati ſunt. Secundo vt ex effectu intelligatur probare Iudæos colere quod ſciunt. Si enim ſalus, quæ ſine Dei cognitione eſſe non poteſt, eſt ex Iudæis, neceſſe eſt apud Iudæos eſſe verā Dei cognitioné. Ex Iudæis auté dicitur eſſe ſalus, non ſolum quia Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad omnes Gétes, ſed etiam quod antè Euangeliū in nulla alia gente publicitus doctrina Dei purè viguit, ſed omnis vera Dei cognitio ab illis ortū habuit veros adoratores appellat, qui veram colendi Dei rationé

perdocti illum colunt, quomodo verè conuenit eum venerari. Porro illud, *In ſpiritu & veritate,* quod varij variè accipiunt conuenientiſſimè ſic accipitur vt Spiritus opponatur corpori, veritas verò vmbris. Itaque in idem recidunt adorare in ſpiritu, & adorare in veritate. [Notandum autem Saluatorem dicere: *adorabitis Patrem,* non autem adorabitis Deum, vel Dominum: ſiue vt indicaret Deum, quem adorabant Iudæi & Samaritani ſuum eſſe Patrem, ſiue vt ſignificaret in lege noua Deum non iam adorandum vt Dominum, ſed tanquam Patrem.]

Dicit ei mulier, Scio quia Meſſias venit, &c. Hoc eſt, quod iamiam venturus eſt. Eſt enim præſentis temporis venit, non præteriti. Hunc enim ex Prophetia Iacob, ac rumore, qui erat inter Iudæos de impleto tempore, quo naſciturus erat ſecundum Prophetiam Danielis, intellexit aut iam veniſſe, aut mox venturum Meſſiam hæc mulier. Cum itaque iam declaraſſet ſuam docilem credulitatem, & ardens diſcendæ veritatis ſtudium, quale non repertum erat in Iudæis, dignatus eſt Dominus tandem aperire quis eſſet: cum Iudæis inſtantibus & petentibus. Quouſque animam noſtram tollis, ſi tu es Chriſtus dic nobis palam, id apertè noluerit reſpondere: eo quod quærerent non diſcendi animo, ſed reprehendendi. Quod autẽ diſcipuli admirati ſunt colloquium Chriſti cum muliere, nõ erat ob id, quod ſiniſterius aliquid de Magiſtro ſuſpicarentur, ſed admirabantur partim propter tantam illius humanitatem qua vir tantus cum paupercula loqui dignabatur, eáque Gentili, & Samaritana, partim propterea quod nunquam niſi grauia de regno Dei ſciebant Dominum loqui ſolitum, ad quæ videbatur diſcipulis hæc mulier minimè eſſe idonea. Quamuis autem mirarentur qualia eſſent, quæ cum muliere tractaret: tamen ob ſummam eorum erga Dominum reuerentiam *nemo eum interrogare auſus eſt.*

Reliquit ergo hydriam ſuam mulier, & abijt in ciuitatem, &c. Pulchrè Euangeliſta hac in re duplicem veræ fidei fructum explicuit, nempè neglectum rerum temporalium, & ſtudium impartiendi aliis inuentam veritatem. Quod autem dixit, *nunquid ipſe eſt Chriſtus?* non dubitantis erat, ſed ex indicato miraculo inferentis Ieſum eſſe Chriſtum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipſa crediderat.

Ego cibum habeo manducare, quem vos neſcitis, &c. Non negat Dominus quin eſuriat, & cibum corporalem appetat, ſed ſubindicat quid magis eſuriat, cibum ſcilicet ſpiritualem. Ego, inquit, habeo cibum quendam manducandum vobis incognitum. Cum autem diſcipuli dictum Domini, de cibo ſenſibili intelligerent, & ob id inter ſeſe hæſitarent (nam interrogare illum verebantur) dignatus eſt id, quod obſcurius dixerat apertius facere, dicens:

cibum ſuum quem maximè eſuriebat *eſſe vt impleret Patris voluntatem*, quæ in eo ſita erat, vt per Euangelicam prædicationem plurimi lucrifierent Deo. Cibus ergo eius erat inſiſtere doctrinæ, & prædicationi. Quod autem ſequitur *& perficiam opus eius*: rectè accipitur vt ſignificet idem cum eo quod præcedit, & ſit illius declaratio. Quod enim prius Dei vocauit volũtatem, hoc iam opus illius appellat, hoc eſt opus ab illo ſibi iniunctum.

Nónne vos dicitis quod adhuc quatuor menſes ſunt & meſſis venit? Cum dicat Chriſtus quatuor menſes fuiſſe à meſſe cum hæc diceret: patet ſatis hæc à Chriſto dicta circa Decembrẽ & Nouembrem. Nam inter Paſcha & Pentecoſten apud Iudæos fuiſſe meſſem ſatis conſtat ex Leuit. & Deut. Cum verò dicit, *leuate oculos & videte regiones*, *&c.* non loquitur ſolum aut principaliter de oculis corporalibus, neq; ſub nomine regionum vult ſolum inſinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur: ſed occaſione promptitudinis illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarum regionum gentes paratas eſſe ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moyſen, aliósque Prophetas ſemina quædam Euangelicæ veritatis. Imo & vniuerſorum populorum gentes licet intelligere hic deſignari, dum dicuntur *regiones albæ fuiſſe ad meſſem* Philoſophorum enim pleréq; de veritate, & Iuſtitia traditiones multos præparauerunt in Gentibus Euangelio. Dum tamẽ Saluator hic loquitur de ſatoribus, in quorum labores Apoſtoli introierunt, potiſſimum, vel ſolum videtur locutus de Prophetis, eo quod dicit.

Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat, & qui metit. Quod verò dicit, *congregat fructum in vitam æternam*, hoc eſt fructum vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius meſſis, & meſſis temporalis.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum, &c. Quia Samaritani mulieris teſtimonium non irriſerunt, ſed iidem iſti adhibuerunt *procurrerunt multi è ciuitate*, vt oculis cernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, vtq; ab eo plenius edocerentur, vt erant veræ doctrinæ auidi. Nec minuit præſentia opinionem, neç offenduntur humili cultu, raróque ac tenuium diſcipulorum comitatu: ſed obſecrabant eum vt apud ipſos hoſpitari dignaretur, vt qui magnam iam de illo concepiſſent opinionem, & ob id plenius doceri ab eo perciperent.

Et manſit ibi duos dies. Quanquam poſtea ſuis diſcipulis preceperit ne ingrederentur ciuitates Samaritanorũ cauſa prædicationis ſcilicet: tamen quoniam ab iis, qui veritatis auidi erant, rogabatur vt apud ipſos diuerteret non potuit non pro humanitate ſua, & cupiditate ſalutis omnium piæ eorum acquieſcere petitioni. Ita tamen temperauit negotium iſtud dominus, vt non haberent,

ſent,quod calũniari poſſent iuſtè Iudæi,quaſi Samaritanorũ conſortio gauderet ſpretis Iudæis, quibus Meſſias promiſſus erat:dũ non niſi rogatus eos adit, nec niſi biduò apud eos permaneret. Porro quæ fuerit domini occupatio hoc biduo, ex ſequentibus oſtẽdit Euãgeliſta, triplicẽ indicans fidei fructũ ex prædicatione eius cõſequutũ. Primo quidẽ credentiũ multitudinẽ: *multi enim crediderunt propter ſermonem mulieris*: ſed modo multo plures crediderunt nõ propter viſa miracula,ſed propter ſolũ ſermonẽ domini. Secundo fidei indicat certitudinẽ.Nam & hi qui prius crediderũt mulieri dicebant: *iam non propter tuum ſermonem* potiſſimũ *credidimus. Nos ipſi enim audiuimus* ab eo, quod à te prius audiuimus *& ſcimus*,hoc eſt,certò perſuaſi ſimus quod hic *eſt vere ſaluator*, non Iudæorũ tantùm,aut Samaritanorum, ſed totius mũdi.Per quam partem tertiò ſignificatur fidei horum perfectio,& plenitudo.

Poſt duos autem dies exijt inde & abijt in Galilaam. Ipſe enim, &c. Ex ſubiuncta ratione iſta *Ipſe enim, &c.* patet illud abiit *in Galilaam*,intelligendũ per antitheſin,vt nomẽ regionis explicatum ſit contra nomẽ patriæ,& ſit ſenſus,Abiit nõ in Nazareth, quãuis & ea patria eſſet,& obuia occurreret,ſed relicta ciuitate Nazareth,vt dicit Matthæus,in reliquam conceſſit Galilæam.Ratio autẽ quare Propheta vt in plurimum(ſic enim intelligendum eſt) non eſt *acceptus in patria ſua*,duplex eſt : Primùm quidẽ propter ingenitam quandam inuidiam inter conciues,qua fit,vt æqualis æqualẽ non ferat præ ſe honorari,& multò minus ſenior iuniorẽ,à quo prius honoratus fuit.Secundo propter familiaritatẽ, quæ contemptum parit. Quoniam ergo ſciebat Chriſtus ſe non habiturum honorem in Nazareth reliquit eam:non quod honorem ſuum quæreret, ſed quia dum deſpicitur doctor, prædicatio quoque eius deſpiciatur:atque ob id nullum ibi fructũ prędicationis expectaret.

Cũ ergo veniſſet in Galilaã exceperunt eũ Galilai, &c. Demõſtrantur his verbis Iudæis Galilæi meliores Samaritanis tamẽ inferiores. Iudæis quidẽ meliores quod excæperint eum cum honore & reuerentia,quem illi perſequebantur,Samaritanis tamen inferiores, quod per miracula ad aliquam de Chriſto exiſtimationem adducti eſſent,cum Samaritani nullo viſo ſigno crederẽt in eum.

Sanatur à febri filius Reguli. Ioan.4. CAP. XXIIII.

VEnit ergo iterum in Cana Galila vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus cuius filius infirmabatur Capharnaum,Hic cum audiſſet,quia Ieſus adueniret à Iudaa in Galilaam, abijt ad eum, & rogabat eum vt deſcenderet,& ſanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Ieſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, deſcende

priuſquam moriatur filius meus. Dicit ei Ieſus: Vnde filius tuus viuit. Credidit homo ſermoni quem dixit ei Ieſus, & ibat. Iam autem eo deſcendente ſerui occurrerunt ei, & nuntiauerunt ei dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora ſeptima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Ieſus: filius tuus viuit, & credidit ipſe & domus eius tota. Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus, cum veniſſet à Iudæa in Galilæam.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ. Ergo, hoc eſt, quoniam ingreſſus erat Galilæam contigit eum repetere Canam, non vt ex miraculo illic ædito laudẽ aucuparetur, ſed vt, ex ſemine quod ibi iecerat frugem aliquã vberiorẽ colligeret, & quos prius non adduxit facto miraculo ad fidem (quãdoquidẽ de ſolis diſcipulis dicitur quod tunc crediderint in eũ) non ceſſaret ad fidẽ pertrahere. Porro *Regulus* iſte de quo hic fit mentio, ſimpliciter accipi poteſt dictus βασιλικὸς, hoc eſt, regius, vel regalis quod potens eſſet, & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quidquid magnificum eſt, ac ſplendidũ. Per hoc ergo quod *rogabat Ieſum, vt deſcenderet*, notatur viri huius & confidentia in diuitiis ſuis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat quod è Capharnaũ ad Ieſum venerit, quodq́; rogauerit, ſed imperfectio fidei erat, quod putauerit non poſſe Chriſtũ aut abſentẽ curare, aut mortuũ reſuſcitare. Dicebat enim.

Deſcende priuſquam moriatur. Ieſus autem notare volens imperfectionem non ſolum huius viri, ſed & omnium Galilæorum, deprimendo eos Samaritanis collatos, qui ſine ſigno crediderunt, & docere volens ſe non ad oſtentationem, ſed coactũ propter fidem hominum promouendam edere miracula: *Niſi*, inquit, *ſigna & prodigia videritis, non creditis*, me ſcilicet eſſe eũ, qui ſum nempè Meſſiam. Credidit enim prius Regulus eum eſſe virum ſanctum, qui poſſet id, quod petebat præſtare, ſed nondum credidit, aut non firmiter credidit eſſe Meſſiam. Porro Regulus vt erat totum intentus periculo filij morientis, ad hunc ſermonem domini nihil reſpondit: quod exiſtimaret huiuſmodi colloquio tempus eximi, cum morbus poſceret præſens remedium. Vrget itaque, vt properet venire Capharnaum priuſquam moreretur filius. Ieſus autem non obiurgans, nec contemnens fidem Reguli etſi adhuc imperfectam, reipſa oſtendit ſe plus poſſe, quam ille confideret. Vnde reſpondit *vade, &c.* q.d. Nihil opus eſt vt pro curando filio me conferam Capharnaum, ſed vade, *ecce* enim *filius tuus, quem morientem* reliquiſti *viuit*, ac valet curatus à mortifero ſuo morbo. Accipitur enim hic viuere Hebraica phraſi, pro ſanum, & incolumen eſſe. Ex his aut Chriſti verbis mox aucta eſt viri huius fides.

Credidit enim *ſermoni Chriſti*, & qui prius credidit quidem ipſum curare filium poſſe, ſi præſens eſſet, credidit etiam iam abſentem

ſentem

ſentem curate poſſe: quamuis videri poſſit non ſatis firmiter credidiſſe ex eo, quod ſeruis occurrentibus, & reſtitutam ſanitatem annunciantibus, ſciſcitatus eſt, *qua hora melius habuiſſet*, veluti experiri volens caſúve, an Ieſu virtute conualuiſſet. Cum autem certior iam factus eſſet de miraculo: rurſum magis eius fides eſt aucta; tunc enim abſolutè credidit in Ieſum, eſſe ſcilicet eum Meſſiam expectatum. Nec ipſe tantū credidit, ſed per eum & tota eius familia, quam frequentem, & innumeroſam eſſe oportuit vtpote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Chriſti.

Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus. Nempè in Galilæa. Nam prius aliqua fecerat in Ieruſalem. Ne autem ex his accipiatur feciſſe Ieſus bis ſecundum ſignum oportet ſic intelligere. Hoc ſignum iterum fecit Ieſus nempè ſecundum: vt illud (iterum) non cohæreat (cum ſecundum), ſed cum (fecit) ſolum. Et dixit illud Euangeliſta vt intelligeremus hoc miraculum etiam factum à Domino ante ea miracula, quæ ſcribuntur facta in Galilæa ab aliis Euangeliſtis.

Prædicat in Galilæa Chriſtus, & fama eius vbique ſpargitur. Matth. 4. Marci. 1. Lucæ 4.

CAPVT XXV.

[a] *ET relicta ciuitate Nazareth venit & habitauit in ciuitate Capharnàum maritima in finibus Zabulon & Nephtali, vt adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam: Terra Zabulon & terra Nephtali, via maris trans Iordanem, Galilæa gentium: populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: & ſedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis. Exinde cœpit Ieſus* † [c] *prædicare*[b] *euangelium regni Dei,* [c] *&* ◁ *dicere*. [b] *Quoniam impletum eſt tempus &* ‖ [c] *appropinquauit regnum Dei: pœnitemini*[b] *& credite euangelio.*[c] *Et fama exijt per vniuerſam regionem de illo.* [f] *Et* [a] *circuibat* [e] *ipſe* [a] *Ieſus totam Galilæam,* † [f] *docens in ſynagogis eorum* [a] *& prædicans euangeliū regni, & ſanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo.*[c] *& magnificabatur ab omnibus.* [a] *Et abijt opinio eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè habentes, varijs languoribus & tormentis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: & ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & Hieroſolymis, & de Iudæa, & trans Iordanem.*

† [b] Prædicans. ◁ [b] dicens ‖ [a], pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. † [c] Docebat.

Et relicta ciuitate Nazareth. Quod dicitur hic relicta intelligendum eſt & prætetita, non enim tunc ingreſſus eſt Nazareth, vt eſt probabile. Dicitur autē Capharnaum fuiſſe in finibus Zabulon & Nephtali, quia circa Capharnaū terminarentur hæ ſor-

tes,& quia ab illis ſontibus Capharnâum non longè abeſſet. Meminit autem Zabulon & Nephtali propter prophetiam Iſaïæ, vt oſtenderet eam magis huic loco conuenire. Circa quam prophetiam notandum Euangeliſtam in citatione omiſiſſe quędam propoſito ſuo impertinentia, nec adduxiſſe in primo ſenſu à Propheta intento, ſed in ſenſu myſtico: æquè tamen intento etiam à Propheta. Intelligendum enim eſt iſtud vaticinium ſecundum hiſtoriam de liberatione Hieruſalem tempore Ezechiæ Regis de manu Sennacherib. Quoniam autem liberatio, & ſalus hæc populo Iudaico facta, typus fuit redemptionis factæ per Chriſtum: commodè præſens vaticinium de Chriſti luce mortalibus perditis illata, adductum eſt. Cum autem hæc Euangelica lux primum ſpargi cœperit apud Galilæos: viſum eſt Euangeliſtæ ſic oraculũ hoc adducere, vt pręſenti loco conueniret: intelligens à Spiritu ſancto hic ſignificatum, vt quemadmodum tribus Zabulon & Nephtali primum ſenſerunt exterminium ab Aſſyriis: ita illis quoque primùm reſplenderet lux vera orbis Chriſtus Dominus, & Euangelica eius prædicatio. [Quanquam autem Græca non habeant nominatiuum via, ſed accuſatiuum viam: Hebræa tamen vnde hæc originaliter deſumpta ſunt rectiùs legunt per nominatiuum via: qui non eſt per appoſitionem iungendus cum terra Zabulon & Nephtali, ſed ſubintelligenda coniunctio: & vt per viam maris intelligantur hic ſignificari ea loca, quæ erant maritima, in quibus erant Capharnâum, Bethſaïda, Tiberias. Quod autem dicitur trãs Iordanem, intelligendum reſpectu eorum, qui Orientem habitabant, reſpectu ſcilicet Aſſyriorum, de quibus apud literam eſt ſermo apud Prophetam. Additur autem trans Iordanem, quia Galilæa ſe etiam extendebat latè ab altera parte Iordanis, in qua rarius Chriſtus prædicauit. Cæterum pro genitiuo Galilææ rectiùs legitur ſecundum Græcos nominatiuus Galilæa. Cum enim mare Tiberiadis non ſit in Galilæa gentium, non poteſt genitiuus Galilææ coniungi cum maris, aut cum *via maris*, quare legendum *Galilaa*, vt per hoc, *via maris trans Iordanem*, deſignetur pars Galilææ inferioris, per Galilæam autem gentium, Galilæa ſuperior, aut ſaltem pars eius.]

Exinde cœpit Ieſus prædicare Euangelium regni Dei. Dicit Euangeliſta Chriſtum ex eo tempore, quo Ioanne tradito veniſſet in Galilæam cœpiſſe prædicare, manifeſtè ſcilicet & vbique. Nam & priùs prædicauerat etiam regnum Dei. Dicitur autem Euãgelium regni Dei, bonum illud nuntium quo prædicabatur adeſſe iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus & homines ſimul cum eo tum hic, tum in vitæ futuræ æternitate regnaturi eſſent in cælis. *Impletum*, inquit Marcus, *eſt tempus* à Patre, ſcilicet ab æterno prædefinitũ, à lege atque Prophetis

Euangelium regni Dei.

Prophetis olim prædictum, atque à vobis iamdiu expectatum, tempus gratiæ, tempus ſalutis, tempus reuelandæ & exhibendæ veritatis. Declarans autem quid velit, ſubiecit:

Et appropinquauit regnum Dei. Pro quo Matthæus habet, *regnum cælorum*, quod quomodo intelligendum ſit, prius dictum eſt in prædicatione Ioannis. Quoniam ergo, inquit, iam regnum Dei adeſt, pœniteat vos vitæ prioris, & ſimul credite fœliciſſimo huic nuncio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requiruntur ad participationem bonorum Euangelicorum, vt neutrum ſine altero ſufficere poſſit: ita verò ſufficiunt, vt ſi ſint ſeria, omnia alia, quæ requiruntur in ſe includant, aut ſecum afferant.

Et fama exijt per vniuerſam regionem de illo. Græca habent καθ᾽ ὅλης περιχώρου, hoc eſt, per vniuerſam finitimam regionem, quo ſignificatur non tantum fama eius peruagaſſe vniuerſam regionem illam, in qua prædicauerat, ſed & eam quæ circumiacebat vndique. Quod apertiùs, & maiori cum exaggeratione Matthæus, ſic dicit: *Et abijt opinio eius in totam Syriam*, videtúrque Syria hoc loco accipi, vt Iudæam, Samariam, Galilæam, Phœniceam, reliquáſque omnes adiacentes complectatur regiones.

Et circuibat Ieſus totam Galilæam docens in ſynagogis, &c. Non enim vt Ioannes, vno aut alterò in loco hærebat, neque expectabat, vt fama nominis eius exciti conueniſſent ad eum quotquot ſalutis eſſent auidi: ſed velut decebat eum, qui venit quærere, & ſaluum facere, quod perierat circuit totam Galilæam, nullũ quantumuis humilem aſpernatus locum, quanquã pro præcipuo manſionis loco Capharnâum præcipuam loci vrbem ſibi delegiſſet. Tria autem Chriſti opera in Galilææ circuitione facta ſcribuntur: docuit enim idque in ſynagogis, hoc eſt, in iis locis vbi diſcendi gratia populus conueniebat. Non ſolum tamen docuit, quod etiã Phariſæi & Scribæ in ſynagogis fœcerunt, ſed etiam prædicauit Euangelium regni cælorum ſcilicet. Tertium autẽ Chriſti opus, quo etiam à Ioanne Baptiſta, qui & ipſe docuit, & euangelizauit diſtinguitur, eſt quod *ſanauit omnem languorem, omnemq́; infirmitatem*, hoc eſt quemuis, ac cuiuſcunque generis morbum.

Et obtulerunt ei omnes malè habentes, varijs languoribus & tormentis comprehenſos. Cum his verbis Euangeliſta generaliter omnis generis morbos complexus eſſet, deinde ſpecies quaſdam morborum recenſet, eáſque grauiores, ac ferè incurabiles, quo ſic diuinitatem & omnipotentiam Chriſti magis declararet. Porrò qui ſint Lunatici, de quibus h c ſit mentio, variè ſunt ſententiæ. Verum quoniam Matth. 17. dicitur cuiuſdam filius fuiſſe Lunaticus, qui *Lunatici.* etiam dicitur habuiſſe dæmonium, idque ſurdum & mutum, quibuſdam poſt Hieronymum videtur hos Lunaticos fuiſſe verè dæmoniacos, non naturali ſcilicet morbo, ſed à diabolo afflictos: non

quidem omni tempore : ſed certis temporibus augmenti , aut decrementi ipſius lunæ.

De his rurſus. Matt.17. *Secutæ ſunt eum turbæ multæ*, quidam quidem ex curioſitate, quidam vt curarentur , aut ſuis ſanitatem impetrarent , alij autem & vt veriſimile eſt , maior pars dulcedine verborum , aut veritatis cognoſcendæ ſtudio allecti.

Vocati è naui quatuor diſcipuli ſequuntur Chriſtum. Matth.4. Marci 1. Lucæ 5.

CAPVT XXVI.

† b o *Et præteriēs.*
▷ b o *ſecus.*
‖ b *retia.*
‖ b *dixit.*
† b o *Et protinus.*
▷ b o *progreſſus.*
‖ b o *componentes.*
† *autem.*

A†[c] *Mbulans autem* [a] *Ieſus* ▷ [c] *iuxta mare Galilææ vidit* [a] *duos fratres* [c] *Simonem,* [a] *qui vocatur Petrus* [c] *& Andream fratrem eius, mittentes* ‖ *rete in mare (erant enim piſcatores) &* ‖ *ait illis* [b] *Ieſus:* [c] *Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.* † *At illi continuò relictis retibus ſecuti ſunt eum. Et* ▷ *procedens inde* [b] *puſillum* [c] *vidit* [a] *alios duos fratres* [c] *Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius ,* [b] *& ipſi* [c] *& in naui* [a] *cum Zebedæo patre eorum* ‖ [c] *reficientes retia* [a] *ſua,* [c] *&* [b] *ſtatim* [c] *vocauit eos.* [a] *Illi autem ſtatim relictis retibus* [c] *&* [b] *relicto* [c] *patre* [b] *ſuo Zebedæo in naui cum mercenarijs* [c] *ſecuti ſunt eum.* [c] *Factum eſt* † [*enim*] *cùm turba irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth. Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant & lauabant retia. Aſcendens autem in vnam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de nauicula turbas. Vt ceſſauit autem loqui dixit ad Simonem : Duc in altum, & laxate retia veſtra in capturam. Et reſpondens Simon dixit illis: Præceptor , per totam noctem laborantes nihil cæpimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt ſocijs qui erant in alia naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt pene mergerentur. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu dicens : Exi à me Domine, quia homo peccator ſum. Stupor enim circumdederat eum , & eos qui cum ipſo erant , in captura piſcium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi, qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus: Noli timere , ex hoc iam homines eris capiens. Et ſubductis ad terram nauibus relictis omnibus ſecuti ſunt eum.*

Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ vidit duos fratres , &c.

Mare Galilææ. Mare Galilææ, cuius meminerunt Matthæus & Marcus illud eſt, quod Lucas vocat ſtagnum vel lacum Genezareth. Varia enim

hic

hic lacus ſortitur in ſcripturis nomina. A regione enim dicitur mare Galilææ, & ab inſigni quadam, quæ in eius ripa eſt, ciuitate, mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cinnereth vel Cinneroth, quod nomen tempore Chriſti, quo Syriace magis, quam Hebraicè Iudæi loquebantur, non nihil mutatum dicebatur Genezar vel Genezareth.

Vidit duos fratres. Quod fratres Dominus vocauit, ſymbolum fuit concordiæ, ac charitatis Eccleſiaſticæ, quod artis innoxiæ operi vacantes, denotabat innocentiam, & diligentiam requirere Dominum ab his qui ſe digni eſſe vellent, quod piſcatores delegit, admonebat nouæ piſcationis ad quam diligebantur, quæ non lineis textis captaret piſces in cibum ventris, ſed reti ſermonis Euangelici captaret homines immerſos terrenis curis ad deſiderium vitæ cæleſtis. Quod autem primi miſiſſe in mari rete, ſecundi verò refeciſſe retia ſcribuntur, inſinuat omnes inuentos fuiſſe operi eíque innoxio vacantes.

Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. Id eſt, relictis his, quæ modo ſectamini me ſequamini, & docebo vos artem meliorem certè, quàm à Patre didiciſtis: quam tamen non omnino deſeretis, ſed in melius potius commutabitis. Siquidem efficiá poſthac, vt pro piſcatoribus piſcium efficiamini piſcatores hominum: vtque qui nunc piſciculis inſidiamini in illorum perniciem homines capiatis in ſalutem æternam.

Factum eſt autem cum turbæ irruerent in eum, & ipſe ſtabat, &c. Abundat hoc loco coniunctio, & phraſi Hebraica Lucæ ſatis vſitata, aut ponitur pro tum, hoc ſenſu: Contigit autem vt cum turbæ irruerent in eum, tum ipſe ſtaret, &c. Notat autem Euangeliſta maximum turbarum deſiderium audiendi verbum Dei cum dicit turbas irruiſſe in eum: Ipſius verò Chriſti benignitatem, & ad docendum cupidos promptitudinem nobis commendat: dum eum teſtatur nihil offenſum improbitate vrgentis turbæ, ſed illorum deſiderio ſatisfacere volentem, nauim conſcendiſſe, è qua à tumultu, & compreſſione populi liber tranquillius docere, & melius audiri poſſet.

Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem duc in altum, &c. Id eſt, profundum maris, nauim ſcilicet. Miraculum hoc variis de cauſis Dominus fecit. Primum vt doctrinam ſuam miraculo commendaret, deinde vt Dominum nauis remuneraret, præterea, hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrum, alioſq; futurum eſſet. Omnia enim hic à Domino geſta myſterij alicuius poſtea exhibendi fuerũt quædam prædemonſtrationes. Poſtremum hoc miraculo voluit Dominus animare hos ad ſequendum ſe pauperem, vt ne metuerent inopiá, quod relictis omnibus pauperẽ ſequerentur, quando cũ talem eſſe cognoſcerẽt, qui ſuo iuſſu omnia poſſet.

Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu dicens: Exi à me, &c. Petrus ex viſo miraculo Chriſti dignitatem cognoſcens; & ſuæ contra memor indignitatis, Domini à ſe diſceſſum deprecatur, agnoſcens ſe indignum eius conſortio, & præſentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis ſuæ cum ſanctitate Domini, vindicta ſumeretur iniquitatum eius à Deo: quemadmodum mulier Sareptana ſibi accidiſſe putauit ob ingreſſum Eliæ in domum ſuam. Quid mihi & tibi inquit, vir Dei? Ingreſſus ad me vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? huiuſmodi enim aliquid metuiſſe Petrum patet ex verbis Domini dicentis: Noli timere, &c.

Stupor enim circundederat eum, & eos qui cum ipſo erant, &c. Oſtenditur hac parte Petrum dixiſſe ſuperiora, non quod cupiditas ineſſet ei diſcedendi à Domino, quem vnicè diligebat, & reuerebatur, ſed propter admirationem quandã vehementem virtutis eius humana maioris. Oſtenditur item & ſocios Simonis non aliter fuiſſe affectos, quam Simon ipſe.

Et ait ad Simonem Ieſus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiẽs: Duplici nomine Petro aufert metum. Primum exponendo illi, quid miraculum portendat, deinde aperiendo ad quid vocaretur etſi peccator.

Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum. Omnia ergo Chriſto poſt habuerunt parentes, vxores, ac quæcunque in hoc mundo poſſederunt. Et *mox ſecuti ſunt*, non ſcilicet prius de rebus ſuis diſponentes, ſed ſubductis ad terram nauibus. Porrò quomodo omnia iſti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, poſt magis dicetur.

Sanatur in ſynagoga dæmoniacus. Marci 1. Lucæ 4.

CAPVT XXVII.

E[h]T† ingrediuntur Capharnâum[c] ciuitatem Galilææ; ▷ [h] ibiq; [b] ſtatim [h] ſabbathis [b] ingreſſus in ſynagogam [h] docebat eos. Et ſtupebant ‖ ſuper doctrina eius, [c] quia in poteſtate erat ſermo eius. [h] Erat enim docẽs eos quaſi poteſtatem habens, & non ſicut ſcribæ. [h] Et erat in ſynagoga [b] eorum [h] homo ‖ habens ſpiritum immundum; & exclamauit [c] voce magna [h] dicens: [c] Sine, [h] quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos? ſcio † te quia ſis ſanctus Dei. Et ▷ increpauit illum Ieſus dicens: Obmuteſce, & exi ‖ ab homine. [c] Et cum proieciſſet illum dæmonium in medium, [b] & diſcerpens eum ſpiritus immundus & exclamans voce magna, [h] exijt ab eo, [c] nihilq; eum nocuit. Et factus eſt pauor in omnibus, & mirati ſunt omnes, ita vt conquirerent

† [c] deſcendit in
▷ [b] &
‖ [c] o in
‖ [b] in ſpiritu immundo.
† [b] o quod
▷ [b] o cõminatus eſt ei.
‖ [c] ab eo

inter

inter ſe, [c] *& colloquebantur adinuicem* [h] *dicentes:* [b] *Quidnam eſt hoc? quod eſt hoc verbum?* [b] *Quænam doctrina hac noua:* [h] *quia in poteſtate* [c] *& virtute* [h] *imperat ſpiritibus immundis,* [b] *& obediunt ei,* [c] *& exeunt:* [h] *Et † proceſſit rumor eius ſtatim in omnem regionem* [b] *Galilææ.*

†[c] *diuulgabatur fama de illo in omnem locũ regionis.*

Et ingrediuntur Capharnàum ciuitatem Galilææ. Frequenter Chriſtus in Capharnâum deſcendiſſe & veniſſe ſcribitur ab Euangeliſtis. Et primo quidem à Ioanne poſt miraculum aquæ in vinum conuerſæ? Secundo à Matthæo, quando veniens in Galilæam, relicta ciuitate Nazareth venit Capharnâum habitationem ſuam in ea diligens vnde poſt ex hac ciuitate loca Galilææ perambulans frequenter eo rediit. Et primum quidem vt hic deſcribunt Marcus & Lucas quando poſt prædicationem in variis locis Galilææ, & vocationem quatuor diſcipulorum, cum eis ingreſſus eſt Capharnàum docens in ſynagogis quemadmodum prius eum feciſſe apparet ex Luca & Matthæo. Non enim quod dicit Marcus ibiq; *ſtatim ingreſſus in ſynagogam docebat eos*, ſic intelligendum quaſi tum primum ibi in ſynagoga docere cœperit. Porrò qualis fuerit doctrina Chriſti, & quam diuerſa à doctrina ſcribarum oſtendũt Euangeliſtæ cum dicunt auditores obſtupuiſſe, *in* vel *ſuper doctrina*, hoc eſt, propter doctrinam eius: *quia ſermo eius erat in poteſtate*, hoc eſt, cum poteſtate, ac poteſtatem, authoritatémque magnam præſe ferebat. ¶

Et erat in ſynagoga eorum homo habens ſpiritum immundum, &c. Homo iſte erat in ſynagoga vel fortè eo veniẽs, vel potius ab aliis eo adductus vt à Chriſto curaretur, Deo certè ita prouidente, vt prædicatio ipſius miraculo confirmaretur. Dicitur autem Spiritus aliquis immundus ad differentiam Spiritus ſancti, & ſpirituũ bonorum eo quod immundis rebus delectetur, & ad eas hominẽ ſollicitet. Verum pro Spiritu immũdo Lucas apud Græcos habet Spiritum, *dæmonij immundi*, quod proculdubio intelligendũ intranſitiuè, vt ſit ſenſus: Spiritum, qui erat dæmonium immundum.

Exclamauit voce magna dicens ſine, quid nobis & tibi Ieſu, &c. Obſeſſus exclamauit non tamen ſuas, ſed dæmonis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Chriſtus permiſit, quãuis poſtea diceret obmuteſce, vt vim, & poteſtatem ſuã dæmonibus quantumuis potentibus non tolerandã oſtenderet, atque vt ipſius cum illis inimicitia manifeſtè comprobaretur, idque in condemnationem Iudæorum, qui dicturi erant in principe dæmoniorum eijcere illum dæmonia. Porrò pro verbo ſine, quod eſt in Luca: Græcis eſt non ſolum in Luca, ſed etiam in Marco, *ἔα* quæ dictio ambigua eſt cum poſſit eſſe imperatiuus ab *ἐάω*, id eſt, ſino, quomodo accepit noſter interpres, aut aduerbium exclamantis reſpondens noſtræ interiectioni Eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, & vt apparet rectiùs. Quod ſi legatur Sine, iam ſenſus eſt: Dimitte nos, vel omitte

omitte nos torquere. Quod autem ſequitur.

Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene, intelligendum eſt dictum per expoſtulationem cum Chriſto, vt ſit ſenſus: Quid tibi cauſæ eſt in nos, vt tua præſentia adeo nobis ſis moleſtus, adeoq; nos torqueas? Huic intelligentiæ optime conuenit quod ſequitur, *veniſti perdere nos?* quod etſi à pleriſque legatur aſſertiuè, melius tamē præcedenti quæſtioni conuenit, vt & ipſum quæſitiuè & in hoc, & in aliis locis legatur, vt ſit ſenſus, Quid tibi nobiſcum eſt negotij, An veniſti ad perdendum nos? hæc autem perditio intelligēda eſt de perditione illa perfecta, quando mittentur omnes in abyſſum infernitum quia Matthæi 8. Dicuntur clamaſſe veniſti ante tēpus perdere nos, quæ verba ſcilicet ante tempus etiam hic in Marco leguntur in quibuſdam exemplaribus, tum quia Luc. 8. dicuntur rogaſſe dæmones ne imperaretur illis, vt in abyſſum irent. Porro quod ſequitur, *Scio te quia ſis ſanctus Dei*, vel vt habent Græca, *Scio te qui ſis ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ*, id eſt, ille ſanctus Dei: accipi poteſt dictum partim ad expiſcādum num verè eſſet Chriſtus, partim & potius, per adulationem, vt per commendationem & laudem Chriſtus à contrarietate deſiſteret. Non enim putandum dæmones verè ſciuiſſe, quod ſe ſcire dicebant.

Et increpauit illum Ieſus dicens: Obmuteſce, & exi de homine. Idem eſt verbum quod in Marco verſum eſt comminatus eſt, & in Luca *increpauit*, nempe ἐπετίμησεν quod potius eſt increpauit. Duo autem dæmoni Chriſtus ſuam poteſtatem declarans præcepit tacere, ſcilicet & exire.

Et cum proieciſſet illum dæmonium in medium & diſcerpens eum. Præterita ſunt apud Græcos duo hæc participia diſcerpens & exclamans σπαράξαν & κράξαν, ſicut pro illo cū *proieciſſet*, illis eſt ῥῖψαν. Senſus ergo eſt cum diſcerpſiſſet & clamaſſet. Porro diſcerptio hæc non poteſt intelligi ſciſſio membrorum corporalium, cum Lucas dicat dæmonem nihil nouiſſe obſeſſo, ſed ſciſſio vitiū, aut diſtractio huc, & illuc. *Clamauit*, autem non voces aliquas ædens ſignificatiuas, cum præceptum illi eſſet à Chriſto vt taceret, ſed voces nihil ſignificantes proferens.

Et factus eſt pauor in omnibus, & mirati ſunt omnes ita vt, &c. Pauor, de quo fit mentio in noſtro textu eſt θάμβος Græcis, id eſt, pauor ſtuporis, qui ſcilicet ex ſtupore naſcitur, eiq; ſemper coniunctus eſt, à qua dictione deriuatū eſt verbum illud quod eſt in Marco ἐθαμβήθησαν pro quo nos habemus *mirati ſunt*, quāuis rectius verti potuiſſet obſtupuerant: Porro quod habet Lucas, *Quod eſt hoc verbum*, variè intelligitur: Quidam enim Hebraica intelligunt phraſi vt ſit ſenſus, quale eſt hoc factum, aut, quid iſtud rei eſt? vt ſit idem cum eo, quod habet Marcus, Quid eſt hoc? Alij, inter quos Theophyl. verbum accipiūt pro eo ſermone, quo Chriſtus

ſtus imperauit dæmoni, vt exiret, vt ſit ſenſus, qualis, & quam potens eſt iſte ſermo, quod imperat dæmonibus, & obediunt ei? Sũt & qui verbum ſeu λόγος accipiunt pro doctrina Chriſti, vt quod habet Lucas, quod eſt hoc verbum, idem ſit cum eo, quod habet Marcus, Quænam doctrina hæc noua? Dicunt autem in, hoc eſt, cum *poteſtate*, vel potius autoritate, & virtute Dominum imperare dæmonibus ad diſtinctionem eorum, qui magicis quibuſdam artibus, aut præcibus certis, aut inuocatione nominis diuini dęmonia expellebant: cum Saluator ſolo verbo, & iuſſu, idq́; non inuocato nomine alterius dæmonia eiiceret, & ita eiiceret vt nihil nocumenti relinqueretur in afflictis.

Curatur à febri ſocrus Simonis, & ægroti multi.
Matthæi 8. Marci 1. Lucæ 4.

CAPVT XXVIII.

E[h] † *T Protinus egredientes' de ſynagoga ▷ venerunt in domum Simonis* [b] *& Andreæ cum Iacobo & Ioanne.* [b] *Socrus autem Simonis* [c] *tenebatur magnis febribus [&]* [b] *decumbebat febricitans.* [a] *Et cum veniſſet Ieſus in domum Petri vidit ſocrum eius iacentem & febricitantẽ,* [b] [c] *ſtatim dicunt ei de illa,* [c] *& rogauerunt illum pro ea* [b] *Et accedens* [c] *& ſtans ſuper illam imperauit febri,* [a] *& tetigit manũ eius [&]* [b] *eleuauit eam apprehenſa manu eius,* [b] *Et* [l] *continuò dimiſit eam* [c] *febris.* [f] *Et cõtinuo* ‖ [l] *ſurrexit,* [i] *& miniſtrabat eis.* [c] *Veſpere autem facto* [h] *cùm* * *occidiſſet Sol,* † *omnes qui habebant infirmos varijs lãguoribus ducebãt illos ad eũ'* [b] *&* [a] *obtulerunt ei multos* [c] *dæmonia habentes.* [b] *Et erat omnis ciuitas congregata ad ianuam.* [c] *Et ▷ dæmonia multa eijciebat'* [a] *verbo,* [c] *&* [a] *omnes malè habentes,* [b] *multos qui vexabantur varijs lãguoribus* * [c] *ille ſingulis manus imponens* [l] *curauit* [c] *eos,* [a] *vt adimpleretur quod dictũ eſt per Iſaiam Prophetam dicentem: Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes noſtras portauit.* [c] *Exibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei.* [h] *Et* [c] *increpans* [h] *nõ ſinebat ea loqui, quia ſciebant eum* [c] *eſſe Chriſtum.* ▷ [h] *Et diluculò valde'* [b] *ſurgens* [h] *egreſſus* ‖ *abijt' in deſertum locum,* [b] *ibique orabat. Et proſecutus eſt eum Simõ, & qui cum illo erant. Et cùm inueniſſent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicem: ad hoc enim veni.* [c] *Et turbæ requirebant eum, & venerunt vſque ad ipſum, & detinebant illum ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait: Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangeliZare regnum Dei quia ideo miſſus ſum.* [b] *Et erat prædicans in ſynagogis* † *eorum, & in omni Galilæa'* [b] *& dæmonia eijciens.*

† c *Surgens autẽ Ieſus.*
‖ c *ſurgẽs*
* c *autẽ.*
† b *afferebant ad eum omnes malè habentes.*
▷ a *Eijciebat ſpiritus.*
* *At.*
▷ c *Facta autem die.*
‖ c *ibat.*
† c *Galilea.* 5.

Et protinus egredientes de Synagoga venerunt in domum Simonis. Ingreditur in domum Simonis fortè ab eo ad conuiuium vocatus.

Nam

Nam iam hora erat ſumendi cibum. Apparet autem Simonem, & Andream fratres, etſi eſſent ex Betſaida ciuitate vt dicitur Ioan. 1. tamen habitaſſe in Capharnaum: niſi fortè domus Simonis & Andreæ hic dicatur ea in qua hoſpitio in Capharnaum recipi ſolerent. Miraculi autem, quod hic narratur, magnitudo, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo conſiſtit, quod cũ Socrus Simonis vetula ſcilicet, cui à febri grauius erat periculũ & quæ ęgrius curari potuit per naturam comprehenſa eſſet febri non leui, ſed magna adeo vt decũberet febricitans. Dominus ſolum verbo, vt dicit Lucas, & contactu, vt habent reliqui duo, ita eam curauit, vt nõ ſolum febris eam relinqueret, idque continuò, ſed nec veſtigium morbi remaneret: adeo perfectè muliere ſanitati reſtituta, vt ſurgens eis miniſtraret, cum his qui medicorum ope, vel naturæ vi ſubleuantur à febribus, paulatim ſoleat redire corporis vigor. Quod autem dicitur in Luca *ſtans ſuper illam*, non ſic intelligendũ, quaſi pede calcauerit mulierem, ſed quod illi aſtiterit, & inflexo capite incubuerit ſupra illam velut appellans eã. Eſt enim Græcè ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς hoc eſt aſtãs ſupra illam. Quod nos habemus.

Imperauit febri, Græcè eſt idem verbũ, quod prius vertit interpres *increpauit*, ἐπιτίμησε τῷ πυρετῷ increpauit febrem. Tamen, vt
Pſal.105. annotauit quidam Græcus, increpare hic poſitũ eſt pro imperare:
& 103. eo quod Chriſtũ increpaſſe febrem, nihil aliud erat, quam cũ autoritate, & comminatione præcepiſſe ei, vt diſcederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Pſalmis Deo tribuitur reſpectu creaturarum inſenſibiliũ Increpuit mare rubrum, &c. Ab increpatione tua fugient, &c. Quod autem febrem increpauit, vel ei imperauit ſimiliter & increpuit ventos, & mare etſi res inſenſibiles, diuinam virtutem, & naturam ſignificare voluit: dũ id fecit, quod frequenter in ſcripturis Deus feciſſe dicitur, quódq; ſoli Dei propriè conuenit, vt qui omniũ creaturarũ verus ſit Dominus, cuius voluntati omnia promptiſſimè inſeruiũt, cuius vox efficax eſt, in omnia. Quod verò non ſolo verbo, ſed etiam contactu manus curauerit: ſignificare voluit carnis ſuæ ſanctificatiuam, & curatiuam, virtutem propter inhabitantem diuinitatem.

Veſpere autem facto, cum occidiſſet ſol, omnes, qui habebant, &c. Ideo veſpere facto, & cum ſol occidiſſet videntur hi ſuos infirmos attuliſſe, quia Sabbatũ fuerat, quo putabant non licere afferre ęgros: quod licitum ſciebant poſt occaſum ſolis, quando iam operari fas erat. Atque ideo videtur Marcus tam diſtinctè tempus indicaſſe non contentus dicere *veſpere facto*, ſed etiam addens *cum ſol occidiſſet*. Notandũ autem illud Marci *multos qui vexabantur à languoribus curauit*, non ſic intelligendũ quaſi non omnes allatos curauerit (omnes enim curatos Matthæus teſtatur) ſed id à Marco dictum eſt, quia omnes curati, multi erant.

Vt

Vt adimpleretur, quod dictum eſt per Iſaïam Prophetam dicentem. Ipſe infirmitates noſtras, &c. Et ſi teſtimonium iſtud ab Iſaïa potiſſimum dictum ſit de infirmitatibus animorum, hoc eſt peccatis, & pœnis, quas pro his merebamur, vt ſatis patet ex iis, quæ apud ipſum ſequuntur, atq; ex Petri interpretatione: Matthæus tamen qui *2.Pet.1.*
Iudæis ſcribens frequenter veteris Teſtamenti ſcripturas factis circa Chriſtum adaptat, hoc citat de infirmitatibus, & morbis corporum, idq; appoſitę, non ſolum quod verba Prophetæ etiam quadrant in Chriſtum ratione curationis corporaliũ morborum: ſed ob id, quod morbi corporales & peccatorum ſunt effectus, & morborum animi typi quidam, ac figuræ. Sciendum tamen hanc autoritatem non eodem modo intelligendam de morbis animi, & de morbis corporis. Noſtras enim infirmitates ſpirituales, hoc eſt, peccata Chriſtus tulit, quia in ſe ea ſuſcepit, pro eis Deo in cruce noſtro nomine ſatisfaciens. Sed accepiſſe dicitur noſtras infirmitates, quia eas à populo abſtulit curãdo eas. Sic & ægrotationes noſtras portaſſe dicitur, quomodo Paulus Galatis ſcribens dicit, Alter alterius onera portate, videlicet quia condolẽs ægrotantibus eos ſubleuauit ſublatis morbis.

Et diluculo valde ſurgens egreſſus abijt in deſertum locum. Non eſt contrarium quod dicit Marcus *diluculo valde,* aut vt habẽt Græca, *mane, multa adhuc nocte,* ei, quod dicit Lucas, *facta die egreſſum Dominum.* Nam crepuſculum & valde mane eſt, & diei principiũ. Aut intelligi poteſt Chriſtum ſummo mane, aut multa adhuc nocte ſurrexiſſe, vt dicit Marcus, facta autem die egreſſum, vt dicit Lucas. Niſi quod rectius intelligitur Dominus etiam ante exortam diem, ſed imminentem è ciuitate diſceſſiſſe, idque ſolum, vt ſatis patet ex Marco. Rurſum non eſt contrarietas aliqua, quod Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant proſequentes Chriſtũ inueniſſe eum, Lucas verò turbas requiſiſſe eum, & non inueniſſe: vtrũque enim factum eſt. Nam primum diſcipuli eius abitum pręſipientes eum proſecuti ſunt, dicentes de turbis, Omnes quærunt te. Deinde verò & turbæ quærentes eundem inuenerunt.

Eamus in proximos vicos, & ciuitates. Pro hac oratione, *vicos & ciuitates,* Græcis eſt vna dictio compoſita κωμοπόλεις quam quidam *κωμοπόλεις.*
interpretantur municipia, ſignificat autem propriè oppida ruſticana, quæ ſcilicet & vici, & oppida videri poſſint. Porro ne leuitatis videri poſſet, aut inſtabilitatis, quod vagari voluit Dominus benè adiecit, *ad hoc enim veni,* in hunc mũdum ſcilicet, *vt prædicem* non vni ſolũ ciuitati, *ſed omnibus.* Turbis verò dixit, *ideo miſſus ſum* à Patre ſcilicet, verbo quidem miſſionis ſignificans paternam autoritatem, verbo autem veni ſuam autoritatem: humilis de ſe loquens apud turbas, quàm apud diſcipulos.

Repre-

Reprehenduntur à Chriſto tres volentes ipſum ſequi. Matth.8. Luca.9.

CAPVT XXIX.

† c *dixit quidem ad illum.*

▷ c. *dixit.*

‖ a *o me.*

† c *dixitque ei Ieſus.*

▷ c *o ſine vt mortui ſepeliant.*

V[a]Idens autem Ieſus turbas multas circum ſe, iuſſit diſcipulos ire trans fretum. [c] Factum eſt autem, ambulātibus illis in via, [a] & accedens vnus ſcriba† [f] ait illi: [a] Magiſter [f] ſequar te quocunque ieris. Et dicit ei Ieſus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autē hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. [c] Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem [a] alius de diſcipulis eius ▷ [f] ait illi: Domine permitte ‖ mihi: primum ire & ſepelire patrem meum. † [l] Ieſus autem ait illi: [a] Sequere me, & ▷ [f] dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, [c] tu autem vade & annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, ſed permitte mihi primum renuntiare his qui domi ſunt. Ait ad illum Ieſus: Nemo mittens manum ſuam ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.

Videns autem Ieſus turbas multas circum ſe, iuſſit, &c. Obſeruandū hic proponi tres volentes quidem Chriſtum ſequi, ſed in quibus ſingulis aliquid deſiderabatur, vt hinc intelligeremus qualē oporteat eum eſſe, qui Chriſtum perfectè ſequi velit. Et in primis quidem proponitur quidam ſcribarum, qui non vocatus ſpecialim à Chriſto ad perpetuum comitatum, vltro ſe ad illum obtulit: Verum hunc non ſincero affectu ſequi Dominum voluiſſe, ſed ſpectaſſe commodum aliquod temporale, omnino apparet ex reſpōſione Domini. Qui enim alias quadraret eius reſponſio affirmātis nihil ſibi loci eſſe, nec aliquod domicilium vbi vel caput reclinare poſſet? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluiſſe coniungi. Siquidem auaritiæ & cupiditatis gloriæ paſſim in Euangeliſtis notantur Scribæ. Commodè autem, eleganter, & prudenter hanc carnis ſpem, & cupiditatem Dominus hoc reſponſo, *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos, &c.* Retulit, quaſi diceret, Scio quo animo me ſequi deſideres, verum tantum abeſt, vt apud me regnum aut opes expectes, vt beſtiis terræ, ac volucribus cæli pauperior ſim non habens nimirum vel exiguum hoſpitiolum proprium in quo etiam caput reclinem, cum vulpes foueas ſuas habeant, & volucres nidos. Bene autem vulpium meminit ac volucrium, fortè notare volens hominis huius aſtutiam ſimul & cupiditatem gloriæ.

Ait autem ad alterum ſequere me, &c. Proponitur hic ab Euangeliſta alius, qui non vltro ſe ad ſequendum ingerens, vt alius, ſed à Domino ad ſequelam perpetuam & inſeparabilem comitatum vocatus, vt patet ex Luca, paratus quidem ſequi fuit, ſed dilationē aliquam poſtulauit, idque pietatis in Patrem exhibendæ intuitu.

Qui-

Qui quãquam dicatur à Matthæo fuiſſe vnus ex diſcipulis Chriſti tamen ad ſequendum, hoc eſt, ad adhærendum perpetuò Chriſto omnibus relictis inuitatur. Nõ enim omnes, qui diſcipuli Chriſti dicũtur in Euangeliis, perpetui erant comites Chriſti. Niſi velimus intelligere eum diſcipulũ dici, quia poſtea talis erat. Quod autem ſequitur in verbis Saluatoris, *Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos, &c.* Noluit his verbis improbare officium ſepulturę mortuis exhibendum, aut curam Patri à filiis debitam: ſed tantum docere voluit humana poſthabenda diuinis, maximè cum illa humana officia ab aliis commodè ſatis præſtari poſſunt, atque cum ad diuiniora aliqua officia quiſquam diuinitus vocatur, quemadmodum hic iam vocabatur. Itaque quo ſignificaret dominus, quare ſepulturam paternã ab ipſo poſthabendã vellet, adiecit, *Tu autem vade, & annuncia regnum Dei:* annunciationem regni Dei, hoc eſt, vitæ æternæ opponens ſepulturę mortuorũ, quaſi dicat. Etſi pium ſit, quod prætendis opus: tamen non conuenit vt mortuorũ cauſa diſcedas à ſequendo me, qui vita ſum: iis magis conuenit mortuorum cura, qui & ipſi mortui ſunt, tibi verò, qui me vitam ſequi, & per me viuere cœpiſti, conuenit vt eorum curam habeas, quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatam & ſempiternam pertinent, vt ſcilicet vadas & annuncies omnibus regnum Dei.

Et ait alter, Sequar te Domine, ſed permitte mihi primùm, &c. Proponitur à Luca etiam tertius, qui & ipſe, vt veriſimile eſt, à Domino ad ſequelam vocatus paratum quidem ſe exhibuit: ſed dilationem honeſtatis prætextu poſtulauit, & talem dilationem, quæ non multum temporis quemadmodum ſuperioris poſtulata dilatio requirebat, ob quod ſibi merito putabat concedendum, quod petebat.

Permitte mihi primùm renunciare his qui domi ſunt, τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου magis accipiendum eſt in maſculino genere, vt ſit ſenſus, permitte mihi valedicere domeſticis meis, nempè filiis, amicis, & famulis, &c. Quanquam ἀποτάξασθαι non eſt ſimpliciter valedicere, ſed datis mandatis, quæ velis fieri aliquem dimittere, & valedicere, vt intelligatur iſte petiiſſe tempus diſponendi cum domeſticis ſuis res ſuas. *ἀποτάξασθαι quid.*

Ait ad illum Ieſus, Nemo mittens manum ſuam ad aratrum, &c. Hæc Saluatoris reſponſio optimè generaliter accipitur, vt manum ad aratrum miſiſſe intelligatur, quiſquis ſe iam meliori vitę, ac iuſtitiæ, virtutiſque laboribus conſecrare decreuit. Hic itaque ineptus eſt regno Dei etiam conſequendo, ſi reſpiciat retro, hoc eſt animum ſuum deflectat ad ea, quæ relicta eſſe oportet, vt vitam eam, cui ſe addixit, proſequatur. Bene autem aratro hic metaphoricè ſignificatur vitæ melioris inſtitutum, & ſtudium ad ſignificandum labores virtutis, quibus mens hominis excolitur, *Mittere manum ad aratrũ quid.*

vt fructum faciat Deo, vnde aliquando meſſis multa aranti colligatur.

Maris tempeſtas iuſſu Chriſti ſedatur Matth. 8. Mar. 4. Luca 8.

CAPVT XXX.

F c *Actum eſt autem in vna dierum & ipſe aſcendit in nauiculam,* f *&* a *aſcendente eo in nauiculam, ſecuti ſunt eum* f *diſcipuli eius.* h *Et ait † ad illos'* b *in illa die cum ſerò eſſet factum.* h ◁ *Tranſfretemus'* b *contra,* c *trans ſtagnum. Et aſcenderunt.* b *Et dimittentes turbam, aſſumunt eum ita vt erat in naui, & aliæ naues erant cum illo.* c *Et nauigantibus illis obdormiuit.* a *Et ecce motus magnus factus eſt in mari,* h *&* ◁ *deſcendit' procella* b *magna* h *venti* c *in ſtagnum,* b *& fluctus mittebat in nauim:* c *ita vt* ‖ *nauicula operiretur fluctibus'.* c *Et complebãtur, & periclitabantur.* a *Ipſe verò dormiebat,* b *& erat ipſe in puppi ſuper ceruical dormiẽs.* f *Et † acceſſerunt'* a *ad eum diſcipuli eius.* l *Et* ◁ *ſuſcitauerunt eum dicentes' illi:* h *Magiſter* b *non ad te pertinet quia perimus?* a *Domine, ſalua nos,* f *perimus.* l *Et dicit eis* a *Ieſus:* c *Quid timidi eſtis* a *modicæ fidei?* c *Vbi eſt fides veſtra?* b *Necdum habetis fidem?* † l *Tunc'* c *ille* l *ſurgens* ◁ *increpauit ventum'* ‖ f *& tempeſtatem aquæ'* b *& dixit mari: Tace & obmuteſce* h *Et ceſſauit* b *ventus,* l *& facta eſt tranquillitas* c *magna.* † f *Porrò homines'* c *timentes* l *mirati ſunt,* b *& timuerunt timore magno,* ◁ l *& dicebant* b *ad* ‖ *alterutrum':* † l *Quis putas' hic eſt, quia* c *& ventis & mari imperat, &* ◁ c *venti' & mare* l *obediunt ei?*

† *illis.* ◁ b o. *Tranſeamus.* ◁ b *facta eſt.* ‖ b *impleretur nauis.* † c *accedentes autem.* ◁ b *excitant eum & dicunt* † b. *Et.* † c. *At.* ◁ a. o *imperauit ventis.* ◁ b o *cõminatus eſt vento.* ‖ a *& mari.* † c. *Qui.* ◁ l *dicentes.* ‖ c o *inuicem.* † a *Qualis* ◁ b *ventus.*

Factum eſt autem in vna dierum, & ipſe aſcendit in nauiculam, &c. Quo conſtet omnium Euangeliſtarum narratio, ſic ſe videtur habere res geſta. Primò Chriſtus in terra, aut ciuitate aliqua exiſtẽs, iuſſit diſcipulos parare nauem ad tranſnauigandum, ex quo loco cum proficiſceretur ad mare, in via acceſſerunt ij, de quibus dictum eſt, Dominum ſequi volentes. Deinde cum nauim cum ſuis diſcipulis conſcendiſſet, atque è naui turbam, quæ ſequebatur quædam docuiſſet, veſpera imminente iam rurſum ſuis vt tranſfretarent præcepit: ac tunc vt habet Marcus, diſcipuli dimittentes turbam, hoc eſt, ſeparantes ſe turba, ſoluendo ſcilicet à littore aſſumpſerunt eum in altum ſcilicet, & profundum maris, ſic vt erat docens populum in naui. Non enim illud (in naui) coniungendum eſt cum verbo aſſumpſerunt, quaſi prius non fuiſſet in naui. Nam ſic dicendum fuiſſet in nauim. Sed ſignificare voluit Euan

Euangeliſta diſcipulos iuſſos transfretare, Chriſtum ita vt ſederat in naui docens populum, antequam ſitum illum mutaret, quem poſtea mutauit, aſſumpſiſſe in altum, ſignificans hoc modo promptam ac celerem executionem diſcipulorum, & neglectum mollicici, aut curæ ſuiipſius in Chriſto. Quod autem ſequitur.

Et aliæ naues erant cum illo, vel *cum illa* (nam apud Græcos relatiuum αὐτῷ referri poteſt vel ad Chriſtum vel ad datiuum πλοίῳ, id eſt, naui) Caietanus intelligit naues illas fuiſſe cum naui in qua erat Chriſtus, cum iam diſcipuli dominum in ma.e aſſumerent, verum eas ibi derelictas, nec ſimul cum naui illa profectas. Verum rectius ſecundum alios intelligitur & has ſimul cum Chriſto profectas, imò & idem periculū paſſas. Nam Matthæus poſtea dicit homines miratos dixiſſe, *Qualis eſt hic?* Non dixiſſet autem homines ſi ſoli diſcipuli hoc miraculum vidiſſent, & admirati fuiſſent & non etiam turbæ.

Et nauigantibus illis obdormiuit, &c. Obdormiuit dominus partim quidem vt oſtenderet naturæ humanæ ſuſceptæ veritatem, dum corpus diurnis feſſum laboribus veſpertino tempore ſomno reficit, partim verò, & potiſſimum vt exorta tempeſtate ipſo dormiente maior eſſet timoris & inuocandi opem eius occaſio. Si enim ipſo vigilante tempeſtas hæc oborta fuiſſet: aut non timuiſſent diſcipuli, aut credidiſſent illo inuito eam contigiſſe.

Et dicit eis Ieſus: Quid timidi eſtis modicæ fidei? Increpat Dominus diſcipulos, non quod illum excitauerunt, opémque eius implorauerunt (id enim erat fidei, & fiduciæ cuiuſdam argumentum) ſed quod tam anxij trepidarunt, conſternatíque pœnitus, ceu actum de eis fuiſſet clamauerunt. Diffidentiæ enim erat, quod dixerunt perimus, nimiam conſternationem indicabat, quod cum geminatione clamauerunt Præceptor, Præceptor, vt eſt apud Lucam Græcis. Vnde dicit: Quid timidi eſtis? & additur in Græcis apud Marcum οὕτως, hoc eſt, ſic vel adeo: vt intelligatur non ſimpliciter redarguiſſe omnem illorum timorem, ſed timorem illam magnum, quo conſternati erant. Hic enim erat argumentum infirmitatis fidei eorum. Fides autem communiter hic & in ſimilibus locis accipitur pro fiducia, vt intelligantur diſcipuli ideò vocari ὀλιγόπιστοι, hoc eſt parum fidentes, & modicæ fidei, quia non ſatis confidebant ſe eſſe tutos Chriſto dormiente, nec habuerunt perfectam illam in dominum fiduciam, quam debuiſſent. Porro cum fidem habuerint etſi imperfectam, illud Marci: *necdum habetis fidem?* ſic debet intelligi, necdum habetis fidem illam perfectam in me, quam iam merito de me concepiſſe debuiſſetis? Sic & illud Lucæ, *Vbi eſt fides veſtra?* perfecta ſcilicet, quam toties inculcaui, quámque præ vobis tuliſtis, omnibus relictis me ſequentes.

ὀλιγόπιστοι. *Qui dicantur.*

Tunc ſurgens increpauit ventum, & tempeſtatem aquæ, &c. Pro eo quod in Luca eſt increpauit, in Marco, comminatus eſt, in Matthæo imperauit: Græcis vnum idémque verbum eſt, de quo prius diximus nempè ἐπετίμησεν, quod cum propriè ſignificet increpare, hic tamen, aliíſque multis ſcripturæ locis accipitur pro præcipere veluti cum cõminatione, & ira. Vnde Marcus declarãs quomodo increpauerit mare dicit dominũ dixiſſe: *Tace & obmuteſce.* Quæ verba præcipientis potius ſunt, quàm increpantis. Et Lucas poſtea dicit diſcipulus admiratos dixiſſe ventis & mari imperat, vbi Græcis eſt ἐπιτάσσει, hoc eſt, propriè imperat, & præcipit, Creaturis autem his Dominus imp raui, ad oſtendẽdum vocem ſuam etiam eſſe efficacem in creaturas inſenſibiles eáſque ſe ſuæ voluntati, & imperio habere ſubiectas, quod ſolius eſt creatoris, & Dei Porro quod Dominus non ſolum dicit Tace, ſed addit etiam obmuteſce augmentum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicas, mox obmuteſce. Et mox quidem ceſſauit ventus, nec ſolum facta eſt tranquillitas, ſed magna etiam tranquillitas.

ἐπιτιμᾶν. quid propriè.

Creaturis irrationabibus cur imperauerit Chriſtus.

Porro homines mirati ſunt, & timuerunt timore magno. Marcus & Lucas diſcipulos timuiſſe, & admiratos dicunt. Nam poſtquam dixiſſet Lucas Dominum diſcipulis dixiſſe, vbi eſt fides veſtra? ſubiicit, Qui timentes mirati ſunt ad inuicem dicentes. Matthæus vero homines miratos dicit, intelligens per homines ſecundum Chryſoſt. Hieronymum & Hilarium turbas Nam vt dictum eſt, præter diſcipulos etiam alij aderant in aliis nauibus: quamuis rectè accipiat Matthæus per homines diſcipulos ſimul cum reliquis comprehendiſſe.

Et admirantes dixerunt: qualis eſt hic? quaſi dicant: Oportet eſſe longè alium, longéque maiorem, quam eum hactenus habuimus, quia non ſolum morbis, & dæmonibus, ſed etiam ventis, & mari, rebus ſcilicet quibus nemo efficaciter imperare valet, quarúmque vim nemo cohibere poteſt, imperat, & ad ſolum eius imperium obediunt oblitæ ſuæ naturæ.

Sanatis in regione Geraſenorum duobus dæmoniacis, dæmones porcos ingreſſi præcipitantur in mare. Math. 8. Marc. 5. Luc. 8.

CAPVT XXXI.

† b n exeunti et de naui.

◁ b. homo in ſpiritu immundo.

E c T *nauigauerunt ad regionem Geraſenorum quæ eſt contra Galilæam.* b *Et venerunt trans fretum maris in regionem Geraſenorum* h *Et cum † de naui egreſſus eſſet* c *ad terram.* b *ſtatim* h *occurrit* b *de monumentis* h ◁ *vir quidam qui habebat dæmonium* c *iam temporibus multis, & veſtimento non induebatur neque in domo manebat: ſed* b *qui domicilium habebat* h *in monumentis.*

mentis. b *Et neque catenis iam quiſquam poterant eum ligare, quoniam ſæpe compedibus & catenis vinctus diruptiſſet catenas, & compedes comminuiſſet: & nemo poterat eum domare, & ſemper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans & concidens ſe lapidibus* h ‖ *Videns autem*' *Ieſum* b *à longè cucurrit &* h † *adorauit*' *eum , &* ◁ *clamans*' *voce magna, dixit : Quid mihi & tibi* c *eſt* h *fili Dei altiſſimi ?* c *Obſecro te,* b *adiuro te per Deum* h *ne me torqueas.* c *Præcipiebat enim ſpiritui immundo vt exiret ab homine* b *Dicebat enim illi : Exi ſpiritus immunde ab homine iſto.* c *Multis enim temporibus arripiebat illum , & vinciebatur catenis, & compedibus cuſtoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta.* † h *Interrogauit autem illum*' c *Ieſus dicens:* h *Quod tibi nomen eſt?* ◁ *Et dicit ei*' *: Legio* b *mihi nomẽ eſt, quia multi ſumus:* c *quia intrauerant multa dæmonia in eum.* h *Et* ‖ *deprecabantur eum*' b *multum, ne ſe expelleret extra regionem,* [&] c *ne imperaret illis vt in abyſſum irent.* h *Erat autem ibi* b *circa montem* h *grex porcorum* † *magnus paſcens*' b *in agris* [&] c *in monte.* h *Et* ◁ *deprecabantur*' *eum* b *ſpiritus,* c *vt permitteret eis in illos ingredi* b *dicentes. Mitte nos in porcos , vt in eos introëamus.* h *Et* ‖ *conceſſit*' *eis* b *ſtatim Ieſus.* c *Exierunt ergo dæmonia ab homine* h *&* b *exeuntes ſpiritus immundi* h *intrauerunt in porcos: &* b *magno* h *impetu grex* † *præcipitatus eſt in mare*' b *ad duo millia,* h *&* ◁ *ſuffocati ſunt* b *in mari.* c *Quod vt viderunt factum* h *qui* * *paſcebant eos fugerunt, & nuntiauerunt in ciuitatem & in* ‖ *agros*'. † *Et egreſſi ſunt videre quid eſſet factum*' *, & venerunt ad Ieſum ,* c *& inuenerunt hominem à quo dæmonia exierant,* b *& vident illum qui à dæmonio vexabatur* b *ſedentem veſtitum ac* ◁ *ſana mente*' c *ad pedes eius ,* h *& timuerunt.* ‖ *Et narrauerunt illis*' *qui viderant* b *qualiter factum eſſet ei qui dæmonium habuerat ,* c *quomodo ſanus factus fuiſſet à legione:* b *& de porcis.*

Quæ Marcus & Lucas de vno narrant.
Matthæus de duobus ſcribit hoc modo.

E*T cùm veniſſet Ieſus trans fretum in regionem Geraſenorum , occurrerunt ei duo habentes dæmonia , de monumentis exeuntes ſæui nimis , ita vt nemo poſſet tranſire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Ieſu fili Dei ? Veniſti huc ante tempus torquere nos ? Erat autem non longè ab eis grex multorum porcorum paſcens. Dæmones autem rogabant eum dicentes : Si eÿcis nos hinc , mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis : Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos , & ecce magno impetu abÿt totus grex per præceps in mare : & mortui ſunt in aquis. Paſtores autem fugerunt : & venientes , in ciuitatem nuntiauerunt hæc omnia : & de ÿs qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exÿt obuiam Ieſu. Et viſo eo* † l *rogabant*' *eum* c *omnis multitudo regionis Geraſenorum* ◁ l *vt tranſiret*' ‖ *à finibus eorum*' c *quia magno timore tenebantur.* † f *Ipſe autem aſcendens nauem*' c *reuerſus eſt* [&] a *transfretauit.* b *Cúmque aſcenderet nauim*

‖ c o. *Is vt vidit.*
† c *procidit ante.*
◁ c *exclamans.*
† b *Et interrogabat eum.*
◁ c. *At ille dixit.*
‖ c. *rogauerũt illũ.*
† c *multorum paſcentium.*
◁ c o *rogabant.*
‖ c o *permiſit.*
† c *abÿt præceps in ſtagnum.*
◁ c *& ſuffocatus eſt.*
b * *autem*
‖ c o *villas.*
† c *Exierunt autẽ videre quod factum.*
◁ b o *ſana mẽtis.*
‖ c *nũtiauerũt autẽ illis &*
† b *& rogare cœperunt.*
c *Et rogauerunt.*

◁ h *cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat' vt eſſet cum* ‖ *illo'*, b *& non admiſit eum: ſed* c *dimiſit* * *eum Ieſus.* h † *dicens'* b *illi: Vade,* c *reddi* h *in domum tuam* b *ad tuos*, h *&* ◁ *annuntia' illis quanta tibi Dominus* ‖ *fecerit'*, b *& miſertus ſit tui.* h *Et abijt* c *per vniuerſam ciuitatem prædicans*, b *& cœpit prædicare in Decapoli* b *quanta ſibi feciſſet Ieſus*, b *& omnes mirabantur.*

Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum, &c. Fieri poteſt, vt eadem hæc regio ab vtraque ciuitate nempe Geraſa, & Gadarenam ex Ioſepho conſtat eſſe diuerſas ciuitates nomen acceperit: vt & diceretur regio Geraſenorum & regio Gadarenorum. Interpres autem ideò videtur nomen Geraſenorum poſuiſſe in Matthæo, Marco, & Luca pro Gergeſinorum, & Gadarenorum, quia illud ſuo tempore notius eſſet, & communius.

Et cum de naui egreſſus eſſet ad terram. Quamuis Matthæus duos occurriſſe Christo dæmoniacos ſcribat, quorũ dæmones ingreſſi porcos præcipitauerunt eos in mare. Marcus tamẽ & Lucas vnius ſolius faciunt mentionem, non aſſerẽtes tamen vnum ſolum fuiſſe, & ob id non contraria Matthæo ſcribentes. Vnius tantum faciunt mentionem, ſiue quod hic inter duos illos clarior eſſet, & famoſior, per cuius curationem fama Chriſti latius, clariúſque fragrauerat, vt vult Aug. ſiue, vt vult Chryſ. quod hic ſenior eſſet, vnde eius ſententiæ latam deſcriptionem à Matthæo prætermiſſam hi duo Euangeliſtæ proſequuntur. Porro apud Græcos in Luca duo adduntur verba, quę deſunt apud nos. Habent enim *occurrit ei vir quidam è ciuitate*, quod tamen non ſic eſt intelligendum quaſi è ciuitate occurrerit Chriſto: dicitur enim à Marco è monumentis occurriſſe, & in deſertis, ac montibus habitaſſe, ſed quia vir ille fuerit ex illa ciuitate oriundus. Diligenter autẽ Marcus & Lucas dæmoniaci huius ſtatum, & miſeriam explanant, vt & dæmonum malitiam, & Chriſti potentiam magis exprimerent. Itaque dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuiſſe, nudum inceſſiſſe, in domibus non manſiſſe, nullis cathenis vinciri, nec vlla ratione domari potuiſſe, in deſerta actum in monumentis habitaſſe, ibiq; lapidibus ſeſe cócidiſſe, ac vt habet Matthæus, omnibus tranſeuntibus timore, & horrori fuiſſe. Vt autem intelligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in monumentis, idque in deſertis & montibus: ſciendum quod Iudæi ſuos non ſepelierunt in ciuitatibus, ne contaminarentur, ſed extra ciuitatem, in agris, & maximè in montibus, & deſertis locis, vbi vnaquæque ferè familia ſuũ habebat ſepulchrum, in aliqua rupe exciſum, aut in aliqua ſpelunca delectum, aut ex lapidibus, & ex foſſione extructum, tantam habens altitudinem & latitudinem, vt multi erecti illud ingredi poſſent, & multi in eo ſimul ſepeliri, quod patet ex varijs ſcripturæ locis, videlicet ex ſepulchro domini,

Margin: ◁ h *diſcederet.* ‖ c *ab ipſis.* † a. *Et aſcendens in nauiculam.* ◁ c. *Et rogauit eum vir à quo dæmonia exierant.* ‖ c *eo.* * *autem.* † b *ait.* ◁ c *narra.* ‖ c *fecit.*

Quomodo dæmoniaci habitauerint in monumentis.

mi, ſepulchro Abrahæ, & ſepulchris de quibus legitur 4.Reg.23. Itaque mirum videri nõ debet ſi dæmoniaci iſti in ſepulchris habitarent, idq; in montibus & deſertis.

Quid mihi & tibi eſt fili Dei altiſſimi. Dæmon inter audaciam & metum hærens, per timorem veneratur, filiũmque Dei prædicat, ac ne expellatur, aut torqueatur obſecrat, per audaciam verò cum Domino expoſtulat, dicens: Quid mihi, & tibi, ac etiam adiurare præſumit: id pro ſe ſibi vſurpans, quod contra ipſum vſurpari ſolitum eſt. Nam per adiurationes dæmonia expelluntur. Hæc autem oratio *adiuro te per Deum*, ſic hoc, & alijs locis eſt explicanda: Per gloriam & obedientiam Deo debitam te obſtringo, quaſi ſcilicet te iureiurando ad hoc adſtrinxiſſes, ita vt temeratæ religionis, & inobedientiæ in Deum crimen incidas, niſi parueris. Hinc iam intelligi etiam poteſt, quomodo ſecundum Eccleſiaſticum vſum inſenſibiles quædam creaturæ dicantur adiurari, &c. Vt autem etiam intelligatur quomodo dæmon primum quidem, vt apparet, rogauerit, deinde etiam adiurauerit Chriſtum per Deũ ne ipſum torqueret: aduertendum dæmonem hunc duplicẽ metuiſſe afflictionem, quam intelligi poteſt hic deprecatus. Metuebat enim expelli ex homine, quẽ poſſidebat, quæ expulſio magna illi futura erat afflictio, eo quod pro ſumma eius ſuperbia pœnoſum ſit ei alterius imperio debere credere, próque maxima eius malitia & in homines inuidia volupe illi ſit homines affligere. De hac itaque afflictione plerique intelligunt cum dicitur.

Adiuro te per Deũ, quid ſignificet.

Obſecro te ne me torqueas, quia ſequitur apud Lucam: *Præcipiebat enim ſpiritui immundo, vt exiret ab homine.* Et apud Marcum: *Dicebat enim illi exi ſpiritus immunde ab homine iſto.* Quibus orationibus cauſalibus omnino videtur ſignificari hoc afflixiſſe dæmonem, quod exire cogeretur ab homine. Metuebat autem etiam expelli extra regionem, & mitti in abyſſum inferni torquendus ibi ea condemnatione, quam ſciunt manere ipſos in nouiſſimo iudicij die: & hãc torturam magis videri poteſt deprecatus dæmon, quia dicitur apud Matthæum: *Veniſti ante tempus torquere nos.* Et poſtea dicitur in Marco, quod rogabat eum ne ſe expelleret extra regionem, & in Luca, ne imperaret illis, vt in abyſſum irent.

Interrogauit autem illum Ieſus dicens: Quod tibi nomen eſt? Interrogat Dominus de nomine, non quod ſinguli dæmonum ſpeciale habeant nomen ſibi proprium, ſed interrogatione nominis exigens notificationem eius dæmonij, quod loquebatur. Nomine enim rem notiorem facimus. Locutus autem hactenus fuerat dæmon veluti vnus aliquis dicens: Quid mihi, & tibi, & obſecro te ne me torqueas. Proinde vt notum faceret Dominus cuius fuiſſet vox hactenus audita, videlicet quod non vnius alicuius, ſed totius cuiuſdam multitudinis: *Quod*, inquit, *tibi nomen eſt*, hoc eſt,

indicate nobis quis ſis tu, qui in homine loqueris. *Et dicit ei legio mihi nomen eſt*, addens & cauſam vſurpati nominis. *Quia*, inquit, *multi ſumus*. Non enim putandum nomen hoc vſurpatum, quod verè ibi eſſet plenè legionis numerus, qui eſt 12250. non autem vt multi putant 6666. Cum itaque prius dixerũt Euangeliſtæ hominem occurriſſe qui habebat dæmonium, & ſpiritum immundum: nomen dæmonium, & ſpiritus, collectiuè debet accipi pro tota hac congregatione dæmonum: de quibus iam poſt hac ferè ſemper loquuntur Euangeliſtæ pluraliter.

Legio quo numero conſtet.

Et deprecabantur eum multum ne ſe expellerent extra regionem, ſupple, illam. Duo enim intelligendum eſt petiiſſe dæmones, v..um ne expellerentur extra regionem, alterum ne mitterentur in abyſſum, hoc eſt, in infernum locum, ſcilicet damnatorum, ad quem ſe ſaltem in iudicij die ſciunt mittendos. Porro ad has dæmonum petitiones nihil reſpondet Dominus, neque illorum petitioni verbis aliquibus annuens, neque reluctans: quod tantum veniſſet ad liberandum & ſaluandum homines à poteſtate diaboli, nondum autem ad condemnandum dæmones extrema ſua condemnatione, quæ ad ſecundum eius pertinet aduentum.

Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, &c. Quod Marcus dicit circa montem fuiſſe hunc gregem paſcentemq; in agris, non eſt contrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuiſſe in monte. Nam (vt ait Auguſt. grex porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius eſſet iuxta montem in agris, aliquid in monte. Dæmones ergo quoniã exeundum illis erat ab hominibus, nec permittebatur eis nocere amplius pro illorum voluntate hominibus; cupiuerunt ſibi concedi, vt malitiam ſuam permitterentur exercere in ea quæ hominum erant: reipſa declarantes ſcilicet quanto odio & furore contra homines inſaniant, occaſionemq; ſumpſerunt à præſente ibi tum grege porcorũ: quos quia ſciebant eſſe Iudæis abominabiles, ſperabant Dominum vtpote Iudæum, & legis Moſaïcæ obſeruatorem facilè eorum petitioni conceſſurum. Porrò ſtagnum illud in quod Lucas dicit præcipitatos fuiſſe porcos, non fuit aliud quam ſtagnum Genezareth. Nam quod ipſe ſtagnum dixit, Matthæus & Marcus mare vocauerunt. Hi autem lacum Genezareth mare appellare ſolent, quem Lucas ſtagnum ferè vocat.

Rogabant eum omnis multitudo regionis Gerazenorum. Non ex contemptu, & ſuperbia, vt annotauit Hieronymus Gerazeni Dominum volunt à ſe diſcere, ſed ex humilitate: & vt dicunt Euangeliſtæ, ex timore, videlicet quia conſcij ſuæ fragilitatis agnoſcebant ſe eius præſentia indignos, ac metuebant ne qui tranſgreſſionem legis in porcis punire viſus fuit, etiam in aliis eorum animalibus ipſorum peccata vindicaret. In eo tamen grauiter peccauerunt, hi Gadareni, quod magis timebant Domini potentiam in expulſione dæmonum

Gerazenorũ peccatum.

dæmonum & perditione porcorum declaratam, quàm amarent eiuſdem bonitatem in reſtitutis dęmoniacis relucentem: quódque magis ſoliciti erant de perditione animalium, quam de ſalute animarum ſuarum, & veritatis cognitione. Quare cum malo hoc timore indignos ſe facerent Chriſti præſentia & doctrina: facilè eorum annuit precibus Dominus: nolẽs ſcilicet cuiquam eſſe moleſtus, ac docens reipſa margaritas ac roſas Euangelici ſermoni non eſſe ſpargendas ante porcos, nec diſcipulos prædicare debere vbi non eſſent recepti.

Cumq́ꝫ aſcendiſſet nauim cœpit illum deprecari qui à dæmonio, &c. Oſtenditur hinc perfecta ſanitati huius viri ſanitas. Non ſolum enim corpore ſanatus eſt, ſed & corde adeo ſanatus eſt, vt Ieſum perfectè agnoſceret, orans vt cum illo ſibi eſſe liceret, eo quod expertus eſſet eius in ſe bonitatem ac potentiam. Verùm non permiſit Dominus, idq́ue tum ob id, vt vult Theophyl. vt indicaret Dominus quod licet non ſit ſecum, gratia tamen eius protectus à dæmoniacis inſultibus liber futurus eſſet, tum vt hi qui humano quodam timore Chriſti præſentiam adhuc ferre non poterant haberent ſui, ac gloriæ diuinæ aliquem præconem eis gratiorem. Obſeruandum autem non dixiſſe Dominum, *narra quanta ego tibi fecerim*, verum quanta tibi fecerit Deus humilitatis certè formam nobis tribuens, vt omnia noſtra bona opera Deo tribuamus. Ille autem tanquam gratus narrabat quæcunque illi feciſſet Ieſus.

Sanatur Paralyticus per tegulas demiſſus.
Matth.9. Marc.2. Luc.5.

CAPVT XXXII.

[c] *FActum eſt autem cùm rediiſſet Ieſus,* [b] *& cùm tranſcendiſſet in naui rurſum trans fretum, conuenit turba* C.8.
multa ad eum, & erat circa mare, [&] [c] *excepit eum* B.5.
turba. Erant autem omnes expectantes eum. [a] *Et ve-* B.2.
nit, [b] *& intrauit iterum* [a] *in ciuitatem ſuam* [b] *Ca-* C.5.
pharnâum poſt dies aliquot. [c] *Et factum eſt in vna die-* † [a] *offerebant.*
rum, [b] *& auditum eſt quòd in domo eſſet, & confeſtim conuenerunt mul-* † [b] o *offerentes.*
ti, ita vt non caperent, neque ad ianuam, [c] *& ipſe ſedebat docens,* [b] *&* ‖ [a] *paralyticum in*
loquebatur eis verbum. [c] *Et erant Phariſæi ſedentes & legis doctores,* *lecto iacentem.*
qui venerant ex omni caſtello Galilææ, & Iudææ, & Hieruſalem: & vir-
tus Domini erat ad ſanandum eos. [l] *Et* [f] *ecce* [b] *venerunt ad eum* [c] *viri*
† [l] *portantes*' [a] *ei* [f] ‖ *in lecto hominem,* [l] *qui erat paralyticus*', [b] *qui à*
quatuor portabatur. [h] *Et* ▷ *non inuenientes qua parte illum inferrent*' ▷ [b] *cum non poſſent offerre eũ*
præ turba, [c] *aſcenderunt ſupra tectum, &* [b] *nudauerunt tectum vbi erat,*
& patefacientes [c] *per tegulas* [g] *ſubmiſerunt* † *eum cum lecto*' [c] *in me-*

dium ante Ieſum. ▷ [l] *Cùm autem vidiſſet Ieſus fidem illorum, ait* [c] *paralytico:* [a] *Confide* ‖ [l] *fili remittuntur tibi peccata tua.* [a] *Et ecce* [b] *erant illic* [c] *quidam de ſcribis* [b] *ſedentes,* [h] *&* † *cœperunt cogitare* [c] *Scribæ & Phariſæi* ▷ [f] *dicentes* ‖ [c] *in cordibus ſuis:* [b] *Quid hic ſic loquitur?* [a] *hic* [c] *blaſphemat.* [c] *Quis eſt hic qui loquitur blaſphemias?* [h] *Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus Deus?* † [l] *Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo: quia ſic cogitarent intra ſe,* [c] *reſpondens* [l] *dixit* [h] *ad illos:* [a] *Vt* [l] *quid cogitatis* [b] *iſta* [a] *mala* [l] *in cordibus veſtris? Quid eſt facilius dicere* [b] *paralytico:* [l] *Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge,* [b] *tolle grabatum tuum,* [l] *& ambula? Vt autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata (* [a] *tunc* [l] *ait paralytico:)* [b] *tibi dico,* [l] *ſurge tolle* ▷ *lectum tuum, & vade in domũ tuam. Et* ‖ [h] *confeſtim* † [l] *conſurgens* [b] *ille* [c] *coram illis* ▷ [h] *tulit lectum* [c] *in quo iacebat,* [f] *&* [l] *abijt* [b] *inde coram omnibus* [f] *in domum ſuam,* [c] *magnificans Deum.* [a] *Videntes autem turba timuerunt.* ‖ [h] *Et ſtupor apprehendit omnes,* † [l] *& magnificabant Deum* [a] *qui dedit talem poteſtatem hominibus.* [c] *Et repleti ſunt timore* [h] *dicentes: Quia* [c] *vidimus mirabilia hodie.* [b] *Nunquam ſic vidimus.*

Factum eſt autem cum rediſſet Ieſus, & cum tranſcendiſſet in naui rurſum transfretum, &c. Relictis his qui diſceſſum ipſius præ timore præcabantur, ad eos redit Dominus quibus ſe gratum fore non dubitauit, quíque illum auidè expectabant.

Et venit, & intrauit in ciuitatem ſuam Capharnâum. Cum Matthæus ſcribens veniſſe in ciuitatem ſuam, & deinde ſubijciens: *Et ecce offerebant ei paralyticum, &c.* Perſpicuè ſatis ſignificet paralyticum hunc oblatum in ciuitate ea, in qua Dominum veniſſe dixit, in quam ideo ſolum veniſſe eum videri poteſt dixiſſe, vt indicaret vbi miraculum hoc factum ſit: rectè ſecundum Chryſoſt per ciuitatem Domini hic intelligitur Capharnâum. Quoniam enim ſuprà Matthæus dixit Dominũ relicta ciuitate Nazareth veniſſe, & habitaſſe in ciuitate Capharnâum, iam deinceps ciuitatem Domini vocat Capharnâum: eo quod in ea principalem iam ſibi delegiſſet habitationem, quamuis neque in ea vel tantum proprij habuerit, vt eſſet in quo caput ſuum reclinaret.

Et auditum eſt, quod in domo eſſet, & conuenerunt, &c. Cum dicit, auditum eſt quod in domo eſſet, ſatis ſignificatur Dominum latenter ingreſſum fuiſſe in domum, priuſque ipſum abdidiſſe ſe in domum, quam aduentus ipſius innoteſceret vulgo. Verum vt non poteſt latere ſol, ita nec Dominus Ieſus. Rumor enim à paucis exortus vt fit, iam per omnem ciuitatem ſparſerat Ieſum eſſe in ædibus, vnde ſine mora tanta vis hominum eo confluxit, vt non ſolum tota domus impleretur: ſed etiam non caperent multitudinem ea loca, quæ ſunt circa ianuam. Ita enim intelligendũ quod nos habemus: *Vt non caperent, neque ad ianuam,* quod Græcis eſt di-

lucidius

ill. † [b] grabatum in quo paralyticus iacebat. ▷ [a] Et videns Ieſus fidem illorum dixit ▷ [c] quorum fidem vt vidit dixit ‖ [c] homo † [b] cogitantes ▷ [a] dixerunt ‖ [a] intra ſe † [a] Et cum Ieſus cogitationes eorum † [c] Vt autem cognouit Ieſus cogitationes eorum ▷ [b] grabatum ‖ [b] ſtatim † [c] ſurrexit. ▷ [b] & ſublato grabato ‖ [b] ita vt mirarentur omnes & honorificarent † [a]. Et glorificauerunt. ʼCapharnâum ciuitas chriſti

lucidius propter articulum τὰ, ſic enim habent ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, hoc eſt, vt nequaquam caperent eos neque ea, quæ erant circa ianuam.

Et virtus Domini erat ad ſanandum eos. Hebraiſmus eſt pro eo quod eſt, virtutem ſuam exerebat Dominus ad ſanandum eos, nempe quotquot aderant egentes eius ope.

Et ecce venerunt ad eum viri portantes ei in lecto hominem. Pulchrè Euangeliſtæ hic inſinuant primum quidem magnitudinem morbi in hoc paralytico, deinde verò & fidei magnitudinem, quam in Chriſto habuerunt, qui eum portabant, & ardens ac indefeſſum iuuandi proximum deſiderium ac ſtudium. Porrò cum ſequitur.

Videns autem Ieſus fidem illorum, relatiuum illorum rectiùs cum Chryſoſtomo intelligitur ſimul referri & ad portantes, & eum qui portabatur: aut ſaltem ita referri ad portantes, vt ſimul non excludatur fides ægri. Nequaquam enim illi dixiſſet Chriſtus: dimittuntur tibi peccata tua, niſi & ipſe fidem habuiſſet. Nam quanquã ſanitas corporalis conferri alicui poſſit à Deo, & collata ſit aliquando à Chriſto ſolo intuitu fidei alienæ: ſpiritualis, tamẽ ſanitas, quæ in peccatorum conſiſtit remiſſione in adultis accipi non poteſt ſine propria fide. Cum autem Saluator in Euãgeliis toties fidẽ commendat: rectiſſimè dicetur nomine fidei, cum ei tribuitur ſalus, & conſecutio omnium quę volumus, complecti vtrumque nempe & aſſenſum illum firmum in credendis de Deo ac Chriſto, & fiduciam ex illius omnipotenti bonitate conceptam: quamuis in quibuſdam locis magis videatur haberi reſpectus ad credulitatem & aſſenſum illum mentis, in quibuſdam verò ad ipſam fiduciam. Ita enim duo hæc adinuicem coherent, vt nec fiducia eſſe poſſit ſine credulitate, nec credulitas ſine fiducia quicquam impetret à Deo. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cum dicitur Dominus vidiſſe eorum fidem. Magnam enim de Chriſti potentia ſimul, & bonitate conceperant opinionem, atque ex hac opinione firmaq; credulitate magnam etiam fiduciam, atque ſpem conſequendæ ſalutis, quam deſiderabant: quam de Chriſto fiduciam & opinionem declarabant, dum tantum laboribus, & moleſtiæ non dubitarent ſubire, omni poſtpoſito pudore, vt ægrum Chriſto præſentarent.

Fides multa complectitur.

Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Confide, inquit, hoc eſt, bono animo eſto, certò ſperans te conſecuturum deſideratam corporis ſanitatem. Nam remittuntur tibi peccata tua ob quæ morbum hunc incidiſti: dicit ergo *confide*, non quia non habebat fiduciam, ſed vt ea fiducia non remitteretur, imò potius augeretur.

Et erant illic quidam de ſcribis ſedentes, & cogitantes, &c. Scribæ & Phariſæi legis ſcientia ſibi placentes, & ſuam gloriam obſcurari fama Ieſu dolentes, mox in verbis Domini inuenerunt, quod culparent. E Prophetarum enim & Moyſi libris didicerant ſolius

eſſe

Pſal.43. eſſe Dei condonare peccata. Itaque quoniam Ieſum non niſi hominem Scribæ putabant, arguunt eum blaſphemiæ. De blaſphemia autem in Deũ ſcriptura dupliciter loquitur, vno modo dum quis de Deo malè loquitur, tribuendo illi, quod eius dignitati derogat, aut negando de eo quod ei competit. Altero modo dũ quis derogat honori diuino, tribuendo ſibi vel alteri quod Deo proprium eſt. Proinde hoc loco dum dicitur apud Matthæum, *hic blaſphemat*, ſic eſt intelligendum hic blaſphemat in Deum, tribuẽdo ſcilicet ſibi, quod Deo ſoli competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

Blaſphemia in Deum.

Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo quia ſic cogitarent, &c. Quoniã Scribæ, & Phariſæi Dominum tanquam blaſphemum apud ſe condemnabãt, eo quod videretur ſibi arrogare quod Deo proprium eſſet, mox oſtẽdit ſibi competere quod etiam Scripturæ Deo proprium eſſe paſſim docent, dum declarat ſe cordium eſſe inſpectorem, quod ſimiliter Deo proprium eſt ſicut remittere peccata. Proinde benè Euangeliſta Lucas Chriſti diuinitatem inſinuauit dicens, *vt autem cognouit Ieſus cogitationes illorum*, perfectius verò eandem ſignificauit Matthæus dicens.

Cum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum. Plus eſt enim videre cogitationes, quàm cognoſcere, cum cognoſcamus etiã cogitationes aliquorum ipſis nobis reuelantibus. Perfectiſſimè verò eandem ſignificauit Marcus dicens Dominum cognouiſſe cogitationes eorũ ſtatim & *ſuo ſpiritu*, hoc eſt, non alieno ſpiritu quemadmodum Prophetæ ſpiritu non ſuo, ſed diuino cogitationes quorundã cognoſcere & videre potuerunt. Hac autem Chriſti quæſtione.

Quid eſt facilius dicere dimittuntur tibi peccata tua, &c. Rectè intelligitur Dominum voluiſſe vtrunque horum eſſe æquè difficile, eiuſdéq; virtutis eſſe vt habet Hieronymus & corporis, & animæ vitia dimittere. Verbum autem dicere accipi tunc debet pro efficaciter & ſerio dicere. Quo verbo hic neceſſario Saluator vſus eſt, nec dicere potuit, vtrum eſt facilius remittere alicui peccata, an conferre ſolo iuſſu paralytico ſanitatẽ, eo quod de blaſphemia arguebatur, quæ in dicendo conſiſtit: quare vt ad illorum calumniam directè reſponderet dicendum erat, quid eſt facilius dicere, & non quid eſt facilius facere. [Aduertenda autem hic prudentia Saluatoris, Cum enim Scribæ cogitarent apud ſe, Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus Deus, Non reſpondet, vt autem ſciatis me eſſe Deum, & ob id poſſe dimittere peccata, ſed vt ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem, &c. efficaciter probans ex ipſa cogitatione ſcribarum ſe verum eſſe Deum, nec tamen id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & ſimul ſe verum hominem comprobans poteſtatemque dimittendi peccata competere ſibi etiam quatenus homo eſt, & non ſolum

quatenus Deus.] Illud autem, *in terra*, auxeſin facit: ſignificat enim filium hominis non ſolum habiturum poteſtatem cum in cœlo eſſet regnaturus, ſed etiam habuiſſe cum adhuc in terris verſaretur in forma ſerui. Porro hæc verba, *Vt autem ſciatis quia filius hominis, &c.* rectius accipiuntur vt ſint verba Chriſti ad ſcribas, quæ continuata fuerunt cum verbis quæ ſubiunxit conuertendo ſermonem ad paralyticum dicens: *Surge & ambula*, ſed Euangeliſtæ interpoſuerunt illa verba, (*Tunc ait paralytico*) per parentheſin legenda, vt demonſtrarent Dominum conuertiſſe ſe ad paralyticũ dirigendo ſermonem ad ipſum, poſtquam priorem ſermonis partem direxit ad Scribas. Itaq; Chriſti locutio imperfecta fuit ſupplenda hoc, vel ſimili modo, reſpicite, & aduertite.

Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam, &c. Non ſolum ſurgere præcipit, ſed etiam tollere lectũ, vt quod fuit teſtimoniũ infirmitatis, fieret probatio perfectæ ſanitatis. In domum quoque abire præcepit, vt ne gloriam ſuam querere videretur ſi illũ apud ſe retineret. Porro æditum ſermonem mox manifeſta, præſentaneaque vis eſt conſecuta. Non enim paralyticus paulatim, ac tandem ægreq; cæpit ſe mouere, ſed ad Ieſu vocẽ ſtatim erexit ſeſe, quaſi nullam vnquam ſenſiſſet paralyſin, ac ſublato in humeros lecto per confertam hominum multitudinem egreſſus eſt: nouũ, & antehac inuiſum omnibus ſpectaculum exhibens, vt qui paulo ante velut exanime cadauer à quatuor baiulis lecto affixus portabatur, nunc geſtiens, & alacer tantæ etiam ſarcinæ geſtandę ſolus ſufficeret. Quid autem viſis his Scribæ, vel cogitauerint vel dixerint Euangeliſtę non commemorant, niſi eos intelligamus etiam comprehenſos à Marco & Luca, qui dicũt omnes obſtupefactos. Cæterum Matthæus turbarum ſolum meminit, nimirum quod vulgus hoc miraculo conſpecto magis obſtupefactum ſit, ac ſimplici animo Deum glorificauerit, cum Scribas fortè, & Phariſæos inuidentiæ quidam zelus occultè torqueret.

Vocatur Matthæus & de ieiunio diſputatur cum diſcipulis Ioannis & Phariſæorum. Matt. 9. Mar. 2 Luc. 5.

CAPVT XXXIII.

E[h]T [c] *poſt hæc* † [h] *exijt'* [b] *rurſus ad mare, omniſq; turba* † [b] *egreſ-*
veniebat, & docebat eos. [l] *Et* ▷ [c] *cùm tranſiret'* [a] *inde ſus eſt.*
Ieſus, [l] *vidit* [a] *hominem* [c] *publicanum nomine* [b] *Leui* [b] ▷ [b] *o cũ*
Alphæi [l] *ſedentem* ‖ *ad telonium',* [a] *Matthæum nomine. præteriret*
[l] *Et ait illi: Sequere me. Et* [c] *relictis omnibus* [l] *ſurgens ſe-* ‖ [a] ◻ *in*
cutus eſt eum. [c] *Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua.* [l] *Et* [c] *telonio.*
factum eſt † *cùm accumberet in domo'* [b] *illius,* [a] *ecce* ▷ [l] *multi publicani* † [a] *diſcũ-*
& peccatores' [a] *venientes* [b] *ſimul* ‖ [l] *diſcumbebant cum Ieſu & diſci- bente eo*
pulis eius' [b] *Erant enim multi qui & ſequebantur eum.* [l] *Et* [c] *videntes in domo.*

[l] *Pha-*

[l] *Phariſæi* [h] *& ſcribæ* [c] *eorum* [b] *quia manducaret cum publicanis & peccatoribus,* [c] *murmurabant* † [l] *dicentes ad diſcipulos' eius: Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis,* [c] *manducat* [b] *& bibit* [c] *magiſter veſter?* [c] *Et* † [c] *hoc audito* [l] *Ieſus'* [c] *reſpondens* [l] ▷ *ait* [h] *illis* ‖ [l] *Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui malè habent'. Euntes autem diſcite quid ſit: Miſericordiam volo, & non ſacrificium.* [l] *Non* [c] *enim* [l] *veni vocare iuſtos ſed peccatores* [c] *ad pœnitentiam.* [a] *Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Ioannis,* [b] *& erant diſcipuli Ioannis & Phariſæorum ieiunantes: & veniunt, &* ▷ [l] *dicunt ei: Quare diſcipuli Ioannis ieiunant'* [f] *frequẽter,* [c] *& obſecrationes faciunt,* [l] *ſimiliter & Phariſæorum: tui autem* [c] *diſcipuli non ieiunant. [ſed]* [c] *edunt & bibunt.* ‖ [l] *Et ait illis Ieſus: Nũquid* ▷ *poſſunt* † *filij ſponſi'* [a] *lugere [&]* [h] *ieiunare* [l] *quamdiu' cum illis eſt ſponſus:* [b] *quanto tempore habent ſecum ſponſum non poſſunt ieiunare.* [l] *Venient autem dies* [c] *cum auferetur ab eis ſponſus:* [l] *&* [c] *cum ablatus fuerit ab eis ſponſus'* [l] *tunc ieiunabunt* [h] *in illis diebus.* [c] *Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos. Quia* [l] *nemo* ‖ *immittit commiſſuram'* ▪ *panni rudis,* [c] *[aut]* [c] *à veſtimento nouo* † [l] *in veſtimentum vetus'* [h] *alioquin* [c] *& nouum rumpit, & veteri non conuenit commiſſura à nouo, [&]* ▷ [c] *aufert ſupplementum'* [a] *eius* [b] *nouum* [c] *à* [a] *veſtimẽto* [b] *veteri,* [e] *&* ‖ *peior' ſciſſura fit.* [l] *Et* † *nemo mittit' vinum nouum in vtres veteres, alioqui* † *dirumpet vinum nouum vtres, & vinum* ▷ *effundetur, videtur', & vtres* ‖ *peribunt: ſed vinum nouum in vtres nouos* ▷ *mitti debet'* [f] *&* ‖ *ambo' conſeruantur.* [c] *Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum. Dicit enim* [c] *vetus melius eſt.*

Et poſt hæc exijt rurſus ad mare, omniſq; turba, &c. Quo exierit ſolus Marcus narrat, nimirum ad mare rurſum, vt ſcilicet doceret eo loco, vbi hominum multa confluere ſolebat multitudo. Veriſimile autem eſt Chriſtum iam circa mare exiſtentem, & ibi in littore tranſeuntem, inueniſſe ibi Matthæum ſedentem ad telonium. Eſt autem telonium Græca dictio deriuata à τέλος quod eſt vectigal, vel menſa ipſa vectigalis, vel ipſe locus, & domus, in qua ſedent publicani, hoc eſt publicorum vectigalium redemptores, & exactores. Et ſic videtur Interpres accepiſſe in Matthæo dum vertit ſedentem in telonio. Porro quod Matthæus propriũ ſuum nomen ponit, Lucas vero & Marcus nomen Leui, intelligẽdum eſt ipſum fuiſſe binominem. Veriſimilius autem videtur Matthæũ prius quidem dictum Leui, ac deinde à Chriſto mutatum ei nomen vt Matthæus diceretur. Atque ideo videntur potius Marcus & Lucas Matthæũ Leui vocaſſe, quod eo vocaretur nomine cum à Domino vocaretur.

Et ait illi, ſequere me. Et relictis omnibus ſurgens, &c. Obedientia magna vocati Matthæi hic commendatur, quod ad vnam vocem domini omnibus ſtatim relictis non dubitauerit dominum ſequi. Quod vtique leuitati non poteſt tribui, ſicut calumniabantur Porphy-

▷ [c] *Erat multa turba publicanorũ & aliorum.* ‖ [c] *qui cũ illis erant diſcũbentes.* † [a] *dicebant diſcipulis.* [b] *dixerũt diſcipulis.* † [a] *At Ieſus.* ○ *audiẽs.* ▷ [c] *dixit ad illos.* ‖ [a] ○ *non eſt opus valẽtibus medico ſed malè habentibus.* ‖ [c] *Nõ egent qui ſani ſunt.* ▷ [c] *At illi dixerunt ad eum* ▷ [a] *dicentes: Quare nos & Phariſæi ieiunamus?* ‖ *Quibus ipſe ait.* † [h] ○ *filij nuptiarũ.* ▷ [c] *Po-*

Porphyrius & Iulianus cum iam fama Chriſti celebris eſſet, & tanta eſſet Chriſti potentia cum maieſtate quadam in vultu relucens, vt ſicut magnes ferrum, ita & ipſe quos vellet etiam primo aſpectu attrahere poſſet, vt habet Hieronymus.

Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua. Marcus dominum in domo Leui recubuiſſe dicit, & Lucas à Leui conuiuium, idque magnum paratum domino commemorat, Porro conuiuiũ illud non dicitur ob id potiſſimum magnum, quod in eo multi fuerint conuiuæ, ſed potius quod opulentum eſſet, & precioſum. De publicanis autem, & peccatoribus, qui dicuntur ſimul cum Chriſto veniſſe, & diſcubuiſſe in domo Matthæi: incertum an à Matthæo fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationem redditurus ob quam hi aderant cõuiuio, ſubiicit: *Erant enim multi, qui ſequebantur eum.* Quod ſic videtur accipiendum multos videntes Chriſti in vocando Matthæum benignitatem, ac vidẽtes Matthæum ſequentem, ſiue exemplo eius, ſiue etiam voce eius prouocati, ſimul cum ipſo ſecuti ſunt dominum, Vnde quidam libri legunt, qui & ſequebantur eum. Porro vnde peccatores, qui hic & alibi publicanis comparantur, videntur fuiſſe homines vitæ apertè malæ, qui forſan ob aliqua crimina eiecti erant extra ſynagogam, habiti à Scribis, & Phariſæis velut excommunicati.

Et videntes Phariſæi & ſcribæ eorum quia manducaret, &c. Scribæ & Phariſæi de ſcientia, & ſanctitate ſibi placentes illicitum iudicabant cum publicanis & peccatoribus conuerſari, & potiſſimum menſam habere communẽ, quod putarent hinc hominem iuſtum pollui, quemadmodum ſecundum legis præſcriptum polluebatur homo ex contactu animalis immundi, aut hominis ſecundũ legis ordinationem immundi. Quod autem à Luca dicuntur dixiſſe. *Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?* à Marco verò & Matthæo, *Quare cum publicanis & peccatoribus, manducat & bibit magiſter veſter?* nihil habet contrarietatis. Intelligi enim poſſunt vtrumq; dixiſſe, & tamen ſi alterum ſolum dixerint vtrũuis dixiſſe cenſendi ſunt. Communis enim erat & diſcipulorum, & Domini culpa ſi quæ erat, Dominum tamen calumniari volebant, vt culpæ huius authorem.

Et hoc audito Ieſus reſpondens ait illis, Non neceſſe habent, &c. Primum quidem à communi exemplo & officio medici eos cõfutat. Porro quod dicit, Nõ opus eſt valentibus medico, intelligendum, vt curentur, & ſani ſint: Indigent enim medico vt ſanitatem conſequent. Aut intelligendum quatenus ſani ſunt. Deinde ſcripturæ teſtimonio eos conuincit.

Miſericordiam volo & non ſacrificium, quod teſtimonium in hoc ſenſu eſſe intelligendum, Miſericordiam volo plus, quàm ſacrificium, patet ex eo, quod ſequitur. *Oſeæ 5.*

teſtis filios ſponſi facere ieiunare eum. || b *aſſuit.* || o *aſſumentem.* † b *veſtimento veteri.* ▷ a *tollit enim.* o *plenitudinem.* || b c *maior.* † a *neque mittunt.* † a *rũpũtur vt res* ▷ a *effunditur.* || a *pereũt* ▷ a *mittunt.* ▷ c o *mittendum eſt.* || c o *vtraque. Peccatores.*

Et

Et ſcientiam Dei plus quam holocauſta. Tertio verò eos confutat ex proprio ſuo officio, quod erat annunciare verbum Dei, & ad Deum homines conuertere. Porro ſententia illa, *Non veni vocare iuſtos ſed peccatores,* quæ videtur ſignificare quoſdam fuiſſe quibus Chriſtus non venerit, qui tamen omnibus venit, rectius intelligetur ſimpliciter per hanc Dominum etſi venerit ad docendũ perfectius iuſtos, eoſq; ſaluandum, & in iuſtitia conſeruandum non tamen veniſſe ad vocandum eos, hoc eſt, conuertendum eos. Eſt enim hic vocare, ad Deum inuitare. Vt illud, *in pænitentiam*, quod à Luca adiectum eſt, & ponitur etiam apud Græcos in Matthæo, & Marco non ſolum referatur ad peccatores, ſed etiam ad iuſtos.

Et erant diſcipuli Ioannis & Phariſæorum ieiunantes, & veniunt, &c. Intelligendum eſt vtroſque ſimul conueniſſe, Lucam tamen tantùm Phariſæorum meminiſſe, quod huius expoſtulationis eſſent autores, Matthæum verò diſcipulis Ioannis tribuiſſe hanc expoſtulationem, quod fortè hi ſoli verbũ nomine etiam Phariſæorũ facerent. Phariſæi enim non ſe, aut ſuos diſcipulos tantũ Domino obiicere voluerunt, ſed & Ioannis diſcipulos ſecum adduxerunt, per quos & loquerentur, quo cauſam Chriſtj vel Ioannis autoritate, quæ Chriſto, & populo grauis erat, deprimerent: dum non ſolum ſuam, ſed & Ioannis ſanctiſſimi viri inſtitutionem demonſtrarent cum Chriſti inſtitutione non conuenire.

Et ait illis Ieſus: Nunquid poſſunt filij ſponſi lugere, &c. Duplici ratione ſatisfacit propoſitæ quæſtioni, prior deſumpta eſt à ſua perſona, aut conditione temporis pręſentis quod ſcilicet tempus præſens non congruat ieiunio diſcipulorum, quod oſtendit ex ſimilitudine ad tempus gaudij vacantium lætitiæ nuptiali. In qua ſimilitudine reuocat in memoriam diſcipulorum Ioannis Teſtimonium Ioannis de ſe, quo prius teſtificatus erat Ieſum eſſe ſpõſum, cui à Patre cæleſti ſponſa eſſet deputata: vt vel ob hunc locũ vtiliter & neceſſario Euangeliſta Ioannes teſtimonium illud Baptiſtæ ab aliis præteritum narrauerit. Porro pro eo quod in Matthæo & Luca eſt, *filij ſponſi*, in Marco verò *filij nuptiarum*, Græcè apud omnes *υἱοὶ νυμφῶνος*, hoc eſt potius filij thalami nuptialis, id eſt Hebraïca phraſi ad quos pertinet ſponſo adeſſe, & nuptialibus gaudiis perfrui: Hebræa enim phraſi id filius cuiuſque dicitur rei, quod vlla ratione ad illam attinet. Quemadmodum autem apud Matthęum ſub verbo lugere comprehenditur ieiunare, eo quod, ieiunium luctus quidam ſit: ita cum dicitur, *& tunc ieiunabunt*, ſub verbo ieiunare omnis luctus, afflictio, & inopia, comprehenditur. Porro quod Lucas dicit dixiſſe, *Dominum*, *Nunquid poteſtis filios ſponſi facere ieiunare, &c.* Notare voluit interrogatores illos rem planè abſurdam requirere. Bene autem non dicit *abibit ab eis ſponſus*, quod ſignificaſſet amoris in ſponſo imperfectionem

Filij ſpõſi, ſeu nuptiarum.

fectionem *ſed auferetur ab eis* ſiue per mortem à vobis inferendam, ſiue per Aſcenſionem à Patre.

Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos, Quia nemo immittit commiſſuram panni, &c. Alteram iam addit rationem ſumptã ab imperfectione diſcipulorũ, quæ ratio vt benè intelligatur, aduertendum imprimis quod prior ſimilitudo non eodẽ omnino modo narratur à Luca, atq; narratur à Matthæo & Marco. Nã Matthæus quidem & Marcus habent de commiſſura panni rudis, hoc eſt panni adhuc impoliti, & impexi, qui ſcilicet nondum a fullonibus apparatus eſt. Lucas verò habet de cõmiſſura veſtimẽti noui (ſic enim habent Gręca) pro eo quod nos habemus cõmiſſuram à nouo veſtimento ſcilicet acceptam. Fieri enim poteſt vt vtrumq; dominus diſiunctiuè dixerit, quamuis ſi alterum ſolum dixerit, alterius ſenſus etiã in illo includatur. Illud autẽ Matthæi, *tollit enim plenitudinem eius à veſtimento,* nonnihil habet obſcuritatis, & ab omnibus pene malè intelligitur. Si autẽ Lucas conferatur cum reliquis, qui hoc dicũt, quod ab eo eſt omiſſum, ſicut ipſe ea dicit, quæ illi prętermiſerunt, deprehendetur hic eſſe ſenſus. Is qui immittit huiuſmodi commiſſurã, poſtea quia (vt dicit Lucas) non conuenit commiſſura à nouo, offenſus diſſimilitudine noui panni aufert plenitudinem ſuam, hoc eſt, ſupplementum ſuum quod aſſuerat à veteri veſtimento, & ſic fit maior & peior ſciſſura in veteri veſte. Apertior autem eſſet ſenſus ſi pro eius, vertiſſet Interpres reciprocum relatiuum ſuam. Itaque omnes Euangeliſtæ ſimul collati ſignificant ex commiſſura noui panni, vel noui veſtimẽti cum veteri veſte duplex ſequi incommodũ, quemadmodũ & in ſequenti ſimilitudine ſignificatur duplex incommodum ſequi, ſi vinum nouum mittatur in vtres veteres. Primũ noui panni ruptura cum perditione illius partis quæ aſſuebatur, ſecundùm, maior ſciſſura in veſtimento veteri ex ablatione aſſutæ partis nouæ, propterea quod nõ cõueniat veteri cõmiſſura à nouo panno accepta. Porro duæ iſtæ parabolę non eodem modo ab omnibus applicantur ad propoſitũ. Sic autem ſimpliciter intelligi poteſt, dominũ his parabolis nihil aliud voluiſſe, quàm ſe veluti aſſuturum nouũ pannum veteri, & vinũ nouum immiſſurum vtribus veteribus, ſi noua ieiuniorũ pręcepta ſuis indixiſſet, eo quod illa ſuis propter illorum vetuſtatem, hoc eſt infirmitatem non congruerent: ſed futurum eſſet vt & nouæ doctrinæ, quæ etiam noua ieiuniorum præcepta contineret, vtilitas omnis periret, & ipſi ſimul deterriti auſteritate nouorum præceptorum reſilirent penitus à virtutis perfectioris via, quam ſectari cœpiſſent, amittentes etiam id boni quod habebant. Sic inquam rectius ſecundum quoſdam intelligitur Chriſtus diſcipulos ſuos voluiſſe cõparare vtribus veteribus, & veſtimento veteri propter eorum imperfectionem, & infirmitatem.

Et nemo bibens vetus ſtatim vult nouũ, dicit enim, &c. Hæc eſt tertia ratio deſumpta ab indiſpoſitione diſcipulorum propter cõſuetudinem. Hac ergo ſimilitudine dominus cõparat legis ſuę perfectionem vino nouo, veterem autẽ legẽ vino veteri. Et bene quidem. Nã vt vinũ nouũ imprimis quidẽ auſterius eſt, poſtea autẽ & ſuauius eſt veteri, & efficaci⁹, ita vt magis delectet, & inebriet: ita & noua lex primo quidẽ intuitu carni grauior videtur, ſed vbi quis aſſueuerit paululũ per eã magis inebriatur diuino amore, ac maiori dulcedine fruitur alacer factus ad omnia pietatis officia.

Suſcitatur filia archiſynagogi & curatur Emorrhoiſſa. Matth. 9. Marc. 5. Luc. 8. CAP. XXXIIII.

*HÆc illo loquente ad eos * [f] ecce [a] princeps vnus ▷ [l] acceſſit [h] vir cui nomen Iairus, & ipſe princeps ſynagogæ erat'. [l] Et [b] videns eum || [l] procidit ad pedes eius' [c] rogans eum vt intraret in domum eius, quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. [b] Et deprecabatur eum multum [c] dicens: [b] Quoniam [a] domine [c] filia mea [h] in extremis eſt, [aut] [a] modò defuncta eſt: ſed [a] veni, impone manuum tuam ſuper eam, † vt ſalua ſit & viuat'. Et [a] ſurgens Ieſus ▷ [c] ſequebatur eum' [a] & [c] diſcipuli eius, [b] & ſequebatur eũ turba multa. [h] Et [c] contigit dũ iret, à turbis || [h] comprimebatur'. [l] Et [a] ecce [l] mulier [c] quædã [c] quæ † [l] fluxũ ſanguinis patiebatur' duodecim annis, [b] & fuerat multa perpeſſa à compluribus medicis, † [h] & erogauerat omnia ſua, nec quicquã profecerat' [b] ſed magis deterius habebat: cũ audiſſet de Ieſu ▷ [l] venit in turba retrò', & tetigit || fimbriã veſtimenti' eius [c] dicebat enim. [b] Quia [c] ſi [b] vel [c] veſtimẽtũ eius [a] tantũ [c] tetigero, ſalua ero. [h] Et cõfeſtim † ſiccatus eſt fons ſanguinis eius [b] & ſenſit corpore quia ſanata eſſet à plaga. ▷ Et ſtatim' [c] Ieſus [b] in ſemetipſo cognoſcens virtutẽ quæ exierat de illo, conuerſus [b] ad turbã || [h] aiebat': Quis [c] eſt qui [h] tetigit † veſtimenta mea'? [c] Negantibus autẽ omnibus ▷' [h] dixit Petrus & qui cũ illo erãt: [c] Præceptor, || [h] turbæ te cõprimũt & affligũt': & dicis, quis me tetigit? [c] Et dixit Ieſus: Tetigit me aliquis na & ego noui virtutẽ de me exiſſe. [b] Et circũſpiciebat videre eã quæ hoc fecerat. [c] Vidẽs autẽ [b] mulier * [c] quia nõ latuit timens ac [h] tremẽs [b] ſciens quod factũ eſſet in ſe, [h] venit & procidit ante † pedes eius' [c] & ob quam cauſam tetigerat eũ indicauit coram omni populo, & quemadmodũ confeſtim ſanata eſt, [b] & dixit ei omnem veritatẽ. ▷ [l] Ille autem' [a] videns eam [l] dixit [h] ei. [a] Confide [l] filia, fides tua te ſaluam fecit, [h] vade in pace, [b] & eſto ſana à plaga tua. [a] Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora. [h] Adhuc illo loquente † veniunt nuntij ab archiſynagogo dicẽtes': Quia filia tua mortua eſt, [b] quid vltra vexas magiſtrum? [c] Noli vexare magiſtrum. [h] Ieſus autem audito verbo [c] hoc [b] quod dicebatur. ▷ [h] ait' [b] archiſynagogo [c] patri puellæ [h] Noli timere || tantummodo crede' [c] & ſalua erit. Et veniunt in domum archiſynagogi.* [l] Et

** h & ▷ [h] venit [b] quidã de archiſynagogis, nomine Iairus. || [a] adorabat eum || [c] cecidit ad pedes Ieſu. † [a] & viuet. ▷ [b] abijt cũ illo || [b] cõprimebant eum † [c] erat in fluxu ſanguinis ab † [c] quæ in medicos pro erogauerat omnẽ ſubſtãtiã ſuã, nec ab vllo potuit curari ▷ [f] acceſſit retrò || [b] veſtimentũ † [c] ſtetit fluxus ▷ [a] At || [c] Et ait Ieſus † [c] me ▷ [b]. Et dicebãt ei diſcipuli ſui || [b] vides turbã compri*

[l] Et [f] cùm veniſſet [a] Ieſus in [f] domum [a] principis † [h] non permiſit intrare ſecum quenquam', niſi Petrum, & Iacobum, & Ioannem [b] fratrem Iacobi, [c] & patrem, & matrem puellæ. Flebant autem omnes & plangebant eam, [c] & ▷ vidit' [a] tibicines & ‖ [c] turbam tumultuantem' [b] & flentes & eiulantes multum. Et ingreſſus † [l] ait illis. [b] Quid turbamini & ploratis? [c] Nolite flere [a] Recedite, [l] non eſt [a] enim [l] mortua puella, ſed dormit. Et † deridebant' eum [c] ſcientes quòd mortua eſſet. ▷ [c] Ipſe verò eiectis omnibus' [b] aſſumit patrem & matrem puellæ, & qui cum eo erant, & ‖ [c] ingrediuntur' [b] vbi puella erat iacens † [l] Ipſe autem tenens' manum puellæ, [c] clamauit ▷ [l] dicens': [b] Talitha cumi, quod eſt interpretatum: [l] Puella (b tibi dico) [l] ſurge. [c] Et reuerſus eſt ſpiritus eius, [l] & ſurrexit [c] puella ‖ [h] continuò, [b] & ambulabat: erat autem annorum duodecim. [h] Et obſtupuerunt [b] ſtupore magno [c] parentes eius. † [h] Et præcepit illis' [b] vehementer vt nemo id ſciret, [&] [c] ne alicui dicerent quod factum erat. [b] Et iuſſit † dari illi', manducare. [a] Et exiit fama hæc in vniuerſam terram.

Hæc illo loquente ad eos. Matthæus id ſubiungit quod præcedentia mox ſubſequutum eſt, quemadmodum ſignificat dum dicit hæc illo loquente, vbi etiã Græcis eſt participium præſentis temporis λαλοῦντος vt ne quis putet præſens hic, vt frequenter in noſtra verſione, poſitum pro præterito. Diligenter autem explicant Marcus & Lucas hunc, qui pro filia rogaturus venerat, fuiſſe principem ſynagogæ, ſignificantes in condemnationem Phariſæorum & Scribarum quanta iam eſſet fama, & opinio nominis Chriſti: quando non ſolum ſimplex turba, ſed etiam principes Iudæorum tanti Chriſtum facerent, vt deſperatam ſuorum ſalutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipſum, hoc eſt, vt habẽt Marcus & Lucas procidendo ſuppliciter ante eum, quanquã ferè omnes Phariſæi & Scribæ Chriſto contrarij eſſent, eumq; calumniarentur. Verum difficultas nonnulla eſt quomodo Marcus & Lucas dicant eum dixiſſe filiam eius in extremis fuiſſe, Matthæus verò, filia mea modo defuncta eſt. Veriſimiliter autẽ, vt apparet, dicetur Matthæum breuitati ſtudentem poſuiſſe nõ tam eam petitionem, qua primo aggreſſu dominũ præcatus eſt, quàm eã, qua poſtea nuntiata filij morte dominũ præcabatur, idq; non verbis, ſed fide potius, & deſiderio animi, quod oſtẽdebat credendo verbis domini ſalutem filiæ pollicentis, eumq; deducendo & ſequendo in domum. Ergo quoniã paucis narrare voluit Matthæus rogatum eſſe dominum, vt faceret quod eum poſtea feciſſe manifeſtum eſt: ſecundam principis huius petitionem ſigno magis, quam verbis expreſſam cum prima eius petitione coniunxit.

Et ſurgens Ieſus ſequebatur eũ. Quãquã bis imperfecta eſſet fides huius archiſynagogi (nam & putauit dominũ ęgrã filiã non poſſe ſanare, niſi & præſens adeſſet & manũ ei imponeret Dixit enim,

mẽtem te * b verò † b eum ▷ a. Et c At ipſe † c venit quidam o ad principẽ ſynagogæ, dicens ei. ▷ c reſpõdit ‖ c o crede tantũ † h nõ admiſit quenquã ſequi ▷ a vidiſſet. ‖ b tumultum † a dicit illis. † c At ille dixit † b o irridebãt ▷ a & cũ eiecta oſſet turba. ‖ a intrauit. † a & tenuit. b Et tenens. ▷ a & dixit. b Ait illi. ‖ b confeſtim. † c Quibus præcepit. † c o illi dare.*

ſed veni, impone manum tuam ſuper eam & viuet, hoc eſt ſana erit, liberáque à morte imminenti) tamen quia pro tempore illo ſatis magna illa erat de domino fides, nō reiicit eam dominus, ſed obſequi volens ſequebatur eum.

Et ecce mulier quædam, quæ fluxum ſanguinis patiebatur, &c. Benè pro maiori miraculi commendatione Euangeliſtę maximè Marcus. & Lucas, morbi magnitudinem, & mulieris miſeriam deſcribunt dum primo ſignificant morbum valde fuiſſe diuturnum, & ſecundò tam incurabilem, vt arte medica non ſolum non potuerit curari, quanquam & complures id tentaſſent medici. & ab eis multa perpeſſa eſſet mulier, idque cum facultatum omnium diſpendio, ſed etiam in peius ſemper proficeret: vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit miſera & miſeranda.

Cum audiſſet de Ieſu venit in turba retro, & tetigit, &c. Cum audiſſet, inquit, de Ieſu, quæ ſcilicet, & quanta feciſſet miracula curando hominum infirmitates, quódque circa illa loca eſſet. Quo ſignificatur ſubita & facilis, fides huius mulieris. Non enim viderat adhuc Chriſti in curandis morbis potentiam, & benignitatem, ſed tantum audierat de Ieſu, & mox admirabilem fidem de illo concipiens miſcet ſeſe confertæ multitudini, accedens dominum, ſed retro, & latenter. Dicebat *enim* intra ſe, ſcilicet *ſi vel tantum veſtimentum eius tetigero ſana ero à plaga mea.* Porro fimbria, quam tetigiſſe hane mulierem ſcribūt Matthæus & Lucas ea erat, quam dominus, ſicut omnes Iudæi gerebant in inferiori parte veſtis, in quatuor angulis ipſius, ſecundum præceptum Moyſi quod habetur Num. 15 & Deuteron. 22. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriam voluiſſe contingere, quam aliam quamuis veſtis partem, quod ea inſigne eſſet Iudæorum ſanctitatis, ac diſtinctionis illius populi à reliquis gentibus indicium: vnde Phariſæi tanti fimbrias has à lege præſcriptas fecerūt, vt quo ſanctiores cæteris viderentur, fimbrias ſuas magnificarent. Nō eſt autem putandum mulierem hanc exiſtimaſſe fimbrię aut veſti virtutem aliquam ſanandi ineſſe, hoc enim, vt falſum erat ita ſuperſtitioſum fuiſſet credere, ac proinde non fuiſſet ipſius fides tantopere à Domino laudata: ſed Chriſtum credidit tam ſanctum, tamq; per omnia ſalutiferum, vt vel hactenus illi appropinquans confideret ſe ab ipſo, aut à Deo per ipſum conſecuturam ſalutem, quemadmodum oſſa Helizæi in ſeſe non habuerunt eam virtutem, vt ſolo contactu reſuſcitarent mortuum, ſed ad declarationem ſanitatis illius, Deus cadauer contingens Prophetæ oſſa reſuſcitauit.

Fimbriæ Chriſti an virtus fuerit ſanandi.

Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem quæ exierat, &c. Virtus dicitur exiſſe è Domino non corporaliter, & localiter quaſi ſcilicet illum reliquerit, ſed ratione effectus, videlicet quia virtus ſanandi, quæ erat in Chriſto extra ipſum operabatur in muliere,

liere, aut quia effectus ille miraculoſus cauſatus ſit a Chriſto. Loquitur autem Euangeliſta, ſimiliter & Chriſtus dicens apud Lucã: *Ego noui virtutem de me exiiſſe.* Materialius iuxta captũ ſimplicium: qui intelligebãt Chriſti corpus eſſe veluti vas quoddam plenum virtute, & efficacia ſanandi, ex cuius plenitudine aliquid diffluerct ad eos: qui curabãtur, quemadmodum à calore intenſo calor diffunditur. Dicit autem Euangeliſta Chriſtum in ſemetipſo cognouiſſe virtutem de ſe exiſſe, & idem dominus de ſe dicit: non quod hoc cognouerit ex corporis ſui ſenſibili aliqua mutatione, ſed quod hoc cognouerit ſpiritu ſuo diuino, quem nihil latere potuit: quanquam hic rurſus Euangeliſta & Chriſtum locutus ſit iuxta captum ſimplicium, quaſi in ſeipſo ex aliqua mutatione ſenſerit efficaciam. Noluit autem dominus ipſe indicare quis ſe tetigiſſet, nec miraculi modum, ſed ipſam mulierem voluit aperire omnem veritatẽ, vt ſic miraculum eſſet commendatius, præclariúſque, & verius eſſe crederetur. Itaq; quo cõfeſſionem miraculi extorqueret primum quidem cõuerſus dixit: *Quis me tetigit?* Loquens non de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus, & alij, ſed de tactu cum fide, quo tactu, cũ turba omnis Chriſtũ premeret, ſola hæc mulier Chriſtum tetigit. Deinde verò etiam *circumſpiciebat videre eam quæ hoc fecerat.* His autẽ ſignis mulier intellexit ſtatim dominum etſi interrogantẽ & circumſpicientẽ non ignorare eam, quæ tetigiſſet, ſed tatum requirere confeſſionẽ. Proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirũ quod metuebat ob furtim acceptã ſanitatẽ dominum offenſum maium morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum, aut ſaltẽ acriter obiurgaturum eã, procidit ante eum omnẽ veritatem ei aperiens. Itaq; quod dicit Matthæus breuitati ſtudens: *At Ieſus conuerſus & videns eam dixit, &c.* Nõ ſic eſt intelligendum, quaſi dominus tunc eam viderit, & allocutus ſit mox cum ſe conuertiſſet: ſed poſtquam cõuerſus eſſet, & ea contigiſſent, quæ poſtea narrãt Marcus & Lucas, & illa tandẽ ſe proſtraſſet ante dominum tunc demum dominus eam videns dixit: *Confide filia,* hoc eſt bono eſto animo, nec metuas tibi à me ſanitatem eripiendam: adeò enim non diſplicet tua in me iſta fides, vt hęc ipſa tibi ſalutis cauſa fuerit impetrando ſcilicet & promerendo eam. Sic enim ſolum dicitur fides ſaluum facere, & nõ effectiuè. Quod verò ſequitur, *Vade in pace,* hunc habet ſenſum, abi animo exiſtens poſthac tranquillo, quæ ob morbi malitiam, & metu ſuffuratæ ſanitatis in tranquillo fuiſti animo, volo tibi acceptam ſanitatem ratam eſſe, atque perpetuam. Cum enim dicit, *ſana eſto à plaga tua,* non ſanitatem confert quam iam acceperat, ſed acceptam ſic ratam habere declarat, eámque confirmat. Quare cum ſubiicit Matthæus, *Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora,* non ſic eſt accipiendum, quaſi ab eo tempore quo Chriſtus eam allocutus *Fides quo modo aliquem dicatur ſaluare.*

fuit,

fuit, ſanitatem receperit, ſed ſalua facta eſt ex illa hora, qua ſcilicet hæc geſta ſunt. De muliere autem iſta, quæ qualiſque fuerit ſcribit. Euſeb.lib.7.Eccleſ.Hiſtor.cap.14.

Adhuc illo loquente veniunt nuntij ab Archiſynagogi, &c. Hoc eſt, ab Archiſynagogi domo, quomodo Terentius dixit. Exit à nobis, id eſt, à domo noſtra. Itaque cum ad deſperandum prouocaretur à nuntiis non credentibus Dominum mortuam poſſe ſuſcitare, quod eum nondum feciſſe audierant à Domino ad fidem animatur: *Noli*, inquit, *timere, tantum crede & ſalua erit*. Quaſi dicat: Vidiſti quam efficax fuerit mulieris huius fides, audiſti dictum ei, fides tua te ſaluam fecit: & tu ergo etiam tantùm crede, & propter fidem tuam ſalua erit. Non enim difficiliùs eſt mortuam reſuſcitare, quàm incurabili morbo laborantem ſanare.

Et veniunt in domum Archiſynagogi, &c. Noluit Dominus multos tanto miraculo intereſſe, ſed & prius omnem turbam cum diſcipulis dimiſit, & ingreſſus domum eiecit omnem turbam tumultuantem & plangentem, non ſolùm in humilitatis exemplum, & vt oſtentationis notam effugeret, ſed etiam vt Phariſæorum inuidiam declinaret, à quibus nec dum tempus erat vt pateretur, atque ne in ſe turbæ fauorem nimis accenderet, raperentque illum ad creandum ſibi in Regem. Paucos tamen quoſdam intereſſe huic miraculo voluit, qui ſcilicet ſuo tempore certi eſſent, & fide digni patrati miraculi teſtes. Porrò tibicines quos Dominus dicitur inueniſſe in domo, erant qui conduci ſolebant, vt ſuis modis excitarent luctum in vicinis & amicis, ad quorũ modos (vt teſtatur Lucianus in dialogo de luctu) gentes, à quibus Iudæi hunc ritum videntur mutuati, ſolebant eiulatus omittere, & pectus pulſare. Hos ergo ſimul cum omnibus plangentibus eam eiecit Dominus dicens: *Recedite, non eſt enim mortua, &c.* Quaſi dicat, lugetis hanc, & ad lugendum commouetis veluti mortuam, at non eſt mortua: mittite igitur luctum veſtrum & tumultum. Et quidem verè mortuam eſſe ſciebat, dicit tamen non eſſe mortuam, quòd ſibi non eſſet mortua, quódque mox eſſet velut à ſomno excitanda, nec ita eſſet mortua, ſicut illi exiſtimarunt.

Tibicines quorſum adhibiti in funeribus.

Ipſe autem tenens manũ puellæ, clamauit dicens: Talitha-cumi. Quod clamauit, ſicut & cum Lazarum excitabat, ſignificabat ſe nõ præſentem vocare animam, ſed abſentem: itemq; mortis potentiam omnium quidem creaturarũ viribus maiorem, ſed verbo, & iuſſu ſuo inferiorem. Marcus autem ipſa Domini verba recenſet *Talitha-cumi*: quorum alterum germanè Hebræum eſt, nempe cumi, quod ſurge ſignificat, alterum verò, nempe Talitha Chaldæum eſt aut Syriacum, & puellam ſignificat. Cum autem Marcus expoſiturus Hebraica illa vocabula dicit, *quod eſt interpretatum puella tibi dico ſurge*: non eſt putandum etiam illa verba, tibi dico includi

in duabus

in duabus illis dictionibus:ſed Marcus illa de ſuo adiecit,quo ſenſum vocantis & imperantis exprimeret. Benè autem Lucas ſubiunxit : *Et reuerſus eſt ſpiritus eius*, ſignificans non aliam illi infuſam animam,ſed eandem illam , quæ corpus dimiſerat, in corpus rediiſſe. In ſignũ autẽ veræ vitæ & perfectæ ſanitatis & ambulare puellam voluit,& cibum illi dari à parentibus.Quod verò præcepit parentibus & diſcipulis ne cui dicerent,quod factũ erat,quamuis ſciret factum non poſſe occultum eſſe:eiuſdem de cauſis fecit, quibus turbam omnem eiecit,nec niſi paucos voluit eſſe comites: videlicet vt effugeret tum apud eos , qui aderant, tum apud eos, quibus illi narraturi erant,notam captatæ , & quæſitæ gloriæ humanæ:deinde vt & Phariſæorum inuidiam declinaret , & populi fauorem non minus in ſe accenderet, qui diſcretionem nonnunquam & ordine carens ſeditionũ author eſt. Quantumuis autem Dominus, quantum in ſe erat, hoc miraculum occultum eſſe voluit : *Exijt tamen miraculi fama in vniuerſam terram illam.* Sequitur enim gloria,& laus maximè fugientes.

Duo cæci curantur & vnus dæmoniacus. Matth.9.

CAPVT XXXV.

ET tranſeunte inde Ieſu ſecuti ſunt eum duo cæci clamantes,& dicentes: Miſerere noſtri fili Dauid.Cùm autẽ veniſſet domum acceſſerunt ad eum cæci. Et dicit eis Ieſus: Creditis quia hoc poſſum facere vobis? Dicunt ei:Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorum,dicens : Secundum fidem veſtram fiat vobis. Et aperti ſunt oculi eorum , & comminatus eſt illis Ieſus dicens:Videte ne quis ſciat. Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa. Egreſſis autem illis , ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Et eiecto dæmonio locutus eſt mutus , & miratæ ſunt turbæ dicentes:Nunquam ſic apparuit in Iſraël.Phariſæi autem dicebant:In principe dæmoniorum eijcit dæmones.

Et tranſeunte inde Ieſu ſecuti ſunt eum duo cæci,&c. Cum è domo principis Dominus tranſiret in domum ſuam , duo cæci , qui rumorem miraculorum acceperant , atque ex eo conceperant ſpem adipiſcendæ ſanitatis , præſertim cum audiſſent illius beneficentiam nulli non expoſitam quantumuis humili : ſequuntur Dominum appellantes eum procul ingenti clamore , quo deſiderium ſanitatis,& ardorem fiduciæ declarabant. Porrò quod filium Dauid vocant : ſignificare voluerunt illa periphraſi ipſum eſſe Meſſiam. Quoniam enim celebræ erat apud Iudæos Meſſiam naſciturum ex ſemine Dauid ; ipſum propria periphraſi vocabant filium Dauid.

Filius Dauid periphraſis Meſſiæ.

Dauid. Dicunt autem tantum *miſerere*, nimirum quod crederent ſola miſericordia opus eſſe, vt à Chriſto viſum reciperent tantam enim eſſe eius potentiam, vt ſi accedat gratuita miſericordia, mox conſecuturi ſint, quod quærebant.

Et dicit illis Ieſus: creditis quia hoc poſſum facere vobis? Vide quam perfectam, & magnam declaret illorum fuiſſe fidem. Non enim dicit: Creditis quia hoc poſſum impetrare vobis, aut creditis, quia iſtud poteſt fieri per me: ſed quia hoc poſſum facere vobis: ſignificans penes ſe eſſe authoritatiuam ſanandi poteſtatem, quod & credere ſe cæci profeſſi ſunt. Hinc patet rurſum, quemadmodum priùs diximus verbum, credere, & nomen fides in Euangeliis non ſignificare ſimpliciter fiduciam, ſed aſſenſum intellectus, quo firmiter alicui tanquam verò aſſentimur. Hæc autem duo, nempe credulitas, & fiducia, ſimul videntur includi in nomine fides, cum ſubditur dixiſſe Dominum: *Secundum fidem veſtram fiat vobis*, vt ſit ſenſus: Sicut creditis me poſſe vos ſanare, & ob hoc confiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax eſt fides ſine fiducia.

Et comminatus eſt illis Ieſus dicens: Videte ne quis ſciat, &c. Pro verbo comminatus, eſt hic ἐνεβριμήσατο, quod propriè ſignificat acriter, & velut iracundè comminari ac cum auſteritate. Vox eſt enim à fremitu dicta. Quare autem Dominus acriter hoc illis iniunxerit, priùs dictum eſt. Verum dubium eſt an iſti, & alij quibus etiã Chriſtus ſilentium indixit, peccauerint diffamando, hoc eſt, diuulgando eum, & famam eius vbique ſpargendo. Proinde dicendum Chriſtum, cum ſilentium patrati miraculi quibuſdam præcepit, non præcepiſſe hoc tanquam habentem poteſtatem & authoritatem obligandi aliquem, ſed ſolum ex humilitate: ita vt oſtendere tantùm voluerit ſe ſuam non quærere gloriam ex factis miraculis: & inſtruere ſanctos, vt quantum in ſe eſt, declinent humanam gloriam. Quare cum omnes intelligerẽt hoc præceptum eſſe humilitatis deſiderium, non malè fecerunt prædicantes Dominum: cum ad id tum ex naturali gratitudinis debito, tum ex debita virtuti laude tenerentur.

Capite ſuperiori.

Egreſſis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, &c. Mox egreſſis è domo cæcis offertur Domino miſerrimus homo: qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ vſum adimebat, nec mentis erat compos, vt ſalutem optare poſſet, nec linguæ, vt poſtularet. Quare Dominus nullam fidem ab eo requirens, ſed id offerẽtium fidem reſpiciens: nihil cunctatus, nec interrogans quicquam, eiecit dæmonium, *& protinus locutus eſt mutus.* Non enim erat natura mutus, ſed dæmon linguam eius ligauerat.

Et miratæ ſunt turbæ dicentes: Nunquam ſic apparuit, &c. Ratio iſtius admirationis in turbis, non erat vnicum illud curati dæmoniaci

niaci miraculum: ſed quia videbant eum tam multa, támque magna, cum tanta celeritate, facilitate, & authoritate patrare miracula, cum reliqui Prophetæ pauciora fecerint miracula, & non niſi per inuocationem nominis diuini, & preces. Videtur autem *Verbum apparuit* hic poni imperſonaliter, vt ſit ſenſus: Nunquam viſa ſunt huiuſmodi mirabilia in gente Iſraëlitica, quam ſolam præ omnibus gentibus variis magníſque illuſtrauit miraculis. Cæterum turbis præferentibus Chriſtum omnibus Prophetis Phariſæi inuidiæ ſtimulis cõcitati è contra detrahebant: calumniantes eum eijcere dæmonia: non virtute diuina, ſed ope Beelzebub principis dæmoniorum: notantes eum arte magica dæmones eijcere.

Finis primæ partis, quæ continet explanationem Capitum Concordiæ triginta quinque, hoc eſt, præter pueritiam Chriſti, acta eius à baptiſmo vſque ad ſecundum Paſcha, acta ſcilicet vnius anni, & aliquot menſium.

PARS SECVNDA CONTINENS ACTA CHRISTI, A SECVNDO PASCHATE VSQVE AD TERTIVM, hoc eſt, acta ſecundi anni prædicationis eius.

Sanato in ſabbatho homine qui laborauerat 38. annos, diſputat cum Iudæis Dominus. Ioan. 5.

CAPVT XXXVI.

POſt hæc erat dies feſtus Iudæorũ, & aſcẽdit Ieſus Hieroſolymã. Eſt autẽ Hieroſolymis in Probatica, piſcina quæ cognominatur Hebraicè Betheſda, quinq; porticus habẽs: In his iacebat multitudo magna languentiũ cæcorũ, claudorũ, aridorũ, expectantiũ aquæ motũ. Angelus autẽ Domini deſcendebat ſecundũ tempus in piſcinã, & mouebatur aqua. Et qui prius deſcẽdiſſet in piſcinam poſt motionẽ aquæ, ſanus fiebat à quacunq; detinebatur infirmitate. Erat autẽ quidã homo ibi triginta & octo annos habẽs in infirmitate ſua. Hunc cũ vidiſſet Ieſus iacentem & cognouiſſet, quia multũ tẽpus haberet, dicit ei: Vis ſanus fieri? Reſpõdit ei languidus: Domine, hominẽ non habeo, vt cũ turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam: dũ venio enim ego, alius ante me deſcẽdit. Dicit ei Ieſus: Surge tolle grabatũ tuũ, & ambula. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille, & ſuſtulit grabatũ ſuũ & ambulabat. Erat autẽ ſabbathũ in die illa. Dicebãt ergo Iudæi illi qui ſanatus fuerat: Sabbathum eſt, non licet tibi tollere grabatũ tuum? Reſpondit eis: Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis eſt ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autẽ qui ſanus effectus fuerat, neſciebat quis eſſet. Ieſus enim declinauit à turba conſtituta in loco. Poſtea inuenit eum Ieſus in tẽplo, & dixit illi: Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abijt ille homo, & nunciauit Iudæis: quia Ieſus eſſet qui fecit eum ſanũ. Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum: quia hæc faciebat in ſabbatho. Ieſus autẽ reſpondit eis: Pater meus vſque modò operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebãt eum Iudæi interficere: quia non ſolũ ſoluebat ſabbathũ, ſed & patrem ſuũ dicebat Deum, æqualẽ ſe faciens Deo. Reſpondit itaq; Ieſus, & dixit eis: Amen amen, dico vobis, nõ poteſt filius à ſe facere quicquam, niſi quod viderit patrẽ facientem: quæcunque enim ille facit, hæc & filius ſimiliter facit. Pater enim diligit filiũ, & omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit, & maiora his demonſtrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater ſuſcitat mortuos & viuificat, ſic & filius, quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat quenquam, ſed omne iudiciũ dedit filio, vt omnes

hono-

honorificent filium, ſicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui miſit illum. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me habet vitam æternam, & in iudicium non venit, ſed tranſiit à morte in vitam. Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere vitam in ſemetipſo, & poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem filij Dei: & procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. Non poſſum ego à meipſo facere quicquam. Sicut audio iudico, & iudicium meum iuſtum eſt, quia non quæro voluntatem meã: ſed voluntatem eius qui miſit me. Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum. Alius eſt qui teſtimoniũ perhibet de me, & ſcio quia verum eſt teſtimonium eius quod perhibet de me. Vos miſiſtis ad Ioannem, & teſtimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine teſtimonium accipio, ſed hæc dico vt vos ſalui ſitis. Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne. *Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea: ipſa opera quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me, quia pater miſit me, & qui miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem eius vidiſtis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem miſit ille, huic vos non creditis. Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere. Et illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognoui vos quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? & gloriam quæ à ſolo Deo eſt non quæritis? Nolite putare quia ego accuſaturus ſum vos, apud patrem eſt qui accuſat vos. Moyſes, in quo vos ſperatis. Si enim crederitis Moyſi, crederetis forſitan & mihi, de me enim ille ſcripſit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?*

Poſt hæc erat dies feſtus Iudæorum. Niſi fateamur iſtud feſtum fuiſſe Paſcha, non poterimus ex Euangeliis colligere Chriſtũ tres annos cum aliquot menſibus prædicaſſe: quod tamen à Daniele vaticinatum fuit, cum dicit Chriſtum confirmaturum pactũ mul- *Dan. 9.*
tis, hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadæ defecturam hoſtiam & ſacrificium, per mortem ſcilicet Chriſti antiquantem omnia legis ſacrificia. Et verò ad deſignandum annos & tempus prædicationis Chriſti (quod ab aliis fuit prætermiſſum) videtur Ioannes tam accuratè Paſchata annumeraſſe, quæ inciderunt in tempus prædicationis Chriſti. Quæ ergo hactenus contigerunt,

acta

acta ſunt primo integro anno, & aliquod diebus, vel mēſibus inā-nifeſtationis, & prædicationis Chriſti: quæq; ex Matthæo, Marco; & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus illis vel quatuor menſibus, qui interceſſerunt inter reditū Chriſti in Galilæam; & feſtum Paſchæ reditū illum proximè ſubſequēs, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta ſequuntur.

Eſt autē Hieroſolymis, in probatica, &c. Apud Græcos dictio probatica eſt datiui caſus cui additur præpoſitio ἐπὶ, hoc eſt, in vel ſuper probatica, quomodo Eraſmo teſte, antiqui quidam codices Latini habent. Sonat autem probatica dictio Græca idem quod ouilla, vel pecualis. Hoc ergo nomine ſecūdum hanc lectionem intelligitur ſignificare locus aliquis in Hieruſalem, in quo fuit forū ouiū, vel potius in quo colligebantur, & aſſeruabantur oues offerendæ à ſacerdotibus in templo. In hoc autem loco iā oportet intelligere fuiſſe piſcinam quandam, quæ Hebraicè dicebatur Betheſda, non autem ipſam piſcinam dictam probaticam [D. tamen Hieronymus plane oſtendit ſe legiſſe dictionē probatica ſine præpoſitione in nominatiuo caſu; vt ſit adiectiuum ſubſtātiui; piſcina, quomodo & Theophylactū ex commentario ſuo legiſſe apparet.] Porrò lacus iſte non vocatur hic piſcina, eo quod in eo piſces viui aſſeruarentur. Eſt enim Græce hic κολυμβήθρα, quam dictionem alias Natatoriam vertit Interpres. Nec; tamē hic malè vertit. Nam quanquam initio piſcinæ dictæ ſunt à piſcibus, qui viui in eis ſeruabantur: tamen generaliter poſtea Latini piſcinam pro natatoria accepetūt, imò & vaſa lignea ampliora à Plinio piſcinæ vocatæ ſunt, [Hebraicū autem huius piſcinæ nomen nēpè Betheſda ſi, vt eſt omnino veriſimile; compoſitum ſit ex בית & אשדה ſignificat domū, ſeu locum effuſionis Betheſda ergo dicebatur hæc piſcina, quod e tectis, & aliis æditioribus locis aqua effunderetur in eam, ſiue quod ex altero illo lacu, quem hiberis aquis adimpleri ſolitum, ſcribit Hieron. aqua mūdaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piſcinam.] Quinque autem iſtæ porticus hoc eſt, vacuæ domus, quæ erāt veluti ambulacra, in circuitu laci videntur extructæ fuiſſe, vt in illis ægroti demorarentur, vt apparet ex ſequentibus. Dicitur enim: *In his iacebat multitudo magna languentium cæcorum, claudorum, aridorum, &c.* Hoc eſt cōtractorum, aut qui aliquam partem corporis habuerunt aridam.

Angelus autem Domini deſcendebat ſecundum tempus, &c. Græcè non eſt autem, ſed enim. Nam redditur ratio, quare ibi aderat lāguentium multitudo. Nec eſt Domini, ſed tantum Angelus enim. Quod autem dicitur Angelus deſcendiſſe ſecundum tempus, hoc eſt certo tempore, ſic eſt accipiendum, vt ſignificetur non ſemper quidem Angelum mouiſſe aquam, ſed certis quibuſdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idque non ſolum

ſemel

Probatica.

Piſcina.

Ioan. 9.

Betheſda.

Lib. de locis Hebraics.

ſemel in anno, ſed frequenter, vt eſt veriſimile. Ideo enim in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens, &c. Hũc ex omnibus languentibus hic iacentibus, quo miraculum eſſet inſignius, vnum elegit Dominus, qui & erat maximè deploratus, & maximè miſerandus, vt & qui immedicabili, & vetuſtiſſimo morbo tenebatur, & humano ſubſidio deſtitutus erat, quo tempeſtiuè deferretur in aquam. Interrogat autem Dominus ægrum, num velit ſanus fieri quamuis id notiſſimum eſſet, primum quidem vt ægri patientia omnibus manifeſta fieret, deinde vt ex eius verbis morbi vis, & humani ſubſidij inopia conſpicua fieret, poſtremũ, vt illum excitaret ad petendum aliqualiter opem à ſe, ſicque diſponeret ad perceptionem beneficij. [Nõ dixit autem Dominus, vis te ſanem, tum quia erat ab omni arrogantia alienus, tum quia æger nequaquam ipſum agnoſceret quare nec fidem ab eo requiſiuit.] Itaque æger etſi Chriſtum non cognoſceret (nam Dominum eum vocat tantum honoris cauſa Hebræo more tamen aliquid bonæ ſpei concipiẽs ex tam alacri, & benigna interrogatione, indicat ſibi non deeſſe voluntatem, & deſiderium ſalutis, deeſſe autem opem baiuli, per quẽ maturè deportaretur in aquã huiuſmodi reſponſione verecundè à Domino petens, vt ipſe, qui validus eſſet, ac, vt videbatur ex compellatione, miſericors, ſeſe deferret, cum eſſet tempus, in piſcinam, non auſus tamen id à Domino explicitè, & apertè petere.

Dicit ei Ieſus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Statim quemadmodũ alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectũ ſuum in teſtimoniũ perfectæ ſanitatis, ita & huic ægro. Et quanquã eſſet Sabbathũ, in quo ſecundum legem alicui non licuiſſet alioqui lectũ tollere, voluit tamen in Sabbatho iſtud Dominus fieri, tum quia in hoc facto licebat, cum eſſet ob gloriam Dei, ſicut ob eam licebat cædere Sabbatho victimas, tum quia per illud factũ quod Iudęi putabant Sabbathis eſſe illicitũ voluit ſe demonſtrare eſſe Dominum Sabbathi. Porrò Iudæis ſanatũ languidum reprehendentibus, quod grabatum ſuum tolleret in Sabbatho, pulchrè ille reſpondit: *Qui me ſanum fecit, &c.* Emphaticè notare volens, & illius autoritatem, & diuturnã morbi ſui grauitatem. Cũ autem hoc audito reſponſo Iudæi ob tantum miraculum debuiſſent Deum glorificare, ſanato gratulari, & miraculi auctorẽ ſuſpicere: contra eo quod peruersè eſſent religioſi ſalutis autorem requirũt ad nocendũ. Et vide hic Iudæorũ iſtorum malignitatem. Cum enim ſanatus dixiſſet duo, nempè, qui me ſanũ fecit, & ille mihi dixit, &c. Hi non nominant Chriſtum ab eo quod in eo commendari poterat, vt dicerent: Quis eſt qui te ſanum fecit, ſed deſcribunt eum ab eo quod videbatur calumniæ eſſe obnoxium, dicẽtes, *Quis eſt*

homo

homo ille, qui dixit tibi, tolle, &c. Is autem qui ſanus factus fuerat, etſi iam de facie Ieſum noſſe poterat, non tamen nouerat eum de nomine, vt ipſis eum nominare poſſet. Cuius cauſa redditur, cum ſubditur, *Ieſus enim declinauit à turba, &c.* Quoniam enim Ieſus mox ſeipſum ſubtraxit, non potuit languidus, qui videtur prius nunquam dominum vidiſſe, vel à domino, vel ab aliis intelligere quis eſſet.

Poſtea inuenit eum Ieſus in templo, orantem videlicet, vt eſt probabile, & Deo pro accepta ſanitate gratias agentem. *Et dicit ei, ecce ſanus factus es, &c.* ſignificans ſcilicet propter peccatũ ipſum incidiſſe in morbũ, ſibiq́; occulta etiam hominum peccata præterita nota eſſe. Quod autẽ homo iſte abiens nunciauerit Iudæis Ieſum fuiſſe, qui ſe ſanaſſet, non videtur ex maleuolentia feciſſe, ſed potius pio affectu: volens Ieſum tanquam diuinũ hominem, & omnibus colendũ Prophetam cõmendare. Vnde non reſpondit quod Iudæi interrogauerant, quis ſcilicet dixiſſet ei tolle grabatum, &c. ſed quis ſe ſanum feciſſet, beneficium nominans, non factũ, quod calumniari poſſe videbantur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore, partim quod inuidia gloriæ Ieſu ſuccenſi eſſent, partim quod caput veræ religionis non tenerent, nec intelligerent, ſed ſpem ſolum religionis externam amplecterentur: non iam ſolum calumniabantur factum, & facti auctorem, ſed etiam perſequebantur eum, & quærebant eum occidere (vt habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quam quia hæc feciſſet, & faceret in Sabbatho: cum merito intelligere debuiſſent, eum qui hæc facere potuit, legibus Sabbathi teneri non poſſe, & deinde ea quæ fecit, talia eſſe, quæ legi Sabbathi non eſſent prohibita, vt qui cedebant in gloriam Dei, & ſalutem hominum promouebant.

Ieſus autem reſpondit eis, Pater meus vſque modo operatur. Eſt in hac Domini reſponſione occupatio eius, quod Iudæi fuerant Domino obiecturi, & ſimul retorſio calumniæ in Deum, cuius autoritate putabant ſe Iudæi Chriſtum rectè calumniari. Nam Exodi 20. cũ in Sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro cauſa, quod Deus poſt opera ſex dierum requieuerit die ſeptimo, vnde colligere poterant Ieſum non eſſe ex Deo, quod non ceſſauerit operari in Sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requieſcere homines voluerit. Contra ergo Dominus ſe defendit, eo quod etiam Deus Pater operatur in Sabbathis, oſtẽdens verum intellectum Scripturæ aſſerentis Deũ requieuiſſe die ſeptimo. Nõ enim ſic dicitur requieuiſſe, quaſi nihil omnino operetur, ſed quia non operatur noua genera, & ſpecies creaturarum. Et propterea non abſolutè dixit Moyſes Gen. 2. requieuit die ſeptimo, ſed appoſuit, ab vniuerſo opere, quod patrarat. Præter autẽ hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum ſpecies

condidit,

condidit,eſt alia eius operatio,gubernatio,ſcilicet,& prouidentia creaturarum & conſeruatio earum , ob quam alia ex aliis progenerat collapſa reſtaurat,cęleſtia in cõtinuo ſuo motu cõtinet,&c. Atque hæc eſt operatio, quam dicit Patrem vſque modo operari. Notãdum autem illud:*& ego operor*,dupliciter poſſe accipi. Primò illatiuè, vt ſit ſenſus iam datus:Quia Pater operatur etiam in Sabbatho,propterea & ego operor.Secundò vt ſit ſenſus, Pater meus vſque modo operatur,& ego vſque modo ſimul cum eo operor: quia quæcunque operatur,per me operatur.Quare quandoquidẽ mihi ſemper operãdum eſt cum illo,non debeo iam ab hoc opere ceſſare,quod calumniamini:cum ſit vnũ ex his , quæ Pater mecum ſemper,& quouis die operatur.

*Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere,&c.*Non ſolum ſoluebat Sabbathum ſecundum ipſorum ſcilicet ſententiam. Nam reuera non ſoluebat,Sic reuera etiam non faciebat ſe æqualem Deo, ſed ſecundum illorum ſententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis.Iudæi domini reſponſione non ſolũ non ſunt mitigati,ſed multo magis exacerbati, duo iam in verbis eius culpantes. Primum quod ipſum Deum faceret patrem ſuum , vel vt habent Græci ſignificantius ἴδιον,hoc eſt,proprium.Secũdo, quod æqualem ſe Deo faceret, quod ex eo intellexerunt , quia ſeipſum æquabat Deo in operibus, & autoritate faciendi quæ vellet quouis tempore,eo quod dixerit ſe operari , quæ ille operabatur , aut ideo operari in Sabbatho, quia ille operabatur.

Reſpondit itaque Ieſus & dixit eis. Reſpondiſſe dicit Iudæis impugnantibus ipſum de duobus,videlicet de ipſo facto,& facti defenſione.

*Non poteſt filius ex ſe facere quicquam,niſi,&c.*Senſus eſt,filius nõ poteſt aliquid facere ex ſe,ſed tantum(debet enim niſi, hic accipi pro ſed tantum)id poteſt facere, quod viderit Patrem facientem, quem ſenſum & conſtructionem ſequitur Chryſoſt.& alij. Itaq; illud , *non poteſt,* non ſolum non arguit potentiæ defectum , quomodo nec cum dicitur Deum non poſſe peccare , ſed etiam ſummam filij perfectionem declarat. Nam præterquam quod hac oratione, Non poteſt filius à ſe facere quicquam , ſignificatur filium non poſſe Deo eſſe contrarium,quod ſummæ eſt perfectionis,& primo eſt à Saluatore his verbis intentum:ſignificatur etiã ſatis identitas naturæ Patris & filij: Nam quod non poteſt filius aliquid facere ex ſe ipſo, hoc ipſum eſt propter identitatem naturæ,quam à Patre accepit. Sicut è contra omnis creatura rationalis ideo poteſt aliquid ex ſe , quia habet aliam à Deo naturam , cum verò ſequitur.*Niſi quod viderit Patrem facientem*,ſic eſt intelligendum;quia id facit,quod ſcit Patrem etiam ſecum, & per ſe facientem.

Quæcunque enim ille facit, hæc & filius ſimiliter facit. Debet hæc ſentētia vt bene probet & explicet ſuperiorem, ſic intelligi: Quæcunque enim Pater facit hæc eadem omnia & ſola etiam filius ſimiliter facit. Sic enim ex hac ſententia conſequitur filium nihil facere ex ſe, ſed tantū id, quod Pater facit plus tamen dicitur videlicet quod omnia illa faciat, quæ facit Pater. Adiectū eſt etiā aduerbiū ſimiliter, quo ſignificatur filium non ſolum eadem facere, quæ facit Pater, ſed etiam ſimili modo. Similitudo autem modi faciendi conſiſtit in qualitatibus agentis ad ipſum opus. Quāquā enim Pater, & filius non ſimiliter ſe habent adinuicem, ſimiliter tamen ſe habent ad communia ipſorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, ſcientia, dominio, poteſtate.

Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ, &c. Declarat modo vtramque ſupradictam ſententiam, oſtendens vnde fiat vt omnia faciat, & videat filius, quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligens filium, demonſtrat ei omnia, quæ facit. Sed difficultas hic eſt, quid ſit demonſtrare Patrem filio quæ facit. Verum [illegible] cius fuerit demonſtrare, cum de Patre dicitur reſpectu filij [illegible] accipere, vt ſit idem, quod facere aliquid illo cognoſcēre, ea cognitione, quam à Patre accepit. Additur autē ea cognitione, & quia non rectè diceretur filius demonſtrare Patri, quę facit, quia Pater ab illo non habet ſuam cognitionem. Itaque verbum demōſtrare non ſignificat actum illum æternum, qui eſt communicare filio ſuam naturam, & cum ea omnē cognitionē, nec ſignificat actionem aliquam, quæ ſit monſtratio, ſed tantum modum, quo Pater omnia facit. Ideo enim omnia dicitur Pater demōſtrare filio, quæ ipſe facit, quia quæcunque facit, non facit ſic, vt filio ſint, vel eſſe velit occulta: ſed ſic facit, vt filius per cognitionem ſibi communicatam ab æterno omnia cognoſcat.

Quatenus Pater dicatur omnia demonſtrare filio quæ facit.

Et maiora his demonſtrabit ei opera vt vos miremini, &c. Maiora opera, quæ Pater filio eſt demōſtraturus, vt ex ſequentibus patet, ſunt reſuſcitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum, & mortuorum: quæ ſunt maiora opera quam fuerant quæ hactenus apud Iudæos Chriſtus fecit, ſanando paralyticum, aut quoſuis alios morbos curando, & eiiciendo è templo ementes, & vēdentes. Reſuſcitationis autem opus Pater demonſtraturus erat in reſuſcitatione Lazari, vnde conſecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rurſum in generali corporum reſurrectione, ac animarum per gratiam ſuam viuificatione. Nam cum ſequitur.

Sicut enim Pater ſuſcitat, &c. Videtur propter ſequentia triplicē ſimul hanc Deo propriam reſuſcitationem complexus. Miro autem modo hac ſententia ſignificatur ita filium, quam habet potentiam à patre accipere, vt tamen Patre in potentia non ſit inferior. Quia enim filius eſt, neceſſe eſt à Patre habeat, quod poteſt, à

quo

quo habet & naturam. Quia verò ſic viuificat, ſicut Pater, & ęquè liberè: neceſſe eſt potentiam eius non eſſe inferiorem. Non eſt autem ſenſus Patrem quoſdam ſeorſum viuificare, ac filium item ſimili modo alios ſeorſum quos vult viuificare: ſed ſicut Pater mortuos viuificat, idq́; ei proprium eſt ſecundum ſcripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

Neque enim Pater iudicat quenquam, ſed omne iudicium, &c. Poteſt rectè accipi hæc ſentẽtia, vt per eam probetur ſuperior. Nam ex eo, quod omne iudicium filio ſit commiſſum, quæ ſumma eſt poteſtas, non niſi Deo conueniens, conſequitur eum etiam viuificare poſſe, quos velit. Iudiciariam enim poteſtatem etiam Deo propriam faciunt ſcripturæ. Itaque intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipſius, quando aſſumpta forma, in qua ab omnibus videri poſſet, dedit ei poteſtatem iudicandi homines ſenſibiliter. Et illud, *Pater non iudicat quenquam*, ſic intelligendum, Pater non iudicabit quenquam ſenſibiliter, cui non ſit homo, qui videri ab impiis iudicandis poſſit, & ſenſibili ſententia iudicare. De illo enim iudicio eſt ſermo, quo mundus in nouiſſimo die eſt iudicandus. Omne autem iudicium vocat vniuerſale iudicium, vel omnes tam bonos, quàm malos iudicandi poteſtatem, Quod verò ſequitur.

Vt omnes honorificent filium, &c. Rectius ſecundum Theophyl. & alios refertur tantùm ad immediatè præcedens hoc ſenſu, Ideò Pater dedit Filio omne iudicium, vt omnes ob iudiciariam poteſtatem filium reuerentes honorificarent illum. Iudici enim honor debetur. Huiuſmodi autem Iudici, cui omne iudicium traditum eſt, debetur honor diuinus, cum neceſſario oporteat eum, qui talis ſit Iudex, propter hominem etiam Deum eſſe Proinde bene dicit, *ſicut honorificant patrem*, hoc eſt honore diuino, & cultu quẽ vocant Latriam. Aduerbium enim ſicut hic, & ſuperius, non ſimilitudinem, ſed ęqualitatem potius, imò identitatem ſignificat, hoc eſt ſimilitudinem omnimodam.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, &c. Poſtquam dixit Patrem velle Filium honorari ſicut ſeipſum, iam etiam amplius dicit ſignificans primum quidem non ſolum decere, vt Filius honoretur ſicut Pater, ſed etiam neceſſarium eſſe debitum. Si enim non honorare Filium, eſt non honorare Patrem, debitum etiam eſt honorare Filium. Additur, *qui miſit illum* in mundum ſcilicet hominem eum faciens, vt indicet rationem eius quod dixit. Qui enim non honorat legatum alicuius, hoc ipſe etiam non honorat, ſed dehonorat mittente. Additur *& Patrem.* Nam hæc eſt altera ratio honorationis Filij: honorandus eſt enim Filius, tum quia Filius Patris honorandi, tum quia legatus eius, qui ab omnibus eſt colendus.

Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, &c. Oſtendit modum, quo viuificari poteſt anima per Filium) dixerat enim prius Filium, quos vult viuificare) ſi ſcilicet audiat verbum, hoc eſt, doctrinam Filij, & credat. Duo enim hæc ad animæ viuificationem concurrere debent. Dicit autem, *credit ei qui miſit me*, potius quam credit mihi, fidem ſcilicet referens ad perſonam Patris, quo per humilitatem ſermonem ſuum faceret Iudæis ſuſceptibiliorem, nec illi tanquam iactabundum ipſum reiicerent. Cum autem ſubditur, *habet vitam æternam*, & non dicit habebit, manifeſtum eſt eum loqui de vita Animæ, quam per fidem iuſtificatus conſequitur in hac vita fidelis. Habet enim is inchoatiuè vitam æternam in ſe manentem, quæ in Dei cognitione & adeptione conſiſtit, quæque perficietur depoſito mortali iſto corpore, atque eodem reſumpto etiam in illud diffundetur, ab omni miſeria, & malo illud liberans. In eo verò quod ſequitur.

Et in iudicium non venit, ſed tranſiit à morte in vitam, ſciendum apud Græcos prouenit, eſſe verbum ἔρχεται, quod cum ſit præſentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro. Pro tranſiit autem Græcis indubiè eſt præteritum tempus μεταβέβηκε, quod tamen etiam à quibuſdã Græcis exponitur per futurum, vt prophetico more præteritum accipiatur pro futuro poſitum. Itaque hic duplex cõſurgit ſenſus. Nam ſi præteritum tranſijt (ſic enim conſtat eſſe legendũ) accipiatur præteritiuè, ſenſus eſt, Non venit, hoc eſt, non eſt venturus in iudicium, hoc eſt condemnationem mortis æternæ, ſed iam etiam ante iudicij tempus tranſiuit à morte animæ, atque à mortis æternæ obligatione, quam per peccatum inciderat, ad vitam æternam. Si verò præteritum pro futuro accipiatur, ſenſus eſt, Non veniet in condemnationem, hoc eſt, non condemnabitur morte ſcilicet æterna, quam peccatis ſuis promeruerat, ſed tranſibit à morte corporis, ad vitam æternam. Verum prior ſenſus, quem & Aug. ſequitur, videtur veriſimilior.

Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando, &c. Videtur omnino probabiliter hic nondum loqui de generali corporum reſurrectione, de qua poſtea apertè loquitur, ſed de reſurrectione quorundam ad vitam hanc mortalem facta à Chriſto in Lazaro, & alijs, per Chriſtum, aut alios ſanctos reuocatis ad vitã: qua reſurrectione Dominus hic confirmare voluit, quod dixit de inuiſibili animarum viuificatione, quódque dicturus eſt de generali corporum reſurrectione, cuius ſpecimen quoddam fuit reſuſcitatio quorundam ad vitam mortalem. Dicuntur autem mortui corpore audire vocem Filij Dei, quia ſentiunt vim vocis eius, aut quia veluti ſi audirent, ita voci eius obediunt quemadmodum patuit in reſuſcitatione filiæ archiſynagogi & Lazari, quos dominus allocutus eſt tanquam auditum habentes, & dormientes.

Sicut

Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo ſic dedit, &c. Poteſt iſta ratio referri vel ſolum ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum, vel etiam ſimul ad alteram partem, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Habere autem vitam in ſemetipſo in præſenti loco eſt, habere eam in ſua poteſtate conſtitutam, ita vt & ab aliena non dependeat poteſtate, & eam impertiri poſſit, quibus velit, tanquam fons, & author omnis vitæ. Quod autem Pater dicitur dediſſe, Filio habere vitam, Cyrillus intelligit quomodo ſuperius cum diceretur Patrem dediſſe Filio omne iudicium, verum ſecundum Auguſtinum Chryſoſt. & alios intelligitur Pater dediſſe non gratuito, ſed naturali dono, habere vitam in ſeipſo, gignendo ſcilicet eum per omnia ſibi ſimilem.

Et poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis eſt, &c. Senſus eſt, dedit ei poteſtatem iudicādi omnes ſenſibiliter in nouiſſimo die, idque propterea, quia ipſe eſt homo, qui ob id ſenſibiliter ſolus poteſt iudicare. Quoniam enim prius dixerat Patrem neminem iudicare, ſed omne iudicium dediſſe Filio: hic iam illius aſſignat rationem, Patrem ſcilicet ob id neminem iudicare, quia non eſt Filius hominis, ac proinde videri eum non poſſe à iudicandis hominibus, Filium autem conſtitutum iudicem mundi, qui ſcilicet iudiciū ſenſibiliter exequatur, propterea quod cum eo quod eſt Filius Dei, etiam eſt Filius hominis. Atq; hic videtur loci huius verus eſſe intellectus iudicatus à Caietano. Quomodocunque autem locus hic vel diſtinguatur, vel intelligatur ſemper illud Filius hominis, nō poteſt hic accipi quomodo ferè aliàs ſemper in Euangeliis, vt ſit ſcilicet appropriatum Chriſto: ſed ſimpliciter accipi debet, vt ſit ſecūdum phraſim Hebraicam idem quod homo.

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in, &c. Iſtud non ſolum refertur ad probandum ipſum habere poteſtatem iudicandi, ſed & ad alia ſuperiora, & *mirari* hic poſitum eſt pro diſcredere, aut minus credere. Porro per eos, qui in monumentis ſunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim, qui ſunt in monumentis, & naturaliter ſepulti ſunt, etiam eos ſignificauit qui non ſunt naturaliter ſepulti. Vox autem Filij Dei, quam audituri dicuntur omnes, qui ſunt in monumentis à quibuſdam ſimpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem Filij, non ſit aliud, quàm ſentire vim Filij volentis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox iſta eſſe ea, de qua dicit Apoſt. 1. Theſſ. 4. Ipſe Dominus in iuſſu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cælo. De qua voce etiam apud Matth. cap. 24. Mittet Filius hominis Angelos ſuos cum tuba, & voce magna. Ex quibus ſatis patet vocem aliquam ſenſibilem Angelorum, aut vnius archangeli *Vox Filij Dei.*

Michaëlis miniſterio formatam, quæ etiam tuba dicitur tunc futuram, qua mortui excitabuntur: quæ hic vox Filij Dei dicitur, eo quod eius iuſſu facta, & ab eo habens ſuam efficaciam. Quod autem ſequitur.

Et procedent, qui bona egerunt, &c. ſenſus eſt, Et procedent, hoc eſt prodibunt omnes è monumentis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in reſurrectionem vitæ, hoc eſt prodibunt ad hoc vt reſurgant ad vitam, æternam ſcilicet, & beatam, quę ſola verè vita eſt, qui verò mala egerunt, prodibunt in reſurrectionem Iudicij, hoc eſt vt reſurgant ad iudicium, hoc eſt condemnationem à Domino contra eos mox ferendam.

Non poſſum ego à me ipſo facere quicquam, &c. Hæc eo ſpectant, vt quoniam dixit iudicandi poteſtatem ſibi datam, quia Filius hominis eſt: nemo putet, aut metuat iudicium eius fore iniquum, eo quod omnis homo ſit mendax, & falli poſſit. [Porro totus iſte locus declarari poteſt de Chriſto, tam ratione naturæ diuinæ, quàm ratione naturæ humanæ. Nam ſecundum naturam diuinam nihil poteſt Chriſtus facere à ſe, quia illam nõ habet à ſe, ſed à Patre, idque eandem cum Patre. Secundum item humanam naturam nihil potuit facere à ſe propter cõfirmationem animæ in bono conſecutam ex vnione diuinitatis cum humanitate. Secundum vtramq; etiam *iudicaturus eſt, ſicut à Patre audit*. Audit enim etiam ſecundum diuinitatem à Patre, quia à Patre habet ab æterno omnium cognitionem.] Quod autem ſequitur.

Non quæro voluntatem meam, ſic intelligi debet. Non quæro voluntatem mihi ſoli propriam, & non communem cum Patre, quia talem voluntatem non habeo, cum ſecundum diuinitatem vna mihi ſit cum illo voluntas, ſicut & vna natura ſecundum humanitatem verò voluntas cum eius voluntate per omnia conſentiens.

Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non, &c. Cum frequenter dominus de ſeipſo teſtimonium perhibuerit, & omnino verum ſit teſtimonium eius qui de ſeipſo dicit? Ego ſum veritas; quidam præſentem locum ſic intelligunt, vt repetatur illud, quod pręcedit à meipſo, vel ſubintelligatur ſolus, vt ſit ſenſus. Si ego à meipſo, vel ſi ego ſolus teſtimonium perhibeo de meipſo, Verùm rectius ſecundum Cyrillum, & Chryſ. intelligetur Chriſtus iſtud dicere non ex propria ſententia, ſed ex ſententia & opinione eorum, quibus loquebatur. Quoniam enim cognouit Iudæos iam apud ſe cogitaſſe, & dicere potuiſſe, Tu de teipſo teſtimonium perhibes & ideò teſtimonium tuum non eſt verum. Nemo enim qui de ſeipſo teſtificatur, fide eſt dignus apud homines, propter ſuſpicionem proprij amoris: ideo anteuertens illos, quod illi dicturi erant, dixit ex eorum ſententia.

Alius

Alius eſt, qui teſtimonium perhibet de me, &c Alius iſte accipi poteſt vel ipſe Pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipſe Ioãnes Baptiſta ſecundum Chryſoſtomum. Nam de illo mox ſequitur. Dicit autem: *Et ſcio quia verum eſt teſtimonium eius,* & eorum incredulitatem notans, & rationem ſubindicans ob quam auſus eſt hæc tam magnifica de ſe ſuperius prædicare: nimirum quod certo ſciret vera eſſe, quæ de ipſo perhibita ſunt teſtimonia. Teſtes autem de ſeipſo producturus dominus primum adducit Ioannis teſtimonium vtpote debilius, deinde verò alios tres maiores Ioanne, nempe opera, Patrem, & Scripturas. De Ioanne ergo apertè locuturus dicit.

Vos miſiſtis ad Ioannem, ſignificans authoritatem magnam apud Iudæos habuiſſe Ioannem, ita vt etiam iudicio eorum teſtimonium eius non poſſit reiſelli. Cum autem dicitur.

Teſtimonium perhibuit veritati, ſenſus eſſe poteſt, teſtimonium perhibuit mihi qui ſum veritas, quomodo intelligit Cyrillus, aut potius ſimpliciter intelligendum eſt, ingenue teſtificatus eſt veritatem, & id, quod re vera teſtandum erat.

Ego autem non ab homine teſtimonium accipio, ſed hæc dico, &c. Verba hæc ego non ab homine, &c. obſcura ſunt primo aſpectu & pugnantia cum ſcripturis. Verùm ſenſus ſatis apparet ex ſubiuncta aduerſatiua, *ſed hæc dico vt vos ſalui ſitis.* Cum enim dicat ſe ibi vti, & adducere teſtimonium humanum propter eorum ſalutem: ſatis patet præcedenti ſententia voluiſſe ſignificare, ſe non accipere ab homine teſtimonium neceſſarium ſibi, aut ex parte ſua, ſed propter hominum ſalutem, qui pro ipſorum intellectu non niſi per humana teſtimonia, diuina capere poſſunt.

Ille erat lucerna ardens & lucens. Commendationem Ioannis ſubiicit, tum ne parui fieri à ſe Ioannes putaretur, quia dixit ſe non accipere teſtimonium ab homine (ſic enim coniungit Cyrillus hæc ſuperioribus) tum vt ſignificaret meritò illius teſtimonium à Iudæis fuiſſe recipiendum, & eorum incredulitatem per oppoſitionem magis notaret. Lucernam autem vocat primum quoniam non ſuo ſed alieno lumine perfulſit apud eos, qui in caligine verſabantur & tenebris. Secundo quia aduenſente & lucente ſole iuſtitiæ, Ioannis lux erat ceſſatura. Dicitur autem lucerna ardens, & lucens: ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere ſtuduit. Lucens verò per exteriorem doctrinam, & vitæ exempla. Quod autem ſequitur. *Ioãnes lucerna erat ardens, & lucens.*

Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce eius, hunc habet ſenſum: Quamuis Ioannes eſſet lucerna tam inſignis, vos tamen non niſi ad breue tempus voluiſtis exultare in luce doctrinæ ipſius. Nam etſi imprimis exultãtes quod vir tãtus vobis cælitus à Deo

contigiſſet illius doctrinam probaretis: mox tamen per inconſtantiam veluti faſtidio affecti eum contempſiſtis: ipſius de me teſtimonia nihili facientes, eiúſque conuerſationem improbãtes, adeò vt diceretis dæmonium habere.

Ego autem teſtimonium habeo maius Ioanne. Interpres illud maius Ioanne reddidit bona fide, vt habent Græca ad verbum. Nam illa habent μείζω τοῦ ἰωάννου. Verum videtur in Græcis debere ſubintelligi alius articulus fœmininus, ſcilicet μείζω τῆς τοῦ ἰωάννου, vt ſit ſenſus maius teſtimonio Ioannis. Non enim confertur teſtimonium cum Ioanne, ſed cum teſtimonio Ioannis.

Opera enim quæ dedit mihi Pater, &c. Pater Filiò dicitur dediſſe opera ſecundum diuinitatem quidem, quia dedit ei cum natura etiam poteſtatem operandi, ſecundum humanitatem verò, quia ei iniunxit, & facere dedit. Non ocioſè autem repetitur.

Ipſe opera quæ ego facio: facit enim ad maiorem aſſeuerationem huiuſmodi repetitio, & pronomen ipſa, emphaſim auget. Eſt enim ſenſus, etiam ſi nullus hominum teſtetur, tamen ipſa opera per ſeſe, & vltro teſtantur de me.

Et qui miſit me Pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me, &c. Adducit ſecùndum teſtimonium maius, nempe teſtimonium Patris. Eſt autem triplex teſtimonium Patris de Filio præter teſtimoniũ operum, & teſtimonium ſcripturarum: quæ etiam Patris ſunt teſtimonia. Primum eſt, quod ſenſibili voce redditum eſt primùm in baptiſmo, deinde in transfiguratione, quando audita eſt vox Patris de cælo dicẽs, hic eſt Filius meus dilectus, &c. Secundum eſt, quod per internam reuelationem & inſpirationem redditur à Patre de Filio omnibus credentibus, de quo dictum eſt Petro: Caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus qui eſt in cælis. Tertiũ eſt, quo teſtificatur per ipſa Filij à ſe miſſi verba. De quo ſupra cap. 3. Qui accepit eius teſtimoniũ ſignauit, quia Deus verax eſt. Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur. Et quãquã hoc loco videatur potiſſimũ loqui de teſtimonio Patris in baptiſmo perhibito, propter verbũ præteriti tẽporis, perhibuit, rectè tamẽ etiã alia duo teſtimonij genera hic ſimul cõprehẽdũtur, vt ex ſequẽtibus patebit.

Patris de Filio teſtimonia.

Neque vocem eius audiſtis, &c. Non eſt intelligendum dictum ideo vocem Dei patris Iudæos non audiſſe, quod vocem illam in baptiſmo factam è cælo Iudæi non audiuerint, quod ſcilicet abſentes eſſent. Dicitur enim nunquam eos audiuiſſe, & non ſolũ tunc cum Pater teſtimonium perhiberet voce quadam ſenſibili: ſed intelligendum Chriſtum loqui de voce, quæ propriè vox Patris eſſet, quomodo eſt vox aliqua animalis vox, facta ſcilicet corporis proprij naturalibus inſtrumentis: ſicut quod de ſpecie Patris dicit (*neque ſpeciem eius vidiſtis*) intelligendum eſt de ſpecie, quæ Patris naturam in ſe repreſentaret. Voluit enim Dominus his verbis ſignificare,

ſignificare, quod alibi dicitur: Deum nemo vidit vnquam, & nemo nouit Patrem niſi Filius. Iam illud:

Verbum eius non habetis in vobis manens: Videtur ſimile illi, quod dicitur cap. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc eſt, non habet locum in vobis. Habeban. enim Iudæi verbum Dei in ſe, quia in eis Pater teſtificabatur: ſed non habebant in ſe manens, quia illud non habebat locum in eis, hoc eſt, nō recipiebatur ab eis, nec fixū fuit in cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris verbum: triplex illud, de quo prius dictum eſt, Patris teſtimonium.

Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam, &c. Tertium iam adfert de ſe teſtimonium maius teſtimonio Ioannis, Iudæis ſatis apertum, magnæq; authoritatis, & quod tergiuerſari omnino nequeant, nimirum ſcripturarum authoritatem. Notandum autem quod non dicat legite, ſed ſcrutamini. Multa enim ſunt in ſcripturis obſcurè dicta de Meſſia, multa myſteria ſub litera latentia, quæ non ſimplici lectione, ſed diligenti perſcrutatione ſunt capienda. Et Iudæi quidem ſemper legebant ſcripturas, at non ſatis eas ſcrutabantur, quemadmodum nec modo, nimirum quod in litera ſemper hæreant, theſauros altè defoſſos non potentes inuenire. Notandum etiam ſecundum hunc ſenſum abſolutè dictum eſſe ſcripturas nō has, aut illas, ſed omnes: ſcilicet legales, & propheticas. Benè autem dicitur: *Vos putatis in ipſis habere vitam æternam:* non quod Dominus velit eorum exiſtimationem, aut expectationem reprehendere: ſed quod vellet notare inane eſſe ſtudium legis in ipſis, neque hoc eos conſequi in eis, quod expectabant, eo quod ſpiritu fidei deſtituti tantùm literæ innærerent, nec ad verum ſcripturarum intellectum, per quem vitam æternam aſſequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in ſcripturis, hoc eſt, per ſcripturas: ſcilicet per earū intelligentiam, fidem, & obſeruationem. Addidit autem.

Et non vultis venire ad me, vt vitā habeatis. Nimirum quòd prius dixiſſet eos in ſcripturis quærere vitam: ſignificas eos ſibiipſis eſſe contrarios, qui cum vitam in ſcripturis quærerent, authorem tamen vitæ à ſcripturis demonſtratum nollent recipere.

Claritatem ab hominibus non accipio. Poſtquam Dominus protulit ea, quæ ſunt de ſe, teſtimonia, pergit Iudæorum redarguere incredulitatem: & quoniam zelo Dei, ac legis Moſaïcæ ſe putabant contra Dominum ſanantem in ſabbatho commoueri, Dominus contra oſtendit eos, & Deo, & Moyſi eſſe cōtrarios. Porrò illud claritatem, vel gloriam ab hominibus non accipio: ſic videtur potiſſimùm debere accipi, non requiro gloriam ab hominibus vel gloriam quæ eſt ab hominibus non accipio; hoc eſt, non magnifacio: quia poſtea accipere gloriam humanam opponitur ei quod eſt quærere gloriam à Deo.

Ego veni in nomine Patris mei, & non accepiſtis me, &c. Oſtendit per iſta non habere eos dilectionem Dei in ſeipſis, hoc eſt, in cordibus ipſorum, quantumuis eam haberent in ore. Venire autem in nomine alicuius, eſt ab illo miſſum eſſe, & omnia quæ quis facit illius nomine facere, hoc eſt, illius authoritate, & ad illius gloriam, & commodum.

Si alius venerit in nomine ſuo, id eſt, ſua authoritate, nullum habens à Deo mandatum, ſed in omnibus ſuam quærens gloriam, hunc recipietis.

Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? &c. Oſtendit cauſam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de ſe ne ſuſpicarentur prius, præoccupans à ſe excluſit, nempe appetitum laudis humanæ: quo quantum tenebantur Phariſæi, contra quos hæc maxime dicta videtur, oſtendit illud Saluatoris: Omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus.

Nolite putare, quia ego accuſaturus ſum vos apud Patrem. Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehendit: excludit à ſe ſuſpicionem, quæ venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moyſi, quem illi in Chriſto reprehendebant, dicentes eum ſoluiſſe ſabbathum, & ſimul punitionem infidelitatis eorum ſignificat per accuſationē Moyſi. Dicitur autem Moyſes accuſare Iudæos: quia declarat eos ſuis ſcriptis eſſe puniendos. Se verò Dominus dicit non accuſaturum, non quod nulla ratione eos accuſabit ſed vſitato loquendi more ſignificare voluit non opus fore ſua accuſatione, aut ſe non primum accuſaturum Iudæos. Deinde ſignificare voluit ſibi non competere accuſationem, cum ſit à Patre omnium iudex conſtitutus. [Quod ſi quæratur quomodo dicuntur Iudæi ſperare in Moyſe, & tamen non credere illi? Reſpondendum credidiſſe illos Moyſi in genere, non credidiſſe autem ipſius vaticinia in iſto ſingulari homine Chriſto impleri: quod tamen tenebantur credere ex tam apertis, & multis teſtimoniis.

Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis, &c. Argumentum eſt à maiori, quod in duobus cōſiſtit nempe in comparatione Moſis ad Ieſum, quorum ille maiorem apud Iudæos authoritatem obtinuerat: & in comparatione ſcripturarum ad verba. Sicut enim firmius eſt, quod mandatur literis: ita eſt culpabilius & maius non credere ſcriptis, quàm non credere verbis.

Phariſæos ob confricatas à diſcipulis ſpicas in ſabbatho offenſos, confutat Dominus. Matth. 12. Mar. 2. Luc. 6.

CAPVT XXXVII.

ET

E † [h] T factum eſt [b] iterum' [a] in illo tempore abijt Ieſus per ſata c in [f] ſabbatho c ſecundo primo, [&] [h] cùm [b] ſabbathis ▷ [h] ambularet per ſata [l] diſcipuli eius [a] eſurientes, c cœperunt [b] progredi & ‖ [l] vellere' ſpicas [f] & † manducare' c confricantes manibus. ▷ [l] Quidem autem Phariſæorum' [a] videntes c dicebant illis: Quid facitis quod non licet in ſabbathis? [Et] ‖ c dicebant' ei: Ecce † diſcipuli tui faciunt quod nõ licet eis facere ſabbathis'. ▷ [l] Et reſpondens Ieſus ad eos dixit: ‖ Nunquam' legiſtis quid fecerit' Dauid, quando [b] neceſſitatem habuit, & † [l] eſurijt ipſe, & qui cum eo erant, quomodo ▷ intrauit' in domum Dei [b] ſub Abiathar principe ſacerdotum, [l] & panes propoſitionis [c] ſumpſit, & ‖ [l] manducauit, [h] & dedit his, & qui cum ipſo erant, [l] quos non licebat † manducare' [a] ei, neque his qui cum eo erant, niſi ▷ ſolis' ſacerdotibus. [a] Aut non legiſtis in lege, quia ſabbathis ſacerdotes in templo ſabbathum violant, & ſine crimine ſunt? Dico autem vobis, quia templo maior eſt hic. Si autem ſciretis, quid eſt: Miſericordiam volo & non ſacrificium, nunquam condemnaſſetis innocentes. [h] Et dicebat eis: [b] Sabbathum propter hominem factum eſt, & non homo propter ſabbathum. ‖ [l] Itaque Dominus' eſt filius hominis etiam ſabbathi.

Et factum eſt iterum in illo tempore abijt Ieſus, &c. Illud *iterum*, quod eſt in Marco apud nos, cum non ſit apud Græcos, non eſt accipiendum, vt ſignificet ſecunda vice Dominum per ſabbatha tranſiſſe: ſed referri debet ad calumniã Phariſæorum. Cùm enim apud Marcum præcedant aliquot Phariſæorum calumniæ, ſignificatur iam alteram ſequi alia occaſione Domino obiectam. *In ſabbatho ſecundo primo.* Quod ſit ſabbathum ſecundo primum de quo Lucas, certum haberi non poteſt: propter ea quod huiuſmodi ſabbathi nuſquam alibi fiat mentio, probabiliſſima autem videtur Chryſoſtomi ſententia qui homil. 40. ſuper Matthæum dicit ſabbathum ſecundo primum dictum, quando quies & otium duplex erat: tam videlicet ſabbathi propriè dicti, quam ſolennitatis alicuius incidentis, vt ſabbathum ſecũdo primum tale fuerit, quale fuit illud, de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies ſabbathi. Et ob id videri poteſt dictum in Marco & ſimiliter in Matthæo apud Græcos Dominum tranſiiſſe in ſabbathis per ſata, videlicet quod dies illa bis eſſet ſabbathum: niſi velimus potius phraſi Hebraica intelligere pluralem numerum pro ſingulari poſitum, vt in ſabbathis, ſit in aliquo ſabbathorum. Secundum hanc autem ſententiam, ſabbathum iſtud, fuit ſabbathum aliquod propriè dictum, cui incidit vel feſtum nouilunij, vel feſtum Pentecoſtes: neque neceſſe erit ſabbathum iſtud accipere fuiſſe tam vicinum Paſchati quomodo alij accipiunt, quando non eſt veriſimile multum inuenire facilè potuiſſe paſſim in agris ſpicas maturas, quas vellere potuiſſent diſcipuli, & comedere.

† c Factũ eſt autem ▷ c tranſiret ‖ c vellebant † c manducabant ▷ c Phariſæi autẽ ‖ a dixerunt † b quid diſcipuli tui faciunt ſabbathis q̃d non licet ▷ a. At ille dixit eis b. Et ait illis ‖ a. Nec hoc legiſtis quod fecit † c o tum eſuriſſet ▷ b o introiuit ‖ a o comedit † a o edere ▷ c o tantum ‖ a Dominꝰ enim c. Quia Dominus ſabbathum ſecundo primum.

Diſcipuli eius eſurientes, cœperunt progredi, & vellere ſpicas. Hoc eſt, cœperũt progrediẽdo vellere ſpicas, vel vt habẽt Græca, cœperũt iter facere vellendo ſpicas. Quod autẽ apud Lucam dicantur Phariſæi locuti diſcipulis; apud Matthæum & Marcum ipſi Domino; nihil habet repugnantiæ. Rectè enim intelligitur prius quidẽ locutos diſcipulis, deinde mox etiam Domino, volentes in eum torquere diſcipulorum eius crimen, & in diſcipulis ipſum calumniari.

Et reſpondens Ieſus ad eos dixit: Nunquam legiſtis quid fecerit, &c. Quoniam Phariſæi de ſcripturarũ intelligentia gloriabantur: hic frequẽter Dominus eos notat de ſcripturarũ ignorãtia, & nõ recto intellectu. Id enim notat cũ dicit: Nunquã legiſtis, aut nõ legiſtis: Et, ſi ſciretis quid eſt, &c. Duobus autẽ exemplis diſcipulorum factum hic defendit, quę deinde ſententiis apertis, & ſcripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplũ deſumptum à facto Dauidis oſtendit diſcipulorum factum licitum eſſe propter vrgentem neceſſitatem. In quo exemplo duo ſunt notanda. Alterum quod exemplum affertur non ſolum ex facto Dauidis, ſed etiam eorum, qui cum ipſo erant, ad excludedum ſingularitatem Dauidis: ne ſcilicet dicerent Phariſæi Dauidi id licuiſſe tanquam Regi & Prophetæ Domini. Hoc enim non potuerunt dicere de his, qui cum ipſo erant. Alterum eſt, quod exemplũ ſumptum eſt à facto maiori. Nam longè maius eſt laicos veſci panibus propoſitionis quos ſoli ſacerdotes poterant edere, vt ſcribitur Leuit. 24. quã operari in ſabbatho: vt patet ex eo quod multis de cauſis excuſari poteſt operatio in ſabbatho, & ſæpe accidit: ſemel autẽ tantum accidit, vt laici veſcerentur panibus ſanctis, quado etiam eſurientium munditiã ſacerdos exquiſiuit, vt patet. 1. Reg. 21. [Quod verò iſtud Dauidis factum in eo loco, vnde eſt deſumptum, ſcilicet. 1. Reg 21. dicitur contigiſſe ſub Achimelech, hic verò à Marco, ſub Abiathar principe ſacerdotum, qui fuit filius Achimelech: cum ſecundum phraſim Hebraicam illud *ſub Abiathar principe ſacerdotum*, videatur omnino debere, ſic intelligi: Cum Abiathar eſſet princeps ſacerdotũ: rectè dicetur Achimelech ſacerdotẽ fuiſſe binominem, & dictum etiam nomine filij ſui Abiathar. Videntur enim hęc duo nomina Achimelech & Abiathar patri & filio ſimul fuiſſe communia, vt patet ex 2. Reg. 8. & 1. Paralip. cap. 18. Præterea quod hic dicuntur fuiſſe quidam cum Dauide, quibus etiã dederit Dauid edendos panes propoſitionis, cum in hiſtoria Regũ apertè dicatur Dauidem tum fuiſſe ſolũ: oportet intelligere nõ de his qui reuera illi aderant: ſed de his quos Dauid finxit ſe habere comites in certo loco conſtitutos, quibus & finxit ſe daturũ poſtulatos panes: quos non ſolũ pro Dauide ipſo, ſed etiã pro ſociis eius, quos ſe finxit habere, non dubitauit dare ſacerdos. Id enim ad propoſitum Saluatoris ſufficit, quod & Dauid non dubitauit poſtulare

etiam pro ſeruis ſuis, & ſacerdos illi non dubitauit dare.] Dicuntur autem panes propoſitionis Hebraica phraſi, pro eo quod eſt panes propoſiti, videlicet ante faciem Domini, & propitiatorium. *Panes propoſitionis.*

Aut, non legiſtis in lege, quia ſabbathis ſacerdotes in templo, &c. Alterum hic affertur exemplum deſumptum ex facto ſacerdotũ legis authoritate innitente. Quo quidem exẽplo iam certius oſtenditur factum diſcipulorum vacare crimine, quam ſuperiore exemplo (quod tanquam debilius permittitur, idq́ue ratione ſeruitij diuini. Sacerdotes enim in ſabbathis occidunt in templo, hoc eſt, atrio templi, animalia detrahũt pelles, ligna componunt, ignemq́; accendunt, & alia multa ſimilia opera ſeruilia faciunt, idq́ue legis authoritate, quæ in multis locis præcipit ſabbathis offerri ſacrificia huiuſmodi & nominatim Num. 28. Huiuſmodi autẽ operationem ſacerdotum vocat violare, vel prophanare ſabbathum: quia reuera huiuſmodi opera ſunt ſeruilia ex ſuo genere, & proinde per ea ex ſe prophanatur ſanctitas ſabbathi. Quod autẽ hoc exemplum ſacerdotũ faciat ad excuſationem facti diſcipulorũ, oſtendit cum ſubdit: *Dico autẽ vobis, quia templo maior eſt hic*, hoc eſt, in hoc loco, eſt enim hic aduerbium, non pronomen. Intendit ergo quod quemadmodum ſacerdotes ſine crimine ſunt, dum in ſabbathis violant ſabbathum, eo quod eorum opera templi excuſet ſanctitas, cui per huiuſmodi opera ſeruiunt: ita & diſcipuli ſunt innocentes, eo quod præſente & permittente eo, & ad ſeruitiũ eius facerent, quæ fecerũt, qui maior eſt templo, vtpote tẽpli Dominus.

Si autem ſciretis quid eſt: Miſericordiam volo & non, &c. Hoc Oſeæ teſtimonio (quod etiam ſupra obiecit Phariſæis, notans eos & hic, & ibi de falſa gloriatione peritiæ ſcripturarum, ac de præpoſtera religione) & redditur generalis ratio eius, quod primum exemplum intendit, videlicet quare neceſſitate aliqua conſtrictis permittendum ſit potius aliquid, quod alioqui eſt cõtra legis cæremonias, quam exigenda, ab eis exacta legis obſeruatio: & etiam oſtenditur quam rectè in ſecundo exemplo per factum ſacerdotum excuſetur diſcipulorum factum. Si enim propter ſacrificium ſinenda ſacerdotibus eſt ſabbathi violatio: multo magis ſinenda eſt miſeris: propter miſericordiam proximis debitam, quia gratior eſt Deo miſericordia, quam ſacrificium.

Et dicebat eis: Sabbathum propter hominem factum eſt, &c. Duabus iam ſententiis omnem ſuã explicat intentionẽ, quarum prior prius reſpicit exemplũ, poſterior verò ſecundũ. Priori enim ſententia, quæ eſt apud ſolũ Marcum, reddit rationẽ eius, quod prius exemplum intendebat, nempe quod ob neceſſitatem non eſſet ſeruãda lex ſabbathi, eo quod nõ homo propter ſabbathum factus ſit, ſed contra ſabbathum propter hominẽ: ob cuius proinde neceſſitatẽ, vel magnam vtilitatem lex ſabbathi ceſſare deberet. Sabbathum

autem

autem propter hominem dicitur factum eſt inſtitutum, videlicet tum vt ſecundum corpus requieſceret, nec perpetuis laboribus frangeretur, aut auaritiæ totus deſeruiret, tum vt mente Dei beneficia ſiue in creatione, ſiue in redéptione exhibita commemorans, in pietate erga Deum inſtitueretur, & ab ipſo ſanctificaretur.

Itaque Dominus eſt filius hominis etiam ſabbathi, &c. Hæc eſt ſecunda ſententia qua declaratur ſecundum exemplum videlicet cur rectè diſcipulis ſe ſequentibus permiſerit Dominus Sabbathi violationem, quemadmodum ſacerdotibus permittitur ob ſanctitatem templi, cui ſeruiunt, Marcus hanc ſententiam ponit inferendo eam ex ſuperiori ſententia. Ex eo enim quod Sabbathum propter hominem factum eſt, bene conſequitur filium hominis, hoc eſt ipſum Chriſtum eſſe Dominum etiam Sabbathi, præſuppoſito quod ſit Dominus omnium hominum, & quod propter hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum venerit. Ex eo enim quod filius hominis eſt Dominus omnium, quæ ordinantur ad humanam ſalutem, conſequitur eum etiam eſſe dominum Sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem: ac proinde ipſum rectè ſinere violationem Sabbathi, quando ita hominum exigit vtilitas.

Phariſæos ob ſanatam in Sabbatho manum aridam offenſos, rurſum confutat Dominus.

Matt. 12. Mar. 3. Luca 6.

CAPVT XXXVIII.

† [a] venit. [b] & introiuit. ▷ [c] manũ habẽs aridam. ‖ [c] Obſeruabant ‖ autem. [b] Sabbathis. ▷ [o] habentis. ‖ [c] Et dicit eis. † [c] circũſpectis omnibus.

E[c]T[a] *cum inde tranſiſſet:* [c] *factum eſt & in alio Sabbatho* † [l] *vt intraret* [b] *iterum* [l] *in ſynagogam* [a] *eorum* [c] *& doceret.* [l] *Et* [a] *ecce* [h] *erat ibi* [l] *homo* ▷ *& manus eius dextera erat arida.* ‖ [h] *Et obſeruabant* [b] *eum* [c] *ſcribæ & Phariſæi,* [h] *ſi* † *in Sabbatho curaret, vt* [c] *inuenirent vnde* [h] *accuſarent eum.* [a] *Et interrogabant eum dicẽtes: Si licet Sabbathis curare? Vt accuſarent eum.* [c] *Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum,* [h] *& ait homini* ▷ *qui habebat manum aridam: Surge,* [c] *& ſta* [h] *in medium.* [c] *Et ſurgens ſtetit.* ‖ [h] *Ait autem ad illos* [c] *Ieſus: Interrogo vos ſi* [h] *licet Sabbathis benefacere, an malè? animam ſaluam facere, an perdere?* [b] *At illi tacebant.* [a] *Ipſe autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & ſi ceciderit hæc Sabbathis in foueam, nónne tenebit & leuabit eam? Quantò magis melior eſt homo oue. Itaque licet Sabbathis benefacere.* [h] *Et* † *circumſpiciens eos* [b] *cum ira, contriſtatus ſuper cæcitate cordis eorum,* [a] *tunc* [l] ‖ *dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit & reſtituta eſt* [h] *manus* ▷ *eius* [a] *ſanitati ſicut altera.* [c] *Ipſi autem repleti ſunt inſipientia.* [c] *Exeuntes autem Phariſæi* [b] *ſtatim cum Herodianis* [c] *conſilium faciebant aduerſum eum,*

quo

quomodo perderent eum [c] & colloquebantur ad inuicem quidnam facerent Ieſu.[c] Ieſus autem [a] ſciens [b] cum diſcipulis ſuis [c] ſeceſſit [a] inde [b] ad mare, [c] & ‖ multa turba ſecuta eſt eum [b] à Galilæa & Iudæa, & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Et dixit Ieſus diſcipulis ſuis, vt nauicula ſibi deſeruiret propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim ſanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas.[a] Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifeſtum eum facerent.[b] Et ſpiritus immundi cum illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes: Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifeſtarent illum [a] vt impleretur quod dictum eſt per Iſaiã Prophetã dicentem: Ecce puer meus quẽ elegi, dilectus meus in quo benè complacuit animæ meæ. Ponam ſpiritum meum ſuper eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes ſperabunt.

‖ [a] o ait. [c] dixit. [b] illi. ‖ [a] ſecuti ſunt eum multi.

Et cum inde tranſiſſet, &c. Ex Matthæo intelligi potuiſſet iſtud eadem die contigiſſe, qua ſuperius factum: ſed ex Luca, qui in alio Sabbatho factum narrat, conſtat alio die rem hanc geſtam. Nihil autem eſt repugnantiæ quod apud Matthæum dicuntur Iudæi rogaſſe Dominum, Si liceret Sabbathis curare, apud Marcum verò & Lucam legitur dominus interrogaſſe eos. Intelligi enim poteſt Matthæum Euangeliſtam Phariſæis tribuiſſe illam quæſtionem, eo quod ipſi obſeruantes Dominum ſi ſanaret in Sabbatho, huiuſmodi quæſtionem animo voluebant. Notandum autem & Marcum cum Luca dicere obſeruaſſe Phariſæos dominum ſi in Sabbatho curaret: non vt inde eius bonitatem & potentiã agnoſcerent, & admirarentur, ſed vt accuſarent eum. Et Matthæum ſimiliter dicere, interrogaſſe eos Dominum ſi in Sabbatho liceret curare, non vt diſcerent, ſed vt accuſarent eum. Non enim aut meliores, aut doctiores eſſe quærebant: ſed toti in hoc vno erant vt occaſionem aliquam calumniandi dominum etiam ex re optima inuenirent. Et quidem hac ſua quęſtione putabant dominum capiendum vtrumuis reſponderet. Si enim diceret curare licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam contrarium Moyſi, & legi erant accuſaturi. Si verò diceret non licere curare accuſaturi eum erant crudelitatis, impotentiæ: aut obiecturi erant, multo ergo minus licuiſſe diſcipulis in Sabbatho vellere ſpicas, nec filium hominis eſſe filium Sabbathi. Verum dominus ſpiritu diuinitatis ſuæ ſciens cogitationes eorum, pulchrè ipſorum verſutiam confutauit. Et primum homini habẽti manum aridam, & mancam ſurgere, & in medium ſtare præcepit: idque tum vt omnes attentos faceret ædendo miraculo, tum vt

miſerabilis hominis calamitas ad miſericordiam Phariſæos prouocaret,& à tam iniquo & ſæuo iudicio reuocaret. Deinde cum ſciret eos non moueri affectu pietatis, vincere ſtudet interrogatione duas continente partes inter ſe contrarias,vt ex contrariorum inter ſe comparatione veritas eluceſceret. Non enim quçrit ſolum ſi liceat Sabba his benefacere, ſed ſi liceat Sabbathis benefacere,an malefacere:hoc eſt,prodeſſe aliqui an nocere.Hoc enim ſignificant,Græcæ dictiones ἀγαθοποιῆσαι, & κακοποιῆσαι. Et augendo quæſtionem adiicit, *animam ſaluam facere,aut perdere,* hoc eſt vitam alicuius conſeruare,an occidere.Nam anima hic pro vita poſita eſt. Ex oppoſitione enim contrarij, quod abſurdum erat admittere, inſinuat neceſſario concedendum eſſe alterum, quod voluit aſſerere: & tam conuenire Sabbatho benefacere, quã non conueniebat malefacere. Cum autem nec reſpondere auderent licere Sabbathis malefacere,aut ſinere perire proximum,nec rurſum reſpondere vellent licere prodeſſe proximo, ne ſuis ipſi verbis ſibi calumniandi præriperent occaſionem tacere elegerunt. Sic autem dominus quæſtionem tum ab illis, tum à ſe propoſitam,adducto exemplo quodam ab ipſis petito, ſoluit, vt illos & auaritiæ condemnet, & immiſericordiæ ac cæcitatis extremæ, dum id non permiſerunt fieri in homine, quod ſibi permiſerunt in oue. *Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, &c.* Notandum argumentum à minori,hoc eſt ab eo,quod minus videtur licitum in Sabbatho,quo argumento hic dominus vtitur, ſuã vim, & efficaciam habere in duobus,videlicet & in comparatione ouis ad hominem,& in eo, quod in ſubleuatione ouis concurrit affectus proprij lucri, in curatione autem hominis affectus miſericordiæ.

Et circunſpiciens eos cum ira,&c. Circunſpexit oues dominus, ſi ſcilicet aliquis eſſet, qui quicquam vellet reſpondere. Circunſpexit cum ira & indignationis declaratione, vt eos hac ratione ad erubeſcentiam,& reſipiſcentiam promoueret.[Fuit autẽ in Chriſto,quatenus homo erat,vera ira,ſicut & vera triſtitia. Fuit tamen in Chriſto ira paſſio,non turbans rationem,ſed potius pro paſſio non redundans in alias vires,& nec impediens, nec turbans alias animæ actiones,quẽdmodũ turbat ferè in aliis.] Bene autẽ additur,*contriſtatus*,vel potius cõdolẽs (eſt enim Græcè συλλυπούμενος) *ſuper cæcitate cordis eorum,* vt intelligatur non iratus fuiſſe in ipſos homines,ſed potius vitio ipſorum, ipſis autem hominibus cõdoluiſſe.Condolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quod ſcilicet, qui ſe profitebantur duces cæcorum,ipſi haberent cor inuidia, & odio adeo occæcatum,vt clariſſimam veritatem etiam poſtquam ob oculos poſita eſſet,& explicata eis,non cernerent. Porrò Græcè pro ablatiuo cæcitate eſt πωρώσει, quæ dictio etiam ſignificat duri-

duritiam idque propriè. Patet ergo ſenſus eſſe extenſior, dominũ ſcilicet contriſtatum de duritia cordis eorum, nimirum quod nec aſpectu miſerabili placarentur, nec ſermonẽ, & rationem cui contradicere non poſſent, reciperent. Itaque cum iam dominus nihil prætermiſiſſet, quo potuiſſet Phariſæorum malignos animos placare, conuertit ſe ad hominem, & populo ad rei euentum inhiãte, dixit homini: *Extende manum tuam.* Vixq; ea vox audita eſt, & homo extendit manum ſubito ſic mutatam, vt ſuis omnibus officiis fungeretur, ſicut altera, quæ nunquam manca fuerat. Verum hæc omnia nihil profecerũt in obſtinatis Phariſæis, imo ſceleratiores inde facti ſunt. Vnde bene ſcripſit Lucas, ipſos repletos eſſe, *inſipientia*, aut potius, quod maius eſt, amentia. Eſt enim Græcè *ἀνοίας*, quod propriè amentiam ſignificat. Nam quid amentia fuerit ſi hæc non erat, poſt facti rationem tanta cũ modeſtia redditam, ob beneficium plenè diuinum tanta etiam cũ moderatione præſtitũ, tanto potuiſſe odio dominum proſequi. Et Marcus quidem dicit Phariſæos exeuntes ſtatim captaſſe conſilium cum Herodianis de perdendo Ieſu, vt intelligere liceat Sabbatho hoc conſilium ab eis captatum, quo iam prępoſtera eorum religio, & amẽtia magis eluceſcit. Herodiani autem dicti ſunt Herodis milites, & ſerui, non quidem Herodis Regis, qui iam mortuus erat, ſed Herodis Tetrarchæ Galileæ. Cum his ergo conſilium captant, eo quod dominus eſſet Galilæus, ac proinde ſub poteſtate Herodis præfecti Galileæ vbi veriſimile eſt hæc contigiſſe.

Ieſus autem ſciens cum diſcipulis ſuis ſeceſſit inde ad mare, &c. Rurſum ſe ſubduxit, eo quod nondum tempus eſſet quo ſe ipſum traderet voluntati ipſorum. Qua ſua ſubductione veritatem, & infirmitatem humanæ naturæ à ſe aſſumptæ demonſtrare voluit, ac exemplo docere licitum eſſe perſecutiones impiorum declinare. Quod verò Marcus poſtquam de expulſis dæmonibus dixit ſubiecit: *Et vehementer comminabatur eis ne manifeſtarent illum*, ſi relatiuum eis, ad dæmones referatur, intelligenda eſt præcepti ratio illa, quæ ſuperius eſt dicta, videlicet quod nollet ſe à dæmonibus prædicari, quibus etiã cũ vera dicunt, credendũ non eſt. Poteſt tamen, & fortaſſe melius relatiuum eis referri ad omnes quos ſanabat, vt quod dicit Marcus, idem ſit cum eo, quod dicit Matthæus. *Herodiani.*

Vt impleretur quod dictum eſt per Iſaïam Prophetam dicentem, &c. Teſtimonium iſtud Iſaïæ, quod habetur cap. 42. à Mattheo potiſſimũ adductum eſt ad teſtificandam Domini manſuetudinem in ſuperioribus demonſtratam, tum in eo, quod illorum furori ceſſit, quos potuit multis, apertiſq; verbis obtũdere, quoſque potuit etiã perdere, tũ in eo quod manifeſtum ſe nollet fieri ab his, quos ſanabat, ne Phariſæorum animi magis irritarentur: oſtendens hac ratione Euangelicam Philoſophiam non terroribus, nẽ cõuitiis,

aut contentionibus eſſe defendendam aduerſus rebelles, ſed manſuetudine ſuperatutam. [Aduertendum autem quod quanquã totum teſtimonium poſſit intelligi de Chriſto quatenus homine, quædam tamen eſſe quę ei magis competunt ſecundum diuinitatem ipſius, vt illud, dilectus meus, in quo complacuit animæ meę. Porrò cũ dictio puer Latinis & Græcis *παῖς*, ambigua ſit ad ſeruũ & filium Hebraica dictio עבד tantũ ſeruum, & miniſtrum ſignificat, nunquam autem filium. Et ſeruus quidem rectè Chriſtus dicitur, tum propter aſſumptam humanitatem, ratione cuius Paulus. Exinaniuit inquit, ſemetipſum formam ſerui accipiens, tũ propter miniſterium illud, ad quod in aſſumpta humanitate nobis exhibendum miſſus fuit à Patre.] Senſus ergo eſt, Ecce ſeruus meus quem elegi, præ omnibus ſcilicet creaturis rationalibus, ecce dilectus meus in quo vnicè, & ſingulariter benè animæ meæ hoc eſt mihi complacuit, ſine ſcilicet admixtione alicuius diſplicentiæ, & ſic, vt per eum ſolum in multis hominibus complaciturũ ſit mihi. Dicit autem animæ meæ, metaphoricè ſibi animam tribuens, vt ſignificaret ſibi ex intimo affectu optimè complacitum in filio. Sequitur, *Ponam ſpiritum meum ſuper eum*, ſecundum illud Iſa. 11. Et requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, &c. Quod etiam viſibiliter impletum eſt cum in Iordane ſuper Chriſtum in ſpecie columbæ deſcendit Spiritus ſanctus Patre dicente, quæ hic præcedunt in Iſaïa, hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem ſpiritum meũ proferet, & annunciabit non ſolũ populo Iſraëlitico, ſed etiam omnibus gentibus quę antea in vanitate ſenſus ſui ambulauerunt, *iudicium*. hoc eſt, id quod iuſtũ eſt & æquum, per legem ſcilicet ſuam Euangelicam eos inſtruens de iuſtitia ſolida, quam prius ignorauerunt. Quoniam autem iſtud futurum erat ſumma cũ manſuetudine, placiditate, & ſuauitate, & non per vim, aut tumultum, ob id vates ſubiicit, *non contendet*, id eſt, non litigabit, *neque clamabit* aduerſus contentioſos, *neque vocẽ eius* tumultuoſam, aut iactabundã, *quiſquam audiet in plateis* quemadmodũ ſolent facere, qui lingua belligerantur, aut ſeipſos iactãt: ſed audietur vox doctrinæ ipſius in Synagogis, circa mare, in deſerto, aliiſq; locis doctrinæ accommodis. Hæc ergo eſt potiſſima huius teſtimonij pars, ob quam teſtimoniũ hoc Matthæus adduxit, quam etiam per ſequentia confirmat dicens;

Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans, &c. Quæ cum valdè variè exponantur à diuerſis, rectè ſic accipiũtur ſimpliciter ſecundum Chryſoſt. & Theophyl. vt ſignificetur dominũ noluiſſe hoſtes ſuos perdere, quos tamen tam facilè ei perdere fuiſſet, quam eſt facilè arundinem quaſſatam confringere, & conterere, aut linum tantum fumigans extinguere: vt ad ſignificandum infirmitatem Phariſæorum & omnium hoſtium Chriſti

com-

comparatam ad potentiam diuinitatis Chriſti, hoſtes Domini arundini, eique quaſſatæ, hic comparari intelligantur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad deſignandum etiam furorem eorum, quo accenſi erant contra Dominum, ſed quorum furorem tam facile fuiſſet Chriſto extinguere, quàm facilè eſt linum non ardens, ſed fumigans tantum extinguere. Vel ſecundum Hieronymum & Hilarium, ſignificatur Dominũ infirmos, & imbecilles, in quibus adhuc eſt aliquid bonæ ſpei reliquum, ac ſcintilla aliqua fidei, vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppreſſurum contentione, clamore, & indignatione: ſed contra potius manſuetudine ſua ipſum eos futurum vt firmiores fiant, ac in Dei cognitione atque amore magis illuminati, & accenſi. Porro pars hæc:

Donec eijciat ad victoriam iudicium. A Chryſoſt. & Theophyl. ſic intelligitur conuenienter ad ſenſum, quem intelligunt in verbis præcedentibus. Tam diu tolerabit manſuetè, & patienter Iudæos hoſtes ſuos, donec produxerit iuſtum ſuum iudicium ad victoriam, hoc eſt, donec manifeſtum fecerit iuſtè ſe abieciſſe Iudæos, nec illos habere aliquam iuſtam contradicendi ſuo iudicio occaſionem: Veſania ſcilicet ipſorũ eo prorumpẽte, vt omnes intelligant eos meritò repulſos. Tam diu inquam, tolerabit eos, quia poſtea de eis ſumet vltionem, conterendo arundinem, & extinguendo linum fumigans, quemadmodum fecit in Iudęis per Romanos ſub Veſpaſiano, & Tito. Secundum Hieronymum autem & Hilarium conſequenter ad ſenſum quem intelligunt in verbis ſuperioribus, ſenſus eſt, Infirmos, & imbecilles ſua manſuetudine fouebit, & tolerabit, ita vt hac ratione tandem futurum ſit, vt iudicium eius, quod Gentibus annunciare venerat, ad victoriam perducatur, veritate ſcilicet vbique obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene ſubiicitur.

Et in nomine eius Gentes ſperabunt, Tunc ſcilicet poſtquam ad victoriam Iudicium deductum eſt. Quod idem eſt cum eo, quod habent Hebræa, legem ęius inſulæ expectabunt, hoc eſt, deſideranter ſuſcipient. Qui enim legem eius ſuſcipit, & in ea ſperat ſaluari: ſperat etiam ſalutem conſequi per nomen eius.

Electis duodecim Apoſtolis diſſerit Dominus in quibus ſita ſit beatitudo. Matth. 5. Marc. 3. Luc. 6.

CAPVT XXXIX.

O *Factum*

[c] Factum eſt autem in illis diebus exijt [b] & [a] videns * Ieſus turbas [c] † aſcendit' [b] in montem [c] orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus eſſet, [h] vocauit [b] ad ſe quos voluit ipſe [c] diſcipulos ſuos' [c] & [a] cùm ſediſſet, ▷ [c] acceſſerunt' ad eum [a] diſcipuli eius. [c] Et elegit duodecim ex ipſis, [b] & fecit vt eſſent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare. Et dedit eis poteſtatem curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia, [c] quos & Apoſtolos' nominauit. ‖ [h] Simonem quem cognominauit Petrum' & Andream fratrem eius, Iacobum [b] Zebedæi [h] & Ioannem [b] fratrem Iacobi, & impoſuit eis nomina Boanarges, quod eſt filij tonitrui. [h] Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi [b] Thaddæum [h] & Iudam Iſcariotem qui fuit proditor. [c] Et deſcendens cum illis, ſtetit in loco campeſtri & turba diſcipulorum eius, & multitudo copioſa plebis ab omni Iudæa & Hieruſalem: & maritima Tyri & Sydonis, qui venerũt vt audirent eum, & ſanarentur à languoribus ſuis. Et qui vexabantur à ſpiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes. [f] Et [c] ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos [a] aperiens os ſuum docebat eos, † [f] dicens': Beati pauperes à ſpiritu, ▷ [f] quoniam ipſorum' eſt regnum ‖ cælorum' [a] Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. [f] Beati † qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur'. Beati qui ▷ eſuriunt [a] & ſitiunt iuſtitiam, [f] quoniam ipſi ſaturabuntur'. [a] Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. [f] Beati † eſtis' cùm [c] vos oderint homines, & cùm ſeparauerint vos, & ▷ [f] exprobrauerint [a] vobis homines, [c] & eiecerint nomen veſtrum tanquam malum [a] & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduerſum vos mentientes, [f] propter [a] me [c] filium hominis. [f] Gaudete [c] in illa die, [f] & exultate, [c] ecce ‖ [f] enim' merces veſtra † copioſa' eſt in ▷ cælis'. ‖ Sic enim perſecuti ſunt Prophetas' [b] qui fuerunt ante vos, [c] patres eorum. Verumtamen væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtram. Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cum benedixerint vobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum. [a] Vos eſtis ſal terræ. ‖ Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? ad nihilum valet vltra, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos eſtis lux mundi. Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita, ‖ neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt. Nolite putare quoniam veni ſoluere legem,

* autem † [b] aſcendens ▷ [b] venerunt. ‖ [b] Et impoſuit Simoni nomē Petrus Marcus nō per patria recēſet Apoſtolos, ſed poſt tres primos Petrū Iacobum, & Ioannē ſic continuat: Et Andream & Philippum, & Bartholomæū & Matthæum & Thomam, & Iacobum Alphai, & Thadaum & Simonem Chananæū, & Iudam Iſcariotem qui & tradidit illū, † [c] dicebat ▷ [c] quia veſtrum ‖ [c] Dei † [c] qui nūc fletis

legem, aut prophetas. Non veni ſoluere, ſed adimplere. || *Amen quippe dico vobis, donec tranſeat cælum & terra, iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant.*] *Qui ergo ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cælorum. Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.*

quia ridebitis ▷ *c nūc eſuritis, quia ſaturabimini.*

Factum eſt autem in illis diebus exijt, &c. Quod dicit Lucas Dominum exijſſe, videtur intelligendum de illo ſeceſſu, quem ſuperius latius explicauerunt Matthæus & Marcus: proinde quod dicit Lucas *exijt in montem orare*, non ſic accipiendum quaſi ſine omni intermedio Oratio exitum ſecuta ſit: cum Marcus cum ſuperius è nauicula dixerit poſt exitum è ciuitate, & ſynagoga docuiſſe turbas, & ſanaſſe languidos, ſed intelligendum poſt ſermonem è nauicula habitum, veſpera adueniente Dominum aſcendiſſe in montem, ibique oraſſe. Quod autem nunc Dominus orauerit atque in oratione pernoctauerit, præter generalem illam rationem ob quam frequenter ſolitus fuit orare, nimirum propter electorum ſalutem, & Euangelij profectum: nunc ſpeciali etiam ratione ideo orabat, idque tam inſtanter, quoniam è diſcipulis ſuis multis, duodecim iam electurus erat, quos Euangelicæ prædicationis haberet cooperatores, & docturus iam erat Euangelicæ prædicationis, & perfectionis ſummam.

† *c eritis* ▷ *a o maledixerint* || *a quoniam* † *c o multa.* ▷ *c o cælo* || *c ſecundum hæc enim faciebant prophetis.*

B.9.71. C.14.92. B.4.31.

Et cum dies factus eſſet vocauit ad ſe quos voluit ipſe, &c. Quod autem ex multis adeo diſcipulis ſuis, quorum vt Lucas poſtea dicit, turbam habuit, duodecim ſelegit quos Apoſtolos nominauit, & conſtituit, quos & voluit peculiariter ſecum eſſe, hoc eſt, indiuiduos habere comites, & deinde emittere primum ad prædicandum Euangelium regni cum poteſtate curandi infirmos, & eiiciendi dæmones, præcipua cauſa eſſe videtur, vt ſicut duodecim erant tribus populi Dei ad quem ſuos mittere voluit, ſic & eſſent duodecim, qui mitterentur, velut principes duodecim tribuum Iſraël. Notandum autem quod dicit Marcus *elegiſſe Dominum quos voluit ipſe*, Id enim ſignificat & Chriſti in deligendo diuinam authoritatem, & non fuiſſe eorum, qui vocati ſunt, meriti, & ſtudij, vt vocarentur, ſed diuinæ tantum dignationis. [Quod ſi quæratur, cur etiam Iudam proditorem in numerum Apoſtolorum delegerit, maximè cum orationem præmiſerit, qua, vt dictum eſt, præcabatur electionem ſuam dirigi à Patre vt idonei eſſent, qui deligerentur: dicendum primò ideo à domino factum, quia Patri viſum fuit, & in ſcripturis prædictum, vt ab intimo ſuo diſcipulo in mortem traderetur. Secundo vt oſtenderet fieri non poſſe, quin in Eccleſia bonis mali ſint permixti, nec ita nos cautos eſſe poſſe in deligendis ad ſacra munia miniſtris, quin & eos

C.8.51. C.11.49. C.16.95.

Iudas cur electus Apoſtolus.

aliquando deligamus, qui vel ſunt mali, vel futuri ſunt mali, ferendos tamen eſſe donec ipſi ſe perdãt, aut prodant, nec eos quorum intereſt in Eccleſiam aliquos recipere, aut ad ſacra miniſteria aliquem deligere, culpandos eſſe, ſi poſt expenſionem eorum, quæ humanitus illis patere poſſunt, & preces ad Deum fuſas, quidam deligãtur furati, aut poſtea mali futuri.] Porro Marcus duodecim Apoſtolos electos explicat propter duo, videlicet vt eſſent cum illo, hoc eſt, vt familiariſſimè illi adhęrerent, & velut fidi ſatellites magni principis & Regis nunquam à latere eius diſcederent: & vt cum poſceret res Euangelica mitteret eos veluti legatos à latere prædicaturos, quæ à rege ſuo didiciſſent. Quoniam autem quos elegerat Dominus erant ignobiles, tenues, & idiotę, nihil regale præ ſe ferẽtes, cum promiſſuri tamen eſſent regnum Dei, ne contemneretur eorum authoritas, addidit eis poteſtatem ſibi alioqui propriam: quomodo legatis ſuis principes contrahere ſolent ſuam poteſtatem quatenus ad legationem eorum eſt neceſſarium. Addidit enim poteſtatem, quam nulli huius mundi monarchæ ſuis legatis dare poſſunt, nimirum vt in nomine Ieſu & curarent omnem infirmitatem, & eijcerent dæmonia. Vnde dicit Marcus. Et dedit eis poteſtatem, &c. [Sciendum tamen Græca non habere, & dedit, ſed καὶ ἔχειν, hoc eſt habere, vel vt haberent, Pendet enim à ſuperioribus, vt eſſent ſecum, & vt mitteret, & vt daret eis poteſtatem, &c. Ita vt tria ſignificentur ad quæ delecti ſunt iſti duodecim, ſed quorum tertium pertinet ad ſecundum, eique annexum eſt. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apoſtolis poteſtatem curandi infirmitates, quemadmodũ noſtra littera ſignificat; ſed electos hos eſſe, vt ſuo tempore daret eis hanc poteſtatem, nimirum cum eos eſſet miſſurus, Tunc enim vt habet Matth cap. 10. & Marc. cap. 6 & Luc. 9 dedit eis hanc poteſtatem: non ergo eandem prius ipſis dederat.] Obſeruandum autem Dominum nouo horum delectorum miniſterio nouum etiam indidiſſe nomen, & id quidem conuenientiſſimum: nimirum quod non tam eſſet dignitatis nomen, quàm officij.

Apoſtolus. Apoſtolus enim Græcè Latinis ſonat idem quod miſſus nuncius. Non tamen omnis nuncius ab aliquo miſſus Græcis dicitur Apoſtolus, vt non tabellio, ſed qui ore negotium agit, quod accepit in mandatis, quique ore aliquid nuntiat, qualem Latini legatum, vel Oratorem vocant. Ponitur autem à Marco ſimul & Luca Catalogus Apoſtolorum: vt extra hos qui pſeudo apoſtoli futuri erant excludãtur, & qui veri ſunt dignoſcantur Et quidem quamuis hoc loco Marcus dicat.

Et impoſuit Simoni nomen Petrus, & Lucas, Simonem, quem cognominauit Petrum: Non eſt tamen intelligendum neceſſario in hac electione impoſitũ hoc nomen, quemadmodũ multi intelligunt,

cum

cum poſſit intelligi Euangeliſtas, aut per recapitulationem, aut per præoccupationem iſtud ſcripſiſſe,& vel impoſitum ei nomen Cephæ, hoc eſt Petri quando ſupra dictum eſt Ioan.1.Tu vocaberis Cephas, aut poſtea cum dicitur Matth.16.Tu es Petrus,&c. *Cephas.* Ex quo loco patet quare dictus ſit hoc nomine:videlicet tum ob firmitatem fidei ipſius, tum quod ſuper eum, tanquam ſuper firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Chriſtiana Eccleſia. Cognomen autem filiorũ Zebedæi Græcè βοανεργες habetur, & videtur potius Syriacum eſſe, quàm Hebraicum. *Boanerges.* Siue autem Hebraicè dicatur,ſiue Syriacè:nõ ſignificat ea dictio proprie filios tonitrui, ſed filios tumultus, & ſtrepitus.Itaque Euangeliſta Marcus aduertens eos non à quouis tumultu, vel ſtrepitu dici Boanerges,ſed à tumultu,vel ſonitu ſimili tonitruo,interpretatus eſt nomen Hebraicum per υἱοὶ βροντῆς, hoc eſt,filij tonitrui. Eſt autem in hac oratione Filij tonitrui, vel ſtrepitus. *Filij tonitrui.* Hebraica phraſis.Sicut enim Filius Iniquitatis dicitur qui iniquus eſt,& Filius pacis, qui eſt pacificus : ita quoque Filij tonitrui qui tonant. Sic ergo dicti ſunt Filij Zebedæi, quod diuina dogmata mundo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cælo auditum.Dicendum autem & de aliorum quoque Apoſtolorum nominibus quorundam.Itaque ad diſtinctionem Iacobi fratris Ioannis alter Iacobus dicitur Iacobus Alphæi, ſcilicet Filius, qui Alphæus fuit *Iacobus Alphæi.* maritus Mariæ Cleophæ ſororis matris Domini. Hic ergo Iacobus eſt qui dicitur Marc.15.Iacobus Minor,qui & Frater domini dicitur à Paulo, & ſcripſit Epiſtolam catholicam primam.Huius frater fuit alter Iudas, qui ad diſtinctionem ab Iuda proditore di- *Iudas.* citur Iudas Iacobi,ſcilicet frater.Qui Iudas & Thaddæus, & Lebæus quoque dicitur ita vt trinomium ipſum fuiſſe dicat Hieronymus, Alter autem Iudas ad diſtinctionem huius dictus eſt Iudas Iſcariotes,qui etiam Ioan.6.dicitur Iudas Simonis ſcilicet Filius. *Iudas Iſcariotes.* Cæterum alter Simon qui ad diſtinctionem Petri dicitur Cananæus,dicitur etiam Zelotes:non quod diuerſa ſunt hæc nomina,ſed quod Zelotes dicebatur Græco nomine, cũ Hebraico nomine diceretur Cananæus. *Simon Zelotes.* Fuit autem frater Iacobi Minoris & Iudæ Thaddæi, vt patet Marc.6. atque ob id videntur coniungi apud Lucam tres iſti ſimul. Itaq; inter Apoſtolos duo fuêre Iacobi,duo Iudæ, & duo Simones.Quemadmodum autem accidit in nomine Cephas,& in nomine Cananęus,vt ſcilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus, & Zelotes: ita quoque accidit in nomine Thomas,vt pro nomine illo Hebraico,diceretur Gręco *Thomas.* nomine Didymus, vt eſt apud Ioannem.Nam Græca dictio Didymus, quæ geminum ſignificat, explicatio eſt nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum ſignificat.Deriuatur enim à radice Thaam, quod geminare, & duplicare ſignificat. Cæterum *Bartholomæus.*

Bartholomæum & apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum & Lucam coniungitur Philippo eſſe eum qui à Ioanne dicitur Nathanaël ſuprà oſtenſum eſt.

Et deſcendens cum illis ſtetit in loco campeſtri, &c. Quanquam diſcipulos, & Apoſtolos potiſſimùm erat docturus: tamē tum quod ad omnes electos pertinebant quæ docturus erat, tum vt ſatisfaceret deſiderio turbæ præſentiam eius expectantis, & audire ipſum cupientis deſcendit cum Apoſtolis ad turbas, etſi maxima eius pars conſequendæ potius ſanitatis, quam doctrinæ deſiderio teneretur. [Porro turba hęc cuius hic meminit Lucas, eadem omnino videtur eſſe cum ea, quam ſupra deſcripſit Marcus circa mare apud Dominum congregatam: quamuis veriſimile ſit nouos ſemper acceſſiſſe, & continuus augmentis increuiſſe: vt mirũ non ſit ſi etiam iam aliquos dicatur ſanaſſe, cum prius dicatur omnes ſanaſſe ægros.] Dicit autem maritima Tyri & Sidonis ſcilicet regione: ſignificans tantam iam domini fuiſſe famam, vt externas quoque ciuitates ad ſanitatem, doctrinámque capeſſendam acceſſeret. Notandum autem quod dicit Lucas.

Virtus de illo exibat. Illo enim ſignificare voluit non aliena virtute Dominum ſanaſſe, ſed propria, quam habuit quatenus Deus erat.

Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos, aperiens os ſuum, &c. Eleuauit in diſcipulos ſuos oculos, quod ad eos multa ſingulariter pertinerent, quæ dicenda erant. Quod autē dicitur aperiens os ſuum docebat eos, ſimplicius fuerit accipere illud ab Euangeliſta additum pro more ſcripturæ ad ſignificandum gaudia, & prolixa iam dominum eſſe locuturum. Sic enim & de Iob dicitur. Poſt hæc aperuit Iob os ſuum, & maledixit diei ſuo, & locutus eſt.

Beati pauperes ſpiritu, &c. Rectè accipitur hoc loco nomen pauperes de iis, qui laborant rerum neceſſariorum penuria, vt reſpondeat Hebraicæ dictioni raſchim. Nam & Græca dictio hic poſita πτωχοὶ propriè mendicos ſignificat. Secundum hanc tamen acceptionem dupliciter adhuc intelligitur illud pauperes ſpiritu. Primò enim per pauperes ſpiritu poſſunt intelligi hi, qui reuera ſunt pauperes, ſed tales effecti proprio ſuo ſpiritu, hoc eſt, propria ſua voluntate, eáque ſpirituali: ita vt intelligatur beatos pronunciare Dominus eos, qui re vera ſunt pauperes, nó tamē effecti tales neceſſitate aliqua, nec quauis voluntate, ſed ſpirituali. Secūdò per pauperes ſpiritu poſſunt intelligi hi, qui etſi habeant diuitias, nó tamen cor eis apponūt, ſed parati ſunt eas abiicere, ſi, & quando expediret: vt ablatiuus ſpiritu intelligatur determinatio diminuens, adiecta ad diſtinctionem ab his, qui re ipſa ſunt pauperes. Quamuis autē hæc ſecunda intelligentia propinqua ſit priori ſenſui, & ad eum reductiuè pertineat, poſſitq; ſimul cum prio-

Pauperes ſpiritu.

ri intelligi comprehendi: tamen prior intelligentia, & eſt ſimplicior, & videtur potiſſimùm eſſe ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuiſſe, diſcipulos ſuos ob id prędicare beatos, quod propter ſe iam omnia abieciſſent & reliquiſſent. [Quãuis autem in hac beatitudine commendetur primo, & principaliter voluntaria paupertas pro Chriſto ſuſcepta: ſimul tamen etiam rectè intelligitur ex conſequenti commendari virtus humilitatis: quam primo & ad literam hic ſignificari intelligit Auguſtinus ob id maximè vt apparet, vt in prima beatitudine accipiatur commendari: ea virtus quæ omnium eſt fundamentũ virtutum, quomodo etiam poſt Chryſoſtomum intellexit Theophy.] Quoniam autem ipſa paupertas per ſe non facit hominem beatum, ſed tantum medium eſt perueniendi ad ipſam beatitudinem: ideo rationem adijcit Dominus quare beatos pronunciauerit pauperes ſpiritu: *Quoniam*, inquit, *ipſorum eſt regnum cælorum.* Pauperibus ergo ſpiritu promittitur regnum cælorum: quia conuenit his, qui contempſerunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hic haberi viles, & abiecti, vt poſtea regnent in cælis cum Deo. Nec dicit ipſorum erit, ſed ipſorum iam eſt regnum cælorum: quod illud in ſecura iam poſſideant ſpe: vnde etiam non dicuntur fore beati, ſed iam eſſe beati in ſecura ſcilicet ſpe, quæ non confundit. Porrò quanquam id, quod hic promittitur beatis, potiſſimum ſit referendum ad vitam futuram, in qua perfectè in ipſis implebuntur hæ promiſſiones: tamen etiam ſingulæ promiſſiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in ſingulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes ſpiritu etiam in hac vita iam re ipſa regnant regno planè cæleſti, longè fœlicius, quam reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum verius grauiſſimam ſeruiunt ſeruitutem, quam regnant. Multos enim patiuntur tyrannos diſcruciati auaritia, ira, liuore, cupiditate honorum ac vindictæ, metu, ſpe. At homo humilis, terrenarúmque facultatum, ac honorum contemptor, liber eſt huiuſmodi curis, tranquillo ſemper exiſtens pectore, ſecurè expectans bona cæleſtia, peſtibus animorum auaritia, atque ſuperbia imperans & dominans, honoribus, atque omnibus huius mundi bonis longè ſuperior.

Beati mites. Benè pauperibus adiunguntur mites: tum quod manſuetudo humilitati, & paupertati coniuncta ferè ſit, tum quod coniuncta eſſe debeat: adeò vt ſine ea paupertas ſpiritus laudabilis non ſit. Apud Græcos tamen ſecundo loco ponitur: *beati qui lugent.* Ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus honorum & diuitiarum, ſecunda verò appetitus voluptatum, in quibus tribus comprehenduntur omnia quæ mundi ſunt. Eſt autem iſtud beati mites, &c. deſumptum

à Domino ex Pſal.36. Vbi dicitur: Manſueti autem hæreditabunt terram,&c. Nam inter manſuetos, & mites nulla conſtituenda eſt differentia,quemadmodum tamen quidam conſtituunt: cum vna ſit apud Græcos & Hebræos dictio,quã Latinus nunc vertit manſuetum,nunc mitem. Eſt enim Græcè πραῦς, vel πρᾶος, Hebraicè verò,Anau. Pertinet autem ad manſuetum, vel mitem, non quidem omnino nunquam iraſci, hoc enim eſt inſenſatorum & inſipientium,ſed ita paſſionibus iræ,& zeli imperare,vt nec indignetur vel murmuret contra Deum,vel ob iniquorum fœliciores ſucceſſus,vel proprias aduerſitates ab illo immiſſas, neque contentioſè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vindicare:ſed vt ita ſe gerat erga Deum quidem, vt benigno animo eius iudicia ſuſtineat, erga homines verò, vt vel taciturnitate,vel placida reſponſione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum ſuperare contendat. Hic autem à Domino ideo prædicantur beati manſueti: *Quoniam*, inquit, *ipſi poſſidebunt terram*, vbi pro poſſidebunt Græcè eſt κληρονομήσουσι, id eſt,hæreditabunt.Plus eſt autem hæreditare, vel in hæreditatẽ accipere terram,quam poſſidere terram. Multi enim poſſident non hæreditario iure.Terra autem cuius poſſeſſio hic promittitur mitibus: variè à diuerſis accipitur. Quoniam autem veriſimilius eſt omnia hæc promiſſa pertinere potiſſimum ad futuram vitã: ideo veriſimilior eſt,& ſimplicior Hieronymi interpretatio,qui hic intelligit terram illam de qua Pſalmiſta: Credo videre bona Domini,in terra viuentium,cælum ſcilicet,quod terra eſt viuentiũ, cum terra hæc ſit potius terra mortuorum, ſeu morientium. Quamuis vt omnia hæc promiſſa ex parte etiã in hac vita impleri rectè intelliguntur: terra hic ſimpliciter accipietur pro terra hac, quam iam ex parte poſſident mites, ſed perfectiſſimè cum Chriſto poſſeſſuri ſunt cum facta erit terra noua,hoc eſt, de ea terra hic loquitur potiſſimùm Dominus, quam Paulus ad Hebr.2. vocat orbem terræ, futurum ſubijciendum Chriſto. Itaque quoniam mites hic frequenter pelluntur ſuis poſſeſſionibus promittitur eis verbis Pſalmiſtæ,hæreditaria totius terræ poſſeſſio.Cum enim ſint futuri hæredes Dei,cohæredes autem Chriſti ſimul cum ipſo hæreditario quodam & proprio iure poſſidebunt vniuerſam hãc terram, cum dominabuntur iuſti omnibus impiis in matutino.

Mites qui (margin) — *Terra promiſſa mitibus.* (margin)

Lugentes. *Beati qui lugent.* Intelligenda eſt hæc ſententia non ſolùm de his,qui ob ſanctas cauſas,ſpretis huius mundi voluptatibus ſponte luctum ſuſcipiunt: ſed etiam de his, qui calamitates à Deo ſibi immiſſas æquo animo hic perferunt:vt ſub hac beatitudine comprehendatur illud Iacobi:Beatus vir,qui ſuffert tentationem:quoniam cum probatus fuerit,accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hic dicuntur,non ſolum qui lachrymas emittunt,ſed etiam quotquot

quot in rebus triſtibus, & calamitatibus agunt, maximè his quæ fortunæ eſſe videntur. Quod ſi objiciatur non omnes huiuſmodi lugentes eſſe beatos: dicendum Dominũ etiam has ſententias nõ excluſiſſe Catholicos, ac proinde noluiſſe ſignificare omnes lugentes eſſe beatos: ſed tantum voluiſſe ſignificare in genere, id quod omnes miſerum putant, viam parare ad ſolidam fœlicitatẽ: ſi modò tamen quis eo benè vtatur, & nihil alioqui deſit, quod fœlicitatem æternam impediat: quomodo ferè oportet generales huiuſmodi ſententias intelligere. Ex aliis enim ſcripturis atque ex hoc ipſo loco videndum quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites ſunt, vt præmittitur, quíque eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, vt ſequitur: *Quoniam ipſi conſolabuntur*. Idque potiſſimum & perfectiſſimè in futura vita, quando vt habet Iſaïas lætitia ſempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit vltra neque luctus, &c. Sed tamen & in præſenti etiam vita non aberit cæleſtis ille conſolator Spiritus ſanctus, qui temporarium luctum inæſtimabili mentis gaudio penſabit, vt poſſint dicere cum Paulo: Quaſi triſtes ſemper autem gaudentes, &c.

Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam. Bene hæc beatitudo ſuperioribus tribus ſubiungitur. Nam contemptis diuitiis, honoribus, & voluptatibus quorũ trium contemptus ſuperioribus tribus ſignificatus eſt, ſupereſt vt homo iam etiam eſuriat & ſitiat iuſtitiá, & æquitatem. Accipitur autem hic iuſtitia, vt ſit generalis virtus & eſurire iuſtitiam, ſit deſiderare quæcunque ſunt virtutis, & æquitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut deſiderãdo propriam innocentiam, & rectitudinem in omnibus actionibus: aut optando, vt id, quod æquum, & iuſtum eſt apud omnes obtineat, & ab omnibus præſtetur quod debitum eſt, & rectum. Dicit ergo, qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, hoc eſt, qui eo amore eam proſequuntur, quo ardore proſequimur cibum & potum, quíque eam veluti ad vitæ conſeruationem neceſſariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in cibo & potu. Non dicit autem: Qui eſuriunt & ſitiunt ſcire, vel facere iuſtitiam, ſed abſolutè, qui eſuriunt iuſtitiam: vt intelligamus vtramque iuſtitiæ eſuriem, qua ſcilicet deſiderant eam iuſti & ſcire & perficere. Nec dicit, beati, qui amant iuſtitiam, aut qui ſectantur, aut faciunt iuſtitiam: quia vt habet Hieronymus, non nobis ſufficit velle iuſtitiam, niſi iuſtitiæ patiamur & famem: vt ſub hoc exemplo nunquam nos ſatis iuſtos, ſed ſemper iuſtitiæ eſurire opera intelligamus. Bene autem pro mercede promittitur huiuſmodi eſurientibus quod, *ipſi ſaturabuntur*, quaſi dicat: Miſeri, qui eſuriunt & ſitiunt temporalia, quoniam tales non continget vnquam ſaturari: ſed fœlices, qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, non enim ſemper eſurient, ſed ali-

Iuſtitia fames.

quando fœliciter, & beatæ ſaturabũtur, in cęleſti ſcilicet patria, ſecundũ illud Pſalmiſtæ, ſatiabor cũ apparuit gloria tua. Et tamẽ etiã in hac vita ex parte ſaturitas eſurientibus iuſtitia contingit longè fœlicior & verior, quã ſit diuitũ ſatietas, ſecundũ illud Saluatoris. Qui venit ad me nõ eſuriet, & qui credit in me nõ ſitiet in ęternũ.

Beati miſericordes, &c. Benè hæc beatitudo, in qua beatificatur miſericordia, ſubiungitur ſuperiori, in qua iuſtitia beatificatur. Sicut enim duæ hæ virtutes, quarum altera reſpicit debitum, altera gratuitum, frequenter in ſcripturis coniunguntur: ita in eo qui beatus eſſe volet, coniuncta debet eſſe miſericordia iuſtitiæ: & prius quidem iuſtitiæ deinde etiam miſericordiæ habenda eſt ratio. Iuſtitia enim ſine miſericordia veluti crudelitas eſt, miſericordia verè ſine iuſtitia, diſſolutio eſt: quare abinuicem hæc ſeparari non debent. Ad miſericordem autem pertinet ex animo compati alienis miſeriis, easq; velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere eas, eaſdemq; tollere ſi poteſt. Dicitur enim miſericors, quaſi miſerum, & afflictum habens cor ob conſpectam alterius miſeriam. Vnde conſtat miſericordem præcellere beneficium, aut munificum: cum præter exteriorem ſubuentionem in nomine miſericors includatur interior ille compaſſionis, & condolentiæ pius affectus, qui non includitur in nomine beneficus, aut munificus. Quamuis autem miſericordia etiam quædam ſit erga noſipſos, qua ſcilicet ſtudemus miſeriis noſtris propriis ſubleuandis, iuxta illud Eccleſ. 30. Miſerere animæ tuæ placens Deo: tamen ſicut propriè miſericordia dicitur ad alterum: ita etiam de huiuſmodi miſericordia intelligenda eſt hæc beatitudo. Porrò huiuſmodi miſericordia in eleemoſynarum largitione non tantũ conſiſtit: ſed etiã in his omnibus, quibus iuuatur aliqua proximi miſeria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus: beati eleemoſynarũ largitores, aut beati miſeratores, ſed id, quod omnibus competere poteſt, beati miſericordes. Porrò ob quam cauſam beati ſint miſericordes, oſtendit Dominus ſubdens: *Quoniam ipſi miſericordiam conſequentur*, à Deo ſcilicet. Et id quidem patet ex parte in præſenti tempore, in quo ob aſſidua peccata nemo non indiget Dei miſericordia remittente, peccata, quàm maximè miſericordia fraterna impetramus, iuxta illud Prouerb. 16. Miſericordia & veritate redimitur iniquitas. Sed perfectiſſimè Dei miſericordiam conſequentur miſericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ miſeriis & malis. [Theophylactus autem non ſolum de miſericordia Dei dictum putat: quoniam miſericordiam conſequentur, ſed etiam de miſericordia hominum: vt ob id intelligi poſſit abſolutè dictum miſericordiam conſequentur. Qui enim heri miſericors fuit, ſi hodie inops ſit, ab omnibus miſericordiam conſequitur.

Miſericordes.

quitur. Itaque ſenſus erit, miſericordiam cõſequentur partim quidem hic à Deo, & ab hominib⁹, perfectiſſimè autẽ poſtea à Deo.]

Beati mundo corde, &c.. Dicuntur mundo corde generaliter quorum cor nullis vitiis eſt inquinatum purum, ſcilicet & à malis cogitationibus & à prauis deſideriis, & ſingulariter ab omni duplicitate quomodo Dauid præcatur cor mundum creari in ſe. [Et quidem hoc modo debere, ſic hoc loco generaliter accipi (quomodo item accipiant Ambroſ. & Baſilius) veriſimilius eſt ex loco Pſal. 23. ad quem hic alluſum videtur à Domino, vbi ſic dicitur: Quis aſcendit in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et ſubditur hæc eſt generatio quærentium eum, &c. Hic enim cor mundum accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat.] Si autem ſic accipiatur generaliter, munditia cordis: rectè hæc beatitudo ſuperioribus ſubiungitur, vt ſignificaretur non ſatis eſſe, ſi quis pauper ſit, mitis, lugens, iuſtitiæ & miſericordiæ deditus, niſi etiam mundo ſit corde. Nam illa videri poſſunt exterius ab aliquo præſtari, qui tamen cor habeat, vel cogitationibus, & deſideriis malis, vel ſi ſiniſtra bonorum operum, quę facit, intentione deprauatum. Accipitur autem hic cor, ſicut frequẽter in ſcripturis metaphoricè pro mente: propterea quod ſicut cor principium eſt omniũ vitalium operationum, ita mens principium eſt omnium cogitationũ & affectuum. [Et ſi autem videri poſſit nullos eſſe huius beatitudinis capaces, cum ſcriptura dicat Prouerb. 20. Quis poteſt dicere mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato, & rurſum: Si dixerimus quia peccatũ non habemus: noſipſos ſeducimus, &c. Dicendum quod quemadmodum ſcriptura iuſtos vocat, non eos, qui nullum committunt peccatum: ſed qui ab omni crimine ſunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etſi cor habeat leuibus maculis aſperſum, purus tamen eſt à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira conſtituunt.] Dicuntur ergo quidam mundo corde non ab abſoluta immunditia, ſed à munditia fragilitati noſtræ poſſibili. Benè autem mundis corde promittitur, *quoniam ipſi Deum videbunt*. Nam cum Deus oculis corporalibus videri non poſſit, ſed tantum oculis mentis & cordis: requirit ad viſionem ſui puros oculos mentis, hoc eſt, puram mentem, quemadmodum ſol ſenſibilis requirit puros oculos corporales. Nec parua eſt huiuſmodi promiſſio poſſe videre Deum. Nam in viſione Dei conſiſtit fœlicitas vitæ æternę iuxta illud Saluatoris, hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te Deum verum. Adimpletur autem hæc promiſſio potiſſimùm in futura vita. Nam in hac vita Deum nemo vidit vnquam in propria eius eſſentia ſcilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidem puri corde capaciores ſunt cognitionis Dei, quæ hic de ipſo haberi poteſt.

Mundo corde.

Quæſt. 208.

Beati

εἰρηνοποιοί. Pacifici.

Beati pacifici, εἰρηνοποιοί, hoc eſt, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificantur ergo hic, qui non ſolum in ſeipſis pacē iam habent, quales ſunt, qui mūdo ſunt corde, nec ſolum omnibus pacem, quantum in ipſis eſt, habere ſtudent, quales ſunt, qui mites ſunt dicti: ſed qui etiam ſtudent alios à ſe diſſidentes ſibi reconciliare, aut eos, qui inter ſe diſcordant ſibi mutuo pacificare, aut eos, qui à Deo ſunt alieni reconciliare Deo. Septimo autem loco conuenienti ordine poſt ſuperiores beatitudines hæc ſequitur: nimirum quod poſtquam quis mundus corde factus eſt, ſuperſit vt & alios Deo reconciliare ſtudeat, ac diſſidentes componere, quemadmodum iam ſuarum virium partes compoſuit. Id enim vt eſt maius quid omnibus prædictis, ita omnibus ſuperioribus adeptis eſt adiiciendum Bene autem pacificis promittitur, *quoniam ipſi filij Dei vocabuntur*, quod tamē poteſt intelligi dupliciter: videlicet vel reſpectu habito ad Deum Patrem. Vel reſpectu habito ad filium. Quoniam enim Deus Pater maximè pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeo vt & filium ſuum in mundum miſerit, in quo complacuit ſibi reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt: ideo pacifici dicuntur vocandi filij Dei, vtpote ei ſimillimi, & eius imitatores. Aut reſpectu habito ad filium dicuntur pacifici vocandi filij Dei, eo quod vnigeniti filij Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo ac diſſidentes populos pacificare. Non dicit autē quoniam filij Dei erunt. Qui enim tales ſunt, iam ſunt filij Dei, nec expectare debēt vt fiant filij Dei, ſed vt tales vocentur, hoc eſt manifeſtētur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nōdum manifeſtum eſt, qui ſint filij Dei dicendi, cum multi eorum viles hic ſint, & abiecti, non aliter tractari, quam ſerui aut mercenarij. Dicit ergo *vocabuntur*, non falſo, ſed verè ita vt & tales ſint, & tales agnoſcantur. Ex ſuperioribus autem ſatis patere poteſt, quam conueniens ſit ordo beatitudinum iſtarum ſeptem adinuicem, & eſſe quoſdam gradus inter virtutes in beatitudinibus deſignatas.

Summa harum beatitunum.

Itaque in vnum ſic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui contēnens huius mundi bona, honores, diuitias & voluptates. Iuſtitiam inſuper, & miſericordiam ſectatus peruenit ad munditiam cordis, ac inſuper & alios ad exemplum ſui inter ſeſe, & cum Deo pacificare adlaborat.

Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam, &c. Poſt ſeptem beatitudines ſuperiores, quæ in actione aliqua conſiſtunt: iam ſubiunguntur duæ beatitudines conſiſtentes in laudabili paſſione, ſed quarum poſterior includitur in priori, ſicut ſpeciale in generali. Et quidem rectè hæ duæ beatitudines ſequūtur ſuperiores, tum quod maiorem adhuc perfectionem præ illis continent, imo abſolutam perfectionem qua non eſt maior, tum

quod

quod ferè contingere ſoleat, vt qui ſuperiores conſecutus eſt beatitudines propter iuſtitiam ſuam incidat in hominum impiorum perſecutiones. Beati ergo qui perſecutionem patiuntur, ſi modo tamen propter iuſtitiam ſuam ſcilicet, patiantur, hoc eſt propter bonum aliquod à ſe factum. Neque enim beati ſunt, qui perſecutionem patiūtur propter peccata ſua, etiam ſi eam patiantur propter iuſtitiam communē, videlicet vt ſatisfiat iuſtitiæ, & æquitati communi. Accipitur autem hic pati perſecutionem generaliter pro pati quamuis iniuriam ſiue verbo, ſiue facto illatam: cum in ſequenti mox beatitudine ſpecialiter accipiatur, ſignificans tantum perſecutionem, quæ fit facto. Rectè autem iſtis qui perſecutionem patiuntur, promittitur regnum cœlorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quam regnant omnium facti peripſema, his promitteretur regnū cæleſte, quod prius etiam pauperibus ſpiritu promiſſum fuit.

Beati eſtis cum vos oderint, & maledixerint vobis homines. Superiorem beatitudinem generaliter propoſitam conuerſo iam ſermone applicat ad Apoſtolos, tum vt doceret eos ab hominibus inſectandos, ſicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quod perſecutiones propter iuſtitiā noua iam ratione eſſent incepturæ in ipſis Apoſtolis, qui ob prædicationē Euangelij, & confeſſionē nominis Chriſti affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat perſecutionem paſſus. Ideoque & tam explicitè exponit mala varia in perſecutionis nomine ſuperius comprehenſa, vt dum hæc illis euenirent, rei nouitate non offenderentur, nec ſcandalizarētur. Et Lucas quidem quatuor membra malorū poſuit, cum vos oderint homines, & ſeparauerint vos, & exprobauerint, & eiecerint nomen veſtrum tanquam malum. Quorum primū pertinet ad interiorem affectum, ſecundum & quartum ad externam operis perſecutionem, tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in ſecundo membro de ſeparatione è ſynagoga, aut generaliter à conſortio ſuo. Eiicere autem nomen tanquam malū, eſt memoriam aliquorū vel prorſus abolere, vel abominabilem poſteris reddere. Matthæus autem tria ponit malorū membra dicens, Cum malè dixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduerſum vos, Quorum primum idem eſt cum eo quod habet Lucas, & exprobrauerint, hoc eſt probris affecerint, eſt enim Græcis eadem dictio, nempè ὀνειδίσωσιν, hoc eſt, probra in vos iecerint. Quod ſic à tertio membro vult differre Auguſtinus, vt maledictio vel opprobrium referatur ad eos, qui præſenti contumeliam verbis inferunt, Dicere autem omne malum aduerſum aliquos referatur ad eos, qui abſentibus detrahunt omne criminum genus illis imputando. Quod autem dicitur hic à Matthæo,

εἰρηνοποιοί. *Pacifici.*

Beati pacifici, εἰρηνοποιοί, hoc eſt, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificantur ergo hic, qui non ſolum in ſeipſis pacẽ iam habent, quales ſunt, qui mũdo ſunt corde, nec ſolum omnibus pacem, quantum in ipſis eſt, habere ſtudent; quales ſunt; qui mites ſunt dicti: ſed qui etiam ſtudent alios à ſe diſſidentes ſibi reconciliare, aut eos, qui inter ſe diſcordant ſibi mutuo pacificare, aut eos, qui à Deo ſunt alieni reconciliare Deo. Septimo autem loco conuenienti ordine poſt ſuperiores beatitudines hæc ſequitur: nimirum quod poſtquam quis mundus corde factus eſt, ſuperſit vt & alios Deo reconciliare ſtudeat, ac diſſidentes componere, quemadmodum iam ſuarum virium partes compoſuit. Id enim vt eſt maius quid omnibus prædictis, ita omnibus ſuperioribus adeptis eſt adiiciendum Bene autem pacificis promittitur, *quoniam ipſi filij Dei vocabuntur*, quod tamẽ poteſt intelligi dupliciter: videlicet vel reſpectu habito ad Deum Patrem. Vel reſpectu habito ad filium. Quoniam enim Deus Patres maximè pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeo vt & filium ſuum in mundum miſerit, in quo complacuit ſibi reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt: ideo pacifici dicuntur vocandi filij Dei, vtpote ei ſimillimi, & eius imitatores. Aut reſpectu habito ad filium dicuntur pacifici vocandi filij Dei, eo quod vnigeniti filij Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo ac diſſidentes populos pacificare. Non dicit autẽ quoniam filij Dei erunt. Qui enim tales ſunt, iam ſunt filij Dei; nec expectare debẽt vt fiant filij Dei, ſed vt tales vocentur, hoc eſt manifeſtẽtur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nõdum manifeſtum eſt, qui ſint filij Dei dicendi, cum multi eorum viles hic ſint, & abiecti, non aliter tractati, quam ſerui aut mercenarij. Dicit ergo *vocabuntur* non falſo, ſed verè ita vt & tales ſint, & tales agnoſcantur. Ex ſuperioribus autem ſatis patere poteſt, quam conueniens ſit ordo beatitudinum iſtarum ſeptem adinuicem, & eſſe quoſdam gradus inter virtutes in beatitudinibus deſignatas.

Summa harum beatitudinum.

Itaque in vnum ſic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui contẽnens huius mundi bona, honores, diuitias & voluptates. Iuſtitiam inſuper, & miſericordiam ſectatus peruenit ad munditiam cordis, ac inſuper & alios ad exemplum ſui inter ſeſe, & cum Deo pacificare adlaborat.

Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam, &c. Poſt ſeptem beatitudines ſuperiores, quæ in actione aliqua conſiſtunt: iam ſubiunguntur duæ beatitudines conſiſtentes in laudabili paſſione, ſed quarum poſterior includitur in priori, ſicut ſpeciale in generali. Et quidem rectè hæ duæ beatitudines ſequũtur ſuperiores, tum quod maiorem adhuc perfectionem præ illis continent, imo abſolutam perfectionem qua non eſt maior, tum

quod

quod ferè contingere ſoleat, vt qui ſuperiores conſecutus eſt beatitudines propter iuſtitiam ſuam incidat in hominum impiorum perſecutiones. Beati ergo qui perſecutionem patiuntur, ſi modo tamen propter iuſtitiam ſuam ſcilicet, patiantur, hoc eſt propter bonum aliquod à ſe factum. Neque enim beati ſunt, qui perſecutionem patiūtur propter peccata ſua, etiam ſi eam patiantur propter iuſtitiam communē, videlicet vt ſatisfiat iuſtitiæ, & æquitati communi. Accipitur autem hic pati perſecutionem generaliter pro pati quamuis iniuriam ſiue verbo, ſiue facto illatam: cum in ſequenti mox beatitudine ſpecialiter accipiatur, ſignificans tantum perſecutionem, quæ fit facto. Rectè autem iſtis qui perſecutionem patiuntur, promittitur regnum cœlorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quam regnant omnium facti peripſema, his promitteretur regnū cæleſte, quod prius etiam pauperibus ſpiritu promiſſum fuit.

Beati eſtis cum vos oderint, & maledixerint vobis homines. Superiorem beatitudinem generaliter propoſitam conuerſo iam ſermone applicat ad Apoſtolos, tum vt doceret eos ab hominibus inſectandos, ſicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quod perſecutiones propter iuſtitiā noua iam ratione eſſent incepturæ in ipſis Apoſtolis, qui ob prædicationē Euangelij, & confeſſionē nominis Chriſti affligendi erant, ob quam eatenus nemo fuerat perſecutionem paſſus. Ideoque & tam explicitè exponit mala varia in perſecutionis nomine ſuperius comprehenſa, vt dum hæc illis euenirent, rei nouitate non offenderentur, nec ſcandalizarētur. Et Lucas quidem quatuor membra malorū poſuit, cum vos oderint homines, & ſeparauerint vos, & exprobauerint, & eiecerint nomen veſtrum tanquam malum. Quorum primū pertinet ad interiorem affectum, ſecundum & quartum ad externam operis perſecutionem, tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in ſecundo membro de ſeparatione è ſynagoga, aut generaliter à conſortio ſuo. Eiicere autem nomen tanquam malū, eſt memoriam aliquorū vel prorſus abolere, vel abominabilem poſteris reddere. Matthęus autem tria ponit malorū membra dicens, Cum malè dixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduerſum vos, Quorum primum idem eſt cum eo quod habet Lucas, & exprobrauerint, hoc eſt probris affecerint, eſt enim Græcis eadem dictio, nempè ὀνειδίσωσιν, hoc eſt, probra in vos iecerint. Quod ſic à tertio membro vult differre Auguſtinus, vt maledictio vel opprobrium referatur ad eos, qui præſenti contumeliam verbis inferunt, Dicere autem omne malum aduerſum aliquos referatur ad eos, qui abſentibus detrahunt omne criminum genus illis imputando. Quod autem dicitur hic à Mat-

thæo,

thæo, *& perſecuti vos fuerint*, ad operis, & facti iniurias hic ſingulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter quam vel in ſuperiori beatitudine, vel poſtea cum dicitur, Sic enim perſecuti ſunt Prophetas, &c. Porrò dominus hæc propter ſe patientibus nō ſolum præmium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus: ſed & ad gaudium, & exultationem inuitat. Vbi notandum dominum mercedē & præmium horum beatorū non finiuiſſe, quemadmodū in aliis beatitudinibus: ſed indeterminatè dixiſſe, *merces veſtra multa eſt in cælis*, ad ſignificandum immenſitatem ipſius præmij, quod nulla nominata menſura exprimi poſſet. Porrò nō tantùm mercedis futuræ intuitu dominus ſuos ad gaudium in tribulationibus, & perſecutionibus inuitat, ſed & alia ratione, dum ſubiicit, *Sic enim*, hoc eſt, eiſdem modis, nempè maledictis, & probris inſectando, iniuriiſque variis afficiendo, atque eadem de cauſa perſecuti ſunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Illos enim perſecuti ſunt odio Patris, vos perſequentur odio mei.

Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtram. Lucas Euangeliſta quatuor tantùm poſuit beatitudines, nimirum eas, quæ planè eſſent & vulgo, & huius mundi ſapientibus paradoxę. Omnes enim in paupertate, eſurie, luctu ac vituperio hominum ſitam iudicant miſeriā. Itaque quatuor iſtis à ſe poſitis beatitudinibus, quatuor etiam væ Lucas opponit. Eſt autem interiectio væ, pro quo malè aliqui dicendū putant væh deriuata à Gręco οὐαὶ, & hoc videtur deriuatum ab Hebræo Hoi, quod idem ſignificat, & eſt interiectio minantis, vel execrantis, aut prædicētis malum aliquot imminere. Et aliquando quidē in ſcripturis eſt interiectio prædicentis imminere damnationem æternā, vt hoc loco, & aliis ferè locis noui Teſtamenti: aliquando verò eſt prædicentis tantùm malū aliquod tēporale, vt frequenter in veteri Teſtamento, & in illo item Euangelij, væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus Sunt autē generales hæ ſententiæ nō de omnibus diuitibus, ſaturis, ridentibus, & laudatis apud homines intelligendæ, ſed de his, qui hæc præſentia bona ſua ducunt, eaq; ex affectu, & corde ſtudioſè ſectantur. Hoc enim ſentire dominū patet ex eo quod adiecit, *qui habetis conſolationem veſtram*, quod debet intelligi vt cauſa condemnationis diuitū. Non enim eſt Græcè qui, ſed quemadmodū in ſequentibus duabus ὅτι, id eſt, quia. Pro habetis autem Gręcè eſt ἀπέχετε, quod potius eſt accipitis, nimirum ab ipſis diuitiis, vel ab ipſo Deo permittente, quemadmodum danti epuloni dictum eſt. Quoniam autem diuitias ſequitur ſaturitas ventris, & omnium in hoc mundo deſideriorum, riſus quoque & gaudium, rectè ſubiungitur, *Væ vobis qui ſaturati eſtis*, qui ſcilicet eſurie, & ſiti non affligimini in hoc mundo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni eſtis, nihil cæleſtium, & ſpiritualium

Væ οὐαὶ.

tualium rerum deſiderantes: quia miſerè in futura vita eſurietis, omnium rerum deſideratarum inopia laborantes. *Væ vobis qui ridetis nunc*, hoc eſt, qui in hac vita, in qua ſunt mille flendi cauſæ (Emphaſin enim habet illud nunc) gaudia ſectamini, & riſui, omniq; lætitiæ vacatis. Mox enim verſis rerum vicibus lugebitis, & flebitis, toti ſcilicet intus, & exterius occupari à triſtitia. Iam quoniam diuites, & delitiis affluentes ab omnibus prædicari ſolent, & laudari, rectè vltimo loco ſubiicitur, *Væ cum benedixerint*, hoc eſt laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines mundani ſcilicet, & qui nihil quam humana ſectantur. Non ergo omnes ſubiiciuntur condemnationi, qui laudantur ab hominibus: ſed qui eas laudes ambiunt aut potius, qui à mundanis laudantur, qui laudare ſolent eos, qui falſa fœlicitatis ſpecie clari ſunt in hoc mundo, qui ea agunt, quæ & ipſi ſectantur, aut ea dicunt, & docent quæ ipſis ſunt grata. Sic enim intelligendũ patet ex his, quæ ſequuntur, *ſecundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis Patres eorum*, vbi eorum refertur ad ipſos homines benedicentes, & dicuntur Patres eorum, prædeceſſores eorum, quorum ipſi ſunt imitatores.

Vos eſtis Sal terræ. Hic iã Dominus, quo ad perferendas perſecutiones & ſectanda omnia, quæcũque vel ſuperius commendauit, vel poſtea præcepturus eſt, magis incitaret electos iam à Apoſtolos, aperit quam iam illis perſonã impoſuerit, & ad quid delegerit: docens functionem ipſorum planè exigere vt in his quæ vel dicta ſunt, vel aliis ſe duces præbeant, & ante omnes hæc ipſi præſtent. Et quidem conditionem perſonæ illis impoſitæ tribus ſimilitudinibus explicat. Primum vocando eos Sal terræ vniuerſæ ſcilicet, quo functionem ipſorum excedere etiam functionem Prophetarum denotauit, cum ipſi tantum Sal eſſent Iudææ Apoſtoli verò Sal vniuerſæ terræ, hoc eſt vniuerſis hominibus terram inhabitantibus, aut hominibus terrenis. Accipitur autem hic Sal, ſicut & poſtea lux parabolicè. Dicuntur enim Sal terræ, quod hominibus eſſent vicè ſalis aut ad id delecti, vt id eſſent hominibus, quod Sal eſt carni & omnibus cibis: tum quia homines abominabiles, Deo, & quos vt dicitur in Apoc. euomit ex ore ſuo, reddunt guſtui Dei & bonorum omnium ſapidos & gratos, aſpergendo, & imbuendo illos cæleſti ſua doctrina, ac vitę ſanctiſſimæ exemplo, tum quia per hæc eadem præſeruant homines à corruptionibus vitiorũ, cæleſtis doctrinæ vi exedentes & conſumentes in hominibus ſanguineos carnis humores, hoc eſt, carnis deſideria menti corruptionẽ, niſi eximantur adferentia, & reſeruantes eos æternæ incorruptioni. Et quidem ad priorẽ ſalis conditionem hic reſpexiſſe videtur Dominus ex eo quod ſequitur, *Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur?* Vbi pro euanuerit Græcè eſt μωρανθῇ, id eſt, infa-

Sal terræ Apoſtoli ſecundũ duplicem ſalis conditionem.

infatuatũ fuerit. Nã ſicut inſulſum à cibo transfertur ad hominẽ: ita fatuum ab homine transfertur ad cibum. Illud ergo euanuerit, id eſt inefficax factum fuerit ſapore ſuo, & acrimonia deperdita. Quod verò ſequitur, *in quo ſalietur*, ſenſus eſt, in qua re ijſum ſal corruptũ, & inſipidum iam ſalietur, quaſi dicat, non eſt vnde ſali poſſit reſtitui deperdita vis, & ſapor. Atq; hunc eſſe ſenſum huius verbi ſic perſonaliter accepti patet ex eadem hac ſententia Domini, vt eam Marcus extulit c. 9. vbi ſic legimus. Si ſal inſulſum fuerit, in quo illud nempe ſal, condietis, vel vt habent Græca, in quo illud condietur? Eſt enim ἀσύνετον. Sed & ea quæ hic ſequuntur apud Matthęũ poſtulant hunc ſenſum. Sequitur enim, *ad nihil valet vltra*, ſcilicet quod & inſulſum eſt, & non poteſt reparari. Qua parte ſignificatur iam corrupti ſalis inutilitas, ſicut priore parte eiuſdem irreparabilitas, nempe quod, quẽadmodum Lucas explicat, non ſit vtile vt in agrum, aut in ſterquiliniũ mittatur, ad quod vtilia ſunt alia quæq; ferè corrupta ciborũ genera, eo quod ſterilitatem adferret agris, proinde eiicitur è cellis ſallariis in plateas. Porrò intendit per hæc docere Apoſtolos & eorum ſucceſſores dominus, niſi in officio ſalis ſtudioſè perſeuerent & viuidũ illum Euangelicæ perfectionis vigorem conſeruent futurũ vt duo hæc ſimul mala incidant. Primum vt ſint irreparabiles, vtpote carẽtes paſtoribus reparantibus eos, alterum vt perdito alios condiendi officio ad nihil vtiles eiiciantur è dignitatis ſuæ gradu, atque in extremum veniant contemptum apud homines.

Vos eſtis lux mundi. Quos prius dixit eſſe Sal, iam lucem vocat, quod delecti eſſent ad pellendum verbo & opere tenebras hominum. Nam & gentiles in tenebris verſabantur, verum Deũ ignorantes, & Iudæi quoque vmbris legis affixi nondum ad veram, & claram lucem peruenerant, necdum cognoſcentes, quæ eſſet vera iuſtitia, quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, nõ qualis eſt Sol (ſic enim eſſe lucem Chriſto proprium eſt) ſed qualis lux eſt lucerna ab alio lumen ſuum mutuans: vnde mox dominus explicans hanc parabolam, lucernæ accenſę eos comparat dicens, *Neque accendunt lucernam, &c. Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita, neque, &c.* Præterquam quod hic explicat quorſum eos vocet lucẽ mundi, tertio ſuos etiã ciuitati in monte conſtructæ (ſecutus ſcilicet ſcripturæ morem quæ Eccleſiam Dei, cuius
Pſal. 45. præcipua portio, & primi ædificatores fuerunt Apoſtoli, frequen-
47. 86. ter hac ſimilitudine exprimit) comparat, & vult ſignificare, quod quomodo ciuitas ſupra montem poſita abſcondi non poteſt, ſed neceſſario omnium oculis eſt expoſita propter montis altitudinem: ita Apoſtolos propter ſtatus, & officij ſui altitudinem non poſſe latere hominibus, ſed neceſſario omniũ oculos conuertendos in ipſos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accendit

vt

vt ſub vaſe occultat, ſed vt cãdelabro imponat,quo lumẽ præbeat omnibus,qui in domo ſunt:ita ipſos cogitare debere,ob id ſe cæleſti lumine accenſos eſſe, vt propoſiti palam omnibus, illuſtrent in nocte huius ſeculi omnes,qui ſunt in domo Dei,vel ingrediũtur in eam,quæ eſt Eccleſia Dei viui,& proinde neque perſecutionum metu libertatem prædicandi aliis veritatem eſſe ipſis deponendam,ſed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum in tectis,neque ſolum citra maculam debere ipſos degere ne aliis ſint offendiculo, ſed præ aliis maiori debere præditos eſſe perfectione,quo ab eis omnes,quod imitentur diſcant,& accipiant.

Sic luceat lux veſtra coram hominibus,vt videant opera, &c. Superioribus ſimilitudinibus oſtendit lucem eorum debere lucere coram hominibus : hic verò adiicit modum,quo lucere debeant,& finem propter quem debeant lucere, videlicet non in propriam gloriam,ſed in Dei Patris gloriam, & hominum videntium profectum. Quod autem dicitur:

Vt videant opera veſtra bona & glorificent, intelligendũ eſt phraſi, Hebræis familiari,pro eo quod eſt, vt videntes opera veſtra bona glorificent. Hic autem lux paulo aliter accipitur , quàm ſuperius,cum dicitur, vos eſtis lux mũdi:Ibi enim ipſi Apoſtoli à Domino luce abundantiori donati dicuntur lux : hic verò perfectio ſapientiæ & vitæ,lux eorum eſſe dicitur.Notandum & illud quod non dicit , vt glorificent Deum , ſed potius vt glorificent *Patrem veſtrum*.Sic enim & ſuauius eos inuitat ad id,quod facto opus eſt, eo quod Patris honor & gloria naturaliter quæritur à filiis , in quos etiam Patris gloria redundat, & rurſum ſignificat non ſatis eſſe vt quæratur Dei gloria,ſed eam filiali amore querendam.Iam & illud *qui in cælis eſt*,etſi ſit additum ad diſtinctionem Patris terreni , ſimul tamen etiam includit rationem ob quam Dei gloria ſit quærenda nimirum ratione domini eius , quod habitatio eius in cœlis ſignificat. Quanquam autem hæc peculiariter pertinent ad Apoſtolos, ac Eccleſiæ Paſtores & Doctores : tamen ex nonnulla parte etiam ad omnes pertinent Chriſtianos.

Præcipitur abundantior iuſtitia quàm ſit Phariſæorum. Matthæi 5. Lucæ 6.

CAPVT XL.

D*Ico autem vobis , quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra priuſquam ſcribarum & Phariſæorum , non intrabitis in regnum cælorum. Audiſtis quia dictum eſt antiquis : Non occides,qui autem occiderit reus erit iudicio.Ego autẽ dico vobis , quia omnis qui iraſcitur fratri*

ſuo reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri ſui racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus tuum. ‖ *Eſto conſentiens*

G.12. 17. C.12. 87. *aduerſario tuo citò, dum es in via cum eo: ne fortè tradat te aduerſarius iudici, & iudex tradat te miniſtro, & in carcerem mittatis. Amen dico tibi, nõ exies inde donec reddas nouiſſimum quadrantem.* [*Audiſtis quia dictum eſt antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis*

A. 18.71. B.971. *qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo.* ‖ *Quòd ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum, & proijce abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehẽnam. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abſcinde eã, & proijce abs te: expedit enim tibi vt pereat vnũ membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.*] *Dictum eſt autem: Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiſerit vxorem ſuam excepta fornicationis cauſa, facit eam mœchari: & qui dimiſſam duxerit, adulterat. Iterum audiſtis, quia dictum eſt antiquis: Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis: neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem ſermo veſter eſt eſt, non non: quod autem his abundantius eſt à malo eſt. Audiſtis quia dictum eſt: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo* † [f] *ſed ſi quis te percuſſerit in* [a] *dexteram* [f] *maxillam* [a] *tuam,* [f] *præbe illi & alteram. Et* ▷ *ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium,* [a] *& quicunque te angariauerit mille paſſus, vade cum illo & alia duo.* [c] *Omni* ‖ [f] *autem qui petit à te da ei,* [a] *& volenti mutuare à te, ne auertaris,* [c] *& qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas.* ‖ *Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis ſimiliter.*] [a] *Audiſtis quia dictum eſt: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.* [f] *Ego autem dico vobis* [c] *qui auditis:* [f] *Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos* [c] *Benedicite maledicentibus vobis,* [f] *& orate pro* [a] *perſequentibus &* [f] *calumniantibus vos,* [a] *vt ſitis filij patris veſtri qui in cœlis eſt, qui Solem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* [f] ▷ *Si enim diligitis eos qui vos diligunt,* ‖ *quam mercedem habetis? Nónne & publicani hoc faciunt?* [c] *Nam & peccatores ſe diligentes diligunt. Et ſi benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis eſt gratia? ſiquidem & peccatores hoc faciunt. Et ſi mutuum dederitis his à quibus ſperatis recipere, quæ gratia eſt vobis? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia.* [a] *Et ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantùm,*

Margin notes: † [c] & qui te percuſſit. ▷ [c] ab eo qui aufert tibi veſtimentũ, etiam tunicam noli prohibere. ‖ [a]. Qui autem petit [c] petenti te tribue. ▷ [c] Et eſt ‖ [c] quæ vobis eſt gratia.

tantùm, quid amplius facitis? nónne & ethnici hoc faciunt? [c] *Verumtamen diligite inimicos veſtros, benefacite & mutuum date, nihil inde ſperantes: & erit merces veſtra multa, & eritis filij altiſſimi, quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.* [f] *Eſtote ergo* [a] *vos perfecti* [&] [c] *miſericordes,* [f] *ſicut & pater veſter* [a] *cæleſtis perfectus* [&] [c] *miſericors* [f] *eſt.*

Nolite putare quoniam veni ſoluere legem, aut Prophetas. Daturus dominus nouæ legis quædam præcepta celſiora his, quæ erant in veteri Teſtamento, amputat ſuſpicionem falſam, quæ de ſe haberi poſſet tanquam veteris legis deſtructore: docens quæ precepturus eſt non aduerſari legi, aut Prophetis, ſed potius ſupplere, quod legi deerat Nomen autem legis hic accipitur tantum pro quinque libris Moyſi, quos ſingulariter vocant Hebręi Thorach, hoc eſt legem. Porro dupliciter quis dicitur ſoluere legem, videlicet & dum eam tranſgreditur, & dum eam abolet, & deſtruit. Atque hoc ſecundo modo debere hic accipi ipſe ſcopus Chriſti ſatis indicat, & dictio Græca καταλύσαι, quod eſt diſſoluere, & deſtruere: quamuis rectè etiam ſimul & primus modus ſoluendi legem hic intelligatur includi, vt ſoluere legem ſit, aut vita eam tranſgredi, aut doctrina ipſam abolere, & deſtruere. Cum verò dominus hic dicit ſe veniſſe ad implendum legem, videtur potiſſimum loqui de impletione legis, quæ ſit exhibitione, & completione promiſſorum legis, & quę ſit additione pręceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione dominum locutum patet ex ſequenti ſententia, Amen dico vobis, Iota vnum, &c. de ſecunda item locutum patet ex ſequenti eius doctrina qua ſupplet ea, quæ legi ad perfectionem hominis deeſſe videri poterant, dicens. Niſi abundauerit iuſtitia, &c. Cum ergo dominus dicit ſe non veniſſe ad ſoluendum legem, ſed ad implendum, cum certum ſit eum ſuſtuliſſe legem quoad ceremonialia, & Iudicialia eius præcepta: loquitur potiſſimum de lege ſecundum ea, quæ in ipſa lege ſunt præcipua: Vnde, poſtea cum ſuis pręceptis legem perficit tantum adfert præcepta moralia, & nulla ceremonialia. Legem ergo quæ ad dilectionem Dei, & proximi, atque temperantiam in omnibus ſeruandam inuitat, Dominus non ſoluit, ſed adimpleuit: quia perfectius docuit quomodo hæc præſtari debeant, quam lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. [Et tamen etiam legem, quatenus ceremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum ſoluiſſe, ſed etiam impleuiſſe eam. Nam quamuis cæremonialia ad litteram abrogauerit, vt vim obligandi amplius non habeant: tamen non penitus ea ſoluit (quod feciſſet ſi docuiſſet ea mala fuiſſe, nec à Deo profecta) ſed adimpleuit ea: tum quia in ſe hoc ipſum exhibuit, quod per illas ceremonias adumbrabatur, tum quia docuit, quomodo

ea præcepta ſpiritualiter intellecta perfectius obſeruari à Chriſtianis deberent. Quod autem Dominus hic loquens de adimpletione legis etiam comprehendat cæremonialia, & nō ſolum moralia, patet ex ſententia ſequente, qua dicitur nihil præteriturum à lege donec omnia fiant, vbi manifeſtè dominus loquitur de lege, quatenus continet non ſolum præcepta, ſed etiam promiſſa, & prophetias. Iam autem cæremonialia præcepta, prophetiæ quædam erant ſpiritualiter intellecta.]

Hierony.
Auguſt.

Amen quippe dico vobis, donec tranſeat cælum & terra, &c. Senſus eſt, Verè illud vobis affirmo, quod vſq; ad conſummationem ſeculi, quando tranſibunt cælum & terra, non quidem ſecundum ſubſtantiam ſuam, ſed ſecundum ſtatum ſuum, ne minimum quidem ex vniuerſa lege eſt periturum, ſed perficientur vniuerſa, quæ in ea ſunt ſcripta. Quod enim dicit Iota vnū, aut apex vnus, &c. per hyperbolen & tropum eſt accipiendum. Non enim laboratur de litterarum apiculis, cum conſtet quædam volumina veteris Teſtamenti intercidiſſe, quorum nomenclaturam adhuc videmus in Canonicis voluminibus: ſed aſſeueratur nihil omnino promiſſum aut proditum in lege Moſaica quod non impleatur.

Cælum & terra quomodo tranſibūt.

Qui ergo ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, & docuerit, &c. Chryſoſtomus per mandata minima intelligit eá præcepta, quæ dominus addidit pręceptis legis, eáque putat in prima ſua expoſitione dici minima à domino, humilitatis & modeſtiæ cauſa. in ſecunda verò expoſitione, quæ etiā nomine Chryſoſtomi legitur, eo quod minor eſſet illorum tranſgreſſio, & minus neceſſaria eorum obſeruatio. Et de his mandatis magis Dominum locutū eſſe veriſimile eſt, tum propter pronomen demōſtratiuum iſtis, quod non videtur quid poſſit aliud demōſtrare, quàm ea, quæ mox dominus eſt præcepturus, vt ſit ſenſus: Qui ſoluerit vnum de mādatis iſtis minimis, quæ modo ſum præcepturus, tum quia dum ſequitur ex oppoſito. Qui autē fecerit, & docuerit, ſubintelligēdum indubiè ſit, mandata iſta. Iam quę ſint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit magnus vocandus ſit in regno cælorum: patet ex ſubiuncta ratione, dico enim vobis, Niſi abundauerit, &c. Inde enim patet magnum non vocandum in regno cælorum, niſi eum qui fecerit, & docuerit illa mandata, quibus Chriſtus legem perfecit & adimpleuit. [Nō eſt tamen neceſſe omnia præcepta Chriſti hic vocari minima, cum hic videatur eſſe ſenſus domini. Qui ſoluerit etiam vnum tantū de mandatis iſtis, etiam ſi illa ſint minima, hoc eſt vnum mandatorum etiam minimorū, vt ſignificetur minimum fore non ſolū eū qui multa mandata ſoluerit, ſed etiam qui vnū tantū ſoluerit, etiā ſi illud nō ſit ex maioribus, ſed ex minimis, aut ex minimis eſſe putetur: vt minima quędā dicat dominus per cōceſſionē. Quare intelligi etiā poteſt dominū cum dicit

de

de mandatis iſtis, demonſtrare non tantũ ſua præcepta, ſed etiam legis præcepta quæ adducturus eſt, & omnino omnia præcepta, quæ traditurus eſt, quãuis non omnia ſint dicenda minima.] Iam quod ſequitur, *& docuerit ſic homines.* Aug. intelligit de eo qui malè docet, vt ſit ſenſus, & docuerit ſic homines ſicut ipſe ſoluit, hoc eſt docuerit etiam non ſeruare alios, quod ipſe non ſeruat, & tum vita, tum doctrina legem aliquam ſoluerit. Atq; hic ſenſus videtur eſſe veriſimilior, tum quod nimis durum ſit dicere eum qui recte docet, ſi vnum aliquod ex minimis mandatis tranſgreſſus fuerit, minimum fore in regno cælorum, cum nemo omnino ſit, qui non in multis offendat, tum quia ex ſuperioribus iſtud Dominus infert, in quibus dixit ſe non veniſſe ad ſoluendum legem, quæ eſt inſolubilis, ſed ad implẽdum eã ſuis præceptis perfectioribus. Secundum hunc autem ſenſum quod ſequitur. *Minimus vocabitur in regno cælorum*, dupliciter accipi poteſt. Aut enim regnum cęlorum accipitur pro regno cæleſti quod poſt hanc vitam expectatur, & dicitur talis vocandus minimus, quia contẽptus habebitur à Deo, & ſanctis eius, & indignus planè qui recipiatur in regno cælorũ. Aut regnũ cælorũ hic accipitur quemadmodum ſæpe pro republica credentiũ in Chriſtum, quomodo & ibi videtur accipi: Quis putas maior eſt in regno cælorũ? & ſimiliter dicitur vocandus minimus in regno cœlorum, quia etiam ſi connumeretur inter ciues regni cęlorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali ſcilicet loco, vt è numero ciuium ſit eiiciendus ni reſipiſcat. Omnes enim hi dicuntur in regno cælorum minimi, qui eo ſunt loco in populo Dei, vt in eorum numero nõ ſint ſemper permanſuri. Sequitur: Qui autem primum quidem fecerit nõ iam vnũ aliquod ſolum de mandatis iſtis, ſed omnia ſimul mandata iſta, quę modo traditurus ſum, deinde verò etiã alios docuerit. Hic nõ erit ſolum in regno cœlorũ, ſed magnus ibi vocabitur, maior ſcilicet his qui vel tantum faciunt, vel tantum docent, ſecundum illud Danielis, Qui docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad Iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.

Dico autem vobis quia niſi abundauerit, &c. Græca non habent autem, ſed cõiunctionem cauſalem γὰρ enim. Redditur enim ratio quare dixerit ſe veniſſe ad implẽdum legem, & quare ſeruanda ſint mandata ſua, quibus legem eſt perfecturus, & impleturus. Poteſt autem hæc ſententia intelligi dicta ſpecialiter ad Apoſtolos, & eorum locum in Eccleſia tenẽtes doctores ſcilicet, ad quos ſuperiora ſingulariter pertinent: verum quoniam præcepta illa, quibus ſtatim explicat, quę ſit Iuſtitia illa abũdãtior, quã requirit ad omnes pertineãt Chriſtianos, rectius hæc ſentẽtia intelligitur dicta toti populo & omnibus Chriſtianis. Ideo autẽ Iuſtitia Chriſtianorũ cõparatur Iuſtitiæ ſcribarũ & Phariſæorũ, quoniã hi &

apud Iudæos optimi habebantur ac iuſtiſſimi,& ſibiipſis placebant tanquam conſecuti iuſtitiam perfectam. Itaque ſignificat nos optimis, & pro ſanctiſſimis habitis apud Iudæos, debere eſſe meliores.

Audiſtis quia dictum eſt antiquis. Incipit iam quod promiſit præſtare,implere ſcilicet legem,& docere quomodo abundare debeat iuſtitia noſtra. Incipit autem ab eo mandato, quod in Decalogo primum eſt inter mandata negatiua ſecundæ Tabulæ:docens non ſatis eſſe cauere ab homicidio, quemadmodũ illo præcepto Scribæ & Phariſæi tantum putabant eſſe prohibitum, ſed & ab omni ira in fratrem abſtinendum. Quoniam autem rudibus turbis & ex media plebe delectis diſcipulis Dominus loquebatur, ideo magis vt vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant quàm vt legebantur in ſcripturis, explicanda & perficienda præcepta legis ſuſcepit.Dicit *itaque audiſtis*,quod dictum ſit olim à Deo in monte Sinai priſcis patribus: Non occides hominem ſcilicet, propria authoritate. Et quod ſequitur.

*Qui autem occiderit,reus erit iudicio:*cum in lege Domini non ſit ad verbum,ſatis indicat Dominum voluiſſe hæc præcepta,vt vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat,perficere partim explanando & addendo, partim corrigendo. Habetur autem hæc ſententia in ſenſu Exod.21. vbi non vnum,ſed varia ſunt inſtituta iudicia,iuxta varios homicidij caſus, quæ omnia hac vna ſententia comprehenduntur. Cæterum iudicij nomine Scribæ hac ſententia in docendo populo, vt eſt veriſimile vtentes, fortè intellexerunt diiudicationem, qua de homicida explorabatur, an ſciens vel inſciens, data opera, vel per caſum proximum ſuum occidiſſet,de quo etiam habetur Exod.21. & latius Deuter.19.

Ego autem dico vobis,quia omnis qui iraſcitur fratri, &c. Impleturus Dominus homicidij legem tres facit gradus peccantium citra homicidium, per iram & indignationem, & tres item pœnarum gradus. Leuius enim eſt iraſci tantum fratri,& iram in corde retinere compreſſam, quam ſi erumpente ira dicat quis fratri Racha, vel fatue. Ita leuius quid ſonat reum eſſe iudicio, quam reum eſſe concilio, & hoc rurſum leuius, quam reum eſſe gehennæ ignis. Quod autem trium iſtorum peccatorum leuiſſimum eſt, nempè iraſci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege: non quod æquè graue ſit peccatum iraſci tantum & occidere hominẽ: ſed vt doceret Euangelicæ doctrinę perfectionem:& ſic Chriſtiano ſtudendum eſſe effugere omnem iram in fratrem, quomodo Scribæ & Phariſæi vitabant homicidium. Dicit autem: Ego dico vobis,& non ſicut Prophetæ hæc dicit Dominus Deus: inſinuare volens ſuam authoritatem æqualem authoritati eius, qui veterem dederat legem: Non eſſe autem hoc loco ab Euangeliſta nec ab

ipſo

ipſo ſaluatore appoſitam dictionem εἰκῆ, hoc eſt, temerè, vel ſine cauſa, quam legunt quidam: hinc ſatis conſtat, quod etiam iuſtam iram, hoc eſt, quæ iuſtã videtur habere cauſam, Dominus hoc loco prohibere voluerit. Peccat enim qui etiã ab alio læſus, & iniuria affectus iraſcitur. [Nec obſtat quod aliquãdo ſine peccato quis alteri iraſcatur, aut etiam racha, & fatue dicat. Primùm enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus, qui in noſtra non ſunt poteſtate: ſed ira deliberata & perfecta, cui ſcilicet conſenſus accedit. Deinde nec huiuſmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur, ad quod ſignificandum quidam putant dictũ, qui iraſcitur fratri, hoc eſt, non vitio hominis ſed homini, quem quod frater ſit diligere deberet. Itaque per datiuum fratri ſatis ſignificatur Dominum loqui de ira tali, quæ pugnat cum dilectione fraterna. Aut ſi non hac ratione dictũ eſt, qui iraſcitur fratri, ſed potius ſecundũ Hebraicam phraſim, fratris nomen hic poſitum eſt pro quocunque homine, & pro proximo: dicendũ Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ eſt motus animi maleuolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis. Huiuſmodi enim ira ſemper etiãſi ſit in iudice iuſtè puniente nocentem, peccatum eſt. Atque ob huiuſmodi iram deſignandam intelligunt additam partem illam εἰκῆ apud Græcos, aut ſine cauſa, apud Latinos hi, qui illam partem hoc loco legunt: vt ne quis putet eos intelligere illum iraſci εἰκῆ, vel ſine cauſa, qui nulla accepta iraſcitur iniuria.] In ſequentibus autẽ duobus membris, quo ſint ſententiæ vniuerſaliter verè ſubintelligendũ ex primo membro: Si quis iratus dixerit Racha, ſi quis iratus dixerit fatue: accipiendumq; ſemper de ira ea, de qua primum membrum intelligitur. Nam & Chriſtum ſupra Marc. 3. iratum Iudæis legimus, & ſæpè grauiter quoque conuitiatũ Phariſæos. Porrò quid ſit Racha, quod in ſecundo ponitur membro, omniũ probabilior eſt *Racha.* Hieronymi ſententia vt Racha (vel potius Raca ſine aſpiratione ſaltẽ in ſecũda ſyllaba, cum Græcè ſit ῥακά) ſit dictio Hebraica, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa certũ aliquod conuitium ſignificãs. [Hebraicè enim Rec, inanem ſignificat, vanũ, aut pauperem à verbo, quod ſignificat euàcuare, attenuare, & pauperẽ eſſe Inde pro more Chaldæorum adiectione literę Aleph fit Reca, vel Raca. Non ſignificatur tamẽ hac dictione iſto loco cerebro carẽs, ſiue vacuus, quẽadmodũ tamẽ vult Hier. Sic enim nihil intereſſet interdicere fratri Racha, & dicere fratri fatuę. Sed per Racha ſignificatur potius homo inops, & pauper vacuus omnibus bonis, quomodo accipitur Iud. 11. vbi nos legimus. Congregatiq; ſunt ad eũ viri inopes. Et 2. Paral. 13. Congregatiq; ſunt ad eũ viri vaniſſimi. His enim locis pro inopes, & vaniſſimi Hebraicè eſt, recim. Et 2. Reg. 6. Hier. eãdẽ dictionẽ vertit ſcurrã.] Itaq; idẽ cõuitiũ nomine Hebraico Raca ſignificatur, quod Græcis nomine ῥακ@, quamuis

vnum nomen ab altero veriſimiliter non deriuetur. Sciendum autem Dominum in tribus illis gradibus iræ, & reatuum attemperaſſe doctrinam ſuam ad captum ſimplicium. Non enim ſemper minus peccat, qui tacitus iraſcitur, quam qui conuitiis debacchatur: ſed pro captu vulgi, per eum qui tantùm iraſcitur propoſuit exemplũ iræ leuis, quę nondum decreuit vltionem, per rhaca, iræ grauioris, & per fatuæ, iræ grauiſſimæ citra homicidiũ. Sic quod iraſcentem dicit reum iudicio, dicentem racha reum concilio, dicentem fatuæ reum gehennæ ignis, ſignificare voluit eum, qui vel tantum iraſcitur, tale quid cõmiſiſſe, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videatur certa & definita: qui verò leuiori conuitio fratrem impetierit, tale quid commiſſiſſe, vt metuere iam non debeat ſolùm ne cõdemnetur, ſed veluti certus de promerita condemnatione metuat grauem aliquã condemnationem: qui verò grauiori conuitio alium inceſſerit, iam certò expectet debitum ſibi grauiſſimum æterni cruciatus ſupplicium. Intelligenda eſt autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraica phraſi, pro eo quod eſt gehenna ardens, & ignita.

Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Videtur hæc ſententia, quam ex ſuperioribus inferri indicat coniunctio ergo, ſic cum ſuperioribus hærere: Cum charitatis fraternæ tanta ſit habenda ratio, vt cauendum ſit ne, vel fatuæ, vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes: cumq́; fraternę charitatis violatorem adeo deteſtetur Deus, vt eum qui vel fatuæ tantum dixerit fratri addicat gehennæ ignis: ergo ſi, vt fit, contingat aliquem fratrem ſuum quauis in re læſiſſe, vel offendiſſe ante omnia ei opera danda, vt ſciſſa concordia reſarciatur, & fratri recõcilietur, adeo vt huic rei etiam ſacrificij oblationem poſtponat, quæ non poteſt Deo eſſe accepta, ab eo, qui fraternæ charitatis violator eſt, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. [Diligenter autem aduertendum quam efficaciter Dominus hac lege & ſententia impellat ad ſtudium reconciliationis. Non enim dixit: Recõciliare fratri tuo priuſquam offeras munus Deo: ne tempus reconciliandi cõcedere videretur vſque ad tempus offerendi munus Deo: ſed vt ante omnia negotia, & quam citiſſimè doceret incumbendum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium etiam cum in manibus eſt, intermittendũ eſt, & poſthabendum reconciliationi fraternæ, multò magis alia negotia: & ſi tũc, dum quis ante altare recordatur offenſæ recurrendum eſt ad fratris reconciliationem: multò magis id prius agendũ erat.] Porrò quod dicitur: *Frater tuus habet aliquid aduerſum te*, dupliciter intelligitur: Auguſtinus enim intelligit eũ habere aliquid contra aliũ, qui ab eo læſus eſt, hoc eſt, qui habet vnde cum alio expoſtulet, & cauſam habet de eo conquerendi. Chryſoſt. verò, & poſt eum

Theophyl.

Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduerſum alium, cui cum alio non bene conuenit,ſed qui inimicitias cum illo gerit ſiue iuſtas,ſiue iniuſtas,& ob id abſolutè dictum. Si frater tuus habet aliquid aduerſum te, nec additum,iuſtè, vt intelligatur etiam ei,qui læſus eſt præceptum eſſe, vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipſo diſſidet,& ſe læſum ab eo putat,etiam ſi non ſit.Atque ob id etiam Chryſoſtomus putat non eſſe dictum reconcilia tibi fratrem tuum:ſed reconciliare fratri tuo, quod tam offenſo conuenit,quam offendenti, Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ,quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chryſoſtomum, dum reconciliationem quærit à læſo,tantum requirere remiſſionem delicti in ſe commiſſi, ita vt ſententia eius ferè coincidat cum Auguſtini. Verum quid ſit fratrem habere aliquid aduerſum aliquem patet ex Apocal.2.Vbi ſimili locutione dicitur, habeo aduerſus te pauca, pro eo quod eſt, ſunt quædam de quibus tecum expoſtulem.Intelligēda eſt autem hæc ſententia cum eo ſale diſcretionis, cum quo ſimilia præcepta affirmatiua debent intelligi,ſi ſcilicet tempus, locus, & prudentiæ ratio ita permittat, nec tam ſpectanda ſunt præcepti huius verba, quam ſcopus,& intentio Saluatoris, qui eſt, vt quantum in nobis eſt omnia poſtpoſitis omnibus faciamus, quo offenſum fratrem reconciliemus nobis: adeò vt etiam ſacrificium Deo iamiam offerendum intermittamus, cum ita fieri poteſt, quo memores offenſæ fraternæ,eum qui offenſus eſt,placemus, priuſquam ſacrificium abſoluámus. Quod ſi autem fieri non poteſt vt offenſum adeamus illíve reconciliemur:animo ſaltem, & cordis bono propoſitio iſtud, quod hic præcipitur, peragendum eſt, videlicet vt pro virili, & iuxta offenſæ qualitatē offenſum placare proponat, priuſquam oblationem ſuam Deo offerat.

Eſto conſentiens aduerſario tuo cito,dum es in via cum ipſo, &c. Eſt exemplum allegoria inuolutū, cuius res à Domino præcipuè intenta magis ſignificatur,quam exprimitur. Habet autē hunc ſenſum:Si creditor aliquis,aut aduerſarius quiſquam, qui habet iuſtā aliquam aduerſus te quærelam, te in ius vocaſſet, iamq; cum illo ires ad iudicem: conſultiſſimum faceres, ſi cum adhuc eſſes cum illo in via ipſe mox cum illo conuenires. Nam ſi iudicium velles experiri,quando debitum inficiari nō poſſes,nihil aliud expectandum tibi,quam vt pro officio ſuo iudex te traderet miniſtro, qui te conijceret in carcerem: è quo non liceret egredi niſi omni debito vſque ad extremum quadrantem perſoluto,ſicque duo ſimul incommoda reportares: nimirum carceris pœnas, ac dedecus, & extremam,exactamq; debiti perſolutionem,cum alioqui ante iudicium ab ipſo creditore ſperare licuerit aliquam debiti remiſſionem. Hæc parabola ſiue exemplum eſt, ἀνταπόδοσι verò,id eſt,red-

 ditio,

ditio, ſiue res exempli, quam ſignificare Dominus potius, quàm dicere maluit, ſic ſe habet: Sic ſi quem offendiſti, & per hoc debitorem te illius conſtituiſti, da operam vt dum adhuc es in via, hoc eſt, priuſquam iudici Deo, qui vindex eſt horũ, tradaris, cito cum eo in gratiam redeas. Id enim ſi feceris, iam & veniam quoque ab ipſo iudice Deo impetraſti. Si verò neglexeris, vbi iuſto iudicio traditus fueris, non eſt quod vllam ab eo veniam ſperes: id quod iuſtum eſt iudicabit, nullã concedens debiti relaxationẽ, ſed exigens vt ad plenum perſoluas debitum, quod fiet inflictione æterni ſupplicij, & cruciatus æterni ignis debito his, qui fraternam charitatem violauerint. Itaque qui prius cum adhuc in via eſſes, facili negotio potuiſſes cum aduerſario cõponere, precibus ſcilicet ſolis, aut diſpendio ſolũ pecuniario, iam cogeris pręter dedecus carceris extremũ exoluere, quod iuſtitia exigit [Dominus ergo ſicut ſuperiore ſententia ad quærendam reconciliationẽ inuitauit, indicãdo mutuam concordiam Deo gratiorem eſſe omnibus ſacrificiis, imo ſine ea nullum ſacrificium illi gratum eſſe: ita hoc ſimili ad eandem magis compellit, oſtenſo periculo in quod ſe conijcit, qui hanc reconciliationem negligit.] Pro nouiſſimo quadrante, Lucas cap. 12. (vbi dominus eodem exemplo vtitur, ſed alia occaſione, & alio fine, vt ibi patebit vnde videri poſſit hoc ſimile domino non infrequens, ac veluti prouerbij loco fuiſſe) habet nouiſſimum minutum, dimidium ſcilicet quadrantis. Idem tamen vtrobique ſignificatur, nempe extremum, & exactum debitum.

Audiſtis quia dictũ eſt antiquis: Non mœchaberis, &c. In lege poſtquam dictum eſt, non occides, ſequitur. Non mœchaberis. Itaque poſt perfectionem prioris mandati, conſequenti ordine ad perfectionẽ ſequẽtis procedit Domin⁹. Porrò ſicut præcepto homicidij prohibetur etiam omnis mutilatio, læſio & percuſſio hominis: ita hoc præcepto ſub nomine Mœchiæ, quod propriè adulterium ſignificat, prohibetur omnis illicitus veneris vſus, ſub craſſiore ſcilicet, grauiore & notiore peccato, cæteris etiã leuioribus cõprehenſis. Dominus autem hoc præceptum adimplens docet etiã concupiſcentiam cuiuſcunque mulieris non ſuæ Mœchiæ, & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiſcentia vxoris alienæ, vt nõ potuerint Iudæi ignorare, quin & huiuſmodi concupiſcentia illicita eſſet: verum vel Iudæi præceptum huiuſmodi malè intelligebant, vt quibuſdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, vt exiſtimat Aug. aut de exterioribus concupiſcentiæ ſignis, nempè oſculis, & tactibus vt vult Lyranus: vel potius etſi putarent interiorem etiã concupiſcentiam eſſe vetitam, non tamen putauerunt per eam hominẽ Mœchiæ, & fornicationis crimen incurrere, maximè cum diuerſa eſſent decalogi præcepta: Nõ mœchaberis, & nõ cõcupiſces & vxo-

rem

tem proximi, &c. Itaque dominus hoc addidit legi, quod docuit ſola concupiſcentia hominem reũ fieri Mæchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit, Non concupiſces vxorem proximi tui, fortè crediderunt plerique non prohibitam concupiſcentiam mulieris, quæ nullius eſſet vxor. Itaq; & hunc errorem excludere volens dominus abſolutè dicit, omnis qui viderit mulierẽ, ſiue ſcilicet vxor ſit alterius, ſiue nõ, modo ſua non ſit vxor, Quare hoc ſuo præcepto dominus dupliciter perficit veterem legem. Illud autem.

Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, accipi poteſt vt ſit ſenſus: Qui ad hoc viderit mulierem, vt inde concupiſcentiã eius in ſe accendat, quomodo hunc locum accipiunt Aug. Hierony. & Chryſoſt. & verba ipſa exigunt, vt ſic intelligatur. Sic ergo non omnem mulieris concupiſcentiam damnauit his verbis dominus, ſed eã, quæ affectata, deliberata, & procurata eſt. [Conſiderandum eſt (inquit Aug.) quod non dixit omnis qui concupierit mulierẽ, ſed qui viderit mulierem ad concupiſcendũ eam, id eſt hoc fine, & hoc animo attenderit vt concupiſcat eam, quod iam non eſt titillari delectatione carnis, ſed plenè conſentire libidini, ita vt iam non refrænetur illicitus appetitus, ſed ſi facultas data fuerit, ſatietur.] Quod autẽ dominus dicit de viſu tanquam de ſenſu notiore, & vnde vt in plurimum maximè naſcitur in animo concupiſcentia, hoc idem & de aliis ſenſibus eſt intelligendum, nimirũ quod qui tetigerit mulierem, aut audierit, aut etiam abſens cogitauerit, de ea, vt concupiſcat eam, & tactu, auditu, vel cogitatu concupiſcentiam in ſe collegerit, mœchatus eſt eam, hoc eſt, adulterium, vel fornicationem commiſit cum ea, & etſi non in corpore ſuo, tamen in corde ſuo: ac proinde quanquam apud homines non tenetur reus adulterij, apud Deum tamen eſt, qui ſcrutatur corda & renes.

Quia ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum, &c. Videtur Dominus in hunc ſermonem parabolicum de oculo, & deinde de manu incidiſſe occaſione eius, quod dixit prius de oculo. Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, &c. Contra quod ab auditoribus ipſi obiici potuiſſet. Quomodo ergo quis reatum adulterij effugere poterit, cum facillimè ex conſpecta muliere animus cuiuſque in amorem & concupiſcentiam mulieris rapiatur? Neq; enim licet ſemper clauſis incedere oculis. Huiuſmodi ergo obiectioni velut per præoccupationem reſpondet Dominus. Si oculum tuus dexter, &c. Quaſi diceret, Ergo fugienda eſt omnis occaſio concupiſcentiæ, imò & præſcindendum quidquid omnino mali cuiuſpiam occaſionem prębet. Vt enim inoffenſi & citra peccati impactionem, & caſum in via Dei pergatis, par eſt vos omnibus cedere, omniaque facere & pati. Vnde quemadmodum ne-

mo non vellet oculi etiam dextri aut manus etiam dextræ iacturam facere, quo totum corpus à perditione ſeruaret: ita & vos moneo, vt quidquid demum eſt, etiam ſi ſit vobis tam charum, & tam neceſſarium, quàm ſunt oculi, & manus, imo oculus dexter, & manus dextra, id reſeceris, & abſciatis, ſi offendiculo vobis ſit, quantumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim eſt, quo non infinito magis præſtet carere, & vitam conſequi æternam, quam id retinere, & abiici in gehennam. Si explicata hæc parabolica, atque hyperbolica Chriſti verba, & cum ſuperioribus habent multum affinitatis, & omnes Patrum interpretationes in ſe includunt.

Dictum eſt autem, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam det illi, &c. Poſt perfectionem legis, non mechaberis, congruo ordine ſubiicitur perfectio alterius legis, quę etiam ad mulierem pertinet, docens iam propriam vxorem non eſſe dimittendam, poſtquam ſuperius docuit alienam non eſſe concupiſcendam, & aliud iam mechiæ genus oſtendens, Scribis & Phariſæis inopinatum. Bene autem dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum, quicunq; dimiſerit vxorem ſuam, ſignificans ſatis legem non præcepiſſe, ſed coactā permiſiſſe diuortium: pręcepiſſe autem, vt qui dimittere vellet, non dimitteret niſi dato libello repudij, hoc eſt charta quadam, & ſchreda, quæ repudiatam vxorem teſtabatur. Hanc itaque legem diuortij dominus perfectionis, quā lex exigere non potuit, Magiſter hoc loco in duobus perfecit. Primum quod non permittat niſi ob vnam cauſam marito dimittere vxorē, videlicet ob fornicationē. adeo vt ſi ob aliam cauſam dimiſerit, mechię author ſit vxori, dum occaſionem illi præbet alteri ſe coniungendi, cui ſine adulterio coniungi non poteſt, cum alterius permaneat vxor. Secūdo quod non permittat (dimiſſæ, etiam iuſte,) videlicet ob fornicationem, alteri nubere, quemadmodū tamen licebat in veteri Teſtamento. Nunc enim qui dimiſſam duxerit adulterat, ac proinde pœnitus ſuſtulit dominus repudij libellum, qui nec ob fornicationē dimiſiſſe conſcribi, & tradi poteſt. Tertio verò, etiā in eo lex vetus de diuortio perfecta eſt per Chriſtū, quod cum in veteri Teſtamento vir potuerit dimittere vxorem, non autē contrà vxor virum: in nouo Teſtamento non magis vir dimittere poſſit vxorem, quam vxor virum. Vterque enim ob ſolam fornicationis cauſam alterum dimittere poteſt.

Et qui dimiſſam duxerit, adulterat. Hæc pars intelligenda eſt de dimiſſa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chryſ. & Theophyl. aut certè generaliter de dimiſſa ob quamuis cauſam ſiue iuſtam, ſiue iniuſtam.

Iterum audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non peiurabis, &c. Videtur iſtud deſumptum ex Leuitici 19. cap. Vbi ſic legimus, Non periurabis

rabis in nomine meo, nec polluеs nomen Dei tui, pro quot Hebræa habẽt. Non iurabis in nomine meo falſo, vel in falſitate. Iurare autẽ falſo, nihil aliud eſt, quã peierare. Porrò quod ſequitur.

Reddes autem domino iuramenta tua, ſic intelligitur, quod iuraſti id perſolues veluti Deo debitum, vt ſit explicatio eius, non periurabis, ſicq́ue hęc pars ex eiſdem locis intelligenda eſt eſſe deſumpta, vnde illud, Non periurabis. Videtur tamen hac parte plus aliquid ſignificari, quam ſit explicatum. Videtur enim iſtud reddes autem Domino, &c. cum expreſsè non habeatur in lege, fuiſſe *ἀντί ῥῆσιν* Phariſæorum, & Scribarum, ſignificare volentium domino iam deberi, quod quis ſe facturum per nomen domini iuraſſet: qui hac ratione aperiebant feneſtram non præſtandi iuramenta, quæ per nomen domini non eſſent facta, ſed per aliquas creaturas. [Quod fortè collegerunt ex eo, quod Leuit. 19. dicitur. Non periurabis in nomine meo, quaſi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur, Non aſſumes nomen Dei tui in vanum, quaſi liceret nomina creaturarum in vanũ aſſumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non eſſe obligatoria, ſatis docet Matth. cap. 23. Vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum, aut in altari nihil eſt.]

E*go autem dico vobis non iurare omnino, &c.* Iuſtitiam Phariſæorũ dominus hic in duobus perficit. Primum quia non ſolum periurium, ſed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde quia docet illicitum eſſe per creaturas temerè iurare, & peierare, æquè atque per Deum, cum vt dictum eſt. Phariſæi non putarent peccatũ per creaturas, & vanè iurare, & peierare. Verum ex hoc loco, quo dicit dominus non iurandum omnino, & ex ſimili loco Iacob. 5. Antè omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum, &c. Quidam hæretici olim dicti VValdenſes, ſicut hodie etiam Anabaptiſtæ, collegerunt nullum omnino iuramentum Chriſtianis eſſe licitũ. Quod cum ſatis refellatur ex iuramentis Pauli, ſupereſt videre quomodo intelligendus eſt hic locus Saluatoris, quo præcipit nõ iurare omnino. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant ſatis cum proximo ex fide actum eſſe, ſi quod quis iuraſſet per Dominum, etiam præſtitiſſet, & huiuſmodi iuramentum, in Dei cultum, & honorem cedere, deinde à Scribis edocti fuerant; non teneri quempiam iuramento per creaturas facto: dominus legem perfecturus & iuſtitiam Scribarum, docet iuramentum non eſſe per ſe bonum, nec appetendum, cũ ſemper à malo aliquo procedat: nec ſatis debere eſſe Chriſtianis neminem peierando fallere, ſed merito ea ipſos inter ſe eſſe fide, & dilectione, vt nulli omnino iuramento apud eos locus relinqueretur. Ad hæc omnem creaturam eſſe potiorem, quam vt per eam liceret poſſit, temerè, aut falſo iurare,

Non iurandum omnino quomodo intelligatur.

rare,ac proinde ab omni iuramẽto,etiam per creaturas, quantum fieri poſſet,abſtinendum eſſe. Itaque quod dicitur, *Nolite iurare omnino*,cum huiuſmodi ſubauditione eſt intelligendum,quantum ſcilicet id fieri poteſt,vt quantum in vobis eſt, omne iuramẽtum fugiatis.Ideoq; ſic abſolutè dicitur,Nolite iurare omnino: vt oſtẽderetur iuramentum nudè acceptum ſaltem non eſſe bonum,aut amandum,ſicut abſolutè dicitur, Non occides, eo quod abſolutè accepta hominis occiſio eſt per ſe mala. Sicut autẽ illo præcepto. Non occides, non prohibetur occiſio hominis veſtita circũſtantiis iuſtitiæ:ita nec hoc præcepto. Ne iuretis omnino prohibetur iuratio ornata ſuis comitibus,nempè iudicio,iuſtitia, & veritate: ſed præter iuramenta iniqua, & falſa prohibentur ea, quæ nulla, aut non ſufficienti fiunt neceſſitate,vel vtilitate, videlicet quę pro rebus caducis, & nihili, qualibet occaſione homines ſeculi à ſe mutuo exigunt, & præſtant, quæque nulla cauſa in quotidiano ſermone leuiſſimè profundunt.Ex his colligere licet hanc Chriſti doctrinam partim eſſe præcepti,partim conſilij.Præcepti enim eſt quatenus prohibentur omnia iuramenta falſa,iniqua,& temeraria,etiam per creaturas facta. Conſilij verò quatenus docemur fugere iuramenta,quantum omnino fieri poteſt,vt etiã vbi cauſa videtur eſſe rationabilis iurandi non iuremus,niſi omnino magna ſit & neceſſaria.

Neque per cælum quia thronus Dei eſt,&c. Animaduertẽdum hic dominum probare volentem,per creaturas non eſſe iurandum in tribus primis membris adducere ſcripturarum teſtimonia,quibus oſtendit huiuſmodi creaturas Dèi eſſe, & proinde per Deum iurare,qui per eas iurat.Illud enim,Cælum eſt thronus,id eſt, ſedes Dei,& illud, Terra eſt ſcabellum pedum eius, deſumptum eſt ex Iſaïæ vltimo capite, vbi ſic dicitur ex perſona Domini, Cælum ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum. Illud verò Hieroſolyma eſt ciuitas Regis magni,ex Pſalmo 47.deſumptum eſt,Mons Sion,latera Aquilonis,ciuitas Regis magni. Quod autem dicitur.Cælum ſedes Dei, terra autem ſcabellum pedũ eius, non ſic eſt accipiendum,quaſi ſic habeat Deus collocata membra in cælo,& in terra,vt nos cum ſedemus:ſed huiuſmodi locutione ſignificatur metaphoricè Dei immenſa, & incomprehenſibilis magnitudo,eiuſque in omnibúſq; creaturis,quæ cælo & terra cõtinentur,præſentia,atque in eaſdem imperium. Cauſam autẽ ob quam per caput etiã non ſit iurandum,hanc reddit, *quia non poteſt vnum capillum album facere aut nigrum*, quaſi dicat, quia hoc adeo tuum non eſt,nec in tua ſitum poteſtate,vt poſſis etiam vnum capillum album facere,aut nigrum. Quod intelligendum eſt ab intrinſeco,& naturaliter,fucato enim artificio ſciebat homines hoc facere poſſe.

Sit

Sit autem ſermo veſter eſt eſt, non non. Pro eſt, eſt, Græcè eſt ναὶ, ναί. Eſt autem Græcis ναὶ aduerbium affirmandi vſurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè, vel certè, & Hebræis amen, quo veriſimile eſt hoc loco Chriſtum vſum fuiſſe. Communis autem diſtinctio, & ſenſus huius loci amplexandus eſt, ſecundum quem vtrumque, eſt, & vtrumque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine poſita: quomodo & ipſe dominus duplicando dicere ſolitus fuit amen, amen dico vobis. Eſt ergo ſenſus: Cum quid affirmandum eſt, ſimplici affirmatione affirmare, cum quid negandum eſt, ſimplici id negatæ negatione. Atque in hunc ſenſum accepiſſe, & diſtinxiſſe hunc locum etiam Chryſoſt. patet ex eo quod expoſiturus illud, Quod autem his abundantius eſt ſic ſcribit, Quid igitur ſupra eſt eſt, non non eſſe dicemus, haud dubiè iuramentum.

Quod autem his abundantius eſt, à malo eſt. Græca habent τὸ δὲ περίσσον τούτων, id eſt, quod ſupra hæc eſt, aut ſupra hæc acceſſerit ad maiorem ſcilicet confirmationem. Intelligit autem vt patuit ex Chryſoſtomo iuramentum. Non enim ſi addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult eſſe dominus. Porrò notandum quod non dicat malum eſſe quidquid his acceſſerit, ſed à malo, eſſe. A malo inquam, ſiue proprio, ſiue alieno, idque leuitatis, & irreuerentiæ diuinæ, aut infidelitatis, & diffidentiæ.

Audiſtis quia dictum eſt oculum, pro oculo, & dentem, &c. Lex iſta quæ Talionis, & contrapaſſi, vel repaſſionis dicitur, quæque truncatim hic à Domino adducitur, habetur. Exo. 21. Leuit. 24. & Deuteron. 19. Certum eſt autem hanc legem à Domino datam pro vulgaribus, qui inter ſe ſunt æquales, aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui Principem excæcaſſet: cum ſecundum aliud præceptum morte plectẽdus eſſet, qui Principi maledixiſſet tantum. Porrò obſeruandum dominum hanc legem magis velle perficere, & adimplere ſecundum explicationem, & δευτερώσιν Phariſæorum, & Scribarũ, quàm ſecundum verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuiſſe, quaſi liceret, & iuſtum eſſet vindictã petere, & acceptam iniuriam propria etiam authoritate retaliare. Quod lex Dei non ſolum non permittit, ſed nominatim etiam vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus, Non quæras vltionem nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum Magiſtratui enim non iis, qui læſi erant vlciſcendam iniuriam Dominus illo præcepto, Oculum pro oculo, &c. commendauerat, vti patet clarè Deuter. 19. capite. Igitur perficere Dominus potius hoc præceptum voluit ſecundum explicationem Scribarum, quam legi veteri quicquam hic adducere. *Lex Talionis.*

Ego

Ego autem, dico vobis, non reſiſtere malo. Dictio malo (quæ potius accipi debet, vt ſit datiuus) referri poteſt ad rem, hoc eſt ipſam iniuriã, quæ infertur, vel potius ad ipſum hominem iniuria quenquam afficientem. Chryſoſt ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quod ſi ad rem referatur reſiſtere malo, id eſt, nociuo, eſt nolle illud pati, aut nolle illud ſinere inalcum, ſed vi, aut iure agere vt malum illud à ſe quis depellat, aut vt iam illatum vlciſcatur. Itaque non reſiſtere malo, eſt non parare ſe vel ad repellendum malum, quod infertur, vel ad vindicandum malum iam illatum. Sic ſimiliter ſi ad hominem referatur datiuus malo, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum, τῷ, non reſiſtere malo, eſt non opponere ſe nocenti, vel nocere volenti, vt nec malum, quod ab eo infertur, depellatur, nec illati mali vltio, queratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult dominus, quàm quod malitiam alicuius in nobis patienti animo ſuſtineamus, ſine reluctanti defenſione, & vltionis deſiderio. Noluit tamen dominus his verbis prohibere reſiſtentiam mali iuſtis & ſanctis de cauſis factam, qualis eſt dum quis repellit cum moderamine inculpatæ tutelæ à ſe malum, ex cuius tolerantia nullus fructus conſequeretur: aut dũ quis iam inter Chriſtianos ſolo iuſtitiæ ſeruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem, & malitiæ repreſſionem iniuriæ ſibi illatæ vindictam requirit, per eos inferendam, quorum negotium eſt malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo. Nolite iurare omnino, excipiuntur iuramẽta iuſtis, aut neceſſariis de cauſis facta, ita ab hoc præcepto, Non reſiſtere malo huiuſmodi iuſta reſiſtentia excipitur. Vbique enim non tam Chriſti verba, quàm ipſius ſcopus, & præcipua intentio ſpectanda eſt, ſemperq́; in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare, aut præcipere voluiſſe, quod ſit contra rectę rationis iudicium, & prudentiæ diſcretionem: ac proinde ſubintelligendum, niſi ſi alicubi aliter fieri recta ratio dictet. Habet autem hæc ſententia partim præcepti vim, partim conſilij naturam. Præceptum eſt cum propter gloriam Dei, aut proximorum ædificationẽ neceſſarium fuerit non reſiſtere malo. Conſilium verò cũ expediens fuerit, etſi non neceſſarium.

Sed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, &c. Dominus, qui prius generali illa ſententia, dico vobis non reſiſtere malo, præcepit in genere quoduis malum patienter tolerari, tribus iam ſequentibus ſententiis explicando tria iniuriæ genera ſub quibus omnes iniuriæ continentur. Verum circa hæc præcepta occurrit difficultas, tum quod non conueniant cum factis ſanctorum & Chriſti ipſius, tum quod cũ æquitate, & prudentia cõuenire non videntur. Proinde D. Aug. docet hæc Domini præcepta non ad literam eſſe intelligenda, & obſeruanda, ſed accipienda de promptitudine

tudine animi nõ ad nouas iniurias perferẽdas, vt hæc quibus dominus præcipit alterã maxillã præbere, palliũ dimittere, duo miliaria ire ſint hyperbolę, quibus ſignificauerit dominus talem debere eſſe tolerantiam, qua ab vltione petenda adeo abhorreat animus, vt plura etiam ferre nõ grauetur, & omninò ferre iam paratus ſit, potius quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Chryſo. verò ita tractat hæc præcepta, quaſi intelligat ad litteram hęc obſeruanda, idq́ue eo intuitu, & ſpe tali, vt iniuria afficiens declaratione tolerãtiæ cohibeatur à ſuo facinore, ac reſipiſcat. Quomodo intelligendo hæc pręcepta, dicendum eſt ea, cum ſint affirmatiua, non quouis tempore, & loco obſeruãda, ſed quoties circunſtantiæ temporis, loci, & perſonarum ita exigunt, nimirum quãdo ſpes eſt per externã huiuſmodi patientiæ & dilectionis proximi oſtenſionem proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandã. Imo conuenientiſſimè duæ iſtæ tractationes horum præceptorũ ſimul comprehendentur: ita vt intelligamus per hæc dominum exigere vt ſemper quidẽ ad hæc pręſtãda animo parati ſimus potius, quàm vindictã requirere, eadem quoq; etiam ipſo opere exterius faciamus, vbi locus & tẽpus, ac proximi vtilitas, vel Dei gloria ita poſtulauerint. Quod autem dicitur ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, non eſt vis aliqua facienda in eo, quod dexteræ meminit maxillæ, potius quàm ſiniſtræ: ſed accipiendum dexteram maxillam poſitam hic pro altera maxilla. Vnde Lucas abſolutè dicit, Et qui te percutit in maxillam, &c. Idem dicendum eſt in ſecũda ſententia, qua dicitur apud Matthæũ. *Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*, nimirum quod ſit ſenſus: Et qui vult vnam aliquam veſtem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quam cum eo contendas. Nam alioqui prępoſterus eſt ſermo. Pallium enim quod Græcis dicitur *ἱμάτιον* cum ſit exterior veſtis prius detrahitur, deinde tunica, quæ Græcis dicitur *χιτων*, ideſt, veſtis interior. [Apud Lucam verò hęc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eũ eſt *ἱμάτιον*, quod Interpres vertit veſtimentum, quum vertat in Matthæo pallium, & poſterius eſt *χίτων*. Ab eo inquit, qui aufert tibi veſtimentum, exterius ſcilicet nempè pallium, etiam tunicam noli prohibere.] In tertio autem exemplo notandum Græca nõ habere alia duo, ſed tantum, vade cum eo duo miliaria ſcilicet, vt ſignificetur etiam hic duplum debere concedi ſimplum petenti.

Omni autem petenti à te, da ei, &c. Cum certum ſit Dominum his præceptis nos velle ſubuenire egeſtati proximi, & quibuſuis nos benignos præbere, deinde certum ſit ipſum nihil præcipere, vel conſulere velle, quod rectę rationi non conſonat: tũc ad litteram non ſunt ſeruanda præcepta vel conſilia, cum rectæ rationi non

Q conſo

vnum nomen ab altero veriſimiliter non deriuetur. Sciendum autem Dominum in tribus illis gradibus iræ, & reatuum attemperaſſe doctrinam ſuam ad captum ſimplicium. Non enim ſemper minus peccat, qui tacitus iraſcitur, quam qui conuitiis debacchatur: ſed pro captu vulgi, per eum qui tantùm iraſcitur propoſuit exemplũ iræ leuis, quę nondum decreuit vltionem, per rhaca, iræ grauioris, & per fatuæ, iræ grauiſſimæ citra homicidiũ. Sic quod iraſcentem dicit reum iudicio, dicentem racha reum concilio, dicentem fatuæ reum gehennæ ignis, ſignificare voluit eum, qui vel tantum iraſcitur, tale quid cõmiſiſſe, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdum videatur certa & definita: qui verò leuiori conuitio fratrem impetierit, tale quid commiſſiſſe, vt metuere iam non debeat ſolùm ne cõdemnetur, ſed veluti certus de promerita condemnatione metuat grauem aliquã condemnationem: qui verò grauiori conuitio alium inceſſerit, iam certò expectet debitum ſibi grauiſſimum æterni cruciatus ſupplicium. Intelligenda eſt autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraica phraſi, pro eo quod eſt gehenna ardens, & ignita.

Si ergo offers munus tuum ad altare, &c. Videtur hæc ſententia, quam ex ſuperioribus inferri indicat coniunctio ergo, ſic cum ſuperioribus hærere: Cum charitatis fraternæ tanta ſit habenda ratio, vt cauendum ſit ne, vel fatuæ, vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes: cumq; fraternę charitatis violatorem adeo deteſtetur Deus, vt eum qui vel fatuæ tantum dixerit fratri addicat gehennæ ignis: ergo ſi, vt fit, contingat aliquem fratrem ſuum quauis in re læſiſſe, vel offendiſſe ante omnia ei opera danda, vt ſciſſa concordia reſarciatur, & fratri recõcilietur, adeo vt huic rei etiam ſacrificij oblationem poſtponat, quæ non poteſt Deo eſſe accepta, ab eo, qui fraternæ charitatis violator eſt, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. [Diligenter autem aduertendum quam efficaciter Dominus hac lege & ſententia impellat ad ſtudium reconciliationis. Non enim dixit: Recõciliare fratri tuo priuſquam offeras munus Deo: ne tempus reconciliandi cõcedere videretur vſque ad tempus offerendi munus Deo: ſed vt ante omnia negotia, & quam citiſſimè doceret incumbendum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium etiam cum in manibus eſt, intermittendũ eſt, & poſthabendum reconciliationi fraternæ, multò magis alia negotia: & ſi tũc, dum quis ante altare recordatur offenſæ recurrendum eſt ad fratris reconciliationem: multò magis id prius agendũ erat.] Porrò quod dicitur: *Frater tuus habet aliquid aduerſum te*, dupliciter intelligitur: Auguſtinus enim intelligit eũ habere aliquid contra aliũ, qui ab eo læſus eſt, hoc eſt, qui habet vnde cum alio expoſtulet, & cauſam habet de eo conquerendi. Chryſoſt. verò, & poſt eum Theophyl.

Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduerſum alium, cui cum alio non bene conuenit, ſed qui inimicitias cum illo gerit ſiue iuſtas, ſiue iniuſtas, & ob id abſolutè dictum. Si frater tuus habet aliquid aduerſum te, nec additum, iuſtè, vt intelligatur etiam ei, qui læſus eſt præceptum eſſe, vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipſo diſſidet, & ſe læſum ab eo putat, etiam ſi non ſit. Atque ob id etiam Chryſoſtomus putat non eſſe dictum reconcilia tibi fratrem tuum: ſed reconciliare fratri tuo, quod tam offenſo conuenit, quam offendenti, Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ, quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chryſoſtomum, dum reconciliationem quærit à læſo, tantum requirere remiſſionem delicti in ſe commiſſi, ita vt ſententia eius ferè coincidat cum Auguſtini. Verum quid ſit fratrem habere aliquid aduerſum aliquem patet ex Apocal. 2. Vbi ſimili locutione dicitur, habeo aduerſus te pauca, pro eo quod eſt, ſunt quædam de quibus tecum expoſtulem. Intelligēda eſt autem hæc ſententia cum eo ſale diſcretionis, cum quo ſimilia præcepta affirmatiua debent intelligi, ſi ſcilicet tempus, locus, & prudentiæ ratio ita permittat, nec tam ſpectanda ſunt præcepti huius verba, quam ſcopus, & intentio Saluatoris, qui eſt, vt quantum in nobis eſt omnia poſtpoſitis omnibus faciamus, quo offenſum fratrem reconciliemus nobis: adeò vt etiam ſacrificium Deo iamiam offerendum intermittamus, cùm ita fieri poteſt, quo memores offenſæ fraternæ, eum qui offenſus eſt, placemus, priuſquam ſacrificium abſoluamus. Quod ſi autem fieri non poteſt vt offenſum adeamus illi ve reconciliemur: animo ſaltem, & cordis bono propoſitio iſtud, quod hic præcipitur, peragendum eſt, videlicet vt pro virili, & iuxta offenſæ qualitatē offenſum placare proponat, priuſquam oblationem ſuam Deo offerat.

Eſto conſentiens aduerſario tuo cito, dum es in via cum ipſo, &c. Eſt exemplum allegoria inuolutū, cuius res à Domino præcipuè intenta magis ſignificatur, quam exprimitur. Habet autē hunc ſenſum: Si creditor aliquis, aut aduerſarius quiſquam, qui habet iuſtā aliquam aduerſus te quærelam, te in ius vocaſſet, iamq; cum illo ires ad iudicem: conſultiſſimum faceres, ſi cum adhuc eſſes cum illo in via ipſe mox cum illo conuenires. Nam ſi iudicium velles experiri, quando debitum inficiari nō poſſes, nihil aliud expectandum tibi, quam vt pro officio ſuo iudex te traderet miniſtro, qui te conijceret in carcerem: è quo non liceret egredi niſi omni debito vſque ad extremum quadrantem perſoluto, ſicque duo ſimul incommoda reportares: nimirum carceris pœnas, ac dedecus, & extremam, exactamq; debiti perſolutionem, cum alioqui ante iudicium ab ipſo creditore ſperare licuerit aliquam debiti remiſſionem. Hæc parabola ſiue exemplum eſt, ἀνταπόδοσις verò, id eſt, redditio,

tem proximi, &c. Itaque dominus hoc addidit legi, quod docuit ſola concupiſcentia hominem reũ fieri Mæchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit, Non concupiſces vxorem proximi tui, fortè crediderunt plerique non prohibitam concupiſcentiam mulieris, quæ nullius eſſet vxor. Itaq; & hunc errorem excludere volens dominus abſolutè dicit, omnis qui viderit mulierẽ, ſiue ſcilicet vxor ſit alterius, ſiue nõ, modo ſua non ſit vxor, Quare hoc ſuo præcepto dominus dupliciter perficit veterem legem. Illud autem.

Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, accipi poteſt vt ſit ſenſus: Qui ad hoc viderit mulierem, vt inde concupiſcentiã eius in ſe accendat, quomodo hunc locum accipiunt Aug. Hierony. & Chryſoſt. & verba ipſa exigunt, vt ſic intelligatur. Sic ergo non omnem mulieris concupiſcentiam damnauit his verbis dominus, ſed eã, quæ affectata, deliberata, & procurata eſt. [Conſiderandum eſt (inquit Aug.) quod non dixit omnis qui concupierit mulierẽ, ſed qui viderit mulierem ad concupiſcendũ eam, id eſt hoc fine, & hoc animo attenderit vt concupiſcat eam, quod iam non eſt titillari delectatione carnis, ſed plenè conſentire libidini, ita vt iam non refrænetur illicitus appetitus, ſed ſi facultas data fuerit, ſatietur.] Quod autẽ dominus dicit de viſu tanquam de ſenſu notiore, & vnde vt in plurimum maximè naſcitur in animo concupiſcentia, hoc idem & de aliis ſenſibus eſt intelligendum, nimirũ quod qui tetigerit mulierem, aut audierit, aut etiam abſens cogitauerit, de ea, vt concupiſcat eam, & tactu, auditu, vel cogitatu concupiſcentiam in ſe collegerit, mœchatus eſt eam, hoc eſt, adulterium, vel fornicationem commiſit cum ea, & etſi non in corpore ſuo, tamen in corde ſuo: ac proinde quanquam apud homines non tenetur reus adulterij, apud Deum tamen eſt, qui ſcrutatur corda & renes.

Quia ſi oculus tuus dexter ſcandaliZat te, erue eum, &c. Videtur Dominus in hunc ſermonem parabolicum de oculo, & deinde de manu incidiſſe occaſione eius, quod dixit prius de oculo. Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, &c. Contra quod ab auditoribus ipſi obiici potuiſſet. Quomodo ergo quis reatum adulterij effugere poterit, cum facillimè ex conſpecta muliere animus cuiuſque in amorem & concupiſcentiam mulieris rapiatur? Neq; enim licet ſemper clauſis incedere oculis. Huiuſmodi ergo obiectioni velut per præoccupationem reſpondet Dominus. Si oculum tuus dexter, &c. Quaſi diceret, Ergo fugienda eſt omnis occaſio concupiſcentiæ, imò & præſcindendum quidquid omnino mali cuiuſpiam occaſionem prębet. Vt enim inoffenſi & citra peccati impactionem, & caſum in via Dei pergatis, par eſt vos omnibus cedere, omniaque facere & pati. Vnde quemadmodum ne-

mo non vellet oculi etiam dextri aut manus etiam dextræ iacturam facere, quo totum corpus à perditione ſeruaret: ita & vos moneo, vt quidquid demum eſt, etiam ſi ſit vobis tam charum, & tam neceſſarium, quàm ſunt oculi, & manus, imo oculus dexter, & manus dextra, id reſeceris, & abiiciatis, ſi offendiculo vobis ſit, quantumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim eſt, quo non infinito magis præſtet carere, & vitam conſequi æternam, quam id retinere, & abiici in gehennam. Si explicata hæc parabolica, atque hyperbolica Chriſti verba, & cum ſuperioribus habent multum affinitatis, & omnes Patrum interpretationes in ſe includunt.

Dictum eſt autem, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam det illi, &c. Poſt perfectionem legis, non mechaberis, congruo ordine ſubiicitur perfectio alterius legis, quę etiam ad mulierem pertinet, docens iam propriam vxorem non eſſe dimittendam, poſtquam ſuperius docuit alienam non eſſe concupiſcendam, & aliud iam mechiæ genus oſtendens, Scribis & Phariſæis inopinatum. Bene autem dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum, quicunq; dimiſerit vxorem ſuam, ſignificans ſatis legem non præcepiſſe, ſed coactã permiſiſſe diuortium: pręcepiſſe autem, vt qui dimittere vellet, non dimitteret niſi dato libello repudij, hoc eſt charta quadam, & ſchreda, quæ repudiatam vxorem teſtabatur. Hanc itaque legem diuortij dominus perfectionis, quã lex exigere non potuit, Magiſter hoc loco in duobus perfecit. Primum quod non permittat niſi ob vnam cauſam marito dimittere vxorẽ, videlicet ob fornicationẽ, adeo vt ſi ob aliam cauſam dimiſerit, mechię author ſit vxori, dum occaſionem illi præbet alteri ſe coniungendi, cui ſine adulterio coniugi non poteſt, cum alterius permaneat vxor. Secũdo quod non permittat (dimiſſæ, etiam iuſte,) videlicet ob fornicationem, alteri nubere, quemadmodũ tamen licebat in veteri Teſtamento. Nunc enim qui dimiſſam duxerit adulterat, ac proinde pœnitus ſuſtulit dominus repudij libellum, qui nec ob fornicationẽ dimiſiſſe conſcribi, & tradi poteſt. Tertio vero, etiã in eo lex vetus de diuortio perfecta eſt per Chriſtũ, quod cum in veteri Teſtamento vir potuerit dimittere vxorem, non autẽ contrà vxor virum: in nouo Teſtamento non magis vir dimittere poſſit vxorem, quam vxor virum. Vterque enim ob ſolam fornicationis cauſam alterum dimittere poteſt.

Et qui dimiſſam duxerit, adulterat. Hæc pars intelligenda eſt de dimiſſa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chryſ. & Theophyl. aut certè generaliter de dimiſſa ob quamuis cauſam ſiue iuſtam, ſiue iniuſtam.

Iterum audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non periurabis, &c. Videtur iſtud deſumptum ex Leuitici 19. cap. Vbi ſic legimus, Non periurabis

rabis in nomine meo,nec polluces nomen Dei tui , pro quot Hebræa habēt. Non iurabis in nomine meo falſo,vel in falſitate. Iurare autē falſo,nihil aliud eſt,quā peierare. Porrò quod ſequitur.

Reddes autem domino iuramenta tua,ſic intelligitur , quod iuraſti id perſolues veluti Deo debitum,vt ſit explicatio eius, non periurabis,ſicque hęc pars ex eiſdem locis intelligenda eſt eſſe deſumpta , vnde illud , Non periurabis. Videtur tamen hac parte plus aliquid ſignificari,quam ſit explicatum. Videtur enim iſtud reddes autem Domino , &c. cum expreſsè non habeatur in lege , fuiſſe *δευτέρωσιν* Phariſæorum, & Scribarum , ſignificare volentium domino iam deberi , quod quis ſe facturum per nomen domini iuraſſet: qui hac ratione aperiebant feneſtram non præſtandi iuramenta , quæ per nomen domini non eſſent facta,ſed per aliquas creaturas. [Quod fortè collegerunt ex eo,quod Leuit.19. dicitur. Non periurabis in nomine meo, quaſi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur , Non aſſumes nomen Dei tui in vanum, quaſi liceret nomina creaturarum in vanū aſſumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non eſſe obligatoria,ſatis docet Matth.cap.23. Vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum,aut in altari nihil eſt.]

Ego autem dico vobis non iurare omnino,&c. Iuſtitiam Phariſæorū dominus hic in duobus perficit. Primum quia non ſolum periurium,ſed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde quia docet illicitum eſſe per creaturas temerè iurare,& peierare, æquè atque per Deum,cum vt dictum eſt. Phariſæi non putarent peccatū per creaturas,& vanè iurare,& peierare. Verum ex hoc loco,quo dicit dominus non iurandum omnino,& ex ſimili loco Iacob.5. Antè omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cælum , neque per terram,neque aliud quodcunque iuramentum , &c. Quidam hæretici olim dicti VValdenſes , ſicut hodie etiam Anabaptiſtæ, collegerunt nullum omnino iuramentum Chriſtianis eſſe licitū. Quod cum ſatis refellatur ex iuramentis Pauli , ſupereſt videre quomodo intelligendus eſt hic locus Saluatoris,quo præcipit nō iurare omnino. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant ſatis cum proximo ex fide actum eſſe , ſi quod quis iuraſſet per Dominum,etiam præſtitiſſet,& huiuſmodi iuramentum,in Dei cultum, & honorem cedere , deinde à Scribis edocti fuerant ; non teneri quempiam iuramento per creaturas facto: dominus legem perfecturus & iuſtitiam Scribarum , docet iuramentum non eſſe per ſe bonum,nec appetendum,cū ſemper à malo aliquo procedat: nec ſatis debere eſſe Chriſtianis neminem peierando fallere,ſed merito ea ipſos inter ſe eſſe fide , & dilectione,vt nulli omnino iuramento apud eos locus relinqueretur. Ad hæc omnem creaturam eſſe potiorem,quam vt per eam licere poſſit,temerè,aut falſo iu-

Non iurādum omnino quomodo intelligatur.

rare, ac proinde ab omni iuramēto, etiam per creaturas, quantum fieri poſſet, abſtinendum eſſe. Itaque quod dicitur, *Nolite iurare omnino*, cum huiuſmodi ſubauditione eſt intelligendum, quantum ſcilicet id fieri poteſt, vt quantum in vobis eſt, omne iuramētum fugiatis. Ideoq; ſic abſolutè dicitur, Nolite iurare omnino: vt oſtē-deretur iuramentum nudè acceptum ſaltem non eſſe bonum, aut amandum, ſicut abſolutè dicitur, Non occides, eo quod abſolutè accepta hominis occiſio eſt per ſe mala. Sicut autē illo præcepto. Non occides, non prohibetur occiſio hominis veſtita circūſtantiis iuſtitiæ: ita nec hoc præcepto. Ne iuretis omnino prohibetur iuratio ornata ſuis comitibus, nempè iudicio, iuſtitia, & veritate: ſed præter iuramenta iniqua, & falſa prohibentur ea, quæ nulla, aut non ſufficienti fiunt neceſſitate, vel vtilitate, videlicet quę pro rebus caducis, & nihili, qualibet occaſione homines ſeculi à ſe mutuo exigunt, & præſtant, quæque nulla cauſa in quotidiano ſermone leuiſſimè profundunt. Ex his colligere licet hanc Chriſti doctrinam partim eſſe præcepti, partim conſilij. Præcepti enim eſt quatenus prohibentur omnia iuramenta falſa, iniqua, & temeraria, etiam per creaturas facta. Conſilij verò quatenus docemur fugere iuramenta, quantum omnino fieri poteſt, vt etiā vbi cauſa videtur eſſe rationabilis iurandi non iuremus, niſi omnino magna ſit & neceſſaria.

Neque per cælum quia thronus Dei eſt, &c. Animaduertēdum hic dominum probare volentem, per creaturas non eſſe iurandum in tribus primis membris adducere ſcripturarum teſtimonia, quibus oſtendit huiuſmodi creaturas Dèi eſſe, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim, Cælum eſt thronus, id eſt, ſedes Dei, & illud, Terra eſt ſcabellum pedum eius, deſumptum eſt ex Iſaïæ vltimo capite, vbi ſic dicitur ex perſona Domini, Cælum ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum. Illud verò Hieroſolyma eſt ciuitas Regis magni, ex Pſalmo 47. deſumptum eſt, Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni. Quod autem dicitur. Cælum ſedes Dei, terra autem ſcabellum pedū eius, non ſic eſt accipiendum, quaſi ſic habeat Deus collocata membra in cælo, & in terra, vt nos cum ſedemus: ſed huiuſmodi locutione ſignificatur metaphoricè Dei immenſa, & incomprehenſibilis magnitudo, eiuſque in omnibúſq; creaturis, quæ cælo & terra cōtinentur, præſentia, atque in eaſdem imperium. Cauſam autē ob quam per caput etiā non ſit iurandum, hanc reddit, *quia non poteſt vnum capillum album facere aut nigrum*, quaſi dicat, quia hoc adeo tuum non eſt, nec in tua ſitum poteſtate, vt poſſis etiam vnum capillum album facere, aut nigrum. Quod intelligendum eſt ab intrinſeco, & naturaliter, fucato enim artificio ſciebat homines hoc facere poſſe.

Sit

Sit autem ſermo veſter eſt eſt,non non. Pro eſt,eſt,Græcè eſt ναὶ,ναὶ. Eſt autem Græcis ναὶ aduerbium affirmandi vſurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè, vel certè, & Hebræis amen, quo veriſimile eſt hoc loco Chriſtum vſum fuiſſe. Communis autem diſtinctio, & ſenſus huius loci amplexandus eſt,ſecundum quem vtrumque,eſt,& vtrumque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine poſita: quomodo & ipſe dominus duplicando dicere ſolitus fuit amen, amen dico vobis. Eſt ergo ſenſus: Cum quid affirmandum eſt, ſimplici affirmatione affirmare, cum quid negandum eſt,ſimplici id negatæ negatione. Atque in hunc ſenſum accepiſſe, & diſtinxiſſe hunc locum etiam Chryſoſt. patet ex eo quod expoſiturus illud, Quod autem his abundantius eſt ſic ſcribit, Quid igitur ſupra eſt eſt, non non eſſe dicemus, haud dubiè iuramentum.

Quod autem his abundantius eſt,à malo eſt. Græca habent τὸ δὲ περίσσον τούτων, id eſt, quod ſupra hæc eſt, aut ſupra hæc acceſſerit ad maiorem ſcilicet confirmationem. Intelligit autem vt patuit ex Chryſoſtomo iuramentum. Non enim ſi addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult eſſe dominus. Porrò notandum quod non dicat malum eſſe quidquid his acceſſerit,ſed à malo, eſſe. A malo inquam,ſiue proprio,ſiue alieno, idque leuitatis, & irreuerentiæ diuinæ,aut infidelitatis,& diffidentiæ.

Audiſtis quia dictum eſt oculum,pro oculo,& dentem, &c. Lex iſta quæ Talionis, & contrapaſſi, vel repaſſionis dicitur, quæque truncatim hic à Domino adducitur,habetur. Exo.21. Leuit. 24. & Deuteron.19. Certum eſt autem hanc legem à Domino datam pro vulgaribus,qui inter ſe ſunt æquales, aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui Principem excæcaſſet: cum ſecundum aliud præceptum morte plectẽdus eſſet, qui Principi maledixiſſet tantum. Porrò obſeruandum dominum hanc legem magis velle perficere,& adimplere ſecundum explicationem,& δευτερώσιν Phariſæorum,& Scribarũ, quàm ſecundum verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuiſſe,quaſi liceret, & iuſtum eſſet vindictã petere, & acceptam iniuriam propria etiam authoritate retaliare. Quod lex Dei non ſolum non permittit, ſed nominatim etiam vetat. Nam Leuit.19. ita legimus, Non quæras vltionem nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum Magiſtratui enim non iis, qui læſi erant vlciſcendam iniuriam Dominus illo præcepto, Oculum pro oculo,&c. commendauerat, vti patet clarè Deuter. 19. capite. Igitur perficere Dominus potius hoc præceptum voluit ſecundum explicationem Scribarum, quam legi veteri quicquam hic adducere.

Lex Talionis.

Ego

Ego autem,dico vobis,non reſiſtere malo. Dictio malo (quæ potius accipi debet,vt ſit datiuus) referri poteſt ad rem,hoc eſt ipſam iniuriã, quæ infertur , vel potius ad ipſum hominem iniuria quenquam afficientem.Chryſoſt ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur.Quod ſi ad rem referatur reſiſtere malo,id eſt, nociuo,eſt nolle illud pati, aut nolle illud ſinere inaltum , ſed vi, aut iure agere vt malum illud à ſe quis depellat , aut vt iam illatum vlciſcatur.Itaque non reſiſtere malo,eſt non parare ſe vel ad repellendum malum,quod infertur , vel ad vindicandum malum iam illatum. Sic ſimiliter ſi ad hominem referatur datiuus malo, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum , τῷ, non reſiſtere malo, eſt non opponere ſe nocenti , vel nocere volenti,vt nec malum,quod ab eo infertur,depellatur,nec illati mali vltio , queratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult dominus, quàm quod malitiam alicuius in nobis patienti animo ſuſtineamus,ſine reluctanti defenſione , & vltionis deſiderio. Noluit tamen dominus his verbis prohibere reſiſtentiam mali iuſtis & ſanctis de cauſis factam,qualis eſt dum quis repellit cum moderamine inculpatæ tutelæ à ſe malum,ex cuius tolerantia nullus fructus conſequeretur :aut dũ quis iam inter Chriſtianos ſolo iuſtitiæ ſeruandæ intuitu , aut propter mali alicuius correctionem , & malitiæ repreſſionem iniuriæ ſibi illatæ vindictam requirit , per eos inferendam,quorum negotium eſt malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo.Nolite iurare omnino,excipiuntur iuramẽta iuſtis,aut neceſſariis de cauſis facta,ita ab hoc præcepto,Non reſiſtere malo huiuſmodi iuſta reſiſtentia excipitur. Vbique enim non tam Chriſti verba,quàm ipſius ſcopus , & præcipua intentio ſpectanda eſt,ſemperq; in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare,aut præcipere voluiſſe, quod ſit contra rectę rationis iudicium,& prudentiæ diſcretionem : ac proinde ſubintelligendum, niſi ſi alicubi aliter fieri recta ratio dictet. Habet autem hæc ſententia partim præcepti vim, partim conſilij naturam. Præceptum eſt cum propter gloriam Dei, aut proximorum ædificationẽ neceſſarium fuerit non reſiſtere malo. Conſilium verò cũ expediens fuerit,etſi non neceſſarium.

Sed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam,&c. Dominus, qui prius generali illa ſententia , dico vobis non reſiſtere malo, præcepit in genere quoduis malum patienter tolerari,tribus iam ſequentibus ſententiis explicando tria iniuriæ genera ſub quibus omnes iniuriæ continentur. Verum circa hæc præcepta occurrit difficultas , tum quod non conueniant cum factis ſanctorum & Chriſti ipſius,tum quod cũ æquitate , & prudentia cõuenire non videantur. Proinde D. Aug. docet hæc Domini præcepta non ad literã eſſe intelligenda,& obſeruanda,ſed accipienda de promptitudine

tudine animi nõ ad nouas iniurias perferẽdas, vt hæc quibus dominus præcipit alterã maxillã præbere, palliũ dimittere, duo miliaria ire ſint hyperbolę, quibus ſignificauerit dominus talem debere eſſe tolerantiam, qua ab vltione petenda adeo abhorreat animus, vt plura etiam ferre nõ grauetur, & omninò ferre iam paratus ſit, potius quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari Chryſo. verò ita tractat hæc præcepta, quaſi intelligat ad litteram hęc obſeruanda, idque eo intuitu, & ſpe tali, vt iniuria afficiens declaratione tolerãtiæ cohibeatur à ſuo facinore, ac reſipiſcat. Quomodò intelligendo hæc pręcepta, dicendum eſt ea, cum ſint affirmatiua, non quouis tempore, & loco obſeruãda, ſed quoties circunſtantiæ temporis, loci, & perſonarum ita exigunt, nimirum quãdo ſpes eſt per externã huiuſmodi patientiæ & dilectionis proximi oſtenſionem proximi malitiam cohibendam, & non potius ad nocendum grauius prouocandã. Imo conuenientiſſimè duæ iſtæ tractationes horum præceptorũ ſimul comprehendentur: ita vt intelligamus per hæc dominum exigere vt ſemper quidẽ ad hæc pręſtãda animo parati ſimus potius, quàm vindictã requirere, eadem quoq; etiam ipſo opere exterius faciamus, vbi locus & tẽpus, ac proximi vtilitas, vel Dei gloria ita poſtulauerint. Quod autem dicitur ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, non eſt vis aliqua facienda in eo, quod dexteræ meminit maxillæ, potius quàm ſiniſtræ: ſed accipiendum dexteram maxillam poſitam hic pro altera maxilla. Vnde Lucas abſolutè dicit, Et qui te percutit in maxillam, &c. Idem dicendum eſt in ſecũda ſententia, qua dicitur apud Matthæũ. *Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*, nimirum quod ſit ſenſus: Et qui vult vnam aliquam veſtem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quam cum eo contendas. Nam alioqui prępoſterus eſt ſermo. Pallium enim quod Græcis dicitur *ἱμάτιον* cum ſit exterior veſtis prius detrahitur, deinde tunica, quæ Græcis dicitur *χιτών*, ideſt, veſtis interior. [Apud Lucam verò hęc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eũ eſt *ἱμάτιον*, quod Interpres vertit veſtimentum, quum vertat in Matthæo pallium, & poſterius eſt *χιτών*. Ab eo inquit, qui aufert tibi veſtimentum, exterius ſcilicet nempè pallium, etiam tunicam noli prohibere.] In tertio autem exemplo notandum Græca nõ habere alia duo, ſed tantum, vade cum eo duo miliaria ſcilicet, vt ſignificetur etiam hic duplum debere concedi ſimplum petenti.

Omni autem petenti à te, da ei, &c. Cum certum ſit Dominum his præceptis nos velle ſubuenire egeſtati proximi, & quibuſuis nos benignos præbere, deinde certum ſit ipſum nihil præcipere, vel conſulere velle, quod rectę rationi non conſonat: tũc ad litteram non ſunt ſeruanda præcepta vel conſilia, cum rectæ rationi non

Q conſo

conſonaret externa ipſorum obſeruatio, aut rectæ rationi præiudicat illorum obſeruatio. Maximè enim his exigere voluit dominus promptitudinem animi ad ſubueniendum quibuſuis, quauis ratione: quæ ſi adfuerit, nõ poterit non Chriſtianus etiam externo opere proximis ſubuenire, cum rectè rationi cõſonum fuerit, hoc eſt, cum vel neceſſarium fuerit, vel expediens. Proinde non eſt dandum peracibus ſcurris, aut decoctori nõ egenti, nec vt aliis ſit remiſſio, nobis autem tribulatio, aut egeſtas. Nec ſi quis noſtra nulla neceſſitate abſtulerit, non licebit ea amice repetere. Habent autem hæc omnia ſicut & præcedentia Præcepti vim, quoties neceſſitas aliqua occurrit vel illuſtrandæ gloriæ Dei, vel iuuandi proximum, & ſalutis eius promouendæ. Conſilij autem naturam, quoties non neceſſitas aliqua talis, ſed vtilitas tantum ſic facere exegerit, & ſuaſerit. Vbi verò recta ratio hęc non probauerit unquam vel neceſſaria, vel expedientia nec præcipiuntur, nec conſuluntur. Quod autem in noſtro textu dicitur.

Volenti mutuare à te ne auertaris: ſic accipiendum eſt vt ſit ſenſus, cupientem mutuare à te, ne auerſeris, aut reiicias. Auertaris enim deponentaliter accipiendum eſt, & datiuus volenti, pro accuſatiuo poſitus eſt: niſi fortè interpres auertaris paſſiuè accepit, vt datiuus ſit poſitus pro ablatiuo cum præpoſitione a, & ſit ſenſus, Ne auertaris ab eo, qui vult mutuare a te. Præcipimur ergo nõ ſolum mutuare petenti, ſed etiam volenti, & necdum præ verecundia, aut alio reſpectu petere audenti.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis ſimiliter. Benè Euangeliſta Lucas hanc ſentẽtiam ſubiunxit poſt illas ſententias, omni petenti tribue, & qui aufert, quæ tua ſunt ne repetas, vt generali iam ſententia etiam reliqua complecterentur, quæ dicenda erant: Et huius ſententiæ æquitate (nam eſt iuris naturalis) oſtenderet prædictarum ſententiarum æquitatem, & rationem, & veluti regulam daret omnis donationis, mutui, & ceſſionis. Sic enim dandum, ſic mutuandum, ſic cedendum etiam egenti dum aufert noſtra quemadmodum nobis ab alio fieri vellemus. Porro quod dicitur *prout vultis*, intelligi debet de voluntate rationabili, vel de voluntate naturali, ideſt, quæ regulata ſit naturali iure rectæ rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ.

Audiſtis quia dictum eſt diliges proximum tuum, & odio, &c. Iam tandem procedit dominus, vt vltimo loco perficiat primũ, & maximum erga homines ſeruandum mãdatum. Quod dicit audiſſe dictum eſſe, *Odio habebit inimicum tuum*, cũ in lege nuſquã legatur præceptũ *ἀνθρώπῳ*, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretãtiũ ſignificari primùm quod determinatè præcipiatur diligẽdus proximus vel amicus, deinde quod toties in ea pręcipiatur ne fœdus inirẽt cũ gẽtibus habitãtibus in terra Canaã, ſed eas ſine

omni

omni miſeratione delerent è terra. Verum neque has, neque alias Gentes iuſſi ſunt odiſſe, nec in genere vſquã præceptum legimus odio habere Inimicum, cũ Inimici ex fratribus quotidie exiſtãt. Imo contra alicubi lex præcepit inimico, qui ex gente Iſraëlitica eſſet, aut inter Hebręos habitaret amicitię ſigna exhiberi. Nõ exegit tamẽ lex vetus ſigna amicitiæ ſimiliter aliis gẽtibus exhiberi: imo quibuſdam Gentibus voluit odij ſigna, qualia ſunt occidere, & perſequi oſtendi. Itaq; dominus & aufert peruerſam legis additionem factã per Scribas, & hoc adiicit legi veteri, quod velit etiã diligẽdos eſſe à nobis quantũuis externos, & alienos. Vnde dicit,

Si ſalutaueritis fratres veſtros tantum, &c. Nimirũ quod ſic Iudæi facerẽt. Cum enim dicitur in lege: Diliges proximum tuũ, &c. Si vſum nominis Hebraicè Reach vel Rec correſpondentis nomini proximus, obſeruauerimus, intelligemus ipſum velle, vt quemuis, quacunque ratione nobis adiunctũ diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alij vinculo ciuitatis, aut religionis, alij ſodalitatis, alij vicinitatis, alij officij vinculo nonnulli tantum fortuito congreſſu, deniq; plerique neceſſitatis vinculo, vt quorũ neceſſitatẽ ſubleuandã Deus offert. Ergo vt quiſque Chriſtianus cognatũ, ciuem, vicinum, ſodalẽ, comitẽ, aut tantum fortuito incidentẽ nactus fuerit: ſic dilectionis officia illi tum præſtare pro ſua portione, tum pro illius neceſſitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idq; cuius alteri præſtare, quod ſibi ab aliis præſtitum vellet. Vnde conſequitur & eos qui ex profeſſo hoſtes noſtri ſunt, proximos eſſe nobis ſecundũ ſcripturæ vſum, imò ideo iam ſunt proximi, quia Inimici. Nam hac ratione fit, vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium, & conuerſatio. Itaque cũ in hoc præcepto dictio Hebraica, pro qua nos proximum habemus, ex ſeſe ſit ambigua, & nũc Amicum ſignificet, nunc quemuis alium, Scribæ in priori ſignificatione illam interpretabantur: at noſter cæleſtis Magiſter in altera ſignificatione docet accipiẽdam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

Ego autẽ dico vobis qui auditis, diligite inimicos veſtros, &c. Quoniã nouis auribus opus eſt, vt hęc integrę dilectionis doctrina percipiatur, adeo vt qui illis carent, etiã ſi hæc audiãt, nequeãt tamen intelligere, bene dici dominus, *vobis dico qui auditis.* Porro quo ad nouã hãc dilectionẽ, à qua natura vitiata ſatis abhorret, extimularet: duabus vtitur rationibus efficaciſſimis ad id perſuadendum, quarũ prior eſt ex imitatione Patris cęleſtis deſumpta. Proinde dicit: *vt ſitis filij patris veſtri,* hoc eſt, vt declaretis vos eſſe filios Patris veſtri, referẽtes ſcilicet illũ veſtris operibus, vel, vt per imitationẽ ſitis filij Patris veſtri, qui iã hoc facti eſtis per gratiã & adoptionẽ. Altera ratio eſt, quia qui inimicos non diligit, ſed tantum amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo,

cum nihil faciat, quod non idem faciant publicani peccatores, & Ethnici quoque. Quod autem in priori ratione dominus declaraturus Dei Patris benignitatem erga malos, profert ortum ſolis & pluuiæ deſcenſum ſuper bonos, & malos, non ideo fecit, vt oſtendat tantum communia dilectionis indicia nō ſubtrahenda inimicis, quamuis hæc minime ſint ſubtrahenda. Nam & ſingularia, ac propria beneficia exigit, videlicet ſalutationem, & complexum, mutui donationem, & orationē. Sed ideo illorum Dei beneficiorum ſingulariter meminit quod illa rudibus, qualibus loquebatur apertiſſimè conſtabat iuſtis, & iniuſtis eſſe communia. Quod autem in ſecunda ratione dicitur, *Si diligitis eos qui vos diligunt quam mercedem habebitis,* vel vt habent Græca habetis, non ſic eſt accipiendum, quaſi dilectio amicorum non poſſit eſſe meritoria, ſed cum excluſione eſt accipiendum, Si tantum diligitis eos, qui vos diligunt, ſicut eam excluſionem poſtea exprimit dicens. Si ſalutaueritis fratres veſtros tantum, &c. Illa autem oratio, quę apud Lucam ter occurrit, *quæ vobis eſt gratia,* dupliciter accipi poteſt, Primo vt ſit ſenſus quæ vobis gratia habenda eſt, hoc eſt, quid debetur vobis à Deo beneficij, & laudis, ſicque idem erit cum eo, quod habet Matthæus, quam mercedem habebitis? Secundo vt ſit ſenſus, quam gratiam feciſtis, quidve gratuitū, aut quod beneficium præſtitiſtis, cum id quod facitis, vel eo faciatis animo, vt paria recipiatis, & proinde non ſit gratuitum, ſed meritorium, ac ſeruile, vel vt vicem debitam rependatis. Sicque acceptum concidit, cum eo quod habet Matthæus, Quid amplius facitis, id eſt, quid eximium, aut ſupra cæteros facitis?

Mutuum date, nihil inde ſperantes. Verus huius ſententiæ ſenſus dependens eſt ex ſententia præcedente, cui hæc opponitur. Dixit enim prius, Si mutuū dederitis his à quibus ſperatis recipere, quæ vobis eſt gratia? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, id eſt, mutuum dant, vt recipiant ęqualia, vel paria, & ſimilia. Ex qua poſteriore parte patet illud, Si mutuum dederitis, à quibus ſperatis recipere, ſic debere accipi, à quibus ſperatis recipere ſimilem vicem, videlicet vt & ipſi ſuo tempore vobis mutuū dent, aut aliud ſimile beneficium præſtent. Quare quod poſtea ex oppoſito dicitur, mutuum date, nihil inde ſperantes, intelligendum de ſpe ſimilis vicis & beneficij. Vult enim mutuum dandum etiam his, à quibus propter ipſam mutui redditionem, non ſperemus ſimilem vicem, aut quoduis aliud beneficium conſequi.

Eſtote ergo vos perfecti & miſericordes ſicut & Pater veſter. Ex omnibus pręcedentibus hanc iam dominus infert concluſionem, argumentum hoc totum complectentem & finientē in hunc ſenſum: Ergo vt verè ſitis filij altiſſimi, ac benignitate veſtra ſuperetis eos, præ quibus meliorem expectatis mercedē, eſtote vos per-

fecti. Quod Lucas habet. Eſtote miſericordes. Nõ enim hic miſericordes nomẽ accip videtur ſtrictè, vt virtutem illã ſingularẽ quæ miſericordia dicitur ſignificet, qua alienis miſeriis, & neceſſitatibus indoleſcimus, ſed quomodo frequenter accipitur in ſcripturis, vt ſit idẽ quod beneficus, & benignus, & reſpõdeat apud Hebręos dictioni hhaſid, ſicut etiam miſericordia ſæpè accipitur pro quouis beneficio, reſpõdẽs ſcilicet dictioni Hebraicè hheſed. Hic enim poſtquam Lucas dicit Patrem cæleſtem benignũ eſſe erga malos & ingratos, deinde infert. Eſtote ergo miſericordes ſicut & Pater veſter miſericors eſt. Vnde ſatis patet illi idẽ eſſe benignum & miſericordẽ eſſe. Porro cum dicit dominus. *Eſtote ergo vos perfecti:* non intelligendum eſt dominum tantum loqui de perfectione tali, quæ eſt cõſilij Euangelici qualis eſt illa de qua dicitur, Si vis perfectus eſſe vade & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, quaſi omnia quæ præceſſeruut de dilectione etiã ſpeciali inimicorũ ſint purè conſilij, & non præcepti. Sunt enim & hæc partim conſilij, partim præcepti, quemadmodũ de quibuſdam pręcedentibus dictũ eſt, & talia planè, vt niſi ea obſeruemus, & ſic iuſtitiã Phariſæorũ, & Scribarum perficiamus, non ingreſſuri ſimus regnum cælorũ, quemadmodum dominus in principio pręmiſit.

Docet quomodo facienda eleemoſyna, quomodo item orandum & ieiunandum. Matthæi 6.

CAPVT XLI.

ATtendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habetis apud patrem veſtrum qui in cælis eſt. Cùm ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te, ſicut hypocritæ faciunt in ſynagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam. Te autem faciente eleemoſynã neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua: vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito, & pater tuus qui videt in abſcondito reddet tibi. Et cùm oratis, non eritis ſicut hypocritæ qui amãt in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam. Tu autem cùm oraueris intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio ora patrem tuũ in abſcondito, & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi. Orantes autẽ nolite multum loqui, ſicut ethnici faciunt, putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudiãtur. Nolite ergo aſſimilari eis, ſcit enim pater veſter quid opus ſit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis: Pater noſter qui es Luc. 11.
in cælis, ſanctificetur nomẽ tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas 8.
tua ſicut in cælo, & in terra. Panem noſtrum ſuperſubſtantialẽ da nobis hodie. Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus

noſtris. Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo. Amen. [*Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra. Si autem non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.*] *Cum autem ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ, triſtes: exterminant enim facies ſuas, vt pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem ſuam.*
B.11.112. *Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, ſed patri tuo qui eſt in abſconſo: & pater tuus qui videt in abſconſo reddet tibi.*

Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus. Poſtquã Dominus in ſuperioribus oſtendit, quibus in rebus Chriſtianorũ iuſtitia excellere debeat iuſtitiam Scribarum & Phariſæorũ: nunc docet quomodo eandem iuſtitiam excellere debeat in modo, & intentione faciendi ea, quæ ſunt diſcipulis ſuis cum illis cómunia. Docet autẽ de modo eleemoſynæ, orationis, & ieiunij, quod hæc ſint præcipua religionis externa opera, in quibus ferè ſolet vanæ gloriæ peſtis naſci, & cohabitare, & ſub quibus omnia externa virtutùm opera facilè comprehenduntur. Nam eleemoſyna præcipuum eſt eorum operum, quæ ſunt ad proximũ, oratio pręcipuum opus cultus diuini, ieiunium verò præcipuum eorum operũ quibus in nobis ipſis carnem caſtigamus, & ſpiritui ſubijcimus. Prius autem quam de ſingulis horum tractet, in genere docet iuſtitiam, hoc eſt, iuſtitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque ſecundum noſtram lectionem. Nam pro iuſtitia, Græci habent eleemoſynam, ſed noſtram lectionem ſequuntur Auguſtinus & Hieronymus. Annotandum autem quod dicit *attendite*, quo verbo nos mouere voluit, cauere nobis à vanæ gloriæ ſtudio veluti ab inſidioſiſſimo, periculoſiſſimo & pernicioſiſſimo ſimul ſerpente, cuius nocumentum effugere nó poſſit, niſi qui tota mente prorſus vigilet. Deinde notandum non vetare Dominum ne iuſtitiam noſtram faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium eſſet illi, quod ſuperius præcepit. Luceat lux veſtra coram hominibus. Sed vetat iuſtitiam facere coram hominibus eo fine, eáque intentione, vt videamur ab eis, quod iam nó eſt contrarium ſuperiori pręcepto quo dicitur: Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona. Non enim hoc voluit eſſe finem operum bonorum factorum coram hominibus, ſed id quod adiecit, nimirum vt glorificent Patrem cæleſtem. Porrò quomodo non poſſimus rectè operari vt videamur ab hominibus oſtendit ſatis Dominus in eo, quod addit: *Alioqui mercede non habebitis.* Senſus enim eſt. Alioqui ſi feceritis iuſtitia eo fine vt videamini, non habebitis mercedem apud Patrem, vt qui ei non laboraſtis, quíque iam operum veſtrorum mercedem ab hominibus accepiſtis. Benè autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, ſed apud

apud Patrem: ſignificās ſcilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repoſitam eſſe etiam antequam detur: vt tuti de mercede in bonis operibus minus ſimus ſegnes. Et bene quidem Patrem ſemper potius nominat, quam Deum: vt hoc nomine magis non excitet ad ſtudium placendi Deo.

Cum ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te. Speciatim iam de his tribus externis bonis operibus acturus, ab eleemoſyna auſpicatur: quod in fine præcedentis capitis ad benefaciendum, & ad miſericordiam inuitauerit exemplo miſericordis Patris, &c. De hac ergo vetât, ne eam facturus more hypocritarum tuba canat ante ſe. Mos enim erat antiquus tubæ ſonitu pauperes conuocare ad locum, & tempus eleemoſynæ: ſed abutebantur hoc more Phariſæi, hac ratione captantes ſeſe commendare hominibus tanquam miſericordes. Vnde non ſimpliciter vetat Dominus tuba canere: ſed eo modo quo hypocritæ faciunt: nimirum vt honorificentur ab hominibus. Eſt autem nomen hypocrita Græca dictio, ſignificās idem, quod ſimulator. Hoc ergo nomine in ſcripturis maximè Euangelicis appellantur à Domino ſimulatores ſanctitatis. [Sanè in propoſito bene hypocrita dicitur, & ſimulator, qui eleemoſynas largitur, vt honorificetur ab hominibus. Non enim, id eſt, in corde, quod exterius ſimulat, hoc eſt miſericors, ſed crudelis potius & immiſericors, vt qui non motus miſericordiæ affectu, ſed laudis auiditate agit, quod agit: eóque magis eſt crudelis, quod ex aliena miſeria, & ignominia propriam laudem & gloriam venatur. [Nomen autem Synagogis, hoc & ſequenti loco, vbi de oratione fit ſermo, quamuis poſſit accipi pro certis illis domibus in quibus conuenerunt Iudæi ad audiendum legem: rectiùs tamen videtur accipi generalius pro quibuſlibet conuenticulis, qualia etiam in foro & in plateis fieri ſolent. Quod autem ſequitur.

De eleemoſyna.

Hypocrita quis.

Synagoga

Amen dico vobis receperunt mercedem ſuam. Laudem ſcilicet humanam, ob quam conſequendam operati ſunt: non ſic accipiendum, quaſi illorum fallacia, & ſimulatio non ſit acceptura à Deo mercedem ipſi debitam, ſupplicium ſcilicet æternum: ſed quod opus eorum quatenus bonum eſt, nullam accipiet à Deo mercedem præter eam, quam ab hominibus tulit: fallacia verò, quæ coniuncta eſt ei operi a Deo qui eam ſolus cognoſcere poteſt, punietur.

Te autem faciente eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua, &c. Tropus, quem certum eſt eſſe in his verbis, neſciat ſiniſtra tua variè explicatur. Simplicius fuerit accipere hanc orationem cum Chryſoſtomo per hyperbolen, vt ſit ſenſus: Tantum abeſt, vt aliis oſtentes quod agis, vt ſi fieri poteſt, ipſe neſcias, ac tui facti obliuiſcaris: vt eleemoſyna tua ſic planè ſit in abſcondito, id eſt, ſit omnino ſecreta. Dicendum ergo de hac Chriſti doctrina eſſe quidem eam

ſecundum literæ ſenſum, cautelam, & conſilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodum, niſi iuſta aliqua ratio exigat in manifeſto fieri eleemoſynam: ſecundum verò Domini præcipuam intentionem, præceptum eſſe omnibus ſeruandum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicendum quæ in ſequentibus dicuntur de orantibus & ieiunantibus. Porrò vt de ſecretæ eleemoſynæ mercede ſecuri ſimus, adijcit: *Et pater tuus, qui videt in abſcondito, &c.* Id eſt, qui videt conſcientiam tuam, & quæcunque in abſcondito facis, *reddet tibi* mercedem, quam non expectaſti ab hominibus.

De oratione.

Et cum oratis non eritis, ſicut hypocritæ, &c. De oratione altera parte religionis, quam & ipſi Phariſæi ſtrenuè ſimulabant, vt patet ex iis, quæ Matth. 23. dicuntur à Domino, ſimilia docet his, quæ iam docuit de eleemoſyna: niſi quod in præcatione nô ſolùm doceat ſuos alienos eſſe à vitio hypocritarum Phariſæorum, ſed etiá ab altero vitio, ethnicorum ſcilicet. Benè autem Dominus explicare volens affectatam à Phariſæis humanã laudem dicit: *Amant ſtantes orare*, ſic enim dictum eſt amant ſtantes orare, quomodo poſtea dicitur: Amant vocari ab hominibus Rabbi, & amant primos recubitus, &c. Porrò anguli platearum, de quibus hic eſt ſermo, non ſunt platearum receſſus, vt quidam volunt, ſed flexus platearum veluti iuxta compita & triuia. Benè ergo dicit in angulis, & non in angulis vicorum, ſed platearum hoc eſt latarú viarum. Ibi enim maximum eſt diuerſorum hominum concurſus. Quod dicit *ſtantes orare*, vel ſignificare voluit per ſtationem eos quæſiuiſſe videri à pluribus, vel potius ideo ſtantes dicit, quod ſtare inter orandum, communis tunc eſſet orãtium ſitus, quemadmodum apparet ex parabola de Phariſæo, & publicano orantibus in templo. Quod autem dicit Dominus.

Cum oraueris intra cubiculum tuum, & clauſo oſtio tuo, &c. Non ſic accipiendum quaſi in publico orare vetet: ſed ſi ſimpliciter ſecundum literæ ſenſum iſtud accipiatur, dicendum hanc Chriſti doctrinam cautelam eſſe & conſilium quo quis effugere poſſit vanæ gloriæ peſtem, quod quidem conſilium dum ſeruari non expedit ad literam vtpote cum publice orandum eſt in fidelium congregatione, & pro officio publicæ preces habendæ ſunt, ſeruandum iſtud eſt ſecundum præcipuam Domini in hac doctrina intentionem: nimirum vt veluti ſoli exiſtentes in publica oratione Deum ſolum ſpectemus, alieni à laudis humanæ deſiderio. Porrò in eo quod dicitur.

Et Pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi: Dei miſericordia cum admiratione obſeruanda, quod pro eo quoque quod rogatur à nobis merces promittitur bonis à Deo danda. Non enim dicitur: Pater tuus donabit tibi, ſed reddet tibi, veluti ſcilicet debitor no-

bis factus: & quia illum honoramus orando magno viciſſim nos honore remuneraturus.

Orantes autem nolite multum loqui, ſicut Ethnici faciunt. Ab altero orationis vitio, quo Ethnici laborant (hoc eſt externæ gentis homines veri Dei religione deſtituti) ſcilicet futili verborum profuſione auocat duobus argumentis. Vno quod temerè in oratione verba prodigere Ethnicorum ſit, ſtultè putantium ſe per multiloquium exaudiri. Alterum argumentum quo vtitur, eſt quod apud Deum patrem non opus ſit multis verbis, vt qui antequam precemur nouerit, quæ nobis ſunt neceſſaria. Circa primam autem partem obiter notandum Dominum non præcipere ne multum, diúque oremus. Alibi enim docet ſemper orandum, & ipſe aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rurſum non præcipit vt orantes nō loquantur, nec rurſum abſolutè vetat multum loqui in oratione, ſed ſicut Ethnici faciunt, qui multiloquio ſuo putant ſuā cauſam Deo notiorem fieri, aut ſicut hominem iudicem verbis adduci in ſententiam, & flecti, eoq; orationem verſibus mille compoſitam deferunt ad eum, eiq; recitant. [Deinde obſeruādæ dictiones Græcæ correſpondentes dictioni multiloquium, & illi oratione, nolite multum loqui. Non enim hic eſt πυλυλογεῖν, & πυλυλογιὰ quæ dictio eſt apud Septuaginta in Prouerbiis, cap. 10. Vbi nos legimus: In multiloquio nō deerit peccatum, ſed βαττλαλογεῖν, & βαττλαλογιά, quæ dictio non ſimpliciter multiloquium ſignificat, ſed nugacitatem, & futilem verborum profuſionem, qualis eſt, cum idem frequenter ſine cauſa repetitum inculcatur.] Porrò circa ſecundam partem illam: *Scit enim Pater veſter, &c.* Occurrit quæſtio quam & Auguſt. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia ſcit multis verbis in oratione vtendum non eſt, cur etiam paucis verbis vtendū eſt, vel his ſaltē, quibus mox poſtea orare Patrem docet. Deinde quomodo conueniens eſt hæc ratio qua reijcit multiloquiū: Sic enim Pater veſter, &c. Dici enim poteſt, quod quamuis ſciat, tamen multis verbis vtendum eſt, vt flectatur ad dandum id, quod opus eſt. Dicendum ad primum nullis quidem verbis ſimpliciter opus eſſe in oratione ad hoc vt quid à Deo impetremus. Deus enim cum ſit ſpiritus, non verba attendit, ſed ardens animi deſiderium, ſine quo vocalis oratio, non eſt apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orandi formam nobis Dominus præſcripſit, tum vt illis verbis nos doceret, quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine, tum quod vtile, & aliquando neceſſe ſit nobis in oratione verbis ſaltem paucis vti, quibus animus excitetur ad eleuādum ſe in Deum, aut animi iam in Deum elati deuotio augeatur, & continuetur. Ad quod quatenus prolixæ etiam preces adiuuant, eatenus certè laudandæ ſunt: nec hic à Domino nomine multiloquij, & battalogæ comprehenduntur. Ad ſecundum dicendum Domi-

Ethnici.

βαττλαλογεῖν.

num ſatis ſignificare multis verbis non eſſe opus ad flectendum Deum, eo quod Patrem eum vocet noſtrum, & ſcire affirmat, quæ opus ſint nobis. Non poteſt enim non Pater bonus rogatus à filiis facilè inclinari ad dandum ea, quæ ſcit eſſe opus eis.

Sic ergo vos orabitis. Quoniam multiloquium & battalogiam ab oratione Dominus abeſſe voluit, breuem nobis orandi formã tradidit, qua etiam docuit, quæ, & quo ordine à Deo ſint petenda, atque qua fiducia accedendum ſit ad Deum in oratione, nimirum quomodo ad Patrẽ accedit filius. Dicit autem, *ſic vos orabitis*, non exigens vt his verbis neceſſario ſemper inter orandum vtamur: cum neque vllis verbis neceſſario vtendũ ſit in oratione: ſed demonſtrare volens, & res quæ à Deo ſint petendę, & quali verborũ breuitate ſint petendę. Non enim dicit: his ergo verbis vos orabitis, ſed ſic, id eſt, ad hunc modum. Porrò notanda emphaſis pronominis vos, quæ magis aperta eſt apud Græcos, qui habent οὕτω ϑὖν προσεύχεσϑε ὑμεῖς, id eſt, ſic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appoſitum maiorem facit emphaſim: diſcernens illos, & nos ab Ethnicis & Iudæis: qui non edocti fuerant dicere in oratione Pater noſter: ſed Domine Deus noſter.] Pulchrè autem Dominus Chriſtianæ orationis iſtud fecit eſſe principiũ, & veluti præmiũ.

Pater noſter qui es in cælis. His enim etſi paucillimis verbis perfecta Dei laus continetur, quæ maximè conſiſtit in prædicatione bonitatis, & potentiæ ipſius. Itaque hoc præmio comprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere ſolemus dicentes Deus optimus, maximus. Quanquam autem videri poſſit Dominus ideo dixiſſe orandum Pater noſter, non autem Pater mi, quod multos ſimul præſentes doceret orare, ob id exprimens eam formam, quæ eſt commoda multis ſimul orantibus: tamen ſimul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quod ita in genere non vnumquemque priuatim orare docuit. Cum autem dicimus, *qui es in cælis:* admonemur poſtpoſitis terrenis rebus eo intendere animum, vbi Patrem noſtrum eſſe dicimus, ac cęleſtia tantum quærere, cæleſtémque hęreditatem filiali iure ſecurè expectare. Non enim dicitur qui es in cælis, quaſi ſolum eſſet in cælis, ſed ob cauſas iam dictas videlicet ad ſignificandum Dei Patris ſuper omnia dominium, & ad ſubleuandum mentes noſtras ad cæleſtia, atque ad diſcretionem Patris terreni, quod apertius ſignificatur articulo, qui eſt apud Græcos ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Sanctificetur nomen tuum. Poteſt ſic conuenienter oratio hæc ſecari, & petitionum eius ordo conueniens oſtendi, vt dicamus eam diuidi in præcationẽ bonorum, & deprecationem malorũ. [Quod ad primam hanc attinet petitionem, cum nomen Dei in ſeipſo nõ poſſit eſſe, aut fieri ſanctiùs, rectè Chryſoſt. ſic interpretatur. Sanctificetur, hoc eſt, glorificetur nomen tuum per nos, hoc eſt, eam

da nobis viuere vitam, vt per nos nomen tuũ glorificetur, & ſanctũ habeatur apud omnes homines. Sed rurſus rectiùs intelligitur in ſenſu generaliori, quem explicauit Augu. hoc ſcilicet: Da vt nomen tuum ſanctum habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent eſſe nomine tuo, hoc eſt, teipſo ſanctius, hoc eſt, auguſtius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendum, colendum & glorificandũ] Itaque hac petitione in genere optamus, vt cui ſoli omnis debetur gloria, & ſanctitas, in omnibus, & per omnes, & apud omnes ſáctificetur: ita vt nemo omnino ſit, qui gloriã illi debitã ſibi vſurpet, aut alteri tribuat: nec ſit qui ſacroſanctũ nomen eius vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat: & vt ipſe Dominus per Euangelij prædicationẽ, per iuſtitiæ, & miſericordiæ, ſapiẽtiæ, ac potẽtiæ ſuæ declarationẽ ſe ſáctũ haberi faciat.

Adueniat regnum tuum. Et hic quoque videndũ quomodo præcemur aduenire, vel venire (nam Græcè eſt ἐλθέτω, quod non eſt adueniat, ſed veniat) regnum Dei: cum Deus ſemper regnauerit in omnes à conſtitutione mundi. Auguſt. & Chryſoſt. quem ſequitur Theophyl. ſic hanc petitionem accipiunt, vt intelligamur præcari, vt deſtructo pœnitus regno diaboli, deſtructa morte, atque peccato, omniq; principatu, ac regno terreſtri ſublato (quod fiet in ſecundo Domini aduentu, quo iudicaturus eſt viuos & mortuos) citò veniat regnum illud Dei perfectiſſimũ, quo perfectè beati regnabunt cũ Deo omnes filij eius. Atque hoc potius modo regnũ iſtud eſſe accipiendum, de eo ſcilicet, de quo quæſierunt diſcipuli, Domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſraël, videtur ex eo quod abſolutè iubeat Dominus præcari, adueniat regnum tuum: cum ſi intelligatur de regno ſpirituali: quo Deus in vnoquoq; noſtrum regnat per gratiam ſuam: oporteat ſubintelligere, adueniat in nobis regnum tuũ, & nõ eſſet diuerſa hæc petitio, aut nõ multũ, à præcedente ſanctificetur nomen tuũ, aut ſequente: Fiat voluntas tua, &c. Si autẽ intelligamur præcari, vt contingat nobis poſt hanc mortalem vitam peruenire ad regnum Dei: ſubintelligẽdum erit, adueniat nobis regnum tuum. Quanquam autem regnum illud Dei perfectiſſimũ, quod incipiet, & declarabitur in nouiſſimo Domini aduẽtu, definito tempore veniet ſiue velimus, ſiue nolimus: voluit tamen Dominus nos præcari illius regni aduentum, vt (quemadmodum habet Auguſt. ad Probam) deſiderium noſtrum ad illud regnũ excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac præcatione ſuos Dominus admonere voluit, debere ipſos eius eſſe conuerſationis, conſcientiæ & fiduciæ, vt non formident regni Dei aduentum, ſed confiſi teſtimonio conſcientiæ ſuæ: & bonitati paternæ, ſecuræ illud expectent: nõ dubitantes ſe illius fore conſortes. Qui verò ob imperfectionẽ, nondũ audet, in hoc ſenſu præcari: Adueniat regnũ tuum, illud præcetur, in ſecun

in ſecundo, vel tertio ſenſu, qui rectè ſimul cum primo qui principalis videtur, intelliguntur à domino hac petitione comprehenſi: ſicut etiam regnum Dei ſpirituale regnumque beatum, inchoatio quædam eſt regni perfectiſſimi.

Fiat voluntas tua ſicut in cælo, & in terra. Et in hac quoque petitione videndum quomodo iubeamur petere, vt fiat Dei voluntas; cum Scriptura dicat, Omnia quæcunq; voluit fecit, & Nõ eſt qui poſſit reſiſtere tuæ voluntati: Dum ergo iubemur præcari, vt fiat voluntas Dei potiſſimum ſermo eſt de voluntate Dei imperatiua. Voluit enim nos præcari, vt quod Deus iuſſit, aut cõſuluit nobis, id omnes obediendo præſtarent. Intelligitur tamen etiam à pleriſque de voluntate beneplaciti, quã fieri præcamur, dum quid à Deo præcantes ſolemus adiicere, Non mea voluntas, ſed tua fiat: quomodo Chriſtus orabat cum calicis amaritudinem depręcaretur. Hic enim non eſt ſermo de voluntate Dei imperatiua, ſed diſpoſitiua. Nam ſenſus eſt, Fiat id, quod diſpoſuiſti futurũ, aut fieri oportere. Sed de hac voluntate principaliter non eſſe intelligendã hanc tertiam petitionem, ſatis patet ex eo quod additur, *ſicut in cælo, & in terra.* Nam ea adiectio oſtendit dominũ nos prę caꝛi voluiſſe, vt quemadmodum in cælis Angeli iuſſa Dei integrè, & alacriter perficiunt: ita & homines in terris ea exequerentur. De quacunque tamen volũtate Dei intelligatur hæc petitio, oportet ſemper hanc orationem fiat voluntas tua intelligere phraſi Hebraica in ſcripturis frequentiſſimè obuia, vt ſit ſenſus, fiat id, quod vis. Nam propriè volũtas Dei cum ſit æterna, & ipſemet Deus, nõ fit. Ideo autem oramus, vt fiat voluntas Dei, quia vt ea fiat à nobis, opus eſt nobis gratia, & protectione Dei. Hanc ergo gratiæ diuinæ neceſſitatem hac profitemur petitione, deinde & abdicamus carnis, diaboli, ac mundi voluntatẽ, vt ſit ſenſus: da vt à nobis fiat non quod caro concupiſcit, non quod diabolus ſuggerit, nõ quod mundus ſuadet: ſed quod tu vis à nobis fieri, cuius ſolius volũtas rectiſſima eſt & ſanctiſſima. Nõ ſimpliciter orare nos voluit dominus vt fiat voluntas Patris, ſed ſicut in cælo, & in terra, hoc eſt, vt ab omnibus fiat in terris, ſicut nemo eſt in cælo, qui diuinę eius voluntati reſiſtat: deinde vt integrè fiat Dei voluntas, ac nõ quædam præcepta quædam non, poſtremo vt ex charitate, alacriter & lubenter Dei voluntas impleatur. Nec obſtat, quod nunquã futurum ſit, vt ſic in terris fiat Dei voluntas. Piorũ enim eſt etiam ea deſiderare quæ non futura ſciunt, & tamen fieri debere ſciũt. Deinde huiuſmodi voto præcamur, vt ſi non omnis inobediẽtia ceſſet in mundo: Patris tamen benignitate fiat, vt minor ſit inobediẽtia, & pauciores ſint, qui eius voluntati per inobedientiã reſiſtant. Bene autem poſtquã præcati ſumus. Adueniat regnum tuũ, ſubiicimus, fiat voluntas tua, &c tum quod regnum Dei nobis venire,

& contingere non poſſit, niſi hic interim adimpleamus voluntatem, cum vt moneamur hic cæleſtem meditari conuerſationem, dum, adhuc non datur beato illo regno perfrui. Et hactenus quidem tribus petitionibus deſiderantur bona ſpiritualia.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Panem quotidianum vocamus, qui quotidie nobis ad vitæ ſuſtentationem eſt neceſſarius. Vnde rectius dici puto, Panem noſtrum quotidianum quam panem noſtrũ superſubſtantialem, & vtroque rectius panem noſtrum eſſentialem, vel ſubſtantialem, vt ſit ἐπιούσιος quaſi τῇ οὐσίᾳ ἥμιον ἁρμόζων, id eſt, ſubſtantiæ noſtræ cõgruens, aut ad ſubſtantiã noſtram pertinens. Cyprianus hanc petitionem ſimpliciter intelligit de pane corporali, de quo potiſſimum videtur omnino cum Chryſoſtomo intelligenda. [Nam ſi intelligatur de pane illo ſpirituali animę, quo quotidie opus habet & quo quotidie paſcitur per meditationem, & operationẽ mandatorũ Dei, de quo Aug. & poſt eũ Caietanus & Eraſmus volunt intelligi: iam hæc petitio eadem eſt, vel ſaltẽ apertè includitur in præcedente, fiat volũtas tua, &c. Spiritualis enim animę cibus nobis eſt facere volũtatem Dei patris, ſicut Chriſtus de ſe dicit, Meus cibus eſt, vt faciam volũtatem Patris mei, qui eſt in cælis. Deinde orantes ſpiritualem animæ cibum, potius dicere debemus, da nobis in æternum, quam da nobis hodie: ſicut Domino diſſerenti Ioan. 6. de pane cæleſti dixerunt quidam, Domine ſemper da nobis panẽ hunc. Rurſum quod non poſſit intelligi dominus hic potiſſimum locutus de pane corporis ſui, non ſolũ conuincit argumentum Auguſtini, quod ſi hic panis vocetur à domino quotidianus, conſequens erit eum ab omnibus Chriſtianis quotidie ſumendũ eſſe, ſed etiam multo magis, quod cum hæc dominus ſuos doceret orare, panis hic nondum erat inſtitutus: nec de eo quicquam vel Apoſtoli ipſi cogitabant.] Nec obeſt argumentum Auguſtini putantis hanc petitionem nõ rectè poſſe accipi pro pane corporali, quod iubeat dominus ne ſolliciti ſimus, quid edamus, aut bibamus. Non enim prohibetur à domino omnis ſolicitudo cibi, ſed ſolicitudo mundana, & carnalis: non autem pia illa, qua in oratione noſtram neceſſitatem à Deo ſubleuari præcamur, quę ſolicitudo propriè non eſt ſolicitudo. Vt autem nihil ſit quod huic intelligentiæ de pane corpori ſuſtentãdo neceſſario, obeſſe videatur: dicendũ dominũ dum nos in oratione dicere voluit da nobis hodie, non quidem ſignificare voluiſſe, nõ licere Chriſtiano habere aliquid vltra cibum hodiernum, ſed perfectionis Chriſtianæ eſſe vltra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere eſſe tales, vt mundana craſtini victus ſolicitudo abſit, & vt ſingulis diebus ad Patrem pro quotidiano cibo recurrant: cogitantes illum ſemper homines paſcere, & niſi illo ſingulis diebus dante, nos poſſe non viuere, etiam de his,

Panis ἐπιούσιος.

his,quæ iam habemus.[Nec neceſſe eſt dicere hanc orationẽ,quo ad partes eius ſingulas,ſic eſſe à domino traditam, vt omni hora diei voluerit eam conuenire Chriſtianis: ſed demonſtrare eum voluiſſe,quid ſingulis diebus,cum eſt oportunitas, precandum ſit. Cum autem conuenire volumus hanc petitionẽ omnibus diei horis,quomodo hanc orationem paſſim Chriſtiani quauis hora dicimus:licet illud hodie accipere pro quotidie,& pro tota tẽporali hac vita: quanquam etiam ſingulis horis aliquid nobis ad vitam hanc ſuſtentandam ſit neceſſariũ:vt meritò ſemper dicere debeamus:da nobis hodie panẽ,id eſt, id quod huic vitæ eſt neceſſariũ. Nomine enim panis phraſi Hebraica intelligitur quidquid ad victum pertinet : hic vero ſub nomine iſto etiam comprehenditur quidquid præſenti vitę neceſſariũ eſt ſiue in victu,ſiue in veſtitu.] Animaduertendũ autem quod Chriſtus etiã orare nos vult panẽ noſtrum,& quotidianũ,ſiue eſſentialem. Et quidem per noſtrum ſignificare voluit, eũ qui ex Dei inſtitutione nobis competit, vt ſecernatur noſter panis à cibo reliquorũ animaliũ. Aut etiam per noſtrũ,alienum cibũ reſecare voluit,quem manducant,qui ex acquiſitis per iniuſtitiam manducant,& qui omnino in otio viuunt. Per quotidianũ verò vel eſſentialem panẽ, reſecare voluit luxurioſos,& ſuperfluos cibos,volẽs nos quotidiano & parabili cibo, qui ad ſuſtentandam naturæ eſſentiam ſufficiat, eſſe contentos. [Porrò quanquã vt dictũ eſt,primò, & principaliter de pane corporali dominus in hac petitione ſit locutus:rectè tamen per anagogen factam à pane corporali ad ſpiritũ,ſub his verbis etiã precamur panem ſpiritualẽ:cum veriſimile ſit dominũ eius panis deſiderium etiam ex conſequẽti ſignificare voluiſſe.Eſt autem panis mentis ſpiritualis potiſſimum ipſe Chriſtus homo factus,eiuſque incarnatio,atque paſſio , ſine quibus fide participatis nullum Dei verbum,nec ipſa Euchariſtia mentem verè ſatis paſcit,& nutrit.]

Et dimitte nobis debita noſtra,&c. Per debita intelligũtur peccata,ſic dicta,eo quod hominẽ apud Deum debitorẽ pœnę,& vltionis,aut impetrandæ gratię conſtituant.Vnde Lucas pro ὀφειλήματα,id eſt,debita poſuit ἁμαρτίας,id eſt,peccata.Proinde cũ dicitur. *Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.*Non exigit potiſſimũ pecuniam dimittere debitoribus,ſed quęcunque in nos alius peccauerit. Itaque hac petitione dominus ſalubriter nos memores eſſe voluit & noſtræ infirmitatis,ne efferamur, & paternæ miſericordiæ,ne vnquam deſperemus.Per hoc autem quod adiecit,*ſicut & nos dimittimus , &c.* Et ſignificare voluit rationem , qua maximè poſſimus Dei indulgentiam obtinere , & charitatis fraternæ neceſſitatem nobis commendare: dum nos orantes peccatorum noſtrorum remiſſionem hac conditione conſtrinxit,vt ſic nobis debitum dimitti poſtulemus , ſicut ipſi dimittimus debitoribus noſtris,

ſtris,id eſt,his, qui in nos peccauerunt. [Non ſic autem iſtud eſt intelligendũ,quaſi ſatis ſit nos dimittere debitoribus noſtris cum ab eis rogamur,ſicut nos Deũ pro remiſſione rogamus. Nã etiam antè quam rogemur dimittere nos debere ex animo debitoribus noſtris,docet illud Marc.11.Cum ſtabitis ad orandum,dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem,vt & Pater veſter, qui in cælis eſt, dimittat vobis peccata veſtra.Notandum præterea aduerbiũ ſicut non denotare hic omnimodam ſimilitudinem. Neque enim petimus æqualem miſericordiam Dei cũ ea, quam fratri exhibemus, cũ frequenter imperfecta ſatis ſit dilectio,qua fratri ignoſcimus. Denotat ergo tantum hic ſimplicem ſimilitudinem videlicet vt & nos noſtris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione.Quem ſenſum indicat ſatis quod poſtea explicãs dominus ſubiicit,Si enim dimiſeritis hominibus,&c. & quod Lucas habet, dimitte nobis peccata, ſiquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Licet autem per debita hoc loco non intelligantur propriè pœnæ peccatis debitæ, cum, vt prius dictum eſt, pro debitis peccata poſuerit Lucas:tamen in hac petitione ſecundum Auguſtinum,etiam includitur ſenſus illorum,qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.] *In Euch. cap.71.*

Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo. Amen. His præſcriptis verbis cõmuniter intelliguntur duæ cõtineri petitiones,vt ſeptem ſint huius orationis petitiones, quarũ vnæ poſtremæ ſic diſtinguitur,ſecundum Auguſtinum,vt priore petamus nõ induci in malum quo caremus,poſteriore verò liberari à malo,in quod iam inducti ſumus. Verũ ſimplicius, & rectius dicetur duas has vltimas partes vnam conſtituere petitionem,vt ſex tantũ ſint orationis huius petitiones. Hæc enim petitio libera nos à malo,cũ per aduerſatiuam coniunctionem cum ſuperiori cõnectatur,non rectè poteſt intelligi noua eſſe petitio à ſuperiori diuerſa:ſed dicendum idem per eam rogari affirmatiuè, quod prius rogabatur negatiuè, quemadmodũ non ſunt duæ diuerſæ petitiones, ſi quis dicat, domine ne in furore tuo arguas me,ſed remitte clementer peccata mea.Videri autẽ poteſt hęc ſexta & vltima petitio quoad priorem eius partẽ nõ cõſona ſatis multis ſcripturis, Dauid enim optat tẽtari à Deo dicẽs,Proba me domine,& tẽta me, & Iacobus, Omne gaudiũ inquit exiſtimate fratres mei, cũ in tentationes varias incideritis,&c. Sciendũ ergo quod tẽtatio dũ conſideratur eo fine facta,quo procedit à Deo,bona eſt,& in ſcripturis cõmẽdata, nec viro iuſto ſimpliciter deprecanda. Quatenus verò cõſideratur cũ eo fine,quo procedit à diabolo mala eſt,& omnino deprę cãda. Præterea ſciendũ,ſecundũ Aug.nõ doceri hic nos à Chryſ.ne tẽtemur,ſed ne à tẽtatione ſuperemur. Aliud enim eſt ſecũdũ ipſum tentari,aliud,induci in tentationẽ,quod ſecundum eum eſt, vinci *Sex Orationis Dominicæ partes.*

à

a tentatione idq; conſentiẽdo,vel cedendo.Ex commentariis autem Chryſoſtomi,& Cypriani patet ſatis eos intellexiſſe his verbis nos iuſtos præcari etiam vt ne Deus ſinat nobis tentationem obuenire,& non ſolum vt ne ſinat nos à tentatione ſuperari.Quæ quidem intelligentia ſimplicior eſt, & ſcripturæ magis cõſentiẽs. Nam cum dicitur in Pſalmis:Induxiſti nos in laqueũ,poſuiſti tribulationes in dorſo noſtro,&c.inductum fuiſſe in laqueũ non eſt ſuperatũ iam fuiſſe à malis,ſed ſimpliciter incidiſſe in mala, quẽadmodum ſatis patet ex his , quæ ſequuntur. Ita etiam iubemur præcari ne nos Deus inducat in tentationem,hoc eſt, ne ſinat nos incidere in tentationem,aut tentationem nobis obuenire , idque ideo ſecundum Chryſoſt.& Cyprianum orare iubemur,vt memores ſimus noſtræ infirmitatis , nec de nobiſipſis confidentes nos tentationibus ingeramus.Proinde vt perfectus, & integer habeatur huius petitionis intellectus , conueniens fuerit vtramque expoſitionem nempè Chryſoſtomi & Auguſtini ſimul comprehendere,vt dum dicimus,Ne nos inducas,&c. intelligamus nos præcari ne Deus ſinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos ſinat ab ea ſuperari. [Bene autem iubemur præcari,Ne nos inducas (quod tamẽ ſcripturę more debet accipi pro ne ſinas nos induci , nam propriè Deus in neutram tentationem prædictã inducit,conſiderando eam vt eſt ſollicitatiua ad peccatum quomodo de ea hic eſt ſermo) vt intelligamus aduerſarium nihil contra nos poſſe,niſi Deus ante permiſerit,ac proinde omnis noſter timor,& deuotio conuertatur ad Deum,vt pulchrè annotat Cyprianus.]Iam quod ſequitur,*Libera nos à malo*,quomodo ſit intelligẽdum ex præcedenti patet explicatione:cũ vt dictũ eſt, idem iã petatur affirmatiue,quod prius negatiuè petitũ eſt. Atque hæc videri poteſt ratio , quare hæc pars omiſſa ſit à Luca , quod ſcilicet in ſuperioribus verbis includeretur. Itaq; ſicut dupliciter inducimur in tentationem,ita dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo dum præſeruamur ne in malũ incidamus , & rurſum dũ occupati à malo eripimur ab illo vt ne nos ſuperet , & perdat.Poteſt autem hic ablatiuus,malo,accipi pro diabolo,quomodo accipit Chryſoſt. & ſuadet articulus Græcus τοῦ πονηροῦ Diabolus enim per antonomaſiã rectè malus ſingulariter dicitur , eo quod in extremo malitiæ poſitus ſit, irreconciliabili odio nobis, & Deo cõtrarius.Aliter etiam rectè ablatiuus malo,ad rẽ refertur vt accipiatur pro re,quæ mala eſt,hoc eſt malitia,qualis eſt occaſio peccati , & afflictiones quæuis , quas docemur non depræcari ſimpliciter,ſed quatenus mala quædam ſunt, hoc eſt , impeditiua eius,quod verè bonũ eſt. Secũdum quẽ ſenſum hæc pars etiã explicat ſuperiorẽ partẽ,nimirum quod tentationem non debeamus depræcari,niſi quatenus mala eſt.Igitur cum quinta petitione de-

precati ſumus mala præterita, hac ſexta, & vltima petitione deprecamur præſentia ſimul & futura. Quod autem in Græcis codicibus ante Amen, legitur: Quoniam tuum eſt regnum, & poteſtas, & gloria in ſecula: cum à Hieronymo, Augu. Ambr. Cypriano lectum non fuerit, apparet ex ſolenni conſuetudine additum à Græcis: ſicut & ſalutationi Angelicæ quædam adiecerunt, videlicet, quia peperiſti ſaluatorem animarum noſtrarum.

Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis, &c. Declarat dominus quare remiſſionem peccatorum petēdam docuerit, cum ea cōditione, ſicut & nos dimittimus: oſtendens certè quantum deſideret mutuam in nobis peccatorum condonationem, ad fraternæ charitatis conſeruationem, & obtinendum peccatorum remiſſionē planè neceſſariam, quod ex omnibus ſententiis, quibus nos orare præcepit, eam potiſſimum commendandam & declarandam indicauit, quæ pertinet ad remiſſionem peccatorum. Porro quod dicitur Pater cæleſtis dimiſſurus, ſi nos dimiſerimus proximis, intelligendum eſt, quemadmodum omnes aliæ ſimiles promiſſiones, niſi quid aliud obſit. Rurſum quod dicitur: Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittet: non ſic eſt accipiendum quaſi noſtra remiſſione mereamur Dei remiſſionē, cum hæc ſit gratuita. Non enim dicitur, Si vos dimiſeritis, & Pater veſter dimittit, ſed dimittet, cum ſcilicet illum rogaueritis:

Cum autem ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes. Eodem modo iam auocat ab oſtentatione Ieiunij, quomodo ſupra auocauit ab oſtentatione eleemoſynæ & orationis. Hic autem notandum primum quod pro triſtes, Græcis ſit ὡ σκύθρωποι, quod non triſtitiam animi ſignificat, ſed triſtitiam vultus, vt rectè verti poſſit, tetrici: Non enim fieri poteſt vt non ſit triſtis animo, qui rectè ieiunet: cum triſtitiæ, & mæroris alicuius gratia ieiunium ſuſcipiatur vt in plurimum. Sed vetat dominus ne triſtitiam vultu præferamus, nec id tamen ſimpliciter, ſed ne ſimus triſtes vultu ſicut Hypocritæ: qui ſcilicet ea intentione triſtitiam vultu præſeferunt, vt cognoſcant homines eos ieiunare, quos ideo dominus Hypocritas vocat, hoc eſt ſimulatores: ſiue quod triſtitiam, quam vultu præferunt, non habeant in animō, ſiue quod velint videri carnis ſuæ caſtigatores, ſobrij, & caſti, cum ſuo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum ſecundo quod pro extermi nant Græcè eſt ἀφανίζουσι quod eſt corrumpunt, perdunt, vel ſecundum Hieronymum, demoliuntur: atque in hac ſignificatione ferè ſemper oportet in ſcripturis accipere verbum exterminare, dum occurrit. Senſus ergo huius loci eſt, quod facies ſuas corrumpant, & obſcurent, hoc eſt, quod natiuum faciei colorem ſtudioſe immutent, affectato ſcilicet pallore, ac vultus triſti ſeueritate. Quod verò ſequitur.

De Ieiunio.

Vt pareant hominibus ieiunantes, id eſt, vt videantur hominibus ieiunare, non ſic eſt accipiendũ, quaſi vellent videri ieiunare, cum non ieiunarent: ſed quod ieiunium ſuum omnibus cognitum eſſe vellent. Quod autem ſubditur.

Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam, &c. Metaphorica eſt locutio, qua ſignificare vult diſſimulandum eſſe ieiunium. Mos enim Paleſtinæ terræ erat (vt notauit Hieronymus, & Scripturæ vbique demonſtrant) vt qui lugerent, vnguentis, & lotione abſtinerent: contra verò, qui lætiores erant vngerentur. Igitur quoniam vnguentis delibuti, & loti, nihil minus quam ieiunare, & lugere videntur: diſſimulationem ieiunij per hæc Dominus ſignificare voluit. Itaque non tam quid littera ſignificet obſeruandum hic eſt (quamuis ad litteram obſeruatum cautela ſit vngere caput, & lauare faciem) quàm quid hoc loquendi modo Dominus ſignificare intenderit.

Docet abijciendam curam rerum terrenarum. Matthæi 6.

CAPVT XLII.

C. 12.86. *‖ NOlite theſaurizare vobis theſauros in terra, vbi ærugo &*
tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo, vbi neque ærugo neque tinea demolitur & vbi fures non effodiunt neç
C. 11.49. *furantur. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum.*
[‖ Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebroſum erit. Si ergo lumen quod in te eſt,
C. 16.95. *tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erunt? ‖ Nemo poteſt duobus*
Dominis ſeruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget:
C. 12.86. *aut vnum ſuſtinebit, & alterum contemnet. Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ. ‖ Ideo dico vobis, ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori veſtro quid induamini. Nónne anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quam veſtimentum? Reſpicite volatilia cœli, quoniam non ſerunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater veſter cœleſtis paſcit illa. Nónne vos magis pluris eſtis illis? Quis autem veſtrum cogitans poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Et de veſtimento quid ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt, ſicut vnum ex iſtis. Si enim fœnum agri quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit, quantò magis vos modicæ fidei? Nolite ergo*

ſoliciti

ſoliciti eſſe dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur: hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater veſter quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primùm regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis.] *Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum. Craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibijpſi: ſufficit diei malitia ſua.*

Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, &c Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cum dixit: *Ei qui vult tecum in iudicio contendere, &c.* Sed illic illa præcepit propter miſericordiam, & dilectionem etiam inimicis exhibendam: hic verò ipſum per ſe ſtabiliuit facultatum contemptum: oſtendens non ſolum contemnendas rerum terrenarum poſſeſſiones propter eos, in quos fit miſericordia, ſed & propter nos ipſos: adeo vt etiam ſi nemo fuerit lædens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præſentia contemnamus, eáque indigentibus diſpenſemus. Ad quod vt mentes hominum extimularet, primum pulchra eáque efficaci antitheſi vtitur:

Nolite, inquit, *theſaurizare*, id eſt, ne reponatis vobis theſauros in terra. Quod non eſt ſolum eos in terra defoſſos recondere: ſed quomodolibet terrenas facultates hic in mundo colligere, aut collectas apud ſe ſeruare. Theſaurizare autem theſauros in cœlo, eſt apud Deum comparare, & colligere futurorum præmiorum merita. Quod quidem ſpeciatim fit per eleemoſynarum largitionem, generaliter verò per quæuis opera bona, vt theſaurizare in cælo ſit diuitem fieri in operibus bonis. Hic tamen ſpecialiter locutus videtur Dominus de ea theſaurizatione, quæ per eleemoſynas fit, vt patet ex eo, quod cum Lucæ 12. ſimilibus verbis ad theſaurizandum in cælo cohortetur, præmittat de eleemoſyna dicens, Vendite, quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt theſaurum non deficientem in cælis, &c. Notandum autem quod dominus indicaturus incertitudinem terrenorum theſaurorum, tria ponat ſecundum tres diuerſitates diuitiarum. Metalla enim ærugine, veſtes tinea corrumpuntur. Sunt autem alia, quæ neque æruginem, neque tineam timent, vt lapides prætioſi, & ideo ponit generale detrimentum, ſcilicet fures.

Theſaurizare in cælis.

Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum. Alterum hic iam Dominus argumentum profert, à theſaurizando in terra auocãs, ad theſaurizandum vero in cælo prouocans. Quod argumentum petitum eſt à prouerbiali ſentẽtia quales plurimum, ſemper veritatis obtinent & efficaciæ. Omnino enim videtur tunc prouerbialis fuiſſe ſententia, quemadmodum & hodie eſt, vbi eſt theſaurus, ibi & cor. Et quidem hac ſententia idem iam agit efficacius, quod prius egit oſtenſione damni theſauri terreni, & lucri theſauri

cæleſtis: ſignificans iam quod etiamſi tutus permaneret in terra repoſitus theſaurus, nec illo tutior eſſet theſaurus cæleſtis: non paruum tamen conſequatur homo incommodum, ſi theſaurizet in terra, magnum verò è contrario bonum, ſi theſaurizet in cælo.

Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Græcè eſt abſolutè, lucerna corporis, eſt oculus: quæ abſoluta ſententia plus habet gratiæ, & dignitatis. Eſt autem totus hic domini ſermo parabolicus, & metaphoricus, quo per conditionem oculi corporalis oſtendit conditionem oculi ſpiritualis: hoc eſt mentis; quare primum videndum quomodo littera conueniat oculo corporali, ac deinde quomodo eadem illa applicanda ſunt oculo ſpirituali. Oculus ergo corporalis eſt lucerna corporis totius, hoc eſt, fungitur vicæ lucernæ, quia ſicut lucerna lumen præbet volentibus quid agere, ſine quo nihil rectè agere poſſent: ita oculus omnibus membris corporis veluti lumen præbet, vt poſſint ſingula ſuis ritè fungi officiis. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit lucidum: quia vniuerſa corporis membra ita illuminabuntur, vt poſſint ſingula rectè ſua peragere officia. Si verò oculus fuerit vitiatus, & deprauatus: eius vitium cedet in totius corporis perniciem: quia omnia eius membra verſabuntur in tenebris, hoc eſt, nullum clarè, & non impeditè ſuum munus obibit, ſed veluti in tenebris totum corpus palpitabit, & errabit. Porro parabola hæc variè transfertur ad oculum mentis, propter quem certú eſt exemplum iſtud de oculo corporali dominum attuliſſe. Chryſoſt. enim per oculum intelligit mentem ipſam, quæ, hoc eſt Animæ, quod oculus eſt corpori. Hæc ſi fuerit pura erit etiam totum corpus lucidum, hoc eſt etiam omnes vires, & operationes hominis erunt clarè, & à peccato puræ. Si verò mens ipſa, quæ reliquis viribus ex ſeſe tenebroſis lumen præbere debet, quæque omnium operationum eſt cauſa fuerit vitiata, omnes Animæ vires tenebroſæ erunt, quia nihil rectè agent, omnéſque operationes erunt tenebroſæ, quia tenebris peccatorum inuolutæ, & lumine rectè rationis deſtitutæ. Iam quod ſequitur.

Si ergo lumen, quod in te eſt, &c. Hunc habet ſenſum: Si ergo mens, quæ data eſt ad hoc vt animam totam illuminaret fuerit tenebroſa, reliquæ animæ vires, quæ ex ſeſe ſunt tenebroſæ, quàm iam erunt tenebroſæ totæ, hoc eſt, quam multipliciter, & grauiter omnino verſabuntur in tenebris peccatorum. Hanc autem generalem doctrinam, quæ variis locis deſeruire poſſet, Chryſoſt. præcedentibus ſic intelligit ſubiunctam, vt per eam demonſtraretur quantum malum ſit cor affixum habere in terra. Secundum Auguſtinum verò per oculum intelligitur intentio hominis, quæ ſi munda eſt, & ſimplex, nihil quam Deum reſpiciens, omnia opera noſtra, quæ ſecundum eam operamur, clara ſunt & lucida. &c.

Secun

Secundum quam intelligentiam hæc Saluatoris doctrina referri poteſt ad ſuperiora hoc modo, vt quoniam ſuperius docuit theſaurizandum in cœlo per eleemoſynarum largitionem, iam doceat dominus quod qui eleemoſynas faciunt cor debeant habere ad Deum, & ſimplici intentione eas facere. Cęterum quod hic dicitur. Si oculus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit, non ſic eſt intelligendum quaſi nihil erroris, aut peccati ſit in eo, qui mentem habet puram: ſed quod nihil horum ſit dominatum ei & abſorbendum ſit à prędominante luce, quicquid adhuc remanet tenebrarum.

Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Iam tertio alio argumento à diuitiarum ſtudio auocat, ſuperioribus etiam efficaciore, quo ſimul excludit cogitationem, qua quis obuiam ire dictis poſſet. Cogitare enim quidam poterant, Quid ſi & in cœlo, & in terra theſaurizemus, neque cor & in cœlo, & in terra habeamus? Sic enim videbimur non incidere damna tenebrarum. Huiuſmodi ergo cogitationi his verbis appoſitè dominus reſpondet; oſtendens non poſſe animum in diuerſa eſſe diſtractum. Videtur etiam hęc ſententia deſumpta à Domino è ſententiis prouerbialibus apud vulgum receptis; & proinde non eſt ſpecificandum qui ſint illi duo domini, quibus nemo dicitur poſſe ſeruire. Generalis eſt enim ſententia, ex qua concluditur, quod erat oſtendendum. Non poteſtis Deo ſeruire & Mammonæ, Nec neceſſe eſt ſubintelligere, aut addere dominis contrariis, eo quod dominus hanc ſententiam aſſumpſerit, vt vulgo iactabatur, qua ſignificabatur non facilè poſſe reperiri duos tam commodis moribus, támque voluntate vnanimes; vt idem ſeruus duobus poſſit ſatisfacere, & pari ſtudio ſeruire. Itaque ſatis habuit dominus hanc ſententiam vulgo veram eſſe, & vt in plurimum, aut ſemper ſic vſu venire apud homines. Porro illud: *Aut enim vnum odio habebit, &c.* in quo videtur vnius & eiuſdem eſſe repetitio, cum ſatis fuiſſet dicere: Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vt bene intelligatur, oportet per vnum in vtroq; membro certum aliquem, quem voles ex duobus intelligere demonſtratum, & ſimiliter per alterum intelligere vtrobique ſecundum ab eo, quem mente concepimus demonſtratum per vnum. Ad quod ſignificandum vtrique dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸν ἕνα, τὸν ἕτερον. Itaque hic eſt ſenſus, Aut enim hunc odio habebit, & alterum diliget, aut contra illum ſuſtinebit, & alterum contemnet. Adeo autem fusè à Domino hæc ſunt dicta, vt id cuius ſimilitudinem explicant, animus auditorum magis infigerent. *Pro ſuſtinebit,* Gręcis eſt ἀνθέξεται, quod magis eſt vni adhærebit. Eſt autem Mammona dictio Chaldaica, ſignificans idem quod Græcis πλοῦτος, hoc eſt diuitiæ. *Mammona.*

Ideo dico vobis, ne ſitis ſoliciti animæ veſtræ, quid manducetis, &c. Rurſum excludit prætextum neceſſitatis humanæ, quo pleriquè excuſare ſolent auaritiæ ſuæ morbum, dicentes ſeſe conſulere fami, & nuditati. Hunc inquam prętextum excludit, dum inferendò ex ſuperioribus dicit, *Ideo dico vobis, &c.* ſignificans huiuſmodi ſolicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mẽtis vitiare, pertinere etiam ad ſeruitutẽ Mammonæ, ac proinde Dei puram ſeruitutem impedire. Cumq́; ſciret dominus ſolicitudinis morbũ in omniũ ferè mentibus nimis hærere, nõ ſatis fuit ex ſuperioribus inferre nõ oportere nos eſſe ſolicitos, ſed multis, idq́; efficacibus argumẽtis proſequitur ſolicitudinis huius vanitatẽ & indignitatẽ oſtẽdere. Cũ autẽ homo ex duabus ſit cõpoſitus partibus anima ſcilicet, & corpore, & ob id duplex ſolicitudo homines teneat, eorũ ſcilicet, quæ ad animã in corpore ſuſtẽtandã ſunt neceſſaria, & eorũ quæ ſunt neceſſaria tegẽdo corpori: vtrãq; ſimul ſolicitudinẽ ſimilibus reſecat argumentis. Illud tamẽ quod dicit:

Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis: Non ſic eſt accipiendum, quaſi anima indigeat cibo ad ſui ſuſtentationem cum ſit incorporea, ſed ſecũdum Chryſoſtomum communi more hoc dominus locutus eſt, quod etſi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget à corpore ſumptis. Aut ſecundum Auguſtinum anima more ſcripturæ, & phraſi Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & in illo. Qui amat animam ſuam, perdet illam.

Nónne anima plus eſt, quam eſca, & corpus plus quam veſtis, &c. Quaſi dicat (ęſt enim intellectío) Si Deus nobis ſine merito, & labore noſtro animam, & corpus vltro largitus eſt, an non etiam cibum, & veſtimentum largietur, quæ illis multo ſunt minora: maximè cum illa ſic condiderit, vt iſtis indigeant? Qui enim maiora præſtitit, declarauit ſe & minora præſtare & poſſe, & velle. Et hæc quidem ratio communis cibo, & veſtimẽto ſumpta eſt à maiori, ſequens vero ratio cibo propria ſumitur à minori. Oſtẽditur enim etiam nobis Deum velle proſpicere de cibo, quia illũ largitur volatilibus cæli. Conſiſtit autem vis huius argumenti nõ ſolum in comparatione hominũ ad aues, ſed etiã in diuerſa diſpoſitione, & relatione Dei ad vtroſque, quam indicat, cum dicit: *Et Pater veſter cæleſtis paſcit ea.* Cum enim dicit, Et Pater veſter, ſignificat Deum, qui volatilia paſcit, cùm illorum tantùm ſit Dominus non Pater, multò magis nos, quorũ etiam Pater eſt paſturum: cum proprium Patris officium ſit filiis alimenta proſpicere. Cum vero addit cęleſtis, id ſanè rectè intelligitur ſignificare non putãdum eſſe Patrem noſtrum, eo quod cæleſtis eſt, ſe indignum ducere temporalia, & terrena nobis diſpenſare, cũ nec indignum ſe putet prouidẽtiam ſuam extendi ad volatilia. Porro auium po-

tius

tius,quam aliarum beſtiarum mentionem facit: ſiue quod hæc ſint minima animalium,ſiue quod omnium hæc maximè à ſolicitudine videntur libera occupata ferè circa cantum,& veluti obiter cibum ſumentia. Oſtendit præterea Dominus vanitatem huius ſolicitudinis ex eiuſdem inefficacia.

Quis,inquit,*veſtrum cogitando poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?* Vbi pro cogitando Græcis eſt μεριμνῶν, & ſolicitus exiſtens: participium enim eſt eius verbi, quod hic ſæpè vertitur per ſolicitum eſſe. Eſt ergo ſenſus: Quis veſtrum anxia ſua & ſolicita cogitatione,aut ſua ſolicitudine poteſt adijcere,&c Ex quibus verbis ſatis patet qualem ſolicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationem, quam Dominus hac interrogatione vult inſinuare magis apparet pertinere ad ſuperiora: vt quemadmodum ſuperius exemplum auium peculiariter à ſolicitudine cibi auocauit:ita & hic ratione propria à cibo auocet. Nam mox ſubijcit: *Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis?* Significans ſe poſtquam dehortatus eſt à ſolicitudine cibi velle,& a ſolicitudine veſtimentorum dehortari. Quanquam autem nec palmum, nec digitum homo ſtaturæ ſuæ addere poſſit: tamen cubitum dicit; eo quod propriè menſura ſtaturę ſit cubitus,vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo ſuorum cubitorum quatuor habet in latitudine,quatuor in altitudine.

Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis. Conſiderate lilia, &c. Non hic vtitur exemplo volucrum vt induceret pauum aut cignum: ſed potius exemplo florum, vt ex variis rebus exempla deſumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia mire relucet efficacius ſolicitudinem veſtimentorum excuteret:deinde quia in floribus maximè ſpectatur pulchritudo,quę illis eſt loco veſtimenti.Liliorum autem inducit exemplum,quod hæc inter omnes flores ſingularem gratiam,& decorem obtineant. Sed, *agri*, adiecit, quod hortenſia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ: ſicut & prius ideo videri poteſt dixiſſe eo volatilibus cæli, vt diſtingueret ab alitibus. Dictionem autem, creſcunt, poſuit propter folia,quæ horum vnicuique ſunt indumentum.Quod autem ſequitur: *non laborant, neque nent*, rectè accipitur, vt prius propter viros ſit dictum, ſecundum propter mulieres, vt vtroſque Dominus hoc exemplo conſortet, vt ſit ſenſus: Non laborant quemadmodum viri pro conſequendis veſtibus,neque nent quemadmodum mulieres: Quibus verbis cũ oſtendit lilia libera eſſe ab omni ſolicitudine, deinde adiungit quanta tamen ſit eorum pulchritudo,qua veluti amiciuntur & veſtiuntur, dicens:

Dico autem vobis,quod rectiùs vertitur. Dico tamẽ vobis vel atamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immenſę,& inſuperabilis pulchritudinis cum e-

rentia omnis ſolicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit; quod is glorioſiſſimus omnium Regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & ſtudioſus inquiſitor, vt teſtatur de
Cap. 2. ſeipſo inEccleſiaſte. Dicit autem ad maiorem exaggerationem in omni gloria ſua, hoc eſt, ſecundum Chryſoſtomum toto tempore regni ſui: vt non ſemel atque iterum ſignificetur Salomon ſuperatus à florum decore, ſed etiã tota qua regnauit ætate. Quemadmodum autem ſuperius, non ad hoc induxit exemplum de auibus, quod non ſeminent neque metant, vt doceret etiam nobis nõ ſeminandum: ſic & hic non ideo dixit de liliis, quod non laborẽt, neque nent, vt prohiberet laborare & nere: ſed tantùm vt oſtendat Deum illa veſtire & ornare ſuo decore, & vt ſignificaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia nõ defore nobis veſtitum neceſſarium: etiamſi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non ſinat nos pro veſtitu parando laborare, aut nere, quemadmodum, qui ad euangelizandum vocantur.

Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes: Quid manducabimus, &c. Satis hic rurſum ſignificat, quam ſolicitudinem, & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiuſmodi cogitationibus, ceu continuis quibuſdam æſtibus hominem exagitat. Quid edemus, quid bibemus, &c. ſemper timorem ſuggerẽs, ne iſta aliquando deſint. A quali ſolicitudine rurſum duobus auocat argumentis. Primum quod trepidè & ſolicitè requirere, quæ ad victum & veſtitum pertinent. Ethnicorum ſit, hominum ſcilicet Deum ignorantium, quíque cum meliora, ac veriora bona ignorent iſta potiſſimùm inquirunt, à quorum moribus diſſimillimos eſſe omnino conuenit eos, qui in filiis ſunt adoptati. Dei cognitione iam donati, & ad cæleſtia bona vocati. Secundum argumentum ductum eſt à perſona ineffabiliter benigni Patris noſtri cæleſtis, cum dicit:

Scit enim Pater veſter, quia his omnibus indigetis. Quæ certè ſententia magnam habet energiam ad propulſandam ſolicitudinem neceſſariorum. Nam ad hoc vt quiſquam poſita ſolicitudine totum ſe alicuius prouidentiæ committat, nihil aliud requiritur quam vt certus ſit de illius beneuolentia, ac poteſtate, & ſcire illum ſuas neceſſitates.

Quærite ergo primum regnum Dei. Græca non habent coniunctionem illatiuam ergo, ſed ζητεῖτε δὲ, hoc eſt, quærite autem. Eſt enim oppoſitio ad illud, hæc enim omnia Gentes, inquirunt, quaſi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem, qui Deum vocatis Patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit *primum quærite*, ſignificat quid poſterius quærendum ſit, videlicet temporalia nobis neceſſaria. Non enim ideo dixit.

Et hæc omnia adijcientur, &c. Vt ſignificaret hæc non eſſe quærenda, cum in oratione à ſe præſcripta docuerit hæc à Deo quærere:

ferè: ſed vt ſignificaret his, qui primum regnũ Dei quærunt temporalia, veluti ſecundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum deſiderio acceſſura, tanquam quædam neceſſaria. Igitur primum quærite, hoc eſt, ante omnia non tempore, ſed dignitate, hoc eſt, maximè & præcipuè quærite. Quod tum fit, cum ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius ſuſtentationem neceſſaria, non quæramus niſi propter regnum Dei. Eſt autem *Iuſtitia Dei*, qua coram Deo iuſti ſumus per fidem, & mandatorũ Dei obſeruationem. Coniunxit autem iuſtitiam Dei quęrendam cum regno Dei, vt ſignificaret non alia ratione regnum Dei poſſe obtineri, quam per iuſtitiam eius. Porrò non dicit.

Et hæc omnia dabuntur vobis, ſed adijcientur vobis, vel potius (vt habent Græca Προστεθήσεται appponentur) ne horum temporalium ſuppeditatio videretur eſſe merces quærentium regnum Dei: & vt diceremus inquit Chryſoſt. eorum quæ in præſenti dantur nihil eſſe magnum, ſi futurorum magnitudini comparentur: cum temporalia veluti acceſſoria ſolum ſint, & accedentia.

Nolite ergo ſolciti eſſe in craſtinum. Simpliciter iſtud intelligendum videtur quomodo verba ſonant, nempe ſolicitudinem non eſſe extendendam in craſtinum, quod quæque dies ſufficientem afferat ſolicitudinis afflictionem. Infertur autem iſtud ex ſuperioribus, in quibus vniuerſaliter dictum eſt de ſolicitudine neceſſariorum, vt hac adiectione manifeſtiùs fieret, quam ſolicitudinem prohibuerit, nimirum anxiam, & ſuperfluam, qualis eſt ſolicitudo craſtini, hoc eſt futuri temporis. Ne enim putaremus quoniã præcepit ne ſimus ſoliciti, nõ debere nos laboribus parare quæ ad victum & veſtitum ſunt neceſſaria, quales labores non poſſunt omnino eſſe ſine aliqua cura, & ſolicitudine: totam hanc de abijcienda ſolicitudine doctrinam terminaturus, tandem infert.

Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum, quaſi dicat, laborandum quidem eſt, & operis cui incumbendum eſt, cura habenda, verum cura hæc non eſt in futurum tempus extendenda, vt anxiè ſoliciti ſitis, quem fructum in poſterum labores veſtri vobis adferant, aut quid ſequens tempus vobis ſit allaturum. Tantum ea, quæ in præſens facienda incumbunt, curate, deponentes curam craſtini, hoc eſt, futuri temporis. *Craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibipſi*, hoc eſt, craſtinus dies afferet ſecum ſolicitudines conuenientes his rebus, quæ tunc occurrent. Has ergo ſolicitudines ne præoccupetis, ne ſuperflua cura voſipſos diſcrucietis. Sufficit enim afflictio, & labor, quem quæque dies ſecum affert. Porrò obſeruandum Dominum pulchre per proſopopœïam dixiſſe craſtinus dies ſolicitus erit ſibi ipſi, &c. & ſufficit diei malitia, id eſt, afflictio ſua: ipſi diei tribuens ſolicitudinem, quæ propriè homini competit.

Docet temerè nec iudicandum nec docendum, adhortatur ad orationem, & vt vitatis pſeudoprophetis huic doctrinæ inhæreatur.

Matth. 7. Lucæ 6.

CAPVT XLIII.

N[f] Olite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini.[c] Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Menſuram bonam, & confertam, & coagitatam, & ſuperfluentem dabunt in ſinum veſtrum.[a] In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. † [f] & in qua menſura menſi fueritis remetietur vobis.[c] Dicebat autem illis & ſimilitudinem: ‖ Nunquid poteſt cæcus cæcum ducere? Nónne ambo in foueam cadunt? [‖ Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum: perfectus autem omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter eius.[f] Quid autem vides feſtucã in oculo fratris tui, ▷ trabem autem quæ in oculo tuo eſt, non conſideras? Aut quomodo ‖ potes dicere fratri tuo: Frater ſine eijciam feſtucam de oculo tuo,[a] & ecce trabs eſt in oculo tuo, [&][c] ipſe in oculo tuo trabem non vides? [f] Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc † perſpicies vt educas feſtucã de oculo fratris tui.[a] Nolite ſanctum dare canibus: neque mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus ſuis, & conuerſi dirumpant vos. ‖ Petite, & dabitur vobis. Quærite, & inuenietis. Pulſate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur. Aut quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius ſuus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut ſi piſcem petierit, nunquid ſerpentem porriget ei? Si ergo vos cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quantò magis pater veſter qui in cælis eſt dabit bona petentibus ſe?] Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc eſt enim lex & Prophetæ. ‖ Intrate per anguſtam portam, quia lata porta & ſpacioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt qui intrant per eam. Quam anguſta porta & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt, qui inueniunt eam. Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autẽ ſunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoſcetis eos.[c] Non eſt enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor de fructu ſuo cognoſcitur. † [f] Neque enim de ſpinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vuã.[a] Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit. Non poteſt arbor bona, malos fructus facere: neque arbor mala, bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

† c Eadem quippe menſura, qua

A.15 60. A.10. 55. D.13. 130.

▷ a o & trabem in oculo tuo non vides

‖ a dicis.

† a o videbis eijcere.

C.11.83.

C.13.90.

† a Nunquid colligunt de ſpinis vuas aut de tribulis ficus?

A.12.49

mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos. [c] *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui, profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me Domine, Domine, & non facitis quæ dico?* [a] *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine intrabit in regnum cælorum: ſed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: quia nunquam noui vos; diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem.* [f] *Omnis* [a] *ergo* [f] *qui* [c] *venit ad me, &* [f] *audit* ▷ *verba mea* [a] *hæc* [f] *& facit* ‖ *ea* [c] *oſtendam vobis cui ſimilis ſit.* † [f] *Aſſimilabitur viro* [a] *ſapienti,* ▷ [f] *qui ædificauit domum* [a] *ſuam ſuper petram,* [c] *qui fodit in altum, & poſuit fundamentum ſupra petram,* ‖ [f] *& deſcendit pluuia, & venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat* † *ſuper petram.* ▷ *Et omnis qui audit* [a] *verba mea hæc* [f] *& non facit* [a] *ea,* [f] *ſimilis* ‖ *erit viro* [a] *ſtulto* † [f] *qui ædificauit domum ſuam* ▷ *ſuper arenam* [c] *ſine fundamento, &* [a] *deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, &* ‖ [f] *irruerunt in domum illam, &* [c] *continuò* [f] *cecidit, &* † *fuit ruina* [c] *domus* [f] *illius magna.* [a] *Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus verba hæc, admirabantur turbæ ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ eorum & Phariſæi.*

Nolite iudicare & non iudicabimini. Non eſt dubitandum Dominum in hoc prolixo ſermone fuſius, & explicatius multa dixiſſe, ac pleraque alio etiam ordine, quam Euangeliſtæ conſcripſerunt, ſimul eadē ſæpè alias quoq; docuiſſe, quando in his ſumma pietatis ſita ſit. Proinde nō eſt curioſè nimis ad laborādū, vt ſingula ſuperioribus certo ordini obſeruato connectātur, aut ex ordine ſeruato ab vno Euangeliſtarum reliquorum narrationes æſtimētur. Quod ideò hic monere viſum eſt, quod omnino caput hoc Mat. 7. miſcellanea quædā contineat quæ ſi quis velit certo ordine, aut inter ſe, aut cum ſuperioribus ſtudioſius, aut curioſius connectere: is ſibi vltro tenebras effuderit, & implicabit potius quā explicabit. Prohibetur ergo hic primum iudiciū, quo quis curioſius obſeruans aliena dicta, vel facta in animo ſuo ea cenſet, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala cum ſint dubia. aut etiā apertè bona deinde iudicium, quo priuatus alterius dicta, & facta etiam apertè ſatis mala notat, non vt emendet aut illum, aut alios, ſed vt famę eius detrahat, denigratoq; proximo ſibi probitatis opinionē concilier. Poſtremum prohibetur iudicium quo quis hominem quædam apertè mala committentem condemnat velut deſperatę ſalutis. Porrò iudicare eſt ſententiam de re aliqua ferre: verū quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non eſt

aliud

C. 13. 90.
▷ [c] ☐ ſermones meos.
‖ [c] o eos
† [c] ſimilis eſt homini
▷ [c] ædificanti
‖ [c] mūdatione autē facta illiſum eſt flumē domui illi, & nō potuit eā mouere
† [c] o ſupra.
▷ [c] Qui autem audit
‖ [c] eſt homini
† [c] ædificanti
▷ [c] ſupra terram
‖ [c] in quā illiſus eſt fluuius
† [c] facta eſt.

aliud quam condemnare, ideo explanationis gratia additum eſt, *nolite condemnare, vt non condemnemini.* Quoniam autem eiuſdem charitatis, ac ſimilis præmij eſt, nō condēnare proximū, aut proximi dicta vel facta, & peccanti in ſe fratri ignoſcere, atque ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus eſt, ideo apud Lucam bene ſubiicitur, *dimitte & dimittemini*, hoc eſt, remittetur vobis: Date *& dabitur vobis.* Has autem promiſſiones quidam referũt ad ipſos homines vt ſit ſenſus. Ne iudicetis alios, & ſic fiet, vt ipſi viciſſim non iudicemini ab hominibus & ſic de reliquis. D. Aug. autem & Chryſ. aliiq; veteres has omnes promiſſiones ad Deũ referunt, vt ſit ſenſus. Nolite condemnare veſtros proximos, & non condēnabimini à Deo Remittite aliis quæ cõmiſſa ſunt in vos, & remittentur vobis peccata veſtra à Deo. Date indigentibus & petentibus, & viciſſim dabit vobis Deus quę poſtulaueritis ab eo. Sic enim ſententiæ iſtæ ſunt abſolutiores. Et conueniens omnino videtur vt vtraque intelligentia ſimul comprehendatur, & ſit ſenſus: Nolite iudicare alios, ſic fiet vt & aliorum iniquius iudicium effugiatis, aut ſaltem vt Dei ſeuerum iudicium non experiamini.

Menſuram bonam, & confertam, & coagitatam, & ſupereffluentem, &c. Quatuor cõditionibus menſuræ materialis ſignificare voluit dominus remunerationem copioſiſſimam ob venturam his, qui ſuperiora præſtiterint, hoc eſt, qui non condemnauerint, qui remiſerint, &c. Prima enim menſuræ optimæ conditio eſt vt ſit bona hoc eſt, liberaliter iuſta. Secunda vt ſit conferta, hoc eſt, vt magis ſignificat dictio Græca πεπιεσμένον preſſa. Tertia, vt deinde ſit coagitata, id eſt, bene concuſſa. Quarta vt præterea etiam ſupereffluat, nec poſt compreſſionem, & concuſſionem vas contineat totam menſurã. Si autem ſuperiores ſententiæ accipiantur ſecũdum priorem intelligentiam, facilè eſt intelligere quod ſit ſuppoſitum verbi dabunt, nempè homines quibus benefeciſtis. Si vero ad ipſum Deum referantur rectè accipietur iſtud ſecundum Auguſtinum ſecundum eum loquendi modum quo poſtea de pauperibus dicitur, Recipiant vos in æterna tabernacula, quia ſcilicet Deus propter illos quibus bene fit ſuo nomine, recipit in ſua tabernacula, & dat præmiũ copioſum. Aut quod dicitur menſurã bonam dabũt, imperſonaliter accipietur pro menſura bona dabitur. Videtur autem magis hæc ſententia ſolum dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit date & dabitur vobis, eam promiſſionem exaggerare volens ſubiicit, menſuram bonam, &c. q. d. Non ſolum dabitur vobis, ſed etiam copioſa & abundãs fiet vobis remuneratio, proportionata tamē veſtrę liberalitati. Ad hoc enim ſignificandum remunerationem vocauit menſuram.

Lib. 2. de quæſt. Euang. cap. 8.

In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, &c. Et hæ duæ ſentētiæ facilem, & apertam habebunt intelligentiam ſi ſuperiores illæ ſententiæ

ſententiæ priori modo accipiantur. Erit enim ſenſus, Quali iudicio alios iudicaueritis, viciſſim ipſi ab aliis iudicabimini, &c. Verum ſi ad Deum referantur promiſſiones in ſuperioribus ſententiis poſitæ, intelligendum ideo dictum, In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini, quia qui curioſè alienam vitam excuſſerit, illius vita quoque à Deo exactè diiudicabitur, & qui proximum condemnauerit ipſe quoque à Deo condemnabitur. Qui verò æquus fuerit proximorum I.dex, æquum quoque & benignum experietur dominum. Et in genere quali menſura menſi fuerimus remetietur nobis à Deo: quia ſi benefecerimus, bona recipiemus ab eo, mala verò ſi malè fecerimus. Hac enim ſola ratione dictum eſt; In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.

Dicebat autem illis & ſimilitudinem, Nunquid poteſt cæcus, &c. Quoniã, ſuperius dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis poſſet & dicere, ſe iudicare & cõdemnare fratrem ſuum vt corrigat, & emendet: docet deinceps qualis eſſe debeat qui hoc fine alium volet iudicare, & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitæ ſeuerus eſt cenſor, ſuæ interim negligens.

Nunquid inquit poteſt cæcus cæcum ducere? Quod ſi tentet, Nónne ambo in foueam cadunt. q. d. Si quis ſit qui alterius vitia reprehendere volet, & demonſtrare certam virtutis viam, atque in ea ipſum deducere: videndum ei imprimis num & ipſe mentem habeat ſiue errore veritatis, ſiue praua cupiditate & affectu aliquo excœcatam. Nam ſi ipſe cœcus exiſtens parat ſe alterius ducem præbere, futurum certè, quod ſolet contingere, vbi cœcus cœco ſit viæ dux, videlicet vt vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad idem propoſitum ſubiicit.

Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, &c. q.d. ſi igitur tu qui doctorem te aliorum præbes ipſe fueris in vitio, non eſt ſpes meliorem te poſſe fieri, quem docere paras: cum ſecundum vulgare prouerbium, diſcipulus non poſſit eſſe perfectior magiſtro ſuo, in eo ſcilicet in quo eſt diſcipulus. Eiuſdem argumẽti eſt & quod deinde ſubiicitur.

Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius vitium quorundam, qui non ſolum alium reprehendunt in eo, in quo & ipſi culpabiles ſunt, ſed minima in aliis notant, cum ipſi ad grauiora ſua peccata perſpicienda ſint cœci, quos bene hypocritas vocat, vel quia ſibi ſumunt partes iuſtorum & ſanorum cum iniuſti ſint, & ægroti aliena perſona id, quod reuera ſunt occultare ſtudentes, vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cum reuera id agant propoſito condemnationis. Per feſtucã ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic deſignãtur. Admonet ergo dominus vt qui aliorũ vitia notare volet, prius ſaltẽ

aperta

aperta ſua vitia curet. Et tunc inquit perſpicies, &c. quando ſcilicet cum fructu id poteris facere, & ſincera correctionis intentione. Nõ prohibetur ergo his verbis domini ſimpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipſe vel eiſdem, vel maioribus obnoxius eſt criminibus, ſed vt ne ex aliorum correctione & condemnatione ſanctimoniæ opinionem quæreremus, aut ne veritatẽ odioſam redderemus: quod fit cũ apertis criminibus obnoxius eſt, qui alium de paruis corripit.

Nolite ſanctum dare canibus. Quoniam mox ſuperius docuit, qui non debeant alios iudicare, corripere, & docere: hic iam docet, qui non debeant corripi, & doceri. Dixerat enim: Eiice primũ trabem de oculo tuõ, &c. Ne ergo is qui purus eſt, & trabem iam eiecit è proprio oculo, putaret ſe quoſuis corripere, & docere debere, quos videt vitiis aliquibus obnoxios, commodè hanc doctrinam generalem ſubiecit, ne ſanctum daretur canibus, ſignificans abſtinendum ab admonitione illorum, qui admoniti euaſuri ſunt peiores & potius ſunt irritandi, quam ſanandi. Rectè autem intelligemus idem vocari ſanctum, & margaritam nempè doctrinam veritatis, doctrinam nimirum Euangelicam, quam & poſtea Margaritę comparat dominus. De hac enim etiam hic potiſſimum locutus videtur, quamuis ſimul, vt eſt generalis ſententia, rectè intellexerimus per ſanctum & Margaritas ſignificari & ſacras quaſq; res, qualia ſunt Sacramenta. Dicuntur autem hæc nempè doctrina Euangelica, & Sacramenta ſimul & ſancta & Margaritæ. Sancta quidem quia diuina, & ſanctorum tantum vſui deputata, quę corrumpere & prophanare nephas eſt. Margaritæ verò propter inæſtimabile eorum prætium. Cæterum per canes, & porcos ſimplicius fuerit accipere eoſdem, nempè eos, qui immedicabili tenẽtur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipſorum immunditiam, ſpecialiter verò canes, quod veritati oblatrent, porcos verò, quod viles mundi, & carnis cupiditates ſpiritualibus, & diuinis bonis præponant, quomodo porcus lutum præfert Margaritis. Cum autem ſequitur.

Ne fortè conculcent eas pedibus ſuis & conuerſi diſrumpant vos, &c. Significare voluit dominus duo mala conſecutura ſi diuina, & ſpiritualia proponantur canibus & porcis. Primum quod illa, quantum in ipſis eſt prophanabunt, & contaminabunt, deinde quod illorum præbitorem perſequentur, calumniis ipſum impetentes & iniuriis afficientes. Et bene quidem dicitur, Et conuerſi diſrumpant vos. Primum enim impij audito ſermone veritatis, cognoſcentes illum ſuis affectibus contrarium, ſermonem contemnant, illiq́ue detrahunt, deinde verò acuuntur in ſermonis authorem.

Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis. Non dixit quid petendum,

tendum, aut quærendum ſit, ſed tãtum petite, & quęrite, quia quæ petenda ſunt in præcedentibus memorata ſunt, & in his oſtẽſum, pro quibus oporteat rogare. Tribus autem his ſententiis, vnum & idem ſignificatur: niſi quod congeries ſententiarum commendet fidentem, inſtantem, & ardentem præcationem. Nam ipſum petere fiduciam in oratione neceſſariam ſignificat, quærere verò diligentiam, pulſare ardorem, & perſeuerantiam. Quod iam generalibus ſententiis Dominus confirmat, ſubdens.

Omnis enim qui petit, accipit, &c. q. d. Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iuſtiſſimè accipit, nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit, nec pulſanti oſtium domus ſemper aperitur ab hominibus: verum omnis qui deſideranter petit Patrem cæleſtem, accipit ab eo quod petit, & qui ſedulo quęrit ab eo inuenit, & qui aſſiduis illum præcibus pulſat, aperietur ei, hoc eſt, ſine diſcretione quiſquis Deum ex animo diligenter & aſſiduè precatus fuerit, conſequetur omnino, quod petit.] Porrò generalis illa ſententia. Omnis qui petit accipit, ſic primum eſt accipienda, omnis qui petit recta, & rectè, vel qui petit quæ oportet, & quomodo oportet. Rurſum cum dicitur: Omnis qui petit accipit, intelligendum accepturum quod petit, niſi magis expediat non accipere. Nã & huiuſmodi conditio intelligenda eſt in omnibus illis ſententiis quibus temporale aliquod bonum iuſtis promittitur.

Aut quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius panem, &c. Generales illas promiſſiones de exorando Deum confirmat exemplo Patris terreni, vſus ſcilicet argumento à minori, quo ad orandum cum ſpe exorandi hortatur, & ſimul docet, quæ petere Deum oporteat, nempè bona neceſſaria, vel vtilia. Quo autem efficacius nos certiores redderet de Patris cæleſtis facilitate, adiecit.

Si ergo vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris. Nõ ſimpliciter à minori argumentans, ſed etiam à contrario. Malos autem homines vocat vel comparatione diuinæ bonitatis, reſpectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia eſt propter magnam diſſimilitudinem, vel potius tum quia ad malum omnes propenſi ſumus ab adoleſcentia, tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato.

Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, &c. Poſtquam Dominus obiter inſeruiſſet de orando Deum ſermonem, redit ad id vnde digreſſus eſt generali iam ſententia concludendo, præcipiens quæ prius diuerſis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia, qua ſententia demonſtrat omnium illorum præcedentium præceptorum, quæ pertinent ad dilectionem proximi æquitatem. Nam eſt hæc ſententia iuris naturalis, per ſeſe

æquiſſima,

æquiſſima, vt prius dictum eſt. Quod autem ſequitur.

Hæc eſt enim lex & Propheta, hunc habet ſenſum, Iſtud eſt quod lex Moſaica, & Prophetarum ſcripta variis præceptis exigunt.

Intrate per anguſtam portam, &c. Poſt varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vſque ad finem ſermonis adhortatur dominus ad præceptorum horum obſeruationem, & acceptationem. Et quidem ſupra docuit gratia diuina opus eſſe ad impletionem horum præceptorum, cum orare docuit, hic verò etiam liberi arbitrij, & noſtri conatus eſſe inſinuat, vt quæ dicta ſunt præſtemus, cum nos intrare præcepit per anguſtam portam: ſignificans conatu & labore opus eſſe vt anguſtias portæ ſuperemus. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam, & per viam: ſimplicius tamen fuerit idem per vtrumque intelligere: per portam quidem, & viam anguſtam, & arctam virtutum operationem, per ſpatioſam verò & latam viam iniquitatis, hoc eſt, rationem viuendi iniquè. Poteſt autem intelligi via virtutis hic vocari arcta, & anguſta, quia paucos recipit, & admittit, ſi fiat comparatio ad numerum eorum, qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam ſpatioſa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, ſatis ſignificare videntur verbi Lucæ quibus dominum dixiſſe commemorat, Contendite intrare per anguſtam portam, quia multi dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

Attendite a falſis Prophetis, qui veniunt ad vos, &c. Poſt traditam veræ, & abſolutæ pietatis ſummam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam: commodè nunc ſubiicitur de vitandis falſis Prophetis, quod hi abducere ſtudeant à vera pietate, & via illa ſtricta, quæ ducit ad vitam: cum tamen ſeſe profiteantur viæ huius doctores eſſe & ductores idque callidè ſimulata quadam ſanctimonia præ ſe ferant à quibus propterea ſumma vigilantia cauendum eſſe admonet.

Attendite, hoc eſt, diligẽter, & prouidè cauete vobis à falſis Prophetis, vel, vt habent Græca vnica dictione pſeudoprophetis. Hos vocat omnes falſos doctores, qui officium videndi ea, quæ aliis non ſunt manifeſta profitentur, ſiue futura prædicant, ſiue non. Hos autem falſos doctores pſeudoprophetas hic vocat, vel ob id quod hactenus ſic vocati erant apud Iudæos, quotquot falſa docerent, & vt huiuſmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ Patribus eorum contigerunt per pſeudoprophetas. De his ergo omnibus dicit.

Qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, ex ſe ſcilicet, non miſſi à Deo. Id enim ſignificat verbum veniunt. Veſtimenta verò ouiũ ſunt, quæcunque pertinent ad externam ſanctitatis declarationẽ, qualia ſunt miracula, ieiuniũ, eleemoſyna, oratio, caſtitas, diuitiarũ con-

contemptus, inclamare ſemper Euangelium, vti ſacramentis Eccleſiaſticis,& alia quæcunque ſanctitatem,& integritatem præ ſe ferunt.

Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces, quia cum ſanctitatem & ſimplicitatem foris oſtentent,intus,hoc eſt in animo & latenter nihil aliud ſunt,quam lupi:nimirum quia reuera gregem Dominicum, & oues Chriſti ſimplices & innocentes dilacerare ſtudent.Cæterum quoniam huiuſmodi lupi latent, & oues ſe eſſe mentiuntur: docet Saluator quomodo dignoſci poterunt ab his qui propius eos,& quæ eorum ſunt inſpexerint.

A fructibus, inquit, *eorum cognoſcetis eos*.Hoc eſt,quantumuis ſe lupi iſti occultare ſtudeant:tamen facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam nō ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum,ex quibus cognoſci poſſunt,duplices, nempè doctrina,& opera.Et quidē ex doctrina eorum non nunquam apertiſſimè cognoſcuntur,videlicet cum manifeſtè contraria doctrinę veritatis prædicant.Et de huiuſmodi fructu doctrinæ videlicet locutum hic etiam dominum, patet ex his,quæ hoc loco ſubiicit dominus apud Lucam.

Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bona. Alij autem fructus per quos cognoſci poterunt, non eſſe ex Deo,ſunt opera exteriora.Nam quantumuis ſimulent , & diſſimulent, tamen alicubi produnt ſe ſpiritu diuino eſſe deſtitutos,dum ſi quis vitam, & mores eorum attentius obſeruet , reperiet illos ſibi placentes, gloriæ ſitientes, aſſentatores, inuidos, maledicos, & obtrectatores,nonnunquam & ventri deditos,& ſuis temporalibus commodis ſeruientes,& omnino ſuum negotium agentes, potius quam veritatis.Itaque ſi eorum doctrina , & opera exactè perpendantur:aut doctrina condemnabit eorum opera quantumuis in ſpeciem bona , aut opera condemnabunt eorum doctrinam quantumuis in ſpeciem vera.

*Non eſt enim arbor bona quæ facit fructus malos,&c.*Lucas qui ſermonem hunc breuiter deſcripſit,multa etiam hic in medio omiſit , & tamen rectè per coniunctionem enim hanc ſimilitudinem de arbore bona & mala coniunxit cum eo quod Dominus dixit de hypocritis, hypocrita eiice primum , &c.quia hæc ſimilitudo dicta eſt à domino contra hypocritas. Nam & pſeudoprophetæ, pro quibus dignoſcendis hanc ſimilitudinem Matthæus oſtendit dominum dixiſſe,ſunt hypocritę,valétque hęc ſimilitudo ad omnes hypocritas redarguēdos & dignoſcendos etiam eos qui quaſi iuſti eſſent alios volunt docere , cum ipſi ſint grauioribus criminibus obnoxij.

Nunquid colligunt de ſpinis vuas,aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas.Neque enim de ſpinis colligũt ficus, neq; de rubo vindemiāt

rentia omnis ſolicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit; quod is glorioſiſſimus omnium Regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & ſtudioſus inquiſitor, vt teſtatur de
p. 2. ſeipſo in Eccleſiaſte. Dicit autem ad maiorem exaggerationem in omni gloria ſua, hoc eſt, ſecundum Chryſoſtomum toto tempore regni ſui: vt non ſemel atque iterum ſignificetur Salomon ſuperatus à florum decore, ſed etiã tota qua regnauit ætate. Quemadmodum autem ſuperius, non ad hoc induxit exemplum de auibus, quod non ſeminent neque metant, vt doceret etiam nobis nõ ſeminandum: ſic & hic non ideo dixit de liliis, quod non laborẽt, neque nent, vt prohiberet laborare & nere: ſed tantùm vt oſtendat Deum illa veſtire & ornare ſuo decore, & vt ſignificaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia nõ defore nobis veſtitum neceſſarium: etiamſi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non ſinat nos pro veſtitu parando laborare, aut nere, quemadmodum, qui ad euangelizandum vocantur.

Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes: Quid manducabimus, &c. Satis hic rurſum ſignificat, quam ſolicitudinem, & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiuſmodi cogitationibus, ceu continuis quibuſdam æſtibus hominem exagitat. Quid edemus, quid bibemus, &c. ſemper timorem ſuggerẽs, ne iſta aliquando deſint. A quali ſolicitudine rurſum duobus auocat argumentis. Primum quod trepidè & ſolicitè requirere, quæ ad victum & veſtitum pertinent. Ethnicorum ſit, hominum ſcilicet Deum ignorantium, quíque cum meliora, ac veriora bona ignorent iſta potiſſimùm inquirunt, à quorum moribus diſſimillimos eſſe omnino conuenit eos, qui in filiis ſunt adoptati. Dei cognitione iam donati, & ad cæleſtia bona vocati. Secundum argumentum ductum eſt à perſona ineffabiliter benigni Patris noſtri cæleſtis, cum dicit:

Scit enim Pater veſter, quia his omnibus indigetis. Quæ certè ſententia magnam habet energiam ad propulſandam ſolicitudinem neceſſariorum. Nam ad hoc vt quiſquam poſita ſolicitudine totum ſe alicuius prouidentiæ committat, nihil aliud requiritur quam vt certus ſit de illius beneuolentia, ac poteſtate, & ſcire illum ſuas neceſſitates.

Quærite ergo primum regnum Dei. Græca non habent coniunctionem illatiuam ergo, ſed ζητεῖτε δὲ, hoc eſt, quærite autem. Eſt enim oppoſitio ad illud, hæc enim omnia Gentes, inquirunt, quaſi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem, qui Deum vocatis Patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit *primum quærite*, ſignificat quid poſterius quærendum ſit, videlicet temporalia nobis neceſſaria. Non enim ideo dixit.

Et hæc omnia adiicientur, &c. Vt ſignificaret hæc non eſſe quærenda, cum in oratione à ſe præſcripta docuerit hæc à Deo quærere:

rere;

ferè:ſed vt ſignificaret his, qui primum regnũ Dei quærunt temporalia,veluti ſecundaria quædam bona obuentura à Deo,& præcipuo eorum deſiderio acceſſura, tanqnam quædam neceſſaria. Igitur primum quærite,hoc eſt,ante omnia non tempore, ſed dignitate,hoc eſt,maximè & præcipuè quærite. Quod tum fit,cum ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius ſuſtentationem neceſſaria,non quæramus niſi propter regnum Dei. Eſt autem *Iuſtitia Dei*, qua coram Deo iuſti ſumus per fidem, & mandatorũ Dei obſeruationem. Coniunxit autem iuſtitiam Dei quęrendam cum regno Dei, vt ſignificaret non alia ratione regnum Dei poſſe obtineri,quam per iuſtitiam eius. Porrò non dicit.

Et hæc omnia dabuntur vobis,ſed adijcientur vobis,vel potius(vt habent Græca προστεθήσεται apppnentur) ne horum temporalium ſuppeditatio videretur eſſe merces quærentium regnum Dei:& vt diceremus inquit Chryſoſt. eorum quæ in præſenti dantur nihil eſſe magnum, ſi futurorum magnitudini comparentur:cum temporalia veluti acceſſoria ſolum ſint,& accedentia.

Nolite ergo ſolliciti eſſe in craſtinum. Simpliciter iſtud intelligendum videtur quomodo verba ſonant, nempe ſolicitudinem non eſſe extendendam in craſtinum, quod quæque dies ſufficientem afferat ſolicitudinis afflictionem. Infertur autem iſtud ex ſuperioribus, in quibus vniuerſaliter dictum eſt de ſolicitudine neceſſariorum, vt hac adiectione manifeſtiùs fieret, quam ſolicitudinem prohibuerit,nimirum anxiam, & ſuperfluam, qualis eſt ſolicitudo craſtini,hoc eſt futuri temporis. Ne enim putaremus quoniã præcepit ne ſimus ſoliciti, nõ debere nos laboribus parare quæ ad victum & veſtitum ſunt neceſſaria,quales labores non poſſunt omnino eſſe ſine aliqua cura, & ſolicitudine:totam hanc de abijcienda ſolicitudine doctrinam terminaturus,tandem infert.

Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum,quaſi dicat,laborandum quidem eſt,& operis cui incumbendum eſt,cura habenda,verum cura hæc non eſt in futurum tempus extendenda,vt anxiè ſoliciti ſitis,quem fructum in poſterum labores veſtri vobis adferant, aut quid ſequens tempus vobis ſit allaturum.Tantum ea,quæ in præſens facienda incumbunt,curate, deponentes curam craſtini, hoc eſt,futuri temporis. *Craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibiipſi*,hoc eſt, craſtinus dies afferet ſecum ſolicitudines conuenientes his rebus, quæ tunc occurrent. Has ergo ſolicitudines ne præoccupetis, ne ſuperflua cura voſipſos diſcrucietis.Sufficit enim afflictio,& labor, quem quæque dies ſecum affert. Porrò obſeruandum Dominum pulchre per proſopopœïam dixiſſe craſtinus dies ſolicitus erit ſibi ipſi,&c. & ſufficit diei malitia,id eſt, afflictio ſua:ipſi diei tribuens ſolicitudinem,quæ propriè homini competit.

mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos. [c] *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui, profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me Domine, Domine, & non facitis quæ dico?* [a] *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine intrabit in regnum cælorum: ſed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: quia nunquam noui vos, diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem.* [f] *Omnis* [a] *ergo* [f] *qui* [c] *venit ad me, &* [f] *audit* ▷ *verba mea'* ▪ *hæc* [f] *& facit* ‖ *ea'* [c] *oſtendam vobis cui ſimilis ſit.* † [f] *Aſſimilabitur viro'* [a] *ſapienti,* ▷ [f] *qui ædificauit' domum* [a] *ſuam ſuper petram,* [c] *qui fodit in altum, & poſuit fundamentum ſupra petram,* ‖ [f] *& deſcendit pluuia, & venerunt flumina & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit': fundata enim erat* † *ſuper petram.* ▷ *Et omnis qui audit'* [a] *verba mea hæc* [f] *& non facit* [a] *ea,* [f] *ſimilis* ‖ *erit viro'* [a] *ſtulto* † [f] *qui ædificauit' domum ſuam* ▷ *ſuper arenam'* [c] *ſine fundamento, &* [a] *deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, &* ‖ [f] *irruerunt in domum illam, &* [c] *continuò* [f] *cecidit, &* † *fuit, ruina* [c] *domus* [f] *illius magna.* [a] *Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus verba hæc, admirabantur turbæ ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ eorum & Phariſæi.*

Nolite iudicare & non iudicabimini. Non eſt dubitandum Dominum in hoc prolixo ſermone fuſius, & explicatius multa dixiſſe, ac pleraque alio etiam ordine, quam Euangeliſtæ conſcripſerunt, ſimul eadē ſæpè alias quoq; docuiſſe, quando in his ſumma pietatis ſita ſit. Proinde nō eſt curioſè nimis ad laborādū, vt ſingula ſuperioribus certo ordini obſeruato connectātur, aut ex ordine ſeruato ab vno Euangeliſtarum reliquorum narrationes æſtimētur. Quod ideò hic monere viſum eſt, quod omnino caput hoc Mat. 7. miſcellanea quædā contineat quæ ſi quis velit certo ordine, aut inter ſe, aut cum ſuperioribus ſtudioſius, aut curioſius connectere: is ſibi vltro tenebras offuderit, & implicabit potius quā explicabit. Prohibetur ergo hic primum iudiciū, quo quis curioſius obſeruans aliena dicta, vel facta in animo ſuo ea cenſet, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala cum ſint dubia, aut etiā apertè bona deinde iudicium, quo priuatus alterius dicta, & facta etiam apertè ſatis mala notat, non vt emendet aut illum, aut alios, ſed vt famę eius detrahat, denigratoq; proximo ſibi probitatis opinionē conciliet. Poſtremum prohibetur iudicium quo quis hominem quædam apertè mala committentem condemnat velut deſperatę ſalutis. Porrò iudicare eſt ſententiam de re aliqua ferre: verū quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non eſt

aliud

C. 13. 90.

▷ [c] o *ſermones meos.*

‖ [c] o *eos*

† [c] *ſimilis eſt homini*

▷ [c] *ædificanti*

‖ [c] *mūdatione autē facta illiſum eſt flumē domui illi, & nō potuit eā mouere*

† [c] o *ſupra.*

▷ [c] *Qui autem audit*

‖ [c] *eſt homini*

† [c] *ædificanti*

▷ [c] *ſupra terram*

‖ [c] *in quā illiſus eſt fluuius*

† [c] *facta eſt.*

aliud quam condemnare, ideo explanationis gratia additum eſt, *nolite condemnare, vt non condemnemini.* Quoniam autem eiuſdem charitatis, ac ſimilis præmij eſt, nõ condẽnare proximũ, aut proximi dicta vel facta, & peccanti in ſe fratri ignoſcere, atque ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus eſt, ideo apud Lucam bene ſubiicitur, *dimitte & dimittemini*, hoc eſt, remittetur vobis: Date *& dabitur vobis.* Has autem promiſſiones quidam referũt ad ipſos homines vt ſit ſenſus: Ne iudicetis alios, & ſic fiet, vt ipſi viciſſim non iudicemini ab hominibus & ſic de reliquis. D. Aug. autem & Chryſ. aliiq; veteres has omnes promiſſiones ad Deũ referunt, vt ſit ſenſus. Nolite condemnare veſtros proximos, & non condẽnabimini à Deo Remittite aliis quæ cõmiſſa ſunt in vos, & remittentur vobis peccata veſtra à Deo. Date indigentibus & petentibus, & viciſſim dabit vobis Deus quę poſtulaueritis ab eo. Sic enim ſententiæ iſtæ ſunt abſolutiores. Et conueniens omnino videtur vt vtraque intelligentia ſimul comprehendatur, & ſit ſenſus: Nolite iudicare alios, ſic fiet vt & aliorum iniquius iudicium effugia is, aut ſaltem vt Dei ſeuerum iudicium non experiamini.

Menſuram bonam, & confertam, & coagitatam, & ſupereffluentem, &c. Quatuor cõditionibus menſuræ materialis ſignificare voluit dominus remunerationem copioſiſſimam ob venturam his, qui ſuperiora præſtiterint, hoc eſt, qui non condemnauerint, qui remiſerint, &c. Prima enim menſuræ optimæ conditio eſt vt ſit bona hoc eſt, liberaliter iuſta. Secunda vt ſit conferta, hoc eſt, vt magis ſignificat dictio Græca πεπιεσμένον preſſa. Tertia, vt deinde ſit coagitata, id eſt, bene concuſſa. Quarta vt præterea etiam ſupereffluat, nec poſt compreſſionem, & concuſſionem vas contineat totam menſurã. Si autem ſuperiores ſententiæ accipiantur ſecũdum priorem intelligentiam, facilè eſt intelligere quod ſit ſuppoſitum verbi dabunt, nempè homines quibus benefeciſtis. Si vero ad ipſum Deum referantur rectè accipietur iſtud ſecundum Auguſtinum ſecundum eum loquendi modum quo poſtea de pauperibus dicitur, Recipiant vos in æterna tabernacula, quia ſcilicet Deus propter illos quibus bene fit ſuo nomine, recipit in ſua tabernacula, & dat præmiũ copioſum. Aut quod dicitur menſurã bonam dabũt, impetſonaliter accipietur pro menſura bona dabitur. Videtur autem magis hæc ſententia ſolum dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit date & dabitur vobis, eam promiſſionem exaggerare volens ſubiicit, menſuram bonam, &c. q.d. Non ſolum dabitur vobis, ſed etiam copioſa & abundãs fiet vobis remuneratio, proportionata tamẽ veſtrę liberalitati. Ad hoc enim ſignificandum remunerationem vocauit menſuram.

Lib. 2. de quæſt. Euang. cap. 8.

In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, &c. Et hæ duæ ſentẽtiæ facilem, & apertam habebunt intelligentiam ſi ſuperiores illæ

ſententiæ

ſententiæ priori modo accipiantur. Erit enim ſenſus, Quali iudicio alios iudicaueritis, viciſſim ipſi ab aliis iudicabimini, &c. Verum ſi ad Deum referantur promiſſiones in ſuperioribus ſententiis poſitæ, intelligendum ideo dictum, In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini, quia qui curioſè alienam vitam excuſſerit, illius vita quoque à Deo exactè diiudicabitur, & qui proximum condemnauerit ipſe quoque à Deo condemnabitur. Qui verò æquus fuerit proximorum I dex, æquum quoque & benignum experietur dominum. Et in genere quali menſura menſi fuerimus remetietur nobis à Deo: quia ſi benefecerimus, bona recipiemus ab eo, mala verò ſi malè fecerimus. Hac enim ſola ratione dictum eſt; In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.

Dicebat autem illis & ſimilitudinem, Nunquid poteſt cæcus, &c. Quoniã, ſuperius dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis poſſet & dicere, ſe iudicare & cõdemnare fratrem ſuum vt corrigat, & emendet: docet deinceps qualis eſſe debeat qui hoc fine alium volet iudicare, & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitæ ſeuerus eſt cenſor, ſuæ interim negligens.

Nunquid inquit poteſt cæcus cæcum ducere? Quod ſi tentet, Nónne ambo in foueam cadunt. q. d. Si quis ſit qui alterius vitia reprehendere volet, & demonſtrare certam virtutis viam, atque in ea ipſum deducere: videndum ei imprimis num & ipſe mentem habeat ſiue errore veritatis, ſiue praua cupiditate & affectu aliquo excæcatam. Nam ſi ipſe cæcus exiſtens parat ſe alterius ducem præbere, futurum certè, quod ſolet contingere, vbi cæcus cæco ſit viæ dux, videlicet vt vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad idem propoſitum ſubiicit.

Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, &c. q. d. ſi igitur tu qui doctorem te aliorum præbes ipſe fueris in vitio, non eſt ſpes meliorem te poſſe fieri, quem docere paras: cum ſecundum vulgare prouerbium, diſcipulus non poſſit eſſe perfectior magiſtro ſuo, in eo ſcilicet in quo eſt diſcipulus. Eiuſdem argumẽti eſt & quod deinde ſubiicitur.

Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius vitium quorundam, qui non ſolum alium reprehendunt in eo, in quo & ipſi culpabiles ſunt, ſed minima in aliis notant, cum ipſi ad grauiora ſua peccata perſpicienda ſint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia ſibi ſumunt partes iuſtorum & ſanorum cum iniuſti ſint, & ægroti aliena perſona id, quod reuera ſunt occultare ſtudentes, vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cum reuera id agant propoſito condemnationis. Per feſtucã ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hic deſignãtur. Admonet ergo dominus vt qui aliorũ vitia notare volet, prius ſaltẽ

apertà

aperta ſua vitia curet. Et tunc inquit perſpicies, &c. quando ſcilicet cum fructu id poteris facere, & ſincera correctionis intentione. Nō prohibetur ergo his verbis domini ſimpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipſe vel eiſdem, vel maioribus obnoxius eſt criminibus, ſed vt ne ex aliorum correctione & condemnatione ſanctimoniæ opinionem quæreremus, aut ne veritatē odioſam redderemus: quod fit cū apertis criminibus obnoxius eſt, qui alium de paruis corripit.

Nolite ſanctum dare canibus. Quoniam mox ſuperius docuit, qui non debeant alios iudicare, corripere & docere: hic iam docet, qui non debeant corripi, & doceri. Dixerat enim: Eiice primū trabem de oculo tuō, &c. Ne ergo is qui purus eſt, & trabem iam eiecit ė proprio oculo, putaret ſe quoſuis corripere, & docere debere, quos videt vitiis aliquibus obnoxios, commodè hanc doctrinam generalem ſubiecit, ne ſanctum daretur canibus, ſignificans abſtinendum ab admonitione illorum, qui admoniti euaſuri ſunt peiores & potius ſunt irritandi, quam ſanandi. Rectè autem intelligemus idem vocari ſanctum, & margaritam nempè doctrinam veritatis, doctrinam nimirum Euangelicam, quam & poſtea Margaritę comparat dominus. De hac enim etiam hic potiſſimum locutus videtur, quamuis ſimul, vt eſt generalis ſententia, rectè intellexerimus per ſanctum & Margaritas ſignificari & ſacras quaſq; res, qualia ſunt Sacramenta. Dicuntur autem hæc nempè doctrina Euangelica, & Sacramenta ſimul & ſancta & Margaritæ. Sancta quidem quia diuina, & ſanctorum tantum vſui deputata, quę corrum ere & prophanare nephas eſt. Margaritæ verò propter inæſtimabile eorum prætium. Cæterum per canes, & porcos ſimplicius fuerit accipere eoſdem, nempè eos, qui immedicabili tenētur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipſorum immunditiam, ſpecialiter verò canes, quod veritati oblatrent, porcos verò, quod viles mundi, & carnis cupiditates ſpiritualibus, & diuinis bonis præponant, quomodo porcus lutum præfert Margaritis. Cum autem ſequitur.

Ne fortè conculcent eas pedibus ſuis & conuerſi diſrumpant vos, &c. Significare voluit dominus duo mala conſecutura ſi diuina, & ſpiritualia proponantur canibus & porcis. Primum quod illa, quantum in ipſis eſt prophanabunt, & contaminabunt, deinde quod illorum præbitorem perſequentur, calumniis ipſum impetentes & iniuriis afficientes. Et bene quidem dicitur, Et conuerſi diſrumpant vos. Primum enim impij audito ſermone veritatis, cognoſcentes illum ſuis affectibus contrarium, ſermonem contemnant, illiquè detrahunt, deinde verò acuuntur in ſermonis authorem.

Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis. Non dixit quid petendum,

tendum, aut quærendum ſit, ſed tãtum petite, & quęrite, quia quæ petenda ſunt in præcedentibus memorata ſunt, & in his oſtẽſum, pro quibus oporteat rogare. Tribus autem his ſententiis, vnum & idem ſignificatur: niſi quod congeries ſententiarum commendet fidentem, inſtantem, & ardentem præcationem. Nam ipſum petere fiduciam in oratione neceſſariam ſignificat, quærere verò diligentiam, pulſare ardorem, & perſeuerantiam. Quod iam generalibus ſententiis Dominus confirmat, ſubdens.

Omnis enim qui petit, accipit, &c. q. d. Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iuſtiſſimè accipit, nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit, nec pulſanti oſtium domus ſemper aperitur ab hominibus: verum omnis qui deſideranter petit Patrem cæleſtem, accipit ab eo quod petit, & qui ſedulo quęrit ab eo inuenit, & qui aſſiduis illum præcibus pulſat, aperietur ei, hoc eſt, ſine diſcretione quiſquis Deum ex animo diligenter & aſſiduè precatus fuerit, conſequetur omnino, quod petit.] Porrò generalis illa ſententia. Omnis qui petit accipit, ſic primum eſt accipienda, omnis qui petit recta, & rectè, vel qui petit quæ oportet, & quomodo oportet. Rurſum cum dicitur: Omnis qui petit accipit., intelligendum accepturum quod petit, niſi magis expediat non accipere. Nã & huiuſmodi conditio intelligenda eſt in omnibus illis ſententiis quibus temporale aliquod bonum iuſtis promittitur.

Aut quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius panem, &c. Generales illas promiſſiones de exorando Deum confirmat exemplo Patris terreni, vſus ſcilicet argumento à minori, quo ad orandum cum ſpe exorandi hortatur, & ſimul docet, quæ petere Deum oporteat, nempè bona neceſſaria, vel vtilia. Quo autem efficacius nos certiores redderet de Patris cæleſtis facilitate, adiecit.

Si ergo vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris. Nõ ſimpliciter à minori argumentans, ſed etiam à contrario. Malos autem homines vocat vel comparatione diuinæ bonitatis, reſpectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia eſt propter magnam diſſimilitudinem, vel potius tum quia ad malum omnes propenſi ſumus ab adoleſcentia, tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato.

Omnia ergo quaecunque vultis vt faciant vobis homines, &c. Poſtquam Dominus obiter inſeruiſſet de orando Deum ſermonem, redit ad id vnde digreſſus eſt generali iam ſententia concludendo, præcipiens quæ prius diuerſis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia, qua ſententia demonſtrat omnium illorum præcedentium præceptorum, quæ pertinent ad dilectionem proximi æquitatem. Nam eſt hæc ſententia iuris naturalis, per ſeſe

æquiſſima,

æquiſſima, vt prius dictum eſt. Quod autem ſequitur.

Hæc eſt enim lex & Prophetæ, hunc habet ſenſum, Iſtud eſt quod lex Moſaica, & Prophetarum ſcripta variis præceptis exigunt.

Intrate per anguſtam portam, &c. Poſt varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vſque ad finem ſermonis adhortatur dominus ad præceptorum horum obſeruationem, & acceptationem. Et quidem ſupra docuit gratia diuina opus eſſe ad impletionem horum præceptorum, cum orare docuit, hic verò etiam liberi arbitrij, & noſtri conatus eſſe inſinuat, vt quæ dicta ſunt præſtemus, cum nos intrare præcepit per anguſtam portam: ſignificans conatu & labore opus eſſe vt anguſtias portæ ſuperemus. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam, & per viam: ſimplicius tamen fuerit idem per vtrunque intelligere: per portam quidem, & viam anguſtam, & arctam virtutum operationem, per ſpatioſam verò & latam viam iniquitatis, hoc eſt, rationem viuendi iniquè. Poteſt autem intelligi via virtutis hic vocari arcta, & anguſta, quia paucos recipit, & admittit, ſi fiat comparatio ad numerum eorum, qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam ſpatioſa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, ſatis ſignificare videntur verbi Lucæ quibus dominum dixiſſe commemorat, Contendite intrare per anguſtam portam, quia multi dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

Attendite à falſis Prophetis, qui veniunt ad vos, &c. Poſt traditam veræ, & abſolutæ pietatis ſummam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam: commodè nunc ſubiicitur de vitandis falſis Prophetis, quod hi abducere ſtudeant à vera pietate, & via illa ſtricta, quæ ducit ad vitam: cum tamen ſeſe profiteantur viæ huius doctores eſſe & ductores idque callidè ſimulata quadam ſanctimonia præ ſe ferant à quibus propterea ſumma vigilantia cauendum eſſe admonet.

Attendite, hoc eſt, diligẽter, & prouidè cauete vobis à falſis Prophetis, vel, vt habent Græca vnica dictione pſeudoprophetis. Hos vocat omnes falſos doctores, qui officium videndi ea, quæ aliis non ſunt manifeſta profitentur, ſiue futura prædicant, ſiue non. Hos autem falſos doctores pſeudoprophetas hic vocat, vel ob id quod hactenus ſic vocati erant apud Iudæos, quotquot falſa docerent, & vt huiuſmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ Patribus eorum contigerunt per pſeudoprophetas. De his ergo omnibus dicit.

Qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, ex ſe ſcilicet, non miſſi à Deo. Id enim ſignificat verbum veniunt. Veſtimenta verò ouiũ ſunt, quæcunque pertinent ad externam ſanctitatis declarationẽ, qualia ſunt miracula, ieiuniũ, eleemoſyna, oratio, caſtitas, diuitiarũ con-

contemptus, inclamare ſemper Euangelium, vti ſacramentis Eccleſiaſticis,& alia quæcunque ſanctitatem,& integritatem præ ſe ferunt.

Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces, quia cum ſanctitatem & ſimplicitatem foris oſtentent,intus,hoc eſt in animo & latenter nihil aliud ſunt,quam lupi:nimirum quia reuera gregem Dominicum, & oues Chriſti ſimplices & innocentes dilacerare ſtudent. Cæterum quoniam huiuſmodi lupi latent, & oues ſe eſſe mentiuntur: docet Saluator qnomodo dignoſci poterunt ab his qui propius eos,& quæ eorum ſunt inſpexerint.

A fructibus, inquit, *eorum cognoſcetis eos*. Hoc eſt,quantumuis ſe lupi iſti occultare ſtudeant:tamen facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam nō ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum,ex quibus cognoſci poſſunt,duplices, nempè doctrina,& opera. Et quidē ex doctrina eorum non nunquam apertiſſimè cognoſcuntur,videlicet cum manifeſtè contraria doctrinę veritatis prædicant. Et de huiuſmodi fructu doctrinæ videlicet locutum hic etiam dominum, patet ex his,quæ hoc loco ſubiicit dominus apud Lucam.

Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bona. Alij autem fructus per quos cognoſci poterunt, non eſſe ex Deo,ſunt opera exteriora. Nam quantumuis ſimulent , & diſſimulent, tamen alicubi produnt ſe ſpiritu diuino eſſe deſtitutos,dum ſi quis vitam, & mores eorum attentius obſeruet , reperiet illos ſibi placentes, gloriæ ſitientes, aſſentatores, inuidos, maledicos, & obtrectatores,nonnunquam & ventri deditos,& ſuis temporalibus commodis ſeruientes,& omnino ſuum negotium agentes, potius quam veritatis. Itaque ſi eorum doctrina , & opera exacte perpendantur:aut doctrina condemnabit eorum opera quantumuis in ſpeciem bona , aut opera condemnabunt eorum doctrinam quantumuis in ſpeciem vera.

Non eſt enim arbor bona quæ facit fructus malos,&c. Lucas qui ſermonem hunc breuiter deſcripſit,multa etiam hic in medio omiſit , & tamen rectè per coniunctionem enim hanc ſimilitudinem de arbore bona & mala coniunxit cum eo quod Dominus dixit de hypocritis, hypocrita eiice primum , &c.quia hæc ſimilitudo dicta eſt à domino contra hypocritas. Nam & pſeudoprophetæ, pro quibus dignoſcendis hanc ſimilitudinem Matthæus oſtendit dominum dixiſſe,ſunt hypocritę,valétque hęc ſimilitudo ad omnes hypocritas redarguēdos & dignoſcendos etiam eos qui quaſi iuſti eſſent alios volunt docere , cum ipſi ſint grauioribus criminibus obnoxij.

Nunquid colligunt de ſpinis vuas,aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas. Neque enim de ſpinis colligūt ficus, neq; de rubo vindemiāt

 vuam,

viſam. Neque curandum vtrum horum dixerit dominus, cum ſenſus vtriuſque idem ſit. In ſpecie enim oſtendit ex ſimilitudine arborum quomodo pſeudoprophetæ & hypocritę ex fructibus ſuis cognoſci poſſint. Deinde in genere id oſtēdit cum dicit: *Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit.* Loquitur autem de arboribus fructiferis. Non alioqui non omnis arbor ex fructu ſuo cognoſcitur. Ne autem putaretur arbor bona bonos ſimul & malos poſſe proferre fructus, ſubiecit per exaggerationem, *Non poteſt arbor bona malos fructus facere, &c.* Quoniam autem circa applicationem huius parabolæ eſt nonnulla difficultas: ſciendum dominum hic nō vocare fructus hominum ea quæ conſequuntur ex dictis vel factis ipſorum in aliis hominibus, ſed tantum ipſorum dicta, vel facta fructus eorum vocat. Vt exempli gratia, ſi malus aliquis veritatem prædicet propter quæſtum, vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea prędicatione ædificentur, ipſa ædificatio nō vocatur hic fructus ipſius mali, ſed ipſa prædicatio veritatis: quæ quamuis vtilis ſit audientibus, & in ſeſe bona, tamen quatenus à malo homine mala intentione procedit, malus eſt fructus malæ arboris Quod ergo dicit dominus homines nō colligere vuas de ſpinis, nō voluit ſignificare homines nihil boni ſibi colligere ab impiis hominibus: ſed ideo dixit homines nō colligere vuas de ſpinis: quia ſpinæ nō proferūt de ſe vuas, quemadmodū patet ex eo quod ſequitur: Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, proinde ſignificare tantū voluit illa ſentētia malos non producere fructus bonos, quamuis ex malis illorū fructibus quidam nouerunt ſibi fructus bonos colligere. Aduertendum autem quod inter arborē, & hominē, qui hic per ſimilitudinē arboris parabolicè deſignatur, quāuis multa ſit ſimilitudo, multa tamen etiā eſt diſſimilitudo. [Itaq; quæ domin⁹ dicit ad litterā de arbore bona vel mala, nō debēt id applicatione parabolæ omnia eodē modo hominib⁹ accōmodari. Nō enim cū dicit: Sic omnis arbor bona bonos fruct⁹ facit, &c. &. Nō poteſt arbor bona malos fructus facere, &c. Per arborē ſignificat hominē metaphoricè, ſed parabolicè. Hoc eſt ad litterā loquitur quidē de vera arbore, ſed vult vt ſimile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbore. In parabolarū autē applicatione nō oportet in hoc ſtudere, vt quæcunq; rei tribuuntur, vnde ſumitur in parabola exemplū, eadē eodē modo rei adaptētur, & conueniant propter quā parabola aſſumpta eſt.] Itaque per hoc quod dicit dominus: Nō poteſt arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere, &c quod ſimpliciter, & abſolutè verū eſt de arboribus veris, de quibus ad litterā eſt ſermo, non eſt intelligendum dominū voluiſſe ſignificare, ita etiam hominem bonum nūquam facere, aut nō poſſe facere malos fructus, malū quoq; nunquā facere, aut nō

poſſe facere bonos fructus:ſed tãtùm ſignificare voluiſſe nõ poſſe fieri,vt hominis boni fructus omnes,vel plures, & potiores ſint mali, ſed contra potius debere eius fructus omnes vel plures, & potiores eſſe bonos.Et ſimiliter nõ poſſe fieri,quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus ſint mali, ita vt facilè ſit ſaltem ex quibuſdam fructibus eius dignoſcere falſitatẽ,& malitiam eius quantumuis eam conetur tegere multis virtutum ſpeciebus. Hunc enim eſſe ſenſum à domino intentum patet ex eo,quod poſita ſimilitudine arborum infert. Igitur ex fructibus eorũ cognoſcetis eos. Certum eſt enim eum non velle ex ſingulis fructibus poſſe diſcerni pſeudoprophetas, ſicut ex ſingulis fructibus poteſt cognoſci arbor:cum veniant in veſtimentis ouiũ per quæ dignoſci non poſſunt.Deinde idem ſatis patet ex eo,quod dominus explicans parabolam apud Lucam dicit:Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum,&c.Nõ enim vult quod ſolũ profert bonum.Aliquando enim ex eo malo quod ei adiacet, profert malum:verũ cum theſaurus cordis eius bonus ſit,hoc eſt,plenum ſit cor eius ſapientia, & virtute:fieri nõ poteſt quin ſaltẽ potiores & plures eius ſermones ſint boni. Sic malus non ſemper profert mala ex malo theſauro cordis ſui,ſed aliquando ex adiacente ſibi adhuc bono , aut ex theſauro ſcripturarum profert bona:fieri tamen non poteſt , quin frequenter è plenitudine deprauati cordis loquatur mala,& peruerſa, quia vt in plurimũ os loquitur ex abũdantia cordis. Bene ergo concludit dominus. Igitur ex fructibus eorũ cognoſcetis eos. Ex qua tamen ſententia non conſequitur, omnes eos doctores eſſe pſeudoprophetas, quorum fructus ſunt mali.Omnes enim quorum fructus ſunt mali, ex hoc ipſo deprehenduntur,eſſe mali, ſed falſi doctores tunc eſſe,deprehendũtur, cum hi qui nouam aliquam doctrinam adferũt, iactant eam proficiſci à ſpiritu,aut ſe afflatos ſpiritu eam proferre:doctrina tamen eorum & vita inuenitur veritati, & virtuti eſſe contraria,ac proinde non profecta à Spiritu ſancto. Ex falſitate enim quæ inuenitur in eorum doctrina cum ſcripturis pugnante,deprehenduntur falſi doctores, & rurſum ex mala vita cognoſcuntur non eſſe afflati ſpiritu, quemadmodum gloriantur Non enim hic à domino datur ſignum ex quo dignoſci poſſunt omnes veri doctores, ſed tantum quo Prophetæ poſſunt dignoſci veri ſint an falſi, hoc eſt,qui ſe venditant ſpiritu ſancto afflatos,ex quo noua quædam, & inaudita proferunt.Quoniam autem dominus pro dignoſcendis pſeudoprophetis induxerat ſimilitudinem arboris bonæ, & malę:obiter etiam adiicit eam ſententiã,qua prius vſus fuit Ioannes Baptiſta Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum , &c. Qua ſententia ſimul conſolati voluit eos , qui à malis arboribus diuexantur,& exterrere eos,qui malis arboribus ſunt ſimiles.

Falſi doctores quo modo deprehendantur.

Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico? Iam concluſurus ſermonem docet nō ſatis eſſe credere in ipſum, & audire verba ipſius: ſed ad ſalutem neceſſarium eſſe, vt quis audita opere preſtet. Quid autem, inquit, vocatis me domine, domine, &c. Eſt autē hæc geminatio ex proprietate ſermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: ſicut in Pſalmis frequenter hęc geminatio reperitur affectus vehementiam ſignificans. Porro quod apud Matthæum dicitur: *Qui facit voluntatem Patris mei*, Lucas vero dicit: *Et non facitis quæ dico*, manifeſtè ſignificat vnam, eandémque eſſe Patris & filij voluntatem, & Patris verba eſſe, quæ Filius dicit. Voluntas autem Patris, quam facere debet ingreſſurus in regnum cælorum, in duobus conſiſtit, nempè in fide filij Dei, & dilectione, quę non poteſt eſſe ſine obſeruatione externa mandatorum Dei. Cum autem dixiſſet, non omnem credētem ingreſſurum regnum cœlorum, niſi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabilius, quod addit, dicens: neque eos, qui ſigna ædunt, eo regno dignos futuros, niſi vita correſpondeat fidei.

Multi, inquit, *dicent mihi in illa die*, nempè iudicij, quo reuelabitur regnum cœlorū. Hunc enim diem, quia cognitum, & ab omnibus expectatum vocauit illam diē, niſi forte aliquid à Matthæo omiſſum eſt in quo mentio facta fuit diei iudicij. Prophetare autem quamuis hoc loco accipi poſſet propriè, pro eo quod eſt futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius quemadmodū apud Paulum pro eo quod eſt, diſſerere ex afflatu ſpiritus de myſteriis Dei, quomodo prophetiā explicare videtur Paulus 1. Cor. 13. Quod autem hic dicitur *in nomine tuo*, hic accipitur pro eo quod eſt, per virtutē tuam, & nomen tuum, niſi quod cum additur verbo prophetauimus, videatur rectius debere exponi, pro eo quod eſt, ex authoritate, & commiſſione tua. Notandum autem quod dicturum ſe dicit dominus malis Chriſtianis, *nunquam noui vos*, hoc eſt, inter meos non agnoui nec approbaui. Notandum enim quod dicit nunquam, hoc eſt, ne tūc quidem vos noui, cum miracula in meo nomine faceretis, & meam cauſam agere videremini. Quod poteſt intelligi dominus dixiſſe de his, qui ſemper fuerunt mali, nec vnquā Deū ex corde dilexerunt, qualē quidā fuiſſe Iudam proditorē exiſtimant: vt ideo intelligatur dominus addidiſſe nunquam quo ſignificaret eos de quibus loquitur, non ideo damnati quia poſt miracula facti ſunt iniqui, ſed etiam quia iniqui erant cum miracula facerent, & prophetarent. Aut ſi intelligatur etiam de illis dictum, qui cum aliquando eſſent boni exciderunt ab illa bonitate, vt omnibus impiis in die iudicij inuctis conueniat illud: Nunquam noui vos, dicendum ipſum loqui de notitia abſolutæ prædeſtinationis. Cæterum nō otioſum eſt quod dicit Sal

Propheta re.

erit Saluator: *Tunc confitebor illis.* Nam, vt annotauit Hieron. dicit tunc, quia multo tempore ante dicere diſſimulauerat. Quod autem ſequitur:

Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Deſumptum omnino videtur ex Pſalm. 7. vbi eadem verba, quamuis ex perſona Dauidis leguntur, & conueniunt iſta cum iis verbis, quæ infra Matth. 25. ſe dicturum impiis pronunciat, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Non dicit autem, qui operati eſtis iniquitatem, ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere pœnitentiam: ſed, qui operamini iniquitatem, non ob peccata, quę tempore iudicij peragent, quorum facultas eis erit adempta, ſed vel ob affectum peccandi, qui tum in eis reperietur, vt vult D. Hieronymus, vel potius quia in hac vitâ toti addicti fuerunt peccatis. Vnde Luc. 13. vbi eadem habetur ſententia eſt ἐργάται ἀδικίας; id eſt, operarij iniquitatis.

Omnis ergo qui venit ad me, & audit verba, &c. Hæc ſimilitudo ad litterā ſatis aperta poteſt variè propoſito Saluatoris applicari. Primò enim ſimpliciter intelligi poteſt eum, qui audit Chriſtum, & facit præcepta eius, ſimilem dici viro prudenti ædificanti domum ſuam in profundo ſuper petram, &c. quia talis prudenter ſibi proſpicit, & ſpe nititur firma, non commouendus, vnquam neque in præſenti ſeculo, neque in futuro. Eum vero qui audit quidem & credit, ſed non facit præcepta Chriſti aſſimulari viro ſtulto, qui ędificat domum ſuam ſine fundamento ſuper arenam, &c. quia talis etiā ſtultè agit, & malè ſibi proſpicit, nitens fundamento vano, nempe fide, & præceptorum diuinorum auditione, vnde ſit ſubuertendus vel tentationibus huius vitæ, vel ſaltem cōdemnatione extremi iudicij. Secundum quam explicationem non erit ſigillatim exquirendum quid domus, petra, arena, imber, flumina venti ſignificent: quæ non eſſe curioſius explicāda in hac parabola ſicut nec in aliis parabolis ſingula accommodanda ſunt, vel illud ſatis docet, quod Lucas pluuiæ, & ventorum, & arenæ non facit mentionem, ſicut nec Matthæus foſſionis in profundum. [Poteſt tamen ſecundo ſimilitudo illa ſic applicari, vt plurima ipſius particulariter accommodentur, videlicet vt ideo qui audit, & facit, aſſimiletur viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuā ſupra petram, quia & ipſe ſuam conuerſationem, & vitæ inſtitutum, quod non in vna operatione, ſed in conſtructione vniuerſæ vitę conſiſtit, fundat ſuper ſolidum fundamentum, nempe ſuper obſeruationem doctrinæ Chriſti Euangelicę, fodiens prius in altum, hoc eſt, intimè, & in profundo cordis Chriſti doctrinam recipiens, & illius profunditatem in ſpiritu perſcrutans, Proinde cum deſcéderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc eſt omnis generis tentationes illi vel à carne, vel à mūdo, vel à diabolo

obuenerint,non ſubuertetur conuerſatio eius,eo quod nitatur firmo fundamento. Sed nec per horridam illam nouiſſimi diei tempeſtatem deijcietur, ſed immobilis perſiſtet ob fundamenti cui innititur firmitatem. Qui verò audit,& non facit, ſimilis eſt ſtulto qui ædificauit domum ſine fundamento ſuper terram : quia talis ſuam conuerſationem & vitæ inſtitutum fundat ſuper auditione diuinæ doctrinæ, & fidem ſuam mortuam, vnde ad tempus eius conuerſatio habet aliquid decoris, & apparentis ſtabilitatis. Verum cum ingruerint tentationes huius vitæ, tum demum à fide, cui innitebatur, facilè talis deijcietur. Et cum deſcendet è cælo horrida illa nouiſſimi iudicij tempeſtas, tum declarabitur, quàm non firmo nixus ſit fundamento, quod illum tunc à ruina protegere non poterit.] Conſiderandum autem, quia cum dixit. Qui audit verba mea hæc, &c. Satis ſignificauit iſtum ſermonem omnibus præceptis,quibus Chriſtiana vita formatur, eſſe perfectum: quem vt adimplere poſſimus, eius nobis ſequendum conſilium, qui in eodem ſermone dixit:Petite & accipietis.Porrò quod apud Matthæum ſequitur de admiratione turbarum, & poteſtate, hoc eſt,authoritate Domini in docendo,dictū eſt circa verba Matt.1. in capite Concor.27.

C.7.
C.5.
† [a] veniēs
▷ [c] lepro ſus.
‖ [b] deprecans eum dicit ei.
† [f] Et extendens.
[a] Ieſus.
[f] manum tetigit eū dicens.
† [f] o confeſtim.
[a] mundata eſt lepra eius.
▷ [b] Et dicit ei.
‖ [b] principes ſacerdotum.
† [l] Quæ.
[c] ſicut.

Curatur leproſus. Matth.8. Marci 1. Lucæ 5.

CAPVT XLIIII.

CVm autem [a] deſcendiſſet de monte [&] [c] impleſſet omnia verba ſua in aures plebis [a] ſecutæ ſunt eū turbæ multæ.[c] Et factum eſt cum eſſet in vna ciuitatum [l] & [f] ecce † [c] venit ad eum ▷ [l] vir plenus lepra, [c] & videns Ieſum, [h] & [b] genu flexo [c] procidens in faciem ſuā [a] adorabat eum [&] ‖ [h] rogauit eum [l] dicens: [f] Domine, [l] ſi vis,potes me mundare.[b] Ieſus autem miſertus eius † [l] extendit manum ſuam,& tangens eum,ait illi:Volo,mundare.Et [b] cùm dixiſſet † [l] ſtatim diſceſſit ab eo lepra, [b] & mundatus eſt. Et comminatus eſt ei, ſtatimq́ eiecit illum, [c] & ipſe præcepit ei vt nemini diceret. ▷ [c] Et ait illi [a] Ieſus. Vide nemini dixeris, [l] ſed vade oſtende te ‖ ſacerdoti, & offer [h] pro emundatione tua † [l] munus tuum quod præcepit Moyſes in teſtimonium illis. [b] Et egreſſus cœpit prædicare,& diffamare ſermonem. [c] Perambulabat autem magis ſermo de illo, [b] ita vt iam non poſſet manifeſtè introire in ciuitatem, ſed foris in deſertis locis eſſe. [b] Et conueniebant [b] ad eum vndique [c] turbæ multæ vt audirent & curarentur ab infirmitatibus ſuis. Ipſe autem ſecedebat in deſertum & orabat.

Cum autem deſcendiſſet de monte,&c. Senſus eſt : Cum deſcendiſſet Dominus de monte, & deinde ſermonem hunc præſente tur-

ba habuiſſet, ac illo cõpleto alio migrare vellet, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, nempe illæ, quæ prædicantem audierant, & miracula facientem viderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ confluebant. Quod autem ſcribit Lucas Dominum poſtquã impleſſet omnia verba ſua in aures plebis intraſſe Capharnâum, non poteſt intelligi ſtatim intraſſe: cum oporteat ex Matth. intelligere prius contigiſſe curationem leproſi quam Marcus & Lucas quoque narrant, ſed alio loco.

Et factum eſt cum eſſet in vna ciuitatum. Ex Luca conſtat miraculum hoc non contigiſſe omnino ſtatim ab habito ſermone in pede montis, vbi quidam putant leproſum expectaſſe deſcenſurum Dominum. Lucas enim in vnam ciuitatum contigiſſe apertè dicit. Nec obſtat quod ſecundum legem leproſi excludebantur ab vrbibus, vt patet Leuit. 13. Nam lex excluſionis quantum ad habitationem intelligenda eſt: nec tam arctè excludebantur ab vrbibus leproſi, quin per modum tranſitus via publica incedere potuerint, ſicut etiam iam apud nos illis permittitur. Quod autem hic leproſus, quem pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra fuiſſe dicit, dicitur à Matthæo adoraſſe Dominum, quomodo ſit intelligendum patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit γονυπετῶν αὐτὸν, id eſt, accidens ei ad genua, vel vt nos habemus genu flexo. Lucas vero πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, id eſt, procidens in faciem. Hæc enim propriè ſignificat verbum adorare, vt dictum eſt circa cap. Matth. 4. Non ergo adoraſſe dicitur, quia ipſum vt Deum agnoſcebat, & præcabatur, ſed propter exteriorem illam venerationem, quam per corporis inclinationem, & proſtrationẽ exhibebat ei: quamuis certum ſit magnificam ipſum de Domino habuiſſe opinionem, vt patet ex verbis quibus ipſum rogabat. Dicebat enim: *Si vis potes me mundare*, agnoſcens poteſtatem curandi in ipſius voluntate conſiſtere, & proinde proculdubio credens ipſum Chriſtum eſſe Dei filium.

Ieſus autem miſertus eius extendit manum ſuam. Benè certè adiecit Marcus Ieſus miſertus eius; non enim ad oſtentationem ſui ipſius curauit leproſum Dominus, ſed quod miſericordiæ affectu moueretur in ipſum. Quod autem contactu hunc ſanauit, & non ſolo verbo, primum quidem factum eſt propter generales illas rationes ſuperius poſitas, ob quas frequenter legitur Dominus contigiſſe morbidos, quos ſanauit, videlicet vt oſtẽderetur benigna eius curatio, & ſalutifica virtus carnis eius, à qua etiã nobis omnis ſpiritualis ſanitas eſt expectanda. Secundo verò hic ſpeciali ratione leproſum tangendo ſanat, vt oſtendat ſe ſupra legem eſſe, quæ vetuit leproſos contingere, ne ex eis quis pollueretur. Præterea hac ratione factum eſt, vt curatio huius leproſi à maleuolis, & inuidis gloriæ Chriſti non poſſet alteri alicui cauſæ aſcribi. Contingendo

autem leproſum ſimul etiã dixit Dominus: *Volo mundare,&c.* Quibus verbis magnam humilitatem præ ſe ferentibus, cõfirmauit fidem leproſi credentis potentiam curandi in ſola voluntate conſiſtere, pulchrè reſpondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit: Si vis dicit: volo, & quoniam dixit, potes me mundare, adijcit imperatiuè *mundare.* Porrò cur Dominus præceperit leproſo ne cui diceret, & quod non obſtante huiuſmodi præcepto rectè fecerit curatus leproſus prædicando miraculum ſuperius dictum eſt. tãtum reſtat videre cur ad ſacerdotem mittit à ſe curatũ, & quid ſit illud *in teſtimonium illis.* Itaque ad ſacerdotem mittit, & vt habet Marcus, principem Sacerdotum (nam veriſimile eſt hunc ſolum ſolennem ſibi purificandi leproſi ritum reſeruaſſe, vt oſtendat ſe legis eſſe obſeruatorem, nec haberent iuſtã Phariſæi & ſacerdotes occaſionem criminandi illum, tanquam legis præuaricatorẽ. Deinde vt mundatus leproſus non prohiberetur cõſortio hominum à ſacerdotibus. Præterea vt videntes Sacerdotes leproſum Domini beneficio curatum, ſi quidem crederent, ſaluarentur, ſi verò non crederent, inexcuſabiles fierent. Quas rationes intelligũt pleriq; deſignari in illo quod additur, in teſtimonium illis, coniungentes hãc partem cum verbo offer. Poteſt tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo præcepit, in hoc ſenſu: Moyſes præcepit in teſtimonium illis, hoc eſt, vt eſſet illis in legem, & ſtatutum. Siquidem legem μαρτύριον, & teſtimonium vocari, vel ex Pſal. 118. abundè liquet. Itaque ſenſus erit: Etſi verè mundus ſis, volo tamen vt quæ Moyſes ex iuſſu Dei ſacerdotibus & toti populo in teſtimonium & legem ſtatuit, ſancta habeas: itaque abi ad ſacerdotem & offer munus tuum, vnde illi partem ſuam habeant, vt neque authoritatis, neque commodi ex meo beneficio iacturã faciant, nec me culpent tanquã legis tranſgreſſorem, & te veluti immundũ abijciant. Quod autem habent Marcus & Lucas *offer pro emundatione tua,* dupliciter poteſt intelligi. Primùm vt ſit ſenſus, offer in gratiarũ actionem pro emundatione tua per me tibi exhibita. Secundo vt ſit ſenſus, pro emundatione tua legali, qua leproſi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibuſdã ſacrificiis, priuſquam cum mundis habitare, & conuerſari poſſent. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, poſteriori modo potius debere accipi, eo quod planè alludere videatur ad locum Leuitici. Vbi ritus mundationis leproſi deſcribitur. Illic autem frequenter dicitur ſacrificia illa offerri pro purificatione, aut mundatione leproſi: & apertè quidem illud, eodem modo quo dicitur hic, pro emundatione tua, dicitur de paupere cui præcipitur vt pro agno, & oue offerat duos turtures, aut duos pullos columbæ. Nam vbi nos legimus: Offeret ea die octauo purificationis ſuæ, Hebræa habent. Et offeret ea in die octauo pro mundatione ſua.

Peram-

Perambulabat autem magis ſermo de illo. Quoniam ex prædicatione huius leproſi fama nominis Chriſti adeo inclaruit, hæc videri poteſt ratio, quare Marcus & Lucas in principio miraculorum Chriſti illud miraculum non ſuo loco deſcripſerũt. Quod autem dicitur: *Vt iam non poſſet manifeſtè introire in ciuitatem,* intelligẽdum quomodo voluit, aut ſolitus fuit, ſine ſcilicet turbarum concurſu & affluentia. In eo verò quod ſequitur, *ſed foris in deſertis eſſe.* Subintelligi debet, cogeretur. Porrò de receſſu Chriſti in deſertum, & oratione eius, dictum eſt circa cap. Conc. 28.

Sanatur ſeruus Centurionis. Matth. 8. Luc. 7.

CAPVT XLV.

E[T] [c] *intrauit Capharnàum. Centurionis autem cuiuſdam ſeruus malè habens erat moriturus: qui illi erat precioſus.* [a] *Cùm autem introiſſet Capharnàum,* [c] *& cùm audiſſet de Ieſu,* [a] *acceſſit ad eum Centurio.* [c] *Miſit ad eum ſeniores Iudæorum,* [f] *rogãs eum* [c] *vt veniret & ſaluaret ſeruum eius,* [a] *& dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur.* [c] *At illi cùm veniſſent ad Ieſum, rogabãt eum ſolicitè, dicentes ei: Quia dignus eſt, vt hoc illi præſtes: diligit enim gentem noſtram, & ſynagogam ipſe ædificauit nobis.* [a] *Et ait illi Ieſus: Ego veniam & curabo eum.* [c] *Ieſus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè eſſet à domo, miſit ad eum Centurio amicos,* [a] *& reſpondens Centurio* † [f] *ait': Domine,* [c] *noli vexari.* [f] *Non* [c] *enim* [f] *ſum dignus vt intres ſub tectum meum'.* [c] *Propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus, vt venirem ad te,* [f] *ſed* [a] *tantùm* [f] *dic verbo, & ſanabitur puer meus. Nam & ego homo ſum ſub poteſtate* [c] *conſtitutus* [f] *habens ſub me milites, & dico huic. Vade & vadit: & alio veni & venit: & ſeruo meo, fac hoc & facit.* ▷ *Audiens autem' Ieſus, miratus eſt &* [c] *conuerſus* [f] *ſequentibus ſe* [c] *turbis* [f] *dixit: Amen dico vobis,* † *nec in Iſraël tantam fidem inueni'.* [a] ‖ *Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Iſaac & Iacob in regno cælorum: filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium.*] *Et dixit Ieſus Centurioni: Vade, & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer ex illa hora.* [c] *Et reuerſi, qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum, qui languerat, ſanum.*

† [c] *dicens*

▷ [c] *Quo audito*

† [a] *o non inueni tãtam fidem in Iſraël.*

† *C. 13. 9 o*

Et intrauit Capharnàum Centurionis autem cuiuſdam ſeruus, &c. Animaduertendum hic imprimis quam variè fuerint, & eximiæ virtutes huius Centurionis, quæ hic nobis in exemplũ proponuntur. Primum enim in eo notantur dilectio, & eximia quædã humanitas: quia ſeruum adeo charum habuit maloq́; eius fuit tantopere motus, ac pro eius ſanitate adeo ſolicitus. Videtur autem hic ſer-

uus fuiſſe Domino ſuo admodùm fidelis,& vtilis, & ob id ſingulariter de eo dictum, quia erat ei ἔντιμος, hoc eſt, pretioſus, vel potius charus,aut in pretio habitus. Secundo notatur in eo humillima quædam ſubmiſſio,& modeſtia. Et humilitas quidem ; quod neque adire ipſe Dominum , neque eum in ſuas ædes admittere fuerit auſus:agnoſcens ſeſe indignũ Domini conſortio , tum quia gentilis erat,tum quia miles.Modeſtia verò quod primis illis verbis,quibus Dominum dicitur rogaſſe,tantum malum ſuũ,& ſerui ſui proponit dicens : *Domine puer meus iacet in domo, &c.* Non explicitè addens,quid à Domino petat.Tertio in eo notatur incomparabilis fides,quod non dubitarit Dominum etiam abſentẽ poſſe ſolo verbo reſtituere ſanitatem ſeruo quamlibet vicino morti, imò iam animam agenti : hoc enim ſignificatur , dum dicitur: Erat enim moriturus , &c. Poſtremum notatur in eo admiranda quædam in gentili, & militè religio erga Deum , non ab hæri, & nudiuſtertius,ſed ab antiquo tempore,eo quod dicatur diligere gentem Iudaicam & ſynagogam ædificaſſe Iudæis , vt non poſſit putari religione accenſum tum primum fuiſſe , cum malo ſerui, quem amabat afflictaretur, quemadmodum multis vſuuenire ſolet.Vt autem his omnibus dotes huius Centurionis obſeruantur: ita rurſum obſeruandum ingenium Iudaicum, in his , qui miſſi à Centurione,ſolicitè Dominum rogabãt pro illo dicentes:*Dignus eſt vt hoc illi præſtes,diligit enim gentem noſtram,&c.*His enim verbis declarant arrogãtiam quandam,& amorem potius ſui, quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat : Timet Deum , quem & tu colis, quod amore,& ſtudio gentis,& religionis noſtræ declarauit.Nũc verò beneficium in ipſos collatum, dignum facere dicunt Centurionem,cui præſtetur, quod petit:amorem ſui declarantes & arrogantiam:quaſi qui illis benefecerit,dignus eſſet,cui Deus benefaciat. Verum ante omnia hic Chriſti exemplum propter quem hæc omnia ſcripta ſunt , perpendendum incompatabilis ſcilicet bonitatis & humilitatis. Etſi enim Ethnicus eſſet, cuius negotium agebatur,& pro humili ſeruulo rogaretur,& eſſent legati nõ ſatis apti oratores, præſertim apud Chriſtum,vt oratio ipſorũ ſatis probat : tamen illico non tantum ſanitatem exorari paſſus eſt , ſed & inuiſeri Ethnicæ ſeruulum volebat,idque ſine mora.Nam ita ſcribit Lucas : *Ieſus autem ibat cũ illis. Domine noli vexari. Non enim ſum dignus, &c.* His verbis Centurio declarabat & modeſtiam opinionis de ſeipſo, & incredibilem fidem de Ieſu, & magnum affectum erga ſeruum ſuum. Quod autem dicit : *dic verbo* , Hebraica phraſi idem eſt , quod impera. Porrò ex ſeipſo coniecturam fecit Centurio poſſe Dominum ſolo verbo abſentem ſanare dicens: *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus.* Quæ pars rectè accipitur vt per eam intelligatur Centurio ſignificare voluiſſe diſſi-

militudinem

militudinem ſuæ dignitatis & potentiæ, ad dignitatem, & potentiam Chriſti, vt indicetur hic argumentum à minori. Iam quod ſequitur, *habens ſub me milites, & dico huic vade, &c.* Rectius intelligetur ſimpliciter ſignificare, ſolo verbo, & iuſſu Dominum poſſe, quæ vellet, cum ipſius verbum tam eſſet efficax: qui tamen longè erat illo dignitate, & potentia inferior. Ex quibus verbis manifeſtum eſt. Centurionem afflatu diuino credidiſſe Chriſtum verum eſſe Deum, aut ſaltem habere poteſtatem homine maiorem, & omni creatura ſuperiorem, cui reſiſtere nihil poſſet.

Audiens autem Ieſus miratus eſt, &c. Fuit etiam in Chriſto interior quædam admiratio, non ex ea parte, qua omnia ei erant cognita, ſed ex ea parte, qua experimentali notitia hactenus ei incognita fuerat tam noua, & inſolita fides Centurionis. Potiſſimum tamen ideo videtur dici fuiſſe admiratus, quia in modum admirantis vultum ſuum compoſuit. Quod autem ſubiicit dominus.

Nec in Iſraël tantam fidem inueni, Emphaſim habet propter dictionem, Nec dicere enim voluit, ne in populo quidem Iſraëlitico, qui Prophetarum libris, & ſuis doctrinis edoctus meritò in fide præcellere debuiſſet, tantam ſe reperiſſe fidem, quantam in homine iſto gentili. Quod tamen intelligendum eſt cum ſubintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem Patriarcharum, Prophetarum, Ioannis Baptiſtæ, & D. Virginis, Niſi quis velit intelligere, Non inueni in Iſraël tantam fidem in proportione, &c. Verum prior intelligentia eſt ſimplicior.

Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, &c. Quoniam hæc Centurionis fides excellēs omnium Iudæorum fidem, præludium, & ſpecimen quoddam fuit fidei gentium: Chriſtus huius fidei occaſione incipit diſſerere de gentium vocatione, & Iudæorum reiectione. Per eos autem quos dicit venturos ab Oriente, & Occidēte, ſignificat gentes credituras ex omnibus etiā extremis terrę partibus, quemadmodum apertè vaticinatur Iſaïas cap. 43. Porrò dominus ſuo more etiam hic gaudia regni cæleſtis ſignificat per conuiuium, dum dicit.

Recumbent cum Abraham, &c. Significare volēs eos perfruitores in ſumma quiete, & ſecuritate gaudiis regni cæleſtis. Abrahā autem Iſaac, & Iacob mentionem facit, tum quod his primis legantur factæ promiſſiones regni, ſub typo terræ promiſſionis, tum quod his Patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquas Gentes præ ſe contemnentes, quod ex illis non eſſent prognatæ, quas, quo magis morderet & commoueret Iudæorum animos, docet cōtrà Patriarchis coniungēdas, ipſos verò ab illis ſeparādos Quos Iudęos

Tenebræ exteriores. vocat filios regni, quod nati eſſent ex iis, quibus,& quorum ſemini fuit regnum peculiariter promiſſum. De tenebris autem exterioribus varia eſt ſententia. Simplicius autem fuerit comparatiuum exteriores accipere pro ſuperlatiuo, quemadmodum Græcis familiare eſt: vt tenebræ exteriores intelligantur tenebræ extremæ, vel potius extimæ. Nam Græcis eſt ἐξωτέρας. Sunt autem tenebræ extremæ vel potius extimæ, quæ ab ipſa luce quam longiſſimè abſunt, hoc eſt, tenebræ obſcuriſſimæ,& profundiſſimæ. Dicuntur ergo tenebræ damnatorum exteriores, vel extremæ, in comparatione ad tenebras huius ſæculi ſiue ſpirituales ſiue corporales; vel certè in comparatione ad tenebras purgandorũ. Porrò tenebræ iſtæ exteriores non ſolum intelligendæ ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuæ, ſed ſicut lux regni cælorũ intelligenda eſt & ſenſibilis,& ſpiritualis: ita tenebræ illæ infernales intelligẽdæ ſunt & ſenſibiles,& ſpirituales. Nam & ibi erit ſumma obſcuritas oculis corporalibus perceptibilis, & ſumma mentis cæcitas mente ſcilicet à vera luce quæ Deus eſt maximè elongata. Nec obſtat quod in inferno erit ignis corporalis, qui naturaliter eſt lucidus. Nam Baſilio teſte, illuminandi vis ab igne illo auferetur. Quod ſi autem in inferno aliquid luminis futurum ſit, quantum hoc conueniet pro augmento pœnę damnatorum: dicuntur tamẽ tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à luce regni cælorum. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarentur hoc ſolo puniendi, quod in loco tenebroſo concludentur, quo atrocitatem pœnæ dominus ſignificaret, quam in tenebris ſunt perpeſſuri, adiecit.

Fletus & ſtridor dentium qualis in inferno. *Ibi erit fletus,& ſtridor dentium*, quę ſententia ſæpius à Matthęo repetita variè intelligitur à veteribus verum ſimplicius fuerit intelligere dominum doctrinam ſuam auditorum carnalium captui accommodantem, per fletum, & ſtridorem voluiſſe ſignificare dolorem & horrorem ſummum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per ſtridorem, & concuſſionem dentium. [Niſi quod ſimul etiam intelligendum eſt, vt annotat Hieronymus, ſignificari veram corporum reſurrectionem. Nam fletus & ſtridor corporum ſunt: quamuis ibi non erit verus fletus, qui in lachrymarum reſolutione conſiſtit, poterit tamen eſſe verus dentium ſtridor.]

Et dixit Ieſus Centurioni, vade,& ſicut credidiſti, fiat tibi. Sic & aliis pleriſque reſpondit dominus, volens notare fidei vim, & efficaciam apud Deum.

Reſuſcitatur filius viduæ. Luc.7.

CAPVT XLVI.

Et

Et factum eſt deinceps, ibat Ieſus in ciuitatem quæ vocatur Naim, & ibant cum eo diſcipuli eius, & turba copioſa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matri ſuæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quã cum vidiſſet Dominus miſericordia motus ſuper eam, dixit illi: Noli flere. Et acceſſit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, ſteterunt. Et ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge. Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri ſuæ. Accepit autem omnis timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus ſurrexit in nobis, & quia Deus viſitauit plebem ſuam. Et exijt hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

Et factum eſt deinceps, Ieſus ibat in ciuitatem quæ vocatur Naim. Naim ciuitas Galileæ, non longè à Capharnaum, duobus milliaribus diſtans à monte Thabor cõtra meridiem teſte Hieronymo in libro de locis Hebraïcis, vbi & ſuo ſeculo perſtitiſſe adhuc ciuitatem hanc ſcribit. Igitur dominus, qui circuibat ciuitates, & caſtella, quo latius ſpargeret ſemen Euangelicæ doctrinæ, & ſanaret languidos multorũ è Capharnaum ciuitate, in qua potiſſimum reſidebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatẽ hanc Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem, & obſcurã præſentia ſua, doctrina, & miraculis illuſtrare. Diuina autem prouidentia factum, vt & dominum concomitarentur diſcipuli multi, & turba copioſa, & viduæ quoque cui dominus occurſurus eſſet multa adeſſet turba: vt miraculum in medio turbarum duarum geſtum, multos haberet teſtes, qui illud in Dei gloriã vbique diuulgarẽt. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus ſepeliẽdus, hinc fuit, quod apud Iudæos, mortui non ſepelirentur in ciuitatibus, ſed foris in agris, & montibus, vt dictum eſt circa cap. Concord. 31. Bene autem iuſtam miraculi faciendi occaſionem, imò neceſſitatem indicat Euangeliſta, cum quã flebile eſſet funus domino obuians deſcribit. Flebile enim erat triplici de cauſa. Primũ, quod adoleſcens eſſet mortuus in ipſo flore vitæ ereptus. Deinde quod filius viduæ, quæ filij præſentia ſeſe conſolabatur de morte mariti. Poſtremum quod vnicus eſſet filius, & quod maius eſt, vnigenitus: Græca enim habent μονογενής. Itaque fieri nõ potuit quin caſu tam miſerando, & iuſtiſſimis fletibus viduæ moueretur miſericordiſſimus dominus, cuius occurſus, & obtutus ſemper fœlix eſt, & faſtus. Occurrens ergo viduæ, eamque flentem videns, miſertus eſt eius, & qui viduarum maximè curam gerit, ſeſe illi, quæ conſolatorem non habuit, conſolatorem efficacem præbuit: & verbis, & re opitulans. Quique ferè fide quorundam & precibus ad miraculum commoueri ſolet: hic iam ſola miſericordia mouetur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primum

mum ergo verbis eam conſolatur dicens, *Mulier, noli flere.* Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria, & lętitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguæ, aut vanæ eſt miſericordiæ verbis tantum conſolari, cui poſſis te & opere ſubuenire, ne vana eſſet eius conſolatio, acceſſit, *Et tetigit loculum*, in quo efferebatur defunctus repoſitus, Chriſto autem tangente loculum, ilico funeris portitores reſtiterunt, domini authoritatē vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipſum ſequente cognoſcētes. Ieſus autem verſus ad adoleſcentem exanimē, qui vocare poteſt ea, quæ non ſunt, tanquam ea, quæ ſunt, cum imperij authoritate dixit. *Adoleſcens tibi dico ſurge.* Qua in re incomparabilem ſanè potentiam ſuam, & planè æqualem Patri demōſtrauit, & ſimplici contactu & imperio mortuū ad vitam reuocauit: omnino declarans ſe verum Deum eſſe, apud quem ſolū eſt imperiū vitæ, ac mortis. Itaq; adoleſcens ad vocem domini ilico, velut excitatus à ſomno, reſedit in loculo, quoq; certius eſſet vitæ redditæ argumentum, cœpit loqui, ſermone non ſolum vitam, ſed etiam vigorem animi declarans. Quúmque iam adoleſcens à loculo exiliſſet, ac, vt eſt veriſimile Ieſu adhærens, per quem intelligebat ſibi vitam eſſe reſtitutam, gratias ageret, non illum ſibi retinuit, quemadmodum iure potuiſſet, vt qui vitam iam donauerat, quam à matre non acceperat, ſed *reddidit illum ſuæ matri*, vt cuius iam nō erat niſi benignitate domini illi fuiſſet nouo dono datus. Porro ex conſpecto miraculo tria in præſentibus turbis conſecuta narrat Euangeliſta: nempè primo timorem, non quo ſibi malè à domino metuerent, ſed qualis naſci ſolet ex ſtupore magno, dum noua aliqua, & inſolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei, *magnificabant, inquit, Deum*, hoc eſt, glorificabant (nam Græcè eſt ἐδόξαζον) dicentes.

Propheta magnus ſurrexit in nobis, &c. Dicunt autem magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eum aliis Prophetis potentiorem, vel quia intelligebant eum eſſe illum Prophetam à Moyſe promiſſum Deut. 18. Hoc eſt, eſſe Meſſiam expectatum. Dicunt. *Deus viſitauit plebem ſuam*, hoc eſt, curam ſe plebis ſuæ habere iam declarauit, cum nullos longo tempore nobis mittens Prophetas, viſus ſit noſtri oblitus, nec ſingularem noſtri rationem habere. Poſtremum narrat Euangeliſta & tertium quod ex conſpecto miraculo conſecutum eſt, nimirum quod, *exierit hic ſermo*, hoc eſt, rumor miraculi huius, vel hic ſermo, hoc eſt, Hebraica phraſi, hoc factum, in *vniuerſam Iudæam.* Vbi nomen Iudeæ generaliter videtur accipiendum vt ſcilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim.

Mittit

Mittit Ioannes è carcere diſcipulos. Matt.11.Luc.7.

CAPVT XLVII.

*[e]ET nuntiauerũt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his,[a] Ioannes autem cùm audiſſet in vinculis opera Chriſti, * [c] conuocat duos de diſcipulis ſuis Ioannes, & miſit ad Ieſum [&] [a] mittens duos de diſcipulis ſuis, ait illi, [c] dicens. [f] Tu es qui venturus es, an alium expectamus? [c] Cum autem veniſſent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipſa autem hora multos curauit à languoribus ſuis, & plagis, & ſpiritibus malis, & cæcis multis donauit viſum. [f] Et reſpondens [a] Ieſus † [f] ait' illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis. [c] Quia[f] cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus eſt ▷ quicunque' non fuerit ſcandalizatus in me. ‖ Et cùm diſceſſiſſent nuntij Ioannis, cœpit [a] Ieſus [f] dicere ad turbas de Ioanne. Quid exiſtis in deſertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus [c] veſtimentis † [f] indutum'? Ecce qui ▷ in veſte precioſa ſunt & delitijs' in domibus regum ſunt. Sed quid exiſtis videre? prophetam? Vtique' dico vobis & pluſquam Prophetam. Hic eſt [a] enim [f] de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum antè faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. † Amen dico' vobis, ▷ non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta': qui autem minor eſt in regno † cælorum' maior eſt illo. ‖ [a] A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt.] Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt. Qui habet aures audiendi, audiat. [c] Et omnis populus audiens & publicani, iuſtificauerunt Deum, baptizati baptiſmo Ioannis. Phariſæi autem & legiſperiti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: [f] Cui ▷ ergo ſimiles dicam homines generationis huius'? [c] & cui ſimiles ſunt? ‖ [f] Similes ſunt' pueris ſedentibus in foro, † qui clamantes coëqualibus ſuis dicunt: Cantauimus vobis [c] tibijs, [f] & non ſaltaſtis: lamẽtauimus, & non ploraſtis. Venit ▷ enim' Ioannes [c] Baptiſta [f] neque manducans [c] panem [f] neque bibens [c] vinum, [f] & † dicunt': Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & ▷ dicunt': Ecce homo ‖ vorax & potator vini', publicanorum, & peccatorum amicus. Et iuſtificata eſt ſapientia ab [c] omnibus [f] filijs ſuis. [a] Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ ſunt plurimæ virtutes eius quia non egiſſent pœnitẽtiam. ‖ Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent virtutes quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent. Veruntamen dico vobis: Tyro & Si-*

doni

* &
† [c] [o] dixit
▷ [a] [o] qui
‖ [a] Illis autẽ abeũtibus.
† [a] [o] reſtitum.
▷ [a] mollibus veſtiuntur.
‖ [a] [o] etiã.
† [c] Dico enim.
▷ [c] maior inter natos mulierũ Propheta Ioãne Baptiſta, nemo eſt.
† [c] Dei. C.16.95.
▷ [c] autẽ.
[o] ſimilem æſtimabo generationẽ iſtam.
† [a] Similis eſt.
† [c] & loquẽtibus ad inuicẽ, & dicentibus.
▷ [c] [o] autem.
† [c] dicitis.
▷ [c] dicitis.
‖ [c] [o] deuorator, & bibẽs vinũ. C.10.80.

domi remiſſius erit in die iudicij, quam vobis. Et tu Capharnaum, nũquid vſque in cælum exaltaberis? Vſque in infernum deſcendes:] quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, fortè manſiſſent vſque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remiſſius
C.10.So. *erit in die iudicij, quàm tibi. In illo tempore reſpondens Ieſus, dixit:‖Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Et nemo nouit filium, niſi pater: neque patrem quis nouit, niſi filius: & cui filius voluerit reuelare.] Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me: quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum, ſuaue eſt: & onus meum leue.*

Et nuntiauerunt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his, Ioannes autem cum audiſſet in vinculis opera Chriſti, &c. De iſta Ioannis interrogatione varia eſt apud interpretes ſententia, ſed rectius cũ Chryſ. Ambroſio, Hylario, & aliis intelligitur Ioannem hac interrogatione non ſuæ, ſed diſcipulorum ignorantiæ conſulere voluiſſe. Quoniã enim videbat diſcipulos ſibi quam Chriſto eſſe addictiores & inuidere gloriæ Chriſti creſcentis quotidie, ac nunciare ſibi Chriſti miracula cũ quadã indignatione, & inuidia pro diſcipulorum ſuorum correctione ſimulat ignorantiam, mittitq́; duos ex diſcipulis ſuis, quos fideliores habuit, ad Chriſtum: non dubitans quin in illo viſuri eſſent, & audituri quædam vnde eos certius docere poſſet & Ieſum illum eſſe verum Chriſtũ expectatum oſtendere, ac rurſum credens maieſtate dictorum, & factorũ Chriſti commouendos eſſe ad excellentiorem de ipſo, quam de ſe opinionem, ſicq́; prouocandos ad ſequendum Chriſtum, ſe relicto, qui iam erat moriturus. Diſcipulis enim nunciantibus opera Chriſti, quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Ieſu magnifica loqui, præferendo illum ſibi, quod ſciret illos exiſtimaturos, humilitatis cauſa ſeſe Ieſu inferiorẽ agnoſcere, quemadmodũ & vltra ſæpius illis Ieſum commendauerat. Voluit ergo ipſos maieſtate dictorum & factorũ Ieſu conuinci, & quandoquidem ipſe moriturus eſſet in amicitiam Ieſu inſinuari. Quod autem Ioannes interrogare iuſſit, an Ieſus eſſet, qui venturus eſſet: non eſt intelligendum eum interrogare voluiſſe de futuro aliquo aduentu: ſed an ipſe is eſſet, qui iamdiu à Iudæis venturus eſt expectatus. Non enim quærere iuſſit, Num ipſe eſſet venturus, ſed an eſſet, qui vẽturus eſſet, aut vt habẽt Græca an eſſet ὁ ἐρχόμενος hoc eſt, ille vẽturus, Porrò diuina prouidentia factum eſt vt poſtquam diſcipuli Ioãnis iam adueniſſent, dominus illis præſentibus multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem haberet occaſionẽ reſpondendi quæſtioni illorum: remittens illos ad Ioannem, non vt ille

hinc

hinc inſtrueretur, ſed vt hinc haberet certum argumentum, quo illis oſtenderet Ieſum eſſe verum Chriſtum. Ita tamen reſpondit, quaſi Ioannes hinc docendus eſſet. Nam vt magna prudentia, ac charitatis ſtudio Ioannes in ſe diſcipulorum ſuorum ſuſcepit dubitationem, & ignorantiam: ita Chriſtus magna eis reſpondet prudentia, eorum diſſimulans inſcitiam, nec eam apertè inceſſens, vt ſic ad ſe eos ſuo tempore magis traheret.

Euntes, inquit, *renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis.* Vidiſtis dicit, aut vt habet Matthæus apud Græcos, videtis propter miracula, quæ oculis ſuis præſentes viderant. Audiſtis vero, vel auditis dicit, tum propter auditam à Chriſto prędicationem, tum propter miracula, quæ à præſente turba audierant Chriſtum etiam prius feciſſe. Nam quod dicit *mortui reſurgunt*, non tum oculis viderant, ſed alios narrantes audiuerant. Itaque hæc tum viſa tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ ſecundum Prophetarum vaticinia, manifeſta erant ſigna ipſum eſſe Chriſtum. In illo vero quod dicitur *pauperes euangelizantur*, omiſſis variis expoſitionibus huius partis omnium rectiſſimè accipitur hæc oratio ſecũdum phraſim Græcam, pro eo quod eſt, pauperes ſuſcipiunt, & audiunt Euangelium, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Pauperes autẽ quibus dicitur hic prædicari Euangelium, ſunt pauperes ſpiritu, hoc eſt animo afflicti, ac de ſeſe humiliter ſentientes, qui iidem neceſſariò etiam ſunt manſueti, & nequaquam contentioſi, quẽadmodum erant Phariſæi. His pauperibus & manſuetis dicitur ſingulariter prædicari Euangeliũ: tum quod Euangelica prædicatio conſoletur eos, qui animo ſunt mœſto, vnde ſequitur apud Iſaiam, ad quem alluditur, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, &c. tum quod hi ſoli capaces ſunt Euangelicæ doctrinæ, & obedientiæ fidei. *Iſai. 57. 35. 61.*

Et beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Hac ſententia dominus percutere voluit, & mordere conſcientiam diſcipulorum Ioannis, qui in ipſo domino ſcandalizabantur, offenſi humilitate conuerſationis eius: quod non ſeorſum ab hominibus illa vitæ ſeueritate viueret, ſicut ipſorum Magiſter, ad hęc nullo alio; præter illa miracula vitæ ſplendore inſignis eſſet. Bene ergo generali ſententia dicit: Beatus qui non fuerit ſcandalizatus, hoc eſt, offenſus in me, hoc eſt, qui nulla in re abſterretur, ac repellitur, ne mihi tanquam vero ſeruatori fidem habeat, mihiq́; indiuiduus adhæreat.

Et cum diſceſſiſſent nuntij, cæpit Ieſus dicere ad turbas, &c. Poſtquam Dominus per præcedentia ſatis egit pro curatione diſcipulorum Ioannis, reſtabat vt & multitudinem curaret, quæ ex diſcipulorum interrogatione intelligere potuit Ioannem iam dubitare de Ieſu num eſſet Chriſtus, cui prius tam eximia, & multa perhibuerat

habuerat teſtimonia, & ob id à Chriſto dictum iam fuiſſe contra Ioannem beatus eſt, qui non fuerit ſcandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes putaretur dubitare de eo, quod prius aſſeruerat, & illa Saluatoris ſententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis diſcipuli abiiſſent (nam illis præſentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret aſſentatiunculis gratiam Ioannis Chriſtum colligere) cœpit Ioannem multum commendare: eximendo eam de Ioanne ſuſpicionem, quæ propter prædicta in auditorum mente venire potuit. Et primum quidem inſtabilitatis, ac leuitatis ſuſpicionem tollit, idq́; non ex ſua ſtatim ſententia, ſed ex ipſorum prius auditorum opinione, oſtendens eos non verbis ſolùm, verum etiam factis ſtabilitatem Ioannis atteſtatos fuiſſe: dixit ergo.

Quid exiſtis in deſertum videre? Arundinem vento agitatam? Ac ſi diceret: Cur omiſſis ciuitatibus, atque domibus veſtris ad deſertum omnes cucurriſtis? An vt videretis hominem ſimilèm calamo, qui omni vento circumfertur & leuitate mentis nunc hæc, nunc illa ſentiret? Certè non potuiſſetis tanto ſtudio in deſertum impelli tot, tantarúmque ciuitatum populi, nec ita facilè omnes ex vniuerſa Iudæa effuſi ad Ioannem fuiſſetis: niſi magnum quendam, & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putaſſetis, &c. Deinde ne quis putare poſſet Ioannem ſiue ambitionis, ſiue cupiditatis, ſiue laſciuio ſtudio excidiſſe à ſua ſtabilitate, & opinione, quam de Chriſto prius habuit? oſtendit deinceps ipſum ab his omnibus alienum fuiſſe, idque ex veſtitu rigido, quo amiciebatur, & deſerto, quod incolebat. Si enim ambitionis ſtudioſus fuiſſet, aut terrenorum commodorum, nequaquam deſertum inhabitaſſet, ſed Regum & principum potius aulas. Et quod laſciuia eius animum non emollierit, & mobilem fecerit, declarat etiam deſertum, declarat veſtitus, declarat poſtremo & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Poſtquam autem Dominus efficacibus interrogationibus oſtendit quid Ioannes non eſſet, nec obnoxium illum eſſe poſſe ſuſpicioni vel inſtabilitatis, vel leuitatis, vel ambitionis & laſciuiæ, oſtendit deinceps quid ſit, prius quidem opinionem populi, quam de Ioanne habuit, comprobans cum dicit, *etiam*, hoc eſt, vtique & certè dico vobis, deinde & ſuam de Ioanne ſententiam pronuncians, cum dicit.

Et pluſquam Prophetam. Quod teſtimonio ſcripturæ probat, dicens,

Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt, Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat eſſe pluſquam Prophetam, nimirum quod reliqui Prophetæ venturum poſt ſe Chriſtum, & ſalutem ab eo ſperandam obſcurius prædixerunt, Ioannes vero ſubingredienti Chriſto viam

Ioannes plus quã Propheta.

ſto viam muniuit: populum ad pœnitentiam prouocans, eique præſentiam Chriſti atteſtans. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio Prophetæ appellari nomen commune ſortitus cum ſpiritibus cœleſtibus, quod dignius eſt nomine Prophetæ. Tertio quod non ſolum ipſe prophetarit, ſed etiam de eo ſit prophetatum. Has enim cauſas videtur indicare voluiſſe Saluator, cum probaturus Ioannem eſſe pluſquam Prophetam, adducit hoc teſtimonium de quo teſtimonio latè ſatis dictum eſt circa cap. Marc. I. Itaque benè ob Ioannis excellentiam Dominus poſt Prophetæ teſtimonium ſua iam ſententia Ioannis præeminentiam paucis eſt complexus, dicens: *Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta*, hoc eſt, vt bene exponit Chryſoſtom. non peperit mulier Ioanne vnquam maiorem. Lucas verò dicit, *Maior inter natos mulierum Propheta nemo eſt.* Proinde & quod habet Matthæus ſic oportet intelligere, vt non cum omnibus hominibus, ſed cum omnibus Prophetis intelligatur comparari Ioannes, & ſubintelligatur, non ſurrexit maior Propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictum eſt abſolutè, nullum natum maiorem Ioanne, etiamſi Dominus tantùm dixerit quod habet Lucas, quia cum nulli maiores fuerint Prophetis ante Ioannem, ſi non habuit Ioannes maiorem ſe Prophetam, nullum etiam abſolutè ſe maiorem habuit. Dupliciter autem intelligi poteſt Ioannem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum, quibus diuinitus decoratus fuit, vel quod abundantiore ſpiritu eſſet donatus, ſic vt perfectior eſſet in cognitione diuinorum in conuerſatione, & meritis. Nec negat dominus ſurrecturos quoſdam, qui maiores forent Ioanne, ſed non ſurrexiſſe aliquem, qui ſit maior. [Porro virgine Deipara non voluit Dominus hac ſententia Ioannem pronunciare maiorem: Nam fit comparatio Ioannis potiſſimum cum Prophetis, & viris. Nec ex ea ſequitur Ioannem Chriſto maiorem pronunciari. Non comprehenditur enim Chriſtus inter natos ex mulieribus: ſiue quod nomen mulieris hic accipitur pro fœmina corrupta, vt diſtinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt, ſiue quia per natos mulierum intelligit hic Dominus eos, qui tantum ſunt nati ex mulieribus, hoc eſt, tantum ſunt homines, aut qui communi more ex concubitu viri, & mulieris ſunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Chriſtus ſimul & Deipara virgo facilè excluderetur ab hac ſententia, ſi intelligamus Dominum dicere voluiſſe ante illa ſecula nullum maiorem Ioanne natum fuiſſe. [Ne itaque ex hac magnifica Ioannis commendatione, auditores etiam Chriſto Ioannem putarent præponendum, ſeipſum apertè excipit, ſubiungens: *Qui autem minor eſt in regno cælorum maior eſt illo.* Optimè conuenit propoſito, vt cum

Ioannes quatenus aliis maior.

Chryſoſtomo intelligatur iſtud Dominum de ſeipſo dixiſſe, qui ſeipſum non apertè præfert Ioanni, humilitatis cauſa loquens de ſe in tertia perſona. Secundum quam intelligentiam illud (*in regno cœlorum*) ſi ad ſequens referatur hoc modo, qui minor eſt Ioanne, maior eſt illo in regno cœlorum, iam ſecundum Chryſoſtomum per regnum Dei deſignantur bona ſpiritualia, & vniuerſa, quæ ad cœlum pertinent, vt ſit ſenſus: Qui autem minor eſt Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior eſt in rebus cœleſtibus, & ſpiritualibus, aut maior reputatus in regno cœlorum, ab Angelis ſcilicet & Deo, qui nouerunt quanta ſit mea excellentia ſupra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci huius intelligentia.

A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſque nunc regnum cœlorum vim patitur, &c. id eſt. A tẽpore prædicationis eius, qui primus regnum cœlorum prædicauit, vſque ad illud tempus, regnũ cœlorum vim patitur. Dicit autẽ, vſq; nunc, non quod poſt illud tẽpus regnum cœlorum vim non eſſet paſſurum, ſed vt ſignificaret violentiã illam, quæ cœpit Ioanne prædicante, ſemper ab eo tempore perſeuerasſe: nec per prędicationem ſuam deſiiſſe, ſed continuatam eſſe, & proinde ſignificatur eam etiam vlterius cõtinuandam ſemper quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic dicitur de vi, quam patitur regnum cœlorũ, rectè ſecũdum quoſdam intelligitur Chriſtus metaphorica locutione ſignificare voluiſſe, quod plerique audita prædicatione regni cœlorum auide cupiebant, & cõtendebant prędicatũ regnum cœlorum obtinere, imò rapere. Itaq; regnum cœlorum vim pati dicitur primum propter multitudinem & feruorem confluentium ad cõſequendum illud. Secundo quia illi regnum cœlorum contendebant obtinere, quibus non videbatur debitum, & promiſſum. Nam cum illud expectarent Phariſæi & Scribæ, qui ſibi videbantur iuſti, illis excluſis, peccatores, publicani, & meretrices illud veluti præripuerunt, & poſtmodum etiam Gentes fide occupauerunt, quod Iſraëli tantũ, aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius. Sed rectè & Chryſoſtomi ſuperior (illã enim indicat) & hæc poſterior Hilarij ſimul comprehenditur. Sic ergo regnum cœlorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, vt quaſi vi irruant in mercem illam deſideratam, & quiſq; alium præuertere ſtudeat præ deſiderio. Porro regnum cœlorum hoc loco ſic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo, quod Ioannes auſpicando prædicationem ſuam dixit: Appropinquauit regnum cœlorum.

Regnum cœlorum quomodo vim patitur.

Omnes enim Prophetæ & lex vſque ad Ioannẽ prophetauerũt. Enim, hic dicit cauſam, quare à diebus Ioãnis cœpta ſit prædicatio regni cœlorũ, & vim illud cœpit pati. Hic autẽ locus alioqui obſcurus

videtur

videtur congruere cum eo Lucæ loco, quo hæc eadem à domino dicta alibi deſcribuntur. Nam cap. 16. Habet Lucas, Lex & Prophetæ, vſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei Euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Per Prophetas autem in illa ſententia non intelliguntur homines prophetantes, ſed Prophetarum ſcripta, quemadmodum ſemper ſolet ea dictio accipi quoties coniungitur nomini legis, vt cum dicitur, hæc eſt enim lex, & Prophetæ, & oportet impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege, & Prophetis, & Pſalmis de me. Cum ergo omnino ſit veriſimile etiam in hoc loco eundem ſenſum dominum ſignificare voluiſſe, quem in dicto loco Lucæ, ſenſus huius ſententiæ erit, Omnes Prophetę, hoc eſt, omnium Prophetarum ſcripta, & lex prophetarum vſque ad Ioannem, hoc eſt, Dei voluntatem homines docuerunt cum futurorum promiſſione, quæ ad Meſſiam pertinerent. Verum à diebus Ioãnis cœpit noua quædam perfectior, & efficacior doctrina, qua ſcilicet regnum Dei prædicatur iam appropinquaſſe non ſine magno fructu. Atque hæc eſt maxima commendatio excellentiæ Ioannis, qua demonſtratur iam apertè eſſe aliquid plus, quàm Prophetam & maior omnibus Prophetis, qua & demonſtratur iam veniſſe Meſſiam, qui promiſſus erat futurus autor nouæ legis, & noui Teſtamenti.

Nec mirum videri debet quod verbum prophetauerunt expoſuimus prædicto modo. Nam nomen Prophetæ, & verbum prophetare in ſcripturis ſacris non ſolum ponitur. Vbi ſignificatur futurorum prædictio vel occultorum reuelatio, ſed etiam cum ſignificatur doctrina morum, & voluntatis diuinæ, maximè, quæ ex ſingulari afflatu ſpiritus procedit, de cuiuſmodi Prophetis loquitur Paulus. 1. Cor. 14.

Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt, &c. Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem ſimul oſtendens & alio ſigno iam aduéniſſe tempus Meſſiæ. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, ſatis patet ex his, quæ dicta ſunt circa illud Lucæ, quod dictum eſt ab Angelo, Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Eliæ. Dicit autem: *ſi vultis recipere*, ſiue vt ſignificaret ſe neminem ad fidem cogere velle, vt indicat Chryſoſtomus, ſiue potius quia Ioannes non erat Elias ſecundum ſenſum litteralem & proprium illius teſtimonij Malachiæ, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Meſſiæ ſecundum ante quem venturus eſt Elias in propria perſona iuxta receptam ſententiam. Tamen quia Ioannes præceſſit Domini aduentum primum in ſpiritu, & virtute Eliæ, qui præceſſurus eſt ſecundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam ſcripturam in Ioanne adimpletam dicit: conſtituens tamen id in libera auditorum acceptatione: [quo nos docuit optimus

Magiſter, ne ad ſenſus myſticos in ſcripturis non ſatis expreſſos præcipuè, ſacræ ſcripturæ cogeremus auditores, ſed eis, vteremur ad ædificationem eorum, qui lubenter audiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis, quíque varietatem ſenſuum ſacræ ſcripturæ iam ſunt edocti.] Quoniam autem quod dixit Ioannem eſſe Eliam myſticum eſt, & magna indiget intelligentia: ideo quo ad illius intellectum quærendum prouocaret, adiecit ſuo more.

Qui habet aures audiendi; hoc eſt, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id eſt, intelligendum veritatem. Non ſolum autem hac ſententia prouocare vult auditores vt intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, ſed etiam ex eo deinceps vult intelligere aduenisſe iam Chriſtum. Nam dicens Ioannem eſſe Eliam, demonſtrauit ſimul Meſſiam aduenisſe.

Et omnis populus audiens, & Publicani iuſtificauerunt Deum, &c. Si intelligantur hæc eſſe verba Euangeliſtæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeo vt ſi non legantur ea verba: Ait autem Dominus ante illud quod ſequitur: Cui ergo ſimiles dicã homines generationis huius, quod quidam codices Græci & Latini habent, tamen ſubintelligi debeant, ſenſus erit iſte: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam baptizati baptiſmo Ioannis, iuſtificauerunt Deum, hoc eſt, iuſtum, æquum, & rectum eum prædicauerunt, quod ferè aliud non eſt, quam glorificauerunt Deum tanquam qui bene, & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quem ſaluti ipſorum prouidit. Phariſæi verò & legiſperiti non quidem omnes, ſed qui non erant baptizati à Ioanne, cum hanc Ioannis commendationem audirent, nón commoti ſunt ad pœnitentiam: quod tali Prophetæ non paruerint, ſed conſilium illud Dei iuſtiſſimum & rectiſſimum, quo per baptiſma & pœnitentiam inuitauit homines ad remiſſionem peccatorum: aut conſilium Dei, quo iam poſt legem & Prophetas ſtatuit noua prædicatione regni cælorum mundum donare, contempſerunt, Chriſti verba ſuperius dicta non approbantes. Porrò illud in ſemetipſos, intelligi poteſt contra ſemetipſos, vt ſignificetur in propriam perniciem ipſos ſpreuiſſe Dei conſilium. Aut potius, in ſemetipſos poſitum eſt pro in ſemetipſis, aut intra ſemetipſos εἰς ἑαυτοὺς pro ἐν ἑαυτοῖς, vt ſignificetur Phariſæos apertè non auſos contradicere verbis Domini.

Cui ergo ſimiles dicam homines generationis huius, &c. Simplicius fuerit ſine ſpecialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere ſecundum conſuetudinem communem puerorum, qui in foro, & latioribus locis ciuitatum congregati inter ſe ſtudent

ludendo

ludendo effingere quidquid ab aliis vident ſerio agi. Itaque aliquando nuptias effingunt,& nuptiales lætitias tibiarum,aut aliorum inſtrumentorum cantu imitantur: aliquando verò funeralia obſequia exprimunt,in quibus apud Iudæos planctibus,& lamentatione quorundam,ac lugubrium decantatione, ſolent homines ad triſtitiam, & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter,vt quod ioco agunt,non ſit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc reſpiciens Dominus dicit pueros dicere ηὐλήσαμεν,id eſt,tibia cæcinimus vobis, læta ſcilicet lamentauimus,hoc eſt,lamentati ſumus,& planctum fecimus, vel lugubria cæcinimus vt prouocaremus ad fletum. Eſt enim Græcè ἐθρηνήσαμεν. Quod vero ad exempli huius applicationem attinet, quæ alioqui difficilior videtur, de hac oratione generatio hæc ſimilis eſt pueris,vt habet Matthæus, vel homines generationis huius ſimiles ſunt pueris, &c. vt habet Lucas:dicendum eſt ſicuti de multis aliis ſimilibus locutionibus ſequentibus. Cum enim poſtea dicitur: Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo manè conducere operarios,aut homini regi qui fecit nuptias, &c. ſenſus eſt:In regno cælorum tale quid contingere. Ita & hic ſenſus eſt: In generatione, vel hominibus generationis illius tale quid contigiſſe, quale contingit cum pueri in foro dicunt ſodalibus ſuis: Cantauimus & lamentauimus,&c. Hunc enim ſenſum indicat Saluator exemplum propoſito ſuo applicans. Oſtendit enim non ſolum Ioanni & ſibi eueniſſe, quod pueris in foro canentibus & plorãtibus, ſed etiam aliquid deterius: videlicet quod non ſolum fruſtra prouocauerunt Iudæos diuerſa vitæ ratione, ſed quod etiam calumniam ex beneficiis ſuis, & prouocatione ad meliora retulerunt. Benè autem ſe & Ioannem Dominus pueris comparat propter vitæ innocentiam & ſimplicitatem.

Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filijs ſuis. Hæc ſententia ex variis interpretationibus diuerſorum, duplicem potiſſimùm habet conuenientem expoſitionem. Priori enim modo hic rectè intelligitur iuſtificata accipi pro honorata & laudata, quemadmodum ſupra, iuſtificauerunt Deum, & erit ſenſus: Quanquam vos præfracti Iudæi, Dei conſilium, & ſapientiam contemnitis, qua diuerſis viis per me, & Ioannem vos conatus eſt ad meliora adducere: tamen hæc Dei ſapientia ſuſcepta eſt, obſeruata & honorata ab omnibus filiis ſapientiæ,hoc eſt,his qui verè ſunt prudentes & intelligentes,vel his qui à Patre ſunt electi,vt ſapientiæ Dei ſint participes. Hi enim dicuntur filij ſapientiæ, ſicut filius pacis, qui electus eſt à Deo vt pacis ſit particeps. Vel dicitur ab his filiis ſapientia Dei iuſtificata magis ſecundum propriam vocabuli exigentiam: quia ab eis habita eſt iuſta, & irreprehenſibilis,

vt quæ nihil omiſerit eorum, quæ ad ſalutem hominum conducere potuerunt, fecerítque quod debuit: vt qui pereunt non poſſint iuſtè de Dei ſapientia conqueri. Altero modo per filios ſapientię intelligi poſſunt Ioannes & Chriſtus, à quibus Dei ſapientia iuſtificata eſt, hoc eſt, abſoluta ab impiorum condemnatione, & reprehenſione, dum nihil prætermiſerunt, quod vtile eſſet ſaluti hominum. Atque hic ſenſus videtur eſſe magis genuinus, ac ſuperioribus magis conueniens. Tantum obſtare videtur illud omnibus à Luca additum. Illo enim conſtat non tantis hic Chriſtum locutum de ſe & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos Prophetas, & doctores ſimul comprehendere voluiſſe, quorum quidam blandis promiſſionibus alij aſperis comminationibus ad pietatem prouocantes nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus, & per hos Dei ſapientia ſic eſt iuſtificata, vt
Iſaiæ 5. non ſit locus expoſtulationis cum ea. Illi enim competit illud Iſaïæ: Quid vltra facere debui vineæ meæ, & non feci ei? Si enim ſapientiam Dei culpare quidam velint in Ioanne, quod doctorem dederit, quem humana fragilitas imitari non queat, cur Chriſto non crediderunt? Quod ſi in hoc offendit eos vitæ communitas: quare ergo Ioanni non adhæſerunt?

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, &c. Poſt generalem Iudæorum reprehenſionem ſubiungitur hic à Matthæo ſpecialis quarundam ciuitatum reprehenſio & exprobratio, nempè Chorozaim, Bethſaïda, & Capharnâum, quod poſt multas virtutes, & miracula in ipſis à Domino facta non eſſent commoti ad fidem, & pœnitentiam. Erant enim hæc oppida lacui, Genezareth adiacentia, in qua parte Galileæ Dominus frequentius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnâum, vbi ſuam manſionem Dominus potiſſimùm delegerat, frequenter meminerunt Euangeliſtæ: miracula autem in Chorozaim & Bethſaïda facta, comprehenſa ſunt ſuperius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuiſſe ciuitates, & caſtella, curans omnem infirmitatem. His ergo præfert Tyrum, & Sidonem ciuitates gentilium Galileæ cognatas & vicinas, quod pœnitentiam acturæ fuiſſent, ſi contigiſſet apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erant: ideóque & tolerabilius fore ipſorum iudicium pronunciat, quod pauciores & minores pœnitentiæ occaſiones habuerint, quódque legem tantùm naturalem tranſgreſſæ ſint: hi verò præter præuaricationem legis & naturalis, & ſcriptæ, etiam prædicatione Chriſti & miraculis prædicationem confirmantibus non ſunt ad pœnitentiam commoti. Quod autem dicit *in cilicio, & cinere, &c* reſpexit ad modum pœnitendi tunc receptum, quo pœnitentes ſe, & ſua capita, aſpergere ſolebant cinere humilitatis cauſa, & induere ſe cilicio, vel ſacco vt haben. Græca, cauſa afflictionis & caſtigationis.

tionis. [Vbicunque autem in veteri Teſtamento interpres vertit cilicium Hebraicè eſt Sac dictio Germanis etiam vſitata, vnde & Græci & Latini nomen σάκκος ſaccus mutuati ſunt. Significatur autem veſtis aſpera, & carnis afflictiua.] Porrò quod non dicat ſolum Tyrum & Sidonem pœnitentiam acturas fuiſſe, ſed addit olim, & in cinere & cilicio, ſignificans & mox, & inſigniter pœnitentiam acturas: ad maiorem exaggerationem obſtinationis harum ciuitatum dictum eſt. [Quod autem ad quæſtionem attinet quæ ex his Domini verbis moueri poſſet: dicendum certè non eſſe dubitandum quin & Tyro & Sidonis non defuerit Deus, vt non eis multa fecerit, quæ eos promouebant ad eorum ſalutem, cætera verò ſilentio ſunt veneranda. Temerarium enim eſt hominem velle omnium iudiciorum Dei ſcire rationem. Dici etiam poteſt Dominum hæc de pœnitẽtia & conuerſione Tyri, Sidonis, & Sodomorum, de quibus mox ſequitur, non dicere tanquã præſcium eorum, quæ futura eſſent, ſi illis prædicatum fuiſſet, ſed tantum vulgariter hæc vulgo locutum, quomodo frequenter ſolet, vt huiuſmodi comparatione inſignem obſtinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat ſignificaret, quomodo dicere ſolemus: Si tantum beneficij alteri exhibuiſſem, gratiorem proculdubio expertus fuiſſem.] *Sidoni. &c.*

Et tu Capharnaum, nunquid vſque in cælum exaltaberis? In Luca ſine interrogatione legimus: Et tu Capharnâum vſque ad cælum exaltata, vſque ad infernum demergeris. Græcè autẽ huius lectionis quæ apud Lucã eſt nobis integra, hic eſt ſenſus: Et tu Capharnâum, quæ præſentia mea, & miraculis vſque ad cælum es exaltata, hoc eſt, maxima gloria, & honore decorata, propter impœnitentiam tuam vſque ad infernũ deſcendes, maxima ſcilicet ignominia pro ſummo honore affecta. Noſtrę autem lectionis in præſenti loco iſte eſt ſenſus commodus, & vos habitatores Capharnâum, num putatis vos, veſtramq́; ciuitatem apud homines, & Deum ſemper ſublimes fore, meiſq́; miraculis claros, & inſignes ſemper permanſuros? Vtique dico vobis, quod quantumuis iam clari ſitis: tamẽ propter impœnitentiam veſtram à ſumma veſtra gloria, qua ornati eſtis per me, & à ſalute vobis propoſita detrahemini vſque ad inferos, extrema ignominia, & æterna damnatione afficiendi, eaq́; grauiore quam Sodomitæ, vt quibus eſtis peiores, & magis inexcuſabiles. Sodomorum autem hic mentionẽ inducit, comparãs Capharnâum cum Sodomis: quod Sodomorum ſcelera propter horribilem de eis ſumptam vltionem, celebratiſſima eſſent, tanquam ipſi peſſimi omniũ fuerint: vt huiuſmodi comparatione grauitatem peccati Capharnâum oſtenderet. [Notandum autem quod Græca non habent, fortè manſiſſent, ſed ἔμειναν ἄν, id eſt, manſiſſent vtique. Nam ἄν coniunctio eſt nõ dubitantis,

dom remiſſius erit in die iudicij, quam vobis. Et tu Capharnaum, nũquid vſque in cœlum exaltaberis? Vſque in infernum deſcendes:] quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, fortè manſiſſent vſque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remiſſius erit in die iudicij, quàm tibi. In illo tempore reſpondens Ieſus, dixit: ‖ *Confiteor tibi pater, Domine cœli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Et nemo nouit filium, niſi pater: neque patrem quis nouit, niſi filius: & cui filius voluerit reuelare.] Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me: quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum, ſuaue eſt: & onus meum leue.*

C.10.50.

Et nuntiauerunt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his, Ioannes autem cum audiſſet in vinculis opera Chriſti, &c. De iſta Ioannis interrogatione varia eſt apud interpretes ſententia. ſed rectius cũ Chryſ. Ambroſio, Hylario, & aliis intelligitur Ioannem hac interrogatione non ſuæ, ſed diſcipulorum ignorantiæ conſulere voluiſſe. Quoniã enim videbat diſcipulos ſibi quam Chriſto eſſe addictiores & inuidere gloriæ Chriſti creſcentis quotidie, ac nunciare ſibi Chriſti miracula cũ quadã indignatione, & inuidia pro diſcipulorum ſuorum correctione ſimulat ignorantiam, mittitq; duos ex diſcipulis ſuis, quos fideliores habuit, ad Chriſtum: non dubitans quin in illo viſuri eſſent, & audituri quædam vnde eos certius docere poſſet & Ieſum illum eſſe verum Chriſtũ expectatum oſtendere, ac rurſum credens maieſtate dictorum, & factorũ Chriſti commouendos eſſe ad excellentiorem de ipſo, quam de ſe opinionem, ſicq; prouocandos ad ſequendum Chriſtum, ſe relicto, qui iam erat moriturus. Diſcipulis enim nunciantibus opera Chriſti, quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Ieſu magnifica loqui, præferendo illum ſibi, quod ſciret illos exiſtimaturos, humilitatis cauſa ſeſe Ieſu inferiorẽ agnoſcere, quemadmodũ ſi ultra ſæpius illis Ieſum commendauerat. Voluit ergo ipſos maieſtate dictorum & factorũ Ieſu conuinci, & quandoquidem ipſe moriturus eſſet in amicitiam Ieſu inſinuari. Quod autem Ioannes interrogare iuſſit, an Ieſus eſſet, qui venturus eſſet: non eſt intelligendum eum interrogare voluiſſe de futuro aliquo aduentu: ſed an ipſe is eſſet, qui iamdiu à Iudæis venturus eſt expectatus. Non enim querere iuſſit, Num ipſe eſſet venturus, ſed an eſſet, qui vẽturus eſſet, aut vt habẽt Græca an eſſet ὁ ἐρχόμενος hoc eſt, ille vẽturus, Porrò diuina prouidentia factum eſt vt poſtquam diſcipuli Ioãnis iam adueniſſent, dominus illis præſentibus multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem haberet occaſionẽ reſpondendi quæſtioni illorum: remittens illos ad Ioannem, non vt ille

hinc

hinc inſtrueretur, ſed vt hinc haberet certum argumentum, quo illis oſtenderet Ieſum eſſe verum Chriſtum. Ita tamen reſpondit, quaſi Ioannes hinc docendus eſſet. Nam vt magna prudentia, ac charitatis ſtudio Ioannes in ſe diſcipulorum ſuorum ſuſcepit dubitationem, & ignorantiam: ita Chriſtus magna eis reſpondet prudentia, eorum diſſimulans inſcitiam, nec eam apertè inceſſens, vt ſic ad ſe eos ſuo tempore magis traheret.

Euntes, inquit, *renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis*. Vidiſtis dicit, aut vt habet Matthæus apud Græcos, videtis propter miracula, quæ oculis ſuis præſentes viderant. Audiſtis vero, vel auditis dicit, tum propter auditam à Chriſto prędicationem, tum propter miracula, quæ à præſente turba audierant Chriſtum etiam prius feciſſe. Nam quod dicit *mortui reſurgunt*, non tum oculis viderant, ſed alios narrantes audiuerant. Itaque hæc tum viſa tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ ſecundum Prophetarum vaticinia, manifeſta erant ſigna ipſum eſſe Chriſtum. In illo vero quod *Iſai. 57. 35. 61.* dicitur *pauperes euangelizantur*, omiſſis variis expoſitionibus huius partis omnium rectiſſimè accipitur hæc oratio ſecũdum phraſim Græcam, pro eo quod eſt, pauperes ſuſcipiunt, & audiunt Euangelium, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Pauperes autẽ quibus dicitur hic prædicari Euangelium, ſunt pauperes ſpiritu, hoc eſt animo afflicti, ac de ſeſe humiliter ſentientes, qui iidem neceſſariò etiam ſunt manſueti, & nequaquam contentioſi, quẽadmodum erant Phariſæi. His pauperibus & manſuetis dicitur ſingulariter prædicari Euangeliũ: tum quod Euangelica prædicatio conſoletur eos, qui animo ſunt mœſto, vnde ſequitur apud Iſaiam, ad quem alluditur, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, &c. tum quod hi ſoli capaces ſunt Euangelicæ doctrinæ, & obedientiæ fidei.

Et beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Hac ſententia dominus percutere voluit, & mordere conſcientiam diſcipulorum Ioannis, qui in ipſo domino ſcandalizabantur, offenſi humilitate conuerſationis eius: quod non ſeorſum ab hominibus illa vitæ ſeueritate viueret, ſicut ipſorum Magiſter, ad hęc nullo alio; præter illa miracula vitæ ſplendore inſignis eſſet. Bene ergo generali ſententia dicit: Beatus qui non fuerit ſcandalizatus, hoc eſt, offenſus in me, hoc eſt, qui nulla in re abſterretur, ac repellitur, ne mihi tanquam vero ſeruatori fidem habeat, mihique indiuiduus adhæreat.

Et cum diſceſſiſſent nuntij, cæpit Ieſus dicere ad turbas, &c. Poſtquam Dominus per præcedentia ſatis egit pro curatione diſcipulorum Ioannis, reſtabat vt & multitudinem curaret, quæ ex diſcipulorum interrogatione intelligere potuit Ioannem iam dubitare de Ieſu num eſſet Chriſtus, cui prius tam eximia, & multa per-

hibuerat teſtimonia, & ob id à Chriſto dictum iam fuiſſe contra Ioannem beatus eſt, qui non fuerit ſcandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes putaretur dubitare de eo, quod prius aſſeruerat, & illa Saluatoris ſententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis diſcipuli abiiſſent (nam illis præſentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret aſſentatiunculis gratiam Ioannis Chriſtum colligere) cœpit Ioannem multum commendare: eximendo eam de Ioanne ſuſpicionem, quæ propter prædicta in auditorum mente venire potuit. Et primum quidem inſtabilitatis, ac leuitatis ſuſpicionem tollit, idq́; non ex ſua ſtatim ſententia, ſed ex ipſorum prius auditorum opinione, oſtendens eos non verbis ſolùm, verum etiam factis ſtabilitatem Ioannis atteſtatos fuiſſe: dixit ergo.

Quid exiſtis in deſertum videre? Arundinem vento agitatam? Ac ſi diceret: Cur omiſſis ciuitatibus, atque domibus veſtris ad deſertum omnes cucurriſtis? An vt videretis hominem ſimilèm calamo, qui omni vento circumfertur & leuitate mentis nunc hæc, nunc illa ſentiret? Certè non potuiſſetis tanto ſtudio in deſertum impelli tot, tantarúmque ciuitatum populi, nec ita facilè omnes ex vniuerſa Iudæa effuſi ad Ioannem fuiſſetis: niſi magnum quendam, & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putaſſetis, &c. Deinde ne quis putare poſſet Ioannem ſiue ambitionis, ſiue cupiditatis, ſiue laſciuio ſtudio excidiſſe à ſua ſtabilitate, & opinione, quam de Chriſto prius habuit? oſtendit deinceps ipſum ab his omnibus alienum fuiſſe, idque ex veſtitu rigido, quo amiciebatur, & deſerto, quod incolebat. Si enim ambitionis ſtudioſus fuiſſet, aut terrenorum commodorum, nequaquam deſertum inhabitaſſet, ſed Regum & principum potius aulas. Et quod laſciuia eius animum non emollierit, & mobilem fecerit, declarat etiam deſertum, declarat veſtitus, declarat poſtremo & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Poſtquam autem Dominus efficacibus interrogationibus oſtendit quid Ioannes non eſſet, nec obnoxium illum eſſe poſſe ſuſpicioni vel inſtabilitatis, vel leuitatis, vel ambitionis & laſciuiæ, oſtendit deinceps quid ſit, prius quidem opinionem populi, quam de Ioanne habuit, comprobans cum dicit, *etiam*, hoc eſt, vtique & certè dico vobis, deinde & ſuam de Ioanne ſententiam pronuncians, cum dicit.

Et pluſquam Prophetam. Quod teſtimonio ſcripturæ probat, dicens,

Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt, Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat eſſe pluſquam Prophetam, nimirum quod reliqui Prophetæ venturum poſt ſe Chriſtum, & ſalutem ab eo ſperandam obſcurius prædixerunt, Ioannes vero ſubingredienti Chriſto viam

Ioannes plus quā Propheta.

ſto viam muniuit: populum ad pœnitentiam prouocans, eique præſentiam Chriſti atteſtans. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio Prophetæ appellari nomen commune ſortitus cum ſpiritibus cœleſtibus, quod dignius eſt nomine Prophetæ. Tertio quod non ſolum ipſe prophetarit, ſed etiam de eo ſit prophetatum. Has enim cauſas videtur indicare voluiſſe Saluator, cum probaturus Ioannem eſſe pluſquam Prophetam, adducit hoc teſtimonium de quo teſtimonio latè ſatis dictum eſt circa cap. Marc.1. Itaque benè ob Ioannis excellentiam Dominus poſt Prophetæ teſtimonium ſua iam ſententia Ioannis præeminentiam paucis eſt complexus, dicens: *Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta*, hoc eſt, vt bene exponit Chryſoſtom. non peperit mulier Ioanne vnquam maiorem. Lucas verò dicit, *Maior inter natos mulierum Propheta nemo eſt*. Proinde & quod habet Matthæus ſic oportet intelligere, vt non cum omnibus hominibus, ſed cum omnibus Prophetis intelligatur comparari Ioannes, & ſubintelligatur, non ſurrexit maior Propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictum eſt abſolutè, nullum natum maiorem Ioanne, etiamſi Dominus tantùm dixerit quod habet Lucas, quia cum nulli maiores fuerint Prophetis ante Ioannem, ſi non habuit Ioannes maiorem ſe Prophetam, nullum etiam abſolutè ſe maiorem habuit. Dupliciter autem intelligi poteſt Ioannem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum, quibus diuinitus decoratus fuit, vel quod abundantiore ſpiritu eſſet donatus, ſic vt perfectior eſſet in cognitione diuinorum in conuerſatione, & meritis. Nec negat dominus ſurrecturos quoſdam, qui maiores forent Ioanne, ſed non ſurrexiſſe aliquem, qui ſit maior. [Porro virgine Deipara non voluit Dominus hac ſententia Ioannem pronunciare maiorem: Nam fit comparatio Ioannis potiſſimum cum Prophetis, & viris. Nec ex ea ſequitur Ioannem Chriſto maiorem pronunciari. Non comprehenditur enim Chriſtus inter natos ex mulieribus: ſiue quod nomen mulieris hic accipitur pro fœmina corrupta, vt diſtinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt, ſiue quia per natos mulierum intelligit hic Dominus eos, qui tantum ſunt nati ex mulieribus, hoc eſt, tantum ſunt homines, aut qui communi more ex concubitu viri, & mulieris ſunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Chriſtus ſimul & Deipara virgo facilè excludetur ab hac ſententia, ſi intelligamus Dominum dicere voluiſſe ante illa ſecula nullum maiorem Ioanne natum fuiſſe. [Ne itaque ex hac magnifica Ioannis commendatione, auditores etiam Chriſto Ioannem putarent præponendum, ſeipſum apertè excipit, ſubiungens: *Qui autem minor eſt in regno cœlorum maior eſt illo*. Optimè conuenit propoſito, vt cum

Ioannes quatenus aliis maior.

Chryſoſtomo intelligatur iſtud Dominum de ſeipſo dixiſſe, qui ſeipſum non apertè præfert Ioanni, humilitatis cauſa loquens de ſe in tertia perſona. Secundum quam intelligentiam illud (*in regno cœlorum*) ſi ad ſequens referatur hoc modo, qui minor eſt Ioanne, maior eſt illo in regno cœlorum, iam ſecundum Chryſoſtomum per regnum Dei deſignantur bona ſpiritualia, & vniuerſa, quæ ad cœlum pertinent, vt ſit ſenſus: Qui autem minor eſt Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior eſt in rebus cœleſtibus, & ſpiritualibus, aut maior reputatus in regno cœlorum, ab Angelis ſcilicet & Deo, qui nouerunt quanta ſit mea excellentia ſupra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci huius intelligentia.

A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſque nunc regnum cœlorum vim patitur, &c. id eſt. A tẽpore prædicationis eius, qui primus regnum cœlorum prædicauit, vſque ad iſtud tempus, regnũ cœlorum vim patitur. Dicit autẽ, vſq; nunc, non quod poſt illud tẽpus regnum cœlorum vim non eſſet paſſurum, ſed vt ſignificaret violentiã illam, quæ cœpit Ioanne prædicante, ſemper ab eo tempore perſeueraſſe: nec per predicationem ſuam deſiiſſe, ſed continuatam eſſe, & proinde ſignificatur eam etiam vlterius cõtinuandam ſemper quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic dicitur de vi, quam patitur regnum cœlorũ, rectè ſecũdum quoſdam intelligitur Chriſtus metaphorica locutione ſignificare voluiſſe, quod plerique audita prædicatione regni cœlorum auide cupiebant, & contendebant prędicatũ regnum cœlorum obtinere, imò rapere. Itaq; regnum cœlorum vim pati dicitur primùm propter multitudinem & feruorem confluentium ad cõſequendum illud. Secundo quia illi regnum cœlorum contendebant obtinere, quibus non videbatur debitum, & promiſſum. Nam cum illud expectarent Phariſæi & Scribæ, qui ſibi videbantur iuſti, illis excluſis, peccatores, publicani, & meretrices illud veluti præripuerunt, & poſtmodum etiam Gentes fide occupauerunt, quod Iſraëli tantũ, aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius. Sed rectè & Chryſoſtomi ſuperior (illã enim indicat) & hæc poſterior Hilarij ſimul comprehenditur. Sic ergo regnum cœlorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, vt quaſi vi irruant in mercem illam deſideratam, & quiſq; alium præuertere ſtudeat præ deſiderio. Porro regnum cœlorum hoc loco ſic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo, quod Ioannes auſpicando prædicationem ſuam dixit: Appropinquauit regnum cœlorum.

Regnum cœlorum quomodo vim patitur.

Omnes enim Prophetæ & lex vſque ad Ioannẽ prophetauerũt. Enim, hic dicit cauſam, quare à diebus Ioãnis cæpta ſit prædicatio regni cœlorũ, & vim illud cœpit pati. Hic autẽ locus alioqui obſcurus

videtur

videtur congruere cum eo Lucæ loco, quo hæc eadem à domino dicta alibi deſcribuntur. Nam cap. 16. Habet Lucas, Lex & Prophetæ, vſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei Euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Per Prophetas autem in illa ſententia non intelliguntur homines prophetantes, ſed Prophetarum ſcripta, quemadmodum ſemper ſolet ea dictio accipi quoties coniungitur nomini legis, vt cum dicitur, hæc eſt enim lex, & Prophetæ, & oportet impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege, & Prophetis, & Pſalmis de me. Cum ergo omnino ſit veriſimile etiam in hoc loco eundem ſenſum dominum ſignificare voluiſſe, quem in dicto loco Lucæ, ſenſus huius ſententiæ erit, Omnes Prophetę, hoc eſt, omnium Prophetarum ſcripta, & lex prophetarum vſque ad Ioannem, hoc eſt, Dei voluntatem homines docuerunt cum futurorum promiſſione, quæ ad Meſſiam pertinerent. Verum à diebus Ioánis cœpit noua quædam perfectior, & efficacior doctrina, qua ſcilicet regnum Dei prædicatur iam appropinquaſſe non ſine magno fructu. Atque hæc eſt maxima commendatio excellentiæ Ioannis, qua demonſtratur iam apertè eſſe aliquid plus, quàm Prophetam & maior omnibus Prophetis, qua & demonſtratur iam veniſſe Meſſiam, qui promiſſus erat futurus autor nouæ legis, & noui Teſtamenti.

Nec mirum videri debet quod verbum prophetauerunt expoſuimus prædicto modo. Nam nomen Prophetæ, & verbum prophetare in ſcripturis ſacris non ſolum ponitur. Vbi ſignificatur futurorum prædictio vel occultorum reuelatio, ſed etiam cum ſignificatur doctrina morum, & voluntatis diuinæ, maximè, quæ ex ſingulari afflatu ſpiritus procedit, de cuiuſmodi Prophetis loquitur Paulus. 1. Cor. 14.

Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt, &c. Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem ſimul oſtendens & alio ſigno iam adueniſſe tempus Meſſiæ. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, ſatis patet ex his, quæ dicta ſunt circa illud Lucæ, quod dictum eſt ab Angelo, Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Eliæ. Dicit autem: *ſi vultis recipere*, ſiue vt ſignificaret ſe neminem ad fidem cogere velle, vt indicat Chryſoſtomus, ſiue potius quia Ioannes non erat Elias ſecundum ſenſum litteralem & proprium illius teſtimonij Malachiæ, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Meſſiæ ſecundum ante quem venturus eſt Elias in propria perſona iuxta receptam ſententiam. Tamen quia Ioannes præceſſit Domini aduentum primum in ſpiritu, & virtute Eliæ, qui præceſſurus eſt ſecundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam ſcripturam in Ioanne adimpletam dicit: conſtituens tamen id in libera auditorum acceptatione: [quo nos docuit optimus

Magiſter, ne ad ſenſus myſticos in ſcripturis non ſatis expreſſos præcipuè, ſacræ ſcripturæ cogeremus auditores, ſed eis, vteremur ad ædificationem eorum, qui lubenter audiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis, quíque varietatem ſenſuum ſacræ ſcripturæ iam ſunt edocti.] Quoniam autem quod dixit Ioannem eſſe Eliam myſticum eſt, & magna indiget intelligentia: ideo quo ad illius intellectum quærendum prouocaret, adiecit ſuo more.

Qui habet aures audiendi; hoc eſt, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id eſt, intelligendum veritatem. Non ſolum autem hac ſententia prouocare vult auditores vt intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, ſed etiam ex eo deinceps vult intelligere adueniſſe iam Chriſtum. Nam dicens Ioannem eſſe Eliam, demonſtrauit ſimul Meſſiam aduеniſſe.

Et omnis populus audiens, & Publicani iuſtificauerunt Deum, &c. Si intelligantur hæc eſſe verba Euangeliſtæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeo vt ſi non legantur ea verba: Ait autem Dominus ante illud quod ſequitur: Cui ergo ſimiles dicā homines generationis huius, quod quidam codices Græci & Latini habent, tamen ſubintelligi debeant, ſenſus erit iſte: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam baptizati baptiſmo Ioannis, iuſtificauerunt Deum, hoc eſt, iuſtum, æquum, & rectum eum prædicauerunt, quod ferè aliud non eſt, quam glorificauerunt Deum tanquam qui bene, & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quem ſaluti ipſorum prouidit. Phariſæi verò & legiſperiti non quidem omnes, ſed qui non erant baptizati à Ioanne, cum hanc Ioannis commendationem audirent, nón commoti ſunt ad pœnitentiam: quod tali Prophetæ non paruerint, ſed conſilium illud Dei iuſtiſſimum & rectiſſimum, quo per baptiſma & pœnitentiam inuitauit homines ad remiſſionem peccatorum: aut conſilium Dei, quo iam poſt legem & Prophetas ſtatuit noua prædicatione regni cælorum mundum donare, contempſerunt, Chriſti verba ſuperius dicta non approbantes. Porrò illud in ſemetipſos, intelligi poteſt contra ſemetipſos, vt ſignificetur in propriam perniciem ipſos ſpreuiſſe Dei conſilium. Aut potius, in ſemetipſos poſitum eſt pro in ſemetipſis, aut intra ſemetipſos εἰς ἑαυτοὺς pro ἐν ἑαυτοῖς, vt ſignificetur Phariſæos apertè non auſos contradicere verbis Domini.

Cui ergo ſimiles dicam homines generationis huius, &c. Simplicius fuerit ſine ſpecialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere ſecundum conſuetudinem communem puerorum, qui in foro, & latioribus locis ciuitatum congregati inter ſe ſludent

ludendo

ludendo effingere quidquid ab aliis vident ſerio agi. Itaque aliquando nuptias effingunt,& nuptiales lætitias tibiarum,aut aliorum inſtrumentorum cantu imitantur: aliquando vero funeralia obſequia exprimunt,in quibus apud Iudęos planctibus,& lamentatione quorundam,ac lugubrium decantatione, ſolent homines ad triſtitiam, & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter,vt quod ioco agunt,non ſit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc reſpiciens Dominus dicit pueros dicere ηὐλήσαμεν,id eſt,tibia cæcinimus vobis, læta ſcilicet lamentauimus,hoc eſt,lamentati ſumus,& planctum fecimus, vel lugubria cæcinimus vt prouocaremus ad fletum. Eſt enim Græcè ἐθρηνήσαμεν. Quod vero ad exempli huius applicationem attinet, quæ alioqui difficilior videtur, de hac oratione generatio hæc ſimilis eſt pueris,vt habet Matthæus, vel homines generationis huius ſimiles ſunt pueris, &c. vt habet Lucas:dicendum eſt ſicuti de multis aliis ſimilibus locutionibus ſequentibus. Cum enim poſtea dicitur: Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo manè conducere operarios,aut homini regi qui fecit nuptias, &c. ſenſus eſt:In regno cælorum tale quid contingere. Ita & hic ſenſus eſt: In generatione, vel hominibus generationis illius tale quid contigiſſe, quale contingit cum pueri in foro dicunt ſodalibus ſuis: Cantauimus & lamentauimus,&c. Hunc enim ſenſum indicat Saluator exemplum propoſito ſuo applicans. Oſtendit enim non ſolum Ioanni & ſibi eueniſſe, quod pueris in foro canentibus & plorãtibus, ſed etiam aliquid deterius: videlicet quod non ſolum fruſtra prouocauerunt Iudæos diuerſa vitæ ratione, ſed quod etiam calumniam ex beneficiis ſuis, & prouocatione ad meliora retulerunt. Benè autem ſe & Ioannem Dominus pueris comparat propter vitæ innocentiam & ſimplicitatem.

Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filijs ſuis. Hæc ſententia ex variis interpretationibus diuerſorum, duplicem potiſſimùm habet conuenientem expoſitionem. Priori enim modo hic rectè intelligitur iuſtificata accipi pro honorata & laudata, quemadmodum ſupra, iuſtificauerunt Deum, & erit ſenſus: Quanquam vos præfracti Iudæi, Dei conſilium, & ſapientiàm contemnitis, qua diuerſis viis per me, & Ioannem vos conatus eſt ad meliora adducere: tamen hæc Dei ſapientia ſuſcepta eſt, obſeruata & honorata ab omnibus filiis ſapientiæ,hoc eſt,his qui verè ſunt prudentes & intelligentes,vel his qui à Patre ſunt electi,vt ſapientiæ Dei ſint participes. Hi enim dicuntur filij ſapientiæ. ſicut filius pacis, qui electus eſt à Deo vt paucis ſit particeps. Vel dicitur ab his filiis ſapientia Dei iuſtificata magis ſecundum propriam vocabuli exigentiam: quia ab eis habita eſt iuſta, & irreprehenſibilis,

vt quæ nihil omiſerit eorum, quæ ad ſalutem hominum conducere potuerunt, feceríſque quod debuit: vt qui pereunt non poſſint iuſtè de Dei ſapientia conqueri. Altero modo per filios ſapientię intelligi poſſunt Ioannes & Chriſtus, a quibus Dei ſapientia iuſtificata eſt, hoc eſt, abſoluta ab impiorum condemnatione, & reprehenſione, dum nihil prætermiſerunt, quod vtile eſſet ſaluti hominum. Atque hic ſenſus videtur eſſe magis genuinus, ac ſuperioribus magis conueniens. Tantum obſtare videtur illud omnibus à Luca additum. Illo enim conſtat non tantis hic Chriſtum locutum de ſe & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos Prophetas, & doctores ſimul comprehendere voluiſſe, quorum quidam blandis promiſſionibus alij aſperis comminationibus ad pietatem prouocantes nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus, & per hos Dei ſapientia ſic eſt iuſtificata, vt non ſit locus expoſtulationis cum ea. Illi enim competit illud Iſaïæ: Quid vltra facere debui vineæ meæ, & non feci ei? Si enim ſapientiam Dei culpare quidam velint in Ioanne, quod doctorem dederit, quem humana fragilitas imitari non queat, cur Chriſto non crediderunt? Quod ſi in hoc offendit eos vitæ communitas: quare ergo Ioanni non adhæſerunt?

Iſaïa 5.

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, &c. Poſt generalem Iudæorum reprehenſionem ſubiungitur hic à Matthæo ſpecialis quarundam ciuitatum reprehenſio & exprobratio, nempè Chorozaim, Bethſaïda, & Capharnâum, quod poſt multas virtutes, & miracula in ipſis à Domino facta non eſſent commoti ad fidem, & pœnitentiam. Erant enim hæc oppida lacui, Genezareth adiacentia, in qua parte Galileæ Dominus frequentius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnâum, vbi ſuam manſionem Dominus potiſſimùm delegerat, frequenter meminerunt Euangeliſtæ: miracula autem in Chorozaim & Bethſaïda facta, comprehenſa ſunt ſuperius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuiſſe ciuitates, & caſtella, curans omnem infirmitatem. His ergo præfert Tyrum, & Sidonem ciuitates gentilium Galileæ cognatas & vicinas, quod pœnitentiam acturæ fuiſſent, ſi contigiſſet apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erant: ideóque & tolerabilius fore ipſorum iudicium pronunciat, quod pauciores & minores pœnitentiæ occaſiones habuerint, quódque legem tantùm naturalem tranſgreſſæ ſint: hi verò præter præuaricationem legis & naturalis, & ſcriptæ, etiam prædicatione Chriſti & miraculis prædicationem confirmantibus non ſunt ad pœnitentiam commoti. Quod autem dicit *in cilicio, & cinere, &c* reſpexit ad modum pœnitendi tunc receptum, quo pœnitentes ſe, & ſua capita, aſpergere ſolebant cinere humilitatis cauſa, & induere ſe cilicio, vel ſacco vt haben. Græca, cauſa afflictionis & caſtigationis.

tionis. [Vbicunque autem in veteri Teſtamento interpres vertit cilicium Hebraicè eſt Sac dictio Germanis etiam vſitata, vnde & Græci & Latini nomen σάκκος ſaccus mutuati ſunt. Significatur autem veſtis aſpera, & carnis afflictiua.] Portò quod non dicat ſolum Tyrum & Sidonem pœnitentiam acturas fuiſſe, ſed addit olim, & in cinere & cilicio, ſignificans & mox, & inſigniter pœnitentiam aucturas: ad maiorem exaggerationem obſtinationis harum ciuitatum dictum eſt. [Quod autem ad quæſtionem attinet quæ ex his Domini verbis moueri poſſet: dicendum certè non eſſe dubitandum quin & Tyro & Sidonis non defuerit Deus, vt non eis multa fecerit, quæ eos promouebant ad eorum ſalutem, cætera verò ſilentio ſunt veneranda. Temerarium enim eſt hominem velle omnium iudiciorum Dei ſcire rationem. Dici etiam poteſt Dominum hæc de pœnitẽtia & conuerſione Tyri, Sidonis, & Sodomorum, de quibus mox ſequitur, non dicere tanquã præſcium eorum, quæ futura eſſent, ſi illis prædicatum fuiſſet, ſed tantum vulgariter hæc vulgo locutum, quomodo frequenter ſolet, vt huiuſmodi comparatione inſignem obſtinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat ſignificaret, quomodo dicere ſolemus: Si tantum beneficij alteri exhibuiſſem, gratiorem proculdubio expertus fuiſſem.] *Sidoni. &c.*

Et tu Capharnaum, nunquid vſque in cælum exaltaberis? In Luca ſine interrogatione legimus: Et tu Capharnâum vſque ad cælum exaltata, vſque ad infernum demergeris. Græcè autẽ huius lectionis quæ apud Lucã eſt nobis integra, hic eſt ſenſus: Et tu Capharnâum, quæ præſentia mea, & miraculis vſque ad cælum es exaltata, hoc eſt, maxima gloria, & honore decorata, propter impœnitentiam tuam vſque ad infernũ deſcendes, maxima ſcilicet ignominia pro ſummo honore affecta. Noſtrę autem lectionis in præſenti loco iſtæ eſt ſenſus commodus, & vos habitatores Capharnâum, num putatis vos, veſtramq; ciuitatem apud homines, & Deum ſemper ſublimes fore, meiſq; miraculis claros, & inſignes ſemper permanſuros? Vtique dico vobis, quod quantumuis iam clari ſitis: tamẽ propter impœnitentiam veſtram à ſumma veſtra gloria, qua ornati eſtis per me, & à ſalute vobis propoſita detrahemini vſque ad inferos, extrema ignominia, & æterna damnatione afficiendi, eaq; grauiore quam Sodomitæ, vt quibus eſtis peiores, & magis inexcuſabiles. Sodomorum autem hic mentionẽ inducit, comparãs Capharnâum cum Sodomis: quod Sodomorum ſcelera propter horribilem de eis ſumptam vltionem, celebratiſſima eſſent, tanquam ipſi peſſimi omniũ fuerint: vt huiuſmodi comparatione grauitatem peccati Capharnâum oſtenderet. [Notandum autem quod Græca non habent, fortè manſiſſent, ſed ἔμειναν ἄν, id eſt, manſiſſent vtique. Nam ἄν coniunctio eſt nõ dubitantis,

ſed expletiua, aut potentialis quam ſupra Interpres reliquit intactam, cum vertit, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent.]

In illo tempore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi, &c. In Euangeliis, verbum reſpondere frequenter ponitur vbi non ſolum nulla præceſſit quæſtio, ſed nec cuiuſquam verba, quibus reſpōdeant ea quæ dicuntur quis reſpondere. Sæpè enim reſpondere tantum eſt occaſione aliquorum dictorum, vel factorum aliquid dicere, aut ſubiungere dictis. [Sicut in Transfiguratione Domini, cum Moyſes & Elias apparerēt cum eo loquentes, dicitur: Reſpondens autem Simon Petrus dixit ad Ieſum. Domine bonum eſt nos hic eſſe.] Ita & in propoſito reſpondiſſe Dominus dicitur: quod hæc ſuperioribus commodè ſubiecerit. Vbi enim ſecum reputaſſet æquiſſimum, & ſaluberrimum mundo iudicium Dei, quo Euangelicæ doctrinæ myſteria nolens reuelare Scribis & Phariſæis, & ſuperbis Capharnaitis, dignatus eſt reuelare humilibus diſcipulis, & Publicanis: vt verus homo fuit, & affectibus viuis, ſed ad gloriā Dei comparatis, exiliit præ lætitia, ac geſtiit animus eius; erūpens ilico in gratiarum actionem erga Patrem. Vnde cum Lucas hæc Dominum dixiſſe commemorat, dicit: In ipſa hora exultauit in ſpiritu Ieſus, & ait, Confiteor tibi, hoc eſt, gratias ago tibi, vel laudo te. Hebraiſmis enim eſt frequenter in Pſalmis occurrens, vt confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. [Verum hic occurrit quæſtio, quomodo Chriſtus tantus humani generis amator Patri gratias agit, quod cognitionem ſui quibuſdam abſconderit, cum id potius lachrymis dignum eſſet. Ad quam quæſtionem reſpondet D. Chryſoſt. confeſſionem hanc non debere referri ad vtrumque, abſcondiſti & reuelaſti, ſed tantum ad ſecundum, vt nō intelligatur gaudere & gratias agere eo quod ſapientes non agnouerint, ſed quod paruuli perceperint, vt ſit Hebraiſmus hunc habens ſenſum: Gratias ago tibi Pater, quod cum abſconderis hæc à ſapientibus & prudentibus, reuelaſti tamen ea paruulis. In quali ſenſu intelligendum eſt illud Pauli: Gratia autem Deo quoniam fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autē ex corde, &c. Eſtq; huiuſmodi locutio frequens apud Hebræos. Poteſt tamen, & quidem, vt apparet, rectius intelligi Dominum etiam de vtroque gauiſum, & gratias egiſſe, aut laudaſſe Patrem. Impiorum enim & ſuperborū excœcatio, ac cōdemnatio, quamuis triſtitia afficiat ſanctos, quatenus conſiderant illos eſſe homines ad imaginem Dei creatos: tamen quatenus conſiderant illorum excœcationem ac condemnationem iuſto, optimoq; Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illuſtrandam non parum facere, non poſſunt non de ea gaudere, cum Dei voluntatem, qua nihil poteſt excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Pſalmis frequens præcatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatam. Neque

Reſpondere.

Confiteri pro gratias agere vel laudare.

repugnat hoc dilectioni proximi:ſed indiciū eſt animi ęquitatem indiciorum Dei animaduertentis,& commendantis.] Sunt autem illa: *Domine cæli & terræ.* E repetita vox Patris,indicia animi ſancta voluptate perfuſi: Diuináque quadam lætitia geſtientis. Cúmque Dominus Patrem vocat Dominum cæli & terræ, ſignificat illum & omnia, quæ vult in cælo, & in terra facere poſſe, & nihil iniuſtum eſſe poſſe, quod de quibuſcunque creaturis decreuerit: vt qui omnium ſit Dominus,omnia habens in manu ſua.Per ſapientes autem & prudentes intelligit Scribas & Phariſæos, & omnes ſimiles, qui ſapientia & prudentia rerum diuinarum,vel humanarum apud homines clari habebantur. Et ſi quidem intelligendum eſt omnibus ſapientibus abſcondita hæc fuiſſe:oportet intelligere de his qui ſapientes ſunt in oculis ſuis, aut qui acquiſita ſapientia ſibi placent,aut inflati ſunt. Si verò in genere loquitur de ſapientibus, intelligendum eſt, vt in plurimum hæc ſapientibus fuiſſe abſcondita:quod vt in plurimum ſapientes ſibi præ aliis placeant, & res ſola fide apprehendendas ſecundum rationes ſuæ ſapientiæ & prudentiæ diſcutere velint. De quibus Paulus 1.Cor.1.Abſcondere autem ſapientibus dicitur Deus non apponendo velamen, ſed ſubtrahendo lumen,hoc eſt,abſcondit,quia non reuelat. Porrò pro paruulis Græcè eſt *νηπίοις*, quæ dictio propriè quidem infantes ſignificat,& eos qui per ætatem adhuc loqui non poſſunt, nec ſapere. Transfertur tamen & ad animum,& ſignificat ſtultos, ineruditos, ac vſu rerum carentes. Et videri poteſt ea dictio magis hic vertenda per ſtultis, aut inſipientibus, quod opponatur ſapientibus & prudentibus. Quomodo ſi accipiatur hic dictio Græca intelligendum eſt Dominum loqui non de verè ſtultis,ſed de his, qui mundo ſunt ſtulti: ſicut non de verè ſapientibus loquitur, ſed de his, qui mundo ſunt tales. [Interpreti verò magis placuit propriam vocabuli ſequi ſignificationem, quam & Chryſoſtomus ſequitur,qui annotauit dictum eſſe non ſtultis,ſed paruulis, hoc eſt, ſimplicibus: vt oſtenderetur quibus ſapientibus, & quare abſcondita ſint Euangelica myſteria, ſcilicet ob ſuperbiæ faſtum. Paruuli enim & infantes, de quibus Chriſtus loquitur ſunt, qui humiles erant in oculis ſuis, quique veluti infantes ineruditi erant in mundo, quales erant piſcatores, quos delegerat Dominus.]

Ita Pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Quod dicit ita, vel certè pater eſt vehementer approbantis & confirmantis id, quod dictum eſt. Illud autem quoniã,dupliciter hic poteſt accipi. Priori modo vt Græco more abundet, & ſit ſenſus: Certè Pater, ſic fuit placitum ante te. Altero vt accipiatur cauſaliter, & ſit ſenſus: Certè Pater ſic factum eſt, eo quod ſic fuerit beneplacitum tibi. Secundum vtrumque autem ſenſum, ſed apertiùs ſecun-

dum

dum poſteriorem docemur his verbis exempla humilitatis ne temerè ſuperna conſilia de aliorum vocatione,aliorum verò repulſione præſumamus diſcutere:perſuaſi iniuſtũ eſſe non poſſe,quod placuit Deo,atque contenti hac ſuprema cauſa , quoniam ſic placuit,imò beneplacuit Deo.Præſentibus autem, & audientibus diſcipulis hác gratiarum actionem habuit ad Patrem tum vt intelligerent ſummum Dei beneficium ipſis gratuito præſtitum , tum vt ſtudioſè omnem inflationem vitarent , ob quam ſignificauit dominus Sapientibus myſteria diuina eſſe abſcondita , & reliqui omnes auditores intelligerent opus ſibi eſſe , vt depoſito faſtu paruuli fierẽt in oculis ſuis , ſi vellent myſteriorũ diuinorum eſſe participes [Quoniã enim conſequens erat vt de ſe magna ſaperent,qui dæmones abigebant, hac cõfeſſióne diſcipulorũ animos reprimit & præmunit , dum quod eis factum eſt , reuelatione eis contigiſſe dicit,non eorum ſtudio,& Dei beneplacito,no ipſorum merito,& ſapientibus idem negatum ob ipſorum inflationem.]

Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo.Et nemo nouit filium, &c. Ne ob id , quod Patri gratias egit , & illum dixit reuelaſſe myſteria paruulis , putaretur ipſe hac virtute priuatus : ob id hæc ſubiecit, quibus ſignificat Patrem non reuelare ſine filio, imò non niſi per filium.Senſus autem huius ſententiæ eſt.Omnium rerum poteſtas, & diſpenſatio mihi tradita eſt à Patre meo,omniaque meæ poteſtati , & voluntati ſunt ab illo ſubiecta , vt nihil niſi per me faciat Pater,nec quicquã ſit quod à me perperam, & inique fieri poſſit. Iam quod dicuntur omnia tradita Filio à Patre, quanquam poſſit intelligi de filio ſecundum eius diuinitatem, ſecundum quã omnia filio tradita ſunt non in tempore, ſed ab æterno , per generationem:tamen vt dictum eſt circa illud Ioan. 3. Omnia dedit in manu eius : rectius intelligimus his ſententiis etiã ſignificari omnia Filio tradita ſecundum ipſius humanam naturam diuinitati vnitam in vnitate perſonæ.Filio enim Dei,cui tanquam Deo omnia ab æterno tradita ſunt per æternam ex Patre generationem idem etiam tanquam homini omnia in tempora tradita ſunt per hypoſtaticam vnionem deitatis cum humanitate , ſed non eſſent omnia homini tradita, niſi ea ab æterno tanquam Deus habuiſſet, vnde in vltimo ſenſu priores etiam includuntur Quoniam autem propoſitum Saluatoris erat oſtendere , quare Patri tribuerit reuelationem myſteriorum Euangelicorum,& quomodo Pater reuelat ea,quibus beneplacitum fuerit ei,nempe per filium:ideo commodè poſt prædictam generalem ſententiam,ſubiecit.

Et nemo nouit filium niſi Pater,&c. Cum enim ſolus Pater filium noſcat,bene ei tribuitur reuelatio filij,& eorum myſteriorum,quę ad filium pertinent,& cum ſolus filius Patrem cognoſcat , eiq; vt cætera omnia,etiam hoc concreditum ſit , vt reuelet quibus vult,

ſolus

ſolus ergo filius eſt, per quem Pater paruulis reuelat, quæ reuelat. Solus autem Pater filium, & ſolus filius Patrem nouit notitia naturali, quæ ſcilicet eſt ex natura, & non ex gratia reuelationis, notitia item perfectè comprehenſiua rei, qua ſcilicet rei natura intimè, & abſolutè cognoſcitur, vt dictum eſt circa illud Ioannis, Deũ nemo vidit vnquam. [Hic tamen in verbo nouit, non poteſt ſubintelligendo addi, notitia comprehenſiua, aût naturali. Nã ſic non poſſet addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendũ eſt verbum nouit. Ea tamen adiecta particula ſatis ſignificat aliã eſſe notitiam, qua filius cognoſcit Patrem, & Pater filium, & aliã qua homines cognoſcunt Patrem, & filium: videlicet quod horum ſit per reuelationem non per naturam, illorum verò per naturam] Lucas autem hanc ſententiam paulò ſignificantius extulit dicens: *Nemo nouit* quis ſit Filius niſi Pater, & nemo nouit quis ſit Pater, niſi Filius Nam cum dicit quis ſit, ſignificat quidditatem, & eſſentiam Patris à filio, & filij à Patre ſolum comprehendi. Cum autem dicitur, *Et cui voluerit filius reuelare*, referendum eſt ad vtramque ſententiæ præcedentis partem, vt ſit ſenſus, & cui voluerit filius reuelare Patrem & ſeipſum. Ideoque priori parti, qua dicitur, *nemo nouit filium niſi Pater*, non additur, & cui voluerit filium Pater reuelare ſed filio iam appropriatur reuelatio vtriuſque: tum quod prius reuelatio Patri fuerit tributa, tum quod Pater non reuelet niſi per filium, ad hoc in mundo miſſum, vt nomen patris manifeſtaret hominibus ſicut ipſe dicit Ioan. 17. Manifeſtaui nomen tuum hominibus, &c. Porrò cum vel ſolus filius dicitur noſſe Patrem, vel ſolus Pater filium, non excluditur Spiritus ſanctus, ſicut nec ſignificatur Patrem non noſce ſeipſum, aut filiũ ſeipſum. Regula enim Theologica eſt, quod dictio excluſiua, vel exceptiua addita vni perſonæ, non excludit in eſſentialibus alteram perſonam, ſed tantum creaturas.

Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego, &c. Rectè dominus poſtquam ſibi à Patre omnia tradita dixit, & ſe ſolũ donare homines cognitione Dei, & diuinorum myſteriorum, iã ad ſe inuitat, vtpote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinę authorem, quæ requiem præſtat animæ Laborare autẽ, & oneratum eſſe, rectè & ſimpliciter accipientur ſine diſcrimine, vt laborare hic quemadmodum ſæpè in Scripturis, accipiatur pro affligi, defatigari, aut moleſtias aliquas perpeti. Sicuti labor etiam frequenter ponitur pro afflictione, & moleſtiarum perpeſſione. Itaque laborantes, & oneratos vocat ad ſe, hoc eſt, eos, qui quacunque ratione defatigati ſunt, & miſerè affecti. Dicit ergo, venite ad me omnes qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum cõſcientia, aut Moſaicæ legis onere degrauamini, & delaſſamini. Omnes vocat cuiuſcunque conditionis, & gentis, ſignificans ſe ſine perſonarum

narum diſcrimine paratum quoſuis ſuſcipere ſiue Iudæos, ſiue Gentiles. Quo autem veniant blanda promiſſione inuitat dicẽs, *Et ego reficiam vos*, ſignificans ſe ſolum eſſe, qui illos exonerare, & recreare poſſit, Verbum enim reficere hic ſimpliciter debet exponi per recreare, quę eſt propria verbi ſignificatio, quamuis rectius verteretur requiem vobis præbebo, vt ſit correſpondentia cum ſequenti, & inuenietis requiem. Nam poſtquam dixit ἀναπαύσω ὑμᾶς, id eſt, requiem vobis præbebo, docet quomodo requies illa parari poſſit per ipſum, ab ipſo.

Tollite, inquit, *iugum meum ſuper vos*, &c. Et hac ratione inuenietis requiem, quam promitto, ab omnibus laboribus & oneribus veſtris. Iugum vocat legem ſuam & Euangelicam doctrinã, quia in iugi modum ſuperponitur accedentibus ad Chriſtum, comprimens, eos, & vinciens, vt non quocunque vult caro vagentur, ſicut quæcunque lex, & imperium iugum dicitur in ſcripturis, vt dirũpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipſorũ. Itaque quod dicit, Tollite iugum meum ſuper vos: nihil eſt aliud, quam ſubiicite vos Euangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem ſequitur, *Et diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*, dupliciter intelligi poteſt. Communiter enim intelligitur Dominum his verbis velle, vt hoc ipſum quod mitis ſit, & humilis corde ab eo diſcamus, hoc eſt, vt diſcamus in illo imitari manſuetudinem, & humilitatem: vt coniunctio, quia, pro quod poſita ſit, & non accipiatur cauſaliter. Alter ſenſus eſt vt coniunctio, quia, accipiatur cauſaliter, & intelligatur Dominus per manſuetudinem, & humilitatem ſuam omnes prouocare ad ſuſcipiendum iugum ſuum, & doctrinam ſuam. Atque hunc eſſe veriorem huius loci ſenſum ex eo videtur, quod per illud, diſcite à me, velit explicare quod dixit, Tollite iugum meũ ſuper vos. In ſuſcipiendo autem iugũ Chriſti, non ſolum includitur, vt humiles ſimus, & mites, quamuis in his maior pars iugi Chriſti conſiſtat, ſed etiam vt ſobrij ſimus & caſti, & ſuper omnia, vt Deũ præ omnibus & omnes propter Deum amemus, ita vt ſi quid à ſe diſcendum eſſet ſingulariter explicare voluiſſet, dicendum potius fuerit, diſcite à me quod charitatem ad omnes habeam. Nam hæc eſt vnicum illud mandatum, quod in nouiſſima cœna diſceſſurus Dominus ſui exemplo diſcipulis commendauit, & in quo Paulus dicit adimpleri legem Chriſti. Deinde cum dicit.

Iugum Chriſti.

Et inuenietis requiem animabus veſtris. Nõ loquitur de ea requie, & tranquillitate mentis, quæ conſequitur directè, & naturaliter humilitatem, & manſuetudinem: ſed de ea, quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remiſſionis peccatorum, & bonitatis diuinæ, & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies iſta de qua eſt ſermo,

mo, illis oneribus, quibus onerati ſunt, qui vocantur ad Chriſtũ. Hæc autem requies ex vniuerſæ Euangelicæ legis obſeruatione paratur, non ſola humilitate, & manſuetudine. [Porrò ſunt qui inter iugum Chriſti, & onus eius ſic diſtinguant, vt per iugũ præcepta, per onus conſilia doctrinæ Chriſti intelligant verũ commodius, & ſimplicius eſt eandem doctrinam Euangelicam & iugi, & oneris nomine ſignificatam accipere. Iugum enim eſt, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt ſecundum ipſam viuere, & incedere debeamus, onus verò eſt quatenus ipſam ferẽdi, ſiue implendi nobis impoſita eſt neceſſitas.]

Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue. Dicitur hic iugum Domini ſuaue quia commodum, & humanum. Eſt enim hic non γλύκυς ſed χρήστος quæ dictio non ſignificat dulcedinẽ ad guſtum pertinentem, ſed propriè ſignificat commodum, placidum & humanum, vnde iam intelligere licet, quam apertè Dominus & iugo & oneri ſua addidit epitheta, dicens iugũ non leue, ſed ſuaue, vel commodũ, onus verò non ſuaue, ſed leue. Solet enim iugum magis aſperitate, & incommoditate vexare animalia ſub ipſo incedentia, quàm grauitate, cum ſit iugum non magni ponderis. Onus verè grauitate ſolet eſſe moleſtum. Vnde difficultatem omnem volens adimere Saluator, ne quiſquam deterreatur, dicit iugum ſuum non eſſe moleſtum aſperitate, ſed ſuaue, & cõmodum eſſe, onus etiam non eſſe graue, & moleſtum, ſed leue & portatu facilè. Dicit autem Dominus ſuum iugum ſuaue, & ſuum onus leue, ad diſtinctionem illorum onerum & iugorum de quibus ſupra dictum eſt, nempè oneris afflictionum, & curarum huius ſęculi, quod Eccleſiaſticus iugum graue vocat impoſitum filiis Adæ, & vocari poteſt iugum mundi. Oneris quoque legis Moſaicæ, quod Petrus dicit fuiſſe importabile, oneris quoque diaboli, aut peccati, de quo impij ſapientiæ quinto, laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis & oneris Phariſaicarum traditionum, quod Saluator teſtatus eſt fuiſſe importabile. Poſtremum oneris conſcientiæ ex agnitis peccatis, quo grauatum ſe conqueritur Pſalmiſta.

Mulieri peccatrici remittuntur peccata. Luc. 7.

CAPVT XLVIII.

Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, vt manducaret cum illo. Et ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod Ieſus accubuit in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum vnguenti: & ſtans retrò ſecus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Videns autem Phari-

Phariſæus qui vocauerat eum, ait intra ſe dicens: Hic eſſet Propheta, ſciret vtique quæ & qualis eſt mulier quæ tangit eum, quia peccatrix eſt. Et reſpondens Ieſus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquod dicere. At ille ait: Magiſter, dic. Duo debitores erant quidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtriſque. Quis ergo eum plus diligit: Et reſpõdens Simon, dixit: Æſtimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicaſti. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis nõ dediſti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis terſit. Oſculum mihi non dediſti, hæc autem ex quo intraui, non ceſſauit oſculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxiſti, hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui ſimul diſcumbebant dicere intra ſe: Quis eſt hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit, vade in pace.

Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, &c. Rectè à Luca hæc hiſtoria ſuperiori ſermoni Chriſti ſubiuncta eſt, quanquam fortè non ita ſtatim poſt prædicta contigit, ſicuti ab eo etiam narratur ſine temporis, & loci ſignificatione. Hac enim hiſtoria iam reipſa ob oculos ponit, quod verbis docuerat, videlicet publicanos, & peccatores in gratia Euangelica prælatos Phariſæis, ac illos in Chriſto Dei ſapientiã approbaſſe, hos verò reprobaſſe. Hæc enim apud Lucam præceſſerant. Deinde & hac hiſtoria aſtruitur, quod proximè præceſſit ex Matthæo, Chriſtum ſcilicet reficere, & refocillare omnes oneratos venientes ad ipſum.

Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix. Apud veteres magna fuit quæſtio de hac peccatrice, num fuerit eadem cum ea muliere, quam Matthæus cap. 26. & Marcus cap. 14. & Ioannes cap. 12. vnxiſſe dominum ſcribunt imminente iã paſſionis tempore. Origenes, Theophylactus putant fuiſſe tres diuerſas mulieres. Quam ſententiam ſequitur D. Auguſtinus exiſtimans vnam, eandemque eſſe mulierem, quæ ab omnibus quatuor Euãgeliſtis ſcribitur dominum vnxiſſe, ſed hanc bis dominum vnxiſſe, quam ſententiam probat ex illo Ioannis, Maria autem erat, quæ vnxit dominũ vnguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis. His enim verbis vult Aug. Ioannẽ notare vnctionem illã cuius meminit Lucas, nõ autem eam, quæ facta eſt in Bethania circa tempus paſſionis. Nam hæc tum necdum facta fuit cum ea contingerent, quæ eo capite ſcribit: cum præteritam aliquam vnctionem videatur Ioãnes notare velle. Sequitur & hanc ſententiam D. Gregorius, nihil dubitãs quin peccatrix iſta fuerit Maria Magdalena ſoror Marthæ. Secuta eſt hanc ſententiam poſt Gregorium, imò & ante Gregorium, vniuerſa

De vnica Magdalena.

vniuerſa per orbem Eccleſia, in Eccleſiaſtico etiam officio Mariæ Magdalenæ tribuens ea, quæ hic à Luca narrantur.[Et licet ratio Auguſtiui non eſt omnino efficax: poteſt tamen ex eiſdem verbis Ioannis, Auguſtioi, & communis ſententia aliter probari: Nam cum Ioannis ad ſpecificationem perſonæ dicat, Maria autem erat, quæ vnxit dominum vnguento, &c.ſatis ſignificauit ſolam Mariam Domini pedes vnguento vnxiſſe, & capillis capitis ſui exterſiſſe. Si enim alia etiam mulier id fecit, non ſatis hac nota perſonæ qualitas ſignificatur. Itaque cum Origenis opinio exiſtimantis tres diuerſas fuiſſe mulieres, non ſit probabilis vel ob id, quod veriſimilius omnino ſit eandem eſſe vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt poſt probabitur & Chryſoſtomi opinio putantis duas fuiſſe mulieres vnctrices eadem ratione ſit improbabilis, quatenus diuerſam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum, ab ea, de qua apud Ioannem, quatenus verò eandem putat mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas cum communi faciat ſententia: Hieronymi vero & Ambroſij ſententia à communi non abhorreat, Auguſtinus, & Gregorius eam apertè aſſerant, & confirment, eadémque Scripturis non aduerſetur, ſed magis conſentiat, & communi conſenſu ſit recepta, Eccleſiaſtico officio approbata, fama eorum qui à Patribus ſuis vitam, moréſque cum corpore ſusceperunt ſit celebrata, & tituli ſepulchralis inſcriptione corroborata: non eſt ab ea ſententia temere recedendum, aut contra eam contentioſè diſputandum.] Quod autem Lucas hanc mulierem non nominet loco iſto, honeſtatis cauſa fecit: quemadmodum ſupra Matthæum non vocauit proprio ſuo nomine, cum de vitio eius fieret ſermo. An autem Simon Phariſæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, ſit idem cum illo Simone, qui dicitur leproſus, in cuius domo in Bethania Matthæus, & Marcus ſcribunt ſuam vnctionem factam non conſtat, ſed nec multum refert. [Auguſt. enim magis vult non eſſe eundem Simonem, eo quod hæc hiſtoria videatur non contigiſſe in Bethania, ſed in Galilæa. Alij verò eundem volunt eſſe Simonem, ex perſonæ identitate, & familiaritate huius vnctricis mulieris, colligentes etiam fuiſſe eandem mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Niſi enim fuiſſet huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam, vt eſt veriſimile, auſa fuiſſet intrare conuiuij tempore, domum eius.] Dum autem hæc mulier peccatrix vocatur: ſignificari videntur peccata carnis, à quibus propriè infamari ſolent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuiſſe meretrix, ſed primùm traditam viro in caſtello Magdalo cum eo aliquandiu vixiſſe, poſtea vero voluptatibus ſeductam, marito aut derelicto, aut mortuo captam fœdo, & alieno amore, non publicè quidem

dem ſe proſtituētem, ſed illicitis deditam amplexibus. Porro obſeruandę hic peccatricis huius virtutes, & primum in ipſa hoc admirandum quod cum reliqui omnes a Chriſto ſanitatē corporalem requirerent, hæc ſola in omnibus Euangeliis mentis ſanitatem, & peccatorum remiſſionem requiſiuit, nec requiſiuit verbis, ſed ſolis lachrymis ſatis putabat dominum cogniturum, quod petebat. Forte Ioannem audierat dicentem: Ecce qui tollit peccata mundi, aut ab ipſo Domino audiuit illud, quod proximè habitum eſt ex Matthęo, Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos. Secundo in hac muliere obſeruanda eſt pœnitentię ipſius veracitas, & perfectio, quæ in eo oſtēditur, quod præ nimio remiſſionis peccatorum conſequendæ deſiderio nihil cunctata, & neminem verita ſuper conuiuantes ingreſſa ſit, quod pro ſumma verecundia, & humilitate retro ſtabat iuxta pedes Domini, quod præ doloris magnitudine, & per deteſtationem peccatorum largiter adeò fleuit, vt lachrymis etiam rigaret pedes Domini, quod præ nimia erga Dominum charitate, & affectus pietate capillis capitis ſui terſerit eius pedes, eóſque ex via puluerulentos oſculatus ſit, atque vnguento prætioſo quo capita vngi ſolitum erat, vnxerit, pluſquam humano modo eum honorans, qui pluſquam homo erat. Poſtremum quod illis omnibus in obſequium Chriſti, & pœnitentiæ ſuæ declarationem vſa ſit, quibus prius abuſa erat ad ſeruitium peccati, & carnis. Circa litteræ autem verba ſciendum quod Alabaſtrum dictio Græca ſignificat vas vnguentarium, factum ex alabaſtrite lapide marmorei generis, quē lapidem etiam onychen vocari, & cauari ad vaſa vnguentaria, autor eſt Plinius lib. 36. Quia autem dicitur quod ſtans cœperit rigare, coniicere licet triclinium more veterum in ædito fuiſſe, ita vt ſtans attigerit pedes Ieſu. Non eſt autem exiſtimandum tantam fuiſſe lachrymarum copiam, vt potuerint pedes Chriſti lauari veluti in ſitula: ſed tantas fuiſſe lachrymas, vt per eas pedes domini ſint multum humectati, vt maiores ſordes ablui potuerint. Vnde dicitur quod rigauerit pedes Ieſu, non quod lauerit. Porro vnguenti prætioſitas quo hæc mulier eſt vſa, ex vaſis prætioſitate colligi poteſt. Hinc ergo etiam colligi ſatis poteſt, non fuiſſe hanc mulierem plebeiam, vt aliqui putant.

Alabaſtrum.

Videns autem Phariſæus, qui vocauerat eam, ait intra ſe, &c. Quemadmodum in muliere iſta peccatrice declaratur exemplum, & vis viuæ pœnitentiæ: ita in hoc Phariſæo cognoſcere licet ſupercilij Phariſaici arrogantiam, qua Phariſæi ſibi de iuſtitia placētes peccatores faſtidiebant, & contemnebant. Exiſtimabant enim Phariſæi virum iuſtum contaminari colloquio, & contactu peccatoris. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem prodeuntis ex falſa opinione mentem præoccupante. [Quomodo enim contactus

peccatoris

peccatoris iuſtum contaminabit: cum omnis immunditia ſpiritualis à voluntate ſola contrahatur. Quomodo autem peccatrix hæc habenda erat, quæ tot oſtendit pœnitentiæ non vulgaris ſigna? Quomodo denique non videtur propheta, quia non videtur ſcire qualis eſſet mulier, quæ tangit eum. An Prophetæ eſt omnium hominum ſcire mentem, & diſcernere poſſe omnes bonos, & malos. Non enim omnes Prophetæ omnia occulta cognoſcũt, ſed quantum illis à Deo conceditur. Quomodo autem non videtur ſcire qualis ſit mulier, quia admittit contactum. Nam contra, quia admittit mulieris huius portentoſam, & inauditam contingendi ſe rationem, nec turbatur nouitate rei, & lachrymarum profuſione: declarat ſe ſcire quæ & qualis ſit, quídve petitum venerat.]

Et reſpondens Ieſus dixit ad illum Simon habeo tibi aliud, &c. Hac prudenti reſpóſione ſua Dominus, & ſuam admiſſionem iuſtam eſſe oſtendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Phariſaicæ ſuperbiæ medetur, iudicans illũ quoque peccatorem eſſe, & venia indigere, & longè in dilectione ſuperari à muliere, quàm præ ſe contemnebat. Reprehenſurus autẽ dominus Phariſæũ, qui ipſum inuitauerat: non mox in illum inuehitur, ſed hoſpiti ſuo ciuiliter deferens, prius dicẽdi poſtulás poteſtatẽ, paradigma deinde proponit, ſub quo re, quæ gerebatur, expreſſa, ipſemet Phariſæus ſententiam pronuntians, & ſeipſum condẽnaret, & Ieſum ac mulierem abſolueret. Eſt autem parabola aperta ſatis, niſi quod nomen fœneratoris hic magis accipi debet ſimpliciter pro mutuatore, vel creditore, quemadmodum ſæpe in ſcripturis verbũ fœnerari. Magis autem hic cõuenit nomẽ creditoris, quia de beneficio remiſſionis debiti agitur, quale nõ ſolent fœneratores ſuis debitoribus cõferre. Deinde vbi nos habemus verbum prǫſentis temporis diligit, Grǫcis eſt futurũ ἀγαπήσει, ideſt, diliget, vt ſit ſenſus: Ergo vter horũ eũ plus diliget? Ná quis hic pro vter poſitum eſt. In applicatione autẽ Parabolæ dominus ſignificat eſſe ſimilẽ illi creditori, de quo Parabola, qui veluti duo debitores habuit, Simonem ſcilicet, & Mariã, quorũ hæc plus dilexit Dominum, quòd maius debitum agnoſceret, & ſibi remitti poſtularet, ille vero minus, quod minus debitum ſuum eſſe putaret. Dominus tamen Parabolam, quatenus ad ſe ſpectat humilitatis cauſa non apertè attingit, ſed tantùm indicat ſe vtriuſq; veluti creditorem eſſe: apertè autem & eleganter oſtendit maiorem dilectionem peccatricis, quam Phariſæi, idq; tribus pulcherrimis oppoſitionibus, quarum prima eſt,

Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis terſit. Vbi antitheſis conſiſtit in aqua ſimplici ſcilicet & communi, & lachrymis. Deinde vis eſt in eo, quod non dicat, aqua pedes meos non abluiſti,

ſed nec dediſti eá, vt per tuos, vel meos pedes mei lauari poſſent. Vis item in eo quod dicit, capillis ſuis terſit, re ſcilicet cuius ornatum maximè quærunt mulieres, & quam minimè ſuſtinent fœdari. Secunda antitheſis eſt:

Oſculum mihi non dediſti, hæc autem ex quo intraui non ceſſauit oſculari pedes meos. Vbi antitheſis conſiſtit in oſculatione pedum, & oſculo propriè dicto, quod eſt oris baſium, quod apud Iudęos vulgare erat amicitiæ ſignum. Deinde oppoſitio qaædam ſignificatur in eo, quod dicitur, non ceſſauit oſculari. Significat enim illum ne vnum quidem dediſſe ori oſculum, cum hæc frequentia oſcula pedibus infixerit. Tertia antitheſis eſt.

Oleo caput meum non vnxiſti, &c. Vbi oppoſitio duplex eſt, inter oleum ſcilicet ſimplex, & vnguentũ, quod nõ ſimplex eſt oleum, ſed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuerſorum odorum commiſtione confectum. Et inter caput, & pedes. Notandum & illud quod ad contemplandam mulierem vocat Simonem dicẽs: *Vides hanc mulierem?* quaſi dicat: Non poteris hanc velut adhuc peccatricem auerſari, & indignam meo contactu cenſere, ſi eam probè contemplatus fueris: imo te longè ab ea ſuperari inuenies, ſi conferas tua in me officia cum illius officiis. [Vidéſne lachrymis oppletam, ſparſis capillis, prodigam vnguenti ſui, prodigam oſculorum, ac toto corporis habitu pœnitentis imaginem præ ſe ferentem? quomodo ergo vt peccatricem aſpernaris, Videſne quot indiciis ſuum in me amorem teſtetur, ac tuum amorem quantoperè ſuperet? quomodo ergo meo cõtractu indignam cenſes, qui te non indignum putas me hoſpitem habere?]

Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniam, &c. Quod attinet ad veritatẽ huius concluſionis dupliciter reſponderi ſolet. Nam quidam intelligunt hic dominum loqui de plena, & perfecta peccatorum remiſſione, qua ſcilicet peccata remiſſa quo ad culpam, remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remiſſionẽ enim pœnę meretur dilectio magna. Alij vero intelligunt etiã hanc ſententiã de remiſſione culpæ, & hanc tribui dilectioni tanquam cauſæ, non quia meritoria ſit, aut diſponens ad remiſſionẽ, ſed quia perficit eam tãquam cauſa formalis, vt ſic dictum ſit, remittuntur ei peccata, quoniã dilexit, quomodo diceremus. Aqua deſiit eſſe frigida, quia facta eſt calida. Itaq; ſecundum priorẽ intelligentiam ſermo eſt de dilectione, quæ cõſequitur iuſtificationem: ſecũdum poſteriorem ſermo eſt de dilectione, quæ infunditur in ipſa iuſtificatione. Quod verò attinet ad huius cõcluſionis congruentiã cũ parabolę exigẽtia, doctè reſpõdet Caietanus potuiſſe quidem dominum etiam inferre, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam vtrumque verum eſt, & quod remiſſio peccatorũ multorum ſit cauſa multę dilectionis, &

quod

quod magna dilectio ſit cauſa remiſſionis multorũ peccatorum: ſed dilectio tanquam cauſa perficiens remiſſionem, remiſſio vero tanquam cauſa diſponẽs, & prouocans dilectionem. Prouocamus enim ad amandum eum, quem conſideramus ſua benignitate nobis remittentem debita noſtra. Quoniam ergo in materia remiſſionis, hæc duo ſeſe conuertibiliter conſequuntur: vtrumq; inferri potuit, imò vtrumque dominus intulit. Nam in priori ſententia, dilectionem cauſam facit remiſſionis, in ſecunda vero, cui autem minus dimittitur, &c. remiſſionem cauſam facit dilectionis. Et quãquam parabola videbatur exigere, vt inferretur, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuerſam facere concluſionem, vt oſtenderet ſimilitudinem de remiſſione debitarum pecuniarum non per omnia coincidere cum remiſſione peccatorum. Remiſſionem enim debitarum pecuniarum amor non perficit, ſed eam tantum conſequitur ex noſtra voluntate. Remiſſio vero peccati non perficitur ſine dilectione, & dilectionem ipſam auget, & prouocat. Itaque ad hoc ſolum adhibita eſt parabola illa de duobus debitoribus à Saluatore, vt oſtenderet etiam in remiſſione peccati eſſe maiorem dilectionem, vbi eſt maioris debiti remiſſio, minorem vero vbi eſt minoris debiti remiſſio: nõ autem ad hoc vt ſignificaret dilectionem, vtrobique eodem ſeſe modo habere. Sciendum autem quod ſi ſecundum priorem intelligentiam ſit hic ſermo de remiſſione pœnæ, optimè conuenit verbum pręſentis temporis, remittuntur, ſi vero de remiſſione culpæ intelligatur, verbum remittuntur, pro præterito accipi debet remiſſa ſunt, quomodo & Græca habent. Et pręſtat de vtraque remiſſione complexim accipere, vt dilectioni hic ideo tribuatur remiſſio tanquam cauſæ, quia ad eam concurrit, & tanquam cauſa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnę reatum ex iuſtitia debitum pro commiſſis peccatis.

Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Non voluit Dominus hic generalem proferre ſententiam. Sed Simonem, alióſque ei ſimiles notare voluit: qui quoniam parum ſibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo, vel per quem remiſſionem expectabant. Notaturus autem dominus Simonem in tertia loquitur perſona, ciuilitatis cauſa hoſpiti ſuo deferens, nec acerbius inuehens in eum, quem videbat non omnino malum. Quod ſi autem placet ſententiã hanc accipere veluti vniuerſalem, oportet intelligere vt in plurimum ſic fieri, vt qui pauca admiſit peccata, & minori indulgentia opus habet, minus etiam diligat, ſegniúſque ad Deum conuertatur, & conuerſus frigidius Deo ſeruiat. Prima tamen huius loci explicatio, & minus habet difficultatis, & magis conuenit propoſito domini.

Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata, &c. Abſolutè dicit peccata, nec iam addit multà, ſignificare volens omnia ei ſimul remitti peccata. Non enim alia condonat Deus, alia reſeruat: ſed ſemel cõdonat omnia, nihil prioris vitæ imputans ex animo pœnitenti. Nam quod prius dixit: Remittuntur ei peccata multa, non ideo dixit multa quaſi non omnia, ſed quod omnia quæ ei remittebantur eſſent multa. Cum autem ita verba ſua Dominus hic rurſum, quemadmodum cum remitteret peccata paralytici temperaret, vt apertè non ſignificarent ipſum ſibi poteſtatem remittendi peccata vendicare: tamen rurſum Phariſæi, qui ſimul cum domino accumbebant, calumniari cœperunt dominum, & tacitis apud ſe cogitationibus obmurmurare, dicentes: Quis eſt hic, qui tantam ſibi ſumit authoritatem, vt etiam peccata remittat, cum ſit ſoli Deo proprium? Cum autem Dominus horum cognoſceret cogitationes, & mulier adhuc hæreret in veſtigiis Chriſti, expectans quid ab eo facere præciperetur, rurſus Dominus illam alloquitur, magis eius animum confirmans, & pro mœſta lætam remittens domum,

Fides, inquit, *tua te ſaluam fecit: vade in pace*, Quibus verbis inuidiam illorum contra ſe minuere voluit, dum non ſe, ſed fidem illius ſalutis cauſam facit, & ſimul docere quæ ſit fidei vis, vt ſic ad fidem & alij inuitarentur. Et quidem frequenter curationem morborum corporalium Dominus fidei tribuit: hic vero etiam ſanitatem animæ eidem fidei tribuit: eiſdem hic vſus verbis, quibus prius ad curatam à ſe mulierem à profluuio ſanguinis ſignificans ſcilicet ad vtramque curationem fidem ſimiliter concurrere. Fides autem quæ dicitur ſaluam feciſſe hanc mulierem, eſt, qua credidit Ieſum eſſe Chriſtum, & eum qui poſſit tollerè peccata, ſimul cum fiducia conſequendæ remiſſionis ab eo Ergo cum cuiuſmodi fides etiam ſpem in ſe includat, & ſupra Dominus remiſſa dixerit peccatà propter dilectionem: docemur hic remiſſionem peccatorum non fieri, niſi concurrant Fides, Spes, & Charitas, hoc eſt non fit niſi per fidem, quæ per dilectionem operatur qualis fortè fides non erat neceſſaria in aſſequenda ſanitate corporali. Cum autem prius dilectioni Dominus remiſſionem tribuerit, quod ſic propoſitum exigeret propter aſſumptam parabolam: hic iam eam tribuit fidei, propterea quod hæc omnis ſalutis ſit origo, vtpote ex qua ſpes, & charitas procedunt. Quod autem dicitur.

Fidei tribuitur remiſſio peccatorum.

Vade in pace, hunc habet ſenſum, vade iam animo conſiſtens tranquillo, quæ ob peccata tua fuiſti multum ſollicita, & multo dolore ſauciata.

Curato

Curato dæmoniaco cæco & muto confutantur Phariſæi. Matth.12. Marci 3. Lucæ 11.

CAPVT XLIX.

*E[b]T veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non poſſent neque panem manducare. [a] Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens, cæcus & mutus. [c] Et erat eÿciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm eieciſſet dæmonium locutus eſt mutus, [a] & curauit eum, ita vt loqueretur & videret, [c] & admiratæ ſunt, [a] & ſtupebant omnes [f] turbæ [a] & dicebant: Nunquid hic eſt filius Dauid. [b] Et cum audiſſent ſui exierunt tenere eum, dicebant enim: Quoniam in furorem verſus eſt. [f] † Phariſæi autem' [a] audientes [b] & Scribæ qui ab Hieroſolymis deſcenderant [l] ▷ dixerunt: [b] Quoniam Beelzebub habet, & quia [f] in Beelzebub principe dæmoniorum eÿcit dæmonia. [a] Hic non eÿcit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum. † [f] Ieſus autem ſciens' cogitationes eorum, * [b] conuocatis eis, in parabolis ▷ [l] dixit eis: [b] Quomodo poteſt ſatanas ſatanam eÿcere? ‖ [l] Omne regnum diuiſum contra ſe, deſolabitur: & [c] omnis ciuitas vel domus diuiſa contra ſe, non ſtabit': [ſed] [c] domus ſupra domum cadet. [b] Et ſi ſatanas conſurrexerit in ſemetipſum, [a] & ſi ſatanas ſatanam eÿcit, aduerſus ſe † [c] diuiſus' eſt. [c] Si autem & ſatanas in ſeipſum diuiſus eſt, [f] quomodo [a] ergo [f] ſtabit regnum eius: [c] quia dicitis in Beelzebub me eÿcere dæmonia? * [b] Non poterit ſtare, ſed finem habet. ▷ [f] Et ſi' ego in Beelzebub eÿcio ‖ dæmones' filÿ veſtri in quo eÿciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. † Si autem' ego in [a] ſpiritu [&] [c] digito [f] Dei eÿcio △ dæmones, igitur' peruenit in vos regnũ Dei. ‖ [c] Aut quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis & vaſa eius diripere' niſi prius † alligauerit' fortem, & tunc domum eius diripiet? [c] Cùm fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt eà quæ poſſidet. Si autem fortior illo ſuperueniens, vicerit eum: vniuerſa arma eius auferet in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. [f] Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non † congregat' mecum, ▷ ſpargit'. [a] Ideo [b] amen [c] dico vobis, [b] quoniam ‖ [c] omnia dimittentur filÿs hominum peccata & blaſphemiæ' [b] quibus blaſphemauerint: [a] ſpiritus autem blaſphemia non remittetur. ‖ Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis remittetur ei: [c] qui autem [a] dixerit contra ſpiritum ſanctum [&] [b] blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum, ‖ [c] non remittetur ei] neque in hoc ſeculo, neque in futuro', [b] ſed reus erit æterni delicti, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet. ‖ [a] Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum, ſiquidem ex fructu arbor agnoſcitur. Progenies viperarum, quomodo poteſtis bona loqui cùm ſitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono*

† [c] *Quidam autẽ ex eis.*
▷ [b] *dicebant.*
† [c] *Ipſe autem.*
o *vt vidit*
* [b] *&*
▷ [b] *dicebat.*
‖ [b] *Et ſi regnũ in ſe diuidatur, non poteſt regnũ iſtud ſtare. Et ſi domus ſuper ſemetipſã diſpartiatur nõ poteſt domus illa ſtare.*
† [b] o *diſpartitus.*
* *&*
▷ [c] *Si autem.*
‖ [c] o *dæmonia.*
† [c] o *Porrò ſi.*
▷ [c] o *dæmonia profectò.*
‖ [b] *Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus domũ diripere.*

theſauro profert bona, & malus homo de malo theſauro profert mala.
Dico autem vobis, quoniam omne verbum ocioſum, quod locuti fuerint
homines, reddent rationem de eo in die iudicij. Ex verbis enim tuis iuſti-
ficaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. [c] Et alij tentantes ſignum de
cælo quærebant ab eo. [a] Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis & Pha-
riſæis, dicentes: Magiſter, volumus à te ſignum videre. [c] Turbis autem
concurrentibus, * [a] reſpondens † [f] cœpit dicere [a] illis. [f] Generatio [c]
hæc, generatio nequam eſt, [a] mala & adultera: [f] ſignum quærit & ſi-
gnum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. [c] Nam ſicut fuit Ionas
ſignum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi iſti. [a] Sicut enim
fuit Ionas in ventre cœti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius
hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. [f] Viri Nini-
uitæ ſurgent in iudicio cum generatione ▷ iſta & condemnabunt eam:
quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plus quam ‖ Io-
nas hic, Regina Auſtri ſurget in iudicio cum † viris generationis huius
& condemnabunt ▷ illos: quia venit à finibus terræ audire ſapientiam
Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic. ‖ [c] Nemo lucernam accendit,
& in abſcondito ponit, neque ſub modio: ſed ſuprà candelabrum, vt qui
ingrediuntur, lumen videant. ‖ Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Si
oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit: ſi autem ne-
quam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. Vide ergo ne lumen quod
in te eſt, tenebræ ſint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens
aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum:] & ſicut lucerna ful-
goris illuminabit te. [f] Cùm [a] autem [f] immundus ſpiritus exierit ab ho-
mine, ambulat per loca † arida, quærens requiem, & ▷ non inuenit. Tunc
dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. Et ‖ veniens, inuenit eam [a]
vacantem, [f] ſcopis mundatam [a] & ornatam. [f] Tunc vadit & aſſumit
ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, & † intrantes habitant ibi.
Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. [a] Sic erit & genera-
tioni huic peſſimæ.

Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non poſſent neque panem manducare. Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens, cæcus & mutus. Hic dæmoniacus non tantum mutus, ſed & cæcus fuit. Chryſoſt. verò etiam ſurdum fuiſſe intelligit. Nam dictio κωφὸς, quæ hoc loco eſt apud Matthæum & Lucam, Græcis & ſurdum ſignificat, & mutum. Sed pro muto debere hic accipi, patet manifeſtè ex eo quod dicitur, & cum eieciſſet dæmonium locutus eſt mutus. Quibus verbis etiam ſatis ſignificatur, quod cæcitas, & ſermonis impedimentum non fuerit in hoc homine, aut naturaliter, aut ex alio ſimili defectu: ſed tantum ex præſentia dæmonis, qui illi & oculorum vſum, & linguæ ſuſtulit: atque ob id dæmonium illud Lucas mutum vocat, quod ſcilicet in homine illo non loqueretur, & hominem illum mutum feciſſet. Tria ergo ſimul in hoc homine perpetrata ſunt miracula. Nam poſſeſſus à dæmone liberatur,

† [b] alliget
† [c] o colligit.
▷ [c] o diſpergit.
‖ [a] omne peccatum & blaſphemia remittitur hominibus.
C.12.85.
‖ [b] non habebit remiſſionem in æternū
C.6.45.
* [a] Qui.
† [a] ait.
A.16.64.
B.8.64.
▷ [c] o hac
‖ [c] o Iona
† [a] generatione iſta.
▷ [a] eam
A.5.39.
B.4.51.
C.8.51.
A.6.42.
† [c] o inaquoſa.
▷ [c] non inueniens dicit.
‖ [c] o cùm venerit.
† [c] o ingreſſi.

ratur, cæcus videt, mutus loquitur. Porrò obſeruanda eſt diuerſitas hominum triplex ab Euãgeliſtis ſignificata, quorum vna pars Dominum propter ſuam doctrinam, & miracula eſt admirata, reliquæ verò duæ in Domino ſunt ſcanlizatæ. Vulgus enim & turbæ, quæ Ieſum prius familiariter non nouerant, nec ſcripturarum ſcientia, aut opinione ſanctitatis ſibi placebant: *Admirabantur Dominum & filium Dauid*, hoc eſt, Meſſiam eſſe facilè crediderunt. Cognati verò Chriſti, (eos enim ſignificat Marcus, cum dicit: *Et cum audiſſent ſui*. Vbi pro ſui, Græcè eſt *οἱ παρ' αὐτοῦ*, id eſt, qui ex illius erant familia, aut cognatione) ob familiaritatem, quam cum ipſo habuerant, nihil magnificum de ipſo ſentire valentes: quod experti eſſent ipſum prius communem vixiſſe vitam, & à reliquis nihil differentem: cum audirent quæ de ipſo nuntiabantur, inſolita eſſe, & ſupra modum humanarum virium, furore quodam, & dæmone agi dixerunt, atque hinc fieri vt noua, atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant eſſe ſui officij, vt mentis impotem, & à ſpiritu quopiam arreptum cohiberent: metuentes fortè etiam ne rebus per Ieſum nouatis, tota ſimul cognatio perderetur & profligaretur: cum meritò hi Chriſtũ primum ſuſcipere debuiſſent: vt qui eius innocentiam à puero cognouiſſent, & eius gloria magnificè erãt illuſtrandi & cohoneſtandi. Phariſæi ſimiliter & Scribæ, quorum illi ſibi placebant ſanctitatis opinione hi ſcripturarum intelligentia, & ipſi quoque, cum primi debuiſſent agnouiſſe, & cuius vita: & doctrina omnis, ſanctitatis erat exemplum, & cui ſcripturæ teſtimonium perhibebant, contra Dominum inuidia ſunt commoti: adeo vt non vererentur miraculum illud quod vulgus admirabatur aſcribere poteſtati dæmonis: grauius certè peccantes, quam cognati: Siquidem illi vulgari potius craſſitudine peccabant, quã impietate, quod ſcilicet nihil præclari de Ieſu ob familiaritatem ſentire poſſent. Hi verò inuidia & odio excœcati dolebant ſuam gloriam Chriſti gloria obſcurari. Et illi quidem non tam in miraculis offenſi videntur, quam in nouitate doctrinæ, quæ multos poſt ſe trahebat. Solent enim furioſi, & amentes noua & inſolita loqui, quæ nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad ſe trahere. Phariſæi verò & Scribæ miracula apertiſſima calumniabantur, & quoniam negare non potuerunt, quin humanis viribus maiora eſſent, quæ Dominus fecit expellendo dæmones, nec tamen voluerunt diuinæ virtuti aſcribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt: aſſerentes eum potentem, & inſignem aliquem dæmonem habere, *in quo*, hoc eſt, per cuius virtutem eijciat dæmones. Porrò Marcus Scribas, qui calumniabantur Chriſtum in principe dæmoniorum eijcere dæmonio dicit ab *Hieroſolymis deſcendiſſe*, ſiue ſignificare volens hos præcipuos fuiſſe Scribarum, quos ob

Cognati Chriſti.

inſigniorem legis cognitionē oportuiſſet magis ex factis Ieſu intellexiſſe illum eſſe Chriſtum, ac ſic horum impietatem exaggerans: ſiue ſignificans illos ob id è Hieruſalem deſcendiſſe in Galilæam, vt populum quem audierant bene affici Ieſu, & in magna multitudine illum ſequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, ſciendum quod nomen hoc quod nunc Bel, nunc Beel, alias Baal profertur, vnum ſit, & purè Hebraicum, quod pro diuerſitate punctorum ſic variatur, & ſignificat propriè maritum, vel Dominum: ideóque dij gentium hoc nomine appellati ſunt, quod Domini eſſent illarum gentium, à quibus colebantur. Pro diſtinctione enim diuerſorum idolorum, quæ colebantur ab aliis & aliis gentibus, huic nomini varia apponuntur, vt dicatur Baalphegor, vel Beelphegor, Deus ſcilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam abſolutè dicitur Baal. Sic Baalberith nomen Idoli, ſic & Beelzebub Deus erat Accaronitarum, interpretaturq́; Idolum muſcæ. Nam zebub muſcā ſignificat. Itaque, vt inquit Hieronymus, Iudæi principem dæmoniorum ex ſpurciſſimi idoli appellabant vocabulo, qui rectè muſca dicitur: quia exterminat ſuauitatē olei. Quod autem Lucas dicit: *Et alij tentantes ſignum de cælo quærebant ab eo*, per præoccupationem dictum eſt ab eo. Ex Matthæo enim conſtat, quando ſignum tale quæſierint à Domino.

Beelzebub. *Iud. 9.* *1. Reg. 4.*

Ieſus autem ſciens cogitationes eorum, conuocatis eis, in parabolis: Dixit, &c. Quamuis Phariſæi & Scribæ de Domino malè nō ſolum cogitarent, ſed etiam apud populum calumniarentur, & dicerent in principe dæmoniorū eum eijcere dæmonia: dicitur tamen Dominus ſcire cogitationes eorum, & ipſis cogitationibus reſpondere: quia quod huiuſmodi dicebant, non aliunde ſciuit, quam quia eorum cogitationes cognouit. Deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum ab ipſo auerterent. Proinde quandoquidem calumnia hæc non in ſuam tantum perſonam recidebat, ſed & blaſphemia erat in Deum, & ad populi ſubuerſionē vergebat: non potuit Dominus eam ſilentio præterire: ſed validis, & variis rationibus calumniæ huius abſurditatē oſtendere voluit. Vtitur autem quatuor potiſſimum rationibus quæ omnes penè à popularibus, & communibus exemplis ſunt deſumptæ. Prima ratio deſumpta eſt ab experta frequenter, & ab omnibus cognita inſtabilitate regni, vel domus diſſidiis, & ſeditionibus diuiſæ, habétque hunc ſenſum. Experientia ipſa paſſim docet, omne regnum quamuis benè munitū, ac firmum fuerit, mox collabi & deſolari, ſi factionibus inteſtinis diuiſum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeò nihil eſt ſtabile, vbi regnat ſeditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu conſiſtere poſſit: ſi mutuis odiis inter ſe diſſideant inhabitantes. Si ergo quemadmodum vos calumniamini *Satanas ſatanam eijcit*, cōſequitur dæmones inter ſeſe ſeditionibus

diuiſos eſſe: quod ſi verũ eſt, iam Satanas ipſe ea aget, quæ ad proprij regni deſolationẽ faciunt: cum tamen ipſe callidiſſimè & ſtudioſiſſimè regnum ſuum cõfirmare adlaboret: cum omnibus ſuis in hoc vnũ conſpirans, vt hominibus dominetur, eosq; ſibi ſubiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud, quod pro inconuenienti Dominus infert: *Quomodo ergo ſtabit regnum eius?* Inconueniens enim planè eſt Satanam ipſum ſuũ regnum deſtruere velle, quod omnibus modis ſtudet ſtabilire.

Et ſi ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij veſtri in quo eijciunt, &c. Hæc eſt ſecunda ratio, qua iam manifeſtius Phariſæos refellit, dũ oſtendit vnum, idemq; opus in ſe calumniari eos, quod in aliis laudarent, & diuinæ virtuti aſcriberent: ſatis iam etiam ſignificans vnde calumnia hæc proficiſcebatur: nimirum quod non ex ignorantia veritatis, ſed ex ſola malignitate & inuidia. Per filios Iudæorum dæmonia etiã eijcientes, rectiùs intelligũtur exorciſtæ gentis Iudaicæ, qui & ante Chriſtũ fuerunt apud Iudæos ex inſtitutione Salomonis: quales fuerunt illi, de quibus Act. 19. ſeptem filij cuiuſdam Sceuæ Principis ſacerdotum. De huiuſmodi ergo exorciſtis (qui multum diſtabant à modo eijciendi, quẽ Chriſtus cum ſuis obſeruabat, vt videre eſt apud Ioſephum) intelligendus videtur hic locus: tum quia cum hæc diceret Chriſtus, nondum miſſi fuerant Apoſtoli ad prædicandũ: tum quia etiã ſimilem calumniã paſſuros Apoſtolos ſuos Chriſtus pernunciat, dicens: Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt: quanto magis domeſticos eius? Hi autem exorciſtæ dicuntur fore iudices Iudæorũ: quia per eos condemnabuntur & declarabuntur iuſto Dei iudicio condemnandi: vt qui in Chriſto noluerint cõmendare, quod in ipſis commendauerunt. Poſtquam autẽ Dominus prima ratione probauit ſe non in Satana eijcere dæmonia, ſecunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quod per Spiritũ Dei eijceret, per quem omnes confitebantur exorciſtas Iudaicos eijcere: iam ex ſecunda hac ratione obiter infert & aliã concluſionem, contrariã ei concluſioni, quã ſtatuere volebant Phariſæi. Siquidem hi aſſerentes in virtute dæmonis Dominũ eijcere dęmonia, volebãt eum regnũ dæmonis velle ſtatuere & confirmare. Contra ergo Dominus ex eo quod probatũ eſt eum eijcere in Spiritũ Dei, infert per ſe regnũ diaboli deſtrui, & regnũ Dei adferri: ſignificãs non ſolũ nullã eſſe dignã cauſam odij cõtra ſe, ſed potius ſe omnibus modis ab ipſis amplectendum eſſe, & promiſſum regnũ Meſſię, quod illi agnoſcere noluerunt iam aduenisſe. Porrò pro eo quod habet Matthæus in *Spiritu Dei*, qui opponitur principi dæmoniorũ, hoc eſt, Spiritui malo, Lucas habet, *in digito Dei*, quæ locutio videri poteſt deriuata ab eo, quod Magi Egypti, cum non poſſent arte ſua magica imitari Moyſen & Aaron, educẽtes cyniphes dixerũt, digitus Dei, eſt hoc:

Iudæorũ exorciſtæ.

Antiqui. lib. 8. c. 2.

Sicuti

Sicuti autem in ſcripturis ſecũdum ſimpliciorem ſenſum, per manum & brachiũ Dei, ſignificatur Dei poteſtas, & virtus: ſecundum ſenſum autem ſecretiorem, & altiorem ipſe Dei filius eiuſdẽ cum Patre naturæ: ita ſimiliter dicendum eſt de digito Dei, quod ſecundum primum, & ſimplicem intellectum ſignificatur Dei poteſtas ſecundum myſticum tamen ſenſum per digitum Dei ſignificatur Spiritus ſanctus, qui hac appellatione deſignatur etiã eiuſdẽ

Digitus Dei.

eſſe naturæ, ſubſtantiæ, & potentiæ cum Deo, & à Patre ſimul & filio procedere. Itaque ſecundum myſticam acceptionem digiti Dei, idem eſt in Spiritu Dei, & in digito Dei: ſecundũ ſimplicem autem acceptionem, etſi non idem omnino ſit Spiritus Dei, & digitus Dei, tamen concidunt in Spiritu Dei, eiicere, & in digito Dei eiicere. Regnum autem Dei rectè accipitur in ea ſignificatione, quam propriam habet, & in ſcripturis frequentem pro eo ſcilicet regno, quod Ioannes, & Chriſtus prædicauerunt veniſſe, dicẽtes, Appropinquauit regnum cælorum. Corporalis enim & ſenſibilis illa dæmonum eiectio ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipſum eſſe eum, qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatem, & peccatum dominantes mẽtibus hominum: ac ob id infert regnum Dei veniſſe, non ſolum ob ſenſibilem illam dæmonum eiectionem, ſed multo magis ob ſpiritualem, quam illa ſenſibilis adumbrabat.

Aut quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis, &c. Tertia hæc eſt ratio poſita ab omnibus tribus Euangeliſtis qua non ſolum probatur id, quod præcipuè erat probandum videlicet Satanam non eiicere Satanam, ſed etiam perueniſſe iam in Iudęos regnum Dei, quod proximè præcedit. Vnde benè Matthæus continuando ſubiicit, Aut quomodo, &c. pro eo quod eſt. Alioqui niſi ſic ſit quemadmodũ dixi, quomodo poteſt, &c. In hac autẽ parabola primũ obſeruandum dominũ comparare Satanã forti principi, qui aulam ſpoliis plenam cuſtodit longo tempore in pace, ſe verò comparare principi fortiori. Maior eſt enim, inquit Ioannes, qui eſt in vobis, quam qui eſt in mundo. Secundo obſeruandũ, dominum in hac parabola ſignificare ſe eripere ſpolia diaboli: quod tamen non ſolum nec potiſſimũ dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obſeſſorũ: ſed multo magis quia doctrina ſua multorũ animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem ac virtutem eos inſtituens: cuius ſpiritualis liberationis ſpecimen quoddã fuit corporalis dæmonum eiectio. Iam ingreſſus in regnũ diaboli, rectè intelligetur manifeſtatio Chriſti per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingreſſus eſt in regnum diaboli ad diripiẽdum, & ſpoliandum, tuncque primum illum cœpit alligare, & poteſtatem illius comprimere. Quod autem iam tũ Dominus ſignificat ſe diabolum alligaſſe, & arma illius abſtuliſſe: intelligendum eſt

iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod poſtea per crucem, & Apoſtolorum prædicationem perfectius fecit. Porrò diſtributio ſpoliorum diaboli, quæ ſignificatur facta à Chriſto, dum dicitur, *Et ſpolia eius diſtribuet*, vel intelligenda eſt facta Patri cui Chriſtus ſpolia illa obtulit, & aſſignauit, vel intelligenda eſt facta Angelis bonis, aut Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus, quibus oues ſuas Dominus cuſtodiendas commiſit.

Qui non eſt mecum, contra me eſt. Quarta hic ponitur ratio vt omnium breuiſſima, ita & efficaciſſima, vt qua diſſoluitur quidquid contra præcedentes rationes obiici poſſet. Sed circa veritatẽ huius ſententię occurrit difficultas. Dicendum proinde dominum non voluiſſe hic generalem ſententiam proferre, ſed quemadmodũ docet Hieronymus de diabolo dicta eſt ſingulariter hæc ſententia, videturq́; dominus hunc ſenſum voluiſſe ſignificare: Diabolus cuius virtute dicitis me eiicere dæmonia, non ſolũ non eſt mecũ, ſed etiã contra me eſt, & non ſolũ non congregat mecum homines in horreum Dei, ſed eoſdem etiam diſpergere ſtudet per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuerſitate, & contrarietate conſtat inter me, & inter Satanam nullam eſſe concordiam. Attamen etiam generaliter vera eſt hæc ſententia, Qui non eſt mecum, contra me eſt, &c. Eo quod non ſit medium inter amare Deum, & aduerſari Deo. Quicunque enim illum non amat, neceſſe eſt mundo, diabolo, & carni ſeruiat, ac proinde neceſſario aduerſatur Deo.

Ideo, amen dico vobis, quoniã omnia dimittentur filijs hominum, &c. Poſtquam variis rationibus Phariſæorum impietatem coarguit, modo quanta ſit eorum impietas oſtendit, aſſerens eam, quod ſit in Spiritum ſanctum blaſphemia, irremiſſibilem eſſe. Circa quem locum grauis occurrit difficultas, adeo vt D. Aug. putet in omnibus ſcripturis nullam fortè maiorem quęſtionem, aut difficultatem inueniri. Videndum ergo & quid dicatur blaſphemia in Spiritum ſanctum, & quomodo ſit ea irremiſſibilis. Primum certum eſt hic dominum loqui non de quouis peccato, quod dici poſſit ſingulari aliqua ratione commiſſum in Spiritum ſanctũ, ſed peccato quod in verbis conſiſtit. Blaſphemia enim propriè eſt contumelia alicui verbis illata. Nec dicit, Omnis qui peccauerit in ſpiritum ſanctũ, ſed, qui dixerit verbum contra Spiritum ſanctum, aut, vt habet Marcus, qui blaſphemauerit in Spiritum ſanctum. Quod non intelligendum de verbo cordis ſicut Aug. intelligit, patet ex eo quod Marcus adiiciat, quoniam dicebant, Spiritũ immundum habet. Deinde ex iiſdem Marci verbis certum eſt Dominum notare voluiſſe Phariſæos, quod in ſpiritũ ſanctũ peccauerint, non tamen ob impœnitentiã, aut impugnationem veritatis ſemel acceptare, aut deſperationem, aut præſumptionem (quod D. Aug.

De peccato in Spiritũ ſanctum.

D. Aug. variis locis interpretatur in Spiritum ſanctum) ſed quoniã Spiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonum factam virtute Spiritus ſancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chryſoſtomi, Ambroſij, aliorúmque veterum expoſitio, qui intelligũt blaſphemiam in Spiritum ſanctum eſſe eam, qua quis malitia aliqua permotus, quæ manifeſtè ſunt Dei, tribuit dæmonibus, vt erat eiectio dæmonum. Itaque nomen Spiritus ſancti non neceſſario hic accipi debet, vt ſignificetur tertia in diuinitate perſona, & diſcretio inſinuetur inter peccatum in Spiritum, & peccatum in Patrem, aut in filium. Sed nomen Spiritus ſancti ponitur pro tota diuinitate, vt blaſphemare in Spiritum ſanctum ſit penè idẽ, quod blaſphemare in Deum. Ideo autem poſitum eſt nomen Spiritus ſancti, quod hoc directè opponatur ſpiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eiicere dęmonia. Item quod Spiritui ſancto propriè tribuitur operatio virtutum, & miraculorum in ſcripturis, blaſphemia autem in filium hominis, eſt qua aliqui calumniabantur Chriſtum, tanquam vini potorem, & voracem, amicum publicanorum, offenſi ſcilicet humanitate eius: hoc eſt, blaſphemia in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana, aut quæ ſpeciem aliquam mali videri poterant habere: qualia erant, edere cum peccatoribus, ſoluere ſabbathum, remittere peccata. Blaſphemia in Spiritum, qua facta calumniabantur, quę apertè erant diuina tribuentes ea dæmonibus. Sicut autem quod dicitur.

Blaſphemia in filium hominis.

Omne peccatum & blaſphemia in filium hominis, remittitur, hominibus, Non ſic eſt intelligendum quaſi ſemper cunctis hominibus remittatur, ſed quod facilè remittatur: ita quod dicitur, *Blaſphemia ſpiritus*, id eſt, in Spiritũ ſanctum non remittenda, intelligendum quod regulariter non remittatur, & quod difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum non dicere dominum, blaſphemia Spiritus eſt irremiſſibilis, ſed non remittetur, non negans remiſſionis poſſibilitatem, ſed euentum. Vt in plurimũ enim non ſequitur tale peccatũ remiſſio: eo quod ob criminis ipſius enormitatẽ qui ſic peccant tradantur ferè in reprobũ ſenſum: aut quod huiuſmodi crimen ex reprobo ſenſu, in quẽ traditi ſunt, procedat, vnde fit vt dignam non agant pœnitentiã, ac proinde nec remiſſionem conſequantur. Aut blaſphemia in filium hominis dicitur remittenda quia venia digna eſt, eo quod habeat cauſam excuſantem, nempè infirmitatem hominis aſſumpti, qua offenditur quis, blaſphemia verò Spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet cauſam excuſantem, ac proinde non meretur veniam. Iá verò illud quod ſubiungitur, *neque in hoc ſeculo, neque in futuro*, etſi videri poſſit illud (in futuro) additum eſſe ad exaggerationem, quaſi plus ſit peccatum non remitti in futuro, quam non remitti in præſenti,

Quomodo irremiſſibilis blaſphemia in Spiritum ſanctum.

ſenti,cum commune ſit omnibus peccatis, quæ dicuntur mortalia, vt quæ non ſunt remiſſa in præſenti,non remittantur etiam in futuro: Sed dicendum tamen, Dominum cum ſignificare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo poſtpoſuiſſe neque in futuro, quod futurum ſeculum ſequatur præſens. Non enim conueniens eſt eorum explicatio,qui hac duplicatione nihil aliud ſignificatum volunt quam quod eſt apud Marcum, *in æternum.* Nã hac in re non Matthæus per Marcum, ſed contra Marcus, qui breuius,per Matthæum,qui copioſius,eſt explicandus. Cũ autem apud Marcum redditur ratio, quare dominus notauerit eos blaſphemiæ in Spiritum ſanctum, *Et dicitur quoniam dicebant, Spiritum immundum habet*, videtur ſupplendum in cuius virtute eiicit dęmones, Nam alioqui ſimpliciter acceptum, videtur eſſe blaſphemia in filium hominis,potius quam in Spiritum ſánctum.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, &c. Locus hic dupliciter intelligitur, ſed eorum magis ſequenda eſt interpretatio,qui arborem bonam, & fructum ad Chriſtũ referunt in hunc ſenſum: Cum iuxta communem etiam ſenſum, de fructu dignoſcatur arbor,cur vos arborem calumniamini, cuius fructũ nõ approbare non poteſtis? Aut me ſimul cum operibus laudate,aut me tanquam arborem malam vnà cum operibus damnate. Iam verò contra cũ eiicere dæmones,reliquáque miracula, quæ facio non poſſitis negare quin bona ſint opera, me tamen veluti malum calumniamini. Porrò poſt hanc parabolam de arbore bona & mala,commodè iam ſubiicit Dominus,vnde hæc improba, & irrationabilis calumnia profecta ſit, nimirum ex eo quod cum arboribus malis ſimiles eſſent,non poſſent non malos fructus proferre,& mala loqui,eo quod mali eſſent. Benè autem Dominus ſicut & Ioannes eos vocat, *progeniem viperarum*, quod in parentibus gloriarentur: ſignificans eos nihil minus eſſe quàm progeniem Patriarcharum,& Prophetarum. In eo autem. *Quomodo poteſtis bona loqui, cum ſitis mali*, Significatur potius difficultas,quam impoſſibilitas bene faciendi,vel loquendi. Illi autem ſententiæ.

Et abundantia cordis os loquitur, conſonum eſt illud Eliu, Plenus ſum ſermonibus,& coartat me ſpiritus vteri mei,&c. *Iob.32.*

Dico autem vobis, quoniam omne verbum otioſum, quod locuti, &c. Otioſum verbum dupliciter accipitur, vt annotatum eſt à Chryſoſtomo. Nam ipſe quidem verbum otioſum intelligit verbum calumnioſum, & mendax, quaſi vacuum veritate. Alij verò intelligunt verbum otioſum, quod vanum eſt, etiam ſi non planè ſit ſceleratum. Otioſum verbum eſt (ait Gregor.) quod aut ratione iuſtæ neceſſitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret. Secundum hanc autem verbi otioſi acceptionem. Chriſtus quo magis terreret blaſphemos Phariſæos argumento vtitur à minori,

De verbo otioſo. *Lib.7. mor.c.15.*

minori, vt ſit hic ſenſus: Cum tanta ſit verborum hominis apud Deum ratio, vt etiam de otioſis verbis ſint homines Deo reddituri rationem: quanto magis vos, qui opera Spiritus ſancti calumniamini, reddituri eſtis rationem calumniæ veſtræ. Porrò quanquam verbi otioſi nulla poſſit reddi ratio (nã ideo otioſum dicitur quod ratione careat) dicuntur tamen homines de eo reddituri rationẽ, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigetur, quã quia reddere non poterunt, condẽnationem excipient.] Verum ſi verbum otioſum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo otioſo ratio exigetur in nouiſſimo iudicij die, quando ſolum punientur mortalia crimina damnatione æterna? Dicendũ ergo, vel intelligendum hunc locum de particulari vniuſcuiuſque iudicio, quod excipitur in morte, vel ſi ad nouiſſimũ iudicij generalis diẽ iſtud referatur, intelligendũ malos quidem & damnatos etiam puniendos in æternũ pro venialibus peccatis, quæ cõmiſerunt, ſicut perpetua quadã carnificina mentis torquebuntur, recogitãtes non ſolum impiè, & peruersè à ſe dicta, vel facta, ſed etiam otioſa quę locuti ſunt verba bonos verò, quod iam ſatisfecerint Deo ſiue per pœnitentiã, ſiue in purgatorio non reddituros tum rationẽ otioſi verbi, niſi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationem, quia minor erit eorum beatitudo, qui plura otiosè locuti ſunt.] Comprobat autem prædictam ſententiam Dominus cum ſubiicit.

Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis, Cuius ſenſus eſt, Non tantum ex operibus quiſque vel iuſtificabitur, vel condemnabitur, ſed etiam ex verbis ſuis: vt ne quis putet verborum non habendam rationem, vt plerique ſibi perſuadent. Et accipitur hic iuſtificari nõ pro iuſtum fieri, ſed pro pronũciari, & declarari iuſtum, quemadmodum patet ex contrario verbo condemnandi.

Tunc reſponderunt ei quidam de ſcribis & Phariſæis, &c. Iſtos fuiſſe alios ab his, qui calumniabantur eiectionẽ dæmonũ tanquam factam virtute Satanæ, teſtatur Lucas, qui & maligno ſpiritu petiiſſe ſignũ ſignificat, cum dicit, Et alij tentantes ſignũ quęrebant, &c. Proinde quod Magiſtrum vocant Chriſtum, certum eſt per ſimulatam venerationem, & hypocriſim illos dixiſſe. Quod autem dicunt *Volumus*, intelligit Caietanus notari horum arrogãtiam, poteſt tamen ſimplicius accipi poſitum pro cupimus, quia ſequitur, Generatio hæc ſignum quærit, &c. Porrò cum dicunt.

Volumus à te ſignum videre, non eſt intelligendum eos ſimpliciter quærere miraculũ aliquod, ſed quærere ſignum aliquod, quo declararetur ipſum eſſe Deo charum, & Meſſiam, & virtute Dei facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixiſſe; Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis. Rurſum ex Luca conſtat eos nõ qualecunque huiuſmodi ſignum petiiſſe,

tiſſe,ſed ſignum aliquod è cælo,quod & alio tempore rurſum eos petiſſe ſcribit Matth cap.16.& Mar 8. Tentantes autem petiuerũt huiuſmodi aliquod ſignum nimirum quia periculum facere voluerunt potentiæ Chriſti, vt ſi tale ſignum ædere non poſſet,iam haberent iuſtam occaſionem calumniandi ipſum.

Turbis autem concurrentibus reſpondens ait illis : Generatio , &c. [Quomodo dicitur,nõ dabitur ei ſignum,niſi ſignum Ionæ Prophetæ,cum multa alia ſigna ſint data à Chriſto,quibus Iudæi potuiſſent intelligere ipſum eſſe Meſſiam.] Intelligendus eſt hic locus hoc modo.Non dabitur ad petitionem generationis huius ſignum aliquod è cælo quale petunt.Et dictio excluſiua, niſi,accipienda eſt ſimpliciter pro ſed, quomodo accipitur ad Galat.cum dicit Paulus,Scientes quod non iuſtificatur homo ex operibus legis , niſi per fidem Ieſu Chriſti. Senſus ergo eſt. Non dabitur eis petentibus ſignũ quale petunt, ſed aliquando dabitur eis ſignum omnino diuerſum ab eo quod petunt, nimirum non ſignũ è cœlo,ſed è profundo terræ.Aut ſi dictio exceptiua (niſi) propriè accipienda eſt:intelligendum eſt Dominum in hac reſponſione reſpexiſſe ad illud quod olim Iudæis petentibus ſignum (vt ſcribitur Ioan.2.ſignum hoc Ionæ eis dederit,dicens:Soluite templum hoc , & in tribus diebus reædificabo illud.Itaque ſenſus erit iſte, qui omnium videtur conuenientiſſimus : Generatio hæc rurſum quærit ſignum,ego verò dico,eis aliud ſignũ à me non aſſignandum,aut conſtituendum , præter illud , quod olim eis conſtitui. Hoc autem eſt ſignum reſurrectionis, quod vocat ſignum Ionæ, quia in Iona præfiguratum. Quod ſignum ſolum Dominus petentibus Iudęis ſignum ſemper aſſignauit,eo quod illud omnium efficaciſſimè demonſtraret quiſnam ipſe eſſet : & vt prædicatione huiuſmodi ſigni reſecaret probabilem occaſione ſcandali Iudęorum in cruce , & morte ſua , ac reſurrectionis ſuæ infidelitatem. Porro quomodo dixerit ſignum Ionæ dandum Iudæis , declaratur apud Lucam hoc modo.

Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti. Apud Matthæum verò ſic.

Sicut enim fuit Ionas in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus , & tribus noctibus. Ex qua diuerſa duorum Euangeliſtarum collatione patet quomodo vtriuſque declaratio debeat intelligi,videlicet quod Ionas fuit ſignum Niniuitis, per hoc quod fuit in ventri cœti tribus diebus,ac deinde viuus redditus, & quod ideo fuit in ventre cœti tribus diebus , vt eſſet Niniuitis ſignum ipſum miſſum eſſe à Domino ad prædicandam pœnitentiam:ſicque ſignificatur etiam filiũ hominis ob id in ſepulchro tribus diebus quieturũ, ac deinde reſurrecturũ, vt ſit ſignum Iudæis, ipſum miſſum fuiſſe à Deo

X ad præ

ad prædicandam pœnitentiam. Non tamen in hoc ſolo eſt ſimilitudo inter Ionam & Chriſtum, ſed etiam in aliis, videlicet, quod quemadmodum Ionas ſpontè ſeſe tradidit in mortem pro ſedanda tempeſtate: ita & Chriſtus ſeſe vltro obtulit in mortem pro placanda ira Patris. Et quomodo Ionas relictis Iudæis ſua prædicatione Niniuitas ſubitò conuertit: ita & Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam relictis obſtinatis Iudæis per Apoſtolorum prædicationem multas gentes ad fidem & pœnitentiam ſubito conuertit. Cum autem dicit Dominus ſe futurum in corde terræ *tribus diebus & tribus noctibus*, eſt Hebraiſmus, valens perinde ac ſi dixiſſet tantū tribus diebus naturalibus, quibus ſynecdochicè Chriſtus fuit in ſepulchro: cum fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud *in corde terræ*, Hebraiſmus eſt, pro eo quod eſt in imo terræ, aut in ima terra, quomodo dicitur in Pſalmis: Transferentur montes in cor maris, pro eo quod eſt in profundum maris.

Viri Niniuitæ ſurgent in Iudicio cum generatione iſta, &c. Poſtquā Dominus ſe Ionæ, & Iudæos Niniuitis comparaſſet: oſtendit iam quanta ſit diuerſitas inter ſe, ac Ionam, & inter Iudæos, ac Niniuitas. Ne enim aliquis exiſtimaret talia per Chriſtum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerant Niniuitis, vt ſicut Ionas illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita iſti poſt reſurrecti onem conuerterentur: Dominus nunc contrarium oſtendit, videlicet non ſecuturum talem fructum in Iudęis per ſe longè maiorem, & maioribus ſignis commendatum, qualis fructus ſecutus fuit in Niniuitis per Ionam longè Chriſto inferiorem. Proinde bene dicitur.

Et ecce pluſquam Ionas hic, hoc eſt in hoc loco. Benè etiam dicitur Niniuitas condemnaturos generationem Iudæorū, nimirum quia ſuis factis, & pœnitentia declarabunt iuſtam eſſe Iudæorum condemnationem. Porro ad apertiorem declarationem impietatis Iudaicæ addidit Dominus & aliud gentilis pietatis, & religionis exemplum, videlicet quod ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotiis occupata: tamen amore ſapientiæ etiam à remotiſſimis terræ partibus Salomonem adierit ſola fama excitata, cum Phariſæi veritatis & Sapientię ex profeſſione ſtudioſi coram admonentem, & diuina virtutem conteſtantem ſe eſſe filium Dei non audirent. Hæc autem Regita Auſtri ea eſt, quæ tertij Reg. 10. vocatur Regina Saba, non illius quidem Saba quæ eſt in Arabia, ſed alterius quæ eſt in Æthiopia. *Regina Auſtri.*

Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, &c. Harum parabolarum ſenſum, ex his quæ circa Matthæum in ſermone illo, qui dicitur ſermo in monte, dicta ſunt intelligere licet: tantum videndum quomodo propoſito loco hæ ſeruiant. Apparet ſecundum quoſdam hanc parabolam dictam à Saluatore de ſeipſo,

vt ſigni

vt ſignificaret lucis ſuæ claritatem non occul ari debuiſſe Iudæis propter illorum impœnitentiam,& obſtinationem, de qua ſuperius dixit. Quoniam enim obiicere quis poterat quorſum prædicaret Iudæis obſtinatis, ideo videtur ſubiecisſe hanc paſabolam, oſtendens ob quorundam excœcationem non ſupprimendam veritatem, cuius cognitio plurimos eſſet addu‑ tura ad ſalutem æternam.Lucernam enim accenſam non ponendam ſub modio, ſed ſupra candelabrum,vt lumen præbeat, ſi non his qui ingredi domum nolunt, ſaltem illis, qui ingrediuntur domum, aut qui ſunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta eſt mentio in hac parabola,ob id Dominus huic capta occaſione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Phariſæos, ſignificans ex vitiato oculo mentis eorum proficiſci tam iniqua iudicia, nec poſſe fieri vt bene vel loquantur,vel faciant,quandiu oculum illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutũ Dominum in prima parabola,&de alia in poſteriore.Siquidem in priore ſermo eſt de lucerna communi accenſa ad illuminationem aliorum ingredientium domum:in poſteriore vero ſermo eſt de lucerna vnicuique propria,non relata ad aliorum illuminationem,ſed ad proprij corporis claritatem. Nec in eo ſolum differt lucerna hæc à ſuperiore, ſed etiam in illo quod lucerna illa ſolum eſt lux:lucerna vero hæc poteſt eſſe lumen & tenebræ. Porro quoniam apud nos concluſio illa.

*Si ergo totum corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum.*Erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te, videtur eſſe abſurda, eo quod idem feratur ex ſeipſo: ſciendum eſt Græca habere aliter vltimam illam partem, nempè hoc modo,*ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε*, ideſt,erit corpus totum ſit lucidum, vt cum lucerna fulgore illuminat te,ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum.

*Cum immundus ſpiritus exierit ab homine, &c.*Pro intellectu huius loci de Spiritu immundo exeunte,& redeunte, quãdoquidem valde variè tractatur,ſciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda ad quoſuis homines, ſed ad populum Iudæorum : quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine ſubiecit. Sic erit & generationi huic peſſimæ, &c. Cuius partis omiſſio apud Lucã, dedit quibuſdam occaſionẽ aliter explicandi hunc locum,quam intentio Saluatoris requirit.Ex qua parte etiam patet,hunc ſermonem eſſe Parabolam,vel exemplum,nec illud potiſſimum ſignificare, quod ſignificare Saluator voluit, ſed aliud propter quod parabola, vel exemplum aſſumitur.Proinde pro ſimplici & genuino parabolæ poſtea applicandæ intellectu,ſciendũ Dominum in duabus illis locutionibus (nempe cum dicitur diabolus expulſus ab homine ambulare per loca

arida, ibíque non inuenire requiem, cum ariditas loci diabolum vtpote incorporeum, non poſſit offendere, deinde cum dicitur inuenire domum ſuam vacantem, ſcopis mundatam, &c. loqui de dæmone tanquam de homine per anthropopathiam. Arida enim loca, hoc eſt deſerta, & ſquallida, inepta ſunt loca vt habitentur ab hominibus, domus vero vacans purgata, & ornata, non ſolum eſt parata vt habitetur ab homine, ſed etiam prouocatiua, & illicitiua ad ſui inhabitationem. Itaque ſimilitudine ab hominibus mutuata ſignificatur, quemadmodum homo non inuenit ſibi requiem in locis arentibus, & deſertis, ſed mauult in ornata domo agere: ita dæmones nullam ſibi requiem inuenire, cum ab hominibus ſunt expulſi, niſi rurſum inueniant hominem aliquem qui diabolo parauerit in ſeipſo locum, eumq; veluti inuitauerit. Priori ergo illa locutione allegorica ab homine deſumpta ſignificatur, omnem habitationem immundo ſpiritui ſquallidam eſſe, & deſertam præ habitatione hominis, nec aliud malle dæmones, quàm agere apud homines, vt illos infeſtent; poſteriori vero locutione ſignificatur, non eſſe diabolo locum in homine, niſi homo domum ſuã aliis vacuauerit, ac diabolo locum fecerit, & inuitauerit: veluti ſi quis cupidè excepturus aliquem hoſpitem, domum aliis vacuauerit, dum & ornauerit, ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam ſeſe recipere. Quod autem dicitur.

Tunc vadit, & aſſumit ſeptem. Hoc eſt multos alios ſpiritus *nequiores ſe, &c.* Intelligendum ad litteram dæmonem inuenta commoda habitatione, à qua ſemel erat expulſus, alios multos ſibi adiungere: ſiue quod inuenta commoditate ſolus nolit frui, ſiue potius ne iterum inde expellatur facilè. Iam quod ad applicationem parabolæ ad gentem Iudaicam pertinet, Diuus Hieronymus intelligit Dominum hac parabola ſignificare voluiſſe populum illum ſemel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter ſuam malitiam à pluribus dæmonibus firmiſſimè poſſidendum. Chryſoſtomus vero duo intelligit Dominum ſignificare, videlicet & populum Iudaicum peius iam ſe habiturum ſub Romanis, quod ad externas attinet calamitates, quam vnquam prius vel ſub Ægyptiis, vel ſub Aſſyriis, vel ſub Antiocho, & ſecundò eum populum à prauis ſpiritibus magis, & firmius occupandum, quam vnquam prius.

Applicatio parabolæ.

Matri & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei obſeruatores. Matth. 12. Marc. 3. Luca 11. & 8.

CAPVT L.

Factum

FActum eſt autem cum hæc diceret, extollens vocem quedã mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti. At ille dixit: Quinimo beati qui audiunt verbum Dei & cuſtodiunt illud [a] *adhuc illo loquente ad turbas; ecce* * † [b] *veniunt ad illum* ▷ [l] *mater eius & fratres,* [&] [a] *ſtabant foris, quærentes loqui ei:* [c] *& non poterant adire eum præ turba.* [b] *Et foris ſtantes miſerunt ad eum, vocantes eum. Et ſedebat circa eum turba.* ‖ [l] *Dixit autem ei quidam.* [a] *Ecce* [l] *mater tua & fratres tui foris* [l] *ſtant* [c] *volentes te videre* [&] † [c] *quærentes te* [a] *alloqui.* ▷ [l] *At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait.* [c] *Quæ eſt mater mea, &* [a] *qui ſunt* [c] *fratres mei.* b *Et circumſpiciens eos qui in circuitu eius ſedebant* [a] *& extendens manum in diſcipulos ſuos* ‖ [c] *dixit: Ecce mater mea & fratres mei.* † *Quicunque enim fecerit voluntatem* b *Dei* [a] *patris mei qui in cælis eſt* [c] *ipſe frater meus* b *&* [c] *ſoror* b *mea* [c] *& mater eſt* [c] *Mater mea & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.*

C.11. | * b & | † c venerunt autẽ | ▷ c mater & frater eius. | C.8. | ‖ b Et dicunt ei. | c Et nuntiatum eſt illi. | † b quærunt. | ▷ b Et reſpondẽs eis ait. | c Qui reſpondẽs dixit ad eos | ‖ b ait | † b Qui

Factum eſt autem cum hæc diceret, extollens vocem, &c. Aptiſſimè mulier muliebri more beatificat vterum, & vbera, quod hæc ſint muliebria: volens hac ratione beatificare matrem, & nutricem, quæ talem, ac tantum virum protulit, & aluit. Obſeruandum certè & illud quod cum Spiritus ſancti hæc fuerit vox, non parentes Ieſu à muliere beatificantur, ſed venter tantum portantis, & vbera lactantis; quod vnum tantum in terris haberet parentem: Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat: Spiritus vero ſanctus per eam & veram Chriſti humanitatem, & vnius parentis ſingularitatem aſtruit. Quid autem Dominus ad hæc?

Quinimò beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. Generosè certè, de more patum ſemper tribuens cogitationis affectui. Eſt autem quinimo (pro quo Græcè eſt μενοῦνγε, quod etiam verti poteſt certè) coniunctio, qua non negatur, quod dictum, ſed cum affirmatione dicti infertur quod eſt certius. Itaque non negat hoc reſponſo Dominus Matrem ob conceptum ſui, & enutritionem eſſe beatam: ſed confirmans mulieris ſermonem, ſubiungit potiorem beatitudinis rationem, quæ niſi beatæ virgini competiiſſet, nihil ei partus Chriſti ad veram beatitudinem profuiſſet. Bene autem dicit.

Qui audiunt & cuſtodiunt, Eo quod neutrum ſine altero beatificare poſſit. Nec dicit, qui audierunt, & cuſtodierunt, ſed qui audiunt, & cuſtodiunt, vt intelligamus ſolos perſeuerantes in audiendo, & cuſtodiendo, eſſe beatos.

Adhuc eo loquente ad turbas, ecce veniunt ad illum mater eius. Ex Marco apparet ſimpliciter iſtum nuntiaſſe Domino ſiquidem dicit fratres foris ſtantes miſiſſe ad eum, qui eum vocarent. Quare

autem mater,& fratres Domini, hoc eſt, conſanguinei Chriſtum acceſſerint:vt non ſatis ex Euangelio conſtat, ita variè à diuerſis dicitur. Verum ſi præcedentia conſiderentur, maximè ea quæ Marcus dicit, nempe quod ob multitudinem affluentis turbæ, non eſſet Chriſto otium cum ſuis manducare panem, & quod exierunt ſui tenere eum: veriſimile eſt quoſdam conſanguineorum ob id iam adijſſe Dominum, vt quem in furiam verſum putabant, è turba tollerent ob cauſas ſuperius dictas: Matrem verò Domini, in quam pietas non ſinit talem cadere ſuſpicionem,cum quibuſdam fortè conſanguineis melius de Domino ſentientibus, amoris magis compaſſione acceſſiſſe:nimirum quod malè illi pro affectu metueret à calumniantibus eum inuidis Phariſæis: quódque à laboris onere cuperet eum alleuiare, ac ſumendi cibi occaſionem præbere. Negari tamen non poteſt, quin importunitatis cuiuſdam ſpeciem habere videbatur, quod interpellabant doctrinæ diuinæ prædicationi intentum: ſed ſi cuius mali ſpeciem interpellatio videri poterat habere, id in virgine ſaltem matre ab omni peccato liberat,& excuſat materna pietas: niſi fortè interpellatio hæc fratribus tantum Domini tribuenda ſit, quamuis ab Euangeliſta etiam matri tribuitur, quod fratribus Domini coniuncta eſſet.

At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait: Quæ eſt mater mea,&c. Non negauit matrem iuxta Marcionem & Manichæum,vt de fantaſmate natus putaretur, nec faſtidiuit matrem ſuam, quaſi puduerit eum ipſius,& cognationis ſuæ, nec maternæ refutat obſequium pietatis:ſed ideo ſolum illa dixit,vt Apoſtolos carnali cognationi præferret, & vt Ambroſij verbis vtar, paternis ſe miniſteriis amplius quàm maternis affectibus debere monſtraret. Porrò quod Saluator dicit eos, qui faciunt voluntatem patris ſui eſſe fratres, ſorores & matres ſuas: ſimpliciter ſic eſt intelligendum,vt ideo dicat fratres & matres, quod non ſolum eos diligat tanquam fratres & matrem: ſed quod eos etiam fratrum & matrum loco habeat, ob cognationem ſpiritualem, quæ contrahitur cum ipſo ex adimpletione voluntatis Patris cæleſtis.

Proponitur parabola ſeminantis. Matth.13. *Marc.4. Luc.8.*

CAPVT LI.

IN

I a *N illo die exiens Ieſus de domo, ſedebat ſecus mare,* b *& iterum cœpit docere ad mare.* † c *Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita vt* ▷ *in nauiculam aſcendens ſederet* b *in mari,* c *& omnis turba* ‖ *ſtabat in littore.* c *Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum,* * a *locutus eſt eis,* h *& docebat eos* c *in parabolis multa,* † l *& dicebat* b *illis in doctrina ſua* c *per ſimilitudinem.* h *Audite* ° *ecce* l *exijt* ▷ *qui ſeminat ſeminare* c *ſemen ſuum.* l *Et dum ſeminat* † *aliud cecidit ſecus viam,* c *& conculcatum eſt,* l *&* c *venerũt* l *volucres cæli* c *&* l *comederunt* ‖ *illud. Et aliud cecidit ſuper* † *petroſa,* c *vbi non* ▷ *habuit terram multam, &* ‖ *ſtatim exortum eſt: quia non habebat altitudinem terræ.* ▷ *Et quando exortus eſt Sol, exæſtuauit,* l *&* c *natum* † l *aruit,* ▷ c *eò quod non habebat radicem [&]* c *quia non habebat humorem.* ‖ *Et aliud cecidit inter ſpinas* b *& aſcenderunt* a *& creuerunt* c *ſpinæ,* l *&* c *ſimul exortæ ſpinæ* l *ſuffocauerunt* † *illud:* b *& fructum non dedit.* ▷ l *Et aliud cecidit in terram bonam, &* c *ortum* ‖ l *dabat fructum* b *aſcendentem & creſcentem, & afferebat* † c *vnum trigeſimum, &* ▷ *vnum ſexageſimum, &* ‖ *vnum* l *centeſimum.* c *Hæc dicens clamabat,* b *& dicebat:* b *Qui habet aures audiendi audiat.* c *Et* b *cùm eſſet ſingularis* a *accedentes diſcipuli dixerũt ei: Quare in parabolis loqueris eis?* † h *Interrogabãt* c *autẽ* h *eum* c *diſcipuli eius* b *hi qui cum eo erant duodecim,* ▷ h *quæ eſſet hæc parabola?* ‖ l *Qui reſpondens ait illis:* a *Quia* l *vobis datum eſt noſſe* † *myſteria regni cælorum* c *reliquis autem* c *illis* b *qui foris ſunt* a *non eſt datum, [ſed]* h *in parabolis* b *omnia fiunt,* h *vt videntes* b *videant &* h *non videant, & audientes* b *audiant &* h *non intelligant,* b *nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* a *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: & qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Ideò in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt, & adimpletur in eis prophetia Iſaïæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur & ſanem eos. Veſtri autem beati oculi, quia vident: & aures veſtræ, quia audiunt. Amen quippè dico vobis, quia multi Prophetæ & iuſti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* b *Et ait illis: Neſcitis hanc parabolam? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis?* a *Vos ergo audite parabolam ſeminantis.* c *Eſt autem hæc parabola: Semen eſt verbum Dei.* b *Qui ſeminat, verbum ſeminat.* † h *Qui autem ſecus viam, hi ſunt* c *qui audiunt* b *vbi ſeminatur verbum: & cum audierint,* c *deinde* b *confeſtim* h *venit* ▷ *ſatanas &* ‖ *aufert verbum* b *quod ſeminatum eſt in cordibus eorum* c *de corde illorum, ne credentes ſalui fiant.* † h *Et hi ſunt ſimiliter, qui ſuper petroſa ſeminantur: qui cùm*

† b Congregata eſt ad eũ turba multa.
▷ b ° nauim.
‖ b circa mare ſuper terrã erat.
* a Et.
† a dicens c dixit.
▷ b ° ſeminãs ad ſeminandum.
† a quædã ceciderũt.
b ° circa.
‖ a ea. Alia autem ceciderũt.
b Aliud autem.
† c petrã.
▷ a habebant.
‖ a continuò exorta ſunt, quia non habebant.
▷ a Sole autem orto, æſtuauerunt.
† a aruerunt.
b ° exaruit.

audierint [b] *verbum ſtatim* [h] *cum gaudio* ▷ *accipiunt* [b] *illud.* [c] *verbum* ‖. [h] *& non habent radicem* [b] *in ſe, ſed temporales ſunt:* [c] *quia ad tempus credunt,* [b] *deinde orta tribulatione, vel perſecutione propter verbum, confeſtim ſcandalizantur,* [c] *& in tempore tentationis recedunt.* † [h] *Et alij ſunt, qui in ſpinis ſeminantur, hi ſunt qui verbum audiunt, & ærumnæ ſeculi & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiſcentia introeuntes ſuffocant verbum, & ſine fructu efficitur. Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt, qui* [b] *audiunt verbum & ſuſcipiunt [&]* [c] *in corde bono & optimo audientes verbum, retinent* [h] *&* ▷ *fructum afferunt* [c] *in patientia,* [b] *vnum trigeſimum, vnum ſexageſimum, & vnum centeſimum.*

Quæ Marcus & Lucas pluraliter,
Matthæus ſingulari numero narrat hoc modo:

OMnis qui audit verbum regni, & non intelligit (venit malus & rapit quod ſeminatum eſt in corde illius) hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt. Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt, hic eſt, qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud: non autem habet in ſe radicem, ſed eſt temporalis. Facta autem tribulatione & perſecutione propter verbum continuò ſcandalizatur. Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt, qui verbum Dei audit: & ſolicitudo ſeculi iſtius & fallacia diuitiarum ſuffocat verbum, & ſine fructu efficitur. Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt qui audit verbum & intelligit: & fructum affert, & facit aliud quidem centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud vero triceſimum. [b] *Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna, vt ſub modio ponatur, aut ſub lecto? Nónne vt ſuper candelabrum ponatur?* [c] *Nemo autem lucernam accendens, operit eam vaſe aut ſubtus lectum ponit: ſed ſuper candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen.* [h] *Non eſt enim* [b] *aliquid* † [h] *abſconditum, quod non manifeſtetur: nec* [b] *factum eſt* ▷ [h] *occultum, quod non* [c] *cognoſcatur &* [h] *in palam veniat.* [b] *Si quis habet aures audiendi audiat. Et dicebat illis:* [h] *Videte* [c] *ergo* [h] *quid audiatis.* [b] *In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis, & adijcietur vobis.* [h] *Qui enim habet, dabitur illi: &* ‖ *quicunque non habet, etiam quod* † *putat ſe habere auferetur ab eo.*

In illo die exiens Ieſus de domo ſedebat ſecus mare, &c. Voluit hac parabola Dominus ſignificare non ſatis eſſe audijſſe verbum Dei neque omnes, qui illud audiunt inde meliores fieri: ſed variè illud recipi, atque in paucis ſuos facere fructus, idque non ex vitio ſeminantis, aut ſeminis, ſed ex vitio eorum, qui ſemen excipiunt. Adiungit autem & alias huic parabolæ ſimiles, quibus omnibus natura, vis, & fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cum autem in principio doceret adhuc in littore, vt ex Marco ſatis patet, poſtea ob nimium hominum confluxum conſcenſa naui, ex ea cœpit docere, quoniam à turba premebatur in littore, & vt ab omnibus conſpici, & audiri poſſet. Male autem iſtud proculdu-

b:o

▷ [a] *quia non habebant.*
‖ [a] *Alia autem ceciderunt.*
[c] *in*
† [a] *ea.*
▷ [a] *Alia autem ceciderunt.*
‖ [a] *dabãt.*
[c] *fecit*
† [a] *aliud*
▷ *aliud*
‖ [a] *aliud*
[c] *centuplum.*
† [b] *Interrogauerũt*
▷ [b] *parabolam.*
Et dicebat eis.
‖ [c] *Quibus ipſe dixit.*
† [h] *myſterium regni Dei.*
C.10. 80.
† [b] *Hi autem ſunt, qui circa viam.*
▷ [c] *diabolus.*
‖ [c] o *tollit*
† [c] *Nam qui ſupra petram*
▷ [c] *ſuſcipiunt.*

bio lacus eſt Geneſar in cuius littore legitur Dominus crebro docuiſſe: forte quia opportunus erat locus, in quo multi conueniebant. Pro parabolæ autem primæ literali intelligentia obſeruandum quod prima pars ſeminis, quæ ſcilicet cecidit circa viam, infructuoſa eſt duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantibus: tum quia volucres cæli veniant, & auferent illud, ita vt ſemen illud nihil germinauerit, nec vel ſpem aliquã fructus dederit. Secunda verò ſeminis pars germinans quidem, ac ſpem fructus præbens, ſed ſolis calore areſcens, duplicem etiam habet cauſam ſuæ infructuoſitatis: videlicet quia non habet profundam terram in qua firmam mittat radicem: & quia nõ habet humore ſufficientem, quanquam hoc ex priori conſequatur. Cuius ſeminis & illa conditio notanda, quod ſtatim exoriatur. Loca enim ſaxea cooperta modica terra citò vegetant ſemen in herbam ex magnitudine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo ſicut in reliqua terra, ſed reflectitur à ſaxo. Deinde quoniã non poteſt deorſum radices mittere, ſurſum erumpit. Nam hanc cauſam indicant Matthæus & Marcus. Tertia ſeminis pars, quæ & ipſa exurgens ſpem dat fructus, perit ob ſpinas ſuffocantes. Quarta verò ſola pars fructum expectatum profert, ſed eum varium. Nam quædam centeſimum, quædam ſexageſimum, quædam triceſimum, hoc eſt, quædam magnum, quædam mediocrem, quædam fructum primum proferunt. Quoniam autem hæc parabola opus habent diligenti animaduerſione ad intelligendum eam, nec potuerit intelligere eam niſi cui datum eſſet, ob id Dominus ſuo more, cum dixiſſet parabolam clamabat.

Qui habet aures audiendi, audiat, hoc eſt, audiat is, qui à Deo datum eſt, vt audita intelligat. Quibuſdam enim non dari aures audiendi docet Moyſes Deuter. 29. Non dedit inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures, quæ poſſint audire. Porrò diſcipuli non quidem ſtatim audita hac parabola, ſed poſtea cum ſoli eſſent cum Chriſto, vt patet ex Marco, duo quærunt. Nam & pietate quadam commoti pro auditoribus ſoliciti quæſierunt, vt habet Matthæus, quare Dominus in parabolis loqueretur, non dubitantes illas rudi populo non eſſe intellectas, quas nec ipſi intelligebant: & deſiderio intelligendi rogant Dominum, vt teſtantur reliqui duo, quę eſſet parabola iam dicta, hoc eſt, quid illa ſignificaret. Eſt enim, hic ponitur pro ſignificare, quemadmodum & ibi, Petra autem erat Chriſtus. Quoniam ergo diſcipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, ſed quare in parabolis loquebatur eis, turbis ſcilicet, quæ Domino non credebant, quas à ſe diſcipuli ſeparabant: Dominus appoſitè non reddit rationem quare in vniuerſum vteretur parabolis, ſed tantum quatenus pertinebat ad reprobos & infideles: Hac ratione etiam

‖ *& hi radices non habens.*
† c *Quod autem in ſpinas cecidit, hi ſunt qui audierũt, & à ſolicitudinibus & diuitijs & voluptatibus vitæ euntes ſuffocantur, & non referunt fructum.*
Quod autem in terram bonã hi ſunt.
▷ b o *fructificant.*
A.5.39.
C.11.49.
† c o *occultum*
▷ c o *abſcõditum*
‖ b *qui*
† h *habet.*

demonſtrans fœlicitatem diſcipulorum qua præ aliis Dei munere ſunt donati. Cum autem dicit Dominus ſe ideo loqui in parabolis vt videntes non videant,&c. vt non accipitur hoc loco vt denotet cauſam, ſed tantum conſecutionem, & euentum, quemadmodum frequenter in ſcripturis. Quod ſi iam quæratur quomodo ratio reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea, quæ redditur apud Matthæum: Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, &c. Dicendum eſt prouidentia Spiritus ſancti factum eſſe, vt Marcus quidem & Lucas dicerent in parabolis Dominum locutũ, vt videntes non viderent, Matthæus verò quia videntes non vident: ſicut & vtrumque veriſimile eſt Dominũ dixiſſe: quo intelligeremus partim demerito hominum, partim iuſtæ voluntati diuinę tribuendũ quod reprobi iſti auditores nõ illuminarẽtur. Quod autẽ Marcus & Lucas dicũt: vt videntes non videant: nõ ſic accipiendũ, quaſi iam tum tales nõ fuiſſent, ſed vt tales eſſe perſeuerarent. Vtramque hãc cauſam videlicet, & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & cauſam ob quam illi hoc meruerant, Matthæus cõplexus eſt illa ſentẽtia:

Qui enim habet, dabitur illi, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Quoniam enim Dominus dixerat, vobis eſt datum, illis verò non eſt datum (quod ſignificat à diuinæ gratiæ dono pendere myſteriorum cognitionem, ne eam ſuis meritis tribuere poſſent diſcipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere ſine libero noſtro arbitrio: ideo commodè hãc ſententiam Dominus ſubiunxit, qua oſtendit hanc diuinæ voluntatis diſpoſitionem eſſe congruam ex parte ipſorum hominum, & quodammodo eos, qui myſteriorum cognitione donãtur, eam promereri: illos verò, qui ea non donantur, eam demeruiſſe. Cùm ergo dicit: Qui non habet, & quod habet *auferetur*: per hoc quod dicit, qui non habet, ſignificat cauſam de meritoriam: per hoc autem quod dicit, auferetur, ſignificat ſe ideo turbis loqui in parabolis, vt non donarentur illuminatione, quam demeruerant, hoc eſt, vt videntes non viderent. Cæterum illa ſententia: Qui habet dabitur ei, &c. Videtur à Domino è prouerbialibus, & vulgo iactatis ſententiis deſumpta, qua ſignificare voluit etiam in regno ſuo, aliquouſque impleri, quod vulgo dici ſolitũ fuit. Communis autem illa & vulgaris ſententia, cum ad propoſitum Domini variè à diuerſis explicetur, commodè ſic videtur explicanda. Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita vt etiam abundet: & qui non habet, quod debet habere, id quod habet, aut habere videtur, auferetur. Sic enim explicata hæc ſententia. Deſeruit & huic propoſito, & omnibus aliis locis, vbi à Domino hæc repetitur. Præſenti quidem loco deſeruit in hunc modum: vobis, quoniam habetis fidem, & ſtudium diſcendi, perfectior myſteriorũ diuinorum

rum cognito dabitur: Illi verò qui foris ſunt, quoniam ſuo vitio non habent illã in me fidem, quam merito habere deberent, nec ſimplex illud cognoſcendi veritatẽ ſtudium, & deſiderium ob id auferetur ab eis etiam id quod habent, aut vidẽtur habere diuinæ cognitionis, vt magis magiſque cæci fiant traditi in reprobũ ſenſum. Sic explicata hæc ſententia includit etiam omnes aliorũ explicationes. Porrò Iſaïæ teſtimoniũ, quod in reprobis Iudæis adimpletum teſtatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non ſecũdum Hebraicam veritatem, ſed ſecundũ verſionem 70. quemadmodũ idem teſtimonium citatur & à Luca Actuum vltimo, & ex parte aliqua à Ioanne c.12. & rurſum ex parte à Paulo ad Rom.11. Ad verbum autem Hebręa ſic habent, nam ſunt quædam, quę rectius verti poſſunt, quam habet verſio Hieronymi. Audite audiendo, & ne intelligatis, videte videndo, & ne cognoſcatis. Impingua cor populi huius. & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat. & conuertatur, & ſanatio ſit ei. Itaque quoniam Hebraica veritas ſignificat Deum iuſſiſſe, vt videntes non viderent, & audientes non audirent: Septuaginta ſic verterunt, vt tantùm ſignificetur Deum prædixiſſe, audientes non audituros, & videntes non viſuros: eo quod ſermonis diuini ea ſit proprietas, vt mali alicuius iuſſio, aut impręcatio, nihil ferè ſit aliud quam prænunciatio mali illius à Deo irato permittendi, quomodo dictum eſt Iudæis: Soluite templum hoc, & Iudæ, Quod facis, fac citius.

Veſtri autem beati oculi, quia vident, &c. Perficit iam differentiam inter diſcipulos ſuos, & alios, oſtendens ipſorum beatitudinem & fœlicitatem non ſolum ex comparatione cum reprobis Iudæis, ſed etiam ex collatione ipſorum cum ſanctis Prophetis, & iuſtis hominibus. Quę beatitudo, vt rectè intelligatur: oportet per oculos videntes & aures audientes, non ſolum intelligere, oculos, & aures corporales (ſic enim & incredulis Iudæis eadem competeret beatitudo) nec rurſum tantùm oculos, & aures ſpirituales, quia his Prophetæ, & iuſti etiam viderunt, & audierunt eadem, quæ Apoſtoli. Sed oportet hic, quemadmodum & in præcedentibus, quod dicitur de oculis, & auribus ſimul intelligere de auribus & oculis corporalibus, & ſpiritualibus, vt quemadmodum in ſuperioribus oculi non videntes, & aures non audientes, ſunt oculi & aures quibus corporaliter viſa, & audita non intelliguntur: ita oculi videntes, & aures audientes ſint quibus corporaliter viſa, & audita intelliguntur. Itaque diſcipulos Iudæis præfert incredulis ob mentis ſpiritualem viſionem, Prophetis verò ob corporalem viſionem. Notandum autem, quod Dominus nõ dixerit ſolũ Prophetas, & iuſtos cupiuiſſe videre, & audire, quę diſcipuli viderũt, & audierũt, nec tantũ dicit multos cupiuiſſe videre, ſed multi inquit,

Prophetę,

Prophetę, & iuſtis Lucas verò: multi Prophetę & Reges. Sic enim ſignificatur incomparabilis gratia diſcipulis facta, vt quibus nullo vel dignitate eximia vel rara Sapientia, aut iuſtitia inſignibus ea ſint conceſſa, quę plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut inſigni iuſtitia, aut regali dignitate diuinitus eis conceſſa celebres non ſunt aſſecuti, etiamſi illud ſummoperè cuperent.

Eſt autem hæc Parabola: Semen eſt verbum Dei. Qui ſeminat, &c. Explicatio parabolæ abundè ab ipſo Domino reddita eſt, quanquam circa eam intelligendam quædã à nobis obſeruanda, & dicenda ſint. Cum Dominus explicãs quid per ſeminantem intelligat in parabola, dicit apud Marcum.

Qui ſeminat verbum ſeminat, Patet Dominum non voluiſſe hãc Parabolam pertinere ad ſe tantum, ſed ad omnes verbi diuini prędicatores. Porrò meſſores Angeli hi ſunt, quibus dicitur Iohel. 3. Mittite falcem, quoniam maturuit meſſis. Pro explicatione autem reliquorum, quibus Dominns exponit cætera præaſſumptę parabolæ: ſciendum imprimis, quod cum Dominus in Parabola diuiſerit ſemen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euangeliſtas, non verbũ Dei, quod eſt ſemen, ſed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines: cum tamen iſti quadruplices auditores, verbi non propriè ſignificentur per quadripartitum ſemen, ſed magis per terram quadripartitam in quam ſemen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolã hanc demonſtrare varietatem audientium vnum idemq; verbum Dei. Nec eſt inter Euangeliſtas aliqua notabilis diuerſitas, niſi quod Matthęus iam ſingulariter loquitur, reliqui vero duo pluraliter: cum contra in Parabola ipſa Matthæus pluraliter, reliqui verò duo ſingulariter ſint locuti. Quoniam autem apud Marcum, & Matthæum dicuntur homines ipſi ſeminati ſecus viam, ſuper petroſa, in ſpinis, in terram bonam, quæ locutiones duræ videntur: ſciendum ſecũdo quod eſſe ſeminatum duobus modis dicitur. Dicitur enim & ſemen ſeminatum, & ager ſeminatus, quia ſcilicet ſemen in ipſum iactum eſt. Sic ergo & homo hic dicitur ſeminatus, quia ſemen verbi Dei in ſe ſuſcepit. Aut potius ſicut Hebraica phraſi dicitur, verbum Dei eſſe ſemen, quia per ſemen in ipſa parabola deſignatum: ita homo dicitur ſeminatus ſecus viã ſuper petroſa, &c. quia ſignificatus per ſemen ſeminatum ſecus viam, ſuper petroſa, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam, quam afferunt illæ partes ſecus viam, in petroſa, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tertio, & quarto membro dicit, quod autem in ſpinas cecidit, hi ſunt qui audierunt &c. &, quod autem in terram bonam, hi ſunt qui in corde bono, &c. Vbi dicit ſemẽ ipſum eſſe homines, quod proculdubio intelligendum

ligendũ eſt,ſemen ipſum ſignificare homines tales,vel tales.Non quod propriè ſemẽ homines ſignificet,vt dictum eſt, ſed quod ſemen in hanc,vel illã terram cadens,menti ſuggerat tales,vel tales, verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo,& ſecundo membro, Marcus autem in primo, hi ſunt qui circa viam, &, qui autem ſupra petram. Senſus enim eſt,hi ſunt qui ſignificati ſunt per ſemen cadens circa viam, aut per ſemen cadens ſuper petroſa. Cæterum orationis illa incõmoditas,quæ eſt apud Matthæum cum dicitur, Omnis qui audit verbum regni,& non intelligit, venit malus,& rapit quod ſeminatum eſt in corde illius,hic eſt,qui ſecus viam ſeminatus eſt, ſic tolli poſſe videtur,ſi illud,Omnis qui audit,& non intelligit, intelligatur poſitum abſolutè pro cum quiuis audit,&c. His pro literæ intelligentia præmiſſis ad totius tractationem explicationis deſcendendum eſt.Quatuor ergo facit Dominus genera auditorũ Euangelij.Primi audiuit quidem,ſed nulla mente, nulla animaduerſione,aut intelligentia,alio nimirum per Satanam detorto eorum animo,quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhæreat vel cogitatio:multò minus ex audito verbo naſcatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi ſimiles ſunt terræ, quæ iuxta viam eſt duræ & ab omnibus conculcatæ.Habent enim & ipſi cor induratum,vt intra illud non recipiatur verbum Dei,& conculcatur cor eorum ſimul & verbum Dei, quia à ſtrepitu mundanarum cogitationum premitur.Et quoniam ab eis obiter tantum, & oſcitanter auditur verbum Dei,nec intra cor recipitur, ſubito aduolans diabolus,velut auicula quædam, ſublegit ex animis eorum quidquid audierunt priuſquam inhæreſcat: immiſſis ſcilicet diuerſis cogitationibus alio animum trahẽs, vt iam nihil referat audiiſſe. Benè autem quem Lucas diabolum vocat,Marcus Satanam,Matthæus antonomaticè malum,appoſito apud Græcos articulo, per volucres cęli deſignatur,eo quod in caliginoſo huius mundi aëre dęmones morentur cum volucribus cœli.Deinde propter ſubtilitatem naturæ ipſorũ,velocitatem,atque ſuperbiam: ſed omnium maximè ob eam cauſam,quæ hic à Domino indicatur, quod ſemini inſidiantes ſumma cũ velocitate illud à cordibus hominum auferunt,cum intra illa non recipitur. Alij præter hoc quod Euãgeliũ audiunt,mente etiam illud reuoluunt, bonúmq; iudicantes auidè illud arripiunt, idq; aliquando nimis immaturè teſtantur, tum verbo tum facto,ita vt ſemen in eis ſubito enaſcatur, & per herbam fructum polliceatur. Verum quoniam quod audierunt, non pænitus defixum eſt in cordibus eorũ, ac in illis non eſt profundè radicatum,ob id ſunt temporarij,hoc eſt, ad tẽpus obtemperant ſermoni diuino, ſed ad exortam malorum procellam deficiunt deſerentes benè cœpta. Hi ergo ſimiles ſunt terræ petroſæ,

Diabolus volucribus cœli cur compararetur.

non

non ob cordis duritiem, ſed tum quod in eis verbum Dei nimis præpropere enaſcitur, tum quod in eis non ſit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt ſuſtineat exortū perſecutionum, & tribulationum, quæ vt in multis ſcripturæ locis, ita & hic per ſolem æſtuantem ſignificantur. Porro illud, *propter verbum*, quod eſt in Matthæo, & Marco, quanquam poſſet cōiungi cum ſequenti verbo *ſcandalizantur*, vt ſignificetur eos ſcandalizari in verbo ſemel recepto cum gaudio: rectius tamen coniungitur cum præcedenti orta tribulatione, vel perſecutione, vt ſignificetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Quid autem ſit illud *ſcandalizantur*, quod eſt apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens.

Et in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc eſt, offenduntur, vel impediuntur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertij ſunt, qui & ipſi verbum non audiunt ſolum, ſed & intelligunt, & mente recipiunt, ac ſpem aliquam fructus præbent, ſed quemadmodum illos, qui petroſæ terræ aſſimulantur ab Euāgelio Crux auocat: ita in iſtis cupiditas, & cura ſuperflua rerum præſentium facit vt prorſus enecetur, & intereat verbum Dei, antequam in herbam iuſtam enaſcatur. Vbi notandum Lucam, & Ma. cum tria numerare, quæ ſpinis comparantur, videlicet ſolicitudines (pro quo apud Marcum legimus ærumnas, cū apud Græcos vna, eademque ſit dictio μερίμναι) diuitias, & voluptates, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum) hoc eſt, Hebraïca phraſi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupiſcentiæ, hoc eſt, reliquarum rerum concupiſcentiæ, in quibus tribus comprehenduntur illa tria, quæ Ioannes dicit eſſe in mundo, nempè concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ. Matthæus verò duo tantum ponit, ſolicitudinem ſeculi, & fallaciam diuitiarum, hoc eſt, fallaces diuitias: rectiſſimè ſic dictas, quod blanda quadam ſpecie promittant id, quod præſtare non poſſunt, quódque homines fruſtrentur plerumque ſalutę æterna. Quod autem apud Lucam dicitur. *A ſolicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes ſuffocantur*: ſic accipiendum eſt, ſuffocantur à curis, &c. Euntes, ſupple, poſt eas, hoc eſt, dum ſequuntur eas, vel euntes, hoc eſt, proceſſu temporis, vt ſit phraſis Hebraica. Quarti ſunt, qui audientes verbum ſuſcipiunt illud in corde bono, & ſuſceptum, retinent, in quibus, quoniam radices agit, nec inuenit ſpinas, fructum profert etſi varium, ſecundum quod aliis alijs ſpiritu locupletius donantur. Centeſimum enim fructum afferunt, qui perfectam, & ſummam vitam agunt. Sexageſimum verò, qui mediocrem. Trigeſimum, qui inferiores ſunt, fructum tamen bonum afferentes pro ſuis viribus. Apud Lucam nulla graduum ſit mentio: ſed

μερίμναι.

cum

cum in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hic tantum dicit.

Et fructum afferunt in patientia, hoc eſt, per patientiam, vel patientem expectationem mercedis. Eſt enim Græcè ὑπομονῇ quod magis ſignificat expectationem, & longanimitatem, quam aduerſitatum tolerātiam. [Porrò dubium hic eſſe poteſt, an per fructus hic deſignentur bona opera, an merces, quæ bonis operibus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus debere accipi videtur, ob id, quod etiam hi qui in ſpinis, & petroſa terra ſemen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus proferunt, cum tamē hic non dicantur fructum adferre: niſi dicamus bona opera non vocanda fructus, niſi quæ vſque ad meſſis tempus, hoc eſt, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim potius teneræ herbæ ſunt ſimilia.]

Et dicebat illis, Nunquid venit lucerna vt ſub modio ponatur. Locus iſte ſic intelligitur, vt per parabolam lucernę Dominus ſignificet, quare myſteria regni cælorum ſub parabolis latentia diſcipulis ſuis aperuerit, nimirum vt ſuo tempore eadem diſcipuli aliis, qui iam adhuc non erant capaces reuelarent, vt ne putarent ea, quæ ſeorſum ipſis, aperiebantur, ſemper à ſe occultanda eſſe. Eſt ergo ſenſus. Sicut nemo accendens lucernam operit eam vaſe, ſed ſuper candelabrum ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: ita non putetis me, quæ ſecretò vos doceo velle ſemper eſſe occulta. Ideo enim lumine diuinæ Sapientiæ vos accendo, & illumino, vt ſuo tempore veluti ſupra candelabrum poſiti lumine veſtro alios etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ meæ eſt, quātumuis adhuc hominibus incognitum, & occultum, quod non ſit toti mundo propalandum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus hic rurſum parabolicè diſcipulis locutus eſt, eaq́; locutus eſt, quæ animis eorum voluit eſſe infixa, iterum adiecit.

Si quis habet aures audiendi, audiat. Et quo magis eos excitaret ad vigilantiam in audiendo ea, quæ per eos aliis erant prædicanda, ac ſignificaret prædictam parabolam propter eos eſſe dictam, rurſum intulit.

Videte ergo quid audiatis, hoc eſt, curatę, vt quæ auditis, memoriæ mandetis.

In qua enim menſura vos menſi fueritis aliis, remetietur. Vobis à Deo, imo & adiicietur vobis. Nam ſi fueritis ignaui, aut parci diſpenſatores doctrinæ, quam vobis impertio: parcam etiam ſentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, aliiſque Dei donis. Contra verò ſi larga menſura aliis diſpenſaueritis, largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem. In regno enim cœlorum aliquouſque impletur, quod vulgo dici, & fieri

fieri ſolet, vt multum habenti, multum detur, parum habenti, non ſolum nihil detur, ſed etiam ab eo tollatur, quod habet. Nam qui dona diuina, quæ ei offeruntur verè habet (habet autem qui, quæ accepit ſe habere declarat eis vtens) ei amplius à Deo dabitur: qui verò, quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet (non habet autem qui defoſſum theſaurum apud ſe ſeruat) tolletur ab eo etiam, quod videbatur habere. Cæterũ quod apud Marcum legimus.

Nec factum eſt occultum, quod non veniat in palam Oratio eſt imperfecta hoc modo ſupplenda. Neque factum eſt aliquid occultum (Græcè enim eſt *ὀυδ᾽ ἐγένετο ἀπόκρυφον*) vt maneat occultũ, ſed vt aliquando manifeſtetur.

Parabola zizaniorum, ſeminis creſcentis, grani ſinapi & fermenti. Matthæi 13. Marci 4.

CAPVT LII.

[a] ALiam parabolam propoſuit eis, dicens: Simile factum eſt regnum cælorum homini qui ſeminauit bonũ ſemen in agro ſuo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius: & ſuperſeminauit Zizania in medio tritici, & abijt. Cum autem creuiſſet herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt Zizania. Accedentes autẽ ſerui patrisfamilias, dixerunt ei: Domine nónne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? Vnde ergo habet Zizania? Et ait illis. inimicus homo hoc fecit. ſerui autem dixerunt ei: Vis igitur imus, & colligimus ea? Et ait: Non, ne fortè colligentes Zizania, eradicetis ſimul cum eis & triticum. Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem, & in tempore meſſis dicam meſſoribus: Colligite primum Zizania, & alligate ea in faſciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. [b] Et dicebat: *Sic eſt regnum*
† [a] dicẽs. *Dei quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & dormiat: &*
C. 14. 89. *exurgat nocte & die, & ſemen germinet, & increſcat dum neſcit il-*
▷ [b] Sicut *le. Vltrò enim terra fructificat, primùm herbam, deinde ſpicam, dein-*
granum. *de plenum frumentum in ſpica. Et cùm ex ſe produxerit fructus, ſtatim*
‖ [b] o mi- *mittit falcem, quoniam adeſt meſſis.* [a] *Aliam parabolam propoſuit*
nus. *eis* † [c] *& dicebat*: [b] *Cui aſſimilabimus regnum Dei? aut cui parabo-*
† autem. *la comparabimus illud?* ▷ [c] *Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis,*
† [a] maius *quod* [a] *accipiens homo ſeminauit in agro ſuo, quod* [b] *cùm ſeminatum*
eſt omni- *fuerit in terra* ‖ [c] *minimum* [a] *quidem* [c] *eſt omnibus ſeminibus* [b] *quæ*
bus oleri- *ſunt in terra, & cùm ſeminatum fuerit [&]* [a] *cùm * creuerit,* † [c] *aſ-*
bus, & fit *cendit in arborem, & fit maius omnibus oleribus,* [b] *& facit ramos*
arbor. *magnos,* [c] *ita vt* [b] *poſſint ſub vmbra eius aues cæli habitare, [&]* [a] *vo-*

lucres cœli veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus eſt eis: Simile eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier, abſcondit in farina ſatis tribus donec fermentatum eſt totum. C.13.89.
Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, [b] *& talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire,* [c] *ſine parabola autem non loquebatur eis,* [a] *vt impleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.* [b] *Seorſim autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia.* [a] *Tunc dimiſſis turbis venit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius dicentes: Ediſſere nobis parabolam Zizaniorum agri. Qui reſpondens ait illis: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis. Ager autem mundus. Bonum verò ſemen, hi ſunt filij regni. Zizania autem filij ſunt nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſſis verò conſummatio ſeculi eſt. Meſſores autem, angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur Zizania, & igni comburuntur: ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut Sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.*

Aliam parabolam propoſuit eis dicens, ſimile factum eſt regnum cœlorum homini qui ſeminauit, &c. Superior Parabola deſumpta eſt à ſemine, quatenus ſignificat verbum Dei, hæc vero deſumpta eſt etiam à ſemine bono, ſed quatenus ſignificat bonos homines vt ipſe Saluator etiam poſtea dignatus eſt aperire. Porro imprimis hic dicendum de hac oratione, Simile eſt regnum cœlorum homini qui ſeminauit, &c quales multæ ſequuntur poſtea, vt cum dicitur regnum cœlorum ſimile grano ſinapis, fermento, ſagenæ, &c. Itaque in his locutionibus plerique regnum cœlorum variè accipiunt: ſed conuenientior, & facilior eſt explicandi eas locutiones ratio, quæ ſupra eſt indicata, circa cap. Concordiæ 47. vt regnum cœlorum dicatur ſimile huic, vel illi rei, quia in regno cælorum tale quid contingit, quale de huiuſmodi re narratur. Hinc Marcus in ſequenti parabola dicit: Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, pro quo Matthæus dicturus erat: Simile eſt regnum cœlorum homini, qui iecit ſementem in terram. In præſenti autem Parabola, ſicut & in aliis parabolis Euangelicis, non opus eſt pro explicatione ſenſus, quem intendit Saluator, ſingula accommodare, & excutere, quomodo rei ad quam ſpectat parabola, conueniant: ſed ſatis eſt ſecundum ea quo Dominus pro parabolæ explicatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolæ ad eam rem, propter quam aſſumpta eſt, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei, quemadmodum ſi homo aliquis ſeminet bonum ſemen in

agro ſuo, contingat inimicum eius inuidia commotum poſtea ſuperſeminare zizania, nec tamen ille velit ea poſtquam apparere cœperint à ſeruis ſuis eradicari, ſed vult ea ſinenda creſcere vſque ad meſſem, ne in eradicandis zizaniis conculcetur & pereat, aut etiam ſimul eradicetur & triticum à zizaniis ſeparantes, zizania quidem alligent in faſciculos comburendos, triticum vero congregent in horreum ipſius. Sic enim & in regno Dei filius hominis tum per ſe, tum per ſuos ſeminante, paſſim in hoc mundo tanquam in agro ſuo, homines ad cæleſte regnum præelectos veluti ſemen bonum diabolus infeſtiſſimus hoſtis humanæ ſalutis paſſim etiam ſuperſeminat, ſempérque ſeminabit impios homines veluti zizania, vbique eos iuſtis permiſcens, qui etſi indigni ſint iuſtorum ſocietate, tamen propter eorum bonum ſinendi ſunt ſemper in congregatione eorum vſque ad congregationem ſeculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per ſanctos Angelos demiſſis, & collectis, iuſti ab impiis ſeparati recondentur in horreo cœleſtis regni, impij vero veluti in faſciculos collecti, tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc Parabola eam adfert vtilitatem, ob quam prius dictum eſt eam aſſumptam eſſe.

Et dicebat: Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo, &c. Tertia hæc parabola, quæ eſt apud ſolum Marcum etiam à ſemine deſumpta, à præcedenti differt, quod in hac nulla zizaniorum fiat mentio, deinde quod illa aſſumpta eſt ad ſignificandum permixtionem malorum cum bonis, hæc verò ad ſignificandum modum, quo Euangelicum ſemen fructificet. Et in illa quidem ſemen accipitur pro filiis regni, hic verò rurſum quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni, hoc eſt doctrina Euangelica. [Porro in hac parabola, quod attinet ad litteram, verbum illud exurgat, cum dicitur: *Et exurgat nocte, & die*, referri poteſt ad hominem, ad quem refertur præcedens verbum dormiat, vt ablatiuus nocte referatur ad verbum dormiat, & die referatur ad exurgat, & ſignificetur ſemen creſcere tam dormiente in nocte, quam ſatagente in die, eo qui ſeminauit. Poteſt & referri ad ſemen, vt ſignificetur illud exurgere nocte, & die homine dormiente, hoc eſt illo amplius nihil agente, imo neſciente, aut non ſentiente hoc præmiſſo.] Parabola hæc generali applicatione poteſt intentioni Saluatoris ſic accommodari, vt nihil aliud intelligatur per eam ſignificare voluiſſe, quam præter hominum opinionem, ac ne ſentientibus quidem illis Euangelicam doctrinam paſſim enaſcituram, & fructificaturam, non ſubito quidem, ſed ordine quodam, donec ad perfectum fructum ſuum perueniat. Itaque hic erit ſenſus: Ita in regno Dei vſuueniet, quemadmodum

Parabola applicatio.

dum cum ſemen ab homine iactum in terra, vltrò citra eius qui ſeminauit operam, imò eo ignorante, nec ſentiente, & aliud quiduis ſiue die, ſiue nocte agente è terra enaſcitur, & quidem primum in herbam, mox in ſpicam vacuam, demum in ſpicam frumento plenam fructificans, quo facto demetitur. Sic enim & Euangelica doctrina per me iam cœpta ſpargi, ac latius per meos ſpargenda in cordibus hominum, & agro mundi huius, præter hominum opinionem ſubitò fructificare incipiet, ſenſim tamen ad perfectum & prædeſtinatum à Patre omnium electorum fructum pertinget: quo iam producto, conſummatio ſeculi veluti meſſis aderit, quando demeſſus Euangelicæ prædicationis maturus, & perfectus fructus, collectis ſcilicet iam omnibus electis, reponetur in horreum cœleſte. Secundum hanc explicationem non eſt inquirendum quis ſit ille homo in Parabola ſignificatus, qui ſemen iacit in terram, quo dormiente, imò neſciente, ſemen ipſius fructificat. [Sequitur autem hæc explicatio eam conſtructionem litteræ, qua verbum exurgat, refertur ad hominē qui ſeuit: quamuis poſſit etiā ſimiliter parabola explicari ſequendo alteram conſtructionem, vt facilè patet.]

Aliam Parabolam propoſuit eis dicens: Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, &c. Ante quartam hanc parabolam præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco, *Cui aſſimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?* Qua quæſtione dum veluti hæſitabat cui rei potiſſimum conferendum eſſet regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus auditorum animos. Cum autem ſuperiori parabola Dominus ſignificauerit modum incrementi regni cœlorum, hac iam parabola, & ſequenti ſignificat vim regni cœlorum in creſcendo: nimirum quod ex paruis & humilibus initiis mox proceſſurum eſſet ad maxima. Porro circa litteram in priore parabola granum ſinapis minimum dicitur omnium ſeminum, quia inter omnia ſemina eſt valde paruum. Dicitur etiam Sinapi aſcendere in arborem, & facere ramos magnos, tum quod ligneſcat eius ſtipes, tum ob ramorum multitudinem, quanquam Marcus arboris non faciat mentionem, ſed tantum dicat aſcendere, & fieri maius omnibus oleribus. Quod verò ad ſenſum in hac parabola à Saluatore potiſſimum intentum ſpectat, dubium eſt quid pertinens ad regnum cœlorum hic voluerit ſignificare per ipſum granum ſinapi, an ſcilicet ipſam doctrinam Euangelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an ipſam Eccleſiam primitiuam, de qua Diuus Chryſoſtomus, an ipſum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tum regnare Deus in hominibus credentibus. Nam his tribus poteſt optimè exemplum ſinapis accommodari. Quoniam autem & præcedentes ferè parabolæ, & ſequentes dictæ

ſunt de doctrina Euangelica, videtur & hæc potius de ea eſſe intelligenda:quanquam in hac intelligentia includantur & duæ ſuperiores explicationes. Siquidem in incremento doctrinæ Euangelicæ conſiſtit & incrementum Eccleſiæ,& regni Dei,vt parum referat cui horum trium exemplum ſinapi accommodetur. Porro applicatio generaliter ſic fieri poteſt.Sicut granũ ſinapis quantitate quidem minimum eſt inter omnia ſemina, tamen ſeminatum in terra exurgit ſuprà omnia olera,fitque arbuſcula,in cuius ramis habitent volucres cœli: ita Euangelium regni cœlorum à me iam ſeminatum in terra, vile quidem habetur, & contemptibile, & omnibus aliis diſciplinis inferius, ſed tamen breui exurget longè latéque, ita vt & omnium doctrinam ſuperet, & in eo quamplurimi quieſcant ei adhęrentes.Cæterum quod Marcus dicit de grano ſinapis,quod cum ſeminatum fuerit minus eſt omnibus ſeminibus: non ſic accipiendum quaſi antequam ſeminetur non ſit minus aliis, ſed videtur Marcus reſpexiſſe ad id,quod per parabolam ſignificatur. Tum enim doctrina Euangelica videbatur minor aliis,cum ſeminata eſſet,& prædicari cœpta,cum prius non agnoſceretur.

Applicatio Parabolæ generalis.

*Aliam parabolam locutus eſt eis, Simile eſt regnum cœlorum fermento,&c.*Eodem ſpectat hæc Parabola, quo & præcedens,atque ob id & hic ſunt tam varię intelligentiæ,quam in pręcedentis.Si autem per fermentum intelligantur ſignificati Apoſtoli, conuenit hoc cum eo quod Paulus accipiendo nomen fermenti in malam partem.Corinthum illum inceſtuoſum vocat fermẽtum, dicens, Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Si vero intelligatur ſignificari Euãgelica doctrina, quemadmodum potius debet,conuenit cum eo,quod è contrario dominus hypocriſim,& doctrinam Phariſæorum vocat poſtea fermẽtum.Quoniam enim immutatio alterius ratione cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in bonum & in malum fieri poteſt:hinc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum,accipitur, ſicut pleraque alia. Porro quia in littera dicitur, *in farinæ ſatis tribus:* ſciendum hic nomen,ſatis non eſſe participium à ſerendo,ſed nomen eſt ſubſtantiuum,quod neque Latinum eſt, neque Græcum, neq; Hebræũ,ſed potius Syrum, ſignificans Paleſtinæ menſuræ quoddam genus,cui nomini apud Hebræos correſpondet Saah, quam dictionem D. Hieronymus in veteri Teſtamento aliquando vertit ſatum, aliquando modium. Quod ergo hic dicitur in farinæ ſatis tribus, idem eſt, ac ſi dixiſſet, in farinæ modiis tribus. Propterea autem de tribus ſatis potius, quam de quatuor aut duobus fit mentio,quod mulieres cocturæ panem, vt in plurimum Ephi, hoc eſt, tria ſata commiſcerent.Si enim tria ſata commiſcuit Sara:ſic de Ephi coxit panes azymos Gedeon,ſic Anna Ephi farinæ

attulit

attulit Domino oblatura filium. Poteſt autem generalis applicatio Parabolæ fieri in hunc modum: In regno cœlorum tale quid accidet, quale fit cum modicum fermentum abditur ſub magna aliqua farinę conſperſione, ibíque reliquitur donec illa maſſa exigua totam farinæ vim affecerit, atque in ſuam traxerit naturam. Sic enim & regni cœleſtis doctrina, & ſi in ſpeciem exigua ac paucos adhuc habens ſectatores, tamen permixta toti orbi, clanculum, & occulta quadam vi, eum totum transformauit in ſuam naturam, nec prius deſinet vim ſuam exerere, quàm vi ſua omnes affecerit, qui prædeſtinati ſunt, & electi. Itaque ſecundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid per mulierem, cuius fit in Parabola mentio, ſignificetur, quídve per numerum ternarium ſatorum farinæ. *Applicatio Parabolæ fermenti.*

Hæc omnia locutus eſt Ieſus in Parabolis ad turbas, &c. Marcus hic alteram indicat cauſam, ob quam Dominus in Parabolis loqueretur iſta turbis, cum dicit: *prout poterant audire*, quo ſignificat Dominum voluiſſe aptare ſuum ſermonem ad captum auditorum, & ob id locutum in parabolis, quod mundi ſermonis nondum eſſent capaces: ac parabolas ſuas deſumpſiſſe à rebus vulgaribus, per quas idiotæ vtcunque induci, & parari poſſent ad myſteriorum captum. Vnde conſtat rationem illam ſuperius à Domino redditam, ad reprobos tantùm ſpectare, vt dictum eſt. Illud autem quod habent Matthæus & Marcus, *Et ſine parabolis non loquebatur eis*, Rectè cum Chryſoſtomo intelligitur ſignificare Dominum tunc ſine parabolis, hoc eſt præter parabolas nihil locutum: quanquam alus temporibus pleraque ſine parabolis doceret turbas. Sequitur eum.

Seorſum autem diſcipulis ſui, diſſerebat omnia. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus Parabolæ erant, quæ explicatione opus habebant. Porro quomodo Matthæus dicat in Chriſto illud Pſalmi, *Aperiam in Parabolis os meum, &c.* Impletum, & locutum ideo in Parabolis Dominum, vt illud adimpleretur, cum illud dictum ſit in ſenſu longè diuerſo ex perſona Aſaph Prophetę, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei populo Iſraëlitico exhibita decantat: dictum ſatis eſt circa cap. Concordiæ 11. Ex his enim quæ ibi dicta ſunt, patet dupliciter hunc locum, ac ſimiles intelligi poſſe. Priori modo ſimpliciter, vt impleta dicatur in Chriſto hęc ſcriptura, quia in ipſo verificata, eique competens. Itaq; ſenſus erit: In Parabolis loquebatur Dominus omnia, ita vt ei verè competeret, quod dictũ eſt per Prophetam, &c. Secundum hunc enim ſenſum coniunctio, vt, debet accipi conſecutiuè. Altero modo, magis propriè hęc ſcriptura intelligi poteſt dici impleta in Chriſto, ſi intelligamus Aſaph Prophetá ſic quidẽ iſtud dixiſſe ex propria perſona, vt tamẽ etiã hoc dicens typũ Chriſti gereret

ſicut Chriſtus ferè in omnibus figuratus eſt, quæ in veteri Teſtamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque ſententia hæc quãquam ſuo modo impleta ſit in Aſaph: tamen perfectiſſimè impletur in Chriſto, vt cui excellentiori modo competit, & qui in Aſaph fuit figuratus, tanquam abſolutiſſimus Doctor. Ideo enim videtur Matthæus dixiſſe per Prophetam: vt ſignificaret ex intentione Spiritus ſancti ad Chriſtum pertinere hanc ſcripturam, & non ſolum per accommodationem. Secundum hunc ergo ſenſum coniunctio, vt poteſt accipi vt cauſam, & finem denotet. Hæc autem ſcriptura aliter conuenit Aſaph, aliter Chriſto. Aſaph enim dicit ſe locuturum parabolas & ænigmata ab initio, hoc eſt, quæ olim contigerunt, eo quod admiranda eſſent, quæ narrabat, & recondita quædã in illis lateret ſapientia (accipitur enim nomen parabolæ ſæpè in ſcripturis generaliter pro omni ſermone tecto, ac ſentẽtiis grauioribus quæ non cuiuſuis intelligentiæ ſunt expoſitæ) qua, per ea, quæ olim contigerunt, populum ſuum Propheta inſtruere volebat: & quædam etiam ad futurum Meſſiam ſpectantia in typo canere: Chriſto verò competit verius hæc ſentẽtia, eo quod in propriè dictis parabolis (propriè enim parabola ſignificat collationem, aut comparationem, qua res diuerſæ oſtenduntur in aliquo eſſe ſimiles: vt cum Saluator comparat regnum cælorum fermento, grano ſinapis, decem virginibus, &c. os ſuum aperuerit, & è plenitudine cæleſtis ſuæ Sapientiæ eructauerit ea, quæ ab exordio mundi fuerunt abſcondita hominibus. Vnde patet illud, *ab initio*, pro quo Euangeliſta habet à conſtitutione mundi, hoc eſt, ab eo tempore, quo mundus conſtitutus eſt, & fundamenta eius iacta ſunt: non eodem modo debere accipi cum hoc teſtimoniũ Aſaph, & cum Chriſto tribuitur. Euangeliſta enim parum mutato teſtimonio, ſic illud citauit, quomodo propoſito ſuo maximè quadrabat, & peculiariter Chriſto competebat.

Parabola (margin)

Tunc dimiſſis turbis venit in domum, &c. Explicatio hæc parabolæ ſatis eſt plana, vt non ſit opus dicere multa circa eam, niſi quod in ea quædam ſint notanda. Et primùm quidam quod electi per bonum ſemen ſignificati, dicuntur Hebraica phraſi *Filij regni*, pro eo quod eſt, homines ad cæleſte regnum præparati. Deinde quod reprobi per zizania ſignificati, vocantur ſimiliter Hebraica phraſi filij nequam, hoc eſt, diaboli (nam eſt Græcis τȣ͂ πονηρȣ͂, vnde patet nequam eſſe genitiui caſus) nimirum quia illius imitatores & ſectatores, non autem quod ab eo creati & geniti. Iidem poſtea ſcandala vocantur. Quid enim per ſcandala intelligat, ſignificat cum ſubditur: *Et eos qui faciunt iniquitatem.* Nam hic coniunctio, &, accipitur expoſitiuè, vt ſcandala ſint hi, qui operantur iniquitatem, hoc eſt, vt priùs dictum eſt operarij iniquitatis, & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur ſcandala, quia ſiue verbo, ſiue vita valde

offendunt

offendunt veritati, vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia ex eorum cum bonis permixtione, & fœlicitate plerique ſcandalizantur, & humanum aliquid patiuntur. Tertio notandum quod dicit Dominus: *Tunc iuſti fulgebunt, &c.* Benè enim dicit: Tunc fulgebunt, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miſeriis huius vitæ, ab omni errore, & peccato, per quæ omnia eorum fulgor & gloria hic obſcuratur. Poſtremò & illud notãdum quod dicit *in regno Patris eorum.* Cum enim prius dixit: Mittet filius hominis Angelos ſuos & colligent de regno eius omnia ſcandala, regnum ſibi tribuit: Hic verò regnum patri tribuit, ſignificãs æqualem ſuam cum patre poteſtatem, cum quo habet regni conſortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris eſt vſque ad iudicij diem, malos habens bonis permixtos, bene ſibi tribuit regnum: Patri verò, cum loquitur de regno Dei, quod erit poſt iudicium. Nam regnum Eccleſiæ peculiariter à Patre accepit filius, quandiu in eo humanitatis ſuę meritis agit, interpellandò pro nobis, & ſpiritum ſuum impertiendo, mortémque ſuperando. Cum autem inimica mors deſtructa erit, & ſubiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt, ob quæ homo factus eſt: tunc, inquit Paulus, & ipſe filius ſubiectus erit illi, qui ſibi ſubiecit omnia, vocabitúrque deinde Dei regnum.

Parabola theſauri, Margaritæ & ſagenæ. Matth. 13.

CAPVT LIII.

Simile eſt regnum cælorum theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo, abſcõdit: & præ gaudio illius vadit & vendit vniuerſa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum ſimile eſt regnum cælorũ homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretioſa margarita, abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum ſimile eſt regnum cælorum ſagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congreganti, quam cùm impleta eſſet, educentes, & ſecus littus ſedentes, elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt. Sic erit in conſummatione ſeculi. Exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. Ait illis: Ideo omnis ſcriba doctus in regnum cælorum, ſimilis eſt hominis patrisfamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.

Simile eſt regnum cælorum theſauro abſcondito in agro. Præcedentibus duabus parabolis vltimis declarata eſt vis Euangelicæ doctrinæ, at duabus iam ſequentibus eiuſdem pretium ſignificatur, & quanto ſtudio meritò eam quiſque ſibi parare debeat, indicatur.

Quanquam enim plerique ſimilitudinem theſauri, & margaritæ adaptent, ad alia nempe ad Euangelicam perfectionem, vel vitá, aut ad Chriſtum ipſum aptiſſimè tamen aptantur hæ ſimilitudines ad idem, ad quod præcedentes: nempe ad Euangelicam doctrinam, vel ſapientiam, ad quam accommodari poteſt prior parabolà hoc modo. Simile quid in regno Dei accidere conuenit, quale eſt cum quiſpiam inuento theſauro abſcondito in agro alieno, vt illo potiatur primùm diligenter eum abſcondit, ne illi præripiatur, deinde omnibus ſuis bonis diſtractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, veluti theſaurus quidam eſt in agro abſconditus, cæleſtis ſcilicet ſapientia, hominibus quidem tecta & incognita, nec cuiuis facilè obuia, ſed tamen cum omnibus mundi huius bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoſcit) ſi frugi homo fuerit, & ſolicitè proſpiciet ne eam ſemel inuentam amittat, & vt perfectè poſſideat, etiá omnium bonorum ſuorum temporalium diſtractione, & renunciatione eam ſibi comparare non ceſſabit, exonerans ſe ſecularibus negotiis, vt totus intendere poſſit ſapientiæ Euangelicæ. Secundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid ſigillatim ſignificetur per agrum, in quo theſaurus eſt abſconditus, quemq; emit, qui theſauri erat cupidus. Deinde nec quomodo abſcondat quis theſaurum Euangelicum repertum. Porrò per hoc quod dicitur in parabola homo theſauro inuento vendidiſſe omnia quæ habebat, idque cum gaudio & ſic emiſſe agrum illum: videtur Dominus ſignificare voluiſſe, conuenire vt & propter Euangelicum theſaurum aſſequendum quis omnes facultates ſuas vendat & diſtrahat, idque cum gaudio, perſuaſus ſe hac ratione non iacturam facere, ſed lucrum: vt hæc parabola & ſequens ad perfectionis ſtudioſos pertineat: quales erant diſcipuli, quibus hæc, & ſequentes parabolæ videntur eſſe ſeorſum dictæ. Cæterum ſequens parabola de vna pretioſa Margarita omnium bonorum diſpendio comparata ad idem ſignificandum aſſumitur, ad quod præcedens: ſed hoc intereſt, quod in ſuperiori proponitur theſaurus caſu inuentus: in hac vero proponitur Margarita ſtudio & inquiſitione inuenta tandem. Itaque ſicut ſuperiore ſignificauit cæleſtem ſapientiam non inueniri, niſi ab eo, cui veluti caſu oblata fuerit, hoc eſt, diuinitus monſtrata: ita hac ſignificauit vigiles & ſolicitos eſſe debere ad inueniendum ſapientiam. Poteſt autem & huius parabolæ explicatio generalis, quæ ſufficiat intentione Domini fieri in hunc modum. Quemadmodum negotiator aliquis Margaritarum bonarum ſtudioſus, poſtquam inuenit pretioſiſſimam aliquá Margaritam, non dubitat etiam vniuerſam ſuam poſſeſſionem, ſi opus ſit, vendere: vt eam ſibi mercari poſſit, ita in regno cælorum fieri conuenit, vt quiſquis veritatis, & ſapientiæ eſt ſtudioſus, poſt

inuentum

inuentum Margaritum illud cæleſtis Sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quo non eſt aliud pretioſius, etiam vniuerſorum bonorum temporalium diſpendio illud non ceſſet ſibi comparare: perſuaſus ſcilicet illud omnium facultatum pretiũ longè ſuperare. Secundum quam explicationem non erit anxiè quærendum quis ſignificetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola ſignificatur enim quid quemq; huius exemplo facere oportet. Sic nec quid per bonas Margaritas.

Iterum ſimile eſt regnum cælorum ſagenæ miſſæ in mare. Tertia hæc parabola non multum differt à parabola zizaniorum, niſi quod in ea per zizania tritico permixta ſignificantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem, & Euangelium ſuſceperunt: hic verò de eis malis tantum eſt ſermo, qui ſunt in Eccleſia, aut in ea aliquando fuerunt, quos ſcilicet ſagena, hoc eſt, Euangelica prædicatio: collegit ſimul cum bonis quanquam quidam non malè intelligant per ſagenam ſignificari Eccleſiam, quæ ex omni genere homines in ſe congregatos habet. Diximus ſuperius ſatis eſſe parabolam ſeu ſimilitudinem conſtare eatenus, quatenus requirit intentio Domini. Ea autem eſt, vt oſtendat in Euangelico reti bonos ſimul cum malis permixtos fore, eóſque in fine ſeculi demum ſeparandos, nullo habito reſpectu, quales priùs fuerint, antequam reti Euangelico caperentur. Itaque mali, qui cum bonis capiuntur non tantum hic ſunt intelligendi, hi qui fictè, aut coactè ingrediuntur Eccleſiam & Euangelium, ac fidem non ex animo ſuſcipiunt: ſed etiam qui bono animo, & ſponte ſuſcipientes, deinde incœpta virtutis via non perſeuerant. Porrò parabola hæc explicatione, aut applicatione non eget, quoniam eam explicat & applicat Dominus, quanquam tantum ex parte altera, ea ſcilicet qua dicitur in parabola, quod educta è mari ſagena plena, piſcatores eligunt bonos in vaſa ſua, hoc eſt, repoſitoria: malos, & inutiles eiut hominum foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum ſatis reliquit, quid per alteram parabolæ partem ſit intelligendum, qua dicitur ſagena miſſa in mare, ex omni genere piſciũ congregare vſque dum impleta fuerit: videlicet quod Euangelica prædicatio miſſa in mari huius mũdi pleno tempeſtatibus, inſtabilitate, ac multa amaritudine, collectura eſſet: & captura ex omni genere hominum cuiuſcunque gentis, conditionis, aut ætatis, vſque dum haberet plenum credẽtium numerum, quo impleto erit conſummatio ſeculi, ac rectè Euangelicum è mari huius mundi educetur, quando ceſſabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione ſunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur, impertinentia: vt quid ſignificetur per littus, aut per ſeſſionem eorum, qui eligunt bonos in vaſa ſua, & malos foras mittunt, &c.

Intellexiſtis hæc omnia? Non interrogat Dominus num intelligant, quaſi ignorans: ſed vt ex eorum reſponſione commodã haberet opportunitatem eos docendi, hæc quæ intelligerent in fideli memoriæ pennario recondenda eſſe, quo aliis aliquando poſſent ea depromere. Proinde ſubijcit & alteram parabolam, qua illud docet, quæ hoc modo videtur intelligenda. Ideo, quia ſcilicet hæc intelligitis: *Scitote quod omnis ſcriba doctus in regno cælorum,* ſimilis eſſe debet patrifamilias, qui è theſauro, & repoſitorio ſuo profert noua & vetera, hoc eſt, qui affatim quæuis, & varia profert, quæ diuerſorum palato, & deſiderio ſatisfaciant. Hoc enim ad literam ſignificatur per noua & vetera, quæ profert paterfamilias, cui aſſimilatur doctor Euangelicus: qui quemadmodum paterfamilias diues ſimul & liberalis ex abundantia diuitiarum ſuarum profert, cum opus eſt noua ſimul, & vetera, hoc eſt, res varias, omnigenámque ſubſtantiam: ſic ille è corde diuite ſpiritualium opũ, debet in tempore ſuo proferre ſermonem varium, copioſum, ac diuerſis hominum ingeniis congruum, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum variis parabolis, & ſimilitudinibus. Non enim eadem ſemper dicenda, nec eodem modo, eo quod non omnes eiſdem commoueantur: atque ob id opus eſt diuite quodam theſauro, omni diſciplinarum genere inſtructo. Hæc videtur eſſe genuina loci huius explicatio, optimè deſeruiens propoſito Saluatoris. Porrò ſcriba doctus in regno cælorum, vel vt habent Græca, ad regnum cælorum ſcilicet prædicandũ, eſt prędicator Euangelicus, qui ſcriba dicitur non à ſcribendo, ſed potius à ſcripturarum ſanctarum intelligentia, & enarratione. Additur autem doctus in regno cælorum, ad differentiam Scribarum, quos habuerunt Iudæi, qui tantum vetera ex veteribus proferre potuerunt, vt intelligatur perfectior doctrina requiri à Scriba Euangelico.

Docens in Nazareth Dominus incredulitatis eam condemnat. Matth. 13. Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

† a Et veniens ▷ a ſynagoga ‖ c docebat.

E a T factum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſiit inde, b *& egreſſus inde abijt in patriam ſuam, & ſequebantur eum diſcipuli ſui.* † *c Et venit a in patriam ſuam c Nazareth vbi erat nutritus, & intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbathi in ſynagogam,* b *& facto ſabbatho cœpit c in ▷ ſynagoga a eorum ‖ c docere eos c & ſurrexit legere. Et traditus eſt illi liber Iſaiæ Prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi ſcriptum erat: Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus miſit me ſanare contritos corde prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis viſum, demittere confractos in*

remiſſionem

remiſſionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuiſſet librum, reddidit miniſtro & ſedit. Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris. Et † [h] *omnes'* [b] *audientes* [c] *teſtimonium illi dabant, &* ▷ [l] *mirabantur'* [h] *in* [b] *doctrina eius [&]* [c] *verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius,* ‖ [l] *& dicebant':* [c] *Vnde huic* † *ſapientia hæc & virtutes',* [b] *& quæ eſt ſapientia quæ data eſt illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur?* [f] *Nónne hic eſt* [c] *filius Ioſeph,* [a] *fabri filius?* [b] *Nónne hic eſt faber filius Mariæ frater Iacobi, Ioſeph, & Iudæ & Simonis?* [a] *Nónne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioſeph, & Simon & Iudas?* ▷ *& ſorores eius nónne omnes apud nos ſunt'?* [a] *Vnde ergo huic omnia iſta?* [c] *& ſcandalizabantur in eo* ‖ [l] *Ieſus autem dixit eis':* [c] *Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem. Medicè cura teipſum, quãta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autẽ amen dico vobis,* [h] *quia* [c] *nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua.* [c] *Non eſt Propheta ſine honore niſi in patria ſua, & in domo ſua,* [b] *& in cognatione ſua.* [c] *In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſraël quãdo clauſum eſt cælum annis tribus & menſibus ſex, cum facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullã illarum miſſus eſt Elias niſi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam. Et multi leproſi erat in Iſraël ſub Eliſæo Propheta, & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes. Et ſurrexerunt & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vſque ad ſupercilium montis ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipſe autẽ tranſiens per medium illorum ibat.* [b] *Et non poterat ibi virtutem vllam facere, niſi paucos infirmos impoſitis manibus curauit.* [a] *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum,* [b] *& mirabatur propter incredulitatem eorum.*

Margin: † [b] *multi* ▷ [a] *ita vt mirarentur* ‖ [a] *& dicerent* [b] *dicentes* † [b] *hæc omnia* ▷ [b] *Nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt.* ‖ [b] *Et dicebat illis Ieſus* [c] *& ait illis.*

Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas tranſiit inde. Tranſitum hunc Chriſti in Nazareth contigiſſe poſt prædictas parabolas ex Matthæo manifeſtiſſimum eſt: *Et intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbathi in, &c.* In ſynagogis, quas ſingulæ ciuitates habebant apud Iudæos. Dominus ſolitus erat intrare, idq́ue die Sabbathi, quo ſolo Iudæi illuc conuenerant audituri legem & Prophetas: obſeruans ſcilicet tempus, & locum doctrinæ accommodum. Cum autem Dominus audiſſet in ſynagoga alios de lege diſſerentes, *ſurrexit & ipſe,* hoc geſtu ſignificans, ſe quoque ex ſpiritu habere, quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudæos fuiſſe mos, vt in ſynagoga non vnus tantum faceret ad populum verba ſed liberum eſſet diuerſis ſucceſſiuè concionari, quod patet 1. Cor. 14. Porrò quod Dominus ſtans legerit Prophetã, datũ eſt authoritati diuinæ Scripturæ, cui æquum eſt omnem humanã dignitatem aſſurgere: quod verò expleta lectione ſederit docturus, ſingularem eius in docendo authoritatem

thoritatem ſignificaſſe videtur. Apparet enim alioqui moré fuiſſe Iudæis ſtandi, non tantum cum legerent, ſed & cũ lecta explanarent, & docerent. Non autem fortuitò ſed diuina prouidentia accidit, vt & traderetur Domino liber Iſaïæ Prophetæ, & aperienti occurreret locus iſte, quem Dominus hic legiſſe memoratur. Nemo enim Prophetarum clarius eſt vaticinatus de Chriſto, & de doctrina Euangelica, quam Iſaïas: nec alius quiſpiam locus Iſaïæ magis quadrabat huic tempori, & loco, quam iſte, in quo ipſe Propheta loquitur non in ſua, ſed Chriſti, perſona, & per quem Dominus Nazarenis commodè oſtendere potuit ſe longè alium eſſe quam opinarentur, imò eſſe expectatum Iudæis Meſſiã. Nam in hac Prophetia cũ dicitur, Propter quod vnxit me, ponitur pro verbo vnxit apud Hebræos verbum vnde dicitur Meſſias. Cæterum pro ſolutione difficultatum, quæ circa hanc Prophetiam occurrere poſſunt: ſciendum imprimis hanc nõ rectè ſatis diſtingui, ſiue dum eam hic legimus apud Lucam, ſiue dum legimus apud Hieronymum in Iſaïa, cùm recta diſtinctio, quam indicãt accentus Hebraici pũcta ſic ſe habeat, vt verbum vnxerit coniungatur cum ſequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus Domini ſuper me eo quòd, vel (propter quod) vnxit me ad euangelizandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel manſuetis) miſit me vt mederer contritis corde, vel ſanarem contritos corde, &c. Secundum hanc diſtinctionem apertior eſt & conuenientior Prophetiæ huius ſenſus. Nam ſecundum ſeptuaginta lectionem (ſecundum quam magis hic citatur à Luca, & quæ hanc dictinctionem magis requirit, quam Hebrǽa) ſenſus eſt: Quoniam ſpiritus Domini ſingulari ratione, & ex ipſa Natiuitate eſt ſuper me, ideo Dominus me ſuo ſpiritu vnxit, hoc eſt, cõſecrauit, & deputauit ad euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit primum ab alio prædicari, quam ab eo, qui præuentus eſſet diuinis benedictionibus, & Spiritu Dei omnino plenus. Secundum alteram autem, nempè Hebraicam lectionem ſenſus eſt. Ideo Spiritus Domini ſuper me peculiariter requieſcit, quoniã Dominus me ſuo Spiritu vnxit, & conſecrauit, ad euangelizandum pauperibus. Vel, ex eo conſtat ſpiritũ Domini eſſe ſuper me, quod Dominus me vnxerit ad Euangelij prædicationem. [Ex quibus conſtat quomodo vtraq; lectio habet verum ſenſum. Si enim legatur eo quod (quomodo eſt magis vertendum, cũ non ſit Hebræis alken, id eſt, propterea, ſed Iaan) oportet per verbũ vnxit, intelligere ſignificari vnctionẽ, qua in vtero matris Dominus eſt vnctus, cũ diuina natura humanæ eſt vnita. Si verò legatur, propter quod intelligendum eſt verbo vnxit, ſignificari eam vnctionem, qua Chriſtus in baptiſmo viſibiliter vnctus eſt, hoc eſt, conſecratus, & deputatus ad Euangelij prædicationem, quando deſcendit in

Act. 13.
1. Cor. 14.

cum

eum Spiritus ſanctus viſibiliter in ſpecie colūbæ.] Dicitur autem Chriſtus vnctus ad euangelizandū, quia per diuinam vnctionem conſecratus, & deputatus ad illud officium, ſicut dicuntur quidam vncti in Reges, quia vnctione conſecrati, & deputati ad regnandum. Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quod viſibilis eorū eſſet vnctio: Chriſtus verò à ſolo Deo vnctus dicitur, vnde ſignificanter Hebræa addunt nomen Dominus, eo quod vnxerit me Dominus, non homo ſcilicet viſibilis viſibili vnctione: ſed Deus inuiſibilis inuiſibili vnctione. Eſt autem oleum, vel vnguentum, quo Pater filium vnxit, ipſe Spiritus Domini, ſicut hoc teſtimonio ſatis indicatur, ad quod proinde alludens Petrus Act. 10. vnxit inquit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute. Pro intelligentia autem reliquorum, quæ in Prophetia ſequuntur, ſciendum in ſequentibus Chriſtū de ſe loqui, tanquam de aliquo, qui miſſus eſſet ad conſolandum læto quodam nuncio eos, qui omni humano eſſent deſtituti præſidio, ac carceris, aliarúmq; miſeriarum malis præmerentur ab inimicis ſuis. Porrò *annum acceptum*, vocat Propheta, tempus illud totum, quo Chriſtus docendo, & pro nobis patiendo opus noſtrę redemptionis peregit, aut potius totū tempus Euangelicæ prædicationis à Chriſto vſque in finem mundi. Nam Paulus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Ideo autem tempus hoc intelligunt pleriq; vocari annum, vel tempus acceptū, quia gratum eſt, & iucundum fidelibus, ob ea, quæ in eo annunciantur. Sed Hebræa alium planè requirunt ſenſum, nimirum vt acceptū, vel vt eſt Gręcè δεκτὸν, accipiatur potius actiuè, & annus ſit acceptus, tempus quo Deus gratuita ſua bonitate homines in gratam recepit per mortem filij ſui. Eſt enim Hebraicè dictio ratſon quæ eis ſignificat, quod Græcis εὐδοκία, hoc eſt, beneplacitum, & gratuita voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus annum placabilem. Illud porrò, *diem retributionis*, quod Græca tamen hoc loco non habent, quanquam plerique intelligant de die iudicij, quo retribuetur vnicuique ſecundū opera ſua, vt præcedentia pertineant ad primum Domini aduentum, hæc verò pars ad ſecundum: tamen magis debet intelligi de retributione illa vltionis, qua Deus per filium vltus eſt nos de inimicis noſtris dæmonibus, iudicando principem huius mūdi & eiiciendo eum foras. Idem ergo tempus eſt & dies acceptus & dies retributionis: ſed annus acceptus ratione fidelium.

Chriſtus vnctus eſt ad Euangelizandum.

2. Cor. 6.

Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Poſt lectioné Prophetæ omnes in Ieſum intentè reſpiciunt, partim quod admirarentur illū poſſe legere, quem ſciebant id non didiciſſe, quodq; è diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium facilè in ſe conuertens oculos, ſed multo magis ob id, quod auidè expectarent noua quædam audire ab eo, de quo mira audierant, & cuius

humilem

humilem conuerſationem prius erant experti. Quod autẽ dicitur à Domino. *Scriptura impleta in auribus veſtris*, phraſis eſt Hebraica, pro impleta eſt vobis audientibus. Dicitur autem Scriptura tunc primum impleta in illorum auribus, cum ab ipſa eius incarnatione, aut ſaltem à tempore prædicationis impleta eſſet, quia tunc primum audiuerunt eam pronunciari ab eo, de quo loquitur, & in cuius perſona erat ſcripta. Significare enim his verbis Dominus voluit, ſe eſſe eum de quo loquitur lecta ſcriptura.

Et omnes teſtimonium illi dabant, hoc eſt, eum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant teſtimonium, tum ob miracula iam ibi & alibi geſta, tum quod audirent eum Scripturas tanta cum authoritate, manſuetudine, & prudentia explanantem. Vnde additur, *Et mirabantur in verbis gratiæ*, hoc eſt, de verbis gratioſis, aut gratia, & acceptatione plenis. Verum ſi omnes illi teſtimonium dabant quomodo dicunt Marcus, & Matthæus, ipſos ſcandalizatos in eo. Quomodo etiam Lucas mox ſubiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio pleroſque auditis miraculis, & verbis Chriſti, rectè de ipſo ſenſiſſe, & promptos fuiſſe ad credendum illum eſſe verum Meſſiam, quoſdam tamen inter eos fuiſſe, qui conſiderantes humilitatem familiæ & generis ipſius, cæperunt doctrinę, & miraculorum eius authoritatem eleuare: & à recta illa de Ieſu opinione auocare etiam eos, qui in principio rectè ſentiebant de ipſo. Cum ergo dicũtur omnes illi teſtimonium dediſſe, omnes, pro pleriſq; poſitum videtur, quemadmodum in ſcripturis ſæpè accipitur. Et cũ hi qui teſtimonium illi dabant dicũtur apud Lucam dixiſſe, *Nónne hic eſt filius Ioſeph?* Intelligendũ quoſdam illud dixiſſe in laudem Ieſu, & admirationem eius: agnoſcentes planè diuinum eſſe debuiſſe, quod homo tam alioqui ignobilis ſubito ad tantam ſapientiam eſſet euectus, alios verò idem dixiſſe ex contemptu, & cum offendiculo, exiſtimantes ipſum non poſſe eſſe Meſſiam, qui tam humilem patrem, & progeniem haberet, nec doctrinam eius, aut miracula poſſe eſſe diuina, qui inter doctos non fuerat verſatus. Porrò cum Dominus non ſolùm dictus ſit hic à Nazarenis filius fabri, vt eſt apud Matthæum, ſed etiam faber, vt eſt apud Marcum in omnibus ferè libris: apparet Dominum cum Ioſeph fabrilem artem etiam exercuiſſe, vſque ad prædicationis tempus, quanquam intelligi poſſit, vt indicat D. Aug. eum ideo vocatum fabrum, quia creditus filius fabri. Incertũ autem eſt quam artem fabrilem exercuerit cum nomen faber, ſicut & Græcis, *τέκτων* generale ſit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciunt, exceptis plaſtis.

Chriſtus an fabrilem exercuerit artem.

Ieſus autem dixit eis, Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem, &c. Duo erant, quę offendebãt Nazarenos, ſcilicet humilitas generis, & miraculorũ paucitas: quã ſecundã offenſionis cauſam Saluator

præoc-

præoccupans dicit, vtique, hoc eſt, omnino, & certè (eſt enim Græcè, πάντως) *diceti s*, mihi hanc ſimilitudinem, hoc eſt, parabolam, & prouerbium. Interpres enim noſter hic poſuit nomen ſimilitudinis pro prouerbio, ſicut ſuprà dictũ eſt nomen, Parobola, in ſcriptis pro accipi pro prouerbio. Apparet autem commune prouerbium fuiſſe apud Iudæos, *Medice, cura teipſum*, quo vſi fuerũt contra eum, qui quod aliis pollicebatur, aut præſtabat, ſibi, ſuiſq; præſtare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbium in quo ſenſu dicturi eſſent in ſe, Dominus exponit, cum ſubiungit. *Quanta audiuimus facta in Capharnaum, &c.* Qua illorum calumnia propoſita reſponſionem ſubdit dicens.

Amen dico vobis non eſt Propheta acceptus, in patria ſua, hac ſentẽtia reſpondens ſimul vtriq; ſcandalo. Quoniam eum in progenie Domini ſcandalizabantur, & calũniabantur paucitatem miraculorum Dominus hac ſententia ſignificat nihil noui ſe ab eis pati, ſed commune ſibi hoc eſſe cũ omnibus Prophetis, quod nõ honoretur in patria à ciuibus ſuis: ſignificat & ob id non facere ſe ibi multa, aut magna miracula quod nõ eſſet ibi acceptus, & honoratus, & proinde ipſi indigni eſſent, & capaces miraculorũ vt poſtea dicitur. Hanc autẽ ſententiam vehementius efferunt Matthæus & Marcus dicentes: Nõ eſt Propheta ſine honore niſi in patria ſua, cuius ſenſus eſt. Non eſt Propheta vſquam contemptior, & magis inhonoratus, quã in patria ſua, & inter notos. Porrò generali hac ſententia præmiſſa, duobus exemplis ſacræ ſcripturæ, deſumptis à duobus maximi nominis Prophetis ſibi mutuo ſuccedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam ſecundam reſpondere: oſtendens non ex ſua impotẽtia prouenire paucitatem miraculorũ in Nazareth, ſed ipſorũ demerito, & quod non ita eſſet illis acceptus ſicut in aliis ciuitatibus: quemadmodũ etiã Elias, & Helizeus, ambo miraculis variis clari prætermiſſis ſuis ob ipſorum demerita, exteris ea beneficia legũtur impendiſſe, quibus & ſui indigebant. Itaque horum exemplo ſeſe Dominus purgat, idque eo magis quod ſignificat hos Prophetas, non propria, ſed diuina voluntate, ſuis prætermiſſis, benefeciſſe exteris. Hoc enim ſignificat, cum dicit in priori exemplo.

Et ad nullam illarum miſſus eſt Elias. In horum autem duorum exemplorum priore, notandum quod tempus illud annorum trium, & menſium ſex, quo dicitur hic cœlum fuiſſe clauſum, non poteſt haberi ex ſcriptura veteris Teſtamenti, vbi hæc hiſtoria ſcribitur: vnde dicendum eſt, quod Dominus tempus hoc cognouit æterna illa ſua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitũ vel, quòd ex antiqua traditione apud omnes vulgatum eſſet iam Iudæos, quantũ fuiſſet tempus ſiccitatis in diebus Eliæ. Hinc in Iacobus in Epiſtola ſua, ſiue ſecutus hanc Domini

tradi-

traditionem, ſiue antiquam, & receptam opinionem, dicit, tempore Eliæ non pluiſſe annos tres, & menſes ſex. In vtroque autem exemplo notandum, quod coniunctio, niſi, debet accipi pro, ſed tantũ. Non enim exceptiuè poteſt accipi, cum id quod excipitur, non contineatur ſub eo, vnde fit exceptio.

Et repleti ſunt omnes in Synagoga ira, hæc audientes. Mirabilis ſanè mutatio. Cum enim omnes in principio illum docentem, & explanantem ſcripturas admirarentur, & commendarent, & qui in illo vel ob generis humilitatem, raritatem, vel ob miraculorum claritatem ſcandalizabantur, nondum auderent ipſum apertè inceſſere, poſtquam ſumma cum modeſtia atque admodum ciuiliter & ſe purgaſſet, & illos incredulitatis notaſſet, & indignitatis, non ſolum non receperunt purgationem, nec ad reſipiſcentiam, & agnitionem ſui morbi ſunt commoti, ſed mox depoſito erga ipſum animo bono, ac inuido murmure quorundam non amplius ſeſe continente, omnes in manifeſtam indignationem accenſi ſunt, atque ad extremam etiam impietatem deſignandam propenſi.

Ipſe autem tranſiens per medium illorum ibat. Hæc oratio ſic eſt ordinanda, vt illud, per medium illorum, coniungatur cum participio, tranſiens, non cum verbo, ibat. Quibus verbis ſignificatur cum libertate quanta, & potentia elapſus ſit manibus illorum, non ſcilicet ſubuolando in altum aut meticuloſè currendo, ſed intrepidè per tranſeundo per ipſos medios. Poteſt hic tranſitus autem dupliciter intelligi contigiſſe: aut per hoc quod mentem illorum, aut mutauit, aut obſtupefecit, vt vult Beda, adimendo ſcilicet illis vires, quemadmodum cum antè captiuitatem ſuam proſtrauit eos, qui cum Iuda venerant ad capiendum ipſum. Aut per hoc quod ſe illis inuiſibilem reddidit, qua ratione omnino videtur ſe bis liberaſſe apud Ioannem, ſemel ſcilicet cum lapides volebant Iudæi iacere in eum, & ſemel cum volebant eum apprehendere. Cæterum cum dicit Marcus, *non potuit illic virtutem vllam facere*, non ſignificatur Chriſti imbecillitas, ſed illorũ incapacitas. Non potuit enim non quod deeſſet ei potentia, & virtus, ſed quia illi non erant capaces.

Mittuntur ad prædicandum duodecim Apoſtoli
Matthæi 9. & 10. Marci 6.
Lucæ 8. & 9.

CAPVT LV.

Et

E[c]T factum eſt deinceps, [l] & [c] ipſe [a] Ieſus † [l] cir- A.9.C.8.
cuibat' [a] omnes [f] ciuitates & [l] caſtella [b] in circui- † [c] iter
tu [c] docens [a] in ſynagogis eorum, & [f] prædicans [c] faciebat
euangelium regni, [c] & euangelizans regnum Dei, [a] per.
& curans omnem lãguorem & omnem infirmitatem,
[c] & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erãt
curatæ à ſpiritibus malignis & infirmitatibus. Maria quæ vocatur Mag-
dalena, de qua ſeptem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chuſæ procu-
ratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ quæ miniſtrabant ei de fa-
cultatibus ſuis. [a] Videns autem turbas, miſertus eſt eis: quia erant vexa-
ti & iacentes ſicut oues non habentes paſtorem. ‖ Tunc dicit diſcipulis
ſuis: Meſſis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum
meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam. [b] Et vocauit duodecim, [c] & C. 10.80.
[f] conuocatis [c] Ieſus [f] duodecim ▷ [c] diſcipulis ſuis' [b] cœpit eos mitte- ▷ [c] Apo-
re binos, & ‖ [f] dedit' illis [c] virtutem & [l] poteſtatem † ſpirituum im- ſtolis ‖ [b]
mundorum', [a] vt eijcerent eos, [f] & [c] vt ▷ [f] curarent omnem languo- dabat † [c]
rem' [a] & omnem infirmitatem. Duodecim autem Apoſtolorum nomina ſuper om-
ſunt hæc: Primus Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius Phi- nia dæmo
lippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius. Tho- nia ▷ [c]
mas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thaddæus, Simon languores
Cananæus & Iudas Iſcariotes, qui & tradidit eum. Hos duodecim miſit curarent
Ieſus [b] & præcepit eis ne quid tollerent in via niſi virgam tantùm, non C. 10.80.
peram, non panem, neque in zona æs, ſed calceatos ſandalijs, & ne in- † [c] Neque
duerentur duabus tunicis. [c] Et miſit illos prædicare regnum Dei, & ſa- virgam,
nare infirmos. Et ait ad illos [a] præcipiens eis, & dicens: In viam gentium neque pe-
ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, ſed potius ite rã, neque
ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Euntes autem prædicate dicentes: panẽ, ne-
Quia appropinquauit regnum cælorum. Infirmos curate, mortuos ſuſci- que pecu-
tate, leproſos mũdate, dæmones eijcite, gratis accepiſtis, gratis date [c]. Nihil niam, ne-
tuleritis in via. [a] Nolite poſſidere aurum neque argentum † [f] neque pe- que duas
cuniam [a] in zonis veſtris, [f] non pera [a] in via [c] neque panem [f] neque tunicas
duas tunicas [c] habeatis, [a] neque calceamenta, [f] neque virgam' [a] Di- habeatis.
gnus enim eſt operarius cibo ſuo. In quamcunque autem ciuitatem aut ▷ [b] quo-
caſtellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus ſit, [f] & ▷ [h] in cunque
quamcunque domum intraueritis [l] ibi' manete † donec exeatis, [h] inde' introieri-
[a] Intrantes autem in domum, ſalutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et tis in do-
ſi quidem fuerit domus digna, veniet pax veſtra ſuper eam: ſi autem non mum, illic
fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos. [l] Et quicunque non ▷ rece- † [c] &
perint vos, [c] nec audierint' [a] ſermones veſtros, [l] exeuntes [b] inde [a] fo- inde exite
ras [f] de [a] domo vel [f] ciuitate [c] illa etiam [l] puluerem pedum veſtro- ▷ [a] re-
rum excutite [c] de pedibus veſtris [h] in teſtimonium ‖ ſupra illos. ▪ ceperit
Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum vos neque
in die iudicij, quam illi ciuitati. Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio audierit.
luporum. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut colum- ‖ [b] illis [c]

B.13.122. *ba. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in concilijs & in ſy-*
C. 21. *nagogis ſuis flagellabunt vos : & ad præſides & reges ducemini propter*
122. *me in teſtimonium illis & gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogi-*
tare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid
B.13.122. *loquamini, non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri*
C.12.85. *qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem & pater*
& 21. *filium, & inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio*
122. *omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perſeuerauerit*
vſque in finem, hic ſaluus erit. Cùm autem perſequentur vos in ciuitate
iſta, fugite in aliam. Amen dico vobis non conſummabitis ciuitates Iſ-
raël donec veniat filius hominis. ‖ Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum,
C.6.43. nec ſeruus ſuper dominum ſuum. Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter
D.13.& eius: & ſeruo, ſicut Dominus eius.] Si patrem familias Beelzebub voca-
15. uerunt, quantò magis domeſticos eius. Ne ergo timueritis eos. ‖ Nihil
B.4.51. enim eſt opertum, quod non reueletur & occultum quod non ſciatur.
C.8.51. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis,
& 12.85. prædicate ſuper tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, ani-
mam autem non poſſunt occidere, ſed potius timete eum qui poteſt &
animam & corpus perdere in gehennam. Nónne duo paſſeres aſſe væ-
neunt, & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Ve-
ſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt. Nolite ergo timere,
B.8.66. multis paſſeribus meliores eſtis vos. ‖ Omnis ergo qui confitebitur me
C.9.66. coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis
C.12.85. eſt. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum co-
C.12.87. ram patre meo qui in cælis eſt. ‖ Nolite arbitrari quia pacem venerim
mittere in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium. Veni enim ſepa-
rare hominem aduerſus patrem ſuum, & Filiam aduerſus matrem ſuam,
& nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius. ‖
C.14.92. Qui amat patrem aut matrem pluſquam me, non eſt me dignus, & qui
amat filium aut filiam ſuper me, non eſt me dignus. Et qui non accipit
A.16.66. crucem ſuam & ſequitur me, non eſt me dignus. ‖ Qui inuenit animam
B.8.66. ſuam, perdet illam: & qui perdiderit animam ſuam propter me, inue-
C.9.66. niet eam. ‖ Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum
D.12.111. qui me miſit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem
B.9.70. prophetæ accipiet, & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem
C.9.70. iuſti accipiet. Et quicunque potum dederit vni ex minimis iſtis calicem
C.9.30. aquæ frigidæ, tantùm in nomine diſcipuli, amen dico vobis, non per-
det mercedem ſuam. ‖ Et factum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus præci-
A.11. piens duodecim diſcipulis ſuis, tranſijt inde vt doceret & prædicaret in
ciuitatibus eorum. † h Egreſſi autem c circuibant per caſtella euan-
†b Et ex- gelizantes & curantes vbique, [&] b prædicabant vt pœnitentiam
euntes. agerent, & dæmonia multa eijciebant, & vngebant oleo multos ægros, &
ſanabantur.

Et factum eſt deinceps & ipſe Ieſus circuibat omnes, &c. In huius

circui

circuitionis Domini deſcriptione primum notanda Domini & benignitas, & poteſtas. Benignitas enim eius qua omnibus prodeſſe voluit, in eo relucet, quod circuierit non ſolum omnes ciuitates, ſed & caſtella, non exiſtimans aliquem locum, quantumuis humilem, ſe indignum, ac docens veri paſtoris eſſe, omnium ſibi creditarum ouium curam agere, diſcurrendo, & viſitando ſingula loca quantumuis humilia, & abiecta. Poteſtas vero eius ſimul cum benignitate rurſum in eo notatur, quod dicitur curaſſe omnem languorem, & omnem infirmitatem, hoc eſt quoduis genus morborum, & ægritudinum. Porro duodecim Apoſtolos ſecum circumduxit Dominus, vt in ſe doceret eos, quomodo & ipſi paulo poſt ſeſe in prædicationis Euangelicę negotio gerere deberēt. Mulieres quoque aliquot Dominus ſecum circuire paſſus eſt, quę beneficiis ab ipſo affectæ, ei de ſuis facultatibus miniſtrarent, ſed vltro ſe ad hoc offerentes: vt oſtenderet Dominus ſuam pro nobis ſuſceptam paupertatem, & facto ſuo doceret, quod mox erat docturus verbo, operarium ſcilicet Euangelicum dignum eſſe mercede ſua, nec defuturam vnquam ſpontaneam liberalitatem bonorum, eis, qui ſincero animo toti eſſent in negotio Euangelico. Porro ex eo quod prima earum mulierum quæ hic nominantur, dicitur Maria, quæ vocatur Magdalena, patet ſatis vnam tantum eſſe mulierem, quæ in Euangeliis vocatur Maria Magdalena. Cum enim dicit Lucas, *Maria quæ vocatur Magdalena*, vtique ad diſtinctionem huius Mariæ ab aliis eodem nomine appellatis, adiecit illud, quæ vocatur Magdalena. [Quod autem hæc Maria, quæ in Euangeliis vocatur Magdalena, ſit ea Maria, quæ fuit ſoror Marthę & Lazari, licet ex Euangeliis apertè probari non poteſt: tamen cum recepta ab Eccleſia ſententia habeat Mariam ſororem Marthæ fuiſſe eam Mariā, quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucam cap. 7. Dicitur peccatrix, vt ſupra oſtenſum eſt: non eſt temerè cōtra hanc ſententiam ſentiendum.] Quod autem dicitur à Luca hoc loco, ſeptem Dæmonia Dominum eieciſſe ab hac Maria Magdalena: intelligendum eſſe de corporali dæmonum eiectione, patet ſatis ex eo, quod in Luca præcedit.

Et mulieres aliquæ quæ erant curatæ à ſpiritibus malignis. Proinde dicendū videtur cū Roffenſi & aliis quibuſdā, mulierē hāc demerito peccatorū ſuorū à diabolis aliquādo poſſeſſam, ac poſteaquā à Domino fuiſſet liberata peccatorū ſuorū magnitudinē cœpiſſe agnoſcere, eorumdemq; remiſſionē lachrymarū profluuio impetraſſe, ac tum deinceps indiuulſam Chriſto adhæſiſſe, & opes ſuas in illius miniſterium, & vſum cum aliis mulieribus quibuſdam impendiſſe, pro duplici beneficio corporali ſcilicet & ſpirituali, quo affecit eam Dominus. Porro mulier ſecundò nominata, nēpe *Magdalena poſſeſſa aliquando à dæmonibus.* *Ioanna.*

Ioanna cuius Lucas meminit etiã cap. vltimo, dicitur à Luca fuiſſe vxor Chuſæ procuratoris Herodis, vt ſignificaret mulieris huius opes, & deuotionem non ſolum ipſius, ſed etiam mariti, qui permiſerit vxorẽ ſuã in comitatu Ieſu, in quo vtique Dominus eam non admiſiſſet, niſi viro permittente. Sic & Suſanna quædam nominatur, quod eo tempore eſſet mulier nota & celebris nominis.

Suſanna.

Videns autem turbas miſertus eſt eis, quia erant vexati, & iacentes, &c. Notandum quod pro vexati Græca habent ἐκλελυμένοι, quod eſt diſſoluti, aut diſſipati à χύω, quemadmodum legit Theophyl. & maximè videtur conuenire illi, quod ſequitur. *Sicut oues non habentes paſtorem.* Quædam tamen Græca habent ἐσκυλμένοι, hoc eſt conuulſi, & vexati, quomodo legunt Chryſ. Hiero. & Hilarius, & bene etiam conuenit ei quod ſequitur. Sicut oues, &c. Iam proiacentes Græcè eſt, ἐρριμμένοι, quod magis eſt ſparſi, ſiue diiecti. Vexati ergo dicuntur hi quibus Chriſtus miſertus eſt, quia variis malis affecti, primum à Scribis, & Phariſæis, qui pro Paſtoribus lupos potius agebant, & ſuis humanis traditionibus & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Euangelica eos auocabant. Deinde & à dæmone per ignorantiam veritatis, & peccata ipſos ſuo imperio ſubiugante, & corporalibus morbis affligente. Diſſoluti vero, aut diſſipati dicuntur, quia varia ſectantes, in modum deſtitutarum ouium per diuerſa vagantium. Iacẽtes verò, quia ab omnibus neglecti. Benè autẽ ouibus carentibus Paſtore eos comparat, eo quod non ſit aliud animal deſtitutius, & magis pendens à præſidio Paſtoris, quàm ouis: Deinde hac comparatione ſignificatur populi innocẽtia, digna commiſeratione, & Scribarũ grauiſſima, & maximè impia negligentia. Cæterum cũ Dominus populis prouidere ex affectu miſericordiæ vellet, prius diſcipulos ſuos excitat ad petendũ Paſtores hominũ à Deo: nõ quod hoc nõ eſſet in ſua ſitum poteſtate, ſed vt doceret diuinũ eſſe donũ quod hominibus etiã veritatis auidis dentur boni Paſtores, idq́ue præcibus à Deo obtinendum. Itaque dicit, meſſis quidem multa, &c. Meſſem multã vocat homines multos iam promptos ad recipiendũ Euangelicam doctrinam per quã veluti demeſſi deferantur in horreũ Dei, quod eſt Eccleſia Dei, & conſortium ſanctorũ. Operarios autẽ paucos dicit, quia ſolus Ioannes & Chriſtus ipſe ſincere tunc populum docebant Necdum enim Apoſtoli miſſi fuerant ad operandum in meſſe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ, & Phariſæi, operariorũ officio non fungebantur. Notandum autem quod dicit. *Vt eiiciat operarios, &c.* (ſic enim legendum eſſe, & non, mittat operarios, docent antiqua exemplaria ſcripta, & conuenit Græcè dictioni ἐκβάλῃ. Significatur ergo orandũ, vt citò mittat, ac vel inuitos, & coactos extrudat in opus Dei, ſignificatur etiam vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam

Vexati.

Diſſoluti aut diſſipati.

Meſſis multa

Operarij pauci.

etiam ad hoc impellit, nec alios demũ vtiles eſſe colligendæ huic meſſi, quam qui ad hoc à Deo protruduntur.

Et vocauit duodecim, &c. Dixerat rogandum Dominum meſſis, vt eiiceret operarios plures ſcilicet alios, in meſſem, mox tamen ipſemet non expectatis eorum precibus pręparat, & mittit operarios. Quare primum quidem ſignificauit ſe eſſe verum Dominum meſſis, quod ex ſuperioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc ſignificatum eſt, Deum nõ idcirco velle rogari, quod minorem is, quam noſipſi curã noſtri gerat: ſed vt aptiores ſimus agnoſcendæ, & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter ſua beneficentia noſtras orationes. Itaque vocatis ad ſe duodecim Apoſtolis ſuis, quos olim ad hoc delegerat, ac deinde indiuulſe ſibi adhærẽtes ſingularius verbo, & exemplo ſuo formauerat ad pręd icandum quandoque aliis: mittere iam cœpit eos, vt ſecundum doctrinam quam ab ipſo audierant, & ad exemplar vitæ, quod in præceptore conſpexerant alij alibi verbo, & exemplo docerẽt populum. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius, & perſonarum idiotarum humilitatem contemneretur, imo pluris fieret, quam Scribarum doctrina, dedit etiam illis poteſtatẽ, quam à Patre accepit & ad eiiciendos dæmones in nomine ſuo, & ad curandos omnis generis morbos corporales: hac certè poteſtatis communicatione rurſum declarans ſe verè eſſe Dominum meſſis Patri ęqualem, neque vſurpare ſibi pręſumptuosè poteſtatem mittendi operarios in meſſem diuinam. Binos autem mittit Dominus Apoſtolos vt teſtatur Marcus, idq́ue fecit in commendationem fraternæ charitatis, in mutuam conſolationem, mutuámque cuſtodiam operum, & doctrinæ: Deinde etiam in certiorem prædicandæ veritatis conteſtationem, quia in ore duorum, aut trium teſtium, ſtabit omne verbum. Quoniam autem bini miſſi ſunt Apoſtoli ob id, vt prius dictum eſt, videntur hic per iuga recenſeri à Matthæo, quaſi volente ſignificare quomodo coniuncti fuerint per paria. Porro in Catalogo Apoſtolorum è Matthæo hic poſito, notandum quod Matthæus Petrum, non ſolum primo loco ponat, vt alij Euangeliſtæ, ſed etiam primum vocat. Hinc enim efficaciter ſatis probari poteſt primatus, & excellentia quædam Petri inter alios Apoſtolos. Cũ enim non poſſit dici primus ob vocationem: certè non videtur quomodo dictus ſit primus, niſi ob peculiarem aliquam excellentiam. Cæterorum autem Apoſtolorũ ordinem non ſic ſignificat Matthæus dicens, ſecundus, & tertius, &c. quod reliquorum ordinem nõ ita referret ſcire, atq; ad Chriſtianam religionem attinebat ſcire primatũ Petri, imo quod reliqui omnes in authoritate pares eſſent.

Bini miſſi Apoſtoli.

Petri primatus.

Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis, & dicens: In viam, &c. Sunt à Matthæo poſita octo hic potiſſimũ præcepta peculiariter pertinentia

Vbi prædicandū ab Apoſtolis. nentia ad hanc miſſionem, quorum primum eſt de loco prædicationis, quod ſolus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prędicandi gratia ire in viam Gentium, hoc eſt, quæ ad Gentes ducit, & in ciuitates Samaritanorum qui etſi reuera etiam eſſent Gentes, tamen quia ex parte receperunt Iudaiſmum, & Deum Iudæorū videbantur colere, ideo de eis ſpecialis fit mentio, tanquā qui eſſent mediū quid inter Iudæos & Gentes. Præcipitur autē eis vt potius eant ad oues domus, id eſt, populi Iſraël, *quæ perierunt*, hoc eſt, ad oues perditas. Oues autem perditas domus Iſraël vocauit Dominus electos ex Iudęis, De cognitione adhuc deſtitutos. Quod electi eſſent, oues vocauit, quod ignaros adhuc Dei, oues perditas.

Oues perditæ.

Quid prædicandum. *Euntes autē prædicate dicentes, quia appropinquauit regnū, &c.* Secundū præceptum eſt de eo, quod prædicandum eſt, quod itē ſolus Matthæus apertè explicat. Voluit ergo Dominus ſuos ad eundē modū Euangelicā prædicationē auſpicari, quo & ipſe, & Ioannes eam auſpicati ſunt. Nam etſi hic non addatur Dominū iuſſiſſe vt ad pœnitentiam agendam inuitarent, & dicerent, pœnitentiam agite: tamen etiam hoc eſſe iuſſos à Domino, patet ex Marco, qui poſtea dicit: Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent.

Tertium præceptū Apoſtolis datum *Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, &c.* Tertium præceptum etiam à ſolo Matthæo expreſsè poſitum in 12. Apoſtolorum miſſione: quanquam iſtud præceptum non nudum eſt præceptum, ſed ſimul etiam efficax traditio poteſtatis factiuæ miraculorum.

Quartū. *Gratis accepiſtis, gratis date.* Quartum præceptum à ſolo item Matthæo poſitum, neceſſario autem ſuperioribus adiūctum, tum ad ſuperbiæ, tum ad deteſtandæ auaritiæ repreſſionem. Porro referri poteſt iſtud ad vtrumque præceptum præcedens, vt ſignificetur & gratis prædicandum, & gratis miracula facienda. Aut potius poteſt tantum ad præcedens referri, vt ſignificetur munera pro præſtita ſanitate non eſſe venanda, aut accipienda. Nam eius magis poterat eſſe periculum, quam ex prædicatione. Itaque ſenſus erit, Accepiſtis poteſtatem faciendi miracula gratis, hoc eſt, ſine aliquo pretio, vel merito, gratis ergo etiam conferte per conceſſam vobis poteſtatem, aliis ſanitatem.

Quintū. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniā, &c.* Quintum præceptum, quo ſtatuitur, quomodo ſe gerere debeāt in via, & quomodo ipſis ſit eundum. Prohibentur autem quinque ſecum in via aſſumere. Primo pretiū pro viatico, cum dicitur: *nolite poſſidere aurum, &c.* Vbi notandum non ſimpliciter prohiberi Apoſtolis poſſeſſionē auri, vel argenti, vel cuiuſuis pecuniæ, ſed ne iā profecturi ad prædicādū, hæc haberēt in via pro viatico. Vnde additur, *in zonis veſtris*, hoc eſt, in crumenis veſtris. Loquitur enim iuxta veterem morē, quo pecunia ab itinerantibus, máximéque à militibus ſolet deferri in zonis, hoc eſt, in cingulis, Prohibet ergo

nec

nec aurum poſſidere,hoc eſt, habere & ferre, vt habet Lucas, nec quod minus eſt argentũ,& quod his adhuc minus eſt,ne æs quidẽ. Pro pecunia enim rectiùs interpres vertiſſet æs, cum Græcè ſit χάλκος. Secundo prohibet circũferre cibos, & repoſitoriũ ciborũ cum dicit:*Neque peram,neque panem*. Nam hoc poſtremum addunt Lucas & Marcus,cũ poſſet panis circũferri pera. In his autẽ intelligendum eſt Dominũ prohibuiſſe non tantũ omnẽ cibũ,aut ciborũ repoſitoria,ſed etiã potũ,aut potus repoſitoria : ita vt & lenticulã vinariam prohibuerit, etiamſi non expreſſerit. Poſtquam autẽ his duobus prohibuit,quæ ad victũ pertinẽt, prohibet deinde duobus præceptis,quæ pertinent ad tegendũ corpus. Tertio ergo prohibet duas tunicas. Quo nõ eſt intelligendũ Dominum prohibuiſſe ne duobus induerentur veſtimentis in via, quandoquidem ipſum Dominum conſtat pluribus veſtibus indutum fuiſſe:ſed per duas tunicas oportet intelligere ſecundũ Hieronymum , duplex veſtimentum,aut vt alij dicunt in eodem ſenſu, veſtes mutatorias, intelligaturq́; prohibitum,ne præter veſtes quibus irent induti,alias ſecum deferrent,quas induerent,alteris ſorditatis : quemadmodũ fieri paſſim ſolet ab hominibus.Nec obſtat huic intelligẽtiæ quod habet Marcus, *& ne induerentur duabus tunicis*. Vult enim Marcus his verbis ſignificare prohibitum illis fuiſſe nónne ſimul duabus induerentur veſtibus pallio ſcilicet & tunica,ſed ne viciſſim nunc hac,nunc illa vterentur tunica.Vnde non dixit *duabus veſtibus*,ſed *duabus tunicis* , vſus nomine ſpeciei , & per illud ſignificans non duplicandas cuiuſuis alterius etiã ſpeciei veſtes , ita vt vna induatur,altera futuro tempore ſeruata deferatur.Quartò prohibet calceamenta. Cui contrarium videtur quod habet Marcus , permiſſum illis fuiſſe,vt eſſent calceati ſandaliis.Verum cum Lucas dicẽs cap.22.Dominum in vltima cœna dixiſſe Apoſtolis:Quando miſi vos ſine ſacculo,& pera,& calceamentis,&c.Satis ſignificat in totum calceamenta illis prohibita, & deinde Marcus dicens permiſſum,vt calcearentur ſandaliis, ſignificat aliquod calceamentorum genus illis interdictũ dicendũ cum Auguſtino calceamenta ea eſſe probibita,quæ totum pedem tegerent, ſandalia verò cõceſſa, quæ plantã pedis quidẽ defenderent ab occurrentibus viæ incõmodis, verum ſuperioris partem ſinerent nudã. Nam huiuſmodi calceamenti genus vocari ſandalia,indicat Aug.Non autem ideo prohibet Dominus calceamenta & cõcedit ſandalia,quod illi curæ fuerit quo calceamenti genere ſui vterentur:ſed quoniã,vt eſt veriſimile, Chriſtus & Apoſtoli, pro more illius regionis maximè recepto à pauperibus vtebantur ſandaliis, noluit Dominus ſuos iam profecturos mutare ſandalia:& quemadmodũ itinerãtes facere ibi ſolebant,calceamenta,quæ totũ defenderent pedem aſſumere:volens eos non aliter ire inſtructos ad prædicandũ, quàm ſicut cum

Quid per duas tunicas intelligatur.

Cuiuſmodi calceamenta Apoſtolis permiſſa.

Dominus an nudis inceſſerit plantis.

adeſſent illi, eumq; concomitarentur. Dominum enim non planè nudis inceſſiſſe plantis veriſimile eſt, quod hoc non conueniſſet aſperitati & caliditati illius regionis, per quam aſſiduè diſcurrebat, & circumambulabat. Sandalis verò tantum fuiſſe vſum vel ex eo conſtat, quod peccatrix mulier, quæ lachrymis rigabat eius pedes, vtique reperit ſuperiorem pedum Domini partem nudam. Prohibitis his, quæ ad victum, & veſtitũ pertinent, prohibet quintò quod ſpectat ad defenſionem in via, cum dicit: *Neque virgam.* Cur rurſum apertè contrariũ videtur quod dicit Marcus: *Niſi virgam tantum.* Cuius apparentis contrarietatis diſſoluendæ facilior & ſimplicior modus fuerit, dicere de alia virga loqui Marcum, quam Matthæum & Lucam. Eſt enim quædam virga, quam ſuſtentandi laſſi corporis cauſa aſſumimus, quæ Hebræis dicitur miſchan, à verbo Schan quod eſt inniti. Et eſt virga quam vindicandi, aut defendendi gratia gerimus, quæ Hebræis dicitur Schebeth. Hanc ergo Apoſtolis interdictam accipiendum eſt, illam verò permiſſam, quod ſatis patet ex eo quod poſtea dicit Dominus, vbi in ſpeciem hanc ſuam conſtitutionem videtur reuocare, cum dicit: Nunc qui habet ſacculum tollat, ſimiliter & peram, & qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium. Gladium enim hic opponit virgæ olim à ſe prohibitæ. [Quod autẽ noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborẽ alleuiaret: ſatis patet ſi ſcopũ Domini in his pręceptis ſpectemus. Non enim voluit profectionem illis reddere oneroſiorem, ſed expeditiorẽ. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthæus ſcripſit malè intelligeretur, ſicut ſcripſit ſandalia Apoſtolis conceſſa, ſignificans qualia calceamenta eis eſſent prohibita: ita & virgam conceſſam ſcribit, ſed cum non ſatis habuit dicere niſi virgã, ſed adiecit: niſi virgam tantum: ſatis ſignificauit ſe de alia virga loqui, quam de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantum virga eſſet, aut baculus.] Intentio ergo Saluatoris erat hoc præcepto ſtatuere, ne Apoſtoli, ituri ad prædicãdum, præter ea, quæ planè eſſent neceſſaria, pararent ſibi quæ ad victũ & veſtitum & defenſionẽ ſolent ſibi itinerantes prouidere & coaſſumere, ſed his omnibus nudi abirent, nullis onuſti ſarcinis, nullis diſtricti curis terrenis, ſed in omnibus pendentes à Dei prouidentia: tum vt ad legationem ſuſceptã eſſent expeditiores, & toti vacarent delegatæ functioni: tum vt iam inciperent diſcere, quam tuta res ſit totã vitæ præſentis curam commendare optimo patri: tum vt declarãtes ſuo exemplo quam eſſent à cupiditate lucri, ac vindictæ alieni plures lucrifacerẽt ab omnibus habiti admirationi. Fuit autẽ præceptum hoc non ſolum perſonale, pertinens ſcilicet ad Apoſtolos, ſed etiã temporale, reſpectu earundem perſonarum, ſicut & ſuperius de loco in quo pręadicare iuſſit. Igitur in pręſenti

Cuiuſmodi virga illis interdicta.

Intentio Chriſti in huiuſmodi præcepto.

Præceptũ hoc perſonale fuit, & temporarium.

ſenti profectione omnia vt miſſi erant præſtiterunt: poſtea autem vbi deerat Domini iuſſio, non ita, ſed relicti ſuæ libertati ſat habuerunt præcipuũ Domini in his præceptis ſcopũ ſpectare, & obſeruare: nimirũ vt omnem ſolicitudinem mundanã indignã certè Euangelico doctori reijcerent, vt inermes ſeſe vbique exhiberent, vt ſimplicitatis, ſobrietatis, & paupertatis exempla præberent, vt ſemper à diuina prouidentia in omnibus pendere ſe declararent.

Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. Quoniam Apoſtoli auditis ſuperioribus præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & ſanare, nec quicquam in via deferre, vnde ergo nutriemur, aut veſtiemur? Num vis vt ex mendicato viuamus? Dominus præueniens eorum quæſtionem hac ſententia apparentem præceptorum ſeueritatem temperauit, oſtendens quare nudos illos mittat: nimirum quod quæ ad victum & veſtitum ipſis eſſent neceſſaria eis deberentur à diſcipulis eorum: vt ſine omni rubore & verecundia ab eis illa poſſent accipere: nec neceſſe eſſet harum rerũ onere, & ſolicitudine ſe grauare.

In quamcunque autem ciuitatem, aut caſtellum intraueritis, &c. Sextum præceptum quo primum quidem docet multam faciendam diligentiam pro diligendo hoſpite, ac deinde hoſpitium nõ temerè ſuſceptum, non temerè etiam mutandum. Itaque iubet vt ingreſſi ciuitatem vel caſtellum, hoc eſt, vicum vel pagum, nõ intrent hoſpitia meritoria: ſed inquirant non quis in eo loco ſit diues, aut quis habeat bonum hoſpitium: ſed quis ſit dignus, hoc eſt, quis ſit probitate vitæ commendatus, aut quis per teſtimonium probæ vitæ dignus eſt regno cælorum, aut veſtro hoſpitio. Ideo autem huiuſmodi viri hoſpitium deligere eos voluit, idque fama, & iudicio populi, ne prædicatoris, & prædicationis dignitas ſuſcipientis infamia deturparetur: ſed contra potius ex commendatione hoſpitis & prædicator, & prædicatio eſſet cõmendatior: deinde vt hoſpitij mutandi cauſa non ſuppetat, talemq; habeant hoſpitem, qui lubens, ac promptus illi neceſſaria præbeat. Digno autem aliquo hoſpite inuento, iubet ſecundò in eius domo eos manere, hoc eſt, non mutare hoſpitium, donec exeant, ex illo loco ſcilicet, migraturi in aliam ciuitatem vel vicum: idque tum ne inſtabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne iniuria primus hoſpes afficiatur, & ſcandalizetur, aut contriſtetur, ſi videat præter rationem eos ad alios tranſire. *Sextum præceptũ.*

Intrantes autem in domum ſalutate eam dicentes: Pax huic domui. Septimum præceptum, quo ſtatuitur quid in inuentum hoſpitium ingredientibus ſit faciendum. Eſt autem hæc ſalutandi forma propria Hebraico ſermoni, ne quis eam nouam putet, & à Chriſto primùm inuentam. Nam Hieronymo teſte quomodo Latini ſalutantes dicunt Aue, vel ſalue & Græci χαίρε: ita Hebræi, & Syri *Septimũ.*

 dicunt

dicunt ſcalom lach, id eſt, Pax tibi, quo imprecātur homini omnia læta & tranquilla. Itaque Dominus vulgata vſus eſt, & ſuos vti voluit ſalutatione: ſed quam tamen, vt patet ſatis ex ſequentibus, aliò traheret, nempe ad imprecandum pacem Euangelicam & diuinam. Dominus igitur ſuis ingreſſuris hoſpitiū præcipit, vt non expectata ſalutatione patrifamilias, ipſi priores domum ſalutent: partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiuſmodi imprecationem & benedictionem præuenire hoſpitem in benefaciendo: vt prius illi impenderent ſpiritualia, quam ab eo corporalia acciperent. Quod enim his verbis non ſimpliciter ſalutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, ſed precari diuinam pacem, quam miſſi erant prædicare, & ſignum dare digni hoſpitij, patet ex ſequentibus.

Et ſiquidem fuerit domus illa digna. Pace ſcilicet Euāgelica, quam illi precamini veniet pax veſtra, hoc eſt, pax cæleſtis, & diuina, nō pax mundi, ſuper eam domum, hoc eſt, hi qui domum illam inhabitant, mox pacem veſtram acceptabūt, & ſimul vos lubenter excipient, ſi ſecundum famam populi verè digni fuerint pace, hoc eſt, ad eam præordinari à Deo.

Et quicunque non receperint vos, nec audierint ſermones veſtros, &c.

Octauum præceptū. Octauum præceptum, quo ſtatuitur quid faciendum eis, cum non recipiuntur in domo aliqua, vel ciuitate: nimirum vt egreſſi palam excutiant puluerem è pedibus ſuis. Huius autem præcepti, *Actor. 13.* quod Paulus & Barnabas ſeruaſſe leguntur, multiplex poteſt aſſignari ratio. Primo enim ideo conueniebat eos excutere puluerem è pedibus, vt oſtenderēt laborem itineris ſe pro illis quidem ſuſcepiſſe, & prædicationem Euangelicam etiam ad ipſos perueniſſe, ſed ſine fructu. Secundo vt hac pulueris excuſſione indicarent ſe in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem, & condemnationem, quæ maneret illos. Tertiò in proteſtationem, & ſignum, quod non cauſa terreni alicuius commodi acceſſerint ad eos. Quas duas rationes poſtremas eſſe potiſſimas, patet ſatis ex eo quod Lucas adiecit dictionē, etiam: *Etiam puluerem,* inquit, pedum veſtrorū excutite, quaſi dicat: adeò eos deteſtemini, & execremini tanquam maledictos, vt nec puluerem loci illius ſinatis vobis cum illis eſſe communem, vel adeo oſtendatis nihil deſideraſſe vos terreni commodi ab eis, vt nec puluerem viliſſimū velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca *in teſtimonium illis,* vel ſupra illos, id eſt, aduerſus illos, hunc habet ſenſum: vt huiuſmodi excuſſio teſtetur illis, nihil quæ illorum erant vos deſideraſſe, aut nihil vos cum illis tāquam execratis velle habere commune. Ad iſtud autē poſtremum Dominum potiſſimum reſpexiſſe in hac pulueris excuſſione, omnino apparet ex eo quod

ſequitur

ſequitur apud Matthæum: *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quam illi ciuitati:* Vbi ſub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum ſynecdochicè homines ipſius loci: ſicut per terram Sodomorũ & Gomorrhæorum ipſi incolæ Sodomitæ & Gomorrhæi. Nam terra eorum iam olim exuſta eſt, nec in nouiſſimo iudicij die ſingulari aliqua Dei vltione vindicabitur. Intelligendum eſt autem grauius peccare eos, qui Apoſtolos & Euangelium non recipiunt, quam peccauerunt Sodomitæ, primùm quia plures habuerũt occaſiones pœnitentiæ, quàm Sodomitæ, qui ſi eaſdem habuiſſent, in cinere, & cilicio pœnitentiã egiſſent, vt ſupra dixit Dominus. Secundo quia tam ſalutarem prædicationẽ gratis illis oblatam, & miraculis confirmatam reiecerunt: cum Sodomitę tantum peccauerint in legem naturalem. Poſtremùm & ob id grauius punientur, quod longo tempore expectati ad pœnitentiam non reſipuerint, cum Sodomitas ſubitò vltio diuina excœperit: quæ ob id minor erit illis in die iudicij, quod tam grauis fuerit illis in præſenti vita. Non enim ob id maximè horrenda fuit illorum vltio, quod nullo ſeculo peiores fuerint: ſed vt illorum ſupplicium exemplum eſſet eius ſupplicij, quod manet poſt longam Dei expectationem impios in die iudicij, vt habet Petr. 2. cap. Exod. 2.

Ecce ego mitto vos, ſicut oues in medio luporum, &c. Multa ſuperioribus adiungit Matthæus, quibus Dominus Apoſtolos præmuniuit contra aduerſitates, & perſecutiones quæ eis ob prędicationem imminebant: verum hæc non pertinent ad primam iſtam Apoſtolorum legationem, ſed ad ſecundam illam, qua poſt aſcenſionem Domini ituri erant ad prædicandum Euangelium longè, lateq; in vniuerſo orbe. Satis tamen probabile eſt, & certum primam hanc ſentẽtiam, qua admonet ſuos ad prudentiam ſerpentinam, & ſimplicitatem columbinam hoc loco dictam à Domino: quod Lucas in miſſione Septuaginta ea etiam verba commemoret imprimis dicta à Domino. Itaque hic rectè intelligimus poni nouum præceptum datum Apoſtolis in prima iſta legatione, quo docentur quomodo ſeſe gerere debeant inter eos, ad quos mittebantur. Cui præcepto quoniam optimè conueniunt ea, quæ ſequuntur de perſecutionibus: viſum fuit Matthæo hæc aduertere. Dicit ergo Dominus: *Ecce ego mitto vos, &c.* Quaſi dicat: Non mitto vos ſicut canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, ſed vt oues inter lupos, vt ſcilicet inter eos manſuetudinẽ, & ſimplicitatẽ exhibeatis, omnibus prodeſſe ſtudeatis, ac paſtoris veſtri prouidẽtiæ vos totos cõmittatis. Dicẽs autẽ inter lupos. i. veritatis hoſtes, aut in medio luporũ: ſignificat vndique, & vbiq; eiuſmodi lupos ipſis imminere, vt eo magis eos cautos, & ꝓſpectos eſſe debere inſinuet. Obſeruãda eſt itidẽ emphaſis, quę eſt in pronomine:

Ego

Ego,dum dicit, Ego mitto vos, quaſi dicat, Ego cuius erga vos charitatem, cuius item potentiam experti eſtis, qui proinde non eſſem miſſurus, niſi ita vobis, & aliis expediret: quique pro mea potentia efficere facilè potero, vt nihil mali etiam inter lupos ſuſtineatis,vtque non ſolùm non lædamini ab eis,ſed multos etiam ex eis adducturi eò ſitis, vt abiecta lupina feritate vobiſcum oues reddantur. Porrò ad quem finem iſtud ſit dictum aperit ſententia ſequens.

Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes,&c. Quoniam enim inter lupos mittebantur,prudentia opus erat,& aſtutia quadam, quoniã autem vt oues mittebantur, opus erat ſimplicitate. Proinde benè hæc duo ex ſuperioribus veluti neceſſaria inferuntur, bene item hæc duo coniungenda præcipiuntur:quod prudentia vitioſa ferè ſit ſi deſit ſimplicitas,& rurſum ſimplicitas vitioſa,ſi deſit prudentia. Bene quoque ſerpentinam requirit prudentiam,& ſimplicitatem columbinam, potius quàm quorumuis aliorum animalium, quod ſicut inter omnia animantia,nihil eſt prudentius,& aſtutius ſerpentè: ſic & inter omnia animantia nihil candidius nihilque ſimplicius,quàm columba,nulli nata ſtruere dolos, aut inſidiari, carens felle amaritudinis, nec opponens ſeſe, aut inſequens eos, qui iniuriam inferunt, aut pullos ſubripiunt. Itaque prudentiam ſerpentinam præcipit & ſimplicitatem columbinam, vt per prudentiam caueant aliorum læſiones, & inſidias,per ſimplicitatem non lædant,dum læduntur, nec malum malo rependant: & rurſum vt per prudentiam captent oportunitatem alios lucrifaciendi, & pertrahendi ad veritatem,per ſimplicitatem verò id agant ſine omni malo dolo.

Cauete autem ab hominibus.Tradent enim vos in,&c. Declarat Matthæus quorſum præceperit dominus prudentes eos eſſe ſicut ſerpentes,nimirum vt caueant ſibi ab hominibus, hoc eſt, vt cautè ſibi proſpiciant quibus hominibus ſe credant, & cautè ſtudeant hominum perſecutiones deuitare, cautè etiam aduigilent ne hominum ſuaſionibus, minis aut perſecutionibus à verò abducantur.Et ratio cauendi ſubiicitur ob mala,quæ eos ob prædicationẽ manent,quæ gradatim hic deſcribuntur.Primò enim,inquit, homines plerique mali, tradent vos in ſuis conciliis examinandos, ac iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabũt in Synagogis ſuis. Poſtremo quoniam nec flagellis homines impij erunt contenti, etiam præterea ducemini ad Reges & Præſides, vt mortis ſententia ab eis contra vos dicatur.Nam hoc Regum, & Præſidũ à Romanis conſtitutum erat.Quod autem additur.

In teſtimonium illis & gentibus. Dupliciter poteſt accipi. Primò ſimpliciter, vt ſit ſenſus:hæc vobis contingent, vt ipſis Iudæis & Gentilibus teſtimonium de me perhibeatis quod eo erit maius,

quo

quo pro me plura pati fueritis parati. Secundo ſenſus eſſe poteſt, hæc vobis contingent, vt ſint teſtimonium contra Iudæos, & Gentiles, & per hæc perſpicuum fiat eos ſuapte vitio perire, qui tot beneficiis,ac miraculis, tam obuia doctrina, tantaque veſtra lenitate prouocati,tam odioſè eiecerunt ſalutem oblatam.

Cum autem tradent vos,nolite cogitare quomodo aut quid,&c. Non ſemper cogitare quid loquendum ſit prohibet, ſed *cum*, inquit, *tradent vos*, ſignificans in huiuſmodi periculo,in quo ignoratur, quid à iudicibus quæretur, ad humanum ſtudium non eſſe confugiendum:ſed promptam tantum voluntatem Chriſto, & Spiritui ſancto offerendam. Deinde non ſimpliciter Dominus vetat quamlibet de defendenda veritate cogitationem,aut etiam meditationem,ſed ſolicitam tantum anxiam,& trepidantem. [Græcis enim eſt *μὴ μεριμνήσητε*,id eſt,ne ſitis anxij, & ſoliciti. Non ergo negligentes defenſionis ſuæ reddere voluit,ſed ſecuros, non meditationem veritatis fidelem eis eximere, ſed diffidentem ſolicitudinem.] Vnde rectè ſubiecit.

Non enim vos eſtis qui loquimini,ſed ſpiritus Patris veſtri,&c. Quaſi dicat,Cauſa non eſt veſtra, vnde neque patrocinium veſtrũ erit: quare neque pro defenſione vos ſolicitos eſſe conuenit. Cauſa patris eſt, patronus Spiritus ſanctus, qui in vobis, ſicut olim in Prophetis,loquitur:ita vt vos eorum quæ dicitis, non ſitis præcipui autores,ſed organa potius Spiritus cæleſtis.

Tradet autem frater fratrem in mortem,&c. Prędicit etiam grauiora mala ipſos manere, idque dupliciter. Primum quia à conſanguineis ſuis etiam propinquiſſimis ſuos perſecutionem paſſuros prædicit:ſignificans pietatis, aut charitatis naturalis non habendam rationem in his, qui diuerſæ ſunt fidei.Secundò quia omnibus generaliter odio habendos eſſe aſſerit. Vbi intelligendum eſt omnibus, poſitum eſſe pro multis, aut omnibus odio habendos dicit,quia omni hominum generi,Iudæis ſcilicet,& Gentibus,Sapientibus & inſipientibus,principibus & plebæis, conſanguineis, & extraneis.Ruſum autem duo Dominus adiicit,quibus conſolatur eos contra prædictorum malorum grauitatem, dũ primum dicit,*propter nomen meum,&c.*ac deinde ſubiicit. *Qui autem perſeuerauerit vſque,&c.*Vbi notandum Græcè non eſſe qui perſeuerauerit,ſed *ὑπομείνας*,id eſt, qui ſuſtinuerit aduerſitates, & perſecutiones ſcilicet,nec illis aliquando ceſſerit. Vnde hæc ſententia ex Domini intentione intelligenda eſt de perſeuerantia patientiæ, non de perſeuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea æquè ſis vera.

Cum autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam, &c. Quod hic ſtatuitur de fuga dupliciter poteſt accipi,ſecundum diuerſas conſiderationes. Nam quatenus per fugam declinantur perſe-

perſecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum eſt, quam licentia,& permiſſio,non tantum ad Apoſtolos,ſed ad omnes etiam pertinens Chriſtianos. Quatenus autem per fugam Euangelij prædicatio indignis ſubtracta,dignis profertur, & latè diſſeminatur,non ſolum permiſſio eſt, ſed magis præceptum ad Apoſtolos,Apoſtoliſque ſimiles,nempe prædicatores pertinens. Veriſimile autem eſt vtraque conſideratione Dominum iſtud de fuga ſuis ſtatuiſſe:quanquam magis videatur reſpexiſſe ad hoc,vt per fugam,aut migrationem,Euangelium latè ſpargeretur,& indignis ſubtractum dignis prædicaretur: tum propter ſequentem ſententiam,qua ſignificatur ſemper locum aliquem inueniri poſſe in quo prædicetur Euangelium, tum quia non abſolutè dicitur fugite, ſed fugite in aliam ciuitatem, vt in ea ſcilicet prædicetis Euangelium.

Amen dico vobis,non conſummabitis ciuitates Iſraël,donec,&c. Pro intelligentia diuerſarum expoſitionum, quas habet ſequens ſententia,propter ſuam nimiam obſcuritatem, ſciendũ primò illud, non conſummabitis, vel vt habent Græca ὀυ τελέσητε, hoc eſt ad verbum,non perficietis,dupliciter accipi poſſe. Aut vt ſit ſenſus, non perambulabitis,vel percurretis omnes ciuitates Iſraël. Aut vt ſit ſenſus, veſtra doctrina non reddetis perfectas omnes ciuitates Iſraël,nec ad fidem omnes eas conuertetis, quod eſt eas perficere. Secundò ſciendum quod ſi aduerbium donec non hic poſitum ſit vt ſignificetur poſt aduentum filij hominis Apoſtolos conſummaturos ciuitates Iſraël, ſed pro antequam ſit poſitum, dupliciter etiam illud aduerbium poteſt exponi. Primò,vt ſignificetur tum primum conſummatas fore ciuitates Iſraël, cum venerit filius hominis, hoc eſt Apoſtolos aliquando conſummaturos ciuitates Iſraël, ſed non ante aduentum filij hominis. Secundo, vt non ſignificetur aliquando Apoſtolos conſummaturos ciuitates Iſraël, ſed tantum quod prius veniet filius hominis,quàm ciuitates illas conſummauerint: vt per negatiuam hanc locutionèm,non conſummabitis donec, vel antequam veniat, ſignificetur hæc affirmatiua, prius veniet filius hominis, quam conſummaueritis ciuitates Iſraël. Secundum vtramque intelligentiam magis pro conſummabitis,& veniat,vertenda fuerant verba coniunctiui modi,qualia ſunt apud Græcos,non conſummaueritis ciuitates Iſraël,donec venerit,&c. Aduentus autem filij hominis variè accipitur,& intelligitur à diuerſis, ſed huiuſmodi intelligentiis obſtare nimis videtur, quod cum in Euangeliis alibi fit mentio de aduentu filij hominis, ſemper ſignificetur ſecundus eius ad iudicium aduentus. Proinde Diuus Hilarius accipiẽs verbum, conſummare poſteriori modo, & donec priori modo intelligit ſignificari ideo ſemper fugiendũ,de vna ciuitate, in aliam

quod

quod ciuitates Iſraël, hoc eſt, populus Iſraëliticus non ſit perficiendus in fide, niſi poſtquam plenitudo gentium intrauerit, & iam adſit tempus ſecundi aduentus Domini. Rupertus verò & ipſe de eodem aduentu locum hunc intelligens, per ciuitates Iſraël accipit, non tantum pro ciuitatibus Iſraël carnalis, ſed omnibus ciuitatibus fidelium, qui ſunt Iſraël ſpiritualis. Quoniã enim Dominus in ſolis ciuitatibus Iſraëliticis dixerat prædicandum eſſe, & rurſum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam: occurrere poterant Apoſtoli, & dicere, In quam fugiemus ſi ab omnibus expulſi fuerimus? Ideoque ſecundum Ruperti intellectum, velut obiectioni ſatisfacturus reſpondet Dominus, vſque ad diem iudicij ſemper fore aliquas ciuitates Iſraël ad quas cõfugere poſſint, nec prius eos omnes ciuitates Iſraël perambulaturos, quam iam aduenerit tempus iudicij. Oportet enim Euangelium prædicari in vniuerſo orbe, & tunc veniet conſummatio. Quem ſenſum videri poteſt ſignificaſſe Aug. cum lib. 2. contra ſecundam Epiſt. Gaudentij cap. 12. intelligit hac ſententia Dominum promiſiſſe, vſq; ad finem ſeculi non defutura loca, quo confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Iſraël loquetur hic Dominus, de quibus Pſalmiſta, Ædificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi & hæreditate acquirent eas.

Non eſt diſcipulus ſuper Magiſtrum, nec ſeruus ſuper, &c. Variis iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam, & primũ exemplo ſui, vulgares ad hoc ſententias aſſumens quibus ſignificat non expetendam à diſcipulo maiorem fœlicitatem, & honorem apud populum, quam ſit in Magiſtro, vel Domino. Itaque ad quem ſenſum eis ſententiis vulgaribus hic iam vſus ſit. (Nam & Luc. 6. & Ioan. 13. & 15. aliter iiſdem vſus eſt) aperit cum ſubiungit.

Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, hoc eſt virum Satanicum, quique Beelzebub haberet propitium, quanto magis domeſticos eius ſimilibus conuitiis inceſſent. Vbi ſententias has generales apertè tantum accommodat ad ferendas contumelias exemplo ſui.

Ne ergo timueritis eos, Nihil enim opertum, &c. Ergo, inquit, quia ſatis eſſe debet diſcipulo, vt ſit ſicut magiſter, &c. Ne metuatis eorum conuitia & perſecutiones. Porrò ſententia, quæ ſequitur videtur etiam hic potius intelligenda quomodo ſuperius cap. Conc. 51. intelligendam diximus, vt per eam ſignificetur nihil Euangelicæ doctrinæ eſſe, quantumuis hominibus incognitum, quod non ſit ſuo tempore mundo detegendum, idq́ue per Apoſtolos imprimis: atq; ob id eos non debere metuere homines, quod ex officio eorum eſſet tectam veritatem hominibus annũciare, & manifeſtare. Niſi dicamus quod quia generali ſententia

Dominus

Dominus vſus erat ſignificans omnia hominum facta occulta aliquando manifeſtanda, ob id obiter intulerit de libera, & manifeſta prædicatione eorum, quæ ſeorſum ab eo audierant, eo quod & hoc ex generali illa ſententia conſequatur. Cæterum in illis locutionibus, *in tenebris, in lumine, in aure, ſuper tecta.* Hyperbolæ eſt & metaphora. In tenebris enim dixit, & in aure pro priuatim & ſecreto. Sic in lumine, & ſuper tecta, pro palam, & omnibus.

Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem, &c. Quod dicit animam, non poſſunt occidere non eſt intelligendũ dictum, tam tum propter animæ immortalitatem quam habet ex ſua natura: ſed etiam quod nõ poſſint auferre vitam animæ, quæ eſt per gratiam, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ eſt animæ mors ſecunda. Porrò cum dicit, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis, timor reuerentiæ, ſed & naturale eſt, vt illos metuamus ſicut & mortem ipſam. Verum prohibet timorem inordinatum, quo ſcilicet quis talibus cædat, & à veritate, ac virtute deficiat. Ita etiam cum dicit. Timete eum qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam, non vult ſuos ſeruili timore, qui non eſt in charitate, obtemperare Patri cæleſti, ſed vult inordinatum illum mundi timorem reprimi, & ſuperari, conſideratione, & timore eorum malorum, quæ Deus infligere poteſt: qualis timor etiam eſſe poteſt in eo, qui habet Dei charitatem, ſi modo non pręcipuè & potiſſimum ob illorum malorum timorem à malo ſibi temperet, & bonum operetur. Vnde non abſolutè timorem Dei, quatenus damnationem æternam inferre poteſt præcipit, ſed potius, inquit, illum timere, ſignificans illum, ſi quis timendus ſit, magis eſſe timendum, & illius timorem alium quemuis debere ſuperare.

Nónne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus ex illis non cadet, &c. Altera ratio, qua ſuos Dominus munit, & confirmat ad ferendã etiam mortem corporis ob teſtimonium veritatis, ſumpta eſt à prouidentia, & cura Dei, eo quod nihil illis poſſit accidere ſine voluntate optimi Patris: quod probat argumento à minori dupliciter, tum quod etiam paſſerculi adeo viles, vt duo vendantur aſſe, nũmo minimo, *non cadant in terram*, hoc eſt, non moriantur, aut capiantur ſine nutu, & voluntate Dei: tum quod etiam capillos ſanctorum, rem ſcilicet hominis viliſſimam, omnes Deus habet numeratos, vt ſine eius voluntate, & cognitione nullum ex eis pereat. Habet autem emphaſim etiam illud, *ſine Patre veſtro,* quaſi dicat, Pater veſter eſt, non paſſerculorum: qui poſſet igitur minorem vobis, quam paſſerculis curam impendere? Porro as, vel, vt habent Græci nomine diminutiuo, aſſarion, nummi æreí genus eſt, qui libella etiam dictus eſt, quod libræ pondus haberet, quales

decem

decem valebat denarius, nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupõdius. Vnde apud Lucam cap. 12. pro duobus aſſibus, vel aſſariis, vertit noſter interpres, dupondio, Nonne paſſeres quinque væneunt dupondio, cum Græcè ſit ἀσσαρίων δύω. Conuenit ergo illud Lucæ cum iſto Matthæi. Si enim duo paſſeres aſſe vendebãtur, ergo quatuor vel quinq; duobus aſſibus. [Videntur tamen hęc loca non intelligenda de aſſibus talibus, quales primùm cudebantur pondere vnius libræ, ſed de aſſibus ſeptantariis, aut vncialibus, & ob id Euãgeliſtas vſos voce diminutiua, quã Eraſmus vertit, per minutum aſſem. Nam alioqui nõ valent aſſem duo paſſeres. Docet autem Budeus libr. 5. de aſſe aliquando apud Romanos ob penuriam aſſes factos ſextantarios, ac deinde etiam vnciarios. Et ἀσσάριον, ſecundum Euthymium non aſſem ſignificat, cum ſit eius diminutiuum, ſed genus minimi nummi, & oboli.] Quod autem dicitur *capilli numerati ſunt*, debet intelligi cum excluſione imperfectionis, quam ſignificat verbum numerare. Numeramus enim quorum numerum, & multitudinem ſucceſſiuè cognoſcimus. Numerati ergo dicuntur à Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc eſt perfectè, & exactè eorum multitudinem cognoſcit: vt hic non ſimpliciter Dei cognitio extendens ſe ad omnes capillos ſignificetur, ſed etiam prouidentia ſingularis, qualem gerere ſolemus de his, quæ ſub numero cuſtodimus. *Dupondius.*

Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, &c. Coniunctio ergo non tam accipitur hic illatiuè, quam continuatiuè. Alia ergo hic ponitur ratio qua ad prædicandum intrepidè veritatem ſuos animat intuitu præmij, & honoris incõparabilis, qui manet confitentes, ac ſupplicij & ignominiæ, quæ manet negantes. Quanquam autem hæ duæ ſententię dictæ ſunt à Domino ad litteram de teſtimonio oris, quo teſtamur ipſum eſſe Chriſtum, & Deum, idq; potiſſimum apud infideles, & impios. (Nam Marc. 8. additur, in generatione iſta adultera, & peccatrice) tamen etiam generaliter ſunt intelligendæ, tum de teſtimonio cuiuſuis veritatis, quod ore fit: tum de teſtimonio operis, quo videlicet ipſo opere teſtamur nos Chriſtum agnoſcere pro Domino noſtro, cui præ aliis in omnibus ſit obediendum. Qui ergo vel propter ruborem, & irriſionem impiorum, vel propter lucrum mũdanum, & amicitiam quorundam Chriſti mandatis obedire neglexerit, hominúmque gratiam vel ſuum commodũ temporale Chriſto prætulerit, quoniam factis illum negat, negabitur & ipſe à Chriſto, hoc eſt, non agnoſcetur ab ipſo inter ſuos, coram Patre, & Angelis Dei.

Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Quoniam dixerat confitendũ nomen ſuum coram hominibus, atq; ex ea re ſciret in mũdo varios tumultus exorituros: rurſum quia dixit ſuperius, tradet autẽ frater fratrẽ in mortẽ, &c. Ne ob hæc Apoſtoli

ſcandalizarentur, potiſſimum quod parum conuenire viderentur iſta cum pleriſq; Prophetarum vaticiniis, quibus mirifica pax, & rerum tranquillitas in regno Chriſti futura prædicitur: præoccupat Dominus obiectionem, quæ fieri poterat, docẽs ob pacẽ cum hominibus ſeruandam, nõ eſſe deſiſtendum à confeſſione nominis ſui, nec turbari debere ob exorta in mũdo diſſidia, quod ad illa mundo immittenda venerit. Cum autem dicit: *Non veni pacem mittere*, intelligendum pacem omnimodã, aut mundanam, & externam, quãque mundus deſiderat. Atque ob id videri poteſt addidiſſe *in terram*: vt ſignificaret ſe de terrena loqui pace. Pax autem de qua Prophetæ vaticinati ſunt, pax eſt mentis, & pax fidelium inter ſe, & cum Deo, ac Angelis eius, quam ſequitur æterna illa pax cœleſtis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porro gladiũ, vocat bellum, ſeparationem, & diſcordiam, fidelium ſcilicet, & infidelium inter ſe. Hunc gladium dicit ſe miſſurũ veniſſe, eo loquendi modo, quo dicitur poſitus in ruinam multorum, & tradere aliquos in reprobum ſenſum: nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu, & prædicatione, ſecutura eſſet ipſo ſciẽte, & volente, aut permittente huiuſmodi ſeparatio. Nam alioqui quantum in ſe erat omnium hominum concordiam in fide optaſſet. Cæterum quantum ſit illud bellum quod miſſurus venit, aperit Dominus in ſubſequentibus, quibus oſtẽdit pluſquam ſeditioſum, & ciuile fore, nimirum etiam domeſticum. *Veni*, inquit, *ſeparare hominem aduerſus Patrem ſuum, &c.* Recenſet autem Dominus tria diſſidentium paria, in quibus quinque perſonæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & arctiſſimo cõſanguinitatis, & affinitatis vinculo cohabitare vt in plurimum ſolent, nempe filius, Pater, Filia, Mater, quæ eadẽ & ſocrus eſt, & vxor filij, hoc eſt nurus. Porro perſona quæ dicitur ſeparanda cõtra aliam, videtur ſemper eſſe intelligenda perſona infidelis, vt ſit ſenſus, veni ſeparare filium infidelem aduerſus Patrem ſuum fidelẽ. Et ſic in reliquis: *Et illud Inimici hominis, domeſtici eius*: accipiendum de homine fideli. Nam fideles non gerunt ſe tanquam infidelium inimici, nec aduerſus eos inſurgunt aut bellum gerunt, ſed quantũ in ipſis eſt, pacẽ habent cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de perſona ſeparanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de perſona fideli: intelligendum perſonam fidelem ſeparandam aduerſus perſonam infidelem, non quod cum ea contendet, eámque perſequetur, ſed quia ab ea in ſententia, fide, & religione diſſentiet. Sic etiam infidelis hominis domeſtici fideles ſunt ei inimici, quia ei ſunt in ſententia contrarij, nec acquieſcere volunt.

Gladiũ in terram quatenus miſit Chriſtus.

Qui amat Patrem, aut matrem plus quam me, non eſt, &c. Hoc eſt, meo conſortio, & meo nomine indignus eſt. Itaque primũ affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorem affe-

ctum parentum erga filios docet eſſe ſuo amori poſtponendum: per hos duos affectus potentiſſimos ſignificans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere ſuo amori. Tertio poſtea loco adhuc prædictis affectibus potentiorem vult ſuo amori credere debere, dum ſubiicit.

Et qui non accipit Crucem ſuam, &c. Quo ſignificat amorē proprium, & propriæ etiam vitæ poſtponendum amori ſuo. Accipit autem crucem ſuam, qui quemuis cruciatū, & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Chriſtum intentatur ab impiis Deo permittente, non recuſat ſubire propter Chriſtum. Addidit autem, *& ſequitur me*, quo ſignificaret, eos qui accipiunt crucem, quæ eis infertur, ſe hac in re ſecuturos, qui propriè dictam crucem nō eſſet recuſaturus. De tolerantia enim cruciatuum propter nomen Chriſti locum hunc propriè intelligendum patet ex ſequentibus: *Qui inuenit animam ſuam perdet illam*, Hoc eſt, qui in periculo vitæ conſtitutus vitam ſuam lucratus eſt per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contra, qui perdiderit vitam ſuam propter confeſſionem nominis mei, inueniet vitam in futuro ſeculo. In priori enim ſententia oportet ſubintelligere per negationem mei, aut qui inuenit animam ſuam poſthabito, me, aut ſimili aliquo modo. Nam tale quid ſubintelligendum indicat illa pars, propter me, in ſecunda ſententia.

Accipere crucem quid?

Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui, &c. Poſt præcepta, & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia, conuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientium Apoſtolos. Primùm itaque manifeſtat præmium hoſpitum, à dignitate perſonæ receptę, quia qui eos recipit, ipſum Chriſtum recipit, & non ipſum ſolum, ſed etiam ipſum Deum, qui miſit eum: quo honore & præmio quid poteſt eſſe maius. Porro qui Apoſtolos recipit, Chriſtum recipit, & qui hunc recipit, recipit Deum Patrem: nō ſolum quia Chriſtus erat in Apoſtolis, & Deus in Chriſto, ſed potius ob id, quod Apoſtoli Chriſti negotium agebant, & legatione pro eo fungebātur, ſicut & Chriſtus negotium Patris ſui egit. Qui enim legatum Regis nomine Regis ſuſcipit, quodammodo regem ſuſcipere dicitur, vnde regium illi defert honorem, eumq́; veluti ſibi exhibitum Rex mittens reputat, & acceptat. Deinde vero præter honorem recepti hoſpitis manifeſtat hoſpitum præmium, à mercede quam conſequetur: ſignificans nō ſolum magni eſſe honoris recipere Apoſtolos, ſed etiam magnum parare homini fructum, & mercedem.

Qui, inquit, *recipit Prophetam, in nomine Prophetæ, &c.* Hoc eſt eo nomine, & titulo, quia Propheta eſt, nō nomine cōſanguinitatis, aut alio ſimili, *mercedē Prophetæ accipiet*, Quod dupliciter poteſt intelligi: Aut vt ſimpliciter accipiatur ſignificari hoſpitē Prophetę

ſua beneuolentia æquari propemodum in præmio apud Deum, vt ſit ſenſus: Talem accipiet à Deo mercedem qualem Propheta. Aut vt accipiatur ſignificari, hoſpitem Prophetæ participem fieri eorum, quę ſalubriter Propheta docet, & facit: vt qui cooperetur ipſi dum eum ſuſtentat, quo ſuum officium exequi poſſit. Sic & de ſententia generaliori ſequente (nam gradatim Dominus aſcédit) dicendum. *Qui recipit quemuis iuſtum* etiamſi Propheta non ſit, eo nomine quia iuſtus eſt, mercedem iuſti accipiet: ſiue quia hac ſua beneuolentia æquat ſe iuſto apud Deum, ſiue quia participem ſe facit meritorum illius iuſti. Itaque illud in nomine Prophetæ, & in nomine iuſti, additum eſt ad excludendum alios titulos hoſpitij conceſſi. Et tamen his etiam particulis ſignificare voluit Dei, & ſui reſpectum habendum in recipiendo Propheta, iuſto, vel diſcipulo, quemadmodum patet ex eo quod Marci. 9 id quod hic poſtremo loco dicitur, ſic effertur: Quiſquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis, amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam Nam ſui cauſa Propheta, aut iuſtus, aut diſcipulus non eſt ſuſcipiendus, ſed propter Deum, & Chriſtum, hoc eſt quia Dei Propheta eſt, aut Deo ſeruiens, aut Chriſti diſcipulus. Itaque cum duabus ſententiis præcedentibus, ſignificauerit, quantum ſit præmium primum quidem recipientium Prophetas, deinde generalius recipientium quoſuis iuſtos intuitu Dei, iam tertio loco magis prouehens ſuum ſermonem, docet magnum præmium manere etiam eos, qui ſuo nomine infimos fidelium, vel minimo aliquo afficiunt beneficio: quale eſt præbere potum aquæ frigidæ, quod etiam pauperrimus eſt conceſſum, cum recipere hoſpitio, & præbere vitæ neceſſaria non ſit omnium. Dicit autem *frigidæ aquæ* ſecundum Hieronymum, ne & in calida ſumptus lignorum cauſari quis poſſet. Porro dictio tantum, referri poteſt vel ad ſuperiora, vt ſit ſenſus, ſufficere ſi quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat, vel ad ſequentia, vt intelligatur ſatis eſſe quiduis, modo id fiat tanquam diſcipulo.

Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus præcipiens, &c. Illud cũ conſummaſſet præcipiens, Græca phraſis eſt, qua participium ponitur pro Infinitiuo hoc ſenſu, cum finem feciſſet præcipiendi. Sequitur in Matthæo, *tranſijt inde vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorũ*. Tranſiit, inquit, inde hoc eſt à loco in quo hæc præcepta dederat, ſeparãs ſcilicet ſe ab Apoſtolis, vt ſemoti à præceptore ſui periculũ facerent. Porro cum dicitur *in ciuitatibus eorũ*: rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos: vt ſignificetur Chriſtum in eis ciuitatibus prædicaſſe, in quibus Apoſtolos prædicare præceperat nempe Iudaicis. Dicit autem, vt doceret, & prædicaret, nulla miraculorum facta mentione: ſiue quia doctrina præcipuũ Domini erat opus ad quod venerat, ſiue quia à miraculis faciendis

ciendis abſtineret, quandiu prędicabant, & miracula ędebant miſſi Apoſtoli, quo illorum maior eſſet authoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Egreſſi autem circuibant per caſtella, euangelizantes, &c. Marcus explicatius narrat quid fecerint Apoſtoli, dicens quid prędicauerint, & quæ miracula fecerint. Dæmonia, inquit, multa eiciebant, & vngebant oleo multos ægros, & ſanabantur, vel potius ſanabant. Quod autem attinet ad vnctionem olei, qua Marcus dicit Apoſtolos vſos fuiſſe ad ſanandum, primò certum eſt Apoſtolos id feciſſe ex inſtituto, & præcepto Domini, etiam ſi non dicantur â Domino iuſſi vt ſic facerent. Deinde & illud certũ, quod oleum hoc non naturaliter ſanabat ægrotos, nec adhibebatur ab Apoſtolis veluti naturale pharmacum. Nam quomodo eodem pharmaco quis mederi poſſit omnibus morbis? Sed ex Domini inſtitutione vnctionem hanc ſequebatur ſanitas, ac curandi virtutem habuit oleum, quod Dominus ad curationem adhiberi voluit: tum vt declararetur hanc ratione Apoſtolos legatos eſſe Meſſiæ, qui ab vnctione ſic dictus eſt, tũ vt ſicut ſanitas corporalis oſtendebat iam adeſſe eum, qui hominum mentes ſanare poſſet, & vellet, ita per corporalem vnctionem oſtenderetur, & qua ratione, quoué pharmaco ſanitas mentis reparari poſſet, nempè per vnctionem olei inuiſibilis, qui eſt Spiritus ſanctus.

De vnctione olei adhibita ab Apoſtolis.

Deſcribitur Ioannis decollatio, & fama Ieſu apud Herodem.
Matth. 14. Marci. 6. Luc. 9.
CAPVT LVI.

ᵇ T ᵃ *in illo tempore* ˡ *audiuit* * ᵇ *rex* ˡ *Herodes* ᶠ *tetrarcha* ᵃ *famam Ieſu* [*&*] ᶜ *omnia quæ fiebant ab eo* (ᵇ *manifeſtum enim factum eſt nomen eius*) ᶜ *& hæſitabat eo quod* † ʰ *diceretur à quibuſdam: Quia Ioannes* ᵇ *Baptiſta* ▷ ʰ *ſurrexit à mortuis,* ᵇ *& propterea virtutes operantur in illo.*‖ ʰ *A quibuſdam verò, quia Elias apparuit: ab alijs autem, quia propheta vnus de antiquis ſurrexit.* ᵇ *Quo audito* ᶜ *ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.* ᵃ *Et* ᵇ *Herodes ait* ᵃ *pueris ſuis:* ᵇ *Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis reſurrexit.* ᵃ *Hic eſt Ioannes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis, & ideò virtutes operantur in eo.* [*Nam*] * ᵇ *cùm dies opportunus accidiſſet,* ᵃ *dies* * *natalis Herodis,* ᵇ *Herodes natalis ſui cœnam fecit principibus & tribunis & primis Galilææ. Cumq́ introiſſet* ᶜ *filia* ᵇ *ipſius* ᶜ *Herodiadis,* ᵃ *ſaltauit in medio, & placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus eſt ei dare quodcunque poſtulaſſet ab eo.* ᵇ *Et* [*cùm*] *ſaltaſſet & placuiſſet Herodi ſimulq́ recumbentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: Quia quicquid petieris*

** c autẽ*
** b & dicebant.*
▷ b a reſurrexit.
‖ b Alij autem dicebant. Quia Elias eſt. Alij verò dicebant: Quia propheta eſt, quaſi vnus ex prophetis.
** b &*
** a autẽ*

dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quæ cum exiiſſet dixit matri ſuæ Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptiſtæ. [a] *At illa præmonita à matre ſua* † [b] *cum introiſſet ſtatim cum feſtinatione ad regem petiuit* ▷ [c] *dicens: Volo vt protinus des mihi* [a] *hic* [c] *in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Et contriſtatus eſt rex. Propter* ‖ *iuſiurandum* [a] *autem* [c] *&* ▷ *propter ſimul diſcumbentes* [b] *noluit eam contriſtare, ſed miſſo ſpiculatore* † [c] *præcepit afferri [&]* [a] *dari* [b] *caput eius in diſco.* [a] *Miſitque,* [c] *& decollauit Ioannem in carcere. Et* ▷ *attulit caput eius in diſco: &* ‖ *dedit illud puellæ, &* † *puella dedit matri ſuæ.* [b] *Quo audito* ▷ [c] *diſcipuli eius venerunt & tulerunt corpus eius,* [b] *& poſuerunt illud in monumento,* [a] *& ſepelierunt illud, & venientes nunciauerunt Ieſu.*

† b cumque ▷ *a Da mihi inquit* ‖ *a o iuramentum* ▷ *a o eos qui ſimul recumbebant* † *a o iuſſit* ▷ *a allatum eſt* ‖ *a datum eſt* † *a illa attulit* ▷ *a & accedentes diſcipuli eius.*

Et in illo tempore audiuit Rex Herodes Tetrarcha, &c. Quod fuerit illud tempus, quo audiuit Herodes famã Ieſu patet ſatis ex ſequentibus, nimirum quod circa tempus Paſchæ tertij, cum iam plus quàm totum vnum annum in Galilæa Chriſtus prædicaſſet poſt traditionem Ioannis in carcerem: vt mirum ſit poſt temporis primum Herodem de Chriſti factis audiuiſſe: niſi quod hinc aduertere licet craſſam Tyranni huius negligentiam. Quod autem Herodem hunc, quo fuit filius Herodis maioris, Marcus Regem vocet, cum Matthæus eum vocet Tetrarcham: in cauſa eſt, quod Tetrarchatus, quędam poteſtas erat, regiæ dignitati non multum abſimilis. Sed difficultas eſt quomodo Matthæus dicat Herodem dixiſſe pueris, hoc eſt, famulis ſuis, Ieſum eſſe Ioannem à mortuis redeuntem, quod & Marcus eum poſt aliorum ſententias auditas aſſerit affirmaſſe: cum Lucas dicat eum hæſitaſſe, & hæſitando dixiſſe, Ioannem ego decollaui, quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Ad quod tripliciter reſponderi poteſt. Aut enim dici poteſt Herodem prius quidem hæſitaſſe, ſed deinde confirmatum affirmaſſe ipſum eſſe Ioannem: & negaſſe cum vulgo loqueretur, eum eſſe Ioannem, ne ad eum concurrerent, & contra ſe ſeditionẽ concitarent: affirmaſſe autem ſeorſum famulis ſuis, quibus confidenter ſententiam ſuam, atque timorem aperuerit. Veriſimile enim eſt ipſum iam magis timuiſſe, ne Ioannes ex mortuis reſurgens, & potentior effectus ipſum magis argueret, ac cum huiuſmodi timore dixiſſe ſeorſum famulis ſuis, quod narrat Matthæus. Aut dicendum verba Herodis apud Matthęum & Marcum eſſe pronuncianda more hæſitantis & interrogantis, vt ſit ſenſus: Num hic eſt Ioannes Baptiſta? Num ipſe ſurrexit à mortuis? Aut quod eodem ferè recidit, intelligenda ſunt verba Herodis apud Matthæum & Marcum dicta eſſe per ironiam, vt intelligit Hieronymus. Porrò quomodo Herodes, & populus putauerint Ieſum eſſe Ioannem à mortuis reſuſcitatum, aut vnum aliquem antiquorum Prophetarum: omnino ea videtur eſſe cauſa, quæ dicta eſt circa cap. Concord.16. Nempe quod plerique Iudæorum quæ de reſurrectione

mortuorum

mortuorum ex ſcripturis didicerunt confundentes cum Philoſophorum, & Græcorum dogmatibus crediderint παλιγγενεσίαν & μετεμψύχωσιν, hoc eſt, iteratam generationē, & tranſanimationem, ſecundum doctrinā Pythagoræ. Similem enim hæreſim tribuit Ioſephus Phariſæis lib 2 de bello Iud. cap. 7. Itaque Herodes Ioannē credidit reſurrexiſſe à mortuis, non quomodo nos credimus futuram mortuorū reſurrectionem in eodem corpore, quod depoſuerunt: ſed quia anima ipſius aliud corpus eſſet ingreſſa. Propter merita autem vitæ anteactæ, credidit ad vitam reuocatū, & tum propterea merita, tum quod ex alia vita diuiniore rediiſſet, credidit eum, qui prius nullum fecit miraculū, iam veluti diuiniorem effectum ædere opera, quæ eſſent ſupra humanas vires. Vnde dicit:

Iudæi credebat μετεμψύχωσιν & παλιγγενεσίαν.

Et ideo virtutes operantur in illo. Per virtutes autem hic oportet intelligere virtutes Angelicas, aut potius poteſtates ædendi miracula, vt ſit ſenſus: virtutes ædendi miracula ſunt in illo efficaces, & vim ſuam in illo, vel per illum exeunt. Eſt enim ἐνεργοῦσιν.

Cum dies opportunus accidiſſet, die natalis Herodis, &c. Opportunitas iſta referri poteſt ad Herodiadem, vt ſignificetur Herodiadem inſidiantem Ioanni obſeruaſſe diei huius opportunitatem. Aut referri poteſt ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam opportunum, & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij Regis natalem, ſanctiſſimi viri morte funeſtare, luxumq́ue, ac delicias aulicas crudeli morte inquinari. Cum igitur magno luxu, & faſtu cœna natalitia inſtructa exhiberetur Principibus Galilææ. Deo ſic volente, vt plures haberet ſuæ crudelitatis teſtes, ingreſſa eſt conuiuium puella adulteræ matris inuerecunda filia, quæ nec de matris adulterio, nec de ignominia patri, ac ſibiipſi illata erubuit, imò & gaudere ſe demonſtrauit: quæque cum pro virginum honeſtatam more virorum aſpectus fugere debuiſſet, non ſolum inuerecundè ſe omnibus videndam exhibuit, ſed etiā indecora, laſciuaq́; ſaltatione ſtuduit delectare conuiuas, hiſtrionis viliſſimas partes ſuſcipiens, cum Regis eſſet filia. Quo turpius ſaltabat, hoc eſt tripudiabat, & geſticulabatur, quemadmodum in choreis fieri ſolet (hoc enim ſignificat dictio Græca ὀρχεῖσθαι) hoc magis placuit conuiuis, & Regi iam bis inſano, vt qui præter amorem inceſtæ mulieris etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, ſed ſuperbè & temerariè dixit puellæ: Poſce à me quidquid voles, & fruſtra non poſces. Dabo enim tibi, quidquid id fuerit quod poſtulaueris, modeſtiæ certè, & iuſtitiæ nimis oblitus, vt qui alioqui dicere debuiſſet, & ſi iuſtum fuerit, quod popoſceris, atque in mea poteſtate fuerit, dabo tibi. Quoque maiorem fiduciam adderet puellæ petendi quicquid collibuiſſet, temulentum, ac ſuperbum promiſſum iureiurando confirmauit, atque etiam ſe dimidium regni paratum petenti præbere

ſignificauit. At puella, quemadmodũ hanc fabulam inſtinctu matris agere cœperat, non audet ilico pronunciare quid peteret, ſed egreſſa è conuiuio conſulit matrem. Illa iam nacta occaſionem id perficiendi à quo hactenus erat impedita, cum meritò hæſitandi locus eſſet, quid in tam expoſita Regis liberalitate eſſet petẽdum: ſine omni cunctatione docet filiam, petendum eſſe caput Ioannis Baptiſtæ: declarans nihil magis animũ eius cruciare, quàm huius vitam, nec quicquam charius illi eſſe poſſe morte ſanctiſſimi viri: nihil deterrita ſceleris, vel magnitudine, vel horrore indigno lætitiæ cœnæ natalitiæ. Submouit & hoc mater, vt filia properaret, & ſine omni dilatione peteret ſibi dari caput Ioannis: metuens nequando feruor animi regij poſtea refrigeſceret, ac magis ſobrius factus, teſtibusq; iuramenti remotis à promiſſione reſiliret. Itaque filia nimis ad flagitium docilis, ac morigera ingreſſa in conclaue, inuerecundè petit ſibi dari protinus caput Ioãnis, idque in diſco: vt ipſum velut miſſum vnum menſæ regiæ acciperet. Non enim ſatis fuit matri Ioannem occidi, ſed caput ſibi miſſum dari voluit: tum vt certior eſſet cædis ipſius, tum vt illuderet capiti illo, cuius lingua adulterium illius fuerat reprehenſum, ſeſeq; ex illius conſpectu ſatiaret, quaſi quæ luxu regiæ menſæ quantumuis variè ſatiari non potuit, ſed tantum viri huius iamdudum deſiderata morte. Iam autem vide præpoſteram impij Regis huius religionem. Cum enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem & vxorem commiſſa, cum pro re vaniſſima non horruerit promiſſionem iureiurando confirmare: hic iam irreligioſa religione putat ſe ſtultiſſimi iuramenti vinculo ita conſtrictũ, vt non poſſit negare, quod petebatur iniquiſſimè, præſertim quoniam tot talibúſque teſtibus iuraſſet, apud quos noluit haberi periurus: cum potuiſſet duplici via ſubterfugere petitionis conceſſionem, primum dicens ſe promiſſione illa generali facta non aſtringi, niſi ad id, quod eſſet licitum, deinde dicens etiam in malis promiſſis, quantumuis iuramẽto firmatis reſcindendam eſſe fidem. Contriſtabatur quidem, partim quod Ioannem ex parte reuereretur & horreret virum Deo, & hominibus charum nulla ex cauſa iuſta morte afficere, partim quod ſeditionem aliquam à populo mouendam metueret, cum res nota facta eſſet. Sed vicit hunc mœrorem partim libido, & amor inceſtæ mulieris, cuius filiam noluit contriſtare, partim ſtulta perſuaſio iuramenti ſe conſtringentis, ex cuius adimpletione magis voluit hominibus, quam Deo videri religioſus, vnde dicitur: *Et propter ſimul diſcumbentes, noluit eam contriſtare*, vel vt habent Græca, ſpernere, aut contemnere. Itaque Herodes petitioni puellæ volens ſatisfacere, ſine mora mittit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occultè in carcere, propter populum ſcilicet, veritus illum publicè ſupplicio vltimo afficere

allatumq;

allatumq; eſt caput innocentiſſimi viri, velut miſſus quidam in diſco. Traditur puellæ, puella ad matrem. Horum malorum artificem, & ſontem defert, nimius charius dimidio regni. Cæterum Herodias accepto capite illi illuſit, linguam acu transfodiens, quæ illicitas nuptias arguebat, quemadmodum Fuluia capiti occiſi Ciceronis illuſi teſte Hieronymo contra Ruffinum. Porrò cum facti huius rumor peruenisſet ad Ioannis diſcipulos, abſtulerunt corpus eius, & honorificè dedere ſepulturæ.

Herodias abſciſſe capitis Ioannis illuſit.

Quinque panibus paſcuntur quinque millia hominum.

Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9. Ioan. 6.

CAPVT LVII.

Q[a] *Vod cùm audiſſet Ieſus,* [h] *&* [c] *reuerſi* [h] *Apoſtoli* [b] *conuenientes ad Ieſum,* † [h] *renunciauerunt ei omnia quæ egerant,* [b] *& & docuerant. Et ait illis: Venite ſeorſum in deſertum locum, & requieſcite puſillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi, & nec ſpatium manducandi habebant.* [h] *Et* [d] *poſt hæc Ieſus* [c] *aſſumptis illis,* ▷ [f] *ſeceſſit* [a] *inde* [e] *in nauicula* [&] [i] *abijt* [l] *ſeorſum in deſertum locum* [c] *qui eſt Bethſaida* [b] *trans mare Galilææ, quod eſt Tyberiadis.* [b] *Et viderunt eos abeuntes, cognouerunt multi.* [c] *Quod cum cognouiſſent & cum audiſſent* [f] *turbæ,* ‖ *ſecutæ ſunt eum* [d] *multitudo magna, quia videbant ſigna quæ faciebat ſuper his qui infirmabantur.* [b] *Et* [c] *pedeſtres de* [b] *omnibus* [c] *ciuitatibus* [b] *concurrerunt illuc, & præuenerunt eos.* [d] *Subijt ergo in montem Ieſus & ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis. Erat autem proximum Paſcha dies feſtus Iudæorum.* [c] *Et exiens vidit turbam multam Ieſus & miſertus eſt* † *ſuper eos,* [b] *quia erant ſicut oues non habentes paſtorem.* [c] *Et excepit eos* ‖ *& cœpit illos docere multa,* [c] *& loquebatur illis de regno Dei,* [f] *eos qui cura indigebãt, ſanabat.* [c] *Dies autem cœperat declinare.* [a] *Veſpero autem facto.* [b] *Et cum iam hora multa fieret,* [l] ‖ *acceſſerunt* [a] *ad* [c] *diſcipuli eius* [c] *duodecim,* † [l] *dicentes* [c] *illi:* [c] *Deſertus eſt locus* [b] *hic,* [e] *& hora iam præterijt,* [l] *dimitte* ▷ *turbas, euntes in* ‖ [l] *caſtella* [h] *villasq́ue quæ circa ſunt* [c] *diuertant & inueniant eſcas* [&] [c] *emant ſibi* † *cibos* [b] *quos manducent,* [c] *quia hic in loco deſerto ſumus.* [b] *Et reſpondens* [a] *Ieſus* ▷ [l] *ait illis:* [a] *Non habent neceſſe ire.* [f] *Vos* [l] *date illis manducare.* [b] *Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis manducare.* [d] *Cùm ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus, & vidiſſet, quia multitudo maxima venit ad eum dicit ad Philippum: Vnde ememus panes vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum, ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes nõ ſufficiunt eis, vt vnuſquiſque modicum quid accipiat.* [b] *Et dicit eis: Quot panes habetis? ite & videte. Et cum cognouiſſent,* ‖ [i] *dicit ei vnus ex diſcipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Eſt puer*

† [c] narrauerunt
[c] ei quæcunque fecerunt
▷ [b] aſcendentes in nauim abierunt
‖ [d] & ſequebatur eum
† [a] eis ▷
[a] curauit languidos eorum ‖ [e] & accedentes
† [c] dixerunt ▷ [b] illos
‖ [h] ○ proximas villas & vicos
† [a] eſcas
** autem*
▷ [a] dixit eis.
[c] Ait autẽ ad illos

‖ b dicũt: Quinque & duos piſces
† c At
† a Reſpõderunt ei: Non habemus hic niſi quinque panes & duos piſces ‖ d dixit ergo
† c illos.
▷ e Diſcubuerunt ergo
* c autem
‖ d Accepit ergo Ieſus panes
▷ b ∩ intuens c ſuſpexit
* c &
‖ a dedit
† b eos
Δ d & ex piſcibus
‖ e o tulerunt c ſublatũ eſt quod ſup fuit illis, fragmẽtorum 12. cophini.
† b Erant autẽ qui manducauerant.

vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos piſces; d *ſed hæc quid ſunt inter tantos?* [Et] † f *illi dixerunt: Non ſunt nobis pluſquam quinque panes & duo piſces,* c *niſi fortè nos eamus & emamus in omnem hanc turbam eſcas. Erant autem ferè viri quinque millia.* a *Qui ait illis: Afferte mihi illos huc.* b *Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes ſecundum contubernia ſuper viride fœnum.* ‖ k *Ait autem* d *Ieſus* c *ad diſcipulos ſuos:* k *Facite* † *homines diſcumbere* e *per conuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt.* d *Erat autem fœnum multum in loco.* ▷ o *Et diſcubuerunt* e *omnes* d *viri numero quaſi quinque millia,* b *in partes per centenos & quinquagenos.* t *Et* a *cùm iuſſiſſet turbam diſcumbere ſuper cœnum* ‖ f *acceptis* * l *quinque* † *panibus* l *& duobus piſcibus* ▷ *aſpiciens in cælum* * *benedixit* c *illis,* a *&* d *cum gratias egiſſet,* l *fregit* b *panes* l *&* a *diſtribuit* l *diſcipulis* h *ſuis* a *panes* h *vt ponerent ante* † *turbas. Diſcipuli autem turbis* d *diſcumbentibus. Similiter* ▷ l *& duos piſces* b *dimiſit omnibus* d *quantũ volebant.* l *Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt.* d *Vt autẽ impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis:* e *Colligite quæ ſuperauerũt fragmenta ne pereant. Collegerũt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorũ ex quinq; panibus hordeaceis quæ ſuperfuerũt his qui mãducauerant.* l *Et* ‖ *ſuſtulerũt reliquias fragmentorum duodecim cophinos* e *plenos,* b *& de piſcibus.* † c *Manducantium autem fuit* P *numerus* c *quinque millia virorum,* a *exceptis mulieribus & paruulis.* d *Illi ergo homines cum vidiſſent quod Ieſus fecerat ſignũ, dicebant: Quia hic eſt verè Propheta qui venturus eſt in mundum.*

Quod cum audiſſet Ieſus, &c. Cum Græca tantum habeant καὶ ἀκούσας ὁ ἰησοῦς, id eſt, & cum audiuiſſet Ieſus, ſine aliqua relatione, rectiùs hoc referetur ad id, quod in præcedentis capitis principio dictum eſt: nempe quod Herodes arbitratus eſt Ieſum eſſe Ioannem reſuſcitatum, vt intelligatur Matthæus interpoſita obiter interfectione & ſepultura Ioannis redijſſe ad id vnde cœperat, & ſit ſenſus: Cum audiſſet Ieſus, quod Herodes arbitraretur ſe eſſe Ioãnem. Sic enim intelligit Theophyl. Matthæus ergo qui miſſionem Apoſtolorum iam multò ante ſcripſerat, & ob id nõ potuit ita cõmodè ſeceſſus huius Dominici occaſionem tribuere reditui Apoſtolorum, tribuit eam exiſtimationi Herodis de Ieſu, Marcus verò & Lucas eam tribuunt reditui Apoſtolorum, quorũ miſſionem paulo ante narrauerant: vt hinc intelligere debeamus, duplicem occaſionem ſeceſſus ſimul concurriſſe, quã vtrumque etiam Lucas ſatis ſignificat cũ præmittit ante ſeceſſum, Herodem cupidũ fuiſſe videndi Ieſum. Igitur partim propter Herodem, ſiue vt illius furorem declinaret, verum ſe hominẽ declarans, ſiue potius quia ab illo videri noluit, qui indignus erat videre, quẽ curioſè videre cupiuit partim & multo magis propter reuerſos Apoſtolos ſeceſſit Dominus, tũ vt illis vanę gloriæ occaſionẽ ſubtraheret, & fugiendam doceret, tũ vt teſtatur Marcus, vt refocilarẽtur à tantis laboribus

ribus itineris, & prædicationis, ac à turba vndique confluente aliquandiu remiſſionem haberent, quæ adeo nullū quietē Apoſtolis ex itinere laſſis permittebant, vt nec ſpatiū manducandi haberēt.

Et poſt hæc Ieſus aſſumptis illis ſeceſſit inde in nauicula, &c. Quod vltra ſtagnum locus iſte fuerit manifeſtè patet, non ſolum ex eo quod Ioannes dicit Dominū abiiſſe trans mare Galileæ, ſed etiam multò magis ex eo quod peracto miraculo Dominus iuſſit ſuis, vt transnauigarent rurſum ad Bethſaidā, vt habet Marcus, poſtquam transnauigationem venerunt in terram Geneſar, vt habet Matthæus, & in Capernaum, vt habet Ioan.

Et præuenerunt eos. Videtur omnino iſtud intelligendum de quibuſdam ex turba, non de omnibus, aut magna multitudine: ac Dominum cum ſuis aliquādiu hæſiſſe in mari quietis gratia. Aut potius dicendum illud, præuenerunt, eos ſignificare turbas citius, quā putaſſent Apoſtoli ſibi adfuiſſe, & occupaſſe eos inopinatos. Iam quod dicunt Matthæus & Marcus.

Et exiens vidit turbam multam. Magis conuenit vt intelligatur de exitu è ſecretiori deſerti loco, ac è receſſu Domini, vt intelligatur Dominus turbis veniſſe obuiam: quod ſanè optimè congruit ei, quod dicit Lucas, *Et excepit eos. Veſpere autem facto.* Matthæus veſperam factam dicit & antè miraculum, & rurſum poſt miraculum, cum dimiſſa turba, nauicula in medio mari iactaretur fluctibus, cum inter duo illa tēpora aliquot horæ neceſſario interceſſerint: ſed priore loco veſperam factam dicit, eo quod iamdiu eſſet vltra meridiem, hoc eſt, quia vt dicit Lucas dies cæperat declinare, & vergere ad occaſum, & vt dicit Marcus, hora multa facta erat, hoc eſt, multum diei præterierat. Poſteriore verò loco veſperam factam dicit, eo quod iam ſol occiderat, & vt dicit Marcus, ſero factum erat. Porrò Matthæus, Marcus, & Lucas dicunt Apoſtolos ſuggeſſiſſe Chriſto de turbarum dimiſſione. Ioannes verò videtur ſignificare Dominum prius de cibandis turbis fuiſſe ſolicitum, cum dicit eum conſpecta hominum multitudine interrogaſſe Philippum, *Vnde ememus panes, vt manducent hi?* Sed hanc apparentem hiſtoriæ, & narrationis diuerſitatem bene ſoluit Aug. Docens intelligēdum prius quidem Apoſtolos Domino ſuggeſſiſſe, ac deinde Dominum dixiſſe. *Non habent neceſſe,* date vos illis manducare. Poſtmodum Dominum è monte in quo ſedebat cum ſuis ſuſtuliſſe oculos, ac vidiſſe turbam multam veniſſe, & continuò venire ad ipſum, ac tunc humano more tentaſſe Philippum. Nec in eo iudicanda eſt aliqua contrarietas, quod Ioannes Andream reſpondiſſe dicit de quinque panibus, & duobus piſcibus, reliqui vero eam reſponſionem omnibus tribuant Apoſtolis, eo quod etiam ſi ſolus hoc dixerit Andreas, omnium tamen nomine hæc dixerit. Sic nulla contrarietas in eo

eſt,

eſt, quod Marcus Apoſtolos dixiſſe refert. Euntes emamus ducētis denarij panes, & dabimus illis manducare, Ioannes verò dicit Philippum reſpondiſſe, ducentorum denariorum panes nō ſuffecturos, vt vnuſquiſque modicum quid accipiat. Veriſimile enim eſt prius Apoſtolos hoc dixiſſe, quod Marcus refert veluti ſentiētes panes ducentorū denariorum poſſe eam turbam ſatiare, ac deinde Philippū quod illi dixerant magis auxiſſe: ita vt aſſereret ne tot quidē panes poſſe ſufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non voluerunt ſignificare Apoſtoli eam pecuniæ ſummam poſſe ſufficere, ſed tanta ſaltē opus eſſe, quantam ſatis ſciebāt Dominus cognoſcere apud ſe nō eſſe, nō enim, vt quidam intelligit, his verbis ſignificauerunt Apoſtoli apud ſe tantum eſſe pecuniæ, ſed potius non eſſe tantū, quantum ea turba requireret, quod ſatis patet ex Luca, qui dicit: Niſi fortè nos eamus, & emamus in omnē hanc turbam eſcas, & ſubiicit, Erant autem ferè viri quinque milia: ſignificans Apoſtolos illud de eundo, & emendo eſcas dixiſſe præ nimio ſtupore quod Dominus præcepiſſet illis turbam tantam cibare. Ita & verba illi Marci ſunt accipienda, quaſi ex ſtupore, & per ironiam quandam dicta. Ducenti autem denarij ſecundum Budei ſupputationem, efficiūt florenos aureos 25. aut quod idem eſt Rhenenſes 35. Quod autem Dominus etſi maximè moueretur erga turbas miſericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quam à diſcipulis illi ſuggeretur turbæ neceſſitas: factum eſt ob id, vt ne videretur ad miraculi operationem oſtentationis gratiā proſilire, atque vt miraculum ipſis Apoſtolis, & aliis eſſet commendatius, & teſtatius. Simili ratione Dominus nō dicit Apoſtolis: Ego paſcā eos, hoc enim arrogantiæ videretur fuiſſe: ſed non habent neceſſe ire, vos date illis manducare, vt illis ſe non habere teſtantibus magnitudo miraculi notior fieret, & illis impotētiam obtendētibus, ipſe velut neceſſitate coactus faceret iam quod ſuū erat. Cæterum quemadmodum Apoſtoli ſuam ſolicitudinem, & miſericordiam oſtenderunt, cum Chriſto ſuggeſſerunt turbę neceſſitatem: ita iam iuſſi à Domino paſcere turbam, præ ſe ferunt prōptum ad obediendum animum, ſed dolent non adeſſe ipſis facultatem, dum dicunt, Non habemus hic niſi quinque panes, &c. Et per hanc item ipſorum reſponſionem Apoſtolos magis pręparauit ad miraculi fidem, & admirationem, vt qui iam teſtati erant ciborum penuriam, & turbam paſcendā innumerabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixiſſe, Eſt puer vnus hic qui habet quinque panes, &c. non eſt contrarium quod alij dicūt Apoſtolos reſpondiſſe ſe habere illos panes. Primo enim intelligi poteſt à puero illo Apoſtolos emiſſe hos panes. Deinde puer ille poteſt intelligi fuiſſe vnus ex Apoſtolis, quomodo Chriſtus poſt reſurrectionē ſuam Apoſtolos piſcantes vocat pueros dicēs, Pueri,

Ducenti Denarij.

ri, nunquid pulmentarium habetis? Bene autem Dominus Philippum tentans dicit, vnde ememus panes, hoc eſt, quibus pecuniis, aut ex quo loco, quo cum ſimus in deſerto. His enim verbis Dominus omnẽ viã emendi panes illis occluſam ſignificauit. Quod autem Ioannes tempus huius miraculi deſignat dicens, *Erat autem proximum Paſcha dies feſtus Iudaeorum*, Potiſſimũ ob id factum videtur, vt ex ſupputatione Paſchatum, & aliorum feſtorum Iudaicorum intelligeremus tempus prædicationis Chriſti, quod ab aliis non fuit ſignificatum Euangeliſtis.

Et præcipit illis vt accumbere facerent omnes ſecundum contubernia, &c. Præcepit Dominus turbas diſcumbere, idq; in ſodalitia numero centũ, aut quinquaginta: tum vt omnia ordinatè, & ſine tumultu fierent, tum vt ex huiuſmodi diſtributione numerus manducantiũ cito percipi poſſet ab Apoſtolis, quorum etiã miniſterio ob hoc, eſt, vſus vt ipſi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem, & veritatem. Quod autem Lucas dicit Dominum dixiſſe; *Facite homines diſcumbere per conuiuia quinquagenos*, non eſt contrarium illi, quod habet Marcus in quibuſdã ſodalitiis fuiſſe centenos. Lucas enim partem tantum dixit, Marcus vero totum. Et quod Ioannes dicit numerũ virorum fuiſſe quaſi quinque milia, & Lucas, ferè quinque milia: non eſt contrariũ illi quod in Marco, & Mattheo legimus eos qui manducauerũt fuiſſe quinque milia. Primũ enim mos ſcripturæ eſt, in numerorum deſcriptione non anxiè certum ipſum ponere numerũ, nec curare ſi paulo minus aut plus ſit: vt cum annos hominum deſcribit, qui in aliquod menſibus, aut defecerunt aut exuperauerunt. Deinde ſciendum apud Græcos in Matthæo, & Marco etiam addi eã dictionem, quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducantium, numerum ὡσεὶ, hoc eſt fermè, vel circiter. Eadem enim hæc dictio eſt in omnibus Euangeliſtis, qua ſignificare voluerũt numerum quinque milium non fuiſſe completum. Porrò circa panes, & piſces quos ab Apoſtolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obſeruandum eſt Dominum quatuor feciſſe. Primo enim ſuſpexit in cælum, ipſo geſtu demonſtrans vnde haberet poteſtatem huius miraculi. Secundo, vt habet Ioannes gratias egit Deo Patri pro donis ſcilicet ipſius humano generi in cibum præſtitis, & ſingulariter pro accepta ab illo poteſtate faciẽdi præſens miraculum, docens non tantum poſt ſumptum cibum, ſed etiam ante Deo gratias eſſe agendas à nobis. Tertio, *benedixit illis*, nempe panibus Hæc autem benedictio erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hîc non ſimplex erat, ſed efficiens panum benedictorum multiplicationem. Quarto fregit panes, ac diſtribuit diſcipulis, vt diſtribuerent turbæ. In qua fractione, ac diſtributione intelligenda eſt facta mirabiliter panum multiplicatio ad eum modum

Eua. dum quo per multiplicationem ex coſta vna Adæ facta eſt Eua, 2.Reg. 4. & quo hydria farinę non deficiebat, nec lecythus olei minuebatur, quales multiplicationes non poſſumus intelligere, niſi per additionem materiæ, idque vel per creationem, vel per conuerſionem. Veriſimile autem, eſt hanc multiplicationem panum nō ſolum factā in manibus Chriſti, ſed etiam in manibus diſcipulorū, atque turbarum. Sic enim miraculum erat & certius, & maius. Cęterum cum iam cibo expleta eſſet multitudo, iuſſit Dominus diſcipulis vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem cōmeatum quinque panum, & duorum piſcium, tum vt & hoc argumento procuraret certitudinem, & admirationem miraculi, tum vt doceret non oportere parcam eſſe in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam eſſe in ſibi fidentes, eamq́ue largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes eſt beneficus.

Ambulat Ieſus ſuper mare & Petrus. Matt.14. Marci 6. Ioan.6.

CAPVT LVIII.

*[d] IEſus ergo cū cognouiſſet quia venturi eſſent vt raperēt eum & facerent eum regem, * [c] ſtatim † compulit' [a] Ieſus [c] diſcipulos ſuos aſcendere ▷ in naiculam, ‖ vt præcederēt' eum transfretum [b] ad Bethſaidam, † [c] donec' [b] ipſe [c] dimitteret ▷ turbas'. Et ‖ cum dimiſiſſet eos' [b] abiit [d] fugit iterum [&] [a] aſcendit [m] in montem [d] ipſe § ſolus [c] orare. [d] Vt autem ſerò factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare. Et cùm aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Ieſus. Mare autem, vento magno flante, exurgebat. † [c] Et cum ſerò eſſet' [b] erat nauis in medio mari, & ipſe [c] ſolus [a] erat ibi [b] in terra. [a] Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. [b] Et videns eos laborantes in remigando ([c] erat enim ventus contrarius [b] eis) & ▷ [c] circa quartam vigiliam noctis [a] venit ad eos ambulans ſuper mare. [d] Cum remigaſſent ergo quaſi ſtadia viginti quinque aut triginta, vident Ieſum ambulantem ſupra mare, & proximum naui fieri, [b] & volebat præterire eos. † [c] At illi vt viderunt eum ambulantem ſupra mare, [b] putauerunt phantaſma eſſe, [d] & timuerunt, [&] [a] turbati ſunt dicentes: Quia phantaſma eſt, [c] & [a] præ timore ▷ clamauerunt'. [b] Omnes enim viderant eum, & conturbati ſunt. ‖ [c] Statimque' [a] Ieſus [c] locutus eſt [b] cum [c] eis, † [m] & dixit eis': ▷ [c] Habete fiduciam' [m] ego ſum, nolite timere. [a] Reſpondens autem Petrus dixit illi: Domine, ſi tu es, iube me ad te venire ſuper aquas. At ipſe ait. Veni. Et deſcendens Petrus de nauicula, ambulabat ſuper aquam vt veniret ad Ieſum. Videns verò ventum validum, timuit: & cum cœpiſſet mergi clamauit dicens: Domine, ſaluum me fac. Et*

continuò

* & | † [b] o coëgit. | ▷ b o nauim. | ‖ a o & præcedere. | † [b] o dum | ▷ b o populum. | ‖ [a] dimiſſa turba. | † [a] o veſpere, autem facto | ▷ [a] quarta autem vigilia. | † [b] & o videntes. | ▷ b exclamauerunt. | † [a] Et ſtatim.

continuò Ieſus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: Modica fi- † [a] *dicens*
dei, quare dubitaſti? [d] *Voluerunt ergo accipere eum in nauim.* [b] *Et aſcẽdit* [a] *Ille au-*
ad illos in nauim. [c] *Et* [a] *cũ aſcendiſſent in nauiculã* [c] *ceſſauit ventus,* [d] *&* *tem dicit*
ſtatim nauis fuit ad terrã in quam ibant. [a] *Qui autẽ in nauicula erant,* *eis.*
venerũt & adorauerunt eũ dicẽtes: Verè filius Dei es. [b] *Et plus magis in-* ▷ [b] ∘
ter ſe ſtupebãt. Non enim intellexerunt de panibus, erat enim cor eorũ ob- *Cõfidite.*
cæcatum. [c] *Et cum transfretaſſent, venerunt in terrã* † *Genezareth*°, [b] *&* † [a] ∘ *Ge-*
applicuerunt. Cúmque egreſſi eſſent de naui, continuò agnouerunt eum. [c] *neZar.*
Et [a] *cum cognouiſſent eũ viri loci illius,* [b] *percurrentes* [a] *miſerunt in* [c] *vni-* ▷ [a] ∘ *ro-*
uerſam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes. [Et] [b] *cœ-* *gant.*
perũt in grabatis eos qui ſe malè habebant circunferre vbi audiebãt eum ‖ [a] *Qui-*
eſſet. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates in pla- *cunque*
teis ponebant infirmos, [b] *&* ▷ *deprecabantur*° *eum vt vel fimbriam ve-* *tetigerũt*
ſtimenti eius tangerent. Et ‖ *quotquot tangebant eum, ſalui fiebant*°. *Sauli fa-*
Ieſus ergo cum cognouiſſet quia venturi eſſent vt raperent, &c. Dixe- *cti ſunt.*

rat Ioannes turbas viſo ſigno dixiſſe, *Hic eſt verè Propheta, qui venturus erat* (ſic enim verſum fuiſſet rectius, quam eſt) in mundum, quibus verbis ſignificare voluerunt Chriſtum eſſe inſignẽ illum Prophetã, (eſt enim Græcis articulus ὁ προφήτης) quẽ in Moyſe, & aliis Prophetis ſibi promiſſum audierunt, hoc eſt, eſſe ipſum Meſſiam expectatum. Chriſtum enim Prophetam dicunt non ob futurorum, quæ ab eo audierant prædictionem, ſed propterea quod ex miraculo intellexerant eum eſſe datum à Deo hominibus doctorem. Quoniam ergo putauerunt ipſum eſſe expectatum illum à Iudæis Prophetã, vt verè erat, & ex Scripturis intellexerãt illum fore Regem Iudæorum: hinc iam commouebantur turbæ, vt Dominum etiam vi raptum in Regem ſuũ deligerent, & agnoſcerẽt. Verum Dominus quoniã iamdudum à Patre Rex erat conſtitutus, ac natus erat Rex Iudæorum, ab hominibus non debebat Rex fieri, aut ordinari, nec adhuc tempus erat vt à populo, pro Rege coleretur: maximè quod Regnũ Meſſię iſti ſomniarẽt regnũ eſſe terrenũ, & corporale quale fuit regnum Dauidis. Ideoque vt turbarum temerarium, inſipiens, & ſeditioſum factum impediret, & Regni ſui manifeſtationem ſuo tempori reſeruaret, Dominus diſcipulis dimiſſis primũ, ac deinde etiã turba abiit in montẽ, ſecedens è turba: hoc ſuo ſeceſſu docens popularem laudem non eſſe Paſtoribus affectandam, ſed fugiendam. Non ſeceſſit autẽ Dominus, vt inerti vacaret otio, ſed vt orationi intẽtus eſſet, cui & tempus, & locum conuenientem delegit pro ſuo more, nimirum extra turbam, in monte, & in nocte orans ac docens prædicatorẽ à prædicatione & externo miniſterio ad orationem debere confugere, eáque ſe ab externis occupationibus in Deo colligere, ac munire contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectum prædicati verbi Dei in auditoribus. In eo autem quod

dicunt

dicunt Matthæus,& Marcus Dominū coëgiſſe ſuos, vt præcederent eū trans fretū, ſignificatur & Dominum feſtinaſſe vt à turba dimitti poſſet,& Apoſtolos ab amabili Domino inuitè diuelli potuiſſe:tum quod cuperent illi ſemper adeſſe, tū quod ſua naui illū vellent tranſuehere, præter quam ſciebant ibi nullam aliam eſſe, qua tranſuehi poſſet. Quod autē Ioannes poſtquam dixit Dominum fugiſſe,vel vt habent Græca, ſeceſſiſſe in montem de diſcipulis ſubiungit,*Vt autem ſero factum eſt,deſcenderunt diſcipuli eius ad mare*, Intelligendum eſt Ioannem illud dixiſſe recapitulando, vt annotauit Aug. ſicut & quod ſequitur, *Et cum aſcendiſſent nauem venerunt trans mare in Capharnaum*, Dictum eſt præoccupādo. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioānes ei, quod dicit Marcus præceptum fuiſſe diſcipulis,vt pręcederent ad Bethſaidam. Intelligendum enim Ioannem non deſignaſſe primum locum in quem venerint poſt transfretationem,ſed eum in quem venerunt ex Bethſaida & aliis aliquot vicinis locis.

Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Ieſus mare, &c. Obſeruādum quod dicit Marcus, Dominū cum iam deſcendiſſet rurſum è monte,& ſtaret ſolus in littore vidiſſe,etſi tenebrę eſſet, Apoſtolos laborantes in remigando, cum non videretur ab eis. Eo enim docemur, quod quanquam ad tempus Dominus videatur ſuos deſtituere,eoſque relinquat in multis periculis,& laboribus,nequaquam tamen auertit oculos ſuos ab eis, ſed eorū labores conſiderat, etiamſi ſeipſum illis necdum oſtentet. Itaq; & hic tandem ſuos accedit opem illis laturus, ſed priuſquam id faceret, rurſum alia ratione timorē illorum auget,vt eorum fidem magis probaret,& ſuam virtutem declararet.Ideo enim ambulando ſuper mare,ac ſimulando ſe eos velle præterire,permiſit eos exiſtimare ſe eſſe phantaſma,hoc eſt,ſpectrum, & terriculamentū aliquod,quale in nocte apparere ſolet,ex dæmonis illuſione:credētes non poſſe fieri,vt graue, & ſolidum hominis corpus liquidum elementum ſuſtineret, ac ob id vulgari timore ac vano exclamauerūt inſtar trepidorū & timidorum. Vbi autem hæc contigerint oſtendit Ioannes dicens, cū remigaſſent ergo ſtadia vigintiquinque,aut triginta,vident Ieſum, &c. Quo ſignificat eos emenſos fuiſſe pluſquam dimidium lacus,ſiquidem hunc Ioſephus teſtatur fuiſſe ſtadiorum quadraginta in longitudine. Cum ergo Dominus duplici iam ratione fidem ſuorum tentaſſet, nempe immiſſa tempeſtate,& vana ſpectri nocturni exiſtimatione, quorum illud verum periculum afferebat,iſtud vanum timorem incutiebat:volens eos ſimul & à periculo,& à timore liberare, ſtatim allocutus eſt eos ac voce illis non ignota ſignificat quis ſit à cuius apparitione ſibi metuebant,ego inquit,ſum,nolite timere.Cōmuni quidem more dicit,Ego ſum, quomodo ſolemus trepidos cōpellere,

qui

qui nos ex voce agnoſcere poſſunt:ſed tamen quodã modo proprium illi fuit dicere, ego ſum : non ſubiungendo quis ſit, vt qui fuerit is,qui olim dixerat Moyſi. Ego ſum,qui ſum.

Reſpondens autem Petrus dixit: Domine ſi tu es,iube me, &c. Ex verbis Petri liquet quantus fuerit in eo feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit,Ora Patrem, & deprecare, ſed, iube : credens quod non ſolum ipſe ſuper mare poſſet ambulare, ſed etiam aliis ſolo iuſſu hoc præſtare Deinde nõ dicit,iube me ire ſuper aquas, ſed venire ad te : ſignificans ſe miraculum hoc cupere in ſe fieri non propter oſtentationem, ſed propter amorẽ ſolum. Quoniam autem Petrus velut dubitans num eſſet Dominus dixit, ſi tu es: Dominus vt ſe eſſe comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in ſe erigeret,fidémque item Petri,quam verbis pręſe ferebat,commendaret, iubet eum venire ſuper aquas,ac ſicut credidit,ſolo iuſſu,accepit poteſtatem calcandi aquas.Porro vt ipſemet Petrus cognoſceret,quàm fides illa, quæ eum fecit ambulare ſuper aquas,infirma adhuc in ipſo eſſet,&alia rurſum occaſio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiã, & benignitatem in eos, qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoſcendi : minus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immiſſa venti tempeſtate ſinit incidere in metum, & periculũ ſubmerſioni. Verum periculum ex diffidentia natum rurſum excitauit igniculum fidei,ita vt clamaret dicens : Domine ſaluum me fac, nihil ſcilicet addubitans quin poſſet ſaluari. Hic Dominus primum Saluatoris officio fungens, extendens manum apprehendit eum, & deinde doctoris officio fungẽs,ait illi: Modicæ fidei, &c. Significãs quod nõ vẽti immiſſio, ſed illius modica fides periculũ operata fuiſſet.

Voluerunt ergo eum accipere in nauim. Ioannes non negat (videri enim poſſit eſſe aliquis ſcrupulus in eius verbis) Chriſtum aſcendiſſe in nauim, ſed tantũ dicit,voluerunt eum accipere in nauim, vt ſignificaret Apoſtolos cum adhuc longè eſſent à terra,voluiſſe Dominum recipere in nauim , vt ſolito more cum illis nauigaret vſq; dum peruenirent ad terram, nõ tamen neceſſe fuiſſe, vt ſolito more nauigando peruenirent ad terrã,eo quod nouo quodam miraculo ſubito nauis fuerit ad terram. Itaque ſecundũ hiſtoriam mox cum Chriſtus Petrum erexiſſet, & in nauim rurſus duxiſſet, ipſéque pariter ingreſſus fuiſſet , ſimul & ventus quieuit,& nauis terę appulit: dupliciter ſcilicet miraculo facto à Chriſto. Poſt quę, qui erant in naui acceſſerunt,& proſternẽtes ſe,adorauerunt eum dicẽtes: Vere Filius Dei es,ſignificãtes ſe credere ipſum eſſe Meſſiam,& per hoc quod dicunt,verè, ſignificantes ipſum nõ tantum ſecundum opinionem , ſed ſecundum veritatem eſſe illũ ſingularem Dei filiũ in Scripturis promiſſum. Quod autẽ dicit Marcus: Plus magis,hoc eſt vehemẽter valde, vel vehemẽter ſupra modũ

(nam Græcè eſt λίαν ἐκ περισσοῦ, hoc eſt ad verbũ valde ex abundanti)intra ſe ſtupebant, & nõ intellexerunt de panibus,quia cor eorum fuit obcæcatum: non eſt contrarium ei quod dixit Matthæus eos agnouiſſe ipſum eſſe filium Dei. Marcus enim nõ vult ſignificare poſt peractum miraculum iſtud, cor eorum ſic fuiſſe obcæcatum, vt non poſſent dignè de eo ſentire, ſed quod tanta eſſet tarditas, & cœcitas in eis, vt pro re maximè ſtupenda ducerent miracula quæ iam Chriſtus in aquis operatus fuerat, cũ longè prodigioſius eſſet, quod tantulo cibo pauiſſet tantam multitudinem, hoc eſt, quod non ſic agnouerant, & ſtupebant Chriſti poteſtatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo, quod ambulauit ſuper vndas & tempeſtatem ſedauit.

Et cum transfretaſſent, venerunt in terram Genezareth. Videntur, quæ hic narrant Matthæus,& Marcus non omnia eodem illo die contigiſſe,quo Dominus cum ſuis applicuit:ſed Euangeliſtas paucis complexos fuiſſe,quæ variis diebus contigerunt, ſignificantes quomodo iam in fide profecerit multitudo, quæ non iam ipſum in domos ſuaſ trahunt,nec precantur, vt prius, manus impoſitionem, neque verbi iuſſum exigunt,ſed tantum fimbriæ contactum idq́; fortè permoti exemplo eius, quæ ſanguinis profluuio laborauerat.

Diſſerit de manducando pane cœleſti. Ioan. 6.

CAPVT LIX.

A*Ltera die turba quæ ſtabat trans mare vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna, & quia nõ introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauim, ſed ſoli diſcipuli eius abiiſſent, aliæ verò ſuperuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo. Cum ergo vidiſſet turba quia Ieſus non eſſet ibi,neque diſcipuli eius, aſcenderunt in nauiculas & venerunt Capharnàum quærentes Ieſum. Et cum inueniſſent eum trans mare,dixerunt ei: Rabbi,quando huc veniſti? Reſpondit eis Ieſus, & dixit: Amen amen dico vobis,quæritis me,non quia vidiſtis ſigna: ſed quia manducaſtis ex panibus,& ſaturati eſtis. Operamini non cibum qui perit,ſed qui permanet in vitam æternam,quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater ſignauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Reſpondit Ieſus & dixit eis: Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum quem miſit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis ſignum, vt videamus & credamus tibi? quid operaris? Patres noſtri manducauerunt manna in deſerto,ſicut ſcriptum eſt: Panem de cœlo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico vobis, non Moyſes dedit vobis panem de cœlo,ſed pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim verus eſt qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad*

eum:

eum: Domine da nobis ſemper panem hunc. Dixit autem eis Ieſus: Ego ſum panis vitæ: qui venit ad me non eſuriet: & qui credit in me, non ſitiet in æternum. Sed dixi vobis quia & vidiſtis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet; & eum qui venit ad me non eijciam foras: quia deſcendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me. Hæc eſt autem voluntas eius qui miſit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, ſed reſuſcitem illud in nouiſſimo die. Hæc eſt enim voluntas patris mei qui miſit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixiſſet: Ego ſum panis qui de cælo deſcendi: & dicebant: Nónne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrẽ & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo deſcendi? Reſpondit ergo Ieſus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Eſt ſcriptum in prophetis. Et erunt omnes docibiles Dei: Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quiſquam, niſi is qui eſt à Deo hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternã. Ego ſum panis vitæ. Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt. Hic eſt panis de cælo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo poteſt hic nobis ſuam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico vobis, niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo. Sicut miſit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipſe viuet propter me. Hic eſt panis qui de cælo deſcendit. Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem viuet in æternum. Hæc dixit in ſynagoga docens in Capharnâum. Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerunt: Durus eſt hic ſermo, & quis poteſt eum audire? Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum quia murmurarent de hoc diſcipuli eius dixit eis: Hoc vos ſcandalizat? Si ergo videritis filium hominis aſcendentem vbi erat prius? Spiritus eſt qui viuificat caro non prodeſt quicquam. Verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt. Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Ieſus, qui eſſent credentes, & quis traditurus eſſet eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo. Et hoc multi diſcipulorum eius abierunt retrò, & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo

Ieſus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Chriſtus filius Dei. Reſpondit eis Ieſus; Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus eſt? Dicebat autem de Iuda Simonis Iſcariote. Hic enim erat traditurus eum, cum eſſet vnus ex duodecim.

Altera die turba, quæ ſtabat trans mare vidit quia, &c. Altera die poſitum eſt pro poſtero die, eſt enim Græcè ἐπαύριον. Deinde pro gratias agentes Deo Græcis eſt εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, hoc eſt, gratias agente Domino: vt gratiarum actio non referatur ad turbam, de cuius gratiarum actione nihil prius dictum eſt, ſed ad ipſum Chriſtum, quem ſupra dixit Ioannes egiſſe gratias. Addita eſt autem ab Euangeliſta illa pars, gratias agente Domino, vt ſignificaret de qua panum manducatione loquatur.

Et cum inueniſſent eum trans mare dixerunt ei Rabbi, &c. Quoniam vanam quærebant quæſtionem, ex cuius reſponſione nulla conſecutura erat vtilitas, nec conueniebat ipſummet Dominum exponere modum quo eo adueniſſet, non reſpondet Dominus quæſtioni, ſed facto eorum, qui quærebant eum & reſpondet parum blandè, imo cum reprehenſione, ne videretur capi eorum blanditiis, & vt eximeret animis eorum heſternam cogitationem, qua cogitauerunt eum rapere, & facere Regem.

Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia, &c. Verba hæc Domini commodè ſunt intelligenda in hunc modum, Quæritis me nō quod ſigna videritis, & ex his perſuaſi ſitis diuinam in me eſſe virtutem, & à Deo vobis miſſum doctorem, à cuius proinde doctrina, & verbis vobis pendendum credatis. Hoc eſt enim quærere Chriſtum propter ſigna, quærere illum propter diuinam eius virtutem, & authoritatem, quam miracula edita ſignificabant.

Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam. Reprehenſioni ſubiungit doctrinam, eamq; opportunã. Illud autem operamini cibum, hunc habet ſenſum operam veſtram, & laborem huc impendite, non vt aſſequamini cibum pereuntem, ſed cibum ſemper permanentem. Dicit autem operamini vt ad ſimilitudinẽ cibi corporalis, qui operando acquiritur loqueretur de cibo animæ, ac ſignificaret, labore, opera, ac cura noſtra parari cibũ animæ, ſicut paratur cibus corporis. Cibum qui perit, illũ vocat, de quo Matth. 15. qui in ventrẽ vadit, & in ſeceſſum emittitur, qui proinde nõ poteſt in æternum ſatiare. Cibus qui permanet in vitam æternam, cibus eſt incorruptibilis, perducens ad vitam æternam. Voluit enim Dominus his verbis non interdicere curá corporalis cibi; (vt quidã hinc intellexerunt) ſed docere præponendã illi eſſe curam cibi ſpiritualis, & illum obiter curandum, hunc autem toto animo quærendũ, atq; vt finem omnium operationum

quomodo

quomodo hi contra quos hæc dicit quęrebant cibum pereuntem; Vt autem ſcirent à quo cibum hunc quærere deberent, ſubiicit.

Quem filius hominis dabit vobis, De ſe modeſtè loquens in tertia perſona, & filium hominis nominans, ac ſignificans ſe non veniſſe ad paſcendum corpora, ſicut illi quærebant ab eo paſci, ſed ad paſcendum mentes. Et quoniam mirari poterant audientes, quomodo ipſe qui Filius hominis, hoc eſt homo erat, poſſet dare cibum permanentem, in vitam æternam ſubiicit: *Hunc enim Pater ſignauit Deus*. Græcis eſt ἐσφράγισεν, id eſt, ſigillauit, quod Chryſoſt. ſimpliciter interpretatur, ſigillauit, hoc eſt veluti ſigillo ſuo appoſito, voce ſua cœleſti, & miraculis confirmauit, & declarauit authoritatem eius, oſtendens quis ſit, & quod poſſit dare cibum hunc permanentem.

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus, vt operamur opera Dei? Nihil, quidem de operibus Dei, hoc eſt, Deo gratis, operādis Dominus dixerat, ſed tantum de operando cibo permanēte & tamen hi inferūt: Quid faciemus vt operemur opera Dei? ſiue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, ſiue potius quia intellexerunt ex eo quod dixit operandum cibum permanentem, hoc eſt, opere, & labore curandum illum cibum, non poſſe cibum operari, & curari operibus humanis, ſed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ cōſonat reſpōſio Domini, qua ſignificatur non quod opus Dei ſit cibus permanēs, ſed quo opere curatur & acquiritur cibuspermanens, qui eſt Chriſtus. Quoniam ergo Dominus dixerat operandū eſſe cibum, & illi de operibus Dei quæſtionem intulerunt, bene Dominus imitatus illorum quæſtionē reſpōdet.

Hoc eſt opus Dei, &c. Illi quidē de operibus Dei quæſierunt, Dominus vero ſingulariter de vno opere Dei reſpōdet, per quod lex Euangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, ſecernitur à lege Moſaica, quæ factorū dicitur. Perindè ergo eſt, ac ſi dixiſſet: Nō illa ſunt opera, quæ Deus à vobis nunc potiſſimū exigit, quæ Moyſes vobis præcepit de Circūciſione, victimis, & cæremoniis: ſed hoc eſt ſingulariter Deo gratū opus, hoc peculiariter nūc à vobis exigit.

Vt credatis in eum, quem miſit ille Credere enim opus Dei in propoſito dicitur, non ob id quod fides Dei ſit donum (nam hoc non ſeruit propoſito) ſed quia illud Deus exigit & illi gratum eſt.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis ſignum vt videamus, &c. Senſus eſt, Vis vt nos, qui Moyſi credimus, etiam tibi ſicut illi credamus: ac vt Magiſtrum à Deo datum recipiamus: quod ergo tu facis ſignum authoritatis tibi à Deo datæ declaratiuum, quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adeſſe Deum, omnibus verbis tuis fidem habeamus? Porro Manna, vox eſt Chaldæa. Nam Hebraice dicitur Man, quo nomine appellatus eſt cibus ille, quo Hebræi aliti ſunt in deſerto 40. annis, eo quod cum primum ei-

Credere, eſt opus Dei.

Manna vox Chaldæa.

bus ille à populo viſus eſſet dixerant: Man hu!

Dixit ergo eis Ieſus: Amen, amen dico, non Moyſes dedit vobis, &c. Quoniam tanti faciebant vetus illud manna, vel ob id quod in ſcripturis vocetur panis cæli: contra Dominus illud extenuat, & deprimit in comparatione panis, quem Pater iam mundo offerret: cúmque ſolita aſſeueratione, vt de re graui, ac probè animaduertenda locuturus reſpondit:

Amen, amen dico vobis, non Moyſes dedit vobis panē de cælo. Hoc eſt panem verè cæleſtē, quíque propria locutione è cælo datus, & deſcendiſſe dici poſſit. Non enim Dominus negare hic voluit, quin Moyſes dederit illum panem, quem Pſalmographus vocat panem cæli, quamuis id negare potuiſſet: ſed quod ille panis nō verè fuerit è cælo: impropria autem locutione è cælo datus dicitur, quia ſcilicet ex aëre pluebat: quomodo volucres aëris, aues cæli dicuntur. Hoc enim voluiſſe patet ex aduerſatiua: *Sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.* Inde enim patet prius Dominum negare voluiſſe, Moyſen dediſſe panem de cælo verū. Porrò adiectiuum verum hic dicitur, non vt opponitur falſo, nam & manna hoc modo fuit verus panis: ſed vel vt opponitur figurato, & vmbratili, vel potius, vt opponitur imperfecto, & ei, quod ſolum per participationem eſt aliquale: quomodo Ioānis vltimo Chriſtus dicitur verus filius Dei, & mox poſtea dicit carnem ſuam verè eſſe cibum, &c.

Panis enim verus eſt, qui de cælo deſcendit, &c. Si legatur panis Dei, quomodo & Græca, & vetuſtiſſima habēt exemplaria Latina, iam hac ſententia declaratur, quod dixit ſolum Patrem dare panem de cælo, & verum panem: quia ſcilicet panis qui de cælo deſcendit, & dat vitam mundo, non poteſt alterius dici panis, quam Dei, qui eſt in cælo, non poteſt dici panis humanus vel terrenus, ſed tantum diuinus. Si legatur: Panis verus eſt, explicantur conditiones panis veri, quibus diſtinguitur à manna, & quouis cibo corporali. Explicantur autem conditiones duæ. Altera cum dicitur, qui de cælo deſcendit. Nam manna nec eſt è cælo propriè, ſed ex aëre, nec deſcendit propriè, ſed tantum dicitur datum de cælo: cum deſcendere propriè ſit eorum, quæ per ſe mouentur. Altera cum dicitur, & dat vitam mundo. Per quæ verba etiam dupliciter ſeparatur panis Dei, & panis verus à manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primo quidem per illud quod dicit, dat vitam, abſolutè ſcilicet, & cæleſtem ſicut è cælo deſcendit. Secundo per hoc quod addit, mundo. Nam manna non mundo, ſed vni populo Iſraël datum eſt in cibū: panis autem verus vniuerſo mundo, hoc eſt, omnibus electis per vniuerſum orbem diſperſis.

Dixerunt ergo ad eum: Domine ſemper da nobis panē hunc, &c. Quomodo Samaritana, cui dictum eſt: Qui biberit ex hac aqua non ſitiet vnquam ſecundum corpus illud accipiēs, & carere indigentia

volens

volens dixit: Domine da mihi de hac aqua:ſic & iſti ſenſibilem adhuc panem ſomniantes dicunt:Domine ſemper da nobis panē hunc,qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet,tum ex eo quod non ſemel, ſed ſemper eum ſibi dari poſtulant,tum ex eo quod poſtea dicit Dominus eos non credere.

Dixit autem eis Ieſus:Ego ſum panis vitæ,&c. Hoc eſt, panis verè viuificans,& vitam largiens. Eſt enim Hebraica phraſis.Declaraturus autem ſe eſſe panem, & modum item aperire volens, quo panis hic obtineri poſſit,ſubijcit:

Qui venit ad me non eſuriet, &c. Quaſi dicat:Quicunq; alius panis non eſt panis vitæ abſolutè, nec eſt panis verus:quia nō tollit abſolutè famem,non tollit ſitim in æternū, ſed tantum ad horam: ego verò tollo famem abſolutè, quia in æternum. Cum autē conuenientia ſermonis videretur exigere vt diceret,qui mãducat me, non eſuriet,dicit hic in principio,qui venit ad me,& qui credit in me:vt abſtraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi,& bibendi corporaliter, & erigeret eos ad cogitandū,& panem de quo loqueretur eſſe ſpiritualē, & item manducationē illius.Cumq; prius dixiſſet,qui venit ad me,poſtea dicit,qui credit in me, vt exponat quid ſit venire ad ipſum, nimirum credere in ipſum,vt ſatis patet ex ſequentibus.Et cùm tantum dixiſſet ſe eſſe panem vitæ, non autem potum, declarat tamen ſe non tantum tollere famem,ſed etiam ſitim:vt intelligamus ea,quę ſunt diuiſa in alimentis corporalibus, vnita eſſe in alimento ſpirituali,nec eſſe hic eam alimentorum diſtinctionem,ſed panem vitæ ſecum adferre plenam ſatietatem. Non eſuriet enim, nec ſitiet fidelis: quia nullius ad veram vitam neceſſarij inopiam habebit, vel in hac,vel in futura vita: quia cognito Chriſto, & bonis, quæ per ipſum eſt aſſecuturus, nihil præterea magnopere deſiderabit, ſed in Chriſto & bonis ipſius conquieſcet appetitus ipſius.

Sed dixi vobis, quia & vidiſtis me,& non creditis. Significare voluit Dominus his verbis dixiſſe ſe prius illis,quod vidiſſent illum, nec tamen crederent. Et ſi quæratur quando id dixerit illis. Dici poteſt,dixiſſe quidem illum ipſis aliquando,etſi ſcriptum non ſit. Aut tunc dixiſſe illis cum diceret: Quæritis me, non quia vidiſtis ſigna,&c. Hoc enim erat dicere,vidiſtis me,& non creditis.

Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, &c. Abſolutè & in neutro genere dicit omne, vt generalior eſſet ſermo, & oſtenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, eſt ab æterno eos prędeſtinaſſe in numero electorum,& in tempore eos vocare inter electos,& filios Dei.Hi ergo proculdubio venient ad Chriſtum,nec alij præter hos ad Chriſtum fide,& dilectione perſeuerante venire poſſunt. Quos enim prædeſtinauit,hos & vocauit,&c. Sicut autem prædictis verbis ſignificauit infallibilem eſſe

domum patris: ita ſequentibus ſignificat infallibilem eſſe expectationem venientium ad ſe.

Et eum, inquit, qui venit ad me non eijciam foras. Vel vt habet Græca, non eijcio foras, hoc eſt, non abijcio à me, mea cura non deſtituam, ſed ſuſcipiam, alam, viuificabo & ſaturabo. Quo autem venientes & credentes in Chriſtum ſecuri ſint de ſua receptione, ſubijcit in illius confirmationem.

Quia deſcendi de cælo non, vt faciam voluntatem meam. Sed voluntatem eius, qui miſit me. Hinc ergo patet, quod non reiecturus eos, qui dati mihi à Patre venerint ad me, cũ volũtas eius ſit, vt tales recipiam. Quomodo autẽ illud non vt faciam voluntatẽ meã, ſit intelligendũ, dictũ eſt in cap. Concord. 36. circa illud Ioannis: Non quæro voluntatem meã, ſed voluntatẽ eius, qui miſit me, &c.

Hæc eſt autem voluntas eius, qui miſit me Patris; &c. Huiuſmodi Syllogiſmum hic indicat Saluator. Veni è cælo vt faciam voluntatem Patris mei. Sed volũtas eius eſt, vt omne quod dedit mihi non perdam, hoc eſt, non ſinam perire, ſed recipiam & reſuſcitem in nouiſſimo die: ergo omne quod datum à Patre venerit ad me recipiam, & nõ abijciam foras. Eſt autem Hebraica locutio in illo, omne quod dedit mihi non perdã ex eo, pro eo quod eſt, ex omni eo, quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem reſurrectionis per ſe præſtandæ facit mentionem & hic, & frequenter in ſequentibus, tum quod in reſurrectione demum electorum conſummatio, & vita ex omni parte beata expectatur, tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare poſſet, quomodo dicat nihil perire eorum quæ Pater illi dedit, & vitam æternam credentibus promittat, cum illi tamen nihilominus moriantur. Itaque ſignificat eos ſic habere vitam æternã, vt iam quidem viuant ſecundum ſpiritum, & licet ſecundum corpus moriantur, aut potius dormiãt tamẽ reſuſcitandi ſint in nouiſſimo die, quãdo iam ſecundũ ſpiritum ſimul & corpus victuri ſunt in æternũ fœliciſſimam vitam ita vt ob ſpem iſtam reſurrectionis corporalis eorũ mors, nõ ſit verè mors dicẽda, ſed ſomnus. Dicitur autẽ dies reſurrectionis, & iudicij dies nouiſſimus: quia ille erit finis temporis, iuxta illud: Iurauit per viuentẽ in ſecula ſeculorũ: quia tempus nõ erit amplius. Cæterum cũ ſubditur: Hæc eſt enim volũtas Patris, &c. Explicatio eſt, & repetitio præcedẽtis ſententiæ differens ab illa in hoc, quod in illa explicabatur voluntas Patris reſpectu datorum à Patre, in hac verò reſpectu venientium ad Chriſtum, hoc eſt, credentiũ in illũ.

Dies reſurrectionis, dies nouiſſimus.

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixiſſet, ego ſum panis, &c. Iudæi (nam hic etiam Galilæi vocantur Iudæi) vt erant carnales, & ſpiritualium rerum minimè capaces, cum intelligerẽt ademptam eſſe ſpem paſtus corporalis, cuius ſpe hactenus ferebãt ſermonem vertuntur ad calumniam & murmur: cùmque prius eum recepiſ-

ſent

lent pro expectato Meſſia, & Regem eum facere voluiſſent, iam velut humilem contemnunt, nec aliud poſſunt credere eum eſſe, quàm purum hominem communi more genitum. Porrò cum dicitur: Murmurabant de illo, quia dixiſſet, &c. Illud, de illo, quia dixiſſet, dupliciter poteſt accipi. Vel de illo ſcilicet Domino, vt ſit, murmurabant inter ſe propter Dominum, quòd dixiſſet, vel de illo, hoc eſt, propter illud quod dixiſſet, &c.

Reſpondit ergo Ieſus, & dixit eis: Nolite murmurare, &c. Compeſcit Dominus murmur Iudæorum, ſubiungẽs neminem credere poſſe in ſe, niſi cui hoc à Patre datum fuerit: vt ſic qui pro ipſo erant (erant enim aliqui in illa turba) ſcirent ſe non debere contendere cum infidelibus, & infideles ſcirent cauſam, quare non poſſent capere verba eius, ſed contra eum murmurarent.

Nemo inquit poteſt venire ad me. Hoc eſt, credere in me niſi Pater meus ſui ſpiritus afflatu traxerit eum ad me. Quid autem hoc loco ſit trahere, Dominus ipſe mox exponit cum ſubijcit: *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Audire ergo à Patre, & ita audire vt homo perdiſcat, id eſt, eum trahi à Patre. Non trahit igitur Pater ad filium homines velut homo lignum, aut ſaxum poſt ſe trahit, ſed ita vt (ſi modò ſacra prophanis componere licet) Herculem Gallicum fabulæ memorant homines attraxiſſe cathenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, ſed iis laxis: quo ſignificabatur illos ſolitos fuiſſe attrahi, oratione Herculis perſuaſos, ac ita perſuaſos, vt iam vltro accurrerent. Vt igitur nemo perſuadet certius quã Deus: ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere ſimul liberiores & lubentiores. Quo enim certius, & plenius hominibus vtilitas ingens in re aliqua oſtenditur, eo reddũtur animo in eam rem proniores & ardentiores Quare cum Pater ſuo ſpiritu monſtrat mentibus hominũ Chriſtum eſſe hominum Saluatorem, & in eo ęternam hominũ fœlicitatem ſitam eſſe, vt non poſſint non cupidiſſimè illum amplecti: trahit quidem eos, & potenter ſanè: ſed ſimul tam liberè, vt in nullam rem ſua ſponte ferantur cupidius. Non tamen trahit tantum oſtendendo, & docendo quod omnes deſiderant, aut ſuadendo, & perſuadendo ſicut homo: ſed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad credendum in Chriſtum & amandum eum.

Trahi à Patre.

Eſt ſcriptum in Prophetis, erunt omnes docibiles Dei, &c Authoritate ſcripturæ declarat tractum paternum eſſe neceſſarium, ac ſimul declarat, quis ſit tractus Patris, illius ſcilicet interna doctrina, & perſuaſio. Eſt autem teſtimonium hoc potiſſimum deſumptum ex Iſaïæ, cap. 54. cum dicitur: Vniuerſos filios tuos doctos à Domino ſupple, dabo, vel ponam, uod præcedit. Proinde cum dicitur eſt ſcriptum in Prophetis, pluralis numerus Hebraica phraſi pro ſingulari poſitus eſt Prophetis pro Propheta. Aut Prophetis ideo di-

ctum eſt, quia iſtud non ſolum in Iſaïa, ſed etiam in aliis Prophetis ſaltem ſecundum ſenſum inuenitur, & maximè Hiere. 31. cum dicitur: Dabo legem meã in viſceribus eorũ, & in corde eorũ ſcribam eam, &c. Huius autẽ prophetiæ, & erũt omnes docibiles Dei verior explicatio eſt, quã ſequitur Aug ſuper Ioannẽ, vt ſic intelligatur: Omnes regni Dei homines, vel omnes Eccleſiæ filij. Nam ſic intelligendũ eſſe locus ipſe docet, vnde hoc potiſſimũ eſt deſumptum. Non enim dicitur in Iſaïa vniuerſos docendos à Domino, ſed vniuerſos filios tuos ponam doctos à Domino. Loquitur autem Eccleſiæ fidelium. Ex hac ergo ſcriptura Dominus ad ſuũ propoſitum infert. Omnis ergo (nam coniunctionem illatiuã habent Græca) qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. Dicit, qui audiuit, & didicit. Nam ſunt qui audiunt Patrem non ſolum foris ſed etiam intus docentem de filiis, qui tamen à Patre non diſcunt: vt quibus nõ perſuadetur Ieſum eſſe Dei filiũ Saluatorem mundi. Ne autẽ quoniã dixit aliquos audire, & diſcere à Patre, putaretur Pater eſſe viſibilis illis, quemadmodũ magiſter videtur ab his quos docet, ſubijcit: non ſupple hæc dico, quod Patrem viderit quiſquã, ſed is tantum qui eſt à Deo vidit Patrem, hoc eſt, ego ſolus qui à Patre natus ſum, aut ab eo ſum miſſus in hunc mundũ, vidi eum, ea ſcilicet viſione, qua dictũ eſt ſupra debere intelligi illud: Deum nemo vidit vnquam. Significare ergo voluit Dominus eos qui à Patre audiunt & diſcunt: arcana quadã ratione ab eo doceri nempe per afflatus Spiritus ſui, & diſcunt quamuis non ſine medio ſenſibilis vocis eius, qui eſt à Deo, aut eorum quos ille inſtruxit.

Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Dixerat ſuperius voluntatẽ patris eſſe, vt omnis qui credit in filium habeat vitam æternam: id ergo ita ſe habere ſolita aſſeueratione iam confirmat dicens: Amen amen dico vobis qui credit in mé habet vitam æternam. Vbi quare non dixerit habebit vitam, ſed habet, & quomodo id verum ſit: dictum eſt in cap. Concord. 21. circa illud Ioannis. Qui credit in filiũ habet vitam æternã, & in cap. Concor. 36. circa illud Ioannis: Qui verbum meũ audit, & credit ei, qui miſit me, habet vitam æternam. Quoniam autem Iudæi de ſuo manna ſuperbiebant & ſentiebant magnifice: rurſum Dominus ad diſtinctionẽ illius, & omnis cibi, vocat ſe panem vitæ ac explicatiorem iam inter mãna, & ſe, ponit differentiã, quod attinet ad præbere vitã. Sed oritur hic difficultas, de qua morte intelligi debeat, quod dicitur: Patres veſtri manducauerunt manna, & mortui ſunt. Nam ſi intelligatur de morte corporali, nõ conſtabit differẽtia inter manducãtes manna, & panem vitæ manducãtes, cum etiam hi moriantur ſicut illi, ſi verò de morte ſpirituali, falſum eſt omnes eos fuiſſe mortuos, qui manna mãducauerunt: Comederunt enim illud etiam iuſti Moyſes, Aaron, Ioſue, &c. Optima autem, & facilis

diſſoluendæ

diſſoluendæ huius difficultatis via eſt, ſi non tam verba Domini ſpectauerimus, quã ſcopum, & intentionem eius, & ſecundũ illam verba eius interpretati fuerimus. Eſt ergo Domini intentio proculdubio, hoc negare de manna, quod pani vitæ conuenire affirmat, hoc eſt, negare manna potuiſſe à morte præſeruare, & vitam æternã manducantibus præſtare, quod ſibi cõpetere aſſerit. Itaque hanc Domini intentionẽ ſignificabũt eius verba ſi illud affirmatiuum mortui ſunt, exponatur negatiuè per non vixerunt per illud manna, non conſecuti ſunt per illud vitã æternam. Iam enim pulchrè conſtat differentia quã Dominus voluit ſignificare, hæc ſcilicet: Per manna, manducantes nõ ſunt cõſecuti ne morerentur, ſed haberẽt vitã æternã: manducantes autẽ me conſequuntur per me ne moriantur, ſed habeant vitam æternã. In hac ergo differentia, ſicut & in toto textu, ſermo eſt de morte abſolutè, de morte ſcilicet corporis & animæ, qua vtraque moriuntur, qui Chriſtum non manducant, neutra autem moriuntur, qui manducant. Quoniam autem Dominus de pane vitæ in ſuperiori ſententia obſcurius locutus eſt in tertia perſona, ideo eandem iam explicatius effert:

Ego ſum panis viuus, &c. Cũ prius dixerit bis: Ego ſum panis vitæ. Hoc eſt vitã largiens, nunc dicit: Ego ſum panis viuus vel, &c. vel vt habent Græca ὁ ἄρτος ζῶν, hoc eſt, panis viuens, vnde videtur hic viuens poſitum, pro viuificans ζῶν, ſcilicet pro ζωοποιῶν. Aut potius per hoc quod dicit ſe panem viuum, vel viuentem, ſignificat ex conſequenti ſe etiam eſſe viuificantem panem, ac ideo ſe poſſe viuificare: quia vitam in ſe habet & contra manna ideo nõ poſſe viuificare, quia ipſum in ſe non habet vitam. Sicuti autem aptiſſimo tropo ſe panem vocauit, eò quod conditiones panis ei perfectiſſimè conueniant, quæ ſunt viuificare, alere, & tollere famem, ac ſatiare: ita aptiſſimè credere in ſe vocauit manducare ſe. Per fidem enim panis hic nõ ſimpliciter ſumitur, ſed velut dentibus quibuſdam maſticatus, dum probè quis ſit, & qualis expenditur, & veluti frangitur, traijcitur cum quadã guſtus ſpiritualis delectatione in viſcera animæ noſtræ, ac incorporatur nobis: ita vt nobis per fidem arcano modo vnitus Chriſtus habitet ſecundum diuum Paulũ, in cordibus noſtris, eáq; ſua præſentia viuificet, alat, omnemq; ab eis eſuriem pellat, dum & inopiam neceſſariorũ ad vitam, & deſideriũ omnium aliorũ bonorũ aufert. [Porrò ſic dictum eſt: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternũ: quomodo ſupra dictum eſt. Qui biberit ex aqua, quã ego dabo non ſitiet in æternũ, &c Nimirum quia qui ſemel ex hoc pane mãducauerit, viuet ſemper, quantum eſt ex parte panis ipſius. Quod enim aliquis à vita illa excidit, nõ eſt ex panis illius impotẽtia, ſed ex defectu liberi arbitrij panem illum, vel relinquẽtis, vel amittentis.]

Panis eſt Chriſtus.

Et panis quẽ ego dabo caro mea eſt pro mũdi vita. Quod de ſe pane

iam non aliter loquatur quam ſuperius(quod tamen vult Chryſ. Theophyl.& pleriqué recentiores) omnino ex eo videtur, quod cum mox dixiſſet,Ego ſum panis viuus,&c, Si quis manducauerit ex hoc pane,&c.mox ſubiicit,Et panis,quem ego dabo; &c quæ ſubiectio non indicat eum iam de alio pane loqui,ſed explicatius velle oſtēdere quomodo,& per quid ipſe, qui ſe hactenus panem vocauit,ſit panis vitam hominibus largiens.Itaque quoniam hactenus dixit ſe panem vitæ,qui de cælo deſcendit, & credentibus in ſe promiſit, vitam æternam:ne intelligeremus ſufficere eam fidem,qua crederetur è cælo deſcendiſſe, & verus eſſe Deus, infert ſermonem de carne,& ſanguine ſuo, vt intelligeremus neceſſariā etiam eſſe fidem in ipſius humanitatem pro nobis in cruce traditam & paſſam.Hæc eſt enim fides, qua manducamus panē vitæ; nimirum qua credimus Chriſtum & verum eſſe Deum, & ſe hominem tradidiſſe pro nobis carnem ſuam,& ſanguinē.Nec Chriſtus in toto,hoc capite ſe panem vitæ vocat,niſi ratione vtriuſque ſimul ſcilicet & diuinitatis,& humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuiſſet eſſe Saluator humani generis, niſi ſimul & Deus fuiſſet,& homo pro hominibus paſſus: ita non vocat ſe peculiariter præ Patre & Spiritu ſancto panem vitæ, niſi quatenus Deus exiſtens per humanitatem in cruce paſſam credentes viuificat.Quod autem bis dicit,dabo,vt habent Græca, vel ob id fecit,vt primo dabo, ſignificaret ſe daturū carnem ſuam in cibum, quando per Spiritum ſuum docturus eſſet ſe nos immolatione carnis ſuæ redemiſſe,altero vero,dabo,ſignificaret ſe daturū carnem ſuam in mortem pro hominum vita.

Litigabant ergo Iudæi adinuicem dicentes. Quomodo poteſt, &c. Significatur his verbis inter auditores ob verba Domini non intellecta, de quorumq; intellectu non auſi fuerunt Dominū interpellare,ortam eſſe diſſenſionem: aliis aliter atque aliter interpretantibus,quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi quoniam quod dixerat de carne ſua danda in cibum carnaliter intellexerunt, quaſi particulatim carnem ſuam Dominus edendam daturus eſſet,more communis carnis:eius verba tanquam friuola,& falſa per arrogantiam reiiciunt,illud ſuum Iudaicum.Quomodo obiicientes.

Dixit ergo eis Ieſus. Amen amen dico vobis,niſi manducaueritis,&c. Dominus non ignarus de qua re diſceptarent, non oſtendit qua ratione poſſet dare carnem ſuam ad manducandū, nam id ex ſuperioribus intelligere potuiſſent, nec adhuc tēpus erat latius modum illum explicandi:ſed quod illi iudicabant eſſe abſurdum, & impoſſibile,hoc nunc confirmat eſſe neceſſarium, vt vel ſic humiliati conuerterentur ad requirēdam dictorum intelligentiam. [Cæterum quod non debeat locus iſtæ intelligi ſecundū præcipuā Domini intentionem de mādùcatione Sacramentali;primum

An de manducatione Sacramēti hic agatur.

ex

ex eo apparet, quod priùs dictum eſt, ex verbis Domini ſuperioribus, omnino videri idem eſſe manducare ſe & credere in ſe. Secundò ex eo, quod ſi de ea intelligatur, ſententiæ ſequentes non erunt vniuerſaliter verę: Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam, & qui manducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in illo. Opus enim erit in his ſemper ſubintelligere, dignè: quod tamen non poteſt intelligi in præcedentibus ſententiis, vt cum dicitur, hoc eſt panis de cælo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. Nam ſi intelligendum ſit, Si quis dignè manducauerit, iam non conſtabit differentia inter manna, & panem vitæ. Nam & illud dignè manducantes, non ſunt mortui ſecundum Auguſtinum. Proinde intelligendum eſt ibi eum qui indignè manducat panem vitæ in Sacramento, non verè manducare ex illo pane. Cũ ergo vel non catholicè (Hæretici enim hinc volunt demonſtrare Euchariſtiam neceſſario ſumendam eſſe ſub vtraque ſpecie) vel non ſatis commode (vt iam oſtendimus) locus iſte intelligi poſſit de manducatione Sacramentali, nec ille ſit proprius ſcripturę ſenſus, quo Aug. hunc locum intelligit de carne Chriſti myſtica: reſtat totum hũc locum conuenientiſſimè intelligi de manducatione ſpirituali, quę eſt per fidem in carnem traditam in cruce, & in ſanguinem effuſum pro nobis, quomodo vt intelligatur, & præcedentia, & ſequentia ſatis exigunt, & ſic ceſſant omnes difficultates, quæ oriũtur, ſi de Sacramentali manducatione accipiatur. Quod autem ſancti Patres locum hunc vt in plurimum interpretati ſint de mãducatione Sacramentali: factum eſt ab eis per extenſionem & accommodationem valde vtilem ſimul & aptam. Vtilem dico videlicet ad excitandum auditores, & lectores ad frequentem Sacramenti valde ſalutaris perceptionem. Aptam autem eo quod ſub Sacramento panis & vini verè contineatur caro Chriſti, & ſanguis, atque ob id, quæ abſolutè hic dicuntur de carne Chriſti, & ſanguine etiam competunt carni eius & ſanguini, vt continentur in Sacramento: maximè cum caro, & ſanguis Chriſti ideo inſtituta ſunt à Chriſto ſumenda ſacramentaliter, vt per ſacramẽtalem perceptionem, & excitaretur in nobis fides, qua mãducatur Chriſtus ſpiritualiter, & certiores redderemur de eo, quod Chriſtus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hęc, quod ideo veriſimile ſit Dominũ hoc tropo manducandi carnem, & ſanguinem bibendi, vſum eo lubẽtius, quod aliquando carnem & ſanguinem traditurus eſſet reipſa in Sacramento ſumenda: vt etiam ſi de Sacramentali perceptione hic non ſit potiſſimum locutus, ad eam tamen etiam reſpexerit.]

Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet, &c. Cum dixiſſet, Niſi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam,

tam,ac neceſſitatem manducandi, ac bibendi ſignificaſſet: commodè iam ſubiungit, manducationis huius & potus certum effe-ctum. E contrario inquit, quicunque manducat, & bibit, habet vitam æternam,& ego reſuſcitabo,&c. Cum dicit, habet vitam æternam,ſignificat vitam,quam per fidem anima in ſe habet,cum verò dicit,& ego reſuſcitabo eum,ſignificat vitam quam etiã habiturum eſt corpus.

Caro enim mea verè eſt cibus,& ſanguis meus verè eſt potus, &c. Probat manducantem carnem habiturum vitam æternam ex eo, quod caro eius ſit verè cibus,hoc eſt, perfectè habeat cibi conditiones,nec deficiens aliquid ſit in eo, quemadmodum in manna, & in reliquis corporis cibis.Singulariter enim ſe, & carnem ſuam Chriſtus hic cibum,& panem vocat, cum multiplex ſit ſpiritualis, & cæleſtis panis animæ, in ſcripturis ſignificatus. (Eſt enim ipſa diuinitas panis,item ſcriptura canonica,ac verbum Dei, & panis gratiæ cæleſtis,virtutum,ac bonarum operationum,vnde dicũtur beati qui eſuriunt,& ſitiunt iuſtitiam) quod ſine fide in Chriſtum è cælo deſcendentem,& pro nobis paſſum in cruce, nihil illorum verè mentem hominis paſcere poteſt, ſed mentem hominis permittit ieiunam,& languidam.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem in me, &c. Manet,& ego in eo,hoc eſt,indiuulsè,& intimè mihi coniũgitur, & ego illi: quare ex huiuſmodi manducatione & potatione non conſequitur vitã tranſitoriã, quemadmodum ex mãducatione cibi corporalis,qui mox tranſit,nec manet in manducante,ſed conſequitur vitã permanentẽ,& æternam. [Hic iam manifeſtum euadit,non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius ſanguinẽ,qui Sacramenta corporis,& ſanguinis Domini ſumũt, cum non omnes tales Chriſtũ habeant in ſe manẽtem: ſed hi carnem Domini manducant,& bibunt,vt hic quidem Dominus loquitur,qui credẽtes eius carnem, & ſanguinem in cruce pro hominum ſalute tradita, & quia diuinitati in vnitatẽ perſonæ cõiuncta, eſſe viuificatiua, ipſum Dominum vel per huiuſmodi ſolam fidem,vel ſimul etiam ſub ſacris Euchariſtiæ ſymbolis intra ſe ſumunt & amplectũtur,fideique cõpreſſu ita intra ſe tenent, tanquam eum,à quo nobis omnia optata veniunt, & præſtantur. Singulariter autem Chriſtus manet in nobis, qui illum fide viua ſumimus in Euchariſtia non tantum quia Spiritu ſuo præſens, & vnitus ſpiritui noſtro, ſed quia & corpore ſuo corpori noſtro ineffabili modo coniunctus.

Sicut miſit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, &c. Alij aliter hunc locũ diſtinguunt, ſed rectior eſt illorũ diſtinctio, qui ſermonẽ contexunt ex duabus partibus, quarum vtraque duobus conſtat membris hoc modo. Sicut miſit me viuẽs Pater, & ego viuo

uo propter Patrem:ſic,qui manducat me, etiam ipſe viuet propter me.Illud enim,&,cũ dicitur,& qui manducat me,Hebraico more poſitũ eſt pro ſic,vel ita. Sic certè Cyrillũ diſtinxiſſe certiſſimum eſt,ex eo,quod ſic ſcribat,Quemadmodũ igitur(inquit)homo ſum factus volũtate Patris,qui è naturali vita emanaui,& homo factus viuo,corpuſq́; meũ vita repleui:non aliter qui carnem meã manducat propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbi prętер diſtinctionem etiam intelligi poteſt ſatis, quis ſit totius huius ſentẽtię ſenſus Illud enim,viuo propter patrem , quamuis poſſit intelligi de vita,qua Chriſtus viuit ſecundũ diuinitatẽ, vt viuere dicatur quatenus Deus propter Patrẽ,quia à Patre vitam, & naturam ſuã accepit:potius intelligendum eſt de vita,quam habuit ſecundũ humanitatem,quæ deitati coniuncta in perſonę vnitatem,prętеr vitam corporalem,quam habuit ab anima,etiam habuit vitã diuinitatis. Cũ enim præmittit,Sicut miſit me viuens Pater,& ſubdit, & ego viuo propter Patrem: ſignificat miſſionẽ viuentis Patris cauſam eſſe,quare ipſe miſſus,hoc eſt,homo factus viuat propter Patrem , ſicut in ſequenti parte manducationem ſui ſignificat eſſe cauſam quare quis viuat propter ipſum. Quoniam enim Pater ex natura ſua vitam habens, filium miſit in mundum, hoc eſt,hominem eſſe fecit:ideo filius homo factus eadẽ vita viuit propter Patrem,nimirũ quia à Patre mittente humanitas diuinitati cõiuncta eſt in vnitatẽ perſonæ.Iã quod dicitur propter Patrẽ,rectè intelligitur præpoſitio propter poſita pro per, vt frequenter accipitur, & apud Græcos διὰ habere accuſandi caſum pro paterno: eo quod Dominus hic non videatur ſignificare voluiſſe ad quẽ finẽ vel ipſemet viuat,vel is qui ſe manducat,ſed à quo & ipſe, & ille vitam habeat.Nã hoc oſtendere pertinet ad propoſitũ.[Ex prędictis autem & illud patere poteſt, quare non dixerit ſolũ , Sicut miſit me Pater,ſed addidit, viuens , nẽpe vt ſignificaret Patrẽ per ſe viuentem,& non ab alio accipientem vitam, ſupremã cauſam eſſe vitæ à qua per filium vita ad manducantes perueniret.Non ſolum tamen Saluator vult ſignificare ſimilitudinem , ſed etiam priorem partẽ ſimilitudinis cauſam vult eſſe ſecundæ , hoc eſt,quod,quia Pater miſit filium viuentem per ſe , ob id manducans filium victurus eſſet per filium. Vt enim manducans filium viueret per filium,ideo pater viuens miſit filium viuentem per ſe Patrem. Hæc ergo ſententia vt eſt nouiſſima , ita eſt demonſtratio omniũ quæ prius ſunt dicta,nẽpe quod caro Chriſti ſit verè cibus,quod illam manducans habet vitam æternam , quodq́ue qui manducando carnem manet in Chriſto,& Chriſtus in illo,ex huiuſmodi manducatione conſequitur vitam æternam.]

Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit,&c. Concluſurus ſuũ ſermonẽ Dominus,poſtquam declarauit quomodo verè ipſe ſit cibus cęleſtis,

ſtis, rurſum tertio inculcat differentiam inter ſe panem, & manna Moſaicum ex quo occaſionem ſumpſerat iſte ſermo. Cum autem dicitur.

Non ſicut manducauerunt, &c. Oratio eſt defectiua perficienda hoc modo, vel ſimili, ita qui ederit ex hoc pane morietur. Vnde ſequitur veluti aduerſatiua ſubintelligendæ partis. *Sed qui manducat hunc panem viuet in æternum. Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum.* Locus ſermonis deſcribitur, non tantum propter hiſtoriæ certitudinem, ſed etiam vt ſignificaret Euangeliſta Dominum hæc palam dixiſſe, & multis audientibus. Vnde infert.

Multi ergo audientes, &c. Multi ergo etiam ex diſcipulis eius, hoc eſt, his qui ipſum frequenter ſequebantur, & habebantur in ordine diſcipulorum, dixerunt, *Durus eſt hic ſermo,* de comedenda ſcilicet carne viui hominis, & bibendo ſanguine eius. Et quoniã durum vocant hunc ſermonem, hoc eſt, aſperum, inſuauem, & intolerabilem, hinc addunt, *Quis poteſt eum audire.* Hoc eſt, quis hæc ſuſtineat audire? cuius aures ferant hanc doctrinam?

Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum, quia murmurarent, &c. Dicit Ioannes apud ſemetipſum, vt intelligamus Dominum non audiuiſſe murmur diſcipulorum, ſed diuinitus illud cognouiſſe. Itaque Deum ſe eſſe declarans, & ſe verè, quemadmodum dixit, è cælo deſcendiſſe: reſpondet ad ea, quæ humana ratione non audiuit inter ipſos iactari.

Hoc, inquit, *vos ſcandalizat,* hoc eſt, offendit, quod dixi me è cælo deſcendiſſe, & carnem meam manducandam vt quis viuat in æternum?

Si ergo videritis filium hominis aſcendentem, vbi erat prius? Eſt autẽ oratio in abſoluta perficienda hoc modo, Quid tum dicetis? Rectè enim Aug. Hæc verba, Si ergo videritis, dicta intelligit ad tollendum ſcandalum de edenda carne ortum. Nam cum ſtatim præceſſerit de illo ſcandalo, ad illud referendum videtur quod ſequitur, hoc vos offendit. Itaque hunc indicat ſenſum. Hoc vos offendit, quod dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis aſcendentem vbi erat prius, certè vel tunc videbitis quia non eo modo, quo putatis erogandum eſt corpus eius, nec carnali more manducandum, cum integrum fuerit in cælum receptum. Quod autem dicitur filius hominis fuiſſe prius in cælo, dupliciter poteſt intelligi, nempè quia erat prius in cælo, quam è cælo deſcenderet, ſic tamen vt non intelligatur cælum reliquiſſe: vel potius, quia erat prius in cælo quam in cælo aſcẽderet, iuxta illud, Filius hominis, qui eſt in cælo. Aſcendit enim eo ſecundũ humanitatẽ, vbi ante aſcenſum erat ſecundũ diuinitatẽ. Porro conditionaliter Dominus locutus eſt dicens, Si ergo videritis, & non, Cũ ergo videritis,

deritis,aſcenſionem ſuam in cœlũ indicans verius quã explicans: tũ quia nondum aduenißet tẽpus palam profitendi gloriam ſuam, tum quod non omnes diſcipuli illi viſuri eſſent eius aſcenſionem.

Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam, &c. D. Chryſoſt.& poſt eum Theophyl.& alij hunc locum ſic intelligunt, vt per Spiritum & carnem intelligatur ſpiritualis, & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & Auguſt. intelligit in quibuſdam locis illud Pauli, littera occidit, Spiritus autem viuificat. Secũdum hunc ergo intellectum, Dominus ſermonem habitum carnaliter intelligentibus,& ob id reputantibus durum, reſpondet, quomodo eum intelligere debeant aliter, quam intellexerunt. Et ſicut hęc verborum explicatio optimè reſpondet murmurantium verbis, ita & ſequenti ſententiæ congruit.

Verba quæ locutus ſum vobis, Spiritus & vita ſunt, hoc eſt ſunt ſpiritualia, & ſpiritaliter intelligenda, ac ſic auditori conferunt vitam. Sic enim hanc ſententiam etiam Auguſtinus enarrat.

Sed ſunt quidam ex vobis, qui non credunt. Quaſi dicat: Non durities ſermonis eſt occaſio veſtri ſcandali, ſed incredulitas quorundam veſtrum, per quam non eſtis capaces ſenſus verborum meorum. His ergo verbis Dominus rurſum ſuam diuinitatem oſtendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc apertè ſignificaturus Ioannes ſubiungit.

Sciebat enim Ieſus, non tum primum, ſed etiam ab initio cõuerſationis ſuæ cum diſcipulis, qui eſſent in turba omniũ diſcipulorum credẽtes, & quis inter duodecim traditurus eſſet eũ. Vnde & Iudas hic ſignificatur tunc non ſatis credidiſſe in Ieſum. Reddita cauſa quare Chriſtus aſſerere non dubitauit quoſdã non eſſe credentes etiam ex diſcipulis, Ioãnes redit ad verba Domini, quibus ſua interpoſuerat. Et dicebat, inquit, propterea quia ſcilicet ſunt quidam veſtrum, qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, *Dixi vobis* paulo ante *quod nemo poteſt*, &c. Significat ergo & fide opus eſſe,& eam à patre petendam, ac expectandam.

Ex hoc multi diſcipulorum eius abierunt retro. Ex hoc ſcilicet tempore. Illud autem *abierunt retro*, ſimpliciter exponendum eſt per deſciuerunt ab eo, nec amplius more ſolito illum ſequebantur. Sequitur enim quod huius veluti eſt expoſitio. *Et iam non cum illo ambulabant.* Itaque Dominus conuerſus ad duodecim dixit: *Num & vos vultis abire?* Quærit autem iſtud cum ſciret eorum volũtatẽ: tum vt oſtenderet ſe non indignatũ illis, qui ab eo defeciſſent, quaſi ignominia ab eis affectus, tum vt ſignificaret ſe non indigere eorum ſequela, ne putarent ſe facere gratiam, quod aliis relinquentibus, ipſi permanerent. Itaque Petrus, tum quod ardentioris eſſet ſemper fidei, tum quod ſolitus eſſet omniũ nomine reſpondere, pro omnibus loquitur, idem de Chriſto alios omnes ſen-

tire exiſtimans,quod ipſe ſentiebat.

Domine, inquit, *ad quem* ire poterimus derelicto te,qui nos viā ſalutis melius quam tu docere poſſit? Tu enim ſolus habes verba, quæ vitam æternam conferre poſſunt credēti,& ſuſcipienti. Quibus verbis ſignificat ſe agnoſcere poſt Dominū nullum eſſe Magiſtrum ſecundum illi,ſignificat item ſe non, vt turba illa,terrena quærere , ſed tantùm doctrinæ cœleſtis eſſe cupidum. Etſi autem non eſt veriſimile Petrum tum prædicta omnia de manducanda carne, & bibendo ſanguine Domini intellexiſſe, cum ignoraret adhuc myſterium Crucis:tamen certiſſimè credidit vera eſſe, quæ dicebantur, quod perſuaſus eſſet ipſum Ieſum verum eſſe Chriſtum.Vnde ſequitur : *Et nos credimus,& cognouimus, quia tu es Chriſtus Filius Dei viui*, ſignificatur ergo quod iamdudum crediderant (nam Græcè eſt credidimus πεπιστεύκαμεν) & perſuaſi eſſent.Additur autem in Græcis,& apud Auguſtinum, *viui*, Scripturæ more. Nam hoc epitheto ſcriptura Deum verum ſeparat à mortuis idolis.

Reſpondit ei Ieſus. Nónne ego vos duodecim elegi , & ex vobis , &c. Dominus corrigere volens Petri reſponſionem , atque oſtendere nō omnes hoc credere,quod ille putauit eos credere & ob id non ſine cauſa interrogaſſe num & ipſi vellent abire, ſubiecit,Nónne ego vos duodecim elegi,&c. Quibus verbis etiam ſignificat non mirum eſſe ſi ex diſcipulis quidam abirent retro, cum etiam inter Apoſtolos inueniretur vnus incredulus. Nam & Aug.& Beda in ea videntur fuiſſe ſententia, vt putent Iudam fuiſſe malum etiam cum vocaretur ad Apoſtolatum : quamuis hanc ſententiam reijciat Lyra , ſed non efficacibus rationibus. Eſt autem veriſimile Dominum vocaſſe Iudam Satan vel Diabolum , non quomodo poſtea Petrum vocat Satanam dicens , vade poſt me Satana, hoc eſt,tu qui mihi in his quæ Dei ſunt aduerſaris:ſed quomodo hæc nomina appropriantur per antonomaſiam dæmoni,hoſti humani generis , vt nomine capitis Dominus vocauerit membrū eius, ſicut intelligunt Gregorius , & Cyrillus. Itaque diabolum vocat Iudam,quia diabolicum & Satanicum hominem.

Iudas quomodo Diabolus appelletur.

Finis ſecundæ partis Commentariorum , *quæ continet explanationem capitum Concordiæ vigintiquatuor : hoc eſt Acta Chriſti à ſecundo Paſchate vſque ad tertium, Acta ſcilicet ſecundi anni prædicationis eius.*

COM

COMMENTARIORVM IN CONCORDIAM EVANGELICAM.

PARS TERTIA.

Continens acta tertij anni Chriſti vſque ad reſuſcitationem Lazari.

Reprehenduntur Phariſæi diſcipulos calumniantes quòd illotis manducarent manibus. Matth.15. Marci.7.

CAPVT LX.

P[d] *Oſt hæc autem ambulabat Ieſus in Galilæa, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.*[b] *Et*[a] *tunc* †[c] *acceſſerunt' ad eum* ▷ *Phariſæi, & quidam de ſcribis venientes ab Hieroſolymis'.*[b] *Et cum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus, id eſt non lotis, manducare panes vituperauerunt. Phariſæi enim & omnes Iudæi, niſi crebro lauerint manus, non manducant, tenẽtes traditionem ſeniorum: & à foro niſi baptizentur, non comedũt: & alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare, baptiſmata calicum & vrceorum & æramentorum & lectorum. Et interrogabant eum Phariſæi & ſcribæ*[a] *dicentes: Quare diſcipuli tui* † *nõ ambulabant iuxta' traditionem ſeniorũ?*[a] *non enim lauãt manus ſuas cũ panẽ manducãt.*[b] *ſed cõmunibus manibus manducant panẽ.* ▷[c] *Ipſe autẽ reſpondẽs* ‖ *ait illis':*[a] *Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram? Hypocritæ*[c] *bene prophetauit Iſaias de vobis*[b] *hypocritis*[a] *dicẽs,*[b] *ſicut ſcriptum eſt:*[c] *Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè eſt à me* ‖ *in vanum' autem me colunt, docentes doctrinas &* † *præcepta' hominum.*[b] *Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptiſmata vrceorum, & calicum, & alia ſimilia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum feciſtis præceptum Dei, vt traditionem veſtram ſeruetis. Moyſes enim* †[a] *[&] Deus*[c] *dixit: Honora patrem*[b] *tuum*[c] *& matrem*[b] *tuam,*[c] *& qui maledixerit Patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis:* ▷ *Si dixerit' homo patri vel matri*[b] *Corban, quod eſt*[c] *donum, quodcunque*[a] *eſt*[c] *ex me, tibi* ‖ *profuerit'*[b] *& vltra non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri:*[a] *& non honorificabit patrem ſuum aut matrem ſuam, &* †[c] *irritum feciſtis mandatum' Dei propter traditionem veſtram*[b] *quam tradidiſtis, & ſimilia huiuſmodi multa facitis.*[c] *Et* ▷ *aduocatis'*[a] *ad ſe*[b] *iterum*[c] ‖ *turbis, dixit eis': Audite*[b] *me omnes*[c] *& intelligite.* † *Nihil eſt extra*

† b *conueniunt.* ▷ a *ab Hieroſolymis ſcribæ & phariſæi.* † a *tranſgrediuntur.* ▷ b o *At ille.* ‖ b o *dixit* ‖ a o *ſine cauſa.* † a o *nam data.* † a *nam* ▷ a *Quicũque dixerit.* ‖ a o *proderit.* † b *reſcindentes verbum* ▷ b o *aduocans.* ‖ b o *turbam dicebat illis.* † a *Non quod intrat in os coinquinat hominem, ſed quod procedit ex ore hoc coinquinat hominem.*

homi

hominem introiens in eum, quod poſſit eum coinquinare, ſed quæ de homine procedunt, illa ſunt quæ coinquinant hominem[l]. [b] *Si quis hab.*[t] *aures audiendi, audiat* Et *cum introiſſet in domum à turba* [a] *tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei: Scis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandalizati ſunt? At ille reſpondens ait: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Sinite illos, cæci ſunt, & duces cæcorum.* || *Cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foueam cadent.* [Et] [b] *interrogauerunt eum diſcipuli eius parabolam.* [a] *Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſere nobis parabolam iſtam.*|| [c] *At ille dixit*[l] [b] *illis: Sic* [a] *adhuc* [c] *& vos* † *ſine intellectu eſtis? Non intelligitis quia omne* [b] *extrinſecus introiens in hominem?* [&] *quod intrat in os,* [b] *non poteſt eum coinquinare, quia non intrat in cor eius: ſed* [c] *in ventrem vadit, & in ſeceſſum* ▷ *exit*[l] [b] *purgans omnes eſcas? Dicebat autem quoniam* [c] *quæ* * [b] *de homine exeunt,* [&] [a] *procedunt de ore, de corde exeunt, &* || [c] *ea coinquinant hominem.* [b] *Ab intus enim* [c] *de corde* * [b] *hominum* [c] *malæ cogitationes* † *procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta,* [a] *falſa teſtimonia* [b] *auaritia, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus,* ▷ [c] *blaſphemia*[l], [b] *ſuperbia, ſtultitia: Omnia hæc mala ab intus procedunt, & hæc ſunt quæ* [c] || *coinquinant*[l] *hominem:* [a] *non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.*

C.6.43.

|| b Et ait. † b o imprudentes ▷ a emittitur. † a autem || b illa coinquinant. * a enim † c exeūt: ▷ a blaſphemia. || b coinquinant.

Poſt hæc autem ambulabat Ieſus in Galilæa, &c. Verbum Ambulare accipiendum eſt pro conuerſari, vt quod hic dicit Euangeliſta, Poſt hæc ambulabat Ieſus in Galilæa, perinde ſit, atque perſeuerabat adhuc in ea cōuerſari, nā alioqui iampridem in ea fuerat conuerſatus. Cum enim ſequitur: *Quia quærebant eum Iudæi interficere:* Non videtur id Ioānes dixiſſe propter necem, quā paraſſent Domino Iudæi in Paſchate mox præcedente, ſed eam quam deſcripſit in capite quinto, occaſione paralytici ſanati in Sabbatho.

Et tunc acceſſerunt ad eum Phariſæi, & quidam de Scribis, &c. Cum enim in Galilæa manere Dominum viderent Scribæ & Phariſæi Hieroſolymitani, *veniunt è Iudæa in Galilæam,* non vt diſcant, ſed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi fauore recipi, atque prædicari. Benè ergo hos calumniatores ſcribunt Euangeliſtæ, non tantùm fuiſſe Phariſæos, & Scribas, ſed etiam fuiſſe Hieroſolymitanos, atque à Hieruſalem deſcendiſſe in Galilæam, vt ſic duplici nomine exaggerarent horum impietatem: nimirum quod & Hieroſolymitani eſſent, & ob id iuſtiores, ac doctiores habiti, eo quod Hieruſalem fons pietatis, ac doctrinæ haberetur, & quòd à Hieruſalem deſcendiſſent, tantum viæ non dubitantes aggredi calumniandi cauſa.

Et cum vidiſſent, inquit Marcus, *quoſdam ex diſcipuli eius.* Communibus manibus, id eſt, non lotis māducare panem, vituperauerunt. Expoſuit autem Marcus ipſe, quid ſit cōmunibus manibus, eo quod

eo quod hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperũt vocare commune, quod nos prophanum aut immundũ appellamus. Quoniã enim nõ omnibus indifferẽter veſcebantur, ſed quędã eis ſeparata erãt in cibũ quibus tanquã ſanctis, & ſacris veſcebantur: hinc per Metalepſin commune dixerunt, quod prophanum eſt, & immundum. Porro Phariſæi pleraq; circa lotiones ſtatuerũt, non quatenus faciebant ad ciuilem quandam mundiciem, ſed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatẽ & ſanctitatẽ. [Quoniam enim lex ex variis contactibus, & accidentibus ſtatuit contrahi immũditiam, eámque lotionibus purgari, & Dominus in lege toties ad ſanctitatem & munditiã Iudæos hortatus fuerat dicens: Sancti eſtote quoniam ego ſanctus ſum, & lauamini, mundi eſtote, &c. Hinc ne forte inſcij in congreſſu, ex aliquo contactu immunditiam contraxiſſent, Phariſæi etiam à lege nõ præceptas lotiones diuerſas, vt habet Marcus, induxerũt.] Peculiariter autem lotionem manuum ante cibum, & inter edendum frequentem, ac eorum vaſorũ, quibus vſus erat inter edendum ſuperinduxerunt: quia metuebant ne ex horum immunditia cibus etiam pollueretur, aut nõ ſatis mundè ſumeretur, quem iuſſi erant mundũ manducare, atque ex polluto cibo, vel non ſatis mundè ſumpto etiam amplius coinquinarẽtur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationẽ eos mouiſſe ſatis patebit poſtea ex verbis Saluatoris. Diſcipuli autem eiuſmodi conſtitutiones negligebant, vt qui à Domino docebantur ea, quæ veræ pietatis eſſent, quorũ cura, & ſtudio non libuit illis intentos eſſe Phariſæorũ traditionibus, quas à Domino nõ didicerãt: imo quorũ neglectũ ab eo didicerant ſatis verbo, & exẽplo, Itaq; hoc vidẽtes Phariſæi, & Scribę, cũ diſcipulis non expoſtulant, ſed velut in graui facinore Dominum ipſum adoriuntur, & in illum torquere volẽtes totam ſuam calumniam.

Cur, inquiunt, *diſcipuli tui*, qui te ſequuntur, & ex tua pendent inſtitutione *transgrediuntur traditionem ſeniorum*? Sic enim legẽdum eſt non pluraliter traditiones, nam de vna traditione quæſtio erat. Notandum autem quod non dicant.

Non enim lauant manus ſuas antequam panem manducent, ſed cum panem manducant. Traditio enim Seniorum non tantum exegit ciuilem illam ablutionem manuum, quæ paſſim fit ante prandium & cœnam, ſed crebram etiam inter manducandum Vnde Marcus dicit Phariſæos, & Iudæos non manducare niſi crebro lauerint.

Ipſe autem reſpondens ait illis: Quare & vos transgredimini, &c. Clauum clauo retundit Dominus. Si enim diſcendi cauſa petiuiſſent rationem facti diſcipulorum: vtique Dominus eam illis aperuiſſet, verum quoniam criminando, & inuehendo in Dominum dicunt. Quare, ideo prætermiſſa cauſa ob quã diſcipuli hoc tacerent, retorquet calumniam in calũniatores, ſimili modo eos cri-

minans,ſed non ſimili affectu. Teſtimonium autem quod profert deſumptum eſt ex cap.29.Iſaiæ,& citatum hic more ſolito magis ſecundum tranſlationem 70.quam Hebraicam veritatem. Prima ergo huius teſtimonij parte Dominus ſignificat notatam illorum hypocriſin,& rectè ſe eos vocaſſe hypocritas,eo quod zelo iuſtitiæ videri vellent calumniari diſcipulos, cum tamen iuſtitiæ non eſſent ex animo ſtudioſi.

Populus,inquit hic, *labijs me honorat*,quia me Deũ,& Dominum omnium creatorem,& id genus ſimilia prædicat, *cor autem eorum longè eſt à me*,quia corde ſuo longè diuerſa à mea voluntate cogitat,deſiderat,& amat.Sequenti verò teſtimonij parte Dominus ſignificat notatam horum præpoſteram,& vanam religionem.

In vanum, inquit, *colunt me*, non ſolum facientes, ſed etiam *docentes doctrinas*, quæ ſunt mandata hominum. Illud autem in vanum poteſt accipi dupliciter.Aut vt ſit ſenſus, in vanum hoc eſt, fruſtra colunt me,quia non aſſequentur finem, & fructum cultus mei. Aut vt ſignificetur uanum, & friuolum eſſe cultum illorum, quo Deum colebant,quia non in rebus illis conſiſtebat,in quibus oportebat.Atque hunc ſenſum ſatis ſignificat quod verbum Græcum μάτην, vertit Interpres in Matthæo, ſine cauſa. Cultus enim vanus eſt, qui rationabili caret cauſa. Vnde apud Marcum in declarationem teſtimonij infertur.

Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpat eos, quod tenerent traditiones hominum,ſed quod hoc facerent relictis Dei mandatis.

Et dicebat illis, Benè irritum feciſtis præceptum Dei propter, &c. Poſtquam dixit Dominus eos, præpoſtere eſſe religioſos, vt qui poſthabitis Dei mandatis ſtudioſi eſſent inanium mandatorum, oſtendit iam, quod in primis eis obiecit etiam impiè eſſe religioſos, vt qui docerent mandata hominum non à ſenioribus accepta, ſed ab ipſiſmet inſtituta, quæ contraria eſſent mandatis Dei. Quod cum in multis facerent,tamen commodè declarat in mandato, quo præcipitur honorandos parentes, quod primum eſt inter ea,quæ ſunt ad proximum & proximũ his,quæ ſunt ad Deum. In primis ergo ipſum ponit Dei mandatum.

Honorare parentes quid ſit.

Deus,inquit,aut vt habet Marcus *Moyſes*? quia Deus per Moyſen dixit: *honora Patrem,& Matrem.* Vbi notandum verbo honorandi non tantũ præcipi reuerentiã illam, quæ in verbis, & externo geſtu conſiſtit,ſed etiam,vt filij de parentibus pręclarè ſentiãt,eiſq; niſi contra Deum aliquid iubeant,obediant, eorum etiam vitam, honorẽ,dignitatem omnibus viribus defendant,& eiſdem in omnibus periculis,in egeſtate,in ſenio,in aduerſa valetudine,quibuſcunque poſſunt remediis, opibus, conſiliis, conſolationibus ſubueniant.Subſidium enim Hebraicus ſermo honorem vocat.

Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, vel matri, Corbã, &c. Huius Phariſaïcæ legis ex variis interpretationibus duæ ſunt præcipuè, quæ præſenti loco, & intentioni Saluatoris benè conueniunt. In primis autem certum eſt hic eſſe ἀποσιώπησιν, hoc eſt reticentiam. Dominus enim initium ponit Phariſaïcæ legis, ſed eam nõ abſoluit. Non tamen obſcurum eſt, quid reticeatur, nempe rectè facit, aut legi ſatisfacit. Iam etiam certũ eſt hac lege Phariſaïca doceri, quomodo filij parẽtibus egẽtibus, & ſubſidiũ à filiis poſtulãtibus, reſpõdere debeãt, & poſſint petitũ ſine crimine, imò piè, & religioſè negare. Id verò dupliciter intelligi poteſt. Primò vt illa verba.

Munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit: Sint verba filij cum indignatione reijcientis parentum petitionẽ in hunc ſenſum: Si quid petierint parentes egeni à filiis, vos dicitis eos rectè facere ſi dixerint ſuis parẽtibus: Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud poſt habito Deo, cui dedicatũ eſt, & cõſecratum, in tuos vertatur vſus? Aut ſine interrogatione conquerẽdo in hunc modum: Pater, tam es petax, vt quidquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vſus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij, quaſi ſacram reueriti abſtineant ab ea, atque ſic indigentia cõficiantur. Secundò, melius accipi poſſunt illa verba, nõ cum indignatione prolata, ſed vt hũc habeãt ſenſum: donum quodcunque in cultum Dei cõtulero, etiã tibi proderit: quia illud ex animo conferam, vt eo non minus te, quàm me ipſum adiuuare, & Deum propitium tibi reddere velim. Præterquam enim quod hic ſenſus maximè ipſis verbis conuenit, etiam ipſum comprobat, quod apud Marcum ſequitur: *Et vltra nõ dimittitis eum quicquã facere patri ſuo, vel matri.* Quo ſatis ſignificatur filios doctos hactenus honorare, & iuuare ſuos parẽtes, vt eos participes facerent ſuarum oblationũ. Illud autem quod legitur in Matthæo: *Et non honorificabit, &c.* Non debet accipi, vt ſint adhuc verba pertinentia ad legem Phariſaïcam, ſed ſunt verba Domini quibus ſignificat filium ſecundum præcedentem legem Phariſaïcam facientẽ ab honore, hoc eſt, ſubſidio parẽtibus debito impediri. Correſpõdent enim illa verba in Matthæo, illis quæ dicũtur in Marco: *Et vltra nõ dimittis eũ quicquã facere, &c.* Itaque ſenſus eſt: Et filius huic traditioni veſtræ obediens, non honorificabit parentes, ſicut ei à Deo eſt præceptum. Et quod ſequitur in Matthæo.

Et irritũ feciſtis mandatũ Dei, &c Illatiuè intelligendũ eſſe ſubiunctũ, vt ſit ſenſus: Et per hunc modum irritũ feciſtis, &c. Dicuntur autem irritum feciſſe mandatũ Dei: quia ſuis traditionibus inualidam, & infirmam reddiderunt legem Dei, vt non haberet ſuũ pondus, & vigorem quem deberet. Porrò Corban dictio eſt Hebraica, ſignificans, vt & Marcus vertit, donũ, aut oblationẽ, quemadmod im ſæpè eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus. *Corban.*

Et aduocatis ad ſe iterũ turbis dixit eis, &c. Poſtquam redarguiſſet

Dominus Phariſæos & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti ſuorum diſcipulorũ aduocata ad ſe turba, cœpit reddere. Non ſimpliciter autem turbam ad ſe vocat, ſed quoniam dogma excelſum, & à conſueta Phariſæorum doctrina alienum turbis propoſiturus erat, prouocat eos ad diligẽtem animaduerſionem, & expenſionem dicendorum: *Audite*, inquit, *me omnes*, & quæ audiueritis etiam intelligite. Vbi emphaſi non caret quod dicit me, & omnes, vt eſt apud Marcum. Per me, enim ſignificat ſe potius, quam Phariſæos audiendum, per omnes, ſignificat ſe de re attentione digna, & omnibus vtili locuturũ. Itaque quoniam Phariſæi in duobus peccabant, nimirum quod ſuorum Seniorum traditionibus friuolis nimis inhærerent, ac Dei interim mandata, quæq́; potiora erant negligerent: Dominus priore parte ſuæ ſententiæ refellit Phariſaïcas illas lotiones, ſecũda verò parte docet, quæ potius velut coinquinatiua hominis ſint obſeruanda & reputanda. Primò ergo dicit:

Non quod intrat in os coinquinat hominem. Vel vt eſt apud Marcum: Nihil eſt extra hominem introiens in eum, quod poſſit eum coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio à Domino ad refutationem Phariſaïcarum lotionum, patet quod prius dictum eſt, Phariſæos crebras illas lotiones, quas ante cibum, & inter manducandum obſeruabant & requirebant, obſeruaſſe ea perſuaſione, quod putauerint cibum pollui manibus illotis contrectatum, ſicq́; pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum reddere. Alioqui enim hæc verba Domini nihil facerent ad refutationem Phariſæorum. Nunc autem apertè ad hoc faciunt, cum dicens generaliter cibum nullum, qui intrat in os coinquinare hominem, ſignificet, vt & poſt cõcludit, nec cibum illotis manibus ſumptum coinquinare. Secunda autem Dominicæ ſententiæ pars eſt.

Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem, &c. Quibus verbis ſicut non voluit Dominus ſignificare omne hoc coinquinare, quod procedit ex ore, cum ex ore procedant ſputa, procedant & bona, ac ſalutaria verba: ita nec voluit id tantum coinquinare hominem, quod ex ore procedit: cum & cogitationes malæ, & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquendi more vſus eſt Dominus, vt contrariam ſententiam opinioni Phariſæorum efferret. Illi enim quod intrat in os coinquinare dicebant: Dominus contra ea potius, quæ ex ore procedunt, quanquã nec omnia, nec ſola. Apud Marcum autem, qui oris nullam facit mentionem, ſed pro ore ſemper ponit hominem, generalior ponitur ſententia.

Quæ de homine, inquit, *procedunt, illa ſunt quæ coinquinant hominem.* De homine enim procedunt & cogitationes & operationes malæ. Rurſum autem Dominus poſt hanc ſententiam pro ſuo more ad expenſionem dicti eius, quod non omnes capiebant, prouo-

prouocans, ſubijcit: Si quis habet aures audiendi, audiat.

Tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei: Scis quia, &c. Cum prædicta a Domino audiſſent Phariſæi, nihil quidem apertè ſunt auſi contradicere Domino, quia vehementer eos conuicerat: ſed in ſe ipſis indignatione repleti ſunt, & fortè etiam indignationē exterioribus quibuſdam ſignis demonſtrauerunt. Vnde diſcipuli ſigna indignationis animaduertentes, aut ex ſeipſis conijcientes indignationem & offenſionem Phariſæorum, quandoquidem & ipſimet diſcipuli in dictis verbis Chriſti nonnihil fuerunt turbati, vt ex eorum interrogatione ſatis patet, adeunt Dominum dicentes:

An ſcis Phariſæos audito hoc ſermone ſcandalizatos? Hoc eſt, offenſos? Quod quærunt non quod planè putarent Dominū hoc ignorare, aut non tam ipſum hoc obſeruaſſe, quam ſeipſos: ſed tum quod mirarentur Dominū, qui toties inculcauit ſcandala proximorum eſſe vitanda ſtudioſè, ea dixiſſe vnde alios ſcandalizandos non poſſet dubitare: tum quod & ipſemet nonnihil ſcandali paſſi eſſent, vnde liberari optabant. Itaque Dominus audiens diſcipulos Phariſæorum curam gerentes, ac pro ſe, eiusq́; honore ſolicitos, docere volens quandoque ſcandalū quorundam fortiter eſſe contemnendum: nimirum, cum quidam obſtinate peruerſi, ex prædicatione veritatis, aut factis planè diuinis ſcandala ſibi faciunt, hoc eſt, occaſiones alienandi ſe à veritate, & perſequendi veritatē, aut iuſtitiam deſumunt, reſpondit in hunc modum: *Scandala quando contemnenda.*

Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus cæleſtis, &c. Per plantationem non plantatam à Deo intelligens reprobos, aut reproborum collectionem, qui etſi ſint à Deo in hoc mundo creati, & conſtituti, dicuntur tamen hic non plantati à Deo, quia non ad vitam æternam prædeſtinati & præparati, vt fructus Deo dignos proferant. Iuſti autem per diuinam prædeſtinationem, & gratiam vocationis, ac iuſtificationis plantati ſunt à Deo ad vitam æternā iuxta illud: Plantati in domo Domini in atriis domus Dei noſtri florebunt. Tales non erant hi Phariſæi, vnde & eradicandos dicit, *Pſal. 91.* hoc eſt perdendos, & ex hoc mundo extirpatos reijciendos à Deo tanquam inutiles, & deſperatas plantas in perditionem æternam: ac ob id ſignificat indignum eſſe magnam rationem offenſionis eorum habere. Quid enim oportet curare ne illi ſcandalizentur, & impingant, qui etiam ſunt eradicandi?

Sinite illos, cæci ſunt & duces cæcorum. Id eſt, Omittite illorū curam agere, & ſcandali eorum rationem habere, eo quod deſperati ſint, & omnino eradicandi. Nam infertur iſtud ex præcedenti ſententia. Porrò quod ſequitur.

Cæci ſunt, & duces cæcorum. [Græca paulo aliter, & feſtiuius habent ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, id eſt, duces ſunt cæci cæcorum: & eſt ſenſus: Ipſi cum ſint cæci, duces tamē cæcorum ſe pollicentur.

Quod ſi legatur coniunctio, &, hunc oportet ſenſum intelligere: Cæci ſunt, & tamen duces cæcorum. Per hoc autem quod dicit ipſos eſſe duces cęcos, videtur intelligendum eum ſignificaſſe deſperatos eos eſſe, nec fieri poſſe vt non ſcandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id ſcandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cæci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conſpicere: nec mirum quod etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cæci facilè in die impingunt, non ex lucis defectu, ſed proprio vitio. Verum ſi tantũ cæci fuiſſent, & cæcitatem ſuam agnoſcentes illum acceſſiſſent ſupplices, qui ſolus poteſt cæcis viſum reſtituere, ſanabiles fuiſſent. Nunc autem putantes ſe videre, & cæcorum etiam duces ſe eſſe profitentes, nec agnoſcentes ſe alterius ducatu indigere: facti ſunt planè deſperati, nec aliud de eis expectari potuit, quàm vt ſe cum ſuis ſpectatoribus præcipitarent in foueam æternæ damnationis, & ſeruitutis præſentis.

Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſere nobis, &c. Poſtquam intellexerunt Apoſtoli non habendam curam ſcandali Phariſæorum, ſui curam habēt: atque vt à propria turbatione liberarentur, petunt ſibi explicari ſermonem prædictum, quem etſi nudus eſſet & apertus, tamen parabolam vocant, eo quod putabant ſenſum aliquem reconditum, & alium ab eo, quem verba præ ſe ferebant, ſub eo latere. [Quoniam autem diſcipuli parabolam putauerunt Domini ſermonem, cum tamen nude eſſet accipiendus, nec intelligebant veritatem ſermonis ſi nudè accipiatur, & propriè:]. Hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem dicens:

Adhuc etiam vos eſtis ſine intelligentia? Qui tanto tempore verſati in lumine doctrinæ meæ, & familiarius à me educti in quibus rebus verè ſita ſit hominis puritas, merito præ aliis debebatis intelligere ſermonem meum non eſſe parabolam, ſed nudè acceptũ verum eſſe. Nec tamen dedignatus eſt Dominus explicationem ſermonis ſui ſubiungere dicens apud Matthæum ſic:

Non intelligitis, quia omne quod intrat in os, in ventrem, vadit, & in ſeceſſum emittitur? Nullus enim cibus eſt, qui non ſecundum aliquam ſui partem, imò maiorem vadat in ventrem, & in ſeceſſum emittatur. Quamuis autem ſciret Dominus cuiuſlibet cibi aliquã partem, non deſcendere in ventrem, nec eijci, ſed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum, quæ conuertitur in corporis naturam, tantùm dicit cibum ſumptum emitti in ſeceſſum, quod hoc modo rudibus apertius oſtenderet cibum non coinquinare, cum nihil cibi cor hominis (à cuius ſolius pollutione coram Deo homo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod eſt immũdi in cibo per ſeceſſum eijceretur. Vnde apud Marcum additur: *Purgans omnes eſcas*, hoc eſt, hac ſui eiectione ſeparãs

quidquid

quidquid in omnibus cibis eſt immundum à puris, quæ in corpore remanent. Itaque hac additione ſignificat, tantum abeſſe vt cibus poſſit hominem coram Deo coinquinare, vt etiam natura per excrementa reijciat, quod impurum eſt, ſeruata tantùm puriore materia. Declarata autem prima ſuæ ſententiæ parte declarat & ſecundam:

Quæ, inquit, *de ore procedunt*, vel vt habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: ſignificans omnem hominis pollutionem coram Deo pendere ex corde, quod per multa declarat Dominus exempla, non tantum enumerans, quæ ex ore procedunt, ſed & cogitationes, & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcum nempe, *auaritiæ, nequitiæ*, id eſt, malitiæ, *doluss, impudicitiæ variæ*, ſcilicet extra naturalem concubitum, *oculus malus*, hoc eſt, inuidia. Porrò per blaſphemiã ſignificatur ſermo derogans diuino honori, aut potius quoduis conuitium, ſiue in Deum, ſiue in homines. Per ſtultitiam vanitas, & petulantia quæuis, aut peculiariter ſtultiloquium. Concludit autem Dominus poſt enumerationem quorundam, quæ hominem coinquinant:

Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem. Significans, & quorſum, & qua intentione dixiſſet prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarent ea in derogationem legis Moſaïcæ eſſe potiſſimum dicta, quemadmodum ſuperius eſt annotatum.

Sanatur filia Chananeæ. Matth. 15. Marci 7.

CAPVT LXI.

[b] ET inde ſurgens, [b] & egreſſus inde Ieſus, † ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis, & ingreſſus domũ, neminem voluit ſcire, & non potuit latere. * [a] *Ecce* ▷ [b] *enim* [c] *mulier* [a] *Chananæa à finibus illis egreſſa,* [b] *ſtatim vt audiuit de eo, cuius filia habebat ſpiritum immundum,* [a] *clamauit dicens ei: Miſerere mei Domine fili Dauid. Filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui non reſpondit ei verbum. Et accedentes diſcipuli eius, rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamat poſt nos. Ipſe autẽ reſpondens ait: Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. At illa †* [c] *venit & ▷ adorauit eum, (*[b] *erat enim mulier gentilis Syrophaniſſa genere) & rogabat eum, vt dæmonium eijceret de filia eius* [a] *dicens: Domine adiuua me.* [c] *Qui* [a] *reſpondens ‖* [c] *ait* [b] *illi: Sine primùm ſaturari filios.* [c] *Non eſt* [b] *enim* [c] *bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa* [b] *reſpondit, &* [c] *† dixit* [b] *illi:* [c] *▷ Vtique Domine: nam & catelli ‖ comedunt* [b] *ſub menſa* [c] *de micis,* [b] *puerorum* [a] *quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum. Tunc reſpondens Ieſus* * [c] *ait illi:*

† [b] abijt in fines
** [a] &*
▷ [b] mulier enim
† [b] o intrauit
▷ [b] procidit ad pedes eius
‖ [b] o dixit
† [b] dicit
▷ [a] o etiam
‖ [a] o edũt

illi: [a] *O mulier, magna eſt fides tua, fiat tibi ſicut vis.* [b] *Propter hunc ſermonem vade, exijt dæmonium à filia tua.* [a] *Et ſanata eſt filia eius ex illa hora.* [b] *Et cum abijſſet domum ſuam, inuenit puellam iacentem ſupra lectum, & dæmonium exijſſe.*

Et inde ſurgens, & egreſſus inde Ieſus ſeceſſit, &c. Quoniam Iudæi offenſi his, quæ Chriſtus ſalutaria docuit, indignos ſe illis faciebant, & iam tempus appropiuquaret, quo regnum Dei ab eis transferretur ad Gentes: ideo Dominus relictis Iudæis ſeceſſit in partes Tyri, & Sidonis, hoc eſt, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, hac loci mutatione ſignificans, quàm ſitiret etiam gentium vocationem, pertæſus infidelitatem Iudaicam, & veluti præſagiū quoddam edens, eius quod poſt erat futurum. Hæc enim præcipua videtur fuiſſe ratio huius ſeceſſus Domini in has partes, quã quam & ideo videri poſſit ſeceſſiſſe, vt aliquandiu cum ſuis quieſceret. Ideo enim videtur Marcus dixiſſe, *ingreſſus domum neminem voluit ſcire.* Quanquam & alia ſit ratio eius, quod neminem voluit ſcire, videlicet ne videretur eo animo veniſſe, vt contra quàm Apoſtolis præcepit gentibus prædicaret, & palam miracula apud eas faceret: qua re Iudæi occaſionem deſumere potuiſſent dicendi ſe iuſtè illum non recipere qui cum prophanis gentibus haberet commercium. Voluit ergo iam neminem ſcire, quia tanquam homo fecit, vt lateret, quantum in ipſo erat, ingrediendo ſcilicet domum, nec palam ſe manifeſtando, ac ſuis ſilentium præcipiendo. Et tamen non ſine voluntate eius diuina factum eſt, vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipſum accederet ſupplicatura. Sic & cum dicitur: *Non potuit latere.* Non vult Euangeliſta abſolutè potentiam latendi negare in Chriſto, quandoquidem abſoluta potentia, & diuina variis modis latere potuiſſet: ſed ſignificare eum non potuiſſe latere, per ea omnia, quæ fecit vt lateret.

Ecce enim mulier Cananea à finibus illis egreſſa. Mulierem hanc quam Matthæus Cananæam vocat, Marcus dicit fuiſſe gentilem, & genere Syrophœniſſam. Vbi pro Gentili Græcis eſt ἑλληνὶς, hoc eſt Græca. Sed Græca dicitur Marco, non quod patria, aut genere eſſet Græca (ſic enim non fuiſſet Cananea, nec Syrophœniſſa) ſed pro conſuetudine loquendi ipſorum Iudæorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica eſſent alieni vocare Græcos, vt paſſim patet ex Actis, & Pauli Epiſtolis. Chananæa autem dicitur, quia ex poſteritate Chanaan erant gentium illæ reliquiæ, quæ in terra Iſraël atque vicinia reliquæ factæ fuerant, vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. [Inter cuius Chanaan filios vndecim, quorũ poſteritas terrã illam habitauit, filius primogenitus fuit Sidon, vt patet Geneſ. 10. qui ciuitati Sidon antiquiſſimæ, & celeberrimæ nomen dedit: ex

cuius

cuius finibus dicitur hic veniſſe mulier iſta. Dicitur autem Syrophœniſſa, & non ſolùm Phœniſſa, quia quædam Phœniciæ pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores Syrophœnices: à quo loco etiam hæc Syrophœniſſa dicta eſt, vel vt quidā habent Græci libri Syra Phœniciſſa, per diuiſionem.] Porro cùm hiſtoria hęc in ſe ſatis ſit aperta, obſeruandæ in ea tantùm ad noſtram inſtructionem multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam diſpenſatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. Adeo enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filiæ, & cura eius, vt indignitatis ſuę licet cōſcia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore conſtāti illum palam proſequi nequaquam deſiſtens, etſi frequenter paſſa repulſam, adeo etiam vt filiæ miſeriam ſuam duceret. Vnde non dicit. *Miſerere filiæ meæ*, ſed mei. Et poſtea: *Domine adiuua me*. Quibus verbis ſignificat quam malè ipſam haberet filiæ calamitas. Secundo obſeruandū, idq́; potiſſimum in hac muliere, quam inſignis & admiranda fuerit fides, Chriſti etiam teſtimonio ſingulariter comprobata. Credidit enim Ieſum eſſe filium Dauid, hoc eſt, Meſſiam, & Saluatorem à Iudæis expectatum. Credidit in manu eius eſſe, ac item velle ſalutem afferre etiam quibuſlibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaca virtute eum eſſe ſuperiorem, neq; oratione illi, & precibus opus eſſe putauit aliquorum more, vt filiam ſanaret, ſed poteſtate illum hoc efficere poſſe, idq́ue abſentem. Vnde non dicit: Ora Deum tuum pro me, aut deſcende ad filiam meam, ſed tantum, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum eſſe hominum Saluatorem datū diuinitus. Iam ex magnitudine fidei huius ſecuta eſt in ipſa etiam animaduerſione digna fiducię magnitudo & conſtantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidē, quam diximus, hinc egreſſa ad eum, opem eius implorauit, omnino cōfidens ſe eam obtenturam, idq́ue adeò certò, vt ab hac fiducia dimoueri non potuerit, neque primum Domini ſilentio, neq; mox reſponſo dato diſcipulis, quo ſeſe in totum gentibus videbatur negare, neque denique reſponſo ſibi dato, quo gratiam ſuam ſaltem in præſens nondum ſaturatis filiis negare videbatur. Nec dubium quin hæc & fidei, & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex perſuaſione Spiritus, & attractione, ac reuelatione Patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox paſſim in gentibus erat operatuus. Poſtremum obſeruanda in hac muliere patientiſſima humilitas, qua indignitatis ſuæ conſcia non indignabatur & ſe toties reiici ab eo, qui iam facilē ſe aliis præbuerat ſemper, & ſe canibus comparari, quin potius ſe humiliter catellam agnoſcens, tantum petiit beneficium canibus debitum, & conueniens impendi ſibi. Quod autem Dominus paratiſſimus alioqui, & cupidiſſimus prę-

ſtandi

ſtandi deſideratam à ſe ſalutem, toties renuit exaudire mulierem, aut potius diſtulit: duplicem habet cauſam. Alteram ne Iudæi haberent occaſionem calumniandi ipſum tanquam gentium fautorem, quas abominabantur. Alteram vt ipſa repulſione, & dilatione virtutes huius mulieris & magis, magiſque accenderentur, & omnibus fierent manifeſtæ. Ob has ergo cauſas Dominus & primum non reſpondit ei verbum, & ſecundo diſcipulis partim miſericordia motis, partim impatientia clamoris, reſpondit.

Non ſum miſſus, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Vel vt habent Græca, ad oues perditas domus Iſraël, Quæ ſententia dupliciter accipi poteſt: Primum vt ſit ſenſus, Non ſum miſſus corporali præſentia niſi ad oues, &c. Alludit autem Dominus ad præceptum olim datum Apoſtolis. Secundo intelligi poteſt Dominum ſic dixiſſe, quomodo in ſermone qui dicitur in monte, protulit teſtimonia ſcripturæ in eum ſenſum, in quem ipſi Phariſęi accipiebant. Sic enim omnes Chriſtum expectabant, quaſi ſoli Iſraëli mittendus eſſet. Ob prædictas item cauſas, etiam tertiò mulieri cauſam ſuam agenti poſt repulſam precem Apoſtolorum reſpõdit, *ſine prius ſaturari filios*, doctrina ſcilicet mea, & miraculis.

Non eſt enim bonum, hoc eſt, non eſt honeſtum, nec decorum (Græcè enim eſt *καλὸν*) *ſumere panem filiorum, & mittere canibus*, vel vt habent Græca proiicere catellis. Significat autem Dominus per filios, Iudæos, per canes, Gentiles, ob Idololatriæ, & peccatorum ſpurcitiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorũ affectu, quam ſuo. Nam apud ſe mulier hæc fide iuſtificata non canis erat, ſed filia Abrahæ. Iudæi verò ſe ſolos Deo charos, & ſanctos iudicabant, cæteros omnes canum loco habebant.

At illa reſpondit, Et dixit illi, Vtique domine, hoc eſt, verè Domine ſic eſt vt dicis. Nam catelli tantum edunt de micis puerorum cadentium è menſa. Qua reſpõſione ſignificat ſe agnoſcere Iudęos eſſe filios & Dominos ſuos, ſe verò eſſe vilem catellam: ſignificat item & ſe non petere aliud beneficium, quam canibus ſuo iure competat: ac hoc ipſum, quod peteret, non eſſe niſi veluti micam eorum miraculorum, quæ in Iudæorum gratiam Chriſtus operari poſſet. Verba ergo hæc plena ſunt humilitate, modeſtia, fide, ac prudentia. Itaque Dominus his verbis ſe quantumuis prius variis rationibus reluctantem, ſuperatum ſignificans dicit, vt eſt apud Marcum, *Propter hunc ſermonem vade, &c.* Ac rurſum ſignificans ſe prius diſſimulaſſe verius, quam negaſſe ſuam bonitatem, exclamando dicit, vt eſt in Matthæo.

O mulier, magna eſt fides tua, fiat tibi ſicut vis, Hoc eſt, petis. Hac enim ſignificatione ſignificat non tantum admirationem ſuam, ſed etiam quod non potuerit diutius ſeſe continere veluti anxiè laborauerit, diſſimulando tandiu ſuam bonitatem.

Magna

Magna inquit, *eſt fides tua*, hoc eſt, non ſimplex, nec communis, ſed rata, & eximia, & conſtans.

Sanatur ſurdus & mutus. Mar. 7.

CAPVT LXII.

E[c]T[o] *cum tranſiſſet inde Ieſus,*[b] *iterum exiens de finibus Tyri,*[c] *venit*[b] *per Sidonem*† [c] *ad mare Galilææ*[b] *inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei ſurdum & mutum, & deprecabantur eum vt imponeret ei manum. Et apprehendens eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas eius, & expuens tetigit linguam eius, & ſuſpiciens in cælum ingemuit, & ait illi Hephetha, quod eſt adaperire. Et ſtatim apertæ ſunt aures eius, & ſolutum eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & ſurdos fecit audire, & mutos loqui.* A. 51. †a ſecus.

Et cum tranſiſſet inde Ieſus iterum exiens de, &c. Græca non habet in Marco venit per Sidonem, ſed exiens de finibus Tyri, & Sidonis venit ad mare, quæ lectio narrationi Matthæi magis conuenit, & tamen quod mirum eſt omnes libri Latinorum habent: Venit per Sidonem. Rurſum non eſt Græcis inter medios fines Decapoleos, ſed per medium finium Decapoleos. Non enim ſignificare voluit Euangeliſta mare Galilææ eſſe inter medios fines Decapolis, ſed Chriſtum tranſiiſſe per medium illius regionis, poſtquam veniret ad mare Galileæ: quod etiam in noſtra lectione ſignificabitur, ſi illud inter medios fines referatur ad verbũ, venit. Eſt autem Decapolis regio à decem potioribus ciuitatibus, quę in ea ſunt, dicta ſic: quamuis de his ciuitatibus, quæ ſint, non conueniat inter authores, ſicut nec de ſitu huius regionis. *Decapolis.*

Et adducunt ei ſurdum & mutum, &c. Eum qui pro ſe Dominum orare non potuit, pij pro illius ſalute ſoliciti, & illius calamitatem miſerati, ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecantur, ſola manus impoſitione credentes duo ſimul mala poſſe tolli ab hoc miſero. Dominus autem ſanaturus oblatum, primum quidem apprehendit eum de turba ſeorſum, nolens miraculũ hoc manifeſtè facere, ne videretur popularis laudis affectator, noſque doceret vanam gloriam fugere. Deinde cũ ſolo verbo curare poſſet, vt oſtẽderet carnem ſuam eſſe viuificatricem, & omnia quæ illius ſunt eſſe ſalutifera, miſit digitos ſuos in auriculas eius, vnum quidem dextræ manus in ſiniſtram aurem, & vnum ſiniſtræ manus in dextram aurem. Tum ſputo in digitis accepto tetigit linguã eius

hinc

hinc ſuſcipiens in cælum ingemuit: ipſo quidem reſpectu in cælum ſignificans virtutem ſanandi ſe habere à Deo, atque ab illo quærendam omnem medelã, ipſo verò gemitu ſignificans quàm miſereretur humanæ naturæ, quæ tum à dęmonibus, tum ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati tranſgreſſionem, ac gemendi nobis præbens exemplũ, cum pro noſtra, noſtrorumque ſalute ſupernæ pietatis ſubſidia imploramus. Poſtremum qui ſe ſuſpiciendo in cælũ, & ingemiſcendo verũ hominem oſtendit, iam & diuina ſe prędıtum poteſtate declarauit, cum imperatiuo vſus verbo dixit, Ephphetah, quod eſt adaperire. Vbi ſciendum Imperatiuũ hunc non eſſe Hebraicũ, ſed Chaldaicum, aut Syriacum. Poſuit autem Euangeliſta Chaldaicã vocem, non quod putaret illi ineſſe maiorem virtutem, quàm cuiuſuis alterius linguæ voci, ſed ad admirationẽ virtutis Chriſti, qui vna vocula communi, & per ſe nullius momẽti tantum effecerit, vt duo ſimul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire ſignificat, nõ ad aures tantum referri debet, de quibus mox ſubditur. Et ſtatim apertæ ſunt aures eius, ſed etiam ad linguam, quæ Hebraica phraſi dicitur aperiri, cum ad loquendum, ſoluto eius vinculo, fit apta, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum Et hic ergo poſtquã dixit Dominus, Adaperire, ſubiicitur: Et ſolutum eſt vinculum linguæ eius. Porrò apparet hunc ſurdũ, & mutum, non planè fuiſſe mutũ, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac proinde non à natura fuiſſe ſurdum, ſed ex accidente. Nam ſupra pro muto Græcè eſt μογιλάλον, hoc eſt eum, qui eſt impeditæ linguæ, aut balbus. Et hic poſt curationem dicitur, ſolutum eſt vinculum, hoc eſt, impedimentum linguæ eius, & loquebatur rectè, quo videtur ſignificari, quod prius quidem loquebatur, ſed non rectè, nec expeditè. Deinde ſi natura ſurdus fuiſſet, & mutus ſublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuiſſet, niſi prius didiciſſet.

Et præcepit eis ne cui dicerent, &c. Dè hoc Domini præcepto ſuperius ſatis eſt dictum, quomodo non ſeruantes illud non peccauerint, ſed potius id fecerint quod debuerint, eo magis ſuſpicientes magnitudinem Ieſu, ac magis per hoc prouocati, vt apud omnes prædicarent, quod cum talia poſſet, & præſtaret, non ſolum nihil exigeret pręmij, ſed ne gloria quidẽ tam inſignis facti cuperet frui. Itaq; paſſim, de Ieſu iſti prædicabãt dicentes: *Bene omnia fecit.* Quod certè elogium in ſolum Deum competit. Quod autem pluraliter dicunt: *ſurdos fecit audire, & mutos loqui*, cum vnius tantum curati facta ſit mentio, dicendum pluralem numerum pro ſingulari poſitum. Aut ideò pluraliter dixiſſe, quia vt ex Matthęo mox patet, hoc tẽpore turbæ obtulerunt multos mutos, cæcos, & claudos, eoſque omnes Dominus curauit. Maximæ autem dicendũm Græca non habere fecit, ſed ποιεῖ, id eſt, facit vt ſit, Surdos facit audire,

audire, quo ſignificant eius potentiam ad efficiendum hoc quoties voluerit.

Septem panibus paſcuntur quatuor millia. Matthæi 15. Marci 8.

CAPVT LXIII.

E[a]T[b] in diebus illis,[a] aſcendens in montem ſedebat ibi. Et acceſſerunt ad eum turbæ multæ habentes ſecum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos: ita vt turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes, & magnificabant Deum Iſraël: Ieſus autem [b] iterum cùm turba multa eſſet, nec haberent quod manducarent, [c] conuocatis diſcipulis [a] ſuis, † [c] dixit' [b] illis: [c] Miſereor ▷ ſuper turbam, quia [b] ecce [c] iam triduò ‖ perſeuerant mecum, & non' habent quod manducent. [b] Et ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficient in via, [a] & [ideo] dimittere eos ieiunos, nolo ne deficiant in via, [b] quidam enim ex eis de longè venerunt. [c] Et † reſponderunt' ei diſcipuli [b] ſui: Vnde ergo nobis in deſerto panes tantos, vt ſaturemus turbam tantam? [b] Vnde iſtos quis poterit hic ſaturare panibus in ſolitudine? Et ▷ interrogauit eos' [a] Ieſus: [c] Quot panes habetis? ‖ At illi dixerunt: Septem, [a] & paucos piſciculos. [c] Et præcepit turbæ † vt diſcumberent' ſuper terram: & accipiens ſeptē panes [a] & piſces, & [c] gratias agens fregit, & ▷ dedit' diſcipulis ſuis [b] vt apponerent, [c] & [a] diſcipuli ‖ [c] appoſuerunt turbæ'. Et habebant piſciculos paucos, & ipſos benedixit, & iuſſit apponi. [c] Et † comederunt [a] omnes, [c] & ſaturati ſunt, & ▷ quod ſuperfuit de fragmentis tulerunt' ſeptem ſportas [a] plenas. [c] Erant autem qui manducauerunt, [b] quaſi [c] quatuor milium [a] hominum, extra paruulos & mulieres, [b] & dimiſit eos. [c] Et [a] dimiſſa turba [b] ſtatim † aſcendit in nauiculā [b] cum diſcipulis ſuis, [a] & [c] venit [a] in fines Magedan [&] [b] in partes Dalmanutha.

Et in diebus illis aſcendens in montem ſedebat ibi, &c. Frequenter Dominus turbas declinaturus, ac quietis, & orationis cōmodum locum captans, & ad perfectiora ſuos vocare volens hoc facto, in monte aſcendit: quanquam hic videri poſſit in montem aſcendiſſe, vt omnibus magis eſſet conſpicuus, quia ſequitur, & acceſſerūt ad eum ſedentem ſcilicet in monte: niſi velimus intelligere Chriſtum ſuo more iā è monte, poſtquā in eo aliquantulū quieuit, deſcēdiſſe ad turbas, cū eas ad ſe accedere cognoſceret. Annotat autē diligenter D. Hieronymus, pro eo quod nos habemus debiles, Græca habere κύλλους, id eſt, quæ dictio nō generale debilitatis nomen eſt, ſed vnius infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui

† [a] ait ▷ [a] turba. ‖ [b] o ſuſtinent me, nec † [a] dicūt ▷ [a] ait illis. ‖ [b] qui † [b] o diſcumbere ▷ [b] dabat ‖ [a] dederunt populo † [b] o manducauerunt ▷ [b] ſuſtulerunt quod ſuperauerat de fragmentis † [b] aſcendens nauim.

vno claudicat pede, ſic *κυλλος*, appelletur, qui vnam manum habet debilem, quem nos mancum aut mutilum dicere poſſumus. Vnde veriſimile eſt Matthæum per *κυλλους*, eos ſignificare voluiſſe, quos Ioannes cap. 5. vocauit *ξηρους*, id eſt, aridos. Itaque, apud nos nomen generale debiles accipi debet, vt manuum ſignificet debilitatem. Alioqui enim fruſtra ſubiiceretur: Et alios multos. Quod autem turbæ ægros ſuos proiecerunt ad pedes Ieſu, ſignificat & cumulum, ac multitudinem oblatorum ægrorum, & magnitudinem fidei in turbis: quod ſcilicet nihil dubitarent tum de eius potentia, tum bonitate, quam tantam credebant, vt ſi vel miſeros tantum conſpiceret, nō poſſet nō illis mox ſubuenire.

Ieſus autem iterum cum turba multa eſſet, nec haberent quod, &c. Obſeruandum hic primò quidem in turba, quanto Domini deſiderio tenerētur, quod & ex longinquo illum ſunt ſecuti, & triduo perſeuerauerunt apud illum: ne tunc quidem de abitu, & cibo, curando cogitantes, cum de fame periclitarentur. Veriſimile eſt autem aliquid cibi eos ſecum ſumpſiſſe, quod ad vnum aut alterum diem ſufficere poſſet: quanquam illud: *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*, indicare videatur illos toto triduo non multum cibi habuiſſe, quod & illud ſignificat: *nec habent quod manducent*. Secundò verò in Chriſto obſeruandum ingens miſerationis, & benignitatis eius exemplum. Cum enim turbæ ob ſuam vtilitatem Domino adhærerent, & apud illum manerent: tamen miſereri ſe dicit turbæ, eo quod triduo perſeuerarent ſecum. Quod autem Dominus conuocatis diſcipulis expoſuit priuſquam miraculum faceret, & ſuam miſericordiam, ac voluntatem, & turbarum inopiam, & periculum: ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidem, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi ſimilem inopiæ turbarum ſubleuationem illi, quam aliquando experti fuerant, vt dicerent: Si miſeraris illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, paſce ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his verbis ad diſcipulos habitis ſignificauit non oſtentationis gratia ſe ad miraculum hoc proſiluiſſe, ſed coactum iuſta miſeratione. Poſtremo in diſcipulis obſeruandum, quanta adhuc ſtupiditate tenerentur & diffidētia, qui cum prioris miraculi fuiſſent ſpectatores, & miniſtri, iam tamen dicunt:

Vnde nobis in deſerto panes tantos, hoc eſt, tam multos, vt ſaturemus turbam tantam, hoc eſt, tam multam. Ponitur enim quantitas cōtinua, pro diſcreta. Dicunt autem hæc verba, vel quia obliti erant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondum intelligebant Dominum, quandocunq; vellet, ſemper poſſe, quod ſemel potuit. Nam & prius dixit Marcus, Nondum enim intelligebāt de panibus, & mox poſtea Dominus eos de panibus ſollicitos increpat de tarditate dicens: Nondum cognoſcitis, nec intelligitis,

telligitis, &c. Cum ergo Dominus iam exiguitatem fidei, & fiduciæ Apoſtolorum expertus fuiſſet, interrogat quot panes haberent, non quaſi ignorans, ſed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtque miraculi certitudo & magnitudo ex confeſſione diſcipulorũ notior fieret, propter quod etiam ſicut prius, & turbam iubet diſcumbere, & per Apoſtolos cibum turbis apponit. Quod autem iam ſeptem panibus quatuor tãtum milia pauerit, cum prius quinque tantum panibus milia quinque ſaturauerit: demonſtrat Deo perinde eſſe multos, vel paucos, ex multo, ſiue modico ſaturare, cũ neceſſe fuerit. Quare autem reliquiarum menſura nunc quidem numero panum, prius verò numero Apoſtolorum reſponderit, conuenientem reddit Chryſoſt. rationem, nempè vt ex huiuſmodi diuerſitate, ac diuerſa correſpondentia diſcipuli facilè rememorarentur & huius, & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo non tantùm ſint admiranda, ob id quod poſt tantæ multitudinis ſaturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum ſuperfuerit, ſed etiam ob id quod tantum vtrobique ſuperfuerit reliquiarum, quantum Chriſtus pro ſuorum vtilitate ſupereſſe voluit. Quanquam autem hic tantum ſeptem ſportarum reliquiæ ſuperfuiſſe dicantur, illic autem duodecim cophinorum reliquię: non tamen hinc conſequitur reliquias fuiſſe pauciores. Fieri enim poteſt reliquias ſeptem ſportarum vel ęquaſſe, vel etiam ſuperaſſe reliquias duodecim cophinorum, cum id quod noſtra lingua ſportam vocamus, nempe Mande, duplo maius, aut etiam amplius ſit cophino, vel corbæ.

Et dimiſſa turba ſtatim aſcendit in naniculam. Sanarat ęgrotos, docuerat, pauerat fame periclitantes. His rebus ita geſtis non hæret in turba, ne videretur expectare aliquid gratiæ, ſed mox laudem humanam declinaturus, & declinare docens, ſecedit cum ſuis. Quod autem Matthæus dicat Dominum veniſſe in fines Magedan, aut vt eſt Græcè Magdala, Marcus verò in partes Dalmanutha, nullam habet contrarietatem. Nam præterquam quod dici poſſet vnum eundemq; locum diuerſis nominatum nominibus, quod tamen hic non eſt veriſimile, dici etiam poteſt vnum nomen eſſe regionis generale, alterum verò ciuitatis, vel vici. Aut etiam ſi vtrumque nomen diuerſam ciuitatem, aut vicum ſignificet, in vtriuſque loci fines dicitur Dominus veniſſe, quia locus in quem venit vtrique loco vicinus erat, quomodo ſupra dictus eſt veniſſe in partes Tyri & Sidonis.

Phariſæi ſignum quærentes reÿciuntur, eorumq́ fermentum cauendum docetur. Matthæi 16. Marci. 8.

CAPVT LXIIII.

† a tentantes & rogauerũt eum vt ſignum de cælo oſtenderet eis.
C.12. 87.
▷ a relictis illis
‖ b o panem ſumere.
† a Qui dixit illis
▷ a o intuemini.
† b Et cogitabant ad alterutrum
▷ b habemus.
Quo cognito ait illis Ieſus
‖ b nec recordamini.
† a o quare.
‖ b o nondum

*E*b *Texierunt,*a *& acceſſerunt ad eum* c *Phariſæi* † *& Sadducæi,*b *& cæperunt conquirere cum eo,*c *quærentes ab illo ſignum de cælo, tentantes eum.*a *At ille reſpondens, ait illis: Facto veſpere dicitis, Serenum erit, rubicundum eſt enim cælum. Et mane: Hodie tempeſtas, rutilat enim triſte cælum.* ‖ *Faciem ergo cæli diiudicare noſtis: ſigna autem temporum non poteſtis?* b *Et ingemiſcens ſpiritu ait: Quid generatio iſta ſignum quærit?* a *Generatio mala & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei.* b *Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum,* a *niſi ſignum Ionæ prophetæ.* c *Et* ▷ *dimittens eos* b *aſcendit iterum nauim, &* c *abijt* b *trans fretum.* c *Et* a *cùm veniſſent diſcipuli eius trans fretum,* c *obliti ſunt* ‖ *panes accipere.* b *& niſi vnum panem non habebant ſecum in naui.* † *Et præcipiebat* c *eis, dicens:* ▷ *Videte & cauete à fermento Phariſæorum &* i *Sadducæorum,* b *& fermento Herodis.* † c *At illi cogitabant inter ſe dicentes: Quia panes non* ▷ *accepimus. Sciens autẽ Ieſus dixit illis, Quid cogitatis* a *inter vos modicæ fidei,* a *quia panes non habetis? Nondum* b *cognoſcitis nec* c *intelligitis?* b *adhuc cæcatum habetis cor veſtrum? oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis?* ‖ c *Neque recordamini* a *quinque panum, & quinque milium hominum, & quot cophinos ſumpſiſtis? neque ſeptem panum & quatuor milium hominũ, & quot ſportas ſumpſiſtis?* b *Quando quinque panes fregi in quinque milia, & quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei: Duodecim. Quando & ſeptem panes in quatuor milia, quot ſportas fragmentorum tuliſtis? Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis:* c † *Quomodo* ‖ *non intelligitis,* a *quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermento Phariſæorum & Sadducæorum? Tunc intellexerunt quia non dixerat cauendum à fermento panum, ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum.*

Et exierunt, & acceſſerunt ad eum Phariſæi, &c. Et cœperunt conquirere cum eo inquit Marcus, hoc eſt, diſputare (Græcè enim eſt συζητεῖν) quaſi miracula, quæ promebat non gererentur virtute cœleſti, aut quaſi eſſent humilia nimis, ac plebeia, ita vt per ea non ſatis declararet ſe eſſe eum, qui à populo habebatur. Proinde ſi vellet Sadducæos, & Phariſæos, homines longè ſupra vulgus poſitos, quaſiq; cœleſtes ſibi credere, æderet ſignum aliquod cœleſte Chriſto dignum, ac ſimile his, quæ veteres Prophetæ ędidiſſe leguntur. Dicuntur autem ſignum tale petiiſſe, vt & ſupra, tentantes Chriſtum, quia non petebant ſignum ad hoc vt crederent illi, ſed tantum vt experirentur eius potentiam: vt ſi eam non demonſtraret calumniandi occaſionem haberent. Porro quare ſingulariter petierint hi cœleſte ſignum, & quare Dominus tale petentibus dare noluit, ſed ſemper ſignum Ionæ illis promiſit: dictum eſt ſupra circa cap. Concord. 46.

Et ille reſpondens ait illis, Facto veſpere dicitis: Serenum erit, &c.

Oſten

Oſtenſurus Dominus quod abſq; iuſta cauſa ſignũ peterent cœleſte, & tentandi tantũ non diſcendi gratia: commodè id facit argumento ſumpto à ſignis cœleſtibus naturalibus, ex quibus, etſi fallacibus, noſſent colligere dierum ſerenitatem, aut pluuiam: cum ex ſignis à ſe æditis nollent intelligere tempus viſitationis ſuæ, quod illa ſigna ſecũdum Prophetarum vaticinia certiſſimè, & infallibiliter ſignificabãt. Dicit ergo, Facto veſpere, dicitis, Serenum hoc eſt, ſerenitas erit, die craſtino ſcilicet, quia cœlũ eſt rubicundũ: quod ex obſeruata cõſuetudine didiciſtis ſerenitatis eſſe indicium. Et facto mane dicitis, hodie erit tempeſtas ventorum, aut pluuiarum, quia cœlũ triſte rutilat, hoc eſt, rubicundum eſt. Græcis enim vtrobique idem eſt verbum πυῤῥάζει. Dicitur autem cœlum triſte, vel quia in ſeipſo turbulẽtum, ſicut lætum dicitur cum eſt ſerenitas, vel quia triſtitiam ſua diſpoſitione hominibus adferens. Ceterũ ſentẽtia ſequens melius & apud nos, & apud Græcos legitur interrogatiuè, vt Dominus nõ aſſerat eos non poſſe ſcire temporũ ſigna ſed interroget ſigna tẽporũ nõ poteſtis diiudicare, quaſi dicat, facile poſſetis, & meritò deberetis, ſi velletis, & niſi vltro nolletis agnoſcere veritatẽ. D. Hieronymus autẽ per hęc ſigna temporum ſimpliciter intelligit ſigna primi aduentus Chriſti, ſigna ſcilicet adimpletorũ temporũ, à Patre prędeſtinatorũ, & promiſſorũ in Scripturis, vt ſit ſenſus: Faciem, hoc eſt, diſpoſitionem cœli noſtis diiudicare ex obſeruata conſuetudine fallaci, ita vt diſcernatis, quæ diſpoſitio cœli ſit ſignũ ſerenitatis, & quæ pluuiæ, ac tempeſtatis: & nõ poteſtis ex ſcripturis infallibilibus diſcernere, & cognoſcere ſigna temporum quæ vobis promiſſa ſunt, hoc eſt, aduenisſe vobis iam Meſſiam expectatũ, méque eũ eſſe. Quæ Hieronymi interpretatio ob id aliis aliquorum interpretationibus eſt præferenda, quod conſentiat alteri ſimili loco, qui eſt Lucę. 12. Vbi ſimilia Dominus obiicit turbis dicẽs: Hypocritæ faciem cœli & terræ noſtis probare, hoc autẽ tẽpus quomodo nõ probatis? Signa autẽ temporum, de quibus Dominus ſecundũ hanc interpretationẽ loquitur, ſunt vel miracula, quæ Dominus ædidit (*Signa* Nã hæc ſecundũ Iſaiæ vaticiniũ demonſtrabant ipſum eſſe Chri- *Tempore* ſtum, quoniã ille dixit de tẽporibus Meſſiæ, Tunc aperiẽtur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebũt, &c.) vel generalius ſigna *Pſal. 36.* temporum ſunt omnia Prophetarũ indicia, quibus ſignificauerũt tempus Meſſiæ, inter quæ præter miracula à Meſſia ædenda, ſunt & alia, nempe finis hebdomadarum Danielis, trãſlatio ſceptri Iudaici ad alienigenas, & id genus alia. Quoniam ergo nõ ex ignorantia tolerabili, ſed malitia ſignum requirebant, cum ſatis, ſupérque ſignorum habuiſſent: Dominus ob incurabilem eorum malitiam, *ingemiſcens ſpiritu*, hoc eſt, ex animo, & intimo cordis indignabundè, & præ indignatione cum iureiurando aſſeruit ſignum

illis non dandum, quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum:

Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum, hoc eſt, non dabitur omnino. Eclypſis enim eſt Hebræis admitti ſolita in iuramentis: completur autem oratio, ſi ſubiungas, quæ iurantes ſibi imprecari ſolent, niſi id quod iurant, ſic ſe habeat vt iurant. Hoc autem modo præſcindebatur oratio iurantis propter maiorem vehementiam. Sic enim ſignificabatur horror quidam proſequendi illas imprecationes.

Et dimittens eos aſcendit iterum nauim. Pro dimittens eos in Marco, rectius vertiſſet interpres, dimiſſis illis, quomodo vertit in Matthæo. Illud autem quod in Matthæo legimus: *Et cum veniſſent diſcipuli eius trans fretum,* veniſſent, & vt eſt Græcè ἐλθόντες, rurſum videtur poſitũ pro iuiſſent, quemadmodum dictũ eſt, accipi poſſe in cap. Cõcord. 59. Voluit enim ſignificare Matthęus, quod apertè ſatis dicit Marcus, diſcipulos cum nauim aſcendiſſent, & ire cœpiſſent trans fretum, oblitos accipere panes ſecum in nauim, ac tum in naui, ea quæ ſequuntur, dixiſſe. Ideo autem Euangeliſtæ huius obliuionis meminerunt: quia narraturi erant quomodo diſcipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cum Dominus cum indignatione Phariſęos reliquiſſet, & cum ſuis nauem aſcendiſſet: ab ipſis Phariſæis, cum quibus negotium habuit, occaſionem ſumpſit inſtruendi ſuos: ſignificans etiã ſe iuſtè Phariſæis indignatum, eosq́; contempſiſſe, ac neglexiſſe, ac dicens:

Videte, & cauete à fermento Phariſæorum, &c. Quod duplicando dicitur, videte, & cauete, cum vtroque verbo idem hic ſignificetur: facit ad epitaſin cautionis, vt ſit ſenſus: diligenter vobis cauete, & attendite. Porrò quod Dominus non apertè ſit locutus, ſed metaphoricè loquens vſus ſit nomine fermenti: nec quid eo ſignificare voluerit explicauerit, quemadmodum explicuit Luc. 12. cauſa potiſſima fuit, vt diſcipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouam occaſionem reprehendendi eorũ tarditatem, & confirmandi eorum diffidentiam. Quid autem nomine fermenti hic ſignificauerit metaphoricè, in fine aperuit Matthæus, nimirum doctrinam Phariſæorũ, non quidem quamlibet, ſed eam de qua ſupra cap. Concord. 60. qua docebant, quæ verè ipſorum erant mandata hominum, aut inutilia planè, aut etiam mandatis Dei aduerſa. Porrò Matthæus addit & à Sadducæorum fermento præceptum eſſe cauere, Marcus verò à fermento Herodis, aut vt habent quidam Græci, Herodianorum: vt videri poſſet Sadducæis eoſdem eſſe cum his qui aliquando in Euangelijs dicuntur Herodiani, fortè quod eorum ſectæ fautor eſſet Herodes. Sed vt ſit, etiam ab horum doctrina & inſtituto viuendi cauendum ſuis voluit: quod & Sadducæi, & Herodes in externis rebus iuſtitiam ponerent, hominibus ſe commendare, non Deo ſtudentes.

Fermentum Phariſæorum, Sadducæorum, Herodis.

At illi

At illi cogitabant inter ſe dicentes: Græcè in Matthæo eſt διελογί-ζοντο ἐν ἑαυτοῖς, quod poteſt verti dupliciter, vel cogitabant intra ſe, hoc eſt, in ſeipſis, vt ſignificetur tacita eorum cogitatio: vel diſceptabant inter ſeſe. Et quidem ſecundo modo magis accipienda videtur hæc oratio, quia in Marco legitur διελογίζοντο πρὸς ἀλλή-λους, vbi propter illud πρὸς ἀλλήλους, id eſt, inter ſeſe, verbum διαλο-γίζοντο, non poteſt ſignificare cogitare: ſed debet exponi per diſputare, aut diſceptare: vt ſignificetur vnum voluiſſe alteri negligentiam imponere. Cum autem ſequitur:

Dicentes, quia panes non accepimus: Illud, quia, ſupereſt, vt ſæpius, & poſitum eſt ex phraſi Græca. Itaque ſenſus eſt, dicentes: panes non accepimus. Intelligendũ enim diſcipulis audita fermenti voce, & non intellecta, in mentem veniſſe neglectos panes, & vt fieri ſolet aliud ex alio eis reuocatũ in memoriã, vt quod dixerint: Panes non habebimus: fuerit trepidantium, & veluti in hunc modum loquentium: Hei, quandoquidem fermenti fit mentio, in mentem nobis venit panes nos non accepiſſe nobiſcum pro commeatu. In hac ergo trepidatione, bis erant reprehendendi diſcipuli, & quod carnaliter intelligerent: quod dicebatur de fermento Phariſæorũ, cum prius dictum illis eſſet: Non quod intrat in os coinquinat hominem: & quod ex carnali illa intelligentia inciderint in ſollicitudinem victus, cum ſecum eum haberent, cuius potentiam iam bis experti erant in ſuppeditatione neceſſariorum. Dicit ergo Dominus.

O vos puſillæ fidei homines, quid, hoc eſt, cur ſoliciti cogitatis intra vos, & inter vos muſſitatis, eo quod non habeatis panes? Tot præceptis inſtituti, tot exemplis edocti, toties admoniti nondum habetis eam, quã deberetis intelligentiam? adhuc ſimul cum Phariſæis habetis cor obcæcatum, &c. Quod autem ſequitur in Marco: Nec recordamini, quando quinque panes fregi, &c. rectius Græci hunc locum diſtinguunt, qui poſt illud: Nec recordamini, finem faciunt interrogationis, & deinde ab illo: Quando quinque panes, &c. nouam incipiunt interrogationem: vt intelligatur Dominus prius quæſiſſe num eſſent duorum illorum miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de vtriuſque reliquiis eos interrogaſſe.

Cæcus ſanatur in Bethſaida. Mar. 8.

CAPVT LXV.

ET veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos eius impoſitis manibus ſuis, interrogauit eum ſi quid videret. Et aſpiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum impoſuit manus

ſuper oculos eius, & cœpit videre, & reſtitutus eſt, ita vt clarè videret omnia. Et miſit illum in domum ſuam, dicens: Vade in domum tuam, & ſi in vicum introïeris, nemini dixeris.

Et veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum, &c. Circa hanc hiſtoriam, quæ ſint animaduertenda, pleraque iam aliquoties ſunt ſuperius annotata in aliis hiſtoriis, quæ quædam habent huic ſimilia, & potiſſimum in cap.61. in hiſtoria ſurdi & muti, adducta item ex Marco. Habet autem hæc hiſtoria illud peculiare, cui non occurrit aliud ſimile in Euangeliis, quod Dominus primo contactu non contulit cæco viſum perfectè, ſed prius imperfectè, ac deinde perfectè ſanauit. Cuius cauſæ literales potiſſimæ videri poſſint fuiſſe duæ. Altera imperfectio fidei huius cæci, quæ vel ex eo colligi poteſt, quod non legatur pro ſeſe Dominum oraſſe, ſed alios tantum pro ipſo. Itaque imperfectam habenti fidem, imperfectum primò viſum reddit: vt ſic accenſo eius animo perfectiùs credenti perfectus reſtitueretur viſus. Altera cauſa videri poteſt, vt cæcus ſenſim Chriſti virtutem in ſe ſentiens: tanto plus eam ſecum admiraretur, quo eam ſæpius, & diutiùs in ſe operantem ſenſiſſet. Ne autem impotentiæ tribui poſſet, quod ad primum contactum non perfectè curatus fuiſſet cæcus. Dominus interrogauit eum ſi quid videret: ſignificans ſatis ſe non ad hoc tetigiſſe oculos eius, vt mox omnia clarè videret, ſed tantum vt videret aliquid. Quod autem cæcus dicit.

Video homines ſicut arbores ambulantes? Sic eſt intelligendũ, quod cæcus iſte viderit formam corporum humanorum veluti vmbras, ſic vt nulla membrorum lineamenta viſu adhuc caligante diſcernere valuerit: quomodo arbores à longè aſpicientibus, vel in luce nocturna ſolent apparere, ita vt non facilè homo ſit, an arbor, quod videtur, poſſit diſcerni. Ex motu tamen & ambulatione cognouit iſte homines eſſe quos videbat. Non enim participiũ, ambulantes, ad arbores referendum eſt, ſed tantum ad homines, vt patet ex Græcis. Quod autem Dominus hunc cæcum è vico eduxerit, & præceperit vt ſi in vicum introiret, nemini diceret: præter cauſam illam, quæ ſupra ſæpius eſt dicta, videlicet ad declinãdum humanam laudem: ſpecialis hic videtur Theophylacto fuiſſe ratio, incredulitas hominum huius loci, quam Matth.11. Dominum eis exprobraſſe ſupra habuimus. Nam per vicum hic videtur ſignificari ipſa Bethſaïda, vt quæ eſſet ciuitas parua, quæ Græcis etiam dicitur κώμη. Vnde cum Dominus ei præcipiat ire in domum ſuam, & conditionaliter dicat: Si in vicum introïeris, aut, vt habent Græci quidam, etiam prohibuerit ne ingrederetur vicum: coniectura eſt eum non fuiſſe ciuem huius vici, vel ciuitatis, ſed aliunde huc adductum fuiſſe.

Petrus

Petrus Chriſtum confitens commendatur.
Matth.16. Mar.8. Luc.9.

CAPVT LXVI.

† c ET egreſſus eſt Ieſus' b & diſcipuli eius c in a partes [&] b caſtella c Cæſareæ Philippi. c Et factum eſt cùm ſolus eſſet orans, erant cum illo & diſcipuli eius. c Et b in via ▷ l interrogabat diſcipulos ſuos' dicens b eis: l Quem me dicunt ‖ homines' eſſe a filium hominis? † l At illi' h reſponderũt b illi, c & ▷ l dixerunt': a Alij l Ioannẽ Baptiſtam, alij f autem l Eliam, a alij verò Hieremiam, ‖ l alij' verò b quaſi c vnum ex Prophetis [&] c quia vnus ex Prophetis de prioribus ſurrexit. b Tunc † l dicit' illis Ieſus: l Vos ‖ autem' quem me eſſe dicitis? Reſpondens f Simon l Petrus † dixit' b ei: l ▷ Tu es Chriſtus, a filius f Dei a viui. Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & ſanguis nõ reuelauit tibi, ſed pater meus, qui in cælis eſt. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduerſus eã. Et tibi dabo claues regni cælorum: Et quodcunque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cælis, & quodcunque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cælis. c At ille a tunc f præcepit a diſcipulis ſuis, b & ‖ h comminatus eſt eis' † l ne cui' dicerent b de illo c hoc, a quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus. b Et a exinde c cœpit a Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis [&] b docere eos, c dicens: l Quia ▷ oportet filium hominis' a ire Hieroſolymam, & l multa pati, h & reprobari l à ſenioribus & ‖ principibus ſacerdotum' & ſcribis, & occidi, & † tertia die' reſurgere. b Et palàm verbum loquebatur. c Et ‖ apprehendens eum Petrus cœpit increpare eum, a dicens: Abſit à te Domine, non erit tibi hoc. c Qui conuerſus, b ‖ & videns diſcipulos ſuos, comminatus eſt ▷ c Petro, dicens': Vade ‖ poſt me' ſatana, a ſcandalum mihi es, † c quia' non ſapis ea c quæ Dei ſunt, ſed a ea c quæ b ſunt c hominum. b Et a tunc Ieſus b conuocata turba cum diſcipulis ſuis, † l dicebat * ad omnes: Si quis vult ▷ venire poſt me' ‖ abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, c quotidie l & ſequatur me: † Qui enim' voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam ſuam propter me, b & Euangelium, ▷ l ſaluam faciet' eam. Quid enim ‖ prodeſt homini ſi † vniuerſum' mundum lucretur, c ſeipſum autem perdat, ▷ l & detrimentum † animæ ſuæ faciat'. c Aut ‖ quam dabit homo commutationem' pro anima ſua? ‖ b Qui enim me confuſus fuerit & verba mea' b in generatione iſta adultera & peccatrice, & h filius hominis † confundetur eum' cum venerit in ▷ gloria' c ſua, & h patris b ſui ‖ h cum Angelis ſanctis. a Filius enim hominis venturus eſt in gloria patris ſui cum Angelis ſuis: & tunc reddet

† a venit antè Ieſus
▷ c interrogauit illos
‖ c turba
† b Quis
▷ b dicentes
‖ a aut
† c Dixit autem
‖ b o verò
† b ait
▷ c Chriſtum
‖ c increpans eos præcepit
† a o vt nemini
▷ a oporteret eum
‖ b o à ſummis ſacerdotibus
† b poſt tres dies
‖ a o aſſumens
▷ a dixit Petrus
‖ b o retro
† b o quoniam
† a dixit diſcipulis ſuis
† b dixit eis
* c autem
▷ b me ſequi

vnicuique ſecundum opera eius. b *Et dicebat illis:* † l *Amen dico vobis* b *quia* l *ſunt* ▷ *quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec videant* h *regnum Dei* b *veniens in virtute,* [&] a *filium hominis venientem in regno ſuo.*

Et egreſſus eſt Ieſus & diſcipuli eius in partes, & caſtella Cæſareæ Philippi. Hæc Cæſarea Philippi cognominata eſt, ad differentiam eius quam in Iudæa iuxta mare, Herodes maior magnis ſumptibus extruxit in honorem Cæſaris in eo loco, qui prius dicebatur Turris Stratonis. Terminus verò erat regionis Iudæorum, vnde pariter à Syris, & Iudæis habitabatur, quod poſtea ſeditionis inter eos cauſam præbuit. Commodè autem circa hæc loca diſcipulos ſuos interrogauit de aliorum, & ipſorum de ſe opinione, vt longius à Iudæis abducti liberè dicerent quæcunque ſentirent. Interrogauit autem, idque prius vulgi de ſe ſententiam, ac deinde diſcipulorum: non quod eam ignoraret, ſed quod relata vulgi de ſe incerta ſententia, ac recta ipſorum exiſtimatione audita, & vulgi incertas opiniones reijceret, & eos in fide recta confirmaret: quod hoc potiſſimum tempore erat neceſſarium: quia tempus erat vt ſuam illis prædiceret paſſionem. Porrò quod Lucas dicat hæc Dominum interrogaſſe, cum eſſet ſolus orans, non debet videri contrarium ei, quod Marcus dicit eum interrogaſſe in via: cum intelligi poſſit ipſum etiam in via oraſſe, aut poſtquã alicubi oraſſet, tum reuerſum ad diſcipulos, interrogaſſe eos inter eundum. Quærit ergo: Quem dicũt homines eſſe filium hominis. Sic enim cum diuo Hieronymo magis legendum puto in Matthæo, quàm quomodo Græca iam habent, & quomodo Eraſmus vult libros noſtros eſſe corrigendos. Quem me dicunt eſſe homines filium hominis. Solet enim Dominus dum ſe filium hominis vocat, loqui de ſe in tertia perſona, vt videri poſſit illud, me, additum in Matthæo ex aliis Euangeliſtis. Itaque additus articulus ad υἱὸν, id eſt, filium apud Græcos, tantum ſignificat ipſum nõ loqui de quouis filio hominis, ſed certo, nempe ſe.

At illi reſponderunt illi & dixerunt, alij Ioannem Baptiſtam. Quoniam Dominus, neque ipſe palam profiteretur ſe eſſe Chriſtum, neque regalem illam pompam præ ſe ferebat, in qua pleriq; Chriſtum apud Iudæos regnaturum expectabant, à paucis id quod re vera erat Chriſtus Dei filius habitus eſt. Et tamen propter miraculorum multitudinem & magnitudinem, videbant non quemuis eſſe, ſed aliquem præcedentium Prophetarum eſſe exiſtimabant, qui in carnem reuerſus eſſet, & ex vita illa diuiniore maiorem poteſtatem ſecum attuliſſet. Crediderunt enim Iudæi remigrationem animarum, vt dictum eſt circa cap. Concord. 16. & 56. ſicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur. Tertio vnumquemque renaſci. Quidam ergo Ioannem Baptiſtam eſſe credebant,

‖ b ○ *deneget*
† c ○ *Nã quis*
A.10.55.
▷ l a *inueniet*
‖ b *prodeſt homini*
‖ c *proficit homo*
† b *totum*
▷ a ○ *anima verò ſuæ detrimentum patiatur*
† c *ſui*
‖ b ○ *quid commutationis*
‖ c ○ *Nam qui me erubuerit & ſermones meos*
† c ○ *hunc erubeſcet*
▷ c ○ *maieſtate*
‖ c *& ſanctorũ Angelorum*
B.9.
† c *Dico autem vobis verè*
▷ c ○ *aliqui hic ſtantes.*
Cæſarea Philippi.
Ioſ. li. ant. 20 c.16.

debant,vt qui Herodis ſententiam ſequebantur. Alij Eliam, quod ſcirent tempus Meſſiæ iam inſtare, ante quod prædixerat Malachias venturum Eliam ſicut ipſi intelligebant. Alij vero Hieremiã, fortè quod tam liberè inueheretur in Scribas & Phariſæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Alij indefinitè vnum aliquem antiquorum Prophetarum eſſe credebant in carnem reuerſum. *Ioſeph. de bello Iud. libr. 2.*

Dicit illis Ieſus: vos autem quem me eſſe dicitis? Eſt emphaſis in pronomine vos, Separat enim eos à turbis, ſignificatq́; eos merito aliam eamque conſtantem de ſe habere debere exiſtimationem. Porrò quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes reſpondent, diuerſis ſcilicet diuerſorum opiniones referentibus: ſed omnibus diſcipulis interrogatis, Petrus vt ferè ſemper aliis feruentior (quod diuina diſpenſatione ita factum eſt, propterea quod primus Apoſtolorum, & caput futurus erat) tanquã os Apoſtolorum pro omnibus reſpondet dicens:

Tu es Chriſtus, filius Dei viui. Vbi notandum ſingulis iſtis quatuor dictionibus addi articulos Græcis, idq́; non otioſè. Nam articulus additus ad Chriſtus, ſignificat eum non dici Chriſtum, ſicut in veteri Teſtamento pleriquè, Reges ſcilicet, Sacerdotes, & Prophetæ, ſed ipſum eſſe illum ſingulariter expectatum Meſſiam. Sic & additus articulus ad filius, ſignificat ipſum ſingulari ratione dici filium Dei, & non ſicut omnes ſancti. Porro articuli additi, ad Dei, & viui, vel vt habent Græca, viuentis: ſignificant eum non cuiuſlibet Dei eſſe filium, ſed veri Dei, nempe eius, qui ſolus dicere poteſt, Viuo ego, quique ſolus habet immortalitatem, cũ gentium dij ſint mortui.

Reſpondens autem Ieſus dixit ei, beatus es Simon Bar Iona, &c. Beatum Chriſtus Petrum, hoc eſt fœlicem pronunciat, eo quod ſingulari Patris cæleſtis beneficio, & gratia cognitionem filij eſt aſſecutus, quam ab hominibus accipere non potuit.

Non enim caro & ſanguis, hoc eſt, parentes tui, aut neceſſarij aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibiq́; perſuaſerunt, ſed Pater meus cæleſtis. Nemo enim nouit filiũ, niſi Pater. Bene autẽ Dominus beatum, Petrum pronuncians, Simonẽ vocat, & Bar Iona, hoc eſt filiũ Ionæ, idq́; primũ ob diſtinctionẽ eius ab aliis, Vice enim agnominis, quo carẽt Hebræi, ponitur Bar Iona Hebręorũ more. Secundo, vt ſic magis eluceſcat eius beatitudo: quia qui filius hominis tantũ prius erat, iam etiã factus ſit diſcipulus Patris Chriſti id ab eo diſcens, quod à ſuo patre, aut ab vllo homine diſcere nõ potuit. [Porro illud Bar Iona, duę ſunt dictiones quarum Bar Chaldaica eſt, ſignificans filium, Iona vero nomen fuit Patris Petri, quãuis breuitatis cauſa (vt ferè Hebræi nomina propria abbreuiant, dum multas habẽt ſyllabas) Iona dictum ſit pro Ioãna.] *Bar Iona.*

Et ego dico tibi quia tu es Petrus, & ſuper hanc petram, &c. Notandum

dum quod dicit, Et ego, &c. quaſi dicat, Sicut tu dixiſti mihi: Tu es Chriſtus: ita ego viciſſim dico tibi, quia, id eſt, quod tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Chriſto impoſitum Simoni nomen Petrus antea ei promiſſum, cum diceret Dominus:
Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Alij cum Auguſtino intelligunt nomen Petrus, ante illum impoſitum, nunc confirmatum eſſe, & nominis prius impoſiti rationem iã explicatam cum ſubditur, Et ſuper hanc Petram, &c. In quibus verbis, per Petram hanc debere intelligi ipſum Petrum, contra quàm volunt quidam contentioſi huius temporis homines, primum quidẽ planus literæ contextus demonſtrat. Cum enim pronomen hanc demonſtret aliquam Petram, de qua fuit ſermo, nec de alia petra habitus eſt ſermo, quàm ea qui dictus eſt Petrus: ſatis liquet aliam Petram non demonſtrari per pronomen hanc, quam Petrum. Ex mutatione autem generis (volunt enim hæretici aliud intelligi per Petrum, & per Petram, propterea quod non dixit Dominus ſuper hunc Petrum, &c.) quam nihil poteſt colligi euidens erit: ſi cogitemus Chriſtum nec Græcè, nec Latinè hæc dixiſſe Simoni, ſed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Si ergo cogitemus Chriſtum dixiſſe pro, Tu es Petrus, & ſuper hanc Petram, Tu es Cepha, & ſuper hac Cepha ædificabo Eccleſiam meam, quomodo certum ſatis eſt eum dixiſſe: nemo non mox certiſſimum eſſe videbit aliud non eſſe intelligendum per id, ſuper quod dicitur ædificanda Eccleſia, quam eum cui dictum eſt, Tu es Cepha. Sicut ſi apud nos diceretur, Tu es ſaxum, & ſuper hoc ſaxũ ædificabo, aliud nemo intelligeret ſignificari per ſaxum, & per hoc ſaxũ. Cepha enim petra interpretatur, & ſaxum quamuis Græci maluerunt commutando nomen Syriacum in Græcũ dicere Petrus, quã Petra, quod maſculinum ὁ πέτρος magis viro conueniat, quam fœmininum ἡ πέτρα, cum alioqui vtrunque nomen illis idem ſignificet. [Quod autem Interpres Matthæi Græcus, quiſquis is fuit, mutauit genus: hinc videtur factum, quod ſicut pro nomine proprio viri magis conuenit maſculinum Petrus: ita dum appellatiuè ſaxum ſignificandum eſt, magis apud eos receptum eſt dicere ἡ πέτρα, quam ὁ πέτρος.] Itaque ſicut Abram per ſuam fidem in Deum factus eſt Abraham, hoc eſt, Pater multarum gentium, quæ illius fidem erant imitaturæ: ita Simon per ſuam fidem factus eſt
Hæc promiſſio aliter Petro aliter ipſius ſucceſſoribus congruit. Petrus, hoc eſt ſaxum, cui inædificanda erat fidelium Eccleſia, quæ illius fidei innixura erat, illiuſque fidem exceptura, ac imitatura. Ex quibus etiam ſatis conſequi videtur, non ſic quod dicitur de ædificanda Eccleſia ſuper Petrum, pertinere ad ſucceſſores ipſius Petri in ſede Romana, ſicut ad ipſum Petrum. Succeſſores enim ſicut capita ſunt Eccleſiæ Chriſtianæ totius, quæ illis in Epiſcopatu exiſtentibus eſt in terris; ita etiam ſunt fundamenta, &

primi

primi lapides, ſuper quos Eccleſia in terris exiſtens fundatur. Petrus vero non ſolum fuit fundamentum fideliũ qui cum ipſo fuerunt in terris, ſed totius omnino Eccleſiæ fidelium, qui poſt eum vel crediderunt, vel crediturí ſunt in Chriſto. Vnde quanquã quæ ſequuntur Petro promiſſa, Et tibi dabo claues regni cælorum, &c. æquè pertineant ad Petri ſucceſſores, atque ad ipſum Petrum, vt poſt dicetur: hæc tamen promiſſio, ædificabo Eccleſiam meam ſuper te, propriè ad ipſum Petrum pertinere videtur: ſicut illi proprium eſt nomen Petrus, & non commune cum ſucceſſoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis: & ſuper hanc Petrã ędificabo Eccleſiam meam.

Et portæ inferi non prævalebunt adverſus eam. Dixerat ſe Dominus ædificaturum Eccleſiam ſuam ſupra Petram eiúſque fidem: addit nunc quam erit eiuſmodi ædificiũ propter ſuum fundamentum ſtabile, Et portę inferi, inquit. Cuius locutionis ratio vt percipiatur, notandum quod Dominus in ſuperioribus verbis de Eccleſia ſua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate, dum dicit eam ædificandam ſupra Petram. Huic ergo domui, aut ciuitati, in qua Dominus, quem Petrus Regem, & Meſſiam confeſſus erat, regnaturus erat, Dominus opponit veluti alteram ciuitatem, in qua Diabolus regnabat, & regnat, quam Hebraica phraſi per portas inferi ſignificat. Mos Hebræorum eſt, per portas ciuitates, & regna ſignificare, vt in illo Geneſis, Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum tuorum. Itaque per portas inferi ſignificat regnum Satanæ, quod contrarium eſt regno Chriſti, quod eſt Eccleſia, & ſenſus eſt: Regnum diaboli regno Chriſti variis modis infeſtum, illúdque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum, & amorem rerum huius ſeculi, nunc per hæreticorũ falſa dogmata, nunc per tyrannorum perſecutiones, nunquam omnibus ſuis machinis, & armis præualituram Eccleſiæ Chriſtianæ, nec regnum Chriſti, quantumuis conetur, ſubuertere poſſe. Vnde patet relatiuum eam referendum non ad Petram, ſed ad Eccleſiam: vt ſignificetur duorum regnorum, aut ciuitatum inter ſe contrarietas. *Portæ inferi.*

Et tibi dabo claues regni cælorum. Per claues regni cælorum hic Petro promiſſas, rectè intellexerimus metaphoricè ſignificatam plenariam, ac ſupremam poteſtatem gubernãdi Eccleſiã Chriſti. Cuius metaphoricæ locutionis ratio eſt, quod ſuprema poteſtas domus, ſicut & vrbis penes eum eſt, cuius eſt ſuprema poteſtas clauium, hoc eſt cuius imperij eſt intromittere in ædęs, vel vrbẽ, aut excludere ædibus, vel vrbe, quos vult. Et cui claues domus traduntur, ei totius familię, ac domus committitur adminiſtratio. Sic & Principibus, cum intra ſuas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis claues à ciuibus, quo recognoſcunt ſe agnoſcere penęs illum eſſe ſummam ciuitatis poteſtatem. Hinc cum Dominus *Claues regni cælorum.*

Verum quo clarius eſſet, quam poteſtatem per promiſſas claues ſignificaret, tranſit ad aliam metaphoram, vtens verbis ligandi, ac ſoluendi, ac ſignificans poteſtatem per claues promiſſam ſe extendere ex parte ſua principali ad ligandum, & ſoluendum homines eo vinculo, quo dicuntur ligati, & ſoluti in cælo. Sicut autem duplex tantum eſt vinculum obligans homines coram Deo, nempe peccatum (funibus enim peccatorum ſuorum conſtringitur impius) & præceptum (hoc enim ad aliquid faciendum vel omittendum obligamur:) ſic etiam duo modi ligandi & ſoluendi poſſunt aſſignari. Alterum, quo ligare eſt diuino iudicio propter impœnitentiam obſtringere: quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni ſunt, aut eiiciendo extra fideles eos, qui ſunt rebelles. Soluere verò à peccato, eſt diuino iudicio, ac condemnatione liberare, idque vel recipiendo eos, qui prius infideles fuerant per baptiſmum, vel prolapſos reconciliando per pœnitentiæ Sacramentum. Alterum, quo ligare eſt ad aliquid faciendum obſtringere, ſoluere verò, ab eodem liberare. Vterque autem hic ligandi, & ſoluendi modus, ex parte omnibus quidem Epiſcopis, & ſacerdotibus competit: perfectè vero & plenè ei tantum conuenit apud quem eſt ſumma Eccleſiæ poteſtas, per claues ſignificata. Vnde ſingulariter Petro dictum eſt, ac ſingulariter ei competit. Quidquid ligaueris, &c. Quibus verbis datur ei poteſtas quoſuis obligandi, vel ſoluendi ſiue vinculo peccati, ſiue vinculo præcepti: vt ſtatuere, & præcipere omnibus poſſit, quod ſit ad finẽ ad Chriſtianæ Reipublicæ commodum & expediens. Porro quod hic generaliter dictum eſt Petro: Quodcunque ligaueris, erit ligatum, & quodcunq; ſolueris erit ſolutum, ſic eſt accipiendum, quomodo ſi à Rege alicui iudici à ſe conſtituto diceretur, quemcunque abſolueris, abſolutum habeo, & quemcunque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quidquid ſtatueris, ſtatutũ habeo, &c. Non enim tunc iudici huic poteſtatem dare intelligetur abſoluẽdi, vel condemnandi, & ſtatuendi pro ſua voluntate: ſed ſecundum iuſtitiæ æquitatem, ſecundum merita ſubditorum, & vtilitatem eorum. Ita & hic approbandum in cælis iudicium Petri dicit: ſed ſi iuſtum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & ſecundum leges Chriſti pronunciatum ſit. *Ligandi & ſoluẽdi verbis quid ſignificetur.* *Prou. 5.*

At ille tunc præcepit diſcipulis ſuis, & comminatus eſt eis, &c. Poſt commendatam & approbatam Petri confeſſionem, Dominus & prohibet ſuis, ne cui dicant ſe eſſe Chriſtum, nec prohibet ſimpliciter, ſed vt habent Marcus & Lucas cũ interminatione, & paſſionem ſuã, ac reſurrectionẽ prædicit: ſignificans & quare in ſuis cognitionem ſui iam augere, & roborare voluerit (nimirum quia appropinquabat tẽpus Paſſionis, ad quod eos voluit præparare cõfirmãdo illorũ fidem in ſe) & quare, & quandiu tacendum illis eſſet,

nec

nec prædicandum quod ipſe eſſet Chriſtus, nempe quia nondum eſſet tempus ſuæ glorificationis, nec conueniret ante reſurrectionis gloriam & crucis ignominiam illud de ſe paſſim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cum à mortuis reſurrexiſſet. Hac enim de cauſa, & vſque ad illud tẽpus Dominum prohibuiſſe, ne cui dicerent quod ipſe eſſet Chriſtus: Lucas manifeſtè ſignificat ſic ſcribens, At ille increpans eos, præcepit, ne cui dicerent hoc, dicens, Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari, &c. Sicut ergo ante paſſionem ſuam, imò ante paſſionis ſuæ prædictionem conueniebat Dominum in ſuis veram in ſe fidem confirmare: ita ante paſſionem non conueniebat Chriſtum paſſim prædicari vulgo, idque primum ob id quia, ſicut dictum eſt, tunc nondũ erat tempus ſuæ glorificationis. Secundò quia maius, & incurabilius fuiſſet multorum ſcandalum in cruce Chriſti, ſi ante crucem ab Apoſtolis paſſim fuiſſet prædicatus eſſe Chriſtus. Tertiò quia huiuſmodi prædicatione magis accenſi fuiſſent Scribæ & Phariſæi ad perſequendum Chriſtũ, quos ſciebat populi fama, & miraculorũ magnitudine ſatis ad neceſſariam mortem ſibi inferendã accendendos. Poſtremùm ſicut Apoſtoli ante paſſionem & reſurrectionem non potuerunt intelligere myſterium aduentus Meſſiæ, & regni eius modũ, communem Iudæorum opinionem excedentem: ita nec docere alios potuerunt, quomodo eſſet Chriſtus, ac proinde conueniebat eos penitus ſilere, quis ipſe eſſet.

Exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis, & docere, &c. Significat ſatis Euangeliſta his verbis & cauſam quare prius Dominus voluerit confirmare in ſuis cognitionem ſui, & quare noluerit aliis ſe manifeſtari. Quod autem dicit Dominus, *Oportet filium hominis multa pati, &c.* ſic accipiendum eſt, Oportet ſecundum præfinitionem Patris, & ſcripturarum prædictionem propter ſalutem hominum. Tria autem genera hominum nominantur, à quibus paſſurus erat, nempe ſeniores, per quos intelliguntur hi, qui ſua authoritate Rempublicam Iudæorum gubernabant (non enim hoc nomine hic tã ſignificatur ætas quam authoritas.) Principes Sacerdotum, de quibus prius dictum eſt circa cap. Conc. 9. & Scribæ, ſub quibus etiam comprehendũtur Phariſæi, ſicut & aliàs frequenter. Dicit autẽ tria ad paſſionem ſuã pertinentia, nempe multa pati, & reprobari, & occidi: quia paſſio eius ante mortem conſiſtebat in duobus, nempe in pœna malorum, quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationem ſignificata. Porrò Marcus dicit, *Palàm verbum loquebatur*, tum quia antè idem dixerat, ſed rectè, vt cum Ioan. 2. dixit, Soluite templum hoc, &c. Et Ioan. 6. Panis, quem ego dabo, caro mea eſt, &c. tum vt indicet quare Petrus iam accepit occaſionem reprehendendi Dominum, quam

Seniores qui.

quam prius non accepit ex eius verbis:

Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum dicens, &c. Audiens Petrus Dominum dicentem ſe reprobandum, & occidendum, idque ſua confeſſione, quam approbauerat Dominus indignũ eſſe iudicans: pro ſolito ſuo in Dominum amore vehementi, etſi adhuc imprudenti, apprehendens, vel aſſumens (nam Græcis eadem eſt dictio in vtroque Euangeliſta προσλαβόμενος, hoc eſt, apprehenſum eum ad ſe, quod facere ſolent, qui familiarius aliquid ſunt dicturi) cœpit illum increpare, non ex indignatione, ſed amantis affectu: ita vt iſtud increpare, non ſit aliud quàm reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narranti dicere ſolet apud nos, ne dicas. Huiuſmodi enim increpationem alienam ab omni indignatione, & amaritudine ſignificant Petri verba. *Abſit*, inquit, *à te Domine.* Quod benè ſic hoc loco vertit Interpres, melius quam ſi vertiſſet, propitius tibi eſto, aut etiam, propitius tibi ſit Deus: quanquam hoc ſecundum cum noſtra lectione coincidat. [Hebraica enim phraſis nempe. Chalilachlach, qua vſum Petrum Hebraicè, aut Syriacè loquentem eſt omninò veriſimile, ad verbum ſignificat: prohibitio ſit mihi, vel tibi, hoc eſt, vt Latini dicere ſolent, dij prohibeant, aut dij meliora.] Vnde huius phraſis ſignificatio ſequentibus verbis apertius explicatur, cum dicitur:

Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphaſi eſt legendum.

Qui conuerſus, & videns diſcipulos ſuos, comminatus, &c. Conuerſus Dominus dicitur, quia faciem ſuam conuertit ad Petrum ſibi collateralem, aut ſe ſequentem, indignationem hac cõuerſione oſtendens. Aut etiam quia faciem ſuam conuertit ad omnes diſcipulos, quia Marcus dicit: Et videns diſcipulos ſuos. Porro pro comminatus rectius vertiſſet Interpres, increpauit. Eſt enim idem verbum, quod mox vertit increpare, nempe, ἐπιτιμᾶν. Omnibus autem diſcipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi ſimile quid, vel patiebantur, vel pati poterant, quale Petrus. Seuerè autem adeo Petrum redarguit, etſi pio affectu erga Dominum commotum: vt doceret in his quæ Dei ſunt nullum eſſe locum humanæ rationi, aut affectui, & quanto zelo nos commoueri oporteat in eos, qui affectu quouis humano, nos ab his quæ Dei ſunt auocare conantur.

Vade, inquit, *poſt me Satana, &c.* Satanas dictus eſt Petrus, vel quia Diaboli ea in parte imitator, quod Chriſti mortem ſicut ille, impedire vellet, vel ſimpliciter quia aduerſarius voluntati diuinæ, & Chriſti. Non enim Satanas nomen eſt proprium dæmoni, ſed generaliter ſignificat idem, quod aduerſarius. Itaque conuenienter Petrum Satanam vocat, quod aduerſarium ſe illi præberet, cum ipſe ſe putaret illi amicum exhibere. Quod autem ſequitur. *Petrus quomodo Satanas dictus.*

Scandalum es mihi, vel vt habent Græca, ſcandalum meum es, idem eſt quod obſtaculum mihi es, & impedimentum mihi præbes, ne Patris iuſſa perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impedimentum viæ, & offendiculum ſignificat. Intelligendum tamen quod dicit Dominus Petrum ſibi eſſe ſcandalum, quantum ſcilicet erat in ipſo Petro. Nam Dominus ſcandalum pati non potuit, quod non patiuntur niſi vel imperfecti, & paruulis ſimiles, vel peruerſi, & maligni. Cum autem his verbis, Scandalum es mihi, Dominus reddiderit cauſam, quare eum dixerit Satanam, & quare eum à ſe reiecerit, addit etiam cauſam erroneæ huius opinionis in Petro:

Quia, inquit, *non ſapis*, hac ſcilicet *in parte ea quæ ſunt Dei, ſed ea quæ ſunt hominum.* Hoc eſt quæ ſunt humana, nempe fugere paſſiones & ignominias, vitare mortem, & ſimilia. Vbi notandum Dominum non dixiſſe: ſed ea quæ ſunt dæmonis, vt intelligamus Petrum illud ſuggeſſiſſe non ex afflatu dæmoniaco, ſed ex humano affectu: & rurſum intelligamus non tantum diabolica ſapere, ſed etiã humana, & carnalia frequenter eſſe aduerſari Deo, & Satanam agere. Prudentia enim carnis mors eſt, & inimica eſt Deo.

Et tunc Ieſus conuocata turba cum diſcipulis ſuis dicebat, &c. Quoniam Petrus carnali affectu Dominũ à morte auocare conabatur: non ſatis habuit Dominus hunc eius affectum redarguere, ſed inſuper docere cœpit, quàm neceſſe eſſet non ſibi ſolum, ſed ſuo exemplo omnibus ponere huiuſmodi affectus, & mala quæ Deus aut immiſerit, aut permiſerit prompto ſuſcipere animo. Ideoque omni turba conuocata ad omnes hæc dicit, quoniam ad omnes pertinebant, qui ſalutem quærebant æternam.

Abnegare ſeipſum. *Si quis*, inquit, *vult poſt me venire*, id eſt, me ſequi, & meus eſſe diſcipulus, huic neceſſe eſt ante omnia *abneget ſeipſum.* Eſt autem abnegare ſeipſum, valedicere propriis affectibus, & deſideriis, ac apud ſe ſtatuere nolle deinceps illa ſequi, quę amor proprius ſuggerit, ſed ea, quæ diuinæ ſunt voluntatis, qualicunque ſunt illa, & quantumcunque ſunt carni, & noſtræ humanæ voluntati inimica. Hoc tamen loco abnegationẽ ſui Dominus requirit maximè, ad hoc vt valedicamus illis affectibus, quibus longã in hoc mundo vitam optamus, & mala, ac incommoda carni effugere ſtudemus. Itaque requirit vt nõ tantùm abnegemus diabolũ, aut mundum, aut parentes & filios, aut vxores, ſed, quod eſt omnium difficillimum, etiam noſipſos: qualem abnegationem alibi vocat odire animã propriam. Cum autẽ quis ſeipſum abnegauerit ne-

Tollere crucem ſuam. ceſſe eſt, ſecũdò, *Vt tollat crucem ſuam*, hoc eſt vt mala quæuis, quæ propter Deũ illi ab impiis inferuntur, aut quæq; incõmoda, quæ in hac vita ei Deo permittente obueniunt, prõpto, & lubenti animo ſuſcipiat, & toleret. Etſi enim nemo ſit, qui crucẽ à Deo impoſitam

poſitam non cogatur ferre:tollunt tamen tantùm ij qui cum alacritate,aut ſaltem lubentes iis quæ ipſe immiſerit veluti humeros ſupponunt.Lucas addit *quotidie*, quo ſignificatur nunquam non perferendum aliquid ei,qui piè vult viuere,in Chriſto,ac ei perſeuerantia vſque in finem opus eſſe. Quod autem ſequitur in verbis Domini, *& ſequatur me*:rectè quidam accipiunt hanc partem appoſitam non vt diuerſam à præcedentibus, ſed vt ſignificetur eum,qui volet venire poſt Chriſtum ſequi poſſe,& debere per illa duo, quæ dicta ſunt.Fieri enim non poteſt vt qui ſeipſum verè abnegauit & tollit crucem ſuam,non ſequatur Chriſtum.

Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere perdet eam. Quæ dicenda ſunt circa has duas ſententias, qua Dominus frequenter repetit, vide circa cap. Matth.10.in cap. Concord.55.vbi dicitur, Qui inuenit animam ſuam perdet eam. Cæterum quod ſequitur:

*Quid enim prodeſt homini,ſi vniuerſum mundum lucretur,&c.*Hunc habet ſenſum:Sicut nemo tam ſtultus eſt,vt velit iactura vitę huius corporalis lucrifacere, ſi poſſibile eſſet vniuerſum mundum, tum quod vita perdita nullus ei eſſet rerum huius mundi vſus, tum quod vitam perditam nulla re recuperare poſſet: ſic multò magis ſtultum eſt lucro vitæ temporalis,imo totius mundi,facere veram animæ iacturam poſt hanc vitam, quando ei nihil prodeſſe poterit acquiſitio rerum in hoc ſeculo obtentarum,nec perditam animam vlla re redimere.Nam quod dicitur:

Aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua, intelligere oportet de anima perdita. Anima enim nondum perdita redimitur pretio ſanguinis Chriſti,ac bonis operibus.

*Qui enim me confuſus fuerit,& verba mea in generatione,&c.*Coniunctio enim probat illam ſententiam prędictam, ſic & contraria ſententia hic indicata,nempe,qui me confeſſus fuerit, confitebor & ego eum,probat ſententiam alteram prædictam.Qui perdiderit animam ſuam propter me, ſaluam faciet eam.Porro non ſatis Latinè interpres noſter vertit in Luca, quæ me erubuerit & ſermones meos, & minus Latinè in Marco, qui me confuſus fuerit, & verba mea, quod Latinius dici poteſt.Quemcunque enim puduerit mei,& meorum ſermonum.Additur autem in Marco:

In generatione iſta adultera & peccatrice. Eo quod apud impios prædicatio Chriſti, & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula ſit, ac proinde apud illos poſſit eſſe ratio erubeſcendi Chriſtum, & Euangelium.Per generationem autem adulteram, & peccatricem,non tantum intelligere voluit Iudæos,ſed omnes etiam impios,ſine quibus mundus nunquam erat futurus,ſed qui prædicationem nominis Chriſti, & omnis virtutis, ac iuſtitiæ ſemper eſſent irriſuri:quod adulteros vocat,quod à Deo defecerint ad idola, aut certè ad creaturarum nimiũ amorem. Quod autem dicit:

Filius hominis erubeſcet eum. Sic eſt accipiendum, quia filius hominis talem indignum iudicabit, quem inter ſuos agnoſcat, & dedignabitur ſuis connumerare, veluti pudore afficiendus coram Patre, & Angelis ſi connumeraret. Addit autem commodè:

Cum venerit in gloria ſua: Nimirum gloriã ſuam opponens humilitati primi aduentus, ob quam quoſdam pudet eũ confiteri, aut ſuſcipere. Dicta ſunt autem quædam etiam ad hanc ſententiã ſpectantia circa illud Matth. 10. Omnis ergo qui confitebitur me, &c.

Filius enim hominis venturus eſt in gloria Patris ſui, &c. Hac ſententia Matthæus, qui hãc ſolus poſuit, idem probare voluit, quod reliqui duo Euangeliſtæ ſuperiori ſententia, nempe quod qui iam voluerit prætermiſſo Chriſto animam ſuam ſaluam facere, perdet eam, & contra qui propter Chriſtũ perdiderit, ſaluam faciet. Notandum autem quod in hac, & ſuperiori ſententia dicatur Filius hominis venturus in gloria Patris ſui: quo ſignificatur eandẽ eſſe Filij hominis gloriam quæ eſt Patris, ac proinde & eandem eſſe ſubſtantiam. Porro celeberrima eſt, & in Scripturis frequẽter obuia ſententia, qua dicitur hic in iudicio nouiſſimo reddendũ vnicuique ſecundũ opera ſua, vt Pſal. 61. Rom. 2. 1. Cor. 3. 2. Cor. 5. His autem ſententiis Spiritus ſanctus imprimis quidem refellere voluit eos, qui fidei ſuæ, aut veri Dei agnitioni, & inuocationi nimis fidunt. Deinde refellere voluit fiduciam quorundã in virtutibus & benefactis aliorũ, etiã ſi illa non imitentur. Poſtremũ ſcriptura his ſentẽtiis teſtari voluit Deum citra omnem perſonarum delectum omnes iudicaturum, iuxta quod quiſque inuentus fuerit, ſecundum teſtimonium quod opera de eo perhibent.

Et dicebat illis. Amen dico vobis, ſunt quidam de hic ſtantibus, &c. Quoniam dixerat Filium hominis venturum in ſua gloria, idque vel maximè prouocare poſſet, vt eũ qui abiectus videbatur, prædicarent, non ſolum omni pudore poſito, ſed etiam contempta propter eum & morte, & omnibus mũdi huius bonis: ideo opportunè iam confirmat, quod dixerat ſe venturum in gloria: & quoniã, quod dixerat de ſuo aduentu, in tempora longa differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam in præſenti vita, poſt breue tempus ſe reuelaturum quibuſdam ſuam gloriam, & regnum ſuum, & cum ſolita ſua aſſeueratione promittit dicens:

Amen dico vobis. Pro quo Lucas habet λέγω ὑμῖν ἀληθῶς, ideſt, dico vobis verè, nimirũ exponens dictionẽ Hebraicã Amen. Porro quod hic dicitur quoſdã ante mortem viſuros filiũ hominis in regno ſuo, variè intelligitur. Quidam enim intelligunt iſtud Dominum dixiſſe de ſua transfiguratione. Nam eam omnes Euangeliſtæ mox ſubiungunt, veluti oſtendere volẽtes impletum tum fuiſſe, quod his verbis Dominus fore promiſit. Tũc ergo quidam illic ſtantiũ, nempe tres Apoſtoli, quos ſecum aſſumpſit, viderunt filium

filium hominis venientem in regno ſuo, hoc eſt in ea claritate, in qua veniet iudicaturus, & in qua cum ſanctis ſuis erat regnaturus. Aut ſimpliciter venientem in regno ſuo, id eſt, apparentem in gloria regni ſui. Sic quod dicunt Marcus & Lucas.

Donec videant regnum Dei, Intelligunt, donec videant gloriã & maieſtatem regni ſui: Alij intelligunt iſtud Dominum dixiſſe de gloria in qua ab omnibus videndus erat poſt reſurrectionem, & in ipſa aſcenſione. Tunc enim omnes viderũt eum in regno ſuo, ſecundũ quod Dominus ipſe eis dixerat in vltima cœna, Non bibam de hoc genimine vitis, donec illud bibam vobiſcum nouum in regno meo. Secundum hunc intellectum dicit Dominus quoſdam illic ſtantium viſuros, quia non omnes viderunt, quibus hęc dixit: ſiquidem conuocata turba cum diſcipulis ſuis hæc dixit ad omnes vt ſupra dixerũt Marcus & Lucas. Alij rurſum, inter quos D. Gregorius, intelligunt dictum eſſe iſtud de regno Chriſti, quo per Euangelij prędicationem cœpit in toto orbe glorioſus aduenire, ac cum mira vbiq; virtute agnoſci, & adorari ſaluator mundi: Cui ſenſui cõuenit & illud quod dicitur ab omnibus Euangeliſtis, quoſdam nõ morituros donec videant, &c. (illo enim ſignificari videtur non ita ſubito implendum, quod promittit) & illud quod habet Marcus, donec videãt regnum Dei veniens in virtute, vel, vt potius Græca verti debent, veniſſe cum virtute. Supra enim dominus præcepit Apoſtolis cum ad prædicãdum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquaſſe, & veniſſe. Et calumniatoribus Iudæis reſpondit: Si in Spiritu Dei eiicio dęmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. At cum nondũ aduenerat regnum hoc cem virtute, ſicut cum paſſim per orbem incredibili virtute Euangelium & prædicatum, & aſſertum à plurimis fuit. Hæc enim Regni Chriſti magnifica virtus circa viceſimum annum ab ipſius paſſione ſeſe exeruit: ad quod vſque tempus indubiè multi ex iis, quibus præſentem ſermonẽ Dominus habuit, ſuperſtites fuêre. Porro ſicut videre mortem, ſic & guſtare mortem, phraſis eſt Hebraica, pro experiri mortem & mori, ex qua phraſi fluxit illa locutio in Euangeliis, Bibere calicem mortis.

Transfiguratur Dominus. Matth. 17. Marci. 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVII.

*F*c *Actum eſt autem poſt hæc verba,* † l *ferè dies octo, & aſſumpſit* c *Ieſus* l *Petrum, & Iacobum & Ioannẽ* a *fratrem eius,* c *& aſcendit in montẽ vt oraret,* c *& ducit illos in montem excelſum ſeorſum* b *ſolos.* c *Et facta eſt, dum oraret, ſpecies vultus eius altera,* c *& transfiguratus eſt,* ▷ *ante eos*'. b *Et reſplenduit facies eius ſicut Sol,* ‖ c *& veſtimẽta*' c *facta ſunt* † c *ſplendẽtia*', *&* ▶ l *cãdida*' b *nimis* ‖ c *velut*' *nix,* b *qualia fullo non poteſt ſuper terrã can-*

† e &] *poſt dies ſex*
▼ b o *coram ipſis.*
‖ a *veſti- mẽta au- tem*
‖ c *& veſtitus*
† c *alb-*
& refulgens
▷ a o *albꝭ*
‖ a o *ſicut*
† b *apparuit*

Elias dicta facere.[1] Et[f] ecce † [c] apparuerunt' illis [c] duo viri, erãt autẽ ▷ [1] Moyſes & Elias', [b] & erant ‖ [1] loquẽtes cũ Ieſu', [c] viſi in maieſtate: & dicebãt egreſſum eius quem cõpleturus erat in Hieruſalẽ. Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erãt ſomno. Et euigilantes viderũt maieſtatẽ eius, & duos viros qui ſtabãt cum illo. Et factũ eſt cum diſcederẽt ab illo, * [c] reſpondens * [1] Petrus † dixit' ▷ ad Ieſum': [a] Domine ‖ [b] præceptor', [1] bonũ eſt nos hic eſſe, [b] & [a] ſi vis, [1] faciamus [a] hic [1] tria tabernacula, tibi vnum, & Moyſi vnũ, & Eliæ vnũ. † [h] Non enim ſciebat quid diceret', [b] erãt enim timore exterriti. [c] Hæc autẽ [a] adhuc [1] illo loquẽte, [a] ecce * [h] facta eſt [1] nubes [a] lucida, [c] & ▷ [1] obumbrauit' eos, [c] & timuerũt intrãtibus illis in nubẽ. [1] Et [a] ecce [1] vox † [h] facta eſt' [1] de nube, dicens: Hic eſt filius meus ▷ dilectus, [a] in quo mihi bene cõplacui, ‖ [1] ipſum audite'. Et [c] dum fieret vox, [a] audiẽtes diſcipuli ceciderũt in faciẽ ſuã & timuerunt valde. Et acceſſit Ieſus, & tetigit eos dixitq́; eis: Surgite, & nolite timere. Leuantes autẽ oculos ſuos, [b] & ſtatim circũſpicientes, [c] neminem [b] amplius [c] viderũt, niſi † ſolũ Ieſum' [b] ſecum [&] [c] inuẽtus eſt Ieſus ſolus. [c] Et deſcendentibus illis de monte præcepit illis a Ieſus, [b] ne cuiquã quod vidiſſent narrarẽt: niſi cũ filius hominis à mortuis reſurrexit, a dicens: Nemini dixeritis viſionẽ, donec filius hominis à mortuis reſurgat. [c] Et ipſi tacuerũt, [b] & verbũ continuerũt apud ſe cõquirentes quid hoc eſſet, cum à mortuis reſurrexerit, [c] & nemini dixerũt in illis diebus quicquã ex his quæ viderãt. [c] Et ▷ interrogauerũt eũ a diſcipuli eius [c] dicentes: Quid ergo dicũt [b] Phariſæi & [c] Scribæ, quia Eliam oporteat venire primũ? ‖ At ille' reſpõdens ait illis: Elias a quidẽ venturus eſt, & [b] cum venerit primò [c] reſtituet omnia [b] & quomodo ſcriptũ eſt in filiũ hominis, vt multa patiatur & cõtemnatur. [c] Dico autẽ vobis, quia [b] & [c] Elias a iam [c] venit, & a non cognouerunt eum, ſed [c] fecerunt in eo quæcunque voluerunt, [b] ſicut ſcriptũ eſt de eo. a Sic & filius hominis paſſurus eſt ab eis. Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis.

Elias cũ Moyſe ‖ a cum eo loquentes ‖ c loquebantur cũ illo * o & * a autem † h ait ▷ b o Ieſu ‖ b rabbi † c Neſciens quid diceret * b & ▷ b obumbrans † b venit ▷ b o. chariſſimus ‖ b o audite illum † b o Ieſum tantum ▷ b interrogabant ‖ b Qui

Factum eſt autem poſt hæc verba ferè dies octo, &c. Si verba ſuperiora: Sunt quidam de hic ſtantibus, intelligantur de Chriſti tranſfiguratione: iam manifeſtum eſt quare ab omnibus Euangeliſtis hæc narratio ſubiũgatur ſuperioribus, nimirũ vt quod promiſſum erat à Chriſto oſtenderetur eſſe impletũ. Si verò ſecundum aliorum intelligẽtias prędictas ſuperiora intelligãtur: dicendũ Dominum hac ſua transformatione voluiſſe ſpecimen quoddã dare ſuæ gloriæ, in qua dixerat ſe venturũ in nouiſſimo die, & voluiſſe incipere adimplere promiſſionẽ illam. Sunt quidã de hic ſtantibus, &c. quæ tamen poſtea perfectius eſſent implenda. Atque ob id Euangeliſtæ tempus rei iam geſtæ poſt prædicta verba accuratè annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletum eſſe quod promiſſum fuit, vel cœptum adimpleri: quia transfiguratio hæc, prælibatio fuit regni Chriſti, poſt magis aperiendi. Quare diſſonantia illa quæ inter Euangeliſtas videri eſſe poteſt, quod Lucas

octo

octo dierum meminit, Matthæus verò & Marcus ſex dierũ, facilè diſſoluitur, ſi dicatur quod Lucas nõ dicat abſolutè octo dies, ſed ferè octo dies. Ideo autẽ dicit ferè octo dies: vel quia no conſtitit ei ſatis dierum numerus, vel quia non poſt integros octo dies hæc facta eſſent, ſed ſex integros, & duorũ dierum extremorũ aliquã partem. Quoniam autẽ nondum erat tẽpus glorificationis: nõ manifeſtauit Dominus ſuam gloriã omnibus Apoſtolis: & tamẽ quoniam pro fidei cõfirmatione gloriã ſuam quibuſdã aperire debuit, quoſdã ex Apoſtolis delegit, qui gloriæ Chriſti conſpectæ poſtea idonei teſtes eſſent apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt ſecundum legẽ in ore horũ trium verbũ hoc confirmaretur: & tres illos, quos inter duodecim Apoſtolos primò ſemper loco habuit: vt qui ob id quod primi, & præcipui eſſent inter Apoſtolos, præ aliis etiã perfectiore Chriſti cognitione donari debebãt, ac certiores futuri eſſent gloriæ Chriſti poſt reſurrectionẽ teſtes. Iacobus ergo iſte cuius hic fit mentio, nõ ille eſt qui dicitur frater Domini à Paulo, & ſcripſit primã Epiſtolam canonicã, quem Paulus cõiungit Petro, & Ioanni ad Gal. 2. Hic enim dicitur: *Iacobũ & Ioannem fratrẽ eius.* Hos ergo Apoſtolos tres ſecũ ſeorſum ſumens Dominus, *aſcendit cum eis in montẽ*, cúmque *excelſum*, tum quod hic locus, vtpote ſecretus, cõmodus eſſet orationi, & oſtẽſioni gloriæ ſuæ, tum vt hoc ipſo aſcenſu doceret eum, qui cæleſtem ſuam gloriã vellet mente conſpicere, oportere relictis omnibus terrenis curis, & cogitationibus ſupra ſe eleuari ad cæleſtium contemplationẽ. Porrò Mons iſte quis fuerit, non explicatur in ſcripturis: creditur tamen cõmuniter fuiſſe mons Thabor, clarus victoria Barach & Deboræ, qui & Thaburius dicitur Ioſepho. Memorat autem Lucas Dominum aſcendiſſe in montem, vt oraret, ſicut hoc Domino fuit familiare, ac inter orandũ transfiguratum fuiſſe. Quo ſicut docemur ſecedere, & mentem ſubleuare cum orandũ eſt, ita & illud monemur nos orantes quodammodo in Deum transformari, quo certè cupidius orare, & cum Deo colloqui debemus. Quomodo autẽ intelligendum ſit, quod dicunt Matthæus & Marcus Dominũ transfiguratum, vel vt habent Græca μεταμορφωθεὶς, id eſt, transformatum, pulchrè & doctè tractauit D. Hieronymus ſic ſcribẽs: Quod dicit *transfiguratus eſt ante eos*, nemo putet priſtinam eum formam, vel corporis veritatẽ amiſiſſe, & aſſumpſiſſe corpus vel ſpirituale, vel aërem: ſed quomodo transformatus ſit Euangeliſta demonſtrat dicens: *Et reſplenduit facies eius ſicut ſol, &c.* Vbi ſplendor faciei oſtenditur, & candor veſtium deſcribitur: non ſubſtantia tollitur, ſed gloria commutatur. Transformatio ſplendorem addidit, faciem non ſubtraxit. Hæc ille. Sed & Lucas ſatis indicat quomodo illa transformatio vel transfiguratio debeat intelligi, cum pro eo quod alij dixerunt, transfiguratus eſt, ipſe dixit:

Mons Thabor.

Transfiguratio Domini quomodo facta.

Et facta eſt ſpecies vultus eius altera. Non dicit aliã ei faciem factam, aut aliam faciei figuram, ſed ſpeciem. Claritas verò faciei in Chriſto fuit ex innato diuinæ gloriæ fulgore, aut etiã ex beatitudine animæ Chriſti, quæ ab initio conceptionis ſemper beata, tamen diſpenſatione diuina radios ſuæ beatitudinis non diffundens in corpus: iam ad tempus permiſſa eſt, ſic in corpus ſuam gloriam diffundere, quomodo eam diffundet in reſuſcitatis ſanctorũ corporibus: niſi quod tũc diffuſa in corpus gloria erit ei velut connaturalis, quæ nunc in Chriſto fuit velut tranſitoria paſſio. Tantam autem habuit Chriſtus in toto corpore claritatem, vt ea tranſparente: *Veſtimenta eius viderentur eſſe candida, & fulgẽtia ſicut nix*, aut vt Græci habent, ſicut lux. Vnde diſcendum quanta ſit futura claritas corporum noſtrorum ignobilium poſt reſurrectionem.

Et ecce apparuerunt illis duo viri, erant autem Moyſes, &c. Chriſto in gloria ſua apparenti cõueniebat adeſſe quoſdã etiam glorioſos: tum vt ſua præſentia ipſius gloriam magis illuſtrarent, tùm vt ſuo teſtimonio authoritatem Chriſti, & verborũ eius Apoſtolis commendarent. Hos autem nullos alios potius eſſe cõueniebat quam Moyſen & Eliã: tum quod hi inter omnes veteres Prophetas maximè fuerũt Iudæis admirabiles ob inſignia eorũ facta, & miracula: tum quod Moyſes legis auctor, Elias verò præcipuus eſſet Prophetarum. Itaque horũ præſentia demonſtratũ eſt & quanta eſſet Domini excellẽtia, vt cui illi ſummè omnibus admirabiles cederent: & rurſum legẽ ac Prophetas, in quo duo ferè diuiditur vetus Teſtamentũ, Chriſto teſtimoniũ concorditer reddere, tantũ abeſt, vt quemadmodũ Phariſæi calumniabantur, legi ac Prophetis ipſe contrarius eſſet. Peculiariter autẽ hi duo teſtes iam teſtimonium perhibebant mortis Dominicæ: quia, vt habet Lucas, *dicebant exceſſum*, vel vt habent Græca ἔξοδον, id eſt, exitum, hoc eſt, mortem eius, quã in Hieruſalem erat ſubiturus. Hoc enim erat quod ſupra dictum à Domino Apoſtoli abhorrebant, & veluti abſurdũ habebant: vnde oportebat eos horũ teſtium authoritate confirmari: vt intelligerẽt eaſdem illas ſcripturas, quæ Chriſtũ promiſerant, etiã hanc eius mortem prædixiſſe, & iam olim ſic à Patre cæleſti ordinatum eſſe, vt hanc mortẽ ſubiret. Quod autẽ Moyſes & Elias etiã ipſi in maieſtate, hoc eſt, in gloria, & in claritate apparuerunt: non tantum valebat ad maiorem gloriæ Chriſti commendationem, ſed etiam ad hoc, vt intelligerent gloriam, quam in Chriſto videbant, non illi fore propriam, ſed communicandam etiam his, qui ſecundum ſuperiorem Domini doctrinam ſequerentur Chriſtum, tollendo crucem, & perdendo animã ſuam: quemadmodũ per hæc & Chriſtus in ſuam gloriam, in qua iam apparebat, eſſet intraturus, & ipſi quoque iam in gloria apparebant. Siquidem & Moyſes, & Elias pro Dei gloria multa grauia, vſque ad vitæ frequenter diſcrimen

Exceſſus Chriſti.

ſcrimen perpeſſi ſunt, vt nulli alij ante Chriſtum magis.

Petrus vero, & qui cum illo erant, grauati erant ſomno. Domino orante, Petrus & qui cum ipſo erant more ſuo dormiebant grauati ſomno, quemadmodum & poſtea orante Domino, cum inſtaret tempus Paſſionis: vnde conijcere licet prolixitatẽ orationis Chriſti, & obſeruare infirmitatem Apoſtolorum, quam benignè adeo Dominus tolerabat & fouebat, donec ad maius robur proueheret. Porrò cauſæ variæ aſſignantur, ob quas Petrus, vbique aliis feruentior, diceret: *Bonum eſt nos hic eſſe.* Itaque vt cauſas has ſimul breuiter colligamus, quoniã Petrus à diuino illo aſpectu conſternatus fuit, & ſimul tamen mira dulcedine & voluptate perfuſus, cupiens abeuntes Moſen & Eliam ſemper retinere, ac mortem Chriſti, quam horrebat, impedire, bonum eſt, inquit, nos hic eſſe. [Porrò annotandũ illud quod eſt in Luca, *neſciens quid diceret,* non eſſe idem omnino cum eo, quod eſt in Marco: Non enim ſciebat quid diceret. In Luca enim verbum diceret, eſt præſentis temporis, cum Græcè ſit λέγει, in Marco verò futuri. Rurſum in Luca pro quid, eſt relatiuum quod, vt ſit: non intelligens quod dicebat. In Marco verò Græca verti poſſunt: Non enim ſciebat, quid loqueretur, id eſt, loqui deberet.] Itaque cum præ feruore Petrus tacere nõ poſſet, locutus eſt inconſiderata, & nõ intellecta, eo quod præ conſternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Benè autẽ dicitur à Luca eum nõ intellexiſſe quod dicebat. Non enim loquebatur ea quę auditis conſona erant. Increpauerat enim ſupra eum Dominus à morte reuocãtem, duos hos grauiſſimos teſtes iam audiuit dicentes de eius exceſſu, quẽ in Hieruſalẽ erat completurus. Quibus non conuenit quod Petrus in monte manere vult. Iam imprudentiæ etiam erat exiſtimare opus eſſe eis tabernaculis manu humana factis, quos tanta videbat gloria conſpicuos. Veriſimillimum eſt autem Petrum agnouiſſe Moyſen & Eliam ex colloquio ipſorum cum Ieſu, in quo aut Dominus eos propriis compellauerit nominibus, aut ipſimet expreſſerint, qui fuerint. [Fieri enim poteſt, vt vterque ea dixerit, per quæ Chriſti mortem ipſi facto, vel verbo prophetauerunt, vt Moyſes quidem dixerit ſic Chriſtum in crucem ſuſtolli debere, quomodo ipſe in deſerto exaltauerit ſerpentem: Elias verò ſic illum debere expandi in crucem, quomodo ipſe expanſus fuit ſuper mortuũ puerum, vt illum viuificaret: ac ſic illum torrente paſſionũ pertranſito ſubleuandum in gloriam, quomodo ipſe tranſito Iordane curru igneo raptus fuit in cælum. Quod ſi quæratur quomodo Moyſes & Elias hic apparuerũt, an in propria perſona, an non, & ſi in propria perſona, an in proprio corpore, an in alio: probabile magis ſecũdum Thomam habetur, Eliam quidem in vero ibi corpore adfuiſſe: Moyſen verò in propria anima adfuiſſe, ſed in corpore quodam

aſſumpto, quomodo apparent Angeli:

Hæc autem adhuc colloquente, ecce facta eſt nubes lucida, &c. Valde conuenienter nubes hæc diuinitus facta eſt. Primum quidẽ vt per eam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de conſtruendis tabernaculis, ac oſtenderetur Chriſtum nõ opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hãc cauſam ſignificare volẽs Matthæus: Adhuc inquit, eo loquẽte, ecce nubes lucida. Secundo nube iſta factum eſt ne Apoſtoli magnitudine ſplendoris abſorberentur, ſed lucem intolerabilẽ nubes temperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuẽtes obumbraſſe. Poſtremùm nubes iſta facta eſt ad oſtenſionem præſentię Dei patris. Sic enim in veteri Teſtamento ferè in nube gloria Domini apparuit, ac præſentia eius oſtenſa eſt, vt patet ex variis ſcripturæ locis, idq; ob id quod nubes res ſit cæleſtibus vicinior, quæ in ſcripturis dicitur Dei eſſe tabernaculũ. Itaq; quia nubes hæc Dei præſentiã declarauit: *Vox Patris è nube dicitur eſſe facta*, quæ nõ ita potuiſſet cognoſci cuius fuiſſet, niſi nubes Dei præſentiam declarauiſſet. De verbis autem illis:

Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, &c. Dictum eſt ſupra 14. cap. Concord. circa Chriſti baptiſmum. Quod autem nunc additur: *Ipſum audite*, additum videtur tum ad corrigendum votum Petri dolentis abire Moſen & Eliam, tum ad cõfirmandos animos diſcipulorũ, ne detractarent ei credere & obedire etiã in his, quæ docturus erat, aut in ſpeciẽ diuerſa ab his, quæ docuerũt lex & Prophetæ, aut carni inimica, qualia erãt quæ mox docuerat de tollenda cruce. Cæterum quoniã naturale eſt, vt inſolita, & inopinata mentem humanã perturbent: & quia diuinã maieſtatem humana infirmitas capere nõ poteſt: ſicut nõnullus pauor Apoſtolos corripuit ex cõſpecta claritate Chriſti, idemq; pauor in eis augebatur, cum intrarent in nubem: ita audita hac noua voce plena diuinæ maieſtatis, maiori adhuc timore correpti ſunt ita vt prę nimio timore, nec non reuerentia diuinę maieſtatis quam agnoſcebant eſſe præſentem: *Prociderent facies ſuas.* Verum diuina benignitas non diu patitur eos, qui ſua cauſa turbantur, & maieſtatis ſuæ metu concutiuntur, metu illo detineri, ſed poſt turbationẽ, mox ſubinfert mentis tranquillitatem. Vnde & nunc Dominus Ieſus, *accedens ad diſcipulos, tactu*, ſimul & voce ſua metum ab illis depellit, dicens: *Surgite, & nolite timere.* Nec inefficax fuit Chriſti cõtactus, & vox. Mox enim leuatis oculis circumſpicientes viderunt Ieſum eumq; ſolum, vt intelligerent vocem illam ad ipſum pertinere, non ad Moyſen vel Eliam. Quod verò dicit Marcus:

Et verbum continuerunt apud ſe, verbum Hebraica phraſi videtur poſitum pro facto, quemadmodum ſæpe in ſcripturis. Lucas enim veluti exponens Marcum dicit:

Et nemini quicquam dixerunt in illis diebus ex his quæ viderant,

quan-

quanquam poſſit verbum etiã accipi propriè pro verbo,& ſermone,qui erat de trãſfiguratione. Iam cum dicit Marcus, *conquirentes quid hoc eſſet cum à mortuis reſurrexerit*, vel, vt habẽt Græca, inter ſe diſputantes, quid eſſet à mortuis reſurgere: ſignificare voluit eos non intellexiſſe, quod Chriſtus dicebat de ſua reſurrectione.

Et interrogauerũt eum diſcipuli eius dicentes: Quid ergo,&c. Cauſa huius interrogationis dupliciter poteſt reddi. Primo vt intelligamus eos iam certiſſimos factos, quod ipſe eſſet Chriſtus, admirari quomodo Scribæ, hoc eſt, legiſperiti ex ſcripturis docerent Eliam debere venire priuſquam veniret Chriſtus. Id enim docebant ex Malachiæ teſtimonio, nõ diſtinguentes inter duos Chriſti aduentus (quos ſcripturę ſatis ſignificãt) ac vt eſt veriſimile, hoc argumẽto apud populũ probantes Ieſum nõ eſſe Chriſtum. Aliter intelligi poteſt Apoſtolos, quia iam viderant Chriſti gloriã, & audierunt mentionẽ reſurrectionis imminẽtis, poſtquam putabant eum glorioſè regnaturum, admiratos quid illud eſſet quod Scribę dicerent de aduẽtu Eliæ, quẽ viderãt receſſiſſe. Nam talẽ quæſtionis cauſam indicat D. Hieronymus. In Marco etiã additũ legimus de Phariſæis, Græca tamen tantum habent: Quid dicunt Scribæ. Non enim Phariſæorũ, ſed Scribarum erat oſtendere, quę erant ſcripturarum.

At ille reſpondens ait illis: Elias quidem venturus eſt,&c. Communiter intelligitur hic Dominus loqui de duplici Elia, nempe Elia verò, quem dicit venturũ, ante ſcilicet ſecundum ſuum aduẽtum: & Elia in ſpiritu, nempe, Ioanne Baptiſta, quem dicit veniſſe, ante primum ſcilicet ſuũ aduentum. Secundum quam intelligentiã dicendum Dominum nõ apertè ſatis reſpondiſſe ad propoſitã quæſtionem: eo quod non apertè diſtinxerit duos ſuos aduentus: idq́; ob id quod myſterij nondũ ſatis eſſent capaces diſcipuli: ſic tamen reſpondit, vt ſcrupulũ illis eximeret, ne propter dilatũ Eliã dubitare poſſent de aduẽtu Meſſiæ: cum apertè dicat Eliã veniſſe, eumq́; ſignificet fuiſſe Ioannem. Quod autem dicitur: *Et reſtituet omnia*, breuitatis cauſa dictũ eſt, pro eo quod habet Malachias: & cõuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro conuertet, Septuaginta idem habent verbũ quod eſt hoc loco apud Matthæum ἀποκαταστήσει, id eſt, reſtituet. Quemadmodum autẽ dictum eſt in cap. Concord. 2. ſic intelligendum eſt quod dicitur Elias omnia reſtituturus quomodo Chriſtus dicitur Paulo inſtauraſſe omnia, quæ in cælis & quæ in terris: nimirum quia homines inter ſeſe, & cum Angelis diſſidẽtes, inter ſe, & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia reſtituet, quando incredulos Iudæos, Gentibus credentibus vniet, & ad fidem Patriarcharum redire faciet. Aduerbium autem primò, quod hic, & ſupra in quæſtione diſcipulorũ pro prius, Græco more poſitum eſt, nõ eſt coniungendũ cum reſtituet, ſed vt patet ex propria quæſtione,

Elias quomodo reſtituet omnia.

quæſtione, iungendum eſt, cum venerit, quod verbum non eſſe futuri temporis, ſed præteriti docent Græca. Quod autem ſequitur in Marco.

Et quomodo ſcriptum eſt in filium hominis, vt multa patiatur, & contemnatur, obſcuram habet cõnexionem & varie intelligitur. Quidam ſubintelligunt, & quomodo ſcriptum eſt in filium hominis vt multa patiatur, ſic eueniet ei. Et pronomẽ, ei, quidam ad filium hominis referunt, ſed melius ſecũdum Bedam refertur ad Eliam, vt ſignificetur Eliam paſſurum, ſicuti & filius hominis Chriſtus. Quemadmodum poſtea dicitur filius hominis paſſurus, ſicut Elias in ſpiritu paſſus eſt. Atque hunc ſenſum credo aptiorẽ aliis: vt intelligatur Dominus ex paſſione Ioannis confirmare ſecuturam ſuam paſſionem, & ex ſua rurſum venturi Eliæ paſſionem: vt intelligant Apoſtoli non eſſe nouum, ſi Chriſtus ab impiis patiatur, cum hoc ferè commune ſit ſanctorum maximè inſignium, & qui vitia conantur extirpare, Quod autem in Marco dicitur:

Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt. Sicut ſcriptũ eſt de eo, cum nullum quis dare poſſit ſcripturæ teſtimoniũ, quo peculiariter de iis, quæ paſſus eſt Ioannes ſit aliquid prædictum: aut dicendum de morte Ioannis ſcriptum fuiſſe in libro aliquo, qui interciderit, aut in his quæ paſſus ſcribitur Elias, intelligendum etiam myſticè ſcriptum, quæ paſſurus eſſet Ioannes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illum Ieſabel Regina, ita hunc perſecuta eſt Herodias, & vtraque vtrumque ob ſeuerius vindicatam religionem, Quod autem in Matthæo dicitur: *Sic & filius hominis paſſurus eſt ab eis*, cum non ab eiſdem paſſus ſit Dominus à quibus Ioannes: dicendum quod quemadmodum verba præcedentia, non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcunque voluerũt, debent intelligi habere quoddam ſuppoſitum generale, nempe impij, aut ſimile aliquid, ita & relatiuum (*eis*) ad generale illud refertur vt ſit ſenſus, Impios feciſſe quæ voluerunt in Ioãne, & ab impiis quoque Chriſtum paſſurum: quanquam & Phariſæi, ac Scribæ in nece Ioannis conſenſerint, & ad eius captiuitatem iuuerint, vt prius dictum eſt, & Herodes quoque Chriſto illuſerit, & eius morti conſenſerit vt etiam ob id rectè ab eiſdem Ioannes, & Chriſtus paſſi dici poſſint.

Eijcitur dæmonium, quod non potuerunt eijcere diſcipuli.
Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVIII.

Factum

F[c] Actum eſt autem, in ſequenti die, deſcendentibus illis [†] [a] de monte, [b] & veniens ad diſcipulos ſuos, vidit turbam magnam circa eos, & ſcribas conquirentes cum illis. Et confeſtim omnis populus videns Ieſum ſtupefactus eſt, & expauerunt, [&] [c] occurrit illi turba multa, [b] & occurrentes ſalutabant eum. [c] Et [a] cùm veniſſet ad turbam [b] interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? [a] Et [c] ecce [a] acceſſit ad eum [f] [†] vir [b] vnus [a] de turba [a] genibus prouolutus ante eum [&] [b] reſpondens [c] exclamauit ▷ [l] dicens: [a] Domine [h] magiſter [b] attuli filium meum ad te habentem ſpiritum mutum, [c] obſecro te reſpice in filium meum [&] [a] miſerere filio meo, [f] quia [c] vnicus eſt mihi, & [a] lunaticus eſt, & male patitur. Nam [c] ecce ſpiritus apprehendit eum, [b] qui vbicunque eum apprehenderit * [c] ſubito clamat, & ‖ [h] allidit [b] illum, & diſſipat eum cum ſpuma, [b] & ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis, & areſcit, [c] & vix diſcedit dilanians eum [&] [a] ſæpè cadit in ignem & crebrò in aquam, & obtuli eum diſcipulis tuis, [c] & rogaui diſcipulos tuos, [b] & dixi * [h] vt eijcerent illum, [l] & non potuerunt [a] curare eum.

[†] Reſpondens autem [b] eis [f] Ieſus ▷ [l] dixit: O generatio ‖ incredula [f] & peruerſa, [†] [l] quamdiu apud vos ero? quamdiu patiar vos? ▷ Afferte huc [l] illum ad me. [b] Et attulerunt eum. [c] Et cùm accederet, [b] & cum vidiſſet eum, ſtatim eliſit eum dæmonium, & [b] ſpiritus ‖ [h] conturbauit illum, [b] & eliſus in terram, volutabatur ſpumans. Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis eſt ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam miſit, vt eum perderet: ſed ſi quid potes adiuua nos, miſertus noſtri. Ieſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti. Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. [l] Et [b] cùm vidiſſet Ieſus [a] currentem turbam, [†] [l] comminatus eſt ſpiritui immundo, dicens illi: Surde & mute ſpiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introëas in eum. [c] Et [b] exclamans & multum diſcerpens eum, [c] exijt ab eo [a] dæmonium, [b] & factus eſt ſicut mortuus, ita vt multi dicerent: Quia mortuus eſt. Ieſus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & ſurrexit, [f] & [†] curatus eſt puer, [a] ex illa hora, [c] & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. [b] Et cùm introiſſet in domum, [a] tunc acceſſerunt ad Ieſum [c] diſcipuli [b] eius [c] ſecreto [&] [b] interrogabant eum, [a] & dixerunt: [c] Quare nos non potuimus eijcere eum? [b] Et [c] dixit illis [a] Ieſus: Propter incredulitatem veſtram. ‖ Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit: & nihil impoſſibile erit vobis. [c] Hoc [a] autem [c] genus ▷ in nullo poteſt exire, niſi in oratione & ieiunio.

[†] [a] homo ▷ [b] dixit * & ‖ [c] elidit [b] * [b] diſcipulis tuis [†] [b] Qui reſpôdens ▷ [a] ait ‖ [c] o infidelis [†] [a] o quouſque ero vobiſcum vſquequo [†] [c] o vſquequo ero apud vos &c. ▷ [c] Adduc filium tuum ‖ [c] o diſſipauit ‖ [c] o increpauit illũ Ieſus [†] [c] o increpauit Ieſus ſpiritum immundum. [†] [c] curauit puerũ A.12.112 B.12.112. B.17.98. ▷ [a] non eijcitur niſi [o] per orationem & ieiunium.

Factum eſt autem in ſequenti die, deſcendentibus illis, &c. Sequenti poſt transfigurationem (cum, vt veriſimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregiſſet) deſcendentibus illis

de monte, vel potius, vt habent Græca, cum deſcendiſſent illi de monte: vt ſignificetur illa, quæ prius dicta ſunt contigiſſe inter deſcendendum (ſuprà enim vbi hæc verba etiam habentur in Matthæo, & Marco eſt participium præſentis temporis, hic præteriti) hæc verò poſt deſcenſum: veniens Dominus ad diſcipulos alios à ſe relictos, videt, *turbam multam circum eos*, inquit Marcus, & legiſperitos diſputantes cum eis, qui cum vererentur congredi cum Domino, nacti iam occaſionem, diuexare rudes diſcipulos inſtituerant, quo vel ſpeciem victoriæ apud plebem imperitam obtinerēt. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obſtupuiſſe viſo Ieſu: nimirum ob inopinatum eius & ſubitum aduentum, cum neſcirent vbi prius fuiſſet, aut vnde veniſſet, & propter aduentus eius oportunitatem quaſi præcognouerit Scribarum inuaſionem, ideoque ad diſcipulorum auxilium venerit. Forſitan & ſplendor aliquis relictus in vultu Chriſti ex præcedente transfiguratione, cauſa fuit obſtupefactionis populi, quemadmodum ſplendor vultus Moyſi, poſtquam è monte deſcendiſſet. Cui benè conuenit, quod additur in Marco. *Et expauerunt*, quanquam duas illas dictiones Græca non habent. Idem Marcus habet Dominum interrogaſſe eos.

Quid inter vos conquiritis? pro quo Græca habent, & interrogauit Scribas, Quid conquiritis (vel diſputatis) cum illis, nempe diſcipulis: quo videtur Dominus notare ſcribas, quod ipſi ſcripturarum cognitionem ſibi pollicentes, ac magiſtros aliorum ſe profitentes, ſe abſente, cum his qui tantum diſcipuli eſſent, & ſcripturarum rudes diſceptarent. Noſtra ergo litera, vt quam proximè accedat ad Græcorum lectionem ſic eſt accipienda, *Et interrogauit eos*, nempe diſcipulos & Scribas inter ſe diſputantes, Quid inter vos conquiritis, id eſt, diſputatis. Interrogat autem Dominus etſi diſputationis conſcius, vt ſic diſcipulos à Scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occaſionem præberet. Quæ autem fuerit diſputationis inter Scribas, & diſcipulos materia, non apertè quidem dicitur, ſed tamen ſatis colligi poteſt ex ſequentibus, cum dicitur ad Domini quæſtionem reſpondiſſe, qui filium ſuum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet diſputationis occaſionem fuiſſe ex eo, quod diſcipuli non potuerunt eiicere dæmoniū. Itaq; quamquam Dominus interrogaret ſcribas, aut ſcribas ſimul & diſcipulos quid diſceptarent, nullus tamen eorum reſpondet: tum quod reſpondere non auderent, eo quod diſcipuli confuſi eſſent de ſua impotentia, ſcribæ conſcij de ſuo calumniandi ſtudio: tum quod is, qui diſputandi dedit occaſionem, præ nimio ſalutis filij deſiderio omnes præueniens, ſuam cauſam Domino quam velociſſimè ſtuderet commendare de expoſita eius erga omnes benignitate cōfidens, vt non putaret ſibi opus eſſe diſcipulorū patrocinio,

cinio, ac de eius potentia maiorem habens fidem, quam de diſcipulorum. In quo præter piam pro ſalute filij paternamq; ſollicitudinem, obſeruanda eſt ipſius orantis & humilitas, & ardor: Humilitas quidem, quia in genua ante Dominũ procidit, Dominum ac Magiſtrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in ſuam miſeriam redũdantem tam diligenter expoſuit: duas cauſas in oratione proferens, quibus miſericordiſſimum Dominum ad miſericordiam flectere ſtuduit, nempe quod filius eſſet, iſq; vnicus, pro quo deprecabatur, quodq; malo grauiſſimo, triſtiſſimo, & inſuperabili diſcipulis miſerè affligeretur. Notandũ autem quod Matthæus lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere Spiritum ſurdum & mutum. Lunaticus enim propriè dicitur, *Lunaticus.* qui morbo comitiali, aut caduco laborat: ſic dictus vel quod eum pati putantur ferè, qui interlunio nati ſunt, vel quod pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento, aut decremẽto humorũ cerebri, quibus dominatur Luna. Cum autem hic morbus dicatur à medicis eſſe naturalis, meritò hic dubitatur, quomodo lunaticus iſte dicatur habere ſpiritum immundũ. Igitur aut dicendum eſt hunc puerum lunaticũ dici, nõ quod verè talis eſſet, ſed quod ſimilia pateretur, qualia lunatici pati ſolent, quia ſcilicet nõ ſemper affligeretur ſed certis temporibus, cadens, ſpumans, ſeq; collidens. (Sic enim videtur ſentire D Hieronymus.) Aut dicendum *In Matt. cap.4.* morbum comitialem, etſi putetur eſſe naturalis, & cauſæ quædam naturales concurrant, non eſſe tamen purè naturalem, ſaltẽ frequenter, ſed accidere ex dæmonio interius hominem poſſidente, & affligente certis temporibus. Sic enim apertè ſentit Origenes. Certè noſtros caducos eadem videmus pati, quæ hic arreptitius dicitur paſſus, quos frequenter ea pati videmus, quæ non natura- *In Matt. hom.4.* lia poſſunt videri, ſed planè diabolica: vt cum certos quoſdam blaſphemant ſanctos, quorum inuocatione paſſio curari ſolet. Itaque crediderim hanc paſſionem frequenter ſicut & phreneſim à diabolo fieri in hominibus. Reſtat explicare ſingula, quæ pater pueri recenſet, morbi grauitatem Domino exponens.

Vbicunque, inquit, vel vt habent Græca ὅπου ἄν, quod etiam poteſt eſſe quandocunque ſpiritus apprehendit. (Non enim vbique aut ſemper ſpiritus eum afflixit: *ſubito clamat*, vocem ſcilicet, ſed inarticulatam ædens, quia dixit Marcus eum habere ſpiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine ſequi ſolent in arreptitiis & caducis.

Allidit, inquit, *illum, & ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis, & areſcit.* In quorum verborum primo ſuppoſitũ eſt Spiritus, in reliquis tribus, puer ipſe. Pro allidit autem Græcè eſt ῥήσσει, quod magis eſt lacerat, ſignificatur tamen idem, nempe quod dæmoniũ ipſum in terram deiiceret, ac miſerè conuelleret. Caſum & conuulſionem

ſequitur

ſequitur ſpuma. Vnde Marcus addit, & ſpumat, Lucas verò diſſipat cum ſpuma. Hanc ſequitur ſtridor dentium, de hinc ariditas. Hinc dicit Marcus, ſtridet dentibus, & areſcit, id eſt, ſine ſenſu efficitur, impos factus omnium ſuorum membrorum, ac huiuſmodi vexatione planè contabeſcens. Lucas his addit id, quo pater præter mali grauitatem ſignificauit etiam mali diuturnitatẽ. *Vix*, inquit, *diſcedit dilanians eum*. Quod autem Matthæus breuitati, in recenſendo hoc miraculo, ſicut & alias ferè ſemper, ſtudens, his omnibus omiſſis dicit, *Sæpè cadit in ignem, & crebro in aquam*, Ex Marco patet non in primo iſto ſermone patris dictũ, ſed in ſecunda reſponſione, quam omittens Matthæus, conjunxit quædam ſecũdæ reſponſionis dicta cum dictis in prima reſponſione, nihil in hoc veritati pręiudicans. Deinde verò ab omnibus ſubiungitur id, quo Pater ſignificauit malum filij eſſe admodum potens, vtpote quod inſuperabile fuerit omnibus ſuis diſcipulis ſimul. Obtuli, ait, eum tuis diſcipulis, quandoquidem ſcilicet te præſentem non inueni, & rogaui eos, vt eiicerent dæmonium, cúmque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

Reſpondens autem eis Ieſus dixit: O generatio incredula, &c. Quoniã incredulitas patris, & ipſorum quoque diſcipulorum, cauſa fuit impotentiæ eiiciendi dæmonium, vt patet ex ſequentibus, hinc Dominus deſumpſit occaſionem in genere redarguendi Iudaicæ gentis incredulitatem, & peruerſitatem, reiiciens etiam impotentiam diſcipulorum, de qua pater pueri querebatur, in ipſum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudęorum incredulitatem pertinacem, quod multi præſentium, vt eſt veriſimile, de diſcipulis & Chriſto inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit: O generatio, hoc eſt, natio incredula, & peruerſa, hoc eſt, diſtorta. Peruerſum enim hominem propriè dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci poteſt. Itaque non tantum incredulam dicit generationem, ſed etiam peruerſam, ſignificare volens pertinacem eorum incredulitatem, vt à qua tot æditis miraculis non potuerint auocari, & ad fidem adduci. Ob hanc ergo inſuperabilem Iudęorum infidelitatem addidit Dominus, *quouſque ero vobiſcum, quamdiu vos patiar?* Quibus verbis nõ vult ſignificare ſe dubitare quanto tempore cum illis eſſet conuerſaturus, ſed tantum ſignificat ſe moleſtè, & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet eos deponere. [Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus ſignificare voluiſſe ſe deſiderare mortẽ, vt vult Chryſoſt. ac futurum aliquando vt propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Chriſto Gentibus ipſum derelinquentibus, recipientibus.] Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem, & iram declararet: ex his tamen

men quæ ſequuntur demonſtrauit ſe nō hominibus,ſed vitio iratum,cum ſubiecit:*afferte illum ad me.*Iubet autem adduci illum ad ſe,quem abſentem curare potuiſſet: vt præſente dæmoniaco, mali magnitudo adſtantibus innoteſceret pro defenſione diſcipulorū, & cognoſceretur dæmonium contra Chriſtum contrarietas in redargutionem ſcribarum , ac Patris imperfecta fides tepeſceret, eáque perficeretur ante filij curationem. Adducitur itaque filius ad Dominum.Cum autem adhuc accederet tantū , inquit Lucas, & cum filius vidiſſet Ieſum:vt habet Marcus, nec adhuc ad Chriſtū veniſſet: mox *ſpiritus capit puerum conturbare, cōuellere, & diſſipare,*quo oſtenſum eſt,quā ille abhorreret Chriſti præſentiam.In illo Marci.Et cū vidiſſet eum,magis cōuenit intelligere,cum puer vidiſſet Ieſum.Iam autem vt manifeſtior fieret pro diſcipulorum defenſione mali grauitas , ac patris imperfecta fides manifeſtata corrigeretur,quærit Dominus ex quāto tempore hæc paſſio puero acciderit.Reſpondit ille,*ab infantia,* adiiciens præter diuturnitatē mali etiam pericula extrema, quæ frequenter filius ſit paſſus.

*Frequenter,*inquit,*eum in ignem & in aquam miſit, vt eum perderet.* Ex quibus verbis præter magnitudinem mali , duo nobis intelligere datum eſt.Primùm quod Diabolus non ſemper , vt quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quoſdam poſſidet,& diuexat.Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem,vt certum eſt ob propria, ſaltem actualia peccata,& fortaſſe etiam non ob peccata parentum , ſed vt manifeſtaretur gloria Dei in ipſo , vt poſtea dicitur de cœco à natiuitate. Secundum eſt, quod Diabolus exitialis ſit humani generis hoſtis,nihil non tentans,quo eos, qui eius poteſtati ſunt permiſſi,perdat crudeliter:nihil tamen illum amplius poſſe,quam ei à Deo permittitur,ac Dei,angelorúmque cuſtodiam non deeſſe etiam his,qui ei permiſſi ſunt diuexandi.Porro pater in fide infirmus,metuens ne ob diuturnitatem incurabile eſſet malum,quaſi ob id interrogaſſet Dominus de tempore.

Si quid potes , inquit , *adiuua nos,miſertus noſtri.*Dominus autem imperfectam eius fidem redarguēs,eamq; perficere volens,etiam alludendo ad eius verba,dicit:

Si potes credere , omnia poſſibilia ſunt credenti. Itaque Pater ex ſua fide intelligens pendere optatam filij ſalutem , & in fidei confeſſionem alacer erumpit, & imperfectæ ſuæ fidei reſpectum,ac meritum deprecatur,dicens cum lachrymis:

*Credo Domine,adiuua incredulitatē meā.*Hoc eſt, imperfectā meā fidē.Sic enim hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne ſit in verbis cōtrarietas.Hæc autē verba,adiuua incredulitatē meā,non ſic videntur accipienda , quaſi his petierit fidē ſuam perfici à Domino,vt ſit idem cum eo,quod Apoſtoli poſtea orabant,dicentes.

Domine, adauge nobis fidem: Sed tantum voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pendere Dominus ſua potentia id ſuppleret, quod fidei imperfectio non impetrabat: vt ſit ſenſus Credo Domine te hoc poſſe, ſed ſi quid adhuc fidei deeſt, tu quæſo id ſupple: vt ſi non ſufficiat mea fides, id tamen quod volo adiuuante me tua potentia conſequar.

Et cum vidiſſet Ieſus accurrentem turbam comminatus eſt ſpiritui immundo, vel increpauit ſpiritum immundum. Hæc autem increpatio, vel comminatio, nihil aliud intelligi debet, quã præceptum Chriſti vrgens, & imperioſum, quemadmodum in ſuperioribus ſæpe dictum eſt increpare, vel comminari accipi ſimpliciter pro dire, & imperioſe præcipere. Nam quomodo, & quibus verbis comminatus eſt Ieſus ſpiritui Marcus teſtatur: *Increpauit*, inquit, *dicens illi ſurde, & mute ſpiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Quibus verbis authoritatiuam ſuam poteſtatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret & amplius eum nõ repeteret, eo quod per diuerſa tempora, & per vices illum repeteret. Dominus enim ſuum beneficium voluit eſſe non temporarium, ſed perpetuum. Cum autem in Matthæo legimus: *& increpauit illum Ieſus*, relatiuum illum referri debet ad id, quod etſi non ſit expreſſum prius ab illo, indicatum tamẽ eſt ſatis, cum dicit puerum fuiſſe lunaticum, & cum ſubdit, exiit ab eo dæmonium. Quod autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum diſcerpẽs eum, vel potius vt Græca verti debent, cum exclamaſſet, & multum eum dilaniaſſet, ideſt, conuulſiſſet: exiit ab eo, relicto ipſo tanquã mortuo: demonſtrabat quam ægrè ferret, quod cogeretur Chriſto obedire, ac hominẽ relinquere, quẽ torquere ſibi volupe erat. Cum ergo hac permiſſione dæmonij malitia, & nocendi ſtudiũ oſtenſum fuiſſet ſuã contra Dominus bonitatẽ, & potentiã ab omni malo dæmonũ liberantẽ declarans, manu ſua pueri manũ contingens, eumq; eleuans, ſic mox eũ deſperatum reſtituit, vt non ſenſim viribus ſuis redderetur, ſed ſubitò, quaſi prius nihil nocumenti pertuliſſet. Nec iam illũ ſibi, vt verè poſuiſſet, ſuoq; ſeruitio vſurpauit, ſed reddidit illũ Patri eius, cui dęmoniũ ſic illũ ſubtraxerat, vt verius dęmonij eſſet mancipium, quam Patris filius. Itaque meritò omnes ſtupebãt propter magnificentiam potentiæ diuinæ, quam conſpiciebant magnifice operari in Chriſto. Non enim putabant ipſum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia eius, ſed Dei: Magnificentia autem hæc erat, quod imperio ſolo tam potens malum adeò cito & perfectè ſublatum erat.

Et cum introiſſet in domum, tunc acceſſerunt ad Ieſum diſcipuli. Cœperat diſcipulos ſollicitudo quædã humana, ne quid imprudentes offendiſſent Dominũ, & ſua culpa virtutem ædendi miracula ſemel

mel ipſis à Domino traditam perdidiſſent. Itaq; opportunitatem loci nacti, cum ſcilicet in domum introiſſet Dominus, ſemotis arbitris ſeorſum Dominum rogant.

Quare nos non potuimus eijcere eum? Cum ſemel nobis à te tradita ſit poteſtas quoſuis eiiciendi dæmones? Dominus itaque qui ſuorum imperfectionem apud populum aperire noluit, quod futuri eſſent totius orbis magiſtri, ſeorſum impotentiæ ipſorũ cauſam ad ipſos pertinentem indicat, cũ apud populũ cauſam impotentię eã indicauerit, quæ ad ipſum populum, & Patrẽ pueri pertinebat. Redditur autẽ apud Matthęũ à Domino duplex cauſa, quare Apoſtoli non potuerint eiicere illud dæmonũ. Primo enim dicit, *propter incredulitatem veſtrã.* Hoc eſt diffidẽtiam, & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem ſupra imputauit incredulitati Patris, quod non fuerit eiectum dæmonium: ſignificans ſi ſatis credidiſſet filium ſuum curandum fuiſſe etiam à diſcipulis. Hic vero incredulitati diſcipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in cauſa. Nam ſi fuiſſet in eis tanta, quantam oportebat, potuiſſet alienæ diffidentiæ eſſe præſidio. Cauſa autem diffidentiæ quæ iam fuit in diſcipulis eſſe potuit, quia forte cernebant, ex Patre etiam audiebant mali magnitudinem, & attrocitatem: aut quia metuebant, ne poteſtas eis tantum competeret dum eſſent in legatione: aut quia, vt habet D. Hilarius, Domino in monte demorante, & ipſis cum turbis reſidentibus, quidam tepor ob Domini abſentiam, eorum fidem retardauerat. Porrò quo Dominus fidem ſuorum augeret, ac doceret, quanta ſit eius vis, ſi modo fortis ſit & vehemens, ſubiicit: *Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, &c.* Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles pro firmo ſcilicet aſſenſu eorum quæ de Deo, & Chriſto ſunt credenda, quam fidem habent omnes Chriſtiani, & tum habebant omnes Apoſtoli: ſed accipitur pro fide ſignorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuiſiones gratiarum, quas Spiritus ſanctus diuerſis impertitur varié prout vult. Huiuſmodi autem fides non eſt aliud, quam fiducia impetrandi, vel faciendi miracula cum opus eſt, aut vtile, inuocato nomine Dei: Quod autẽ Dominus fidem grano ſinapis comparat, ſignificare voluit fidem acrem, vehementem, feruentem, & efficacem: ſicut granum ſinapis maximã cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de ſe producit arborem. Non enim hic Dominus videtur reſpexiſſe ad quantitatem grani ſinapis, ſed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Fidem autem eiuſmodi perfectam Dominum hic requirere, etiam ex alia ſententia Domini ſimili huic manifeſtum eſt. Dicit enim Matth. 21. Amen dico vobis ſi habueritis fidẽ, & non hæſitaueritis, non ſolum de ficulnea facietis,

Fides cur grano ſinapis comparatur.

aſſumpto, quomodo apparent Angeli:

Hæc autem adhuc colloquente, ecce facta eſt nubes lucida, &c. Valde conuenienter nubes hæc diuinitus facta eſt. Primum quidẽ vt per eam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de conſtruendis tabernaculis, ac oſtenderetur Chriſtum nõ opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hãc cauſam ſignificare volẽs Matthæus: Adhuc inquit, eo loquẽte, ecce nubes lucida. Secundo nube iſta factum eſt ne Apoſtoli magnitudine ſplendoris abſorberentur, ſed lucem intolerabilẽ nubes temperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuẽtes obumbraſſe. Poſtremùm nubes iſta facta eſt ad oſtenſionem præſentię Dei patris. Sic enim in veteri Teſtamento ferè in nube gloria Domini apparuit, ac præſentia eius oſtenſa eſt, vt patet ex variis ſcripturæ locis, idq́; ob id quod nubes res ſit cæleſtibus vicinior, quæ in ſcripturis dicitur Dei eſſe tabernaculũ. Itaq; quia nubes hæc Dei præſentiã declarauit: *Vox Patris è nube dicitur eſſe facta*, quæ nõ ita potuiſſet cognoſci cuius fuiſſet, niſi nubes Dei præſentiam declarauiſſet. De verbis autem illis:

Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, &c. Dictum eſt ſupra 14. cap. Concord. circa Chriſti baptiſmum. Quod autem nunc additur: *Ipſum audite*, additum videtur tum ad corrigendum votum Petri dolentis abire Moſen & Eliam, tum ad cõfirmandos animos diſcipulorũ, ne detractarent ei credere & obedire etiã in his, quæ docturus erat, aut in ſpeciẽ diuerſa ab his, quæ docuerũt lex & Prophetæ, aut carni inimica, qualia erãt quæ mox docuerat de tollenda cruce. Cæterum quoniã naturale eſt, vt inſolita, & inopinata mentem humanã perturbent: & quia diuinã maieſtatem humana infirmitas capere nõ poteſt: ſicut nõnullus pauor Apoſtolos corripuit ex cõſpecta claritate Chriſti, idemq́; pauor in eis augebatur, cum intrarent in nubem: ita audita hac noua voce plena diuinæ maieſtatis, maiori adhuc timore correpti ſunt ita vt prę nimio timore, nec non reuerentia diuinę maieſtatis quam agnoſcebant eſſe præſentem: *Procideren tfacies ſuas.* Verum diuina benignitas non diu patitur eos, qui ſua cauſa turbantur, & maieſtatis ſuæ metu concutiuntur, metu illo detineri, ſed poſt turbationẽ, mox ſubinfert mentis tranquillitatem. Vnde & nunc Dominus Ieſus, *accedens ad diſcipulos, tactu*, ſimul & voce ſua metum & ab illis depellit, dicens: *Surgite, & nolite timere.* Nec inefficax fuit Chriſti cõtactus, & vox. Mox enim leuatis oculis circumſpicientes viderunt Ieſum eumq́; ſolum, vt intelligerent vocem illam ad ipſum pertinere, non ad Moyſen vel Eliam. Quod verò dicit Marcus:

Et verbum continuerunt apud ſe, verbum Hebraica phraſi videtur poſitum pro facto, quemadmodum ſæpe in ſcripturis. Lucas enim veluti exponens Marcum dicit:

Et nemini quicquam dixerunt in illis diebus ex his quæ viderant, quan-

quanquam poſſit verbum etiã accipi propriè pro verbo,& ſermone,qui erat de trãsfiguratione. Iam cum dicit Marcus, *conquirentes quid hoc eſſet cum à mortuis reſurrexerit*,vel,vt habẽt Græca,inter ſe diſputantes,quid eſſet à mortuis reſurgere : ſignificare voluit eos non intellexiſſe,quod Chriſtus dicebat de ſua reſurrectione.

Et interrogauerũt eum diſcipuli eius dicentes: Quid ergo,&c. Cauſa huius interrogationis dupliciter poteſt reddi. Primo vt intelligamus eos iam certiſſimos factos,quod ipſe eſſet Chriſtus, admirari quomodo Scribæ,hoc eſt,legiſperiti ex ſcripturis docerent Eliam debere venire priuſquam veniret Chriſtus. Id enim docebant ex Malachiæ teſtimonio,nõ diſtinguentes inter duos Chriſti aduentus(quos ſcripturę ſatis ſignificãt)ac vt eſt veriſimile,hoc argumẽto apud populũ probantes Ieſum nõ eſſe Chriſtum. Aliter intelligi poteſt Apoſtolos,quia iam viderant Chriſti gloriã,& audierunt mentionẽ reſurrectionis imminẽtis,poſtquam putabant eum glorioſè regnaturum,admiratos quid illud eſſet quod Scribę dicerent de aduẽtu Eliæ,quẽ viderãt receſſiſſe.Nam talẽ quæſtionis cauſam indicat D. Hieronymus. In Marco etiã additũ legimus de Phariſæis,Græca tamen tantum habent:Quid dicunt Scribæ.Non enim Phariſæorũ,ſed Scribarum erat oſtendere,quę erant ſcripturarum.

At ille reſpondens ait illis : Elias quidem venturus eſt,&c. Communiter intelligitur hic Dominus loqui de duplici Elia, nempe Elia verò,quem dicit venturũ,ante ſcilicet ſecundum ſuum aduẽtum: & Elia in ſpiritu,nempe, Ioanne Baptiſta,quem dicit veniſſe,ante primum ſcilicet ſuũ aduentum. Secundum quam intelligentiã dicendum Dominum nõ apertè ſatis reſpondiſſe ad propoſitã quæſtionem:eo quod non apertè diſtinxerit duos ſuos aduentus:idq́; ob id quod myſterij nondũ ſatis eſſent capaces diſcipuli:ſic tamen reſpondit,vt ſcrupulũ illis eximeret,ne propter dilatũ Eliã dubitare poſſent de aduẽtu Meſſiæ:cum apertè dicat Eliã veniſſe, eumq́; ſignificet fuiſſe Ioannem. Quod autem dicitur : *Et reſtituet omnia*, breuitatis cauſa dictũ eſt , pro eo quod habet Malachias:& cõuertet cor patrum ad filios,& cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro conuertet, Septuaginta idem habent verbũ quod eſt hoc loco apud Matthæum ἀποκαταστήσει, id eſt, reſtituet. Quemadmodum autẽ dictum eſt in cap. Concord.1. ſic intelligendum eſt quod dicitur Elias omnia reſtituturus quomodo Chriſtus dicitur Paulo inſtauraſſe omnia,quæ in cælis & quæ in terris : nimirum quia homines inter ſeſe,& cum Angelis diſſidẽtes,inter ſe,& cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia reſtituet, quando incredulos Iudæos , Gentibus credentibus vniet, & ad fidem Patriarcharum redire faciet. Aduerbium autem primò,quod hic,& ſupra in quæſtione diſcipulorũ pro prius,Græco more poſitum eſt,nõ eſt coniungendũ cum reſtituet,ſed vt patet ex propria

Elias quomodo reſtituet omnia.

quæſtione,

queſtione, iungendum eſt, cum venerit, quod verbum non eſſe futuri temporis, ſed præteriti docent Græca. Quod autem ſequitur in Marco.

Et quomodo ſcriptum eſt in filium hominis, vt multa patiatur, & contemnatur, obſcuram habet cõnexionem & varie intelligitur. Quidam ſubintelligunt, & quomodo ſcriptum eſt in filium hominis vt multa patiatur, ſic eueniet ei. Et pronomē, ei, quidam ad filium hominis referunt, ſed melius ſecũdum Bedam refertur ad Eliam, vt ſignificetur Eliam paſſurum, ſicut & filius hominis Chriſtus. Quemadmodum poſtea dicitur filius hominis paſſurus, ſicut Elias in ſpiritu paſſus eſt. Atque hunc ſenſum credo aptiorē aliis: vt intelligatur Dominus ex paſſione Ioannis confirmare ſecuturam ſuam paſſionem, & ex ſua rurſum venturi Eliæ paſſionem: vt intelligant Apoſtoli non eſſe nouum, ſi Chriſtus ab impiis patiatur, cum hoc ferè commune ſit ſanctorum maximè inſignium, & qui vitia conantur extirpare, Quod autem in Marco dicitur:

Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt. Sicut ſcriptũ eſt de eo, cum nullum quis dare poſſit ſcripturæ teſtimoniũ, quo peculiariter de iis, quæ paſſus eſt Ioannes ſit aliquid prædictum: aut dicendum de morte Ioannis ſcriptum fuiſſe in libro aliquo, qui interciderit, aut in his quæ paſſus ſcribitur Elias, intelligendum etiam myſticè ſcriptum, quæ paſſurus eſſet Ioannes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illum Ieſabel Regina, ita hunc perſecuta eſt Herodias, & vtraque vtrumque ob ſeuerius vindicatam religionem, Quod autem in Matthæo dicitur: *Sic & filius hominis paſſurus eſt ab eis*, cum non ab eiſdem paſſus ſit Dominus à quibus Ioannes: dicendum quod quemadmodum verba præcedentia, non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcunque voluerũt, debent intelligi habere quoddam ſuppoſitum generale, nempe impij, aut ſimile aliquid, ita & relatiuum (*eis*) ad generale illud refertur vt ſit ſenſus, Impios feciſſe quæ voluerunt in Ioãne, & ab impiis quoque Chriſtum paſſurum: quanquam & Phariſæi, ac Scribæ in nece Ioannis conſenſerint, & ad eius captiuitatem iuuerint, vt prius dictum eſt, & Herodes quoque Chriſto illuſerit, & eius morti conſenſerit vt etiam ob id rectè ab eiſdem Ioannes, & Chriſtus paſſi dici poſſint.

Eijcitur dæmonium, quod non potuerunt eijcere diſcipuli. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVIII.

Factum

Fᶜ Actum eſt autem, in ſequenti die, deſcendentibus illis † de monte, b & veniens ad diſcipulos ſuos, vidit turbam magnam circa eos, & ſcribas conquirentes cum illis. Et confeſtim omnis populus videns Ieſum ſtupefactus eſt, & expauerunt, [&] c occurrit illi turba multa, b & occurrentes ſalutabant eum. c Et a cùm veniſſet ad turbam b interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? a Et c ecce a acceſſit ad eum f † vir' b vnus a de turba a genibus prouolutus ante eum [&] b reſpondens c exclamauit ▷ l dicens': a Domine h magiſter b attuli filium meum ad te habentem ſpiritum mutum, c obſecro te reſpice in filium meum [&] a miſerere filio meo, f quia c vnicus eſt mihi, & a lunaticus eſt, & male patitur. Nam c ecce ſpiritus apprehendit eum, b qui vbicunque eum apprehenderit * c ſubito clamat, & ‖ h allidit' b illum, c & diſſipat eum cum ſpuma, b & ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis, & areſcit, c & vix diſcedit dilanians eum' [&] a ſæpè cadit in ignem & crebrò in aquam, & obtuli eum diſcipulis tuis, c & rogaui diſcipulos tuos, b & dixi * h vt eijcerent illum, l & non potuerunt a curare eum. l † Reſpondens autem b eis f Ieſus' ▷ l dixit': O generatio ‖ incredula f & peruerſa, † l quamdiu apud vos ero? quamdiu patiar vos? ▷ Afferte f huc l illum ad me. b Et attulerunt eum. c Et cùm accederet, b & cum vidiſſet eum, ſtatim eliſit eum dæmonium, & b ſpiritus ‖ h conturbauit' illum, b & eliſus in terram, volutabatur ſpumans. Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis eſt ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam miſit, vt eum perderet: ſed ſi quid potes adiuua nos, miſertus noſtri. Ieſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti. Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. l Et b cùm vidiſſet Ieſus a currentem turbam, † l comminatus eſt ſpiritui immundo', b dicens illi: Surde & mute ſpiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introëas in eum. c Et b exclamans & multum diſcerpens eum, c exijt ab eo a dæmonium, b & factus eſt ſicut mortuus, ita vt multi dicerent: Quia mortuus eſt. Ieſus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & ſurrexit, f & † curatus eſt puer, a ex illa hora, c & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. b Et cùm introiſſet in domum, a tunc acceſſerunt ad Ieſum c diſcipuli b eius c ſecreto [&] b interrogabant eum, a & dixerunt: c Quare nos non potuimus eijcere eum? b Et c dixit illis a Ieſus: Propter incredulitatem veſtram. ‖ Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit: & nihil impoſſibile erit vobis. c Hoc a autem c genus ▷ in nullo poteſt exire, niſi in oratione & ieiunio.

Factum eſt autem in ſequenti die, deſcendentibus illis, &c. Sequenti die poſt transfigurationem (cum, vt veriſimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregiſſet) deſcendentibus illis

† a homo
▷ b dixit
* &
‖ c elidit
* b diſcipulis tuis
† b Qui reſpōdens
▷ a ait
‖ c o infidelis
† a o quouſque ero vobiſcum vſquequo
† c o vſquequo ero apud vos &c.
▷ c Adhuc filium tuum
‖ c o diſſipauit
‖ c o increpauit illū Ieſus
† c o increpauit Ieſus ſpiritum immundum.
† c curauit puerū
A.12.112
B.12.112.
B.17.98.
▷ a non eijcitur niſi
■ per orationem & ieiunium.

de monte, vel potius, vt habent Græca, cum deſcendiſſent illi de monte: vt ſignificetur illa, quæ prius dicta ſunt contigiſſe inter deſcendendum (ſuprà enim vbi hæc verba etiam habentur in Matthæo, & Marco eſt participium præſentis temporis, hic prçteriti) hæc verò poſt deſcenſum: veniens Dominus ad diſcipulos alios à ſe relictos, videt, *turbam multam circum eos*, inquit Marcus, & legiſperitos diſputantes cum eis, qui cum vererentur congredi cum Domino, nacti iam occaſionem, diuexare rudes diſcipulos inſtituerant, quo vel ſpeciem victoriæ apud plebem imperitam obtinerēt. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obſtupuiſſe viſo Ieſu: nimirum ob inopinatum eius & ſubitum aduentum, cum neſcirent vbi prius fuiſſet, aut vnde veniſſet, & propter aduentus eius oportunitatem quaſi præcognouerit Scribarum innaſionem, ideoque ad diſcipulorum auxilium venerit. Forſitan & ſplendor aliquis relictus in vultu Chriſti ex præcedente transfiguratione, cauſa fuit obſtupefactionis populi, quemadmodum ſplendor vultus Moyſi, poſtquam è monte deſcendiſſet. Cui benè conuenit, quod additur in Marco. *Et expauerunt*, quanquam duas illas dictiones Græca non habent. Idem Marcus habet Dominum interrogaſſe eos.

Quid inter vos conquiritis? pro quo Græca habent, & interrogauit Scribas, Quid conquiritis (vel diſputatis) cum illis, nempe diſcipulis: quo videtur Dominus notare ſcribas, quod ipſi ſcripturarum cognitionem ſibi pollicentes, ac magiſtros aliorum ſe profitentes, ſe abſente, cum his qui tantum diſcipuli eſſent, & ſcripturarum rudes diſceptarent. Noſtra ergo litera, vt quam proximè accedat ad Græcorum lectionem ſic eſt accipienda, *Et interrogauit eos*, nempe diſcipulos & Scribas inter ſe diſputantes, Quid inter vos conquiritis, id eſt, diſputatis. Interrogat autem Dominus etſi diſputationis conſcius, vt ſic diſcipulos à Scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occaſionem præberet. Quæ autem fuerit diſputationis inter Scribas, & diſcipulos materia, non apertè quidem dicitur, ſed tamen ſatis colligi poteſt ex ſequentibus, cum dicitur ad Domini quçſtionem reſpondiſſe, qui filium ſuum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet diſputationis occaſionem fuiſſe ex eo, quod diſcipuli non potuerunt eiicere dæmoniū. Itaq; quamquam Dominus interrogaret ſcribas, aut ſcribas ſimul & diſcipulos quid diſceptarent, nullus tamen eorum reſpondet: tum quod reſpondere non auderent, eo quod diſcipuli confuſi eſſent de ſua impotentia, ſcribæ conſcij de ſuo calumniandi ſtudio: tum quod is, qui diſputandi dedit occaſionem, præ nimio ſalutis filij deſiderio omnes præueniens, ſuam cauſam Domino quam velociſſimè ſtuderet commendare de expoſita eius erga omnes benignitate cōfidens, vt non putaret ſibi opus eſſe diſcipulorū patrocinio,

cinio,ac de eius potentia maiorem habens fidem, quam de diſcipulorum. In quo præter piam pro ſalute filij paternamq; ſollicitudinem, obſeruanda eſt ipſius orantis & humilitas, & ardor: Humilitas quidem, quia in genua ante Dominũ procidit, Dominum & Magiſtrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in ſuam miſeriam redũdantem tam diligenter expoſuit: duas cauſas in oratione proferens, quibus miſericordiſſimum Dominum ad miſericordiam flectere ſtuduit, nempe quod filius eſſet, iſq; vnicus, pro quo deprecabatur, quodq; malo grauiſſimo, triſtiſſimo, & inſuperabili diſcipulis miſerè affligeretur. Notandũ autem quod Matthæus lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere Spiritum ſurdum & mutum. Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali, aut caduco laborat: ſic dictus vel quod eum pati putantur ferè, qui interlunio nati ſunt, vel quod pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento, aut decremẽto humorũ cerebri, quibus dominatur Luna. Cum autem hic morbus dicatur à medicis eſſe naturalis, meritò hic dubitatur, quomodo lunaticus iſte dicatur habere ſpiritum immundũ. Igitur aut dicendum eſt hunc puerum lunaticũ dici, nõ quod verè talis eſſet, ſed quod ſimilia pateretur, qualia lunatici pati ſolent, quia ſcilicet nõ ſemper affligeretur ſed certis temporibus, cadens, ſpumans, ſeq; collidens. (Sic enim videtur ſentire D Hieronymus.) Aut dicendum morbum comitialem, etſi putetur eſſe naturalis, & cauſæ quædam naturales concurrant, non eſſe tamen purè naturalem, ſaltẽ frequenter, ſed accidere ex dæmonio interius hominem poſſidente, & affligente certis temporibus. Sic enim apertè ſentit Origenes. Certè noſtros caducos eadem videmus pati, quæ hic arreptitius dicitur paſſus, quos frequenter ea pati videmus, quæ non naturalia poſſunt videri, ſed planè diabolica: vt cum certos quoſdam blaſphemant ſanctos, quorum inuocatione paſſio curari ſolet. Itaque crediderim hanc paſſionem frequenter ſicut & phreneſim à diabolo fieri in hominibus. Reſtat explicare ſingula, quæ pater pueri recenſet, morbi grauitatem Domino exponens.

Lunaticus.

In Matt. cap. 4.

In Matt. hom. 4.

Vbicunque, inquit, vel vt habent Græca ὅπου ἂν, quod etiam poteſt eſſe quandocunque ſpiritus apprehendit. (Non enim vbique aut ſemper ſpiritus eum afflixit: *ſubito clamat*, vocem ſcilicet, ſed inarticulatam ædens, quia dixit Marcus eum habere ſpiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine ſequi ſolent in arreptitiis & caducis.

Allidit, inquit, *illum, & ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis, & areſcit.* In quorum verborum primo ſuppoſitũ eſt Spiritus, in reliquis tribus, puer ipſe. Pro allidit autem Græcè eſt ῥήσσει, quod magis eſt lacerat, ſignificatur tamen idem, nempe quod dæmoniũ ipſum in terram deiiceret, ac miſerè conuelleret. Caſum & conuulſionem

ſequitur

ſequitur ſpuma. Vnde Marcus addit, & ſpumat, Lucas verò diſſipat cum ſpuma. Hanc ſequitur ſtridor dentium, dehinc ariditas. Hinc dicit Marcus, ſtridet dentibus, & areſcit, id eſt, ſine ſenſu efficitur, impos factus omnium ſuorum membrorum, ac huiuſmodi vexatione planè contabeſcens. Lucas his addit id, quo pater præter mali grauitatem ſignificauit etiam mali diuturnitatē. *Vix*, inquit, *diſcedit dilanians eum.* Quod autem Matthæus breuitati, in recenſendo hoc miraculo, ſicut & alias ferè ſemper, ſtudens, his omnibus omiſſis dicit, *Sæpè cadit in ignem, & crebro in aquam,* Ex Marco patet non in primo illo ſermone patris dictū, ſed in ſecunda reſponſione, quam omittens Matthæus, coniunxit quædam ſecūdæ reſponſionis dicta cum dictis in prima reſponſione, nihil in hoc veritati pręiudicans. Deinde verò ab omnibus ſubiungitur id, quo Pater ſignificauit malum filij eſſe admodum potens, vtpote quod inſuperabile fuerit omnibus ſuis diſcipulis ſimul. Obtuli, ait, eum tuis diſcipulis, quandoquidem ſcilicet te præſentem non inueni, & rogaui eos, vt eiicerent dæmonium, cúmque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

Reſpondens autem eis Ieſus dixit: O generatio incredula, &c. Quoniā incredulitas patris, & ipſorum quoque diſcipulorum, cauſa fuit impotentiæ eiiciendi dæmonium, vt patet ex ſequentibus, hinc Dominus deſumpſit occaſionem in genere redarguendi Iudaicæ gentis incredulitatem, & peruerſitatem, reiiciens etiam impotentiam diſcipulorum, de qua pater pueri querebatur, in ipſum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudęorum incredulitatem pertinacem, quod multi præſentium, vt eſt veriſimile, de diſcipulis & Chriſto inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit: O generatio, hoc eſt, natio incredula, & peruerſa, hoc eſt, diſtorta. Peruerſum enim hominem propriè dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci poteſt. Itaque non tantum incredulam dicit generationem, ſed etiam peruerſam, ſignificare volens pertinacem eorum incredulitatem, vt à qua tot æditis miraculis non potuerint auocari, & ad fidem adduci. Ob hanc ergo inſuperabilem Iudęorum infidelitatem addidit Dominus, *quouſque ero vobiſcum, quamdiu vos patiar?* Quibus verbis nō vult ſignificare ſe dubitare quanto tempore cum illis eſſet conuerſaturus, ſed tantum ſignificat ſe moleſtè, & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet eos deponere. [Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus ſignificare voluiſſe ſe deſiderare mortē, vt vult Chryſoſt. ac futurum aliquando vt propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Chriſto Gentibus ipſum derelinquentibus, recipientibus.] Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem, & iram declararet; ex his tamen

men quæ ſequuntur demonſtrauit ſe nō hominibus,ſed vitio iratum,cum ſubiecit:*afferte illum ad me.* Iubet autem adduci illum ad ſe,quem abſentem curare potuiſſet: vt præſente dæmoniaco, mali magnitudo adſtantibus innoteſceret pro defenſione diſcipulorū, & cognoſceretur dæmonium contra Chriſtum contrarietas in redargutionem ſcribarum , ac Patris imperfecta fides tepeſceret, eáque perficeretur ante filij curationem. Adducitur itaque filius ad Dominum.Cum autem adhuc accederet tantū , inquit Lucas, & cum filius vidiſſet Ieſum: vt habet Marcus, nec adhuc ad Chriſtū veniſſet: mox *ſpiritus cæpit puerum conturbare, cōuellere, & diſſipare,* quo oſtenſum eſt,quā ille abhorreret Chriſti pręſentiam.In illo Marci. Et cū vidiſſet eum,magis cōuenit intelligere,cum puer vidiſſet Ieſum.Iam autem vt manifeſtior fieret pro diſcipulorum defenſione mali grauitas , ac patris imperfecta fides manifeſtata corrigeretur,quærit Dominus ex quāto tempore hæc paſſio puero acciderit.Reſpondit ille,*ab infantia,* adiiciens præter diuturnitatē mali etiam pericula extrema, quæ frequenter filius ſit paſſus.

Frequenter, inquit,*eum in ignem & in aquam miſit, vt eum perderet.* Ex quibus verbis præter magnitudinem mali , duo nobis intelligere datum eſt.Primùm quod Diabolus non ſemper , vt quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quoſdam poſſidet,& diuexat.Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem,vt certum eſt ob propria, ſaltem actualia peccata,& fortaſſe etiam non ob peccata parentum , ſed vt manifeſtaretur gloria Dei in ipſo , vt poſtea dicitur de cœco à natiuitate. Secundum eſt, quod Diabolus exitialis ſit humani generis hoſtis,nihil non tentans,quo eos, qui eius poteſtati ſunt permiſſi,perdat crudeliter:nihil tamen illum amplius poſſe,quam ei à Deo permittitur,ac Dei,angelorúmque cuſtodiam non deeſſe etiam his,qui ei permiſſi ſunt diuexandi.Porro pater in fide infirmus,metuens ne ob diuturnitatem incurabile eſſet malum,quaſi ob id interrogaſſet Dominus de tempore.

Si quid potes , inquit , *adiuua nos,miſertus noſtri.* Dominus autem imperfectam eius fidem redarguēs,eamq́; perficere volens,etiam alludendo ad eius verba,dicit:

Si potes credere , omnia poſſibilia ſunt credenti. Itaque Pater ex ſua fide intelligens pendere optatam filij ſalutem , & in fidei confeſſionem alacer erumpit, & imperfectæ ſuæ fidei reſpectum,ac meritum deprecatur,dicens cum lachrymis:

Credo Domine,adiuua incredulitatē meā. Hoc eſt, imperfectā meā fidē.Sic enim hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne ſit in verbis cōtrarietas.Hæc autē verba,adiuua incredulitatē meā,non ſic videntur accipienda , quaſi his petierit fidē ſuam perfici à Domino,vt ſit idem cum eo,quod Apoſtoli poſtea orabant,dicentes.

Domine, adauge nobis fidem: Sed tantum voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pendere Dominus ſua potentia id ſuppleret, quod fidei imperfectio non impetrabat: vt ſit ſenſus Credo Domine te hoc poſſe, ſed ſi quid adhuc fidei deeſt, tu quæſo id ſupple: vt ſi non ſufficiat mea fides, id tamen quod volo adiuuante me tua potentia conſequar.

Et cum vidiſſet Ieſus accurrentem turbam comminatus eſt ſpiritui immundo, vel increpauit ſpiritum immundum. Hæc autem increpatio, vel comminatio, nihil aliud intelligi debet, quā præceptum Chriſti vrgens, & imperioſum, quemadmodum in ſuperioribus ſæpe dictum eſt increpare, vel comminari accipi ſimpliciter pro dire, & imperioſè præcipere. Nam quomodo, & quibus verbis comminatus eſt Ieſus ſpiritui Marcus teſtatur: *Increpauit*, inquit, *dicens illi ſurde, & mute ſpiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Quibus verbis authoritatiuam ſuam poteſtatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret & amplius eum nō repeteret, eo quod per diuerſa tempora, & per vices illum repeteret. Dominus enim ſuum beneficium voluit eſſe non temporarium, ſed perpetuum. Cum autem in Matthæo legimus: *& increpauit illum Ieſus*, relatiuum illum referri debet ad id, quod etſi non ſit expreſſum prius ab illo, indicatum tamē eſt ſatis, cum dicit puerum fuiſſe lunaticum, & cum ſubdit, exiit ab eo dæmonium. Quod autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum diſcerpēs eum, vel potius vt Græca verti debent, cum exclamaſſet, & multum eum dilaniaſſet, ideſt, conuulſiſſet: exiit ab eo, relicto ipſo tanquā mortuo: demonſtrabat quam ægrè ferret, quod cogeretur Chriſto obedire, ac hominē relinquere, quē torquere ſibi volupe erat. Cum ergo hac permiſſione dæmonij malitia, & nocendi ſtudiū oſtenſum fuiſſet ſuā contra Dominus bonitatē, & potentiā ab omni malo dæmonū liberantē declarans, manu ſua pueri manū contingens, eumq; eleuans, ſic mox eū deſperatum reſtituit, vt non ſenſim viribus ſuis redderetur, ſed ſubitò, quaſi prius nihil nocumenti pertuliſſet. Nec iam illū ſibi, vt verè potuiſſet, ſuoq; ſeruitio vſurpauit, ſed reddidit illū Patri eius, cui dęmoniū ſic illū ſubtraxerat, vt verius dęmonij eſſet mancipium, quam Patris filius. Itaque meritò omnes ſtupebāt propter magnificentiam potentiæ diuinæ, quam conſpiciebant magnificè operari in Chriſto. Non enim putabant ipſum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia ejus, ſed Dei: Magnificentia autem hæc erat, quod imperio ſolo tam potens malum adeò cito & perfectè ſublatum erat.

Et cum introiſſet in domum, tunc acceſſerunt ad Ieſum diſcipuli. Cœperat diſcipulos ſollicitudo quædā humana, ne quid imprudentes offendiſſent Dominū, & ſua culpa virtutem ædendi miracula ſemel

mel ipſis à Domino traditam perdidiſſent. Itaq; opportunitatem loci nacti,cum ſcilicet in domum introiſſet Dominus,ſemotis arbitris ſeorſum Dominum rogant.

Quare nos non potuimus eijcere eum? Cum ſemel nobis à te tradita ſit poteſtas quoſuis eiiciendi dæmones? Dominus itaque qui ſuorum imperfectionem apud populum aperire noluit,quod futuri eſſent totius orbis magiſtri,ſeorſum impotentiæ ipſorũ cauſam ad ipſos pertinentem indicat:cũ apud populũ cauſam impotentię eã indicauerit,quæ ad ipſum populum,& Patrẽ pueri pertinebat. Redditur autẽ apud Matthęũ à Domino duplex cauſa,quare Apoſtoli non potuerint eiicere illud dæmonũ.Primo enim dicit, *propter incredulitatem veſtrã.* Hoc eſt diffidẽtiam, & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem ſupra imputauit incredulitati Patris, quod non fuerit eiectum dæmonium: ſignificans ſi ſatis crediidiſſet filium ſuum curandum fuiſſe etiam à diſcipulis. Hic vero incredulitati diſcipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in cauſa.Nam ſi fuiſſet in eis tanta, quantam oportebat, potuiſſet alienæ diffidentiæ eſſe præſidio. Cauſa autem diffidentiæ quæ iam fuit in diſcipulis eſſe potuit, quia forte cernebant,ex Patre etiam audiebant mali magnitudinem,& attrocitatem:aut quia metuebant, ne poteſtas eis tantum competeret dum eſſent in legatione:aut quia,vt habet D.Hilarius, Domino in monte demorante, & ipſis cum turbis reſidentibus,quidam tepor ob Domini abſentiam, eorum fidem retardauerat. Porrò quo Dominus fidem ſuorum augeret, ac doceret, quanta ſit eius vis,ſi modo fortis ſit & vehemens,ſubiicit: *Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, &c.* Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles pro firmo ſcilicet aſſenſu eorum quæ de Deo, & Chriſto ſunt credenda, quam fidem habent omnes Chriſtiani, & tum habebant omnes Apoſtoli:ſed accipitur pro fide ſignorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12.inter diuiſiones gratiarum, quas Spiritus ſanctus diuerſis impertitur varié prout vult. Huiuſmodi autem fides non eſt aliud, quam fiducia impetrandi, vel faciendi miracula cum opus eſt, aut vtile,inuocato nomine Dei:Quod autẽ Dominus fidem grano ſinapis comparat, ſignificare voluit fidem acrem, vehementem, feruentem, & efficacem: ſicut granum ſinapis maximã cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de ſe producit arborem. Non enim hic Dominus videtur reſpexiſſe ad quantitatem grani ſinapis, ſed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Fidem autem eiuſmodi perfectam Dominum hic requirere, etiam ex alia ſententia Domini ſimili huic manifeſtum eſt.Dicit enim Matth.21.Amen dico vobis ſi habueritis fidẽ,& non hæſitaueritis, non ſolum de ficulnea facietis,

Fides cur grano ſinapis comparatur.

ſed & ſi monti huic dixeritis: Tollere & iactare in mari, fiet. Ideo autem Dominus ſingulariter in his ſententiis meminit tranſlationis montium, quod res omnium difficillima, & impoſſibilis vulgo habeatur transferre montem verbo. Notandum autem quod hac ſententia Dominus non tantum commendare voluit fidẽ faciendi, vel impetrandi miracula, ne ad nos eam, vel parum, vel nihil pertinere putemus: ſed in genere fiduciam quiduis impetrandi à Deo, vel faciendi per Deũ, quod recto rationis iudici voluerimus ad noſtram, aliorumq́; ſalutem, ac Dei gloriã. Vnde Matth. 21. Vbi diximus eſſe ſimilem ſententiam, ſubiungitur: Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes accipietis. Quoniam autem Dominus ideo meminit tranſlationis montium, vt ſignificaret rem quamlibet difficilem, ac naturæ impoſſibilem credenti eſſe poſſibilem, ideo ſubiicit: *& nihil impoſſibile erit vobis.*

Hoc autem genus in nullo poteſt exire, niſi in oratione & ieiunio. Alterã hic reddit Dominus cauſam, quare non potuerint eiicere dæmoniũ diſcipuli, quam ſolam ponit Marcus, nimirum quod huiuſmodi dæmoniorum genus, quale fuit illud de quo iam dictum eſt oratione, & ieiunio eiici debet, quibus nõ vacauerãt diſcipuli illi in multitudine verſantes, ſicut Dominus vacauerat, qui iam redijt cum tribus à recenti præcatione, in qua totã noctẽ, & magnã diei partem ſi non integram, tranſegerat ieiunus permanens. Recte autẽ hic intelligitur Dominus non quidẽ in genere de omnibus loqui dæmoniis, vt vult Chryſ. nec peculiariter lunaticorum genus deſignare voluiſſe (vt intelligit Theophyl. ſed genus dęmonum & peſſimorum, & qui iamdiu aliquem poſſederunt, & malum ferè in naturam ſit verſum, quale erat dæmonium prædictum, quod ab infantia dæmoniacum hunc afflixerat, etiam in ignem, & in aquam eum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Quod verò Dominus iam exigat ad expulſionem quorundam dæmonum orationem & ieiunium, cum in ſuperiori ſententia ſolam fiduciam perfectam ſignificauerit ſufficere ad perficiendum quiduis, ac proinde etiam ad expellendum quoduis dæmonium: dicendum prius quidem Dominum indicaſſe id quod ad omnia miracula facienda eſt generale: hic vero id, quod eſt peculiare, & proprium ad expulſionem quorundam dæmonum. Nec excludit illud generale, iſtud peculiare: quia non eſt dictum ſolam fiduciam ſufficere, ſed fiduciam perfectam eſſe neceſſariam, & ſine illa non poſſe fieri miracula. Deinde oratio, & ieiunium, quæ Dominus requirit proficiſcuntur ex fiducia perfecta, atque ob id requiruntur vt eam augeant ac magis, magiſq́; excitent. [Eſt tamen & alia ratio peculiaris, quare expulſuris dęmones neceſſaria ſit oratio, & ieiunium, nimirum quia per hæc duo homo in ſpiritualem quandam naturam aſcendit, quæ aduerſus Spiritus

luctam

luctam habet aptiorem. Per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis ſpiritus. Cùm autem hæc diſcipulis interrogantibus quare non potuiſſent eiicere dæmonium, ſeorſum ſint dicta, veluti pro cauſa, quam ſolam Marcus ponit: intelligendum ſignificatum eſſe hæc eſſe, neceſſarior ſanaturo, quomodo intelligit Origenes, cuius ſententia hoc loco diligenter eſt annotanda.]

Statere in ore piſcis inuento ſoluitur didrachma, ac mors prædicitur. Matth. 17. Marc. 9. Luc. 9.

CAPVT LXIX.

E [b] *T inde profecti prætergrediebantur Galilæam, nec volebat quenquam ſcire.* [a] *Conuerſantibus autem eis in Galilæa,* [c] *omnibusq́ue mirantibus in omnibus quæ faciebat.* [b] *docebat * diſcipulos ſuos, & †* [l] *dicebat ▷ illis* [a] *Ieſus:* [c] *Ponite vos in cordibus veſtris ſermones iſtos: ** [l] *Filius* [c] *enim* [l] *hominis ‖ futurum* * *autem*
eſt vt tradatur in manus hominum, [c] *& occident eum, &* [b] *occiſus,* † [f] *dixit*
[c] *tertia die reſurget.* [h] *At illi ignorabant verbum* [c] *iſtud, & erat vela-* ▷ [c] *ad*
tum ante eos, vt non ſentirent illud [h] *& timebant interrogare eum* [c] *diſcipulos*
de hoc verbo [a] *Et contriſtati ſunt vehementer.* [b] *Et venerunt Caphar-* *ſuos.*
nâum. [a] *Et cùm veniſſent Capharnâum, acceſſerunt qui didrachma ac-* * [b] *quia*
cipiebant ad Petrum, & dixerunt ei. Magiſter veſter non ſoluit didrach- ‖ [a] *o tra-*
ma? Ait: Etiam. Et cum intraſſet in domum, præuenit eum Ieſus di- *dendus eſt*
cens. Quid tibi videtur Simon? reges gentium à quibus accipiunt tri- ‖ [b] *tra-*
butum vel cenſum? à filijs ſuis an ab alienis? Et ille dixit: Ab alie- *ditur.*
nis. Dixit illi Ieſus: Ergo liberi ſunt filij: vt autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piſcem qui primus aſcenderit tolle, & aperto ore eius inuenies ſtaterem: illum ſumens da eis pro me & te.

Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam, &c. Siendum Græca pro, prætergrediebantur Galilæam habere paulò aliter, nempè παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας, quod Eraſmus ſic vertit: Iter fecerunt per Galilæam. quamuis hac verſione non explicetur Præpoſitio, παρὰ, quæ eodem teſte ſignificat clam, & velut in tranſcurſu, obiretq́; eos feciſſe iter per Galilæam. Vnde in hoc ſenſu oportet etiam intelligere noſtram litteram, cui non repugnat quod dicit Matthæus: Conuerſantibus autem eis in Galilæa. Nam cum iter facerent per Galilæam, vtique in Galilæa conuerſabantur. Ordo ergo Hiſtoriæ ſic ſe habere videtur. Vbi Dominus reddidiſſet Patri filium ſuum, ſanum ſtupebant omnes, vt habet Lucas,

Dominus autem illum vulgi ſtuporem nihil morans, atque ad id ſeſe parans, quod ex Patris decreto faciendum imminebat: illinc mox digreſſus, hoc eſt ex finibus Cæſareæ, in quibus veriſimile eſt ſuperiora eſſe geſta, & in quibus dixerat neceſſario ſibi eundum Hieruſalem: verſus Hieroſolyma per Galilæam recta iter inſtituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quiſquam impediret, ne relicta in totum Galilæa Hieruſalem adiret illic permanſurus, & occidendus, noluit quenquam ſcire, ſed latere voluit, quantum fieri potuit: vtque iam ibat ad ſupplicium, ita ſuorum animos vt id rectè ferrent, nec in illo nimis ſcandalizarentur, confirmare, & munire voluit, rurſum illis ſuam paſſionem, & reſurrectionem prædicens. Quam prædictionem tres quidem Euangeliſtæ rurſum ſimul commemorant, ſed tamen diuerſa occaſione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prædictionem adducit pro cauſa ob quam noluit quenquam ſcire. Sic enim habet ſecundum Græcos. Nec volebat quenquam ſcire. Docebat enim diſcipulos ſuos, &c. Non enim eſt Græcis δὲ, id eſt autem, vt nos legimus, ſed γὰρ, ideſt, enim. Itaque ſignificatur ideo neminem voluiſſe ſcire, quia diſcipulos docebat iam inſtare tempus ſuæ paſſionis ſubeundæ in Hieruſalem. Qua ratione attenta, illud quod Marcus dicit, *Nec volebat quenquam ſcire* videtur ſic intelligendum: Non volebat quenquam ſcire, quod iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus, & profecturus in Hieruſalem: ne ſcilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis: quorum proculdubio magna pars eum diligebat, eúmque retinere cupiuiſſet. Lucas vero occaſione admirationis populi dicit à Domino prædictam ſuam paſſionem, & mortem: *Omnibus*, inquit, *mirantibus in omnibus*, quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos, &c. Significare volens Dominum turbis admirantibus iuſſiſſe diſcipulos ſuos magis cogitare, quę breui erat paſſurus, quam quæ modo dę eo prædicabant gloria ſe turbæ. Matthæus vero nullam occaſionem eius prædictionis adferens, ſimpliciter dixit: Conuerſantibus illis in Galilæa dixit illis Ieſus, &c. Significare volens Dominum hæc prædixiſſe pro confirmandis & muniendis ſuorum animis, idque cum adhuc eſſet in Galilæa, & nondum eorum qui erant in Hieruſalem odium, & malitiam multum expertus eſſet: vt magis crederent planè voluntariam, & à Patre prædefinitam fuiſſe eius paſſionem. Quod autem dicit Lucas:

Ponite vos in cordibus veſtris. Vel vt habent Græca (in auribus veſtris) *ſermones iſtos*, dupliciter poteſt accipi. Communiter enim intelligitur per ſermones iſtos deſignari ſermones, & verba Domini ſequentia, quibus prædicit ſuam mortem: vt ſignificetur Dominum turbis magnificè de ipſo ſentientibus,

& loquentibus, ſuos peculiariter auocaſſe ab attentione eorum, quæ turbæ de eo glorioſè loquebantur, ad conſiderationem humilitatis qua poſtea erant oſtendendi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaque ſecundum hunc ſenſum emphaſis eſt in pronominibus vos, & iſtos. Nam per vos, diſtinguit ſuos à turbis, per iſtos ſua verba, à verbis turbarum. Poteſt tamen etiam aliter locus hic intelligi, vt per ſermones iſtos demonſtrentur verba populi, & ſit hic ſenſus: Attendite ad ea quæ modo de me homines loquuntur, vt in ea de me ſententia, in qua nunc eſtis perſeueretis. Futurũ eſt enim, vt longè aliter mecum acturi ſint homines. Ad hunc ſenſum inuitat coniunctio enim, quæ ſecundum priorem ſenſum videtur eſſe ſuperflua. Porrò Dominus in hac iterata paſſionis ſuæ prædictione, omiſſis quibuſdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea: nempe quod tradendus ſit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à ſeipſo, & Patre. Nam & Patrem Paulus dicit Filium ſuum tradidiſſe pro nobis Rom. 8. & ipſum Filium ſemetipſum ad Epheſ. 5. Magis autem conuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hic dicere inſtituit, quæ ad ſuam pertinerent ignominiam. Quod autem ſequitur apud Marcum & Lucam diſcipulos ignoraſſe verbũ iſtud, id eſt, ſermonem hunc, & fuiſſe velatum ante illos, hoc eſt, vt habent Græca, abſconditum ab illis, vt non ſentirent, id eſt, intelligerent illud: videtur eſſe contrarium ei quod Matthæus dicit: Et contriſtati ſunt vehementer. Ex eo enim ſequitur eos verba Domini intellexiſſe: proinde dicendum, diſcipulos, quia tam apertè, & frequenter audiebant Dominum mortem ſuam prædicentem, putaſſe quidem ita futurum quemadmodum aſſerebat, & ob id contriſtatos fuiſſe, idque vehementer: quia ſcilicet vehementi illum amore proſequebantur, ignoraſſe verò quomodo is, quem non dubitabant eſſe Chriſtum, quem glorioſè regnaturum expectabant, talia pateretur, & quam ob cauſam mortem eſſet paſſurus, quam poſſet effugere. Timebant autem eum interrogare de hoc ſermone, quia metuebant audire quæ nollent, videlicet illud: Adhuc & vos ſine intellectu eſtis? maxime quia Petrum increpatum audierant à morte reuocantem.

Et cum veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui didrachma, &c. Didrachma legendum eſt in plurali numero. De his autem didrachmis, quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ ſunt ſententiæ: Attamen ex ſequentibus ſatis patet didrachma hæc non exigi ſecundum legem, ſed ſecundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Quærit enim Dominus à Petro, à quibus Reges terræ acciperent tributum vel cenſum: quo manifeſtè ſignificatur didrachma hæc exacta fuiſſe pro tributo, & cenſu Romanis debito. Nam *De didrachmis*

& Matthæus vtitur dictione Romana κῆνσος, id eſt, cenſus. [Incertum tamen quando, & à quo primum hoc tributum didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudæis, an ſcilicet à Pompeio, qui Hieroſolyma fecit obnoxia tributo, an ab Auguſto in ipſa deſcriptione, quemadmodũ ſupra dictum eſt, quod ſanè vel ob id eſt veriſimile, quod Pompeius nõ legatur etiã Galilæam feciſſe tributariã, ſed Iudæam tantum & Hieroſolymã.] Porrò didrachmũ valebat ſeptẽ ſtupheros noſtrates, aut quod idẽ eſt, ſeptẽ ſolidos Gallicos Turonicos, eratq; vnus nũmus, qui etiã dicebatur βοῦς, id eſt, bos, quod nota bouis percuſſus eſſet. Id ob id annotandũ duxi, vt intelligamus quare potius hic tributũ debitũ à Iudæis vocetur didrachmum, quàm duæ drachmæ, & quare Attico nomine Romani hoc tributum vocabant: nempè ob id fortè quod numiſma ipſorũ eius ponderis non haberet proprium nomen Latinum. Stater autem nomen item Atticum, ſignificans propriè mediam vnciam ad numiſma tranſlatum didrachmi duplum eſt, vt etiam ex hoc loco eſt manifeſtum, valetq; quatuordecim ſolidos Gallicos, aut ſtupheros noſtrates. Iam & illud facilè intelligi poteſt ex ſuperioribus, qui fuerint hi, de quibus hic dicitur: *Acceſſerunt qui didrachma accipiebant*, id eſt, qui didrachma accipere ſoliti erant, aut quibus hoc ex officio incumbebat, nimirũ qui dicuntur in Euangeliis publicani, à publicis vectigalibus, quæ recipiebant nomine Romanorum. Hi ergo in Capharnaum petunt à Domino didrachmum, quod per ſingulos annos erat viritim Romanis perſoluendum: ſiue quia ciuitas Nazareth, vt erat parua, ſubiecta eſſet Capharnaum metropolitanæ ciuitati, vt vult D. Hierony. ſiue quia Dominus vt ex ſuperioribus patet, habitabat cũ ſuis in Capharnaũ adeo vt Matth. 9. dicatur ciuitas eius. Tributum enim iſtud & cenſus poſt illam primam deſcriptionem factam ſub præſide Cyrino, non ſoluebatur amplius in his locis, vnde quiſque erat oriundus, ſed in ciuitatibus in quibus, aut ſub quibus quiſque habitabat. Tributi autem huius exactores pro magnitudine ſignorum Dominum reuerentes non audebant ab illo repetere, ſed diſcipulum conueniunt, idque Petrum: vel quod is tum ſolus adeſſet Domino, vel quod viderent illum Domino magis eſſe familiarem. Huic ergo dicunt:

Ioſephus antiq. 14. cap. 8.

De Statere.

Magiſter veſter non ſoluit didrachma? Quæ verba interrogatiuè ſunt legenda, vt ſit ſenſus: An magiſter veſter non ſoluit, id eſt, non tenetur ſoluere, aut non ſolet ſoluere didrachma, quaſi dicãt: An aliquo priuilegio, & Principis conceſſione exemptus eſt à tributo? Sic enim interrogatiuè legendum eſſe, etiam Petri reſponſio declarat, dum dicit ναί, etiam hoc eſt, certè ſoluit, id eſt, ſoluere ſolet. Quamuis autem intelligi poſſit exactores interrogaſſe malitioſè, vt experirentur num contradiceret Cæſaris voluntati, ſubornati à Phariſæis: magis tamen videntur ſimpliciter interrogaſſe

cum

cem manſuetudine, ſtudio potius accipiendi quam calumniandi.

Et cum intraſſet in domum præuenit eum Ieſus dicens: Quid, &c. Apparet Petrum promiſiſſe publicanis dicturum ſe Magiſtro de ſoluendo tributo: verum priuſquam de eo Dominum Petrus admoneret, præuenit eum Dominus: declarans ſe occulta quæque cognoſcere, ac proinde ſe talem eſſe, & tantum, qui tributis homini ſoluendis merito, nõ deberet eſſe obnoxius. Quod cum hac ratione ſatis demonſtraſſet, idem tamen etiam ratione humana commonſtrauit, & quod re ipſa oſtendit, etiam vobis comprobauit. Circa quam tamen rationem dubium naſcitur. Nam ſecundum eam videtur probari omnes iuſtos, & Chriſtianos eſſe liberos à ſolutione vectigalium & tributorum. Omnes enim ſunt filij eius Regis, cuius ſunt omnia regna. Dicendum ergo, quod cum Dominus infert ex conceſſis à Petro, ergo liberi ſunt filij: non eſt ſenſus, ergo liberi ſunt filij Dei: ſed, ergo liberi ſunt filij Regis cuiuſlibet in regno ipſius. Ex quo vlterius aliam vult ſignificare Dominus concluſionem, quam ſubticet, nempe: ergo liber ſum ego, cum ſim filius Regis regni iſtius, & omnium regnorum mundi, quam relinquit intelligendã, ex eo quod oſtendit rationem libertatis conſiſtere in filiatione Regis. Loquitur autem Dominus cum dicit: Ergo liberi ſunt filij, de filiis propriè dictis, nempe naturalibus: vnde ex ea concluſione benè conſequitur ipſum Dominum fuiſſe liberum, non autem omnes Apoſtolos, & omnes Chriſtianos, tanquam Dei filios.

Vt autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte, &c. Poſtquam oſtendit ſe non teneri ad tributa ſoluenda, docet etiã quare tamen illud ſoluere velit, nempe tollendæ offenſionis, vel ſcandali cauſa: quod hoc loco non erat negligendum, ſicut ſuprà docuit ſcandalum Phariſæorum negligendum, quod nec dum ex actoribus iſtis cognita eſſet cauſa libertatis ipſius. Iuſſit itaq; Dominus per Petrum tributum exolui, ſed vt oſtenderet ſe nihil in hoc mundo poſſidere proprium, vnde tributum exoluendum deberet, & ſimul declararet ſuam maieſtatem, quod ſcilicet non tantum terræ ac hominum, ſed etiam piſcium & maris (cui nullus princeps dominari poteſt) dominium haberet: è mari, & piſcis ore petendum iubet tributum ſoluendum. Duæ enim dictæ rationes videntur eſſe potiſſimæ, ob quas Dominus è mari petere, quod eſſet ſoluendum voluit. Quare autem Dominus ſtatere inuento, id eſt, duobus didrachmis, iuſſit reddi pro ſe, & Petro, & nõ etiam pro aliis Apoſtolis ſuis dedrachmum ſoluerit: vel ob id poteſt videri factum quod tunc ſolus Petrus Domino adeſſet, vel potius ob id, vt Petrum huius negotij mediatorem, & miraculi executorem pro eius fide ſimplici, obedientia, & opera veluti mercede quadam honoraret.

Contendentibus diſcipulis pro primatu humilitas docetur. Matth.18. Mar.9. Luc.9.

CAPVT LXX.

† qui — I[c]*Ntrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet.*
At Ieſus videns cogitationes cordis eorum † [b] cum domi eſ-
ſet interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tace-
bant. Siquidem in via inter ſe diſputauerāt quis eorum ma-
ior eſſet. Et reſidens vocauit duodecim.[a] In illa hora acceſſerunt diſcipuli
A. 20. *ad Ieſum dicentes: Quiſputas maior eſt in regno cælorum? [b] Et ait illis:*
104. *Si quis vult primus eſſe, erit omnium nouiſſimus & omnium miniſter.[e]*
B.10.104 *Et [a] aduocans Ieſus paruulum † [h] apprehendit puerum, [e] & [i] ſtatuit*
† [b] accipiens *eum [c] ſecus ſe [e] in medio eorum, [b] quem cùm complexus eſſet, ▷ [l] ait*
[h] illis: [a] Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut par-
▷ [a] & dixit *uuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicunque ergo humiliauerit ſe*
ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cælorum. Et ‖ [l] quiſquis † ſu-
‖ [a] o qui *ſceperit [c] puerum iſtum [aut] ▷ [e] vnum ex huiuſmodi pueris, [l] in no-*
‖ [c] o quicunque *mine meo, me ‖ recipit, [h] & quicunque me † ſuſceperit [b] non me ſuſci-*
pit, ſed [c] recipit [h] eum, qui me miſit.[c] Nam qui minor eſt inter vos om-
† [b] o receperit *nes hic maior eſt. ▷ [b] Reſpondens [c] autem [b] illi [h] Ioannes dixit: ‖ Præ-*
ceptor vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia qui non ſe-
▷ [a] puerũ talem *quitur nos, [h] & prohibuimus eum, [c] quia non ſequitur nobiſcum † [h] Et*
ait ad illum Ieſus: Nolite prohibere [b] eum. Nemo eſt enim qui faciat vir-
‖ [a] o ſuſcipit *tutem in nomine meo, & poſſit citò malè loqui de me.[h] Qui enim non eſt*
aduerſum vos, pro vobis eſt. ‖ [b] Quiſquis enim potum dederit vobis ca-
† [c] o receperit *licem aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis: Amen dico vobis non per-*
det mercedem ſuam.

A.10.55. *Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſe, &c.* Occaſio-
▷ [b] Reſpondit dicens: nem huius contentionis exiſtimo fuiſſe ipſam prædictionem mor
tis & reſurrectionis, cuius ante hanc contentionem meminerunt
tres Euangeliſtæ. Sic enim etiam poſtea, cum Dominus aſcendēs
[b] Magiſter Hieruſalem rurſum prædiceret ſuam paſſionem & reſurrectionē,
acceſſerunt duo filij Zebedæi cum matre petentes primum locum
‖ [b] Ieſus autē ait in regno Chriſti, quod tum à reſurrectione in terris glorioſum
fore exiſtimauerũt. Et in nouiſſima cœna rurſum ad mentionem
A.10.55. mortis facta eſt inter Apoſtolos hæc eadem contentio teſte Luca.
Ita ergo & modo audientes illum breui moriturum & reſurrectu-
rũm, ac tunc illum putantes regnaturum in terris, cœperunt hac
occaſione inter ſe diſceptare, quis primum in regno eius locum
habiturus eſſet. Porrò in ipſa Euangeliſtarum narratione videtur
eſſe aperta quædam contrarietas. Lucas enim & Matthæus dicere
videntur, quæ non poſſunt conſtare cum his, quæ narrat Marcus.
Sed in his, & ſimilibus locis, magis eſt inſpicienda Euāgeliſtarum
intentio,

ſententio, quam verborum ſignificatio. Voluit enim Matthæus ſignificare de primatu quæſtionē motam à diſcipulis priuſquam de eo Dominus diſſereret, quod hac ſua narratione ſatis ſignificat. Cæterum quod dicit, *in illa hora*, poſitum eſt pro illo tēpore. Non enim eadem hora, qua Dominus Petro commendauit exolui didrachma hæc contigerūt: cum veriſimile ſit illū tunc mox abijſſe & feciſſe imperata, quē tamen huic doctrinæ Domini conſtat interfuiſſe: cum Marcus teſtetur Dominū aduocaſſe duodecim. Per regnum autem cælorū diſcipuli intellexerunt regnū Meſſiæ, quod etſi in terris expectabatur, diuinū tamē, & cæleſte eſſe crediderūt.

Et ait illis: Si quis vult primus eſſe, erit omnium nouiſſimus. Verbum, erit, Hebraico more hic pro imperatiuo poſitum eſt, ſit vel eſto. Non enim eſt ſenſus eum, qui affectat primatum, per huiuſmodi ambitionem fieri apud Deum omnium nouiſſimum, quamuis hic ſenſus ſit verus: ſed ſignificatur quid fieri debeat ab eo qui volet eſſe primus, quod patet ex eo quod ſequitur: *Et omnium miniſter.* Deinde ſciendum dupliciter aliquem dici primum, vel magnum in regno cælorū, & iuxta hoc dupliciter etiā poteſt intelligi hæc ſentētia. Dicitur enim aliquis primus dignitate meriti, & rurſus dicitur aliquis primus dignitate Eccleſiaſtica. Si ergo hæc ſententia intelligatur de primo in meritis, & acceptatione apud Deū: ſignificabitur hic qua via quis poſſit hunc primatū apud Deū aſſequi, nimirum ſi ſe omnibus ſubmittat, & omniū ſeruum exhibeat. Si verò intelligatur de primo in dignitate Eccleſiaſtica: ſignificatur hic quomodo ſeſe gerere debeat is, qui huiuſmodi adeptus eſt, & acceptauit primatum: non autem quomodo ad illum aſpirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc ſententiam ſequentia videntur exigere, quia ſcilicet ſequitur apud Matthæum: Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cęlorū. Et in Luca: Qui minor eſt inter vos omnes, hic maior eſt. Hæ enim ſentētiæ apertè ſunt intelligendæ de maiore, id eſt, maximo, vel primo in acceptatione diuina, non de primo in authoritate, & dignitate Eccleſiaſtica. Ruſum tamen poſteriori modo magis intelligendā hanc ſententiam ob id videtur, quod in ſecūdo hoc ſenſu Dominus hanc ſententiā poſtea repetit Matth. 20. & Marc. 10. quando collatione facta primatus Eccleſiaſtici cū primatu gētili, docet aliter ſeſe gerere debere primos in regno cælorum, & Eccleſia Dei, quam ſeſe gerere ſolent primi in regno mundano. Proinde vt ſententia hæc & illi loco conueniat & ſententiis Matthæi, & Lucæ hic poſitis: conueniens fuerit vtrumque ſenſum ſimul intelligere hac ſententia Dominum comprehendiſſe: vt ſignificauerit & quomodo quis primus apud Deū fieri poſſit, & quomodo in primatu acceptus ritè ſeſe gerere debeat, vt verè apud Deum etiam ſit primus, & magnus.

Fiat,

Domine, adauge nobis fidem: Sed tantum voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pendere Dominus ſua potentia id ſuppleret, quod fidei imperfectio non impetrabat: vt ſit ſenſus Credo Domine te hoc poſſe, ſed ſi quid adhuc fidei deeſt, tu quæſo id ſupple: vt ſi non ſufficiat mea fides, id tamen quod volo adiuuante me tua potentia conſequar.

Et cum vidiſſet Ieſus accurrentem turbam comminatus eſt ſpiritui immundo, vel increpauit ſpiritum immundum. Hæc autem increpatio, vel comminatio, nihil aliud intelligi debet, quã præceptum Chriſti vrgens, & imperioſum, quemadmodum in ſuperioribus ſæpe dictum eſt increpare, vel comminari accipi ſimpliciter pro dire, & imperioſè præcipere. Nam quomodo, & quibus verbis comminatus eſt Ieſus ſpiritui Marcus teſtatur: *Increpauit*, inquit, *dicens illi ſurde, & mute ſpiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Quibus verbis authoritatiuam ſuam poteſtatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret & amplius eum nõ repeteret, eo quod per diuerſa tempora, & per vices illum repeteret. Dominus enim ſuum beneficium voluit eſſe non temporarium, ſed perpetuum. Cum autem in Matthæo legimus: *& increpauit illum Ieſus*, relatiuum illum referri debet ad id, quod etſi non ſit expreſſum prius ab illo, indicatum tamẽ eſt ſatis, cum dicit puerum fuiſſe lunaticum, & cum ſubdit, exiit ab eo dæmonium. Quod autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum diſcerpẽs eum, vel potius vt Græca verti debent, cum exclamaſſet, & multum eum dilaniaſſet, ideſt, conuulſiſſet: exiit ab eo, relicto ipſo tanquã mortuo: demonſtrabat quam ægrè ferret, quod cogeretur Chriſto obedire, ac hominẽ relinquere, quẽ torquere ſibi volupe erat. Cum ergo hac permiſſione dæmonij malitia, & nocendi ſtudiũ oſtenſum fuiſſet ſuã contra Dominus bonitatẽ, & potentiã ab omni malo dæmonũ liberantẽ declarans, manu ſua pueri manũ contingens, eumq; eleuans, ſic mox eũ deſperatum reſtituit, vt non ſenſim viribus ſuis redderetur, ſed ſubitò, quaſi prius nihil nocumenti pertuliſſet. Nec iam illũ ſibi, vt verè potuiſſet, ſuoq; ſeruitio vſurpauit, ſed reddidit illũ Patri eius, cui dęmoniũ ſic illũ ſubtraxerat, vt verius dęmonij eſſet mancipium, quam Patris filius. Itaque meritò omnes ſtupebãt propter magnificentiam potentiæ diuinæ, quam conſpiciebant magnifice operari in Chriſto. Non enim putabant ipſum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia eius, ſed Dei: Magnificentia autem hæc erat, quod imperio ſolo tam potens malum adeò cito & perfectè ſublatum erat.

Et cum introiſſet in domum, tunc acceſſerunt ad Ieſum diſcipuli. Cœperat diſcipulos ſollicitudo quædã humana, ne quid imprudentes offendiſſent Dominũ, & ſua culpa virtutem ædendi miracula ſemel

mel ipſis à Domino traditam perdidiſſent. Itaq; opportunitatem loci nacti, cum ſcilicet in domum introiſſet Dominus, ſemotis arbitris ſeorſum Dominum rogant.

Quare nos non potuimus eijcere eum? Cum ſemel nobis à te tradita ſit poteſtas quoſuis eiiciendi dæmones? Dominus itaque qui ſuorum imperfectionem apud populum aperire noluit, quod futuri eſſent totius orbis magiſtri, ſeorſum impotentiæ ipſorũ cauſam ad ipſos pertinentem indicat: cũ apud populũ cauſam impotentię eã indicauerit, quæ ad ipſum populum, & Patrẽ pueri pertinebat. Redditur autẽ apud Matthęũ à Domino duplex cauſa, quare Apoſtoli non potuerint eiicere illud dæmonũ. Primo enim dicit, *propter incredulitatem veſtrã.* Hoc eſt diffidẽtiam, & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem ſupra imputauit incredulitati Patris, quod non fuerit eiectum dæmonium: ſignificans ſi ſatis credidiſſet filium ſuum curandum fuiſſe etiam à diſcipulis. Hic vero incredulitati diſcipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in cauſa. Nam ſi fuiſſet in eis tanta, quantam oportebat, potuiſſet alienæ diffidentiæ eſſe præſidio. Cauſa autem diffidentiæ quæ iam fuit in diſcipulis eſſe potuit, quia forte cernebant, ex Patre etiam audiebant mali magnitudinem, & attrocitatem: aut quia metuebant, ne poteſtas eis tantum competeret dum eſſent in legatione: aut quia, vt habet D. Hilarius, Domino in monte demorante, & ipſis cum turbis reſidentibus, quidam tepor ob Domini abſentiam, eorum fidem retardauerat. Poriò quo Dominus fidem ſuorum augeret, ac doceret, quanta ſit eius vis, ſi modo fortis ſit & vehemens, ſubiicit: *Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, &c.* Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles pro firmo ſcilicet aſſenſu eorum quæ de Deo, & Chriſto ſunt credenda, quam fidem habent omnes Chriſtiani, & tum habebant omnes Apoſtoli: ſed accipitur pro fide ſignorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuiſiones gratiarum, quas Spiritus ſanctus diuerſis impertitur varié prout vult. Huiuſmodi autem fides non eſt aliud, quam fiducia impetrandi, vel faciendi miracula cum opus eſt, aut vtile, inuocato nomine Dei: Quod autẽ Dominus fidem grano ſinapis comparat. ſignificare voluit fidem acrem, vehementem, feruentem, & efficacem: ſicut granum ſinapis maximã cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de ſe producit arborem. Non enim hic Dominus videtur reſpexiſſe ad quantitatem grani ſinapis, ſed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Fidem autem eiuſmodi perfectam Dominum hic requirere, etiam ex alia ſententia Domini ſimili huic manifeſtum eſt. Dicit enim Matth. 21. Amen dico vobis ſi habueritis fidẽ, & non hæſitaueritis, non ſolum de ficulnea facietis, *Fides cur grano ſinapis comparatur.*

luctam habet aptiorem. Per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis ſpiritus. Cùm autem hæc diſcipulis interrogantibus quare non potuiſſent eiicere dæmonium, ſeorſum ſint dicta, veluti pro cauſa, quam ſolam Marcus ponit: intelligendum ſignificatum eſſe hæc eſſe, neceſſarior ſanaturo, quomodo intelligit Origenes, cuius ſententia hoc loco diligenter eſt annotanda.]

Statere in ore piſcis inuento ſoluitur didrachma, ac mors prædicitur. Matth. 17. Marc. 9. Luc. 9.

CAPVT LXIX.

*E[b]T inde profecti prætergrediebantur Galilæam, nec volebat quenquam ſcire. [a] Conuerſantibus autem eis in Galilæa, [c] omnibusq́; mirantibus in omnibus quæ faciebat. [b] docebat * diſcipulos ſuos, & † [l] dicebat ▷ illis [a] Ieſus: [c] Ponite vos in cordibus veſtris ſermones iſtos: * [l] Filius [c] enim [l] hominis ‖ futurum* * autem
eſt vt tradatur in manus hominum, [c] & occident eum, & [b] occiſus, † [f] dixit
[c] tertia die reſurget. [h] At illi ignorabant verbum [c] iſtud, & erat vela- ▷ [c] ad
tum ante eos, vt non ſentirent illud [h] & timebant interrogare eum [c] diſcipulos
de hoc verbo [a] Et contriſtati ſunt vehementer. [b] Et venerunt Caphar- ſuos.
nâum. [a] Et cùm veniſſent Capharnâum, acceſſerunt qui didrachma ac- * [b] quia
cipiebant ad Petrum, & dixerunt ei. Magiſter veſter non ſoluit didrach- ‖ [a] tra-
ma? Ait: Etiam. Et cum intraſſet in domum, præuenit eum Ieſus di- dendus eſt
cens. Quid tibi videtur Simon? reges gentium à quibus accipiunt tri- ‖ [b] tra-
butum vel cenſum? à filiis ſuis an ab alienis? Et ille dixit: Ab alie- ditur.
nis. Dixit illi Ieſus: Ergo liberi ſunt filii: vt autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piſcem qui primus aſcenderit tolle, & aperto ore eius inuenies ſtaterem: illum ſumens da eis pro me & te.

Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam, &c. Siendum Græca pro, prætergrediebantur Galilæam habere paulò aliter, nempè παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας, quod Eraſmus ſic vertit: Iter fecerunt per Galilæam. quamuis hac verſione non explicetur Præpoſitio, παρὰ, quæ eodem teſte ſignificat clam, & velut in tranſcurſu, obiterq́; eos feciſſe iter per Galilæam. Vnde in hoc ſenſu oportet etiam intelligere noſtram litteram, cui non repugnat quod dixit Matthæus: Conuerſantibus autem eis in Galilæa. Nam cum iter facerent per Galilæam, vtique in Galilæa conuerſabantur. Ordo ergo Hiſtoriæ ſic ſe habere videtur. Vbi Dominus reddidiſſet Patri filium ſuum, ſanum ſtupebant omnes, vt habet Lucas,

Dominus autem illum vulgi ſtuporem nihil morans, atque ad id ſeſe parans, quod ex Patris decreto faciendum imminebat: illinc mox digreſſus, hoc eſt ex finibus Cæſareæ, in quibus veriſimile eſt ſuperiora eſſe geſta, & in quibus dixerat neceſſario ſibi eundum Hieruſalem: verſus Hieroſolyma per Galilæam recta iter inſtituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quiſquam impediret, ne relicta in totum Galilæa Hieruſalem adiret illic permanſurus, & occidendus, noluit quenquam ſcire, ſed latere voluit, quantum fieri potuit: vtque iam ibat ad ſupplicium, ita ſuorum animos vt id rectè ferrent, nec in illo nimis ſcandalizarentur, confirmare, & munire voluit, rurſum illis ſuam paſſionem, & reſurrectionem prædicens. Quam prædictionem tres quidem Euangeliſtæ rurſum ſimul commemorant, ſed tamen diuerſa occaſione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prædictionem adducit pro cauſa ob quam noluit quenquam ſcire. Sic enim habet ſecundum Græcos. Nec volebat quenquam ſcire. Docebat enim diſcipulos ſuos, &c. Non enim eſt Græcis δὲ, id eſt autem, vt nos legimus, ſed γὰρ, ideſt, enim. Itaque ſignificatur ideo neminem voluiſſe ſcire, quia diſcipulos docebat iam inſtare tempus ſuæ paſſionis ſubeundæ in Hieruſalem. Qua ratione attenta, illud quod Marcus dicit, *Nec volebat quenquam ſcire* videtur ſic intelligendum: Non volebat quenquam ſcire, quod iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus, & profecturus in Hieruſalem: ne ſcilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis: quorum proculdubio magna pars eum diligebat, eúmque retinere cupiuiſſet. Lucas vero occaſione admirationis populi dicit à Domino prædictam ſuam paſſionem, & mortem: *Omnibus*, inquit, *mirantibus in omnibus*, quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos, &c. Significare volens Dominum turbis admirantibus iuſſiſſe diſcipulos ſuos magis cogitare, quę breui erat paſſurus, quam quæ modo dę eo prædicabant gloria ſe turbæ. Matthæus vero nullam occaſionem eius prædictionis adferens, ſimpliciter dixit: Conuerſantibus illis in Galilæa dixit illis Ieſus, &c. Significare volens Dominum hæc prædixiſſe pro confirmandis & muniendis ſuorum animis, idque cum adhuc eſſet in Galilæa, & nondum eorum qui erant in Hieruſalem odium, & malitiam multum expertus eſſet: vt magis crederent planè voluntariam, & à Patre prædefinitam fuiſſe eius paſſionem. Quod autem dicit Lucas:

Ponite vos in cordibus veſtris. Vel vt habent Græca (in auribus veſtris) *ſermones iſtos*, dupliciter poteſt accipi. Communiter enim intelligitur per ſermones iſtos deſignari ſermones, & verba Domini ſequentia, quibus prædicit ſuam mortem: vt ſignificetur Dominum turbis magnificè de ipſo ſentientibus,

& loquentibus, ſuos peculiariter auocaſſe ab attentione eorum, quæ turbæ de eo glorioſè loquebantur, ad conſiderationem humilitatis qua poſtea erant oſtendendi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaque ſecundum hunc ſenſum emphaſis eſt in pronominibus vos, & iſtos. Nam per vos, diſtinguit ſuos à turbis, per iſtos ſua verba, à verbis turbarum. Poteſt tamen etiam aliter locus hic intelligi, vt per ſermones iſtos demonſtrentur verba populi, & ſit hic ſenſus: Attendite ad ea quæ modo de me homines loquuntur, vt in ea de me ſententia, in qua nunc eſtis perſeueretis. Futurũ eſt enim, vt longè aliter mecum acturi ſint homines. Ad hunc ſenſum inuitat coniunctio enim, quæ ſecundum priorem ſenſum videtur eſſe ſuperflua. Porrò Dominus in hac iterata paſſionis ſuæ prædictione, omiſſis quibuſdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea: nempe quod tradendus ſit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à ſeipſo, & Patre. Nam & Patrem Paulus dicit Filium ſuum tradidiſſe pro nobis Rom. 8. & ipſum Filium ſemetipſum ad Epheſ. 5. Magis autem conuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hic dicere inſtituit, quæ ad ſuam pertinerent ignominiam. Quod autem ſequitur apud Marcum & Lucam diſcipulos ignoraſſe verbũ iſtud, id eſt, ſermonem hunc, & fuiſſe velatum ante illos, hoc eſt, vt habent Græca, abſconditum ab illis, vt non ſentirent, id eſt, intelligerent illud: videtur eſſe contrarium ei quod Matthæus dicit: Et contriſtati ſunt vehementer. Ex eo enim ſequitur eos verba Domini intellexiſſe: proinde dicendum, diſcipulos, quia tam apertè, & frequenter audiebant Dominum mortem ſuam prædicentem, putaſſe quidem ita futurum quemadmodum aſſerebat, & ob id contriſtatos fuiſſe, idque vehementer: quia ſcilicet vehementi illum amore proſequebantur, ignoraſſe verò quomodo is, quem non dubitabant eſſe Chriſtum, quem glorioſè regnaturum expectabant, talia pateretur, & quam ob cauſam mortem eſſet paſſurus, quam poſſet effugere. Timebant autem eum interrogare de hoc ſermone, quia metuebant audire quæ nollent, videlicet illud: Adhuc & vos ſine intellectu eſtis? maxime quia Petrum increpatum audierant à morte reuocantem.

Et cum veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui didrachma, &c. Didrachma legendum eſt in plurali numero. De his autem didrachmis, quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ ſunt ſententiæ: Attamen ex ſequentibus ſatis patet didrachma hæc non exigi ſecundum legem, ſed ſecundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Quærit enim Dominus à Petro, à quibus Reges terræ acciperent tributum vel cenſum: quo manifeſtè ſignificatur didrachma hæc exacta fuiſſe pro tributo, & cenſu Romanis debito. Nam *De didrachmis*

& Matthęus vtitur dictione Romana κῆνσος,id eſt,cenſus.[Incertum tamen quando, & à quo primum hoc tributum didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudæis,an ſcilicet à Pompeio, qui Hieroſolyma fecit obnoxia tributo, an ab Auguſto in ipſa deſcriptione,quemadmodū ſupra dictum eſt, quod ſanè vel ob id eſt veriſimile, quod Pompeius nō legatur etiā Galilæam feciſſe tributariā, ſed Iudæam tantum & Hieroſolymā.] Porrò didrachmū valebat ſeptē ſtupheros noſtrates, aut quod idē eſt, ſeptē ſolidos Gallicos Turonicos,eratq; vnus nūmus,qui etiā dicebatur βοῦς, id eſt, bos, quod nota bouis percuſſus eſſet.Id ob id annotandū duxi,vt intelligamus quare potius hic tributū debitū à Iudæis vocetur didrachmum,quàm duæ drachmæ, & quare Attico nomine Romani hoc tributum vocabant:nempè ob id fortè quod numiſma ipſorū eius ponderis non haberet proprium nomen Latinum. Stater autem nomen item Atticum, ſignificans propriè mediam vnciam ad numiſma tranſlatum didrachmi duplum eſt,vt etiam ex hoc loco eſt manifeſtum,valetq; quatuordecim ſolidos Gallicos,aut ſtupheros noſtrates. Iam & illud facilè intelligi poteſt ex ſuperioribus, qui fuerint hi,de quibus hic dicitur: *Acceſſerunt qui didrachma accipiebant*,id eſt, qui didrachma accipere ſoliti erant,aut quibus hoc ex officio incumbebat, nimirū qui dicuntur in Euangeliis publicani, à publicis vectigalibus,quæ recipiebant nomine Romanorum. Hi ergo in Capharnaum petunt à Domino didrachmum, quod per ſingulos annos erat viritim Romanis perſoluendum:ſiue quia ciuitas Nazareth, vt erat parua, ſubiecta eſſet Capharnaum metropolitanæ ciuitati,vt vult D.Hierony. ſiue quia Dominus vt ex ſuperioribus patet,habitabat cū ſuis in Capharnaū adeo vt Matth.9. dicatur ciuitas eius.Tributum enim iſtud & cenſus poſt illam primam deſcriptionem factam ſub præſide Cyrino, non ſoluebatur amplius in his locis,vnde quiſque erat oriundus,ſed in ciuitatibus in quibus,aut ſub quibus quiſque habitabat. Tributi autem huius exactores pro magnitudine ſignorum Dominum reuerentes non audebant ab illo repetere, ſed diſcipulum conueniunt, idque Petrum: vel quod is tum ſolus adeſſet Domino, vel quod viderent illum Domino magis eſſe familiarem. Huic ergo dicunt:

Ioſephus antiq.14. cap.8.

De Statere.

Magiſter veſter non ſoluit didrachma? Quæ verba interrogatiuè ſunt legenda, vt ſit ſenſus: An magiſter veſter non ſoluit, id eſt, non tenetur ſoluere,aut non ſolet ſoluere didrachma, quaſi dicāt: An aliquo priuilegio,& Principis conceſſione exemptus eſt à tributo? Sic enim interrogatiuè legendum eſſe, etiam Petri reſponſio declarat,dum dicit ναὶ,etiam hoc eſt,certè ſoluit,id eſt, ſoluere ſolet. Quamuis autem intelligi poſſit exactores interrogaſſe malitioſè,vt experirentur num contradiceret Cæſaris voluntati, ſubornati à Phariſæis:magis tamen videntur ſimpliciter interrogaſſe

cum

cum manſuetudine, ſtudio potius accipiendi quam calumniandi.

Et cum intraſſet in domum præuenit eum Ieſus dicens: Quid, &c. Apparet Petrum promiſiſſe publicanis dicturum ſe Magiſtro de ſoluendo tributo: verum priuſquam de eo Dominum Petrus admoneret, præuenit eum Dominus: declarans ſe occulta quæque cognoſcere, ac proinde ſe talem eſſe, & tantum, qui tributis homini ſoluendis merito, nō deberet eſſe obnoxius. Quod cum hac ratione ſatis demonſtraſſet, idem tamen etiam ratione humana commonſtrauit, & quod re ipſa oſtendit, etiam vobis comprobauit. Circa quam tamen rationem dubium naſcitur. Nam ſecundum eam videtur probari omnes iuſtos, & Chriſtianos eſſe liberos à ſolutione vectigalium & tributorum. Omnes enim ſunt filij eius Regis, cuius ſunt omnia regna. Dicendum ergo, quod cum Dominus infert ex conceſſis à Petro, ergo liberi ſunt filij: non eſt ſenſus, ergo liberi ſunt filij Dei: ſed, ergo liberi ſunt filij Regis cuiuſlibet in regno ipſius. Ex quo vlterius aliam vult ſignificare Dominus concluſionem, quam ſubticet, nempe: ergo liber ſum ego, cum ſim filius Regis regni iſtius, & omnium regnorum mundi, quam relinquit intelligendā, ex eo quod oſtendit rationem libertatis conſiſtere in filiatione Regis. Loquitur autem Dominus cum dicit: Ergo liberi ſunt filij, de filiis propriè dictis, nempe naturalibus: vnde ex ea concluſione benè conſequitur ipſum Dominum fuiſſe liberum, non autem omnes Apoſtolos, & omnes Chriſtianos, tanquam Dei filios.

Vt autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte, &c. Poſtquam oſtendit ſe non teneri ad tributa ſoluenda, docet etiā quare tamen illud ſoluere velit, nempe tollendæ offenſionis, vel ſcandali cauſa: quod hoc loco non erat negligendum, ſicut ſuprà docuit ſcandalum Phariſæorum negligendum, quod nec dum ex actoribus iſtis cognita eſſet cauſa libertatis ipſius. Iuſſit itaq; Dominus per Petrum tributum exolui, ſed vt oſtenderet ſe nihil in hoc mundo poſſidere proprium, vnde tributum exoluendum deberet, & ſimul declararet ſuam maieſtatem, quod ſcilicet non tantum terræ ac hominum, ſed etiam piſcium & maris (cui nullus princeps dominari poteſt) dominium haberet: è mari, & piſcis ore petendum iubet tributum ſoluendum. Duæ enim dictæ rationes videntur eſſe potiſſimæ, ob quas Dominus è mari petere, quod eſſet ſoluendum voluit. Quare autem Dominus ſtatere inuento, id eſt, duobus didrachmis, iuſſit reddi pro ſe, & Petro, & nō etiam pro aliis Apoſtolis ſuis dedrachmum ſoluerit: vel ob id poteſt videri factum quod tunc ſolus Petrus Domino adeſſet, vel potius ob id, vt Petrum huius negotij mediatorem, & miraculi executorem pro eius fide ſimplici, obedientia, & opera veluti mercede quadam honoraret.

Contendentibus diſcipulis pro primatu humilitas docetur. Matth. 18. Mar. 9. Luc. 9.

CAPVT LXX.

† qui — *I*[c] *Ntrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet.*
At Ieſus videns cogitationes cordis eorum † [b] *cum domi eſ-*
ſet interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tace-
bant. Siquidem in via inter ſe diſputauerãt quis eorum ma-
ior eſſet. Et reſidens vocauit duodecim. [a] *In illa hora acceſſerunt diſcipuli*
A. 20. — *ad Ieſum dicentes: Quis putas maior eſt in regno cælorum?* [b] *Et ait illis:*
104. — *Si quis vult primus eſſe, erit omnium nouiſſimus & omnium miniſter.* [c]
B. 10. 104. — *Et* [a] *aduocans Ieſus paruulum* † [h] *apprehendit puerum,* [c] *&* [l] *ſtatuit*
† [b] accipiens — *eum* [c] *ſecus ſe* [c] *in medio eorum,* [b] *quem cùm complexus eſſet,* ▷ [l] *ait*
[h] *illis': * [a] *Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut par-*
▷ [a] & dixit — *uuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicunque ergo humiliauerit ſe*
ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cælorum. Et ‖ [l] *quiſquis'* † *ſu-*
‖ [a] o qui — *ſceperit'* [c] *puerum iſtum [aut]* ▷ [c] *vnum ex huiuſmodi pueris',* [l] *in no-*
‖ [c] o quicunque — *mine meo, me* ‖ *recipit',* [h] *& quicunque me* † *ſuſceperit'* [b] *non me ſuſci-*
pit, ſed [c] *recipit* [h] *eum, qui me miſit.* [c] *Nam qui minor eſt inter vos om-*
† [b] o receperit — *nes hic maior eſt.* ▷ [b] *Reſpondens* [c] *autem* [b] *illi* [h] *Ioannes dixit':* ‖ *Præ-*
ceptor' vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia qui non ſe-
▷ [a] puerũ talem — *quitur nos,* [h] *& prohibuimus eum,* [c] *quia non ſequitur nobiſcum* † [h] *Et*
ait ad illum Ieſus: Nolite prohibere [b] *eum. Nemo eſt enim qui facit vir-*
‖ [a] o ſuſcipit — *tutem in nomine meo, & poſſit citò malè loqui de me.* [h] *Qui enim non eſt*
aduerſum vos, pro vobis eſt. ‖ [b] *Quiſquis enim potum dederit vobis ca-*
† [c] o receperit — *licem aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis: Amen dico vobis non per-*
det mercedem ſuãm.

A. 10. 55. — *Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſe, &c.* Occaſio-
▷ [b] Reſpondit dicens: — nem huius contentionis exiſtimo fuiſſe ipſam prædictionem mortis & reſurrectionis, cuius ante hanc contentionem meminerunt tres Euangeliſtæ. Sic enim etiam poſtea, cum Dominus aſcendẽs Hieruſalem rurſum prædiceret ſuam paſſionem & reſurrectionẽ,
[b] Magiſter — acceſſerunt duo filij Zebedæi cum matre petentes primum locum in regno Chriſti, quod tum à reſurrectione in terris glorioſum
‖ [b] Ieſus autẽ ait — fore exiſtimauerũt. Et in nouiſſima cœna rurſum ad mentionem
A. 10. 55. — mortis facta eſt inter Apoſtolos hæc eadem contentio teſte Luca. Ita ergo & modo audientes illum breui moriturum & reſurrecturũ, ac tunc illum putantes regnaturum in terris, cœperunt hac occaſione inter ſe diſceptare, quis primum in regno eius locum habiturus eſſet. Porrò in ipſa Euangeliſtarum narratione videtur eſſe aperta quædam contrarietas. Lucas enim & Matthæus dicere videntur, quæ non poſſunt conſtare cum his, quæ narrat Marcus. Sed in his, & ſimilibus locis, magis eſt inſpicienda Euãgeliſtarum

intentio, quam verborum ſignificatio. Voluit enim Matthæus ſignificare de primatu quæſtionē motam à diſcipulis priuſquam de eo Dominus diſſereret, quod hac ſua narratione ſatis ſignificat. Cæterum quod dicit, *in illa hora*, poſitum eſt pro illo tēpore. Non enim eadem hora, qua Dominus Petro commendauit exolui didrachma hæc contigerūt: cum veriſimile ſit illū tunc mox abijſſe & feciſſe imperata, quē tamen huic doctrinæ Domini conſtat interfuiſſe: cum Marcus teſtetur Dominū aduocaſſe duodecim. Per regnum autem cælorū diſcipuli intellexerunt regnū Meſſiæ, quod etſi in terris expectabatur, diuinū tamē, & cæleſte eſſe crediderūt.

Et ait illis: Si quis vult primus eſſe, erit omnium nouiſſimus. Verbum, erit, Hebraico more hic pro imperatiuo poſitum eſt, ſit vel eſto. Non enim eſt ſenſus eum, qui affectat primatum, per huiuſmodi ambitionem fieri apud Deum omnium nouiſſimum, quamuis hic ſenſus ſit verus: ſed ſignificatur quid fieri debeat ab eo, qui volet eſſe primus, quod patet ex eo quod ſequitur: *Et omnium miniſter.* Deinde ſciendum dupliciter aliquem dici primum, vel magnum in regno cælorū, & iuxta hoc dupliciter etiā poteſt intelligi hæc ſentētia. Dicitur enim aliquis primus dignitate meriti, & rurſus dicitur aliquis primus dignitate Eccleſiaſtica. Si ergo hæc ſententia intelligatur de primo in meritis, & acceptatione apud Deū: ſignificabitur hic qua via quis poſſit hunc primatū apud Deū aſſequi, nimirum ſi ſe omnibus ſubmittat, & omniū ſeruum exhibeat. Si verò intelligatur de primo in dignitate Eccleſiaſtica: ſignificatur hic quomodo ſeſe gerere debeat is, qui huiuſmodi adeptus eſt, & acceptauit primatum: non autem quomodo ad illum aſpirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc ſententiam ſequentia videntur exigere, quia ſcilicet ſequitur apud Matthæum: Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cęlorū. Et in Luca: Qui minor eſt inter vos omnes, hic maior eſt. Hæ enim ſentētiæ apertè ſunt intelligendæ de maiore, id eſt, maximo, vel primo in acceptatione diuina, non de primo in authoritate, & dignitate Eccleſiaſtica. Ruſum tamen poſteriori modo magis intelligendā hanc ſententiam ob id videtur, quod in ſecūdo hoc ſenſu Dominus hanc ſententiā poſtea repetit Matth. 20. & Marc. 10. quando collatione facta primatus Eccleſiaſtici cū primatu gētili, docet aliter ſeſe gerere debere primos in regno cælorum, & Eccleſia Dei, quam ſeſe gerere ſolent primi in regno mundano. Proinde vt ſententia hæc & illi loco conueniat & ſententiis Matthæi, & Lucæ hic poſitis: conueniens fuerit vtrumque ſenſum ſimul intelligere hac ſententia Dominum comprehendiſſe: vt ſignificauerit & quomodo quis primus apud Deū fieri poſſit, & quomodo in primatu acceptus ritè ſeſe gerere debeat, vt verè apud Deum etiam ſit primus, & magnus.

Fiat,

Fiat, inquit, *omnium nouiſſimus, & omnium miniſter.* Vbi per hoc quod additur omnium miniſter, exponitur, quid ſit, quod dicitur, omniũ nouiſſimus, id eſt, poſtremus. Facit enim quis ſe omnium poſtremum, qui omnium ſe ſeruum exhibet, & miniſtrum. Eſſe enim ſeruum apud mundum eſt omnium poſtremum. Seruum autem ſe omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipſo eſt, prodeſſe cupit, authoritate qua fungitur, & honore, quo afficitur in ſubditorum vtilitatem vtens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

Et aduocans Ieſus paruulum apprehendit eum, & ſtatuit eum, &c. Aduocauit paruulum, vt huius monſtratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quam ſynceram, & ab omni ſimulatione liberam ſuis neceſſariam eſſe humilitatem demonſtraret. Apparet autem hunc paruulum valde ætate fuiſſe paruulum: tum quod Græcè vocetur nomine diminutiuo παιδίον, quod propriè ſignificat puellũ, tum quod apud Marcum dicatur Dominus hunc complexus, pro quo Gręcè eſt ἐναγκαλισάμενος, id eſt, cũ accepiſſet eũ in vlnas quomodo fieri ſolet infantibus, aut valde pueris. Vlnis autem ſuis puerũ complectebatur, vt reipſa declararet, quam ſingulari affectu innocentiam amaret, & quàm eos quoq; amaret, qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod, *& ſecus ſe*, illum poſuit, vt habet Lucas, quod nequaquam contrariatur ei, quod Matthęus, & Marcus dicunt eum poſitum in medio eorum. Fieri enim poteſt & ipſum Dominum conſediſſe in medio Apoſtolorum circunſtantium ſe, & alioqui illud, *in medio eorum*, nihil eſt aliud ſecundum Hebraicam phraſim, quàm inter eos. Putatur autem puellus iſte fuiſſe Martialis ille, qui poſtea diſcipulus Petri exiſtens in Germaniam miſſus eſt ab illo, prædicandi Euangelij gratia. De quo vide gloſſam in cap. vnico, de ſacra vnctione. Hoc itaque puello inter Apoſtolos, & coram eis poſito, dixit Dominus cum ſolita aſſeueratione, quo magis hæreret quod dicebat:

Puer iſte quis fuerit.

Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, ab hac ſcilicet ambitione, eaque depoſita, efficiamini ſicut paruuli, non intrabitis, in regnum cælorũ. Quod autẽ dicit, & efficiamini ſicut paruuli, ſicut eſt intelligendum, vt quales ſunt paruuli per ætatem, tales nos ſimus per bonam voluntatem. Benè enim illos imitamur, dum imitamur illorum innocentiam, & ſynceritatem, ita vt vacemus omni malitia. Inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. Quanquam autem neceſſe ſit vt ingreſſuri regnum cælorum per omnia ſint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocentiam: ad propoſitum tamen Saluatoris eſt, vt efficiamur ſimiles paruulis in honorũ contemptu, & ſubmiſſione. Cum autem Dominus hac ſententia ab ambitione deterruerit, & humilitatis neceſſitatem oſtenderit: ſubiũgit & aliam ſententiam, qua & oſtendit maximum humilitatis meritum,

tum, & ad quæſtionem inter Apoſtolos agitatam directè reſpondet, cum ſubiicit:

Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus. Cum autem videretur inferendum ex ſuperiori ſententia: Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus, ipſe intrabit in regnum cælorũ: infert amplius, hic eſt maior in regno cælorum, ille inquam, maior, hoc eſt maximus de quo vos quæritis. Nam Græcis non eſt otioſus articulus ὁ μείζων & comparatiuus Græco more pro ſuperlatiuo poſitus. Quicunque ergo humiliauerit ſe, ita vt ſit ſicut paruulus iſte, humilis ſcilicet per virtutem ſicut iſte per ætatem, aut paruus animo ſicut ille eſt paruus corpore.

Et quiſquis ſuſceperit puerum iſtum in nomine meo, &c. Hæc ad id dicta videntur, vt ſignificaret Dominus quanti faceret humiles, & paruulos, & quam magni tales ſunt coram ipſo, & Patre eius. Id enim vt propoſito deſeruit, ita his ſententiis pulchrè ſignificatur. Si enim cum quis puerum & humilem ſuſceperit nomine Chriſti, in illo Chriſtus ſeſe recipi reputat, & in Chriſto etiam Pater cæleſtis: neceſſe certè eſt puerum, & humilem, quantũuis abiectum in hoc mundo, magnum admodum eſſe in regnum cælorũ. Porrò cum Lucas dicit, *puerum iſtum*, magis demonſtrare voluit eos, qui per puerum in medium adductum ſignificabantur, quam ipſum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem ſuſcipiendi, aut recipiẽdi, quo propriè ſignificatur receptio in hoſpitium vult Dominus generaliter ſignificare omne beneficij genus humilibus ſuo nomine impenſum, ſibi impendi, hoc eſt, tam gratum ſibi eſſe, ac ſi propriæ ſuæ perſonæ impenderetur: eo quod per humilitatem Chriſto quis efficiatur ſimillimus. Et ne id parum eſſe putetur, adiicitur apud Marcum & Lucam, quod & ſupra habitum eſt Matt.10. propter quod à Matthæo hic omiſſum videri poteſt, Qui me ſuſceperit, recipit eum, qui miſit me. Marcus verò idem efficacius effert dicens:

Qui me ſuſceperit, non me ſuſcepit, ſed eum qui miſit me. Quod intelligendum eſt Dominũ dixiſſe ſecundum communem loquendi vſum. Frequenter enim dicere ſolemus. Quod mihi facis, non mihi facis, ſed Deo, volentes ſignificare non tantum nobis id fieri, ſed etiam Deo: aut non tam nobis, quam Deo, qui illud ſit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam ſibi factum. Significatur ergo præmium ſuſceptionis Chriſti non tale fore, quale à puero homine poſſet expectari, ſed quale à Deo ſuſcepto, ac beneficiis affecto. Quare autem qui humilem ſuſceperit, & ipſum Chriſtum, & Patrem cæleſtem cenſeatur ſuſcipere, rationem ſubnectit Dominus apud Lucam, cum dicitur:

Nam qui minor eſt, cordis ſcilicet humilitate, inter vos omnes, hoc eſt, qui omnium veſtrum maximè alienus eſt à ſuperbia, & ambi-

ambitione, hic eſt maior, vel vt habẽt Græca, hic eſt, magnus apud me ſcilicet, & Patrem meũ, magnus ſcilicet in regno cælorum. Ex qua ratione ſatis patet, ad quid dictæ ſint ſententiæ ſuperiores:

Reſpondens autem illi Ioannes dixit, Præceptor vidimus quendam. Occaſione illorum verborum, quæ iã dixerat Dominus qui ſuſceperit puerum in nomine meo, motus videtur Ioannes vt Domino narraret de eo, quem eiicientem dæmonia in nomine Ieſu prohibuerant, tacitè interrogare Dominũ volens, num bene eũ prohibuiſſent, quando recepiſſe ſolum puerum in nomine ipſius, res eſſet ipſi tantopere grata. Ex hac autem Ioannis narratione colligitur eos etiam adhuc agente cum ipſis Domino ſolitos eiicere dæmonia inuocato nomine Ieſu: quod quidam cernentes, inter quos iſte de quo hic eſt ſermo, tentarunt ſimiliter per eiuſdem nominis inuocationem dæmonia eiicere, & quod tentarunt perfecerſit, etſi à Chriſto miſſi non eſſent: Domino hoc ſic permittente, & fieri volente, tum vt hac ratione oſtenderetur efficacia nominis Chriſti etiam per prauos, aut imperfectos operantis, & Euãgelica prædicatio confirmaretur, tum vt emendarentur hi, aut ad perfectionem proueherentur, qui miracula operabantur. Incertum tamẽ an hic de quo eſt ſermo, bonus fuerit, an malus, niſi quod verbis Chriſti ſignificetur adhuc fuiſſe imperfectus: ob quam ſuam imperfectionem nec ſequebatur Chriſtum, abhorrens ſcilicet ab illa vitæ aſperitate in qua viuebant Apoſtoli omnibus relictis. Veriſimile tamen eſt habuiſſe aliquam in Ieſu fidem, vt ſine qua non fiant miracula. Reſpondet ergo Dominus talem non prohibendum, duas afferens apud Marcum rationes. Primò: *Quia qui facit virtutem*, id eſt, miraculum in nomine Chriſti, etiam ſi illud non magnopere prædicet, nec Chriſto per omnia obediat: tamen non poterit citò malè loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipſa redargueret eum. Dicetur enim ei, Qua fronte pergis maledicere nomini illi, quod tam efficax eſſe ipſe expertus es? Secundo prohibendum non eſſe efficacius docet, quia inquit:

Qui non eſt aduerſus vos, pro vobis eſt, etiam ſi vobiſcum non ſequatur me, nec corporaliter vobis iũgatur. q.d. Hic homo cũ non ſit contrarius vobis (eadẽ enim agit quæ vos, ac re ipſa nomẽ meũ hominibus commendat) pro vobis eſt, ac veſtrũ negotiũ adiuuat. Prima ergo ratione oſtendit non poſſe eſſe contrarium, ſecunda etiã eſſe fautorem, & adiutorem. Porro quod in Marco ſequitur:

Quiſquis enim potum dederit vobis, &c. Videtur eſſe tertia ratio, qua Dominus oſtendit non prohibendum quenquam qui in nomine ſuo operaretur miracula, in hunc ſenſum: Adeo non eſt prohibendus, quiſquis in nomine meo dæmonia eiicit, vt quiduis, quamuis exiguum ſi modo in nomine meo fiat à quocunque id fiat, adeo ſit mihi gratum, vt non ſit cariturum ſua mercede. Quiſquis

Quis enim vel potum aquæ tantum vobis dederit, non propter humanam aliquam gratiam, ſed propter nomen meum, videlicet, quia Chriſti eſtis diſcipuli, verè dico vobis non carebit ſua mercede. Itaq; hac ſententia ſignificat illum, quem prohibuerant, pro eo quod nomine Chriſti fecit, etiam mercedem ſuã accepturum, ſi non æternam, ſaltem aliquam temporalem. Non enim cum dicitur, non perditurum mercedem, quicunque potum aquæ alicui nomine Chriſti dederit, ſignificatur æternæ vitæ mercedem omnibus talibus dandam: ſed opus tale ſine remuneratione vel in præſenti, vel in futura vita non relinquendum. Vide etiam circa cap. Concord. 55.

Scandalum puſillorum cauendum docetur. Matt. 18. Mar. 9.

CAPVT LXXI.

† [a] ET quiſquis ſcandalizauerit vnum ▷ ex his puſillis credentibus in me, ‖ bonum eſt ei [b] magis † [c] ſi circundaretur mola aſinaria in collo eius, [b] & in mare mitteretur, [a] & demergatur in profundum maris. Væ mũdo à ſcandalis. Neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala: veruntamen væ homini illi per quem ſcandalum venit. [c] Et ſi ſcandalizauerit te manus tuã, abſcinde illã, [a] & proijce abs te: [c] bonum tibi eſt debilem introire in vita, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilẽ [b] vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. [c] Et ſi pes tuus ſcandalizat te, imputa illum: bonum eſt tibi claudum introire in vita æternam, quàm duos pedes habentẽ mitti in gehennam ignis inextinguibilis, [b] vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. † [c] Quòd ſi oculus tuus ſcandalizat te, [a] erue eum & [c] proijce abs te: bonum tibi eſt ▷ vnum oculum habentem in vitam intrare quàm duos oculos habentem mitti in gehennã ignis, [b] vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis enim igne ſalietur, & omnis victima ſale ſalietur. ‖ Bonum eſt ſal, quòd ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. [a] Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis: Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis ſemper vident faciẽ patris mei qui in cælis eſt. ‖ Venit enim filius hominis ſaluare quod perierat. Quid vobis videtur, ſi fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nónne relinquit nonagintanouem in montibus, & vadit quærere eam quæ errauit? & ſi contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudet ſuper eam magis, quàm ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic non eſt voluntas ante patrem veſtrum qui in cælis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis.

Et quiſquis ſcandalizauerit vnum ex his puſillis, &c. Cœptum Domini ſermonem Ioannes interruperat, cui cum ſatisfecit Dominus redit rurſum ad intermiſſum ſermonem, & quamadmodũ ſupra cœpit oſtendere quãti faciat paruulos, ex præmio quod manet eos,

† [a] qui autem
▷ [a] o de pupilis iſtis qui credunt
C. 17. 98.
‖ [a] expedit
† [a] vt ſuſpendatur in collo.
1. Matt. duo hæc ſimul cõplexus eſt hoc modo.
A. 5. 40.
Si autem manus tua vel pes tuus ſcãdalizat te abſcinde eũ & proijce ab te bonũ tibi eſt ad vitã ingredi debilẽ vel claudum, quã duas manus vel duos pedes habẽtẽ mitti in ignem æternum.
† [a] Et
▷ [b] luſcũ introire in regnũ dei.
A. 5. 39.
C. 14. 92.
C. 19. 106
C. 13. 94.

eos, qui paruulos honorant, & beneficiis afficiunt: ita nunc idem vult oſtendere ex contrario, nempe pœnæ magnitudine, quę manet eos, qui paruulos, & humiles contemnunt, ac malo aliquo afficiunt. Scandalum autem propriè quidem ſignificat id quod in via impedimentum præſtat viatori, in quod ambulans aliquis impingit, vt rectè dicatur ſcandalum eſſe impedimentum viæ, offendiculum viæ, aut occaſio ruinæ, & lapſus. Porro ſicut ruina, & lapſus metaphoricè transferuntur nunc ad perditionem quãuis corporalem, nunc ad perditionem ſpiritualem, perditionem ſcilicet peccati, & æternæ damnationis: ita & vocabulum, ſcandalum, ſignificat per metaphoram nunc occaſionem perditionis corporalis, nocumentum, aut malum corporale, nunc occaſionem perditionis, aut mali ſpiritualis. Sic ergo hoc loco etiam propriè debet accipi pro eo quod eſt occaſionem ruinæ, aut peccati, & perditionis alicui præbere. Nam de huiuſmodi ſcãdalis ſpiritualibus, quæ ſcilicet ſint occaſio alicuius mali ſpiritualis, quod ad animam pertinet, ex ſequentibus conſtat hic eſſe ſermonem. Proinde puſilli etiam dicuntur hoc loco homines ſimplices, & humiles, qui in hoc mundo non magnifiunt, ſed contemnuntur à mundo, quales eſſe debent omnes, qui credunt in Chriſtum, etſi non omnes tales facilè ſcãdalizentur. Vt autem Dominus ſignificaret magnitudinem vindictæ, & ſupplicij, quod manet eum, qui vel vnum aliquem ex paruulis Chriſti quantumuis humilem & abiectum ſcandalizauerit, ſubiungit apud Matthæum:

Scandalum quid propriè.

Expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria collo eius, & demergatur in profundum maris. Cuius loci, quæ ſit genuina intelligentia, ex Luc. cap. 17. Vbi hæc ſententia repetitur manifeſtum fit: nimirũ quod comparatio fiat iſtius pœnæ temporalis ad peccatum ſcandalizantis, Sic enim habet, vtilius illi eſt, ſi lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quam vt ſcãdalizet vnum de puſillis iſtis. Itaq; & in hoc loco oratio ſic eſt ſupplẽda, Quiſquis ſcãdalizauerit vnũ ex puſillis iſtis, melius eſſet ei ſi mitteretur in mare, quã vt hoc faciat: hoc eſt, præſtaret eum temporale illud malum pati, quam malum aliquod in puſillum aliquem admittere, quia ſcilicet pro ſcandalo ſuo grauiores ſit ſubiturus pœnas. In Matthæo ergo expedit, pro expediret poſitũ eſt, ſicut & in Marco, bonũ eſt, pro bonũ eſſet. Non enim ſignificare voluit Dominus quid pati melius ſit ei, qui ſcandalizauit, poſtquã ſcãdalizauit: ſed quid melius ei fuiſſet pati, quã ſcãdalizare. Et in Matthæo oportet etiam ſubintelligere comparatiuum, magis, omiſſum ex phraſi Hebraica, ſicut & poſtea omittitur, bonum eſt tibi debilẽ introire in vitam, pro melius eſt. Per molã autem aſinariam, ſignificare voluit Dominus ingens ſaxum: vt & per magnitudinem ſaxi, & maris profunditatem certum & ineuitabile exitium intelligeretur.

Væ mundo à ſcandalis. Hoc eſt, malè erit hominibus in mundo habitantibus propter ſcandala, quæ in mundo contingunt. Quod Dominus dicit, vel quia difficile eſt hominibus in mundo habitantibus obiecta vbique ſcandala effugere, vt in illis non impingant, & cadant, vel potius quia propter ſcandala mundus, hoc eſt, homines multis malis afficientur à Deo & in præſenti, & in futura vita. Quare autem væ dicat mundo propter ſcandala, ſignificat cum ſubiungit:

Neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala. Quod intelligi debet non de neceſſitate abſoluta, ſed de neceſſitate conditionata, quæ ſcilicet eſt ex præſuppoſitione alicuius cauſæ, ad quam illud neceſſario ſequitur: quomodo medicus videns aliquem malam ſeruare diætam, dicere ſolet, neceſſarium eſt hunc ægrotare, quia ſcilicet, & quandiu tali vtitur diæta. Atque hoc modo dicitur, Neceſſe eſt vt veniant ſcandala. Quia enim Dominus conſiderabat magnam humanæ naturæ corruptionem, & malas hominum mentes, earúmque naturam eſſe, vt aliquando erumpant in facinora, ad quæ omnes ſunt proni, hinc dicit: Neceſſe eſt vt eueniant ſcandala: quia nimirum præſuppoſita huiuſmodi hominum prauitate, fieri non poterat, quin aliquando ſcandala euenirent. [Atque vt apertius huius loci ſenſus explicetur, id quod hoc modo dicitur eſſe neceſſe, nihil aliud quam certo ſic futurum pronunciatur, vt bene annotauit D. Chryſoſtom. Neceſſitas ergo hæc ſcandalorum referenda eſt ad hominum corruptionem, & malitiam, quod ſatis ſignificat Dominus cum præmiſit: Væ mundo à ſcandalis. Nam cum tunc ſubiungit, neceſſe eſt, &c. Satis inſinuat neceſſe eſſe vt in mundo fiant ſcandala: in mundo inquam, de quo Ioannes, mundus totus in maligno poſitus eſt.] Porro ne quis quia dictum fuit: Neceſſe eſt vt veniant ſcandala, arbitrij libertatem ſublatam ob id putaret, & neceſſitatem ſcandala committendi aliquibus impoſitam, aut prętextum peccatorum ſuorum hinc deſumeret; Dominus velut præuidens futuros, qui hęc verba malè intelligerent, ſubiecit:

Verumtamen væ homini illi, per quem ſcandalum venit Hoc eſt, per quem obiicitur alicui occaſio ruinæ, & impedimentum ſalutis præſtatur. Quo ſignificat, etſi neceſſe dixerit vt eueniant ſcandala: nullum tamen ad ſcandalizandum cogi, aut neceſſario ſcandalizare, ſed voluntariè, & liberè. Alioqui enim non poſſet ei vę imminere, cum nemo ſit puniendus pro eo, quod non habet in ſua poteſtate, ſed quod aut coactè aut quod neceſſario cõmittit. Cæterum ſcandala de quibus Dominus loquitur ſunt læſiones, irriſiones, & perſecutiones iuſtorum, mala exempla, doctrinæ erroneæ & poſtremum etiam bona, & licita quædam, ſed inopportunè, & indiſcretè facta.

Et ſi ſcandalizauerit te manus tua, abſcinde eam, & proijce, &c. Quemadmodum mox docuit ob neceſſitatem futurorum ſcandalorum, nemini impoſitam neceſſitatem ſcandalizandi: ita & iam docet ob eam neceſſitatem, neminem neceſſario ſcădalizari. Porro quomodo intelligi debeat ſermo iſtę allegoricus, de abſcindendis manu, & pede, ac eruendo oculo ſuprą dictum eſt Matth. cap. 5. in cap. Concord. 40. Hoc tantum addendum, quod quanquam ſententiæ iſtæ ibi generaliter ſunt explicatæ, vt per manū, & oculum non ſolum homines neceſſarij vt nobis chari intelligantur: ſed quæcunque res charæ, etiam affectus noſtri: hic tamen conuenit potiſſimum intelligere Dominum ſignificare voluiſſe reſecandum à nobis conſortium eorum hominum, qui impedimento ſunt ad aſſequendum ſalutem. Dixit enim de his per quos ſcandala obueniunt. Admonet ergo iam vt caueamus nobis à talibus, præſcindendo ſcilicet eos, quantumuis neceſſarios, & charos, à noſtro conſortio. Et addit:

Bonum eſt tibi, &c. Significare volens melius eſſe, vt vel ſoli vel cum paucis amicis ſaluemur, quàm cū plurimis perdamur: quemadmodū quiſque præſtare iudicat, manu vel pede amputato temporalem vitam conſeruare, quàm illis ſeruatis totum corpus perdere. Ideoque eorum tantum membrorum abiiciendorum meminit, quę bina habemus, vt ſunt manus, pes, oculus: quo ſignificaret conſortium hominum, qui nobis ſunt velut altera manus, pes, vel oculus. Non potuit autem Dominus dicere, Si caput tuum ſcădalizat te, abſcinde illud: quia hic ſermo Domini allegoricus mutuatus eſt ab his, quæ pro cōſeruanda vita temporali homines facere ſolent: qui pro ea aliquando manum, vel pedem ſinunt ſibi amputari, caput autem non poſſunt. Quod autem in Marco habetur:

Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur, Deſumptum eſt ex Iſaiæ vlt. cap. Vbi Propheta de fœlicitatę iuſtorum, & ſuppliciis impiorum loquitur. Significatur autem his verbis duplex impiorum pœna in inferno, corporis ſcilicet, & animæ, aut culpæ, & pœnæ. Nam per vermem ſignificatur conſcientiæ remorſus, & continua admiſſorum malorum ruminatio in anima, per ignem verò ſenſibilis pœna in corpore.

Omnis enim igne ſalietur, & omnis victima ſale ſalietur. Videntur hæc duæ hærere cum ſuperioribus, & alioqui obſcurus eſt horum verborum ſenſus. Poteſt autem ſic intelligi, vt illud (omnis) non omnes comprehendat homines, ſed tantum bonos, iuſtos, & electos, ſicuti in ſententia ſecunda. Secundum quem intellectum hic ſermo eſt de ignę tribulationis, quo electi ſaliuntur, hoc eſt à corruptionibus pręſeruantur, & purgantur, & redditur ratio eius, quod dixit abſcindendum eſſe pedem vel manum & eruendum oculum ſcandalizantem. Quoniam enim huiuſmodi fieri non

poſſunt

poſſunt ſine dolore, & afflictione, ſubiungit hæc Dominus, dicens omnem electum, & qui Deo placere volet, debere ſaliri igne tribulationis. Rurſum quoniam ſapientia, circumſpectione, & diſcretione opus eſt, vt quis ſcandala caueat, & nec ſcandalizet, nec ſcandalizetur, addit:

Et omnis victima ſale ſalietur. Alludit autẽ Dominus in his duabus ſententiis ad id, quod in Leuitico præcipitur omnem oblationem debere igne, & ſale ſaliri. Itaq; ſenſus erit iſte: Quemadmodum nulla oblatio iuxta Moſi præſcriptum legitima eſt, niſi per ignem tranſeat, & ſale condiatur: ita quiſquis volet eſſe victima ſpiritualis, quæ ſit Deo grata, neceſſe eſt igni tribulationis probetur, purgetur, & veluti ſalitus præſeruetur, & ſale ſapientiæ Euangelicæ condiatur: ne vel malorum contagio corrumpatur, vel ſuo contagio alios corrumpat, & ſcandalicet, ſed potius per ſuam incorruptionem aliis eximat corruptelam. Secundum ergo hũc ſenſum (qui videtur omnium maximè conueniens) Saluator indicat quid vmbra illa legalis ſignificauerit. Sic autem dicitur aliquis ſaliri igne, quomodo ſuperius dicitur baptizari in igne. Notandum autem quam aptè Dominus, ſecundum hunc ſenſum, poſtquam mentionem fecit vermis, & ignis impiorum, hic ſubiungat de igne, & ſale, quibus ſaliendi ſunt, qui gehennam effugere volent: igne enim tribulationis præſeruatur quis ab igne inextinguibili, & ſale præſeruatur quis à vermibus, qui oriuntur ab humoribus ſanguineis, quos ſol exſiccat. Porro quoniam Dominus ſalis facit mentionem, ab ipſo ſalis exemplo ſermonem ſuum deflectit admonendum ſuos, quanta in ipſis merito eſſe debeat incorruptio vitæ & doctrinæ, vt qui electi ſint in ſal terræ, dicens: *Leuit. 2.*

Bonum, id eſt, *vtile eſt ſal. Quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis?* Significans ipſos ad hoc delectos, vt ſua ſapientia aliorum ſtultitiam condiant, aduigilare debere ne fiant inſipidi, & inſulſi; alioqui enim deſperatum fore de eorum reparatione, per quos alij erant condiendi. In hunc enim ſenſum hoc exemplo Dominus vtitur & ſupra Matt. 5. & infra Luc. 14. Ideo autem Dominus hoc exemplo hic vtitur, vt ſignificet illis maximè cauendum ne ſcandalizentur aliqua re, hoc eſt, vel minis hominum, vel cupiditate aliqua, & humano affectu ſuam acrimoniam, & incorruptionem perdant. Aut potius ob id & eos notaret ambitionis præcedentis q.d. Si vos delecti in ſal terræ pergatis humano affectu ambitionis inter vos de primatu contendere: efficiemini planè inſulſum ſal, nec ſpes eſſe poterit veſtræ reſtitutionis. Cui intellectui benè conuenit quod ſequitur:

Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. Sal ſapientiæ ſcilicet habete, ne hominum more inter vos contendatis. Hęc enim verba cũ ſint à Marco in fine poſita, videntur ad dehortandum ab eo

 pertinere,

pertinere, ad quod Dominus hunc ſermonem ſuſcepit: vt fuerint quaſi concluſio,& finis ſermonis Dominici.

Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis. Poſtquã admonuit Dominus amputanda omnia ſcandala, rurſum redit ad dehortandum à ſcandalizando puſillos & humiles. Et quoniam humiles,& ſimplices mundus facile contemnit,& ob id quia contemnit, minimi ducit illos ſcandalizare: ob id Dominus non dicit, *videte*, id eſt, cauete, ne ſcandalizetis, ſed ne contemnatis vnum ex his puſillis: cauſam ſcilicet ſcandalorum etiam eximere volens. Quare autem non ſint meritò contemnendi, negligendi,& nihili faciendi quantumuis humiles,& abiecti, cauſam ſubiungit, dicens:

Dico enim vobis quia Angeli eorum ſemper vident faciem Patris mei, qui in cœlis eſt. Quibus verbis poteſt intelligi Dominus duo ſignificare. Primum humilium,& puſillorum quos mundus contemnit, dignitatem, eo quod angelos habeant qui diuinum vultum aſſiduè contemplentur. Secundò humiles,& puſillos etſi per ſe impotentes ad vindicandum, tamen habere Angelos, qui eorum cauſam agant apud Deum: deferẽtes,& accuſantes apud Deum illos, qui ipſis iniuriam aliquã intulerint,& ſcandala obiecerint. [Porro quiá hic dicitur Angeli eorũ, D. Hierony. Non dubitauit aſſerere, vnumquemque hominem habere Angelum aliquem ſibi à Deo deputatũ ab ipſa natiuitate: quod & alio ſimili loco Scripturæ colligit: nempe quia Act. 12. cum Rhode puella nũciaret Petrum ſtare præ foribus, alij dicebãt Angelum eius eſſe. Quæ profecto ſententia D. Hieronymi merito obtinuit, & paſſim in Eccleſia recepta eſt, quia cum Dei prouidẽtia etiam ad malos ſe extendat, rebúſque humanis per Angelos Deus prouideat: cõſequitur etiam malos homines habere ſuos Angelos, ſine quibus & in plura, ac grauiora nonnunquam inciderent peccata,& grauius in illos ſeuirent iniqui dæmones. Circa illud vero:]

An quibusq; hominibus ſinguli ſint Angeli deputati.

Semper vident in cœlis faciem Patris mei: Notandũ Angelos etiam cum non ſunt in cœlo, ſed ad nos miſſi ſunt, non carere beatifica Dei contemplatione, ſed vbicunque ſunt, Dei qui vbique præſens eſt, perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplationis dici eſſe in cœlo.

Venit enim filius hominis ſaluare, quod perierat. Quaſi dicat. Non tantum propter Angelos cauendum, ne quis vnum etiam ex puſillis contemnat, ita vt nullã habeat ſalutis eius rationem,& ſcandala obiicere ei nihili faciat (nam de huiuſmodi cõtemptu hic eſt ſermo) ſed etiam propter me filium hominis. Ego enim veni, vt ſaluem, quod perierat, proinde qui meus eſſe volet, cauere debet, ne quod ego ſaluaui, aut ſaluum volui, ipſe rurſum perdat.

Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues, &c. Ad quid Dominus Parabolam hanc de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo

ex eo quod in fine applicando parabolam dicit. *Sic non eſt voluntas ante Patrem veſtrum, qui in cælis eſt.* Vt pereat vnus de puſillis iſtis. Dixerat ſe ad id veniſſe in mundum, vt ſaluaret quod perierat, ac ob id cauendum ſignificauit, ne quis perdat, quod ipſe venerat ſaluaturus: ſubiecta autem iam parabola oſtendere voluit, quanta cura quærat ſaluare vnum etiam quemlibet perditorum, ac rurſus quanto gaudio afficiatur de inuęto etiam vno perdito: atque quo etiam magis à ſcandalizando vel vnum puſillorum deterreret, cum in applicanda parabola dicendum videretur. Sic non eſt voluntas mea, &c. maluit dicere: Sic enim nõ eſt voluntas corã Patre meo. Itaque gradatim fortius à ſcandalo puſilli dehortatur prius Angelorum, deinde ſui, ac poſtremum Patris mentionem ingerens: ac ſignificãs, & Angelos, & Filium hominis, ac Patrem ipſum cæleſtem inimicos fore ei, qui vel vnum tantùm ſcandalizauit. Poteſt autem parabola ipſa à communi conſuetudine deſumpta explicatius propoſito Domini accommodari in hunc modũ: Quemadmodum ſi quis centum oues habeat, & vna tãtum ex eis errauerit, non ſinit eam eſſe perditam, quin potius quamtumuis minimi momenti vna ouis ſit ad reliquas colla ta, tamẽ maiore cura eam quærit, quam reliquas ſeruat. ac rurſum maiore gaudio afficitur de ea reperta, quã de reliquis ſaluis: ſic & ego, & Pater meus non vult vel vnam etiam ſuarum ouium, hoc eſt vnum ſuorum electorum (duos certo numero elegit) quãtumuis puſillum, & abiectum perire, quinimo ſingulari cura vnumquemlibet talium quęrit reliquis ouibus ſuis coniungere repertum, ac ſingulari rurſus gaudio afficitur cum repertus fuerit, & ab errore ſuo reuocatus: vt iam ob id duplici nomine cauendum ſit, ne quis vel vnum credentium quantumuis puſillum, & abiectum ſcandalizet, & perdat, tum quod tam ſingulari cura ſit quęſitus à Deo, tum quòd tam ſingulare gaudium eius inuentio, & ſalus Deo attulerit. Secundum hanc parabolæ explicationem, & accommodationem, quæ eſt genuina, non eſt opus ſigillatim explicare, quid per centum oues ſignificetur, & quid per vnam, quę errauit, quid rurſum per 99. quę nõ errauerunt: Cæterum quod dicitur quis gaudere ſuper vna oue reperta magis, quam ſuper nonaginta nouẽ ſaluis: intelligendum eſt de maiori gaudio actuali. Certum enim eſt maius eſſe gaudium habituale ſuper pluribus quam vna: ſed quoniam de recenti bono nouum, & actuale eſt gaudium, magis gaudere dicitur ſuper vna, quam ſuper pluribus.

Condonandum fratri in nos peccanti docetur. Matth. 18.

CAPVT LXXII.

SI autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipſum ſolũ: ſi te audierit, lucratus eris fratrem tuum: ſi autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorũ vel trium teſtium ſtet omne verbum. Quod ſi non audierit eos, dic Eccleſiæ: Si autem Eccleſiam non audierit, ſit tibi, ſicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quæcunque alligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cælo, & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælo. Iterum dico vobis, quia ſi duo ex vobis conſenſerint ſuper terram, de omni re quamcunque petierint fiet illis à patre meo qui in cælis eſt. Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vſque ſepties? dixit illi Ieſus: Non dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties. Ideo aſſimilatum eſt regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum ſeruis ſuis. Et cum cœpiſſet rationem ponere, oblatus eſt ei vnus qui debebat ei decem millia talenta. Cùm autem non haberet vnde redderet, iuſſit eum Dominus eius venundari & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem ſeruus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Miſertus autem Dominus ſerui illius, dimiſit eum, & debitum dimiſit ei. Egreſſus autem ſeruus ille, inuenit vnum de conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios, & tenens ſuffocabat eum dicens: Redde quod debes. Et procidens conſeruus eius rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, ſed abijt, & miſit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conſerui eius quæ fiebant, contriſtati ſunt valde, & venerunt & narrauerunt Domino ſuo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit illum Dominus ſuus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimiſi tibi, quoniam rogaſti me, nónne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet ei vniuerſum debitum. Sic & pater meus faciet vobis, ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris.

Si autem peccauerit in te frater tuus. Poſtquam docuit cauendum ne in quem fratrem peccemus, commodè etiam ſubijcere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis peccat in nos: vtrobique docens nos diligentem gerere curam ſalutis fratris noſtri. Frater autem hic intelligendus eſt non quilibet proximus, aut homo: ſed is, qui nobiſcum eſt eiuſdem religionis Chriſtianus ſcilicet. Sicut enim ſupra peculiariter Dominus dehortatus eſt à ſcandalo credentium: ita & hic ſingulariter docet, quomodo eius qui nobiſcum eſt eiuſdem religionis, ſalus poſtquam peccauit, nobis ſit procuranda. Ad ethnicum enim, & infidelem hæc non pertinere: patet tum ex eo, quod dicitur poſtea, dic Eccleſiæ: tum quia

Fratris nomine quis intelligatur.

quia dicitur: Si Eccleſiam non audierit ſit tibi, ſicut ethnicus & publicanus. Porrò quid ſit fratrem peccare in aliquem, non ſatis conuenit inter interpretes: apparet tamen hic accipi debere, quomodo D. Chryſoſt. Auguſt. & Hierony. accipiunt, nempe vt peccare in aliquem, ſit illi iniuriam, aut malum aliquod inferre, quomodo oratio illa propriè eſt accipienda, quia apud Lucam dicitur: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, & ſi pœnitentiam egerit dimitte illi, & ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fuerit ad te dicens, Pœnitet me, dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui poteſt ei peccatum dimittere, hoc eſt, qui læſus eſt. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit: Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Ex quo ſatis patet, quem Petrus intellexerit peccare in ſe. Itaque dicendum ſecundum proprium, & primum ſenſum, illum peccare in aliquem, qui directè illi aliquam iniuriam irrogat: ac Dominum eum qui ſic ab alio læſus eſt propriè hoc præcepto conſtringere ad lædentis ſe non vindictam, ſed correptionem. Cui læſo duplici ſanè nomine præ aliis conuenit fratris peccantis, & lædentis eum correptio: nimirum tum quod ei fratris peccatum eſt notius, ipſumque magis vrit, tum quod eius fraterna admonitio efficacior, eſſe poſſit apud eũ, qui læſit: cum viderit etiã illum ſalutis ſuæ ſtudioſum, cui iniuriam intulit. [Verum, quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris ſaluti ſtudere debet, quoniámque quoduis peccatum proximi etiam quod directè non videtur eſſe contra nos, debemus exiſtimare in nos eſſe admiſſum: Hinc etiam hoc præcepto quilibet Chriſtianus ad correptionem cuiuſlibet fratris peccantis coram ſe adſtringitur: qui & dimittere pœnitenti debet, etiam id quod non in ſe priuatim & directè admiſſum: quia pro illo non debet vltra offendi, nec vindictam aliquam à Deo poſtulare.] Duo autem Dominus imprimis præcipit, vt faciamus fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus & id priuatim faciamus. *Vade*, inquit, *& corripe*, hoc eſt, ne fratris peccatum negligas, ſed vade, non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, non vt illum apud alios traducas, & accuſes: ſed vt illum corrigas, & emendes. Itaque corripe illum & argue, reducendo illi in memoriam quod admiſit, & illius iniquitatem declarando, *ſed inter te, & ipſum ſolum corripe:* tum vt non tantum ſalutis eius ſis ſtudioſus, ſed & famæ eius conſeruandæ, tum vt ille videns te & ſalutis, & famæ ſuæ curam gerere magis ad pœnitentiam moueatur. Sequitur:

Si te audierit, hoc eſt, ſi tuam admonitionem & correptionem, receperit, tibique obtemperauerit agendo pœnitentiam, *lucratus eris*, vel potius lucratus es fratrem tuum. Porrò *ſi non audierit*, qui peccauit, hoc eſt ſi facti ſui culpã nolit agnoſcere, aut potius ſi in

peccato ſuo perſeuerare pergat:nondum tamen Dominus vult illum eſſe negligēdum & ſibi relinquendum, ſed omnem vult moueri lapidem,omnia tentari,quo frater à peccato & perditione reuocetur. Proinde ſecundò iubet eum moneri & corripi, adhibito ſecum vno vel duobus , tum vt plurium authoritate cõmoueatur, tum vt poſſit apud Eccleſiam ſub teſtibus conueniri. Secundum enim hanc rationem indicat Dominus, cum ſubiungit illud legis præceptum : *Vt in ore duorum,vel trium teſtium ſtet,* id eſt,conſiſtat, ratumq́; ſit ac firmum omne verbum. Priorem verò etiam rationem indicat cum dicit:Quod ſi non audierit eos.Nec hic ergo Dominus quieſcere nos voluit, ſed tertiò eum iubet deferri apud Eccleſiam , hoc eſt fidelium congregationem , in qua viuit vterque vt multitudinis, & eorum qui multitudini præſunt authoritate, & reuerentia,vel metu emendetur. Dicit autem : *Dic Eccleſiæ* & non dic Epiſcopis,& præſidibus Eccleſię,quãuis his maxime ſit dicendum,nec Eccleſiæ dicendum ſit, niſi illis præſentibus ſicut nec fidelium congregatio Eccleſia dicenda eſt,ſi non adſint eius rectores & præſides.Dicit inquam,dic Eccleſiæ vt multitudinis conſenſum revereatur.[Itaque in primitiua Eccleſia ſecundum hoc Domini præceptum denunciabãtur peccatores poſt vnam,& alteram correptionem toti Eccleſiæ alicuius loci,hoc eſt Chriſtianis legitimè cum ſuo Epiſcopo aut paſtore congregatis:ibiq́; ſi impœnitentes perſiſtebant,omnium conſenſu,& approbatione excommunicabantur ab Epiſcopo. Vnde Paulus inceſtuoſum Corinthum tradens Satanæ, dicit ſe id facere cum congregatis ſecum ſecundum ſpiritum Corinthiis.] Eccleſiæ autem nomē dictio eſt Græca,ſignificans cœtum, congregationem, & multitudinem ſicut & Synagoga : niſi quod hoc nomen dicitur à congregando , illud verò à conuocando. Et verò ſicut temporibus Apoſtolorum in Græca lingua nomen Synagogæ fuit appropriatū congregationi Iudæorum , & domui, in qua Iudæi congregabantur : ita nomen Eccleſiæ ab ipſis Apoſtolis appropriatum eſt congregationi , & multitudini Chriſtianorum : vt res noua, nouam etiam & diſtinctam à congregatione Iudæorum haberet nomenclaturam. Itaque in nouo Teſtamento Eccleſia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omniū fidelium in toto orbe diſperſorū,qui per Euangelicam tubam euocati ſunt in eandem fidem,ſpem,& charitatem, & ad eiuſdem fœlicitatis conſortium,vt cum ſupra dicitur:ſuper hanc petrã ædificabo Eccleſiã meam. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco exiſtentium ſub ſuo paſtore,vt cum dicit Ioannes ſcribere ſe ſeptem Eccleſiis Aſiæ. Et in hac ſignificatione plerumque accipitur pro multitudine fidelium etiam ſi non ſit corporaliter congregata:aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo

Eccleſia quid. Synagoga

quo congregata vt hoc loco. Iubet ergo Dominus Eccleſiæ denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidem vt in multitudine diffametur, ſed vt multitudinis authoritate ſanetur. Vnde dicit:

Si autem Eccleſiam non audierit, ſignificans eum ideo denunciandum Eccleſiæ vt ab ea admoneatur & corrigatur. Si inquit, Eccleſiam non audierit, iam tanquã incorrigibilem & inſanabilem non amplius habe vt fratrẽ: ſed, *ſit tibi tanquam ethnicus & publicanus.* Quo ſignificatur ab eius conſortio abſtinendũ eſſe, nec communicandum ei, neque in diuinis, neque in humanis. Vult enim Dominus talem ſic habendũ, quomodo Iudęi habere ſolent Ethnicos & publicanos, a quorũ menſa, & conſortio omni ſic abſtinebant, vt pollui ſe exiſtimarent, ſi quouis modo cum eis communicaſſent. [Sic autem à fratris impœnitentis conſortio abſtinendũ eſſe, duplici de cauſa indicat D. Apoſtolus in Epiſt. 1. ad Corinth. nempe tum vt ille deſtitutus conſueto cõſortio, ac ob id pudefactus reſipiſcat, tum ne ſuo contagio immedicabili alios inficiat. Neſcitis inquit, quia modicũ fermentũ totã maſſam corrũpit? Auferte malũ ex vobiſipſis. Non eſt tamen, vt ex eodẽ Apoſtolo ſatis patet, frater ſicut ethnicus habendus, niſi cum iam ab Eccleſia fuerit eiectus & excõmunicatus, quod ab Eccleſia fieri debere, cũ admonentem audire noluerit indicat Dominus mox in ſequentibus cũ ſubijcit: Quæcunque alligaueritis, &c. Cæterum tamẽ in hoc Domini præcepto, ſicut in alijs pleriſque magis attendenda eſt Domini attentio, quam verba. Intentio autẽ eius hoc loco eſt, ſtudioſè tentandũ modis quibuſlibet aptioribus, vt vel frater peccans reſipiſcat, vel ſi id impetrari nõ poteſt, à contagio ipſius alij præſeruentur. Quod ſi vel pro altero, vel vtroque horum aliquid ſecus fieri conueniat, quam à Domino præſcriptũ eſt, fiat. Si verò vel alterũ horum vel neutrum horũ aut eo modo, quem Dominus præſcripſit, aut alio aliquo expectari nõ poſſit: gemat apud ſe Iuſtus, & peccãtiũ correctionem, & ſanorum præſeruationẽ Domino fideliter cõmendet.] 1. Cor. 5.

Amen dico vobis quæcunque alligaueritis ſuper terram, &c. Quia dixit fratrem impœnitentem bis admonitum deferẽdum Eccleſiæ, & ſi illam non audierit, habendũ ſicut Ethnicum, ne quis contemnat Eccleſiaſticam authoritatem, quæ penes præſides eſt, & qua contumax ille eſt anathematizandus, vt ſic habeatur ab omnibus fidelibus ſicut Ethnicus & publicanus: hinc Dominus hac ſententia oſtendit quanta ſit poteſtas Eccleſiæ, & eorum qui Eccleſiæ præſunt, eiuſq; perſonam gerunt: vt ſciant qui à talibus condemnantur, humanam ſententiã diuina ſentẽtia roborari & approbari: ſicque tales duplici ratione ad ſanitatem compelli, tum mundana ſcilicet infamia, tum metu iudicij & cõdemnationis cæleſtis. Porrò cum vt ſupra dictum eſt, duplex ſit modus ligandi & ſoluendi, ſecundum quod duplex eſt vinculũ in ſcripturis, peccatum

& præceptum: hic potiſſimum eſt ad propoſitum prior ille ligandi & ſoluendi modus, qui eſt ratione peccati: ſecundum quem modum dupliciter ſoluere, & ligare cōtingit iuxta duplex forum Eccleſiaſticum, exterius ſcilicet, & interius. Exteriori enim foro, in quo ſicut in foro ciuili ſecundum dicta & allegata teſtium nocens condemnatur, & innocens abſoluitur, conuenit ligare in peccato per excommunicationem, ſoluere verò à peccato per abſolutionē ab excommunicatione. Qui ligandi & ſoluendi modus, cum tantum requirat poteſtatem iuriſdictionis: competere, & committi poteſt quibuſlibet clericis, etiam non ſacerdotibus, quemadmodū hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentiæ, vel ſcientiæ dicitur, in quo peccator aliquis propria confeſſione ſe accuſat coram Dei vicario: conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo ſoluere, per retentionem peccati, aut eius remiſſionem ſacramentalem. Qui ligandi & ſoluendi modus, cum non tantum poteſtates iuriſdictionis requirat, ſed etiam poteſtatem ordinis: ſolis ſacerdotibus competere poteſt. Quanquam non omnibus conueniat eo quod non omnes habeant iuriſdictionis poteſtatē: Cùm autem propoſito maximè conueniat prior ligandi vel ſoluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata eſt.

Forū Eccleſiaſticū duplex ligare & ſoluere iuxta vtrumque forum.

Excommunicatio hic fundata.

Iterum dico vobis, quia ſi duo ex vobis conſenſerint. Rectiſſimè dicetur etiam hac ſententia Dominum ſignificare voluiſſe, quanta ſit Eccleſiæ, hoc eſt, congregationis fidelium, cui denunciandum impœnitentem fratrem ſupra voluit, poteſtas: videlicet quod ſi vel duobus tantum conſentientibus imperaturi ſint illi quidquid volent: multò magis totius alicuius Eccleſiæ iudiciū ſi. pertimeſcendum, & quod illa voluerit, à Deo ſit approbandum. Vnde ſatis patet poteſtatem illam ligandi & ſoluendi, de qua ſupra dixit Dominus, pertinere ad totam ipſam Eccleſiam, cui frater eſt denunciandus. Quanquam hanc poteſtatem non ſic habeat Eccleſia, vt eam vnuſquiſque qui eſt Eccleſiæ membrū habeat: ſed ſic vt ipſa ſit penes Eccleſię caput, nempe Epiſcopum & paſtorem, qui vt dictum eſt ſupra, conſentiente & approbante fidelium multitudine ſolebat vti in primitiua Eccleſia hac poteſtate, ſicut nunc eadem vtitur in perſona totius Eccleſiæ: etſi eius conſenſus, & approbatio non ita iam requiratur, quod eam requirere nō iam ob iuſtas cauſas expediat, quemadmodum tamen vtile erat in primitiua Eccleſia. Non dicit autem abſolutè: *Si duo conſenſerint ſuper terram*, ſed ſi duo ex vobis, hoc eſt, ex fidelibus, qui non mundana, ſed diuina inter ſe dilectione conſenſerint. Dicit autem, *ſuper terram*, ſicut ſuprà dixit, quæcunque alligaueritis & ſolueritis ſuper terram: Terræ, in qua viuunt homines vtrobique opponens cælum in quo regnat Pater, ac ſi concordiæ vim magis demōſtrans: vt quæ Deum in cælis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit:

De

De omni re quamcunque petierint fiet illis: ſic eſt intelligendum quomodo ſupra illa generalis ſententia, Omnis qui petit accipit. Et alioqui Dominus præſupponit duos conſentientes, qui Apoſtolis ſunt ſimiles, quique diuina inter ſe charitate conſenſerint non petituri niſi recta, & rectè. Rationem autem efficaciæ conſentientium in impetrando, aſſignat ex præſentia ſui in medio talium, dicens:

Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, id eſt, propter me, & cauſam aliquam ad me pertinentem, *ibi ſum in medio illorum.* q.d. ob meam præſentiam exaudibilis Patri efficietur eorũ oratio. Dicitur enim Chriſtus eſſe in medio aliquorum conſentientium, non ſolum propter præſentiam ſuæ diuinitatis, ſecundum quam vbique eſt, ſed magis ratione ſpecialis ſuæ gratiæ, & aſſiſtentiæ, qua illorum orationes Deo Patri facit acceptas, tanquam à ſe ſimul fuſas, aut eas ipſemet acceptat, & adimplet.

Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit, &c. Cũ Petrus audiſſet fratrem peccantem in ſe corripiendum & eidem pœnitenti peccatum eſſe condonandum, dubitare cœpit quoties id eſſet faciendum, & putans ſe magnum aliquid dicere, quęrit nũ vſque ſepties, fortè memor illius quod dixit Sapiens, Septies in die cadit iuſtus, & reſurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem, non ſepties tantum, ſed etiam ſeptuageſies ſepties dimittendum pœnitenti docuit: Vbi notandum illud ſeptuageſies ſepties accipi poſſe vel vt ſignificetur tantum per illud Septuaginta ſeptem, vel vt ſignificetur numerus ſeptenarius ſeptuagies à Domino multiplicatus, vt ſeptuagies ſepties efficiant 490. quo modo accipiendam hanc dictionem ex Græcis omnino apparet. Sed non multum refert vtrouis modo accipiatur, cum eodem recidat ſenſus: cum ſit manifeſtum numerum talem determinatum pro indeterminato eſſe poſitum, & ſignificatum eſſe à Domino, quod quotieſcunque hominem offendi contigerit, toties debere offenſam remittere ei, qui offendit. *Prou. 24.*

Ideo aſſimulatũ eſt regnum cælorum homini Regi, qui, &c. Ideo inquit, quia ſcilicet oportet ſemper ignoſcere ei, qui ſemper reſipiſcit, aut vt intelligatis quàm ſit & æquũ, & neceſſe fratri peccanti ſemper remittere cũ pœnitet, ſcitote regnũ cælorum aſſimilatum eſſe homini Regi, hoc eſt, in regno cælorũ, quod eſt, Eccleſia Dei perinde contingere atq; ſi fuerit Rex aliquis, &c. Porro quo parabola hæc ſecundum Saluatoris intentionẽ explicetur, nec ſingula, quæ in ea dicuntur ſenſui myſtico curioſè nimis, & ſuperfluè accommodentur: præcipua Domini intentio eſt ſpectanda, & quæ illi ſunt accommoda in parabola obſeruãda reliquis prętermiſſis, quæ pro exempli decore, & perfectione ſunt addita. Intentio autẽ Domini eſt, hoc exẽplo oſtẽdere Deũ Patrem miſericordiſſimum *Intentio Domini in hac Parabola.*

quidem

quidem eſſe erga peccantes, in eoſdem tamen eſſe ſeueriſſimum; ſi noluit illi viciſſim benigni eſſe erga peccantes fratres, & conſeruos. Proinde obſeruãdum parabolam hanc ex tribus cõſtare partibus. [In prima parte proponitur Rex aliquis, qui cũ cœpiſſet rationem, & computum inire cum ſeruis ſuis, & vnus oblatus eſſet qui deberet ſummam maximã cui non eſſet ſoluendo, nẽpe decem milia talentorum, & ob id Rex iuſſiſſet, quod iuſtum erat, illũ cum omnibus ſuis vendi, quo perſolueretur debitum, mox tamen regali ſua munificentia, & benignitate ſeruo humilianti ſe, & debitũ quidem agnoſcenti, ſed tantum dilationem ſolutionis petenti, totum etiam illud immenſum debitum remiſit: non quod nõ ſeruus talem benignitatem alioqui fuiſſet promeritus, ſed quod Dominus eius, miſericordia erga eum moueretur. Vnde dicitur: Miſertus autem eius, &c. In ſecunda parte proponitur idem ſeruus mox à conſecuto tantæ remiſſionis beneficio, longè minus debitum, nempe centum denarios, repetiiſſe à conſeruo, & repetiiſſe cum ſumma auſteritate, & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & ſuffocando, hoc eſt premendo collum eius, nec illi, ſeſe multùm, & ſuprà quam decebat apud conſeruũ humilianti, ad eiſdem verbis, quibus ipſe prius Dominum ſuũ precatus erat, tãtùm dilationem ſolutionis deprecanti, non ſolum non remiſiſſe paruum illud debitum, ſed nec petitam ſolutionis dilationẽ conceſſiſſe, verum in carcerem eum conieciſſe, donec vniuerſum debitum redderetur: cui tamen duplici nomine benignitatẽ debebat, tum ſcilicet quia ſecum vnius, & eiuſdem conditionis, tum quia Domini illius ſeruus, cuius tantam in ſe expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur quomodo indignitate huius ſummæ crudelitatis collatæ cum benignitate Regis ſumma, offenſi grauiter ſunt, primum quidem conſerui, ita vt illam non ferentes Domino ſuo eam referrent, & de ea conquererentur, Deinde verò etiã ipſe Dominus, ita vt ſeruo vocato, ac durè reprehenſo de ſua ingratitudine, & ſumma crudelitate, & deinde tortoribus tradito, remiſſum ſemel debitũ vſque ad extremũ iuſſerit ab eo repeti.] Prima ergo parte ſignificatur Deũ Patrem Regẽ, ac Dominũ omniũ rationem quidem requirere factorum ab hominibus, ſed tantæ eſſe benignitatis, vt ſi quis debitum peccatorum ſuorum, etiamſi maximum ſit, & plurimũ, cui ſoluendo nulla ratione par eſſe poſſit, agnoſcens ſeſe humiliter, & eius benignitatem, ac longanimitatem precetur, ex ſola illius miſericordia maiorẽ ſit conſecuturus benignitatẽ, quàm petere, aut ſperare auſus fuiſſet, vniuerſo illi debito penitus remiſſo. Secunda parte ſignificatur quanta ſit ſimul, & ingratitudo & crudelitas eius, qui inopinabilẽ benignitatẽ clementiſſimũ Domini expertus in remiſſione maximi debiti, quo quiſque certè Deo eſt obſtrictus in dies ſingulos, imò

in

in horas tam grauiter & variè in illum peccando, parum recuſat debitum in ſe admiſſarum iniuriarum conſeruo remittere, ſed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit: cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quam Dominus eius ipſi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccãtis, quantumuis ſæpè, & grauiter in fratrem & conſeruum committatur, minimum ſanè eſt in comparatione debiti, quo quiſq; Deo eſt obnoxius: quemadmodum incomparabile eſt debitum decem milium talentorum, ad centum denarios. Decem enim milia talẽtorum, ſecundum Budei computationem, valent decies ſexcenta milia coronatorum, quæ ſumma planè incomparabilis eſt ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia parte ſignificatur eorum, qui in proximos ſuos nolunt eſſe clementes ingratitudine & crudelitate offendi & Angelos, & iuſtos quoſuis, & Deũ ipſum: adeo vt qui alioqui eſt clementiſſimus, ira plenus ſeueriſſimè in illũ, qui talis eſt ſit animaduerſurus, nihil remittẽs, ſed omnia ſimul debita exigens: quæ quoniã nunquam perſoluere poterit, in perpetuũ in gehennæ carcere ipſum torqueri oportebit. Quod autẽ in hac parte ſignificatur debitũ remiſſum ſemel, iterum Deum propter ingratitudinem repetere, cum Paulus dicat dona Dei eſſe ſine pœnitentia, ſic eſt accipiendum, non quod reatus propriè peccatorum præcedentium ſemel dimiſſorum redeat, ſed quod virtute contineatur in illa ingratitudine, & crudelitate in fratrem admiſſa: eo quod peccata illa remiſſa efficiant, vt ingratitudo illa, & crudelitas tam graue peccatũ reputetur, & pro ea tam ſeuerè quis puniatur, ac ſi priora peccata ei nunquam fuiſſent dimiſſa. Si enim non præceſſiſſet præcedentiũ remiſſio peccatorum, non eſſet tam graue peccatum huiuſmodi in conſeruum crudelitas: quanquam alioqui per ſe peccatum magnum. Itaq; Dominus applicans parabolam ſuo propoſito infert:

Sic & Pater meus cæleſtis faciet vobis, hoc eſt, tam ſeuerè etiam vobiſcum aget, tradens vos torturæ, ac vniuerſum ſimul à vobis debitum maximum ſanè, ac inſolubile exigens etiam quod remiſſum erat, perinde habens ac ſi non eſſet remiſſum: *ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo*, idq́ue non ſolum ore tenus, aut eatenus, vt vindictam non requiratis ipſo facto, *ſed etiam de cordibus veſtris*, quod D. Hieron. additum teſtatur, vt omnem ſimulationem fictæ remiſſionis auerteret & excluderet.

Dominus relicta Galilæa, venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. Matt. 19. Mar. 10. Lucæ 9. Ioan. 7.

CAPVT LXXIII.

Et

fratribus, dixerit illorum tẽpus aduenisse, ſuum verò non: ſatis patet ex eo, quod ſubiecit: *Non poteſt mundus odiſſe vos, &c.* Hac enim ſententia omnino videtur voluiſſe reddere rationem quare dixerit ſuum tempus nondum aduenisse, illorum verò paratum eſſe. Quæ ſententia cum videatur contraria quotidianæ experientiæ qua videmus impios ſæpiſſimè inter ſe diſſentire, videndum ad quod propoſitũ Dominus illam protulerit. Nihil enim aliud voluit dicere, quam, Non poteſt vos mũdus ea ratione qua me odit, odiſſe vtpote, qui ſimiles eſtis mundo, cũ me odiat ob diſſimilitudinem. Ad quod ſignificandũ non ſolum dicit, non odit vos mundus, ſed non poteſt odiſſe vos, quamdiu ſcilicet tales eſtis, quia de mundo eſtis, & illi ſimiles eſtis. Cauſa ergo diuerſitatis inter ſe & fratres reddita, veluti inferendo ſubiungit:

Vos aſcendite ad diem feſtum hunc, ego enim non aſcendam. Ad diem feſtum iſtum, quæ poſterior pars vt verum habeat ſenſum ſic eſt intelligenda: non vobiſcum, aut non adhuc aſcendam, qui ſenſus ſatis indicatur cum ſequitur, *quia tempus meum quo ſcilicet mihi eſt aſcendendum nondum impletum eſt,* id eſt, nondum aduenit. Vnde Græca non habent non aſcendam, ſed οὔπω ἀναβαίνω, id eſt, nõdum aſcendo, hoc eſt aſcenſurus ſum.

Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis eius, &c. Secundum omnium interpretationem, dies aſſumptionis rectè intelliguntur dies, quibus Dominus per mortem & paſſionem ſuam aſſumendus erat è mundo ad Patrem Nam Actuum primo cũ dicit Lucas Dominum aſſumptum in cælis, Græcis eſt verbum vnde deriuatur nomen ἀνάληψις, hoc eſt aſſumptio hic poſitum. Sicut ergo ſuprà Lucas mortem Domini deſignauit vocabulo digno eius maieſtate, cũ eam vocauit exceſſum: ita & modo mortẽ eius notans, vſus eſt dictione digna maieſtate Domini. Nã moriturus quidem erat, ſed non detinendus in morte. Dicit autem dũ complerentur, quia nondũ tempus paſſionis & aſcenſionis impletum erat, ſed tempus illud iam cœpit appropinquare, & proximũ fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id eſt, dum appropinquarẽt, & inciperent adimpleri. Porro cum ſequitur.

Et ipſe faciem ſuam firmauit, &c. coniũctio, &, ex phraſi Hebraica, quod ad ſenſum attinet, ſupereſt, vt & alias apud Lucam. Dicit autem, *firmauit faciem ſuam,* ſignificare volens magnanimitatem & conſtantiam Domini, quam exterius etiam ipſo vultu præ ſe ferebat volendo ire in Ieruſalem, quanquam ſciret ſicut prædixit, ſe ibi occidendũ: vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem ſubiiſſe noſtræ ſalutis cauſa. Firmauit ergo faciem ſuam, hoc eſt, non iam vt prius huc & illuc ibat, perambulans vicos, & ciuitates, ſed imperterrita mente recta iter inſtituit in Ieruſalẽ. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam, ſaltem Apoſtolorum

ſecum

ſecum ducebat:hinc præmiſit ante ſe nuncios,qui ſibi,& his quos ſecum habebat hoſpitium,& vitę neceſſaria pararent. Et quoniam è Galilæa,ſi quis recta volet pergere in Iudæam,tranſeundum eſt per Samariæ regionem:præmiſſi nuncij ingreſſi ſunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum quæ Samaria dicebatur,cum Græcè ſit κώμην, quod interpres vicum,vel caſtellum vertere ſolet) Samaritanorũ, vt pararent illi, hoſpitium ſcilicet. Sic enim potiſſimum videtur intelligendum,quoniam ſequitur:

Non receperunt eum, quia facies eius euntis erat in Ieruſalem. Quo ſignificatur Samaritanos noluiſſe recipere Chriſtum cũ ſuis,quomodo Galilæos quoſuis ſoliti erant nolle recipere, nimirum ad hoſpitium. Ex quo iam rurſum & illud colligitur,quod cum Dominus modo proficiſceretur in Ieruſalem proxima fuerit aliqua Iudæorum feſtiuitas iamiam celebranda:quam cum certũ ſit non poſſe dici feſtiuitatem Paſchalem, qua Dominus mortuus eſt, vt quæ adhuc menſibus aliquot abfuerit,ſatis quiſque aduertere poterit hanc Domini in Ieruſalem profectionẽ cuius meminit modo Lucas,eandem eſſe cum ea,qua dicit Ioannes Dominum è Galilæa profectum ad feſtum ſcenopegiæ. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt aſcendentes in Ieruſalem: ſed quo tempore videbant quoſdam petere Ieruſalem adorationis cauſa, & propter feſtiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indigniſſimè ferebant, quod haberent templum proprium extructum in monte Garizin, in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Ieruſalem, vt hinc plerumque ſeditiones & cædes deſignatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos.

Cum vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt,&c. Credi poteſt hos duos fuiſſe illos,qui à Domino miſſi fuerant ante ipſum ad parandum. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accenſi etſi indiſcreto,paratos ſe offerunt ad vindicandum Eliæ exemplo inhumanitatem ciuium, igne cœleſti illis imprecato:ſed prius Domini conſenſum,& voluntatem ſuper ea re requirunt,dicentes:

Domine vis dicimus. Pro dicamus (nam Græcè eſt εἴπωμεν) Hoc eſt, vis vt iubeamus Hebraica phraſi ignem deſcendere è cœlo, qui conſumat illos,ſicut Elias fecit? Hæc enim verba adduntur in Græcis. Dominus autem vt oſtenderet quantam oporteat eſſe manſuetudinem Euangelici doctoris,increpatione coërcuit illorum vindicandi zelum,dicens:

Neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos Hoc enim pronomen Græcis additur, quod hic certè nequaquam eſt otioſum. Separat enim eos ab Elia,cuius ſibi exemplum imitandum propoſuerũt. Ex ſequentibus enim Domini verbis patet,Dominũ hic ſignificare voluiſſe

diſtinctionem inter Apoſtolos, & Eliam, quoad factum ipſum, quod exemplo Eliæ imitari voluerunt: nempe quod illius facti (quod in Elia non vituperatur, ſed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauſerunt ſpiritum. Itaque ſenſus eſt, Neſcitis cuius ſpiritus vos eſſe oporteat, vt eſtis, pro eſſe debeatis, accipiatur, quemadmodum in illo Pauli, ſicut eſtis azymi. Aut neſcitis ad quem ſpiritum delecti eſtis vos, nempe quod ad alium, quam ad ſpiritum veteris Teſtamenti, qui viguit in Elia, & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re ſit ſpiritus Euangelicus à Spiritu Prophetarum: ſed quod pro exigentia diuerſitatis temporum vnus, idémque ſpiritus alius ſit, & alius ſecundum diuerſos effectus. Itaque Dominus ſuos docere volens ad quem ſpiritum eſſent delecti, idque illos ex ſuo ſpiritu diſcere volens, ſubiecit:

Filius hominis non venit. In hoc ſcilicet primo ſuo aduentu, *animas perdere, ſed ſaluare*. q. d. & vos ergo, qui me potius quam Eliam imitari debetis alienos eſſe oportet à vindicandi & perdendi ſtudio, & in hoc vnum incumbere, vt ſaluetis cùm in corpore, tum in anima quoſcunque poteſtis. Itaque his verbis Apoſtoli cohibiti, ac mox Domino obedientes abierunt ſimul cum illo in aliud caſtellum, ſeu vicum. Nam & hic Græcis eſt κώμην, quod vicum vel pagum propriè ſignificat. Porro quæ in Luca ſequuntur de tribus volentibus ſequi Chriſtum, ſed in quibus ſingulis aliquid deſiderabatur: poſita ſunt ſupra cum narratione Matth. in cap. Concord. 29.

In itinere curat decem leproſos. Luc. 17.

CAPVT LXXIIII.

E*T factum eſt dum iret in Hieruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem viri leproſi, qui ſteterunt à longè, & leuauerunt vocem dicentes: Ieſu præceptor miſerere noſtri. Quos vt vidit, dixit: Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt. Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens ei: & hic erat Samaritanus. Reſpondens autem Ieſus dixit: Nónne decem mundati ſunt? & nouem vbi ſunt? Non eſt inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te ſaluum fecit.*

Et factum eſt dum iret in Ieruſalem, tranſibat per mediam, &c. Factum eſt, hoc eſt contigit dum è Galilæa iret in Ieruſalem, tranſibat, quemadmodum neceſſe erat rectum iter arripienti per Samariam, & Galilæam, Id autem præmittit, vt miraculi narrandi

locum

locum opportunum arripiat. Sequitur:

Et cum ingrederetur quoddam caſtellum, vel vicum. Pagum, aut ciuitatem (nam eſt rurſum κώμη, & forte ille locus ſignificatur, in quem dicitur ſuperiori capite Dominus ingreſſus, poſtquam in altero caſtello repulſus fuiſſet) *occurrerunt ei decem viri leproſi*, ſupple extra ciuitatem, vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus, aut hominum conſortiis conuerſari. Ob quod etiam agnoſcentes morbum ſuum, propter fœditatem ſuam, quam tanquam contagioſam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, ſed procul ſtantes voce ſublata acclamauerunt Domino, *Ieſu*, inquiunt, *præceptor miſerere noſtri.* Non exprimunt qua in re miſericordiam ſibi exhiberi poſtulent, tantum miſericordiam eius implorant, nihil dubitantes, quin ſi tantum miſereretur illorum, & vellet, & poſſet eos curare, quantumuis multi eſſent, & incurabilis eorum eſſet morbus. Non enim eleemoſynam ſe petere ſatis declarabant, eo quod præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magiſtrum, ac quærentes ab eo miſericordiam, quatenus magiſter eſſet à Deo hominibus datus. Audiit clamorem Ieſus fiduciæ teſtem, nec ſurda pertranſiit aure, ſed mox conuertit oculos in illos. Itaque ſequitur:

Quos vt vidit, non oculis tantum corporeis, ſed oculis etiam miſericordiæ ſuę, dixit: *Ite oſtendite vos ſacerdotibus*. Non prius eos mundat, quam Sacerdotibus ſeſe oſtendere pręciperet, quęadmodum tamen olim fecit circa leproſum illum, de quo Matth. 8. ſed mittit Sacerdotibus manifeſtandos, vt inter eundum curarentur: idq́ue fecit, probare volens, & aliis declarare illorum fidem, & ex fide naſcentem obedientiam. Cum enim Sacerdotes lepram tollere non poſſent, ſed tantum iudicare an aliqui leproſi eſſent, an non, & pro curatione ſacrificium offerre: niſi hi fuiſſent humili fide prædíti, cogitare potuiſſent, vt quid nos mittis needum curatos ad ſacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipſi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem ſemel lepram illi nequaquam tollere poſſunt, ſed tantum pro curata ſacrificium offerre. Fruſtra ergo nos mittis ad illos: cum nec illorum iudicio nobis ſit opus, nec illorum legalis expiatio impendi poſſit. Nihil autem tale cogitant, ſed ſimplici, humiliq́ue præditi fide certo confidebant, ſe ideo mitti ad Sacerdotes, quod antequam ad illos peruenirent, mundandi eſſent. Non enim alia ratione intelligebant ſibi id à Domino præcipi. Itaq; ſecundum fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarentur. Et hactenus quidem declaratur omnibus iſtis decem parem fuiſſe fiduciam, at ſequentia oſtendunt non parem omnibus fuiſſe gratitudinem.

Vnus enim, inquit, *ex illis*. Cum vidit, & aduertit ſe eſſe mundatum, mox regreſſus eſt, tum Deum glorificans, idq́; magna voce,

(quod teſtimonium fuit & magnæ lætitiæ , & animi non parum grati) tum Ieſu gratias agens , idq; cum ſumma reuerentia proſternendo nimirum ſe in faciem ſuam ad pedes Ieſu. Quum enim iam mundatus eſſet , non dubitauit appropinquare Ieſu quem à longè ſtans prius inuocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinem, ſubdit Euangeliſta:

Et hic erat Samaritanus. Cum enim Iſraëlitæ magis videri vellent, & meritò magis eſſe debuiſſent religioſi, reliquis nouem qui Iſraëlitæ erant, non redeuntibus ad glorificãdum Deum, & agendum gratias Ieſu: ſolus Samaritanus gratum ſe erga Deũ, & Chriſtum declarauit, re ipſa vincens Iudæorum religionem.

Itaque reſpondens Ieſus. Hoc eſt ſuſcipiens verbis, & factis Samaritani dixit. *Nónne decem mundati ſunt , & nouem vbi ſunt ?* Quærit autem non tanquam ignorans: ſed huiuſmodi interrogationibus ingratitudinem aliorum magis taxans. Senſus eſt enim. Cum certum ſit decem ſimiliter ab eodem morbo eſſę mundatos: quid eſt quod non ſimiliter omnes idem agnoſcunt beneficium, ſed inter tam multos vnus ſolus gratitudinem animi declarare venerit ? Cúmque his verbis Dominus videretur compellare , & interrogare Samaritanum , ille tamen non ſolum gratus exiſtens , ſed etiam modeſtus, *obmutuit:* vtpote qui venerat ſuo functurus officio, non autem accuſaturus alios. Illo ergo contiſceſcente.

Ieſus conuerſus ad circumſtantes , ait : ex decem nullus inuentus eſt. Hoc eſt, nullus compertus eſt , aut nullus extitit (ſic enim Græcis accipitur reperiri) *qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena,* hoc eſt Samaritanus genere , alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipſorum cum hoc alienigena , & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Porro cum hoc Dominus ad circunſtantes locutus fuiſſet, ſubindicans Gentes Iudæis præferendas conuerſus appellauit Samaritanum humi proſtratum adhuc:

Surge, inquit, *vade.* Securus ſcilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more ſubiungit illud fidei elogium: *Fides tua te ſaluum fecit.* Quo præterquam quod fidei vim, & energiam docere , & commendare , vt & alias frequenter , voluit : magnum etiam modeſtię exemplum exhibuit: dum quod gratus ille alienigena ipſi tribuerat , & acceptum ferebat , ipſe viciſſim fidei filius tribuendum, & acceptum ferendum pronunciat.

Docet in templo in feſto ſcœnopegia. Ioan. 7.

CAPVT LXXV.

Iudæi

IVdæi ergo quærebant eum in die feſto, & dicebant: Vbi eſt ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant: Quia bonus eſt. Alij autem dicebant: Non, ſed ſeducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die feſto mediante: aſcendit Ieſus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic litteras ſcit, cum non didicerit? Reſpondit eis Ieſus, & dixit: Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina vtrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar. Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui miſit eum, hic verax eſt, & iniuſtitia in illo non eſt. Nónne Moyſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Reſpondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere? Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyſes dedit vobis Circunciſionem, non quia ex Moyſe eſt, ſed ex patribus, & in ſabbatho circunciditis hominem. Si circunciſionem accipit homo in ſabbatho vt non ſoluatur lex Moyſi, mihi indignamini, quia tum hominem ſanum feci in ſabbatho? Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hieroſolymis: Nónne hic eſt quem quærunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic eſt Chriſtus? Sed hunc ſcimus vnde ſit, Chriſtus autem cùm venerit, nemo ſcit vnde ſit. Clamabat ergo Ieſus in templo docens, & dicens: Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis: & à meipſo non veni, ſed eſt verus qui miſit me quem vos neſcitis. Ego ſcio eum, & ſi dixero, quia neſcio eum, ero ſimilis vobis mendax: ſed ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ipſe me miſit. Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo miſit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Chriſtus cùm venerit, nunquid plura ſigna faciet, quam quæ hic facit? Audierunt Phariſæi turbam murmurantem de illo hæc, & miſerunt principes & Phariſæi miniſtros, vt apprehenderent Ieſum. Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum, & vado ad eum qui me miſit. Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego ſum vos non poteſtis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad ſemetipſos: Quo hic iturus eſt, quia non inueniemus eum? nunquid in diſperſionem gentium iturus eſt, & docturus gentes? Quis eſt hic ſermo quem dixit: Quæretis me & nnn inuenietis, & vbi ego ſum vos non poteſtis venire: In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis, ſtabat Ieſus & clamabat dicens. Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. (Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cum audiſſent hos ſermones eius, dicebant: Hic eſt verè propheta.

Alij dicebant: Hic eſt Chriſtus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Chriſtus? Nónne ſcriptura dicit, quia ex ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid, venit Chriſtus? Diſſenſio, itaque facta eſt in turba propter eum. Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum, ſed nemo miſit ſuper eum manus. Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices & Phariſæos. Et dixerunt eis: Quare non adduxiſtis illum? Reſponderunt miniſtri. Nunquam ſic locutus eſt homo, ſicut hic homo. Reſponderunt ergo eis Phariſæi: Nunquid & vos ſeducti eſtis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti ſunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipſis: Nunquid lex noſtra iudicat hominem, niſi prius audierit ab ipſo, & cognouerit quid faciat? Reſponderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? ſcrutare ſcripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non ſurgit. Et reuerſi ſunt vnuſquiſque in domum ſuam.

Iudæi ergo quærebant eum in die feſto, &c Cum Dominus ſuis verbis ablegaſſet à ſe cognatos ſuos, illi exiſtimantes ipſum non venturum ad diem feſtum metu Iudæorum, profecti ſunt ſoli: ipſe illis aſcendentibus, ad tempus remanſit in Galilæa. Poſtea quam autem abijſſent fratres eius ad diem feſtum, tum profectus eſt & ipſe, veniens in Hieruſalem *non manifeſtè*, comitatus ſcilicet diſcipulorum, vt ſolet multitudine, ex qua facilè cognoſci potuiſſet, ſed veluti furtim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tum vt animos populi expectatione ſui magis accenderet, ſicque maiore fructu ſuo tempore prodiret in publicum. *Ergo*, inquit Euangeliſta, quoniam ſcilicet cum eſſet Hieroſolymis, non tamē prodibat in publicum hominum cœtum quemadmodum conſueuit.

Iudæi requirebant eum in die feſto dicentes: vbi eſt ille? Quæ verba etſi intelligi etiam poſſint fuiſſe bonorum verba, qui eum requiſierint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen (ille) per admirationem ſit ab illis dictum: tamen quoniam in ſequentibus & præcedentibus Ioannes ferè Iudæorum nomine inimicos Chriſti, qui erant in Hieruſalem, ſignificat magis, conuenit intelligere hæc fuiſſe inimicorum Chriſti, & malorum Iudæorum verba: vt intelligamus hos quæſijſſe Dominum in die feſto, nimirum quod cupidi eſſent per occaſionem inijcere in illum manus: & per contemptum dixiſſe:

Vbi eſt ille. Nolentes eum, aut proprio, aut honoris aliquo nomine appellare. Iámque in eum velut abſentem varij ſermones in populo ferebantur: quod nō eſſet omnium eadem de Ieſu opinio, nec eadem omnium ſtudia. Vnde dicit, *& murmur multum, vel murmuratio multa erat in turba de illo. Quidam enim* (quos veriſimile eſt fuiſſe Galilæos & è media plebe, quoniam miraculis ab eo æditis inter-

interfuerunt, & ſermones audierunt, ac manſuetudinem è congreſſu fuerant experti) dicebant Ieſum eſſe bonum virum & indignum de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbius moliretur. Alij autem nempe Sacerdotes & Phariſæi, quos iampridem, malè vrebat Ieſu gloria, è diuerſo negabant eum eſſe bonum virum, *ſed ſeducere turbam aſſerebant*. Cùm enim Euangeliſta dicit alios dixiſſe ſeducit turbas: ſignificare ſatis videtur hos fuiſſe Sacerdotes & Phariſæos, qui ſe turbis non connumerabant. Porrò cum plerique eſſent, qui de Ieſu bene ſentirent & clancularijs ſuſurris bonum eum eſſe prædicarent: *Nemo tamen palàm audebat de illo loqui*. In bonum ſcilicet, propter metum Iudæorum Hieroſolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum eſſe inuiſum.

Iam autem die feſto mediante τῆς ἑορτῆς μεσούσης, quod vt clariùs eſſet vertendum fuerat, cum iam medium eſſet feſtiuitatis, hoc eſt, quarta die feſtiuitatis. Itaque cum iam animos hominum ſuo deſiderio irritaſſet, & tanquam verus homo odium Iudæorum, quandiu id conuenire iudicauit, declinaſſet: tandem cum opportunum iudicauit, ſeſe manifeſtaturus aſcendit in templum, & docebat populum. Iudæi autem cum doctrinam illius calumniari non poſſent: tamen apud populum ei authoritatem ſtudebant adimere: admirantes quod cum eſſet idiota, & literarum rudis, ſacra volumina populo prælegeret & exponeret, atque ex eis inter docendum teſtimonia depromeret: veluti inſimulare volẽtes eum quod dæmonium haberet, aut arte aliqua magica conſecutus eſſet ſcientiam earum literarum, quas non didiciſſet. Cùm enim Ioannes Iudæos dicat fuiſſe, qui dixerunt: *Quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit?* & Iudæos ferè introducat pro hoſtibus Domini, crediderim malos fuiſſe qui hæc dixerunt, & eo animo dixiſſe, quo dictum eſt. Illud autem *ſcit literas*, accipi poteſt ſimpliciter pro eo, quod eſt noſſe legere, aut potius pro eo quod eſt noſſe, & intelligere ſcripturas. Nam dictio Græca γράμματα, etiam verti poteſt per ſcripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia ſacras literas noſſe.

Reſpondit eis Ieſus & dixit, mea doctrina non eſt mea, &c. Hoc eſt, doctrina, quam ego doceo non eſt ex me profecta primò, & originaliter, ſed eſt originaliter eius, qui me miſit in mũdum, nempe Dei patris: proinde qui me hanc docuit, docuit & literarũ, ac ſcripturarum cognitionem. Quoniam autem quærere quis poterat quomodo cognoſci poſſit doctrinam eius eſſe à Deo, ſubijcit:

Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. Notans cauſam ob quã Iudæi non intelligerent doctrinam eius eſſe diuinam: nimirum quod Dei nollent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religioſi. Porrò quod dicit: Si quis voluerit voluntatem

quidem eſſe erga peccantes, in eoſdem tamen eſſe ſeueriſſimum, ſi noluit illi viciſſim benigni eſſe erga peccantes fratres, & conſeruos. Proinde obſeruãdum parabolam hanc ex tribus cõſtare partibus. [In prima parte proponitur Rex aliquis, qui cũ cœpiſſet rationem, & computum inire cum ſeruis ſuis, & vnus oblatus eſſet qui deberet ſummam maximã cui non eſſet ſoluendo, nẽpe decem milia talentorum, & ob id Rex iuſſiſſet, quod iuſtum erat, illũ cum omnibus ſuis vendi, quo perſolueretur debitum, mox tamen regali ſua munificentia, & benignitate ſeruo humilianti ſe, & debitũ quidem agnoſcenti, ſed tantum dilationem ſolutionis petenti, totum etiam illud immenſum debitum remiſit: non quod nõ ſeruus talem benignitatem alioqui fuiſſet promeritus, ſed quod Dominus eius, miſericordia erga eum moueretur. Vnde dicitur: Miſertus autem eius, &c. In ſecunda parte proponitur idem ſeruus mox à conſecuto tantæ remiſſionis beneficio, longè minus debitum, nempe centum denarios, repetiiſſe à conſeruo, & repetiiſſe cum ſumma auſteritate, & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & ſuffocando, hoc eſt premendo collum eius, nec illi, ſeſe multùm, & ſuprà quam decebat apud conſeruũ humilianti, ad eiſdem verbis, quibus ipſe prius Dominum ſuũ precatus erat, tãtùm dilationem ſolutionis deprecanti, non ſolum non remiſiſſe paruum illud debitum, ſed nec petitam ſolutionis dilationẽ conceſſiſſe, verum in carcerem eum conieciſſe, donec vniuerſum debitum redderetur: cui tamen duplici nomine benignitatẽ debebat, tum ſcilicet quia ſecum vnius, & eiuſdem conditionis, tum quia Domini illius ſeruus, cuius tantam in ſe expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur quomodo indignitate huius ſummæ crudelitatis collatæ cum benignitate Regis ſumma, offenſi grauiter ſunt, primum quidem conſerui, ita vt illam non ferentes Domino ſuo eam referrent, & de ea conquererentur, Deinde verò etiã ipſe Dominus, ita vt ſeruo vocato, ac durè reprehenſo de ſua ingratitudine, & ſumma crudelitate, & deinde tortoribus tradito, remiſſum ſemel debitũ vſque ad extremũ iuſſerit ab eo repeti.] Prima ergo parte ſignificatur Deũ Patrem Regẽ, ac Dominũ omniũ rationem quidem requirere factorum ab hominibus, ſed tantæ eſſe benignitatis, vt ſi quis debitum peccatorum ſuorum, etiamſi maximum ſit, & plurimũ, cui ſoluendo nulla ratione par eſſe poſſit, agnoſcens ſeſe humiliet, & eius benignitatem, ac longanimitatem precetur, ex ſola illius miſericordia maiorẽ ſit conſecuturus benignitatẽ, quàm petere, aut ſperare auſus fuiſſet, vniuerſo illi debito penitus remiſſo. Secunda parte ſignificatur quanta ſit ſimul, & ingratitudo & crudelitas eius, qui inopinabilẽ benignitatẽ clementiſſimũ Domini expertus in remiſſione maximi debiti, quo quiſque certè Deo eſt obſtrictus in dies ſingulos, imò

in horas tam grauiter & variè in illum peccando, paruum recuſat debitum in ſe admiſſarum iniuriarum conſeruo remittere, ſed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit: cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quam Dominus eius ipſi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccãtis, quantumuis ſæpè, & grauiter in fratrem & conſeruum committatur, minimum ſanè eſt in comparatione debiti, quo quiſq; Deo eſt obnoxius: quemadmodum incomparabile eſt debitum decem milium talentorum, ad centum denarios. Decem enim milia talẽtorum, ſecundum Budei computationem, valent decies ſexcenta milia coronatorum, quæ ſumma planè incomparabilis eſt ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia parte ſignificatur eorum, qui in proximos ſuos nolunt eſſe clementes ingratitudine & crudelitate offendi & Angelos, & iuſtos quoſuis, & Deũ ipſum: adeo vt qui alioqui eſt clementiſſimus, ira plenus ſeueriſſimè in illũ, qui talis eſt ſit animaduerſurus, nihil remittẽs, ſed omnia ſimul debita exigens: quæ quoniã nunquam perſoluere poterit, in perpetuũ in gehennæ carcere ipſum torqueri oportebit. Quod autẽ in hac parte ſignificatur debitũ remiſſum ſemel, iterum Deum propter ingratitudinem repetere, cum Paulus dicat dona Dei eſſe ſine pœnitentia, ſic eſt accipiendum, non quod reatus propriè peccatorum præcedentium ſemel dimiſſorum redeat, ſed quod virtute contineatur in illa ingratitudine, & crudelitate in fratrem admiſſa: eo quod peccata illa remiſſa efficiant, vt ingratitudo illa, & crudelitas tam graue peccatũ reputetur, & pro ea tam ſeuerè quis puniatur, ac ſi priora peccata ei nunquam fuiſſent dimiſſa. Si enim non præceſſiſſet præcedentiũ remiſſio peccatorum, non eſſet tam graue peccatum huiuſmodi in conſeruum crudelitas: quanquam alioqui per ſe peccatum magnum. Itaq; Dominus applicans parabolam ſuo propoſito infert:

Sic & Pater meus cæleſtis faciet vobis, hoc eſt, tam ſeuerè etiam vobiſcum aget, tradens vos torturæ, ac vniuerſum ſimul à vobis debitum maximum ſanè, ac inſolubile exigens etiam quod remiſſum erat, perinde habens ac ſi non eſſet remiſſum: *ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo*, idq́ue non ſolum ore tenus, aut eatenus, vt vindictam non requiratis ipſo facto, *ſed etiam de cordibus veſtris*, quod D. Hieron. additum teſtatur, vt omnem ſimulationem fictæ remiſſionis auerteret & excluderet.

Dominus relicta Galilæa, venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. Matt. 19. Mar. 10. Lucæ 9. Ioan. 7.

CAPVT LXXIII.

E[c] Ta[a] *factum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos,* [b] *inde exurgens* [a] *migrauit à Galilæa.* [d] *Erat autem in proximo dies feſtus Iudæorum ſcænopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Tranſi hinc, & vade in Iudæam, vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palàm eſſe. Si hæc facis, manifeſta teipſum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Ieſus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum. Non poteſt mundus odiſſe vos, me autem odit: quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala ſunt. Vos aſcendite ad diem feſtum hunc, ego enim non aſcendam ad diem feſtum iſtum, quia meum tempus nondum impletum eſt. Hæc cùm dixiſſet ipſe mãſit in Galilæa. Vt autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum non manifeſtè, ſed quaſi in occulto.* [c] *Factum eſt autem, dum complerentur dies aſſumptionis eius, & ipſe faciem ſuam firmauit vt iret in Hieruſalem. Et miſit nuntios ante conſpectum ſuum; & euntes intrauerũt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ieruſalem. Cum vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt: Domine, vis dicamus vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos. Et conuerſus increpauit illos dicens: Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare. Et abierunt in aliud caſtellum.*

Et factum eſt cum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, inde, exurgens migrauit à Galilæa. Hanc migrationem Chriſti è Galilæa, quam Matthęus & Marcus præcedentibus ſubiungunt eandẽ eſſe cum ea, quam Ioannes ſcribit in principio cap. 7. factam propter ſcęnopegiæ feſtum, ex eo manifeſtum eſt, quod poſt vtramque migrationem è Galilæa, Chriſtus non redierit in Galilæam, ergo cum neutra alteram potuerit præcedere eadẽ ſit neceſſe eſt. Matthæus enim & Marcus apertè ſatis ſignificant poſt eam migrationẽ, de qua loquuntur, Dominũ non rediiſſe ante ſuam paſſionẽ in Galilæam. Idem & Ioannes ſatis ſignificat, quando ante hanc profectionem è Galilæa ſcribit Dominum ambulaſſe in Galilæa, & noluiſſe in Iudęa ambulare propter Iudæos illũ interficere quærẽtes, & quando poſt hanc profectionem multa Dominum in Iudęa dixiſſe & feciſſe commemorat, nulla reditus in Galilęam facta mentione, qualem reditum ſuperius bis & tertiò accuratè deſcripſerat.

Scænopegia feſtũ tabernaculorũ. *Erat in proximo dies feſtus Iudæorum ſcænopegia.* Hac dictione Gręca ſignificatur illa Iudęorum feſtiuitas, quæ in ſcripturis dicitur feſtũ tabernaculorũ, quod à decimaquinta die menſis ſeptimi celebrabatur ſeptem diebus ab Hebræis habitantibus in tentoriis & tabernaculis: in memoriam eius quod Patres eorum 40. annis habitauerũt in deſerto in tabernaculis, Deo illos paſcente mãna de

Leuit. 23. cælo præſtito. Itaque quod hic dicitur dies feſtus non de vna die

eſt

eſt accipiendũ,ſed de toto illo feſtiuitatis tempore, quod ſeptem dies complectebatur. Occaſione ergo iam inſtantis huius ſolẽnitatis, *dixerunt ad dominum fratres eius*, hoc eſt conſanguinei, nõ illi quidem qui erant ex Apoſtolorum numero Iacobus, Simõ & Iudas, ſed alij quidam necdum credentes in eum, vt poſtea dicitur:

Tranſi hinc, & vade in Iudæam, vt & diſcipuli tui, ſcilicet, qui in ea ſunt, *videant opera tua*, quæ hic facis in Galilæa. Hæc dixerũt conſanguinei, quod humanis affectibus obnoxij partim indicarent illum gloriæ auidum, ſed tamen ſubtimidum, atque ob id relicta Iudæa latitare in Galilæa, vnde freti propinquitatis iure confidẽtius, & contemptius, quam par erat eũ admonuerunt, partim quod cuperent ex conſanguinei operibus ſuam gloriam maiorem fieri. Vnde ſubiungunt:

Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palàm eſſe, hoc eſt cũ cupiat ipſe eſſe celeber & omnibus manifeſtus. Quibus verbis notant eũ, & cupiditatis gloriæ & timiditatis. Vnde & ſubdũt:

Si hæc facis, manifeſta teipſum mundo. Manifeſtationem in Iudæa vocantes manifeſtationem coram mundo: eo quod ibi eſſet præcipua Iudæorũ portio, quodque in Iudæam, & Ieruſalem conuenturi iam erant Iſraëlitæ, & proſelyti ex omni natione mundi, per quos fama Ieſu per vniuerſum mundum ſpargi certius poſſet. Quod autem dicunt, ſi hæc facis, dubitatiuè accipi poteſt, vt ſit ſenſus, Si ea facis quæ homines de te prædicant, vel ſi hęc facis ea virtute, qua te facere prædicas, aut aſſertiuè, vt ſi, pro (cum) ſit poſitum hoc ſenſu. Cum hæc, id eſt, talia facias. Sed priori ſenſui magis conuenit quod ſubdit Euangeliſta:

Neque enim fratres eius credebant in eum, Quo videtur cauſam reddere quare ſic dubitando dixerint: Si hæc facis. Si tamen alter ſenſus placeat, intelligetur Ioannem illis verbis reddere cauſam, quare tam contemptim, & confidenter Chriſto fratres eius ſint locuti.

Dixit ergo eis Ieſus, Tempus meum nondum aduenit, &c. Propter illud quod ſequitur, Tempus autem veſtrum: &c. hæc verba conuenit magis ſimpliciter accipere de tempore aſcendendi in Iudæam & Ieruſalem, quam de tempore mortis eius. Significare autem voluit Dominus ſe non aliorum hominum more facere opera ſua ſingula prout occurrit: ſed certis temporibus, prout ea nouit Patrẽ ſibi præſcribere, & prout ſcit ea maximè facere ad Dei gloriam illuſtrandam, & profectum Euangelij prouehendum, & ex conſequenti etiam ſignificat nõ competere illis authoritatem illam, quam ſibi vendicabant, abhortandi illum ad aſcendendum in Iudæam. Quod autem Dominus non ſolum propter Patris voluntatem, cuius ipſe rationem haberet, non autem fratres eius; ſed etiã propter odiũ Iudæorũ à quibus illi periculũ eſſet, non autem

fratribus,

fratribus, dixerit illorum tẽpus aduenisse, ſuum verò non: ſatis patet ex eo, quod ſubiecit: *Non poteſt mundus odiſſe vos, &c.* Hac enim ſententia omnino videtur voluiſſe reddere rationem quare dixerit ſuum tempus nondum aduenisse, illorum verò paratum eſſe. Quæ ſententia cum videatur contraria quotidianæ experientiæ qua videmus impios ſæpiſſimè inter ſe diſſentire, videndum ad quod propoſitũ Dominus illam protulerit. Nihil enim aliud voluit dicere, quam, Non poteſt vos mũdus ea ratione qua me odit, odiſſe vtpote, qui ſimiles eſtis mundo, cũ me odiat ob diſſimilitudinem. Ad quod ſignificandũ non ſolum dicit, non odit vos mundus, ſed non poteſt odiſſe vos, quamdiu ſcilicet tales eſtis, quia de mundo eſtis, & illi ſimiles eſtis. Cauſa ergo diuerſitatis inter ſe & fratres reddita, veluti inferendo ſubiungit:

Vos aſcendite ad diem feſtum hunc, ego enim non aſcendam. Ad diem feſtum iſtum, quæ poſterior pars vt verum habeat ſenſum ſic eſt intelligenda: non vobiſcum, aut non adhuc aſcendam, qui ſenſus ſatis indicatur cum ſequitur, *quia tempus meum quo ſcilicet mihi eſt aſcendendum nondum impletum eſt,* id eſt, nondum aduenit. Vnde Græca non habent non aſcendam, ſed οὔπω ἀναβαίνω, id eſt, nõdum aſcendo, hoc eſt aſcenſurus ſum.

Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis eius, &c. Secundum omnium interpretationem, dies aſſumptionis rectè intelliguntur dies, quibus Dominus per mortem & paſſionem ſuam aſſumendus erat è mundo ad Patrem Nam Actuum primo cũ dicit Lucas Dominum aſſumptum in cælis, Græcis eſt verbum vnde deriuatur nomen ἀνάληψις, hoc eſt aſſumptio hic poſitum. Sicut ergo ſuprà Lucas mortem Domini deſignauit vocabulo digno eius maieſtate, cũ eam vocauit exceſſum: ita & modo mortẽ eius notans, vſus eſt dictione digna maieſtate Domini. Nã moriturus quidem erat, ſed non detinendus in morte. Dicit autem dũ complerentur, quia nondũ tempus paſſionis & aſcenſionis impletum erat, ſed tempus illud iam cœpit appropinquare, & proximũ fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id eſt, dum appropinquarẽt, & inciperent adimpleri. Porro cum ſequitur.

Et ipſe faciem ſuam firmauit, &c. coniũctio, &, ex phraſi Hebraica quod ad ſenſum attinet, ſupereſt, vt & alias apud Lucam. Dicit autem, *firmauit faciem ſuam,* ſignificare volens magnanimitatem & conſtantiam Domini, quam exterius etiam ipſo vultu præ ſe ferebat volendo ire in Ieruſalem, quanquam ſciret ſicut prædixit, ſe ibi occidendũ: vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem ſubiiſſe noſtræ ſalutis cauſa. Firmauit ergo faciem ſuam, hoc eſt, non iam vt prius huc & illuc ibat, perambulans vicos, & ciuitates, ſed imperterrita mente recta iter inſtituit in Ieruſalẽ. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam, ſaltem Apoſtolorum

ſecum

ſecum ducebat:hinc præmiſit ante ſe nuncios,qui ſibi,& his quos ſecum habebat hoſpitium,& vitę neceſſaria pararent. Et quoniam è Galilæa,ſi quis recta volet pergere in Iudæam,tranſeundum eſt per Samariæ regionem:præmiſſi nuncij ingreſſi ſunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum quæ Samaria dicebatur,cum Græcè ſit κώμην, quod interpres vicum,vel caſtellum vertere ſolet) Samaritanorũ, vt pararent illi, hoſpitium ſcilicet. Sic enim potiſſimum videtur intelligendum,quoniam ſequitur:

Non receperunt eum, quia facies eius euntis erat in Ieruſalem. Quo ſignificatur Samaritanos noluiſſe recipere Chriſtum cũ ſuis,quomodo Galilæos quoſuis ſoliti erant nolle recipere, nimirum ad hoſpitium. Ex quo iam rurſum & illud colligitur,quod cum Dominus modo proficiſceretur in Ieruſalem proxima fuerit aliqua Iudæorum feſtiuitas iamiam celebranda:quam cum certũ ſit non poſſe dici feſtiuitatem Paſchalem, qua Dominus mortuus eſt, vt quæ adhuc menſibus aliquot abfuerit,ſatis quiſque aduertere poterit hanc Domini in Ieruſalem profectionẽ cuius meminit modo Lucas,eandem eſſe cum ea,qua dicit Ioannes Dominum è Galilæa profectum ad feſtum ſcenopegiæ. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt aſcendentes in Ieruſalem: ſed quo tempore videbant quoſdam petere Ieruſalem adorationis cauſa, & propter feſtiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indigniſſimè ferebant, quod haberent templum proprium extructum in monte Garizin, in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Ieruſalem, vt hinc plerumque ſeditiones & cædes deſignatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos.

Cum vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt,&c. Credi poteſt hos duos fuiſſe illos,qui à Domino miſſi fuerant ante ipſum ad parandum.Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accenſi etſi indiſcreto,paratos ſe offerunt ad vindicandum Eliæ exemplo inhumanitatem ciuium, igne cœleſti illis imprecato:ſed prius Domini conſenſum,& voluntatem ſuper ea re requirunt,dicentes:

Domine vis dicimus. Pro dicamus (nam Græcè eſt εἴπωμεν) Hoc eſt, vis vt iubeamus Hebraica phraſi ignem deſcendere è cœlo, qui conſumat illos,ſicut Elias fecit?Hæc enim verba adduntur in Græcis. Dominus autem vt oſtenderet quantam oporteat eſſe manſuetudinem Euangelici doctoris,increpatione coërcuit illorum vindicandi zelum,dicens:

Neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos Hoc enim pronomen Græcis additur, quod hic certè nequaquam eſt otioſum. Separat enim eos ab Elia,cuius ſibi exemplum imitandum propoſuerũt.Ex ſequentibus enim Domini verbis patet,Dominũ hic ſignificare voluiſſe

diſtinctionem inter Apoſtolos, & Eliam, quoad factum ipſum, quod exemplo Eliæ imitari voluerunt: nempe quod illius facti (quod in Elia non vituperatur, ſed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauſerunt ſpiritum. Itaque ſenſus eſt, Neſcitis cuius ſpiritus vos eſſe oporteat, vt eſtis, pro eſſe debeatis, accipiatur, quemadmodum in illo Pauli, ſicut eſtis azymi. Aut neſcitis ad quem ſpiritum delecti eſtis vos, nempe quod ad alium, quam ad ſpiritum veteris Teſtamenti, qui viguit in Elia, & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re ſit ſpiritus Euangelicus à Spiritu Prophetarum: ſed quod pro exigentia diuerſitatis temporum vnus, idémque ſpiritus alius ſit, & alius ſecundum diuerſos effectus. Itaque Dominus ſuos docere volens ad quem ſpiritum eſſent delecti, idque illos ex ſuo ſpiritu diſcere volens, ſubiecit:

Filius hominis non venit. In hoc ſcilicet primo ſuo aduentu, *animas perdere, ſed ſaluare.* q. d. & vos ergo, qui me potius quam Eliam imitari debetis alienos eſſe oportet à vindicandi & perdendi ſtudio, & in hoc vnum incumbere, vt ſaluetis cùm in corpore, tum in anima quoſcunque poteſtis. Itaque his verbis Apoſtoli cohibiti, ac mox Domino obedientes abierunt ſimul cum illo in aliud caſtellum, ſeu vicum. Nam & hic Græcis eſt κώμην, quod vicum vel pagum propriè ſignificat. Porro quæ in Luca ſequuntur de tribus volentibus ſequi Chriſtum, ſed in quibus ſingulis aliquid deſiderabatur: poſita ſunt ſupra cum narratione Matth. in cap. Concord. 29.

In itinere curat decem leproſos. Luc. 17.

CAPVT LXXIIII.

ET factum eſt dum iret in Hieruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem viri leproſi, qui ſteterunt à longè, & leuauerunt vocem dicentes: Ieſu præceptor miſerere noſtri. Quos vt vidit, dixit: Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt. Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens ei: & hic erat Samaritanus. Reſpondens autem Ieſus dixit: Nónne decem mundati ſunt? & nouem vbi ſunt? Non eſt inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te ſaluum fecit.

Et factum eſt dum iret in Ieruſalem, tranſibat per mediam, &c. Factum eſt, hoc eſt contigit dum è Galilæa iret in Ieruſalem, tranſibat, quemadmodum neceſſe erat rectum iter arripienti per Samariam, & Galilæam. Id autem præmittit, vt miraculi narrandi locum

locum opportunum arripiat. Sequitur:

Et cum ingrederetur quoddam caſtellum, vel vicum. Pagum, aut ciuitatem (nam eſt rurſum κώμη, & forte ille locus ſignificatur, in quem dicitur ſuperiori capite Dominus ingreſſus, poſtquam in altero caſtello repulſus fuiſſet) *occurrerunt ei decem viri leproſi*, ſupple extra ciuitatem, vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus, aut hominum conſortiis conuerſari. Ob quod etiam agnoſcentes morbum ſuum, propter fœditatem ſuam, quam tanquam contagioſam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, ſed procul ſtantes voce ſublata acclamauerunt Domino, *Ieſu*, inquiunt, *præceptor miſerere noſtri*. Non exprimunt qua in re miſericordiam ſibi exhiberi poſtulent, tantum miſericordiam eius implorant, nihil dubitantes, quin ſi tantum miſereretur illorum, & vellet, & poſſet eos curare, quantumuis multi eſſent, & incurabilis eorum eſſet morbus. Non enim eleemoſynam ſe petere ſatis declarabant, eo quod præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magiſtrum, ac quærentes ab eo miſericordiam, quatenus magiſter eſſet à Deo hominibus datus. Audiit clamorem Ieſus fiduciæ teſtem, nec ſurda pertranſiit aure, ſed mox conuertit oculos in illos. Itaque ſequitur:

Quos vt vidit, non oculis tantum corporeis, ſed oculis etiam miſericordiæ ſuę, dixit: *Ite oſtendite vos ſacerdotibus*. Non prius eos mundat, quam Sacerdotibus ſeſe oſtendere pręciperet, quẽadmodum tamen olim fecit circa leproſum illum, de quo Matth. 8. ſed mittit Sacerdotibus manifeſtandos, vt inter eundum curarentur: idq́ue fecit, probare volens, & aliis declarare illorum fidem, & ex fide naſcentem obedientiam. Cum enim Sacerdotes lepram tollere non poſſent, ſed tantum iudicare an aliqui leproſi eſſent, an non, & pro curatione ſacrificium offerre: niſi hi fuiſſent humili fide prædíti, cogitare potuiſſent, vt quid nos mittis needum curatos ad ſacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipſi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem ſemel lepram illi nequaquam tollere poſſunt, ſed tantum pro curata ſacrificium offerre. Fruſtra ergo nos mittis ad illos: cum nec illorum iudicio nobis ſit opus, nec illorum legalis expiatio impendi poſſit. Nihil autem tale cogitant, ſed ſimplici, humiliq́ue præditi fide certo confidebant, ſe ideo mitti ad Sacerdotes, quod antequam ad illos peruenirent, mundandi eſſent. Non enim alia ratione intelligebant ſibi id à Domino præcipi. Itaq; ſecundum fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarentur. Et hactenus quidem declaratur omnibus iſtis decem parem fuiſſe fiduciam, at ſequentia oſtendunt non parem omnibus fuiſſe gratitudinem.

Vnus enim, inquit, *ex illis*. Cum vidit, & aduertit ſe eſſe mundatum, mox regreſſus eſt, tum Deum glorificans, idq́; magna voce,

(quod teſtimonium fuit & magnæ lætitiæ, & animi non parum grati) tum Ieſu gratias agens, Idq́; cum ſumma reuerentia proſternendo nimirum ſe in faciem ſuam ad pedes Ieſu. Quum enim iam mundatus eſſet, non dubitauit appropinquare Ieſu quem à longè ſtans prius inuocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinem, ſubdit Euangeliſta:

Et hic erat Samaritanus. Cum enim Iſraëlitæ magis videri vellent, & meritò magis eſſe debuiſſent religioſi, reliquis nouem qui Iſraëlitæ erant, non redeuntibus ad glorificãdum Deum, & agendum gratias Ieſu: ſolus Samaritanus gratum ſe erga Deũ, & Chriſtum declarauit, re ipſa vincens Iudæorum religionem.

Itaque reſpondens Ieſus. Hoc eſt ſuſcipiens verbis, & factis Samaritani dixit. *Nónne decem mundati ſunt, & nouem vbi ſunt?* Quærit autem non tanquam ignorans: ſed huiuſmodi interrogationibus ingratitudinem aliorum magis taxans. Senſus eſt enim. Cum certum ſit decem ſimiliter ab eodem morbo eſſe mundatos: quid eſt quod non ſimiliter omnes idem agnoſcunt beneficium, ſed inter tam multos vnus ſolus gratitudinem animi declarare venerit? Cúmque his verbis Dominus videretur compellare, & interrogare Samaritanum, ille tamen non ſolum gratus exiſtens, ſed etiam modeſtus, *obmutuit*: vtpote qui venerat ſuo functurus officio, non autem accuſaturus alios. Illo ergo conticeſcente.

Ieſus conuerſus ad circumſtantes, ait: ex decem nullus inuentus eſt. Hoc eſt, nullus compertus eſt, aut nullus extitit (ſic enim Græcis accipitur reperiri) *qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena*, hoc eſt Samaritanus genere, alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipſorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Porro cum hoc Dominus ad circumſtantes locutus fuiſſet, ſubindicans Gentes Iudæis præferendas conuerſus appellauit Samaritanum humi proſtratum adhuc:

Surge, inquit, *vade*. Securus ſcilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more ſubiungit illud fidei elogium: *Fides tua te ſaluum fecit.* Quo præterquam quod fidei vim, & energiam docere, & commendare, vt & alias frequenter, voluit: magnum etiam modeſtię exemplum exhibuit: dum quod gratus ille alienigena ipſi tribuerat, & acceptum ferebat, ipſe viciſſim fidei ſibi tribuendum, & acceptum ferendum pronunciat.

Docet in templo in feſto ſcœnopegiæ. Ioan. 7.

CAPVT LXXV.

Iudæi

*IVdæi ergo quærebant eum in die feſto, & dicebant: Vbi
eſt ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Qui-
dam enim dicebant: Quia bonus eſt. Alij autem dice-
bant: Non, ſed ſeducit turbas. Nemo tamen palam lo-
quebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem
die feſto mediante: aſcendit Ieſus in templum, & do-
cebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic litteras ſcit, cum non
didicerit? Reſpondit eis Ieſus, & dixit: Mea doctrina non eſt mea, ſed
eius qui miſit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de
doctrina vtrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar. Qui à ſemetipſo lo-
quitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui
miſit eum, hic verax eſt, & iniuſtitia in illo non eſt. Nónne Moyſes de-
dit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis inter-
ficere? Reſpondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit inter-
ficere? Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini.
Propterea Moyſes dedit vobis Circunciſionem, non quia ex Moyſe eſt,
ſed ex patribus, & in ſabbatho circunciditis hominem. Si circunciſionem
accipit homo in ſabbatho vt non ſoluatur lex Moyſi, mihi indignami-
ni, quia tum hominem ſanum feci in ſabbatho? Nolite iudicare ſecun-
dum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex
Hieroſolymis: Nónne hic eſt quem quærunt interficere? Ecce palam lo-
quitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia
hic eſt Chriſtus? Sed hunc ſcimus vnde ſit, Chriſtus autem cùm vene-
rit, nemo ſcit vnde ſit. Clamabat ergo Ieſus in templo docens, & dicens:
Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis: & à meipſo non veni, ſed eſt verus qui
miſit me quem vos neſcitis. Ego ſcio eum, & ſi dixero, quia neſcio eum,
ero ſimilis vobis mendax: ſed ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ipſe me
miſit. Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo miſit in illum ma-
nus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi credide-
runt in eum, & dicebant: Chriſtus cùm venerit, nunquid plura ſigna
faciet, quam quæ hic facit? Audierunt Phariſæi turbam murmurantem
de illo hæc, & miſerunt principes & Phariſæi miniſtros, vt apprehende-
rent Ieſum. Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum,
& vado ad eum qui me miſit. Quæretis me, & non inuenietis: & vbi
ego ſum vos non poteſtis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad ſemetipſos:
Quo hic iturus eſt, quia non inueniemus eum? nunquid in diſperſionem
gentium iturus eſt, & docturus gentes? Quis eſt hic ſermo quem di-
xit: Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego ſum vos non poteſtis
venire: In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis, ſtabat Ieſus & cla-
mabat dicens. Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me,
ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. (Hoc au-
tem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum
enim erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.) Ex illa er-
go turba cum audiſſent hos ſermones eius, dicebant: Hic eſt verè propheta.*

Alij dicebant: Hic eſt Chriſtus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilaa venit Chriſtus? Nónne ſcriptura dicit, quia ex ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid, venit Chriſtus? Diſſenſio, itaque facta eſt in turba propter eum. Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum, ſed nemo miſit ſuper eum manus. Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices & Phariſaos. Et dixerunt eis: Quare non adduxiſtis illum? Reſponderunt miniſtri. Nunquam ſic locutus eſt homo, ſicut hic homo. Reſponderunt ergo eis Phariſai: Nunquid & vos ſeducti eſtis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſais? Sed turba hac, qua non nouit legem, maledicti ſunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipſis: Nunquid lex noſtra iudicat hominem, niſi prius audierit ab ipſo, & cognouerit quid faciat? Reſponderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilaus es? Scrutare ſcripturas, & vide, quia à Galilaa Propheta non ſurgit. Et reuerſi ſunt vnuſquiſque in domum ſuam.

Iudai ergo quarebant eum in die feſto, &c Cum Dominus ſuis verbis ablegaſſet à ſe cognatos ſuos, illi exiſtimantes ipſum non venturum ad diem feſtum metu Iudæorum, profecti ſunt ſoli: ipſe illis aſcendentibus, ad tempus remanſit in Galilæa. Poſtea quàm autem abijſſent fratres eius ad diem feſtum, tum profectus eſt & ipſe, veniens in Hieruſalem *non manifeſtè*, comitatus ſcilicet diſcipulorum, vt ſolet multitudine, ex qua facilè cognoſci potuiſſet, ſed veluti furtim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tum vt animos populi expectatione ſui magis accenderet, ſicque maiore fructu ſuo tempore prodiret in publicum. *Ergo*, inquit Euangeliſta, quoniam ſcilicet cum eſſet Hieroſolymis, non tamẽ prodibat in publicum hominum cœtum quemadmodum conſueuit.

Iudai requirebant eum in die feſto dicentes: vbi eſt ille? Quæ verba etſi intelligi etiam poſſint fuiſſe bonorum verba, qui eum requiſierint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen (ille) per admirationem ſit ab illis dictum: tamen quoniam in ſequentibus & præcedentibus Ioannes ferè Iudæorum nomine inimicos Chriſti, qui erant in Hieruſalem, ſignificat magis, conuenit intelligere hæc fuiſſe inimicorum Chriſti, & malorum Iudæorum verba: vt intelligamus hos quæſijſſe Dominum in die feſto, nimirum quod cupidi eſſent per occaſionem injcere in illum manus: & per contemptum dixiſſe:

Vbi eſt ille. Nolentes eum, aut proprio, aut honoris aliquo nomine appellare. Iámque in eum velut abſentem varij ſermones in populo ferebantur: quod nõ eſſet omnium eadem de Ieſu opinio, nec eadem omnium ſtudia. Vnde dicit, *& murmur multum, vel murmuratio multa erat in turba de illo. Quidam enim* (quos veriſimile eſt fuiſſe Galilæos & è media plebe, quoniam miraculis ab eo æditis inter-

interfuerunt, & ſermones audierunt, ac manſuetudinem è congreſſu fuerant experti) dicebant Ieſum eſſe bonum virum & indignum de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbius moliretur. Alij autem nempe Sacerdotes & Phariſæi, quos iampridem, malè vrebat Ieſu gloria, è diuerſo negabant eum eſſe bonum virum, *ſed ſeducere turbam aſſerebant*. Cùm enim Euangeliſta dicit alios dixiſſe ſeducit turbas: ſignificare ſatis videtur hos fuiſſe Sacerdotes & Phariſæos, qui ſe turbis non connumerabant. Porrò cum plerique eſſent, qui de Ieſu bene ſentirent & clancularijs ſuſurris bonum eum eſſe prædicarent: *Nemo tamen palàm audebat de illo loqui*. In bonum ſcilicet, propter metum Iudæorum Hieroſolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum eſſe inuiſum.

Iam autem die feſto mediante τῆς ἑορτῆς μεσούσης, quod vt clariùs eſſet vertendum fuerat, cum iam medium eſſet feſtiuitatis, hoc eſt, quarta die feſtiuitatis. Itaque cum iam animos hominum ſuo deſiderio irritaſſet, & tanquam verus homo odium Iudæorum, quandiu id conuenire iudicauit, declinaſſet: tandem cum opportunum iudicauit, ſeſe manifeſtaturus aſcendit in templum, & docebat populum. Iudæi autem cum doctrinam illius calumniari non poſſent: tamen apud populum ei authoritatem ſtudebant adimere: admirantes quod cum eſſet idiota, & literarum rudis, ſacra volumina populo prælegeret & exponeret, atque ex eis inter docendum teſtimonia depromeret: veluti inſimulare volẽtes eum quod dæmonium haberet, aut arte aliqua magica conſecutus eſſet ſcientiam earum literarum, quas non didiciſſet. Cùm enim Ioannes Iudæos dicat fuiſſe, qui dixerunt: *Quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit?* & Iudæos ferè introducat pro hoſtibus Domini, crediderim malos fuiſſe qui hæc dixerunt, & eo animo dixiſſe, quo dictum eſt. Illud autem *ſcit literas*, accipi poteſt ſimpliciter pro eo, quod eſt noſſe legere, aut potius pro eo quod eſt noſſe, & intelligere ſcripturas. Nam dictio Græca γράμματα, etiam verti poteſt per ſcripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia ſacras literas noſſe.

Reſpondit eis Ieſus & dixit, mea doctrina non eſt mea, &c. Hoc eſt, doctrina, quam ego doceo non eſt ex me profecta primò, & originaliter, ſed eſt originaliter eius, qui me miſit in mũdum, nempe Dei patris: proinde qui me hanc docuit, docuit & literarũ, ac ſcripturarum cognitionem. Quoniam autem quærere quis poterat quomodo cognoſci poſſit doctrinam eius eſſe à Deo, ſubijcit:

Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. Notans cauſam ob quã Iudæi non intelligerent doctrinam eius eſſe diuinam: nimirum quod Dei nollent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religioſi. Porro quod dicit: Si quis voluerit voluntatem

eius facere, &c. quidam bene intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt ſignificetur bonam hominis voluntatem & ſtudium obſequendi Deo, multum conferre ad diſcernendum an doctrina aliqua ſit ex Deo, an non. Spiritualis enim omnia diiudicat, animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei. Nam ſicut bona diſpoſitio palati dat guſtui, vt poſſit diſcernere differentias ſaporum: ſic bona voluntatis diſpoſitio dat intellectui diſcernere doctrinam diuinam ab ea, quæ non eſt talis: Hæc enim vt contraria bonæ diſpoſitioni voluntatis ſentitur, illa autem vt conformis. Poſtquam autem Dominus indicauit vnam rationem, qua quis cognoſcere poſſit qualis, & à quo ſit doctrina eius: ſubiungit & aliam rationem, qua id rurſum certiſſimè cognoſci poſſit:

Qui, inquit, *loquitur à ſemetipſo*, hoc eſt, qui non eſt miſſus à Deo, & loquitur ea, quæ à Deo non accepit: hic non Dei quærit gloriam, ſed ſuam propriam. Contra, *qui quærit gloriam Dei, qui miſit illum*. Hic quoniam ea loquitur, quæ à Deo accepit, quæque ad Dei, qui miſit eum, faciunt gloriam, & à mendacio, atque falſitate eſt alienus, & ab iniuſtitia. A mendacio quidem, quoniam loquitur quæ Dei ſunt, qui mentiri nequit. Ab iniuſtitia verò, quoniam non quærit docendo ſibi gloriam, quæ ſoli Deo debetur. Itaque è contra vult ſignificare Dominus eum, qui loquitur à ſemetipſo & non eſſe veracem & eſſe iniuſtum.

Nónne Moyſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem, &c. Poteſt hic locus ſic tractari, & coniungi cum ſuperioribus, vt intelligamus Dominum poſtquam oſtendit ſuam doctrinam eſſe à Deo, & ſe eſſe veracem, nec eſſe in ſe iniuſtitiam, voluiſſe ſignificare non eſſe mirum ſi doctrinam eius nollent agnoſcere & recipere: cum ne Móyſis quidem legem quam tanti tamen facere videri volebant, obſeruarent: vt qui inſontem occidere quærerent: ſicque Dominus ſermonem ſuum continuans, occaſionem accepit ſe etiam vindicandi ab altera eorum calumnia, qua tanquam legis tranſgreſſorem eum accuſabant.

Reſpondit turba, & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit, &c. Non Iudæi, nec Hieroſolymitani iſtud Domino reſpondiſſe dicuntur, ſed turba, quam veriſimile eſt ignaram fuiſſe eius, quod cõtra Dominum primores Iudæorum fuerant machinati. Itaq; cum ipſi nihil tale contra eũ cogitaſſent, & ad ſe verba Domini pertinere putarent pro more perturbatæ, & ſine ratione loquentis turbæ, dicũt eum dæmoniũ habere: idq; vel ob id quod dæmon pater ſit omnis mendacij, qui Dominum iam loqui æſtimabant, vel potius ſimpliciter ſic dixerunt, Dominũ habere dæmoniũ, quomodo nos communi ſermone eũ qui loquitur abſona inſanire dicimus. [Teutonicè dicentes: Ghy raeſt, quomodo Feſtus præſes Paulo rationem vitæ ſuæ reddenti, & de Chriſto diſſerenti, inquit, inſanis Paule.]

Reſpondit

Reſpondit Ieſus & dixit eis, vnum opus feci, & omnes miramini. Cum turba ignoraret, quod illum quidam interficere ſtuderent, & qui illud ſciebant, fateri nollent: Dominus ipſe qui prius quæſiuit, Quid me quæritis interficere, cauſam aperit odij eorum in ſe, eandémque efficaci ratione oſtendit non eſſe iuſtam.

Vnum, inquit, *opus feci*, nempe quod ſanaui hominẽ in Sabbatho, & ob id omnes miramini. Mirari autem hic rurſum non in bonũ ponitur, ſed in malũ pro turbari & tumultuari, vt exponit Theoph. Non enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, ſed tanquam malum, & contra legem Dei factum. Porrò illud propterea, quod ſequitur, quidam rectè ſequentibus coniungunt, poſitumq́; eſt Hebraico more, quemadmodum aliquoties in Prophetis, non vt ſit redditiuum cauſæ, ſed vt ſit particula excitãs ad audiendum quod dicendum eſt, vt ſit ſenſus: Itaque vt non miremini, ſed intelligatis factum meum obnoxium non eſſe calumniæ, aduertite: Ecce Moyſes, &c. Ratio autem qua Dominus vſus eſt, talis eſt: Moyſes dedit vobis præceptum circuncidionis octauo die fiendæ, vnde fit vt frequenter in Sabbatho circuncidatis hominem, cum in Sabbathum dies octaua circuncidionis frequenter incidat. Si ergo homo circuncid tur in Sabbatho, vt non ſoluatur lex Moyſi, quæ circuncidionem octauo die fieri mandat nec indignamini Moyſi, qui hoc ita fieri præcepit: nec mihi indignari meritò deberetis, qui non in aliqua parte hominem in Sabbatho læſi, aut læſum curare ſtudui, quemadmodum Moyſes fieri præcepit, *ſed totum hominem ſanum feci in ſabbatho.* Quanto enim melius eſt hominem ſanare, quam vulnerare, & totum ſanare, quàm in parte: tanto magis in ſabbatho licitum ſit neceſſe eſt. *Proinde ne iudicetis ſecundum faciem*, hoc eſt, perſonarum qualitatem, ita vt Moyſen eo quod magnæ ſit apud vos authoritatis in ſimili negotio abſoluatis, in quo me humilem, & contemptum apud vos condemnatis: ſed quemadmodum lex toties vobis præcipit, *iuſtum iudicium iudicate*, æſtimantes ſcilicet factum ex ſeipſo, & non ex qualitate facientis. Quod ſi feceritis, aut me ſimul cum Moyſe abſolueritis, aut illum mecum condemnabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circuncidionis ponit, ſanare totum hominem. Circuncidio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideóq; contra ægritudinem vulneris dicit: *ſanum feci*, contra verò curationem partis læſæ, quę curatio etiam in Sabbatho circuncidis debet adhiberi, dicit: *Totum ſanum feci.* Cæterum illud: *Non quia ex Moyſe eſt circunciſio, ſed ex patribus*, ſimpliciter videtur à Domino appoſitũ, ad explicandum, quomodo dicat Moyſes dediſſe circuncidionem, nimirum quod eam in lege præceperit, quanquam prius fuerit inſtituta: ne quis Dominum argueret inſcitiæ, quaſi putauerit Moyſen fuiſſe auctorem circuncidionis, cum tantum fuerit confirmator:

Hier. 30.

Dixerunt ergo quidam ex Hieroſolymis: Nónne hic eſt quem, &c. Cùm ſuperius introduxiſſet Euangeliſta quoſdam offenſos in doctrina eius, quod neſcirent vnde eſſet: iam inducit alios offenſos in origine eius, quod ſcirent vnde eſſet: cúmque ſupra meminerit quorundam qui negabant Ieſu necem intentari, iam aliorum meminit, qui idipſum quod Dominus aſſeruerat confirmant. *Ergo*, inquit, cum Chriſtus ad eundem modum in templo doceret, *dicebant quidam*, non e turba illa, quæ aſcendit ad diem feſtum, quæ, vt ſupra dictum eſt, fortè ignorabat molimen Princ pum, ſed quidam ex Hieroſolymis, vel vt habent Græca, ex Hieroſolymitanis, quibus Principum ſuorum ſtudium facilè potuit eſſe cognitum.

Nónne hic eſt quem quærunt, ſcilicet Principes noſtri, interficere? Ecce qui prius cum ad necem quæreretur, latuit, hic nunc palàm loquitur, & non ſolum nihil ei faciunt, ſed nec quicquam ei dicũt: An Principes noſtri iam verè perſuaſi ſunt hunc eſſe Chriſtum? Sed id non eſt veriſimile. *Scimus enim vnde ſit*, hoc eſt, ex quibus parentibus ſit progenitus.

Chriſtus autem cum venerit, nemo ſcit, id eſt, ſciet, vnde ſit, quod non videtur intelligendum de loco, vnde Meſſias eſſet oriundus: ſed de parẽtibus Meſſiæ, quos fore incognitos ſuſpicati ſunt veriſimiliter, vel ex illo Iſaiæ loco cap. 53. Generationẽ illius quis enarrabit? vel ex eo quod apud Micheam, poſtquã dictum eſt Meſſiam exiturũ è Bethlehẽ, ſequitur: Et egreſſus eius, vel egreſſiones eius (eſt enim Hebręis pluralis numerus) ab initio à diebus ęternitatis.

Clamabat ergo Ieſus in templo docens, & dicens: Et me ſcitis, &c. Etſi Hieroſolymitani illi non dicerent audiente Domino prædicta: tamen Dominus omnium conſcius, cum apud ſe cognoſceret quid de ſe quidam in turba loquerentur, ad illa reſpondit inter docendum, *clamans*, iam hoc eſt, elatiore voce iſta dicens, forte ideo quod aliquantulum ab ipſo (vt veriſimile eſt) abfuerint illi calumniatores, vel certè vt ita pondus maius verbis ſuis adderet. Porrò illud & me ſcitis, & vnde ſim ſcitis, variè intelligitur. Quidam intelligunt Dominum hæc reſpondiſſe per ironiam, qua ſignificauerit eos falli, neque id ſcire quod iactabant. Aut Dominũ hæc dixiſſe ex eorum ſententia, veluti concedendo eis, quomodo dictum eſt cap. 5. Ioannis circa illud: Si ego teſtimoniũ perhibeo de meipſo, &c. Vt hic ſit ſenſus, dicitis vos me ſcire, & vnde ſim, ſcire. Atqui vt id ex parte vobis concedam à me ipſo tamen non veni, ſed eſt verus, &c. Secundum quem intellectum coniunctio, & cum dicitur, & à meipſo non veni, &c. Hebraico more habet vim aduerſatiuam, quemadmodum mox infrà: Quærebant ergo eum apprehẽdere, & nemo miſit in illum manus. Et ſane hic ſenſus videtur eſſe conuenientior, tum quod in ſequentibus toties Dominus negat Iudæos ſe cognoſcere, tũ quod Iudæi non ſcirent

etiam

etiam vnde Ieſus eſſet ſecundum humanitatem. Ex Ioſeph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natũ non in Bethlehem. Itaque Dominus oſtendit illos neſcire vnde ſit, cum ſubdit:

A me ipſo in mundum nõ veni, ad prædicãdi munus, ſed qui miſit me eſt verus, Deus ſcilicet, qui ſolus verax, vel verus eſt, cũ omnis homo, & dæmon ſit mendax. Deum autẽ nunc ſignificat appellatione veri, vel veracis, ſicut & cap. 8. Ioan. ſequenti, quia hic Deum introducit tanquã authorem ſuæ doctrinæ. Dicit autẽ illos Deum qui miſit ipſum neſcire, tum quod illũ neſcirẽt ſub ratione mittentis tum quod illius mãdata non ſeruarẽt. Qui enim, inquit Ioãnes, dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius nõ cuſtodit, hic mendax eſt. Significat autẽ ex conſequenti illos etiã nec noſſe ipſum, nec ſcire vnde ſit, ſecundum id, quod de eo maximè erat cognoſcendum. Magis enim referebat ſcire vnde eſſet miſſus, quã vnde ſecundum carnẽ prognatus. Sic & cum ſubiungit: Ego ſcio eũ: ſignificat illos à ſe diſcere debere illum, qui ſe miſiſſet. Quod autẽ in noſtris libris ſequitur: *Et ſi dixero, quia neſcio eum, ero ſimilis vobis mendax, ſed ſcio eum*, totum non eſt in Græcis, vt nec in antiquiſſimis Latinis, nec in Auguſtini cõmentariis, vt ſatis ſit certũ verba hæc ex cap. 8. vbi ſimilis eſt locus, eſſe huc tranſcripta. Debet autem ſimilitudo, quæ his verbis ſignificatur per contrarium intelligi, vt ſenſus ſit: Ero ſimilis vobis mendax, quia ſicut vos dicitis noſſe eum quem non nouiſtis, ita ego dicerem me non noſſe eum, quẽ tamen noui. Quod autẽ dicit: *Ego ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ipſe me miſit*: dupliciter poteſt accipi: Aut vt, quia, pro quod accipiatur hoc ſenſu: Ego noui eũ, nempe quod ab ipſo ſim, & quod ipſe me miſerit. Aut potius, vt (quia) accipiatur cauſaliter, & declaret Dominus ſe ſcire eũ, tum quia ab ipſo ſit, tum quia ipſe eum miſerit: quorum primum dicit propter ſuam diuinitatem ſecundum quam eſt à Patre: ſecundum verò propter ſuam humanitatẽ, ſecundum quam eſt miſſus. Miſſio enim eius eſt incarnatio, & ad prædicãdi munus delegatio.

Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo miſit in illum manus. Illud ergo ſic accipiendum eſt, vt intelligatur Euangeliſta confirmare, quod Hieroſolymitani prædicti dixerunt: Nónne hic eſt, quem quærunt interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes ſunt admirati, nempe quare Principes quærentes Dominum interficere, iam palàm prædicantem non comprehenderunt, vt ſit ſenſus: Verum ergo eſt quod quærebant eum Principes apprehendere, & tamen nemo miſit in illum manus: *quia nondum venerat hora eius*, hoc eſt, tempus à ſe, & Patre definitum paſſioni eius. [Non ergo dicit nondum venerat hora eius, quaſi Dominus temporibus eſſet obnoxius, & à fato aliquo cæleſtium corporum mors, & paſſio eius penderet, ſed quod omnia tempore opportuno, & à ſe diffinito fieri voluerit.]

Ex

Ex turba autem multi crediderunt in eum. Quanquã inquit, Principes illum quærerent interficere, tamen multi ex turba, propter ſigna, & miracula, quæ vel tum ædebat coram eis, vel ab eo prius viderant, aut audierant eſſe facta crediderunt in eum tanquam expectatum Meſſiam. Quod autem dicunt:

Chriſtus cum venerit, ſic ſunt accipienda hæc verba: Si adhuc Chriſtus eſſet venturus, *nunquid plura ſigna facturus eſſet quam quæ hic facit?* loquuntur enim ex aliorum ſententia non ſua, velut aliis concedentes quod Chriſtus adhuc eſſet venturus, & ex ea colligentes ſuæ ſententiæ veritatem. Cæterũ Phariſæi & principes Iudæorum, quorum partes erant imperitam multitudinem ad Chriſtum allicere, adeo ſunt occaſione fidei & propenſionis bonę vulgi erga Chriſtum accenſi ad perſequendũ illum, vt quod ad tempus differre ſtatuerant, iam diutius non differendum eſſe putarẽt: re ipſa ſatis declarantes, vt annotauit Chryſoſt. magis eos torſiſſe gloriam Domini apud populum, per quam ſuæ gloriæ diminutionem metuebant, quam Sabbathi violati, ſicut illi putabant trãſgreſſionem. Tanta peſtis eſt ambitio, religionis & doctrinæ prætextu fucata. Vt autem non ipſimet venirent ad comprehendendum Dominum, non pudor, aut pietas eos coërcuit, ſed metus periculi à populo expectandi, ob quod miniſtros mittunt tanquam periculis expoſitos. Vnde ſequitur:

Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum, &c. Dominus ſemper declarans ſe non latere quidquid aliqui contra ipſum clam dicerent, aut molirentur, etiam iam præſentibus his, qui miſſi erant, dicit, quæ opportuna erant: ſignificans fruſtra illos ſe quærere modo ad mortem, nec neceſſe eſſe vt tam ardenter eum ad mortẽ quærerent, breui fore vt ipſe ſeſe ſponte morti, ad quam tum fruſtra petebatur, offerret, ac tum etiam quæſitum inueniri non poſſe, vt ob id potius quandiu eo frui licet eum auidè amplecti deberent, quam ante tempus ipſum vellent perdere. Dicit ergo: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum, & vado ad eum qui me miſit. In qua oratione coniunctio (&) poteſt accipi vt aliquoties, pro cauſali, quia, vt ſit ſenſus, modico tẽpore vobiſcum ſum, quia vado, hoc eſt, mox iturus ſum, &c. Aut potius hic eſt ſenſus. Adhuc modicũ tempus vobiſcum ſum, & poſt illud tempus vado ad eum qui me miſit. Hac autem ſentẽtia dupliciter ſignificat Dominus ſuam mortẽ fore ſibi voluntariam, nempe & quia aſſerit ſe fore cum eis, idque modico tempore, nimirum tempore ſex menſium, & quia dicit ſe iterũ ad eum qui ſe miſit. Nam ire, aut abire voluntatis eſt. Rurſum hac ſententia bis reprimit Dominus conatum eorum qui venerant eum comprehenſuri, nempe & quia dicit ſe adhuc aliquandiu fore cum eis, quantumuis id illi impedire conarentur, & quia dicit ſe iturum ad Deum, qui miſit illum, veluti

eos terrere volens, quaſi de ipſis apud Patrem ſit conqueſturus, eoſque accuſaturus. Eoſdem autem etiam magis adhuc reprimit cum ſubiicit:

Quæretis me, tunc ſcilicet, *& non inuenietis*. Quæ verba ſic intelligenda ſunt, vbi abiero ad eum qui me miſit, tum pleriq; veſtrum quærent & deſiderabunt præſentiam meam corporalem, cupiẽtes, ſicut modo, audire me docentem, & videre mea ſigna: ſed non inuenient præſentiam meam corporalem. Iam quod ſequitur, *Et vbi ego ſum, vos non poteſtis venire*, ſignificat Dominus his verbis ſe eo loci futurum, quo illi per humanæ naturæ imbecillitatem conſcendere & venire non poſſunt. Sic enim intellecta hæc ſentẽtia & Iudæis competit, & Apoſtolis, quibus Ioan. 13. dicit: Sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non poteſtis venire. Senſus itaque eſt. Quæretis me abſentem, ſed non inuenietis me præſentem vobis corporaliter, quia vbi ego ero tum, & iam ſum per diuinitatem vos non poteritis venire, veſtra ſcilicet opera, aut quandiu grauati eſtis hoc mortali corpore, in quo me quæretis.

Dixerunt ergo Iudæi ad ſemetipſos, Quo hic *iturus eſt, quia, &c.* Cum Iudæi prædictum Domini ſermonem non intelligerent, & per odium in Dominum non intellecta ſtuderent in calumniam, & deriſum trahere, vt fieri ſolet ab his, qui eius quem odiunt verba non intelligunt, dixerunt ad ſe inuicem, aut inter ſeſe. Quo hic iturus eſt, quia non inueniemus eum? Nũquid, *in diſperſionem Gentium*, hoc eſt ad Gentes diſperſas, & diffuſas per vniuerſum terrarum orbem eſt iturus, & relicta terra hac ſancta, ac populo Dei ſancto docturus impias & profanas Gẽtes? Sermo certè inſaniam ſummam ſimul & ſuperbiam præ ſe ferens. Inſaniam quidẽ, quia ex eo quod dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego ſum vos non poteſtis venire, intellexerunt ſignificatum ipſum iturum ad Gentes, quaſi non poſſent & ipſi eo venire, quorum conſanguinei iam ex magna parte in omnes Gentes erant diſperſi. Superbiam verò, quia digniores ſe reputabant, quàm qui Gẽtes accedere vellent.

In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis, &c. Cum dies iſte huius feſtiuitatis nouiſſimus hic dicatur fuiſſe magnus, & certũ ſit eum dici magnum ob quietem in eo die agendam, intelligendum eſt potius hunc fuiſſe octauum, quam ſeptimũ diem vt volunt quidam. Nam dies octauus ſicut & primus celeber erat, & ſanctus; ſic vt in illo nullũ opus fieri poſſet, vt ſatis patet ex his quæ cap. Leui. 23. dicuntur, vbi ſcribitur, Die primo & die octauo erit ſabbatum, hoc eſt requies, nulla facta mentione de ſingulari obſeruatione diei ſeptimæ. Hic autẽ dies opportunè à Domino delectus eſt, ad ſublimen huius doctrinæ commendationẽ & omnium ad ſe imitationẽ: tùm ob maximum auditorum numerum tunc pręſentem,

tùm

tùm quod iam omnes de reditu cogitarent, quibus proinde iter ingreſſurus Dominus parare voluit viaticum fidei Euangelicæ, tum etiã vt magni feſti diẽ eximium,& vltimum inſigni ſermone conſecraret,& terminaret. Itaque eo die tanquam cęteris commodiore ſtans Dominus,& non ſolum apertè de ſe loquens, ſed etiã intenta voce clamans,tum propter turbæ multitudinẽ, vt ab omnibus audiretur,tum vt oſtenderet ſe neminem formidare,ac poſtremum reipſa declararet ſe dicturum, quæ magnopere referret omnes ſcire,& audiret omnes veram ſitientes doctrinam,& ſalutem dulciter inuitat, vt ad ſe fontem vitæ exuberantiſſimum veniant,& bibant potum illum ſalutarem,qui animã reficiat, & omnem æſtum cupiditatum huius mundi reſtinguat.

Si quis, inquit, *ſitit, veniat ad me & bibat*. Dum dicit, Si quis, ſignificat ſe nec velle excludere quenquam volentem nec velle compellere quenquam nolentem,ſed paratum eſſe quemuis volentem ſuſcipere, modo veniat ſitiens,hoc eſt ardenter deſiderãs ſpiritualia ſcilicet bona,ſalutarem doctrinam,ac veram ſalutem. [Poſſet tamen fortè intelligi Dominus vt abſolutè dicit,Si quis ſitit,etiam loqui de quouis ſitiente,etſi needum habeat ſitim ſpiritualium rerum,vt inuitet Dominus etiam eos, qui ſitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates. Nam & hi ſi ad Chriſtum venerint, haurire ex eo poterunt vnde ſuam ſitim reſtinguant, in quo veriores honores,diuitiæ,&voluptates percipiuntur quã in mundo,per quem etiam ſitis illa terrenarum rerum tollitur. Quod enim Dominus hic dicit: Si quis ſitit,idem eſt cum eo,quod habetur Iſa. 55. Omnes ſitientes venite ad aquas, adeo vt videri poſſit Dominus ad illũ locum hic alluſiſſe, ac ſignificare voluiſſe ſe eſſe eum de quo ibi loquitur Propheta. Porrò apud Iſaïam nomine ſitiẽtium generaliter etiam comprehendi eos qui ſitiũt terrena omnino apparet ex his,quę ſequuntur: Quare appenditis argentum veſtrũ non in panibus,&c. Quibus verbis videtur increpare eos, qui terrena ſectantur,quæ verè ſatiare mentem hominis non poſſunt.] Cum autem Dominus ſitientes inuitat ad ſe dicens: *Veniat ad me*, ſignificat ſe fontem omnis boni, ac dehortatur illos ne eant ad huius mundi Sapientes,ac ad Phariſæos, quorum doctrina dilutior eſt, & frigidior,quam vt ſitim reſtinguere poſſit, item quæ ne à vanis mundi rebus quærant ſuæ ſiti ſatisfieri. Non ſolum autem exigit vt ad ſe veniat,qui ſitit,ſed etiam vt bibat. Venit ad Chriſtum, qui cupidus eſt audiendi doctrinam eius, bibit autem ex fonte Chriſti qui credit eius ſermonibus, ac credendo haurit ſpiritum Euangelicum. Aut venit,qui credit,bibit,qui per charitatem Chriſtum ſibi incorporat. Sicut ergo ſitienti corporaliter opus eſt non tantum ire ad fontem,ſed etiam bibere ex eo: ita non ſatis eſt venire ad Chriſtum,ſed ex eodem bibere oportet, credendo in eum

fide

fide per charitatem formata. Et quoniam venire ad Chriſtum, & bibere ex eo eſt credere in ipſum, ideo bene ſubiungit:

Qui credit in me ſicut dicit Scriptura, &c. Cùm enim dicendum videretur, qui bibit ex me, dicit, qui credit in me, vt exponeret quid ſit venire ad ipſum & bibere. Vult autem hac ſignificare ſententia fructum, quem conſecuturi ſint bibentes ex ipſo, videlicet quod non tantum illorum ſiti ſatisfiet, ſed adeo ſint replendi ex potatione huius fontis, vt ex ipſis flumina ſint profluxura, idque aquæ viuæ, ac perpetuo currentis, ad irrigandum, & reficiendum etiam alios. Cæterum illud, *Sicut dicit ſcriptura*, incertum eſt an præcedentibus coniungi debeat, an ſequētibus. D. Hiero. ſequentibus connectit, ideoq; ſi placeat eius diſtinctio, dicendum Dominum alludere ad ea loca, in quibus per Prophetas abundantia gratiæ ſpiritualis credentibus communicanda per flumen promittitur vt Iſa. 41. 42. 43. 44. 48. Ezech. 36 Ioan. 2.

Flumina, inquit Dominus, *de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Per vētrem: cor, & mentem hominis ſignificat, quæ ſicut venter è fonte illo primo qui eſt Chriſtus, in ſe ſuſcipit aquam ſpiritualem, idq; adeo copioſè, vt & ipſa fiat fons, imò vt flumina aquæ viuæ de ſe effundat, hoc eſt copiam ſpiritualium operationum, & effectuum, qua homo ſemper ad meliora proficiat, & alios quoque irriget, fœcundet, & ſecum trahat: quemadmodum flumina multo impetu delata, & circumiacentes agros fœcundant, & occurrentia omnia ſimul corripiunt. Ergo per flumina aquæ viuæ intelligitur ipſe Spiritus ſanctus, & copia gratia ſpiritualis in mente hominis diffuſa: quæ fluere dicitur ex ventre hominis, quia per externas operationes ſeſe prodit, & velut ſcaturit. Hic enim intellectus magis conuenit alteri loco ſimili, qui eſt ſupra Ioan. 4. & rurſum ſequentibus. Nam Ioannes exponens metaphoricum Domini ſermonem ſubiicit:

Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes, &c. Quo ſatis ſignificat per flumina aquæ viuę, ipſum Spiritum eſſe intelligendum, qui pluraliter per flumina eſt ſignificatus, propter largitatem gratiæ, & donorum, quæ credentes erant accepturi, poſt aſcenſionem ſcilicet. Quare autem Euangeliſta dixerit Domini verbum intelligendum de ſpiritu, quem credentes non tum accipiebant, ſed erant accepturi, ſubiungit rationem dicens:

Nondum enim erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. Græca habent, nondū erat Spiritus ſanctus, quomodo etiam legiſſe D. Auguſtinum ſatis patet ex ipſius commentariis. Nec eſt quicquam periculi in illa Græcorum lectione, ſenſus enim eſt, vt indicat Auguſt. Spiritum ſanctum nondum fuiſſe in credentibus, quod tamen rurſum intelligi debet, ſicut & noſtra litera, de ſpiritu ſenſibiliter, & communiter dando credentibus in ea

copia,

copia, vt eſſet in eis velut flumina aquæ viuæ, qui ad modum datus eſt in die Pentecoſtes, & poſtea. Atque hunc ſenſum ſatis indicat Euangeliſta, dum & pręmittit de ſpiritu, quē accepturi erant credentes, & ſubdit de Chriſti glorificatione, poſtquam Spiritus erat dandus. [Cauſa autem quare ante Chriſti glorificationem, hoc eſt aſcenſionem non ſit datus, nec debuerit dari Spiritus eo modo prædicto duplex potiſſimum eſt. Vna ex parte Chriſti, nēpe quia dare Spiritum tam communiter, & tam copiosè erat Chriſti iam regnantis, & de deuicta morte, ac abolita per crucem inimicitia inter Deum, & hominem triumphantis: vt orbis videret quid morte ſua nobis apud Patrem humano generi prius offenſum, impetraſſet. Altera ex parte diſcipulorum & omnium credētium, nempè quod hi quamdiu Chriſtum ſecundum carnem cognouerunt, & antequam ille in cœlos conſcendiſſet, non habebant dignam adhuc de Domino exiſtimationem, nec illius plenitudinis ſpiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cena, Si inquit, non abiero, paracletus non veniet ad vos, &c.]

Ex illa ergo turba cum audiſſent hos ſermones eius, &c. Cum inquit, audiſſent hos, id eſt, tales ſermones plenos ſcilicet cęleſti doctrina, commoti & celſitudine verborum, & dicentis efficacia, *dixerunt plerique: Hic eſt verè Propheta.* Non additur Græcis articulus ad nomen, Propheta: vt intelligamus hos tantum ſimpliciter aſſeruiſſe eum eſſe Prophetam aliquem quomodo Samaritana illa dicens: Domine video quia Propheta es tu. Alij verò magnificentius de Domino ſentientes, non tantum Prophetam eſſe, ſed etiam Chriſtum illum expectatū: vnde hic Græcis eſt articulus ὁ χριστὸς. His quidam contra dicebant, quod cum Scriptura promitteret Chriſtum naſciturum ex ſemine Dauid, & ciuitate Bethleē, Ieſum Galilæum putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiam natum: ac proinde nec natum eſſe ex ſemine Dauid, ſed ex parētibus Galilæis, non Iudæis. His Dominus nil reſpondet, nec ſcrupum hunc illis eximere ſtuduit, quod malitiosè hæc loquerentur, nec veritatis diſcendæ eſſent auidi: quam ſi diſcere cupiuiſſent Dominum acceſſiſſent: ſcrupum ſuum illi proponentes: aut ex aliis facilè cognoſcere potuiſſent eum fuiſſe ex ſemine Dauid, quandoquidem id multis fuerat cognitum: ex parentibus item & cognatis intelligere potuiſſent nō in Nazareth, ſed in Bethleem ipſum fuiſſe natum. Itaque quibuſdam aſſerentibus ipſum eſſe Chriſtum, aliis autem negantibus, *diſſenſio facta eſt in turba propter eum.* Quidam verò vtpote qui peiores erant, & immoderatiores, non tantum verbis glorię Chriſti aduerſabantur, ſed etiam manus illis appetebāt iniicere, verum vt & prius, eorum conatus & ſtudium diuina virtute reprehenſum eſt: adeo vt & ſatellites, qui miſſi fuerant ad cōprehēdendum ipſum, re infecta redierint ad Dominos ſuos. Porrò

cum

cum ex præcedentibus appareat miniſtros hos miſſos fuiſſe ante nouiſſimum feſtiuitatis diem,& iam ſignificetur in nouiſſimo die veniſſe ipſos ad Principes & Phariſæos:intelligendũ non eodem die miſſos fuiſſe,& rediiſſe,ſed illos forte Dominum diuerſis diebus audiiſſe docentem,& expectaſſe tempus, & locũ oportunum comprehendendi Dominum : aut pridie huius diei fuiſſe miſſos, & hoc die ad ſuos Dominos rediiſſe. Cæterum vt in Pontificibus,hoc eſt principibus Sacerdotum (Græcè enim eſt ἀρχιερεῖς)& Phariſæis ardens ſtudium perdendi Dominum apparet , cum dicunt:Quare non adduxiſtis illum ? ita in ſatellitum verbis obſeruandum quale de Domino perhibeant teſtimonium. *Nunquam*, inquiunt, *ſic homo locutus eſt,ſicut hic loquitur*.Significantes ſe non metu multitudinis, aut alia quauis ſimili cauſa omiſiſſe, quæ imperata erant , ſed quod ſermone eius ita eſſent transformati , vt quod decreuerant, reluctantibus animis perficere non potuerint. Quanquam autem ſatellitum teſtimonium Principes Sacerdotum & Phariſæos peſſimè haberet , eóſque non parum grauaret, diſſimulant tamen furorem animi ſui, miniſtris mitius quàm pro cogitationum veſania loquentes. Quid,inquiunt , accidit vobis? Num etiam vos,qui noſtri eſtis, nec ad promiſcuã multitudinem pertinetis ſeducti eſtis ab illo , ſicut imperita turba? An non perpenditis neminem ex optimatibus , aut Phariſæis , apud quos eſt legis cognitio, credere in eum?in quem certe credituri eſſent,niſi perſuaſi eſſent doctrinam eius à lege Moſaica diſcrepare , quos proinde vos magis ſequi debetis,quam turbam,quæ ignorans legem,Deo eſt execrabilis,& maledicta.

*Dixit Nicodemus ad eos, qui venit ad Ieſum nocte, qui erat , &c.*In tam frequenti cõcilio Phariſæorum, & Pontificum,præter vnum non eſt repertus, qui in tam ſceleſtis molitionibus innocentiæ,& iuſtitiæ patrocinaretur:per quem tamen declaratum ſatis eſt & illos falſo dixiſſe , nullum principum credidiſſe in Ieſum , & nuſquam deeſſe qui veritati faueant ac innocentiam ament. Hic erat Nicodemus ille,de quo Ioan.3.Qui ex congreſſu quondam habito cum Ieſu , etſi nondum adeo profeciſſet, vt crederet illum eſſe Meſſiam, aut vt pro eo hominum gloriam contemneret : tantum tamen profecit, vt iam aliquouſque Domino patrocinaretur.Verum quoniam ſociorum ſuorum in Ieſum furorem aduertit, & illorum timuit malitiam authoritate armatam:ſic ſuum moderatus eſt patrocinium , vt ſuum erga Ieſum affectum bonum nõ apertè proderet, nec illum commendaret , ſed tantum legis cuius erant profeſſores,eos admoneret : velut zelo legis ea loquens pro Ieſu, quæ pro malo quoque viro , ſed nondum conuicto dici poterat.

Nunquid,inquit,*lex noſtra iudicat quenquam, &c.*q.d.Nos legem profitemur,& de ea gloriamini, turbam ob legis ignorantiã exe-

crantes:verum videte num quod Ieſum condemnatis inauditum, cúmque perdere quæritis, conueniat legi quam profitemur. Num lex noſtra iudicat,& condemnat hominem ſi non prius illum audierit pro ſe loquentem, *& cognouerit quid faciat*, hoc eſt excuſſerit ea quæ facit, qui defertur. Saltē hoc iuris tribuatur huic quod eſt commune omnium, & quod à lege conceditur etiam maleficis. Porro ad hoc tam æquum, támque ciuile Nicodemi patrocinium, cum non haberent, quod hiſcerent:non ſolum non reſipiſcunt, nec placantur, ſed ipſius etiam authoritate contempta conuitio petunt hominem, inſurgentes contra eum, quaſi non zelo legis dixerit, quæ dixit, ſed ex affectu erga Ieſum: pro more eorum, qui nolentes audire ſana conſilia, reddunt ſuſpectos eos, qui bene conſulunt, tanquam ex affectu loquentes.

Nunquid, inquit, *etiam tu Galilæus es?* id eſt, nunquid etiam tu es patria Galilęus, vt ob communem cum homine iſto patriam huic faueas, quemadmodum reliqui Galilæi? Vnde ſubiiciunt:

Scrutare ſcripturas & vide, ideſt, cognoſce *quod à Galilæa Propheta non ſurgit.* Græca habent præteritum ſurrexit, & nomini Propheta non additur articulus, vt non voluerint ſignificare illum ſingularem Prophetam inde non expectandum, ſed neminem Prophetarum præcedentium inde exortum fuiſſe,& ex præteritis ſignificent colligendum de præſentibus.

Et reuerſi ſunt vnuſquiſque in domum ſuam. Ad hoc profecit Nicodemi iuſtum, etſi non ſufficiens patrocinium, vt eius interpellatione in præſens malignum hoc concilium diſſolueretur. Itaque prædictis vltro, citroq; tractatis, dimiſſum eſt concilium, ac ſuam quiſq; domum abiit, dilata, non mutata ſacrilega voluntate. Nondum enim venerat tempus Ieſu.

Adulteram mulierem abſoluit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVI.

IEſus autem perrexit in montem Oliueti, & diluculò iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & ſedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Phariſæi mulierem in adulterio deprehenſam, & ſtatuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magiſter, hæc mulier modò deprehenſa eſt in adulterio: In lege autem Moyſes mandauit nobis huiuſmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt poſſent accuſare eum. Ieſus autem inclinans ſe deorſum, digito ſcribebat in terra. Cum ergo perſeuerarent interrogantes eum, erexit ſe, & dixit eis: Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum ſe inclinãs ſcribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus poſt vnum exibant, incipientes à ſenioribus, & remanſit ſolus Ieſus, & mulier in medio

medio ſtans. Erigens autem ſe Ieſus, dicit ei: Mulier vbi ſunt qui te accuſabant? nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Ieſus: Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

Ieſus autem perrexit in montem Oliueti, &c. Quanquam aliquando de Hiſtoriæ huius firmitate dubitare licuit: nunc tamen propter Eccleſiæ conſenſum dubitare non licet, ſicut nec de Hiſtoria Suſannæ. Dicit ergo Euangeliſta quod Phariſæis diſcedentibus in domos ſuas, Ieſus poſtquam tota die populum docuiſſet, nec eſſet qui in Ieruſalem illum inuitaret: conceſſit in montem Oliueti, aut vt eſt Græcè Oliuarum, ſic dictum ob multitudinem olearum ibi naſcentium. Quanquam autem ingrati eſſent Hieroſolymitani, & propter metum Principum, nemo auderet illum recipere in domum ſuam: Dominus tamen non ceſſans à benefaciendo, ſed præ ſe ferens, quam ardenter cuperet hominum ſalutem, & ob eam nihil metueret Phariſæorum impias conſpirationes, ipſo diluculo docendi gratia reuerſus eſt in templum, omníſque populus ſuauitate doctrinæ Chriſti prius deguſtatæ illectus, certatim confluit ad ipſum, vt eodem cibo ſpirituali paſcatur, ac reficiatur. Itaque hunc populi ardorem pius Dominus ſuo non fraudauit deſiderio, ſed ſedens docebat eos, & eſurientibus pabula vitæ miniſtrabat. Domino autem in docendo, & populo in audiendo occupato. *Mons Oliueti.*

Scribæ & Phariſæi, inſidias ſtruunt, & apud ſe machinantur, qua ratione deprehendant in eo vel aliquam accuſationis cauſam, quam vt naciſcantur: *Mulierem in adulterio deprahenſam adducunt ad eum.* Quaſi ſciſcitaturi eius ſententiam & pariter ſtare eius iudicio. Itaque *eam ſtatuunt in medio*, id eſt, ante oculos Ieſu, & venenato animo, fictóque ore hæc illi verba proponunt. *Magiſter, hæc mulier modo in adulterio deprehenſa eſt, &c.* His verborum blanditiis, & ſermone adulatorio Phariſæi ſuæ malitiæ virus abſcondere ſatagunt, vt ſuarum fraudum laqueis Dominum facilius implicent, & inuoluant incautum. Proponunt criminis magnitudinem, & certitudinem dicentes mulierem, non modo adulteraſſe, ſed modo deprehenſam in adulterio. Addunt Moſis legem, qua Leuit. 20. ſancitum eſt adulteros, & adulteras lapidibus obruendos eſſe. ac tum demum ſententiam eius requirebant, non diſcendi gratia, ſed tentandi, hoc eſt experiundi, num eam eſſet contra legem abſoluturus, vt ſi hoc faceret, poſſent eum accuſare tanquam manifeſtè contrarium legi diuinæ. Itaque illud *Vt poſſent accuſare eum*, ſic eſt accipiendum, vt poſſent eum accuſare tanquam legis tranſgreſſorem, contra quam omnino credebant eum iudicaturum.

Ieſus autem inclinans ſe deorſum digito ſcribebat in terra. Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius conſcientiam nihil omnino

nino quantumuis occultum fugiebat, imprimis quidem non oratione, ſed facto illis reſpondet, inclinans ſe deorſum, & digito ſcribens in terra. Quid autem ſcripſerit incertum eſt, quanquam veriſimile ſit tale fuiſſe, quod ad incutiendum illis pudorē momentum aliquod attulerit. Vnde D. Hieron. lib. 2. contra Pelagianos intelligit eum ſcripſiſſe accuſantium, & omnium mortalium peccata. Proinde cauſa vna cur Dominus modo in terra ſcripſerit, & ſeſe inclinauerit deorſum eſt, vt ipſe ſuo facto accuſatores admoneret demiſſo faſtu, & ſupercilio deſcendere intra ſemetipſos, & iuxta diuinam legem excutere conſcientiam ſuā, ac tales ſe exhibere erga proximū, qualē experiri vellent erga ſe iudicem Deum. Altera cauſa magis myſtica eſt, vt oſtenderet ſe eū eſſe, qui quondam digito legem in tabulis ſcripſit lapideis. Cæterū dum conſideramus quod Dominus etiam ſecundo ſcripſerit in terra, idque omnes factum dicant, vt Dominus velut aliud agens, illis præberet citra pudorem abeundi locum: videri poſſet etiam ob id primò ſcripſiſſe, vt dum velut aliud agebat, quàm ab eo petebatur, ſignificaret ad ſe non pertinere, vt illorum quæſtioni ſatisfaceret: de qua quid agendū eſſet apertè ex lege edocti erant. Vnde æditio Complutenſis poſt illa verba, ſcribebat in terra, hoc loco addit *μὴ προσποιούμενος*, id eſt, diſſimulans, aut propoſitam quæſtionem non ad ſe aſſumens. Cui benè conuenit, quod ſequitur:

Quid ſcripſerit in terra.

Cum ergo perſeuerarent interrogantes. Hoc eſt, interrogare eum: quo ſignificatur Dominum velut coactum illorum improba poſtulatione, ad diffinitionem cauſæ propoſitæ proceſſiſſe. Quam ſic diuina ſua ſapientia temperauit, vt eluderet eorum expectationem, & ſic eriperet peccatricem è manibus lapidantium, vt tamen contra legem eam non abſolueret: ne poſſet accuſari tanquam legi contrarius, contra legem eam abſoluendo, aut contra ſuam manſuetudinem & officium faceret, ſecundum legem eam condemnando: cum non veniſſet in mundum ad condemnandum ipſum, ſed ad ſaluandum. Sententia autem quam manſuetus ſimul, & iuſtus Dominus ſua ſapientia mirabili protulit erat:

Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat. Non dicit, Qui ſine peccato eſt, ne ſeipſum ad lapidandum eam conſtringeret propria ſententia, ſed qui ſine peccato eſt veſtrum: vt illos à mulieris impetitione ceſſare faceret. Itaque ſententia hac audita, non amplius ibi morandum rati.

Vnus poſt alium exibat, incipientes à ſenioribus vſque ad poſtremos. Siue quia ſeruare volebant ætatis ordinem, vt poſtremi primis exitum deferrent, ſiue quia ſèniores grauiorū ſibi criminum conſcij erant. At Dominus data ſententia iterum ſe inclinans: *digito ſcribebat in terra*, tum vt, ſicut dictum eſt, vultum alio vertens liberiorem illis exeundi fiduciam præberet, tum vt iudicaret iudicem

non

non ſolum ante ſententiam, ſed & poſt intra ſe debere deſcēdere ac perpendere: num quid tale commiſerit quod in alio iudicat, & punit, tum vt oſtenderet ſe digito ſuo ſcripturum ſecundam legem in mentibus hominum, ſicut olim in lapideis tabulis ſecundo lex digito Dei fuit ſcripta. Digreſſis accuſatoribus *remanſit Ieſus ſolus*, excluſis ſcilicet tentatoribus, nō autem diſcipulis, *& mulier ſtans in medio*, id eſt, coram Ieſu, in loco, in quo prius eam Phariſæi ſtatuerant. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt ſolitudinem, & mulierem trepidam, blandè compellans illam dixit: *Mulier vbi ſunt, qui te accuſabant?* Quærit autem non tanquam ignorans, ſed vt ſpem mulieris augeret: ſignificans ſe non poſſe eā abſentibus accuſatoribus condemnare, quos præſentes pudore ſuffuſos diſcedere fecit. Addit autem: *Nemo te condemnauit?* vt muliere confitente neminem ſe condemnaſſe, locus eſſet ſuæ ſententiæ, & omnibus conſtaret ſe in nullius præiudicium illam abſoluere. Itaque cum iam & deficerent accuſatores, & condemnatam eam non eſſe conſtaret: Dominus qui prius iuſtitiæ plenam protulit ſententiam, eáque pudefactos aduerſarios repulit, modo miſericordiæ & manſuetudinis protulit ſententiam, qua trepidam mulierem à metu liberatam, à ſe tranquillam dimiſit.

Nec ego, inquit, *te condemnabo*, aut, vt eſt Græcè, condemno, q.d. Quandoquidem illi te reliquerunt indemnatam, nec ego illis futurus ſum inclementior: quanquam ſecundum ſententiam ſupra à me prolatam metuere poſſes, ne ego qui ſine peccato ſum, te ſim condemnaturus. Non enim veni ad condemnandum, ſed ad ſaluandum peccatores. Proinde *vade* de remiſſo à me tibi peccato ſecura. Verum ne culpare quis Dominū poſſet, quaſi peccatis faueret, & Dominus ipſe doceret, quod ſit verè pœnitentis officium adiecit: *& noli amplius peccare*, aut vt eſt Græcè, ne amplius pecces.

Rurſum docet in templo, & lapidantium ſe manibus eripit. Ioan. 8.

CAPVT LXXVII.

Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus, dicens: Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Phariſæi: Tu de te ipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum. Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Etſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, verum eſt teſtimonium meum: quia ſcio vnde veni, & quo vado: vos autem neſcitis vnde venio, aut quò vado: vos ſecundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam: & ſi iudico ego, iudicium meum verum eſt, quia ſolus non ſum, ſed ego, & qui miſit me, pater.

Et in lege veſtra ſcriptum eſt: Quia duorum hominum teſtimonium verum eſt. Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de meipſo, & teſtimonium perhibet de me, qui miſit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi eſt pater tuus? Reſpondit Ieſus: Neque me ſcitis, neque patrem meum: ſi me ſciretis forſitan & patrem meum ſciretis. Hæc verba locutus eſt Ieſus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Ieſus: Ego vado & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos non poteſtis venire. Dicebant ergo Iudæi: Nunquid interficiet ſemetipſum, quia dicit: Quo ego vado, vos non poteſtis venire? Et dicebat eis: Vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis veſtris. Si enim non credideritis, quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro. Dicebant ergo ei. Tu quis es? Dixit eis Ieſus: Principium qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: ſed qui me miſit verax eſt, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognouerunt quia patrem eis dicebat Deum. Dixit ergo eis Ieſus. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoſcetis quia ego ſum, & à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me miſit, mecum eſt, & non reliquit me ſolum: quia ego, quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos: Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Reſponderunt ei: Semen Abrahæ ſumus & nemini ſeruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Reſpondit eis Ieſus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati: ſeruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere, quia ſermo meus non capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor: & vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Reſponderunt, & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus: Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus ſum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris veſtri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non ſumus nati, vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Ieſus: Si Deus pater veſter eſſet, diligeritis vtique me, ego enim ex Deo proceſſi & veni: neque enim à meipſo veni, ſed ille me miſit. Quare loquelam meam nō cognoſcitis? Quia non poteſtis audire ſermonem meum. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax eſt, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: Propterea vos non auditis,

quia

quia ex Deo non eſtis. Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Reſpondit Ieſus: Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico Patrem meum, & vos inhonoraſtis me. Ego autem non quæro gloriam meam, eſt qui quærat & iudicet. Amen, amen dico vobis: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus, quia dæmonium habes. Abraham mortuus eſt, & Prophetæ. Et tu dicis: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt & Prophetæ mortui ſunt? Quem teipſum facis? Reſpondit Ieſus: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: eſt pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis: Quia Deus veſter eſt, & non cognouiſtis eum. ego autē noui eum. Et ſi dixero, quia non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax. Sed ſcio eū, & ſermonē eius ſeruo. Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum: & vidit, & gauiſus eſt. Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti? Dixit eis Ieſus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum. Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum. Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit de templo.

Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus, dicēs: Ego ſum lux mundi. Quoniam ſupra Nicodemus Phariſæos inuitauit (nam ſuperiorem hiſtoriam conſtat eſſe ſuperadditam) ad audiendum Ieſum, & cognoſcendum quis ipſe eſſet, & quid faceret: poteſt videri Iudæos poſtera die conueniſſe ad audiendum illum: ac Dominum conſcium eorum, quæ de ſe dicta eſſent, cœpiſſe iam illis præſentibus aperire, quis eſſet. Verum magis nobis ſpectandum quid, quam qua occaſione Dominus ſit locutus.

Lux mūdi Chriſtus.

Ego (inquit) *ſum lux,* non ſolum ſolius Iudææ, *ſed totius mundi,* hoc eſt omnium hominum. Lucem autem ſe vocat, & ſecundum diuinam, & ſecundum humanam naturam. Secundum enim diuinam naturam lux eſt: quia ſecundum eam mentes hominum occultis ſuis radiis perſtringit, ſuggerens quæ ſunt iuſta & ſalutaria. Secundum humanam item naturam lux eſt, quia in aſſumpta humanitate verbo ſimul & exemplo fugatis ignorantiæ & peccatorum tenebris docuit, & demonſtratur, quæ ſunt iuſtitiæ, & virtutis. Porrò cum in ſcripturis per tenebras metaphoricè non ſolum errores & peccata, ſed etiam afflictiones & mentis anguſtię ſignificentur, & per lucem lætitia & recreatio: rectè etiam intellexerimus Dominum ſe vocare lucem mundi, quod per ſuum Euangelium, ac ſaluriferum nuncium afflictas omnes mentes venerit exhilaraturus. Emphaticè autem dicit: Ego ſum lux mundi, ſignificans præter ſe neminem eſſe lucem mundi, & ſi quis ſit, per ipſum eſſe, participatione ſcilicet ſui luminis, ratione cuius Apoſtolos ſupra dixit eſſe lucem mundi. Quoniam autem Dominus ſe lucem vocauit, hinc in allegoria hac perſiſtens adijcit:

Qui ſequitur me, non ambulat. Aut vt eſt Græcè,& apud Auguſt. non ambulabit,hoc eſt,non conuerſabitur in tenebris ignorantiæ ſcilicet,& peccatorum: *ſed habebit lumen vitæ,* hoc eſt lumen,quod hic vitam animæ largitur, aut quod ambulãtem deducit ad vitam æternam. Hoc lumen eſt Chriſtus ipſe,aut Spiritus eius ſanctus, qui per ſuam gratiam habitans in mentibus fidelium prælucet eis, demonſtrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam quis perueniat. Non dicit autem Dominus, quia lux ſum mundi, ideo per me omnes accipiunt lumen vitæ:ſed qui ſequitur me, credendo ſcilicet & obediendo mihi habebit lumen vitæ. Sicut enim ſol viſibilis,etſi ſit totius mundi lux,non præbet lumen cæcis,& oculos ſuos claudentibus:ita nec ſpiritualis iſta mundi lux lumen ſuũ illis præbet,qui eam oblatam amplecti nolunt.

Dixerunt ergo ei Phariſæi: Tu de te ipſo teſtimonium perhibes, &c. Quoniam magnifica de ſe Dominus dixerat, Phariſæi purum hominem eſſe credentes,& malitioſè ſemper Domini dicta euertere ſtudentes occurrerunt,dicentes: Tu de teipſo, &c. ideóque teſtimonium tuum non eſt tanquam verum recipiendum. Non enim creditur proprio hominis de ſe teſtimonio, ob falſitatis ſuſpitionem,quod ex nimio ſuiipſius amore profectum credatur. Itaque Dominus huic obiectioni reſpondet tribus rationibus, quibus oſtendit ſe non eſſe ſicut illi putabant, purum hominem,ſed Deũ: vt ob id ipſius de ſe teſtimonio ſit meritò credendum, nec de falſitate poſſit eſſe ſuſpectum. Prima ratio eſt:

Et ſi ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, verumtamen eſt teſtimonium meum,quia ſcio vnde venio, pro veni,in hunc mundum ſcilicet, *& quo vado,* pro vadam,hoc eſt,ſcio quod ſim filius Dei,qui è ſinu Patris in hunc mundum deſcendi per aſſumptionem humanæ naturæ,quíque eandem paulo poſt ſum ſubuecturus in dexteram, & gloriam Patris. Ideóque non dubito de meipſo teſtimonium perhibere,& teſtimonium meum verum aſſeuerare. Vos autem neſcitis qui ſim,vnde ſcilicet venerim,aut quò vadam,atque ob id meũ de me teſtimonium tanquam puri hominis reijcitis. Secunda ratio,qua etiam Dominus inter ſe & Phariſæos diſcretionem facit eſt:vos iudicatis de rebus, & perſonis ſecundum carnem, hoc eſt carnali,& humano iudicio,ideóque iudicium veſtrum frequenter non eſt verum & iuſtum,quemadmodum patet in iudicio,quo de me iudicatis. Ego verò etſi pro meo officio nunc neminem iudicem (non enim veni vt iudicem mundum, ſed vt ſaluificem) tamen ſi velim modo de quibuſdam iudicare, & ſi quando quid de me,aut aliis iudicem, iudicium meum non eſt ſicut veſtrum, carnale,ac proinde falſum, ſed verum eſt:quia in iudicando non ſum ego ſolus,ſed mecũ iudicat qui miſit me Pater: cum quo vt vnius ſum,& indiuiduæ naturæ, ita & indiuiſæ voluntatis & actionis:

Ex

Ex ſuperiori autem explicatione patet quomodo accipiendum ſit illud: *Ego non iudico quenquam, &c.* Quanquam idem, & melius fortè accipi poſſit hoc modo: Ego à me ipſo non iudicio quenquam. Aut quod idem eſt: Ego ſolus, & tanquam homo tantum, vt vos me videtis, & eſſe putatis. Nam hunc ſenſum Dominus in his, quæ modo ſequuntur, indicare videtur. Tertia ratio eſt:

Et in lege veſtra ſcriptum eſt: quia, id eſt, quod *duorum hominum*, teſtimonium verum eſt, hoc eſt, pro vero habendum eſt, cum dicitur Deuter. 19. In ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum. Ex quibus verbis non conſequitur duorum teſtimonium ſemper eſſe verum, vt non eſt ſemper verum: ſed pro vero habendum ſecundum legis conſtitutionem. Sub hac autem lege Dominus, ſic ſubaſſumit:

Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de me ipſo. Quatenus ſcilicet diuina natura perhibet teſtimonium de homine, quem cernitis: *Et teſtimonium perhibet de me, qui miſit me Pater.* Ex quibus relinquit nobis inferendum Dominus, quod propter auditorum incapacitatem noluit ipſe inferre: Ergo ſi ſecundum legem duorum hominũ teſtimonium, qui & falli poſſunt, & fallere legitimum habetur, & pro vero recipitur: multò magis duarum perſonarum diuinarum, in quas nulla fallaciæ, aut erroris ſuſpicio cadere poteſt.

Dicebant ergo ei, vbi eſt Pater tuus? Quoniam audierant eum Patris ſui mentionem facientem, rogant vbi ſit Pater ille, de quo loquebatur. Rogant autem malitioſa, & ſubdola mente, vt eſt veriſimile. Nam ex Domini verbis æquè facilè intelligere nunc potuerunt ipſum vocare Patrem ſuum Deum, atque id intellexerunt ſupra Ioannis quinto, quando dixerat: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipſum apertè confiteri Patrem ſuum eſſe Deum, vt haberent manifeſtius inſtam cauſam accuſandi, & perſequendi ipſum. Dicunt ergo: Vbi eſt Pater tuus, vt adeuntes ſcilicet illum audiamus quod de te teſtimonium perhibeat. Porrò huic quæſtioni Dominus non directè reſpondet, ſed quoniam hæc quæſtio proceſſit ex ignorantia ſui, & Patris de quo loquebatur, ad ipſam ignorantiam reſpondet:

Neque, inquit, *me ſcitis*, pro nouiſtis, *neque Patrem meum.* Non noſtis me, iuxta id ſcilicet, quod potiſſimum ſum, nempe diuinitatem, & ob id neque Patrem meum noſtis. *Quod ſi me noſceretis, forſitan*, pro vtique, *& Patrem meum cognoſceretis.* Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & Patrem meum. Porrò quod dicit Dominus Iudæos, neque ipſum, neque Patrem nouiſſe, ex ſequenti ſententia, & loco alio ſimili, qui eſt Ioan. 14. patet eum loqui de notitia, quæ cadere poteſt in hominem. Ergo ad propoſitum Domini, Iudæi non nouerunt Patrem Ieſu, non ſolum ſub relatione paternitatis, ſed nec abſolutè conſideratum, quomodo mox in ſequenti-

bus dicit eos non cognoſcere Deum,& Ioannes in prima ſua epiſtola,dicit eos non cognoſcere Deum, qui eius mandata non ſeruant. Pro quo notandum quod Deus à nobis hic in ſeipſo cognoſci non poteſt, ſed tantũ in ſuis operibus & verbis proinde qui opera & verba diuina manifeſtè non agnoſcit, nec approbat pro diuinis: Deum certè qui per illa cognoſci deberet, declarat ſe non verè cognoſcere: cuius iuſtitiam, bonitatem, potentiam,& ſapientiam in operibus,& verbis eius relucentem nõ agnoſcit, nec recipit. Non cognouerũt ergo Iudæi Deum: quia eius opera & verba non agnouerũt. Vnde in ſequentibus Dominus oſtenſurus eos nõ cognoſcere Deum,dicit: Quare loquelam meam non agnoſcitis? Iam quod ad ſecundam attinet ſententiam,qua Dominus ſignificat ſe eſſe medium perueniendi ad cognitionem Dei Patris, dum dicit: Si me ſciretis,&c. Sciendum quod qui Ieſum cognoſcit, etiã Deum Patrẽ eius cognoſcit,quia per ipſum,& in ipſo ſe Deus certius,& plenius cognoſcendũ præbuit, operans, & loquens in ipſo.

Gazophy- lacium *4. Reg. 12* *Hæc verba locutus eſt Ieſus in gazophylacio docens in templo.* Gazophylacium non accipitur hic pro ipſa arca pecuniaria,quam iuxta altare primus inſtituerat Rex Ioas: ſed pro ipſo atrio in quo arca illa erat poſita: niſi velimus in gazophylacio exponere pro iuxta gazophylacium. Significatur autem atrium maius fuiſſe in quo Dominus hæc dixerit,ideóque locus iſte tam diligenter à Ioanne notatus eſt, vt indicaret Chriſti libertatem, & Iudæorum impotentiam, qui in tali loco vbi minime alioqui tolerabile erat, Domino hæc tam magnifica de ſe teſtificanti manus non iniecerũt: & ſi id maximè prius cupiuiſſent. Cùm autem addit Euangeliſta docens in templo, ſignificare voluit Dominum hæc dixiſſe inter docendum, hoc eſt, cum multò pluribus, quàm ſint hinc annotata,coram populo diſſereret.

Dixit ergo iterum eis Ieſus: ego vado,& quæretis me,&c. Ergo inquit, hoc eſt, quoniam illi cupiebant eum comprehendere,quanquam nemo mitteret in eum manum quod cohiberentur à diuina eius virtute. *Ieſus iterum dixit eis*, quod nuper eis eadem occaſione dixit: Ego inquit vado, hoc eſt, mox abiturus ſum, ex hoc mundo ſcilicet ad Patrem,ac tum vos,qui me iam præſentem ſpernitis,*quæretis me*, hoc eſt,deſiderabitis meam præſentiam, cupientes videre vnum diem filij hominis:& quoniam plerique veſtrum obſtinato animo in me abſentem credere recuſabunt, ſicut modo in præſentem credere recuſant, *ideo in peccato ſuo morientur*, hoc eſt, per peccatum ſuum nempe infidelitatem morti tradentur æternæ. Porrò quo intelligatis quam fruſtra meam præſentiã tunc veſtrum plerique ſint quęſituri,& ob id magis me iam vobis præſentem amplectamini: ac rurſum intelligatis quam longè ſuperioris ſim præ vobis naturæ,*quo ego iturus ſum nemo veſtrum,* ſuapte

opera,

opera, & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit, cum ea explicatione, quam in ſimili loco capitis ſeptimi diximus conuenientiorem. Cæterum incertum eſt an per illud in peccato veſtro moriemini, ſignificetur peccatum illis fore mortis æternæ, aut etiam temporalis per Romanos inferendæ cauſam, vt præpoſitio in, pro per ſit poſita: an vitam illorum finiendam in peccato. Vterque enim ſenſus conueniens eſt, quamuis prior ſequenti explanationi Chriſti magis videatur congruere. Porrò Iudæi nonnihil commoti, & territi hoc Domini ſermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia fortè aut pudore prohibiti: ſed inter ſeſe muſſitant, abſurdiora iam etiam horum verborum occaſione ſuſpicantes, quam ſupra Ioan.7.

Nunquid, inquiunt, *interficiet ſemetipſum, quia dicit, &c.* Quæ autem conuenientia intelligere, aut ſuſpicari ex verbis Domini ipſum ſeſe interfecturum? An qui ſe interficit aliquo vadit? Aut ſi aliquo vadit, an non etiam Iudæi eo ire poterant?

Et dicebat eis, vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Rectè Iudæi intelligentur eſſe de deorſum, & de mundo (hoc enim etiam explanandi gratia additum eſt) quod vt ex terra ſuam habent originem, ita etiam terrena ſaperent: Dominus verò de ſupernis, & non de hoc mundo, quod vt cæleſtem habebat originem, ita & cæleſtia ſaperet. Et ſi cõſideremus quæ Chriſtus mox ex his infert: apparet ipſum his verbis non reſpondiſſe ad Iudæorum ſuſpicionem, ſed explicare voluiſſe quomodo dixerit: In peccato veſtro moriemini. Significat enim ſe ob diuinam ſuam naturam in cælum conſcenſurum, vnde venit in hunc mundum: ipſos autem quod ſint ex terra origine, & affectu: non poſſe propriis viribus in cælum conſcendere, niſi ipſe eos illo trahat, & ad ſe aſſumat, quod futurum non eſt niſi in ipſum credant. Vnde bene infert etiam rationem alterius à ſe dicti:

Dixi, inquit, *ergo vobis*, hoc eſt, quia de deorſum, & de hoc mundo eſtis ex vobis, nati ſcilicet in peccatis, & in eis viuentes, *ideo dixi vobis quod moriemini in peccatis veſtris.* Ne autẽ putaremus quod dixit moriemini, ad omnes pertinere, nec id poſſe eos effugere, ideo declarando ſubiecit:

Si enim non credideritis quia, id eſt, quod *ego ſum, moriemini in peccato veſtro*, aut vt eſt Græcè in peccatis veſtris. Superius enim ſingulariter dixit: In peccato veſtro, notans eorũ infidelitatem, quæ peccatorum omnium fons eſt: hic verò pluraliter in peccatis notans varia eorum peccata, quæ infidelitas adfert, aut ſeruat. Quidam autem rectè intelligunt ideo abſolutè Dominum dixiſſe: Ego ſum, vt ſignificaret ſe Deum eſſe, & hoc de ipſo credendum eſſe. Solus enim Deus de ſe dicere propriè poteſt: Ego ſum, cum ſit

actus

actus puriſſimus, nullius mutationis capax, quam præteritum, & futurum ſignificant.

Dicebant ergo ei: Tu quis es? dixit eis Ieſus, principium, &c. Quoniam Dominus abſolutè dixit: Ego ſum, nec explicauit quis eſſet, interrogant Iudæi, Tu quis es, quaſi nihil hactenus viderint, aut audierint, vnde ſcire poſſent quis eſſet. Cæterum obſcurum valde eſt, quod ad hanc interrogationem Dominus reſpondiſſe ſcribitur. Principium qui & loquor vobis. Lectio Græca pro dictione principium habet accuſatiuum fœminini generis τὴν ἀρχὴν. Proinde rectè ſecundum Græcos illud τὴν ἀρχὴν accipitur poſitum aduerbialiter per ſubauditionem præpoſitionis κατὰ, vt ſit ſenſus, principio, imprimis vel omnino, quemadmodum Græcis dictiones plerçque in accuſatiuo caſu aduerbialiter ponuntur cum ſubauditione præpoſitionis κατὰ, vt τὴν πρώτην principio: τὸ τέλος, id eſt, tandem, in fine, denique. Verum hoc licèt cognito, nondum ſublata eſt omnis loci huius difficultas. Nouam enim difficultatem adfert apud Græcos dictio anceps ὅτι, quæ poteſt eſſe nomen relatiuum ſignificans quod, ſi ſcribas per diaſtolen ὅ,τι, aut coniunctio ſignificans quod, aut quia, ſi ſubnotaueris ὑφὲν, ὅτι. Euthymius Chryſoſtomi ſectator & abbreuiator, ſicut & Theophyl. Veluti explicare volens obſcuram Chryſoſtomi in hunc locum explanationem, dicit defectiuum eſſe ſermonem iſtum iuxta cõſuetum loquendi morem, ac, perficiendum hoc modo: Omnino ſuperfluum eſt etiam quod vobis loquar, quia ſcilicet omni ſermone indigni eſtis, vtpote tentatores. Itaque ſecundum quod indicat Euthymius illud τὴν ἀρχὴν Chryſoſtomo accipitur pro omninò, & illud ὅ τι accipitur infinitè pro quod coniunctione non pro quia, vt verbum λαλῶ per ſubiunctiuum reddendum ſit hoc modo: Omnino quod & loquar vobis ſupple indigni eſtis vel ſuperfluum eſt. Quidam illud quod Græcè eſt τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν accipiendum putat, vt ſit particula confirmantis, & ſit ſenſus, Omnino ſic eſt vt & loquor vobis, vt intelligatur Dominus quia ſatis dixerat quis eſſet cum dixit, quia ego ſum, Iudæis rogantibus quis eſſet, non reſpondiſſe quis eſſet, ſed tantum cõfirmaſſe, quod dixerat: Si non credideritis quia ego ſum, moriemini in peccatis veſtris, & quod dixerat de illorum peccatis, declaraſſe cum ſubiicit: Multa habeo de vobis loqui, & iudicare. Quæ quidem intelligentia omnium videtur conuenientiſſima, poteritque & ob ſimilem intentionem in noſtra litera accipi hęc eſſe dicta à Domino, vt non reſpondeat illis quis ſit, quippe qui digniores eſſent audire, quid ipſi eſſent, quàm quis Chriſtus eſſet cui inſidiabãtur. Porrò cum dicitur:

Multa habeo de vobis loqui. habeo, Græco more cum infinitiuo pro poſſum, poſitum eſt, quamuis quidam intelligãt habeo vobis loqui,

loqui,& iudicare,hoc eſt ex commiſſione Patris mihi incumbit vt in poſterum vos in multis iudicem. Iam quod ſequitur:

Sed qui miſit me verax eſt, rectè ad hunc modum præcedentibus connectitur, Multa quidem in vobis reprehendere poſſem, & in multis condemnare: ſed omiſſis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem veſtri vnius peccati, nempe infidelitatis: quod is qui me miſit verax, eſt,& ego,quæ ab eo audiui, & accepi hæc ſola loquor in mundo,ac proinde vera ſit neceſſe eſt mea doctrina, cui tamen credere,& obedire recuſatis. Cæterum audiuiſſe ſe Dominus à Patre dicit,quæ loquebatur, quoniam omnem ſuam cognitionem à Patre accepit,à quo accepit & eſſe.

Et non cognouerunt quia Patrem eis dicebat Deum. Græca habent ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, id eſt, quod Patrem ipſis dicebat, nec additur Deum, quemadmodum nec in antiquis Latinis exemplaribus. Eſt autem ſenſus: non cognouerunt quod Patrem dicebat, id eſt,quod de Patre ſuo loqueretur. Itaque noſtra litera, qua legimus, Patrem eis dicebat Deum,ſic eſt ordinanda, Non cognouerunt quod Patrem Deum eis dicebat, id eſt, de Patre Deo illis loquebatur. Cum ergo ex hoc ſermone necdum cognoſcerent quod de Patre ſuo loqueretur (quod ſi cognouiſſent, etiam intellexiſſent quis ipſe eſſet,& quod Deus eſſet) Dominus ſequenti ſermone apertè explicat Patrem ſuum eſſe de quo locutus eſt,& quẽ dixit miſiſſe ſe,aperitque quãdo ſint ipſum cognituri,qui iam illum cognoſcere non poterant.

Dixit ergo illis Ieſus: Cum exaltaueritis filium hominis, &c. Exaltationem vocat ſuam crucifixionem, vt patet ex expoſitione Ioãnis cap. duodecimo. Sic autem Dominus ſuam mortem frequenter deſignat: non ſolum propter eleuationem à terra factam per ſuſpenſionem in ligno,ſed etiam propterea quod per mortem ſuam meruerit à Patre exaltari, ſicut ſupra Euangeliſta Lucas mortem Chriſti non ignominiæ nominibus,ſed honoris appellauit, cum eam exceſſum vocauit & aſſumptionem. Quod enim aliis erat humiliatio,hoc erat Chriſto exaltatio,& finis omnis humiliationis, & depreſſionis. Cũ ergo inquit exaltaueritis filiũ hominis, & me vos putabitis penitus extinxiſſe,tum quod modo cognoſcere non vultis, cognoſcetis quod ego ſum, & quod à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me Pater, hoc loquor,ita vt omnia & verba,& facta mea ab illo ſint. [Illud impletum eſt primum tempore, quo Dominus crucifixus eſt,quando à ſignis quæ tunc fiebant,quibus contradici non poterat, cognouerunt illum eſſe verè diuinũ hominem,ita vt compuncti corde percuterent pectora ſua, & quidã dicerent: verè filius Dei erat iſte. Deinde & quando quidam illorum cognouerunt certò illum reſurrexiſſe à mortuis. Præterea & quando miſſio in Apoſtolos Spiritu ſancto, viderunt miracula in ipſis

Exaltatio mors Chriſti vocatur.

ipſis & per ipſos ædita, ac Spiritum Chriſti ſeſe potentiſſimè exerentem, in credentibus, omneſq́; aduerſariorum machinas demolientem. Et tunc enim compuncti corde plerique dixerũt Apoſtolis, Quid faciemus viri fratres? Poſtremum etiam quãdo per Romanos grauiter afflicti ſenſerunt diuinam vltionem illis à Domino prædictam ob peccata in ipſum, & ſuos cõmiſſa. Non enim quam hic dicitur cognoſcetis, tantum ad credituros referri debet, ſed etiam ad incredulos, quorum quidam ſatis cognouerunt occiſum à ſe Ieſum fuiſſe Meſſiam, & plane diuinum hominem, vt patet de principibus Sacerdotum, quibus cuſtodes nuntiauerunt Chriſti reſurrectionem. Porrò illud quod ſequitur:

Et qui miſit me mecum eſt, &c. Poteſt accipi vt ſit continuatio eius, quod ſupra de ſe Dominus dicere cœperat. Qui miſit me verax eſt, & ego quę audiui ab eo, hæc loquor in mundo, vt poſtquã duo illa quę de ſe dixerat ſignificauit illos ſuo tẽpore cognituros, iam ſubiiciat, & qui miſit me mecum eſt, ne intelligeremus eum ſic eſſe ab eo miſſum, vt ab eo ſit deſertus, ſed ſciremus eum qui miſſus eſt, omnia facere ex voluntate, & cooperatione mittentis. Non reliquit me Pater inquit, vnquam ſolum, ſicut reliquit ad tempus quoſuis ſanctos, quia non vt alij, etiam Moyſes & Dauid, ego ab eius voluntate aliquando deficio, ſed quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Quæ ratio debet accipi tanquam ſignum eius quod dixit mecum eſt, & non reliquit me ſolum, ſi modo tamen intelligatur dixiſſe Patrem ſecum eſſe, nec vnquam reliquiſſe ratione deitatis, quæ eſt illi vna cum Patre.

Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Deſcribit Euangeliſta fructum doctrinæ Chriſti in quibuſdam, qui illi occaſio fuit noui ſermonis. Cùm enim, inquit, verba iſta Dominus loqueretur, plerique auditorum aduertentes rationabilia eſſe quæ dicebãtur, & tanta conſtantia, ac efficacia ſermonis ab eo prolata: crediderũt in eum fide licet adhuc imperfecta, & initiatiua. Proinde vt hos in fide iam cœpta Dominus confirmaret, tali ad eos vſus eſt exhortatione: Si non vt quidam olim, à me defeceritis, ſed ita, vt cœpiſtis manſeritis in ſermone meo, id eſt, perſeueraueritis meę doctrinæ credere, & meis præceptis obedire: tunc verè diſcipuli, &c. Tria illis perſeuerantibus Dominus promittit, quæ ſeſe ordine conſequuntur. Primò dicit, *verè diſcipuli mei eritis*, vel eſtis, vt habent quædam Græca, ſignificans non vere eſſe diſcipulos, & ſectatores ſuos, qui ad tempus tantum credunt, quia non ſunt diſcipuli Chriſti coram Deo, qui prænoſcit eorũ inſtabilitatem, etiam cum apud homines habentur diſcipuli. Quoniam autem diſcipuli eſt diſcere, & ab eo doceri cuius eſt diſcipulus: hinc Dominus ne quis paruum putet eſſe diſcipulum eius, adiecit ſecundo: *Et cognoſcetis veritatem*, per accipiendum ſcilicet à me Spiritũ ſanctum

de

de quo Dominus dixit Apoſtolis, docebit vos omnem veritatem. Porrò ne quis parum eſſe duceret agnoſcere veritatem, Dominus tertio adiecit:

Et veritas liberabit vos, vt ſi non delectat veritas, delectet libertas, Liberare enim hic accipitur pro liberũ & ingenuum facere. Id ita eſſe, etiam ſtomachus Iudęorum indicat dicentium. *Nemini ſeruiuimus vnquam.* Itaque liberabit hic exponendum eſt per liberos, & ingenuos reddet: quo ſignificatur etiam ab aliqua ſeruitute liberandos, nempe ſeruitute ea, quæ libertati ſpiritus, & Euangelicę libertati opponitur, qualis eſt ſeruitus peccati, & legis veteris. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo ignorantia veri ſeruos facit peccati. Porrò Iudæi ſiue eidem illi, qui prius in Chriſtum credidiſſe dicuntur, vt intelligamus eorum fidem admodum infirmam fuiſſe, ſiue potius, ſecundum Aug. alij qui necdum crediderant (quandoquidẽ his Dominus mox obiicit, quæritis me interficere) cum propter ſuam carnalem hebetudinem non intelligerent Dominum loqui de libertate ſpirituali, ſed de corporali ſeruitute locutum putarent, & propter ſuperbiam qua ſibi placebant in maiorum ſuorum nobilitate, non ferrent libertatem ſibi tanquam ſeruis promitti, reſponderunt indignabundi:

Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquam, &c. Hoc eſt ingenui ex ingenuis prognati ſumus, nec ſolùm ingenui, ſed etiã nobiles, & nullius vnquã ſerui fuimus: quomodo ergo libertatem tu nobis promittis, quaſi ſerui ſimus manumittendi. Hæc reſpõſio & craſſitudinem & ſuperbiam populi Iudaici declarat, vt qui carnalia tantùm ſaperet, & in rebus carnalibus ſuam poneret fiduciam & gloriam ſpiritualium, quæ nos Deo commendant, negligens Dominus illos duobus nominibus taxauerat, & quod veritatis eſſent ignari, & quod ſeruitutem ſeruirent: illi vero prius diſſimulant, in quo magis eos cõueniebat turbari, ad id autem quod leuius erat, & minoris momenti, ſtomachantur. Siquidem veritatis ignorantia, mentis vitium eſt, ſeruum eſſe fortunæ malum eſt, non animi. Magis autem oſtendit eorum ſuperbiam, quod non vererentur falſiſſimè dicere, Nemini ſeruiuimus vnquam, cũ conſtet eos prius ſeruijſſe in Ægypto, ac deinde frequenter in terra promiſſionis diuerſis fuiſſe ſubiectos, ita vt dicat Scriptura & dominati ſunt eorum, qui oderunt eos, prætereà etiam ſeruiiſſe Babyloniis, ac poſtremum etiam illo tempore Romanis.

Reſpondit eis Ieſus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui, &c. Omnis, inquit, quicunque ſit ille, & à quibuſcunque ſit genitus ſiue Iudæus, ſiue Græcus, etiam ſi Rex ſit aut Imperator, *qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Cum autem is qui facit peccatum non poſſit dici eius peccati ſeruus, quod facit, aut fecit, cum illud actus quidam ſit, qui tranſit: videtur genitiuus peccati debere accipi

pro

pro ipſa concupiſcentia praua quæ in ipſis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur à Paulo ad Rom. cap. 6. Itaque aliter accipitur peccatum cum dicitur, qui facit peccatum, aliter cũ dicitur ſeruus eſt peccati: niſi velimus vtrobique peccatum accipere in genere, vt quomodo Paulo dicuntur aliqui ſerui iuſtitiæ, quia quę iuſtitiæ ſunt faciunt: ita & ſeruus quis dicatur peccati. Bene autem peccator ſeruus dicitur peccati, quia peccatum in eo vires ſuas habet, & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternæ morti, cuius peccatum eſt ſtimulus, ſic vt ſeipſum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipſum ſua vi continuè ad aliud, & aliud peccatum trahit, adeo vt in peccatoris perſona dicat Paulus, Non enim quod volo bonum, illud ago, ſed quod odi malum, illud facio. Non quod neceſſitate aliqua, & præter voluntatem propriam homo aliquod peccatum committat: ſed quod homini per peccatum auerſo à Deo, & eius gratia deſtituto, tanta ſit infirmitas ſpiritus, vt non poſſit omnia peccata vitare, tantaq; fortitudo concupiſcentiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat.

Peccator ſeruus peccati.

Seruus autem non manet in domo in æternum: Filius, &c. Parabola eſt hic ſermo, & exemplum à rebus humanis petitum. Sic enim ſe habent res humanæ, vt ſeruus non maneat in Domini ſui domo in æternum, aut ſaltem vt non habeat ius manendi in domo ſemper, cum poſſit à Domino ablegari aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc eſt habet ius manendi futurus ſcilicet ipſius domus hæres. Sic enim verbum manet eſt exponendum. Hac autem Parabola Dominus nos incitare voluit ad ambiendam libertatem filialem, vt ſcilicet nos, qui omnes ex ipſa natiuitate, & conuerſatione ſerui ſumus peccati coram Deo, effici ſtudeamus ex ſeruis filij Dei, quo poſſimus cum ipſo, qui propriè & per naturam eſt filius Dei in domo Dei, ac regno eius permanere in æternum, & non cum ſeruis aliquando eiciamur à conſpectu, & domo eius. Siquidem iam in domo Dei, nempe mundo hoc, aut in Eccleſia ſerui filiis coniuncti habitant, ſed eiiciendi & ſeparandi ab eis in nouiſſimo die. Quoniam autem filialis iſta libertas non poteſt niſi per ipſum Dei vnigenitum, & naturalem filium obtineri, qui cum non fecerit vnquam peccatum, nõ eſt, nec fuit vnquã ſeruus peccati, rectè Dominus intulit:

Si ergo vos filius liberauerit, &c. Quæ concluſio ſic ex ſuperioribus infertur: Ergo cũ omnes ſitis peccatores, & ob id ſerui peccati, & ſolus is, qui abſolutè eſt filius Dei, filius ſcilicet vnigenitus, & naturalis, Filius, qui nullo modo eſt ſeruus peccati, ius & poteſtatẽ habeat tanquã hæres & Dominus in domo Patris ſui vos reddendi liberos, ſi is vos liberos reddiderit, tùm re vera eritis liberi: quia aſſequuti libertatem non corporalem, ſed ſpiritualem, quæ

ſola

ſola vera libertas eſt, ſicut ſola peccati ſeruitus, vera ſeruitus eſt. Facti autem per Filium liberi, tanquam etiam filij manebitis cum illo in æternum in domo Patris eius. Itaque tribus ſententiis præcedentibus ſyllogiſtica forma ab Euangeliſta diſpoſitis Dominus ex ordine docet, primum incognitum multis ſeruitutis genus, ſecundo ambiendam merito ab ea ſeruitute liberationem, ac tertio per quam eam conſequi poſſumus. [Notandum autem quod cum ſupra Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nunc in concluſione dicat, Si filius vos liberauerit: ſiue quia ipſe filius ſit illa veritas, de qua ſuperius eſt locutus (dicit enim poſtea de ſe, Ego ſum veritas) ſiue potius quia Filius liberat per cognitam veritatem, quam ipſe per Spiritum ſuum ſanctum docet eos, qui permanent in ſermone eius.]

Scio quia Filij Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere, &c. Poſtquam Dominus oſtendit de qua ſeruitute loqueretur, excludit etiam illud vnde ſuam ingenuitatem Iudæi oſtendere volebat: oſtendens eos vanè gloriari in eo, quod eſſent ſemen Abrahæ, vt qui coram Deo tales propter operum diſſimilitudinem non haberentur: nec Filij eius eſſent ſecundum ſpiritum, ac ob id nō eſſent liberi libertate ſpirituali, de qua ipſe loquebatur. Scio, inquit, quod eſtis Filij (vel vt eſt Græcè ſemen) Abrahæ ſecundum carnis ſcilicet originem, ſed quæritis me interficere, idq́; non ob aliquod crimen meum, ſed quia ſermo meus non capit, hoc eſt, non habet locum in vobis. Ne enim dicere poſſent ſe iuſtè illum quærere occidere, ideo hanc partem adiecit. Non habebat autem locum ſermo Chriſti in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, ſuperbia, aliisq́; vitiis, & paſſionibus, ac erroribus quibuſdam præoccupatum erat. Quia autem dicere poterant ſe ideo ſermonem eius non recipere: quia à ſeipſo loqueretur, & ſimul vt ex ſe, ſuoq́; exemplo oſtenderet ipſos alium habere Patrem ſecundum Spiritum, quàm Abraham, ideo ſubiecit:

Ego quod vidi apud Patrem, id eſt, quod certa, & euidenti notitia ab eo didici, & accepi, loquor: *& vos quæ vidiſtis apud Patrem veſtrum*, id eſt, quæ ab eo didiciſtis, & in illo conſideraſtis, facitis. Iudæi intelligentes ſe & ſuum Patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes Patrem quam Abraham, rurſum obiiciunt:

Pater noſter Abraham eſt, q. d. An de illo vis malè loqui, & dicere nos ab eo didiciſſe, quæ bona non ſunt. Itaque Dominus apertius eorum in cognatione Abraham gloriationem excludere volens, & quem illorum Patrem vocet explicare ſubiecit:

Si, vt vultis haberi, *verè eſtis Filij Abrahæ*, opera Abrahæ facite. Conuenit enim vt germanus alicuius parentis Filius exprimat illum non ſimilitudine vultus tantum, ſed etiam morum, & operum. Proinde credite ſermoni Dei, quemadmodū ille credidit, &

reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Suſcipite illum quem Deus miſit, quèmadmodum ille ſtudioſè coluit nuntios Dei. Alieni eſtote à cæde innocentis, quemadmodum ille innocentes defendere ſtuduit, & omnem humanitatē excoluit. Breuiter vt ille fecit, & vos iuſtitiam, & iuſtos amate, Dei ſermones, & Dei nuntios ſuſcipite. Sic enim explicandum eſt illud. Opera Abrahæ facite.

Nunc autem quæritis me interficere. Ratiocinatur Dominus à deſtructione conſequentis, ad deſtructionem antecedentis. Nā conſequens præcedentis cōditionalis deſtruit, cum dicit, Nunc autem quæritis me interficere, hominem non malum, nec iniuſtum, ſed qui veritatem vobis loquutus ſum, nō quamuis, nec quā ex meipſo locutus ſum, ſed quam audiui, & accepi à Deo. Hoc, id eſt, tale quid Abraham non fecit vnquam: ſed potius cōtraria fecit. Huic ergo relinquit inferendum oppoſitum antecedentis: *Nō eſtis ergo filij Abrahæ germani.* Pro qua cōcluſione inferēda Dominus aliam addit ſententiam affirmatiuam, quæ etiam ſequitur ex præcedentibus, & negatiuam illam concluſionem in ſe virtualiter continet.

Vos, inquit, *facitis opera Patris veſtri.* Quæ ſententia ſic ex præcedentibus inferri poteſt. Igitur non facitis opera Abrahæ & proinde nec Pater veſter meritò eſt dicendus, ſed facitis opera alterius, qui, quod eum imitamini merito dicendus eſt Pater veſter.

Dixerunt itaque ei: nos ex fornicatione non ſumus nati. Quoniam intellexerunt Dominum non de Patre corporali loqui, ſed ſpirituali, nec de carnis generatione, ſed de vitæ inſtitutione, omiſſo Abraham, Deum Patrem ſpiritualem ſe habere obiiciunt. Nos, inquiunt, non ſumus ſecundum cultum, & mores nati ex fornicatione, hoc eſt, idololatria, q.d. non ſumus filij fornicationum de qualibus loquitur Oſeas, hoc eſt, idololatræ ex idololatris progeniti ſicut ſunt reliquæ gentes. Vnum enim tantum omnes habemus Patrem, nempe Deum, nec vt aliæ gentes falſum Deum colimus, nec vt Samaritani Deum verum cum diis gentium. Patrem ergo ſuum Deum vocant, non ſolum ratione creationis (ſic enim omnium gentium Deus erat Pater) ſed etiam ratione cultus & religionis, qua eum colebant, & ab eo inſtituti erant. Itaque Dominus ſicut ſupra excluſit eos à cognatione Abraham, in quo gloriabantur, ita & nunc eripit eis Patrem Deum, in quo item vanè gloriabantur.

Et inquit, vt iactatis *Deus* reuera *Pater veſter eſt,* cum filiorum germanorum natura ſit amare & Patrem, & omnia quæ Patris ſui ſunt, diligeretis profectò me: *Ego enim ex Deo proceſſi & veni.* Quidam vtroque hoc verbo idem ſignificari intelligūt, nēpe aduentum in carnem, & prædicandi munus, idq; rectè, ſi ſpectemus ſimilē locū qui eſt Ioan. 16 Exiui à Patre, & veni in mundum, &c. Conuenit itē intellectus ille declarationi Dominicæ, quā ſubiūgit.

Declara

Declaraturus enim quod ex Deo proceſſerit,& venerit,ſubiicit:

Neque enim à meipſo veni. Vt pſeudoprophetæ ſcilicet,ſed ille me miſit,non ſolum vt Prophetas,qui poſtquam nati ſunt & ad adultam venerunt ætatem, miſſi à Deo dicuntur ad prædicandum:ſed etiam miſit me ſingulari quadã ratione,quia cum ab ęterno apud ipſum eſſem , hominem me in mundo inter homines eſſe voluit, & fecit. Poſtquam autem oſtendit Dominus ſe ex Deo proceſſiſſe,ac ob id meritò debere diligi ab eis,ſi velint Deum habere pro Patre ſuo rectè admirando ſubiicit:

Quare loquelam meam non cognoſcitis,vel rectius agnoſcitis?quaſi dicat:Cum ergo Deum gloriemini eſſe Patrem veſtrum,qui fit vt non agnoſcatis loquelam meam eſſe diuinam ? Et ex ea cognoſcatis me à Deo Patre veſtro miſſum eſſe. Cauſam autem quare non agnouerunt eius loquelam ipſe reddit dicens: *Quia non poteſtis audire ſermonem meum.* q.d. Ipſe vobis dicam quid in cauſa ſit, quo minus agnoſcatis loquelam meam.Ratio eſt, quia tanto me odio, & inuidia proſequimini, aliæque multæ paſſiones, & errores animum veſtrum occupauerunt , vt propter hæc non poſſitis audire ita, vt æquum eſt, benignis ſcilicet auribus, ſermonem, & doctrinam meam : quam ſi liberati ab erroribus, & malis paſſionibus animi iudicium perturbantibus attentè in ſilentio audiretis, & attenderetis : nihil dubium quin facile loquelam meam,& ex ea me agnoſceretis.

*Vos ex Patre diabolo eſtis.*Poſtquam Dominus Iudæis & Patrem Abraham & Patrem Deum eripuit : iam quod prius rectè ſignificauit , apertè pronunciat quis eorum ſit Pater.Vos , inquit , eſtis ex Patre diabolo,non origine ſicut intellexit Manichæus,ſed imitatione : quod ſatis ſignificat Dominus cum ſubdit,&, quia ſcilicet ex tali eſtis Patre , ideo deſideria Patris veſtri vultis facere.Et ſignificare volens quomodo & in quibus illum imitentur , in ſequentibus duo illius peccatorum genera adducit nempe homicidij,& mendacij dicens:

Ille homicida erat ab initio. Quando ſcilicet ſua ſuaſione primos parentes tranſgredi faciens mandatum Dei , obnoxios eos & in eis omnes homines fecit morti corporali,& æternæ,quando rurſum & Cain impulit ad fratris occiſionem.Sequitur:

Et in veritate non ſtetit. Apparet Dominum hic magis loqui de veritate verborũ, quam de veritate iuſtitiæ vel fidei : tũ quia mox veritati,de qua loquitur, opponit mendaciũ dicẽs:Cum loquitur mendaciũ, &c.tũ quia ſubiicit:Ego autẽ ſi veritatẽ dico.non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominũ loqui de veritate illorũ verborũ,quibus Dominus dixit ad Adã,Quacũq; die comederis de ligno,quod eſt in medio paradyſi,morte morieris.In horũ enim verborũ veritate diabolus non ſtetit,hoc eſt eam non eſt

amplexatus,ſed contra eam auſus eſt pronunciare falſiſſimè. Nequaquam morte moriemini, ſed eritis ſicuti dij ſcientes bonum & malum. Secundum hunc intellectum nullam adfert difficultatem id quod pro ratione, aut declaratione ſubiungitur:

Quia non eſt veritas in eo: Senſus enim eſt, in diuinorum verborum non ſtetit veritate, quia non eſt in eo veritas, hoc eſt non loquitur veritatem, aut non amat veritatem, vt idem ſit iſtud cum eo quod dicit Pſalmiſta de quibuſdã: Non eſt in ore eorum veritas, hoc eſt non loquuntur veritatem. Sicut autem cum de hominibus quibuſdam dicitur non eſſe veritatem in ore eorum, non ſignificatur omnia eorum dicta eſſe falſa, ſed eorum ſermonem plenum eſſe mendaciis, ita vt non poſſit quis tuto eis credere: ita & cum dicitur in diabolo non eſſe veritatem, non ſignificatur nullam omnino in eo eſſe veritatem. Sicut enim per naturalia ſua (quæ teſte Dionyſio integra manſerunt) multa vera cognoſcit: ita & vera pleraque loquitur, ſed tamen etiam cum vera loquitur, ſtudet per ea quæ loquitur homines decipere, ita vt ad mendaciũ & errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tutò credi poſſit. Poſtquam autem dixit Dominus diabolum non ſtetiſſe in veritate, & veritatem in eo non eſſe, vt oſtenderetur ipſum eſſe Patrem omnium qui loquuntur mendacia, & veritatem odiunt, oſtendendum erat vnde haberet, quod non veritatem ſed mendacia loqueretur, nempe quod ex ſeipſo. Vnde ſubiecit Dominus. *Cum loquitur*, mendacium ſcilicet, ex propriis loquitur. Quæ ſententia dupliciter accipi poteſt. Altero modo vt ſignificetur diabolum aliquando loqui veritatem, ſed tunc non loqui ex propriis. Altero vt ſignificetur eum ſemper loqui mendacium, quia etiam cum vera dicit, cũ intentione loquitur fallendi, vt ſit ſenſus: Cum loquitur mendacium ſcilicet ex propriis loquitur, hoc eſt non loquitur ex his, quæ ei vel à Deo, vel ab alio ſunt communicata, ſed quæ habet ex ſeipſo, nempe ſua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum ſubdit: *Quia mendax eſt & Pater eius;* Vbi relatiuum eius ſecundum Eccleſiaſticorum Patrum intellectum, non ad diabolum, ſed ad mendacium debet referri, quod includitur in adiectiuo mendax, & prius expreſſum fuit: vt ſignificetur diabolum non ſolum eſſe mendacem, ſed etiam eſſe Patrem, hoc eſt principem, & authorem primum mendacij.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Inter duas illas cõditiones, quas diabolo Dominus tribuit, alteram nempe homicidij, ſatis ſupra dixit Iudæos imitari, cum dixit aliquoties, quæritis me interficere; nunc vero alteram nempe mendacij, & auerſionis à veritate oſtẽdit etiam eos imitari, & ſimul ſeipſum opponit diabolo dicẽs: Ego autem quia veritatem dico, &c. Non enim legendũm ſi veritatem dico, ſed quia. Nã ſic cõſentientibus Græcis,

eis, quę habent ὅτι etiam habent Aug. Rupertus, Dionyſius, & Latina pleraque ſcripta, & eſt ſenſus lõgè plenior. Significatur enim adeo ipſos à veritate auerſos, & mendacia ſectari, vt cum ob hoc ipſum ei credere deberent, quia veritatem loqueretur, cõtra ob illud ipſum credere noluerunt, credituri vtique ſi falſitatem loqueretur. Porro vt oſtenderet Dominus eos nullam habere iuſtã cauſam non credendi ipſi, nec alia cauſa non credere, quam quia veritatem loqueretur ſubiicit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Siue pręſenti tempore, ſiue futuro legamus, ſenſus eſt, Quis me poteſt, vel poterit arguere, hoc eſt argumẽtis conuincere de quouis peccato, nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponendum eſt per conuincere, non autem per accuſare. Nam Gręcis eſt ἐλέγχειν, quod eſt refellere, & argumentis conuincere. [Alioqui Iudæi Dominum de peccato frequenter accuſabant & in eius operibus, cum dicerent eum ſoluere Sabbathum, & in eius doctrina cum dixerunt, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum. Nunquam autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, ſed vbique obſtructum eſt à Domino os loquentium iniqua. Proinde bene ſubiungitur à Domino.] ἐλέγχειν

Si veritatem dico, quare non creditis mihi? In qua ſententia apud nos deeſt coniunctio autem, vt ſit Si autem veritatem dico, &c. Quæ coniunctio multum facit ad argumentationis perfectionem. Conſtringit enim duplici hac argumentatione Dominus Iudæos, quod aut eum debeant conuincere mendacij, vel peccati, aut ei quem conuincere nequeunt, credere. Cauſam autem quare non crederent vera licet dicenti ipſemet Dominus concludendo explicat.

Qui, inquit, *ex Deo eſt.* Hoc eſt, Dei ſpiritu præditus eſt, hic verba Dei audit lubenter, ſcilicet & benignis, auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. *Propterea ergo vos mea verba*, Quæ Dei ſunt, non auditis æquis auribus, *quia ex Deo non eſtis*, id eſt, afflatu ſpiritus diuini, non eſtis donati, ſed pleni afflatu diaboli.

Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, &c. Solet coniuncta impietas dum non habet quod reſpondeat veritati, conuerti ad conuitia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erant eſſe filij diaboli ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regerentes in Dominum, quæ nullam vel ſimilitudinem veri habebant. Nónne, inquiunt, bene dicimus nos? Quibus verbis ſignificant ſe id prius Domino obiecisse aliquando, ipſum autem re ipſa iam confirmare illorum dictum. Porro Samaritanum Dominum vocabant, non quod origine eum talem eſſe putabant, ſed per contemptum. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant Samaritanum appellabant: quomodo Chri- *Samaritanus Chriſtus.*

Dæmoniũ habere dictus eſt. ſtiani quoſdam per contemptum Iudæos vocant. Dæmonium autem habere dicebant quod inſana, & abſona eum loqui iudicarēt, cum illos dicebant ex Patre diabolo,& non ex Deo eſſe: ſe vero, ſuámque doctrinam tantopere videretur commendare. Reſpondit ergo Dominus:

Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico Patrem meum. Quaſi dicat: Non loquor inſaniæ verba, ſed ea loquor per quæ ſtudeo Patris mei gloriam apud homines promouere. Ad inſanam Iudæorum calumniam, & contumeliam clementiſſimè Dominus reſpondit: alterum conuitium nempe Samaritani nomen diſſimulans: ſiue quia nihil aliud erat quam impotentis iræ maledictum omni ratione carens, ſiue ſecundum Auguſtinum, quia ipſe nomen Samaritani lubenter ſecundum eius ſignificationē cognouit ſibi competere. Samaritanus enim cuſtos interpretatur: ſicut ſe in quadam parabola apud Lucam per Samaritanum deſignauit. Ad dęmoniaci autem vocabulum intentatum, quoniam derogabat gloriæ Dei, & veritati doctrinę ſuæ, reſpondit quidem, ſed ita vt non regeſſerit. Maledictum, quod in illos meritò retorqueri potuiſſet: ſed manſuetè, & ſimplici negatione tantum depulerit à ſe: qui alioqui inter docendum, & vitia hominum reprehendendum vehemens erat, liber, & acer. Dicit ergo: *Honorifico Patrem meum*, vos autem me, quia Patrem meum honoro, inhonoraſtis, cum ſcilicet Samaritanum, & dæmoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quaſi doleret ſe ab eis inhonoratum, & ignominia affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, ſubijcit:

Ego autem non quæro gloriam meam. Ego tanquam homo ſcilicet, non quæro gloriam meam, ſed gloriam Dei, & ſalutem hominū. Quamuis autem ego ſecundum quod homo, gloriam meam quatenus homo ſum non quæram, nec vlciſcar eos, qui ignominia me afficiunt, *eſt* tamen *qui gloriam meam quærat*, & non ſolū quærat, *ſed etiam iudicet.* Vindicando me de his, qui me ignominia afficiunt. Vult enim Pater vt omnes honorificent filium, ſicut honorificant ipſum: & qui hoc recuſant facere, ſeuerè ab eo vel in hac vita ſicut Iudæi, vel ſaltem in futura vindicabuntur. Porrò quoniam Iudæi Domini ſermonem veluti inſanum, & à dæmone profectum calumniabantur: Dominus contra quam ſalutaris ſit ipſius doctrina liberè proclamat: nequaquam reueritus illorum contradictiones: nec ob eorum conuitia à docendo quæ piis, & electis ibi præſentibus eſſent ſalutaria, ceſſans. *Amen, amen,* inquit, dico vobis quiſquis ſermonem meum non ſimpliciter audierit, ſed auditum etiam ſeruauerit obtemperando ei: *non videbit*, hoc eſt, non experietur, nec ſentiet *mortem in æternum*; quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, ſed ſomnus, & migratio. Somnus, quoad corpus aliquando excitandum, migratio,

tio, quo ad animam fœlicius in altero ſeculo victuram.

Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes, &c. Cùm manſuetiſſimè Iudæis inſaniam ſibi obijcientibus Dominus reſpondiſſet, & quæ ſalutis eorum eſſent docuiſſet: contra illi ſermonem eius intelligentes de morte corporali, rurſum inſaniam ei obijciunt: tanto quidem furore, vt etiam proprij honoris obliuiſcerentur. Nam cùm dicunt: Nunc cognouimus, ſignificant ſe id prius, cum illi hoc obiecerunt, non cognouiſſe, aut non ſatis cognouiſſe. Mirantur autem quomodo Dominus immortalitatem promittat ſeruantibus ſermonem eius, cum ea nec Abraham, nec Prophetis contigerit, quos tamen conſtat ſeruaſſe ſermonem Dei, atque ob id colligunt illum ſe anteponere ipſis, quod polliceretur ea, quæ illi non ſolum non poterunt aliis præſtare, ſed nec ipſi ſunt aſſequuti ex obſeruatione mandatorum Dei. Porrò Dominus omiſſo dæmoniaci nomine ſibi furioſè intentato, quod prius à ſe ſimplici depulerat negatione, ad reliqua pro ſuo more manſuetè reſpondet. Et primum quidem ad illud quod poſtremo loco dixerunt: *Quem teipſum facis?* quo ſignificauerant eum ſeipſum exaltare, & ſibi vſurpare perſonam alienam Ad hoc enim reſpondet Dominus, dicens:

Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt. Quæ ſententia rectè intelligatur quomodo aliæ multæ ſimiles: Si ego ex meipſo, aut ego tanquam homo, qualis à vobis ſolum eſſe putor, glorifico meipſum: inanis, & pro nihilo æſtimanda eſſet gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, ſed eſt Pater meus, qui me glorificat. Hæc autem Patris glorificatio non intelligenda eſt tantum conſiſtere in his, quæ pro filij gloria Pater fecit in baptiſmo, & in monte Thabor, aut poſt mortem in reſurrectione, & aſcenſione eius: ſed & in omnibus, quæ Filius dixit, aut fecit. Hæc enim cum filius non à ſeipſo dixerit & fecerit, ſed Pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè ſatis comprobarent: dicitur filius per illa nõ ſeipſum glorificaſſe, ſed Pater ipſum glorificaſſe. Tunc enim ſeipſum quis glorificat, quando ſuis, hoc eſt, non diuinis dictis, vel factis gloriã ſibi venatur, & parat apud homines. Clarè autem aperit eis Dominus, quem vocet Patrem ſuum, cum ſubdit, *quem vobis dicitis, quod Deus veſter ſit*, ſignificans in veritate non eſſe ipſorum Deum, ſicut gloriabantur. Vnde ſubdit, *& non cognouiſtis eum:* quia ſcilicet ſermonem eius, & opera, quæ per me ædit non agnoſcitis, *nec mandata eius ſeruatis*, quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoſcere Deum. In hunc enim ſenſum Dominum dixiſſe illos non cognoſcere Deum patet, quia mox de ſe dicit:

Ego autem noui eum, & ſermonem eius ſeruo. Nam quod dicit ſer-

monem eius ſeruo, indicium eſſe vult cogniti à ſe Dei. His autem veluti munimentis præiactis, ſecundò reſpondet ad id, quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es Patre noſtro, &c. Oſtendítque ſe illo maiorem eſſe, ſimúlque indicat illum non eſſe mortuum ea morte, de qua ipſe erat locutus. *Abraham,* inquit, *Pater veſter exultauit vt videret*, hoc eſt, geſtiuit, & ſummopere optauit videre diem meum, hoc eſt, aduentum meum in carnem: & quod ſummè deſiderauit videre, cum magno etiam mentis gaudio eſt aſſecutus.

Vidit enim diem meum. Oculis ſpiritualibus, quia iam in lymbo inferni exiſtens, agnouit me in mundum veniſſe, & ob id *gauiſus eſt,* quod per me ſciat ſe, & totum humanum genus à morte redimendum, & in cælos ſubuehendum. Itaque Iudæi Dominum ſignificare putantes Abraham vidiſſe illum oculis corporalibus, & proinde tum vidiſſe, cum in mundo hoc degeret: nouam rurſum calumniam Chriſto obijciunt, dicentes:

Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti? Dicendum erat, & Abraham vidit te: verum quo magis abſurditas appareret, dicunt & Abraham vidiſti? Probabiliſſimum autem eſt, quod appellatione quinquaginta annorum ſpectauerint ad morem ſui ſeculi, hoc eſt, Iubilei, quod interdum ſeculum appellatur, quaſi dixerint: Nondum vnum ſeculum impleſti, & audes dicere vidiſſe te Abraham? Porrò quanquam Dominus redarguere potuiſſet de malo verborum ſuorum intellectu Iudæos: potius tamen ad eorum interrogationem reſpondere voluit, vt apertius iam ſuam diuinitatem declarans oſtenderet ſe Abraham eſſe maiorem, atque ob id dicit:

Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret. Vel naſceretur, aut eſſet, *ego ſum.* Non dicit, ego fui: ſed ego ſum, quemadmodum ſuperius: vt oſtenderet Iudæis ſe eum eſſe, qui olim dixerat Moyſi: Ego ſum, qui ſum. Iudæi ergo hanc vocem tanquam blaſphemam non ferentes cucurrerunt ad lapides, vt pœna legis contra blaſphemos ſtatuta eum occiderent. Verum Dominus qui iam verbis ſuam apertè ſignificauit diuinitatem eandem re ipſa oſtendit, cum *abſcondit ſe ab eis,* reddendo ſe illis inuiſibilem, *ſicq́ exiuit è templo,* è manibus eorum elapſus. Docens nos ſuo exemplo vt cum etiam poſſumus reſiſtere, Iram ſuperbientium humiliter declinemus.

Cæco nato reſtituitur viſus. Ioan 9.

CAPVT LXXVIII.

ET præteriens Ieſus vidit hominem cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum diſcipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, vt cæcus naſceretur? Reſpondit Ieſus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt: venit nox quando nemo poteſt operari. Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi. Hæc cum dixiſſet, expuit in terram, & fecit lutum ex ſputo, & liniuit lutum ſuper oculos eius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur miſſus. Abijt ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic eſt. Alij autem: Nequaquam, ſed ſimilis eſt ei. Ille verò dicebat: Quia ego ſum. Dicebãt ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit: Ille homo, qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloë, & laua. Et abij, & laui, & vidi. Et dixerunt ei: Vbi eſt ille? Ait: Neſcio. Adducunt eum ad Phariſæos qui cæcus fuerat. Erat autem ſabbathum quando lutum fecit Ieſus: & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Phariſæi quomodo vidiſſet. Ille autem dixit eis: Lutum mihi poſuit ſuper oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Phariſæis quidam: Non eſt hic homo à Deo qui ſabbathum non cuſtodit. Alij autem dicebant: Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterũ. Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia Propheta eſt. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes: Hic eſt filius veſter quem vos dicitis, quia cæcus natus eſt? Quomodo ergo nunc videt? Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic eſt filius noſter, & quia cæcus natus eſt: quomodo autem nunc videat neſcimus, aut quis eius aperuit oculos nos neſcimus: ipſum interrogate ætatem habet, ipſe de ſe loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi, vt ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipſum interrogate. Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos ſcimus quia hic homo peccator eſt. Dixit ergo eis ille: Si peccator eſt, neſcio, vnum ſcio, quia cæcus cum eſſem, modò video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpondit eis: Dixi vobis, iam & audiſtis. quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu diſcipulus illius ſis, nos autem Moyſi diſcipuli ſumus. Nos ſcimus, quia Moyſi locutus eſt Deus, hunc autem neſcimus vnde ſit. Reſpondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile eſt, quia vos neſcitis vnde ſit & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia peccatores Deus

pro ipſa concupiſcentia praua quæ in ipſis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur à Paulo ad Rom. cap. 6. Itaque aliter accipitur peccatum cum dicitur, qui facit peccatum, aliter cũ dicitur ſeruus eſt peccati: niſi velimus vtrobique peccatum accipere in genere, vt quomodo Paulo dicuntur aliqui ſerui iuſtitiæ, quia quę iuſtitiæ ſunt faciunt: ita & ſeruus quis dicatur peccati. Bene autem peccator ſeruus dicitur peccati, quia peccatum in eo vires ſuas habet, & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternæ morti, cuius peccatum eſt ſtimulus, ſic vt ſeipſum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipſum ſua vi continuè ad aliud, & aliud peccatum trahit, adeo vt in peccatoris perſona dicat Paulus, Non enim quod volo bonum, illud ago, ſed quod odi malum, illud facio. Non quod neceſſitate aliqua, & præter voluntatem propriam homo aliquod peccatum committat: ſed quod homini per peccatum auerſo à Deo, & eius gratia deſtituto, tanta ſit infirmitas ſpiritus, vt non poſſit omnia peccata vitare, tantaq; fortitudo concupiſcentiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat.

Peccator ſeruus peccati.

Seruus autem non manet in domo in æternum: Filius, &c. Parabola eſt hic ſermo, & exemplum à rebus humanis petitum. Sic enim ſe habent res humanæ, vt ſeruus non maneat in Domini ſui domo in æternum, aut ſaltem vt non habeat ius manendi in domo ſemper, cum poſſit à Domino ablegari aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc eſt habet ius manendi futurus ſcilicet ipſius domus hæres. Sic enim verbum manet eſt exponendum. Hac autem Parabola Dominus nos incitare voluit ad ambiendam libertatem filialem, vt ſcilicet nos, qui omnes ex ipſa natiuitate, & conuerſatione ſerui ſumus peccati coram Deo, effici ſtudeamus ex ſeruis filij Dei, quo poſſimus cum ipſo, qui propriè & per naturam eſt filius Dei in domo Dei, ac regno eius permanere in æternum, & non cum ſeruis aliquando eiciamur à conſpectu, & domo eius. Siquidem iam in domo Dei, nempe mundo hoc, aut in Eccleſia ſerui filiis coniuncti habitant, ſed eiiciendi & ſeparandi ab eis in nouiſſimo die. Quoniam autem filialis iſta libertas non poteſt niſi per ipſum Dei vnigenitum, & naturalem filium obtineri, qui cum non fecerit vnquam peccatum, nõ eſt, nec fuit vnquã ſeruus peccati, rectè Dominus intulit:

Si ergo vos filius liberauerit, &c. Quæ concluſio ſic ex ſuperioribus infertur: Ergo cũ omnes ſitis peccatores, & ob id ſerui peccati, & ſolus is, qui abſolutè eſt filius Dei, filius ſcilicet vnigenitus, & naturalis, Filius, qui nullo modo eſt ſeruus peccati, ius & poteſtatẽ habeat tanquã hæres & Dominus in domo Patris ſui vos reddendi liberos, ſi is vos liberos reddiderit, tùm re vera eritis liberi: quia aſſequuti libertatem non corporalem, ſed ſpiritualem, quæ ſola

ſola vera libertas eſt, ſicut ſola peccati ſeruitus, vera ſeruitus eſt. Facti autem per Filium liberi, tanquam etiam filij manebitis cum illo in æternum in domo Patris eius. Itaque tribus ſententiis præcedentibus ſyllogiſtica forma ab Euangeliſta diſpoſitis Dominus ex ordine docet, primum incognitum multis ſeruitutis genus, ſecundo ambiendam merito ab ea ſeruitute liberationem, ac tertio per quam eam conſequi poſſumus. [Notandum autem quod cum ſupra Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nunc in concluſione dicat, Si filius vos liberauerit: ſiue quia ipſe filius ſit illa veritas, de qua ſuperius eſt locutus (dicit enim poſtea de ſe, Ego ſum veritas) ſiue potius quia Filius liberat per cognitam veritatem, quam ipſe per Spiritum ſuum ſanctum docet eos, qui permanent in ſermone eius.]

Scio quia Filij Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere, &c. Poſtquam Dominus oſtendit de qua ſeruitute loqueretur, excludit etiam illud vnde ſuam ingenuitatem Iudæi oſtendere volebat: oſtendens eos vanè gloriari in eo, quod eſſent ſemen Abrahæ, vt qui coram Deo tales propter operum diſſimilitudinem non haberentur: nec Filij eius eſſent ſecundum ſpiritum, ac ob id nõ eſſent liberi libertate ſpirituali, de qua ipſe loquebatur. Scio, inquit, quod eſtis Filij (vel vt eſt Græcè ſemen) Abrahæ ſecundum carnis ſcilicet originem, ſed quæritis me interficere, idq́; non ob aliquod crimen meum, ſed quia ſermo meus non capit, hoc eſt, non habet locum in vobis. Ne enim dicere poſſent ſe iuſtè illum quærere occidere, ideo hanc partem adiecit. Non habebat autem locum ſermo Chriſti in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, ſuperbia, aliisq́; vitiis, & paſſionibus, ac erroribus quibuſdam præoccupatum erat. Quia autem dicere poterant ſe ideo ſermonem eius non recipere: quia à ſeipſo loqueretur, & ſimul vt ex ſe, ſuoq́; exemplo oſtenderet ipſos alium habere Patrem ſecundum Spiritum, quàm Abraham, ideo ſubiecit:

Ego quod vidi apud Patrem, id eſt, quod certa, & euidenti notitia ab eo didici, & accepi, loquor: *& vos quæ vidiſtis apud Patrem veſtrum*, id eſt, quæ ab eo didiciſtis, & in illo conſideraſtis, facitis. Iudæi intelligentes ſe & ſuum Patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes Patrem quam Abraham, rurſum obiiciunt:

Pater noſter Abraham eſt, q. d. An de illo vis malè loqui, & dicere nos ab eo didiciſſe, quæ bona non ſunt. Itaque Dominus apertius eorum in cognatione Abraham gloriationem excludere volens, & quem illorum Patrem vocet explicare ſubiecit:

Si, vt vultis haberi, *verè eſtis Filij Abrahæ*, opera Abrahæ facite. Conuenit enim vt germanus alicuius parentis Filius exprimat illum non ſimilitudine vultus tantum, ſed etiam morum, & operum. Proinde credite ſermoni Dei, quemadmodũ ille credidit, &

Declaraturus enim quod ex Deo proceſſerit,& venerit,ſubiicit:

Neque enim à meipſo veni. Vt pſeudoprophetæ ſcilicet,ſed ille me miſit,non ſolum vt Prophetas,qui poſtquam nati ſunt & ad adultam venerunt ætatem, miſſi à Deo dicuntur ad prædicandum:ſed etiam miſit me ſingulari quadã ratione,quia cum ab ęterno apud ipſum eſſem , hominem me in mundo inter homines eſſe voluit, & fecit. Poſtquam autem oſtendit Dominus ſe ex Deo proceſſiſſe,ac ob id meritò debere diligi ab eis,ſi velint Deum habere pro Patre ſuo rectè admirando ſubiicit:

Quare loquelam meam non cognoſcitis, vel rectius agnoſcitis?quaſi dicat:Cum ergo Deum gloriemini eſſe Patrem veſtrum,qui fit vt non agnoſcatis loquelam meam eſſe diuinam ? Et ex ea cognoſcatis me à Deo Patre veſtro miſſum eſſe. Cauſam autem quare non agnouerunt eius loquelam ipſe reddit dicens: *Quia non poteſtis audire ſermonem meum.* q.d. Ipſe vobis dicam quid in cauſa ſit, quo minus agnoſcatis loquelam meam. Ratio eſt, quia tanto me odio, & inuidia proſequimini, aliæque multæ paſſiones, & errores animum veſtrum occupauerunt , vt propter hæc non poſſitis audire ita, vt æquum eſt, benignis ſcilicet auribus, ſermonem, & doctrinam meam : quam ſi liberati ab erroribus, & malis paſſionibus animi iudicium perturbantibus attentè in ſilentio audiretis, & attenderetis : nihil dubium quin facile loquelam meam,& ex ea me agnoſceretis.

Vos ex Patre diabolo eſtis. Poſtquam Dominus Iudæis & Patrem Abraham & Patrem Deum eripuit : iam quod prius rectè ſignificauit , apertè pronunciat quis eorum ſit Pater. Vos , inquit , eſtis ex Patre diabolo,non origine ſicut intellexit Manichæus,ſed imitatione : quod ſatis ſignificat Dominus cum ſubdit,&, quia ſcilicet ex tali eſtis Patre , ideo deſideria Patris veſtri vultis facere. Et ſignificare volens quomodo & in quibus illum imitentur , in ſequentibus duo illius peccatorum genera adducit nempe homicidij,& mendacij dicens:

Ille homicida erat ab initio. Quando ſcilicet ſua ſuaſione primos parentes tranſgredi faciens mandatum Dei , obnoxios eos & in eis omnes homines fecit morti corporali,& æternæ,quando rurſum & Cain impulit ad fratris occiſionem. Sequitur:

Et in veritate non ſtetit. Apparet Dominum hic magis loqui de veritate verborũ, quam de veritate iuſtitiæ vel fidei : tũ quia mox veritati,de qua loquitur, opponit mendaciũ dicẽs:Cum loquitur mendaciũ, &c.tũ quia ſubiicit: Ego autẽ ſi veritatẽ dico.non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominũ loqui de veritate illorũ verborũ,quibus Dominus dixit ad Adã, Quacũq; die comederis de ligno, quod eſt in medio paradyſi, morte morieris. In horũ enim verborũ veritate diabolus non ſtetit,hoc eſt eam non eſt

amplexatus, ſed contra eam auſus eſt pronunciare falſiſſimè. Nequaquam morte moriemini, ſed eritis ſicuti dij ſcientes bonum & malum. Secundum hunc intellectum nullam adfert difficultatem id quod pro ratione, aut declaratione ſubiungitur:

Quia non eſt veritas in eo: Senſus enim eſt, in diuinorum verborum non ſtetit veritate, quia non eſt in eo veritas, hoc eſt non loquitur veritatem, aut non amat veritatem, vt idem ſit iſtud cum eo quod dicit Pſalmiſta de quibuſdã: Non eſt in ore eorum veritas, hoc eſt non loquuntur veritatem. Sicut autem cum de hominibus quibuſdam dicitur non eſſe veritatem in ore eorum, non ſignificatur omnia eorum dicta eſſe falſa, ſed eorum ſermonem plenum eſſe mendaciis, ita vt non poſſit quis tuto eis credere: ita & cum dicitur in diabolo non eſſe veritatem, non ſignificatur nullam omnino in eo eſſe veritatem. Sicut enim per naturalia ſua (quæ teſte Dionyſio integra manſerunt) multa vera cognoſcit: ita & vera pleraque loquitur, ſed tamen etiam cum vera loquitur, ſtudet per ea quæ loquitur homines decipere, ita vt ad mendaciũ & errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tutò credi poſſit. Poſtquam autem dixit Dominus diabolum non ſtetiſſe in veritate, & veritatem in eo non eſſe, vt oſtenderetur ipſum eſſe Patrem omnium qui loquuntur mendacia, & veritatem odiunt, oſtendendum erat vnde haberet, quod non veritatem ſed mendacia loqueretur, nempe quod ex ſeipſo. Vnde ſubiecit Dominus, *Cum loquitur*, mendacium ſcilicet, ex propriis loquitur. Quæ ſententia dupliciter accipi poteſt. Altero modo vt ſignificetur diabolum aliquando loqui veritatem, ſed tunc non loqui ex propriis. Altero vt ſignificetur eum ſemper loqui mendacium, quia etiam cum vera dicit, cũ intentione loquitur fallendi, vt ſit ſenſus: Cum loquitur mendacium ſcilicet ex propriis loquitur, hoc eſt non loquitur ex his, quæ ei vel à Deo, vel ab alio ſunt communicata, ſed quæ habet ex ſeipſo, nempe ſua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum ſubdit: *Quia mendax eſt & Pater eius;* Vbi relatiuum eius ſecundum Eccleſiaſticorum Patrum intellectum, non ad diabolum, ſed ad mendacium debet referri, quod includitur in adiectiuo mendax, & prius expreſſum fuit: vt ſignificetur diabolum non ſolum eſſe mendacem, ſed etiam eſſe Patrem, hoc eſt principem, & authorem primum mendacij.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Inter duas illas cõditiones quas diabolo Dominus tribuit, alteram nempe homicidij, ſatis ſupra dixit Iudæos imitari, cum dixit aliquoties, quæritis me interficere; nunc vero alteram nempe mendacij, & auerſionis à veritate oſtẽdit etiam eos imitari, & ſimul ſeipſum opponit diabolo dicẽs: Ego autem quia veritatem dico, &c. Non enim legendũm ſi veritatem dico, ſed quia. Nã ſic cõſentientibus Græ-

cis,

cis,quę habent ὅτι etiam habent Aug. Rupertus, Dionyſius,& Latina pleraque ſcripta,& eſt ſenſus lõgè plenior. Significatur enim adeo ipſos à veritate auerſos, & mendacia ſectari, vt cum ob hoc ipſum ei credere deberent, quia veritatem loqueretur, cõtra ob illud ipſum credere noluerunt, credituri vtique ſi falſitatem loqueretur. Porro vt oſtenderet Dominus eos nullam habere iuſtã cauſam non credendi ipſi, nec alia cauſa non credere, quam quia veritatem loqueretur ſubiicit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Siue pręſenti tempore, ſiue futuro legamus, ſenſus eſt, Quis me poteſt, vel poterit arguere, hoc eſt argumẽtis conuincere de quouis peccato, nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponendum eſt per conuincere, non autem per accuſare. Nam Gręcis eſt ἐλέγχειν, quod eſt refellere, & argumentis conuincere. [Alioqui Iudæi Dominum de peccato frequenter accuſabant & in eius operibus, cum dicerent eum ſoluere Sabbathum, & in eius doctrina cum dixerunt, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum. Nunquam autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, ſed vbique obſtructum eſt à Domino os loquentium iniqua. Proinde bene ſubiungitur à Domino.] ἐλέγχειν

Si veritatem dico, quare non creditis mihi? In qua ſententia apud nos deeſt coniunctio autem, vt ſit. Si autem veritatem dico, &c. Quæ coniunctio multum facit ad argumentationis perfectionem. Conſtringit enim duplici hac argumentatione Dominus Iudæos, quod aut eum debeant conuincere mendacij, vel peccati, aut ei quem conuincere nequeunt, credere. Cauſam autem quarę non crederent vera licet dicenti ipſemet Dominus concludendo explicat.

Qui, inquit, *ex Deo eſt.* Hoc eſt, Dei ſpiritu præditus eſt, hic verba Dei audit lubenter, ſcilicet & benignis, auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. *Propterea ergo vos mea verba*, Quæ Dei ſunt, non auditis æquis auribus, *quia ex Deo non eſtis*, id eſt, afflatu ſpiritus diuini, non eſtis donati, ſed pleni afflatu diaboli.

Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, &c. Solet coniuncta impietas dum non habet quod reſpondeat veritati, conuerti ad conuitia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erant eſſe filij diaboli ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regerentes in Dominum, quæ nullam vel ſimilitudinem veri habebant. Nónne, inquiunt, bene dicimus nos? Quibus verbis ſignificant ſe id prius Domino obieciſſe aliquando, ipſum autem re ipſa iam confirmate illorum dictum. Porro Samaritanum Dominum vocabant, non quod origine eum talem eſſe putabant, ſed per contemptum. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant Samaritanum appellabant: quomodo Chri- *Samaritanus Chriſtus.*

Dæmoniū habere dictus eſt. ſtiani quoſdam per contemptum Iudæos vocant. Dæmonium autem habere dicebant quod inſana, & abſona eum loqui iudicarēt, cum illos dicebant ex Patre diabolo, & non ex Deo eſſe: ſe vero, ſuámque doctrinam tantopere videretur commendare. Reſpondit ergo Dominus:

Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico Patrem meum. Quaſi dicat: Non loquor inſaniæ verba, ſed ea loquor per quæ ſtudeo Patris mei gloriam apud homines promouere. Ad inſanam Iudæorum calumniam, & contumeliam clementiſſimè Dominus reſpondit: alterum conuitium nempe Samaritani nomen diſſimulans: ſiue quia nihil aliud erat quam impotentis ire maledictum omni ratione carens, ſiue ſecundum Auguſtinum, quia ipſe nomen Samaritani lubenter ſecundum eius ſignificationē cognouit ſibi competere. Samaritanus enim cuſtos interpretatur: ſicut ſe in quadam parabola apud Lucam per Samaritanum deſignauit. Ad dęmoniaci autem vocabulum intentatum, quoniam derogabat gloriæ Dei, & veritati doctrinę ſuæ, reſpondit quidem, ſed ita vt non regeſſerit. Maledictum, quod in illos meritò retorqueri potuiſſet: ſed manſuetè, & ſimplici negatione tantum depulerit à ſe: qui alioqui inter docendum, & vitia hominum reprehendendum vehemens erat, liber, & acer. Dicit ergo: *Honorifico Patrem meum*, vos autem me, quia Patrem meum honoro, inhonoraſtis, cum ſcilicet Samaritanum, & dæmoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quaſi doleret ſe ab eis inhonoratum, & ignominią affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, ſubijcit:

Ego autem non quæro gloriam meam. Ego tanquam homo ſcilicet, non quæro gloriam meam, ſed gloriam Dei, & ſalutem hominū. Quamuis autem ego ſecundum quod homo, gloriam meam quatenus homo ſum non quæram, nec vlciſcar eos, qui ignominia me afficiunt, *eſt* tamen *qui gloriam meam quærat*, & non ſolū quærat, *ſed etiam iudicet.* Vindicando me de his, qui me ignominia afficiunt. Vult enim Pater vt omnes honorificent filium, ſicut honorificant ipſum: & qui hoc recuſant facere, ſeuerè ab eo vel in hac vita ſicut Iudæi, vel ſaltem in futura vindicabuntur. Porrò quoniam Iudæi Domini ſermonem veluti inſanum, & à dæmone profectum calumniabantur: Dominus contra quam ſalutaris ſit ipſius doctrina liberè proclamat: nequaquam reueritus illorum contradictiones: nec ob eorum conuitia à docendo quæ piis, & electis ibi præſentibus eſſent ſalutaria, ceſſans. *Amen, amen,* inquit, dico vobis quiſquis ſermonem meum non ſimpliciter audierit, ſed auditum etiam ſeruauerit obtemperando ei: *non videbit*, hoc eſt, non experietur, nec ſentiet *mortem in æternum*: quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, ſed ſomnus, & migratio. Somnus, quoad corpus aliquando excitandum, migratio,

tio, quo ad animam fœlicius in altero ſeculo victuram.

Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes, &c. Cùm manſuetiſſimè Iudæis inſaniam ſibi obijcientibus Dominus reſpondiſſet, & quæ ſalutis eorum eſſent docuiſſet: contra illi ſermonem eius intelligentes de morte corporali, rurſum inſaniam ei obijciunt: tanto quidem furore, vt etiam proprij honoris obliuiſcerentur. Nam cùm dicunt: Nunc cognouimus, ſignificant ſe id prius, cum illi hoc obiecerunt, non cognouiſſe, aut non ſatis cognouiſſe. Mirantur autem quomodo Dominus immortalitatem promittat ſeruantibus ſermonem eius, cum ea nec Abraham, nec Prophetis contigerit, quos tamen conſtat ſeruaſſe ſermonem Dei, atque ob id colligunt illum ſe anteponere ipſis, quod polliceretur ea, quæ illi non ſolum non poterunt alijs præſtare, ſed nec ipſi ſunt aſſequuti ex obſeruatione mandatorum Dei. Porrò Dominus omiſſo dæmoniaci nomine ſibi furioſè intentato, quod prius à ſe ſimplici depulerat negatione, ad reliqua pro ſuo more manſuetè reſpondet. Et primum quidem ad illud quod poſtremo loco dixerunt: *Quem teipſum facis?* quo ſignificauerant eum ſeipſum exaltare, & ſibi vſurpare perſonam alienam Ad hoc enim reſpondet Dominus, dicens:

Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt. Quæ ſententia rectè intelligatur quomodo aliæ multæ ſimiles: Si ego ex meipſo, aut ego tanquam homo, qualis à vobis ſolum eſſe putor, glorifico meipſum: inanis, & pro nihilo æſtimanda eſſet gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, ſed eſt Pater meus, qui me glorificat. Hæc autem Patris glorificatio non intelligenda eſt tantum conſiſtere in his, quæ pro filij gloria Pater fecit in baptiſmo, & in monte Thabor, aut poſt mortem in reſurrectione, & aſcenſione eius: ſed & in omnibus, quæ Filius dixit, aut fecit. Hæc enim cum filius non à ſeipſo dixerit & fecerit, ſed Pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè ſatis comprobarent: dicitur filius per illa nō ſeipſum glorificaſſe, ſed Pater ipſum glorificaſſe. Tunc enim ſeipſum quis glorificat, quando ſuis, hoc eſt, non diuinis dictis, vel factis gloriā ſibi venatur, & parat apud homines. Clarè autem aperit eis Dominus, quem vocet Patrem ſuum, cum ſubdit, *quem vobis dicitis, quod Deus veſter ſit,* ſignificans in veritate non eſſe ipſorum Deum, ſicut gloriabantur. Vnde ſubdit, *& non cognouiſtis eum:* quia ſcilicet ſermonem eius, & opera, quæ per me ædit non agnoſcitis, *nec mandata eius ſeruatis,* quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoſcere Deum. In hunc enim ſenſum Dominum dixiſſe illos non cognoſcere Deum patet, quia mox de ſe dicit:

Ego autem noui eum, & ſermonem eius ſeruo: Nam quod dicit ſer-

monem eius ſeruo, indicium eſſe vult cogniti à ſe Dei. His autem veluti munimentis præiactis, ſecundò reſpondet ad id, quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es Patre noſtro, &c. Oſtendítque ſe illo maiorem eſſe, ſimúlque indicat illum non eſſe mortuum ea morte, de qua ipſe erat locutus. *Abraham*, inquit, *Pater veſter exultauit vt videret*, hoc eſt, geſtiuit, & ſummopere optauit videre diem meum, hoc eſt, aduentum meum in carnem: & quod ſummè deſiderauit videre, cum magno etiam mentis gaudio eſt aſſecutus.

Vidit enim diem meum. Oculis ſpiritualibus, quia iam in lymbo inferni exiſtens, agnouit me in mundum veniſſe, & ob id *gauiſus eſt*, quod per me ſciat ſe, & totum humanum genus à morte redimendum, & in cælos ſubuehendum. Itaque Iudæi Dominum ſignificare putantes Abraham vidiſſe illum oculis corporalibus, & proinde tum vidiſſe, cum in mundo hoc degeret: nouam rurſum calumniam Chriſto obijciunt, dicentes:

Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti? Dicendum erat, & Abraham vidit te: verum quo magis abſurditas appareret, dicunt & Abraham vidiſti? Probabiliſſimum autem eſt, quod appellatione quinquaginta annorum ſpectauerint ad morem ſui ſeculi, hoc eſt, Iubilei, quod interdum ſeculum appellatur, quaſi dixerint: Nondum vnum ſeculum impleſti, & audes dicere vidiſſe te Abraham? Porrò quanquam Dominus redarguere potuiſſet de malo verborum ſuorum intellectu Iudæos: potius tamen ad eorum interrogationem reſpondere voluit, vt apertius iam ſuam diuinitatem declarans oſtenderet ſe Abraham eſſe maiorem, atque ob id dicit:

Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret. Vel naſceretur, aut eſſet, *ego ſum.* Non dicit, ego fui: ſed ego ſum, quemadmodum ſuperius: vt oſtenderet Iudæis ſe eum eſſe, qui olim dixerat Moyſi: Ego ſum, qui ſum. Iudæi ergo hanc vocem tanquam blaſphemam non ferentes cucurrerunt ad lapides, vt pœna legis contra blaſphemos ſtatuta eum occiderent. Verum Dominus qui iam verbis ſuam apertè ſignificauit diuinitatem eandem re ipſa oſtendit, cum *abſcondit ſe ab eis*, reddendo ſe illis inuiſibilem, *ſicque exiuit è templo*, è manibus eorum elapſus. Docens nos ſuo exemplo vt cum etiam poſſumus reſiſtere. Iram ſuperbientium humiliter declinemus.

Cæco nato reſtituitur viſus. Ioan 9.

CAPVT LXXVIII.

ET præteriens Ieſus vidit hominem cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum diſcipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, vt cæcus naſceretur? Reſpondit Ieſus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt: venit nox quando nemo poteſt operari. Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi. Hæc cum dixiſſet, expuit in terram, & fecit lutum ex ſputo, & liniuit lutum ſuper oculos eius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur miſſus. Abijt ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic eſt. Alij autem: Nequaquam, ſed ſimilis eſt ei. Ille verò dicebat: Quia ego ſum. Dicebãt ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit: Ille homo, qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloë, & laua. Et abij, & laui, & vidi. Et dixerunt ei: Vbi eſt ille? Ait: Neſcio. Adducunt eum ad Phariſæos qui cæcus fuerat. Erat autem ſabbathum quando lutum fecit Ieſus: & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Phariſæi quomodo vidiſſet. Ille autem dixit eis: Lutum mihi poſuit ſuper oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Phariſæis quidam: Non eſt hic homo à Deo qui ſabbathum non cuſtodit. Alij autem dicebant: Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterũ. Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia Propheta eſt. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes: Hic eſt filius veſter quem vos dicitis, quia cæcus natus eſt? Quomodo ergo nunc videt? Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic eſt filius noſter, & quia cæcus natus eſt: quomodo autem nunc videat neſcimus, aut quis eius aperuit oculos nos neſcimus: ipſum interrogate ætatem habet, ipſe de ſe loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi, vt ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipſum interrogate. Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos ſcimus quia hic homo peccator eſt. Dixit ergo eis ille: Si peccator eſt, neſcio, vnum ſcio, quia cæcus cum eſſem, modò video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpondit eis: Dixi vobis, iam & audiſtis. quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu diſcipulus illius ſis, nos autem Moyſi diſcipuli ſumus. Nos ſcimus, quia Moyſi locutus eſt Deus, hunc autem neſcimus vnde ſit. Reſpondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile eſt, quia vos neſcitis vnde ſit & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia peccatores Deus

non audit: ſed ſi quis Dei cultor eſt, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A ſeculo non eſt auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Niſi eſſet hic à Deo non poterat facere quicquam. Reſponderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, es tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Ieſus quia eiecerunt eum foras, & cum inueniſſet eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Reſpondit ille, & dixit: Quis eſt Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Ieſus: Et vidiſti eum, & qui loquitur tecum ipſe eſt. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Et dixit ei Ieſus: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Et audierunt quidam ex Phariſæis qui cum ipſo erant, & dixerunt ei: Nunquid & nos cæci ſumus? Dixit eis Ieſus: Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis: Quia videmus. Peccatum veſtrum manet.

Et præteriens Ieſus vidit hominem cæcum à natiuitate, &c. Non quia dicitur: Et præteriens vidit, &c. Exiſtimandum eſt hoc miraculum contigiſſe mox, cum Dominus ſe abſcondendo exiuiſſet è templo. Tunc enim exeunti non aderant diſcipuli, quos conſtat modo adfuiſſe. Itaque nihil aliud voluit Euangeliſta, quàm quod cum Dominus quandoque in Hieruſalem alicubi præteriret, vidit hunc cæcum. Intelligendum autem Dominum non obiter aſpexiſſe illum, ſed ſtudioſè, defigendo etiam intuitum in illum. Alioqui enim non adduceret Euangeliſta diſcipulorum quæſtionem occaſione aſpectus huius factam. Nam cum viderent Dominum ſtudioſè illum aſpicientem interrogauerunt eum: *Rabbi, quis peccauit, &c.* Cuius quæſtionis occaſionem fuiſſe veriſimile eſt, quod cum Dominus ſuperius paralyticum in Hieruſalem curaſſet, dixiſſet: Ecce ſanus factus es, iam amplius noli peccare. Vnde intelligentes morbos ob peccata accidere: mirantur cuius peccato hic contraxerit cæcitatem à natiuitate. Et quidem ſuam ruditatem magnam in hac quæſtione oſtendere videtur, cum quærunt num ipſe peccauerit, qui cæcus natus erat: quaſi fieri poſſet, vt quis peccet antequam naſcatur.

Reſpondit Ieſus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, &c. Omiſſa redargutione ruditatis ſuorum diſcipulorum, ad doctrinam veritatis pro ſuo more Dominus conuertitur: docens non ſemper propter peccata immitti hominibus morbos, ſed nonnunquam ob oſtẽſionem gloriæ Dei in eis. [Quod tamen cum ſit non eſt quod homo conqueratur, tum quod Deus omnium creator creaturis ſuis vti poteſt, vt maximè nouit expedire in illuſtrandæ gloriæ ſuæ, tum quod id ad maius profectum hominis nempe ſpiritualem eius vtilitatem proueniat.] Neque inquit, hic peccauit, neque parentes eius, ſupple, vt cæcus naſceretur. (Non enim ab omni peccato illos ſignificare voluit eſſe immunes) ſed, ſupple, ideo cæcus natus eſt: *Vt manifeſtentur opera Dei in illo.* Dicit plurantes

raliter opera Dei, & non opus Dei, quia non tantùm vnum illud opus Dei, nempe curatio cœcitatis erat in illo manifeſtanda, ſed in genere opera Dei erât in illo manifeſtanda, hoc eſt oſtendendum erat in illo qualia eſſent Dei opera, quantæ ſcilicet potentiæ, & quantæ rurſum bonitatis, quomodo ſemper etiam in Sabbatho operetur, quæ ad ſalutem hominum pertinent, & quod opera Ieſu ſint à Deo. Cum autem his verbis Dominus ſubindicaret ſe miraculum hoc ad quod ſe iam parabat non operaturum aucupandæ gloriæ cauſa, & propter oſtentationem, ſed propter gloriam Dei: idipſum apertius ſignificare volens, ſubiunxi:

Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt. Dicit oportet, non quod ad hoc cogeretur veluti ſeruus à Domino: ſed ſignificare volens ſe non à ſeipſo facere, quæ faciebat, verum ex mandato, & commiſſione Patris ſui dicit, opera eius, qui miſit me, ſignificans eadem eſſe opera ſua, & Patris ſui, quæ vt ſignificaret per ſe eſſe manifeſtanda ſubiecit: Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt. Si ipſa Domini verba attentius conſideremus, omnino apparet Dominum vocaſſe diem, tempus corporalis ſuæ in mundo præſentiæ, noctem verò tempus ſuæ abſentiæ, in quo ex decreto Patris vacaturus erat à doctrina & miraculorum operibus, ſic vt per ſeſe corporaliter ea non eſſet exhibiturus, ſicut ea exhibere per ſeſe debuit, quamdiu erat corporaliter in mundo. Cum enim ſubiicit: *Quamdiu ſum in mundo, &c.* Significat ſe quandoque non fore in mundo, quomodo iam erat, ſecundum viſibilem ſcilicet corporis præſentiam, quam mox erat ſubducturus mundo. Quod autem ait, *Venit nox in qua nemo poteſt operari.* Alluſit more ſuo ad noctem vulgarem, in qua non poſſunt homines operari: hinc allegoricos ſignificans inſtare tempus in quo abiturus à Iudæis nihil eſſet apud eos operaturus eorum, quæ tum pro eorum ſalute per ſeſe faciebat. Vt autem intelligeremus quare tempus ſuæ præſentiæ diem vocet, & non ſimpliciter illi diei diem, quomodo tempus vitæ cuiuſlibet hominis dies illi eſt, ſubiecit:

Quamdiu ſum in mundo lux ſum mundi. Significans tempus illud non illi ſolum eſſe diem, ſed toti etiam mundo, nec diem ſolũ ob operandi facultatem, ſed etiam ob lucem, quã ſua præſentia mundo adfert per doctrinam, & opera vitæ æternæ. Igitur tempus ſuæ abſentiæ etiam ſignificat duplici nomine fore Iudæis noctẽ, nempe tum quod abfuturus eis eſſet Sol iuſtitię, tum quod ipſe tanquã in nocte nihil eſſet corporaliter apud eos pro illorum ſalute facturus. Dicit autem: Quamdiu ſum in mũdo lux ſum mundi: non quod poſt aſcenſionem deſineret omnino eſſe lux mundi: ſed

quod

quod deſineret ſic prælucere hominibus, quomodo tunc prælucebat per ſeipſum docendo, & miracula ædendo, & quomodo poſt ipſum lucere cœperunt Apoſtoli, quibus proinde dictum eſt vos eſtis lux mundi.

Hoc cum dixiſſet expuit in terram & fecit lutum ex ſputo, &c. Cum prædictis verbis oſtendiſſet Dominus ſe non ad oſtentationem, ſed ob Patris gloriam, & ſecundum Patris præſcriptum operari miracula etiam in Sabbatho, quia donec dies eſt: pergit ad miraculum, quod nouo iam modo operatus eſt, nimirũ luto non quouis, ſed ex ſputo ſuo facto oculis cœci appoſito, eique mandans vt abiens lauaretur in natatoria Siloë. De fonte autem Siloë ſic ſcribit D. Hieronymus, Siloam fontem eſſe ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis, ſed incertis horis, diebúſq; ebulliat, & per terrarum cõcaua, & antra ſaxi duriſſimi cũ magno ſonitu veniat, dubitare non poſſumus, nos præſertim, qui in hac regione habitamus. Hæc ille. Ex hoc igitur fonte, maximè cum interruptis vicibus manet, & ſit in ea regione aquarum penuria facta erat κολυμβήθρα, id eſt, natatorium, vel natatoria vt hic vertit Interpres, aut piſcina vt vertit Ioan. 5. Porrò ne quis miretur, quod ſic à Domino cœcus, qui illum non nouerat permiſerit ſe attrectari, & luto oculos ſuos perũgi: aduertendum Euangeliſtam breuitati ſtudentem non omnia ſcripſiſſe, quæ circa ea, quæ narrat ſunt dicta vel facta, ſed multa reliquiſſe nobis intelligenda, ſine quibus quę narrat, non poſſunt intelligi commodè eſſe geſta. Intelligendum ergo Dominum prius interrogaſſe cœcum, quemadmodum ſupra paralyticum, núm vellet ſibi viſum reſtitui, atque ex diſcipulis intellexiſſe Ieſum, cuius nomen ex fama ei cognitum proculdubio erat, eſſe qui lutum ei ſuper oculos ponere pararet, aut illum ex turba didiciſſe Ieſum eſſe, qui præteriret, eoq; intellecto Domino acclamaſſe, vt ei miſereretur. Veriſimile item Dominum illi dixiſſe, vade ad Siloë aquas, & ibi viſum recipies: quanquam promiſſionis illius non meminerit Euangeliſta: A ratione enim alienum eſt, rem ſic nudè geſtam eſſe vt ab Euangeliſta deſcribitur.

In Iſaiã cap. 8.

Fõs Siloë.

Natatoria.

Piſcina.

Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat, &c. Poſt deſcriptam miraculoſam cœci illuminationem, Euangeliſta prolixè commemorat quomodo miraculum hoc ad multorum cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum multipliciter ceſſerit in Dei gloriam: quantũuis illud pleroſq; malè haberet, & vreret, qui quo magis huic miraculo detrahere ſtuduerũt, hoc magis reddiderunt illuſtre. Deinde & eo tendit ſequens narratio, vt oſtendatur quanta conſtantia, & libertate cœcus miraculum & authorẽ eius prædicauerit, & quod ob id reiectus à Chriſto ſit ſuſceptum & ad perfectiorẽ eius cognitionem perductus. Pro eo autem quod nos habemus, quia mendicus erat (quomodo nobiscum

nobiſcum legit etiam Theophyl.) Græci codices ferè habēt, quia cęcus erat, vt ſignificetur quoſdam vidiſſe eum prius, quod cœcus fuiſſet. Verum noſtra lectio eſt conuenientior, ſecundum quam ſignificatur hunc cœcum prius multis viſum fuiſſe, & cognitum, ob id quod publicè mendicus eſſet. Porrò ad miraculi commendationem, & Dei gloriam faciebat, quod tū vicinis, tum aliis multis ob mendicitatem notus fuerat, dicentibus: *Nónne hic eſt qui ſedebat* (ante templum ſcilicet, quemadmodum claudus ille, de quo Acto. 3.) *& mendicabat?* Alij dicebant ipſum eſſe, alij negabāt. Hoc enim declarat miraculum tantum fuiſſe, vt qui illum prius probè nouerant, non poſſent facilè adduci, vt crederent eundem eſſe. Dixit autem cœcus: *Ille homo qui dicitur Ieſus*, non per contemptū, ſed quod adhuc à Domino eſſet alienus, ſola illum fama cognitum habens. Iam gloriæ Dei etiam inſeruiit, quod cœcus neſcierit vbi eſſet Ieſus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis ſuſpicio tollebatur, vt videri non poſſet ad gratiam loqui. Cum itaq; cœcus adductus eſſet, Phariſæi etſi ab adductoribus didiciſſent facti ordinem, tamen quo certius eis de facto conſtaret, cœcum quem vicini prius interrogauerant, iam ſecundò interrogauerunt quomodo vidiſſet, hoc eſt viſum recepiſſet. Nam ſic oportet verbum hoc ſemper hic exponere, cùm ſit Græcè ἀναβλέπω. Audito ergo huius teſtimonio variatum eſt ſententia inter illos. Quidam enim Phariſæorum pro ingenio deſperatorum hominum, tam inaudito diuinæ potentiæ miraculo adeo non potuerunt moueri, vt de Domino melius ſentirent, vt mox ex diei religione mutuarentur occaſionem calumniandi factum planè diuinum, quod diei religionem decebat & commendabat. Itaque dixerunt: ἀναβλέπειν.

Non eſt hic homo à Deo, quantumuis frequenter eū in ore habeat, *cum ſabbathum non cuſtodiat*. Quibus verbis non tantum præſens factum notare videntur, ſed & ſignum illud quod ſcribitur Ioannis 5 & alia quæ Sabbatho fecit Dominus? q. d. Iſte Sabbathū pro nihilo habet, vt qui illud iam frequenter violauerit. Alij autem etſi congruū illis fuiſſet oſtendere, qualiter Sabbathum non fuerit in prædictis factis violatum: tamen quoniam Phariſaïco adhuc errore detinerentur, & tamen à ſignorum magnitudine ſuperabantur contrà dicunt:

Si hic homo, non eſt miſſus à Deo, ac illi gratus, ſed peccator eſt, quomodo poteſt hæc ſigna facere? ſignificantes peccatores non poſſe ſigna facere ſaltem talia, qualia ſcilicet Ieſus fecit, maxima ſcilicet, & planè diuina. Nam & diabolus ſua habet falſa ſigna, quę per ſuos nonnūquam ædit. Dicunt autem iſti pluraliter hæc ſigna, vel vt eſt Græcè talia ſigna, reſpicientes ſcilicet non ad vnū illud, de quo tū agebatur, ſed & ad alia pleraque quæ Chriſtus fecerat. Itaque ſententiis de Ieſu variantibus, *ſchiſma*, hoc eſt diſſidium, & diſſen-

diſſenſio erat, *inter illos*. Proinde rurſum interrogant cœcũ vt ſuam ipſe de Ieſu proferret ſententiam, de quo inter ipſos non conueniebat.

Tu, inquiunt, *quod dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?* vel vt habẽt Græci, quia aperuit, vt ſit ſenſus: Quem tu dicis eſſe illum ob hoc, quod aperuit oculos tuos. Mendicus itaque ſimpliciter, & intrepidè pronunciat quid ſentiret. Ego inquit dico eũ eſſe Prophetam, ſignificans eum à Deo miſſum eſſe, & veracem eſſe doctorem. Nam talis vt ſupra eſt probatum, Propheta dicitur, etiam ſi nihil futurum prædicat, quale adhuc hic à Ieſu non audierat.

Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuiſſet, &c. Cum primùm Phariſæis & Iudæis miraculum à cœco exponeretur, facilè crediderunt: quod propter operationem, qua Sabbathum violatum putabant, gaudebant ſe occaſionem habere calumniandi Dominum, & oſtendendi illum non eſſe à Deo. Verum cum iam, & quorundam Phariſæorum authoritate, & ipſius cœci ſententia, quam poſtulauerant, velut parati illi ſtare, non permitteretur tale miraculum ei tribuere cum quo non eſſet Deus, in contrarium dilabuntur: præter ſpem ſanè ſperantes hunc non eſſe qui cœcus fuiſſet, & ſi omnibus ſatis ob publicam notus mendicitatem. Proinde priuſquam id credendum ſibi putarent, parentes eius aduocandos, & audiendos ſtatuerunt: ſi fortè illi metu adducti (vt ſunt ferè timidi quibus res eſt anguſta domi) aliquid dicerent, quod ad miraculum obſcurandum facere poſſet. Itaque Phariſæi aduocatos parentes interrogant tria, ſi filius eorum ſit, ſi cœcus natus ſit, & quomodo nunc viſum receperit. Rigidè autem interrogant, putantes illos exterrere ſicq; aliquid dicturos, quod in calũniam prædicati caderet miraculi. Non enim dicunt: *Hic eſt filius veſter*, qui cœcus natus eſt, ſed quem vos dicitis quia, id eſt, quod cœcus natus ſit: notantes eos id falſo dicere ſolitos: quo tamen nihil poteſt improbabilius ſuſpicari. Quis enim Pater talia mentiri cũ ſua ignominia vellet de filio? Nec dicunt ſimpliciter, *quomodo nunc videt*: ſed quomodo ergo nunc videt, quaſi dicerent: Aut hoc falſum eſt, quod nunc videat, aut illud quod cœcus natus ſit. Sed videre eum, conſtat verum eſſe: ergo falſum ſit eſt neceſſe, quod cœcus natus fuerit. Tribus autem interrogationibus factis parentes cautè reſpondent, de duobus confitentes ſe eſſe certos, ignorare verò quod tertiò quærebatur: modum ſcilicet, & authorem redditi viſus. Et addunt: *ipſum interrogate, ætatem habet, ipſe de ſe loquatur*, vel vt eſt Græcè, de ſe loquetur vel pro ſe loquetur. Hæc vt ex Euãgeliſtæ narratione patet, *dixerunt*, non quod neſcirent, ſed quod Phariſæos metuerent, malentes ſolum filium venire in periculum, quam communi periculo inuolui cum filio. Porrò ex eo quod conſpirauerant Iudæi eos eiiciendos Synagoga, qui confiterentur

terentur Dominum eſſe Chriſtum: animaduertere licet iam tum percrebuiſſe, atque iactari cœptum fuiſſe eum eſſe Chriſtum. Fieri autem extra ſynagogam erat interdici alicui commercio, & conſuetudine reliquorum Iudæorum, vt non liceret ei cum reliquis ingredi ſynagogam, aut templum, & omnino alienus eſſet ab omni Iudæorum congregatione, quod apud Iudæos ſummæ ignominiæ loco habebatur: quomodo apud Chriſtianos habetur. Excommunicatio. *Extra Synagogam fieri.*

Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus, &c. Cum ex parentum reſponſione nihil potuerunt venari quod pro ſuo faceret deſiderio, & parentes eos remiſiſſent ad filium: illi necdum deſiſtendum ſibi eſſe rati, vocauerunt rurſum eum, qui fuerat cæcus, dicentes ei: *Da gloriam Deo*, quibus quidem verbis videntur ſimpliciter ab eo exegiſſe confeſſionem veritatis. Nam ſic hęc oratio accipitur Ioſ 7. Vbi ad Achan dicit Ioſuę, Fili mi da gloriam Domino Deo Iſraël: quod quid ſit patet ex eo, quod dicitur, & confitere atque indica mihi quid feceris. Et videtur hæc oratio fuiſſe modus obteſtandi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. Sacerdotes Philyſtim conſulunt ſuis, vt factis anis aureis dent gloriam Deo Iſraël, hoc eſt veritatem teſtentur, & ſuam iniquitatem confiteãtur. Itaque quod dicunt: Da gloriam Deo hunc habet ſenſum: Ad gloriam Dei confitere, nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis ſub obtentu religionis eum inducere voluerunt vt vel miraculum negaret, vel pręſtigio aliquo, & non diuino modo factum diceret. Addunt autem:

Nos ſcimus quia hic homo peccator eſt, hoc eſt ſceleſtus & impius, quaſi dicant, ſcimus illum hoc miraculum vel non feciſſe, vel non diuina virtute feciſſe. Porrò cæcus fortiter ſimul, & circunſpectè reſpondens ait:

Si peccatoe eſt, neſcio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. Nam ſupra Prophetam eſſe dixit, & mox oſtendit eum non eſſe peccatorem, ſed eſſe à Deo: Itaque ideo dicit neſcio vt eorum nugas, & calumnias more dubitantis depellat, & ſignificet ſe id excutere nolle, vt ſit ſenſus: An peccator ſit, nec ne, non iam excutio, nec pronuncio. Illud tantùm dicam quod à me ſub obteſtatione nominis diuini requiritis, & liberè pronunciare poſſum, vtpote quod in me experientia didici, *cum prius eſſem cæcus, modo video.* Illi autem, vt nunquam quieſcit inuidia, ſperantes ſe aliquid audituros, quod in calumniam rapere poſſent, & vnde oſtendere poſſent miraculi modum non fuiſſe diuinum, aut ex re aliter narrata falſitatem comprobari poſſe, iterum eum interrogauerunt.

Quid fecit tibi, quomodo aperuit oculos tuos? Mendicus autem, qui

qui hactenus quamdiu res inquiſitione indigebat,remiſſe locutus eſt:iam confidentior factus cum videret eos tãtum quęrere quod calumniari poſſent, ſtomachando aduerſus impudentem eorum malitiam reſpondit eis:

Dixi vobis modo,quomodo aperuit oculos meos,& id ſemel audiſtis. *Quid iterum vultis* eadem *audire? Nunquid*, etiam vos mecũ, & cum aliis eius diſcipulis vultis diſcipuli eius fieri? vt ob id tam diligenter iterum atque iterum de operibus eius inquiratis? Hoc autem dicit per ironiam,ſciens illos nolle eius diſcipulos fieri, & ob id ſignificans indignos illos eſſe,quibus eadem repetantur, vt qui non bono animo,ſed malo ad eaſdem reuoluerentur percontationes.

Maledixerunt ergo ei,& dixerunt: Tu diſcipulus illius ſis, &c. Ex odio nominis Chriſti, & magnanimi ſuperbia offenſi Phariſæi mordaci libertate cœci maledixerũt ei,quod Gręcè eſt ἐλοιδόρησαν, id eſt,conuitiati ſunt. Proinde notandum etiam quod cũ nos habemus, Tu diſcipulus illius ſis, quod imprecationem ſignificat, Græcè eſt,tu diſcipulus eius es,quod non imprecationẽ ſed conuitiũ magis ſignificat.Itaque maledixerũt,& cõuitiati ſunt ei quia illi obiecerunt,quod ignominioſum eſſe putauerunt, & quia animo vituperandi dixerunt:quale maledictum (inquit Aug.) ſit ſuper nos & ſuper filios noſtros.Addunt autem rationem, ſed inſipientiæ plenam,quare nolint eſſe Chriſti diſcipuli,ſed Moyſi.

Nos,inquiunt,*ſcimus*, quia,id eſt,quod *Moyſi locutus eſt Deus*,hũc autem neſcimus vnde ſit, hoc eſt cuius Spiritu inſtructus ad nos venerit. Tanta autem horum fuit inſipientia, vt non poſſet non eam mox mẽdicus iſte & deprehendere,& redarguere,cuius cum inter diſputandum(vt fieri ſolet)creſceret fiducia,confirmatus veritatis conſcientia,& Dei gratia fortiter contemptis omnibus periculis, auſus eſt Chriſti cauſam agere apud viros magni nominis,quos ſentiebat omnibus technis moliri perniciem Ieſu. Itaq; ex miraculo redditi ſibi viſus,colligens,& cõuincens meritò non debere illos ignorare vnde profectus eſſet Ieſus.

In hoc, inquit, *enim mirabile eſt*, hoc eſt, in iſto ſanè mirabile quiddam accidit(nam γὰρ, enim, pro ſanè hic poſitum eſt)*quia*,id eſt,quod,*vos neſcitis vnde ſit*,& hoc eſt,cũ tamen (phraſis eſt enim Hebræa) *aperuit meos oculos. Scimus autem quod Deus peccatores non audit*,id eſt,exaudit (audire enim hic poſitum eſt pro audire cum effectu, quod eſt exaudire, quemadmodum mox poſtea vertit Interpres, cum Græcis eadem ſit dictio) *ſed ſi quis Dei cultor eſt*, ſic vt non ſolum cæremoniis externis veneretur, *ſed voluntatem eius faciat*, obtemperando mandatis eius (quod verè eſt Deũ colere) *hunc exaudit*.His ergo mendicus refellit, quod prius dixerũt: Nos ſcimus quia hic homo peccator eſt.Dicit ergo *ſcimus*, quod

ex

ex Scripturis ita apud Iudæos eſſet receptum, quódque hac in parte etiam ipſi Phariſæi conſentirent cum ipſo, vt qui prius dixerant: Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere. Regulare enim eſt non exaudiri à Deo peccatores, hoc eſt perſeuerantes in peccato.

A ſeculo, inquit, *non eſt auditum, &c.* q. d. Multa quidem memorantur miracula, quæ Deus olim geſſit per Maiores noſtros ſed ſanctos, non peccatores: & tamen ſi repetamus ab orbe condito, nunquam auditum eſt quenquam extitiſſe, qui cœco nato oculos aperiret, & viſum, quem nunquam habuit, imò quem natura negauit præberet.

Si non eſſet hic à Deo. Quemadmodum vos vultis non eſſe, *non poſſet facere quicquam*, eorum ſcilicet, quæ facit, cum illa nec ſua virtute, nec alia virtute, quam diuina facere poſſit. Porro Phariſæi hac mendici fiducia prorſus efferati, cum iam ſpes non eſſet fore vt ille vel corruptus, vel metu territus deſiſteret à prædicando Ieſu, ad extrema veniunt, ad quæ coniuncta impietas ſolet deſcendere, ad opprobria ſcilicet & vim. *In peccatis*, inquiunt, *natus es totus*, & additur Græcis, Tu, quod contemptus emphaſim habet. Dicunt autem totum in peccatis natum, quod ſecundum eos omnia eius, mendicitas ſcilicet, cœcitas, impudentia arguerent hominem à natiuitate ſceleſtum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia. *Et tu doces nos.* Vbi vtrumque pronomen magnam habet emphaſim: quaſi dicant: Et tu tam vilis homo, indoctus planè, & manifeſtè ſceleſtus doces nos, qui legis profeſſionem, & religionis apicem tenemus? Nec his contenti conuitio addunt vim, non ferentes ſibi os obturatum eſſe ab homine paupere, & idiota, & ob id, *eijcientes eum foras, extra ſynagogam,* vt eſt veriſimile efficiendo eum apoſynagogum: quamuis ſimpliciter intelligi poſſit eiectum è concilio illo, & congregatione.

Audiuit Ieſus quia eiecerunt eum foras, &c. Eiectum à Phariſæis Dominus cum audiſſet quæ ille pro ſui nominis confeſſione paſſus eſſet, requirens ſuſcepit, & ad perfectiorem ſui cognitionem deduxit: oſtendens ſe curam habere eorum, qui propter ſe aliquid patiuntur, nec relinquere eos ſine conſolatione: deinde illos perfectiore ſui cognitione dignos eſſe, qui accepta cognitione bene vtuntur. Itaque cum non obiter, ſed vt magis eſt veriſimile, quæſitum illum à ſe inueniſſet, dixit:

Tu credis in filium Dei? Ille auidum ſe declarans credendi dixit: *Quis eſt Domine vt credam in eum?* Probabile eſt ipſum è cocomitatu & turba cognouiſſe Ieſum, qui ſanauerat ipſum, eſſe eum qui ſecum loquebatur (nam Dominum eum vocat) nondum tamen cognouiſſe Ieſum eſſe filium Dei, hoc eſt, expecta-

tum Meſſiam. Nam ſicut filius Dauid, ita & filius Dei vulgo fuit cognomentum Meſſię, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet & Ioan. 1. & Matth. 16. Cum ergo, qui cœcus fuerat animi ſui ad credendum promptitudinem declaraſſet, Dominus ei ſe manifeſtat dicens,

Et vidiſti eum, & qui loquitur tecum ipſe eſt. Non dicit, Ego ſum, qui te ſanaui, ſed ſubmiſſe primum, & obſcurè, & vidiſti, inquit, eum, deinde & manifeſtius: Et qui loquitur tecum ipſe eſt. Mendicus autem auditis verbis Ieſu, tractus à Patre mox credit, fidémque ſuam confitetur non verbis tantum dicens: *Credo Domine*, ſed & opere. Nam *procidens adorauit eum*, non tanquam Prophetam tantum, ſed tanquam filium Dei.

Et dixit ei Ieſus, in iudicium ego in hunc mundum veni. Quoniam Dominus mendico illi, cum cœcus eſſet & corpore, & mente, primum quidem viſum corporalem reſtituit, ac deinde etiam ſpiritualem: hinc occaſionem deſumpſit diſſerendi, quæ ſequuntur de cœcitate & viſu ſpirituali, vt ex omni oblata occaſione ſolitus fuit deſumere initium alicuius doctrinæ ſpiritualis. In iudicium, inquit, ego in hunc mundum veni. Vbi per iudicium rectè intellexerimus decretum illud Patris, quo mirabiliter decreuit, ſed tamen iuſtè per filij ſui in hunc mundum aduentum efficere, vt qui non vident, viderent & ſinere eos qui videbant, cœcos fieri. Itaque ſenſus eſt, Ego veni in hunc mundum in iudicium, hoc eſt, vt per me iudicium, & decretum Patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutione prępoſitio, in, aut coniunctio, vt in explicatione poſita, debet conſecutiuè accipi, & non vt cauſam deſignet finalem, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos, qui ex videntibus cœci futuri erant. Non enim voluit Deus eos, qui videntes dicuntur, fieri cœcos per Chriſtum, per quem omnes voluit ſaluos fieri: ſed decreuerat id iuſto iudicio ſuo permittere. Itaque ſic in horum iudicium dicitur veniſſe filius, quomodo dicitur poſitus in ruinam multorum. Porro non videntes de quibus hic loquitur Dominus, ſunt hi quos Sapientes mundi, vt cœcos in rebus Dei contemnebant: quique vt perparum de diuinis rebus cognoſcebant, ita nec volebant videri illas cognoſcere, ſed ſuam ignorantiam agnoſcebant, qualis erat hic mendicus, Apoſtoli, & alij plerique è vulgo, deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, & vt reuera erant manifeſtè. Videntes vero, qui cœci erant, futuri ſunt hi, qui in rebus diuinis multa ſanè viderunt vulgo incognita, & ſe adhuc plura, quàm viderant, videre arbitrati ſunt, ſuam in multis ignorantiam agnoſcere recuſantes, quales erant Phariſæi Scribæ, & Gentium Philoſophi. Illi ergo non videntes, per Chriſtum videntes facti ſunt, quia eis datum eſt oculis ſpiritus agnoſcere,

quæ

quæ verè hominem beatum facere poſſint. Iſti vero videntes occaſione Chriſti cœci facti ſunt, hoc eſt, declarati eſſe cœci, & magis, magiſq́; excœcati ſunt: quia occaſione doctrinæ, & miraculorum Chriſti per ſuperbiam, inuidiam, aliáſque paſſiones adeo ſunt excœcati, vt manifeſtam veritatem non poſſent agnoſcere, ſed impingerent in lapidem illum angularem, qui illis factus eſt petra offenſionis, & ſcandali. Quod ergo hic dicit Dominus ſimile eſt illi, Confiteor tibi Pater Rex cœli & terrę, quoniam abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. *Matth. 11.* Porro Phariſæi quidam, qui tum forte aderant Ieſu, aut animo non ſyncero comitabantur illum, calumniandi anſam vndique captantes, audientes futurum vt videntes cœci fierent, & ſatis animaduertentes Dominum loqui de cœcitate non corporali, ſed ſpirituali, atque ob id ſuſpicantes ſe notatos, qui ſe pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino:

Nunquid etiam nos cæci ſumus? Id cum arroganti animo, & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariſæorum ordinem, ſi audirent quod nolebant: Dominus cautè admodum, & prudenter reſpondet:

Si, inquit, *cæci eſſetis, peccatum non haberetis.* Quæ ſententia rectè ſic intelligetur, Si eſſetis cœci, hoc eſt, ſi non haberetis ſcientiam ſcripturarum, vnde ſi velletis, poſſetis veritatem agnoſcere; ſi non eſſetis naturali, & ſcripturæ lumine illuſtrati, ita vt ex ignorantia contra me peccaretis: non haberetis peccatum, tantum ſcilicet, quantum nunc habetis: imò non haberetis peccatum, quia ſimplicitati veſtræ venia daretur, & à me illuſtraremini. Nunc vero cum dicatis vos videre, etiam veſtro iudicio condemnati eſtis, ita vt peccatum veſtrum maneat, quod in me cõmittitis, quod quoniam videre vos putatis, non poteſt tolli à vobis.

Diſſerit Dominus de vero paſtore & ouibus. Ioannis 10.

CAPVT LXXIX.

AMen amen dico vobis, qui non intrat per oſtium in ouile ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & [illegible]. Qui autem intrat per oſtium, paſtor eſt ouium. [illegible] oſtiarius aperit, & oues vocem eius audiunt [illegible] prias oues vocat nominatim, & educit [illegible] prias oues emiſerit, ante eas vadit, & [illegible] tur, quia ſciunt vocem eius. Alienum autem no[illegible] ab eo, quia non nouerunt vocem alienorũ. Hos pro[illegible]

Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Ieſus: Amen amen dico vobis, quia ego ſum oſtium ouium. Omnes quotquot venerunt, fures ſunt & latrones: ſed non audierunt eos oues. Ego ſum oſtium. Per me ſi quis introierit, ſaluabitur: & ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet. Fur non venit niſi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Ego ſum paſtor. Bonus, bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis, Mercenarius autem, & qui non eſt paſtor, cuius non ſunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & diſpergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego ſum paſtor bonus, & cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ. ſicut nouit me pater, & ego agnoſco patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient & fiet vnum ouile, & vnus paſtor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam vt iterum ſumam eam. Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à meipſo: poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Hoc mandatum accepi à patre meo. Diſſentio iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos. Dicebant autem multi ex ipſis: Dæmonium habet, & inſanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non ſunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?

Amen, amen dico vobis, qui non intrat per oſtium, &c. Quoniam Phariſæi indignabantur ſe à Domino notari cæcitatis, & pro videntibus ſe habebant, adeo vt ob id ſe exhiberent vulgi Paſtores, & Doctores, & rurſum quoniam Phariſæi non dedignabantur ſolum eſſe Chriſti diſcipuli, ſed & grauiter ferebant tam multos Chriſto adhærere: ipſis derelictis Dominus hanc ſubiungit Parabolam veri Paſtoris indicia exprimentem: qua & illos notat non eſſe veros Paſtores, cum tamen tales haberi vellent, & ſe oſtendit verum eſſe ouium Dei Paſtorem, ab ipſis Phariſæis, ac pleriſque, qui ante ipſum pro magnis Prophetis populo ſe obtruſerant longè diuerſum. Et rurſum eadem Parabola indicat, qui fiat vt Phariſæi quidem, & illorum diſcipuli Chriſtum verum Paſtorem non agnoſcant, plerique vero è vulgo ſimplices, & idiotæ qui ab illis cæci habebantur, & non videntes ſequerentur, & agnoſcerent. Docet enim hæc Parabola vtrumque, & quis ſit Paſtor, & quæ ſint oues. Pro conuenienti autem, & expedito huius Parabolæ intellectu, ſemper ob oculos habendum Dominum ſub exemplo Paſtoris, & ouium corporalium loqui de Paſtore, & ouibus myſticis: ac proinde primo videndum quomodo totus hic parabolæ ſermo quadret Paſtoribus, & ouibus corporalibus: ac deinde per ſimilitudinem omnia aptare Paſtori & ouibus myſticis. [Quod ergo attinet ad exemplum, vnde petita eſt Parabola;

fabola: ita in rebus mundanis eſſe conſtat, vt quiſquis in caulas ouium intrat non per oſtium, ſed aliunde irrumpens, vtpote per feneſtram, aut maceriam diruptam is non Paſtor ſit, ſed fur, & latro. Fur quidem quia ſurripit fraude alienum, latro quia vi oues rapit, raptáſque dilaniat & occidit. Qui vero per oſtiuum intrat in ouile, is ex hoc ipſo cognoſcitur eſſe Paſtor, cui Pater familias oues ſuas concredidit. Hinc oſtiarius, hoc eſt, vel ipſe Pater familias, vel is, cui ille totius domus ſuæ cuſtodiam, & omnes clanes tradidit, ingrediendi facit facultatem aperiendo ei oſtiũ. Nec oſtiarius tantum illum agnoſcit, ſed & oues vocem eius audiunt, hoc eſt, agnoſcunt: cum ad latronis, & furis vocem incognitã expaueſcant. Vt autem ipſe ingreſſus ad oues, mox ad vocem ſuam agnoſcitur ab eis: ita & ipſe viciſſim eas agnoſcit: adeo vt nominatim etiam ſingulas vocare norit, atque ſic ſigillatim vocatas educit è caulis non ad lanienam, ſed ad ſalutaria paſcua, illęq; vocatæ parent vocanti voce amica notáque. Cum autem iam eductæ è ſeptis quibus continebantur prodierint in liberos campos, non ipſe domi remanens permittit vagari quocunque, ſed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo impetantur, & diſpergantur, antecedit totum ſuum gregem, vt ſuo ducatu viam illis commonſtret, & à noxiis præmuniat beſtiis. Præcedit autem eas non mutus, ſed ſubinde voce ſua prouocans ad ſequendum, & ab errore reuocans, nec ſinens in via diutius hærere. Itaque illæ, quoniam agnoſcũt ſui Paſtoris vocem, ad quam ſe dirigunt, antecedentem Paſtorem promptè ſequuntur. Eum vero, qui non eſt ipſarũ proprius Paſtor, ſed alieni gregis forte Paſtor eſt, non ſequuntur, licet præcedentem & vocantem, ſed abhorrent, & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Hæc eſt ipſius exempli breuis, & clara explanatio, cæterum in applicatione eiuſdem parabolæ ad propoſitũ Domini, per oſtium (quod nomen negotium aliquod exhibet) rectè acceperimus iuſtitiam, vel ipſum Deum. Nam & iuſtitia, & ipſe Deus oſtium eſt oues cuſtodiens, & per quod ad paſcendas oues ſit accedendum. Iam oſtiarius vel intelligendus eſt ipſe Deus aut vt diſtinctam habeamus perſonam ab oſtio, & Paſtore ipſe Spiritus ſanctus, quomodo intelligunt Auguſt. & Theophyl. Ipſe enim Spiritus ſanctus eſt, cui à Deo Patre totius Eccleſię ſuę cura commiſſa eſt, qui ſuis donis hominem inſtruens, & omnem veritatem edocens, ſic demum aperit ei oſtium, hoc eſt dat ei iuſta ratione ad paſcendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipſo exemplo alius eſt Paterfamilias, qui eſt ouium Dominus, alius Paſtor, qui à Patrefamilias pręficitur ouibus, alius oſtiarius, qui cognoſcẽs Paſtorem liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum ſignificata Deus Pater velut ouium Dominus eſt intelligendus, Filius, Paſter, Spiritus ſanctus oſtiarius: ſic tamẽ vt per hæc nõ intelliga-

Oſtium. *Oſtiarius.* *Paſtor.*

Oues. mus vnum alium maiorem, vel minorem. Porrò per oues parabolicè ſignificantur electi, & prædeſtinati à Deo: ouile eſt ipſa ouiũ congregatio, & multitudo certo aliquo loco ſub vno paſtore degens.] Applicatio ergo exempli hæc eſt: Qui ad Dei populum veluti illum paſturus, & recturus ſeſe ingerit, non accedens iuſta & recta via, neque per Deum illuc accedens, ſed vel per humanæ cupiditatem gloriæ, vel per ſpem commodi tempòralis illicito modo accedens: is fur eſt & latro. Fur quidem, quia alienum ſibi vſurpat. Latro, quia animas hominũ impiis, & falſis ſuis doctrinis crudeliter occidit. Qui autem recta via ad Dei populum regendum & paſcendum accedit, videlicet à Deo ad hoc miſſus, & recta intentione id ſuſcipiens: is ſolus verè eſt paſtor ouium. Hunc Spiritus ſanctus, cui veluti oſtiario cura ouilis Dominici commiſſa eſt, & ſine cuius fauore nemo rectè poteſt ſuſcipere adminiſtrationem populi Dei, veluti oſtium aperit, cum docendo eum & ſuis donis inſtruendo dat ad populum Dei paſcendũ liberum aditum. Quo accedente mox electi quique, & prædeſtinati vocem eius diuinã, qua quæ Dei ſunt inclamat, audiunt & agnoſcunt, vnde & credũt ei, atque obtemperant: cum vocem alienorum furum ſcilicet & latronum, qui praua, vanitates, & errores ſuggerũt horreant & abominentur. Ipſe autem verus paſtor proprias oues vocat nominatim, quia ſigillatim ſingulorum curam gens ad bonum exhortatur ſingulos, idque blanda, amicaq; voce, qua ſingulos compellans educit eos ad paſcua: dum prouocat vt depoſitis erroribus, omniq; priſtino torpore, in quo mox & tenebrę eos continuerunt ad ſcripturarum & veritatis intelligentiã accinguntur, qua mentes eorũ ſalubriter paſcantur & pingueſcant. Ad quę paſcua dum prouocat, nequaquam ipſe domi otioſus deſidet, ſed ante eos vadit, exemplo ſanctæ conuerſationis eis prælucens, ac viam, qua illis eundum ſit commonſtrans: & ſimul ſolicitus, vt eos ab omnibus lupis, & noxiorum incurſu præſeruet. Sic autem exemplo prælucens ante eos vadit, vt tamen interim etiam ſubinde ſua voce illos excitet, & ad ſequelam inuitet, ne quid errent, aut alicubi hæreant: & illi promptè illum ſequuntur, quod vocem eius cognoſcant, ament, & approbent peruenturi proinde per eum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & poſt eam ad vberrima regni cælorũ paſcua. At quoniam non agnoſcunt nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana, aut vana docent, hinc tales non ſequuntur, ſed abhorrentes eorũ vocem fugiũt ab eis: veluti ſibi malè à talibus metuentes, qui tamen etiã ſuos habẽt greges, hoc eſt, ſectatores, verũ non oues Dei, ſed hircos & ſues. Cæterũ aduertendũ prædictam parabolam dictam à Domino potiſſimum contra eos, qui cum ſe populi Dei doctores exhibeant & profiteantur: aliena tamen à diuina tradũt doctrina: vnde & ex ipſa Domini præcipua intentione

Fur & latro.

quadrat

quadrat contra omnes hæreticos,ad oſtendendum eos non intrare per oſtium in ouile ouium,ac proinde fures eſſe & latrones.

Hoc prouerbium dixit illis Ieſus παροιμίαν, id eſt, Adagium vel prouerbium, quod propriè eſt commune aliquod dictum, vel ſententia, quæ in ore omnium verſatur, hic accipitur pro parabola, aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan.16. ſicut etiam è contra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio. Quoniam ergo in parabolis Dominus illis locutus eſt, per quas illos notare, minus erat calumniæ ipſorum expoſitum, illi, vt & alias ferè non intellexerunt quid ſignificarent ea, quæ loquebatur eis. Proinde Dominus explicatius locuturus & indicaturus quorſum prædictam parabolam propoſuerit: videlicet vt ſe ab aliis Iudæorum pleriſque doctoribus ſepararet, ſubijcit: apertè quidem de ſe loquens: non tamen apertè Phariſæos & Scribas inceſſens, vt ne illos nimium exaſperaret. *παροιμία Adagium prouerbium.*

Dicit ergo eis iterum Ieſus: Amen, amen dico vobis, quia ego, &c. Si quæ ſequuntur diligenter aduerterimus, omnino apparebit Dominum non hic velle explicare ſe eſſe illud oſtium, per quod dixit in parabola non intrare fures & latrones, intrare vero paſtores ouium:ſed ſe iam noua parabola faciente tamen ad prioris parabolæ declarationem, vocare oſtium ad diſtinctionem furum & latronum: ad quorum etiã diſtinctionem ſe vocat poſtea paſtorem bonum. Nam cum peruerſi doctores,& populi duces etiam ſe exhiberent veluti oſtia ouium, promittentes illis per ſe aditum ad fœlicitatem & ſalutem, Dominus contra dicit. Ego, non illi qui ante me venerunt,ſum oſtium ouium, quod mox repetens declarat ſe potius dixiſſe propter oues quam paſtores. Nam declarando quare ſe oſtium dixerit, ſubdit:Per me ſi quis introierit, ſaluabitur,&c. Saluari verò ouium eſt,non paſtorum: quorum, quatenus tales ſunt,eſt ſaluare.Et tamen etiam ex his verbis conſequitur Dominum eſſe oſtium omnium poſt ſe paſtorum,cum omnes tales debeant etiam eſſe oues. Cùm ergo in ſuperiori parabola de oſtio facta eſſet mentio,& paſtore: hinc Dominus occaſionẽ deſumens ſeparãdi ſe ab aliis, primum quidem ſe oſtium eſſe oſtendit,non illos,& deinde ſe paſtorem non illos. Dicit ergo:

Ego ſum oſtium ouium, id eſt, is per quem oues habent aditum ad conſortium populi Dei,acceſſum ad Patrem,& ad ſalutem veram,dum ſcilicet in me credunt, meiſq; præceptis obtemperant. Nemo enim,inquit,venit ad Patrem niſi per me. Sequitur. *Christus oſtium.*

Omnes quotquot venerunt, fures ſunt & latrones. Et additur apud Græcos,quotquot venerunt ante me.Non dicit,quotquot fuerunt ante me,ſed quotquot venerunt à ſeipſis ſcilicet,non miſſi à Deo. Notat autem Dominus, qui ante ipſum ſe Chriſti nomine populo obtruſerunt,vt Iudas, & Theudas, aut etiã alios pſeudoprophetas, *Iudas. Theudas.*

quos ad ſui differentiam oſtendit non fuiſſe oſtia ſalutis,ſed contra fures,& latrones. Vnde, inquit, *non audierunt eos oues*, quia qui audierunt, finaliter ſcilicet & ſic vt ſeſe illis omnino addicerent, oues non erant. Repetit autem ſe eſſe oſtium, vt oſtendat quare ſe,non illos dicat oſtium.

Ego,inquit,*ſum oſtium*.Quo ſcilicet acceditur ad Deum,ad ſalutem æternam, ad conſortium ſanctorum. *Nam ſi quis per me*, hoc eſt,fidem in me *introierit, ſaluabitur,& ingredietur,& egredietur,& paſcua inueniet*.Quibus verbis Dominus ſe verè eſſe oſtium declarat ex officio oſtij materialis. Officium enim oſtij ouilis eſt ſeruare oues in ouili concluſas ab aëris iniuria,ab incurſu noxiarum beſtiarum,ac deinde præbere ouibus exitum ad paſcua prodeuntibus,& introitum à paſcuis reuertentibus.Oſtium ergo eſt Chriſtus,quia ſi quis per fidem in illum ingreſſus fuerit in conſortium fidelium,talis & in præſenti vita ſaluus erit à peccatis,à diaboli poteſtate,& omnium malorum oppugnatione, Chriſto ipſum cum reliquis protegente, & in futura vita tranſlatus in regnum cælorum æterna fruetur ſalute. Idem ingredietur & egredietur, hoc eſt, ſecurè conuerſabitur, & ad omnia quæ volet liberè ſeſe conuertet. Hebraiſmus etiam hæc eſt locutio, quo in ſcripturis per introitum, & exitum ſignificari ſolet omnis actio, cui homo ſeſe applicuerit. [Vnde in Pſalmo dicitur: Dominus cuſtodiat introitum tuum,& exitum tuum,id eſt, in omnibus ad quæ miſeris manum,ſiue domi,ſiue foris.Sic Dauid ſcribitur fuiſſe ingrediens & egrediens ante filios Iſraël, hoc eſt, liberè & familiariter coram eis conuerſatus.]Porrò qui per oſtium,quod eſt Chriſtus ingreſſus & egreſſus fuerit *paſcua inueniet* illa ſcilicet de quibus prolixè Ezech.34. In paſcuis, inquit Dominus, vberrimis paſcam eas, & in montibus excelſis Iſraël erunt paſcua earum,&c. In hac enim vita inueniet paſcua diuinæ doctrinæ,ſacroſancti corporis,& ſanguinis Domini, atque conſolationis internæ: ita vt in nullo vnquam defectum patiatur: in futura verò vberrima illa paſcua ex diuina contemplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor comprehendere poteſt.

Ingredi & egredi.

Fur, inquit, *non venit,niſi vt furetur*, & furto ablatum mactet, & perdat, Quo parabolicè ſignificat pſeudoprophetas, falſoſq; doctores hoc agere,vt oues alieni Domini ſibi auferant ad proprium commodum:quod dum fit eaſdem mactant prauis ſuis doctrinis occidendo in anima,& tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas præcipitando. Contra quos de ſe dicit: *Ego veni*, vt oues me ſequentes vitam habeant in præſenti per gratiã, & abundantius quid habeant in futuro per diuini vultus contemplationem:per quam non vitam tantum habebunt,ſed etiam beatam vitam,& ab omni miſeria liberam, Sic ferè Auguſt.& Chryſoſtom.

Poteſt

Poteſt tamen & ſic intelligi: Ego veni vt oues morbidę & mortuę vitam habeant, & accepta vita etiam abundantius habeant ſaginatæ ſcilicet omni virtutum genere: & per quotidianum profectum magis ac magis ſemper abundantes, quomodo Paulus admonet Theſſalonicenſes, quo ſic ambulent, vt abundent magis.

Ego ſum paſtor bonus, &c. Poſtquam ſe eſſe oſtiũ aſſeruit, & oſtẽdit, iam etiã occaſione eius, quod dixit: Ego veni vt vitã habeant, paſtorem ſe eſſe & aſſerit, & oſtẽdit, nec paſtorem tantum, ſed bonum paſtorem, ad differentiam mercenariorum, qui & ipſi paſtores dicuntur: ſed non ſunt boni paſtores, à quibus iam ſe ſeparat: ſicut mox ſupra ſeparauit à furibus & latronibus. Sicut ergo ſupra exemplo vulgari parabolicè ſignificauit indicia paſtoris myſtici, & eorum qui in ouili Dei fures ſunt & latrones: ita nunc oſtenſurus ſe non tantum paſtorem eſſe, ſed bonum etiam eſſe paſtorem, exemplo vtitur vulgari, quod continet diuerſas conditiones paſtoris boni, & mercenarij. Quo exemplo indicat parabolicè quomodo in rebus diuinis Paſtor bonus à mercenario paſtore poſſit dignoſci. Primum ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literam explicare, vt ſic melius intelligamus quomodo applicandũ ſit intentioni Domini. Bonus, inquit, ouium paſtor, cum opus eſt, etiã animam ſuam dat, hoc eſt, vitam ſuam exponit periculo, & ſe occidi patitur pro ouibus ſuis ſaluandis, pugnans pro eis contra irruentes latrones & lupos. Mercenarius autem qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues, &, hoc eſt, (nam coniunctio, & ponitur hic expoſitiuè) qui non eſt talis ouium paſtor, vt eius ſint propriè oues, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret: tamen ſi ingruat vitæ periculum, hoc eſt, ſi viderit lupum venientem, magis pro ſe quàm pro ouibus ſolicitus mox relinquit oues, ac fuga vitæ ſuæ conſulit: vnde fit vt ouibus inermibus defenſore deſtitutis lupus oues rapiat & diſpergat. Cauſa autẽ quia mercenarius fugiat eſt, quia mercenarius eſt, hoc eſt, quia ſui compendij gratia gregem paſcendum ſuſcepit, nec pertinet ad eum de ouibus, pro nec eſt illi cura de ouibus. Hæc eſt exempli ad literam explanatio, quod quatenus ad alteram eius partem, de paſtore ſcilicet bono pertinet, Dominus poſtea ſibi accommodat, dum hinc oſtendit ſe eſſe bonum Paſtorem, quia animam ſuam pro ſuis ouibus daturus erat. Altera verò parte, quæ eſt de mercenario, veriſimile eſt eũ notaſſe Scribas, Phariſæos, Sacerdotes, qui auaritiæ dediti, gregem Dei non tanquam ſuum, ſed tanquam alienum paſcebant, commodi tantum ſui, & lucri gratia, detrectantes venire in periculum pro ſalutè ouium, vt pro illis ſeſe opponerent omnibus illis, qui quoquo modo oues perdere ſtuderent, ſiue mala doctrina, ſiue alia ratione. Et ſimul hac parabola docere voluit Dominus quibus indiciis verus Euangelicus paſtor à mercenario

Boni paſtoris conditiones.

Mercenarij item conditiones.

poſſit diſcerni, ſicut priori docuit, quibus indiciis fur dignoſcatur à paſtore. Non enim ijdem ſunt fur vel latro in ouili Domini, & mercenarius. Nam fures quidem & latrones ſunt hæretici, & pſeudoprophetæ, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarij verò veritatem rectè docent, & in rebus tranquillis gregem Domini rectè gubernare videntur, & ingreſſi ſunt per oſtium, quia legitimè ſecundum canonum conſtitutiones paſtoralem curam ſuſceperunt, ſic vt ab hominibus non poſſint redargui, & vocem eorum audiunt oues, quas ad paſcua frequenter educunt, & nihil à vero paſtore differre videntur, niſi cum periculis ingruentibus declarant ſe proprij commodi rationem habere, non ſalutis ouiũ. Et quidem Pharíſæi, ac Scribæ fures eſſe notantur, quatenus populum à Chriſto auocabant: mercenarij quatenus quæ legis ſunt docebant, ſed proprium commodum magis quam Dei quærentes gloriam. Fugit autem mercenarius, & dimittit oues aduenıente lupo: non ſolum quando corporaliter oues relinquit, ſed etiam quando per timorem alicuius periculi ſilet, nec ſe periculo opponit. Lupus eſt, qui vel praua doctrina oues corrumpere ſtudet, vel malis exemplis eas, quantum in ſe eſt corrumpit, vel ſæuitia, & perſecutione inſurgit contra oues. Quod verò ad oues attinet, quas parabola ſignificat rapi à lupo, dicendũ mercenario fugiente fieri frequenter, vt veræ Dei oues ad tempus à lupo rapiantur, & in errores pertrahantur: ac deinde vt multi, qui videbantur eſſe Dei oues perpetuo in errore detineantur. Poſtremum etiam veræ Dei oues à lupo rapiuntur & diſperguntur, dum deſtitutæ patrono varijs externis malis afficiuntur. Pertinet autem hæc parabola non tantum ad inſtructionem paſtorum Eccleſiaſticorum, ſed etiam paſtorum ſecularium, hoc eſt, iudicum.

Furum & mercenariorũ differentia.

Lupus.

Ego ſum Paſtor bonus, & cognoſco oues meas. Cùm prius bonum ſe eſſe paſtorem aſſeruiſſet, & ad id probandum parabolam adduxiſſet boni paſtoris, & mercenarij diſcrimen continentem: nunc idem illud repetit, vt ex prædictis parabolis ſe verum, & bonum eſſe paſtorem declararet. Cùm enim ſupra duas præmiſerit parabolas, quarum priore paſtor dignoſcitur à fure, poſteriore verò bonus paſtor à mercenario: ex vtraque parabola ſe Dominus oſtendit & paſtorem eſſe, & paſtorem bonum. Nam ex priore parabola demonſtrat ſe paſtorem eſſe cum dicit: Cognoſco oues meas, & cognoſcunt me meæ. In illa enim dictum erat de paſtore, proprias oues vocat nominatim, &c. Ex ſecunda verò parabola oſtendit ſe eſſe bonum paſtorem, cum dicit, & animam meam pono pro ouibus meis. Nam in ſecunda dictum erat, bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis. Porrò illud quod inter duas has partes inſertum eſt, nempe *ſicut nouit me Pater, & ego agnoſco Patrem*: non eſt vt noua ſententia à ſuperioribus ſeparandum, ſed ſic cum illis

coniun-

coniungendum, vt altera collationis pars intelligatur præceſſiſſe, & ſit ſenſus: Sic cognoſco oues meas, & viciſſim illæ me cognoſcunt, ſicut nouit me Pater, & viciſſim ergo cognoſco Patrem. Et alibi enim Dominus apud Ioannem ſuum cum electis commercium comparat ſuo cum Patre conſortio: Sicut miſit me viuens Pater & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipſe viuet propter me. In quibus tamen collationibus intelligendũ eſt ſemper ſimilitudinem eſſe ex parte, & non per omnia æqualiter, quomodo & in præſenti loco. Non enim tam perfectè nos nouimus Chriſtum, quam ipſe Patrem: ſed ſicut eſt inter Patrem & filium mutua cognitio, ita & inter Chriſtum paſtorem, & oues eius: & qualis eſt inter Patrem & filium cognitio, talis & inter Chriſtum paſtorem & oues eius. [Cognoſcit enim Pater filium, quia illum pro naturali ſuo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoſcit, curat, & approbat: ſic & Chriſtus oues ſuas cognoſcit, quia & cognoſcit ab æterno qui ſint à Patre prædeſtinati, & eoſdem amando ſolicitè curat quæ ad eorum ſalutem pertinent. Cognoſcit filius Patrem, quia illum pro Patre ſuo agnoſcit, & omnia ſua ſe ab illo accepiſſe & habere agnoſcit. Sic & oues Chriſtum paſtorem agnoſcunt, quia agnoſcunt illum vnum datum hominibus eſſe paſtorem: per quem ſolum ſit ſpes ſalutis, rurſum, omnia ſua ad illum tanquam boni omnis authorem referunt omnia illi accepta ferentes.] Itaque per hanc ſimilitudinem ſignificatur non vulgarem eſſe cognitionẽ qua ipſe Chriſtus cognoſcit oues ſuas, & viciſſim cognoſcitur ab eis, ſed cognitionem affectiuam, quæ amorem in ſe includit. Sicut autem Dominus hac ſimilitudine conditionem paſtoris in prima parabola indicatam oſtendit non ſimpliciter, ſed excellenter ſibi competere: ita & conditionem boni paſtoris in ſecunda parabola indicatam excellenter ſibi conuenire oſtendit cum dicit: *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Plus enim eſt ponere animam quàm dare: quia vt patet ex ſequenti declaratione Domini: nemo propriè ponere dicendus eſt animam ſuam, niſi qui eam habet in ſua poteſtate, & manu. Solus ergo Chriſtus potuit ponere, hoc eſt, deponere animam ſuam: quia ſicut ille ſeipſum vltro tradidit manibus perſequentium, à quibus iam captus ſeipſum ſi voluiſſet, liberare potuiſſet: ita cum voluit ſpiritum ſuũ emiſit: poteſtatem habens illum vel emittendi prius, vel diutiùs retinendi. Alij verò qui ſeipſos occidẽdos etiam ſponte tradunt, aut qui ſeſe ipſi interficiunt: non ponunt animas ſuas, ſed tollit eas ab illis gladius. Nam etſi in eorum ſit poteſtate effugere gladium & mortem: non tamen eſt in eorum poteſtate immiſſo gladio animam retinere.

Ioan. 6.

Ponere animam ſuam.

Et alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili. Ne quæ de ouibus ſuis dixerat tantum illis conuenire putarentur, qui tum in illum

credi-

crediderunt, qui ſoli illum tunc agnoſcebant: ideo falſam hāc opinionem eximens ſubiecit, *Et alias oues habeo*, loquens de prædeſtinatis inter Gentes, quos & oues vocat, & ſe habere dicit, quia ſecūdum Patris prædeſtinationem oues erant, eoſque habebat. Has autem oues dicit non eſſe ex hoc ouili, quia non erant ex congregatione fidelium, qui erant apud Iudæos.

Et illas, inquit, *oportet*, ſecundum Patris præſcriptū *me* per Apoſtolos ſcilicet meos *adducere* ad cōſortium fidelium, ad veritatem, & vnitatem fidei.

Et fiet, ex duobus ſcilicet populis Iudaico, & Gentili *vnum ouile*, vel vt eſt Græcè vnus grex: fietque ſimul omnium, *vnus Paſtor*, cum modo non ſit vnus omnium Paſtor, quamdiu illę adhuc diſperſæ ſuo carent paſtore, aut alienos paſtores ſequuntur, aut potius diſſipatores.

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam. Duo in ſequentibus declarat videlicet & quam gratum ſit Patri, quod ponat animam ſuam pro ouibus, & quare dicat ſe ponere animā ſuam, nempe quod illam habeat in ſua poteſtate. Cum autem Pater filium ab æterno dilexerit, nec poſſit temporale cauſa eſſe æterni: difficultas nonnulla eſt circa hæc verba, Propterea me diligit Pater, &c. At quomodo filius aliquis ſciens ſe Patri à pueritia fuiſſe atque etiam num eſſe chariſſimum, ſi nunc opus aliquod faciat, quod ſciat Patri ſuo fore gratiſſimum, rectè ac verè dicere poterit, Propterea me diligit Pater quia opus hoc perfeci, non quaſi ſignificare volens iam Patris erga ſe dilectionē incipere, cum ſciat vnicè ſe ſemper à Patre fuiſſe dilectum: ſed quia in opere illo peculiarem rationem amoris, & complacentiæ Patri ſe præbere nouit, propter quam ſibi in eo complaceat: ſic & propoſitus ſermo eſt accipiendus. Quaſi dicat filius Patris Chriſtus (loquitur autem ſecundum ſuam humanitatem.) In hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacentiæ habet Pater, vel hoc ei in me ſummè placet, & ex ea parte me habet gratiſſimū, quod ſic ei in amore, & dilectione erga homines conſentiam, vt etiam mori pro eis velim. Diſpenſatorio ergo hoc ſermone Dominus de ſe tanquam homine loquens ſignificat ſe diligi à Patre eo quod nos diligat: innuens proinde magnam eſſe Patris erga nos dilectionem, vt qui propter nos ſuum diligat filium. Porrò cum ſequitur. *Vt iterum ſumam eam*, coniunctio, vt, cōſecutiuè videtur accipi, vt dicat conditionem, & euentum eius quod dicitur in hunc ſenſum: Ponam quidem animam meam, ſed ita, vt iterum eam ſuam. Cæterum ad declarationem eius quod dixit, Ego pono animam meam, ſubiūgit. *Nemo tollit eam à me*, ſupple inuito & nolente. Vnde ſequitur, *ſed ego pono*, id eſt, ponam eam à meipſo, hoc eſt, ſpontaneè, & vlaso. Quod patuit quando omnibus conſummatis, quando voluit

eum

cum magna voce Spiritum ſuum tradens in manus Patris expirauit. Quod autem dixit de ponenda anima ſua magis adhuc proſequitur, vt & ſuam potentiam, & ſuam erga nos charitatem nobis inculcaret, & commendaret,

Poteſtatem, inquit, *habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Quam duplicem poteſtatem nemo habere potuit, niſi qui ſimul Deus eſſet, & homo. Hominis enim eſt animam habere, ſed ſolius Dei eam ponere, & poſitam aſſumere. Vnde patet Dominum hic peculiari ratione dicere ſe ponere animam ſuam; cum alioqui ſecundum phraſim Hebraicam in ſcripturis ponere animam omnibus conueniat hominibus, & ſit idem quod mori. Itaq; omnes etiam homines habent poteſtatem ponendi animam, imo omnes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de ſe ſingulariter dicit poteſtatem habeo ponendi animam: quia ipſe ſolus eam emittere potuit, quando voluit, habens in poteſtate ſua non ſolùm cauſam mortis, quam & nos habemus, ſed etiã mortem quã nos non habemus. Porro quo magis intelligamus etiam Patris erga nos dilectionem, & non temerè quis putet Chriſtum poſiturum ſuam animam ſubiicit: *Ponere animam, id eſt, mori.*

Hoc præceptum accepi à Patre meo, hoc eſt, id nequaquam ex meipſo ſum facturus, ſed Pater hoc mihi quatenus homini præcepit, vt ſcilicet ponam animam meam pro ſalute mundi & iterum ſumam eam. Cùm autem hæc prolocutus eſſet Ieſus noua, & inaudita, ac lõgè ſuprà vulgarem hominum ſenſum, rurſum in populo variatum eſt ſententiis. Plerique enim dicebant, quod iam & ante non ſemel dixerunt, ſi quando prodebat illorum ſecreta conſilia, aut ſi quid ſupra hominum captum loqueretur: Dæmoniũ habet, & inſanit, carent enim ſenſu communi, quæ loquitur, quid igitur hunc iuuat audire? Rurſum alij ex ipſis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum inſanire contrarium colligũt: vt ſemper eadem malis ſunt occaſio ſcandali, & bonis, atque electis occaſio ædificationis. Hæc inquiunt, verba manifeſtè arguunt eum, qui ea loquutus eſt non agitari dæmonio. Sapiũt enim virtutem diuinam, & raram quandam præ ſe ferunt prudentiam omnibus aptè ſibi cohærentibus, & apertis rationibus confirmatis. Et addunt:

Nunquid poteſt dæmonium cæcorum oculos aperire? Quaſi dicant: Si nõ ſuadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Dicis enim aſtipulantur facta, & qualis eſt oratio, talia ſunt facta. Loquitur excedentia ſenſum humanum, ſed idem facit excedentia virtutem humanam, imò & dæmoniacam.

Mittuntur Septuaginta Diſcipuli, & redeunt. Lucæ 10.

CAPVT LXXX.

Poſt

A. 9. 55. *Poſt hæc autem deſignauit Dominus & alios ſeptuaginta duos, & miſit illos binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipſe venturus. Et dicebat illis: Meſſis quidem multa, operarij autem pauci: Rogate ergo Dominum meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam. Ite, ecce ego mitto vos ſicut*
A.10.55. *agnos inter lupos. Nolite portare ſacculum, neque peram, neque calceamẽ-*
B. 6. 55. *ta, & neminem per viam ſalutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, primùm dicite: Pax huic domui, & ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illum pax veſtra, ſin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos ſunt: dignus eſt enim operarius mercede ſua. Nolite tranſire de domo in domum. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis & ſuſceperint vos, manducate quæ apponũtur vobis, & curate infirmos qui in illa ſunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos: tamen hoc ſcitote, quia*
A.11.47. *appropinquauit regnũ Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remiſſius erit, quàm illi ciuitati. Væ tibi Chorozaim, væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sydone factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pæniterent. Veruntamen Tyro & Sydoni remiſſius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaum vſque ad cælũ exaltata, vſque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit: qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui miſit me. Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia ſubijciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpẽtes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit: verumtamen in hoc nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubijciuntur, gau-*
A.11.47. *dete autem quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis. In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto, & dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quòd abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudẽtibus, & reuelaſti ea paruulis. Etiam pater quoniam ſic placuit ante te. Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Et nemo ſcit quis ſit filius, niſi pater: & quis ſit pater, niſi fi-*
A.13. 51. *lius, & cui voluerit filius reuelare. Et conuerſus ad diſcipulos ſuos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quòd multi Prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

Poſt hæc autem deſignauit Dominus & alios, &c. Cùm iam Dominus multos ſibi delegiſſet diſcipulos, qui ex frequenti ſecum conſuetudine Euangelio prædicando pro tẽporis exigẽtia apti eſſent, cùmque iam tempus ſuæ paſſionis appeteret, vt non liceret ipſi diu Iudæorum ciuitates inuiſere, & perambulare: auctiorẽ iam numerum diſcipulorum, quos ante ſe mitteret, delegit: per quos citò Euangelij prædicatio in omnes Iudeæ, & vicinarum regionũ ciuitates

ſitates perueniret. Et quemadmodum in principio ſui regni, & prædicationis 12. elegit, veluti 12. Principes & Patres duodecim tribuum Iſraël: ita regno ſuo increſcente 70. vel 72. delegit alios (nam Latinorum libri etiam antiquiſſimi omnes habent fuiſſe 72. Græcorum vero 70. tantùm) veluti 70. populi Iſraëlitici Senatores quorum opera vterentur ad mutationem Moſis, regni ſui ſpeciem, ac maieſtatem in hac ratione declarans. Porrò ſicut duplex hic ordo diſcipulorum ſuas habet in veteri teſtamento præcedentes figuras: ita ipſe forma erat, & exẽplar quoddam duplicis ordinis in Eccleſia Chriſti inſtituendi, nimirum ordinis Epiſcoporum, & minorum Sacerdotum: quemadmodum id ab initio ſemper Eccleſiaſtici Patres intellexerunt. Porrò quæcunque Lucas hic commemorat Dominum feciſſe circa hos 70. eiſque dixiſſe, vel præcepiſſe vſque ad illum locum, væ tibi Corozaim: habita ſunt in Cap. Concordiæ 55. in miſſione 12. Apoſtolorum: proinde eorum intelligentia & rationes ibi ſunt requirendæ. Hoc tãtum hic proprium habet Lucas, quod iſtis mandatum commemoret, vt neminẽ per viam ſalutarent: quanquam dubitandum non ſit iſtud etiam 12. Apoſtolis dictum fuiſſe. Hoc autẽ præcepto non penitus omnem ſalutationẽ ſuis prohibere voluit: ſed hyperbolicus eſt ſermo, quo ſuis ſedulitatem, & celeritatem in iniuncto opere commendauit: innuens omnem vanam confabulationem, quæ ſalutationẽ conſequi ſolet, in via eſſe fugiendam, omneſq; itineris moras ac occaſiones diſtractionis ſpiritus à cogitatione eorũ, quæ eis demãdata erant eſſe amputandas. Iam quæ ab illo loco, væ tibi Corozaim habentur vſque ad illud: Qui vos audit, &c. habita ſunt ſuperius ex Matt. cap. 11. in cap. Concord. 47. Quod ſequitur: *Qui vos audit, &c.* ſimile etiam Apoſtolis dictũ fuit in eorum miſſione, vt videre eſt in cap. Matt. 10. & cap. Concord. 55. circa finẽ. Et ibi dictum legimus: *Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eũ qui me miſit.* Quo etiam contrarium ſignificatũ eſt, quod hic apertè ponitur. *Qui vos ſpernit, me ſpernit, qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui me miſit.* Hoc tantum intereſt inter hunc Lucæ & illum Matthæi locum, quod ibi dicatur: *Qui vos recipit* (quod de receptione in hoſpitium propter ea, quæ ſequuntur, videtur accipiẽdum) hic verò dicitur: *Qui vos audit*, id eſt, qui veſtræ doctrinæ credit, veſtriſque præceptis obtemperat, quæ meo nomine iniungitis.

Septuaginta electio.

Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta duo cum gaudio, &c. Reuerſi 70. ad Dominum, narranteſque ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant: Domine non tantum morbi pelluntur per nos, ſed etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum ſuper ea. Dixerat enim Dominus his cum mitterentur tãtum illud: Infirmos, qui in domo ſunt, curate: nec apertè dederat eis poteſtatem ſuper dæmonia, quemadmodum dederat 12. Apoſtolis. Proinde gaudentes

gaudentes narrant non tantum morbo curatos, ſed etiã dęmones expulſos. Et quidẽ rectè in eo fecerunt quod ad Dominum à quo miſſi fuerant, reuerſi ſint, eiq́; renunciauerunt quæ geſſerant, & miraculorũ virtutem illi tribuerint dicentes in nomine tuo, verũ humani cuiuſdam affectus, & imperfectionis erat, quod ſuũ gaudium declarauerint magis de eiectis dæmoniis, quã de profectu & fide auditorũ, de qua magis erat gaudendũ, quodq́ue in ſeipſis haberent aliquã complacentiã ob id quod ſibi dæmonia ſubiicerentur. Dicunt enim ſubiiciuntur nobis, Dominus autem ait illis:

Videbam Sathanam ſicut fulgur de cælo cadentem, &c. Quæ ſententia cum variè intelligatur, pręſtat eam accipere in ſenſu quem quidam ſequuntur, cuius & Theoph. meminit, ſecundum quem intelligitur non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è cęlo in hũc caliginoſum aërem propter ſuam ſuperbiã: ſed ea ruina, qua verbo Dei incarnato deiici cœpit à ſua potentia, tyrannide, & gloria, quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo: vt Dominus diſcipulis dæmonium deiectionem admirantibus ne tãquam rem nouam admirarentur, & vt cauſam huius ſubiectionis intelligerent, reſponderit, ſe iam olim vidiſſe principem dęmonum, qui illos fortes reddebat, cecidiſſe, perdita, quam habebat poteſtate, atque ob id fieri vt & illi facilè vincantur. Secũdum hunc ſenſum ſi illud, è cælo, iungatur cum participio cadentem, vt ſignificetur Sathanas è cęlo cadens: per cælum intelligenda erit celſitudo, potentia, & gloria, quam habuit antequam Deus aſſumpto corpore in terris verſaretur, cum pro Deo paſſim diabolus in idolis coleretur, & per vitia hominibus dominaretur, & obſeſſis à dæmoniis omnia loca plena eſſent. Alioqui illud è cælo coniungi poteſt cum fulgur, vt ſit ſenſus, poſtquam aſſumpſi humanam naturam, videbam Sathanam cadentem ſicut fulgur cadit è cælo. Vſus eſt autem Dominus fulguris exemplo, vt ſignificaret velocitatem lapſus illius, quodq́ue à ſumma celſitudine ſubito ſic ſit deiectus, vt ferè euanuerit. Poteſt & ſic intelligi, & fortè conuenientius: Ne putetis vos mihi rem nouam, & incognitam narrare. Sciebã enim cum vos emiſi ad prædicandum Euangelium meum ruituras eſſe Sathanæ vires, imò cùm dæmonia eiiceretis ipſe ego vobis aderam, ac videbam, quod vos non videratis Sathanam ipſum fulguris ritu cadere, vireſve eius euaneſcere. Hic enim ſenſus conuenit verbo præteriti imperfecti videbam. Nam ſecundum alios ſenſus magis dicendum erat, vidi. Porrò Dominus poteſtatem eiiciendi dæmones, de qua illi gaudebant, non ſolum confirmans, ſed etiam augens, ſubiicit:

Ecce dedi, vel vt habent Græci δίδωμι in hoc eſt, *de vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnẽ virtutẽ*, id eſt, fortitudinẽ, & potẽtiã in inimici ſcilicet diaboli, & nihil vobis nocebit.

cebit. In quibus verbis ad litteram per ſerpentes, & ſcorpiones intelligenda ſunt ipſa venenata animalia hominibus maximè inimica, noxia, & metuenda, quæ diabolo aptè coniungit: tum quod & ipſe venenoſus & inimiciſſimus ſit humano generi, tum quod per illa animalia hominibus nocere ſtudeat, per cuius item deceptionem factum eſt, vt illa animalia iam ſint hominibus inimica, & nociua, cum nihil homini ab illis periculi fuiſſet, ſi in integritate perſtitiſſet. Vnde Dominus dicens ſupra ſerpentes & ſcorpiones, & omnem virtutem inimici: ſignificat etiam ſerpentes & ſcorpiones eſſe virtutem inimici, vtpote per quos propter peccatum diabolus hominibus præualet, & nocet. *Serpentes & ſcorpiones.*

Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubijciuntur. Poſtquam ſuis Dominus poteſtatem, de qua gaudebant, confirmaſſet, & auxiſſet: tum demum opportunè eorum lætitiam, quæ inanem ſapiebat gloriam moderari, & temperare ſtuduit. Ne gaudeatis, inquit, quod Spiritus vobis ſubiiciũtur. Gaudendum enim illis fuerat quod ſubiicerentur ſpiritu nomini Ieſu ad gloriam Dei, & hominum vtilitatem. Deinde noluit Dominus ſimpliciter hoc eorum gaudiũ excludere, ſed ab illo ad gaudium maius, perfectius, & iuſtius voluit erigere, vt ſit ſenſus: Non tã in eo gaudeatis, quod Spiritus vobis ſubiiciuntur, quam quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. Porro nomina aliquorum ſcripta eſſe in cœlis, non eſt aliud quam illos haberi apud Deum in numero iuſtorum, & eorum quibus cœleſtia regna ſunt parata, hoc eſt, vt Paulus dicit eſſe ciues ſanctorũ & domeſticos Dei. Et eſt locutio huiuſmodi deſumpta à cõſuetudine humana, qua aliquorum nomina aſcribi ſolent ciuibus, dum ciuitate donabantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inſcribere ſolebant. Sic ergo ſcriptura Dei eſt annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in ſcripturis fit mentio de libro vitæ, vel viuentiũ, qui nihil eſt aliud quam notitia Dei, qua nouit ordinatos à ſe ad vitam æternam. *Nomina ſcripta in cœlis quid.*

In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto. Poſtquam diſcipulos de ſubiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit, qua in re potiſſimum gaudere debeant, commodè etiam ipſe cum gaudentibus diſcipulis gauiſus eſt, ſed gaudio diſſimili. Nã illi quidẽ humano affectu gaudebant placentes ſibi in dęmonum ſubiectione: Dominus vero ſpirituali gaudio gauiſus eſt, nõ ob id quod dęmones ſuo nomini ſubiicerentur, vnde nomini eius multum acceſſit gloriæ; ſed quod Dei benignitate veritatis cognitio diſcipulis inſipientibus reuelata eſſet, quod ferè aliud nõ erat quã gloriari, & gaudere quod nomina eorũ ſcripta eſſent in cœlis. Exultauit, inquit, in Spiritu ſancto, id eſt, per Spiritum ſanctum, qui habitans in Chriſto homine ad actualẽ hanc exultationem eum commouit. Græcè tamen non eſt præpoſitio in, nec adiectiuum, ſancto,

ſed tantum exultauit Spiritu, vt ſenſus eſſe poſſit: Exultauit ſpiritu ſuo, & animo, ad differentiam exultationis corporalis. Vnde & noſtra littera accipi poteſt, vt ſignificetur eum exultaſſe in animo, & Spiritu ſuo, qui eſt ſanctus. Cæterum hæc gratiarũ actio Chriſti ſimul cum illis ſequentibus. Omnia mihi tradita ſunt, &c. Habita, & expoſita ſunt ſupra in cap. Conc 47. ex Matth. cap. 11. Quę vero poſtea ſequuntur. Beati oculi, qui vident quæ vos videtis, &c. Habita ſunt in Matth. cap. 13. in cap. Concord. 51.

Proponitur parabola de Samaritano. Luc. 10.

CAPVT LXXXI.

ET ecce quidam legiſperitus ſurrexit, tentans illum, & dicens: Magiſter, quid faciendo vitam æternam poſſidebo? At ille dixit ad eum. In lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? Ille reſpondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum, ſicut teipſum. Dixitq; illi: Rectè reſpondiſti, hoc fac & viues. Ille autem volens iuſtificare ſeipſum dixit ad Ieſum: Et quis eſt meus proximus? Suſcipiens autem Ieſus dixit: Homo quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam deſpoliauerunt eum, & plagis impoſitis abierunt ſemiuiuo relicto. Accidit autem vt ſacerdos quidam deſcenderet eadem via, & viſo illo, præteriuit. Similiter & Leuita cùm eſſet ſecus locum, & videret eum, pertranſijt. Samaritanus autem quidam iter faciens venit ſecus eum, & videns eum, miſericordia motus eſt: & appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum: & imponens illum in iumentum ſuum duxit in ſtabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios & dedit ſtabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcunque ſupererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit miſericordiam in illum. Et ait illi Ieſus: Vade, & tu fac ſimiliter.

Et *ecce quidam legiſperitus ſurrexit tentans eum, &c.* Hæc hiſtoria contigit populo præſente, & veriſimiliter in ſynagoga, vbi multis doctoribus ſedentibus, & Domino cum eis diſputante, iſte ſurrexerit, dicitur enim: Ecce quidam legiſpertus ſurrexit. Itaque hic legiſperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna, & regno cœlorum diſſerentem, adiit Dominum non diſcendi quidem animo, ſed tentandi, nimirũ experiri volens quid reſpõderet: nũ forte aliquid legi cõtrariũ dicturus eſſet ad vitã æternã, quam prædicabat conſequendam, expediens, an aliquid minus dicturus eſſet

eſſet,quam ipſemet ex intima legis cognitione intellexerat ad vitam æternam quã maximè expedire, & ſufficere.Porro quoniam hic ſcriba Dominum tentando interrogauit, & de lege tentauit: commodè Dominus ipſum ad legem remittit, & conatum illius repellens dum oſtendit ſe legi non eſſe contrarium, & ſimul illum arguẽs,quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipſo alij diſcere deberent: ac proinde notans illum interrogantem vel neſcire, quod ſcire ex nominis profeſſione teneretur, vel non ſimplici, ſedſub dolo animo interrogare, quod ſciret. *In lege*, inquit, *quid ſcriptum eſt?* Quomodo tu legis in ea ſcriptum eſſe,qui legis doctor appellaris.q.d. Non eſt quod exiſtimes alia te auditurum ex me,quam quæ in lege continentur,quæ cum ſcire teneatis mirum eſt te interrogare quaſi neſcias.

Ille reſpondens dixit: diliges Dominum Deum tuum ex toto, &c. Hoc præceptum accipiendum vt generale mandatum non internam tantum & actualẽ præcipiens dilectionem,ſed etiam habitualem, atque externa opera, ſicut & ſecundum dilectionis præceptum, quod ſequitur,patet,quia Dominus in illis duobus pręceptis dicit comprehendi totam legem,& Prophetas,hoc eſt omnia alia pręcèpta.Nam, vt probat D.Bernardus vbicunque in ſcripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectionis affectus, quam charitas operis.Cum enim Dominus dixiſſet,diligite inimicos veſtros, mox velut indicare volens quomodo ſint diligendi, infert de operibus. Bene facite his,qui oderunt vos Sic ergo non impletur hoc præceptum in affectu;impletur autem in habitu, & externa operatione cum homo in omni operatione ſua retinet habitualẽ dilectionem: quod tunc fit, cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium.Quod autem totalitas illa de qua in præcepto, accipi debeat vulgari modo, quo dicimus aliquem totum eſſe in ſtudiis,quia ſcilicet præcipua eius occupatio, & cogitatio eſt in ſtudiis, nec aliud quid præter ſtudia magnopere amat, & curat,ſolis ſtudiis intimè afficitur,reliquis vero frigidè,& obiter:patet ex infinitis ſcripturis,quibus dicũtur aliqui ſancti feciſſe aliquid ex toto corde,& tota anima.De Dauid enim Dominus loquens ad Ieroboã,ait:Nõ fuiſti ſicut ſeruus meus Dauid,qui cuſtodiuit mandata mea,& ſecutus eſt me in toto corde ſuo, faciẽs quod placitũ eſſet in conſpectu meo.Ecce Dominus ipſe dicit Dauidẽ, qui tamen aliquãdo grauiter etiam peccauerat in toto corde ſe ſecutũ, dicturus proculdubio ipſum dilexiſſe ſe etiã in toto corde ſuo:cũ hoc ſit Deo aliquẽ diligere ipſum in toto corde,ſequi illũ in toto corde.Et idẽ Dauid nõ veretur ad Deũ dicere, In toto corde meo exquiſiui te,& ſimilia multa occurrũt paſſim in ſcripturis:quę qui intelligit,facile etiã intelligit quomodo præcipiatur Deus diligẽdus ex toto corde,& quomodo quod præceptũ eſt impleri poſſit.

Charitatis præceptum generale primum.

Serm. 50. ſup. Cant.

Ex toto corde ex tota anima.

Cæterum pro explicatione, & diſtinctione quatuor illarum partium, quæ in hoc præcepto ponũtur, ex toto corde, & ex tota anima tua & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mẽte tua: varia nimis dicuntur à variis. Proinde cum ex tanta varietate nihil certi poſſit haberi magis videndũ quid ſcripturis ſit conforme: ex quibus obſeruatis dicendũ videtur non eſſe curiosè aſſignandam harum partium diſtinctionem, ſed ſiue tres ſiue quatuor partes ponantur in hoc præcepto, idẽ ſemper ſignificari: nec aliud per plures partes, quam ſi ſolum dictum eſſet, diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non niſi maioris explicationis gratia adiecta videntur: ob quod factũ eſt vt non ſemper eadem, nec æquè multa ſint appoſita. Quod enim in illo ex toto corde reliqua includũtur, patet, quia in ſcripturis aliquando illud ſolum ponitur, aliquando additur ſecundum, nempe ex tota anima, aliquãdo vero etiam tertium, ex tota fortitudine tua; cum tamen ſemper idem Scriptura velit ſignificare. Nam vt ſupra citatum eſt, Dauid dicitur in toto corde ſecutus Dominum, Ioſias vero ex toto corde, anima, & virtute: cum nihil minus voluit ſignificare Scriptura de Dauide, quam de Ioſia. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto ad illud ex toto corde maioris emphaſis, & declarationis cauſa addita ſunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus, & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur ex anima, & ex mente: quorũ illud affectum ſignificat, iſtud Intellectum. Vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rurſum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, neceſſe eſt pro virili faciat, vnde adiectum eſt explicationis gratia, & ex tota fortitudine tua.

Secundũ charitatis præceptum generale.

Et proximum tuum ſicut teipſum. Sicut in primo præcepto duo præcipiuntur, ſcilicet diligere Deum, & modus diligendi nempe ex toto corde: ita in hoc præcepto duo etiam præcipiuntur, nempe dilectio proximi, & modus dilectionis ſicut teipſum. Notandum autem non dici diliges proximum tuum quantum teipſum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua ſcriptum eſt, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me, quam proximũ diligã. Sed dicitur, ſicut teipſum, hoc eſt eo modo, quo teipſum diligis. Cõſequitur ergo quod hic præſupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus, hoc eſt dilectio propria talis, qua quis ſeipſum diligit naturaliter ſic, vt velit ſibi bonum, nolit ſibi malum, velit alios ſibi benefacere, nolit alios ſibi malefacere. Hic ergo eſt etiam modus, quo ad exemplum propriç dilectionis iubemur diligere proximum, vt ſcilicet etiam illi velimus bona obuenire, mala nolimus, vtq; tempore, & loco opportunius illi ſtudeamus benefacere, ſemperq; caueamus malefacere. Atq; hunc eſſe modum de quo præceptum eſt intelligendũ patet ex eo quod Dominus hoc præ-

Modus dilectionis proximi.

ceptum

ceptum Matth.7.ſic aliis verbis explicauit:Omnia quæcunq; vultis,vt faciant vobis homines ita & vos facite illis.Quod enim hac ſententia veluti explicauerit iſtud dilectionis proximi præceptū, patet ex eo quod ſubiungit, hæc eſt enim lex & Prophetæ, quod Matth.22.dicit de duobus iſtis dilectionis præceptis,& Paulus ad Rom.13.præcepto dilectionis proximi.Qui,inquit, diligit proximum,legē impleuit, & plenitudo legis eſt dilectio.Porro quemadmodum in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum diliges accipiendum, non tantum vt actualem, vel habitualem voluntatis affectionem deſignet:ſed vt etiam comprehendat externa opera proximo ex huiuſmodi affectione exhibenda,vt ſatis manifeſtum eſt ex parabola,quam Dominus ſubiungit, qua docet quomodo proximus ſit diligendus.Quid autem per proximum ſit intelligendum, & ex parabola patebit, & prius prolixè dictum eſt in cap.Conc.40.

Dixitq́; illi rectè reſpondiſti, hoc fac & viues. Approbat primum Dominus eius reſponſionē dicens.Rectè reſpódiſti.Nam vt poſtea dicit in duobus illis mandatis vniuerſa lex pendet & Prophetæ,deinde ad id,quod rectè dictum erat, etiam faciendum hortatur dicens,hoc fac,& viues q d,Nō ſatis tibi eſſe putes quod quid ſit optimū,ſcias præ aliis,ſed hoc quod optimè reſpondiſti etiam opere adimple,& viues vita ęterna,de qua quęſiuiſti:quę hic quidem incipit per gratiam,& perficitur per futuram gloriam.

Ille autem volens iuſtificare ſeipſum dixit ad Ieſum. Communiter iſtud ab omnibus intelligitur in malum,idq́; rectius.Nam poſtea Luc.16.Dominus in malum dicit de Phariſæis, vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus.Itaque hic iuſtificare pro declarare, & oſtendere iuſtum accipitur. Quemadmodum enim ſuperiori reſponſione ſe declarauerat doctum Domino approbāte eius reſponſionem:ita iam ſe voluit monſtrare etiam iuſtum.*Et quis eſt*, inquit,*meus proximus?* Voluit enim hac interrogatione declarare ſe ſollicitum eſſe de legis diuinę intelligentia,quod eſt iuſtorum. Sicut enim inter Iudæorum peritos apparet fuiſſe controuerſiam de primis & maximè neceſſariis mandatis:ita etiam quis proximi nomine eſſet intelligendus: Vnde per interrogationem eius de quo quæſtio erat apud Iudæos voluit ſibi probitatis nomen iſte Scriba comparare: vt qui aſſiduè verſaretur in lege Dei, & de ea intelligenda eſſet ſollicitus.

Suſcipiens autem Ieſus dixit: Homo quidam deſcendebat, &c. Verbum ſuſcipiens (ſic enim legendum non ſuſpiciens conſtat ex Græco ὑπολαβὼν) hic poſitum eſt pro excipiens, & ſuccedens in vicem reſpondendi. Significatur enim Dominum ſuſcepiſſe propoſitam quæſtionem, & ad eam reſpondere inſtituiſſe.Quod videri poteſt Euangeliſta dixiſſe, ad differentiam eius quod Do-

minus in prima fecit interrogatione, quando non ſuſcepit quæſtionem ad reſpondendum, ſed eandem in interrogantem reiecit. Cum autem certum ſit Dominum hac parabola in genere docere voluiſſe, quis pro proximo habendus ſit: oportet oſtẽdere quomodo propoſito Domini deſeruiat, & ad propoſitam legiſperiti quæſtionem reſpondeat. Itaque quoniam Phariſæi & Scribę proximi nomine interpretabantur ferè ſignificari ſuæ gentis homines, aut qui eis benefacerent, ita vt huic legi adderent, Odio habebis inimicum tuum: hinc Dominus hac parabola indicat proximum non concludi Iudaicis terminis, ſed vnumquemque hominem ſub hac appellatione comprehendendũ. Non tamen Domino curæ fuit ſimpliciter tantum reſpondere ad propoſitã quæſtionem, & ei ſatisfacere: ſed accepta occaſione pro more plus docere voluit, quam quærebatur. Quoniam enim Iudæi de religione, & pietate gloriabãtur, ac Samaritanos velut irreligioſos abominabantur, nec vt proximos habebant: hac parabola ſimul etiã ad reprimendum Iudæorum faſtum notare voluit, illos gentibus & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obſeruatione eſſe inferiores: cum inuentus ſit Samaritanus illi miſericordiam exhibuiſſe, quem hi, qui primas religionis partes in Iudæo populo obtiuebant, Sacerdos ſcilicet, & Leuita prætererant, indicans etiam veram pietatem, & religionem magis conſiſtere in ſubleuatione miſerorum, quàm in externis ceremoniis, de quibus ſibi placebant Sacerdotes, & Leuitæ. Rurſum quoniam Scribæ magis ſtudebant intelligere, quam ſeruare legem, curioſè de dictionibus diſputantes: Dominus hoc exemplo propoſito docere voluit non tantum quis proximus habendus, ſed & quomodo ſit diligendus, vnde concludens ad imitationem prouocat dicens. Tu fac ſimiliter. Primo ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miſerum, & miſeratione dignum, locum conuenientem calamitati eius obſeruans:

Proximi nomine quis intelligatur.

Homo, inquit, *quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Ierico*, *&c.* Hieruſalem enim in montanis eſt locis, Iericho in conuallibus) *& in via incidit in latrones.* Scribit enim D. Hieronymus inter Hieruſalem, & Iericho fuiſſe locum periculoſum, qui dicebatur Adomim, id eſt, ſanguinum, quia multus in eo ſanguis crebris latronũ fundebatur incurſibus. Duplicem autem illius calamitatẽ notat cum ſubdit, latrones primùm ſpoliaſſe eum omnibus, quæ habebat ac deinde non hoc contentos etiam vulnera inflixiſſe: ita vt ſemiuiuus, aut vt habent Græca ſemimortuus, quanquam hoc idem ſit, relinqueretur in via, mox periturus, ſi nemo ſuccurreret. Multis ergo nominibus hũc Dominus notat miſeratione dignũ, nempe quia homo, quia omnibus exutus, quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnibus deſertus, poſtremũ quod ſibi ſuccurre

In Epiſtola ad Euſtochium.

currere non valeret. Tam miſero autem homine ob oculos poſito, vt Iudæorum crudelitatem, & immiſericordiam graphice depingeret, ſecundo loco producit Sacerdotem & Leuitam, quorum maximè intererat huic miſereri, tum quod primas religionis partes ſibi vendicarent, tum quod hic homo in eorũ regione inuentus eſſet, imo etiam Iudæus eſſet atque Hieroſolymitanus, quemadmodum ſatis indicatur cum è Hieruſalem deſcendiſſe dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miſerum commoti ſunt miſericordia.

Accidit, inquit, *vt ſacerdos quidam deſcenderet per eandem viam*, & cum vidiſſet illum, non ſolum nullum impendit beneficium, ſed etiam ſine commiſeratione præteriit: cum & ob religionis profeſſionem potiſſimum debuiſſet præſtitiſſe Dei præceptum, cuius obſeruatio illi gratior eſt, quam victima, & holocauſta, & ob generis, ac ciuitatis vinculum maximè erga illum miſericordia moueri. Poſt hæc *accidit vt eadem tranſiret Leuita quidam*, à quo meritò quis item expectaſſet obſeruationem præcepti diuini, quod deditus templo frequenter ſacris operaretur: Sed & is quoque viſo ſaucio præteriit, neque quicquam opis attulit fratri, & populari ſuo. Hac autem narratione cum iam Dominus Iudæorum crudelitatem, & præpoſteram religionem notaſſet, è regione intolerandæ huiuſmodi in Sacerdote & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco ſummam humanitatem eius, à quo minimè illa expectanda videbatur: ita vt ex hac oppoſitione magis & illorum crudelitas, & iſtius humanitas oſtendatur. Itaque Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentibus Iudæi maximè auerſabantur, ſicut & illi Iudæos, vt à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita.

Samaritanus, inquit, *quidam iter faciens venit iuxta eum*. Et cum vidiſſet eum, mox miſericordia motus eſt erga eum etſi Iudæum, cum ipſe eſſet Samaritanus: Nec tantum miſertus eſt, ſed neglecto itineris diſpendio propius acceſſit, & obligauit vulnera eius, infundens prius oleum, & vinum quæ fortè ſecum pro viatico aſſumpſerat, quorum commiſtura vulneribus curandis commoda erat, quod oleum ſit lenitiuum, vinum verò malorum humorum atroſiuum. Nec hoc officio contentus impoſuit illum in iumentum ſuum, ac deportauit in ſtabulum πανδοχεῖον, hoc eſt, diuerſorium, & hoſpitium meritorium, ſic Græcis dictum, quod quoſlibet recipiat. Deductum autem hominem in ſuum diuerſorium etiam diligentius curare ſtuduit, aduocans ſcilicet chirurgum. Et cum altera die itineris neceſſitas vrgeret, nondum tamen ſatisfactum ſibi putabat, nec illum hoſpiti proprio ſumptu curandum reliquit, ſed prolatis duobus denariis dedit ſtabulario, id eſt, hoſpiti meritorio, vt tantiſper illius curam haberet, πανδοχεῖον.

 quouſque

quouſque ipſe peracto itinere rediiſſet dicens, habes pretium: de meo cura hunc,& quidquid vltra ſummam hanc impenderis,non peribit tibi, ſed ego reuerſus perſoluam. His omnibus cum Dominus pulchrè exaggeraſſet huius humanitatem,ſubiecit:

Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi, qui incidit in latrones? Hoc eſt, quis horum trium videtur tibi ſe exhibuiſſe proximum,& proximi officio functus,erga eum, qui incidit in latrones,vt non voluerit Dominus ſignificare alios non fuiſſe proximos: ſed non geſſiſſe ſe tanquam proximos, nec agnouiſſe illum tanquam proximum. Poſtquam autem Dominus ſignificauit Samaritanum etſi genere alienum,ſe proximum miſero illi præbuiſſe,& illum pro ſuo proximo rectè agnouiſſe, illudque ſcriba ipſe affirmauit,tum ſubiungens:

*Vade,*inquit,*& tu fac ſimiliter.* Significans pro proximo habendum omnem eum,qui ope noſtra indigeat,in quem incidere contingit, ſine diſcrimine gentis, & perſonarum: nec ſimpliciter habendum, ſed etiam dilectionem, quam proximo debemus opere comprobandam, atque in huiuſmodi miſericordia miſeris exhibita putandum maiorem,& ſolidiorem conſiſtere pietatem,quam in ſacrificiis illis legalibus ob quæ Sacerdotes & Leuitæ ſe religioſos putabant. Sic intellecta Domini interrogatione, & vltima reſponſione,patet quomodo Dominus hac parabola aptiſſimè quod quærebatur, nempe quis eſſet noſter proximus,doceat:& propter hoc etiam alia, ob quæ ſupra diximus hoc exemplum ab ipſo aſſumptum.

Martha Dominum ſuſcipit hoſpitio. Luc.10.

CAPVT LXXXII.

Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum,& mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum ſuam, & huic erat ſoror nomine Maria,quæ etiam ſedens ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium, quæ ſtetit,& ait:Domine,non eſt tibi curæ, quòd ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et reſpondens dixit illi Dominus: Martha, Martha ſolicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam, &c. Caſtellum, in quo hic dicitur Martha Dominum ſuſcepiſſe in domũ ſuam: ſatis eſt certum fuiſſe Bethaniam. Nam hanc Ioan.cap.11. dicit fuiſſe caſtellum Mariæ & Marthæ ſororum Lazari:quare caſtellum,

ſtellum, quemadmodum ſæpè in Euangeliis accipi debet pro vico, pago, aut ciuitatula. Quod autem dicitur, *dum irent*, accipiendum eſt vel de profectione, qua poſt miſſos diſcipulos circuibat ciuitates & caſtella, in quibus illi prędicauerant, vel potius de profectione in Hieruſalem, ſiue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne oſtendimus factam ad celebrandum feſtum ſcœnopegiæ) ſiue qua alio aliquo tēpore per Bethaniam aſcendit in Hieruſalem. Nam ſupra diximus poſt relictam Galilæam Dominum in Hieruſalem frequenter conſcendiſſe. Notandum autem quod non Maria ſimul cum Martha, ſed ſola Martha dicitur Dominum ſuſcepiſſe in domum ſuam. Nam cum Maria hæc ſit ea, quæ dicitur in Euāgeliis Magdalena, vt ſuprà oſtenſum eſt cap. 55. & Magdalena è Galilæa Dominum ſit ſecuta in Iudæam, vt dicitur Marci 15. non ipſa habitauit hoc tempore in Bethania, ſed veriſimile eſt eam feciſſe Dominum familiarem Marthæ & Lazaro fratribus ſuis: vt per eam Martha ſuſceperit Dominum in domum ſuam. Pulchrè autem Euangeliſta deſcribit quomodo duę ſorores in diligendo Ieſu concordes, in oſtenſione dilectionis diuerſæ fuerint: ac cum vna eſſet vtrique pietas erga Dominum, diuerſa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij ſunt membrorum vſus: & in corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia, varia ſunt dona Spiritus:

Maria, inquit, *etiam ſedens ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius*. Vbi illud etiam additum videtur ad ſignificādum ipſam non obiter audiſſe verbum Ieſu, quomodo & diſtracta Martha audire potuit, ſed ſic audiuiſſe vt etiam ſeſe totam ad audiendum compoſuerit, feriata ab omnibus negotiis domeſticis, vel vt ſimpliciter ſignificetur eam ſimul cum aliis mulieribus aſſediſſe pedibus Ieſu: Et bene quidem ſpecialiter hæc mulier ſecus pedes Domini ſedere elegit, quod illos oſculando, & lachrymis rigando peccatorum ſuorum remiſſionem impetrauerit. *Martha autem ſatagebat*, id eſt, anxiè torquebatur, vel vt eſt Græcè ſignificantius περιεσπᾶτο, id eſt, diſtrahebatur, ſiue diſtendebatur, *circa frequens miniſterium*, id eſt, circa multam miniſtrationem. Cùm autem ægrè omnibus obeundis ſufficeret, quæ tractando Domino parare cupiuit, & videret ſororem feriatam aſſidentem pedibus Ieſu: non expoſtulat cum ſorore, quam ſciebat auelli non poſſe: ſed Ieſum ſubincuſat, qui illam ſuis ſermonibus ab ea quæ tunc neceſſaria videbatur, functione remoraretur.

Domine, inquit, *non eſt tibi cura quod ſoror mea*, paſſa eſt hactenus me ſolam miniſtrare? Iube igitur vt me adiuuet: quaſi dicat, alioqui ſcio non auelletur abs te niſi tu iuſſeris.

Et reſpondens dixit ei Dominus: Martha, Martha, &c. Quemadmodum vtraque ſoror pie Domino afficiebatur, ita vtriuſque Do-

minus delectabatur affectu, ſed Mariæ quietem præfert ſolicitudini Matthæ. Et quidem explectandum humano iudicio videbatur, vt Marthæ ſuggeſtionibus, & precibus acquieſceret, ac Mariam ſorori adeſſe præciperet, quod illa adeo Dominum diligeret, vt diſpendium ſermonum Chriſti, quorum & ipſa erat auida ferre eligeret, quo tantum hoſpitem dignè exciperet, vſque ad fatigationē multam ea in re incumbens. Maria verò ſe ſuamq; voluptatem & commodum in Chriſto quærere videbatur, etiā cum tempus expoſceret, & locus, à Dominico ſubtrahens ſe miniſterio, quaſi immemor omni rei ſuum eſſe tempus: Verum longè ſecus Chriſtus iudicabat, quam hominum iudicio iudicaturus putari poterat: declarans ſe magis & ſuauius refici eorum auiditate, qui ab ipſo auditos ſermones traijciunt in viſcera animarū ſuarum, vt ſalui fiāt, quam variis, & lautis ferculis magna in gratiam ipſius ſedulitate paratis. Primum ergo quod ad Martham interpellantem pertinet dicit: Martha, Martha ſolicita es, &c. Duplicatio nominis vel facta eſt ad mouendam attentionem eius quæ diſtracta erat, vel in ſignum beneuolentiæ ipſius erga Martham. Non enim obiurgat Dominus Martham & ſi interpellantem & ſubincuſantem ipſum & ſororem ab eo quod optimum erat auocantem: ſed blande eam cōpellans, indicauit ſolicitudinis & turbationis nimietatem, eiusq; functionem inferiorem eſſe functioni ſororis. Solicita inquit es, & turbaris. Solicitudinem enim ſequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Multis autem his circa quæ Martha diſtrahebatur Dominus vnū opponit, cum ſubdit: *Porrò vnum eſt neceſſarium,* aut vt eſt Græcè, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, id eſt, vnius autem eſt indigentia, aut neceſſitas, vel vno autem eſt opus. Quod dupliciter intelligi poteſt quemadmodum indicat Theophyl. Altero modo vt his verbis intelligatur Dominus voluiſſe ſolicitudinem ſuam Martham remittere, & minuere debere, & ſit ſenſus: Fruſtra circa multa, & varia noſtri cauſa turbaris Martha. Nō enim multis indigemus alimentis, ſed vno ſolo nobis opus eſt, nempe vt comedamus qualitercunque non variis. Aut ſic, non oportet te circa tam multa tumultuari, vni rei intentam te eſſe oportebat, ſi quid rectè curatū velles. Non enim tam multa ſimul rectè curabis, ſed nec multa ad id quod agis ſunt neceſſaria. Secundum hos intellectus, quod ſequitur, Maria optimam patem elegit, &c A ſuperioribus eſt ſeparatum, vt intelligēdum ſit Dominum poſtquam Martham monuit aliquid ſolicitudinis remittere, deinde hac ſententia excuſaſſe, & commendaſſe factum ſororis. Altero modo intelligi poteſt his verbis Dominus ſignificaſſe, vnum aliquid eſſe hominibus ad ſalutem neceſſarium, nempe attentionem doctrinæ cæleſtis, ac ſtudium rerum diuinarum: vt ex his verbis iam inferatur ſententia, quæ ſequitur: Maria optimam partem elegit, & ſit ſenſus: Tu quidem

dem Martha circa multa occuparis: verum præ multis iſtis vna res eſt, quæ omnibus eſt neceſſaria, nempe ſtudium, & cognitio Dei. Illud vnum quoniam Maria elegit meliorem partem quam tu elegit. Quod autem dicit Dominus hanc Mariæ partem non auferendam ab ea: accipiendum eſt, vel vt ſimpliciter ſignificetur eam per ipſum Dominum non auellendam ab optimo, quod elegit quemadmodum fieri petiuit Martha: vel ſubtilius vt ſignificetur eam partem, neque in futura vita ab ea auferendam, quando à Martha auferenda erat circa multa diſtractio. Elegerat enim Maria contemplationi inſiſtere, quæ in futura vita non auferetur, ſed perficietur. [Porrò ex Eccleſiaſtica inſtitutione hæc Euangelica hiſtoria in templis decantatur in Aſſumptione glorioſæ virginis Mariæ: idq́ue ob id potiſſimum, quod cum non habeat ea feſtiuitas proprium ſibi Euangelium, finis huius hiſtoriæ per accommodationem optimè conuenit diuæ virgini. Ipſa enim etiam dicta Maria, ea die optimam partem conſecuta eſt, quæ nunquam auferetur ab ea.]

Docet orationis & modum & vim. Luc. 11.

CAPVT LXXXIII.

ET factum eſt, quum eſſet in quodam loco orans, vt ceſſauit, dixit vnus ex diſcipulis eius ad eum Domine, doce nos orare, ſicut docuit & Ioannes diſcipulos ſuos. Et ait illis: Cum oratis dicite: Pater ſanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis veſtrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus reſpondens dicat: Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere, & dare tibi. Et ſi ille perſeuerauerit pulſans, dico vobis. Et ſi non dabit illi ſurgens, eò quòd amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios. Et ego dico vobis: Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulſanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut piſcem, nunquid pro piſce ſerpentem dabit illi? Aut ſi petierit ouum, nunquid porriget illi ſcorpionem? Si ergo vos, cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris, quantò magis pater veſter de cælo dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?

Et factum eſt cum eſſet in quodam loco orans, &c. Factum eſt, inquit,

inquit,id eſt, accidit, cum eſſet in quodam loco orans, quemadmodum frequenter facere ſolebat:tum ob aſſumptæ carnis diſpẽſationem,tum in noſtrum exemplum,poſtquam ab oratione ceſſauit dixit vnus ex diſcipulus eius ad eũ : *Domine doce nos orare,&c.* Videbat enim præceptorem nouum vitæ inſtitutũ & exercere, & admonere, nouam ergo etiam orationem quæſiuit vitæ inſtituto conuenientem : vt ne eius diſcipuli hac in parte inferiores eſſent diſcipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præſcripta illis forma & quam paucis ſit orandum,& quę ſint ſuis diſcipulis petenda. *Cum, inquit,oratis,dicite Pater,&c.* Hæc autem oratio vt à nobis quidem legitur apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæũ. Omittitur enim,noſter,qui es in cælis : &, Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra,&,Sed libera nos à malo. In Græcis tamen codicibus tota ponitur iſta oratio,ſicut in Matthæo, niſi quod non additur illa coronis,quæ à Græcis adiecta eſt in Matthæo. Oſtẽdit autem Aug. Orationem Lucę breuiorem in verbis non minus ſecundum ſenſum continere quam oratio Matthæi. Tertia enim illa petitio,fiat voluntas tua:continetur in duabus pręcedentibus. Non enim ſanctificari poteſt nomen Dei, niſi fiat eius volũtas ab hominibus in terra, & ſi aduenerit in nos regnum Dei, pulſo regno Sathanæ,vtiq; fiet voluntas eius in terra ſicut in cœlo. Sic & vltima illa pars:Sed libera nos à malo, includitur in præcedentis Et ne nos inducas in tentationem:imò vna, eademq; eſt petitio, quemadmodum iudicat aduerſatiua, ſed. Non enim dictum eſt, Et libera nos à malo, verum,ſed libera nos à malo, vt ſciat vnuſquiſque in eo ſe liberari à malo,quod non infertur in tentationẽ. Præterquam autem quod hæc oratio apud Lucam pauciores habet partes, etiam in quibuſdam dictionibus differt ab oratione Matthæi. Ex qua certè varietate palam eſt,quam Euangeliſtæ non fuerint de verbis ſuperſtitioſi. Præſcripſerat enim hanc precandi formam ſummus Magiſter Chriſtus : & tamen in tantula precatiuncula non conſentit Lucas cum Matthæo, quædam omittens, quædam imitans, eandem tamen retinens ſententiam. Et certè conſentaneum verò eſt Lucam ſic oraſſe, vt nobis orãdi formam tradit authore Chriſto:vt hinc diſcere poſſimus non tam de verbis ſollicitos nos eſſe inter orandum oportere, quàm vt in ſpiritu oremus,& mente:& attendamus potius quid oremus, quam quibus verbis:quamuis in publicis precibus à præſcriptis verbis non ſit recedendum,ne offendicula naſcantur,& diſſenſiones. Cætera quæ ad orationis huius pertinent explicationem:quęre circa Matthæum in cap.Concordiæ. 41.

In Ench. cap. 115. & 116.

Et ait ad illos: Quis veſtrum habebit amicum,& ibit,&c. Poſtquam docuit Dominus quid ſit orandum, in ſequentibus oſtendit quæ ſit orationis vis, maximè ſi ſit perſeuerans : vt ſic & ad fiduciam impe-

Orationis vis.

impetrandi inter orandum,& ad conſtantiam inuitaret: quæ duo ſunt orationi ſummè neceſſaria. Quo ergo ad hæc magis incitaret Parabolam aſſumpſit de amico exorante amicum per improbam, & inſtantem præcationem: Porro accommodatio Parabolæ ſecundum intentionem Domini hoc modo eſt per argumentum à minori facienda. Si tantum valet inſtãs Amici precatio apud amicum hominem, vt ſi inoportuno tempore, quo iuſtè negari poterat petit ab eo aliquid, ille etſi non moueatur reſpectu amicitiæ, tamen victus improbitate precantis, etiam amplius offerat quam petebatur: multò magis valebit apud Deum hominibus amiciſſimum, cui nullum tempus eſt inoportunum quique precantium improbitate non offenditur, ſed delectatur adeo vt quod iuſtè negari poterat, aut etiam debebat, veluti perſeuerantia precantis victus concedat, idque etiam copioſius, quam petebatur, vel ob id maximè differens dare quod petitur, vt accendens deſideriũ vberius donet quam petitur. Per hanc accommodationẽ patet exemplum adductum duo oſtendere, nempe quod perſeuerantia orationis etiam id impetrat, quod iuſtè poterat negari, & quod plus impetrat, quam petebatur. Ideo enim dicitur in exemplo, dabit ei quotquot habet neceſſarios, hoc eſt, non tantum tres panes, quos petebat, ſed quotquot habet neceſſarios. Prꝫterea verò exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum ſumma cum fiducia accedere debere, quomodo de quo in Parabola, fretus amicitia, etiam intempeſta nocte non eſt veritus amicum dormientem interpellare, & recuſantis exaudire oſtium improba, & inuerecunda perſeuerantia pulſare, Poſtremum Parabola indicat etiam qualia debeamus à Deo petere, nempe bona, & quæ ad vitæ ſpiritualis ſuſtentationem nobis, & aliis ſunt neceſſaria, & vtilia, quemadmodum ille de quo in exemplo, panes dicitur petiſſe, non autem ciborum lautitias.

Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis, &c. Applicat modo Dominus præcedentem Parabolam ſuo propoſito, quamuis nõ omnia in Parabola indicata explicet. Et ego inquit dico vobis, quibus verbis ſua illos authoritate confirmat ad fiduciã impetrandi. Eſt autem ſenſus; Quemadmodũ ille, qui amicum interpellat petendo, quærendo, & pulſando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite à Deo, & dabitur vobis. Prꝫſupponit autem petenda ea, quæ ſuperius docuit oranda, quæq; & in præcedenti parabola, & etiam ſequenti indicat: nempe ante omnia cæleſtia, & ſpiritualia bona, quæ à cæleſti Patre filios cæleſtes petere conuenit, ſicut à terreno patre terrena. Porrò quæ hic apud Lucam ponuntur: habita ſunt, & expoſita in Matt. cap. 7. in cap. Concord. 45. Nec eſt hic quicquã peculiare, niſi quod in fine pro Spiritum bonum, Matthæus habet, bona, & quod in Parabola de Patre quem

oras

orat filius, tertium additur de ouo, & ſcorpione:quod non eſt in Matthæo. Non eſt autem neceſſe myſticam aliquam ſignificationem requirere in pane,& lapide,piſce,& ſerpente,ouo,& ſcorpione:quod tamen quidam faciunt, ſed nimis variè & coactè. Nã ſicut præcedens Parabola,ita & hæc aſſumpta eſt vt per comparationem argumento à minori, imò à contrario oſtendat Patris cæleſtis in exorando facilitatem,quemadmodum patet in Parabolæ accõmodatione. Significatur ergo quod cũ Patres terreni etſi ſint mali,filiis ſuis petentibus non dant, quemadmodũ inimici facere ſolent pro neceſſario pane inutilem lapidem, aut pro piſce & ouo vtili & delectabili ſerpẽtem, & ſcorpium noxios,ſed dant eis bona,quæ precati ſunt: multò magis Pater cæleſtis natura optimus daturus eſt filiis ſuis petentibus,ſe & eis digna: Itaque Parabola, & eiuſdem concluſio indicat,& qualia ſint à Deo petenda,& quales eſſe debeant,qui à Deo ſunt exaudiendi,nempe tales qui illum diligant,quique illum,vt Patrem ſuum inuocare poſſunt.

Reprehendit præpoſteram Phariſæorum munditiam. Lucæ 11.

CAPVT LXXXIIII.

ET cùm loqueretur rogauit illum quidam Phariſæus, vt prãderet apud ſe. Ieſus autem ingreſſus recubuit. Phariſæus autem cœpit, intra ſe reputans, dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Phariſæi,quod de foris eſt calicis & catini mundatis, quod autem intus eſt veſtrum,plenum eſt rapina & iniquitate. Stulti, nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt facit? Verumtamen quod ſupereſt, date eleemoſynam,& ecce omnia munda ſunt vobis. Sed væ vobis Phariſæis,quia decimatis mentam,& rutam,& omne olus, & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere,& illa non omittere. Væ vobis Phariſæis,quia diligitis primas cathedras in ſynagogis,& ſalutationes in foro. Væ vobis,quia eſtis vt monumenta quæ non apparent,& homines ambulantes ſupra, neſciunt. Reſpondens autem quidam ex legiſperitis,ait illi: Magiſter,hæc dicens,etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legiſperitis væ, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non poſſunt,& ipſi vno digito veſtro non tangitis ſarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta prophetarum,patres autem veſtri occiderũt illos,profectò teſtificamini quod conſentitis operibus patrum veſtrorũ,quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra. Propterea & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas,& Apoſtolos,& ex illis occident, & perſequentur, vt inquiratur ſanguis omnium prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitutione mundi à generatione iſta à ſanguine Abel,vſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem.

ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & legiſperiti grauiter inſiſtere, & os eius opprimere de multis, inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accuſarent eum.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariſæus, &c. Quo tempore, aut loco iſtud contigerit incertum eſt: ſicut & de multis aliis quæ ſequuntur in Luca. Itaque cum quodam tempore Dominus loqueretur ad populum, quidam Phariſæus, vel quod iam eſſet vtcunque Domino affectus, vel quod videri vellet illi eſſe bene affectus, rogauit illum vt pranderet ſecum. Non recuſauit Dominus, nulli ſe non præbens, vt omnes ad ſe attraheret. Ingreſſus ergo, mox accubuit, prætermittens ſtudio morem Phariſæorum & Iudæorum, quo, vt habet Marcus cap. 6. ſolebant ſe ſtudioſè abluere ante cibi ſumptionem. Quare Phariſæus id animaduertens cœpit intra ſe reputans dicere, id eſt, tacita ſecum cogitatione quærere quid eſſet cauſæ, quod Dominus non eſſet baptizatus, hoc eſt, lotus manibus priuſquam accumberet. Ieſus itaque intelligẽs quanta eſſet Euangelicæ, & veræ pietatis peſtis illa Phariſæorum religio, vana acriter illam coarguit, ac reprehenſionis argumentum pro ſuo more deſumit, imprimis ab his rebus, quæ in manibus erant, his ſcilicet quæ in menſa erant apposita calice, & catino, quorum illud eſt vas vnde ſumitur potus, iſtud vnde cibus. Cæterum quo rectè intelligatur quod Dominus hic dicit, ſciendum hunc ſermonem de mũdatione calicis & catini eſſe parabolicum. Nam ſub exemplo calicis, & catini vult Dominus ſignificare internam, & externam hominis mundationem, vt ſenſus à Domino intentus ſit iſte: Miraris Phariſæe, quod non lauerim manus ante prandium, externam enim mundiciem miro ſtudio ſectamini, verè ſimiles iis, qui exteriora poculi, captiuique mundant diligẽter, interiora relinquentes ſordida. Nam cum ſoliciti ſitis, ne illotis manibus cibum ſumatis: negligitis tamen quod intus eſt veſtri mundare, cum illud plenum ſit iniquitate & rapina. Hanc ſimilitudinem à Domino indicatam Lucas ponit imperfectam. Nam cum cœpiſſet de calicis mundatione externa dicens, quod de foris eſt calicis, & catini mundatis, ſubiungit de interna hominis mundatione dicens, quod autem intus eſt veſtri, plenum eſt, &c. cum dicendum videretur, quod autem intus eſt illorum. Sed hac digreſſione notauit Domini ſermonem eſſe parabolicum. Porro aduerbium, nunc, cum dicit Dominus, Nunc vos Phariſæi, videtur poſitum tanquam contemptim, & vehementer dictum. Dicit autem, vos Phariſæi, notare volens non tantum perſonas pręſentes, ſed toutm Phariſæorum ordinem, quidem ob præpoſteram mũdiciem obiicit ſtultitiam, & inſipientiam, dicens:

Stulti,

Stulti, nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod de intus eſt fecit? q.d. O vos imprudentes,& peruerſi iudicij. Cum propter Deum,& religionis cauſa diligentem mundandi corporis curam habeatis: cur non etiam eadem ratione animo mundando incumbitis: cum à Deo ſint condita & corpus,& anima? Oportet enim intelligere hic Dominum præſupponere cauſam inſtitutæ à Phariſæis corporalis mundationis, nempe quod ea non fuit inſtituta ciuilitatis cauſa, ſed quaſi per eam Deo quis placeat, vt per quam Dei opus mundaretur. Niſi enim hæc intelligatur ratio præſuppoſita: non conuenienter ad eos refellendos ſubiiceret Dominus: Qui fecit quod deforis eſt,&c. Et hactenus quidem Dominus oſtendit interiorem munditiam non minus, imò magis curandam, quàm exteriorem. Nam quod non minus, ſecunda ſententia, quod autem etiam magis præcedens parabola demonſtrat. In ſequenti verò ſententia oſtendit interiorem munditiam apud Deum ſufficere, & quomodo ea haberi poſſit.

Quod ſupereſt. *Veruntamen*, inquit, *quod ſupereſt, date eleemoſynam, & ecce*, omnia munda ſunt vobis. In qua ſententia pro illo, quod ſupereſt Græcè eſt τὰ ἐνόντα quæ dictio ab illis exponitur per ὑπάρχοντα, id eſt, ea quæ adſunt, & quæ habetis: idemque voluit ſignificare Interpres, per quod ſupereſt, vt ſit ſenſus, date in eleemoſynã id quod vobis ſupereſt, id eſt, adeſt. Significare enim voluit non poſſe id dari, quod iam præteriit, & conſumptum eſt: ſed tantum quod adhuc adeſt,& in manibus eſt. Non voluit Dominus autem eleemoſynam de iniuſtis fieri bonis, aut eam ſolam ſufficere raptoribus,& iniuſtis Phariſæis: ſed præſupponit eam debitè debere fieri, & ei etiam reliqua eſſe coniungenda, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria homini, quemadmodum in ſimilibus ſententiis ſemper eſt præſupponendum, vt cum dicit Dominus: Si dimiſeritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Deus Pater peccata veſtra: cum ad conſequendam à Deo peccatorum remiſſionem etiã alia ſint neceſſaria. Eleemoſynam autem ſingulariter ab iſtis expetit, quod ea ſit contraria rapinæ & iniuſtitiæ, ac ob id aptũ medium mundandi ſe ab iniuſtitia,& rapina, cum contraria curentur contrariis. Itaque ſenſus eſt, vt interiora veſtra per rapinam & iniuſtitiam coinquinata mundentur, date ex his quę in veſtra ſunt poteſtate eleemoſynam, vt qui aliena iniuſtè accepiſtis, iam è contra largiamini veſtra aliis: ſicque fiet vt mundato animo omnia etiam exteriora munda ſint vobis coram Deo. *Sed væ vobis Phariſæis qui decimatis, &c.* Cum occaſione data vt ſuperioribus Dominus notaſſet prępoſteram religionem Phariſæorum per humanorum mandatorum obſeruationem: pergit iam & aliud adiungere, *Decimare.* quo eorum etiam præpoſtera religio deprehenditur in mandatis diuinis. Licet autem verbum decimare, ſicut & quod correſpõdet apud

apud Græcos *ἀποδεκατοῦν*, & apud Hebræos aſar, ambiguum ſit, ac ſignificet & decimas dare, & decimas accipere: attamen cum non Phariſæorum, ſed Sacerdotum & Leuitarum fuerit accipere decimas: melius hic accipitur pro decimas dare. Non vult autem Dominus reprehendere in Phariſæis, quod decimas etiam oleŭ darent, cum poſtea videatur apertè aſſerere illas eſſe neceſſarias: ſed quod cum in minimis eſſent ſtudioſi, maiora legis negligerent: quanquam etiam intelligi poſſit illos ob huiuſmodi decimationem reprehenſos, non quod factum illud malum eſſet, ſed quod per hypocriſin & ſanctitatis ſimulationẽ fieret, quemadmodŭ ex eo patuit, quod preterirẽt maiora legis. Vnde apud Matthęŭ dicitur, Væ vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ. Cæterŭ cum dicitur, *& præteritis iudiciŭ, & charitatẽ Dei:* nomen iudicium, quod variè à diuerſis accipitur, dicendum eſt ſecundŭ ſcripturæ phraſim poſitŭ eſſe pro iuſtitia. In ſcripturis enim facere iudicium & iuſtitiã, eſt iuſtè & cum æquitate cõuerſari. Itaque duo dicit, iudicium, & charitatem Dei. Iudicium, quo ad homines cum quibus viuimus, charitatem quo ad Deum quem colimus. Cum autem ſubditur:

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere: Hæc refertur ad iudicium, & charitatem, & illa ad decimationes: ſignificatúrque ante omnia neceſſarium eſſe charitatem, & iudicium ſeruare, ac ſecundo loco declinationes illas habendas: quo Dominus ſignificauit ſe illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipſo poſſent tanquam legi contrarium.

Væ vobis Phariſæis, qui diligitis primas cathedras. Notat me do Dominus Phariſæos ſuperbiæ & hypocriſeos. Superbię quidem, cum dicit: Qui diligitis primas cathedras, &c. Non dicit, qui primas obtinetis cathedras, & ſalutamini in foro, ſed qui hæc diligitis; quia non ipſe res, ſed earum affectus & deſiderium eſt culpabile. Hypocriſis autem cum dicit:

Væ vobis quia eſtis vt monumenta quæ non patent, id eſt, apparent, & homines ambulantes ſupra neſciunt ea eſſe monumenta. Quo Dominus ſignificat parabolicè, quemadmodum ſepulchra mortuorum ſub terram occultata, continent intra ſe putredinem, & corruptionem, ſed quę hominibus eſt incognita: ita & Phariſæos cum vitiorum impuritate interius pleni eſſent, eam tamen exteriori ſanctitatis ſpecie tegere, atque ita fieri, vt homines qui cum ipſis cõuerſabantur non aduerterent eorum impuritatem in animo latentem.

Reſpondens autem quidam ex legiſperitis ait illi, Magiſter: Differebant à Phariſęis legiſperiti, quod apud nos religioſi & Theologi. Illi enim ex ſua profeſſione, & ordine præ aliis maiorẽ ſanctitatẽ præ ſe ferebant: Hi vero maiorẽ in ſcripturis doctrinam. Erat tamen magna inter eos connexio eo quod vtriq; eſſent capita po- *Phariſæi à legiſperitis in quo differrent.*

 puli,

puli, multi etiam ex legiſperitis eſſent & Phariſæi. Itaque quod Phariſæis dictum erat, quidam legiſperitus etiam in ſuum ordinem dictum putans eſſe interpretans, eo quod legiſperiti etiam obtinerent primas cathedras in ſynagogis, & cum Phariſæis magnam haberent familiaritatem, eorúmque inſtitutum approbarent: ait Domino:

Magiſter, hæc dicens etiam nobis legiſperitis contumeliam facis. Itaque occaſione data ab hoc legiſperito Dominus etiam propria quadam ratione oſtendit imminere væ ipſis legiſperitis, vt vanum eorum deprimat ſupercilium.

Et vobis, inquit, *legiſperitis væ, quia oneratis homines oneribus*, Quæ portare non poſſunt, vel vt eſt Græce, φορτία δυσβάστακτα, id eſt, oneribus portatu difficilibus, & ipſi vno digito veſtro non tangitis ſarcinas. Quo ſermone allegoricè pulchre ſignificat Dominus eos multorum, & grauiſſimorum præceptorum obſeruationem ſeuerè exigere à populo, interim ſibi indulgentes omnem licentiam, omnem impoſiti oneris grauitatem fugere, cum contra fieri oporteret, vt ſeipſos potius arctarent, aliis vero multa indulgerent. [Onerabant autem ſcribæ homines dupliciter. Primo quia præcepta omnia legis ſeueriſſimè interpretabantur, & ad viuum, atque exactiſſime eorum obſeruationem exigebant. Altero modo quia præter præcepta legis Moſaicæ, inſtituebant multas alias graues cæremonias & conſtitutiones, quæ cum deberent eſſe leuamenta, & compendia ſeruandæ legis, onera tantum erant grauantia, non iuuantia, & vix portabilia.]

Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum, Patres, &c. Cum Scribæ & Phariſæi videri vellent ędificando Prophetarum ſepulchra colere Prophetas, & damnare occiſores eorum: tamen quia hoc non vero ſed hypocritico fecerunt animo, & quia vere erant affectu & imitatione filij occiſorum, quos & patres ſuos vocabāt: Dominus eorum factum retorquet in cótrarium, tanquam id fecerint vt patrum ſuorum impietatem approbantes ſtatuerent illis trophea. Filiorum enim eſt parentum crimina tegere, & occultare, & ea quæ in parentibus laudi ducunt poſteritati commendare. Proinde cum monumentis Prophetarum ſumptuoſè extructis, alerent memoriam criminis eorū, quos parentes ſuos vocabant, & qui vere etiam eorum erant ſecundum affectum parentes: bene Dominus hinc colligit eos conſentire operibus patrum ſuorum, & væ interminatur ob ſepulchrorum ædificationem.

Propterea & ſapientia Dei, dixit: Mittam ad illos Prophetas. Propterea, inquit, hoc eſt quia vos conſentitis operibus patrum veſtrorum. Sapientiam autem Dei ſeipſum vocat. Nam apud Matthæum eſt. Ideo ego dico vobis. Porro Dei ſe ſapientiā modo vocat, quod hęc non dixerit, tanquam homo, ſed tanquam Deus, qui mirabili

Sapientia Dei Chriſtus.

mirabili conſilio omnia prudenter temperat & eſt omnium futurorum prę ſcius. Ideoque & per præteritum dicitur dixit, non dicit quo intelligeremus ipſum hoc iam olim decreuiſſe, & per ſuos Prophetas prædixiſſe. Per Prophetas autem intelligi poſſunt doctores veteris teſtamenti, per Apoſtolos noui, aut per vtrumque doctores noui teſtamenti. Siquidem & Euangelium ſuos habuit Prophetas. Ex illis, inquit, occident, hoc eſt, quoſdam illorũ occident. Non enim omnes illos occiderunt. Cum autem ſequitur, *vt inquiratur ſanguis*, coniunctio vt, debet accipi cõſecutiue ſi referatur ad occident, & perſequẽtur. Non enim ideo occiderunt, vt ſanguis illorum requireretur: ſed illud ad illorũ occiſionem eſt conſecutum. Poteſt tamẽ accipi vt finalem cauſam denotet, ſi referatur ad verbum mittã, vt ſit ſenſus: Mittam ad vos eos, quos tamen ſcio occidẽdos à vobis, vt iuſta Dei vindicta veniat ſuper vos, & omnes cognoſcant quã iuſta ſit vltio Dei grauiſſima in vos. Cæterum ilud: *à generatione iſta*, quãuis aliqui putent coniungi poſſe cum effuſus eſt, melius tamen cõiungi debet cum verbo inquiratur: tum quia Matthęus habet, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis, tum quia ſubiicitur, Ita dico vobis requiretur ab hac generatione. Sanguinem autẽ requiri ab aliquo eſt ſecundum Scripturæ phraſim, vltionem effuſi ſanguinis aut perditi hominis ſumere de aliquo. Sic de Deo dicitur requirens ſanguinem eorum recordatus eſt. Dicit autem Dominus ſanguinem omnium Prophetarum & iuſtorum, qui effuſus eſt à mũdi cõſtitutione, hoc eſt exordio requirendum à Iudæis, vel potius generatione illa Iudæorum cui tunc loquebatur, quia ab illa tanquã conſummatrice, peccatorum parentum ſuorum, per effuſionem ſanguinis Chriſti & Apoſtolorum eius, & tanquam generatione vna cum Patribus præcedentibus requiſita eſt vltio ſanguinis omnium Prophetarum, quando per Titum, & Veſpaſianum crudeliſſimo excidio perdita eſt gens Iudæorum, ſuccenſa ciuitate ſancta Hieruſalem, & aliis ciuitatibus eorum deſtructis, multiſque eorum crudeliter occiſis, ac reliquiis venundatis, & diſperſis in omnes gentes, ſed & generatione eorum tota à Deo reprobata, & in eius locum alia generatione, nempe populo gentium, delecta. Porro cum ſequitur: *Pſal.9.*

A ſanguine Abel, vſque ad ſanguinẽ Zachariæ. Notãdũ ipſum Abel computari inter Prophetas. Fuit enim proculdubio Spiritu diuino afflatus, per quem & pręcognouit venturum quandoque mundi Saluatorem, quẽ & ſuo ſacrificio, & morte ſua præfigurauit. Porro quod ad Zachariam hunc attinet: cũ Hieronymo ſentiendum eſſe illũ cuius fit mentio 2. Paral. 14. filiũ ſcilicet Ioaidæ ſacerdotẽ, qui populũ derelinquentem legẽ Dei liberè redarguẽs, lapidibus obrutus eſt à populo, iuxta imperiũ Regis Ioas, idq́; in atrio domus Domini. Hoc enim cõuenit cũ eo quod hic dicitur periiſſe *Zacharias iſte quis fuerit.*

inter ædem,& altare holocauſtorũ ſcilicet, quod erat in atrio ante introitũ Templi. Nam quod Zacharias iſte dicatur à Matthæo filius Barachiæ,cum in Paralip.dicatur filius Ioiadę:primum fieri poteſt Ioiadam fuiſſe binominem, deinde Barachiam ſcriptum eſſe pro Ioiadam, quod alius quidã Zacharias legatur filius Barachiæ. Cæterum quare iſtius Zachariæ Dominus meminit dicens, vſque ad ſanguinem Zachariæ, cum hic ante quadringentos annos tum mortuus eſſet,& poſt eum multi Prophetæ,ſint à Iudæis occiſi:duæ potiſſimũ conuenientes rationes poſſunt reddi: Altera quod Zacharias ille vltimus ſit,qui in canonicis ſcripturis legitur interfectus à Iudæis. Altera quod ſcriptura tantum explicat petitionem vindictæ in Abel, & Zacharia. In Abel cùm dicitur: Ecce vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia, cum narrat eum morientem dixiſſe: Videat Dominus & requirat. Quia enim de vindicta ſanguinis Prophetarum Dominus loquebatur,par fuit vt illorum ſanguinem commemoraret, quorũ vindicta petita traditur in ſacra ſcriptura;vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur ſimiliter petitæ vindictæ omnium aliorum Prophetarum, ac proinde rationabiliter ſit dictum, vt inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, tãquam petens vindictam à ſanguine Abel,cuius ſanguis clamauit ad Deum, vſq; ad ſanguinem Zachariæ, qui moriens dixit: Videat Dominus,& requirat. Quo autem Dominus cõfirmaret,quod dixit, & certitudine ſuperuenturæ vltionis ad reſipiſcentiam prouocaret infideles,adiecit: Ita, hoc eſt, profecto (Græcè enim eſt ναὶ, pro quo in Matthæo eſt, Amen) dico vobis,requiretur ab hac generatione.

Væ vobis legiſperitis, qui tuliſtis clauem ſcientiæ. Verbum tuliſtis, dupliciter accipi poteſt. Tollimus enim gladium ad iter, & tollimus quod ab aliis auferimus. Simplicius autem fuerit primo modo accipere. vt ſit ſenſus,recipiſtis in vos,& vendicatis vobis clauem ſcientiæ,hoc eſt doctrinam aut munus docendi alios Itaque ſecundum hunc ſenſum non dicit Dominus Scribis, & Phariſæis væ,ob id quod tulerint clauem ſcientiæ,ſed væ referendum eſt in ſequentia ad hunc modum:væ vobis,qui,vel quia cum receperitis in vos clauẽ ſcientiæ,tamen ipſi non introitis per eam clauem ad veram ſcientiam,& regnũ cœlorum, & quod peius eſt,ac magis contra veſtrã profeſſionem,eos qui introire cœperunt,quantũ in vobis eſt,prohibuiſtis,auocantes eos à fide in me.per quam eſt hominibus via ad veram ſapientiam,& regnum cœlorum.

Cum autem hæc ad illos diceret, &c. Cum Dominus libertate magna diuinam præ ſe ferẽte authoritatem proferret ſermones hos, ſub amaros quidem, ſed ſalutiferos,ſi voluiſſet recipere pharmacum, Scribæ & Phariſæi præ ſuperbia non ferentes ſe tam liberè reprehendi vehementer offenſi ſunt:cúmque nõ poſſent obiecta negare

negare crimina,quod taciti apud ſe agnoſcerent vera eſſe,quę dicebantur,nec auderent palam in illum moliri aliquid mali, *cœperunt grauiter inſiſtere,* hoc eſt vrgere Dominum variis quæſtionibus, inſidiantes ei, & quærentes venari aliquid de ore eius, quo poſſent eum accuſare, ne priuato quodam odio, ſed ſtudio religionis illum viderentur perſequi.Porro pro illo: *os eius opprimere de multis,*Græcè eſt, ἀποστομίζειν, quod Theophyl.dupliciter exponit. Fit, inquit, ἀποστομίζειν, cum plures interrogant vnum de aliis, atque aliis argumentis, tum enim qui non poteſt reſpondere ſpeciem præbet inſipientis.Altero modo vt ἀποστομίζειν, ſit illaqueare aliquem, & ab ore eius capere illum.Quæ explicatio magis conuenit cum eo,quod ſequitur: ἀποστομίζειν.

Quærentes aliquid capere ex ore eius. Vbi Lucas ſeipſum videtur exponere.Neque enim illa inſidiantes ei, & quærentes, &c.competunt in eos,qui occludant os loquentis.

Docet non timendam mortem corporis. Lucæ 12.

CAPVT LXXXV.

MVltis autem turbis circunſtantibus, ita vt ſe inuicem A.16.64.
conculcarent,cœpit dicere ad diſcipulos ſuos: Attendite à B.8.64.
fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. Nihil enim A.10.55.
opertum eſt quod non reueletur,neque abſconditum quod B.4.51.
non ſciatur. Quoniam quæ in tenebris dixiſtis,in lumine C.8.51.
dicentur: & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in te-
ctis. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt A.10.55.
corpus, & poſt hæc non habent amplius quid faciant. Oſtendam autem
vobis quem timeatis.timete eum, qui poſtquam occiderit, habet poteſta-
tem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Nónne quinque
paſſeres væneunt dipondio, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram
Deo? Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Nolite ergo ti-
mere, multis paſſeribus pluris eſtis. Dico autem vobis.Omnis quicunque B.8.66.
confeſſus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur il- C.9.66.
lum coram angelis Dei:qui autem negauerit me coram hominibus, nega-
bitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis,re- A.12.49.
mittetur illi: ei autem qui in Spiritumſanctum blaſphemauerit non re- B.3.49.
mittetur.Cum autem inducent vos in ſynagogas, & ad magiſtratus, &
poteſtates, nolite ſoliciti eſſe qualiter, aut quid reſpondeatis, aut quid A.10.55.
dicatis:Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora, quid oporteat vos B.13.122.
dicere. C.21.
*Multis autem turbis circunſtantibus, &c.*Græcè eſt, ἐπισυναχθεισῶν 122.
τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, id eſt, congregatis myriadibus turbæ,

μυριάς. hoc eſt, congregata innumera turbæ multitudine. Siquidem myrias, quod propriè ſignificat decem millia Græcis ponitur pro immenſa multitudine. Itaque cum Dominus Phariſæorum & Scribarum hypocriſim ſermone ad illos directo apertè redarguiſſet, nec illi hinc meliores redderentur, ſed potius peiores, ſicque declaratum eſſet inſanabilem eſſe eorum malitiam, voluit Dominus palàm eorum hypocriſim traducere, ne quis incautus eorum ſimulatione falli poſſet: proinde relictis Scribis & Phariſæis, multis turbis iam ipſum circunſtantibus, adeo vt ſe inuicem conculcarent, conuertit ſermonem ſuum ad diſcipulos ſuos: quos ante omnes ab hypocriſi liberos, & immunes eſſe oportebat. *Attendite*, inquit, hoc eſt, cauete vobiſipſis (Græcè enim eſt προσέχετε ἑαυτοῖς) *à fermento Phariſæorum.* Attendite inquam, tum ne eorum hypocriſi decipiamini, & rectum putetis quidquid illi rectè videntur dicere & facere, tum ne & vos illos mutando eorum fermento inficiamini & corrumpamini? Ne autem dubitaretur, quid dicat Phariſæorum fermentum adiecit: *quod eſt hypocriſis*, id eſt, iuſtitiæ & pietatis ſimulatio. Et rectè hypocriſim fermentum metaphoricè vocauit, quod ſicut modicum fermentum totam farinæ maſſam cui commiſcetur, & ſub qua latet, corrumpit: ita ſimulatio latens in animo, omnia opera quantumuis in ſpeciem bona, vitiat.

Nihil enim opertum eſt, quod non reueletur, &c. Videtur Dominus hac ſententia, & ſequenti dehortari velle ab hypocriſi, quod quidquid in præſenti vita eſt occultum, ſit aliquando vel in præſenti vita, vel certè in nouiſſimo iudicij die manifeſtandum. Quoniam enim hypocriſis eſt vitium latens, eíque vitio ſe homines ſubijciunt; vt per illud ſua vitia tegant, rectè Dominus ad dehortandum ab hypocriſi è regione dicit: Nihil eſſe opertum in præſenti vita, quod non aliquando reuelabitur (Græcis enim ſunt futura indicatiui) in futura ſcilicet vita: & procedendo à ſpecie ad genus, vt vnico verbo omne occultum comprehendat, & exponat quod dixit, ſubijcit: *neque abſconditum quod non ſcietur*, quod probat adiungens:

Quoniam quæ in tenebris dixiſtis in lumine, id eſt, palàm dicentur (vel vt habent Græca, audientur) *& quod in aure locuti eſtis in cubilibus*, vel penetralibus prædicabitur in tectis. Quibus ſignificatur omnia hominum dicta quantumuis occulta, manifeſtanda. Opponit lumen tenebris, & tecta penetralibus, & ſignificat nec tenebras, nec modum dicendi ſecretum, ſcilicet in aurem, nec locum ſcilicet in penetralibus, & cubiculis poſſe aliquid retinere ſemper occultum, ſed omnia palam eſſe detegenda, & veluti in tectis prædicanda. In quo alludit Dominus ad morem Paleſtinæ regionis, in qua tecta domorum plana erant, vt ex illis concionem ad populum habere licuerit, vt dictum eſt circa cap. Matth. 10. in cap.

Concord.

Concord.55. vbi hæc eadem paucis quibuſdam mutatis habentur dicta diſcipulis,ſed in ſenſu longè diuerſo.

Dico autem vobis amicis meis,ne terreamini ab his qui, &c. Hæc rectè ſubiuncta ſunt: vt quoniam facilè illi offendunt impios,qui ſine hypocriſi omnia, & dicunt, & faciunt, & veritatem liberè & verbis,& factis prædicant: ſuos Dominus muniret, ne mali alicuius metus eos abduceret à ſyncera veritatis Euangelicæ prædicatione. Apparet autem Dominum vocare diſcipulos amicos ſuos ratione amoris quo ipſe eos proſequebatur:quod hac ratione alibi eos vocet amicos,vt cum dicit: Iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos. Commodè autem iam cum ad mortem pro ſe ſubeundá, & martyrium adhortatus eſt,ſuos vocat amicos, hoc eſt, dilectos à ſe, tum vt blanda appellatione, & ſuo erga illos amore ad redamandum eos prouocet etiam vſque ad mortem pro ſe ſubeundam, tum vt intelligerent Dominum benè illis conſulere, dum ad mortis contemptum eos adhortatur, & illius tanquam amici præſidio freti, non metuerent eos, qui corpori mortem inferre poſſent. Porrò tres rationes, quibus vtitur hic Dominus ad dehortandum à timore malorum, & mortis ab hominibus inferendæ, habitæ ſunt & declaratæ in cap. Concord. 55. circa cap. Matthæi 10.tantum in verbis eſt quædam inter Matthæum & Lucam differentia.

Et omnis qui dicit verbum in filium hominis remittetur illi,&c. Harum ſententiarum quis ſit genuinus ſenſus, dictũ eſt in cap.Concord.49. tantum hic videndum, quomodo hæ ſententiæ propoſito loco ſeruiant. Itaque quoniam dixit de negantibus ſe: his iam ſubiunctis ſententiis oſtendit variis modis quoſdam ipſum negare, nec omnium idem eſſe & æquale crimen. [Fortè & ideo has ſubiecit ſententias,vt ſignificaret quam magnum ſit peccatum eorum qui ipſum ſemel agnitum negarent poſtea, & blaſphemarẽt, quemadmodum fecit impius apoſtata Iulianus. Tales enim non filium hominis, ſed filium Dei conculcant, & ſpiritui gratiæ contumeliam faciunt,vt habet Paulus]

Cùm autem inducent vos in ſynagogas,& ad magiſtratus,&c. Dicit in ſynagogas, propter Iudæos, ad magiſtratus,& poteſtates, propter Gentilium tribunalia Dicit qualiter, aut quid reſpondeatis propter modum dicendi, & propterea,quæ ſunt dicenda. Nam de vtroque ſolent eſſe homines ſoliciti. Pro reſpõdeatis,dictio Græca ἀπολογήσησθε, plus quid ſignificat, videlicet reſpondere accuſanti pro defenſione cauſæ intentatę,vt ſit ſenſus:Nolite anxie cogitare quibus modis verba facturi ſitis, & qua ratione defenſionẽ inſtituturi, quidve pro defenſione cauſæ adducturi, quemadmodum vulgus reorum facit.

Docet abijciendam diuitiarum ſolicitudinem. Luc.12.

CAPVT LXXXVI.

AIt autem ei quidam de turba: Magiſter, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem ſuper vos? Dixitq́ ad illos: Videte & cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex his quæ poſſidet. Dixit autem ſimilitudinem ad illos dicẽs: Hominis cuiuſdam diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra ſe dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam. Deſtruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ. Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti, cuius erunt? Sic eſt qui ſibi theſaurizat, &
A.6.42. *non eſt in Deum diues. Dixitq́ ad diſcipulos ſuos: Ideo dico vobis, Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ, quid mãducetis, neque corpori, quid induamini. Anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quam veſtimentum. Conſideratè coruos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cellarium, neque horreum, & Deus paſcit illos: quantò magis vos pluris eſtis illis? Quis autem veſtrum cogitando poteſt adijcere ad ſtaturam ſuã cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis? Conſideratè lilia, quomodo creſcunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis: Neque Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut vnum ex iſtis. Si ergo fœnum, quod hodie eſt in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quantò magis vos, puſillæ fidei? Et vos nolite quærere, quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in ſublime tolli; hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem veſter ſcit, quoniam his indigetis. Verumtamen quærite primum regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri veſtro, dare vobis regnum. Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Facite vobis ſacculos qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cælis, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit: vbi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.*

Ait autem ei quidam de turba: Magiſter dic fratri, &c. Quemadmodum occaſione reprehenſæ in Phariſæis & Scribis hypocriſeos, Dominus dehortatus eſt ſuis ab hypocriſi, & hortatus ad liberam veritatis prædicationem etiam ad mortis vſque contemptum: ita nunc alia data occaſione ab Euangeliſta narratur ipſum etiam ſuos dehortatum ab auaritia, & ſolicitudine. Cùm enim eſſet frequentiſſima turba circa Ieſum, quidam è turba non eſt veritus Dominum interpellare pro conſequenda hæreditatis ter-

tenæ portione:cum hactenus nemo rem tam humilem auſus fuiſſet petere ab eo.

Magiſter,inquit, *dic fratri meo,vt diuidat mecum hæreditatē*. Quaſi dicat:Magiſter,frater meus occupat communem hæreditatem, ac tergiuerſans protogat, aut penitus recuſat partitionem: præcipe ergo illi vt mecum diuidat hæreditatem. Dominus itaque velut indignans,quod à negotio cæleſti, ad quod ſolum à Patre miſſus fuerat,interpellaretur ad carnales, ac ſordidas curas: ſimulq́; docere ſuos volens, non oportere implicari negotiis prophanis cū, qui gerit munus Apoſtolicum,reſpondit:

Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem ſuper vos? Quibus verbis ſignificat illum, etſi rem per ſe iuſtam peteret, malè tamen à ſe eam petere:vt qui nec à Deo,nec ab homine conſtitutus eſſet ad adminiſtrationem eius, quod petebatur negotij. Mundum habere ſuos iudices,qui lites tam humiles dirimere & poſſint, & debeant. Iudicem non ſe negat conſtitutum, neque diuiſorem, ſed ſuper vos,inquit,diſſidentes ſcilicet de re terrena.

Dixitq́; ad illos,videte,& cauete ab omni auaritia,&c. Poſt redargutionem importunæ huius auari hominis petitionis, Dominus eius occaſione & omnes quidem generaliter munire ſatagit aduerſus auaritiæ peſtem,& deinde ſuis ſpeciatim diſcipulis ſolicitudinem etiam neceſſariorum eximere. Itaque quod ad prius attinet,dixit ad illos,nempe diſcipulos,& circunſtantes turbas.

Videte,& cauete ab omni auaritia. Quod ſic intelligi poteſt: Cauete non tantum ab aperta, & manifeſta auaritia, quam committunt fures & latrones,ſed etiam ab ea,quæ ſpeciem habet iuſtitiæ: qua ſcilicet quis iuſtis titulis plus habere (eſt enim πλεονεξία) deſiderat,aut retinere. Affert autem Dominus conuenientem rationem ab auaritia dehortatoriam: *Quia*,inquit, *non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex his quæ poſſidet:* quam orationem certum eſt ſic intelligendam:non in abundantia alicuius hominis,eſt vita ipſius hominis. Significatur enim quod non propterea, quia quis abundat diuitiis, vita etiam eius ex tali abundantia abundat, hoc eſt,fœlicior eſt,& longior:ſed contra potius abundantia & miſeriorem,& breuiorem efficit hominis vitam. Miſeriorem quidem quia affert ſecum multas ſolicitudines:Breuiorem verò,quod frequenter occaſio ſit, vt quis ea abutens nō ſolum vitam gratiæ perdat,ſed etiam ebrietate,nimióque luxu ante tempus vitam corporalem finiat:aut vt exigente diuina iuſtitia propter ſua peccata citiùs ab hac vita tollatur.

Dixit autem ſimilitudinem ad illos, dicens: Homo,&c. Quo Dominus craſſo populo altius infigeret,quod dixit,aptiſſimam affert ſimilitudinem & exemplum,quo oſtendit abundantiam non adferre fœliciorem & longiorem vitam: ſed eam contra potius ſequi

ſolicitudinem, & vitæ breuitatem.

Hominis, inquit, *cuiuſdam diuitis*, qui ſcilicet multos habebat agros, multasq; poſſeſſiones, *vberes fructus attulit ager*, vel vt habēt Græca χώρα, quod magis regionem ſignificat, vt intelligamus agrorum multitudinem & magnitudinem.

Et cogitabat intra ſe dicens: Quid faciam? quia non habeo, quo congregem fructus meos. Obſeruandum hoc in auaro, abundantiam nó tantum adferre ſolicitudinem, & miſeriam, ſed quod mirandum eſt etiam maiorem egeſtatem & indigentiam. Prius enim quàm agri vberes attuliſſent fructus, non egebat homo iſte nouis horreis: nunc verò magis egere cœpit & de indigentia conqueri. Illud enim non habeo, indigentis eſt. Sic ſemper in diuitibus cum diuitiarum copia creſcit & inopia: quod ſemper de augenda familia & ſtatu cogitent. Tandem autem ſtultitiæ & incogitantiæ impulſu, ſic dixit apud ſe:

Hoc faciam, deſtruam horrea mea, & maiora faciam, vel vt habent Græca, ædificabo. Quid obſecro ſtultius, quam in infinitū laborare, cum cura ædificare, & rurſum cum cura diruere. Iam vero non tantum inſipientiam, ſed etiam impietatem ſonat quod ſubiecit: *Et illuc*, inquit, *cōgregabo omnia, quæ nata ſunt mihi, & bona mea.* Congregaturum ſe dicit, qui an in craſtinū viueret ignorabat, immemor, & incertitudinis vitæ ſuæ, & quot pericula fructuum collectionem antecedere poſſint. Omnia ſe dicit congregaturū, nimirū nec pauperibus, nec ſacerdotibus portionem aliquam etiā debitam relinquens. Sibi nata eſſe dicit, & ſua vocat, quæ in cōmunem hominum vſum, communis omniū hominum Pater Deus, communiſque omniū mater terra ſuppeditauit, quæque hinc ſecum auferre nō poſſet, nec in ſua haberet poteſtate. Nec ſolum ſua dicit, quæ nata erant è terra, ſed etiā bona ſua: cum diuitiæ, & abundantia rerum temporalium ſint res indifferentes: quæ per ſeſe nec bonum nec malum faciant hominē. Itaque & in his merito eſt reprehendendus, & multo magis propter ea, quæ in ſuo conſilio ſubiecit: *Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona, poſita in annos plurimos, &c.* Animæ bona dicit, quæ corporis, non mentis ſunt bona. Annos plurimos ſibi pollicetur, qui nec de craſtino ſecurus erat. *Requieſce, comede, bibe, epulare*, magno ſcilicet apparatu, aut vt habent Græca εὐφραίνου, hoc eſt, gaude. Audiamus iam Dei de hoc homine iudicium. Ille enim in occulto quidem loquebatur (*cogitabat* enim, *dixit, apud ſe*) & tamen verba eius in cælo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei reſponſa veniunt à Deo, interna ſua inſpiratione conſcientiam eius alloquente.

Stulte, inquit, *hac nocte animam tuam repetent à te.* Stultum pronunciat, cum diuinum iudicium, quem humanum iudicium circunſpectum diceret, & prudentem, vt qui ſibi in futurum proſpiceren

ceret. Et quidem merito ſtultus dicitur, quod abundantiam ſibi vertit in occaſionem anguſtiæ, & inopiæ quod ſibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erant, quod per temporalia bona non cogitauit æterna ſibi paranda, quod temporalia, animæ bona eſſe duxit, quod ſibi tam ſecurus plurimos pollicebatur annos, quodq; de his eſſet ſolicitus, quibus nunquam erat fruiturus.

Hac, inquit, nocte repetent animam tuam à te. Bene dicit hac nocte, quod in nocte ferè auari huiuſmodi apud ſe conſultent, quodque in tenebris craſſiſſimis inſipientiæ detineretur. Non dictum eſt ei, hac nocte morieris, ſed quod grauius erat auditu, animam tuam repetent à te, cui hæc omnia paraſti, cui multos, & fœlices annos in hac vita pollicitus es, hanc animam repetent à te miniſtri ſcilicet diuinæ iuſtitiæ. Subditur ad maiorem eius ſtultitiæ, condemnationem; *Quæ autem paraſti cuius erunt?* q.d. Tua certè non erunt, cum terrena tantum paraueris quæ neceſſe eſt mundo relinquas, nec ſolum tibi cui ea deſtinaſti non cedent, ſed nec tibi manifeſtum cuius hæc erunt, vtrum hæredis, an peregrini, amici an inimici, quod ipſum etiam adauget mœrorem. Porro ne hoc exemplum tantum ad voluptatem narratum putare quis poſſet, ſed ad noſtram commonitionem; nempe vt Dei in hoc homine ſententiam metuentes ſtudeamus huic eſſe diſſimiles, adiecit Dominus:

Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum diues. Sic inquit eſt, hoc eſt etiam omnis talis eſt ſtultus. Aut potius ſic eſt, hoc eſt, ſic ſe habet, qui ſibi theſaurizat, &c. hoc eſt cum minimè ſperat, vita præſens ſimul cum rebus aufertur; cúmque præterea nihil habeat prorſus infœlix & deploratus recta petit gehennam. Apparet enim duas illas partes, qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum diues ſic à Domino coniunctas, vt ſignificaret fieri non poſſe, vt quis ſibi theſaurizet, & ſit in Deum diues. Dicitur is hoc loco theſaurizare qui in ſuum vſum, ac ſuam tantum voluptatem multa congregat, & congregata conſeruat. Porro cum Græca non habeant (alioquî enim obſcurior eſt illa oratio, non eſt in Deum diues) pro diues, nomen ſubſtantiuum πλούσιος, ſed participium πλουτῶν rectius ſic verti poterit. Qui ſibi theſaurizat, & non in Deo diteſcit, vt duo participia θησαυρίζων & πλουτῶν, ſimiliter reddantur per ſuum verbum, & εἰς θεὸν accipiatur pro ἐν θεῷ ſicut ſuperius aliquoties εἰς pro ἐν poſitum eſt. Dicitur autem diteſcere in Deo, primum quidem is, qui per eleemoſynas multa ſibi merita parat; deinde generaliter quiſquis abundat in operibus bonis.

Dixitq; ad diſcipulos ſuos, ideo dico vobis, Nolite, &c. Illatio horum ex præcedentibus talis eſt; Quandoquidē is Deo diſplicet, qui ſolicitudine rerum coaceruandarū tenetur, quemadmodū patuit in

propo-

propoſito per parabolam homine, qui non diſplicuit quia multa habuit, ſed quia de illis retinendis ſolicitus fuit: rurſus quādoquidem humana ſolicitudo nihil facit ad fœlicitatem vitæ, & quia vita hominis à ſolo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis: ideò dico vobis diſcipulis meis, quos vt ad perfectionem maiorē vocaui, ita oportet præ aliis vulgarem hanc ſolicitudinem reiicere.

Nolite ſoliciti eſſe, &c. Habentur enim hæc omnia vſq; ad illud, Nolite timere puſille grex: Matth. cap. 6. in cap. Concord. 42. Nec eſt hic quicquam peculiare notatu dignum præter duo, quorū alterum eſt, quod cum apud Matthæum generaliter dicatur de omnibus volatilibus. Reſpicite volatilia cœli, hic peculiariter dicitur de coruis: conſiderate coruos, quemadmodum & Pſal. 146. de coruis ſingulariter dicitur; qui dat iumentis eſcam ipſorum & pullis coruorum inuocantibus eum. Rectè autem dicetur coruorū propterea ſingularem fieri mentionem, tum ad commendandū magis Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga aues rapaciſſimas, & odioſiſſimas, tum quod corui ſint voraciſſimi, multo egentes cibo: ob quod & longius fugant pullos ſuos iam robuſtos quemadmodum ſcribit Plinius. Alterum hic peculiare eſt illud; *Et nolite in ſublime tolli*. pro quo Græcis eſt, μὴ μετεωρίζεσθε, quod non propriè pertinet ad timorem quod Græci vocāt μεγάλα φρονεῖν, vel ὑψηλοφρονεῖν, ſed magis vt ne curemus ea, quæ ſupra nos ſunt. μετέωρα enim vocantur, quæ ſunt in nubibus, & in ſublimi aëris regione, de quibus Meteorologica ſcripſit Ariſtoteles. Proinde vel intelligendum, cum Eraſmo, Dominum ſignificare voluiſſe, non eſſe anxiè aſtrorum curſum, & aëris, cæliq; diſpoſitionem obſeruandam, quēadmodum plerique faciunt, obſeruantes omnia tempeſtatum præſagia, & ex aſtrorum curſu de futuris conſulentes, ac palleſcentes, quoties aſtra minitantur annonæ penuriam. Aut intelligendum Dominum alludere ad geſtum eius, qui præ magna ſolicitudine angitur, vultum ad cælum attollens, vt ſit ſenſus; Ne anxiè oculos in cælum ſubleuetis, hęſitantes de diuina prouidentia, in quem ferè ſenſum interpretatur Theophylactus.

Coruorū cur ſpecialim fiat mentio.

Lib. 10. nat. Hiſt. cap. 12. & Ariſt. li. 6. de hiſt. anim.

μετεωρίζεσθε.

Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri veſtro, &c. Poſtquam variis rationibus ſolicitudinem vitæ, & rerum terrenarum à ſuis Dominus exeunt: radicem iam huiuſmodi ſolicitudinis eximit, nempe timorem. Vocat autem diſcipulos ſuos puſillum gregem ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam, ac infirmitatem. Quoniam enim diſcipuli ſibi timere poterant ob ſuam paucitatem, & imbecillitatem ab egeſtate, aliiſque huius mundi malis, tanquam impares, qui omnibus illis malis ſuperiores eſſe poſſent, maximè ſolicitudine ipſis prohibita; Nolite, inquit, timere, etſi ſitis grex puſillus. Non tamen illud grex puſillus tantùm

in diſcipulos competit,ſed & in omnes, qui perfectionis diſcipulorum ſunt imitatores:quod hi ad reliquam hominum multitudinem ſint pauci,imò & in omnes veros & bonos Chriſtianos:nam & hi pauci ſunt,ſi fiat ad infideles, & malos Chriſtianos comparatio. *Quia complacuit patri veſtro*,id eſt,Deus pater veſter ſua gratuita bonitate diſpoſuit vobis dare regnum. [Proinde cum Deus pater veſter ſit,ac ob id pro paterna ſua bonitate non poſſit veſtri curam deponere,cum etiam regnum vobis, quantũuis iam apud mundum humilibus,& contemptis dare diſpoſuerit,idq́; ab ęterno non veſtris prouocatus meritis, ſed ſolo ſuo voluntatis beneplacito : non eſt cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona, quantum neceſſe eſt,etiam ſit ſuppeditaturus.] Huius ergo regni conſideratione omnem metum inopiæ rerum terrenarum excutite : imò quoniam cæleſte vobis regnum eſt præparatum in poſſeſſionem,vt regno illi cæleſti aptiores ſitis,& digniores,ſi quæ in hoc mundo poſſidetis,vendite ea,& erogate ea in eleemoſynam, tutò theſaurizaturi hac ratione ad illud regnum,ad quod ordinati eſtis. Eſt ergo illud,Vendite quæ poſſidetis, &c. Euangelicum non tam præceptum,quàm conſilium. [Quod Beda indicat duobus modis poſſe impleri. Altero cum quis collectam ex venditis poſſeſſionibus pecuniam diſtribuit in eleemoſynã : atque hic eſt proprius huius loci intellectus. Altero,cũ quis omnibus ſuis poſſeſſionibus diuenditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus poſtea labore manuum operatur, vnde & ſibi victum tranſigere & aliis eleemoſynam dare queat, quod eſt maximę perfectionis à Paulo exhibitæ.] Cætera quę ſequuntur de theſaurizando in cœlis,habita ſunt etiam ſuperius ex Matth.ca.6.in cap.Concord.42. tantum illud hic eſt peculiare:

Facite vobis ſacculos,qui non veteraſcunt, qua locutione allegorica rectè dicemus ſignificari ſic eſſe expendenda & reponenda bona temporalia, vt illorum non perdatur fructus, ſed in perpetuum ex his fructus haberi poſſit.Itaque ſi quis diſtinctè requirat, quid per ſaculos non veteraſcentes accipiendum ſit, rectè dixeris pauperes eſſe illos ſacculos, quod in eis expenſæ, & repoſitæ facultates nunquam pereant.

Docet officium fidelis ſerui erga venturum Dominum.

Lucæ 12. CAP. LXXXVII.

Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris. Et vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum quando reuertatur à nuptijs, vt cùm venerit, & pulſauerit,confeſtim aperiant ei. Beati ſerui illi quos,cùm venerit Dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quod præcinget ſe, & faciet

faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis. Et ſi venerit in ſe-
A. 24. *cunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt*
124. *ſerui illi. Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur*
veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam. Et vos
eſtote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. Ait autem
A. 24. *ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes? Dixit au-*
124. *tem Dominus: Quis putas eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſti-*
tuit Dominus ſupra familiam ſuam, vt det illis in tempore tritici menſu-
ram? Beatus ille ſeruus, quem, cum venerit Dominus, inuenerit ita fa-
cientem. verè dico vobis, quoniam ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet
illum. Quod ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo: Moram faciet Dominus
meus venire, & cœperit percutere ſeruos, & ancillas, & edere, & bibere,
& inebriari. Veniet Dominus ſerui illius in die qua non ſperat, & hora
qua neſcit, & diuidet eum, partemq́ue eius cum infidelibus ponet. Ille au-
tem ſeruus, qui cognouit voluntatem Domini ſui, & non ſe præparauit,
& non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non
cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autẽ cui multum
datum eſt, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum plus
petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accenda-
A.10.55. *tur? Baptiſmo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, vſque dum*
perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non dico vobis,
ſed ſeparationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres
in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrem
ſuum, mater in filiam, & filia in matrem, ſocrus in nurum ſuam, & nu-
rus in ſocrum ſuam. Dicebat autem & ad turbas: Cùm videritis nubem
Orientem ab occaſu ſtatim dicitis, Nimbus venit, & ita fit: & quum
Auſtrum flantem dicitis, Quia æſtus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cæli
A.16.64. *& terræ noſtis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid*
autem & à vobiſipſis non iudicatis quod iuſtum eſt? Quum autem vadis
cum aduerſario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne
fortè trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mit-
tat te in carcerem. Dico tibi non exies inde donec etiam nouiſſimum mi-
A. 5. 40. *nutum reddas.*

Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, &c. Poſtquam Dominus diſcipulum ſuum & ſuperfluis exuit, & ab omni ſolicitudine, & cupiditate temporalium nudauit, regniq́ue cæleſtis ingeſſit mentionem: opportunè iam ipſum ad miniſtrandum ſibi inducit, adque regni illius vigilem expectationem. Itaque rectè ſubiungit:

Sint lumbi veſtri præcincti, &c. Quæ Domini ſententia eſt locutio allegorica, qua ſignificatur oportere nos eſſe paratos ad occurrendum Domino venturo; & ad arripiendum iter virtutis in nocte huius ſeculi. Similitudo enim eſt mutuata à more vulgari ſeruorum Domino in nocte occurrentium, aut eorum qui nocte

ſeparant

ſeparant ad iter. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lumbos debent habere præcinctos, ne veſtium onus & prolixitas impedimentum eis præbeat & lucernas debent habere accenſas, ne in tenebris impingant; ideo duo hæc etiam à ſuis Dominus requirit: in lumborum quidem præcinctione ſignificans, vt cura rerum terrenarum depoſita, quæ impedimento eſt virtutis iter aggreſſuris, aut Domino ſuo occurſuris, expediti ſint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendum Domino, eos ad fœlicitatem hinc euocanti. In lucernis verò accenſis ſignificans opus eſſe, vt mentes noſtræ pulſis errorũ tenebris, vera ſint fide illuminatæ, & per charitatem accenſæ, ne vero lumine deſtituti impingamus in tenebris ignorantiæ, aut cum fatuis virginibus inueniantur lampades noſtræ extinctæ, ſicq; cum ſponſo ſponſa non poſſumus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinus huius loci intellectus ſi ſequentia conſideremus: D. tamen Gregor. non ineleganter hunc locum aliter explicat, quanquam præter præcipuam Domini intentionem.

Lumbi præcincti.

Lucernæ ardentes.

Hom. 13.

Et vos ſimiles hominibus expectantibus Dominum ſuum, quando, &c. Cum priori ſermone Dominus præceperit nos ſimiles eſſe, his qui ſe parant ad iter in nocte: iam noua parabola ſimiles nos eſſe vult ſeruis Dominum ſuum nocturno tempore à nuptiis reuerſurum expectantibus. Quę ſimilitudo in tribus conſiſtit: Primum vt ſicut illi ſerui ſint prudentes & fideles, aſſiduè vigilant: quod incertum habeant quando Dominus ſit reuerſurus à nuptiali conuiuio, quod veſpertino tempore celebrari conſueuit: ita & nos in nocte huius mundi ſolicitè caueamus, ne obrepat ſomnus peccati, ſed perpetuo vigilemus in bonis operibus occupati; quod incertum nobis ſit, quando Dominus noſter venturus ſit, ſiue ad vniuerſale totius mundi iudicium, ſiue ad particulare cuiuſq; iudicium, poſt mortem cuiuſque ſubeundum. Secundò vt ſicut ſerui vigilantes confidenter expectant Dominum ſuum, quem quod à nuptiis reuerſurus ſit, expectant venturum lætum, & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturum: ſic & nos diſcutientes torporis, & peccati ſomnum, non metuamus Domini aduentum, ſed cum fiducia illum expectemus, nobis venturum è gaudiis regni cæleſtis (quæ per nuptias ſæpè ſignificantur) lætum, ac hilarem, & noſtram vigilantiam comprobaturum, & remuneraturum. Tertio, vt ſicut illi venienti, & pulſanti Domino confeſtim aperiunt oſtium domus, lætique ſuſcipiunt: ita & nos Dominum, mox, & lætanter ſuſcipiamus, cum venerit circa tempus mortis, & pulſauerit per immiſſam ægritudinem, aut mortem. Quo autem nos ad ſimilitudinem illorum ſeruorum Dominus præmio, & honore prouocaret proſequẽs Parabolam dicit; Beati, hoc eſt fœlices ſunt ſerui illi, *quos cum venerit Dominus inuenerit vigilantes:* Et

quare

quare beatos pronunciet addit; *Amen dico vobis*, quod Dominus ipſe vt ex nuptiis hilaris, ita etiam exhilaratus ſeruorum ſedulitate, *præcinget ſe*, parans ſeipſum ad ſeruiendum.

Et faciet illos diſcumbere, & tranſiens, hoc eſt, prætericns more miniſtrantium menſis, obſeruanſque quid cuique deſit aut quiſq; deſideret, *miniſtrabit illis.* Dicta ſunt enim hæc ad literam de Domino aliquo homine cum ſeruis ſuis fidelibus comiter, & benignè ſe gerente, quem Chriſtus fingit (vt nonnunquam fieri ſolet) exhilaratum primum nuptiali conuiuio, deinde ſeruorum vigilantia, nouam cænam ſeruis parare, vt qui fideles ſe ſeruos exhibuerunt læti ſint cum ipſo in nuptiis exhilarato, & ſe viciſſim illis veluti ſeruum exhibeat, quorum erga ſe fidelitatem reipſa expertus eſt. Huiuſmodi ergo Domini facta parabolicè Chriſtus ſignificat fœlices eſſe, quos ipſe inuenturus eſſet vigilantes in fide, & bonis operibus, eo quod talibus veluti Dominus ſit conceſſurus accumbere in menſa regni cæleſtis, & communicaturus illis ſuorum gaudiorum fruitionem, ac prouiſurus ne quid illis ad iucundam vitam deſit, imò largiter ſuppeditaturus quidquid deſiderare poſſint. Sic enim ſatis eſt Parabolam applicare, vt non ſit neceſſe oſtendere quomodo Dominus ſe eſt præcincturus, aut quomodo tranſiens miniſtrabit illis.

Noctis vigiliæ quatuor.

Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia, &c. Noctem veteres in quatuor diuidebant vigilias, vel cuſtodias quarum quælibet tres continebat horas, poſt quas prioribus cuſtodibus ſuccedebant noui in ſeruandis ciuitatum mæniis, & hoſtiũ aggreſſibus. Hinc eſt quod ſecundæ, & tertiæ vigiliæ hic ſit mentio per quas profunda nox ſignificatur. Non fit autem mentio quartę vigiliæ, eo quod vltra tertiam vigiliam non conſueuerit differri reditus à nuptiis. Nec primæ item fit mentio, quod illud tempus in ſuperiori ſermone ſit indicatum. Porro locus hic ad literam dupliciter poteſt intelligi, & iuxta hanc duplicitatem etiam diuerſa erit parabolæ ad rem ſignificatam applicatio. Primò enim intelligi poteſt ſeruos ſignificari fore beatos, ſi Dominus veniens in ſecunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiam ſi in prima vigilia nõ vigilauerint; & ſimiliter ſi Dominus veniens in tertia vigilia inueniat eos vigilantes, etiam ſi in prima & ſecunda non vigilauerint; vt quod ad ſenſum præcipuè à Domino intentum attinet, intelligamus ſignificatũ beatos fore quoſcunque Dominus in morte inuenerit vigilantes, ſiue in prima, ſiue in media, ſiue in vltima ætate inuenti fuerint, etiam ſi in prima, vel in ſecunda non vigilauerint. Hoc enim communiter hic ſignificatũ intelligitur, vt non deſperet, qui vel in media ætate, aut vltima, hoc eſt ſeneſtute, inceperit vigilare. Altero modo ſenſus eſſe poteſt, beatos eſſe ſeruos qui non ſolum vigilant in prima vigilia, quod factu facilè eſt, ſed

etiam

etiam in ſecunda,& ſi opus eſt,etiam in tertia,vt quacunque vigilia nocturna Dominus veniat,inueniat eos vigilantes.Secundum quem intellectum ſignificabitur hic à Domino opus nobis eſſe perſeueranti vigilia, nec ſatis eſſe vt ad tempus vigilemus,expectantes ipſum ſolicitè, vt deinde non ferentes moram ipſius incidamus in torporem, & ſomnum, ſed neceſſe eſſe vt longanimiter illius aduentum ſemper, & in quacunque ætate expectemus. Atque hunc ſenſum præcipuè à Domino intentum eſſe,ex eo patere ſatis poteſt,quod Lucæ 21.Vbi etiam propter certitudinem aduentus ſui ad vigilandum hortatur, Vigilate,inquit, omni tempore orantes,vt digni habeamini fugere iſta omnia,quę futura ſunt, & ſtare ante filium hominis.

Hoc autem ſcitote quia ſi ſciret paterfamilias qua hora, &c. Præcedenti parabola oſtendit præmium ſeruorum vigilantium, hac autem pœnam, & malum eorum, qui non vigilant.Pro eius autem intellectu ſciendum imprimis ad hoc potiſſimum ſpectare iſtam parabolam, vt intelligamus diem Domini venturam ſicut fur in nocte, tempore ſcilicet,& hora,qua non putatur,atque ob id nobis perpetuò vigilandum eſſe,ne ſi dies illa nos dormientes inueniat,incidamus in tale malũ,quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppreſſus: qui paterfamilias vtique vt huiuſmodi periculum effugeret, vigilaret ſi præſciret furis aduentum.Applicatio ergo parabolæ ſecundum noſtram lectionem (Græcis enim hæc per præteritum leguntur, ſi ſciuiſſet qua hora fur venturus eſſet, vigilaſſet vtique, & non permiſiſſet perfodi domum ſuam) taliter fieri poteſt.Paterfamilias ſi ſciret qua hora fur eſſet venturus vigilaret, &c.Ideo & vos huius exemplo vigilate, quia cum certum ſit vobis diem Domini venturum, veniet tamen ille tanquam fur in nocte, hora qua non putatis: quare ne vos imparatos dies illa tanquam fur opprimat, vigilate ad exemplum boni patris familias.Si enim homines vigilant,ne pereat pecunia,multò magis vigilãdum vobis eſt ne pereat anima. In hoc ergo conſiſtit ſimilitudo,ſicut ille vigilaret contra furem,ita & nos contra diem Domini, quæ veniet ſicut fur in nocte, vigilare debemus. Porro quæ hic dicuntur de aduentu Domini,aut filij hominis:intelligenda ſunt & de aduentu eius vniuerſali, quo ſcilicet ad omnium iudicium eſt venturus,& de aduentu eius particulari,quo in cuiuſque morte venit ad ſingulos iudicandum. Vtrumque enim aduentum incertum quoad tempus eſſe voluit,vt ſemper eſſemus vigiles,ac parati occurrere venturo:ſic viuẽtes quaſi ſemper mori parati,aut nouiſſimum eius aduentum excipere.[Quoniam autem hic ſignificatur filium hominis venire in morte cuiuſque, ad eum qui moritur:hinc plerique credunt & eſt communis ſententia Dominum vnoquoque homine,maximè Chriſtiano moriẽte,

adeſſe illi cum ſanctis Angelis, quando etiam rationem vitæ reddit anima. Quidam tamen aduentum illius particularem intelligunt imperium eius, quo iubet, vt anima à corpore ſeparetur. Et omnino crediderim in morte cuiuſque nunc illo, nunc iſto modo aduenire.

Ait autem illi Petrus, Domine ad nos dicis hanc parabolam? &c. Quoniam Dominus quædam dicebat inter docendum, quæ peculiariter pertinebant ad Apoſtolos, & quædam, quæ generaliter ad omnes: hinc Petrus omnium Apoſtolorum, vt ſolet nomine modo interrogat, num Dominus prædictam parabolam de Patrefamilias propter Apoſtolos dixiſſet, an propter omnes. Et cauſa dubitandi videri poteſt eſſe, quia Petrus ſciebat ſe, & condiſcipulos ſuos electos ad officium Patris familias, cuius officium eſt domui cuſtodiendæ inuigilare. Dominus autem non reſpondit Petro apertè, vt nec plerumque reſpondere ſolet, ſed per ea, quæ poſt addidit, facit intelligere ea, quæ ſunt ſuperius dicta, ad omnes quidem pertinere, ſed peculiariter ad Apoſtolos, eiſque ſimiles: ideóque parabolam alteram adiungit, quæ propriè pertinet ad præpoſitos Eccleſiæ, quæ tamen etiam ſuo modo ad omnes pertinet, vt patebit. Dicit ergo Dominus:

Quis putas eſt fidelis diſpenſator, & prudens, &c. dicit: Quis putas, vel quiſnam, ſignificans raros eſſe, qui fideles ſint diſpenſatores, & ſimiliter raros eſſe qui Eccleſiæ ſuæ bene præſſent, quorum quæ debeant eſſe conditiones, pulchrè ſubindicat hac parabola. Primo enim debent agnoſcere ſe diſpenſatores eſſe non Dominos, vt non pro ſuo libito agant omnia, ſed pro voluntate ſui Domini: Deinde fideles eos eſſe oportet, & ſimul prudentes. Fideles quidem, vel fidos, vt non fallant, prudentes vero vt non fallantur: Tertiò non ſibi vſurpare debent diſpenſandi officium, ſed conſtitui à Domino. *Quem*, inquit, *conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam.* Poſtremum agnoſcere debent præpoſiti Eccleſiarũ ad quid ſint aliis præpoſiti à Domino, nimium non vt accipiant ab illis, ſed potius vt dent, *Vt, det illis in tempore tritici menſuram*, vel vt eſt Græcè σιτομέτριον, quod commodius, & elegantius verti poſſet, demenſum vnica dictione. Mos enim fuit (vt autor eſt Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos, fruméti modios quolibet menſe ſingulis ſeruis admetiri, déque demenſum eſt appellatum, vel à menſe, vel à metiendo. Attamen non malè interpres vertit tritici menſuram: ſi modo nomen ſpeciei triticum pro nomine generico frumenti accipiatur. Ex his patet quare, quod ad litteram attinet, dicatur, vt det illi demenſum, vel frumenti menſuram, idque in tempore ſcilicet congruo, nempe ſingulis menſibus. Quod autem ad rem intentam attinet, ſignificatur ad hoc à Domino præfici quoſdam ſuæ familiæ, vt ei temporibus opportunis pa-

nis pabulum doctrinæ ſpiritualis,& Sacramentorũ exhibeãt,idq; ſecundum modum indigentiæ, & capacitatis quorumlibet. Poſtquam autem indicauit Dominus conditiones, & officium boni diſpenſatoris, ſubiicit eiuſdem fœlicitatem, & præmium dicens: *Beatus*, id eſt, fœlix eſt, *ille ſeruus, quem cum venerit Dominus*, qui peregrè profectus illum præfecit ſuæ familiæ, *inuenerit*, non ſolum ità prius feciſſe,ſed ſic *facientem*, quomodo ei vt faceret conſtitutum erat. Et quare eum beatum dicat oſtendit,dicens:*Verè dico vobis quoniam*, id eſt, quod non tam ſatis erit conſtituiſſe illum ſuper famulitium ſuum, ſed expertus eius fidelitatem, ſuper omnia etiam quæ poſſidet *conſtituet illum*, dicens illi, vt alia parabola habet explicatius: Euge ſerue bone & fidelis, quia in pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam, &c. Per quæ parabolicè ſignificat Dominus eos,qui hic præfecti familiæ Chriſtianæ fide optima munus ſuum obeunt, ab ipſo cum ad iudicandum redierit, præficiendos omnibus ſuis bonis, quod fiet cum cœleſtium ſuorum bonorum eos participes facit, idque abundantius quam cæteris ſanctos, quando ſimul cum Chriſto regnabunt, iudicabunt nationes,& dominabuntur impiorum, ac poſſidebunt cum cœleſtibus etiam vniuerſam terram. Declarato autem & officio, & præmio boni diſpenſatoris proſequitur Dominus etiam crimina, & ſupplicium mali diſpenſatoris: cuius quidem crimina duo facit, quæ ſolent eſſe malorum ſeruorum, nempe conſeruorum ſuorum,quibus præfectus eſt,oppreſſionem,& bonorum Domini ad voluptates abuſum.

Quod ſi, inquit, *ſeruus ille*, à Domino præfectus famulitio, *dixerit in corde ſuo*, id eſt, cogitauerit, *moram facit Dominus meus venire*,id eſt,Dominus meus differt reditum, eóque confiſus *cæperit percutere ſeruos,& ancillas*,in quos contra ob communem cum eis conditionem,humanus eſſe deberet,& de bonis Domini nepotari cœperit, edendo, & bibendo guloſè, *veniet aliquando Dominus ſerui illius in die qua non ſperat, & hora, qua neſcit*, & offenſus illius criminibus *diuidet eum*, aut vt habent Græca diſſecabit eum *partemq; eius ponet cum infidelibus*, id eſt, infidis ſeruis, hoc eſt faciet eum conſortem ſortis infidorum ſeruorum. Loquitur enim Dominus, quod ad exemplum vnde ſumitur parabola, attinet, de Domino aliquo, qui offenſus ſeruo diſſecat corpus illius in duas partes, occidens eum, & hac ratione faciens eum ſubire ſortem, quam ante eum infidi ſerui ſubierunt. aut potius qui diuidit ſeruum malum à ſua familia,non dignans eum diutius ſuo cõtubernio,& infidis ſeruis in piſtrino,aut carcere, aut aliis ſuppliciis cõjungens. Per hæc ergo parabolicè ſignificatur,quod ſi quis Chriſtianæ familiæ præfectus ob moram aduentus Domini ſe ſperans diu victurum, aut diſcredens Dominum ad iudicium venturum,

cœperit iniuria quauis conſeruos afficere, & bonis ei conceſſis ad ſuas voluptates abutitus Domino veniente ad eum in morte, aut in iudicio vniuerſali, diſſecabitur ab ipſo cum corpus ab anima miſerè auelletur, aut cum à ſanctorum conſortio ſeparabitur, ac æternæ morti addictus erit, ſortémque accipiet in inferno cum reliquis infidis ſeruis. [Porro quanquam hæc parabola propriè pertineat primum quidem ad Petrum, & eius ſucceſſores, qui totius familiæ Chriſti ſunt conſtituti diſpenſatores, vt merito hæc reſponſa ſint Petro interroganti, ac deinde etiam ad omnes Epiſcopos, & Eccleſiarum paſtores & rectores, nec non ad ſeculares Principes: tamen vt nemo eſt qui ſibi ſoli viuere debet, quiq; non etiã habet, quo proximis proſit, ita ſuo modo hæc parabola etiam ad omnes pertinet, docens omnes vt ſi eo quod à Deo in bonum aliorum, & ſuarum virium rectam gubernationem acceperint, fideliter & prudenter vſi fuerint, à redeunte Domino noſtro cœleſtibus bonis ſint præficiendi. Si vero contra & iniurij fuerint in proximos & acceptis à Deo ad ſuas voluptates abuſi fuerint, abiiciendi ſunt à familia Domini in gehennam.

Ille autem ſeruus qui cognouit voluntatẽ Domini ſui & non, &c. Eſt hic alius parabolicus Domini ſermo manifeſtus, ſi accommodes rebus humanis. Ita enim fieri in ſeruis hominum videmus, idq́ue iuſtè, vt ſi quis ſit cui Dominus communicauit arcana cõſilij ſui, & cui indicauit quid fieri velit, quidq́; animo eius ſit quam maximè gratum, nec tamen is ſe primum quidem parauerit ad faciendum, deinde vero etiam fecerit, quæ ſciebat ex animo velle Dominum multis plagis & verberibus à ſuo Domino afficiatur. Qui verò fuerit de grege ſeruorum, cui Dominus non ſic indicauerit animi ſui voluntatem, ſi quid commiſerit dignum animaduerſione vapulet quidẽ, ſed plagis paucis. Ad huiuſmodi ergo in rebus humanis exemplum docet Dominus parabolicè futurum etiam hominibus apud Deum, vt qui ampliori dignatus eſt diuinæ voluntatis cognitione, ſi ſecundum eam non viuat, grauius ſit puniendus à Deo, qui vero minori, minus ſit puniendus. Quod autem Dominus hac parabola docuit, vniuerſalioribus confirmat ſententiis, quibus rationem reddit dicti cum ſubdit;

Omni autem, cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo, &c. Quaſi dicat: & vt in genere dicam, Omni cui multum eſt datum, &c. Videntur autem & hæ ſentẽtiæ à vulgo mutuatæ vt frequenter facere ſolet Dominus, & eſſe parabolicæ, & exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina inſinuantur. Sic enim eſt in rebus humanis, vt qui multum beneficij alicui contulit, multum etiam gratitudinis, & beneficẽtię viciſſim ab eo requirat, & qui alicuius fidei commendat aliquid cuſtodiendum, vel in bonum aliorum diſpenſandum, multum etiam ab eo requirat, nempe quidquid depoſuit

poſuit cuſtodiendum aut rationem omnium diſpenſatorum. Ad hoc ergo exemplum rerum humanarum ſignificatur multam rationem Deum exacturum ab his, quibus multa ſunt data, aut commendata.

Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi, &c. In præcedentibus Dominus per parabolas prouocauit diſcipulos ſuos, vt ad exemplum boni ſerui, & diſpenſatoris, quiſque pro ratione ſuorum donorum ſtuderet, quæ ei ſunt commiſſa exequi, & Domini ſui voluntatem adimplere: nunc itaque commodè ſubiicit, quod maximè ab eis fieri velit, & ad quid dona quiſque ſua conferre debeat: nimirum vt Euangelij prædicatio longè, latéque ſpargatur, & fructum faciat. Per ignem autem hic quidam intelligunt ipſum Spiritum ſanctum, aut charitatem, & ardorem diuini amoris: rectius tamen ad propoſitum Domini per ignem Euangelica prædicatio intelligitur, quæ tamen non poteſt ignis appellari, niſi quatenus in ea vim ſuam exercet Spiritus ſanctus, propter quod in Apoſtolos Euangelium vbique prædicaturos in ignis ſpecie deſcendit. [Ignis ergo dicitur Euangelica prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina frigida eſſet & inefficax, ſed in virtute cooperantis Spiritus frigidos mundi homines accenſura erat ad pietatem vitam eóſque à ſuis ſordibus purgatura: ita vt conſumptis peccatis veluti fœno, & ſtipula animæ hominum innouarentur. Deinde quod longe, latéque dilatanda erat, omniáque ſuis flammis ad ſe tractura, purgatura electos, vſtura impios, qui audito Euangelio accendendi erant odio contra illud] Hunc ergo ignem Dominus è cœlo veniens ſecum attulit, ideóque dicit ſe veniſſe vt illum mitteret in terram: ſignificans è cœlo illum in terram allatum, vt qui planè cœleſtis ſit, nec in terra inueniri potuerit, niſi è cœlo mitteretur. Quanto autem deſiderio teneretur incendendi huius, ſignificat cum ſubiicit: *Et quid volo niſi vt accendatur?* Pro quo Græca habent, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; id eſt, & quid volo, ſi iam accenſus eſt? Senſus eſt, Illud vnicè deſidero, vt ignis ille per vniuerſum orbem per vos accendatur. Vrget inquit Theophyla. vt accendatur ignis ille. Itaque quid volo, poſitum eſt pro, nihil aliud volo, & ſi iam accenſus eſt, celeritatis habet emphaſim; & in, ſi, ſubeſt tacita ſignificatio voti: Vnde D. Hieronymus quibuſdam locis citans hoc teſtimonium, habet, & quam volo, vt ardeat.

Euangelica prædicatio ignis.

Baptiſmo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, &c. Pro coniunctione (autem) rectius verteretur: Sed baptiſmo habeo baptizari, vt ſic aduerſatiuo modo ſignificetur, quare nondum fiat, quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iſte de quo loquitur, niſi percuſſus prius eſſet in cruce ſilex corporis ipſius. Tunc enim

Euangelica doctrina ſpargi potuit per vniuerſum mundum, & omnes accendere, quando ſalutis Euangelicæ modus agnoſci potuit, & prædicari innoxium vltrò pro noxiis ſuſtinuiſſe mortem ignominioſam. Hanc autem ſuam mortem Dominus tropo nouo baptiſmum vocat, ſicut & Marci 10. non ſuam ſolam paſſionem, ſed & filiorum Zebedæi: primum quod in cruce proprij cruoris tinctione erat perfundendus (baptiſmus enim nihil aliud eſt quã tinctio) deinde quod mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cæleſtem purgatio: ad cuius imitationem & nos baptizamur, cum regeneramur in ipſo. Dicit autem ſe coarctari vſque dum perficiatur, propter ardentiſſimum pro ſalute hominum obeundæ mortis deſiderium. Sicut enim ſpes quæ differtur affligit animam: ita & deſiderium rei, quæ differtur. Porrò quoniam ignis quem Dominus venerat miſſurus in terram, cum eſſet accenſus, magnos excitaturus eſſet in mundo tumultus: ideo ne hinc turbarentur diſcipuli, rectè etiam iam ſubiecit Dominus, quod & ſupra Matth. 10. in cap. Concord. 55. habitum eſt:

Mors Chriſti baptiſm⁹ dicitur.

Putatis quia pacem veni mittere, &c. Quorum intelligentiam ibi require. Dictum enim eſt ibi quare de quinque in vna domo fiat mentio, & quæ ſint illæ quinque perſonæ. Dicitur autem *tres in duos, & duo in tres diuidentur,* ſiue quia quandoque duo credunt, & tres increduli in illos inſurgunt: quandoque tres credunt, & duo in illos inſurgunt, ſiue quia quando tres ſunt contrarij duobus, duos etiam neceſſe eſt contrarios eſſe tribus, quæ intelligentia magis conuenit ſequentibus.

Dicebat autem ad turbas, cum videritis nubem orientem, &c. Poſtquam ad commonitionem diſcipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuerſus ad turbas, occaſione mentionis de ſuo aduentu in hunc mundum factæ reprehendit eas, quod tempus aduentus ſui non agnoſcerent ex variis rerum indiciis: cum in rebus longè leuioris momenti tam ſagaciter coniectarent temporum qualitates.

Cùm, inquit, *videritis nubem orientem ab occaſu,* id eſt, occidentali cæli parte *ſtatim dicitis, nymbus,* id eſt, pluuia *venit, & ita fit,* vt in plurimum: *& cum videritis auſtrum flantem, dicitis.* Ex obſeruata conſuetudine perdocti, quia, id eſt, quod *æſtus erit, & ita fit. Hypocritæ,* qui ſcilicet ſimulatis vos eſſe cupidos diſcendæ veritatis, cuius ex animo vos non eſſe cupidos res ipſa declarat: *diſpoſitionem cæli & terræ noſtis probare, hoc autem tempus* aduentus Meſſiæ, *quomodo non probatis?* & animaduertitis, cum illius obſeruatio magis ſit vobis tum vtilis, tum neceſſaria: & ex multis, certiſq; indiciis per Prophetas ſignificatis agnoſci poſſit certius, quàm ex cæli diſpoſitione, temporum qualitates? Similia apud Matthæum ſupra in cap. Concord. 64. ex cap. Matth. 16. habentur dicta à Domino ad

ad Scribas & Phariſæos, quos etiam hic maximè notaſſe, quamuis turbas alloqueretur, oſtendit nomen hypocritæ, quo fere nomine illos taxare ſolet.

Quid autem & à vobiſipſis non iudicatis, quod iuſtum eſt? Cùm Græca non habeant: Cùm autem vadis vt nos legimus, ſed cum enim vadis, &c. Certum eſt hanc interrogationem ad ſequentia, non autem ad præcedentia eſſe referendam. Sequentem autem parabolam omnino ad hoc adhibuiſſe Dominum apparet: vt inuitaret ad reconciliationem cum Deo, quandiu tempus eſt, ineundam, idque exemplo humano, quo ſolent hi, qui ad iudicium ſunt pertrahendi ab aliquo ſi ſapiunt, laborare omnibus modis, vt cum illo redeant in gratiam priuſquam ad iudicem pertrahantur: vbi exactum ius eos experiri neceſſe eſſet. Proinde illud: Quid autem & à vobiſipſis, &c. hunc commodè habebit ſenſum: Cur autem etiam ex humanis veſtris factis, & ex his quæ facere ſoletis non iudicatis, quod iuſtum eſt fieri hoc tempore à vobis. Sic enim iam rectè ſequitur illatum à Domino paradigma, quod quomodo tractari debeat, ſatis patet ex his, quæ circa Matthæi locum dicta ſunt. Significare enim vult Dominus, quod quemadmodum ipſi, quibus loquebatur, cum aduerſario ſuo cito compoſituri eſſent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos ſi in re ſalutis ipſorum, non minus ſaperent, quam in rebus humanis merito ſtudere oportere, vt cum Deo redirēt in gratiam: cum iam ille vltro gratiam ſuam offerret ipſis: ne poſtea neglecta occaſione hac, ſeueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque quanquam non ſit neceſſe ſingula huius parabolæ perſequi, vt dictum eſt in Matthæo: rectè tamen per aduerſarium cuius hic fit mentio intelligitur deſignari parabolicè aut ipſe Deus, quem omnis peccator, habet aduerſarium, aut ipſe diabolus, quem aduerſarium noſtrum Petrus appellat, & ab accuſando & criminando diabolus dictus eſt. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad Principem & iudicem Chriſtum, qui eoſdem tradit Angelis exactoribus diuinæ iuſtitiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non liberabuntur, quia nunquam debitum perſoluetur. Ex prædictis etiam ſatis patere poteſt quomodo hic locus, ſic explicatus cum præcedentibus conueniat. Cùm enim ſuperius Dominus docuerit eos merito debuiſſe agnoſcere tempus aduentus ſui, eóſque redarguerit, quod tempus illud non agnouerint, qui tamen ex diſpoſitione cæli temporum qualitates probare noſſent: nunc docet temporis huius occaſionem non eſſe negligendam: eóſque redarguit, quod pro ſalute æterna non id facerent, quod pro rebus temporalibus facerent.

Docet pœnitentiam agendam ob Dei patientiam. Lucæ 13.

CAPVT LXXXVIII.

ADerant autem quidam ipſo in tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs eorum. Et reſpondens dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint: quia talia paſſi ſunt? Non, dico vobis, ſed niſi pœnitentiam habueritis, omnes ſimiliter peribitis: ſicut illi decem & octo, ſupra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos, putatis quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hieruſalem? Non, dico vobis, ſed ſi pœnitentiam non habueritis, omnes ſimiliter peribitis. Dicebat autem hanc ſimilitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea ſua, & venit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres ſunt, ex quò venio quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio: ſuccide ergo illam, vt quid etiam terram occupat? At ille reſpondens dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, vſquedum fodiam circa illam, & mittam ſtercora, & ſi quidem fecerit fructum: ſin autem, in futurum ſuccides eam.

Aderant autem quidam ipſo in tempore, nunciantes illi de, &c. Cùm in ſuperioribus auditores ad reſipiſcentiam & reconciliationem cum Deo ineundam, quandiu tempus eſt adhortatus eſſet: commoda ſeſe obtulit occaſio, qua cœptam materiam proſequeretur, & ad pœnitentiam eos prouocaret per terrorem imminentis diuinæ vltionis. Aderant, inquit, quidam in ipſo, id eſt, in eodem tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum *ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs ipſorum*, id eſt, quos Pilatus inter ſacrificandum interfecerat: ita vt miſceretur eorum ſanguis cum ſanguine hoſtiarum ſuarum. Siue autem hi Galilæi fuerint ex ſectatoribus Iudæ Galilæi, cuius mentionem Lucas facit in Actis cap. 5. ſiue non: conſtat eorum cædem tum recens fuiſſe patratam ob aliquod eorum facinus. Porrò qui de his Galilæis Domino nunciaſſe dicuntur, ferè intelliguntur hoc feciſſe, vt Galilæorum illorum impietatem tam atroci & nouo ſupplicio punitam Domino indicarent, & illorum ſeditioſum animum deteſtantes Pilati factum commendarent, execrãtes illos velut maximos peccatores, ac cupientes ſcire quid de illis Dominus pronunciaturus eſſet. Eo enim animo eos hæc Domino narraſſe apparet ex ſubiuncta Domini reſponſione, qua videtur corrigere voluiſſe eorum opinionem, qua putauerant illos præ aliis fuiſſe peccatores, qui tam crudelem, & nouam pœnam dederunt. Itaque horum gloriationem, qui ſibi placebant, tanquam meliores occiſis Galilæis Dominus hoc loco reprimit docens,

Galilæi iſti qui fuerint.

docens, ex vltione, quæ de illis eſt ſumpta, nõ colligendum ipſos fuiſſe grauiores peccatores, eſſe enim etiam ipſos æqualibus, aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ niſi reſipiſcant, ſimiliter ſint perituri. Dicit autem: *Omnes ſimiliter peribitis*, non ſignificare volens eodem genere mortis perituros, ſed ſimpliciter omnes malè, & crudeliter, ac inopinato perituros. Porrò piſcinam Siloam in Hieruſalem fuiſſe iuxta muros ciuitatis, in quibus multæ fuerunt turres, patet ex Nehemia, cap. 3.

Dicebat autem & hanc ſimilitudinem: Arborem fici, &c. Cùm omnibus interitum minatus eſſet, niſi agerent pœnitentiam, addit parabolam, quæ rem ante oculos poneret, & quod futurum erat, admoneret. Eſt autem parabola per ſe aperta ſatis, vt quod ad literam pertinet non ſit in ea quicquam annotandum, niſi fortè quod cum dicitur, vt quid etiam terram occupat. Pro occupat, Græcis eſt καταργεῖ; quod propriè eſt onerare inutili onere: vt intelligamus non ſolum inutiliter occupare terram, ſed eandem etiam onerare: vt à qua ſuccum trahat ſine fructu. Deinde in illo: Et ſi quidem fecerit fructum, eclypſis eſt, aut apoſiopeſis. Nam ſubintelligendum, bene erit, aut ſinemus eam, aut aliud cõmodius. Porrò hac parabola peculiariter notare voluit Dominus gentem Iudaicam, & ſignificare (vt in genere eam applicemus) populum illum diu à Deo expectatum vt fructum faceret, breui perdendum, ſi modo pergerent eſſe ſteriles, & in obſtinata ſua malitia perſiſterent. Cæterum tamen quanquam excidium gentis Iudaicæ Dominus peculiariter notare voluerit: nihil dubium quin etiam hac parabola in genere omnes & ſingulos tunc præſentes auditores, & in illis etiam nos, ad quos eius doctrina peruentura erat, admonere voluerit, ne Deum prouocantem, & expectantem ad pœnitentiam negligeremus. Itaque per ficum hanc parabolicè etiam ſignificatur quiſque homo, maximè fidelis, in vinea Domini, hoc eſt, Eccleſia plantatus: qui ſi etiam poſt trium annorum expectationem, hoc eſt, poſt multum temporis, aut poſt iuuentutem, adoleſcentiam, & virilem ætatem, ac demum poſt culturam eis ab Eccleſiaſticis cultoribus impenſam pergant manere infrugiferi, excindendi ſunt, & in ignem mittendi. καταργεῖ.

Sanatur mulier contracta. Lucæ 13.

CAPVT LXXXIX.

ERat autem docens in ſynagoga eorum ſabbathis. Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat ſurſum reſpicere. Quam cum videret Ieſus, vocauit eam ad ſe, & ait illi: Mulier, dimiſſa es ab infirmitate tua. Et impoſuit illi manus & confeſtim

erecta eſt, & glorificabat Deum. Reſpondens autem archiſynagogus indignans, quia ſabbatho curaſſet Ieſus, dicebat turbæ: Sex dies ſunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die ſabbathi. Reſpondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, vnuſquiſque veſtrum ſabbatho non ſoluit bouem ſuum, aut aſinum à præſepio, & ducit adaquare? Hanc autem filiã Abrahæ, quam alligauit ſatanas ecce, decem & octo annis, non oportuit ſolui à vinculo iſto die ſabbathi? Et quum hæc diceret, erubeſcebant omnes aduerſarij eius, & omnis populus gaudebat in vniuerſis quæ glorioſè fiebat ab eo. Dicebat
A. 13. 53. *ergo: Cui ſimile eſt regnum Dei: & cui ſimile æſtimabo illud? Simile*
B. 4. 53. *eſt grano ſynapis, quod acceptum homo miſit in hortum ſuum, & creuit,*
A. 15. 53. *& factum eſt in arborem magnam, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Et iterum dixit: Cui ſimile æſtimabo regnum Dei? Simile eſt fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farina ſata tria, donec fermentaretur totum.*

Erat autem docens in ſynagoga eorum ſabbathis, & ecce, &c. Nulla hic requirenda eſt cohærentia, cum certum ſatis ſit Lucam ſicut & cæteros, pleraque coniunxiſſe obiter, & vno commemorato ad aliud tranſijſſe, prout inter ſcribendum memoriæ occurrebat. Itaque quemadmodum iam aliquoties fecit, commemorare rurſum volens peruerſum Iudæorum, & maxime eorum, qui apud eos primi erant iudicium de factis Ieſu optimis, & ſalutiferis: *Erat,* inquit, quodam tempore docens in ſynagoga quadam eorum die ſabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudæi ab operibus vacantes conueniebant in ſynagogam. *Et ecce,* cum ſic ex more doceret ſabbathis in die, & loco celebri, aderat ibi inter reliquos, *mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis,* id eſt, quæ affligebatur infirmitate quadam à dæmonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeò inclinata corpore in terram, & contracta, vt nullo modo poſſet caput erigere, & ſurſum reſpicere.

Quam cum videret Ieſus, hoc eſt, priuſquã, aut ab ipſa muliere, aut ab aliis pro eius ſanitate interpellaretur, ad ſolum eius aſpectum (qui in Chriſto ſemper ſecuturæ ſalutis omen eſt) motus erga ipſam miſericordia: oſtendere volens ſe veniſſe vt diſſolueret opera diaboli, & hominum mala depelleret, ſuámque quam præmiſit doctrinam miraculo confirmare volens: mox vocauit eam ad ſe, eíque parenti, & magna cum ſpe venienti, ait: *Mulier dimiſſa,* id eſt, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis es pro ſis poſitum eſt, indicatiuus ſcilicet pro imperatiuo Hebraica phraſi, aut potius ideo dictum eſt: Liberata es quam ſis, vt mulieris fidem magis accenderet, ac ſuã potentiam declararet: quemadmodum & paralytico, de quo Matth. 9. non eſt dictum. Remittantur tibi peccata tua, ſed remittuntur, vel vt habent Græca, remiſſa

remiſſa ſunt. Secundum quem poſteriorem modum probabiliorem ſanè dicendum vlterius quod impoſitio manuum quamuis commemoretur à Luca poſt verborum prolationem, præceſſerit tamen eam, quódque ſtatim ad contactum mulier fuerit ſanata, aut quod inter pronunciandum verba illa cum contactu ſanabatur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica ſua carne, eíque ſuis verbis ſanitatem pollicitus eſt, mulier eius verbis credens erecta eſt: liberata tam facili negotio à morbo tam diuturno, & planè immedicabili: & agnoſcens planè cæleſte eſſe beneficium glorificabat Deum.

Reſpondens autem archiſynagogus, indignans quia ſabbathis, &c. Indignatum dicit Euangeliſta quod Ieſus ſabbathis curaſſet, non quod ille à populo glorificaretur, vt intelligamus indignationem hanc non tam ex inuidia profectam, quam ex peruerſo iudicio, quo imbutus Phariſæorum fermento non potuit diſcernere, qua in re vera pietas eſſet ſita, zelum habens Dei, ſed non ſecundum ſcientiam. Cùm autem indignaretur archiſynagogus Chriſto, nō eſt tamen auſus illum reprehendere, veritus eius potentiam & authoritatem, ſed conuerſus ad turbam, ex indiſcreto erga ſabbathū zelo, veluti ex ſuo officio dixit: *Reſpondens*, hoc eſt, ſubiciens hæc verba ad factum Chriſti:

Sex dies ſunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die ſabbathi. Hanc itaque tam ſtolidam eius vocem (opus enim planè diuinum inter opera numerat planè humana & ſeruilia) non tulit clementiſſimus Dominus, ſed acriter confutauit, idque non ex ſcripturis, ſed ſic vt illius peruerſum iudicium contra communem hominum ſenſum eſſe declararet: ratione ſumpta à propoſita materia, vt ſolet, nimirum à vinculi ſolutione, quam cum non iudicarent illicitam in boue & aſino, iudicauerunt illicitam in homine, idque filia Abrahæ, & quam Sathanas humani generis hoſtis miſerrimè & diuturno tempore ligatam tenuerat. Comparans enim mulierem hanc cum boue & aſino, tria in ipſa comparatione dicit, quæ ad auxeſim faciunt. Filiam enim Abrahæ vocat, vt ſic ex comparatione eius cum boue & aſino mulieris nobilitatem apud Iudæos indicaret, qui magnum quid eſſe putabant, eſſe filium Abrahæ: Deinde & ſathanam alligaſſe eam commemorat, quo magis oſtendat dignum eſſe eam ſolui, idque etiam die ſabbathi. Tertiò addit & temporis prolixitatem: vt vel huius conſideratione oſtendat hanc dignam fuiſſe ſua miſericordia, & omnium commiſeratione, ideóque cum aduerbio dicit: *Ecce decem & octo annis.* Nec emphaſi caret quod non dicit ſimpliciter à vinculo, ſed à vinculo iſto, tam miſero ſcilicet, tam diuturno, tamque indigno humanæ conditioni. Porrò hypocritam vocat Dominus archi-

archiſynagogum,quod ex iuſtitię zelo videri vellet populum admonere,cum à vera iuſtitia longè abeſſet. Quoniam autem ſermo Domini perſpicuam habebat veritatem, & ad ſenſum etiam communem humanæ naturæ conſentaneus fuit, pudorem incuſſit obtrectatoribus eius, vnde ſequitur:

Et cum hæc diceret erubeſcebant omnes aduerſarij eius. Vt quos tam aperta ratione redarguiſſet, cui nullo modo reſpondere, poſſent. Cæterum omnis populus, quod non haberet animos prauis Phariſæorum iudiciis & paſſionibus imbutos, *gaudebat in vniuerſis quæ glorioſe fiebant ab eo.*

Dicebat ergo: cui ſimile eſt regnum Dei, &c. Has eaſdem parabolas & ſupra dixit Dominus Matth. 13. in cap. Concord. 52. vbi latè ſatis pertractatæ ſunt.

Docet anguſtam eſſe viam regni cœlorum. Lucæ 13.

CAPVT XC.

ET ibat per ciuitates & caſtella docens, & iter faciens in Hieruſalem. Ait autem illi quidam: Domine, ſi pauci ſunt qui ſaluantur? Ipſe autem dixit ad illos: Cõtendite intrare
A.7.43. *per anguſtam portam, quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterũt. Quum autem intrauerit paterfamilias, & clauſerit oſtium, & incipietis foris ſtare, & pulſare oſtium, dicentes: Domine aperi nobis, & reſpondens dicet vobis: Neſcio vos vnde ſi-*
A.8.45. *tis. Tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti. Et dicet vobis: Neſcio vos vnde ſitis, diſcedite à me omnes operarij iniquitatis, ibi erit fletus & ſtridor dentium, cum videritis*
A.19.100 *Abraham, & Iſaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autẽ*
B.10.100 *expelli foras. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Au-*
A.10.101 *ſtro, & accumbent in regno Dei. Et ecce ſunt nouiſſimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt nouiſſimi. In ipſa die acceſſerunt, quidã Phariſæorũ dicentes illi: Exi & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis:*
A.23.110 *Ite, dicite vulpi illi. Ecce eijcio dæmonia, & ſanitates perficio, hodie & cras, & tertia die conſummor. Verumtamen oportet me hodie, & cras, & ſequenti die ambulare; quia non capit propheta perire extra Hieruſalem. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti? Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Et ibat per ciuitates, & caſtella docens & iter faciens in Hieruſalem. Profectio in Hieruſalem, cuius hic fit mentio, quæ fuerit, an vltima illa, qua ad mortem acceſſit, an ad aliquam imminentem ſolemnitatem, incertum eſt: cum certum ſit poſt relictam Galilæam

Domi-

Dominum frequenter acceſſiſſe Hieruſalem, vt ſupra oſtenſum eſt, niſi quod veriſimile eſt Lucam ſignificare voluiſſe, Dominum ſe iam præparaſſe ad ſubeũdam mortem in Hieruſalem, quam ſibi ſciuit imminere. Itaque cum quodam tempore eſſet in via ad Hieruſalem, quidam, quoniam Dominum audiuit inuitantẽ omnes ad ſalutem, interrogauit illum ſi pauci eſſent qui ſaluantur, id eſt, ſaluab..ntur. Dominus autem ſuo more non reſpondet directe ad propoſitam quæſtionẽ; ſed ex ea occaſionem arripuit docendi, id quod magis erat neceſſe cognoſcere: nempe modũ, quo ad ſalutem eſt perueniendum, & tamen ſua reſponſione ſimul etiam quæſtioni ſatisfecit, indicans paucos fore, qui ſalutem aſſequantur, quia multi quærent intrare, & non poterunt.

Contendite, inquit, hoc eſt certate, & omnibus viribus conemini intrare per anguſtam portam; ſignificans labore opus eſſe, & conatu, ob ingrediendi per anguſtias portæ difficultatem; & conandum cuique vt veluti præripiat alteri ingreſſum, quod anguſta porta paucos recipiat. Cæterum quid per anguſtam portam ſit accipiendum: dictum eſt in cap. Concord. 43. circa illud Matth. 7. Intrate per anguſtam portam. Verùm de veritate eius quod ſequitur, quia multi quærent intrare, & non poterunt, dubitari poteſt. Sed ſi ſequentia ſpectemus, patebit ſatis iſtud dictum de futura vita, ſubditur enim in declarationem huius, quomodo poſtquam ingreſſus fuerit paterfamilias, tunc incipient quidam cupientes intrare pulſare oſtium fruſtra. Proinde cum dicitur; multi quærent intrare, non debet intelligi de introitu in portam, vel per portam anguſtam, quam in Matthæo diximus intelligendã viam virtutis: ſed de introitu ad vitam, & regnum cælorum; in quo non eſt alicui poſt hanc vitam introitus, niſi hic ingreſſus ſit per portam virtutis anguſtam.

Cum autem intrauerit pater familias, & clauſerit oſtium, &c. Quod dixit de quærentibus intrare proſequitur Dominus latius per ſubiunctam Parabolam, qua illud quod de quærẽtibus intrare dixit, in Iudæis euenturum ſignificat Loquitur autem de ſeipſo Dominus ſub ſimilitudine alicuius patrisfamilias, qui poſtquam cum ſuis amicis, quos ante oſtium ſtans expectauit, ingreſſus eſt domũ ad conuiuium, & clauſerit oſtium admittere & agnoſcere recuſat eos, qui poſtea pulſant oſtium. Itaque Dominus noſter nunc ſe habet, veluti Paterfamilias aliquis, qui vel ſedens in domo, vel ſtãs ante oſtium domus apertum expectat, & recipit amicos ad conuiuium vocatos; quia vſque ad mundi conſummationem expectat quos recipiat; recipitq́; qui digni ſunt ad conuiuium fœlicitatis æternæ; ad quod iam omnibus per virtutem oſtium patet. Erit autem veluti Paterfamilias qui ſurrexit (ſic enim eſt Græcis) aut intrauit, & clauſit oſtium, omnibus quidem in nouiſſimo die vniuerſalis

ceſtalis iudicij, cuique vero etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos, nec erit vltra facultas ingrediendi, ſed erit tunc veluti clauſum oſtium regni cælorum, quod iam cuique quamdiu viuit, & in genere omnibus hominibus vſque ad conſummationem ſeculi eſt apertum. Quod autem dicit quoſdam poſt oſtium clauſum foris ſtantes pulſaturos, & dicturos Domine, Domine aperi nobis, ac poſt primam repulſam ſubiuncturos, comedimus coram te, & bibimus &c. Non ſic ſunt accipienda, quaſi hæc omnia ſic ſint ab impiis repellendis, aut ab ipſo Domino dicenda: ſed per hæc quæ commemorantur ſic ſecundum exigentiam parabolæ ſignificatur parabolicè tales tunc quidem ſummoperè optaturos admitti ad ingreſſum, & nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem, quam cum ipſo Domino habuerunt in carne, ſed veluti planè incognitos reiiciendos. Hoc enim ſignificat eius ſubiuncta reſponſio:

Neſcio vos vnde ſitis, hoc eſt, ſicut inter meos non agnoſcam vos: propterea quod me Dominum appellabitis, & inuocabitis: ita nec ob familiaritatem, quam mecum in terris habuiſtis. Nec tantũ velut alienos vos habebo, & velut incognitos excludam à gaudiis regni cæleſtis: ſed etiam procul à me eſſe iubebo, & iubendo faciam. Hoc enim ſignificatur per hoc quod ſubditur dicendum à Patrefamilias.

Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis, quod de iis dicitur, qui in vita ſua toti ſunt addicti peccatis. Certum eſt autem parabolam prædictam à Domino dictam eſſe contra Iudæos ſui temporis, cum quibus ſcilicet tum Dominus conuerſabatur: ſed per accommodationem rectè etiam intelligemus dictam contra malos Chriſtianos, in quos magis competit quam in Iudæos dicere illud: Manducauimus coram te, &c. eo quod longè maiori, & diuiniori cum Chriſto iam fruantur familiaritate, coram ipſo manducantes, & bibentes prætioſum eius corpus, ſanctúmq; eius ſanguinem; in quorum item plateis iam Chriſtus docet; quia per ſuos doctores eis palam Patris voluntatem annunciat: verum his quoniam operarij ſunt iniquitatis, nec per anguſtam portam intrare contendunt, nihil proderit in illo die, quod inuocauerint, ipſum tanquam Dominum ſuum, aut quod dicere poterunt ſe mirabili quadam eius conſuetudine hic fruitos eſſe, ſed velut plane incogniti habebuntur, & eiicientur.

Ibi erit fletus, & ſtridor dentium. Dixit iniquos Iudęos excludendos, nec non & abiiciendos, addit iam quod his grauius videtur, nempe excluſionem, & abiectionem, ſecuturum grauem dolorẽ, & horrorem, quæ per fletum, & ſtridorem dentium ſignificantur. Ibi inquit, hoc eſt in loco, an quẽ diſcedere cogemini erit fletus & ſtridor

ſtridor dentium,id eſt, dolor, & horror maximus, cum videritis Abraham, &c. Quibus verbis ſignificat eorum calamitatem ex aliorum conſpecta fœlicitate dupliciter augendam. Primum quod videbunt ſe alienos à Patriarcharum, & Prophetarum conſortio, ex quorum ſe progenie natos eſſe gloriabantur, & in quorũ meritis ſibi placebant, adeo vt propter illos perſuaderent ſibi nõ poſſe ſe reiici. Deinde quod ipſis excluſis qui ſe ſolos credebant recipiendos, viſuri eſſent gentes ex omni orbis natione coniunctas Patriarchis in gaudio, & fœlicitate regni cæleſtis, quibus tamen cum Patriarchis nulla fuit ſecundum carnem cognatio, nulla cum Chriſto ſecundum carnem familiaritas. Subiicit autem:

Et ecce ſunt nouiſſimi qui erant primi, & ſunt primi qui erant nouiſſimi, &c. Qua ſententia ſignificat mirabilem fore rerum mutationem contra Iudæorum illorum expectationem, vnde & addit aduerbium, ecce: Eſt autem ſenſus, & ecce ſunt, id eſt, erunt tunc nouiſſimi, qui olim erant primi: quia Iudæi qui primi aliquando erant apud Deum, & prælati Gentibus, tunc erunt nouiſſimi, & Gentibus inferiores: & contra tunc erunt primi, qui olim erant nouiſſimi; quia gentes credulæ prælatę erunt Iudęis, quibus prius erant inferiores. Porrò ſicut ſuperiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Chriſtianos, eos maximè qui inter Chriſtianos modo primum aliquem obtinent locum.

In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicentes illi, &c. Hos non bono, nec ſyncero animo Domino illa ſuggeſſiſſe, ſatis ſignificat Lucas, cum Phariſæos fuiſſe teſtatur, quos ferè introducunt Euangeliſtæ veluti Chriſti hoſtes. Itaq; quidam Phariſæorum ſiue offenſi his quæ contra Iudęos magna cum libertate docebat, ſiue gloriã eius, qua ſuam obſcurari ſentiebant, nõ ferentes, aut etiam experiri volentes, nùm metu mortis commoueri poſſet, & os eius obturari, acceſſerunt, & ſimulata beneuolentia ſuadent ei vt exeat, ac ſecedat. Herodis machinationem indicantes, de quo quod nuntiauerunt Domino verùm ne fuerit, an à Phariſęis confictum vt Herodis nomine, qui Ioannem occiderat Dominũ terrerent, incertum eſt: niſi quod ſecundum multis videtur probabilius. Cæterum videri poteſt hæc contigiſſe in Galilæa, quod in ea principatũ haberet Herodes, non autẽ in Iudæa, vt illius quod dicunt; Exi hinc, ſenſus ſit, ſecede è Galilæa, quia Herodes Princeps huius prouinciæ vult te occidere. Id ſi verum eſt, dicendum hęc à Luca narrari per recapitulationem, vt multa fortè in his capitibus narrat, quæ in Galilæa geſta ſunt, cũ capite nono Chriſtum commemorauerit Galilæam reliquiſſe. *Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi:* Theophylactus poſt Cyrillum intelligit nomen vulpis non pertinere ad perſonam Herodis, ſed magis ad ipſos Phariſæos, qui illud de Herode confixerant, vnde notant Græca non habere

vulpi

vulpi illi,ſed *ἀλώπεκι ταύτῃ*,id eſt,vulpi huic, veluti Dominus demonſtrare voluerit præſentes Phariſæos potius,quam Herodem. Et ſanè veriſimile eſt falſum fuiſſe, quod de Herodis conatu ſignificauerunt, quod & cũ imprimis fama Ieſu ad Herodem perueniſſet,de ipſo honorificè ſenſerit,cupieritq; videre eum, vt dicitur Lucæ nono, & poſtea cum à Pilato ad ipſum miſſus fuiſſet, cupidè illum ſuſceperit,& illæſum à ſe dimiſerit; vbi etiam Lucas dicit eum cupiuiſſe à multo tempore videre eum:nimirum à tempore quo fama Ieſu ad ipſum peruenerat, vt nono cap. idem ſcripſerat. Itaq; quoniam Phariſæi iſti ſubdola mente Dominum acceſſerũt prætexentes Herodis conatum, & fingentes ſibi curam ſaluatoris:Dominus illorũ corda ſciens, manſuetè, & adumbratè pro ſuo more eis reſpondet,dicẽs;*dicite vulpi huic*,faciens quidem illos ſuſpicari Herodem, eo quod ſingulari numero diceret vulpi,ſed Phariſæos doloſos, & ſubdolè ſeſe in hoc negotio gerẽtes notans,dicendo huic,non illi. Sed vtvt eſt, ſiue Phariſæos, ſiue Herodem nomine vulpis notare voluerit,hac ſua reſponſione ſignificauit,nihil ſibi eſſe periculi ab homine, neminemq; ſe timere;præſcire quidem ſe occidendum, ſed vitam ſuam ſe habere in ſua poteſtate, nec alio vel tempore vel loco occidendum, quàm quo erat conſtitutum.Iubet autem illud peculiariter dici:

Ecce eijcio dæmonia, & ſanitates perficio: tum vt notet crudelem Iudæorum ingratitudinem, qui eum poſſent odiſſe & perſequi, qui talia eis impẽderet beneficia,nec aliud quàm benefacere noſſet, quique ob id amore potius quam perſecutione dignus eſſet: tum vt ſuam diuinam notaret potentiam, quam fruſtra humana potentia,quantacũque ea eſſet,impedire conaretur; tũ etiam quia ſciebat id animos Phariſæorum potiſſimum dolere,quod per miracula gloriam ſibi apud homines pararet. Per illud autem, *hodie, & cras*,non certos dies ſignificat,ſed ex familiari loquẽdi cõſuetudine,temporis breuitatem.Solemus enim quando modicũ tempus ſignificare volumus dicere,hodie, & cras. Sic & illud tertia die ſignificat tempus non multò poſt,vt ſit ſenſus, & non multò poſt,aut breui per mortem ſum conſummandus.Bene autem Dominus ſuam mortem conſummationem vocat, non conſumptionem aut perditionem ſicut ſupra Lucas eam vocauit exitũ, & aſſumptionem,& Dominus ipſe exaltationem, & Baptiſmum. Per illam enim Dominus magis eſt perfectus, & conſummata ſunt in eo omnia,quæ de ipſo erant ſcripta.Sequitur;

Veruntamen,hoc eſt priuſquam tamen conſummer,oportet me ſecundum præſcriptum ſcilicet,& ordinationem Patris, *hodie, & cras & ſequenti die ambulare*.Circa quæ verba eſt nõnulla difficultas,ſed ſimplicius fuerit intelligere per hodie, & cras, & ſequenti die iam ſignificari idem,quod prius per hodie & cras,nempe modicum

dicum tempus, vt ſit ſenſus, Oportet me modico tempore ſolito more adhuc perambulare diuerſa loca docendo, & miracula operando. Nec id abſurdum videri debet, quod iam dicat ſe tertia etiam die ambulare debere, cum prius tertiæ diei conſummationem ſui tribuerit, miraculorum vero operationem ipſi hodie & cras: quia ſic erat tertia die conſummandus, vt tamen in ea die ambulare adhuc deberet, vtpote in fine tertiæ diei occidendus, quemadmodum rectè dicere potuiſſet, eiiciam dæmonia hoc & ſequenti menſe, & tertio menſe conſummabor, oportet tamen antequam interficiar me adhuc conſeruari inter homines, & huc illúcque ambulare hoc & ſecundo & tertio menſe. Ideo autem repetendo dicit ſecundo ſe miracula ad tempus operaturum, quia cum prius id ſimpliciter dixiſſet, nunc dicit quod oporteat ipſum ea operari, & cauſam quare oporteat addit: *Quia*, inquit, *non capit Prophetam perire extra Hieruſalem*. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, ſicut & apud Græcos ἐν δέχεται, & eſt ſenſus: Non capit, id eſt, non conuenit, non decet, nec eſt poſſibile, q.d. ipſa rerum natura non fert. Quod dupliciter intelligi poteſt. Primum enim accipi poteſt dictum peculiariter à Domino de ſeipſo, de illo ſcilicet eximio Propheta, de quo Moyſes Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, quomodo Faber, & alij quidam intelligunt. Sic enim nullum eſt de veritate ſententiæ dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Chriſtus moreretur, quam in Hieruſalem, quia vt ibi moreretur à Patre decretum fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur: comprehendo tamen nomine Hieruſalem etiam ſuburbia ciuitatis, aut potius intelligendo nomine ciuitatis ſignificari ciues Hieroſolymitanos, à quibus Chriſtus occiſus eſt. Quod ſi in genere accipiatur dictum de quouis propheta, quemadmodum videtur accipiendum, eo quod accuſatiuo Prophetam, non additur apud Græcos articulus, iam certum ſit multos Prophetas etiam inſignes occiſos extra Hieruſalem: dicendum Dominum hic vulgari modo hyperbolica, aut ironica locutione vſum, qua ſignificare voluerit nuſquam alibi magis conuenire, vt Prophetæ occidantur, quam in Hieruſalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium ſanguis frequenter, ac copioſè effuſus ſit, tantámque eſſe iniquitatem Hieroſolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent, ſed ſibi vſurparent, & fermè proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipſum caput Prophetarum, vt ſic impleretur menſura iniquitatum eorum, & veniret ſuper eos omnis ſanguis Prophetarum, qui effuſus eſt. [Dicit ergo Dominus oportere ſe adhuc aliquanto tempore obambulare per ciuitates, & pagos, nec Herodem, aut quemuis alium hoc poſſe impedire, quod fieri

non poſſit vt alibi moriatur, id eſt, quod nuſquam magis conueniat ipſum, aut quemuis Prophetam mori quam in Hieruſalem, veteri ſcilicet illa Prophetarum interfectrice.

Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas, &c. Quoniam ſuperiori ſententia Dominus meminit crudelis impietatis, qua Hieruſalem vrbs regis magni diuinis beneficiis præ aliis orbis ciuitatibus donata, contra Prophetas Dei ſæuiiſſet, & adhuc eſſet ſæuitura, præuidens iam imminere inſanabili ciuitati ſupremum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illam quod toties ſpreta Dei bonitate meruerit extremam vltionem. Itaque exclamare cœpit, Hieruſalem, Hieruſalem, &c. ipſa exclamatione, & geminatione ſuam commiſerationem, ſuúmque dolorem, ac amorem ſalutis ipſius inſinuans. Commemorat & Matth. hanc deplorationem cap. 23. vt appareat Dominum non ſemel hęc dixiſſe. Alloquitur autem proculdubio ſub ciuitatis nomine ipſos ciues, vnde poſtea facta mutatione dicit: *relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Sequitur, quod inſigne eſt charitatis diuinæ indicium:

Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis, &c. Magnæ enim charitatis fuit, quod non ſemel tantum, ſed multoties adeo cupiuerit eius filios, hoc eſt inhabitatores, omnéſque Iudæos, qui ad eam tanquam matrem confluebant ad ſe congregare, idque ea ſemper reluctante: ſed id adhuc magis charitatem Dei arguit, quod non ſimpliciter filios eius congregare voluerit, ſed eo modo, quo auis nidum ſuum, id eſt, pullos ſuos ſub alas, hoc eſt ſummo cum deſiderio, & ſolicitudine. Græca dictio ὄρνις, anceps eſt & ad auem, & ad gallinam. Et quidem mirus eſt amor omnibus ferè auibus ad confouendos, & protegendos pullos, ſed præcipuè gallinis, vnde magis conueniebat vertere gallinam quemadmodum apud Matthæum vertit interpres, cum eadem ſit dictio vtrobique. Quod autem hic dicitur: *quoties volui*, non eſt intelligendum de voluntate Dei efficace, quam vocant voluntatem beneplaciti, ſed de voluntate Dei optatiua, quam vocant voluntatem ſigni, eo quod hæc voluntas Deo tribuatur ratione quorundam operum Dei, quæ in nobis voluntatis noſtræ ſunt ſigna, de qua duplici Dei voluntate eſt dictum latius in cap. Concor. 41. circa illud orationis Dominicę: Fiat voluntas tua. Dicit ergo ſe multoties voluiſſe, quia multoties illis occaſiones varias obtulerit, quibus ad ipſum pertraherentur, mittendo Prophetas, præcipiendo, inuitando, comminando. Porro quoniam Ieruſalem toties monita, & vocata, obedire vocanti pertinaciter noluit: prædicit dignam illis venturam vltionem.

Ecce, inquit, *relinquetur vobis domus veſtra deſerta, &c.* Intelligitur communiter Dominus hac ſententia ſignificaſſe excidium

vrbis

vrbis Hieroſolymitanæ, & gentis Iudaicæ, factum poſtea per Romanos, vt quod hic dicitur, idem ſit cum illo Pſalmiſtæ: Fiat habitatio eorum deſerta, &c. Secundum quem ſenſum ſic eſt hic locus explicandus: vobis, id eſt, in veſtram confuſionem, veſtrorumq; criminum vindictam, relinquetur domus, id eſt, habitatio veſtra deſerta ab omni inhabitatore. Verum propter pronomen vobis, magis videtur hac ſententia Dominus ſignificare voluiſſe habitationem Iudæorum à Deo relinquendam iam ipſis Iudæis, vt qui Dei præſentia, & protectione ſe reddiderunt indignos. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem ſecuta eſt illa, de qua alij intelligunt, ſolitudo facta per Romanos. Sed de derelictione diuina magis eſſe intelligendum, etiam ſequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult, quomodo derelinquetur illis domus eorum deſerta. Nam pro eo quod Lucas habet, dico autem vobis, &c. Matthæus habet, dico enim vobis, non me videbitis amodo, &c. Cæterum de veritate, & intelligentia huius ſententiæ non parua eſt difficultas, Theophyl. & Euthymius poſt Chriſoſtomum ſic intelligunt:

Non me videbitis amodo, hoc eſt poſt breue tempus, quo ſum vobiſcum adhuc in mortali hac carne conuerſaturus vſq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoſcere eſſe Meſſiam, & in illum de quo dixit Propheta, Benedictus, qui venit in nomine Domini, méque cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu cœleſtium, terreſtrium, & infernorum. Tunc enim rurſum videbunt eum corporaliter. [Solet autem Dominus Iudęis in primo ſuo aduentu ipſum agnoſcere recuſantibus ſecundi ſui aduentus ingerere mentionem, quo illum vel inuiti agnoſcere cogētur, cum videbunt eum venientem cum poteſtate, & claritate magna. Vnde paſſionis ſuæ tempore interrogatus num eſſet Chriſtus, reſpondit ſe eſſe, & ſubiecit: veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & veniētem in nubibus cœli.] Quod ſi alicui dura videatur hæc expoſitio, qua intelligitur impios, & incredulos Iudæos (nā his Dominus loquitur) in nouiſſimo die cum Dominum videbūt, dicturos illud, Benedictus qui venit in nomine Domini, cū ea vox ſit excipientium aliquem cum gaudio, quo mali ipſum in iudicio non excipient: intelligendum ſignificari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illum noluerunt agnoſcere Meſſiam, & benedictum Domini, diu ab ipſo derelinquendos, & quamuis Meſſiam ſuū longo tempore expectaturi eſſent, non prius tamen ipſum illos viſurum corporaliter, quam circa finem mundi conuerſi fuerint ad fidem, dicturi tunc de Chriſto veniente ad iudicium, Benedictus qui venit. Tempus enim, quo ad fidem conuertetur Iudæorum natio, docet Paulus eſſe cum intrauerit plenitudo gentium. Tum au-

tem fore conſummationem ſeculi, & mox venturum iudicium docet poſtea Dominus dicens poſt prædicatum Euangelium in vniuerſo mundo venturam conſummationem. Hic ſanè intellectus vt optimè conuenit propoſito, ita multum conuenit cum illo Oſeæ: Dixi, inquit Dominus, ad eam, dies multos expectabis me, non fornicaberis, & non eris viro, ſed & ego expectabo te, quia dies multos ſedebunt filij Iſraël ſine Rege, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine Theraphim. Et poſt hæc reuertentur filij Iſraël & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum. Quid hoc enim eſt aliud, quam Iudæorum domum relinquendam deſertam, nec viſuros Regem ſuum, niſi multam expectationem in nouiſſimo dierum, quando illum venturum mox ad Iudicium cum gaudio excipient? Proinde putarim hunc eſſe genuinum huius loci intellectum.

Sanatur hydropicus in ſabbatho. Luc. 14.

CAPVT XCI.

ET factum eſt, cùm intraret Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbatho manducare panem, & ipſi obſeruabant eum. Ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et reſpondens Ieſus dixit ad legiſperitos & Phariſæos, dicens: Si licet ſabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipſe vero apprehenſum ſanauit eum, ac dimiſit. Et reſpondens ad illos dixit: Cuius veſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die ſabbathi? & non poterant ad hæc reſpondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ad nuptias non diſcumbas in primo loco, ne forte honoratior te ſit inuitatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere: ſed cum vocatus fueris, vade, recumbe in nouiſſimo loco, vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice aſcende ſuperius. Tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbentibus: quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat exaltabitur. Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat: Cùm facis prandium aut cœnam: noli vocare amicos tuos: neque fratres tuos, neque cognatos neque vicinos diuites ne forte te & ipſi reinuitent, & fiat tibi retributio: ſed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum. Hæc cum audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem

in regno

in regno Dei. At ipſe dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, & miſit ſeruum ſuum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent, quia iam parata ſunt omnia. Et cœperunt ſimul omnes excuſare. Primus dixit ei: Villam emi, & neceſſe habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excuſatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excuſatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non poſſum venire. Et reuerſus ſeruus nunciauit hæc Domino ſuo. Tunc iratus paterfamilias dixit ſeruo ſuo: Exi citò in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait ſeruus, Domine, factum eſt vt imperaſti, & adhuc locus eſt. Et ait Dominus ſeruo: Exi in vias, & ſepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis. Quòd nemo virorum illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam.

Et factum eſt cum intraret Ieſus in domum, &c. Factum eſt, inquit, hoc eſt accidit cum introiſſet Ieſus in domũ cuiuſdam Principis Phariſæorum ſabbathi die ad manducandum panem (neq; enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere, etſi non ſincero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipſi Phariſæi (vbi & coniunctio abundat, & appoſita eſt ex phraſi Hebraica) qui ſimul erant inuitati obſeruabant eum, num quid diceret, vnde poſſent accuſare eum, aut faceret quod contra ſabbathi eſſet religionem. Cum ergo obſeruarent eum, ecce parata erat calumniæ occaſio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus ſtans ante illum, quem veriſimile eſt ab ipſis Phariſæis miſſum conſiſtere in conſpectu Domini, vt illi occaſionem offerrent faciendi, quod reprehenderent. Verum miſero huic profuit veniſſe in conſpectum Domini. Sanitatem enim conſecutus eſt, etiam ſi verbis eam non peteret: ſiue quod ſic fuit à Phariſæis inſtructus, ſiue quod Phariſæos ipſe metueret propter ſabbathum. Itaque cum Dominus ad aſpectum miſeri moueretur miſericordia, ac multo magis dolens ob Phariſæorum cœcitatem, & malitiam: præuenire volens eorum calumniam, ac declarare ſe non ignorare quid apud ſe cogitarent, reſpondens ad illorum ſcilicet cogitationes, & obſeruationem, dixit ad legiſperitos, & Phariſæos, *An licet ſabbatho curare?* Quia interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iuſtus calumniandi factum Domini locus illis eſſe potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt: idque cum omnium ſe magiſtros profiterentur. Cum ergo illi interrogati iam obticeſcerent, quemadmodum & alias idem interrogati ſiluerunt (neque enim dicere poterant, licere, quandoquidem ſic locuti fuiſſent contra ſuam obſeruationem, neque dicere audebant non licere, quod metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehenſum hydropicum contactu ſuo illum ſanauit: ac poſt redditam ſanitatem, non il-

lum in ſuam ſeruitutem ſibi reſeruauit, nec apud ſe ad oſtentationem detinuit, ſed mox à ſe dimiſit. Sanauit autem non ſolo verbo, ſed apprehendens illum, vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret, & exemplum, quo poſtea eos redarguit, ſuo facto magis conueniret. Quoniam autem ſciebat Dominus hoc facto offenſos animos Phariſæorum, vt poſt ſanatum corpus mederetur & mentibus prauis iudiciis infectis, reſpondens ad cogitationes ipſorum, quæſtionem eis proponit, per quam ex rebus factis die Sabbathi à ſeipſis, intelligere poſſent factum eius multo magis ab omni calumnia liberum eſſe debere. Congruenter autem hydropicum (vt annotauit D. Aug.) animali, quod in puteum cæcidit comparauit, quia humore laborabat, & veluti e puteo in quo ſubmergendus fuerat, ſubtractus fuerat Domino illum apprehendente. Porro non ſimpliciter Dominus ex illorum facto, ſuum factum non eſſe dignum calumnia eorum oſtendit, ſed exemplo propoſito ſimul etiam notat illorum & præpoſteram religionem, & auaritiam: vt qui in eo quod, ſi opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis arguerant eum violare Sabbathum, cum in ſimili opere cupiditatis non iudicarent ſe violatores Sabbathi. Notat autem eos modeſtè tantum, & quod iuſtum eſt eis iudicandum relinquit, nec tam apertè eos inceſſit, vt mox ſuperius in Synagoga ipſum archiſynagogum, quod non vt ille apertè factum ipſius calumniarentur.

Dicebat autem & ad inuitatos, parabolam intendens quomodo, &c. Conuiuio corporali exceptus Dominus in ſabbatho, conuiuium viciſſim ipſe inſtruit ſe, ac ſabbatho dignum, variiſque ferculis adornatum, vtpote ſalutari miraculo, ac doctrinis variis, prout cuique conuiuarum opus erat. Cum enim Phariſæi ſuperbia & auaritia maximè laborarent, hæc potiſſimum vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus ſuo more occaſionem docendi hæc ab his, quæ ad conuiuium, in quo tum erat pertinent: docens nos ſemper ex re præſenti materiam ædificationis aliorum decerpere. Porro doctrinæ, quam tradidit inuitatis occaſio fuit, inquit Euangeliſta, quod intendebat hoc eſt attendebat, & conſiderabat (eſt enim Græcis ἐπέχων, quod hic idem eſt quod προσέχων) quomodo primos accubitus eligerent (vel vt potius vertendum puto) elegiſſent. Attendebat autem, & conſiderabat Dominus eos eligere, vel elegiſſe primos accubitus ſiue oculis ſuę diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, ſiue etiam oculis corporalibus, ex ſignis quibuſdam externis obſeruatis in eis. Poſtquam ergo hoc obſeruaſſet, dicebat ad inuitatos parabolam hanc:

Cum inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad litterá quidẽ ſonat morale documentũ de modo accũbendi in conuiuiis ſeruando,

tiando, verum præcipuam Domini intentionem non eſſe id docere, quod litera ſignificat, vel ex eo ſatis patet, quod Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quod ſub hoc ſermone, quo ad ciuilem quãdam in conuiuiis ſeruandã modeſtiam hortatur ad literam, docere Dominus voluerit ſectandam vbique, & ſemper humilitatem & ſui depreſſionem, fugiendã vero ſui exaltationem: quod per hanc fiat, vt quis plerumque ab hominibus, ſemper autem à Deo humilietur, per illam vero contra fiat, vt quis à Deo, & hominibus exaltetur. Vnde in fine ſignificans quorſum hanc dixerit parabolam, adijcit ſententiam generalem:

Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, &c. Qua ſententia & alias Dominus vſus eſt, vt Luc. 18. & Matth. 23. Eſt ergo hæc Domini doctrina ſimilis multis parabolicis ſermonibus Salomonis, in quibus ſub præceptis ciuilium virtutum, & morum, Spiritus ſanctus ad veras virtutes informat ſapientiæ candidatum. Porrò nuptiarum magis, quam cuiuſuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit: quod ibi maximè primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuio celeberrimo, & honorificentiſſimo: quódque ibi etiam maximè ignoretur qui ſint etiam alij inuitati. Dicit ergo:

Cum inuitatus fueris ad nuptias. Et ad ſolenne aliquod conuiuiũ, non diſcumbas ex teipſo, ſine iuſſu eius, qui te inuitauit, in primo loco: ne fortè aliquis honoratior te etiam ſit inuitatus, cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubore, idque adeo ſæpè, vt qui primum tibi vendicaueras locum, nouiſſimum tandem obtineas. Sed cum vocatus fueris vade potius & recumbe in nouiſſimo loco. Sic enim fiet vt ab inuitatore iuſſus aſcendere, gloriam ex humilitate conſequaris. Cúm enim dicitur, vt cum venerit, qui te inuitauit, &c. Coniunctio, vt, videtur accipi debere conſecutiue. Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimum locum deligendum, ſed quid conſecuturum ſit. Nam alioqui Dominus doceret qua ratione gloriam quis venetur apud homines, cum contra hic curare voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modum habet ſe doctrinæ Chriſti explicatio, & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad ſubmiſſionem inter accumbendum. ſecũdum præcipuum verò ſcopum ſuum oſtẽdere voluit exemplo iſto humano modeſtiam ſequi gloriam, & contra arrogantiam humiliationem: quaſi dicat. In omnibus te ſubmiſſe geras: ſic enim fiet vt magis exalteris, & glorioſius: cum contra ſi te extuleris, cum maiori pudore ſis deprimendus cum ab hominibus, tum à Deo.

Dicebat autẽ & ei qui ſe inuitauerat: Cum facis prãdium, &c. Poſtquã inuitatis opportunũ doctrinæ ferculũ exhibuit admonens eos modeſtiæ: etiã inuitatori cõmodũ miſſum exhibet monẽs eũ miſericordiæ, & benignitatis in pauperes. Porrò per hoc quod dicit:

Noli vocare amicos,&c. Certum eſt Dominum non planè damnare,aut prohibere etiam amicos,fratres,& cognatos alendæ dilectionis cauſa conuiuiis adhibere,ſed ſumma eius,quod hic docere voluit, eſt, vt ne ſecundum vulgi exiſtimationem ſatis humanos, & benignos nos eſſe arbitremur, ſi humanitatem erga eos demonſtrauerimus,qui paria nobiſcum faciũt:vtique ſi meritoriè,& cum fructu vero,& perpetuo conſequendo à Deo hoſpitales eſſe velimus:non in diuites,ſed in pauperes hoſpitalitate præſtemus. Docere enim Dominus voluit conuiuia diuitibus parata ex ſuo genere non eſſe æternæ vitæ meritoria , quod mercedẽ ſuam in hac vita recipiant:conuiuia autẽ pauperibus parata ex ſuo genere meritoria eſſe æternæ vitæ, quod ea Dei intuitu eis parantur qui hic retribuere non poſſunt,pro quibus proinde Deus ſuo tẽpore mercedem ſit repenſurus.Ergo quod dicitur:Noli vocare amicos,&c. conſiliũ potius eſt,quàm pręceptũ,conſilium inquã,quo Dominus ſuggerit modum,quo cum maiori fructu conuiuiũ quibuſdam parari poteſt:& quo docet quomodo hoſpitalitatem ſectemur nobis dignam,nec nobis cum ethnicis cõmunem Itaque ſenſus eſt:Cum facis prandiũ,aut cœnam,id eſt,cum animus tibi eſt exhibere cõuiuium aliquod,ſi vis illud bene,& cum maxima tua vtilitate collocare,noli vocare diuites,qui vel amici tibi ſunt,vel cognati, vel vicini (tria enim hæc hominũ genera cõmuniter conuiuiis adhiberi ſolent) ne quando & ipſi te viciſſim inuitẽt,& fiat tibi retributio in præſenti vita , ac proinde amittas æternæ vitæ mercedẽ: ſed pauperes voca, nec in ipſis æſtima conuiuij impenſam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quod nõ habeant vnde rependãt. Hoc enim ipſo beatus eris,quia nõ habent,id eſt, non poſſunt retribuere tibi. Retribuetur enim tibi longè plenius ſuo tempore, quam à quoquam amico , aut diuite hic retribui tibi poſſet,non quidem potiſſimum in præſenti vita, in qua quidquid rependitur temporarium eſt,ſed *in reſurrectione iuſtorum* , quando erit tempus retributionis, quãdo pro temporariis recipies æterna, pro temporali refectione,perpetuam cæleſtium gaudiorum fruitionem.Hęc eſt cæleſtis magiſtri doctrina longè diuerſa à mundi ſapientia.

Hæc cum audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus dixit, &c. Quoniam Dominus occaſione conuiuij,in quo erat,diſſeruit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia,ac inter cætera dixit retribuendũ his, qui pauperes paſcunt, in reſurrectione iuſtorum:quidam intelligens,& bene, ſignificari à Domino in reſurrectione iuſtorum tales viciſſim à Deo paſcẽdos,& ad menſam regni cæleſtis recipiendos:tactus deſiderio cęleſtis illius conuiuij,dixit : *Beatus cui continget edere panem in regno Dei.* In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Chriſti , quiſque eorum fructus , quod clementer adeo conuiuas ſine omni mordaci-

tate

tate docuerit. Quoniam autem iſte beatum dixerat, cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occaſione hinc accepta, per parabolam cœpit oſtendere, quibus hæc fœlicitas potiſſimum ſit obuentura, quíque & qua ratione ab ea ſint excludendi: nimirum quod Iudæi, aut Iudæorum primores etſi primò ad cæleſte conuiuium vocati, ſuo tamẽ vitio eſſent excludendi, & in illorum locum ſucceſſuri quique ex Iudæis, & gentium omniũ promiſcua multitudo vndique collecta. Hic enim eſt parabolæ præcipuus ſcopus. Itaque ad hoc commodè, & ſine mordacitate, maiorique gratia ſignificandum, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua conſtituerat exhibere cœnam magnificam, quæ & multis conſtaret ferculis, & multis eſſet parata. Qui proinde ad hanc vocauit multos è ciuibus ſuis, viros diuites, & honoratos, vt fieri ſolet. Sed his hora cœnæ rurſum vocatis per ſeruum, & propter aliarum rerũ occupationes friuolas venire recuſantibus: indignatus eis, quod ad tam honorabile conuiuiũ venire ob res friuolas prætermitterent: nec tamen permittere volens vt fruſtra expenſæ conuiuij factæ eſſent: iuſſit ſine delectu vocari in illorum locũ primum quidẽ pauperes, debiles, cœcos & claudos, & id genus in ciuitatis plateis, ac vicis repertos, qui ob famem & inopiam non erant facilè, vt alij recuſaturi, ac deinde illis nõ ſufficientibus ad conuiuiũ etiam peregrinos, & exteros quoſque extra ciuitatem iuxta vias, & ſepes repertos, quos & compelli voluit, ſi forte vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem ſic ſe habet: cæterum per hominem iſtum rectè accipitur Dominus ſeipſum, qui verè homo erat, ſignificaſſe, vel ob id quod vltima parabolæ concluſio: dico autem vobis, &c. Videtur dicta à Domino magis in perſona ſua, quam in perſona patrisfamilias, de quo eſt parabola, vt poſt dicetur. Per cœnam magnam intelligunt quidã fœlicitatem æternę beatitudinis, conuiuiũ ſcilicet, in quo ſancti accumbent poſt hanc vitam, quod rectè per cœnam ſignificatur, eo quod finem neſciat, nec aliud ſit ei conuiuium ſucceſſurũ. Quam quidem æternam fœlicitatẽ potiſſimũ hic ſignificari, ex eo ſatis cõſtat, quod hæc parabola dicta ſit occaſione factæ mentionis de manducando pane in regno Dei: & tamen nihil vetat quin ſimul intelligatur ſignificari & conuiuium, quo in præſenti vita paſcitur militãs in terris Eccleſia: immo vt ſimul debeat intelligi, ipſa parabolæ conſequentia expoſcere videtur. Nam alioqui per horã cœnæ tẽpus mortis, aut extremi iudicij videbitur intelligendum: quo tempore non facilè inuenitur, qui per rerum terrenarum occupationes ſe à cœnæ participatione excuſet. Sicut autem vna eſt Eccleſia militans in terris, & triumphans in cælis: & vita æterna, quæ poſt hanc vitã perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo eſt conuiuium, quo paſcitur militans, & *Cœna magna.*

quo triumphans Eccleſia:quandoquidem vnus eſt Deus, quo hîc fruimur per fidem,& illic per ſpeciem,vnus Chriſtus,quo hic fruimur ſub ſacramenti velamine,& illic ſine velamine, vnus vtrobique panis, vnus idemq; potus, quamuis diuerſimodè paratus & ſumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrumque ſeculũ, ſed maximè ad futurum pertinens cœnæ comparatur: tum quod in nouiſſima mundi ætate paratum,tum quod finẽ neſciat,vt dictũ eſt. Magnæ autem cœnæ,tum ob multitudinem vocatorum,tum ob copiã, & abundantiam eius:quæ ſine faſtidio omnes accumbentes ſic ſaturat,vt nihil vnquam vel eſuriant,vel ſitiant. Ad hanc cœnam homo Chriſtus,qui eã magnis ſanè ſumptibus,pretio ſcilicet ſui ſanguinis parauit, per ſeipſum quidem primum inuitauit multos,omnes ſcilicet Iudæos, Iudæorumq; primores, tanquam honoratiores conciues ſuos, ac deinde per Apoſtolos ſuos & prædicatores (quorum ordo per ſeruum miſſum ſignificatur) rurſum vocauit hora cœnæ vt ad eam venirent,qui à ſe prius erant inuitati. Veluti enim hora cœnæ erat,& eſt poſt Chriſti mortem, quando iam cælum reſeratum eſt,& omnia redemptionis noſtræ myſteria propalata ſunt,vt dicere poſſit ſeruus,venite,quia iam parata ſunt omnia.Per eos autem qui & inuitati à Domino,& hora cœnæ vocati per ſeruum recuſauerunt venire ad cœnam ob alias quaſdam occupationes: ſignificantur vel in genere Iudæi, vel ſpecialiter Iudæorum primores ſeſe à parata eis cœna ſubtraxiſſe,dum alij,aliis rebus terrenis occupati nihil minus curabant,quam regnum Dei. Sunt autem res terrenæ circa quas occupari ſolent homines,& per quas impediri ſolent vel poſſeſſiones, vel voluptates. Poſſeſſionum autem alia in fundis conſiſtit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos,qui in parabola diuerſis diſtenti occupationibus recuſauerunt adire cœnam, ſignificantur quotquot quacunque rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cælorum: qui ſcilicet, vt habet Lucas in parabola ſeminantis, audierunt verbum Dei, & à ſolicitudinibus & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes ſuffocãtur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cæleſti his verbis ſignificata,etiam ſignificantur in hac parabola per tres recuſatores. In primo enim oſtenditur impedimentum diuitiarum, in ſecundo impedimentum ſolicitudinis (quanquam in vtroque vtrumque ſatis notetur impedimentum: vt non ſit differẽtia niſi in materiæ diuerſitate:in tertio vero notatur impedimentum voluptatis carnalis. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare ſtudiũ honorũ:quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim ſolent homines ſtudio honorum ſeſe à ſolenni conuiuio ſubtrahere,ſed potius ob honorum ſtudiũ illud captare. Quod autem reuerſus ſeruus nunciauit excuſantiũ reſponſa Domino ſuo, iratuſq; Dominus iuſſerit alios vocari: ſi-

gnificat Dominum offenſum Iudæis primò vocatis, & venire renuentibus, mandaſſe Apoſtolis de recuſatione Iudæorum dolentibus, & in oratione conquerentibus, aliis prædicari Euangelium. Etſi per primos illos recuſatores intelligantur Iudæorum primores, vt intelligendum videtur pleriſque iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi ſunt abiecti, & plebei Iudæorum, quia à Scribis & Phariſæis habebantur pauperes, debiles, cœci, & claudi, vtpote incompoſiti, & indocti, quales plerique per Apoſtolorum prædicationem, poſt miſſum Spiritum conuerſi ſunt ad Chriſtum. Per eos verò, qui extra ciuitatẽ collecti ſunt, & introducti ad cœnã intelligendi Gentiles, ad quos ſine lege Dei viuentes vitam planè incompoſitã, & in viarum varietate errantes poſt Iudæorum vocationem miſſi ſunt Apoſtoli, vt impleretur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, vt quibuſdam placet per primos recuſatores, intelligantur in genere Iudæi: iam per pauperes, debiles, cœcos, & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi Gentiles, quibus mox poſtquam Iudæi ſe reddidiſſent indignos regno Dei. Apoſtoli ex mãdato Domini Euangelium prædicarunt, qui ſcilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eiſdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi vt cœcos, & claudos deſpiciebant, ſicut etiam reuera pauperes, & miſeri erant coram Deo. Per eos verò qui tertio vocati ſunt è viis, & ſepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obſcuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorũ ordo extruſus eſt, & in finem vſque ſeculi extrudetur, quouſque impleatur electorum numerus. Itaque duplici hac miſſione ſerui ad eos qui ab ipſo Domino non erant inuitati, ſignificabitur iterum atque iterum miſeris gentibus mittẽdos, qui eas vocent ad lautitias cæleſtes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur ſeruo iam emiſſo in vias, & ſepes: *compelle intrare*, indicat ardens deſiderium, & ſummã liberalitatem Domini cupientis ſuas delitias quamplurimis cõmunicare: & rurſum ſignificat futurã ingentem vim prædicationis Euangelicæ, ac plane diuinam, quæ effectura erat vt Ethnici, qui beluino potius, quam humano ritu degebant, tam ſubito, ac in tanta multitudine, ad tãtam philoſophiã euherentur, vt videri poſſint coacti, & vis quædam illis illata. ¶ Huiuſmodi autem coactio, qua ſeruos ſuos vult vti erga quoſdam, quantũ eſt ad propoſitũ Domini, in tribus potiſſimũ cõſiſtit. Primum ſcilicet in miraculorũ operatione, quibus mire pertracti ſunt ethnici ad fidẽ, ſecundo in prædicationis, & doctrinę aſſiduitate, & cõſtãtia, tertio in vitæ ſinceritate & integritate, quã ſi in doctore viderint homines, mire permouẽtur ad veritatis, quã prædicat ſuſceptionẽ. Ideo autẽ in tertia potius, quã in prima vel ſecũda

ſerui

ſerui miſſione dicitur compelle intrare; vt ſicut dictum eſt ſignificaretur ardens Domini deſiderium, & ſubindicaretur vehementiorem, & conſtantiorem prædicationem adhiberi oportere Gentibus potiſſimum barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis, & in profundum errorem demerſis, qui & pondere peccatorum depreſſi vereri meritò potuiſſent ad cœnam magnifici intrare Domini.] Concludit autem Dominus ſuam parabolam his verbis:

Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati ſunt, &c. Quibus verbis Dominus affirmare ſolet id, quod attendere vult auditores. Significatur ergo Iudæos primum vocatos prorſus deſtituendos Dei vera cognitione, & à regni cæleſtis gaudiis excludendos.

Docet omnibus renuntiandum. Luc. 14.

CAPVT XCII.

IBant autem turbæ multæ cum eo, & conuerſus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum,
A.10.55. *& matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & ſorores,*
A.16.66. *adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe di-*
B.8.66. *ſcipulus. Et qui non baiulat crucem ſuam, & venit poſt*
C.9.66. *me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius ſedens computat ſumptus qui neceſſarij ſunt, ſi habeat ad perficiendum: ne poſteaquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes, Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit conſummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduerſus alium regem, non ſedens prius cogitat, ſi poſſit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad ſe? alioquin adhuc illo longè agente, legationē mittens rogat ea quæ pacis ſunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Bonum eſt ſal, ſi autem ſal euanuerit,*
A.5.39. *in quo condietur. Neque in terram, neque in ſterquilinium vtile eſt, ſed*
B.8.71. *foras mittetur. Qui habet aures audiendi audiat.*

Ibant autem turbæ multæ cum eo, & dixit ad eos, &c. Docet his Dominus quanti ſit eſſe diſcipulum ipſius, nec putandū profeſſionem diſcipulatus ſui eſſe delicatā: cuius doctrinæ occaſionem ei dedit, quod cum eſſet aliquando in via ad Hieruſalem, & ad crucem pergeret, multam habebat turbam hominum ſe comitantem; veluti profitentium ſe illius eſſe, aut optare fieri diſcipulos. Itaque docet hoc occaſione Dominus cōuerſus ad ſequentes non ſatis eſſe ad hoc vt quis diſcipulus eius ſit, vt ſequatur illum pedibus corporis, ſed quiduis, quantumuis magnum, quantumuis charum poſtponendum Euangelicæ Philoſophiæ, deponēdos om-

nes carnales affectus, animúmque parandum ad crucem cum ipſo baiulandam; quæ etiam ſupra Dominus requiſiuit Matth. 10. cap. Conc. 55. & Matth. 16. Mar. 8. & Lucæ 9. in cap. Conc. 66. ex quorum locorum explanatione petendus eſt loci huius intellectus. Dicit ergo:

Si quis venit ad me (greſſibus ſcilicet corporis, vt tunc multi ad illum venerunt, aut greſſibus fidei, vt nunc venire ad ipſum licet) *& non odit* omnes eas perſonas quas naturali quodã impulſu homines diligũt: quales ſunt potiſſimum parentes, deinde vxor, & proles, tertio fratres & ſorores; inſuper autem, quod eſt omnium difficillimum, ſi etiam non odit ſuiipſius animam, *non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Porro odium hoc non eſt ſimpliciter accipiendum, ſed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipſius præceptis, & impediunt hominem ab adhæſione eius ad Chriſtũ. Sic & propriam animam odire oportet, quia deſideria eius non tantùm debemus ſubiicere Chriſto, ſed etiam odire in ea id quod Chriſti præceptis eſt contrarium; vt cum contra Chriſtum optat vitæ longęuitatem, aut voluptates aliquas carnales. Qui autem non ſic odit prædicta, non poteſt eſſe diſcipulus Chriſti: tum quia non eſt capax doctrinæ Chriſti, tum quia non poterit doctrinæ eius eſſe executor, & obſeruator. Quorſum autem quis animam ſuam odire debeat, oſtendit Dominus cum ſubiicit:

Et qui non baiulat crucem ſuam, & ſic venit poſt me, id eſt, me ſequitur imitatione, non poteſt meus eſſ' diſcipulus. De qua oratione, quod ad primam eius partem pertinet, dictum eſt circa cap. Matth. 10. & 16. Cæterum cum dicitur; Non poteſt meus eſſe diſcipulus, dupliciter hic poteſt accipi nomen diſcipuli. Primo, vt eo nomine comprehendatur omnis Chriſtianus. Nam omni bono Chriſtiano neceſſarium eſt odium prædictum & baiulare crucem ſuam. Secundo, vt eo nomine intelligatur Dominus ſolum comprehendiſſe tales, quales erant Apoſtoli & 70. Diſcipuli, qui ſcilicet non tantum Euangelica præcepta, ſed & conſilia obſeruare perfectionis vellent: quomodo hic accipi nomen diſcipuli patet ex eo quod in fine dicitur:

Qui non renuntiauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus: Vbi generali illo modo, quo omnis fidelis dicitur diſcipulus Chriſti, non videtur nomen diſcipuli accipi poſſe, cum non ſit omnium Chriſtianorum renuntiare omnibus quæ poſſident. Iam certum ſatis nomen diſcipuli in tribus his locis & ſententiis eodem modo eſſe accipiendum; quare ſi ſpeciali hoc modo, quo poſtea videatur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à futuro diſcipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum, &c. & baiulationem crucis, cum tamen omnium hæc ſint Chriſtianorum, quod ea maximè & ſublimiori modo neceſſaria ſint

futuro

futuro diſcipulo. Non enim ei, qui perfectionis Chriſtianæ cādidatus eſt, ſufficit odire parentes, reliquoſque cognatos, & animam propriam, quatenus hi contrarij ſunt præceptis Euangelicis, & ab his, quæ ad vitam æternam conſequendam ſunt neceſſaria auocant: ſed etiam quatenus auocant à conſiliis Euangelicis & à perfectione hominem remorantur; ita vt parentes & cognatos relinquat & animæ ſuæ etiam in rebus licitis non condeſcendat: quod qui facit ad crucem ferendam magis præ aliis debet eſſe promptus, vt cui plura aduerſa ſint occurſura.

Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, &c. Quoniam ſuperioribus ſententiis Dominus ſignificauit, quam non ſit delicata profeſſio fieri diſcipulum ipſius, & quę ad hoc ſint neceſſaria, idq; ideo ſignificauit, vt eos qui ipſum corporaliter comitabantur, & oſtendebant ſe velle eius fieri diſcipulos, admoneret ſeipſos conſiderare, & explorare, num ita eſſent affecti, vt diſcipulū eius eſſe oportebat: ideo parabolis quibuſdam, & exemplis humanis iam oſtendit merito quemq; debere ſeſe diſpicere, examinare, & præparare priuſquam aggrediatur negotium arduum ſanè, & nequaquam delicatum. Nec eſt hic laborandum, vt ſingula quę in parabolis iſtis duabus dicuntur, rei propter quàm aſſumptæ ſunt accommodentur; quod in hoc tantū parabolæ iſtæ à Domino ſint adductæ, vt ex prouidentia, quam homines præſtant in rebus humanis, nō ita magni momenti ſi diuina ſpectes, diſcamus qua prouidētia ad profeſſionem diſcipulatus Chriſti nos debeamus præparare. Itaque non eſt magnopere inquirendum, quid per turrim in parabola ſignificetur, quid per ſumptus, quid per decem, vel viginti milia, &c. cum ea non ſit parabolarum ratio, nec ad ſignificandū aliquid myſticè per illa Dominus hæc dixerit: ſed tantum vt ex cura, & circunſpectione, qua aggredi homines ſolent ardua aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circunſpectione aggredi debeamus arduiſſimā profeſſionem Euangelicæ vitæ, aut perfectionis; vt perinde ſit quaſi diceret; Quemadmodum turrim ædificare volens, ſi ſapit, non temerè aggreditur quod cogitat, ſed antequam iaciat fundamenta, ſedens per otium ſupputat quantis impendiis opus ſit ad turrim abſoluendā, & ſi deprehenderit rem familiarē anguſtiorem eſſe, quàm vt ferre poſſit ſumptus neceſſarios, abſtinet; ne ſi ſemel iacto fundamento poſtea deſtiterit, non ſolum ſumptus perdat, ſed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quemadmodū Rex cum alio Rege pugnaturus prius apud ſe expendit vires regni ſui, & ſi compererit vires ſibi eſſe ad conflictū impares, omnibus modis tentat ab eo pacem obtinere; ne ſi cum illo confligat grauius malū, ac dedecus ferat: ſic multo magis oportet vos expendere robur animi veſtri priuſquā profiteamini vos fore ſectatores meos; ne ſi impares huic negotio, quo non eſt aliud

maius,

maius, aut fortius à ſemel cępto reſilueritis, & in grauiorem ignominiam apud Deum & Angelos, & in maius damnũ ſalutis veſtrę incidatis. Hic eſt ſcopus harum parabolarum à Domino intẽtus.

Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus quæ, &c. Videtur hæc concluſio ſic intelligenda: Ergo vt ad eum modum quo ædificaturus, aut pugnaturus vires ſuas expendit, etiam vos in negotio diſcipulatus mei robur veſtrum libretis: ſcitote quod quiſquis ex vobis non etiam, quemadmodum dixi de odiendis amicis, & cruce baiulanda renunciat omnibus ſuis poſſeſſionibus, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Vt aduerbium ſic, non tantum indicet parabolarum applicationem, ſed etiam illud quod, ſicut ſuperius dictum eſt, ſi quis non oderit, & qui nõ baiulat crucem ſuam, non poteſt eſſe diſcipulus: ita etiam diſcipulus non poteſt eſſe, qui non etiam renunciauerit omnibus poſſeſſionibus. Eſt autem renunciare omnibus poſſeſſionibus propriè, eis ſponte cedere, & veluti valedicto eas dimittere. Vnde iſtud propriè ad eos pertinet, qui non ſimpliciter volunt eſſe diſcipuli Chriſti, quomodo omnes in eum credentes, dicuntur illius diſcipuli, ſed ad eos qui ſic diſcipuli dicerentur, quomodo Apoſtoli, & 70. diſcipuli: quorum perfectionẽ omnes ferè primi credẽtes ſectati ſunt, velut neceſſaria eſſet poſſeſſionum renunciatio. Sicut tamen omnia pręcedentia, quãquam maximè ad perfectionis Euangelicæ ſtudioſos pertineant, etiam ſuo modo pertinent ad omnes Chriſtianos: ita etiam & quod hic exigitur. Oportet enim omnem bonum Chriſtianum ſi nõ reipſa, ſaltem affectu renunciare omnibus poſſeſſionibus ſuis. Id fiet ſi animum ſuum illis non apponat, & paratus ſit potius eas perdere, quam facere, quæ Chriſti præceptis ſunt contraria: vt ſicut odire debet amicos ſuos, & animam ſuam cum Chriſto ſunt contrarij: ita eis relinquat poſſeſſiones ſuas, cum earum retentio conſiſtere non poſſet cum obſeruatione mandatorum eius. Dominum tamen potiſſimum loqui de renunciatione reali, qua Apoſtoli omnia ſua reliquerunt, & quam imitari debeant Apoſtolicæ perfectionis ſtudioſi, etiam patet ex ſequentibus cum ſubditur:

Renunciare omnibus poſſeſſionibus.

Bonum eſt ſal. Nam illud cum ſequentibus dictũ eſt peculiariter de Apoſtolis Matth. 5. & Marc. 9. Et tamen etiam parabola ſatis ad omnes Chriſtianos ſuo modo pertinet; quandoquidem omnes tales eſſe debent, vt ſuæ cõuerſationis & ſermonis ácrimonia aliorum vitam inſulſam condire poſſint, & à corruptione proximos eximere; ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quidẽ pertineat ad primitiuæ Eccleſiæ fideles, & eos qui modo illorum perfectionem ſectantur: generaliter tamen etiam ſuo modo ad omnes cuiuſuis temporis Chriſtianos pertineat, & admiranda ſit Chriſti doctrina, vt quæ diuerſis ſeculis, diuerſiſque hominibus, cum eadem ſit, conueniat diuerſimodè pro exigentia ſtatus,

& conditionis eorum. Adiicit autem Dominus Parabolam ſalis hoc loco, qua & alibi vſus eſt, vt etiam per eam oſtendat, quanta eſſe debeat perfectio eorum, qui volunt fieri diſcipuli eius, & eos meritò expendere debere, num ad huiuſmodi munus pares eſſe poſſint. *Bonum*, inquit, id eſt, bona res, & vtilis eſt ſal, quamdiu ſcilicet vigorem habet. Valet enim & ſeruandis & condiendis omnibus cibis. Si autem ſal euanuerit, id eſt, inſipidum fiat, & vigorem ſuum perdat, nec perditum ſuum vigorem recuperare aliqua re poteſt, nec adeo vllius eſſe vſus, vt nec in terram, nec in ſterquilinium vtile ſit, in quod alioqui omnes mittuntur corruptiones, ita vt prorſus illud abiici oporteat conculcandum ab hominibus. Ita etiam ſignificat Dominus præclaram rem eſſe diſcipulum eius, atque hunc ſali ſimilem eſſe oportere, vt ſua tum vita, tum conuerſatione aliorum corruptiones conſumat. Verum videndum ne qui vice ſalis eſſe debeat, ipſe inſulſus aut ſit, aut efficiatur. Sic enim futurum vt veluti planè deſperatus, & omnino inutilis longè contemptius abiiciatur in gehennam, quam ſi ſalis locum nunquam occupaſſet. Adiecit autem Dominus poſt hæc, quod ſolet, cum maximi momenti res monuit, quæ & dignæ eſſent ſumma animaduerſione, & ſine preſſa attentione non poſſent intelligi, non ſolum propter parabolarum obſcuritatem, ſed multò magis ob rem à vulgi captu, & affectibus alienam:

Qui habet, inquit, *aures audiendi* (quod clarius verteretur ad audiendum) *audiat*: vt ſit ſenſus; Cui datæ ſunt aures mentis aptæ ad attendendum his, quæ dicũtur, eaq; expendendum, ac intelligendum, is audiat, hoc eſt attendat, & attendendo expendat, atque expendendo intelligat.

In feſto encœneorum, eripit ſe lapidantium manibus. *Ioannis 10.* CAP. XCIII.

Facta ſunt autem encænia in Hieroſolymis, & hyems erat. Et ambulabat Ieſus in templo in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quouſque animam noſtram tollis? ſi tu es Chriſtus dic nobis palàm. Reſpondit eis Ieſus: Loquor vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc teſtimoniũ perhibent de me: ſed vos non creditis, quia non eſtis ex ouibus meis. Oues meæ vocẽ meã audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego vitam æternã do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt: & nemo poteſt rapere de manu patris mei. Ego & pater vnum ſumus. Suſtulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Reſpondit eis Ieſus:

Multa

Multa bona opera oſtendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Reſponderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia, & quia tu homo cum ſis, facis teipſum Deum. Reſpondit eis Ieſus: Nónne ſcriptum eſt in lege veſtra. Quia ego dixi. Dij eſtis? Si illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolui ſcriptura, quem pater ſanctificauit & miſit in mundum, vos dicitis, Quia blaſphemas: quia dixi, Filius Dei ſum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi, ſi autem facio, & ſi mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoſcatis, & credatis, quia pater in me eſt, & ego in patre. Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Et A.19.
abijt iterum [a] *&* [c] *venit in fines Iudeæ,* † [m] *trans Iordanem* [d] *in eum* B.10.
locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & manſit illic [a] *& ſequutæ* † [b] *vltra*
ſunt eum turba multa [i] *&* ▷ *conueniunt* [b] *iterum* [i] *turbæ ad eum,* [b] ▷ [d] *& mui venerunt.*
& ſicut conſueuerat, iterum docebat eos, [a] *& curauit eos ibi.* [d] *& dicebant, Quia Ioannes quidem ſignum fecit nullum: omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.*

Facta ſunt autem Encænia in Hieroſolymis, & hyems, &c. Dictio illa Græca, quæ eſt apud Ioannem ἐγκαίνια, Encænia ſignificat ἐγκαίνια. feſtiuitatem quandam Iudæorum, quam celebrabant in memoriam Templi dedicati, & initiati, qualem nos dedicationem vocamus. Nam præter dedicationem illam primam factam ſub Salomone in menſe ſeptimo, itémque alteram factam poſt ſecundi templi ædificationem, à reuerſis è captiuitate Babylonica, Tertia fuit dedicatio facta menſe nono (qui correſpondet ferè noſtro Nouembri) à Iuda Machabæo, poſt repurgationem Templi ab Antiocho prophanati, & extructionem noui altaris. In huius ergo dedicationis memoriam Encænia, de quibus hic mentio fit, fuiſſe celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tempore hæc ſit facta, tum quod à Iuda Machabæo inſtituta fuerit annua feſtiuitas ob factam illam templi purgationem, & altaris dedicationem, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari. *2.Reg.8. 1.Eſd.6. 1.Machab.4.*

Et ambulabat Ieſus in templo, in porticu Salomonis, &c. Ne in ipſis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templum, in quo non licebat ambulare, ſed nec ingredi niſi ſolis ſacerdotibus, ambulaſſe Dominus putaretur, adiecit Euangeliſta, in porticu Salomonis, loco ſcilicet ad ambulandum parato, in quo veriſimile eſt Dominum docuiſſe, quoties in templo docuiſſe dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quod eam Salomon ædificaſſet (hæc enim vna cum templo à Chaldæis incendio perierat) ſed forte quod eodem loco, & ad ſimilitudinem eius, quam Salomon ædificauerat hæc porticus conſtructa fuerit, aut quod in ea vel ſtare ad loquendum populo conſuetus ſit Salomon, aut demorari pro ſacrificiis peragendis. *Porticus Salomonis. 4.Reg.vltimo.*

Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dixerunt ei: Quouſque, &c. Ergo

 inquit,

inquit, quoniam ſcilicet eum iam præſentem habebant & in loco conuenienti, Iudæi veluti ex condicto conuenientes aduerſus eũ, circuncinxerunt eum, ne ſcilicet elabi, & effugere poſſet, ni prius illorum voluntati ſatisfeciſſet, & veluti cupidi diſcendæ veritatis, cum re vera anſam calumniandi venarentur, dixerunt ei, Quouſque animam noſtram tollis, id eſt, ſuſpendis, hoc eſt quandiu noſtros, aut nos ſuſpenſos tenes verborum tuorum ambiguitate: *Si tu es ille Chriſtus*, quem expectamus (nam Græcis dicitur cum articulo ὁ χριστὸς) dic nobis palam, & liberè, poſito ſcilicet omni metu, & verborum inuolucro. Dominus autem etſi eorum vafriciem compertam haberet, & multis modis quæſtionis eorum tum malitiam, tum inſipientiam refellere poſſet ac dicere, qui fit, vt teſtimonium meum requiratis, quem prius Samaritanum, ac dæmoniacum aſſeruiſtis, de quo & dixiſtis, teſtimonium tuum de teipſo non eſt verum, & conſtituiſtis vt extra ſynagogam fieret quiſquis me Chriſtum confiteretur? manſuetè tamen illis reſpondet, docens non in omnibus coarguendos eſſe tentatores, ſed multa patienter ferenda. Dicit ergo fruſtra eos quærere vt diceret num eſſet Chriſtus, tum quod cum prius id ſatis dixerit: credere tamen noluerint, tum quod opera ipſius apertè teſtarentur quis eſſet, quibus potius credendum fuerat quam verbis ipſius.

Loquor, inquit, *vobis, & non creditis*, Vbi pro loquor Græcis eſt, εἶπον, id eſt, dixi, quod ſcilicet ego ſim Chriſtus. Id enim ſatis ſupra ſignificauit. Itaque ſenſus eſt: Iam aliquoties dico, & dixi vobis quod quæritis, nec tamen creditis mihi. Quid ergo opus eſt rurſum dicere? *Ipſa opera quæ facio*, id eſt, miracula, quæ edo in nomine Patris mei, id eſt, ex mandato, & poteſtate Patris, teſtimonium perhibent de me certiſſimum. Teſtantur enim me miſſum à Deo, & me eius eſſe filium, cum eum prædicem Patrem meum, in cuius nomine hæc conſtat fieri. Sed vos vt non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum non eſt, quia non eſtis ex ouibus meis, quas ab æterno mihi Pater deſignauit, & commendauit. *Oues enim meæ*, hoc eſt, electi, & prædeſtinati à Patre vocem meam tanquam ſui paſtoris vocem audiunt, hoc eſt, agnoſcunt credentes & obedientes mihi, & ego viciſſim agnoſco eas pro meis ouibus, curam eis paſtoralem impendens. Et quoniam illæ vocem meam agnoſcunt, ob id ſequuntur me tanquam ſuum Paſtorem, qui eos ad læta educit paſcua, nec falluntur ſequentes. Nam ego eis ſequentibus do & in præſenti per fidem, & maximè in futuro ſeculo vitam æternam, nec peribunt inæternum, mea nimirum manu eas protegente, &, id eſt, quia nemo rapiet eas è manu mea, hoc eſt poteſtate & protectione ac poſſeſſione mea.

Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt, & nemo, &c. Hic probat

probat Dominus quod dixit:Non rapiet oues meas quiſquam de manu mea. Probatur autem id apertius, & clarius ſecundum lectionem Græcorum, qui habent hoc loco, Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus eſt. Secundum tamen lectionem noſtram legerunt D.Aug.& Hilarius hunc ſenſum intelligentes: Id quod Pater meus dedit mihi natura ſcilicet, & poteſtas, quam Pater meus generando dedit mihi,maius omnibus eſt, hoc eſt, ſuperat omnium ſiue hominum, ſiue dæmonium vim: & propterea nemo poteſt rapere quicquam de manu Patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & Pater ſumus vnum per naturam, & potentiam. Iudæi ergo quoniam hanc naturæ & potentiæ æqualitatem ſignificatam illis verbis intelligebant, vt vere ſignificabatur, exiſtimantes eam aſſertionem blaſphemam eſſe,lapides rurſum tollunt,vt & ſupra cap.8.feciſſe Ioannes commemorauit,vt eum tanquam blaſphemum iuxta legem, lapidarent, quæ præcepit blaſphemos obrui lapidibus Hinc ergo conuicti ſunt, quod non diſcendi cauſa eum interrogauerunt, vt diceret eis palam num eſſet Chriſtus, ſed vt haberent occaſionem aliquam accuſandi aut impetendi illum.

Reſpondit eis Ieſus, Multa bona opera oſtendi vobis, &c. Hoc eſt, exhibui vobis, hoc eſt multis vos affeci beneficiis ex Patre meo, id eſt, ex mandato, & poteſtate Patris mei, ſanando ſcilicet infirmos veſtros, excitando mortuos, ac viam ſalutis vobis annunciando, propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc eſt, lapidare intenditis, & quantùm in vobis eſt lapidatis. Ideo enim dixit potius lapidatis,quam vultis lapidare,vt ſignificaret eos iam ad lapidandum paratos, & quantum in ipſis erat,quod volebant, opere compleſſe, repreſſos autem diuina fuiſſe virtute, ne quod volebant perficerent: niſi forte quidam iam lapides aliquos Domino permittente in ipſum iecerint. Iudæi itaque his verbis Domini prouocati, vt vel crimen proferrent, vel amentiam ſuam,& ingratitudinem profiterentur:

De bono, inquiunt, *opere*,hoc eſt,propter bonum opus,*non lapidamus te*,id eſt,lapidare te paramus, *ſed de blaſphemia*,hoc eſt propter blaſphemiam, & hoc eſt, quia, *tu cum ſis homo facis teipſum Deum*,hoc eſt ingeris te pro Deo, & vſurpas tibi diuinitatē. Nam coniunctio,&,cum hic dicitur, & quia tu homo cum ſis, &c.non eſt hic coniunctio ſignificatiua alterius criminis,quaſi ſignificentur duo eſſe crimina,ob quæ ipſum lapidarent Iudæi,ſed vel accipitur expoſitiuè, vel emphaticè, quaſi diceretur de blaſphemia, & de tam enormi blaſphemia.

Reſpondit eis Ieſus: Nónne ſcriptum eſt in lege veſtra,&c. Quoniam Iudæi Dominū calumniabantur blaſphemare, quod ſe hominem diceret eſſe Deum: primo quidem Dominus ex ſcripturis,quibus

illi plurimum tribuebant, deſumpto argumento oſtendit nullam blaſphemiam dicere ſe hominem eſſe Deum, vel filium Dei. Dein de demonſtrat certo argumento ſe verè eſſe Deum, & vnum cum Patre. Quod ergo ad prius attinet ſic dicit:

Nónne ſcriptum eſt in lege veſtra: Pſalmo ſcilicet 81. Nam nomine legis hic comprehenditur totum vetus Teſtamentum, cum alibi lex diſtinguatur à Prophetis, & Pſalmis.

Ego dixi dij eſtis. Quod potiſſimum dictum eſt de Iudicibus, Sacerdotibus, & Prophetis populi Iſraëlitici, quos in Exodo aliquoties Deos Scriptura vocat, vt cum dicitur, Diis non maledices, &c. Ex hac autem Scriptura contra intentatam ſibi à Iudæis blaſphemiam pergit argumentari, non ſolum monſtrando quod Secundum Scripturā ſine blaſphemia poteſt dici homo Deus: ſed etiam quod ſi ſecundum Scripturā homo vocatur Deus ex minori Dei dono, nulla ſit blaſphemia ſe hominem ex ſingulari, & maiori Patris dono dici Deum, & filium Dei. *Si*, inquit, *illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt*. Vbi ſubaudiendum eſt Deus pro ſuppoſito verbi, dixit, vel potius Scriptura, porro illud ad quos ſermo Dei factus eſt, ſic videtur accipiendum, quibus commiſſa eſt poteſtas, & demandatum munus aliis imperandi. Poſt explanatam autem ſcripturam adiecit Dominus ad argumenti ſui confirmationem, & iam irrefragabilitatem eius dicens:

Et non poteſt ſolui Scriptura, id eſt, deſtrui, & irrita, falſaue eſſe, aut tanquam falſa negari: Cæterum in eo quod ſequitur:

Quem Pater ſanctificauit, & miſit in mundum, vos dicitis quia blaſphemas: Sciendum eſt, quod coniunctio quia, ex Græca phraſi hic poſita abundat, ratione cuius coniunctionis quidam mutarunt blaſphemas in blaſphemat, cum in ſecunda perſona legendum eſſe & Græci codices teſtentur, & Latini emendatiores. Deinde ſubintelligendum eſt illi, vel mihi, vt hic ſit ordo: mihi, quem Pater ſanctificauit vos dicitis blaſphemas, &c. Porro verbum ſanctificauit optimè cum Hilario ſic exponitur vt Chriſto conueniat quatenus homini, cúmque Pater ſanctificaſſe intelligatur, nō eo modo, quo alios homines, ſed ſingulari aliquo modo: nempe quia ipſum ſegregauit ab vniuerſis mortalibus, humanam eius naturam vniens diuinitati in vnitatē perſonæ, ac per hoc ipſum ſine menſura replens omni plenitudine gratiarū ſpiritus, de qua nos omnes accipimus; ex qua ſanctificatione Chriſti hominis factum eſt, vt Chriſtus homo dicatur filius Dei. [Hunc autem ſingularem ſanctificationis modum ſatis ſignificauit, cum dixit: Quem Pater ſanctificauit, & non quem Deus ſanctificauit, &c. Alios enim dixit deos dictos, quia ſermo Dei factus fuit ad illos, ſe vero filium Dei eſſe, quia Pater ipſum ſanctificauit. Si autem Pater illum vt Pater ſanctificauit, fecit ergo illum ſanctum ſuum filium, quod fieri nō

Sanctificaſſe filiū quomodo intelligatur Pater.

poruit

poſuit niſi per gratiam vnionis ex qua profluxit omnium gratiarum plenitudo in Chriſtū hominem, hoc eſt ergo Patrem ſanctificaſſe Chriſtū, quod Petrus dixit Actuū decimo, Deū vnxiſſe eū Spiritu ſancto.] Sicut autē Dominus de ſe homine loquēs ſuā diuinitatē inſinuauit dicēs, quē Pater ſanctificauit, ita etiā eū ſubiūxit.

Et miſit in mundum. Propriè enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, niſi antequam mitteretur eſſet, & apud eum eſſet, à quo mittitur: vnde ſignificat ſe & fuiſſe antequam in mundum mitteretur, & apud Patrem fuiſſe. Miſit autem Pater Chriſtū in mundum, dum eum hominem mundo viſibilem fecit, & ad docendum, ac redimendum delegauit, proinde bene prius dicitur ſanctificauit, & deinde miſit in mundum. Non enim prius illum miſit in mundum, & deinde ſanctificauit, ſed ſanctificando illum modo prædicto miſit in mundum. Itaque contra Iudæos calumniantes ipſum tanquam blaſphemum ob id, quod cum eſſet homo Deum ſe eſſe ſignificaret, Dominus hoc loco vult oſtendere ſe hominem, eſſe ratione ſanctificationis filium Dei: non quod ſecundum eam naturam ſit filius Dei, ſecundum quam eſt ſanctificatus, & miſſus: ſed quod ratione illius ſanctificationis vna ſit humanæ & diuinæ naturæ perſona.

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi, &c. Poſtquam à ſe Dominus Blaphemiæ calumniam excluſit, pergit iam id confirmare, & comprobare, quod illis calumniandi, & indignandi fuit occaſio, nempe, Ego & Pater vnum ſumus, apertius iam diuinitatem ſuam, & æqualitatem, ac vnitatem naturæ cū Patre aſtruēs, quam probat ab operum idētitate. Ab vnitate enim operationum conſequitur neceſſario & vnitas naturæ & potentiæ. Non enim dicit: Si non facio opera talia, qualia Pater meus, ſed ſi non facio opera Patris mei, vt ſignificaret eadem eſſe, & non ſolum ſimilia, vel æqualia opera ſua & Patris. Opera autem Patris de quibus loquitur ſunt, ſolo imperio reſuſcitare mortuos, expellere dæmones, curare quæuis morborum genera. Si inquit, non facio opera quæ nemo operari poteſt niſi Deus Pater meus: Liberum vobis facio non credere mihi aſſerenti me eſſe filium Dei, & vnum cum Patre. Contra ſi facio ea opera, vt me facere res ipſa declarat, & ſi propter ſuſceptæ naturæ infirmitatem, aut propter odium mei, quod animos veſtros occupat, non vultis mihi credere verbis de meipſo teſtificāti, ſaltem operibus credite idem, quod ego verbis de me teſtificātibus, vt ex operibus cognoſcatis, &, hoc eſt, credatis, quod Pater in me, & ego in Patre, id eſt, quod ego & Pater vnū ſumus, & indiuidua ſocietate alter alteri cohæreat. [Quod enim prius dixit, Ego & Pater vnum ſumus, nunc dicit, Ego in Patre, & Pater in me, quo apud Ioannē etiam poſtea ſignificauit naturæ vnitatem, idq; valde aptè. In omnibus enim creaturis nō poſ- *Opera Patris.*

ſunt inueniri duo, quorum vtrumque propriè loquendo, dicatur eſſe in alio,idq́ue ideo,quia non reperiuntur duo,quorum ſit vna, eademq́; numero natura. Quia verò vna eſt Patris & filij natura, & ſubſtantia, & Patris ſubſtantia tota eſt in filio, & filij viciſſim in Patre: ideo totus Pater in filio, & totus filius viciſſim ſubſiſtit in Patre.

Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus, &c. Quanquam diuina Chriſti virtute,eiusq́; efficacibus verbis retracti fuerint Iudæi ab eius lapidatione, tamẽ vt erant imperſuaſibiles, non penitus depoſuerunt animum perſequendi ipſum, ſed quemadmodum olim,ita & modo tentabant eum comprehendere:verum ipſe rurſum diuinam ſuam virtutem declarans exiuit è manibus eorum. Modus autem quo exiuit cum hic non explicetur,videtur fuiſſe ille qui deſcriptus eſt cap.8. quando ſcilicet reddidit ſe Iudæis inuiſibilem. Secedit autem in fines Iudeæ, cedens furori Iudæorum, & abſentia ſua mitigari faciens eorum morbum. Porrò trans Iordanem vadit in eum locum,vbi erat Ioannes olim baptizans in principio:non temerè hunc ſibi deligens locum,ſed quod ad literam quidem attinet,ob id,vt occaſione loci prouocarentur homines ad conferendum Ieſum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur præclara Ioannis de Ieſu teſtimonia in eo loco perhibita,quemadmodum occaſione loci eueniſſe mox Euangeliſta Ioannes commemorat. Locus autem quem Euangeliſta notare voluit,fuit Bethabara,vbi cap.1.dixit Baptiſtam trans Iordanem baptizaſſe, ac de Chriſto poſt ſe venturo præclara teſtificatum, eundemq́; ibi digito demonſtraſſe præſentem. Quoniam autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat: ideo hic dicit eum iterum abijſſe in eum locum.In hoc ergo loco deſerto commoratus eſt aliquandiu Dominus, veluti pertæſus ciuitatum impietatem. Et ecce plerique tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Chriſti quæ nuſquam eum latere permiſit,exciti venerunt ad eum,quibus ſolita ſuæ benignitatis officia impendit. Docebat enim vt habet Marcus, & languidos curauit, vt habet Matthæus. Cæterum quoniam miracula etiam hic operabatur, occaſione loci prouocati ſunt, qui conuenerant primum quidem ad comparandum Ieſum cum Ioanne quo ad miracula, vnde dixerunt:

Bethabara.

Ioannes quidem ſignum fecit nullum, cum ſcilicet iſte multa & magna faciat ſigna. Nam altera comparationis pars cauſa breuitatis eſt prætermiſſa. Quod autem ſignificare voluit eos dixiſſe Euangeliſta tale eſt:Si Ioanni credidimus, qui nullum fecit ſignũ,multò magis huic, qui tot tantaq́; operatus eſt ſigna, quibus dictorũ ſuorum fidem conciliat. Deinde verò etiam occaſione loci memores Ioannis de Ieſu teſtimoniorum,dixerunt:

Omnia,

Omnia, autem, *quæcunque dixit Ioannes de eo vera erant*, hoc eſt, multa quidem & præclara Ioannes de hoc teſtificatus eſt, & prædixit, quæ omnia vera fuiſſe cum ea diceret, iam res ipſa ſatis declarat. Itaque per hæc duo nempe conſiderationem excellentiæ Ieſu ſupra Ioannem, & recogitationem teſtimonium Ioannis do Ieſu: factum eſt vt multi illic crederent in eum.

Proponuntur parabolæ de oue, drachma, & filio perditis. Lucæ 15.

CAPVT XCIIII.

ERant autem appropinquantes ei Publicani & peccatores. vt audirent illum. Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam iſtam dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & ſi perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonaginta nouem in deſerto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens, & veniens domum conuocat amicos & vicinos dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, qui non indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, ſi perdiderit drachmam vnam, nónne accendit lucernam, & euertit domum, & quærit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis gaudium erit coràm Angelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiã agente. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adoleſcentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem ſubſtantiæ quæ me contingit. Et diuiſit illis ſubſtantiam. Et non poſt multos dies congregatis omnibus, adoleſcentior filius peregrè profectus eſt in regionem longinquam, & ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam viuendo luxurioſè. Et poſtquam omnia conſummaſſet, facta eſt fames valida in regione illa, & ipſe cœpit egere. Et abijt, & adhæſit vni ciuium regionis illius, & miſit illum in villam ſuam, vt paſceret porcos, & cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In ſe autem reuerſus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereo. Surgam, & ibo ad Patrem meum. & dicam ei: Pater peccaui in cælum, & coràm te, iam non ſum dignus vocari filius tuus: fac me ſicut vnum de mercenarijs tuis. Et ſurgens venit ad patrem ſuum. Cum autem adhuc longè eſſet, vidit illum pater ipſius, & miſericordia motus eſt, & accurrens cecidit ſuper collum eius, & oſculatus eſt eum. Dixítque ei filius: Pater, peccaui in cælum, & coràm te, iam non ſum dignus vocari filius tuus. A. 18. 7

Dixit autem pater ad ſeruos ſuos: Citò proferte ſtolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius, & adducite vitulum ſaginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus eſt. Et cœperunt epulari. Erat autem filius eius ſenior in agro: & cùm veniret, & appropinquaret domui, audiuit ſymphoniam & chorum, & vocauit vnum de ſeruis, & interrogauit quid hæc eſſent. Iſq́ue dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum ſaginatum, quia ſaluum illum recepit. Indignatus eſt autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egreſſus cœpit rogare illum. At ille reſpondens dixit patri ſuo: Ecce tot annis ſeruio tibi, & nunquam mandatum tuum præterini, & nunquam dediſti mihi hædum, vt cum amicis meis epularer: ſed poſtquàm filius tuus hic, qui deuorauit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus, venit, occidiſti illi vitulum ſaginatum. At ipſe ipſe dixit illi: Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit, perierat & inuentus eſt.

Erant autem appropinquantes ei Publicani, & peccatores, &c. Inter multos qui in fine capitis præcedentis dicti ſunt ab aliis Euangeliſtis conueniſſe ad Chriſtum, eodem loco etiam acceſſerũt ad eum Publicani, & peccatores, quales olim eodem loco cauſa doctrinæ & baptiſmi ad Ioannem confluxerant. Id videntes Scribæ & Phariſæi, qui nuſquam aberant à Domino, vbique & ſemper quærentes quod carperent, ſolito ſuo more contra Dominum nunc murmurabant, id in eo reprehendentes, quod ſummè fuerat, prędicandum: *Hic,* inquiunt, *peccatores recipit, & manducat cum illis.* Quod autem dicunt tale eſt: Hic qui nouam quandam ſanctimoniã profitetur, tamen non vitat malorum conſortia, ſed notos, & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeo non fugit eorum congreſſum, vt etiam cibum cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminentur boni. Itaque Dominus vt ſuum factum à Phariſæorum calumnia vindicaret, & illorum faſtuoſam ſanctitatem coargueret, tres parabolas propoſuit, diuerſis argumentis eodem tendentes: nimirum vt ex his quæ in quotidiana accidunt conſuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores ſint ad reſipiſcentiam inuitandi, quantáque benignitate recipiendi cum reſipiſcũt, & quantoperè ſit omnibus gaudendum de eorum reſipiſcentia & receptione: tantum abeſt vt quis obmurmurare debeat aut inuidere.

Et ait ad illos parabolam iſtam: Quis ex vobis homo qui, &c. Vt parabolæ iſtæ commodè tractentur, ſciendum quod in duabus his prioribus, quæ ſimilis ſunt generis, Dominus ex his quæ in rebus humanis quiſque erat facturus, & in quotidiana conſuetudine accidere ſolent, oſtendere voluit non eſſe mirandum ſi peccatores admit-

admitteret & reciperet. Sibi enim ad inſtar hominis,qui ex multis ouibus vnam perditã,aut mulieris, quæ ex multis drachmis vnam perditam diligenter requirit, & ob repertam vehementer gaudet, aliósque ad congaudendum ſibi prouocat, meritò ſummam eſſe curam vt perditum, & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electiſque coniungat, eóque cum Publicanis & peccatoribus lubenter congredi vt ad reſipiſcentiam eos prouocaret:ex qua & ſibi,& ſecum Angelis Dei ſingulare gaudium ſit prouenturũ:atque ob id Phariſæos & Scribas, qui illud iniquè ferebant declarare ſe diuerſam à Deo, atque ſanctis eius Angelis mentem habere,ac proinde prauam, & ſathanicam. Hic eſt parabolarum ſcopus à Domino intentus, quemadmodum patet ex applicatione ipſius, quanquam ea ab ipſo non niſi ex parte fiat, pro more enim ſuo relinquit noſtræ intelligentiæ. Quod autem dicitur in concluſione primæ parabolæ, *maius eſſe gaudium in cælo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſupra nonaginta nouem iuſtis, qui non indigent pœnitentia, &c.* Sic accipiatur Dominus locutus de iis, qui ſunt iuſti ſecundum eum modum, quo in ſcripturis aliqui dicuntur & ſunt iuſti, (vt magis eſt intelligendum quam de his, qui putabant ſe iuſtos nec indigere pœnitentia,quales erant Scribæ & Phariſæi) dicendum ipſum aſſerere tales non indigere pœnitentia : quia in ſtatu ſalutis conſtituti non egent ſtatus mutatione, quam includit nomen pœnitentiæ : nec tali egent pœnitentia, quali hi qui ex profeſſo ſunt peccatores. Maius autem gaudium dicit eſſe de vno pœnitente quam multis iuſtis ad eum modum, quo in hac eadem parabola dixit apud Matthæum hominem aliquem magis gaudere ſuper errabunda oue reperta, quam ſuper 99. quæ non errauerunt : videlicet quia maius actuale, & ſenſibile gaudium eſt de vnius pœnitentia, quam multorum innocentia : quomodo Pater aliquis magis gaudet de vnius filij reſtituta valetudine, quam de multorum filiorum, qui nunquam fuerunt in periculo integra ſanitate : etiamſi omnes filios ex æquo diligat, aut etiam ſanos magis diligat. Cogitandum enim Dominum in multis vulgariſſimè locutum, atque de diuinis ac ſpiritualibus rebus diſſeruiſſe tanquam de humanis.

Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit, &c. Eodem tendit hæc parabola, quo duæ præcedentes,ſed alio modo propoſita eſt,& alterius ab illis generis Superiores enim exempla ſunt, ab his quæ in quotidiana accidunt conſuetudine deſumpta, non ſine comparatione huiuſmodi exemplorum ad rem eam,ad quam declarandam aſſumuntur:hæc verò citra expreſſam aliquam comparationem, certi alicuius hominis factum proponit, veluti rem geſtam,ex qua relinquetur intelligendum allegoricè, quod ſigni-

ficandum erat ſecundum exigentiam rei, de qua agebatur. Cuius generis parabolas pleraſque habet Lucas, vt cap. 10. parabolam de homine, qui incidit in latrones, cap. 14. de homine qui fecit cœnam magnam, cap. 16. de diuite epulone: quales parabolæ magis ſunt ænigmata, & obſcuræ allegoriæ, quàm nudæ parabolæ. Vt autem hæc parabola, in qua ſub exemplo humano diuina, & ſpiritualia ſignificantur, commodè ad indicandam Domini intentionem tractetur: oportet imprimis eam ad literam tractare, veluti narrationem rei aliquádo geſtæ circa duos vnius Patris filios, ac tum indicare quæ ſint ſignificata à Domino huiuſmodi narratione, non diſquirendo ſingula anxiè: cum certum ſit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod aſſumitur, magis quam pro ſignificatione rei propter quam parabola proponitur. Dicit ergo:

Homo quidam habuit duos filios. Quorum adoleſcentior, qui ſcilicet per adoleſcentiam minus ſapiebat, nec vt accidere ſolet, ferebat ſubeſſe imperio patris etſi benigniſſimi, ſed libertatis auidus erat, dixit patri ſuo:

Pater, da mihi portionem ſubſtantiæ quæ me contingit, id eſt, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet: quaſi diceret, experiri cupio, quid ex ea lucri facere poſſim meo marte, perluſtrare volo regiones, vt ex multarum rerum vſu prudentiam mihi comparem. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recuſare noluit, tum quod rem iuſtam, aut certè non iniquam petere videbatur, tum quia non iudicauit expediens retinere inuitum. Itaque partitus eſt inter duos filios ſubſtantiam, vnicuique aſſignans ſuam portionem cum poteſtate vtendi vt vellet, non tamen ſine ſpe profectus. Ac maior quidem non ſeſe ſeparauit à domo paterna: ſed ſe, ſuáque omnia in eius poteſtate reliquit, habens cum illo omnia communia: nimirum prudentia ſua, quam per annos maiorem habuit, ſecum cogitans, hac ratione ſe ſibi, ſuiſque rebus melius conſulere. Minor verò intra dies paucos diuenditis omnibus, contracta præſente pecunia peregrè profectus eſt in regionem longè à patria diſſitam. Hic autem conſtitutus cum ſui iuris iam eſſet, & à Patre ſemotus, qui illum ad honeſta ſuis conſiliis poſſet prououocare: ex ſeſe vero per adoleſcentiam non ſaperet, & ad vitia, ac luxum non ſolum pronus eſſet, ſed etiam aliorum conſortio iuuenum inuitaretur, factum eſt, *vt breui tempore diſſipauerit omnem ſubſtantiam ſuam*, idque non infœlicibus negotiationibus, aut aliis infortuniis, ſed *viuendo luxurioſè*, hoc eſt, agendo cum meretricibus in omni luxu veſtium & conuiuiorum, vt adoleſcentibus, vtpote ad libidinem, & luxum pronis, vſuuenire ſolet. *Poſtquam autem omnia conſummaſſet*, id eſt, conſumpſiſſet, *orta eſt fames ingens in regione illa*, in qua iuuenis peregrinabatur, vnde etiam ipſe

amicus

amicis iam ſimul,& re deſtitutus *cœpit egere,* adeo, vt præ inopia, gladio, vt dici ſolet, acerbiſſimo, is cui olim graue erat ſubeſſe clementiſſimo patri, coactus ſit ſeſe tradere in ſeruitutem ciui peregrino & barbaro, qui illum non ciuili alicui labori, & ſeruitio applicuit, quod fortè nullum artificium quale in ciuitatibus exerceri ſolet, didiciſſet; ſed è ciuitate miſit *illum in villam ſuã*, hoc eſt, in agrum ſuum ídque non vt paſceret oues, aut boues, ſed *vt paſceret porcos*, quos paſcere dedecoroſiſſimum eſt officium apud omnes homines, ſed maximè apud Iudæos abominantes carnem ſuillam. Cúmque liberali genere natus in tam fœdam ſeruitutem ſe demiſiſſet ventris gratia, non eſt tamen vel hac ratione aſſecutus, quod quærebat. *Cupiebat enim implere ventrem ſuum* non ſolum frumento, nec tantum ipſis leguminibus, quibus pauperes in magna egeſtate veſci ſolent, ſed etiam *ſiliquis*, hoc eſt, folliculis ipſis, quibus legumina includuntur, *quas porci manducabant*, & tamen nec has quiſquam illi dabat ad ſaturitatem. Et hactenus quidem parabola proponit filij iunioris inſipientiam, & quæ eam ſecuta eſt miſeriam; deinde verò proponit eiuſdem ex miſeria natam ſeriam pœnitentiam, Patriſque erga eum ſummam benignitatem. *In ſe*, inquit, *reuerſus*, hoc eſt iam tandem per ſummam inopiam & miſeriam ad ſui conſiderationem conuerſus, qui prius per illecebras huius mũdi veluti mente captus erat, & extra ſe raptus, nihil eorum quæ ad ſuam ſalutem ſpectabant conſiderans, dixit; *Quanti*, id eſt, quam multi non ſolum vernaculi ſerui, ſed etiam mercenarij, qui mercede conducti ſuam operam aliis locant *in domo Patris mei abundant*, non dico ſiliquis, quas ego deſidero, ſed *panibus*, ego autem tam diuitis Patris filius longè ſum infra illorum fœlicitatem *cum fame hic peream*. Atque hic quidem primus erat ad ſalutem gradus reminiſci vnde deciderat, & quo reciderat. Reſtabat vt ne animum planè deiiceret, & deſperans ſibi necem inferret, aut fame pœnitus enecari ſineret. Itaque ex conſideratione clementiæ paternæ ſpem bonam concipiens, ſic apud ſe propoſuit, & conſultauit; *Surgam* depoſito mœrore qui me in terram proſtratum detinet, *& ibo* confidenter *ad Patrem meum*, non quod habeam aliquid, quo me purgem, aut quod ſtultitiæ meæ prætexam, ſed vnam ſpem habens in paterna eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem vt in priſtinum locum me recipiat, ſed vt ſaltem, inter ſuos mercenarios habeat. Dicam ergo ei; *Pater* (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouens) *peccaui in cælum & coram te*, id eſt, & Deum offendi, & te *iam non ſum dignus* qui vocer filius tuus, proinde illud tantum peto, vt miſertus mei me habeas eo loco, quo vnum quemlibet è mercenariis tuis. Itaque ſurgens venit ad Patrem ſuum. Cum autem necdum perueniſſet ad ædes paternas, & adhuc longè eſſet

vidit

vidit illum Pater ipſius, vt eſt oculata pietas, nec tamen iuſta irâ permotus refugit ab eo, ac ſeſe illi ſubtraxit, ſed mox ad aſpectũ miſeriæ eius quam præ ſe ferebat nuditate, macie, vultúſq; triſtitia, *miſericordia motus eſt*, iuſtam iram flectens ad miſericordiam. Nec miſericordia ſimplici motus eſt, ſed tanta, vt non expectato filij aduentu, ipſe non tantum procederet obuiam venienti, ſed etiã accurreret, ac pietate natiua victus, necdum auditis filij precibus irrueret in collum eius, ipſumq; oſcularetur, non abhorrẽs eius ſordes contingere; ſed omnium iniuriarum immemor filio ſeipſum damnante ipſe abſoluit; cúmque ſeipſum filius abdicaret, ipſe Pater reſtituit in priſtinam dignitatẽ. Verſus enim ad famulos ait; *Cito proferte ſtolam primam & induite illum.* Eſt autem ſtola
Stola. veſtis genus ad talos vſque demiſſæ, quæ non ſeruis, aut mercenariis conuenit, ſed filiis. Græcis additur articulus, duplex, qui ſic explicari poteſt; ſtolam illam primam, aut illam ſtolam, illam inquam primam; vt intelligamus non de qualibet ſtola dictum, ſed certa quapiam. Quod autem dicitur primam, quidam putant poſitum pro præcipuam, ſed rectius intelligitur ſignificare priſtinã; vt intelligamus filium exutum ſtola, qua in domo Patris indui ſolebat, cum abiret à Patre, atque eandem à Patre aſſeruatam iuſſam afferri. Iubet autẽ & annulo manus ornari, & pedes nudos calceamentis; quin & præ nimio gaudio iubet è ſtabulo vitulum adduci, non quemuis, ſed vitulum ſaginatum, aut vt item hic eſt Græcè cũ duplici articulo τὸν μόσχον, τὸν σιτευτὸν, id eſt, illum vitulum, illum inquam ſaginatum, vt certum & inſignem vitulum accipiamus deſignari; eoque mactato omnes domeſticos ſuos ad cõgaudendum, ſibi prouocat; quemadmodum in præcedentibus parabolis fecit qui perditam ouem inuenit, & mulier quę reperit perditam drachmam, vnde & ipſe dicit de filio; *perierat & inuẽtus eſt*, id eſt, ſicut mortuus erat mihi, & mihi reuixit. Et hactenus quidem de filij prodigi reſipiſcentia, & patris erga eum clementia. Sequitur tertio loco de filij ſenioris indignatione, & Patris rurſum etiam erga hunc non minus admiranda benignitate.

Erat autem, inquit, *Filius eius ſenior in agro*, non quidem porcos paſcens, ſed terræ colendæ intentus, aut proſpiciens quid agerent mercenarij & ſerui. Et cum ex agro reuerſus appropinquaret domui paternæ audiuit *ſymphoniam*, id eſt, concentum muſicum lætantium conuiuarum, & *chorum*, id eſt, multitudinem concinentium, & cum intellexiſſet cauſam nouæ & inſolitæ lætitiæ, & præ omnibus magis ſe cõmuni gaudio adiungere debuiſſet ſeruis cõgratulantibus fœlicitati fratris, *ipſe indignatus noluit intrare.* Quod cum reſciſſet Pater cupiens etiam hunc communis lætitiæ participem eſſe, non neglexit indignabundum, ſed ingreſſus ad illum cœpit non vt iuſtè poterat, increpare illum de iniuſta, & impia indi-

indignatione, ſed rogare illum blandè, vt omiſſo ſtomacho iungeret ſe communi conuiuio, paternam ſuam clementiam etiam in hunc mirè oſtendens. Ille verò nec tanta optimi Patris comitate miteſcit, ſed & cum Patre arroganter expoſtulat, & fratrem impiè accuſat, dicens; *Ecce tot annis ſeruio tibi: & nunquam mandatum tuum præterivi, & nunquam dediſti mihi vel hædum* vnde cum amicis meis iucundè epularer. Sed *poſtquam filius tuus* (neq; enim præ indignatione dicere voluit frater meus) hic, qui decoxit cum ſcortis ſubſtantiam ſuam (aut vt habent Græci tuam, quod eſt odioſius) *venit, occidiſti illi*, quod habuiſti pretioſiſſimum, & delicatiſſimum, nempe vitulum illum ſaginatum. His auditis Pater impia expoſtulatione non eſt commotus ad iram, nec, ne magis eum exaſperaret ſuperbam & falſam eius obmurmurationem redarguit; ſed his prætermiſſis ſtudet blandis verbis indignantis animum placare, ac veluti ſatisfacere expoſtulanti filio, ſuggerēs illi quid eſſet in hoc negotio, officij ipſius. *Fili*, inquit, *tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt*, q.d. Non eſt quod quæraris, quaſi minus tibi faciam, aut fecerim quàm fratri tuo, tu enim particeps ſemper fuiſti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in tua ſunt poteſtate, tibique ſunt communia. Quod verò ad id attinet, quod in fratre tuo iam à me geſtum eſt *epulari, & gaudere te* non indignari, & inuidere oportebat, idque non ſolum quo Patris gaudium tua congratulatione augeres, ſed etiam quia hic ob quē gaudemus, *frater tuus eſt, qui cum nobis fuerit mortuus, iam reuixit, cum perditus nobis fuerit, iam inuentus eſt.* Hactenus literalis ipſius exempli tractatio, quam ideo longius proſecuti ſumus, vt imagine à Domino tam accurata delineata probè inſpecta, & cognita, melius ſolidam rerum myſticè ſignificatarum intelligentiam aſſequamur. Itaque vt in genere parabolæ ſcopum oſtendamus, docere hac Dominus voluit inexplicabilem eſſe Dei erga peccatores reuertentes miſericordiam atque clementiam, adeo vt ea homines alios etiam iuſtos, aut iuſtitiæ nomine ſibi placentes, licet horum fratres, qui præcipuè hinc gaudere deberent, offendat. Atque ita tacitè arrogans Phariſæorū ſupercilium perſtrinxit, qui fratrem illum maiorem, de fœlicitate minoris dolentem tum referebant, damnantes quod in ipſo Saluatore, Dei clementia in præſenti congreſſu cum Publicanis, & peccatoribus tam præclarè ſeſe exereret. Vt autem ad ſingularum partium tractationem deſcendamus, per adoleſcentiorem filium peccatores deſignātur, propterea quod adoleſcentia ad vitium prona ſit, quodque iuuenilis cuiuſdam ſtultitiæ, & inſtabilitatis ſit, deſerto optimo Patre Deo vitiorum ſeruituti ſeſe addicere. Quod autem Pater ad petitionem filij minoris, diuiſerit filiis ſubſtantiam, ſignificat, Deum vnicuique homini dediſſe liberū arbitrium, vt viueret vnuſquiſq;

Parabolæ ſcopus generalis.

Applicatio particularis.

non

non ex neceſſitate imperantis Dei, ſed ex ſua voluntate. Liberum enim arbitrium eſt velut portio ſubſtantiæ, quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris diſtamus animantibus, deditque illud nobis Deus velut qualdã facultates, quibus nutriri, ac diteſcere poſſemus.] Nec iam hic quærendum quomodo filius iunior dicatur petiſſe portionem ſubſtantiæ, cum omnes ex natiuitate habeamus liberi arbitrij poteſtatẽ. Nõ enim ſingula ſunt nimis curioſè perſequenda, cum non omnia ſic poſſint inueniri in re ſignificata, quemadmodum in exẽplo. Satis ergo eſt hoc intelligere ſignificatum, quod quemadmodũ Pater parabolicus noluit filium inuitũ retinere, ſibiq; ſeruire; ita & Deus omnes nos reliquit in manu proprij conſilij poteſtatem faciẽs viuendi vt volumus.] Poteſt autem ſubſtantiæ diuiſio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuerſis diuerſa Deus diſtribuit. Quod autem iunior accepta ſua ſubſtantia peregrè profectus eſt in regionem longinquã; ſignificat peccatorem non ferentẽ mite iugũ Domini, iuuenili quadam ſtultitia, & inconſideratione elongare ſe à Deo, non locorum ſpatiis, ſed affectu, iuxta illud Pſalmiſtæ. Ecce qui elongant ſe à te, peribunt. Quod filius à Patre ſeparatus, & in regione longinqua degens diſſipauit ſubſtantiam ſuam viuendo luxurioſè: ſignificat peccatorẽ à Deo elongatũ, ac his coniunctum qui longè ſunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires ac cætera Dei dona inutiliter expendere, eiſq; abuti, ac perdita, carnaliq; vita corrũpere. Quod poſt omnia conſumpta facta eſt fames non ſimplex, ſed valida in illa regione, ac ob id cœpit egere: ſignificat quod bonis vniuerſis naturæ ſimul & gratiæ aut conſumptis, aut corruptis, intellectu ſcilicet per peccata obſcurato & voluntate effecta infirma ad bonũ, & multũ inclinata ad malum, tum demum peccator inter malos viuẽs incidit in ſummã inopiã panis ſpiritualis, nempe verbi diuini, & virtutum, quibus mens & nutritur, & confirmatur. Quod inopia cogente iunior filius abiẽs adhæſit vni ciuiũ, aut vt legit D. Hieronymus; vni de principibus regionis illius: ſignificat peccatorem ſuis conſumptis in ſumma inopia conſtitutũ magis magiſq; elongari à Deo, ac iam perfectè, ac totaliter ſubiici dæmoni, atq; in eius venire poteſtatẽ, qui ciuis eſt, & princeps regionis peccati. Hic itaque illum in ſuã receptum poteſtatem veluti in villam ſuam mittit ad paſcendum porcos: ſiue quia illum iã impellit, vt ſe totum prodigioſis immergat vitiis, & ab vrbanis luxibus degeneret ad brutales, ac tota ſua impia vita paſcat impuros dæmones, quorum cibus eſt ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuerſa vitia: ſiue quia eum ita proficere facit in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux & magiſter. Quod autẽ porcorum paſtor in regione famis cupiebat ſaturare ventrem ſuum de porcorum ſiliquis, nec dabatur: ſignificat peccatorem huiuſmodi

iuſmodi ſemper quidem deſiderare vt carnalem appetitũ ſatiet his rebus, quibus dæmones, & impij homines paſcuntur, & delectantur; nunquã tamen eam ſatietatem aſſequi, quod nihil rerũ huius mundi mentem hominis ſaturare queat, quódque diabolus, vt indicat D. Hier. cum aliquem ſua arte deceperit, propriumq; iugum ei impoſuerit, accendat quidem in eo deſiderium vanorum delectabilium, priuet tamen eum concupitis. Cum enim iam perfectè hominẽ poſſidẽt dæmones, inuident ei ſatietatem appetitus, quam tamen ſuppeditabant, priuſquam illum ſibi plenè ſubieciſſent. Vt autem prædictis Dominus inſinuauit peccatoris miſeriam & vilitatem: ita ſequentibus indicat quomodo multis extrema calamitas, & peccatorum magnitudo reſipiſcentiæ eſt occaſio, ac qualis debeat eſſe peccatoris reſipiſcentis pœnitentia. Quod ergo in ſe reuerſus filius prodigus dixit. Quanti mercenarij, &c. ſignificat peccatores eos, qui de numero ſunt filiorum Dei, hoc eſt, electorum, cum in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum faſtidium, & propriæ tum miſeriæ, tum vilitatis cõſiderationem ad ſeſe redire, ac ſecum cum cordis maximo gemitu deplorando, comparare ſtatum virtutis, vnde exciderunt, & ſtatũ peccati, in quẽ ſuo vitio ſunt prolapſi. Cæterũ per mercenarios, cum quorum fœlicitate filius prodigus ſuam comparat infœlicitatem: intelligi primò rectè poſſunt hi qui ſola ſpe bonorũ temporaliũ à vitiis abſtinent, & Deo ſeruiunt, qui longè meliore ſunt conditione, quam hi qui præcipites ſe dant in vitia. Quoniam enim ſeſe ſeruant in familia Patris cæleſtis, ideo abundant panibus, hoc eſt, multis bonis à Deo fruuntur etiam ſecundum animam nutriti pabulo verbi diuini. Secundò imperfecti quique, qui in ſeruitio diuino ſpectant ferè beatitudinis æternæ conſecutionem, & nondum perfectum filiorum affectum induerunt; ita vt ſolo amore Dei Patris, virtutibus inſiſtant. Quod autem filius prodigus poſt comparationem ſuæ infœlicitatis cum fœlicitate mercenariorum dixerit: Surgam, & ibo, &c. ſignificat peccatorem poſt conſiderationem ſuæ conditionis ſecundo loco ex conſideratione diuinæ clementiæ concipere ſpem miſericordiæ impetrãdæ, ac ob id proponere apud ſe cum omni humilitate, ac ſimplici confeſſione peccatorum, Dei implorare, & quærere miſericordiã; ſic tamen vt non audeat petere reſtitutionem in priſtinum ſtatum, ac priora dona, ſed tantum vt intra eius familiam recipiatur. Primum ergo proponit ſe ſurrecturum è vitiorum ſordibus, in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorum ſtatu, iturum affectu ad eum, quem nouit eſſe patrem ſuum, tum etiam paternam clementiam paterna compellatione imploraturum dicendo: Pater peccaui in cælum, &c. quia ſcilicet in conſpectu cæli non veritus ſum tam grauia cõmittere crimina, & inſuper coram te peccaui,

qui

qui etſi nobis ſit inuiſibilis, omnia tamen vides, quæcunque vbiuis aguntur locorum. Sancto huiuſmodi propoſito facto, tertio loco neceſſe eſt, vt quod propoſuit exequatur, quod ſignificatur cum ſequitur: Et ſurgens venit ad Patrem ſuum. Porro vt tribus iſtis gradibus eleganter perſcriptus eſt verè pœnitētiæ modus: ita ſequentibus pulchrè delineatur ſumma, & inopinabilis Dei erga peccatores benignitas. Quod ergo dicitur, cum adhuc lōgè eſſet, vidit eum Pater ipſius, &c. Significat Deum ſua gratia præuenire peccatorem, iuxta illud, Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua, &, dixi confitebor, &c. Amplexus enim cum oſculo ipſam gratiam reconciliantem ſignificat, quæ his ſignis eſt deſcripta, ad ſignificandum magnitudinem affectus, & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Quod autem ſubiicitur filius nihilominus dixiſſe quod propoſuerat; ſignificat peccatorem verè pœnitentem, etſi ſentiat in ſe diuinæ benignitatis conſolationem, non tamen ceſſare ab humili ſuorum peccatorū. & ſuæ indignitatis confeſſione. Quod tamen non dicitur addidiſſe, quod etiam dicere propoſuerat:

Fac me ſicut vnum de mercenarÿs tuis: Significare poteſt peccatorem cum in ſe ſentire cœperit diuinam conſolationem veluti abſorptum à paterna benignitate, ſe totum proiicere in Patris gratiam, nihilque petere, ſed tantum confiteri ſuum peccatum, & indignitatem. Quod autem poſt hæc Pater iuſſerit filium indui prima ſtola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari: ſimpliciter rectè accipitur tantùm ſignificare, quod Deus adeo delectatur humili peccatoris confeſſione, vt quia homo ſeſe indignum reputat, ipſe ei priſtinam gratiam & dignitatem reſtituat. Nam & Ezech. 16. His tropis ſignificat Dominus loquens ad Ieruſalem, qualiter eam multis modis decorauerit dicens; Veſtiui te diſcoloribus, & calceaui te hiacintho, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus, &c. Iam verò ſi quæratur quomodo dicatur filius ſenior indignatus, cum perſonam gerat iuſtorum: dicendum eſt primum quidem quod ea, quæ hic dicuntur de filio ſeniore gerente iuſtorum perſonam, dicta ſunt à Domino ad notandum ipſos Phariſæos, & Scribas, qui iuſti volebant haberi, quibus Dominus per factum filij, ſenioris, quod nemo non culpandū fateretur inſinuare voluit, quam iniquè, & impiè ipſi tanquam iuſti indignarentur Publicanos & peccatores recipi à Chriſto. Poſtremum cum Hieronymo & Caïetano etiam rectè intelligitur ſignificatum iniuſtis quibuſdam adhuc ſcilicet imperfectioribus, ex conſideratione immenſæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, naſci aliquid inuidiæ, & obmurmurationis: at Deum tamen & pro horum ſalute viciſſim eſſe ſollicitum, ac per internas ſuas inſpirationes corrigere oborientes animo huiuſmodi cogitationes, ac redu-

reducere ad ſaniores cogitationes, Quæ pro myſtica tractatione eorum quæ de filio ſeniore dicuntur ſufficiunt, vt non ſit neceſſe magis particulatim perſequi ſingula.

Parabola de villico iniquo. Luc.16.

CAPVT XCV.

Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum & hic diffamatus eſt apud illum, quaſi diſſipaſſet bona ipſius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ, iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra ſe: Quid faciam, quia Dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubeſco. Scio quid faciam, vt cum amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos ſuas. Conuocatis itaque ſingulis debitoribus domini ſui, dicebat primo: Quantum debes Domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitq́ illi: Accipe cautionem tuam, & ſede, cito ſcribe quinquaginta: Deinde alij dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. At ille: Accipe litteras tuas, & ſcribe octoginta. Et laudauit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter feciſſet, quia filij huius ſeculi prudentiores filijs lucis in generatione ſua ſunt. Et ego vobis dico, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori fidelis eſt, & qui in modico iniquus eſt, & in maiori iniquus eſt. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis, quod verum eſt, quis credet vobis? Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, quod veſtrum eſt quis dabit vobis? Nemo ſeruus poteſt duobus dominis ſeruire. A.6.42.
Aut enim vnum odiet, & alterum diliget. Aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Phariſæi qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus. Deus autem nouit corda veſtra, quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum. A.11.47.
Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & A.5.39.
omnis in illud vim facit. Facilius eſt autem cœlum & terram præterire, quam de lege vnum apicem cadere.

Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues, &c. Poſtquam tribus parabolis præcedentibus Dominus confutauit calumniam Phariſæorum, & obmurmurationem: quartam iam adiecit de diſpenſatore iniquo, ad redarguendam præſentium Phariſæorum auaritiam. Nam horum gratia, & occaſione hanc etiam parabolam eſſe dictam, patet ſatis ex ſequentibus, cum dicuntur hæc omnia auari Phariſæi audiuiſſe, & ob id Dominum deriſiſſe. Cum autem ſuperiores tres parabolas dixerit ad Phariſæos: nunc

ad diſcipulos ſermonem conuertit, quamuis Phariſæorum notare volens auaritiam. Sciebat enim huius doctrinæ non eſſe capaces nec eam approbaturos Phariſæos: vnde diſcipulos ſuos alloquitur, volens illos à morbo illo Phariſaico curare & præſeruare, cuius notandi, & de eo diſſerendi occaſionem præbuerunt Phariſæi ſua præſentia, & obmurmuratione. Porro priuſquam parabolæ huius ſcopus, & myſticus ſenſus explicetur, primum notandum circa litteram quod pro villicus Græcis dictio eſt Latinis auribus non inſolens οἰκόνομος, œconomus, id eſt, diſpenſator. Deinde cum dicitur centum cados olei, pro cados, Græcè eſt batos: Batum tamen & cadum ſiue metretam pro eadem menſura accepiſſe Diuum Hieronymum patet ex lib. 14. comment. in Ezech. cap. 45 Decima, inquit, pars cori in ſpeciebus liquidis vocatur batus ſiue cadus, non ergo mirum quod hic pro batos legamus cados. Batus autem menſura erat liquidorum, æqualis Ephi menſuræ aridorum, quarum vtraque decima fuit pars cori. Vnde conſtat villicum iſtum iniquitatis plus remiſiſſe ei qui centum coros debebat, quam ei, qui centum batos, quamuis huic remiſerit 50. illi vero tantum 20. Sed de menſuris hæc pro præſenti loco ſufficiunt. Cæterùm quod diſpenſator iſte dicitur dixiſſe, Accipe cautionem tuam vel litteras tuas, & ſcribe hoc, vel illud: ſic videtur intelligendum, vt ipſe tradiderit eis in manus eorum ſyngrapham obligatoriam olim ab eis ſcriptam, eaque rupta, aliam iuſſerit ab eis ſcribi, in qua tantum faterentur ſe debere 50. vel 80. Quod autem ſequitur. Et laudauit Dominus, &c. quidam putant non verba eſſe Chriſti, ſed Euangeliſtę interrumpentis Chriſti ſermonẽ: verùm magis apparet hæc adhuc eſſe verba Saluatoris, eo quod ſtatim ſequatur ab eo dictum, Et ego dico vobis, &c. Itaque magis intelligendum Saluatorem, quod ſic propoſito ſuo conueniret, fingere Dominũ illius diſpenſatoris veluti liberalem, delectatum ingenio illius, laudaſſeq́; eum, non quod fraudem commiſiſſet, ſed quod prudenter egiſſet, ſibi proſpiciens in futurũ: quemadmodum cum audimus ab aliquo patratum facinus, ſed ingenioſe, etſi damnemus factum, laudamus tamen ingenium, dolemusq́; eum, aut alios non in aliis rebus melioribus tale ingenium exercere, quod & hic Saluator quaſi ægrè ferens ſubiicit, quia filij huius ſeculi prudentiores filiis lucis in generatione ſua ſunt. Vbi illud in generatione ſua perinde eſt ac ſi, vt apertius verti poſſet diceretur, in genere ſuo, hoc eſt eo modo, quo tales dicuntur eſſe prudentes, nõ autem abſolutè Senſus ergo eſt quod filij huius ſeculi ſuo modo prudẽtiores ſunt & callidores ad proſpiciendũ ſibi de iis, quæ ad præſens ſeculum pertinent, quã filij lucis, ad curandum ea, quæ ad vitam illam pertinent, quam ipſi ſpectant. Filij autẽ huius ſeculi, vel filij lucis, phraſes ſunt Hebraicæ, quibus ſigni-

Batus.
Cadus.
Metreta.

ficantur

ficantur homines adiecti huic ſeculo, & qui iam lucem Euangelicam amplexi ſunt. His præmiſſis, vt ad myſticam huius parabolæ tractationem & explicationem intentionis Domini deueniamus: id primo certum eſt, quod villicus iſte iniquitatis, qui à Domino nobis ad imitandum proponitur, non quo-ad omnia, quæ de ipſo narrantur imitandus proponitur. Nõ enim aut Domino noſtro facienda eſt aliqua fraus, aut de ipſa fraude, & alienis eleemoſynę erogandæ, neque eos, à quibus recipi volumus in æterna tabernacula tanquam debitores Domini noſtri, fas eſt intelligere, cũ iuſti & ſancti potiſſimum ſignificentur hoc loco, qui eos introducant in æterna tabernacula, à quibus neceſſitates eorũ in præſenti vita ſunt ſubleuatæ. Proinde in hac maximè parabola, ſumma dũtaxat ſpectãda eſt, nec ſingula ſic ſunt perſequẽda, vt in quibuſlibet partibus ſimilitudinẽ propriã quæramus, & ſingula villici nobis accõmodemus. Quę autẽ ſit huius parabolæ ſumma, ex his quę Dominus parabolæ ſubiecit ſatis licet colligere cũ explicãs quorſum hæc dicta ſit, adiicit: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos, &c.* Quanquã hic nõ cũcta explicet in parabola ſpectãda, ſed tantũ, id quod eſt præcipuũ, reliqua noſtræ intelligentię relinquẽs. Summa ergo parabolę in tribus cõſiſtit: Primũ, vt intelligamus nos omnes bonorũ corporaliũ nõ eſſe Dominos, ſed tantũ diſpenſatores, ac ob id exactã à nobis rationẽ poſcendam aliquando, vt ſumma cũ ſolicitudine curandũ nobis ſit, qua illa ad volũtatẽ Domini diſpenſemus. Secundò ad hoc tẽdit parabola, idq; præcipuè, vt ſicut diſpẽſator ille cũ intelligeret ſe ſua priuandũ diſpenſatione, ſolicitus fuit, vt futuræ vitæ proſpiceret, nec aliud præſentius reperit, quam vt bonis Domini ſui in ſuũ commodũ vtens quãdiu poſſet parabet ſibi amicos ex bonis Domini ſui, qui ipſum ſuo munere deſtitutũ, alerent: ita & nos cogitemus aliquãdo nos à temporaliũ horũ bonorũ diſpẽſatione amouẽdos, ac ob id ſoliciti ſimus qua ratione nobis in æterna vita, vbi nõ erit horũ in manu noſtra diſpẽſatio, proſpiciamus: ſciamusq; illã demũ proſpiciendi nobis rationẽ eſſe cõmodiſſimã, ſi ex acceptis diuinitus facultatibus benefaciamus liberaliter pauperibus, per quos in æterna ſimus recipiẽdi tabernacula, cũ defuncti fuerimus diſpenſationis noſtrę officio. Tertio ad hoc tendit parabola, vt intelligamus, quod ſi Dominus iniqui diſpenſatoris paſſus diſpendia laudat diſpenſatoris prudentiam, quod aduerſus Dominum quidem fraudulenter, ſed pro ſe prudenter egerit: multò magis à Domino noſtro, qui & ditiſſimus eſt, & nullum damnum poteſt ſuſtinere, & cuius præceptum eſt vt pauperibus benefaciamus, laudandi ſumus, ſi bonis eius noſtræ diſpenſationi commiſſis ab ipſo, ita in noſtrum commodum vtamur, vt per ea nobis paremus locum in æternis manſionibus. His tribus in parabola obſeruatis, cætera relinquenda

Parabolæ huius ſumma.

ſunt tanquam pro exempli commoda narratione tantum dicta, præcipuè cum parabola hæc ex earum ſit genere in quibus comparatio ſumitur ex diſſimilitudine.

Mammona iniquitatis. *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona, &c.* Mammona iniquitatis Hebraica phraſi poſitum eſt pro Mammona iniquo, quemadmodum ſupra villicus iniquitatis pro villico iniquo Porro Mammona non Hebræa, ſed Syriaca vox teſte Hieronymo, diuitias ſignificat, vt circa Matth. cap. 6. dictum eſt. Ratio autem quare Dominus non ſimpliciter dixerit de Mammona, ſed de Mammona iniquo eſt propter ſimilitudinem maiorem indicandam inter nos, & iniquum villicum quem imitandum propoſuit: vt ſcilicet ſicut ille de iniquis diuitiis ſibi parauit amicos, & nos de iniquo Mammona faciamus. Deinde & ob id vocauit iniquas diuitias, quia ab iniquitate deſcendunt, & parantur, ſi non alia, ſaltem ea, qua nimio ſtudio, & diligentia congregantur, aut qua illicitè ſeruantur, non erogando eas pauperibus quemadmodum oportebat; quandoque vero, & frequenter ea iniquitate, qua non ſatis iuſtis modis ab aliis acceptas ſibi vſurpat, & appropiat aliquis, vel certè propterea dicuntur iniuſtæ, quia ſunt materia omnis iniuſtitiæ & iniquitatis. Cæterum amici, quos de Mammona iniquitatis Dominus nos vult parare, vt nos recipiant in æterna tabernacula cum defecerimus, hoc eſt, cum ex hoc mundo, emigrare cogemur, ſunt potiſſimum ſancti, & fideles pauperes; eique maximè, qui omnia ſua propter Dominum reliquerunt aut perdiderunt, pleni diuitiis ſpiritualibus, quales erant illi in Ieruſalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in Epiſt. ad Corinth. Paulus, quas ipſe per ſeſe in Ieruſalem detulit, Dicuntur autem illi recepturi ſuos benefactores in cœlum ſimpliciter quidem, quia propter illos Chriſtus eorum benefactores recepturus eſt, qui ſibi imputat factum, quod illis impenditur iuxta illud: Quod vni ex minimis, &c. Subtiliori vero ratione tum quia ſimul regnabunt cum Chriſto, & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde ſimul etiam cum eo recipient benefactores ſuos in cœlum, tum quia illis communicant ſua merita, & diuitias ſpirituales, qui ipſis ſua temporalia impartiuntur, *2. Cor. 8.* iuxta illud Pauli: In præſenti tempore veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, &c.

Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori fidelis eſt, &c. Quo magis ad benignè diſpenſanda præſentia bona prouocaret Dominus, alterum etiam ex occaſione eiuſdem parabolę ſubiicit documentum, de pœna ſcilicet mali diſpēſatoris temporaliū facultatū, quam duplicem fere inſinuat, nempe quia talis & in præſenti tēpore indignus apud Deum habebitur, cui veriores diuitię quia ſcilicet non ſunt veræ diuitię (eſt enim etiam hæc vna ratio cur diuitias vocet iniquas)

iniquas) committantur diſpenſandæ, & in futuro ſeculo ſua apud Deum carebit mercede. Primum neq; horum oſtenſurus præmittit duas prouerbiales, & à vulgo deſumptas ſententias generales. Qui fidelis eſt, inquit, in minimo, &, ideſt, etiam in maiori, aut magno, (vt habent Græca) eſt fidelis. *& qui in modico* (aut vt eſt Græcè in minimo) iniquus eſt, & in maiori iniquus eſt: quibus vulgaribus ſententiis ſignificatur, quid in plurimũ eueniat, quódque homines ex minoribus factis maiorum coniectutam facere ſoleant. Ex his ergo infert Dominus, quod ſuo ſeruit propoſito:

Si ergo in iniquo Mammona. Re ſcilicet minima, ſi ad ſpiritualia bona fiat comparatio, *non fuiſtis fideles*, diſpenſando ea ſecundum volũtatem Domini veſtri: *quod verum eſt, quis credet vobis*, hoc eſt ſpirituales diuitias, quæ ſolę vera ſunt bona. Deus nequaquã committet vobis diſpenſandas. Diſcipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos ſignificat indignos eſſe, & ineptos, quibus Euãgelium Dei aliis prædicandum committatur, aut alia dona ſpiritualia dentur in ædicationem & vtilitatem aliorum. Opponit autem id quod verum eſt iniquo Mammonæ, ſignificãs diuitias terrenas nõ verè eſſe diuitias, ſed fallaces, vt quæ verè diuites & beatos homines nõ reddant, nec hoc pręſtare poſſint, quod pollicentur. Poſt pœnam autem infidelis diſpenſatoris, quæ ad præſens pertinet ſeculum, ſubiungit & de ea, quæ ad futurũ pertinet, rurſumq; vtitur vulgari ſententia. Vulgo enim dici ſolet, eum qui in alienis rebus eſt infidelis, dignum eſſe cui etiam non dentur, quæ ipſius ſunt. Vnde id ſuo accommodans propoſito dicit:

Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, quod veſtrum eſt quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quod eas pleno iure non poſſideamus, cum minimo momento, vel ipſe nobis, vel nos illis eripiamur, quódque eas Deus hominibus concedat non tanquam eorum propria bona, ſed tanquam ea, quæ per eos vult diſpenſari. Id quod noſtrum eſt vocat cœleſtia, & æterna dona, quia ad eorum poſſeſſionem creati omnes ſumus, conueniúntque nobis ſecundum id quod potiſſimum ſumus, nempe rationales, ac ſola hæc cum obtenta ſunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis poſſunt. Itaque ſignificat eos, qui modo in alienis opibus diſpenſandis non fuerint fideles, ſed ſubtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum viciſſim ſubtracturum illis propria ipſorum bona, id eſt, præter illa cœleſtia generaliter etiam & ea bona ſpiritualia, quæ in præſenti vita à Deo hominibus conferuntur. Pergit autem Dominus poſt hæc dehortari ab auaritiæ, & pecuniæ ſtudio, ac rurſum vulgares aſſumens ſententias accommodat eas ſuo propoſito. Nemo, inquit, ſeruus poteſt duobus Dominis ſeruire, &c. Hæc autem tractata ſunt in cap. Concor. 4 circa cap. Matth. 6.

Audiebant autem omnia hæc Phariſæi, qui erant auari, &c. Apud Græcos additur coniunctio, &, ante Phariſæi: audiebant autẽ omnia hæc & Phariſæi, vt ſit ſenſus: Quanquam dixerim Dominum hæc dixiſſe ad ſuos diſcipulos, tamen etiam Phariſæi audiebant hæc omnia, qui cum eſſent auari, id eſt, pecuniarum amatores (Græcè enim eſt φιλάργυροι) & ob id huius doctrinæ non eſſent capaces, deridebant Dominum huiuſmodi docentem, aut, vt eſt efficacius apud Græcos, ἐξεμυκτήριζον, id eſt, ſubſannabant eum, aut naſo ſuſpendebant eum. Deridebant autẽ eum quod ipſe Dominus vtpote pauper, adhortaretur diuites ad ſuorum bonorum in pauperes diſtributionem, quod diuitiarum poſſeſſores tantùm diceret eſſe diſpenſatores, quod conſuleret diuitibus per eleemoſynas ſibi pauperes facere amicos, quod diuitias vocaret mammona iniquum, quódque aſſereret fieri non poſſe, vt quis Deo colendo operam daret, & diuitiis colligendis, cum huiuſmodi non didiciſſent ex lege Moſaica, ſed contra hæc ſuis cultoribus promittat diuitiarum affluentiam. Quoniam ergo Phariſęi ſinceram Euangelij doctrinam irridebant: ſeuerè eos Dominus redarguit dicens:

Vos eſtis, qui iuſtificatis vos coram hominibus. Hoc eſt, opinionem vobis iuſtitiæ parare ſtuderis apud homines, facientes ſcilicet omnia opera veſtra, vt videamini ab eis: ac his rebus ſtudẽtes ex quibus homines ſanctitatem æſtimant, externis ſcilicet cæremoniis, baptiſmatibus, & id genus rebus, atque vitia veſtra palliantes ſub ſpecie boni, vt auaritiæ ſtudium ſub ſpecie promiſſionum legis, & imitatione Patriarcharum: at quantumuis iuſti habiti ſitis ab hominibus, qui tantum ex externis iudicant, Deus nouit corda veſtra, & quia ſcit ea plena eſſe hypocriſi, elatione, auaritia, inuidia, vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt quod ſequitur cohęreat: quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt apud Deum. Non enim hac ſententia cauſali probatur illud, Deus nouit corda veſtra, ſed quod qui apud homines iuſti, & magni ſunt, plerumque Deo ſint abominabiles.

Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. Senſus eſt: Offendit vos (quod nouo more diuitiarum neglectum, cõtemptum, & diſtributionem exigam) cum eas ſuis lex polliceatur. At ſcitote, quod lex & Prophetæ, id eſt, Prophetarum ſcripta vſque ad Ioannem habuerunt ſuum tempus, vt docerent vos quid faciendum eſſet: at à diebus Ioannis non amplius terrena bona promittuntur, ſed regnum Dei euangelizatur, id eſt, annunciatur: cuius proinde noua prædicatio, noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum cõtemptum merito exigit. Nec eſt inefficax huiuſmodi prædicatio, etſi noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos rideatis, tamen omnis in regnum cælorum vim facit, hoc eſt, multi admodum pro illo conſequendo ſummo feruore confluunt, veluti contendentes illud

præripere

præripere aliis, adeo vt propter illud parentes, & cognatos omnes alacriter relinquant, ſuas item poſſeſſiones promptè aut relinquant, aut pauperibus diſtribuant, ac denique animam propriam ſeque totos abnegent, & auidi ſint conſequendi regni cælorum, quod prædicatur. Idem dictum à Domino habitum ex Matth. cap. 11. in cap. Concord 47. vbi plura dicta ſunt pro explicatione huius loci. Porrò ne quia dixit, lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, calumniari ipſum poſſent tanquam legis deſtructorem, ſubijcit de legis indiſſolubilitate dicens: *Facilius eſt autem cælum & terram præterire, quam* de lege vnum apicem cadere, id eſt, quam non fiat, vel minimum quod in ea ſcriptum eſt. Vide Concord. cap. 39.

Diſſerit de matrimonij indiſſolubilitate. Matth. 19. Marci 10. Lucæ 16.

CAPVT XCVI.

ET † acceſſerunt [a] ad eum [c] Phariſæi, [&] [b] interrogabant eum [c] tentantes eum, [a] & dicentes: [c] Si licet † viro dimittere vxorem [a] ſuam quacunque ex cauſa? ▷ [c] At ille reſpondens ‖ dixit eis: [b] Quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixerunt: Moyſes permiſit libellum repudij dare & dimittere. Quibus reſpondens Ieſus, ait: Non legiſtis, quia qui fecit ab initio [c] maſculum & fœminam, fecit eos [b] Deus? [a] Et dixit [c] propter hoc relinquet homo patrem ſuũ & matrem, & adhærebit † vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non ſeparet. [a] Dicunt illi: Quid ergo Moyſes mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyſes [c] ad duritiam cordis veſtri [b] ſcripſit vobis præceptũ iſtud [&] [a] permiſit vobis dimittere vxores veſtras: [c] ab initio autem [b] creaturæ [a] non fuit ſic. Dico autem vobis, quia ▷ [f] quicunque dimiſerit [h] vxorem ſuam, [a] niſi ob fornicationem: [f] & ‖ aliam duxerit, mæchatur: & qui dimiſſam [c] à viro [f] † duxerit, mæchatur. [b] Et in domo iterum diſcipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis: Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit adulterium committit ſuper eam: & ſi vxor dimiſerit virum ſuum, & alij nupſerit, mæchatur. [a] Dicunt ei diſcipuli eius: Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum iſtud, ſed quibus datum eſt. Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero ſic nati ſunt. Et ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus, & ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cælorum. Qui poteſt capere, capiat.

† [b] accedentes

† [a] homini

▷ [a] Qui

‖ [a] o ait.

† [b] ad vxorẽ ſuã.

Poſt dictionem creatura ſequuntur apud Marcum quæ prius ſunt poſita, à dictione maſculum vſque non ſeparet.

▷ [c] omnis qui dimittit

‖ [a] alterã ducit

† [c] ducit.

Et acceſſerunt ad eum Phariſæi & interrogabant, &c. Ex collatione trium Euangeliſtarum hic concidentium apparet, quod cum Pha-

riſæi audiſſent ſuam illam ob conuerſationem Domini cum peccatoribus ob murmurationem tribus parabolis confutatam: ſuam item auaritiam alia parabola notatam, quæſiuerunt occaſionem venandi aliquid ex ore eius, quod calumniari poſſent, eamq; deſumpſerint ex eo quod dixit Dominus legem & Prophetas locum habuiſſe vſque ad Ioannem: facilius tamen eſſe, vt cælum & terra prætereat, quam vel minimum aliquid legis. Horum enim verborum occaſione venire illis facilè potuit in mentem, vt huiuſmodi legis quæſtionem ei proponerent, quam veriſimile eſt illo tempore fuiſſe agitatam inter Phariſæos & Scribas, & controuerſiam. Quærebant autem hanc quæſtionem ſub ſpecie amici cupidi diſcendæ veritatis, ſed re vera tentantes eum, hoc eſt, experiri cupientes num quid in dubia illa quæſtione dicturus eſſet, quod in calumniam rapere poſſent.

At ille reſpondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyſes, &c. Quanquam ſciret Dominus Phariſæos maligno animo quod quærebāt interrogare: tamen pro mira ſua bonitate, vt & alias, non deſtitit quæ veritatis erant, ſaltem propter præſentes docere: pro immenſa autem ſapientia ſua ita temperauit ſuam reſponſionem, vt eorum tranſeat decipulam, nec poſſint calumniari, qui quiduis diceret ſe poſſe calumniari putabant. Reſponſurus ergo ſapientiſſimus Magiſter captioſis Phariſæis, & ſic reſponſurus, vt eos ſua ipſorum caperet verſutia: primum, vt ex Marco patet, quæſiuit quid de re quæ quærebatur Moyſes præcepiſſet. Quæſiuit autem non tanquam ignorans: ſed vt ſe legis contemptorem non eſſe declararet, ſicut illi ſperabant ex reſponſione ipſius ſe collecturos: & vt propoſita ab illis conſtitutione Moyſis, cui innitebatur diuortij conſuetudo apud Iudæos, aliam deinde ex eodem Moyſe conſtitutionem antiquiorem, eamq; non Moyſis ſed Dei, commodè inducere, & opponere poſſet. Quum autem Dominus quærat quid de propoſita materia præceperit Moyſes: Phariſæi reſpondent, nō quid præceperit, ſed quid permiſerit.

Moyſes, inquiunt, *permiſit libellum repudij ſcribere.* Sic & cum Phariſæi poſtea interrogarent, quid ergo Moyſes mandauit dari libellum repudij, & dimittere? reſpondit Dominus: Ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras. Conſtitutio enim Moyſis diuortium ſpectans, habebat aliquid permiſſionis, & aliquid præcepti: quare confusè hic dicitur nunc mandaſſe, nunc permiſiſſe Moyſes. Poſtquam autem Phariſæi propoſuiſſent conſtitutionem Moyſis, cui nitebatur diuortij conſuetudo: Dominus viciſſim illis proponit antiquiorem Dei circa propoſitam quæſtionem, conſtitutionem: cui tum ob antiquitatem, tum quod Dei eſſet non Moyſis, Moſaica conſtitutio merito cedere deberet:

Non legiſtis, inquit, *quia qui fecit ab initio maſculum & fœminam*

creauit eos? Sic enim legendum eſt, vt ὁ ποιήσας pro quo nos habemus, qui fecit, abſolutè poſitum valeat idem quod factor, vel creator, & ſit ſenſus: Non legiſtis quod creator omnium rerũ fecit eos in initio maſculum & fœminam? Nam apud Marcum in ſimili, imò eadem ſententia, illud ab initio, ſic conſtituitur cum ſequenti verbo, fecit. Porrò deciſurus propoſitam quæſtionem Dominus primum in memoriam reuocat iſtud maſculum & fœminã creauit eos, ſcriptum 1. cap. Gen. & cap. 5. repetitum, vt per hoc probet coniugium ab initio à Deo inſtitutum & non ab homine. Cùm enim in productione auium, piſcium, & iumentorum nulla fiat mentio maſculi & fœminæ, in ſola hominis productione dicitur, maſculum & fœminam creauit eos: ad ſignificandum cõiugium, quod in ſolo homine locum habet, à Deo inſtitutum eſſe, idq́ue inter vnum, & vnam. Videri autem poteſt etiam ob id Dominum citaſſe illud: Maſculum & fœminam creauit eos, vt in memoriam reuocaret, quomodo ſcriptura in hominis productione nunc ſingulariter loquatur, nunc pluraliter: eo quod duo primi homines ex vno homine ſubſtiterunt in diſcrimine ſexuum: ita vt ex ipſa creatione monſtratum fuerit eos etſi duos perſona, eſſe tamen quodammodo vnũ hominem. Vnde dicit Scriptura: Creauit Deus hominem ad imaginem ſuã, ad imaginem Dei creauit illum maſculum & fœminam creauit eos. Sic enim rectè ſubiuncta eſt altera ſcriptura ex ſecũdo capite deſumpta, qua poſtquam probatum eſt coniugium eſſe à Deo inſtitutum, etiam probatur ſic eſſe inſtitutum, vt ſit inſeparabile. Sequitur enim:

Et dixit: Propter hoc relinquet, &c. Propter hoc nempe, quia ex vno maſculus & fœmina primo ſubſtiterunt. Præcedit enim in Geneſi ante hanc ſententiam: hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, &c. Dicitur autem hic Deus dixiſſe (nam ſuppoſitum verbi dixit, eſt Deus) cum in Geneſi hæc videantur eſſe verba Adæ: quia Adam hæc non dixit niſi afflatu diuino, quo cognouit ex latere ſuo vxorem eſſe creatam à Deo: quanquam ſic ſunt hæc verba poſita in Geneſi vt poſſint eſſe verba Moyſis Dei præceptum promulgantis. Porrò his verbis, *relinquet homo patrem & matrem*, videtur ſignificatum maiorem, & inſeparabiliorem debere eſſe coniunctionem hominis cum vxore ſua, quam cum parentibus propriis, idq́ue ideo, quia prima primi mariti vxor de ipſius viri parte formata eſt, quomodo non formatur homo de parentibus ſuis: Deo per hoc ſignificare volente coniuges inter ſeſe cohærere debere, perinde ac ſi vnus eſſent homo: & ad hoc à ſe inſtitutos, vt per carnalem copulam vna efficerentur caro. Hoc eſt enim quod ſequitur:

Et adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem diligendo ſcilicet eam vt propriũ corpus, & per

cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec ſolum adhærebit, ſed erunt duo etiam in carne vna, ſiue vt Græca habent in carnem vnã, quod Hebraica phraſi idẽ eſt atque erũt duo vna caro, quemadmodum ex Domini patet concluſione, quomodo etiam dicitur Adam factus in animã viuẽtem, pro eo quod eſt factus anima viuens. Dicuntur autẽ duo coniuges vna caro non tantum propter carnalem commixtionem, ſed etiam ob vnã, & communẽ vtriuſque corporis poteſtatẽ. Ex hac ergo ſcriptura infert Dominus primò vnã concluſionem, quæ eſt vltimorum illorum verborum interpretatio. Itaque iam nõ ſunt duo, ſed vna caro, ſignificans proindę non magis poſſe ſeparari virũ ab vxore, quàm poſſit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit, hoc eſt, quandoquidem à Deo ſunt coniuncti in vnam carnẽ, non ſunt amplius duo à ſeſe diuiſi, ſed ſunt vna caro. Infert deinde Dominus & alteram concluſionem principalem, qua reſpondetur ad quæſtionẽ Phariſæorum: Quod ergo Deus coniunxit homo non ſeparet. Dicit quod potius quam quos, cum tamẽ de pluribus fiat ſermo: quia de pluribus vt de vno loquitur de coniugibus, ſcilicet duobus, vt de vna carne. Hac ergo ſententia Dominus directè reſpõdet propoſitæ quæſtioni, ſignificans non licere viro dimittere vxorem ſuã: quia cum Deus maritũ & vxorem coniunxerit idq́ue in vnam carnem. Homo nullus tantæ temeritatis eſſe debet: vt ſeparet coniunctum à Deo. Homo, inquit, non ſeparet, quia Deus quod coniunxit ſolus ſeparare poteſt, quemadmodum & facit per mortem alterius coniugum.

Libellus repudij. *Dicunt illi: Quid ergo Moyſes mandauit dari libellum, &c.* Quid, id eſt, cur ergo Moyſes mandauit maritis dare libellum repudij, & ſic dimittere vxores? Cum prius dixerint interrogati à Domino, quid Moyſes præcepiſſet, reſponderũt vt eſt apud Marcum Moyſen permiſiſſe dari libellum repudij, nunc verò dicunt: Quid ergo Moyſes mandauit, fortè vt obiectio eorum eſſet fortior, & magis vrgeret: durius enim erat, quod contra legem Dei aliquid Moyſes mandaſſet, quam ſi tantum permiſiſſet: At vt illi aſtutè obiecerunt mandatum Moyſis, ita Dominus viciſſim callidè pro mandauit, reſpondet permiſit, vt quidẽ certè Matthæus habet. Nam Marcus etiam mandati meminit. Ait ergo illis: *Quoniam*, id eſt, quod Moyſes ad, id eſt, propter (nam ſic rectius hic verti potuiſſet præpoſitio παρὰ) *duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras.* Eſt autem duritia cordis animi obſtinatio, qua quis non vult credere ſuggerenti bona, aut vera, ita vt credat dicenti, aut obediat præcipienti. Quod ergo ſignificare Dominus voluit tale eſt. Moyſes non quidem vt vos quæritis præcepit ſimpliciter aut dari libellum repudij, aut dimittere vxores, ſed permiſit, idque non ſponte, ſed coactus, non ob infirmitatem veſtram, ſed potius ob expertam ſatis in vobis duritiam cordis veſtri: quia ſcilicet nũ

permiſiſſet

permiſſuri eratis, vt contra morem aliarum gentium, apud quas ius erat maritis dimittendi vxores ſuas, præciperetur vobis nunquam dimittere vxores veſtras: & ſi preciperetur periculum erat multorum grauiorum malorum, nempe defectionis à cultu veri Dei, vxoricidij, veneficij, & ſimilium malorum. Permiſit ergo, non quod per ſeſe bonum eſſet, ſed propter grauius malum vitandum. At ab initio creaturæ vel creationis non fuit ſic, quando ſicut initio cõueniebat hominum mentibus nondum corruptis, quod ſtatuebatur optimum erat, vt proinde ad illam primæuam Dei ordinationem ſit potius reſpiciendum, quam ad Moſaicam permiſſionem: neceſſitate quadam ob malitiam veſtram recedentem ab æquiſſima Dei inſtitutione extortam.

Dico autem vobis, quia quicunque dimiſerit vxorem ſuam niſi ob, &c. Poſtquam Dominus ex ipſa primæua Dei inſtitutione oſtendit matrimonium debere eſſe indiſſolubile, & Moyſi permiſſionem contrariam diuinæ inſtitutioni vitio hominum introductam fuiſſe, lege à ſe cum authoritate lata renouat antiquam conſtitutionem & tollit introductam permiſſionem. Suam enim authoritatem declarat dicens, dico autem vobis: Tollit autem Moſaicam permiſſionem in duobus vt dictum eſt circa cap. Matth. 5. in cap. Concord. 40. Vbi hæc eadem penè habentur. Nam nec permittit dimiſſionem vxoris quacunque de cauſa, ſed tantum ob fornicationem, nec permittit dimiſſæ alteri iungi. Porrò illa exceptio, *niſi ob fornicationem*, non eſt referenda ad totam orationem, ſed tantùm ad partem præcedentem: vt non ſignificetur licere ob fornicationem aliam ducere, ſed tantùm licitum eſſe dimittere vxorem ob fornicationem, & ſit ſenſus: Quicunque dimiſerit vxorem ſuam: quod nõ licet niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Hunc autem verum eſſe ſenſum patet ex eo quod reliqui duo Euangeliſtæ exceptionem hanc quæ omitti potuit, omiſerũt: abſolutè pronunciantes omnem eum adulterare, qui dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit: ac proinde etiam eum, qui dimiſerit ob fornicationem, ſi aliam ſuperduxerit. Addidit autẽ hanc exceptionem Matthæus, ne videretur iam Dominus contra id quod ſupra dixerat cap. 5. nullam dimittendæ vxoris cauſam relinquere, & quia Phariſæi non tantum quæſiuerunt num liceret dimittere vxorem, ſed etiam num quacunque de cauſa liceret: quod vt ſolus Matthæus commemorat: ita ipſe ſolus hic conuenienter narrat relictam à Domino vnam dimittendæ vxoris cauſam. Quod autem iſtud Dominus ſignificare voluerit, apertè conſtat ex ſubiecta ſententia:

Et qui dimiſſam duxerit, adulterat: Hic enim certum eſt non poſſe repeti ad verbum dimiſſam, niſi ob fornicationem, vt ſignificetur

dimiſſam

dimiſſam ob fornicationem duci poſſe ſine adulterio. Nam ſic eſſet melioris conditionis dimiſſa ob fornicationem, quàm ea, quę præter ſuam culpam dimitteretur. Conſequens ergo eſt ſignificari adulterare omnem eum qui quamuis dimiſſam ducit, ergo & qui ob fornicationem dimiſſam ducit: & proinde ob fornificationẽ dimiſſa, non eſt à priori vinculo libera. Alioqui enim cum ea adulterium non committeretur.

Dicunt ei diſcipuli eius: Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, id eſt, Si ad hunc modum ſe habet negotium viri cum vxore non expedit nubere, id eſt, contrahere matrimonium. Dicunt autem hęc diſcipuli, non quod de veritate verborum Domini dubitabant, ſed quod de eis admirarentur: aut coniunctio, ſi, accipitur pro quia. Portò hanc diſcipulorum collectionem Dominus nec apertè approbat, ne videretur condemnare matrimonium, nec reprobat, ne poſtpoſita caſtitate illud ambiendi omnibus daretur occaſio: ſed miro verborum temperamento reſpondet dicens:

Non omnes capiunt verbum hoc, ſed quibus datum eſt. Vbi verbum capere idem eſt quod, non omnes in ſe ſuſcipere, nec ferre, hoc eſt approbare verbum hoc, ſcilicet de non ineundo matrimonio. Nam pronomen (hoc) omnino demonſtrare videtur id quod dicebant Apoſtoli, nempe, non expedire nubere. Sic ergo dictũ eſt; Non omnes capiunt verbum hoc, quomodo apud Ioannẽ dicitur, Sermo meus non capit in vobis, quod nõ eſt aliud quam vos non capitis ſermonem meum, id eſt, non eum ſuſcipitis, nec approbatis. Itaque diſcipulis inferentibus ex verbis Chriſti quod non expediat nubere: Dominus ſua reſponſione ſignificat re vera expedientius eſſe & melius non inire matrimonium, eo quod ſit Dei donum ſingulare; non expedire tamen omnibus, nempe non his, qui illud verbum non capiunt. Oſtenſurus autem Dominus eſſe aliquos, quibus datum eſt continere, & qui ſint quibus datum eſt vt capiant verbum hoc, ſubiicit tria Eunuchorũ genera, quorum primum naturale eſt, ſecundum coactum, tertium voluntarium. Proinde horum generum ad inuicem comparatione, oſtendit tertij generis ab aliis differentiam, & ſolum illud eſſe, quod ob continentiam laudem meretur.

Eunuchorum tria genera.

Sunt enim, inquit, *Eunuchi, qui de vtero matris ſic nati ſunt:* nimirũ qui ex natiuitate carent membris ad generationem neceſſariis, aut etiam qui natura ſunt frigidi, & matrimonio inepti. *Et ſunt Eunuchi, qui facti ſunt*, ſcilicet Eunuchi ab hominibus, exciſis ſcilicet ab eis virilibus; *Et ſunt Eunuchi, qui ſeipſos caſtrauerunt*, nõ reale membrorum exectione, ſed voluntaria continentia; nec ſimplici continentia, ſed omnimoda abdicatione veneris: quod fit inuiolabili propoſito, & voto continentiæ; quod votum ſatis hic Dominus commendat dicens, qui ſeipſos caſtrauerunt. Non enim dicit,

Votum cõtinentia.

qui

qui ſe aſſiduè caſtrant, ſed qui ſeipſos caſtrauerunt. Certum eſt autem Dominum non loqui de corporali caſtratione quæ damnabilis eſt, ſed de ſpirituali. At quemadmodum per corporalem caſtrationẽ fit, vt quis ſit impotens ad venerem: ita & ſpiritualem neceſſe eſt vt ſuo modo conſequatur impotentia generandi. Hæc autem eſt impotentia generandi legitimè & ſine peccato, in quã non incidit homo niſi per votum explicitum, vel implicitũ. Non dicit autem qui à Deo caſtrati ſunt, ſed qui ſeipſos caſtrauerunt; propterea quod cum prius ſignificauerit Dominus continentiam eſſe donum Dei, nunc ſignificat etiam noſtrum eſſe opus, & à noſtra pendere liberi arbitrij poteſtati. Et quoniam non omnis continentia etiam ſpontè ſuſcepta laudabilis eſt apud Deum; ideo adiecit Dominus propter regnum cælorum: ſignificans eam ſolam continentiã Deo probari, quæ hac de cauſa ſuſcipitur. Poſtquam autem Dominus commemorauit eſſe quoſdam, qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum ſubiecit:

Qui poteſt capere, capiat: ſignificans rurſum neminem ſe poſſe caſtrare niſi ex dono Dei, & rem hanc tantam eſſe vt non ſit à quoquam exigenda, aut omnibus conſulenda, ſed his tantum, qui ſentiunt ſe vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, conſulentis eſt, non præcipientis.

Parabola de diuite epulone proponitur. Luca 16.

CAPVT XCVII.

HOmo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendidè. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat: ſed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius. Factum eſt autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis in ſinum Abrahæ. Mortuus eſt autem & diues, & ſepultus eſt in inferno. Eleuans autem oculos ſuos cum eſſet in tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in ſinu eius: & ipſe clamans dixit: Pater Abraham miſerere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremitatem digiti ſui in aquam, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt, vt hi qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſunt, neque inde huc tranſmeare. Et ait: Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domũ patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum:

Et

Et ait Abraham: Habent Moyſen & Prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abraham, ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi: Si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, &c. Cum Phariſæi auari irriderent Dominum per parabolam diſpenſatoris iniqui, & per ea, quæ illi Parabolæ ſubiecit, blandè inuitantē ad hoc, vt benignitate in egentes, omnes pararent ſibi æterna habitacula, & idonei redderentur, quibus vera bona, & theſaurus vitæ æternę committerentur: quo irriſores illos iam cohiberet, & metu percelleret, terribile quoddam diuitis cuiuſdam exemplum proponit, quo & à facultatum abuſu deterret, & ad benignitatem quodammodo compellit: oſtenditque præterea in diuitiis, & voluptatibus huius vitæ non conſtituendam fœlicitatem, vt ferè homines faciunt, ſed has potius deteſtandas veluti pernicioſas homini; ob paupertatem vero, aliaque huiuſmodi mala neminem iudicandum infœlicem, ſed ea potius habenda veluti futuræ fœlicitatis materiam: vt etiam hinc intelligamus verum eſſe, quod mox ſuperius dixit; Quod hominibus altum eſt, abominatio eſt apud Deum. Dubium autem eſt an hoc exemplum ſit tantum Parabola, vt ſit rei non geſtæ, ſed tamen veluti geſtæ narratio cōfiƈta ad auditorum ædificationem, an ſit vera hiſtoria rei geſtæ; vt nomen propriū Lazari indicare videtur. Quod ſi quis Parabolam nudam eſſe velit, fateri, tamen debet longè diſſimilem eſſe aliis Euangelicis Parabolis. Nam in aliis ex ſimilitudine rerū humanarum, aut terrenarum docentur diuina; hoc eſt; ex his quæ cōtingunt in rebus humanis oſtenditur quæ contingant, aut fieri debeant in rebus diuinis. Hic vero non ſic. Non enim cōmemorando quæ hic fiunt, oſtenditur ſtatus futuræ vitæ, ſed de futuræ vitę ſtatu apertè diſſeritur: quanquam non ſine allegoricis locutionibus. Similiter ſi hiſtoriam quis eſſe dixerit, & rei geſtę narrationē: neceſſe tamen eſt fateatur non omnia ſic contigiſſe, vt narrantur. Proponit ergo Dominus hoc exēplo duos homines diuerſę conditionis in præſenti tempore, quorum mirabili modo mutata eſt conditio in futuro ſeculo. Et imprimis hominem quendā proponit diuitem, qui diuitiis ſuis humano iudicio non videbatur abuti, ſed ad ea illis vtebatur, ob quæ ferè homines ambiunt diuitias, & ad quæ ſi partas, aut conceſſas diuitias accommodauerit quis, laudari ſolet ab hominibus mundanis. Tria ergo huic homini Dominus tribuit, ex quibus homo in hac vita iudicatur eſſe beatus, diuitias, & ex diuitiis paratas prætioſas veſtes pertinentes ad ſplēdorem, & gratiam apud homines, & lauta conuiuia quotidiana pertinentia ad carnis voluptatem. Non eſt autem Græcis propriè epulabatur ſed ὀφραινόμενος, quod ſignificat oblectatū & lætātem:

vt non tantum epularum delitiæ ſignificentur, ſed quod eas cum lætitia & iocunditate ſumpſerit;quo & ſanitas corporalis eiuſdem diuitis inſinuatur,ſine qua nulla eſt voluptas conuiuiorum, & reliqua quæ ad hilaritatem faciunt conuiuiorum, vt cãtus muſices, organa,amicorum præſentia,& ſimilia. His tribus diuitis conditionibus opponuntur tres alterius conditiones diuerſæ. Nam ei quod dicitur homo quidam erat diues,opponitur;Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur,qui induebatur purpura,& byſſo , opponitur ; Qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus ; ei autem quod dicitur , & epulabatur non aliquando ſolùm , ſed quotidie ſplendidè,opponitur;cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa diuitis. Ex induſtria autem Dominus mendicum nominauit dicens nomine Lazarus, cum diuiti non apponat nomen , ſed tantum dicat homo quidam, vt quemadmodum indicauit D.Gregorius,indicaret contrarium euenire apud Deum, & apud homines,apud quos plus ſolent ſciri nomina diuitum, quàm pauperũ, quorum quum incidit mentio,dici ſolet,homo quidam, aut pauper quidã. At contra Deus humiles,abiectos,& incognitos mũdo ex nomine nouit,& approbat;ſuperbos vero, & honoratos ignorat,& deſpicit. Et hactenus quidem in diuite proponitur à Domino exemplar maximæ fœlicitatis humanæ, in mendico verò exẽplar infœlicitatis extremæ,quæ vt à Domino per prædictã narrationem in vtroq; ſunt propoſita:ita etiam rectè & diuitis vitia, & mendici virtutes ab eo notãtur. Et diuitis quidem vitia erãt quod diuitiis ſibi ad diſpenſandum conceſſis abuſus ſit, expendens eas tantum ad ambitionem, & voluptatem , quod carnis tantùm curam habuerit non etiam animæ , quod pauperis non ſit miſertus, idque eius qui tam erat calamitoſus,cuiuſque inopiam,&calamitatem non potuit ignorare,vt qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius ſemper expoſitus,quòdque cum magna fœlicitas mitiores,& benigniores ſoleat homines reddere , ne in tanta quidem fœlicitate commoueretur miſericordia erga tam egregiè miſerum , vt vel ſaltem idem beneficientiæ illi præſtaret quod canibus ſuis:inhumanior etiam canibus, qui quod potuerunt miſero præſtiterũt lingentes vlcera eius:negligentiſſimus animæ ſuæ , vt qui nec de damno pereuntium micarum cogitauerit facere lucrum , quẽadmodum vt faceret mendicus cupiuit. Mendici autem virtutes fuerunt quod ſummam illam & paupertatis,& ægritudinis miſeriam patienti animo tolerauerit,idq; non ſolum cum apud ſe eſſet, ſed & cum corã cerneret maximam illam diuitis abundantiã, & fœlicitatẽ,atque eiuſdem in ſe tam inhumanam experiretur immiſericordiam etiam à canum facto condemnatã , nec tunc quidẽ aut de Dei conquirẽs iuſtitia,aut diuiti male prçcatus,quodq; ſumma cũ modeſtia tantũ de micis ſaturari cuperet , nec tantillũ quidem impor-

Diuitis vitia.

Lazari virtutes.

importunitate obtinere contendens,ſed miſeriç ſuç oſtentatione potius quàm clamore mendicans. Itaque quod dicitur canes veniebant,& lingebant vlcera eius, additum eſt & ad condemnandum magis diuitis inhumanitatem,& ad commendandum magis pauperis patientiã, qui experiebatur etiam canes hominibus humaniores. In diuite ergo hoc proponitur exemplum quod diues quiſque fugiat & abominetur in paupere vero exemplum, quod pauper quiſque & calamitoſus imitetur.

Factum eſt autem vt moreretur mendicus,&c. Deſcripſit in ſuperioribus Dominus diuerſas pauperis & diuitis conditiones in præſenti tempore nunc oſtendit vtrunque eundem excepiſſe in hoc ſæculo finem,ac poſt eum vices rerum in ipſis mirabiliter eſſe inuerſas in futuro ſęculo: vt hinc diſcamus non metiri hominis fœlicitatem vel infœlicitatem ex his quæ contingunt in hac vita. Dicit ergo; Factũ eſt vt moreretur mendicus, ſed rurſum ſubiicit; *mortuus eſt autem & diues*,q.d. Nec hunc diuitiæ à morte liberare potuerunt. Prius quidem mortuus eſt mendicus, vt intelligamus Deũ cito ipſum huius vitæ calamitatibus exemiſſe,ac per nimias calamitates mortem ipſius acceleratam & præuentam;diuitẽ vero per proſperam valetudinem,& omnium rerum affluentiã matura morte deceſſiſſe, ac Deum illi diutius conceſſiſſe ſuã in hoc mundo fœlicitatem, quam pauperem in hoc permiſerit mundo affligi.Cum autem & pauperi, & diuiti vnus fuerit finis huius vitæ,mors ſcilicet: non tamen vtriuſque poſt hunc finem eadẽ fuit conditio,ſed inuerſis vicibus ille quidem,*portabatur ab Angelis in ſinum Abrahæ,hic verò ſepultus eſt in inferno.* Dicitur autẽ portatus ab Angelis, quod Angelorum miniſterio deductus ſit ad locum quietis.Nondum autem in cælum delatus dicitur,quod illud tunc nondũ eſſet apertum,ſed in ſinum Abrahæ dicitur deportatus tropica locutione,ſimilitudine ſcilicet mutuata à parentibus, qui filios ſuos quos tenerè diligunt in ſinũ ſuum recipiunt, atq; in eo fouent.Quoniam ergo Abraham erat Pater omnium Iudęorum, ad quem ſuũ genus referebant;in illius ſinum Iudæus Lazarus delatus dicitur; ad ſignificandum quod ab illo ſit receptus benignè in ſanctorũ conſortium, atque vna ſecum quiete donatus, ac ſpe gaudiorum regni cæleſtis Abraham primò promiſſi,recreatus ab Abraham. Ei autem quod mendicus Lazarus portatus dicitur in ſinum Abrahæ,pulchrè opponitur quod diues dicitur ſepultus in inferno,loco ſcilicet pœnarum,&omni carente refrigerio,in quo ſepultus dicitur, quod anima eius fuerit in profundo infernalium ſuppliciorũ collocata,ac ſub terram quaſi in tumulto concluſa,& religata,æternæq́ue ibidem morti tradita.Sciendum tamen Græca non habere, & ſepultus eſt in inferno, ſed poſt & ſepultus eſt, perfectus eſt punctus.Deinde ſequitur;Et in inferno eleuans oculos

los ſuos. Secundum quam Græcorum lectionem, & diſtinctionem de ſolo diuite mortuo dicitur quod ſepultus ſit, quod pauper ille aut non fuerit ſepultus, aut ſine honore aliquo: diues autem poſt mortem nihil aliud gloriæ conſecutus eſt, quam quod cum honore delatus ſit ab hominibus ad ſepulchrum, pro quo honore mendicus portatus eſt ab Angelis in ſinum Abrahæ.

Eleuans autem oculos ſuos cum eſſet in tormentis, vidit Abraham, &c. Obſeruandum quam iuſtæ rerum viciſſitudines Euangelicis verbis ſignificentur. Qui enim olim erat in variis delitiis, iam deprehenditur non in vno tantum tormento, ſed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur cum eſſet in tormentis. Qui olim Lazarũ ad ianuam ſuam iacentẽ veluti ex alto deſpiciebat, aut ne videbat quidem: hic iam eundem procul ſemotum diligenter aſpicit, & ſublimem ſuſpicit in ſinu Abrahæ Patris ſui requieſcentem. Qui olim affluebat omni rerum copia, iam etiam vnius guttæ refrigerantis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens ſcilicet ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam forte petulanter inceſſens pauperem, aut recuſans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarẽ pœnam ſentit, quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta menſæ ſuæ dare neglexit: in inferno poſitus vſq; ad minima quærenda peruenit, nec tamen impetrauit. Porro quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahæ atque Lazaro beatis, & tamen Catholica doctrina habet animas exutas corpore nõ eſſe corporales: dicendum eſt dominum hoc loco de animis corpore exutis loqui tãquam adhuc corpore circundatis, ac ſpiritualia corporaliter deſcribere, quod illa aliter cognoſcere nequeamus: quemadmodum Scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cum certum ſit illum non eſſe corporeum. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormẽtis ſuſpexiſſe eminus Abrahã & Lazarũ in ſinu eius: ſignificatur quod oculis mẽtis, hoc eſt intellectu ſuo comprehenderit Abrahæ fœlicitatẽ longè ſeparatam à ſua infœlicitate, atque agnouerit Lazarũ olim à ſe impiè neglectum beata quiete cum Patre credentium fruentem. Quod certè diuina reuelatione, & ordinatione factũ eſt, vt quemadmodũ mendici in præſenti vita infœlicitas augebatur ex cõſpecta ab ipſo diuitis fœlicitate: ita nunc vice verſa diuitis miſeria ex cõſpecta Lazari beatitudine augeretur. Quod autẽ clamans præ nimio dolore inuocauerit miſericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam ſuam refrigerari: ſignificat eũ ſummopere deſideraſſe ab Abraham, vt per miniſterium Lazari aliquantula remiſſio tormentorum ei concederetur. Nõ autem Lazarum inuocaſſe introducitur, veluti non auſus fuerit, quod in illum fuerit tam inhumanus: ſed Abraham inuocat, quod Iudæi in illo

Oculi, lingua quomodo hic tribuãtur Lazaro mortuo.

tanquam Patre ſuo gloriarentur : ob quod ille cum eſſet Iſraëlita, confidebat de paterna eius benignitate rem tam exiguam poſſe impetrari : proinde cum inuocat nomine Patris dicens, Pater Abraham. [Satis autem fuerit ex eo quod dicitur diues ille cruciatus in flamma, intelligere ipſum, & omnes damnatos ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi ſupplicia excedentibus excruciari, pauperem autem & omnes ſanctos eſſe in gaudiorum refrigerio ſuauiſſimo, ac id intelligentes ſolicitos eſſe quomodo & illa tormenta effugere poſſimus, & ad hæc gaudia peruenire potius, quam de ignis quo cruciari dicuntur damnati qualitate anxiè diſputare. Melius eſt enim, inquit Aug. dubitare de occultis, quam litigare de incertis.]

Lib.8. de Geneſi ad litteram. cap.5.

Et dixit illi Abraham, fili recordare quia recepiſti bona, &c. Blandè illum compellat, non dedignatus eum appellare filium, vt intelligamus hinc ſanctorum pium etiam erga damnatos affectum, & diſcamus viciſſim & nos afflictos etiam iuſtè non inceſſere quibus digni ſunt nominibus. Diligenter autem obſeruandum, quod Abraham indicare volens quare vtriuſque vices modo eſſent mutatæ, non obiicit diuiti aliqua ſcelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, ſed tantum dicit, quod diues receperit bona in vita ſua, & ideirco eum cruciari : Lazarum vero, quod perpeſſus ſit mala, eſſe in ſolatio: vt intelligamus, rem eſſe maximè pernicioſam homini verſari in otio ſummo, & delitiis, atque honoribus frui, & rurſum, nihil homini vtilius, quam exerceri afflictionibus. [Significant ergo verba Abrahæ iuſtum illud Dei iudicium, quo reprobis, & vaſis iræ aptatis in interitum in hac vita plerumq; concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne ſemper illis ſit malè, & alicubi habeant ſua bona, electis autem, & vaſis miſericordiæ quæ præparauit in gloriam, immittere afflictiones & aduerſitates, quibus exerceantur : quod fieri non poſſit vt quis & hic regnet cum mundo, & poſtea cum Chriſto. Ideoque notandum Græca non tantum habere, recepiſti bona, ſed bona tua, vt deinde cum ſubditur, & Lazarus ſimiliter mala, ſubaudiatur mala ſua, & intelligamus ſignificari Deum vnicuique & bona, & mala præparaſſe, & qui in hac vita ſuam in bonis portionem accepit, malorum partem poſt hanc vitam accepturum, & contra.]

Et in his omnibus, inter nos & vos chaos magnum firmatũ eſt, &c. Et in his omnibus, inquit, pro ſuper, vel præter hæc omnia, hoc eſt, præterquã quod iuſto Dei iudicio tibi nõ cõſolatio, & refrigeriũ, ſed cruciatus debeatur, etiã impoſſibile eſt, vt quã petis tibi præſtẽ miſericordiã, quia impoſſibile eſt, vt quis ex nobis vos adeat. Hoc enim ſignificatur cum ſubditur, inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt. Vbi dictio chaos valde impropriè debet accipi pro hiatu, qualis exiſtere ſolet nonnunquã in terræmotu. Huiuſmodi

Chaos.

autem

autē terræ hiatus,ſeu vorago,ſi modo magna ſit,impedit ne quis ex vno loco ad alium pertranſeat, proinde metaphora hinc deſumpta dicitur,hiatus magnus inter nos & vos non ſolum eſt,ſed etiam firmatus eſt,quo aliud non ſignificatur, quam ſic eſſe ſeparatos damnatos à piis,vt imperuius ſit vtriſq; ad alteros tranſitus.

Vt hi qui volunt hinc ad vos tranſire non poſſint. Dicit qui volunt aut propter naturalem voluntatem,qua ſancti cuperent ſubuenire damnatis,cum alioqui reſpicientes ad diuinam iuſtitiam,eíque ſuam voluntatem conformantes,non velint quod naturaliter volunt,aut potius quia etiam ſi vellent,non poſſent.Porro cum certum ſit Abraham hæc non verbaliter reſpondiſſe diuiti, introducitur tamen dixiſſe illi,fili recordare, &c.quia diuiti petenti refrigerium ſuggerebatur, quam iuſte iam puniretur, & omni conſolatione deſtitueretur, & contra Lazarus conſolatione frueretur. Sic per hoc quod dicitur dixiſſe de hiatu, ſignificatur diuiti notificatum æternam fore reproborum à beatis ſeparationem, ac refrigerij nullam eſſe damnatis ſpem. Et alioqui ſi hoc exemplum tantum eſt parabola,dicendum eſt hæc à Domino ſic conficta eſſe,vt intelligeremus damnatis poſt hanc vitam nullam eſſe ſpem, vel liberationis, vel refrigerij, ne ab his quidem in quibus multum confidebant in vita præſenti: quemadmodum confiſus fuit iſte diues in Patriarcha Abraham, damnatos quidem imploraturos refrigerium,ſed eoſdem intellecturos quam iuſte crucientur, quódque in perpetuum ſint cruciandi.

*Et ait:Rogo ergo te Pater,vt mittas eum in domum Patris,&c.*Cum audiret ſe non poſſe exaudiri in eo, quod pro ſe orabat, pro fratribus ſupplicat: ſed vt prior eius oratio reiecta eſt,quod eſſet de re impoſſibili,ita & hæc quod eſſet de re ſuperuacua,vt intelligamus damnatos nihil aut pro ſe aut pro aliis impetrare poſſe, nec quicquam rectè præcari.Ergo,inquit, quoniam ſcilicet chaos, vt dicis, obſtat, quo minus mihi per Lazarum ſubueniri queat: ſaltem illud te oro Pater, vt quem non potes mittere mihi, mittas in domum Patris mei.Non enim tale chaos inter vos,& viuos firmatum eſt,vt non poſſit vobis ad illos eſſe acceſſus, aut è contra. Mitte ergo eũ in domũ Patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinque fratres,vt teſtetur illis,ideſt, admoneat eos, aut teſtimonium illis perhibeat de ſtatu,qui eſt poſt vitam temporalem,aut de mea condemnatione, & pœnarum magnitudine, ne ſi ingrediantur meis veſtigiis etiam ipſi veniant in hunc locum diuerſorum tormentorum. Huiuſmodi autem diuitis præces pro ſalute fratrum non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, ſed ex pœna, & cruciatu, quo afficiebatur, Deo ita permittente eum torqueri per recordationem fratrum. Si autem exemplum hoc non hiſtoria eſſe dicatur ſed parabola tantum, dici poterit idem

quod ſupra, nempe hæc à Domino ſic conficta eſſe, cum ſic geſta non eſſent, tantum ad erudiendum, & monendum viuos, ne ſuæ impœnitentiæ prætexãt, quod de ſtatu vitæ futuræ nihil vnquam didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Nec dubium eſt, quin hic ſit ſcopus huius narrationis, etiam ſi ſit vera hiſtoria. Poterant enim Phariſæi, aut alij inter Iudæos ridere quæ Dominus dixerat de ſummis cruciatibus diuitis, ob id quod recepiſſet bona in vita ſua, quemadmodum auari Phariſæi ſupra irridebant eũ contra auaritiam diſputantem, poterant eorum confirmationem poſtulare ſibi fieri per reſuſcitationem aliquorum ex mortuis: proinde opportunè hac narratione eos reprimit non ſua, ſed Abrahæ authoritate, quem dicit diuiti ſero ſupplici, & ſero ſuorum curam gerenti reſpondiſſe:

Habent Moyſen, & Prophetas, hoc eſt Moyſis, & Prophetarum libros. audiant illos loquentes, & teſtificantes illis per ſua ſcripta, & lectionem eorũ in ſynagogis. Ad quod diues improbus iam præcator, & ex ſeipſo fratres ſuos iudicans reſpondit:

Non Pater Abraham, ſcilicet audient illos ſat ſcio, *ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos*, & teſtificatus ſcilicet fuerit is, tunc pœnitentiam agent, & reſipiſcent à vita, quam modo degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi confutans cogitationem reſpondit;

Si Moyſen & Prophetas non audiunt, credendo, & obediendo eis, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent ei. Quod quam verè dictum ſit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidem, quia ei qui Moyſen & Prophetas ſuſcipit, certior eſt authoritas, & veritas eorum librorum, quàm poſſet eſſe eius, qui è mortuis reſurgeret. Experientia vero, quia Iudæi eo quod non credebant ſatis Moyſi, ac Prophetis, nec his qui ex mortuis reſurrexerunt, crediderunt, imò Lazarum Mariæ, & Marthæ fratrem, cum ex mortuis reſurrexiſſet, occidere voluerũt, & Dominum ipſum poſt ſuam reſurrectionem acrius in ſuis membris perſecuti ſunt.

Docet ſcandalum vitandum, & fidei virtutem. Lucæ 17.

CAPVT XCVIII.

A.18.71. *E*T ait ad diſcipulos ſuos: *Impoſſibile eſt vt non veniant ſcandala, væ autem illi per quem veniunt, vtilius eſt illi, ſi lapis molaris imponatur circa collum eius, & proijciatur in mare, quam vt ſcandalizet vnum de puſillis*
A.18.72. *iſtis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & ſi pœnitentiam egerit, dimitte illi, & ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fueris ad te, dicens: Pœnitet me,*

dimitte

dimitte illi. Et dixerunt Apoſtoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis A.17.68.
autem veſtrum habens ſeruum arantem aut paſcentem boues, qui re- A.21.
greſſo de agro dicat illi. Statim tranſi & recumbe: & non dicit ei, Para 112.
quod cœnem, & præcinge te, & miniſtra mihi donec manducem & bi- B.11.112.
bam, & poſt hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet ſeruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta ſunt vobis, dicite: Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. Interrogatus autem à Iudæis, quando venit regnum Dei? Reſpondens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum obſeruatione. neque dicent, Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos eſt.

Et ait ad diſcipulos ſuos: Impoſſibile eſt vt non veniant ſcandala. Ideo ſecundum Theophylactum iam de ſcandalo ſubiicitur, ne turbarentur diſcipuli videntes Phariſæos irridere Chriſtum, de faciendis eleemoſynis, & diuitiarum periculo diſputantem. Hac ergo occaſione primum dicit fieri non poſſe, conſiderata ſcilicet hominũ corruptione, & malitia, quin eueniant ſcandala hoc eſt, impedimenta ſalutis, & tamen quia hæc neceſſitas nullum cogit, væ dicit illi per quem eueniunt ſcandala, quod vtilius illi eſſet ſi appenſo circa collum eius lapide molari, ſecundum morem Paleſtinæ regionis, proiiceretur in mare, quam ſi ſcandalizet, hoc eſt offendat, & impedimentum præbeat ſalutis vni de puſillis iſtis, id eſt, quantumuis humilibus, & abiectis iſtis, qui ſcilicet credunt in me: quia qui vel vnum talem ſcandalizauerit, ob id proiiciendus eſt in profundum inferni, quod longè eſt grauius quam proiici in mare. Proinde poſtquam dixit & neceſſaria eſſe ſcandala, & peſſimè tamen illi fore per quem fiunt, tertiò commodè admonet ſuos vt ab his ſibi caueant.

Attendite, inquit, Hoc eſt, diligenter cauete vobis, ne ſcilicet aut cui ſitis offendiculo, quia væ illi per quem fiunt ſcandala: aut ſcandala, quæ neceſſe eſt euenire, vos ſcandalizent, & ad lapſum pertrahant.

Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, &c. Poſtquam docuit Dominus cauendum eſſe ne in quem ſcandalizemus, hoc eſt, ne in quem peccemus, præuidens fieri non poſſe, quin & inter fratres, hoc eſt Chriſtianos eiuſdem religionis ſcandala oriantur: docet quomodo agendum ſit cum fratre ſcandalizante, & peccante in nos, nolens huiuſmodi ſcandala à nobis eſſe prætereunda & negligenda, quemadmodum negligenda ſunt impiorum, & infidelium ſcandala. Duo autem circa peccantem fratrem fieri præcipit: Primùm vt ſi peccauerit in nos, neque negligamus illius ſalutem, neque lædentem viciſſim lædamus: ſed cupidi ſalutis

eius increpemus eum, ac increpatione noſtra ad pœnitētiam prouocemus. Secundò, vt ſi pœnitentiam agat, hoc eſt reſipiſcat, & ſigna diſplicentiæ ædat, agnoſcendo ſcilicet admiſſum peccatum, & veniam eius petendo, remittamus ei, nullam ſcilicet requirentes ab eo vltionem, imò nec ſatisfactionem aliquando iniuriæ illatæ. Non quod etiam antequam pœnitentiam agat non debeamus remittere peccatum in nos admiſſum: ſed quod id quod prius apud nos in corde remiſimus, etiam ore remittendum ſit, & ipſa communione, & familiaritate, quæ ante pœnitentiam ei ſalubriter ſubtrahitur, teſtari debeamus factam ex animo admiſſi peccati remiſſionem. Ne autem quam fratri debemus in remittēdis peccatis indulgentiam certis concludamus terminis, ſubiecit:

Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi, hoc eſt quotieſcunque peccauerit, & reſipuerit, remitte illi. Porro loquitur hic proculdubio Dominus non potiſſimum de remiſſione Sacramentali, ſed fraterna. Dicit enim, Si peccauerit in te frater tuus remitte illi. At Sacerdos, qui Dei vice in terris remittit peccata, non remittit ea tanquam fratri, ſed tanquam ſubdito, nec remittit ea tanquam in ſe admiſſa, ſed tanquam admiſſa in Deum. [Conſequitur tamen etiam hoc loco Sacerdotem ſemper pœnitenti debere remittere peccata. Cum enim Deus præcipiat vt pœnitenti fratri ſemper remittat frater, & Dei indulgentia longè vincat humanam: non poteſt Sacerdos, qui indulgentiam Dei hominibus impendit, certum indulgentiæ numerum ſeruare erga peccatorem, quem non poteſt ſeruare frater erga fratrem. Reliqua, quæ hic eſſent dicenda, dicta ſunt circa Matthæum, in cap. Conc. 72.

Et dixerunt Apoſtoli Domino, adauge nobis fidem, &c. Occaſio petendi augmentum fidei Apoſtolis fortè fuit, quod Dominus de puſillis fecerit mentionem, quos ſcandalizari noluit. Solet enim Apoſtolos ſuos vocare puſillæ fidei homines. Dicunt ergo Domino: Adauge nobis fidem, ideſt, fiduciam, quam toties commendaſti, & cuius defectum in nobis frequenter culpaſti: vt auctiorem nacti fiduciam poſſimus ad ædenda miracula, ad implenda præcepta tua, atque ad impetrandum quiduis à Deo eſſe aptiores. Dominus autem ſua reſponſione oſtendit eos rectè petere fidei augmentum, quod perfectæ fidei magna ſit vis: atque huiuſmodi fidei commendatione fidem quantum in ſe eſt, confirmat, & auget in eis, aucturus in eis non verbis, ſed Spiritus ſui efficacia fidem, poſt ſuam in cœlos aſcenſionem, quando magis conueniret illum pro ſua diuinitate agere, & illi eſſent capaciores ſuſcipiendi fidem perfectam.

Si, inquit, *habueritis fidem, &c.* Eadem ſententia ſupra habita, & expoſita eſt Matth. 17. in cap. Concord. 68. niſi quod ibi mon-

tis fiat mentio, hic autem mori, aut vt eſt Græcè Sycamini. Tunc enim montem aliquem demonſtrabat Dominus, cui fortè vicinus erat, cum ea diceret, nunc autem arborem aliquam fortè obuiam, cum idem vtrobique ſignificetur.

Quis autem veſtrum habens ſeruum arantem, aut paſcentem, &c. Quoniam in præcedentibus Dominus exegit quædam ſingularia, nimirum diuitiarum in pauperes diſtributionem, voluptatū contemptum, ſolicitam ſcādalorum vitationem, ac facilem in peccantes indulgentiam: ne quis cum hæc omnia, aut aliqua horum perfeciſſet, ſibi placeret & efferretur: nunc iactationis affectum, qui boni operationem conſequi ſolet, euellit. Ad quod è rebus humanis profert exemplum, de ſeruo, quem nullus Dominus quantumuis commodus ſolet ex agro reuerſum honore afficere: ob diurnum eius laborem, ſed rurſum iubet, ac debitam adhuc exigit ſeruitutem, & nec ſic quidem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo nobis propoſito accommodans illud ſuæ intentioni ſubiungit:

Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta ſunt vobis dicite: Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. In qua applicatione aduertendum, quod cum propoſiti exempli narratio exigere videbatur, vt diceret Dominus. Sic & vobis etiam cum feceritis omnia, quæ vobis ſunt præcepta, Deus nullam eſt habiturus gratiam, nec honore ob id vos afficiet, ſed inutiles vos ſeruos appellabit: non ſic quidem dixit, ſed vos, inquit, dicite, ſerui inutiles ſumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus ad humilitatem nos informare: & magis hoc agit, vt intelligamus quod de nobis ipſi ſentire debeamus, quam quales nos reputet Deus Dominus noſter. [Hic enim eos qui præcepta ſua exequuntur, non inutiles ſeruos eſt vocaturus: ſed vt in alia parabola dicitur in nouiſſimo die illis dicturus eſt: Euge ſerue bone & fidelis. Imò ne quidem pro ſeruis tales eſt habiturus, ſed pro amicis. Vos enim amici mei eſtis, inquit, ſi feceritis quæ præcipio vobis. Quod autem præcipit vt dicamus nos ſeruos inutiles, cum omnia præcepta adimpleuerimus: non ſic eſt accipiendum quaſi quis ſit qui omnia adimpleuerit (in multis enim, inquit Iacobus, offendimus omnes) ſed ſenſus eſt: etiam ſi feceritis omnia, tamen agnoſcite vos ſeruos inutiles: quo ſignificatur quam inutiles nos debeamus reputare, & nos deprimere, cum aduerterimus nos multa præcepta non adimpleuiſſe. Aut ſenſus eſt: Cum in vna aliqua re feceritis omnia, quæ vobis ſunt præcepta, vt cum feceritis, quæ præcepta ſunt de erogandis facultatibus, aut de remittendis proximo peccatis, agnoſcite tamen vos ſeruos inutiles.] Duplici autem ratione dicere nos poſſumus ſeruos inutiles. Primum quia Domino noſtro operibus noſtris nihil commodamus, nihilque lucri facimus. Secundo, quia nihil vltra, quam debemus, & præceptum

nobis eſt, facimus. Sic enim & in rebus humanis ſeruum inutilem vocare ſolemus, qui ex ſe nihil facit, ſed tantum ea, quæ imperantur: magis ſcilicet ſtudens, vt non flagelletur à Domino, quam vt illi proſit. Atque ad hanc ſecundam rationem Dominum reſpexiſſe patet ſatis ex eo quod ſequitur: Quod debuimus facere, fecimus: quod indicat cauſam, quare nos debeamus reputare ſeruos inutiles: vnde Græca habent coniunctionem cauſalem ὅτι, id eſt, quia quod debuimus facere fecimus. Id autem ſic eſt intelligendum, fecimus tantum quod debuimus facere, vel nihil aliud fecimus, quam quod facere debebamus. Alioqui nemo facilè eſt, qui dicere poteſt ſe feciſſe, quidquid facere debuit.

Interrogatus autem a Phariſæis, quando venit regnum Dei, &c. Occaſio huius quæſtionis fuit, quia Dominum frequenter audiuerunt de regno Dei diſſerentem, imo & Ioannes, ac Apoſtoli, & ipſe Dominus prædicationem ſuam à regno cælorum auſpicati ſunt dicentes: Appropinquauit regnum cælorum. Cùm ergo ab omnibus his promiſſum regnum Dei, Phariſæi nondum veniſſe agnoſcerent: interrogant Dominum, ſiue ſeriò, ſiue quod magis eſt veriſimile, irriſoriè, quando venturum eſſet illud regnum Dei. Dominus autem etſi curioſè, aut irriſoriè interrogantibus non dedignatur reſpondere. Docet autem ſua reſponſione tempus regni Dei non poſſe præcognoſci, & antequam veniat proſpici: ſignificans proinde ſtudendum potius cuique, vt ſemper paratus ſit, qui in regnum illud admittatur, quam curioſè de tempore eius aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iam veniſſe aſſerit, notãs proinde Phariſæorum, qui illum fortè venerãt irriſuri, ſtupiditatẽ, qui rem præſentem, & apud eos exiſtentem non agnoſcerent.

Regni Dei duplex ſtatus. Habet enim regnum Dei duplicem ſtatum. Alterum ſpiritualem & inuiſibilem, quo ſcilicet in præſenti vita Deus regnat in cordibus fidelium per fidem, ſpem, & charitatem. Alterum non ſolum ſpiritualem, ſed etiàm corporalem, & manifeſtũ, quo ſcilicet Deus manifeſtè eſt regnaturus, non tantum in animis hominum, ſed etiam in corporibus iam glorificatorum in corpore, & anima. De vtroque iſto regni Dei ſtatu loquitur hic Dominus. Et primum quidem de poſteriore dicens: Non veniet regnum Dei quemadmodum regnum aliquod humanum, cum obſeruatione, temporis ſcilicet, hoc eſt, ſic vt homines poſſint imminens tempus aduentus obſeruare, & proſpiciendo præcognoſcere. Neque cum venerit dicere poterunt: Ecce hic eſt regnum Dei, aut ecce illic. Subitò enim, & inopinatè, veniet, atque cum venerit, non in vno loco terræ conſiſtet, aut incipiet, ſed totum ſimul orbem occupabit: quemadmodum fulgur inopinatè erumpens totam ſimul terram occupat extendens ſe ab oriente in occidentem vſque. De priore autem ſtatu regni Dei loquitur, cum inobſeruabilem ſore aduen-

tum regni Dei confirmat ex præſentia regni Dei hominibus tamen incogniti, dicens:

Ecce enim regnum Dei intra vos eſt, quaſi dicat: vel hinc diſcere poteſtis, quam non veniet cum obſeruatione regnum Dei, quod cum iam venerit, veniſſe tamẽ ignoretis. Et rurſum non eſt, quod curioſè quæratis de aduentu eius, aut vanam exiſtimetis Ioannis & meam de imminente Dei regno promiſſionem: cum iam ſit intra vos, id eſt, inter Iudæos iam ſuam vim exerat per miraculorum operationem, dæmonum expulſionem, & multorum ad fidem concurſum. Ideo enim & ſupra dixit: Si ego in ſpiritu Dei eijcio dæmonia: profectò peruenit in vos regnum Dei. Cæterum quæ ſequuntur hic apud Lucam ſingula ſuis locis repoſuimus & expoſuimus.

Proponitur parabola de Phariſæo & Publicano. Luc. 18.

CAPVT XCIX.

Dixit autem & ad quoſdam, qui in ſe confidebãt tanquam iuſti, & aſpernabantur cæteros, parabolam iſtam: Duo homines aſcendebant in templum vt orarent, vnus Phariſæus & alter Publicanus. Phariſæus ſtans, hæc apud ſe orabat: Deus gratias ago tibi, quia non ſum ſicut cæteri hominum raptores iniuſti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiuno bis in ſabbatho, decimas do omnium quæ poſſideo. Et Publicanus à longè ſtans, nolebat nec oculos ad cælum leuare, ſed percutiebat pectus ſuum, dicens: Deus propitius eſto mihi peccatori. Dico vobis, deſcendit hic iuſtificatus in domum ſuã ab illo: quia omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur. A.21.121 C.14.91.

Dixit autem & ad quoſdam, qui in ſe confidebant tanquam, &c. Præmiſerat Lucas parabolam, qua docetur orationis perſeuerantia. Itaque iam commodè ſubijcit parabolam, qua docetur etiam humilitas in oratione ſeruanda. Dixit autem hanc Dominus non ad diſcipulos, vt quæ apud Lucam præcedunt, ſed ad quoſdam qui in ſe confidebant tanquam iuſti, ſcilicet eſſent, id eſt, qui confidebant in ſe quod eſſent iuſti (ſic enim habet apertius Græca) & præterea aſpernabantur cæteros. Sic enim Phariſæos notare voluit Euangeliſta duplici nomine peccantes. Primum quod propter externa quædam opera confidebant eſſe iuſtos, cum non eſſent iuſti, ſecundo quod ſic ſibi iuſtitiæ nomine placerent, vt cæteros aſpernarentur tanquam iniuſtos & peccatores. Contra huiuſmodi ergo Dominus parabolam hanc proponit, qua eorum notat arrogantiam, & ſimul cõſolationem ſuggerit peccatoribus ex animo pœnitentibus propoſito exemplo: quo & quàm noxia ſit arrogantia, & quam efficax apud Deum humilitas oſtenditur. Porrò parabola

hæc eius eſt generis atque ea, quæ præceſſit de diuite epulone. Nam & hic dubium eſt an ſit exemplum hoc rei verè geſtæ, an non geſtæ quidem, ſed ad auditorum vtilitatem confictum tanquam rei geſtæ. Siue autem ſit res verè geſta, ſiue non, parabola dicitur, quod exemplum iſtud ad hoc ſit propoſitum, vt ex eo intelligatur, quod in fine Dominus vniuerſaliter infert, nempe quod omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & contra, habet autem parabola ſic.

Duo homines aſcendebant in templum (ſitum enim fuit templum Salomonis in monte.) Aſcendebant autem, *vt orarent*, hæc eſt enim ſola cauſa, ob quam templum ſit adeundum, iuxta illud, domus mea domus orationis vocabitur. *Vnus* horum erat Phariſæus & alter erat Publicanus. Phariſæus ſtans, pro more quidem orantium tunc recepto (nam & Publicanus poſtea ſtetiſſe dicitur) ſed tamen ipſo habitu animi, confidentiam & elationem præ ſe ferẽs. Stans ergo apud ſe orabat. Benè ſanè apud ſe oraſſe dicitur, quia non orabat apud Deum, qui eius orationem non audiuit, nec approbauit. Dicitur autem oraſſe etſi nihil petiſſe legitur, quod orare in ſcripturis nonnunquam generaliter accipitur, vt etiam includat in ſe gratiarum actionem, & ſit generaliter idem, quod colloqui cum Deo.

Deus, inquit, *gratias tibi ago*. Non reprehenditur quia Deo gratias egit, ſed quia gratias agendo & malè ſibi placuit, & alios præ ſe ſuperbè contempſit, & eum qui ſecum aſcenderat orandi cauſa Publicanum aggreſſus eſt, condemnans eum cuius cor non nouit: imò cuius pœnitentiæ & correctionis ſigna aduertere potuit. Complectitur autem eius oratio duas partes conuenienti ordine diſpoſitas quemadmodum duæ ſunt partes iuſtitiæ. Primum enim dicit, quæ ei aberant mala, quia prima iuſtitiæ pars eſt declinare à malo: & ſecundo dicit quæ ei aderant bona, quia ſecunda iuſtitiæ pars eſt facere bonum, iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum.

Non ſum, inquit, *ſicut cæteri hominũ*: Non quod ſe omnibus omnino hominibus præferre voluerit, ſed cæteri homines determinantur per ſequentia cum ſubditur: *Raptores, Iniuſti, Adulteri*. Secunda orationis eius pars eſt: *Ieiuno bis in ſabbatho, decimas do omnium quæ poſſideo, &c.* Quibus verbis non ſe tantum ab apertis, & magnis illis vitiis liberum, ſed & magnis, & ſingularibus virtutibus præditum oſtendit, & ſe non tantum ſuperiorem eſſe hominibus apertè malis, ſed & bonis pleriſque gloriatur. Ieiuno, inquit, non tantum quibus diebus omnes ſecundum legem & maiorum ſtatuta ieiunant, ſed bis in vnoquoque ſabbatho, hoc eſt, hebdomada. Sic enim Hebræi hebdomadam vocant à præcipuo eius die, qui hebdomadæ finis eſt. Decimas do non tantum quemadmodum

dum vulgus frumenti, vini & olei, ſed etiam omnium quæ poſſideo, decimans etiam mentam, rutham, cyminum, ac minutiſſima quæque. Et hactenus quidem de Phariſæo, ſequitur de Publicano, in quo tres notantur ſuo ordine conditiones, omni verè & dignè pœnitenti, & neceſſariæ, & ſufficientes: quarum prima eſt propriè indignitatis agnitio, & quæ ex illa naſcitur ſui ipſius deiectio, & erubeſcentia. Hæc enim notatur cum dicitur ſtetiſſe à longè, procul ſcilicet ab altari ſemotus, vt qui indignum ſe putabat propius accedere ea loca, in quibus Deo ſacrificaretur, & velut præſens coleretur. Rurſum idem notatur per id, quod ſequitur, nolebat nec oculos ad cælum leuare, cenſens ſcilicet eos indignos viſione ſuperna, vt qui maluiſſent bona terrena ſpectare & quærere: agnoſcenſque ſe indignum, qui eo conuerteret intuitum, vbi is ſuam habet ſedem, quem ſe cognouit offendiſſe. Secunda conditio eſt ſerius de peccatis commiſſis dolor, qui in iſto notatur, cum dicitur percuſſiſſe pectus ſuum, quæ contritionis ſcilicet dolore, & veluti reprehendens cor ſuum, quod admiſſorum criminum illi origo fuiſſet, & cauſa. Hic autem ex coniunctione aduerſatiua: ſed, magis videtur ſignificatum, quod nec manus, nec oculos voluerit in cælum tollere: ſed manu, quam in cælum tulit Phariſæus percutiebat pectus ſuum. Cæterum vt peccator veniam aſſequatur, non ſatis eſt agnoſcat ſuam indignitatem, ſeque deijciat, ac ex animo doleat: ſed ne ex indignitatis conſideratione in deſperationem prolabatur, & abundantiore triſtitia abſorbeatur, adiungere prædictis conditionibus debet & bonam de diuina benignitate confidentiam. Hæc enim ſi illis deſit pertrahetur per illas homo in deſperationem: ſi autem ſola adſit ſine humilitate & contritione pariet præſumptionem, nec impetrabit remiſſionem. Hæc autem fiducia Publicano adfuiſſe notatur, cum & oraſſe, & pauciſſimis oraſſe dicitur. Neque enim oraſſet, ſi de Dei erga ſe indulgentia confiſus non fuiſſet: nec tam paucis oraſſet, ſi non multum confiſus fuiſſet. Non enim credidit ſe exaudiendum in multiloquio, more Ethnicorum: *Deus*, inquit, *propitius eſto mihi peccatori*. Oratio ſanè breuis in verbis, ſed efficax, & magna ſenſu quam ob id à Publicano prolatam Dominus proponit, vt & nos ad eum modum orare diſcamus: cum ſi modo hæc parabola non ſit res vere geſta, ſed à Domino conficta, hæc oratio à pectore Domini proceſſerit: In qua hoc obſeruandum, quod Publicanus nihil aliud quam miſericordiam petit, & talem miſericordiam, qua Deo reconcilietur. Nulla enim prætendit merita, nullas adfert excuſationes in peccatis, ſed liberè ſe peccatorem confitetur: & dum ſibi Dei implorat propitiationem, hoc eſt, placabilitatem: ſignificat id maxime animum ipſius torquere, quod Deum offenſum haberet, nihil magis optare, quam

Tres conditiones pœnitenti neceſſariæ

vt illum habeat placatum,& amicum. Hoc enim ſignificat Græcâ dictio ἱλάσθητι, hoc eſt placatus eſto, hoc & Latina dictio propitius eſto, hoc eſt, clemens, & benignus. Porro cum in Phariſæo audiuerimus, ſuperbum accuſatorem, in Publicano autem humilem reum: audiamus nunc & iudicem ſententiam pronunciantem.

Dico, inquit, *vobis, deſcendit hic iuſtificatus*, id eſt, Dei gratia ex peccatore iuſtus effectus, ab illo Phariſæo, hoc eſt, magis quã ille, id eſt, deſcendit iam iuſtior quam Phariſæus: non quod Phariſęus etiam deſcendit iuſtificatus vel iuſtus, ſed comparatione impropria, quia ſcilicet iſte non deſcendit iuſtus. Aut potius Publicanus dicitur iuſtior deſcendiſſe quam Phariſæus, quia & Phariſęus aliquam habebat iuſtitiam, operum ſcilicet iuſtitiã qua & coram hominibus, & ſuo iudicio iuſtus habebatur; ſed hanc iuſtitiam vicit iuſtitia Publicani; vt quæ Dei eſſet iuſtitia, & coram Deo iuſtitia, cuius laus non ex hominibus ſed ex Deo eſt. Oſtendit autem Dominus æquitatem ſuæ ſententiæ, quam de Phariſæo & Publicano protulit, per generalem illam ſententiam, qua & ſupra vſus eſt, dicens:

Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur. Quemadmodum enim aquarum fluenta, ad vallium decurrunt profunda, & quo vallis eſt decliuior, eo plures aquæ congregantur in eam: ſic diuinarum chariſmata gratiarum ad corda deſcendunt humilium, qui quanto humiliores fuerint, tanto copioſiorem gratiam ſuſcipiunt.

Paruulis manum imponit, & adoleſcentem diuitem ad perfectionem inuitat. Matth. 19. Marc. 10.

CAPVT C.

[b] ITa [a] tunc † [l] *afferebant * ad illum & infantes' vt [h] tangeret illos [&] [a] manus eis imponeret, & oraret.* [c] *Quod cum viderent* [l] *diſcipuli * [b] comminabantur offerentibus, [&]* [t] *increpabant eos.* [b] *Quos cum videret* [l] *Ieſus * [b] indignè tulit, &* [c] *conuocans illos ▷* [l] *ait'* [c] *illis:* [l] *Sinite ‖ paruulos'* [h] *venire ad me,* [l] *& nolite eos prohibere'* [a] *venire ad me,* [l] *talium enim eſt regnum ▷ Dei.'* [h] *Amen dico vobis. ‖ Quiſquis non receperit' regnum Dei ſicut † paruulus' non intrabit in illud.* [b] *Et complexans eos, & imponens manus ſuper illos, benedicebat eos.* [a] *Et cùm impoſuiſſet eis manus, abijt inde.* [l] *Et* [b] *cum egreſſus eſſet in viam,* [a] *ecce accedens [&]* [b] *procurrens †* [l] *quidam'* [c] *princeps,* [b] *genu flexo ante eum, ▷* [h] *rogabat eum' ‖* [c] *dicens* [a] *illi':* [l] *Magiſter bone, quid* [a] *boni †* [l] *faciam vt ▷ habeam' vitam æternã'? Ieſus autem dixit*

*a autem
† a oblati ſunt ei paruuli
▷ offerebant ei paruulos
* c autem
* c autem
a vero
▷ c o dixit
‖ c o pueros
† b o ne prohibueritis eos.
c o nolite vetare eos
▷ a cœlorum
‖ c o quicunque non acceperit
† c o puer
† a vnus
▷ c o interrogauit eum
‖ a ait
† c faciẽs vitã æternam poſſidebo
▷ b percipiam
‖ a Qui
† a vnus eſt bonus Deus
▷ b o vnus
† b o præ-*

*dixit illi: Quid[b] me dicis bonum, [&] [a] me interrogas de bono? † [l] Nemo bonus niſi ▷ ſolus' Deus'. [a] Si autem vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Dicit illi: Quæ? Ieſus autē dixit: ‖ [h] Mandata' noſti: † [l] Non homicidium facies. Non adulterabis, Non facies furtum, Non falſum teſtimonium dices'. [b] Ne fraudem feceris. [l] Honora patrem tuum & matrem [a] tuam, diliges proximum tuum ſicut teipſum. ▷ [h] At ille' [a] adoleſcens [b] reſpondens ‖ [l] ait' [c] illi. [l] Hæc omnia † cuſtodiui' à iuuentute mea, [a] quid adhuc mihi deeſt? [c] Quo audito [h] Ieſus * [b] intuitus eum, dilexit eum, & ▷ [l] ait' illi [a] Ieſus. [c] Adhuc [h] vnum tibi deeſt. [a] Si vis perfectus eſſe, [c] vade, [l] vende ‖ omnia quæ' habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo, & veni ſequere me. † [f] Quum audiſſet autem adoleſcēs verbum, * [h] contriſtatus [c] eſt [b] in verbo, [&] [c] abijt ▷ triſtis' ‖ [l] erat enim habens multas poſſeſſiones'. [c] Videns autem Ieſus illum triſtem factum, [b] & circumſpiciens [c] Ieſus * † [l] dixit' [c] diſcipulis ſuis: [h] Quam difficilè, qui pecunias habent in regnum Dei ▷ introibunt'. [a] Amen dico vobis, Quia diues difficilè intrabit in regnum cælorum. [b] Diſcipuli autem obſtupeſcebant in verbis eius. At Ieſus rurſus reſpondens ait illis: Filioli, quàm difficilè eſt confidentes in pecunijs in regnum Dei introire! [a] Et iterum dico vobis. [l] Facilius eſt * camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum ‖ Dei'. [a] ▷ Auditis autem his [c] diſcipuli mirabantur valde'. [c] Et dixerunt qui audiebant, [c] dicentes [b] ad ſemetipſos: [h] Et [l] quis [a] ergo † [l] poterit' ſaluus ▷ eſſe'? [c] ‖ Aſpiciens' autem [b] illos [c] Ieſus, † [l] ait' [f] illis: [c] Apud homines [a] hoc [c] impoſſibile eſt, ▷ ſed non apud Deū.' [b] Omnia enim [c] quæ impoſſibilia ſunt apud homines, [h] poſſibilia ſunt apud Deum. [b] Et poſt hæc [a] tunc reſpondens [b] cæpit ei ‖ [l] Petrus dicere': Ecce nos † dimiſimus' omnia, & ſecuti ſumus te, [a] quid ergo erit nobis? ▷ [l] Ieſus' [a] autem [b] reſpondens ‖ [l] dixit' [f] illis: [a] Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in generatione cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit. [h] Amen dico vobis, nemo eſt qui † reliquerit' domum, aut fratres, [b] aut ſorores, [h] aut ▷ patrem, aut matrem', [c] aut vxorem, [h] aut filios, [b] aut agros propter me, & [h] propter [c] regnum Dei, [&] [b] Euangelium, [h] ‖ qui non accipiat centies tantum', [b] nunc [h] in tempore hoc, [b] domos & fratres, & ſorores, & matres, & filios, & agros cum perſecutionibus, [h] & in ſeculo futuro vitam æternam. [c] Multi autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi.*

Et tunc afferebant ad illum & infantes, &c. Vt quidam puerulos & infantes Chriſto afferrent ad hoc vt eos tangeret, & vt Matthæus apertius explicat, vt manibus ſuis illis impoſitis oraret pro illorum ſalute, eiſque bene præcaretur: id eos commouit, quod ex præcedentibus eius virtutibus experti fuerant Dominum per impoſitionem manuum, & orationem à multis repuliſſe varia mala:

*cepta † [b] Ne adulteres. Nō occidas [c] o Non occides, non mæchaberis [b] Ne fureris, ne falſum teſtimoniū dixeris ▷ [c] Qui ‖ [a] dixit † [b] o obſeruaui * [b] autem ▷ [b] o dixit ‖ [b] quæcunque [c] omnia quæcunq; † [c] his ille auditis * [b] Qui ▷ [b] o mærens ‖ [c] quia diues erat valde * [a] autem † [b] ait ▷ [c] o intrabunt * [c] enim ‖ [a] cælorū ▷ [b] Qui magis admirabantur † [h] o poteſt ▷ [h] o ſunt*

‖ b o *Et intuens* * a *dixit* ▷ a *apud Deū autē poſſibilia ſunt* ‖ a *Petrus dixit ei* c *ait autē Petrus* † a o *reliquimus* ▷ c *Qui* ‖ b o *ait* † c o *reliquit* ▷ c *parentes* ‖ c *& non recipiat multo plura.* C.13. 90.

credentes proinde per huiuſmodi manuum impoſitionem & orationem etiam præmuniri poſſe infantes à malis, & diaboli poteſtate. Cæterum diſcipuli videntes piam parentum in offerendo ſedulitatem, non ſatis memores quomodo Dominus aliquando aduocato puerulo ſtatuerit eum in medio diſcipulorum, declarãs ſatis facto & verbo quanti faceret paruulos: increpabant offerẽtes, tum quod importunam, & improbam putarent huiuſmodi oblationẽ, quia ſcilicet Domino alioquin ſatis occupato, rebus huiuſmodi leuioribus fieret negotium; tum quod indignum putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuibus, zelantes ſcilicet pro Domini ſui tum quiete, tum honore. Quod autẽ in Marco legimus diſcipulos comminatos offerentibus; non eſt aliud quam quod reliqui duo dicunt eos increpaſſe illos. Nam Græcis apud omnes tres Euangeliſtas idem eſt verbum nempe ἐπιτιμᾷν, quod interpres nunc vertit increpare, nunc comminari. Videns autem Dominus diſcipulorum factum, quanquam ſciret ab ipſis ex aliqua parte geri officioſa quadam ſedulitate: tamen quatenus ex affectu quodam humano, & ſuperbia proficiſcebatur, indignè tulit, idque eò magis, quod non ita multò ante eis commendauerat paruulos, eorum exemplo ad modeſtiam ipſos prouocãs. Itaque conuocatis ad ſe diſcipulis ſuis ait illis:

Sinite paruulos venire ad me, cauſamque affert, *quia talium eſt regnum Dei.* Vbi ſignanter dictum eſſe talium, & non horum annotauit D. Hieron. vt oſtenderetur non ætatem regnare, ſed mores, & his, qui ſimilem habent innocentiam & ſimplicitatẽ præmium repromitti. Vnde explicans illud magis Dominus adiecit, vt eſt apud Marcum & Lucam:

Amen dico vobis, quiſquis non receperit regnum Dei ſicut, &c. Quod idem eſt cum eo quod ſupra dixit in cap. Conc. 70. Niſi efficiamini ſicut paruuli, non intrabitis in regnum cęlorum. Aduertendum tamen in hac ſententia, quod ſicut hic poſitum eſt pro veluti, vel tanquam, ſignificatur enim imitatio perſonæ hoc ſenſu, qui non acceperit factus ſimilis puero: Taliũ enim proculdubio refert conditionẽ illam animi, quam habent infantes, & paruuli. Eam ergo conditionem quicunq; habent ſiue per ætatem, ſiue per voluntatem, & imitationẽ eorum eſt regnũ Dei; ſi modo tamen ad Chriſtum veniant; aut per ſe, vt adulti rationis compotes, aut per alios oblati, vt paruuli, & infantes. [Sane quod Dominus paruulos non tantum ad ſe venire permiſerit, ſed etiam complexatus ſit eos vt habet Marcus, & iuxta votum offerentium parentum impoſitis manibus ſuis eos benedixerit, hoc eſt, bene præcatus ſit eis, & bene precando gratiæ ſuæ participes fecerit (non potuit enim Chriſti benedictio nõ eſſe efficax, cuius benedicere benefacere eſt) manifeſtè arguit infantes, & vſu rationis carentes gratię Chriſti participes

ticipes eſſe poſſe. Proinde rectè ad imitationem horũ offerentium paruulos; Eccleſia quotidie per fideles Chriſto infantes offert, vt in baptiſmo gratiæ eius, qua certũ eſt eos indigere, participes fiãt; vt ſic Dei regnum, quod talium hic eſſe dicitur, conſequi poſſint.]

Et *cum egreſſus eſſet in viam, ecce accedens & procurrens, &c.* Poſt quam ad oblatam occaſionem Dominus humilitatis doctrinam propoſuiſſet, alia mox oblata eſt occaſio docendi etiã diuitiarum contemptum, accedente ſcilicet ad eum diuite quodam, & rogãte qua ratione vitam æternam ſibi parare poſſet. Fuit autem iſte, vt ex omnibus tribus patet Euãgeliſtis admodũ diues, fuit adoleſcẽs, vt ex Matthæo patet & Marco. A Luca verò etiam princeps dicitur, quia ſcilicet magnæ apud Iudæos authoritatis & potentiæ propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egreſſo nõ tantum accedens, vt habet Matthæus, ſed etiam accurrens, vt habet Marcus, ac genu coram Ieſu flectens in reuerentiæ ſignum, cupidus aſſequendi vitam æternam, quam ſua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum dicens:

Magiſter bone, quid boni faciã, vt habeã vitam æternam, &c. Ad hãc interrogationẽ Marcus quidẽ, & Lucas dicunt Dominũ primum reſpõdiſſe. Quid me dicis bonũ? Matthęus verò; quid me interrogas de bono? Dicendũ itaq; Dominũ vtrũque reſpõdiſſe, & cur ſe diceret bonũ, & cur ſe de bono interrogaret. Nã adoleſcẽs & bonũ appellauerat, & de bono interrogauerat dicens; Magiſter bone, quid boni faciã? Ad quod cõmode ſic intelligitur vtrũq; reſpõdiſſe Dominus; Quid me dicis bonũ, & me tanquã bonũ ſcilicet interrogas de bono? Quoniam enim adoleſcẽs Dominũ appellabat bonũ, blandimẽto captans illius beneuolentiã, cũ tamẽ nihil aliud exiſtimaret eũ eſſe, quã purum hominẽ, ſed cæteris eminẽtiorem, & quoniam de bono faciendo, quo promereri poſſet vitã ęternam interrogabat: Dominus omnem bonitatis laudem ad ſolẽ Deum transfert, qui ſolus natura, & verè bonus eſt, vnde ſubiicit:

Vnus eſt bonus Deus ſcilicet, vel vt habẽt alij, Nemo bonus niſi ſolus Deus q. d. Merito deberes nec me dicere bonũ, quẽ exiſtimas eſſe purũ hominem, nec te putare poſſe aliquid boni facere, quod ſolus Deus dicẽdus ſit verè bonus, cuius cõparatione nõ iuſtificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. [Non ergo negat ſe bonũ eſſe & Deũ, ſed ab illo nõ ſe appellandũ bonũ, ſed ſignificat, qui ipſum purũ hominẽ credidit: quod non ob dixit quaſi reprehẽderit in eo, quod ſe nõdũ credidit eſſe Deũ, ſed ob duas has potiſſimũ cauſas. Primũ vt ſuo exẽplo doceret, quod cũ ab aliquibus laudamur, retorquere debeamus proprias laudes in laudẽ diuinã, & cõſideratione noſtri defectus nõ admittere in animo adulãtiũ, & captantiũ noſtrã beneuolentiã, voces Deo propriè cõuenientes. Secũdo vt hũc percũctatorẽ ab adulationis vitio liberaret,

& tacitè admoneret ne ſeipſum bonum exiſtimaret, etiam cum omnia Dei mandata perfeciſſet: ſed potius ſolum Deum bonū & omnis bonitatis authorem ſuſpiceret, cui omnis boni gloria trāſcribenda eſt.] Credidit enim iſte, dum Ieſum, quem hominem tantum putauit, bonum appellat, & de bono à ſe faciendo interrogat, etiam ſe quoque bonum fieri poſſe per bonum quod facturus eſſet: proinde vt ad humilem de ſe, ſuiſque operibus exiſtimationem illum, & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem à ſe & omni opere humano in Deum transfert. Dehinc ad reliqua quæſtionis reſpondet.

Si autem vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Quibus verbis ſignificat & liberi arbitrij vim, dum dicit, Si vis, & ſolam vitā æternam verè eſſe vitam, dum interrogatus de vita ęterna reſpondet, Si vis ad vitam ingredi; & ſe vitæ æternæ prędicatorem non ſolum non eſſe contrarium legi, ſed nec alia requirere, quam legem; dum dicit, ſerua mandata. Audiens autem adoleſcens exigi mandatorum obſeruationem, & æſtimans alia quædam præcepta eſſe præter legalia, quæ ei vitæ fierent cauſa, ſi quidem audierat eum vt noua quædam promittentem, ita vt noua quædam hominibus præcipere, interrogat quænam eſſent ea præcepta, quæ eſſent ipſi ſeruanda. Tum Dominus oſtendens ſe non de aliis locutum mandatis quam quæ legis erant; *Mandata*, inquit, *noſti*. Deinde & enumerat aliquot ea ſcilicet quæ ſunt ſecundæ Tabulæ, & ad proximos pertinent. Et quidem omnes tres Euangeliſtæ commemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua præcepta decalogi; Non occides, Non mœchaberis, Non facies furtum. Non falſum teſtimonium dices. At Marcus his etiam quintum addit; Ne fraudem feceris, aliena ſcilicet illicitè accipiendo. Id autem poſitum puto pro vltimo decalogi præcepto; Non concupiſces domum proximi tui, non ſeruum, non ancillam, non bouem, non aſinum, nec omnia quæ illius ſunt. His iam apud Matthęum ſubiicitur generale illud præceptum, in quo omnia præcepta ad proximos ſpectantia recapitulantur teſte Paulo; Diliges proximum tuum ſicut teipſum. [Circa quod apud ſolum Matthæum additum præceptū, dubium proponit Origenes, quomodo ſi hoc etiam præceptum adoleſcens iſte ſeruauit, quemadmodum ſe ſeruaſſe dicit, eius reſponſionē Domino approbante, qui intuitus eum dilexiſſe illum dicitur, dicatur ei: Adhuc vnum tibi deeſt, & tanquam nondum perfecto dicitur, Si vis perfectus eſſe: cum in illo mandato, diliges proximum tuum, omne mandatum ſecundum Paulum recapituletur, & contineatur: vt ob id nihil ei deeſſe poſſit, qui illud impleuerit, ſed perfectus ſit, vt qui omne mandatum impleuerit.] Dicendum ergo, quod hoc quidem præceptum dilectionis proximi adoleſcens iſte compleuerit, ſicut tunc illud Iudæi implendum

putabant,

putabant, nullum ſcilicet inferendo nocumentum manifeſtum proximis,& communia dilectionis officia eis exhibendo,non autem diuidendo cum proximis ſuas poſſeſſiones quemadmodum requirit Chriſtiana perfectio.Itaque quanquam Dominus potuiſſet oſtendiſſe illum non ſatis præceptum illud obſeruaſſe, tamen quoniam ille non arroganter reſponderat ſe omnia illa ſeruaſſe, ſed animo ſimplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quam cupiditatem declarauit dicens vt eſt apud Matthęum,quid adhuc mihi deeſt?) ideo benignè illum intuitus tanquam ſimplicem, & nequaquam verſutum dilexit eum , quaſi vehementer appetentem ſalutem, quanquam adhuc auaritæ tyrannide præpediretur. Et quoniā veluti nō contentus obſeruatione legis quærebat quid adhuc ipſi deeſſet,Dominus ab imperfectione iuſtitię legalis eum vocat ad perfectionem iuſtitiæ Euangelicæ dicens, Si vis perfectus eſſe.Imperfecti enim ſunt, qui ſola legalia complent præcepta, quia & ipſa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatem.Cæterum quod dicit Dominus:

Adhuc vnum tibi deeſt.non ſic eſt accipiendum,quaſi vnum iſtud ſic ei defuerit,vt ſine illo non poſſet ingredi ad vitam,ſed quia iuuenis cum dixiſſet ſe omnia illa ſeruaſſe à iuuētute,id eſt,pueritia ſua,quæſiuit,quid adhuc mihi deeſt,hoc eſt,quid præterea facere poſſem,vt habeā vitam ęternam,reſpōdit Dominus:adhuc vnum tibi deeſt,hoc eſt,adhuc vnū reſtat quod facias, & adiicias factis, vt habeas vitam æternā,non quod ſine ipſo nō poſſet habere,ſed quod per iſtud certius & plenius eſſet habiturus vitā æternā. Vnde & ſubiicitur:Si vis perfectus eſſe,hoc eſt,ſi vis nihil tibi deeſſe, quod faciat ab obtinendam vitam æternā,vade & vende,&c.[Poteſt tamen etiam intelligi vnum illud quod dicit Dominus ei deeſſe, neceſſarium ei fuiſſe ad ſalutem.Deerat enim ei contemptus diuitiarum,nimiſque afficiebatur diuitiis ſuis, vt patet ex ſequentibus, & in eis nimium confidebat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus,vnum ei deerat ad vitam ingrediendam neceſſarium, nimirum vt ſi non diuitias ſuas, ſaltem affectum hunc abiiceret.] Notandum autem quod cū Dominus dixiſſet,Si vis perfectus eſſe, non tantū addidit,vade,& vēde omnia,quæ habes, & da pauperibus,ſed etiā ſubiecit,& veni ſequere me:quia nō in facultatū venditione & diſtributione cōſiſtit potiſſimū perfectio,ſed in perfecta ſequela Chriſti,ad quā vēdere omnia,& dare pauperibus via quędam eſt.Cum enim dicit ſequere me,non tantum loquitur de ſequela corporali,ſed multo magis de ſequela per imitationem charitatis,obedientiæ,humilitatis,patiētiæ, &c.Vnde in Marco apud Græcos additur ſequere me tollens crucem : quanquam id poſſit videri aliunde hic adiunctum.Adiecit præterea Dominus:

Et habebis theſaurum in cælo: quaſi diceret, & non peribunt tibi

facultates tuæ pauperibus diſtributæ: ſed hac ratione certiores,& abundantiores tibi in cœlo diuitias parabis.

Cum autem audiſſet adoleſcens verbum, contriſtatus eſt. Quamuis valde auidus eſſet adoleſcens iſte perfectionis, tamen diuitiarum quas poſſidebat abundantia & amor non permiſit eum amplecti quod volebat. Contriſtatus eſt enim in ſermone Domini, dolens quod nō niſi diuitiis abiectis perfectionem aſſequi poſſet,& adeo dolēs, vt Chriſto derelicto abierit, affectum eius bonum obruentibus diuitiarum ſpinis. Itaque illo cum triſtitia abeunte, conuerſus Dominus ad diſcipulos ſuos, ne quādo pœniteret eos ſuę paupertatis, cœpit de diuitiarum periculo diſſerere, dicens ſecundum Marcum & Lucam: *Quam difficile*, hoc eſt verè valde difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Matthæus ſic extulit ſenſum eundem ſeruans: *Amen dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnum cælorum.* Itaque per eos, qui pecunias habent, non ſimpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam, qui in crumenis ſuis habent aliquos nummos, ſed vt ex Matthæo patet, qui diuites ſunt, & multas habent facultates. Nomine enim pecuniæ, ſicuti & dictione Græca hic poſita χρήματα, ſignificantur plerumque omnia fortunæ bona ſiue mobilia, ſiue immobilia. Cum autem diſcipuli, vt habet Marcus, obſtupeſcerent in verbis eius, id eſt, propter verba eius, nimirum quod viderent tam multos eſſe diuites,& omnes ambire diuitias: Dominus rurſum quidem repetit, quod dixerat, quo magis illud inculcaret, & confirmaret: ſed ſic repetit, vt blandimento mitiget ſermonis aſperitatem,& interpretetur non intellectam obſcuritatem:

Filioli, inquit, *quam difficile eſt confidentes in diuitiis, in regnum Dei introire.* Pro eo ergo quod prius dixit, qui habent pecunias, nunc dicit, confidentes in pecuniis, ſignificans de quibus diuitibus potiſſimum ſit locutus. Et tamen generaliter dixit, tum quod hi, qui etiam ſi habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis, coram Deo ſint ſpiritu pauperes; tum quod rarum ſit inuenire diuites, qui in diuitiis ſuis non confidant. Confidunt autem in diuitiis ſuis, qui in his ſibi placent, & per eas ſecuriores viuunt, promittentes ſibi per eas malorum liberationem. Difficile autem eſt huiuſmodi intrare in regnum Dei, quia difficile eſt tales abſtrahi ab illa fiducia. Non contentus autem Dominus dixiſſe primum quidem in genere difficile eſſe diuitem ſaluari, deinde peculiariter difficile eſſe confidentes in pecuniis ſaluari: addidit tertiò quod his magis durum eſt, quo à diuitiarum amore, efficaciſſimè abſtraheret.

Confidere in diuitiis.

Iterum, inquit, *dico vobis, Facilius eſt camelum, per foramen acus tranſire, quam diuitem intrare in regnum Dei.* Quod ſimpliciter intelligi poteſt, non ideo dictum eſſe iſtud illo facilius, quia vtrumque

que Deo ſoli eſſet poſſibile, vnum autem altero quadam ratione illi facilius: ſed tantum huiuſmodi locutione ſignificatum eſt impoſſibile eſſe, & valde impoſſibile diuitem intrare in regnum cælorum. Itaque ſic dictum eſt: Facilius eſt camelum, &c. Quomodo dicere ſolemus de duobus ſeſe capitali odio proſequentibus: Facilius fuerit aquam igni miſcere, quam hos inter ſeſe reconciliare: ſignificare volentes id omnino fieri non poſſe. Quod ſi quęratur, quomodo iam Dominus dicat impoſſibile, & valde impoſſibile eſſe, quod prius tantum dixit difficile: dicendum eſt vtrumq; verum eſſe. Difficile enim eſt diuitem ingredi in regnũ cœlorum ea ratione, quæ dicta eſt, nempe quia difficile eſt eum abſtrahi ab amore diuitiarum, nec eis abuti ſæpe. Impoſſibile vero tum, quia quandiu manet confidens in diuitiis, nõ poteſt ingredi, tum quia non ſua virtute, ſed ſola Dei gratia, eáque efficaci, & potente, poteſt à fiducia, amore, & abuſu diuitiarum abſtrahi, vt ſic poſſit ingredi regnum Dei. Nec tamen neceſſe fuerit dicere hac ſententia Dominum ſignificaſſe impoſſibilitatem: ſed ſimpliciſſimum fuerit dicere hyperbolem eſſe in hac locutione, qua Dominus vulgari modo locutus ſignificare tantum voluerit, valde difficile eſſe diuitem ingredi regnum Dei: qualis locutio eſt cum dicitur: Si poteſt Æthiops mutare pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas: & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum, non quod abſolutè iſtud ſit impoſſibile æquè atque illud, ſed hyperbolica locutione ſignificatur iſtud eſſe admodum difficile. Ad quem modum etiam in propoſito non tam ſignificari impoſſibilitatem, quam difficultatem, patet ex Luca, qui cum dixiſſet: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt: pro probatione huius ſubiicit: Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire, &c. Non ergo hac ſententia niſi magna ſignificatur difficultas.

Et dixerunt qui audiebant, dicentes ad ſemetipſos, &c. Diſcipuli qui admirabantur primum audientes Dominum aſſerentem difficile eſſe diuitem ingredi in regnũ Dei iam valde, & vt habet Marcus *περισσῶς*, hoc eſt ſupra modum admirabantur, audiẽtes faciliorem etiam eſſe ingreſſum cameli per foramen acus, quam diuitis in regnum Dei, atque hinc intelligentes ſignificari impoſſibilem eſſe diuitum ſalutem, & ob id etſi inopes eſſent, tamen pro aliorum ſalute turbati, ac dolentes tam multos ſecludendos à regno cœlorum dicebant ad ſemetipſos, hoc eſt, vt melius verti poterat, ad ſeſe mutuò vel inter ſeſe *πρὸς ἑαυτοὺς*: *Si ſic res habet, quis ergo poterit ſaluus fieri?* Quod diſcipuli generaliter ideo interrogãt ſecundum Auguſtinum, cum Dominus tantum dixerit de diuitibus, quod intelligerẽt etiã ſi nõ omnes haberẽt diuitias, eſſe, tamẽ paucos, qui nõ ſummè afficerẽtur diuitiis, eaſq; habere deſiderarent,

diuites autem non tam propter opum affluentiam,quam propter animum quem habent erga diuitias, difficulter eſſe ſaluãdos.Dominus itaque quo conceptam à diſcipulis animi triſtitiam mitigaret:& benignè eos eſt intuitus(verbo enim intuendi Euangeliſtæ ſignificarunt Dominum manſueto oculo turbationem mentis eorum,ſedaſſe)& verbis quoq; ſeueritatem ſuæ ſententiæ temperauit, in medium adducens diuinam virtutem, & per eam ad confidentiam exhortans.

Apud homines, inquit, *hoc impoſſibile eſt*, Hoc nempe non ſolum vt diues ſaluus fiat, ſed etiam generaliter vt quis ſaluus fiat.Non enim hoc fieri poteſt ſola humana virtute, ſed requiritur diuina gratia,qua id quod nobis alioqui eſt impoſſibile,fit poſſibile,imò facile. Ea enim ſic mutantur animi diuitum, vt alacres etiam vel abiiciant quod poſſident,vel poſſideant tanquam commune, non proprium,parati ſemper relinquere, ſicut & vitam impendere, ſiquando id poſtulet religionis negotium.

Et poſt hæc tunc reſpondens cœpit et Petrus dicere, *&c.*Cum audiſſet Petrus tantum malum eſſe habere diuitias, cogitauit eximium ergo eſſe bonum eas abieciſſe.Verum quia adoleſcenti dictũ fuit, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, atque hoc ſi faceret, promittebatur theſaurus in cælo;ſolicitus fuit pro ſe,ac condiſcipulis ſuis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia vendiderunt & dederunt pauperibus, ſed ſimpliciter omnia reliquerunt,metuens ne forte minus feciſſent, quia nõ hoc fecerunt, quod ab adoleſcente requiſiuit Dominus.Itaque omnium,vt ferè ſolebat nomine dixit:*Ecce nos*, non quidem omnia noſtra vendidimus & dedimus pauperibus,ſed tamen omnia reliquimus,& ſecuti ſumus te.Quid ergo erit nobis? Confidenter dicit,omnia reliquimus cum pauca reliquiſſet nauem ſcilicet, & retia. Omnia enim relinquit,& multa relinquit,qui quidquid habuit, & habere potuit, aut concupiſcere relinquit. Itaque dominus Petri ſermonem etſi ſatis magnificum non reiecit, vt diceret ei: Quæ omnia Petre reliquiſti,vt præmium magnum requiras?Sed quo non pœniteret eos voluntariæ paupertatis & oſtenderet nõ tantum venditoribus ſuarum facultatum, ſed omnibus propter ipſum relinquentibus id quod habent quãtumuis ſint tenues,maximum præmium repoſitum eſſe,cum ſolita aſſeueratione ait:

Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, *&c.*Non dicit, qui reliquiſtis omnia, ſed tantum, qui ſecuti eſtis me, ſignificans nihil profuturum illis omnia reliquiſſe,niſi etiam ſecuti ipſum fuiſſent, atque ipſam ſequelam ſui exigere omnium derelictionem. Qui enim dixit ſuperius, non renunciauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Et eſt hic ſermo ad litteram de ſequela non qualibet,ſed,qua ſeſe Apoſtoli Chriſto in diſcipulos indi

los indiuulſos addixerunt. Quod autem ſequitur: *In regeneratione*, optimè ſecundum quoſdam coniungitur cum ſequenti verbo ſedebitis: & per regenerationẽ intelligenda eſt reſurrectio ex mortuis quę velut ſecunda generatio hominis erit ſecundum corpus, quemadmodum in baptiſmo eſt ſecunda hominis ſecundum animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur ſeſſurus in ſede maieſtatis ſuę, cum & iam ſedeat à dextris Dei Patris? At tunc peculiariter ſeſſurus dicitur, quia omnibus tunc ſedere apparebit, cuius iam gloria hominibus eſt occulta. Nec dicitur ſeſſurus ob corporalem ſeſſionem: ſed huiuſmodi tropo ſignificatur iudiciaria eius authoritas, vt ſit ſenſus: cum ſe cum gloria & maieſtate magna Iudicem omnium exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quod & Apoſtoli dicuntur tunc ſeſſuri ſuper ſedes duodecim: nimirum quia proximi Chriſto iudici etiam in gloria cum ipſo apparebunt iudicantes ſimul cum illo duodecim tribus Iſraël. Alioqui enim Paulus affirmat omnes oportere ſtare ante tribunal Chriſti.

Sedere à dextris.

Sedere ſuper ſedes duodecim.

Sedebitis, inquit, *etiam vos*, idq́; non confusè, nec in cõmuni ſede, ſed ſuper ſedes duodecim, ſinguli ſcilicet in ſua ſede, vt ſic eorũ futuram maieſtatem exaggeraret, nec otioſi ſedebitis, ſed iudicantes duodecim tribus Iſraël. Cæterum intelligendum eſt Apoſtolos iudicaturos, non tantum ſui cum aliis comparatione, vel ſententiæ comprobatione, ſed etiam authoritate quadam, & poteſtate, non ſolum ea qua omnes iuſti cum Chriſto impios iudicabunt, ſed tali qua Chriſto vicini principes agent in regno Dei, & populo eius: his qui Euangelicæ prædicationi crediderunt, exhibentes cum Chriſto ea, quę hic verbo ſuo illis promiſerunt: Infideles autem, & impios condemnantes ad ea ſupplicia, quæ hic ipſis prædixerunt, & comminati ſunt. Quanquam enim omnium electorum erit ſimul (cum Chriſto vt regnare, ita & iudicare: tamen qui hic in adferendo Chriſti Euangelio fuere primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo ſimul cũ Chriſto ſedebunt, & iudicabunt nõ impios tantũ, ſed & iuſtos: quomodo qui Regum regno ſunt proximi ſingulari modo dicuntur ſimul adminiſtrare regnum, ac iudicare cum Rege, cum etiã omnes qui Regi ſubſunt, cũ eo regnent, ac iudicent, & vlciſcantur rebelles. [Quæ tamen præminentia non eſt putanda ſolis his duodecim Apoſtolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus, qui eſt extra numerum duodecim, exiſtimandus eſt eadem gloria, & honore donandus, qui & ipſe Apoſtoli hic aſſecutus eſt nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit? Quoniam enim nunc loquebatur Dominus ipſis duodecim, ideo & de eorũ priuilegio, & fœlicitate loqui ſatis habuit impræſentiarũ: intelligendũ relinquens etiã alios eadem donandos

Apoſtoli quomodo iudicabunt.

nandos prærogatiua, qui cum iſtis in propagando Chriſti regno hic primores eſſent. Nec falſa eſt hæc Chriſti promiſſio, quod Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim, quibus hæc Chriſtus dixit: quia hæc promiſſio ſicut aliæ in ſcripturis, præſupponit conditionem, ſi in eo ob quod fit promiſſio, perſeuerauerint.] Dicuntur autem Apoſtoli peculiariter iudicaturi duodecim tribus Iſraël, nõ quod ſint iudicaturi etiam reliquas gentes: ſed quia regnum Meſſiæ peculiariter dicitur regnum Iſraël, adeo vt ipſi Iudæi crediderunt Meſſiam Iſraëlitarum tantum fore Regem, & quia à Domino delecti fuerunt duodecim Apoſtoli veluti duodecim principes duodecim tribuum Iſraël: ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Iſraël. Sed quemadmodum paſſim in ſcripturis per ſemen Abrahæ, & tribus Iacob, ſignificantur omnes gentes in Chriſtũ crediture, ad quas poſtea duodecim Apoſtoli primum delecti ad prædicandum Iſraëlitis ſunt miſſi: ita & hic myſticè, & ex conſequenti, per duodecim tribus Iſraël ſignificantur vniuerſæ gentes, ad quas ſe extendet regnum Meſſię, vniuerſæ gentibus ſub nomine Iſraëlitarum promiſſum.

Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut ſorores, &c. Poſtquam aperuit Dominus, quæ propria erunt Apoſtolis eo quod omnia reliquerant, ſubijcit etiam quæ & reliquos manent bona: qui etſi non vendunt ſua, & dant pauperibus, tamen relinquunt ſua: idque etiamſi non omnia cum Apoſtolis relinquant, ſed quædam. Dicit enim diſiunctiuè omnis qui reliquerit domum, vel fratres, &c. Quam ſententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem: Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut fratres, &c. & non recipiat. Et quidem cum Petrus ſuperius duo diceret, nempe reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te: Dominus primum reſpondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur, dicens: Vos qui ſecuti eſtis me, &c. Iam verò reſpondet ad alterum dicens: Omnis qui reliquerit, quia eos etiam complecti voluit, qui ipſum non ſicut Aqoſtoli corporaliter ſequi poſſent. Quoniam autem relinquere ſua, vel ſuos, nõ eſt apud Deum laudabile, & meritorium niſi fiat ob cauſam, & finem bonum: ideo apud Matthæum quidem additur, *propter nomen meum*, id eſt, propter me, aut amore mei, apud Marcum vero præter illud, etiam additur: *Et propter Euangelium*, hoc eſt, propter Euangelij prædicationem, aut potius, vt Euangelicam obſeruet doctrinam. Lucas verò ait: *propter regnum Dei*, ſcilicet aſſequendum. Itaque ex hac varietate diſcimus quare, & quomodo terrena, vel amici ſint relinquendi, ſcilicet ex amore Chriſti, vtque ſecundum eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei poſſit obtineri. Si cui autem ſcrupulũ moueat, quomodo inter ea, quæ rectè propter Chriſtum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cum non liceat

vxorem

vxorem dimittere cuiquam propter deſiderium perfectioris vitæ: ſciendum eſt quod quemadmodum cum dixit Dominus: Qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam, non hoc dixit, vt noſipſos interimamus, ſed vt ipſi etiam animæ noſtræ, fidem quæ in illum eſt, & amorem præponamus: ita & nunc dicens, qui reliquerit vxorem, non hoc dixit vt nuptias pœnitus diuidat, ſed vt ipſi quoque coniugi præponamus & ipſum & Euangelium, & regnum Dei. Promittit autem duo Dominus relinquentibus ſua, vel ſuos propter regnum Dei, dicens: Centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit. Hæc enim eſſe diuerſa, & ad idem non poſſe referri, vt poſterior pars prioris ſit expoſitio & declaratio, patet ex Marco, & Luca qui priorem partem ſignificant, pertinere ad præſens ſeculum, poſteriorem vero ad futurum. Marcus enim habet, qui non accipiat centies tantùm nunc in tempore hoc, & in ſeculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, niſi quod pro centies & centuplum, habet multo plura: nimirum exponens id quod numero illo finito ſignificabatur à Domino. Quod autem qui, propter Chriſtum ſe, & ſua relinquunt, centuplum, hoc eſt, multo plura recipiunt etiam in hac vita: primum quidem ſic declarari poteſt, quia pro temporalibus accipiunt ſpiritualia chariſmata, quæ longè ſuperant quæuis terrena, accipiunt & internas conſolationes, & animum pacatiſſimum, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis, quę in vita præſenti Dominus illis dederit infinito maiore cum voluptate vtuntur, quam antea vtebantur his quæ reliquerunt. Hæc tamen declaratio non ſufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo centies tantum in hoc tempore ſint accepturi ſubijcit, domos, & fratres, & ſorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quam ſit verum patet & in Apoſtolis, & in omnibus qui propter Chriſtum ſua ſyncerè relinquunt etiam hodie. Apoſtolis enim omnium fidelium domus erant apertæ, eorumq; agri eis fructum ferebant, adeo vt dixerit Paulus, tanquã nihil habentes, & omnia poſſidentes. Sic etiam ipſis multi fuerunt fratres, ſorores, matres, filij: quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, ſororum, matrum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos proſequebantur, & curam omnem ac ſubuentionem eis impenderunt. Quódque omnium maximè eſt mirabile, habebant hæc omnia cum perſecutionibus, hoc eſt, cum à fidei inimicis perſecutiones varias ſuſtinerent. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationem. Sunt tamen qui intelligunt illud cum perſecutionibus additum velut partem beneficij, quod his promittitur: quia inter Dei dona etiam eſt poſſe pati pro Chriſto, ſecundum illud Pauli: Vobis datum eſt pro Chriſto, non ſolum vt in eum credatis, ſed etiam vt pro illo patiamini.

Multi autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi. Cum ſequens

apud Matthæum parabola adiuncta ſit pro ſententiæ iſtius declaratione,cum ea parabola ſimul tractari debet,atque ex ea intelligi, & quis ſit huius ſententiæ ſenſus,& quorſum à Domino ſit dicta.

Proponitur parabola de operarijs in vineam conductis. Matth. 20.

CAPVT CI.

Simile eſt enim regnum cælorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam ſuam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, miſit eos in vineam ſuam. Et egreſſus circa horam tertiam vidit alios ſtantes in foro otioſos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iuſtum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exijt circa ſextam & nonam horam, & fecit ſimiliter. Circa vndecimam verò exijt, & inuenit alios ſtantes, & dicit illis: Quid hic ſtatis tota die otioſi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam. Cùm ſerò autem factum eſſet, dicit Dominus vineæ procuratori ſuo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouiſſimis vſque ad primos. Cùm veniſſent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt ſingulos denarios: venientes autem & primi arbitrati ſunt, quod plus eſſent accepturi, acceperunt autem & ipſi ſingulos denarios. Et accipientes murmurabant aduerſus patremfamilias, dicentes: Hi nouiſſimi vna hora fecerũt, & pares illos nobis feciſti, qui portauimus pondus diei & æſtus. At ille reſpondens vni eorum dixit: Amice nõ facio tibi iniuriam, nónne ex denario conueniſti mecum? Tolle quod tuum eſt, & vade, volo autem & huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum? Sic erunt nouiſſimi primi, & primi nouiſſimi. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias, &c. Parabolam hanc vice explicationis ſubiectam eſſe illi propoſitioni. Multi autem erunt primi, &c. certiſſimum eſt: quemadmodum patet tum ex eo q̃uod Græca habent coniunctionẽ cauſalem γὰρ, id eſt, enim, tum quod in fine parabolæ repetendo ſententiam cui explicandæ ſeruit parabola, dicitur: Sic erunt nouiſſimi primi, & primi nouiſſimi. Habita eſt autem hæc ſententia & ſupra apud Lucam cap. 13. in cap. Concord. 90. Vbi certum eſt quid ea Dominus ſignificare voluerit, nempe Gentes in regno cælorum præferendas Iudæis, eóſque qui hic nouiſſimi ſunt habiti, & ab hominibus deſpecti, in nouiſſimo die fore primos, & contrà qui nunc primi habentur, tunc fore nouiſſimos. Ergo cum ex pręcedentibus ſit manifeſtum, quis ſit illius ſententię, quæ & ante parabolam ponitur, & poſt parabolam

rabolam repetitur, ſenſus: nempe is, qui in eadem ſentẽtia eſt apud Lucam, & rurſum ſit manifeſtum parabolam hanc aſſumptam à Domino ad ſententiæ illius declarationem: ſenſus à Domino in huius parabolæ propoſitione præcipuè. Intentus videtur is eſſe: vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patrisfamilias, qua hi qui in vineam laboraturi venerant, nouiſſimi, ſic facti ſunt primi, vt & prius, quam alij mercedem reciperent, & maiorem, quam vel ipſi, vel alij exiſtimauerunt: qui vero primi venerant, ſic facti ſunt ſine omni iniuſtitia nouiſſimi, vt & poſtremo loco mercedem ſuam reciperent, & minorem acciperent, quam ſperauerunt: intelligamus etiam in nouiſſimo die, cum finis huius diei erit, in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hic reputati ſunt nouiſſimi, tunc præferantur his, qui hic habiti ſunt primi in vinea Dei laboratores, vtque contra ſine omni iniuſtitia, & iuſta quærimonia, qui hic primas tenere viſi ſunt, tunc poſtremas teneant, hoc eſt, vt Apoſtoli, & abiecti homines Scribis & Phariſæis præferantur, & Gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei, & regno cælorum ſibi vendicauerunt. Hunc autem parabolæ ſcopum animo retinentes, quidquid eorum quæ in parabola ponũtur aliquid facit ad id, quod per parabolam intenditur, diligenter eſt annotandum, reliqua verò prætereunda ſunt, velut quę tantum propter exempli, vnde ſumitur parabola commodam narrationem ſunt poſita. Porrò parabola, quod ad literam attinet, ſatis eſt manifeſta, vt non ſit opus circa eam annotare niſi pauca quædam, quorum illud vnum eſt, quod ea locutio. *Simile eſt regnum cælorum homini patrifamilias*, ſic eſt intelligenda, quomodo de ſimilibus ſuperius aliquoties eſt dictum, vt ſit ſcilicet ſenſus: Simile quid accidet in regno cælorum, quale eſt, quod fecit quidam paterfamilias, &c. Itaque non eſt dicendum hic regnum cælorum accipi pro Chriſto, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, ſed pro eo quod propriè ſignificat, nempe pro regno illo Chriſti, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cælis per gloriam, hoc eſt, pro Eccleſia, partim in terris militante, & partim in cælis triumphante. Vtrumque enim ſtatum oportet nomine regni cælorum hic comprehendi, quia operari pertinet ad ſtatum præſentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum, quibus dicitur paterfamilias vocaſſe operarios, & miſiſſe in vineam: ſciendũ quod apud Iudæos horarum initium cœperit ab exortu ſolis, vt prima hora fuerit, quæ ab ortu ſolis prima fuerit vndecima, quæ occaſum ſolis proximè præceſſit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes, quæ vigiliæ, vel cuſtodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc eſt quod paterfamilias fingitur mane, hora tertia, hora ſexta, & nona

Senſus in hac parabola à Domino præcipuè intentus.

Horæ Iudæorum.

tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus vocaſſe operarios, iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno: ſatis patere poteſt ex his quæ ſuperius ſunt aliquoties dicta. Nam vt dictum eſt in cap. Concord. 48. denarius, numiſma Romanum drachma valebat atticam, decimam ſcilicet partem coronati, Hoc eſt, tres ſolidos, & ſemiſſem, vel vt nos loquimur, tres ſtuferos cū medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces eſſe ſolet. Itaque denarius diurnus eſt dictus, quod pro diurno labore penderetur. Cæterum oculus nequam hoc loco pro inuido, & illiberali accipitur, idque phraſi Hebraica, qui oculum bonum pro animo liberali, & benefico ponunt, & malum pro parco, & inuidenti, quod oculus inuidi torqueatur ex conſpecta alterius fœlicitate, vt ſenſus huius loci ſit: An tu inuidia commoueris ob id, quia ego bonus ſum, & quia mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa literam annotatis, ad myſticam parabolæ tractationem ſecundum præfixum ſcopum deueniendum eſt. Itaque per parabolam ſignificatur Deum eſſe veluti patremfamilias, qui vineam habeat, Eccleſiam ſcilicet ſanctorum, quæ in ſcripturis ſæpius per vineam ſignificatur. In quam vineam quoquo tempore non ceſſat vocare promiſſis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam, quotquot doctrina, aut vitæ exemplo alios ædificant, aut ſuæ ſaltem animæ curam gerunt, vt fructum bonorum operum edant. Per primo vocatos Iudæi deſignantur, qui & olim à Moyſis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicam prædicationem audiuerunt: per eos autem, qui hora tertia, ſexta, nona, & vndecima vocantur, gentes quas poſt Iudæos diuerſis vicibus & temporibus non ceſſat, nec ceſſabit Deus vocare, quamdiu huius ſeculi dies fuerit, in quo licet operari. Quod autem primo vocatis certum pretium eſt promiſſum, cuius ſpe ad culturam vineæ acceſſerunt: his verò qui poſtea vocati ſunt, non eſt certum pretium conſtitutum: ſed dictum eſt, quod fuerit iuſtum dabo vobis: rectè intelligitur ſignificare Iudęos veluti planè mercenarios Deo ſeruiſſe, gentes vero magis illius confiſas gratiæ quam Iudæos, propter quod etiam prælatę Iudæis non ſuo quidem merito, ſed ſolo Dei beneplacito ſignificantur: dum nouiſſimi dicuntur à patrefamilias ſic prælati primis: vt & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cum illi tantum pactam, & debitam reciperent. Quanquam ergo in parabola nouiſſimi & primi eandem dicantur accepiſſe mercedem, nempe denarium: non tamen in re per parabolam ſignificata intelligendum nouiſſimos, & primos eandem accepturos à Deo mercedem: ſed hoc tantum intelligendum eſt ſignificari quod dictum eſt: id verò quod non conuenit ſcopo intento omittendum eſt, tanquam tantum conueniens ipſi humano exemplo. Non enim hi, qui

Denarius

Oculus nequam.

Applicatio parabolæ.

qui in nouiſſimo die dicuntur ex primis futuri nouiſſimi, etiam erunt in ſanctorum numero: ſed reiecti foras, vt patet ex eo Lucæ loco vbi hæc ſententia etiam ponitur. Sic & Matth. 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cælorum, non vtique erit in gloria regni cæleſtis. Quod autem in parabola primi murmurant aduerſum patremfamilias ob gratiam nouiſſimis factam, ſignificat Iudæorum æmulationem, & inuidentiam, qua & in principio inuidebant gentes præferri ſibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouiſſimo die indignè ferent ſibi præferri gentes in fœlicitate: Deo tamen illis interim reſpõdente, & manifeſtante gentes ſua gratia, & beneuolentia tanto præmio donatas, illis autem non eſſe cur querantur, cum & ipſi acceperint quod ipſis promiſſum fuit, & cuius gratia Deo ſeruierunt. Hoc enim ſignificat reſponſio patrisfamilias: Quanquam autem dicta ſit hæc parabola potiſſimum ad ſignificandum gentes præferendas Iudæis: ſimul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Eccleſia Dei videntur, plerumque futuros poſtremos in remuneratione, qui vero multorum, & ſuo iudicio ſunt nouiſſimi, tunc fore primos: vt & nos hinc diſcamus noſipſos deprimere, & diuinæ gratiæ neceſſitatẽ agnoſcere. Hæc videtur genuina, & intentioni Chriſti accommoda parabolæ huius tractatio, cui benè conuenit, quod in fine additur à Domino:

Multi enim ſunt vocati pauci vero electi. Quo declaratur quomodo fiat, vt multi primi fiant nouiſſimi: nimirum quia etſi ſint vocati, non tamen ſunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ non omnes vocati fuerunt ſic accepti & electi, vt viſum fuerit patrifamilias ſuam in illos gratuitam munificentiã effundere [Quoniam autem parabolæ pleræque ſic dictæ ſunt à Domino, vt variis poſſint modis explicari, & variis poſſint vſibus ſeruire: & quia ſcripturæ fertiles ſunt, ſub eiſdem verbis varia vtiliter ſignificantes: non eſt reijcienda communis illa parabolæ huius tractatio (etſi primo, & præcipuo Domini ſcopo non ita conueniat) qua intelligitur ſignificari hac parabola primos, & nouiſſimos eadem donandos fœlicitate, nec quicquam iſtis ob futurum quod nouiſſimi ſint vocati, aut ideo illis melius futurum, quia primi vocati fuerunt.]

Finis tertiæ partis commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ quadraginta vnius, hoc eſt, Acta tertij anni Chriſti, vſque ad reſuſcitationem Lazari.

PARS

PARS QVARTA, ET VLTIMA.

Continens à reſuſcitatione Lazari ea, quæ ad Paßionem, & Reſurrectionem Chriſti pertinent.

Lazarus reſuſcitatur. Ioan. 11.

CAPVT CII.

ERat autem quidam languens Lazarus à Bethania de caſtello Mariæ & Marthæ ſororis eius. Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miſerunt ergo ſorores eius ad eum dicentes. Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Ieſus dixit eis: Infirmitas hæc non eſt ad mortem ſed pro gloria Dei, vt glorificecetur filius Dei per eam. Diligebat autem Ieſus Martham, & ſororem eius Mariam & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem manſit in eodem loco duobus diebus. Deinde poſt hæc dicit diſcipulis ſuis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei diſcipuli: Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Reſpondit Ieſus: Nónne duodecim ſunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: ſi autem ambulauerit in nocte, offendit quia lux non eſt in eo. Hæc ait, & poſt hæc dicit eis: Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado vt à ſomno excitem eum. Dixerunt ergo diſcipuli eius: Domine, ſi dormit, ſaluus erit. Dixerat autem Ieſus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſtè: Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter vos vt credatis quoniam non eram ibi, ſed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiſcipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Ieſus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentẽ. Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymam, quaſi ſtadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam vt conſolarentur eas de fratre ſuo. Martha ergo vt audiuit quia Ieſus venit, occurrit illi, Maria autem domi ſedebat. Dixit ergo Martha ad Ieſum: Domine, ſi fuiſſes hic frater meus non fuiſſet mortuus, ſed & nunc ſcio, quia quæcunque

*cunque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Ieſus: Reſurget frater tuus. Dicit ei Martha; Scio quia reſurget in reſurrectione in nouiſſimo die. Dixit eis Ieſus: Ego ſum reſurrectio & vita, qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Chriſtus filius Dei viui, qui in hunc mundum veniſti. Et cum hæc dixiſſet, abijt, & vocauit Mariam ſororem ſuam ſilentio, dicens: Magiſter adeſt: & vocat te. Illa vt audiuit, ſurgit citò, & venit ad eum, nondum enim venerat Ieſus in caſtellum: ſed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & conſolabantur eam, cùm vidiſſent Mariam, quia citò ſurrexit, & exijt, ſecuti ſunt eã, dicentes. Quia vadit ad monumentum vt ploret ibi. Maria ergo cùm veniſſet vbi erat Ieſus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus. Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cũ ea plorantes, infremuit ſpiritu, & turbauit ſeipſum, & dixit: Vbi poſuiſtis eum? Dicunt ei: Domine veni, & vide. Et lachrymatus eſt Ieſus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipſis dixerũt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci * facere, vt hic non moreretur. Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo, venit ad monumentum. Erat autem ſpelunca, & lapis ſuperpoſitus erat ei. Ait Ieſus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam fætet, quatriduanus eſt enim. Dicit ei Ieſus: Nõnne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis, dixit: Pater gratias agó tibi, quoniam audiſti me: ego autem ſciebam quia ſemper me audit, ſed propter populum, qui circunſtat dixi vt credant quia tu me miſiſti. Hæc cùm dixiſſet, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Et ſtatim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes inſtitis, & facies illius ſudario erat ligata. Dixit eis Ieſus: Soluite eum, & ſinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipſis abierunt ad Phariſæos, & dixerũt eis quæ fecit Ieſus.*

Erat autem quidam languens Lazarus, &c. Incertum eſt an Bethania dicatur caſtellum, aut potius vicus Mariæ & Marthæ ſororum Lazari, quod hę fuerint vici, aut pagi huius dominę, an quod illinc eſſet oriundæ quomodo & cap. 1. Ioannes Bethſaidam vocat ciuitatem Andreæ, & Petri. Quoniam autem plures fœminæ erant nomine Maria, ne erraremus in nomine, oſtenditur quæ fuerit Maria, de qua loquitur, ex notiſſima actione.

Bethania caſtellum Mariæ, & Marthæ.

Maria, inquit erat, *quæ vnxit Dominum vnguento, &c.* Veriſimile eſt Euangeliſtam reſpexiſſe ad vnctionem, quam ſequenti ca. eiſdem verbis deſcribit, vt dictum eſt in cap. Conc. 48.

Miſerunt ergo ſorores ad eum: Bene ſcilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipſæmet Dominum acceſſe-

acceſſerint, effecit non contemptus, aut neglectus, ſed partim fiducia ex ipſius peſpecta benignitate collecta, partim quia à luctu, & cura fratris detinebantur. Nihil autem per eum, qui miſſus eſt præcantur, ſed tantum fratris ægritudinem exponunt, dicentes tantum:

Ecce quem amas, infirmatur. Hoc ipſo declarantes & quam reuererentur Dominum, & quantum de eius benignitate conſiderẽt: vt quæ non dubitabant, quin pro ſua in omnes humanitate, amico periclitanti ſuccurreret, ſi vel tantum amici periculum reſciret, & non rogaretur etiam.

Audiens autem Ieſus dixit eis: Infirmitas hæc non eſt ad mortẽ. Quãquam mors ſecutura eſſet, dicit tamen eam non tendere ad mortem, ſiue quod mors illa non eſſet ſibi mors, ſed veluti ſomnus, ſiue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem, qualem ſorores metuebant. *Sed pro gloria,* inquit Dei, idq́; explicans ſubdit; *vt glorificetur filius Dei per eam,* quo vel manifeſtè ſignificauit ſe Deum eſſe, cũ pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicando ſubiicitur, vt glorificetur filius Dei, aut ſi nomen Dei, cum dicit pro gloria Dei, accipiatur pro perſona Patris, iam ſignificatur ſaltem eandem eſſe Patris & filij gloriam, & proinde eandem etiam ſubſtantiam. Nam quorum eſt vna gloria, eorum neceſſe eſt eandem etiam eſſe ſubſtãtiam. Porrò hac reſponſione obſcuriori Dominus & conſolatus eſt miſſos nuncios, vt verbis eius confirmati abirent ad Lazari ſorores, & præparauit animos diſcipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando ſe conſcium eorum, quæ euentura erant. Ne autem quis exiſtimaret Dominum tardaſſe accedere Lazarum, & annuere, precibus ſororum, quod parum eis eſſet affectus; id excludere volens Euangeliſta ſubiecit;

Diligebat autem Ieſus Martham & ſororem eius, & Lazarum. Ob eximias ſcilicet eorum virtutes. Id vero & ob id rectè intelligitur additum ab Euangeliſta, ne putaremus iuſtorum infirmitates, diuinæ iræ ſemper eſſe indicia, nec quis grauatim ferret, ſi etiã Dei amici morbo teneantur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Poſtquam ergo Euangeliſta lectoris animum præmuniuit his verbis ſubiungit:

Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem manſit in eodem loco. In quo ſcilicet erat, duobus diebus: non quidem negligens amici periculum, ſed expectans maius ędendi miraculi argumentum; vt ſcilicet eum tunc reſuſcitaret, quando nemo negare poſſet mortuum, nemo etiam eius reſuſcitationem ſperaret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod ſibi timeret, ſed propter maiorem gloriæ Dei illuſtrationem diſtulit adire ægrum: ita cum iam tempus erat ædendi miraculi, mox inſtituit iter in Iudæam, atque ad illud

lud ſuſcipiendum præmonuit iam diſcipulos, cum id non ita alias feciſſe legatur: vt quoniam veluti homo ſibi metuens declinaſſet Iudæorum furorē, declararet modo ſe eos non metuere; ac trepidationem ex diſcipulorum ſuorum animis tolleret; ne turbarētur repentina abitione in regionem, quam timebant: ideoque quanquam ad Lazarum reſuſcitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc ſuæ profectionis cauſam, ſed

Eamus, inquit, *in Iudaam iterum*. Diſcipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illo, tum Domino, tum ſibiipſis metuentes, nondum enim acceperant Spiritum ſanctum, quo & mortem contemnere poſſent, & dignam de Ieſu habere opinionem, dicunt ei; *Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare &c.* Verbis quidem præ ſe ferētes, quaſi pro Domino ſolum eſſent ſoliciti, cum non minus ſibi timerent.

Reſpondit Ieſus: Nónne duodecim ſunt horæ diei: Eraſmus intelligit his verbis ſignificari nondum adeſſe tempus mortis eius, iuxta id quod ſupra dixit apud Lucam; Hodie & cras oportet me operari, & tertia die cōſummor, vt perinde ſit ac ſi diceret: Sicut dies ſuas habet horas, neque finem ſuum habet priuſquam omnes impleantur, nec hominum arbitrio fit breuior, aut lōgior: ita & ego tempus habeo præſcriptum, quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia poteſt anticipari, ac proinde non eſt quod mihi metuatis. Huic intelligentiæ bene conuenit is ſenſus, quo in ſequentibus, teſte Theophylacto, quidam per diem intelligunt tempus ante paſſionem: vt intelligatur ſignificaſſe Dominus non eſſe Apoſtolis periculum, quamdiu cum ipſo in carne agerent, ſed per eius præſentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore cum ab illis ablatus fuerit, quando ab impiis multa mala paſſuri erant. Loquitur autem ſuo more Dominus allegoricè, per rerum corporalium ſimilitudinem docens quæ erant ſuo propoſito accommoda, & ſic docens ea, vt tamen ſuis quibus vtitur generalibus ſententiis etiam ea doceat, quæ nos inſtruant. Illud enim *ſi quis ambulauerit in die, &c.* Etiam hoc ſignificat, quod alibi dicit: Qui ſequitur me non ambulat in tenebris, &c. videlicet quod qui Chriſtum ſpiritualiter, fuerint ſecuti, liberi ſint futuri ab offendiculis ſpiritualibus, nempe vitiis: quemadmodum Apoſtoli quandiu corporaliter cum ipſo verſabantur, eius præſentia ab omnibus malis corporalibus præſeruabantur. Poſtquam autem hoc ſermone Dominus Apoſtolis metum excuſſiſſet, aut mitigaſſet, aperit eis profectionis ſuæ cauſam dicens:

Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado, vt à ſomno, &c. Quibus verbis oſtendit & neceſſarium eſſe ſuum in Iudæam aduentum, dum dicit, amicus noſter, & non eſſe Apoſtolis metuendum ab

ingreſſu

ingreſſu Iudææ, quod non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eoſq; increpandum,ſed amici cauſa. Mortem autem vocat ſomnum,quod ab ea tanquam à ſomno mox eſſet Lazarus excitãdus: vnde & omnium hominum mors in ſcripturis ſomnus vocatur, ob futuram omnium reſuſcitationẽ: ideoq; tropicè potius quam apertè loqui voluit,vt ruditatem diſcipulorum ſuorum exerceret, & ad agnitionem potentiæ ſuæ excitaret. At diſcipuli præ ruditate non intelligentes,quod dicebatur,vt præ metu Iudæorum vndique venantes occaſionem abſcindendi cauſas profectionis;

Mors ſomnus.

Domine,inquiunt,*ſi dormit,ſaluus ergo erit*. Nec opus eſt vt illius cauſa tu te manifeſto obiicias periculo. Solet enim in ægrotis ſomnus eſſe redituræ ſanitatis argumentum. Tum Dominus non ſeuerè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem cum abſurdum ſatis eſſet intelligere ipſum locutum de vulgari ſomno (nam quis itinere vnius diei proficiſcatur, vt quempiam à ſomno excitet?) ſed benignè aperuit, quod dixerat obſcurius declarans nihil ſibi eſſe incognitum:

Lazarus,inquit,*mortuus eſt*.Nec iam adiecit,vado vt reſuſcitem eum,modeſtiam ſcilicet vbique in verbis ſeruans, & nos ſeruare docens. Addidit autem;

Et gaudeo propter vos,vt credatis quoniam non eram ibi. Hoc eſt, propter vos gaudeo me ibi non fuiſſe,vt credatis,hoc eſt, vt fides veſtra in me confirmetur,creſcat,& augeatur. Sic enim vt annotauit D.Aug.debet hic exponi illud vt credatis.Nam alioqui iam credebant Apoſtoli,ſed fides eorũ augenda erat ex abſentia Chriſti;primum quia audiebant eum nunciantem ea contigiſſe, quæ à nemine didicerat.Deinde quia ſi Dominus adfuiſſet,aut non fuiſſet mortuus Lazarus, ſed eum Dominus mox curaſſet, aut ſi fuiſſet mortuus,mox eum reſuſcitaſſet;& non fuiſſet tantum miraculum,quantum iam fuit, cum quatriduanum reſuſcitauit. Dicente autem Domino ad Apoſtolos eamus ad eum; Thomas vidēs iam firmiter decretum eſſe Domino proficiſci in Iudæam,dixit & ipſe ad condiſcipulos: *Eamus & nos, vt moriamur cum eo*. Legendum enim eſt,vt,& non,& moriamur, &c. Si reſpiciamus verba Chriſti quæ Thomas repetit ex parte,apparet cum dicitur, moriamur cum eo,relatiuum,eo, magis referre Lazarum, quàm Chriſtum. Dixerat enim Dominus; Eamus ad eum Lazarum ſcilicet. Itaque cum infert Thomas,Eamus & nos, ſenſus eſt, Eamus & nos ad eum vt moriamur cum eo,ſcilicet Lazaro mortuo. Proinde non tantum diffidebat Thomas ipſos ſecũdum Domini promiſſionẽ preſeruandos ab offendiculo,ſed & Lazarum poſſe à morte reſurgere:quemadmodum poſtea præ aliis magis dubitauit de Chriſti reſurrectione: vt vel ob id potiſſimum de Thoma Ioannes iſtud hoc loco commemorauerit,qui de eiuſdem diffidẽtia circa reſur-

rectionem

rectionem Domini peculiariter erat ſcripturus.

Venit itaque Ieſus, & inuenit eum quatuor dies iam, &c. Quoniam dicitur Lazarus nõ tantum mortuus quatuor dies, ſed depræhẽſus habuiſſe quatuor dies in ſepulchro, nec veriſimile ſit etiam ea die Lazarũ fuiſſe ſepultum, qua nuntius venit ad Ieſum: recte Euthymius intelligit mortuũ quidem fuiſſe ea die, qua nũtius Chriſtum adiit, duos autem dies ſepulturę fuiſſe, eos quibus Dominus mãſit in quo erat loco, tertium quãdo dixit diſcipulis: Lazarus mortuus eſt, quartum vero cum aduenit Bethaniam. Vt vt eſt, incertum eſt quo die mortuus, vel ſepultus fuerit Lazarus; hoc certum, quod in monumento quatriduanus fuerit, cum Dominus appropinquaret Bethaniæ. Hãc Euangeliſta dicit nõ longè fuiſſe à Ieruſalẽ, nempe duobus circiter miliaribus Italicis. Idq́; ideo cõmemorat Euãgeliſta, vt indicet propter loci vicinitatẽ mortẽ Lazari iã facile cognitã fuiſſe in Ieruſalẽ, & loci vicinitatẽ fuiſſe occaſionẽ, vt multi ex Ieruſalẽ cõuenirent ad cõſolandũ ſorores mœſtas, Deo ita diſponẽte, vt mors multis eſſet cognita, & miraculũ multos haberet ſpectatores: nec poſſet aut mors, aut reſuſcitatio Lazari negari. Indicãs ergo Euãgeliſta quorſum deſcripſerit loci diſtantiã, ſubiũgit:

Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt, &c. vnde ſatis apparet ſorores has diuites fuiſſe & nobiles, multiſque etiam ob virtutẽ charas. Porro quod Martha & prior audiuit aduentum Domini, & nõ admonita ſorore illi occurrit: in cauſa eſſe poteſt, quod ipſa ſolita ſedulitate, & ſolicitudine obambularet. Nam ideo de Maria dictũ peculiariter videtur, quod domi ſederit. Vnde cum ad eam primùm delatus eſſet aductus Chriſti, nõ admonita ſorore, ſiue quia feſtinabat præ nimia cupiditate videre Ieſum, ſiue ne ſorore etiã exeunte tumultũ concitarent qui ad conſolandũ venerãt, ſola occurrit Ieſu flebiliq́;, ac mœſta voce dicit:

Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus. q. d. Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate facile morbum dicto depuliſſes. His autẽ verbis etſi teſtaretur certã & nõ vacillantem fiduciam potentiæ, & bonitatis ipſius; tamẽ etiam declarauit nondũ perfectã ſe de Ieſu habere opinionẽ, vt quæ putauerit abſentiã eius cauſam fuiſſe mortis fraternę, quaſi non & abſens curare potuiſſet, ſi voluiſſet. Nondum enim credidit eſſe Deũ, ſe hominem, eximiè tamẽ aliis præcellẽtiorẽ, quod & patet ex his quæ ſubiicit:

Sed & nunc ſcio, quia quæcunque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus. Nõ enim dicit, facies quę voles, ſed quidquid popoſceris, accipies, quaſi ratione opus illi eſſet ad ædenda miracula, quemadmodum aliis ſanctis hominibus. His autem verbis ſignificauit ſe nec planè deſperare fratris reſuſcitationem, nec tamẽ ſatis confidere futurã, Scio inquit & nunc quia quidquid popoſceris, impetrabis, etiam ſi mortuo, & ſepulto vitam popoſceris, ſed verum petiturus ſis

 neſcio,

ſunt crederet, facile eam poſſe & fratris credere futuram reſuſci-tationem, ac fide illam maximè impetraturam reſurrectionem: quemadmodum fide in Ieſum fideles conſecuturi ſunt in nouiſſimo die beatam reſurrectionē. Porro de fide ſua requiſita Martha cum non ſatis intelligeret ſermonem Domini,& tota intenta eſſet reuicturo fratri: non admodum aptè reſpondit ad ſermonē Ieſu, ſed tamen in genere profeſſa eſt, quam magnificè de eo ſentiret. Vtique inquit Domine, credo ſic eſſe vt dicis. Credebat enim in genere ea vera eſſe, etſi nō perſpiceret dictorū intelligentiam.Et addidit: *Ego credidi quia*, id eſt, *quod tu es Chriſtus Filius Dei viui, qui in hunc mundum veniſti.*Per præteritum dicit credidi,vt ſignificaret ſe iam olim hoc credidiſſe, aut credidi, pro præſenti credo, poſitum eſt.Iam illud:Qui in hunc mundū veniſti,rectius verſum fuiſſet,qui in mundum venturus eras,quemadmodum dictum eſt Ioan.cap.6.vbi eadē eſt oratio.Significare enim voluit ſe credere illum eſſe Meſſiā ipſum, qui iā olim à Iudæis expectatus fuit venturus in mundum,hoc eſt,mundo exhibendus.Noſtra autē littera ſic eſt intelligenda: Ego credidi te eſſe Chriſtum illum, qui cum iam dudū fueris expectatus, iam à Deo miſſus veniſti in mūdum, hoc eſt, mundo exhibitus es. Non enim eſt veriſimile Wattham tum intellexiſſe,& credidiſſe Chriſtum veniſſe in mundū,quomodo nos iam credimus:quia ſcilicet cum prius fuiſſet in ſinu Patris, aſſumpta humana natura hominibus, & mundo factus eſt viſibilis:ſed ſimpliciter quia mundo eſſet exhibitus:vtpote quem necdum credidit eſſe Deum, quāquam filium Dei vocet,ſed quomodo Iudæi crediderunt Meſſiam fore, & appellandum filium Dei, ob eximiam ipſius præ reliquis hominibus excellentiam.

Et cum hoc dixiſſet,abiit,& vocauit ſororem ſuam ſilentio,&c. Veriſimile eſt Dattham iuſſam à Domino vocare ſororē quanquā id breuitati ſtudēs prætermiſerit Euāgeliſta.Id enim ſatis intelligendū relinquit tū ex verbis Marthæ dicentis,Magiſter vocat te,tum quod dicat Dominū poſt abitū Marthæ māſiſſe in quo erat loco, vſque ad Mariæ aduentū, nimirū quod eā quā vocari iuſſerat,expectaret.Abiit ergo,vt iuſſa erat Martha(alioqui enim indecorè ſe à Domino ſubtraxiſſet) *& vocauit ſororē ſuā ſilētio*,hoc eſt clam ac ſuppreſſa voce)Græcè enim eſt, λάθρα,id eſt,clanculū)proinde impropriè hic accipi debet ſilentiū.*Dicens, Magiſter adeſt & vocat te.* Porro clā ſororē vocauit Martha,forte ne circūſedētes Iudæi,quorū pleroſq; ſciebat iniquiores Ieſu, impedirēt eā vt non accederet Dominū.Vt ergo Maria audiuit ſororis nuntiū,ſurrexit ſubito,ac ſine omni dilatione:vnde intelligere licet eā prius Domini aduētū ignoraſſe,& rurſum quāto dilectionis feruore Dominū proſequeretur,quæ neglectis omnibus Iudæis circūſedētibus eā cōſolationis gratia,celeriter ad Dominū conceſſit,tanquā eum, qui ſe vnicè

 poſſet

poſſet conſolari: veniénſque ad eũ, non expoſtulat cum eo, quẽadmodum nec Martha, quod rogatus non venerit ſanaturus, quem amabat: cum extraneos pleroſque & ignotos iubẽs adire ſoleret, & ſanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de ſolita reuerentia & honore, ſed vt erat feruentior in dilectione quam Martha, nihil reuerita turbę præſentiam, *cecidit ad pedes eius*, ad quos ſe quandoque peccatorum impetraſſe remiſſionem meminerat: & vt luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud, quã deplorauit fratris, & ſuam calamitatem dicens quemadmodum Martha, *Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non eſſet mortuus*: nec addidit alia cum Martha: forte quod lachrymarum copia vocem interciperet, & prohiberet vlterius proferre, quæ in animo habuit.

Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant, &c. Cum videret Dominús Mariam totam eſſe in luctu, Iudæos item, qui cum ea aderant, humanitatis, & compaſſionis affectu vna flentes, non reprehendit quidem eorum ploratum, ſed nec philoſophatus eſt cum Maria, quemadmodum cũ ſorore fecerat, cui ſemota turba fuerat colloquutus, neq; quicquam pollicetur: cum iam tempus adeſſet re pręſtandi quod erat Marthæ pollicitus, quam ſorori indicaſſe veriſimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & conuictus piis Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorũ ab ipſo impetrauerant remiſſionem ſeſe accingit ad miraculi perpetrationem, ac primum quidem, *Infremuit ſpiritu, ac turbauit ſeipſum*, quibus verbis ſimpliciſſimum fuerit intelligere in ſe excitaſſe, & paſſum fremitum & turbationem quãdam, datiuus autem τῷ πνεύματι, id eſt ſpiritu, reddendus per ablatiuum, vel poteſt accipi vt ſit inſtrumenti caſus, & ſignificetur Dominus per ſuum ſpiritum, aut ſpiritum ſanctum infremuiſſe: vt intelligamus eum non inuitum paſſum huiuſmodi paſſionem, ſed ſponte in ſe excitaſſe, & à recta ratione proceſſiſſe, quod conuenit cum eo, quod ſequitur; *Et turbauit ſeipſum*: vel potius accipiendus eſt hic datiuus ſpiritu: vt ſignificet partem in qua huiuſmodi fremitus, & turbatio facta eſt, & ſit ſenſus infremuit in animo ſuo, & in corde: ſic tamen vt interiorem illam veram turbationem etiam externo geſtu teſtaretur, hoc enim conuenit cum eo, quod infra dicitur, fremens in ſemetipſo. Itaq; quo intelligeremus fremitum hunc non fuiſſe fictum, ſed ex vero animi dolore profectum, ſpiritu, & animo infremuiſſe dicitur: vt autem non putaremus eum inuitum huiuſmodi affectionem paſſum, quemadmodum nos, additur, & turbauit ſeipſum, non autem & turbatus eſt. Cum autem fremitus indignationem quandam ſignificet, & non ſimpliciter dolorem: rectè intelligitur Dominum hoc ſuo fremitu & turbatione commotũ fuiſſe contra mortem, quæ præſentis triſtitiæ cauſa fuit. & contra eum qui mortis habet imperium, ac ſe huiuſmodi affectionibus humano

Fremitus & turbatio Ieſu.

mano mote veluti excitaſſe ad aggrediendum arduum opus quod imminebat, & expugnandum mortem, & mortis imperatorem, & authorem diabolum, alioqui inſuperabilem, vt iam inciperet quod poſt in ſua reſurrectione perfectius, & poſtremum in omnium reſurrectione erat impleturus perfectiſſimè, quando implendum eſt illud Oſeæ: Ero mors tua ô mors, quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici commouetur indignatione, ac fremit contra eum, qui huiuſmodi eſt author doloris: & indignatione tali, ac fremitu excitatur, & armatur contra illum, vindicare illum ſtudens, & doloris occaſionem auferre. Huic intelligentiæ benè conuenit quod Dominus fremendo, & turbando ſeipſum dixerit: *Oſea 13.*

Vbi poſuiſtis eum? veluti ſcilicet iam accenſus, ac feruens ad reſuſcitationem. Interrogauit autem Dominus vbi poſitus eſſet Lazarus, non quod ignoraret, ſed quod in plerisq; ſe vt hominem verum gerere voluit, & vt ab aliis deductus ad ſepulturæ locum veluti ſibi incognitum à miraculo omnem fuci ſuſpicionem ſecluderet. Dicunt ergo Maria ſcilicet, & Martha aut alij qui aderant cognatorum, & amicorum.

Domine veni, & vide: ac mox eum lachrymantibus ſimul & Dominus lachrymatus eſt, humanæ naturæ aſſumptæ veritatem aſtruens. Sicut enim tanquam homo infremuit ſpiritu, & interrogauit: ita & lachrymatus eſt, cum in manu haberet lachrymas cohibere, ſed vt erat verus homo, ita oportebat eum etiam non eſſe alienum ab humanæ naturæ affectionibus, inter quas eſt alterius, maximè amici commoueri lachrymis, & calamitate. Fuit & is fructus (præter alios,) lachrymarum Chriſti, quod qui eas viderunt occaſione earum magis admirati ſunt de morte Lazari, deq; potentia Domini dubitauerint, ac diſputare cœperint: ſicq; miraculum ſubſequens illis eo factum eſt admirabilius quo magis erat eis inopinatum. Vnde ſequitur:

Dixerunt ergo Iudæi: Intelligentes nimirum lachrymas illas veræ dilectionis eſſe teſtes, vt certè erāt, ſed non intelligentes etiam ob alias cauſas diſpenſatoriè Dominum lachrymati: *Ecce quomodo amabat eum:* vt qui cum ſit vir conſtantiſſimus, eius mortem deploret, cum quo nulla fuit conſanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes:

Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, vt & hic non moreretur? quaſi dicerent: Si noluit hunc à morte præſeruare, cum nunc lachrymis teſtatur intempeſtiuum amorem, Si autem voluit: quomodo non potuit, qui præſtitit, quod eſt difficilius?

Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo, &c. Coniunctio ergo ſigni-

ficare videtur Dominum iam occaſione eorum, qui de potentia eius diſceptabant, rurſum infremuiſſe: quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariæ, niſi placet cōiunctionem ergo continuatiuè tantum hic poſitam eſſe, quomodo ea Ioannes frequenter vtitur, & fremitus iſte iam intelligatur factus in Domino propter ſepulchri cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam ſeipſum rurſum ad miraculi patrationem accenderit. Id enim videtur Euangeliſta ſignificare dicens: Rurſum fremens in ſemetipſo venit ad monumentum, id eſt, ſepulchrum, ſic dictum Latinis, quod nos moueat eius, qui mortuus eſt. Porrò ad miraculi fidem, & præſtigij ſuſpicionem excludendam multum faciebat, & quod in ſpelunca repoſitus fuit Lazarus (erat enim eius ſepulchrum, ſpelunca) & quod lapis ſpeluncæ ſuperpoſitus. Iam quo certius eſſet miraculum, & magis ab omni præſtigij ſuſpicione liberum, quanquam poſſet non amoto lapide Lazarum reſuſcitare: lapidem tamen tolli iubet, nec eum, aut ſuis, aut diſcipulorum manibus vult tolli, ſed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vlla ſuſcipio, quique percepto fœtore iacentis mortui, ac viſo cadauere mortuo, certiores eſſent teſtes miraculi. Augebat miraculi certitudinē, & Marthæ ſororis defuncti ſimplicitas. Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus eſſet Ieſus, quídve de illo ſe credere aſſeruiſſet lapidis ſublationem remorabatur, dicens:

Monumē tum vnde dictum.

Domine iam fœtet, quatriduanus enim eſt. Quibus verbis vt reuerentiam quandam prętendebat erga Dominum, cuius nares verebatur ne cadaueris fœtor offenderet: ita de miraculo futuro non ſe ſecuram, & ſatis cōfidentem declarabat. Vacillantis itaque mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat, dicens:

Nónne dixi tibi, quoniam ſi credideris videbis gloriam Dei? Veriſimile enim eſt, quod & hoc illi Dominus dixerit, poſtquam dixiſſet ſe credere. Aut dixiſſe ſe hoc dicit, quod in verbis ſuprà commemoratis implicitè hoc ſignificauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuiſſe pro gloria Dei, & deinde prædixit Lazarum reſurrecturum, idque ſe præſtare poſſe ſi adſit fides. Excluſa ergo Marthæ interpellatione, aſtantes ſecundum Chriſti præceptum tulērunt lapidem; ſuſpenſi animo ad rei euentum, & cupidi cognoſcere quid euenturum eſſet.

Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit: Pater gratias, &c. Omnium animis & oculis ſuſpenſis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cælum ſuſtulit oculos, & cum Deo Patre palàm eſt collocutus: vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus eſſe, ne præſtigij aut magiæ ſuſpicio apud aliquem reſideret, ſimúlque nos doceret, quidquid magnificum geritur à nobis, ad Deum authorem oportere referri. Non orat autem pro ædendo miraculo, ſed ante æditum miraculū gratias

tias agit, quod alij facturi erant poſt æditum miraculum. Si enim oraſſet, videretur non habere in ſua poteſtate, aut necdum certus eſſe, de Dei voluntate: ipſa autem gratiarum actione, & certum ſe fuiſſe declarat de rei euentu etiam diu priuſquam miraculum ederetur, & diuina ſe illud facturum virtute oſtendit. Dicit ergo:

Pater gratias ago tibi, quoniam exaudiſti me, hoc eſt, quia cum vellem Lazarum reſuſcitare, & tu quoque voluiſti illud per me fieri. Voluntatis enim identitatem ſignificauit per hoc quod dixit, exaudiſti me: cum non dictum ſit eum pro hac reſuſcitatione orationem aliquam fudiſſe ad Patrem, ſed diſpenſatorio huiuſmodi ſermone ſignificare voluit à Deo proficiſci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione ſui videretur hoc ei nouum eſſe, ac temporarium, ſubiecit:

Ego autem ſciebam quia, id eſt, quod *ſemper me audis*, quo ſignificat adeo ſe non eſſe Deo contrarium, vt in omnibus vna ſit illi, eadémque cum Deo voluntas, & quidquid ipſe velit, etiam Pater per illum fieri velit. Hoc eſt enim, ſemper me audis. Excluſa ergo ſuſpicione, quæ incidere poterat ex gratiarum actione, ſubdit cauſam huiuſmodi gratiarum actionis, humiliúmque verborum:

Sed propter populum qui circunſtat dixit, illud gratias, *tibi ago, vt*, credant quod à te ſim profectus, & tu me miſeris in mundum, idq; credentes verbis meis fidem habeãt, & ſaluentur. Ecce quare Dominus ſeſe ſubmittit frequenter, & humilia de ſe loquitur, nempe propter fidem hominum, qua ſaluentur. Non enim ita reſpexit ad ſuam dignitatem, atque ad noſtram ſalutem. Cùm autem orantis forma accepta ſeſe Patri ſubmiſiſſet, mox authoritatem ſuam, & poteſtatem oſtendit. Vnde ſequitur:

Hæc cum dixiſſet, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine Patris mei veni foras, ſed abſolutè imperando, veni foras. Voce magna clamauit: tum vt vox correſponderet magnitudini operis, & vox magna magnæ eſſet virtutis indicium, tum vt nulla poſſet calumnia verbis ſecretò dictis tanquam magicæ artis inferri, ſed omnes, qui præſentes aderant audirent hanc authoritatiuæ poteſtatis iuſſionem. Deinde vt oſtenderet ſe animam vocare non tanquam præſentem, ſed procul abſentem, ſicque eorum refelleret errorem, qui animas mortuorum circa ſepulchra manere exiſtimabant. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit reuiuiſce, ſed veni foras, loquens ſcilicet ei vt viuenti, & dormienti, ac iam re ipſa declarans quod prius dixit, vade vt à ſomno excitem eum, ideóque magna voce inclamauit, veluti ſcilicet alloquens eum, qui profundum ſomnum dormiret. Itaque ſecundum iuſſionem Domini, non tantum reuixit, qui mortuus fuerat, ſed & ſtatim prodiit è ſepulchro, idque ligatus

manus & pedes inſtitis,id eſt,faſciis ſepulchralibus,& facies illius ſudario erat obuoluta pro more ſepulturæ apud Iudæos. Multa ergo hic ſimul concurrerunt miracula. Primum quod mortuus,& tandiu mortuus ſola vocis virtute vitā recepit. Deinde quod perfectæ etiam ſanitati reſtitutus abſque humano adminiculo è ſepulchro prodiit. Poſtremum quod manus & pedes ligatos habens, & facie ſudario tecta prodiit, quod etiam ſanum hominem prodire vetaret. Non tamen ſolum propter magnitudinem miraculi factum eſt,vt prodiret ligatus,ſed etiam & potiſſimum ob certitudinem miraculi, ne ſcilicet quemadmodum de cæco nato dixerant, & nunc dicerēt alium eſſe qui prodiit ab eo,qui ſepultus erat: ſed omnes agnoſcerent hunc ipſum eſſe, quem ante triduum quidam eorum tali cultu ſepelierant. Ob eandem cauſam, nempe ad aſtruendam magis miraculi certitudinem, & ne quid deeſſet ad pleniſſimam miraculi, fidem, non ipſe vincula diſſoluit, cum efficere poſſet, vt ſuapte ſponte vincula diſſoluerentur, ſed aſtantibus,iubet eum ſoluere,vt hi etiam tactu probarent miraculi veritatem, & omnibus modis ſuſpitio fuci excluderetur, ideóque & vult eum abire, vt motus,& alacer inceſſus oſtenderet hominem etiam valere, non ſolum viuere, nec vitam ei ad momentum reſtitutam, ſed vt iam ſic viueret, quomodo priuſquam moreretur. Cæterum autem hoc miraculum non caruit etiam magno fructu. Sequitur enim:

Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam & Martham, &c. Crediderunt in eum, hoc eſt, crediderunt eum eſſe expectatum Meſſiam. Is ergo ſecutus eſt fructus,quem Dominus ſpectauit dicens,vt credant quia tu me miſiſti. Quod autem ſequitur: *Quidam autem ex ipſis abierunt*, hos fuiſſe diuerſos à credentibus,ac acceſſiſſe Phariſæos, quod nec dum tanto viſo miraculo bene affecti eſſent Ieſu,ex eo ſatis conſtat, quod cum prius multos Iudæorum dicat Euangeliſta crediſſe, nunc quoſdam ex Iudæis dicit abijſſe ad Phariſæos: ſignificans iſtos fuiſſe paucos comparatione eorum,quos in Chriſtum crediſſe dicit.

Conſultant Phariſæi de perdendo Domino. Ioan. 11.

CAPVT CIII.

Collegerunt ergo Pontifices & Phariſæi concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa ſigna facit. Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent noſtrum locum & gentem. Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine, cum eſſet Pontifex anni illius, dixit eis: Vos neſcitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus

moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cum eſſet Pontifex anni illius, prophetauit quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente: ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Ieſus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos, ſed abijt in regionem iuxta deſertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum autem erat paſcha Iudæorum; & aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante Paſcha, vt ſanctificarent ſeipſos. Quærebant ergo Ieſum, & colloquebantur ad inuicem in templo ſtantes: Quid putatis, quia non venit ad diem feſtum iſtum? Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum. Vt ſi quis cognouerit vbi ſit, indicet, vt apprehendant eum.

Collegerunt ergo Pontifices & Phariſæi concilium. Cum pro tam euidenti diuinæ virtutis declaratione omnes merito Ieſum admirari, extollere & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipſi Pontifices, id eſt, Principes ſacerdotum & Phariſæi, qui arcem religionis & pietatis in Deum ſibi vendicabant: contra euenit, vt hi inuidiæ ſtimulis acti non amplius iam ſibi temperarent, ſed colligerent concilium, ſeniorum ſcilicet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac conſultarent inter ſe quomodo gloriæ Ieſu, & periculis, quæ hinc ſtultè ſimul, & impiè euentura opinabantur poſſent occurri, & dicebant:

Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit, &c. Vbi illud, quid facimus? bifariam accipi poteſt. Aut vt intelligantur ſeipſos arguere de longiore mora occurrendi imminentibus periculis. Aut vt intelligantur quærere de eo, quid faciendum reſtat, vt præſens facimus, pro futuro faciemus poſitum ſit, hoc ſenſu: quid ſuaderis faciendum, quid ſupereſt vt faciamus? Contemptus autem fuit, quod dixerunt hic homo. Non enim eum dignabantur nomine Prophetæ, ſed nec proprij nominis appellatione. Porrò ſequentibus verbis prætexunt ſe pro totius populi ſalute ſolicitos eſſe, & videri volunt hoc negotium ad incolumitatem totius populi pertinere: cum re vera priuati commodi reſpectus, & inuidiæ, ac ſuperbiæ morbus eos ageret in rabiem aduerſus Ieſum.

Si, inquiunt, *dimittimus eum ſic*, hoc eſt, ſi patimur eum pergere ea ratione, qua cœpit, futurum eſt vt quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo ſentiunt, ita mox omnes credant in eum, hoc eſt, credant eum eſſe expectatum Meſſiam Regem Iudæorum. Id vbi euenerit: Romani, quibus iam ſubiecti ſumus, venient cum exercitu contra nos, audientes ſcilicet Iudaicam gentem deſerto Cæſare, proprium aliquem Regem profiteri, & ſequi, & ſæuientes in nos tanquam rebelles, *tollent noſtrum locum & gentem*, id eſt, locum hunc ſanctum, occupabunt, & gentem noſtram aliò transferent. Aut potius, tollent noſtrum locum, &

gentem, hoc eſt euertent, & perdent noſtras ciuitates, & totum Iudaicum genus internecione delebunt, hoc enim ſignificat dictio Græca inter alia.

Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine, &c. Cùm qui in concilio aderant inter ſe conſultarent, & hinc inde à diuerſis diuerſa proponerentur, ac quidam, vt eſt veriſimile, ab occidendo Ieſu diſſuaderent, quod iuſtam cauſam non inuenirent (tales enim fuiſſe omnino apparet ex verbis Caiphæ) is qui Pontifex erat anni illius, & ob id concilio præſidebat, ac cæteris tunc temporis præeminebat authoritate: pro ſua authoritate inuerecundè, & magno ſupercilio liberè increpat aliorum ignauiam, ſtuporem interpretans quod in conſultationem venire ſinerent, quid faciendum eſſet, ac lentis conciliis adhuc deliberarent num Ieſus eſſet occidendus, ac pronuncians nulli dubium eſſe debere, quin expediat vnum aliquem hominem quo iure, quáve iniuria perire, ne tota gens excinderetur.

Vos, inquit, *neſcitis quicquam, nec cogitatis*, quod expedit nobis (ſic enim Græca habent, & Latini quidam ſcripti codices) *vt vnus moriatur homo pro populo, & ſic non pereat tota gens.* Dicit auté Euangeliſta Caipham iſtud dixiſſe cum eſſet, vel quia erat Pontifex anni illius, ſiue ſignificare volens illum ratione pontificiæ authoritatis ſuæ auſum fuiſſe tam liberè aliorum increpare incogitãtiam: ſiue ad notandum & exaggerandum magis illius impietatem: qui cum debuiſſet cæteris omnibus fuiſſe religioſior, & omnium maximè abhorruiſſe à cæde innocentis, cæteris omnibus repertus eſt magis impius, non dubitans pronunciare illum etiam occidendum, in quo nullam iuſtam cauſam mortis reperiebant. Porrò alia de cauſa eandem illam particulam, cum eſſet Pontifex anni illius, repetit cum ſubijcit:

Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cum eſſet Pontifex anni, &c. Hic enim ſignificatur cauſa, ob quam per hunc Spiritus ſanctus prophetare delegerit. Cæterum Euangeliſta dicit Caipham non dixiſſe illud, nempe quod expediret vnum iſtum hominem mori pro populo, à ſemetipſo: quia quatenus hæc verba veritatem continebant non dixit ea à ſeipſo, ſed actus, & motus à Spiritu ſancto: quamuis ſecundum ſenſum quem ipſe Caiphas in eis verbis intellexerit, dixerit ea à ſeipſo. Non enim intellexit Ieſum ſic moriturum pro populo, quomodo per ipſum hoc Spiritus ſanctus ſignificare voluit: nempe quod Ieſus moriturus erat pro gente Iudaica ſcilicet:

Et non tantum, inquit, *pro ea gente, ſed vt & filios Dei qui erant diſperſi*, hoc eſt, electos ex Gentibus per vniuerſum orbem diſperſis, & per varios errores ac vitia, longè à Deo ſegregatis cõgregaret in vnum,

in vnum, hoc eſt; vnam ſibi Eccleſiam, & vnum populum faceret ex Iudæis, & gentibus credentibus. Cæterum quàm efficax fuerit hæc ſententia Caiphæ docet Euangeliſta ſubiiciens:

Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Vbi pro cogitauerunt, rectius dictio Græca συνεβȣλεύσαντο, decreuerunt aut ſtatuerunt quomodo vertit Interpres Euthymij. Noſtra autem litera ſic eſt intelligenda; Ab illo die firmiter, & ex decreto cogitauerunt illum interficere; vnde & proceſſit mox illud mandatum de quo ſequitur, vt ſi quis cognouerit vbi ſit, indicet, vt apprehendãt eum.

Ieſus ergo non iam in palàm ambulabat, &c. Cum Iudæorum concilium iam firmiter decreuiſſet illum occidere, Dominus, quem non potuit latere illorum decretum, ſciens necdum adeſſe tempus quo pro omnium ſalute occideretur: tanquam homo humano modo ſibi conſulit, ac hoſtium furori cedit: docens nos ſuo exemplo & licere iuſto ſeſe ſubtrahere fuga è perſecutionibus, & impiorum furori cedendum, ſi fortè hac ratione eorum interea furor conquieſcat. Non ergo iam Dominus palam ambulabat apud Iudæos, ſed è Bethania abiit in regionem iuxta deſertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc eſt, moras aliquas trahebat & verſabatur cum diſcipulis ſuis. Deſertum autem iuxta quod fuiſſe dicitur hæc ciuitas (quæ alias nunc Ephraim, nunc Ephron dicitur) veriſimile eſt, eſſe illud deſertum, quod alibi in Euangeliis dicitur deſertum Iudeæ, iuxta Iordané, vt intelligere hinc liceat ciuitatem iſtam non longè fuiſſe à Iericho, & veriſimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam aſcendiſſe in Hieruſalem, cuius aſcenſus in ſequenti cap. Conc. meminerunt Euangeliſtæ. Sequitur apud Euangeliſtam: *Ephrem.*

Proximum autem erat Paſcha Iudæorum. Quo vt ſequenti narrationi viam præſtruit, ita ſignificat præcedentia non diu contigiſſe ante Paſcha, nec diu Dominum latuiſſe in Ephrem. Bene autem dixit, Paſcha Iudæorum, ſiue quod iam deſineret eſſe Paſcha Domini, ſiue ad differentiam Paſchæ Chriſtianorum, quod tunc celebrabatur à Chriſtianis, cum hæc Ioannes ſcriberet. Itaque ob imminentem Paſchæ feſtiuitatem multi ex vniuerſa illa regione Iſraëlitarum, *aſcenderunt Hieroſolymam ante Paſcha, vt ſanctificarent ſeipſos*, hoc eſt, vt à contractis ſecundum legem immunditiis ſeſe purgarent cæremoniis, & ſacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, ſeſeque orationibus, ac ſacrificiis præpararent ad dignam Paſchæ celebrationem. Paſcha enim non niſi mundi poterant manducare. Cum ergo multi purgationis gratia in Hieruſalem ante Paſcha conueniſſent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari reſuſcitatione Ieſum feciſſe; *quærebant eum* *Paſcha Iudæorũ.*

cupidè,

cupidè, & quoniam non aderat ſolito ſuo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam ſolitum ante aliquot Paſchæ dies conuenire in Hieruſalem) colloquebantur *inter ſe ſtantes in templo*, in quo ſcilicet eum inuenire, & audire ſolebant docentem, & dicebant: Quid putatis in cauſa eſſe, quod non venit pro more ad diem feſtum hunc? Non videntur autem hi maleuoli fuiſſe erga Chriſtum, ſed miraculi quod tunc in Hieruſalem celebrabatur magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Ieſum: vnde cap. ſequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem feſtum miraculo illo commotam proceſſiſſe obuiā Ieſu ingreſſuro Hieruſalem. Subiicit autem quomodo turbis cupidè Dominum requirentibus, & de eius abſentia ſolicitis *Phariſæi, & Pontifices*, qui præ aliis magis ſe præparaſſe futuræ feſtiuitati debuiſſent, in hoc vnū incumbebāt, vt quod decreuerant adimplerent. Itaque quoniam videbant Dominum non prodere ſolito more, & exiſtimabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, vt quiſquis cognoſceret vbi eſſet, indicaret, vt miſſis miniſtris apprehenderent eum, & occiderent: his ritibus ſcilicet ſeſe præparantes diei feſto, ſed inſcientes procurantes ſalutē omnium, & noui agni Paſchalis immolationem.

Mortem ſuam prædicit, & Zebedæi filijs primatum petitum denegat. Matth.20. Mar.10. Luc.19.

CAPVT CIIII.

*[b] ERant autem in via aſcendentes Hieroſolymam, & præcedebat illos Ieſus, & ſtupebant, & ſequentes timebant.[a] Et aſcendens Ieſus Hieroſolymam [f] aſſumpſit * duodecim [a] diſcipulos ſecretò: [b] & aſſumens iterum duodecim, cœpit illis dicere, quæ eſſent ei ventura, [f] & ait illis: [b] Quia [l] ecce aſcendimus Hieroſolymam, & [c] conſummabuntur omnia quæ ſcripta ſunt per Prophetas de filio hominis, † [l] tradetur [c] enim [c] filius hominis principibus ſacerdotum, & ſcribis, [b] & ſenioribus, [c] & ▷ condemnabunt eum morte, & tradent eum [l] gentibus [a] ad illudendum & flagellandum & cruſigendum, ‖ [h] & illudent ei, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & [c] poſtquam flagellauerint, † occident eum, [l] & tertia die reſurget. [c] Et ipſi nihil horum intellexerunt, & erat verbum iſtud abſconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.[a] Tūc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs ſuis, adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic vt ſedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad ſiniſtram in regno tuo.*

[c] autem Ieſus. † [c] & filius hominis tradetur. ▷ [b] o damnabunt. ‖ [c] & illudetur, & flagellabitur & cōſpuetur. † [b] o interficient.

Quæ

Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petiiſſe dicit, Marcus filios petiiſſe ſcribit hoc modo:

ET accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes: Magiſter volumus: vt quodcunque petierimus facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis, vt vnus ad dexteram tuam & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua. [a] *Reſpondens* † [c] *autem Ieſus dixit'* [b] *eis:* [c] *Neſcitis quid petatis, poteſtis bibere calicem quem ego* † *bibo':* [b] *aut baptiſmo quo ego baptizor baptizari? At* ▷ [c] *dixerunt' ei: Poſſumus.* [b] *Ieſus autem* [c] *ait eis: Calicem quidem* [a] *meum* [b] *quem ego bibo,* [c] *bibetis:* [b] *& baptiſmo quo ego baptizor, baptizamini;* [c] *ſedere autem ad dextram meam vel' ad ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt* [a] *à patre meo.* [e] *Et audientes decem, indignati ſunt de duobus fratribus* [h] *Iacobo & Ioanne. Ieſus autem* † *vocauit' eos* [a] *ad ſe, &* [c] *ait* [b] *illis:* [c] *Scitis qui* [a] ▷ *hi qui videntur principari gentibus', dominantur* ‖ *eis', & qui* † *Maiores' ſunt* [b] *eorum,* [c] *poteſtatem* ▷ *exercent in eos'. Non ita* [b] *autem* ‖ [c] *erit inter vos', ſed quicunque voluerit* [a] *inter vos* [c] *fieri maior* † *erit' veſter miniſter. Et* ▷ *quicunque' voluerit* ‖ *in vobis' primus eſſe, erit* † *omnium' ſeruus:* ▷ *nam & filius hominis non venit vt* ‖ *miniſtraretur ei ſed vt miniſtraret, & daret' animam ſuam redemptionem pro multis.*

Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam. Cum iam tempus adeſſet, qui ſecundum patris decretum pro hominum ſalute mortem pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet ſe non metu mortis latuiſſe, ſed quod tempus patiendi nondum impletum eſſet, cum ſuis aſcendit Hieroſolymã veluti ob Paſchæ celebrationẽ, ſed reuera vt nouum Paſcha ibi inſtitueret, ſeipſum præbens immolandum. Et quoniam videbat Apoſtolos & ſibi, & ipſiſmet metuere à Hieroſolyma, ac ſegniores eſſe in hoc itinere: ipſemet *illos in via præcedebat,* cum alias Apoſtoli, ſaltem aliquot ſolerent præcedere, aut ab ipſo præmitti: tum vt oſtenderet ipſo geſtu corporis ſe non metuere, aut declinare mortem, ſed promptum eſſe & alacrem ad perficiendum Patris voluntatem; tũ vt ſuo facto diſcipulis animum adderet, metumque eis excuteret. At hi videntes cum tãta animi conſtantia & promptitudine pergere ad locum, in quo adhuc in Galilæa exiſtens, prædixerat eis ſe multa paſſurum, & occidendum; in quo iam etiam intellexerunt cõmuni decretum conſilio vt occideretur; *ſtupebant,* hoc eſt, vehementer admirabantur illius animum quod ſe volens, & ſciens in manifeſtum vitæ periculum conijceret; *& ſequentes eum timebant ſibi,* ne per illum venirent & ipſi in commune periculum. Cũ autem facto ſuo Dominus & ſuam ad mortem ſubeundã voluntariam promptitudinẽ declaraſſet, & diſcipulorũ animos, quantum in ſe

† [a] *Ieſus autem ait*
† [a] *bibiturus ſum*
▷ [a] *dicũt*
‖ [a] *&*
† [b] *vocãs*
▷ [a] *principes gentium.*
C. 22. 133
‖ [a] o *eorũ*
† [b] o *principes*
▷ [b] o *habent eorũ*
B. 9. 70.
‖ [h] o *eſt in vobis* † *ſit*
▷ [a] o *qui*
‖ [a] o *inter vos*
† [a] *veſter*
▷ [a] *ſicut*
‖ [a] o *miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare.*

erat, confirmaſſet: idem etiam & verbis egit. Cum enim in via eſſet ad Hieruſalem è reliqua turba, quę illum comitabantur: *aſſumpſit ad ſe ſecretò*, id eſt, *ſeorſum duodecim diſcipulos ſuos*, eiſque ſolis prædicit iam tertiò ventura ſibi in Hieruſalem, vt intelligerent clariſſimè ipſum omnino voluntariè paſſurum, nec quicquam ei inopinatum euenturum, illorumque animi contra imminentia mala munirentur & confirmarentur: ac cum viderent omnia eueniſſe, quæ ſe paſſurum prædixerat, certius etiam futuram eis reſurrectionem expectarent & crederent. Solis autem diſcipulis hæc ſeorſum aperit: tum quod hi ei eſſent familiariores, atque in fide, & dilectione firmiores, qui proinde huiuſmodi prædictione minus poterant ſcandalizari, tum quod hi delecti erant, vt primi teſtes poſtea eſſent eorum, quæ ad tempus erant celanda: nec teſtes modo, ſed vt imminentis huius tempeſtatis aliqua ex parte eſſent participes: Dicit ergo:

Ecce aſcendimus Hieroſolymam. q.d. Modo aduenit tēpus de quo dudum vobis prædixi. Aduerbio enim ecce, excitat eorum animos ad animaduerſionem eius, quod animus eorum pœnitus infixum eſſe volebat. Additur autem apud Lucam:

Et conſummabuntur omnia quæ ſcripta ſunt per Prophetas, &c. Quo & rationem, & neceſſitatem ſuæ paſſionis aperit; nempe vt impleantur ſcripturæ Prophetarum, vt ſic minus mirarentur, & turbarentur. Deinde in ſpecie explicat quæ ſint illa, quæ ſecundum ſcripturas paſſurus eſt, & quo ordine ſit ea paſſurus. Primū enim Iudæis ſe dicit tradendum, nec dum tamen explicās, quod ab vno Apoſtolorum ſit tradendus. Id enim in vltima cœna dicendū reſeruauit. A Iudæorū autem primoribus ſe dicit condemnandum morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caiphæ Pontificis concordi ſententia clamauerunt; Reus eſt mortis. Hinc ſe ab ab his tradendum dicit gentibus, Pilato ſcilicet, & ſatellitibus eius Romanis, vt per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos iam fieri non poterat.

¶ *Tradent*, inquit Matthæus, *eum gentibus ad illudendum, &c.* & flagellandum, & crucifigendum quorum tertium ſcilicet crucifixio fuit petita à Iudæis, duo autem prima ſcilicet illuſio, & flagellatio fuerunt effectus ſubſecuti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde propoſitio ad, in duobus illis prioribus denotat conſecutionem affectus, non intentionem tradentium Principum & Scribarum. Vnde Matthæus, & Lucas, quæ ſecuta ſunt traditionem Iudæorum ſic explicant.

¶ *Et illudent ei*, Gentes ſcilicet, *& conſpuent eum, & flagellabunt enim*, & poſtquam flagellauerint, occident eum. Ne autem nimis deiicerentur & triſtarentur ob mortem prædictam, & vt cum viderent eueniſſe quæcunque ſecundum ſcripturas ſe paſſurum prædixit,

dixit, etiam mox à morte ſe reſurrecturúm prædicit. At diſcipuli quantumuis apertè ac frequenter Dominus ſuam illis mortem prædiceret:tamen,vt hic rurſum Lucas teſtatur,*nihil horum intellexerunt*, vt certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facilè potuit: quod quomodo ſit intelligendum dictum eſt in Cap. Concord.69.

Tunc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum, &c. Cum Matthæus dicat matrem rogaſſe Dominum,Marcus ipſos filios, quos cum matre acceſſiſſe teſtatur Matthæus,ſcribit hoc ipſum oraſſe, quod ipſorum inſtinctu & ſuggeſtione mater Dominũ orauerit, vnde per eam ipſi potius dici poterant oraſſe quam mater, quare Dominus non matri reſpondet, ſed filiis. Veriſimile autem eſt hos fratres matrem ſubornaſſe, quæ eorum nomine Dominum oraret, quod illa inter eas eſſet mulieres (Sororem enim Matris Domini fuiſſe non conſtat)quæ Domino ſeruiebant,& miniſtrabant de facultatibus ſuis, & ſecutæ eum fuerant de Galilæa: vnde ſperabant hac ratione illius preces non facilè paſſuras apud Dominum repulſam. Hæc itaque à filiis inſtigata tunc, hoc eſt, poſtquam dixiſſet Dominus ſe tertia die reſurrecturum, *acceſſit Dominum cum filijs ſuis adorans eum*, hoc eſt, inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, *& petens aliquid ab eo*, tum ipſo corporis habitu,tum etiam verbis;quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in re aliqua,quam erat poſtulatura. Id autem quomodo nunc factum ſit explicat Marcus,qui filios in ipſo acceſſu dixiſſe commemorat:

Magiſter volumus,id eſt, deſideramus à te,*vt quodcunque petierimus facias nobis.* Dominus autem veluti non negaturus quidquid peteret cum filiis. *Quid*, inquit,*vis*?id eſt,petis, ipſa interrogatione particularem extorquens petitionis explicationem, quam deinde redarguere poſſet.Interrogata itaque à Domino,quid poſtularet,reſpondit;*dic*,id eſt,præcipe,*vt in regno tuo*,quod inſtare ſcilicet intelligimus,*ſedeant hi duo filij mei vnus ad dexteram tuam, & vnus ad ſiniſtram*,hoc eſt,primi poſt te,& ante alios,quibus & ipſis tecum ſedere promiſiſti.

Reſpondens autem Ieſus dixit eis: Neſcitis quid peccatis,&c. Etſi non tantum craſſa, & carnalis, ſed & ambitioſa eſſet diſcipulorum poſtulatio: Dominus tamen ſua manſuetudine illorum imperfectionem tolerans, nihil aliud quam ignorantiam illis obiicit. Dicit autem eos neſcire, quid peterent, tum quod non haberent cognitionem rei, quam petebant; ignorabant enim quale eſſet,& quando futurum regnũ Chriſti,& quid eſſet in illo regno ſedere proximum Chriſto tũ quia ignorabant quomodo ad conſortium regni Chriſti, & præeminentiam in illo peruenire poſſet: cum putarent illam Chriſtum pro ſuo arbitrio his concedere

nem,& afflictiones:quanquam & Ioannes dum dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit ſatis fuiſſe ſibi animum moriendi etiam pro Chriſto, imò ſe voluntate fuiſſe occiſum. Cum autem his auditis ſperarent filij Zebedei ſe audituros etiam, quod optabant,ſubiecit Dominus contra quam audire deſiderabant:

Sedere autem ad dexteram meam vel ad ſiniſtram, non eſt meum dare vobis. Non voluit his verbis ſignificare Dominus Iacobum & Ioannem excluſos eſſe à ſeſſione à dextris,& à ſiniſtris,alios verò eſſe quibus illæ ſedes ſint paratæ:ſed abſolutè dicit non eſſe ſuum dare,quod petebatur:quod tamen debet intelligi in hunc ſenſum: Non eſt meum dare quemadmodum vos putatis eſſe in manu mea, vt ſcilicet pro libito dare poſſum ratione conſanguinitatis, aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabant Chriſto liberum eſſe more Regum huius mundi præferre aliis, & exaltare in regno ſuo, quos vellet:Dominus quo oſtenderet & conſortium regni, & præeminentiam in regno ſuo non contingere pro humano beneplacito, ſed pro diuino, ac proinde iuſto, nec reſtare vt iam de nouo illa aliquibus addicantur, ſed iam olim immutabiliter quibuſdam eſſe parata:aſſerit non eſſe ſuum dare, quod petebatur, ſed illud eorum eſſe, quibus nō adhuc erat parandum, ſed iam erat paratum Itaque & noſtra littera,in qua additur vobis,ſic eſt intelligenda:Non eſt quemadmodum vos putatis,meum dare vobis,aut quibuſlibet etiam aliis,ſed illis continget, quibus paratum eſt.

Et audientes decem, indignati ſunt de duobus fratribus, &c. Sicut duo fratres carnaliter petierunt : ita & reliqui decem carnaliter indignati ſunt de petitione illorum, quod ſcilicet peterent præponi aliis, cum cæteri non minus primatum ambirent, cúmque ſibi quiſque ſperaret. Dominus autem ſicut ſolita ſua manſuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem : ita & cæterorum carnalem indignationem, non ſeuerè eſt inſectatus, quanquam etiam ſupra, ipſis ſimiliter de primatu inter ſe contendentibus, humilitatem ſectandam ſatis docuiſſet:ſed vt ſuos ab ambitionis malo liberaret,ex quo proceſſit & duorum fratrum poſtulatio, & cæterorum indignatio : conuocatis reliquis decem ad ſe (intelligendum enim hos pauliſper elongatos à duobus fratribus, qui cum matre Dominum acceſſerant) omnibus eodem pharmaco, medicinam admouet, admonens eos modeſtiæ, idq; exemplis duobus inter ſe diuerſis.Itaq; proponit eis exemplum, quod imitari non debeant dicens:

Scitis quod Principes gentium dominantur eorum, pro, eis, hoc eſt, dominium exercent in eas, velut dominos ſe gerunt, populi ſubditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus, quæ pro libito ſtatuunt, ſuámque vtilitatem, & com-

minibus ac ſubditis ſibi veluti à ſeruis querentes. *Et qui maiores ſunt eorum*, pro qui magni, vel magnates ſunt inter eos, *poteſtatem exercent in eos*, hoc eſt vtuntur in illos imperioſè ſua poteſtate præcipiendo quælibet, & ad ea exequenda compellendo. *Non ita erit inter vos*, qui ſcilicet ad regni cœleſtis conſortium, & præeminentiam in ipſo vocati eſtis, Non autem ſimplex poteſtatis vſus his verbis prohibetur Apoſtolis (cum & ipſi ſuam poteſtatem exercuerint in ſubditas ſibi oues) ſed vſus poteſtatis pro libito ferè, ac cum quodam faſtu, & ad propriam tum gloriam, tum vtilitatem. Explicat autem in ſequentibus Dominus quomodo aliter eſſe debeat inter Chriſtianos, quàm inter Gentiles.

Sed, inquit, *quicunque voluerit inter vos fieri maior*, pro magnus, *erit*, id eſt, ſit, *veſter miniſter*, *& quicunque voluerit inter vos*, eſſe primus, erit, id eſt, ſit omnium ſeruus. Porro non parua eſt difficultas, quæ ſit vera harum duarum ſententiarum intelligentia. Verum ſi quæ præcedunt, & ſequuntur aduertamus, apparet ſcopum Domini eſſe, vt doceat non quomodo primatus ſit parandus, & ambiendus, ſed quomodo qui primatum in Eccleſia aut inter Chriſtianos adeptus eſt, in eo ſe gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod ſuos imitari non vult, de his, qui principes ſunt, & magnates gentium, non autem de his, qui quærunt, aut volunt fieri principes, & magnates: & ſimiliter ſubiungit exemplum, quod vult eos imitari:

Sicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, ſignificans ſe cum primus eſſet, tamen ſeſe gerere, vt miniſtrum. Itaque ſenſus potius eſſe videtur. Qui voluerit inter vos maior fieri, vel primus, hoc eſt, qui ſtatuerit apud ſe primatum aliquem ſuſcipere, vbi iam eum acceperit, ſi modo velit eo gradu benè fungi, ſit omnium quibus præeſt miniſter, & ſeruus, ſic ſcilicet vt in omnibus eorum quærat vtilitatem, & ſalutem, non autem proprium commodum & honorem. Vtitur autem hic Dominus tali modo loquendi, quo videtur ſignificari, qua via perueniatur ad primatum dicens: Qui voluerit fieri maior, vel primus eſſe, quod ſic eum loqui conueniret ad curandum morbum Apoſtolorum, qui volebant primatum, quibus proinde monſtrat, quid ſit illud quod volebant, nempe quod volunt miniſtrandi, & ſeruiendi, non autem præcipiendi, & dominandi officium. Dicta ſunt circa hanc Domini ſententiam quædam etiam in cap. Conc. 70. Vbi ex Marci. 9. cap. eadem habetur ſententia. Poſtquam autem ſuis Dominus propoſuit exemplum gentilium principum, quod imitari non debeant, ſubiungit iam exemplum ſui ipſius qui omnium primus eſt in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant:

Sicut

Sicut, inquit, *filius hominis, non venit miniſtrari*, hoc eſt, vt melius in Marco verſum eſt, non venit vt miniſtraretur ei, ſed vt miniſtraret. Non negat quenquam ſibi miniſtraſſe, aut miniſtrare potuiſſe, ſed ad hoc ſe veniſſe, vt miniſtraretur ſibi. Veniſſe autem ſe dicit, vt miniſtraret, quia venerat vt omnium humilitati ſeruiret, prædicando, & curando infirmitates, ac ob hæc corporaliter perambulando diuerſas ciuitates & regiones, non ob propriam gloriam, aut vtilitatem, ſed tantum ob aliorum ſalutem. De miniſterio enim in ſpiritualibus eſt potiſſimum ſermo, cum ſe Dominus veniſſe dicit, vt miniſtraret: in quali miniſterio oportebat Apoſtolos Dominum maximè imitari: quanquam etiam de miniſterio in temporalibus rebus ſimul intelligendum ſit, cum Dominus apud Lucam dicat ſe inter Apoſtolos conuerſatum ſicut, qui miniſtrat, adeo etiam vt ad lotionem pedum ſeſe demitteret. Vt autem Dominus ſuo exemplo doceret ſuos quantum debeant inſiſtere miniſterio aliorum, & ſoliti eſſe pro eorum ſalute: addit ſe veniſſe vt, *daret animam ſuam*, hoc eſt vitam ſuam (non enim Animam ſolam, id eſt, Spiritum dedit, ſed & corpus ſuum) *redemptionem pro multis:* ſignificans eos, qui vice ſua in terris funguntur, vſque adeo debere ſubſeruire commodis eorum, quibus præſunt, vt vitam ſuam pro eorum ſalute impendant cum opus fuerit. Dicit autem ſe vitam ſuam, daturum redemptionem, hoc eſt in pretium redemptiuum (Græcis enim eſt, λύτρον, quod Galli dicerent Ranſon) quia mors ipſius veluti pretium erat, quo humanum genus redemptum eſt ab ira Dei, à morte æterna, atque à captiuitate diaboli. Multis autem hic poſitum eſt pro omnibus, quomodo ad Romanos cum dicitur, quod per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi. Mors enim Chriſti pro omnibus redimendis ſufficiens fuit pretium, & quantum in ipſo fuit, omnes venit redempturus. Vnde Paulus pro omnibus mortuum eſſe ipſum affirmat. Aut ideo pro multis dictum eſt, quod efficacia mortis ipſius non ad omnes eſſet peruentura, ſed tantum ad electos, qui pauci dicuntur comparatione reproborum, multi vero ob numeri in ſeipſo multitudinem. Sic & Iſa. 53. dicitur ipſe multorum peccata tulit, &c.

Mors Chriſti λύτρον eſt generis humani.

Sanatur cæcus ante ingreſſum Iericho. Luc. 18.

CAPVT CV.

FActum eſt autem cùm appropinquaret Iericho, *cæcus quidam ſedebat ſecus viam mendicans. Et cùm audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc eſſet. Dixerunt autem ei, quòd Ieſus Nazarenus tranſiret. Et clamauit dicens: Ieſu fili Dauid miſerere mei. Et qui præibant increpabant eum vt taceret. Ipſe*

vero multò magis clamabat: Fili Dauid miſerere mei. Stans autem Ieſus, iuſſit illum adduci ad ſe. Et cum appropinquaſſet, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, vt videam. Et Ieſus dixit illi: Reſpice, fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim vidit, & ſequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

Factum eſt autem cum appropinquaret Iericho, cæcus, &c. Cum Dominus è regione iuxta deſertum iter faceret, vt in præcedentibus dictum eſt, ad Ieroſolymam, & obuiam haberet in hoc itinere ciuitatem Ierícho: accidit vt cum appropinquaret huic ciuitati cæcus quidam ſederet iuxta viam, ſtipem, vt fieri ſolet, à prætereuntibus petens: quod nunc Dei diſpoſitione ita factum eſt, vt ne inceſſus Domini eſſet ocioſus, ſed vbique etiam in via beneficentiæ ei occaſio præberetur, ſuóque exemplo nos doceret vt in omnibus, & ſemper ſimus proficui, & nunquam ignaui. Cum ergo hic cæcus ex ſtrepitu vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prætereuntium, *interrogabat quid hoc rei eſſet.* Eſt enim cæcorum genus eo curioſius, quod oculis careat. Reſponſumq́; eſt ei, *quod Ieſus Nazarenus tranſiret.* Tum ille protinus neglectis omnibus prętereuntibus, à quibus multam eleemoſynam ſperare potuiſſet, ad ſolum Ieſum conuerſus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens:

Ieſu fili Dauid miſerere mei. Non tantum filium Dauid ob id dicit, quemadmodum volunt quidam, vt blandimento quodā Dominum magis commoueret, quia ſcilicet honorificū erat natum eſſe ex regio ſemine Dauid, ſed ob id potius, quod crederet eum eſſe Meſſiā, qui expectatus fuit ex ſemine Dauid. & ob id, vt prius aliquoties eſt annotatum, paſſim tum apud Iudæos ea periphraſi notabatur, vt vocaretur filius Dauid. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij ſimiles, ita ſciuiſſet eum, qui Galilæus, & Nazareus dicebatur, natū ex ſemine Dauid: niſi quia certò crediderunt eſſe Meſſiam, quem ſciebant fore filium Dauid. Itaq; cum alij renunciarent Ieſum Nazarenum tranſire: ipſe magnificētius de eo ſentiens Ieſum filium Dauid nominat. Quod dicit, *miſere mei,* ſignificat ipſum certo credidiſſe poſſe illum pellere cæcitatem, ſi tantum vellet, dum nihil aliud ab eo implorat, quā miſericordiam: conuenítque illud miſere mei, diuinitati Chriſti, cui vt alicuius miſeriæ ſubueniat, nihil aliud eſt opus, quàm vt eius miſereatur: quanquam non ſit veriſimile hunc, aut alios dixiſſe Chriſto miſerere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, ſed tantum ob creditam eximiam eius potentiam à Deo ipſi collatam, qua poſſet quidquid vellet. Porro qui præibant in turba Ieſum, *increpabant eum* (vnde datur intelligi, quod clamare cœperit antequam Dominus circa illum eſſet, quódque ſæpius, & validè clamarit) *vt taceret.* Suſpicabantur enim eum vulgarem petere eleemoſynam,

& metue

& metuebant ne improbitate mendici offenderetur tranſiens Dominus. Quo autem magis turba obſtrepebat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iterans ſancta improbitate: declarans hac ratione ardens conſequendi viſus deſiderium & inuictum fidei robur. Quoniam enim non licebat videre Ieſum nec illum accedere: ideo magis intendebat vocem, neſcius quantũ abeſſet, quem appellabat, & obſtrepentis turbæ voces ſuperare adnitens. Illo ergo in clamore perſeuerante, Ieſus qui aliquoties clamantem diſſimularat, tum ne videretur cupidus ędendi miracula cauſa oſtentationis, tum vt euidentiorem redderet cæci fiduciam, noſq́; doceret perſeuerantia opus eſſe in orationibus: tandem reſtitit (non enim, vt reliqui putabant eius, clamore offendebatur, ſed delectabatur (*iuſſitq́; illum adduci ad ſe.* Quanquam enim etiam non adducto cæco, ſolo verbo ipſum ſanare potuiſſet: adduci tamen illum ad ſe potius iuſſit: quo omnium oculos ad miraculi conſiderationem conuerteret, eſſetq́; miraculum euidentius. Cum autem veniſſet ad Ieſum, interrogauit illum:

Quid tibi vis faciam? Non quod ignoraret, quod ille cuperet: ſed vt illo palam agnoſcente ſuum malum, miraculum ab omni eſſet calumnia liberum. Cæcus autem magna cum fiducia rerum omnium aliarum ſecutus, nihil aliud petit, quam viſum: *Domine,* inquit, *volo te mihi facere vt videam,* pauciſſimis rurſum vſus verbis, ſed quæ magnam præ ſe ferebant fidem. Tum itaque Dominus aptè reſpondens illius fiduciæ, verbo reddidit viſum ſumma cum maieſtate dicens: *Reſpice,* hoc eſt recipe viſum, ἀνάβλεψον. Addidit autem ſolitum illud fidei elogium: *Fides tua te ſaluum fecit,* idq́ue tum in fidei commendationem, quam imitari nos voluit, vt ſanitatem ab ipſo ſpiritualem conſequi poſſimus: tum in exemplum humilitatis, alienum ſeſe ab omni arrogantia declarans.

Et confeſtim vidit, qui cæcus fuerat, nec tamen redit ad mendicitatis ſedem, ſed vt prius declarauit fidei magnitudinem, & conſtantiam, ita nunc accepto diuino beneficio lætus gratum ſe exhibet. Vnde ſequitur:

Et ſequebatur illum, Non ſeſe, ſuámque fidem cõmendans quam commendauerat Ieſus, *magnificans,* vel vt Græca habent glorificãs Deum, à quo tantum beneficium profectum agnouit, & cui ſoli omnibus gloria eſt tribuenda. Quin & populus conſpecto tam inſigni miraculo, quod ſi adfuiſſent Phariſæi calumniari ſtuduiſſent *dedit laudem Deo,* cuius virtute Ieſum non dubitabant ædidiſſe miraculum.

Zachæus publicanus Chriſtum ſuſcipit. Luc.19.

CAPVT CVI.

E [b] *T veniunt Iericho.* [c] *Et ingreſſus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipſe diues, & quærebat videre Ieſum quis eſſet, & non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat. Et præcurrens aſcendit in arborem ſycomorum vt videret eum, quia inde erat tranſiturus. Et cum veniſſet ad locum ſuſpiciens Ieſus vidit illum, & dixit ad eum Zachæe, feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et deſcendit & excepit illum gaudens. Et cùm viderent omnes murmurabant, dicentes: Quòd ad hominem peccatorem diuertiſſet. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, et ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Ait Ieſus ad eum: Quia hodie ſalus domui huic facta eſt eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat.*

Et veniunt Iericho. Opportunè hæc hiſtoria ſuperiorem narrationem ſecuta eſt. Quod enim ibi corporaliter à Chriſto geſtum eſt miraculum, hic fit ſpiritualiter, & alioqui magna hic eſt cum ſuperiori facto ſimilitudo. Itaque ingreſſus Dominus ciuitatem Iericho, vt erat comitatus multa turba, *perambulabat eam*, hoc eſt, pertranſibat, tranſiturus per eam ad Ieruſalem, quo iter inſtituerat. Hanc ergo ciuitatem decoratam & habitatione, & miraculo Helizæi etiam Dominus illuſtrare dignatus eſt & præſentia ſua, & inſigni quodam facinore: vt vbique præſentia ipſius fructum aliquem attulit. *Ecce* enim, inquit Euangeliſta, *erat*, in hac ciuitate vir nomine Zachæus (ob celeritatem namque viri proprio eum nomine expreſſit, conuenitque nomen ipſi euentui, qui hic narratur, ſignificat enim purum, aut iuſtificatum) *& hic princeps erat Publicanorum*, & ipſe diues. Quæ ob id Euangeliſta diligenter explicat, non ob id ſolum vt ſequenti ſit narrationi locus: ſed etiam vt eius conuerſio, & iuſtitiæ cupiditas, ac Chriſti benignitas ſit admirabilior. Non vulgare enim iuſtitiæ deſiderium, nec vulgare Dei donum fuit, quod is, qui caput fuit eorum, qui ex publicis exactionibus, & communi aliorum malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluebat: mox omnibus ſpretis in alium mutatus ſit virum, & tam pio Ieſum videndi deſiderio detentus fuerit. Rurſum Chriſti benignitatem

tem nobis mirè commendat, quod non ſimpliciter publicani, ſed etiam principis publicanorum hoſpitio vltro ſeſe obtulerit, à cuius conſortio maximè abhorrebant Phariſæi & Scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus, & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Ieſu, quærebat videre Ieſum quis eſſet: cupiens ſcilicet eum etiam de facie noſſe, de quo rumor tam admiranda ſparſerat. Nec vulgari tenebatur videndi Ieſum deſiderio, ſed tanto, vt cum per ſtaturæ exiguitatem impediretur à turba vndique Domino circumfuſa, ne poſſet in turba videre Ieſum, oblitus ſui principatus, & diuitiarum ſuarum, veluti infimæ alicuius ſortis homo, arborem Sycomorum aſcenderit, quæ in via fortè erat, per quam Dominum tranſiturum cognouit: non metuens quod multis Iudæorum riſui futurus eſſet. Et quidem cum tam cupidus eſſet videndi Ieſum: proculdubio libens illum inuitaſſet, ni modeſtia, & pudor obſtitiſſet, & ſuorum peccatorum conſcius indignum ſe cum Centurione illo iudicaſſet; qui illum in domum ſuam vocaret, cum à ſuo conſortio Phariſæos ſtudioſè abſtinere expertus fuiſſet. Benè ergo Euangeliſta deſiderij magnitudinem in hoc homine explicauit, dum & præcurriſſe eum dicit, & aſcendiſſe, idque in arborem, quam & explicare ei viſum eſt. Eſt autem Sycomorus, vel vt Lucas poſuit Sycomorea, teſte Dioſcoride arbor excelſa, folia quidem habens ſimilia moro, fructus autem ſimiles ficui, niſi quod eos proferat ſine granis, neque in ramis proferat, ſed in ipſo caudice non mateſcentes, niſi vnguibus, aut ferro ſculpantur. Itaque ſedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cum veniſſet ad locum, attollens oculos vidit eum, aſpectu quidem corporali, ſed quem ferè ſequitur aliquis ſalutaris effectus: quali aſpectu dignus ille merito factus eſt, qui tanto videndi Ieſum deſiderio tenebatur. Videre enim eum ſolum in tanta multitudine ambiuit, & viciſſim in tanta multitudine peculiariter illum vidit, & in illum oculos ſuos conuertit Dominus, qui delectatus tam inſigni hominis cupiditate, quam ipſe facto, vultu, atque oculis præ ſe ferebat, & quam Dominus, qui ſcrutator eſt cordium, ſynceram eſſe aduertit: non tantum ſe illi ſimpliciter videndum exhibet, cum ille nihil aliud petere auderet, ſed etiam ipſo nomine, vt notum compellans, quem prius non viderat, vltro ſeſe obtulit ipſius hoſpitio dicens: *Sycomorus.*

Zachæe feſtinanter deſcende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quaſi defuiſſent ei in quæ reciperetur hoſpitia: ſed quod ille ſuo deſiderio meruerat Dominum habere hoſpitem, & quia oportebat hac ratione Chriſtum ſecundum ſuum officium quærere, & ſaluum facere,

quod petierat. Res autem ſubſecuta declarauit & vim præcepti Dominici,& affectum Zachæi erga Dominum, quod ſcilicet ſolo pudore prohibitus, non prius vltrò illum ad ſe inuitauerit. Mox enim, vt audiuit, Domini inſperatam iuſſionem, nihil quidem reſpondet; ingens enim affectus,& inſperatum gaudium vocem adimere ſolet: ſed tamen nihil contatus obtemperat. Nam & feſtinanter deſcendit,& non ſimpliciter eum accepit,ſed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus,& magno theſauro donatus, cum prius temporalia tantum lucra ſectaretur. Spectatores interea cum magis deberent dare gloriam, & Chriſti prædicare benignitatem: *Omnes qui videbant, murmurabant dicentes: quod ad hominem peccatorem diuertiſſet*, dupliciter peccantes, & quod hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiam ſi prius peccator fuerat, videri meritò iam poterat animũ mutaſſe, & quod vitio hoc vertunt Domino, quod ad hominem peccatorem diuerterit, cum hoc vnum viderent eum agere, vt ſua doctrina peccatores ad reſipiſcentiam permoueret. Vt autem intelligamus quam iniuſta, & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, ſubijcit Euangeliſta:

Stans autem Zachæus dixit ad Ieſum. Stetiſſe eum dicit, inſinuans erga Chriſtũm eius reuerentiam, ſiue hoc inter prandendum contigerit, ſiue potius ante, vel poſt prandium, cũm aliquandiu, vt eſt veriſimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annunciantem audiſſet. Aduertendum autem quid dixerit ad Ieſum:

Ecce, inquit, *dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus.* Quod dicit do,& reddo, rectè intelligitur ipſum commotũ Chriſti præſentia, & doctrina, iam certo conſtituiſſe ſe daturum, & redditurum: vt præſentis temporis verba pro futuris accipiantur, niſi quod ſignificare voluerit dicens do, & reddo, ſeſe iam ſuas facultates ad id deputare, & ad id faciendum ſeſe aſtringere, vt ſenſus ſit: do pauperibus, hoc eſt, iamiam illis addico, & certo deputo. Id enim magis conuenit reſponſioni Domini, quam ſubijcit, dicens:

Hodie ſalus domui huic facta eſt. Diuidit autem ſuas facultates in duas partes: & dimidium quidem pauperibus aſſignat, vt peccata ſua eleemoſynis redimeret & perfectionem Euangelicæ doctrinæ, quo ad poſſet, præſtaret. Dimidium verò reſeruat non tam, vt poſſideat, quàm vt hinc exoluat lucra fraude quæſita: vt ferè ſolet Publicanorum officium nõ eſſe liberum ab iniuſtis exactionibus. Quadruplum autem fraudatis reddere conſtituit, ſecutus ſcilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei, qui ouem furatus fuerit, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum: quãquam hac conſtitutione non omnino ad talem redditionem adigebatur. Ex quo

intelligendum relinquitur hunc diuitias ſuas non omnes ex iniuſtitia, & fraude comparaſſe: ſed maiorem partem, imò omnes penè, vel ex patrimonio, vel ex iuſto lucro obtinuiſſe. Quomodo enim alioqui, & dimidum bonorum ſuorum pauperibus addicere potuiſſet, & præterea reddere quadruplum omnibus à ſe fraudatis. Porrò quod Zachæus has ſuas virtutes coram Domino proponit: non iactabundè facit, quemadmodum Phariſæus ille, qui dixit, decimas do omnium, quæ poſſideo: ſed tum vt alacritatem ſuam, & fructum in ſe ſecutum ex præſentia, & ingreſſu Domini oſtenderet, idque in condemnationem obmurmurantium Iudæorum: tum quod cuperet audire à Domino an quod facere inſtituebat, ei placeret, necne: & numquid illi præterea eſſet faciendum, ad adipiſcendam vitam æternam. Cùm ergo Zachæus ſuam mutationem Domino probandam vel improbandam proponeret: Dominus approbans eius propoſitum, ait ad illum:

Hodie ſalus huic domui facta eſt, eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ. Vbi ſciendum quod apud Græcos relatiuum: Ipſe, referri poteſt ad domum, quia illis οἶκος, id eſt, domus, eſt maſculini generis, vt ſic verti poſſit oratio: Salus huic domui facta eſt, eo quod & ipſa filia ſit Abrahæ. Atque in hunc modum potius intelligendum, ob id apparet, quod cum Dominus hęc dicatur dicere ad Zachæum, non autem ad circunſtantes: durius eſt quod ſub tertia perſona dicitur ad illum, eo quod & ipſe ſit filius, ſi ipſe referatur ad Zachæum. Nec abſurdũ videri debet ſi domus dicatur filia Abrahæ. Sic enim rectè dicuntur domus filia Abrahæ, quomodo nos dicimus domum aliquam Chriſtianam, vt ſcilicet domus accipiatur pro familia. Non enim Dominus tantum Zachæo ſalutem annunciat, ſed toti familiæ, quæ exemplo patrisfamilias, aut iam credidit, aut croditura erat. In noſtra litera videtur illud, ad eum, cum dicitur. Ait Ieſus ad eum, accipiendum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur: Ad Iſraël autem dicit, pro, de Iſraël autem dicit. Itaque intelligetur ad circunſtantes de Zachæo dixiſſe Dominus hodie ſalus huic domui, hoc eſt, familiæ facta eſt, eo quod etiam ipſe, paterfamilias ſcilicet, ſit filius Abrahæ. Cæterum domui dicit factam ſalutem quia ſupra dixerat, in domo tua oportet me manere, vt oſtendat fructum ſecutum ex ſuo in domum aduentu: propter quem fructum dixerat, oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tantum approbat Dominus factum Zachæi: ſed & occurrit indignantium de ingreſſu ſuo murmurationi, cum oſtendit fructum ſui ad peccatorem introitus. Et quo magis omnium ora obſtruantur, addit cauſam ſalutis domui tunc collatæ, dicens eo quod &, hoc eſt, etiam ipſe quanquam publicanus & peccator, ſit filius Abrahæ. Quod autem Zachæum filium vocat

Domus filia Abrahæ.

Rom. 10.

Zachæus filius Abrahæ.

Abrahæ, dupliciter poteſt intelligi: Aut ſimpliciter, quia ex genere fuit Abrahæ, ſicut reliqui Iudæi: quomodo ſi accipiatur, intelligendum eſt Dominum non reddere exactam, & adæquatam rationem quare ſalus facta ſit huic domui. Non enim omnibus illis ſalus contigit, qui filij fuerunt Abrahæ, ſecundum carnem. Sed redditur ratio, quare non debuerit à Domino negligi Zachæus: nimirum quia & ipſe erat Iſraëlita: ſupra autem dixerat miſſum ſe eſſe ad oues, quæ perierunt domus Iſraël, & filiis Abrahæ peculiariter erat promiſſa ſalus per Meſſiam præſtanda. Aut filium Abrahæ vocat, non tantum ratione carnalis ex Abraham propagationis, ſed etiam ratione diuinæ electionis, qua hi tantum æſtimantur in ſemine Abrahæ, qui benedictionis Abrahæ, & ſemini eius promiſſæ in Chriſto participes ſunt, aut futuri ſunt, ſicque adæquata reddita erit cauſa, quare domui huic ſalus contigerit. Non poteſt enim non huiuſmodi Abrahæ filiis ſalus aliquando contingere. Concludendo autem ſubijcit Dominus:

Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat. Quo confirmat redditam rationem, quod ſcilicet ſalus ideo contingere debuerit Zachæo: quia filius fuerit Abrahæ etiam ipſe, nec obſtare illi quod publicanus ſit, & peccator, eo quod ipſe venerit in hunc mundum, vt quæreret non eos, qui ſibi iuſti videntur, nec ſe putant indigere, ſed vt quæreret & ſaluum faceret, quod perierat, idque imprimis inter oues Iſraëliticas. Itaque bifariam Dominus refellit Iudæorum indignationem. Nam cùm dicit, eo quod filius ſit Abrahæ reſpondet murmuri Iudæorum ex parte Zachęi: cùm verò dicit, venit enim filius hominis, &c Ex parte ſui reſpondet illis, proferens ſuum officium. [Porrò ex Eccleſiaſtica inſtitutione, hęc de Zachęo hiſtoria legitur paſſim in ſolemnitate dedicationis Eccleſiarum, primum quidem quod ei feſtiuitati conueniat illud domui: Hodie ſalus domui huic facta eſt, propterea quod tunc celebretur memoria eius diei, qua domus aliqua Deo eſt deputata, & ſingulari inſignita prærogatiua. Deinde quia ei conuenit illud: Hodie in domo tua oportet me manere, quod ea die templum factum ſit habitaculum Dei, & Chriſti. Poſtremum quia templum materiale typus quidam eſt templi ſpiritualis in quo magis habitare deſiderat Chriſtus, illius ſcilicet de quo Paulus: Templum Dei ſanctum eſt quod eſtis vos. Proinde annua dedicati templi memoria celebratur, vt ea fidelis quiſque ſemel Deo in baptiſmate conſecratus admoneatur ita ſe gerere, vt Chriſtum habeat in ſe manentem, ad quod aptiſſimè conuenit moralis hiſtoriæ huius tractatio.]

Parabola

Parabola proponitur de decem minis. Lucæ 19.

CAPVT CVII.

HÆc illis audientibus adijciens dixit parabolam, eò quod eſſet propè Hieruſalem, & quia exiſtimarent quod confeſtim regnum Dei manifeſtaretur. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abijt in regionem longinquã accipere ſibi regnum, & reuerti. Vocatis autem decem ſeruis ſuis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum, & miſerunt legationem poſt illum dicentes: Nolumus hunc regnare ſuper nos. Et factum eſt vt rediret accepto regno, & iuſſit vocari ſeruos, quibus dedit pecuniam, vt ſciret quantum quiſque negotiatus eſſet. Venit autem primus dicens: Domine mna tua decem mnas acquiſiuit. Et ait illi: Euge ſerue bone, quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatem habens ſupra decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu eſto ſuper quinque ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui repoſitam in ſudario: timui enim te, quia homo auſterus es, tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti. Dicit ei: De ore tuo te iudico ſerue nequam, ſciebas quod ego homo auſterus ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminaui, & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego veniens cum vſuris vtique exegiſſem illam? Et aſtantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis: Quia omni habenti dabitur, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verumtamen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare ſuper ſe, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat aſcendens Hieroſolymam.

Hæc illis audientibus adijciens dixit parabolam, eo quod eſſet prope Hieruſalem, &c. Occaſionem dictæ modo à Domino parabolæ explicauit Euangeliſta, nimirum quia cum iam Dominus appropinquauit Hieruſalem, diſcipuli exiſtimauerunt Chriſtum regnum ſuum, quod temporale fore putabant, mox in ea tanquam regia ſede, & ciuitate Dei glorioſè auſpicaturum. Itaque ſubijcit hanc parabolam, quo hanc mentibus ſuorum tolleret exiſtimationem: ſignificans per eam, longè aliter rem caſuram quam illi opinabantur: ſe ſcilicet non in vicina Hieruſalem, ſed in longinqua regione regnum ſibi accepturum, Iudæos regnum ipſius detractaturos, ac Apoſtolos, alióſque Doctores miniſtros ſuos, qui cum ipſo regnare vellent interea quod ipſe abeſſet in regno externo,

externo, negotiationem conſentaneam regno exercere debere, donec in fine ipſe veniret, fidelibus miniſtris regni ſui conſortiũ communicaturus; rebelles verò, & ignauos ſeruos vindicaturus. Bene autem dicit Euangeliſta illos exiſtimaſſe, quod regnum Dei manifeſtaretur confeſtim. Regnum enim Meſſiæ etſi putabant ipſi fore temporale, & mundanum, tamen Dei regnum vocabant, quod per Meſſiam à ſe miſſum Deum in populo ſuo crederent ſublimi quodam modo regnaturum, & ſublimius quàm olim tempore Iudicum, aut regis Dauid, & aliorum. Et quidem regnum Meſſiæ vt iam in terris vtcunque cœptum erat, ita mox in Ieruſalem magnum profectum & incrementum accepturum erat: verum non erat vt illi putabant, ita manifeſtandum, nempe vt inſtar aliorum regnorum, in gloria, & maieſtate appareret. Spirituale eſt enim regnum Chriſti, quod eſt in terris; & quemadmodum Paulus vitam fidelium abſconditam eſſe dicit cum Chriſto in Deo: ita & regni ipſius maieſtas & gloria iam occulta eſt, manifeſtanda in nouiſſimo die. Porro hac parabola, eo magis præmuniendi iam erant animi Apoſtolorum, quod mox ſolemni pompa veluti Rex ingreſſurus erat, & ſuſcipiendus in Ieruſalem, quemadmodum poſt hanc parabolam mox Lucas ſubiungit. [Parabola autem ſic habet ad literam. Homo quidam nobilis, hoc eſt, claro genere natus abiit in regionem longè diſſitam à loco habitationis, vt acciperet ſibi regnum, eoque accepto reuerteretur. At priuſquam ingreſſus eſſet iter, vocatis decem ſeruis ſuis, quos habebat, dedit illis decem mnas ſingulis ſcilicet vnam, ita vt inter omnes ęqua eſſet ſortis partitio, ſimulque mandauit illis dicens, Negotiamini, hoc eſt mercaturæ, & lucro conquirendo operam date, dum, pro vſque dum venio. q. d. Hanc pecuniam trado vobis, non vt prodigatis, aut ſeruetis otioſam apud vos, ſed vt negociatione creſcat, reuerſuſque reperiam rem domi auctam. Non dicit quando venturus ſit, ſed tantum venturum ſe aſſerit; volens tempus aduentus ſui ipſis eſſe incertum, vt illi nunquam eſſent in otio, ſed venturũ tempore incerto ſemper expectarent. Porro mna dictio Græca, pro qua Latini dicunt mina, ſignificat Atticis libram pecuniariam, hoc eſt, centum drachmas, quæ continent duodecim vncias cum ſemiſſe. Hebraica autem Mina, non tantum dupla eſt ad Atticam, ſed & vltra excedit eam in quinque vnciis. Cum ergo ad prædictum modum res ſuas nobilis iſte homo domi diſpoſuiſſet, mox profectus eſt. Ciues autem ciuitatis cui præerat, oderant eum. Itaque profecto illo cœperunt agitare de nouandis rebus, vt fieri ſolet; vt dum alterum regnum aſſerit, ab eo quod poſſidebat, excluderetur. Miſerunt ergo poſt illum iam profectum legationẽ, hoc eſt, legatos, dicentes ad illos; Nolumus planè hunc regnare ſuper nos: nullam quidam legitimam rationem addentes, ſed ſuperbè

Regnum Chriſti ſpirituale.

regnum

regnum eius ſola voluntate,recuſantes.Hęc legatis dicentes miſerunt eos,vt referrent illi ciues eſſe huius animi,vt poſthac nollent illum habere Regem;ne veniret vnde profectus eſſet. Et factum eſt vt accepto regno quantumuis, id nollent ciues,rediret tamen: ac reuerſus primum quidem de ſeruis ſuis ſolicitus fuit quibus pecuniam dederat, quos proinde vocari iuſſit, vt ſciret quantum quiſque negociatus eſſet,id eſt, quantum lucri negotiãdo feciſſet. Venit autem primus dicens; Domine mina tua fecit lucrũ decem minarum. Cuius induſtriam,ac fidem collaudans, & remunerans Dominus reſpondit;Euge ſerue bone, quia in modica re fidelem te declaraſti,cum res meæ eſſent anguſtiores,æquum eſt, vt rebus meis nunc auctis, particeps ſis amplioris fortunæ, pluraque tuæ fidei,ac poteſtati concredita habeas.Eris ergo, pro eſto, poteſtatem habens ſuper decem ciuitates. Porro euge Græca dictio eſt, *Euge.* qua & Latini vtuntur,& eſt vox laudantis,aut exultantis,perinde valens ac rectè,ſanè.Non tantum autem Dominus eum collaudat cuius mina decem acquiſiuit minas,ſed & eum cuius,mina quinque tantum acquiſiuit: cum quo non expoſtulat quare non plus lucrifeciſſet;cum ex ęquali pecunia alter duplo plus lucratus fuiſſet. Animaduertit enim varios eſſe negotiationis caſus,& eos qui æqualem impendunt laborem & induſtriam, non ſemper idem aſſequi commodum. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat tantum, ſed cum illi, ſicut nec priori aliquod præmium deberet, tamen veluti commerito ob ſuam induſtriam,& diligẽtiam contradit præfecturam quinque ciuitatum, ex ſeruis hos in conſortium dominij conſtituens, ſed ſecundum proportionem meritorum. Cum autem ad hunc modum cæteri redderent rationem, tandem venit ſeruus vnus planè ignauus,& malæ fidei, qui ſupra ſuam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quod ſe iuſtificare voluit,quodque iuſtificationis ſuæ rationem retorſit in mores, & iniquitatem Domini.Domine inquit,en refero tibi minam,quàm mihi credideras;eam hactenus habui repoſitam in ſudario,quo tibi ſicut erat eſſet incolumis. Adeo non profudi,vt nec attigerim. Hoc malui,quam venire in periculum, ne ſi male ceſſiſſet negotiatio, vt in ea varij ſunt caſus, tecum mihi res eſſet. Metuebam enim reſciens quam ſis homo auſterus, & lucri auidus, adeo vt non ſolum nihil dones,aut perire ſinas de tuo,verum etiam inde tollas vbi nihil poſuiſti, & inde meſſem colligas vbi non feciſti ſementem: quare non dubitaui te multo magis à me exacturum depoſitam minam etiamſi deperdita fuiſſet per fortunæ iniquitatem. Audiens autem hæc Dominus,offenſus non tantum ignauia ſerui,ſed etiam quod culpã ſuam referret in mores Domini, proprtis ipſum conuincens verbis ait;Serue bis male,piger ſcilicet,& Domini tui inſimulator,ex verbis oris tui te iudico; Sciebas enim

vt

vt ais,me eſſe auſterum adeo vt tollam vbi non poſui, &c. Atqui hoc ipſum debebat te ad induſtriam excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis mea requiſiturum cum lucro, ſi aliena mihi ſoleo præ lucri auiditate vendicare. Quare ergo non ſaltem commiſiſti pecuniam meam menſariis, qui ex mutuo, vel nummorum mutatione lucrum faciunt, vt cum illis particeps lucri fieres: vt ſi timuiſti negotiando maria, & terras peragrare, & in his lucrum quærere in quibus eſt iacturæ periculum, ſaltem vel hac ratione lucrum paraſſes, in qua minus, vel nullum periculum eſt, imo certum lucrum, vt ego veniens, pecuniam meam vel à te, vel à menſariis exigere poſſem cum vſura? Porro non eſt hic anxiè quærendum quomodo Dominus iſte requirit lucrum vſuræ, quod iniuſtum eſt. Proponitur enim in parabola homo vulgari modo agens, & loquens. Lucrum autem vſurarum olim apud multas gentes iuſtum, & licitum habebatur. Aut loquitur iſte nunc conſequenter ad exiſtimationem ſerui. q.d. Cum iudicares me adeo eſſe lucri cupidum vt etiam tollam vbi non poſui: exiſtimare etiam debuiſſes me accepturum lucrum vſuræ ex concredita tibi mea pecunia. Cum autem ad hanc heri vocem obmutuiſſet ignauus iſte ſeruus. Dominus ſeruis aſtantibus præcepit ablatam ab illo minam dari illi, qui omnium fuit vtiliſſimus, qui ſcilicet decem habuit iam minas; ſeruiſque mirantibus cur illi adiiciendam vellet, quæ potius videbatur ei danda, qui minus haberet, ſubintulit commune & tritum illud dictum; Omni habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet, auferetur. q.d. Ille qui quod à me habuit, veræ habuit lucrum inde faciens dignus eſt cui amplius committatur, & ditior fiat: is verò qui quod habuit, ſic habuit quaſi non haberet, dignus eſt qui priuetur etiam illo quod habuit; tantum abeſt vt eius egeſtati mea ſubueniat liberalitas. Hoc iudicio cum ſeruis habito. Dominus ſecundo loco inimicos ſuos, qui iugum regni eius excutere voluerunt, adductos iubet in conſpectu ſuo interfici, vt rebellionis ſuæ meritas perſoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum, quam ad vindicandum prius iubet accerſiri ſeruos, quam inimicos ſuos. Et hactenus quidem literalis propoſiti à Domino exempli tractatio; cui iam breuiter eius eſt ſubiicienda accommodatio ad eam rem quam Dominus ſignificare voluit.] Comparat ergo ſeipſum Dominus homini cuidam nobili genere orto, quod verè eſſet homo, ſecundum humanam naturam ortus, ex regia ſtirpe Dauid, ſecũdum diuinitatem filius Dei Patris. Se igitur ſignificat mox abiturum in regionem longè diſſitam à terra nempe, in cælum, vt ibi acciperit quaſi homo regnũ ſibi debitum, & regno accepto, ſuo tempore, quod incertum

Applicatio exempli.

eſſe

eſſe voluit, reuerſurū, quod fiet in nouiſſimo iudicij die. At priuſquam profectus eſt, ſeruis ſuis Apoſtolis ſcilicet, aliiſque Euangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem ſeruos in parabola ſignificat propter numeri perfectionem, concredidit Euangelicam doctrinam & dona ſua, velut minam quandam, & pecuniam qua negotiarentur, non ſibi ſed ſuo Domino lucrū facientes, qui ſeſe magno lucro auctum exiſtimat ſi homines per hominem reſipiſcant à vitiis, & ad Euangelicæ pietatis ſtudium conuertantur: præcipiens eis vt eo lucro augendo inſiſtant vſque ad tempus aduentus ſui. Cum autem iam profectus eſſet in cælum, Iudæi, qui veluti ciues ipſius fuerant, quod inter eos, & ex eis natus, & apud eos conuerſatus eſſet, & regnum ſuum auſpicatus; vt ſemper eum etiam præſentem oderant, recuſauerunt eum etiam iam abſentem agnoſcere pro ſuo Rege: non quidem quod iuſta aliqua ratione mouerentur; ſed quod impia, & obſtinata voluntate nollent. At quantumuis Iudæi illum nolint ſibi Regem, & adhuc pertinaciter illum negent, & blaſphement: Veniet tamen etiam inuitis illis gloriosè regnans, initurus cum ſeruis ſuis rationem, & de inimicis ſuis vltionem ſumpturus. Et ſeruos quidem ſuos per ſanctos Angelos ipſo iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis ſibi donis, & Euangelici ſermonis diſpenſatione lucrum ſibi feciſſe animarum, non tantum collaudabit, ſed & magno remunerabit præmio, & regni ſui conſortio donabit; vnumquemque tamen pro induſtriæ, & regni parti ratione; maiorem ſcilicet fœlicitatem & prçeminentiam in regno ſuo eis impartiens, qui plus laborauerunt, & plus lucri fecerunt. In illo autem qui prætextu auſteritatis ſui Domini minam ſeruauit in ſudario, illi deſignantur, qui concredita ſibi dona etſi non prodigant, tamen otioſa ſeruant; & licet non apertè malè viuant, nec quenquam lædant, non tamen ſtudent pro accepto Dei munere, aut ſuo officio aliis prodeſſe, & Chriſto lucrifacere; qui ſuæ puſillanimitati, imò verius ignauiæ ferè prætexunt metum diuinæ iuſtitiæ, & ſtrictæ rationis exigendæ ab his qui non fœliciter, & cum lucro verbum Dei, & munus quoduis Eccleſiaſticum adminiſtrauerint. At tales in nouiſſimo die ſeuerè increpitos Dominus ex propriis verbis condemnabit: quoniam conſideratio rigidè iuſtitiæ diuinæ, & cupiditatis lucri, quæ eſt in ipſo, magis eos impuliſſe deberet, ſi non ad actiones magni periculi, ſaltem ad actiones minoris periculi: vt ipſe Dominus veniens cum fœnore, & lucro dona ſua recipere poſſet. Quod autem in vltionem ignaui ſerui, mina iubetur ab eo auferri, & dari ei, qui habet decem: ſignificat tum id, quod in hac vita frequenter contingit; nempe

quod

quod is qui gratiam à Deo acceptam ſinit otioſam priuatur ea; & is qui acceptis gratiis benè vtitur, augeri ſibi ſua dona meretur; tum quod in futura retributione gaudium, & gloria fidelium ſeruorum etiam augebitur ex donis eorum, qui illis non benè ſunt vſi. Boni enim non tantum habebunt gaudium ex ſuis benefactis, aut donis, ſed & ex donis malorum, aut ignauorum: dum diuina bonitate videbunt ſe ſuis bene vſos, cum contra alij eadem vel ſimilia dona habentes non ſunt illis benè vſi. Itaq; dona illorum, & diuitias accipient: quia vnde illi gaudere, & fœlices eſſe poterant, inde iuſtorum fœlicitas augebitur. Cæterum ſententia illa, Omni habenti dabitur; explicata eſt ſatis in cap. Conc. 51. Porrò quod poſt iudicium ſeruorum iubet Dominus adductos hoſtes ſuos coram ſe occidi: ſignificat quod in nouiſſimo die Iudæos, & cũ eis quotquot ſeſe regno ipſius ſubmittere voluntariè recuſant, æterna morte condemnabit: quemadmodum etiam Iudæorum gẽtem temporaliter per Romanos internecioni tradidit; eo quod non cognouerit tempus ſuæ viſitationis. Subiicit autem Euangeliſta;

Et his dictis præcedebat aſcendens Ieroſolymam, hoc eſt, cum his dictis animos ſuorũ liberaſſet ab errore illo, quo putabant ipſum aſcendere in Ieruſalem, vt ibi regnum ſuum auſpicaretur; eiſdem quæ dictis ſignificaſſet ſe conſcium eſſe odij Iudæorum contra ſe; tamen declarans ſe eorum non metuere odium, & veluti iam auſpicari profectionem in regionem illam longinquam, in qua accepturus erat ſibi regnum; præcedebat ſuos aſcendens Hieroſolymam, à qua ſuos ſibiipſis metuere ſciuit, vt paret ex Marco.

Duo cæci ſanantur poſt egreſſum è Iericho. Matth. 20. Mar. 10.

CAPVT CVIII.

Et proficiſcente eo de Iericho, & diſcipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei Bartimeus cæcus ſedebat iuxta viam mendicãs. Qui cùm audiſſet quia Ieſus Nazarenus eſt, cœpit clamare, & dicere, Ieſu fili Dauid, miſerere mei. Et comminabantur ei multi vt taceret. At ille multò magis clamabat. Fili Dauid miſerere mei. Et ſtans Ieſus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum dicẽtes ei: Animæquior eſto, ſurge vocat te. Qui proiecto veſtimento ſuo exiliens venit ad eum. Et reſpondens Ieſus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Ieſus ait illi: Vade, fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim vidit, & ſequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſedentes ſecus viam, audierunt quia Ieſus tranſiret, & clamauerunt dicentes: Domine, miſerere noſtri fili Dauid. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miſerere noſtri fili Dauid. Et ſtetit Ieſus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis vt faciam vobis? Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi noſtri. Miſertus autem eorum Ieſus, tetigit oculos eorum, & confeſtim viderunt, & ſecuti ſunt eum.

Et proficiſcente eo de Iericho, & diſcipulis eius, &c. Circa hiſtoriam non eſt quod hic immoremur cum ſicut plane eſt ſimile factum, quod hic deſcribitur, cum eo quod eſt apud Lucam, eadem hic ſint dicenda, quæ ibi. Tantum obſeruanda quæ hic ſiue in Marco ſiue in Matthæo ſunt peculiaria. In Marco ergo hoc primum annotandum, quod cum nos habemus, multi comminabantur ei, vt taceret, verbum comminabantur rurſum poſitum eſt pro increpabant. Deinde hoc peculiare eſt in Marco: quod dicat Domino præcipiente cæcum vocari, quoſdam vocaſſe cæcum (quos veriſimile eſt fuiſſe Apoſtolos) dicentes ei: *Animæquior eſto, ſurge vocat te.* Vbi pro illo Animæquior eſto, Græcis eſt, *θάρσει*, hoc eſt, bono animo eſto, aut confide, vt ſit ſenſus, Traquilliori, & meliori eſto animo. Nam animum nimio deſiderio turbulentum clamor præ ſe ferebat. Sequitur, quod etiam proprium eſt Marco:

Et proiecto veſtimento ſuo exiliens venit ad eum, vbi pro exiliens, Græcè eſt, *ἀνάστας*, quod tantum eſt ſurgens. Cæterum quod veſtimentum abiecerit, quo ſcilicet expeditior accederet; indicat & deſiderij, & fiduciæ eius magnitudinem, atque ex eo ſatis licet intelligere eum non ſimpliciter ſurrexiſſe, ſed etiam præ gaudio exiliiſſe, & ad Chriſtum etiam curſu peruenturum, ſi per cæcitatem licuiſſet. Poſtremo id proprium eſt Marco, quod cum Lucas Dominum ſuo cæco dixiſſe commemoret: Reſpice, fides tua te ſaluum fecit. Marcus ſuo dixiſſe ſcribit:

Vade, fides tua, &c. Quod autem dicit Dominus, vade, aut, vt eſt Græcè *ὕπαγε*, abi, non eſt præcipientis abitum, ſed concedentis abitum, aut potius annuentis deſiderio eius. Sic enim ſolet Dominus reſpondere his, qui ad ipſum veniunt aliquid petituri, cum eorum annuit deſiderio. Itaque non fecit hic cæcus contra Chriſti præceptum, quod cum ei dictum ſit abi, Chriſtum tamen in via ſecutus ſit. Eſt & illud in Marco ſingulare, quanquam parui momenti, quod cum Lucas ſcribat ſuum cæcum dixiſſe Domine vt videam, hic dicitur dixiſſe Rabboni vt videam. Eſt autem Rabboni Syriaca magis quam Hebraica vox, ſignifi-

cans idem quod magiſter mi, quod Hebręi dicunt Rabbi. In Matthæo duo ſunt ſingularia. Primùm quod cęcos dixiſſe ſcribit, Domine vt aperiantur oculi noſtri, pro eo quod eſt, vt videamus, aut viſum recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorũ eſſe clauſi, etiamſi opercula eorum aperiantur more videntium, quoniam per ipſos ac ſi clauſi eſſent, nihil poſſunt videre: quemadmodum per clauſam feneſtram nihil videri poteſt. Aperiri vero dicuntur oculi eorum, dum viſus reſtituitur, quoniam tunc per eos videri poſſunt externa, veluti amoto obſtaculo, & feneſtris apertis, ac lumen iam præbentibus, quæ prius clauſæ nihil præbebant luminis. Alterum Matthæo proprium eſt, quod dicit Dominum miſertum fuiſſe cæcorum, & tetigiſſe oculos eorum, cum alij tantum verborum faciant mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus: vt hinc intelligamus Dominum non ſemper ſolis verbis ſine contactu curaſſe, cum tantum verborum ſit mentio, aut contra ſolo contactu, cum huius ſolùm ſit mentio.

Cœna in Bethania facta, Maria Dominum perfundit vnguento. Matth. 26. Marci. 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

*† b Et cum ▷ b o Bethania * ergo ‖ b venit. † b o eius * b autem ▷ a indignati ſunt † a o hæc ▷ a o potuit. † b Ieſus autẽ dixit d dixit ergo Ieſus † d ſine illam ▷ b illi ‖ b Bonũ*

I[d] *Eſus ergo ante ſex dies paſchæ venit Bethaniam vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit Ieſus. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha miniſtrabat. Lazarus verò vnus erat ex diſcumbentibus cum eo. †* [c] *Cum autem'* [a] *Ieſus* [c] *eſſet ▷ in Bethania' in domo Simonis Leproſi,* [b] *& recumberet,* [d] *Maria * accepit libram vnguenti nardi piſticæ pretioſi, [&] ‖* [e] *acceſſit'* [a] *ad eum* [c] *mulier habens alabaſtrum vnguenti* [b] *nardi piſticæ* [c] *pretioſi,* [d] *& vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis,* [c] *&* [b] *fracto alabaſtro,* [c] *effudit ſuper caput † ipſius'* [a] *recumbentis,* [d] *& domus impleta eſt ex odore vnguenti.* [a] *Videntes autem diſcipuli* [c] *erant **[b] *quidam ▷* [e] *indignè ferentes'* [b] *intra ſemetipſos' &* [c] *dicentes: Vt quid perditio † iſta'* [b] *vnguenti facta eſt? ▷* [c] *Poterat' enim* [b] *vnguentum* [c] *iſtud venundari* [a] *multo.* [b] *pluſquàm trecentis denarijs,* [c] *& dari pauperibus.* [b] *Et fremebant in eam.* [d] *Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iudas Iſcariotes, qui erat eum traditurus. Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs, & datum eſt egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabat.* [a] *Sciens ‖* [a] *autem* [m] *Ieſus ait illis': †* [i] *Sinite eam,* [d] *vt in diem ſepulturæ meæ*

ſeruet

ſeruet illud. c *Quid moleſti eſtis* ▷ *huic'* a *mulieri?* ‖ c *Opus enim* opus † a *bonum' operata eſt in me,* † m *ſemper enim pauperes' habetis vobiſcum,* o nam b *& cùm volueritis poteſtis illis benefacere,* m *me autem non ſemper habitis.* b *Quod habuit hæc, fecit.* a *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum,* b *præuenit vngere corpus meum in ſepulturam,* [&] a *ad ſepeliendum me fecit.* E *Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit* ▷ *euangelium iſtud' in* ‖ *vniuerſo' mundo,* † a *dicetur & quòd hæc fecit' in memoriam eius.* d *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic eſt, & venerunt non propter Ieſum tantùm, ſed vt Lazarum viderent, quem ſuſcitauit à mortuis. Cogitauerunt autem principes ſacerdotum vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis & credebant in Ieſum.*

opus † a *nam* | *ſemper pauperes* | d ◻ *pauperes enim ſemper* | ▷ a o *hoc euangelium* ‖ a ◻ *toto* | † *& quod fecit hæc* o *narrabitur.*

Ieſus ergo ante ſex dies Paſcha venit Bethaniam, &c. Ergo inquit, quoniam iam proximum erat paſcha Iudæorum. Id enim apud eum præceſſit. Itaque appropinquante hora ſupplicij, ad locum quoque ſupplicij propius Dominus acceſſit. Porro in illa locutione ante ſex dies Paſchę, impropria eſt locutio, pro eo quod eſt ante ſex dies Paſcha præcedentes, vel ſex diebus ante Paſcha: cum propriè ſignificaretur Dominum veniſſe Bethaniam ante Paſchę feſtiuitatem, quæ ſex diebus perageretur. Diem autem quo Chriſtus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuiſſe diem Sabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua ſequitur: Rectius tamē ſecundum alios videtur intelligi Dominum veniſſe in Bethaniam feria ſexta, ac ſequenti die factam ei cœnam pręparatam die pręcedenti: & cum ſubiicit Ioannes in craſtinum turbam cum ramis palmarum proceſſiſſe obuiam Ieſu, craſtinum referendum cum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, ſed ad diem, quo fecerunt ei cœnam. Sic enim ſex integri dies erunt medij inter diem aduentus Domini in Bethaniam, & diem Paſchæ, qui verè incidit tum in feriam ſextam. Sic etiam intelligi poterit, ſufficiens fuiſſe tempus, vt quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoſcere potuerit multa turba Iudæorum qui erant extra Bethaniam Ieſum veniſſe in Bethaniam, & venire ad videndum & ipſum, & Lazarum ad quæ ſufficiens tempus non ita poterit intelligi, ſi ipſo Sabbatho intelligatur Dominus veniſſe in Bethaniá, ſicut nec quando parauerunt ei cœnam. Cum autem in Bethaniam veniſſe Ieſum Ioannes dixiſſet, adiecit, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit Ieſus, ob id, vt appareat quo indicaret, quare in Bethaniā Dominus venerit: nimirum quod ratione tanti miraculi illius, haberet ibi amicos, apud quos tuto diuerſari poſſet, & vt recentis miraculi memoriā renouaret, ac mentibus diſcipulorū ſpē reſurrectionis imprimeret, quos ſciebat ſua morte vehemēter perturbandos. In cæna autem hac ſolemniter Domino parata & Lazarū, &

ſorores non ſolum adfuiſſe, ſed etiam officij aliquid exhibuiſſe narrat Ioannes: Martha enim inquit, etſi in aliena domo, tamen pro ſuo more ſedula Domino miniſtrabat. Lazarus verò vnus erat ex diſcumbentibus cum eo, quod non tantum cauſa ſignificandi officij à Lazaro Domino exhibiti, ſed & ob id commemorare videtur Euangeliſta, quo certo argumento declaratum ſignificaret illum verè reſuſcitatum. Cum ergo & Simon, quem veriſimile eſt à lepra Dominum curaſſe, & ob lepram qua aliquando fuerat infectus, adhuc ſibi ſeruaſſe nomen leproſi, Dominum hoſpitio excepiſſet, & Martha miniſtraret, & Lazarus officij cauſa cum Domino accumberet: Maria ne circa Dominum ſola eſſet inofficioſa in ſolemni illo conuiuio, ſed vt amore omnes ſuperabat, omnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine, & gratitudinis inſigni affectu nihil reputans nimium, quod Domino impendere poſſet, accepit totam vnam libram vnguenti pretioſi, quod ex nardo piſtica confectum erat, eóque primum pedes Domini ex itinere fatigatos rurſum vnxit, ad quos olim peccatorum ſuorum veniam ſe impetraſſe meminerat, eoſque à ſe prius aqua ablutos. vt erant ex itinere puluerulenti, rurſum, vt olim, extersit capillis ſuis, ac deinde fracto etiam alabaſtro, ne quid remaneret, quidquid reliquum fuit, effudit ſuper caput ipſius recumbentis, adeo vt domus impleretur odore vnguenti. Nardus autem cuius hic fit mentio, piſtica dicta eſt pro fideli, germana, & non vitiata, à Græca dictione πίστις (vnde deriuatur piſticus) quæ fidem ſignificat. Nomen autem Nardi non tantum dicitur de ipſa herba, ſed & de ipſo vnguento nardino, quomodo hic magis accipiendũ videtur, quia additur ei adiectiuum piſticæ. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici piſticum, id eſt, non adulteratum, ſed ſyncerum, quàm ipſam herbam, vt illa conſtructio tranſitiua, vnguenti nardi piſticæ, intelligatur intranſitiuè, & ſit ſenſus vnguenti, quod eſt nardus piſtica. In Marco pro piſtici, Latini codices antiqui habent ſpicati, cum tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodum in Ioanne νάρδου πιστικῆς, id eſt, nardi piſtici. Quod ſi legatur ſpicati rurſum magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguento, quàm herba. Non enim herba nardus ſpicata dici ſolet, ſed vnguentum ſpicatum, ad differentiam foliati, quandoquidem Plinius Nardum celebratam dicit & foliis, & ſpica: indéque duplex facit vnguentum nardinum ſpicatum ſcilicet, quod optimum eſt, & foliatum. Itaque ſenſus eſt libra vnguenti Nardini piſtici, vel ſpicati pretioſi. De nomine Alabaſtri dictum eſt in cap. Conc. 48. Videtur autem Ioannes ordine præpoſtero dixiſſe vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis. Intelligendum enim omnino apparet, prius eam aqua ſordidos ex itinere pedes Domini abluiſſe & capillis abſterſiſſe, ac deinde

Simō Leproſus.

Nardus piſtica.

Vnguentũ nardinũ ſpicatum.

deinde vnxiſſe pedes eius quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguentum abſtergendum fuerat.

Videntes autem diſcipuli eius, erant quidam indignè ferentes. Cæteri quidem Diſcipuli ſimplici animo indignantur de vnguenti effuſione, iudicantes eſſe perditionem inutilem, quod ſcirent Dominum non capi vnguentorum delitiis, imò frugalitatem vbique verbo, & exemplo docere, ac luxum deteſtari: vnguentem autem illud diuenditum multis potuiſſet profuiſſe pauperibus pro quibus exemplo & doctrina Chriſti didicerunt eſſe ſoliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem, quæ alij dicebant, prætexens ſuæ indignationi, ſed ficto animo.

Dixit enim hoc (inquit Ioannes) *non quia de egenis pertinebat, ad eum,* hoc eſt, non quia pauperes illi fuerunt curæ, *ſed quia fur erat, & loculos habens*, ſibi à Domino concreditos, portabat ea, quæ à piis hominibus Domino mittebantur, & dabantur, vnde egenis Dominus ſolitus fuit, quæ ſupererant impartiri, ex quibus Iudas ſubtrahere nonnihil ſolitus fuit: non ſyncera mente pendens à magiſterio Ieſu, ſed iam tum ſibi proſpiciēs peculium, quo viueret ab eius conſortio ſemotus. Indignabatur ergo lucrum ſibi periiſſe, quod ex vendito vnguento, & dato ipſi prætio conſequi furando potuiſſet.

Sciens autem Ieſus ait illis: Sinite eam in diem, &c. Non ſeuerè, & durè increpat Dominus indiſcretam diſcipulorum indignationem, nec Iudæ prodit auaritiam, fictámque de pauperibus curam: ſed docens nos longanimes eſſe erga eos, qui non malitia, ſed errore peccant, & vitia occulta non eſſe mox detegenda: ſolita ſua manſuetudine modeſtè reprimit eorum indignationem: Mariæ ſe patronum exhibens contra diſcipulos: quemadmodum aliàs exhibuerat ſemel contra Simonem Phariſæum, & iterum contra Mattham ſororem. *Sinite*, inquit, *eam*, hoc eſt, deſinite eſſe illi moleſti, ceſſando ab impetendo, & calumniando eam. Addítque Dominus cauſam quare non debeant illi eſſe moleſti.

Quia, inquit, *opus bonum operata eſt in me.* Quod dicit contra id, quod Apoſtoli dixerant, vt quid perditio hæc? Et quoniam illi iudicabant factum Mariç eſſe opus perditionis, eo quod vnguentum diuenditum multis potuiſſet profuiſſe pauperibus: putarẽtque fruſtra in Domini corpus effuſum, quod ille huiuſmodi delitiis non caperetur: Dominus oſtenſurus illam bonum opus in ſe eſſe operatam, & excludit quod de pauperibus eos mouebat, & oſtendit non fruſtra factam in ſe vnguenti effuſionem: quia non tam ob delitias facta fuerat, aut fieri permiſſa, quam ob myſticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non poſſent merito.

Bonum, inquit, *opus operata eſt in me*, quia quod ad pauperes attinet, quibus pretium huius vnguenti potius vobis videtur diſtribuendum fuiſſe: ſcitote quod pauperes quidem ſemper habetis, id eſt, habebitis vobiſcum, *& cum volueritis poteritis illis benefacere*, multa enim vobis adhuc ſemper erit materia, illis qui nunquam vobis deerunt, benefaciendi: *Me autem non ſemper habetis*, breui enim à vobis ſum auferendus, vt etiam ſi velitis, non poſſitis tunc bonum opus in me operari, veſtríſque beneficiis me afficere: proinde merito ſinendi ſunt ſuis me corporalibus officiis & beneficiis afficere, quamdiu hoc illis licet, qui erga me ſunt animo propenſo. Quoniam autem diſcipuli putabant non eſſe beneficium vnguenti effuſione Domino impenſum: quod ille delitias non ſolum non ſectaretur, ſed fugeret: Dominus proſequens id quod rectè ſignificauit, cum dixit, me autem non ſemper habetis, nimirum ſe breui moriturum, ſubijcit cauſam ob quam indicet ſe beneficio à muliere affectum, quanquam delitiis non caperetur: *Quod habuit*, inquit, hoc eſt, Græca phraſi quod potuit, *hæc fecit, præuenit vngere corpus meum in ſepulturam*, quaſi dicat, quoniam pręuenta ab aliis in ſepultura, & poſtea per accelerationem reſurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudęorum more vngere mortuum, ideo vt quod poteſt facere faciat, præuenit vngere corpus meum viuum, veluti iamiam ſepeliendum. Pro quo habet Matthæus: *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum*, ad ſepeliendum me fecit. In Ioanne verò Latini codices ferè habent: *Sine illam, vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud*, pro quo Græca habent: In diem ſepulturæ ſeruauit illud, [quo idem ſignificatur cum eo quod habent Matthæus & Marcus. Senſus enim eſt: Seruauit hactenus iſtud vnguentum pro ſepultura mea, & veluti iam eſſet dies ſepulturæ meæ, me eo nunc vnxit vnguento. Noſtra autem lectio ad ſenſum lectionis Græcè reducitur, ſi intelligamus dictum eſſe: Sine illam vt ſeruet, pro eo quod dici poterat: ſine illam ſeruare vnguentum hoc in diem ſepulturæ meæ. Itaque intelligendum ſic dictum eſſe: Sine illam ſeruare, vel vt ſeruet, quomodo illi qui culpat aliquem, quid facientem dicere ſolemus: Sine eum quod facit facere: aut, ſine eum vt faciat, quod facit. Quaſi Dominus dixiſſet: hæc mulier ſeruauit vnguentum iſtud in diem ſepulturæ meæ: Sine ergo eam ſeruare, vel ſeruaſſe, quod in illum vſum ſeruauit.] Quidquid autem eſt de verbis quæ in Ioanne & ſecundum Latinorum, & ſecundum Græcorum lectionem ſunt obſcura: certum eſt Ioannem ſignificare voluiſſe id à Domino dictum quod alij duo planius extulerunt. Porrò ex his quę apud ſingulos Euangeliſtas iſtos dicuntur, apparet ſignificari mulierem ideo modo vnxiſſe Dominum, quod ſciret illum mox ſepeliendum, ac tunc ſe impediēdam ab vnctionis funeralis officio, atque ob id voluiſſe

præuenire

præuenire vnctionem, quam impendere non poſſet. Attamen veriſimile magis eſt Mariam in hac vnctione nihil cogitaſſe de inſtante, vel morte, vel ſepultura Domini, ſed ipſam ſimpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatum voluiſſe vnguento optimo perungere, quemadmodum & aliàs fecerat pro more Iudæorum, qui in ſolemnioribus conuiuiis vocatos hoſpites vnguento, vel oleo perfundere ſoliti erant: non quod Maria crederet Dominum huiuſmodi capi delitiis, cuius nouerat frugalitatem: ſed quod per amoris impotentiam ſuo indulgeret animo. Proinde cum dicitur iſtud feciſſe ad ſepeliendum, & vnxiſſe ad ſepulturam, & ſeruaſſe vnguentum hoc in diem ſepulturæ: intelligendum eſt hæc ob id dicta, quia Spiritus ſanctus ipſam ignorátem quid ageret, monebat ad hoc opus: ſignificare volens, & quod inſtaret Domini ſepultura, & quod Maria ab vnctione mortuo præſtāda impediretur, quemadmodum ſupra Caiphas neſcius dicitur prophetaſſe. His autem necdum contentus Dominus, quo adhuc magis oſtenderet, quam deberet merito ab omni calumnia liberum eſſe factum huius mulieris, ſubiecit, vt eſt apud Matthæum & Marcum.

Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc, id eſt, hiſtoria eorum, quæ in carne feci pro electorum ſalute, dicetur inter cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, idque dicetur non in vituperium eius, ſed in eius perpetuam cum laude memoriam. Cùm enim dicitur:

Dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius, dictio, quod, relatiuum eſt, non coniunctio: & pronomen, hæc, ſuppoſitum eſt verbi fecit, & pronomen, eius, eſt fœminini generis, referens ipſam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis: proinde illud, in memoriam eius, referri debet non ad verbum proximum, ſed ad verbum dicetur. Narrandum autem prædicit, & narrari voluit in toto orbe Dominus factum huius mulieris: tum quod eſſet opus declarans maximam huius mulieris erga ipſum non ſolum fidem, ſed etiam charitatem & deuotionem, tum quod fuerit opus propheticum: quo ad maiorem commendationem deuotionis, & pietatis in hac muliere: Spiritus ſanctus duo illa præſignificauit, quæ ſupra dicta ſunt.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic eſt. Sequenti narrationi de glorioſo Domini in Hieruſalem introitu viam hac narratione præſtruit Ioannes, cum turbam multam ex Iudæis, hoc eſt, Hieroſolymitanis cognouiſſe dicit propter vicinitatem loci Ieſum eſſe in Bethania, atque ob id prouocatam magnitudine recentis miraculi certatim veniſſe è Hieruſalem, non tantum vt Ieſum, ſed etiam vt Lazarum viderent. Suadebat enim hoc inſita

mortalium ingeniis curioſitas. Porrò ſacerdotum animos ſic ex-cæcauerat liuor & odium in Ieſum: vt iam illorum malitiæ non ſatis eſſet occidere Ieſum, ſed etiam cogitarent, & concilio habito decernerent (hoc enim ſignificat ἐβουλεύσαντο) etiam Lazarum interficere, in quem ne ſpeciem quidem criminis vllam intentare poterant: nixi ſcilicet ſuperiori ſententiæ Caiphæ, quia expediret etiam Innocentem perire pro populo, vt non tota gens periret.

Inſidens aſino intrat Dominus glorioſè in Hieruſalem. Matth. 21. Mar. 11. Luc. 19. Ioan. 12.

CAPVT CX.

*ET [c] factum eſt [d] in craſtinum, [l] cum † appropinquaſſent' ▷ [c] Hieroſolymis' [a] & veniſſent [c] ad [f] Bethphage, [h] & ‖ Bethaniam' [l] ad montem [c] qui vocatur † [l] Oliueti:' [a] tunc Ieſus ▷ [l] miſit' duos ‖ diſcipulos [b] ſuos' † [b] & ait' [c] illis: [l] Ite in caſtellum quod contra vos eſt, [c] & ſtatim ▷ [h] introeuntes illuc', [l] inuenietis [a] aſinam alligatam, & [l] pullum [c] aſinæ ‖ [h] ligatum' [a] cum ea' [b] ſuper quem nemo adhuc hominum ſedit, [l] ſoluite [h] illum, [l] & adducite [a] mihi'. [l] Et ſi quis [c] vobis [a] aliquid [c] dixerit, [&] [c] vos interrogauerit: [h] Quid facitis? [c] Quare ſoluitis? Sic † [l] dicetis' [c] ei: [l] Quia ▷ Dominus his opus habet' [c] & ‖ confeſtim' dimittet † eos' [b] huc. [a] Hoc autem factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion. Ecce Rex tuus venit tibi manſuetus, & ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubiugalis. ‖ [c] Abierunt autem' [a] diſcipuli [c] qui miſſi fuerant, & [h] inuenerunt [c] ſicut dixit illis ſtantem [h] pullum, [b] ligatum, ante ianuam foris in biuio [&] [a] fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus, [b] & ſoluunt eum. [c] Soluentibus autem illis pullum * [b] quidam de illic ſtantibus [c] Domini eius † [h] dixerunt ad illos: [b] Quid ▷ facitis ſoluentes' pullum ‖ [c] At illi' dixerunt [b] eis ſicut præceperat illis Ieſus: [c] Quia Dominus eum neceſſarium habet. [b] Et dimiſerunt eis. [l] Et † adduxerunt' [a] aſinam, & [c] illum ▪ pullum [h] ad Ieſum [c] & ▷ impoſuerunt ſuper eos' veſtimenta ſua, [f] & [c] iactantes veſtimenta ſua ſupra pullum, [f] ‖ eum deſuper ſedere fecerunt'. † [d] Inuenit [ergo'] Ieſus aſellum, & ſedit ſuper eum, [d] ſicut ſcriptum eſt: Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit ſedens ſuper pullum aſinæ. Hæc non cognouerunt diſcipuli eius primum, ſed quando glorificatus eſt Ieſus, tunc recordati ſunt, quia hæc erant ſcripta de eo, & hæc fecerunt ei. [c] Eunte autem illo, ▷ [c] plurima urba' ... [l] ſtrauerunt' veſtimenta ſua in via, [c] alij autem [b] frondes [c] cædebant [&] [a] ramos [c] de arboribus, & ſternebant in via [Et] [a] turba*

† [b] appropinquarent [c] appropinquaſſet ▷ [b] Hieroſolymæ ‖ [b] Bethaniæ † [b] Oliuarum ▷ [b] mittit ‖ [b] ex diſcipulis ſuis † [f] dicens ▷ [c] in quod introëuntes ‖ [c] o alligatum † [c] dicite ▷ [b] o Domino neceſſarius eſt [c] o Dominus ei opus deſiderat

d *multa*

multa quæ venerat ad diem feſtum, cùm audiſſent: quia Ieſus venit Hieroſolymam, acceperunt ramos palmarum, & proceſſerunt obuiam ei. [c] *Et cum appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt omnes turba diſcentium gaudentes laudare Deum voce magna ſuper omnibus quas viderant virtutibus.* [i] *Et* [a] *turbæ* * † [c] *quæ præcedebant, & quæ ſequebantur,* [m] *clamabant* [l] *dicentes:* [m] *Hoſanna* [a] *filio Dauid,* [p] *benedictus qui venit* [c] *Rex* [p] *in nomine Domini* [d] *Rex Iſraël.* [b] *Benedictum quod venit regnum patris noſtri Dauid,* [c] *pax in cœlo, & gloria in excelſis,* [c] *Hoſanna in* ▷ *altiſſimis.* [d] *Teſtimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & ſuſcitauit eum à mortuis: propterea & obuiam venit turba, quia audierunt eum feciſſe hoc ſignum.* [c] *Et quidam Phariſæorum de turbis dixerunt ad illum: Magiſter, increpa diſcipulos tuos. Quibus ipſe ait: Dico vobis, Quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit ſuper illam dicens: Quia ſi cognouiſſes & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coanguſtabunt te vndique, & ad terram proſternent te, & filios tuos qui in te ſunt, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem, eò quòd non cognoueris tempus viſitationis tuæ.* [b] *Et introiuit Hieroſolymam.* [a] *Et cum intraſſet Hieroſolymam, commota eſt vniuerſa ciuitas dicens: Quis eſt hic? Populi autem dicebant: Hic eſt Ieſus Propheta à Nazareth Galilææ.* [d] *Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos. Videtis quia nihil proficimus, ecce mundus totus poſt eum abijt.*

Et factum eſt in craſtinum cum appropinquaſſent Hieraſolymis, &c. Marcus & Lucas dicunt Dominum cum mitteret diſcipulos appropinquaſſe Bethaniæ: non quod eam tum accederet, ſed quod prope eam eſſet: non enim iam eam longè exierat, aut certè præpoſterè dicunt cum appropinquaſſet ad Bethphage & Bethaniam, illúdque ſic intelligendum, cum appropinquaſſet ad Bethaniam, & deinde ad Bethphage ad montem Oliuarum. Nam cum veniſſet Bethphage, & ad montem Oliuarum iam Bethaniam pertranſierat: cum Bethphage & mons Oliuarum vicinior fuerit ciuitati Hieruſalem, quam Bethania. Erat autē Bethphage villula in monte Oliueti, qui Sabbathi habebat iter à Hieruſalem, hoc eſt, diſtabat à Hieruſalem mille paſſus, cum Bethania, quindecim ſtadiis abeſſet, hoc eſt, duobus fermè millibus paſſuum. Cùm ergo iuxta hunc locum veniſſet Dominus, ex quo Sacerdotes paſchales victimas, & alias (vt eſt veriſimile) deducere in Hieruſalem ſoliti erant: tunc Ieſus miſit duos diſcipulos, dicens eis: *Ite in caſtellum, quod contra vos eſt.* Vbi pro caſtellum Græcis eſt, ſicut frequenter, dictio κώμη, quæ vicum propriè ſignificat, & pagum, quæ proinde ineptè diceretur de Hieruſalem, quod tamen quidam exiſtimauerunt. Veriſimile autem Dominum demonſtraſſe vicum

|| b ° *continuo*
† b *illum*
|| a *abeuntes autem*
b *Et abeuntes*
* *&*
† b *dicebant illis*
▷ *ſolutis*
|| b *Qui*
† h o *dixerunt*
▷ b *imponunt illi*
|| c *impoſuerunt Ieſum*
† d *Et inuenit*
▷ b *multi autem*
|| c *ſubſternebant*
* *autem*
† b *qui præibant, & qui*
▷ b o *excelſis.*

Bethphage, de quo dicit, contra vos eſt, hoc eſt, è regione veſtri, & in conſpectu veſtro.

Et ſtatim introeuntes illuc, hoc eſt, in ipſo introitu, inuenietis aſinam alligatam, & pullum cum ea. Porro præcipua huius facti Dominici cauſa fuit, vt antequam pateretur, ſpecimen quoddam regni ſui Dominus exhiberet, ſeſeq; efficacibus argumẽtis Meſſiam comprobaret, expectatum: vt ſic bonos in fide erga ſe confirmaret, & mali non haberent, quod in excuſationem prætexere poſſent. [Sicut autem & alias ſemper in his, quæ circa Dominum contigerunt, humilia magnificis ſunt coniuncta: ita & modo ſic Regiam ſuam dignitatem, & magnificentiam oſtendere voluit: vt tamen ſimul non deſereret ſummam humilitatem, & manſuetudinem conuenientem primo ſuo aduentu, & regno ſpirituali. Regiæ itaque potentiæ fuit, & magnificentiæ indicium, quod ad ſolum iuſſum, & neceſſitatis ſignificationem, Domini iumentorum ceſſerint ei vſum eorum: quod diſcipulis, quos miſerat, prædixit iſtud ita euenturum, & illos, mox vbi ingreſſi eſſent vicum inuenturos iumenta, eáque alligata. Deinde quod iumento inſidens vectus ſit, cum ſemper ſolitus fuerit pedes incedere: quódque tam concordibus animis, tantóque applauſu, & veneratione ei à populo multo liberè acclamatum eſt, non obſtantibus Phariſæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat ne quis illum confiteretur eſſe Chriſtum: & acclamatum eſt non quibuſlibet verbis, ſed ſcripturæ verbis, multò ante de ipſo prædictis. Poſtremò quod templum ingreſſus cæcos, & claudos curauit, negotiantes eiecit, ſeſéque atrociſſimis ſuis hoſtibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia ſibi cognita, & ſuæ poteſtati eſſe ſubiecta: omniúmque corda ſe habere in ſua poteſtate, vt inclinare poſſit ea, quò velit. At ſummæ humilitatis, & pluſquam plebeiæ fuit, quod alieno, & accommodatitio iumento vſus eſt, quod aſello inſederit nihil minus, quam Regio vectore, quod pauperum diſcipulorum veſtimentis non aureis veſtibus inſederit, ſtipatus inermibus comitibus, qui pro haſtis, ac gladiis arborum ramuſculos manibus geſtabant. Quo vtique declarabat aliam eſſe conditionem regni ſui, quam regnorum huius mundi: ſe etſi à Patre poteſtatem accepiſſet cui omnia, cum vellet, cederent: tamen per humilitatem omnes velle ad ſe trahere, per eandem ingreſſurum ſe in gloriam ſuam, ac proinde etiam ſectandam humilitatem omnibus his, qui eiuſdem regni ambirent eſſe conſortes ſecum.] Hunc autem in Regiam ciuitatem Hieruſalem introitum Domini mirabiliter temperatum, & plane Regia magnificentia, ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à Spiritu ſancto: vt videntes Apoſtoli, omnéſque Iudæi facto Domini conſentire Prophetæ vaticinium, magis intelligerent

Hoinis ingreſſus Dominici præcipua cauſa.

ipſum

ipſum quantumuis in mundo humilem, verè eſſe expectatū Meſſiam, deſinerentque expectare mundanam regni Meſſiæ gloriam. Vnde Propheta velut ſignum quoddam præmonſtrans, quod cum Iudæi viderent excitarentur ad agnoſcendum ſuum Regem, dicit per aduerbium demonſtrandi:

Ecce Rex tuus venit, &c. Verum cum nihil ſit prætermiſſum à Chriſto, & Spiritu ſancto, per quod ad Regis ſui agnitionem perduci poſſent Iudæi: ipſi tamen occaſione huius facti, ad cõtrarium prolapſi ſunt: vt ſcilicet magis iam accenderentur ad occidendum illum: & occaſionem agnoſcendi Chriſtum datam illis à Deo, ſibi verterent in occaſionem perſequendi Chriſtum. His præmiſſis ſigillatim hiſtoriæ partes ſunt pertractandæ. Itaque Dominus ſuā declarans omni ſcientiam, Apoſtolis ſuis prædicit in ipſo mox introitu pagi inuenturos & aſinam ligatam, & pullum cum ea, cúmque talem, ſuper quem nullus hominum vnquam ſederit: ſuam autem declarans omnipotentiam, & ſupremum Dominium, prædicit dominos iumentorum admonitos tantum de ſua neceſſitate dimiſſuros ea.

Et ſtatim, inquit Matthæus, *dimittet eos*. Quibus verbis ſignificatur Dominum prædixiſſe Apoſtolis miſſis, quod Dominus iumentorum cum audiſſet illud, Dominus his opus habet, mox conceſſurus eſſet iumenta abduci ad Dominum. Sic enim omnino intelligendum eſſe patet ex Marco, qui in ſequentibus narrans, quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit: poſtquam dixiſſet Apoſtolos dixiſſe interrogantibus cur ſoluerent, id quod præceperat eos dixiſſe Dominus, ſubiecit: *Et dimiſerunt eos*, quanquam hic relatiuum non ad iumenta, ſed ad Apoſtolos referendum ſit, vt ſit ſenſus: & permiſerūt Apoſtolos ſoluere & abducere iumenta. Itaque cum dicitur hic, & confeſtim dimittet eos: ſuppoſitum verbi dimittet eſt ipſe interrogator. Dominus ſcilicet iumentorum. Ne autem quis miretur quomodo ſuper pullū aſinæ Dominus equitare potuerit (non enim ſuper vtrumque animal ſucceſſiuè ſedit vt communiter dicitur, ſed ſoli pullo: licet aſina etiam ſimul adducta Dominum pullo inſedentem ſecuta fuerit) ſciendum quod dictio Hebraica, quæ ponitur in vaticinio Zachariæ Aijr, quam Latini & Græci pullum, & πῶλον ſolent reddere, nõ tam pullum, quam iuuencum aſinum idoneum iam equitationi ſignificat: vt præter alia loca patet ex cap. Iudicum 10. Vbi dicuntur 30. filij Iair aſcendiſſe ſuper 30. pullos aſinarum. Quod autem pullum ſibi delegerit Dominus, ſuper quem nullus vnquam hominum ſederat: ad literam quidem ita conueniebat Regię eius dignitati, & ad poteſtatis eius faciebat commendationem, quod indomitum animal commodum ſe Domino ſeſſori præbuerit: ſed multo magis ob myſterium vocationis gentium hoc factum eſt. *Hoc*

Quomodo ſuper pullum ſederit Dominus.

Hoc autem factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetã. Ne quis exiſtimaret ſubleuandi laboris, aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa Dominum miſiſſe pro aſina, & pullo, ſubiecit Euangeliſta Matthæus rationem facti Dominici, vt inquit, adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam; nempe Zachariam ex cuius cap. 9. teſtimonium hoc deſumptum eſt; quanquam non ad verbum ſiue ſpectes veritatem Hebraicam, ſiue verſionem Septuaginta. Quædam enim ſunt omiſſa, quædam mutata, ſed verbotenus, ſenſu manente eodem. Cæterum Ioannes pluribus omiſſis, & quibuſdam etiam mutatis, citat hoc teſtimonium ſic:

Noli timere filia Syon, ecce Rex tuus venit ſedens pullum aſinæ. Pro eo enim quod habent Hebrça. Exulta filia Sion; ipſe poſuit quod ſecundum ſenſum idem eſt; Noli timere filia Sion. Significatur enim à Propheta filiam Sion meritò gaudere debere, quod iamdudum expectatus ipſius Rex veniret, & veniret ad ſaluandum, neque cum terrore veniret, ſed cum omni manſuetudine, vtpote inſidens aſello, & ob id non eſſe cur amplius metuat vel antiquos ſuos hoſtes, à quibus iam eſt liberanda, vel ipſummet Regẽ ſuum, qui cum tanta manſuetudinis oſtenſione ſe illi exhibet: formidoloſus & durus futurus non filiæ Sion, ſed hoſtibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus impiis. Filiæ autem Sion, & filiæ Ieruſalem hoc eſt phraſi Hebraica ciuibus Ieroſolymitanis peculiariter denunciatur aduentus huius Regis: quod Sion arx eſſet regia, & ſedes regni Dauidici, in quo ſucceſſurus expectabatúr Meſſias: proinde ſub nomine filiæ Sion ad literam etiam comprehenduntur omnes Iſraëlitæ regnum Dauidis agnoſcentes. Secundum ſpiritualem autem, & præcipuum ſenſum, ſermo eſt de Sion, & Ieruſalem ſpirituali, Chriſtiana ſcilicet Eccleſia, in qua Chriſtus verus Dauid regnat, tanquam iuſtus Rex, populum ſuum aſſerẽs è manu opprimentium eum; tanquam manſuetus, blandè illum ſuſcipiens, ac peccata illi remittens.

Filia Syõ.

Abierunt ergo diſcipuli, qui miſſi fuerant. Omnia euenerunt quemadmodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingreſſu inuenerunt iumenta, eaque quemadmodum prædictum erat illigata; & reſpondentes, quæ iuſſi erant dicere, permiſſi ſunt iumenta ducere ad Ieſum. Quæ cum adduxiſſent; quo Dominus & commodius, & honorificentius ſederet: *impoſuerunt*, inquit Matthæus, *ſuper eos veſtimenta ſua*, exteriora ſcilicet, quæ pallia dicuntur, cum Græcè ſit ἱμάτια. Super eos pluraliter impoſita dicit veſtimenta, ſiue quia ſuper vtrumque animal poſuerint Apoſtoli, ignorantes ſuper quo ſedere eligeret, ſiue etiam per ſynecdochen, quomodo quod ſequitur apud eundem, & eum deſuper ſedere fecerunt. Hoc honore cum ab Apoſtolis ſuis Dominus affectus erat, ſecuta etiam eſt turba-

turbarum pietas, & reuerentia multiplex. Primò enim multa turba honoris cauſa partim illum è Bethania, quo pridie multi conuenerant, ſecuta eſt; partim è Ieruſalem obuiam venit, cum audiſſent de aduentu Domini, vt habet Ioãnes. Secundò honoris cauſa plurima turba imitantes, & ſuperantes Apoſtolorũ deuotionem, ſubſternebant veſtimenta ſua in via, alij ramos, & frondes de arboribus oliuarum ſcilicet & palmarum, quarũ copia erat in monte Oliueti ſternebant in via, alij ramos palmarum, vt habet Ioannes deferebant manibus, & lætitiam animi ſui hac ratione proteſtantes, & victorioſum Regẽ ipſum facto profitentes. Palma enim etiam apud Romanos & Græcos in victoriæ ſignum præferri, & dari ſolet. Apud Iudæos autem, quo minus præſens eorum factum miremur, peculiare erat in publicis, & ſolennibus gaudiis palmarum ramos manibus geſtare. Ita enim vt facerent lætitiæ cauſa in feſto Tabernaculorum præceptum fuit eis in lege. Itaque & nunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarũ: at Spiritus ſanctus, qui proculdubio ad hæc mouebat eorum corda, ſignificauit per eos victoriam Chriſti, quam de diabolo, & morte mox erat reportaturus. Tertiò hoc honore affectus eſt à turbis Dominus, quod eius virtutes, id eſt, miracula deprædicauerint, & præcipuè miraculum reſuſcitati Lazari, vt habet Ioannes, quodq́; ei fauſtis acclamationibus & bene ſint precati, & congratulati. Cum enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ diſcentium (ſic enim legendum eſſe patet ex Græcis, quæ habent μαθητῶν, id eſt, diſcipulorum) gaudentes laudare Deum, &c. Non ſolum autem Deum laudabãt, ſed etiam tum præcedentes, tum ſequentes concordibus animis Chriſto acclamabant dicentes;

Palma victoria indicium.

Leuit. 23.

Hoſanna filio Dauid: Benedictus qui venit in nomine Domini, hoſanna in excelſis. De vocabulo Hoſanna varij multa ſcripſerunt, ſed certa nimis eſt recepta iam D. Hieronymi de vocabulo hoc ſententia, qua plusquam probabiliter creditur iſtud Hoſanna deſumptum ex Pſal. 117. ex quo deſumptum eſt, quod ſequitur: Benedictus qui veni in nomine Domini. In eo enim Pſalmo, pro eo quod ante hæc verba nos legimus; O Domine ſaluum fac (male enim quidam legunt, ſaluum me fac) ô Domine bene proſperare; in Hebręo legitur; Anna Adonai Hoſiãna, &c. Vbi notandũ quod Hoſianna apud Hebræos ſint duæ dictiones hoſchia & Na. Duæ tamen iſtæ dictiones velut vna dictio pronunciantur, & dicitur Hoſianna, pro hoſiahanna. Itaque quoniam duæ hæ dictiones coniunctim pronunciantur (ex qua pronũciatione duplicatur litera mim) hinc D. Hiero. Hoſianna vnum eſſe dicit verbũ compoſitum ex duobus quorum vnum nempe hoſiah cum ſit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum; ſignificat ſaluum fac, vel ſaluifica,

Hoſanna quid.

ſaluifica; alterum nempe Na, vel Anna, interiectio eſt obſecrantis æquiualens noſtræ interiectioni ô, & proinde Hoſianna idem eſt quod ô ſaluum fac, aut ſaluifica quæſo. Illud quoque ſciendum in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tantum dici Hoſciagh, ſed etiã Hoſagh: vnde tam rectè dictum eſt ab illis Hoſanna, quam Hoſianna, vt à quibuſdam nunc eſt diligenter annotatum. Et hæc quidem de vera ipſius Hoſanna & ſignificatione, & pronũciatione, atque ſcriptura; ſupereſt vt etiam aliquid de ipſius apud Hebræos vſu annotemus, qui pluribus ignotus eſt. Eſt ergo Hoſanna familiaris Hebræis acclamatio, quæ in feſto Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frõdes, & ramos gerentibus, & concinentibus ſimiliter Litaniis noſtris. Primùm enim recenſetur ingens aceruus nominum Dei, & ad ſingula ſuccinitur Hoſanna ad hunc modum. Propter te Deum Deorum, Hoſanna; propter te Dominum dominorũ Hoſanna, &c. Deinde recenſetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur: vt, propter veritatem tuam Hoſanna, propter teſtamentum tuum Hoſanna, &c. Poſt hæc enumeratur magna congeries earum rerum, quas ſaluari cupiunt, vt templum electum, Hoſanna; montem Moria, Hoſanna, &c. Denique nullus eſt neque modus neque finis, ſed omnia concrepant, perſtrepunt, & reboant Hoſanna, maximè ſeptimo eius feſti die. Itaque quod in feſto Tabernaculorũ Iudæi ex more facere ſolebãt, vt palmarum ramos geſtantes acclamarent Hoſanna; ad hoc iam extra tempus Spiritus Dei concitabatur. Qui primùm frondes in honorem pręferre, & ſubſternere illi admonuit, deinde frondium occaſione in Hoſanna prorumpere eos impulit; adimplens in eis quod de ipſo longè ante per Dauidem fuit prophetatum, & in ipſo Dauide, cùm in Regem à populo ſuſciperetur, in figuram Meſſiæ prius geſtum vt eſt veriſimile. Nam Pſalmus ille rectè ad literam ad Dauidem intelligitur pertinere; ſed ſecundum præcipuum ſenſum ad Meſſiam, cuius Dauid penè per omnia fuit typus. Ex his licet etiam intelligere cauſam, ob quam Euangeliſtæ ipſam Hebraicam dictionem non verſam nobis reliquerunt, nẽpe quod ſit familiaris Hebræis acclamatio ſicut apud Græcos Iò Pean, & apud Italos Iò Triumphe, quod acclamatur in triumphis, & re fœliciter geſta. Cæterum mirum eſſe non debet quod Phariſæis indignantibus, quod in templo pueri Chriſto acclamarent Hoſanna obiecerit illud Pſalmi: Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem, &c. Quodque Lucas Græci ſermonis erudiſſimus, & ab Hebræis dictionibus ſtudioſè abſtinens ne id poneret, quod legenti faceret quæſtionem, pro Hoſanna in excelſis, poſuerit Pax in cælo, & gloria in excelſis; affectum ſcilicet eorum exprimens, qui Hoſanna acclamabant, non autem exactam

Eius vſus

voca-

vocabuli ſignificationem. Decantantes enim ſuum Hoſanna, ſic precabantur fauſta, vt ſimul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus Rege iamdiu expectato (non enim eſt hæc dictio ſimpliciter præcatoria, ſed talis, qua cum gaudio mentis, & gratiarum actione ob beneficia à Deo præſtita petitur conſeruatio & proſperitas acceptorum beneficiorum) quanquam veriſimile ſit Lucam cum poſuit illud Gloria in excelſis, non reſpexiſſe ad decantatum Hoſanna; ſed omiſſa penitus acclamatione illa, ea poſuiſſe quæ erant ab aliis prætermiſſa: vt in multa illa turba variæ diuerſorum potuerunt eſſe voces: ideoque lubentius ea poſuiſſe, quod hæc acclamatio ſimilis fuerit hymno illi angelico in Natiuitate Chriſti à ſe deſcripto. Quod autem dicitur Hoſanna filio Dauid, per datiuum; perinde eſt ac ſi per accuſatiuum dictum fuiſſet: Senſus enim eſt; Saluum fac quæſumus filium Dauid, aut ſalutem affer filio Dauid. Non ergo his verbis ſibi à Chriſto ſalutem præcantur; ſed gaudentes ſe iam expectatum Meſſiam accepiſſe, eúmque cum gaudio in Regem ſuum ſuſcipientes: præcantur illi à Deo contingere ſalutem, & omnem fœlicitatem, ac proſperitatem: vt ſub illo, & per illum etiam ipſi ſalui ſint, & fœlices viuant ab omni hoſtium tyrannide, qua præmebantur, liberati. Vocant autem eum filium Dauid, ſed cum articulo, ſignificantes ſe agnoſcere ipſum eſſe expectatum Meſſiam, quem, vt ſupra dictum eſt, periphraſi hac notare ſolebant. Sequitur:

Benedictus qui venit in nomine Domini, vbi cum pro benedictus Græcis ſit εὐλογημένος non εὐλόγητος omnino præcatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt ſubintelligatur ſit, quemadmodum & in eo quod ſequitur apud ſolum Marcum:

Benedictum ſit quod venit Regnum Patris noſtri Dauid, vt ſit ſenſus, Benedictus ſit, qui venit, & benedictum ſit quod venit Regnum, quibus tamen verbis potius intelligendum eſt eos imprecatos illi benedictionem diuinam, quam humanam hoc ſenſu, Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, proſperet, & ſecundet Regnum ipſius, vt per eum & nos ſimus benedicti, quemadmodum & in hoc quod ſequitur, benedictum quod venit Regnum, præcari voluerunt Regno Meſſiæ benedictionem diuinam. Nam ſenſus eſt, Dei benedictione fœlix ſit & fauſtum veniens nunc Regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio: Benedictus qui venit, ſimilis eſt illi, qua Regi dum inauguratur populus acclamare ſolet. Viuat Rex, viuat Rex.

In nomine, autem, *Domini veniſſe dicitur Chriſtus*, quia miſſus à Deo venit, quomodo ſupra dixit. Ego veni in nomine Patris mei, & nō accepiſtis me, ſi alius venerit in nomine ſuo, illū accipietis. *Ioan.* 5.
Dicunt autem veniſſe Regnum Dauid, quia promiſſum illis fuit

per

per Meſſiam tanquam filium Dauidis, reſtituendum Regnũ Dauidis, quod proinde terrenum fore credebant, cum ſit ſpirituale. Sicut autem omnino optatiuè videntur accipiendæ prædictę ſententiæ:ita & quod habet ſolus Lucas pax in cælo, & gloria in excelſis; vt & hic ſubintelligatur verbum ſit, & non verbum eſt: quemadmodum & de ſimili Angelorum acclamatione dictum eſt in cap.Conc.8. Cum autem ſemper ſit & fuerit ſumma pax in cælo, illud pax in cælo, ſic videtur accipiendum; Sit nobis & Regi noſtro pax in cælo;aut ſit Deo in cælo pax nobiſcum,hoc eſt, qui hactenus Deum ſenſimus nobis offenſum,& iratum;iam experiamur eum cum omnibus cæleſtibus nobis pacatum & propitium. *Et gloria ſit in excelſis*, hoc eſt, glorificetur & laudetur Deus pro effuſa ipſius in nos benignitate,ab Angelis ſuis in cęleſtibus.Rurſum autem, vt eſt apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari ſuo more Hoſanna,& adiicitur,*in excelſis*, vel *altiſſimis*.Vbi *ἐν τοῖς ὑψίστοις* videtur poſitum pro *ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, id eſt, qui es in altiſſimis,vt ſit ſenſus;Saluũ fac quæſo tu qui es in excelſis,quemadmodum ibi laudate Dominum in excelſis,hoc eſt, vos qui eſtis in excelſis.

Et quidam Phariſæorum de turbis dixerunt ad illum, &c. Phariſæi turbis permixti aliis Chriſtum glorificantibus ſuo more inuidia contra ipſum commouentur; hanc tamen diſſimulantes blandè compellant Dominum, veluti ei benè conſulere volentes, ne ex acclamatione nominis Regis poſtea pateretur calumniam dicentes;

Magiſter increpa diſcipulos tuos, vt ſcilicet tua authoritate cohibeantur,qui noſtra cohiberi non poſſent;ne ex immodico erga te præceptorem ſuum affectu,id tibi accinant,vnde & tibi, & nobis omnibus periculum imminet à Romanis. Diſcipulos autem dicunt non tantum Apoſtolos,ſed omnes illos, qui Chriſtum ſequi eſſent ſoliti. Dicunt autem Phariſæi potius increpa diſcipulos tuos,quã turbam hanc: ſiue ſignificare volentes Dominũ ſua authoritate illos poſſe compeſcere; ſiue etiam quod illi ex immodico affectu illa acclamarent; quemadmodum ſolent diſcipuli ſuo Magiſtro impẽsè nimis fauere.Porro Dominus inuidis Phariſæis appoſitè reſpondit,duo ſignificans; nimirum quod hæc acclamatio nõ ab humano affectu,ſed à Spiritu diuino proficiſceretur,qui illos ad hanc acclamationem veluti neceſſitate quadam impelleret:vt proinde nec illi ſint culpandi,qui acclamarent,nec ipſe,qui eam admittebat:& quod Phariſæi ipſis acclamantibus indignantes,etiam ipſis duriores eſſent lapidibus;vt qui tam multis à ſe patratis miraculis, ac tam voluntaria, & concordi ſimplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prędicandam Dei & Chriſti

Chriſti gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque ſua reſponſione, & ſe ſuóſque abſoluit & Phariſæos viciſſim perſtringit:

Dico, inquit, *vobis, quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt*: ſignificans omnino fieri non poſſe, quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellente, vt implerentur ſcripturæ.

Et vt appropinquauit videns ciuitatem, fleuit ſuper illam. Inter tam fauſtas populi aggratulationes Chriſtus recogitans mala ciuitati nobiliſſimæ & florentiſſimæ ob ipſius cæcitatem euentura, adeò eſt miſericordia commotus vt etiam lachrymas profuderit, non ſuper ſe occidēdum à Ieroſolymitanis, ſed ſuper illam, id eſt, propter illam, & illius exitium. Quod autem dixiſſe dicitur:

Quia ſi cognouiſſes & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. Admodum eſt obſcurum, & ob id variè à diuerſis eſt enarratum. Pro intelligentia autem eius aſſequēda, imprimis ſciendum coniunctionem, quia, hic, ſicut & alias frequēter, quod ad ſenſum attinet, otioſam eſſe, additámque ex phraſi Grȩca, qua ὅτι, quia vel quod præmittitur ſententiæ quæ ab aliquo recitatur eſſe dicta, vt ſit particula narratiua. Deinde relatiuum (quæ) non poteſt referri ad diem: quia ex Græcis patet eſſe pluralis numeri, vt ſubaudiendum ſit verb. plurale, quia Græcis eſt, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ideſt, ea quæ ad pacem tuam ſunt vel pertinent. Poſtremo ea pars, quæ ad pacem tibi, referenda eſt ad verbum cognouiſſes hoc ſenſu, Si cognouiſſes etiam tu ea, quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quod alterum verbū deſit, quod requirit coniunctio, ſi: intelligūt quidam ſermonē eſſe defectiuū, quomodo flentes ſolent verba abrumpere præ affectus magnitudine. Rectius tamē & ſimplicius accipietur coniunctio, ſi, hic poſita optatiuè, pro vtinā, quemadmodum ſæpe accipitur. Sic enim non erit opus aliqua ſubauditione, eritq; ſenſus ploranti accōmodus iſte: O ſi, vel ô vtinam etiam tu noſſes, quæ faciant tibi ad pacē. Secundū hunc ſenſum, quē Hier. & Theophyl. ſequuntur, aduerſatiua quæ ſequitur, ſic eſt ſubiicienda: Optarem ſane te etiam noſcȩ quæ pertinent ad pacem tuam: at quod vehementer eſt deplorandum, hæc ſunt abſcondita ab oculis tuis. Iam vero per hoc quod ſubditur: Quia venient dies in te, &c. Dicendū eſt reddi à Domino cauſam ſui cū fletu, & ploratu deſiderij, vt totius ſententiæ hic ſit ſenſus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius, quemadmodum hæc turba, cognoſceres ea quæ faciunt ad pacem tuam: hoc eſt, ea, quæ faciunt ad tuam fœlicitatem, eáque ſaltem iam cognoſceres in iſto die tuo, cum ad te hoc cognoſcendum tot, & tāta inuitant. Nunc enim dum me habes, regnum cœlorum tibi annunciantem, offeruntur tibi ea, quæ ad pacem tuam, & ſalutem pertinent, id quod ex vita, & doctrina mea, &

tot præclaris virtutibus pridem debueras agnoſcere: & vel nunc tandem ex hoc meo ſecundum Prophetarum vaticinium aduentu. At nunc quod ſummè eſt deplorandum, non agnoſcis quæ te agnoſcere oportebat, ſed abſcondita ſunt iſta ab oculis tuis, id eſt, tibi ſunt incognita, iuſtóque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia venient dies in te, id eſt, ſuper te, vel contra te, &c. Hic ſenſus quam ſe probe habeat, facile aduertet, qui conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicentis exæſtuauerit.

Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici, &c. Hæc omnia eo contigiſſe ordine, quo hic prædicit Dominus, teſtatur Ioſephus lib. 7. & 6. Belli Iudaici. Quod verò hic dicitur:

Non relinquent in te lapidem ſuper lapidem, &c. Intelligendum eſt dictum hyperbolicè ad ſignificandum maximam, & extremam deſtructionem. Neque enim veriſimile eſt tam fuiſſe curioſos, aut potius otioſos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel libuerit ſingulos lapides abinuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito teſtatur Ioſephus, qui lib. 7 ſic maximam ciuitatis deſolationem deſcribit, vt ex eo intelligere liceat, quam verè hæc à Domino ſint prædicta. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam ſubuerſum ſcribitur: vt perfectè impletum ſit quod Dominus prædixit: ciuitate Ieruſalem ſic pœnitus deleta, vt & poſt reædificata non eundem locum obtinuerit, nec idem nomen. Addit autem Dominus cauſam prædicti excidij Ieroſolymitani:

Et quod, inquit, *non cognoueris tempus viſitationis tuæ*, hoc eſt, Tempus, quo Deus te per filium ſuum ad ſaluandum te viſitauit, de qua viſitatione dicit Zacharias in ſuo Cantico: Viſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ:

Et cum intraſſet Ieroſolymam, commota eſt vniuerſa ciuitas, &c. Facit hæc narratio & ad commendationem gloriæ Chriſti, ac magnificentiæ pompæ huius, qua in Ieruſalem deduci voluit: vt quæ ipſa ſui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commouerit admiratione: & ad confutationem Iudæorum, vt qui ignorationem illius ſigni, quo Zacharias Regem illorum illis agnoſcendum dedit, prætexere non poſſent, cum tota ciuitate celebris eſſet hic ſolennis introitus Cum enim, inquit, intraſſet Ieroſolymam inſolito ſpectaculo commota eſt vniuerſa ciuitas dicens:

Quis eſt hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter ſolitum nouo ſe modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, *populi*, hoc eſt, Turbæ vt habent Græca, quæ ſcilicet Dominum ſequebantur, proprio iam eum notant nomine, quoniam interrogati fuerant quis eſſet. Dicunt enim:

Hic eſt Ieſus Propheta à Nazareth Galilea, vt ſit ſenſus: Hic eſt Ieſus cele

ſus celebris ille Propheta, qui eſt à Nazareth Galileę. Græcis enim eſt articulus & ad dictionem Propheta, & ante, à Nazareth.

Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos: Videtis quia nihil, &c. Cum alias ſemper Ioannes Euangeliſta, & alij quoq; Euangeliſtæ Phariſæorum nomen commemorent tanquam hoſtium Chriſti: veriſimile eſt etiam hos Phariſęos inuidia contra Dominum commotos his verbis indignationem, & deſperationem expreſſiſſe, qua ſibiipſis indignabantur, quod præ ſegnicie nihil proficerent: ſuóſque complices quibus ex authoritate incumbebat impedire gloriam Ieſu, his verbis excitare voluiſſe ad maioribus conatibus, prędiis, & dolis adoriendum Ieſum, vt ſit ſenſus: Dixerunt ad ſemetipſos, hoc eſt, ad ſeſe mutuo. Videtis quod variis edictis propoſitis contra hunc hominem, variisq; conſiliis tractatis nihil perficiamus. *Ecce*, enim, cum prius paucos tantum habuerit diſcipulos, nunc, *totus mundus poſt eum abijt*, hoc eſt, cum ſequitur: Proinde ſi rebus noſtris benè conſultum velimus, omnis fugienda dilatio eſt, omninóque hoc agendum, vt è medio breui tollatur. In totus mundus, eſt hyperbole vulgaris, qua ſignificatur magna hominum multitudo concurriſſe ad eum, conuenitq; ea hyperbole inuidiæ Phariſæorum, quæ cum dolore animi fœlicitatem eius cui inuidet extollere, & augmentare ſolet.

Cæci & claudi curantur à Chriſto, & gentiles ipſum videre deſiderant. Matthæi 12. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

E[a] T intrauit Ieſus [c] in templum [a] Dei. Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo, & ſanauit eos. Videntes autem principes ſacerdotum, & ſcribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hoſanna filio David, indignati ſunt, & dixerunt ei: Audis quid iſti dicunt? Ieſus autem dixit eis: Vtique nunquã legiſtis: Quia ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? [d] Erant autem quidã gentiles ex his qui aſcenderant, vt adorarent in die feſto: Hi ergo acceſſerunt ad Philippũ, qui erat ad Bethſaida Galilææ, & rogabant eum dicẽtes: Domine volumus Ieſum videre. Venit Philippus & dicit Andreæ. Andreas rurſum & Philippus dixerunt Ieſu. Ieſus autem reſpondit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Amen amen dico vobis. Niſi granũ frumenti cadens in terrã mor- A.10.55.
tuum fuerit, ipſum ſolũ manet: ſi autem mortuũ fuerit, multum fructum A.16.66.
adfert: ‖ Qui amat animã ſuam, perdit eã, & qui odit animam ſuam in B.8.66.
hoc mundo, in vitam æternã cuſtodit eam. Si quis mihi miniſtrat, me ſe- C.9.66.

quatur:& vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Si quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus. Nunc anima mea turbuta eſt. Et quid dicam? Pater ſaluifica me ex hac hora, ſed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ ſtabat, & audierat, dicebat tonitruum eſſe factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus eſt. Reſpondit Ieſus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum. Hoc autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus. Reſpondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis? quis eſt iſte filius hominis? Dixit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum lumen in vobis eſt. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, neſcit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis. Hæc locutus eſt Ieſus, & abijt, & abſcondit ſe ab eis. Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum, vt ſermo Iſaiæ Prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Iſaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur & ſanem eos. Hæc dixit Iſaias quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt è ſynagoga non eijcerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei. Ieſus autem clamauit, &
D.3.20. *dixit: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum qui miſit me. Et qui videt me, videt eum qui miſit me. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit, ego non iudico eum. ‖ Non enim veni vt iudicem mundum, ſed vt ſaluificem mundum. Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum: ſermo quem locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Quia ego ex meipſo non ſum locutus, ſed qui miſit me pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et ſcio quia mandatum eius vita æterna eſt. Quæ ergo ego loquor, ſicut dixit mihi pater ſic loquor.*

Et intrauit Ieſus in templum Dei, & acceſſerunt ad eum cæci, & claudi in templo, & ſanauit eos, &c. Primum notandum quod Dominus ingreſſus ſolemniter Ieruſalem, ſuo more mox ingreſſus eſt templum Dei: demonſtrans ſe aliud non quærere quam Dei Patris ſui gloriam, cui Phariſæi ipſum calumniabantur eſſe contrarium. Secundum notandum quod ingreſſus in templum, cæcos & claudos accedentes ad ſe curauerit, declarans ſcilicet, Regalem ſuam potentiam, & benignitatem, ac factis ipſis oſtendens iam adeſſe tempus Meſſiæ quod his ſignis præmonſtrauit Iſaias, cum & ipſe,

& ipſe, quemadmodum Zacharias ſupra, ad gaudium inuitat ob aduentum noui Regis, & ſigna aduentus adiungit, Dicens, dicite puſillanimis,confortamini, nolite timere, &c. Poſt pauca: Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet ſicut ceruus,claudus,&c.

Videntes autem Principes Sacerdotum, & Scribæ mirabilia, &c. Etiam hoc ad gloriam Chriſti non parum faciebat, quod non ſolum grandiores natu Chriſto acclamarent fauſta,appellãtes eum Meſſiam, ſed & pueri Maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia Spiritus ſancti, vt qui non ita vt turbæ videri poterant ad gratiam, aut ex pacto corrupti Domino hæc accinere quique neque præſentium Phariſæorũm, & Sacerdotum graui & metuenda authoritate cohiberi potuerunt, cum ſit ea ætas timida. Fecit idem ad confuſionẽ Phariſæorum,quod pueri Chriſtum agnouerunt,quem natu grandes,& oraculorum legis,ac Prophetarum periti,etiam poſt tot conſpecta miracula agnoſcere noluerunt. Itaque principes Sacerdotum inquit Matthæus, & Scribæ, cum viderent mirabilia,quæ Dominus fecit, ſanando ſcilicet cæcos & claudos, ac rurſum viderent pueros in templo clamantes, Hoſanna filio Dauid cum vtroque nomine prouocare deberent ad agnoſcendum & prædicandum etiam cum aliis Regem ſuum, qui miraculis quæ ædebat confirmabat ſe vere eſſe quod tunc ab omnibus dicebatur, expectatum ſcilicet filium Dauid:contra ſuo more,inuidia nimirum excæcati, indignati ſunt&callidè Dominum compellantes dixerunt:

Audis quid iſti dicunt? vt ſi attributũ ſibi Regi sn omẽ agnoſceret, haberent vnde eum accuſare poſſent apud Præſidem: ſi vero non agnoſceret,haberent vnde turbam refellerent,tanquam falſa acclamantem. Dominus autem aptè & moderatè ſic reſpondet, vt nihil habeant quod in verbis eius calumnientur, & viciſſim eos non leuiter perſtringat. Non enim dixit quod illi audire cupiebant, benè faciunt pueri teſtimonium mihi verum perhibentes, aut errant,pueri ſunt,debetis ignoſcere ætati: ſed profert exinde octauo Pſalmo, vt ipſomet tacente, teſtimonium Scripturarum puerorum dicta confirmaret,& Scripturarum peritos per Scripturas refelleret. Vtique inquit audio,quod iſti dicunt.

Nunquam legiſtis vos,qui vobis de Scripturarum peritia placetis illud pſalmi: *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem.* Propheta in genere dixit Deum ſemper ſolitũ perficere ſuam laudem ex ore infantium, & lactentium, per infantes & lactentes ſignificans & metaphoricè homines ſimplices, ac ineruditos, & hyperbolicè pueros ętate. Et quidem ad litteram videri poteſt Dauidem per infantes & lactentes ſignificaſſe Hebræos, qui Dei nomen & laudẽ carmine celebrare cœperunt cũ liberati eſſent ex Ægypto: *Infantes, & lactentes.*

Nam de his dicitur, decantauerunt Domine nomen ſanctũ tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter: quoniam ſapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit diſertas. Simul tamen ſignificatur ſenſu myſtico, Deum ad maiorem confuſionem ſuorum hoſtium, ſolitum eligere homines infirmos & ineruditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodum patuit in pleriſque Prophetarum, & in Apoſtolis: quorum typus quidam fuerunt iſti pueri: & proinde rectè teſtimonium hoc pueris iſtis Dominus accommodauit. Quod enim in genere dictum eſt à Propheta, hoc Dominus ſpeciei rectè accommodauit.

Erant autem quidam Gentiles ex his qui aſcenderant, &c. Cùm Iudæi plerique diuino ſuccenſi ſpiritu, ſuum erga Chriſtum affectum ipſo opere & voce declaraſſent, ac Phariſæi illius gloriæ inuiderẽt, commodè accidit, ſiue prima die, ſiue aliqua ſequenti, vt & Gentiles quidam ſuum erga Dominum affectum declararent: quo veluti præludio quodam oſtenderetur etiam Gentes cum Iudæis in Chriſtum credituras, & pleriſque Iudæorum indignantibus glorię Chriſti, illas deſiderio ipſius accendendas. Illi enim modo cupiebant Chriſtum occidere, Gentes verò videre, & Gentes tales, quæ religionis gratia Hieroſolymam iam venerant. Quidam ergo ex huiuſmodi ethnicis, cum ingenti videndi Ieſum deſiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarentur, quo minus illum adirent, *accedentes ad Philippum rogauerunt eum,* vt is aditum ſibi aperiret ad Ieſum, dicentes:

Domine volumus, hoc eſt, cupimus & deſideramus Ieſum videre. Dominum vocant vulgari modo, reuerentiæ cauſa. Cùm autem omnibus obuium fuerit Ieſum videre palam in templo docẽtem: apparet hos non ſimpliciter optaſſe ipſum obiter videre in turba, ſed cominus etiã ſalutare, ac cum eo loqui, & loquẽtem audire: vt videre hic poſitũ ſit pro inuiſere, aut familiarius colloqui, aut agere cũ aliquo: Crediderim autẽ hos etiã Philippo fuiſſe incognitos, obiter autem factum, vt Philippum adirent, additumq; illud:

Qui erat à Bethſaida, ad diſtinctionem aliorum, qui eodem appellabantur nomine. Philippus itaque ab iſtis rogatus, rem cõmunicat Andreæ cõterraneo, quod is maioris erat apud Dominũ authoritatis, à quo omniũ primus fuit vocatus. Andreas rurſum & Philippus ſimul adeuntes Ieſum, expoſuerunt ei Gentiũ deſideriũ, iam incipiẽtes ipſa re adimplere, dũ Gentes Chriſto adducere ſtudent, quod prius typo adumbrabatur: cũ duo diſcipuli pullũ Domino adducerent. Vt autẽ diſcipuli nõ protinus Gentiles adducerẽt ad Ieſum, ſed prius ipſum adirent, nunciantes adeſſe, quos teneret deſideriũ videndi ipſum: veriſimiliter in cauſa fuit, quod prohibitum ſibi ſcirẽt à Chriſto, cum Gentibus habere cõmercium, & cõſuetudinem: ſed tantum cum ouibus quæ perierunt domus Iſraël.

Ieſus autem reſpondit, dicens: Venit hora vt clarificetur, &c. Vbi cognouit Dominus ex diſcipulis ethnicos quoque ſui videndi deſiderio teneri: cœpit hac occaſione diſſerere diſcipulis ſuis de gloria, quæ eum in vniuerſo mundo maneret poſt mortem iamiam imminentem, per quam cum Scribæ & Phariſæi nomen eius ex.inguendum putarent, contra futurum erat, vt celeberrimum redderetur cum magno in ſe credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id eſt, tempus vt clarificetur filius hominis, quaſi dicat: Audiſtis Iudæos acclamãtes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Videtis Gentes ſimili cupiditate accurrere, ex his ergo agnoſcite iam inſtare tempus, imò iam veniſſe, vt cum Phariſæi credent me pœnitus extinctum eſſe, tum maximè glorificer, per aſcenſionem ſcilicet in cælos, & miſſionẽ Spiritus ſancti, qua fiet vt nomẽ meum in vniuerſo mũdo & prædicetur, & agnoſcatur, multis vbique in me credẽtibus. [Hæc eſt enim gloria de qua loquitur, quã ſcilicet primum per Aſcenſionẽ in cælos, ac deinde per miſſionem Spiritus qui fide totũ mundũ impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Pſalmi: Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnẽ terrã gloria tua. *Pſal. 56.* Quoniam autẽ ad gloriã hanc peruenire nõ potuit niſi per mortẽ: hinc mentionẽ mortis ſuæ ingerit, oſtendens quã illa ſit toti mundo futura fructifera, à qua diſcipuli tantopere abhorrebãt, tanquã indigna Domino ſuo: vt ſic frequenti mortis ſuæ inculcatione, & vtilitatis eius oſtenſione, ſcandalum crucis ſuæ ab illis tolleret.

Amen, amen, inquit, *dico vobis, niſi granum frumẽti cadens in terram, mortuum fuerit, &c.* Ipſum ſolum manet, id eſt, ſine fructu. Si autẽ mortuum fuerit, multum fructum affert. Quo exemplo parabolicè ſignificat. Ita & ego ſi non morerer, nullum fructum afferrem, vbi autem mortuus fuero, multum fructum allaturus ſum mundo, & Patri. Mundo quidem, promerendo reconciliationem cum Deo, & Spiritus chariſmata, Patri verò, ex vniuerſo orbe quamplurimos adducendo. Et quoniam non ipſe tantum per mortem ſuam ingreſſurus erat in gloriam ſuam, & multum fructum mundo allaturus, ſed omnes ipſum imitari hac in parte deberent, qui eiuſdem gloriæ vellent eſſe participes, quo ad mortem pro Dei gloria, & hominum ſalute ſubeundam etiam ſuos exemplo ſuo præpararet: docet etiam illorum mortem fore ipſis fructiferam, Sequitur enim quod ſupra aliquoties habitum eſt apud alios Euangeliſtas. *Qui amat animam ſuam*, contra me ſcilicet, *perdet eam* in futuro ſeculo. Et contra. *Qui*, propter me ſcilicet, *odit animã ſuam in hoc mundo*, ita vt eius naturalibus vel carnalibus deſideriis non acquieſcat, quoties meis contrariantur præceptis: in vitam æternam cuſtodit eam. Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimiter tolerandam prouocat, dicens:

Si quis mihi miniſtrat, hoc eſt, miniſtrum meum ſe exhibet & profitetur,

profitetur, me ſequatur etiam in mortem vſque, quod non ſine magno fructu facturus eſt, *ſed vbi ego ſum*, illic & ipſe erit, eiuſdē mecum conſors gloriæ. Si quis enim mihi rectè miniſtrauerit ſic vt etiam ſequatur: hūc Pater meus honore afficiet, quemadmodum me clarificaturus eſt, gloriæ illius per omnia inſeruientem.

Nunc anima mea turbata eſt, & quid dicam? Quoniam paſſionis ſuæ meminerat, tanquam iamiam imminentis, ex cuius recordatione naturaliter in homine ſequitur horror quidam: hinc Dominus humanè cædens infirmitati, permiſit eam quod ſuum eſt pati, ac deinde ſeipſum ad tolerantiam confortat, Patris voluntatem & glorificam ſuæ naturali præponens voluntati. Dicit ergo: *Nunc*, cum ſcilicet inſtantem mihi mortem recogito. Anima mea turbata eſt, mortis ſcilicet horrore. Dicit anima mea, non autem Spiritus meus, quod turbatio hæc pertineret ad partem animalem, & ſenſibilem naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione conſtitutus, quemadmodum accidere ſolet his, qui inter duo contraria, quorum vtrumque certis rationibus deſiderant, dubitant quid magis ſit optandum, ſubijcit: *Et quid dicam?* Vox enim mortem horrentis, & hærentis vtrum ſit optandum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis deſiderium dicens:

Pater ſaluifica me ex hac hora, id eſt, libera me ab hora mortis imminente, hoc eſt, à ſupplicio, quod mihi modo imminet. Horam enim, & tempus horret ratione ſupplicij: quemadmodum etiam poſtea apud Marcum dicitur oraſſe, vt ſi fieri poſſet, tranſiret ab eo hora. Cùm autem animale, & naturale ſuum deſiderium Dominus propoſuiſſet, veluti ſeipſum corrigens, & reuocans, quod precatus erat, ſubiecit:

Sed propterea veni in horam hanc: Nempe vt horam hanc quam deprecatur & horret vis ſenſibilis, ſubirem. Cùm ergo naturale hoc deſiderium reuocaſſet, tanquam contrarium ſuo officio, & functioni, adiecit quod deliberatè, & certò precandum recta ratio ſuggerebat, dicens:

Pater clarifica nomen tuum. Quaſi dicat. Non hoc fiat, quod naturaliter ego deſidero, ſed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuam ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me, & de me facias, per quod nomen tuum illuſtretur, hoc eſt, tu ipſe clarus & celebris habearis & agnoſcaris.

Venit ergo vox de cælo dicens: Et clarificaui, & iterum, &c. Vox hæc è cælo veniſſe dicitur, quia è ſupernis audita eſt diuina facta virtute, Patríſque cæleſtis referens perſonam. Itaque Domino præcante, Pater clarifica, hoc eſt, glorifica nomen tuum, Pater filium ſemper exaudiens reſpondet:

Et clarificaui, nomen meum, *& iterum clarificabo*, illud. Clarificauerat

uerat enim nomen ſuum Pater,dum tam inſignia bonitatis,& potentiæ ſuæ teſtimonia per Dominum agentem in carne ædiderat, rurſum illud clarificaturus erat multò magis miſſo paracleto, qui vſque ad extremum terræ Euangelium gratiæ erat per Apoſtolos prædicaturus:& credere huic quamplurimis daturus.Id autem fieri non potuit,niſi intercedente morte Chriſti, quæ Spiritum hunc orbi vniuerſo promeretur. Hanc autem vocem cum audirent aſtantes, quidam dicebant tonitruum eſſe factum, qui ſcilicet ſonum quidem audierant, ſed præ turbatione vocem non intellexerunt:alij dicebant,Angelum ei locutum eſſe,qui ſcilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter ſe vocem hanc factam dicit,vt ſcilicet diſceret quæ neſciebat, ſed propter aſtantes, vt ſcilicet illi intelligerent ipſum eſſe à Deo, quódque mortem ſubiturus eſſet non ex neceſſitate, ſed pro illuſtranda gloria Dei. Vnde ſubiecit:

Nunc iudicium eſt mundi. Declarare volens quomodo mors ipſius clarificatura eſſet nomen Dei. Iudicium autem mundi dicit iudicium,quod pro mundo,hoc eſt, hominibus huius mundi diaboli tyrannidè oppreſſis erat tum per mortem ipſius futurum contra diabolum: ſuo in homines imperio iuſto Dei iudicio ſpoliandum.Vnde explicandi cauſa,quomodo iudicium nunc eſſet mundi, ſubiecit: *Iudicium mundi.*

Nunc Princeps huius mundi, hoc eſt,diabolus, qui imperium ſibi vendicat in homines huius mundi, *eijcietur foras*, hoc eſt, extra ſuum imperium, vt non ſic hominibus dominetur, quemadmodum hactenus tyrannicè dominatus eſt. Porrò quoniá dixit Principem huius mundi eijciendum foras: quo oſtenderet morte ſua illum eijciendum,eóque eiecto ſe in eius principatu ſucceſſurum, ſubiecit:

Et ego ſi, id eſt, *cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipſum.* Græci legunt omnes non omnia, quod intelligendum eſt dictum diſtributione generica,aut de electorum,& prædeſtinatorum numero. Aut ſi per omnia,ipſi homines ſunt intelligendi (ait Auguſt.oſtendens quomodo lectio noſtra poſſit intelligi) omnia prædeſtinata ad ſalutem poſſumus dicere,aut certè hominum omnia genera ſecundum innumerabiles differentias, quibus inter ſe præter ſola peccata homines diſtant. Per exaltationem à terra,ſuo more crucifixionem ſuam ſignificat, quemadmodũ Ioannes mox explanat,non ſolum quod per eam verè corpus à terra attolleretur,ſed etiam quod per eam in cælum Chriſtus eſſet ſubuehendus vſque in dexteram Patris. Trahit autem ad ſe omnes Chriſtus, quia miſſo paracleto, quem hominibus morte ſua impetrauit & meruit:efficit vt omnes ab renunciato dæmone per Chriſtum ſuperato, quem prius in idolis colebant homines, & cui per pecca- *Exaltatio à terra mors Chriſti,& cur.*

tum ſubiecti erant, illum ſequantur, credentes in eum, & obedientes illi, ac ipſum Dominum ſuum agnoſcentes.

Reſpondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus, &c. Hæc reſponſio turbæ præſupponit Dominum inter alia etiam illud dixiſſe, quod ab Euangeliſta eſt prætermiſſum: Oportet exaltari filium hominis. Veriſimile etiam eſt familiare fuiſſe Iudæis huiuſmodi tropo crucifixionem circumſcribere, quomodo & nos ſuſpendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autem ſe audiuiſſe ex lege, id eſt, ex ſcriptura, quod Chriſtus maneret in æternum: quia à Scribis docebantur diligenter ea, quæ ad regnum, & gloriam Chriſti pertinebant, quorum æternitatem apertè & frequenter ſcriptura teſtatur: non autē docebantur ea, quæ ad Chriſti pertinebant paſſionem & humilitatem: quod hæc, quanquam à Prophetis etiam eſſent prædicta, non intelligerent ad Chriſtum pertinere. Non intelligētes ergo quomodo Paſſio, & mors Chriſti non prohibeat eius ęternitatem, ad quam non niſi per mortem peruenire quatenus homo, potuit: admirantur quomodo cum ſcripturæ dicant Chriſtum manſurum in æternum, ipſe dixerit, oportere mori filium hominis. Et ne fortè per filium hominis alium aliquem quam ſe ſignificauerit, ſubijciunt:

Et quis eſt iſte filius hominis? Quaſi dicat: Si tu es filius ille hominis de quo loqueris, quia te ſoles filium hominis appellare, quomodo ergo te Chriſtum vis haberi, & nos te eſſe credidimus: cum Chriſtus in æternum nobiſcum manere debeat, filium autem hominis dicas neceſſario moriturum? Quod ſi alius aliquis eſt filius hominis de quo loqueris, quis eſt ille? Non tamen eſt neceſſe intelligere turbam hæc malitioſè Chriſto obieciſſe: ſed rectè accipitur ſimpliciter eos dubitationem ſuam ex verbis Domini conceptam propoſuiſſe.

Dicit ergo eis Ieſus: Adhuc modicum lumen in vobis eſt. Ex Græcis conſtat dictionem modicum, non coniungendam cum ſubſtantiuo lumen, habent enim μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν, id eſt, modicum tempus lux vobiſcum eſt. Nec eſt Græcis in vobis, ſed vobiſcum: vt intelligatur Chriſtus ſeipſum hic vocare lumen, vel lucem, ac ſignificare ſe breui fore cum eis, ſicut ſupra dixerat: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum. Itaque Dominus non reſpondit ad obiectionem turbæ: tum quod illi necdum capaces erant eorum myſteriorum, tum quod nō eſſet tum tempeſtiuum, ea apertius prodere: ſed tantum eos admonet, vt non obſtrepant veritati, ſed fidem cœptam retineant & proſequantur, eo potiſſimum nomine, quod lux iam eis prælucens, mox eſſet ab eis auferenda. Dum autem ſe lucem vocat, tacitè reſpondet propoſitæ obiectioni: ſignificans ſe ſic quidem moriturum breui, vt tamen non pereat, ſed maneat in æternum reſuſcitatus: quemadmodum ſolis lumen

μικρὸν.

lumen dum occidit non extinguitur, ſed breui ſuccedens rurſum apparet. Porro cum alias ſemper Dominus dicens: Adhuc modicum vobiſcum ſum; per modicum ſignificet tempus vſque ad mortem, & tempus, quo cũ hominibus erat familiariter conuerſaturus: ſatis certum eſt etiam illud tempus hic deſignatum ſecundum proprium huius loci ſenſum: & Dominum ſe vocare lucem, quatenus ſuo ore Euangelium prædicantem, ac per ſeſe miracula peragentem, quæ lucem hominibus præbere poterant ad reſipiſcentiam, quemadmodum ſupra dixit; quamdiu ſum in mũdo, lux ſum mundi. Cum autem ſubditur:

Dum lucem habetis, ambulate & credite in lucem: Non ſignificatur eos non poſſe credere luce iſta poſt modicum illud temporis ſublata ab eis corporaliter: ſed adhortatur eos Dominus vt præſentem modo etiam corporaliter, lucem amplexentur; quod breui non ſic eam præſentem ſint habituri; ac tum ipſis à tenebris plus fore periculi. Et quidem tenebræ hæ iam eos habebant, ſed ait; *ne eos comprehendant*, hoc eſt, ne vos totos occupent, & in finem vſque vobis dominentur. Quod enim hæc pars non de tenebris inferni, ſed de tenebris præſentis vitæ, hoc eſt erroribus, ſit accipiẽda, patet ex eo quod ſequitur:

Et qui ambulat in tenebris, neſcit quo vadat. Ambulare enim præſentis eſt vitæ. Hac autem ſententia, quo magis ad lucem pręſentem amplexandam impellat Dominus oſtendit periculum, & incommodum tenebrarum:

Qui ambulat, inquit, hoc eſt verſatur in tenebris errorũ, neſcit quo vadat, neſciens enim tendit ad infernum, & mortem æternã; Aut neſcit quo vadat, pro vbi vadat, quia putat ſe recta incedere via, cum ſit extra eam, & erret, quemadmodum hodie contigit Iudæis. Contra ſignificat Dominus eum qui in luce ambulat, & ſcire vbi incedat, ſcit enim rectam eſſe ad ſalutem viam quã incedit, & ſcire quo tendat, nimirum ad beatitudinem. Malo ergo tenebrarum demonſtrato, repetit quod dixit allegoriam explicando:

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis. Hoc eſt, vt veræ lucis, & veritatis participes ſitis. Dicuntur enim phraſi Hebraica filij lucis, quemadmodum filij benedictionis, filij mortis, filij perditionis, quos ita vocat Scriptura, quod benedictionis & pacis ſint participes, quod morti & benedictioni ſint obnoxij.

Hæc locutus eſt Ieſus & abijt, & abſcondit ſe ab eis. Alij Euangeliſtæ teſtantur Dominum poſt ſolennem introitum in Ieruſalem, veſpertino tempore egreſſum in Bethaniam, & ſequentibus diebus mane reuerſum in Ieruſalem. Vnde abſconſio iſta, de qua Ioannes, neque intelligenda eſt fuiſſe miraculoſa, qualis fuit cum tollerent lapides vt iacerent in eum, neque intelli-

intelligendum eſt ad aliquot dierum tempus factam hanc abſcõſionem: ſed hoc vocat abſconſionem, quod veſpertino tempore Dominus ſe quotidie ſubtraxit è Ieruſalem, deliteſcens per noctem in Bethania, & in monte Oliueti; ne ante præfinitum tempus à Principibus Sacerdotum, & Scribis per noctem caperetur, qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem tumultus popularis.

Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum, &c. Hinc patet quod cum Ioannes diceret Dominum abſcondiſſe ſe ab eis, locutus ſit de incredulis Iudæis: ideoque Dominum ſe abſcondiſſe ab eis, vt eorum declinaret furorem. Commodè autem hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum ſignorum multitudine collatam: quod iam non ſit amplius cõmemoraturus miracula Chriſti coram Iudæis ædita, ſed digreſſurus ad paſſionis commemorationem. Quod dicitur tanta ſigna, quãuis intelligi poſſet tã magna ſigna: melius tamen intelligitur tot, vel tam multa ſigna. Nam Græca dictio τοσαῦτα vtrumque ſignificat. Cum autem quidam Iudæorum Ieroſolymitanorum in Chriſtum proculdubio crediderint, dicit tamen abſolutè, nõ credebant in eum, ob credentium paucitatem, quæ etiam ſignificatur teſtimonio Iſaïæ cum dicit, quis credidit, quodque ſcripturæ mos ſit de impiorum multitudine tanquam de hominum vniuerſitate loqui, ſicut & de piorum quãdoque multitudine. Porrò notandum coniunctionem vt, hoc loco, ſicut & in aliis multis ſcripturæ locis non denotare cauſam finalem, ſed euentum, & rei cõſecutionem: quæ apertè ſignificabitur ſi addatur aduerbium, ſic, vel ita, vt ſit ſenſus: Non credebant, ita vt impleretur ſermo Iſaïę, vel, vnde factum eſt vt impleretur. Eſt autem hoc prius teſtimonium deſumptum ex principio cap. 53. Iſaïæ; magis tamen ſecundum tranſlationem Septuaginta, quam ſecundum Hebraicam veritatem, quemadmodum & apud Paulum ad Rom. 10. Nam ex 70. addita eſt dictio Domine, quæ non eſt apud Hebræos; addita eſt autem ab illis explicandæ perſonę gratia, vt ſcilicet non intelligantur hęc verba eſſe dicta in perſona Dei, ſed in perſona ipſius Iſaïæ, & omnium Prophetarum, omniumque qui Chriſti nomen Iudęis annunciauerunt. Nomen autem auditus hic poſitum eſt pro ſermone audito, vt ſit ſenſus; Quis credidit his, quæ à nobis audierunt? Paulus enim hinc infert; Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti; manifeſtè ſignificans auditum, de quo in illo teſtimonio referendum ad auditores Apoſtolorum, & Prophetarum. Per brachium Domini quidam ſimpliciter intelligunt diuinam virtutem, quæ ſe in miraculis Chriſti exerebat, ſed quã paucis datum eſt agnoſcere. Qui intellectus probè conuenit cum eo, in cuius confirmationem hoc teſtimonium adducitur; Cum

Brachiũ Domini.

tanta

tanta ſigna feciſſet coram eis,non credebát in eum. Itaque ſecundum hunc intellectum ſignificatur hoc teſtimonio paucos fuiſſe Iudęorum qui crederent aut dictis Prophetarum,aut ſignis Christi,diuinam eius virtutem declarantibus : idq́ue partim tribuendum illorum voluntati credere nolenti , partim negatæ illis diuinæ reuelationi , iuſto tamen Dei iudicio. Iam autem pro vero alterius teſtimonij intellectu , ſciendum quod ſicut coniunctio vt,quæ proprie deſignat cauſam finalem, nonnunquam nō finem intentum deſignat , ſed euentum tantum & conſecutionem : ita coniunctiones quia propterea , & ſimiles non ſemper deſignant cauſam eſſendi,ſed tantum conſecutionis neceſſitatem , & ſequelæ ordinem,vt cum dicimus. Non poteſt Ioannes ſcribere , quia non habet papyrum & calamum; ibi coniunctio quia , non propriè cauſam alicuius rei ſignificat, ſed tantum ſequelam vnius ex alio:& illud,non poteſt,non ſignificat abſolutam alicuius rei impoſſibilitatem,ſed tantum impoſſibilem ſeparationem vnius veritatis ab alia,vt ſenſus ſit;Fieri non poteſt vt Ioannes ſcribat , cum non habet papyrum & calamum. Ita & in propoſito cum dicitur; Propterea non poterant credere,quia dixit Iſaïas : quia coniūctio &,propterea illatiuè tantùm, & non cauſaliter accipiuntur,& illud non poterant, ſignificat fidem Iudæorum non potuiſſe conſiſtere cum prænunciatione Prophetæ , qua Deus prædixit illos nō credituros. Itaque non ſignificatur fuiſſe in Iudæis aliqua ad credendum impotentia,vel impoſſibilitas,cuius cauſa fuerit præſcientia Dei,vel prædictio Prophetæ:ſed quod ad præſcientiā Dei,& prędictionem Prophetæ neceſſario ſequatur incredulitas Iudæorum: quæ quoniam futura erat,cauſa erat vt eam Propheta prædiceret, non contra.Senſus ergo eſt; Fieri non poterat , vt cum Iſaïas dixerit eos non credituros,ipſi tamen crederent, quandoquidē non poteſt ſolui ſcriptura. Hanc huius loci intelligentiam & explicationem ſatis indicant Chryſo. & Theoph. ad hunc locum. Cum autem excæcare,aut indurare dicitur Deus. Dupliciter id intelligi poteſt. Aut ſimpliciter,quia deſerendo quoſdam iuſto ſuo iudicio, & non impartiendo eis ſuam gratiam,qua à ſua prauitate vel infidelitate reſipiſcant,permittit eos excæcari,& indurari,cum poſſet eorum cæcitatem,& duritiam auferre. Aut etiam quia ingerit eis correptiones , monitiones,miracula,aliaq́ue beneficia,quæ ex natura ſua prouocant ad pœnitentiam , & fidem , quibus tamen ipſi iuſto Dei iudicio ſibi relicti, ſecundum ſuum reprobum ſenſum abutentes efficiuntur excæcati , & indurati. Itaque ad hunc modum hic dicitur Deus excæcaſſe oculos,id eſt,mentem Iudęorum,& induraſſe cor,id eſt,voluntatem eorum,quia eos ſuo iuſto quamuis occulto iudicio ſibi relinquens , nec apponens gratiam, qua crederent,permiſit excæcari , & indurari , idq́ue exhibendo eis

Propterea &, Quia non ſemper deſignant cauſam.

Excæcare , aut indurare quomodo dicatur Deus.

eis

cis per filium ſuum illa, per quæ ad agnitionem Meſſiæ promoueri debuiſſent, vnde illos tamen præſciuit ſuo vitio excæcandos, & indurandos. Porro cum ſequitur in citato teſtimonio, vt nō videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, vt ſanem eos: coniunctio, vt, accipi debet non cauſaliter, ſed conſecutiuè. Non enim Deus eo fine eos excæcauit, aut excæcari permiſit vt non viderent, nec conuerterentur; cum Deus malum non permittat propter malum, ſed propter bonum, quod inde nouit elicere. [Cæterum in citatione huius ſecundi teſtimonij, quod deſumptū eſt ex cap. 6. Iſaiæ Euangeliſta non eſt ſequutus Septuaginta, quēadmodum Matthæus cap. 13. & Lucas Actuum vltimo, ſed magis Hebraicam veritatem, quamuis non ad verbum eam adduxerit, ſed ſenſum bona fide reddere ſtuduerit. Nā pro eo quod Hebręa habent per verba imperatiua. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude; ipſe poſuit, excæcauit oculos eorum, &c. Per verba enim illa imperatiua, nihil aliud ſignificatur, quam Deum excæcaturum & induraturum cor populi Iudaici; ſiue intelligantur eſſe verba Dei ad Iſaiam, veluti præcipientis ei vt excæcet cor populi, ſiue intelligantur, vt potius cum Hieronymo eſt intelligendum, eſſe verba Prophetę ad Deū velut orantis, vt quod ante hæc verba iuſſit ipſum annunciare, velit adimplere. Neque enim Deus Prophetæ poteſt præcipere intelligi, vt excæcet cor populi, niſi quia ei ſignificabat quod occaſione prædicationis ipſius, quam illi tum iniunxit, populus eſſet magis excæcandus; neque Propheta intelligendus eſt precari Deum populi excæcationem, niſi quia huiuſmodi precatione more prophetico certò denunciat iuſto iudicio Deum illos excæcaturum. Itaq; quod ille precandi forma denunciauit Deum facturum; Euangeliſta quoniam iam impletum erat reddidit per verba præteriti tēporis iudicatiui modi excæcauit, & indurauit, &c.]

Hæc dixit Eſaias, quando vidit gloriam eius, &c. Relatiuum eius proculdubio refertur ad Ieſum; proinde hoc loco manifeſtè aſtruitur diuinitas Chriſti, eiúſque cum Patre æqualitas & naturę, gloriæque identitas. Porro Euangeliſta videtur iſtud modo adieciſſe, partim quo iſtius teſtimonij oſtenderet maximum pondus, partim ne quis putaret hoc teſtimonium non pertinere ad Iudęos illius temporis, ſed tantū ad Iudæos illius temporis quo fuit Eſaias. Hæc, inquit, dixit Eſaias non ſuo ſpiritu; ſed ſpiritu afflatum diuino, quando ſcilicet oculis mentis vidit gloriam Chriſti, & locutus eſt de eo. Quid autem locutus eſt de eo? Apparet omnino quod ea quæ ſupra dicta ſunt, nempe quod excæcarit oculos, & indurarit corda eorum. Vnde magis probabile eſt, quod illud Prophetę. Excæca cor populi huius, &c. Verba ſint Prophetæ ad Deum ſub precandi forma denunciantis Deum excæcaturum Iudæos, quam quod,

quod, vt alij volunt, verba ſint Dei ad Prophetam.

Veruntamen & ex Principibus multi crediderunt in eum, &c. q. d. Quanquã dixerim abſolutè Iudæos non credidiſſe in Ieſum, idq́; maximè fuerit verum de his, qui alicuius nominis fuerunt apud Iudæos: tamen non ſolum ex turba, ſed etiam ex principibus, hoc eſt primatibus Iudæorum, multi crediderunt in eum, hoc eſt, crediderunt eum eſſe Meſſiam. Quanquam autem corde crederent miraculorum magnitudine, & multitudine conuicti, non tamen quod credebant, ore palam confitebantur propter metum Phariſæorum: ne ab illis; aut per illorum importunam ſollicitationem de Synagoga eiicerentur.

Iã enim conſpirauerant Iudæi, vt ſi quis cõfiteretur cũ eſſe Chriſtũ, extra Synagogã fieret, vt dicitur Ioan. 9. Addit autem Euangeliſta cauſã quare metuerint illi fieri apoſynagogi (hoc enim verbo vti tur hic rurſũ Ioãnes) hoc eſt excõmunicati fieri, & eiici ſynagoga.

Quia, inquit, *dilexerunt magis gloriam hominum*. Hoc eſt gloriam apud homines, quam gloriam Dei, id eſt, gloriam apud Deum, & quæ à Deo obtinetur. Sicut enim ignominioſum apud homines iudicabant eiici è ſynagoga: ita glorioſum in ſynagoga verſari, maximè ſibi, qui cum eſſent principes in Synagogis, honorabantur, & primas obtinebant cathedras. Hanc ergo gloriam, quã non ſolum admittebant, ſed etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod credebant, metuebant, quod propter gloriã apud Deum, quæ longè præferenda eſt gloriæ humanæ, obtinendam meritò confiteri debuiſſent.

Ieſus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, &c. Quo declararet Dominus ſe non metuere malitiam infideliũ, & ſuo exemplo credentes, ſed confiteri verentes (hac enim occaſione cõmemorauit Euangeliſta hæc à Domino dicta) excitaret, & animaret, vt ſecum Phariſæos præ Deo contemnerent, ſimulq́; oſtenderet ſe de magnis locuturũ, quæ omnes aduertere conueniret: clamauit, ędita voce de ſe prędicãs id quo nihil moleſtius audiebãt Phariſæi.

Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum qui miſit me, quomodo Marc. 9. dicitur. *Qui me ſuſcipit, non me ſuſcipit*, ſed eum qui miſit me: quibus locutionibus ſignificatur, quod huic vel illi factum eſt homini, non æſtimandum ſecundum qualitatem hominis cui illud factum eſt, ſed ſecundum dignitatem Dei, qui illud ſit remuneraturus, aut vindicaturus tanquam ſibi factum: ita vt negatio in his loquendi modis poſita non tam neget, quam exaggeret: quomodo & legatus dicere poteſt, honorem qui ſibi impenditur, non ſibi, ſed Principi ſuo impendi, quia ſcilicet honor ei, qui miſſus eſt, exhibitus redundat in eum. qui miſit, propter quem honor ille miſſo exhibetur. [Ergo, qui credit in me, is non credit in me ſupple tantum, ſed & in eum, qui me miſit.

miſit: Aut non credit in me humilem ſecundum apparentiam hominum, tanquam fidei ſuæ terminum, ſed credendo in me, credit in eum, qui miſit me: tùm quia honor miſſo exhibitus redundat in mittentem, tum quia vna eſt natura, & diuinitas amborum.] Ad oſtendendam enim etiam naturæ ſuę cum Patre vnitatem hęc ab eo dicta eſſe, manifeſtum eſt iis quæ ſubiicit.

Et qui videt me, videt eum qui miſit me: Vbi certum eſt Dominum non loqui de viſione corporali, ſed ſpirituali, quæ mente fit, Senſus ergo eſt: Qui ex meis miraculis & doctrina me poteſt cōtemplari, meamque ritè cognoſcit, & peruidet dignitatam: is eodem obtutu contemplatur eum, qui miſit me, quod cum illo vna ſit mihi natura.

Ego lux in mundum veni, vt omnis quis credit in me, &c. Dixerat quid ſit, & quam magna res credere in ſe: modo oſtendit quā hoc ipſum modo vtile ſit, vt & hac ratione credentes in fide confirmaret, & non credentes, ad credendum prouocaret. Ego, inquit, cum ſim lux ad hoc per aſſumptionem humanæ naturæ veni in mundum oriens ex alto, vt omnis qui credit in me non maneat in tenebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundū deprehendi, ſed fugatis ſpiritualibus illis tenebris veræ lucis participatione fruatur. *Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit.* Pro non cuſtodierit, Græcè eſt non crediderit, quod præcedentibus magis conuenit. Dixerat enim quid futurum ſit credenti, contra ergo nunc dicit quid euenturum ſit non credenti. Cæterum nonnullam habet difficultatem, & variè intelligitur quod dicit Dominus:

Ego non iudico eum. Primum vt ſit ſenſus; Si quis audierit verba mea, & tamen ea fide non acceptauerit, nec cuſtodierit, ego quidem quatenus homo nequaquam more regum huius mundi eum nunc condemno, & vindico: attamen non impunè me, meaque verba eſt contempturus. Is enim qui ſpernit me, nolens me agnoſcere miſſum à Deo Meſſiam, habet etiam modo iudicem ſuum, qui illum ſine me condemnat, ſermonem ſcilicet meum ab ipſo ſpretum, &c. Secundo vt ſit ſenſus; Ego quidem contemptorem mei, & verborum meorum non iudico, nec vindico in præſenti, iuxta id quod ſenſibiliter hominibus eſſe videor, & tamen non deeſt huic ſuus iudex. Pater enim meus cuius manum nemo effugere poteſt, iudex eſt illius, qui ſuo tempore, ſiue in hoc ſeculo, ſiue in futuro iuſtam de illo ſumet vindictam. Imo non tātum Pater meus illius eſt iudex, ſed & ſermo quem locutus ſum, hoc eſt doctrina ipſa mea ab ipſo ſpreta iudicabit & condemnabit eū in nouiſſimo die. Quod eo modo ſimpliciter intelligendum eſt, quo ſupra ſignificauit lucem ſpretam ab hominibus condemnare eos, quia ſcilicet ob lucem ſpretam, & ſermonem Chriſti cōtemptum infide-

infideles condemnabuntur, & ex illorum contemptu conſtabit omnibus infideles eſſe condemnandos, nec vllam habere eos iuſtam inobedientiæ ſuæ excuſationem: quemadmodum Niniuitæ & Regina Auſtri condemnabunt Iu .æos, quia ex illorum facto patebit Iudæos meritò eſſe cõdemnandos. Cum autem ſequitur:

Quia ego ex meipſo non ſum locutus. Rectè intelligitur reddi ratio, quare ſermo à Chriſto locutus infideles Iudæos ſit condemnaturus, nempe quia ſermo ille & eſt à Deo profectus ad vitam æternam hominibus præſtandam: proinde eum qui audierit, & de ignorantia ſe excuſare non poterit ſermo ille condemnabit, eo quod ſpreuerit ſermonem & plane diuinum, & tam ſalutiferum. Iudicabit inquit eũ quia ego ex meipſo non ſum locutus, vt quæ locutus ſum finxerim ex meo capite, quemadmodũ pſeudoprophetæ, *ſed qui miſit me Pater ipſe mihi mandatum dedit*, id eſt, præcepit, *& quid dicam*, & quid loquar, & certo ſcio, *quia*, id eſt, quod mandatum eius, id eſt, id quod mihi mandauit hominibus annunciandum, *ſit vita æterna*, id eſt, vitam æternam conferat credentibus, & obedientibus ei. Itaque quoniam Pater mihi pręcepit quid dicam, ego qui per omnia illi morem gero quæ loquor, ſic omnino loquor, ſicut ille mihi dixit, non ſolũ nihil aliud loquens quam ab eo accepi, ſed nec aliter quam accepi.

Maledicitur ficulnea, & eijciuntur ementes & vendentes è templo. Matth 12. Marci. 11. Lucæ 19.

CAPVT CXII.

E[c] T[b] *circumſpectis omnibus, cum iam veſpera eſſet hora*[a] † [b] *eniſt.*
relictis illis, † [c] *abijt foras extra ciuitatem' in Bethaniam*[b]
cum duodecim, [a] *ibiq́ manſit.* [b] *Et alia die* [a] *mane* * *re-*
uertens in ciuitatem,[b] *cùm* [c] *exirent à Bethania,*[c] *eſuriſt.*
▷ *Cumq́ vidiſſet'* [b] *à longè* ‖ [c] *fici arborem'* [a] *vnam* [b] *ſe ſcus viam* [a] * *autem*
habentem folia,[c] *venit* [a] *ad eam,*[b] *ſi quid fortè inueniret in ea.*[c] *Et* [b] ▷ a o
cum veniſſet ad eam, [c] *nihil inuenit* [a] *in ea,* † [c] *niſi' folia* [a] *tantum,*[b] *Et vidẽs*
non enim erat tempus ficorum. [c] *Et* [b] *reſpondens* † [c] *dixit ei: Iam non* ‖ b o *ſicũ*
amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet, [*&*] [a] *nun-* ‖ b o *præ-*
quam ex te fructus naſcatur in ſempiternum. [b] *Et audiebant diſcipuli ter.*
eius: [a] *& areſacta eſt continuò ficulnea.* [b] *Et veniunt Hieroſolymam.* † a *ait*
i *Et* ▷ [h] *cùm introiſſet' in templum* ‖ [l] *cœpit eijcere* [a] *omnes* [l] *ven-* *illis* ▷ c
dentes & ementes [c] *in templo, & menſas numulariorum, & cathedras* o *ingreſ-*
vendentium columbas euertit, [b] *& non ſinebat vt quiſquam transferret ſus* ‖ a
vas per templum, [c] *&* [b] *docebat* † [l] *dicens' eis:* [b] *Nónne* [l] *ſcriptum eijciebat*
eſt, [c] *Quia* [l] *domus mea, domus orationis* [c] *eſt,* [*&*] [c] *vocabitur* [b] † a *dicit.*
omnibus gentibus? [l] *Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.* [b]

Quo audito principes ſacerdotum & ſcribæ, quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam vniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius. Et cùm veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate. & cum mane tranſirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

▷ b. Et reſpondens. [a] *Et videntes diſcipuli mirati ſunt dicentes: Quomodò continuò aruit? [b] Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixiſti aruit.* ▷ [c] *Reſpondens autem Ieſus ait eis: [b] Habete fidem Dei. [c] Amen dico & vobis, [b] Quia [a] ſi habueritis fidem, & non hæſitaueritis, non*

A.17.68. *ſolum de ficulnea facietis: ſed & ſi monti huic dixeritis: Tolle, & iacta*
C.17.98. *te in mare: fiet.* [Et] [b] *quicunque dixerit huic monti: Tollere, & mittere in mare, & non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit, fiat: fiet ei. Propterea dico vobis omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, [a] & omnia quæcunque petieritis*
A.6.41. *in oratione credentes, accipietis, [c] & euenient vobis. Et cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra. Quod ſi vos non dimiſeritis, nec pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.*

▷ *Et circumſpectis omnibus cum iam veſpera eſſet hora, relictis illis abijt foras, &c.* Obſeruanda Chriſti & patientia, & auiditas ſalutis hominum, vt qui in tam ingrata ciuitate vſque ad veſperam ieiunus manens indefeſſo ſtudio doctrinæ inſtiterit, & cum iam veſpera aduenilſet, & omnes circumſpexiſſet, num quis eſſet qui ipſum inuitaret veluti ambiens ab eis detineri, ſine ingratitudinis exprobratione illis relictis redierit in Bethaniam.

Mane autem reuertens in ciuitatem eſuriit. Eſuries hæc quam ad litteram certum eſt fuiſſe corporalem naturaliter, potuit etiam mane accidiſſe Chriſto: vt qui in heſterna cœna poſt totius diei ieiunium temperatiſſimè ſuo more cibum ſumpſerit, & noctem in oratione peregerit in monte Oliueti, vt patebit ex Luca. At probabile magis eſt diſpenſatiuè à Domino fuiſſe aſſumptam, & in ſeipſo excitatam: ſicut proculdubio diſpenſatione quadam acceſſit ad ficum, quærens ex ea fructum, quo ſaturaret eſuriem, cum ſciret non eſſe tempus ficuum, vt dicit Marcus: diſpenſatiuè item ficum, quod non haberet fructum execratus eſt, ita vt areſceret radicitus. Diſpenſatiuè autem eſuriit, non tam vt veritatem humanæ naturæ oſtenderet, quam vt ſequenti miraculo locum daret. Quod miraculum cum, ſi litteram tantum, & id quod geſtum eſt ſpectemus Chriſto videatur indignum, certum eſt myſticas habuiſſe rationes, & aliud Dominum hoc facto ſignificare voluiſſe, quam quod gerebatur. Præter alia igitur omnium maximè hæc

Myſticus ſenſus. ideo facta ſunt, vt Dominus ſua eſurie corporali ſignificaret quantum deſideraret ſalutem Ieroſolymitanorum. Synagogam autem eorum, & ciuitatem, quod deſiderio ipſius non ſatisfaceret pœnitus

nitus perdendam, & diuina maledictione exiccandam. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum, non eſt neceſſario etiam ad myſterium trahendum: cum illud tantum additum ab ipſo videatur, quo rationem redderet, quare ad litteram nihil inuentum fuerit in ficu præter folia, ac proinde ſignificaret Dominum, qui ſciebat non eſſe tempus ficorum hęc feciſſe in myſterio ad ſignificandum ſcilicet ſynagogam adeo Deo deſerente & execrante exiccandam, vt etiam virorem ſuorum foliorum eſſet amiſſura, quod expectatum fructum non proferret tunc cum tempus erat illum proferendi: Itémque ex eo quod Dominus dicit ficui: Nunquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum, non eſt intelligendum Iudaicum populum perpetuo maledictioni diuinæ permanſurum obnoxium, nec vnquam fructum facturum. Non enim oportet omnia quæ typo conueniunt ipſi veritati ſignificatæ ſimiliter conuenire.

Et veniunt Ieroſolymam, & cum introiſſet in Templum, &c. Inter prætermiſſa in ſimili facto Domini, quod deſcripſit Ioanne cap. 2. in cap. Concord. 19. illud eſt, quod D. Hieronymus hoc loco dictionem Græcam, quam Interpres vertit & hic, & ibi numularios, nempe κολλυβισταὶ, vel κολλύβισται, aliter exponit, quàm κολλύβισται.
ibi ex Græcorum ſententia expoſuimus. Verum magis veriſimile eſt hos numularios conſtitutos non ad mutuandam pecu- *Numularij.*
niam, ſed ad commutandam pecuniam, vt dicti ſint non à κολλύβα, vt vult Hieronymus, ſed à dictione κολλύβος, quod ſignificat nummum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, vt dictum eſt circa Ioannem. Inter propria autem huic loco primum eſt quod dicit Marcus Dominum non permiſiſſe, vt quiſquam transferret vas, hoc eſt ſarcinam quamuis, aut inſtrumentum prophanum, Græcè enim eſt, σκεῦος, deferret per templum. Secundum eſt, quod cum Dominus rationem ſui facti apud Ioannem aſſignans dixerit: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis: hic ſcripturæ authoritate ſuum factum commendans & illorum quos eiecit factum condemnans dicit: Nónne ſcriptum eſt, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus Gentibus. Porro teſtimonium hoc legitur Eſa. 56. Non eſt tamen hoc à Propheta dictum potiſſimum de templo Ieroſolymitano, ſed potius de ſpirituali Dei templo quod eſt Eccleſia, de qua locutus eſt Eſaias ſub typo templi Ieroſolymitani. Porro cum dicitur domus Dei vocanda domus orationis, nomen orationis accipi debet vt & gratiarum actionem includat, & laudem Dei, quemadmodum ſæpe in Scripturis, & ruſſum ſub hoc principali reliqui actus ſacri, qui vel oratione peraguntur, vel ad orationem & laudem Dei pertinent, ſunt comprehendendi. Cæterum cum ſubiicit Dominus:

Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Alluſit Dominus ad illud Ieremiæ 7. Nunquid ergo ſpelunca latronum facta eſt Domus ita,&c. Propterea autem hic conqueritur Dominus domum Dei factam ſpeluncam latronum, quod in illa, quemadmodum latrones toti intenti eſſent lucris tẽporalibus conquirendis. Deinde quia Phariſæi & Sacerdotes ſub ſpecie boni ſuam obtegentes auaritiam & veluti in ſpelunca quadam latitantes, nihil aliud meditabantur, quam pauperum deſpoliationem.

Quo audito Principes Sacerdotum & ſcribæ quærebant, &c. Hinc patet iſtos à Domino potiſſimum fuiſſe notatos. Hi ergo & ſi ex ſcripturis, tantáque virtute increpiti eſſent, non ſolum impietatem ſuam non agnoſcebant, ſed magis contra monitorem efferabantur, quærentes quomodo eum perderent. Reddit autem Euangeliſta rationem quare non ſtatim ei manus iniecerint, ſed de modo perdendi erant ſoliciti: *Timebant enim*, inquit, *eum*, quod ſic eſt accipiendum quia metuebant ne per illum, aut occaſione illius turba contra ipſos concitaretur.

Et cum manè tranſiret, viderunt ficum aridam factam, &c. Areſactio mox ſecuta eſt execrationem, ſed non ita ſtatim omnia folia deciderunt, vt ex ſignis quibuſdam agnoſcere tum potuerint ficum aridam factam quemadmodum die ſequenti. Proinde quod apud Matthæum ſequitur:

Et videntes diſcipuli mirati ſunt dicentes, Quomodo continuò aruit. Non poteſt intelligi tunc contigiſſe, cum ea contigerunt, quæ apud ipſum præmittuntur: ſed ex Marco conſtat altera die contigiſſe, quando rurſum eadem via cum Domino diſcipuli pergentes in Ieruſalem videntes ficum areſactam inter ſe primum cum admiratione dixerunt:

Ecce quomodo continuò aruit: ac deinde Petrus memor execrationis Chriſti omnium nomine dixit Domino:

Rabbi, ecce ficus cui maledixiſti, aruit. Ac tum quidem Dominus myſterium areſactæ arboris non expoſuit: ſed ab hoc facto tantum ad fidendum firmiter Deo ipſos hortabatur, pollicens ſic fore, vt non illud ſolum quod tantopere admirabantur, ipſis eſſet facilè, ſed & alia, quæ magis videntur impoſſibilia, & admiranda.

Habete, inquit, *fidem Dei*, id eſt, fiduciam in Deo, & ſubiicit cauſam, *Amen*, inquit, *dico vobis quia*, id eſt, quod, *ſi habueritis fidem*, id eſt fiduciam, & non hæſitaueritis, non ſolum facietis de ficulnea, id eſt quod nunc in ficu accidit, *ſed etiam ſi monti huic* (veriſimile eſt demonſtraſſe montem Oliueti) *dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet.* Quod Marcus ne ad Apoſtolos tantum pertinere putaretur, generaliter extulit dicens: Quicunque dixerit monti huic, &c. Porro quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmam

non

non tantum ad miracula facienda eſſe efficacem, ſed & ad impetrandum per orationem quæuis à Deo:

Omnia, inquit, *quæcunque petieritis in oratione credentes*, id eſt, cum fide, vel fiducia non vacillante, accipietis. Adiicit & aliam orationis conditionem maximè neceſſariam ad hoc vt ſit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in ſe commiſſa.

Et cum ſtabitis, inquit, *ad orandum*. Stantes enim orare ſolent (vt dictum eſt ſuperius) *dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem*, hoc eſt, ſi quam iuſtam habetis contra aliquem querelam, vt & Pater veſter dimittat vobis, &c. De his enim ſatis in cap. Concor. 41. ex Matthæi cap. ſexto.

Proponitur quæſtio de baptiſmo Ioannis, & parabola de duobus filÿs. Matth. 21. Marc. 11. Luc. 19. & 20.

CAPVT CXIII.

E[b]T veniunt rurſus Hieroſolymam.[c] Et erat docens quotidie in templo. Principes autem ſacerdotum, & ſcribæ, & principes plebis quærebant eum perdere, & non inueniebãt quid facerent illi. Omnis enim populus ſuſpenſus erat audiens illum.[f] Et [c] factum eſt in vna dierum [a] cùm veniſſet in templum,[b] & cùm ambularet in templo,[c] docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes ſacerdotum, & ſcribæ cum ſenioribus [&] † [c] acceſſerunt ad eum [a] docentem ▷ [c] ſummi ſacerdotes [b] & ſcribæ,[c] & ſeniores [a] populi,[h] & ‖ aiunt [f] dicentes † [h] ad illum:[c] Dic nobis [l] in qua poteſtate hæc facis? & quis [c] eſt qui [l] dedit tibi hanc poteſtatem,[b] vt iſta facias?[l] Reſpondens autem Ieſus ▷ dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum ‖ [a] ſermonem,[b] & [h] reſpondete mihi, [a] quem † dixeritis mihi, [c] & ſi vobis ego dicam in qua poteſtate hæc † facio:[l] Baptiſmus Ioannis [a] vnde erat?[l] † de cœlo [h] erat,[l] an ex hominibus?[b] Reſpondete mihi.[l] At illi cogitabant ▷ intra ſe, dicentes:[c] Quia [l] ſi dixerimus de cœlo, dicet [c] nobis:[l] Quare ergo non credidiſtis illi? Si [f] autem [l] ‖ dixerimus ex hominibus, [c] timemus ‖ turbam, [c] plebs vniuerſa lapidabit nos, certi ſunt enim Ioannem prophetam eſſe.[c] Omnes enim † habebant Ioannem ▷ [b] quia verè propheta eſſet.[c] Et reſponderunt, ſe neſcire vnde eſſet. [c] Et reſpondentes ‖ Ieſu, dixerunt: Neſcimus.[h] Et [b] reſpondens [b] Ieſus [l] ait [f] illis [a] & ipſe.[l] Neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc † facio.[b] Et cœpit eis in parabolis loqui. [a] Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Ille autem reſpondens, ait: Nolo. Poſtea autem pœnitentia motus, abÿt. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter. At ille reſpondens ait: Eo Domine. Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: primus. Dicit illis Ieſus: Amen dico vobis, quia publicani &

† [b] accidunt. ▷ [a] σ principes ſacerdotũ ‖ [b] dicunt † [b] ei ▷ [a] dixit eis [b] ait illis † [h] σ verbũ † [b] σ faciam ▷ [b] σ ſecum [a] inter ſe ‖ σ populum † [a] habent ▷ [a] ſicut prophetam ‖ [b] dicum Ieſu † [b] σ faciam B.32.

meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iuſtitiæ, & non credidiſtis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea, vt crederetis ei.

Et veniunt rurſus Ieroſolymam: Et erat docens, &c. Ex Lucæ verbis generalibus, ſicut & ex eo quod poſtea Dominus dicit: Quotidie apud vos eram in templo docens, apparet Dominum non tribus tantùm diebus primis huius hebdomadæ (quos Marcus diſtinctè commemorat) docuiſſe in templo, ſed etiam ſequentibus duobus: niſi Dominus intelligatur dixiſſe apud Lucam: Quotidie apud vos eram, quia aliquot diebus continuis ſine intermiſſione apud eos in templo docuerat. Subiicit autem Lucas idem quod ſupra ex Marco eſt habitum, quod Domino docente Principes Sacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis, hoc eſt primates ciuitatis, quærebant eum perdere. Ideo autem non inueniebant, quid illi facerent tutò, quia metuebant populum, quem videbant ſuſpenſum eſſe cum audiret illum, id eſt, cum ſumma auiditate audiret illum, ita vt penderet ab ore eius, & inhiaret illi. Porro cum necdum auderent illi manus iniicere aggrediuntur illum verbis tentare: ſua authoritate putantes ſe illum perterrefacere poſſe, & os eius obſtruere, atque à faciendis, quæ faciebat, impedire. Itaque congregati Principes Sacerdotum, quorum erat ſacrificia tractare, & Scribæ, quorum erat ſacras ſcripturas populo exponere, & cum his ſeniores populi, apud quos erat poteſtas in rebus temporalibus, vt magis commoueretur Dominus vtraque poteſtate accedunt Dominum in templo & docentem, & euangelizantem, dicúntque illi imperioſè.

Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, & quis dedit tibi hanc poteſtatem. Senſus eſt: Qua authoritate hæc facis, an propria & vſurpata, an ab alio accepta? Quod ſi ab alio accepta authoritate hæc facis, vt te omnino dicturum putamus: Quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem, id eſt, authoritatem hæc faciendi (eſt enim ἐξουσία) Deus ne ſcilicet, an Pontifex an Ceſar, aut alius quiſquam, qui legitimè dare poteſt. Demonſtrat autem pronomen hæc non potiſſimum miracula, quæ Dominus ædidit, ſed alia quædam eius opera, quæ tunc nouo, & inſolito modo faciebat: nimirum quod cum ſolemni acclamatione populi inſidens aſino ingreſſus eſt Ieruſalem, quod è templo eiecit ementes & vendentes, &c. & præcipuè quod ſibi vindicaret officium docendi quotidie in templo, cum hoc eſſet officium Scribarum. Id enim ſatis ſignificat Lucas cum dicit, quod Domino docente in templo conuenerunt, &c.

Reſpondens autem Ieſus dixit ad illos: Interrogabo vos & ego, &c. Prudēter Dominus viciſſim aliā illis proponit ſimilē quæſtionē, ad quā ſi reſpōdere recuſarēt, manifeſtū fieret indignos ipſos eſſe, qui

qui audirent quod ab alio quærebant: ſi verò rectè reſponderent, ipſi ſe ſua ſententia condemnarẽt, imò & propoſitæ à ſe quæſtioni ipſi ſimul ſatisfacerẽt. Nam ſi dixiſſent Ioannis baptiſma fuiſſe è cælo, hac reſponſione etiã conuinci potuiſſent Ieſum, cui Ioannes teſtimonium perhibuit diuina præditum poteſtate, & authoritate. Sic autem Dominus ad alterius propoſitionem quæſtionis confugit, vt tamen non poſſit videri ſubterfugere petitam reſponſionem, dum promittit ſe reſponſurum, ſi illi reſponderent:

Interrogabo, inquit, *etiam vos ego vnum ſermonem*, hoc eſt, vnum aliquid, vel vnam rem (eſt enim Hebraiſmus frequens in ſcripturis.) Quem ſi dixeritis mihi, etiam ego vobis dicam in qua poteſtate hæc faciam, imò me tacente ex veſtra reſponſione manifeſtum erit, quod quæritis.

Baptiſmus Ioannis vnde erat, è cælo, an ex hominibus, hoc eſt, à Deo profectus erat, an hominum fictione adinuentus? At illi perplexi, *cogitabant in ſe*, vel potius reputabant inter ſeſe dicentes: *Si dixerimus è cælo*, dicet nobis: Quare ergo non crediditis ei, ſcilicet Ioanni, vt illo prædicante baptiſmum pœnitentiæ vos illum ab eo ſuſciperetis.

Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus, ne turba ab eo gregagatim baptizata lapidibus nos obruat tanquam blaſphemos, eo quod omnes habeant Ioannem verè fuiſſe Prophetam, id eſt, doctorem diuinitus miſſum. Sic enim Prophetæ nomen accipi frequenter in ſcripturis, ſuperius diximus. Itaque cum neutram interrogationis partem ſe viderẽt tuto eligere poſſe: non veriti ſunt ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere, vt dicerent ſe neſcire: multis ſanè nominibus ſeſe condemnãtes. Itaque cum declaraſſent ſe ſubterfugere reſponſionẽ ad id, quod quærebatur, & proinde indignos quibus reſpõderetur, quod quærebant: etiã Dominus dixit illis non quidẽ ſe neſcire (non enim, vt illi, veritas mentiri potuit) *ſed nec ego*, inquit, *dico vobis*, in qua poteſtate hæc facio. Quo ſignificat & illos quidem ſcire, ſed nolle dicere, & ſe quoque quod quærebatur, ſcire: ſed merito illis non dicere.

Et cœpit illis in parabolis loqui, &c. Noluerunt dicere baptiſmum Ioannis è cælo eſſe, ne argueretur illorum incredulitas, ideóque dixerunt ſe neſcire quod quærebatur. At Dominus etiam ex hac reſponſione arripuit occaſionem redarguendi eorum incredulitatem, quod neſcirent illud, quod etiam peccatoribus, & Publicanis non fuit incognitum. Quo autem imprudentes contra ſe proferrent ſententiam, ſicque efficacius perſtringerentur, proponit eis aliam quæſtionem, ſed ſub ænigmate, & parabola dicens:

Quid autem vobis videtur? De eo ſcilicet quod nunc ſum propoſiturus? *Homo quidam habebat duos filios, &c.* Eſt enim parabola ipſa ad literam ſatis aperta. Quid autem per eam Dominus ſignificare

 voluit,

Applicatio parabolæ. voluit, ipſemet accommodando eam poſtea aperuit: ex qua accommodatione patet eum per filios iſtos duos ſignificaſſe duplex hominum genus, quos habet Deus Pater, eorum ſcilicet, qui manifeſti ſunt peccatores, & eorum qui iuſti volunt videri. Per filiũ enim primum qui iuſſus ire in vineam, verbo quidẽ recuſauit, ſed poſtea pœnitentia motus fecit quod iuſſum erat, publicanos & meretrices ſignificauit, qui cum imprimis vòluntati Dei obedire recuſaſſent, poſtea pœnitentia ducti ad prædicationem Ioannis voluntati diuinæ obedire cœperunt. Per filium verò alterum, qui verbo quidem obedientiam promiſit at facto inobediens fuit, Sacerdotes Iudæorum, Scribas & Phariſæos notauit, qui cum verbo profiterentur promptitudinem obediendi Deo, ſemper habẽtes in ore legem Dei, Dei præcepta per Ioannem prædicata non fecerunt, contemnẽtes illius baptiſmum ac Chriſtum, cui ille teſtimonium perhibuit, agnoſcere recuſantes.

Dicit illis Ieſus: Amen dico vobis, quia Publicani & meretrices, &c. Alludit Dominus ad reſponſionem illorum dicentium primum filium feciſſe voluntatem Patris: & oſtendit bene eos dixiſſe primum, quia illi quos per filium illum ſignificare voluit, præcederent ipſos. *Publicani*, inquit, & meretrices (hæc enim erant duo hominum genera apud Iudæos infamia) modo præcedunt vos in, hoc eſt, ad regnũ Dei. Non quod etiam ipſi eſſent ad ingreſſum regni Dei ſecuturi, ſed quod illi eos anteirent, qui videbantur eſſe poſteriores, & à regno Dei maximè elongati, quódque ſi & ipſi vellent regnum Dei ingredi, illos ſequi deberent. Rationem ſubijcit dicens:

Venit enim ad vos Ioannes in via iuſtitiæ, id eſt, per viã iuſtitię, hoc eſt, venit vitã degens irreprehenſibilem, & perfectã iuſtitiã præ ſe ferentem, qua ſatis declarauit ſe miſſum à Deo, & authoritatẽ magnam ſibi conciliauit, & tamen non credidiſtis ei: Publicani autẽ; & meretrices crediderunt ei. Quanquam autem hæc ſufficerent ad redargutionem illorum ſecundum exigentiam parabolæ: tamen quo magis eorum redargueret inobedientiam addidit:

Vos autem videntes, fidem, & conuerſionem peccatorum manifeſtorum, nec hac ratione commoti pœnitẽtiam habuiſtis poſtea, vt etiam vos cum illis crederetis Ioanni.

*† b o Vineam paſtinauit homo ▷ b lacũ ‖ c o colonis * h & † c darent illi: † b o vacuum ▷ c ad. audit mittere*

Notantur Phariſæi parabola de locata vinea.

Matth. 21. Mar. 12. Luc. 20.

CAPVT CXIIII.

C*Oepit autem dicere ad plebem parabolam hanc.* [a] *Aliam parabolam audite:* † [l] *Homo* [c] *quidam* [a] *erat paterfamilias qui* [l] *plantauit vineam*, [c] *& ſepem circundedit* [a] *ei*, [c] *& fodit* [a] *in ea* ▷ [c] *torcular*, *& ædificauit turrim*, [l] *& locauit*

eam

eam ‖ agricolis, [c] *& peregrè profectus eſt*, [c] *& ipſe peregrè fuit multis temporibus.* [a] *Cùm autem tempus fructuum appropinquaſſet*, * [l] *miſit ad agricolas* [h] *in tempore ſeruum*, *vt † ab agricolis acciperet de fructu vineæ. Qui* [b] *apprehenſum eum cæciderunt, &* [c] *cæſum* [h] *dimiſerunt* [c] *eum †* [h] *inanem. Et ▷ iterum miſit* [b] *ad illos* [h] *‖ alterum ſeruum.* [c] *Illi autem †* [h] *hunc quoque* [b] *in capite vulnerauerunt, & contumelijs affecerunt, [&]* [c] *cædentes, & afficientes contumelia, dimiſerũt inanem.* [a] *Et ▷ rurſum* [b] *alium* [c] *tertium* [h] *miſit, qui* [h] *& illum* [c] *vulnerantes,* [b] *occiderunt, [&]* [c] *eiecerunt.*

Tres iſtos ſeruos quos diuerſis vicibus miſſos Marcus & Lucas ſcribunt, Matthæus ſimul comprehendit hoc modo:

Miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt. [b] *Et* [a] *iterum miſit* [c] *alios* [a] *ſeruos* [c] *plures* [a] *prioribus, & fecerunt illis ſimiliter,* [b] *quoſdam cædentes, alios verò occidentes.* [c] *Dixit autem Dominus vineæ. Quid faciam? mittam dilectum filium meum.* [b] *Adhuc ergo vnum habens filium chariſſimum, †* [c] *& illum miſit ad eos nouiſſimum, dicens:* [b] *Quia* [c] *forſitan cum hunc viderint, ▷* [l] *verebuntur* [c] *filium meum. ‖* [l] *Agricolæ autem* [f] *videntes filium* [c] *cogitauerunt, [&]* [e] *dixerunt †* [b] *adinuicem,* [c] *dicentes:* [l] *Hic eſt hæres* [c] *venite* [l] *occidamus eum, † & habebimus hæreditatem eius. Et ▷* [c] *apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, &* [c] *eiectum eũ extra vineam* [l] *occiderunt.* [a] *Cum ergo venerit Dominus vineæ,* [l] *quid * faciet* [a] *agricolis* [f] *illis* [b] *Dominus vineæ?* [a] *Aiunt illi: Malos malè perdet, & vineã ſuam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis. Dicit illis Ieſus:* [h] *Veniet, & perdet colonos* [c] *iſtos,* [h] *& dabit vineam alijs.* [c] *Quo audito dixerunt illi: Abſit. Ille autem aſpiciens eos, ait: Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt? ‖* [a] *Nunquam* [b] *ſcripturam hanc* [c] *legiſtis* [a] *in ſcripturis?* [l] *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* [c] *A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?* [a] *Ideo dico vobis: Quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et* [c] *omnis* [f] *qui ceciderit ſuper † lapidem iſtum, confringetur: ſuper quem verò ceciderit, ▷ conteret eum.* [a] *Et cum audiſſent Principes ſacerdotum & Phariſæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipſis diceret.* [l] *Et quærebant* [c] *Principes ſacerdotum & Scribæ ‖* [h] *mittere in illum manus* [c] *illa hora,* [l] *&* [a] *quærentes tenere eum* [l] *timuerunt † turbas,* [a] *quoniam ſicut Prophetam eum habebãt.* [h] *Cognouerunt enim † quod ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc.*

Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, &c. Dicit Lucas parabolam hanc dictam ad plebem, nõ quod ad plebem potiſſimum pertineret, ſed quod audiente plebe & conuerſus ad plebem eam dixerit. Et quidem parabola ipſa in ſe ſatis eſt clara, intẽtus autem

‖ [b] alium [b] o & illum ▷ [c] addidit mittere † [a] nouiſſimè autem miſit ad eos filium ſuũ ▷ [b] o reuerebuntur ‖ [b] o coloni autem ‖ [c] o Quem cũ viaiſſent coloni ‖ [c] o intra ſe † [b] & noſtra erit hæreditas [c] vt noſtra fiat hæreditas ▷ [b] apprehendentes eum occiderunt & eiecerunt * [h] ergo ‖ [b] Nec † [c] illum [o] lapidem, conquaſſabitur ▷ [c] o cõminuet ‖ [b] tenere eum † [b] turbam [c] populũ † [b] quoniã ad eos.

 à Domino

à Domino ſenſus ſatis etiam colligitur ex his, quæ in fine veluti pro parabolæ explicatione ſubijciuntur. Itaque per hominem patremfamilias, *qui plantauit*, vel vt legimus apud Marcum, & eſt idẽ *paſtinauit vineam:* Deus Pater ſignificatur totius mundi veluti ſuæ domus gubernator, qui populum Iudaicum veluti vineam electã plantauit primo quidem in Ægypto, ſed quoniam locus ille non eſſet fructibus dandis aptus, poſtea tranſplantauit in terram Chanaam. Per ſepem circundatam vineæ ac turrim in ea ædificatam, & torcular in ea effoſſum: in generali ſignificatur Deum omnia huic vineæ prouidiſſe, quæ ei eſſent neceſſaria. In ſpeciali autem per ſepem rectè intelligitur ipſius Dei cuſtodia per Angelos ſuos, & rectores populi. Per turrim ædificatam ſignificatur ſimpliciter Deũ populo Iſraëlitico dediſſe ſpeculatores. Per torcular, lex quæ purum ab impuro diſcerneret, & per quam è populo veluti exprimeretur dulciſſimum bonorum operum vinum. Dicitur autem hic paterfamilias fodiſſe in vinea torcular: quod lacunis olim effoſſis vinum recens expreſſum excipiebatur. Per agricolas autem quibus vinea locata fuit, ſignificantur Principes populi in rebus ſpiritualibus & temporalibus, quibus vineam ſuam, id eſt, populum ſuum excolendum commiſit. Non enim vendita dicitur vinea, ſed locata, quia Dominus principibus populi non tradidit populi ſui dominium, ſed dominio ſibi ſeruato conceſſit eis lanam ouium, & lac: requirens tamen ſibi ſolui à ſua vinea ſuauem iuſtitiæ fructum. Quod peregrè profectus dicitur paterfamilias, & fuiſſe peregrè, id eſt, in externa regione multis temporibus, ſignificat Deum poſtquam ſe in monte Sinai populo Iudaico, & principibus eius præſentem exhibuit, quando vineæ ſuæ de cunctis prouidit neceſſariis, eámque excolendam Principibus commiſit, deinde velut abſentem reliquiſſe eis liberum operandi arbitrium. Tempus fructuum erat, cum iam habitarent in terra promiſſionis quietè, tempore ſcilicet Dauidis, Salomonis, & ſequentibus, cum maximè videbatur tempus opportunum reddendi fructum, qui erat obſeruatio legalium præceptorum, & virtutes. Per ſeruos miſſos vt acciperent à vinitoribus fructus vineæ, Prophetæ ſignificãtur miſſi, vt commonefacerent Principes ſui debiti. At illi non ſolum non dederunt debitos fructus, ſed etiam Prophetis iniecerunt manus, variis modis eos indignè tractantes. Deſcribitur autem duplex ſeruorum miſſio: altera qua ſinguli ſeorſum mittebantur quemadmodum deſcribunt Marcus & Lucas, altera, quam prętermiſit Lucas, dicũtur plures ſimul, vel ſucceſſiuè miſſi, ſed ſimiliter cum aliis tribus tractati. Quibus ſeruorum miſſionibus ſignificatum eſt, Deum imprimis quidem pauciores miſiſſe Prophetas: idque frequenter, ac diuerſis temporibus, ſed poſtea maiorem Prophetarum numerum miſiſſe: vt multitudine coëciti facerent ſuum officium,

Applicatio parabolæ.

Pſal. 79.

cium. Quibus item miſſionibus Dei benignitas,& patientia commendatur,ſed omnium maximè, per hoc quod in parabola paterfamilias poſt occiſos,& iniuria affectos omnes ſeruos ſuos, tandē etiam filium ſuum quem habebat & vnicum, & chariſſimum miſiſſe dicitur: in quo proculdubio ſeipſum Dominus ſignificauit. Quod autem dicitur paterfamilias dixiſſe: Quid faciam? accipiendum eſt ſignificare non ambiguitatem, & perplexitatem in Deo, ſed humani generis amorem, qui non permiſit Deum quieſcere, quin omnia tētaret, quibus ad reſipiſcentiā Iudaicus populus moueri poſſet. Similiter quod dicit. Verębuntur filiū meū cum tamen nō ſint reueriti: non ignorantiā ſignificat Dei: ſed ſignificatur quid fieri iuſtum eſſet,& quid merito expectari ab eis poſſet. Quod autem agricolæ etiam viſo filio ſuo adeo non ſunt reueriti, vt mox etiam inierint conſiliū de illo occidendo, vt hæreditatē illius ſibi poſſent vſurpare: ſignificat Principes Iudæorū cum viderēt Ieſum haberi pro Chriſto Dei filio, & ex ſignis, atque Prophetis merito id agnoſcere deberent, inter ſeſe conſiliū tractaſſe de occidendo illo, ac certò decreuiſſe illū occidere, idque quia metuebāt ne per fidē populi in Ieſum, ipſi à populo vilipenderentur, periretq; eorū & reuerentia, & lucrum: & quia cupiuerunt Dominum & poſſeſſionem populi Dei, quæ Chriſto debebatur, ſibi vēdicare. Per hoc autem quod extra vineam filium agricolæ eiectum occiderunt: ſignificare voluit Dominus ſe extra Hieruſalem educendum, atque extra portam paſſurum. Et hæc quidem pro parabolæ propoſitæ expoſitione. [Cæterum quod Matthæus dicit Scribas & Sacerdotes pręſentes,& interrogatos reſpondiſſe quid paterfamilias facturus eſſet agricolis illis: Malos, malè perdet,&c. Marcus autem & Lucas hæc videntur Domino tribuere: quia omnino videtur ex Marco & Luca etiam Dominum dixiſſe colonos illos perdendos: rectè cum Chryſoſt. dicitur primū quidem illos ſicut habet Matthæus reſpondiſſe colonos illos perdendos, ignorātes ſe proferre contra ſeipſos ſententiam: deinde verò Dominum etiam dixiſſe quod illi dixerant, confirmando & approbando eorum ſententiā: ſed ſic, vt ex verbis, vel geſtu ipſius intelligerent illud contra ſe dictum, ac tum reſpondiſſe quemadmodum habet Lucas: Abſit, ſignificantes illud nequaquam ſibi competere.]

Dicit illis Ieſus: Nunquam legiſtis in ſcriptura, lapidem, &c. Cùm illi contradicerent, nec in ſe quadrare parabolam vellent, Dominus eos in ſcripturis peritos ad ſcripturas remittit: vt hinc diſcerent ea quæ à ſe repellebant (nimirum quod reiecturi eſſent filium Dei Chriſtum, quod ob id malè eſſent perdendi, quódque ablata ab eis vinea Domini aliis eſſet tradenda) prædictum fuiſſe. Horum enim primum & tertium Dominus ſignificat prædictum eſſe per Prophetam, cum dicitur de Meſſia: Lapidem ab ædificantibus

cantibus reprobatum factum in caput,id eſt, caput anguli. Hoc enim ſignificatur Chriſtum (de quo Pſalmum illum dictum non potuerunt negare)& à primoribus reiiciendum, & tamen principem aliorum fore, quod eſt vineam Domini aliò transferendam eſſe, aut primoribus illis ſubtrahendam. Itaque qui in parabola ſignificantur per agricolas, in Pſalmo illo ſignificantur per ædificantes,& qui per vineam,nunc ſignificantur per ædificiũ. Circa ſequentem autem Pſalmi verſiculum:

A Domino factum eſt iſtud,&c. Probabile eſt fœmininum genus ex Hebraica phraſi poſitum pro neutro; vt pronomen iſtud non referatur ad caput,vel ad angulum, ſed ad totum quod præceſſit hoc ſenſu; A Domino factum eſt iſtud,nempe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, &c. Hic enim ſenſus eſt conuenientior, quam ſi angulus intelligatur factus à Deo, vt ferè Græci intelligunt. Quoniam ergo reprobatum lapidem factum dixit Scriptura in caput anguli, quo intelligeremus quomodo id factum fuerit,ſubditur;

A Domino factum eſt iſtud. Hoc eſt non fortuitò hoc factum eſt, nec ab hominibus,ſed à Domino,hominibus multis modis repugnantibus,ſed fruſtra;ideo res hæc in oculis noſtris,fidelium ſcilicet,eſt admirabilis. Ex hoc autem Scripturæ teſtimonio Dominus infert parabolã,quam illi à ſe depellebant, vere in ipſos quadrare dicens;Ideo,hoc eſt,quia ſecundum Scripturę teſtimonium lapis à vobis ædificantibus eſt reiiciendus,quia à Deo futurus eſt caput anguli;

Dico vobis,auferetur à vobis regnum Dei,& dabitur genti, &c. Vbi ſimpliciſſimum fuerit,ſicut aliis locis, Regnum Dei accipere pro ſtatu,& gubernatione,qua Deus ſuum populum peculiariter dicitur regere,& in eo populo regnare, vt ſit ſenſus; Deſinet apud vos eſſe Regnum Dei, & incipiet eſſe apud Gentem facientẽ fructus eius regni:Non quod Iudæis negatum ſit eſſe de Regno Dei: ſed quod Eccleſia nunc præcipuè ſit Gentium,ſicut prius apud Iudæos præcipue erat Dei Eccleſia,& Regnum,ad quod Gentes admittebantur quaſi proſelyti,& hoſpites.

Et omnis qui ceciderit ſuper lapidem iſtum confringetur, &c. Diximus Scribas,& Sacerdotes dicentes, Abſit, tria à ſe depellere voluiſſe, quorum primum & tertium teſtimonio Pſalmi prædicto probauit:nunc ergo quod ſecundum poſuimus, nempe quod mali, & filij Dei occiſores malè perdentur,oſtendit; occaſionem ex prædicto Pſalmi teſtimonio ſumens allegoria ſcilicet mutuata à lapide,cuius nomine Chriſtus in illo teſtimonio deſignatur.Ita enim in lapide aliquo magno,& ſolido euenire videmus, vt ſi ſuper ipſum ex alto loco vaſa quædam teſtea decidant, illũ quidem nullatenus lædant, ipſa vero confringantur, ſed ſic vt frequenter

maneant

maneant partes quædam magnæ, quæ vſui eſſe poſſint, aut ex illis partibus cõfracta vaſa poſſint reparari. Si vero huiuſmodi lapis ex alto loco ipſe decidat ſuper vaſa teſtea, non ſolum illa confringũtur, ſed etiam conteruntur & in minutiſſimas partes comminuuntur, vt nihil ſuperſit quod vſui eſſe poſſit. Itaque ſignificat Dominus hac ſimilitudine lapidis, omnes homines eſſe velut teſtea vaſa, eoſque qui ſe ſuperbè in hac vita ſupra myſticum illum lapidem eleuantes ſuper ipſum ceciderint, perdere eum & frangere conantes, & veluti pedibus ſuis illum calcantes; nihil quidem ipſi nocituros, ſed ſeipſos confracturos; quia & menti, & corpori perniciem ſunt allaturi; omniſque eorum virtus deficiet, idq; eò magis, quo fortius huic lapidi illiduntur obſiſtendo ei, & conando eum perdere. Nondum tamen ſic confringendos, & perdendos, quin reparari poſſint, ſi velint. At cum lapis iſte in cęlum eleuatus, ſuper impios ſua graui vltione ceciderit, tum illos ſic perdendos, vt iam non poſſit eſſe aliqua reparationis ſpes.

Et cum audiſſent Principes Sacerdotum & Phariſæi parabolas eius, &c. Matthæus dicit pluraliter Parabolas, quia duas poſuit Parabolas, quibus illorum incredulitas, & impietas notata eſt; cũ Marcus & Lucas vnam tantum poſuerint.

Parabola proponitur de nuptijs filij. Matth. 22.

CAPVT CXV.

ET reſpondens Ieſus, dixit iterum in parabolis, eis dicens: Simile factum eſt regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio ſuo. Et miſit ſeruos ſuos vocare inuitatos ad nuptias, & nolebant venire. Iterum miſit alios ſeruos dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam ſuam, alius ad negotiationem ſuam: reliqui verò tenuerunt ſeruos eius, & contumelijs affectos, occiderunt. Rex autem cùm audiſſet, iratus eſt, & miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum ſuccendit. Tunc ait ſeruis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt, ſed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoſcunque inueneritis, vocate ad nuptias. Et egreſſi ſerui eius in vias, congregauerũt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium. Intrauit autem rex vt videret diſcumbentes, & vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intraſti, non habens veſtem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex miniſtris: Li-

gatis

gatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores ibi erit fletus & ſtridor dentium. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

Et reſpondens Ieſus dixit iterum in parabolis, &c. Reſpondiſſe dicitur Ieſus, quanquam non præcedat aliqua quęſtio Scribarum & Sacerdotum: ſiue quia reſpondit cogitationi eorum affectantium ipſum capere, ſiue ſimpliciter quia hanc parabolam ſuperioribus ſubiecit. Commodè autem hanc ſuperiori de vinea locata ſubiecit Dominus: quod hac idem quidem quod præcedente ſignificatur, nimirum Regnum Dei à Iudæis propter ipſorum impietatem auferendum, & dandum Gentibus: ſed tamen quædam hic apertius ſignificantur quam illa præcedente, quædam etiam vlterius, quam quæ illa erant ſignificata. Habita eſt quidem & ſuperius ex Lucæ 14. in cap. Conc. 91. ſimilis parabola: ſed ea vt eſt alio tempore & loco dicta; quam ſit diuerſa ab hac, facile ex comparatione colligi poteſt. Eſt autem hæc parabola per ſe ſatis clara, vt in litera, & exempli declaratione non ſit opus hærere. Nec obſcurum eſt quid per parabolam, & illius ſingulas partes Dominus ſignificare voluerit. Nam per hominem Regem parabolicè ſignificari Deum Patrem certum eſt, qui Rex eſt vniuerſi; quique nunc commodè per hominem Regem ſignificatur; tum quia poſtea de vindicta dicitur, quę pertinet ad Regem, tum ad ſignificādum nuptias, de quibus in parabola, non vulgares fuiſſe, ſed magnificas, vtpote Regias, & Regis filio præparatas. Accipitur autem hoc loco vocabulum nuptiæ pro conuiuio nuptiali, quemadmodum patet ex eo quod ad nuptias homines dicantur inuitati. Prouide Deum Patrem feciſſe nuptias filio ſuo, non debet ſic declarari, quia eum in vtero virginis humanæ naturę coniunxit, aut quia per incarnationis myſterium ſanctam ei Eccleſiam fidelium in ſponſam ſociauit: ſed quia ratione huiuſmodi coniunctionis filij ſui cum Eccleſia Deus Pater nuptiale conuiuium ad honorem filij ſui hominibus pręparauit. Eſt autem nuptiale iſtud conuiuium, illud, quo Deus in hac vita mentes fidelium paſcit iucunda, & ſalutari doctrinæ Euangelicæ prędicatione, ac varijs Sacramentorum & chariſmatum ferculis, quo item & poſt hanc vitam eos paſcit, & vſque ad ſatietatem reficit gaudijs æternæ beatitudinis. Porro per inuitatos ad nuptias ſignificantur Iudæi, qui olim per Prophetas, & legem inuitati erant ad nuptiale illud conuiuiū in tempore gratiæ per aduentum Meſſiæ exhibendum; quemadmodum ſolent aliqui inuitari ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per ſeruos autem primò miſſos rectè intelliguntur ſignificari Ioannes Baptiſta, & Apoſtoli (ſignificantur enim iſti etiam miſſi cum iam nuptię paratę eſſent) qui ante mortē Chriſti prædicauerunt Regnū cælorum appropinquaſſe, vocātes Iudæos ad

Applicatio parabolæ.

Deus Pater fecit nuptias filio ſuo quomodo intelligatur.

ad paratas nuptias,dum ad pœnitentiam agendam eos hortabantur.Per ſeruos autem ſecundò miſſos , eidem Apoſtoli ſimul cum aliis multis vt Paulo, & Barnaba miſſi poſt reſurrectionẽ ad prædicandum Iudæis. Porro notandum quod cum in priori miſſione ſerui tantum dicantur miſſi vocare inuitatos, in ſecunda iuſſi ſunt dicere inuitatis;Ecce prandium meum paraui,tauri mei , & altilia occiſa ſunt , & omnia parata. Hoc enim Apoſtolos poſt Chriſti reſurrectionẽ ex Dei iuſſione prædicaſſe Meſſiam mortuum, crucifixum,& reſurrexiſſe,omniáque tunc peracta eſſe , quæ ad ſalutem hominum, & ſpiritualem eorum refectionem eſſent neceſſaria:tantùm ſupereſſe vt fide venirent,& propoſitorum fierent bonorum participes. Benè autem prandium paratum dicitur : quòd hic potiſſimum ſignificentur ea bona , quibus fruuntur fideles in præſenti vita, poſt quæ velut cœna ſequitur fruitio bonorũ cęleſtium. Quod autem inuitatorum quidam neglexerunt venire,abeuntes vel in villam ſuam, vel in negotiationem ſuam , alij verò, etiam apprehenſos ſeruos contumelia affecerunt , & occiderunt: ſignificat Iudæorum quoſdam neglexiſſe bona,ad quæ inuitabãtur,abſtractos ſcilicet ab eis amore & cura bonorum terrenorum: quoſdam vero inuitationem Dei ægrè ferentes , illos etiam poſt multas contumelias occidiſſe. Iuſtè ergo tantam impietatem Iudęorum ſecuta eſt vltio diuina,quę ſignificatur per ſequentia. *Rex autem cum audiſſet,iratus eſt,&c.* Eo enim ſignificatur Deũ Patrem, qui vt eſt tardus ad iram , non ſtatim vltus eſt Iudæos , ſed diſſimulaſſe ad tempus iniuriam ſibi,& ſeruis ſuis illatam : ſed tamen tandem velut illa iam audita , & intellecta emiſiſſe exercitus Romanorum(qui propterea dicuntur Dei exercitus, quod his Deus vſus ſit ad vindictam necis Dominicæ,& Apoſtolorum) qui ſub Tito,& Veſpaſiano,homicidas Iudæos perdiderunt ſimul cum ciuitate eorum Ieruſalẽ igne vaſtata.Sequitur in Parabola; *Tunc ait ſeruis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt, &c.* Per quæ proculdubio ſignificauit Dominus,quod Iudæis indignos ſe reddentibus bonis Euangelicis,prędicatores Euangelij à Deo mittendi eſſent ad vocandum populum Gentilem , qui quoniam nullas acceperat de Meſſia,& bonis cæleſtibus promiſſiones,non erat vt populus Iudaicus olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur illis nuptiæ iſtæ præparatæ : ſed incredulitas Iudæorum facta eſt occaſio vocationis Gentium.Porro cùm dicitur:

Hyl.Chryſoſt. & Euthymi.

Tunc ait ſeruis ſuis. Dictio tunc, non refertur ad omnia præcedentia,ſed tunc,cum ſcilicet audiſſet ſeruos ſuos necatos,& inuitatos nolle venire.Cæterum exitus viarum in quos iubẽtur egredi ſerui ad literam ſunt vbi multæ viæ ſimul coëunt , & multæ viæ exeunt ; vbi probabilius eſt multos reperiri poſſe ex diuerſis viis illuc confluentes, vt ſignificetur multos ad nuptias vocãdos.

Exitus viarum.

Aut

Aut ſimplicius per exitus viarum ſignificantur fides & termini viarum, in quibus abiecti ferè commorantur; vt ſignificetur prædicatores miſſos etiam ad vocandum abiectiſſimas gentes, eaſq; remotiſſimas. [Cum autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum, quæ ſunt extra ciuitatem: ad ſignificandum quod Iudæi Rempublicam habentes legibus diuinis conſtitutam veluti ciues ciuitatem incolebant, Gentes vero cultu veri Dei, ac legibus iuſtis carentes, atque in varias diſperſæ erroribus, veluti in agris morabantur.] Quod autem Rex dicit ſeruis:

Quoſcunque inueneritis vocate ad nuptias. Significat Deum ſine perſonarum delectu quoſuis ad bonorum ſuorum participationẽ velle vocari. Quod vero ſerui egreſſi bonos & malos pariter cõgregaſſe dicuntur: magis eſt dictum à Domino propter rem per parabolam ſignificandam, quam propter exemplum parabolæ, cui illud parum conuenit. Itaque boni & mali dicuntur non ratione bonitatis, & malitiæ in qua fuerant cum vocarentur; ſed in qua poſt vocationem erant futuri. Cæterum quod dicit nuptias impletas eſſe diſcumbentium, id eſt, diſcumbentibus: ſignificat non defuturum quenquam prædeſtinatorum ad fidem nuptiali conuiuio Chriſti, ſed hoc conuiuium habiturum plenum ſuum numerum, nec quicquam eius plenitudini, & celebritati obfuturum, quod inuitati illi primi venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium impleretur conuiuis, quod per inuitatos tantùm, eſcam ſi omnes veniſſent impleri non potuiſſet. Vnde Paulus delictum Iudæorum diuitias dicit eſſe mundi, &c. Necdum autem impletum eſt, quod per impletas diſcumbentibus nuptias ſignificatur, ſicut reliqua impleta ſunt, quæ per præcedẽtia ſignificantur: ſed impletum erit illud in ſeculi conſummatione, quando collecti erunt in Eccleſiã quotquot præordinati ſunt, vt ſint de numero fidelium, poſt quod & implebuntur, quæ per ſequentia ſignificantur. Itaq; per hoc quod poſtquam impletæ eſſent nuptiæ diſcumbentium Rex intraſſe dicitur, vt videret diſcumbentes: ſignificatur quod in conſummatione ſeculi Deus Pater per Filium ſuum fideles ſit viſitaturus, à quibus iam videtur abeſſe, vt deſpiciat quomodo vnuſquiſque ſit habitus, & diſpoſitus. Porro per veſtem nuptialem, hoc eſt nuptiis dignam non fides, vt hæretici volunt, ſed ſecundum omnes antiquos Patres (qui hic admonent fideles ne ſatis eſſe putent quod credant, niſi viuant vitam ſua vocatione dignam) Charitas intelligi debet, quæ inſtar veſtis tegit noſtram nuditatem, & operit multitudinẽ peccatorum, veſtiſque planè eſt nuptiis Chriſti digna, quod in hac venerit Chriſtus ſponſus Eccleſiam ſibi in ſponſam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per veſtem nuptialem

Hieron. Auguſt. Gregor.

Veſtis nuptialis Charitas.

lem intelligitur vita pura, & ſplendida, in modum veſtis virtutibus,& bonis operibus contexta,hominémque ornans:cõtra autem veſtis non nuptialis,vita eſt impura, & ſordida. Vnum autem dicitur vidiſſe Rex non indutum veſte nuptiali,quanquam plures ſint forte in Eccleſia mali quam boni: tum vt in illo vno vnuſquiſque diſcat fidelium viuere vitam ſua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta,& diligens conſideratio Dei ad vitã, & merita fidelium: ne quis ſibi perſuadeat ſe vnum in nouiſſimo iudicij die in tanta hominum multitudine poſſe oculos Dei effugere. Quod autem Rex dixiſſe illi dicitur:

Amice, quomodo huc intraſti, hoc eſt,qua audacia,qua fronte huc ad tantas nuptias intraſti ſine veſte nuptiali? ſignificat in nouiſſimo die Deum ſeueriſſimè reprehenſurum eos, qui fidelibus permixti,non vixerunt vitam dignam fidelium conſortio, & nuptialibus bonis: erga eos tamen ex ſeſe pro ingenita ſua erga omnes benignitate benè affectum fore: quod ſignificatur per amici appellationem: vt intelligamus Deum non perſonarum odio, ſed tantum iuſtitiæ zelo quoſdam condemnaturum. Quod Rege interrogante obmutuit interrogatus:ſignificat in iudicij die peccatores rationem ſuæ vitæ poſtulatos, non habituros quod reſpondeant, aut excuſent. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi non tantum ſint verbis ſeuerè corripiendi, ſed etiam è nuptiis & ſanctorum conſortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternum cruciandi,ſignificatur per ſequentia cum dicitur:

Tunc dixit Rex miniſtris, Ligatis manibus & pedibus eius, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam ſignificandam. Per tenebras enim exteriores ad litteram Dominus ſignificat ſemper tenebras infernales,vnde hoc nõ conuenit exemplo parabolæ, ſicut nec quod ſequitur. Illic erit fletus, & ſtridor dentium, quibus verbis ſicuti metaphoricè ſignificatur in inferno maximum futurum tum dolorem, tum horrorem: ita etiam, in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes, ſignificatur impios in inferno violenter detinendos, ne ſe inde aliqua ratione poſſint vel manibus reſiſtendo, vel pedibus fugiendo liberare. *Tenebræ exteriores.*

Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi. Videri poſſet hæc clauſula non ſatis congruere parabolæ:cum in illo cõuiuio vnus tantum dicatur eiectus, hic verò ſignificetur multos reiiciendos. Sed primum ſciendum eſt per vnum qui eiectus dicitur: ſignificat non omnes qui vocati ſint fore ſaluandos: Deinde cum illo qui eiectus eſt, coniungendi ſunt & omnes illi, qui vocati primũ fuerant, ſed indignos ſe fecerunt nuptiis. Ad vtramque enim narrationem refertur hæc parabolæ concluſio: vt intelligeremus mul-

tos quidem vocatos eſſe ad conſor.iū regni cæleſtis ac inter iſtos multos, paucos in comparatione vocatorum eſſe à Deo electos: cum inter vocatos quidam non veniant, quidam vero venientes ob indignitatem ſuam eiiciantur.

Soluitur quæſtio de tributo Cæſari dando. Matth. 22. Marci. 12. Lucæ 20.

CAPVT CXVI.

*E[b]T [a] tunc [b] relicto eo, † [c] abeuntes' [a] Phariſæi conſilium inierunt vt caperent eum in ſermone. [l] Et [c] obſeruantes, ▷ [l] miſerunt ‖ [c] ad eum' [c] inſidiatores, qui ſe iuſtos ſimularent. [b] quoſdam ex Phariſæis [a] diſcipulos ſuos, † [c] cum' Herodianis, [h] vt caperent eum in ſermone, [c] & traderent eum principatui, & poteſtati præſidis. [b] Qui venientes * [c] interrogauerunt eum, ▷ [l] dicentes' [b] ei: [l] Magiſter ſcimus [c] quia verax es, [&] [c] quia rectè dicis, & doces, ‖ [c] & non curas quemquam † [l] nec enim vides in faciem hominum, [c] ſed in veritate viam Dei doces'. [a] Dic ergo nobis quid tibi videtur? [l] licet [c] nobis ▷ [l] tributū' dare Cæſari, an non [b] dabimus? [a] Cognita autem Ieſus nequitia eorum, * [b] ſciens verſutiam illorum, [&] [c] conſiderans * dolum illorum ‖ [l] ait [h] illis': [l] Quid me tentatis [a] hypocritæ? [b] afferte, [f] oſtendite [l] mihi [h] denarium [a] numiſma cenſus, [b] vt videam. [c] At illi obtulerunt ei [a] denarium [c] Et ait illis [a] Ieſus: [l] Cuius † eſt imago hæc & ▷ inſcriptio'? [c] Reſpondentes ‖ dixerunt' ei: Cæſaris. [b] Reſpondens autem Ieſus, [a] tunc † [l] ait' illis: Reddite ▷ ergo' quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo. [c] Et audientes ‖ [c] mirati ſunt' [b] ſuper eo, [c] & non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in reſponſo eius tacuerunt. [a] Et relicto eo abierunt.*

Et tunc relicto eo abeuntes Phariſæi conſilium inierunt, &c. Phariſæi dicuntur peculiariter huius conſilij authores: ſiue quod illi Domino vbique fuerint infenſiſſimi, ſiue quod hæc quæſtio, quæ iam Domino propoſita eſt, inter Phariſæos maximè agitaretur, vt quæ ad religionem ſpectabat, cuius illi volebant videri ſtudioſiores. Ex hac itaque quæſtione putabant ſe inueniſſe rationē, qua Dominum obnoxium facerent poteſtati præſidis, aut ſaltem minus gratum populo. Nam ſi quidem dixiſſet non licere tributum dari Cæſari, quemadmodum eum dicturum ſperabant, quod cultus diuini rigidum ſe exhiberet vindicem, cui iudicabant contrariari tributorum exolutionem: delaturi eum erant apud Præſidem tanquam Cæſari contrarium, & ſeditioſum. Si vero diceret licere tributum dari Cæſari, calumniaturi erant ipſum apud populum tanquam adulantem Principibus, & eorum metu à veritatis prædicatione

*† [b] abierunt ▷ [c] miſerūt ‖ [a] ei † [b] & * & ▷ [b] dicunt ‖ [a] & viam Dei in veritate doces. &c. [o] non eſt tibi cura de aliquo, nō enim reſpicis perſonā hominum † [c] & non accipis perſonam hominum ▷ [a] cenſum * Qui ‖ [c] autem ‖ [c] dixit ad illos † [c] habet imaginē & inſcriptionem ▷ [a] [o] ſuperſcriptio ‖ [c]*

dicatione abſtinẽtem, nec honoris diuini tam ſtudioſum Zelatorem, quã videri volebat. Quoniam autem ſciebant ſe Domino ſuſpectos eſſe, alios ſuo nomine ſubornant, quos putabant Domino fore incognitos, quique ſimulata iuſtitia facilius Domino poſſent imponere. Hos Matthæus quidem diſcipulos eorum fuiſſe dicit. Marcus vero quoſdam ex Phariſæis, Lucas autem inſidiatores qui ſe iuſtos ſimularent hoc eſt, qui ſimularent ſe illi bene affectos, aut qui ſimularent ſe teneri ſtudio iuſtitiæ. Porro Matthæus, & Marcus cum Phariſæis etiam Herodianos miſſos teſtantur, qui aut ſimpliciter intelligi poſſunt fuiſſe milites Herodis: aut potius intelligenda eſt fuiſſe aliqua apud Iudæos ſecta, quæ contra ſententiam eorum Phariſæorum, qui Iudam ſequebantur Galilæum, aſſerebant tributa Cæſari ſoluenda, nomẽque ab Herode obtinuerit primo Rege Iudæorum alienigena, qui maximus fuerat Romanorum fautor, & ſententiam de ſoluendis tributis vel imprimis defenderat. Mittunt ergo cum diſcipulis ſuis Phariſæi etiã Herodianos, vtrumuis Dominus reſponderet, eſſent, qui illum calumniari, & accuſare poſſent, aut Phariſæi apud populum, aut Herodiani apud Pilatum. Miſſi autem ex ſubornatione Phariſęorum blandè Dominum compellant, atque à veritate & libertate commendant, ſtudiũmque veritatis, & iuſtitiæ cognoſcendæ ſimulant, vt hac ratione & verſutiam ſuam magis tegerent, & Dominus eorum laude, & ſtudio captatus liberè ſecretum cordis ſui illis aperiret: *Magiſter*, inquiunt, *ſcimus quod verax ſis, quodque viam Dei*, id eſt, viam Deo gratam, quaque ad Deum perueniatur, doceas in veritate, id eſt, ſine aliquo errore, & fuco, & non eſt tibi cura de aliquo, id eſt, non curas quenquam ſic, vt cuiuſquam metu à veritate docenda abſterrearis. Addunt autem cauſam quare dicant eum neminem curare, dicentes:

c *dicunt* † b *dixit* ▷ b *igitur* ‖ b o *mirabantur.*

Herodiani. *Hierony.* *Chryſ.*

Non enim reſpicis perſonam hominum. Pro quo in Marco legimus. Nec enim vides in faciem hominum, cum Græca habeant apud Matthæum & Marcum eodem modo. Reſpicere autem in perſonam, vel faciem hominum, eſt cõſiderare externam aliquam hominum conditionem, eiũſque conſideratione, non autem ſecundum cauſæ merita de homine iudicare, eíque quid tribuere, vel adimere, vt ſi Dominus conſideratione potentiæ Cæſaris, metuens eam adiudicaſſet illi tributorum ſolutionem.

Reſpicere in perſonam, vel in faciem hominũ.

Cognita autem Ieſus nequitia eorum ait: Quid me tentatis, &c. Non captus eſt Dominus eorum blandiloquentia, vt quemadmodum illi ſperabant, id reſponderet, quod illi ſignificabant ſe optare audire ab eo: ſed cum nihil illum latere poſſet, cognitam eorum nequitiã imprimis redarguit ſeuerè dicens: *Quid me tentatis hypocritæ*, hoc eſt, cur veſtra hypocriſi, & ſuauiloquentia ſolicitatis me vt id dicam, quod calumniari poſſitis? Hypocritas autem vocat, tum

quod ſimularent beneuolentiã,& acceptationem ipſius, tum quod ſimularent ſtudium cognoſcendi iuſtitiam & veritatem,& placendi Deo. Cum autem his verbis eorum hypocriſim & conatũ aperuiſſet Dominus, ſignificaſſetq́; illorum quantumuis tectam hypocriſim non eſſe ſibi incognitam, nec poſſe ſe falſa capi laude: quanquam hac ratione potuiſſet meritò declinare reſponſionem ad propoſitam quęſtionem: tamen ne videretur quærere occaſionem declinandi reſponſionem, oſtenderétque ſe etiam captioſa eorum quęſtione capi non poſſe, ſed è contra eos prudenter, vt & alias, caperet propriis ipſorum verbis, aggreditur ad quæſtionem reſpondere propoſitam. Itaque primum petiit ſibi afferri numiſma cenſus, hoc eſt, nummi ſpeciem, quo cenſus exoluebatur. Lucas & Marcus dicunt Dominum expreſſiſſe nummi ſpeciẽ, nempe denarium: quia is fuerat nummus, quem Dominus ſibi rogauerat exhiberi. Porro denarius numiſma erat Romanum, ſicut drachma Atticum numiſma, habens imaginem alicuius Cæſaris impreſſam ſimul cum aliqua ſuperſcriptione, valénſque quatuor noſtros ſtupheros. Cum obtuliſſent ei denarium rurſum interrogauit eos Dominus cuius eſſet nummi imago, & ſuperſcriptio; non quod ignoraret, ſed tum vt demonſtraret ſibi non eſſe curæ terrena, tum potius vt ex ipſorum verbis eos illaquearet, qui venerant ipſum illaqueaturi in ſermone. Illis ergo reſpondentibus & imaginem,& inſcriptionem eſſe Cæſaris Tyberii, vt eſt probabile, qui tum imperabat intulit quod ex ipſorum reſpõſione conſequens erat:

Denarius.

Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari, &c. Quo quidem non voluit ſignificare Cæſari danda, quæcunque ipſius haberent imaginem: ſed quoniam pecuniæ à Cæſare cuſæ vſu teſtarentur ſe illius imperio eſſe ſubiectos danda illi eſſe, quæ ipſe ex ſuis rebus ab illis rationabiliter requireret. Hoc enim cum facerent, nõ tam dare eos quam reddere Cæſari, quæ ab ipſo acceperunt. Ideoque non dicit date: ſed Reddite tanquam ea quæ eius ſunt, quæque ab eo accepiſtis. [q.d. Quandoquidem ſolũ quæſtio eſt de dãda Cæſari pecunia, eámque fatemini eius eſſe numiſma: non debet vobis iniquum videri, nec Deo ingratum, ſi quod eius eſt, eo requirente illi non tam detis, quam reddatis.] Addit autem admodum opportunè: *Et quæ ſunt Dei, Deo*, primum ne calumniari illum poſſent, quaſi populum Dei ſubiceret homini, & non Deo, Deique gloriam, nõ, vt videri volebat, imprimis aſſereret, & quæreret. Secundò vt illos ob auaritiam (prætextu tamen pietatis) anxios de ſoluendo cenſu notaret neglectæ pietatis in Deum. Sunt autem Dei ea, quæ Deus ab hominibus requirit, Deóque ſunt debita, primitiæ ſcilicet, decimæ, honor ipſius, reuerentia, & dilectio eius ſuper omnia. Cũ autem omnia quæ habet homo in bonis vel ani-

mæ, vel corporis, vel fortunæ ſint ipſius Dei omnia. Hęc quodam modo Deo ſunt reddenda. Id autem fit, cum omnia Dei dona illi accepta ferimus, eíſque omnibus vtimur ſecundum illius voluntatem, & ad ipſius gloriam.

Et audientes mirati ſunt eo, &c. Mirati ſunt, tum quod intelligerent illum non latuiſſe ſuam hypocriſim, & doloſum conatum, tum quod tam prudenter reſpondiſſet, vt vtramque calumniæ partem, in quarum alteram putabant eum incidere oportere, effugeret, atque ex propriis verbis ipſos conuinceret.

Soluitur Sadducæorum quæſtio contra reſurrectionem. Matthæi 22. Marci. 12. Lucæ 20.

CAPVT CXVII.

I[a]N illo die [f] *acceſſerunt* [b] *& venerunt* * [c] *ad eum* † *quidam Sadducæorum' qui* ▷ *dicunt non eſſe' reſurrectionem, &* ‖ *interrogauerunt' eum dicentes: Magiſter, Moyſes* † *ſcripſit'* [h] *nobis:* [l] *Si* [a] *quis* ‖ [h] *frater alicuius'* [l] *mortuus fuerit* [c] *habens vxorem,* [b] *& dimiſerit vxorem,* [h] *&* ▷ [l] *filios non reliquerit', vt accipiat* * *frater eius vxorem* [c] *illius* [l] *&* ‖ *ſuſcitet' ſemen fratri ſuo. Septem'* † *ergo' fratres erant* [a] *apud nos* [l] *& primus* [h] *accepit vxorem, &* [a] *vxore ducta.* ▷ [l] *mortuus eſt* ‖ [h] *non relicto ſemine'.* [a] *Et non habens ſemen reliquit vxorem ſuam fratri ſuo.* [h] *Et* [a] *ſimiliter* † [l] *ſecundus'* [h] *accepit eam &* [c] *ipſe* [h] *mortuus eſt,* ▷ *& nec iſte reliquit ſemen'.* [l] *Et tertius* [b] *ſimiliter* [c] *accepit illam.* [b] *Et acceperunt eam* [h] *ſimiliter* [c] *& omnes* ‖ [l] *vſque ad ſeptimum'* [h] *& non reliquerunt ſemen,* [c] *& mortui ſunt.* † [l] *Nouiſſimè'* [a] *autem* [l] *omnium* ▷ *defuncta' eſt & mulier. In reſurrectione ergo* [b] *cùm reſurrexerint,* [l] *cuius* ‖ *de* [b] *his'* [a] *ſeptem* [l] *erit vxor?* [a] *omnes* † [l] *enim ſeptem habuerunt eam* [h] *vxorem. Et* [c] *reſpondens* [l] *Ieſus ait illis.* [b] *Nónne ideo* [c] *erratis,* ▷ *non ſcientes' ſcripturas, neque virtutem Dei:* [c] *Filij huius ſeculi nubunt, & traduntur ad nuptias, illi verò qui digni habebuntur ſeculo illo, & reſurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxores.* ‖ [a] *In reſurrectione* [c] *enim* [b] *cum' à mortuis reſurrexerint,* [c] *neque nubent neque nubentur,* [c] *neque vltra mori poterunt* † [l] *ſed ſunt ſicut angeli* [c] *Dei in* ▷ *cælo',* [c] *& filij ſunt Dei, cùm ſint filij reſurrectionis.* [c] *De* ‖ *reſurrectione autem mortuorum'* † [h] *quod' reſurgant* [c] *mortui, & Moyſes oſtendit ſecus rubum, ſicut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Iſaac & Deum Iacob.* [c] *Non legiſtis* [b] *in libro Moyſi, ſuper rubum quomodo dixerit illi Deus inquiens* [a] *quod dictũ eſt à Deo, dicente vobis.* [c] *Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob?* † [l] *Deus autem non eſt' mortuorum ſed* ▷ *viuorum',* [c] *omnes enim viuunt ei.* [b] *Vos ergo multum erratis.* [c] *Reſpondentes autem quidam ſcribarum dixerunt ei: Magiſter, bene dixiſtis. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.* [a] *Et audientes turba mirabantur in doctrina eius.*

** [c] autẽ † [c] Sadducæi. ▷ [c] negãt ‖ [b] o interrogabant † [a] dixit ‖ [b] o cuius frater. ▷ [a] non habens filiũ [c] hic ſine liberis fuerit * [c] eam ‖ [b] o reſuſcitet † [a] autem ▷ [a] defunctus ‖ [c] ſine filijs † [c] o ſequẽs ▷ [c] ſine filio ‖ [h] ſeptem † [b] nouiſſima ▷ [c] o mortua ‖ [c] o eorũ.*

† b ſeptē enim c ſiquidem ſeptem ▷ a o neſcientes ‖ b Cùm enim †c æquales enim Angelis ▷ b cælis ‖ b mortuus autē † c quod verò † c Non eſt Deus ▷ a o viuentium.

In illo die acceſſerunt, & venerunt ad eum quidam Sadducæorum, &c. Oſtendere voluerunt Euangeliſtæ, quomodo etiam Sadducæi & ſi Phariſæis cōtrarij Dominum docentem apertè quæ de regno cælorum & futura vita impugnauerint, vtque vtramque ſectam infeſtam Chriſtus ſenſerit, à neutra tamen ſuperari potuerit. Porrò de Sadducæis quædam dicta ſunt circa tertium caput Matthæi. Hi nō tantū carnis reſurrectionē negabant, ſed etiā animæ immortalitatem, aſſerentes animas hominū ſicut beſtiarū interire cum corporibus. Hi ergo ſcientes Dominum docere contraria ſentētiæ ſuæ, ex ipſa lege Moſaica putabant ſe inueniſſe rationem, qua refutarent reſurrectionis aſſertionem, quaſi ex ipſa lege ſequeretur intolerabilis abſurditas ipſam reſurrectionem, poſtquam exiſtimabāt homines oportere viuere eam, quam iam viuunt, carnalem vitam quam præter hanc aliam vitam intelligere non poſſent, vt erant planè carnales, & craſſi. Lex autem ex qua occaſionem commenti ſunt habetur Deuter. 25. Ex qua lege proponunt Sadducæi ſeptem fuiſſe fratres (ſiue verè ſic fuerit, ſiue ab eis fictum) qui ſinguli eandem iuxta illam legem acceperint vxorem: de qua quærunt cuius in reſurrectione ſit vxor futura, cum omnes idem habeant iuris in eam: exiſtimantes neceſſariò dicendum eam, vel omnium ſimul, vel vnius alicuius ex ſeptem fore vxorē: ac proinde cū vtrumque videretur abſurdū, neceſſario cōſequi non fore reſurrectionē.

Et reſpondens Ieſus ait illis: Nónne ideo erratis, non ſcientes, &c. Errabant Sadducæi, tum quia non putabant fore reſurrectionem, tum quia putabant poſt eam, ſi futura eſſet, talem fore vitam, qualem modo viuimus: imo quia putabant eam non poſſe aliam eſſe, & hanc videbant non poſſe conſiſtere, negabant omnino futuram reſurrectionem. Huius autem duplicis erroris aſſignat Dominus cauſam ignorantiam duorum: nempe ſcripturarum, & potentiæ diuinæ.

Erratis, inquit, *neſcientes,* id eſt, quia neſcitis ſcripturas, *neque virtutem Dei.* Neſciebant autem ſcripturas, tum quia nō ſciebāt, quæ ſcripturæ eſſent ſacræ Prophetarum ſcripturas nō recipientes, tum quia etiam ſcripturas Moſaicas, quas legebant, non ſatis rectè intelligebant, vt poſtea Dominus oſtendit. Probaturus ergo eos errare ex dicta ignorantia, primùm ſoluit eorum contra reſurrectionis aſſertionem obiectionem: oſtendens non talem futuram poſt reſurrectionem vitam, qualem illi opinabantur, ac deinde ex ſcripturis aſtruit veram eſſe reſurrectionis aſſertionem, ac proinde eos errare negando reſurrectionem. Probat ergo eos errare dicēs:

In reſurrectione enim non, vt vos opinamini nubent, neque nubentur. In quibus verbis, vt præter conſuetudinem linguæ Latinæ dictum eſt paſſiuè nubentur pro dantur nuptum, ita etiam præter eiuſdem linguæ Latinæ conſuetudinem dictum eſt nubent, pro ducent

vxores,

vxores, vel contrahent matrimonia. Porrò quod de ſtatu reſurre-ctionis futuro Dominus reſpondit, clarius & prolixius extulit Lucas, qui antitheſin facit inter cõditionem huius ſeculi, & conditionem ſeculi futuri: additq; rationem noui ſtatus futuri ſeculi. Filij enim inquit, *huius ſeculi nubunt, & traduntur ad nuptias, &c.* Dicuntur autem filij huius ſeculi hoc loco ſimpliciter homines in hoc ſeculo viuentes, contra quorum pro præſenti ſtatu conditionem ſubditur: *Illi autem qui digni habebuntur ſeculo illo futuro, & reſurrectione ex mortuis beata,* neque nubent, neque ducent vxores. Cuius ratio ſequitur: Neque enim vltra mori poterunt. Sequitur apud Matthæum & Marcum: *ſed ſunt ſicut Angeli Dei in cælo,* immortales ſcilicet, alimento & generatione non egentes, & ab omnibus his paſſionibus liberi, atque beata fruentes vita: non autem in omnibus ſunt ſicut Angeli Dei, quia non ſicut illi corpore carebunt. Sic intelligendum patet ex Luca, qui ad probationem eius quod dixit non poſſe eos vltra mori, ſubijcit: Æquales enim Angelis ſunt, & addit quod eſt ipſi proprium.

Et filij ſunt Dei, cùm ſint filij reſurrectionis. Filios autem Dei dicit non iam ſolum ſecundum ſpiritum, ſed etiam ſecundum corpus, quod diuina quadam cum Angelis immortalitate donatum erit, ſpiritui præterea vberrimè, & perfectè communicata diuina natura: ita vt ob huiuſmodi communionem Ioannes dixerit: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Addit autem cauſam quare tunc erunt filij Dei, nimirum quia erunt filij reſurrectionis, id eſt, homines ad reſurrectionem (loquitur autem de beata reſurrectione iuſtorum) pertinentes. Dicit autem hoc Dominus ad diſtinctionem filiorum huius ſeculi. Sicut enim filij huius ſeculi ratione primæ generationis dicuntur filij hominum, & ob id mortales ſunt: ita qui pertinent ad reſurrectionem, quæ eſt ſecunda generatio, non ad vitam animalem, ſed ſpiritualem, ratione huius regenerationis dicuntur filij Dei, & ob id ſunt immortales. [Notandum autem quod Dominus tantum loquatur de reſurrectione iuſtorum: tum quod ea ſola verè ſit dicenda reſurrectio, tum quod de reſurrectione iuſtorum Sadducæi interrogauerant. Dum Dominus tamen iuſtos in reſurrectione docet non inituros matrimonia, quia erunt ſimiles Angelis Dei in cælo: intelligendum ſimiliter relinquit, nec impios matrimonia contracturos. Quia ſicut illi erunt Angelis Dei in cælo ſimiles: ita hi ſimiles dæmonibus in inferno.]

Filij Dei.

1. Ioan. 3.

Filij reſurrectionis.

De reſurrectione autem mortuorum, quod reſurgant mortui, &c. Alterum iam eorum errorem conuincit, quo ex ignorantia ſcripturarum negabant in totum futuram reſurrectionem mortuorum. Eam autem comprobaturus Dominus ſcripturarũ authoritate, ex Moyſe potiſſimũ hoc facit, quod hunc ſolum Sadducæi reciperent,

cúmque pro ſua ſententia citaſſent. Ex quo tale profert teſtimonium, quod apertè quidem reſurrectionem non aſtruit, ſed tantum ex conſequenti: [Docens quanta cum attentione & expenſione ſint ſcripturæ legendæ & tractandæ: vt non hæc tantùm ſint ſpectanda quæ in eis apertè pronunciantur, nec per aperta teſtimonia tantum agendum contra hæreticos, ſed & per ea quæ argumentatione non coacta, & conſequentiâ neceſſaria eorum deſtruunt errorem.] Probat autem Dominus futuram mortuorũ reſurrectionem, ex eo quod Exodi 3. Deus ſe dicit non fuiſſe, ſed eſſe Deum Abraham, Iſaac & Iacob cum iam illi eſſent mortui. Sub qua propoſitione maiore ſubſumit minorem per ſe certiſſimam, dicens:

Non eſt Deus mortuorum, ſed viuentium. Abſurdum enim eſſet Deum viuum, imò eum qui eſt ipſa vita, mortuorum dici Deum, ſicut abſurdè vita diceretur vita mortuorum, & eorum qui non ſunt. Ex his ergo duabus propoſitionibus irrefragabilibus & certiſſimis, concludendum relinquit Dominus futuram corporum reſurrectionem. [Quoniam tamen videri poſſit, hanc non poſſe neceſſario inferri ex præmiſſis illis: dicendum Dominũ ex illo Exodi loco voluiſſe immediatè probare, & concludere futuram corporum reſurrectionem, nimirum quod cum Deus ſe adhuc dicat Deũ Abraham, Iſaac & Iacob, neceſſariũ ſit illos & ſi hominibus mortuos, tamen Deo non eſſe mortuos, ſed illi tantum dormire, & adhuc illi viuere, & proinde illos ab eo aliquando reſuſcitandos à morte veluti à ſomno. Hac enim ratione Dominum ſignificare Abraham, Iſaac & Iacob adhuc viuere cum hominibus ſint mortui: ſatis indicat illud quod apud Lucam pro probatione eius quod ſubſumendo dicitur: Non eſt Deus mortuorum, &c. Additur: Omnes enim illi viuunt. Nam ſecundum animam omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipſi quanti quanti ſunt, etiam poſt mortem Deo viuunt, qui vocat ea quæ non ſunt tanquã ea quæ ſunt.] Talis eſt ergo ferè Domini contra Sadducæos argumẽtatio. Ipſe Deus etiam poſt mortem Patriarcharum ſe dicit eſſe illorũ Deũ. Abſurdè autem ſe vocaret Deum mortuorum, & eorum qui omnino non ſunt. Viuunt ergo hi Patriarchæ, ſaltem ipſi Deo, eique tantum reputantur vt dormientes. Quod ſi verum eſt: conſequens eſt eos, qui hominibus habentur mortui aliquando reſurrecturos, reſuſcitatos à Deo veluti à ſomno. In hunc modũ interpretantur

Lib. 4. c. 9 hanc Domini argumẽtationem D. Irenæus Chryſoſt. Theophyl.

Ad hunc locum. atque Euthymius Chryſoſt. imitatores. Porrò cum in multis aliis locis ſcripturæ etiam Moſaicæ Deus vocetur Patriarcharũ Deus; peculiariter tamen Dominus citat [illegible] verba Dei ad Moyſen [illegible] bum, vel quod hoc loco ſignificet Deus ſuum nomen [illegible] [illegible], & tunc primum [illegible] horum trium Patriarcharum [illegible] appellauerit, addens hoc ſibi nomen fore in æternum [illegible]

vlterius conſequitur omnes illos viuere Deo etiam ſi moriantur hominibus, qui horum Patriarcharum ſunt filij, cum benedictio Patriarcharum etiam ad ſemen eorum extendatur. [Vel etiã quod hoc loco primum Moyſis ſuam acceperit à Deo authoritatem, cuius authoritate Sadducæi ſe putabant reſurrectionis fidem confutaſſe. Si enim Moyſes authoritate ſe tueri vellent, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei: ex quibus primum Moyſes ſuam obtinuit authoritatem. Quod autem in Matthæo dicitur iſtud dictum Iudæis, in Marco verò ipſi Moyſi: nihil habet contrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moyſi, vt etiam eidem præceptum fuerit dicere illud Iſraëlitis rogantibus nomen eius qui miſiſſet ipſum.] Cùm autem ſubſumitur, Deus autem non eſt mortuorum Deus, ſed viuentium, repetenda eſt dictio Deus, hoc modo, Deus autem non eſt mortuorum Deus, ſed viuentium. Infertur autem à Domino ex præmiſſis apud Marcum id vnde cœperat, cum dicitur:

Vos ergo multum erratis: Non enim iam oſtenderat eos ſimpliciter errare, ſed multum errare: nimirum & quod negarent reſurrectionem, & quod exiſtimarẽt poſita reſurrectione carnalem fore poſt reſurrectionem vitam.

Reſpondentes autem quidam Scribarum dixerunt ei, &c. Solus Lucas commemorat Scribas quoſdam commendaſſe reſponſionem Domini dictam Sadducæi: Marcus verò ſimilem cuiuſdam Scribæ narrat commendationem poſt reſponſionem Domini ad ſequentem quæſtionem, quam prætermiſit Lucas, quod eandem à Scriba quodam alio tempore Domino propoſitam, & à Domino eodem modo, quo hic abſolutam introduxit ſuperius cap. 11. Intelligendum itaque vtramque Domini reſponſionem ad duas quæſtiones quoſdam ex Scribis approbaſſe, & alteram quidem commendationem deſcripſiſſe Marcum, alteram vero Lucam, qui dicit quoſdam Scribas reſpondiſſe, hoc eſt, ſubintuliſſe. *Magiſter bene dixiſti*, nimirum gaudentes Sadducæis hoſtibus ſuis, & diſſentientibus ſecum occluſum eſſe os. Quod autem apud Lucam ſequitur:

Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. Ex Matthæo, & Marco falſum videtur, cum hi teſtentur poſt quæſtionem Sadducæorum, Phariſæos & Scribas aliam adhuc quæſtionem propoſuiſſe. Proinde vel intelligendum eſt Lucam tantum loqui de Sadducæis, vt ſit ſenſus: Sadducæos non amplius auſos quicquam interrogare: Aut ſi de omnibus Lucas loqui intelligatur, ſignificatur quod cum iam Dominus aliquoties prudenter reſpõdiſſet variis quæſtionibus, & Phariſæorum, & Sadducæorum ita ipſius prudentiam admirati ſunt, & timuerunt, vt nõ auderent eum amplius quicquam interrogare. Matthæus verò adiecit de turbis:

Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius. Quod ſcilicet tam prudenter, & faciliter iis, quæ videbantur perplexa reſpondere: Reſurrectionemq́; futuram ex eo loco ſcripturæ perſpicuè & efficaciter concluderet, ex quo id minimè videbatur colligi poſſe.

Soluitur quæſtio Phariſæorum de maximo mandato. Matth.22. Marci 12.

CAPVT CXVIII.

[a] *Phariſæi autem audientes quod ſilentium impoſuiſſet Sadducæis, conuenerunt in vnum:* [c] *&* [b] *acceſſit vnus de Scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam benè illis reſponderit,* [c] *interrogauit eum* [a] *vnus ex eis legiſdoctor* [b] *quod eſſet primum omnium mandatum,*[a] *tentans eum: Magiſter, quod eſt mandatum magnum in lege?* † [c] *Ieſus autem reſpondit ei: * [b] *Quia primum omnium mandatum eſt: Audi Iſraël, Dominus Deus tuus Deus vnus eſt, &* [c] *diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &* ▷ *ex tota anima tua, &* ‖ *ex tota mente tua,* [b] *& ex tota virtute tua.* [c] *Hoc eſt* [a] *maximum, &* [c] *primum mandatum. Secundum autem ſimile eſt* † *huic: Diliges proximum tuum* ▷ *ſicut teipſum.* [b] *Maius horum aliud mandatũ non eſt.* [Et] [a] *in his duobus mãdatis vniuerſa lex pendet & Prophetæ.* [b] *At ait illi Scriba: Bene magiſter in veritate dixiſti: Quia vnus eſt Deus, & non eſt alius præter eum, & vt diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam ſeipſum, maius eſt omnibus holocauſtomatibus & ſacrificijs. Ieſus, autem videns quod ſapienter reſpondiſſet, dixit illi: Non es longè à regno Dei: & nemo iam audebat eum interrogare.*

† a ait illi Ieſus
▷ a in
‖ a in
† b illi
△ b o tanquam.

Phariſæi autem audientes quod ſilentium impoſuiſſet Sadducæis, &c. Quanquam gauderent Phariſæi Sadducæis contrariæ ſectæ, & ſententiæ hominibus os occluſum eſſe, & ſilentium impoſitum: tamen inuidia quadam contra Dominum concitati conuenientes in vnum conſultauerunt inter ſeſe de quadam quæſtione etiam à ſe Domino proponenda, vt ſi fortè ad eam minus aptè reſponderet, minueretur apud populum admiratio prudentiæ eius, & maiorem apud populum ipſi cõſequerentur honorem, & laudem, quod quem Sadducæi ſuperare non poterant ipſi ſuperaſſent. Itaque quemadmodum ſuperius quoſdam ex Herodianis, & Phariſæis miſerunt propoſituri quæſtionem, quæ Phariſæos, & Herodianos concernebat: ita nunc per quendam ex ipſorum numero legis doctorem & Scribam, proponunt quæſtionem concernentem Scribas, & legis cognitionem. Vnus enim ex eis, inquit Matthæus à cæteris,

cæteris, vt eſt veriſimile, inſtigatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos, & Dominum conquirentes, hoc eſt, inter ſeſe diſputantes, cum aduertiſſet, quod bene illis reſpondiſſet, experiri voluit (hoc eſt enim quod dicit Matthæus tentans eum) num & ſibi reſpondere bene poſſet, acceſſit ad eum, & interrogauit *quod eſſet in lege omnium primum mandatum.* De eo enim apparet illo tempore fuiſſe inter Scribas controuerſiam, quemadmodum dictum eſt circa cap. Lucæ 11. in cap. Concord. 81. Hic igitur Scriba ſibi placens de cognitione primi in lege mãdati Dominum interrogauit non diſcendi ſtudio, ſed tentandi, & experiendi: *Magiſter,* inquit, *quod eſt mandatum magnum.* Hoc eſt, maximum in lege? Poſitiuus enim pro ſuperlatiuo poſitus eſt, vnde poſtea idem verbum, per maximum vertit interpres: & Marcus dicit eum interrogaſſe, quod eſſet primum omnium mandatum.

Ieſus autem reſpondit ei, quia primum omnium mandatum eſt, &c. Prolaturus Dominus primum mandatum ex Deut. 6. cap. præmittit etiã, vt eſt apud Marcum, illud quod ibi præcedit: *Audi Iſraël, Dominus Deus tuus, Deus vnus eſt.* Quod proœmij loco præmittitur primo præcepto dilectionis, eo quod dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo opinio, & fides: vt ſcilicet credatur vnus eſſe Deus, & non multiplex, ſicut dij gentium: & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam eſſe, ex qua fide etiam facilè naſcitur Dei ex toto corde dilectio. Quæ autem ad intelligentiam & explicationem horum duorum præceptorum dilectionis pertinent: prolixè ſatis tradita ſunt ſuperius circa prædictum Lucæ locum. Cæterum alterum dilectionis mandatum, quod ad proximum pertinet, Dominus dicit ſecundum, non quidem ordine legiſlationis, quia prius illud datum erat Leuitic. 19. ſed dignitate. Simile autem dicit alteri, tum quod etiam ſit de dilectione exhibenda, tum quod ſimilem habeat cum præcedenti generalitatem. Vnde & ſequitur:

In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & Prophetæ, &c. Hoc eſt, legis & Prophetarum ſcriptura, & doctrina pendet in duobus dilectionis mandatis: quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent, atque eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem, aut conſeruationem omnia ordinantur.

Et ait illi Scriba: Bene Magiſter in veritate dixiſti, &c. Quod Marcus dicit hunc Scribam approbaſſe Domini reſponſionem, & Dominum viciſſim eius reſponſionem commendaſſe, ita vt diceret eum non longè eſſe à regno Dei: non eſt contrarium ei, quod dicit Matthæus hũc tentaſſe Dominum. Tentaſſe enim ob id ſolum dictus eſt, quod experiri voluerit, num ad quæſtionem Dominus reſpondere poſſet. Qua in re etſi non ſatis ſincero ſe declarabat

erga Dominum eſſe affectu: tamen cum audiret prudentem Domini reſponſionem ſuæ ſententiæ conuenientem, commotus reſponſionis veritate, ac delectatus approbatione ſuæ ſententiæ, depoſito illo tentandi animo approbauit Domini reſponſionem: & viciſſim Dominus delectatus, quod & veritatem ille agnoſceret, eámque tentandi animo poſito, à ſe dictam approbaret, commendans eius reſponſionem dicit non longè illum eſſe à regno Dei. Nondum autem iſte dicitur eſſe in regno Dei, hoc eſt inſcriptus eſſe inter regni Dei ciues: tum quia caruit fide in Chriſtum, tū, &c. quia non ſatis eſt cognoſcere, & approbare verbo veritatem, ſed oportet & facto eā obſeruare, cum hic Scriba nec dum perfectam habuerit Dei & proximi dilectionem.

Quæſtio proponitur de Chriſto, cuius filius ſit. Matth. 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXIX.

† a ait illis c dixit autē.

[a] *Congregatis autem Phariſæis, interrogauit eos Ieſus, dicēs: Quid vobis videtur de Chriſto? cuius filius eſt? Dicunt ei: Dauid.* b *Et reſpondens Ieſus* † l *dicebat* f *ad illos* b *docens in templo* h *Quomodo dicunt* b *Scribæ* h *Chriſtum filiū eſſe Dauid:* a *Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocet eum Dominum* c *&* h *ipſe* b *enim* h *Dauid dicit* b *in Spiritu ſancto* c *in libro Pſalmorū* a *dicens,* f *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedium tuorum.* b *Ipſe* † h *ergo Dauid dicit illum Dominum,* a *ſi ergo Dauid vocat eum Dominum,* h *&* ▷ l *quomodo filius eius eſt?* a *Et nemo poterat ei reſpondere verbum, neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare,* b *& multa turba eum libenter audiuit.*

† c Dauid ergo Dominum illū vocat ▷ b vnde

Congregatis autem Phariſæis interrogauit eos Ieſus, &c. Cùm nihil magis Phariſæos offenderet in Ieſu, quam quod ſe filium Dei frequenter vocaret, ſéque Deum eſſe, ac Deo æqualem ſignificaret: commodè nūc in vltimo ad illos ſermone ex ſcripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Meſſiam fore ſupra hominem, ac verè Deum fore, vt qui ipſum ex factis, & miraculis debebant agnoſcere eſſe Chriſtū, non alienarentur ab ipſo, quod ſe Deum, Deóque æqualem ſignificaret. Itaque cum adhuc apud ipſum Dominum congregati eſſent Phariſæi, interrogauit eos cuius putarent Chriſtum eſſe filium, eíſque reſpondentibus Dauidis eſſe filium: rurſum q[illegible] quomodo ergo Dauid eum vocet Dominum ſuum, idque pe[illegible] ſanctum & in libro Pſalmorum [illegible]rum. Qua quidem [illegible] illis relinquit [illegible]

amplius quid futurum quam quod à Dauide accepturus eſſet naſcendo: alioqui enim abſurdum eſſe, quod cum non tantum Dominum, ſed Dominum ſuum vocet. Nuſquam autem apertè dicitur Chriſtus fore filius Dauid; ſed id Scribæ ex varijs locis intellexerunt ſatis ſignificatum, vt Iſaiæ 8. vbi promittitur ſeſſurus ſuper ſolium Dauid: & Micheæ 5. Vbi dicitur naſciturus in Bethleē, & aliis multis ſimilibus locis. Cæterum illo potiſſimum modo ſuam quæſtionem, & argumentationem propoſuit Dominus, quo erroneam Scribarum & Phariſæorum argueret opinionem, & ſignificaret Chriſtum non talem eſſe Dauidis filium, qualem illi ſuſpicabantur, hoc eſt, nudum hominem, ſed etiam propter diuinitatem eſſe Dominum ipſius: ac proinde Scribas interrogatos cuius filius ſit Meſſias, non tantum oportuiſſe reſpondiſſe, quod filius ſit Dauidis, ſed etiam, & multo magis, quod filius eſſet Dei. Teſtimonium autem à Domino citatum deſumptum eſt ex principio Pſalm. 109. Non citat autem Dominus tantum eam partem, quæ ſuo ſeruire videbatur propoſito, ſed etiam addit quid Dominus dixerit Domino nempe, Sede à dextris meis, donec ponā, &c. Vt maiorē eis metum incuteret, ſi pergerent ei ſe opponere, quem meritò debuerant agnoſcere Chriſtum eſſe. Dixit autem Deus Pater filio ſuo, Sede à dextris meis: ſiue quia ab æterno ſic in mente ſua ſecum facere diſpoſuit, ſiue quia (vt Paulus alludens ad hunc locum dicit) Deus Pater ſuum filium poſt reſuſcitationem ſubuehens in cælum conſtituit illum à dextris ſuis in cæleſtibus. Dei enim dicere, facere eſt; ex quo ſane Pauli loco patet quid ſit Chriſtum ſedere ad dextram Dei, nimirum cum hominem, qui pro nobis mortem pertulit, factus Patri obediens, conſtitutum eſſe ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro, omniáque ſubiecta eſſe pedibus eius. Vnde patet hanc ſeſſionis promiſſionem tribuendam eſſe Chriſto ratione humanitatis coniunctæ diuinitati. Cum autem dicitur: Sede donec ponam, &c. dictio donec accipienda eſt quomodo ſæpe in ſcripturis, non vt excludat ſeſſionem ad dexteram poſtquam aduenerit præſcriptū illud tempus; ſed vt tantum indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod ſatis aperit Paulus dum dicit; Sedet ad dexteram Dei, de cętero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Id autem fiet in nouiſſimo die, quando omnes hoſtes Chriſti, qui ſiue verbo, ſiue facto dicunt illud, Nolumus hunc regnare ſuper nos, perfectè illi ſubiicientur, digna de illis ſumpta vindicta.

Epheſ. 1. *Hebr. 10.*

Et nemo poterat ei reſpondere verbum, neque auſus fuit quiſquā, &c. Intelligi debet hoc generale Matthęi dictum de hoſtibus Chriſti Scribis, Phariſęis, Sadducęis, & rurſus intelligi debet de quæ-

ſtione

ſtione inter docendum Chriſto propoſita. Nam mox poſtea diſcipuli quædã interrogaſſe referuntur, & in domo Cayphæ quædam ab hoſtibus ſuis Dominus captus, eſt interrogatus.

Docet audiendos & cauendos Scribas. Matth.23. Marc.12. Lucæ 20.

CAPVT CXX.

T[a] Vnc Ieſus † loquutus eſt ad turbas, & ad diſcipulos ſuos', [b] & dicebat eis in doctrina ſua, [a] dicens: Super cathedram Moyſi ſederunt Scribæ & Phariſæi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis ſeruate & facite, ſecundum opera verò eorum nolite facere, dicunt enim, & non faciunt.‖ Alligant enim onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem ſuo nolunt ea mouere. Omnia verò opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatant enim philacteria ſua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi, vnus eſt enim magiſter veſter: omnes autem vos fratres eſtis. Et patrem nolite vocare vobis ſuper terram, vnus eſt enim pater veſter qui in cœlis eſt, nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Qui maior eſt veſtrum, erit miniſter veſter. Qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur, † [h] cauete' à ſcribis, qui volunt ambulare in ſtolis, & [c] amant ▷ [h] ſalutationes' in foro', & ‖ primas cathedras' in ſynagogis, & primos diſcubitus in † cœnis', qui deuorant domos viduarum, ▷ ſimulantes longam orationem', hi accipient ‖ damnationem maiorem'. [a] Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines, vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, longas orationes orantes, propter hoc amplius accipietis iudicium. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, vt faciatis vnũ proſelytum, & quum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos. Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quicunque iurauerit per templum, nihil eſt, qui autem iurauerit in auro templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius eſt, aurum, an templum, quod ſanctificat aurum? Et quicunque iurauerit in altari, nihil eſt: quicunque autem iurauerit in dono quod eſt ſuper illud, debet. Cæci, quid enim maius eſt, donum, an altare quod ſanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ ſuper illud ſunt: & quicunque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipſo: & qui iurat in cœlo, iurat in throno Dei, & in

† c *audiẽte autem populo dixit diſcipulis ſuis.*
C.11. 84.
† c *attendite*
▷ b o *ſalutari*
‖ b o *in primis cathedris ſedere*
† b o *conuiuijs*
▷ b o *ſub obtentu prolixæ orationis*
‖ b o *prolixius iudicium.*
C.11. 84.
C.11. 84.

in eo qui ſedet ſuper eum.|| *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia decimatis mentam, & anethum, & cyminum, & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium, & miſericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia mundatis quod deforis eſt calicis, & paropſidis, intus autem pleni eſtis rapina & immunditia. Phariſæe cæce, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis, vt fiat id quod deforis eſt mundum. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus ſpecioſa, intus verò plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia: ſic & vos à foris quidem paretis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra Prophetarum, & ornatis monumẽta iuſtorum, & dicitis, ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum. Itaque teſtimonio eſtis vobiſmetipſis, quia filij eſtis eorum, qui Prophetas occiderunt. Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ quem occidiſtis inter templum & altare. Amen dico vobis, Venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.*|| *Hieruſalem Hieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Dico enim vobis, Non me videbitis amodò, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.* C.13. 90.

Tunc Ieſus locutus eſt ad ſcribas, & ad diſcipulos ſuos, &c. Cum Scribarum, & Phariſæorum eſſet iam deſperata correctio, reliquum erat vt alij admonerentur, ne illorum prauis moribus, & exemplo corrumperentur. Quod autem diſcipulos ſuos potiſſimum præmunire voluerit indicat Lucas dicens:

Audiente autem populo dixit Ieſus diſcipulis ſuis. Quoniã ergo varia eorum vitia liberè erat reprehenſurus, ac ſuos diligenter præmoniturus vt ab ipſis imitandis ſibi cauerent: ne hinc etiam ſimul periret authoritas doctrinæ ipſorum neceſſaria adhuc populo cui præſidebant doctores; prudenter ſuum temperat ſermonem Dominus ſic, vt & neceſſariam eorũ in docendo, & præcipiendo authoritatem conſeruare ſtudeat, & tamen ſuos pręmuniat ne illorũ authoritate permoueantur ad illorum imitationẽ. Dicit ergo: *Super cathedram Moyſi ſederunt Scribæ, &c.* Quemadmodum Pſalmo primo metaphoricè dicitur cathedra peſtilentiæ pro officio docẽdi peſſima: ita & hoc metaphoricè rectè dicitur cathedra Moyſi *Cathedra Moyſi.*
authoritas

authoritas docendi,& iubendi, quę ad cultũ Dei pertinent; quam authoritatem primus in populo Iudaico obtinuit Moſes, & ideo ab eo nomen accepit, vt dicatur Cathedra Moyſi, ſicut Romanæ Eccleſiæ authoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur ſuper cathedram Moyſi ſederunt, idem eſt quod eam quam Moſes habuit in Dei populo authoritatem acceperunt. Infert autem ex prædicta ſententia id, propter quod eam aſſumpſerat:

Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, ſeruate, & facite, &c. Ergo inquit, hoc eſt, quia ſuper cathedram, id eſt, in cathedra Moſi ſederunt, ideo ſeruate, quę dixerint vobis. Non ergo Dominus tantum exigit obedientiam in his, quæ ex ſcripturis, & lege Dei iuberent, at docerent: ſed etiam in his quæ ſua authoritate pro temporis & loci exigentia ſtatuerent, & iuberent ſecundũ ſcripturas. Non enim dicit quæcunque docuerint, ſed dixerint, & abſolutè dicit omnia, nec contentus illo addit quæcunque. Quoniã autem qui verbo docent, facto ſuo, & exemplo ad imitationem non parum alios commouere ſolent: ideo ne illorum exemplo peruerterentur hi, qui ab illis pendere, & inſtrui debebant: ſubiecit;

Secundum opera vero eorum nolite facere, id eſt, ne autem imitemini eorum opera. Dicũt enim, inquit, hoc eſt præcipiunt, & tamen eadem ipſi non faciunt. Hoc autem eſt primum Scribarum & Phariſæorum vitium quod hic notat Dominus.

Alligant autem onera grauia, & importabilia. Non diuerſum hic à præcedenti taxat vitium, ſed declarat quod dixit. Dicunt enim & non faciunt (Græcis enim non eſt autem, ſed γδ', id eſt enim) quanquam id declaret cum magna ipſius vitij exaggeratione, vnde patet deinceps per onera grauia, & importabilia ſignificari ea, de quibus prius dixit Dominus, omnia quæcunque dixerint vobis facite. Importabilia autem hic poſitum eſt, pro difficilia portatu. Cum autem dicuntur onera grauia ipſos alligare, &c. Significatur varia eos præcepta veluti in faſces congerere ſiue ex ſcripturis, ſiue ex propria ſua authoritate, quæ nouæ legis præceptis addiderunt, ſeuerè interim & rigidè, quæ legis ſunt ab alijs exigentes, at ſibi in omnibus multam concedentes licentiam.

Omnia verò opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus. Notauit in præcedentibus Dominus illorum grauiter culpabilem negligentiam, notat modo eorum non ſanctam in bonis operibus diligentiam: vt ſicut ſuos ſignificauit cauere ſibi debere ab imitatione negligentiæ illorum, ita & nunc ſignificet, nec in bonis quę facere viderentur operibus imitandos. Secundũ ergo vitiũ, quod in his notat eſt vanæ gloriæ appetitus, quod vitium variè oſtendit eis competere. Primum quidem in bonis quæ facere videbãtur operibus dicens omnia hæc eos facere vt viderentur. Secundo in extremo ipſorum habitu dicens; *Dilatant autem phylacteria, &c.*

Græcis

Græca non habent. Dilatant enim, ſed *dilatant autem*, vnde patet hîc Dominum non voluiſſe declarare præcedentem ſententiam, quę potiùs declaranda fuiſſet per eleemoſynas, ieiunia, & orationes quas faciebant vt *viderentur ab hominibus*, vt notat in eis Matthæi 6. ſed alia ratione oſtendere eos vanæ gloriæ cupidos, per hoc ſ. quod externo ipſo habitu volunt videri & haberi legis obſeruatores. Porro occaſio phylacteriorũ, quæ dilataſſe dicũtur, fuit id quod ſcribitur Deuteron. 6. cũ poſt præcepta decalogi, & poſt præceptum maximum dilectionis adhortans ad perpetuam eorum præceptorũ recordationem, tandem intulit Moſes, Et ligabis ea quaſi ſignum in manu tua, eruntq; inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligẽtes Iudęi ſcribebãt in mẽbranis verba illa, Audi Iſraël, Dominus Deus noſter, vnus eſt. Et diliges &c. Has autem membranas, quò præ aliis viderentur religioſiores, & in mandatis Dei recogitandis & faciendis diligentiores, Scribæ & Phariſæi latiores geſtabant, vnde dicit, *Dilatant phylacteria ſua*, non contenti, ſcilicet, talia circumferre qualia alij plerique. Eadem de cauſa & fimbrias magnificabant. Præceperat enim Moſes vt Iudæi in quatuor angulis pal- *Num.* 15.
liorum ſuorum facerent fimbrias hyacinthinas, ad diſcretionem *Deut.* 22.
populi Iſraëlitici, vt quemadmodum in corporibus circumciſio daret ſignum Iudaïcæ gentis, ita & veſtis haberet aliquam differentiam ac veſtis huius diſcretione admonerentur quã diſcretam à gẽtibus debere eorũ eſſe conuerſationẽ, cogitarentque eundem Dei culturam ſuſcepiſſent obſeruandam, vnde dicitur in Numeris, quas fimbrias cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini &c. Color enim hyacinthinus ſimilis eſt colori cœli, vnde ſignificabat cœleſtem eos debere habere conuerſationem, ipſóſque ſe aſtrinxiſſe præceptis Dei cœli ſeruandis. Has ergo fimbrias Scribæ & Phariſæi, qui ſanctiores reliquo populo videri volebant, faciebant grandiores, & ſi verum narrat D. Hyeronimus, acutiſſimas in eis ſpinas ligabant, vt videlicet & ambulantes & ſedentes interdum pungerentur, & quaſi hac admonitione retraherentur ad officia Domini. Deplorat autem idem Hieronymus nos tanquam miſeros, quòd ad nos etiam Phariſæorum vitia tranſierint, nimirum quod & apud Chriſtianos plerique ſanctitatis opinionem venentur externo habitu, quódque rebus quibuſdam fidant quæ per ſeſe ſanctiorẽ non faciunt hominẽ, quòd ſuperſtitioſas mulierculas facere ſoliti ſunt dicit, in paruulis Euangeliis ligno crucis & eiuſmodi rebus. Tertiò, Dominus oſtendit ipſorum inanis gloriæ appetitum in externa cum hominibus conuerſatione, cùm ſubiicit, *Amant autem primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi*, hoc eſt, Magiſter mi. Non reprehendit quòd pri-

mos obtinerent accubitus, primáſque cathedras, ſed quòd hæc amarent, & ſtudioſè expeterent, quemadmodum & ſuprà Lucę 11. Et bene quidem tertio loco iſtud ponitur in reprehenſione cupiditatis humanæ gloriæ, quod ideo omnem ſuam iuſtitiã faciebant coram hominibus, fimbriáſque ac phylacteria dilatabant, vt honore iſto quem amabant in ſynagogis, in cœnis, in foro ab hominibus afficerentur.

Vos autem nolite vocari rabbi, vnus eſt enim magiſter veſter.] Sibi, Id enim Dominus ſuis vetare voluit quod in Scribis reprehendit. At in eis non reprehendit quòd vocarentur Rabbi; ſed quod amarẽt ſic vocari. Iam & cum ſubiicit, *Qui maior eſt veſtrũ, erit miniſter veſter,* &, *Qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur, &c.* ſatis ſignificat per duas ſententias, quomodo prohibuerit admittere aut vſurpare appellationem magiſtri, nimirum vt ne qui magiſtri obtinet locum, ſe hoc nomine efferat, ſed contrà ſe tantùm vt miniſtrum reputet, & ſic humiliet, vt vel nomen magiſtri penitus fugiat, vel hoc nomine ſe aliis non præferat. Senſus ergo eſt, Illi quidem amant & affectant vocari Rabbi: vos autẽ, quos ab horum moribus oportet eſſe longè alienos, non ſolùm non ametis ſic vocari, ſed omnino nolite ſic vocari, & quantum eſt in vobis, fugite eam appellationem, ſic vt proprium inde honorem fugiatis. Quẽ ſenſum etiã confirmat ſubiuncta à Domino, ratioq; habet, *Vnus eſt enim magiſter veſter, Deus ſ. aut Chriſtus.* Solus autem Deus vel Chriſt' propriè eſt magiſter, quia is ſol' eſt primarius & principalis, qui, ſcilicet, omnia nouit nullo alio edoctus, quique omnes docet quod ſciunt, vt eius comparatione omnes alij diſcipuli ſint, non magiſtri: qui denique ſolus verè docet doctrinam intus efficiendo. Nam homo ſiquidem inſtruat, quid aliud agit quàm quòd exterius verba ſonent, quę in animum audientis tranſmiſſa, aut naturalis luminis quod à Dei eſt virtute, aut fidei lumine, cooperante ſimul Dei gratia, doctrinam & ſcientiam generant, nec aliter ſe habet homo doctor ad eum quem inſtruit, quàm agricola ſemen terræ iniiciens ad ipſam terram. Sicut ergo non rectè agricolam quis dixerit produxiſſe frumentum ſed terram aut naturam, ſic nec doctrinam in animo verè generat homo, ſed ſolus Deus. Quod agnoſcens Paulus ſcribit Corinthijs, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem dedit incrementum. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. Et rurſum, Sic inquit, nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorũ Dei.

Et patrẽ nolite vocare vobis ſuper terrã. vnus enim &c. Iam in quo ſenſu prohibuit ne vocemur Rabbi vel magiſtri, in eodem etiam nec debemus vocari patres, ſic, ſcilicet, vt illud nomen affectemus proprij honoris cauſa, atque eo nomine ita nobis

place

placeamus, vt aliis inſolenter nos præferamus, nec erga illos nos exhibeamus tanquam fratres ad eandem vocatos nobiſcum hæreditatem. Hinc Paulus dominis fidelibus præcipit vt ſeruus ſuis ſeſe exhibeant, non tanquam dominos, ſed potius tanquam domini eiuſdem domini conſeruos.

Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter, &c. Rabbi ſubiicit autem Dominus duas ſententias ſibi familiares, quibus reddit modo prædictorum cauſam præceptorum, & quod prius in ſpecie dixit, nunc generatim extulit, vt non prædictos tantùm titulos fugiendos intelligamus, ſed & alios. Prior eſt, Qui maior eſt veſtrum, hoc eſt, qui maximus eſt inter vos, ſiue dignitate, ſiue donis ſpiritualibus, erit veſter miniſter. Quæ ſententia & ſuprà eſt habita in capite Concor. 104. ex Matthæi 20. & Mar. 10. & poſtea habebitur Lucæ 22. Secunda eſt, Qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur, &c. quæ ſuprà eſt habita ex Lucæ capite 14. & 18.

Cauete à Scribis qui volunt ambulare, &c.] Vitiorum eorum quæ apud Matthæum Dominus prolixè commemorat, vt ab eis ſuos admoneat ſibi cauere, quædam paucis Marcus & Lucas à Domino notata commemorant, dicentes eum dixiſſe, Cauete à Scribis: ne, ſcilicet, eos imitemini, ſuóque exemplo vos corrumpant, qui volunt, hoc eſt, deſiderant & affectant ambulare in ſtolis, id eſt, veſtibus talaribus, quò ſint honoratiores: & amant ſalutationes in foro, & cætera quæ ſupra ſunt habita ex Matthæo, quibus notatur in eis deſiderium inanis glorię, cui toti erant inhiantes vbique. Notantur deinde apud hos duos Euangeliſtas, & alterius grauioris vitij, nimirum auaritiæ aut gulæ, idque non ſimplicis, cùm dicitur, quod & poſtea habet Matthæus: qui deuorauit domos viduarum, ſimulantes longam orationem. Quo ſignificatur ipſos longis precibus non ex animo factis, ſed ſimulatè, & ad oſtentationem captare fauorem viduarum, earumque domos, id eſt, facultates & ſubſtantiam deuorare, quia ab eis velut ſanctæ & religioſæ perſonæ frequenter inuitantur magnifíque ſumptibus excipiuntur, vt intelligit Theophylactus in Lucam. Tum vt horum peccatum magis exaggeraret, oſtendens illos earum eſſe ſpoliatores quas potiùs adiuuare & ſubleuare deberent, vtpote deſertas, & omni adiutorio deſolatas. Hac ergo in parte tripliciter peccabant. Primùm quòd auaritiæ aut gaſtrimargiæ ſtuderent: ſecundò, quod re ſacra, nempe oratione abuterentur ad quæſtum aut gulam: tertiò, quod eas deciperent & nudarent quæ omnium maximè ipſorum erant iuuandæ ſubſidio & patrocinio. Porro pro eo quod in Luca legimus, ſimulãtes longam orationem, Gręcè eſt, προφάσει μακρὰ προσεύχονται, hoc eſt ad verbum prætextu (vel ſimulatio-

ne) prolixè orāt. Eutymius dictionē πρόφασις accipit pro occaſione & interpretatur ſignificari, quod occaſione deuorādi domos vidua rū prolixè orarēt. Significat enim πρόφασις etiā occaſionē. Adicit autem Dominus poſt notationem huius vitij, quod ob id Scribę & Phariſęi accipient prolixius iudicium, vt eſt in Marco, vel amplius iudicium, vt eſt in Matthæo. Id enim quàm ſit Deo ingratum, ſignificauit Dominus, dùm in ſola huius vitij notatione meminit de grauiore ſcribarum condemnatione, dicens apud Matthæum propter hoc amplius accipietis iudicium: vbi, amplius, debere accipi, vt ſit nomen, ſicut & prolixius, in Marco patet ex prædictis. Conuenit ergo huic loco illud Ieremiæ, Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter.

Væ autem vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ, quia clau. &c.] Non abſurdum videri debet, quòd turba præſente hæc eorum vitia palàm reprehenderit. Nam turbarum potiſſimum cauſa hæc dicenda ſuſceperat, vt ab illorum vitijs ſibi cauerent quorum inſtituebantur doctrina. Et alioqui incorrigibilis eorum poſt longam expectationem vita, qua multi ſeducebantur, digna erat quā Dominus palàm inſectaretur, maximè hoc tempore, poſt quod ampliùs cum eis non erat locuturus docendo & quo conueniebat, ipſum huiuſmodi libertate declarare ſe illos non metuere & ad mortem ſubeundam paratum eſſe; ad quam inferendam ſciebat animos ſcribarum & Phariſæorum hac reprehēſionis libertate magis prouocandos. Octies autem hoc loco vę intentat Scribis & Phariſæis, ſicut in principio octo iuſtorum protulit beatitudines: & primò quidem væ illis dicit, quòd cùm deberent ſua doctrina & exemplo alijs aperire regnum cœlorum, & viam ad illud præmonſtrare, contra clauderent illud coram hominibus. i. impędimentum præſtarent nę introirent, dum. ſ. eos auocarent à fide in Chriſtum, qui oſtium eſt per quod intratur in regnum cœlorum, in quem non ſolùm ipſi recuſarent credere, ſed etiam ad credendum propenſos, ne crederent, quantum in ipſis fuit, impediebant, damnantes doctrinam & miracula ipſius, ac prohibentes ſuis edictis credere in eum, & confiteri illum. Iſtud autem & apud Lucam ca. 11 obiicitur ſcribis, vbi plura vide annotata. Secundò, væ illis dicit, quod comederēt domos viduarum, &c. quod iam circa Marci & Lucæ verba eſt tractatum. Tertiò, væ dicit, quia inquit, circuitis mare & aridam .i. terram, hoc eſt, cum multa diligentia & labore quæritis, vt vndique ex gentibus faciatis vnum proſelytū, hoc eſt, aduenam, qui ab idololatria conuerſus Iudaicam amplectatur religionē. Hic enim Græco nomine dicebatur προσήλυτος, quod idem ſignificat quod Latinè aduena, à verbo προσελεύθω, quod eſt, aduenio. Non autem ob hoc eorum ſtudium quod in ſe ſanctū erat, vę illis dicit, ſed ob id quod

ſequitur,

ſequitur, quod quē tanta diligētia & labore in conſortiū ſuæ religionis pellexiſſent, ad hoc vt ſaluus fieri poſſet, cū ſuis exēplis & conuerſatione facerēt filiū gehēnæ, id eſt, obnoxiū gehēnæ & æternæ condēnationi, duplo ſupple magis quam ipſi eſſent. Plus autem proſelitum obnoxium fieri gehenę dicit quam ipſi eſſent, quòd vt plurimū qui præceptorē habet malū, nō in illius malitia ſiſtit ſed eius vtens exēplo ſolet vlterius procedere, & in malo præceptorē ſuperare D. Hier. intelligit proſelytos per ſcribas duplo fieri peiores, quòd qui cū ethnici eſſent, ſimpliciter errabant, & erāt ſemel filij gehēnæ, videntes magiſtrorū vitia, & intelligētes eos deſtruere opere quod verbis docebāt, reuertantur ad vomitū ſuū, & gentiles rurſum effecti, pœna maiori digni efficiātur.

Væ vobis duces cæci, qui dicitis, quicunque iurauerit per templū, &c.] Quartò, illis væ dicit ob præpoſteram & erroneam eorum traditionem propter quod eos duces iam vocat cæcos, cùm in aliis eos vocet hypocritas, eo quod hæc eorum doctrina ex magna mentis proceſſerit cæcitate, cùm alia fere facta ob quæ væ illis dicitur ex hypocriſi proceſſerint. Docebant autem eum qui iuraret per templū aut in altari. i. per altare, nihil eſſe, hoc eſt, non obligari vi huiuſmodi iuramenti: qui verò iuraret in auro templi. i. per aurum quod in templo oblatum eſſet, aut in dono quod eſt ſuper altare. i. per ſacrificia, debere, hoc eſt, obligari huiuſmodi iuramēto, vt & perſoluere teneretur quod ſic iurās promiſiſſet, & periurij reus eſſet ſi ſic iurās fefelliſſet. Cuius eorum traditionis & cæci iudicij veriſimile eſt hoc fuiſſe motiuū, quòd cùm in veteri lege præceptum eſſet vt iurarent in nomine Domini, exiſtimarent iuramenta per creaturas facta nullam inducere obligationem, adeò vt nec ea quę per Hieruſalē, per templū, aut per altare fierent, obligare tamen ea quæ fierēt per oblata Deo ſiue in gazophylacium templi, ſiue ſuper altare, quòd hæc immediatè Dei eſſent, & ſingulari ratione diuina eſſent magis quàm templum & altare, quæ tantùm propter oblationes Deo faciendas conſecrata erant Deo. At Dominus eorum præſuppoſitū deſtruit quæſtione, qua efficaciter errorem ipſorum tam manifeſtum eſſe ſignificat, vt quiuis etiam cæcus illum agnoſcere poſſit, dicens, Stulti & cæci, quid enim maius eſt, hoc eſt, ſanctius, & pluris faciendū, aurum an templum quod ſanctificat aurum, hoc eſt, cuius gratia aurum ſanctum habetur? Quaſi dicat, nemo ignorare poteſt quin illud ſit altero ſanctius, à quo alterum ſuam accipit ſanctitatem, iam aurum ideo ſanctū eſt, quia in templo offertur. Et rurſum, Stulti & cæci (nā etiā ſecūdo loco repetitur apud Gręcos nomē ſtulti) quid enim maius eſt, donū an altare quod ſāctificat donū? Si qdē ſacrificiū aliquod cū ex ſeſe ſit prophanū, ideo fit ſāctum, quia in altari ex ſui inſtitutione conſecrato cultui diuino

offertur Huic ergo iã oppoſitam concluſioni eorũ concluſionẽ infert Dominus dicẽs, *Qui ergo iurat in altari*,&c. quaſi dicat, Cũ, vt oſtenſum eſt, ſanctius ſit & tẽplũ & altare ipſo auro tẽpli & ſacrificiis altaris, ergo non hoc dicendũ eſt quod vos dicitis, ſed cõtrà potiùs, quod qui iurat per altare, non tantùm per altare iuret, ſed etiã per omnia quæ ſuper illud ſunt, ac proinde æquè, aut etiã magis eſt obligatorium iuramẽtũ per altare quàm per donũ altaris. Et ſimiliter, quicunque iurauerit per tẽplũ, non per tẽplũ tantũ iurat, ſed etiam Deum, qui ratione ſingulari habitat in templo, & proinde non minus illud obligat quàm ſi apertè per Deum iuraſſet. Idẽ ſubiungit de iuramẽto per cœlum ob cauſam ſuperiùs indicatam. Ex quo intelligendũ non parũ facienda iuramẽta per creaturas facta, ſiue ſacras, ſiue communes, eo ꝙ implicitè in huiuſmodi iuramẽtis etiam iuretur per Deum, cuius vel ratione cõſecrationis, vel ratione cõditionis ſũt illę creaturę, & quibus omnibus Deus eſt pręſens. Cũ enim creaturæ mutę per ſeſe nõ poſſint eſſe veritatis teſtes, cũ per eas iuratur: aut aliquid diuini nominis illis tribuitur, aut intelligendũ eſt, in ipſis Deum ipſum inuocari in teſtẽ, vt is in illis eſt, atq; in illis cognoſcitur. Eſt tamẽ cũ per creaturã iuratur non vt inuocatũ teſtẽ, ſed per modũ execrationis creaturæ, quam volumus malum aliquod incurrere, niſi verum ſit quod dicimus: quomodo per ſalutem Pharaonis Ioſeph iurauit: quomodo etiam intelliguntur iuramenta per animã facta, ſed de his latius circa Matth. cap. 5.

Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia decimatis, &c.] Quatuor væ ſequentia, quorum duobus prioribus præpoſterã eorum in ſeruandis mandatis Dei vel hominum diligentiam coarguit, duobus verò poſterioribus eorum hypocriſim, & ex Luc. ca. 11. habita ſunt in cap. Concor. 84. proinde ea tantum hic annotanda erũt quæ hic ſunt peculiaria, aut ibi ſunt prætermiſſa. Itaq; pro eo quod Lucas poſuit iudiciũ & charitatẽ Dei, hîc pro grauioribus legis, hoc eſt, his quæ lex potiſſimũ exigit, & ſunt maioris in lege momenti, dicitur, iudicium, & miſericordiam, & fidem. Quæ tria referri poſſunt ad proximum, ad quẽ lex exigit pluſquã decimationẽ, vt iuſtè, benignè, & cũ bona fide nos geramus, vt fides hic accipiatur pro fidelitate fraudi contraria, & mendacio. Iudicium enim pluquã cæremonias exigit Dominus pręter alia loca, Iſa. 1. dicens, poſtquam ſacrificia reiecit, Quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo defendite viduã. De miſericordia dicitur Oſeæ, 6. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. De fide Zachar. 8. Loquimini veritatẽ vnuſquiſq; cum proximo ſuo, &c. Quod dicitur, Duces cęci excolẽtes culicẽ, camelũ autẽ glutiẽtes, adagiũ, eſt quo ſignificatur eos in minimis eſſe diligẽtes & ſtudioſos, in maximis negligẽtes, ac proinde facere ac ſi cũ in poculũ incidiſſet minimũ animal nõ prius ex illo bibere vellẽt, quã colãdo potus eſſet mũda

tus cũ interim magnũ aliq̃ animal,ſimul cũ vino deglutirẽt:hoc eſt,eos ſũma cũ diligẽtia caviſſe ne in paruis cõſciẽtia eorũ inquinaretur,quibus aut paſũ aut nihil inquinari poterat,cum interim de grauioribus cõſcientia,non vrgeret. Quibus ſimiles ſunt quotquot inter Chriſtianos ſtudioſius humana obſeruãt præcepta,quã diuina,& magis anxij ſũt ſi humana ſint prætergreſſi,quã ſi diuina. Quib⁹ itẽ dicẽdũ eſt,Hęc oportet in primis facere,& illa tamẽ nõ omittere. Quę ſequũtur vſque ad illud, *Hieruſalẽ, Hieruſalẽ, &c.* tractata ſunt circa prædictũ Lucæ locũ. Illud autẽ, *Hieruſalẽ, Hieruſalẽ,* vſque ad finẽ capitis,tractatũ eſt in ca. Concor. 90. ex Luc. ca. 13. Aut enim ſecũdò iſtud iã Dominus dixit,aut Matthęus propter affinitatem cum his quę pręcedunt hoc loco narrãdũ duxit.

Præfertur oblatio viduæ Marci 12. Lucæ 21.

CAPVT CXXI.

ET *ſedens Ieſus contra gaZophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs in gaZophylacium, & multi diuites iactabant multa.* [c]. *Reſpiciens autem vidit eos, qui mittebant munera ſua in gaZophylacium diuites.* [b] *Dum veniſſet autem vidua vna pauper, miſit duo minuta, quod eſt quadrãs.* [c] *Vidit autẽ & quandã viduam pauperculam mittentem æra minuta duo.* [h] *Et* [b] *conuocans ſuos diſcipulos* † [h] *ait* [b] *illis,* ▷ [h] *Amen dico vobis,* ‖ *Quoniã vidua hæc pauper plus* † *omnibus miſit* [b] *qui miſerunt in gaZophylacium:* * [h] *omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt* [c] *in munera Dei,* [h] *hæc autem* ‖ *penuria ſua, omnia quæ habuit miſit, totum victum ſuum.*

† [c] *dixit*
▷ [c] *verè*
‖ [c] o. *quia*
† [c] o *quã omnes*
▷ [c] *nam omnes hi ex abundanti ſibi*
‖ [c] *ex eo quod deeſt illi omnẽ victum ſuũ quem habuit miſit*

Et ſedens Ieſus contra gaZophylacium, aſpiciebat, &c. Cum iã imminẽte Paſchali feſtiuitate certatim quiq; vndiq; in Hieruſalẽ collecti aliquid in gazophylaciũ cõferre ſtuderẽt,quo Deũ ſibi propitium facerẽt,& multi diuites multa in illud mitterẽt,acceſſit inter alios & vidua quędã paupercula,quæ deuotione nimis accẽſa nec erubuit inter larga aliorũ munera minimũ quid offerre, nec ob inopiã putauit ſibi ab oblatione ceſſandum,& ne ipſa veniret in conſpectu Dei vacua. Miſit ergo æra minuta duo,quod,inquit Marcus,eſt quadrãs. Nã denarius valebat noſtros quatuor ſtuferos,aut tres cum ſemiſſe,ſi,vt vult Budęus,drachmę Atticæ ęquiualebat. Et quidẽ quod de valore quadrãtis modò dictũ eſt,verũ eſt de quadrante aſſis maioris,qui,ſcilicet,duodenarius erat, hoc eſt,duodecim vnciarũ. At is propter inopiã pecuniæ poſtea redactus eſt ad ſeptũcẽ & ſemũciã, quia as Papyrianus dictus eſt qualiũ aſſiũ ſedecim valebãt denariũ. Huius aſſis ſi fuit quadrãs ille de quo hic fit mentio, vt ex eo videri poteſt,q̃ probabile ſit aſſis minoris vſũ fuiſſe tẽpore Chriſti,quadrãs hic valuit dimidiũ eius nummi quem Brabanti nouenarium vocãt. De quibus prolixius vide Robertũ Senalem in ſuo de menſurarum ac pon-

derum ratione libello. Præſtat autem quadrantis valorem excuſſiſſe, vt magis admiremur quòd Dominus dicit viduã plus miſiſſe in gazophylaciũ, quã diuites. In quibus Chriſti verbis notandũ, non dixiſſe illũ viduam plus meruiſſe, aut opus melius feciſſe pro reliquis, quanquam & hoc omnino ſignificare voluerit: ſed quod magis mirãdum eſt, dicit eam plus dediſſe, quod cũ certũ ſit non fuiſſe verum de abſoluta quantitate, intelligendũ eſt de quãtitate proportionali, ſecundũ quẽ dicitur puero plus eſſe, ferre quinquepõdo, quã viro forti ferre viginti põdo. Sic enim pauperi plus eſt dare modicũ, quã diuiti dare multũ, & viduę plus fuit dare duo minuta, quæ erant tota eius ſubſtãtia quàm diuitibus dare multa, quæ tantũ erãt pars ſuperflui. Nõ tamẽ ſatis eſt dictũ Domini intelligere de pluri ſecũdũ proportionẽ, quia fieri poteſt vt quis plus ſecundũ proportionẽ det quã alter, & tamẽ minus mereatur apud Deũ, vt ſi ex minore & imperfectiore det charitate, ex cuius quantitate pendet potiſſimùm magnitudo meriti & dignitas operis. Iam dubitandũ non videtur quin Dominus hãc viduã etiã in charitate & deuotione præferre voluerit diuitibus. Itaque intelligẽdũ eſt Dominũ dicere voluiſſe, viduam plus miſiſſe, ſecũdũ affectũ, quẽ Deus maximè attendit, & ſecundùm rem, proportionaliter tamen accipiendo hanc pluralitatem rei. *Omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt, &c.* Colligant enim ex hoc loco diuites, quando obtuliſſe ſe magnũ aliquid iudicare poſſunt: quãdo quicquid de eo quo non egent ad vitæ neceſſitatem, impenduint, minus eſt quadrante pauperis. Obſeruandum autem circa hoc Chriſti factum, quod quanquam templum illud Hyeroſolymita nunc, ſicuti mox ſubiungit, & prope ſuum interitum eſſet, & iam tempus veniſſet quo non in templo illo pater adoraretur, ſicut dixit Ioannis cap. 3. & quanquam ſacerdotes & ſcribæ quos acerrimos habuit hoſtes, quóſq; mox acriter erat inſectat⁹, oblationes templi verterent in ſuum quæſtum & lucrum, nequaquam tamen cùm viderent multos multa offerentes, factum illorum reprehendit, ſed potiùs commendauit ſpectans ſcilicet, offerentium pietatem quam nequaquam ſupprimi, ſed foueri potiùs oportebat, quamuis non vtiliter diſpenſandæ fortè eſſent oblationes. Cuius contrarium faciunt hi qui fidelium in oblationibus faciẽdis pietatem & deuotionem ſtudent impedire & reprimere, quòd videãt multa malè expendi & conſumi, quæ ſacerdotibus & templis Dei nomine offerũtur, non tantùm cum Chriſto eiicere volentes ementes & vẽdentes in templo, ſed etiam contrà Chriſtũ offerentes, è templo, quantum in ipſis eſt, eiicientes.

Prædicitur euerſio templi & Hieruſalem.

Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 21.

CAPVT CXXII.

ET [a] egreſſus Ieſus de templo, ibat, [c] Et [b] cùm egrederetur de templo acceſſerunt diſcipuli eius, vt oſtenderent ei ædificationes templi, [&] [b] ait illi vnus ex diſcipulis ſuis, Magiſter, aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ, [h] & [c] quibuſdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum eſſet, * [c] reſpondens [b] Ieſus † [b] dixit illis, Videtis [a] hæc omnia, [b] has omnes magnas ædificationes. [a] Amen dico vobis, [c] hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur [a] hic [l] lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. * [c] Sedente autem eo ſuper montem Oliueti [b] contra templum, [a] acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecretò [&] ‖ [h] interrogabant eum [b] ſeparatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes & Andreas, dicentes, [c] Præceptor, [c] dic nobis [l] quando † hæc erunt, [h] & quod ſignum [b] erit * [h] quando [b] hæc omnia [c] fieri [h] incipient, [&] [b] conſummari, [a] & quod ſignum aduentus tui & conſummationis ſæculi? ‖ [l] & reſpondens Ieſus † cœpit dicere [c] illis, [l] Videte ne * quis vos ſeducat. Multi enim venient in nomine meo dicẽtes, [h] Quia [l] ego ſum [a] Chriſtus, & multos ſeducent. [c] Et appropinquauit. Nolite ergo ire poſt eos: [a] audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorũ. [h] Quum audieritis autem bella, [c] & ſeditiones, [b] & opiniones bellorum, videte ‖ [l] ne turbemini, oportet [c] enim [c] primùm hæc fieri, ſed nondum [a] eſt ſtatim [l] finis. [c] Tunc dicebat illis, † [l] Conſurget [c] enim [l] gens * contra gentem, & regnum † aduerſus regnum, & terræmotus [c] magni [l] erunt per loca, [f] & peſtilentiæ, & fames, [c] terroreſq; de cœlo & ſigna magna erunt. [c] Hæc autem omnia * [c] initia [a] ſunt [c] dolorum. [b] Videte autem vosmetipſos: ‖ [nam] [c] ante hæc omnia inicient vobis manus ſuas, & perſequentur, tradentes in ſynagogas, & cuſtodias, trahentes ad reges & præſides propter nomen meum. ‖ [b] Tradent enim vos in concilijs, & in ſynagogis vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis propter me, [c] contingent autem vobis [h] in teſtimonium [b] illis. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium, & cùm ducent vos tradentes, [c] ponite * in cordibus veſtris † [b] non præmeditari quemadmodum reſpondeatis, [b] ſed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini, ego enim dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarij veſtri [b] non enim vos eſtis loquentes, ſed Spiritus ſanctus. [a] Tunc tradent vos in tribulationem [c] Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, [f] & * morte afficiẽt ex vobis. [b] Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & conſurgent filij in parentes, & morte afficient eos, [l] & eritis odio omnibus [a] gentibus, [l] propter nomen meum. Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos, & quoniam abundauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. [c] Qui autem † perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit: [c] & capillus de capite veſtro non peribit. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. [a] Et prædicabitur hoc Euãgeliũ regni in vniuerſo orbe in teſtimoniũ omni-

* [a] ipſe autem.
† [b] ait ii-li: Vides
* b o Et cum ſederet in mõte oliueti
‖ [c] interrogauerunt autẽ illũ.
† b o iſta fient.
* c o cum
‖ c qui dixit.
† a dixit
* c ſeducamini.
b o ne timueritis.
c nolite terreri.
† b exurget.
c o ſurget
* a o in
† b o ſuper
a o in
* b initiũ
‖ c. ſed
A.11. 55.
* ergo
† b nolite præcogitare quid loquamini
* a occidẽt vos
† b o ſuſtinuerit
* b autem

bus gẽtibus, & tunc veniet conſummatio.[a] *Cùm autem videritis circundari ab exercitu Hieruſalẽ, tunc ſcitote, quia appropinquauit deſolatio eius,* [c] *Cùm** *ergò videritis abominationẽ deſolationis,* [a] *quæ dicta eſt à Daniele Propheta,* [m] *ſtãtẽ* [b] *vbi nõ debet,* [a] *in loco ſancto* [c] *(qui legit intelligat)* [l] *tunc qui in Iudæa ſunt fugiãt* ‖ *ad mõtes,* [c] *& qui in medio eius, diſcedãt, & qui in regionibus, nõ intrent in eã, & qui* † *ſuper tectũ, ne deſcẽdat* [b] *in domũ nec introëat** *vt tollat quid de domo ſua: &* [c] *qui in agro* [b] *erit,* [c] *non reuertatur* [b] *retro tollere* ‖ *veſtimentũ ſuũ* [c] *quia dies vltionis hi ſunt, vt impleãtur omnia quæ ſcripta ſunt.* [l] *Væ autem prægnãtibus, & nutriẽtibus in illis diebus.* [c] *Orate autẽ* [b] *vt hyeme non fiãt,* [a] *vt non fiat fuga veſtra in hyeme, vel ſabatho.* [c] *Erit enim preſſura magna ſuper terram, & ira populo huic.** *Erunt enim dies illi tribulationes tales quales non fuerũt ab initio creaturæ,* [b] *quam condidit Deus* [c] *vſque nũc, neque fiẽt. Et cadẽt in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gẽtes & Hieruſalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum.* [c] *Et niſi breuiaſſet Dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro: ſed propter electos* [b] *quos elegit,** [c] *breuiauit dies.*

Et egreſſus Ieſus de templo, ibat, & cum egrederetur de, &c. Obſeruandum & illud, quòd cùm Hieroſolymitanum illud templum deſtrui conueniebat, quo intelligeretur Deum cultum illum veteris legis carnalem iam reieciſſe, ipſúmq; ſecundum Euangelicam doctrinam coli velle vbique in ſpiritu & veritate, non tamẽ id factum eſt, niſi Iudæorum impietate promerente & exigente vt ſic fieret. Sic enim declaratum eſt, & quàm iuſtè Deus eũ populum cum templo ac cultu ipſorum reiecerit, & quantum bonum ex impietate quorundam & vindicta de eis ſumpta elicere nouerit. Cæterum quare non ſtatim poſt ſpiritus ſancti miſſionem, & Euangelicæ prædicationis inchoationem, ſubuerſa ſit Hieruſalem cum ſuo templo & religione, patebit ex ſequenti Chriſti ſermone.

[c] *Sedente autem eo ſuper montem oliueti,* [b] *contra templum,* [a] *acceſſerunt, &c.* Exiſtimabant enim diſcipuli in ſecundo Meſſiæ aduentu deuaſtandam Hieruſalem & templum, ac cum ea totum mundum conſummandum, ac omnium finem futurum, ac tum rebus omnibus nouatis, nouum regnum ſuum Meſſiam initurum & auſpicaturum, de quo carnaliter ſomniare non deſinebant. Et quidem ex quibuſdam parabolis Domini ſuperiùs tractatis id concipere poterant, vt ea quæ apud Lucam cap. 19. dicitur homo nobilis accepto regno reuerſus perdidiſſe inimicos ſuos qui noluerunt ipſum regnare ſuper ſe. Rurſum quæ apud Matth. cap. 22. dicit regem miſſis exercitibus ſuis perdidiſſe homicidas, ciuitatémque eorum ſuccendiſſe, ac tum ad paratas filij nuptias alios recepiſſe. Item quia mox ſuperiùs cùm de Hieruſalem euerſione diceret, adiecit etiam, Non me videbitis amodo donec dicatis

¶ b in
† a o in tecto non
** a o tollere aliquis*
‖ a o tunicam ſuam
† a Erit enim tunc tribulatio magna qualis nõ fuit ab initio mũdi vſq; modo, nec fiet
** a breuiati fuiſſent dies illi, non fieret*
‖ a breuiabũtur dies illi

tis,Benedictus qui venit.

e *Et reſpondẽs Ieſus cœpit dicere* e *illis* l *videte ne quis vos,&c.* Quoniã curioſè tẽpus & ſigna vaſtationis Hieroſolymitanę cognoſcere cupiebãt,& de gloria regni eius cogitabãt,Dominus ab illa curioſitate &regni cogitatione, reuocat eos ad audiẽdũ ea quæ primũ eos ſcire oportebat,quæ.ſ.ante illa erant euẽtura cum magno ſalutis ipſorũ periculo. Primũ ergo monet futuros multos impoſtores,quò ab eis ſibi cauerẽt:deinde de bellorũ atq;alijs calamitatibus,quib' ante excidiũ Iudæi affligẽdi erãt,ne ipſi inde malè turbarẽtur.Tertio de imminẽte ipſis perſecutiõe,& varijs tẽtationib' quas tam à deficiẽtibus fratribus, quàm pſeudoprophetis experturi erant , quo ad ferendam ipſam animarentur:Poſtremùm , de atrocitate & immanitate excidij vrbis & gentis Iudæorum , quò & tunc ſuperſtites in tẽpore fugerẽt,Iudęa relicta.Porro cũChriſti nomen atque officium ſit populum tyrãnide malorum liberare , gubernareq́; fœliciter, Chriſti nomine ſe Iudæis inſinuarunt quotquot ſe populi liberatores,ſaluatoresq́ue polliciti ſunt, quorum certè multos ante excidium habuerunt, qui tametſi id eſſe ſe toti populo non perſuaſerint , multos tamen ſeduxerunt , vt hic Chriſtus prædixit.Ioſephus enim lib. Antiquit. 20.cap. 4.meminit Theudæ Magi cuiuſdam , qui Cuſpio Fado Iudæam adminiſtrante populo ſuaſerat : vt ſumentes ſuas ſubſtantias egrederentur ad Iordanem . quem promiſerat eis ſe præcepto diuiſurum, eumq́; multos ſeduxiſſe teſtatur, ac tandem captum à Fado,capitis ſectione multatum fuiſſe, perẽptis ſimul multis,qui cum ipſo fuerant,nonnullis verò captis.Hunc Theudam illum eſſe , dubiũ non eſt,cuius meminitGamaliel Act.5.Nam etſi dicat:Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in diebus profeſſionis,hoc eſt, cùm Cyrenius præſes cẽſum primum apud Iudæos ageret, cùm & Chriſtus natus fuit:non tamen voluit per hoc ſignificare,hunc Iudam fuiſſe tempore poſteriorem illo Theuda,ſed eſt illud, poſt hunc , ad ordinem narrationis referendum, quaſi dixiſſe. Præter hunc fuit & ſuperiore tempore Iudas,&c.Nam ait ibi Gamaliel loquens de Theuda:Ante hos dies,quo vtique ſignificauit,paulò ante id temporis eum fuiſſe : Iudæ autem tempus exprimit,adferens fuiſſe in diebus profeſſionis,hoc eſt,cùm cenſus ageretur.Idem Ioſephus lib. Antiquit. 20. cap. 11. ſcribit latronum & magorum hominum turba populum ſeducentium , prouinciam fuiſſe repletam. Per magos autem intelligit eos qui ſe Prophetarum nomine inſinuabant. Ruſum cap. 12. Ægyptij cuiuſdam pſeudoprophetæ, meminit , de quo etiam ſcribit lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. quòd arrogata ſibi Prophetæ opinione triginta fermè millia congregarit , quos ex ſolitudine in montem ducens Oliuarum, Hieruſalem capere anniſus fuerit,ſed oppreſſi fuere à Felice tunc præſide. Hic Ægyptius capto Paulo Hieroſolymis, nondum ex

tinctus

tinctus erat (teſtatur enim Ioſephus ipſum ex oppreſſo eius exercitu fuga lapſum diſparuiſſe.) Itaque tribunus Paulũ rogauit, num ipſe eſſet Ægyptius ille, qui ante eos dies tumultũ excitaſſet, eductis in deſertũ quatuor millibus ſicariorum, vt ſcribitur Act. 21. Iterum de alio quodam ſcribit Ioſephus cap. 14. lib. Antiquit. 20. qui ſub præſide Feſto populo ſalutem, & requiem malorum promittebat, ſi ſe ſequerentur in deſertum. Talibus multis deluſus Iudæorum populus fuit, qui omnes quatenus libertatem & ſalutem populo promiſerant, eatenus ſe Chriſtos aſſeruerunt, quanquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero atque in ſcripturis promiſſo Meſſia ſeſe venditarunt. Eiuſmodi & Simon Magus fuit, qui Samaritis perſuaſerat, ſe virtutem Dei eſſe quæ vocatur magna, vt ſcribitur Act. 8. De quo vide Irenæum lib. 1. aduerſus Hæreſes, vbi cap. 20. inter reliquas impietatis eius aſſertiones dicitur, quòd docuerit ſemetipſum eſſe eum qui in Iudæa quidem quaſi filius apparuerit, in Samaria autem quaſi pater deſcenderit, in reliquis verò gentibus quaſi ſpiritus ſanctus aduentauerit. Vnde, teſte Hyeronymo, inter cętera ſua ſcripta magus iſte reliquit: Ego ſum ſermo Dei, ego ſum ſpecioſus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. De hoc & Euſebius Eccleſ. hiſt. li. 2. cap. 13. ex Iuſtino Martyre refert, quomodo ſub Claudio Cęſare in vrbe Roma, magicis ſuis artibus quamplurimos adeo deceperit, vt Deus ſit decretus, & ſtatua quaſi Deus donatus ſit, collocata in flumine Tyberis inter duos pontes, habenteq́; etiam titulum Latinis ſcriptum litteris, Simoni Deo ſancto. Huic ſucceſſit Menander quidam & ipſe Samarites genere, quem admodũ & Simon, in arte magica abſolutiſſimus, qui, vt ſcribit Irenæus cap. 21. lib. 1. ſe eum eſſe dixit, qui miſſus eſſet ſaluator pro ſalute hominũ. De quo & Euſebius li. 3. cap. 16. Hi omnes & alij multi cum pleróſq; ſeduxerint, non abs re fuit, vt ſuos Chriſtus præmoneret, ne & ipſi impoſturis illorum caperentur.

a *Audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorum.* b *cum audieritis.*] Bella de quibus hic dicitur, & opiniones, hoc eſt, rumores nouorum bellorum ceperunt potiſſimum ſub præſide Cumano, qui Tyberio Alexandro ſucceſſerat. Nam cùm ob militis cuiuſdam impudentiam, qui in feſtiuitate Azymorum Iudæis retectis genitalibus illuſerat exortus fuiſſet tumultus ea cędes admiſſa eſt, vt ſint numerata cæſorum 20. millia. De quo tumultu legitur apud Ioſephum lib. Antiq. 20. ca. 6. Et li. de bello Iudaico 2. cap. 11. Mox ſequutus eſt alius tumultus inter Iuędos & Samaritas, multa cum ſtrage hominum, locorúmque deuaſtatione. Sed & ſicariorum genus prodiit, qui tectas veſtibus ſicas gerentes, paſſim e in turba cœtúque populi homines perimebant, neque agnoſcebantur, vt miris terroribus omnia replerentur. Tertius mox tumultus ſecu-

tus eſt apud Cæſaream ſub Felice Præſide, Iudæis contra Syros contendentibus pro ciuitatis prærogatiua. Cum verò Felici Portius Feſtus ſucceſſiſſet, (de qua ſucceſſione eſt Act. 24.) conatus quidem hic fuit prouinciam latronibus liberare, ſed vigente vltione Dei nō potuit. Cui cū Albinus, & huic G. Florus ſucceſſiſſet, ſemel omne genus malorum inundauit. Nam vt hi duo, potiſſimum autem Florus, nihil ad crudeliſſimam tyrannidem, manifeſtam vim & rapinas reliquum faciebant, ita pariter ſeditioſorum apud Iudæos audacia in dies creuit; vnde continuo motus, latrocinia, direptiones, cædes paſſim ædebantur, & indicibilibus quotidie malis & calamitatibus populus exterminabatur, donec ad iuſtam rebellionem fuêre velut compulſi. Tam inaudita vi & crudelitate ſæuiebat in eos Florus. Agrippa rex multis à rebellando dehortari Iudæos conatus fuit, ſed fruſtra. Tandem ergo vbi qui nouandis rebus ſtudebant, præualuiſſent, præſidium Romanum atque Regis Agrippæ Hieroſolymis aperto marte Iudæi oppugnant, compulſumq; ad deditionem, poſtquam datis dextris & ſacramento vitam promiſiſſent, præter vnum præfectum eorum Metilium, omnes trucidāt. Quo die, quaq; hora Cæſarienſes, Iudęos apud ſe habitantes trucidarūt numero 20. millia, paulo poſt Schytopolitæ ſecuti exemplum Cæſarienſium, tredecim Iudęorū millia interemerunt. Mox Aſcolonitę duo millia quingentos. Ptolemais duo millia. Alexandrini 50. millia. Sęd & in regno Agrippę excitata eſt contra Iudæos pernicies, occiſis 70. viris nobilibus.

b *Videte autem vosmetipſos. [nam] c ante omnia hæc inijcient vobis. &c.]* Poſtquam prædixit mala Iudæis ante vaſtationem obuentura, prædicit iam tertio mala ipſis etiam Apoſtolis euentura, & ne ab eis lędantur præmonet & pręmunit. Cæterùm proprium huic loco eſt, quod inter cætera mala dicitur apud Matthæum. Et tunc ſcandalizabūtur multi, & inuicem tradent & odio habebunt inuicem. Quod dupliciter intelligi poteſt. Aut vt ſignificetur quòd plerique adhuc infideles, videntes Chriſtianorum afflictiones, ſint ſcandalizandi, & è fide alienandi, ita vt frater fratrem, amicus amicum tradat & odio habeat, vt quod dicit Matthæus, inuicem tradent & odio habebunt inuicem, ſit idem cū illo quod dicit Marcus: Tradet frater fratrem in mortē, &c. vt exponit Euthymius. Aut potius vt ſignificetur multos etiam fideles offenſos afflictionibus Chriſtianorum, defecturos à fide, eóſque ex fratribus futuros hoſtes, quemadmodum intelligit Diuus Chryſoſtomus, qui maius malum hic ſignificari intelligit, bellum ſcilicet inteſtinum à falſis fratribus, quod & ipſum Paulus expertus eſt. vnde & 2. Cor. 11. commemorat pericula in falſis fratribus. Et 2. ad Timoth. 1. quæritur auerſos à ſe omnes qui erant in Aſia, ex quibus erant Phygellus & Hermogenes. Item cap. vltimo quæritur

Demam ſe reliquiſſe, abſtractum dilectione huius ſeculi. Secundum huic loco proprium eſt quod ſubiicit Matthæus: Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos. Superius quidem dixit de ijs qui ſe Chriſtos eſſe fingent. nūc autem de his dicit qui ſe Prophetas & veritatis doctores a Deo miſſos ſimulabunt, ſub quibus omnes hæreſum & errorum doctores cōprehenduntur, quales multi fuerunt etiam in initio prædicationis, & inter fidelium primitiuæ Eccleſiæ perſecutiones, cōtra quos magna ſemper Paulo & pugna & querela fuit. Hi enim fuerunt illi de quibus Paulus dicit, quod diſſenſiones & offendicula facerent, & per dulces ſermones & benedictiones ſeducerent corda innocentum, ſuo ventri ſeruiētes non Chriſto Domino. Rurſum de quibus dicit, quòd eſſent pſeudoapoſtoli & operarij ſubdoli trāsfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Quos & ad Philippenſ. vocat canes, malos operarios, conciſionē, inimicos Chriſti. Et ad Gala. dicit ambire ęmulationem à Galatis, & ipſos labefactare. Item & quos ad Coloſſ. dicit deceptores per philoſophiam & inanem fallaciam, habentes tantùm ſpeciem ſapientiæ, &c Et quid multa loca commemorare opus eſt? cùm nuſquam ferè illorum non meminerit, vt & Petrus & Ioannes qui ſuo tempore multos factos queritur Antichriſtos, & multos pſeudoprophetas exiiſſe in mundum. Tales fuerunt, Cherinthus, Ebion, Nicolaitę, Saturninus, Baſilides, Gnoſticorum auctores, Hymeneus, Alexander, & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes reſurrectionē eſſe factam, & ſubuerterunt quorundam fidem, vt dicitur 2. Timoth. 2. Ad conſolationem autem & mitigationem horum malorū primùm dicit, quòd propter nomen ſuū hæc mala paſſuri eſſent. Magna enim diſcipulis conſolatio erat pati propter ipſum. Secūdo, quòd vſq; in finem vitæ perſeuerans in fide & dilectione, ſaluandus eſſet, pro quo apud Lucā dicitur: In patiētia veſtra poſſidebitis animas veſtras. Eſt enim Græcis pro dictione, patientia, ὑπομονὴ, nomē deriuatū à verbo ὑπομένειν, quod eſt apud Matthæum. Itaque nomen, patiētia, hic eſt poſitū pro perſeuerātia, & patientia, perſeuerātiq; expectatione cœleſtium bonorum, qua quis non cedit aduerſis huius vitæ. & eſt ſenſus in patiētia veſtra. i. per perſeuerātiam veſtram poſſidebitis, ideſt, obtinebitis, & lucrabimini animas veſtras, hoc eſt, ſaluabimini. Sicut enim dicit Dominus eum qui amat animam ſuam, perdere eam: ita hic dicit per perſeuerantiam nos poſſeſſuros animas noſtras. Tertiò ad malorum mitigationem facit, quod apud Lucam dicitur: Et capillus capitis veſtri non peribit, quod idē eſt cum illo Matthęi 10. & Lucę 12. Capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Facit hæc ſententia etiam ad conſolationem Apoſtolorum, & mitigationem malorum quæ prędicta ſunt ipſis euentura, ita vt hic quartum ſignificetur ad ipſorum

faciens

faciens conſolationem. Quod enim quantumuis euangelium oppugnaturi eſſent aperti hoſtes, & labefacturi Pſeudoprophetę, & plerique ſcandalis & inualeſcente iniquitate victi derelicturi; nihilominus vbique prædicandum eſſet, idipſum præter Euangelij veritatem quæ omnia vincit, omnipotentiam Chriſti declarabat, cui proinde ſe meritò ipſius prædicatores committere deberent, confidentes ſe illius præſidio in omnibus prædictis malis fore tutos, nec quicquam illis obuenturum, quod non in ipſorum & euangelij cederet bonum. Illud autem in teſtimonium omnibus gentibus, expoſitum eſt, circa illud Matthę. 10. Ante reges & præſides ducemini propter me, in teſtimonium illis & gentibus.

¶ *Cum ergo videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt, &c.* Lucas habet: Cùm autem videritis circundari ab exercitu Ieruſalem, tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius. Nec poteſt Lucas his verbis aliud videri voluiſſe dicere, quàm illis verbis dixerunt Matthæus & Marcus, quòd eadem apud illum præcedant & ſequantur quæ apud hos duos. Certe D. Petrus apud Clementem lib. 1. abominationem deſolationis refert ad vaſtationem templi, dicens Iudæis: Et vos quoniam non vultis agnoſcere emenſum eſſe tempus hoſtias offerendi, ob hoc & deſtruetur templum, & abominatio deſolationis ſtatuetur in loco ſancto. Videndum autem quid per abominationem deſolationis hoc loco ſit intelligendum. Et quidem omnino videtur ſignificari ſtatua aliqua quæ in templo fuerit poſita, quod vehementer Iudæi abominabantur. Nam id ſignificare videtur quod adijcitur, ſtantem in loco ſancto. Et 1. Machab. vbi nos legimus: Ædificauit rex Antiochus abominandum idolum deſolationis ſuper altare Dei, pro illo, abominandum idolum deſolationis, Græcis eſt idem quod hic ponitur & apud Danielem, βδέλυγμα ἐρημώσεως, id eſt, abominatio deſolationis, ita vt videri poſſit auctor illius libri reſpexiſſe ad locum illum Danielis, ad quem Dominus hic reſpexit, quaſi putarit illam Danięlis prophetiam tunc fuiſſe completam. Nam & illud tempus quadrat quod ibi dicitur à Daniele: In dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificium. Tribus enim annis & mẽſibus ſex per Antiochum ceſſauit in tẽplo Iudæorum iuge ſacrificiũ. Verùm illi tempori non cõuenit quod ibidem dicitur, & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio. De abominatione autẽ deſolationis per Anthiochũ facta, vaticinatur Daniel dicens: Et polluent ſãctuariũ fortitudinis & auferent iuge ſacrificiũ, & dabũt abominationẽ in deſolationẽ. Ad hũc igitur potius locũ iudicandus reſpexiſſe auctor li. Machabęorũ, & nõ ad locũ Dan. 9. Sed ad rẽ. Cũ ergo illa pars, ſtantẽ in loco ſãcto, videatur exigere vt per abominationẽ deſola-

deſolationis intelligatur ſtatua aliqua vel idolum aliquod execrandum, quemadmodum eadem oratio accipitur in 1. Machabæor. libr. D. Hieronymus putat per abominationem deſolationis, accipi poſſe aut imaginem Cæſaris quam Pilatus poſuerit in templo, aut equeſtrẽ Adriani imperatoris ſtatuam, quam in ipſo ſancto ſanctorum loco, vſque in ſua tempora ſtetiſſe affirmat. Et quidem de imaginibus Cæſaris à Pilato illatis intra Hieruſalem ſcribit Ioſephus libr. 18. Antiquit. cap. 5. De Iudæorum excidio facto tempore Ælij Adriani, à quo deinde Hieruſalem Ælia vocari cœpit, ſcribit Euſebius Eccleſiaſticæ hiſtor. lib. 4. cap. 6. De noſtra tamen ſtatua poſſe iſtud intelligi, patet ex eo quod, vt ſuprà ex Luca eſt oſtenſum, iſtud referri debeat ad tempus vaſtationis Hieroſolymitanæ quę ſub Tito contigit, quando impletũ eſt quod dicit Lucas, Hieruſalem circundandam ab exercitu.

Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt, &c. Quã verè Dominus prędixerit tribulationem hanc fore omnium maximam, ſaltem in gente Iudaica, agnoſcet facilè is quicumque Ioſephi de bello Iudaico hiſtoriam legerit, pręcipuè cap. 11. & 14. libr. 6. & ca. 7. & 8. & lib. 7. ex quibus Euſebius libr. 3. cap. 6. comprobat verè Dominum prędixiſſe, Erit tunc tribulatio, qualis non fuit, nec erit. His enim locis recenſentur indicibilia & vix credibilia mala, quæ obſeſſi pertulere, innumeris continuò pereuntibus, partim mutuis cædibus, partim faméque couſque inualuerat, vt præter omnium quamlibet abominabilium cibos, quædam mulier propriũ filium ſibi coxerit. Calamitatis huius, cuius enormitatem in genere Matthęus & Marcus ſignificauerunt, quaſdam ſpecies recenſet Lucas, dicens primùm: Et cadent in ore gladij, id eſt per aciem gladij occidentur. Quod ex Ioſepho inſigniter impletum facile eſt intelligere, qui lib. 7. cap. 17. dicit mortuorum per omne tempus obſidionis fuiſſe vndecies centena millia, non quod tot haberet incolas ciuitas Hieruſalem, ſed quòd ab omnibus regionibus ad azymorum diem feſtum congregati Iudæi bello ſubito circumfuſi eſſent, iuſto ſcilicet Dei iudicio tempus hoc vltionis diligente, qui in diebus Paſchæ Saluatorem ſuũ cruentis manibus & ſacrilegis vocibus interfecerunt, in ipſis diebus velut in vnum carcerem omnis multitudo concluſa, feralis pœnæ exitium quod merebatur, exciperet. Venerabilis Beda putat quod hic dicitur, eſſe illud quod Paulus dicit: Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo gentium in-
Rom. 11 traret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret, vt ſit ſenſus: Hieruſalem calcabitur ab his qui non ſunt Iudæi, donec impletum fuerit tempus intra quod gentes ad fidem ſunt vocandæ. Aut, vt alij applicant, donec expleta fuerint tempora quibus Deus paſſurus eſt Iſraëlitas diuexari à gentibus, quod erit vſquequo ad

fidem poſtea Gentes conuertentur. Quam fuerint autem hæc verè à Domino prædicta declarat Euſebius lib.4.cap.6.

Et niſi breuiaſſet Dominus dies, non fuiſſet ſalua. Significat Dominus tant grauem fore Iudæorum tribulationem à malis intus & foris eos prementibus, vt niſi dies illius tribulationis Deus pauciores fore ordinaſſet, quam eorum iniquitas merebatur, nullus ſuperfuiſſet Iudeorum, ex quibus quoniam aliqui erant electi, qui ſcilicet tum credituri erant, aut poſtea, aut etiã qui ex ijs qui tunc erant naſcituri, erant electi ante mundi conſtitutionem, ideo pauciores Deus fecit illos dies, quam eorum impietas commeruerat.

Prædicitur aduentus filij hominis, & ſigna eius. Matth. 24. Mar. 13. Luc. 17. & 21.

CAPVT CXXIII.

E[b]*T tunc ſi quis vobis dixerit: Ecce hic eſt Chriſtus,*[a] *aut*[b] *ecce*[c] *illic,* † *ne credideritis.*[c] *Et ait ad diſcipulos ſuos: Venient dies, quando deſideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. nolite ire, neque ſectemini.* ▷ [c] *Exurgent* ° *enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna*[a] *magna*[c] *&* ‖ *prodigia,* ° *ita* † *vt in errorem inducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi.* ° [b] *Vos ergo videte,*[c] *ecce prædixit vobis*[b] *omnia.*[a] *Si ergo dixerint vobis: Ecce in deſerto eſt, nolite exire, ecce in penetralibus, nolite credere.* † [f] *Sicut enim fulgur*[a] *exit ab Oriente, & patet vſque in Occidentem,*[c] *[&] coruſcans de ſub cælo, in ea quæ ſub cælo ſunt fulget,*[f] *ita erit* ▷ *& aduentus filij hominis.* ° [a] *Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*[c] *Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac,*[b] *ſed in illis diebus*[a] *ſtatim* *[c] *poſt tribulationem* ‖ *dierum illorum* ° * [c] *erunt ſigna in Sole, & luna, & ſtellis, & in terris preſſura gentium præ confuſione ſonitus maris & fluctuũ, areſcentibus hominibus præ timore & expectatione quæ ſuperuenient vniuerſo orbi. Nam*[c] *Sol* † *obſcurabitur* °, *& luna non dabit* ▷ *ſplendorem* ° *ſuum, & ſtellæ*[b] *cæli* ‖ [c] *erunt decidentes* ° [a] *de celo, &*[l] *virtutes* † *quæ in cælis ſunt* ° ▷ *mouebuntur* °, *& tunc* a *parebit ſignum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, &*[l] *videbunt filium hominis venientem in* ‖ *nubibus* ° a *cæli*[l] *cum* † *virtute multa* °, *&* ▷ *maieſtate* °.[c] *Et*[b] *tunc*[c] *mittet angelos ſuos* a *cum turba & voce magna,*[c] *& congregabunt electos eius à quatuor ventis,*[b] *à ſummo terræ vſque ad ſummũ cæli, [&]* a *à ſummis cælorũ vſque ad terminos eorum.*[c] *His autem fieri incipientibus, reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Et dixit illis ſimilitudinem.*[c] *Ab arbore autem fici diſcite parabolam.*[c] *Videte ficulneam & omnes arbores,*[c] *cùm iam ramus eius*

C.17. † a c *nolite credere* ▷ a ° *ſurgent* ‖ b ° *portenta* † b *ad ſeducendos: (ſi fieri poteſt. etiã electos* † c. ° *Nã ſicut* ▷ c *filius hominis in die ſua* * *autem* ‖ b *illam* * & C. 21. † b ° *obtenebrabitur* ▷ a ° *lumen* ‖ b ° *cadent.*

tener fuerit, & f nata b fuerint c folia [&] c cùm producunt iam ex ſe fructum, † l ſcitis quia propè eſt æſtas. Ita & vos cùm videritis hæc a omnia b fieri, l ſcitote ▷ quia prope eſt c in ianuis' c regnum Dei. l Amen dico vobis, ‖ Quia non præteribit' generatio hæc, donec † c omnia hæc' fiant. Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non ▷ tranſibunt'. c De die autem ‖ illa & ' hora, nemo ſcit, neque angeli † cælorum', b neque filius, c niſi a ſolus c pater.

Et tunc ſi quis vobis dixerit, ecce hic eſt Chriſtus, &c. Tranſit nunc ad differendum de his, quæ aduentum ſuum ſunt præceſſura, quæque ad aduentus ſui ſigna & tempora pertinent: dicens tunc ſi quis, &c. Vbi aduerbium tunc, non tempus Ieroſolymæ vaſtationis accipiendum eſt demonſtrare, neque tamen ſolum tempus circa conſummationem ſeculi, quanquam illud maximè, ſed in genere, tempus poſt Ieroſolymorum excidium: de quo tempore ſic loquitur Dominus, quaſi ſtatim poſt illud excidium ſit futurus ipſius ſecundus aduentus, vt illum ſemper omnes expectarent & ad illum ſeſe omni pararent tempore. Porro pleraque eorum quæ Matthæus, & Marcus hic commemorant dicta de aduentu Chriſti: Lucas ſupra commemorauit dicta diſcipulis, poſtquam à Scribis Dominum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Proprium autem Lucæ eſt, quod ſuis Dominum dixiſſe refert: *Venient dies quando deſideretis*, pro deſiderabitis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis, hoc eſt, quando vel vno aliquo die deſideretis me vobis habere praeſentem, ſicut modo habetis. Quod veriſimile eſt Dominum non dixiſſe tantum propter afflictiones, quæ Apoſtolis, & fidelibus erant obuenturæ poſt ſuum diſceſſum, à quibus per ipſius præſentiam liberi erant, ſecurè ſatis cum ipſo viuentes, ſed etiam propter errores inter fideles exorituros, & controuerſias etiam de præcipuis quibuſdam dogmatis, ob quas fideles deſideraturi erant Dominum vel vno die redire ad terras, vt per ſeipſum quomodo ſe fidei habeat veritas intimaret. Hoc enim conuenit ei quod ſequitur quoſdam docturos nempe ſeductores:

Ecce hic, & ecce illic, ſupple eſt Chriſtus, qui vos à tyrannide, aut ab errore liberet. Dupliciter autem demonſtrant ſeductores alicubi eſſe Chriſtum, & iuxta hoc dupliciter etiam totus hic locus intelligitur. Altero modo certum aliquem hominem alicubi exiſtentem affirmantes eſſe Chriſtum, quomodo hoc loco intelligendum quod dicitur quoſdam dicturos hic vel illic eſſe Chriſtum, patet ex eo quod ſubijcitur ex Matthæo, & Marco: Exurgēt enim pſeudochriſti, & pſeudoprophetæ, &c. Hinc enim patet ipſum Dominū ſignificare voluiſſe, quoſdam dicturos alicubi eſſe Chriſtū eū, qui nō eſſet Chriſtus, ſed pſeudochriſtus, id eſt, qui ſe Chriſtum fingeret, Tales autē & mox ab excidio Ieroſolymitano

& poſte

† f cælorum ▷ a o commouebuntur ‖ c nube † c o poteſtate magna ▷ b o gloria † b o cognoſcitis, quia in proximo ▷ b o quod in proximo ſit in oſtijs ‖ b o quoniam non tranſibit † b o iſta ▷ a o præteribunt ‖ b o illo vel † b in cælo cap.17.

& poſterioribus etiam fuerunt temporibus, ſed omnium maximè circa Antichriſti tempora atque in eius aduentu implebitur quod hic de pſeudochriſtis dicit Dominus. De Antichriſto enim, qui inter pſeudochriſtos erit poſtremus, dicit Paulus, Cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſathanæ in omni virtute, & ſignis, 2.*Theſ.*2.
& prodigiis, &c. Volens autem Dominus ſignificare quam admiranda erunt hominibus ſigna pſeudochriſtorum, adiecit:

Ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi, &c. Eo enim non ſignificauit quoſdam electos reducendos, ſed tantam fore ſignorum illorum ad ſeducendum efficaciam, vt & electi ſeducendi eſſent, ſi id eſſet poſſibile. Id autem non erit poſſibile, ob fortiorem, & efficaciorem Dei protectionem, & infallibilem eius prædeſtinationem. Vt ergo à falſis Chriſtis & ſignorum falſorum efficacia fideles ſibi cautè proſpicerent, ſubiicit Dominus:

Vos ergo videte, hoc eſt cauete vobis, *ecce enim prædixi vobis omnia*, ob id vt vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in deſerto eſt Chriſtus, tantum abſit vt credatis, vt ne quidem exeatis ad videndum eum. Similiter ſi dixerint eſſe in penetralibus, ſecretisq; locis ne credatis. Non enim erit aduentus meus occultus, & certo aliquo conſiſtens loco, nec talis vt vnus alteri eum indicare debeat. Nam ſicut fulgur mox exiens ab oriente apparet vſque in Occidentem: ita erit & aduentus filij hominis, ſubitus ſcilicet, inexpectatus glorioſus, & omnibus manifeſtus, nec in aliquo terræ loco conſiſtens, ſed in aëre, & in nubibus. Cæterum ſimilitudo fulguris apud Lucam ad hunc modum clarius, effertur apud Græcos, ſicut fulgur coruſcans è regione quæ ſub cœlo eſt, in eam quæ ſub cœlo eſt fulget, hoc eſt ex vna plaga cœli coruſcans fulget vſque in alteram, omnia quæ ſub cœlo ſunt replens ſubito & inopinato. Vt autem non deſperarent fideles ſe poſſe fieri conſortes eius regni, quod Dominus ſignificauit fore cœleſte, & in nubibus appariturum, & rurſum vt ſignificaret non opus eſſe, vt aliquo indicante confluant ad aduenientem Chriſtum, ſubiicit:

Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, &c. Qua ſententia parabolicè Dominus ſignificat, quod quemadmodum vbicunque fuerit cadauer aliquod, illuc continuo congregantur etiam aquilæ, ſagaciſſimo ſuo olfactu cadauer vnde paſcantur, à longè percipientes, nec indigentes alicuius demonſtratione: ita & fideles mox eſſent celeri quodam raptu coniungendi ſibi, tanquã illi vnde paſcantur, & reficiantur, quodque opus non haberent aliquo indicante ſuam præſentiam, vt ad ipſum conuenire poſſent. Eſt & altera totius huius loci tractatio, ſed à Patribus contra hæreſes tantum accommodata, neque conueniens ſenſui à Domino principaliter intento.

Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari, &c. Sic
 Dominus

Dominus & mitigat mala, quæ Apoſtolis prædixit euentura, dum ſignificat illa cum ipſis fore communia: & contra imminens crucis ſuæ ſcandalum eos præmunit, vt & alias ſæpe, atque eiſdem, quo ad ferenda mala ſeſe paratent, ſignificat non aliter ad conſortium regni ipſius perueniri poſſe, quam ſi & ipſi aduerſitates, & perſecutiones non detractarent, cum oporteret Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuã. Porro per generationem hanc omnino videtur intelligenda hoc loco gẽs Iudaïca, à qua & multa paſſus eſt Dominus, & reprobatus: poteſtque hęc reprobatio non tantum referri ad tempus Paſſionis, ſed etiam ad tempus poſt reſurrectionem, quando ad prędicationem Apoſtolorum Iudęi conuerti noluerunt, ſed Chriſtum conſtanter reiecerunt.

Sed in illis diebus ſtatim poſt tribulationem dierum illorum. Cum non ſit veriſimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quàm ea, de qua mox apertè locutus fuerat, rectè dicetur Dominum ob id ſtatim poſt tribulationem dierum illorum, quibus ſcilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vaſtata eſſet, filiũ hominis venturũ ad iudicium, eaq; quæ futura quæ hic dicũtur, quanquã multis annorũ centenarijs poſtea, & incerto tẽpore venturus eſſet: & hoc ſermone admoneret ſuos omni tempore expectare aduentũ illum, atque ad illũ ſeſe parare tanquam iam inſtantem, & ipſorum tempore futurum. Deinde & ob id dicit ſtatim poſt tribulationem dierum illorum aduentum ſuum futurum, quod poſt illam nihil aliud inſigne ſit expectandum, quam quod circa aduentum ipſius eſt euenturum. Statim ergo Dei æſtimatione poſt vaſtationem Iudæorum futura erat ſæculi conſummatio quantũuis hominum iudicio ſit longum tempus intermedium, quibus tamen ob cauſas ſuperius dictas cõueniebat ſic Dominum loqui, vt ſignificaret nõ longe abeſſe ſuum aduentũ. Noluit enim Dominus certum aduentus ſuis tempus ſui ſignificare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum eſt vt non ſolum Patres Apoſtolis poſteriores, ſed & Apoſtoli ipſi videantur exiſtimaſſe, aut ſuo tempore, aut non longè poſt venturum Dominum. Hanc autem horũ verborũ tractationẽ eſſe genuinam, vel ex eo intelligi poteſt, quod poſt mentionem tribulationis Iudaïcæ ſubiicit Dominus: Tunc ſi quis vobis dixerit, Ecce hic, aut ecce illic. Vbi per, tunc, demonſtratur totum tempus futurum poſt Iudæorũ excidium, & maximè tempus Antichriſti, quaſi mox ſecuturum, quod tamẽ multis annis & ſeculis excidiũ illud erat ſecuturũ. Non ergo mirum ſi ſimiliter etiã nunc dicit Dominus, ſtatim poſt tribulationẽ dierũ illorum futurũ ſuum aduentũ.

Sol & Luna quomodo obſcuranda.

Porro quod dicitur Solem & Lunã obſcurãnda intelligendum ad literã ſic euentura, vt veraciter Sol & Luna cum cæteris ſideribus intelligantur ad tẽpus ſuo lumine priuanda, idque cum alijs quæ hic

hic dicuntur apud Lucam, futurum cum iamiam Dominus eſt aduenturus. Non enim cum dicit: Erunt ſigna in Sole & Luna, ita hoc accipiendum eſt, quaſi hæc ſigna ſint ſignificatura diem Domini poſt aliquot tempus medium aduenturum: vt ob ſignificationem rei euenturæ dicantur hic ſigna: ſed accipiuntur hoc loco pro rebus inſolentibus, prodigiis, & miraculis non vulgaribus. Quod autem dicitur ſtellas lapſuras è cœlo: intelligendum eſt ſignificare ſtellas lumen ſuum retracturas, vt videantur cecidiſſe è cœlo, nec amplius in eo eſſe. Porro per virtutes cœlorum quæ commouendæ dicuntur: Lucas pro cauſa anxiæ trepidationis & expectationis hominum ſubiiciat: Et virtutes cœlorum mouebuntur, & ſi communiter intelligãtur cœleſtes exercitus, Angeli concutiendi admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri: magis tamen intelligenda ſunt omnia ſydera & aſtra, quæ in ſcripturis dicuntur frequenter militia cœli, & virtutes, hoc eſt exercitus cœlorum. Quod ergo ſpeciatim dicebatur, Sol obſcurabitur, & Luna non dabit lumen ſuum, & ſtellę cadent de cœlo: id deinde generaliter dicitur, & virtutes cœlorum commouebuntur.

Stellæ quomodo cadent è cælo.

Virtutes cælorum.

Pſalm. 31.

Et tunc parebit ſignum filij hominis in cælo, &c. Signum filij hominis antiquiſſimi etiam Patres intellexerunt Imaginem crucis, vnde ex hoc loco canit Eccleſia, Hoc ſignum crucis erit in cœlo, cum Dominus ad iudicandum venerit. Creditur ergo huiuſmodi ſignum cum ſumma claritate, Sole, & Luna obſcuratis, appariturum in cœlo, tum in conſolationem fidelium, qui agnoſcent ſignum victoriæ quo ſunt redempti, tum in condemnationem Infidelium, vt agnoſcant ſe impiè reieciſſe crucifixum Dominum. Vnde de his ſequitur:

Signũ filij hominis.

Et tunc plangent omnes tribus terræ, hoc eſt omne genus hominum, Infidelium ſcilicet, qui illum prius agnoſcere noluerunt. Alluſum eſt hic ad locum Zachariæ cap. 12. & licèt locus ille propriè intelligatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortem Chriſti in hoc mundo piè deplangunt, dolentes ſe illum occidiſſe, aut ſuis peccatis occaſionem mortis eius dediſſe: tamen accommodatur à Domino, & à Ioanne in Apo. cap. 1. ad planctum Infidelium inutilem, quo in nouiſſimo die plancturi ſunt ſe illum occidiſſe, aut in illum non crediſſe.

Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli, &c. Cum in cœlos aſcendiſſet Dominus, dixerunt Angeli, Sic veniet quemadmodũ vidiſtis eum euntem in cœlum. At de ipſo eunte in cœlum dicitur illo loco, quod nubes ſuſceperit eum ab oculis eorum, ſic ergo etiam in veris nubibus cœli vẽturus eſt ad iudiciũ: quæ partim facient ad hoc vt tolerari poſſit ab omnibus ſumma aduenientis Chriſti claritas, & ſpẽdor, partim ad gloriæ Chriſti augmentũ,

cui nubes illę velut ſedes erunt, & vehiculum Deo proprium in ſcripturis. Dicitur autẽ filius hominis tũc vẽturus cũ virtute multa, id eſt, magna, & maieſtate, vel gloria, ad diſtinctionẽ huius aduẽtus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate.

Et tunc mittet Angelos ſuos cum tuba, & voce magna. Prius mittentur Angeli, qui omnes cõgregabunt, quã videbunt omnes filium hominis veniẽtem in nubibus, & quàm plangent eum omnes tribus terræ, ſed quoniam omnia breuiſſimo perficiẽtur tempore, & omnia ſimul fere concurrent, ideo non eſt mirum hic eſſe præpoſterum ordinem. Angelorum autem miniſterio futuram mortuorum reſurrectionem & congregationem, docet & Paulus dicens: Ipſe Dominus in iuſſu & in voce archangeli, & in tuba Dei deſcẽdet de cœlo. Sicut autem apud Paulũ illo loco idem eſt intelligẽdum per iuſſum & vocem Archangeli, & tubã Dei: ita & hic idem eſt tuba & vox magna, ita vt cõiunctio, &, expoſitiuè poſita ſit hoc ſenſu cum tuba hoc eſt voce magna. Nõ enim re vera tuba aliqua corporea eſt intelligẽda futura, ſed vox archãgeli, quæ adeo magna erit, vt ad illius clamorẽ omnes mortui de terræ puluere reſurgant. Quã vocẽ fore corporalẽ annotauimus ad c. 5. Ioannis: exprimiturq́; vocis huius qualitas poſtea apud Matthæũ, cũ dicitur in parabola, Media nocte clamor factus eſt, ecce ſpõſus venit, exite, &c. Porro per quatuor vẽtos in ſcripturis ſignificãtur quatuor mũdi partes præcipuæ, à quibus quatuor præcipui vẽti flant. Quo autem recté intelligatur quod ſequitur apud Matthæum:

Tuba, & vox magna.

Cap. 25.

A ſummis cælorum vſque ad terminos eorum, eſt apud Marcum, A ſummo terræ vſque ad ſummum cœli: ſciendum Græcis pro dictione ſummus, & dictione terminos Græcis eandem eſſe dictionem ἀκρῶν, quæ eſt & in Marco, quę dictio non tantum ſignificat ſummum, ſed etiam extremum, quod præſenti loco magis conueniret. Senſus enim eſt electos congregandos ab vna cœli extremitate, vſque ad alteram cœli extremitatem, vt hæ orationes tantum ſint ad id quod præceſſit, à quatuor ventis maiorem declarationem & exaggerationem.

His autem fieri incipientibus ſuſpicite & leuate capita veſtra. Tropicè ſignificat eis tum gaudendum, & bene fidendũ, meritò eſſe. Qui enim mœſto ſunt animo incedunt vultu in terram demiſſo, quibus vero è malis datur reſpirandi ſpes, ij vultum prius demiſſum attollere ſolent. Porro dubium hic eſt quid demonſtret pronomen his. Theophyl. refert ad ea quæ mox præcedunt ſolis ſcilicet, & Lunæ obſcurationẽ, & totius mundi innouationem. Hæc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, præceſſura, portendent iamiam ipſum venturũ. Nec inconueniens fuerit pronomen hæc, etiã referri ad ea quę dicta ſunt de ſigno filij hominis parere in cœlo, & filio hominis veniẽte in nubibus cœli, eo quod Matthæus

thæus dicat. Cum videritis hæc omnia. Sed tunc in illo quod dicunt Matthæus & Marcus: Scitote, quia propè eſt in ianuis, non poterit ſubintelligi aduentus filij hominis, ſed regnũ Dei, quemadmodum expreſſit Lucas. Cùm enim viderint fideles hæc omnia, quæ iam diximus: necdum erit ipſis regnum Dei, nec perfecta erit ipſis redemptio eorum, ſed hæc illis propinqua erunt. Ad hũc ſanè modum potius intelligendum crediderim, propterea quod apud Lucam illud: his autem fieri incipientibus, ſuſpicite, &c. videatur dictum fidelibus, è regione illius quod de impiis dictum eſt, ipſos apparentibus ſignis in Sole, Luna, mari anguſtiandos & exarituros præ timore, & expectatione ſuperuenturorum. Deinde cum dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis, ſiue ſpem attollant capita ſua: ſatis ſignificatur eos prius in multis malis verſaturos, à quibus tum iubentur propinquam redemptionem expectare, & proinde quod dicit, ſuſpicite, & leuate, non ad omnia illa tempora pertinet (vt quidam volunt) quibus multa erant ſancti mala paſſuri, ſed ad tempus tantùm inſtantis retributionis. Vt autem certiores Dominus faceret ſuos fœlicitatis, & regni, quod expectare eos voluit, apparentibus ſignis illis in ſole, luna, & mari: quæ quoniam erant horribilia futura, magnum timorem erant per ſe incuſſura: ſimilitudinem ex naturali illis proponit exemplo: admonens vt quemadmodum ex gummis, & foliis arborum primum prodeuntibus intelligimus inſtare æſtatem: ita ex illis ſignis intelligamus inſtare regnum Dei. [Qua quidem ſimilitudine tria Dominus ſignificauit. Primum quod non magnum temporis ſpatium ſit futurum inter illa ſigna, & regnum Dei, ſed ea regni Dei fore primordia. Secundo quod certò, & neceſſario regnum Dei ſit ſigna illa ſecuturum. Tertio, horribilia illa, quæ dicta ſunt ſigna, non portendere fidelibus imminentem malorum tempeſtatem, & veluti hyemem quandam, ſed illis ſignificare rerum omnium iucundam immutationem, & fœlicioris temporis poſt vitæ quam hic vixerunt aſperitatem ſucceſſionem, veluti æſtatis poſt hyemem.] *Chryſoſt.*

Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec, &c. Obſcurum eſt, quid per generationem hanc Dominus hic ſignificare voluerit, ideoq; valde variè à diuerſis iſtud intelligitur: crediderim tamen conuenientius hic nomen ætatis, vel generationis accipi debere pro toto tempore, quod fluet inter primum, & ſecundum Domini aduentum, quod nouiſſima dicitur mundi ætas, & à Ioanne dicitur nouiſſima hora, vt intelligatur Dominus ſignificare eam mundi ætatem, quæ per nouam Euangelij prædicationẽ (qua mundo mirabilis quædam rerum mutatio eſt inducta) tum cœpta erat, nouiſſimam eſſe, nec præter eam aliam expectandam ſingularem orbis mutationẽ, donec omnia, quæ dicta ſunt fierent.

Significat ergo Dominus citò omnia, quę dixit euentura, quia ante finem eius, quæ tum cœpta erat ætatis.

Cælum & terra tranſibunt, &c. Sicut ſuperiori ſententia citò omnia ſignificauit euentura: ita hac omnia certo euentura ſignificat. Bene autem volens ſummam verborum ſuorum ſignificare firmitatem, comparat ea cum cælo & terra, eo quod omnium quæ in mundo ſunt hæc maxime ſunt firma, & immobilia: proinde ſignificans ſua verba firmiſſimis rebus eſſe firmiora, & conſtantiora. Quod autem dicit cœlum & terrã aliquando tranſitura, ſecundum ſubſtantiam ſuam verè non tranſibunt, nec peribunt. Terra enim in æternum ſtat, vt dicit Eccleſiaſtes, & de cælis dicit Pſalmiſta: Statuit ea in æternum, & in ſeculum ſeculi: Sed prius futurum eſt vt illa pereant & tranſeant, quæ omnium maxime ſunt ſtabilia, & quæ ſcriptura dicit fore æterna, quàm vt tranſeant verba Domini. Secundum hunc intellectum ex Hebraica phraſi omiſſa eſt in hac ſententia particula explicans comparationem, quę ſic erat efferenrenda: Citiùs cælum & terra tranſierint, quam verba mea. In hunc modum præſentem locum eſſe intelligendũ, ex quo apparet, quod Lucæ 16. ſimili cõfirmationis modo dicitur: Faliciùs eſt cælum & terram præterire, quam à lege vnum iota cadere, quibus verbis nõ ſignificatur, quod cælum & terra præterirent aliquando, ſed ſimpliciter, quod illud citiùs eueniret, quod nemo futurum facilè putat, quam contingere poſſit, vt verbum Dei ſit vanum.

Cælum & terra quo modo trã ſitura cap. 1. 148. Enthymima.

De die autem illa, & hora nemo ſcit, neque Angeli cælorum, &c. Cùm ex aliis multis ſcripturis certum ſcit, filium Patri æqualem, omniáque quæ Pater cognoſcere: videndum in quo ſenſu verè dictum ſit, neque filius: quod quare dictum ſit à Domino patet ex prædictis, nimirum diſpenſatione quadam, vt ſic efficacius curioſitati Apoſtolorum & noſtræ occurreretur. Inter varios autem modos quibus variè oſtenditur, quomodo iſtud accipiendum ſit, optimus eſt, vt intelligatur Chriſtum dicere ſe ignorare diem illum, & horam, quod non ſic eum à Patre didiciſſet, & accepiſſet vt hominibus illum aperire, & indicare deberet, quem præcognoſcere hominibus non expediebat: vt ſemper incerti de aduentu iudicis ſic viuant quotidie, quaſi die illo ſint iudicandi.

Chriſtus quomodo dicitur diem illũ neſcire. Hieron. Hilar. Theophyl. Aug. lib. 1. de Trin. cap. 12.

Docet quomodo ad aduentum ſuum nos parare debeamus.

Matth. 24. Marc. 13. Luc. 17. 18. 21.

CAPVT CXXIIII.

A c *Ttendite autem vobis, ne fortè grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & ſuperueniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ: &* f *ſicut* * c *factum*

** a autem † a aduentus.*

ctum eſt [f] in diebus Noë, ita erit & † in diebus' filij hominis: [a] ſicut enim erant in diebus ante diluuium ▷ [f] comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes' ‖ vſque ad eum diem quo' intrauit Noë in arcam, & [a] non cognouerunt donec [f] venit diluuium, & † perdidit' omnes, [a] ita erit aduentus filij hominis: [c] ſimiliter ſicut factũ eſt in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant: qua die autem exijt Loth à Sodomis, pluit ignem & ſulphur de cælo, & omnes perdidit: ſecundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vaſa eius in domo, ne deſcendat tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retrò, memores eſtote vxoris Loth. Quicunque quæſierit animam ſuam ſaluam facere, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, viuificabit eam. Dico vobis: [a] Tunc [c] in illa nocte ▷ [f] erunt duo in lecto vno, vnus aſſumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molentes in vnũ, vna aſſumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus aſſumetur, & alter relinquetur'. [c] Reſpondentes dicunt illi: Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. [b] Videte, [l] vigilate ‖ [f] ergo' [b] & orate, [c] omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante filium hominis. † [c] Neſcitis enim' [b] quando tempus ſit [&] [a] qua hora Dominus veſter venturus ſit. Illud autem ſcitote: Quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur venturus eſſet, vigilaret vtique, & non fineret perfodi domum ſuam. Ideo & vos eſtote parati, quia qua neſcitis hora filius hominis venturus eſt. [b] Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum ſuam, & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. [a] Quis putas eſt fidelis ſeruus & prudens, quem conſtituit Dominus ſuus ſupra familiam ſuam, vt det illis cibum in tempore? Beatus ille ſeruus, quem, cum venerit Dominus eius, inuenerit ſic facientem. Amen dico vobis: Quoniam ſuper omnia bona ſua conſtituet eum. Si autem dixerit malus ſeruus ille in corde ſuo: Moram facit Dominus meus venire, & cœperit percutere conſeruos ſuos, manducet autem & bibat cum ebrioſis, veniet Dominus ſerui illius, in die qua non ſperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partémque eius ponet cum hypocritis, illic erit fletus & ſtridor dentiũ. [b] Vigilate ergo (neſcitis enim quando Dominus domus veniat, ſerò, an media nocte, an gallicantu, an mane) ne cùm venerit repentè, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate. Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet ſemper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur, vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduerſario meo. Et nolebat per multum tempus. Poſt hæc autem dixit intra ſe: Etſi Deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia moleſta eſt mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouiſſimo veniens ſugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis ait.

C. 17. ▷ [c] edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias † [c] in die qua ▷ [a] tulit ▷ [a] duo erunt in agro vnus aſſumetur & vnus relinquetur: duæ molentes in mola, vna aſſumetur, & vna relinquetur: duo in lecto, vnus aſſumetur & vnus relinquetur.

C. 21. ‖ [c] itaque † [a] quia neſcitis.

Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte, & patientiam habebit in illis: Dico vobis, Quia citò faciet vindictam illorum. Verumtamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?

Attendite autem vobis, ne fortè grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate. Poſtquam Dominus quæ de aduentu ſuo cognoſcere conueniebat, prædixiſſet: commodè iam etiam ſubiungit, quomodo ad illum aduentum propter eius, incertitudinem nos parare, & gerere debeamus. Quæcunque enim hic dicuntur Apoſtolis dicta, in ipſis etiam nobis dicta ſunt, vnde poſtea dicit Dominus: Quod autem vobis dico omnibus dico, &c. Proinde quod in genere omnibus hic faciendum conſulitur ob nouiſſimi illius diei incertitudinem: idem etiam ſingulis facere conuenit, ob particularis diei, quo cuique moriendum eſt, incertitudinem. Quare quæcunque deinceps dicuntur de nouiſſimo Domini aduentu generali, eadem etiam ſimul ex conſequenti ſunt accipienda, & de proprio cuiuſque Domini aduentu, quo venit mortis tempore animam repetens, & rationem anteactæ vitæ exigens. Quoniam autem docturus eſt vigilia opus eſſe: ideo imprimis ab illo reuocat quod vigiliæ contrariatur, nempe à cordis grauedine. Sicut enim grauedo corporis ſomnum inducit corporalem, & vigiliam impedit: ſic grauedo cordis non ſinit hominem corde vigilare ſpiritualiter. Dicit ergo:

Attendite vobis, hoc eſt, cauete vobis ne fortè, vel nequando grauentur corda veſtra *in crapula, & ebrietate*, id eſt, per crapulam, & ebrietatem. Porrò cum crapula, & ebrietas imprimis grauent corpus, & per grauedinem corporalem etiam cor grauent: Dicit tamen Dominus, ne grauentur corda veſtra, hoc eſt mens, & animus: eo quod ebrietas maximè habeat peccati rationem, ob grauedinem, quam cordi affert: quódque hæc grauedo directè contrarietur vigilantiæ illi ſpirituali, quam mox eſt exacturus. Grauant etiam cor, & ſic grauant, vt ſpiritualem vigilantiam excludant, aut impediant curæ huius vitæ, hoc eſt, ſolicitudines earum rerum, quæ ad hanc pertinent vitam: ideóque adiecit Dominus, *& curis huius vitæ*: non quidem omnem curam vitæ huius prohibens: ſed ne ſinamus illis cor noſtrum grauari, quod fit cum ſunt immodicæ. Deinde addit cauſam: *Ne*, inquit, *ſuperueniat in vos repentina dies illa*, ſignificans diem illam repentinam, inopinatamq; fore his, qui grauata habent corda. Declarat autem id Dominus pulchro ſimili, dicens:

Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ, hoc eſt, eos qui terrenis rebus ſunt affixi & dediti, in quos dies ille ſuperueniet inopinato, & maximo eorum malo, è

quo

quo ſeſe non poterunt extricare, quemadmodum laqueus ſuperuenit auibus, ſed in terram iam delapſis, non autem his, quæ in ſublime volant. Huic autem ſimilitudini iam rectè ſubijcitur, quod hoc loco Matthæus & Lucas cap.17. commemorant Dominum diem iudicij comparaſſe cum tempore diluuij, & Sodomiticæ vltionis. Significat enim Dominus his comparationibus, idem quod ſuperiori, nempe hominibus mundo deditis nouiſſimum diem venturum præter expectationem, & cum illorum ſummo malo, quod effugere non poterũt, ſed quod omnes omnino perdet: iuſtis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis: quemadmodum & à diluuio Noë cum ſuis, & ab igne Loth ereptus fuit. Porrò cum dicit Dominus edebant & bibebant, &c. non voluit his ſignificare peccata, ob quæ diluuio, & igne homines ſunt perditi, ſed hominum ſecuritatem, in qua viuebant cum vltiones illæ mundo obuenirent. Simul tamen etiam his ſignificauit Dominus homines illos totos fuiſſe deditos rebus huius ſeculi. Non enim ſimpliciter dicere voluit illos ediſſe & bibiſſe, cum hoc & Noë faceret & Loth, ſed largiter eos indulſiſſe genio. Sic totos in eo fuiſſe dicere voluit, quod emerent, venderent, plantarent & ædificarent.

In illa hora qui fuerit in tecto, & vaſa eius in domo, &c. Simpliciſſimum fuerit intelligere Dominum hac de non deſcendendo, & non redeundo admonitione, ſignificaſſe, quod qua die Filius hominis rurſum reuelari cœperit, & varia ſigna in ſole & luna, ac reliquis mundi partibus apparere cœperint: omnium rerum terrenarum cura ſit deponenda, ac ſolum id cogitandum, vt venienti quis dignè occurrat: ita vt ſi fuerit quis in tecto domus, non cogitet. De vaſis hoc eſt ſupellectili tollenda & ſeruanda, aut qui in agro, non redeat retro, vt quid tollat è domo, ſed quocunque loci repertus fuerit, ibi expectet ſui immutationem, auidéque cupiat venienti occurrere iudici, atque his bonis contemptis feſtinet ad meliora. Huic intelligentiæ conuenit quod ſequitur:

Memores eſtote vxoris Loth. Perſtat enim Dominus in exemplo proximè præcedenti, cui comparauit diem ſui aduentus. Nam quoniam dixit ſic futurum, quando reuelabitur, quomodo fuit quando Deus pluit ignem, & ſulphur ſuper Sodomam: commodè nunc monet, vt cogitemus quid acciderit vxori Loth, nempe quomodo conuerſa ſit in ſtatuam ſalis, propterea quod amore quodam eorum quæ in Sodomis reliquerat capta, retrorſum reſpexerat: idq; recordantes caueamus & nos, ne ad terrena hæc bona aſpicientes, in illa die malè pereamus, ſed potius ad ea quæ ante ſunt nos extendentes ſaluemur cum Loth, etſi cum diſpendio omnium fortunarum. Vt autem ſignificaret Dominus in illo

die

dic non tantum facultates omnes contemnẽdas eſſe, ſed & vitam iſtam temporalem ſubiecit:

Quicunque quæſiuit animam ſuam ſaluam facere, perdet illam, &c. Quo ſignificat eum, qui vitæ huius amore tum vehementer tenebitur perditurum vitam, eum verò qui vitam hanc contemnere, & nihili facere poterit ſpe, & amore melioris vitæ lucrifacturum, vitam & animam ſuam viuificaturum. Cæterum quod dicit in illa hora, non præcisè ipſam horam intelligendum eſt ſignificare in qua Dominus reuelabitur: ſed tempus aduentui, & reuelationi valde propinquum, cum ſcilicet totus orbis commoueri cœperit.

Dico vobis tunc in illa nocte erunt duo in lecto vno, &c. His iam ſignificat Dominus in aduentu ſuo & ſubito bonorum à malis fiendam ſeparationem, & inter coniunctiſſimos hanc fiendam: itemque nullum eſſe vitæ genus quantũuis abiectum, in quo non ſuos habeat, qui ad æternam ſint aſſumendi fœlicitatem. Porro cum & apud Matthæum, & apud Lucam nos legamus tria hominum paria, ex quibus vnus ſit aſſumendus ad gloriam, alter extremo exitio relinquẽdus: apud Græcos in vtroque Euangeliſta duo tantum ponuntur paria, quibus vtrumque ſexum, & vtrãque hominum conditionem, liberorum ſcilicet, & ſeruorum, vel pauperum & diuitum comprehendunt. Quod ſi tria legamus hominum paria apud vtrumque Euangeliſtam, per ea ad literam ſignificabuntur tria hominum genera, nempe otioſorum, & laborantium, quorum alij in agro, alij domi operantur, aut alij libero digna, alij ſeruilia peragunt. Cum autem audirent diſcipuli ex duobus alterum aſſumendum, cupidi noſcere locum Regni, de quo adhuc carnaliter cogitabant, quærunt; *vbi Domine*, pro quo Domine ſcilicet aſſumentur. Dominus autem ſignificare volens non opus eſſe, vt de loco ſint ſoliciti, ſatiſque eſſe vt ſciant ſe ibi futuros, vbi cunque ipſe eſt futurus, dicit:

Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ, &c. Quod ſupra ſatis eſt expoſitum.

Videte, vigilate ergo, & orate, &c. Admonuit ſuperius cauere ab his, quæ vigilantiam impediunt: nunc ad ipſam vigilantiam nos admonet, nec ad eam tantum, ſed & ad Orationem, quæ duo bene coniuncta ſunt. Cum enim dicit vigilate, noſtram requirit diligentiam, cum verò, orate, vult vt pendeamus toti ab adiutorio diuinæ gratiæ. Sicut autem Paulo cum dicit; Non dormiamus ſicut & cæteri, dormire eſt à bonis ceſſare operibus, ita vigilare apud illum & hic eſt, bonis vacare operibus, aſſidueq; venturum Dominum expectare. Cæterum illud, omni tẽpore, quod eſt apud Lucam, poteſt coniungi vel cum præcedenti verbo vigilate, vt ſignificetur omni tempore vigilandum, vel cum participio orãtes, vel potius ad vtrumque referendum eſt. Omni autem tempore oran-

Omni tẽpore quomodo orãtur.

orandum, non quod omni momento hoc ſit faciendum, & ſoli vacandum orationi,ſed quod inceſſanter ſit orandum,& nunquã ab oratione pœnitus ceſſandum, quod fit ſi non ſatis putemus ſemel Deum quid rogaſſe, ſed ſingulis diebus & oportunis horis perſeueremus eum orare. Alioqui etiam ſemper orat, qui bonis ſemper inſiſtit operibus.His enim ſignificat ſe petere, & quærere regnum Dei. Quid autem orandum ſit explicat,ſubdens:

Vt digni habeamini vel reddamini fugere omnia iſta quæ ventura ſunt, mala ſcilicet impiis obuētura,*& ſtare ante filium hominis*.Quę pars dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ſtare ante filium hominis, ſit illius vultum ſimul cum ſanctis Angelis in æternum conſpicere.Secundò vt ſtare ante filium hominis ſit illius iram,& ſeueritatem in tremendo iudicij die ſuſtinere,& intrepidè tunc coram illo conſiſtere. Addit autem cauſam ob quam ſit ſemper vigilandum,nimirum ob incertitudinem ſui aduentus:

Quia,inquit,*neſcitis qua hora Dominus veſter venturus ſit*.In quo alludit ad exemplum ſeruorum, qui veſpertino & nocturno tempore vigilando expectant Dominum ſuum reuerſurum à nuptiis hora incerta. Ad idem ſeruorum exemplum alluſum eſt, & cum mox apud Marcum ſequitur:

Vigilate ergo, neſcitis enim quando Dominus domus veniat,Sero,an media nocte,an gallicantu,an mane.Hæc enim quatuor, ſunt fines vigiliarum quatuór, in quas nox etiam apud Lucam diuiditur in cap. Conc. 87. ſignificaturq́ue nobis omni ætate vigilandum, quód neſciamus,qua ætate Dominus ſit venturus. Præter autem hanc parabolam de ſeruis Dominum ſuum expectantibus hic indicatam, magis quam expreſſam, ſequuntur hic maximè apud Matthæum,& aliæ parabolæ,quibus ad vigilandum nos hortatur *Cap. 12.*
Dominus.Et primum quidem habet parabolam de Patrefamilias vigilante contra furem, quæ loco prædicto tractata eſt apud Lucam,qui eandem totidem verbis ibi expreſſit. Aliam parabolã hic propriè habet Marcus de homine, qui peregrè profectus reliquit domum ſuam ſeruis gubernandum; cui non diſſimilem & Matthæus habet cap. ſequenti. Eſt autem apud Marcum locutio imperfecta ſupplenda in hunc modum; Sic habet ſe regnum Dei, ſicut homo qui peregrè profectus reliquit domum ſuam, & dedit ſeruis ſuis poteſtatẽ cuiuſq; operis,id eſt,poteſtatẽ faciendi quidquid domui ſuæ vtile,& ianitori præcipit, vt vigilet.Quod quantum attinet ad litteram non ſic eſt accipiendum, quaſi nõ & aliis, quam ianitori præceptum ſit vigilare: ſed quod huic id maximè præceptum ſit, & pro proprio ei iniunctum officio, vt vigilet ne per illius incuriam quis irrumpat in domum,& auferant quę Domini ſunt,aut perturbet opus laborantium ſeruorum. Significare autem hæc parabola voluit Dominus, ſe in longinquam ex hoc

mundo

mundo regionem profecturum, nempe in cælum; ac domum ſuã, hoc eſt Eccleſiam, relinquendum gubernationi ſeruorum ſuorum, hoc eſt Chriſtianorum, quibus ſingulis ſuum munus iniunxit, dans alios quidem Apoſtolos, alios Prophetas, alios doctores, &c. Dum autem ſingulis in ſuo vigilandum ſit opere, ianitoribus, hoc eſt Eccleſiarum prælatis, & imprimis ſummo ianitori Petro iniunxit peculiariter vigilare non pro ſe tantum, ſed & pro tota domo Dei, ne hæretici tanquam fures, & latrones, per ianitoris dormitantium irrumpant in domum Dei, & vaſa Domini, hoc eſt fideles illinc diripiant, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium ſeruorum interturbent. Porro cum apud Marcum Dominus ſubiungat:

Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate: Significat ſe non ſolum hæc dicere illis, qui tunc audiebant, ſed etiam omnibus qui poſt ipſos venturi eſſent, vſque ad nouiſſimum diem. Eatenus enim dies ille ad omnes pertinet, inquit Auguſtinus, quod dies ille vnicuique venit, cum venerit ei dies, vt talis huic exeat, qualis illo die eſt iudicandus.

Exempla 80. *Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet ſemper orare.* In præcedentibus quidem ad orationem perſeuerantem hortatus eſt, ne aduentus ipſius nos opprimat imparatos: hac verò parabola ad eandem hortatur, quod per eam certò in aduentu illo ſumus liberandi à malis huius vitæ, & perſecutionibus impiorum, quas ſupra ſignificauit fidelibus obuenturas. Dicebat ergo ad illos, nẽpe diſcipulos parabolam ad eum finem, vt doceret ſemper orandum eſſe. Hunc enim ſenſum Græca clarius ſignificant quæ habent πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι. *Et non deficere*, ſupple animo, hoc eſt non defatigari nec delaſſari ob dilationem rei petitæ. Eſt autem hæc parabola ex earum genere, quę petuntur à diſſimili, & quibus aliquid probatur, & oſtenditur ex diſſimilitudine rei, quæ componitur cum eo quod parabola proponit; proinde non eſt laborandum vt quę de iudice, qui in parabola proponitur, dicuntur, Deo accommodentur cum quo ſit comparatio. Non enim Deus cum hoc iudice comparatur tanquam cum ſimili ſibi, ſed tanquam cum diſſimili, vt ex vi perſeuerantis orationis apud iudicem & miſericordem, & iniuſtum quàm ſit efficax apud Deum miſericordiſſimum ſimul & iuſtiſſimum perſederans oratio, intelligeremus. Refert autem rem veluti geſtam, quæ fortè ſic, vt narratur, geſta non fuit, ſed à Domino, vt & alias conficta eſt propter doctrinæ fructum.

Iudex, inquit, *quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat*, & hominem non reuerebatur, hoc eſt impius ſimul & impudens, qui nec metu numinis, nec pudore hominum tenebatur. Inducit autem Dominus non quamuis perſonam ſed viduam interpellantem

pellantem hunc iudicem, partim quod id conueniret rei per parabolam ſignificandæ (nam viduæ conuenienter comparantur fideles) ſed multò magis vt iudicis huius inclementiam, & iniuſtitiam magis exaggeraret, dum ne eius quidem præcibus longo tempore flexus eſt pro qualium defenſione, maximè in ciuitatibus pręficiuntur Iudices, imò cui etiam non rogatus debuiſſet ex officio præſtitiſſe, quod petebatur. *Vindica*, inquit, *me de aduerſario meo*, hoc eſt deſcende me, & libera ab eo qui mecum coram te diſceptat. Eſt enim hoc ἀντίδικος. Cum autem non deſiſteret à pręcando vidua, tandem improbitate, & moleſtia præcantis victus iudex dixit intra ſe, id eſt, cogitauit ſecum; *Et ſi non timeo Deum, nec hominem reuereor, &c.* In quibus verbis videtur eſſe repugnantia quædam. Si enim non reuerebatur hominem aliquem, quomodo metuebat ne ſugillaretur à vidua? Significat autẽ verbum ſugillare ex percuſſu carnem maculare, à ſugendo, quod ſuccus hoc eſt, liuor deducatur. propriè autem ad genas pertinet & oculos, quæ ſugillata dicuntur, cum ex percuſſione redduntur lucida. Metaphoricè autem ſugillare eſt vituperare aliquem, & accuſare, ac maculam alicuius famæ inurere. In qua ſignificatione hic potius accipiendum videtur propter illam particulam, in nouiſſimo die, hoc eſt tandem. Illa enim ſignificatur ipſum præter moleſtiam præcum, quam iam paſſus fuerat, metuiſſe tandem & aliud malum ſibi obuenturum. Proinde dici poteſt metuiſſe illum ſugillationem hanc, quãquam nullo hominum pudore teneretur, quia metuebat ne accuſatus, & delatus à ciuibus, priuaretur ſua poteſtate. *Sugillare quid?*

Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicat, &c. Non ſimpliciter dicit. Si victus precibus iudex iniquus fuit, multò magis Deus vincetur; ſed vt magis ad fiduciã in Deum excitaret, ſignificarétque planè abſurdum eſſe non id expectare à Deo, quod ab impiis extorquet oratio conſtans, primum erigens ad narrati exempli conſiderationem; Audite, inquit, quid iudex iniquitatis, id eſt, iniquus dicit, deinde cum hoc componens Deum ſubdit:

Deus autem non faciet vindictam, &c. q. d. An id in cuiuſquã animum venire poteſt, vt id de Deo ſentiat, ſi aduertat quid nonnunquam faciant impij iudices precum conſtantia victi? Cæterũ pro eo quod ſequitur:

Et patientiam habebit in illis. Græcè eſt καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, id eſt, & longanimus, & patiens exiſtens ſuper illis. Vbi coniunctio, &, accipi poteſt coniunctiuè vt in participio μακροθυμῶν ſub intelligatur ἐστὶ vt ſit ſenſus; An non faciet vindictam, & an non longanimus erit in illis, vel erga illos, electos ſcilicet exaudiendos, & vindicandos, hoc eſt, an lento, leniq́ue animo patietur illos affligi impunè. Qui ſenſus optimè conuenit ſequenti ſententiæ, qua Dominus aſſerit Deum cito facturum electorum vindi-

vindictam. Eſt autem noſtræ lectionis hic ſenſus; An Deus patientiam habebit in illis, hoc eſt, an longanimiter ſuſtinebit iniuriam electorum ſuorum? Secundum quam explicationem in illis, pro erga illos poſitum eſt, & patientia pro longanimitate.

Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra? Si ſcopum Chriſti probè perpenderimus, videbimus ipſum de fidei defectu ingeſſiſſe mentionem; quòd hæc cauſa ſit quo minus homines in malis huius vitæ perſeuerent in oratione & nõ deficiãt. Dixerat enim Deum cito facturum vindictam electorũ ſuorum, ſignificans ob id merito eos debere perſeueranter orare, liberationem à malis, & non deficere. Cum ergo nunc aduerſatiuam ſubiiciat ſententiã dicens: Veruntamen filius hominis veniẽs, &c. Omnino videtur ſignificare voluiſſe paucos in fide perſtituros vſque ad illum aduentum, in quo perfecta fiet electorum vindicta. Itaque non tantum ſignificat defectum, & paucitatem fidei in hominibus, qui viui reperientur in nouiſſimo die; ſed etiam in hominibus cuiuſlibet temporis: & tamen ſic loquitur quaſi tantum ſignificet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipſius reperientur in terra viui; propterea quod ſic ſemper loquatur de ſuo aduentu, vt eum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quaſi ipſorum tempore ſit futurus.

Parabola de decem virginibus. Matth. 25.

CAPVT CXXV.

TVnc ſimile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades ſuas, exierunt obuiam ſponſo & ſponſæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes, ſed quinque fatuæ acceptis lampadibus non ſumpſerunt oleũ ſecum. Prudentes vero acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus. Moram autem faciente ſponſo, dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus eſt: Ecce ſponſus venit, exite obuiam ei. Tunc ſurrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades ſuas. Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: Date nobis de oleo veſtro, quia lãpades noſtræ extinguntur. Reſponderunt prudentes, dicentes: Ne fortè non ſufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit ſponſus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clauſa eſt ianua. Nouiſſimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille reſpondens ait: Amen dico vobis, neſcio vos. Vigilate itaque, quia neſcitis diem neque horam.

Tunc ſimile erit Regnum cælorum decem virginibus. Rurſum excitat Dominus hac parabola ſuos ad vigilantiam. Quomodo autem ea (quæ valde variè à diuerſis, & minus curioſè à pleriſque tractatur,

tur,vt vix alia magis) ſic tractetur vt ſcopo Chriſti maximè conueniat: notandum imprimis quod ad ipſius exempli intelligentiam attinet, moris fuiſſe vt ſponſus veſpertino tempore comitatus adoleſcentum ſocietate accederet ſponſæ ſuæ domum,celebraturus ibi cum illa nuptias: ac tum è ſponſæ domo virgines quædam ſponſę aſſidentes,ſponſa domi reſidente & aduentum ſponſi præſtolante, prodirent obuiam ſponſo, deducturæ illum, cum lampadibus in domum ſponſę,& ibi cum illo nuptialibus gaudiis fruituræ.Proinde ipſi exemplo, quod proponitur non conuenit, quod in noſtris legitur libris,exierunt obuiam ſponſo,& ſponſæ, cum & Græci non habeant & ſponſæ,& virgines non ſolerent ſimul cum ſponſo occurrere ſponſæ,ſed hæc, vt diximus,domi reſidebat. Iam quod hæ virgines dicuntur obuiam exiiſſe ſponſo, cum poſt quædã in medio geſta dicatur eis poſtea, exire obuiam ei: intelligendum eſt dictum per præoccupationem vt poſtquam dixerit Dominus virgines ſponſo exiiſſe obuiam, deinde narret quomodo factum ſit, vt exierint obuiam hæc de ipſo exemplo, quod cum in aliis ſit facilè, quis eius ſit à Domino intentus ſcopus patet ex eo quod ſubiecit.

Vigilate itaque quia neſcitis diem neque horam,&c. Hinc enim colligimus,hoc exemplo monere Dominum nos voluiſſe,vt propter incertitudinem aduentus ipſius ſemper vigilemus.& ſemper parati ſimus ipſi occurrere venienti, ne idem patiamur,quod virgines fatuæ:quæ quoniam non præuiderunt incertum eſſe Domini aduentum, & ob id non erant paratæ vt occurrere poſſent venienti ſponſæ, excluſæ ſunt à nuptiis.Tunc enim, hoc eſt in nouiſſimo filij hominis aduentu (nam de illo ſuperius Dominus ſemper locutus eſt)regnum cœlorum erit ſimile decem virginibus, hoc eſt in regno Dei & Eccleſia ipſius ſimile quid tunc accidet, quale in decem iſtis virginibus accidiſſe memoratur,vt ſcilicet excluſis imparatis,quanquã Domino occurrere geſtientibus,tantum qui parati erunt.ingreſſuri ſint cum ipſo ad gaudia regni cœlorum Ad hunc ergo ſcopum, quæ in parabola conueniunt, ſunt obſeruanda,reliquis præteritis, quæ in ea tantum pro exempli commoditate ſunt poſita. Vt autem per partes parabolam accommodemus rei per Parabolam ſignificatæ, quantum id ſcopo propoſito conuenit: imprimis per ſponſum ſignificat Dominus ſeipſum, quod in nouiſſimo die tanquam ſponſus ſit venturus in hunc mundum, vt ſponſam ſuam Eccleſiam, ipſi iam tantum deſponſatam ſibi accipiat in vxorem, atque cum ea eiuſque virginibus æternas cœleſtis conuiuij celebret nuptias. Per decem virgines omnes ſignificantur fideles, ob numeri deſiderij perfectionẽ, virginibus autem rectè comparantur ob fidei integritatem, & ſinceritatem.Lampades ſignificant fidelium mentes ex gratia ſpiritus, fide illuminatas:

Scopus huius Parabolæ.

Applicatio eius particularis.

tas,aut etiã externa opera, de quibus dixit Dominus:Si luceat lux veſtra,&c.Quod ergo omnes virgines acceptis lãpadibus ſuis parauerunt ſeſe in occurſum ſpõſi:ſignificat omnes fideles per fidẽ, & opera exteriora ſeſe parare in occurſum Chriſti, deſiderãtes cũ ipſo conſortes fieri nuptialis conuiuij in regno cœlorũ.Sed inter huiuſmodi fideles, quidam non minori numero quam alij fatuis virginibus ſunt ſimiles,nimirum qui non ſatis attendunt in certitudinẽ aduentus Dominici, & ob id negligentius viuunt, hoc eſt non ſumpſerunt oleum ſecum, id eſt miſericordiæ & charitatis opera ad fidem non adiunxerunt, quod prudentes feciſſe dicũtur. Quod autem tardante ſponſo omnes primum dormitauerunt, ac deinde dormierunt : ſignificat,quod interim dum Chriſtus ſuum differt aduentum, omnes fideles per deficientis naturæ languorem,ac mortis hominem occupantis ſoporem, omnes in profundum mortis incidunt ſomnum. Quod media nocte clamor exortus eſt vocantium ad occurſum ſponſi:ſignificat Dominum tempore,quo minimè putabitur, & quo iam omnes homines mortis ſomno grauati iacebunt,venturum:ac tum voce Archangeli omnes è ſomno mortis excitandos , euocandóſque ad ſponſi occurſum. Quod excitatæ virgines parauerunt lampades ſuas:ſignificat fideles omnes ſe paraturos, vt venienti occurrant Domino,eumque dignè ſuſcipiant , ac omnes conuertendos ad ſui ipſius conſiderationem num poſſint illi dignè occurrere. Per ſequentia verò, in quibus dicuntur fatuæ virgines conſiderantes lampades ſuas extingui, petiiſſe à ſapientibus olei participationem,illas verò recuſaſſe, quod metuerent ne ſibi non ſufficeret actum, fatuas poſt oleum ſero paratum non admiſſas intro,quanquam id ſummopere deſiderantes:nihil aliud ſignificatur quam quod in die nouiſſimo hi qui hic fuerunt negligentes , & improuidi,experientur, & ſentient tum demum lumen ipſorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur,deficere & extingui, quodque fruſtra tũ ab aliis opem,& ſubuentionem deſiderabunt,deſerendi planè à bonis,qui & ipſi agnoſcent tum ſibi nihil ſupereſſe, vixque ſibi,quod habẽt ſufficere:ac proinde illos ſero quęrẽtes id,cũ quo poſſint ſpõſo occurrere, quia imparati inueniẽtur,excludẽdos à nuptiarũ gaudiis, nec inter familiares,& notos amicos recipiẽdos,quantũuis id deſiderent familiaritate etiam prætenſa. Bene ergo infert Dominus.

Vigilate itaque, &c. Senſus enim eſt , Itaque ne & vobis ſimile contingat quale iſtis fatuis virginibus, hoc eſt, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatos inueniat, & ob id excludamini à regni cœlorum gaudiis, parate vos ad incertum illum aduentum , hoc eſt aſſiduè vigilate in bonis operibus : certò perſuaſi ſero vos tum quæſituros vt ea vobis paretis,quibus occurrere venienti poſſitis.

Para

Parabola de diſtributis talentis. Matth.25.

CAPVT CXXVI.

SIcut enim homo peregrè proficiſcens, vocauit ſeruos ſuos, & tradidit illis bona ſua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique ſecundum propriam virtutem, & profectus eſt ſtatim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus eſt in eis, & lucratus eſt alia quinque. Similiter & qui duo acceperat lucratus eſt alia duo. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abſcondit pecuniam domini ſui. Poſt multum verò temporis, venit Dominus ſeruorum illorum, & poſuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, dicens: Domine, quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque ſuperlucratus ſum. Ait illi Dominus eius: Euge ſerue bone & fidelis, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, intra in gaudium Domini tui. Acceſſit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidiſti mihi, ecce alia duo ſuperlucratus ſum. Ait illi Dominus eius: Euge ſerue bone & fidelis, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, intra in gaudium Domini tui. Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait: Domine, ſcio quia homo durus es, metis vbi non ſeminaſti, & congregas vbi non ſparſiſti, & timens abij & abſcondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum eſt. Reſpondens autem Dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, ſciebas quod meto vbi non ſemino, & congrego vbi non ſparſi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularijs, & veniens ego recepiſſem vtique quod meum eſt cum vſura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilem ſeruum eijcite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium.

Sicut enim homo peregrè proficiſcens vocauit ſeruos ſuos, &c. Hæc inabſoluta locutio ſic eſt perficienda, vt ſubintelligatur: Sic ſe habet regnum Dei, ſicut homo peregrè proficiſcens, &c. Eſt autem hæc parabola multum ſimilis ei, quæ ſupra ex Lucæ 19. habita eſt in cap. Conc. 107. proinde ea tantum hic erunt tractanda, quæ hic ſunt propria. In illa ſingulis ſeruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes etiam frugi ſerui idem lucrum fecerunt. In hac diuerſi ponderis pecunia diuerſis contradita inducitur. *Vni enim quinque talenta, alij autem duo, alij vero vnum, vnicuique*, ſcilicet, *ſecundum propriam virtutem*, id eſt, poteſtatem, & vires, δύναμιν. In illa enim ſignificandum erat

 eandem

eandem Euangelij doctrinam ſingulis credendam Apoſtolis & prædicatoribus, qua non omnes idẽ lucri referrent Domino ſuo. In hac vero ſignificare voluit Dominus diuerſis diuerſa gratiarũ dona, ad Eccleſiæ vtilitatem danda, & quibuſdam quidem maxima, aut multa, aliis mediocria aliis rurſum infima, aut pauca, quam talentorum diſtributionem à Chriſto cum peregrè in cœlũ proficiſceretur, factam Paulus explicat ad Epheſ. 4 Vnde patet per talenta hic intelligenda ea dona quæ dicuntur gratiæ gratis datæ, non autem gratiæ, quæ dicuntur gratum facientes. Quod autem dicitur vnicuique datum ſecundum propriam virtutem, & facultatem, ſicut quod attinet ad exemplum parabolæ, ſignificat hominem illum cõſideraſſe ſingulorum ſuorum ſeruorum vires, & induſtriam, ac ſecũdum illa plus vel minus dediſſe diuerſis: ita quod attinet ad rem parabolæ, ſignificat Chriſtũ nulli vltra vires ſuas aliquid imponere oneris, ſed in diuerſitate ſuorum donorum, & vocationum attendere qualitates, & vires hominũ, vt nullus conqueri poſſit plus ſibi vel minus commiſſum, quam oportuiſſet. Quod autem qui quinque, & qui duo acceperant talenta duplicaſſe illa lucro ſuo dicuntur: ob id dicitur vt intelligamus ſeruos frugi oportere ſ[illegible] Domino lucrum facere per accepta ab ipſo dona & lucrum non ſimplex, ſed quod reſpondeat, & quodammodo æquiualeat acceptis donis, vnumquemque autem ſecundum proportionem acceptorum donorum: vt qui plura & maiora accepit, ſciat ſe plus lucri debere Domino conquirere, quod non ſolum eſt plurimos ad Deum conuertere, ſed etiam quomodolibet facere opera, quæ vel ad Dei honorem, vel ad proximorũ faciunt vtilitatem. Quod dicitur Dominus poſt multum temporis veniſſe: ſignificatur Domini noſtri longanimitas, quodq; & in genere Eccleſiæ ſuæ ſufficiens tempus faciendi fructum, quam ab illa eſt requiſiturus relinquet, & ſpeciatim ſingulis ſuis ſeruis abunde ſatis indulget temporis, vt non more quorundam dominorum aſperorum, & immitium, ex breui temporis ſpatio fructum illum requirat, qui multum temporis deſiderat. Iam & illud diuerſum eſt in parabola Lucæ & iſta, quod cum in illa ſeruo, qui plus feciſſet lucri, maius præmium decernatur: hic & ei qui quinque, & ei qui duo fuit ſuperlucratus, idem dicitur, nempe;

Quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, &c. Intra in gaudium Domini tui, id eſt, eſto particeps gaudij eiuſdem cum Domino tuo. In illa enim ſignificatur Dominum remuneraturum vnumquemque ſecundum meritorum proportionem: in hac verò omnes frugi ſeruos eodem donandos præmio, fœlicitate, ſcilicet eadem qua donatus eſt Chriſtus, quanquam non æqualiter ab omnibus participata. Quæ autem hic dicuntur de eo, qui vnum talentum accipiens, abſcondit illud fodiens in terra, eadem

eadem ſunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de eo qui minam repoſitam ſeruauit in ſudario, ſignificatúrque quod quidam Dei dona ſeruant otioſa, nec illis ſtudent facere quem poſſent, & deberẽt fructum. Tantum id hic eſt proprium, quod iubetur inutilis ſeruus priuatus ſuo talento eiici in tenebras exteriores, qua parte vt & alias in fine parabolæ ſolet, ab exemplo Parabolæ digreditur Dominus ad rem per parabolam ſignificatam.

Modum aperit iudicandi in nouiſsimo iudicio. Matthai 25.

CAPVT CXXVII.

Cum autem venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis: & ſtatuet oues quidem à dextris ſuis, hædos autem à ſiniſtris. Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me: nudus, & operuiſtis me: infirmus, & viſitaſtis me: in carcere eram, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando te vidimus eſurientem, & pauimus, ſitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico vobis, Quamdiu feciſtis vni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. Tunc dicet & his qui à ſiniſtris erunt: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare: ſitiui, & non dediſtis mihi potum: hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus, & in carcere, & non viſitaſtis me. Tunc reſpondebunt ei, & ipſi dicentes: Domine, quando te vidimus eſurientem, aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi? Tunc reſpondebit illis, dicens: Amen dico vobis. Quàm diu non feciſtis vni de minoribus his, nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium æternum, Iuſti autem in vitam æternam. c Erat autem diebus docens in templo, noctibus verò exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

Cum autem venerit filius hominis in maieſtate ſua, &c. Locutus eſt hactenus Dominus de ſuo aduentu, & hominum in ſuo aduentu iudicio: nũc de illo iudicio apertè, & ſine parabolis diſſerit,

dicens: cum autem venerit filius hominis in maieſtate, hoc eſt, in gloria ſua. Quod dicit ad diſtinctionem primi aduentus, qui fuit inglorius. Dicit autem ſemper filium hominis venturum, quia iudicium vniuerſale fiet ab ipſo quatenus homine. In forma enim humana iudicium exercebit, in qua eum videbunt impij & iuſti. Veniet autem non ſolus, *ſed omnes Angeli*, inquit, *eius*, cum eo, dicit autem Angelos eius ad diſtinctionem Angelorum malorum, qui mox dicuntur Angeli diaboli. Cùm ergo ſic venerit cum Angelis ſuis, qui illi aderunt, tum honoris, tum miniſterij cauſa, atque vt teſtes ſint æquitatis iudicij:

Ioan.5.

Tunc, inquit, *ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ*, id eſt, ſedem ſuam glorioſam. Quo aliud non ſignificat, quam tunc ipſum ſeſe exhibiturum glorioſum omnium iudicem, & iudiciaria vſurum poteſtate. Sequitur:

Et congregabuntur, Angelorum ſcilicet miniſterio ante eum omnes gentes iam reſuſcitatæ, *& ſeparabit eos ab inuicem*, miniſterio item Angelorum, quod non eſt intelligendum tantum de ſeparatione ſecundum iudicium, & cognitionem Chriſti, ſed etiam de ſeparatione ſecundum locum. Quod etiam ſimilitudo ſequens ſignificat, cum dicitur:

Sicut paſtor ſegregat oues ab hœdis. Qua ſimilitudine præterquam ſignificantur iuſti ouibus eſſe ſimiles, & iniuſti hœdis: ſignificatur etiam quam facilè ſeparabit Chriſtus iuſtos ab iniuſtis, nempe quam facilè ſeparat paſtor oues ab hœdis. *Et ſtatuet oues quidem à dextris, hædos autem à ſiniſtris:* quia ad fœlicitatem quæ dexteræ nomine ſignificatur iuſti, vocabuntur: iniuſti vero extremæ tradentur infœlicitati, quæ ſiniſtræ ſignificatur nomine.

Tunc dicet Rex his qui à dexteris eius erunt, &c. Nunc Regem ſe vocat, quod regis ſit iudiciariam proferre ſententiam, & tum ad regni conſortium vocare, tum ab illo proſcribere. Dicturus eſt enim: *Venite poſſidete regnum, &c.* Non eſt autem exiſtimandum omnia ſic ad literam euentura quæ hic narrantur, vt hæc vèrba præciſè ſint vltro, citróque proferenda à iudice, & iudicandis: ſed hac narratione Dominus ſuum ſermonem noſtro accommodans captui, craſſo quodammodo ſignificare voluit nouiſſimi iudicij rationem: quanquam veriſimile etiam ſit Dominum quemadmodum apparebit viſibiliter, ita etiam ſenſibiliter aliqua prolaturum verba, quibus & iuſtos ad præmia vocet, & iniuſtos condemnet. Porrò ratio iudicij hic à Domino commemorata non ad omnes pertinet homines, ſed tantum ad fideles. Nam infideles non potiſſimum ob neglecta miſericordiæ opera condemnabuntur, ſed ob neglectam fidem. Nec inducuntur hic à Domino omnia, de quibus fideles tunc ſunt iudicandi: ſed ea, quæ ad vniuerſitatem & communitatem fidelium maximè pertinent, & de quibus nemo ſe facilè

Iudicij nouiſſimi ratio.

facilè excuſare poteſt: quod ſatis colligitur ex eo quod dicitur. Quamdiu feciſtis vni ex fratribus meis minimis. Voluit enim Dominus hòc ſuo ſermone docere fideles non ſecundum fidem ſuam ipſos iudicandos, ſed ſecundum opera, idque potiſſimum ſecundum opera dilectionis proximo impendenda, quare huiuſmodi dilectionis enumerat opera, quæ omnibus competere poſſunt, ſub quibus & alia dilectionis officia magis ſpiritualia, ſed non ſic omnibus conuenientia, facilè intelligenda reliquit. In verbis autem iudicis diligenter obſeruandum, & iuſtis vitam æternam reddi tanquam mercedem bonorum operum, & impiis propter mala opera æternum addici ſupplicium. Nam quemadmodum pro cauſa quare impij diſcedere debeant in ignem æternum, dicitur: Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare: ita pro cauſa, quare iuſti vocentur ad regni poſſeſſionem dicitur: Eſuriui enim & dediſtis mihi manducare. Ne tamen ſic meritis noſtris putetur dari vita æterna, vt non totum tribuatur diuinæ miſericordiæ, à qua habemus merita bona: obſeruandum rurſum quod præmittatur, *benedicti Patris mei*, quódque paratum dicitur regnum fuiſſe iuſtis à conſtitutione mundi. Vocantur autem benedicti Patris & ratione electionis ab æterno, & ratione gratiæ ſuæ, qua ipſos in tempore fecit conſortes. Dicit autem poſſidete, ſeu vt eſt Græcè κληρονομήσατε, id eſt, hæreditate, vel in hæreditatem accipite, tanquam ſcilicet paternum bonum, vobíſque iure adoptionis debitum, quódque in perpetuum ſitis poſſeſſuri, nec quoduis bonum, ſed *regnum paratum vobis à conſtitutione mundi*. Minus dicit, plus ſignificare volens. Non enim iuſtis regnum fuit paratum tantum à conſtitutione mundi, ſed & ab æterno, vt Paulus docet. Hæc autem regni præparatio non eſt aliud, quam hominum ad illud regnum prædeſtinatio. Quod autem inducuntur iuſti dicturi: *Domine quando te vidimus, &c.* ſignificat eorum admirationem, qua ſtupebunt ſua tam exigua opera, ſic magnificari à iudice, vt ſibi impenſa agnoſcat, quæ ſe illius perſonæ non recolent impendiſſe. Inducitur autem à Domino hæc reſponſio iuſtorum, vt ſubijcere poſſet declarationem eius quod dixit. Eſuriui enim, & dediſtis, &c. Dicit ergo:

Benedicti Patris.

Ephes.

Quamdiu feciſtis vni de fratribus his meis minimis, mihi feciſtis, hoc eſt, Eatenus, vel in tantum mihi hęc feciſtis, quatenus vel inquantum, feciſtis etiam vni de his fratribus meis minimis. Apparet autem ipſum notare voluiſſe Apoſtolos potiſſimum (dicens de his fratribus meis) & eis ſimiles, qui tum ipſi proximè aſſiſtent, qui voluntariè pauperes facti variis in hoc mundo propter Chriſtum attriti fuerunt calamitatibus: rectè tamen etiam generalius ſignificari intelliguntur quiuis pauperes, qui Chriſti fratres per

 baptiſma,

baptiſma,& adoptionis gratiam facti ſunt. Minimos autem vocat fratres ſuos,quia humiles, pauperes,& abiecti in hoc mundo.

Tunc dicet & his qui à ſiniſtris erunt: Diſcedite à me, &c. Eſt in hac contra impios ſententia antitheſis, & imitatio verborum prioris ſententiæ. Non additur tamen vt ibi, *Patris mei*, quod benedictionis quidem miniſtrator, & auctor ſit Deus Pater, maledictionis autem vnuſquiſque ſibi ipſi ſit author, qui maledictione digna eſt operatus. His autem verbis duplici condemnãtur pœna damnati, nempe pœna damni & priuationis conſpectus diuini, cum dicitur: deſcedite à me, & pœna ſenſus, & cruciatus cum igni deputantur æterno. Nec dicit iam ignem paratum iniuſtis, ſicut regnum dixit paratum iuſtis: ne Dei ordinationi ſic aſcribatur hominum condemnatio, ſicut eorum ſaluatio: ſed intelligamus Deum quantum ex ſe eſt neminem creaſſe ad perditionem, homines vero peccantes ſua ſpõte ſuiſq; demeritis ſe facere participes, & obnoxios eorum malorum quæ imprimis, & potiſſimum diabolo, & Angelis eius ſunt parata. Subijcit autem Dominus cauſam condemnationis impiorum, contrariam ſcilicet cauſæ ſaluationis iuſtorum.

Origen.

Eſuriui, enim inquit, *& non dediſtis mihi manducare, &c.* Enumerat ſigillatim neglecta miſericordiæ opera, ſicut & ſuperius in cõmendatione iuſtorum: ſignificans in illa die ſingulorum factorum hominis habendam rationem, ſimúlque varia illa enumeratione ſignificans, quam variæ ſint ſpecies humanitatis, vt ſiquidem non omnes poſſimus, ſaltem earum aliquas præſtare ſtudeamus. In reſponſione autem hœdorum dicentium:

Quando te vidimus eſurientem, &c. Significatur impios tunc admiraturos,& experturos facta ſua longe aliter expendenda, & reputanda, quàm modo ipſi ea reputant.

Et ibunt hi in ſupplicium æternum, &c. Hæc pars addita ſignificat efficaciam ſententiæ iudicis, à qua nulla erit appellatio, nec ſubterfugium. Prius autem dicit eos, qui à ſiniſtris erunt, ituros in ſupplicium æternum, quam iuſtos in vitam, quia narrationis ordo ſic requirebat, eo quod proximè præceſſerit de condemnatione impiorum.

Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens. Tribus diebus continuis Dominum docuiſſe in templo ſupra patuit ex Marco: feria autem quarta & quinta veriſimile eſt in templo non docuiſſe. Veriſimile eſt itidem Lucam ob id dixiſſe Dominum in monte diuerſatum, non exprimendo Bethaniam (quam alij exprimunt, & fuit in eodem monte) quo ſignificare eum nocturno tempore vacaſſe precibus. Porrò de totius populi ad ipſum confluxu etiam ſupra ſatis dictum. Hoc ta tum ex Eraſmi annotationibus hic adijciendum, quod verbum manicabat quod multi libri hic habent, ſit verbum fictum ad imitationem Græ-

cè

cè dictionis, ὀρθρίζω pro diluculo veniebat. Sunt tamen libri, qui habent hoc loco mane ibat, ita vt quidam ſuſpicentur pro, ὀρθρίζειν. mane ibat, corruptè ſcriptum manicabat, contracta oratione in dictionem. *Manicare ὀρθρίζειν.*

Paciſcitur Iudas cum Iudæis. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22.

CAPVT CXXVIII.

*c APpropinquabat autem dies feſtus azymorum, qui dicitur Paſcha. b Erat autem Paſcha & azyma poſt biduum. a Et factum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis: ſcitis, quia poſt biduum Paſcha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur. Tunc congregati ſunt principes ſacerdotum, & ſeniores populi, in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas, & conſilium fecerunt, vt Ieſum dolo tenerent & occiderent. h Et quærebant † ſummi ſacerdotes, & Scribæ, quomodo eum b dolo tenerent, & ▷ h occiderent', c timebant verò plebem, c dicebant autem: Non in die feſto, ne fortè tumultus fieret in populo. c Intrauit autem ſathanas in Iudam, qui cognominabatur Iſcariotes, vnum de duodecim, h & a tunc l abijt ‖ c vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iſcariotes', ad Principes ſacerdotum, b vt proderet eum illis, c & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis. a Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? † At c illi' b audientes, a conſtituerunt ei triginta argenteos. c Et h gauiſi ſunt, & ▷ promiſerunt ei pecuniam ſe daturos'. c Et ſpopondit, l & a exinde l quærebat f opportunitatem b quomodo opportunè * i traderet illum c ſine turbis.*

† c o principes ſacerdotum
▷ c interficerent
‖ b Iudas Iſcariotes vnus de duodecim abijt
† b qui
▷ c pacti ſunt pecuniam illi dare.

Appropinquabat autem dies feſtus azymorum, qui dicitur Paſcha. Tres Euangeliſtæ Matthæus, Marcus & Lucas, poſt geſta, & dicta trium dierum eius hebdomadæ, in qua mortuus eſt Dominus, deſcripturi eius paſſionem, auſpicantur eam à conſilio ſacerdotum contra Chriſtum, & pacto Iudæ cum Iudæis, quod paſſionis Chriſti fuit exordium. Et quidem Lucas pactum illud de tradendo Ieſu deſcripturus, tantum præmittit diem feſtum Azymorum appropinquaſſe: Marcus verò quam vicinus ille dies fuerit explicauit, dicens poſt biduum fore Paſcha & azyma: vt intelligeremus poſt deſcripta ab ipſo trium dierum geſta, adhuc biduum fuiſſe ante Paſcha. Matthæus autem etiam Dominum dixiſſe poſt ſuperiores ſermones commemorat Paſcha fore poſt biduum, ac tum ſe tradendum & crucifigendum.

Et factum eſt, inquit, *cum conſummaſſet*, id eſt, finiuiſſet Ieſus ſermones hos omnes, de ſuo ſcilicet aduentu, diſcipulis ſuis dixit:

Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet. Dixerat enim Dominus ſuperiores ſermones in veſpera, vel in nocte ſequente feriam tertiam, vt patet ex præcedentibus, poſt tertiam autem feriam reſtabant duo dies ante Paſcha, nempe feria quarta & quinta, in cuius veſpera cœperit Paſchalis ſolemnitas. Porrò ne quis erret in vocabulo Paſcha, eſt Hebraica dictio, à 70. ſic poſita, cum Hebræis dicatur Peſáh, pro quo D. Hieron. poſuit Phaſe: ſignificatq́; propriè tranſilitionem, aut tranſitum: quod exterminator videns ſanguinem in foribus Iſraëlitarum pertranſierit, nec percuſſerit eos ſicut Ægyptios. Accipitur autem aliquando hæc dictio Paſcha in ſcripturis pro ipſo agno Paſchali, qui immolabatur 14. luna primi menſis ad veſperam. Sic accipitur cum dicit Lucas cap. ſequẽti. Venit dies azymorum, in qua neceſſe erat occidi Paſcha. Aliquando accipitur pro ipſa feſtiuitate Paſchali, idque quandoque pro tota ipſa ſolemnitate ex ſeptem diebus conſtante: quãdoque ſingulariter pro prima huius feſtiuitatis die, in cuius veſpera præcedẽte agnus immolandus erat: nempe pro 15. luna primi menſis quæ ſolemnior erat aliis diebus, vt patet Leuit. 23. & Num. 28. Vtroque hoc poſteriori modo accipi poteſt, iſto loco cum poſt biduum dicitur futurum Paſcha. Sicut autem nomen Paſcha cum propriè ſignificet agnum Paſchalem, tranſlatum eſt etiam ad ſignificandum ipſam feſtiuitatem: ſic etiam vocabulum Græcum azyma cum propriè ſignificet panes infermentatos, tranſlatum videtur ad ſignificandũ ipſam feſtiuitatem, in qua ſeptem diebus panibus infermentatis Iudæi veſci debebant. Sic enim videtur accipi cum dicit Marcus: Erat autem Paſcha, & azyma poſt biduum. Cæterum cum dicit: Scitis, indicat ipſum Apoſtolis ſuis prius indicaſſe quo tempore ſecundum legem Paſcha celebrandum eſſet, aut Chriſto fuiſſe conſuetum non ſecundum morem Iudæorum, ſed ſecũdum exactam legis conſtitutionem Paſcha celebrare. Porrò cum traditio Chriſti in ſcripturis tribuatur diuerſis (ſiquidem & Pater dicitur tradidiſſe illum nobis, & ipſe ſeipſum.) Hic cum dicitur, & filius hominis tradetur, veriſimile eſt Dominum loqui de traditione Iudæ: proinde coniunctio, & accipienda eſt conſecutiuè potius, vt euentum ſignificet, quam finem à Iuda intentum.

Paſcha quid propriè ſignificet.

Azyma.

Tunc congregati ſunt Principes Sacerdotum, & ſeniores, &c. Congregationem hanc factam feria quarta, ſupra annotauimus ſignificaſſe & Matthæum & Marcum. Tunc ergo inquit Matthæus, hoc eſt biduo ante Paſcha, hi qui maxime tunc circa religionem vacare debuiſſent, congregati ſunt in atrium Principis ſacerdotum, qui cum debuiſſet ex officio omnes ab iniuſta nece reuocare, omnium ad hanc maximus fuit inſtigator. Hic ergo congregati

gregati conſilium fecerunt, hoc eſt conſultauerunt, *vt Ieſum dolo tenerent*, id eſt, occultè, & per inſidias comprehenderent, & comprehenſum occiderent. Cúmque omnino iudicarent (propter populi erga ipſum fauorem) ipſum dolo capiendum, quęrebant qua ratione & quomodo (vt Marcus habet) ipſum dolo comprehendere poſſent; nimirum (ait Lucas) quia timebant plebem, quam videbant Ieſu fauentem propensè. Ob cuius etiam metum inter varia quæ ſecum agitabant conſilia, iudicabāt in die feſto illum nec comprehendendum nec occidendum: in quo ſcilicet magna hominum multitudo ex omnibus locis in Ieruſalem confluxerat, quam metuebant ne tumultu facto contra ſe exurgerent, & Ieſum è manibus ſuis eriperent. Vnde dicebant:

Non in die feſto, ſupple eum comprehendamus, & occidamus. Quod autem ſequitur, *Ne fortè tumultus fieret in populo.* Siue ſint verba Euangeliſtæ, ſiue ipſorum conſultantium (vt Græca verti poſſunt) declarat hæc pars principes Sacerdotum timuiſſe ne Chriſtus euaderet, & malum aliquod á tumultuante populo ipſis obueniret. Ex tribus autem hominum ordinibus cōtra Chriſtum in hoc concilio congregatis, qui fuerint Principes ſacerdotum diximus in cap. Concordiæ 9. Seniores populi veriſimile eſt fuiſſe illos, quos Lucas vocat hoc loco magiſtratus, vt nos quidem legimus, quíque in populo aliquam obtinebant authoritatem.

Intrauit autē Sathanas in Iudam qui cognominabatur Iſcariotes, &c. Non eſt iſtud proculdubio ſic accipiendum quaſi inſanire eum fecerit, & corpus eius agitauerit, quemadmodum eos quos dæmoniacos dicimus: ſed quod illo aditum præbente poteſtatem in illum acceperit, ac veluti poſſederit ad nouum quoddam facinus per illum tanquam ſeruum, & inſtrumentum ſuum perficiendum. Addunt autem omnes Euangeliſtæ Iudæ cognomen Iſcariotes, ad diſtinctionem eius ab alio Iuda Apoſtolo; itémque ipſum fuiſſe vnum ex duodecim, ad maiorem impietatis ipſius exaggerationem. Itaque die qua Dominus in Bethania remanſit, ipſe in Ieruſalem concedens negotij alicuius prætextu, vel etiam à Domino ob negotium aliquod miſſus, cum intelligeret in atrium Pontificis principes Iudæorum congregatos, ac facilè diuinare qua de cauſa illuc conueniſſent, ingreſſus eſt ad eos vt proderet eum illis. Cúmq; de modo cōprehendendi Ieſum ſine turbis illi eſſent ſoliciti *locutus eſt*, inquit Lucas, *quemadmodum illum traderet illis*. Efficax autem auaritiæ eius malum in eo declaratur quod prætium venditor in ementium reliquerit voluntate.

Satanas quomodo in Iudam intrauerit.

Quid vultis, inquit, *mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Gauiſi ſunt illi quod præter expectationem inueniſſent quendam valde idoneū huic ſceleri perficiēdo, & *conſtituerunt ei triginta argenteos*, pro-

promittentes ſe pecuniam illi daturos, poſtquam promiſſam traditionem adimpleuiſſet. Ipſe vero tantula mercede contentus; ſpoſpondit ſe facturum, quod deſiderabant. Atque ex eo tempore captabat opportunitatem tradendi Ieſum, idq̃ue vt habet Lucas *ſine turbis* hoc eſt, quando ei non adeſſent turbę. Vt autem ſciatur quantum fuerit iſtud pretium, & quid ſit argenteus: familiare eſt Hebræis per argenteos intelligere ſiclos, & aliquando quidem dicunt tantum ſiclos, aliquando dicunt argenteos, aliquando vero ſiclos argenti, cum idem tamen ſemper ſignificetur. Cum autem ſupra in cap. Conc. 89. ex Hieronymi, & Ioſephi ſententia oſtenſum ſit ſiclum, & ſtaterem eſſe ſemiunciam, & valere quatuor drachmas Atticas: facilè conſtare poteſt quanti æræ noſtro æſtimatus ſit, & emptus Dominus noſter, nempe quindecim florenis argenteis, quos Daëlders dicimus, quibus probabile eſt potuiſſe emi agrum in ſepulturam peregrinorum, non autem triginta argẽteis denariis, qui ſecundum Budæum tantum tres faciunt coronatos, ſecundum Scualem verò pauló amplius.

Paratur agnus paſchalis. Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22.

CAPVT CXXIX.

*VEnit autem dies azymorum, in qua neceſſe erat occidi Paſcha:[h] & †[c] primo die azymorum, [b] quando Paſcha immolabant, [c] miſit Petrum & Ioannem dicens: Euntes parate nobis paſcha, vt manducemus. [a] Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, ▷ [l] At illi dixerunt [b] ei: ‖[l] Quò vis [b] eamus & [l] paremus [c] tibi, vt manduces † paſcha? [a] At Ieſus * [b] mittit duos ex diſcipulis ſuis, [h] & †[l] dixit [h] ad eos: [c] ite in ciuitatem [a] ad quendam, [b] & [c] ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, [h] occurret vobis homo ▷ lagenam aquæ ‖ baiulans ſequimini eum [c] in domum in quam intrat, [l] & [b] quocunque introierit [l] dicite † patrifamilias domus: [h] Quia [l] magiſter dicit [c] tibi, [a] Tempus meum prope eſt, apud te facio paſcha cum diſcipulis meis, [h] vbi eſt ▷ diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis manducem? Et ipſe [l] vobis demonſtrabit cœnaculum * grande ſtratum. ▷ illic parate [b] nobis. [h] ‖ Et abierunt [b] diſcipuli eius & venerunt in ciuitatem, & [h] inuenerunt ſicut † dixerat illis: [a] & fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus, [l] & parauerunt paſcha. [c] Veſpere autem facto [b] venit cum duodecim. [c] Et cum facta eſſet hora ▷ [f] diſcubuit, & duodecim Apoſtoli cum eo.*

Venit autem dies azymorum. Deſcribi iam incipiunt geſta feriæ quintæ, in cuius veſpera Græci, & Latini conſentiunt Dominum ediſſe agnum Paſchalem. Dupliciter autem in ſcripturis dies aliqua

*Triginta argentei. †[a] prima autem ▷ [a] dicẽtes [b] dicunt ei diſcipuli ‖ [f] o vbi †[a] comedere * Et †[b] dicit eis ▷ [c] o amphorã ‖ [c] o portans †[a] ei [c] o domino domus ▷ [b] o refectio mea ‖ [c] o oſtendet vobis †[c] o magnum ▷ [c] o ibi ‖ [c] Eũtes autem † [c] dixit ▷ [a] diſcũbebat eũ duodecim diſcipulis ſuis.*

qua dicitur prima azymorum. Quatenus enim veſpera lunæ decimæquartæ pertinebat ſecundum legis diſpoſitionem ad lunam decimamquintã, ea ratione illa luna dicitur maximè primus dies azymorum. Quatenus vero communi reputatione veſpera illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem præcedentem ea ratione rectè hic Euangeliſtæ lunam decimamquartam vocauerunt diem, & primum diem azymorum. Cæterum quod Marcus dicit, *quando Paſcha immolabant*, non ſic eſt accipiendum, quaſi ſignificare voluerit ea die qua Chriſtus paſcha edit, paſſim etiam Iudæos immolaſſe Paſcha: ſed quod ea die ſecundum legem immolare debuiſſet, & ſicut Lucas dicit, *neceſſe erat immolari Paſcha.* Aut potius dicit quando immolabant paſcha, quia ea die, quã vocabant azymorum primam, omnes immolabant paſcha; vt ſenſus ſit, id eſt, in quali die immolabant paſcha Iudæi? Sic & quod Lucas dicit hunc habet ſenſum; venit dies azymorum in qua, id eſt, in quali erat neceſſe occidi paſcha: vt potius qualitas diei demonſtretur, quam ſubſtantia. Cæterum probabilius eſt, iuxta Lucæ narrationem, Dominum priorem de paſchate parando admonuiſſe, ac tum diſcipulos, duos ſcilicet illos quibus paſchæ iniunxit præparationem, quæſiſſe quod omnes tres Euangeliſtæ commemorant; Vbi vis paremus? Cum ergo veniſſet dies azymorũ Dominus prior de paſchæ præparatione ſolicitus, quemadmodum conueniebat eius deſiderio, quod poſtea verbis expreſſit, vocatis ad ſe duobus diſcipulis Petro ſcilicet, & Ioanne, vt Lucas aperuit, quos habebat ſibi maximè familiares dicit; *Prima azymorum.* *Leuit. 23. Exod. 12.*

Euntes in ciuitatem (*ſcilicet Ieruſalem*) *parate nobis Paſcha.* Non quod tunc Agnus erat emendus, qui ſecundum legem decima die debebat aſſumi: ſed quia tunc debebat mactari, & coqui, & alia parari, cum quibus agnus erat edendus.

Ite in ciuitatem ad quendam. Pro ad quendam, Græcè eſt πρὸς τὸν δεῖνα. Hoc eſt ad illũ. Sic autem loquuntur Græci, quoties certum aliquem deſignant, quem tamen non nominant. Non ergo vult Matthæus Dominum his verbis vſum fuiſſe (quis enim ſic loqueretur?) ſed ſignificare volens, certum quendam illis Dominum deſignaſſe, quem tamen non duxerit nominandum; ſicut nec Dominus eum nominauit, ſed tantum circunſtantiis deſcripſit, quas alij duo Euangeliſtæ expreſſerunt. Porro non ſolum hic Paterfamilias paret iuſſui Domini, ſed ſingulari ſtudio paret. Non ſolum enim diuerſorium exhibet, quemadmodum rogabatur, ſed cœnaculum in ſuperiore parte ædium, vbi haberi ſolebant cœnacula inſigniora; ideoque dicitur grande, & præterea paratũ, ac ſtratum magnificè: nimirũ Tapetis, & Lectis in quibus antiquitus diſcumbebant. Certè iſtum fuiſſe vnum ex diſcipulis, aut credentibus in Chriſtum (vt vel admonitione, vel reuelatione didiciſſe potuerit *Quis fuerit iſte quidam.*

Chri-

Chriſtum petiturum apud ipſum diuerſoriū) apparet ex eo quod diſcipuli iuſſi ſunt dicere ei; Magiſter dicit. Sic enim Chriſtum diſcipuli ſibi mutuo loquentes ſoliti erant appellare. Iam quod apud Marcum legimus lagenam, apud Lucam amphoram, Græcis eſt eadem dictio κεράμιον, quæ hic ſimpliciter poſita videtur pro vaſe fictili, quæ propria eſt eius vocis ſignificatio, ſicut & apud nos dictionis lagena, quo factum eſt vt interpres nunc lagenam, nunc amphoram tranſtulerit. Sic & cum in Marco legimus, *vbi eſt refectio mea*, & in Luca, *vbi eſt diuerſorium*, Græcis vtrobique eſt eadem dictio κατάλυμα, quæ vtrumque ſignificat, quamuis poſterius hic magis quadret. Illud autem quod eſt apud Matthæum. *Tempus meum prope eſt, apud te facio paſcha cum diſcipulis meis.* Poteſt ſimpliciter ſic accipi in proximo eſt vt hinc abeam, quare apud te decreui paſcha meum cum diſcipulis meis facere, vt ſic tibi, & illis valedicam.

Et abierunt diſcipuli eius, & venerunt in ciuitatē. Simpliciter obediunt Apoſtoli, quemadmodum & prius cùm amandarentur ad pullum aſinæ, & ſimpliciter credentibus & obedientibus omnia accidunt, ſicut Dominus prædixerat.

Veſpere autem facto venit cum duodecim. Veniſſe cum duodecim Marcus dicit, cum duo iam fuerint emiſſi, ſiue quia duo illi poſt omnia parata reuerſi ſunt ad Dominum, ſiue potius per Synecdochen, quia decem reliqui Apoſtolorum collegium præſeferebant.

Et cum facta eſſet hora, id eſt, cum iam eſſet tempeſtiuum edere paſcha, diſcubuit.

Lauantur Apoſtolorum pedes. Ioan. 13.

CAPVT CXXX.

ANte diem feſtum paſcha, ſciens Ieſus quia venit hora eius, vt tranſeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexiſſet ſuos qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cœna facta, quum diabolus iam miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iſcariotes, ſciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit, ſurgit à cœna, & ponit veſtimenta ſua, & cum accepiſſet linteum præcinxit ſe. Deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Quod ego facio tu neſcis modo, ſcies autem poſtea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tan-

tum

tum pedes meos,ſed & manus & caput. Dicit ei Ieſus: Qui lotus eſt non indiget niſi vt pedes lauet,ſed eſt mũdus totus. Et vos mundi eſtis,ſed non omnes. Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum. Propterea dixit. Non eſtis mundi omnes. Poſtquam ergo lauit pedes eorum, accepit veſtimenta ſua,& cum recubuiſſet,iterum,dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magiſter,& Domine,& bene dicitis,ſum etenim. Si ergo ego laui pedes veſtros Dominus & magiſter,& vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis,vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non eſt ſeruus maior Domino ſuo,neque Apoſtolus maior eo qui miſit illum. Si hæc ſcitis,beati eritis, ſi feceritis ea. Non de omnibus vobis dico,ego ſcio quos elegerim. Sed vt adimpleatur ſcriptura: Qui manducat meum panem, leuabit contra me calcaneum ſuũ. Amodò dico vobis priuſquam fiat,vt cum factum fuerit, credatis quia ego ſum. Amen amen dico vobis. Qui accipit ſi quem miſero,me accipit:qui autem me accipit,accipit eum qui me miſit.

Ante diem feſtum paſchæ, ſciens Ieſus quia venit hora eius, &c. Communiori & veriori ſententia hæc pedum lotio facta eſt poſt eſum agni,ſed ante Euchariſtiæ inſtitutionem, quod hinc efficaciter probari poteſt, quod omnino videatur lotio iſta pedum facta ob ſequentem Euchariſtiæ inſtitutionem, & diſtributionem, quo ſcilicet exteriori quodam ſigno doceremur, quæ munditia requireretur in eo,qui Euchariſtiam dignè eſſet percepturus. Siue autem dicatur feſtum paſchæ (quod Græca habent) ſiue dies feſtus paſchæ; ſignificatur ipſa paſchalis feſtiuitas, quæ ſeptem conſtabat diebus,aut prima huius feſtiuitatis dies. In illo autem quod ſequitur, *Sciens Ieſus quia venit hora eius,* Ioannes vult ſignificare Chriſtum,cum ſciret iam inſtare tempus mortis, & tranſitus ſui, neque præ triſtitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob inſtantem tranſitum ex hoc miſerò mundo ad Patrem minus affectum fuiſſe ſuis, ſed vt eos ſemper dilexerat, & dilectionis ſigna exhibuerat,ita vſque in finem eos dilexiſſe, ac dilectionis ſigna eis exhibuiſſe. Illud ergo in finem, accipi debet pro eo quod eſt vſque in finem. Per ſuos intelligit ſibi familiares, & amicos, Apoſtolos ſcilicet. Addit *qui erant in mundo,* ad diſtinctionem ſanctorum Patriarcharum & Prophetarum qui iam defuncti erant, aut etiam Angelorum qui erant in cœlo.

Et cæna facta cum diabolus iam miſiſſet in cor, &c. Poſtquam ſuperiori ſententia, veluti quodam proœmio indicaſſet Euangeliſta cauſam Dominici facti à ſe narrandi:iam mirè illud ſtudet exaggerare vt in illius, vt verè eſt ſtupendum, admirationẽ lectorem attolleret. Imprimis ergo cœnæ factæ,id eſt,cœptæ meminit, dicturus poſtea Dominũ ſurrexiſſe à cœna. Nã & hoc ad facti pertinet admirationẽ quod inter cœnandũ,relictis epulis nõ dedignatus ſit ſordidos diſcipulorũ cõtingere pedes. Deinde proditionis

à Iuda

à Iuda meditatæ meminit, vt & ſic admirandum Domini indicaret ſubmiſſionem, quod nec proditoris ſui præſentia ab hoc facto eſt reuocatus.

Cum, inquit, *Diabolus iam miſiſſet in eos*, id eſt ſuggeſſiſſet, & perſuaſiſſet Iudæ, quando ſcilicet, vt Lucas ſupra dixit intrauit Satanas in Iudam, & abiens locutus eſt cum Principibus Sacerdotum. Iam quo adhuc magis admirandum nobis faceret Euangeliſta Domini erga ſuos dilectionem & ſubmiſſionem, præmittit de ipſius celſitudine diuina.

Sciens, inquit, id eſt, cum, vel quanquam ſciret *quod omnia dediſſet ei Pater in manus*, hoc eſt quanquam ſciret ſibi omnium poteſtatem à Patre traditam, & ſe verè Deum eſſe qui & à Patre veniſſet homo factus, & quatenus homo Deus rurſum iamiam iturus eſſet ad Patrem: tamē ſurgit à cœna, &c. ac ſpeciem abiectiſſimi induit ſerui. Nec ſatis habuit dicere *& cœpit lauare pedes diſcipulorum ſuorum, &c.* Sed ob admirationem, & dignam facti perpenſionem excitandam, ſigillatim, quæque à Chriſto facta commemorat dicens:

Ponit veſtimenta ſua. Exteriorem ſcilicet amictum, vt magis accinctus, ac paratus humilitatis opus exerceret, accipit *linteum* & non expectato alterius miniſterio *præcingit ſe illo.* Nec iubet afferri aquam, allatamque infundi, ſed ipſe eam mittit in peluim, & lauat non manus, ſed pedes diſcipulorum, & linteo non alio, quam quo erat præcinctus, tergit.

Venit ergo ad Simonem Petrum Auguſtinus arbitratur Dominum cœpiſſe à Petro, eſtque ea ſententia veriſimilior, magiſque conuenit conſuetudini Chriſti, & honori omnium Apoſtolorum, & feruori denique Petri Qui hinc ſuam indignitatem conſiderans, hinc Domini dignitatem attendens:

Dixit, Domine tu mihi lauas pedes? In quibus verbis magna eſt emphaſis in pronominibus Tu, & mihi, quam cogitandam potius vult Auguſtinus, quam exprimendam. Lauas autem pro lauare paras dictum eſt; nec & illud caret emphaſi; Sic enim ſignificauit planè abſurdum videri quod Dominum tentabat. Petro ergo ex reuerentia, & zelo detrectanti, reſpōdit Dominus; *Quod ego facio*, id eſt facere paro, *tu neſcis*, id eſt, non intelligis modo *ſcies autem*, id eſt intelliges poſtea Porro Petrus ne hoc quidem reſponſo coërcitus in cœpto perſiſtit feruore, imo etiam magis refugit, & præ ſumma erga ipſum reuerentia non conſiderans quam deberet illi in omnibus obedientiam, dixit:

Non lauabis mihi pedes in æternum. Hoc eſt nunquam patiar, vt mihi laues pedes. Dominus igitur vtiam vehementem recuſationem ab amore proficiſcentem, veluti clauum clauo pelleret, vehementer ſcilicet amanti dilectionis damnū prætendens, ac ſignificans

ficans eum ſi ſic amare pergeret à mari viciſſim non poſſe.

Si non lauero te, inquit, *non habebis partem mecum*, hoc eſt, non eris particeps hæreditatis, & fœlicitatis meæ in regno meo. Vel ètiam, vt alij exponunt, non eris particeps conuictus, & conſuetudinis meæ, ſed eiciam te à meo conſortio. Poteſt autem iſtud intelligi dictum à Domino de ſpirituali ablutione (de qua intelligi debet quod mox ſequitur (vt intelligatur Dominus facta anagoge ab externa ablutione ad internam extuliſſe ſermonem: quemadmodum cum Samaritanũ alloqueretur ab aqua corporali tranſtulit ſermonem ad aquam ſpiritualem. *Caietanus.*

Dicit ei Simon Petrus: Domine non tantum pedes ſed, &c. Petrus vtrobique præ amoris magnitudine modum ſeruare neſcit, ita vt qui prius etiã iuſſus pedes ſolos lauandos præbere noluit, iã etiam vltro & caput & manus, hoc eſt ſeſe totum lauandum offerat: Domine inquit non tantum pedes meos laua, quando ita vis, ſed vt manus, & caput, potius ſcilicet, quam à te diuellar, aut abuciar.

Dicit ei Ieſus: Qui lotus eſt, non indiget, niſi vt pedes, &c. Quod hæc ſententia ſecundum intentionem Saluatoris potiſſimum de ablutione interiori ſit intelligenda: patet ex eo quod ſub ea tanquam vniuerſali ſubſumitur, cum dicitur:

Et vos mundi eſtis, hoc enim conſtat intelligendum eſſe de munditia ſpirituali. Porro ſicut ſub typo ablutionis pedum Dominus ſignificauit neceſſariam ſpiritualem affectuũ ablutionem: ita cum dicit Apoſtolos eſſe mũdos & lotos veriſimile omnino eſt ipſum reſpexiſſe ad corporalem ſuum baptiſmum, in quo huiuſmodi munditiem ſint conſecuti & loti ſpiritualiter. Dicit autem nõ omnes eſſe mundos, vt Iudæ conſcientiam pungeret, iſque intelligeret conceptam animo eius iniquitatem Domino non eſſe incognitam, ac proinde moueretur ab ea recedere.

Poſtquam ergo lauit pedes eorum accepit veſtimenta ſua, &c. Poſt factũ, cœpit Dominus ex parte iuxta promiſſum cauſam ſui exponere facti, quatenus ſcilicet fuit factum in exemplum humilitatis, & dilectionis erga fratres exhibendæ. *Scitis*, inquit, *quid fecerim vobis?* quod interrogatiuè accipiendum eſt in hoc ſenſu: An intelligitis quid ſibi velit id, quod feci vobis? Sciebant enim quod eorum pedes lauiſſet Dominus, ſed cauſam huius tam inſolentis facti ignorabant. Hanc ergo eis exponit, dicẽs ſe hoc feciſſe vt ſuo exemplo prouocarentur ad exhibendum idem vel ſimile ſuis conſeruis & fratribus, quod magiſtrum, & Dominum viderint exhibuiſſe diſcipulis & ſeruis. Non autem pedum tantùm ablutionem illis verbis Dominus exegit, ne ſine hac putemus iſtud præceptum nõ obſeruari, ſed humilitatis ac verę dilectionis officia quęuis. Synecdoche enim eſt, vt ex eo, quod ſeruiliſſimum videtur, & abiectiſſimum, omnia officia intelligantur. Seruat ergo *Quomodo iſtud præceptũ obſeruari poſſit.*

 præceptum

præceptum Domini hoc loco traditum ſecundũ ſcopum ab ipſo intentum, qui ſeruat illud Pauli: Honore inuicem præuenientes. Et rurſum: In humilitate ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes, quique ex ſincera erga proximos dilectione, nullum grauatur ipſis impendere officium etiam humile, ſiue in corpore, ſiue in anima, quod illis ſit commodum, ac dilectioni fouendæ, ac promouendę conueniat. Pergit autē Dominus humilitatis doctrinā proſequi.

Amen amen dico vobis, non eſt ſeruus maior Domino ſuo, &c. Neque Apoſtolus, id eſt legatus maior eſt eo qui miſit illum, vulgares enim Dominus ſuo more aſſumit ſententias, ex quibus ad ſuum propoſitũ ſignificare voluit nō cōuenire, vt qui ſe ipſius agnoſcũt ſeruos, & legatos, dedignentur ſeſe ſubmiſſe demittere ad pedum lotionem, & quodcunque proximi miniſterium, cum ad illud ſeſe iam ipſe demiſiſſet Dominus exiſtēs, & magiſter. Subiicit autem:

Si hæc ſcitis, beati eritis ſi feceritis ea. Vt ſcirent hæc, docuit eos, quæ dicta ſunt, vt facerent, ipſe prior fecit. Cæterum quoniam de beatitudine meminit, rurſum hinc occaſione ſumpta, proditoris ſui pungit conſcientiam, propius iam accedens ad impietatis eius notationem.

Aug. *Non*, inquit, *de omnibus vobis dico*, quod beati eritis; ego enim ſcio quos ex vobis ab æterno elegerim ad beatitudinem, ac proinde etiam ſcio, quis ex vobis beatitudine indignus erit. *Sed vt impleatur ſcriptura*, ideo ferendum à me, vel ideo me permittentę fiet, quod ab vno veſtrum futurum eſt. Scriptura autem quam Dominus hic citat, deſumpta eſt ex Pſalmo 40. non annumerando verba, ſed ſenſu ſeruato. *Qui manducat mecum panem leuabit contra me calcaneum ſuum.* Leuare autem calcaneum, vel magnificare ſupplantationem, ſignificat opprimere. Quem enim quis calcando truſerit, & ſupplantauerit, eum prorſus habet proſtratum. Licet autem Dauid ad litteram illud de ſe dixit, ob perfidum aliquem ex domeſticis ſuis, qui illi fuerat inſidiatus: tamē quoniam in omnibus quæ paſſus fuit Dauid, Chriſti typũ geſſit, benè Dominus dicit implendam in ſe hanc ſcripturam per proditionem Iudæ, ſicut & alia fere illius Pſalmi optimè quadrant in Chriſtum: Subiicit Dominus: *Amodo*, id eſt, Nunc, vel ex nunc dico vobis quod futurum eſt, priuſquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis firmius ſcilicet, & magis, *quia*, id eſt, quod ego ſum is ſcilicet de quo id prædictum fuerat.

Leuare calcaneũ contra aliquem.

Amen amen dico vobis, qui accipit ſi quem miſero. Ne putaretur ad ſolos Apoſtolos & Apoſtolorum ſimiles pertinere quod dixit: Et vos debetis alter alterius lauare pedes, quia ſubiicitur, nō eſt Apoſtolus maior eo, qui miſit eum: opportunè iā omnes etiā ad officia Apoſtolis exhibenda prouocat. q. d. Non tantum vos beati eritis, ſi ad exemplum meum alterius laueritis pedes, ſed id veriſſimè conteſtor

conteſtor vobis, Qui accipit ſi quem miſero, non illum tantum accipit, ſed in illo etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum, qui me miſit Deum: proinde qui miſſum a me accipit, Deum accipit: quod proculdubio ſummę dignitatis eſt opus, ac ſumma mercede remunerandum.

Inſtituitur Euchariſtia. Matthæi. 26. Marci. 14. Lucæ 22.

CAPVT CXXXI.

E[c]T ait illis: *Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcum antequam patiar. Dico enim vobis, Quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, Quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.* † [c] *Et manducantibus illis, accepit Ieſus panem* [l] *&* [c] *accepto pane* ▷ [f] *gratias egit*, *&* [b] *benedicens* [l] *fregit,* ‖ *deditq́ue diſcipulis ſuis, & ait:* † [c] *Accipite* [a] *& comedite,* [l] *hoc eſt corpus meum* [c] *quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter &* ▶ [l] *calicem* [c] *accipiens* [c] *poſtquam cœnauit* ‖ [c] *gratias egit, & dedit illis* [f] *dicens:* [a] *bibite ex hoc omnes* [b] *Et biberunt ex illo omnes, & ait illis:* † [c] *Hic eſt* [a] *enim* [l] *ſanguis meus noui teſtamenti*, *qui* [c] *pro vobis [&]* [c] *pro multis* ▷ [l] *effundetur* [a] *in remiſſionem peccatorum.* [b] *Amen* [c] *dico* * *vobis.* [b] *Quia iam* [c] *non bibam* [a] *amodò* [c] *de* [a] *hoc* [c] *genimine vitis, vſque in diem illum cùm illud bibam* [a] *vobiſcum* [c] *nouum in regno* [b] *Dei* [a] *patris mei.*

† a o *cœnantibus autem*
▷ a o *benedixit*
† f, *& dedit eis,*
c *dicens*
† b o *Sumite*
▷ b o *accepto calice* b o *gratias agens* † c *Hic eſt calix nouum teſtamentum in meo ſanguine* ▷
c o *ſundetur*
* a *antē.*

Et ait illis, deſiderio deſideraui hoc paſcha, &c. Simpliciſſimū fuerit intelligere his verbis ſignificatum Agnum paſchalem: quod ſic ſemper apud Lucam in præcedentibus accipiatur. Deſideraſſe autem ſe dicit Dominus eſum huius Paſchæ antequam pateretur, non propter ipſum paſcha, ſed quia paſcha illud nouiſſimum erat conuiuium, quod cum ſuis in mortali corpore erat agitaturus: in quo proinde conuiuio, abrogato veteri paſcha, noua ſuis myſteria pro fidelium omnium ſalute commendare debebat, & cupiebat. Quoniam ergo ſacroſancta, & ſalutaria corporis & ſanguinis Dominici myſteria ante paſſionem, cum adhuc mortale corpus circumferebat erant inſtituenda, idque in vltima cœna, & ea non alia, quam paſchali: benedicit ſe Dominus deſiderio deſideraſſe, id eſt, ſummopere deſideraſſe eſum huius paſchæ antequam pateretur: eo quod ſummè deſiderabat ad noſtram ſalutem Sacramentum hoc diſcipulis commendare. Id enim ſignificat quod ſequitur:

Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Vbi ex hoc poſitum eſt pro, ex hoc tempore, hoc eſt poſt hac. Vt autem quod de manducando & bibendo dicitur (ſequitur enim non bibam amodo de hoc genimine, vitis, &c. & vtrobique eſt ſimilis difficultas) ſimiliter intelligatur: rectè ſecundum ſenſum indicatum à D. Auguſtino, per regnum Dei intelligatur ſtatus futurę vitæ, & generalis reſurrectionis Iuſtorum: ita vt ſignificet Dominus ſe non amplius cum ſuis comeſturum, & bibiturum donec nouum cibum, & potum cum illis, mortali etiam corpore exutis, & immortalitate donatis, & ſit comeſturus & bibiturus in regno cœlorum, quando ſcilicet implebitur illud, quod mox ſequitur in Luca. Et ego diſpono vobis regnum, vt edatis, & bibatis ſuper menſam meam in regno meo. Itaque nouum ſe dicit bibiturum vinum cum ſuis ad diſtinctionē vini, quo vtuntur, qui mortale corpus circumferunt, quod ad comparationem vini cœleſtis vetus vinum eſt. Nouum enim vinum bibetur, quando cœli erunt noui, & terra noua. Sicut autem cum dicit ſe genimen vitis bibiturum cum iuſtis in regno Dei, non corporale vinum, ſed ſpirituale ſe bibiturum ſignificat: ita cum dicit ſe non manducaturum vltra paſcha donec impleatur in regno Dei, non ſignificat ſe rurſum comeſturum paſcha corporale, quale tunc edebatur, ſed paſcha impletum, hoc eſt, perfectum. Id autem eſt cibus cœleſtis, quo Chriſtus ſecundum humanitatem ſuam cum ſanctis paſcitur in cœlos.

Lib. 1. quaſ. Euan. c. 43.

Nouum vinum quando & quo modo eum ſuis bibiturus Chriſtus.

Euchariſtia quando inſtituta.

Et manducantibus illis accepit Ieſus panē, &c. Inter cœnandū inſtituta fuit Euchariſtia, cum iam rurſum menſæ accubuiſſent: ſed poſt cænam paſchalē & eſum agni legalis, atq; ob id poſt cænā, Lucas cum Paulo dixit calicem à Domino porrectum. Sunt autem diligenter expendenda ſingula dicta Chriſti & facta in Euchariſtiæ inſtitutione: Igitur celebrato veteri paſcha, quod memoriale erat veteris redemptionis, inſtituturus nouum nouæ redemptionis tum perficiendæ memoriale, ſuum corpus & ſanguinem inuiſibiliter ſub ſpeciebus tamen viſibilibus commendat, efficiens hac ratione, vt caro ipſius, & ſanguis etiam corporaliter ſumi poſſet. Secundo dicitur quod Dominus accepto pane gratias egerit. Apud Matthæū autem pro gratias egerit, vt in Luca eſt, legimus benedixit. Græcis tamen eadem eſt dictio nempe εὐχαριστήσας, quæ dictio propriè ſignificat gratias agere: à qua dictione Sacramentū corporis, & ſanguinis Chriſti vocatur Euchariſtia, hoc eſt gratiarum actio: quia ad exemplum Chriſti cum gratiarum actione offerri, & ſumi debet. Vnde quod in Matthæo legimus benedixit, ad Deum referendum eſt, vt ſit idem quod laudauit Deū, aut gratias ei egit. Apud Marcū verò pro benedicens, vt nos in ipſo legimus eſt, εὐλογήσας, quod propriè eſt benedicere, & bona loqui,

pro quo tamen poſtea reponit εὐχαριστήσας. Proinde dicendum eſt in vtraq; dictione vtrumque intelligendũ, videlicet & gratiarum actionem Deo exhibitam,& benedictionem panis, & calicis,hoc eſt precationem ſuper illa effuſam, & inuocationẽ diuinæ beneficentiæ ſuper illa. Gratias ergo egit Deo Patri tum quod panis ille corporalis erat donum Dei: tum quod iam aduenisset legis conſummatio,& ex ſingulari Dei munere hominibus per ipſum nouum paſcha erat iam inſtituẽdum.Benedixit, quia Dei beneficentiam,& poteſtatem ſuper panẽ inuocauit, quo fieret ex pane corpus proprium:quemadmodũ & nos ex Chriſti imitatione cũ gratiarũ actione pani, & calice benedicimus, præmiſſis ad Deũ præcibus,quibus panis,& calicis conſecrationẽ pręcamur.Fuit autem hæc benedictio non ſimplex,ſed operatoria,& panẽ communem in myſticum panem conuertens,maximè accedẽtibus illis Domini verbis,hoc eſt corpus meũ.Tertiò fregiſſe panẽ dicitur,vt ſcilicet ex vno pane omnes partem acciperent,ſicut & ex eodẽ omnes bibituri erant calice.Quartò diſcipulis dediſſe dicitur, & dixiſſe:

Accipite, & commedite. Quod non ſic videtur accipiendũ quaſi ſingulis ſua manu Dominus porrexerit in os eam partem, quam erat ſumpturus, ſed potius quod fracto pane in duodecim buccellas,ſingulis in manus dederit partem à ſe ſumendam:aut partibus in patena diſpoſitis,patenam tradiderit propinquioribus,à quibus ſucceſſiuè ſequentes acceperint, quemadmodum propinquiores calicem à Chriſto acceptum ſequentibus tradiderunt.

Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis datur. His verbis apertiſſimè teſtatur Dominus veritatem corporis ſui in Euchariſtia, imò hoc ipſum quod in ea datur, & ſumitur, eſſe corpus ſuum. Dubitatur tamen à quibuſdam an his verbis Chriſtus conſecrauerit:at cum iiſdem verbis nunc fiat conſecratio, eáque verba Sacerdos proferat vt palam à Chriſto prolata: apparet etiã Chriſtum illis verbis palam prolatis conſecraſſe.Quod Tertull.oſtendit cum dicit: Panem corpus ſuum fecit dicẽdo, Hoc eſt corpus meum. In his autem conſecrationis verbis,pronomen,hoc,demonſtrat indetermi- *Hoc.*
natè ſubſtantiam ſub ſpeciebus panis contentã,hoc eſt,ſic vt conceptus non determinetur vel ad ſubſtantiam panis,vel ad ſubſtantiam corporis Chriſti,ſed in genere,& confusè tantum concipiat ſubſtantiam quandam indiuidualem, quæ ſpeciebus illis veſtitur ſubſtantia autem illa indiuidualis ante conſecrationem quidem completam,quæ perficitur, & fit in momento terminante verborum prolationem,eſt panis,poſt verò conſecrationem, eſt corpus Chriſti, in quod panis diuina verborum illorum virtute conuer- *Corpus.*
titur. Cæterum in dictione corpus quinam errant, exiſtimantes eam accipi pro toto homine,cũ pro altera tantũ hominis parte accipiatur,carne ſcilicet:non quod illa ibi ſit ſola,ſed ſola ibi eſt vir-

tute conſecrationis: Anima autem Chriſti, ſimiliter & ſanguis atque eius diuinitas ſimul ibi ſunt cum carne per concomitantiam, eo quod hæc à carne ſeparata eſſe non poſſint. Sic & in calice virtute conſecrationis ſolus eſt ſanguis, per concomitantiam autem & ibi totus eſt Chriſtus. Porrò apud Lucam additur: *Quod pro vobis* 1.Cor.10. *datur*. Cùm autem veriſimile ſit ſimile quid ſignificari apud Lucam his verbis, & apud Paulum per illud, quod pro vobis frangitur: intelligendum videtur in illo quod pro vobis datur, Dominū loqui de datione corporis ſui in cibum: vt ſignificauerit ſe tunc in cœna corpus ſuum dare diſcipulis in cibum pro illorum ſalute, & vita, quā percipere manducantes carnem ipſius ſupra apud Ioannem teſtatus erat. Illud enim Pauli de fractione ſpecierum panis, & diſtributione corporis dominici in cibum fidelium intelligendum, patet ex eo quod dicat: Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Chriſti eſt?

Hoc facite in meam commemorationem. Græca ſignificantius verti poſſunt, in mei rememorationem, vel vt in Canone Miſſæ legimus, in mei memoriam ſubaudi renouandam. Refertur autem pronomen hoc, non tantum ad ſumptionem, ſed & ad omnia, quę mox Chriſtus feciſſe dicitur. Mandat enim facere, quod ipſe fecit, nempe accipere panem, gratias agere, benedicere, ac verbis ſuis conſecrare, dicendo in ipſius perſona: Hoc eſt corpus meum, frangere, ac ſumere, aliiſque ſumendum tradere.

Similiter & calicem accipiens poſtquam cœnauit, gratias egit, &c. Qualia fecit circa panem, talia & circa calicem. Accepit enim eum in manibus, gratias egit, diuidendúmque dedit, atque præcepit, vt eum accipientes, biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus eſt dicens: Similiter, cum alij duo illa explicatim exponant. Bene autem Lucas & Paulus adiecerunt, poſtquam cœnauit: vt intelligamus poculum hoc, & ſimiliter panem, de quo dictum eſt, ad vulgarem cœnam non pertinuiſſe, quę paſcendo corpori ſubſeruiebat.

Hic eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti. Coniunctio enim, addita apud Matthæum, quæ etiam in Canone Miſſæ ex hoc loco additur in conſecratione panis: reddit rationem eius quod dixit Dominus: Bibite ex hoc omnes. Videri autem poſſet hæc ratio eſſe abſurda (quia ſanguinis eſus horrore plenus eſt) niſi cogitemus
Ioan. 6. Dominum iam reſpexiſſe ad ea, quæ olim dixerat de neceſſitate, & vtilitate ſumptionis ſui ſanguinis, vt perinde ſit ac ſi dixiſſet: dixi olim vobis quod niſi biberitis ſanguinem filij hominis, non habebitis vitam in vobis, ſi verò biberitis eam, habebitis vitam in vobis, bibite ergo ex hoc omnes: Nam hic eſt ſanguis ille meus, quem qui dignè bibunt, habebunt ſecundum promiſſionem meā, vitam æternam. [Notandum Græca verti poſſe hoc eſt ſanguis

meus,

meus,quæ verſio magis cõueniret ei,quod præcedit,bibite ex hoc omnes,vt iam eiuſdem generis pronomen ſubijciatur dicẽdo,hoc eſt enim ſanguis meus.Rurſus pronomen hoc,magis conuenit indeterminatæ demonſtrationi ſubſtantiæ,qualem ſupra dictum eſt eſſe in his conſecrationũ verbis.Nec tamen malè noſter vertit interpres,cum frequẽter hic pro hoc ponatur, vt cum Exod.16. filiis Iſraël interrogantibus de manna. Quid eſt hoc, dixiſſe ſcribitur Moyſes: Iſte eſt panis, quem dedit vobis Dominus,&c. Cum videretur dicẽdum iſtud eſt panis.] Additur in verbis Domini pronomen, meus, ad diſtinctionem huius ſanguinis, ad quem bibẽdum prouocat, à ſanguine animalium, quem bibere non prodeerat,nec licebat. Cæterùm ob additum pronomen illud,duriuſculè iam cohæret cum ſubſtantiuo ſanguis genitiuus, noui teſtamenti, quæ pars addita eſt ad diſtinctionem eius ſanguinis de quo dixit Moyſes, cum firmaret pactũ inter Deum & Iſraëlitas, hic eſt ſanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiſcum.Ad quæ verba hic eſt alluſum. Dicit autem ſcripturæ phraſi ſanguis fœderis, vel teſtamenti,ſanguis,quo fœdus aliquod cõfirmabatur. Solitum enim erat antiquitus fœdera firmari ſanguine cæſorum animalium, in populo autem Dei, per ſanguinem, & mortem animalium mundorum,quæ Chriſti typum præ ſe ferebant,fœdera inter Deum, & populum firmabantur.Dicit ergo Dominus ſuum ſanguinem,eſſe ſanguinem teſtamenti,hoc eſt, qui fœdus & teſtamentum confirmet,ſed nouum,ad diſtinctionem veteris,quod confirmatum fuit ſanguine vitulorum.Siue autem nomen teſtamenti hoc loco accipiatur ſimpliciter pro fœdere, pacto,vel diſpoſitione:ſiue propriè pro promiſſione, vel diſpoſitione hæreditatis, per mediam teſtatoris mortem obuenturæ his,qui nuncupati ſunt hæredes:Sanguini tribuitur eſſe confirmatiuum noui teſtamenti,non corpori:quia ſanguis, mortis eſt ſymbolum,qua fœdus,& teſtamentum propriè dictum fit ratum & firmum: & ſanguis Chriſti meretur hominibus apud Patrem promiſſam hoc fœdere peccatorum remiſſionẽ, & æternæ vitæ hæreditatem. Sequitur: *Exod.24.* *Sanguis teſtamenti.*

Qui pro vobis, & pro multis effundetur, &c. Quia Lucas ſingulariter dictum ſcribit pro vobis, rectius per multos videntur intelligi tantum electi,pro quibus ſolis efficaciter tantum ſanguis Chriſti effuſus eſt. Promittit ergo remiſſionem per ſanguinis effuſionem:non per ſanguinis bibitionẽ,vt aſſeruit Lutherus. Hæc enim vt dignè fiat, præſupponit iam obtentam remiſſionem peccatorum,ſiue per baptiſmum, ſiue per pœnitentiam, quemadmodum & ſcriptura docet, & Eccleſiaſtica traditio, & recta denique ratio. [Sunt quidem quædam Patrum ſententiæ, & præcationes, quæ in ſacrificio Miſſæ leguntur, quibus ſignificatur ad peccatorum remiſſionem valere Euchariſtiæ perceptionem,

ſed ea intelligi debent de peccatis leuioribus, aut de purgatione reliquiarum, quæ ex grauioribus peccatis remanent in mente, aut denique de purgatione occultorum peccatorum, quæ conſcientiam effugerunt.] Cæterum quod dicitur ſanguis effundetur, ſeu vt Græca habent, effunditur, in remiſſionem peccatorum, communiter intelligitur de effuſione facta in cruce, & rectè. Illa enim effuſio facta eſt ad promerendam nobis remiſſionem peccatorum, & vt per eam fide, & ſacramentis nobis communicatam ablueretur peccata noſtra. Quod autem de effuſione ſanguinis facta in cœna etiam intelligi debeat: manifeſtum videtur ex Luca, apud quem relatiuum (qui) non poteſt referri niſi ad calicem, vt ex Græcis patet, quæ habent: *τοῦτο τὸ ποτήριον, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.* Poculum autem non dicitur effundi, niſi quia contentum in poculo Deo libabatur, relatione tamen facta ad effuſionem in cruce faciendam, cuius libamen cœnæ fuit repræſentatiuum. [Neminem autem turbare debet, quod non eiſdem omnino verbis nunc fiat conſecratio calicis à ſacerdotibus, quibus verbis Euangeliſtæ traditum à Domino calicem deſcripſerunt. Non enim curæ fuit Euangeliſtis tradere formam verborum, quibus calicis conſecratio eſſet peragenda: ſed tantùm qualibuſcunque verbis rem à Domino ſignificatam explicare: quod patet, quia non eiſdem omnes, ſed idem tamen ſignificantibus traditum calicem ſignificauerunt. De ea autem qua in calicis conſecratione vtimur præſcripta forma dicit Innocentius Pontifex. Credimus quod formam verborum, ſicut in Canone reperitur & à Chriſto Apoſtoli, & ab ipſis eorum acceperint ſucceſſores.

Tit. de celeb. Miſſ. cap. cum Martha.

Prædicitur traditio à diſcipulo fienda. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 13.

CAPVT CXXXII.

† 20 edentibus
▷ 20 veſtrum me traditurus eſt
‖ b o catino
† c verum tamen væ
▷ c o tradetur
‖ b n ſi nō eſſet natus.

Q[d] *Vum hæc dixiſſet Ieſus, turbatus eſt ſpiritu,* [m] *&* [b] *diſcumbentibus eis, &* † [c] *manducantibus* [a] *illis,* [b] *proteſtatus eſt, &* [m] *dixit* [b] *Ieſus:* [b] *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa.* [m] *Amen* [d] *amen* [m] *dico vobis: Quia vnus* ▷ *ex vobis tradet me,* [b] *qui manducat mecum.* [d] *Aſpiciebant ergo ad inuicem diſcipuli, hæſitantes de quo diceret.* [b] *At illi cœperunt contriſtari,* [c] *&* [a] *contriſtati valde, cœperunt ſinguli* [c] *dicere* [b] *ei ſingulatim:* [c] *Nunquid ego* [a] *ſum Domine? At ipſe reſpondens* [c] *ait* [b] *illis: Vnus ex duodecim* [c] *qui intingit mecum manum in* ‖ *paropſide'* [a] *hic me tradet,* [b] *&* [l] *filius quidem hominis vadit* [c] *ſecundum quod definitum eſt,* [&] [c] *ſicut ſcriptum eſt de eo.* † [l]

Væ

Væ autem homini illi, per quem [c] *filius hominis* ▷ [1] *traditur*: [c] *bonum erat ei* ‖ *ſi natus non fuiſſet homo ille.* [a] *Reſpondens autem Iudas, qui tradidit eum, dicit: Nunquid ego ſum Rabbi? Ait illi: Tu dixiſti.* [c] *Et ipſi cœperunt quærere inter ſe, quis eſſet ex eis, qui hoc facturus eſſet.* [d] *Erat ergo recumbens vnus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu, quem diligebat Ieſus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis eſt de quo dicit? Itaque cum recubuiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dicit ei: Domine, quis eſt? Reſpondit Ieſus: Ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxiſſet panem, dedit Iudæ Simonis Iſcariotæ. Et poſt buccellam tunc introiuit in eum ſathanas. Et dicit ei Ieſus: Quod facis fac citius. Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixiſſet ei Ieſus: Eme ea quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum, aut egenis vt aliquid daret. Cùm ergo accepiſſet ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cùm ergo exiſſet dixit Ieſus: Nunc clarificatus eſt filius hominis, & Deus clarificatus eſt in eo. Si Deus clarificatus eſt in eo, & Deus clarificabit eum in ſemetipſo, & continuò clarificabit eum.*

Quum hæc dixiſſet Ieſus: Turbatus eſt ſpiritu. Cùm ex Luca conſtet, ſermonem de proditore introductum poſt Euchariſtiæ inſtitutionem: conſtat etiam Iudam ſacræ cœnæ interfuiſſe: & corpus & ſanguinem Domini ſimul cum aliis ſumpſiſſe. Cùm ergo poſt exhibitam pedum lotionem, & tradita ſui corporis, & ſanguinis myſteria, & notatam Iudæ impietatem, ille perſeueraret in concepto ſcelere: Dominus ſpeciatim iam eandem explicaturus prius turbatus eſt ſpiritu: partim præ dolore ob inſuperabilem Iudæ impœnitentiam, & hinc ſecuturam eius perditionem: partim præ horrore, & deteſtatione tanti ſceleris, quod cõparatum cum beneficiis Chriſti iam exhibitis, apparebat magis deteſtandum. Quod Lucas bene inſinuauit, cum poſt traditum calicem dixiſſe Dominum refert. *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa.* Quaſi dicat: Et ſi meum vobis ſanguinem bibendum tradam, & iamiam ſanguis is pro vobis ſit effundendus: tamen ecce manus eius, qui iamiam me eſt traditurus, imò qui animo ſuo iam me tradit, mecum eſt in menſa. Pro quo alij tres cum ſolita aſſeueratione Dominum dixiſſe narrant: *Auguſt.*

Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Et addit Marcus, qui manducat mecum. In quibus verbis duplex eſt criminis exaggeratio, nempe & ratione Apoſtolicæ dignitatis, & ratione communionis menſæ, quæ etiam Ethnicis ſacra eſſe ſolet. Cæterum quod poſt hanc Domini prædictionem & proteſtationem, hoc eſt, denunciationem, & aſſeuerationem contigit variè narratur ab Euangeliſtis: at varia hæc narratio quomodo in ordinem aptum poſſit redigi, indicat ipſius Concordiæ contextus. Veriſimile enim diſcipulos cum hanc Domini, quem ſciebant non poſſe mentiri, au-

diſſent aſſeuerationem, primum quidem vt habet Ioannes, ſeſe mutuò aſpexiſſe, hæſitantes de quo diceret, & ex vultus mutatione deprehendere cupientes eum, qui ſibi malè eſſet conſcius: cumq; hac ratione non poſſent quicquam deprehendere, tum veriſimile eſt id accidiſſe quod narrant Matthæus & Marcus, nempe quod contriſtati diſcipuli ob amorem erga Dominum, & crimen deteſtandum, quo eorum collegium erat dehoneſtandum, cœperunt ſinguli rogare Dominum dicendo:

Nunquid ego ſum Domine: Idque ideo, quia quanquam ſibi bene eſſent conſcij, tamen metuebant ne ſibi ipſis parum eſſent cogniti: & quia quiſque cupiebat Domini teſtimonio ſuam conſcientiam aliis eſſe probatam, vt à criminis illius ſuſpicione eſſet liber. Dominus autem abſolutum proferens leuitatis exemplum, maluit ſuos ad tempus affici mœrore, quam prodere proditorem: nihil non faciens vt ab impio conſilio reſipiſceret. Itaque non aliud reſpondet, quàm prius: ſed tamen cum maiore exaggeratione. *Vnus*, inquit, *ex duodecim, qui intingit mecum manum in paropſide, hic me tradet.* Cùm enim prius dixiſſet, vnus ex vobis, nunc dicit quod magis pungit, vnus ex duodecim. Et pro eo quod dixit prius, qui manducat mecum, nunc dicit, quod etiam magis eſt exaggeratiuum, qui intingit mecum manum in paropſide, hoc eſt, qui eandem lancem mecum habet communem, quod eſt arctiſſimæ familiaritatis indicium. Cùm autem huiuſmodi ſceleris exaggeratione bis repetita non corrigeretur Iudas, ſubijcit Dominus de ipſius vltione: vt quem pudor non vicerat, denunciata emendarent ſupplicia: & ſimul addit quod ad ſuiipſius, & aliorum Apoſtolorum faciat conſolationem, nempe:

Filius hominis vadit, ad mortem ſcilicet, *ſecundum quod definitum eſt*, ab æterno ſcilicet, à Patre, & ſicut ſcriptum eſt de eo per Prophetas. Id enim & Chriſto & Apoſtolis erat ſolatio, quod aduertebant Dei ordinationem ſcripturis etiam expreſſam ita exigere, vt in mortem traderetur filius. At ne ob huiuſmodi Dei Patris ordinationem à culpa, & ſupplicio crederetur proditor eſſe immunis, mox ſubiecit:

Verumtamen væ homini illi per quem tradetur. Deus enim ſua ordinatione non impulit Iudam ad traditionem, ſed præuidens eius malitiam ſeruire poſſe gloriæ ſuæ, ordinauit ea vti ad gloriam ſuam. Cauſam autem reddit cur væ illi comminetur:

Bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille, id eſt, melius eſſet ei non fuiſſe natum omnino, quam ſuſtinere eam, quæ ipſum manet vltionem.

Reſpondens autem Iudas qui tradidit eum dixit. Nunquid, &c. Mira Iudæ hic inſinuatur imprudentia, qui inter alios non dubitauerit interro-

interrogare, num ipſe eſſet eum proditurus, cum ſatis aduerteret ex verbis Domini, non latere eum quis eſſet ſe traditurus. Quod autem ex reſponſione Domini dicentis Iudæ. Tu dixiſti, non intellexerint Apoſtoli quem Dominus notare voluiſſet, cum appareat ex recepta phraſi illud: Tu dixiſti, perinde valuiſſe ac ſi dixiſſet: Tu es: Videtur Dominus iſtud dixiſſe ſic ſubmiſſa voce, vt turbati diſcipuli non aduerterent, nec intelligerent quid Dominus reſponderit.

Et ipſi cœperunt quærere inter ſe, quis eſſet ex eis, &c. Cùm primum Apoſtoli aſpexiſſent ſe mutuò, deinde ſinguli Dominum de ſe interrogaſſent: tum conuenienti ordine rectè intelliguntur tertio inter ſeſe diſquirere cœpiſſe, quis eſſet is, quem Dominus notabat: ſi fortè per collationem mutuam ex ſignis quibuſdam, & coniecturis intelligere poſſent proditionis authorem. Qui cum nec ſic deprehenderetur, tum demum id accidit quod habet Ioannes, vt ſibi recumbenti in ſinu Ieſu ob nimium dolorem conceptum ex prædictione mortis & proditionis, Petrus innueret, & ad quærendum de proditionis authore inſtigaret. Præ nimio enim erga Chriſtum amore, & zelo Petrus tenebatur ſummo deſiderio cognoſcendi proditorem, inſurrecturus in ipſum agnitum, & conatum eius prohibiturus: verebatur tamen per ſeipſum Dominum interpellare, metuens ne vt aliquoties ſibi acciderat, immodicum eius ſtudium à Domino ſeuerè corriperetur: proinde per illum ſtatuit Dominum interpellare, quem ſciebat ſingulariter à Domino diligi.

Innuit ergo huic Simon Petrus. Et ipſo nutus ſigno, quodammodo dixit ei: *Quis eſt de quo dicit.* Non enim ſic iſtud eſt intelligendum, quaſi prius Petrus innuerit, & deinde etiam verbis illum ſit allocutus: ſed dixiſſe intelligendus eſt, quia ipſum nutus ſignum pro ſermone & verbis illi fuit. Cùm autem pro eo quod hic dicitur diſcipulus recubuiſſe in ſinu, poſtea dicatur recubuiſſe ſupra pectus Ieſu, aut, vt Græca habent, incidiſſe ſuper pectus: intelligendum relinquitur Ioannem caput ſuum inclinaſſe ſuper pectus Ieſu, ibíque quieuiſſe: Chriſto fortè altero ſuo brachio caput ipſius amplexante. Atque ob id dicitur in ſinu Domini recubuiſſe, quia pectus ad ſinum pertinet, & alioqui cum caput Ioannis quieſceret ſuper caput Ieſu, brachium ipſius fortè fuit in inferiori ſinu ipſius Domini.

Ioannes quomodo dicitur recubuiſſe in ſinu Ieſu.

Reſpondit Ieſus ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero. Hoc ſigno & Ioanni oſtendebatur maxima proditoris impudentia, ac ingratitudo, & Iudas rurſum prouocabatur ad pœnitentiam priuſquam poteſtas ei fieret perpetrandi ſceleris, & aliis Apoſtolis occultum adhuc Iudæ crimen ſtudioſè tegebatur. Quod autem poſt acceptā à Chriſto buccellam vel offulam introiuit in eum ſathanas: non

fuit

fuit cauſa ipſa buccella, ſed peruerſitas accipientis. Quoniã enim hoc beneuolentiæ indicium debuiſſet Iudam à ſuo reuocare propoſito, ille vero contra obfirmato in malũ animo pertricta fronte contemnens Domini & conſcientiam, & benignitatem, accipere auſus eſt de manu Domini ſignum amicitiæ: Hinc iuſto Dei iudicio iam factum eſt, vt totus permitteretur poteſtati Satanę, illæque in eo pleniorem acciperet poteſtatẽ quod ſignificatur per hoc quod dicitur intraſſe in eum Satanas. Non fuit autem proculdubio panis iſte intinctus, Euchariſtia; cum hanc, vt ex Luca patet, omnes acceperint ante ſermonem de proditore.

Auguſt. *Et dicit ei Ieſus: Quod facis fac citius, &c.* Græca habent, Dicit ergo ei Ieſus, quia ſcilicet iam Sathanas poſt buccellam intraſſet in eum, cúmque totum poſſidens impelleret, & ſollicitaret ad facinus, ideo dixit ei; Quod facis, fac citius. Quod facis animo, fac citius etiam ipſo opere. Quibus verbis ſignificauit Dominus & poteſtatem nullam eſſe Iudæ vel Diabolo contra ſe niſi ex ſua permiſſione, & deſiderium item ſubeundæ pro noſtra ſalute paſſionis. Non ſunt autem hæc adhortantis verba, ſed permittentis, ſicut illa, ſoluite templum, &c. Cum autem ſubiicitur:

Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium, &c. Intelligi poteſt Ioannẽ ſeſe voluiſſe excludi, ſicut & Iudam excludendum eſſe reliquit intelligendum. Is enim proculdubio, vt erat ſibi conſcius, intellexit cur id Dominus ei diceret. Porro cum Ioannes non ſimpliciter ſubiiciat Iudam poſt hæc exiſſe continuò, ſed dicat; *Cum ergo accepiſſet buccellam, exiuit continuo,* videri poteſt notare voluiſſe perditi hominis nullis officiis ſuperabilem crudelitatem, & malitiam. Adiecit & temporis, quo exiuit, qualitatem dicens:

Chryſoſt. *Erat autem nox,* ſiue ad exaggerationẽ impietatis Iudę, vt quem neque temporis intempeſtiuitas retraxit à ſuo impetu: ſiue potius ad ſignificandum tempus illud conueniens fuiſſe ſceleri perpetrando, atque correſpondiſſe diſpoſitioni mentis Iudaicæ, vt quæ auaritiæ tenebris fuit obcæcata, ſeſeque iam exeundo à Chriſto ſubduxit à vera luce.

Cum ergo exiſſet dixit Ieſus: Nunc clarificatus eſt, &c. Clarificari hic, & in ſequẽti toto ſermone accipitur pro glorificari. Etſi enim Paſſio Chriſti hominum iudicio fuerit ipſius humiliatio: reuera tamen eius fuit glorificatio: quia per eam mortem, & diabolum ſuperauit, & humanũ genus in ſuum traxit dominium. Quoniam autem per Paſſionẽ, & glorificationem filij etiam Deus Pater eſt glorificatus, ideo ſubiecit:

Et Deus clarificatus eſt in eo. Hoc eſt, per eum; vt qui Deo Patri vſque ad mortem obediens fuerit, Deique iuſtitiam miſericordiã, & ſapientiam per mortem ſuam hominibus commendauerit. Iam quoniam Chriſtus ſicut per ſuam paſſionem clarificauit Deum, ita

ita etiam meruit viciſſim glorificari vlterius à Deo Patre, ideo ſubiicitur:Si,hoc eſt,quia autem Deus clarificatus eſt per Filium, etiam Deus viciſſim clarificabit eum,ídque non per Angelos,aut Archangelos,ſed per ſemetipſum Nec differet hanc filij clarificationem,ſed continuò clarificabit eum.Quod impletum eſt,quando in morte ad Filij innocentiam declarãdam ſol obſcuratus eſt, Petræ ſciſſæ ſunt,monumenta aperta ſunt, velum templi ſciſſum eſt in duas partes, quando rurſum poſt triduum Deus Filium reſuſcitauit à morte, donans corpus eius immortalitate, & gloria quando item poſt quadraginta dies aſſumpſit eum in ſuam dexteram,& miſſo in mundum Spiritu ſancto, nomen eius fecit hominibus glorioſum ſupra omne nomen.

Contentio diſcipulorum pro primatu ſedatur, & prædicitur eorum abnegatio. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 13.

CAPVT CXXXIII.

F[c] *Acta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum videretur eſſe maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum, & qui poteſtatem habent ſuper eos,benefici vocantur. Vos autem non ſic,ſed qui maior eſt in vobis,ſit ſicut iunior, & qui præceſſor eſt, ſicut miniſtrator. Nam quis maior eſt,qui recumbit, an qui miniſtrat: nónne qui recumbit? Ego autem in medio veſtrum ſum,ſicut qui miniſtrat. Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Et ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis ſupra menſam meam in regno meo, & ſedeatis ſuper thronos iudicantes duodecim tribus Iſraël.* [d] *filioli,adhuc modicum vobiſcũ ſum. Quæretis me,& ſicut dixi Iudæis. Quò ego vado vos non poteſtis venire. Et vobis dico modò: Mandatum nouum do vobis.Vt diligatis inuicem,ſicut dilexi vos,vt & vos diligatis inuicem:in hoc cognoſcent omnes, quia diſcipuli mei eſtis,ſi dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine,quo vadis? Reſpondit Ieſus: Quo ego vado, non potes me modo ſequi, ſequêris autem poſtea. Dicit ei Petrus: Quare non poſſum te ſequi modo? animam meam pro te ponam. Reſpondit ei Ieſus: Animam tuam pro me pones?* [c] *Ait autem Dominus. Simon, Simon, ecce Satanas expetiuit vos,vt cribraret ſicut triticum:ego autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua:& tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos.* [b] *Et* [a] *tunc* † [c] *dicit illis Ieſus: Omnes* [a] *vos* ▷ [c] *ſcandalum patiemini in me in iſta nocte,*‖ *ſcriptum eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur*

† b o ait eis
▷ b o ſcandalizabimini
‖ b quia ſcriptum eſt
† b ſed poſtquam

▷ [b] *Petrus autē* ‖ [c] *qui dixit ei* † [b] *nō ego* ▷ [c] *ille dixit* ‖ [a] [o] *ante quam* † [a] [o] *cantet* † [a] [o] *neges bis* † [a] [o] *nega me* ‖ [b] *Et* † [a] [o] *mori tecum* ▷ [b] *dicebat*

tur oues [a] *gregis.* † [c] *Poſtquam autem' reſurrexero, præcedam vos in Galilæam.* ▷ [a] *Reſpondens* [c] *autem* [l] *Petrus'* ‖ *ait illi' :* [a] *Et ſi omnes ſcandalizati fuerint* [a] *in te,* † [b] *ſed* [c] *ego nunquam'* [a] *ſcandalizabor.* [c] *Domine, tecum paratus ſum, & in carcerem, & in mortem ire.* [h] *Et* ▷ [l] *ait illi Ieſus' :* [m] *Amen* [d] *amen* [p] *dico tibi* [c] *Petre.* [c] *Quia* [b] *tu hodie* [c] *in nocte hac* ‖ *priuſquam'* [h] *gallus* † [c] *vocem bis dederit', ter me* ▷ *es negaturus'* [&] [k] *non cantabit* [c] *hodie* [k] *gallus, de nec ter* † *abneges', noſce me.* [b] *At ille amplius loquebatur* [&] [a] *ait illi Petrus.* ‖ [c] *Etiam' ſi oportuerit me* † *ſimul commori tibi', non te negabo. Similiter* [b] *autem* [c] *& omnes* [a] *diſcipuli* ▷ *dixerunt'.* [c] *Et dixit eis: Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram: & qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium. Dico enim vobis. Quoniam adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus eſt. Etenim ea quæ ſunt de me finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis eſt.*

Facta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum, &c. Hoc eſt, Sicut fuerat inter eos quæſtio, quis ex eis Dominum eſſet proditurus: ita etiam facta eſt inter eos contentio, & quæſtio, quis eorum videretur ipſi Domino maior eſſe. Huius contentionis cū variam diuerſi afferant occaſionem, probabilius eſt quod ſicut prędictio paſſionis & mortis Dominicæ occaſio fuerat Apoſtolis olim cōtentionis pro primatu, eademque fuit occaſio poſtulationis filiorum Zebedæi: ita & modo quia audierunt Dominum tradendum & moriturum, inter ſeſe diſquirere cœperunt quis eorum eſſet maior, qui ſcilicet poſt Dominū aliorum princeps eſſet, aut quis in regno eius, quod ſtatim à morte putabant auſpicandum in terris, primum poſt Chriſtum regem, obtineret locum. Dixerat enim etiam ſe mox clarificandum à Deo, vt eſt apud Ioannem in fine cap. præcedentis, ideóque vel illorum etiam verborum occaſione in hanc contentionem inciderunt. Cæterum quæ hic Dominus reſpondit Apoſtolis, ſupra ex magna parte tractata ſunt in cap. Conc. 104. proinde hic tātum quæ ſunt huic loco peculiaria ſunt tractanda. Inter quæ primum eſt quod hic dicitur:

Qui poteſtatem habent ſuper gentes, benefici vocantur, &c. Quibus verbis ſignificatur eos affectare huiuſmodi titulos & nomenclaturas, quibus commendetur eorum munificentia, & liberalitas; eóſque magis vocari huiuſmodi nominibus, quam eſſe quod vocantur. Iam quod ſequitur:

Sed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut iunior. Dictio iunior ad ſubmiſſionem magis pertinet, quam ad ætatem; vt ſit ſenſus; Qui in vobis eſt honoratior, ſeſe gerat vt contemptior. Cū autem ſequitur; *Et qui præceſſor eſt, &c.* dictio Græca ὁ ἡγούμενος ſignificat etiam

ducem

ducem & rectorem, cæterum ſenſus ſemper eodem recidit:nimirum quod qui primatum aliquem eſt adeptus, & regendi munus, ſeſe vt miniſtrum gerere debeat, liber ſcilicet ab omni faſtu, & aliorum vtilitatibus inſeruiens. Deinde propoſito exemplo ſuipſius,cuius vt erant diſcipuli,ita conueniebat eſſe ſectatores,primatus appetitum in ipſis corrigit.

Nam quis maior eſt qui recumbit ad menſam: An qui recumbenti miniſtrat? Certè qui recumbit. Ego autem cum reuera in vobis ſum maior,vtpote Dominus veſter,& Magiſter; non tamen me tanquam maiorem gero, ita vt accumbam vobis mihi miniſtrantibus, ſed in medio veſtrum, id eſt, inter vos ſic ſum ſicut qui miniſtrat accumbenti. Quod ob id dicit, quia iam eorum pedes abluerat ſurgens à cœna, ſempérque in conuiuio cum Apoſtolis accumbens panem & cibum illis frangere, & diſpenſare ſolitus fuerat.

Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus, &c. Hoc eſt quod dicit; Fruſtra contenditis inter vos, quis veſtrum ſit maior;ſinguli enim eritis maximi. Nam cum hactenus mecum perſeueranter humilitatis viam triueritis, permanentes mecum in tentationibus meis,quas à Iudæis pertuli, ob quas plerique defecerunt à me:ideo quemadmodum Pater veraciſſimus mihi diſpoſuit,& parauit regnum, ita & ego, diſpono iam & addico vobis regnum vt qui mecum in afflictionibus perſeueraſtis,mecũ etiam perſeueranter poſtea regnetis. Neque ſimpliciter diſpono vobis regnum, ſed regni mei plenum, perfectúmque conſortium;nimirum vt edatis,& bibatis ſuper menſam meã in regno meo,hoc eſt, cunctis vitæ futuræ delitiis in ſumma gloria mecum pariter fruamini, ac inſuper parem mecum quodammodo obtineatis cum ſumma gloria poteſtatem, ita vt ſedatis ſuper thronos duodecim, iudicantes mecum in nouiſſimo die duodecim tribus Iſraël. Quid ſit, autem ſedere ſuper ſedes duodecim, & quomodo hæc Chriſti promiſſio ſit impleta, quanquam Iudas exciderit,dictum eſt in cap.Concord.100.circa illud. Vos qui ſecuti eſtis me,&c.

Filioli adhuc modicum vobiſcum ſum,&c. Cum iam abiſſet Iudas proditionem perpetraturus, & iam inſtaret tempus paſſionis ſuæ, Dominus valedicere volens reliquis ſuis,quos amabat diſcipulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, ſignificans iam adeſſe tempus,quo ab eis ſeparandus eſſet, ac modum præſcribens, quo ſe gerere inter ſe ipſo abſente deberent, eóſque ob abitum ſuum mœſtos conſolans, atque aduerſus imminentem armans tempeſtatem,tandémque Deo Patri eos oratione commendans. In primis ergo dicit:

Filioli adhuc modicum,id eſt, modico tẽpore vobiſcũ ſum quod *Auguſt.*
accipi

accipi poteſt pro tempore illo breuiſſimo, quo ante mortem, & captiuitatem ſuam futurus erat cum Apoſtolis, aut potius etiam ſimul pro toto illo tempore quo poſt reſurrectionem cũ eis corporaliter erat conuerſaturus vſque ad Aſcenſionem ſuam. De eo enim modico tempore videtur iſtud accipiendũ, poſt quod euenturum erat, quod ſequitur. *Quæretis me*, ſecundum corporalem meam ſcilicet præſentiam, quod poſt Domini in cælos aſcenſionem contigit Apoſtolis, quando deſiderabant prę́ſentiam Domini iam abſentis. Quod autem ſequitur *& ſicut dixi Iudæis, &c.* Sic eſt diſtinguendum, vt illa verba, & vobis dico modo, ſint ſecunda pars comparationis reſpondens particulę ſicut, hoc ſenſu. Et ſicut dixi olim Iudæis, quo ego vado, vos non poteſtis venire: ita etiam idem vobis dico modo, nempe quod quo ego modo vado, hoc eſt mox ſum iturus, eo vos non poteſtis venire. Vado enim ad Patrẽ per mortem, eo autem vos veſtra opera, & virtute omnino non poteſtis venire: aut ſaltem necdum poteſtis venire, ſiue quia per imperfectionem veſtram necdum apti eſtis regno Dei, aut morti pro eius gloria tolerandæ, ſiue quia ſecundum Patris ordinationem adhuc aliquamdiu ad aliorum ædificationem manendum vobis eſt in mortali hoc corpore.

Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem. Cum ſe iam abiturum dixiſſet, & eos adhuc hic relinquendo, reſtabat vt formam præſcriberet vitę, quam inter ſe ſeruare deberent. Itaque monet & præcipit vt mutuo ſe diligant, vno hoc præcepto complexus omnia, quæ pertinent ad hoc vt iuſtè & benè inter ſe viuant homines, & ſine quo iuſtè, & bene inter ſe viuere non poſſunt. Et quidẽ ſi Ioannes in epiſtolis loca obſeruentur, videbimus ob id dici præceptum mutuæ dilectionis, præceptum nouum, quod cũ iam moribus hominum eſſet antiquatum, & Iudæi illud nimis imperfectè intelligerent: Chriſtus nouus Magiſter illud renouauit, inculcauit, & abſoluit, non tantum docendo, ſed etiam ipſo opere perfectiſſimè adimplendo, & ſuis per communicationem ſui ſpiritus donando, vt & illud ipſi præſtare perfectè valeant. Et rurſum quia pro variis legis Moſaicæ præſcriptis, & conſtitutionibus, quę hoc mandato antiquantur vnicè, & ſingulariter hoc mandatum Chriſtus exigit. [Ob hæc enim rectè mandatum hoc etſi vetus, & non ſolum in lege datum veteri, ſed etiam ab initio conditi hominis, tamen nouũ dicitur, & lex Chriſti peculiariter. Vnde Ioannes, Chariſſimi, inquit, non mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatũ vetus quod habuiſtis ab initio. Mandatũ vetus eſt verbum, quod audiſtis. Iterum mandatum nouum ſcribo vobis quod verum eſt in ipſo, & in vobis. Vetus dicit quia traditum ab initio, nouum, quia in Chriſto mãdati huius renouatore verum eſt. Nemo enim illud plenius vnquã impleuit, cum animam ſuã poſuerit pro

Præceptũ dilectionis quatenus nouum.

1. Ioan. 2.

pro nobis inimicis: & quia in ipſo datur, vt idem ſit in nobis verum, hoc eſt vigeat in nobis minimè fucata, ſed ſolida, officioſa, & ardens dilectio.] Quod autem ſequitur in verbis Chriſti:

Sicut dilexi vos, additum eſt vt prouocatiuum ad obſeruationem mutuæ dilectionis per propoſitum exemplum Chriſti, ſimul tamen etiam indicatur & modus huius mutuæ charitatis: nimirum vt verè, efficaciter, & ſpiritualiter nos dilimus mutuò, parati etiam animam pro fratrum ponere ſalute ſi res poſcerit. Quod verò ſubiungitur: *Vt & vos diligatis inuicem*, accipi poteſt vel vt ſit repetito propoſiti mandati, vel verba illi coniungi poſſunt cum eo quod præcedit, Sicut dilexi vos, vt ſignificetur finis propter quem Chriſtus ſe dicat illos dilexiſſe: vt ſit ſenſus, Sicut dilexi vos, propterea vt & vos diligatis, &c.

In hoc cognoſcent omnes quia diſcipuli mei eſtis, &c. Indicatur hic ratio quare ſingulariter dilectionis mutuæ mandatum eis tradat: ſeq; in ea ſingulariter imitandum velit: nimirum quod ipſe primus ſupremam hominibus exhibuerit charitatem, & in tota pro hominibus diſpenſatione vnicè, & ſingulariter eam erga homines commendauerit, quam proinde imitari debeant, qui eius haberi volunt diſcipuli. Diſcipulus enim in eo magiſtrum maximè debet imitari, quod magiſtro eſt proprium.

Dicit ei Simon Petrus, Domine quo vadis, &c. Cum audiret Petrus Dominum dicentem: Quo ego vado, vos non poteſtis venire, & præ feruido quodam erga Dominum amore cuperet ſemper ei adeſſe, doleréque ſe ab illo ſeparandum, alios præueniens Apoſtolos, qui ferè illi locum reliquerunt rogandi, & reſpondendi omnium nomine: rogat quo ſit iturus Dominus, quaſi omnino ſecuturus, ſi ſciret quo eſſet iturus. Cui Dominus necdum quidem aperit quo eſſet iturus, ſed tantum repetit, quæ prius omnibus dixerat: ſignificans eum merito illis contentum eſſe debere, nec de ſua promptitudine nimis debere confidere. Addit tamen quod illius dolorem propter ſeparationem mitiget & conſoletur, & cum dicit: Sequeris autem poſtea. Cuius reſponſionis duplicem ſenſum à Cyrillo indicatum ſimul complecti conuenit hoc modo: vado per mortem ad Patrem, tu verò necdum me potes eo ſequi, quod imbecillior ſis, quàm vt mortem poſſis contemnere, tum quod necdum ſit ordinatum à Patre tempus impletum, quo ad ipſum recipiaris: ſequeris autem poſtea cum Spiritu ſancto corroboratus tempore deſtinato per mortem pro Dei gloria etiam toleratam, ad Patrem quoque in cœlis aſſumeris Porro quanquam audiret Petrus ſe non ſemper à Domino ſeparandum quem amabat, tamen moræ impatiens:

Quare, inquit, *non poſſum te ſequi modo? Animam meam pro te ponam.* q. d. Quid prohibere poteſt ne te ſequar, cum etiam pro te ſim paratus mortem ſubire, ſi res ita popoſcerit? Et quidem his verbis Petrus ſyncerè ſuam expreſſit voluntatem, & propoſitum, virium ſuarum ignorans imbecillitatem: Dominus autem inſpiciens eius infirmitatem, & ob id non ignorans nimiæ præſumptionis eſſe huiuſmodi ſermonem: reprimit quidem eius præſumptionem, non tamen ſeuerè: illum inceſſit, vt qui ſciret indiſcretam hanc præſumptionem non profectam ex corde ficto, ſed amore feruido & incircumſpecto.

Aug. *Animam*, inquit, *tuam pro me pones.* Itáne facies pro me, quod
Beda. ego nondum feci pro te: Præire potes, qui ſequi non potes.
Hieron. *Ait autem Dominus Simoni: Simon, ecce Satanas expetiuit, &c.* Græ-
Ambr. ca non habent datiuum Simoni, ſed geminatum habent nomen Simon, Simon, quæ duplicatio ſeruit affectui, & attentioni excitandæ. q. d. Simon, Simon, magna de te præſumis, ſed audi aliud. *Ecce Satanas expetiuit vos.* Græcum ἐξατῶ, proprie expoſcere aliquem ad pœnam, aut torturam ſignificat. Cribraret autem hic tranſlatè poſitum eſt pro commoueret, concitaret, & tentationum impulſu agitaret, quemadmodum in cribro triticum agitatur, cum puluis à tritico ſecernitur. Impetrauit autem hanc poſtulationem ſatanas. Nam qui hactenus, vt modo dixit Dominus, permanſerant cũ Domino in tentationibus ipſius: nunc derelicto Domino diſperſi fugerunt. Sequitur:

Ego autem, inquit Chriſtus, rogaui pro te. Pro Petro ſingulariter ſe dicit rogaſſe (licet pro omnibus rogauerit) tum quod ille grauius erat tentandus, & lapſurus, tum quod ille aliorum erat à Chriſto conſtitutus caput, per quem alij erant confirmandi, vnde oratio pro illo redundabat etiam in alios. Rogaſſe autem ſe dicit pro Petro, non vt non concuteretur à ſatana, quemadmodum ille poſtulauerat. (Id enim in bonum Petri, Apoſtolorum, & noſtrum ſatanæ Deus permiſſurus erat) *ſed vt non deficiat*, inquit, *fides tua.* Illa ſcilicet ob quam te olim beatum prædicaui, ob quam te petram appellaui, &c. Vt inquam hæc tua fides, & ſi tentationum procellis agitata vacillet, non tamen deficiat. Qua in parte Chriſtus, quem Pater ſemper audit, exauditus eſt pro ſua reuerentia. Nam & ſi ore Petrus Chriſtum negauit, fidem tamen ſemper in corde ſeruauit: aut ſi ad tempus etiam fidem perdidit, non tamen ea defecit, quia mox eam recepit. Quo autem Petrus intelligeret orationem pro ſe factam, etiam ad alios redundare: nec cæteri ſe à Domino neglectos arbitrarentur, ſubiecit:

Et tu aliquando conuerſus, vi ſcilicet orationis meæ pro te fuſæ, confirma viciſſim fratres tuos in fide, & ſpe veniæ impetrandæ,

dæ. Quibus verbis manifeſtè ſatis Chriſtus Petrũ cæteris pręfecit.

Et tunc dicit illis Ieſus : Omnes vos ſcandalum patiemini , &c. Cum ſupra dixiſſet diabolum petiiſſe, & impetraſſe tentationem Apoſtolorum : his nunc verbis declarat, cur id dixerit, & qualis ſit futura illa tentatio, ac quando. Omnes inquit, vos ſcandalum patiemini in me, hoc eſt, propter ea, quæ in me fieri videbitis, à fide deficietis, aut in ea vacillabitis, idque non longo poſt tempore, ſed in hac ipſa nocte. Vt autem minus diſcrederent huic prædictioni Apoſtoli, atque vt propter iſtud minus turbarentur, hoc ipſum quod euenturum erat, in ſcripturis prædictum eſſe oſtendit. Scriptum eſt enim inquit : Percutiam paſtorem, &c. Deſumptum eſt autem hoc teſtimonium ex Zach. 13. cap. Vbi ſic legimus : Framea ſuſcitare ſuper Paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi dicit Dominus exercituum: Percute paſtorem, & diſpergentur oues. Porro quoniam huiuſmodi ad gladium facta iuſſione nihil aliud ſignificatur, quam ex Dei voluntate perſecutionem contra Chriſtum (qui paſtor Domini bonus, idémque vir cohærens Domino, aut, vt Hebræa habent, proximus illi eſt, quia ei conſubſtantialis, & dilectus filius) mouendam, in qua ipſo detento, & iam percuſſo diſperſæ fuerunt paſtoris huius oues, nempe Apoſtoli, qui omnes fugerunt : bene Dominus, ſiue Euangeliſta, ſenſum potius quam verba referens ſcriptum dicit ex perſona Dei, Percutiam paſtorem, &c. Ne autem diſperſi Apoſtoli deſperarent, & ob fugam putarent ſe non recipiendos rurſum in Chriſti gratiam, promittit ſe poſt reſurrectionem ſuam venturum ad illos. *Zach. 13.*

Poſtquam, inquit, *reſurrexero, præcedam vos in Galilæam, &c.* q.d. Antequam vos fugientes redeatis in Galilæam patriam veſtram, ego illuc ibo videndus à vobis, vóſque excepturus. Cæterum Petrus ex magno erga Dominum amore alienum planè à ſe putans, vt Chriſti periclitantis iam cauſa offendiculum pateretur.

Et ſi, inquit, *omnes ſcandalizati fuerint in te, ego nunquam ſcandalizabor :* Triplici nomine per indiſcretionem peccans, quia ſcilicet Domino contradixit, quia aliis ſe prætulit, & quia de ſe nimis pręſumpſit. Quoniam autem ex amore proficiſcebatur huiuſmodi aſſertio : non ſeuerè illum Dominus redarguit : quia tamen plus de ſe quàm de aliis præſumpſit, magis etiam aliis ſcandalizandus prædicitur.

Amen, inquit, *dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, antequam gallus cantet, ter me negabis.* Circa quæ verba ex Marco oritur nonnulla difficultas : proinde omiſſis rationibus quibus quidam ſtudent conciliare Euangeliſtas, dicendum eſt tres Euangeliſtas de illo loqui cantu galli, qui ab hominibus maximè ſolet obſeruari, à quo ſcilicet vltima noctis pars, quæ quarta olim dicebatur vigi-

lia, dicitur gallicinium. Duabus enim potiſſimum vicibus galli in nocte canere conſueuerunt. Semel non diu poſt medium noctis, & ſecundo cum iam adhuc duæ, aut tres, vel circiter noctis horæ ſuperſunt, quando in cantu perſeuerant vſque ad tempus, quod conticinium dicitur: à quo ſecundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicinium. Marcus itaque rei in Petro geſtæ, vt ab ipſo Petro audierat, accuratam perſcribens hiſtoriam, vtriuſque cantus galli meminit: Reliqui verò tres poſterioris tantum meminerunt, vt qui ſit præcipuus, & à quo pars noctis dicatur gallicinium: proinde idem ab omnibus eſt ſignificatum, nempe ter Petrum negaturum ante tempus illud noctis quod gallicinium dicitur: quod tempus ſecundum communem quidem loquendi modum, ſimpliciter notatur per galli cantum, ſecundum accuratiorem vero loquendi rationem, notatur per ſecundum cantum galli. Quomodo autem Petrus Dominum erat negaturus, explicatur in Luca his verbis:

Donec ter abneges me noſſe, id eſt, donec abneges quod tu noueris me. Dixit enim, Non noui hominem. Cum autem Petrus authoritate ſui Domini, cum ſolita ſua aſſeueratione prædicentis trinam ſui negationem, conturbari & humiliari debuiſſet: tamen teſtimonio conſcientiæ ſuę nimis confiſus, vehementius etiam Domino contradicere perſeuerauit: eiúſque conſtantiam & alij ſunt imitati diſcipuli, nolentes illo videri inferiores.

Et dixit eis: Quando miſi vos ſine ſacculo & pera, &c. Pergit Dominus Apoſtolis prædicere mala & ſibi, & ipſis imminentia, aduerſus ea volens illos eſſe munitos. Itaque ſignificans alium fore iam rerum ſtatum quam in quo hactenus ſecum vixiſſent. Quando inquit miſi vos ad prædicandum ſine ſacculo, ideſt, loculis in quibus reponeretis pecuniam, & ſine pera, in qua recondeceretis cibum, & ſine calceamentis: nunquid aliquid defuit vobis rerum neceſſarium? At illi dixerunt. Nihil, Dei enim benignitate omnium rerum affluentia vberrime illis parabatur. Quod autem ſubiungitur à Domino reſponſum:

Sed nunc qui habet ſacculum tollat, ſimiliter & peram, &c. Habet multam obſcuritatem. Porro ſimplicior, & intentioni Domini conuenientior eſt ea huius loci tractatio, quam indicat D. Chryſ. & poſt eum Theophylactus, vt ſcilicet intelligatur Dominus dum nunc iubet ſacculum, peram, & gladium tollere, nihil aliud ſignificare voluiſſe, quam acerbiſſimam inſtare perſecutionem: qua non ſolum rebus neceſſariis illos ſpoliare aduerſarij erant conaturi, vt videri poſſet opus ipſis eſſe & ſacculo, & pera: ſed etiam eam vim inuentaturi, qua tanta gladij neceſſitas videri poſſet: vt humano iudicio conſultum videretur etiam veſtibus diſtractis arma ſibi comparare. Obſcurius autem locutus eſt Dominus, per-

Hom. 85. in Matt. in Lucā.

mittens

mittens Apoſtolos aliquandiu in eo detineri errore, vt putarent ipſum requirere gladios ad defenſionem: vt dum hac ratione illi poſtea accenderentur ad defenſionem, Dominus & ipſis, & Iudęis efficacius declararet ſe ſponte adire paſſionem, & è ſuorum animis eximeret certius omnem vlciſcendi affectum, increpando ſeuerè Petrum accenſum ad defenſionem, & potenti ſua benignitate ſanando eum, qui à Petro læſus fuerat. Huic ſenſui probè conuenit ſubiuncta à Domino dictorum ratio:

Dico enim vobis, quia adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet, impleri in me, & cum iniquis reputatus eſt. Quod in Chriſto impletum eſt, quando tanquam facinoroſus, captus eſt, vinctus, flagellatus, variiſq́; contumeliis affectus, ſed maximè quando inter duos latrones medius in cruce pependit. Cum autem diſcipuli non intelligentes quorſum Dominus gladios requireret, duos adeſſe gladios dixiſſent, quos ſecundum Chryſoſtomum, tunc habebant Apoſtoli, quia illis vſi fuerant ad immolationem, & diuiſionem agni, reſpondit Dominus, Satis eſt, aut ironicè locutus, aut ſimpliciter amputans ſermonis progreſſum, quod videret eos non aſſequi intentum ſenſum, quem ob cauſas dictas necdum eis cenſuit explicandum.

Sermo Domini poſt cœnam. Ioan. 14.

CAPVT CXXXIIII.

NOn turbetur cor veſtrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo patris mei manſiones multæ ſunt. Si quominus, dixiſſem vobis, Quia vado parare vobis locum. Et ſi abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio & accipiam vos ad meipſum, vt vbi ſum ego, & vos ſitis. Et quò ego vado ſcitis, & viam ſcitis. Dicit ei Thomas: Domine neſcimus quò vadis, & quomodo poſſumus viam ſcire? Dicit ei Ieſus: Ego ſum via, veritas, & vita: nemo venit ad patrem, niſi per me. Si cognouiſſetis me, & patrem meum vtique cognouiſſetis, & amodò cognoſcitis eum, & vidiſtis eum. Dicit ei Philippus: Domine, oſtende nobis patrem & ſufficit nobis. Dicit ei Ieſus: Tanto tempore vobiſcum ſum & non cognouiſtis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Quomodo tu dicis, Oſtende nobis patrem? Non credis, quia ego in patre, & pater in me eſt? Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor. Pater autem in me manens, ipſe facit opera. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me eſt? Alioquin propter opera ipſa credite. Amen, amen dico vobis. Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipſe faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado, & quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam,

vt glorificetur pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo , hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Et ego rogabo patrem , & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiſcum inæternum, ſpiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec ſcit eum. Vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis. In illo die vos cognoſcetis, quia ego ſum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me, qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. Dicit ei Iudas non ille Iſcariotes: Domine, quid factum eſt, quia manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: & ſermonem quem audiſtis, non eſt meus, ſed eius qui miſit me patris. Hæc locutus ſum vobis, apud vos manēs. Paracletus autem Spiritus ſanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor veſtrum, neque formidet. Audiſtis, quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me eſt. Et nunc dixi vobis, priuſquàm fiat, vt cùm factum fuerit credatis. Iam non multa loquar vobiſcum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: ſed vt cognoſcat mundus, quia diligo patrem, & ſicut mandatum dedit mihi pater, ſic facio. Surgite, eamus hinc.

Non turbetur cor veſtrum: creditis in Deum, &c. Variæ erant nunc Apoſtolis turbationis occaſiones, nimirum & quia audierũt ſuum Dominum abiturum, nec ſe tamen eum ſequi poſſe, & quia audierunt Petro, ſibíque omnibus prædici ſcandalum, quod mox in ipſo eſſent paſſuri; & quia audierunt inſtare tempora periculoſa, & mala, quæ etiam gladios requirerent. Contra has turbationis occaſiones omnes dicitur: Non turbetur cor veſtrum, neque mœrore ſcilicet, neque timore. Qua ratione autem turbatio pelli poſſit, & ſuperari oſtendit cum ſubiicit:

Creditis in Deum, & in me credite. Græcis vtrobique eſt imperatiuus: proinde duplex poteſt eſſe huius loci ſenſus: primum vt iubeantur & in Deum, & in filium credere, quo per huiuſmodi fidem vincant cordis turbationem: deinde vt prius verbum accipiatur indicatiuè, & ſecundum imperatiuè, vt habet noſter Interpres, quomodo & Auguſtinum intellexiſſe patet ex eius commentario, qui vult hac Domini ſententia ſignificari conſequens eſſe, vt ſi credant in Deum, credere debeant

& in

& in filium:quod non ſignificatur niſi prius verbum accipiatur indicatiuè. Exigit autem Dominus cum fide in Deum etiam fidem in ſe: tum vt ſequentibus ſuis promiſſionibus, quibus eos conſolari ſtudet, fidem habeant, tum vt fiduciam ſuam in ipſo collocent, ſicut in Deo collocant: qua fiducia, & fide omnem facilè animi turbationem, omniáque mala ſuperare poſſint, & participes fieri promiſſionum illius.

In domo Patris mei manſiones multæ ſunt,&c. Incipit aperire bona, quæ per ipſum tutò expectare debeant, & propter quæ turbatio cordis ſit deponenda. Itaque quoniam dixit: Quo ego vado,vos non poteſtis venire,ne exiſtimarent ſe nunquam eo peruenturos, aut ſolum quidem Petrum eo peruenturum, quia ei ſingulariter dictum eſt ſequeris poſtea: In domo inquit Patris mei, hoc eſt in cælo, manſiones, id eſt, habitacula multa ſunt hominibus ab ipſo Patre meo parata. Cæterum per multitudinem manſionum Dominus humano more de cæleſtibus loquens, ſignificauit & amplam cæli capacitatem, & gloriæ differentiam pro meritorum diuerſitate:quorum vtrumque non parua hominum eſt conſolatio. Locus autem qui ſequitur, vt eſt obſcurus: ita variè intelligitur & diſtinguitur: Sed conuenientior eſt illa diſtinctio, quam omnes penè Latini, & Græci ſequuntur: ſecundum quam illa verba: *Vado parare vobis locum*, coniunguntur cum verbo dixiſſem, vt ſignificetur ipſum dicturum, quod abiret ad parandum locum, niſi iam eſſent multæ in cælo paratæ manſiones. Secundum hanc tamen diſtinctionem naſcitur difficultas ex ſequenti ſententia, qua ſignificat ſe abire ad parandum eis locum. Significat ergo Dominus Apoſtolis partim eſſe paratas manſiones, partim per abitum ſuum parandas:vtrinque tamē oportere confidere,& non turbari, quod vtrinque ſecuram ipſorum eſſe fœlicitatem ſignificetur. Paratæ autem in Dei prædeſtinatione manſiones, per Chriſti abitum, id eſt,mortem, & aſcenſionem, adhuc erant parandæ: quia per eius mortem & aſcenſionem clauſum eatenus cælum erat aperiendum reconciliatione cum Patre impetrata, & Spiritus ſancti communicatio hominibus erat impetranda, per quem idonei fierent cæleſtibus manſionibus. Quod autem dicit: *Cyril.* *Auguſt.* *Cyril.* *Theoph.*

Interum veniam,& accipiam vos ad meipſum. Ex parte quidem impletur in morte ſingulorum iuſtorum, quando animas eorum ſibi coniungit, & fœlicitatis ſuæ facit eſſe conſortes, perfectiſſimè autem in omnibus ſimul iuſtis implebitur in nouiſſimo die, quando omnes ex mortuis reſuſcitatos etiam ſecundum corpus ſibi coniunget in gloria.

Et quo ego vado ſcitis, & viam ſcitis. Iſtud adiecit Dominus veluti alia iam ratione eos conſolans. Reuera tamen iſtud dixit, vt

quoniam ſciebat eos cupidos diſcendi & quo iret,& viam quaque ſequendum eis eſſet:prouocaret eos his verbis ad interrogandum, & interrogãtes plenius inſtrueret. Cùm autem Thomas omnium nomine dicat ſe neſcire & quo iret, & viam: Dominus tamen vtrumque eos ſcire dicit, nec tamen mentitus eſt. De initio enim fidei hæc intelligenda ſunt, per quam vtcunque cognouerunt & Chriſtum ire ad Patrem,& per Chriſtum viam eſſe hominibus ad Patrem, ſed imperfectè adeo & obſcurè, vt ipſi ſe neſcirent ſcire, quod ſciebant.

Dicit ei Thomas: Domine neſcimus quo vadis,& quomodo, &c. Putabat Thomas ſenſibilem aliquem in hoc mundo locum eſſe quo iret, & viam quoque eſſe ſimilem, vnde cum huiuſmodi locum, & viam ignoraret, vtrumque eorum quæ eos ſcire Dominus dixerat, cum reuerentia omnium nomine ſe dicit ignorare: hac ipſa ignorantiæ profeſſione Dominum modeſtè veluti cogens, vt locum, & viam planè denotaret: Domine inquit, non ego ſolus, ſed omnes nos neſcimus quo vadis. Dominus ergo hanc ſuorum ruditatem & carnalem intellectum benignè ferens, non dedignatus eſt aperire quod illi ſe ignorare profitebantur, imò & conuincere eos,quod vtrumque dictorum ſcirent,quamuis id ſe ſcire neſcirent. Et primum quidem aperit quæ ſit via de qua eſt locutus, dicens:

Ego ſum via,veritas & vita. Quaſi dicat:Non eſt via de qua ſum locutus terrena, vt vos ſuſpicamini, ſed ego ipſe ſum illa via, quẽ cum vel vobis fatentibus, cognoſcatis, ſcitis vtique & viam, qua me ſequamini. Via autem eſt & ratione ſuæ doctrinæ, & ratione ſuæ exemplaris conuerſationis, & ratione mortis, reſurrectionis, & aſcenſionis ſuæ, per quæ nobis aſcenſum in cælos meruit & parauit. Cæterum quod non ſolum ſe dixerit viam,ſed etiam adiecerit ſe eſſe veritatem & vitam,ſimpliciter videri poteſt feciſſe ad ſignificandum qualis ipſe ſit via, nempe talis quæ non fallat, nec mittat in errorem,ac per errorem tandem in mortem:ſed quæ ducat in omnem veritatem & doctrinæ, & iuſtitiæ, & per veritatem deducat ad vitam æternam, eámque ſuis ſectatoribus largiatur. Declarat autem ſe eſſe viam cum ſubijcit:

Nemo venit ad Patrem niſi per me, hoc eſt,niſi per meritum mortis meæ,cuius credendo fiat particeps,& per doctrinam meam cui obediat, & per conuerſationem meam, quam imitetur. Veniunt autem homines per Chriſtum ad Patrem, aut quia per cognitionem filij conſcenditur ad cognitionem Patris per fidem, aut quia per Chriſtum modo prius dicto peruenitur ad conſortium Patris, & contemplationem vultus ipſius in æterna fœlicitate.

Si cognouiſſetis me,& Patrem meum vtique cognouiſſetis, &c. Quia præcedenti ſententia Dominus indicauit quo iret, nempe ad Pa-

trem,

trem, iam ſignificat eos etiam Patrem noſſe ſi modo, vt putabant, ſe noſcerent, & proinde benè ſe dixiſſe, & quo ego vado ſcitis, & viam ſcitis. Ne enim dicere poſſent ſe ignorare Patrem, & proinde neſcire, quo iret, ſubijcit: Si cognouiſtis me (ſic enim Græca conuenientius verti poſſunt) ſicut putatis vos cognoſcere: neceſſe eſt etiam noueritis Patrem meum: quare conſequens eſt vos non tantum cognoſcere viam, cum ego ſum via, ſed etiam quo vadam, quia vado ad Patrem. Loquitur autem hic Dominus procul dubio de cognitione fidei, qua ex doctrina & operibus cognoſcitur Chriſti excellentia, & dignitas. Huiuſmodi autem Chriſti cognitio infert etiam cognitionem Patris. Doctrina enim Chriſti, & opera ipſius declarant diuinam ei ineſſe authoritatem, ſapientiam, poteſtatem, & benignitatem. Porrò cum iam Dominus ſignificaſſet Apoſtolos parum ſe cognouiſſe, & ob id & Patrem nō ſatis agnouiſſe: tamen quo oſtenderet ſe verè etiam dixiſſe. Quo vado ſcitis, &c. & vt diſcipulos ad rogandum de Patre prouocaret, ſicque haberet occaſionem docendi eos quomodo ex ſe Patrem cognoſcere deberent, ideo ſubiecit: *Cyril.*

Et amodò, hoc eſt, *nunc cognoſcitis eum, & vidiſtis eum.* Oculis ſcilicet fidei, quibus vtcunque me videtis & cognoſcitis. Sic enim potius legendum eſt, quam cognoſcetis. Nec eſt in hac ſententia pugnantia cum præcedenti, qua ſignificauit eos nec ſe, nec Patrem cognoſcere. Ibi enim ſignificauit eos non ſatis ſe cognoſcere, & proinde nec Patrem, adeo vt nec illum ſe putarent cognoſcere Nunc verò ſignificat eos vt obſcuram quandam habere ſui cognitionem, ita & Patris.

Dicit ei Philippus: Domine oſtende nobis Patrem, &c. Cùm diceret Dominus eos cognoſcere, & vidiſſe Patrem, Philippus id craſſe intelligens de viſione corporali, quaſi Patrem ſe nunquam vidiſſe cognouit: præ reuerentia quidem erga Dominum non apertè negat Patrem à ſe viſum, ſed præ nimio videndi Patrem, de quo frequenter Dominus loquentem audierat, deſiderio, modeſtè petit omnium nomine Patrem ſibi exhiberi videndum oculis corporalibus. Domine, inquit, oſtende nobis Patrem, & ſufficit nobis. Quibus verbis Spiritus ſanctus per os ipſius loquens ſignificauit Patris viſionem omnium rerum afferre ſatietatem, atque in ea hominis conſiſtere fœlicitatem, Philippus tamen ſimpliciter dicere voluit, nihil amplius ipſos requiſituros, ſi daretur Patrem conſpicere. Dominus autem Philippum à carnali illo reuocare volens intellectu, atque ſignificare quomodo dixiſſet eos cognoſcere, & vidiſſe Patrem, reſpondit, dicens:

Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me? Senſus eſt: Cùm iam tanto tempore vobiſcum fuerim & ex tanti temporis con-

ſuetudine me merito omnes cognoſcere deberetis: an tu needum me cognouiſti Philippe. Te enim needum me cognoſcere apparet, qui Patrem tibi oſtendi poſtulas. Qui enim videt & cognoſcit filium, is & Patrem videt atque cognoſcit. Quomodo tu ergo dicis oſtende nobis Patrem, quaſi needum videris, quem qui videt, videt & Patrem? Quod non ſic intelligendum eſt vt Sabelliani intellixerunt, quod ipſe eſſet & filius & pater: ſed eo ferè modo, quo de duobus ſibi valde ſimilibus dicere ſolemus: qui vnum nouerit, aut viderit, ambos nouerit, aut viderit. Non tamen ſolum ob ſimilitudinem ſummam, quæ ſit inter ſe & Patrem hoc dixit: ſed ob omnimodam naturæ identitatem, quod patet cum ad huius probationem ſubijcit:

Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me eſt? His enim verbis & ſignificatur perſonarum Patris, & filij diuerſitas, & rurſum ſignificatur naturæ omnimoda identitas. Probat autem Dominus iſtud ex verbis ſimul & operibus cum ſubijcit:

Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor. Pater autem in me manens ipſe facit opera. Quæ duæ ſententiæ conciſæ ſunt, perficiendæ hoc modo. Verba, quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor, ſimiliter nec opera quæ facio, facio ex meipſo: ſed Pater in me manens ipſe facit opera, & ſimiliter loquitur & verba. Ipſe enim quatenus homo non finxit ex capite ſuo, quæ loquebatur, & ſecundum diuinitatem ſuam, ſicut à ſeipſo non erat, ita nec loquebatur, aut faciebat quicquam. Vis ergo argumentationis Chriſti, qua probat non tantum Patrem eſſe in ſe, ſed etiam ſe eſſe in Patre, Patrémque & ſe vnum eſſe natura, in eo conſiſtit, quod dicit Pater in me manens, non autem Deus in me manens, ſignificans Deum tanquam Patrem in ipſo manentem facere opera. Cùm autem hactenus Philippo ſingulariter locutus eſſet Dominus, vt qui ſuam peculiariter ruditatem rogando demonſtrauerat: ſermonem deinceps ad omnes conuertit eadem adhuc ruditate laborantes, inculcans eis, quod modo vni dixerat Philippo.

An non creditis, inquit, *quia ego in Patre & Pater in me eſt?* Græca pro non creditis, habent, credite mihi, quæ lectio magis conuenit ei quod ſequitur. Alioqui, vt ſit hic ſenſus: Credite mihi dicenti, quod ego in Patre, & Pater in me eſt. Alioqui ſi mihi non creditis, quia dico, cum tamen mentiri nequeam, credite ſaltem mihi propter ipſa opera. In hunc ergo ſenſum etiam noſtra lectio accipi debet.

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego, &c. Poſt digreſſionem, cuius occaſio fuerat interpellatio Thomæ, & Philippi redit Dominus ad id vnde cœperat, occaſione ſumpta ex his, quæ de ſuis mox dixerat operibus. Cœperat enim eos prouocare ad

fidem in ſe, qua cordis ſuperarent turbationem & mœſtos promiſſis rerum lætarum conſolari. Ad hæc ergo hic modo redit, ſecundam adferens ratioñ, qua eos conſoletur, intelligentes ipſum ſub bono abiturum. Qui credit in me, inquit, opera quæ ego facio, & ipſe faciet, id eſt, opera qualia ego iam hactenus feci, & ipſe faciet, & maiora horum (pro his) faciet. Non neceſſe eſt, vt horum verborum occaſione oſtendatur Apoſtolos, aut alios maiora feciſſe. Nam non voluit abſolutè ſignificare Dominus fideles maiora facturos ſed facturos ſi peterent: qui non poterant id rectè petere, niſi iuſta ſeſe offerret occaſio, nempe pro Dei gloria illuſtranda. Magis verò ſuam in ſequentibus inſinuat diuinitatem, quibus rationem reddit eius quod modo dixit, credentes in ſe facturos eadem, imo & maiora. *Quia*, inquit, *ego ad Patrem vado*. In quibus ſolis verbis nõ conſiſtit tota ratio, ſed pars rationis eſt & id quod ſequitur: *Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.* Significat enim ideo credentes in ſe facturos eadem, imò & maiora, quod ipſe iam mũdum relinquens vadat ad Patrem, apud quem regnans glorioſè facturus ſit per fideles, quidquid illi peterent, etiamſi maiora peterent, quam ipſe feciſſet. Quamdiu enim cum Apoſtolis in mortali corpore degebat, non multa Apoſtoli operabantur miracula, ſed ea per ſeſe Dominus ferè operabatur: nec tamen tanta, & tot, atque tam efficacia operabatur, quanta poſtea per Apoſtolos, cum iam ſederet in dextera Patris, eo quod tempus illud, quo in carne vixit mortali, tempus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclareſcere, & glorificari atque poſt crucem. Bene autem dicit in reddita ratione, quidquid petieritis, hoc faciam, non autem hoc faciatis: ſignificans eos non eo modo, quo ipſe feciſſet miracula edituros, virtute ſcilicet propria, ſed ſe per eos operaturum, quidquid ipſi peterent & facerent. Eſt autem petere in nomine Chriſti, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc eſt potentiæ, & bonitatis, aut meritorum eius. Et ſunt generales hæ ſententiæ intelligendæ cum conditionibus, quæ in ſimilibus ſententiis ſunt ſubaudiendæ, vt dictum eſt circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit, &c. Ne autem putaretur filius Patris gloriam obſcuraturus, ſuámque ipſum quærere gloriam: ſed contra potius intelligerent ipſum in omnibus Patris ſui quærere gloriam.

Hoc faciam, inquit, *vt glorificetur Pater in filio*, id eſt, per filium. Gloria enim Patris eſt filij omnipotentia, & per miracula filij nomen Patris illuſtre factum eſt in vniuerſo mundo.

Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Alia iam ratione ſuos Dominus à mœrore auocat, aliáque pollicitatione iam eos tertio conſolatur. Si, inquit, verè me diligitis, dilectionem hanc non oſtendite dolendo de meo diſceſſu: ſed ſeruando, & adimplendo mandata mea,

ta mea,mutuæ ſcilicet erga vos dilectionis, & fidei in me.Si enim diligentes me mandata mea ſeruaueritis,ego ad Patrem iam profectus rogabo eum,& pro me alium dabit vobis paracletum,non vt ad tempus ſit vobiſcum ſicut ego fui, ſed vt maneat vobiſcum in æternum,toto ſcilicet vitæ veſtræ tempore, atque ad conſummationem vſque ſeculi,imo &poſt mortem,ac ſeculi conſummationem. Quis autem is ſit explicat ſubiungens, *ſpiritum veritatis*, quo ſignificat hunc non corporeum eſſe nec corporaliter,aut viſibiliter cum eis manſurũ, ſed ſpiritualiter, & inuiſibiliter. Hunc autem ſpiritum vocat alium à ſe paracletum non natura,ſed ſubſiſtentia,& perſona. Conuenientiſſimum autem fuerit intelligere Spiritum hic dici paracletum non tantum ratione conſolationis, nec tantũ ratione aduocationis & interceſſionis pro nobis (vtrũque enim ſignificat παρακαλεῖν)ſed & vtriuſque horum ratione,& propter alia item,quæ in hoc nomine continentur, quæ vna Latina dictione ſufficienter exprimi non poſſunt,niſi forte dictione Patronus;cuius eſt ſuggerere clienti,quæ ſunt vtilia atque ad ea adhortari,conſolari mœrentem, & intercedere pro eo apud alios. Talem enim videtur omnino promittere Dominus his verbis,qui omnia diſcipulis præſtaret, quæ ipſe in carne præſens, eis præſtiterat. Cæterum dicit ſe rogaturum Patrem,ſecundum humanam ſuam naturam, mira quadam diſpenſatione nunc de ſe tanquam homine,nunc tanquam Deo loquens, vt vtriuſque fidem in nobis confirmaret. Declarat autem Dominus,cur dixerit ſingulariter dabit vobis,ſubiiciens;

Paracletus cur dicatur Spiritus.

Quem mundus non poteſt accipere,id eſt,quem homines mundani non poſſunt quandiu tales ſunt accipere,*quia non vident eum*, hoc eſt non ſciunt, nec cognoſcunt eum, notitia ſupple perfecta, & affectiua; quia mens eorum tota detinetur in rebus vanis huius mundi.

Vos autem cognoſcetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Cognitionem ſui vobis impartiens, & ſua ſuggeſtione, & ſua in vobis efficacia,atque operatione.Ne autem exiſtimaretur Spiritus manſurus apud eos,ſicut manet homo apud hominem extra eum exiſtens,adiecit;

Et in vobis erit: Quo & inſinuata & diuinitas Spiritus ſancti, quod diuinæ naturæ ſit proprium, eſſe in mentibus hominum, eáſque inhabitare.

Non relinquam vos orphanos,veniam ad vos. Quarto iam eos alia ratione conſolatur.Non relinquam,inquit, vos orphanos, id eſt, orbos mea præſentia,& veluti pupillos Patre deſtitutos:ſed veniã rurſum ad vos corporaliter quidem cum tertia die à morte reſurrexero; ſpiritualiter vero cum poſt aſcenſionem in cælos, Spiritum ſanctum vobis miſero. Quare autem peculiariter ſe ad eos

ven-

venturum dicat declarat in ſequentibus dicens:

Adhuc modicum, ſupple tempus eſt, & poſt illud *mundus iam me non videt*, id eſt, mundani homines me amplius non videbunt, nec corporalibus oculis ſicut modo vidẽt, nec ſpiritualibus, quia non credent in me. *Vos autem videtis*, id eſt, videbitis me, & corporalibus oculis cum reſurrexero, & multo clarius oculis fidei, cum in cælos aſcendero, & Spiritum veritatis à Patre acceperitis. Ideo autem videbitis me, *quia ego viuo*, id eſt, viuam reſuſcitatus à morte, & *vos viuetis*. Ad conſolationem autem eorum facit, quod dicit eos victuros, ne putarent ſtatim ſe interficiendos.

In illo die cum me videbitis reſuſcitatum, *vos cognoſcetis* clarè, quod modo obſcurè cognoſcitis *quod ego ſim in Patre meo*, hoc eſt vnum ſum cum eo, quódque ad imaginẽ vnionis meæ cum Patre etiam vos eſtis in me, & ego in vobis. Quomodo autem fideles ſint in Christo, & Chriſtus in ipſis, dictum eſt in cap. Concor. 59. circa illud. Qui manducat meam carnem, &c.

Qui habet mandata mea & ſeruat ea, &c. Cum prius locutus ſit in ſecunda perſona, nunc loquitur in tertia dicens: Non ea ratione declaratur vera erga me dilectio, ſi, vt nunc vos, aliquis triſtetur de meo abitu, ſed qui habet mandata mea (repetit enim oſtenſionem dilectionis ſuæ conſiſtere in obſeruatione mandatorum ſuorum) edoctus ſcilicet ea à me, & deinde quæque didicit ea etiã ſeruat opere ea adimplẽdo; ille eſt qui verè me diligit. Qui autem me diligit, id fecerit cum magno ſalutis ſuæ commodo. Diligetur enim viciſſim à Patre meo, ſed *& ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum:* quia & per Spiritus mei afflatum, mei cognitionẽ & contemplationem in animum ipſius inſinuabo, & poſt hanc vitã me ei facie ad faciem videndam exhibebo.

Dicit ei Iudas non ille Iſcariotes: Domine quid factum eſt, &c. Veriſimile eſt Iu iam iſtud nunc interrogaſſe, propterea, quod cum regnum Chriſti exiſtimarent declarandum palam toti mundo, & Chriſtus ſolitus eſſet ſua dona promittere communiter omnibus, nunc in illis Domini verbis hæſitauerit, quibus dixit ſe illis dumtaxat manifeſtaturum ſeipſum, mundum autem amplius ſe non viſurum. Iudas ergo carnale adhuc Chriſti ſomnians regnum, & craſsè Domini verba intelligens ſicut & Thomas, & Philippus. Domine, inquit, quid factum eſt, id eſt, quid nunc accidit aut quid cauſæ eſt, quod te nobis, & non mundo es manifeſtaturus, cum hactenus credidérimus te poſt reſurrectionem palam in toto regnaturum orbe & reſtiturum regnum Iſraël. Dominus autẽ continuando ſermonem, & inculcando quod dixit prius, etſi non videatur apertè quæſtioni reſpondere, indicat tamen, quo id pacto ſit futurum, & quare.

Si quis, inquit, *diligit me, ſermonem meum ſeruabit*, id eſt opere adimplebit,

implebit,& ideo viciſſim *Pater meus diliget eum*,& in ſignum dilectionis is ſimul & ego *ad illum veniemus*, & firmam apud eũ habitationem faciemus. Quibus verbis indicat talem fore ſui manifeſtationem quam ſupra promiſit, qualis eſt Dei ad homines aduentus,& manſio,atque manifeſtatio nimirum ſpiritualis, & non corporalis,atque viſibilis: loquitúrque de ſe & Patre ad ſimilitudinem amicorum qui inuiſere geſtiunt eos, quos diligunt, & habitationem apud eos deligere.

Qui non diligit me,ſermones meos non ſeruat, &c. Indicat cauſam quare non ſit ſe manifeſtaturus mundo, nempe quod cum non diligat eũ,ſermones eius non ſeruet. Et vt intelligatur quare qui ſuos ſeruat ſermones à Patre ſit diligendus, qui vero non ſeruat, non ſit diligendus,adiecit:

Et ſermonem (pro ſermo) *quem audiſtis,non eſt meus* originaliter *ſed eius,qui miſit me Patris:* ſignificans non ſibi tantum, ſed & Patri iniuriam inferri ab his,qui non obſeruant ſua mandata; & contra non ſe tantum, ſed & Patrem honorari ab his,qui ſeruant mandata: ac ea de cauſa hos quidem à Patre diligi, illos verò negligi.

Hæc locutus ſum vobis apud vos manens. Paracletus autem, &c. Declarauerunt Apoſtolorum plerique, Petrus ſcilicet, Thomas, Philippus,& Iudas ſe non aſſequi profunditatem verborum Chriſti; quare ne eos cruciaret propria ruditas,& pergerent pleraque ſciſcitari,quæ tunc capere non poterant; cum iam eſſet veluti finem facturus ſui ad eos ſermonis,promittit eos peruenturum ad ipſos, de quo dixerat,Paracletum,& omnia intellecturos,quæ iam aſſequi ſatis non poterant,& diſcituros omnia,quę poſſent requirere, & commonefaciendos omnium (hoc eſt enim quod dicit ſuggeret vobis omnia) quę ipſe eis dixiſſet. Dicit ergo Patrem miſſurum Spiritum in ſuo nomine, aut quia miſſurus eũ erat in locũ ſuum, aut in eius gratiam, qui pro Spiritu hominibus impartiendo Patrem erat rogaturus.] Cæterum quemadmodum ex Chriſti doctrina primum apertè mundo declaratum eſt in diuinitatis ſubſiſtere Patrem, & Filium in duabus perſonis: ita ex eiuſdem doctrina,& maximè ex his, quæ in hoc ſermone dicuntur de Spiritu ſancto, mundo apertè declaratum eſt Spiritum ſanctum in diuinitate etiam ſubſiſtere diſtinctum perſonaliter á Patre & Filio.]

Spiritus ſancti perſonalis in diuinitate diſtinctio.

Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, &c. Redit nunc ad propoſitam mœſtorum Apoſtolorum conſolationem; quãuis & in his, quæ mox præcedunt quintam rationem conſolationis indicauerit, cum pollicetur Spiritũ omnia eos docturum. Nunc ergo ſexta eos conſolatur ratione,dum pacem, ídque ſuã eis ſe didicit relinquere,& dare, quam rectè eis dat poſt promiſſum Spiritum,quia fructus Spiritus,ait Paulus,eſt Charitas,gaudiũ,pax,&c. Hæc autem pax Chriſti tria in ſe includit, nempe pacem hominis

Auguſt.

cum

cum Deo, pacem hominis in ſeipſo, pacem hominis cũ proximis: quorum trium poſterius ſemper naſcitur ex præcedenti. Cæterum quod additur. Non quomodo mundus dat, ego do vobis, poteſt accipi vt ſimpliciter intelligatur Dominus indicare quare dixerit, meam, & ſit ſenſus. Non talem pacem do vobis, qualem mundus, hoc eſt homines mundani qui dant pacem temporalem, & externam, & proinde nec veram, nec ſolidam: ego vero ſpiritualem, & internam, & proinde æternam, & veram. Bene autem poſtquam dixiſſet, Pacem relinquo vobis, repetendo adiecit: *Pacem meam do vobis*, addens iam meam, & pro verbo relinquo, ſubſtituens do: vt explicaret de quali loqueretur pace, & ſignificaret ſe autorẽ huius pacis; ne putaretur relinquere rem nõ ſuam, ſed alienam. Hęc autem Pax Chriſti tanto perfectius in hac vita habetur à fidelibus, quanto eorum quiſque habet Spiritum ſanctum, perfectiſſimè autẽ ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipſorum membris repugnantia contra Spiritum, nec aliqua animorum in ſententiis, aut deſideriis diuerſitas. *Pax Christi tria in se includit.*

Non turbetur cor veſtrum, neque formidet, &c. Cum iam variis, & potiſſimum ſex rationibus, ſuos Dominus fuiſſet conſolatus, repetit iam vnde cœperat, & propter quod perſuadendum omnia hactenus dixerat. Duo autem dicit, vt ſcilicet non turbentur neque formident: quia Apoſtoli non ſolum turbabantur mœrore ob abitum Domini, quem diligebant, ſed etiam ob illum abitum ſibi timebant, ne ab illo eſſent deſerendi, & ne multa ſibi mala eſſent obuentura. Repetit autem vnam ex præcipuis rationem, ob quam meritò non deberent turbari.

Audiſtis, inquit, *quia ego dixi vobis, vado, & venio ad vos, &c.* q.d. Quamuis dixerim me abire à vobis, non eſt tamen quod turbemini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Sic excluſa hac ſententia turbatione ex parte ipſorum, oſtendit iam cur non deberent etiam turbari & dolere ex dilectione erga ſe abeuntem, dicens:

Si diligeritis me, tantum abeſt, vt audientes me dicentem quod ad Patrem vadam, dolore deberetis, vt potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me ab eo, apud quẽ proinde magno ſum afficiendus honore, qui modo apud homines viuo inglorius. Cæterũ, quod dicit Dominus, Pater maior me eſt, intelligitur hoc aſſerere ſecundum humanam formam ſerui. Et omnino ſic accipiendum ideo videtur, quia ſecundum id videtur Patrem ſe dicere maiorem, ſecundum quod ibat ad Patrem. Ibat autem non ſecundum diuinitatem, ſed ſecundum aſſumptam à ſe humanam naturam.

Et nunc dixi vobis, priuſquam fuit, &c. Quod ſcilicet vado ad Patrem, non quod gaudeam veſtro dolore, ſed propter veſtram vtilitatem:

hilarem: vt ſcilicet cum factum fuerit, quod modo dixi credatis firmius in me, dum videbitis nihil mihi fuiſſe incognitum, & in omnibus ſemper fuiſſe veracem. Cum autem hactenus eos fuerit conſolatus, & rationes doloris eorum euertiſſet, & cauſam prædictionis vnde dolorem illum conceperant, attuliſſet: finem huic ſermoni imponere volens ſubiecit:

Iam, id eſt deinceps, *non multa loquar vobiſcum. Venit enim*, id eſt, iamiam venturus eſt per ſuos ſatellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum, *& in me non habet quicquam*, hoc eſt, nihil habet in me iuris, ſicut habet in aliis ratione peccati: *ſed vt cognoſcat mundus, &c.* Senſus eſt, Quanquam nihil in me habeat iuris diabolus: tamen vt cognoſcat mundus quod diligam Patrem, & quod ſic faciam ſicut mandauit mihi pater. *Ideo ſurgite, & eamus hinc* obuiam ſatellitibus eius. Sic diſtinguit ſanctus Auguſt. Et Nonnus conuenientiſſimè. Ideo enim & poſtea hoſtibus ſuis occurrit Dominus dicens Apoſtolis: Surgite eamus, ecce appropinquauit, qui me tradet: vt mundus intelligeret promptam Chriſti ad ſubeundam mortem obediētiam ſecundum Patris voluntatem.

Continuatio ſermonis. Ioan. 15. & 16.

CAPVT CXXXV.

EGo ſum vitis vera, & pater meus agricola eſt. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus adferat. Iam vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus ſum vobis. Manete in me & ego in vobis. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite, ſic nec vos, niſi in me manſeritis. Ego ſum vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia ſine me nihil poteſtis facere. Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint, quodcunque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus eſt pater meus, vt fructum plurimum adferatis; & efficiamini mei diſcipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea: ſicut & ego patris mei præcepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus ſum vobis, vt gaudium meum in vobis ſit, & gaudium veſtrum impleatur. Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos, maiorem hac dilectionē nemo habet, vt animā ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non

dico vos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, & poſui vos vt eatis, & fructum adferatis, & fructus veſter maneat, vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo det vobis: hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret: quia verò de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis. Non eſt ſeruus maior Domino ſuo. Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur: ſi ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia neſciunt eum qui me miſit. Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. Qui me odit, & patrem meum odit. Si opera non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem & viderunt, & oderunt & me & patrem meum, ſed vt adimpleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerunt me gratis. Cùm autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre ſpiritum veritatis, qui à patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me, & vos teſtimonium perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis. Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini. Abſque ſynagogis facient vos, ſed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo, & hæc facient vobis quia non nouerunt patrem, neque me. Sed hæc locutus ſum vobis, vt cùm venerit hora, eorum reminiſcamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram. Et nunc vado ad eum qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis? ſed quia hæc locutus ſum vobis, triſtitia impleuit cor veſtrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam: ſi enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos. Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iuſtitia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modò. Cùm autem venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura ſunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt, propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem. Quid eſt hoc quod dicit nobis, Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad Patrem? Dicebant ergo, Quid eſt quod dicit modicum? neſcimus quid loquitur. Cognouit

autem Ieſus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contriſtabimini, ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, triſtitiam habet, quia venit hora eius, cùm autem pepererit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vſque modò non petiſtis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Hæc in prouerbijs locutus ſum vobis. Venit hora cùm iam non in prouerbijs loquar vobis, ſed palam de Patre annunciabo vobis. In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis, ipſe enim pater amat vos, quia vos me amaſtis & credidiſtis quia à Deo exiui. Exiui à Patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis, nunc ſcimus quia ſcis omnia, & non opus eſt tibi vt quis te interroget. In hoc credimus, quia à Deo exiſti: Reſpondit eis Ieſus: Modo creditis? ecce venit hora & iam venit vt diſpergamini vnuſque in propria, & me ſolum relinquetis: & non ſum ſolus, quia pater mecum eſt. Hæc locutus ſum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo preſſuram habebitis, ſed confidite, ego vici mundum.

Ego ſum vitis vera, & Pater meus agricola eſt. Superiori ſermone hoc vnice agebat Dominus, vt de receſſu ſuo mœſtos conſolaretur Apoſtolos, iſto vero qui planè nouus eſt, quemque ad ſuos iam ad exeundum paratos exorſus eſt, primum quidem monet, vt in ſe perſeueranter maneant fide, & dilectione: deinde vero & de tribulationibus quæ ipſis superuenturæ erãt præmonet; ac poſtremum per promiſſionem mittendi ad eos paracleti lenit triſtitiam eorum de ſuo abitu, & metũ obventurarũ tribulationum. Ad primum ergo horum ſuos adhortaturus Dominus aſſumit à corporalibus rebus metaphorã ad illud conuenientiſſimã, comparans ſeſe viti, Patrẽ agricolæ, fideles palmitibus, quo ſenſibili quodã exemplo ſignificaret ita fideles à ſe pendere, ſicut palmites à vite, & Patrem ita ſe exhibiturũ erga fideles, ſicut ſe gerit vinitor erga palmites. Non eſt autẽ Chriſtus vitis, quatenus tantũ conſideratur vt homo, ſed quatenus homo talis, qui etiam eſt Deus. Hinc enim eſt, quod ipſe fidelibus per vnitatem naturæ coniunctus, tanquam palmitibus influat ſuam, qua ipſe viuit vitam, ac ſuum, vt ita dicam humorem, ſuorúmque operum ſanctificationem. Hæc autem vitis plantata eſt à Deo Patre in terra, cum filium ſuum in vtero virginis humana induit natura. Proinde bene ſubiecit: *Et Pater*

meus agricola eſt. Ipſe enim eſt qui hanc vitem non tantum plantauit,& rigauit, ſempérque excoluit, ſed qui etiam ei ſemper dedit,& dat ſuum incrementem. Patrem tamen ſe habere vt agricolam reſpectu huius vitis,non declarat ex plantatione,aut aliis actibus viti impenſis, ſed magis ex eius circa vitis palmites officiis: quod ita conueniret ſuo ſcopo,vnde adiecit:

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, &c. Hoc eſt, quemadmodum vinitor infrugiferos vitis palmites amputat è vinea,frugiferos autem repurgat,ſuperflua reſecãdo, vt ſic plus fructus proferant:ita & Pater meus inſtar agricolæ omnem eum, qui per fidem,& baptiſmum ex me germinauit, & mihi tanquam palmes inſitus eſt, & inheret, ſed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra communionem, quam mecum habuit, ponet: contra verò omnem eum, qui in me fert fructum virtutum, repurgabit, vt repurgatus plus, id eſt, copioſius afferat fructum. Tollit autem Deus à vite infrugiferos palmites: & dum in hac vita aut apertè, aut occultè eos ſinit excidere à conſortio Chriſti, & communione ſpiritus ipſius, & dum per mortem eos ſeparat à Chriſti ſanctorúmque conſortio. Purgat autem eos velut quodam gladio ſuperflua reſecans, dum ſiue interiori ſuo afflatu,ſiue externis afflictionibus eos agitando,tollit radices malarum cupiditatum, & affectuum, & à commiſſis mundat peccatis: quo fit vt plus virtutum proferant Deo,ſibique maiorem meritorum colligant cumulum.

Iam vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus, &c. Quoniam dixit patrem purgare palmites infructiferos: ideo vt ſignificaret eos eſſe tales palmites, atque hinc procederet ad exhortandũ eos, vt in ſe perſeuĕranter manerẽt,ad quod tendebat aſſumpta ab eo vitis ſimilitudo;ſubiecit;Iam vos mundi eſtis,& purgati,& ſublato ex vobis Iuds proditore palmite infrugifero,nemo eſt in vobis iam immundus,ſed omnes eſtis mundi,idq; propter,& per ſermonem,*quem locutus ſum vobis*, id eſt,doctrinam Euangelicã cui credidiſtis, & quæ animos veſtros ad ſtudium veræ pietatis inflammauit à mundo vos fœditate ſeparans. Vnde iam adhortando ad id propter quod ſimilitudinem hanc aſſumpſit,ſubiicit:

Manete in me, & ego in vobis. Quod rectè intelligitur ſubiunctum illatiuè,quod autem additur, *& ego in vobis*,rectius intelligitur etiam præceptiuè, vt ſubintelligatur verbum maneam, & ſit ſenſus:Manete in me, & ego maneam in vobis, hoc eſt, curate vt & vos in me, & ego maneam in vobis. Sic enim intelligendum patet ex ea quæ ſequitur ſententia:

Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Affert autem rationem perſuaſiuam ad manendum in ſe, quaſi dicat: Manete in me, quia ſicut palmes non poteſt ferre fructum à

ſi verba eius in ipſis maneant, quemadmodum poſtea explicat dicens:

Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea. Verba Chriſti manere in nobis, eſt eius præcepta manere in memoria noſtra,& affectu,memores ſemper mandatorum ipſius ad faciendu m ea.

In hoc clarificatus eſt Pater meus, vt fructum, &c. Cum iam quatuor attulerit rationes inductiuas ad manēdum in ſe, cauſam iam indicat huius ſui tanti deſiderij: ſimúlque quintam indicat rationem inductiuam ad manendum in ſe, nempe quod ob gloriam Dei Patris ſui tam ſtudioſè inculcet eis vt in ſe maneant,quódque ob eam etiam merito debeant manere in ſe. Duo autem dicit vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei diſcipuli:quia ſupra ſignificauit proprium eſſe manentibus in ſe ferre multum fructum, & habere verba ſua manentia in ipſis, quæ tamen eodem redeunt.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos, &c. Eſt alia ratio inducens ad manendum in ſe.Similitudo autem huius dilectionis cum Chriſti erga Apoſtolos dilectione in eo conſiſtit,quod quemadmodum Pater Chriſtum hominem gratia ſua præuenit, deditq́; ei varia ædere ſigna, aſſiſtens ei in omnibus, atque illi gloriam ſuper omnes in dextera ſua præparauit: ita & Chriſtus ſua electione & gratia præuenit ſuos, variíſque eos dedit inclareſcere ſignis, atque ſuæ in cœleſtibus gloriæ conſortium eis præparauit. Hac ergo dilectione erga ſuos inſinuata,ſubiungit:

Manete in dilectione mea. q.d. Ergo quandoquidem non ſimpliciter vos dilexi, ſed eo modo, quo me dilexit Pater, cuius qualis ſit erga me dilectio ex multis hactenus intelligere potuiſtis, & adhuc intelligetis: ideo curate perſiſtere in mea vos dilectione, quæ non poterit vobis non eſſe multorum imo omnium cauſa bonorum. Quomodo autem manere poſſint in illa dilectione oſtendit ſubiiciens:

Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea, qua vos cœpi diligere. Et ne dura videri poſſit hæc conditio, ſe in exemplum proponit, ſignificans non alia ratione ſe manere in Patris erga ſe dilectione,quam per mandatorum ipſius obſeruationem. *Sicut*, inquit, *& ego Patris mei præcepta*, hactenus ſemper ſeruaui, obediens ei in omnibus quæ mihi mandauit vt facerem pro hominum ſalute, & hac ratione permaneo in eius erga me dilectione. Vt autem intelligerent diſcipuli Dominum non ob propriam vtilitatem,ſed propter illorum bonum tam ſtudioſè, támque variis rationibus eos inuitare ad manendum in ſe,ſubiicit:

Hæc locutus ſum vobis, vt gaudium meum in vobis ſit &, &c. In qua ſententia illud quod dicitur,Gaudium meum, variè intelligi-

tur. Cæterum ſi ſpectemus ſimilem locum, qui poſtea eſt in cap. Ioan. 17. Hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum im le tum in ſemetipſis: videtur præſentis loci hic eſſe ſenſus: Hæc locutus ſum vobis, vt gaudium meum, quo ego gaudeo in Patris erga me dilectione, quódque meo munere cœpit eſſe in vobis, ſit in vobis perſeueranter, & gaudium illud veſtrum impleatur. Qui ſenſus & conuenit illi loco Ioannis, & his quæ hic præcedũt. Ex parte autem impletum eſt in eis gaudium illud per Chriſti reſurrectionem, & ſpiritus ſancti miſſionem, perfectiſſime autem impletur in æterna fœlicitate. Et quoniam ad mandatorum ſuorum inuitauit Dominus obſeruationem, & dicere quis poſſet, quæ eſſent ea mandata, ſubiecit: Hoc eſt peculiariter, & propriè præceptum meum, in quo alia ferè continentur mea præcepta, *vt diligatis inuicem.* Quo autem ad mutuam hanc dilectionem magis prouocaret, rurſum ſuæ dilectionis exemplum eis proponit, in quo & modus indicatur dilectionis, ſicut ſupra dictum eſt: *ſicut*, inquit, *dilexi vos.* Bene autem ſuam dilectionem ſe illis in exemplum proponere ſignificat ſequenti ſententia, nimirum quod ſua illa dilectione nulla ſit maior.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam ſuam, &c. Senſus eſt: hac dilectione, nimirum vt animam ſuam quis ponat, hoc eſt, ea dilectione qua quis animam ſuam ponit, aut ponere eſt paratus, nemo habet maiorem dilectionem. Potuiſſet vtique Dominus dixiſſe ſe ex nimia charitate erga nos animam ſuam pro inimicis ſuis poſiturum: ſed non conueniebat vt Apoſtolos ſuos eſſe ſignificaret inimicos (dixerat enim, ſicut dilexi vos,) vt qui non diligebantur tantum, ſed etiam diligebant. Porrò quia de amicis facta eſt mentio, ex ipſo vocabulo Dominus accipit occaſionẽ rurſum adhortandi eos ad mandatorum ſuorum obſeruationem, in quo perſuadendo hactenus hic eius ſermo conſiſtit:

Vos, inquit, *amici mei eſtis ſi feceritis, quæ ego præcipio vobis*, id eſt, vos eritis perſeueranter amici mei, hoc eſt, à me perſeueranter diligemini. Sic enim vt (eſtis) exponatur, requirit verbum ſequens feceritis. Rurſum ex eodem amici vocabulo Apoſtolis attributo oſtendit ſuam erga illos eximiæ dilectionis dignationem, vt ſic ad redamandum viciſſim magis illos prouocaret, vnde ſubijcit:

Iam non dicam vos ſeruos. Græcis eſt, dico per præſens, vt intelligi poſſit Dominum tantum hic ſignificare, quare modo eos dixerit amicos, non autem ſeruos. Cui intelligentiæ conuenit quod ſequitur, vos autem dixi amicos. *Quia*, inquit, *ſeruus neſcit quid faciat Dominus eius*, hoc eſt: Seruus ſcit tantum quid ſibi Dominus imperat, neſcit autem quid Dominus facere intendat, neſcit eius ſecreta conſilia. Ex hac autem vulgari, & generali ſententia (cuiuſmodi nõ eſt neceſſe vbique & in omnibus veras eſſe) Dominus

declarat

declarat quare ſuos nō iam ſeruos, ſed amicos vocauerit, cum ſubijcit: *Quia omnia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Loquitur de ſe tanquam de fideli aliquo legato, qui omnia quæ accepit aliis dicenda illis exponit, nihil per odium reticens. Proinde intelligendum eſt de his loqui, quę ſic accepit à Patre, vt ea hominibus in carne paſſibili annunciaret. Cæterum quo magis adhuc ſuæ erga Apoſtolos dilectionis dignationem commendaret, ſubiecit:

Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos. Significans ſuam erga illos dilectionem, non ab illorum cœpiſſe merito, ſed à ſua gratuita beneuolentia, & beneplacito. Commendat autē hanc ſuam electionem ex ipſius fine, & vtilitate.

Ego, inquit, elegi vos in amicos meos, *& poſui vos*, id eſt, conſtitui vos, vt eatis, id eſt, proficiatis & creſcatis, aut vt eatis ad prædicandum in vniuerſum mundum, & fructum afferatis non quemuis, ſed perpetuum, & vt ſic in me fructificantes impetretis à Patre quidquid petieritis inuocato meo nomine, quemadmodum euenturum vobis prædixi, ſi manſeritis in me. Rurſum redit ad declarandum deinceps quod dixerat, vos amici mei eſtis, ſi feceritis, quę præcipio vobis. Subijcit enim:

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem, frequenter idem aliis verbis repetens vt inculcaret firmius proprium Euangelicæ doctrinæ præceptum mutuæ dilectionis. Emphaſim ergo habet nō paruam quod plurale illud, hæc mando vobis, explicetur per vnum præceptum, & per tale præceptum:

Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. In ſequentibus mala quæ à mundo ſuis erant obuentura prædicit, & contra ea duabus potiſſimum rationibus munit: quarum prior ſumitur ex exemplo ſui ipſius, altera ex cauſa odij mundani. Dicit ergo: Quanquam mundus vos odio habeat, non tamen propterea aut à mei, aut à mutua dilectione excidatis, ſed quò poſſitis contra illud odium perſiſtere infracti, ſcitote, id eſt, perpendite, quod & me odio habuit, *priorem vobis*, id eſt, priuſquam vos, vel me primum veſtrū, hoc eſt, me qui inter vos ſum primus, & princeps. Sic enim dupliciter accipi poteſt Græcum πρῶτον ὑμῶν, & noſtra item lectio, ſi accuſatiuus priorem referatur non ad tempus, ſed ad dignitatem. Cyrillus. Caiet.

Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret, &c: Alia iam ratione eos contra odium mundanum munit, cauſam huius odij inſinuans, quæ ſit plauſibilis & ſalutaris. Si de mundo inquit, id eſt, de numero hominum mundana ſapientium fuiſſetis, mundus, id eſt, homines mundani, quod ſuum erat diligeret. Quia verò non eſtis mundana ſapientes, ſed ego elegi vos de numero mundanorum hominum, ideo odiunt vos hi, qui mundus dicuntur, quia quæ huius mundi ſunt, ſapiunt.

Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis, &c. Redit hic ad priorem rationem prouocans eos rurſum ad conſideration ē proprij exempli, quo vt efficacius moneantur, vult eos memores eſſe vulgaris illius ſententiæ, qua aliquoties ad ſuum vſus eſt propoſitum. Non eſt ſeruus maior Domino ſuo. Bene ergo ex ea infert:

Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur. Sicut enim cum de dilectione loquitur, de tali loquitur, quæ operibus declaratur: ita & cum de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarandum perſecutionibus. Addit autem:

Si ſermonem meum, id eſt, doctrinam meam ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt: ſignificans per contrarium ſenſum, quod quemadmodum non ſeruauerunt ſuum ſermonem, nec illorum ſint ſeruaturi. Priore autem hac ratione ex conſideratione proprij exempli pertractata, redit Dominus ad ſecundam etiam rationem, qua ſuperius eos contra mundi odium præmuniuit, ſuggerens eis rurſum plauſibilem & ſalutarem mundani odij & perſecutionis cauſam.

Sed hæc omnia, inquit, quæ vobis ad exemplũ mei euenient, homines facient vobis propter nomen meum, quod ſcilicet in vobis odio proſequentur & perſequentur. Porrò ne videri poſſent homines iuſtè perſecuturi Apoſtolos propter nomẽ Chriſti, addit: *Quia neſciunt eum qui me miſit,* ſignificans homines nõ iuſta de cauſa nomen ſuum perſecuturos, ſed ex ignorãtia Dei, ignorãtes videlicet, & neſcientes, quod Deus illũ miſerit. Ne autem iſti videri poſſent, excuſabiles, quia per ignorantiam eſſent fideles perſecuturi, oſtendit eos omni carere venia, & excuſatione, idq́ue dupliciter, nempe & ob ſuam doctrinam, & ob ſua opera: quod ideo tam diligenter oſtendit, vt tanto magis libeat Apoſtolis propter nomen Chriſti odia hominum & perſecutionem pati, quanto magis intelligunt eorum odium & perſecutionem eſſe iniquam. Primum ergo à ſua doctrina oſtendit eos inexcuſabiles, dicens: *Si non veniſſem, & locutus non fuiſſem eis, peccatum non haberent,* ex eo ſcilicet quod nõ credunt in mẽ, ſed odiunt nomen meum, & illud in vobis peſequuntur. Nunc autẽ cum venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinam, quæ ſecundum Prophetarũ vaticinia declararit me eſſe Meſſiam, non habent excuſationem pro peccato ſuo ſcilicet incredulitatis, & odij in me, ac perſecutionis veſtræ propter nomen meum. De huiuſmodi enim ſingulariter peccato Dominum hic loqui patet ex præcedentibus, propter quæ hæc introducuntur. Deinceps autem oſtendit quam graue peccatum ſit huiuſmodi odium, eo quod redundet in odium Dei. *Qui,* inquit, *me odit,* hoc ipſo etiam Patrem meum odit, eo quod vna ſit mihi cum illo natura, quódque eius ſit ipſa doctrina propter quam me odiunt homines. Deinde & à ſuis operibus oſtendit eos fore inexcuſabiles dicens:

Si opera

Si opera non feciſſem in eis, id eſt, inter eos, & ipſis videntibus, *quæ*, id eſt, qualia nemo alius fecit ante me, non haberent peccatum. Nunc autem & viderunt me feciſſe talia opera, qualia nemo fecit, ex quibus proinde merito ſecundum Prophetarum vaticinia intelligere debuiſſent me eſſe Meſſiam, & tamen oderunt me, & ex conſequenti etiam Patrem meum cuius ſunt ea opera propter quæ me oderunt. Cæterum quoniam iam quæri poterat cur tam iniquum odium contra Chriſtum ex Dei ſit permiſſione excitatum, ſubiecit:

Sed vt adimpleatur ſermo, qui in lege eorum ſcriptus eſt de me, nempe: *Odio habuerunt me gratis,* id eſt, ſine iuſta aliqua cauſa, ſupple, ideo ex Dei permiſſione odium hoc contra me eſt excitatum. Eſt autem hoc teſtimonium ſcriptum Pſal. 68. Vbi legimus: Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Et rurſum Pſal. 34. Qui oderunt me gratis, & annuunt oculis: proinde nomẽ legis hic accipitur generaliter pro toto veteri teſtamento.

Cùm autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis, &c. Odio Iudæorum contra ſe opponit teſtimonium Spiritus de ſe, quo magis adhuc declarandum erat illorum odium iniuſtum eſſe, & irrationabile. Poteſt autem iſtud intelligi. De teſtimonio Spiritus per opera miraculorum, quæ in Apoſtolis, & per Apoſtolos erat editurus ad gloriam nominis Chriſti. Poteſt etiam intelligi de teſtimonio Spiritus in cordibus Apoſtolorum, & omnium fideliũ, docentis eos claritatem Chriſti: *Non ſolum,* inquit, *ille teſtimonium perhibebit de me*, ſed & vos illo accenſi teſtimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meæ, & rerum à me geſtarũ mecum eſtis, quare idonei eritis, qui teſtificemini de me. Circa illa autem verba: *Quem ego mittam vobis à Patre.* Spiritum veritatis, qui à Patre procedit: primum notandum Chriſtum paucis Trinitatis myſterium complexum dum Spiritum dicit mittendum ſe miſſurum, ſed à Patre. Dicit autem ſe miſſurum illum à Patre, quia Spiritus primò eſt, & procedit à Patre, & quia ipſe filius à Patre habet, quod Spiritum mittat. Mitti autem dicitur aliqua perſona diuina, dum alicubi incipit eſſe nouo modo, quo ibi prius nõ erat. Sic Spiritus ſanctus dicitur mitti, cum alioqui ſit vbique, quia per ſuam gratiam & efficaciam nouo modo incipit eſſe in hominibus. De viſibili autem Spiritus miſſione intelligendus eſt hic locus, cum ſub ſignis quibuſdam viſibilibus in die Pentecoſtes Spiritus datus eſt Apoſtolis. Porrò paracletum vocat nunc rurſum Dominus Spiritum veritatis, idque appoſitè, vt quia illum dicit perhibiturum teſtimonium, oſtendat eum fide dignum. Cæterum quod ſequitur: *Qui à Patre procedit,* magnam præbuit quibuſdam contentionis occaſionem. At ſi rectè perpenderimus, videbitur hic locus ſimpliciter accipiendus de temporali Spiritus ad creaturas

Quomodo dicatur mitti aliqua perſona diuina.

Beda. Nonnus. proceſſione, hoc eſt, de eius miſſione. Sicut enim nunc Dominus dicit Spiritum procedere à Patre, ita ſupra cap. 8. de ſe dixit: Ego ex Deo proceſſi. Id autem magis de proceſſione Christi temporali, quam æterna accipiendum, patet ex ſequentibus:

Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini. Pronomen hæc, videtur referendum ad ea quæ prius dicta ſunt de odiis, & perſecutionibus, propter nomen Chriſti perferendis: vt intelligatur hic Dominus reddere cauſam, quare iam triſtia eis prædixerit. Cùm autem in præcedentibus Dominus in genere dixiſſet ſuos odia, & perſecutiones paſſuros: nunc ſpecies quaſdam perſecutionum explicat, cáſque duplices iuxta duplex malorum genus. Eſt enim malum calumniæ & ignominiæ, eſt & malum pœnæ atque ſupplicij. Ad calumniæ, atque ignominiæ malum pertinet quod primo loco dicitur: *Abſque Synagogis facient vos:* Græcè eſt ἀποσυναγώγους, hoc eſt, alienos à Synagoga, aut excommunicatos.

Cyrillus. *Sed venit hora, vt omnis qui interficit vos.* Pro coniunctione, ſed quæ aliquam obſcuritatē adfert hoc loco, Græca dictio ἀλλὰ etiam verti poteſt per imo, aut quinetiam, quo modo ſenſus erit conuenientiſſimus, nempe iſte: Excludēt vos à Synagogis ſuis, imò, quod amplius eſt, venit hora, id eſt, inſtat iam tempus, vt omnis qui interficit vos, arbitretur ſe Deo obſequium, hoc eſt, cultum præſtare, aut ſacrificium offerre. Eſt enim Græcis λατρείαν προσφέρειν. Significatur autem hac ſententia maximū ſupplicij & pœnæ malum, quemadmodum ſuperiori maximum ignominiæ malum ſignificabatur: proinde ſub his duabus perſecutionis ſpeciebus omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem Apoſtolos contriſtaret, quod eorum cædes reputanda eſſet cultus Dei & ſacrificium: ſed intelligerent illam ſuorum perſecutorum exiſtimationem eſſe erroneam, bene ſubiecit Dominus:

Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me. Non ſolum quia non nouerunt Deum ſub nomine Patris dicit illos Patrem non nouiſſe: ſed etiam quia Dei non habuerunt rectam notitiam: qua quoniam caruerunt, nec ipſum Chriſtum agnoſcere potuerunt.

Sed hæc locutus ſum vobis, vt cum venerit hora eorum, &c. Aduerſatiua coniunctio: ſed, quæ & hic videtur durè poſita, refertur ad triſtitiam, quæ in Apoſtolis cauſari poſſet ex audita imminentium malorum prædictione, ſignificátque non ob ingerendam triſtitiam hæc eis Dominum locutum. Genitiuum autem eorum referendum ad verbum reminiſcamini patet ex Græcis hoc ſenſu, vt cum venerit hora, id eſt, tempus illud, quod nunc dixi inſtare, tunc reminiſcamini eorum, id eſt, earum rerū, quæ modo locutus ſum. Subijcit deinceps cauſam, quare hæc ipſis non prius ſit locutus.

Hæ

Hæc autem, inquit, *vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram*, Quia ſcilicet per meam præſentiam ab his malis liberi hactenus fuiſtis, & in me totum prælium vertebatur: proinde non erat neceſſe de his tunc vos præmonere ſicut modo quando mea deſtituemini præſentia, & de me teſtimonium prohibere debebitis mundo reclamante.

Et nunc vado ad eum qui miſit me. Græca habent, nunc autē: pendet enim adhuc hæc pars cum præcedenti, & ratio indicatur quare quod ab initio non dixit, modo eis dixerit: Cum autem prædictione ſui abitus, & malorum quæ poſt illum erant obuentura videret ſuorum animos, nimia repletos mœſtitia, ad conſolationem conuertitur; in qua reliqua ferè ſermonis pars conſiſtit. Quod autem dicit: *Nemo ex vobis interrogat me quo vadis.* Cum & Petrus & Thomas hoc antea interrogauerint: Dominus amicorum more his verbis mœſtos Apoſtolos prouocat ad familiares interrogationes, notans eos quod præ nimia mœſtitia iam ceſſarent pœnitus ab huiuſmodi interrogationibus, ex quibus vtilitatem aliquam percipere poſſent, & à mœrore ſuo liberari. Itaque ſubiungit:

Sed ego, quia ipſa ſum veritas, quíque fallere nequeo, *veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam à vobis*, & vadam ad eum qui miſit me. Si enim non abiero, paracletus ille, de quo iam aliquoties dixi, & per quem multa vobis promiſi, non veniet ad vos. Si autem abiero ad Patrem, mittam eum à Patre ad vos. Duplici autem de cauſa Spiritum ſanctum non potuiſſe venire ad Apoſtolos, niſi Chriſtus abiret, dictum eſt circa illud Ioannis. Nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat, &c.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, &c. Ne dicant ſe malle ipſius præſentiam, quam Spiritus pro ipſo aduentum: oſtendit ipſius paracleti officium & fructum. Quoniam autem admodum obſcurus eſt hic locus, ſciendum verbum arguet, hic accipi poſſe aut pro corripere, confutare, & redarguere; aut pro certis argumentis demonſtrare, & conuincere. Nam & hoc ſignificat Græca dictio ἐλέγχειν. Et quidem ſi priori modo accipiatur: tunc in ablatiuis illis, peccato, iuſtitia, & iudicio ſubaudienda ſunt adiectiua diuerſa hoc modo, arguet mundum de peccato admiſſo, & de iuſtitia ſpreta vel neglecta, & de iudicio item ſpreto, vel neglecto. Si vero verbum arguat poſteriori modo accipiatur, ſenſus erit facilis, certiſſimis argumentis cum ipſius mundi reprehenſione conuincet eum de tribus illis, peccato, &c. Omnino autem videtur Dominus hic loqui de ſua iuſtitia quæ declaranda erat per ipſius ad Patrem abitum. Per hoc enim quod Spiritus poſt Chriſti aſcenſionē fidelibus tam mirabiliter, & efficaciter datus eſt, quódque per eum fideles *Nonnus.* *Chryſoſt.*

fideles tam mirabilia ſunt operati, morbos, dæmonéſque pellentes, ac totum mundum à paterna religione ad Chriſti fidem trahẽtes: declaratum eſt mundo ipſa re & peccatum non credentium in Chriſtum, & iuſtitia Chriſti, & iudicium, condemnatióque diaboli.

Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare, &c. Cum de ſubtilioribus quibuſdam fidei myſteriis in his quæ mox præcedunt, diſſerere cœpiſſet, ſciréτque Apoſtolos pro illo tempore non eſſe capaces, longioris de illis ſermonis, aut apertę eorum explicationis: ſermonem imputans omnium cognitionem eis promittit per aduentum iam promiſſi Spiritus; Adhuc multa habeo inquit, hoc eſt, poſſem vobis dicere; tamen ab his dicendis abſtineo, non quod eorum communicationem vobis inuideã, ſed quia non eſtis nunc eorum capaces. Non ergo multa hæc diuerſa quędam erant ab his, quæ ipſos Dominus præſens docuerat, ſed eorundem plenior, & clarior explicatio. Hæc ergo Spiritum eos docturos promittit dicens:

Cum autem venerit ille, de quo dixi, paracletus, Spiritus ſcilicet veritatis. Dum Spiritum eum vocat, innuit eos per ipſum fore ſpirituales, & proinde etiam capaces eorum, quæ tunc non poterant portare; cũ veritatis dicit Spiritũ, credibile magis facit, quod ſequitur, *docebit vos omnem veritatem.* Eſt autẽ hic ſermo nõ de quauis veritate, ſed de veritate fidei, atq; ea in cuius cognitione hominũ ſalus conſiſtit: qualem Spiritus, iſque ſolus cognoſcere facit fideles ex parte quidem in hac vita, perfectè autem in futura.

Non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet, &c. Diſpenſatiuè dicitur Spiritus non locuturus à ſemetipſo: quia ab eo à quo eſt Patre, & filio ſicut habet ſuum eſſe, ita & quæcunque loquitur, & inſpirat hominibus. Sic & dicitur locuturus quęcunque audiet, non quod quædam de nouo diſcet, quæ prius ignorauit: ſed quia ea eſt locuturus, quæ à Patre & filio accipiet nuncianda, & intelliget Patrem & filium velle.

Et quæ ventura, inquit, *ſunt annunciabit vobis.* Ad maiorem Apoſtolorum conſolationem promittit eis etiam futurorum præcognitionem. Dicit autem indefinitè quæ ventura ſunt, quia non omnia ventura eis prænunciauit, ſed quædam, quæ ſcilicet præſcire vel ipſis, vel etiam nobis expediebat.

Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, &c. Hic iam tertius inſinuatur fructus ex aduentu Spiritus prouenturus, & ad ipſum Chriſtum pertinens; nam primus pertinuit ad mundum, ſecundus ad Apoſtolos. Ille, inquit, me clarificabit, id eſt, clarum & glorioſum efficiet. Quod fecit teſtimonium de ipſo in mentibus Apoſtolorum exhibendo, & per eos longè latéque nomen ipſius prædicando, ac opera admiranda in eis & per eos ad gloriam eius faciendo,

ciendo & attamen peculiaris quædam ratio, & modus clarificãdi hic deſignatur, cum ſubditur; *Quia de meo accipiet*, hoc eſt ex mea ſcientia, & ſenſu accipiet, & à me audiet, quod vobis annunciabit. Quod opportunè & neceſſario nunc dicit; quia dixerat antea Spiritum docturum eos omnem veritatem, quam ipſe eos nõ docuerat, ac proinde videri poſſet in ſcientia, & potentia perfectiorem ipſo eſſe, adeóque ipſius gloriam obſcuraturum. Pronomen ergo, meum, hic accipitur eſſentialiter. Vnde quod dicit de meo accipiet, perinde eſt atq; de mea eſſentia, aut quod propoſito magis conuenit, de ſcientia mea. Dicit autem potius de meo, quã de me, vel à me; ne ſibi vendicaret primam Spiritus originem, quæ conuenit Patri, à quo filius habet quod ab ipſo accipiat & Spiritus quæcũq; habet. Declarãs enim quomodo dixerit de meo accipiet:

Omnia, inquit, *quæcunque habet Pater, mea ſunt, propterea dixi, &c.* Significans Patri competere primo Spiritus originem, per illum vero eandem competere ſibi, quod ab eo accepiſſet quæcunque ille haberet.

Modicum & iam non videbitis me, &c. Poſt conſolatoriam Spiritus promiſſionem, rurſum ſermonẽ ingerit de ſuo diſceſſu, aliámque conſolationis rationem adfert, promittẽdo eis ſuum ad ipſos reditum. Cæterum dictio, modicũ, bis hic poſita ſecundũ quoſdam ſignificat tempus poſt quod futurum eſt quod ſequitur non videbitis, & videbitis, vt ſit ſenſus: Modicũ tempus eſt, poſt quod non videbitis me, & poſt illud modicum tẽpus, erit rurſum modicum, tempus poſt quod videbitis me: hoc eſt, poſt breue tempus non videbitis me, & iterum poſt breue tempus videbitis me. Atq; in hunc modum accipiendum eſſe hunc locum patet ex eo, quod in hunc ſenſum aliquoties ſuperius poſita eſt hæc dictio, vt ibi; Adhuc modicum, & mundus iam me non videt. Sciẽdum tamen quod totus hic locus ab illo; Modicum, & non videbis me, vſque ad illud, & in illo die me non interrogabitis quicquam, &c. Dupliciter tractetur ab D. Aug. & aliis. Altero modo vt tempus quo ſe dicit Dominus non videndum & quo ſuos dicit contriſtandos, mundum autem gauiſurum, intelligatur tempus paſſionis, mortis, & ſepulturæ illius, tempus vero quo ſe dicit rurſum vidẽdum, intelligatur tempus à reſurrectione ipſius. Secundum quam intelligentiam totus hic locus propriè, & ſolum pertinet ad Apoſtolos, ſicut & alia pleraque quæ in hoc ſermone dicuntur. Altero modo vt tẽpus luctus intelligatur totum tempus præſentis ſeculi, tempus vero gaudij, tempus futuri, ſecundum quam intelligentiam totus hic locus non ad Apoſtolos tantùm, ſed ad vniuerſos pertinet fideles: quam poſteriorem tractationẽ exiſtimat D. Aug. magis eſſe germanam; prior tamen ſimplicior eſt, & præcipuæ, aut primæ intentioni Domini conuenientior. Ita tamen Dominus

nus in ſequētibus ſuum temperauit ſermonem, vt quod dixit pro mitigatione præſentis ob ſuam mortem triſtitiæ in Apoſtolis omnibus etiam fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium,& afflictionum, quæ in hac vita erant perpeſſuri: quorum malorum principium quoddam fuit planctus ille,& dolor, quem Apoſtoli de Domini ſui crucifixione, & morte conceperunt, ſicut gaudij ſempiterni, quod in cælis manet iuſtos poſt huius mundi afflictiones, initium quoddam fuit & typus Apoſtolorũ gaudium de Chriſti reſurrectione conceptum. Omnibus tamen maturius perpenſis, viſa eſt mihi poſtea explicatio Aug.eſſe probabilior:eo quod cum in hoc ſermone alias Dominus dicit ſe non vidēdum, ſignificet eam abſentiam,quæ poſt aſcēſionem futura erat,& cum ſe videndum rurſum dicit, eam viſionem ſignificet, quæ in fine ſeculi futura eſt.

Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem. Quid eſt hoc,&c. Peculiaris ratio cur hæc Domini verba non intellexerūt,fuit,vel quia non intellexerunt tam vicinum eſſe tempus abitus Domini, vel etiam quia verbis Domini contrarietas quædã ineſſe videbatur, eo quod poſt modicum ſe diceret videndum & non videndum.

Cognouit autem Ieſus, quia volebant eum interrogare, &c. Cum ex diſcipulorum inter ſe collatione,ſed magis ex ſuo Spiritu cognoſceret Dominus, quod cuperent eum interrogare, ſuo more interrogationem,quam reuerentia aut verecundia retrahebat præuenit. Non tamen planè explicauit eorum de quibus dubitabant diſcipuli,verborum intellectum: ſed etiam hic ſuo more nouam ſubintulit adiectionem,qua,quod dixit,firmius aſſeuerauit, & ex qua intelligendum reliquit quod dixit videbitis,& non videbitis, q.d. Quod dixi veriſſimum eſt & ex iis quæ modo dicam vtcunque intelligere poteſtis: Ecce iam adeſt tempus quo præ nimio mœrore vos plorabitis & flebitis,ob ademptã ſcilicet hanc meam vobiſcum conſuetudinem, & crucis igominiam mihi irrogatam. Contra mundus me capto,& occiſo,tanquam victor, ſuique voti compos effectus gaudebit,geſtiet & exultabit:ſed breui commutabūtur rerum vices,veſtra enim triſtitia vertetur in gaudiũ, cum me videbitis à morte rediuiuum,& contra mundi gaudium vertetur in mœrorem.

Mulier cum parit,triſtitiam habet,quia venit hora eius,&c. Prædictum gaudij poſt mœrorem ſucceſſum declarat per vulgare, ac certiſſimum exemplum, quod etiam ob alia optimè deſeruit propoſito; nempe ad deſignandum quod quemadmodum mulieris iam parturientis magnus quidem ſed breuis eſt dolor, quiq; mox cõuertitur & in maximam lætitiam,cámque ſolidam, atque diuturnam:ita etiam Apoſtolorum animi grauiſſimo dolore ob Domini ſui mortẽ detinendi erant,ſed dolore breui,quique & in ſum[illegible] mam,

mam,& in perpetuã mutandus eſſet lætitiã. Applicat autem Dominus allatum exẽplum ſuo propoſito ſimpliciter,dicens, Et vos igitur nunc quidem ob meũ abitum, & paſſionem triſtitiã habetis, verum rurſum,ego vos mox videbo reſuſcitatus: & tũ mœrore omni pulſo,gaudebit cor veſtrum in me, & de me nec momentaneo,& breui gaudio,ſed perpetuo.Non enim vt modo veſtrum in me gaudium tunc tolletur,ſed gaudium illud nemo tollet à vobis, quod certò eritis perſuaſi,me ſemper in bonum veſtrũ viuere.

Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Videtur iſtud ſubiecisse in conſolationẽ Apoſtolorum, de quibus ſtatim dictum eſt quod volebant eum interrogare.Ne ergo eos cruciaret quod pleraque adhuc in verbis ipſius non intelligerent,ac pergerent interrogare,quæ tunc intelligere nõ poterant:promittit venturũ tempus,quo omnia edocti & cognoſcentes non opus habebunt quicquã interrogare ipſum.Cæterum intelligendo ea quæ præcedunt impleta in Apoſtolis poſt reſurrectionem,qui eſt vt diximus,ſimplicior intellectus,vt cum dicitur. *In illo die*, deſignetur tempus à reſurrectione:dicendũ id quod hic dicit Dominus ex parte quidẽ impletum ante Domini aſcenſionem, perfectè vero poſt Spiritus miſſionẽ,quando ita ab eo edocti ſunt omnem veritatẽ,vt corporalem Chriſti præſentiam ad diſcendum aliqua non requirerent.

Amen,amen dico vobis,ſi quid petieritis Patrem in nomine,&c. Promiſit eis omniũ poſt ſuum reditum cognitionẽ; nunc verò etiam omnium, quæ petent impetrationẽ. Solita autẽ ſua aſſeueratione hanc promiſſionem ſuam confirmat, quod vt maximè hęc promiſſio faciat ad fideliũ conſolationẽ;ita ægrè diffidentia humanę mentis poſſit induci vt ei credat. Eſt autẽ petere Patrẽ in nomine Chriſti,poſtulare aliquid per illius merita,& per illius virtutẽ atque potentiam Patri æqualem,aut vt vno dicam verbo,poſtulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum, & homines. *Petere in nomine Chriſti.*

Vſque modo non poteſtis quicquam in nomine meo. Hac ſententia ſignificat Dominus abſolutè Apoſtolos nihil eatenus petiiſſe Patrẽ in nomine Chriſti.Etſi enim ſpiritus immundos eiecerant, & morbos curauerant in nomine Chriſti: non tamen in nomine Chriſti tunc Patrem rogabant, quem hoc nouo precandi modo orare nec dum edocti erant: qui modus ante iſtud tẽpus tradendus non fuerat;quando futurũ mox erat,vt nomen Chriſti eiuſq; apud Patrem vis fidelibus iam manifeſtaretur.

Petite & accipietis,vt gaudium veſtrum ſit plenum. Secundũ quoſdam rectius ea pars, vt gaudium veſtrum ſit plenum refertur ad verbum accipietis,vt coniunctio vt,finẽ denotet hoc ſenſu; Petite deinceps Patrem in nomine meo,& accipietis ab eo,quod ſic petieritis,idque propterea vt gaudium illud veſtrum, quo in me, & de me gaudere cœpiſtis,ſit plenum, & perfectum:dum per me

omnium

omnium votorum veſtrorum efficiemini compotes, dúmque intelligitis omnipotentiam nominis mei: & proinde non vanam eſſe fidem, & ſpem, quam in me collocaſtis.

Hæc in prouerbÿs locutus ſum vobis, &c. Iam finem facturus huius ſermonis, tollit ab Apoſtolis occaſionem triſtitiæ, quam ex ſermonis poterant obſcuritate concipere, ſignificans præſenti tempori competere hanc obſcuritatẽ: inſtare autem tempus quo omnia clarius ſit illos docturus, maximè de Patre, cuius ignorantia ſingulariter torquebat Apoſtolos, vt in ſuperioribus patuit. Sequitur enim in illo die, id eſt illo tempore, quo à me per Spiritum meũ perfectione Patris donati fueritis cognitione, ex qua & mei perfectiorem cognitionem accipietis: tunc in nomine meo petetis patrem, quod modo nõ facitis, quod me non ſatis cognoſcatis nec patrem meum.

Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis, &c. Tertia iam ratione eos conſolatur, occaſione accepta à Patre, eſtque hæc ratio omnium efficaciſſima. Non negat autem ſe rogaturum Patrẽ de, id eſt pro Apoſtolis, & fidelibus: ſed dicit ſe modo non dicere, quod prius dixit, ego rogabo Patrem, ſignificans nõ opus eſſe vt ſic dicat, quaſi Pater erga eum parũ propenſus eſſet, & hac de cauſa interceſſore apud eum indigerent. Miro ergo modo & interceſſionis ſuę neceſſitatem ſignificat, dum docet in nomine ſuo petendum, & tamẽ ab ea apertè prædicanda abſtinet ad maiorem ſuorum conſolationem, & benignitatis paternæ declarationem. Cæterum quod dicit: *ipſe enim Pater amat vos, quia vos me amaſtis.* Non ſic eſt accipiendum, quaſi noſtra dilectione præueniamus abſolutè omnem Patris erga nos dilectionem: ſed quod dilectio noſtra ratam faciat Patris erga nos dilectionem, quódq; noſtram dilectionẽ ſequatur dilectio Patris, quo ad aliqua noua dilectionis indicia. Cum autem dixiſſet: *Et credidiſtis quia à Deo exiui*, vt hanc ipſorum fidem confirmaret, & rectam approbaret, atque ex ea fide eos etiam proueheret ad fidem eius, quod toties affirmauit, ſe ire ad patrem, ſubiecit:

Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem: In qua ſententia, iterum denotat alterum iter, non alteram mundi derelictionem. Proinde illud exiui à Patre intelligendum eſt potiſſimum de exitu filij temporali, quo ſcilicet dicitur miſſus à patre ratione incarnationis, non autem de exitu eius æterno, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à Patre, quanquam huiuſmodi exitus etiam hic ſatis includatur.

Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, &c. Diſcipuli nunc recreati poſtremis illis Chriſti verbis, tum quod illis apertius iam ſignificaſſet quomodo dixiſſet, videbitis, & non videbitis, & vado ad Patrem, tum quod audirent bona multa ſibi promitti,

mitti,atque inter ea potiſſimum quod pater eos amaret,prorumpunt in verba,ſibíque perſuadent id,de quo prius inter ſe conquirebant iam ſatis intellexiſſe,cum tamen illis multum deeſſet veræ intelligentiæ. Ad hoc autem dicunt eum ſcire omnia, quia arcana hominũ nouit, & priuſquam interrogetur, interrogatoris nouit voluntatem. Tibi ergo inquiunt non eſt opus vt quis te interroget ad hoc vt ſcias,quid ille ſcire deſideret,ſicut hoc eſt opus aliis doctoribus. Tibi etiam non eſt opus vt te interrogemus,quo quę ignoramus diſcamus à te qui omnia noſti.

Reſpondit eis Ieſus: Modo creditis, &c. Si interrogatiuè iſtud legatur, vt magis eſt legendum,quod ſic ſermo Domini ſit efficacior: ſenſus eſt; Nunc vobis vendicatis firmam in me fidem? Necdum ſanè. Arguet enim, & conuincet vos tempus,quod iam inſtat. *Ecce enim venit hora, & iam venit.* In quibus verbis prius venit, eſt præſentis temporis, ſecundum vero præteriti, & eſt ſenſus: Ecce iam inſtat tempus, nec inſtat ſolum, ſed & iam adeſt, *Vt diſpergamini vnuſquiſque in propria,* id eſt, in ſua, hoc eſt, vt non ſolum omnes me relinquatis,ſed etiam vos mutuò,alius alio fugiẽtes, in locum in quo ſe tutum fore quiſque exiſtimabit. Cæterum ne Dominus videretur conquerendo dixiſſe,& me ſolum relinquatis,quaſi indigeret eorum præſidio,& ſolatio,ſubiungit:

Et non ſum ſolus, quia Pater mecum eſt, qui vnus mihi pluris eſt, quam omnium hominum ſocietas,præſidium,& ſolatium.

Hæc locutus ſum vobis, vt in me pacem habeatis. His iam Dominus concludit ſermonẽ hunc magnũ,& prolixum,quẽ à cœna habuit partim ſedens,partim ſtans. Hæc (ait) omnia quæ modo dixi, locutus ſum vobis, vt credentes iſtis habeatis pacem in me. Ad hoc enim valent omnes prædictæ promiſſiones, conſolationes,& adhortationes, vt & inter ſeſe mutuo pacem haberent in Chriſto, concordes in fide & dilectione Chriſtiana, & in ſeipſo quiſque tranquillam haberet in Chriſto mentem,quam aduerſitates & tentationes obuenturæ non perturbarent, propter fidem, & ſpem in Chriſtum ex prædicto ſermone conceptam. Vt autem intelligerent quare dicat pacem in me,ſubiecit:

In mundo preſſuram habebitis. q. d. Non dico abſolutè vt habeatis pacem,ſed vt habeatis pacem in me. In mundo enim nõ habebitis pacem,ſed præſſuram,& afflictionem, non ſolum nũc quando patiar,verumetiam quandiu fueritis in mundo. Ne autem hinc turbarentur,eos erigit dicẽs: *Sed confidite*, id eſt,bono ſitis animo, ego, *vici mundum*, vnde & vos ſi in me manſeritis, facilè per me mundum deuinceretis, maximè cum ſemel à me ſit deuictus. Dicit autem ſe viciſſe mundum, tum quia catenus contra omnes mundi machinationes fortiter dimicauit, dæmone cum omnibus ſuis ſatellibus, Iudæis infidelibus nihil contra eum præualente, ſed

per opera & doctrinā ipſius ſuperato, & confutato: tum quia iam iam per paſſionem ſuam, mortem, & reſurrectionem, diaboli, & omnium mundanorum vires erat fracturus; vt non ſolum nihil amplius poſſent contra ſe, ſed nec præualere omnibus qui ipſi firmiter fide, & dilectione adhærerent.

Oratio Ieſu ad Patrem. Ioannis.17.

CAPVT CXXXVI.

HÆc loquutus eſt Ieſus, & ſubleuatis oculis in cælum dixit. Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te, ſicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Ego te clarificaui ſuper terram, opus conſummaui, quod dediſti mihi vt faciam: & nunc clarifica me tu pater apud temetipſum claritate, quam habui priuſquam mundus eſſet apud te. Manifeſtaui nomen tuum hominibus quos dediſti mihi de mundo: tui erant, & mihi eos dediſti, & ſermonem tuum ſeruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dediſti mihi abs te ſunt, quia verba quæ dediſti mihi, dedi eis: & ipſi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me miſiſti. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, ſed pro his quos dediſti mihi, quia tui ſunt. Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt, & clarificatus ſum in eis. Et iam non ſum in mundo, & hi in mundo ſunt, & ego ad te venio. Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum, ſicut & nos. Cùm eſſem cum eis ego ſeruabam eos in nomine tuo. Quos dediſti mihi, cuſtodiui, & nemo ex eis periјt, niſi filius perditionis, vt ſcriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis. Ego dedi eis ſermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo: non rogo vt tollas eos de mundo, ſed vt ſerues eos à malo. De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas eſt. Sicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum. Et pro eis ego ſanctifico meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantùm, ſed & pro eis qui credituri ſunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: vt credat mundus quia tu me miſiſti. Et ego claritatem quam dediſti mihi, dedi eis, vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus. Ego in eis, & tu in me, vt ſint conſummati in vnum & cognoſcat mundus quia tu me miſiſti, & dilexiſti eos, ſicut & me dilexiſti. Pater quos dediſti mihi, volo, vt vbi ſum ego & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi, quia dilexiſti

xiſti me ante conſtitutionem mundi. Pater iuſte, mundus te non cognouit. Ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me miſiſti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexiſti me: in ipſis ſit, & ego in ipſis.

Hæc locutus eſt Ieſus, & ſubleuatis oculis in cœlum, &c. Poſt adhortationem, præmonitionem, & conſolatione diſcipulorum, reſtabat vt abiturus Dominus, ſuóſque relicturus eos pro more boni Patris familias Deo commendaret: ad quem quamuis ipſi non eſſet opus oratione, nunc tamen vt & alias, orationem, eamque ardentem & prolixam habuit, vt per eam diſcipulis teſtatam faceret ſuam erga ipſos dilectionem, curam & prouidentiam, eorumq; in ſe, atque in Deum Patrem fiduciam confirmaret. Oraturus autem oculos ſubleuat in cœlum, vt & ipſo corporis habitu ardens ſalutis ſuorum deſiderium inſinuaret. Dicit ergo;

Pater venit hora, id eſt, iam adeſt tempus à te prædefinitum pro filij tui glorificatione, *Clarifica ergo filium tuum.* Porro Pater qui filium hactenus clarificauerat per admiranda opera miraculorum, quæ per ipſum ædiderat, per ſuum in Iordane teſtimonium aliíſque modis: vlterius iam ipſum erat clarificaturus, imprimis per prodigia, & admiranda ſigna, quæ tempore paſſionis ſunt ædita; deinde per ipſius reſurrectionem, aſcēſionem, Spiritus ſancti miſſionem, qui toti orbi nomē Chriſti reddidit glorioſiſſimum. Quæ omnia includere clarificationem, quam nunc Dominus precatur, ſed maximè eam, quæ erat per aſcenſionem, & ſeſſionem ad dexteram Patris, patet ex eo, quod mox dicit;

Clarifica me tu Pater apud temetipſum claritate quam habuit priuſquam mundus fieret, &c. Vt autem intelligeremus ipſum non petere ſuam gloriam, niſi propter gloriam Patris, ſubiecit; *Vt & filius tuus clarificet te.* Quod non ſic eſt accipiendum quaſi viciſſim Pater filium, ac deinde filius Patrem eſſet clarificaturus: ſed quod per gloriam filij etiam clarificandus eſſet Pater gloriæ eius autor, & conſors.

Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis. Coniunctio ſicut, non eſt hic accipienda, vt ſimilitudinem denotet, ſed potius rationem ob quam filius debet Patrem glorificare. Grçcis enim eſt, καθὼς, quod propriè eſt iuxta quòd, vel ea ratione qua. Senſus ergo eſt: Da vt filius tuus clarificet te, eo quod dederis ei poteſtatē omnis carnis, ad hoc vt det vitam æternam omnibus quos dediſti ei. Ad complexionem autem huius rationis oportet etiam adiungere quod Dominus ſubſumēdo ſubiecit; hęc eſt autē vita æterna, vt cognoſcant te, &c. Hac enim ſententia etiā adiuncta hic reſultat ſenſus: Quandoquidē ô Pater dediſti filio poteſtatē omnium hominū, ad hoc vt electis omnibus daret vitā æternā, & vita æterna cōſiſtit in tui cognitione: ideo da vt filius tuus, clarificet te, hoc eſt, clarum

te & cognitum faciat omnibus quos dediſti ei. Dictum eſt autem poteſtatē omnis carnis, pro poteſtate in omnē carnē, id eſt, ſynecdochicè in omne hominū genus. Hanc autē poteſtatē etſi Chriſtus homo ab initio ſuæ natiuitatis accepit ad ſaluandū homines: tum primum tamen eam exeruit, cum ſua prædicatione, & miraculis quoſdam ad ſe cœpit trahere, & perfectius cū iam in cœlum aſſumptus per Spiritum à ſe miſſum totum ad ſe traxit mundum, diabolum ſua ſpoliās poteſtate, quam prius habebat in homines.

Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum. Loquitur hic de vita æterna, vt & alias ſæpe, vt communis eſt, & huic & futuræ vitæ, vnde non dicit, vt videant te, ſed vt cognoſcant te. Vita enim æterna inchoatiuè & imperfectè ſic habetur cognoſcendo Deum per fidem, habetur autem in cœlis perfectè cognoſcendo Deum per viſionem. Loquitur autem Dominus de tali proculdubio cognitione Dei, quæ viua ſit, & Dei etiam dilectionem coniunctam habeat.

Ego te clarificaui ſuper terram. Declarat iuſtam eſſe ſuam petitionem, eo quod ſecundum Patris præceptum ipſum iam prius clarificaſſet, id eſt, clarum & glorioſum ſua prædicatione & miraculis effeciſſet, *ſuper terram*, id eſt apud homines.

Opus conſummaui, quod dediſti mihi vt faciam. Loquitur non de omni opere à Patre ſibi iniuncto (nondum enim compleuerat hominum redemptionem per mortem ſuam) ſed de opere eatenus ſibi iniuncto, nempe prædicationis Euangelicæ, atque in genere de opere quouis, quouſque ad illud tempus per ipſum Patris nomen erat clarificandum, & manifeſtandum hominibus. Expoſita itaque cauſa, ob quam meruit petitam aſſequi clarificationem ſui, infert rurſum priorem petitionem, addens & deſideratæ à ſe ſuæ clarificationis modum.

Et nunc, inquit, hoc eſt, Nunc ergo viciſſim etiam tu clarifica me ea claritate, quam habui apud te priuſquā mundus fieret. Quibus verbis ſimpliciſſimum fuerit intelligere Chriſtum precari ſibi homini omnino eandem dari claritatem, & gloriā, quam quatenus verbum reipſa habuit ante mundum: non quod humanitas Chriſti eius gloriæ eſſet capax; ſed quod ſuæ perſonæ, quæ iam ſimul erat homo, & Deus, vellet in humana etiam natura dari eam gloriam, quam eatenus tātum habuit in diuina natura: hoc eſt vt qui hactenus ſolum quatenus verbum habuit gloriam diuinitatis, iam eandem etiam haberet quatenus verbum caro, aut quatenus homo Deus. Quam claritatē tunc accepit perſona Chriſti, cū humana natura immortalitate donata eſt, & in cœlum ſublata, & per cōiunctionē ſui cū diuina natura in vnitatē perſonæ eiuſdē cū illa gloriç cōſors effecta: ita vt & ab angelis, & ab hominibus perſona illa, quç homo erat, Deus cognoſceretur, coleretur, & adoraretur.

Mani

Manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi, &c. Quod dixit, Ego te clarificaui, exponit per illud: Manifeſtaui nomẽ tuũ, &c. Sic enim clarificatur Deus, cum nomen eius, hoc eſt bonitas eius, potentia, diuinitas, & alia quæ ei competunt manifeſtantur. Quod vero dixerat, ſuper terram, declaratur per illud, hominibus quos dediſti mihi de mundo, hoc eſt, non quibuſlibet, ſed è mundanorum hominum conſortio & perditorum numero abſtractis, & electis: ſignificans ſe proinde Patris ſui voluntatem adimpleuiſſe, eo quod nomen eius illis manifeſtauerit, quibus ille voluit illud manifeſtari. Notat autem potiſſimum Apoſtolos, quos, quare ſibi datos dicat, declarat per ſequentia, cum dicit:

Tui erant, non ſolum ratione creationis, ſed potiſſimum ratione prędeſtinationis ab æterno, per quam illi inter filios Dei erant aſcripti. *Dediſti* autem mihi, inquit, dum tua æterna prædeſtinatione mihi eos deputaſti, dúmque tua vocatione & gratia eos ad me traxiſti. Cæterum vt oſtenderet hos non fruſtra ſibi datos à Patre ſubiicit;

Et ſermonem tuum ſeruauerunt, hoc eſt ſermonem & doctrinam non tam meam, quam tuam, non vt alij abiecerunt, ſed receperunt, receptámque conſtanter tenuerunt. Id verum eſſe per ſequentia declarat, cum dicit:

Nunc cognouerunt quia omnia, quæ dediſti mihi, abs te ſunt, Atque id rurſum per ſequentia manifeſtat, dicens:

Quia verba, quæ mihi homini dediſti aliis prædicanda, dedi eis: nihil extra præſcriptum docens, & ipſi ea verba acceperunt tanquam abs te profecta, vnde & verè cognouerunt, quod à meipſo non venerim, ſed quod à te exiui, id eſt, crediderunt, quod tu me miſeris in mundum ad prædicandum.

Ego pro eis rogo, non pro mundo. q d. Quoniam hi, quibus nomen tuum manifeſtaui, tam variis nominibus tibi merito debent eſſe commendati; nempe quia tui erant, quia mihi eos de mundo dediſti, quia ſermonem tuum receperunt, & tenuerunt, credentes me à te miſſum: ideo etiam pro eis rogo, *non pro mundo*, hoc eſt hominibus mundanis, & perditis, ſed pro his, quos dediſti mihi. Quod autem ſequitur:

Quia tui ſunt. Poteſt referri ad illud, Ego pro eis rogo, vt reddatur ratio cur pro eis peculiariter oret Illud autem:

Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt: Obiter inter rationes ſuæ pro Apoſtolis peculiaris orationis interiectum eſt, ad obuiandum quæſtionibus, quæ obiici poterant. *Et glorificatus ſum in eis*, inquit, eo quod me Chriſtũ agnoſcant: vnde ipſorũ erit ad id adlaborare quo & in aliis, electis per orbem diſperſis glorificer. Dicit autem Dominus: *Iam non ſum in mundo*, quia iamiam imminebat tempus, vt tranſiret ex hoc mundo ad Patrem.

Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo, quos, &c. Poſt cauſas ſuæ pro illis peculiaris orationis:aperit nunc quid eis petat: nempe eorum cuſtodiam & ſeruationem. Non ſimpliciter autem nunc Patrem appellat,ſed addidit opportune, *ſancte*, quoniam mox ſanctificationem ſuorum erat poſtulaturus, *ſerua eos*, inquit, ab omni malo, ſerua eos in bono, quod amplexi ſunt. Serua eos inquam per nomen tuum,hoc eſt, per tuam virtutem & bonitatem, quos dediſti mihi. Quorſum autem, & ad quem finem velit eos Patris virtute ſeruari,aperit dicens:*Vt tua*, ſcilicet virtute ſeruati, ſint vnum inter ſe,& in nobis, ſicut & nos vnum ſumus inter nos. Sicut enim ſuperius diſcipulis potiſſimum mandauit mutuam ſeruare dilectionem: ita & hic eis,& omnibus electis poſtulat potiſſimũ vnitatem fidei,ſcilicet & dilectionis.

Cum eſſem cum eis,ego ſeruabam eos in nomine tuo,&c. Aperit nunc neceſſitatem ſuæ petitionis primum ob ſuum diſceſſum, ſecundo propter odium mundi. Ideo ait,nunc te neceſſario oro,vt eos qui ſibi ſeruandis non ſufficiunt ſua virtute, tu ſerues tua virtute:quia quamdiu fui cum eis ſecundum præſentiam corporalem, ego per illam præſentiam ſeruaui eos: *At nunc ad te venio*, vnde illis poſthac mea præſentia deſtitutis,opus erit tua protectione,atque cuſtodia. Quod autem humano more, ſeu diſpenſatoriè tantum, & ad conſolationem ſuorum hæc ſit locutus teſtatur dicens:

Hæc loquor in mundo, priuſquam ſcilicet planè ab eis, ſecundum corpus ablatus ſum,*vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis*, hoc eſt, vt gaudium quod de me habent per meum abitum non minuatur in eis, ſed impleatur, augeatur, & perficiatur, dum audiunt me ſemper eorum gerere curam, & per me eos non deſtituendos tua cuſtodia,dum deſtituentur mea pręſentia.Aut vt gaudium meum, id eſt, gaudium tale, quale ego habeo in Patris erga me dilectione,& quale ex meo munere cœpit eſſe in ipſis,non deficiat in ipſis,ſed impleatur.Secundum hanc enim expoſitionem propria erit locutio. Cæterum quoniam inter Apoſtolos, vnus perierat Iudas,ne huius perditio ſibi imputari poſſet, ſubijcit Dominus: *Et nemo ex illis perijt, niſi filius perditionis*, hoc eſt, homo perditioni olim deſtinatus. Addit autem quod magis adhuc ſe à culpa liberat, *vt ſcriptura impleatur*,Dauidis ſcilicet,qui frequenter eius prædicit perditionem, ſed maxime Pſalmo 108. vt patet ex Petri explicatione. Act.1. Accipitur autem hic coniunctio, vt ſicut & alias ſæpè,non finaliter,ſed conſecutiuè.

Ego dedi eis ſermonem tuum, & mundus eos habuit odio, &c. Alteram nunc indicat cauſam, ob quam & neceſſaria eis erat cuſtodia Patris,& dignum atque iuſtum, vt à Patre ſeruarentur: nimirum quod odio haberentur à mundo, idque propter Patrem, quia propter ſermonem & doctrinam à Patre illis tradiderat: propter quã doctrinam

doctrinam quam receperunt, *non ſunt amplius de mundo*, id eſt, non ſapiunt quæ mundi ſunt, nec ſunt amplius de numero mundanorum hominum, atque ob id mundani homines tanquam ſibi diſſimiles & contrarios perſequuntur & perſequentur: ſicut & ego nõ ſum de mundo, & ob id mundi perſecutiones patior. Ne autem propterea quod dixit mundum eos odiſſe, videretur deſiderare vt ſecum iam è mundo tollerentur, ſubiecit:

Non rogo vt tollas eos de mundo, ſed vt ſerues, &c. Hoc eſt, id à te cupio vt quoniam mundi odium perpeti neceſſario debebunt, contra quod per ſe fortes ſatis eſſe non poterunt, quoniamq; in mundo eis viuendum erit in medio nationis peruerſæ: tu eos ſerues à malo, non vt nullum malum aut incommodum ſentiant, ſed vt ne per perſecutiones, & odia mundi abalienentur à tuo ſermone, aut conſortio prauorum contaminentur. Rurſum autem repetit Dominus id, quod mox ſemel dixit:

De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo: Quam repetitionem videtur adieciſſe, vt commodè ſubinferret illud, quod ſequitur, *Sanctifica eos in veritate.* Quoniam enim nõ eſt ſatis à malo ſeruari, niſi quis etiam ſanctus efficiatur, virtutibusq; ornetur: ideo ſubijcit orando, vt Pater eos ſanctificaret per ſuã veritatem. Itaque ſenſus eſt: Non ſunt de mundo ſicut nec ego: proinde ſicut ego tibi ſanctus ſum, quia de mundo non ſum: ita & tu ſanctos eos efficito, tibiq; addictos, idque per veritatem doctrinæ tuæ Euangelicæ. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Euãgelica, quæ homines ſanctificat, & ſanctificatos à malo ſeruat, & in ſanctitate perficit ac confirmat, intelligenda ſit, manifeſtat Dñs, cum ſubijcit:

Sermo tuus veritas eſt. Sermo enim Euangelicus pura veritas eſt, nullos habens fucos, nec vmbrarum typos. Duplicem autem ſubijcit Dominus cauſam, ob quam merito Pater petitam ſanctificationem Apoſtolis præſtare debeat; Alteram cum dicit:

Sicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego eos miſi in mundum, &c. Hoc eſt, ſicut tu me miſiſti in mundum ad prædicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de ſuis ſceleribus: ita & ego eadem de cauſa eos iam cœpi mittere in mundum: quoniam ergo in mundo, & inter mundanos conuerſandum erit, idque ad prædicandum Euangelij veritatem, opus illis eſt vt per te ſanctificentur in veritate tua. Altera cauſa eſt:

Et pro eis ego ſanctifico meipſum, hoc eſt, meipſum iamiam offeram tibi in ſanctam hoſtiam, vt & ipſi à contagio prophani mundi magis, magiſque purgati ſanctificentur amplius per veritatem tuam. Congruum eſt ergo vt oblationis meæ intuitu, eis quam peto veritatis ſanctificationem præſtes.

Non pro eis autem rogo tantum, ſed & pro eis qui credituri, &c. Poſtquam primum pro ſe, deinde & pro Apoſtolis, qui in ſuum locum

erant poſt ſe ſucceſſuri orauit: hac orationis ſuæ parte pro omnibus orauit fidelibus, qui vſque ad finem mundi futuri ſunt. Omnes enim hi etſi non viderint, nec audierint Apoſtolos docentes: tamen per doctrinam, & verbum eorum hactenus crediderunt, & credent, quam ab Apoſtolis primò poſt Chriſtum acceptam Eccleſia hactenus conſeruauit, tradétque poſteris vſque ad conſummationem ſeculi. *Vt*, inquit, *omnes*, ſcilicet & qui credituri ſunt, & qui modo credunt, hi mei diſcipuli ſint vnum. Et exemplar huius vnitatis modo repetens, magíſque explicãs de quali loquatur vnitate. *Sicut*, inquit, *tu Pater in me, & ego in te*, per omnimodam naturæ, & voluntatis vnitatem, vt ſic etiam ipſi ſint inter ſe vnum, ſed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet ſe illis inſinuat precari vnitatem, ſed eam qua fideles conſentiant in Deo, dem ſcilicet cum Deo, & in Deo ſentientes & volentes. Bene autem Dominus orat vt fideles ſint vnum ad hoc vt mundus credat, & agnoſcat ſe à Patre miſſum. Ex vnitate enim & concordia fidei, & doctrinæ fidelium inter ſe, maximè euadit manifeſtum Chriſti doctrinam à Deo profectam, ipſúmque veniſſe à Deo miſſum magiſtrum.

Et ego claritatem quam dediſti mihi, dedi eis, vt ſint, &c. Hic locus conuenienter intelligitur de gloria filiationis diuinæ, & conſortij, atque participationis diuinæ naturæ: vt ſignificet Dominus ſe qui à Patre acceperat vt filius Dei eſſet per naturam, dediſſe etiam Apoſtolis, vt & ipſi atque omnes fideles filij Dei dicerentur, & eſſent per gratiam: quæ maxima eſt, & fidelibus omnibus communis claritas, & gloria. De hac claritate ſi locus hic accipiatur, optime ſubiungitur: *Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus.* Per hoc enim quod per Chriſtum fideles facti ſunt Dei filij, & diuinæ conſortes naturæ, vnum facti ſunt in Deo, ſicut Pater & filius in diuinitate vnum ſunt per naturæ communionem. Huic ſenſui conuenit quod ſequitur:

Ego in eis, & tu in me, vt ſint conſummati in vnum: Sic enim hac parte explicabitur iam dicta ſententia, quod omnino videtur hic voluiſſe Dominus. Ego inquit in eis ſum per gratiam meam, & fidem eorum in me: *ſicut tu*, Pater es in me per naturæ communionem: ſicque dedi eis claritatem, quam tu dediſti mihi, ad hoc vt ſint conſummati in vnum, hoc eſt, perfecti in vnitate, & concordia: non ſolùm in futura vita, quãdo perfectiſſima erit fidelium concordia, ſed etiam in præſenti, pro modo, & ſtatu huius vitæ. Rurſum autem repetit Dominus fructum, qui ex vnitate fidelium ſit peruenturus ad mundum, latius iam illum proſequens: Et inquit, mundus videns meorum vnitatem ſtabilem, & planè diuinã, agnoſcat & quod tu me, quem illi prædicabunt miſeris, & quod tu illos tali proſequaris dilectione, quali me proſecutus es ſemper: & quod

quod tuum ſpiritum per illos potenter exerueris, ſicut per me, atque varijs modis declaraueris illos tibi vnicè charos eſſe, & tanquam filios dilectos.

Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, & illi ſint, &c. Poſtquã precatus eſt eis id, quod eis erat in præſenti vita neceſſarium, precatur eis modo & gloriæ, atque fœlicitatis poſt hanc vitam conſortium: peculiariter tamen de Apoſtolis ad quorum conſolationem hæc tum loquebatur, iſtud dixiſſe videtur, ſicut prius ſemper. De his enim & mox iam locutus eſt dicens: Ego in eis, &c. & mox in ſequentibus cum dicit:

Et hi cognouerunt te. Hi dati erant Chriſto iam non ſolum per prædeſtinationem, ſed etiam per vocationem. Volo autem Hebraica phraſi poſitum eſt pro cupio, opto, deſidero, quanquam aliqui hoc verbo non malè intelligant deſignare Chriſti apud Patrem authoritatem. Cùm dicit, *vt vbi ego ſum, & illi ſint mecum:* cælum deſignat, vbi non ſolum breui futurus erat ſecundum humanam naturam, ſed iam verè etiam erat ſecundum diuinam, vt non ſit neceſſe verbum ſum, accipere pro futuro, ero. Eſt autem in cælo peculiari modo tanquam in proprio ſuo loco, cum alioqui ſit vbique. Quorſum autem eos velit eſſe ſecum, ſignificat cum adiungit:

Vt videant, &c. Quo ſignificat ſe non in ſuum bonum optare ſecum illorum præſentiam, ſed in ipſorum. Loquitur autem non ſolum de claritate corporis in cælum ſublati, ſed & de claritate, & gloria diuinitatis in cuius viſione ſita eſt hominum fœlicitas. Et ne iamdudum data putaretur, ſed ab æterno data noſceretur, addidit:

Quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. In qua parte ſi dilectio referatur ad Chriſtum hominem, coniunctio, quia, cauſam denotat eius, quod dixit, dediſti mihi claritatem. Sicut enim dilectio, & prædeſtinatio Dei æterna eſt cauſa gratiæ, & gloriæ in nobis: ſic etiam eſt cauſa claritatis humanitatis Chriſti. Si verò referatur ad Chriſtum quatenus Deus eſt: non tam cauſam denotat, quam ſignum manifeſtatiuum. Non enim Pater filio dedit claritatem quia dilexit, dedit enim gignendo: non genuit autem quia dilexit, ſed dilexit quia per omnia ſibi genuit ſimilem. Quod tamen ei claritatem dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante conditum mundum, hoc eſt, ante omnia ſecula.

Pater iuſte, mundus te non cognouit. Prius ſanctum, nunc iuſtum Patrem ſuum appellat, quod petat ſuis retributionem, quaſi dicat iuſtum eſt Pater cum iuſtus ſis, vt fœlicitatem, quam mundus capere non poteſt meis præſtes, mundus enim te non agnoſcit: iſti verò te cognoſcunt vti ego cognoſco, à quo cum debeant homines tui notitiam accipere, ego eis nomen tuum notum iam feci ex

parte,& amplius notum faciam mittendo eis ſpiritum ſanctū, qui eos ducet in omnem veritatem: *Vt dilectio, qua delexiſti me ſit in ipſis,* hoc eſt, vt tali eos dilectione proſequaris, quali me dilexiſti, & te eos diligente,& dilectionem in eos declarante, ego quoque tecum in ipſis ſemper perſeuerem, auctiúſque perſiſtam: quia perfectiore nominis tui cognitione donati: & amplius tuam in ſe ſentient dilectionem,& me habebunt in ſe ipſis firmius manentem, ſibique coniunctum.

Ter orans deprecatur mortem,& capitur. Matth.26. Marc.14. Luc.22. Ioan.18.

CAPVT CXXXVII.

H[d]Æc cum dixiſſet Ieſus & hymno dicto † [m] egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis' [d] trans torrentem Cedron, [c] & egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem [l] in montem ▷ Oliuarum'. [c] Secuti ſunt autem illum & diſcipuli eius. [b] Et [a] tunc ‖ [c] venit Ieſus cum illis in villam quæ dicitur' Gethſemani, [d] vbi erat hortus in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius. [l] Et [c] cum perueniſſet ad locum † [l] dixit diſcipulis ſuis'. [c] Sedete hic donec [a] vadam illuc & [c] orem. [c] Orate, ne intretis in tentationem. [b] Et aſſumit Petrum,& Iacobum,& Ioannem ſecum, [c] & [a] aſſumpto Petro,& duobus filijs Zebedæi, [c] cœpit [c] contriſtari, [b] pauere, [c] & ▷ mæſtus eſſe'. [b] Et [a] tunc [c] ait illis: Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem, ſuſtinete hic & vigilate, [a] mecum. [c] Et ipſe auulſus eſt ab eis, [c] & ‖ progreſſus puſillum' [c] quantum iactus eſt lapidis,& poſitis genibus, [c] procidit [b] ſuper terram [a] in faciem ſuam, [b] & † [l] orabat', [b] vt ſi fieri poſſet tranſiret ab eo hora, [c] & ▷ [l] dixit'. [b] Abba [l] Pater [a] mi ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte, [b] omnia tibi poſſibilia ſunt: [c] ſi vis [b] transfer calicem hunc à me, † [l] verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat'. Et [c] cum ſurrexiſſet ab oratione,& ▷ [l] veniſſet' [f] ad diſcipulos ſuos,* [l] inuenit eos dormientes [c] præ triſtitia, & ait illis: Quid dormitis? [c] Et dixit Petro: [b] Simon, dormis? [a] Sic [c] non ‖ potuiſti' vna hora vigilare [a] mecum? [c] Surgite, [c] vigilate, & [l] orate, † vt non' intretis in tentationem. [c] ſpiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. [b] Et [c] iterum ſecundo ▷ [c] abijt,&' orauit [b] eundem ſermonem, [c] dicens: [a] Pater mi, ſi non poteſt hic calix tranſire, niſi bibam illum, fiat voluntas tua. [c] Et [b] reuerſus [a] venit, & ‖ [c] iterum' inuenit eos dormientes, erant enim oculi eorum grauati, [b] & ignorabant quid reſponderent ei. [a] Et relictis illis, iterum abijt & orauit tertiò, eundem ſemonem dicens: [c] Apparuit autem illi Angelus de cælo, confortans eum,& factus in agonia, prolixius orabat, & factus eſt ſudor eius, ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. [b] Et [a] tunc [c] venit [b] tertiò [a] ad diſcipulos ſuos, [c] & † dicit, illis: Dormite iam & requieſcite, [b] ſufficit, [a] ecce [c] ‖ appro-

† [e] exierunt
▷ [a] o Oliueti
‖ [b] veniūt in prædiū cui nomen
† [b] ait [e] illis
▷ [b] o tædere
‖ [b] o cum proceſſiſſet paululum
† [a] orans
▷ [f] dicēs
† [a] verum tamē non ſicut ego volo, ſed ſicut tu
[b] ſed non quod ego volo, ſed quod tu
▷ [e] venit
* [c] &
‖ [a] potuiſtis
† [c] o ne
▷ [b] o abiens
‖ [b] o denuo
† [b] o ait

appropinquauit hora, a & b ecce c filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce ▷ appropinquauit qui me tradet. d Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum locum, quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis. Iudas ergo cùm accepiſſet cohortem, & à Pontificibus & Phariſæis miniſtros, venit illuc cum laternis, facibus, & armis. b Et l adhuc eo loquente, f ecce e Iudas b Iſcariotes c vnus de duodecim venit, & cum eo l turba c multa cum gladijs & † fuſtibus, a miſſi c a ▷ principibus Sacerdotum, b & Scribis, c & ſenioribus a populi. ‖ e Qui autem tradit eum dedit illis ſignum, dicens: Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt, tenete eum, b & ducite cautè. c Et qui vocabatur Iudas vnus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Ieſu, vt oſcularetur eum. c Et b cùm veniſſet, ‖ c ſtatim accedens ad † Ieſum dixit: Aue Rabbi, & oſculatus eſt eum. ▷ Ieſus autem dixit illi: a Amice, ad quid veniſti? c Iuda, oſculo filium hominis tradis? d Ieſus itaque ſciens omnia quæ ventura erãt ſuper ſe, proceſſit, & dixit eis, quem quæritis? Reſponderunt ei: Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus: Ego ſum. Stabat autẽ & Iudas qui tradebat eum cum ipſis. Vt ergo dixit eis: Ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Ieſum Nazarenum. Reſpondit Ieſus: Dixi vobis, quia ego ſum. Si ergo me quæritis, ſinite hos abire, vt impleretur ſermo, quem dixit: Quia quos dediſti mihi non perdidi ex eis quenquam. b At illi a tunc acceſſerunt, & c manus iniecerunt in Ieſum, & tenuerunt eum. c Videntes autem hi qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, ſi percutimus in gladio? f Et a ecce l vnus b quidam de circunſtantibus f ex † his, a qui erant cum Ieſu, d Simon * Petrus habens gladium, a extendens manum ▷ m exemit gladium a ſuum, d & o percuſſit ſeruum ‖ Principis ſacerdotum. p & a percutiẽs ſeruum Principis ſacerdotum † p amputauit b illi p auriculam n eius k dexteram. d Erat autem nomen ſeruo Malchus. c Reſpondens autem Ieſus, ait: Sinite vſque huc, & quum tetigiſſet auriculã eius, ſanauit eum. △ g dixit d ergo a tunc g Ieſus Petro. † Conuerte gladium tuum a in locum ſuum d in vaginam. a Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. d Calicem quem dedit mihi pater non bibam illum? a An putas quia non poſſum rogare Patrem meũ, & exhibebit mihi modò pluſquàm duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebũtur ſcripturæ, quia ſic oportet fieri? b Et a in illa hora b reſpondens. ‖ l Ieſus † dixit c turbis [&] c ad eos, qui venerant ad ſe, Principes ſacerdotum & magiſtratus templi & ſeniores: † l Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & ▷ fuſtibus c comprehendere me. Quotidie b eram c apud vos [&] a ſedebam c in templo docens, & c cùm quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me [&] c non me tenuiſtis, c ſed hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. a Hoc autem totum factum eſt, * c vt ‖ adimplerentur ſcripturæ a Prophetarum. c Tunc diſcipul,

‖ b venit
▷ b o qui me tradet propè eſt
† b o lignis
▷ b o ſummis ſacerdotibus
‖ b dederat autem traditor eis ſignum
‖ a o confeſtim
† b eũ ait
▷ a dixitque illi Ieſus
† c illis
* ergo
▷ b c ducẽs gladiũ
d eduxit eum
‖ b o ſummi ſacerdotis
d o Pontificis
† d abſcidit
▷ a Tunc ait illi Ieſus
† d Mitte
‖ b ait illis
† c dixit autem Ieſus
† c o Quaſi
▷ b o lignis

* b ſed ‖ b o im-pleantur † b o re-linquẽtes eũ omnes ſugerunt.

ſcipuli [b] *eius* † [c] *omnes relicto eo fugerunt.* [b] *Adoleſcens autem quidam ſequebatur eum amictus ſindone ſuper nudo: & tenuerunt eum. At ille reiecta ſindone nudus profugit ab eis.*

Hæc cum dixiſſet Ieſus, & hymno dicto egreſſus eſt, &c. Egreſſum illum dicit Ioannes: non quod mox illis dictis quæ proximè præcedunt exierit, quia ex Matthæo, & Marco patet ante egreſſum etiam dictum hymnum quendam, hoc eſt laudem quandam, & gratiarum actionem, quem pro perceptis Dei muneribus ex more dicere ſolitus fuit Dominus cum ſuis. Egreſſum autem dicunt omnes Euangeliſtæ, è domo ſcilicet in qua cœnauerat: tres verò primi locum explicuerunt in quem egreſſus eſt, nempe montem Oliuarum, qui eſt iuxta Ieruſalem, vt dicitur Acto. 1. Horum duo priores peculiarem huius montis partem (varia enim in ſe loca complectebatur) in quem Chriſtus ſit egreſſus deſignauerunt, dicentes eum veniſſe in villam vt legimus in Matthæo, aut in prædium, vt in Marco, cui nomen Gethſemani, quod ſignificat vallem olei, vel pinguẽ. Cæterũ ſolus Lucas in hunc locũ egreſſum dicit, *ſecundum conſuetudinem.* Ioannes locum quendam medium cuius cæteri non meminerunt deſignat; dicens eum cum ſuis egreſſum *trans torrentem Cedron*, quod ideo feciſſe videtur, vt ſignificaret iam inſtare tempus, quo myſtice torrentem diuerſarum paſſionum, tanquam aquarum multarum eſſet tranſiturus, & impleretur illud Pſal. De torrente in via bibit, &c. Significat enim hæc dictio Hebræis non Cedros, ſed obſcuritatem: quare myſterio Paſſionis, & rei de qua hic agitur bene conuenit, eſtque nomen hoc commune & torrenti, & valli, quæ erat inter Ieruſalem, & montẽ Oliuarum, per quam fluit torrens. Loci etiã huius conditionem ab aliis tacitam expreſſit Ioannes.

Cedron quid Hebrais.

Vbi, inquit, *erat hortus, in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius.* Siquidem Brocardus teſtatur loca circa torrentem amœniſſima fuiſſe, viridariis & hortis conſita. In hunc ergo locum relicto cõuiuij loco egreſſus eſt Dominus, non vt lateret, ſed orationis cauſa; ob quam ferè ſolitus fuit loca ab omni tumultu libera ſeligere. Ne tamen mortem fugere videri poſſet, adiecit Ioannes:

Sciebat autem & Iudas locum, &c. Omnino enim conueniebat Chriſto pro ſalute hominum paſſuro, vt non in loco conuiuij, ſed in loco orationis caperetur.

Et cum perueniſſet ad locum, dixit diſcipulis ſuis, ſedete, &c. Oraturus Dominus non tantum deligit locum à ciuitatis tumultu ſemotum, ſed etiam à ſuis ſeparatur diſcipulis, in noſtrum exemplum & eruditionem. Primum ergo quia indiuiſibiliter ſibi adhærebant, omnibus in genere diſcipulis iubet vt in loco quopiam ſederent tantiſper, dum ipſe ſuam ab eis abſtractus profunderet

ad

ad Patrem orationē. Veriſimile eſt etiā omnibus præceptum fuiſſe vt vigilarent,& orarent contra tentationem, quia omnibus imm[illegible]bat: etſi diligentius id inculcatum ſit electis illis tribus. Monet ergo vt orent, *ne intrent in tentationem*, hoc eſt, ne à ſuperuentura tentatione ſuperentur, eiúſque nexibus ligati teneantur. Aſſumit autem ex omnibus tres illos, quos habebat præ cæteris magis familiares, eiſque ſuam triſtitiam declarare voluit: vt quos fecerat in monte ſuæ gloriæ ſpectatores,& teſtes, nunc haberet etiá ſpectatores,& teſtes imbecillitatis ſuæ humanæ; in qua hi ob cóſpectam prius gloriam & pleniorem de eo cognitionem, minus offendi poterant. His ergo aſſumptis cœpit *contriſtari, pauere, & mæſtus eſſe*. Non prius cœpit contriſtari, quā illos aſſumpſiſſet, vt intelligamus tum hoc in eo cœpiſſe cum voluit, & proinde ipſum, non vt in nobis accidit, ſubitò, & pręter voluntatem hæc eſſe paſſum. Nihil autem dubitandū eſt, quin cauſa huius triſtitiæ Chriſti prima,& principalis fuerit mors imminens, quam humana infirmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis quā ipſa mors,& aliæ pleræque infirmitates, quas cum humana natura noſtri cauſa in ſe ſuſcepit, quales ſunt eſuries, ſitis, & ſimiles. Suſcepit enim in ſe Dominus omnes noſtros defectus qui in omnibus communiter inueniuntur ex peccato primi parentis,& non repugnant perfectioni ſcientię,& gratiæ. Quod autem apud Matthæum quidē legamus contriſtari & mœſtus eſſe, apud Marcum verò pauere,& tædere pro mœſtus eſſe, & tædere Græcis eſt eadem dictio ἀδημονεῖν, quæ nec propriè tędere, nec ſimpliciter mœrere ſignificat: ſed grauiter angi, pœnéque exanimari, ac deficere præ mœrore. Pro pauere autem Græcis eſt ἐκθαμβεῖσθαι, quod propriè eſt etiam obſtupeſcere, aut cum ſtupore quodam pauere. Intelligimus ergo Chriſtum, ob inſtantem mortem, quæ ob oculos illius verſabatur,& doluiſſe, & reformidaſſe non ſimpliciter, ſed grauiter, ita vt dolor, ac metus moleſtiam magnam, ac ſtuporem adferret carni, quod non tantum externo carnis habitu, ſed & verbis Dominus expreſſit, dum dicit: *Cauſa triſtitiæ Chriſti.*

Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem, hoc eſt, tanta triſtitia, & dolor animam meam occupat, vt parum abſit à morte, dolorem patitur anima mea dolori mortis ſimillimū, ac quaſi in ipſa morte conſtituta ſic angitur. *Et ipſe auulſus eſt ab eis, ac progreſſus paululum, &c.* Cum dicit auulſum, ſignificat ęgrè à ſuis receſſiſſe propter mœroris magnitudinem rapientem ipſum ad aliquod refugium, nec ſinentē ipſum diutius adhærere ſuis. Auulſus eſt autem *puſillum*, vt habent Matthæus & Marcus, quod explicaſſe videtur Lucas dicens; *quantum iactus eſt lapidis*. Noluit enim longius diſcedere, quia ſuos voluit ſaltem à longè videre quid ageret. Digreſſus ergo à ſuis primum *poſitis in terram genibus*, vt habet Lucas, *Euthymius.*

cas,

cas.deinde etiam pronus *procedens ſuper terrom ſuper faciem ſuam*, vt habent alij duo *orabat* ipſo ſui corporis hobitu declarans maximam cordis ſui contritionem,& humiliationem. Orabat autem inquit Marcus, *vt ſi fieri poſſet, tranſiret ab ea hora*, hoc eſt ſuppliciũ imminens. Dicit autem Marcus eum dixiſſe; *Abba, Pater*, quod eſt vnius, eiuſdémque duplicatio non inutilis, ſed emphaſis, aut etiam explicationis cauſa facta. Cæterum hæc oratio Chriſti fuit tanquam veri hominis, & naturaliter abhorrentis mortem profecta, non ab ipſo ſpiritu, ſed à deſiderio carnis, & partis inferioris: quo quidem deſiderio caro in Chriſto non pugnabat cum ſpiritu, & Dei voluntate, primum quidem, quia non abſolutè illud quod naturaliter deſiderabat, poſtulauit; ſed, ſi fieri poſſet, & ſi Deus Pater vellet: Secundo, quia etiam caro in Chriſto diuinam voluntatem ſuo propoſuit deſiderio, cum diceret:

Oratio Chriſti qualis.

Verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat, hoc eſt, non meum deſiderium (voluntas enim hic pro deſiderio ponitur) fiat, ſed voluntas tua. Adeo in Chriſto etiam inferior pars ſubdita fuit ſpiritui, & diuinæ voluntati.

Et cũ ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos, &c. Quanquã in magna eſſet Dominus animi anguſtia propter imminentia ſibi mala, non tamen neglexit ſuorum curam agere, ſed inuiſit eos, vt videret an ſicut ipſis iniunctum erat, vigilia, & oratione ſeſe munirent contra periculum quod ipſos manere ſciebat. Vt autem hac in parte ſuam pro Apoſtolis ſolicitudinem declarauit, ita ſimiliter ſuam erga illos ineffabilem manſuetudinem, cum inueniens eos dormientes manſuetè eos compellauit: tacitè tantum notans eorum in promittendo infidelitatem; & modeſtè adhortans ad id quod ſaluti ipſorum conueniebat. Præ cæteris autem peculiariter Petrum alloquitur, vt qui præ cæteris maiora, & ardentius pollicitus erat; cuique tanquam aliorum capiti, & anteſignano, magis vigilandum erat. Huic ergo dixit, *Symon dormis? Ita non potuiſti vna hora vigilare mecum?* qui tamen paulo ante pollicitus es te mecum & in carcerem & in mortem iturum. Tale enim quid ſignificat tacitè aduerbio ſic. Et Matthæus item Petro Dominum locutũ ſcribit, cum tamen pluraliter eum ſcribat dixiſſe, ſic non potuiſtis, &c. Quia quanquam ad ſolum Petrum hæc diceret omnes tamẽ notare voluit, vt qui cum Petro eadem fuerant polliciti. Reprehenſa autem eorũm ſomnolentia, eos rurſum ad vigiliam, & orationem prouocat non ſui, ſed ipſorummet cauſa. *Vt*, inquit, *non intretis in tentationem, &c.* Addit cauſam, ob quam id merito facere debeant, nec ſibiipſis nimium confidere; *Quia*, inquit, *ſpiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma*, q.d. Et ideo ne per carnis infirmitatẽ ſuperetur promptitudo ſpiritus à tentatione ſuperuentura, orãdum vobis eſt, nec ob promptitudinem illam nimis confidendum.

Et

Et iterum ſecundo abijt, & orauit eundem ſermonem, dicens, &c. Non ſemel tantum, ſed frequenter Dominus vnum idémque petit: carnis ſuæ infirmitatem, & maximum mortis, quod ad carnem attinet, horrorem, hac ratione efficacius aſtruens, & perſeuerantiam in oratione ſuo nos exemplo docens. Cum ergo ſic aſſiduus, & perſeuerans eſſet in oratione, etſi non impetrabat mali imminentis tranſlationem; non tamen caruit hæc eius oratio ſuo fructu, ſed conſecuta eſt diuinam conſolationem: qua nunc indigebat humana eius natura ſibi relicta, & non ab omni humano ſolatio ſolũ, ſed & à diuino, quod intrinſecus ab vnione diuinitatis prouenire poterat, deſtituta. Confortabat autem Angelus ea veriſimiliter ratione, quod ſuggereret quomodo Patris cæleſtis nomẽ per eius mortem eſſet illuſtrandum, quantúſque fructus hinc & ipſi Chriſto, & toti humano generi ipſiſque etiam Angelis prouenturus eſſet. Quod autem dixit Lucas Dominum factum in agonia prolixius oraſſe: Matthæus & Marcus ſua narratione expreſſius extulerunt. Prolixius enim oraſſe docent, quia ter eum oraſſe teſtantur factum in agonia; quia ſcribunt eum cæpiſſe contriſtari, mœſtum eſſe, pauere, & tædere, triſtemque fuiſſe animam eius vſque ad mortem. Quibus verbis cum magnitudinem angoris Chriſti teſtati ſint, Lucas eandem alia ratione magis etiam declarauit, cum ſubiicit ſudorem eius factum ſicut guttas ſanguinis decurrentis in terram. Quibus verbis ſignificat ſudorem decurriſſe ſanguineis guttis, idque adeo copioſè, vt in terram ab ipſo defluerent, cum poſitis genibus Patrem ſupplex oraret: quod non naturali omnino cauſæ, ſed miraculo potius tribuendum videtur.

Angelus quomodo confortauerit Chriſtũ.

Sudor Chriſti.

Et tunc venit tertio ad diſcipulos, & dixit illis: Dormite, &c. Tũ ſecundo dormientes inuenit, non eſt tamen adhuc inſectatus acriter, ſed eorum infirmitatem patienter ferens, ſilens ab eis diſceſſit verecundiæ ipſorũ conſulens. In tertio vero reditu pro ſolita ſua bonitate ſomnum primò eis prohibitum, & ſecundò toleratũ iam etiã concedit, dicens: dormite iam, & requieſcite. Quæ verba non eſſe ironicè accipienda (vt quidam volunt) colligit valde probabiliter D. Aug. ex Marco, eo quod poſt illa verba ſubiiciat, ſufficit. Hinc enim colligit Dominũ poſt illa verba ſiluiſſe aliquandiu, vt hoc fieret quod permiſerat, & tunc intuliſſe, Ecce appropinquauit hora. Quanquã etiam ſecundum priorẽ ſententiã accipi poteſt, verbo ſufficit Dominum explicuiſſe ironiã, quę erat in pręcedentibus verbis, hoc ſenſu; Si libet, dormite iam, & quieſcite, at vt verũ fatear ſufficit hactenus etiã me prohibente ſomno vacaſſe, ecce enim adeſt tempus, quod vobis facilè ſomnolentiam excutiet.

Sciebat autẽ & Iudas, qui tradebat, eum locũ, quia, &c. Locum in quẽ ſeceſſerat Dominus Iudæ nõ incognitum fuiſſe cõmemorat Ioãnes, tum ob id, quod apud ipſum præcedit de ſeceſſu Domini,

ne videri poſſet Dominum latere voluiſſe,tũ vt intelligatur quomodo factum ſit, vt illuc veniret Iudas cum ſuis. Itaque ſubiicit, Iudas ergo,hoc eſt, quia ſciebat quod frequenter Ieſus conuenerat illuc,ideo venit illuc,poſtquam,vt eſt veriſimile, eum requiſiuiſſet in loco cœnæ. Venit autem inſigni hominum manu comitatus quam ſibi opera Pontificum, & Seniorum comparauerat, partim ex militibus Romanis,qui per cohortẽ ſignificantur, partim ex miniſtris Pontificum,& Phariſæorum. Nec tantum in hoc exercitu aderant milites, & ſerui, ſed cum ipſis Romanis militibus aderat & Tribunus, vt patet ex Ioanne cum ſeruis Pontificũ, & Phariſæorum: aderant etiam quidam principes ſacerdotum, Magiſtratus templi,& Seniores, vt patet ex Luca. Præterea non ſolum tanta, taliſque multitudine inſtructus venit Iudas, ſed eadem contra nocturnas tenebras,& inſidias laternis,& facibus cõtra apertos incurſus,ſiue Apoſtolorum, ſiue omnium fauentium Ieſu,armis variis,gladiis ſcilicet,& fuſtibus, vel lignis bene munita. Cæterum Iudæ facinus Euangeliſtæ ſua narratione egregiè exaggerant,deſcribentes illud tanquam rem ſtupendã,& nouam. *Ecce enim*,inquiunt,*Iudas ille*, qui vnus fuit è ſelectioribus Chriſti diſcipulis,*venit cum turba multa*, dux factus, & anteſignanus impietatis, qui electus fuerat in ducem virtutis. Hic autem non ſe tantum manifeſtis hoſtilitatis indiciis armauit ad promiſſum facinus perpetrandum,ſed etiam ſubdolo pacis ſigno. Ne enim per
Orig. noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apoſtolorũ
Hier. pro Chriſto,aut ne Chriſtus ſeipſum transformando elaberetur è manibus Iudæorum,quo ipſum agnoſcere poſſint, ſignum pacis, quale maximè eſt oſculum,dedit illis.

Quemcunque,inquit,*oſculatus fuero, ipſe eſt,tenete eum*. Cúmque hac conditione ſatisfacere poſſet factæ à ſe promiſſioni, hoſtibus etiam ſui magiſtri conſuluit, quomodo iam captum poſſint captiuum detinere. *Et*,inquit,*ducite caute*, hoc eſt circumſpectè, & prouidè. Cauerant enim Sacerdotes ne Iudæ numeraretur pecunia,ni Ieſus eſſet in manibus, itaque metuebat, ne vt aliquando elaberetur. Et quidem Iudas ſic venit contra Dominum inſtructus partim vi,partim fraude; Dominus autem nec fraudem eius, nec vim contra ſe quicquam valere declarauit: dum & fraudem eius ſub oſculo latentem detexit, & exercitũ eius in terram proſtrauit. Iudas ergo omni timore,atque pudore propter auaritiam poſthabito, Dominum, quem ob varia ab ipſo accepta beneficia reuereri, quemque ob expertam in ipſo omni ſcientiam timere debuerat,inuerecundè, & intrepidè accedens, amicitiã verbis,& facto ſimulauit dicens; *Aue Rabbi*, oſculúmque adiciens. Dominus autem necdum ſuam erga Iudam deponens benignitatem,curámque lucrifaciendi, etſi illius non ignoraret verſutiam,
tamen

tamen & ad ſolitum admittit oſculum & blandis compellat verbis, proprio ipſum non dedignatus nomine, & inſuper amici tribuens appellationem, quē ſciebat ſibi capitalem inimicū. *Amice*, inquit, *ad quid veniſti?* Amicū vocat, non quod ab ipſo diligeretur, ſed quod ipſum diligeret, eique benè vellet, & de eius perditione doleret. Dicit autem illud admiratiuè, potius quàm interrogatiuè q.d. Si veniſti vt amicus amicitiæ ſigna amico exhiberes, ſicut verbis, & oſculo præ te fers, quorſum tecū habes hoſtilem exercitum? Si veniſti vt inimicus inimicis me traderes, quorſum amica hæc ſalutatio, & oſculum pacis ſymbolum? Sic & quæ ſequuntur. *Iuda oſculo filium hominis tradis?* Sunt etiam admiratiuè, & cum emphaſi dicta; ſignificátque Dominus his verbis non incognitā ſibi fuiſſe Iudæ fraudem ſub oſculo latentem.

Ieſus itaque ſciens omnia quæ ventura erant ſuper ſe proceſſit, &c. Nēpe obuiam hoſtibus ſuis & dixit eis. *Quem quæritis?* Vt data ab eis reſponſione cōuenientē haberet ſeſe prodendi occaſionem, & palam faceret illos multū licet luminis ſecū afferentes; tamen ſe etiā præſentem, cū ipſis loquentem, ne agnoſcere quidem poſſe, multo minus comprehendere, niſi vellet agnoſci, & cōprehendi. Cum autem Chriſtus ſe eſſe reſponderet, quem quæ ebant, & nominabant, veluti à vehementi vento ex aduerſo flante, ita à voce Chriſti venientis ex aduerſo retroacti ceciderunt in terram ſupini vna cum ſuo duce Iuda; qua ratione declarauit Dominus effugere poſſe ſi vellet ſuorum hoſtium quantumuis multorū, & bene armatorum vim. Cū ergo eius permiſſione ſeſe erexiſſent, iterum interrogauit eos quem quærerent, vt illis necdum ad præſentiam commotis, ſed in maligno propoſito perſeuerantibus ſeſe proderet, & traderet; incorrigibili eorū malitia vſurus ad electorum ſalutē. Adiecit autem quod rurſum ſuam pro ſuis curam, & contra hoſtes potentiam declarauit, cum dixit:

Si ergo me quæritis, ſinite hos abire. Non quidē deprecatiuè id dicens, ſed imperatiuè. Fuitque eius imperiū adeo efficax, vt quanquā inimici eſſent quibus imperabat, qui non ſtatuerant ei in aliquo gratificari, & facinoroſi ſolerant ſimul cum ſuis ſectatoribus cōprēdendi: illi tamen facerent, quod iuſſum erat, ſinentes abire, quos ille illæſos abire voluit. Cauſam autē huius pro ſuis ſolicitudinis reddit Euangeliſta dicens; *Vt ſermo impleretur quem dixit*, in oratione ſcilicet ad Patrem; *Quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quenquam*: Quod nihil aliud eſt, quam ſua culpa, & negligentia neminē illorum periiſſe. Quod & de perditione ſpirituali potiſſimum, & de perditione corporis (ad quā Ioannes hic accōmodat) accipi poteſt, in quam etiam Apoſtoli cecidiſſent, ſi cum Chriſto deprehenſi fuiſſent.

At illi tunc acceſſerunt, & manus iniecerunt in Ieſum. Poteſtate

Iudæis à Chriſto, facta, tum demum quod auidè concupierunt, adimpleuerunt. Diſcipuli autem, qui circa ipſum erant, & à parte ipſius erant, *Videntes quod futurum erat*, nempe quod etiam vincula Domino eſſent iniecturi, quódque vinctum abducturi erant ad ſupplicium: cum prius ſiluiſſent, Domino ſuam poteſtatem inſigniter exerente, nunc Domino ſe illis permittente, zelo concitati ad vindictam, & defenſionem dixerunt ei: *Domine, ſi percutimus in gladio*, hoc eſt, num vis vt percutiamus gladio? Petrus autem vt & alias, præ cæteris ardentior, non expectato Domini reſponſo, cum haberet gladium, educto illo mox percuſſit ſeruum Principis ſacerdotum, quod ſcilicet is forte aut primus, aut ferocius manus iniiceret in Ieſum, tantoq; cum ardore in hunc inſurrexit Petrus, vt auriculam illi amputaret, quod manifeſtum erat indiciũ illum quæſiſſe medium ei findere caput, atque aliud euenturum fuiſſe, niſi diuinitus fuiſſet ictus moderatus. Dextram autem fuiſſe aurẽ, quæ amputata fuit expreſſerunt Lucas, & Ioannes, idq; ad maiorem hiſtoriæ certitudinem, ob quam Ioannes etiam nomen ſerui expreſſit. Dominus autem primum quidem reſpondet ad interrogationem diſcipulorum, reprimens eorum conatum, ac dicens; *Sinite vſque huc.* D. Aug. exiſtimans hæc verba à Domino dicta nó poſt factum Petri, ſed in ipſo facto mox poſt interrogationẽ diſcipulorũ vult hunc eſſe ſenſum, permittite eos hucuſque progregredi, vt me apprehendant, & impleantur, quæ de me ſunt ſcripta. Euthymius tamẽ ſentit Dominũ hæc dixiſſe poſt Petri percuſſionem, ſicut & narratio Lucæ videtur ſatis ſignificare, vt ſit ſenſus, vlterius deſinite, in hoc ceſſate, nec vltra ad vindictam progrediamini. Et hæc quidem de horũ verborũ intelligentia poſt quę Dominus mox contingens reſectam auriculã ſanauit eũ, nobis quidem relinquens exemplũ benefaciendi hoſtibus noſtris, ac docẽs rurſum per declaratam ſuã potentiã ſpontaneè ſe mortẽ adire, ipſis vero hoſtibus occaſionẽ p̃bẽs, qua à propoſito facinore auocari debuerant. Cohibitis diſcipulis, ſanatoq; læſo ad Petrũ conuerſus Dominus eum ne progrederetur comprimit, factũ eius triplici redarguens ratione, quod contra legem eſſet à Deo inſtitutã, quod contra ſpecialẽ Dei Patris ordinationem, quod huiuſmodi defenſione non indigeret. Quod ergo ad primũ attinet, poſtquam dixiſſet Petro: *Conuerte gladium tuum in locum ſuum*, ſubintulit pro ratione *Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt*, cuius ſententiæ ſatis conſtat hunc eſſe ſenſum: Omnes, qui gladium acceperint, digni ſunt, qui ſimiliter gladio pereant, merentúrque gladio perire: intelligitúrque de his, qui propria authoritate, & voluntate, ac quaſi à ſeipſis illum accipiunt ad vindicandum. Secundo idem Petri factum reprobat, oſtendens illud eſſe contra ſpecialem Dei Patris ordinationem, cum dicit;

Calicem

Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum? Quibus verbis ſignificatur Petrum ſuo facto videri voluiſſe prohibere ne biberet Dominus calicem, quem ei Pater propinauerat, hunc autẽ ſe propter obedientiã Patri debitam libenter bibere velle, adeo vt abſurdum iudicet, quod ab hac obedientia quiſquã eum auocare vellet. Tertio denique, vt dictum eſt, Petri factũ reprehendit ob id, quod illius defenſione, quæ ſibi inutilis erat non indigeret, dicit enim,

An putas, quia non poſſum rogare Patrem meum: & exhibebit mihi, modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Pro ſcilicet duodecim Apoſtolis, qui contra hanc tantam turbam hoſtium meorum non poteſtis ſufficere, ſicut illi ſufficerent, ex quibus vel vnus ſufficeret. Addit autem rationem quare illas non requireret, cum ſubdit,

Quomodo ergo implebuntur ſcripturæ? dicentes, ſcilicet, *quod ſic oportet fieri?* Apertiſſimè enim hoc dicit, præter alias Scriptura Iſaiæ cap. 53. per totum.

Et in illa hora reſpondens Ieſus, dixit turbis, & ad eos, &c. Poſtquam Petro verbis, & ratione oſtendit ſe ſpontaneè capi, & mortem adire, idem nunc verbis, & ratione oſtendit turbis, & his potiſſimũ, qui cum illis venerant, Principibus Sacerdotum, & Senioribus, quorum malitiæ inſipientia militum, & miniſtrorum ſeruiebat;

Tanquam ad latronem, inquit, *exiſtis cum gladijs & fuſtibus, &c.* Quæ verba pronunciatiuè magis quam interrogatiuè ſunt accipienda, vt ſit ſenſus: Nunc quidem ad me comprehendendum exiſtis cum gladiis, & fuſtibus tanquam latronem comprehenſuri: at ego iam aliquot diebus ſemper, & per integros dies fui apud vos, docens ſcilicet in publico loco, & tamen cum idem eſſet qui modo animus veſter in me, non miſiſtis tunc manus in me. Quare hoc? Quia ſane tunc vobis nequaquam permiſſa fuit poteſtas in me, ſed hæc eſt hora veſtra, qua vobis permittitur in me quod libet agere, ſed hæc poteſtas eſt tenebrarum, hoc eſt, malignorum ſpirituum, qui nunc tandem ſumuntur quod diu concupierunt per vos perficere in me. Adiicit autẽ Euangeliſta Matthæus, quod in aliis aliquot locis adiicere eſt ſolitus;

Hoc autem totum factum eſt, vt adimplerentur ſcripturæ, &c. Quale Marcus etiam teſtatur Dominum dixiſſe ad turbas, *ſed vt impleantur ſcripturæ*, ſubaudi, ideo nunc vobis permittitur, quod prius non permittebatur, aut aliud ſimile. His autem ſic circa Dominum geſtis, & ab eo dictis diſcipuli eius videntes illum ſe ſponte tradere ſuis hoſtibus, nec eſſe ſpem euaſionis, *omnes*, ad vnum vſque, *relicto eo fugerunt*, impletúmque eſt, quod dixerat Dominus, omnes ſcandalizandos in ſe in ipſa nocte. Omnibus autem diſcipulis fugientibus, adoleſcens quidam, vt refert ſolus Marcus, ſequebatur eum, *amictus ſindone*, hoc eſt, ſubtili lineo veſtimento, *ſuper nudo*, ſubaudi corpore. Cum autem tam

variè de eo ſentiãt veteres, parũ refert ſcire quis fuerit: fuerit vi-
videtur vero iſtud à Marco narratum, vt oſtenderet fuerit tum
circa Dominum trepidatio, & quam nemo ſuſtinuerit apud ip-
ſum conſiſtere, vtque intelligeremus quomodo Apoſtolos tra-
ctaſſent hoſtes, niſi Domini iuſſu coacti fuiſſent ſinere eos abire.

Iudicatur & illuditur in domo Caiphæ. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioan. 18.

CAPVT CXXXVIII.

† a At illi tenentes Ieſum ▷ c comprehendẽtes autem eum || b adduxerunt b o ſummũ ſacerdotẽ † f Petrus autem ſequebatur eum b Petrus verò longè ſecutus eſt eũ ▷ b o ſummi ſacerdotis ★ autem † b o ſummi vero ſacerdotes ▷ b o aduerſus || b nec inueniebant † b dicentes ▷ a o ſurgẽs prin-

C† g Ohors autem & tribunus & miniſtri Iudæorum ▷ a comprehenderunt Ieſum d &' ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim ſocer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. b Et || l duxerunt' h Ieſum c ad domum principis ſacerdotum, c ad a Caipham † e principẽ ſacerdotum' a vbi ſcribæ & ſeniores conuenerant. d Erat autem Caiphas qui conſiliũ dederat Iudæis, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. b Et conuenerunt omnes ſacerdotes, & ſcribæ, & ſeniores.† p Sequebatur autem Ieſum d Simon p Petrus l à longè', d & alius diſcipulus. Diſcipulus autem ille erat notus põtifici, & introiuit cum Ieſu in atrium pontificis. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris. Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum c vſque b intro c in atrium ▷ principis ſacerdotum'. a Et ingreſſus intrò, c accenſo a igne in medio atrij, & circumſedentibus illis, erat Petrus in medio eorũ, b & c ſedebat cum miniſtris b ad ignem, & calefaciebat ſe, a vt videret finem. d Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis ſuis, & de doctrina eius. Reſpondit ei Ieſus: Ego palàm locutus ſum mundo, ego ſemper docui in ſynagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus ſum nihil, quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus ſum ipſis, ecce hi ſciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cùm dixiſſet, vnus aſſiſtens miniſtrorum, dedit alapam Ieſu, dicens: Sic reſpondes pontifici? Reſpondit ei Ieſus: Si malè locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem bene, quid me cædis? Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. † c Principes autem ſacerdotum, & omne conſilium quærebant a falſum c teſtimonium ▷ contra' Ieſum, vt eum morti traderent, || & non inuenerunt: a cùm multi falſi teſtes acceſſiſſent. b Multi enim teſtimonium falſum dicebant aduerſus eum, & conuenientia teſtimonia non erant. a Nouiſſimè autem venerunt duo falſi teſtes, b & quidam ſurgentes falſum teſtimonium ferebant aduerſus eum, † c & dixerunt: f Quoniam' a hic dixit. b Nos audiuimus eum dicentem: a Poſſum deſtruere templum Dei, & poſt triduũ reædificare illud. b Ego diſſoluam templum hoc manufactum, & poſt triduum aliud non manufactum ædificabo.

ſicabo. Et non erat conueniens teſtimonium illorum. c *Et* ▷ *exurgens ſummus ſacerdos'* b *in medium, interrogauit Ieſum* ‖ c *dicens'* a *illi:* † c *Non reſpondes quicquam' ad ea* b *quæ tibi obijciuntur ab his,* [&] a *quæ iſti aduerſum te teſtificantur?* ▷ c *Ieſus' autem tacebat,* b *& nihil reſpondit.* a *Et* b *rurſum* ‖ c *ſummus ſacerdos'* b *interrogabat eum, &* † c *dixit ei':* b *Tu es Chriſtus filius Dei benedicti?* a *Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, ſi tu es Chriſtus filius Dei.*† c *Ieſus autem dixit illi':* a *Tu dixiſti,* b *Ego ſum.* a *Verumtamen dico vobis: Amodò* * c *videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis* a *Dei,* c *& venientem* † *in' nubibus cæli.* ▷ a *Tunc* c *princeps ſacerdotum ſcidit veſtimenta ſua, dicens:* a *Blaſphemauit:* c *quid adhuc* ‖ *deſideramus teſtes'?* a *Ecce nunc* c *audiſtis blaſphemiam, quid vobis videtur?* † *At illi'* b *omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis.* [*Et*] a *reſpondentes dixerunt: Reus eſt mortis.* c *Et* a *tunc* c *viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.* b *Et* ▷ c *expuerunt in faciem eius* h *& velauerunt eum,* c *& colaphis eum ceciderunt':* f *alij autem palmas in faciem eius dederunt,* c *& percutiebant faciem eius & interrogabant eum* ‖ l *dicentes* b *ei:* l *prophetiza* a *nobis Chriſte,* f *quis eſt qui te percuſſit?* c *Et alia multa blaſphemantes dicebant in eum.* b *Et miniſtri alapis eum cædebant.*

Cohors autem & tribunus & miniſtri Iudæorum, &c. Ioannes Iudæos milites nõ ſolum miſiſſe manus in Ieſum teſtatur, ſed etiam ligaſſe eum, quod maioris erat ignominiæ, & apertum indicium, quod tanquam ad latronem comprehendendum (vt ſupra dixit) exierint. Hæc eſt ergo ſecunda pars præcipua paſſionis Dominicæ, quam in ſeptem præcipuas partes oſtendemus commodè diuidi poſſe. Cæterum nihil eſt quod ex Euangeliſtis intelligamus factum ab Anna circa Dominum, niſi quod cum eum vidiſſet, miſerit eum ad Caipham vt erat, ligatum: declarans hac ratione ſatis ſe illum non abſoluere, ſed tanquam nocentem & reum tranſmittere, vt rectè intelligamus hunc fuiſſe primum Iudicem Chriſti, qui tamen ab aliis eſt prætermiſſus, quod nihil ſingulare geſſerit circa Dominum.

Et *duxerunt Ieſum ad domum Principis ſacerdotum, &c.* Cum obiter, & in tranſitu Ieſum, Annæ præſentaſſent, eiuſdem iuſſu mox ipſum deduxerunt ad Caipham: apud quem tanquam ſummum eo tẽpore ſacerdotem conuentus erat ſcribarũ, & ſeniorum expectãtium Ieſum. Hunc Caipham rurſum dicit Ioannes conſilium dediſſe Iudæis, quod expediret vnum hominem mori pro populo, nimirum ſalutare illud dictum volens mẽtibus noſtris infigere: & ſignificare illum, qui ſuo conſilio autor fuit capiendi Dominum, etiam omnium maximè conſilij illius promouiſſe effectum. Cæterum Petrus è fuga quam inierat cum aliis, retractus amore quodam erga Dominum, nonnihil adhuc fidens virtuti ſuæ, aut

ceps ſacerdotum ‖ a *ait* † a *Nihil reſpondes* ▷ b *ille* ‖ a o *princeps ſacerdotum* † a *ait illi* † a *Dicit illi Ieſus* * & † b *eum* ▷ b *ſummus ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua ait* ‖ a o *egemus teſtibus* † b *Qui* ▷ b *cœperunt quidam conſpuere eũ, & velare faciem eius & colaphis eum cædere* ‖ b *& dicere.*

latere ſperans, quo cognoſceret euentum rei, ſequebatur Ieſum, ſed à longè & cum eo alius quidam diſcipulus, qui communiter creditur fuiſſe ipſe Ioannes hæc ſcribens, licet alij non improbabilibus argumentis aliter ſentiant Is quiſquis fuerit (parum enim refert hoc ſcire) auſus eſt poſt Ieſum & miniſtros ingredi vſque in atrium Pontificis. Petrus verò partim timore, partim verecundia prohibitus ſtetit ad oſtium foris. Alius ergo diſcipulus intelligens Petrum præ verecundia foris manere, quem tamen ſciebat cupidum cognoſcẽdi exitus, regreſſus ex atrio, egit cum ancilla oſtiaria, vt introduceret eum, quo facto Petrus etiam in atrium Pontificis ingreſſus eſt, miniſtris ſe permiſcens. Hac narratione Ioannes oſtendit quomodo factum ſit, vt quod alij omnes tradiderunt Euangeliſtæ, Petrus in atrium peruenerit Pontificis.

Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis eius. Variis modis Pontifex, & qui cum eo erant, quæſierũt inuenire crimen aliquod, quod ei coram iudice obijcerent hac in parte, ſicut in aliis, longè deficientes ab æquitate ſacerdotali. Imprimis ergo Caiphas, vt ex Chriſti reſponſis aliquid excerperet, quod illi criminis vice poſſet impingi, ſpeciem præbens iudicij legitimi interrogauit Ieſum de diſcipulis eius, & de doctrina ipſius. De diſcipulis quidem, quales ſcilicet eſſent, & quem ad vſum eos ſibi adiunxiſſet, nimirum notare eum volens ſeditionis & affectati regni. De doctrina verò qualis eſſet, an cum lege Moſaica conſentiens. Itaque cupiebat oſtendere ipſum eſſe nouatorem, ac ſeditioſum, contrariumque tum Romanis, tum Deo. Ieſus autem etſi hæc omnia ſciret: non tamen conuitiis fallacem eſt inſectatus, ſed ſumma cum prudentia Pontifici reſpondit fidenter quidem & fortiter, ſed tam appoſitè, vt & ipſum taxaret ignauiæ ac malæ interrogationis, & ſe ab omni nouationis, ac ſeditionis ſtudio alienum eſſe oſtenderet. Et de diſcipulis quidem nihil tum apertè reſpondit, ſed tantum de doctrina, ſiue quod cauſa diſcipulorum talis tum non fuerit, vt glorioſa de eis prædicaret, ſiue quod reſponſio de doctrina etiam ipſam de diſcipulis abundè expedit quæſtionem. Dicit autem ſe ſemper docuiſſe in Synagoga & in templo; non quod alibi nunquam docuerit: ſed quod ab initio prædicationis vſque ad illud tempus, nunquã declinauerit publica illa doctrinæ loca. Sic etiam quod ſequitur eſt accipiendum:

Et in occulto locutus ſum nihil. Quia nihil diuerſum ab his, quæ palam docuit. Hæc cum dixiſſet, *vnus miniſtrorum*, immemor declaratæ prius à Domino contra hoſtes ſuos potentiæ, quo rem gratam faceret Pontifici indignans quod liberè adeo reſponderet, per adulationem, *dedit alapam Ieſu.* Quæ ignominia vt in ſe eſt maxima, ita erat & iniuſtiſſima. Addidit autem conuitium, & ſe famulo, & magiſtro Pontifice dignum. *Sic*, inquit, *reſpondes Pontifici?*

riſti? Quaſi verò Pontifici non ſit liberè, & cum ratione reſpondendum. Porrò Dominus cum verbo poſſet hunc impactorem alapæ cum ſuo perdere Pontifice: tamen inſigne patientię, & manſuetudinis nobis exemplum relinquens, verbo, & ratione illum confutat, liberè quidem, ſed manſuetiſſimè.

Si, inquit, *malè locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo*, hoc eſt, doce, & oſtende ratione quid malè dixerim. *Si autem bene*, locutus ſum, *cur me cædis?* Quaſi dicat: Aut bene locutus ſum, aut malè (eſt enim argumentum cornutum.) Si malè, tuum non eſt mox vindicare, ſed teſtari, & oſtendere quod malè locutus ſum: ſi autem bene, tantum abeſt, vt me cædere debueris, vt potius laudandus tibi ſim, & admirandus.

Principes autem ſacerdotum, & omne conſilium quærebant, &c. Ceſſantes ab ipſius interrogatione, interrogare incipiunt, ſicut Dominus iuſſerat, eos qui ipſum audierant ſpeciem quidem legitimi iudicij, & inquiſitionis exhibentes, ſed tamen veram iudicij formam non ſeruantes: tum quia nocturnum tempus iudicio non conueniebat; tum quia veris deficientibus falſa contra Dominum iudicia exquiſierint. Quod inſigniter ipſius declarauit innocentiam: cum non inuenerint teſtimonium etiam falſum, quale quærebãt, quia, vt Marcus ait:

Teſtimonia eorum non erant conuenientia, quia inter ſeſe non conſentiebant, ſed ipſa ſeſe refellebant. Poſt multa autem falſa teſtimonia, tandem ſurrexerunt duo, quorum falſum teſtimonium Euangeliſtæ commemorandum duxerunt, ſiue quod apertam contineret falſitatem, ſiue quod myſterium mortis Chriſti, de qua nũc agitur, in ſe complectatur. Hi ergo dixerunt ſe audiſſe, cum diceret. ſe poſſe deſtruere templum Dei, & poſt triduum illud reædificare. Apud Marcum vero grauius, & inuidioſius aſſerunt quod id eſſet facturus, & rurſum aſſerunt eum adieciſſe de templo manufacto, & non manufacto. Huius mendacij occaſionem ſumpſerant ex verbis Chriſti, qui dixerat: Soluite templum hoc, & in triduo ſuſcitabo illud, quæ verba malè intellecta teſtes illi deprauabant. Non enim dixerat poſſum deſtruere, aut diſſoluam, ſed ſoluite vos, nec dixerat de temqlo manufacto, aut alio non manufacto, ſed ſimpliciter de templo hoc, nec dixerat ſe reædificaturum, ſed ſuſcitaturum, alludens ad corpus ſuum exanimandam, & ſuſcitandum. Sed & hoc teſtimonium non eſt Principibus viſum conueniens vt refert Marcus, ſiue quia non eodem modo & concorditer referebant, ſed vnus fortè ſicut habet Matthæus, alter ſicut habet Marcus, ſiue potius quia videbant illud nihil habiturum ponderis apud Pilatum, ad iudicium mortis proferendum: Rurſum ergo ſummus Sacerdos veluti ex præſidentis in concilio authoritate, interrogare aggreditur Dominum, ſi forte ex eius

Ioan. 2.

verbis quicquam audire poſſent quod cõtra eum proferrent. Non autem iam pro iudicis modeſtia manet ſedens, ſed ira ipſum rapiente è ſolio excutitur, veſaniam mentis ipſo corporis motu demonſtrans, vnde dicitur:

Et ſurgens Princeps ſacerdotum in medium interrogauit Ieſum, dicens: Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti aduerſum te teſtificantur? Ind cauit quidem apud ſe conuenientia non eſſe illorum teſtimonia: fortiter tamen illud diſſimulauit, & velut vrgentia valde, atque metuenda, ita de his interrogat Dominum. *Dominus autem tacebat, & nihil reſpondit.* Et merito atque prudenter. Sciebat enim totum concilium ira, atque inuidia contra ſe commotum, magis reſponſione ſua, quam ſilentio irritandum. Cæterum cum ſilentio Chriſti conatum ſuum Pontifex videret fruſtrari: noua iam ratione ſilẽtium illi conatur eripere, ſimúlque extorquere de quo ipſum coram iudice accuſare poſſent. Adiurando enim eum per Deum pro Pontificis authoritate, exigit vt dicat ſi ſit Chriſtus filius Dei, néc ne: vt ſi quidem taceret, oſtenderet ſe Pontificiam contemnere authoritatem, & reuerentiæ Deo debitæ non cedere, ſi vero cedens loqueretur, vtramuis quæſtionis partem eligeret, accuſationis præberet occaſionem. Quid autem ſit adiurare per Deum: dictum eſt in cap. Concord circa illud Marci. Adiuro te ne me torqueas. Etſi autem hac contra Chriſtum adiuratione abuſus ſit Caiphas, cum ſe frequenter ſatis Chriſtum eſſe declarauerit. Dominus tamen quo ſe declararet Dei authoritati cedere, & Pontificis etiam ſceleſti authoritatem non contemnere: & vt Iudæis omnem ſuæ infidelitatis prætextum amputaret: reſpondit apertè quod alias raro fecit ſe eſſe Chriſtum. *Tu*, inquit, *dixiſti*, hoc eſt, vt habet Marcus: Ego ſum. Non ſimpliciter autem aſſeruit ſe eſſe Chriſtum, ſed adiecit etiam efficaciſſimum argumentum: quo omnibus ſuo tempore declarandus ſit eſſe Chriſtus filius Dei, etiam his, qui tum illum agnoſcere noluerunt, quando ſcilicet omnes eum videbunt ſedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cæli ad iudicandum viuos, & mortuos. Cùm ergo & ex Marco & ex Luca ſatis conſtet Chriſtum hæc adieciſſe in argumentum eius quod ſe Chriſtum eſſe dixerit: dictio verumtamen apud Matthæum videtur accipienda non aduerſatiuè, ſed pro imò, aut, & ſanè, ſicut ſæpe accipitur in Pſal. & hoc etiam ſignificat dictio πλὴν. Cùm autem ad dicendam veritatem Pontifex per reuerentiam Deo debitam Dominum adegiſſet: tamen iam audita veritate indignationem non vulgarem oſtendit, idque quaſi zelo gloriæ diuinæ commotus, dum ſcidit veſtimenta ſua, exclamans eum blaſphemaſſe. Erat au-
Num. 14. tem ſciſſio veſtimentorum celebris mos apud Hebræos in ſignum
Ioſ. 7. deplorandæ alicuius rei. Cæterum cum hoc ſigno Pontifex indignationem ſuam declararet: tamen e contrario verbis ſatis ſignificauit

ficauit ſuum ob extortam confeſſionem eius, vnde illum accuſare poſſent gaudium, cum ſubiicit:

Quid adhuc deſideramus teſtes? Ecce nunc audiſtis blaſphemiam. Illa enim vox eſt gaudentis ſe poſt longam expectationem iam voti ſui compotem effectum. Vt autem impius hic Pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non diſcendæ veritatis ſtudio Dominum adiurauit, vtque peccauit ſcindendo veſtes ſuas, quia ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore veſtimenta ſua ſcidit: ita tertio in ſuo ad præſentes ſermone peccauit, quod tanquam iudex præſidens iudicis officium peruertit, accuſatoris partes agens, dum dicit:

Blaſphemauit, & ecce nunc audiſtis blaſphemiam, & iudicis partes adſtantibus defert dicens: *Quid vobis videtur?* Nec cunctantur illi mox poſt intentatum crimen ſine omni diſcuſſione iudiciariam proferre ſententiam, vno ore dicentes eum eſſe reum mortis: qua ſententia ſeſe Iudæi planè tunc condemnauerunt. Si enim Dominus ob blaſphemiam ſecundum legem reus erat mortis: ergo lapidibus ab ipſis erat obruendus, quemadmodum fecerunt in Stephano.

Et tunc viri qui tenebant Ieſum, illudebant, &c. Non enim vinctus tantum in concilio adſtabat, ſed multorum adhuc miniſtrorum manibus detinebatur, qui cœperunt ei, tanquam iure condemnato varijs modis illudere, & potiſſimum quinque iniuriarum ſpecies ex Euangeliſtis licet aduertere. Primò enim conſpuerunt in faciem eius: ſecundo faciem eandem venerandam, & ſpecioſam velauerunt quo audacius, & inuerecundius omnes iniuriarum ſpecies ei inferrent. Tertiò iam velatam faciem percutiebant, & quidam, quidem colaphis, hoc eſt, pugnis eum ceciderunt, clauſis manibus eius faciem, aliáſque corporis partes pulſantes, alij autem alapas, hoc eſt, palmas in eius faciem dederunt, apertis manibus eam ferientes, quæ res in viris maximæ ducitur ignominiæ. Hæc ergo eſt quarta ignominiæ & iniuriæ ſpecies. Poſtremò duris verberibus duriſſima, & opprobrijs, conuitiiſque plena addiderunt verba, dicentes:

Quinque iniuriarũ ſpecies Chriſto inflictæ.

Prophetiza, id eſt, diuina nobis Chriſte, *qui eſt, qui te percuſſit?* Chriſtum eum vocant conuitioſè, tanquam qui inaniter nomen illud ſibi vendicauerit, Prophetæ etiam nomen conuitioſè ingerunt, quod talis à populo ſit habitus. Nec hoc contenti conuitio *alia multa*, vt habet Lucas, *blaſphemantes*, hoc eſt, conuitiantes dicebant in eum. Horrore hæc omnia ſunt plena, ita vt nulla mens capere, nulla facundia horrorem huius culpæ exprimere poſſit: quare hæc omnia pijs mentibus diligentius expendenda & conſideranda relinquimus.

Ter Petrus negat Dominum. Matth.26. Marc.14. Luc.22. Ioan.18.

CAPVT CXXXIX.

P[a]*Etrus autem ſedebat foris in atrio.* [b] *Et cum eſſet Petrus in atrio deorſum,* † [c] *acceſſit' ad eum* [c] *vna* [a] *ancilla,* [b] *ex ancillis ſummi Sacerdotis,* & ▷ [h] *cum vidiſſet Petrum'* [b] *calefacientem ſe* [&] [c] *ſedentem ad lumen,* & ‖ [h] *eum fuiſſet intuita'* † [b] *dixit':* [c] *Et hic cum illo erat.* [d] *Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: Nunquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* [e] *Et tu cum Ieſu* † *Nazareno' eras.* [l] *At ille negauit* [c] *eum* [a] *coram omnibus* ▷ [p] *dicens':* [d] *Non ſum.* [c] *Mulier non noui illum.* ‖ [c] *Neque ſcio,* [b] *neque noui* [c] *quid dicas.* [d] *Stabant autem ſerui & miniſtri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant ſe. Erat autem cum eis & Petrus ſtans, & calefaciens ſe.* [b] *Et exijt foris ante atrium, & gallus cantauit.* [a] *Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla,* & [b] *rurſus* * *cùm vidiſſet eum ancilla,* † [c] *cœpit dicere'* [b] *circumſtantibus,* [a] *his qui erant ibi:* [b] *Quia* [a] *& hic* ▷ [c] *erat cum Ieſu Nazareno'.* [d] *Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe.* [c] *Et poſt puſillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es.* [d] *Dixerunt ergo ei: nunquid & tu ex diſcipulis eius es?* [o] *Petrus* [h] *verò* [o] *iterum* [m] *negauit* * [a] *cum iuramento: Quia non noui hominem,* [d] & [k] *dixit:* [c] *O homo* [k] *non ſum.* [l] *Et* [c] *poſt puſillum* [b] *rurſus* [c] *interuallo facto quaſi horæ vnius, alius quidam affirmabat dicens: Verè & hic cum illo erat, nam & Galilæus eſt.* [Et] [a] *acceſſerunt* [c] *qui* ‖ *aſtabant'* [a] & † [c] *dixerunt' Petro: Verè* [a] *& tu* [c] *ex illis es, nam* [b] *& Galilæus es,* [a] *& loquela tua manifeſtum te facit.* [d] *Dicit ei vnus ex ſeruis Pontificis, cognatus eius cuius abſcidit Petrus auriculam: Nónne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit,* [c] *& ait* [k] *Petrus:* [c] *Homo, neſcio quid dicis.* [b] *Ille autem* [a] *tunc* [c] *cœpit* † *deteſtari', & iurare, quia* ▷ *neſcio hominem'* [b] *iſtum, quem dicitis.* [p] *Et* ‖ *ſtatim'* [c] *adhuc illo loquente,* [p] *gallus* [b] *iterum* [p] *cantauit.* [c] *Et conuerſus Dominus reſpexit Petrum.* [l] *Et recordatus eſt Petrus verbi* [c] *Domini* [a] *Ieſu,* † [l] *quod dixerat'* [b] *ei:* [c] *Quia* [l] *priuſquàm gallus cantet* [b] *bis,* [l] *ter me negabis. Et* [f] *egreſſus foras* [c] *Petrus,* ▷ [l] *fleuit* [f] *amarè'.*

† [b] *venit* ▷ [c] *Quę eum vidiſſet ancilla quædam* ‖ [b] *aſpiciens illũ* † [a] *dicens* [b] *ait* † [a] *Galilæo* ▷ [d] *dicit ille* ‖ [a] *Neſcio quid dicis* * [b] *autem* † [a] *ait* ▷ [b] *ex illis eſt* * [d] *ille* ‖ [a] *ſtabãt* † [b] *dicebant* † [b] *anathematizare* ▷ [a] *non nouiſſet hominem* ‖ [f] *o continuò* † [b] *quod dixerat ei Ieſus* [e] *ſicut dixerat* ▷ [b] *cœpit flere.*

Petrus autem ſedebat foris in atrio, &c. Cùm Dominus à Principibus ſacerdotum interrogaretur, & à miniſtris illuderetur: interea Petrus in atrio erat inter miniſtros ſeſe calefacientes, cum quibus & ipſe ſe calefaciebat, *quia frigus erat.* Atque hoc fuit principium negationũ ipſius, quod aulam Pontificis impij eſt ingreſſus, & impiorum conſortio ſe immiſcuerit. Inter hos ergo iam re ipſa ſe Chriſti diſſimulans diſcipulũ *ſedebat Petrus,* vt habet Matthæus, *foras*

foris in atrio.Non diſcordat autē quod Ioannes hunc dicat ad prunas ſtetiſſe cum miniſtris. Intelligendum enim Petrum & miniſtros, vt fit, nunc ſediſſe, nunc ſtetiſſe. Et quod dicitur foris ſediſſe, non repugnat ei quod Matthæus, & Marcus dicunt eum ingreſſum intro in atrium ſummi Sacerdotis: quia non permanſit ante fores domus, ſed vſque in atrium, quæ prima magnarū domuum pars eſt, peruenit. Foris ſedit in atrio, & vt habet Marcus, in atrio deorſum, reſpectu eius loci in quem ante Pontificem Chriſtus deductus fuit. Non enim Pontifex cum concilio ſeniorum egit cum Chriſto quæ dicta ſunt in ipſo atrio, vbi inter promiſcuam multitudinem miniſtrorum erat & Petrus: ſed in atrio, aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per gradus aliquos aſcenſus, vt eius comparatione Petrus foris ſediſſe dicatur, & deorſum. Hic ergo ſedente Petro, ancilla quædā domeſtica, quam oſtiariam fuiſſe Ioannes inſinuat, videns Petrum ſe calefaciētem, & per lumen ignis, aut candelarum eum agnoſcens, & vel admirans eius audaciam, vel petulantia quadam puellari inſoleſcens, ne non reſponderet ingenio ſui Domini, ſuorúmq; conſeruorū, primum quidem aſtantibus dixit, quod habet Lucas; *Et hic cum illo erat*, deinde vero etiā ipſum aggreſſa audacter Petrum, dixit quod habet Ioānes; *Nunquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* aut quod habent Matthæus & Marcus, *& tu cum Ieſu Galilæo, vel Nazareno eras*. Tum Petrus, qui tam glorioſè prius Domino promiſerat ſe non negaturum, etiam ſi moriendum eſſet, ancillulæ vilis cōmotus voce mox negat ſe eſſe vnum ex diſcipulis, imò ne noſce quidem, aut ſcire ſe eum, qui nominabatur, aſſerebat. Cæterum Marcus ſicut prius ſolus dixit Dominum prædixiſſe bis gallum cātaturum: ita nunc ſolus dicit poſt primā negationem Petri gallum ceciniſſe, cū iam egreſſus eſſet foras, vt oſtenderet verā fuiſſe Domini prædictionē, & vt ſignificaret Petrum nec primo quidē gallicinio admonitū prædictionis Domini, vt eius memor reſipiſceret, cum tamen gallicinium illud audierit, eóque audito ſecedere commodè potuiſſet. Ad id enim ſignificandum valet, quod antequam gallum cantaſſe dicat, Petrum ſcribat exiſſe foras; vbi facilius quam in tumultu miniſtrorum gallicinīū audire potuit. Non enim pœnitus è malorū ſe nunc ſubduxit cōſortio, ſicut poſt tertiam negationē cum dicitur egreſſus foras, &c. Proinde quod in Marco legimus exiit foras ante atrium, Græcis eſt εἰς προαύλιον. i. in veſtibulum atrij; ſic & quod habet Matthæus. Exeunte illo ianuam. Græcè eſt εἰς πυλῶνα, hoc eſt in veſtibulum; vt intelligamus Petrū non exiiſſe domum, ſed tātum in priorem atrij partē. Cum autem ille exire inciperet, & ſeſe ſubducere pararet, *vidit eum alia*, vt habet Matthæus, *ancilla*: eaque reſpondens ingenio ſui magiſtri, & ancillæ prioris, ſicut prior etiam dixit circumſtantibus;

Et

Et hic erat cum Ieſu Nazareno. Obſeruauerat enim ipſum aliquoties in Chriſti ſequela proximum ipſi adhærere. Poſt hanc ergo ſecundæ ancillæ ſuggeſtionem, non ita mox ſecuta eſt Petri negatio: quanquam eam Matthæus & Marcus ſtatim ſubiiciant; ſed reuerſus Petrus rurſum ſtetit, vt habet Ioannes calefaciens ſe cum aliis. Ac cum non diu poſt primam negationem alius quidā, vt habet Lucas. commotus, vt eſt veriſimile, ſuggeſtione ancillæ, cuius meminerunt Matthæus, & Marcus, videns eum iam reuerſum dixit: *Et tu de illis es?* Ioannes autem dicit pluraliter; *Dixerunt ergo ei, Nunquid es tu ex diſcipulis eius es*, veriſimile eſt enim cū illo principali plures Petrum appellaſſe; niſi velimus eſſe ſynecdochen. Tum ergo Petrus à pluribus iam interpellatus, non ſolū negauit, vt prius, ſed iureiurando confirmauit ſe ne noſſe quidem hominem, nec eſſe ex eius diſcipulis. Et verum quidem aſſeruit, & iurauit, quanquam præter eius intentionem. Neque enim ſatis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatem, non potuit iam credere verum eſſe Deum, neque ex diſcipulis iam eius erat, à quo defecerat. Tertia negationem puſillo poſt ſecundam tempore factam Matthæus, & Marcus commemorant, quod Lucas ſcribit fuiſſe quaſi interuallum horæ vnius. Tum ergo, vt habet idē Lucas, alius quidam ab eo, de quo dixit in ſecunda negatione, dixit non quidem Petro, ſed aſſentibus ipſum eſſe ex diſcipulis Ieſu: ſigno quopiam iam confirmans nimirū *quod Galilæus eſſet*, qualem eum eſſe ex veſtitu, aut potius ex loquela animaduertit: nō quod alia lingua loquerentur Galilæi, quam Iudæi, ſed quod etiam in eodem idiomate ſinguli haberent linguæ proprietates, quibus dignoſci poterant. Verbis eius, de quo Lucas, commoti aſtantes acceſſerunt, vt habent Matthæus & Marcus, & ſimul cum illo dixerunt Petro:

Verè es tu ex illis es, nam & Galilæus es: & loquela tua manifeſtum te facit. Signo iam dicto, quo Petrus vrgebatur, acceſſit aliud, quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam vt habet Ioannes;

Vnus ex ſeruis Pontificis cognatus eius cuius abſcidit, &c. Huius igitur voce non ſolum venit in periculum, vt recenti aliquo iudicio ex diſcipulis Chriſti eſſe agnoſceretur: ſed vt etiam pro iniuria cognato, & conſeruo illata grauiter vindicaretur. Itaque cum iam non ſolum multitudine, ſed etiam ſignis euidentibus premeretur: magis etiam, vt par erat, ſibi metuens, non ſolum cum iureiurando, vt in ſecunda negatione fecerat, negauit Dominum, ſed etiam cum anathematiſatione, hoc eſt, deteſtatione, & deuotione ſuiipſius. Et hactenus quidem de Petri negationibus, ex quibus patet, quomodo inter ſe omnium Euangeliſtarum narrationes hac in parte ſatis variæ, optimè inter ſe conſentiant. Porro pœ-

nitentiæ

nitentiæ eius principium fuit ſecundus galli cantus, qui accidit ſecundum Lucam, *adhuc illo loquente*, in maiorem confirmationem veridicæ prædictionis Chriſti. Nec tamen hoc ſigno Petrus ad ſe rediit, nec rediturus erat, niſi Dominus efficaci ſuo contuitu reddidiſſet illum ſibi. Vnde ſubiicit Lucas;

Et conuerſus Dominus reſpexit Petrum. Quod de ſpirituali & non de conuerſione corporali intelligendum eſſe, aut reſpectu, patere poteſt ex præcedentibus, in quibus oſtenſum eſt Chriſtum intro fuiſſe inter Sacerdotes, & Seniores, Petrum vero foris in atrio inter miniſtros. Spirituali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, poſt ſecundum Galli cantũ, *recordatus eſt verbi Domini, quod ei prædixerat*, eiuſque memor, tacito diuini reſpectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam, mox *egreſſus eſt foras*, egreſſuſque *fleuit* non leuiter ſed *amarè*, nimirum ſe grauiter deliquiſſe agnoſcens in Dominum ſuum. In quem quã magnam iam rurſum habuerit fidem, ipſe lachrymæ teſtantur amaræ.

Ducitur ad Pilatum, & Iudas ſe laqueo ſuſpendit. Matthæi 27. Marci 15. Lucæ 22. & 23.

CAPVT CXL.

M † [f] *Ane autem facto*, [c] *conuenerunt* [&] [a] *conſilium inierunt omnes* [f] *principes ſacerdotum, & ſeniores* ▷ *populi*, [c] *& Scribæ* [a] *aduerſus Ieſum, vt cũ morti traderent*, [c] *& duxerunt illum in concilium ſuum, dicentes: Si tu es Chriſtus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: ſi autem & interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis ſedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, Quia ego ſum. At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium? ipſi enim audiuimus de ore eius.* [l] *Et* [b] *confeſtim mane concilium faciẽtes ſummi ſacerdotes, cum ſenioribus & ſcribis, & vniuerſo concilio*, [c] *& ſurgens omnis multitudo eorum*, [b] *vincientes Ieſum*, [a] *vinctum* [l] *adduxerunt* [f] *eum* [c] *ad Pilatum*, [c] *& tradiderunt* [a] *Pontio* [c] *Pilato* [a] *præſidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus eſſet, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum, & ſenioribus, dicens: Peccaui tradens ſanguinem iuſtum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et proiectis argenteis in templo, receſſit, & abiẽs laqueo ſe ſuſpendit. Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia precium ſanguinis eſt: Conſilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus eſt ager ille, Haceldema, hoc eſt, ager ſanguinis,*

† [c] *Et vt factus eſt dies.*

▷ [c] o *plebis*

guinis, vſque in hodiernum diem. Tunc impletum eſt, quod dictum eſt per Hieremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiauerunt filij Iſraël, & dederunt eos in agrũ figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.

Mane autem facto conuenerunt, & conſilium inierunt omnes, &c. Cum factus eſſet dies, rurſum conuenerunt plebis capita, & congregati rurſum inter ſe conſultauerunt contra Ieſum, *vt eum morti* cuius iam reum eum condemnauerunt, *traderent:* quærentes ſcilicet, quid potiſſimum contra eum obiicerent coram Pilato, quem ſciebant parum curaturum ſi tantum quæſtiones quaſdã, & querelas ad legem ipſorum pertinentes contra ipſum proponerent. Marcus dicit, *confeſtim eos mane conſilium feciſſe.* Feruidi enim erant Iudæi de quibus, dictum eſt, Veloces pedes eorũ ad effundendum ſanguinem. Igitur iam rurſum congregati, & inter ſe conſultãtes, duci rurſum iubent Ieſum in concilium ſuum dicentes vt habet Lucas; *Si tu es Chriſtus, dic nobis.* Quam quæſtionem diuerſam eſſe ab ea, qua Matthæus, & Marcus dicunt Pontificem cũ adiuratione requiſiſſe num eſſet Chriſtus, vt ſupra eſt habitum: ex eo ſatis patet, quod omnes tres Euangeliſtæ illuſionem Chriſti deſcribunt, quaſi nocte factam, & eam factam poſtquam Dominus rogatus ſe Chriſtum dixiſſet; patet tum ex eo quod Matthæus dicat: Tũc expuerunt in faciem eius, &c. Nimirum cum ob blaſphemiã omnes condemnaſſent eum reum mortis, tum quod exprobrando illi obiecerint nomen Chriſti dicentes: Prophetiza nobis Chriſte, nempe quod illud ſibi nomen mox vendicaſſet. Itaque cum nocturno tempore ſemel audiſſent eum confitentem ſe eſſe Chriſtũ, in matutina cõgregatione rurſum de eodem rogant; vt ſi rurſum nomen illud ſibi vſurparet, confidentius ipſum tanquam pertinacem accuſarent coram Pilato; ſi vero negaret, conuinceretur ſeipſum condemnare. Dominus autem prudenter reſpondens:

Si, inquit, *vobis dixero qui ſim, non credetis mihi,* ſi autem etiam interrogauero vos de his per quæ ex ſcripturis me Chriſtum eſſe agnoſcere, & credere deberetis, non reſpõdebitis mihi ex animo, nec me dimitteris, licet nihil ſitis habituri quod contra reſpõdeatis. Ne autem quia hæc dixerat, videretur metu mortis veritatem reiicere, quaſi dicturus eam, ſi ſperaret illos credituros, & ſe dimiſſuros: cõfitetur rurſum ſe eſſe Chriſtũ, ſed ſumma cum modeſtia, & prudentia.

Ex hoc, inquit, *tẽpore erit filius iſte hominis,* hoc eſt, homo iſte, quẽ ob infirmitatẽ modo contẽnitis *ſedẽs à dextris virtutis Dei,* tãquam verus eius filius, cõſors gloriæ, & potentiæ ipſius. Scribæ ergo & Seniores qui cõuenerant quoniã perſuaſum habebant, & bene de Meſſia dictum eſſe illud Pſalmi. Sede à dextris meis, intellexerunt Chriſtum his verbis inſinuare ſe eſſe Chriſtum. Vnde intulerunt.

Tu

Tu ergo es filius Dei? Reſpondit Dominus modo apertius, ſed tamen ſolita modeſtia; *Vos dicitis, quia ego ſum.* Hoc eſt vos dicitis, id quod eſt, quia re vera ego ſum Chriſtus filius Dei. Illi autẽ ipſo opere declarantes, quo animi rogaſſent, audita Domini confeſſione dixerunt:

Quid adhuc deſideramus teſtimonium, Contra ipſum de vendicato ſibi nomine Meſſiæ, & filij Dei? Ipſi enim audiuimus, de ore eius, ita vt ipſi teſtes contra eum coram iudice eſſe poſſumus. Cum ergo idoneam ſe putaſſent repetiſſe cauſam accuſationis, confeſtim ſurgentes cum tota ſua multitudine vinctum Ieſum adduxerunt ad Pontium Pilatum præſidem tunc in Iudæa agentem, vt ab ipſo morti crucis adiudicaretur. Ademerant enim Romani Iudæis poteſtatem mortis, potiſſimum quæ per crucem eſſet, inferendæ. Vinctum autẽ eum Pilato adduxerunt (pro vincientes enim Græcis eſt per præteritum δήσαντες) tanquam inſigniter facinoroſum ipſa externa vinculorum ſpecie eum demonſtrantes. Nec puduit Euangeliſtas ea quæ videntur probroſiſſima diligenter exponere, quod ſcirent gloriam noſtram maximam eſſe, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia ſuſtinere. Hæc igitur legamus continue, hæc noſtræ menti inſcribamus, & in his gloriemur.

Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus eſſet, id eſt, quod à Principibus Iudæorũ Dominus morti addictus eſſet, dum reum mortis eum pronunciaſſent, quódque certò iam ſtatuiſſent non ceſſare priuſquam à Pilato ſententiam eius extorſiſſent, tum demum *pœnitentia ductus eſt.* Prius enim fortè putauit Dominum ſeſe è manibus eorum, vt alias fecerat, liberaturum, aut, vt iam pœnitentia duceretur ipſe diabolus effecit, qui totum eum poſſederat. Solet enim eorum, quos ad varia perpetranda flagitia excæcauit tandem oculos aperire, vt ſcelerum ſuorum videant atrocitatem, vt ea conſiderata in deſperationem præcipitentur, ſicque æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic Iudas ſceleris ſui magnitudinem expendens, *retulit triginta argenteos.* Principibus Sacerdotum, & Senioribus, à quibus præcedenti nocte eos, acceperat, dicens; *Peccaui, tradens,* hoc eſt, eo quod tradiderim ſanguinem iuſtum. Illi vero nihil eius præſentia, & teſtimonio commoti, imprudenter reſpondent. Quid ad nos, id eſt, quid noſtra refert, nocentem prodideris, an innocentẽ; cum tamen eiuſdem eſſent facinoris cooperatores, imo, & autores & populi paſtores. Sed his verbis ſignificauerũt ſe nolle in ſeipſis ſuſcipere cum reddita pecunia criminis, ſi quod commiſſum eſſet, reatũ: vnde ipſis hoc recuſantibus, Iudas conſcientia non ſinente vt iniuſtè partam retineret mercedem (quod etiam auxit teſtimonium innocentiæ Chriſti) proiecit in tẽplo argenteos ante pedes Sacerdotũ & Seniorũ, eiſq; abiectis receſſit; atque abundantiori triſtitia abſorpus, & cum

Iudæ pœnitentia.

Cain

Cain dicens in corde ſuo: Maior eſt iniquitas mea, quã vt veniam mereat, *abiens laqueo ſe ſuſpendit*, eo quod non ferret carnificinam conſcientiæ ſuæ; aut etiam quia recordans verborum Domini ſui, quibus ſuam prædixerat paſſionem & reſurrectionem, metuebat ſibi male futurum poſt illius reſurrectionem.

Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, &c. Prætium ſanguinis in Corbonam, hoc eſt gazophilatium mittere religionis cauſa verentur hypocritæ, qui non verebãtur ipſum ſanguinem effundere, quem reddito prætij declarauit eſſe innoxium. At diuina ita accidit diſpoſitione, quo ſic vel ſuo ipſorum condẽnarentur facto & ſermone. Si enim prætium ſanguinis perinde atque prætium meretricis erat indignum corbona: male ergo illud & accepit Iudas, & illi obtulerunt. Conſilio ergo inito in aliũ piam vſum illud expenderunt, in commodum ſcilicet pauperum, ementes eo agrum pauperis cuiuſdam figuli *in ſepulturam peregrinorum*, affatim Ieroſolymam confluentium, nec habentium proprium ſepulturæ locum ſicut incolæ omnes proprium habebant. *Hacel demah.* Cæterum dictio haceldemah (quæ non eſt in Græcis hoc loco) magis eſt Chaldaica, quã Hebraica. Nam Hebræi ſanguinẽ Dam vocant, Chaldęi Dema, vel Dama.

Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam. Dubiũ hic eſt, quomodo per Ieremiam iſtud dictum ſcribat Euangeliſta, cum in toto non reperiatur Ieremia, ſed potius in Zacharia, apud quẽ etſi non ad verbum, tamen ſecundum ſenſum iſtud reperitur, & variè quidem iſtud diſſoluitur, ſed ſimplicius eſt, & vero proximius ſi dicatur Scribarum culpa commutatum nomen Zachariæ in nomen Ieremię, aut quod magis placet, Euangeliſtã tantum ſcripſiſſe per Prophetam, omiſſo omni Prophetæ nomine, *Origines.* deinde vero quendam adieciſſe in margine nomen Ieremiæ, quod poſtea in contextum ſit redactum. Vt autem nomen Ieremiæ aſcriberetur, in cauſa facilè eſſe potuit, quod apud eũ cap. 32. de agro à ſe empto ex præcepto Domini legatur quod ſecundum Aug. myſticè in Domino impletum fuiſſe oſtendere hic voluit Euãgeliſta. Sed quidquid ſit de nomine Ieremiæ quod hic in omnibus penè libris reperitur, certum ſatis ex Zacharia præſens teſtimonium deſumptum, vulgato tamen Euangeliſtarum, & Apoſtolorum more, quo verborum ordine prætermiſſo, ſenſus tantũ de veteri teſtamento proferunt exemplum. Itaque Dominus apud Prophetam pro variis in populum ſuum exhibitis beneficiis petit ſibi dari ab eis mercedem ſuam, eámque tam vilem fuiſſe cõqueritur, vt triginta tantum argenteis illum emendum ſibi iudicarint: vnde ironicè illud vocat decorum prætiũ, quo ab eis ſit appretiatus. Hos iubet vt Propheta proiciat ad ſtatuarium, ſeu figulũ quod & ſe feciſſe Propheta teſtatur, adiungens ſe eos pro-

iecisse

feciſſe Propheta teſtatur, adiungens ſe eos proieciſſe in domo Domini. Hac autem Domini iuſſione, & Prophetæ executione, recepto apud Prophetas more, nihil aliud ſignificatur quam Dei ordinatione certo id euenturum fuiſſe, vt triginta illi argentei quibus indignè nimis Dominus emptus fuit; proiicerentur à Iudæis in domo Domini, & pauperi figulo traderentur in emptionem agelli ipſius. Cum enim Dominus præcipit vt ipſe Propheta proiiciat, ſignificatur Dominum præcipere, vt ipſe proiiciendos prædicat: & cum ſe dicit proieciſſe, ſignificat ſe quod prædicendum erat prædixiſſe, aut quod prædictum eſt, à ſuo populo aliquando implendum. Matthæus ergo ſenſum Prophetæ obſcurum malens explicare quam verba reddere, poſuit, & acceperunt triginta argenteos & dederunt eos in agrum figuli, pro eo quod Hebræis eſt, proiice eos ad figulum, & tuli triginta argenteos, & proieci eos in domum Domini ad figulum. Vnde ex perſona Prophetæ adiecit, ſicut conſtituit mihi Dominus; quia ſcilicet Prophetæ præcipitur, vt proiiciat ad figulum. Illud autem pretium appretiati, quem appretiauerunt à filiis Iſraël: quod ſic videtur ordinandum, vt illud à filiis Iſraël, coniungatur cum participio appretiati hoc ſenſu; pretium Domini appretiati, hoc eſt æſtimati à filiis Iſraël, quem æſtimatum tam vili æſtimauerunt, & appretiauerunt. Illud inquam reſpondet illis Prophetæ verbis: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos: Et, Decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis.

Accuſatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem.
Matthæi 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 18.

CAPVT CXLI.

A[d] Dducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Erat autem mane, & ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, ſed vt manducarent paſcha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? Reſponderunt & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixit, Significans qua morte eſſet moriturus. [c] Cœperunt autem illum accuſare, dicentes: Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. [d] Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum. [a] Ieſus autem ſtetit ante præſidem, ÷ [l] & interrogauit eum, [a] præſes [h] Pilatus, ▷ [n] &

† [c] Pilatus autē interrogauit eum ▷ [f] dicens.

dixit' d illi:P Tu es rex Iudæorum? d Reſpondit Ieſus: A temetipſo hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Reſpondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi: quid feciſti? Reſpondit I ſus: Regnum meum non eſt de hoc mundo, ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis:nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? h At ille † o reſpondens ▷ l ait' c illi o Ieſus: P Tu dicis d quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas? Et cùm hoc dixiſſet, iterum exiuit ad Iudæos.‖ & k dicit' c Pilatus † ad principes ſacerdotum, & turbas': k Ego ▷ nihil inuenio cauſæ in hoc homine'. b Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis. a Et cùm accuſaretur à principibus ſacerdotum, & ſenioribus, nihil reſpondit. Tunc ‖ c Pilatus b rurſum interrogauit eum. c dicens' illi: Non audis quanta aduerſum te dicunt teſtimonia? b Non reſpondes quicquam? vide in quantis te accuſant: Ieſus autem amplius, c nihil reſpondit a ei ad vllum verbum, c ita vt miraretur præſes a vehementer. At illi inualeſcebant dicentes: Commouit populum docens per vniuerſam Iudæam, incipiens à Galilæa vſque huc. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quod de Herodis poteſtate eſſet, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus. Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt valdè, erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil illi reſpondebat. Stabant autem' principes ſacerdotum, & ſcribæ conſtanter accuſantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu ſuo, & illuſit indutum veſte alba, & remiſit ad Pilatum. Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die, nam antea inimici erant adinuicem.

† d reſpondit ▷ a dicit ‖ c ait autem † d eis ▷ d Nullam inueneio in eo cauſam ‖ a dicit illi Pilatus † a & non reſpondit.

Quarta pars paſſionis Dominicæ.

Adducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Continetur hoc Capite quarta pars Dominicæ Paſſionis, complectens iniurias Chriſto irrogatas à Iudæis coram Pilato & Herode. Tertia enim pars ea complectitur, quæ Dominus iniuſtè paſſus eſt in domo Annæ, & Caiphæ. Cum ergo qui in domo Caiphæ conuenerant Iudæorum primores, ſatis ſe inſtructos putarent ad accuſandum ipſum coram Pilato de criminibus, ob quæ tanquam reus læſæ maieſtatis cruci adiudicaretur, *adducunt Ieſum à Caipha*, hoc eſt, *à domo Caiphæ in prætorium*, id eſt, domum prætoris ac præſidis Pilati: *Erat autem*, inquit Ioannes, *mane*, cum hoc agerent, quo ſignificatum eſt admodum eos ſanguinis Chriſti fuiſſe ſitibundos. Metuebant ſanè ne mora aliqua intercedente Dominus ipſis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis contra eos concitaretur. Metuebant ne non liceret ſibi agnum paſchalem

lem quieta mente, & religioſe ſumere, ſi ante illius eſum non eſſet ſatisfactum ipſorum voto. Eadem de cauſa, *ipſi non introierunt*, vt dicit Euang. *prætorium*, vtpote gentilis hominis domum, ne contaminarentur, & contaminati non poſſent edere Paſcha, hoc eſt agnum Paſchalem quem, vt ſuperius eſt dictum, Iudæi in veſpera paraſceues illo tempore erant comeſturi. Mundos autem eſſe oportebat eos qui illum comeſturi erant, vt patet ex cap. Num. 9. Pilatus vero & ſi Gentilis, longè illis & æquior, & humanior, cum illorum morem contemptum ſui interpretari potuiſſet, & ob id dedignari exire ad illos: tamen illorum condeſcendens religioni, *exiuit ad illos foras*, relicto intus in prætorio Ieſu, in quod à militibus ipſum à Iudæis recipientibus deductus fuit. Cúmque Iudæi Dominum tanquam maleficum, ſicut vincula præ ſe ferebant, mox condemnatum vellent: ille pro iudiciaria æquitate prius de in entatis ſciſcitatur ſceleribus, dicens:

Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem hunc? Hic illi ſuperbè nimis, & impiè ſuam prætendunt authoritatem & religionem, volentes per hæc iudiciariam premere inquiſitionem.

Si, inquiunt, *non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum.* Qua reſponſione præterquam quod ſuperbiam ſuam & impietatem ſatis declarauerunt; ſignificauerunt etiam ſe in accuſationibus iuſtis deficere, vt qui ad eas inuiti deuenirent. Superba eorum reſponſione nonnihil offenſus, Pilatus reſpondit eis:

Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Quibus verbis videtur nonnihil inſultare Iudæis, tanquam quibus adempta eſſet per Romanos iudicandi ſecundum legem ſuam reos. Reſponſio autem à Iudæis ſubiecta:

Nobis non licet interficere quenquam. Dupliciter accipi poteſt: aut enim ſignificant omnem mortis inferendæ poteſtatem abſolutè ſibi ademptam per Romanos, aut tantum ſignificare volunt ſupplicium crucis, quali eum affici volebant ob maiorem ignominiam, ſibi nequaquam permiſſum: quæ intelligentia probabilior eſt. Ex Luca autem patet quod cœperint illum accuſare, quod intelligendum eſt accidiſſe poſt ea quæ habet Ioannes, cum ſcilicet viderent Pilatum nihil effecturum, niſi audita contra ipſum accuſatione. De tribus autem Dominum accuſant, idque his, quæ apud Ethnicum Iudicem, & Romanorum iura tuentem putabant habitura multum momenti.

Hunc, inquiunt, *inuenimus ſubuertentem gentem noſtram*, praua ſcilicet ſua doctrina, & ſoggeſtione, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum Regem eſſe. Hunc inquiunt inuenimus, quaſi ſignificare volentes ſe non odio, aut inuidia cõtra ipſum cõcitatos, ſed rei cõpertę veritate, neq. à Pilato curioſam de

obiectis criminibus inquiſitionem faciendam, quòd ea ipſi non temere proponerent,ſed ea in ipſo deprehendiſſent poſt diligentem inueſtigationem illi qui tales erant, vt meritò ipſis fuerit habenda fides.Pro his autem falſiſſimis ſimul, & impiiſſimis criminationibus, dignè iam & meritò eorum gens verè ſubuerſa eſt, atque vbique ſub tributo degunt, veróque ſuo Meſſia orbati fruſtra ſemper & vanè alium expectant. Cæterum cum Pilatus audiſſet has illorum accuſationes, introiuit rurſum in prætoriū ſuum, vnde ad Iudæos foras exierat,vt Ieſum intus exiſtentem circa obiecta percontaretur. Itaque illum ad ſe vocatum, & adductum interrogauit, vt omnes concorditer narrant Euangeliſtæ,num eſſet Rex Iudæorum,ille inquam,quem iamdudum,& tum expectauerant Iudæi.De hoc ſolo obiecto rogat reliquis prætermiſſis,quod iſtud eſſet omnium præcipuum,quo confeſſo reliqua facile cognoſcerentur eſſe vera. Dominus qui non audierat Iudæorum contra ſe criminationes,diſſimulans ſe ſcire quid illi obieciſſent, rogauit Pilatum vnde id rogaret,num à ſeipſo id faceret, ſuſpicione ſcilicet aliqua ab ipſo ex quibuſdam indiciis accepta, an id faceret ex aliorum ſuggeſtione. Pilatus autem ſignificans ſe quidem nihil tale de eo ſuſpicari, ſed à Iudæis accepiſſe quod rogauit, dixit: *Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi*, & hi te huius accuſant, *quid ergo feciſti?* Hæc quoniam Pilatus ſimpliciter ſciſcitabatur, vt veritatem indagaret, Dominus dignatus eſt ei veritatem aperire. Confitetur enim regnum ſuum non eſſe de hoc mundo,id eſt,non eſſe mundanum, & terrenum,conſtans humanis legibus,& præſidiis;

Si enim, inquit, *ex hoc mundo eſſet regnum meum*, haberem & ipſe more cæterorum regum armatum ſatellitium, haberem ſtipatores, qui decertarent armis pro me, ne in manus traderer Iudæorum, nunc autem vel ex ipſo modo quo me in hoc mundo gero cognoſcere licet regnum meum non eſſe terrenū.Non dicit apertè vnde ſit regnum ſuum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam,& ſuſpicionem à ſe depellere,nolens autem ſe quis eſſet oſtentare: ſignificat tamen ſatis cœleſte eſſe ſuum regnum.Nam ſi non eſt de terra:neceſſe eſt vtiq; vt ſit de cœlo.Pilatus ex Chriſti verbis regnum aliquod ſibi arrogantis, colligens ipſum & ſi terrenum regnum ſibi non vindicaret, tamen nihilominus regem eſſe dicebat:

Ergo rex es tu? Hic Ieſus ſerio rogatus à Iudice,nſi aliquo modo eſſet rex,modeſtè reſpondit:Tu dicis me eſſe regem:totidem verbis veritatem poſſe confirmare ſignificans,quod rogabatur de ea mutata tantū pronuntiatione.Addit autē Dominus cauſam cur fateretur de ſe,quod glorioſum videbatur de ſe teſtari,nempe quod ad hoc natus eſſet,veniſſétque in mundum,vt teſtimonium ferret veritati;

veritati: qui proinde contra ſuum ageret officium, ſi veritatem rogatus aut inficiaretur, aut ſubticeret. At quoniam electorum tantum eſt credere, ideo adiecit:

Omnis qui eſt ex veritate, hoc eſt, qui veritatẽ ſectatur & amat, liber à cupiditatibus, & opinionibus mundanis hominem obcæcantibus, *audit vocem meam.* Pilatus itaq; hoc ſermone audito rogat, *quid eſſet veritas*, de qua loqueretur, & propter quam teſtificandam ſe dixit natum, miſſumq; in mundum. At obiter nimis, & leuiter id rogat, vt fere facere ſolent Principes, cum de ea re ſermo incidit, quæ ipſis cordi non eſt. Mox enim non expectato reſponſo egreſſus eſt rurſus ad Iudæos ſecum ducens Ieſum, vt ſatis patet ex ſequentibus: & quia ex verbis Domini & ſi non per omnia intellectis, ſatis intellexit ipſum nequaquam reum eſſe læſæ maieſtatis imperatoriæ, cui ipſe ſeruiebat: eius quoque innocentiam aduertens tum ex ſermonis rationabilitate, atque modeſtia, tum ex vultus, totiúſque habitus grauitate, innocentiæ eius perhibet ad Iudæos teſtimonium, volens hac ratione ſe ab eius iudicio abſoluere, & Chriſtum tanquam innoxium dimittere. Ego inquit poſt diligentem examinationẽ nihil cauſæ inuenio in hoc homine, ob quam ſcilicet à me ſit cōdemnandus. Tum vero ſummi Sacerdotes, & ſeniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Ieſu opinionem, Dominus Ieſus elaberetur, *accuſabant eum in multis*, vt habet Marcus, vt ſcilicet multitudine verborum iudicis animum inclinarẽt, & ex multis aliquod ſaltem eſſet, quod ipſum moueret, hac certè ratione ſatis declarantes cauſæ ſuæ infirmitatem, & iniquitatem. Dominus autem ad omnes illorum accuſationes nihil reſpondit Pilato, licet vt reſponderet, requirente: qui ſciebat ipſum facilè poſſe illorum diluere calumnias, ſi vellet. Domino autem ſic tacente, & neque ſibi neque Iudæis reſpondente, Iudex admiratus eſt, idque vehementer: hinc enim intellexit non ſolum prius à ſe nunquam viſam manſuetudinem, ſed etiam inſignem mortis contemptum. Cæterum cum Iudæi, & audirent, & viderent Pilatum bene propenſum erga Ieſum: ita vt illius nec offenderetur ſilentio, nec in ſuſpicionem agnitionis criminum pertraheretur, cœperunt validioribus etiam vocibus, vt Lucas teſtatur Chriſti cauſam apud Iudicem grauare dicentes:

Commouit populum, hoc eſt, facit eum ſeditioſum (Græcis enim eſt præſens) idque ſua doctrina, quam non in vna tantum ſpargit ciuitate, ſed per vniuerſam Iudæam, *incipiens à Galilæa*, & perueniens vſque huc, ita vt ne metropolim quidem Iudeæ & Galileæ vereatur ſua ſeditioſa ſpergere Doctrina. Non ſimpliciter autem Galileæ meminerunt, sed ad terrorem Pilato augendum, & ſeditionis ſuſpicionem magis ingerendam, quod Galileæ frequenter Theophyl.

Et hic erat cum Ieſu Nazareno. Obſeruauerat enim ipſum aliquoties in Chriſti ſequela proximum ipſi adhærere. Poſt hanc ergo ſecundæ ancillæ ſuggeſtionem, non ita mox ſecuta eſt Petri negatio; quanquam eam Matthæus & Marcus ſtatim ſubiciant; ſed reuerſus Petrus rurſum ſtetit, vt habet Ioannes calefaciens ſe cum aliis. Ac cum non diu poſt primam negationem alius quidã, vt habet Lucas, commotus, vt eſt veriſimile, ſuggeſtione ancillæ, cuius meminerunt Matthæus, & Marcus, videns eum iam reuerſum dixit: *Et tu de illis es?* Ioannes autem dicit pluraliter; *Dixerunt ergo ei, Nunquid es tu ex diſcipulis eius es*, veriſimile eſt enim cũ illo principali plures Petrum appellaſſe; niſi velimus eſſe ſynedochen. Tum ergo Petrus à pluribus iam interpellatus, non ſolũ negauit, vt prius, ſed iureiurando confirmauit ſe ne noſſe quidem hominem, nec eſſe ex eius diſcipulis. Et verum quidem aſſeruit, & iurauit, quanquam præter eius intentionem. Neque enim ſatis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatem, non potuit iam credere verum eſſe Deum, neque ex diſcipulis iam eius erat, à quo defecerat. Tertia negationem puſillo poſt ſecundam tempore factam Matthæus, & Marcus commemorant, quod Lucas ſcribit fuiſſe quaſi interuallum horæ vnius. Tum ergo, vt habet idẽ Lucas, alius quidam ab eo, de quo dixit in ſecunda negatione, dixit non quidem Petro, ſed aſſentibus ipſum eſſe ex diſcipulis Ieſu: ſigno quopiam iam confirmans nimirũ *quod Galilæus eſſet*, qualem eum eſſe ex veſtitu, aut potius ex loquela animaduertit: nõ quod alia lingua loquerentur Galilæi, quam Iudæi, ſed quod etiam in eodem idiomate ſinguli haberent linguæ proprietates, quibus dignoſci poterant. Verbis eius, de quo Lucas, commoti aſtantes acceſſerunt, vt habent Matthæus & Marcus, & ſimul cum illo dixerunt Petro:

Verè es tu ex illis es, nam & Galilæus es: & loquela tua manifeſtum te facit. Signo iam dicto, quo Petrus vrgebatur, acceſſit aliud, quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam vt habet Ioannes;

Vnus ex ſeruis Pontificis cognatus eius cuius abſcidit, &c. Huius igitur voce non ſolum venit in periculum, vt recenti aliquo iudicio ex diſcipulis Chriſti eſſe agnoſceretur: ſed vt etiam pro iniuria cognato, & conſeruo illata grauiter vindicaretur. Itaque cum iam non ſolum multitudine, ſed etiam ſignis euidentibus premeretur: magis etiam, vt par erat, ſibi metuens, non ſolum cum iureiurando, vt in ſecunda negatione fecerat, negauit Dominum, ſed etiam cum anathematiſatione, hoc eſt, deteſtatione, & deuotione ſuiipſius. Et hactenus quidem de Petri negationibus, ex quibus patet, quomodo inter ſe omnium Euangeliſtarum narrationes hac in parte ſatis variæ, optimè inter ſe conſentiant. Porro pœnitentiæ

nitentiæ eius principium fuit ſecundus galli cantus,qui accidit ſecundum Lucam, *adhuc illo loquente*, in maiorem confirmationem veridicæ prædictionis Chriſti.Nec tamen hoc ſigno Petrus ad ſe rediit,nec rediturus erat, niſi Dominus efficaci ſuo contuitu reddidiſſet illum ſibi.Vnde ſubiicit Lucas;

Et conuerſus Dominus reſpexit Petrum. Quod de ſpirituali & non de conuerſione corporali intelligendum eſſe,aut reſpectu,patere poteſt ex præcedentibus, in quibus oſtenſum eſt Chriſtum intro fuiſſe inter Sacerdotes,& Seniores, Petrum vero foris in atrio inter miniſtros. Spirituali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus,poſt ſecundum Galli cantũ, *recordatus eſt verbi Domini,quod ei prædixerat*,eiuſque memor, tacito diuini reſpectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam,mox *egreſſus eſt foras*, egreſſúſque *fleuit* non leuiter ſed *amarè*, nimirum ſe grauiter deliquiſſe agnoſcens in Dominum ſuum. In quem quã magnam iam rurſum habuerit fidem,ipſæ lachrymæ teſtantur amaræ.

Ducitur ad Pilatum,& Iudas ſe laqueo ſuſpendit.
Matthæi 27. Marci 15. Lucæ 22.& 23.

CAPVT CXL.

† [f] *MAne autem facto*, [c] *conuenerunt* [&] [a] *conſilium inierunt omnes* [f] *principes ſacerdotum, & ſeniores* ▷ *populi*, [c] *& Scribæ* [a] *aduerſus Ieſum,vt eũ morti traderent,* [c] *& duxerunt illum in concilium ſuum, dicentes:Si tu es Chriſtus,dic nobis.Et ait illis:Si vobis dixero,non credetis mihi:ſi autem & interrogauero, non reſpondebitis mihi,neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis ſedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes:Tu ergo es filius Dei? Qui ait:Vos dicitis, Quia ego ſum. At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium? ipſi enim audiuimus de ore eius.* [l] *Et* [b] *confeſtim mane concilium faciẽtes ſummi ſacerdotes,cum ſenioribus & ſcribis,& vniuerſo concilio,* [c] *& ſurgens omnis multitudo eorum,* [b] *vincientes Ieſum,* [a] *vinctum* [l] *adduxerunt* [f] *eum* [c] *ad Pilatum,* [c] *& tradiderunt* [a] *Pontio* [c] *Pilato* [a] *præſidi. Tunc videns Iudas,qui eum tradidit, quod damnatus eſſet, pœnitentia ductus,retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum, & ſenioribus, dicens:Peccaui tradens ſanguinem iuſtum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris.Et proiectis argenteis in templo,receſſit,& abiẽs laqueo ſe ſuſpendit. Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia precium ſanguinis eſt: Conſilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum.Propter hoc vocatus eſt ager ille.Haceldema,hoc eſt, ager ſanguinis,*

† [c] *Et vt factus eſt dies.*
▷ [c] *o plebis*

Tu ergo es filius Dei? Reſpondit Dominus modo apertius, ſed tamen ſolita modeſtia; *Vos dicitis, quia ego ſum.* Hoc eſt vos dicitis, id quod eſt, quia re vera ego ſum Chriſtus filius Dei. Illi autē ipſo opere declarantes, quo animi rogaſſent, audita Domini confeſſione dixerunt:

Quid adhuc deſideramus teſtimonium, Contra ipſum de vendicato ſibi nomine Meſſiæ, & filij Dei? Ipſi enim audiuimus, de ore eius, ita vt ipſi teſtes contra eum coram iudice eſſe poſſumus. Cum ergo idoneam ſe putaſſent reperiſſe cauſam accuſationis, confeſtim ſurgentes cum tota ſua multitudine vinctum Ieſum adduxerunt ad Pontium Pilatum præſidem tunc in Iudæa agentem, vt ab ipſo morti crucis adiudicaretur. Ademerant enim Romani Iudæis poteſtatem mortis, potiſſimum quæ per crucem eſſet, inferendæ. Vinctum autē eum Pilato adduxerunt (pro vincientes enim Græcis eſt per præteritum *δήσαντες*) tanquam inſigniter facinoroſum ipſa externa vinculorum ſpecie eum demonſtrantes. Nec puduit Euangeliſtas ea quæ videntur probroſiſſima diligenter exponere, quod ſcirent gloriam noſtram maximam eſſe, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia ſuſtinere. Hæc igitur legamus continue, hæc noſtræ menti inſcribamus, & in his gloriemur.

Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus eſſet, id eſt, quod à Principibus Iudæorū Dominus morti addictus eſſet, dum reum mortis eum pronunciaſſent, quódque certò iam ſtatuiſſent non ceſſare priuſquam à Pilato ſententiam eius extorſiſſent, tum demum *pœnitentia ductus eſt.* Prius enim fortè putauit Dominum ſeſe è manibus eorum, vt alias fecerat, liberaturum, aut, vt iam pœnitentia duceretur ipſe diabolus effecit, qui totum eum poſſederat. Solet enim eorum, quos ad varia perpetranda flagitia excæcauit tandem oculos aperire, vt ſcelerum ſuorum videant atrocitatem, vt ea conſiderata in deſperationem præcipitentur, ſicq́ue æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic Iudas ſceleris ſui magnitudinem expendens, *retulit triginta argenteos.* Principibus Sacerdotum, & Senioribus, à quibus præcedenti nocte eos, acceperat, dicens; *Peccaui, tradens,* hoc eſt, eo quod tradiderim ſanguinem iuſtum. Illi vero nihil eius præſentia, & teſtimonio commoti, imprudenter reſpondent. Quid ad nos, id eſt, quid noſtra refert, nocentem prodideris, an innocentē; cum tamen eiuſdem eſſent facinoris cooperatores, imo, & autores & populi paſtores. Sed his verbis ſignificauerūt ſe nolle in ſeipſis ſuſcipere cum reddita pecunia criminis, ſi quod commiſſum eſſet, reatū: vnde ipſis hoc recuſantibus, Iudas conſcientia non ſinente vt iniuſtè partam retineret mercedem (quod etiam auxit teſtimonium innocentiæ Chriſti) proiecit in tēplo argenteos ante pedes Sacerdotū & Seniorū, eiſq́; abiectis receſſit; atque abundantiori triſtitia abſorpus, & cum *Iudæ pœnitentia.*

Cain

feciſſe Propheta teſtatur, adiungens ſe eos proieciſſe in domo Domini. Hac autem Domini iuſſione, & Prophetæ executione, recepto apud Prophetas more, nihil aliud ſignificatur quam Dei ordinatione certo id euenturum fuiſſe, vt triginta illi argentei quibus indignè nimis Dominus emptus fuit; proiicerentur à Iudæis in domo Domini, & pauperi figulo traderentur in emptionem agelli ipſius. Cum enim Dominus præcipit vt ipſe Propheta proiiciat, ſignificatur Dominum præcipere, vt ipſe proiiciendos prædicat: & cum ſe dicit proieciſſe, ſignificat ſe quod prædicendum erat prædixiſſe, aut quod prædictum eſt, à ſuo populo aliquando implendum. Matthæus ergo ſenſum Prophetæ obſcurum malens explicare quam verba reddere, poſuit, & acceperunt triginta argenteos & dederunt eos in agrum figuli, pro eo quod Hebræis eſt, proiice eos ad figulum, & tuli triginta argenteos,& proieci eos in domum Domini ad figulum. Vnde ex perſona Prophetæ adiecit, ſicut conſtituit mihi Dominus; quia ſcilicet Prophetæ præcipitur, vt proiiciat ad figulum. Illud autem pretium appretiati, quem appretiauerunt à filiis Iſraël: quod ſic videtur ordinandum, vt illud à filiis Iſraël, coniungatur cum participio appretiati hoc ſenſu; pretium Domini appretiati, hoc eſt æſtimati à filiis Iſraël, quem æſtimatum tam vili æſtimauerunt, & appretiauerunt. Illud inquam reſpondet illis Prophetæ verbis: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos: Et, Decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis.

Accuſatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem. Matthæi 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 18.

CAPVT CXLI.

A [d] *Dducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Erat autem mane, & ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, ſed vt manducarent paſcha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? Reſponderunt & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixit, Significans qua morte eſſet moriturus.* [c] *Cœperunt autem illum accuſare, dicentes: Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.* [d] *Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum.* [a] *Ieſus autem ſtetit ante præſidem,* † [1] *& interrogauit eum,* [a] *præſes* [h] *Pilatus,* ▷ [n] *&*

† [c] *Pilatus autē interrogauit eum* ▷ [f] *dicens.*

dixit' [d] illi: ▷ Tu es rex Iudæorum? [d] Reſpondit Ieſus: A temetipſo hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Reſpondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi: quid feciſti? Reſpondit Ieſus: Regnum meum non eſt de hoc mundo, ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? [h] At ille † [o] reſpondens ▷ [l] ait' [c] illi [o] Ieſus: ▷ Tu dicis [d] quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas? Et cum hoc dixiſſet, iterum exiuit ad Iudæos. ‖ & [k] dicit' [c] Pilatus † ad principes ſacerdotum, & turbas': [k] Ego ▷ nihil inuenio cauſæ in hoc homine'. [b] Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis. [a] Et cum accuſaretur a principibus ſacerdotum, & ſenioribus, nihil reſpondit. Tunc ‖ [c] Pilatus [b] rurſum interrogauit eum. [a] dicens' illi: Non audis quanta aduerſum te dicunt teſtimonia? [b] Non reſpondes quicquam? vide in quantis te accuſant: Ieſus autem amplius, [c] nihil reſpondit [a] ei ad vllum verbum, [c] ita vt miraretur præſes [a] vehementer. At illi inualeſcebant dicentes: Commouit populum docens per vniuerſam Iudæam, incipiens à Galilæa vſque huc. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quod de Herodis poteſtate eſſet, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus. Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt valdè, erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil illi reſpondebat. Stabant autem' principes ſacerdotum, & ſcribæ conſtanter accuſantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu ſuo, & illuſit indutum veſte alba, & remiſit ad Pilatum. Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die, nam antea inimici erant adinuicem.

† d reſpondit ▷ a dicit ‖ c ait autem † d eis ▷ d Nullam inuenio in eo cauſam ‖ a dicit illi Pilatus † a & non reſpondit.

Quarta pars paſſionis Dominicæ.

Adducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Continetur hoc Capite quarta pars Dominicæ Paſſionis, complectens iniurias Chriſto irrogatas à Iudæis coram Pilato & Herode. Tertia enim pars ea complectitur, quæ Dominus iniuſtè paſſus eſt in domo Annæ, & Caiphæ. Cum ergo qui in domo Caiphæ conuenerant Iudæorum primores, ſatis ſe inſtructos putarent ad accuſandum ipſum coram Pilato de criminibus, ob quæ tanquam reus læſæ maieſtatis cruci adiudicaretur, *adducunt Ieſum à Caipha*, hoc eſt, *à domo Caiphæ in prætorium*, id eſt, domum prætoris ac præſidis Pilati: *Erat autem*, inquit Ioannes, *mane*, cum hoc agerent, quo ſignificatum eſt admodum eos ſanguinis Chriſti fuiſſe ſitibundos. Metuebant ſanè ne mora aliqua intercedente Dominus ipſis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis contra eos concitaretur. Metuebant ne non liceret ſibi agnum paſchalem

lem quieta mente, & religioſe ſumere, ſi ante illius eſum non eſſet ſatisfactum ipſorum voto. Eadem de cauſa, *ipſi non introierunt*, vt dicit Euang. *prætorium*, vtpote gentilis hominis domum, ne contaminarentur, & contaminati non poſſent edere Paſcha, hoc eſt agnum Paſchalem quem, vt ſuperius eſt dictum, Iudæi in veſpera paraſceues illo tempore erant comeſturi. Mundos autem eſſe oportebat eos qui illum comeſturi erant, vt patet ex cap. Num. 9. Pilatus vero & ſi Gentilis, longè illis & æquior, & humanior, cum illorum morem contemptum ſui interpretari potuiſſet, & ob id dedignari exire ad illos: tamen illorum condeſcendens religioni, *exiuit ad illos foras*, relicto intus in prætorio Ieſu, in quod à militibus ipſum à Iudæis recipientibus deductus fuit. Cúmque Iudæi Dominum tanquam maleficum, ſicut vincula præ ſe ferebant, mox condemnatum vellent: ille pro iudiciaria æquitate prius de in entatis ſciſcitatur ſceleribus, dicens:

Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? Hic illi ſuperbè nimis, & impiè ſuam prætendunt authoritatem & religionem, volentes per hæc iudiciariam premere inquiſitionem.

Si, inquiunt, *non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum.* Qua reſponſione præterquam quod ſuperbiam ſuam & impietatem ſatis declarauerunt; ſignificauerunt etiam ſe in accuſationibus iuſtis deficere, vt qui ad eas inuiti deuenirent. Superba eorum reſponſione nonnihil offenſus, Pilatus reſpondit eis:

Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Quibus verbis videtur nonnihil inſultare Iudæis, tanquam quibus adempta eſſet per Romanos iudicandi ſecundum legem ſuam reos. Reſponſio autem à Iudæis ſubiecta:

Nobis non licet interficere quenquam. Dupliciter accipi poteſt: aut enim ſignificant omnem mortis inferendæ poteſtatem abſolutè ſibi ademptam per Romanos, aut tantum ſignificare volunt ſupplicium crucis, quali eum affici volebant ob maiorem ignominiam, ſibi nequaquam permiſſum: quæ intelligentia probabilior eſt. Ex Luca autem patet quod cœperint illum accuſare, quod intelligendum eſt accidiſſe poſt ea quæ habet Ioannes, cum ſcilicet viderent Pilatum nihil effecturum, niſi audita contra ipſum accuſatione. De tribus autem Dominum accuſant, idque his, quæ apud Ethnicum Iudicem, & Romanorum iura tuentem putabant habitura multum momenti.

Hunc, inquiunt, *inuenimus ſubuertentem gentem noſtram*, praua ſcilicet ſua doctrina, & ſuggeſtione, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum Regem eſſe. Hunc inquiunt inuenimus, quaſi ſignificare volentes ſe non odio, aut inuidia cõtra ipſum cõcitatos, ſed rei cõpertę veritate, neq; à Pilato curioſam de

obiectis criminibus inquiſitionem faciendam, quòd ea ipſi non temere proponerent, ſed ea in ipſo deprehendiſſent poſt diligentem inueſtigationem illi qui tales erant, vt meritò ipſis fuerit habenda fides. Pro his autem falſiſſimis ſimul, & impiiſſimis criminationibus, dignè iam & meritò eorum gens verè ſubuerſa eſt, atque vbique ſub tributo degunt, veróque ſuo Meſſia orbati fruſtra ſemper & vanè alium expectant. Cęterum cum Pilatus audiſſet has illorum accuſationes, introiuit rurſum in prætoriũ ſuum, vnde ad Iudęos foras exierat, vt Ieſum intus exiſtentem circa obiecta percontaretur. Itaque illum ad ſe vocatum, & adductum interrogauit, vt omnes concorditer narrant Euangeliſtæ, num eſſet Rex Iudæorum, ille inquam, quem iamdudum, & tum expectauerant Iudæi. De hoc ſolo obiecto rogat reliquis prętermiſſis, quod iſtud eſſet omnium præcipuum, quo confeſſo reliqua facile cognoſcerentur eſſe vera. Dominus qui non audierat Iudæorum contra ſe criminationes, diſſimulans ſe ſcire quid illi obieciſſent, rogauit Pilatum vnde id rogaret, num à ſeipſo id faceret, ſuſpicione ſcilicet aliqua ab ipſo ex quibuſdam indiciis accepta, an id faceret ex aliorum ſuggeſtione. Pilatus autem ſignificans ſe quidem nihil tale de eo ſuſpicari, ſed à Iudæis accepiſſe quod rogauit, dixit: *Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi*, & hi te huius accuſant, *quid ergo feciſti?* Hæc quoniam Pilatus ſimpliciter ſciſcitabatur, vt veritatem indagaret, Dominus dignatus eſt ei veritatem aperire. Confitetur enim regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, id eſt, non eſſe mundanum, & terrenum, conſtans humanis legibus, & præſidiis;

Si enim, inquit, *ex hoc mundo eſſet regnum meum*, haberem & ipſe more cæterorum regum armatum ſatellitium, haberem ſtipatores, qui decertarent armis pro me, ne in manus traderer Iudæorum, nunc autem vel ex ipſo modo quo me in hoc mundo gero cognoſcere licet regnum meum non eſſe terrenũ. Non dicit apertè vnde ſit regnum ſuum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam, & ſuſpicionem à ſe depellere, nolens autem ſe quis eſſet oſtentare: ſignificat tamen ſatis cœleſte eſſe ſuum regnum. Nam ſi non eſt de terra: neceſſe eſt vtiq; vt ſit de cœlo. Pilatus ex Chriſti verbis regnum aliquod ſibi arrogantis, colligens ipſum & ſi terrenum regnum ſibi non vindicaret, tamen nihilominus regem eſſe dicebat:

Ergo rex es tu? Hic Ieſus ſerio rogatus à Iudice, nũ aliquo modo eſſet rex, modeſtè reſpondit: Tu dicis me eſſe regem: totidem verbis veritatem poſſe confirmare ſignificans, quod rogabatur de ea mutata tantũ pronuntiatione. Addit autẽ Dominus cauſam cur fateretur de ſe, quod glorioſum videbatur de ſe teſtari, nempe quod ad hoc natus eſſet, veniſſétque in mundũm, vt teſtimonium ferret

veritati;

veritati: qui proinde contra ſuum ageret officium, ſi veritatem rogatus aut inficiaretur, aut ſubticeret. At quoniam electorum tantum eſt credere, ideo adiecit:

Omnis qui eſt ex veritate, hoc eſt, qui veritatẽ ſectatur & amat, liber à cupiditatibus, & opinionibus mundanis hominem obcæcantibus, *audit vocem meam.* Pilatus itaq; hoc ſermone audito rogat, *quid eſſet veritas*, de qua loqueretur, & propter quam teſtificandam ſe dixit natum, miſſumq́; in mundum. At obiter nimis, & leuiter id rogat, vt fere facere ſolent Principes, cum de ea re ſermo incidit, quæ ipſis cordi non eſt. Mox enim non expectato reſponſo egreſſus eſt rurſus ad Iudæos ſecum ducens Ieſum, vt ſatis patet ex ſequentibus: & quia ex verbis Domini & ſi non per omnia intellectis, ſatis intellexit ipſum nequaquam reum eſſe læſæ maieſtatis imperatoriæ, cui ipſe ſeruiebat: eius quoque innocentiam aduertens tum ex ſermonis rationabilitate, atque modeſtia, tum ex vultus, totiúſque habitus grauitate, innocentiæ eius perhibet ad Iudæos teſtimonium, volens hac ratione ſe ab eius iudicio abſoluere, & Chriſtum tanquam innoxium dimittere. Ego inquit poſt diligentem examinationẽ nihil cauſæ inuenio in hoc homine, ob quam ſcilicet à me ſit cõdemnandus. Tum vero ſummi Sacerdotes, & ſeniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Ieſu opinionem, Dominus Ieſus elaberetur, *accuſabant eum in multis*, vt habet Marcus, vt ſcilicet multitudine verborum iudicis animum inclinarẽt, & ex multis aliquod ſaltem eſſet, quod ipſum moueret, hac certè ratione ſatis declarantes cauſæ ſuæ infirmitatem, & iniquitatem. Dominus autem ad omnes illorum accuſationes nihil reſpondit Pilato, licet vt reſponderet, requirente: qui ſciebat ipſum facilè poſſe illorum diluere calumnias, ſi vellet. Domino autem ſic tacente, & neque ſibi neque Iudæis reſpondente, Iudex admiratus eſt, idq́ue vehementer: hinc enim intellexit non ſolum prius à ſe nunquam viſam manſuetudinem, ſed etiam inſignem mortis contemptum. Cæterum cum Iudæi, & audirent, & viderent Pilatum bene propenſum erga Ieſum: ita vt illius nec offenderetur ſilentio, nec in ſuſpicionem agnitionis criminum pertraheretur, cœperunt validioribus etiam vocibus, vt Lucas teſtatur Chriſti cauſam apud Iudicem grauare dicentes:

Commouit populum, hoc eſt, facit eum ſeditioſum (Græcis enim eſt præſens) idq́ue ſua doctrina, quam non in vna tantum ſpargit ciuitate, ſed per vniuerſam Iudæam, *incipiens à Galilæa*, & perueniens vſque huc, ita vt ne metropolim quidem Iudeæ & Galileæ vereatur ſua ſeditioſa ſpergere Doctrina. Non ſimpliciter autem Galileæ meminerunt, ſed ad terrorem Pilato augendum, & ſeditionis ſuſpicionem magis ingerendam, quod Galileæ frequenter *Theophyl.*

 ſedi

ſeditioſi,& rerum nouatores reperti fuerint: Cæterum Pilatus audito nomine Galileæ, interrogauit nũ homo Galilæus eſſet: cúmque cognouiſſet eum Galilæum eſſe, occaſionem ſe inueniſſe gaudens extricandi ſe, vt ſperabat, ab eius iudicio: miſit eum ad Herodem Galileæ tetrarcham, táquam ad eius ditionem pertinentem, qui etiam ipſe Ieroſolymis erat illis diebus ad celebrãdam paſchæ ſolemnitatem. Fuit autem hic Herodes tetrarcha Galileæ de quo Lucæ tertio, qui Ioannem interemit, & Antipas dictus eſt, filius Herodis Aſcalonitæ, qui Innocentes occidit.

Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt valde, non ſolum ob honorem ſibi à Pilato delatum, ſed etiam, & multò magis quod à multo tempore cupidus fuiſſet videndi eum, quem tam multa audiuit admiranda patrare, cum Ioannes nullum ædidiſſet miraculum. Sperabat ergo Chriſtum ſiue in honorem ſui, ſiue ob propriam liberationem, miraculum aliquod editurum, quod ipſius paſceret, & delectaret oculos. At Dominus non ſolũ non eſt dignatus illum vllo miraculo, ſed nec aliquo reſponſo, cum tamen ille varijs eum interrogaret ſermonibus: idq́; non ſolũ ne videretur ambire mortis euaſionem, ſed etiam ne videri poſſet regij honoris admirator: & quia ille tum miraculo, tum reſponſo indignus eſſet, & quia eius crudelitas non merebatur audire, videreue diuina, & quia tantum ex curioſitate ſignum quærebat, & reſponſum. Itaque ad omnia Dominus obticuit, etiam cum Principes Sacerdotum & Scribę aſtarent, *conſtanter accuſantes eum.* Quæ res ſilentium Chriſti magis reddidit admirandum: cum nec tanti Principis authoritas, nec aduerſariorum tam conſtantes criminationes ſermonem ab eo elicere potuerunt. Æquior tamen in illũ Herodes, quã Pontifices, & Scribæ, nequaquam ſic illorum criminationibus eſt perſuaſus: vt accuſatum, & obtumeſcentem ad obiecta crimina morte damnaret: ſed ſatis habuit contemnere eum, à quo videbatur contemni; eíque illudere tanquam abiectiſſimo homini, cui nihil ineſſet prudentiæ, quique fatua quadam ſimplicitate potius, quam ſuperba audacia regum nomen ſibi vendicaſſet: quare irridendam potius quam ſeuere vindicandam regij nominis vſurpationem inſinuans, *indutum veſte alba* (nam id erat Regum, ac Cæſarum) *remiſit ad Pilatum.* Neque tamen putandum eſt, Herodem Chriſto tantum illuſiſſe per indumentum veſtis albæ. Græca enim habent: *καὶ ἐμπαίξας περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν*, id eſt, & cum illuſiſſet, induiſſétque eum veſtem albam: vt intelligendum videatur prius varijs modis Herodem cum ſuis Domino illuſiſſe, ſcommata ſcilicet in eum iaciendo, & talibus omnino ignominijs afficiendo eum, quibus affectus fuit apud Caipham, ac nouiſſimè inter cætera veſtem albam eum induiſſe, ſicq́ue Pilato remiſiſſe. Notandum tamen dictionem Græcam non

ſignifi

ſignificare propriè albam,ſed ſplendidam,& elegantem,qualis eſt diuitum, & Regum. Hac ergo dum per iocum, & irriſionem ab Herode induitur Chriſtus:inſinuatum eſt ipſum verè quidem Regem eſſe, ſed talem quem mundus non agnoſcat, ſed rideat. Sequitur apud Lucam:

Et facti ſunt amici Pilatus & Herodes in ipſa, id eſt,in eadem die. Nam antea inimici erant adinuicem,id eſt,inter ſe. Cùm reconciliationis cauſa,vt hic ſignificatur, fuerit quod Pilatus Herodi detulerit iudicium Chriſti,tanquam Galilæi: omnino veriſimile eſt ſimultatis quæ inter eos interceſſerat cauſam fuiſſe, quod Pilatus ſe ingeſſerit aliquibus negotiis ad cognitionem Herodis pertinentibus: & fortaſſe quod Galilæorũ quorundam ſanguinem miſcuerit cum ſacrificiis eorum,vt ſupra habitum eſt Lucæ 13.

Barabba dimiſſo, flagellatus & coronatus Chriſtus, traditur crucifigendus. Matth.27. Marc.15. Luc.23. Ioan.18.19.

CAPVT CXLII.

*[c] Pilatus autem conuocatis principibus Sacerdotum, & magiſtratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtuliſtis mihi hunc hominem, quaſi auertentem populum, & ecce ego coràm vobis interrogans, nullam cauſam inuenio in homine iſto, ex his in quibus eum accuſatis, ſed neque Herodes: nam remiſi vos ad illum, & ecce nihil dignũ morte actum eſt ei, [c] emẽdatum ergo illum dimittam. [l] Per diem autem † ſolennem ▷ [c] conſueuerat [&] [c] neceſſe * habebat [a] præſes ‖ [l] populo dimittere vnum † [c] ex vinctis, quemcunque petiſſent, habebat autem [a] tunc vinctum inſignem, [c] qui dicebatur Barabbas, [b] qui cum ſeditioſis erat vinctus, qui in ſeditione fecerat homicidium. Et cum aſcendiſſet turba, cœpit rogare, ſicut ſemper faciebat illis. [a] Congregatis ergo illis, [c] Pilatus * [b] reſpondit eis, & [c] dixit: [d] Eſt autem conſuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Paſcha. [i] Vultis [d] ergo [i] dimittam vobis regem Iudæorum? [a] Quem vultis? Dimittam vobis Barabbam,an Ieſum,qui dicitur Chriſtus? [c] Sciebat enim quod per inuidiã tradidiſſent eum [b] ſummi Sacerdotes. [a] Sedente autem illo pro tribunali, miſit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iuſto illi, multa enim paſſa ſum hodie per viſum propter eum. [c] Principes autem ſacerdotum, [a] & ſeniores [b] concitauerunt turbam [&] [a] perſuaſerunt populis, [c] vt [b] magis ▷ [c] peterent Barabbam, [a] Ieſum verò perderent. Reſpondens autem præſes ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? ‖ At illi [k] clamauerunt [d] rurſum [k] omnes [c] ſimul, † [n] dicentes: [d] Non hunc, ſed [c] tolle hunc, & dimitte nobis [n] Barabbam. [d] Erat autem Barabbas latro, [c] qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium miſſus in carcerem. [c] Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos, volens dimittere Ieſum. [c] Pilatus [b] autem iterum*

† [h] feſtum
▷ [b] ſolebat
** [c] autem*
‖ [h] dimittere illis
† [b] vinctum quẽ voluiſſent
Erat autẽ
** [b] autem*
▷ [b] Barabbã dimitteret eis
‖ [c] Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba dicens
† [a] dixerunt

rum reſpondens ▷ [c] ait' illis: Quid ‖ ergo' [b] vultis [c] faciam † de Ieſu,
qui dicitur Chriſtus'? [h] At illi [b] iterum ▷ [h] ſucclamabant' ‖ [f] dicen-
tes' [a] omnes: Crucifigatur, [c] crucifige, [h] crucifige eum. † Pilatus verò' [c]
tertio ▷ [l] dixit ad illos': Quid enim mali fecit [c] iſte? nullã cauſam mor-
tis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. [l] At illi [c] inſtabant
vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur, & inualeſcebant voces eo-
rum, [&] [c] magis clamabant, [a] dicentes: Crucifigatur. [d] Tolle, tolle, [i]
crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? [d] Tunc ergo
apprehendit Pilatus Ieſum, & flagellauit. Et [a] tunc [m] milites [a] præſidis
ſuſcipientes Ieſum in prætorio, [b] duxerunt eum in atrium prætorij, & †
[c] congregauerunt' [a] ad eum ▷ [c] vniuerſam' cohortem & [a] exuentes eũ,
‖ [m] chlamydem coccineam' circundederunt ei, & † plectentes coronam de
ſpinis' ▷ poſuerunt ſuper caput eius', [a] & arundinem in dextra eius. [d] Et
veniebant ad eum, [a] & genu flexo ante eum, illudebant ei, [b] & cœperunt
ſalutare eum, † ▪ & dicebant: [m] Aue Rex Iudæorum: [b] Et conſpuebant
eum. [a] Et expuentes in eũ acceperunt arundinem, [c] & percutiebant ca-
put eius [b] arundine, [d] & dabant ei alapas, [b] & ponentes genua adorabãt
eum. [d] Exiuit iterum Pilatus, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras,
vt cognoſcatis, quia in eo nullam inuenio cauſam. Exiuit ergo Ieſus foras,
portans coronam ſpineam, & purpureum veſtimentum. Et dicit eis: Ecce
homo. Cùm ergo vidiſſent eũ Pontifices, & miniſtri, clamabant, dicentes:
Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifi-
gite, ego enim non inuenio in eo cauſam. Reſponderunt ei Iudæi: Nos legem
habemus, & ſecundum legem debet mori, quia filium Dei ſe fecit. Cum
ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit. Et ingreſſus eſt præ-
torium iterum, & dicit ad Ieſum: Vnde es tu? Ieſus autem reſponſum non
dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris, neſcis, quia poteſtatem
habeo crucifigere te, & poteſtatẽ habeo dimittere te? Reſpondit Ieſus: Non
haberes poteſtatem aduerſum me vllam, niſi tibi datum eſſet deſuper. Pro-
pterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et exinde quærebat
Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes: Si hũc dimittis,
non es amicus Cæſaris: omnis enim qui ſe regem facit, contradicit Cæſari.
Pilatus autem quum audiſſet hos ſermones, adduxit foras Ieſum, & ſedit
pro tribunali in loco qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraicè autẽ Gabbatha.
Erat autem paraſceue Paſchæ hora quaſi ſexta, & dicit Iudæis: Ecce Rex
veſter. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus:
Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt Pontifices: Non habemus regem
niſi Cæſarem. [a] Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, ſed magis tu-
multus fieret, accepta aqua lauit manus corã populo, dicens: Innocens ego
ſum à ſanguine iuſti huius, vos videritis. Et reſpondẽs vniuerſus populus,
dixit: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. † [h] Pilatus autem' [a]
tunc [b] volẽs populo ſatisfacere, [c] adiudicauit fieri petitionẽ eorum. [l] Di-
miſit [c] autẽ [l] illis [c] eum, qui propter homicidiũ, & ſeditionẽ miſſus erat

in car-

▷ [a] dicit
‖ [b] ∘ igitur
† [b] Regi Iudæorũ
▷ [h] clamauerunt
‖ [a] dicunt
† [c] ille autem
▷ [a] ait illis præſes
[b] dicebat illis
† [b] conuocant
▷ [b] ∘ totam
‖ [b] induunt eum purpura
[d] veſte purpurea
† [b] imponunt ei plectentes ſpineam coronam
▷ [d] impoſuerunt capiti eiꝰ
† [a] dicentes
† [c] ∘ Et Pilatus
▷ [b] & tradidit Ieſum flagellis cæſum

in carcerem quē petebant, [c] *Barabbā:* ▷ [l] *Ieſum vero* [c] *flagellatū* [l] *tradidit* [a] *eis* [c] *volūtati eorū.* [d] *Tunc ergo trádidit eis illū,* [m] *vt crucifigeretur.*

Quinta pars paſſionis Dominicæ.

Pilatus autem conuocatis Principibus Sacerdotum,&c. Continetur hoc capite quinta Dominicæ Paſſionis pars,quæ vt varia comple ctitur iniuriarum genera:ita & multa habet innocētiæ Dominicæ teſtimonia,ſicut & alia omnia capita. Imprimis enim Pilatus redu cto ſibi Domino,& ſuo, & Herodis iudicio pronunciat innocentem eſſe,quē Iudæi ad crucem petebant.Nam cum mittendo Dominum ad Herodem nō liberaretur Pilatus ſicut ſperabat, ab eius iudicio:alijs viis conatus eſt elabi à condemnatione innocētis. Et primum quidem ratione ſtudet placare Iudæorū animos, dicens:

Obtuliſtis mihi hunc hominem , quaſi auertentem populum (id enim fuit præcipuum accuſationis ipſorum,in quo reliqua continebantur) & ecce ego interrogans eum etiam coram vobis , nullā cauſam mortis ſcilicet inuenio in eo.Sed neque Herodes.Nam remiſi vos ad illum,& ecce nihil dignum morte actum eſt illi,quaſi dicat tantum circa eum acta ſunt,quę arguunt hūc potius per ridendam peccaſſe imprudentiam , quam dignum morte crimen admiſiſſe. Igitur & ego pro his quæ inſipienter potius quàm malignè egit, eum caſtigans,ſic eum dimittam.Dictio enim emendatum (vt ex Græco παιδεύσας patet) pro caſtigatum poſita eſt. Cùm ergo Pilatus propoſuiſſet iam Dominum caſtigare,ſicque placatis,vt ſperabat Iudæorū animis,ipſum dimittere: priuſquam id faceret,aliud ei venit in mentem,quo magis ſperabat illum poſſe liberare. Pro recepta enim conſuetudine neceſſariò debuit in die feſto(quod de ſolemnitate tantum Paſchali intelligendum eſt) dimittere populo vnum ex vinctis , quemcunque petiſſent , ſiue ſimpliciter ob feſti illius reuerentiam & lætitiā, ſiue etiam in memoriam Ægyptiacæ liberationis,quæ ea feſtiuitate recolēbatur. Cùm ergo turba aſcendiſſet,vt habet noſtra lectio (nam Græcis eſt acclamaſſet) ad tribunal Pilati, pro more ſcilicet recepto ſeruando rogatura,vt vnus ex vinctis dimitteretur : tum Pilatus hanc occaſionem rapuit pro liberatione innocentis:duos proponens populo, e quibus omnino ſperabat alterum nequaquam à populo præponendum Ieſu. Vnde apparet morem fuiſſe vt præſes ex reis quoſdā quos vellet, proponeret populo , ex quibus dimittere debebat quemcunq; petiſſet populus:& non fuiſſe in poteſtate populi,vt ex omnibus omnino vinctis quemcunque voluiſſent,dimitteret præſes. Habebat ergo inter alios multos vinctos,mortiſq; reos,vnum vinctum,qui dicebatur Barabbas,qui ob ſeditionem excitatam in ciuitate & homicidium in ſeditione cōmiſſum , cum ſuis complicibus miſſus fuit in carcerem:inter quos ipſum fuiſſe præcipuum & anteſignanum indicat ſatis Matthæus dicens eum fuiſſe inſignem , hoc eſt , inſigniter malum,& notæ apud omnes improbitatis, quem etiam la-

tronem ob commiſſum homicidium vocauit Ioannes. Hunc communem ciuitatis hoſtem, eorumq; ſcelerum manifeſtũ authorem, quæ maximè ſunt Reipublicæ inimica, ſeditionis ſcilicet cruentæ, componens cum Ieſu ſeditionis quidem etiam accuſato, ſed quæ nullo effectu comprobari potuit: petiit vtrum è duobus vellent dimitti: conſtringens eorum electionem ad alterum horum: nihil addubitans quin pro ſuo in Barabbam odio, & iuſta ob accepta mala indignatione, illi præponerent Ieſum, à quo nunquam læſi fuerant: & quem non patiebantur dimitti tanquam innocentem, ſaltem vt damnatum ſinerent donari feſto.

Sciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum ſummi Sacerdotes: Vnde tanta diligentia laborauit ipſum abſoluere. Cæterum hac ipſis optione propoſita cum populus hæreret, & ſatis propenderet, vt eſt veriſimile, ad electionem Ieſu: Principes ſacerdotum, & ſeniores agitauerunt turbam apud quam multum valebant, eique perſuaſerunt tandem, vt magis Barabbam peterent. Cùm ergo hęc agerentur inter Principes ſacerdotum, & turbam, Præſide interim expectante quid reſponſuri eſſent: tum, vt veriſimile eſt, acceſſit etiam aliud innocentiæ Chriſti teſtimonium, quod ſcilicet perhibuit de Ieſu vxor Pilati, in maiorem Iudæorum & Pilati ipſius condemnationem, maiorémque Chriſti ac noſtram gloriam. Dicit enim Matthæus:

Sedente autem illo pro tribunali, miſit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi, & iuſto illi, id eſt, nihil tibi ſit cum illo iuſto: multa enim paſſa ſum hodie, id eſt, hac nocte, per viſum, id eſt, in ſomnijs propter illum. Quid viderit, quídve audierit cum Euangeliſta non exprimat: nihil certi de eo proferre poſſumus, niſi quod grauiter fuerit
Theophyl. afflicta. Porrò afflictionem hanc per oſtenſa, vt eſt veriſimile terriculamenta, non eſt putandum à dæmonibus profecta, ſed à Deo potius: qui eam vxori potius quàm Pilato immiſit: tum vt ab vtroque ſimul ſexu ſuæ innocentiæ Chriſtus haberet teſtimonium: tum quod non creditum fuiſſet Pilato, qui videri potuiſſet ad gratiam loqui. Conuenienti autem epitheto coniunx Pilati Chriſtum iuſtum vocat, ſicut & poſtea Pilatus: & multo ante vtrumq; Eſaias cap. 53. Cùm autem deliberationem ſuam inter ſeſe Iudæi abſoluiſſent, rurſum eos rogauit Pilatus, vtrum ex duobus propoſitis ſibi vellent dimitti. At illi longè contra eius expectationem, vnà omnes voce poſtulauerunt non dimitti Ieſum, ſed eum tolli, & dimitti Barabbam. Non enim ſatis habebant Barabbam præponere Ieſu, ſed hunc neque cum Barabba volebant in gratiam feſti dimitti. Quod cum præter Pilati expectationem accidiſſet, non tamen deſtitit opitulari Ieſu, vnde dixit:

Quid ergo vultis faciam de Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Bene quidem in eo faciens, quod cuperet Ieſum liberare, ſed male in eo,

quod

quod ob gratiam Pontificum, & populi non ſtrenuè ſe pro officio opponeret iniuſtitiæ perſequentium iuſtum. Non autem propterea fere ſemper Chriſtum Regem vocat Iudæorum, quod ſic verè de eo ſentiret, vt mihi quidem videtur, ſed per ironiam, vt ſic irritatos Iudæorum animos magis obſtrictos redderet Cæſari, ſuúmque contra innocentem iudicium iuſtitiæ quodam prætextu veſtiret. Itaque illi non ſuſtinentes illud nomen, vt clamauerunt prius in rogando Barabbam: ita nunc rurſum clamauerunt poſtulantes Ieſum crucifigi. Tum Pilatus tertiò teſtimonium innocentiæ Chriſti perhibuit, dicens ſe nullam cauſam morte dignam inuenire in eo, atque ob id, quod prius propoſuerat, ſed quod per oblatam occaſionem, qua ſperabat Chriſtum liberandum, intermiſſum erat, rediens caſtigaturum ſe dicit eum, ſicque dimiſſurum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Ieſum, & flagellauit, &c. Ioannes poſt Lucam ſcribens, opportunè poſt electum Barabbam indicat qualis fuerit illa correptio cuius Lucas meminit, commemorans Pilatum flagellaſſe Ieſum, atque milites variis ei illuſiſſe modis, & per hæc Pilatum, conatum dimittere Ieſum. Conuenientius ergo dixerimus cum D. Auguſtino, Matthæum, & Marcum per recapitulationem, vt alias ſæpe, narraſſe quod commemorant de militum illuſione, eoſdemq; breuitati ſtudentes flagellationis tantum obiter meminiſſe, quatenus ſecundum morem Romanorum præcedere ſolita fuit crucifixionem, cum etiam alia ratione, nempe ad ſatiandos, & placãdos Iudæorum animos adhibita fuerit, vt Ioannes inſinuat: Hæc inquam conuenientius dixerimus, quam quod alij putant Ieſum bis à Pilati militibus flagellatum, & illuſum impoſita ſpinea corona, & circumiecta chlamide purpurea. Itaque Pilatus poſtquam ſemel, & iterum ſua ſpe fruſtratus eſſet, videns ſibi magnam imminere neceſſitatem crucifigendi Ieſum: necdum tamen planè deſperans ſe hanc neceſſitatem poſſe euadere: *apprehendit Ieſum, & flagellauit*, partim quidem tanquam cui crux veriſimiliter imminebat, partim verò vt hac caſtigatione placati Iudæorum animi, Ieſum dimitti ſinerent. Vnde coniectare licet nõ leuiter Pilatum flagellaſſe Ieſum, ſed tanta cum crudelitate, quantam putabat placare poſſe iam efferatos Iudæorum animos. Nec flagellatio hæc virgis ſimpliciter fiebat, vt apud nos φραγέλλιον enim (quod nos flagellum dicimus) verber erat è funiculis, aut loris contextum, quo dorſa condemnatorum verberabant. Poſt hanc diram, & ignominioſam Chriſti flagellationem: Euangeliſtæ commemorant nouem iniuriarũ generibus Chriſtum in aula Pontiana affectum fuiſſe à militibus, incertum an Pilati iuſſu, an vltro tam profuſæ inſaniæ licentiam ſibi ſumentibus, vt more ſui

Euthymi. *Nonẽ iniuriarum generibus Chriſto illuſum in aula Pontiana.*

Theophy. ſui Domini Iudæis gratificarentur. Primo totam conuocant cohortem, tanquam ludicrum aliquod ſpectaculum, quo quiſque vel oculos ſuos paſcat, vel ſe quoque actorem ingerat, foret exhibendum. Secundò conflatis ſannionibus & colophantis Christum denudant tunica inconſutili, & ſtola: quę denudatio quantum doloris coram tanta multitudine attulerit Chriſto, pudici animi homo apud ſeipſum facilè æſtimauerit. Tertiò induerunt eum chlamidem coccineam, vt habet Matthæus, aut, vt habent Marcus, & Ioannes, veſtem purpuream. Purpura autem Christum indutum dicunt Euangeliſtæ, licet vera non eſſet purpura, ſed coccinea veſtis: qui in irriſionem vſurpati regij nominis ea veſte Chriſtum induerunt. Purpura enim Regum & Principum erat indumentum. Cæterum Matthæus non tantum veſtis colorem expreſſit, ſed etiam genus, dicens eum indutum chlamidem, quæ & paludamentum dicebatur apud Romanos, quo ſuper armis induebantur imperatores, Reges & milites. Quartò etiam in ludibrium regij nominis nectunt ſpineam coronam, eandémque capiti eius ſacroſancto imponunt, non tantum ignominia iam illum afficientes, dum pro auro lignum, pro gẽmis ſpinas afferunt, ſed etiam pœna, quã infixè acutiſſimæ ſpinæ capiti inferebant tenero. Ne quis enim tantum leuiter ſuperpoſitam exiſtimet, Tertull. dicit tẽpora Chriſti ſpinis fœdata, & lancinata fuiſſe. Quintò arundinem ei itidem ironicè tradiderunt in dextra tanquam ſceptrum Regium. Sextò ironicos etiam tanquam regi geniculantur, adorantes eum, voce item ironica ſacras vulnerant aures, dicentes: *Aue Rex Iudæorum*, eodem docti ſpiritu, quo Iudæi dixerũt, Propheriſa nobis Chriſte. Septimò, faciem eam, qua cæli gaudent, ſputorum, & ſalinarum aſperginibus defœdarunt, vt & prius Iudæi in ſua fecerant illuſione. Octauò item vt illi alapis decentiſſimas eius malas diuerberauerunt: quod ſæpiſſimè ab eis factum, ex multitudine militum colligere licet: vnde vel iam maximè impletum fuit in eo illud Eſaiæ; Non eſt ſpecies ei, neque decor, &c. Nonò caput eius inſtar vaſis, quod vietores identidem pungunt, arundine è manu eius accepta percuſſerunt; coronæ ſpinas ſic capiti fortius imprimentes.

Origenes. (margin)

Dan. 5.
1. Mach. 10.11.
Pſal. 53.

Exiuit iterum Pilatus & dicit eis, ecce adduco, &c. Poſtquam milites variis modis Domino illuſiſſent, quo per adhibitam caſtigationem Pilatus placaret Iudæos, exiuit è prætorio rurſum ad eos, ſecum deducens Ieſum, & dixit eis; Ecce adduco eum ad vos foras egregiè caſtigatum, vt cognoſcatis me etiam poſt acrem examinationem flagellis in eo tentatam, nullã me inuenire in ipſo cauſam crucifigendi. Cúmque his verbis Iudæorum animos præpararet ad commiſerationem, exiuit Ieſus e prætorio miſeranda forma, portans ſpineam coronam ſcilicet, & purpureũ veſtimentum,

totóque

totóque corpore laniatus flagellis: vt per contemplationem miſeriæ, & abiectionis eius, qui præſens aſtabat, illos iam excitaret ad miſerandum, & dicit eis; *Ecce homo*, hoc eſt, videte hominẽ hunc, videte eius caſtigationem, videte deiectionem, videte eum nihil minus eſſe quam regẽ, nihil aliud eſſe, quam miſerum hominem: quare ſi regi inuidetis, iam parcite, quia deiectum videtis. Sperabat ergo Pilatus Iudæorum odium hac hominis afflictione placandum; ſed tantum abfuit vt ad miſerationem aliquam commouerentur, vt etiam magis irritarentur, & inſtar canum, ac ferarum, quæ guſtata carne magis ad eam deuorandam anhelant, ex conſpecto eius ſanguine amplius etiam ſitirent ſanguinis eius effuſionem: Hi ergo ſucclamitant, vt cœperant; *Crucifige, crucifige eum*, quaſi dicant bene incœpiſti, perge, perge. Pilatus intelligens etiam hunc ſuum fruſtratum conatum, & ex captata miſericordia nihil eſſe ſpei; metu tentat illorum coërcere furorem dicens cum indignatione, & ira:

Accipite eum vos. Et ſi ita vobis videtur, & libet, crucifigite. Ego enim non inuenio in eo cauſam crucifigendi; proinde cũ ſecundum Romanas leges mihi non liceat crucifigere niſi facinoroſos, non poſſum ego eum crucifigere. Cum audirent Iudæi Pilatum tanto ſtudio patrocinantẽ Ieſu; nec omnino committendum ducerent, vt aliquo modo elaberetur è manibus: teſtimonio eius opponunt ſuam legem, quaſi ex eius ignorantia procedat falſa Pilati de Ieſu exiſtimatio. Nos, inquiunt, legẽ habemus, & ſecundum legem noſtram debet mori, quia filium Dei ſe fecit. Ad eam ergo legem, quæ blaſphemos iubet interfici, tandem neceſſitate compulſi confugiunt, clamãtes Ieſum in eam peccaſſe: ſéque hoc modo declarantes non iam odio perſonæ, quã zelo legis ipſum perſequi. Porro Pilatus hac noua accuſatione percuſſus eſt, magíſque cœpit timere ſibi, metuens ne fortè non ſolũ in hominem innocentem, ſed & in Dei filium peccaſſet, ob idque Deos ſibi iratos ſentiret. Ingreſſus ergo prætoriũ, vt cum Ieſu ſeorſum loqueretur, rogauit eũ vnde eſſet, vt cognita eius origine ſciret verum ne an falſum eſſet, quod illi obiiciebatur. Ieſus autem rurſum nullum dedit ei reſponſum, partim quidem quoniam ſupra ſatis ſuam illi notam fecerat innocentiam, & quoniam etiam iam propoſitæ quæſtionis veritatem ſatis inſinuauerat, dum dixit ſe veniſſe in mundum, & regnũ ſuum non eſſe de hoc mundo: ſed multo magis ne videretur conatus vt elaberetur, & nolens mortẽ ſubiiſſe, & quia ſciebat ſecundum Dei diſpoſitionem futurum vt omnibus tentatis obſtinato Iudæorum furori cederet Pilatus. Cũ ergo ille nihil reſponderet, Pilatus indignatus ſuam & autoritatem, & diligentiam contemni:

Mihi, inquit, *non loqueris*? An ignoras me habere poteſtatem cru-

cifigendi

cifigendi te,& dimittendi te. Quibus verbis arrogāter nimis prolatis ſeſe planè Pilatus condemnauit. Si enim hanc habuit poteſtatem:cur quem toties eſt teſtatus innoxium non dimiſit? Aut ſi pro ſuo arbitrio & poteſtate potuit aut crucifigere, aut dimittere: cur qui gratificare voluit Iudæis, non ſine cauſæ examinatione Ieſum crucifigendum tradidit in gratiam Iudæorum? Chriſtus itaque qui ad omnes ſuas patienter ſiluit iniurias, hanc non ferēs tam intollerandam arrogantiam, aperuit modo os ſuum, idque non ſolum quo oſtenderet quā habeat odio omnem ſuperbiam: ſed etiam quia hæc arrogantia eleuabat gloriam, & cauſam paſſionis ſuæ; quæ non in Pilati arbitrio, ſed in Dei pendebat diſpoſitione, ordinantis eam ad hominum ſalutem. Dicit ergo:

Non haberes aduerſum me vllam poteſtatem, niſi tibi datum eſſet deſuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Quoniam enim Pilatus & arroganter de ſe contra Dominum locutus fuit, & magno percuſſus timore per nouam Iudæorum accuſationem; Dominus primum quidem eius reprimit arrogantiam: & deinde ad id reſpondet, quod illius cruciabat animum, & quæ illi fuit cauſa interrogandi vnde eſſet. Quod ergo ad primum attinet, dicit: Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam, niſi tibi datum eſſet deſuper, hoc eſt conceſſum eſſet, aut permiſſum cælitus: ſignificare volens ſe moriturum, & pati ex diſpoſitione diuina; non autem quia ille ex ſuo officio, aut authoritate poteſtatem in ſe haberet. Ex quo infert deinceps, quod ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: Propterea, hoc eſt, quia ex tuo officio, & authoritate qua fungeris, nullam habes in me poteſtatem, ſed tantum ex diuina permiſſione: ideo etſi tu pecces, qui tanquam ex authoritate aduerſum me poteſtatem exerces: tamen qui me tradidit tibi populus, maius peccatum habet quam tu: quia me immerentem, tuæque poteſtati nequaquam ſubditum tibi tradidit: author exiſtens omnis quod in me committitur ſceleris, teque vel inuitum cogens, vt quaſi ex authoritate in me ſæuias.

Exinde quærebat Pilatus dimittere eum Græcè eſt ἐκ τούτου, id eſt, ex eo, ſupple tempore magis quærebat omnibus modis abſoluere Ieſum. Cum enim moneretur obliquè ſui peccati, & intelligeret Ieſu modeſtiam, & innocentiam, Iudæorúmque malitiā, & ſuam æquitatem non eſſe reo ignotam, fauens etiam ei, eo magis, quod videret ipſum mortis periculo non commoueri: tentabat iam magis quam prius vt omnibus modis eum dimitteret. Id ſentientes Iudæi, quoniam videbant Præſidem negligere crimen iamiam intentatum ad prius crimen redeunt; non ſimpliciter iam illud proferētes, ſed cum interminatione inimicitiæ Cæſaris, qua maximè ſciebant commouendum Pilati animum. Si inquiunt hunc abſoluis, declaras te non eſſe amicum Cæſaris Romani.

Omnis

Omnis enim qui ſe Regem facit, contrarium ſe oſtendit Cæſari. Quæ cum Pilatus audiſſet, mox mutato ſuo pro Ieſu liberando ſtudio, decreuit odio Iudæorum ſeruire, ne ſua priuaretur functione.

Sedit ergo, inquit Ioannes, *pro tribunali.* Locum etiam deſignans ſuis nominibus: non tantum certitudinis hiſtoriæ cauſa, ſed etiam quo intelligeremus, quam conuenienti loco Ieſu condemnatio ſit lata. Dicebatur autem is locus Græco nomine lithroſtrotus, Hebraicè vero Gabbatha; non quod Gabbatha idem ſignificet quod lithoſtrotus: ſed quod idem locus in diuerſis linguis diuerſa haberet nomina alia & alia ratione. Lithoſtrotus enim dicebatur quod lapidè ſtratus eſſet, Gabbatha vero quod æditus eſſet & altus. Hic ergo locus conueniebat condemnationi Ieſu, vt ea ſolennis eſſet & publica, nec quenquã lateret eius innocentia. Tempus præterea expreſſit Ioannes dicens: *Lithoſtrotus Gabbatha.*

Erat autem paraſceue Paſchæ, hora quaſi ſexta. Dicebantur autem apud Iudæos Paraſceue, non ſolum is dies, qui Paſcha proximè præceſſit, in cuius videlicet veſpera edebatur agnus Paſchalis, ſed etiam omnis feria ſexta cuiuſque hebdomadæ, eo quod ea die parabantur, quæ in die Sabbati ipſis eſſent ad eſum neceſſaria. Quod verum eſſe patet ex eo quod poſtea dicit Marcus, quia erat paraſceue, quod eſt ante Sabbatum. Ex eo tamen quod hic dicit Ioannes: *Paraſceue.*

Erat autem paraſceue Paſchæ: Apparet etiam eam diem quæ proximè præceſſit Paſcha dictam paraſceuen à præparatione agni Paſchalis, quæ tum fiebat: ita vt ea dies qua Dominus paſſus eſt, duplici ratione paraſceue dicta ſit, quia fuit paraſceue Paſchæ, & paraſceue Sabbathi. Quod autem Ioannes ait fuiſſe fermè horam ſextam, cum Pilatus ſederet pro tribunali, ſatis indicat nondum fuiſſe horam ſextam. Fuit igitur adhuc tertia hora (vt ait Marcus) ſeu ſtatio ſecunda, hoc eſt ea pars diei, quæ eſt inter horã tertiam & ſextam Iudæi enim diem diuidebant in quatuor horas, ſeu ſtationes, vt ex parabola Patris familias conducentis operarios in vineam ſuam conſtat. Cum autem Pilatus iam videret ſe neceſſitate conſtringi ad condemnandum Ieſum, ſi ſaluam ſibi vellet populi, ac Cæſaris gratiam; ſederetque pro tribunali ad ſententiam pronunciandam, producto foras Ieſu dixit Iudæis: *Matt. 20.*

Ecce Rex veſter. Quod plerique accipiunt eum dixiſſe irridendo eorum vanam accuſationem, vel vt prius dictum eſt, voluit irritare his verbis animos Iudęorum, vt abnegato rege ſe fortius obſtringerẽt Cæſari, & vt ipſis cõſtantius illum ad crucẽ petentibus magis à ſcelere videretur immunis. Illi ergo non ferentes eum vocari ſuum regẽ, iam tertiò ſecundum Ioannem valido clamore petiuerunt ipſum ſuſtolli in crucem; quando & intelligendum

eſt

eſt accidiſſe, quod Lucas ſcribit eos inſtitiſſe vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur, & inualuiſſe voces eorum.

Tum Pilatus regem, inquit, *veſtrum crucifigam?* ſiue irridens eos, ſiue ad negandum ipſum, & extorquendum inuiſæ ſeruitutis publicam profeſſionem prouocans. Itaque ſicut ille ambiuit, euenit. Pontifices enim, qui præ aliis pertinaci contra Ieſum ferebantur odio, quo Pilati animum in ſuas partes inclinarent, reſponderunt:

Non habemus Regem niſi Cæſarem. Meſſiam ſuum, hoc eſt regem à Prophetis promiſſum multis ſeculis expectauerant. Cæſaris regnum, quo præmebantur, miſere oderant: tamen odiis efferati, publicè Meſſiam ſuum abnegant, & Cæſarem Dominum profitentur. Tanta erat vlciſcendi libido. His geſtis cum Pilatus videret ſe per tam multa, & varia nihil proficere, ſed quòd quo magis niteretur Ieſum liberare, & populum placare, eo magis tumultus fieret in populo, ſatisfacturus eorum petitioni, prius tamen rurſum aperto teſtimonio & ſigni, & verbi declarare voluit Chriſti toties teſtatam innocentiam, atque iniuſti ſupplicij crimen, & vltionem à ſe in Iudæos deuoluere. Accepta enim aqua de manu miniſtri fundentis, abluit manus ſuas in conſpectu omniũ, rationem ſui facti indicans dicendo:

Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius. Hac voce non ſolum non ſunt deterriti infœlices Iudæi, ſed potius accenſi. Vt enim animũ adderent timido præſidi, celeriúſque perficeretur negotium, præ nimia cupiditate non aduertentes quid dicerent, aut agerent omnes vna voce clamabant.

Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. Non negant iuſti ſanguinem eſſe de quo Pilatus loquebatur, ſed ſimpliciter ſanguinem eius, id eſt, vltionem ſanguinis ſibi, ſuíſque imprecantur. Vnde & iuſto Dei iudicio ſicut Pilati gentilis deprecatione abiata eſt vltio ſanguinis Chriſti à populo gentili; ita Iudæorum imprecatione recidit illa in populum Iudaicum. Securitate ergo hac, & cautione à Iudæis accepta. Pilatus tandem Ieſum, hoc eſt, ſaluatorem tradidit voluntati eorum. Quia narratione indicauit Euangeliſta non legitimè à iudice condemnatum Dominum, ſed furori, ac gratiæ populari ſeruiiſſe.

Ducitur ad crucem, & crucifigitur. Matth. 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 19.

CAPVT CXLIII.

Suſce-

S[d] *Vſceperunt autem Ieſum*, [c] *& poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum † chlamydem', & induerunt eum veſtimentis ▷ eius'* [m] *& ‖ eduxerunt eum'* [c] *vt crucifigerent* [b] *eum.* [d] *Et baiulans ſibi crucem, exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè Golgotha.* [a] *Exeuntes autem* [c] *& cùm ducerent eum,* [a] *inuenerunt,* [c] *apprehenderunt,* [b] *& angariauerunt* [b] *prætereuntem* [h] *quempiam* [a] *hominem ‖* [l] *Cyreneum,* [a] *nomine* [l] *Simonem'* [h] *venientem de villa,* [b] *patrem Alexandri & Ruſi,* [a] *hunc angariauerunt,* [c] *vt tolleret crucem eius,* [E] *& impoſuerunt illi crucem portare poſt Ieſum. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quæ plangebant, & lamentabantur eum. Conuerſus autem ad illas Ieſus, dixit: Filiæ Hieruſalem, nolite flere ſuper me, ſed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros: quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ ſteriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos. Quia ſi in viridi ligno hæc faciunt, in arido* [a] *quid fiet? Ducebantur autem & alij duo nequam cum eo, vt interficerentur.* [b] *Et perducunt illum,* [a] *& venerunt in locum* [a] *qui dicitur* [c] *Golgotha, quod eſt* [b] *interpretatum Caluariæ locus, & dederunt ei vinum* [b] *myrrathum* [c] *bibere'* [a] *cum felle miſtum. Et cùm guſtaſſet noluit bibere,* [b] *& non accepit.* [c] *Et poſtquam venerunt in locum, qui vocatur Caluariæ, ▷* [k] *ibi' crucifixerunt eum,* ° *&* [a] *tunc ‖* [b] *crucifigunt* [m] *cum eo* [d] *alios* [m] *duos* [p] *latrones* [d] *hinc & hinc, †* [l] *vnum à dextris, & ▷ alterum' à ſiniſtris* [b] *eius,* [d] *medium autem Ieſum.* [b] *Et impleta eſt ſcriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus eſt.* [d] *Scripſit autem & titulum Pilatus, & poſuit ſuper crucem.* [a] *Et impoſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam. ‖* [c] *Et erat* [h] *titulus* [b] *cauſæ eius* ° *inſcriptus'* [c] *ſuper eum litteris Græcis, & Latinis, & Hebraicis:* [f] *Hic eſt* [g] *Ieſus* [d] *Nazarenus,* [p] *Rex Iudæorum.* [d] *Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptũ Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli ſcribere, Rex Iudæorum: ſed quia ipſe dixit Rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus: Quod ſcripſi, ſcripſi.* [c] *Ieſus autem dicebat: Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt. Milites ergo †* [m] *cùm crucifixiſſent eum* [d] *acceperunt veſtimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem (& tunicam. ▷* [l] *Diuidentes verò veſtimenta eius miſerunt ſortes,* [b] *ſuper eis, quis quid tolleret.* [d] *Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit †* [g] *Vt ſcriptura impleretur, dicens'.* [a] *per Prophetam dicentem: ▷* [g] *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & ‖ in' veſtem meam miſerunt ſortem.* [d] *Et milites quidem hæc fecerunt.* [a] *Et ſedentes ſeruabant eum.* [b] *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. †* [c] *Prætereuntes autem, blaſphemabant eum, mouentes capita ſua, & dicentes: Vah, qui deſtruis templum Dei, & in ▷ tribus diebus'* [a]

† [b] purpura ▷ [b] ° ſuis ‖ [a] ° duxerunt eum [b] educunt eũ. † [b] Simonẽ. Cyreneũ [c] Simonem. Cyrenenſem. † [b] dabant ei bibere vinũ ▷ [d] vbi ‖ [a] crucifixi ſunt cum eo duo latrones † [a] vnus & vnus ▷ [b] ° aliũ ‖ [c] Erat autem & ° ſuperſcriptio ſcripta [d] erat autẽ ſcriptũ † [a] poſtquã autẽ crucifixerunt eum [b] & crucifigentes eum [c] ▷ diuiſerũt veſtimẽta eius, mittẽtes ſortem † [a] impleretur quod

illud c reædificas:|| ſaluum fac' temetipſum, b deſcendens de cruce, a ſi filius Dei es, deſcende de cruce. c Et ſtabat populus expectans. Et deridebant eum principes cum eis. c Similiter [enim] & † principes ſacerdotum' b illudentes ad alterutrum c cum ſcribis a & ſenioribus, l ▷ dicebant: c Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. a Si b Chriſtus c rex Iſraël a eſt, c deſcendat nunc de cruce, b vt videamus, & credamus, a & credimus ei: c ſe ſaluum faciat, ſi hic eſt Chriſtus Dei electus. a Confidit in Deo, liberet nunc eum, ſi vult. Dixit enim, Quia filius Dei ſum. c Illudebãt autẽ & milites accedẽtes, & acetũ offerentes ei, dicẽtes: Si tu es Rex Iudæorũ, ſaluũ te fac, a Idipſum autẽ c & a latrones c qui crucifixi erãt cũ eo † improperabant' ei. c Vnus ▷ [enim]' de his qui pendebãt latronibus, blaſphemabat eũ dicens: Si tu es Chriſtus, ſaluũ fac teipſum, & nos. Reſpõdens autẽ alter, increpabat eũ, dicens: Neque tu times Deũ, quod in eadẽ dãnatione es? Et nos quidẽ iuſtè, nã digna factis recipimus, hic verò nihil mali geſſit. Et dicebat ad Ieſum: Domine memento mei cùm veneris in regnum tuum. Et dixit illi Ieſus: Amen dico tibi, Hodie mecũ eris in Paradiſo. d Stabãt autẽ iuxta crucẽ Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum vidiſſet ergo Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſuam. c Erat autẽ ferè hora ſexta, h || & c facta hora ſexta', l tenebræ factæ ſunt † ſuper vniuerſam' terrã, vſque ▷ in horam nonã. c Et obſcuratus eſt Sol. c Et || circa horã nonã', † exclamauit' Ieſus voce magna dicens: ▷ Eli, Eli lamaſabacthani, || quod eſt', b interpretatum, c Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me? † Quidam autem illic ſtantes, &' audientes dicebant'. b Ecce c Eliã vocat a iſte. d Poſtea ſciens Ieſus, quia omnia iã conſummata ſunt, vt conſummaretur ſcriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat poſitum aceto plenum. Illi autẽ ſpongiã plenã aceto, hyſſopo circumponentes, obtulerunt ori eius, † a Continuo [enim] c currens * vnus a ex eis acceptam ▷ c ſpongiam impleuit aceto & impoſuit arundini, & dabat ei bibere', b dicens: Sinite, videamus ſi veniat Elias ad deponendũ eum. a Cæteri verò dicebãt: Sine, videamus an veniat Elias liberans eũ. d Cùm ergo accepiſſet Ieſus acetũ, dixit: Conſummatũ eſt. || l Ieſus autem a iterũ † clamans' voce magna c ait: Pater in manus tuas cõmendo ſpiritũ meum. Et hæc dicens, b emiſſa voce magna, d & inclinato capite † P tradidit ſpiritũ'. l Et a ecce l velum templi ſciſſum eſt c mediũ ▷ c in duas partes' à ſummo vſque deorſum, a & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt & monumẽta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorũ, qui dormierãt ſurrexerũt. Et exeũtes de monumẽtis poſt reſurrectionẽ eius, venerunt in ſanctã ciuitatẽ, & apparuerũt multis h Vidẽs || l autẽ Centurio' b qui ex aduerſo c ſtabat quod factũ fuerat, b quia ſic clamãs expiraſſet, c glorificauit Deũ † h dicens': c Verè hic homo iuſtus erat, b verè hic homo filius Dei erat. a Et qui cum eo erãt cuſtodientes Ieſum, viſo terra motu & his quæ fiebant, timuerunt valde,

dictum eſt ▷ a o diuiſerũt ſibi || o ſuper † b & prætereuntes ▷ a o triduo || a n ſalua † b o ſummi ſacerdotes ▷ c dicentes † b o conuitiabantur ▷ autem || a A ſexta autem hora † b per totam c in vniuerſam ▷ a o ad || b hora nona † a clamauit ▷ b Eloi Eloi || a hoc eſt † b Et quidã de circunſtantibus † Et continuo * b autem ▷ b & implens ſpongiam aceto circumponensq; calamo

valde, dicentes: Verè filius Dei erat iſte.[c] *Et omnis turba eorũ qui ſimul aderant ad ſpectaculũ iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua, reuertebantur.*[e] *Erant autem* a *ibi*[b] & [c] *mulieres* a *multæ* [c] ‖ [c] *Et de longè* [b] *aſpicientes,* a *quæ ſecutæ erant Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei,*[c] *inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi* [b] *minoris,*[c] & *Ioſeph mater, &* a *mater filiorum Zebedæi,* b *Salomone, & cum eſſet in Galilæa, ſequebantur eum, & miniſtrabant ei, & aliæ multæ, quæ ſimul cum eo aſcenderant Hieroſolymam.* [c] *Stabant autem omnes noti eius à longè, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa hæc videntes.*

potum dabat ei ‖ [c] *Et clamans Ieſus* † a *emiſit ſpiritum* b *expirauit* ▷ b o *in duo* ‖ a *Centurio autem.*

Suſceperunt autem Ieſum, & poſtquam illuſerunt ei, &c. Cõtinentur hoc capite duæ nouiſſimæ Paſſionis Chriſti partes. Sexta enim complectitur ignominioſam eius ad crucẽ eductionem, crucis baiulationem, & præter alia myrrhati vini oblationem. Septima vero eiuſdem crucifixionem, & quæcunq; in cruce pendenti acciderunt. Itaque cum Pilatus adiudicaſſet fieri petitionem Iudæorum, milites ipſius ſuſceperunt Ieſum tanquam ſibi traditũ, & primum quidem exuentes eum chlamidem ad maiorem ignominiam induerunt eũ ſuis veſtimentis, quo ab omnibus in via melius agnoſceretur. Coronam capiti non dicuntur ademiſſe, vt intelligi poſſit eam ad maiorem item ignominiã relictam in capite quam veriſimile eſt altius impreſſam fuiſſe, quam vt eximi commodè potuerit. Hinc ſic indutum ſuis veſtibus educunt ad crucifigendum. Ad augmentum non tantũ ignominiæ, ſed etiã pœnæ eius fecit, quod ei ad crucifixionem exeunti propriam impoſuerunt crucem, ſicut hodie furibus ſuſpendio addictis funis, quo ſunt ſuſpendendi, circa collum iniicitur. Itaque vt habet Ioannes, *baiulans ſibi crucem,* quam lubenter noſtri cauſa in ſe ſuſcepit, *exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum.* Quod autem alij tres referunt Euangeliſtę crucem impoſitam Simoni cuidam Cyrenenſi portandam poſt Ieſum: vtrumque intelligendum eſt factum ſucceſſiuè Nec dubitandum vter prior crucem portarit. Nam ex Euangeliſtarũ narratione manifeſtè patet Dominum eam prius geſtaſſe, ac deinde in via ipſam impoſitam Simoni. Ex quorum etiam verbis ſatis manifeſtum eſt Simonem nõ ſimul geſtaſſe cum Chriſto, quemadmodum tamen noſtri pictores frequenter exprimunt, quia dicitur. *Impoſuerunt ei crucem, &c.* Vt autem hanc illi in via obiter inuento imponerent, in cauſa fuit veriſimiliter, quod viderent Ieſum iam debiliorẽ eſſe, quam vt ligni molem portare poſſet: maximè cum Iudæi vrgerent ad accelerandam eius crucifixiõnem. Dicitur autem à Marco hic Simon Pater fuiſſe Alexandri, & Ruffi, non tantum ob certitudinem hiſtoriæ, ſed multo magis ob gloriam horum filiorum, quos veriſimile eſt fuiſſe diſcipulos Chriſti ſatis notos fidelibus. Sed & Patrẽ hunc veriſimile eſt Chriſtum ſaltẽ poſtea in domum ſuam per fidem recepiſſe, atque ob id in gloriam eius tam ſtudioſè

Sexta & Septima pars paſſionis Chriſti.

Euangeliſtas nomen eius expreſſiſſe, cui violentia militum ſalutis, & gloriæ fuerat occaſio.

Sequebatur autem Dominum multa turba populi, ac mulierum. Lamentantium non ſolum pro humano affectu (non enim dicuntur lamentatæ latrones duos, qui ſimul ducebantur cum Ieſu) ſed multo magis quod grato quodam affectu commoueretur hæc turba tam lugubri ſpectaculo eius; cuius non tantum innocentiam, ſed etiam beneficentiam toties erant experti: quod etiam fuit teſtimonium maximum innocentiæ Chriſti, ad maiorem principum Iudæorum condemnationem.

Conuerſus autem ad illas Ieſus dixit: Nolite flere ſuper me, &c. Non quod fletum earum planè damnauerit, qui ex pio proficiſcebatur affectu: cum & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impulerit, cum iuxta Simeonis vaticinium gladius doloris animam eius pertranſiuit: ſed quod fletus ille ex ignorantia cauſę paſſionis eius erat. Putabant enim eum cum eſſet innocens, pati ex infirmitate, & impotentia, nec ſciebant illum voluntariè pro hominum ſalute mortem ſubire. Vult ergo illas ſuper ſeipſas flere ob ſummã eis imminentem propter iniuſtam hanc necem, miſeriam, quam effugere nequaquam poſſent, vnde dicit: Sed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros, ſuper quos ſcilicet ventura eſt ſecundum veſtram imprecationem ſanguinis mei vltio. [Malè proinde ex hoc loco colligunt quidam mortem Chriſti non eſſe lugendam contra receptum ab Apoſtolorum temporibus morem: cum non abſolute Dominus hanc mulierum ſuper ſe deplorationem prohibuerit, ſed cauſam maiorem ſuper ſeipſas flendi illas habere ſignificare tantum voluerit.]

Quia, inquit, *ecce venient dies*, in quibus non iam dicturi ſint homines, maledictos ventres qui non genuerunt, ſed beatas ſteriles, quæ nunquam genuerunt: ſiue quia tunc matres cocturæ ſint per magnam inopiam filios ſuos, ſiue potius quia materna viſcera grauius cruciantur in malis liberorum, quam in propriis. Quo autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturæ ſignificaret Dominus; ſubiecit ex Oſea:

Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, &c. Quo ſignificatur Iudæos præ calamitatis magnitudine, ac ineuitabilitate, & quæſituros abditiſſima terræ loca, in quibus lateant, & deſideraturos mortem, quæ ab eis fugiet.

Quia, inquit, *ſi in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Vbi ſuppoſitum verbi faciunt, aut eſt ſimpliciter homines, aut milites Romani. Lignum viride, & humidum ſe vocat, quod diuina gratia plenus ſemper vireret, & fructũ ſalutaris doctrinæ, bonorumque operum proferret. Lignum aridum Iudaicum vocat populũ, propterea quod diuina gratia deſtitutus, velut ſterilis eſſet arbor,

& pal

& palmes infœcundus. Sequuntur apud Euangeliſtas adhuc tria ad ignominiam & paſſionem Chriſti pertinentia, quæ ante crucifixionẽ ei ſunt irrogata. Primum eſt quod vt habet Lucas, *ducebantur cum eo etiam alij duo nequam, vt interficerentur.* Veriſimile eſt autẽ morem fuiſſe, vt pridie paſchæ, aut circa paſchæ, aliáſve ſolemnitates, cum multa ex omnibus locis cõfluxiſſet hominũ multitudo, malefici inſigniores in crucem ſubleuarentur (quod etiam apud nos fit) vt eſſent exempli cauſa multis ſpectaculo, quanquam etiam iſtud videri poſſit accidiſſe ex petitione Iudæorum, quibus gratificari iam ſtatuerat Pilatus, vt nomen Ieſu magis denigraretur, omniumq́; animi, magis ab eo alienarentur. Secundũ eſt, quod perductus ſit Dominus crucifigiendus, in locũ maleficis crucifigendis deputatum, qui dictus eſt Hebraicè, id eſt, lingua qua tum Hebræi, hoc eſt Iudæi vtebantur Golgotha, quod ſignificat craniũ, ſiue caluariam, ob eius volubilem rotunditatẽ à verbo Galal, quod voluere ſignificat, & circuire. Locum ergo hũc ſuo nomine tam accuratè expreſſerunt Euangeliſtæ: vt intelligamus ignominiam, quam Iudæi etiam hac in parte Domino intulerunt, quámque noſtri cauſa in ſe ſuſcipere dignatus eſt, reputatus etiam hac parte cum iniquis. Tertiũ ignominiæ genus Chriſto ante crucem illatum fuit, quod ei dederunt potandum vinum myrrhatum, vt habet Marcus, aut vt Matthæus vinum cum felle mixtum. D. Auguſt. dicit fieri potuiſſe vt vinum Chriſto oblatum & myrrha, & felle fuerit mixtum, quo eſſet amarius, aut Matthæum fel poſuiſſe pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum cum ſit amariſſimũ, dici poſſit vinum felle mixtum, quam rationem probabiliorẽ ob id eſſe crediderim, quod videri poſſit Matthęũ fellis feciſſe mentionem, quo ſignificaret impletam prophetiam illam quæ fellis meminit, quam poſtea ſumus explicaturi. Vinum ergo ei ex more obtulerunt, (qui mos etiam hodie ſeruatur) quo morituris vinum propinatur, vt animus illis addatur: ſed ex inſolentia militum, aut etiam ex malitia Iudæorum vinum hoc felle, hoc eſt amara myrrha mixtum fuit, & corruptum Cum autem dicit Marcus, *& non accepit*, nihil aliud ſignificare voluit, quam quod dicit Matthæus, noluit bibere, ne quis hinc colligat aliud fuiſſe vinum, de quo Marcus, ab eo de quo Matthæus loquitur, & hoc quidem Dominum guſtaſſe, aliud vero non. Guſtauit enim, ſed non bibit, nec accepit ſic, vt intra ſe illud mitteret.

Golgotha.

Myrrhatum vinum.

Et poſtquam venerunt in locum qui vocatur Caluaria, &c. Sequitur iam ſeptima, eáque nouiſſima, ac præcipua dominicæ paſſionis pars. Poſtquam ergo venerunt in Caluarię locũ, vbi crucifixerunt eum, manus ſcilicet, & pedes clauis affigentes ligno. Quod crucis ſupplicium non ſolum accommodiſſimum erat propter varias, & multiplices cauſas debitæ ſatisfactioni peragendæ, ſed

etiam exemplo relinquendo nobis ad confirmãdum nos Chriſto.

Tunc crucifigunt cum eo duos alios latrones, &c. Primum ad maiorem ignominiam Chriſti, crucifixi ſunt cum eo duo illi latrones, qui cum eo educti fuerant, ſic tamen vt medium Ieſum inter illos penderent: quo non ſolum cum facinoroſis reputaretur: ſed inter eos maximè facinoroſus haberetur. Verum contra intentionem, & voluntatem Iudæorum res hæc ad maiorem eius ceſſit gloriam: quia hac ratione impletum eſt, quod de eo dixit Iſaias: Cum iniquis reputatus eſt, qua re meruit iniquos in ſe credentes ipſorum liberare iniquitate. Ita ſemper quod in Chriſto impiis eſt ignominia, piis eſt myſterium & gloria. (*Leo.*) In hac eum patibuli ſpecie monſtratur illa, quæ in iudicio ipſius omnium hominũ eſt facienda diſcretio. Sic etiam ludibrij cauſa videtur Pilatus titulum, hoc eſt, inſcriptionem cauſæ, ob quam crucifixus erat, capiti eius affixiſſe: exprobrans ſcilicet ei affectationem regni apud Iudæos, atque ſignificans illum ob hanc crucifixum à ſe. Qua re & Cæſaris erga ſe firmare ambiuit amicitiam, vt cuius imperium apud Iudæos contra vſurpatores tueretur, & Iudæorum vltus eſt contra ſe inſtantiam, & criminationem. Dum enim eum ſcripſit Regem Iudæorum, nec ſcripturam hanc mutare voluit ad Pontificum preces: videri poteſt hoc nomine ignominia quadã Iudæos aſpergere voluiſſe, qui hoc nomine ipſum ad innocentis cædem coëgerãt. Ignominia enim Iudaici nominis erat Regem Iudæorum pendere in cruce, quaſi vana eſſet ipſorum de ſuo Rege prædicatio, & expectatio. Et hæc quidem videtur fuiſſe Pilati intentio: cæterum hac ratione Deus etiam per impium veritati teſtimonium perhibuit, verámque cauſam inſinuauit crucifixionis Ieſu. Non enim ea erat cauſa, quam videri, & ſcribi volebant Iudæi, nempe quia ipſe dixerat ſe Regem eſſe Iudæorum, cum verè nõ eſſet, ſed quia, vt ſcripſit Pilatus, Rex erat Iudæorum. Quia enim is verè erat, ideo ſecundum ſcripturas mori debuit in cruce, vt hoſte humani generis per mortem ſuperato, regnare inciperet ſuper eos qui verè ſunt Iudæi. Proinde bene, Deo ita diſponente, cum Iudæi inſtarẽt pro mutanda inſcriptione reſpondit Pilatus: *Quod ſcripſi, ſcripſi:* hoc eſt, ſcriptum haberi volo, nec immutabo. Scripſit autem hunc titulum Pilatus tribuis linguis Hebraicè, Græcè, & Latinè: vt cauſa crucifixionis Ieſu ab omnibus, qui tum in Hieruſalem cõuenerant poſſet agnoſci: qua ratione ſignificatum eſt omniũ intereſſe, vt cognoſcant Ieſum Nazarenum Regem Iudæorum crucifixum eſſe, ipſúmque tanquam totius orbis Regem ab omnibus linguis prædicandum. Licet autem Euangeliſtæ inſcriptionem tituli non eiſdem commemorent verbis. Ioannem tamẽ qui poſtremus ſcripſit, & crucifixione Dominicæ interfuit ita ſcripſiſſe, ſicut à Pilato ſcriptum fuit: Titulus ille oſtendit, qui cum parte crucis Domi-

ni Romæ

ni Romæ ſeruatur : vt dici poſſit alios illud tantum in quo cardo inſcriptionis cauſæ conſiſtit, nempe appellationem Regis Iudæorum exprimere voluiſſe.

Ieſus autem dicebat: Pater dimitte illis, non ſciunt enim,&c. Illi quidem ipſum crucifigebant, Ieſus verò abſolutiſſimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus ſuis orauit: declarans ſe magis illorum cauſa dolore, quam ſua, re ipſa nos iam docens orare pro inimicis. Pater inquit dimitte illis, cauſámque addit cur dimittere conueniat: *non enim ſciunt quid faciunt.* Neſciunt ſe crucifigere Dei filium, verúmque Regem Iudæorum. Neſciebant etiam quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerunt prædeſtinationem, hominúmque cooperabantur ſaluti: cuiuſmodi ignorantia cum fuerit craſſa, & culpabilis, peccatum quidem illorum non in totum ſuſtulit, ſed tamen ex magna parte diminuit, & venabile fecit: cum alioqui ſi ſcientes filium Dei crucifixiſſent, peccatum eorum, vtpote in Spiritum ſanctum commiſſum irremiſſibile fuiſſet.

Milites ergo cum crucifixiſſent eum acceperunt,&c. Magna fuit ignominia veſtibus omnibus detractis Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundémque coram videre veſtes ſuas diuidi, atque ſuper eas mitti ſortes, & à militibus vendicari, quaſi nulla eſſet vlterioris vitæ reliqua ſpes. Porrò cum Euangeliſtæ ſimpliciter, & indiſtinctè factum hoc narrauerint, tantum dicentes quod veſtimenta ſint diuiſa, quódque ſortem miſerint: Ioannes qui poſt alios ſcripſit, manifeſtius, & diſtinctius de hac re ſcripſit, quo ſcripturæ teſtimonium indicaret huic facto optime quadrare. Dicit ergo ſic milites diuiſiſſe veſtimenta, vt fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnam aſſignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuiſſe milites qui Dominum crucifixerunt. Intelligere licet ſecundo diuiſionem veſtimentorum non ſic factam vt vnicuique militi vna ſit data veſtis: dicit enim Ioannes milites feciſſe quatuor partes: vt intelligendum ſit vnam veſtem in quatuor partes diuiſam, cum Iudæorum veſtes quatuor neceſſario habuerint partes, vt & noſtræ ferè habent. Dicit præterea Ioannes tunicam quandam eos accepiſſe, quæ fuerit inconſutilis deſuper contexta per totum. Vbi Græcis eſt, ἐκ τῶν ἄνωθεν, id eſt, ex ſummo, aut ex ſuperioribus: vt ſignificetur eam è ſuperiori parte textilem fuiſſe per vniuerſum vſque deorſum, hoc eſt, totam fuiſſe textam, nec aliqua ex parte fuiſſe conſutam: de hac ergo dicit milites dixiſſe: *Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit*, ſicque impletum apertè & diſtinctè oſtendit quod dicitur: *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem:* Priori militũ facto inſinuans impletam priorem prophetiæ partẽ, poſteriori verò poſteriorẽ. Ex Marco tamen apparet milites

miſiſſe etiam ſortes ſuper veſtimentorum diuiſorum partibus, vt per ſortes agnoſcerent quam quis partem tollere deberet. Porrò Matthæus etiam aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos ſedẽtes ſeruaſſe Dominum, ne quis ſcilicet tolleret eum.

Prætereuntes autem blaſphemabant eum mouentes, &c. Quartum deinceps deſcribitur ignominiæ genus, quod crucifixo Domino ſannis, & irriſionibus variis eſt illatum, quibus paſſio Domini iure eſt aucta, & exacerbata, ac Iudæorum impietas inſigniter declarata. Pertulit autem hæc Dominus imprimis à Iudæis prætereuntibus, qui vt habent Euangeliſtæ, *blaſphemabant eum*, hoc eſt, maledicebant, & conuitiabantur ei, in ſignum lætitiæ & irriſionis, mouentes capita ſua, & dicentes: Vah, qui deſtruis templum Dei, & in tribus diebus illud reædificas, ſalua teipſum deſcendens de cruce. Si filius Dei es, deſcende de cruce. Verum maligna, & peruerſa hęc erat ſuggeſtio, ſicut illa: Si filius Dei es, mitte te deorſum. Non enim quia filius Dei erat deſcendere debuit de cruce, ſed contra potius ob id in cruce manere vſque ad mortem, vt ſua morte mortem noſtram ſuperaret. Nec deſcenſu è cruce declarare debuit ſe filium eſſe Dei, ſed aſcenſu è ſepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maiorémque declarat poteſtatem. Cæterum Matthæus ſcribit eos dixiſſe:

Confidit in Deo, liberet nunc eum ſi vult. Eum addunt Græca ſicut
Pſal.108. in Pſalmo, cuius vaticinium his ſuis verbis neſcij impleuerunt. Verbum autem, velle, hoc loco phraſi Hebræa poſitum eſt pro diligere: alioqui conuitium non in Chriſtum tantum, ſed etiam in Deum videretur recidere: quaſi exprobrare voluerint Deo impotentiam ſaluandi. Secundi generis irriſores fuerunt Principes ſacerdotum cum Scribis & ſenioribus, qui ad alterutrum, hoc eſt, ad ſeſe mutuò referuntur locuti de eo, qui impotentiam ſaluandi ſeipſum exprobrant Domino non ſimpliciter, ſed cum comparatione potentiæ ipſius in ſaluando alios. Maius enim vituperium eſt ſi qui alios ſaluauit, ſeipſum non poſſit ſaluum facere. Quibus tamen verbis ſeipſos egregiè confutant. Si enim alios ſaluos fecit: non debuit ergo tanquam malefactor puniri, ſeed tanquã benefactor laudari. Si alios ſaluos fecit, potuit vtique & ſeipſum facere ſaluum, ſed non fecit quomodo illi volebant: non quia non potuit, ſed quia non voluit: vt & ſe & alios verè ſaluos faceret. Adijciunt & exprobrationem regalis nominis, in illius comprobationem, deſcenſum è cruce poſtulantes, ac ſic fidem ſe illi habituros promittentes:

Si, inquiunt, Chriſtus eſt, & Rex Iſraël, deſcendat nunc de cruce, vt videamus & credamus ei. In quibus verbis rurſum dupliciter inueniuntur reprehenſione digni: Primum enim nuſquam didicerant deſcenſum è cruce oſtendere Chriſtum & regem Iſraël: ſecundo

cundo falſo arguuntur fidem promittere deſcendenti de cruce, cum credere noluerint ei à morte reſurgenti, quod longè erat maius, & filio Dei atque Meſſiæ conuenientius. Duplici exprobrationi prædictæ, adijciunt tertiò exprobrationem fiduciæ in Deum: quaſi illa vana fuerit, & præſumpta:

Confidit, inquiunt, *in Deo, liberet nunc eum, ſi diligit eum, quemadmodum ipſe de ſe aſſeruit.* Dixit enim filius Dei ſum. In qua exprobratione rurſum dupliciter peccant, & quod illud reprehendunt, quod eſt maximè laudandum, & quod liberationem è malis volunt neceſſariò conſequi rectam in Deum fiduciam, & Dei erga afflictos dilectionem, cum contra euenerit in pleriſque iuſtis. Sequitur in Luca:

Et ſtabat populus expectans, aut vt potius legendum eſt ſpectans. Sic enim legendum docent Græca, quæ habent θεωρῶν, & Latina emendatiora antiqua. Tertij generis illuſores fuerunt milites, qui & ipſi ad Titulum à Pilato ſcriptum alludentes dixerunt, vt habet Lucas: *Si tu es Rex Iudæorum, ſaluum te fac*, hoc eſt, ſi tu is es qui tanquam Rex Iudęos eſſes ſaluaturus, ſaluũ teipſum modo fac. Quod autem hos acetum Ieſu per ludibrium obtuliſſe dicit: id reliqui Euangeliſtæ explicant qua ratione, & quando factum ſit, nempe poſtquam dixiſſet Eli, Eli, & Sitio. Poſtremum etiam à latronibus, qui cum eo erant crucifixi Domino exprobratum teſtantur Matthæus & Marcus, vbi pluralem numerum pro ſingulari per ſynecdochen accipiendum ſatis patet ex Luca qui ſingulariter vnum latronem blaſphemaſſe dicit, atque alterum illum blaſphematorem increpaſſe. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtuliſſe acetum: cum ex aliis conſtet, vnum ex eis id feciſſe.

Vnus ergo de his qui pendebant latronibus (qui creditur fuiſſe is, qui à ſiniſtris erat) *blaſphemabat eum*, id eſt, conuitiabatur ei dicens: *Si tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum, & nos*, improperans ei vanam vſurpationem Regij nominis. Alter vero, qui à dextris erat, non ſolum non prorupit in ſimilem blaſphemiam, aut tam multiplici exemplo prouocatus, aut pœnarum aſperitate exacerbatus: ſed etiam velut immemor factus ſuarum pœnarum, & magis læſus iniuriis Chriſti, quam propriis pœnis, reliquis omnibus aut blaſphemantibu, ipſum, aut tacentibus, ſolus ipſius defenſor efficitur, & prædicator, quem videbat per nimiam manſuetudinem ſeipſum non defendere, non metuens ne ſua prædicatione & defenſione blaſphemantium contra ſe prouocaret inſaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cum ipſo, vt hactenus fecerat, ſocius eſſe criminis, ſed ad pœnitentiam iam ſecum reuocare ſtudens:

Neque, inquit, *tu times Deum, quia in eadem damnatione es?* Hoc eſt, vt non timeant Deum hi, qui nos circunſtant Iudæi, an non

ſaltem tu times Deum? qui quoniam in eadem es cum iſto damnatione mortis, merito ſic Deum timere deberes, vt tibi ab hac blaſphemia temperares: tum quia ſupplicij ſocietas te ſentire facit miſerandam potius, quam inſectandam huius calamitatem, tum quia ipſum tuum ſupplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, vbi conuitij huius tui rationem reddere cogeris. Ne autem (quia dixit in eadem damnatione es) videretur Ieſum etiam eodem inuoluere reatu, ſubiunxit:

Et nos quidem iuſtè, ſubaudi, in hac ſumus damnatione. *Nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali fecit.* Significans etiam ob aliam cauſam illum à blaſphemia Ieſu merito temperare debere, nempe ob ipſius innocentiam. Hac inſigni defenſione cum ſibi viam paraſſet ad gratiam Chriſti obtinendam, cõuerſus ad illum clarius iam ſuæ virtutis, edidit argumentum dicens:

Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. Mira certè fides latronis Dominum vocat, quem vidit in cruce pendentem, atque hunc non dubitat Regem agnoſcere, ſalutémque ab eo velut à Rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipſe, cuiuſque regnum ab omnibus audiuit irrideri circunſtantibus. Declarat ſe credere aliam vitam eſſe poſt hanc vitam, eámque ſibi magis eſſe curæ, quam hanc temporalem, agnoſcit item regnum Ieſu non eſſe de hoc mundo, inſigniorem de Chriſto eiúſque regno habens notitiam, quam Apoſtoli. Vt autem ad talem de Domino exiſtimationem, & fidem veriſimile eſt latronem hũc nonnihil commotum per famam miraculorum, & innocentiæ eius, atque per inauditam ipſius, tum in ferendis malis manſuetudinem, tum erga hoſtes ſuos benignitatem: ita magis fatendũ opus iſtud fuiſſe Spiritus ſancti, trahentis, & illuminantis cor eius. Nec fidei tantum magnitudo, ſed etiam modeſtia peccatore digna in eo eſt admiranda. Non enim audet petere regni conſortium, ſed tantum inquit, memento mei, &c. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, vt ſimilem non inuenerit Dominus in Iſraël, imò fortè nec in vniuerſo orbe, ſi ſpectemus fidem: Dominus, qui mutus erat, ac ſurdus ad omnia conuitia, non fuit mutus ac ſurdus cum fiducia poſtulanti, ſed viciſſim tali eum dignum iudicauit promiſſione, quali needum quenquam honorauerat: non ſimpliciter illi promittens, ſed cum ſolita aſſeueratione:

Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo. Rogauit ille vt Chriſtus memor eſſet aliquando ſui, cum veniſſet in regnum ſuum: Dominus autem non poſt aliquot dies id ſe facturum pollicetur, ſed hodie, inquit, nec memorem ſe dicit illius fore, ſed quod maius eſt, illum vt erat ſecum in cruce, ita ſecum futurum in paradiſo, hoc eſt, liberatum ab omnibus malis participem fore fœlicitatis ſuæ ac gloriæ.

Stabant autem iuxta crucem Ieſu, Mater eius, & ſoror, &c. Qui crucifigendum ſe curam geſſit, & ſecum crucifixum latronem conſolatus fuit: meritò deinde & matris ſuæ curam geſſit, eáque conſolatus eſt, quæ iam inſigniter ſuam pietatem, atque præclarã de Ieſu exiſtimationem declarauit. Benè ergo ſteuiſſe eã dicit Euangeliſta iuxta crucem: quoniam non ſolum corporaliter, ſed etiam per fidei firmitatẽ & animi fortitudinẽ, nequaquam pericula metuentis, cruci aſtitit erecta. Quanquam autem non vacillaret in fide: tamen nihil dubium, quin pro eximia ſua erga talem filiũ pietate, & charitate maximo cor eius repletum fuerit dolore: quem pium hominis cor potius aſſequatur, quam verba, aut ſcripta explicent. Nihil tamen indecorũ illam per mœſtitiam geſſiſſe: ſatis inſinuauit Euangeliſta, cum tantum ſtetiſſe dicit: cuius exemplo nos decet cruci Dominicæ aſtare, ſic vt Chriſto patienti piè condoleamus. Chriſti improperiũ propter ipſum ſimul portemus, & ad exẽplum crucifixi Ieſu carnẽ etiam noſtrã crucifigamus cũ vitiis & concupiſcentiis eius. Cæterũ quod dicit Ioannes matrẽ Domini cum aliis mulieribus ſtetiſſe iuxta crucem Ieſu: nõ eſt contrariũ ei, quod alij dicunt eas ſtetiſſe à longè. Intelligi enim poteſt eas aut in tanto fuiſſe interuallo, vt & iuxta dici poſſent, quia in cõſpectu eius aderant præſtò, & à longè propter turbã propinquius circunſtantẽ cum Cẽturione, & militibus. Porrò de muliere illa quam Ioannes vocat ſororẽ matris Domini nomine Mariã Cleophæ: variè multum ſentitur. At valde probabile, vt non dicã certum eſt, hanc eſſe eam, quam reliqui Euangeliſtæ vocant Mariã Iacobi: quemadmodũ primùm ex eo colligi poteſt; quod ſicut eam hic Ioannes coniungit cum Maria Magdalena; ita Mariam Iacobi reliqui Euangeliſtę coniungunt cum illa circa crucẽ Ieſu, & in acceſſu ad ſepulchrum. Eadem ergo eſt mulier quæ Maria Cleophæ dicitur (aut Clopæ, vt habent Græca) & Maria Iacobi: Cleophę quidẽ, quia eius vxor; Iacobi vero, quia eius mater. Mariam autem Iacobi fuiſſe, ſororem matris Ieſu; ex eo patet quod Matth. 13. & Marc. 6. Iacobus, Ioſeph, Iudas & Simon, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Ieſu ob cognationem: vt hinc etiam colligere liceat Mariam Iacobi eandem eſſe, quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat ſororem matris Domini. Et quidem vulgari apud nos ſententia receptum eſt eam verè, & propriè fuiſſe ſororem Domini, ex eadem cum ipſa progenitam matre, Anna ſcilicet, ſed alio Patre, quem volunt Cleopham dictum eſſe: ſed probabilius aſſerunt veteres Mariã Cleophæ ideo dictam ſororem deiparę, quod Cleopas fuerit frater Ioſeph mariti eius. Ergo, vt ad contextum reuertamur, imbecillior ſexus, tunc firmior apparuit, quandoquidem fugientibus Apoſtolis mulieres pleræque quæ Dominum è Galilæa ſecutæ fuerant,

Auguſt.

Egeſippus
Euſebius.
Enthymius.

circa

illud [c] readificas:‖ ſaluum fac' temetipſum, [b] deſcendens de cruce, [a] ſi filius Dei es, deſcende de cruce. [c] Et ſtabat populus expectans. Et deridebant eum principes cum eis. [c] Similiter [enim] & † principes ſacerdotum' [b] illudentes ad alterutrum [c] cum ſcribis [a] & ſenioribus, [l] ▷ dicebant: [c] Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. [a] Si [b] Chriſtus [c] rex Iſraël [a] eſt, [c] deſcendat nunc de cruce, [b] vt videamus, & credamus, [a] & credimus ei: [c] ſe ſaluum faciat, ſi hic eſt Chriſtus Dei electus. [a] Confidit in Deo, liberet nunc eum, ſi vult. Dixit enim, Quia filius Dei ſum. [c] Illudebãt autẽ & milites accedẽtes, & acetũ offerentes ei, dicẽtes: Si tu es Rex Iudæorũ, ſaluũ te fac, [a] Idipſum autẽ [c] & [a] latrones [c] qui crucifixi erãt cũ eo † improperabant' ei. [c] Vnus ▷ [enim]' de his qui pendebãt latronibus, blaſphemabat eũ dicens: Si tu es Chriſtus, ſaluũ fac teipſum, & nos. Reſpõdens autẽ alter, increpabat eũ, dicens: Neque tu times Deũ, quod in eadẽ dãnatione es? Et nos quidẽ iuſtè, nã digna factis recipimus, hic verò nihil mali geſſit. Et dicebat ad Ieſum: Domine memento mei cùm veneris in regnum tuum. Et dixit illi Ieſus: Amen dico tibi, Hodie mecũ eris in Paradiſo. [d] Stabãt autẽ iuxta crucẽ Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum vidiſſet ergo Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſuam. [c] Erat autẽ ferè hora ſexta, [h] ‖ & [c] facta hora ſexta', [l] tenebræ factæ ſunt † ſuper vniuerſam' terrã, vſque ▷ in horam nonã. [c] Et obſcuratus eſt Sol. [c] Et ‖ circa horã nonã', † exclamauit' Ieſus voce magna dicens: ▷ Eli, Eli lamaſabacthani, ‖ quod eſt', [b] interpretatum, [c] Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me? † Quidam autem illic ſtantes, &' audientes dicebant'. [b] Ecce [c] Eliã vocat [a] iſte. [d] Poſtea ſciens Ieſus, quia omnia iã conſummata ſunt, vt conſummaretur ſcriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat poſitum aceto plenum. Illi autẽ ſpongiã plenã aceto, hyſſopo circumponentes, obtulerunt ori eius, † [a] Continuo [enim] [c] currens * vnus [a] ex eis acceptam ▷ [c] ſpongiam impleuit aceto & impoſuit arundini, & dabat ei bibere', [b] dicens: Sinite, videamus ſi veniat Elias ad deponendũ eum. a Cæteri verò dicebãt: Sine, videamus an veniat Elias liberans eũ. [d] Cùm ergo accepiſſet Ieſus acetũ, dixit: Conſummatũ eſt. ‖ [l] Ieſus autem a iterũ [t] clamans' voce magna [c] ait: Pater in manus tuas cõmendo ſpiritũ meum. Et hæc dicens, [b] emiſſa voce magna, [d] & inclinato capite † Γ tradidit ſpiritũ'. [l] Et a ecce [l] velum templi ſciſſum eſt [c] mediũ ▷ [c] in duas partes' à ſummo vſque deorſum, a & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt & monumẽta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorũ, qui dormierãt ſurrexerũt. Et exeũtes de monumẽtis poſt reſurrectionẽ eius, venerunt in ſanctã ciuitatẽ, & apparuerũt multis [h] Vidẽs ‖ [l] autẽ Centurio' [b] qui ex aduerſo [c] ſtabat quod factũ fuerat, [b] quia ſic clamãs expiraſſet, [c] glorificauit Deũ † [h] dicens': [c] Verè hic homo iuſtus erat, [b] verè hic homo filius Dei erat. [a] Et qui cum eo erãt cuſtodientes Ieſum, viſo terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde,

dictum eſt ▷ a o dimiſerũt ſibi ‖ o ſuper † b & prætereuntes ▷ a o triduo ‖ a o ſalua † b o ſummi ſacerdotes ▷ c dicentes † b o conuitiabantur ▷ autem ‖ a A ſexta autem hora † b per totam c inuniuerſam ▷ a o ad ‖ b hora nona † a clamauit ▷ b Eloi Eloi ‖ a hoc eſt † b Et quidã de circunſtantibus † Et continuo * b autem ▷ b & implens ſpongiam aceto circumponensq; calamo

valde, dicentes: Verè filius Dei erat iſte.[c] *Et omnis turba corũ qui ſimul aderant ad ſpectaculũ iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua, reuertebantur.*[e] *Erant autem* a *ibi*[b] *&*[c] *mulieres* a *multæ*[c] *de longè*[b] *aſpicientes,* a *quæ ſecutæ erant Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei,*[c] *inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi*[b] *minoris,*[c] *& Ioſeph mater, &* a *mater filiorum Zebedæi,* b *Salomone, & cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur eum, & miniſtrabant ei, & aliæ multæ, quæ ſimul cum eo aſcenderant Hieroſolymam.*[c] *Stabant autem omnes noti eius à longè, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa hæc videntes.*

potum dabat ei ‖ [c] *Et clamans Ieſus* † a *emiſit ſpiritum* b *expirauit* ▷ b o *in duo* ‖ a *Centurio autem.*

Suſceperunt autem Ieſum, & poſtquam illuſerunt ei, &c. Cõtinentur hoc capite duæ nouiſſimæ Paſſionis Chriſti partes. Sexta enim complectitur ignominioſam eius ad crucẽ eductionem, crucis baiulationem, & præter alia myrrhati vini oblationem. Septima vero eiuſdem crucifixionem, & quæcunq; in cruce pendenti acciderunt. Itaque cum Pilatus adiudicaſſet fieri petitionem Iudæorum, milites ipſius ſuſceperunt Ieſum tanquam ſibi traditũ, & primum quidem exuentes eum chlamidem ad maiorem ignominiam induerunt eũ ſuis veſtimentis, quo ab omnibus in via melius agnoſceretur. Coronam capiti non dicuntur ademiſſe, vt intelligi poſſit eam ad maiorem item ignominiã relictam in capite quam veriſimile eſt altius impreſſam fuiſſe, quam vt eximi commodè potuerit. Hinc ſic indutum ſuis veſtibus educunt ad crucifigendum. Ad augmentum non tantũ ignominiæ, ſed etiã pœnæ eius fecit, quod ei ad crucifixionem exeunti propriam impoſuerunt crucem, ſicut hodie furibus ſuſpendio addictis funis, quo ſunt ſuſpendendi, circa collum iniicitur. Itaque vt habet Ioannes, *baiulans ſibi crucem,* quam lubenter noſtri cauſa in ſe ſuſcepit, *exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum.* Quod autem alij tres referunt Euangeliſtę crucem impoſitam Simoni cuidam Cyrenenſi portandam poſt Ieſum: vtrumque intelligendum eſt factum ſucceſſiuè Nec dubitandum vter prior crucem portarit. Nam ex Euangeliſtarũ narratione manifeſtè patet Dominum eam prius geſtaſſe, ac deinde in via ipſam impoſitam Simoni. Ex quorum etiam verbis ſatis manifeſtum eſt Simonem nõ ſimul geſtaſſe cum Chriſto, quemadmodum tamen noſtri pictores frequenter exprimunt, quia dicitur. *Impoſuerunt ei crucem, &c.* Vt autem hanc illi in via obiter inuento imponerent, in cauſa fuit veriſimiliter, quod viderent Ieſum iam debiliorẽ eſſe, quam vt ligni molem portare poſſet: maximè cum Iudæi vrgerent ad accelerandam eius crucifixiõnem. Dicitur autem à Marco hic Simon Pater fuiſſe Alexandri, & Ruffi, non tantum ob certitudinem hiſtoriæ, ſed multo magis ob gloriam horum filiorum, quos veriſimile eſt fuiſſe diſcipulos Chriſti ſatis notos fidelibus. Sed & Patrẽ hunc veriſimile eſt Chriſtum ſaltẽ poſtea in domum ſuam per fidem recepiſſe, atque ob id in gloriam eius tam ſtudioſè

Sexta & Septima pars paſſionis Chriſti.

Euangeliſtas nomen eius expreſſiſſe, cui violentia militum ſalutis, & gloriæ fuerat occaſio.

Sequebatur autem Dominum multa turba populi, ac mulierum. Lamentantium non ſolum pro humano affectu (non enim dicuntur lamentatæ latrones duos, qui ſimul ducebantur cum Ieſu) ſed multo magis quod grato quodam affectu commoueretur hæc turba tam lugubri ſpectaculo eius, cuius non tantum innocentiam, ſed etiam beneficentiam toties erant experti: quod etiam fuit teſtimonium maximum innocentiæ Chriſti, ad maiorem principum Iudæorum condemnationem.

Conuerſus autem ad illas Ieſus dixit: Nolite flere ſuper me, &c. Non quod fletum earum planè damnauerit, qui ex pio proficiſcebatur affectu: cum & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impulerit, cum iuxta Simeonis vaticinium gladius doloris animam eius pertranſiuit: ſed quod fletus ille ex ignorantia cauſę paſſionis eius erat. Putabant enim eum cum eſſet innocens, pati ex infirmitate, & impotentia, nec ſciebant illum voluntariè pro hominum ſalute mortem ſubire. Vult ergo illas ſuper ſeipſas flere ob ſummã eis imminentem propter iniuſtam hanc necem, miſeriam, quam effugere nequaquam poſſent, vnde dicit: Sed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros, ſuper quos ſcilicet ventura eſt ſecundum veſtram imprecationem ſanguinis mei vltio. [Malè proinde ex hoc loco colligunt quidam mortem Chriſti non eſſe lugendam contra receptum ab Apoſtolorum temporibus morem: cum non abſolute Dominus hanc mulierum ſuper ſe deplorationem prohibuerit, ſed cauſam maiorem ſuper ſeipſas flendi illas habere ſignificare tantum voluerit.]

Quia, inquit, *ecce venient dies*, in quibus non iam dicturi ſint homines, maledictos ventres qui non genuerunt, ſed beatas ſteriles, quæ nunquam genuerunt: ſiue quia tunc matres cocturæ ſint per magnam inopiam filios ſuos, ſiue potius quia materna viſcera grauius cruciantur in malis liberorum, quam in propriis. Quo autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturæ ſignificaret Dominus; ſubiecit ex Oſea:

Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, &c. Quo ſignificatur Iudæos præ calamitatis magnitudine, ac ineuitabilitate, & quæſituros abditiſſima terræ loca, in quibus lateant, & deſideraturos mortem, quæ ab eis fugiet,

Quia, inquit, *ſi in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Vbi ſuppoſitum verbi faciunt, aut eſt ſimpliciter homines, aut milites Romani. Lignum viride, & humidum ſe vocat, quod diuina gratia plenus ſemper vireret, & fructũ ſalutaris doctrinæ, bonorũmque operum proferret. Lignum aridum Iudaicum vocat populũ, propterea quod diuina gratia deſtitutus, velut ſterilis eſſet arbor,

& pal

& palmes infœcundus. Sequuntur apud Euangeliſtas adhuc tria ad ignominiam & paſſionem Chriſti pertinentia, quæ ante crucifixionē ei ſunt irrogata. Primum eſt quod vt habet Lucas, *ducebantur cum eo etiam alij duo nequam, vt interficerentur.* Veriſimile eſt autē morem fuiſſe, vt pridie paſchæ, aut circa paſchæ, aliáſve ſolemnitates, cum multa ex omnibus locis cōfluxiſſet hominū multitudo, malefici inſigniores in crucem ſubleuarentur (quod etiam apud nos fit) vt eſſent exempli cauſa multis ſpectaculo, quanquam etiam iſtud videri poſſit accidiſſe ex petitione Iudæorum, quibus gratificari iam ſtatuerat Pilatus, vt nomen Ieſu magis denigraretur, omniumq; animi, magis ab eo alienarentur. Secundū eſt, quod perductus ſit Dominus crucifigiendus, in locū maleficis crucifigendis deputatum, qui dictus eſt Hebraicè, id eſt, lingua qua tum Hebræi, hoc eſt Iudæi vtebantur Golgotha, quod ſignificat cranium, ſiue caluariam, ob eius volubilem rotunditatē à verbo Galal, quod voluere ſignificat, & circuire. Locum ergo hūc ſuo nomine tam accurate expreſſerunt Euangeliſtæ: vt intelligamus ignominiam, quam Iudæi etiam hac in parte Domino intulerunt, quámque noſtri cauſa in ſe ſuſcipere dignatus eſt, reputatus etiam hac parte cum iniquis. Tertiū ignominiæ genus Chriſto ante crucem illatum fuit, quod ei dederunt potandum vinum myrrhatum, vt habet Marcus, aut vt Matthæus vinum cum felle mixtum. D. Auguſt. dicit fieri potuiſſe vt vinum Chriſto oblatum & myrrha, & felle fuerit mixtum, quo eſſet amarius, aut Matthæum fel poſuiſſe pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum cum ſit amariſſimū, dici poſſit vinum felle mixtum, quam rationem probabiliorē ob id eſſe crediderim, quod videri poſſit Matthęū fellis feciſſe mentionem, quo ſignificaret impletam prophetiam illam quæ fellis meminit, quam poſtea ſumus explicaturi. Vinum ergo ei ex more obtulerunt, (qui mos etiam hodie ſeruatur) quo morituris vinum propinatur, vt animus illis addatur: ſed ex inſolentia militum, aut etiam ex malitia Iudæorum vinum hoc felle, hoc eſt amara myrrha mixtum fuit, & corruptum Cum autem dicit Marcus, *& non accepit*, nihil aliud ſignificare voluit, quam quod dicit Matthæus, noluit bibere, ne quis hinc colligat aliud fuiſſe vinum, de quo Marcus, ab eo de quo Matthæus loquitur, & hoc quidem Dominum guſtaſſe, aliud vero non. Guſtauit enim, ſed non bibit, nec accepit ſic, vt intra ſe illud mitteret.

Golgotha

Myrrhatum vinum.

Et poſtquam venerunt in locum qui vocatur Caluaria, &c. Sequitur iam ſeptima, éáque nouiſſima, ac præcipua dominicæ paſſionis pars. Poſtquam ergo venerunt in Caluarię locū, vbi crucifixerunt eum, manus ſcilicet, & pedes clauis affigentes ligno. Quod crucis ſupplicium non ſolum accommodiſſimum erat propter varias, & multiplices cauſas debitæ ſatisfactioni peragendæ, ſed

etiam exemplo relinquendo nobis ad confirmãdum nos Chriſto.

Tunc crucifigunt cum eo duos alios latrones, &c. Primum ad maiorem ignominiam Chriſti, crucifixi ſunt cum eo duo illi latrones, qui cum eo educti fuerant, ſic tamen vt medium Ieſum inter illos penderent: quo non ſolum cum facinoroſis reputaretur: ſed inter eos maximè facinoroſus haberetur. Verum contra intentionem, & voluntatem Iudæorum res hæc ad maiorem eius ceſſit gloriam: quia hac ratione impletum eſt, quod de eo dixit Iſaias: Cum iniquis reputatus eſt, qua re meruit iniquos in ſe credentes ipſorum liberare iniquitate. Ita ſemper quod in Chriſto impiis eſt ignominia, piis eſt myſterium & gloria. In hac eum patibuli ſpecie monſtratur illa, quæ in iudicio ipſius omnium hominũ eſt ſienda diſcretio. Sic etiam ludibrij cauſa videtur Pilatus titulum, hoc eſt, inſcriptionem cauſæ, ob quam crucifixus erat, capiti eius affixiſſe: exprobrans ſcilicet ei affectationem regni apud Iudæos, atque ſignificans illum ob hanc crucifixum à ſe. Qua re & Cæſaris erga ſe firmare ambiuit amicitiam, vt cuius imperium apud Iudæos contra vſurpatores tueretur, & Iudæorum vltus eſt contra ſe inſtantiam, & criminationem. Dum enim eum ſcripſit Regem Iudæorum, nec ſcripturam hanc mutare voluit ad Pontificum preces: videri poteſt hoc nomine ignominia quadã Iudæos aſpergere voluiſſe, qui hoc nomine ipſum ad innocentis cædem coegerãt. Ignominia enim Iudaici nominis erat Regem Iudæorum pendere in cruce, quaſi vana eſſet ipſorum de ſuo Rege prædicatio, & expectatio. Et hæc quidem videtur fuiſſe Pilati intentio: cæterum hac ratione Deus etiam per impium veritati teſtimonium perhibuit, verámque cauſam inſinuauit crucifixionis Ieſu. Non enim ea erat cauſa, quam videri, & ſcribi volebant Iudæi, nempe quia ipſe dixerat ſe Regem eſſe Iudæorum, cum verè nõ eſſet, ſed quia, vt ſcripſit Pilatus, Rex erat Iudæorum. Quia enim is verè erat, ideo ſecundum ſcripturas mori debuit in cruce, vt hoſte humani generis per mortem ſuperato, regnare inciperet ſuper eos qui verè ſunt Iudæi. Proinde bene, Deo ita diſponente, cum Iudæi inſtarẽt pro mutanda inſcriptione reſpondit Pilatus: *Quod ſcripſi, ſcripſi:* hoc eſt, ſcriptum haberi volo, nec immutabo. Scripſit autem hunc titulum Pilatus tribuis linguis Hebraicè, Græcè, & Latinè: vt cauſa crucifixionis Ieſu ab omnibus, qui tum in Hieruſalem cõuenerant poſſet agnoſci: qua ratione ſignificatum eſt omniũ intereſſe, vt cognoſcant Ieſum Nazarenum Regem Iudæorum crucifixum eſſe, ipſúmque tanquam totius orbis Regem ab omnibus linguis prædicandum. Licet autem Euangeliſtæ inſcriptionem tituli non eiſdem commemorent verbis. Ioannem tamẽ qui poſtremus ſcripſit, & crucifixione Dominicæ interfuit ita ſcripſiſſe, ſicut à Pilato ſcriptum fuit: Titulus ille oſtendit, qui cum parte crucis Domini Romæ

Leo.

ni Romæ ſeruatur: vt dici poſſit alios illud tantum in quo cardo inſcriptionis cauſæ conſiſtit, nempe appellationem Regis Iudæorum exprimere voluiſſe.

Ieſus autem dicebat: Pater dimitte illis, non ſciunt enim, &c. Illi quidem ipſum crucifigebant, Ieſus verò abſolutiſſimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus ſuis orauit: declarans ſe magis illorum cauſa dolore, quam ſua, re ipſa nos iam docens orare pro inimicis. Pater inquit dimitte illis, cauſámque addit cur dimittere conueniat: *non enim ſciunt quid faciunt.* Neſciunt ſe crucifigere Dei filium, verúmque Regem Iudæorum. Neſciebant etiam quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerunt prædeſtinationem, hominúmque cooperabantur ſaluti: cuiuſmodi ignorantia cum fuerit craſſa, & culpabilis, peccatum quidem illorum non in totum ſuſtulit, ſed tamen ex magna parte diminuit, & venabile fecit: cum alioqui ſi ſcientes filium Dei crucifixiſſent, peccatum eorum, vtpote in Spiritum ſanctum commiſſum irremiſſibile fuiſſet.

Milites ergo cum crucifixiſſent eum acceperunt, &c. Magna fuit ignominia veſtibus omnibus detractis Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundémque coram videre veſtes ſuas diuidi, atque ſuper eas mitti ſortes, & à militibus vendicari, quaſi nulla eſſet vlterioris vitæ reliqua ſpes. Porrò cum Euangeliſtæ ſimpliciter, & indiſtinctè factum hoc narrauerint, tantum dicentes quod veſtimenta ſint diuiſa, quódque ſortem miſerint: Ioannes qui poſt alios ſcripſit, manifeſtius, & diſtinctius de hac re ſcripſit, quo ſcripturæ teſtimonium indicaret huic facto optime quadrare. Dicit ergo ſic milites diuiſiſſe veſtimenta, vt fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnam aſſignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuiſſe milites qui Dominum crucifixerunt. Intelligere licet ſecundo diuiſionem veſtimentorum non ſic factam vt vnicuique militi vna ſit data veſtis: dicit enim Ioannes milites feciſſe quatuor partes: vt intelligendum ſit vnam veſtem in quatuor partes diuiſam, cum Iudæorum veſtes quatuor neceſſario habuerint partes, vt & noſtræ ferè habeat. Dicit prætereà Ioannes tunicam quandam eos accepiſſe, quæ fuerit inconſubtilis deſuper contexta per totum. Vbi Græcis eſt, ἐκ τῶν ἄνωθεν, id eſt, ex ſummo, aut ex ſuperioribus: vt ſignificetur eam è ſuperiori parte textilem fuiſſe per vniuerſum vſque deorſum, hoc eſt, totam fuiſſe textam, nec aliqua ex parte fuiſſe conſutam: de hac ergo dicit milites dixiſſe: *Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit*, ſicque impletum apertè & diſtinctè oſtendit quod dicitur: *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem:* Priori militũ facto inſinuans impletam priorem prophetiæ partẽ, poſteriori verò poſteriorẽ. Ex Marco tamen apparet milites

miſiſſe etiam ſortes ſuper veſtimentorum diuiſorum partibus, vt per ſortes agnoſcerent quam quis partem tollere deberet. Porrò Matthæus etiam aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos ſedẽtes ſeruaſſe Dominum, ne quis ſcilicet tolleret eum.

Prætereuntes autem blaſphemabant eum mouentes, &c. Quartum deinceps deſcribitur ignominiæ genus, quod crucifixo Domino ſannis, & irriſionibus varijs eſt illatum, quibus paſſio Domini iure eſt aucta, & exacerbata, ac Iudæorum impietas inſigniter declarata. Pertulit autem hæc Dominus imprimis à Iudæis prætereuntibus, qui vt habent Euangeliſtæ, *blaſphemabant eum*, hoc eſt, maledicebant, & conuitiabantur ei, in ſignum lætitiæ & irriſionis, mouentes capita ſua, & dicentes: Vah, qui deſtruis templum Dei, & in tribus diebus illud reædificas, ſalua teipſum deſcendens de cruce. Si filius Dei es, deſcende de cruce. Verum maligna, & peruerſa hęc erat ſuggeſtio, ſicut illa: Si filius Dei es, mitte te deorſum. Non enim quia filius Dei erat deſcendere debuit de cruce, ſed contra potius ob id in cruce manere vſque ad mortem, vt ſua morte mortem noſtram ſuperaret. Nec deſcenſu è cruce declarare debuit ſe filium eſſe Dei, ſed aſcenſu è ſepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maiorémque declarat poteſtatem. Cæterum Matthæus ſcribit eos dixiſſe:

Confidit in Deo, liberet nunc eum ſi vult. Eum addunt Græca ſicut *Pſal.108.* in Pſalmo, cuius vaticinium his ſuis verbis neſcij impleuerunt. Verbum autem, velle, hoc loco phraſi Hebræa poſitum eſt pro diligere: alioqui conuitium non in Chriſtum tantum, ſed etiam in Deum videretur recidere: quaſi exprobrare voluerint Deo impotentiam ſaluandi. Secundi generis irriſores fuerunt Principes ſacerdotum cum Scribis & ſenioribus, qui ad alterutrum, hoc eſt, ad ſeſe mutuo referuntur locuti de eo, qui impotentiam ſaluandi ſeipſum exprobrant Domino non ſimpliciter, ſed cum comparatione potentiæ ipſius in ſaluando alios. Maius enim vituperium eſt ſi qui alios ſaluauit, ſeipſum non poſſit ſaluum facere. Quibus tamen verbis ſeipſos egregiè confutant. Si enim alios ſaluos fecit: non debuit ergo tanquam malefactor puniri, ſeed tanquã benefactor laudari. Si alios ſaluos fecit, potuit vtique & ſeipſum facere ſaluum, ſed non fecit quomodo illi volebant: non quia non potuit, ſed quia non voluit: vt & ſe & alios verè ſaluos faceret. Adijciunt & exprobrationem regalis nominis, in illius comprobationem, deſcenſum è cruce poſtulantes, ac ſic fidem ſe illi habituros promittentes:

Si, inquiunt, *Chriſtus eſt, & Rex Iſraël, deſcendat nunc de cruce*, vt videamus & credamus ei. In quibus verbis rurſum dupliciter inueniuntur reprehenſione digni: Primum enim nuſquam didicerant deſcenſum è cruce oſtendere Chriſtum & regem Iſraël: ſecundo

cundo falſo arguuntur fidem promittere deſcendenti de cruce, cum credere noluerint ei à morte reſurgenti, quod longè erat maius, & filio Dei atque Meſſiæ conuenientius. Duplici exprobrationi prædictæ, adijciunt tertiò exprobrationem fiduciæ in Deum: quaſi illa vana fuerit, & præſumpta:

Confidit, inquiunt, *in Deo, liberet nunc eum, ſi diligit eum, quemadmodum ipſe de ſe aſſeruit.* Dixit enim filius Dei ſum. In qua exprobratione rurſum dupliciter peccant, & quod illud reprehendunt, quod eſt maximè laudandum, & quod liberationem è malis volunt neceſſariò conſequi rectam in Deum fiduciam, & Dei erga afflictos dilectionem, cum contra euenerit in pleriſque iuſtis. Sequitur in Luca:

Et ſtabat populus expectans, aut vt potius legendum eſt ſpectans. Sic enim legendum docent Græca, quæ habent θεωρῶν, & Latina emendatiora antiqua. Tertij generis illuſores fuerunt milites, qui & ipſi ad Titulum à Pilato ſcriptum alludentes dixerunt, vt habet Lucas: *Si tu es Rex Iudæorum, ſaluum te fac*, hoc eſt, ſi tu is es qui tanquam Rex Iudęos eſſes ſaluaturus, ſaluũ teipſum modo fac. Quod autem hos acetum Ieſu per ludibrium obtuliſſe dicit: id reliqui Euangeliſtæ explicant qua ratione, & quando factum ſit, nempe poſtquam dixiſſet Eli, Eli, & Sitio. Poſtremum etiam à latronibus, qui cum eo erant crucifixi Domino exprobratum teſtantur Matthæus & Marcus, vbi pluralem numerum pro ſingulari per ſynecdochen accipiendum ſatis patet ex Luca qui ſingulariter vnum latronem blaſphemaſſe dicit, atque alterum illum blaſphematorem increpaſſe. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtuliſſe acetum: cum ex alijs conſtet, vnum ex eis id feciſſe.

Vnus ergo de his qui pendebant latronibus (qui creditur fuiſſe is, qui à ſiniſtris erat) *blaſphemabat eum*, id eſt, conuitiabatur ei dicens: *Si tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum, & nos*, improperans ei vanam vſurpationem Regij nominis. Alter vero, qui à dextris erat, non ſolum non prorupit in ſimilem blaſphemiam, aut tam multiplici exemplo prouocatus, aut pœnarum aſperitate exacerbatus: ſed etiam velut immemor factus ſuarum pœnarum, & magis læſus iniurijs Chriſti, quam proprijs pœnis, reliquis omnibus aut blaſphemantibu, ipſum, aut tacentibus, ſolus ipſius defenſor efficitur, & prædicator, quem videbat per nimiam manſuetudinem ſeipſum non defendere, non metuens ne ſua prædicatione & defenſione blaſphemantium contra ſe prouocaret inſaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cum ipſo, vt hactenus fecerat, ſocius eſſe criminis, ſed ad pœnitentiam iam ſecum reuocare ſtudens:

Neque, inquit, *tu times Deum, quia in eadem damnatione es?* Hoc eſt, vt non timeant Deum hi, qui nos circunſtant Iudæi, an non

ſaltem tu times Deum? qui quoniam in eadem es cum iſto damnatione mortis, merito ſic Deum timere deberes, vt tibi ab hac blaſphemia temperares: tum quia ſupplicij ſocietas te ſentire facit miſerandam potius, quam inſectandam huius calamitatem, tum quia ipſum tuum ſupplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, vbi conuitij huius tui rationem reddere cogeris. Ne autem (quia dixit in eadem damnatione es) videretur Ieſum etiam eodem inuoluere reatu, ſubiunxit:

Et nos quidem iuſtè, ſubaudi, in hac ſumus damnatione. *Nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali fecit.* Significans etiam ob aliam cauſam illum à blaſphemia Ieſu merito temperare debere, nempe ob ipſius innocentiam. Hac inſigni defenſione cum ſibi viam paraſſet ad gratiam Chriſti obtinendam, cõuerſus ad illum clarius iam ſuæ virtutis, edidit argumentum dicens:

Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. Mira certè fides latronis Dominum vocat, quem vidit in cruce pendentem, atque hunc non dubitat Regem agnoſcere, ſalutémque ab eo velut à Rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipſe, cuiuſque regnum ab omnibus audiuit irrideri circunſtantibus. Declarat ſe credere aliam vitam eſſe poſt hanc vitam, eámque ſibi magis eſſe curæ, quam hanc temporalem, agnoſcit item regnum Ieſu non eſſe de hoc mundo, inſigniorem de Chriſto eiúſque regno habens notitiam, quam Apoſtoli. Vt autem ad talem de Domino exiſtimationem, & fidem veriſimile eſt latronem hũc nonnihil commotum per famam miraculorum, & innocentiæ eius, atque per inauditam ipſius, tum in ferendis malis manſuetudinem, tum erga hoſtes ſuos benignitatem: ita magis fatendũ opus iſtud fuiſſe Spiritus ſancti, trahentis, & illuminantis cor eius. Nec fidei tantum magnitudo, ſed etiam modeſtia peccatore digna in eo eſt admiranda. Non enim audet petere regni conſortium, ſed tantum inquit, memento mei, &c. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, vt ſimilem non inuenerit Dominus in Iſraël, imò fortè nec in vniuerſo orbe, ſi ſpectemus fidem: Dominus, qui mutus erat, ac ſurdus ad omnia conuitia, non fuit mutus ac ſurdus cum fiducia poſtulanti, ſed viciſſim tali eum dignum iudicauit promiſſione, quali needum quenquam honorauerat: non ſimpliciter illi promittens, ſed cum ſolita aſſeueratione:

Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo. Rogauit ille vt Chriſtus memor eſſet aliquando ſui, cum veniſſet in regnum ſuum: Dominus autem non poſt aliquot dies id ſe facturum pollicetur, ſed hodie, inquit, nec memorem ſe dicit illius fore, ſed quod maius eſt, illum vt erat ſecum in cruce, ita ſecum futurum in paradiſo, hoc eſt, liberatum ab omnibus malis participem fore fœlicitatis ſuæ ac gloriæ.

Stabant

Stabant autem iuxta crucem Ieſu, Mater eius, & ſoror, &c. Qui cru-cifigendum ſe curam geſſit, & ſecum crucifixum latronem con-ſolatus fuit: merito deinde & matris ſuæ curam geſſit, eáque con-ſolatus eſt, quæ iam inſigniter ſuam pietatem, atque præclarã de Ieſu exiſtimationem declarauit. Benè ergo ſtetiſſe eã dicit Euan-geliſta iuxta crucem: quoniam non ſolum corporaliter, ſed etiam per fidei firmitatẽ & animi fortitudinẽ, nequaquam pericula me-tuentis, cruci aſtitit erecta. Quanquam autem non vacillaret in fi-de: tamen nihil dubium, quin pro eximia ſua erga talem filiũ pie-tate, & charitate maximo cor eius repletum fuerit dolore: quem pium hominis cor potius aſſequatur, quam verba, aut ſcripta ex-plicent. Nihil tamen indecorũ illam per mœſtitiam geſſiſſe: ſatis inſinuauit Euangeliſta, cum tantum ſtetiſſe dicit: cuius exemplo nos decet cruci Dominicæ aſtare, ſic vt Chriſto patienti piè con-doleamus. Chriſti improperiũ propter ipſum ſimul portemus, & ad exẽplum crucifixi Ieſu carnẽ etiam noſtrã crucifigamus cũ vi-tiis & concupiſcentiis eius. Cæterũ quod dicit Ioannes matrẽ Do-mini cum aliis mulieribus ſtetiſſe iuxta crucem Ieſu: nõ eſt con-trariũ ei, quod alij dicunt eas ſtetiſſe à longè. Intelligi enim po-teſt eas aut in tanto fuiſſe interuallo, vt & iuxta dici poſſent, quia in cõſpectu eius aderant præſtò, & à longè propter turbã pro-pinquius circunſtantẽ cum Cẽturione, & militibus. Porrò de mu-liere illa quam Ioannes vocat ſororẽ matris Domini nomine Ma-riã Cleophæ: variè multum ſentitur. At valde probabile, vt non dicã certum eſt, hanc eſſe eam, quam reliqui Euangeliſtæ vocant Mariã Iacobi: quemadmodũ primùm ex eo colligi poteſt; quod ſicut eam hic Ioannes coniungit cum Maria Magdalena; ita Ma-riam Iacobi reliqui Euangeliſtę coniungunt cum illa circa crucẽ Ieſu, & in acceſſu ad ſepulchrum. Eadem ergo eſt mulier quæ Maria Cleophæ dicitur (aut Clopæ, vt habent Græca) & Maria Iacobi: Cleophę quidẽ, quia eius vxor; Iacobi vero, quia eius ma-ter. Mariam autem Iacobi fuiſſe, ſororem matris Ieſu; ex eo pa-tet quod Matth. 13. & Marc. 6. Iacobus, Ioſeph, Iudas & Simon, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Ieſu ob cognationem: vt hinc etiam colligere liceat Mariam Iacobi eandem eſſe, quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat ſororem matris Domini. Et quidem vulgari apud nos ſententia receptum eſt eam verè, & proprie fuiſſe ſororem Domini, ex eadem cum ipſa progeni-tam matre, Anna ſcilicet, ſed alio Patre, quem volunt Cleo-pham dictum eſſe: ſed probabilius aſſerunt veteres Mariã Cleo-phæ ideo dictam ſororem deiparę, quod Cleopas fuerit frater Io-ſeph mariti eius. Ergo, vt ad contextum reuertamur, imbecillior ſexus, tunc firmior apparuit, quandoquidem fugientibus Apoſto-lis mulieres pleræque quæ Dominum è Galilæa ſecutæ fuerant,

Auguſt.

Egeſippus
Euſebius.
Euthy-mius.

circa crucem inuentæ ſunt. Cum eis tamen affuit vnus ex Apoſtolis, qui vt præ cæteris à Ieſu ſingulariter dilectus erat, ita & ipſe iam ſingularem ſuam erga Dominum dilectionem declarauit, cum iuxta crucem cum matre Domini aſtare nec erubuit, nec reformidauit.

Itaque cum vidiſſet Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem, quem diligebat: Matris quidem pro filiali pietate curam egit, diſcipulum verò pro ſua in illum, illiúſque in ſe dilectione inſigniter honorauit. Dixit enim matri ſuæ.

Mulier ecce filius tuus, Ioannem inſinuans. q. d. Ecce tibi eum, qui poſt hac filij loco erit, tuique curam geret; ne te mei nimium cruciet carentia. Nec dixit mater, ſed mulier, quod & alias fecit: ſiue quod maior multò eſſet, quam ipſa eum genuiſſet, ſiue quod iam Patris ſui cæleſtis negotium agebat, ſiue etiam quod ſciret appellatione matris materna viſcera nimis commouẽda. Poſt matrem etiam diſcipulum alloquitur dicens; *Ecce mater tua*, hoc eſt, ecce tibi eam, quam tibi pro me velut matrem tuam curæ eſſe volo, in quam te volo tuam erga me dilectionem transfundere, & declarare. Nec vilipendit hunc honorem Ioannes, nec contempſit Domini ſui, etſi iam tanquam infirmi pendentis in cruce, imperiúm, ſed promptus ad obſequium, vnicúmque illud amici teſtamentum exequens fideliſſimè pro ſua in illum dilectione, *mox ex illa hora accepit eam in ſua, non in ſuam*, cùm Græcis ſit εἰς τὰ ἴδια, id eſt, in propria vel ſua, hoc eſt in ius ſuum. Suſcepit ergo eam non in ſua propria, ait Aug. quæ nulla propria poſſidebat, ſed officia, quæ propria diſpenſatione exequenda curabat.

Erat autem ferè hora ſexta: & facta hora ſexta tenebræ, &c. Poſt varias iniurias, & contumelias Domino irrogatas ſecuta eſt multiplex eius glorificatio per miranda quædam eius nomine accidentia ſigna, quorum illud imprimis commemorant Euangeliſtę, quod à ſexta hora vſque ad nonam factæ ſint contra naturam tenebræ ſuper vniuerſam terram, idque per obſcurationem ſolis retrahentis in meridie radios ſuos, cum maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in ſignum iræ Dei, in abominationem execrabilis ſceleris Iudaici, in teſtimonium gloriæ eius, quem agnoſcere non voluerunt Iudæi, atque in ſignũ cæcitatis Iudaicæ tenebras has à ſexta factas hora ſcribit Matthæus, vnde patet ante ſextam Dominum aliquandiu in cruce pependiſſe, & plus quam tribus horis in cruce pependiſſe viuũ, vt bene dixerit Marcus fuiſſe tertiam horam cum crucifigeretur Dominus. Nã ante tenebras omnino veriſimile eſt accidiſſe omnia illa improperij genera, quæ Euangeliſtæ etiam commemorauerunt ante tenebras: quia non eſt veriſimile Iudæos viſis tenebris potuiſſe ſic Chriſtum contumelioſis inſectari verbis. Quod autem Lucas di-

cit fuiſſe ferè horam ſextam cum inciperent tenebræ, intelligendum eſt quia iam non diu ſexta facta eſſet, ita vt circa eam dici poſſet. Nam Marcus facta ſexta hora tenebras ortas dixit. Has tenebras non fuiſſe naturales, & tantum in vniuerſa terra Iudaica, ſed per vniuerſam terram, ex Dionyſio Areopagita diſcere licet, plura de his ſcribenti, quam Euangeliſtæ.

Et circa horam nonam exclamauit Ieſus voce magna, dicens: A ſexta hora, à qua cœperunt prædictæ tenebræ vſque circa nonam nihil dictum legimus aut à Domino in cruce pendente, aut à Iudæis cruci aſtantibus: ſed hi quidem in iſtis trium horarum tenebris, vt eſt veriſimile, ſtupefacti obſtupuerunt; Dominus verò, vt eſt probabile, Patrem pro ſe, & nobis orauit, verum apud Deum Patrem pro nobis Sacerdotem agens. At cum iam inſtaret tempus quo ſpiritum ſuum traditurus eſſet, ne putaretur iam mortuus, ſed agnoſceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Alia cauſa eſt quo & veritatem aſſumptæ à ſe infirmæ humanæ naturæ aſtrueret, & pœnarum acerbitatem à ſe ſuſceptam declararet, voce magna in ſignum magni doloris iam morti vicinus exclamando conqueritur ſe à Deo derelictum. Sic enim hæc interrogatio intelligenda eſt. Hac ergo de cauſa Euangeliſtæ Dominum dixiſſe ſcribunt: *In exempla ad Policarpũ.*

Eli, Eli lamma Zabachtani. Hebraicè Chriſti verba referentes nũc neceſſario, quia alioqui non potuiſſent ſubiicere quod quidam illic ſtantes putauerunt Dominum inuocaſſe Eliam. Sunt autem hæc Domini verba principiũ Pſalmi 21. quo principio benè iam vſus eſt Dominus, vt inſinuaret Pſalmum hunc totum de ſe dictum eſſe, in quo pleraque paſſionis eius apertiſſimè decantantur. In Marco legitur:

Eloi, Eloi, quod plerique putant vitio factum ſcriptorum, at ego magis crediderim ſingulare eſſe ab Elohim, quanquam ſingulare eius Eloi raro reperiatur. Nec eſt curioſè inquirendum vtrum dixerit Dominus (idem enim vtroque ſignificatur) cum Euangeliſtis tantum curæ fuerit indicare ex Chriſti ſermone occaſionem ſumptam à quibuſdam exiſtimandi illum inuocaſſe Eliam, quod etiam ex vtrauis voce accidere potuit. Derelictum autem ſe conqueritur Dominus, tum quod à Deo non eruerent malis, quibus affligebatur, tũ quod diuinitas ſubtrahebat ab humanitate Chriſti conſolationis riuulos, relinquens ea pati, quæ naturaliter erant afflictiua.

Quidam ergo illic ſtantes & audientes: Dicebant ipſum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama, & exiſtimatio. Hos Hieronymus arbitratur fuiſſe milites Romanos, qui quoniá non intellexerunt Hebraici ſermonis proprietatem eo quod dixit Eli, Eli, putabant Eliam ab eo inuocatum. Si autem Iudæos potius

hæc

hæc dixiſſe intelligamus,putat idem Hieron. eos ſolito ſibi more hoc feciſſe,vt Dominum imbecillitatis infamarent, qui Eliæ auxilium deprecetur.

Poſtea ſciens Ieſus,quia omnia conſummata ſunt, vt conſumma, &c. Significatur his verbis Dominum nihil temerè,ſed omnia prouide & paſſum fuiſſe, & feciſſe.Sciens,inquit,quod omnia,quæ ſcilicet ad paſſionem eius pertinebant,conſummata eſſent, vt cũ aliis etiam conſummaretur ſcriptura,quæ adhuc reſtabat implenda,ea ſcilicet quæ dicit. In ſiti mea potauerunt me aceto dicit, Sitio. Et verè quidem ſecundum corpus ſitiebat,nec mirum. Nam cũ crucifixi ſoleant vehementer diſcruciari ſiti tum ob nimium in tolerandis pœnis laborem, tum ob ſanguinem per corporis vulnera exhauſtum,acceſſit & hoc Chriſto,quod à cœna diei præcedentis nullum liquorem biberit,variiſque afflictionibus,perpetua vigilia, & frequenti huc,illucque deductione attenuatus & exiccatus fuerit.Sed cum ſitim hanc vt alia multa grauiora, diſſimulare fortiter potuerit,voluit eam ſignificare vt poſt alia omnia,etiam hoc impleretur quod ſcriptura prædixit eum in ſiti ſua potandũ aceto;& hac ſua ſiti declararet humanæ naturæ, & ſupplicij non ſimulati veritatem.

Hyeron. *Vas ergo erat poſitum aceto plenum,* idque ad hoc vt eo potarentur in ſua ſiti crucifixi, quo ſic citius morerentur. Itaque cum ſitim ſuam teſtatus fuiſſet Dominus,mox currens *vnus ex aſtantibus,* vt habent Matthæus, & Marcus *acceptam ſpongiam impleuit aceto, & imponens eam calamo,*ſic dabat ei potum.Ioannes pluraliter dicit illos ſpongiam impletam aceto obtuliſſe ori eius,per ſynecdochẽ. Quod autem Matthæus quidem & Marcus dicant ſpongiam impoſitam arundini, vel calamo. Ioannes verò hyſopo: ſatis patet

Euthymius. Ioannem per dictionem hanc ſignificaſſe genus calami cui ſpongiam impoſuerunt:nempe quod fuerit calamus,hyſopi,quem ibi fortè ad manum repererunt.Veriſimile eſt enim hyſopi calamum in illis regionibus altiorem eſſe,& fortiorem quam apud nos: & alioqui non eſt putandum altitudinem crucis fuiſſe tantam, vt opus fuerit longa arundine. Cæterum quod Matthæus dicit cæteros ei,qui acetũ obtulit,dixiſſe;Sine videamus, an veniat Elias liberans eum:Marcus vero eum qui obtulit dixiſſe ſcribat,Sinite, videamus,&c. Primo quidem cum Aug. & Euthymio dici poteſt vtrunque factum,& illos ſcilicet,& hunc vtrũque dixiſſe. Verum dum quædam diligenter perpendo facilè induci poſſem, vt credam locum hunc apud Marcum deprauatum. Cum enim hiſtoriam Dominicæ paſſionis non ſolum eodem cum Matthæo ſeruato ordine, ſed etiam eiſdem pene ſemper verbis deſcripſerit, veriſimile eſt & hic idem ipſum feciſſe.

Cum ergo accepiſſet Ieſus acetum, vt ſignificaret quare ſe ſitire profeſſus

profeſſus eſſet, quódque non præter expectationem acetum accepiſſet, dixit ſextum verbum:

Conſummatum eſt, id ſcilicet, quod adhuc implendum reſtabat, & quod adhuc ſecundum Prophetiæ prædictionem ſciui cõſummandum, ac quidquid ante mortem meam implendum fuit.

Ieſus autem iterum clamans voce magna, ait: Pater, &c. Quæ fuerit hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiam ex Pſalmis deſumptum, Pater in manus tuas commendo ſpiritũ meum. Cum enim vehementia paſſionis naturam humanam ad vitæ periodũ propemodum adigeret, & omnia impleta eſſent, quæ implenda erant, animam ſuam vltrò ponere voluit, ſic vt eam ſe prope diẽ reſumpturum ſignificaret. Eſt enim hic pro cõmendo, παραθεῖναι quod ſic commendare ſignificat, veluti commendatur depoſitum ſeruandum, ac ſuo reddendũ tempore, cum propriè ſignificet apud aliquem pono. Itaque quod ſe facturum his verbis prædixit (nam Græcis eſt futurum tempus commendabo) id mox præſtitit: cum his dictis *mox inclinato capite tradidit ſpiritum*, vt habet Ioannes, aut vt habet Matthæus, emiſit ſpiritum. Quibus verbis etiam ſatis inſinuauerunt Euangeliſtę vltroneam Chriſti mortẽ. Nam in nobis fit contrarium, quia primum expiramus, & deinde inclinatur caput. Et cũ de aliis dici ſoleat quod dormierint, vel obdormierint, de Chriſto dicitur quod tradiderit, & emiſerit ſpiritum, vt cui id propriè conuenit. Tradimus enim & emittimus, quod in noſtra eſt poteſtate, ſi modò propriè ſit loquendum. *Theophyl.*

Et ecce velum templi ſciſſum eſt medium in duas partes, &c. Poſt ignominiam mortis, ſecuta ſunt varia, quæ crucifixi demonſtrarunt virtutem, & dignitatem. Primum ergo miraculum eſt, quod velum templi ſciſſum eſt medium in duas partes à ſummo vſque deorſum, quo præter alia ſignificabatur reuelanda iã omnia legalia, quæ prius litera vt velamento quodam erant cooperta. Secundum prodigium eſt terræmotus, qui & ipſe, ſicut & quod ſequitur de ſciſſione petrarũ inſinuabat deteſtabile Iudæorum factum, & quod creaturæ Domino ſuo patienti condolerent, atque quodãmodo indignarentur Iudæis. Quartum prodigium omnium maximũ fuit, quod monumenta aperta ſunt, atque ex eis multa corpora ſanctorum, hoc eſt fidelium, qui dormierant, ſurrexerunt. Et quidẽ monumenta ipſa aperta ſunt in morte Domini, cæterũ in ipſa primum reſurrectione Domini videntur corpora illa ſanctorum ex monumentis ſurrexiſſe. Non enim conueniebat vt ante Chriſtũ reſurgerent, & apparerent, quia Chriſtus primitiæ eſt dormientiũ, & primogenitus ex mortuis. Dicuntur autem iſti ex monumentis exeuntes veniſſe in ſanctam ciuitatem, nempe Ieruſalem: quia monumenta omnia apud Iudæos erant extra ciuitates.

Videns

Videns autem Centurio, qui ex aduerſo ſtabat, quod factum, &c. Impleri iam cœptum eſt, quod ſigna illa protendebant. Iam enim terra cordis hominum cœpit moueri, & lapidea corda hominum ſciſſa ſunt, & qui veræ in anima mortui erant, ſurgere cœperunt per agnitionem ſceleris, & rectæ in Ieſum fidei confeſſionem. Centurio enim homo gentilis, qui è regione crucifixi ſtabat, ſeruans illum cum ſuis. Videns, inquit Lucas, quod factum fuerat, hoc eſt, videns vt habet Marcus, quod magna emiſſa voce expiraſſet, viſo etiam terræmotu, vt habet Matthæus, & aliis prodigiis, quæ tum fiebant, gloriam dedit Deo, veritatem confitendo, dicẽs vt habet Lucas; *Verè hic homo iuſtus erat*, & quod his amplius erat, dixit vt habet Marcus, *verè hic homo filius Dei erat.* Nec ipſe tantum, ſed & milites qui cum ipſo & ſub ipſo erant, cuſtodientes Ieſum, vt habet Matthæus. In his ergo præludium quoddam fuit ſecuturæ fidei gentium. Et tamen etiam in Iudæis hæc ſigna fuere efficacia, quia vt refert Lucas; *Omnis turba eorum, qui aderant ſimul ad ſpectaculum iſtud, & videbant, quæ fiebant, percutientes pectora ſua reuertebantur.* Percutiebant autem pectora ſua dolentes de admiſſo ſcelere; partim quidem cum vera pœnitentia, & facti deteſtatione, partim verò ex metu vltionis alicuius grauis ſecuturæ. Fuit ergo hic Iudæorum dolor præludium veræ pœnitentiæ, quę in die Pentecoſtes in pleriſque eſt perfecta. Cæterum præter duplex hoc hominum genus, vnde mortuus Dominus glorificatus eſt, qui ab vtroque pendens in cruce viuus fuerat blaſphematus: commemorant Euangeliſtæ tertium hominum genus circa crucem affuiſſe, quod & viuo, & mortuo ſemper bene fuit affectum, mulieres ſcilicet, quæ ipſum ſecutæ erant à Galilæa. Hæ vt prius ſingularem erga Dominum declarauerunt affectum, ſequendo illum aſſiduè etiam Galilæam exeuntem, & miniſtrando illi ſuis obſequiis, & facultatibus: ita & nunc declarauerunt dum fugientibus Apoſtolis circa crucem non verentur aſtare: quanquam huic affectui metus aliquis coniunctus fuit, propter quem dicuntur ab Euangeliſtis ſteti ſſe à longè Porro quod ea mulier, quam Matthæus vocat Matrem filiorum Zebedei, ipſa ſit quam Marcus vocat Salomone: ſupra oſtenſum eſt in cap. 104.

Aperitur eius latus, & ſepelitur honorificè.
Matthæi 27. Marc. 15. Lucæ 25.
Ioannis 19.

CAPVT CXLIIII.

Iudæi

I[d] Vdæi ergo (quoniam paraſceue erat) vt non remanerent in cruce corpora ſabbatho (erat enim magnus dies ille ſabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo. Ad Ieſum autem cum veniſſent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, ſed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit ſanguis & aqua. Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius. Et ille ſcit, quia vera dicit, vt & vos credatis: facta ſunt enim hæc vt ſcriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia ſcriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Poſt hæc autem † [c] cùm [b] iam [c] ſerò' factum eſſet (quia erat paraſceue, quod eſt ante ſabbathum) [c] & ecce [c] venit ▷ [f] homo' [a] quidam diues [l] ab Arimathea [c] ciuitate Iudææ [f] nomine [l] Ioſeph, [c] qui erat [b] nobilis [h] decurio, [c] vir bonus & iuſtus, [a] qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu, [c] hic non conſenſerat conſilio, & actibus eorum, ‖ [h] qui expectabat & ipſe' regnum Dei. [l] Hic [b] audacter † [l] introiuit' ad Pilatum, [d] & rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathea (eo quòd eſſet diſcipulus Ieſu, occultus autem propter metum Iudæorum) [l] & petijt, [d] vt tolleret P corpus Ieſu. [b] Pilatus autem mirabatur, ſi iam obijſſet. Et accerſito Centurione interrogauit eũ ſi iam mortuus eſſet. Et cùm cognouiſſet à Centurione, [a] tunc Pilatus [b] donauit corpus Ioſeph, [d] & permiſit Pilatus [&] [a] iuſſit reddi corpus. [b] Ioſeph autem mercatus ſindonem, [d] venit * & tulit corpus Ieſu, [l] & [b] deponens eum, [a] accepto corpore, Ioſeph [l] inuoluit [a] illud [c] depoſitum [a] in [l] ſindone [a] munda, [l] & poſuit † illud' in monumento [a] ſuo nouo, ▷ [l] quod exciderat' [c] in petra, [c] in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. [d] Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloës, quaſi libras centum. Acceperunt ergo corpus Ieſu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire. Erat autem in loco, vbi crucifixus eſt hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quiſquam poſitus erat. Ibi ergo propter paraſceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, poſuerunt Ieſum. [c] Et aduoluit [Ioſeph] ‖ ſaxum [a] magnum [c] ad oſtium monumenti, [a] & abijt. Erant autẽ ibi Maria Magdalene, & altera Maria ſedentes contra ſepulchrum. [b] Maria autem Magdalene, & Maria Ioſeph aſpiciebant vbi poneretur. [c] Et dies erat paraſceues, & ſabbathum illuceſcebat: Subſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus eius. Et reuertentes parauerunt aromata & vnguenta, & ſabbatho quidem ſiluerunt ſecundum mandatum. [a] Altera autem die quæ eſt poſt paraſceuem, conuenerunt Principes ſacerdotum, & Phariſæi ad Pilatum dicentes: Domine, recordati ſumus, quia ſeductor ille dixit adhuc viuens. Poſt tres dies reſurgam. Iube ergo cuſtodiri ſepulchrum vſque in diem tertium, ne fortè veniant diſcipuli eius, & furentur eum,

† [b] Et, cum iam ſero [a] cum autẽ ſero ▷ [c] vir ‖ [b] & ipſe erat expectans † [f] acceſſit. * ergo † eum ▷ [c] exciſo [b] quod erat exciſum de. ‖ [b] o lapidem.

& dicant plebi: Surrexit à mortuis, & erit nouiſſimus error peior priore. Ait illis Pilatus, Habetis cuſtodiam: ite, cuſtodite ſicut ſcitis. Illi autem abeuntes, munierunt ſepulchrum, ſignantes lapidem cum cuſtodibus.

Iudæi ergo (quoniam paraſceue erat) vt non remanerent, &c. In hoc Capite tria commemorantur quæ præter prædicta inſigniter ad Chriſti fecerunt gloriam, lateris ſcilicet apertio, honorifica eius ſepultura, atque ſolicita ſepulchri munitio. Quod ergo ad primũ attinet dicit Ioannes rogaſſe Pilatum, vt crucifixorum frangerentur crura, quo ſic citius mortui tolli poſſent à cruce quamdiu eſſet paraſceue. Id autem eos feciſſe dicit propter religionem, & honorem ſabbathi inſtantis, vt ne in ſabbatho, & tali ſabbatho, quod ob incidentem ſimul paſchæ ſolemnitatem iam duplex erat feſtum, remanerent in cruce corpora ſceleratorum: quia per ea feſti celebritas dehoneſtanda eſſet. Qua in re videre licet rurſum eorum præpoſteram, & ſimulatam religionem. Vt ergo non ex vero legis ſtudio certum eſt eos Pilatum rogaſſe corporum è cruce ſublationem: ita probabile eſt metu potius, ac pudore ad hoc petendum commotos fuiſſe: nimirum quia prodigiis apparentibus conturbati ſibi malè metuerent à populo, & in conſcientia ſua pudefacti non pertulerunt corpus Ieſu hominum oculis diuitius eſſe conſpicuum. Itaque cum Pilatus Iudæorum annuiſſet petitioni, milites ex præcepto eius venerunt parati ad omnem inclementiam, *& primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus eſt cum illo: Ad Ieſum autem cum veniſſent*, & vidiſſent eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, ſed vnus militum inſolentia quadam militari, *lancea latus eius aperuit*, quo ſcilicet certior eſſet mors Ieſu: & ecce ſtatim è latere profluxit aqua, & ſanguis, Deo militarem petulantiam conuertente in grande miraculum, & inſigne myſterium. Quo autem Euangeliſta Ioannes, qui ſolus hæc ſcripſit firmius confirmaret & lateris apertionem pro oſſifragio, ad oſtendendum ſcripturas quaſdam in Chriſto completas, & miraculum aquæ cum ſanguine fluentis è corpore mortuo ad commendandum fidelibus Sacramentorum myſteria ſubiicit: *Et qui vidit, teſtimonium perhibuit*: vnde nequaquam fallax eſt teſtimonium eius, ſed verum, atque firmum. Et hic ipſe teſtis ſcit ſe vera dicere, vt qui ea tunc coram viderit, quod ob id nunc dicit, vt & vos teſti oculato fidem habentes, credatis in Ieſum: nempe quoniam hæc non acciderunt temerè, & caſu, ſed propter ſcripturas quaſdam, quas in his cernere licet impletas.

Facta ſunt enim hæc, inquit, *vt ſcriptura impleretur.* Tria autem narrauit circa Ieſum facta, nempe quod non fregerunt eius crura, quod lancea latus eius apertum eſt, quod effluxit ſanguis, & aqua.

In primo

In primo impletum dicit illud Exodi, Os non comminuetis ex eo. Quod cum ad litteram dictum ſit de agno paſchali, & nunc Euangeliſta in Ieſu impletum dicit: ſignificat illum verum fuiſſe agnum paſchalem, & per legalem illum præfiguratum, nec de legali illud præceptum fuiſſe, niſi propter Chriſtum cuius erat vmbra. In eo quod ſecũdo loco dixit lancea latus Dominicum apertum, dicit impletam ſcripturam, quæ eſt Zachariæ cap. 12. Videbunt in quem transfixerunt. Septuaginta autem hoc loco apud Zachariam habent, Aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt. Itaque Ioannes neque reſpexit quid vertiſſent Septuaginta, ſed Hebræa ſecutus eſt, neq; ad verbum Hebræam veritatem curauit citare (nos enim legimus illo loco: Aſpicient ad me quem confixerunt) ſed ſenſum ſatis habuit appendere, vt & alias ferè ſemper Apoſtoli. Quanquam autem illud intelligi poſſit de viſione fidei, vt iam impletum ſit illud in multis Iudæis: tamen idem Ioannes in Apoc. ſignificat illud implendum in Iudęis infidelibus, quando in nouiſſimo die omnibus veniet Dominus Ieſus conſpicuus. Vnde hinc certò intelligi datur Dominum venturum ad iudicium cum vulnerum, quæ in cruce accepit ſignis, ad maiorem confuſionem & condemnationem impiorum. Quod autem Ioannes tertio loco dixit è latere Chriſti aperto effluxiſſe aquam, & ſanguinem: quatenus erat miraculum, ſatis fuit illud oculari teſtimonio comprobaſſe: quatenus vero erat myſterium, non erat explicandum in Euangeliis quæ paſſim fidelibus, & infidelibus legenda proponebantur: cum myſteriorum ratio tantum fidelibus viua voce tradenda ſit. *Cap. 1.*

Poſt hæc autem, cum iam ſero factum eſſet, &c. Continet hæc pars honorificam Chriſti ſepulturam, iuxta illud Iſaię vaticiniũ. Et erit ſepulchrum eius glorioſum. Sepulturæ enim traditus eſt Dominus & ab honorificis magníſque perſonis, & ſumptu, modóque honorifico. Prior perſona ſepeliens fuit Ioſeph ab Arimathea, qui ad magnum à Deo vocatus officium, præclarorum virorum ſortitus eſt & nomen, & ciuitatem. Huius viri conditiones multas deſcribunt Euangeliſtæ, quarũ prior eſt, quod diues fuerit, quódque vt habet Lucas fuerat nobilis Decurio, vbique Græcis eſt, βουλευτὴς, hoc eſt conſiliarius, aut ſenator: vt hoc nomen hoc loco non ſit officij militaris, ſed dignitatis municipalis. Qui enim Romæ dicebatur ſenator, in municipiis dicebatur Decurio: vt hinc colligere liceat hunc Ioſeph ſenatorem fuiſſe vrbis Ieruſalem. Per diuitias ergo, & nobilitatem potentiæ ſecularis idoneus fuit, qui petere poſſet, & impetrare corpus Ieſu à Pilato. Aliæ conditiones ſunt, quod vt habet Lucas, *vir bonus fuerit & iuſtus*, quodque vt habet Matth. *Et ipſe diſcipulus*, id eſt, auditor erat Ieſu, *licet occultus propter metum Iudæorum*, vt habet Ioannes. Quod non

Cap. 11. *Sepultura Chriſti honorifica.* *βουλευτὴς.*

diuerſum eſt ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiam eum expectaſſe regnum Dei. Quia enim diſcipulus erat Ieſu, expectabat regnum Dei, quod Ieſus prędicabat appropinquaſſe. Huius generis etiam eſt, quod Lucas dicit hunc non conſenſiſſe conſilio, & actibus eorum. Per iuſtitiam ergo meritorum, regníque cœleſtis expectationem, atque innocentiam dignus fuit, qui dominicum corpus ſepeliret. Qui ergo prius metu Iudæorũ diſcipulum Chriſti ſe eſſe diſſimulabat, nunc omni poſtpoſito metu, & pudore (quod virtutem crucifixi declarat, & gloriam.)

Audacter acceſſit ad Pilatum, petens ſibi donari corpus Ieſu. Pilatus autem mirabatur, ſi iam obijſſet. Quod multis aliquando non ſolum horis, ſed etiam diebus, crucifixi ſoleant in cruce viuere. Cæterum vbi ex Centurione cui cuſtodiendos crucifixos commiſerat intellexiſſet mortem Ieſu, tum demum donauit corpus Ieſu ipſi Ioſeph: Deo ita negotium diſponente, vt omnibus conſtaret mors Ieſu: quo clarior eſſet & certior reſurrectionis gloria. Ioſeph ergo donato ſibi corpore, primò quidem illud, *depoſuit de cruce,* quam alij Iudæi tanquam execratam ne tangere quidem voluiſſent: nec putauit ſe à tali morticinio polluendum, ita vt non poſſet edere agnum paſchalem, ſed potius ſanctificandum: Deinde depoſitum inuoluit non quouis velamento, ſed ſindone, eáque munda, quam ad hoc mercatus fuerat: tum illud ſic inuolutum poſuit in monumento, quod ſibi ipſi recenter parauerat, idq; magno ſumptu, nimirum, quod exciſum fuerat ex petra. Adiunctus eſt Ioſepho teſte Ioanne & alter, ſimilibus cum Ioſepho præditus conditionibus.

Nicodemi conditiones.

Nicodemus ſcilicet, cuius conditiones ſupra inſinuauit Ioannes. Nam Principem eum vocauit Iudæorum, vt intelligere liceat eum non ſolum etiam fuiſſe diuitem, ſed & decurionem, hoc eſt ſenatorem, aut conſiliarium. Non conſenſiſſe etiam ipſum actibus & conſilio Iudæorum, ſatis indicauit cap. 7. Vbi illius pro Chriſto contra Phariſæos defenſionem recenſet. Diſcipulum etiam fuiſſe Ieſu occultum licet propter metum Iudæorum, & expectaſſe regnum Dei ſatis inſinuauit, cum tertio cap. commemorat illum Ieſum adiſſe nocte, vt ab eo diſceret myſteria regni Dei. Itaque planè dignus conſortio Ioſephi, venit & ipſe ad ſepeliendum Ieſum: ſimilia cum Ioſepho pietatis officia exhibens, vt enim ille ſindonem, ita hic attulit, *mixturam myrrhæ & aloës,* vnguentum ſcilicet magni pretij, idque in multò pondere, ad libras ſcilicet ferme centum: vt intelligere hinc liceat corpus Domini non leuiter perunctum fuiſſe vnguento, ſed in illo fuiſſe ſepultum, penitúſque immerſum. Accipiens autem & ipſe corpus Domini, ac linteis illud ligans cum ſuis aromatibus pro more Iudaico (quem veriſimile eſt eos retinuiſſe ob ſpem reſurrectionis) poſuit ſic ligatum, & vnctũ in ſepulchro cũ Ioſepho.

Erant

Erant autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria, &c. Cum Ioſephus & Nicodemus in funebri cura ſepeliendi corporis Dominici occupati eſſent, mulieres illæ, quæ à cruce auelli non potuerunt (plures autem fuiſſe quam duas ex Luca ſatis conſtat) etiam ipſi ſepulturæ interfuerunt, & ſubſecutæ ipſos viros, cum ſeſe illis immiſcere vererentur, *ſedentes è regione ſepulchri*, aſpiciebant, vbi poneretur ab eis corpus Dominicum: vt ſuo tempore reuerſæ vnctionis officium, illi ſolicitè impenderent, quodnam ob Sabbathi inſtantis religionem impendere prohibebantur. Aſpiciebant item quomodo poſitum erat corpus eius, non quod ipſum ingreſſæ eſſent monumentum, cuius oſtium iam clauſerat Ioſeph aduoluto lapide grandi: ſed quod è loco vbi ſedebant, viderent quomodo corpus Domini lapidis obiectu munitum eſſet. Significare autem volens Lucas tempus quo hæc geſta ſunt, & quare non & ipſæ mulieres tunc Dominum vngere feſtinauerint. *Dies*, inquit, *erat paraſceues, & Sabbathum illuceſcebat*: Vbi quod dicitur, Sabbathum illuceſcebat, videtur nouo modo poſitum pro eo quod eſt, Sabbathi dies incipiebat adeſſe, quæ cum à veſpera Iudæis incœperit, & dies aliqua illuceſcere dicatur cum illa incipiat: Sabbathum illuceſcere dicebant cum inciperet, quanquam non a luce, ſed à tenebris inciperet. Itaque poſtquam dixiſſet dies erat paraſceues, ſubiecit Lucas & Sabbathum illuceſcebat: vt ſignificaret Sabbathi diem tum aduentaſſe, cámque fuiſſe cauſam, quod non & ipſæ mulieres vnxerint tum Dominum. *Reuertentes, enim parauerunt aromata & vnguenta*, quandiu adhuc illud agere licebat: at ab vngendo, *ſiluerunt*, ἡσύχασαν, hoc eſt quieuerunt ipſo Sabbatho, propter legem omne opus vetantem in Sabbatho. *Leuit. 23.*

Altera autem die, quæ eſt poſt Paraſceuen, conuenerunt, &c. Irrequieta res, & meticuloſa ſemper eſt ipſa malitia. Qui enim prius putabant voto ſuo ſatisfactum iri, ſi quem perſequebantur, ad mortem crucis perducere poſſent: voti huius ſui compotes iam effecti, necdum tamen quieſcunt: ſed magis etiam ſibi metuentes ſoliciti ſunt, quomodo & reſurrectionis eius gloriam ſupprimant: Deo mirabiliter etiam nunc eorum conatibus vanis vtente in ſuam Chriſtíque ſui gloriam, ac Iudæorum confutationem. Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes: *Domine recordati ſumus, quod ſeductor ille dixit adhuc viuens, &c.* Seductorem vocant pro venenato ſuo in illum corde: cum tamen verus ad veram ſalutem dux & magiſter ſemper extitiſſet. Quod autem aſſerunt ſe intellexiſſe de reſurrectione poſt tres dies, id eſt, die tertia futura, cum tamen Dominus apertè ſolis duodecim Apoſtolis dixerit, Poſt tres dies reſurgam: veriſimile eſt eos accepiſſe ex eo, quod Scribis, & Phariſæis ſignum quærentibus Dominus

dixerit; Sicut fuit Ionas in ventre cœti, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Niſi fortè Iudas non tantum magiſtri ſui fuit proditor:ſed & ſecretorum eius, quæ ſeorſum ab eo de morte, & reſurrectione audiuit, ita vt ea Pontificibus & Phariſæis detexerit. Cùm autem dicunt: *Erit nouiſſimus error peior priore*, errorem vocant opinionem de Ieſu, quod Chriſtus eſſet, & filius Dei. Hanc opinionem iam in nouiſſimo dicunt futuram peiorem, quam erat prius: quia firmior futura erat, & credibilior, atque ob id ſibi, atque Romanis putabant fore pernicioſiorem & periculoſiorem Pilatus, vt prius, ita & modo obſecundans poſtulationi Iudæorum. *Habetis*, inquit, (aut vt Græca fortè conuenientius verti poſſunt, habere, id eſt, accipite) *cuſtodiam, ite, & cuſtodite ſicut ſcitis.* Accipitur autem hic dictio cuſtodia, pro grege, ac turba cuſtodum: qua dictione Latina, Euangeliſta etiam in Græco textu vſus eſt. Iudæi ergo facultate à Præſide obtenta, ſine qua cuſtodibus illis imperare non potuiſſent, *abeuntes munierunt ſepulchrum* duobus modis. Nam & adhibuerunt circa illud cuſtodes, & lapidem, qui claudebat os ſepulchri obſignauerunt, & ſigillauerunt: ne quid fraudis eſſe poſſet, vel in ipſis cuſtodibus Ita dum reſurrecturo conantur exitum occludere, auxerunt miraculum, & fidem reſurrectionis.

Cuſtodia.

Reſurgit Chriſtus, & Angeli apparent mulieribus.
Matth.28. Marc.16. Luc.24. Ioan.20.

CAPVT CXLV.

V[a] *Eſpere autem Sabbathi, quæ luceſcit in prima Sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre ſepulchrum.* [b] *Et cum tranſiſſet Sabbathum. Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Ieſum.* † [o] *Vna autem Sabbathi valde diluculo*', [d] *cùm adhuc tenebræ eſſent,* [o] *venerunt ad monumentum,* [b] *orto iam ſole,* [c] *portantes quæ parauerunt aromata.* [a] *Et ecce terræmotus factus eſt magnus, Angelus enim Domini deſcendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, & ſedebat ſuper eum. Erat autem aſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix. Præ timore autem eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui.* [b] *Et dicebant adinuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?* [i] *Et* [b] *reſpicientes* † [i] *viderunt*', [c] *& inuenerunt* [o] *lapidem* ▷ *reuolutum*' [k] *a monumento,* [b] *erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem ſedentem in dextris coopertum ſtola candida, & obſtupuerunt.* [a] *Reſpondens autem* ‖ [c] *Angelus dixit*' [b] *illis* [a] *mulieribus:* [c] *Nolite* † *expaueſcere*' [a] *vos: ſcio enim quod* ▷ [c] *Ieſum*

† [b] *Et valde mane vna Sabbathorum* [d] *Vna autem Sabbathi Maria Magdalene venit mane* † [d] *vidit* ▷ [d] *ſublatum* ‖ [b] *qui dicit* † [a] *timere*

[b] [c] Ieſum [b] Nazarenum, [c] qui crucifixus eſt, quæritis: non eſt hic, ſurrexit' [a] enim, ſicut dixit: venite, & ‖ [c] videte locum, vbi poſitus erat Dominus. [b] Sed ite [a] & cito euntes [c] dicite diſcipulis eius [b] & Petro, † [c] quòd' [a] ſurrexit, & ecce [c] præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis, [b] ſicut dixit vobis: [a] Ecce prædixi vobis. [c] Et ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu. Et factum eſt, dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſteterunt ſecus illas in veſte fulgenti. Cùm timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viuentem cum mortuis? Non eſt hic, ſed ſurrexit, recordamini qualiter locutus eſt vobis, cùm adhuc in Galilæa eſſet, dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorum, & crucifigi, & die tertia reſurgere. Et recordatæ ſunt verborum eius. [b] At illæ † [c] exeuntes' [a] cito [b] fugerunt [c] de monumento [a] cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare diſcipulis eius. [b] Inuaſerat enim eas tremor, & pauor, & nemini quicquam dixerunt, timebant enim. [c] Et regreſſæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc. Et viſa ſunt ante illos, ſicut deliramentum verba iſta, & non crediderunt illis. [d] Cucurrit ergo [Maria Magdalene] & venit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum quem amabat Ieſus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. [c] Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum. [d] Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum ſe inclinaſſet, videt poſita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentum, [k] &c. procumbens [k] vidit linteamina [c] ſola [k] poſita, [d] & ſudarium quod fuerat ſuper caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit: nondum enim ſciebant ſcripturam, quia oporteret eum à mortuis reſurgere. Abierunt ergo iterum diſcipuli ad ſemetipſos, [c] & abijt [Petrus] ſecum mirans quod factum fuerat. [d] Maria autem ſtabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumentum, & vidit duos Angelos in albis ſedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi poſitum fuerat corpus Ieſu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & neſcio vbi poſuerunt eum. Hæc cum dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtantem, & non ſciebat, quia Ieſus eſt. Dicit ei Ieſus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illum exiſtimans, quia hortulanus eſſet, dicit ei: Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi vbi poſuiſti eum? & ego eum tollam. Dicit ei Ieſus: Maria. Conuerſa illa dicit ei: Rabboni,

[b] Ieſum quæritis Nazarenum crucifixū, ſurrexit, nõ eſt hic ‖ [b] ecce locus vbi poſuerūt eũ † [a] quia † [a] Et exierunt.

quod dicitur, magiſter. Dicit ei Ieſus: Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum. [b] *Surgens autem [Ieſus] mane prima ſabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalene, de qua eiecerat ſeptem dæmonia. Illa vadens* [a] *& ecce Ieſus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem acceſſerunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Ieſus: Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiiſſent, ecce quidem de cuſtodibus venerunt in ciuitatem, & nuntiauerunt Principibus ſacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum ſenioribus, conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia diſcipuli eius nocte venerunt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus. Et ſi hoc auditum fuerit à Præſide, nos ſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt, ſicut erant edocti. Et diuulgatum eſt verbum iſtud apud Iudæos, vſque in hodiernum diem.* [d] *Venit Maria Magdalene †* [i] *annuntians* [b] *his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus* [d] *diſcipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.* [b] *Et illi audientes quia viueret, & viſus eſſet ab ea, non crediderunt.*

† [b] *Nuntiauit.*

Veſpere autem Sabbathi, quæ luceſcit in prima Sabbathi, &c. Cùm in hac poſtrema Euangelicæ hiſtoriæ parte, quæ Chriſti reſurrectionem, eiusq; in cælos aſcenſionem continet, perfecta demum fides in Chriſtum ſita ſit: tamen vix quicquam Chriſti aliud viſi ſunt Euangeliſtæ magis variè narrare: Deo ita diſponente ad exercendam noſtram, tum fidem, tum diligentiã. Imprimis ergo tractandus Matthæi locus, qui multos non immerito torſit.

Veſpere, inquit, *Sabbathi, quæ luceſcit in prima Sabbathi*: Vbi per veſperam Sabbathi, aut Sabbathorum omnino videtur intelligenda extrema ipſius Sabbathi pars, quæ initium fuit noctis ſequentis: quando iam Sabbatho tranſacto operari Iudæis licebat. Hanc dicit luceſcere in prima, ſeu vt Græca habent in primam Sabbathi: vocabulo luceſcere accepto, ſicut prius diximus accipi cum Lucas dixit Sabbathum illuceſcebat. Nam & hic eadem eſt dictio. Sicut enim Sabbathum illuxiſſe dicitur cum dies Sabbathi incepit, quanquam à nocte, aut à veſpera incepit: ita veſpera vnius diei illuxiſſe dicitur in alium diem: quia ſcilicet alterius diei ſequentis erat initium: quomodo ſi apud nos receptum eſſet dicere tunc dieſcere, quando dies aliqua incipit: quæ apud nos incipit de medio noctis, cum adhuc profundæ ſunt tenebræ. Veſpera autem Sabbathi Matthæus dicit veniſſe mulieres ad videndum ſepulchrum: quod Marcus poſt Matthæum ſcribens, ita explicauit apertius.

Et cum tranſiſſet Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salomone emerent aromata, vt venientes vngerent Ieſum. In veſpera ergo

ergo Sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum, quod per religionem prohibitæ fuerant facere in Sabbatho, emeruntq; aromata,& ea nocte illa parauerũt, vt quamprimum illud liceret, ſummo ſcilicet diluculo egrederentur ad vngendum Dominum. Ex Matthæo ergo,& Marco diſcimus quando mulieres conuenerint,ſeſéque parauerint ad vngendum Dominum. Quo autẽ tempore exierint ad monumentum,concorditer expreſſerũt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit:

Valde mane, Lucas valde diluculo, Ioannes mane, cum adhuc tenebræ eſſent. Quæ omnia ſatis manifeſtè idem ſignificant. Nam quod Marcus ſubijcit, *orto iam ſole*, non ſic eſt accipiendum quaſi ſol iam viſus eſſet ſuper terram: ſed quod radios ſuos, & ſplendorem ſuum in terram ſpargere cœperit. Diluculum enim non fit niſi adueniẽtis ſolis fulgore,nam eius fulgor eſt,qui auroræ nomine vocari ſolet. At cum diluculum adhuc eſt, & profundum diluculum (vt eſt in Luca apud Græcos) quanquam ſolis ſplendor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliquæ licet non profundæ ſunt ſuper terram: vt verum ſit & quod Marcus dicit ortum ſolem fuiſſe,& quod Lucas,fuiſſe valde diluculum,& quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuiſſe. Itaque his verbis Euangeliſtæ ſignificare voluerunt mulierum ſedulitatem, & ardorem, ad vngendum Dominum eas intempeſtiuè ſatis vrgentem. Marcus verò dicens *orto iam ſole*, ſignificauit non incommodum fuiſſe tempus eundi ad ſepulchrum. Cæterum diem quo hæc geſta ſunt, omnes Euangeliſtæ vocauerunt *vnam Sabbathi*, aut vt Græcis eſt vnam Sabbathorum. Vbi vnum phraſi Hebraica poſitum eſt pro primo, ſicut & Gen. 1. Factum eſt veſpere,& mane dies vnus. Eſt autem perinde ſiue dicatur prima Sabbathi vel Sabbathorum: niſi quod cum ſingulariter dicitur vna Sabbathi, dictio Sabbathum accipitur pro hebdomada, cum vero pluraliter, Sabbatha dicuntur omnes hebdomadæ dies, vt ſit ſenſus, prima dies inter Sabbatha ſeptem. Cùm autem dicitur apud Matthæum ſingulariter, & abſolutè veſpera Sabbathi: dictio Sabbathum propriè accipitur pro ſeptima hebdomadæ die. [Incertum eſt autem quo præciſè tempore Dominus reſurrexerit: omnium tamen ſententia eſt Dominum ſurrexiſſe poſt mediam noctem,& ante lucem: quod ſanè tempus reſurgenti maximè conueniebat. Sicut enim ſole iam vrgente ad occaſum, mortuus eſt tanquam verus ſol: ita ſolem ad ortum properante ſurrexit è ſepulchro verus iuſtitiæ ſol: nouum ſua reſurrectione lumen mœſtis Apoſtolis, totique mundo adferens,fugatis procul mœroris,& ignorantiæ tenebris.] *Hieron.* *Gregor.* *Euthym.*

Et *ecce terræmotus factus eſt magnus.* Quod hic terræmotus propter Angeli è cælis deſcenſum factus ſit ſatis ſignificauit Euangeliſta, ſubijciens per coniunctionem cauſalem: *Angelus enim Do-*

mini deſcendit de cælo, & addit hinc perturbatos fuiſſe cuſtodes: vt intelligendum ſatis relinquatur ob metum cuſtodibus iniiciendum, factum diuinitus hunc terræmotum: *Et accedens reuoluit lapidem*, non vt egreſſuro Domino iamiam panderet: ſed vt egreſſus eius iam facti hominibus prǫberet iudicium, aditúmque in ſepulchrum mulieribus aperiret. Sedit autem ſuper lapidem, velut expectans mulieres, ſeſéque oſtendens authorem fuiſſe reuoluti lapidis: paratúmque exhibens ad reſiſtendum cuſtodibus, ſi quid contrà auderent.

Erat enim, inquit Matthæus, *aſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix.* Quod enim talis apparuit ob timorem cuſtodibus incutiendum patet ex eo, quod ſequitur: *Timore autem eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui:* quanquam & aliæ item ſint rationes, ob quas taliter illum apparere conueniebat: nempe ad commendandam cæleſtem eius dignitatem & originem, atque ob reſurrectionis Chriſti, cuius venerat teſtimonium perhibiturus, gloriam & claritatem. Hic ergo Angelus ſuo facto pias fœminas liberauit ab ea, qua torquebantur ſolicitudine. Siquidem in via iam exiſtentibus ſubiit memoria lapidis aduoluti ad oſtium monumenti: cuius prius non meminerant præ ingenti deſiderio Domini, & intentione animi pœnitus abſorptâ circa emptionem & præparationem aromatum. Non torquebantur timore cuſtodum, quia veriſimile eſt eas neſciſſe de cuſtodia ſepulchro adhibita, & ſigillo affixo: vt quæ ſe domi in ſilentio continuerunt ipſo Sabbatho. Dicebant ergo adinuicem: *Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? erat enim magnus valde*, ita vt fœmineis viribus amoueri non poſſet facilè. At, vt verſus monumentum reſpexerunt:

Viderunt lapidem reuolutum. Ita Dominus ſemper eos, qui ſibi inſeruire deſiderant, iuuat: bonumq; propoſitum promouet.

Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem ſedentem, &c. Omnino videtur hic iuuenis fuiſſe Angelus ille, quem Matthæus è cælo dicit deſcendiſſe, & ſediſſe ſuper lapidem à ſe reuolutum. Quod autem Marcus hic dicit mulieres ingreſſas vidiſſe iuuenem ſedentem in dextris: dicendum cum Theophylacto Angelum illum prius ſediſſe ſuprà lapidem extra monumentum veluti expectantem mulieres: deinde verò ante illas intraſſe, ibiq; ipſum ab illis iam ingreſſis viſum, & cum eis locutum. Satis enim fuit Marco quouis modo ſignificare mulieres ab Angelis auditu didiciſſe Chriſtum reſurrexiſſe, & ingreſſas monumentum oculis vidiſſe ſepulchrum vacuum. In iuuenili autem ætate apparuit Angelus ob floridam, & nunquam marceſcentem immortalitatem Angelicæ naturę, & Chriſti, cuius reſurrectionem ad vitam immortalem iam venerat teſtificaturus. Sedit autem à dextris monumenti, non

ſolum

ſolùm quia Angelica natura ab omnibus malis libera, ſumma fruatur fœlicitate: ſed etiam quia per reſurrectionem ſuam Chriſtus è malis huius vitæ tranſlatus eſſet ad fœlicis vitæ immortalitatem. Sicut autem cuſtodes ad inopinatum Angeli fulgentis aſpectum terrore repleti ſunt, & facti velut mortui: *ita & mulieres præ nimio terrore obſtupuerunt.* Non enim poteſt fulgorem diuinum ſine horrore, & ſtupore humana natura excipere. Sed illos quidem à ſuo timore non liberauit Angelus, ad quos perterrefaciendos miſſus fuerat, has vero mox à metu liberare ſtuduit, dicens:

Nolite expaueſcere vos. Quaſi dicat: Merito examinantur hi cuſtodes, qui gloriam reſurrectionis Domini mei conantur ſupprimere: vos autem nolite timere, quæ pio officio veſtram cupitis erga Dominum meum declarare dilectionem.

Scio enim quod Ieſum Nazarenum, iam crucifixum quæritis ad vngendum cum Ieſum Nazarenum dicit ad diſtinctionem aliorum: nec confunditur Dominum ſuum dicere crucifixum, quia crux huic erat maxima gloria, vt per quam & charitas eius erga homines, & poteſtas contra dæmones & mortem eſt declarata. *Non eſt hic, ſurrexit enim ſicut dixit.* Reſurrectionē eius dupliciter eis comprobat: primo à prædictione eius, dicens, ſurrexit ſicut dixit, ſecundo oſtenſione vacui ſepulchri, dicens: *Venite & videte locum vbi poſitus erat Dominus.* Angelos autem reſurrectionis Domini primos eſſe teſtes conueniebat: non ſolum ob gloriam Chriſti, & vitæ ad quam reſurrexit immortalitatem: ſed etiam quia illius reſurrectio, vtpote planè diuina captum excederet humanum. Mulieribus autem primum hæc eſt annunciata: quòd hoc illæ ſua pia ſedulitate meruerant, ſicque factum eſt vt ſicut per fœmineum ſexum mors peruenit ad virum: ita per eundem viris nunciaretur vita reſurgens. Vnde ſequitur:

Sed ite, dicite diſcipulis eius, & Petro, &c. Petrum ſpeciatim nominant, tum ob inter Apoſtolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus ſe reiectum exiſtimaret. Addit præterea Angelus promiſſionem, qua & mulierum & diſcipulorum fidem confirmet: promittens illum ipſis videndum, idque eo loco, quo idipſum Dominus prius diſcipulis prædixerat futurū. Dixerat enim Dominus:

Poſtquam autem reſurrexero, præcedam vos in Galilæam. Quibus verbis iubetur, vt diſcipuli in Galilæam ſuam regionem redeant, viſuri ibi Dominum (quāuis ante ab eis videndus eſſet in Iudæa) quod ibi ab omni Iudæorum metu liberi, ſecurè Dominum videre poſſent, quódque patriam ſuam honorare vellet, & potiſſimum, quod in Galilæa plures haberet diſcipulos, à quibus in magna multitudine ibi viſus eſt, vt poſt dicetur.

Et ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu. Cùm Angelus de

quo

quo Matthæus,& Marcus, mulieres vocaſſet,ad ingrediendũ, & videndum vbi poſitus fuerat Dominus:illæ ingreſſæ ſunt, vt habet Lucas, nec inuenerunt corpus Domini Ieſu; quod vt melius intelligatur; ſciendum aliam fuiſſe rationem, & modum monumentorum apud Iudæos quã eſt apud nos, vt annotauimus circa cap.Concord.31.Erant enim monumenta apud eos ſpeluncæ,quę multos homines etiã ſtantes capere poſſunt. Vnde deſcriptionem ſepulchri Dominici, vt à ſe viſa eſt,apud Brocardum & Bedam. Cum ergo ob non inuentum corpus Ieſu *animo eſſent conſternatæ,* admirantes quid de corpore factum eſſet,quod necdum crediderunt ſurrexiſſe:ecce tum duo Angeli in ſpecie virili ſteterunt iuxta illas *in veſte fulgenti:* vt qui vnius non crediderant teſtimonio, duorum commouerentur. Cúmque mulieres nouo miraculo expaucfactæ,vultum & oculos declinarent in terram non audentes contrà tueri maieſtatem viſionis humana natura ſublimioris,aut quicquã ab Angelis aſtantibus interrogare: illi eas alloquuntur, blandè quidem ſatis:ſed tamen paulo durius, quã fecerat primus Angelus, quod ei non crediſſent.

Monumẽta Iudæorum qualia.

Libr. 5. Hiſt. Angli ca.17.

Quid, inquiunt, *quæritis viuentem cum mortuis?* Hoc eſt, quid quæritis inter mortuos,& in ſepulchris mortuorum eum, qui viuit? *Non eſt hic,quem quæritis, ſed ſurrexit.* Atque vt id credant, in memoriam eis reuocant verba Domini, quibus olim in Galilæa, prædixit ſuam mortem,& reſurrectionem: vt ſicut viderant prædictam accidiſſe mortem, ita crederent prædictam iam reſurrectionem completam. Itaque quæ prius per mœrorem, & animi perturbationem,in obliuionem verborum Domini venerant:iam ex admonitione Angelica recordatæ ſunt verborũ eius;& timore pariter, & gaudio correptæ properè egreſſæ ſunt è monumento, ad nunciandum Apoſtolis hæc. Vterque enim hic affectus nẽpe timoris,& gaudij fœmineum concitabat gradum, vt habet Matthæus,alter vero,nempe timoris,ſilentium etiam eis impoſuit, vt habet Marcus,ita vt nemini in via occurrentium quicquã dicerẽt. Sic enim intelligendũ quod dixit,*nemini quicquam dixerunt:* ne ſit contrarium ei, quod dicit Lucas illas nunciaſſe hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Nemini autem in via occurrentiũ quicquam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipſas occiderẽt, audito quod Chriſti prædicarent reſurrectionem. Non eſt autem quod quis putet ideo diuerſos Euangeliſtas de diuerſis locutas mulieribus,aut de earundem diuerſis acceſſibus, quia non omnes æque multas nominant.Non enim aut Ioannes vnam tantũ, aut Matthæus duas tantum,aut Marcus tres tantum fuiſſe ſcribit: ſed ille quidem omnium præcipuam ſolam commemorauit, de qua narrare inſtituit, quomodo ſola primo Dominũ videre promeruit,alij verò vnam, aut alteram ex præcipuis ei coniunxerunt, omiſſis

omiſſis reliquis, quæ eis adhærebant: omnes autem ſatis inſinuauerunt Chriſti reſurrectionem, primo quidẽ ab Angelis nunciatã mulieribus, deinde verò à mulieribus nunciatam Apoſtolis. His autẽ teſte Luca, *Viſa ſunt verba mulierum ſicut deliramentum*: Putabant enim ſexũ muliebrem infirmiorẽ deceptum vanis aliquibus ſpectris. Quos ſicut & mulieres ideo Dominus paſſus eſt tardiores eſſe ad credendũ, vt pluribus argumentis confirmaretur Dominicæ reſurrectionis fides; ſicque eorum infirmitas noſtra facta eſt firmitas. Sic etiã nec ob id putandũ Ioannem contraria, aut diuerſa à Luca cõmemorare, quod Mariam Magdalenam veniſſe dicat ad Petrum, & dilectum diſcipulũ; cum Lucas dicat eam cum aliis veniſſe ad vndecim, eiſque narraſſe quæ audierant, & viderant. Sicut enim non ſola venit ad Apoſtolos Magdalena, quanquam hanc ſolam Ioannes nominet, quod inter omnes eſſet præcipua: ita non ſolũ ad duos venit Apoſtolos, quanquam hos ſolos exprimat, quod his præcipuè locuta ſit, quódque hi pro ſingulari ſuo erga Dominũ affectu auidius audiuerunt, & diligentius ſcrutati ſunt mulierũ ſermones. Rurſum nec diuerſa narrare putandi ſunt Lucas, & Ioannes, quod ille ſolum Petrũ narret cucurriſſe ad monumentum, hic verò ſimul cum Petro etiam Ioannem, cum nulla in eo contrarietas ſit, quod vnus plus dicat quam alius, ſupplens quod ab alio minus eſt dictum. Hic tamen videri poſſit aliquid eſſe contrarietatis inter Ioannem, & Lucam, quod Ioannes ſcribat Mariam tantum dixiſſe, quod abſtulerint Dominum de monumento, cum dicat Lucas mulieres dixiſſe Apoſtolis, quæ viderant, & audierant. Si enim dixerunt ſe vidiſſe Angelos, qui dicerent Dominũ viuere, quomodo Magdalena dicit: Tulerint Dominum meum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. Sed facilè intelligendum relinquitur mulieres etiam poſt viſionem Angelorum necdum credidiſſe firmiter Dominum ſurrexiſſe, & ob id nunc narraſſe, quæ audierant ab Angelis, nunc ſuam dixiſſe ſententiam, qua putauerunt ab illis, quos in monumento reppererant, aut ab aliis Domini corpus alio tranſlatum. Itaque quoniam de prima apparitione Angelorum à tribus Euangeliſtis ſatis perſcripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantum Magdalenæ verba deſcripſit, quibus ſuam explicauit ſententiam.

Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus. Currebant ſimul, qui ſimili erant ardore præditi, at diſcipulus ille Ieſu dilectus (ſic enim Ioannes ſeipſum deſignat) vicit Petrum curſu, vt erat illo agilior per ætatem, & venit prior ad monumentũ. Et inclinato corpore proſpiciens per oſtium in monumentum, *vidit poſita linteamina, quibus corpus fuerat inuolutum*, & proinde intellexit ibi non eſſe corpus, *non tamen introiuit*: ſiue quod quodam timore cohiberetur,

tur,

tur, quoniam audierat à mulieribus ibi apparuiſſe Angelos, ſiue, quod ſeniori, & digniori ſe vellet primatũ introitus deferre. Venit ergo mox poſt eum Petrus, qui & ipſe, vt habet Lucas, cum ſe inclinaſſet, vidit per oſtium linteamina poſita ſola, hoc eſt, ſine corpore. Verũ non contentus proſpexiſſe in monumentum, ſed vt erat in curſu ſuperatus à Ioanne, ita viciſſim eum ſuperans audacia, & veſtigandi curioſitate etiam ingreſſus, non tantum vidit poſita linteamina, ſed etiam ſudarium, quod fuerat ſuper caput eius, *non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum* in vnum locum. Hunc ergo conſecutus eſt, & alter ille diſcipulus, qui ſolus, aut primus noluit ingredi, & ipſe quoque vidit quod Petrus. Propterea autem à Domino ſic linteamina erant poſita, & ſudarium ſeorſum inuolutum, vt diſcerent quod cum authoritate, omnique ſecuritate ſurrexerat. Non tamen ex his ſignis licet certiſſimis credebant eum ſurrexiſſe, ſed tantum id credebant eſſe verum, quod dixerat Maria, corpus ſublatum à monumento. De ea enim fide intelligendum, quod dicit de ſe Ioannes, *vidit & credidit*, non autem de fide reſurrectionis: quia ſequitur, Nondum enim ſciebant ſcripturam, quia oporteret eũ à mortuis reſurgere.

Maria autem ſtabat ad monumentum foris, &c. Poſt ea quæ dicta ſunt, *diſcipuli abierunt ad ſemetipſos*, id eſt ad ſuum diuerſorium. Reliquis ergo & viris & mulieribus à ſepulchro recedentibus, ſola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autem ad monumentum foris, aut quod ſuperfluum indicaret ingredi in quod & ipſa prius, & poſtea Apoſtoli corpus non eſſe deprehenderunt, aut quod religione quadam, & metu, ab ingreſſu reuocaretur, eo quod illinc prius ex Angelorum viſione conturbata receſſerat. *Plorabat*, quod nec memoria ſui magiſtri remanſerat, quódque nec mortuo vllum pietatis poſſet officium impendere. Dum ergo fleret inclinato corpore proſpexit in monumentum, circumſpectans ſi qua ſpes affulgeret inueniendi corporis: pro more eorũ, qui quod impensè diligunt, quærunt etiam ibi, vbi prius illud non inuenerunt. Itaque ob hoc tam magnum erga Ieſum deſiderium, maiorem meretur viſionem quam diſcipuli. Imprimis enim vidit duos Angelos albis veſtitos, *ſedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes, &c.* Qui videntur ſua apparitione declarare voluiſſe illam fruſtra quærere ibi mortuum vbi tantùm inuenirentur viui, aut certè vt primam domini apparitionem cohoneſtarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cũ enim illa prior alloqui Angelos vereretur *dicunt ei illi: Mulier quid ploras*; non quod ignorarent ploratus cauſam, ſed vt eam aperiens Magdalena conuenienti deinde ordine ſe illi oſtenderet Dominus. Cũ enim illa cauſam fletus, æſtúmque animi ſui aperuiſſet,

mox

mox conuerſa retrorſum, ſiue quia ex Angelorum vultibus, aut ex ſtrepitu intellexit aliquem aſtare à tergo, ſiue quia vt anxia erat in quærendo corpus Domini, continuò reſpectabat, non expectato Angelorum reſponſo; *vidit Ieſum ſtantem, non tamen cognouit, quod Ieſus eſſet.* Necdum enim ſic ſe Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnoſci poſſet, qui in manu ſua habebat, ſe cum voluit, oculis hominum ſubtrahere, & ſicut voluit oculis hominum ſe inſinuare. Exiſtimans ergo illum eſſe hortulanum, hoc eſt, horti eius in quo erat monumentum, cultorem & cuſtodem, Domino ſimiliter cum Angelis interrogante cur ploraret, & quem quæreret reſpondit; *Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi, vbi poſuiſti eum, & ego eum tollam.* Putabat enim ab hortulano fortè tranſpoſitum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus ſæuirent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat more vulgari tantum reuerentiæ cauſa. Itaque Ieſus delectatus tanto mulieris deſiderio, quantum hæc eius verba præſeferebant, diutius ſe illi non putauit cęlandum, ſed voce nota, & familiari eam compellando ſe illi voluit innoteſcere. Itaque dixit ei; *Maria.* q.d. Recognoſce eum, à quo recognoſceris. Ad hanc vocem notam ſubito conuerſa mulier (iam enim ſe reflexerat ad Angelos, adeo ſubitis affectibus huc illuc impellebatur) ſubitóque gaudio rapta, ſolito titulo viciſſim compellat diſcipula præceptorem dicens: *Rabboni*, quod Syris dicitur: Magiſter mi. Hæc autem dicens cum ſolitò more, Dominum complecti vellet, dixit ei Ieſus:

Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad Patrem meum. Fortaſſe enim Magdalena, non vt poſtea mulieres, tenere tantum & oſculari pedes Domini voluit, ſed etiam præ nimio amore, & gaudio amplecti: quemadmodum videri poteſt ex caruncula illa, quæ in fronte capitis Magdalenæ apud Maſſilienſes conſpici dicitur; atq; ex contactu immortalis manus Domini eã à ſuo contactu repellentis, relicta creditur. Quod verò ad ſubiunctã à Domino rationẽ prohibiti cõtactus ſui attinet: ſimplicius fuerit eam cum Chryſ. ſic intelligere; Noli me tangere ſecundũ priſtinã corporalẽ conſuetudinẽ. Iam enim excellentioris ſum conditionis, quam olim. Nam quanquam necdũ aſcenderim ad Patrẽ meum, ſed adhuc in terris degam: tamen iamiam ſum aſcenſurus ad illum; id quod te volo fratribus meis renunciare: vt per ſuã aſcenſionem, immortalitatẽ ad quam reſurrexit, Magdalenæ inſinuaerit. Etſi autem glorioſior iam factus eſſet, non tamen contemptius habuit ſuos diſcipulos, ſed humilius ſeſe deiecit, ſeque illis accõmodauit fratres ſuos iam dicens, quos prius amicos dixerat, vt ne nimis eos reſurrectionis claritas, & aſcenſionis mentio conturbaret. Ob eiuſdem confidentiæ augmentum, & ad ipſorum conſolatio-

ſolationem maiorē ad illud quod dicit ad Patrem meum,& Deum meum, adiecit, & Patrem veſtrum, & Deum veſtrum; ſignificans iam verè illos ſibi eſſe fratres, vt qui ſecum vnum haberent communem Patrem atque Deum; & ſpem ipſis daret aliquando etiam illuc eos aſcenſuros, ſicut prius illis promiſerat.

Surgens autem Ieſus mane prima Sabbathi. Illud mane prima Sabbathi, non eſt coniungendum cum participio ſurgens, ſed cū verbo ſequenti, apparuit. Quod ſi tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videtur iungendum, non tamen ſequetur reſurrectionem Chriſti factam matutino tempore, & non ante; quia Græcis eſt ἀναστὰς, id eſt cum ſurrexiſſet, & nihil aliud ſignificare voluit Euangeliſta, quam Dominum tunc reſurrexiſſe, cū ad eius ſepulchrum venirent mulieres. Bene autem ad commendandam Chriſti gratiam, adiecit Marcus; *De qua eiecerat ſeptem dæmonia.* Sic enim factum eſt, vt vbi abundauit delictum, ſuperabundaret & gratia. [Et ſi autem pietas non parum ſuadet vt credamus Dominum prius apparuiſſe dilectiſſimæ ſuæ matri, licet eam prætermiſerint Euangeliſtæ, quod ad confirmandam filij reſurrectionem inefficax eſſet matris teſtimonium: tamen videri etiam poſſit Dominum ideo non apparuiſſe ſubitò matri, quod illam in fide reſurrectionis ſciret non vacillare: propter quod non ita cum aliis ſepulchrum adiit, ſicut cum aliis aſtitit cruci.]

Et ecce Ieſus occurrit illis dicens, Auete. Cum Magdalena viſo Domino iuxta ſepulchrum cucurriſſet ad nunciandum Dominicam apparitionem diſcipulis, atque mulieres reliquas, quæ præceſſerant, aſſequuta, de Dominica apparitione cum illis loqueretur: Dominus de ſe loquentibus ſeſe videndum obtulit *occurrens illis, priorq́; illas allocutus eſt dicens: Auete,* aut gaudete χαίρετε. Bene gaudium illis imprecatur, & annunciat: quia iam victa morte, & omni ſublato paſſionis dolore, per ſuam reſurrectionem ſpem nobis dedit immortalitatis. Mulieres autem viſo & agnito Domino *acceſſerunt*, & quoniam ex verbis Magdalenæ dictis intellexerant ipſum vulgari, & ſolito more non amplexandum: ſumma cū reuerentia procidentes in terram, eúmque adorantes amplexatæ ſunt pedes eius. Rurſum ergo Ieſus, quo omnem eis pauorē adimeret, ait illis eadem, quæ ad illas Angelus prius locutus fuerat, vt ex concordi ſermone magis firmarentur in fide, intelligerentq́; illius fuiſſe Angelos, & ab illo miſſos, quos prius viderant, & audierant.

Quæ cùm abijſſent, ecce quidam de cuſtodibus, hoc eſt quidā ipſius cuſtodiæ, illi ſcilicet qui relicti erant cuſtodes ſepulchri, vel qui ex eis erant inſigniores.

Euthymius.

Venerunt in ciuitatem, & nunciauerunt Principibus ſacerdotum omnia quæ facta fuerant: Quomodo ſcilicet in terremotu Angelus

lus è cœlo deſcenderit, lapidémque obſignatum reuoluerit, ac mulieribus oſtenderit vacuum ſepulchrum, dicens Ieſum crucixum ſurrexiſſe ſecundum quod prædixerat. Quorum teſtimoniũ cum planè eſſet irrefragabile, & ab omni ſuſpicione alienum, non tamen ab eo ſunt ſuperati Principes Iudæorum: ſed pro ſua contra Chriſtum inuidia, & proprij nominis gloria, veritatem contra ſuam conſcientiam non ſolum occultare, ſed etiam peruertere: idque cum magno pecuniarum diſpendio, & omnis periculi in ſe ſuſceptione ſtuduerunt. Accepto enim conſilio cum ſenioribus, *pecuniam copioſam dederunt militibus*, vt dicerent ipſis dormientibus diſcipulos corpus Ieſu ſurripuiſſe nocte. Itaque ſui ſemper ſimiles, qui vitam Ieſu pecuniam emerant ſibi tradendam, reſurrectionem quoque eius pecunia emerunt ſilendam, & peruertendam. Quantumuis autem abſurdus eſſet militum ſermo: obtinuit tamen apud Iudæos pleroſque fidem, nimirum quod traditi eſſent in reprobum ſenſum excæcante eos malitia eorum.

Venit Maria Magdalene annuncians his qui cum, &c. Quoniam iuſſa fuerat, nunciare Apoſtolis, quæ audiſſet, & vidiſſet: illa & duplici Domini viſione gaudio plena, venit cum alijs quæ etiam ſemel Dominum viderant, nuncians his, qui cum Domino olim fuerant conuerſati, nempe diſcipulis iam lugentibus, & flentibus, ob Domini & magiſtri ſui chariſſimi mortem. At illi vt prius, non crediderunt Angelos ab ea viſos, ita nec modo crediderunt viſum ab ea Dominum, non ſine magno fidei noſtræ profectu, quæ per Apoſtolorum tarditatem multis eſt argumentis confirmata, & conſtabilita.

Apparuit Dominus duobus diſcipulis euntibus in Emaus. Marci. 16. Lucæ 24.

CAPVT CXLVI.

P[a] *Oſt hæc autem duobus ex his ambulantibus oſtenſus eſt in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nunciauerunt cæteris.* [c] *Et ecce duo ex illis ibant ipſa die in caſtellum, quod erat in ſpacio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem nomine Emaus, & ipſi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum eſt, dum fabularentur, & ſecum quærerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis, oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoſcerent. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & eſtis triſtes? Et reſpondens vnus, cui nomen Cleopas, dixit ei. Tu ſolus peregrinus in Hieruſalem, & non cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus? Quibus ille*

dixit: Quæ? Et dixerunt: De Ieſu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & ſermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem ſperabamus, quia ipſe eſſet redempturus Iſraël, & nunc ſuper hæc omnia tertia dies eſt hodie, quod hæc facta ſunt. Sed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes ſe etiam viſionem angelorũ vidiſſe, qui dicunt eũ viuere. Et abierunt quidã ex noſtris ad monumentũ, & ita inuenerũt ſicut mulieres dixerunt, ipſum verò non inuenerunt. Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam? Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant. Et appropinquauerunt caſtello quo ibant, & ipſe ſe finxit longius ire. Et coëgerunt illum, dicentes: Mane nobiſcum Domine, quoniam aduesperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum eſt, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipſe euanuit ex oculis eorum, & dixerunt adinuicem: Nónne cor noſtrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas? Et ſurgentes eadem hora, regreſſi ſunt in Hieruſalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Quòd ſurrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ipſi narrabant quæ geſta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, & illi euntes nuntiauerunt cæteris, [b] *nec illis crediderunt.*

Poſt hæc autem duobus ex his ambulantibus oſtenſus, eſt in illa effigie, euntibus in villam, aut vt habent Græca in agrum. Lucas clarius habet eos iuiſſe in caſtellum, hoc eſt in pagum, aut vicum. Eſt enim hic rurſum κώμην. Itaque cum diſcipuli iſti duo in hunc locum pergerent ipſa die reſurrectionis Dominicæ, ipſi loquebantur adinuicem de his omnibus, quæ proximè acciderant circa Ieſum. Hæc enim animos eorum pœnitus occupauerunt, vt de aliis rebus loqui non liberet. Amabant enim Ieſum vt virum inſignem, ac beneficum, & quanquam magnifica illa ſpes de reſtituendo regno Iſraëlitico propemodum exciderat, tamen iuuabat etiamnum defuncti memoriam confabulatione mutua refricare. Illis ergo multa inter ſeſe de Ieſu commentantibus, ecce Ieſus tanquam viator eos à tergo aſſecutus adiunxit ſe illis, & itineris ſocium præbuit, ſed ſic vt ab eis non agnoſceretur. Quod D. Auguſt. non incongruenter accipi poſſe putat à ſatana factum fuiſſe, ſed nihil vetat quin & à Deo factum dicatur. Imo nec neceſſe eſt dicere (quod etiam ſenſit Aug.) quod oculi eorum exteriores tenebantur per impedimentum in eis factum: ſed conuenientius dici poteſt id factum per ſubtractionem immutationis

oculo

oculorum ſecundum omnem diſpoſitionem corporis Chriſti, ſicut idem corpus glorioſum non immutauit oculos corporeos diſcipulorum quatenus erat lucidum. Siue autem Deo faciente, ſiue permittente oculi eorum tenebantur ſic, vt eum non agnoſcerent: imprimis quidem id ita factum eſt, quia ſic eorum interior diſpoſitio mala promeruit, deinde, vt ambiguam ſuam ſententiam reuelarent, & vlcus ſuum detegentes pharmacum ſuſciperent. *Caiet. Ient.7. Quaſt.1. Greg. Theophyl.*

Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones quos confertis, &c. Sicut ob cauſas prædictas in alia ſpecie (quod ſecundum Auguſt. intelligendum eſt de alia effigie ſecundum diſcipulorum exiſtimationem, non ſecundum rei veritatem) ſe Dominus diſcipulis exhibuit: ita ob eaſdem velut ignorantem ſe exhibet, rogans quid inter ſeſe colloquerentur: vt commoda opportunitate accepta mederetur illorum incredulitati, noſtramq; fidem confirmaret. Habet autem hoc humanus affectus, vt quod cuique valde eſt cordi, putet nemini ignotum eſſe, & nemini non eſſe curæ. Ex hoc affectu reſpondit vnus è diſcipulis cui nomen Cleophas:

Tu ſolus peregrinus es in Ieruſalem. Græcum παροικεῖς, aduenam eſſe, aut ſimpliciter alicubi inhabitare ſignificat: Senſus ergo eſt, Res de qua loquimur, omnibus eſt notiſſima quæcunque verſantur Ieroſolymis, ex ea ciuitate cum tu quoque venias ſicut & nos, qui fieri poteſt vt tu ſolus veluti nouus hoſpes hæc ignores, quæ nullus etiam peregrinus, & aduena ignorat. Hebraica enim phraſi dictum eſt, tu ſolus diuerſaris in Ieruſalem, & non cognouiſti, pro eo quod eſt, Tu ſolus inhabitas in Ieruſalem, nõ cognoſcens, &c. Cæterum cum nonnihil haberet amaritudinis & increpationis, hæc interrogatio: Dominus tamen nihil offenſus, manſuete rurſum rogat, quæ illa eſſent quæ facta eſſent, quæque inter ſe conferrent ambulantes: non quidem negans ſe illa noſſe, ſed diſſimulans ſe ſcire. Illi itaque ſimpliciter velut hoſpiti, & rerum geſtarum ignaro ſummam negotij exponunt, declarantes quod non ſentirent de Ieſu, prout dignum erat eius maieſtate, quãquam magnifice de illo ſentirent: quódque reſurrectionis fidem & ſpem omnem penè abieciſſent.

De Ieſu, inquiunt, *Nazareno*, commentabamur qui fuit vir eximius, ſcilicet Propheta, nec vulgaris Propheta, ſed potens opere ſimul, & ſermone coram Deo & omni populo. Huic commendationi Chriſti ſubiiciunt, quid illi contra ſuum meritum acciderit à ſummis Sacerdotibus, & Principibus Iudæorum, ſine tamen (quæ illorum fuit modeſtia) graui ordinis illius inſectatione & inquiunt, narrabamus quomodo eum ſummi Sacerdotes, & Principes noſtri tradiderunt in damnationem mortis,

& crucifixerunt eum, ſuis ſcilicet accuſationibus, & clamoribus à præſide Pilato eius damnationem & crucifixionem extorquentes. Per ea vero quæ ſubiiciunt, declarant conceptam olim de Ieſu ſpem depoſitam eſſe ob inopinatam eius mortem, & expectatæ reſurrectionis dilationem. *Nos autem*, inquiunt, *ſperabamus, quod ipſe eſſet redempturus populum Iſraëliticum.* Perſuaſi hunc eſſe Meſſiam à Prophetis olim promiſſum: ſed mors certa, & ignominioſa hanc ſpem nobis ademit. Quin erat & ſpes nonnulla iniecta, futurum vt reuiuiſceret poſt triduum, ſed poſteaquam damnatus eſt, crucifixus, ac ſepultus hic hodie dies illuxit tertius, ex quo hæc contigerunt, neque quicquam affulget certioris ſpei, niſi quod mulieres quædam è noſtro ſodalitio, nos nouo & inaudito nuntio attonitos reddiderunt, quæ ante lucem profectæ ad monumentum negant ſe inueniſſe corpus, addentes ſibi apparuiſſe Angelos, qui dicerent eum viuere. Itaque hoc nuntio commoti quidam ex noſtris abierunt ad monumentum periculum facturi, quid veri haberet muliercularum narratio, qui comperierunt ita rem ſe habere. Repererunt enim apertum, ac vacuum monumentum, linteamina, reliquáſque cadaueris exuuias in monumento repoſitas. Cæterùm ipſum non inuenerunt, nec viderunt, vt ob id non habeamus quid de illo ſentiamus: qui ſi ſurrexiſſet, vtique vt prius, & videretur, & agnoſceretur à ſuis.

Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti, & tardi corde, &c. Durius eis loquitur, vt ſic magis ad ea quæ dicturus erat cum ratione attentos faceret. Non patitur ſe agnoſci etiam ob id præter prædictas cauſas, vt magis apud eos fidem haberent, quę de ſeipſo erat demonſtraturus ex ſcripturis, nec inter enarrandum ſcripturas mentem eorum aut ab attentione diſtraheret agniti Domini amor, aut à fide auocaret ipſius de ſe teſtificantis enarratio. Stultos eos vocat, aut, vt eſt Græcis, ἀνόητυς, id eſt, inſenſatos, quod parum dociles eſſent ad intelligendas ſcripturas, tardos quod difficiles eſſent ad credendũ in omnibus, id eſt, omnia vel omnibus, quæ locuti ſunt Prophetæ. Facilè enim adducebantur, vt crederent his, quæ de gloria, & maieſtate Meſſiæ prædixerunt prophetæ. difficiles autem erant, & inſipientes ad credendum, & intelligendum, quæ de eius prædixerunt humilitate & paſſione. Subiicit autem cauſam quare eos ſic redarguat;

Nónne, inquit, *hæc quæ modo dixiſtis*, Ieſum paſſum, oportuit, ſecundum Prophetarum vaticinia pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam, hoc eſt, gloriam, quæ ei propria eſt, & debetur ſecundum Prophetarum prædictionem, & Dei Patris prædeſtinationem Poſtquam autem huiuſmodi obiurgatiuncula Dominus reddidiſſet animos eorum attentiores, eorum incredulitati volens

mederi,

mederi, Scripturas de quibus locutus fuit, cœpit eis latiſſimè & planiſſimè explicare. Itaque à ſcripturarum exordio incipiens à Moyſe ſcilicet, hoc eſt, Moſaicis libris, ac deinde omnes percurrēs Prophetas, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis, illa quæ de ipſo erant. Itaq; iucunda, & ſalutari hæc confabulatione iter ſuum abſoluentes:

Appropinquauerunt caſtello, quo ibant. Ieſus autem finxit ſe longius ire. Quod factum quomodo Chriſto conuenerit, qui ipſa veritas eſt, videndum eſt. Itaque ſicut non eſt mendacium nec fallacia, cum quis quid dicit, quod in ſenſu quem concipit verum eſt; falſum tamen eſt in ſenſu, quem alius concipit, modo ambigua illa verba non proferat intentione fallendi alium, ſed tantum cauſa occultandi ei vtiliter veritatem aliquam: ita fictio, & ſimulatio illa in factis vitioſa non eſt, ſed vtilis & ſalutaris, qua quis aliquid facit ex quo alium falſam exiſtimationem concepturum nouit, modo non faciat hoc ad ingerendam eiuſmodi exiſtimationem, ſed propter alium vtilem finem. Verbi gratia: Paulus ſimulauit quodammodo ſe legis obſeruatorem cum Timotheum circuncidit, cum factus eſt Iudæis, tanquam Iudæus, & iis qui ſub lege erant, tanquam ſub lege eſſet: & vtique ſciuit ſeruando legalia Iudæos exiſtimaturos ipſum legi ſubditum eſſe: non tamen eos fefellit, quia non ea de cauſa legalia ſeruauit, ſed vt ſuam illis ad tempus occultans ſententiam Iudæos lucraretur, & à Chriſto non alienaret. Ita & modo Dominus finxit ſe longius ire componendo motus & geſtus ſuos tanquam iturus longius, quo facto ſciuit diſcipulos exiſtimaturos ipſum longius ire ſtatuiſſe: at hac de cauſa non ſic compoſuit geſtus ſuos, ſed vt excitaret diſcipulorum erga ſe amorem, & hoſpitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent, & digni quorum oculi aperirentur ad cognoſcendum ipſum. Porro cum Dominus ptæ ſe ferret (ſic enim honeſtius, & conuenientius Grçcum verbum προσποιεῖν, hoc loco verti poſſet) quaſi vellet longius proficiſci: diſcipuli nequaquam indignantes quod ab ignoto arguerentur tarditatis, & docerentur: ſed propter veritatis ſtudium eius ſermonibus delectati, rogant, obſecrant, obteſtantur, denique precibus improbis, & iniecta pallio manu, recuſantem compellunt, vt eam noctem apud ipſos diuerſaretur, rationem aſſignantes hoſpitalitati conuenientem.

Fictio aliquādo ſalutaris.

προσποιεῖν.

Mane, inquiunt, *nobiſcum, quoniam adueſperaſcit, & inclinata eſt iam dies*, hoc eſt, vrgit ad occaſum. (Si eum appellauerunt Dominum, licet hæc dictio non ſit neque in Græcis, neque in Latinis codicibus emendatioribus) non id fecerunt, quod cognoſcerent ipſum eſſe Ieſum, neque ſolum vulgari more apud Iudæos recepto, ſed quod ex admirabili confabulatione ſatis conijcerent

illum non eſſe vulgarem viatorem. Et quidem veriſimile eſt aliquot adhuc horas abfuiſſe ob occaſu ſolis, vt qui eadem veſpe a poſt agnitum Ieſum adhuc reuerſi ſunt in Ieruſalem per ſexaginta ſtadia:& tamen quia longè erat ſupra meridiem, & quia valde cupidi erant retinendi Ieſum, cauſam manendi adferunt ipſam aduenientem veſperam, Itaque eorum deſiderio delectatus Dominus ingreſſus eſt cum eis, nec grauatus eſt illorum vti hoſpitio, qui amat rogari, vt id faciat, quod facit lubenter, vt det promerentibus,& dignis. Cum autem recumberet cum eis,ipſe pro more ſibi familiari & proprio, acceptum panem benedixit, fregit, ac porrigebat illis. Cúmque id fieret,oculi eorum, qui tenebantur in aſpectu eius, & auditione ſermonum eius iam ſunt aperti, ita vt cognoſcerent eum, ſiue quia ſciebant hunc morem Chriſto eſſe familiarem, vt accepto in manibus pane gratias ageret Patri, ſuiſque manibus fractum partiretur in diſcipulos, ſiue ad commendandum fidelibus Euchariſtię myſterium,quia Chriſtus iam permiſit,ac voluit vt ex more hoc ſibi proprio diſcipuli ipſum agnoſcerent:idque duabus potiſſimum de cauſis: primum ad demonſtrandum hoſpitalitatis meritum: ſecundo, ad commendandum fidelibus Euchariſtiæ myſterium, quod in panis benedictione, & fractione conſiſtit. Sunt quidem qui exiſtimant Dominum hic iam diſcipulis his duobus ſub ſpecie panis ſuum portexiſſe corpus:ſed ea ſententia non eſt certa, imo nec multum veriſimilis: quia diſcipuli iſti qui dicuntur ſimpliciter in fractione panis Dominum agnouiſſe, non interfuerunt vltimæ cœnæ: vt illa ſingularis fractio,qua inſtituta erat in cœna vltima,non potuerit diſcipulis hic eſſe cognita. Cæterum quod dicitur aperti ſunt oculi eorum,ſi de oculis internis intelligatur,hoc eſt de mente, facilem habet ſenſum. Illi enim oculi aperiri dicuntur,dum agnoſcere incipit homo, quod prius ignorauit. Si vero de oculis externis, de quibus omnino videtur accipiendum, quod prius dictum eſt, oculi eorum tenebantur, &c. Iam intelligendum eſt oculos illos fuiſſe apertos non ſimpliciter, ſed quo ad viſionem veræ figuræ Chriſti,ex qua eum agnoſcere potuerunt,idque per remotionem impedimenti, quod prius fuit in oculis illis, quemadmodum intelligit D. Auguſt. aut per integralem diffuſionem diſpoſitionis Chriſti in oculos diſcipulorum. Porro cum agnito Ieſu,ſubitus quidam ſtupor corripuit,vt par erat,animos diſcipulorum: *Ieſus mox euanuit*, ex illorum conſpectu. Parcè enim ſui corporis copiam fecit à morte, vel quod imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maieſtatem, vel vt ſenſum aſſueſcerent carere corporis conſpectu, quod mox eſſet abducendum, atque amare illum diſcerent iuxta ſpiritum.

Et

Et dixerunt adinuicem: Nónne cor noſtrum ardens, &c. Poſt mirabilem Ieſu diſceſſum non deſinunt inter ſeſe confabulari de Ieſu. Talis enim eſſe ſolet oratio Ieſu his qui ſimpliciter audiebant. Pungebat, afficiebat, rapiebat, inflammabat, relinquebat ſcintillas & aculeos quoſdam in animis eorum, & omninò experiebantur quòd ſecundum Prophetam, ignitum eſſet eloquium eius vehementer. Cùm ergo vterque alteri faſſus eſſet ſe pariter affectum fuiſſe: nec iam dubitarent, quin ille eſſet Ieſus à morte rediuiuus: non in alterum diem diſtulerunt reditum, ſed præ nimio gaudio, cuius quoque reliquos diſcipulos reddere cupiebant participes, continuo eadem hora ſurgentes reliquerunt Emauntem, tametſi iam vergente die magnáque celeritate redierunt Hieroſolymam, breuiſſimo tempore ſexaginta ſtadiorum ſpatium, hoc eſt, ſeptem milliaria cum dimio pecurrentes. Vbi ventum eſt eò, offenderunt vndecim Apoſtolos (iam enim Iudas exciderat numero duodecim, & licet ex Ioanne conſtet etiam Thomam non adfuiſſe: tamen ſocietas, & collegium Apoſtolorum hoc numero per ſynecdochen nuncupabatur, antequam Matthias in locum Iudæ ſurrogaretur) congregatos: aderant autem & alij complures diſcipuli, qui non expectata narratione duorum, vltrò gaudio geſtientes indicabant illis, quod poſt incertam ſpem, quam mulieres omnium primæ fecerant de Domini reſurrectione, compertum eſſet eum verè reſurrexiſſe eo quod apparuiſſet Simoni Petro: cui omnium virorum primo, tum ex hoc loco, tum ex Paulo apparuiſſe videtur Dominus, primò ob Petri inter omnes excellentiam, deinde quod ſciret ob ipſius apud alios authoritatem, teſtimonium ipſius apud alios multum habiturum ponderis, ſicuti patuit hoc loco. Læti ergo Apoſtolorum nuntio diſcipuli, viciſſim & ipſi narrauerunt, quæ geſta erant in via, & *quomodo cognouerunt eum in fractione panis*, hoc eſt, per fractionem, aut ex fractione panis, aut inter frangendum panem. Sic Dominus cupit ſua munera propagari inter homines: vt mutuis officiis & gliſcat inter eos charitas, & creſcant merita, quæ remuneretur Deus. *1. Cor. 15.*

Bis apparet Dominus congregatis in domo diſcipulis.
Marc. 16. Luc. 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLVII.

* *autem*

*N[b]Ouiſſimè autem [c] dum * hæc loquuntur, [b] recumbentibus illis vndecim apparuit Ieſus. [d] Cùm ergo ſerò eſſet die illo vna Sabbathorum, & fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Ieſus, & [k] ſtetit [c] Ieſus [k] in medio [c] eorum, [k] & dicit eis: Pax vobis, [c] ego ſum, nolite timere. Conturbati verò & conterriti, exiſtimabant ſe ſpiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipſe ſum, palpate, & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. [k] Et cum † hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, [c] & pedes, [d] & latus. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo Domino. [c] Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi, & fauum mellis. Et cum manducaſſet coram illis, ſumens reliquias, dedit eis: [b] Et exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis; quia his qui viderant eum reſurrexiſſe, non crediderunt. [d] Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixiſſet inſufflauit, & dicit eis: Accipite Spiritum ſanctum. Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta ſunt. Thomas autem vnus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Ieſus. Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Niſi videro in manibus eius fixuram clauorũ, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et poſt dies octo, iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. Reſpondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Ieſus: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt. vt credatis, quia Ieſus eſt Chriſtus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.*

† d *hæc*

Nouiſſimè autem dum hæc loquuntur, recumbentibus illis, &c. Nouiſſimè hic pro tandem poſitum eſt, cum Græco ſit ὕστερον, quod deinde, ſiue poſtea ſignificat: quomodo ſi vertiſſet Interpres, nemo facilè ad diem accenſionis Dominicæ hanc Marci narrationem retuliſſet. Itaque cum diſcipuli ſanctis de Dominica reſurrectione colloquiis ſe viciſſim conſolarentur, & exhilararēt, & quibuſdam credentibus quidam non crederent, vt ex Marco patet: ſubito adfuit Dominus in medio confabulantium de ſe: omnibus modis, & rationibus reſurrectionem ſuam illis approbans. Ingreſſus eſt autem foribus clauſis, quo ſuam potentiam, & reſurrectionis glo-

tiam declararet, atque inſinuaret quomodo è clauſo prodire potuerit ſepulchro. Nec viſus eſt aduenire, ſed ſubito ſubſtitit inter eos: ad eum modum eis præſens factus, quomodo apparere ſolent Angeli: qui dum volunt ſunt conſpicui, rurſum ſubito dum libet euaneſcunt: quare hac ratione declaratum eſt ipſum ad ſpiritualem, & diuinam reuixiſſe vitam. Ne tamen propterea Spiritus, aut ſpectrum eſſe putaretur primum ſe eum eſſe, qui prius fuerat, ſolita pacis imprecatione, deinde vocali aſſeueratione ſuæ præſentiæ declarauit, dicendo: *Pax vobis: ego ſum, nolite timere.* Et benè quidem nunc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini ſui, tum metu Iudæorum erant perculſi, & turbati, illius recrearentur reſurrectione, & præſentia: ſcirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & reſurrectionem eſſe redditam. Cùm autem hac ratione non ſatis in fide animi eorum confirmarentur, ſed propter inopinatum eius nocturno tempore aduentum, & ingreſſum ſine oſtij apertione conturbarentur: exiſtimantes ſe videre ſpiritum aliquem, & non verum corpus: alia tum ratione Dominus eorum turbationem ſedare, & fidem erigere ſtuduit, diuinitatis ſuæ indicia præbendo: dum cogitationum ſe declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta: dum illud videndum, palpâdum, & ex certis ſignis agnoſcendum obtulit, dicens:

Quid turbati eſtis? & ex turbatione cogitationes variæ aſcendunt in corda veſtra, dubitantes an Spiritum videatis, an verum corpus? Conſpicitis formam vobis notam, auditis vocem vobis familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non ſatisfit: *Videte manus meas & pedes*, atque ex vulnerum cicatricibus cognoſcite, quod ego ipſe ſum: nec videre tantum, ſed etiam contrectate me, & cognoſcite, quia ſpiritus carnem & oſſa vera non habet, ſicut me videtis habere. His verbis cum Ieſus illis ademiſſet pauorem, & animos addidiſſet: exhibuit eis inſpiciendas, & palpandas manus, pedes, & latus. Vulnerum enim, quæ in cruce pendens accepit veſtigia ſeruauit Dominus per diſpenſationem quandam, vt his argumentis apud ſuos aſſereret aſſumpti corporis veritatem, atque nunc ſedens in dextra Patris piis fiduciæ maioris præberet occaſionem, ſimúlque olim in extremo die Iudæorum confutaret impietatem. Cæterum quanquam diſcipuli viſo Domino gauderent: tamen quoniam adhuc erant, qui nondum planè crederent eſſe idem corpus, quod viderant mortuum (timemus enim nonnunquam credere, quod miſerè optamus eſſe verum) non dedignatus eſt Ieſus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare. Itaque cibum ſibi petit exhiberi. Nullum enim certius argumentum *Auguſt.*
hominis viui, quam cibum capere: nec poteſtas, ſed egeſtas edendi ac bibendi talibus corporibus, immortalibus ſcilicet, auferetur.

 Cum

Cùm ergo cibum ſibi exhiberi petiſſet, diſcipuli quod habuerunt, obtulerunt, partem ſcilicet piſcis aſſi, & fauum mellis: cibum ſcilicet humilem, & diſcipulorum paupertatem & frugalitatem, non ſine myſterio aliquo, teſtantem. Veritate corporis ſui conſtituta, & comprobata variis modis, tum veriſimile eſt accidiſſe, quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quod fecit vt mentibus eorum firmius reſurrectionis fidem infigeret. Veriſimile item ipſum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam ſequitur, narrationem ad ſcripturarum veniſſe explanationem: vt & hac ratione, tum fidem maiorem ſuæ reſurrectionis faceret diſcipulis. Quod autem dicit Marcus, his qui viderant eum reſurrexiſſe, de iis eſt intelligendum, qui cum prius ſcirent mortuum, viderunt eum poſtea ſuſcitatum.

Dixit ergo eis iterum: Pax vobis, ſicut miſit me, &c. Poſtquam Dominus variis modis confirmaſſet ſuis veritatem ſuæ reſurrectionis: ſuam deinde illis functionem, & officium, quod poſt ſe iam abiturum ad Patrem obituri erant tradidit, ſed ante illis rurſum pacem imprecatur, vt ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Quibus verbis ſicut ſuam inſinuat Dominus diuinitatem & authoritatem: dum ſe Patri æquat in mittendo: ita & Apoſtolorum indicat excellentiam dum illos in delegato ſibi officio pares facit, & vicarios traditæ olim ſibi functionis. Quam functionem non ſimpliciter eis iam tradidit, ſed cum plena ſibiq; propria poteſtate, quæ ad illam functionem Chriſti nomine obeundam erat neceſſaria: poteſtate ſcilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque Reges legatis ſuis plenam poteſtatem committere ſolent. Sed quoniam hæc poteſtas hominibus competere non poteſt, niſi ex dono Spiritus ſancti, cum ſit ſpiritualis poteſtas, & gratiæ: priuſquam hanc donet, Spiritum ſanctum illis impertitur, idque ſenſibili ſigno Spiritui conueniente, nempe inſufflatione & inſpiratione: quo illos huiuſmodi ſigno certiores faceret aduenientis Spiritus, velutique Arrabonem daret promiſſionis implendæ poſt aſcenſionem, quando cum ſonitu aduenientis Spiritus vehementis datus eſt Spiritus ſanctus multò adhuc abundantius & efficacius quam nunc, quando illis tantum datus eſt quo ad gratiam quandam ſpiritualem, remittendi ſcilicet, & retinendi peccata.

Matt.18. Dixerat quidem & ante paſſionem Dominus: Quæcunque ligaueritis ſuper terram, &c. Sed locus ille maximè pertinet ad forum Eccleſiaſticum exterius, vt ibi dictũ eſt, hic verò magis pertinet ad forum interius, quod eſt forum conſcientiæ, quia non de vinculo excommunicationis, aut injiciendo, aut ſoluendo hic agitur, ſed de peccati reatu tollendo, aut retinendo: vnde cum illo loco fundetur Eccleſiaſtica excommunicatio, hic fundatur maximè confeſſio ſacramẽtalis Sacerdoti facienda. Quomodo autem vera

ſit hæc

ſit hæc ſententia in ſacerdotibus quibus in ordinatione ab Epiſcopo eiſdem verbis dicitur:

Quorum remiſeritis, &c. Cùm tamen verè non remittant, niſi præterea etiam illis tradatur poteſtas iuriſdictionis:ſciendũ Chriſtum ante hæc verba præmiſiſſe: Sicut miſit me viuens Pater, & ego mitto vos:quibus verbis Apoſtoli cõſtituuntur legati ad omnes gentes,daturq́; eis poteſtas iuriſdictionis in omnes:vnde cum ſequitur:Quorum remiſeritis,ſenſus eſt,inter eos,ad quos vos mitto,quorum remiſeritis, &c. Sacerdotibus autem non dicuntur ea verba. Et ego mitto vos: vnde quæ ſequuntur, etſi eodem ſenſu ad eos pertineant, quo ad Apoſtolos:tamẽ eorum verborum virtute non poſſunt abſoluere niſi cum miſſi fuerint, hoc eſt, aliquibus Chriſti ouibus præfecti.

Thomas autem vnus ex duodecim, &c. Aliam iam occaſionem apparitionis Chriſti pergit commemorare Ioannes. Itaque cum ex Apoſtolorum numero per aliquam occaſionem abeſſet Thomas (qui Græco nomine idem ſignificante, quod nomen Hebræum Thomas,dicebatur Didymus,hoc eſt,Latinè geminus) quando ſe Dominus primum videndum Apoſtolis exhibuit:cæteri diſcipuli gaudio geſtientes renunciant illi iam reuerſo,quod viderant Dominum. Ille autem, vt & alias, ita & modo ſuam tarditatem declarauit reprehenſibilem, & nomini ſuo correſpondentem. Fide enim digni erant diſcipuli, tum ob eorum numerum, tum quod rem, de qua teſtimonium perhibebant, variis modis ſe compertam habere narrabant (nam veriſimile eſt eos non ſimpliciter dixiſſe ſe vidiſſe Dominum, ſed etiam manus eius perforatas, & latus apertum,& expertos ipſum mãducaſſe) tum quod eorum ſynceritas ipſi probè erat cognita.Tam multis tamen, talibusq́; teſtibus nõ credidit,ſed ſuſpicans illos ludificatos aliquo phantaſmate fuiſſe, negauit ſe crediturum, niſi oculis ſuis & Dominum, & veſtigia clauorum, quæ ſe illi vidiſſe commemorabant, ipſe quoque videret. Neque hic ſubſtitit curioſitas, ſed & mittere quærit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus, ne fortè phantaſma eſſet. Itaque Dominus, ne vnius quidem ſalutem negligens, cuius incredulitas etſi ob prædictas cauſas reprehenſibilis eſſet, tamen non ex malitia profecta erat, ſicut Phariſæorum, ſed ex infirmitate humana: poſt octo dies cum rurſum præſente etiam Thoma congregati eſſent ſimul diſcipuli, venit: vt ſuorum vulnerum oſtenſione, vulnus infidelitatis in Thoma ſanaret. Non autem ſtatim ei apparuit poſtquam prædicta requiſiuit, ſed poſt dies octo: tum vt interea à condiſcipulis inſtructus, facilius ad fidem poſſet induci, tum vt magis Domini clementia pateſceret, qui talem in diſcipulo tanto tempore pertulit incredulitatem: quæ quo maior erat, & diuturnior,eo magis,

ſubitò

ſubitò in magnam mutata fidem, reſurrectionis in nobis confirmat credulitatem. Decorata item hac ratione eſt prima dies Sabbatorum, quæ à reſurrectione Chriſti ſuã accipiens celebritatem & nomenclaturam Dominica dies vocari cœpta eſt, & inſtituta ab Apoſtolis. Venit ergo Ieſus,ſed planè vt prius, ianuis clauſis ſcilicet,& ſtans in medio,ac pro more pacem eis imprecans, eadem ſcilicet omnia faciens,quæ abſente Thoma fecerat, deinde inſinuans ob quam cauſam veniſſet maximè,ac Thomæ declarãs nihil ſe latere, ſed quod præſens fuerat, & audierat quæcunque ille prius dixiſſet:anticipat eius ſermonem,eiſdem iam vtens verbis,quibus ille prius vſus fuerat. *Infer*, inquit, *digitum tuum huc*,in veſtigia clauorum ſcilicet,& vide manus meas, & affer manum tuam,mittens eam in latus meũ, & voti tui compos effectus noli deinceps *eſſe incredulus,ſed fidelis*.Hic iam credi poteſt Thomã etſi à Domino admonitum,vt id faceret quod deſiderauerat, à cõtrectando tamen ipſum, & loca vulnerum abſtinuiſſe: quod agnita Domini facies,& vox ei ſatisfacerent, & piæ reuerentia non auderet,illum tangere;quia Dominus poſtea tantum dicit; Quia vidiſti me Thoma credidiſti,non autem,quia tetigiſti, &c. Cæterum ſiue Thomas tantum viderit Dominum, ſiue etiam contrectauerit:mirabile certè eſt, quod mox tantam fidem conceperit, quantam proteſtatus eſt dicens: *Dominus meus, & Deus meus.* Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior: ita nemo clarius eius diuinitatem profeſſus eſt. Duo autem profitetur,quorum alterum ex aſpectu & contactu intellexit, alterũ ex eius omnipotentia, & omni ſcientia. Porro quanquam magnifica eſſet fides & confeſſio Thomæ,non tamen ipſum ob eam beatificat,ſicut olim Petrum beatum pronunciauit, profitentem ipſum eſſe Chriſtum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei, & experimentum ſenſuum, non ita modo beatificari dignus fuit: ſed in comparatione eius magis beatificantur, qui ſine experientia ſenſuum crediderunt, aut credunt, idque ad magnam poſterorum confirmationem,& conſolationem.

Dominicæ dies inſtitutio.

Euthymius.

Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus, &c. Veriſimile eſt Ioannẽ loqui & de his quæ ante reſurrectionem,& de his,quæ poſt facta ſunt. Omnino enim apparet hæc ipſum ſubieciſſe, tanquam finem deſcripti à ſe Euangelij; poſtea vero etiam addidiſſe, quæ vltimo ſui Euangelij habentur capite:quod inter multa à ſe,& ab alijs prætermiſſa ea memoriæ poſtea occurrerent; indicaretque operepretium ea poſteritati literis tradere, non tantum ob confirmandam fidem reſurrectionis Chriſti,ſed multò magis ob hiſtoriam quæ eſt de Petro,de quo conueniebat omnes ſcire ouium Chriſti generalem curam ei commiſſam eſſe. Dicit autem quæ non ſunt ſcripta in libro hoc, quod quædam alia ſigna deſcripta

eſſent

eſſent ab aliis Euangeliſtis, quædam vero etiam ab omnibus prętermiſſa. Deinde ſubiungit & cauſam quare hæc ſcripſerit, non ſcilicet ob ambitionem, & Magiſtri gloriam tantum, *ſed vt*, inquit, *credatis, quia Ieſus eſt Chriſtus filius Dei*, ad quod credendum præcedentia ſufficere poſſunt. Et vt ſciant lectores ipſum hanc ab eis deſiderare fidem, non propter proprium commodum & gloriam, ſubiicit; *Et vt credentes, vitam habeatis in nomine eius*, hoc eſt, per nomen eius.

Apparet diſcipulis Dominus ad mare Galilææ. Ioannis 21.

CAPVT CXLVIII.

POſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus ad mare Tyberiadis. Manifeſtauit autem ſic. Erant ſimul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanaël qui erat a Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex diſcipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piſcari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & aſcenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto, ſtetit Ieſus in littore, non tamen cognouerunt diſcipuli, quia Ieſus eſt. Dicit ergo eis Ieſus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Reſponderunt ei: Nō. Dixit eis: Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miſerunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro: Dominus eſt. Simon Petrus cum audiſſet, quia Dominus eſt, tunica ſuccinxit ſe (erat enim nudus) & miſit ſe in mare. Alij autem diſcipuli nauigio venerunt [non enim longè erat à terra, ſed quaſi cubitis ducentis] trahentes rete piſcium. Vt ergo deſcenderunt in terram, viderunt prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem. Dicit eis Ieſus: Afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc. Aſcendit Simon Petrus: & traxit rete in terram plenū magis piſcibus, centum quinquaginta tribus. Et cum tanti eſſent, non eſt ſciſſum rete. Dicit eis Ieſus; Venite, prandete. Et nemo audebat diſcumbentium interrogare eum, Tu quis es? ſcientes quia Dominus eſt. Et venit Ieſus, & accepit panem, & dabat eis, & piſcem ſimiliter. Hic iam tertiò manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis cùm reſurrexiſſet à mortuis. Cùm ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Ieſus: Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiā Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos. Dicit ei tertiò. Simon Ioannis amas me? Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertiò. Amas me, & dixit ei: Domine

Diſſentium.

tu

tu omnia ſcis, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce oues meas. Amen amen dico tibi. Cum eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cùm autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis. Hoc autem dixit, ſignificans qua morte clarificaturus eſſet Deum. Et cum hoc dixiſſet, dicit ei: Sequere me. Conuerſus Petrus vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus, ſequentem, qui & recubuit in cœna ſuper pectus eius, & dixit: Domine quis eſt qui tradet te? Hunc ergo cum vidiſſet Petrus, dicit Ieſu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Ieſus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere. Exiuit ergo ſermo iſte inter fratres, quia diſcipulus ille non moritur. Et non dixit ei Ieſus. Non moritur, ſed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc, & ſcimus quia verum eſt teſtimonium eius.

Poſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus, &c. Cum iam peracta Paſchali feſtiuitate, quæ ſeptem durabat dies, Apoſtoli ex iuſſu Chriſti rediiſſent in Galilæam patriam ſuam, ante ſolennem illam & promiſſam à Domino manifeſtationem, quæ in monte Galileæ, coram magna hominum frequētia facta eſt; manifeſtauit ſe iterum Ieſus ad mare Tyberiadis multis diſcipulis ſimul congregatis. Hæc manifeſtatio in hunc accidit modum. Quodam tempore cum ſeptem eſſent ſimul diſcipuli, Petro piſcari volenti, reliqui ſe comites obtulerunt. Quoniam enim cum eis Saluator non ſemper erat, nec adhuc promiſſus aduenerat paracletus, neque adhuc perfectè eis commiſſa erat prædicatio: cum nihil eſſet quod agerent, & neminem grauare vellent, piſcationi vacare viſum eſt, vt priorem exercentes artem iuſtiſſimam, otium fugerent, & ſuæ aliorúmque penuriæ ſubuenirent. Nec propterea videri debent retro reſpexiſſe, cum non ex deſperatione aliqua id fecerint, aut ex pœnitudine cœptæ vitæ: ſed vt & tempus bene collocarent, & ſuæ conſulerent inopiæ per artem licitam; ſicut & Paulus manibus laborabat, etiam cum iam prædicationi intentus erat. Exierūt ergo ad piſcandum Apoſtoli nocturno licet tempore, quod piſcationi magis eſt accommodum, & illa tota nocte nihil prendiderunt, Deo ita negotium diſponente, tum quo locus daretur miraculo, tum ob myſterium ſignificandum. Vbi vero diluxiſſet, Ieſus qui lubenter adeſt, & ſuccurrit laborantibus, *ſtetit in littore*, non tamen agnouerunt eum diſcipuli, partim ob interuallum lōgius, partim ob lucem adhuc ancipitem; ſed omnium maximè quia noluit ſtatim agnoſci Dominus, quo per miraculum ad ſui cognitionem illos adduceret. Dominus ergo velut ignotus, & quaſi volens aliquid ab eis emere, eos è littore alloquutus eſt, dicens; *Pueri nunquid pulmentarium habetis?* Moris erat (ait Euthymius) ſic operarios appellare, ob illorum robur, ac ſtrenuitatem ad labores. Pulmentarium autem hic pro obſonio poſitum eſt, eóque

quod

quod pani additur. Cum autem illi nec voce agnoſcerent Dominum,ſed ſuſpicarentur alium quempiam eſſe, qui veniſſet ad lacum mercaturus piſces, reſponderunt ſe nihil habere. Tum Ieſus vt paulatim declararet quis eſſet. Mittite,inquit, rete in dexteram nauigij,& inuenietis,quod hactenus non potuiſtis.Ad certam nauigij partem præcipit expreſsè iacere rete, ne fortuita videretur captura.Dexteram autem elegit,quia illa fœlicitati,& euentus,& ſtatus immortalitatis eius conueniebat. Quanquam autem illum needum noſſent, tamen aut quia arbitrabantur ſigno quopiam illum noſſe piſces aliquos ibi natare, aut ſimpliciter quia tædium ſumpti laboris,& auiditas capiendi ſpem addebant, paruerunt iubenti.Itaque quia tam ſimpliciter nihil obmurmurantes, obtemperauerunt, diuina voluntate tanta iam piſcium multitudo concluſa eſt, vt præ nimietate trahere vix poſſent ad ſcapham. Ex nouitate rei,& proſpero euentu ſecuto ad vocem iubentis, diſcipulus ille quem diligebat Ieſus(ſic enim frequenter ſeipſum Ioãnes deſignat)factus attentior,ſubmonet Petrum, qui veriſimiliter totus erat in attrahendo reti, quod Dominus eſſet is, qui è littore ſtans iuſſiſſet rete mitti. Petrus vero ſui non diſſimilis cum tantum audiſſet Dominum eſſe, mox id credens, & hoc eo facilius,quod memor fortè eſſet primæ piſcationis,proiectis iis, quæ in manibus erant, oblitúſque retis, & piſcium, aliud non cogitabat, quam celeriter Domino coniungi. Itaque primum præ reuerentia erga Dominum *tunica ſuccinxit ſe*, hoc eſt, indumentum quoddam ſibi ſuperiniecit & induit, quoniam antea nudus erat,vt ad piſcationem expeditior eſſet, deinde impatiens moræ, nec ſuſtinens vt nauigio ad eum perueniret, ſeſe in mare cõiecit, vt ad Dominum citius accederet. Quod autem hic dicitur nudus fuiſſe Petrus; intelligendum eſt pro more piſcantium in multis nudus,ſimplicíque piſcantium veſtimento indutus, vtvt autẽ eſt Petrus honeſtè,& decenter,quantum tempus, & locus patiebantur,ſe componens per aquas ſiue natando, ſiue pedibus propriis tranſuadendo,quia erant prope terrã primus peruenit ad Ieſum. Cæteri verò nauigio venerunt. trahentes ſecum rete piſciũ. Non enim longè aberant à terra,ſed circiter ducentis cubitis, hoc eſt, pedibus trecentis,aut paſſibus ſexaginta. Vt ergo deſcenderunt è naui in terram: ecce tum aliud non ſolum potentiæ, ſed & benignitatis Ieſu indicium eis oblatum eſt.Videbant enim prunas poſitas, piſcémque eis ſuperpoſitum, videbant & panem ſeorſum poſitum, quæ Dominus ad hoc parauerat, tum vt pro ſua erga eos beneuolentia per cibum illos à labore refocillaret, tum vt ſuã oſtenderet potentiam,qua ex his quæ non erant, illa parauerat, & creauerat, ſicque etiam declararet ſe non ob indigentiam de obſonio quæſiſſe,aut præcepiſſe, vt in dexteram nauigij iacerent

rete;

rete;ſuaque voluntate factum, vt rete tota nocte fruſtratum impleretur piſcibus. Hæc cum parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piſcibus, quos comprehenderant: tum vt oſtenderet non eſſe phantaſma, quod factum erat, tum vt videntes piſcium magnitudinem ac multitudinem, & quod non eſſet ſciſſum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus vbique primus, & cæteris feruentior, & tanquam artis piſcatoriæ peritior, aſcendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piſcibus & magnis, & multis, vtpote numero centum quinquaginta tribus. Et quod his accedit tertium miraculum, cum tanti eſſent, hoc eſt tam multi & tam magni, non eſt tamẽ ſciſſum rete; non ob fortitudinem retis, ſed quod Dominus etiam illud fortificaret. His geſtis cum à labore ad prandium paratum ſuos Dominus vocaret. vt & nunc, ſicut alias, manducando cum eis, veritatem ſui corporis eis comprobaret; nullus exquirebat, neque audebat interrogare quiſnam eſſet. Videbant quidem ſpeciem Domini anguſtiorem, vultumq; non parum immutatum, voluiſſentque de figura hac aliena nonnihil interrogare: ſed quia maieſtas corporis iam immortalis, & raritas conſuetudinis ademerat eis ſolitam loquendi, & interrogandi fiduciam, & potiſſimum quia ex triplici præcedente miraculo ſcirent ipſum eſſe Dominum, nec quicquam dubitarent: non audebant interrogare quis eſſet. Itaque nihil hæſitantes accedunt ad paratum prandium, venitque Ieſus, & pro ſuo more acceptum panem, & piſcem frangens ſuis manibus, diſtribuit diſcumbentibus, ſolitam eis non dedignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorem tranſlatus vitæ ſtatum. Legimus quidem in noſtris libris; Et nemo audebat diſcumbentium, ſed diſcentium legendum eſſe docent Græca, & correctiora pleraque biblia. Cæterum quod dicit Ioannes, hoc iam tertiò manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis, intelligendum eſt quod iam tertiò pluribus diſcipulis ſimul collectis ſit manifeſtatus. Quidam tamen illud tertiò referunt non ad vices, ſeu numerum manifeſtationnm, ſed ad numerum dierum quibus per interualla ſe Dominus manifeſtauit diſcipulis.

μαθητῶν.

Euthymius.

Cum ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Ieſus. Poſtquam Petrus in myſtica illa piſcatione primum ſe & præcipuum geſſiſſet; & Dominus fructum, ac mercedem laboris Apoſtolici ipſo facto declaraſſet: figuram præcedentem ipſa etiam re explicans, Petrum vniuerſo ſuo gregi præficit, atque in piſcatione ſpirituali primum facit. Cum enim cap. ſuperiori in prima apparitione Apoſtolis omnibus parem contuliſſet poteſtatem, dicens: Sicut miſit me Pater, & ego mitto vos, &c. Nunc ad tollendum ſchiſma, & vt Eccleſia vna monſtraretur, vnus omnibus præficitur, impletque Dominus in Petro quod ante reſurrectionẽ ei promiſerat dicens: Tibi

Tibi dabo claues regni cœlorum,&c. Quibus verbis promittebatur Petro ſumma in Eccleſia poteſtas & authoritas, quæ hic illi traditur, cum ei peculiariter regimen & cura paſtoralis ouiũ Chriſti committitur. Prius tamen ab eo rogat num ſe diligat, & plus diligat quam cæteri qui aderant Apoſtoli, non tanquam ignorãs, ſed vt Petro confitente ſuum ergo Dominum amorem, occaſionem haberet opportunam committendi illi ſuarum curã ouium: omnéſque doceret, & eximiũ ſuum erga ſuas oues amorem, & Petro peculiariter hanc curam commiſſam ob peculiarem eius erga ſe amorem: ac proinde neminem idoneum eſſe, qui gregis Dominici curam ſuſpiciat, niſi qui ſingularem aliquam erga Chriſtum gerat dilectionem, & ex hac illam ſuſpiciat curam. Nec tantum rogat num ſe diligeret, ſed etiam num plus cæteris diligeret: non ſolum vt intelligamus eximiam, & ſingularem dilectionem requirit in præficiendo ouibus Chriſti: ſed etiam vt hinc intelligamus ad ſolum Petrum pertinere, quod ei dictum eſt, paſce oues meas. Sicut enim non eſt ei dictum omnium nomine (vt quidam tamen volunt) Diligis me plus his, nec omnium nomine dixit: Tu ſcis quia amore: ita etiam non eſt ei omnium nomine dictum, paſce oues meas: quanquam etiam omnibus aliâs cum Petro eadem cura commiſſa fuit, & poſt ſequenti capite committetur. Etſi autem Dominus Petrum rogaret, num ſe diligeret plus quam alij: tamen præ modeſtia reſpondet tantum ſe diligere Dominum, eiúſque dilectionis Dominum ipſum teſtem facit: nec ſe iam audet aliis præferre, vt prius fecerat. Itaque de aliorum amore nihil dicens, quorum animos exploratos non habebat, de ſua tantum conſcientia reſpondet dicens: *Etiam Domine*, hoc eſt, vere Domine ego te diligo, nec ignarus interrogas, tu enim ſcis, quod amem te. Tum Ieſus:

Paſce, inquit, *agnos meos*. Cum ergo amorem profitenti Dominus curam paſtoralem ouium ſuarum iniungit, ſignificauit profecto quanti illas faciat, vt in quas tanquam ſibi vnicè dilectas, & propria vita chariores cupiat transfundi omnem, quæ erga ſe habetur dilectionem: hanc ſuam erga oues ſuas curam, & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cum non ſemel tantum, ſed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemq; ei iuſſit: quanquam alia eius rei poſſit eſſe ratio: nimirum vt Petrus trina confeſſione trinam negationem recompenſaret. In ſecunda tamen & tertia interrogatione, non quærit Dominus num ſe plus diligeret Petrus quam cæteri, ſed ſimpliciter num ſe diligeret: quod videret Petrum præ modeſtia aliis ſe nolle præferre. Proprio autem nomine eum ſemper compellat vocando eũ Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipſum propriè ſermo dirigebatur. Cæterum in verbo (paſcendi) includuntur

toties recte deſignauit, & authoritatẽ daret ſcriptis à ſe, per ſuam authoritatem vbique tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit:

Scimus quia verum eſt teſtimonium eius, Quia vt dicit in prima ſuarum Epiſtolarum: Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, & manus noſtræ contrectauerunt, annunciamus vobis. Pluraliter dicit ſcimus, modeſtiæ cauſa, & quia multi alij ſecum hoc intelligebant, in quorum perſona illud dicit.

Apparet Dominus diſcipulis in monte Galileæ Matth. 28. Marc. 16.

CAPVT CXLIX.

† [b] *dixit eis.* V[a] *Ndecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat illis Ieſus. Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt* [c] *Et* [a] *accedens Ieſus locutus eſt* [c] *eis,* † *dicens*: [a] *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra.* [c] *Euntes* [a] *ergo* [b] *in mundum vniuerſum* [a] *docete omnes gentes,* [&] [b] *prædicate Euangelium omni creaturæ:* [a] *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritusſancti, docentes eos ſeruare omnia, quæcunque mandaui vobis.* [b] *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, ſerpentes tollent. Et ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt.* [a] *Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi.*

Vndecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam. Hæc apparitio non improbabiliter creditur eſſe ea de qua dicit Paulus: viſus eſt pluſquam quingentis fratribus ſimul: quanquam Matthæus vndecim tantum diſcipulorum hic meminerit, quod illi præcipui fuerint, & ad illos propriè pertineant, quæ Dominus nunc dixiſſe memoratur. Etſi enim in Ieruſalem non erant diſcipuli ſupra centum & viginti collecti cum Apoſtolis: multi tamen alij erant in Galilæa, & aliis locis, quibus ſimul collectis Chriſtus potuit ante ſuam apparere aſcenſionem. Sicut enim hic dicuntur abiiſſe in montem, quem conſtituit illis Ieſus, quanquam prius non legamus Dominum illis conſtituiſſe de monte: nimirum quia Euangeliſtæ plurima prætermiſerunt à Domino dicta: ita fieri poteſt, vt illis conſtituerit Ieſus colligere omnes credentes in ſe, & ſi id à Domino Euangeliſtæ non narrauerint iuſſum, nec conſtitutum. Mons autem iſte creditur fuiſſe is in quo antea transfiguratus fuit Dominus, nempe Thabor, quem Petrus vocat montem ſanctum ob gloriam

(margin: 1. Cor. 15.; 2. Pet. 1.)

gloriam Chriſti in transfiguratione ibi oſtenſam, aliáſque ſacras eius actiones ibi geſtas. Porro quod ſequitur apud Matthæum:

Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Dubitatio hæc referri debet non ad tempus, quo in Galilææ monte apparuit Dominus, ſed ad tempus, quo primò illis apparuit in Ieruſalem. Aut quidam illi quos dicit dubitaſſe, non fuerunt ex vndecim, ſed ex quingentis illis fratribus collectis per illos vndecim. Quanquam nihil vetat credere Apoſtolos quoſdam, & ſi tum non dubitarent quin Dominus ipſorum reſurrexiſſet, dubitaſſe tamen an ipſe eſſet, qui tunc eis apparebat. Vnde ſequitur:

Et accedens locutus eſt eis. Quaſi ſignificetur, quod ad omnem dubitationem tollendam Dominus non tantum ſe à longè conſpiciendum præbuit, ſed ſe etiam vicinum illis obtulerit, notáque voce locutus ſit. Cæterum ea Dominum Apoſtolis locutum commemorat Matthæus, quæ maximè noſtra intererat ſcire, & primũ quidem commemorat præceptum, & poteſtatem eis datam prædicandi Euangelium toti mundo: ante cuius præcepti, & poteſtatis traditionem commodè præmittit Dominus de plenaria, & omnimoda poteſtate ſibi data in cœlo, & in terra: vt de hac poteſtate confiſi delegatam ſibi functionem incunctanter, & fideliter aggrederentur, quæ ex illa poteſtate ſuam accepit originem & cauſam.

Data eſt, inquit, *mihi omnis poteſtatas in cælo, & in terra.* Nunc ſcilicet poſtquam de morte reſurgendo triumphaui. Habebat quidem prius tanquam Deus datam ſibi poteſtatem ab æterno: verum iam reſuſcitato data eſt etiam tanquam homini omnium rerum poteſtas, quoniam humanitas eius iam immortalitate donata, noua ratione conſors facta eſt gloriæ & poteſtatis diuinæ, & diabolo ſuperato, ac eiecto è ſuo dominio, dominium accepit, & ius in totum humanum genus, quod ſibi redemit. Hanc ergo datam poteſtatem pro fundamento iniungendæ Apoſtolis functionis aſſumens Dominus ſubiicit:

Euntes ergò, docete omnes gentes baptizantes eos, &c. Tria iniunguntur Apoſtolis, quæ euntes in mundum facere debeant, & habent inter ſe hæc connexionem, & ordinem conuenientiſſimum. Primum eſt vt doceant omnes gentes, ea ſcilicet, quæ credere debeant de Deo vno, & trino, déque diſpenſatione aſſumptæ à filio Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent, ideſt, Traditionẽ dogmatũ. Vnde Marcus habet pro docete, prædicate Euangelium: & ſubiungit, qui crederit, qui vero non crediderit. Pro eo autem quod Matthæus dicit omnes gentes, Marcus habet, omni creaturæ: qua varietate vterque alterum explanat. Quod enim apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium de-

beat intelligi: patet ex Matthæo, & quod apud Matthæum ſub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi, patet ex Marco. Secundum eſt, vt poſt doctrinam fidei, ſi eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Non quod verba hæc Chriſti ex ſe ſignificent baptiſmum cum huiuſmodi verborum prolatione conferendum: Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius: non ſignificat illum debere hoc facere cum certa verborum prolatione. Sed quod Apoſtoli ex doctrina Spiritus intellexerunt hanc fuiſſe Domini in prædictis verbis intentionem: proinde falluntur qui contra formam baptizandi hic à Domino ſecundum Eccleſiæ intellectum præſcriptam: putant aliquando in primitiua Eccleſia inter baptizandum ſolum Chriſti nomen expreſſum. Tertium eſt vt poſt doctrinam fidei, & baptiſmum doceant fideles ſeruare omnia, quæ ipſis præcepta erant Apoſtolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuerſationem, quæ ſequi debet fidei, baptiſmique ſuſceptionem.

Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit Vt ex iſta ſententia quidam ſuos errores confirmare ſunt auſi: ita ex eadem Eccleſia Catholica refellit aſſertionem eorum, qui fidei ſoli omnem hominis iuſtificationem tribuentes, nullam ſacramẽtis virtutem tribuunt iuſtificandi. Dicitur enim hic: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Salus ergo hominis non ſoli fidei, ſed fidei, & baptiſmo ſimul eſt tribuenda.

Signa autem eos, qui crediderint, hæc ſequentur. Poſt promiſſionem ſalutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiã glorioſa miraculorum operatio pertinens ad vitam præſentem, ad fidei confirmationem & propagationem. Non vult autem Dominus, hæc quæ ſubijcit fore ſigna, quibus credentes à non credentibus poſſent dignoſci: ſed ſigna dicit miracula, & prodigia, quæ ſecutura dicit credentes, quia illa per fidem eſſent operaturi: non quidem omnes ſemper, & vbique, ſed vbi res ipſa & profectus Euangelij expoſceret miraculum: Vnde hæc promiſſio ſecundum literam ad Eccleſiam maximè pertinet primitiuam, quando fides nutrienda, & promouenda erat miraculis.

Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad, &c. Poſt iniunctam docendi omnes gentes prouinciam opportunè illud Dominus ſubiecit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore eam prouinciam Apoſtolis iniunxit, iuſſitque eos etiam ab inuicem ſeparatos ſpargi per vniuerſum mundum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus contra eos exoriturus erat, conſolatur eos promiſſionem ſuæ præſentiæ continuæ: vt abitum eius corporalem, ac ſuam abinuicem ſeparationem æquius ferrent, eiúſque præſentia in omnibus malis ſcirent ſe fore tutos. Cùm autem Apo-
ſtolis

ſtolis promittit ſuam præſentiam, in ipſis Apoſtolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum oſtendit illud, vſque ad conſummationem ſeculi. Non enim Apoſtoli vſque ad ſeculi conſummationem permanſuri erant in mundo, ſed mediantibus illis, qui tunc erant, etiam illis, qui poſtmodum futuri eſſent hanc promiſit gratiam, tanquam vni corpori fidelibus loquens omnibus. Cùm his ſemper eſt, eritque Dominus ſecundum ſuam diuinitatem nō quomodo cum omnibus eſt, qui vbique eſt, ſed ſpeciali modo per gratiam ſcilicet ſuam, & Spiritum ſuum, quem apud Ioannem Dominus promittit cum fidelibus permanſurum in æternum, ad conſolandum, docendum, dirigendum, adiuuandum, & liberandum eos in omnibus. Eſt & alius modus, quo fidelibus ſemper adeſt, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis, & ſanguinis in ſacramento inuiſibiliter licet ſubſiſtentis.

Promittit ſpiritum Sanctum, & aſcendit in cælum. Marc.16. Luc.24. Ioan.21.

CAPVT CL.

[c] *ET dixit ad eos: Hæc ſunt verba quæ locutus ſum ad vos, cùm adhuc eſſem vobiſcum, quoniam neceſſe eſt impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophetis, & Pſalmis de me. Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis: Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Christum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pænitentiam & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hieroſolyma. Vos autem teſtes eſtis horum. Et ego mitto promiſſum patris mei in vos, vos autem ſedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam.* [b] *Et* [b] *Dominus quidem Ieſus poſtquam locutus eſt eis,* [c] *eleuatis manibus ſuis benedixit eis. Et factum eſt, dum beneceret illis, receſſit ab eis, & †* [b] *ferebatur in cælum,* [b] *& ſedit à dextris Dei.* [c] *Et ipſi adorantes regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno, & erant ſemper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.* [b] *Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.* [d] *Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus, quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros.*

† [b] *aſſumptus eſt*

Et dixit ad eos: Hæc ſunt verba, quæ locutus ſum ad eos, &c. Ex collatione Euangeliſtarum adinuicem, conſtat Dominum primum ſuis apparuiſſe in Hieruſalem, deinde illis ſecundum eius iuſſionem ſecedentibus in Galilęam, & apertius, & pluribus apparuiſſe: vbi &

veriſimile eſt etiam poſt reſurrectionem diutiùs cum ſuis conuerſatum: poſtea verò patet ex hoc cap. Apoſtolos ruſum iuſſos è Galilæa redire in Hieruſalem, atque ibi, & in Bethania, ab eis ruſum Dominum viſum ipſo aſcenſionis die. Hanc nouiſſimá Domini in Iudæa ante aſcenſionem apparitionem, continet caput iſtud Concordiæ nouiſſimum, quam tamen in duas apparitiones ſecat D. Auguſtinus. (Siue ergo hac aſcenſionis die, ſiue alia quauis, Dominus, quo minus mirarentur Apoſtoli ea, quæ facta fuerant, ſuggerit eis omnia quæ acciderant ſe prius prædixiſſe de ſeipſo: nec ſe tantum, ſed & omnem ſcripturam, duplici hac ratione ad fidem eos informans. *Hæc ſunt*, inquit, verba quæ locutus ſum ad vos, cum adhuc eſſem vobiſcum, familiariter ſcilicet in mortali carne conuerſans vobiſcum. Cùm autem iam in memoriam ſuis Dominus reduxiſſet dictum aliquando à ſe, quod neceſſe eſſet impleri omnia quæ de ſe ſcripta eſſent: conueniens erat vt poſt illorum ex magna parte impletionem, iam ſcripturas, quæ de ſe erant adduceret, & explicaret: verum quoniam eas nemo intelligere poteſt, niſi ipſe mentem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur:

Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. Niſi enim ad eas intelligendas mentem eorum Dominus aperuiſſet ſua gratia, nequaquam earum intelligentiam capere valuiſſent. Cùm ergo iam aperuiſſet illorum mentem, tum adduxit eis ſcripturas, quibus oſtendit ex Dei ordinatione neceſſe fuiſſe pati Chriſtum ſic, nempe per crucem, & reſurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari non ſolum apud Iudæos, ſed apud omnes gentes in nomine Chriſti pœnitentiam, & per pœnitentiam in nomine eius factam remiſſionem peccatorum, Apoſtolis prædicationem incipientibus ab Hieroſolyma.

Vos autem teſtes eſtis horum. Poſtquam oſtendit ex ſcripturis, quid fieri debuit, & prædicari, deſignat iam illorum teſtes, & prædicatores. Vos, inquit, qui meam vidiſtis paſſionem, & reſurrectionem, teſtes eſtis, hoc eſt, eritis horum ſcilicet paſſionis & reſurrectionis meæ quæ ſunt fundamenta prædicationis pœnitentiæ, & remiſſionis peccatorum in nomine meo. Cæterum ne turbarentur intra ſe Apoſtoli, & cogitarent quomodo teſtificabimur hæc, qui priuati ſumus homines, idiotæ, & imbecilles, ideo ſubijcit Dominus:

Et ego mitto, vel mittam in vos promiſſum, id eſt, promiſſionem Patris mei, quam ſcilicet fecit olim per Ioëlem dicens: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, &c. Vt ſcilicet hac promiſſione impleta in vobis poſſitis apti & idonei eſſe horum teſtes. Proinde antequam teſtimonium veſtrum de me auſpicemini *ſedete*, hoc eſt, quieti degatis in ciuitate Hieruſalem, vnde prædica-

cato

catio eſt exordienda, quoaduſque ex excelſo cælorum induamini per acceptum ſpiritum virtute, hoc eſt, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas, aut vim, & fortes ſitis ad reſiſtendum omni ſapientiæ mundanæ. Verbo autem induamini ſignificat eos vndique & omnino virtute ſpiritus implendos, eáque veluti ſpiritali armatura contra omnes Euangelij hoſtes muniendos.

Eduxit autem eos foras in Bethaniam, &c. Vt vnde perrexit ad paſſionem inde & pergeret ad Patrem. Hinc ergo aſcenſurus ad Patrem benedixit ſuis, hoc eſt, benè illis precatus eſt, idque *eleuatis manibus ſuis*, vt eo ſigno benedictionis verba pœnitus diſcipulorum cordibus inſiderent: ac benedictionis gratia ipſis veluti impartiretur & infunderetur. Porrò interea dum bene precaretur ſuis, *ſubitò receſſit ab eis*, & in conſpectu omnium *ferebatur in cælum*, & vt habet Marcus, *aſſumptus eſt*, non ab externo aliquo miniſterio ſicut Elias curru igneo: ſed ab vnita ſecum diuinitate. Vnde in actis dicuntur diſcipuli eum vidiſſe euntem in cælum, non æthereum, ſicut Elias, ſed in ipſa veri cæli penetralia, imò ſupra omnes cælos vt habet Paulus, quod & ſignificat ſatis Marcus, dicens:

Et ſedet à dexteris Dei: quo ſignificat ipſum æqualis cum Patre honoris, gloriæ, & potentiæ conſortem effectum.

Et ipſi adorantes regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio. Participium præſentis temporis adorantes, hic poſitum eſt pro præterito. Non enim adorando regreſſi ſunt, ſed poſtquam adoraſſent & inclinaſſent ſe in terram. Cùm ergo tum ex Chriſti aſcenſione, tum ex Angelorum ſermone (veriſimile enim eſt ante eiuſmodi adorationem accidiſſe, quod Lucas narrat in actis duos viros in veſtibus albis aſtitiſſe iuxta Apoſtolos) intelligerent Chriſti maieſtatem adorauerunt eum iam ſublimem, & in dextera Patris conſidentem: auſpicantes iam eam venerationem, quæ Chriſtum ſublimatum conſecutura erat ex Patris ordinatione. Facta adoratione regreſſi ſunt à monte Oliueti in Hieruſalem, non cum mœrore, & triſtitia, *ſed cum gaudio magno:* tum quia congratulabantur gloriæ ſui, quem amabant Dominum, tum quia iam firmius intellexerunt certitudinem ſuæ de Ieſu fidei, & promiſſionum ſibi factarum de paracleto, & aliis. Nec tranſitorum, aut momentaneum fuit hoc gaudium, ſed præ gaudij magnitudine erant ſemper in templo laudantes & benedicentes Deum: quod intelligendum eſt omni die, & temporibus die opportunis, quomodò & Paulus iubet ſemper orare. Marcus paucis etiam commemorans Domini aſcenſionem, claudit ſuum Euangelium conuenienter clauſula, qua breuiter complexus eſt Apoſtolorum vitam extra Hieruſalem poſt digreſſionem, & diſperſionem ipſorum.

προσκυνήσαντες.

Actor. 1.

Illi autem, inquit, *profecti*, vt ſcilicet iuſſi erant, *prædicauerunt vbique*, hoc eſt, non in Iudæa tantum, ſed & in Samaria, & in omnibus

Gentibus, omnibúſque locis, nullum locum declinantes, ſed ſine exceptione vbiuis gentium prædicantes. Sic enim eſt iſtud intelligendum: cum alioqui eorum prædicatio tunc necdum ad omnia perueniſſet loca: ſed vbique prædicauerunt, qui in omnibus præcipuis, & tunc notis mundi partibus prædicauerunt, nec aliquem locum ſtudioſè declinauerunt. Vt autem ſic vbique prædicarent, non illorum virtute factum eſt, ſed per cooperationem Domini, quia vbique eis aperuit oſtium ſermonis, & dedit eis os, & ſapientiam cui non poterant efficaciter reſiſtere omnes Euangelij hoſtes, & denique ſermonem eorum, hoc eſt, prædicationem confirmauit per ſigna ſequentia, quæ per eos, ſicut promiſerat, operabatur. Cæterum Ioannes tali ſuum concluſit Euangelium ſententia, quæ non ſui tantum Euangelij, ſed & omnium aliorum trium, poſt quos ſcripſit, conueniens & aptus eſt finis. Semel enim proteſtatus, multa alia eſſe quæ fecit Ieſus, nec ſcripta eſſent in ſuo libro: nunc quam ſint illa multa, & inenarrabilia inſinuans ſubijcit concludendo Euangelicam hiſtoriam.

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Ieſus, quæ ſi ſcribantur per ſingula: nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt libros. Quam ſententiam per hyperbolem accipiendam omnes conſtanter teſtantur Græci interpretes, & Auguſtinus. Certè hyperbolicè ſe loqui inſinuauit hic Euangeliſta, cum interpoſuit, arbitror. Eo enim ſuadibile fecit, quod incredibile videbatur, ſignificans quod ob maximam eorum multitudinem, & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto loquentium & ſcribentium more, quando rei alicuius magnitudinem oſtendere decreuerunt. Hac autem concluſione Ioannes reſecauit quorundam curioſitatem: qui cum poſt alios tres Euangeliſtas ſcripſerit, & ea ferè ſcripſerit, quæ alij prætermiſerunt: ne vel quis exiſtimaret omnia ſuppleuiſſe, vel quis poſt ipſum tentaret omnia ſupplere, opportunè hanc ſubiecit concludendo ſententiam.

Chryſoſt. Cyrill. Theophy. Euthym.

FINIS.

BIBLIOT. VITTORIO EMANUELE IN ROMA

SVM

SVMMARIA OMNIVM CAPITVM CONCORDIÆ, QVIBVS BREuiter ordine comprehenditur tota, quæ de Chriſto eſt, Euangelica hiſtoria.

Cap.		
j	*Verbum Dei æternum, vita & lux caro factum eſt*	d.1.
ij	*Annuntiatur Ioannis conceptio Zachariæ, & concipitur ab Elizabeth*	c.1.
iij	*Nuntiatur Mariæ Chriſti incarnatio*	c.1.
iiij	*Viſitatur à Maria Elizabeth*	c.1.
v	*Naſcitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela benedicit Deum*	c.1.
vj	*Texitur à Matthæo genealogia Chriſti*	a.1.
vij	*Angelus Ioſepho nuntiat ſacrum virginis conceptum*	a.1.
viij	*Natus in Bethlehem Dominus paſtoribus nuntiatur, & circunciditur*	c.2.
ix	*Magi ſtella duce inuentum Chriſtum adorant*	a.2.
x	*Oblatus in tẽplo Chriſtus à Simeone & Annà agnoſcitur*	c.2.
xj	*Angeli monitu fugit in Ægyptum, & redit Ioſeph*	a.2.
xij	*Quæſitus à parentibus Ieſus inuenitur in templo*	c.2.
xiij	*Prædicat & baptizat Ioannes Baptiſta*	a.3.b.1.c.3.
xiiij	*Baptizatur à Ioanne Chriſtus, eiuſq; à Luca genealogia in Deum reducitur*	a.3.b.1.c.3.
xv	*Ieiunat, & tentatur in deſerto Chriſtus*	a.4.b.1.c.4.
xvj	*Ioannes teſtificatur de Chriſto*	d.1.
xvij	*Demonſtratum à Ioanne Chriſtũ quinque diſcipuli agnoſcere & ſequi incipiunt*	d.1.
xviij	*Mutatur aqua in vinum in nuptiis*	d.2.
xix	*In paſcate eijcit Dominus vendentes & ementes in templo, mortem & reſurrectionem ſuam Iudæis inſinuans.*	d.2.
xx	*Nicodemus docetur myſteria fidei*	d.3.
xxj	*Baptizat per diſcipulos Chriſtus in Iudæa*	d.3.
xxij	*Ioannes ab Herode ob reprehenſum adulteriũ recluditur in carcerem*	a.14.b.6. c.3.
xxiij	*Ioanne tradito Chriſtus rediens in Galilaeam per Samariam mulieri Samaritanæ innoteſcit*	a.4.b.1. c.4.d.4.
xxiiij	*Sanatur à febri filius reguli*	d.4.
xxv	*Prædicat in Galilæa Chriſtus, & fama eius vbique ſpargitur*	a.4.b.1.c.4.
xxvj	*Vocati è naui quatuor diſcipuli ſequuntur Chriſtum*	a.4.b.1.c.5.
xxvij	*Sanatur in ſynagoga dæmoniacus*	b.1.c.4.

Curatur

xxviij Curatur à febri ſocrus Simonis, & ægroti multi a.8.b.1.c.4.
xxix Reprêhenduntur à Chriſto tres volentes ipſum ſequi a.8.c.9.
xxx Maris tempeſtas iuſſu Chriſti ſedatur a.8.b.4.c.8.
xxxi Sanatis in regione Geraſænorum duobus dæmoniacis, dæmones porcos progreſſi præcipitant in mare a.8.b.5.c.8.
xxxij Sanatur paralyticus per tegulas demiſſus a.9.b.2.c.5.
xxxiij Vocatur Matthæus, & de ieiunio diſputatur cum diſcipulis Ioannis & Phariſæorum a.9.b.2.c.5.
xxxiiij Suſcitatur filia archiſynagogi, & curatur Emorrhoiſſa a.9.b.5.c.8.
xxxv Duo cæci curantur & vnus dæmoniacus a.9.
xxxvj Sanato in ſabbatho homine qui laborauerat.38.annos, diſputabat cum Iudæis Dominus d.5.
xxxvij Phariſæos, ob confricatas à diſcipulis ſpicas in ſabbatho, offenſos, confutat Dominus a.12.b.3.c.6.
xxxviij Phariſæos, ob ſanatam in ſabbatho manum aridam, offenſos, rurſum confutat Dominus a.12.
xxxix Electis.12. Apoſtolis, diſſerit Dominus in quibus ſita ſit beatitudo a.5.b.3.c.5.
xl Præcipitur abundantior iuſtitia quam ſit Phariſæorum a.5.c.6.
xli Docet quomodo facienda eleemoſyna, quomodo item orandum, & ieiunandum a.6.
xlij Docet abijciendam curam rerum terrenarum a.6.
xliij Docet temerè nec iudicandum, nec docendum: adhortatur adorationem, & vt vitatis pſeudoprophetis, huic doctrinæ inhæreatur a.7.c.6.
xliiij Curatur leproſus a.8.b.1.c.5.
xlv Sanatur ſeruus Centurionis a.8.c.7.
xlvi Reſuſcitatur filius viduæ c.7.
xlvij Mitit Ioannes è carcere diſcipulos a.11.c.7.
xlviij Mulieri peccatrici remittuntur peccatora c.7.
xlix Curato dæmoniaco cæco & muto, confutantur Phariſæi a.12.b.3.c.11.
l Matri & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei obſeruatores a.12.b.3.c.11. & 8.
lj Proponitur parabola ſeminantis a.13.b.4.c.8.
lij Parabolæ Zizaniorum, ſeminis creſcentis, grani ſinapi, & fermenti a.13. b.4.
liij Parabolæ theſauri, margaritæ, & ſagenæ a.13.
liiij Docens in NaZareth Dominus, incredulitatis eam condemnat a.13.b.6.c.4. a.9.10.
lv Mittuntur ad prædicandum.12. Apoſtoli b.6.c.8.9.
lvj Deſcribitur Ioannes decollat9, & fama Ieſu apud Herodem a.14.b.6.c.9.
lvij Quinque panibus paſcuntur quinque milia hominum a.14.b.6.
lviij Ambulat Ieſus ſuper mare & Petrus c.9.d.6.

Diſſerit a.14.b.6.b.6.

lix	Diſſerit de manducando pane cæleſti	d.6.
lx	Reprehenduntur Phariſæi diſcipulos calumniantes, quod illotis manducarent manibus	a.15. b.7.
lxj	Sanatur filia Cananea	a.15.b.7.
lxij	Sanatur ſurdus & mutus	b.7.
lxiij	Septem panibus paſcuntur quinque millia	a.15.b.8.
lxiiij	Phariſæi ſignum quærentes reijciuntur, eorumq́ue fermentum cauendum docetur	a.16.b. 8.
lxv	Cæcus ſanatur in Bethſaida	b.8.
lxvj	Petrus Chriſtum confitens commendatur	a.16.b.8 c.9.
lxvij	Transfiguratur Dominus	a.17.c.9.
lxviij	Eijcitur dæmonium quod non potuerant eijcere diſcipuli	a.17.c.9.
lxix	Statere in ore piſce inuento ſoluitur didrachma, ac mors prædicitur	a.17.b.9.c.9.
lxx	Contendentibus diſcipulis pro primatu, humilitas docetur	a.18.b.9. c.9.
lxxj	Scandalum puſillorum cauendum docetur	a.18.b.9.
lxxij	Condonandum fratri in nos peccanti docetur	a.18.
lxxiij	Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis	a.19.b.10. c.9.d.7.
lxxiiij	In itinere curat decem leproſos	c.17.
lxxv	Docet in templo in feſto ſcenopegiæ	d.7.
lxxvj	Adulteram mulierem abſoluit	d.8.
lxxvij	Rurſum docet in templo, & lapidantium ſe manibus eripit	d.8.
lxxviij	Cæco nato reſtituitur viſus.	d.9.
lxxix	Diſſerit Dominus de vero paſtore & ouibus	d.10.
lxxx	Mittuntur ſeptuaginta diſcipuli & redeunt	c.10.
lxxxj	Proponitur parabola de Samaritano	c.10.
lxxxij	Martha Dominum ſuſcipit hoſpitio	c.10.
lxxxiij	Docet orationis & modum & vim	c.11.
lxxxiiij	Reprehendit præpoſteram Phariſæorum munditiam	c.11.
lxxxv	Docet non timendam mortem corporis	c.12.
lxxxvj	Docet abijciendam diuitiarum ſolicitudinem	c. 12.
lxxxvij	Docet officium fidelis ſerui erga venturum Dominum	c.12.
lxxxviij	Docet pænitentiam agendam ob Dei patientiam	c.13.
lxxxix	Sanatur mulier contracta	c.13.
xc	Docet anguſtam eſſe viam regni cælorum	c.13.
xcj	Sanatur hydropicus in ſabbatho	c.14.
xcij	Docet omnibus renuntiandum	c.14.
xciij	In feſto encæneorum eripit ſe lapidantium manibus	d.10.
xciiij	Proponuntur parabolæ de oue, drachma, & filio perditis	c.15.
xcv	Parabola de villico iniquo	c.16.
xcvj	Diſſerit de matrimonij indiſſolubilitate	a.19.b.10c.16

Para-

xcvij	*Parabola de diuite epulone poponitur*	c.16.
xcviij	*Docet ſcandalum vitandum, & fidei virtutem*	c.17.
xcix	*Proponitur parabola de Phariſæo & publicano*	c.18.
c	*Paruulis manum imponit, & adoleſcentem diuitẽ ad perfectionem inuitat*	a.19.b.10. c.16.
cj	*Proponitur parabola de operarijs in vineam conductis*	a.20.
cij	*Lazarus reſuſcitatur*	d.11.
ciij	*Conſultant Phariſæi de perdendo Domino*	d.11.
ciiij	*Mortem ſuam prædicit, & Zebedæi filijs primatum petitum denegat*	a.20.b.10.c.9
cv	*Sanatur cæcus ante ingreſſum Iericho*	c.18.
cvj	*Zachæus publicanus Chriſtum ſuſcipit*	c.19.
cvij	*Parabola proponitur de 10. minis*	c.19.
cviij	*Duo cæci ſanantur poſt egreſſum è Iericho*	a.20.c.10.
cix	*Cæna in Bethania facta Maria Dominum perfudit vnguento*	a.26. b. 14.c. 12.
cx	*Inſidens aſino intrat Dominus glorioſè in Hieruſalem*	a.21.b.11.c. 19. d.12.
cxi	*Cæci & claudi curantur à Chriſto, & gentiles ipſum videre deſiderant*	a.21,d.12.
cxij	*Maledicitur ficulnea, & eijciuntur ementes & vendentes è templo*	a.21.b.11.c.19
cxiij	*Proponitur quæſtio de baptiſmo Ioannis, & parabola de duobus filijs*	a.21.b 11. c.19.20.
cxiiij	*Notantur Phariſæi parabola de locata vinea*	a 21.b.12.c.20
cxv	*Parabola proponitur de nuptijs filij*	a.22.
cxvj	*Soluitur quæſtio de tributo Cæſari dando*	a 22.b.12.c 20
cxvij	*Soluitur Sadducæorum quæſtio contra reſurrectionem*	a 22.b 12.c.20
cxviij	*Soluitur quæſtio Phariſæorum de maximo mandato*	a 22. b. 12
cxix	*Quæſtio proponitur de Chriſto cuius filius ſit*	a 22.b 12 c.20
cxx	*Docet audiendos & cauendos Scribas*	a 23.b 12 c.20
cxxj	*Præfertur oblatio viduæ*	a.12.b.21.
cxxij	*Prædicitur euerſio templi & Hieruſalem*	a 24.b13.c.21
cxxiij	*Prædicitur aduentus filij hominis, & ſigna eius* a.24.b.13	c.17. & 21.
cxxiiij	*Docet quomodo ad aduentum ſuum nos præparare debeamus*	a.24.b.13. c.17.18.21.
cxxv	*Parabola de decem virginibus*	a.25.
cxxvj	*Parabola de diſtributis talentis*	a.25.
cxxvij	*Modum aperit iudicandi in nouiſſimo iudicio*	a.25.
cxxviij	*Paciſcitur Iudas cum Iudæis*	a.26.b14.c22
cxxix	*Paratur agnus paſchalis*	a.26.b. 14. c. 22. d.13.
cxxx	*Lauantur apoſtolorum pedes*	
cxxxj	*Inſtituitur euchariſtia*	a.26.b.14.
cxxxij	*Prædicitur traditio à diſcipulo fienda* a.26.b.14.c.22.	c.22.d. 13.

Conten-

cxxxiij	*Centurio diſcupulorum pro primatu ſedatur, & prædicitur eorum abnegatio*		a.26.b.14. c.22.d.13.
cxxxiiij	*Sermo Domini poſt cœnam*		d.14.
cxxxv	*Continuatio ſermonis*		d.15.16.
cxxxvj	*Oratio Ieſu ad patrem*		d.17.
cxxxvij	*Ter orans deprecatur mortem, & capitur*	a.22.b.14.	c.22.d.18.
cxxxviij	*Iudicatur & illuditur in domo Caipha*	a.26.b.14.	c.22.d.18.
cxxxix	*Ter Petrus negat Dominum* B 14. C 22. D. 18.		a.26.
cxl	*Ducitur ad Pilatũ, & Iudas ſe laqueo ſuſpẽdit*	a.26.b.15.	c.22.23.
cxlj	*Accuſatur corã Pilato, & ab eo mittitur ad Herodẽ*	a.27.	b.15.c.23.d. 18.
cxlij	*Barabba dimiſſo flagellatus & coronatus Chriſtus traditur crucifigendus*		a.27.
cxliij	*Ducitur ad crucem, & crucifigitur*		a.27.
cxliiij	*Aperitur eius latus, & ſepelitur honorificè*		a.27.
cxlv	*Reſurgens Chriſtus & angeli apparent mulieribus*		a.28.
cxlvj	*Apparuit Dominus duobus diſcipulis euntibus in Emaus*		c.16.
cxlvij	*Bis apparet Dominus congregatis in domo diſcipulis*		b.16.
cxlviij	*Apparet diſcipulis Dominus ad mare Galilææ*		d.21.
cxlix	*Apparet Dominus diſcipulis in monte Galilææ*		a.26.
cl	*Promittit Spiritumſanctum & aſcendit in cælum*		b.16.

Summariorum

FINIS.

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGE-liſtarum capita, ordine, quo ab eis ſunt ſcripta, in ſubſequenti Concordia reperiri poſſint.

CAPITA MATTHÆI.

Caput primum.

Liber generationis Ieſu Chriſti, vſque ad illud: Chriſti generatio ſic erat, continetur — *in cap. Con. 6*
Chriſti autem generatio, vſque ad finem — *in cap. Con. 7*

Caput ſecundum.

Cum ergo natus eſſet Ieſus, vſque ad: Qui cùm receſſiſſent. — *in cap. 9*
Verba illa: Qui cùm receſſ. ſunt in principio — *cap. 10*
Quod ſequitur: Ecce angelus Domini, vſque ad finem. — *in cap. 11*

Caput tertium.

In diebus autem illis, vſque ad: tunc venit Ieſus. — *in cap. 13*
Tunc venit Ieſus, vſque ad finem capitis. — *in cap. 14*

Caput quartum.

Tunc Ieſus ductus eſt, vſque: Cùm autem audiſſet Ieſus. — *in cap. 15*
Hæc verba: Cum autem audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæam. — *in cap. 23*
Quod ſequitur: Et relicta ciuitate Nazareth, vſque: Ambulans autem Ieſus. — *in cap. 25*
Ambulans autem Ieſus, vſque: Et circuibat Ieſus. — *in cap. 26*
Et circuibat Ieſus, vſque ad finem. — *in cap. 25*

Caput quintum.

Videns autem Ieſus turbas, vſque: Dico autem vobis, Quia niſi abundauerit. — *in cap. 40*
Dico autem vobis, vſque ad finem. — *in cap. 39*

Caput ſextum.

Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis, vſque, Nolite theſaurizare. — *in cap. 41*
Nolite theſaurizare vſque ad finem. — *in cap. 42*

Caput ſeptimum.

Nolite iudicare, vſque ad finem. — *in cap. 43*

Caput octauum.

Cùm autem deſcendiſſet de monte, vſque: Cùm autem introiſſet Capharnaum. — *in cap. 44*
Cum autem introiſſet, vſque: Et cùm veniſſet Ieſus. — *in cap. 45*
Et cũ veniſſet Ieſus, vſque: Vidẽs autẽ Ieſus turbas multas circũ ſe. — *in cap. 28*
Videns autem Ieſus turbas, vſque: Et aſcendente eo in nauiculam. — *in cap. 29*
Et aſcendente eo, vſque: Et cum veniſſet Ieſus trans fretum. — *in cap 30*
Et cùm veniſſet Ieſus trans fretum, vſque ad finem. — *in cap. 31*

Caput nonum.

Et aſcendens in nauiculam, transfretauit. — *in cap. 31*

Quod

Quod ſequitur: Et venit in ciuitatem ſuam, vſque Et cum tranſiret inde Ieſus. in cap.32
Et cùm tranſiret, vſque, Hæc illo loquente. in cap.33
Hæc illo loquente, vſque. Et tranſeunte inde Ieſu. in cap.34
Et tranſeunte inde Ieſu, vſque, Et circuibat Ieſus. in cap.35
Et circuibat Ieſus, vſque ad finem. in cap.55

Caput X.

Et conuocatis duodecim, vſque ad finem. in cap.55

Caput XI.

Et factum eſt, cum conſummaſſet, vſque Ioannes autem. in cap.55
Ioannes autem cùm audiſſet, vſque ad finem. in cap.47

Caput XII.

In illo tempore abiit Ieſus, vſque, Et cùm inde tranſiſſet. in cap.37
Et cùm inde tranſiſſet, vſque, Tunc oblatus eſt. in cap.38
Tunc oblatus eſt, vſque, Adhuc eo loquente. in cap.49
Adhuc eo loquente, vſque ad finem. in cap.50

Caput XIII.

In illo die exiens Ieſus, vſque, Aliam parabolam propoſuit eis, dicens: Simile factum eſt regnum cælorum homini. in cap.51
Aliam parabolam, vſque Simile eſt regnum cælorum theſauro. in cap.52
Simile eſt regnum cælorum theſauro, vſque. Et factum eſt, cum con- in cap.53
ſummaſſet. in cap.54
Et factum eſt, cùm conſummaſſet, vſque ad finem.

Caput XIIII. in cap.56

In illo tempore audiuit Herodes, vſque Herodes enim tenuit Ioannem. in cap.22
Herodes enim tenuit, vſque, Die autem natalis. in cap.56
Die autem natalis, vſque. Quod cùm audiſſet Ieſus. in cap.57
Quod cùm audiſſet Ieſus, vſque. Et ſtatim compulit Ieſus. in cap.58
Et ſtatim compulit Ieſus, vſque ad finem.

Caput XV. in cap.60

Tunc acceſſerunt ad eum, vſque. Et egreſſus inde Ieſus. in cap.61
Et egreſſus inde Ieſus, vſque. Et cùm tranſiſſet inde Ieſus. in cap.62
Et cum tranſiſſet inde Ieſus, venit ſecus mare Galilææ. in cap.63
Quod ſequitur: Et aſcendens in montem, vſque ad finem.

Caput XVI. in cap.64

Et acceſſerunt ad eum, vſque Venit autem Ieſus in partes. in cap.66
Venit autem Ieſus, vſque ad finem.

Caput XVII.

Et poſt dies ſex, vſque. Et cum veniſſet ad turbam. in cap.67
Et cum veniſſet ad turbam, vſque Conuerſantibus autem eis in Ga- in cap.68
lilæa. in cap.69
Conuerſantibus autem eis, vſque ad finem.

Caput XVIII.

In illa hora acceſſerunt, vſque Qui autem ſcandalizauerit. in cap.70

Qui autem ſcandalizauerit, vſque Si autem peccauerit in te. in cap. 71
Si autem peccauerit, vſque ad finem. in cap. 72

Caput XIX.

Et factum eſt, cum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migrauit à Galilæa. in cap. 73
Quod ſequitur. Et venit in fines Iudææ trans Iordanem & ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. in cap. 93
Quod ſequitur. Et acceſſerunt ad eum, vſque Tunc oblati ſunt ei paruuli. in cap. 96
Tunc oblati ſunt ei vſque ad finem, in cap. 100

Caput XX.

Simile eſt regnum cælorum, vſque Et aſcendens Ieſus Hieroſolimam. in cap. 101
Et aſcendens Ieſus, vſque Et egredientibus illis ab Hiericho. in cap. 104
Et egredientibus illis, vſque ad finem. in cap. 108

Caput XXI.

Et cum appropinquaſſet Hieroſolymis, vſque Et intrauit Ieſus in templum Dei. in cap. 110
Et intrauit Ieſus in templum Dei. in cap. 111
Quod ſequitur: Et eijciebat omnes vendentes, vſque Et acceſſerunt ad eum cæci. in cap. 112
Et acceſſerunt ad eum cæci, vſque Et relictis illis. in cap. 111
Et relictis illis, vſque Et cum veniſſet in templum. in cap. 112
Et cùm veniſſet in templum, vſque Aliam parabolam Audite. in cap. 113
Aliam parabolam audite, vſque ad finem. in cap. 114

Caput XXII

Et reſpondens Ieſus, vſque Tunc abeuntes Phariſæi. in cap. 115
Tunc abeuntes Phariſæi, vſque In illo die acceſſerunt. in cap. 116
In illo die acceſſerunt, vſque Phariſæi autem audientes. in cap. 117
Phariſæi autem audientes, vſque Congregatis autem Phariſæis. in cap. 118
Congregatis autem Phariſæis, vſque in finem. in cap. 1.9

Caput XXIII.

Tunc Ieſus locutus eſt, vſque ad finem, in cap. 120

Caput XXIIII.

Et egreſſus Ieſus de templo, vſque Tunc ſi quis vobis dixerit. in cap. 122
Tunc ſi quis vobis dixerit, vſque Sicut autem in diebus Noë. in cap. 123
Sicut autem in diebus Noë, vſque in finem. in cap. 124

Caput XXV.

Tunc ſimile erit regnum cælorum, vſque Sicut enim homo. in cap. 125
Sicut enim homo, vſque Cum autem venerit. in cap. 126
Cùm autem venerit, vſque ad finem. in cap. 127

Caput XXVI.

Et factum eſt, cũ conſummaſſet, vſque Cum autem Ieſus eſſet in Bethania. in cap. 128
Cùm autem Ieſus, vſque Tunc abijt vnus. in cap. 1-9

Tunc abijt vnus, vſque Prima autem die. in cap.128
Prima autem die, vſque Et edentibus illis. in cap.129
Et edentibus illis, vſque Cœnantibus autem eis. in cap. 132
Cœnantibus autem eis, vſque Et hymno dicto. in cap.131
Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti. in cap.137
Quod ſequitur: Tunc dicit illis Ieſus, vſque Tunc venit Ieſus cũ illis. in cap.133
Tunc enim Ieſus cum illis, vſque At illi tenentes Ieſum. in cap.137
At illi tenentes, vſque Petrus verò ſedebat. in cap. 138
Petrus verò ſedebat, vſque ad finem. in cap.139

Caput XXVII.

Mane autem facto, vſque Ieſus autem ſtetit. in cap.140
Ieſus autem ſtetit, vſque Per diem autem ſolennem. in cap.141
Per diem autem ſolennem, vſque Et poſtquàm illuſerunt ei. in cap.142
Et poſtquam illuſerunt ei, vſque Cùm ſerò eſſet. in cap.143
Cum autem ſerò eſſet, vſque in finem. in cap.144

Caput XXVIII.

Veſpere autem ſabbathi, vſque Vndecim autem diſcipuli: in cap.145
Vndecim autem diſcipuli, vſque in finem. in cap.149

CAPITA MARCI.

Caput I.

INitium euangelij, vſque Et factum eſt, in diebus illis. in cap.13
Et factum eſt, vſque Et ſtatim ſpiritus. in cap.14
Et ſtatim ſpiritus, vſque Poſtquam autem traditus. in cap.15
Poſtquam autem traditus eſt Ioannes, venit Ieſus in Galilæam. in cap.23
Quod ſequitur: Prædicans euangelium, vſque Et præteriens. in cap.25
Et præteriens, vſque Et ingrediuntur Capharnaum. in cap.26
Et ingrediuntur Capharnaum, vſque Et protinus egredientes. in cap.27
Et protinus egredientes, vſque Et venit ad eum leproſus. in cap.28
Et venit ad eum leproſus, vſque in finem. in cap.44

Caput II.

Et iterum intrauit, vſque Et egreſſus eſt rurſus. in cap.32
Et egreſſus eſt rurſus, vſque Et factum eſt iterum. in cap.33
Et factum eſt iterum, vſque ad finem. in cap.37

Caput III.

Et introiuit iterum, vſque Et aſcendens in montem. in cap.38
Et aſcendens in montem, vſque Et veniunt ad domum. in cap.39
Et veniunt ad domum, vſque Et veniunt mater eius. in cap.49
Et veniunt mater eius, vſque ad finem. in cap.50

Caput IIII.

Et iterum cœpit docere, vſque Et dicebat, Sic eſt regnum. in cap.51
Et dicebat, Sic eſt regnum, vſque Et ait illis in illa die. in cap.52
Et ait illis in illa die, vſque ad finem. in cap.130.

Caput V.

Et venerunt transfretum, vſque. Et cum tranſcendiſſet.

Et cum tranſcendiſſet Ieſus in naui rurſum transfretum conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. in cap.31

Caput VI. in cap.32

Quod ſequitur. Et venit quidam, vſque ad finem. in cap.34

Et egreſſus inde, vſque. Et circuibat caſtella. in cap.54

Et circuibat caſtella, vſque. Et audiuit rex. in cap.55

Et audiuit rex vſque Ipſe enim Herodes. in cap.56

Ipſe enim Herodes, vſque. Et cum dies oportunus. in cap.22

Et cum dies oportunus, vſque. Et conuenientes Apoſtoli. in cap.56

Et conuenientes Apoſtoli, vſque. Et ſtatim coëgit. in cap.57

Et ſtatim coëgit, vſque ad finem. in cap.58

Caput VII.

Et conueniunt ad eum, vſque. Et inde ſurgens. in cap.60

Et inde ſurgens, vſque. Et iterum exiens. in cap.61

Et iterum exiens, vſque ad finem. in cap.62

Caput VIII.

In diebus illis iterum, vſque. Et exierunt Phariſaei. in cap.63

Et exierunt Phariſaei, vſque. Et veniunt Bethſaidam. in cap.64

Et veniunt Bethſaidam, vſque. Et egreſſus eſt Ieſus. in cap.65

Et egreſſus eſt Ieſus, vſque ad finem. in cap.66

Caput IX.

Et dicebat illis, vſque. Et poſt dies ſex. in cap.66

Et poſt dies ſex, vſque. Et veniens ad diſcipulos. in cap.67

Et veniens ad diſcipulos, vſque. Et inde profecti. in cap.68

Et inde profecti, vſque. Qui cùm domi eſſet. in cap.69

Qui cum domi eſſet, vſque. Et quiſquis ſcandalizauerit. in cap.70

Et quiſquis ſcandalizauerit, vſque ad finem. in cap.71

Caput X.

Et inde exurgens. in cap.73

Venit in fines Iudaeae vltra Iordanem, & conueniunt iterum turba ad eum, & ſicut conſueuerat, iterum docebat eos. in cap.93

Et accedentes Phariſaei, vſque. Et offerebant illi paruulos. in cap.96

Et offerebant illi paruulos, vſque. Erant autem in via. in cap.100

Erant autem in via, vſque. Et veniunt Hiericho. in cap.104

Et veniunt Hiericho. in cap.105

Et proficiſcente eo de Hiericho, vſque ad finem. in cap.108

Caput XI.

Et cum appropinquarent, vſque. Et circumſpectis omnibus. in cap.110

Et circumſpectis omnibus, vſque. Et veniunt rurſum Hieroſolymam. in cap.112

Et veniunt rurſus Hieroſolymam, vſque ad finem. in cap.113

Caput XII.

Et cœpit illis in parabolis loqui. in cap.113

Vineam paſtinauit homo, vſque. Et relicto eo abierunt. in cap.114
Et relicto eo abierunt, vſque. Et venerunt ad eum. in cap.116
Et venerunt ad eum, vſque. Et acceſſit vnus de ſcribis. in cap.117
Et acceſſit vnus de ſcribis, vſque. Et reſpondens Ieſus dicebat: in cap.118
Et reſpondens Ieſus, vſque. Et dicebat eis. in cap.119
Et dicebat eis, vſque. Et ſedens Ieſus. in cap.120
Et ſedens Ieſus, vſque ad finem. in cap.121

Caput XIII.

Et cum egrederetur, vſque. Et tunc ſi quis vobis dixerit. in cap.122
Et tunc ſi quis vobis dixerit, vſque Videte, vigilate. in cap.123
Videte, vigilate, vſque ad finem. in cap.124

Caput XIIII.

Erat autem paſcha, vſque. Et cum eſſet Bethaniæ. in cap.125
Et cum eſſet Bethaniæ, vſque. Et Iudas Iſcariotes. in cap.109
Et Iudas Iſcariotes, vſque Et primo die azymorum. in cap.1,28
Et primo die azymorum, vſque. Et diſcumbentibus eis. in cap.129
Et diſcumbentibus eis, vſque. Et manducantibus illis. in cap.132
Et manducantibus illis, vſque. Et hymno dicto. in cap.131
Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum. in cap.137
Et ait eis Ieſus, vſque. Et veniunt in prædium. in cap.133
Et veniunt in prædium, vſque. Et adduxerunt Ieſum. in cap.137
Et adduxerunt Ieſum, vſque. Et cum eſſet Petrus. in cap.138
Et cum eſſet Petrus, vſque ad finem. in cap.139

Caput XV.

Et confeſtim mane, vſque. Et interrogauit eum Pilatus. in cap.140
Et interrogauit eum Pilatus, vſque. Per diem autem feſtum. in cap.141
Per diem autem feſtum, vſque. Et educunt illum. in cap.142
Et educunt illum vſque. Et cum iam ſero eſſet. in cap.143
Et cum iam ſerò eſſet, vſque ad finem. in cap.144

Caput XVI.

Et cum tranſiſſet ſabbathum, vſque. Poſt hæc autem duobus. in cap.145
Poſt hæc autem duobus, vſque. Nouiſſimè autem. in cap.146
Nouiſſimè autem, vſque. Et dixit eis. in cap.147
Et dixit eis, vſque. Et Dominus quidem Ieſus. in cap.149
Et Dominus quidem Ieſus, vſque ad finem. in cap.150

CAPITA LVCÆ.

Caput I.

QVoniam quidem multi, vſque. Fuit in diebus Herodis, Proœmium,
Fuit in diebus Herodis, vſque. In menſe autem ſexto. in cap.2
In menſe autem ſexto, vſque Exurgens autem Maria. in cap.3
Exurgens autem Maria, vſque Elizabeth autem impletum. in cap.4
Elizabeth autem impletum, vſque ad finem. in cap.5

Caput II.

Factum eſt autem, vſque: Et poſtquam impleti ſunt dies. in cap.8

Et poſtquam impleti ſunt dies, vſque Et vt perfecerunt. in cap.10
Et vt perfecerunt omnia ſecundum legem Domini. in cap.11
Reuerſi ſunt in Galilæam, vſque ad finem. in cap.12

Caput III.

Anno autem quintodecimo, vſque Herodes autem. in cap.13
Herodes autem, vſque Factum eſt autem. in cap.22
Factum eſt autem, vſque ad finem. in cap.14

Caput IIII.

Ieſus autem plenus, vſque Et regreſſus eſt Ieſus. in cap.15
Et regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus in Galilæam. in cap.23
Et fama exijt, vſque Et venit Nazareth. in cap.25
Et venit Nazareth, vſque Et deſcendit in Capharnaum. in cap.34
Et deſcendit in Capharnaum, vſque Surgens autem Ieſus. in cap.27
Surgens autem Ieſus, vſque ad finem. in cap.28

Caput V.

Factum eſt autem, cùm turba, vſque Et factum eſt cùm eſſet. in cap.26
Et factum eſt cum eſſet, vſque Et factum eſt in vna dierum. in cap.44
Et factum eſt in vna dierum, vſque Et poſt hæc exijt. in cap.32
Et poſt hæc exijt, vſque ad finem. in cap.33

Caput VI.

Factum eſt autem in Sabbatho, vſque Factum eſt autem & in alio. in cap.37
Factum eſt autem & in alio, vſque Factum eſt autem in illis. in cap.38
Factum eſt autem in illis diebus, vſque Sed vobis dico. in cap.39
Sed vobis dico, vſque Nolite iudicare. in cap.40
Nolite iudicare, vſque ad finem. in cap.43

Caput VII.

Cùm autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis. in cap.44
Intrauit Capharnaum, vſque Et factum eſt deinceps. in cap.45
Et factum eſt deinceps, vſque Et nuntiauerunt Ioanni. in cap.46
Et nuntiauerunt Ioanni, vſque Rogabat autem illum. in cap.47
Rogabat autem illum, vſque ad finem. in cap.48

Caput VIII.

Et factum eſt deinceps, vſque Cùm autem turba. in cap.55
Cùm autem turba, vſque Venerunt autem ad illum. in cap.51
Venerunt autem ad illum, vſque Factum eſt autem in vna dierum. in cap.50
Factum eſt autem in vna dierum, vſque Et nauigauerunt. in cap.30
Et nauigauerunt, vſque Factum eſt autem cum rediſſet. in cap.31
Factum eſt autem cum rediſſet Ieſus, excepit eum turba, erant autem omnes expectantes eum. in cap.32
Et ecce venit vir, vſque ad finem. in cap.34

Caput IX.

Conuocatis autem Ieſus, vſque Audiuit autem Herodes. in cap.55
Audiuit autem Herodes, vſque Et reuerſi Apoſtoli. in cap.56
Et reuerſi Apoſtoli, vſque Et factum eſt cùm ſolus eſſet. in cap.57

Et

Et factum eſt cùm ſolus eſſet, vſque Factum eſt autem poſt hæc.	*in cap.66*
Factum eſt autem poſt hæc, vſque Factum eſt autem in ſequenti die.	*in cap.67*
Factum eſt autem in ſequenti die, vſque Omnibuſq́; mirantibus.	*in cap.68*
Omnibuſq́; mirantibus, vſque Intrauit autem.	*in cap.69.*
Intrauit autem, vſque Factum eſt autem dum complerentur.	*in cap.70*
Factum eſt autem dum complerentur, vſque Factum eſt autem ambulantibus.	*in cap.75*
Factum eſt autem ambulantibus, vſque ad finem.	*in cap.29*

Caput X.

Poſt hæc autem deſignauit, vſque Et ecce quidam legiſperitus.	*in cap.80*
Et ecce quidam legiſperitus, vſque Factum eſt autem dum irent.	*in cap.81*
Factum eſt autem dum irent, vſque ad finem.	*in cap.82*

Caput XI.

Et factum eſt, cùm eſſet, vſque Et erat eijciens.	*in cap.83*
Et erat eijciens, vſque Factum eſt autem, cùm hæc diceret.	*in cap.49*
Factum eſt autem, vſque Turbis autem concurrentibus.	*in cap.50*
Turbis autem concurrentibus, vſque Et cum loqueretur.	*in cap.49*
Et cùm loqueretur, vſque ad finem.	*in cap.84*

Caput XII.

Multis autem turbis, vſque Ait autem ei quidam.	*in cap.85*
Ait autem ei quidam, vſque Sint lumbi veſtri.	*in cap.86*
Sint lumbi veſtri, vſque ad finem.	*in cap.87*

Caput XIII.

Aderant autem quidam, vſque Erat autem docens.	*in cap.88*
Erat autem docens, vſque Et ibat per ciuitates.	*in cap.89*
Et ibat per ciuitates, vſque ad finem.	*in cap.90*

Caput XIIII.

Et factum eſt, cum introiſſet, vſque Ibant autem turbæ.	*in cap.91*
Ibant autem turbæ, vſque ad finem.	*in cap.92*

Caput XV.

Erant autem appropinquantes, vſque ad finem.	*in cap.94*

Caput XVI.

Dicebat autem & ad diſcipulos, vſque Omnis qui dimittit.	*in cap.95*
Omnis qui dimittit vxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur, & qui dimiſſam à viro ducit, mœchatur.	*in cap.96*
Homo quidam erat diues, vſque ad finem.	*in cap.97*

Caput XVII.

Et ait ad diſcipulos ſuos, vſque Et factum eſt dum iret.	*in cap.98*
Et factum eſt dum iret, vſque Interrogatus autem.	*in cap.74*
Interrogatus autem, vſque Et ait ad diſcipulos.	*in cap.98*
Et ait ad diſcipulos, vſque Et ſicut factum eſt.	*in cap.123*
Et ſicut factum eſt, vſque ad finem.	*in cap.124*

Caput XVIII.

Dicebat autem & parabolam, vſque Dicebat autem & ad quoſdam.	*in cap.124*

Dicebat autem & ad quoſdam, vſque Afferebant autem. in cap.99
Afferebant autem, vſque Aſſumpſit autem Ieſus. in cap.100
Aſſumpſit autem Ieſus, vſque Factum eſt autē cùm appropinquaret. in cap.104
Factum eſt autem cùm appropinquaret, vſque ad finem. cap.105

Caput XIX.

Et ingreſſus perambulabat, vſque Hac illis audientibus. in cap.106
Hac illis audientibus, vſque Et factum eſt cùm appropinquaſſet. in cap.107
Et factum eſt, vſque Et ingreſſus in templum. in cap.110
Et ingreſſus in templum, vſque Et erat docens in cap.112
Et erant docens vſque in finem. in cap.113

Caput XX.

Et factum eſt in vna dierum, vſque Cœpit autem dicere. in cap.113
Cœpit autem dicere, vſque Et obſeruantes miſerunt. in cap.114
Et obſeruantes miſerunt, vſque Acceſſerunt autem quidam. in cap.116
Acceſſerunt autem quidam, vſque Dixit autem ad illos. in cap.117
Dixit autem ad illos, vſque Audiente autem omni populo. in cap.119
Audiente autem omni populo, vſque ad finem. in cap.120

Caput XXI.

Reſpiciens autem vidit, vſque Et quibuſdam dicentibus. in cap.121
Et quibuſdam dicentibus, vſque Et erunt ſigna. in cap.122
Et erunt ſigna, vſque Attendite autem vobis. in cap.123
Attendite autem vobis, vſque Erat autem diebus docens. in cap.124
Erat autem diebus docens, vſque ad finem. in cap.127

Caput XXII.

Appropinquabat autem, vſque Venit autem dies. in cap.128
Venit autem dies, vſque Et ait illis, Deſiderio. in cap.129
Et ait illis, Deſiderio, vſque Verumtamen ecce. in cap.131
Verumtamen ecce, vſque Facta eſt autem & contentio. in cap.132
Facta eſt autem & contentio, vſque Et egreſſus ibat. in cap.133
Et egreſſus ibat, vſque Comprehendentes autem. in cap.137
Comprehendentes autem, vſque Quem cùm vidiſſet. in cap.138
Quem cùm vidiſſet, vſque Et viri qui tenebant. in cap.139
Et viri qui tenebant, vſque Et vt factus eſt dies. in cap.138
Et vt factus eſt dies, vſque ad finem. in cap.140

Caput XXIII.

Et ſurgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum. in cap.140
Cœperunt autem illum accuſare, vſque Pilatus autem conuocatis. in cap.141
Pilatus autem conuocatis, vſque Et cùm ducerent eum. in cap.142
Et cùm ducerent eum, vſque Et ecce vir nomine. in cap.143
Et ecce vir nomine Ioſeph, vſque ad finem. in cap.144

Caput XXIIII.

Vna autem ſabbathi, vſque Et ecce duo ex illis. in cap.145
Et ecce duo ex illis, vſque Dum autem hæc loquuntur. in cap.146
Dum autem hæc loquuntur, vſque Et dixit ad eos. in cap.147

Et

Et dixit ad eos, vſque ad finem. in cap.150

CAPITA IOANNIS.

Caput I.

IN principio erat verbum, vſque Ioannes teſtimonium perhibet. in cap.1
Ioannes teſtimonium perhibet. vſque Altera die iterum. in cap.16
Altera die iterum, vſque ad finem. in cap.17.

Caput II.

Et die tertia, vſque Poſt hæc deſcendit Capharnaum. in cap.18
Poſt hæc deſcendit, vſque ad finem. in cap.19

Caput III.

Erat autem homo, vſque Poſt hæc venit Ieſus. in cap.20
Poſt hæc venit Ieſus, vſque ad finem. in cap.21

Caput IIII.

Vt ergo cognouit Ieſus, vſque Venit ergo iterum. in cap.23
Venit ergo iterum, vſque ad finem. in cap.24

Caput V.

Poſt hæc erat dies feſtus, vſque ad finem. in cap.36

Caput VI.

Poſt hæc abiit, vſque Ieſus ergo cùm cognouiſſet. in cap.57
Ieſus ergo cùm cognouiſſet, vſque Altera die turba. in cap.58
Altera die turba, vſque ad finem. in cap.59

Caput VII.

Poſt hæc autem ambulabat Ieſus in Galilæam, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. in cap.60
Erat autem in proximo, vſque Iam autem die feſto. in cap.73
Iam autem die feſto, vſque ad finem. in cap.75

Caput VIII.

Ieſus autem perrexit, vſque Iterum ergo locutus. in cap.76
Iterum ergo locutus, vſque ad finem. in cap.77

Caput IX.

Et præteriens Ieſus, vſque ad finem. in cap.78

Caput X.

Amen, amen dico vobis, vſque Facta ſunt autem encænia. in cap.79
Facta ſunt autem encænia, vſque ad finem. in cap.93

Caput XI.

Erat autem quidam languens, vſque Collegerunt ergo. in cap.102
Collegerunt ergo, vſque ad finem. in cap.103

Caput XII.

Ieſus ergo ante ſex dies, vſque In craſtinum autem. in cap.109
In craſtinum autem, vſque Erant autem quidam gentiles. in cap.110
Erant autem quidam gentiles, vſque ad finem. in cap.111

Caput XIII.

Ante diem feſtum Paſchæ, vſque Cùm hæc dixiſſet Ieſus. in cap.130
Cùm hæc dixiſſet Ieſus, vſque Filioli adhuc modicum. in cap.132

Filioli adhuc modicum, vſque ad finem. in cap.133

Caput XIIII.

Et ait diſcipulis ſuis, vſque ad finem. in cap.134

Caput XV. & XVI.

Vtrumque totum eſt ſimul. in cap.135

Caput XVII.

Hæc locutus eſt Ieſus, vſque ad finem. in cap.136

Caput XVIII.

Hæc cùm dixiſſet Ieſus, vſque Cohors autem in cap.137

Cohors autem, vſque Dixit ergo Petro ancilla in cap.138

Dixit ergo Petro, vſque Pontifex ergo interrogauit. in cap.139

Pontifex ergo, vſque Erat autem Simon Petrus. in cap.131

Erat autem Simon, vſque Adducunt ergo Ieſum. in cap.139

Adducunt ergo, vſque Eſt autem conſuetudo. in cap.141

Eſt autem conſuetudo, vſque ad finem. in cap.142

Caput XIX.

Tunc ergo apprehendit, vſque Suſceperunt autem. in cap.142

Suſceperunt autem, vſque Iudæi ergo. in cap.143

Iudæi ergo, vſque ad finem. in cap.144

Caput XX.

Vna autem Sabbathi, vſque Cum ergo ſerò eſſet. in cap.145

Cum ergo ſerò eſſet, vſque ad finem. in cap.148

Caput XXI.

Poſtea manifeſtauit, vſque Sunt autem & alia. in cap.148

Sunt autem & alia, vſque ad finem. in cap.150

INDEX

INDEX EVANGELIORVM.

Quæ Dominicis, & Feſtis diebus per totum annum in Templis leguntur iuxta conſuetudinem Gallicanæ, & Romanæ Eccleſiæ. In quo animaduerte R. Literam (quæ vſum Romanum ex decreto Sacroſancti Concilij Tridentini reſtitutum ſignificat) præpoſitam eſſe quando non conueniunt.

Dominica prima Aduentus.

CVM appropinquaſſet Ieſus, vſque Et cùm intraſſet Matth.21. in c. Con.110. fol.712

R. Erunt ſigna in ſole, vſque Attendite vobis Luc.21. in cap. Conc. 123. fol. 785

Dominica ſecunda Aduentus.

Erunt ſigna in ſole, vſque Attendite autem vobis Luc.21. Conc. 123. fol.785

R. Cum audiſſet Ioannes, vſque Amen dico vobis Matth.11. Conc. 47. fol.287

Dominica tertia Aduentus.

Cùm audiſſet Ioannes, vſque Amen dico vobis Matth.11. Conc. 47. fol. 291

R. Miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis, vſque Altera die vidit Ioannes Ioan.1. Conc.16. fol.199

Feria quarta quatuor temporum.

R. Miſſus eſt Angelus Gabriel, vſque Exurgens autem Luc.1. Concord.3 fol.27

Feria ſexta quatuor temporum.

Exurgens autem Maria, vſque Quia reſpexit Luc.1. Conc.3. fol.34

Sabbatho quatuor temporum.

Anno quintodecimo Imperij, vſque Dicebat ergo ad turbas Luc. 3. Conc.13. fol 83

Dominica quarta Aduentus.

Miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis, vſque Altera die vidit Ioannes Ioan. 1. Concor.16. fol.109

R. Anno quintodecimo Imperij, vſque Dicebat ad turbas Luc.3. Con. 13. fol.83

In die Natiuitatis ad Galli cantum.

Exiit edictum, vſque Et factum eſt Luc.2. Conc.8. fol.54.

In Aurora.

Paſtores loquebantur adinuicem, vſque Et poſtquam cõſummati Luc. 62. Conc.8. fol 57

Ad ſummam miſſam.

In principio erat verbũ, vſque Ioannes teſtimonium Ioan.1. Concor. 1. fol.1.

In die

In die S. Stephani.

Ecce ego mitto ad vos, vſque ad finem Matth. 23. Concord. 120. fol.767

In die S. Ioannis Euangeliſtæ.

Dicit Ieſus Petro ſequere me, vſque Sunt autem Ioan. 21. Conc. 148. fol.958

In die S. Innocentium.

Angelus Domini apparuit, vſque Defuncto autem Matth. 2. Conc. 11. fol.75

Dominica infra Natiuitatis.

Erant Pater eius, & mater mirantes, vſque Et ibant parentes Luc. 2. Conc. 10. fol.67

In die Circunciſionis Domini.

Et poſtquam conſummati ſunt dies octo, vſque ad finē capitis Luc. 2. Conc. 8. fol.55

In vigilia Epiphaniæ.

Defuncto Herode, vſque ad finem capitis Matth. 2. Conc. 11. fol. 75

In die Epiphaniæ Domini.

Cùm ergo natus eſſet Ieſus, vſque Qui cùm receſſiſſent Matth. 2. Conc. 9. fol. 61

Dominica intra octauam Epiphaniæ.

Et cum factus eſſet, vſque ad finem capitis Luc. 2. Concord. 12. fol. 80

Dominica 2. poſt Epiphaniæ.

Et die tertia nuptiæ, vſque Poſt hęc deſcendit Ioan. 2. Concord. 18. fol. 120

Dominica 3. poſt Epiphaniæ.

Cum autem deſcendiſſet, vſque Et cum veniſſet Matth. 8. Conc. 44. fol. 278

Dominica 4. poſt Epiphaniæ.

Et aſcendente eo in naviculam, vſque Et cum veniſſet Matth. 8. Concord. 30. fol. 162

Dominica 5. poſt Epiphaniæ.

Simile eſt regnum cælorum, vſque Et factum eſt cum conſummaſſet Matth. 13. Concord. 52. fol. 336

Dominica 6. poſt Epiphaniæ.

R. Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis Matth. 13. Concor. 52. fol. 336

Dominica in Septuageſima.

Simile eſt regnum cælorum Patrifamilias, vſque Et aſcendens Matth. 20. Concord. 101. folio 664

Dominica in Sexageſima.

Cum autem turba multa conueniret, vſque Nemo autem lucernam Luc. 8. Concord. 51. fol. 327

Dominica in Quinquageſima.

Aſſumpſit autem Ieſus duodecim, vſque ad finem cap. Luc. 18. Coñ. 104. fol. 684

Feria quarta cinerum.

Cum autem ieiunatis, vſque lucerna corporis tui Matth. 6. Concor. 41. & 42. fol. 246

Feria quinta in capite Ieiunij.

Cum autem introiſſet Capharnaū. vſque Et cum veniſſet Matth. 8. Concord. 45. fol. 281

Feria ſexta in capite Ieiunij.

Audiſtis quia dictum eſt Diliges proximum, vſque Et cum oratis Matth. 5. Conc. 40. fol. 225

Sabbatho in capite Ieiunij.

Et cum ſero factum eſſet, vſque ad finem capitis Marc. 6. Conc. 58. fol. 382

Dominica prima Quadrageſimæ.

Tunc Ieſus ductus eſt, vſque Cum autem

autem audiſſet Matt.4. Conc.15. fol.102

Feria ſecunda.

Cum autem venerit filius hominis, vſque ad finem capitis Matth.25. Conc.127.fol.805

Feria tertia.

Et cum intraſſet Ieſus Hieroſolymam, vſque Mane autem reuertens Matth.21.Concord. 110.fol. 712

Feria quarta.

Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis, vſque ad finem capitis Matth.12. Concord.49. fol. 312

Feria quinta.

Et egreſſus inde Ieſus, vſque Et cum tranſiſſet inde Matt.15. Conc.61. fol 411

Feria ſexta.

Poſt hęc erat dies feſtus, vſque Propterea perſequebantur Ioan. 5. Conc.36.fol.286

Sabbatho.

Et poſt dies ſex aſſumpſit, vſque Et interrogauerunt Matt. 17. Conc. 67.fol.437

Dominica 2. Quadrageſimæ.

Euangelium, vt in feria quinta poſt primam Dominicam Quadrageſimæ.

R. Et poſt dies ſex aſſumpſit, vſque Et interrogauerunt Matth. 17. Conc.77.fol. 437

Feria ſecunda.

Ego vado, & quæretis me, vſq; Hęc illo loquente Ioan.8. Conc.77. fol.502

Feria tertia.

Tunc Ieſus locutus eſt, vſque Væ vobis Scribæ Matt.23. Conc.120. fol.766

Feria quarta.

Et aſcendens Ieſus Ieroſolymam, vſque Et egredientibus illis Matth. 20. Concord. 104. fol. 684

Feria quinta.

Homo quidam erat diues, vſque ad finem capitis Luc.16. Conc.97. fol.639

Feria ſexta.

Homo quidam erat paterfamilias, vſque ad finem capitis Matth.21. Conc.114 fol.744

Sabbatho.

Homo quidam habuit duos filios, vſque ad finem capitis Luc. 15. Conc.94.fol.615

Dominica 3. Quadrageſimæ.

Et erat eiiciens dæmonium, vſque Turbis autem cócurrentibus. Lu. 11. Conc.49.fol 311

Feria ſecunda.

Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem, vſque Et deſcendit Capharnaum Luc. 4. Concord.54. fol. 347

Feria tertia.

Si autem peccauerit in te, vſque Ideo aſſimilatum eſt regnum Matth. 18. Concord. 72. fol. 470

Feria quarta.

Tunc acceſſerunt ad eum, vſque Et egreſſus inde Matt. 15. Conc. 60. fol.403

Feria quinta.

Surgens autē Ieſus, vſque ad finem capitis Luc.4. Concord.28.fol. 157

Feria ſexta.

Venit ergo in ciuitatem Samariæ, vſque Poſt duos autem dies Ioan. 4. Concord. 23. folio 139

Sabbatho.

Ieſus autem perrexit in montem Oliueti, vſque Iterum ergo locutus Ioan. 8. Concord. 76. fol. 498

Dominica 4. Quadrageſima.

Poſt hæc abiit Ieſus, vſque Ieſus ergo cū cognouiſſet Ioan. 6. Conc. 57. fol. 377

Feria ſecunda.

Et prope erat Paſcha, vſque ad finē capitis Ioan. 2. Concord. 19. fol. 123

Feria tertia.

Iam autem die feſto mediante, vſque Chriſtus cum venerit Ioā. 7. Conc 75. fol. 485

Feria quarta.

Et præteriens Ieſus, vſque ad finem capitis Ioan. 9. Concord. 78. fol. 521

Feria quinta.

Et factum eſt deinceps ibat Ieſus, vſque ad finē capitis. Luc. 7. Con. 46. fol. 285

Feria ſexta.

Erat autem quidam languens, vſque Collegerunt ergo Ioan. 11. Con. 102. fol. 668

Sabbatho.

Ego ſum lux mundi, vſque Dixit ergo iterum eis Ioan. 8. Conc. 77. fol. 501

Dominica in Paſſione.

Quis ex vobis arguet me de peccato vſque ad finem capitis Ioan. 8. Conc. 77. fol. 502

Feria ſecunda.

Audierunt Phariſæi turbam, vſque Nōdum enim erat ſpiritus Ioan. 7. Conc. 75. fol. 485

Feria tertia.

Poſt hæc autem ambulabat, vſque Iam autem die feſto mediante Ioan. 7. Conc. 60. fol. 403

Feria quarta.

Facta ſunt autem encænia, vſque in finem capitis Ioan. 10. Conc. 93. fol. 608

Feria quinta.

Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, vſque ad finem capitis Luc. 7. Concord. 48. folio 303

Feria ſexta.

Collegerunt ergo Pontifices, & Phariſæi, vſque ad finem capitis Ioan. 11. Concord. 103. fol. 680

Sabbatho ante Palmarum.

Hæc locutus eſt Ieſus, vſque ad finem capitis Ioan. 17. Conc. 136. fol. 866

R. Cogitauerunt Principes Sacerdotum, & Phariſæi, vt & Lazarum, vſque Cum autem tot ſigna Ioā. 12. Conc. 109. fol. 707

Dominica palmarum.

Ad benedictionem palmarum.

Et cum appropinquaſſent, vſque Et cum intrauit Matt. 21. Conc. 110. fol. 712

Feria ſecunda.

Ieſus ergo ante ſex dies Paſchæ, vſque In craſtinum autem Ioan. 12. Conc. 109. fol 706

Feria tertia.

Paſſio Domini Marc. 14. Conc. 137. fol. 874

Feria quarta.

Paſſio Domini Luc. 22. 23. Con. 137. fol. 874

Feria quinta.

Ante diem feſtum Paſchæ, vſque Amen amen dico vobis Ioan. 13. Conc. 130. fol. 814

Feria ſexta.

Paſſio Domini Ioan.18. Conc.137. fol.874

Sabbatho.

Veſpere autem Sabbathi, vſque vndecim autem diſcipuli Matth.28. Concor.145.fol.939

In die Paſcha.

Et cum tranſiſſet Sabbathum, vſque At illæ exeuntes Marc.16. Conc. 145.fol.934

Feria ſecunda.

Et ecce duo ex illis, vſque Dum autem hæc loquũtur Luc 24.Conc. 146.fol.945

Feria tertia.

Dum autem hæc loquuntur, vſque vos autem teſtes eſtis Luc. 24. Conc.147.fol 952

Feria quarta.

Poſtea manifeſtauit ſe, vſque Cum ergo prandiſſent Ioan. 21. Conc. 148.fol.957

Dominica prima poſt Paſcha.

Cum ergo ſerò eſſet, vſque ad finẽ capitis Ioan 20.Concor.147.fol. 952

Dominica ſecunda poſt Paſcha.

Ego ſum Paſtor bonus, vſque Propterea me diligit Ioan.10. Conc. 79.fol.532

Dominica tertia poſt Paſcha.

Modicum & iam non videbitis, vſque Et in illo die Ioan.16. Conc. 135 fol.849

Dominica quarta poſt Paſcha.

Et nunc vado ad eum, vſque Omnia quæcunque Ioan. 16. Conc. 135. fol.849

Dominica quinta poſt Paſcha.

Amen amen dico vobis, vſque Reſpondit eis Ieſus Ioan.16.Concor. 135.fol.850

Feria ſecunda in Rogationibus.

Quis veſtrum habebit amicum, vſque Et erat eiciens dæmonium Luc.11.Conc.83.fol.355

Feria tertia in Rogationibus.

Nolite iudicare, vt non iudicemini, vſque Omnia ergo quæcunque Matth.7.Conc 43.fol.266

R. Quis habebit Amicum veſtrum, vſque Et erat eiciẽs dæmonium Luc.11.Conc 83.fol.355

In vigilia Aſcenſionis Domini.

Hæc locutus eſt Ieſus, & ſubleuatis oculis, vſque Pater ſancte Ioan. 17.Conc.136.fol.866

In die Aſcenſionis Domini.

Nouiſſimè autem recumbentibus illis, vſque Et dixit eis Marc.16. Conc.147.fol.952

Dominica infra Aſcenſionis.

Cum autem venerit paracletus, vſque Hæc autem vobis Ioan.15. Conc.135.fol.849

In die Pentecoſtes.

Si quis diligit me, vſque Surgite eamus hinc Ioan.14. Conc. 134. fol.838

Feria ſecunda.

Sic enim Deus dilexit mundum, vſque Poſt hæc Ioan.3. Conc.20. fol.127

Feria tertia.

Amen amen dico vobis, qui, vſque Ego ſum Paſtor bonus Ioan. 10. Conc.79 fol.531

Feria quarta.

Nemo poteſt venire ad me, vſque Litigabant Ioan.6. Concord.59. fol.387

Feria ſexta.

Et factum eſt in vna dierum, vſque Et poſt hæc abiit Luc.5. Con.32. fol.169

Sabbatho.

Surgens autem Ieſus de Synagoga, vſque ad finem cap. Luc.4. Conc. 28. fol.157

Dominica in die S. Trinitatis.

Cum autem venerit Paracletus, vſque Hæc autem vobis Ioan. 15. Conc.135.fol.849

R. Data eſt mihi omnis poteſtas, vſque in finem capitis Matth. 28. Conc.149.fol 984

R. Eadem Dominica Eſtote miſericordes, vſque Non eſt enim. Luc. 6. Conc. 40.fol.226

In die venerabilis Sacramenti.

Caro mea verè eſt cibus, vſque hæc dixit in Synagoga Ioan.6. Conc. 59.fol.387

Dominica prima poſt Trinitatis.

Homo quidam erat diues, vſque ad finem capitis Luc.16. Concor.97. fol.639

R. Homo quidam fecit cœnam magnam, vſque Ibant autem turbæ Luc. 14. Concord.91. fol. 596

Dominica ſecunda poſt Trinitatis.

Homo quidam fecit cœnam, vſque Ibant autem turbę Luc.14. Conc. 91.fol.596

R. Erant autem appropinquantes, vſque Aut quæ mulier Luc. 15. Conc.94.fol.615

Dominica tertia poſt Trinitatis.

Erant autem appropinquantes, vſque Aut quæ mulier Luc.15. Cōc. 94.fol.615

R. Factum eſt autem cum turbæ, vſque factum eſt cum eſſet Luc.5. Conc. 26.fol.152

Dominica quarta poſt Trinitatis.

Eſtote ergo miſericordes, vſque Nō eſt enim Luc. 6. Concord.40.fol. 226

R. Dico autem vobis. Quia niſi abūdauerit, vſque Eſto conſentiens Matt. 5. Conc. 40.fol.225

Dominica quinta poſt Trinitatis.

R. Factum eſt cum turbę, vſque Factū eſt cum eſſet Luc.5. Conc.26. fol.152

In diebus illis, vſque Et exierunt Phariſæi Marc.8. Concord.63. fol.417

Dominica ſexta poſt Trinitatis.

Dico autem vobis, Quia niſi abundauerit, vſque Eſto conſentiens Matth. 5. Concord.40. fol.225

R. Attendite à falſis Prophetis, vſq; Multi dicent mihi Matt.7. Conc. 43.fol.266

Dominica ſeptima poſt Trinitatis.

In diebus illis, vſque Et exierunt Phariſæi Marc. 8. Conc. 63. fol. 417

R. Homo quidam erat diues, vſque Qui fidelis eſt in minimo Luc.16. Conc.95.fol.625

Dominica octaua poſt Trinitatis.

Attendite à falſis Prophetis, vſque Multi dicent mihi Matt.7. Conc. 40.fol.266

R Et factum eſt cum appropinquaſſet,

ſet, vſque Principes autem Luc. 19.Conc.110.fol.212

Dominica nona poſt Trinitatis.

Homo quidam erat diues, vſque. Qui fidelis eſt in minimo Luc. 16.Conc.95.fol.625

R.Duo homines aſcendebant,vſque Afferebant autem Luc. 18. Conc. 99.fol.649

Dominica decima poſt Trinitatis.

Et factum eſt cúm appropinquaſſet, vſque Principes autem Luc. 19. Conc.110.fol.712

R.Et iterum exiens de finibus vſque ad finem capitis Mar.7.Conc.62. fol.415

Dominica vndecima poſt Trinitatis.

Duo homines aſcendebant, vſque Afferebant autem Luc. 18. Conc. 99.fol.649

R.Beati oculi qui vident, vſque Factum eſt autem Luc. 10. Conc. 80.fol.542

Dominica duodecima poſt Trinitatis.

Et iterum exiens de finibus, vſque ad finem capitis Marc.7. Concor. 62.fol.415

R. Et factum eſt dum iret in Ieruſalem vſque Interrogatus Luc.17. Conc.74.fol.482

Dominica decimatertia poſt Trinitatis.

Beati oculi qui vident, vſque Factum eſt autem Luc.10. Concor. 80.fol.542

R.Nemo poteſt duobus Dominis ſeruire, vſque Nolite ergo ſoliciti Matth.6. Concord. 42. folio 258

Dominica decimaquarta poſt Trinitatis.

Et factum eſt dum irent in Ieruſalem, vſque Interrogatus Luc.17. Conc.74.fol.482

R.Et factum eſt deinceps, vſque Et exiit Luc. 7. Concord. 46. folio 285

Dominica decimaquinta Trinitatis.

Nemo poteſt duobus Dominus ſeruire vſque Nolite ergo ſoliciti Matth. 6. Concord. 42. folio 258

R Et factum eſt cum intraret,vſque Dicebat autem Luc.14.Concord. 91.fol.596

Dominica decima ſexta poſt Trinitatis.

Et factum eſt deinceps, vſque Et exiit Luc.7.Concord. 46.folio 285

R Phariſæi autem audientes, vſque Tunc Ieſus locutus eſt Matt.22. Conc.118.fol.762

Dominica decima ſeptima poſt Trinitatis.

Et factum eſt cùm intraret, vſque Dicebat autem Luc.14. Conc. 91. fol.285

R.Et aſcendens in nauiculam,vſque Et cum tranſiret Matt.9.Conc.31. fol.169

Feria quarta quatuor temporum.

Et reſpondens vnus de turba, vſque Et inde profecti Mar.9.Conc.68. fol.445

Feria ſexta quatuor temporum.

Rogabat autem vnus de Phariſæis, vſque ad finē capitis Luc.7. Con. 48.fol.303

Sabbatho quatuor temporum.

Dicebat autem hanc ſimilitudinem, vſque Dicebat ergo Luc. 13. Concord.88.fol.584

Dominica decimaoctaua poſt Trinitatis.

Phariſæi autem audientes, vſque Tunc Ieſus locutus eſt Matt.22. Conc.118.fol.762

R.Simile factum eſt regnum cælorum, vſque Tunc abeuntes Matt. 22.Conc.115.fol.749

Dominica decimanona poſt Trinitatis.

Et aſcendens in nauiculam, vſque Et cùm tranſiret Matt.9.Conc.32. fol.109

R.Et erat quidam Regulus, vſque Hoc iterum Ioan.4.Concor.24. fol.147

Dominica vigeſima poſt Trinitatis.

Simile factum eſt regnũ cælorum, vſque Tunc abeuntes Matth.22. Conc.115.fol.749

R.Ideo aſſimilatum eſt regnũ cælorum, vſque ad finem c.Matt.18. Conc.72.fol.470

Dominica vigeſimaprima poſt Trinitatis.

Et erat quidem Regulus, vſque Hoc iterum Ioan.4.Concord.24. fol. 147

R. Tunc abeuntes Phariſæi conſilium, vſque ad finem capitis Matth.22. Concord. 116. folio 754

Dominica vigeſimaſecunda poſt Trinitatis.

Ideo aſſimilatum eſt Regnum cælorum, vſque ad finem capitis Matth. 18. Conc. 72. fol.470

R.Hæc illo loquente ad eos, vſque Et tranſeunte inde Matt.9.Conc. 34.fol.178

Dominica vigeſimatertia poſt Trinitatis.

Tunc abeuntes Phariſæi conſilium, vſque ad finem cap.Matt.22.Cõc. 116.fol.754

R. Cùm videritis abominationem, vſque De die autem Mat.24.Cõc. 122.fol.776

Dominica vigeſimaquarta poſt Trinitatis.

Hæc illo loquente ad eos, vſque Et tranſeunte inde Matth.9.Conc.4. fol.178

Dominica vigeſimaquinta poſt Trinitatis.

Cum ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus, vſque Ieſus ergo Ioan. 6. Conc. 57.fol.377

In dedicatione Eccleſiæ.

Et ingreſſus perambulabat, vſque ad finem cap.Luc.19. Concord.166. fol.694

PROPRIVM SANCTORVM.

In die ſancti Andreæ.

AMbulans autem Ieſus, vſque Et circuibat Matt. 4. Concord. 26.fol.152

In die S.Barbaræ.

Tunc ſimile erit regnum cælorum decẽ virginibus, vſq; Sicut enim homo Matth.25. Concord. 125. fol.800

In die S.Nicolai.

Sint lumbi veſtri præcincti, vſque Hoc autem ſcitote Luc.12. Conc. 87.fol.573

R.Homo quidam peregrè, vſque Accedens Matth.25. Conc.126. fol.803

In

In die Conceptionis Mariæ.

Liber generationis, vſque Omnes itaque Matth. 1. Concor. 6. fol. 47

In die S. Thomæ.

Thomas enim vnus ex duodecim, vſque Multa quidem Ioan. 20. Concord. 147. fol. 952

In die Conuerſionis ſanctæ Pauli.

Tunc reſpondens Petrus, vſque ad finem capitis Matth. 19. Concor. 100. fol. 653

In die Purificationis ſancti. Mariæ.

Et poſtquam impleti ſunt, vſque Et erat Pater eius Luc. 2. Concord. 10. fol. 67

In die cathedra Petri.

Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ, vſque Tunc Ieſus dixit Matt. 16. Concord. 66. fol. 425

In die S. Matthiæ.

Confiteor tibi Pater, vſque ad finem capitis Matth. 11. Concord. 47. fol. 288

In die Annunciationis beatæ Mariæ.

In menſe autem ſexto, vſque Et diſceſſit Luc. 1. Concord. 3. fol. 27

In die S. Georgij.

Ego ſum vitis vera, vſque Hoc eſt, præceptum Ioan. 15. Concord. 135. fol. 448

In die S. Marci.

Poſt hæc autem deſignauit, vſque In quamcunque autem Luc. 10. Concord. 80. fol. 548

In die ſanctorum Philippi & Iacobi.

Non turbetur cor veſtrum, vſque Si quid petieritis Ioan. 14. Conc. 134. fol. 837

In die Inuentionis ſanctæ Crucis.

Erat homo ex Phariſæis, vſque Sic Deus dilexit mundum Ioan. 3. Concord. 20. fol. 127

In die Natiuitatis Ioannis Baptiſtæ.

Fuit in diebus Herodis, vſque Et dixit Zacharias Luc. 1. Concor. 2. fol. 18

In dies S. Petri & Pauli.

Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ, vſque Tunc præcepit Matth. 16. Conc. 66. fol. 425

In die ſanctæ Mariæ Magdalenæ.

Rogabat autem illum quidam ex Phariſæis, vſque ad finem cap. Luc. 7. Concord. 84. fol. 558

In die ſancti Iacobi.

Tunc acceſſit ad eum, vſque Et egredientibus Matth. 20. Concor. 104. fol. 684

In die ſancti Petri ad vincula.

Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi, vſque Tunc præcepit Matth. 16. Conc. 66. fol. 425

In die ſancti Laurentij.

Amen, amen dico vobis, vſque Nũc anima Ioan. 12. Concord. 111. fol. 713

In die Aſſumptionis beatæ Mariæ.

Factum eſt autem dum iret, vſque ad finem cap. Luc. 10. Concor. 82. fol. 552

In die ſancti Bartholomæi.

Intrauit autem cogitatio in eos, vſque Reſpondens autem Luc. 9. Concord. 70. fol. 458

R. Exiit in montem orare Luc. 6. Concord. 39. fol. 210

In die decollationis ſancti Ioannis Baptiſtæ.

Ipſe enim Herodes, vſque Et cùm dies opportunus Mar.6. Concor. 22.fol.138

In die Natiuitatis beatæ Mariæ.

In menſe autem ſexto, vſque Et diſceſſit Luc.1.Concor.3.

R. Liber generationis, vſque Omnes itaque Matth.1. Concord.6. fol.47

In die ſancti Matthæi.

Et aſcendens Ieſus in nauiculam, vſque ad finem capitis Matth. 9. Concord.31.fol.165

In die ſancti Michaëlis.

In illa hora acceſſerunt, vſque Venit enim filius Matth.18.Concor.70. fol.458

In die ſancti Bauonis Confeſſoris Patroni Gandauenſium.

Si quis venit ad me, vſque Bon um eſt ſal Luc.14. Concord.92. fol. 604

In die ſancti Dionyſij & ſociorum eius.

Et deſcendens cum illis, vſque ad finem capitis Luc. 6. Concord. 39. fol.210

In die ſancti Lucæ.

Poſt hæc autem deſignauit, vſque Et ecce quidam legiſperitus Luc. 10.Conc.80.fol.542

In die ſancti Simonis & Iudæ.

Hoc eſt, præceptum meum, vſque hæc mando vobis Ioan.15. Concord.135.fol.848

R. Hæc mando vobis vt diligatis, vſque Cum autem venerit Ioan. 15.Concoru.135.fol.848

In die omnium Sanctorum.

Videns autem Ieſus turbas, vſque Sic enim perſecuti Matt.5. Concord.39.fol.210

In die omnium fidelium defunctorum.

Cùm autem venerit Filius hominis, vſque ad fidem capitis Matth. 25.Concor.127.fol.805

R. Amen dico vobis, quia venit hora, vſque Non poſſum ego Ioan. 5.Concord.36.fol.187

In die ſancti Lauini Epiſcopi & Martyris.

Nolite arbitrari, quia pacem veni mittere, vſque ad finem cap.Mat. 10.Concord.55.fol.354

In die ſancti Martini Epiſcopi & Confeſſoris.

Nemo accendit lucernam, vſque Et cùm loqueretur Luc.11. Concor. 49.fol.312

In die ſanctæ Catharinæ.

Tunc erit ſimile regnum cælorum decem virginibus, vſque Sicut enim Matth.25. Concord. 125. fol.800

FINIS.

BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA

Hæc Commentariorum R[mi] D[ni] Cornelij Ianſenij in ſuam Concordiam ac totam hiſtoriam Euangelicam Epitome, à R. P. Matthæo à Caſtro non minori diligentia quàm iudicio collecta & compoſita, pari ratione, qua ipſum Commentariorum volumen, à quo nihil diuerſum continet, imprimi poterit: idq; adeò percommodè ad vſum eorum quos à totis commentarijs ſiue legendis deterret prolixitas, ſiue comparandis inopia prohibet.

Ita cenſeo ego Guilielmus Eſtius, Sacræ Theol. Doct. & Profeſſor.

Hæc Epitome in gratiam maximè ſtudioſorum Sacræ Theologiæ vtiliter admodum committetur prælo & in lucem emittetur, quod atteſtor infra ſcriptus. Datum Antuerpiæ die 2. Ianuarij 1593.

Ita atteſtor Michaël Hetſroy Breugelius cenſor librorum.

Excudebat Ioannes Tholoſanus
Lugduni, Anno 1594.

Digitized by Google

Digitized by Google

1-3

Digitized by Google

Digitized by Google